

L y m b u s

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Budapest
2022

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

20. évfolyam

Főszerkesztő

Ujváry Gábor

Felelős szerkesztő

Szabó András Péter

Schwarzwölder Ádám

Olvasószerkesztő

Villás Valéria

A szerkesztőbizottság tagjai

Boka László, Fazekas István, Gecsényi Lajos, K. Lengyel Zsolt, Katona Csaba,
Kollega Tarsoly István, Lengyel Réka, Mikó Árpád, Monok István, Oborni Teréz, Petneki Áron,
Rácz György, Szentmártoni Szabó Géza

A kötetet kiadja

a Külgazdasági és Külügyminisztérium, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH), a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
a Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár, és a Nemzetközi Magyarorságtudományi Társaság

KÜLGAZDASÁGI ÉS
KÜLÜGYMINISZTERIUM

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

mnl
ORSZÁGOS
LEVÉLTÁRA

VERITAS
Történetkutató Intézet és Levéltár

Tartalom

- 9 NEUMANN TIBOR
Ismeretlen középkori oklevelek a turóci konvent
újkori hiteleshelyi jegyzőkönyveiben (1615–1779)
- 109 MIKÓ GÁBOR
Hajnóczy József oklevélgyűjteménye
a Csornai Premontrei Prépostság hiteleshelyi levéltárában
- 161 FARAGÓ DÁVID
Ákosházi Sárkány Bernát németújvári „levéltára”
- 191 SZOVÁK MÁRTON
A mohácsi ütközet Statileo János szemével
- 199 PÓKA ÁGNES
Georg Werner kiadatlan levelei Sigismund von Herberstein
leveleskönyvében (1529–1539)
- 241 PETNEHÁZI GÁBOR
Libellus paraeneticus: ismeretlen 16. századi magyar nyelvű
politikai traktátus
- 263 KRUPPA TAMÁS
Iratok a bécsi béke vallásügyi cikkelyeinek elő- és utóéletéhez
(1606–1608)
- 285 MARTÍ TIBOR
A spanyol Habsburgok dinasztikus nézőpontja. A magyar
és a cseh trónok öröklésével összefüggő discursók
a 17. század elejéről
- 313 HANÁK BÉLA
Kinek még a sírban se volt nyugalma. Telegdy Anna halála
és sírjának kirablása
- 377 BÁNDI ANDRÁS
Daniel Wolff (1658–1729) szászánadasi lelkész nekrológja

- 385 BALOGH ZSUZSÁNNA – BARTA M. JÁNOS
Mindszenti Krisztina magyarországi (1670)
és erdélyi (1671, 1679) végrendeletei
- 441 BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND
Kaposi Sámuel két levele Magyarországra való hazatéréséről
és gyulafehérvári tanári meghívásáról (1688–1689)
- 457 HORVÁTH MÓNIKA
Kajali Pál levelei apósához, Fáy (V.) Istvánhoz (1689–1700)
- 509 KARDA-MARKALY ARANKA
Csíkszögödi Mikó János 1715-ben készült végrendelete
- 525 TÓTH FERENC
Nicolas-Louis Le Dran történeti értekezése a Szent Korona és
a Habsburg-ház viszonyáról az 1730-as évekből
- 577 KOVÁCS MÁRIA
Cserei Mihály jegyzetei *Hugo Grotius De jure belli ac pacis*
című kötetéből (1746)
- 599 BARA JÚLIA
Károlyi Klára levele Haller János gubernátorhoz a györgyfalvi
reformátusok elszenvedett sérelmeinek ügyében (1749)
- 613 ÉLIÁS JÁNOS
Források a karcagi református fiúiskola történetéhez,
1722–1850
- 715 TASNÁDI ISTVÁN
Zágoni Aranka György püspökségét megerősítő császári
oklevél
- 723 NAGY ÁGOSTON
Egy ismeretlen 19. század eleji erdélyi kézirat
az inszurrekcióról: Id. Szigethy István és *A magyar Nemesség
Fel Üléséről*
- 769 KÁRPÁTI ATTILA ISTVÁN
Wesselényi Miklós és Pataki Mózes 1814. évi útinaplója

- 833 HERMANN RÓBERT
Cs. kir. hadijelentések az 1848. október 30-i
schwechati csatáról
- 915 BÜKY ORSOLYA
A pusztaszentgyörgyi és tetétleni Darányi család levéltára
- 939 NYÁRI GÁBOR
„Hitler [...] minden szükséges lépést megtett,
hogy egy magyar kiugrási kísérletet megakadályozzon
és hogy Magyarországot megszállja”. Az 1944. március 19-i
minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve
- 951 FÓRIS ÁKOS – PALÁDI RENÁTA
Politikai helyzetkép egy integrálandó területről. A 4. Ukrán
Front SZMERS-csoportjának jelentései Kárpátalja politikai
helyzetéről (1944)
- 997 TÓTH ÁGNES
A Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn törekvései
(1969–1971)
- 1021 SÜLYOK BERNADETT
Esztétkai vita a Magyar Műhely egykori alapító szerkesztői
közt. Parancs János levele Nagy Pálnak, 1969. szeptember
- 1033 SERES ATTILA
„A diplomok mindenütt zsúfolásig megteltek”. Magyar
levéltári dokumentumok Paskai László 1989. évi
kárpátaljai látogatásáról és a „kárpátaljai misszió” kezdeteiről
(1988–1990)

Ismeretlen középkori oklevelek a turóci konvent újkori hiteleshelyi jegyzőkönyveiben (1615–1779)*

A Lymbus hasábjain két évvel ezelőtt megjelent írásomban két oklevéljegyzék közlésével arra igyekeztem felhívni a figyelmet, hogy a középkori oklevélszövegek száma még jelentősen gyarapítható lesz a hiteleshelyi levéltárak újkori iratanyagának, elsősorban az ún. be- vagy felvallási jegyzőkönyveknek a feldolgozásával, és hogy különösen igaz ez a megállapítás a hiteleshelyek előtt az újkor évszázadaiban bemutatott középkori oklevelek átírt és jegyzőkönyvezett szövegeinek az összegyűjtésére.¹ A munkához a legfontosabb segédeszköz, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának ún. DL–DF adatbázisa,² amely a középkori oklevelek alapadatait és fényképeit teszi könnyen elérhetővé, már évek óta a kutatók rendelkezésére áll, most már csak vállalkozó kedvre van szükség. Több ezer kéziratos oldal figyelmes átlapozása persze időigényes és rendkívül lélekölő feladat, amibe alighanem csak akkor érdemes belefogni, ha az átírások egybe-
gyűjtése nem az egyedüli cél, hanem egy kutatás „mellékszála”.

A Szlovák Nemzeti Levéltárban, Pozsonyban őrzött turóci hiteleshelyi levéltár jegyzőkönyveit 2015–2017 között, több részletben lapoztam át, Liptó megye nemesi társadalmára vonatkozó adatgyűjtésem során. A turóci iratanyag a többi hiteleshelyi levéltárral való összehasonlításban kétségtelenül a kisebb terjedelműek közé tartozik, éppen emiatt, illetve ezzel összefüggésben a középkori oklevélszövegek bizonyára kisebb száma miatt is alkalmasabbnak tűnt arra, hogy a későbbi, nagyobb munkák előtt ráirányítsa a figyelmet a feldolgozást segítő néhány szempontra. A turóci jegyzőkönyvek rövid bemutatása után ezért arra törekszem, hogy a hiteleshely 17–18. századi oklevélátírásainak példáján keresztül értékeljem az így előkerült forrásokat, illetve megosszam észrevételeimet az átírások minőségéről és a bemutatott iratok hitelességéről. Ezt követően táblázatba foglalom a teljes szöveggel jegyzőkönyvezett oklevelek alapadatait, majd közlöm ezek közül az ismeretlen – értsd: a DL–DF adatbázisból hiányzó³ – szövegeket néhány további, egy-egy jelenség szemléltetésére kiválasztott darabbal együtt.

* A tanulmány elkészítését az NKFI K 134690. sz. pályázat támogatta.

¹ NEUMANN, 2020, 9–11. – Újkori hiteleshelyi jegyzőkönyvek szisztematikusan feltárására lásd az erdélyi káptalan és a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveinek regesztáit: BOGDÁNDI–GÁLFI, 2006; BOGDÁNDI, 2018. – A pozsonyi káptalan újkori kötetekben fennmaradt középkori szövegeket Csiba Balázs gyűjtötte össze: ezek száma a turóci kötetekben talált tételek többszörösére rúg, közlésükre a közeljövőben szeretne sort keríteni (Csiba Balázs közlése).

² <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/> (utolsó letöltés: 2022. június 8.).

³ HORVÁTH, 2004, 3 (4. jegyzet); NEUMANN, 2020, 9.

A jegyzőkönyvek

A 13. századtól Znióváralján hiteleshelyként működő turóci premontrei konvent alig néhány évvel a mohácsi csata után, az I. Ferdinánd és I. János hívei közötti polgárháború Znió várát is elérő harcai következtében néptelenedett el,⁴ a hiteleshelyi működésről az utolsó adatot 1530 májusából találtam.⁵ Noha a prépostság birtokai zömmel egyben maradtak, és előbb Oláh Miklós esztergomi érsekhez, majd Radéci István egri püspök és helytartó halála után 1586-ban a jezsuitákhoz kerültek,⁶ a környék nemessége, illetve az országgyűléseken egybegyűlt rendek az 1530-as évektől hosszú ideig hiába követelték a turóci hiteleshely újjászervezését.⁷ Erre végül csak 1615-ben került sor, miként arról az ekkor nyitott, utóbb *A* betűjellel ellátott hiteleshelyi jegyzőkönyv első lapjai is beszámolnak.⁸

A premontrei konvent megszűnésével egy időben – szemben a prépostság magánlevéltárával⁹ – a hiteleshely középkori iratanyaga teljesen elpusztult, a kivételt az az 1500–1530 között vezetett, hiányos, de így is rendkívül értékes jegyzőkönyv, a *Protocollum Vetustum* jelenti,¹⁰ amelyet talán a várát hosszú ideig elfoglalva tartó Révay Ferenc mentett meg az enyészettől a konvent pecsétjével együtt.¹¹ Azt, hogy a hiteleshely az újrainduláskor sem rendelkezett a mainál több középkori irattal, igazolja az is, hogy a 17–18. században a király vagy a nagybírák iratkerestető (*requisitoria*) parancsaira a konvent kizárólag a *Protocollum Vetustum*-ból és az 1615 utáni iratanyagból adott ki átírásokat.¹² A hiteleshelyi levéltárban ma csak néhány, 1615 után letétként elhelyezett középkori oklevél és a hiteleshelyi munka során keletkezett egyszerű másolat található.¹³

⁴ 1530 körülre teszi a konvent pusztulását: JERNEY, 1855, 121. A pusztulást azzal magyarázza, hogy Znió vára 1529 és 1544 között Révay (Ferenc) kezébe került: BACKMUND, 1949, 464. Nyári Ferenc 1534-ben adta át a prépostságot Révaynak, miután korábban elfoglalta Znióváralját: RUPP, 1870, 675.

⁵ Amellett, hogy eddig tart a konvent középkori jegyzőkönyve (MNL OL DF 274521., vö. a 10. jegyzetben írottakkal), beszédes példa, hogy a Justh család 1529-ig rendkívül gazdag, leginkább Turóc megyei birtokaira vonatkozó levéltárában 1529 után 1540-ig egy, a turóci konvent által kiállított oklevelet sem találunk (MNL OL P 324.). Az MNL 1526 és 1570 közötti oklevelek adatait és fényképeit közreadó, Reformáció kora című adatbázisa jelenleg ugyancsak 1529-ig tartalmaz turóci konventi kiadványokat: <https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/reformacio-kora-mnl-ol-1526-1570> (utolsó letöltés: 2022. június 9.).

⁶ RUPP, 1870, 675.

⁷ A vonatkozó törvénycikkelyeket felsorolja: JERNEY, 1855, 121. Vö. PAPP, 1936, 25–26; BACKMUND, 1949, 464.

⁸ SNA HMK Aut. prot. (a továbbiakban: Prot.) A. 1. Vö. PAPP, 1936, 25. (Papp László szerint a hiteleshelyi működés nem is állt helyre, csak 1780-ban, Besztercebányán, ami tévedés.)

⁹ A prépostság levéltára ma is megtalálható az MNL OL E 152. Acta Jesuitica fondban, illetve a középkori iratok innen kiemelve a DL-ben.

¹⁰ MNL OL DF 274521., ma eredetije Pozsonyban található: SNA HMTK, *Protocollum Vetustum*. – A kötetben a legkorábbi szövegek 1502-ből, a legkésőbbiek 1529-ből származnak, ám a kötethez csatolt 18 „függelék” (ezek kiszakadt lapok, cédulák, fogalmazványok) között található 1500. (Doplnok no. 13.) és 1501. évi (uo. no. 11.) oklevelek, illetve egy cédula 1530 májusából (uo. no. 14.) is.

¹¹ RUPP, 1870, 678.

¹² Lásd az alábbi táblázat 120., 121., 127. számú tételeit, valamint MNL OL DF 268868., MNL OL DF 285542.

¹³ MNL OL DF 268845–872.

A turóci hiteleshely fennállásának második, 1615-tel induló korszaka bő másfél évszázaddal később fejeződött be: a beszercebányai püspökség 1776. évi megalapítása után négy évvel a hiteleshelyet az újonnan alapított beszercebányai székeskáptalanba helyezték át.¹⁴ És noha a hiteleshely egy ideig még nem beszercebányai káptalanként, hanem turóci konventként (ám beszercebányai kelethellyel) bocsátotta ki iratait,¹⁵ a turóci konvent utolsó jegyzőkönyve az 1779. évvel zárul. A 165 év működés alatt 28 kötet keletkezett: az első 24 kötetet jelzet gyanánt a latin ábécé nagybetűivel látták el, ezt követően a sort újrakezdve kettőzött nagybetűket alkalmaztak (az utolsó kötet betűjele *DD*).¹⁶ A jegyzőkönyveket – akárcsak a *Protocollum Vetustumot* – 1836-ban, Beszercebányán újrakötötték. A 28 kötet összesen 16 560 oldalt tesz ki, valamennyi oldalszámozott, a sorozat hiánytalanak tűnik. Szembetűnő, hogy a 18. század közepétől a hiteleshelyi forgalom jelentősen visszaesett, az idő előrehaladtával egy-egy kötet egyre több évet foglal magában.¹⁷

Említések, kivonatok

Jóllehet az alábbiakban kifejezetten a *teljes szöveggel* a jegyzőkönyvekbe másolt oklevelekkel foglalkozom, a kötetek átlapozása során érdemes figyelni azokra a kivonatokra, említésekre is, amelyek zömmel egy-egy jogügylet során bukkannak fel.¹⁸ Leggyakrabban kétségtelenül az iratok átvételéhez vagy átadásához kötődő kötelezvényekben, nyugtákban, leltárakban fordulnak elő.¹⁹ Kiemelkedik ezek közül az az oklevéljegyzék, amelyet az 1616-ban turóci préposttá kinevezett Pázmány Péter, ekkor már esztergomi érsek 1617. évi nyugtája tartott fenn, midőn átvette Révay Mártontól a prépostság számos,

¹⁴ MNL OL Libri regii LXI. 9–11.

¹⁵ Pl. MNL OL DF 268773. (1781), vö. MNL OL Libri regii LXI. 9–11.

¹⁶ Ez a módszer a korszakban teljesen általános volt, lásd PAPP, 1936, 93.

¹⁷ A jegyzőkönyvek betűjele, oldalszáma és a borítójukon olvasható (kezdő) évszámok: *A*: 346 o., 1615; *B*: 650 o., 1619; *C*: 528 o., 1631; *D*: 517 o., 1635–1636; *E*: 458+2 o., 1640; *F*: 372 o., 1645; *G*: 723 o., 1649–1650; *H*: 618 o., 1651–1652; *I*: 588 o., 1653; *K*: 620 o., 1656; *L*: 928 o., 1660–1666; *M*: 386 o., 1667; *N*: 673 o., 1668; *O*: 384 o., 1673; *P*: 454 o., 1676; *Q*: 660 o., 1678; *R*: 658 o., 1684; *S*: 663 o., 1689; *T*: 533+1 o., 1695; *U*: 595 o., 1698; *V*: 754 o., 1702; *X*: 456 o., 1714; *Y*: 548 o., 1719; *Z*: 496 o., 1724; *AA*: 733 o., 1733; *BB*: 1026 o., 1743; *CC*: 719 o., 1756; *DD*: 472 o., 1768. – Itt jegyzem meg, hogy az oldalszámozást helyenként elrontották (lásd pl. táblázat 5., 101. sz.), így a megadott oldalszám csupán a nagyságrendet szemlélteti.

¹⁸ Az e fejezethez tartozó alábbi jegyzetekben valamennyi ilyen találatot felsorolom.

¹⁹ 1617-ben Sembery György kölcsönvesz négy, a Turóc megyei necpáli jószágokra vonatkozó oklevelet a Palugyai családtól, köztük Ulászló király megerősítő oklevelét Just András necpáli, számbokréti és kostonyáni birtokvásárlásáról (Prot. A. 145–147.). Ilyen oklevél nem ismert. – 1657-ben átírnak egy 1652. évi oklevelet, melyben a trencsényi Szentháromság-oltár birtokaira, különösen Liborcsára vonatkozó oklevelek listáját közlik a javadalom trencsényi jezsuitáknak történő átadásakor (Prot. K. 129–132.). Az ebben szereplő középkori darabok: Zsigmond 1439., helyesen 1435. május 4-i privilégiuma (MNL OL DL 12688.), a nyitrai káptalan 1491. június 15-i átíró oklevele (MNL OL DL 18591.), a turóci konvent 1525. évi, napi dátum nélkül említett tanúvallató oklevele (MNL OL DL 105398.). Ma mindegyik megtalálható az Acta Jesuitica fond trencsényi iratai között.

Árpád-kortól a 16. század végéig terjedő jogbiztosító iratát.²⁰ Tiltakozásokban is említene konkrét okleveleket, főként azokat, amelyekre a városok hivatkoztak saját, megsértett kiváltságaikkal kapcsolatban.²¹ Egy esetben a hiteleshely a kérvényezők leszármazását igazolta azzal, hogy lépésről lépésre leírta, az egyes rokoni relációkat mely oklevelekre támaszkodva látja bizonyítottnak.²² Jellemző e középkori oklevélemlítésekre, hogy az általuk közölt információ részletgazdagsága rendkívül változó: a spektrum a kizárólag kibocsátóval, esetleg még irattípussal meghatározott oklevelektől a kibocsátás évét is tartalmazó tételeken át a napi dátumot is magában foglaló részletes leírásokig terjed. Az oklevelek azonosítását természetesen nemcsak a kevés információ, hanem olykor az elírt vagy esetleg emlékezetből tévesen felidézett évszámok is megnehezíthetik.²³ A turóci anyagban talált kivonatok nagyrészt ismert oklevelekre hivatkoznak, de ez nem általánosítható, más hiteleshelyek jegyzőkönyveiből előkerültek már olyan jegyzékek, amelyek elpusztult vagy lappangó levéltárak több tucat iratát ismertetik.²⁴ Magától értetődő, hogy nem csupán a bennük szereplő tényanyag lehet időnként fontos, hanem olykor segítségünkre lehetnek egyes levéltárak vagy oklevelek provenienciájának a megállapításában is.

²⁰ Prot. A. 234–236. A jegyzék elérhető még: Primási Levéltár, Archivum saeculare, Acta Radicalia, Classis U. Capsa 54. no. 201. (vö. <https://www.primarch.hu/ad-ar.html>, utolsó letöltés: 2022. június 9.). Az oklevelek ma is megtalálhatók, nagyrészt az Acta Jesuitica nagyszombati iratai között, de részben a Révay levéltár „Nob. Turócz” jelzetű gyűjteményében (SNA), hátlapjukon általában látszódik az irat-jegyzékben megadott, egy nagybetűből álló jelzetük. – Pázmány 1616. április 25-i, turóci préposti kinevezésére: TUSOR, 2016, 116–120 és passim.

²¹ 1689-ben a breznóbányaiak tiltakoztak az ellen, hogy I. Lajos király 1380. augusztus 14-i kiváltságlevelének szabad plébánosválasztást engedélyező kitétele és Zsigmond király 1405. évi (1405. január 17-én kelt), a város és két falu tizedeit a helyi plébániának adományozó oklevele ellenére a plébánia a tizedekkel együtt a piaristákhoz került (Prot. R. 619–620.). Előbbi szövege II. Ulászló 1494. évi privilégiumában (MNL OL DF 269027.) és számos másolatban maradt fenn, utóbbi oklevélre lásd táblázat 53–54. sz. – 1734-ben a privilegiek az ellen emeltek panaszt, hogy régtől fogva birtokolt tölgyfaligetük egy részét előző évben a bajmóci tisztek a szomszédos necpáliaknak ítélték I. Lajos király necpáliak részére „1352 körül” kibocsátott határjáró oklevele alapján (Prot. AA. 92.).

²² 1675-ben a Pongrác, Révai és Justh családok felsorolt tagjai kívánták bizonyítani a Zsigmond-korban élő alsólendvai Bánfi István lovászmestertől való leszármazásukat (Prot. O. 319–324.). A konvent a felsorolt okleveleket napi dátummal határozta meg. Az utolsó két bizonyítékot középkori oklevelek szolgáltatták: a győri káptalan 1471. szeptember 4-i iktatólevele a bolondóci uradalomról (1473. évi megerősítése: MNL OL DL 107712.), és Albert király 1439. május 1-jei megerősítő oklevele (1473. évi átirása: DF 211034.).

²³ 1704-ben a bajmóci prépost említette a nedozséri malommal kapcsolatos tiltakozásában, hogy azt a prépostságnak (helyesebben akkor még a Szent Márton-plébániának és a hozzá épített Szent Antal-kápolnának) a bajmóci Onofri család adományozta 1487-ben, amit királyi oklevél is megerősített (Prot. V. 142–145.). Noha nem zárható ki, hogy létezett Mátyás király 1487. évi oklevele (ekkor a király volt Bajmóc birtokosa), a malmot 1453-ban adományozta Onofri Bardo a bajmóci plébániának (MNL OL DF 227549., vö. 1490: MNL OL DF 227557.). – 1717-ben ártírták III. Károly 1716. évi *protectionalis* oklevelét, amelyben megemlítette a zólyomlipcseiek 1360. (helyesen: 1340.) november 11-i kiváltságlevelét (Prot. X. 290.). Az oklevélre lásd táblázat 26–27. sz.

²⁴ Jó példa erre az a két, 1588. évi oklevéljegyzék, amelyek a nyitrai és a szepesi káptalanok jegyzőkönyveiben maradtak fenn. Kiadásuk: NEUMANN, 2020, 20–36.

Az átírás folyamata

A turóci konvent újkori átíró oklevelei (*transsumptum*) alig különböznek középkori elődeiktől, részben azonos formulákra is épülnek, ám rendszerint sokkal több részletet közölnek az átírt oklevélről és állapotáról, illetve az átírás körülményeiről, különösen a 18. században. Az átírt oklevél szövegét az átíró oklevél természetesen keretként veszi körül: a bevezető részben az oklevelet bemutató személy(ek) megnevezése, a bemutatott irat(ok) leírása és az átírás okai olvashatók, míg a záró részben a „szórol szóra” formulát követően az átírás során esetlegesen felmerült nehézségeket említették meg (például kopottság vagy vízfoltok miatt egyes részek olvashatatlanok voltak, amelyeket üres térközökkel, ritkán kihúzásokkal jelöltek), majd a 17. század végétől rendszerint egy formulával közölték, hogy az eredetit visszaadták a felmutatójának, végül a keretet az átíró oklevél dátuma zárta le. Ettől természetesen némileg eltért, ha a konvent a saját levéltárában őrzött iratról állított ki átíratot, ekkor az átíró oklevél egyúttal magában foglalta az uralkodó vagy a nagybíró parancslevelét is. (Ez Turócon a középkori oklevelek esetében a levéltár 1530 előtti részének már említett megsemmisülése miatt ritka volt.)

Több olyan esetet ismerünk, amikor a konvent jegyzője a jegyzőkönyvben csak az átíró keretet fogalmazta meg, az átírt oklevél szövegét ugyanakkor a kötetbe a keretszöveg közé külön füzetként fűzte be, amely más kézírással is készült. Ebből nyilvánvaló, hogy a kérvényezők sok esetben az eredeti oklevélhez másolatot is csatoltak, és a jegyzők saját munkájuk megkönnyítése érdekében olykor ezt illesztették be a jegyzőkönyvbe. Persze feltételezhetjük, hogy a jegyzők ilyenkor is kollacionálták a beterjesztett másolatot az eredetivel, de ennek – a jegyző javításainak formájában – csak egy esetben találtam bizonyítékát.²⁵ Erre a gyakorlatra utal egy 1682. évi eset, amikor a privigyeiek Mátyás király 1486. évi privilégiumát szerették volna átíratni, ám mivel az rossz állapotban volt, másolatokat is beterjesztettek, hogy a hiteleshely az eredetit ezekkel összeolvasva végezze el az átírást. A konvent jegyzője ugyanakkor még ezt is elutasította, mivel az eredeti annyira sérült volt, hogy még az összeolvasást sem tudta elvégezni.²⁶ Fél évszázaddal később ugyancsak Privigye tanácsa fordult a konventhez, ezúttal II. Ulászló privilégiumának átíratása ügyében. Miután a jegyző csak annyit tudott megállapítani, hogy a kettőspecstől alatt kelt oklevél talán vámmmentességről szól, és Mátyás, illetve Zsigmond kiváltságait erősíti meg, elutasította az átírást, de erről tanúsítványt állított ki a kérvényezőknek.²⁷ Ebben az esetben a kérvényezők aligha tudtak másolatot csatolni a sérült eredetihez. A jegyzők lépése mindkét esetben jogos volt: ha megtekintjük a Privigye város levéltárában fennma-

²⁵ Az 1696. okt. 25-én átírt oklevelek esetében: Prot. T. 519–529., vö. táblázat 8–10., 42–43., 50., 60. sz.

²⁶ Prot. Q. 435–436. – Mátyás király itt említett 1436. (helyesen 1486.) március 30-i privilégiumára lásd táblázat 95. sz. – Ezzel szemben az 1734-ben működő jegyző vállalta az átírást, de a szöveget sérülései miatt rendkívül sok kihagyással írta át: Prot. AA. 68–78. (táblázat 96. sz.).

²⁷ Prot. AA. 124–126. II. Ulászló privilégiuma semmilyen formában nem maradt fenn, mivel Mátyás oklevelének szövege I. Ferdinánd 1555. évi átírásában hagyományozódott tovább, lásd táblázat 101. sz.

radt középkori okleveleket, azok nagyrészt olvashatatlan állapotban vannak,²⁸ szövegük csak újkori másolatokból, átírásokból ismerhető meg.²⁹ Talán gyakrabban fordulhatott elő az, hogy a jegyző az összeolvasást elvégezte a betérjesztett másolaton, majd a saját javításait figyelembe véve másolta be a szöveget a jegyzőkönyvbe: a hiteleshely levéltárában több olyan javított egyszerű másolat is fennmaradt, amelynek szövege a jegyzőkönyvben is megtalálható, és a jegyzőkönyvbe való bemásolásnak egyértelműen az alapjául szolgált.³⁰

Az idő előrehaladtával egyre részletesebb indoklást olvashatunk arra vonatkozóan, hogy a kérvényezők miért fordultak a konventhez oklevelek átírása érdekében. A jegyzőnek több bevett formula is rendelkezésére állt: ha az átírásért folyamodó külön indokot nem jelölt meg, ezekből alighanem tetszése szerint választott, sokszor többet össze is kapcsolott (például a kérvényező az utak veszélye és kiszámíthatatlansága miatt nem kívánja az oklevelet eredetiben szállítani, másoknak átadni, az olyan dolgok, mint az iratok, könnyen elvesznek és elpusztulnak, különösen háborús időkben, vagy a hiteleshelyeken jobban figyelnek az iratok őrzésére, az iratok rosszakarókhhoz kerülhetnek, állapotuk miatt nehezen olvashatók stb.). Ritka volt az, hogy egyedi megokolást olvashatunk: például valaki a bemutatott okleveleket csak kölcsönkapta, és a visszaadás előtt átíratta,³¹ vagy egy özvegy attól tartott, hogy a megyei törvényszéken át kell adnia az elhunyt férje után maradt iratokat a rokonságnak, ami előtt még az általa fontosnak ítélt iratról átírást készített.³² A kérvényezők a formula szerint minden esetben kérték az eredeti szövegének jegyzőkönyvezését, majd jogaik védelmében a szöveg(ek) hiteles pecsét alatti kiadását. Külön erre vonatkozó kutatás híján nem tudom megállapítani, előfordult-e a vizsgált időszakban az, hogy egy oklevélről a konvent átírást bocsátott ki, de annak szövegét nem illesztette be az aktuális jegyzőkönyvbe. Az iratkerestető parancsok nyomán kiállított átírások esetében ismerünk ilyen eseteket.³³

Az átírás elvégzése után a konvent jegyzője szinte minden esetben visszaadta az eredeti példányt a kérvényezőnek. Az erre vonatkozó, közvetlenül az átíró oklevél dátuma elé illesztett formula (*originalibus ... in specie per nos restitutis et resignatis*) az 1680-as évek elejétől adatolható.³⁴ Egy esetben, 1756-ban az átírást kérők külön kérésére az – egyéb-

²⁸ Privígye város levéltárának középkori okleveleiről színes képek: LUKAČKA, 2013, 58, 60, 63 (a DF-ből a fond hiányzik).

²⁹ Az oklevelek szövege, nagyrészt újkori átírások alapján: SASINEK, 1875.

³⁰ MNL OL DF 268867. = Prot. H. 208–210. (1651), MNL OL DF 268869. = Prot. O. 310–314. (1675), MNL OL DF 268866. = Prot. Y. 277–280., 316–319. (1721). Az első esetben a másolat szövege után a jegyző odaírta, mit fog írni az átíró oklevélbe a bemutatott oklevelek tartalmáról, illetve Erzsébet királyné egyik oklevelének még helyesen szerepel a betűkkel kiírt 1442-es évszáma, míg a jegyzőkönyvben ez már számokkal kiírva 1432-vé romlott. A második esetben több javítás is található a másolat szövegében, és a jegyzőkönyvben már a javított szöveg áll. A harmadik esetben a másolatban javítást is találunk, és noha a rontott 1505-ös évszámot a jegyző nem javította, a jegyzőkönyvben már a helyes 1515 áll.

³¹ Prot. P. 334., vö. táblázat 45. sz.

³² Prot. O. 310–311., vö. táblázat 79., 82. sz.

³³ Pl. MNL OL DF 285542. (1742. szeptember 7.), MNL OL DF 268868. (1769. október 3.).

³⁴ Középkori oklevél átírása esetében először 1682-ben: Prot. S. 128.

ként hamis – eredetét a hiteleshely magánál tartotta, így az ma is megtalálható a konvent levéltárában.³⁵

Az átírt oklevelek jelentősége

A jegyzőkönyvsorozatban összesen 132 középkori oklevélszöveget találtam (lásd a táblázatot). Abból adódóan, hogy az oklevelek átíratását minden esetben jogbiztosítási okok indokolták, magától értetődő, hogy a szövegek elsősorban a *hely- és családtörténeti kutatások* számára lehetnek fontosak, ami persze nem jelenti azt, hogy olykor ne biztosítanak egyéb – például archontológiai – adatokat is.³⁶ Az a terület, amelyről a kérvényezők érkeztek, megegyezik azzal, amelyen a turóci konvent a középkorban is eljárta: ez pedig Turóc és közvetlen szomszédai, azaz Trencsén, Árva, Liptó és Zólyom megyék, illetve Nyitrának különösen a Turóccal határos északkeleti nyúlványa. A déli szomszéd Bars csak egy alkalommal szerepel (Körmöcbánya ügyében), bizonyára a garamszentbenedeki konvent könnyebb megközelíthetősége miatt. A legtöbb esetben világi birtokosok (főurak, nemesek, soltészok) keresték fel a konventet kérésükkel (69 oklevél), utánuk következnek a városok és a városias települések (37), majd az egyháziak (jezsuiták, piaristák, plébánosok, 26). Különösen a városok esetében sok az ismétlődő tétel: előljáróik magától értetődően figyelmet fordítottak arra, hogy néhány évtizedenként átírással kiváltságait, különösen, ha azt egy új uralkodó időközben megerősítette. Az „ismeretlen” szövegek némi egyszerűsítéssel az összes találat ötödét teszik ki. Ezekkel kapcsolatban két szembevetendő észrevételt érdemes megemlíteni: egyfelől meglepő arányban fordulnak elő közöttük az egy-egy árvai kismemesi közösségre, illetve trencsényi soltészcsaládra vonatkozó oklevelek, ami azt sejteti, hogy a régióból e társadalmi rétegek levéltárai hagyományozódtak korunkra a legkevesebé. Másfelől az sem zárható ki, hogy a kora újkor évszázadaiban még meglévő, de az átírások szerint már rossz állapotban lévő, kopott vagy sérült okleveleket – különösen az átírás birtokában – egyre kevésbé érezték megőrzésre érdemesnek. Persze a két megfigyelést a jövőben árnyalhatja majd az, hogy sejtésem szerint egy-egy ilyen oklevél – akár még eredetiben is, de persze inkább átírásban és másolatokban – még előkerülhet szlovákiai levéltárakból.

Ha fel kívánjuk sorolni, milyen haszonnal járhat ezeknek az átírásoknak az összegyűjtése, eltekintve most a *teljesen ismeretlen tételektől*, amelyek mindenképpen középkori forrásaink gyarapodásaként értelmezhetők, az alábbi szempontokat emelhetjük ki:

1. *Sérült eredeti szövegének pótlása*: az oklevelek állapota természetesen a 17–18. századi átírás óta is rosszabbodhatott. Jó példa erre a turóci konvent 1356. évi, talán egérrágtatott kiadványa, amelynek első néhány sora ma már hiányzik, de az átírásból kiegészíthető.³⁷

2. *Legrégebbi hitelesített szöveg*: a DL és DF gyűjteményekben nagyon sok oklevél szövege csupán egyszerű másolatban vagy kései hitelesített másolatban érhető el. A turóci

³⁵ MNL OL DF 268872.

³⁶ Lásd pl. Oklevelek 1., 19. sz.

³⁷ MNL OL DL 41288., lásd táblázat 37. sz., Oklevelek 6. sz. – További példa: táblázat 88. sz.

példák arra utalnak, hogy ezek sokszor éppen egy újkori, hiteleshely által átírt oklevél szövegére mennek vissza.³⁸ Magától értetődő, hogy ezekben az esetekben az eredetihez a konventi átírás áll korban a legközelebb, amely általában nem csupán jobb szöveget őriz, de segíthet a hitelesség kérdésének eldöntésében is (lásd alább). Idetartozik az újkori kéziratos gyűjteményekben, és ezek közvetítésével egy-egy forráskiadványban (például Fejér György sorozatában) fennmaradt szövegek kérdésköre is: több most fellelt oklevél-szöveget eddig egyedül ezekből ismerhettünk, ám a konvent újkori átírásai időben és – a kéziratok akár többszöri másolása, szerkesztése miatt – megbízhatóságban egyaránt megelőzi azokat.

3. *Évszám tisztázása*: különlegesebb esetet képez, amikor az eredeti példány évszáma nehezen olvasható, esetleg takarja a plica, vagy a kizárólagosan fennmaradt másolatok rossz évszámot őriztek meg. Előbbi esetre jó példa Péter esztergomi segédpüspök 1365. évi oklevele, amely az adatbázisban jelenleg 1360-as keltezéssel található meg, a hátlapjára pedig az újkorban hibásan az 1375. évet írták.³⁹ Az utóbbira az az 1351. évi oklevél szolgáltat példát, amelyet másolatának hibás, 1321. évi keltezése miatt eddig hamisnak tartottak.⁴⁰

Tapasztalatok: minőség és hitelesség

Az egyes átírások minősége érthető módon rendkívül változó, koronként, jegyzőnként, sőt akár alkalmanként is eltérő lehet, a jegyző képzettségének, gyakorlatának és az átírandó oklevél olvashatóságának (íraskép és állapot) függvényében.⁴¹ Nem szabad elfelejteni, hogy a 17–18. századi hiteleshelyi jegyzők nem tanulmányozták a régebbi korszakok kézírásait, elsősorban saját koruk írását, latin nyelvezetét ismerték, a mindennapokban jobbára csak ezzel találkoztak, és természetesen a középkori oklevelek szövegét is saját koruk helyesírásával ültették át. Az Árpád- és Anjou-kori okleveleket már a 16. század elején nehezen olvasták azok az írástudók, akik nem rendelkeztek kellő gyakorlattal.⁴² Miként

³⁸ A táblázatban külön jelöltem, ha az adott átírás a legrégebbi (hitelesített) szöveg.

³⁹ Táblázat 39. sz.

⁴⁰ Táblázat 33. sz., Oklevelek 3. sz.

⁴¹ Az erdélyi káptalan újkori jegyzőkönyveiből a középkori és 16. századi tételeket regesztákban publikáló szerzőpáros a következő szavakkal értékelte az újkori jegyzők átírásait: „Az átírt középkori oklevelek rövidített regesztái tulajdonképpen arra szolgálnak, hogy felhívják a kutatók figyelmét az általunk feldolgozott anyagban található másolatokra. Ezek ugyanis egy-két kivétellel torzult személy- és helynévalakokat, téves keltezéseket tartalmaznak, ezért a történetkutatás számára csak kivételes esetekben használhatók. Csak azokról a másolatokról készültek teljesebb szövegű kivonatok, amelyeket feltehetően csak a káptalani protocollumok őriztek meg.” BOGDÁNDI–GÁLFI, 2006, 5. Hasonló véleménnyel volt Jakó Zsigmond is a 18. században készült kolozsmonostori átírásokról: JAKÓ, 1990, I, 149.

⁴² Ez már a 16. század elején, 1507 körül is így volt, amiről egy kiváló példát olvashatunk egy 1540. évi tanúvallatásban: „tandem Stanislaus Batyz atulit unas litteras antiquas, quas cum multi nobilium legisset et non potuerunt clare intelligere, quia fuit vetus scriptura, tunc notarius sedis Michael litteratus Ossko eas perlegit et dixit, quod cum istis litteris, inquit, possumus aprobare, quod...” MNL OL DF 266608. fol. 199r. (Vidaföldi Oskó Mihály deák az 1490-es években a turóci konvent jegyzőjeként működött, később többször volt lipitói megyei jegyző: *Archontológia*, II. 148 (40. jegyzet), valamint 1520: MNL OL DL 23340.). Vö. a kolozsmonostori konvent 17–18. századi levéltárosaival nehézségeivel, megbízott-jaik munkájával: JAKÓ, 1990, I, 146–148.

1766-ban egy 1279. évi királyi oklevél felmutatásánál megjegyezték, „*praescriptae litterae ob antiquitatem scripturae et quadamtenus attritum statum suum lectu etiam difficiles forent*”.⁴³

Feltehetően a nehezebb olvashatóság miatt terjedt el az a fent már említett gyakorlat is, hogy az eredeti mellé gyakran csatolták annak újkori másolatát is. Jegyzőink zöme persze megbirkózott a feladattal, de nem ritka, hogy csúnyán félreolvastak néhány szót (vagy elhitték a beterjesztett másolat olvasatát). Jól szemléltetik ezt az alább közölt 6. számú oklevél esetében az eredeti és az átírás közötti különbségek (*Mark* → *Matthia*, *circa terram populorum de Thornoucz* → *certa terra ipsorum de Tomnicz*, *circumeundo capud* → *et veniendo a capite* stb.). A legnagyobb veszélyt számunkra természetesen a dátumsorban szereplő hibák hordozzák: van rá példa, hogy az ünnepnap nevét olvasták félre,⁴⁴ de a leggyakoribb tévesztés mégis csak az évszám elírása volt. Feltételezésem szerint erre rendszerint a római számok, a betűvel kiírt évszámok és az arab számok konvertálásakor került sor, így lett például 1340-ből 1360, 1347-ből 1317, 1442-ből 1432, 1486-ból 1436, tehát általában csak az egyik helyi értéket rontották.⁴⁵ Ha szerencsénk van, a kibocsátó személyéből és egyéb körülményekből a dátum könnyen kiigazítható, illetve ellenőrizhető. Egy másik nehézség, hogy az átírásnál gyakran éltek a „kipontozás” lehetőségével (valójában üres helyet hagytak vagy kis vonalkákat húztak). Időnként bizony olyan szavakat is kipontoztak, amelyeket az eredetiben még ma is ki lehet venni, bár kétségtelenül nehezebben olvasható, mint a többi szó.⁴⁶ Ebben tulajdonképpen inkább a jegyzők szakmai elköteleződése mutatkozik meg: ha valami bizonytalan, az ne kerüljön bele egy hiteles átírásba.⁴⁷ Összességében tehát óvatosságot és sok figyelmet igényel az újkori átírások feldolgozása, és bizony elméletileg nem zárható ki olyan eset sem, amikor nem vesszük észre, hogy az adott oklevél eredeti vagy további példányait csak a rontott évszám miatt nem találjuk a DL–DF adatbázisban és tekintjük „ismeretlennek”.

Jobb híján feltételezve, hogy a jegyzők minden esetben jóhiszeműen jártak el az átírások elkészítésénél, a középkori oklevelekkel szembeni gyakorlatlanságuk mutatkozik meg abban is, hogy olykor hamis okleveleket írtak át és hitelesítettek. A legjobb példa alighanem a Nagybobróc mezőváros (Liptó m.) által 1756-ban beterjesztett Mátyás-oklevél, amely még „nyomokban sem tartalmaz középkort”: készítői még csak komolyabb erőfeszítést sem tettek arra, hogy utánozzák a korszak kézírását, noha a dátumból és az ún. relációs jegyzetből (Cécei Máté lipitói ispán) feltételezhető, hogy felhasználtak egy korabeli hiteles oklevelet, amelynek pecsétjéről talán leválasztották a papírfelzetet, hogy azt a hamis hártyaoklevélre ragasszák át. Hasonlóképpen az sem szűrt szemet a jegyzőnek, hogy egy magyar uralkodó nem szokott átírni és megerősíteni egy mezőváros számára olyan, más településeket is érintő határjárást, amelyet a mezőváros a saját maga által készített feljegyzésben (*registrum*) mutat be. A hártýára sikerült produkálni egy foltot is, ami viszont

⁴³ Prot. CC. 653.

⁴⁴ Táblázat 20. sz.

⁴⁵ Táblázat 26–31., 38., 70., 73. sz.

⁴⁶ Táblázat 23., 90. sz.

⁴⁷ PAPP, 1936, 107.

belelógott a keltezési sorba, emiatt a jegyző bizonytalan szóként üresen hagyta az 1483-as évszám – az eredetiben azért részben kivehető – tízes helyi értékét. A nagybóbróciak talán maguk is látták, hogy a gyenge hamisítvány eredeti példányából sok hasznuk nem lehet, sőt e „bűnjel” inkább veszélyforrást jelenthet majd utódaik számára, ezért csak a konvent pecsétjével hitelesített átírást vitték magukkal, a koholmányt a konvent őrizetére bízták.⁴⁸

Ha egy ilyen rossz minőségű hamisítvány „átment” a hiteleshelyi szűrőn, akkor aligha csodálkozhatunk azon, hogy 1735-ben a 18. század egyik legszorgalmasabb hamisítójának, Rajcsányi Ádámnak is jelesre vizsgázott két „munkája”. A később udvari kamarai levéltárnokként működő Rajcsányi ekkoriban színezte ki családja hiányosan rekonstruálható történetét néhány hamis oklevéllel: a vasvári káptalannal például sikerült átíratnia a hiteleshelynél hagyott 1130. évi, általa készített címereslevelet.⁴⁹ Egy évvel znióváráljai feltűnése előtt Pozsonyban járt, ahol a káptalan előtt Anjou-kor elejéről származó birtokjogi oklevelek átírását kérte.⁵⁰ Ehhez a csoporthoz csatlakozik a két turóci átírás, amelyekkel talán ugyancsak azt igyekezett igazolni, hogy ősei az 1300-as évek első két évtizedében nem véglegesen veszítették el Nyitra megye déli részén elhelyezkedő birtokaikat. Szemben a nagybóbróciakkal, ő komoly figyelmet fordított arra, hogy utánozza a korszak kézírását, emiatt az általa bemutatott oklevelek egy részét az oklevélkritika manapság is legfeljebb gyanúsnek tekinti.⁵¹ A turóci konvent előtt bemutatott egyik oklevélnek fennmaradt a Mednyánszky levéltárban az eredeti példánya is, amely tagadhatatlanul Rajcsányi kézügyességét dicséri, ennek ellenére az íráskép némileg elüt a korszak normáitól.⁵² Éppen ez alapján a másik általa bemutatott, eddig ismeretlen oklevél szövege is gyanús hitelű (2. sz.).

Sokkal nehezebb dolgunk van, ha az eredeti példányok egyáltalán nem állnak rendelkezésre. Ha gyanú merül fel, nem mindig egyszerű eldönteni, hogy rontott szövegű, hamis vagy interpolált oklevelekkel állunk szemben. II. Ulászló király 1503. évi adománylevelének (22. sz.) az esetében – korabeli forrásadatok felhasználásával – viszonylag biztos válasz adható, az adomány után ugyanis alig néhány héttel egykorú forrás támasztja alá a Turóc megyei Alsóruttkára vonatkozó királyi kegy megtörténtét.⁵³ Az adománylevelben szereplő személyek valamennyien valóságosak, a gond ezúttal azzal van, hogy az adományos, az udvari familiárisként a korszak forrásaiból jól ismert koromházi Korom István családnéve az átírásban Kordára változott. Ha figyelembe vesszük azt, hogy az oklevelet 1756-ban Korda György mutatta be, aki ráadásul magát koromházi és alsóruttkai előnévvel illette, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy Korda úr huszáros vágással a birtokjogát Korom István adományára kívánta visszavezetni, és ennek érdekében még nemesi nevét is kibővítette a koromházi előtaggal. Ehhez feltehetően nem kellett mást tennie, mint hogy bemutatta a teljesen hiteles eredeti oklevelet, de abban a szükséges három helyen a Korom szót Kordára javította vagy csak némileg olvashatatlanná tette, illetve az sem zárható ki,

⁴⁸ Prot. CC. 31–34., MNL OL DF 268872., vö. táblázat 90. sz.

⁴⁹ TAGÁNYI, 1887, 116, vö. KÓTA, 2001, 161–162.

⁵⁰ MNL OL DL 1487.

⁵¹ Vö. GYÖRFFY, IV, 353–356, 421–422.

⁵² MNL OL DL 64710., vö. *Anjou oklt.* IX. 68. sz. (Géczi Lajos szerint az oklevél írásképe gyanús.)

⁵³ Prot. Vetustum (MNL OL DF 274521.) fol. 6r.

hogy az eredeti mellé beterjesztett egy olyan másolatot is, amelyben már Korda családnév állt.⁵⁴ A zadubnyei (Trencsén m.) lakosok által bemutatott 1436. évi, földesúri adóterheiket rögzítő oklevél egy eddig ismeretlen, Simon nevű nyitrai püspökhöz köti a település tizedfizetésére vonatkozó szabályozását, de ettől függetlenül nehéz eldönteni, hogy rongtott szövegű vagy interpolált oklevélről van-e szó.⁵⁵ A Bajmóc melletti Lazán határjárásáról szóló oklevél megdöbbenő részletességével és egy-egy rosszul szerkesztett formulájával kelti fel a gyanúnkat, de nem zárható ki, hogy a bemutatott oklevél hiteles volt.⁵⁶

Végezetül érdemes röviden a gyarmati Balassa Bálint császári-királyi kamarás, illetve megbízottja által 1661–1662 fordulóján bemutatott oklevélsokorról is szót ejteni. Valamennyi oklevél a jeszenicei Szunyogh család birtokairól, illetve a budatini uradalomról (Trencsén m.) szól, és úgy tűnik, egy részük hiteles, másik részük viszont interpolált, illetve hamis.⁵⁷ A több alkalommal a konvent elé terjesztett oklevelek mintha egymással is elmentmondásba kerülnének (például a zálogolás későbbi dátummal rendelkezik, mint a rá hivatkozó iktatólevél), a család gazdagságát megalapozó Szunyogh Gáspár fiainak a megnevezése az adott évre olykor mintha nem stimmelne, az iktatóparancsba egy olyan váruradalmat is beírtak, amelyhez a Szunyoghoknak semmi közük nem volt a középkorban, az 1500. évi záloglevélnek azonos szöveggel ismert egy 1507. évi változata is stb. Ami különösen érdekes, hogy az oklevélsoport egyik tagjának sincs eredeti példánya, ám a gyanús oklevelek szövegei ma megtalálhatók a Szunyogh és az Esterházy levéltárakban is, és persze mindegyik a turóci konvent 17. század közepi átírására megy vissza. Ez a momentum kétségtelenül nem növeli a széles szöveghagyománnyal rendelkező, de kizárólag újkori másolatokban meglévő oklevelek iránti bizalmat.

Kétségtelen, hogy a turóci konventet – miként bizonyára más hiteleshelyeket is – a 17–18. században is sokan használták fel arra, hogy hamis vagy interpolált okleveleikről hiteles átiratot kapjanak kézhez, amely jó esetben eltüntette a hamisításnak az eredetin még látható nyomait. Ez azonban egyáltalán nem csökkenti a corpus értékét, hiszen a hamis oklevelek is forrásértékkel bírnak a hamisítás időszakára vonatkozóan.⁵⁸ Megítélésem szerint azonban egyáltalán nem a hamis oklevelek voltak túlsúlyban. Noha fáradságos munka egy jegyzőkönyvsorozat feldolgozása, úgy hiszem, megéri a befektetett energiát: nemcsak az ismeretlen oklevélszövegek nagy száma miatt, hanem a DL–DF gyűjteményekben meglévő, kizárólag újkori másolatokban fennmaradt szövegek, oklevélsoportok hitelességének az ellenőrzése miatt is. Csak a reményemnek tudok hangot adni, hogy a turóci első fecskét még továbbiak fogják követni.

⁵⁴ Lásd táblázat 112. sz., valamint Oklevelek 22. sz.

⁵⁵ Oklevelek 16. sz.

⁵⁶ Oklevelek 18–19. sz.

⁵⁷ Hitelesnek tűnnek: táblázat 99–100., 105–106., 113–114. (Oklevelek 23–24. sz.). Gyanús hitelű: táblázat 109–111., 115–116. sz.

⁵⁸ Néhány jellegzetes példa erre az elmúlt évtizedek irodalmából: Soós, 2009, C. TÓTH, 2021, WEISZ, 2022.

A turóci konvent újkori jegyzőkönyveiben található teljes szövegű középkori oklevelek és főbb adataik¹

Dátum	Az irat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
1. 1224.	Jakab nyitrai püspök megalapítja a szalkai bencés apátságot.	1657. 02. 24.	Vid László jezsuita, trencsényi kollégium rektora, szalkai apát	Prot. K. 91–145. (99–100.)	DL 1461. (á: 1328. Acta Jesuitica, Trencsén) és számos további, köztük DF 266691. (á: 1657 – á: 1701. Illésházy, trencsényi lt.)	FEJÉR III/1. 448–449.
2. 1238. 06. 23.	IV. Béla király a trencsényi várhoz tartozó Geszte felét a szalkai szerzeteseknek adományozza. (Károly király 1328. 05. 03. – Rudolf király 1586. 08. 17.)	1657. 02. 24.	Vid László jezsuita, trencsényi kollégium rektora, szalkai apát	Prot. K. 91–145. (98–99.)	DL 1461. (á: 1328. Acta Jesuitica, Trencsén) és számos további, köztük DF 266691. (á: 1657. – á: 1701. Illésházy, trencsényi lt.)	Reg. Arp. I/2. 664. sz.
3. 1244. 12. 15. Korpona	IV. Béla király privilégiuma a korponai hospesek kiváltságáról. (Károly király 1326. 12. 02. – Korpona város hatósága 1734. 10. 27.)	1736. 01. 13.	Vinkler Mátyás jegyző és Fabiany András szenátor Zólyom-lipcse nevében	Prot. AA. 196–202. (199–201.)	DF 274493. (ered., Korpona város lt.), számos további átírás és másolat	Reg. Arp. I/2. 793. sz.

¹ Rövidítések, megjegyzések: *Az irat rövid tartalma* oszlopban az oklevél kibocsátójának csak egy titulusát adom meg, akkor is, ha több ország uralkodója volt: ilyenkor csak magyar királyi címét tüntetem fel. Ha a jegyzőkönyvben fennmaradt turói konventi átírás nem az eredetiről készült, akkor a tartalmat követően zárójelben következnek a további átírások, egymásról gondolatjellettel elválasztva. *Az átírást kérő személyek* esetében, ha egy város név nélkül említett előljárói (bírái és esküdtet stb.) és teljes közössége nevében jártak el, az egyszerűség kedvéért csak a város nevét tüntetem fel. *Az átírás helye* oszlopban minden esetben a turóci konvent betűjellel ellátott egyik jegyzőkönyvére utalok (teljes jelzete SNA HMTK Autentické protokoly). Az *MNL OL-jelzet* oszlop rövidítései: á – átírás, ered. – eredeti, egysz. m. – egyszerű másolat, hit. m. – hitelesített másolat, lt. – levéltár. *Megjegyzések* oszlopban rendszerint csak egy kiadást hivatkozok, első sorban azt, amelyik felsorolja az összes további kiadást, illetve kézirati példányt.

Dátum	Az irat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
8. 1264. 11. 14. Turóc	Mihály zólyomi ispán királyi parancsból egy ekeajja földet rendel a Szent Mihály-egyháznak, azaz 40-40 holdat Nádasérből, Gájból és Divekből.	1696. 10. 25.	Brezany János turócszentmihályi plébános és raksai Raksányi Gábor, az egyház <i>inspector</i> a	Prot. T. 519-529. (521.)	DF 258772. (á: 1391 – á: 1418, Rakovszky lt.) és további másolatok	Az átírandó oklevelek külön fizetként beillesztve, amelyen az átíró javításokat végezett. FEJÉR IV/3. 255-256.
9. 1264. 11. 14. Turóc	Mihály zólyomi ispán oklevele, az <i>előzővel azonos</i> . (Turóci konvent 1418. 04. 14.)	1696. 10. 25.	Brezany János turócszentmihályi plébános és raksai Raksányi Gábor, az egyház <i>inspector</i> a	Prot. T. 519-529. (522.)	DF 258772. (á: 1418, Rakovszky lt.)	FEJÉR X/3. 300-301.
10. 1264. 11. 14. Turóc	Mihály zólyomi ispán oklevele, az <i>előzőekkel azonos</i> . (Bebek Imre országbíró 1391. 10. 06. Szentmárton – Turóci konvent 1418. 04. 14.)	1696. 10. 25.	Brezany János turócszentmihályi plébános és raksai Raksányi Gábor, az egyház <i>inspector</i> a	Prot. T. 519-529. (524.)	DF 258772. (á: 1418, Rakovszky lt.)	FEJÉR X/3. 302-303.
11. 1279.	IV. László király Recsk comesnek és fiainak adja Próna földjét és leírja határait.	1766. 01. 14.	Szalay György karancsberényi Berényi Ferenc gróf és Tótróna mezőváros többi birtokosa nevében	Prot. CC. 652-657. (653-654.)	Számos átírás (lásd <i>Reg. Arp.</i> II/2-3. 2965. sz.), DL 1048. (egysz. m., Acta Jesuitica, Turóc ⁶)	<i>Reg. Arp.</i> II/2-3. 2965. sz.

⁶ Együtt szerepel az 1766-ban vele együtt átírt III. András-oklevéllel.

12.	1287. 01. 26. előtt	A turóci konvent jelentése IV. László királynak, hogy parancsára megjárták Jeszzen határait. (IV. László király 1287. 01. 26. – III. András király 1293. 03. 18. – Esterházy Pál nádor 1700. 11. 22. Pozsony)	1701. 10. 20.	A nagyjeszzeni Jeszzenszky család valamennyi felsorolt tagja	Prot. U. 464–483. (476–477.)	DL 39228. (az 1287. évi és 1293. évi átírások gépelt szövege és fényképe, Jeszzenszky lt.)	HOVI. 322–323, vö. <i>Reg. Arp.</i> II/2–3. 3422. sz.
13.	1287. 01. 26.	IV. László király Magya fiai, Mihály, István és Péter kérésére megerősíti a turóci konvent kelet nélküli jelentését Jeszzen határjárásáról. (III. András király 1293. 03. 18. – Esterházy Pál nádor 1700. 11. 22. Pozsony)	1701. 10. 20.	A nagyjeszzeni Jeszzenszky család valamennyi felsorolt tagja	Prot. U. 464–483. (475–477.)	DL 39228. (eredetijének és 1293. évi átírásának gépelt szövege és fényképe, Jeszzenszky lt.)	<i>Reg. Arp.</i> II/2–3. 3422. sz.
14.	1293. 03. 17.	III. András király Recsk comes fiai, Pál és Szerafil szolgálataira tekintettel a turóci uradalomhoz tartozó Prónát a kezükön hagyja a IV. László király privilégiumában leírt határok mellett.	1766. 01. 14.	Szalay György karancsberényi Berényi Ferenc gróf és Törpróna mezőváros többi birtokosa nevében	Prot. CC. 652–657. (654–656.)	DL 57153. (egysz. m., Berényi lt.), DL 1048. (egysz. m., Acta Jesuitica, Turóc ⁷)	<i>Reg. Arp.</i> II/4. 3908. sz.

⁷ Együtt szerepel az 1766-ban vele együtt átirrt IV. László-oklevéllel.

Dátum	Az irat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
15. 1293. 03. 18.	III. András király Magya friai, Mihály, Isván és Péter kérésére megerősíti IV. László király 1287. 01. 26-i privilégiumát Jeszen birtok határjárásáról. (Esterházy Pál nádor 1700. 11. 22. Pozsony)	1701. 10. 20.	A nagyjesezni Jeszenszky család valamennyi felsorolt tagja	Prot. U. 464–483. (475–478.)	DL 39228. (eredetijének gépelt szövege és fényképe, Jeszenszky lt.)	Szövege Esterházy Pál nádor iktatóparancsába foglalva. Reg. Arp. II/4. 3909. sz.
16. 1297.	Pascasius nyitrai püspök a szalkai apátság részére megerősíti Jakab nyitrai püspök 1224. évi oklevelét és rögzíti az apátság tizedszedési jogát.	1657. 02. 24.	Vid László jezsuita, trencsényi kollégium rektora, szalkai apát	Prot. K. 91–145. (99–101.)	DL 1461. (ái: 1328., Acta Jesuitica, Trencsén) és számos további, köztük DF 266691. (ái: 1657. – ái: 1701., Illésházy, trencsényi lt.)	Fejér VI/2. 98–100.
17. 1299. 09. 29. Lőcse	Jordán, a szepesi szászok comese és valamennyi szepesi esküdt és bíró a Menedékkőnek nevezett helyet adományozzák a kartauzi szerzeteseknek, hogy ott kolostort építhessenek Szűz Mária, Keresztelő Szent János és Szent Margit tiszteletére, és leírják a föld határait.	1654. 12. 04.	Klobusiczky János jezsuita, a szepesi rendház előjárója	Prot. I. 452–453.	DL 1543. és DL 25774. (ái: 1654.); DL 1541. (hit. m.: 1649), DL 1542. (hit. m.: 1650), valamennyi Acta Jesuitica, Lőcse).	Fejér VI/2. 210–212.

18.	1309. 06. 24.	Támás esztergomi érsek Mítke comesnek, zólyomi nemesnek és fainak engedélyezi, hogy Lehota nevű falujukban kápolhát emeljenek.	1697. 05. 12.	Thorany János radványi plébános	Prot. T. 228–229. oldalak közötti papírcédula	DL 63903. (ered., Beniczky lt.)	Árító keret nélkül, a cédlán csak a bemutatás dátuma és az átiratást kérő személy neve szerepel. <i>Anjou oklt. II. 676. sz.</i>
19.	1320. 03. 23.	A nyitrai káptalan előtt Korosi Drág fiai, Betlehem comes és Péter átadják a Nyitra folyó mentén fekvő berencsi és lüki birtokaikat Ilméri Irván fia Miklósnak és édesanyjának.	1735. 02. 06.	rajcsányi Rajcsányi Ádám	Prot. AA. 147–148.	–	2. sz. oklevél Gyánús hiteltű: lásd alább közlését, vö. alább a 23. számú oklevéllel.
20.	1320. 07. 13. [hibásan: 1320. 09. 08.]	Károly király előtt Doncs zólyomi és liprói ispán Jaszenovát familíarisának, László fia Mihálynak adományozza. (Turóci konvent 1358. 06. 27.)	1648. 04. 04.	jaszenovai Csaplovics id. János fia János a Csapla és Czundra családok, illetve Jaszenova többi birrokosa nevében	Prot. F. 250–254. (251.)	DF 268777. (ái: 1358., Csaplovics lt.), DF 268751. (ái: 1648. – egysz. m., uo.)	<i>Anjou oklt. V. 849. sz.</i> 1648-ban félrolovasták a dátumban szereplő ünnepep nevét.
21.	1323.	Doncs mester zólyomi és pataki ispán László fia Mihálynak adományozza az Arva és Dubova között fekvő Jaszenovarétét. (Turóci konvent 1324.)	1648. 04. 04.	jaszenovai Csaplovics id. János fia János a Csapla és Czundra családok, illetve Jaszenova többi birrokosa nevében	Prot. F. 250–254. (250.)	DF 268750. (ái: 1324., Csaplovics lt.), DF 268751. (ái: 1648. – egysz. m., uo.)	<i>Anjou oklt. VII. 356. sz.</i>
22.	1324.	A turóci konvent átírja Doncs mester zólyomi és pataki ispán 1323. évi adományát Jaszenovarétéről.	1648. 04. 04.	jaszenovai Csaplovics id. János fia János a Csapla és Czundra családok, illetve Jaszenova többi birrokosa nevében	Prot. F. 250–254. (250.)	DF 268750. (ered., Csaplovics lt.), DF 268751. (ái: 1648. – egysz. m., uo.)	<i>Anjou oklt. VIII. 608. sz.</i>

Dátum	Az írat rövid tartalma	Az átirás dátuma	Az átirást kérők neve	Az átirás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
23. 1325. [02. 24.]	A nyitrai káptalan előtt Korosi Drág fiai, Berlehem és Péter az alsó Koros, a nagyobbik Szolcsány és Ilus birrokokat zálogba bocsátják rokonuknak, Konczek Benedeknek 150 aranypenzáért.	1735. 02. 06.	raicsányi Rajcsányi Ádám	Prot. AA. 145–147.	DL 64710. (ered., Mednyánszky lt.)	Hamis oklevél. ⁸
24. 1326. 12. 02.	I. Károly király megerősíti IV. Béla király 1244. 12. 15-i privilégiumát a korponai hospesek kiváltságairól. (Korpona város hatósága 1734. 10. 27.)	1736. 01. 13.	Vinkler Mátyás jegyző és Fabiany András szenátor Zólyom-lípese nevében	Prot. AA. 196–202. (198–201.)	DL 50550. (ered., Ernst-gyűjtemény)	<i>Anjou-oklt. X. 509</i> ⁹
25. 1328. 05. 03.	I. Károly király privilégiumával megerősíti IV. Béla király 1238. 06. 23-i privilégiumát és Pascasius nyitrai püspök 1297. évi oklevelét a szalkai apátság számára és leírja Újezd határait. (Rudolf király 1586. 08. 17.)	1657. 02. 24.	Vid László jezsuita, a trencsényi kollégium rektora, szalkai apát	Prot. K. 91–145. (97–103.)	DL 1461. (ered., Acta Jesuitica, Trencsén) és számos további, köztük DF 266691. (4: 1657. – á: 1701., Illésházy, trencsényi lt.)	<i>Anjou oklt. XII. 241. sz.</i>

⁸ (1) A kézírása alapján, vö. *Anjou oklt. IX. 68. sz. (2)* Az átirást kérő személyéhez számos hamis oklevél köródik. – Az átiró 1735-ben nem tudta elolvasni, melyik vasárnap kelt az oklevél, de az eredetén ki lehet venni.

⁹ Az átirást a méltóságos elejénél, János nyitrai püspöknel „etc.” jelzéssel befejezték. Korpona város a hiteles másolatot a zólyomlípceiek kérésére küldte meg nekik.

26.	1340. 11. 11. Zólyomlipcse [hibásan: 1360. 11. 11.]	Károly király kiváltságokat adományoz Zólyomlipcse városnak. (I. Lajos 1347. 06. 03. – <i>A további átirásokat lásd a táblázat 130. tételénél.</i>)	1653. 01. 29.	Arculari János jegyző, Salik János, Sigmundi Zsigmond szénátorok és Buzik István esküdt, Smka Mihály bíró és Zólyomlipcse nevében	Prot. I. 19–46. (30–31.)	DF 269040. (4: 1347., Zólyom- lipcse lt.) és számos további átirás, másolat	Az 1653. évi átirás készítője elírta az évszámot. <i>Anjou okl.</i> XXIV. 652. sz.
27.	1340. 11. 11. Zólyomlipcse [hibásan: 1360. 11. 11.]	<i>Az előzővel azonos</i> (a turóci konvent 1653. 01. 29-i átirását átírta: I. Lipót király 1659. 02. 20. Bécs)	1671. 10. 17.	Abrahamides Menyhért és Fidicimis Mihály Terziani Zakariás bíró és Zólyomlipcse nevében	Prot. N. 385–424. (401–403.)	DF 269040. (4: 1347., Zólyom- lipcse lt.) és számos további átirás, másolat	Az 1653. évi átirás készítője elírta az évszámot. <i>Anjou okl.</i> XXIV. 652. sz.
28.	1347. 06. 03. [hibásan: 1367. 06. 03.]	I. Lajos király privilegiumával megerősíti Károly király Zólyomlipcse város kiváltságai- ról. (Zsigmond 1423. 07. 23. Selmezbánya – <i>A további átirásokat lásd a táblázat 130. tételénél.</i>)	1653. 01. 29.	Arculari János jegyző, Salik János, Sigmundi Zsigmond szénátorok és Buzik István esküdt, Smka Mihály bíró és Zólyomlipcse nevében	Prot. I. 19–46. (29–32.)	DF 269040. (ered., Zólyomlipcse lt.) és számos további átirás, másolat	Az 1653. évi átirás készítője elírta az évszámot. <i>Anjou okl.</i> XXXI. 504. sz.
29.	1347. 06. 03. [hibásan: 1367. 06. 03.]	<i>Az előzővel azonos</i> (a turóci konvent 1653. 01. 29-i átirását átírta I. Lipót király 1659. 02. 20. Bécs)	1671. 10. 17.	Abrahamides Menyhért és Fidicimis Mihály Terziani Zakariás bíró és Zólyomlipcse nevében	Prot. N. 385–424. (400–404.) ¹⁰	DF 269040. (ered., Zólyomlipcse lt.) és számos további átirás, másolat	Az 1653. évi átirás készítője elírta az évszámot. <i>Anjou okl.</i> XXXI. 504. sz.

¹⁰ Erre a jegyzőkönyvi szövegre utalnak vissza 1734-ben: Prot. AA. 195–196.

Dátum	Az irat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
30. 1347. 10. 05. [hibásan: 1317.]	I. Lajos király parancslevele az esztergomi káptalanhoz László fia Mihály Jaszzenova birtokának határjárásáról. (Esztergomi káptalan 1347. 10. 23. – I. Lajos király 1351. 09. 15. Buda – Türoci konvent 1358. 06. 27.)	1648. 04. 04.	jaszenovai Csaplovics id. János fia János a maga és a teljes Csapla és Czundra családok, illetve Jaszzenova többi birtokosa nevében	Prot. F. 250–254. (251.)	DF 268777. (ái: 1358., Csaplovics lt.), DF 268751. (ái: 1648. – egysz. m., uo.)	1648-ban az átíró a dátumban szereplő évet félreolvasta. <i>Anjou oklt.</i> XXXI. 921. sz.
31. 1347. 10. 23. [hibásan: 1317.]	Az esztergomi káptalan jelentése I. Lajos királyhoz, hogy a király 1347. 10. 05-i parancslevele értelmében Jaszzenova birrok határait megjárták. (Lajos király 1351. 09. 15. Buda – Türoci konvent 1358. 06. 27.)	1648. 04. 04.	jaszenovai Csaplovics id. János fia János a maga és a teljes Csapla és Czundra családok, illetve Jaszzenova többi birtokosa nevében	Prot. F. 250–254. (251–252.)	DF 268777. (ái: 1358., Csaplovics lt.), DF 268751. (ái: 1648. – egysz. m., uo.)	1648-ban az átíró a dátumban szereplő évet félreolvasta. <i>Anjou oklt.</i> XXXI. 996. sz.
32. 1351. 09. 15.	I. Lajos király László fia Mihály fia Jakab bemutatásában átírja az esztergomi káptalan 1347. 10. 23-i oklevelét Jaszzenova határjárásáról. (Türoci konvent 1358. 06. 27.)	1648. 04. 04.	jaszenovai Csaplovics id. János fia János a maga és a teljes Csapla és Czundra családok, illetve Jaszzenova többi birtokosa nevében	Prot. F. 250–254. (251–252.)	DF 268777. (ái: 1358., Csaplovics lt.), DF 268751. (ái: 1648. – egysz. m., uo.)	

33.	1351. 09. 29.	A turóci konvent előtti a Szentannaiak és a Felső-kubinyiak megegyeznek Jaszenova és Felsőkubin határaitól.	1648. 04. 04.	jaszenovai Csaplovics id. János fia János a maga és a teljes Csapla és Czundra családok, illetve Jaszenova többi birtokosa nevében	Prot. F. 250–254. (252–253.) Csaplovics lt.)	DF 268751. (ái: 1648. – egysz. m., Csaplovics lt.)	Legrégebbi szöveg 3. sz. oklevél DF 268751-et hibás 1321. ével másoltak (vö. <i>Atjoui oklt.</i> VI. 255. sz., amely a rossz dátum miatt hamisnak tartja).
34.	1353. 11. 29. Buda	Szécsényi Tamás országbíró megjárta a Márk fia Fodor János Lelóc és Benedek fiainak másik Lelóc-birtokai közötti vitás földdarab határait.	1748. 01. 31.	Kőszeghy Özséb privigyai piarista ¹¹ keselőkői Majtényi Bálint fia László nevében	Prot. BB. 535–547. (537–544.)	DF 273430. (ái: 1748 – á: 1760)	Legrégebbi szöveg
35.	1355. 10. 21.	I. Lajos király Badur fia Domokost és Lodan fia Dénest az ország hadakozó nemesi közé helyezi és az árvai földből és erdőből hat ekealja földet adományoz nekik a Hodocsin és a Javra pataak összefolyásánál.	1731. 04. 18.	dedinai Dedinszky Gábor fia József a Suffia (Zsuffia) család nevében	Prot. Z. 308–310.	HORVÁTH, 1902. 205. (kivonat a turóci regisztrumából)	4. sz. oklevél Fejér IX/2. 387–389.
36.	1355. 10. 21.	I. Lajos király Miklós fia Balázst és Lucsan fia Petrust az ország hadakozó nemesi közé helyezi és az árvai erdőből 12 ekealja földet adományoz nekik a Hodocsin patak mindkét partján.	1731. 04. 18.	dedinai Dedinszky Gábor fia József a teljes Dedinszky család nevében	Prot. Z. 306–308.	–	5. sz. oklevél

¹¹ „Eusebius a Sancto Francisco regis Scholarum Piarum”, azonosítása és rendháza: *Catalogus*, 214.

Dátum	Az írat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
37. 1356. 08. 13.	A turóci konvent tanúsítja, hogy a Széhicétfőiek a köztük vita tárgyát képező földet ketté osztottak, majd leírják a két rész (Alsó- és Felsőmartyasóc) közötti határvonalat.	1661. 07. 12.	felsőmartyasóci Matyasovszky Pál	Prot. L. 187–189.	DL 41288. (ered., Magyar nemzeti múzeumi törzsanyag, Majláth Béla)	6. sz. oklevél <i>Arijou oklt. XL. 472. sz.</i>
38. 1358. 06. 27. [hibásan: 1368. 06. 24. u.]	A turóci konvent Árvai László fia Mihály fia Jakab bemutatásában átírja I. Károly király 1320. 09. 08-i és I. Lajos király 1351. 09. 15-i okleveleit Jaszenova birrokról.	1648. 04. 04.	jaszenovai Csaplovics id. János fia János a maga és a teljes Csapla és Czundra családok, illetve Jaszenova többi birtokosa nevében	Prot. F. 250–254. (251–252.)	DF 268777. (ered., Csaplovics lt.), DF 268751. (4: 1648. – egysz. m., uo.)	1648-ban az átíró a dátumban szereplő napot és évet félreolvasta. ¹²
39. 1365. 12. 10.	Péter esztergomi segédpüspök felszenteli a draskóci, zábori, kjszeseni és kálhoki nemesek kérésére temetőkapolnájukat és rögzíti a nemesek és a szentmártomi plébános egymás iránti kötelezettségeit.	1639. 05. 17.	Révai Ferenc turóci fő- és örökös ispán Turóc megye hatósága nevében	Prot. D. 447–450. (449–450.)	DF 259257. (ered., Révay lt.)	Az eredetiben az utolsó számjegyet a plica takarja. ¹³

¹² Az oklevél a DL–DF adatbázisban jelenleg 1388. évként szerepel, az évszám valóban nem egyértelműen olvasható, de Pál turóci prépost tisztségviselése alapján egyértelműen 1358-ra javítandó.

¹³ A DL–DF adatbázisban 1360. évi kelettel. Az eredeti hátlapján az 1375. év szerepel, ám ez félreolvasás eredménye.

40.	1366.03.13.	A turóci konvent előtt Csermekeni János fia Miklós két csermekeni birtokrészt visszaad Csermekeni Mikó fiainak, Endrének és Kelemennek, valamint Márton fia Istvánnak.	1726.01.15.	Belházy János windschachti tanító és testvére, ifj. György egyúttal apjuk, id. György nevében	Prot. Z. – 77–78.	7. sz. oklevél
41.	1370.04.28. Beszterce	I. Lajos király leléci Fodor János hajadon leányait fűsítja az atyai, különösen a Nyitra megyei Lelőcon lévő birtokjokban.	1748.01.31.	Kőszeghy Özséb privigyei piarista ¹⁴ keselőkői Majrényi Bálint fia László nevében	Prot. BB. 535–547. (tartalmi á: 1374. – (545–546.) á: 1378., Berényi lt.)	8. sz. oklevél
42.	1374.08.13. Mosóc	Szepesi Jakab országbíró előtt a turóci közgyűlésen a nádáséri, divéki és gáji nemések kijelentik, hogy készek visszaadni Tamás szentmihályi plébánosnak az 1264-ben biztosított háromszor 40 hold földet. (Turóci konvent 1418.04.14.)	1696.10.25.	Brezany János turócszentmihályi plébános és raksai Raksányi Gábor, az egyház <i>inspectora</i>	Prot. T. 519–529. (522–523.)	FEJÉR X/3.301–302.
43.	1374.08.13. Mosóc	Szepesi Jakab országbíró, <i>az előzővel azonos.</i> (Bebek Imre országbíró 1391.10.06. Szentmárton – Turóci konvent 1418.04.14.)	1696.10.25.	Brezany János turócszentmihályi plébános és raksai Raksányi Gábor, az egyház <i>inspectora</i>	Prot. T. 519–529. (524–525.)	FEJÉR X/3.303–304.

¹⁴ „Eusebius a Sancto Francisco regis Scholarum Piarum”, azonosítása és rendháza: *Catalogus*, 214.

Dátum	Az irat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
44. 1379–1399 között	László turóci prépost és konventje előtt a Liptó megyei fiacskafalvi nemesek birrokuk negyedét egy tagban átadják leánynegyedként Fiaca leánya, néhai Erzsébet unokájának, Péter fia Józsefnek.	1629. 12. 29.	<i>Muotbovian-¹⁵</i> Suffa néhai Lénárt fia Lőrinc	Prot. B. 573–574.	–	9. sz. oklevél
45. 1381. 05. 16. Visegrád	Szécsi Miklós országbíró ítéletvele a Tarnóci János fia Mihály és Tarnóci Irván leányai között támadt perben. (Thurzó György nádor 1612. 12. 13. Pozsony)	1678. 02. 24.	prónai és blatncai Prónay Miklós, Turóc megye jegyzője felsorolt rokonai ¹⁶ nevében	Prot. P. 333–339. (335–339.)	DF 266920. (ered., Tarnóczy It.), DF 266921. (4: 1612., uo.)	Az oklevelet 1678-ban Tarnó(c) birrokosai, id. Kosryal György, Valovic Miklós és társaik adtak kölcsön Prónay-nak.
46. 1383. 01. 28.	Mária királynő kváltságlevele Privigye mezőváros részére. (Zsigmond király 1429. 04. 28. – Mátyás király 1486. 03. 30.)	1716. 10. 04.	Chilko János Imre, a lázársgizeti Szent Ágoston-egyház prépostja és privigyei plébános, Karasz János bíró Privigye nevében	Prot. X. 435–452. (439–445.)	DL 6982. (4: 1420[1], 04. 28. – 4: 1486. 03. 30. – egysz. m., Acta Publica). ¹⁷	SASINEK, 1875, 106–108, LUKAČKA, 2013, 58 (fénykép az 1429. évi átírásról)

¹⁵ Az átírás szerint Liptó megyei személyről van szó, de a településnevet nem tudom azonosítani. Leginkább még Guorfalu (Gótovány) nevével mutat hasonlóságot.

¹⁶ Anyja, id. Prónay István özvegye, necpáli Justh Menyhért fia Ferenc fia Miklós leánya, Mária, testvére, Prónay András, ugyanezen Justh Miklós leánya, turóki és blasóci Thuránszky János özvegye, Anna és gyermekei, Miklós és Zsuzsanna (turócszentpéteri id. Dávid András felesége), Justh Miklós néhai leánya, Zsuzsanna és benici Beniczky János fia, György.

¹⁷ Az 1429. évi átírás rendkívül sérült állapotban, illetve az 1716. évi átírás ma is megalálható Privigye város levéltárában.

47.	1383. 01. 28.	Mária királynő kiváltságlevele Privigyé mezővárosnak. (Zsigmond király 1429. 04. 28. – Mátyás király 1486. 03. 30.)	1734. 02. 28.	Polerczky György szenátor és Vajda János jegyző Privigyé nevében	Prot. AA. 66–78. (69–73.)	DL 6982. (á: 1420[.] 04. 28. – á: 1486. 03. 30. – egysz. m., Acta Publica). ¹⁸ az 1429. évi átirásról)	SASINEK, 1875, 106–108, LUKAČKA, 2013, 58 (fénykép az 1429. évi átirásról)
48.	1390. 05. 05. Buda	Zsigmond király megerősíti a néhai Bebek György királynéi tárnokmester, többek között turóci és liprói ispán oklevelét a király Béla falujának soltszásága és Ocskovalehota királyi föld eseterjéről bélai Hercsut fia Tamás részére.	1720. 12. 10.	tarnói Uhrík András ifj. Kercsut György nevében	Prot. Y. 249–256. (252–253.)	DF 268774. (19. századi német fordítása, Velics lt.), HORVÁTH, 1902. 195–196. (kivonat a turóci regisztrumából)	10. sz. oklevél FEJÉR X/1. 579–581. (Fejérváry Károly gyűjt.) WENZEL, 1874, 61–63 (Másolat a beszercebányai kapt. lt.) ZsO I. 483. sz.
49.	1391. 10. 02. Szentmárton	Bebek Imre országbíró a turóci közgyűlésen Ocskolehotai Hercsud fia Tamás kérésére megerősíti, hogy Ocskolehotája birtok soha nem tartozott Béla királyi faluhoz.	1720. 12. 10.	tarnói Uhrík András ifj. Kercsut György nevében	Prot. Y. 249–256. (254–255.)	–	11. sz. oklevél
50.	1391. 10. 06. Szentmárton	Bebek Imre országbíró a turóci közgyűlésen Mihály turóc-szentmihályi plébános kérésére a gőji, divéki és nádáséri nemesek jelenlétében visszaiktartja az egy ekealja föld egészét a plébánosnak és egyháznak, megjárva annak határait is. (Turóci konvent 1418. 04. 14.)	1696. 10. 25.	Brezany János turóc-szentmihályi plébános és raksai Raksányi Gábor, az egyház <i>inspector</i> a	Prot. T. 519–529. (523–528.)	DF 258772. (á: 1418., Rakovszky lt.)	FEJÉR X/3. 302–307. (ZsO I. 2232. sz.)

¹⁸ Az 1429. évi átirás rendkívül sérült állapotban, illetve az 1716. évi átirás ma is megalálható Privigyé város levéltárban.

Dátum	Az írat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
51. 1398. 06. 08.	A turoői konvent előtti Jaszenovai János és fiai adoprálják <i>Izlecz-i</i> Pál fia Mihályt, János leányát, Margitot hozzá adják és jaszenovai, malatinai és szentannai birtokuk harmadát átadják neki. (Országgyűk 1449. 07. 01. Buda)	1648. 04. 04.	jaszenovai Csaplovics id. János fia János a maga és a teljes Csapla és Czundra családok, illetve Jaszenova többi birtokosa nevében	Prot. F. 250–254. (253–254.)	DF 268751. (á: 1648. – egysz. m., Csaplovics lt.)	
52. 1403. 06. 23.	Sędziwój kaliszi vajda, Sztrecsény, Lietava, Hriczó, Beszterce és Óvár ura a Sztrecsény kerületében lévő Zadubnye soltszáságát Ducso fia Mickónak adja, és leírja jogait és kiváltságait.	1772. 09. 14.	Wissny András zadubnyei soltsz együttal osztályos anyafiai nevében is	Prot. DD. 206–209. (207–208.)	–	12. sz. oklevél
53. 1405. 01. 17. Beszterce-bánya	Zsigmond király Breznóbánya, valamint két közeli falu tizedét a breznóbányai Szűz Mária-egyháznak és plebánosainak adományozza. (I. Ferdinánd 1528. 01. 10. Esztergom)	1677. 02. 24.	Kincel István pianista, a privigyei kollegium igazgatója ¹⁹	Prot. P. 161–164. (163.)	DL 9003. (á: 1694. – egysz. m., Neo-regestrata acta), Libri regii I. p. 81. no. 139. (tartalmai á: 1528.)	Legrégábbi teljes szöveg. Gyantis hitell. ²⁰ FéjÉR X/4. 376. (ZsO II/1. 3613. sz.)

¹⁹ Stephanus ab Annuntiatione Beatae Mariae virginis, a név feloldása és életrajza: *Catalogus*, 190.

²⁰ A király ugyanis rendszeren nem adományoz tizedeket. A királyi könyvek szerint ugyanakkor 1528-ban hitelesnek tekintették.

54.	1405. 01. 17. Beszterce- bánya	Zsigmond király tized- adománya a breznóbányai Szűz Mária-egyháznak, <i>az előzővel azonos</i> (I. Ferdinánd 1528. 01. 10. Esztergom – I. Lipót 1688. 02. 24. Bécs)	1690. 07. 05.	Rausek Vencel piarista Bájar András breznóbányai piarista házfőnök nevében ²¹	Prot. S. 122–128. (124–125.)	DL 9003. (á: 1694. – egysz. m., Neo-regestrata acta), Libri regii I. p. 81. no. 139. (tartalmi á: 1528.)	Gyánús hitelű. <i>Lásd az előző tételt.</i>
55.	1409. 06. 23.	Bernát turóci prépost és konventje egy (zntó)váraljai, régóta üresen álló telker adomá- nyoz Mikse fia János egykori rajeci hospesnek, és rögzíti éves földesúri terheit.	1647. 01. 27.	Turóci Illés jezsuita, a nagyszombati collegium ügyvédje és a turóci prépostsági javak adminisztrátora	Prot. F. 91–93.	DL 9565. (két egysz. m., Acta Jesuitica, Turóc)	Legrégbbi hitelesített szöveg ZsO II. 6851.
56.	1412. [...]	A turóci konvent tanúsítja, hogy Garai Miklós nádornak a Mednei család perében hozott bírói intézkedésére felosztották a Trencsén megyei Medne birtokot.	1735. 05. 20.	mednei Potocsny György	Prot. AA. 167–172.	–	<i>13. sz. oklevél</i> Az eredeti oklevél dátumsora sérült volt.
57.	1415. 04. 07. Konstanz.	Zsigmond király Jolsvai Leustrák nádor fia György szolgálataira tekintettel Privigyé mezővárosnak a Szent Kereszt feltalálásának ünnepére sokadalomtartást engedélyez.	1733. 04. 26.	Vájda János jegyző és Czagan György <i>orator</i> Privigyé nevében	Prot. AA. 15–18.	Eredetije, illetve 1651. évi átirása ma is megvan Privigyé város levéltárában.	SASINEK, 1875, 93–95, LUKÁČKA, 2013, 60 (fénycső az eredetiről), ZsO V. 457. sz.

²¹ Venceslaus a Sancto Laurentio és Andreas a Conversione S. Pauli, a nevek feloldása és életrajzuk: *Catalogus*, 41., 315.

Dátum	Az irat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
58. 1415. 04. 07. Konstanz.	Zsigmond király sokadalom-tartási engedélye Privigyé részére. <i>Az előző tétellel azonos.</i> (III. Ferdinánd király 1651. 07. 27. Bécs.)	1752. 10. 10.	Pornubszky Mátyás és Polereczky János esküdtek Privigyé nevében	Prot. BB. 799–809. (802–804.)	Az 1651. évi átírás ma is megvan Privigyé város levéltárában.	SASINEK, 1875. 93–95, LUKAČKA, 2013, 60 (fénykép az eredetiről), ZsO V. 457. sz.
59. 1416. 06. 08.	A turóci konvent Ducsko fia Mícko zadubnyei soltész kérésére átírja Sędziwoj kaliszi vajda, többek között sztręcseányi kapitány 1403. 06. 23-i privilegialis oklevelét a zadubnyei soltész kiváltságáról.	1772. 09. 14.	Wissny András zadubnyei soltész egyúttal osztrályos atyafiai nevében is	Prot. DD. 206–209.	–	14. sz. oklevel
60. 1418. 04. 14.	A turóci konvent Péter turócszentimihályi plébános bemutatásában átírja Mihály zólyomi ispán 1264. 11. 15-i, Szepesi Jakab országbíró 1374. 08. 13-i és Bebek Imre országbíró 1391. 10. 06-i oklevelét az egyházat illető egy ekealja földről.	1696. 10. 25.	Brezany János turócszentimihályi plébános és raksai Raksányi Gábor, az egyház <i>inspector</i> a	Prot. T. 519–529. (521–528.)	DF 258772. (ered., Rakovszky lt.), DF 249585. (á: 1696. – á: 1803., Körmöcbánya lt. – hivatkozik a jegyzőkönyvkötetre és oldalra)	Az átirandó oklevelek külön füzetként beillesztve, amelyen az átíró javításokat végzett. FEJÉR X/3. 300–307. (ZsO VI. 1757. sz.)

61.	1423. 07. 23. Selmecebánya	Zsigmond király átírja és megerősíti I. Lajos király 1347. 06. 03-i privilégiumát Zólyomlipcse város kiváltságairól. (I. Mátyás 1462. 06. 11. Buda – <i>A további átírásokat lásd a táblázat 130. tételénél.</i>)	1653. 01. 29.	Arculari János jegyző, Salik János, Sigmundi Zsigmond szenátorok és Buzik István esküdt, Smlka Mihály zólyomlipcsei bíró és a város nevében	Prot. I. 19–46. (29–32.)	DF 269046. (ered., Zólyomlipcse lt.) és számos további átírás, másolat	ZsO X. 979. sz.
62.	1423. 07. 23. Selmecebánya	Zsigmond király megerősíti Zólyomlipcse kiváltságait. <i>Az előzővel azonos.</i> (A turóci konvent 1653. 01. 29-i átírását átírta I. Lipót király 1659. 02. 20. Bécs)	1671. 10. 17.	Abrahamides Menyhért és Fidicimis Mihály esküdtök Terziani Zakariás bíró és Zólyomlipcse város nevében	Prot. N. 385–424. (400–404.)	DF 269046. (ered., Zólyomlipcse lt.) és számos további átírás, másolat	ZsO X. 979. sz.
63.	1424. 04. 01.	(Tört)prónai Szerafil Imre volt blatnicai várnagy, Berzevici Péter tárnokmester helyettese tanúsítja, hogy bevezette Ocsklehota Domokos fia Tamást és Márton fiait, Jakabot és Mátét a belai soltsészágba.	1720. 12. 10.	tarnói Uhrík András ifj. Kercsut György nevében	Prot. Y. 249–256. (255–256.)	Eredetije lappang (ZsO XII. 385. sz.) 15. sz. <i>oklevél</i> ZsO XII. 385. sz.	
64.	1425. 07. 10. Rózsahegy	Messenspeki János likavai kapitány Stanko fia Péternek adományozza az elhagyatott gombási soltsészágot. (Turóci konvent 1471. 07. 05. – Rudolf király 1590. 05. 21. Eperjes)	1716. 03. 25.	Szrankovánszky Máté és Paulovicz Márton szrankováni soltsészok	Prot. X. 151–161. (156–157.)	DL 24512., DF 272105. (4: 1590. – egysz. m., Neo-regestrata acta és Árvai közbirtolesség lt.) Legrégébbi hitelesített szöveg ZsO XII. 804. sz. (eredetije lappang)	

Dátum	Az irat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást készítő név	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
65.	1425. 07. 10. Rózsahegy Messenspeki János likavai kapitány soltészkiáltása. <i>Az előzővel azonos.</i> (Rudolf király 1590. 05. 21. Eperjes.)	1716. 03. 25.	Szrankovszky Máté és Paulovicz Márton szrankoványi soltészek	Prot. X. 151–161. (158–160.)	<i>Lásd az előző tételnél.</i>	<i>Lásd az előző tételnél.</i>
66.	1426. 05. 13. Tata Zsigmond király védelmébe veszi <i>Zyryn-i Bychber</i> Péter fiait, Jánost, Miklóst és Pétert. (Turóci konvent 1471. 07. 05., Rudolf király 1590. 05. 21. Eperjes)	1716. 03. 25.	Szrankovszky Máté és Paulovicz Márton szrankoványi soltészek	Prot. X. 151–161. (155.)	DL 24512., DF 272105. (á: 1590. – egysz. m., Nco-regestrata acta és Árvai közbirrtokosság lt.)	Legrégibbi hitelesített szöveg ZsO XIII. 571. sz.
67.	1429. 04. 28. Zsigmond király privilégiumával megerősíti Mária királynő 1383. 01. 28-i privígyei városkiáltását. (Mátyás király 1486. 03. 30.)	1716. 10. 04.	Chilko János Imre, a lázárügyi Szent Ágoston-egyház prépostja és privígyei plébános, Karasz János privígyei bíró Privígye nevében	Prot. X. 435–452. (438–449.)	DL 6982. (1420-as évszámmal, á: 1486. 03. 30. – egysz. m., Acta Publica). ²²	SASINEK, 1875, 105–109, LUKAČKA, 2013, 58 (fénypé az eredetiről)
68.	1429. 04. 28. Zsigmond király privilégiumával megerősíti Mária királynő 1383. 01. 28-i privígyei városkiáltását. (Mátyás király 1486. 03. 30.)	1734. 02. 28.	Polereczky György szenátor és Vajda János jegyző Privígye nevében	Prot. AA. 66–78. (68–75.)	<i>Lásd az előző tételnél.</i>	SASINEK, 1875, 105–109, LUKAČKA, 2013, 58 (fénypé az eredetiről)

²² Eredetije sérült állapotban, illetve 1716. évi átírása ma is megtalálható Privígye város levéltárban.

69.	1434. 11. 23. Pozsony	Zsigmond király Szentmárton mezővárosa panaszára, hogy amikor a husztrák felégettek településeiket, kiváltságleveleik is odavesztek, rögzíti adófizetésüket és megerősíti, hogy a korponaiakéval azonos kiváltságokkal rendelkeznek.	1752. 05. 19.	Marcsek Illés jegyző és Stevo János esküdt Bartoss Miklós bírós és Turócszenmárton nevében	Prot. BB. 762–769. (763–766.) DL 105170. (egysz. m., Széchenyi lt.)	DF 268717. (ered., Turóc-szenmárton lt.)
70.	1435. 11. 04. Prága [hibásan 1434-es évszámmal]	Zsigmond király felmenti Privigyét minden harmincad- és vámfizetés alól. (Mátyás, ismeretlen év. – I. Ferdinánd, ismeretlen év. – I. Lipót 1681. 07. 17. Bécsújhely)	1731. 11. 22.	Polereczky György szenátor és Czagan György <i>orator</i> a Privigye nevében	Prot. Z. 327–403. (400–401.) DL 6982. (4: Turóci konvent 1441. 12. 22. – Mátyás király 1488. 09. 06. Bécs – I. Ferdinánd 1555. 11. 22. Bécs – egysz. m., Acta Publica), DL 12629. (4: 1681. – hit. m. 1712., Neo-regestrata acta). ²³	SASINEK, 1875, 98–99, TÓTH-SZABÓ, 1917, 365–366, LUKAČKA, 2013, 63 (fénykép az eredetiről). A hiányzó dátumok DL 6982. alapján pótolhatók. ²⁴

²³ Eredetije olvashatatlan állapotban és 1681. évi átirása ma is megtalálható Privigye város levéltárában.

²⁴ A rossz dátum a Lipót-féle oklevélbe került bele, és ebből maradtak ki Mátyás és I. Ferdinánd királyok okleveleinek záró részei is a dátumokkal. Az 1555. évi átirás (MNL OL DL 6982.) alapján Mátyás király valójában nem közvetlenül írta át Zsigmond király oklevelét, hanem csupán közvetve, a turóci konvent 1441. december 22-i átirásában. A Lipót-féle oklevélből azonban ezt az átirást kihagyták, amit könnyen meglehetett, mivel Mátyás átiró oklevele is csupán Zsigmond oklevelére hivatkozott.

Dátum	Az irat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
71. 1436. 04. 17. Trencsén	Necpáli László, Trencsén megye és a Vág folyó kapitánya rögzíti a királyné zadubnyei jobbágyainak éves adóterheit. Simon néhai nyitrai püspök oklevele alapján tizedtük megváltására csak öt penzát kell fizetniük.	1770. 08. 09.	Nížny János és Wíssny András, a Trencsén megyei Zadubnye birtok lakói és soltészai érdektársaik nevében is	Prot. DD. 204–206.	–	<i>16. sz. oklevél</i> Hamis vagy interpolált: lásd alább közlését.
72. 1439. 04. 06. Pozsony	Erzsébet királyné megparancsolja Körmöcbányának, hogy Szent György-napi cenzusukat juttassák el a budai várban lévő tárnoki házába.	1651. 07. 12.	Stephani Sámuel körmöcbányai aljegyző	Prot. H. 208–210. (209.)	DF 249927. (ered., Körmöcbánya lt.), DF 268867. (egysz. m. [1651 körül], Turóci konvent-hiteles- helyi lt.)	
73. 1442. 02. 28. Pozsony [hibásan: 1432. 03. 19.]	Erzsébet királyné megparancsolja Körmöcbányának és a többi bányavárosnak, hogy korábbi rendelkezésével ellentétben mégis fizessék ki éves adójukat.	1651. 07. 12.	Stephani Sámuel körmöcbányai aljegyző	Prot. H. 208–210. (209.)	DF 249796. (ered., Körmöcbánya lt.), DF 268867. (egysz. m. [1651 körül], Turóci konvent-hiteles- helyi lt.)	1651-ben az átíró elírta az évszám tízes helyi értékét. ²⁵

²⁵ A hiteleshelyi levélárban fennmaradt egyszerű másolatban még jó dátum szerepelt.

74.	1449. 07. 01.	Az országnagyok jaszenovai <i>Byath</i> Péter – a felesége, <i>Walicz</i> -i Pál fia Mihály leánya, Katalin nevében tett – bemutatásában átírják a turóci konvent 1398. 06. 08-i oklevelét.	1648. 04. 04.	jaszenovai Csaplovics id. János fia János a maga és a tejes Csapla és Czundra családok, illetve Jaszanova többi birtokosa nevében	Prot. F. 250–254. (253–254.)	DF 268751. (4i: 1648. – egysz. m., Csaplovics lt.)
75.	1453. 05. 21. Dömös	V. László király megparancsolja trencséni ispánjának és várnagyának, hogy szádecsei Kardos Bertalan fiai, Lukács, Péter és Detre panaszára vizsgálja ki Jablonovei Gáspár, Cseh Lőrinc és Boldizsár ellenük elkövetett hatalmaskodását.	1719. 04. 27.	A Kardos és Szádeczky családok felsorolt tagjai egyúttal családjaik nevében is. ²⁶	Prot. Y. 137–140.	– <i>17. sz. oklevél</i>
76.	1462. 06. 11. Buda	I. Mátyás király átírja és megerősíti Zsigmond király 1423. 07. 23-i oklevelét Zólyomlipcse város kiváltságairól. (I. Mátyás 1466. 03. 24. – <i>A további átírásokat lásd a táblázat 130. tételénél.</i>)	1653. 01. 29.	Arculari János jegyző, Salik János, Sigmundi Zsigmond szenátorok és Buzik István esküdt Smka Mihály bíró és Zólyomlipcse nevében	Prot. I. 19–46. (28–33.)	DF 269049. (4i: 1466. évi átírás, Zólyomlipcse lt.) és számos további átírás, másolat

²⁶ Kardosvaszkai Kardos János Ferenc turócszentmihályi plébános, turóci esperes, Kardos vagy Veszeliczky János, Kardos vagy Christophovitch János, szádecsei Szádeczky vagy Závodni Zsigmond és Gudicz Boldizsár.

Dátum	Az irat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
77. 1462. 06. 11. Buda	I. Mátyás király megerősíti Zólyomlőpcse város kiváltságait. <i>Az előzővel azonos.</i> (A turóci konvent 1653. 01. 29-i átírását átírta I. Lipót király 1659. 02. 20. Bécs)	1671. 10. 17.	Abrahamides Menyhért és Fidicimis Mihály esküdtrek Terziani Zakariás bíró és Zólyomlőpcse nevében	Prot. N. 385–424. (399–405.)	DF 269049. (á: 1466. évi átírás, Zólyomlőpcse lt.) és számos további átírás, másolat	
78. 1463. 05. 03.	A nyitrai káptalan előtt újfalu Medencés László gyermekei, Miklós, Margit, Anna és Apollónia nyugtatja Divékújfalu János fiát, Gáspárt és Boldizsárt és János fiát, Jánost, mivel ezek elégtételt adtak nekik anyjuk és nagyanyjuk után a Joka Irván felsorolt birrokaiból nekik járó leányegyedi és hitbéri jogok felől.	1769. 01. 22.	Ivanis György, rudnai Rudnay László gazdatisztrje, ura nevében	Prot. DD. 60–63. (61–62.)	DL 45044. (ered., Magyar nemzeti múzeumi törzssanyag), vö. DL 73191. (tartalmi á: 1511., Majthényi lt.)	
79. 1466. 03. 10. Buda	Pálóci László országbíró iktatólevele a turóci konventhez: Alsóruttkai Miklén nővérének, Ilonának a fia, György be kíván menni leányegyedi jogon Miklén Turóc megyei alsóruttkai birroktészének a negyedébe. (Turóci konvent 1466. 05. 06.)	1675. 06. 13.	alsóruttkai Galló Márton a felesége, alsóruttkai Lamos Máté leánya, Zsófia nevében	Prot. O. 310–314. (311–312.)	DF 268869. (á: 1466. – egyysz. m. [1675 körül], Turóci konvent hiteleshelyi lt.)	Legrégbbi hitelesített szöveg

80.	1466. 03. 24.	I. Mátyás király privilégiumával megerősíti saját 1462. 06. 11-i oklevelét Zólyomlipcse város kiváltságairól (II. Ulászló 1492. 01. 16. – <i>A további átirásokat lásd a táblázat 130. tételénél.</i>)	1653. 01. 29.	Arculari János jegyző, Salik János, Sigmundt Zsigmond szenátorok és Buzik István esküdt, Smlka Mihály bíró és Zólyomlipcse nevében	Prot. I. 19–46. (28–34.)	DF 269049. (ered., Zólyomlipcse lt.) és számos további átirás, másolat
81.	1466. 03. 24.	I. Mátyás király privilégiuma Zólyomlipcse részére. <i>Az előzővel azonos.</i> (A turóci konvent 1653. 01. 29-i átirását átírta I. Lipót király 1659. 02. 20. Bécs)	1671. 10. 17.	Abrahamides Menyhért és Fidicimis Mihály esküdtök Terziani Zakariás bíró és Zólyomlipcse nevében	Prot. N. 385–424. (398–407.)	DF 269049. (ered., Zólyomlipcse lt.) és számos további átirás, másolat
82.	1466. 05. 06.	A turóci konvent tanúsítja, hogy Pálóci László országbíró 1466. 03. 10-i iktarólevele értelmében Alsóruttkai Miklós nővérének, Ilonának a fiát, Gyögyöt ellentmondás nélkül bevezették a Turóc megyei alsóruttkai leányegyedbe.	1675. 06. 13.	alsóruttkai Galló Márton a felesége, alsóruttkai Lamos Máté leánya, Zsófia nevében	Prot. O. 310–314. (311–313.)	DF 268869. (egysz. m. [1675 körül], Turóci konvent hiteles-helyi lt.)
83.	1467. 07. 01. Buda	I. Mátyás király Ernuszt János, a koronavám általános adminisztrátora kérésére megerősíti Zólyomlipcse város vármentességét. (II. Ulászló 1492. 01. 16. – <i>A további átirásokat lásd a táblázat 130. tételénél.</i>)	1653. 01. 29.	Arculari János jegyző, Salik János, Sigmundt Zsigmond szenátorok és Buzik István esküdt, Smlka Mihály bíró és Zólyomlipcse nevében	Prot. I. 19–46. (34–34.)	DF 269056. (ered., Zólyomlipcse lt.) és számos további átirás, másolat

Legrégábbi hitelesített szöveg

Dátum	Az irat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
84. 1467. 07. 01. Buda	I. Mátyás oklevele Zólyomlipcse vármmentességéről. <i>Az előzővel azonos</i> (a turóci konvent 1653. 01. 29-i átírását átírta I. Lipót király 1659. 02. 20. Bécs)	1671. 10. 17.	Abrahamides Menyhért és Fidicimis Mihály esküdtek, Terziani Zakariás bíró és Zólyomlipcse nevében	Prot. N. 385–424. (407–468.)	DF 269056. (ered., Zólyomlipcse lt.) és számos további átírás, másolat	<i>Lásd az előző tételt.</i>
85. 1469. 08. 22.	A turóci konvent előtt Szentpéteri Dávid szucsányi plebános, Váжда János, Hostenszki László és Zorkovszki Gergely a maguk és más zátuicsiei birkokosok nevében bizonyos szántóföldeket visszaadnak Turócszentmárton mezővárosnak.	1752. 05. 19.	Marscek Illés jegyző és Stevo János esküdt, Bartoss Miklós bíró és Turócszentmárton nevében	Prot. BB. 762–769. (766–768.)	DF 268719. (ered., Turócszentmárton lt.)	
86. 1471. 07. 05.	A turóci konvent Sztankováni János és László bemutatásában átírja Zsigmond király 1426. 05. 13-i és Messenspeki János líkavai kapitány 1425. 07. 10-i oklevelét. (Rudolf király 1590. 05. 21. Eperjes)	1716. 03. 25.	Szrankovánszky Máté és Paulovics Márton szrankováni soltészok	Prot. X. 151–161. (154–158.)	DL 24512., DF 272105. (ái: 1590. – egysz. m., Neo-regestrata acta és Arvai közbirtoikosság lt.)	Legrégbbi hitelesített szöveg

87.	1476.02.19.	Mátvás király iktatólevele a turóci konventhez. Bölcsházi Miklós fia Kelemen kíván bekerülni a Lipró megyei Bölsháza birókba teljes joggal. (Turóci konvent 1476.05.12.)	1726.01.15.	Belházy János windschachti tanító és testvére, ifj. György együttal apjuk, id. György nevében	Prot. Z. 73–76. (74–75.)	DL 105816. (4: 1476., Belházy lt.)
88.	1476.05.12.	A turóci konvent tanúsítja, hogy Mátvás király 1476.02.19-i iktatólevele szerint Bölsházi Miklós fia Kelemen ellenmondás nélkül bevezették a Lipró megyei Bölsháza birókba.	1726.01.15.	Belházy János windschachti tanító és testvére, ifj. György együttal apjuk, id. György nevében	Prot. Z. 73–76.	DL 105816. (ered., Belházy lt.)
89.	1480.05.24.	A turóci konvent előtt Felsődefánti Lukács leánya, Dorotya – testvére, Anna nevében is – nyugratja Újfalui András fia János fiát, Rudnyánszki Jánost a felsorolt birókrészekből neki anyja után járó hitbér és jegyajándék kifizetése felől.	1769.01.22.	Ivanis György, rudnai Rudnay László gazdatiszje ura nevében	Prot. DD. 60–63. (62.)	DL 95715. (ered., Rudnay lt.)

²⁷ Az eredetiből hiányzó részek soronként: 1. Universis Christi fidelibus, 2. Beatae Mariae virginis(s), 3. (teno)rem ad universorum notitiam, 4. Hungariae, Bohemiae, Dal(matiae), 5. pro parte nobilis Clementi(s), 6. qua decuit, suscepimus, 7. conventui de Thurocz.

Dátum	Az irat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
90. 14[8]3. 03. 13. Buda	Mátyás király Nagybobróc lakóinak kérésére oklevelébe foglalja az azok által a birrok határjárásáról bemutatott regisztrumot.	1756. 08. 27.	Pacsirta János Nagybobróc mezőváros nevében	Prot. CC. 31–34. (32–33.)	DF 268872. (ered., Turóci konvent hiteleshelyi lt.)	Az átíró a dátumból a tízes helyi értéket üresen hagyta. Hamis oklevél. ²⁸
91. 1485. 11. 07. Buda	Mátyás király iktatólevele a turóci konventhez. Péter pap, a bajmóci Szent Márton-egyházban lévő Szent Antal-kápolna igazgatója kérésére járják meg a kápolna Nyitra megyei Lazán birrokának határait. (Turóci konvent 1485. 11. 29.)	1722. 09. 09.	Chilko János Imre, a lázárzsígei Szent Ágoston-egyház és a bajmóci Szent Antal-kápolna prépostja, valamint a bajmóci prépostság-hoz tartozó Lazány és Kanyenka bírái, Polák György és Bugár János	Prot. Y. 418–430. (419–420.)	–	<i>18. sz. oklevél</i> Gyanús hitelű, lásd alább közlésénél.
92. 1485. 11. 07. Buda	<i>Az előzővel azonos.</i> A turóci konvent 1485. 11. 29-i oklevelét átírta Miksa király 1569. 07. 16. Pozsony.	1722. 09. 09.	Chilko János Imre és társai, <i>lásd a 91. tételnél.</i>	Prot. Y. 401–416. (404–405.)	–	<i>18. sz. oklevél</i> Gyanús hitelű, lásd alább közlésénél.

²⁸ (1) Eredetiének kézírása és pecsételése egyértelműen nem középkori, (2) tartalma és szóhasználata gyanút kelto, (3) az eredeti Céczi Máté (a név rontott) reláció-jára hivatkozik: elkészítéséhez bizonyára felhasználtak egy eredeti oklevelet.

93.	1485. 11. 29.	A turóci konvent tanúsítja, hogy Mátyás király 1485. 11. 07-i határozat parancslevelére megjártak a bajmóci Szent Antal-kápolnába Nyitra megyei Lazán birtokának határait.	1722. 09. 09.	Chilko János Imre és társai, <i>lásd a 91. tételnél.</i>	Prot. Y. 418–430.	–	19. sz. oklevél Gyánús hitelű, lásd alább közlésénél.
94.	1485. 11. 29.	A turóci konvent jelentése Lazán birtok határjárásáról. <i>Az előzővel azonos.</i> (Miksa király 1569. 07. 16. Pozsony.)	1722. 09. 09.	Chilko János Imre és társai, <i>lásd a 91. tételnél.</i>	Prot. Y. 401–416.	–	19. sz. oklevél Gyánús hitelű, lásd alább közlésénél.
95.	1486. 03. 30. [hibásan: 1436. 03. 30.]	Mátyás király privilegiumával megerősíti Zsigmond király 1429. 04. 28-i privilegiumát Privigye kiváltságairól.	1716. 10. 04.	Chilko János Imre, a lázárügyi Szent Ágoston-egyház prépostja és privigyei plebanos, Karasz János bíró Privigye nevében	Prot. X. 435–452. (436–451.)	DL 6982. (egysz. m., Acta Publica). Az 1716. évi yö. Prot. X. 217. átirás ma is megaláható Privigye város levéltárában. 105–110.	A kötet végére befűzve, SASINEK, 1875, 105–110. ²⁹
96.	1486. 03. 30.	Mátyás király privilegiumával megerősíti Privigye számára Zsigmond király 1429. 04. 28-i privilegiumát.	1734. 02. 28.	Polereczky György szenátor és Vájlada János jegyző Privigye nevében	Prot. AA. 66–78. (67–77.)	DL 6982. (egysz. m., Acta Publica). Privigye város levéltárában ma az 1716. évi átirás van meg.	SASINEK, 1875, 105–110. ²⁹

²⁹ A kihagyások száma alapján eredetije már a 18. században rendkívül sérült volt. Az átiró oklevelet először az 51–52. oldalon kezdték el, de aztán átutaltak a 66. oldalra.

Dátum	Az irat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
1486. 04. 05. Buda	Mátyás király megparancsolja Cécei Máté liprói ispánnak és bajmóci várnagynak, valamint Bajmóc királyi vár alvornagyainak, hogy a privígyei polgárokat tartsák meg általa is megerősített régi kiváltságaikban.	1682. 01. 29.	Karasz Lukács privígyei lakos Bulla Miklós bíró, Konus János, Pietrik János, János Mátyás, Petran Mátyás és Pinka Irván esküdték, illetve Privígye nevében	Prot. Q. 432–434.	(Eredetije ma is megtalálható Privígye levéltárában.)	SASINEK, 1875, 88–89.
1486. 09. 21.	A turóci konvent előtt Bölcsházi László felesége, Szentkereszti Zolnik Miklós leánya, Hedvig – a maga és felsorolt rokonai nevében – eltiltja Szentkereszti Irván leányát, Borbálát és gyermekeit, valamint Revisnye János gyermekeit néhai Szentkereszti Miklós fia Irván Lipró megyei szentkereszti birtokrésze feléről.	1726. 01. 15.	Belházy János windschachti tanító és testvére, ifj. György együttel apjuk, id. György nevében	Prot. Z. 76–77.	MNL OL P 2257. no. 104. (egysz. m., Belházy lt.)	20. sz. oklevel
1487. 01. 05. Bécs	Mátyás király iktatólevele a nyitrai káptalanhoz, a Trencsén megyei Viszolaj és Szerepec birtokok adomány címén történő iktatásáról jeszenicei Szunyogh Gáspárnak és családjának, illetve rokonának, Kisszantanki Gergelynek. (Nyitrai káptalan 1496. 04. 28.)	1661. 11. 30.	Zbinovszki János gyarmati Balassa Bálint császári-királyi kamarás nevében	Prot. L. 241–243. (242.)	DF 249369. (4: 1661. – egysz. m., Seiler lt.)	Legrégibbi szöveg

							Legrégbbi szöveg
100.	1487. 01. 05. Bécs	Mátyás király adománylevele a magvaszakadt	1662. 01. 20.	gyarmati Balassa Bálint eszázati-királyi kamarás és tanácsos	Prot. L. 253–254.	DL 65971. (hit. m. [1789], Balassa 437. sz.), DL 74732. (az előbbi hit. m.-a [1844], Dessewffy lt.)	
101.	[1488. 09. 06. Bécs]	Mátyás király megerősíti Zsigmond király 1435. 11. 04-i oklevelét Privigyé vám- és harmincadmentességéről (I. Ferdinánd, ismeretlen év. – I. Lipót 1681. 07. 17. Bécsújhely)	1731. 11. 22.	Polereczky György szenátor és Czagan György <i>orator</i> Privigyé nevében	Prot. Z. 327–403. (400–401.)	Libri regii XVI. p. 723–724. nr. 346. (4: 1681), ³⁰ DL 6982. (4: I. Ferdinánd 1555. 11. 22. Bécs – egysz. m., Acta Publica), DL 12629. (4: 1681. – hit. m. 1712., Neo-regestrata acta)	SASINEK, 1875, 98–99. ³¹
102.	1492. 01. 16.	II. Ulászló király átírja és megerősíti I. Mátyás király 1466. 03. 24-i privilegiumát és 1467. 07. 01-jei privilegialis oklevelét Zólyomlipcse város kiváltságairól. (II. Lajos 1525. 03. 16. Buda – <i>A további átírásokat lásd a 130. tételnél.</i>)	1653. 01. 29.	Arculati János jegyző, Salik János, Sigismundi Zsigmond szenátorok és Buzik István esküdt, Smka Mihály bíró és Zólyomlipcse nevében	Prot. I. 19–46. (27–36.)	DF 269057. (ered., Zólyomlipcse lt.) és számos további átírás, másolat	Az eredeti dátuma sérült.

³⁰ Az 1681. évi átírás ma is megtalálható Privigyé város levéltárában.

³¹ A 329. oldal után a 400. oldal következik. – A Lipót-féle oklevélből kimaradtak Mátyás és I. Ferdinánd királyok okleveleinek záró részei a dátumokkal, amelyek DL 6982-ből pótolhatók.

Dátum	Az irat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
103. 1492. 01. 16.	II. Ulászló megerősíti Zólyomlipcse kiváltságait. <i>Az előzővel azonos</i> (a turóci konvent 1653. 01. 29-i átírását átírta I. Lipót király 1659. 02. 20. Bécs)	1671. 10. 17.	Abrahamides Menyhért és Fidicimis Mihály esküdtrek Terziani Zakariás bíró és Zólyomlipcse nevében	Prot. N. 385–424. (397–409.)	DF 269057. (ered., Zólyomlipcse lt.) és számos további átírás, másolat	Az eredeti dátuma sértült.
104. 1495. 02. 17.	A turóci konvent előtt tamói Cseh István gyermekei nyugtatják Jezernicei Balázs fiait nagynénjük hitbére és jegyajándéka fölől, amelyek Balázs Turóc megyei jezernicei birtokrésze után jártak.	1737. 01. 06.	jezernicei Jezerniczky Ádám	Prot. AA 297–300. (298–299.)	-	21. sz. oklevél
105. 1496. 04. 18. Trencsén	Szapolyai István nádor mandátuma a nyitrai káptalanhoz, hogy adják ki az oklevelet jeszenicei Szunyogh Gáspár és testvére, Bertalan Trencsén megyei Viszolaj és Szerepec birtokokba történő bevezetéséről. (Nyitrai káptalan 1496. 04. 28.)	1661. 11. 30.	Zbinovszki János gyarmati Balassa Bálint császári-királyi kamarás nevében	Prot. L. 241–243. (241–242.)	DF 249369. (ái: 1661. – egysz. m., Seillern lt.)	Legrégábbi szöveg
106. 1496. 04. 28.	A nyitrai káptalan Szapolyai István nádor 1496. 04. 18-i utasítására kiadja a Trencsén megyei Viszolaj és Szerepec birtokok 1487. évi iktatásáról szóló jelentését.	1661. 11. 30.	Zbinovszki János gyarmati Balassa Bálint császári-királyi kamarás nevében	Prot. L. 241–243.	DF 249369. (ái: 1661. – egysz. m., Seillern lt.)	Legrégábbi szöveg

107.	1496. 06. 18. Buda	Vingárti Geréb Péter országbíró előtt a Betlenősi Betlen család és véglesi Just András megállapodást kötnek Necpáli Balázs birtokeiról. (II. Ulászló 1499. 02. 02. Buda – Rudolf 1578. 12. 17. Pozsony)	1648. 10. 03.	benici Beniczky János necpáli Just Miklós leányai: saját felesége, Zsuzsanna, Prónay Istvánné Mária és Thuránszky Jánosné Anna nevében	Prot. F. 323–330. (325–328.)	DL 63410. (ered., <i>Justh oklevél</i> , 492. sz.), DL 63443. (4: 1499, Justh lt.).
108.	1499. 02. 02. Buda	II. Ulászló király véglesi Just András kérésére átírja Geréb Péter országbíró 1496. 06. 18-i oklevelét a Betlen családdal a Necpáli Balázs-féle birtokokról szóló megállapodásról. (Rudolf király 1578. 12. 17. Pozsony)	1648. 10. 03.	benici Beniczky János necpáli Just Miklós leányai: saját felesége, Zsuzsanna, Prónay Istvánné Mária és Thuránszky Jánosné Anna nevében	Prot. F. 323–330. (325–329.)	DL 63443. (ered., <i>Justh oklevél</i> , 540. sz.)
109.	1500. 01. 22. Buda	II. Ulászló király iktatólevele a turóci konventhez, jeszenicei Szunyogh Gáspár, felesége, Erzsébet és fiai, László és János részére, akik a Trenesén megyei budatini kastrélyba és uradalmaiba kívánnak bekerülni zálogfogon. (Turóci konvent 1500. 03. 11.)	1662. 01. 20.	gyarmati Balassa Bálint császári-királyi kamarás és tanácsos	Prot. L. 257–259.	DL 38918. (4: 1662. – Gyanús hiteltű (lásd az átiró oklevelet). DL 38918. (4: 1662. – á: 1727., Szunyogh lt.)

Dátum	Az irat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
110. 1500. 03. 11.	A turóci konvent tanúsítja, hogy II. Ulászló király 1500. 01. 22-i iktatólevele értelmében jeszenicei Szunyogh Gáspárt és családját zálogjogon bevezették a budatini kastélyba és uradalomba. ni kastélyba és uradalomba.	1662. 01. 20.	gyarmati Balassa Bálint császári-királyi kamarás és tanácsos	Prot. L. 257-259.	DL 38918. (4: 1662. - 4: 1727., Szunyogh lt.)	Legrégbbi szöveg Gyanús hiteli. ³²
111. 1500. 12. 18.	A turóci konvent előrt Hatmai Gáspár a budatini kastélyt és uradalmat zálogba bocsátja gyámjának, jeszenicei Szunyogh Gáspárnak, anyjának, Erzsébetnek, valamint fiaiknak, Lászlónak és Jánosnak hatromezer forintért.	1662. 01. 20.	gyarmati Balassa Bálint császári-királyi kamarás és tanácsos	Prot. L. 255-256.	DL 38918. (4: 1662. - 4: 1727., Szunyogh lt.)	Legrégbbi szöveg Gyanús hiteli. ³³

³² (1) A Balassa Bálint által bemutatott oklevelesokorban a zálogjogú iktatás megelőzi a zálogostás időpontját (1500. 12. 18.), (2) Szunyogh Gáspárnak 1503 végén László és Kristóf nevű fiai éltek (DL 21227.), 1504 elején már Jánost is említik (23. sz. oklevél), (3) az iktatás időpontja – Mátyás-nap, kedd – viszont csak 1500-ra lehet érvényes.

³³ (1) Az átírásban először 1503-as dátumot írtak, majd az utolsó számszámjegyet törölték, (2) Szunyogh Gáspárnak 1503 végén még csak László és Kristóf nevű fiai éltek (DL 21227.), (3) azonos szöveggel, de eltérő napi dátummal, ugyancsak kései egyszerű másolatban fennmaradt 1507. 10. 17-i keltezéssel is (DL 70585., DL 74750., DL 88973.).

112.	1503. 05. 23. Buda	II. Ulászló király Koromházi Korda [helyesen: Korom] István udvari familiárisnak – és rajta keresztül testvéreinek és alsóurtkai Tótfi Istvánnak – adományoz a Turóc megyei Alsóurtkán több birtokrész.	1756. 02. 09.	koromházi és alsóurtkai Korda Miklós fia György fia id. György	Prot. CC. 6–8.	–	22. sz. oklevél Interpolált: Korom családnev helyett Korda szerepel, ettől eltekintve a szöveg hiteles. Vö. KATONA XVIII, 335 (említés)
113.	1504. 02. 28. Buda	Ráskai Balázs tárnokmester, nádori bíró iktatólevele a turóci konventhez: vezessék be jeszenicei Szunyogh Gáspárt és fiait, Lászlót, Kristófot és Jánost a Trencsén megyei Budatin várba és tartozékaiba zálogjogon. (Turóci konvent 1504. 04. 03.)	1662. 01. 26.	Zbinovszki János gyarmati Balassa Bálint császári-királyi kamarás és tanácsos nevében	Prot. L. 264–267. (265–266.)	–	23. sz. oklevél
114.	1504. 04. 03.	A turóci konvent tanúsítja, hogy Ráskai Balázs tárnokmester, nádori bíró 1504. 02. 28-i iktatólevele értelmében jeszenicei Szunyogh Gáspárt és fiait, Lászlót, Kristófot és Jánost ellenmondás nélkül bevezették a Trencsén megyei Budatin vár és tartozékaiba zálogjogon.	1662. 01. 26.	Zbinovszki János gyarmati Balassa Bálint császári-királyi kamarás és tanácsos nevében	Prot. L. 264–267.	–	24. sz. oklevél

Dátum	Az írat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
115. 1504. 11. 01. Buda	II. Ulászló király iktatólevele a turóci konventhez: miután hozzájárulását adta a jeszenicei Szunyogh Gáspár és Hatnai György közötti szerződéshez, és az utóbbi javaiban lévő királyi jogot az előbbinek adományozza, elrendeli Szunyogh bevezetését örökjoggal Hatnai birrtaiba.. (Turóci konvent 1505. 01. 03.)	1661. 11. 30.	Zbinovszki János gyarmati Balassa Bálint császári-királyi kamarás nevében	Prot. L. 238-241. (239-240.)	DL 38918. és DF 249385. (á: 1505 – á: 1661 – á: 1727., Szunyogh és Seilern lt.), DL88922. (á: 1661 – egysz. m., Esterházy lt.)	Legrégbbi szöveg Gyantús hitelű (lásd az átiró oklevelet).
116. 1505. 01. 03. [hibásan: 1504.]	A turóci konvent tanúsítja, hogy II. Ulászló király 1504. 11. 01-i iktatóparancsa szerint jeszenicai Szunyogh Gáspárt ellentmondás nélkül bevezették a budatini és az illvai várakba és uradalmaikba.	1661. 11. 30.	Zbinovszki János gyarmati Balassa Bálint császári-királyi kamarás nevében	Prot. L. 238-241.	DL 38918. és DF 249385. (á: 1661 – á: 1727., Szunyogh és Seilern lt.), DL88922. (á: 1661 – egysz. m., Esterházy lt.)	Legrégbbi szöveg Gyantús hitelű. ³⁴

³⁴ (1) A levai vagy illvai uradalom ekkor a Szapolyai család birrtaiban volt és maradt is Mohácsig, (2) minden fennmaradt másolat az 1661. évi átiráson alapul, (3) az oklevél évszáma romlott (az 1504. 12. 17-i és 19-i eljárások 16. napja már 1505-re esett).

117.	1505. 12. 16. Buda.	II. Ulászló király megparancsolja több Turóc megyei nemesnek, hogy tegyenek bevallást a Majtényi Uriel turóczi prépost és törprónai Szeráfijános között a Törpróna és Pólerieka közötti határjárás ügyében támadt nézeteltérésben. (Garamszentbenedeki konvent 1506. 02. 15. – Garamszentbenedeki konvent 1549. 12. 16.)	1638 körül	-	Prot. D. 333–338. (334–335.)	DF 206783. (ered., Garamszentbenedeki konvent hiteleshelyi lt.), DL 22561. (á: 1549., Acta Jesuitica, Turóc)	A turóczi konvent a saját levéltárából származó 1549. évi oklevelet átiró keret nélkül illesztette a jegyzőkönyvbe.
118.	1506. 02. 15.	A garamszentbenedeki konvent jelenti Ulászló királynak, hogy 1505. 12. 16-i parancslevele értelmében a Törpróna és Pólerieka közötti határjárás ügyében tanúvallatást tartottak. (Garamszentbenedeki konvent 1549. 12. 16.)	1638 körül	-	Prot. D. 333–338. (334–338.)	DL 22561. (á: 1549., Acta Jesuitica, Turóc)	A turóczi konvent a saját levéltárából származó 1549. évi oklevelet átiró keret nélkül illesztette a jegyzőkönyvbe.
119.	1510. 10. 27. [Zsolna]	Zsolna város hatósága előtt Kuportcs Máté, Zadubnyai István és Újvárosi Dubro fia István nyugtarjak Zsigmond lucskai soltész a leányrestvértük (rokonuk), Márta asszony után a lucskai soltészágból járó jogok felől.	1635. 07. 21.	lucskai Lucsánszki János	Prot. C. 489–491. (489–490.)	-	25. sz. oklevél

Dátum	Az írat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
120. 1512. 12. 20.	A turóci konvent előtt Kiscsepésznyi Menyhért – ura, küssow J. Just András nevében – eltiltja Komorowski János gyermekeit arról, hogy a felsorolt Nécspáli-javakat Turóc és Liptó megyékben elidegenítsék Zabláti Györgynek.	1648. 05. 30.	nécspáli Just Miklós és Serényi Borbála leányai: Beniczky Jánosné Zsuzsanna, Prónay Istvánné Mária és Thuránszky Jánosné Anna (Pálffy Pál országbíró requisitorája)	Prot. F. 191–198. (193.)	DF 274521. fol. 19v. (turóci konvent Protocolium Verustum-a), Verustum-ából DL 63542. (ered., <i>Justh oklevél</i> , 680. sz.)	Átírás a turóci konvent Protocolium Verustum-ából
121. 1512. 12. 20.	A turóci konvent előtt Komorowski János fiai, János és Lőrinc Zabláti Lőrincet apjukká, feleségét, Mártát anyjukká, fiaikat, Györgyöt, Jeromost és Mátyást testvéreiké fogadják, illetve a Blamica várban, valamint a felsorolt Turóc, Liptó és Békés megyei Nécspáli-javakban lévő jogaikat nekik adományozzák.	1648. 05. 30.	nécspáli Just Miklós és Serényi Borbála leányai: Beniczky Jánosné Zsuzsanna, Prónay Istvánné Mária és Thuránszky Jánosné Anna (Pálffy Pál országbíró requisitorája)	Prot. F. 191–198. (193–194.)	DF 274521. fol. 20v. (turóci konvent Protocolium Verustum-a), Verustum-ából DF 259431. (ered., Révay lt.)	Átírás a turóci konvent Protocolium Verustum-ából
122. 1515. 03. 11. Buda	II. Ulászló király megerősíti a selmecebányaiak számára, hogy városukban a megürülő egyházi javadalmakat szabadon betölthetik.	1704. 04. 13.	Poloni György, a turóci prépostság javainak officialisa Parmet Ignác jésuita, selmecebányai plébános nevében	Prot. V 123–126. (124–125.)	DL 22662. (ered., Acta Jesuitica, Selmecebánya)	

123.	1515. 04. 29.	A sági konvent előtt Piri Tamás fia Péter a Zólyom megyei Bacúr birrok felét, azaz tíz népes jobbágytelket 32 aranyforintért zálogba bocsátja a zólyomi polgároknak, az ottani Szent Erzsébet-egyháznak, illetve gondnokainak és kegyurainak.	1721. 02. 19.	Bocza Mihály turóci jezsuita előjáró Janovicz György zólyomi plébános nevében	Prot. Y. 277–280., 316–319. (két azonos szöveg)	DF 268866. (egysz. m., rontott, 1505. évi dátummal, Turóci konvent hiteleshelyi lt.)	26. sz. oklevél
124.	1516. 02. 10.	Úriél turóci prépost és konventje saját birrokaik, mindkét Szlécs előjárói kérésére visszavonja a szlécsiek által károsnak ítélt földesúri intézkedéseket, és rögzíti a birrok éves adóterheit. (Oláh Miklós esztergomi érsek, a turóci prépostság adminisztrátora 1561. 01. 10. Bécs, Radéci István egri püspök, turóci prépost 1573. 07. 09-i, Pozsonyban kelt megerősítő záradékával – Szepesi káptalan 1590. 02. 22.)	1666. 04. 04.	Vid László turóci prépost, a nagyszombati kollégium rektora	Prot. L. 777–784. (781–782.)	DF 271923. (4: 1590, Szlécs lt.), DL 22747. (4: 1666., Acta Jesuitica, Turóc)	

Dátum	Az irat rövid tartalma	Az átírás dátuma	Az átírást kérők neve	Az átírás helye	MNL OL jelzet	Megjegyzés
125. 1516. 02. 10. Nagy styavnica	12 fogott bíró oklevele a Nagystyavnica Lénárt és nővére, Márta, Tamás turdossini harmincados felesége között hozott ítéletről.	1650. 10. 08.	paari Gaffor Márk Anral rudnai postamester	Prot. G. 633–634.	DF 258956. (egysz. m., Ghillányi levéltárból)	Legrégábbi szöveg ³⁵
126. 1516. 04. 17. Buda	II. Lajos király a beszercebányiak kérésére engedélyezi nekik új bányák nyitását, és elhagyottak újrainyitását, két évre tiltja a munkálatokba való beavatkozást, 12 bányaméreték távoltságban bányatelek létrehozását, négy évre felmenti az új bányákat az urbura fizetése alól. (I. Ferdinánd 1548. 07. 16. Bécs – Miksa 1573. 08. 09. Bécs – II. Mátyás 1613. 01. 21. Bécs.)	1637. 02. 21.	Reull János bölsész- és orvosdoktor, Rosmann János szenátorok, Moslehner Mihály János jegyző Beszercebányáról	Prot. D. 121–153. (138–144.)	DF 280730. (ered., Beszercebánya lt.), DF 280749. (4: 1548., uo.), számos további átírás és másolat	Az 1637. évi átiró keretet leszámítva előre (más kézírással) elkészített füzetként beillesztve a jegyzőkönyvbe.

³⁵ Az oklevelet Liptó megye hatóságának 1550-es évekbeli hiteles másolatában mutatnak fel. A leírás szerint az irat Liptó megye pecsétjével volt ellátva. Az oklevél szövegét követően az átírás közli az iratot látramoszó (Andaházi) Lőrinc megyei jegyző, Okolicsányi Mihály alispán, Pongrác Miklós esküdt ülnök és Madocsánszki Benedek szolgabíró nevét, akik a 16. század közepén voltak hivatalban. A megyei hatóság íjyerén – átiró keret nélküli – másolatkiállításai gyakorlatára lásd *Arch.* II, 148 (38. jegyzet).

127.	1523. 07. 05.	1648. 05. 30.	1637. 02. 21.	1642. 02. 06.	1637. 02. 21.	DF 274521. fol. 82v–83r. (a turóci konvent Protocollum Vetustum-a)	Átírás a turóci konvent Protocollum Vetustum-ából
	A turóci konvent előtt iktári Beden János leánya, nicipáli Just Boldizsár felesége, Katalin nyugratja apját anyja hitbére és jegyajándéka, illetve saját leánymegede ügyében, amelyek apja és anyja Temes, Bécs és Zaránd megyei birtokaiból járnak neki.	necipáli Just Miklós és Serényi Borbála leányai: Beniczky Jánosné Zsuzsanna, Prónay Istvánné Mária és Thuránszky Jánosné Anna (Pálffy Pál országbíró requisitorijája)	Reull János bölesész- és orvosdoktor, Rosmann János szénátorok, Moslehner Mihály János jegyző Besztercebányáról	lucskai Lucsánszki János fia István	Prot. F. 191–198. (194.)		
128.	1524. 08. 07. Buda	II. Lajos király oklevelé az előző években tüzkárt szenvedett Besztercebánya királynői város kérésére összefoglalja a város kiváltságait azon tanúvallatás alapján, amelyet a város határosai körében a királyi ember és a turóci konvent tanúbizonyossága hajtott végre. (I. Ferdinánd 1548. 07. 16. Bécs – Miksa 1573. 08. 09. Bécs – II. Mátyás 1613. 01. 21. Bécs.)			Prot. D. 121–153. (131–138.)	DF 280749. (ái: 1548., Beszterce- bánya lt.), számos további átírás és másolat	Az 1637. évi átíró keretet leszámítva előre (más kézírással) elkészített füzetként beillesztve a jegyző- könyvbe.
129.	1525. 01. 22.	A turóci konvent előtt Lucsicki Zsigmond lucskai soltész eladja a Trencsén megyei Lucska birrok soltészágát Ilovszki Györgynek és családjának.			Prot. E. 297–299.	–	27. sz. oklevél

Oklevelek¹

1. 1250.

A pozsegai prépost és káptalanja emlékezetül adja, hogy az Omanna mentén fekvő földdarab ügyében Fülöp pozsegai ispán előtt Vince comes és Beztud várjobbágy között zajló pert az ispán engedélyéből a prépost, Ábrám fia Ivánka egykori pozsegai ispán, Nagy Márk és Coycz fia Iván ítéltetésére bízták, akik kimenne a helyszínre a vitás földdarabot kettéosztották. A khirografált oklevél egy-egy példányát a feleknek adták, a harmadikat az egyház levéltárában helyezték el.

Átírta a turóci konvent Kőszeghy Özséb privigyei piarista szerzetes² keselőköi Majtényi Bálint fia László nevében tett kérésére 1748. január 31-én, másodikként. Az átírás szerint eredetije hártyaoklevél volt, függőpecsétje már nem volt meg, csak annak zöld-vörös selyemzsinórja. Prot. BB. 535–547. (544–545.).

Nos I. praepositus³ de Posaga totumque eiusdem loci capitulum omnibus praesens scriptum cernentibus volumus fieri manifestum praesentium per tenorem, quod cum inter Vincentium comitem⁴ ex una parte, ex altera vero inter Beztud iobagionem castris super quandam particulam terrae sitam iuxta Omannam⁵ coram Philipho comite de Posaga⁶ lis et contentio verteretur, et ex permissione eiusdem Philipi comitis in nostrum

¹ Az itt közölt oklevelek kiválasztásának ezek voltak a szempontjai: (1) bekerült az összes olyan tétel, amely ismeretlennek tekinthető, mivel sem kiadása, sem más szövege a DL–DF adatbázisban nincs; (2) a 6. számú oklevél arra példa, hogy a sérült eredeti a kései átírás segítségével kipótolható; (3) a 3. és 26. számú okleveleknek van ugyan ismert másolata, de rossz dátummal; (4) közlök két olyan tételt is, amelynek van ugyan régi kiadása (elsősorban Fejérmél), de egy oklevélcsoport részét képezi, és az ismeretlen darabok hitelessége kapcsán indokoltnak tekintettem újbóli közlésüket (4., 10. sz.). – Az alábbiak során két rövidítést használok: [---] jelöli a konvent jegyzője által az eredeti oklevél sérülésére utaló, üresen hagyott helyközöket, tekintet nélkül annak változó hosszúságára (egy alkalommal meghagytam az ugyanennek jelzésére szolgáló vízszintes vonalkákat); [...] viszont az általam olvashatatlannak ítélt részt jelzi. A szövegek nem igényeltek jelentősebb normalizálást, mindössze annyit tettem, hogy a helynevek újkorban szokásos, ám korántsem következetes ékezeteit elhagytam (*Thurócz* → *Thurocz*, *Baymócz* → *Baymoc*), illetve a *j* betűt csak tulajdonnevekben hagytam meg. A települések azonosításához nagyrészt Engel Pál kéziratot helységnévtárát forgattam, a földrajzi nevek esetében elsősorban az online is elérhető szlovák turistatérképre támaszkodtam (Turisticka mapa.sk, <https://mapy.dennikn.sk/> (utolsó letöltés: 2022. június 8.).

² „Eusebius a Sancto Francisco regis Scholarum Piarum”, azonosítása és rendháza: *Catalogus*, 214.

³ Eddig ismert egyetlen felbukkanásakor, egy 1255. évi káptalani kiadványban is csak monogrammal szerepel. KOSZTA, 1991, 46.; C. TÓTH–TERNOVÁCZ, 2020, 110.

⁴ Vince comes egy 1266. évi oklevélben is szerepel, mint a Pozsega megyei Cirkvenik birtok határosa: HO VI. 141.

⁵ Nem tartom kizártnak, hogy a megye egyik fontos folyójának, az Orljavának az elírásáról van szó. Amikor 1266-ban említik Cirkvenik határosaként Vince comes földjét, a határszakasz az Orljava (*Oriva* alakban) mellett feküdt: HO VI. 141.

⁶ Kórógyi Keled fia Fülöp pozsegai ispán, tisztségviselése eddig 1259–1266 közöttől volt adatolható: ZSOLDOS, 2011, 182.

arbitrium et Ivancae filii Abram quondam comitis de Posaga⁷ ac Magni⁸ Mark, necnon Yvan filii Coycz ipsa causa tam partibus consentientibus, tam et aliorum nobilium petitionibus interpositis ad arbitrandum data fuisset, nos siquidem super faciem ipsius terrae accessissemus personaliter, et quia partes data fide prius ad hoc se obligaverant, ut nostram sententiam modis omnibus plene acceptarent, terram iam memoratam convocatis commetaneis nulloque contradictore existente certis metis erectis taliter assignavimus: cuius terrae prima meta incipit de Omana a pyro et tendit directe ad orientem, et pervenit ad pontem, de ponte vero eundo directe pervenit ad Borkolkafa ibique terminatur. In cuius rei memoriam literas praesentes munimine nostri sigilli ad petitionem dicti Beztut Vincentio comiti iam dicto contulimus roboratas. Nec hoc praetermittimus, quod pars comitis Vincentii remanet a parte meridionali, pars vero dicti Beztut remanet a parte septemtrionali. Has autem literas [---] alphabetum partes petentes tripartitas,⁹ partem vero unam dedimus Vincentio comiti ante dicto, alteram autem partem in camera ecclesiae conservari, tertiam quoque partem dedimus Beztut supra dicto. Datum anno gratiae millesimo ducentesimo quinquagesimo.

A B C D¹⁰

2. 1320. március 23.

A nyitrai káptalan előtt Korosi Drág fiai, Betlehem comes és Péter használatra átadják a Nyitra folyó mentén fekvő berencsi és lüki birtokaikat Ilméri István fia Miklósnak és édesanyjának mindaddig, amíg a nádor ítélete alapján nem fizetnek Miklósnak kétszáz márkát.

Átírta a turóci konvent rajcsányi Rajcsányi Ádám kérésére 1735. február 6-án. Az átírás szerint eredetije pápens hátyaoklevél volt, hátoldalán rányomott káptalani pecséttel, amely nagyrészt már letört, csak kisebb darabjai és a helye látszódtak. Prot. AA. 147–148.

Megjegyzés: bemutatójához, Rajcsányi Ádám kamarai levéltárnokhoz számos hamis, illetve kétes hitelű oklevél átíratása kötődik.¹¹ Az oklevélben szereplő személyek számos korabeli iratban feltűnnek, de korántsem biztos, hogy a két birtok 1320-ban ismét a Korosiak kezén volt, azok 1317. évi király általi visszaadását csak egy, Rajcsányi Ádám által 1734-ben a pozsonyi káptallal átíratott 1317. évi oklevél (MNL OL DL 1487.) állítja.¹² Az ugyanezen napon Rajcsányi által bemutatott másik oklevél (Prot. AA. 146.) eredetije fennmaradt (MNL OL DL 64710.), ennek írása ugyanakkor kiadója, Géczy Lajos szerint is gyanús (*Anjou oklt.* IX. 68. sz.). Az oklevél hitelessége mindezek alapján nem áll minden gyanú felett.

⁷ Ivánka 1232-ben fordul elő pozsegai ispánként: ZSOLDOS, 2011. 182. Az adat egyúttal megerősíti Zsoldos Attila felvetését, hogy Ivánka ispán Zsadány nembeli Ábrahám fia Ivánkával azonos: uo. 312.

⁸ Nem kizárt, hogy másolási hiba a *magistri* szó helyett. Vö. „Márk mester” fiaival, 1266: HO VI. 141.

⁹ Üresen hagyott helyre utólag beírt olvasat. Az oklevél e helyütt alighanem nehezen volt olvasható, emiatt a nyelvtani szerkezet is hibásnak tűnik (*partes petentes* helyett inkább *partibus petentibus* lenne helyes).

¹⁰ A khirographum elhelyezkedése alapján a szövegben is említett három példány közül az elsőt, Vince comesét mutatták be 1748-ban.

¹¹ TAGÁNYI, 1887, 116, vö. KÓTA, 2001, 161–162.

¹² Vö. GYÖRFFY, IV, 353–356, 421–422.

Nos, capitulum ecclesiae Nitriensis damus pro memoria, quod comes Betlem filius Drag nobilis de Koros¹³ cum Petro filio¹⁴ similiter Drag, fratre suo legitimo ab una parte,¹⁵ et Nicolaus filius Stephani de Ilmer¹⁶ ex altera coram nobis personaliter constituti, idem comes Betlem et Petrus retulerunt oraculo vivae vocis, quod totales possessiones ipsorum Berencs et Lyuky iuxta fluvium Nittra¹⁷ cum curiis et domibus ac aliis utilitatibus suis dedissent et assignassent praedicto Nicolao de Ilmel et dominae matri suae ad utendum et fructus percipiendum tamdiu, donec idem Betlem et Petrus dicto Nicolao secundum iudicium domini palatini ducentas marcas non deposuerint. Datum in dominica Ramis palmarum, anno Domini millesimo trecentesimo vigesimo.

3. 1351. szeptember 29.

A turóci konvent előtt Szentannai László fia Mihály és fiai fogott bírák közbenjárására megegyezést kötnek Felsőkubinyi Mesk Miklós fiaival, Izsákkal és Lórinccel, illetve Adorján fiával, Istvánnal Jeszenovaréte birtok Felsőkubin felőli határáról.

Átírta a turóci konvent jaszenovai Csaplovics id. János fia János – saját és a teljes Csapla és Czundra családok, illetve Jaszenova többi birtokosa nevében tett – kérésére 1648. április 4-én, harmadikként. Az átíró oklevél a bemutatott négy oklevelet csupán együttesen írja le, e szerint ez is függőpecsétetes oklevél volt. Prot. F. 250–253. (252–254.). – Az 1648. évi átírás egyszerű, 17. századi másolata: Biccsei Állami Levéltár, Csaplovics cs. 2. (MNL OL DF 268751., 1321. évi dátummal).

Megjegyzés: mivel a kutatás számára eddig csak a jelenlegi átírás későbbi egyszerű másolata volt elérhető, amelyen az oklevél dátumát elírták (1351 helyett 1321), az oklevelet eddig hamisnak tartották (Anjou oklt. VI. 255. sz., ENGEL, 1996, 269). 1351. évi keltezéssel már nem tűnik hamisítványnak, kétségtelen azonban, hogy az 1648. évi átírás számos olvasati hibát, nyelvtanilag is zavaros részt tartalmaz. Az átíró az ekkor átírt többi oklevél esetében is többször elhibázta a dátumot (lásd a táblázat elemeit feljebb).

Nos, Paulus miseratione divina praepositus ecclesiae Beatae Mariae virginis de Thurocz et conventus loci eiusdem omnibus Christi fidelibus praesentibus pariter et futuris praesens scriptum inspecturis salutem in salutis largitore. Ad universorum notitiam harum serie literarum volumus pervenire, quod Michael filius Ladislai de Szenth

¹³ Koros, Nyitra m. (Nyitrakoros, ma: Krušovce, SK).

¹⁴ Tollban maradt.

¹⁵ A Koros vagy Lipovnok nemzetség leszármazására lásd KARÁCSONYI, II, 345–349.

¹⁶ Ilmér, Nyitra m. (Úrmény, ma: Mojmírovce, SK).

¹⁷ A Nyitra folyó melletti két Nyitra megyei település Berencs (ma: Branč, SK) és Lüki (ma: Lükigergelyfalú, Lúky–Gergeľová, Nyitraivánka/Ivanka pri Nitre része, SK).

Anna¹⁸ unacum Ioanne, Ladislao, Iacobo et Stephano filiis suis ab una, ex altera vero parte Isacus et Laurentius filii Nicolai quondam Messka ac Stephanus filius Adriani de Felsőkolbin¹⁹ tam pro se, quam aliorum fratrum ipsorum²⁰ coram nobis personaliter comparentes per easdem ambas partes oraculo vivae vocis ipsorum confessum extitit et relatum tali modo, quomodo ipsi super facto metarum et terminorum metalium inter veras²¹ possessiones ipsorum Jesenovarethe²² et Felsőkolbin vocatas²³ in districtu de Arva existentes, pro quibus invicem discordiam et dissensionem habuissent usque modo, per arbitrium²⁴ et compositionem proborum virorum ac nobilium, scilicet dominorum Michaelis dicti Slagel castellani de Arva, comitis moderni officialis de eadem,²⁵ discreti viri domini Ioannis plebani de Nagyfalu,²⁶ Andreae filii Matthiae de Hatvan, Petri filii Francisci de Tampotok, Nicolai et Ioannis filiorum Bartholomaei de Vida, Ioannis filii Gregorii²⁷ et Petri quondam filii Nicolai²⁸ de Olasi²⁹ et multorum aliorum proborum virorum ad talem pacis et concordiae unionem devenissent, imo³⁰ devenerunt coram nobis: colles,³¹ metas et terminos metales inter se ipsos et possessiones praetactas perpetuo tempore permanere deputassent, commisissent, imo commiserunt et deputaverunt coram nobis ita, quod prima incipit in illo loco, ubi quidam rivulus Fejerpotok vocatus³² cadit in rivulum seu fluvium Melgkolbin³³ nuncupatum a parte occidentis, et per ipsum rivulum Fejerpotok ascendit et tendit ad meridiem, et tandem

¹⁸ Szentanna, Liptó m. (Liptószentanna, ma: Liptovská Anna, SK). – A Szentannaiak leszármazására ekkoriban lásd 1358: MNL OL DF 268777.

¹⁹ Felsőkubin, Arva m. (ma: Vyšný Kubín, SK). – A Kubinyiak leszármazására ekkoriban lásd 1355: MNL OL DF 259215.

²⁰ Nyelvtanilag hibás rész, talán a másolás nyomán keletkezett szöveghiány miatt.

²¹ Hibásnak tűnő szó, akár *videlicet* is lehetett.

²² Jeszenova, Arva m. (Jaszenova, ma: Jasenová, SK).

²³ *vocatis*.

²⁴ *arbitrium*.

²⁵ *dominos Michaellem dictum Slagel castellanum de Arva comitis moderni officialem*. – Engel Pál várnagyságát 1360 körülre tette egy 1388. évi említés, valamint az általa is hamisnak tartott 1321. évi szöveg alapján: ENGEL, 1996, 269. Az 1321-re keltezett szövegben szereplő Stigel névalak hibás.

²⁶ Nagyfalu, Arva m. (ma: Veličná, SK).

²⁷ Javitva *Georgii*-ből.

²⁸ A névalak többszörösen javított. Jelenleg *Petrum quondam(?) filium Nicolai* olvasható.

²⁹ A *filium Francisci*-ről kezdődően az átíró először alanyesetben írta le a neveket, majd átjavította tárgyesetre, amit én birtokos esetre javítottam. – A felsorolt személyek adatolhatók a korszak forrásaiban, valamennyien Liptó megyei nemesek voltak, a nevek egy részét azonban az átíró nem tudta jól kiolvasni. Hatvani Máttyás fia András valójában Havrani Marcell fia Andrással azonosítható, a későbbi Marcellfalvát (ma: Bešeňová, SK) ekkor még Árpád-kori birtokosa, Havran után is nevezték (vö. HORVÁTH, 1902, 27; GYÖRFFY, IV, 79). A *Tampotok* névalak helyesen Turapatak, Ferenc (Franceus) fia Péter számos forrásban szerepel (vö. GYÖRFFY, IV, 104). Vidaföldi Bertalan a későbbi Bertalanfalva névadója, fiai 1350-ben is feltűnnek (HORVÁTH, 1902, 47). A két olaszi nemes esetében csupán annyit lehet kijelenteni, hogy egy Olaszi János fia Gergely ismert a forrásokból (vö. GYÖRFFY, IV, 104), Miklós fia Péter egyelőre nem, de itt álló neve többszörösen javított, így bizonytalan.

³⁰ Alatta kihúzva: *imo*.

³¹ Hibás szó.

³² A mai Biela voda patak.

³³ Javitott szó, talán *Nelgkolbin*-ről.

per aliquod spatium ascendendo exit de ipso rivulo Feierpotok et incidit in rivulum quendam minorem Rasputnipotok vocatum, ubi est terrea meta, ac per rivulum Rasputnipotok vocatum, vulgo alio modo Mezy Raspuczni potok vocatum, tendit usque ad campum, ubi est terrea meta, et de illo loco ascendit ad meridiem iuxta semitam decurrendo Dubowa Brezy vocatum,³⁴ ubi etiam est terrea meta iuxta semitam praedictam de Arva in Liptova,³⁵ ubi metae praedictae terminantur. Committentes iidem Michael filius Ladislai, filii sui supradicti universas et singulas literas ipsorum, quascunque usque modo super facto metarum praedictae possessionis Jesenovarethe vocatae contra³⁶ praenominatos Isacum et Laurentium et caeteros filios et proximos eorundem, videlicet³⁷ nobiles de Felsőkolbin praedicta habeant confectas et emanatas, signanter vero literas honorabilis capituli ecclesiae Strigoniensis reambulatorias³⁸ per ipsum Michaelem et filios suos praedictos sinistre et indebite prosequendo³⁹ confectas et emanatas fore cassas, vanas, irritas et prorsus omnibus viribus anihilatas, necnon commiserunt⁴⁰ coram nobis. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem praetactas literas nostras privilegiales cum appensione sigilli usitati concessimus⁴¹ concedendas. Datum in die festi⁴² Beati Michaelis archangeli, anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo primo.

4. 1355. október 21.

Lajos király Badur fia Domokost és Lodan fia Dénest kérésükre a közrendűek közül az ország hadakozó nemesei közé helyezi, és Arva kerületben, az árvai földből és erdőből hat ekealja földet adományoz nekik a Hodocsin és a Javanuk (Javra) patak összefolyásánál.

Átírta a turóci konvent dedinai Dedinszky Gábor fia Józsefnek a Suffa (Zsuffa) család nevében tett kérésére 1731. április 18-án. Az átírás szerint eredetije privilegiális hártyaoklevél volt, a király függőpecsétjével (ennek állapotát azonban nem részletezi). Prot. Z. 308–310. – Az oklevél kivonata napi kelet nélkül megtalálható az 1391. évi turóci(-árvai) regisztrumban: HORVÁTH, 1902. 205. (Eszerint akkoriban a birtokot Hodocsinnak nevezték.) – Az oklevél teljes szövegű kiadása: FEJÉR IX/2. 387–389.⁴³

³⁴ Hiányosnak tűnő rész.

³⁵ Hiányosnak tűnő szerkezet.

³⁶ *quae*.

³⁷ Ehelyett az értelmetlen és hibás *vir*i szó áll a szövegben.

³⁸ Az esztergomi káptalan 1347. október 23-i, Jaszenova határjárásáról szóló oklevele (MNL OL DF 268777.).

³⁹ Gyanús szó.

⁴⁰ *commisserunt*.

⁴¹ *comen* és rövidítés (bizonytalan olvasat).

⁴² *festo*.

⁴³ Fejér állítása szerint a szöveget Kaprinaitól vette át (B sorozat, 42. kötet, 1. oldal), aki eredetiből másolta, ám a megadott Kaprinai helyen nem ez, hanem az azonos szövegezésű medvepataкаи oklevél található. Fejér másik hivatkozása ugyanitt: Fejérváry Carolus: *Diplomatica collectio*, II. kötet 417. szám.

Megjegyzés: a turóci regisztrum szerint a privilégium 1391-ben két kettőspeccéttel volt ellátva, az egyik Lajos király Boszniában elvesztett pecsétje, a másik új kettőspeccétje. Némi gyanúra ad okot az, hogy az 1731. évi átírás erre a tényre, illetve a második pecsét elhelyezésekor szokásosnak számító pecsételési záradékra nem utal – igaz, az átíró a pecsétről nem közöl részleteket. Mindazonáltal az oklevél hitelességét erősítheti az a tény, hogy ezekből a napokból számos Árva megyével, illetve a király árvai uradalmával kapcsolatos oklevelet ismerünk. Ugyanezen a napon kelt az ezt követő 5. számú, valamint az ezekkel azonos módon megszövegezett medvepataki és tornovapataki oklevél is (FEJÉR, IX/7, 134–136), illetve idevonható még a turóci regisztrumból az ugyancsak nemesítést és 12 ekealj földet adományozó stepanópataki, napi kelet nélkül kivonatolt 1355. évi oklevél is (HORVÁTH, 1902, 222). A király jól láthatóan az Árva folyó jobb partján, egy összefüggő területet osztott fel a nemesített családok között. A Kubinyi család ősei két nappal később, október 23-án kaptak oklevelet az Árva megyei, de a fenti településektől távol eső Felsőkubinról (MNL OL DF 243772., vö. MNL OL DL 43579.). A 4. számú, illetve medvepataki (medvedzei) oklevél méltóságsora egy-egy helyen eltér az itt szereplőtől, előbbiben ugyanis Raholcai Lőkös nemcsak asztalnok-, hanem pohárnokmester is, utóbbiban pedig feltüntetik Lackfi Dénes lovászmester szörényi bánságát is (ENGEL, 1996, I, 538). Ezek az eltérések, amelyek mindegyike hiteles archontológiai adatokat közöl (ENGEL, 1996, I, 32, 43, 46) erősítik az oklevélcsoport hitelességét. – Az adomány a mai Nemesdedina (Zemianska Dedina) területére, a Hldočín, illetve a Ráztoka (vagy a Suchý potok) összefolyásánál fekvő részre vonatkozik.

Lodovicus Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriae, Comaniae Bulgariaeque rex, princeps Sallernitanus et honoris Montis Sancti Angeli dominus omnibus Christi fidelibus tam praesentibus, quam futuris praesentium notitiam habituris salutem in omnium salvatore. Tanto magis regalis munificentiae attolitur decor et ornatus, quanto populos eidem fideliter assistentes et subiectos ad gradus provehit altiores, ut ex hoc eorum numerus accrescat et fidelitas augeatur. Proinde ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod accedentes in⁴⁴ nostre maiestatis praesentiam Dominicus filius Badur et Dyonisius filius Lodan petierunt a nobis solotenus provoluti, ut quia ipsi originem ab hominibus popularibus traxisse dinoscuntur fuerintque et essent homines populares ac possessionibus destituti, ob hoc eosdem in caetum, numerum, catervam et consortium nobilium regni nostri exercituantium pro eorum servitiis et fidelitatibus, quibus iuxta exigentiam possibilitatis eorundem nisi sunt nobis complacere, colligere et aggregare ac in signum nobilitatis ipsorum de quadam terra nostra et sylva Arva vocata quandam particulam terrae circa rivulos Hotochyn⁴⁵ et Javanuk Pataka⁴⁶ vocatos, ubi videlicet iidem rivuli invicem coniunguntur, in districtu de Arwa existentem, usui sex aratrorum sufficientem cum omnibus suis utilitatibus ipsis dare et conferre perpetuo dignemur. Nos itaque, qui ex innata regali pietate, quae cunctis nobis subiectis nostramque

⁴⁴ Előtte kihúzza: *ad*.

⁴⁵ A mai Hldočín patak.

⁴⁶ A mai Ráztoka patakkal vagy a Suchý potokkal azonosítható. Középkori nevének itteni alakja talán elírás eredménye, a turóci regisztrum *Jaurapataka* néven hozza. Valószínűleg a település felett álló hegycsúcs, a Javorový vrch nevével hozható összefüggésbe – mindkét patak ennek irányából folyik a Hldočín felé.

maiestatem humiliter implorantibus exhibere debet liberalem et benignam, humillimis supplicationibus eorundem Dominici et Dyonisii nobis porrectis exauditis, rememoratis etiam eorum fidelissimis obsequiosis meritis nobis secundum exigentiam status eorum exhibitis et impensis ipsos et per eos ipsorum haeredes et successores a popularitate praemissa in caetum, collegium, catervam et consortium nobilium regni nostri exercituantium collegimus et aggregavimus testimonio praesentium mediante, dictamque terram ad sex aratra sufficientem de dicta sylva nostra Arwa vocata circa praedictos rivulos adiacentem in indicium et signum merae et sincerae nobilitatis eorundem ipsis in perpetuam haereditatem asscribentes conferimus, donamus atque damus in his scriptis, volentes, ut a modo et deinceps iidem Dominicus et Dyonisius ac ipsorum haeredes cum praedicta terra, usui videlicet sex aratrorum sufficienti, per nos ipsis donata omni ea merae nobilitatis praerogativa, qua caeteri nobiles regni nostri gratulantur, iure perennali potiantur, nobis et nostris successoribus more aliorum nobilium regni nostri fidelitate debita immutabiliter observata famulatus exhibentes opportunos. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes eisdem concessimus literas nostras privilegiales pendentis et authentici sigilli nostri dupplicis munimine roboratas. Datum per manus venerabilis in Christo patris, domini Nicolai praemissa et apostolica gratia episcopi Zagradiensis, aulae nostrae vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri, anno Domini 1355., 12mo Kalendas mensis Novembris, regni autem nostri anno 14, venerabilibus in Christo patribus et dominis Nicolao Strigoniensi locique eiusdem comite perpetuo, Colocensi sede vacante et Dominico Spalatensi archiepiscopis, Nicolao Agriensi, Andrea Transylvano, Demetrio Waradiensi, Nicolao Quinqueecclesiensi, Thoma Chanadiensi, Iohanne Vesprimiensi, Colomano Iauriensi, Michaele Vaciensi, fratribus Stephano Nitriensi, Thoma Syrmiensi, Peregrino Boznensi, Blasio Tyniniensi episcopis ecclesias Dei feliciter gubernantibus, magnificis viris Nicolao palatino et iudice Comanorum, Nicolao waivoda Transylvano et comite de Zonuk, Cykou magistro tavernicorum nostrorum, Nicolao de Zeech iudice curiae nostrae, Nicolao de Machou, Nicolao⁴⁷ totius Sclavoniae et Croatiae banis, Leukus dapiferorum, Dyonisio agazonum, Thoma ianitorum nostrorum magistris, Symone filio Mauriti comite Psoniensi et aliis quampluribus regni nostri comitatus tenentibus et honores.

5. 1355. október 21.

Lajos király Miklós fia Balázst és Lucsan fia Petrust kérésükre a közrendűek közül az ország hadakozó nemesei közé helyezi és Árva megyében, az árvai erdőből 12 ekealja földet adományoz nekik a Hodocsin patak mindkét partján.

Átírta a turóci konvent dedinai Dedinszky Gábor fia Józsefnek a teljes Dedinszky család nevében tett kérésére 1731. április 18-án. Az átírás szerint eredetije némileg kopott privilegialis hár-

⁴⁷ Beszúrás a margón.

tyaoklevél volt, a rajta függő királyi kettőspeccét törött állapotban, de egyben volt. Prot. Z. 306–308.

Megjegyzés: Az 1391. évi turóci(-árvai) regisztrumban az oklevél kivonata nem szerepel, de a regisztrumból való hiánya nem bizonyíték hamissága mellett. Hitelességére lásd a 4. számú oklevélre vonatkozó megjegyzéseket. – Az adomány a mai Nemesdedina (Zemianska Dedina) egy, a Hldočín patak mentén fekvő részére vonatkozik.

Ludovicus Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriae, Comaniae Bulgariaeque rex, princeps Sallernitanus et honoris Montis Sancti Angeli dominus omnibus Christi fidelibus tam praesentibus, quam futuris praesentium notitiam habituris salutem in omnium salvatore. Tanto magis regalis munificentiae attolitur decor et ornatus, quanto populos⁴⁸ eidem fideliter assistentes et subiectos ad gradus provehit altiores, ut ex hoc eorum numerus accrescat et fidelitas augeatur. Proinde ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod accedentes in nostre maiestatis praesentiam Blasius filius Nicolai et Petrus filius Luchan petierunt a nobis solotenus provoluti, ut quia ipsi originem ab hominibus popularibus traxisse dinoscuntur fuerintque et essent homines populares ac possessionibus destituti, ob hoc eosdem in caetum, numerum, catervam et consortium nobilium regni nostri exercituantium pro eorum servitiis et fidelitatibus, quibus iuxta exigentiam possibilitatis eorundem nisi sunt nobis complacere, colligere et aggregare ac in signum nobilitatis ipsorum de quadam sylva nostra Arva vocata terram usui duodecim aratorum sufficientem circa rivulum Hodochyn Pataka vocatum⁴⁹ ex utraque parte eiusdem ryvuli in comitatu de Arwa existentem cum omnibus suis utilitatibus ipsis dare et conferre perpetuo dignemur. Nos itaque, qui ex innata regali pietate, quae cunctis nobis subiectis nostramque maiestatem humiliter implorantibus exhibere debet liberalem et benignam, humillimis supplicationibus eorundem Blasii et Petrus nobis porrectis exauditis, rememoratis etiam eorum fidelissimis obsequiosis meritis nobis secundum exigentiam status eorum exhibitis et impensis ipsos⁵⁰ et per eos ipsorum haeredes et successores a popularitate praemissa in caetum, collegium, catervam et consortium nobilium regni nostri exercituantium collegimus et aggregavimus testimonio praesentium mediante dictamque terram ad duodecim aratra sufficientem de dicta terra et sylva nostra Arva vocata circa praedictum rivulum adiacentem in indicium et signum merae et sincerae nobilitatis eorundem ipsis in perpetuam haereditatem asscribentes conferimus, donamus atque damus in his scriptis, volentes, ut a modo et deinceps iidem Blasius et Petrus ac ipsorum haeredes cum praedicta terra, usui videlicet duodecim aratorum sufficienti, per nos ipsis donata omni ea merae nobilitatis praerogativa, qua caeteri nobiles regni nostri gratulantur, iure perennali⁵¹ potiantur nobis et nostris successoribus more aliorum nobilium regni nostri fidelitate

⁴⁸ *populis.*

⁴⁹ A mai Hldočín patak.

⁵⁰ *ipsis.*

⁵¹ *perrenali.*

debita immutabiliter observata famulatus exhibentes oportunos. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes concessimus literas nostras privilegiales pendentis authentici sigilli nostri duplicis munimine roboratas. Datum per manus venerabilis in Christo patris, domini Nicolai episcopi Zagradiensis, aulae nostrae vicecancellarii dilecti et fidelis nostri, anno Domini milesimo trecentesimo quinquagesimo quinto, duodecimo [Kalendas]⁵² mensis Novembris, regni autem nostri quarto decimo, venerabilibus in Christo patribus et dominis Nicolao Strigoniensi locique eiusdem comite perpetuo, Colocensi sede vacante et Dominico Spalatensi archiepiscopis, Nicolao Agriensi, Andrea Transylvano, Demetrio Waradiensi, Nicolao Quinqueecclesiensi, Thoma Chanadiensi, Ioanne Vesprimiensi, Colomano Iauriensi,⁵³ Michaele Vacienti, fratribus Stephano Nitriensi, Thoma Syrmieni, Peregrino Bosnensi et Blasio Tyniniensi episcopis ecclesias Dei feliciter gubernantibus, magnificis viris Nicolao palatino et iudice Comanorum, Nicolao waivoda Transylvano et comite de Zonuk, Cykou magistro tavernicorum nostrorum, Nicolao de Zeech iudice curiae nostrae, Nicolao de Machou,⁵⁴ Nicolao totius Sclavoniae et Croatiae banis, Leukus pincernarum et dapiferorum, Dyonisio agazonum, Thoma ianitorum nostrorum magistris, Simone filio Mauritii comite Poseniensi et aliis quampluribus regni nostri comitatus tenentibus et honores.

6. 1356. augusztus 13.

A turóci konvent előtt Szelnicefői Péter fia Máté egyfelől, Kenéz fia Mike és Márton fia Lack másfelől, mindnyájan rokonaik nevében is, kijelentik, hogy fogott bírák segítségével a köztük vita tárgyát képező földet kettéosztották, a havasok felőli rész az előbbieké, a dél felőli rész az utóbbiaké lett, majd leírják a két rész közötti határvonalat (a későbbi Alsó- és Felsőmatyasóc határát).

Eredetije foltos hártván, hártvaszalagra függesztett pecséttel. Az oklevél felső része egérrágta, az első néhány sor hiányzik, illetve hiányos. MNL OL DL 41288. (Magyar nemzeti múzeumi törzsanyag 1893-15. Majláth Béla.) (E) – Átírta a turóci konvent felsőmatyasóci Mattyasovszky Pál kérésére 1661. július 12-én. Az átírás szerint az eredetin a konvent szokásos hiteles pecsétje függött. Prot. L. 187–189. (Á) – Az eredeti példány hátoldalára újkori kéz által átmásolt határjárás-szöveg és annak értelmezése (hogy ti. a határjárás Alsó- és Felsőmatyasóc határvonalát adja meg, illetve közli egy-egy határpont korabeli nevét) 18. századi egyszerű másolatban: MNL OL DF 268763. (Biccsei Állami Levéltár, Mattyasovszky cs. 45287.) – Kivonata az eredeti és a határjárás-másolat alapján: *Anjou oklt.* XL. 472. sz.

Omnibus Christi fidelibus praesentibus pariter et futuris praesentem paginam inspecturis Paulus divina miseratione praepositus et conventus ecclesiae Beatae Virginis

⁵² Az átírásban üresen hagyva. A kiegészítésre lásd a 4. számú oklevél szövegét, amellyel bizonyára egy napon kelt.

⁵³ *Iauriniensi.*

⁵⁴ *Nicolao de Zeech... de Machou:* beszúrás a margón.

de Thurocz salutem in salutis⁵⁵ largitore. Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod Matthee filius Petri de Zelnichefeu⁵⁶ personaliter pro se et pro Nicolao filio Matthias⁵⁷ de eadem cum litteris procuratoriis parte ab una, ex altera vero Mike filius Cenesiani pro se personaliter et pro parte Andreae filio Pauli et Benedicto filio⁵⁸ iam dicti Mike cum procuratoriis litteris, item Laczk pro se et pro Mark⁵⁹ et Ladislao fratribus suis uterinis, filiis Martini de antedicta Zelnichefeu cum litteris procuratoriis coram nobis astantes vivae vocis ministerio et eulogio confessi sunt ex compositione et arbitrio proborum virorum super litigiosa terra dicta ipsorum inter se hactenus habita sub metis infrascriptis concordasse et concordaverunt coram nobis, scilicet a parte alpium dictis Nicolao et Matthee⁶⁰ et a parte meridionali, prout metae infrascriptae sequestrant, annotatis videlicet Mikee,⁶¹ Andreae, Benedicto, Laczk et fratribus suis⁶² ex bona deliberatione ipsorum consenserunt et assenserunt perpetue⁶³ possidendum nullo penitus contradictore existente⁶⁴ et permiserunt irrevocabiliter possidere. Cuius quidem terrae et sylvae metae hoc ordine distinguuntur: prima meta incipit iuxta unam viam a parte orientali circa terram populorum de Thornoucz⁶⁵ sub quadam arbore pomi, ubi meta terrea, demum currit⁶⁶ ad occidentem circumdando capud⁶⁷ Okolpotok,⁶⁸ inde directe transeundo versus occidentem cadit in capud unius⁶⁹ rivuli, ubi est arbor zilfa, et per ipsum rivulum descendendo venit ad inferiorem finem prati Malchek, ibi terrea meta, et per ipsum rivulum descendendo ad meridiem venit ad quendam dumum ad capud unius fontis calidi, demum egrediendo versus occidentem ad unum fossatum molendini quondam, et per eundem⁷⁰ fossatum cadit in fluvium Zelniche et ibi terminatur. In cuius rei testimonium praesentes ad petitionem ambarum partium concessimus sigilli nostri pendentis munimine roboratas. Datum sabbatho proximo post festum Beati Laurentii martyris, anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo sexto.

⁵⁵ *omnium Á* (E hiányzó részén).

⁵⁶ A középkorban a Szelnice (Sielnice), mai nevén Suchý potok felső folyásánál lévő Liptó megyei Alsó- és Felsőmatyasóc (ma: Liptovské Matiašovce, SK).

⁵⁷ *Mathias E.*

⁵⁸ *Pauli et Benedicto filio: margón Á.*

⁵⁹ *Matthia Á.*

⁶⁰ *Mathe E.*

⁶¹ *Myke E.*

⁶² Innentől az eredeti oklevél ép, néhol azonban a foltok miatt olvashatatlan.

⁶³ *propriae Á.*

⁶⁴ *exinde Á.*

⁶⁵ *circa terram populorum de Thornoucz E, certa terra ipsorum de Tomnicz Á.* – Tarnóc (ma: Liptovský Trnovec, SK).

⁶⁶ *incipit Á.*

⁶⁷ *circumeundo capud E, et veniendo a capite Á.*

⁶⁸ Valószínűleg a mai Radín patakkal azonos.

⁶⁹ *eiusdem Á.*

⁷⁰ Helyesen *idem* lenne, de a korszakban nem ritka, hogy -um végű semleges nemű főneveket hímnemű névmással egyeztetnek.

7. 1366. március 13.

Egyed turóci prépost és konventje előtt Csernakói (?) János fia Miklós azt a csernakói birtokrészt, amelyet eddig Lajos fia Pesen és Csernely fia Bertalan vétel jogán birtokolt, valamint azt a részt, amelyet eddig ő tartott a kezén, visszaadja Csernakói Mikó fiainak, Endrének és Kelemennek, valamint Márton fia Istvánnak örök birtoklásra azzal a feltétellel, hogy ezek Pesent apjukként tiszteljék, őt és Bertalant testvérükként szeressék.

Átírta a turóci konvent Belházy János windschachti (Szélakna, Hont m.) tanító és testvére, ifj. György – egyúttal apjuk, id. György nevében tett – kérésére 1726. január 15-én. Az átírás szerint eredetije hártyaoklevél volt, pecsételésének mikéntjéről nem tesznek említést. Prot. Z. 77–78.

Nos, Egidius divina provisione praepositus monasterii Beatae Virginis de Thurocz locique eiusdem conventus memoriae commendantes tenore praesentium significamus, quibus expedit, universis, quod Nicolao filio Ioannis de Cserneken⁷¹ ab una, ex altera vero parte Endery et Kelemen filiis Mikou de eadem et Stephano filio Martini similiter de eadem Cserneken coram nobis personaliter comparentibus ac per eundem Nicolaum filium Ioannis ministerio vivae vocis suae extitit propositum et relatum in hunc modum, quod sicut Pesen filius Lodovici et Bertholomus filius Csernely possessionariam portionem in praedicta Cserneken habuit apud ipsos titulo emptitio hucusque possessam, praelibatis Endery, Kelemen et Stephano viva voce reddidissent et restituissent perpetuo possidendam, sed et ipse eisdem vigore praesentium mediante illam particulam, quam prae manibus hucusque possedit, restituisset et resignasset similiter perpetuo possidendam, necnon restituit coram nobis, ita tamen, quod iidem Ender, Kelemen et Stephanus praelibati teneantur ipsos Pesen tanquam patrem ipsorum revereri et tenere, praelibatos vero Nicolaum filium Ioannis et Bartholomaeum fraternaliter diligere et contra ipsos iniusto modo nunquam procedere temporis in processu. Datum feria 6. proxima ante dominicam Lactare, anno Domini 1366.

8. 1370. április 28. Beszterce

Lajos király különösen néhai Miklós nádor fia, Domokos mester kérésére lelóci Fodor János hajadon leányait, Katicсот és Katalint fiúsítja az atyai, különösen a Nyitra megyei Lelőcon lévő birtokjokban.

Átírta a turóci konvent Kőszeghy Özséb privigyei piarista szerzetes⁷² keselőkői Majtényi Bálint fia László nevében tett kérésére 1748. január 31-én, harmadikként. Az átírás szerint eredetije hártyaoklevél volt, pecsétje már nem volt meg. Prot. BB. 535–547. (545–546.) – Tartalmát le-

⁷¹ A településnév azonosítása bizonytalan. A Cserneken alak alighanem hibás: ha az utolsó betűje helyén az eredetiben *u* állt, a Turóc megyei Csernakóval lenne azonosítható, vö. pl. HORVÁTH, 1902, 216, FEJÉR, VII/3, 99. Igaz, a Belházyak ősi birtokai Liptó megyében terültek el, és az oklevélben szereplő személyek ismeretlenek.

⁷² „Eusebius a Sancto Francisco regis Scholarum Piarum”, azonosítása és rendháza: *Catalogus*, 214.

írja Lackfi Imre nádor 1374. május 23-i ítéletlevelében, amelyet átírt id. Garai Miklós nádor 1378. március 25-én kelt oklevelé. MNL OL DL 57158. (Berényi cs. 11.).⁷³

Nos, Lodovicus Dei gratia rex Hungariae significamus tenore praesentium, quibus expedit, universis, quod nos tum orphanitati, inopiae et paupertati nobilium puellarum Katycz et Katerinae vocatarum, filiarum Ioannis dicti Fodor de Leleuch pie et misericorditer compatentes, tum etiam [---] supplicatione nobilis viri magistri Dominici filii condam Nicolai palatini,⁷⁴ fidelis nostri erga liberalitatem nostri culminis pro eisdem interveniente intercessione eisdem nobilibus puellis [---] Katherinae praefatae Stephano filio Thomae de Barnocz⁷⁵ matrimoniali fide, uti asseritur, est nubenda, cuiusmodi gratiam ex innata cordis nostri pietate, in quantum in nobis est, fecimus specialiter, ut quia idem Iohannes, ut dicitur, prolibus orbatus est masculinis, ad quas portiones suae possessionariae [---] legitime devolventur, ideo eadem nobiles puellae in portionibus possessionariis paternis ubilibet et specialiter in eadem Leleuch⁷⁶ in comitatu⁷⁷ Nitriensi existenti habitis tamquam filii naturales et legitimi successores dicti Iohannis succedant, et easdem portiones possessionarias paternas ipsis et earundem successoribus universis in perpetuam adscribimus haereditatem harum nostrarum testimonio literarum, salvo tamen iure alieno. Datum in Bisztricia, die dominico proximo ante octavas festi⁷⁸ B(eati) Georgii martiris, anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo.

9. [1379–1399 között]

László turóci prépost és konventje előtt a Liptó megyei fiacskafalvi nemesek birtokuk negyedét egy tagban Dubrava felől átadják leánynegyedként Fiaksa leánya, néhai Erzsébet unokájának, Péter fia Józsefnek.

⁷³ A tartalmi átirás szövege: „... et aliam patentem maiori suo sigillo consignatam gratiosam in Bistricia, die dominico proximo ante octavas festi Beati Georgii martiris anno Domini M^o CCC^o LXX° confectas et emanatas nostro iudiciario examini presentarat... In tenore siquidem alterius littere ipsius domini nostri regis patentis ipsum dominum nostrum regem postea predictas nobiles dominas Katycz et Katherina vocatas, filias memorati Iohannis dicti Fodor, hominis sine herede sexus masculini destituti, quarum una scilicet Katych Benedicto filio Dominici de Urs, secunda scilicet Katherina Stephano filio Thome de Barnouch matrimoniali federe essent copulate, pro meritoriis servitiis et fidelibus famulatibus prefati Iohannis dicti Fodor per ipsum sibi exhibitis et impensis, tum etiam ad intercessibilem supplicationem nobilis viri magistri Dominici filii Nicolai condam palatini in universis portionibus possessionariis prescripti Iohannis dicti Fodor, patris ipsarum ubilibet, specialiter vero in dicta Leloch habitis veros heredes veluti filios masculinos prefecisse easdemque portiones possessionarias eisdem nobilibus dominabus in perpetuam hereditatem ascripsisse comperieramus manifeste.”

⁷⁴ Zsámboki Miklós nádor (1342–1356: ENGEL, 1996, I, 3) fia Domokos, lásd *Genealógia*, Smaragdus nem 2. tábla: Gilétfi (Zsámboki).

⁷⁵ Brunóc, Nyitra m. (ma: Brunovce, SK).

⁷⁶ Alsó- és Felsőlelóc, Nyitra m. (ma: Dolné és Horné Lelovce, SK).

⁷⁷ *comitatu*.

⁷⁸ Margóra beszúrva.

Átírta a turóci konvent a Liptó megyei *muothowian-i*⁷⁹ Suffa néhai Lénárt fia Lőrinc kérésére 1629. december 29-én. Az átírás szerint eredetije privilegialis hártyaoklevél volt, amelynek az alja a pecsét felfüggesztésének helyénél kiszakadt, a pecsétje hiányzott. Prot. B. 573–574.

Megjegyzés: a keltezés László prépost hivatalviselési ideje,⁸⁰ illetve a hiányos évszámban feltüntetett század helyi érték alapján történt. Az átírt oklevél hitelességét megerősíti, hogy az oklevélben szereplő személyek és/vagy fiaik, valamint a kedvezményezett és leszármazottai szerepelnek a korabeli és közelkorú forrásokban.⁸¹

Nos, Ladislaus providentia divina praepositus et conventus monasterii Beatae Mariae virginis de Turocz omnibus Christi fidelibus praesentibus pariter et futuris praesens scriptum inspecturis salutem in salutis largitore. Ad universorum notitiam harum serie literarum volumus pervenire, quod Nicolaus filius Stephani, Anthonius filius Andreae, Stephanus filius Georgii, Georgius filius Chuda, Laczk filius Matheus, Nicolaus filius Gregorii et Laurentius filius Nicolai nobiles de Fyechefalva ab una, ex altera vero parte Ioseph filius Petri, nepos videlicet nobilis dominae condam Elizabethae, filiae scilicet Fyeché de eadem coram nobis personaliter constituti ac per eosdem Nicolaum, Anthonium, Stephanum, Georgium, Laczk, Nicolaum et Laurentium oraculo vivae vocis ipsorum confessum extitit et relatam tali modo, quod ipsi ex possessione ipsorum praedicta Fyechefalwa⁸² vocata apud manus ipsorum habita quartam partem puellarem cum possessione in uno loco, videlicet a parte possessionis Dubrawa⁸³ nominatae existentem in tanta quantitate, quanta cum iure suo ad ipsam quartam puellarem legitime dignoscitur provenire, ex omnibus et singulis pertinentiis possessionis supradictae praedicto Ioseph filio Petri et per ipsum in filios filiorum suorum una cum universis fratribus et cognationibus suis ad hos⁸⁴ pertinentibus perpetuo iure possidendam dedissent et assignassent, necnon dederunt coram nobis. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem praesentes literas nostras privilegiales cum appensione sigilli nostri ipsi Ioseph duximus concedendas. Datum sabbatho proximo ante dominicam Iudica, anno Domini millesimo trecentesimo [...]⁸⁵.

⁷⁹ A településnevet nem tudtam azonosítani. Liptó megyében még leginkább Guotfalu (Gótovany) névvel mutat hasonlóságot.

⁸⁰ László prépost 1379 és 1400 között mutatható ki prépostként (lásd az MNL OL DL és DF adatbázisának turóci konventi kiadványait), vö. BACKMUND, 1949, 465 (1381 és 1390 közöttre teszi prépostságát).

⁸¹ Pl. István fia Máté és fia, Miklós, István fia Chuda György, András fia Antal, György fia István és Lack fia Mihály 1410-ben (MNL OL DF 248846.), Fiacska Lőrinc 1412-ben (MNL OL DL 43157.), a kedvezményezett József és leszármazottai egy vidaföldi (Liptó m.) ügyben (1393–1452: MNL OL DL 44635.) szerepelnek. Vö. még 1390–1391: MNL OL DL 64847., 64851–852.

⁸² Fiacsic, Liptó m. (ma: Fiačice, SK).

⁸³ Dubrava, Liptó m. (ma: Dúbrava, SK).

⁸⁴ Bizonytalan olvasat, inkább *ad hoc* olvasható.

⁸⁵ Értelmezhetetlen szó, valószínűleg a dátumsor csonka részéből az átíró ezt látta: *epone* vagy *eptue*.

10. 1390. május 5. Buda

Zsigmond király előtt Béla Hercsút fia Tamás bemutatta azt a szerződést, amelyet a néhai Bebek György királynéi tárnokmester, többek között turóci és lip-tói ispán kötött vele a király Béla falujának soltész-sága és az Ocskovelehota nevű királyi földön vagy telepítésen lévő rész-birtok cseréje ügyében, kérve abhoz a király hozzájárulását. A király Bebek Detre szlavón bán, Jolsvai Leusták udvarmester és Stiborici Stibor pozsonyi ispán kérésére a szerződéshez hozzájárul és az ocskovelehota-i részt Tamásnak és testvérének, Mártonnak adományozza.

Átírta a turóci konvent tarnói Uhrík Andrásnak ifj. Kercsút György nevében tett kérésére 1720. december 10-én, elsőként. Az átírás szerint eredetije pátens hártyaoklevél volt, a hátoldalára nyomott vörös viaszpecsétnek már csak darabkái látszódtak. Prot. Y. 249–256. (252–253.) – Az oklevél kivonata megtalálható az 1391. évi turóci regisztrumban (HORVÁTH, 1902. 195–196.), mely szerint az eredeti pátens oklevél a titkospecséttel volt megerősítve. – Az oklevél 19. századi német fordítása: Biccsei Állami Levéltár, Velics cs. (MNL OL DF 268774.). – Kiadása: FEJÉR X/1, 579–581 (Fejérvári Károly másolata alapján), WENZEL, 1874, 61–63 („másolata a beszercebányai káptalan levéltárában”). – Regeszta: ZsO I. 483. sz.

propria commissio domini regis
Nos, Sigismundus Dei gratia rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc., necnon marchio Brandenburgensis⁸⁶ etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod fidelis noster dilectus Thomas filius Herczut de Bella nostrae maiestatis adeundo conspectum obtulit nobis quasdam literas olim magnifici viri domini Georgii Bubek reginalium tavernicorum magistri inter coeteros honores comitis de Thurucz et Liptou⁸⁷ super facto concambii cuiusdam scultetiae in dicta Bella existentis ac molendini et unius lanei ad dictam scultetiam spectantium,⁸⁸ quae olim praefati Thomae haereditaria extiterat, pro quadam portione seu plantatione terrae nostrae regalis deserta Ocskowalhota⁸⁹ appellata in praedicto comitatu de Thurucz situata per eundem dominum Georgium pro utilitate et profectu antefatae villae nostrae Bella⁹⁰ pridem celebrati emanatas et confectas, supplicans nostro culmini humiliter et instanter, ut nos praefato concambio per dictum dominum Georgium celebrato nostrum consensum regium dare dignaremur. Nos igitur attendentes, quod praefatum concambium pro commoditate et utilitate communi dictae villae nostrae Bella, ut videlicet populi in ea existentes in consuetis censibus regalibus commodosius

⁸⁶ *Brandenburgensis.*

⁸⁷ Az év elején elhunyt pelsőci Bebek György 1359-től viselte a királynéi tárnokmesterséget, 1350-től a lip-tói, 1381-től a turóci ispánságokat (ENGEL, 1996, II, 26).

⁸⁸ *spectantis.* – Bebek György ekkor bemutatott oklevele a turóci regisztrum kivonata szerint 1390. január 12-én kelt. A cseréügyletről Bebek ugyanazon a napon egy-egy privilegialis és pátens példányt bocsátott ki (HORVÁTH, 1902, 195).

⁸⁹ Béla, Turócbéla, Turóc m. (ma: Belá, Belá-Dulice része, SK) területén. A katonai felmérések közül egyedül a III. említi meg Ocska Lehota néven, Bélafaluvál egybeépülve.

⁹⁰ Béla, Turócbéla, Turóc m. (ma: Belá, Belá-Dulice része, SK).

a dictae scultetiae possessione possent relevari, celebratum extitit, supplicationibus nihilominus magnificorum virorum dominorum Detrici dicti Bubek regni nostri Slavoniae bani et Leustachii magistri curiae nostrae, necnon Stiborii de Stiboricz comitis Poseniensis⁹¹ pro memorato Thoma apud nostram maiestatem factis clementer inclinati, praedictas literas concambii per saepedictum dominum Georgium inter partes praemissas, ut plenius in ipsis exprimitur, datas et confectas ratas atque gratas habendo acceptamus, eisdem secundum omnes continentias ipsarum nostrum regium consensum praebendo pariter et assensum, eidem Thomae filio Herchut et per eum Martino fratri suo uterino ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis praescriptam portionem seu plantationem terrae Ocskowalhota vocatam in comitatu de Thuruch praelibato existentem, ex ambabus partibus cuiusdam rivuli Hmelnicze⁹² nuncupati habitam iuxta metas eiusdem antiquas cum omnibus eiusdem utilitatibus et pertinentiis universis novae nostrae donationis⁹³ titulo concambialiter tituloque nobilitario dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus perpetuo et irrevocabiliter possidendam, tenendam pariter et habendam salvo iure alieno, harum nostrarum testimonio literarum, quas dum nobis in specie reportabuntur, in formam nostri privilegii redigi faciemus. Datum Budae, tertio die festi Inventionis Sanctae Crucis, anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo.

11. 1391. október 2. Szentmárton

Bebek Imre országbíró emlékezetül adja, hogy Turóc megye nemességének közössége a Mihály-nap előtti szerdán Szentmártonban tartott közgyűlésen Ocsklehotai Hercsud fia Tamás kérésére megerősítette, hogy Tamás Ocsklehotája nevű birtoka soha nem tartozott Béla királyi faluhoz, hanem mindig is önálló, attól elválasztott birtok volt.

Átírta a turóci konvent tarnói Uhrík Andrásnak ifj. Kercsut György nevében tett kérésére 1720. december 10-én, másodikként. Az átírás szerint eredetije hártyaoklevél volt, amelynek pecsétje már nem volt meg, egyedül a selyemzsinór bevágásának helyei látszódtak. Prot. Y. 249–256. (254–255.)

Nos, comes Emericus Bubek iudex curiae serenissimi et magnifici⁹⁴ principis, domini Sigismundi Dei gratia inlyti regis Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc., marchionis Brandenburgensis⁹⁵ etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod in congregatione nostra generali universitati nobilium

⁹¹ Pelsőci Bebek Detre ekkor szlavón bán (1389–1392, ENGEL, 1996, II, 26), Jolsvai Leusták ekkor ajtónálló-, illetve udvarmester (1387–1392, ENGEL, 1996, II, 119) és Stiboricz Stibor ekkor pozsonyi ispán (1389–1402, ENGEL, 1996, II, 217).

⁹² Feltehetően a mai Beliansky potokkal vagy annak a Chlm nevű hegy felől érkező egyik mellékágával azonos.

⁹³ *novae nostrae donationis*: sor fölötti beszúrás.

⁹⁴ A szokatlan szóhasználat előfordul Bebek Imre ekkoriban kelt okleveleiben, lásd pl. MNL OL DL 73570.

⁹⁵ *Brandenburgensis*.

comitatus de Thurocz feria quarta proxima ante festum Beati Michaelis archangeli⁹⁶ in Szent Marthon⁹⁷ ex regio literario edicto celebrata⁹⁸ Thomas filius Hercsud de Ocsklehotaja de medio aliorum exurgendo proposuit eo modo, quod eadem possessio sua Ocsklehotaja⁹⁹ per dominum Sigismundum regem pridem concambialiter¹⁰⁰ sibi data¹⁰¹ nunquam ad possessionem seu liberam villam regalem Bella¹⁰² vocatam pertinuisset,¹⁰³ nec pertinere debet, sed semper et ab antiquo eadem possessio alia a praefata possessione Bella distincta¹⁰⁴ et per se pura fuisset¹⁰⁵ et haberetur, et hoc iudicibus nobilium iuratisque assessoribus dictae congregationis nostrae comitatus antefati constaret evidenter, petens nos precum cum instantia, ut iidem iudices nobilium iuratisque assessores qualem de praemissis scirent, per nos requisiti faterentur veritatem. Cumque nos eosdem iudices nobilium ac iuratos assessores super praemissis requisitos habuissemus, iidem ad fidem eorum Deo debitam fidelitatemque domino nostro regi et suo sacro diademati conservandam [---] universitatem [---] nobis praestitam iamdictam possessionem Ocsklehotaja nunquam ad iamdictam possessionem Bella regalem pertinuisse, nec pertinere debere, sed eandem ab eadem possessione Bella aliam et per se et¹⁰⁶ distinctam habitam possessionem semper et ab antiquo fuisse et esse unanimi testificatione mediante affirmarunt. In cuius assertionis testimonium praesentes eidem Thomae concessimus literas nostras privilegiales pendentis autentici¹⁰⁷ sigilli nostri munimine roboratas. Datum sexto die congregationis nostrae praedictae, in loco memorato, anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo primo.

12. 1403. június 23. Sztrecsény

Sędziwój kaliszi vajda, Sztrecsény, Lietava, Hricsó, Beszterce és Óvár ura a Sztrecsény kerületében lévő Zadubnye soltészágát Ducso fia Mickónak adja, és leírja jogait és kiváltságait.

⁹⁶ 1391. szeptember 27.

⁹⁷ Turócszentmárton, Turóc m. (ma: Martin, SK).

⁹⁸ Ezen az 1391. őszi turóci közgyűlésen keletkezett az ún. turóci regisztrum (HORVÁTH, 1902, 194–230), amelyen Hercsud fia Tamás is bemutatta Ocsklehotájára vonatkozó okleveleit (uo. 196, vö. még az előző oklevéllel).

⁹⁹ Béla, Turócbéla, Turóc m. (ma: Belá, Belá-Dulice része, SK) területén. A katonai felmérések közül egyedül a III. említi meg Ocska Lehota néven, Bélafaluval egybeépülve.

¹⁰⁰ *concambialiter.*

¹⁰¹ Zsigmond király oklevelét lásd 10. sz.

¹⁰² Béla, Turócbéla, Turóc m. (ma: Belá, Belá-Dulice része, SK).

¹⁰³ *pertinuisse.*

¹⁰⁴ *distinctam.*

¹⁰⁵ *fuisse.*

¹⁰⁶ Sor fölötti beszúrás, valójában szövegfelesleg.

¹⁰⁷ *maximi* (a javítás helyességére lásd az ekkoriban kelt Bebek-okleveleket, pl. MNL OL DL 66454., MNL OL 73569. stb.).

Átírta a turóci konvent 1416. június 8-án (14. sz.). Prot. DD. 206–209. (207–208.)

Megjegyzés: ugyanezen a napon a vajda Beszterce várában is kibocsátott egy oklevelet, amely ugyancsak egy Sztrecsényhez tartozó falu, Teplíce (Vágtapolca, Teplička nad Váhom, Szlovákia) soltészágáról szól (ZsO II. 2514. – eredeti példánya ennek sincs, a kivonat Ethey Gyula másolata alapján készült). A két vár, Beszterce és Sztrecsény egymástól való távolsága a Vág mentén több mint 50 kilométer, így vagy az egyik szöveg keltezési helyét írták el, vagy az egyik döntésről az oklevelet később, más helyen állították ki. A két szomszédos falu soltészlevele részleteiben eltérő szöveget tartalmaz, így inkább erősíti a másik hitelét.

In nomine Domini amen! Evanescent cum tempore, quae geruntur in tempore, nisi ascripti vel sigilli recipiant in earum fulcimentum. Proinde Sandiwogius palatinus Kalisiensis¹⁰⁸ et dominus castrorum Sztriciensis, Letaviensis, Richoviensis, Bisztriciensis et Antiqui Castr¹⁰⁹ significamus tenore praesentium, quibus expedit, universis, tam praesentibus, quam futuris, quod cupientes reformare et populosam efficere villam nostram Zadubna dictam¹¹⁰ in districtu Sztrecsen¹¹¹ iuri Theutonico expositam et locatam, quam nobis unacum aliis villis et oppidis ad superius expressata castra spectantibus serenissimus princeps et dominus, dominus Sigismundus Dei gratia rex Hungariae dumtaxat vitae nostrae ad tempora contulit et donavit, famoso viro Miczkoni filio Duchonis suisque veris et legitimis successoribus in eadem villa Zadubna scultetiam seu rectoratum vendidimus temporibus perpetuis possidendam et tenendum cum omnibus fructibus, proventibus et utilitatibus universis ad ipsum iudicatum seu rectoratum spectantibus et cum omnibus iuribus, quibus alii iudices seu sculteti gaudent in villis [---] in iure Theutonico plantatis et locatis, ad quem iudicatum ipse Miczko et sui successores habebunt medium laneum liberum et tertiam partem lanei in villa [---] quod [---] extarent, habebit etiam ipse iudex et sui successores molendinum liberum, thabernam liberam, prata, piscaturam piscium, carnificem, sutorem fabrumque libere fovere et ad usus suos convertere. Concedimus etiam ipsi Miczkoni et suis successoribus in omnibus [---] tam magnis, quam parvis iudicandi facultatem, et omnes [---] percipiendi, sicut in aliis villis, exceptis tribus casibus, videlicet violentiae, furti et homicidii, de quibus tantum tertium percipiet denarium. Volumus etiam, quod quid ipse Miczko et sui successores in praefato iudicio melioraverint, hoc ad usus suos et non ad usus d(omini) perciperet. Kmetones vero seu iobbagyiones villae dictae suo iudici semel in anno, hoc est in festo Nativitatis Domini,¹¹² quilibet duos pullos pro munere dare et assignare tenebitur. Licitum etiam erit ipsi Miczkoni et suis successoribus ipsum iudicatum vendere, commutare, dono dare et ad usus suos beneplacitos

¹⁰⁸ *Balisiensis*.

¹⁰⁹ Szubin-i Sędziwój kaliszi vajda, lengyel országnagy, Stiborici Stibor rokona, a fenti Trencsén megyei várak, azaz Sztrecsény, Lietava, Hricsó, Beszterce és Óvár, valamint Zsolna város honorbirtokosa (†1405/06): ENGEL, 1996, II, 235.

¹¹⁰ Zadubnye, Trencsén m. (Tölgyesalja, ma: Zádubnie, SK).

¹¹¹ Sztrecsény vár, Trencsén m. (ma: Strečno, SK).

¹¹² December 25.

convertere, prout sibi et suis successoribus melius videbitur expedire. Harum, quibus sigillum nostrum praesens est appensum, testimonio literarum. Datum et actum in Sztrecsno, in vigiliis Beati Ioannis Baptistae, sub anno Nativitatis Domini 1403.

13. 1412.

A turóci konvent Garai Miklós nádornak a Mednei család perében hozott bírói intézkedésére kiküldi tanúbizonyosságát, aki a nádori emberrel felosztja a Trencsén megyei Medne birtokot. A birtok negyedét elkülönítik Mednei Macó fia Jánosnak és fiainak, a fennmaradt részt pedig a peres felek között három részre osztják.

Átírta a turóci konvent mednei Potocsny György kérésére 1735. május 20-án. Az átírás szerint eredetije hártyaoklevél volt, függőpecsétje elveszett, csak a selyemzsinór bevágásainak a helye látszódt, az oklevél szövegéből a kopottság és a vízfoltok miatt sok szó nem volt olvasható. Prot. AA. 167–172.

Universis Christi fidelibus tam praesentibus, quam futuris seriem praesentium inspecturis Bernhardus divina providentia praepositus monasterii Beatae Mariae virginis de Thuroch locique eiusdem conventus salutem in salutis largitore. Ne gestarum rerum memoriam humanae imperfectionis tollat oblivio, solertia adinvenit peritorum, ut ea, quae suo geruntur tempore, patrocínio perennent literali. Proinde ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod cum nos iuxta continentiam literarum viri magnifici Nicolai de Gara regni Hungariae palatini et iudicis Comanorum¹¹³ adjudicatoriarum inter Georgium et Stephanum filios Thomae ac Ioannem filium Nicolai de Meczna actores ex una, parte vero ab altera inter Nicolaum filium Bernaldi de eadem in causam attractum exortarum unacum Andrea filio Blasii de Lehotka, homine suae magnificentiae nostrum hominem religiosum virum fratrem Michaellem sacerdotem ordinis nostri, unum scilicet ex nobis ad infrascriptam possessionariam divisionem et ad alia, quae in eisdem literis adjudicatoriis vidimus contineri, suo modo perficienda nostro pro testimonio transmisisimus fidedignum. Iidem exinde ad nos reversi nobis parili voce retulerunt, quod ipsi octavo die diei [---] et aliis diebus ad id aptis et sufficientibus ad faciem dictae possessionis Meczna¹¹⁴ accessissent, vicinorumque et commetaneorum eiusdem universorum legitimis convocationibus factis ac eisdem et partibus praedictis praesentibus existentibus observata forma et tenore praescriptarum literarum adjudicatoriarum primo per praefatos Georgium et Stephanum filios Thomae ac Iohannem filium Nicolai actorum quatuor florenis et triginta tribus denariis annotato Nicolao filio Bernaldi ex integro persolutis, tandem veram et integram quartam partem praescriptae totalis possessionis Meczna, portionem videlicet Iohannis filii Macho¹¹⁵ de eadem in

¹¹³ *Commanorum*. – Ifj. Garai Miklós nádor (1402–1433: ENGEL, 1996, I, 5).

¹¹⁴ Medne, Trencsén m. (ma: Medné, Lednické Rovne része, SK).

¹¹⁵ Mednei *Moczo* fiát, Jánost és fiait, Miklóst, Andrást és Tamást 1411 tavaszán vezették be Medne birtok negyedébe: ZsO III. 280. sz.

locis [---] et nemore permissorio cum distinctione infra declaranda [---] arabilibus, pratis et aliis utilitatibus mixtim inter alios mensuratis ratificata ac eidem Iohanni filio Macho et filiis suis ut ius et proprietatem ipsorum et [---] possidendam, derelicta residua parte eiusdem possessionis simul cum terris et foeneto [---] filium Michaelis de [---] Meczna praefato Bernaldo filio Simonis [---] cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis in tres partes ratas et coaequales taliter divisissent, quod loca partium sessionalia et nemora permissoria sub veris et evidentibus distinctionibus a sese, prout subscribetur, sequestrassent terras [---] arabiles, prata et alias utilitates mixtim inter ipsas partes aequali mensura mensurando partissent,¹¹⁶ quarum partium unam praefatis Georgio et Stephano filiis Thomae, alteram Iohanni filio Nicolai et tertiam Nicolao filio Bernaldi partiumque haeredibus cum universis ipsarum utilitatibus et pertinentiis statuissent et commisissent iure ipsis [---] in perpetuum tenendas et habendas. Quibus sic peractis tandem [---] Nicolai filii Bernaldi eidem in praescripta divisione [---] unum iobbagyionem suum eo, quod plures non habuisset, cum tertia parte portionis suae praedictae commisissent ibidem et statuissent Iohanni filio Iacobi de Garna iuxta vigorem cuiusdam [---] obligatoriae pro quinquaginta marcis parvi numeri¹¹⁷ ratione homagii Salamonis filii Simonis per eundem Nicolaum interempti, nomine pignoris possidendum et habendum [---] contradictione relegata. Distinctiones vero partium praedictarum in praescriptis locis [---] sessionalibus et nemoribus permissoriis, prout iidem palatinalis et noster homines nobis retulerunt, tales essent: quod curia seu locus sessionalis a plaga occidentali [---] superiori parte ipsius villae Meczna situs cum quodam fundo curiae seu loco sessionali iobbagyionali, ab orientali plaga in secundo fine ipsius possessionis a parte possessionis Garna¹¹⁸ adiacente cum nemore permissorio [---] inibi existenti habito cessisset praefatis Iohanni filio Macho et filiis suis, curia vero seu locus sessionalis in eadem linea a parte meridionali [---] vicinam curiae praescripti filii Macho situs cum loco sessionali iobbagyionali a superiori parte praedicti iobbagyionalis [---] Macho existente devenissent [---] proprietate praescriptorum Georgii et Stephani filiorum Thomae, curia vero a meridionali plaga ipsius possess[---] penes curiam [---] Georgii et Stephani [---] quadam sessione iobbagyionali iuxta eandem curiam situata cessissent praetaxato¹¹⁹ Nicolao filio Bernaldi possidendi. Locus [---] sessionalis [---] opposito curiae praefati Iohannis filii Macho et filiorum suorum in alia linea ipsius possessionis parte orientali adiacens praefato Iohanni filio Nicolai [---] ipsa divisione possidendus devenisset. Partem autem sylvae [---] permissoriae a parte

¹¹⁶ *ti. partiissent.*

¹¹⁷ *parvi numeri*: bizonytalan olvasat. Az átíró feltehetően nem tudta olvasni, a kéziratban *p(ar)nis* és *r*-es rövidítésjel látható. A korszak forrásaiban a *marca parvi numeri* vagy *marca parvorum denariorum* megfogalmazások gyakoriak.

¹¹⁸ Garna már a középkorban eltűnt település, Fekete Nagy Antal nem tudta lokalizálni, és a Garnai család másik birtokának elhelyezkedése alapján a Mednétől 20 kilométerrel délnyugatra fekvő Dubnic (ma: Dubnica nad Váhom, SK) környékén kereste (FEKETE NAGY, 1941, 118). Oklevelünk szerint Mednével volt határos.

¹¹⁹ *praetaxto.*

possessionis Lehotka¹²⁰ usque ad quandam viam in eadem sylva habitam dedissent praefatis Georgio, Stephano et Ioanni, alteram vero partem eiusdem sylvae a praedicta via [---] Meczna habitam saepefato Nicolao filio Bernaldi commisissent possidendam. In cuius rei testimonium praesentes literas nostras privilegiales pendentis sigilli nostri munimine roboratas ipsis partibus duximus concedendas ad cautelam perennem. Datum [---] quinto decimo [---] anno Domini millesimo [---]entesimo duodecimo.

14. 1416. június 8.

A turóci konvent Ducsko fia Micko zadubnyei soltész kérésére átírja Sędziwój kaliszi vajda, sztrecsényi, lietavai, hricsói, besztercei és óvári kapitány 1403. június 23-i privilegialis oklevelét a zadubnyei soltész kiváltságról.

Átírta a turóci konvent Wissny András zadubnyei soltész – egyúttal osztályos atyafiai részére is tett – kérésére 1772. szeptember 14-én. Az átírás szerint eredetije hártyaoklevél volt, néhol olvashatatlanul kopott állapotban, amelynek függőpecsétjéből azonban már csak vörös selyemzsinórja maradt meg, rajta viaszdarabokkal. Prot. DD. 206–209.

Universis Christi fidelibus tam praesentibus, quam futuris seriem praesentium inspecturis conventus monasterii Beatae Mariae virginis de Thurocz salutem in salutis largitore. Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod providus vir Michko filius Duchkonis scultetus de Zadubnya¹²¹ nostram personaliter veniendo in praesentiam exhibuit nobis quasdam literas privilegiales olim magnifici viri, domini Zandivoj palatini Kaliziensis,¹²² necnon capitanei castrorum Sztrechen, Letava, Hrichou, Bisztrica et Ovar vocatorum tenoris et continentiae subscriptorum, petens nos precum debita cum instantia, quatenus ob maiorem rei evidentiam et cautelam uberiorem totam formam et tenorem earundem literarum de verbo ad verbum transumi et aliis nostris privilegialibus inseri faciendo transumptum earundem propter timores aemulorum suorum et viarum diffortunia ad loca sibi necessaria pro tuitione iurium suorum ad deffendendum sibi dare dignaremur. Quarum quidem literarum nobis sic exhibitarum tenor per omnia talis est:

Sędziwój kaliszi vajda, többek között sztrecsényi várúr 1403. június 23-i oklevele (12. sz.).

Nos itaque iustis, legitimis ac iuri consonis petitionibus praefati Miczkonis nobis per eundem modo quo supra porrectis, imo omni iustitiae in hac parte aquiescentes praescriptas literas privilegiales memorati domini Zandivoj per ipsum Miczkonem nobis exhibitas non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte vitiatas fore conspicientes totam formam et tenorem earundem de verbo ad verbum nil addendo,

¹²⁰ Lehotka vagy Lehota, Trencsén m. (Perecsényszabadi, ma: Prečínka Lehota, Lednické Rovne része, SK).

¹²¹ Zadubnye, Trencsén m. (Tölgyesalja, ma: Zádubnie, SK).

¹²² Baliziensis.

nihilque ex iisdem minuendo aut variando transcribi et praesentibus literis nostris privilegialibus inseri faciendo praesentes sigilli nostri impensione roboratas eidem Miczkoni et suis successoribus duximus concedendas ad cautelam perennem. Datum 2do die festi Penthecostes, anno Verbi Incarnati millesimo quadringentesimo sexto decimo.¹²³

15. 1424. április 1.

(Tót)prónai Szerafil Imre volt blatnicai várnagy, Berzevici Péter tárnokmester helyettese tanúsítja, hogy ura utasítására, egyúttal a király urának tett parancsa értelmében bevezette Ocsklehotai Domokos fia Tamást és Ocsklehotai Márton fiait, Jakabot és Mátét a bélai soltészszágha, a bélai népek pedig elfogadták őket örökös bíráiknak.

Eredetije lappang, a róla készült, ám ismeretlen provenienciájú fénymásolat a Magyar Medievalisztikai Kutatócsoport (Budapest) birtokában található, amely alapján hajtásainál nehezen olvasható hártyaoklevélnek tűnik (E). – Átírta a turóci konvent tarnói Uhrík Andrásnak ifj. Kercsut György nevében tett kérésére 1720. december 10-én, harmadikként. Az átírás szerint eredetije pápens hártyaoklevél volt, a hátoldalára nyomott viaszpecsétnek¹²⁴ már csak darabkái és helye látszódtak. Prot. Y. 249–256. (255–256.) (Á). – Kivonata az eredeti fénymásolatáról: ZsO XII. 385. sz.

Nos, Emericus a progenitoribus denominatus Serephyl de Prona¹²⁵ alias castellanus castrum Blatnyca,¹²⁶ protunc vicesgerens magnifici viri domini Petri condam filii Henrici de Brezowycz,¹²⁷ magistri videlicet thavarnicorum regalium¹²⁸ damus pro memoria, quod cum nos ex speciali literatoria commissione eiusdem domini nostri habuissemus in mandatis, et prout regia maiestas facie oculata sibi domino nostro demandaverat,¹²⁹ nobiles viros Thomam Dominici, Iacobum et Mathe¹³⁰ filios Martini de Oczklehotka¹³¹ iuxta continentiam¹³² priorum literarum ipsorum in scultetiam¹³² opidi regalis Bela¹³⁴ statuere deberemus in persona ipsius nostri domini prelibati, cuius quidem scultetie in faciem accedentes cum quampluribus hominibus, tam nobilibus, quam ignobilibus, nobis videlicet comprovincialibus eandem statuimus eisdem nobilibus de dicta

¹²³ Az évszám előtt kihúzza: 1406.

¹²⁴ A leírás vörös viaszú pecsétmaradványokat említ, de egyszerre, összevontan mutatja be az átírt első királyi (10. sz.) és a harmadik, itteni oklevelet, így a vörös szín alighanem csak az első oklevélre értendő.

¹²⁵ Serephyl de Prona E, Seraphil de Próna Á.

¹²⁶ Blatnyca E, Blatnicza Á. – Tótprónai Szerafil Imre, blatnicai várnagysága más forrásból nem ismert.

¹²⁷ Brezowycz E, Brezovicz Á.

¹²⁸ Berzevici Péter tárnokmester (1419–1433: ENGEL, 1996. 39.).

¹²⁹ in mandatis ... facie: sor fölött, oculata ... demandaverat: margón Á.

¹³⁰ Mathe E, Matthe Á.

¹³¹ Oczklehotka E, Ocsklehota Á.

¹³² continentiam E, continentias Á.

¹³³ in scultetiam E, in scultetia Á.

¹³⁴ Bela E, Bella Á. – Béla, Turócbéla, Turóc m. (ma: Belá, Belá-Dulice része, SK).

Oczklehota¹³⁵ pleno iure semper iuxta tenorem literarum eorundem ipsis per regiam maiestatem superinde confectarum libere tenere, habere et possidere perpetualiter ac per ipsos in filios filiorum iure hereditario nullo contradictore protunc ibidem apparente, et quod populi de eadem Bela¹³⁶ omnes unanimi voluntate iamfatos nobiles gratos et acceptos assumpserunt, ymmo¹³⁷ omnimode receperunt in perpetuos ipsorum iudices habere et servare temporibus duraturis. In cuius statutionis memoriam firmioremque cautelam praesentes sigilli nostri, quo utimur, appressione fecimus communiti. Datum in die dominica Ramis palmarum, sub anno Domini millesimo quadringentesimo vicesimo quinto.

16. 1436. április 17. Trencsén

Necpáli László, Trencsén megye és a Vág folyó kapitánya emlékezetül adja, hogy a királyné zadubnyei jobbágyai bemutatták neki korábbi kiváltságaikat földesúri adóterheikről. A kapitány rögzíti ezek alapján éves adóikat, és ígéretet tesz arra, hogy annál többet nem hajt be tőlük. Simon néhai nyitrai püspök oklevele alapján tizedük megváltására csak öt penzát kell fizetniük, soltészuk pedig továbbra is éljen a kiváltságlevelében meghatározott jogokkal.

Átírta a turóci konvent Nižny János és Wissny András, a Trencsén megyei Zadubnye birtok lakói és soltészei – egyúttal meg nem nevezett érdektársaik nevében is tett – kérésére 1770. augusztus 9-én. Az átírás szerint eredetije hártyaoklevél volt, a függőpecsétje azonban elveszett, annak csak hártyaszalagja volt meg. Prot. DD. 204–206.

Megjegyzés: nem kizárt, hogy az oklevél interpolált. Gyanúra ad okot ugyanis az ismeretlen, Simon nevű nyitrai püspökre tett utalás, illetve a nyitrai egyháznak járó tizedről szóló részlet és megfogalmazása. A szöveg ugyanakkor bizonyosan egy hiteles oklevélre tekint vissza, rossz állapota miatt pedig a félreolvasott szavak is magyarázhatják a gyanúra okot adó részeket (vö. a 12. és 14. számú oklevelekkel). Különösen beszédes az oklevél kibocsátójának „Vág folyó kapitánya” címe: e tisztséget 1421-ben hozták létre és a trencsényi ispánsággal volt egybekötve, de eddigi ismereteink szerint csak 1429-ig, Borbála királyné birtokba kerüléséig maradt fenn (ENGEL, 1996, I, 211). Borbála megbízottja részéről érthető lett volna, ha titulусában fel kívánta volna használni „hivatali elődei” címét. Necpálinak ezen kívül csak egy, 1434. évi oklevele maradt fenn, amellyel hasonló módon Vágbeszterce kiváltságait rögzítette, ebben magát trencsényi ispánnak és besztercei kapitánynak nevezte, utóbbi tisztséget azonban az oklevél tartalma magyarázza. A két szöveg egyes kifejezései közötti hasonlóságok mellett kiemelendő, hogy ez az oklevél is szót ejt a nyitrai püspöknek járó tizedről: „Item pro fumali exactione novem marcas usuales sive monetis pro tempore currentis [!], et pro decimatione episcopali totidem annis singulis dare tenentur.” (DL 12620.). Úgy tűnik, hogy a terület védelme érdekében a nyitrai püspökség tizedeit a kapitányok szedték be, de hogy milyen formában (tizedbérlet?), nem tudjuk.

¹³⁵ Oczklehota E, Ocsklehota Á. – Béla, Turócbéla, Turóc m. (ma: Belá, Belá-Dulice része, SK) területén. A katonai felmérések közül egyedül a III. említi meg Ocska Lehota néven, Bélafaluval egybeépülve.

¹³⁶ Bela E, Bella Á.

¹³⁷ ymmo E, imo Á.

Nos, Ladislaus de Neczpal capitaneus comitatus¹³⁸ Threncsiniensis, necnon fluvii Wagh¹³⁹ ad universorum notitiam harum serie tam praesentis, quam futuri saeculi hominum memoriam cupimus devenire, [---] venientes nostri in praesentiam providi et laboriosi viri iobbagyiones reginalis serenitatis de possessione Zadubnye vocata¹⁴⁰ obtulerunt nobis privilegiales literas patentes divorum regum super ipsorum certas annuales censuationes, pactata¹⁴¹ ipsorum legitima scilicet, quae ipsi singulis annis dominis eorum obligari dinoscuntur. Primo circa festum Beati Georgii¹⁴² tenentur dare et solvere ducentas monetae [---] pro tunc currentis, tritici vel farinae cubulum unum, brasci unum, avenae unum, pullos duos, anseres duos. Item ad festum Paschae debent dare tortas duas [---] duos, ova triginta. Item ad festum Beati Io[---]¹⁴³ debent dare unam quartam carnis bovinae aut pretium ipsam quartam valens. Item circa festum Beati Michaelis archangeli¹⁴⁴ [---] censuare in toto et per omnia tantum, sicut ad festum Beati Georgii demtis¹⁴⁵ solummodo ovis et tortis. Item ad Natale Domini¹⁴⁶ tenentur expedire tortas duas, pullos pro honore et duos currus lignorum. Item circa carnisprivium obligantur dare unam quartam porci aut eius valorem. Item in ieiunio dare tenebuntur victualia, videlicet pisi coretum medium, seminis canabi coretum medium, millii coretum medium. Haec et non plura ex privilegiis ipsorum cognovimus et aperte vidimus ipsos dominis et capitaneis eorum fore obligaturos. Demum quasdam certas literas patentes et signanter reverendissimi quondam patris admodum¹⁴⁷ domini Simeonis super¹⁴⁸ episcopi ecclesiae Nitriensis¹⁴⁹ nobis praefati iobbagyiones de possessione Zadubnye eodem tempore ac vice obtulerunt super expeditione decimae frugum e medio ipsorum ad praemissam ecclesiam Nitriensem provenire debentes, in qua quidem litera patenti praemissi domini Symeonis quondam episcopi ecclesiae Nitriensis lucubriter et manifeste comperimus, quod praedicti iobbagyiones de saepe dicta possessione Zadubnye non amplius, quam quinque pensas pro expeditione decimae ipsorum totali singulis revolutionibus praedictae ecclesiae Nitriensi sive domino episcopo pro tempore constituto expedire et solvere tenerentur et obligarentur perpetue et in [---]turum. In quibus singulis praemissis, quae nos [---] praedictos iobbagyiones de Zadubnye nos tene[---]vavimus et defendimus iuxta ipsorum iustitiam [---] sicut praemittitur, privilegialibus. In quibus quidem ra[---] dominis et successoribus

¹³⁸ Sor fölötti beszűrés.

¹³⁹ Necpáli László, ekkor Borbála királyné trencsényi ispánja és kapitánya (1434–1438: ENGEL, 1996, II, 174).

¹⁴⁰ Zadubnye, Trencsén m. (Tölgyesalja, ma: Zádubnie, SK).

¹⁴¹ Előtte kikaparva: *et*.

¹⁴² Április 24.

¹⁴³ Június 24.

¹⁴⁴ Szeptember 29.

¹⁴⁵ *dento*.

¹⁴⁶ December 25.

¹⁴⁷ Hamisításra utaló vagy félreolvasott szó, amelyet az átíró saját korának fogalomkészletéből emelhetett be.

¹⁴⁸ Feleslegesnek tűnő vagy félreolvasott szó.

¹⁴⁹ Ismeretlen nyitrai püspök, vö. ZSOLDOS, 2011, 92–93, ENGEL, 1996, I, 72. Az Árpád-korban azonban a nyitrai püspökök sora igen hiányos, megkérdőjelezhető azonban, hogy akkoriban létezett-e a település.

nostris omnibus et singulis eosdem iobbagiones de Zadubnye [---] quoque successores optamus servari, teneri et defendi perpetuo et in aevum. In cuius rei testimonium roburque firmiter et munimentum sigillum nostrum praesentibus est appensum. Datum Threnczinii, feria tertia ante festum B(eati) Georgii martyris, anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo¹⁵⁰ sexto. Caeterum advocatus ibidem iure Theutunicali et praerogativis suis cunctis, sicuti plenius in privilegiis eiusdem habetur, seorsim gaudet et gaudere semper debet iuxta consuetudinem ipsius possessionis ab antiquo observatam et retentam.

17. 1453. május 21. Dömös

László király megparancsolja trencsényi ispánjának és várnagyának, hogy szádecsnei Kardos Bertalan fiai, Lukács, Péter és Detre panaszára vizsgálja ki Jablonovei Gáspár, Cseh Lőrinc és Boldizsár ellenük április 3-án elkövetett hatalmaskodását, mely során kirabolták és lerombolták domanisi soltészházukat, és telküket elfoglalták. Ha igaznak bizonyul a vád, helyeztesse őket vissza birtokukba és védje meg őket.

Átírta a turóci konvent kardosvaszkai Kardos János Ferenc turócszentmihályi plébános, turóci esperes, Kardos vagy Veszeliczky János, Kardos vagy Christophoviech János, szádecsnei Szádeczky vagy Závodni Zsigmond és Gudicz Boldizsár – egyúttal a teljes Kardos és Szádeczky család nevében tett – kérésére 1719. április 27-én. Az átírás szerint eredetije papíroklevél volt, szövege alatt László király vörös viasz rányomott pecsétjének darabjaival és helyével. Prot. Y. 137–140.

Ladislavus Dei gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae etc. rex Austriaeque et Styriae dux - - - marchio Moraviae fideli nostro comiti et castellano castris nostri Threncsinii salutem et gratiam. Exponitur nobis in persona fidelium nostrorum Lucae, Petri et Detrici filiorum Bartholomaei Kardoss de Szadeh,¹⁵¹ quomodo feria tertia proxima post festum Paschae Domini novissime praeteritum¹⁵² Caspar, Laurentius Cheh et Balthazar de Jablono¹⁵³ manibus armatis et potentiariis ad domum et curiam proprias ipsorum exponentium scultetiam in possessione nostra Domaniza¹⁵⁴ in dicto comitatu Threncsinii existenti habitas irruendo eademque domum et curiam ipsorum exponentium distrahendo annihilassent et universas res et bona¹⁵⁵ protunc domo et curia in eisdem reperta et inventa, quo ipsorum placuisset voluntati, asportassent et eisdem domum et curiam eorum pro se ipsis occupassent et occupatis uterentur etiam¹⁵⁶ de praesenti, eosdem de dominio earundem excludendo potentia

¹⁵⁰ Sor fölötti beszúrás.

¹⁵¹ Szádecsne, Trencsén m. (ma: Sádócné, Domaníza része, SK). A domanisi, szádecsnei vagy vaszkai Kardos családra lásd FEKETE NAGY, 1941, 274–275.

¹⁵² 1453. április 3.

¹⁵³ Jablonove, Trencsén m. (ma: Almásfalu, Jablonové, SK). A Jablonovei vagy Marsovszki családra lásd FEKETE NAGY, 1941, 303–304.

¹⁵⁴ Domanis, Trencsén m. (ma: Demény, Domaníza, SK).

¹⁵⁵ *sua.*

¹⁵⁶ *coram.*

mediante in praeiudicium dictorum quaerulantium et - - - Super quo fidelitati tuae mandamus - - - per antelatos Casparem, Laurentium et Balthazarem de praescriptis domo et curia eorundem exponentium scultetia tempore praedicti iniuste et indebite exclusos fore comperiens, extunc rursus ipsos exponentes in dominium eiusdem domus et ipsius utilitatum reintroducere et eandem ipsis restatuere eosque in eiusdem dominio - - - dictos exponentes protegere et conservare debeas iustitia mediante, aliud non factururus, praesentibus perlectis exhibenti restitutus. Datum Demesii, secundo die festi Pentecostes, anno Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo tertio.

18. 1485. november 7. Buda

Mátyás király megparancsolja a turóci konventnek, hogy küldjék ki tanúbizonyságukat, akivel a kijelölt királyi emberek egyike járja meg Péter pap, a bajmóci Szent Márton-egyházban lévő Szent Antal-kápolna igazgatója kérésére a kápolna Nyitra megyei Lazán birtokának határait.

Átírta a turóci konvent 1485. november 29-én kelt privilegiálásában (19. sz.), amelyet átírt a turóci konvent 1722. szeptember 9-én. Prot. Y. 418–430. (419–420.) (A) Az 1485. évi privilegiálist átírta Miksa király 1569. július 16-án, amelyet átírt a turóci konvent ugyancsak 1722. szeptember 9-én. Prot. Y. 401–416. (404–405.) (B).

Matthias Dei gratia rex Hungariae, Bohemiae etc. fidelibus nostris conventui ecclesiae de Thurocz salutem et gratiam. Dicitur nobis in persona fidelis nostri honorabilis Petri presbyteri,¹⁵⁷ rectoris capellae Beati Antonii abbatis ad latus parochialis ecclesiae Beati Martini episcopi et confessoris in oppido Bajmocz vocato constructae, quomodo possessio Lazan vocata praefatae capellae consequenterque eiusdem rectoris sui in comitatu Nitriensi¹⁵⁸ existens habita legitima reambulatione novarumque metarum erectione et ab aliorum iuribus separatione et sequestratione plurimum indigeret. Super quo fidelitati vestrae firmiter praecipientes mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo praesente Petrus Janczar de Jesztreby¹⁵⁹ aut Ladislaus Kerek de Lypnik vel Michael seu¹⁶⁰ Nicolaus de Jokuth¹⁶¹ aliis

¹⁵⁷ Palec Simon bajmóci lakos fia, a 19. sz. oklevél záró része szerint ekkoriban oszlányi (Bars m.) plébános, akit aztán Mátyás király 1488-ban a bajmóci vár élén is álló Cécei Máté lipthói ispán előterjesztésére bajmóci plébánosnak is kinevezett (MNL OL DF 227556.). A Szent Antal-kápolna megalapítására és Péter személyére lásd PÚČIK, 2017, 333–340.

¹⁵⁸ Nitriensi A, Nitriensi B.

¹⁵⁹ Jesztreby A, Jestreby B.

¹⁶⁰ sin A, seu B.

¹⁶¹ A kijelölt királyi emberek, valamennyien környező birtokosok, mindegyike szerepel a korszak forrásai-ban. A Trencsén megyei Jasztrabiéről (ma: Ölved, Trenčianske Jastrabie, SK) származó Jancsar Péter a Bajmócot birtokló Nofri család familiárisa volt, akik a város környékén birtokokat adományoztak neki, többek között Alsólelőcon (Nyitra m., ma: Dolné Lelovce, SK, 1480: MNL OL DL 59668., 1483: MNL OL DF 273193., 1487: MNL OL DL 86470., 1488: *Jstb* 355. sz.). Kerek László előnévé-

absentibus homo noster ad faciem dictae possessionis Lazan vicinis et commetaneis eiusdem universis legitime convocatis et praesentibus accedentes reambulet¹⁶² eandem per suas veras¹⁶³ novas metas reambulatamque et ab aliorum iuribus possessionariis¹⁶⁴ metis¹⁶⁵ separatam et distinctam relinquunt eandem praefato exponenti et praefatae capellae iure ipsis incumbenti¹⁶⁶ perpetuo possidendam, si non fuerit contradictum. Contradictores vero, si qui fuerint, evocent eosdem contra annotatum exponentem nostram personalem in praesentiam ad terminum competentem rationem contradictionis eorum reddituros. Et post haec huiusmodi possessionariae¹⁶⁷ reambulationis et metarum erectionis seriem cum cursibus metarum inibi erigendarum¹⁶⁸ contradictorumque et evocatorum, si qui fuerint, vicinorumque et commetaneorum, qui praemissae reambulationi et metarum erectioni interfuerint, nominibus terminoque assignato eidem nostrae¹⁶⁹ personali praesentiae fideliter rescribatis. Datum Budae, feria secunda proxima ante festum Beati Martini episcopi et confessoris,¹⁷⁰ anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo quinto.¹⁷¹

19. 1485. november 29.

A turóci konvent Mátyás király parancsára kiküldi tanúbizonyosságát, akivel a királyi ember megjárja a bajmóci Szent Antal-kápolna Nyitra megyei Lazány birtokának határait.

Átírta a turóci konvent Chilko János Imre, a lázárszigeti Szent Ágoston-egyház és a bajmóci Szent Antal-kápolna prépostja, valamint a bajmóci prépostsághoz tartozó Lazány és Kanyenka bírái, Polák György és Bugár János kérésére 1722. szeptember 9-én, harmadikként. Az átírás szerint eredetije a konvent szokott pecsétjének felfüggesztésével megerősített hártyaoklevél volt. Prot. Y. 418–430. (A). – Átírta Miksa király Suchinius Péter bajmóci plébános kérésére Pozsonyban, 1569. július 16-án (az eredeti függőpecsétes hártyaoklevél ekkor Bélavári Györgynél volt), amelyet átírt a turóci konvent a fenti prépost és bírák kérésére 1722. szeptember 9-én, elsőként. Prot. Y. 401–416. (B).

ben Lipnik, Nyitra m. (ma: Hársas, Lipník, SK) szerepel, személyére lásd pl. 1488: MNL OL DL 73153. Jókút későbbi neve (Szomorjókút) alapján a Divékújhelytől (ma: Diviacka Nová Ves, SK) északra lévő (Puszta)szomorfalva környékére helyezendő (vö. 1478: MNL OL DL 50236.). Jókúti Miklósra és Mihályra lásd pl. 1462: MNL OL DL 49165., 1496: MNL OL DL 95726.). – Közülük Jancsar Péter alsólelőci előnévvel és Kerek László kijelölt királyi emberként szerepel az 1484. évi lazáni eljárás során is, amikor a birtokot a kápolna részére iktatták (MNL OL DF 227555.).

¹⁶² *reambulare* AB.

¹⁶³ Sor fölötti beszúrás B.

¹⁶⁴ *possessionum* AB.

¹⁶⁵ *metis* A, *metarum* B.

¹⁶⁶ *ipsius incumbentis* A, *ipsius incumben.* B.

¹⁶⁷ *possessionis* AB.

¹⁶⁸ *erigentis* A, *erigen.* B.

¹⁶⁹ Sor fölötti beszúrás A.

¹⁷⁰ Előtte kihúzza: *martyris* A.

¹⁷¹ 1485 B.

Megjegyzés: az oklevél a benne foglalt határjárás rendkívüli részletessége miatt, egy-egy kifejezése, valamint a konventi tanúbizonyosság kiküldésével kapcsolatos formuláktól való kisebb eltérés (ti. a konventi tanúbizonyosság kiküldésének külön megadott időpontja) miatt első pillantásra gyanút kelt, mindazonáltal jelenlegi tudomásunk szerint hitelesnek tűnik. A bajmóci prépostság iratanyaga fennmaradt a pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltárában, ez az oklevél eredetiben a pozsonyi letétben nem található meg, az 1722. évi átírás a bajmóci plébánia levéltárában azonban igen (vö. PÚČIK, 2017, 337).

Nos, conventus ecclesiae de Thurocz memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod nos literas serenissimi principis, domini Matthiae Dei gratia regis Hungariae, Bohemiae¹⁷² etc. reambulatorias metarum novarumque erectorias¹⁷³ pariterque sigillo suo regio consignatas nobisque praeceptorie loquentes et directas magna¹⁷⁴ cum obedientia recepimus in haec verba:

Mátyás király 1485. november 7-én kelt parancslevele (18. sz.).

Nos itaque mandatis memorati domini nostri regis, uti tenemur, semper¹⁷⁵ ad plenum obedire volentes unacum praefato Ladislao Kerek de Lypnik homine suae regalis sublimitatis inter alios in praeallegatis literis eiusdem ex nomine specificato unum ex nobis, videlicet honorabilem¹⁷⁶ Gallum de Prona Sclavonicali¹⁷⁷ ecclesiae nostrae antedictae, socium puta et confratrem nostrum ad huiusmodi reambulationem metarum novarumque elevationem perpetuo¹⁷⁸ faciendam nostro pro testimonio fidedignum ad facies possessionis Lazan¹⁷⁹ vocatae feria secunda proxima post festum Beati Briccii episcopi et confessoris¹⁸⁰ duximus destinandum. Qui inibi existentes vicinis et commetaneis eiusdem, videlicet nobiles Ioanne Motusz¹⁸¹ de Laszkar et Benedicto Lipovniczky de Koross¹⁸² castellanis castri Baymocz, Martino Bizal de Dobra, Nicolao de Jokuth, Benedicto Rajczansky de Alsolelec, Stephano de Nitraszeg,¹⁸³ Emerico de Sepovnicz,¹⁸⁴ Ladislao de Halacz,¹⁸⁵ Paulo de Turcsan,¹⁸⁶ Ladislao de Rajczan, Sigismundo

¹⁷² *Bohemiae A, Bobemi B.*

¹⁷³ *erectorias A, erectionis B.*

¹⁷⁴ *magna A, maxima B.*

¹⁷⁵ Sor fölötti beszúrás A.

¹⁷⁶ Tollban maradt A.

¹⁷⁷ *Sclavonicali A, Schlavonicali B.*

¹⁷⁸ *perpetuam A, perpetuo B.*

¹⁷⁹ Bajmóclazán, Nyitra m. (ma: Lazany, SK).

¹⁸⁰ 1485. november 14.

¹⁸¹ *Motusz A, Motuz B.*

¹⁸² *Koross A, Koros B.*

¹⁸³ *Nitraszeg A, Nitraszek B.*

¹⁸⁴ *Ssepovnicz A, Ssepoczimnicz B.* (A rontott névalakok mögött feltehetően a Turóc megyei Csepcesény neve áll. Ma: Malý és Veľký Čepčín, SK).

¹⁸⁵ *Halacz A, Hallay B.*

¹⁸⁶ *Turcsan A, Turyan B.*

de Simony¹⁸⁷ aliisque quamplurimis inibi legitime convocatis et praesentibus reambulavimus metas novasque ereximus ordine infrascripto: et primo veniendo de Bajmocz¹⁸⁸ ad Lazan per magnam viam a meridie pervenimus ad fluvium, qui vocatur Hlboky potok,¹⁸⁹ ubi circa¹⁹⁰ fluvium sunt salices, spinae et alia genera arborum ex utraque parte fluvii,¹⁹¹ et ascendit meta per eundem fluvium versus possessionem Kanenka,¹⁹² et pervenit ad terram possessionis illius¹⁹³ Kanenka, et ibi ereximus metam infodientes¹⁹⁴ magnum lapidem ad terram, quae vocatur Holczekow laz, et inde¹⁹⁵ meta modicum declinat versus possessionem Poruba¹⁹⁶ et continue meta¹⁹⁷ ad unam parvam ambasiam currit, quae semper dicitur Holyczkow laz,¹⁹⁸ et meta vadit et cadit ad rivulum, qui vocatur Zlatny potok,¹⁹⁹ ibi etiam circum fluvium sunt salices, et inde meta ascendit versus Porubam, et quasi²⁰⁰ in medio terrarum arabilium ascendit una via de Lazan, quae via vocatur Hore zlatnym potokom, et sic per illam viam intrant de Lazan per possessionem Kanenka libere ad sylvas, quae sylvae vocantur Ruowok, et ad sylvam, quae dicitur Tlsta hora et Vendini lazy, et ubique ad nigras sylvas et eadem via vadunt ad sylvas, quae dicuntur Hore kamenskym²⁰¹ potokom, et per eandem viam ascendunt ad montes, qui vocantur Dluhy dyl, qui montes seu sylvae Dluhy dyl²⁰² omnino sunt proprii ipsius possessionis Lazan, trans omnes montes versus possessionem Dluzin et ad omnes sylvas possessionum Dlužin, Szcz, Newiczen,²⁰³ sunt liberi²⁰⁴ intrare de possessione Lazan pro eorum necessitate. Secunda via ascendit de Lazan post horrea possessionis Poruba penes

¹⁸⁷ A felsorolt szomszédok valamennyien kimutathatók a korszak forrásaiban. Laszkári Motuz János már 1480-ban bajmóci várnagy volt (MNL OL DL 59668.), korosi Lipovnicki Benedek itteni tisztségviselésének ez az egyedüli forrása. Az 1484. évi lazáni eljárás során szintén kettejük neve áll a szomszédok felsorolásának az elején, ám akkor tisztségnév nélkül. A cseh származású dobrai vagy porubai Brcal Márton a bajmóci Nofri család egyik leánytagját vette el (pl. 1495–1496: MNL OL DL 62619–620., vö. 1479: *Justh*, 297. sz., 1489: MNL OL DF 259463.). A többi névben szereplő, ma Szlovákiában található települések a következők: Alsólelóc (Nyitra m., Dolné Lelovce), Nyitraszeg (Bars m., Chalmová, Bystričany része), Halács (Trencsén m., Haláčovce), Turcsány (Nyitra m., Turčianky, Klátova Nova Ves része), Rajcsány (Nyitra m., Rajčany), Simonyi (Bars m., Partizánske). Jókút azonosítására lásd a 161. jegyzetet.

¹⁸⁸ Bajmóc, Nyitra m. (ma: Bojnice, SK).

¹⁸⁹ Feltehetően a mai Kanianka patak.

¹⁹⁰ *circa* **A**, *circiter* **B**.

¹⁹¹ Előtte kihúzza: *arborum* **A**.

¹⁹² Kanyánka, Nyitra m. (Kányahegy, ma: Kanianka, SK).

¹⁹³ Alatta kihúzza: *eiusdem* **A**.

¹⁹⁴ *infodientes* **A**, *infodiendo* **B**.

¹⁹⁵ *idem* **A**, **B**.

¹⁹⁶ Poruba, Nyitra m. (Mohos, ma: Poruba, SK).

¹⁹⁷ Utána egy szó helye üresen hagyva **A**.

¹⁹⁸ *Wolczekow laz* **A**, *Holyczkow laz* **B**.

¹⁹⁹ *Zlatny potok* **A**, *Zlathny potok* **B**. – A mai Zlatna patak.

²⁰⁰ Előtte kihúzza: *per* **B**.

²⁰¹ *Kanen* (bizonytalan olvasat) **A**, **B**.

²⁰² *Dluhy dyl* **A**, *Dluhi dil* **B**.

²⁰³ *Dlužin*, *Seys*, *Newiczen* **A**, *Dlužin*, *Szcz*, *Newiczen* **B**. – A három Nyitra megyei település: Delzsény, Divékszecs, Nevigyén (ma: Dlužin, Seč, Nevidzany, SK).

²⁰⁴ *liberi* **A**, *libere* **B**.

ecclesiam Sancti Nicolai et illa via ascendit ad sylvam, quae vocatur Rychtarow laz, et ibi sunt liberi intrare de Lazan pro eorum necessitate. Tertia via de Lazan ascendit per medium villae Poruba per rivulum, qui vocatur Silnicze,²⁰⁵ usque ad finem illius aquae et ad sylvarum summitatem, et ad omnes partes ascensus et descensus illarum sylvarum pro quibuscunque aedificiis sunt liberi intrare de possessione Lazan, imo ad illas ambasias et rubeta, quae sunt circum possessionem Poruba. Quarta via de Lazan ascendit post horrea possessionis Poruba ex alia parte ad sylvas, quae vocantur Kudhagowy lazy,²⁰⁶ et ad aliam sylvam, quae dicitur Bistre,²⁰⁷ ubi de possessione Lazan sunt liberi intrare pro eorum necessitate. Et e converso redeundo ad priorem metam et viam, quae ascendit de Lazan, quae via dicitur Hore zlatnym potokom, et meta directe ascendit per eandem viam et pervenit ad quoddam pratum, quod pratum vocatur Ihergowo trsty,²⁰⁸ et inde directe meta pertransit²⁰⁹ per vias, quae ascendunt de Lazan ad Poruba, et venit ad inferiorem finem possessionis Poruba et tangit sepes possessionis²¹⁰ Poruba sessionis, quae vocatur Kokrnačzowske,²¹¹ et immedietate circa sepes sunt prata possessionis Lazan, quae prata vocantur Skalne luky, et ibi meta persalit fluvium, qui defluit per Poruba et Lazan, qui fluvius vocatur Silnicza,²¹² et inde exilit meta penes horreum et currit per terras²¹³ arabiles per monticulum versus possessionem Pozega²¹⁴ et pervenit ad unam parvam vallem currendo per virgultum, quod dicitur Srubne, ubi est planities seu pratum, quod pratum vocatur Kokrnačzowska luka, de prato illo meta ascendit²¹⁵ ad monticulum per terras arabiles, quae terrae dicuntur Knezowy zeme, et in fine illius terrae tangit metas possessionis Czecha²¹⁶ seu Pozega, ubi novam metam elevavimus, magnum lapidem infodiendo in cumulum terrae, monticulus autem idem vocatur Horka. Deinde meta declinat versus possessionem Pozega, ubi etiam in descensu illo novam metam ereximus, duas liras terrae cum aratro. Et illa meta cadit in fluvium, qui fluit per possessionem Czecha in puteum et flumen, quod vocatur Lukavec,²¹⁷ ibi etiam una via ascendit de Lazan per possessionem Pozega ad sylvas, quae vocantur Chvognicze,²¹⁸ et ibi sunt liberi intrare de Lazan pro eorum necessitate. Et per illam viam et aliam, quae est in medio nemore, ascendunt de Lazan ad sylvas possessionum Pronae Teutonicalis, Tuzina et

²⁰⁵ *Silnicze A, Sylnicze B.* – A mai Porubský potok.

²⁰⁶ *Kudhagowy lazy A, Kuskajony lazy B.*

²⁰⁷ Bystré ma is létező földrajzi név Porubától északra.

²⁰⁸ *Ihergowo trsty A, Ikercsovo trsty B* – mindkettő bizonytalan olvasat.

²⁰⁹ *pertransit A, percurrit B.*

²¹⁰ *possessionis A, [---]onis B.*

²¹¹ *Kokrnačzowske A, Kokrnacowske B.* (Ugyanez az eltérés alább még egyszer.)

²¹² *Silnicza A, Sylnicza B.*

²¹³ *currit per terras A, [---]ras B.*

²¹⁴ Csék (ma: Malinová, SK).

²¹⁵ *meta ascendit A, ascendit meta B.*

²¹⁶ *Czecha A, Checha B.* (Ugyanez az eltérés alább még egyszer.)

²¹⁷ A mai Lukavec patak.

²¹⁸ *Chvognicze A, Chwognicze B.* – A név a mai Chvojnica patak nevében őrződött meg.

Gajdel,²¹⁹ ubi sunt liberi intrare pro struibus quorumcunque aedificiorum ac aliarum necessitatum, et illud flumen Lukavec cadit ad aquam, quae defluit ab aurilavatorio Pronensi ac aliis et meta percurrit²²⁰ aquam illam per rubetum seu nemus salicum ac aliarum arborum directe versus arbores magnas, quae arbores²²¹ vocantur topoly, et ab illis arboribus meta procedit directe usque possessionem Poluwsy percurrendo vias diversas et semitam, quae ascendunt de Lazan versus Pronam Teutonicalem,²²² ubi meta vadit in unam veterem viam, ubi est arbor pyri, sub quo est cumulus lapidum, et continue meta currit per illam viam ad bonum spatium perveniens illuc,²²³ et ibi concurrunt tres metae, quae versus meridiem et occidentem contra possessionem Lazan, omnia nemora sunt possessionis Lazan et versus septemtrionem²²⁴ est meta possessionis²²⁵ Pozega et versus orientem est meta possessionis Polusy,²²⁶ et continue meta descendit per illam veterem viam et ad manum dextram est arbor cornus vulgo dicitur hloh,²²⁷ tandem dumus coruli, in vulgo dicitur Lyskowy ker, et post est arbor, quae in vulgo dicitur brest, et venit ad magnam arborem salicis et ex opposito illius ex alia parte viae est arbor pyri, quae arbores et dumus sunt separati in bona distantia et sub omnibus illis²²⁸ sunt cumuli lapidum, et ita meta per eandem viam currit et exit de rubeto et vadit per terras arabiles possessionis Polusy contingendo rubeti aciem, quae terrae vocantur Poluske hrby. Deinde meta currit declinando versus possessionem Nudozer²²⁹ per terras arabiles eiusdem possessionis Nudozer per parvum monticulum, quae terrae vocantur similiter Poluske hrby,²³⁰ consequenter meta continue descendit penes rubetum et quasi prope finem terrae Nudozer, quae dicitur Poluske hrby, una semita intrat ad rubetum et ad dextram manum²³¹ rubetum est possessionis Lazan. Deinde meta currit per semitam illam et persalit unam magnam viam, quae ascendit de possessione Lazan versus possessionem Polusy et sic illam viam percurrit directe versus orientem ad unum dumum contiguum, qui dumus metas dividit possessionum Lazan, Polusy et Nudozer, et vadit meta directe versus orientem penes dumum illum, et cadit in parvum rivulum, qui vocatur Lubena,²³² qui rivulus Lubena est meta possessionis Lazan et sic meta descendit per illum rivulum continue et in fine pratorum exilit, quasi ad duos passus hominis in parvam semitam

²¹⁹ *Pronae Teutonicalis, Tuzina et Gajdel A, Pronae Theutonicalis, Tusina et Gaidel B.* – A három Nyitra megyei település: Németspróna, Tuzsina (Kovácsfalota), Gajdel (Nyitrafő), ma: Nitrianske Pravno, Tužina és Klačno, SK.

²²⁰ [---] *A, et meta percurrit B.*

²²¹ *arboris A, arbores B.*

²²² *Teutonicalem A, Theutonicalem B.*

²²³ *pervenimus illuc A, perveniens illud B.*

²²⁴ *septemtrionem A, septemtrionalem B.*

²²⁵ [---] *A, possessionis B.*

²²⁶ *Polusy A, Poluwsy B.* – Poluzs, Nyitra m. (Erdőréti, ma: Poluvsie, SK).

²²⁷ [---] *A, est arbor cornus vulgo dicitur hloh B.*

²²⁸ [---] *A, et sub omnibus illis B.*

²²⁹ *Nedožer, Nyitra m. (Nádasér, ma: Nedožery, Nedožery-Brezany része, SK).*

²³⁰ *Utána kihúzza: una semita intrat ad rubetum et ad dextram manum B.*

²³¹ [---] *A, dextram manum B.*

²³² *A mai Lubena patak.*

descendendo²³³ per prata, quae prata vocantur Pasziky, et inde continue descendit ad prata, quae dicuntur Cjudowske luki²³⁴ et itaque inde²³⁵ descendit et cadit ad fluvium, qui defluit a possessione Pozega per nemora Lazan,²³⁶ illud flumen meta persalit et quantum homo possit passare decies gradiendo supra penes fluvium iterum meta decurrit per terras arabiles, quae terrae sunt contiguae terris arabilibus²³⁷ possessionis Nudozer et continue meta descendit per raras salices, quae salices vocantur Nudozersky luh, et sic meta descendit per terras vocatas Skaly, et pervenit ad pratum, quod dicitur Konczeszerina,²³⁸ et ibi fluit unus parvus rivulus de fontibus et tunc ibi meta vadit ad finem prati, quod pratum vocatur Ollachova luka,²³⁹ et in fine illius prati ex opposito versus aquam Nitra²⁴⁰ est pratum de Nudozer, quod vocatur²⁴¹ Rozumowa luka, et in alio fine prati Ollachova luka est arbor, quae in vulgo dicitur brest, et statim ibi meta persalit per aquam fluvii, qui vocatur Silniche,²⁴² qui defluit per Lazan et sic meta descendit penes fluvium continue ad tria stadia terrae ad longitudinem et recurrit²⁴³ meta inde versus quandam arborem pomi, et ibi est meta cumulus terrae, et modicum ascendit meta et cadit in magnam viam, quae via vadit a Lazan versus Nudozer, per quam viam ipsi de Lazan sunt liberi intrare ad nemora, rubeta, ambasias possessionum Nudozer, Brezen,²⁴⁴ Kyschewsze²⁴⁵ videlicet et ad sylvas, quae vocantur Luky, Kenepyszcke Zary, Czewsowske hory²⁴⁶ pro eorum necessitate, et generaliter ad omnes sylvas et montes, ubi praedictae possessiones libere intrant pro eorum necessitate. Consequenterque per viam prius dictam, quae descendit a Lazan versus Nudozer, meta in modica vertitur ad orientem²⁴⁷ et pervenit meta ad unum magnam viam, quae via vocatur Dolu chotarom, et continue currit meta per illam viam et pervenit ad unum lapidem in terram fossam penes viam illam²⁴⁸ in signum metae et ab illo²⁴⁹ lapide vadit modicum meta versus occidentem ad tres lapides penes terras Nudozer, quae terrae vocantur Nadawky, et inde currit meta ad unum laneum, qui vocatur Kuponicze,²⁵⁰ et ibi est parvus dumus spinae, ubi²⁵¹ ereximus

²³³ *descendentem A, descendendo B.*

²³⁴ *Cjudowske luki A, Kjudowske luki B.*

²³⁵ *itaque inde A, ita meta B.*

²³⁶ *A mai Chvojnica patak.*

²³⁷ *terris előtt kihúzza: certis B, arabilibus: sor fölött B.*

²³⁸ *Bizonytalan olvasat A, B.*

²³⁹ *Ollachova luka A, Ollachowa luka B. (Ugyanez az eltérés alább még egyszer.)*

²⁴⁰ *Nyitra folyó.*

²⁴¹ *quod vocatur A, B-ből hiányzik.*

²⁴² *Silniche A, Silnicza B.*

²⁴³ *recurrit A, revertitur B.*

²⁴⁴ *Brezény, Nyitra m. (Berzseny, ma: Brezany, Nedožery-Brezany része, SK).*

²⁴⁵ *Higrusse A, Kyschewsze B. – Kiscsausa, Nyitra m. (Kiscsóta, ma: Malá Čausa, SK).*

²⁴⁶ *Luky, [---] Zary, Czewsowske hory A, Luky, Kenepyszcke Zary, Chewsowske hory B.*

²⁴⁷ *ad orientem A, versus orientem B.*

²⁴⁸ *Sor fölötti beszúrás: B.*

²⁴⁹ *et ab illo A, [---] B.*

²⁵⁰ *Kuponicze A, [---] B.*

²⁵¹ *ubi A, ibi B.*

metam lapides in cumulum terrae fodiendo, in fine terrae illius meta percurrit²⁵² rivulum, qui dicitur Zlatny potok et currit ad magnam via, quae descendit a²⁵³ Lazan ad²⁵⁴ Previdiam,²⁵⁵ et meta pertransit viam illam percurrendo terras, quae vocantur Lany za zlatnym potokom. Deinde meta currit directe ad duos dumos²⁵⁶ salicum parvos, qui ab invicem sunt in bona²⁵⁷ distantia, et continue meta currit ad terras, quae vocantur Kopaniczne lany, et ita meta pervenit ad unam fossam, quae vocatur Sediwi²⁵⁸ potok, et per eandem fossam meta decurrit versus aquam Nitra²⁵⁹ per terras arabiles, quae vocantur Pasziky,²⁶⁰ et iterum pervenit ad unum dumum spinae, a quo dumo iterum vertitur meta ad quandam viam magnam, quae descendit a Lazan, quam vi[am trans]eundo²⁶¹ de inferiori parte a terra, quae vocatur Pasziky,²⁶² iterum meta ascendit per illam viam versus possessionem Nudozer, et sic meta cadit in aliam magnam viam, quae descendit a Nudozer versus Previdiam, et illam viam pertransiando paululum²⁶³ meta persalit in²⁶⁴ fluvium saepedictum Zlatny potok, et directe currit ad aquam Nitra et per aquam Nitra meta descendit ad vadum, quod vocatur Beniow brod,²⁶⁵ consequenterque post aquam Nitra versus Nudozer inter terras et prata ipsius possessionis Nudozer est unum pratum magnum, quod pratum vocatur Sspanie luka, habens circum se dumos spinarum, quod pratum est capellae Beati Antonii et rectoris eiusdem pro tempore constituti, ubi etiam elevavimus metam circumfodiendo illud pratum per aliqua loca et tandem iterum inde pertransiando prata²⁶⁶ Nudozer pervenit meta ad terras, quae²⁶⁷ terrae vocantur Kigowecz,²⁶⁸ inter terras possessionis Brezen, quae terrae Kyowecz est quasi quadrangularis contiguum habens sibi²⁶⁹ pratum in decursu illius terrae in toto cum prato continens in se quinquaginta iugera terrae, ubi etiam in quatuor aciebus illius terrae ereximus metas plantando in quolibet angulo salices quatuor, quae terra est possessionis Lazan. Illis omissis rediimus²⁷⁰ iterum ad aquam Nitra ad vadum, quod dicebatur Benow brod, tunc

²⁵² *terrae illius meta percurrit A, [---]currit B.*

²⁵³ *a A, [---] B.*

²⁵⁴ *Sor fölötti beszúrás: B.*

²⁵⁵ *Privigyé, Nyitra m. (ma: Priedviza, SK).*

²⁵⁶ *dumus A, dumos B.*

²⁵⁷ *ab invicem sunt in bona A, [---] B.*

²⁵⁸ *Sediwi A, Szediwy B.*

²⁵⁹ *Nitra A, Nittra B.* (A továbbiakban a két kézirat következetesen ugyanezeket a változatokat használja.)
– Nyitra folyó, ma Nitra.

²⁶⁰ *Pasziky A, Pasiky B.*

²⁶¹ *quam vi[...]eundo A* (olvashatatlan rész), *B*-ből hiányzik.

²⁶² *et iterum pervenit ... quae vocatur Pasziky A,* a *B*-ből hiányzik, a másoló szeme ugrott a következő *ite-*
rum-ra.

²⁶³ *paulum A, paululum B.*

²⁶⁴ *meta persalit in A, persalit meta per B.*

²⁶⁵ *Beniow brod A, Benow brod B.*

²⁶⁶ *prata A, prato B.*

²⁶⁷ *ad terras [---] quae A, ad terras, quae B.*

²⁶⁸ *Kigowecz A, Kyowecz B.*

²⁶⁹ *Előtte kihúzza: pratum B.*

²⁷⁰ *omissis rediimus A, obmissis redimus B.*

de aqua Nitra meta exsilit²⁷¹ ad viam magnam, quae via descendit a Nudozer versus Previdiam,²⁷² et decurrendo per viam illam cadit meta ad unam fossam antiquam immediate²⁷³ circa viam et per illam fossam descendit meta et a via illa magna descendendo ad Previdiam ad sinistram manum omnia nemora versus aquam Nitra sunt possessionis Lazan, et ita continae meta descendit per fossam illam, et pervenit iterum ad viam illam Privediensem, et pervenit ad prata possessionis Neczpal,²⁷⁴ ubi etiam tres metae sunt possessionis²⁷⁵ Nudozer ad sinistram manum descendendo, secunda meta est possessionis Neczpal versus Previdiam, tertia meta a via magna Privediensi incipit et currit intro ad nemus in unam fossam, quae vocatur zridlo, et decurrit per nemus salicum ad aquam Nitra versus occidentem, et sic meta persalit aquam Nitra et pervenit ad terras, quae quondam dicebantur Pazicky, sed modo vocantur Tlkowy zeme, et ita meta currit continue ascendendo penes terras Bajmocz et ibi cadit²⁷⁶ meta ad fluvium, qui vocatur Hlboky potok, penes laneum terrae Simonis Palecz de Bajmocz, et sic continue meta currit ascendendo per illum fluvium Zlatny potok, et pervenit ad illam viam, quae vadit ad Bajmocz a meridie versus Lazan, ubi inchoavimus reambulationem metarum et novarum erectionem. Quibus omnibus sic rite et legitime peractis, qui tandem homo noster et homo regiae sublimitatis superius nominati feria quinta proxima post festum Beati Briccii episcopi et confessoris exinde ad nos sunt reversi nobisque concordi voce retulerunt isto ordine, quod ipsi progredientes²⁷⁷ ad facies possessionis Lazan feria secunda egerunt, ut supra dictum est, et metas possessionis Lazan reambulassent novasque erexissent distinctas et ab aliorum iuribus separatas et sequestratas possessioni Lazan et capellae itaque Beati Antonii abbatis ad latus parochialis ecclesiae Beati Martini episcopi et confessoris in oppido Bajmocz constructae consequenterque memorato Petro presbytero nato Simonis Palecz de Baymocz, necnon protunc plebano de Oszlan²⁷⁸ et²⁷⁹ rectori eiusdem capellae²⁸⁰ et eius successoribus reliquissent perpetuo possidendas nullo penitus contradictore inibi, nec demum exposit coram nobis in conventu apparente, diebus legitimis a regno statutis ibidem permanentes,²⁸¹ lege et consuetudine eiusdem regni approbatis requirentibus. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras privilegiales pendentis et autentici sigilli nostri munimine roboratas praenarratis capellae et Petro presbytero superius dicto observata communi

²⁷¹ *exsalit A, exsilit B.*

²⁷² *Previdiam A, Privediam B.* (A két alak váltakozását a továbbiakban nem jegyeztem.)

²⁷³ *immediate A, in medietate B.*

²⁷⁴ *Neczpal A, Neczpally B.* – Necpál, Nyitra m. (ma: Necpaly, Priedviza része, SK).

²⁷⁵ *possessionis A, possessionum B.*

²⁷⁶ *cadit A, eadem B.*

²⁷⁷ *progredientes A, aggredientes B.*

²⁷⁸ *Oszlán A, Oszlan B.* – Oszlány, Bars m. (ma: Oslany, SK).

²⁷⁹ *et A, primo B.*

²⁸⁰ A Szent Antal-kápolna megalapítására és Palecz Simon és fia, Péter személyére lásd PŮČEK, 2017, 333–340.

²⁸¹ A turóci konvent ezekben az években jellemzően nem ezt, hanem a „legittimis diebus, prout regni requirit consuetudo, ibidem permanentes” formulát használta (pl. 1485: MNL OL DL 65354.), de az „a regno statutis” kifejezés nem volt idegen a kor gyakorlatától, a szomszédos nyitrai hiteleshely is használta (pl. 1477: MNL OL DF 273201., 1503: MNL OL DF 273349.).

iustitia duximus concedendas. Datum sedecimo die diei metarum reambulationis et erectionis, anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo quinto.²⁸²

20. 1486. szeptember 21.

A turóci konvent előtt Bölcsházi László felesége, Szentkereszti Zolnik Miklós leánya, Hedvig – a maga és leánya, Zsófia, valamint Szentkereszti András leánya néhai Anasztázia fia, János nevében – eltiltja Szentkereszti István leányát, Borbálát és gyermekeit, valamint Revisnyeji János gyermekeit néhai Szentkereszti Miklós fia István Liptó megyei szentkereszti birtokrésze felétől.

Átírta a turóci konvent Belházy János windschachtli (Szélakna, Hont m.) tanító és testvére, ifj. György – egyúttal apjuk, id. György nevében tett – kérésére 1726. január 15-én. Az átírás szerint eredetije papíroklevél volt, hátoldalán rányomott pecséttel.²⁸³ Prot. Z. 76–77. (Á). – Szövege megtalálható egy újkori másolatfüzetben is: MNL OL P 2257. (Belházy cs. iratai) no. 104. (M).

Nos, conventus monasterii Beatae Mariae virginis de Thurocz memoriae commendamus, quod nobilis domina Hedvigis consors Ladislai de Belczhaza,²⁸⁴ filia vero condam Nicolai Zolnik de Zentkereszt²⁸⁵ in sua, necnon Sophiae²⁸⁶ filiae suae ac Ioannis filii condam nobilis dominae Anastasia²⁸⁷ vocatae, filiae Andreae de antefata Zentkereszt personis nostrum personaliter veniendo in conspectum nobiles dominas Barbaram filiam condam Stephani de saepefata Zentkereszt ac Ladislaum filium, Catherinam et Dorotheam filias eiusdem de eadem, Barbaram,²⁸⁸ item Othmarum filium ac Veronicam Matthiae de Klecsen²⁸⁹ et Magdalenam Benedicti de praefata Szentkereszt consortes, filias Ioannis de Hermsno²⁹⁰ et alios quoslibet, quibus interest seu interesse potest, ab occupatione, detentione, conservatione et sibi ipsis appropriatione directae et aequalis medietatis portionis possessionariae emptione condam Stephani filii Nicolai praefati in possessione pluries dicta Zentkereszt in comitatu Liptoviensi existenti habitae et se ipsos in dominium eiusdem intromissione

²⁸² millesimo quadringentesimo octuagesimo quinto A, 1485 B.

²⁸³ „sigilli autem a tergo olim appensi ob factam alterius chartae praemissis literis introductoriiis et statutoriiis attritis subbituminationem cooperti, nonnisi quibusdam circumstantiis apparentibus ac ab intra inter versiculos chartulae, ut moris esset, sub sigillum pertractione appensionem dicti sigilli remonstrantes”.

²⁸⁴ Bölcsháza vagy Alsózadjel, Liptó m. (ma: Zádiel, Prosiek és a liptói víztározó területén, SK).

²⁸⁵ Szentkereszt, Liptó m. (ma: Svätý Kríž, SK).

²⁸⁶ *Sophiae*: tollban maradt Á, a kiegészítés M-ből.

²⁸⁷ *Anastasiae* Á, *Anastasia* M.

²⁸⁸ *Barbaram*: nem kizárt, hogy félreolvasott szó, vagy csak lemaradt a családi reláció. M-ben ugyanígy.

²⁸⁹ Kelecsén, Liptó m. (ma: Liptovské Kľačany, SK).

²⁹⁰ *Hermsno* Á, M: feltehetően félreolvasás eredmény *Rewisno* (Revisnye, Árva m., ma: Revišné, SK) helyett, ahol a Szentkeresztieknek, különösen Otmárnak, voltak érdekeltségeik, lásd 1513: Reviczky okmt. 27–28. – Szentkereszti Otmár és Magdolna (Szentkereszti Cin Benedek felesége) testvérek voltak (1510: MNL OL DL 105823.), azaz a szöveg bizonytalansága ellenére Otmár is Revisnyeji János fiának tekintendő. 1498-ban apja nevét Szentkereszti Dobri Jánosként adták meg (MNL OL DL 64899.).

seu introduci procuratione quovis quaesito ex colore usuumque, fructuum et quarumlibet utilitatum perceptione seu percipi factione quomodocunque iam factis vel fiendis prohibuit contradicendo et contradixit inhibendo publice et manifeste coram nobis vigore et testimonio praesentium mediante. Datum feria quarta,²⁹¹ in festo S(ancti) Matthaei evangelistae, anno Domini 1486.

21. 1495. február 17.

A turóci konvent előtt tarnói Cseh István gyermekei, János, András és Zsuzsanna – testvériük, Dorottya nevében is – nyugtatják Jezernicei Balázs fiait, Jánost és Miklóst nagynénjük, Jezernicei Balázs felesége, tarnói Cseh András leánya, Márta hitbére és jegyajándéka felől, amelyek Balázs Turóc megyei jezernicei birtokrésze után jártak, mivel pénzbeli kifizetéssel eleget tettek nekik.

Átírta a turóci konvent jezernicei Jezerniczky Ádám kérésére 1737. január 6-án. Az átírás szerint eredetije pápens papíroklével volt, hátlapjára nyomott pecsétjének már csak nyoma látszódott. Prot. AA 297–300. (298–299.)

Nos, conventus monasterii Beatae Mariae virginis de Thurocz memoriae commendamus per praesentes, quod nobiles Iohannes et Andreas filii, necnon domina Zwsanna filia condam Stephani Cheh dicti de Tharnow²⁹² onera [---] et cuncta gravamina nobilis dominae Dorotheae sororis ipsorum carnalis ac universorum et singulorum filiorum et filiarum natorum et generandorum cunctorumque amicorum et consanguineorum suorum et dictae dominae Dorotheae, quos infrascriptum quomodocunque tangeret [---] tangere dinosceretur negotium [---] in se ipsos assumendo coram nobis personaliter [con]stituti sponte et libere sunt confes[si] in hunc modum, quod quia ipsis nobiles Iohannes et Nicolaus filii condam Blasii de Jezernicza²⁹³ pro dote et rebus paraphernalibus nobili dominae quondam Martha vocatae, filiae olim Andreae Cheh appellati de Tarnow praedicta, materterae²⁹⁴ videlicet eorundem Iohannis, Andreae ac Zusannae et Dorotheae, consorti scilicet antefati Blasii de Jezernicza iuxta huius regni antiquam et approbatam consuetudinem de totali portione possessionaria annotati condam Blasii, domini puta et mariti sui in possessione Jezernicza praetacta in comitatu de Thwroc existenti habita provenire debentibus ac quoad portionem scilicet eorundem Iohannis, Andreae, Zwsannae et Dorotheae ceu quorumvis consanguineorum ipsorum cedentibus mediante congrua pecuniaria solutione meram, plenam realemque atque omnimodam impendissent et fecissent solutionem et satisfactionem, eosdem Iohannem et Nicolaum filios condam Blasii de Jezernicza super solutione et omnimoda satisfactione dictorum dotis ac rerum paraphernalium remisissent et commississent [---]

²⁹¹ *quarta*: javított szó, talán *quintáról*. Ez évben Máté-nap csütörtökre esett, azaz a *quinta* lett volna helyes. Szintén *quarta* szerepel a Belházy-féle másolatfüzetben is.

²⁹² Tarnó, Turóc m. (ma: Trnovo, SK).

²⁹³ Jazernica, Turóc m. (Márkfalva, ma: Jazernica, SK).

²⁹⁴ *materterae*.

remiserunt et commiserunt coram nobis prorsus et per omnia quietos, expeditos et mo[dis] omnibus absolutos et satisfactos harum nostrarum, quibus sigillum nostrum authenticum est impressum, vigore et testimonio literarum mediante. Datum feria tertia proxima post festum Beatae Iulianae virginis et martyris, anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo quinto.

In dorso autem earundem literarum scriptum vidimus: Expeditoriae conventus de Thurocz super solutione quartae puellaris per nobiles Ioannem et Nicolaum filios quondam Blasii de Iezernicze faemineo sexui pecuniaria solutione feria tertia proxima post festum Beatae Iulianae virginis et martyris in anno millesimo quadringentesimo nonagesimo quinto emanatae.

22. 1503. május 23. Buda

II. Ulászló király tekintettel Koromházi Korda (helyesen: Korom) István udvari familiáris szolgálataira, a Turóc megyei Alsóruttkán több birtokrészt – részben magszakadás, részben hűtlenség miatt – Istvánnak és rajta keresztül alsóruttkai Tótfi Istvánnak, illetve Korda (Korom) István testvéreinek, Bálintnak, Demeternek és Gergelynek adományoz.

Átírta a turóci konvent koromházi és alsóruttkai Korda Miklós fia György fia id. György kérésére 1756. február 9-én. Az átírás szerint eredetije hártyaoklevél volt, a szöveg alatt rányomott pecsét nyomával. Prot. CC. 6–8. – Az oklevél néhány mondatrészének közlése az itt referensként szereplő Turzó Zsigmond titkársága miatt: KATONA XVIII. 335.

Megjegyzés: az adományos koromházi Korom István volt, akinek valóban éltek Bálint, Demeter és Gergely nevű testvérei (vö. 1505: MNL OL DF 259388., 1506: MNL OL DF 259391.), és akit 1503. június 28-án az alsóruttkai nemesek valóban eltiltottak alsóruttkai birtokjogok felkérésétől (Prot. Vetustum fol. 6r.). Az adománylevelet következésképpen minden szempontból hitelesnek kell tartani, de mivel az átíró személy családneve Korda volt, aki alsóruttkai birtokjogait láthatóan Korom István adományszerzésére kívánta visszavezetni, a bemutatott oklevél interpoláltnak tekintendő.

Nos, Vladislaus Dei gratia rex Hungariae et Bohemiae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod nos attentis et consideratis fidelitate²⁹⁵ et fidelium servitiorum meritis fidelis nostri egregii Stephani Korda de Koromháza aulae nostrae familiaris²⁹⁶ per eum sacrae imprimis²⁹⁷ huius regni nostri Hungariae coronae et deinde maiestati nostrae pro locorum et temporum varietate cum omni fidelitatis constantia exhibita et impensis totales portiones possessionarias in possessione Alsó-Ruttká vocata²⁹⁸ in comitatu de Thurocz existenti

²⁹⁵ *fidelitates.*

²⁹⁶ Koromházi Korom István, Cécei Kis Máté liprói ispán (†1490) unokaöccse. 1517-ben, 1524-ben és 1525-ben valóban kimutatható királyi palotásként (MNL OL DF 259446., MNL OL DF 253827. fol. 49v., FRAKNÓI, 1877, 185, 227).

²⁹⁷ *sacrae imprimis:* az átírásban másolási hibaként *factis impensis* áll.

²⁹⁸ Alsóruttká, Turóc m. (ma: Vrútky, SK része).

habitas, quae alias nobilium condam Thomae Loranth et Ladislai Begsa de dicta Alsó-Ruttko praefuisse, sed per mortem et defectum seminis eorundem, item totalem portionem possessionariam nobilis Ioannis filii Thomae Orchlady de dicta Alsó-Ruthko in eadem possessione Alsó-Ruthko existentem, quae ex eo, quod ipse nobilem dominam Agn[---] filiam Nicolai de Lipolcz,²⁹⁹ probam et laudabilem vitam ducentem, consortem suam [---] a se expulisse et abiecisse contraque fidem et sacramentum matrimonii aliam sibi copulasse dicitur, iuxta regni nostri Hungariae consuetudinem ab antiquo approbatam ad sacram eiusdem regni nostri Hungariae coronam consequenterque maiestatem nostram rite et legitime devolutae esse perhiberentur et redactae, simul cum cunctis earundem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis vinearumque promonthoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis aquarumque decursibus, molendinis et locis molendinorum, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus ad easdem portiones possessionarias de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus quovis nominis vocabulo vocitatis sub suis veris metis et antiquis existentibus praemissis sic, ut praefertur, stantibus et se habentibus memorato Stephano Korda ac per eum nobili Stephano Thothfy de praefata Also-Ruthko, necnon egregiis Valentino, Demetrio et Gregorio similiter Korda, fratribus suis³⁰⁰ ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenendas, possidendas pariter et habendas salvo iure alieno, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante, quas in formam nostri privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportatae. Datum Budae, feria tertia proxima ante festum Ascensionis Domini, [anno eiusdem] millesimo quingentesimo tertio, regnorum nostrorum Hungariae anno decimo tertio, Bohemiae vero tricesimo tertio.

Sigismundi praepositi Albensis secretarii³⁰¹

23. 1504. február 28. Buda

Ráskai Balázs tárnokmester, a nádori jelenléten zajló perek király által kijelölt bírāja kéri a turóci konventet, hogy küldjék ki tanúbizonyosságukat, akivel a kijelölt királyi emberek egyike vezesse be jeszenicei Szunyogh Gáspárt és fiait, Lászlót, Kristófot és Jánost a Trencsén megyei Budatin vár és tartozékai birtokába zálogjogon.

Átírta a turóci konvent 1504. április 3-án (24. sz.), amelyet átírt ugyanaz 1662. január 26-án. Prot. L. 264–267. (265–266.)

²⁹⁹ Lipovec, Turóc m. (Lamosfalva, ma: Lipovec, SK).

³⁰⁰ Korom István testvérei, azaz Koromházi Korom Péter és Cécei Ágota fiai közül Bálint 1495-ben, Demeter 1499-ben szerepel királyi palotásként (MNL OL DF 285441., MNL OL DF 260480., MNL OL DF 260501.), Gergelyt egy 1505. évi oklevél említi (MNL OL DF 259388.).

³⁰¹ Ti. *Relatio* vagy *Ad relationem*. – Betlenfalvi Turzó Zsigmond királyi titkár 1501 és 1503 között volt fehérvári prépost: *Archontológia*, I, 60.

Amicis suis reverendis, conventui ecclesiae de Thurocz Blasius de Raska thavernicorum regalium magister ac in causa et causis in praesentia palatinali vertentibus per serenissimum principem dominum Vladislaum Dei gratia regem Hungariae et Bohemiae etc., dominum nostrum gratiosissimum iudex deputatus³⁰² amicitiam paratam cum honore. Dicitur nobis in personis egregiorum Casparis Zwnyok de Jezenicze ac Ladislai, Christophori et Ioannis filiorum eiusdem,³⁰³ quomodo ipsi in dominium totalis castri Budethin vocati³⁰⁴ et pertinentiarum eiusdem in comitatu Threnciniensi existentium ipsos exponentes titulo pignoris concernentium legitime vellent introduci. Super quo vestram³⁰⁵ amicitiam praesentibus petimus diligenter, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo praesente Andreas de Kysthank vel Michael de Urbanfalva sin Gaspar de Oblazo seu Petrus de Nedecze³⁰⁶ aliis absentibus homo noster ad faciem³⁰⁷ praescripti³⁰⁸ castri Budethin vocati et eiusdem pertinentiarum vicinis et commetaneis eiusdem et earundem universis inibi legitime convocatis et praesentibus accedendo introducat praefatos exponentes in dominium eiusdem et earundem, statuatur idem et easdem eisdem simul cum cunctis suis pertinentiis et utilitatibus quibuslibet praemisso iure eisdem³⁰⁹ incumbenti possidendas, si non fuerit contradictum. Contradictores vero, si qui fuerint, evocet eosdem contra annotatos exponentes ad terminum competentem³¹⁰ nostram in praesentiam rationem contradictionis eorundem reddituros. Et post haec huiusmodi introductionis et statutionis seriem cum contradictorum et evocatorum, si qui fuerint, vicinorumque et commetaneorum, qui praemissae statutioni intererunt, nominibus terminoque assignato, ut fuerit expediens, nobis amicabiliter rescribatis. Datum Budae, feria quarta proxima post dominicam Invocavit, anno Domini millesimo quingentesimo quarto.

24. 1504. április 3.

A turóci konvent emlékezetül adja, hogy Ráskai Balázs tárnokmester és nádori bíró 1504. február 28-i iktatólevele értelmében kiküldték tanúbizonyosságukat, akivel a királyi ember március 18-án és 19-én bevezette Jeszenicei Szunyogh Gáspárt és fiait, Lászlót, Kristófot és

³⁰² Ráskai Balázs a nádori tisztség üresedése idején, 1503 augusztusa és 1504 áprilisa között felügyelte a nádori bíróság működését: *Archontológia*, I, 81.

³⁰³ A jeszenicei Szunyogh családra lásd FEKETE NAGY, 1941, 380–383. – 1503. novemberben Gáspárnak még csak László és Kristóf nevű gyermekei éltek (Podmaniczky I. 399. = MNL OL DL 21227.), János ekkoriban született.

³⁰⁴ Budatin, Trencsén m. (ma: Budatin, Zsolna/Žilina része, SK).

³⁰⁵ Sor fölötti beszúrás.

³⁰⁶ A királyi emberek származási helyei (valamennyi Trencsén m., ma: SK): Kissztankóc (Kisszanizsló, ma: Malé Stankovce, Trenčianske Stankovce része), Urbanfalva (Urbanó, ma: Urbanov, Maršová része), Oblazov (Vágbalázi, ma: Oblazov), Nedec (Vágnedec, ma: Nededza).

³⁰⁷ *ad faciem*: a margón beszúrva.

³⁰⁸ *praescripti*.

³⁰⁹ *eiusdem*.

³¹⁰ Előtte kihúzza: *exponentem*.

Jánost Budatin vár és tartozékai birtokába és azokat zálogjogon a részükre iktatta, ellentmondás nélkül.

Átírta a turóci konvent Zbinyovszki János – gyarmati Balassa Bálint császári-királyi kamarás és tanácsos nevében tett – kérésére 1662. január 26-án. Az átírás szerint eredetije privilegialis hártyaoklevél volt függőpecséttel. Prot. L. 264–267.

Megjegyzés: noha a Balassa Bálint által ekkoriban bemutatott, Szunyogh családra vonatkozó oklevelek egy része gyanús hitelű vagy hamis (lásd táblázat, 109–111., 115–116. sz.), ebben az oklevélben nem találni hamisításra utaló nyomokat, Ráskai Baláznak kifejezetten 1503–1504-re terjedő nádori bírói megbízatása pedig erősíti az oklevél hitelét.

Nos, conventus monasterii B(eatae) M(ariae) virginis de Thurocz memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod nos literas (spectabilis) et magnifici domini Blasii de Raska thavernicorum regalium magistri³¹¹ ac in causa et causis in praesentia palatinali vertentibus per serenissimum principem dominum Vladislaum Dei gratia regem Hungariae et Bohemiae etc., dominum nostrum gratiosissimum iudicis deputati³¹² introductorias et statutorias nobis directas et amicablem loquentes honore et reverentia, quibus decuit, recepimus in haec verba:

Ráskai Balázs tárnokmester és nádori bíró 1504. február 28-i oklevele (23. sz.)

Nos itaque amicabilem petitionibus praefati domini Blasii de Raska thavernicorum regalium magistri ac in causa et causis in praesentia palatinali vertentibus per serenissimum principem dominum Vladislaum Dei gratia regem Hungariae et Bohemiae etc., dominum nostrum gratiosissimum iudicis deputati inclinati, iuxta earundem suae magnificentiae literarum continentiam unacum praefato nobili Andrea de Kisthank homine suae magnificentiae unum ex nobis, religiosum videlicet fratrem Albertum praesbyterum, consocium nostrum conventualem ad praemissa suo modo exequenda nostro pro testimonio fidedignum duximus destinandum. Qui tandem exinde ad nos reversi nobis uniformiter retulerunt hoc modo, quomodo ipsi feria secunda proxima post dominicam Laetare nunc proxime praeteritam³¹³ ad faciem praescripti totalis castri Budethin³¹⁴ consequenterque totalium possessionum similiter Budethin, Brodna, Wranye, Zadwdnye,³¹⁵ Neslusse, Wyhel,³¹⁶ tandem tertia feria tunc immediate sequenti³¹⁷ ad

³¹¹ *magister*ből javítva.

³¹² *iudicis deputati*: tollban maradt.

³¹³ 1504. március 18.

³¹⁴ Budatin, Trencsén m. (ma: Budatín, Zsolna/Žilina része, SK).

³¹⁵ *Zabwdnye*ből javítva, helyesen: *Zádubnye*.

³¹⁶ A budatini uradalom itt felsorolt falvai a következők (valamennyi Trencsén m., ma: SK): Brodnó (Borodnó, ma: Brodno, Zsolna/Žilina része), Vranje (Varjad, ma: Vranie, Zsolna/Žilina része), Neszlusa (Neszlény, ma: Neslušá), Zádubnie (Tölgyesalja, ma: Zádubnie, Zsolna/Žilina része), Újhely (Kiszuca-újhely, ma: Kysucké Nové Mesto).

³¹⁷ 1504. március 19.

Leskowecz, Powyna,³¹⁸ Lehotha, Zwedernik, Dube et Rodolya vocatas³¹⁹ omnino in dicto comitatu Threnciniensi existentes et adiacentes vicinis et commetaneis Francisco de Borczicz, Matthia de Stupicz, Blasio Cziczkan de Rudina, Nicolao de Oblazo, Gaspar de eadem nobilibus³²⁰ et aliis quamplurimis inibi legitime convocatis et praesentibus accedendo introduxissent praefatos egregios Gaspar Zwnyog de Jezenicza ac Ladislaum, Christophorum et Ioannem filios eiusdem³²¹ in dominium eiusdem et earundem statuissentque idem et easdem eisdem simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet praemisso titulo pignoris ipsis incumbenti possidendas, nemine tunc ibidem, nec demum coram nobis contradictore apparente, legitimis diebus ipsis inibi iuxta regni consuetudinem³²² permanendo. In cuius rei testimonium praesentes literas nostras sigilli nostri authentici appensione roboratas eisdem Gaspari Zwnyog de Jezenicza et Ladislao, Christophoro et Ioanni filiis eiusdem duximus concedendas. Datum sedecimo die diei huiusmodi introductionis et statutionis, anno Domini millesimo quingentesimo quarto suprascripto.

25. 1510. október 27. Zsolna³²³

Zsolna város hatósága előtt Kuporcs Máté, Zadubnyai István és Újvárosi Dubro fia István fogott bírák döntése alapján nyugtatják Zsigmond lucskai soltészt a leánytestvérük (rokonuk), Márta asszony után a lucskai soltészságból járó jogok felől, miután Zsigmond nekik teljes elégtételt adott.

Átírta a turóci konvent az Ilova melletti Lucskáról származó Lucsánszki néhai György fia János nemes kérésére 1635. július 21-én. Az átírás szerint eredetije hártyaoklevél volt, rajta Zsolna város pecsétje függött. Prot. C 489–491.

Mi, foyt a rada mesta Zilini znamo cinime timto listem wssem wuobec z kazdemu wzlaste,³²⁴ kterak Sigel richtar luczanski³²⁵ z jednej strany a Matej Kwporch,³²⁶ Stefan

³¹⁸ *Rowynaból* javítva.

³¹⁹ A budatini uradalom itt felsorolt falvai a következők (valamennyi Trencsén m., ma: SK): Lieszkovec (Újhelymogyoród, ma: Kysucký Lieskovec), Povina (Gerebes, ma: Povina), Lehota (Újhelyszabadi, ma: Budatínska Lehota, Kysucké Nové Mesto része), Szvedernik (Szedernye, ma: Svederník), Dubje (ma: Dubie, Kiszucaújhely/Kysucké Nové Mesto területén), Radola (ma: Radola, Kiszucaújhely/Kysucké Nové Mesto része).

³²⁰ Az itt felsorolt szomszédok – valamennyien szerepelnek a korszak forrásaiban – családjaira (Borcsicki, Sztupicki, rudinai Csicskán, Oblazói): FEKETE NAGY, 1941, 227, 239, 320, 377.

³²¹ A jezenicei Szunyogh családra: Uo., 380–383.

³²² Előtte sor fölötti beszúrás: *constitutionem et.*

³²³ Az oklevél átírásában és értelmezésében Csiba Balázstól és Juraj Roháctól kaptam segítséget, amit ezúton is köszönök nekik!

³²⁴ ti. *wzlaste*.

³²⁵ Lucsánszki György lucskai soltész fia, Zsigmond egy-egy 1511. és 1525. évi oklevélben is szerepel (MNL OL DF 274521. fól. 10v., idézi: FEKETE NAGY, 1941, 294, valamint alább, 27. sz.). – Lucska, Trencsén m. (Litvamező, ma: Litvailló/Lietavská Lúčka területén, SK).

³²⁶ *Kwporch*: bizonytalan olvasat.

zo³²⁷ Zadubnia, Stephan syn Dubrawuow z Noveho Mesta³²⁸ zo³²⁹ strany druhej pristupili³³⁰ pred nassy plnu radu a nas prosyli, ze bychom smluwu³³¹ a zjednanie, ktere su mezi sebow ucinili z dobrimi lidmi z dobrej wuole, proslissali a protess mi znajicze wecz³³² poctiwu kazali sme oznamili y oznamili jsu timto obiczejem, ze Sigel rychar jiss jmenowany jest, odbyl nas y wssetky priatele nasse strany tey, kteraz nam prisluha po sestre nassei pany Marthe a Sigel rychar zwrchu psany jest slobodny od wssech priatelow nassyh a protoz mi slobodime a vydawame y wecz tu zapisujeme, ze mu, synom y potomkom jeho rycharswye luczanske wladnuti a poziwati, zmeniti aneb prodati aneb yak bi se jemu zdalo, ucinity a protoz Sigel rychar luczansky pro lepssy jistotu a wettssy swedomia zadal³³³ od nas list pod pecati mesta nasseho a protoz mi zadosty jeho jsuc nakloneny, kazali sme list napsati a jemu nassy mesta pečeti potvrditi a pri tem sjednani boli dobri lidie mladi Melicher, Jan Brnaz, Gregur Jalowi, Duro Zluczky, Nowak, Duro Czwyk, Matej Holi etc. Jenz dan a psan w nedeli pred Swatim Simonem Judi apostolmi Bozimi, leta od narozeny Bozicho 1510.

26. 1515. április 29.

Ferenc sági prépost és konventje előtt Piri Tamás fia Péter a Zólyom megyei Bacúr birtok felét, azaz tíz népes jobbágytelket 32 aranyforintért zálogba bocsátja a zólyomi polgárok-nak, az ottani Szent Erzsébet-egyháznak, illetve gondnokainak és kegyurainak.

Átírta a turóci konvent Bocza Mihály turóci jezsuita előjárónak Janovicz György zólyomi plébános nevében tett kérésére 1721. február 19-én. Az átírás szerint eredetije papíroklevél volt, amelynek hátára felül a konvent természetes színű pecsétjét nyomták, a pecsét lenyomatából azonban már csak egy angyal szárnya volt látható bal felől, az átírók azonban összevetették a lenyomatot és annak méretét más, ép sági konventi pecséttel, és azzal azonosnak találták. Prot. Y. 277–280. (A), azonos szöveggel uo. 316–319. (B). – Az oklevél szövegéről készült egyszerű másolat rongtolt, 1505. évi dátummal – 1505-ben még nem Ferenc, hanem Imre volt a sági prépost – megtalálható a turóci konvent hiteleshelyi levéltárában (MNL OL DF 268866.).

Nos, Franciscus praepositus et conventus ecclesiae Beatuae Mariae virginis de Saag memoriae commendamus per praesentes, quod nobilis Petrus de Pyr,³³⁴ filius condam Thomae de eadem coram nobis personaliter constitutus est confessus et retulit in hunc modum, quomodo ipse pro quibusdam certis et arduis suis necessitatibus ipsum ad

³²⁷ zo: tollban maradt. A latin átíró részben, az oklevél tartalmának összefoglalásánál is *de Zadubnie* szerepel.

³²⁸ A felsorolt személyek nevében a Trencsén megyei Zádubnie (Tölgyesalja, ma: Zádubnie, Zsolna/Žilina része, SK) és talán a Nyitra megyei Újhely város (Vágújhely, ma: Nové Mesto nad Váhom, SK) szerepel.

³²⁹ zo: tollban maradt.

³³⁰ *pristupil.*

³³¹ *smluwie.*

³³² Sor fölötti beszúrás.

³³³ *zadali.*

³³⁴ Pir, Hont megye (Alsó- és Felsőpépuszta, Teszér, ma: Hontianske Tesáre, SK).

praesens summe urgentibus evitandis quamdam medietatem unius possessionis, videlicet decem sessiones suas³³⁵ iobagionales³³⁶ populosas in possessione Bachorow vocata³³⁷ in comitatu Zoliensi existenti habitas simul cum cunctis earundem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet quovis nominis vocabulo vocitatis ad eandem rite et legitime spectantibus et de iure undique pertinere debentibus prudentibus et circumspectis civibus civitatis Veterosoliensis³³⁸ ac³³⁹ vitricis, patronis et ecclesiae Sanctae Elisabeth ibidem fundatae pro triginta et duobus florenis auri pignori duxisset obligandam et impignorandam, imo obligavit et impignoravit coram nobis tali modo, quod si etiam haberet facultatem redimendi, in annum non habeat facultatem, adveniente autem anno et termino iterum dicti cives teneantur relaxare post plenariam solutionem, assumens nihilominus iamfatus Petrus annotatos cives infra tempus redemptionis dictarum sessionum iobagionalium³⁴⁰ suarum in pacifico dominio earundem contra quoslibet legitimos causidicos et impetitores conservare, protegere tuerique et defensare propriis suis laboribus et expensis, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum dominica Iubilate, anno Domini millesimo quingentesimo decimo quinto.³⁴¹

27. 1525. január 22.

A turóci konvent előtt Lucsicki Zsigmond lucskai soltész eladja a Trencsén megyei Lucska birtok soltésztségát Ilovszki Györgynek és családjának 860 (106 dénáros) forintért, elővételeli jogot kötve ki maga és utódai számára.

Átírta a turóci konvent lucskai Lucsánszki János fia István nemes kérésére 1642. február 6-án. Az átírás szerint függőpecsétes hártyaoklevél volt. Prot. E. 297–299.

Nos, Uriel praepositus et conventus monasterii B(eatae) Mariae virginis de Thwroc memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod providus Sigismundus Luczyczki³⁴² iudex seu scultetus in possessione Luczka³⁴³ – onera et quaelibet gravamina Georgii, Ioannis et Iacobi filiorum ac dominarum Marthae consortis, necnon Barbarae filiae aliorumque cunctorum amicorum et consanguineorum haeredumque et posteritatum suarum universorum, quos praesens scriptum concernit

³³⁵ Sor fölötti beszűrés, A.

³³⁶ *iobagionales A, iobbagionales B.*

³³⁷ Bacúr, Zólyom m. (ma: Bacúrov, SK). – Bacúr felét Középpiri István 1473-ban kapta adományul szolgálataiért terjéni Márkus László volt dalmát-horvát bántól, akit elkísért Horvátországba, és az adománylevélbe belefoglaltatta unokaöccsét, egyúttal Piri Péter apját, Tamást is (MNL OL DL 45544., vö. 1486, 1503: MNL OL DL 84738–739.).

³³⁸ (Ó-)Zólyom, Zólyom m. (ma: Zvolen, SK).

³³⁹ *et A, ac B.*

³⁴⁰ *iobagionalium A, iobbagionalium B.*

³⁴¹ *1515 A, millesimo quingentesimo decimo quinto B.*

³⁴² Lucsénszki György lucskai soltész fia, Zsigmond egy-egy 1510. és 1511. évi oklevélben is szerepel (feljebb, 25. sz., valamint MNL OL DF 274521. fol. 10v., idézi: FEKETE NAGY, 1941, 294).

³⁴³ Lucska, Trencsén m. (Litvamező, ma: Litvailló/Lietavská Lúčka területén, SK).

aut in futurum tangere posset negotium, super se ipsum assumendo – coram nobis personaliter constitutus sponte et libere est confessus hoc modo, quomodo ipse matura in se praehabita deliberatione et ex certa animi sui scientia totalem suum iudicatum seu scultetiam in possessione praefata Luczka in comitatu Thrinchiniensi existentem et habitam simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet emolumentisque eiusdem universis ad easdem de iure spectantibus et pertinere debentibus quovis nominis vocabulo vocitatis sagaci et circumspecto Georgio Iłowski de Iłowe³⁴⁴ ac per eum dominae Annae consorti et Michaeli filio ipsius Georgii Iłowski ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis pro octingentis et sexaginta florenis – singulos florenos centum et sex denariis bonae Hungaricae monetae computando³⁴⁵ – iam plene habitis et receptis iure perpetuo et irrevocabili dedisset, inscripsisset et vendidisset, imo dedit, inscripsit et vendidit coram nobis praemisso iure perpetuo et irrevocabili tenendum, habendum et possidendum, nil iuris nilve proprietatis aut dominii idem Sigismundus Luczyczky pro se aut filiis suis haeredibusque et posteritatibus suis, sed neque pro domina,³⁴⁶ fratribus et sororibus utriusque sexus, cunctis amicis suis reservando, sed totum ius suum omnemque iuris et dominii proprietatem, quod et quam ipse Sigismundus Luczyczky habuisset aut in futurum habere sperasset, in praefatos Georgium Iłowski, dominam Annam consortem et Michaellem filium haeredesque et posteritates eorundem utriusque sexus universos transtulisset³⁴⁷ pleno cum effectu, hoc adiecto, quod si temporis in processu memorati Georgius Iłowski sive filii aut haeredes neve posteritates ipsorum huiusmodi iudicatum seu scultetiam casu quoquomodo a se alienare et vendere vellent et niterentur, extunc non alio modo, nisi prius et principaliter habita³⁴⁸ ammonitione praefato Sigismundo³⁴⁹ aut haeredibus seu posteritatibus eiusdem Sigismundi, et non in maiori summa, sed pro eadem, ut praemissum est, et illis nolentibus seu non valentibus tandem aliis, quibus maluerint et faverint, huiusmodi iudicatum seu scultetiam dare, inscribere et vendere possit et valeant, omnimodamque habeant potestatis facultatem. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras pendentis et authentici sigilli nostri³⁵⁰ munimine roboratas eisdem Georgio Iłowski, dominae Annae consorti et Michaeli filio eiusdem duximus concedendas. Datum die dominico proximo post festum Beatae Agnetis virginis et martiris, anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo quinto.

³⁴⁴ Iłowe, Trenčsén m. (Litvailló, ma: Litvailló/Lietavská Lúčka területén, SK).

³⁴⁵ A szövegben *computando* helyett *valen.* áll, de ezzel a szóval a mondat nyelvtanilag hibásnak tűnik.

³⁴⁶ A *domina* szó ezen a helyen értelmileg zavaró, esetleg lemaradt mellőle a *consorte*.

³⁴⁷ Utána szövegfelelőleg: *universos*.

³⁴⁸ *habita*.

³⁴⁹ *praefatorum Sigismundi* – nem kizárt, hogy az átíró sort tévesztett itt.

³⁵⁰ Sor fölötti beszúrás.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
DL	Diplomatikai Levéltár
DF	Diplomatikai Fényképgyűjtemény
Libri regii	A 57. Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii
Prot.	SNA HMTK Aut. prot.
SNA	Slovenský národný archív (Szlovák Nemzeti Levéltár), Bratislava (Pozsony)
HMTK	Hodnoverné miesto Turčianský konvent (Turóci konvent hiteleshelyi levéltára)
Aut. prot.	Autentické protokoly (Hiteleshelyi jegyzőkönyvek)

*

Anjou oklt.

I–L

Anjou-kori oklevéltár I–XV., XVII–XXXVIII., XL., XLII., XLVI–XLIX., L., Szerk. KRISTÓ Gyula – ALMÁSI Tibor – BLAZOVICH László – GÉCZI Lajos – B. HALÁSZ Éva – KŐFALVI Tamás – PAPP Róbert – PITI Ferenc – RÁBAI Krisztina – SEBŐK Ferenc – TEISZLER Éva – TÓTH Ildikó, Szeged–Budapest, 1990–2020.

Archontológia

I

C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I, Főpapok és bárók*, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2016. (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak.)

Archontológia

II

C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II, Megyék*, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2017. (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak.)

- BACKMUND
1949
Norbertus BACKMUND: *Monasticon Praemonstratense id est Historia circariarum atque canoniarum candidi et canonici ordinis Praemonstratensis, I*, Straubing, 1949.
- Balassa
1990
A Balassa család levéltára 1193–1526, FEKETE NAGY Antal kézírata alapján sajtó alá rendezte és szerkesztette BORSA Iván, Budapest, 1990. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II, Forráskiadványok, 18.)
- BOGDÁNDI
2018
A kolozsmonostori konvent fejedelemség kori jegyzőkönyvei I. (1326–1590), Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közléteszi BOGDÁNDI Zsolt, Kolozsvár, 2018. (Erdélyi Történelmi Adatok, X, 1.)
- BOGDÁNDI–GÁLFI
2006
Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1222–1599, Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közléteszi BOGDÁNDI ZSOLT – GÁLFI EMŐKE, Kolozsvár, 2006. (Erdélyi Történelmi Adatok, VIII, 1.)
- Catalogus*
1998
Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae ordinis Scholarum Piarum 1666–1997. Collectionem Stephani LÉH Sch. P. complevit et in volumen redegit Andreas KOLTAI, Budapestini, 1998.
- ENGEL
1996
ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457, I–II*, Budapest, 1996. (História Könyvtár, Kronológiák, Adattárak, 5.)
- FEJÉR
I–XI
Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, I–XI, ed. Georgius FEJÉR, Budae, 1829–1844.
- FEKETE NAGY
1941
FEKETE NAGY Antal: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, IV, Trencsén vármegye*, Budapest, 1941.
- FRAKNÓI
1877
FRAKNÓI Vilmos: *II. Lajos király számadási könyve. 1525. január 12–július 16*. In: *Magyar Történelmi Tár*, 22. (1877) 45–236.

Genealógia

2003

ENGEL Pál: *Középkori magyar genealógia*, In: *DVD Könyvtár IV. Családtörténet, heraldika, honismeret*, Budapest, 2003.

GYÖRFFY

IV

GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, IV, *Liptó, Máramaros, Moson, Nagysziget, Nógrád, Nyitra, Pest és Pilis megye*, Budapest, 1998.

HO

1865–1891

Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius, I–VIII, szerk. IPOLYI Arnold – NAGY Imre – PAUR Iván – RÁTH Károly – VÉGHELY Dezső, Győr–Budapest, 1865–1891.

HORVÁTH

1902

HORVÁTH Sándor: *A lipói és turóczyi registrum I–II*, In: *Magyar Történelmi Tár*, 4/3. (1902) 1–57, 194–230.

HORVÁTH

2004

HORVÁTH Richárd: *Újonnan előkerült középkori oklevél-szövegek a győri Egyházmegyei Levéltárban (Tapasztalatok középkori forrásanyagunk lehetséges kiegészítése terén)*, In: *Levéltári Szemle*, 54. (2004) 3. sz. 3–13.

JAKÓ

1990

A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556). Kivonatokban közzéteszi és a bevezető tanulmányt írta: JAKÓ Zsigmond. I. 1289–1484, Budapest, 1990. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok, 17.)

JERNEY

1855

JERNEY János: *A' magyarországi káptalanok és konventek' mint hielmes és hiteles helyek története*. In: *Magyar Történelmi Tár*, 1/2. (1855) I–XVI, 1–164.

Justh oklevélt.

A Justh család levéltára 1275–1525. Közzéteszi BORSA Iván, Budapest, 1991. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok, 20.)

KARÁCSONYI

II

KARÁCSONYI János: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, II, Budapest, 1901.

KATONA

XVIII

KATONA István: *Historia Critica regum Hungariae stirpis mixtae*, Tomulus XI. Ordine XVIII. Budae, 1792.

KOSZTA

1991

KOSZTA László: *A pozsegi társaskáptalan tagjai a XIV. század közepéig*, In: *Aetas*, 6. (1991) 40–58.

106

- KÓTA
2001
KÓTA Péter: *A vasvári káptalan levéltárának története*. In: *Tanulmányok a középkorról (Analecta Mediaevalia I.)*, Szerk. NEUMANN Tibor, [Budapest–Piliscsaba], 2001, 155–178.
- LUKAČKA
2013
Ján LUKAČKA: *Prievidza v stredoveku*, In: *Prievidza. Monografia mesta*, ed. Uő, Banská Bystrica, 2013, 48–67.
- NEUMANN
2014
NEUMANN Tibor: *A gróf és a herceg magánháborúja (Szapolyai István és Corvin János harca a lipői hercegségért)*, In: *Századok*, 148. (2014) 387–426.
- NEUMANN
2020
NEUMANN Tibor: *Két levéltárjegyzék 1588-ból (Ismeretlen középkori oklevelek újkori forrásokban)*, In: *Lymbus – Magyarországtudományi Forrásközlemények*, 18. (2020) 9–45.
- PAPP
1936
PAPP László: *A hiteleshelyek története és működése az újkorban*, Budapest, 1936. (Palaestra Calasanciana. A piaristák doktori értekezései az 1932. évtől, 14.)
- Podmaniczky*
I
A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára, I. 1351–1510. Közzétette, családtörténeti bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: LUKINICH Imre, Budapest, 1937.
- PÚČIK
2017
Marek PÚČIK: *Oltárnictvo Sv. Antona Pustovníka v Bojniciach v stredoveku*, In: *Ingenii laus. Zborník štúdií venovaný jubiliujúcemu prof. PhDr. Jánovi Lukačkovi, CSc.*, ed. Eva BENKOVÁ – Marek PÚČIK, Bratislava, 2017, 333–340.
- Reg. Arp.
I–II
Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica, I–II, szerk. SZENTPÉTERY Imre – BORSA Iván, Budapest, 1923–1987.
- Reviczky okmt.*
A revisnyei Reviczky-család okmánytára, szerk. REVICZKY Sándor, Budapest, 1878.
- RUPP
1870
RUPP Jakab: *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre. I. Az esztergomi egyház-tartomány a hozzá tartozó püspökmegyékkel együtt*, Pest, 1870.
- SASINEK
1875
Franko V. SASINEK: *Listiny mesta Prividze*, In: *Letopis Matice Slovenskej*, 12. (1875) 1. sz. 85–111.

- SOÓS
2009
- SOÓS István: *Esterházy Pál nádor és a Neoacquistica Commissio*, In: *Századok*, 143. (2009) 801–852.
- TAGÁNYI
1887
- TAGÁNYI Károly: *A Rajcsányi-czímer kérdéséhez II. A Rajcsányi-család címere*, In: *Turul*, 5. (1887) 115–117.
- C. TÓTH
2021
- C. TÓTH Norbert: *Ráckeve középkori oklevelei – Diplomatikai vizsgálat*, Budapest, 2021.
- C. TÓTH–TERNOVÁ CZ
2020
- C. TÓTH Norbert – TERNOVÁ CZ Bálint: *Káptalanok a Drávántúlon. A boszniai, kői és szenternyei székeskáptalanok és a pozsegai társaskáptalan középkori archontológiája*, Pécs, 2020. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi, 11.)
- TÓTH-SZABÓ
1917
- TÓTH-SZABÓ PÁL: *A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon*, Budapest, 1917.
- TUSOR
2016
- TUSOR Péter: *Pázmány, a jezsuita érsek. Kinevezésének története, 1615–1616 (Mikropolitikai tanulmány)*, Budapest–Róma, 2016. (Collectanea Vaticana Hungariae, Classis I. Vol. 13.)
- WEISZ
2022
- WEISZ Boglárka: *Bocabánya középkorinak vélt oklevelei*. In: *Ruscia – Hungaria – Europa. Ünnepi kötet Font Márta professzor asszony 70. születésnapjára*, szerk. BAGI Dániel – BARABÁS Gábor – FEDELES Tamás – KISS Gergely, Pécs, 2022, 671–699.
- WENZEL
1874
- WENZEL Gusztáv: *Stibor vajda. Életrajzi tanulmány*, Budapest, 1874.
- ZsO
I–XIV
- Zsigmondkori oklevéltár, I–XIV*, szerk. MÁLYUSZ Elemér – BORSA Iván – C. TÓTH Norbert – NEUMANN Tibor – LAKATOS Bálint – MIKÓ Gábor, Budapest, 1951–2020.
- ZSOLDOS
2011
- ZSOLDOS Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*, Budapest, 2011. (História Könyvtár, Kronológiák, Adattárak, 11.)

Mikó Gábor

Hajnóczy József oklevélgyűjteménye a Csornai Premontrei Prépostság hiteleshelyi levéltárában

Az úgynevezett magyar jakobinus mozgalom tagjaként elhíresült neves jogtudós Hajnóczy József (1750–1795) oklevélgyűjtő tevékenységéről három forráscsoport alapján tud a hazai történetírás. Az első csoport két máig fennmaradt kéziratot jelent, amelyekről elsőként Fraknói Vilmos számolt be.¹ Ezek különböző okiratok 18. századi másolatait foglalják magukban. A második csoportba Hajnóczy levelei tartoznak, amelyekben számos alkalommal beszámolt oklevelek lemásolásáról vagy lemásoltatásáról. A harmadik csoportot azok a nyomtatott kiadványok jelentik, amelyek egy-egy forrás szövegét Hajnóczy gyűjtésére hivatkozva adták ki.

Figyelmünket elsőként értelemszerűen a két kéziraatra érdemes fordítanunk. Ezeket jelenleg az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik, egyiküket a Fol. Lat. 2268., míg másikat a Fol. Lat. 3635/3. jelzeten.² Az utóbbi irategyüttes Hajnóczy hagyatékának részeként került az Országos Levéltárból a Nemzeti Múzeum könyvtárába az 1870-es évek első felében.³ Nem valódi kötetről van szó, hanem autográf kéziratok egy mappába rendezett sorozatáról. A gyűjtés terjedelme aránylag csekély, mindössze huszonhat tétel, jóllehet a transsumptomok miatt a lemásolt szövegek száma ennél valamivel több. A másolatok Hajnóczy utolsó éveiben készültek – a legkorábbi kópia is 1792-ből való, az utolsó irat hitelesítő záradékában pedig 1794. február 8-a olvasható.⁴ A másik, Fol. Lat. 2268. jelzeten őrzött anyag esetében egy jóval terjedelmesebb kötetéről van szó, amely 234 lapból áll (ebből 66 azonban üres), és 165 irat másolatát tartalmazza. A kópiák végén olvasható záradékok alapján ezek leírására is az 1790-es évek első felében került sor. A két irategyüttesel behatóbban foglalkozó Fraknói, majd utóbb Bónis György értelemszerűen ez utóbbit tartották a fontosabb gyűjtésnek; Bónis ennek alapján jött rá arra is, hogy Hajnóczy Draskovics János levéltárában számos középkori oklevelelről másolatot készített.⁵

A tudós jogász kézíratos hagyatékát Bónis írta le a modern követelményeknek megfelelően, az egyes tételekhez pontos jelzeteket is megadva. Máig ő írt legbővebben az

* A szerző az MNL–SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoportjának tudományos munkatársa és az ELTE BTK egyetemi adjunktusa. – A tanulmány elkészítésében nyújtott segítségét mind B. Halász Évának, mind Szabó András Péternek ezúton is szeretném megköszönni.

¹ Fraknói, 1884, 101–102.

² BÓNIS, 1954, 9, 66.

³ S. N., 1876, 205.

⁴ OSZKK Fol. Lat. 3635., 3. kötet, fol. 59.

⁵ FRAKNÓI, 1884, 102.

oklevélmásolatokról is, még ha ezek részletesebb elemzésétől el is tekintett. A 20., majd a 21. században Hajnóczy életpályáját bemutató összefoglaló munkák az okiratok másolására jellemzően érintőlegesen tértek ki, megelégedtek azzal, hogy röviden utaltak Fraknói és Bónis eredményeire.

Átforgatván a Fraknói, majd Bónis által említett két kötetet, több dolog is szemet szúrt. Egyfelől feltűnt, hogy a kéziratok terjedelme csak töredéke a 18. századi forrásgyűjtők olykor sok tucat kézira-ra rúgó kollekcióinak, ugyanakkor azoknál jobban szerkesztettnek tűntek; a másolatok számos esetben kritikai jegyzetekkel is el voltak látva. Úgy tűnt, hogy Hajnóczyt mindenekelőtt a középkori oklevelek érdekelték, 1526 után kiadott iratokat nem találtam a dokumentumok között. A kritikai megjegyzések mellett akkurátusan szerepelt az eredeti iratok provenienciája is, amelyből Hajnóczynak a korabeli történetkutatókkal, forrásgyűjtőkkel fenntartott kapcsolatai látszottak kirajzolódni.

Az egyes másolatok végén álló, annak elkészültét pontosan datáló, Hajnóczy által írt záradékok azonban nem egyeznek meg a már említett második forráscsoportból, a levelezésből kirajzolódó képpel. A záradékokból ugyanis az derül ki, hogy a kópiák elkészítésére – mint már utaltam is rá – egytől egyig 1791 és 1794 között került sor. A Daniel Cornidesszel váltott misszilisekből viszont egyértelmű, hogy Hajnóczynak már az 1780-as évek elején nagyszámú középkori oklevélszöveg volt a birtokában.⁶ A ma ismert másolatok jó részének végén ráadásul ott áll, hogy „ex collectio Hajnócziana”, sok esetben konkrét oldalszámmal is kiegészítve.⁷ Mindebből egyértelmű volt, hogy az 1790-es években készült másolatoknak legalábbis egy része egy, már az 1780-as években elkészült gyűjtemény anyagán alapult, amelyet szintén Hajnóczy állított össze. Effajta kézira-ra, kézira-okra azonban a szakirodalom nem utalt, ahogyan az 1790-es évekből való záradékok jelentette kronológiai problémákra sem.

Nyomtatott forráskiadványokban csak szórványosan bukkantam olyan megjegyzésekre, amelyekből tudható volt, hogy az adott szövegközlés Hajnóczy másolatán alapult. Előkerültek efféle adatok Fejér *Codex diplomaticus*ából, ám ezek esetében egytől egyig úgy tűnt, hogy az okiratok valójában Széchényi Ferenc oklevélgyűjteményéből valók.⁸ Kovachich Márton Györgynek egy 1800-ból való adata már konkrétabb volt, ő ugyanis Hajnóczy „Collectio”-jának első kötetéről szólt, mégpedig annak 605. oldaláról, sőt, abból egy megjegyzést szó szerint is idézett.⁹ Hasonlóan pontos lapszámmal citálta Hajnóczy egy gyűjteményét Botka Tivadar is, a perdöntő bajvívásokra vonatkozó okleveles

⁶ Soós, 1985, 100, 101, 104, 115.

⁷ Az OSZKK Fol. Lat. 2268. jelzetű gyűjteményben az iratoknak több mint a fele tartalmazza ezt a záradékot.

⁸ CD IX/4, 41, 423; IX/2, 299, 334, 712; IX/5, 573; IX/3, 214, 575, 626.

⁹ KOVACHICH, 1800, 4, 211.

anyagot összegyűjtő, 1829-ben megjelent munkájában.¹⁰ Sem Kovachich, sem Botka utalásai nem illettek azonban egyik ma ismert Hajnóczy-féle gyűjteményre sem.¹¹

Mindkettő illik azonban egy olyan kéziraatra, amelyet jelenleg Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára őriz a Csornai Premontrei Prépostság egykori hiteleshelyi levéltárának részeként. Provenienciájáról semmit nem lehet tudni, leszámítva azt, hogy biztosan nem sorolható a prépostsági levéltár történeti anyagába.¹² A fólió méretű, közel ezer oldalt magában foglaló, nagy terjedelmű gyűjteményt nemrégiben restaurálták, a lapok szakadásait kipótolták, majd az egész kötetnek modern bőrkötést készítettek. A történetkutatók szerencséjére a kollekciónak egészét – még a restaurálást megelőzően – mikrofilmre vették, majd annak nagyítását 286775. szám alatt a Diplomatikai Fényképgyűjteménybe is beosztották. Az azóta eltelt időben a középkorkutatás – különösen a szisztematikusan haladó Anjou- és Zsigmond-kori okmánytárak – számos alkalommal kiaknázta a gyűjtemény anyagát, ám értelemszerűen csak az éppen vizsgált évkörbe eső okiratok szövegét kivonatolták, a kollekciónak egységes kötetként való vizsgálata még nem történt meg.

Az egészen pontosan 980 számozott oldalból álló kötet lapjain kizárólag középkori iratok másolatai olvashatók. Ezek néhány kivételtől eltekintve kronológiai sorrendben következnek egymás után. A legkorábbi tétel egy Imre király-kori oklevél szövegét tartalmazta fenn 1199-ből, az utolsó, 340. másolat pedig II. Lajos egy 1524. évi kiadványának a textusát őrizte meg. A kópiák több kéz írásai, és az anyagot átlapozva semmi sem köti őket Hajnóczyhoz, a neve ugyanis egyetlen másolat végén sem szerepel, csupán egy alkalommal az I. H. monogram.¹³ A Botka-, illetve Kovachich-féle lapszámok – valljuk be, meglehetősen esetleges – ismerete nélkül mindenekelőtt az OSZK két kéziratának az átanulmányozása teszi lehetővé az azonosítást. Az azokban olvasható jegyzetekhez hasonló kiegészítő szövegek ugyanis a csornai kéziratban is számos alkalommal felbukkannak. Ezek, elrendezésük alapján, mai szóval végjegyzetként aposztrofálhatók. Mindhárom kéziratban ugyanígy jelennek meg, ám az OSZK példányaiban jellemzően Hajnóczy monogramjával – így aztán nyilvánvalóan tőle származnak a csornai kötet hasonló felépítésű másolatai is.

Egy másik lehetőséget, amely ugyanerre az eredményre vezet, a Draskovics-levéltár oklevelei kínálnak. Jóllehet a csornai kéziratban Draskovics János gróf általában csak C(omes) I(ohannes) D(raskovics) betűkkel van rövidítve, egy esetben Hajnóczy a teljes nevet kiírta.¹⁴ A Draskovicsok levéltárának középkori anyaga a Diplomatikai Fényképgyűjteménynek köszönhetően ma már könnyen áttekinthető. Magam végül ötvenkilenc olyan oklevelet találtam, amelyeknek mind eredeti példányuk, mind pedig a

¹⁰ БОТКА, 1829, 57.

¹¹ Kovachich, mint említettem, a 605., míg Botka a 637. oldalt idézte a Collectióból, ám a ma ismert két kötet egyike sem ekkora terjedelmű, egyikben sem történik utalás arra, hogy egy (legalább) kétkötetes gyűjtemény első része lenne, nem utolsósorban pedig egyik szöveg sincsen benne a kéziratokban.

¹² VAJK, 2018, 192 (34. jegyzet).

¹³ p. 608.

¹⁴ A kollekciónak 506. oldalán, lásd a Függelékben a 175. sz. oklevelet.

Hajnóczy-féle másolatuk jelenleg is a Draskovics-archívumban lelhető fel.¹⁵ Ezek a szövegek néhány kivételtől eltekintve magába a csornai kötetbe is bekerültek. Érdeemes azonban a példányok közötti különbségekre is felhívni a figyelmet. Azokat a másolatokat, amelyek ma is a Draskovics-levéltárban vannak, Hajnóczy minden esetben szignálta, ezenkívül feltüntette még a másolás dátumát, valamint rövidebb tartalmi kivonatokat is készített. Hogyan kerültek ugyanezen szövegek a saját gyűjteményébe? Ezek esetében is szerepel a másolás dátuma (jellemzően egy-két nap eltéréssel a grófi levéltárban maradt példányhoz képest), szerepel *ugyanaz* a tartalmi kivonat. Hiányzik ellenben a szignó – ezt könnyen magyarázhatjuk azzal, hogy felesleges volt a saját használatra készített kópiák esetében –, szerepel ellenben az oklevél anyaga (pergamen, avagy papír), a pecsét típusa, sok esetben a címzés, ezenkívül jegyzetek, például lakúnak vagy nehezen olvasható szavak esetében. Ez utóbbi adatok egyszer sem kerültek rá a Draskovics Jánosnál maradt példányokra, ami ismét csak könnyen indokolható azzal, hogy az eredeti példányok mellett vajmi kevés szükség lett volna rájuk. A saját gyűjteményébe nyolcvankilenc további okiratot másolt be a gróf levéltárából,¹⁶ ezekből, úgy tűnik, csak magának készített másolatot.

Lássuk ezek után, mit is árul el Hajnóczy oklevélgyűjtő tevékenységéről a kollekción. Említettem már, hogy az iratok jelenleg kronologikus rendben állnak, ám valójában proveniencia alapján érdemes őket csoportosítani. Csak hangsúlyozhatom, hogy a forráskutató tudós mindenekelőtt eredeti oklevelek lemásolására törekedett. Amennyiben ilyenek nem álltak a rendelkezésére, akkor egyes hiteles másolatokat, úgy tűnik, kellően megbízhatónak ítélt ahhoz, hogy róluk további leíratot készítve a gyűjteményébe helyezze őket. Azt a korabeli gyakorlatot, hogy a gyűjtők már korábban elkészült másolati kollektiókból emelték ki a számukra érdekes vagy fontos iratokat, láthatólag ritkán követte. Olyan másolatból, amelynek végén semmilyen proveniencia nem szerepel, kevés van a gyűjteményben.

A proveniencia szerinti csoportosításon túl – ám azzal szoros összefüggésben – Hajnóczy oklevélgyűjtő tevékenységét a hivatali pályáját követve is érdemes áttekinteni. Az 1770-es évek kópiáiból nehéz kiindulni, mert ilyenből kevés van a kollektióban. (A továbbiakban még kitérek rá, hogy ennek mi lehet az oka.) Ezek esetében jellemző

¹⁵ A másolatoknak általában nincsen külön jelzetük, hanem az eredeti példányokkal vannak egy palliumban. A szignatúrák időrendben haladva az alábbiak: MNL OL DF 233607., DF 233610., DF 233154., DF 233155., DF 283668., DF 283670., DF 233352., DF 233165., DF 233329., DF 233166., DF 233435., DF 233100., DF 233604., DF 233332., DF 233171., DF 233102., DF 233282., DF 233355., DF 233439., DF 233174., DF 233357., DF 233179., DF 233150., DF 233403., DF 233530., DF 233447., DF 233448., DF 233107., DF 233110., DF 233119., DF 233454., DF 233112., DF 233201., DF 233405., DF 233497., DF 233307., DF 233457., DF 233343., DF 233204., DF 233372., DF 233375., DF 233406., DF 276750., DF 233469., DF 233347., DF 233383., DF 233349., DF 233241., DF 233564., DF 233492., DF 233494., DF 233498., DF 233256., DF 233610., DF 233141., DF 233388., DF 233393., DF 276744., DF 233319., DF 233172.

¹⁶ Ezeket lásd a Függelékben.

leginkább hiteles másolatok, másolatgyűjtemények használata.¹⁷ Érdemes a másolások helyszíneire felfigyelni: Pozsony, Radvány, Nagyszalatna, Szokolca, Nyitra; kapcsolatba került a szintén Alsó-Magyarországon, Turóc megyében birtokos Ivánka családdal is, két irat legalábbis az ő levéltárukból származik. Mindezzel kapcsolatban azt fontos megjegyezni, hogy Hajnóczy ekkor Forgách Miklós nyitrai főispán titkára volt,¹⁸ a másolatok készítésére pedig – Pozsonyt leszámítva – éppen azokon a területeken került sor, ahol a Forgáchok birtokai is feküdtek, és ahonnan – modori születésű lévén – maga Hajnóczy is származott. Egy másolatból kiderül, hogy annak eredetijét éppen Nyitrán, egy, a megyei bíróság előtti perben mutatták fel – Hajnóczynak csakis az említett állása tehetette lehetővé az oklevél lemásolását.

Hajnóczy 1779-től kezdődően egészen 1785-ig Széchényi Ferenc mellett dolgozott, a Forgách Miklósnál töltött időhöz hasonlóan ismét grófi titkárként, később ügyvédként. Amellett, hogy többek között feladata volt az akkor (Sopron)horpácson őrzött könyvtár új könyvekkel való bővítése,¹⁹ folytatta a középkori okiratok másolását is. Nem a Széchényiek levéltárára támaszkodott, ebben ugyanis Mohács előtti oklevelek csak elvétve voltak,²⁰ jóllehet valószínűleg több annál, mint amit a Széchényi-levéltár állománya alapján feltételeznénk.²¹ Hozzáfért ellenben bizonyos régi diplomákhoz a soproni levéltárból, amelyeket a város hiteles másolatokban mutatott be a gróffal folytatott pereskedések során.²² A peraktákon kívül egyéb soproni iratokat kapott a soproni evangélikus líceum igazgatójának, Jonathan Wietorisnak a gyűjteményéből.²³ (Wietoris gyűjtéséből néhány évvel később, 1787-ben további másolatokat is vett, ám ezek már nem soproni vonatkozásúak voltak.)²⁴

1783 végén Széchényi Ferencet II. József a horvát bán helyettesévé és egyúttal a báni tábla elnökévé nevezte ki, a tisztségeket a gróf 1786-ig töltötte be.²⁵ Ebben az időben Hajnóczy is Horvátországban tartózkodott. Ekkor került kapcsolatba Draskovics János

¹⁷ Radványi János egy közelebről meg nem nevezett kollekcijáról van szó (lásd Függelék, 189. és 285. sz.), továbbá a valószínűleg Kéler Gottfriedtől kapott másolatokról (lásd uo., 4., 38., 87., 112., 113. és 165. sz.).

¹⁸ POÓR, 1998, 8–9; NÁDOR, 2005, 477. – Payr Sándor szerint Forgách szolgálatában főként a Nógrád megyei Gácson, a család kastélyában tartózkodott: PAYR, 1934, 7. (A pontos forrás megjelölése nélkül.)

¹⁹ KÓKAY, 1978, küil. 15–23.

²⁰ ÁLDÁSY, 1902, 316. – A Diplomatikai Oklevéltár anyaga megfelel az Áldásy-féle leírásnak, lásd a Q 173 fondszám alatt található iratokat.

²¹ Hajnóczy 1787-ben újabb eredeti iratokat másolt le, amelyek a gróf tulajdonában voltak, lásd Függelék, 3., 62. (ezt csak másolatból), 115., 131., 133., 134., 138., 150. és 214. sz. – Ezek az iratok egy kivételével utóbb a Múzeumi Törzssanyagba kerültek, az ún. Állagtalán oklevelek gyűjteményébe. Provenienciájukat Hajnóczy másolatai nélkül nem lehetne megállapítani.

²² A viszonylag nagyszámú másolatot e helyütt nem sorolom fel tételesen, ezeket a Függelékben lehet megtalálni. A másolatok egy része 1779-ben, egy másik csoportjuk 1782-ben, majd az utolsó kötegük 1783 tavaszán készült el.

²³ Függelék, 12., 18., 23., 31. és 119. sz. – Hajnóczy az 1760-as években (1767-ig) maga is a soproni líceum diákja volt (KOWALSKÁ–KANTEK, 2016, 85–86.). Wietorist ismerhette még abból az időből is, hiszen ő 1764-től már a líceum tanára volt (NÉMETH, 2007, 302.).

²⁴ Függelék, 92., 111., 136. és 225. sz.

²⁵ FENYŐ, 2011, 7.

gróffal, akinek nevéhez az első hazai szabadkőműves „alkotmány” (alapszabály) kidolgozása fűződik;²⁶ az ismertség révén bejutott a család levéltárába, ahol az 1784. év folyamán százharminckilenc középkori irat másolatát készítette el, egy-két kivételtől eltekintve eredeti példányok alapján. Ez az anyag alkotja a csornai kézirat legterjedelmesebb – és egyik legértékesebb – részét. Ezzel egy időben a báni táblán zajló perekben bemutatott középkori iratokról is gyűjtött másolatokat, jóllehet ezeket nem saját kezűleg írta le. Az egyik per az Erdődy család és egyes samobori²⁷ birtokosok között zajlott, az 1784-ben bemutatott aktákból hét középkori oklevél került a gyűjteménybe.²⁸ Egy másik hosszabb per a Bedekovics és a Zaversky család között folyt, ebből négy Mohács előtti kiadvány került a kollekcióba.²⁹ A harmadik perfolyam Jasztrebarszka³⁰ helység és Erdődy László gróf között zajlott, ebből Hajnóczy öt középkori okiratot másoltatott le, az előbbi periratokhoz hasonlóan 1784-ben.³¹

Széchenyi 1786-ban egy időre visszavonult a közéletől, Hajnóczyt pedig az uralkodó Szerém vármegye alispánjává nevezte ki.³² A szakirodalom hivatalviselésének időszakát – amely 1790-ig tartott – alaposan feldolgozta;³³ lakóhelye a megye székhelyén, Vukováron³⁴ volt. 1787-ben viszont többször is hosszabb időt töltött Kőszegen, illetve annak környékén, ahol olyan nagyszámú, jórészt eredetiben fennmaradt középkori oklevelet másolt le, hogy az jelentőségében a Draskovics-levéltárban készített kópiákhoz mérhető. Először az év tavaszán, májusban, Johann Strodler városbíró³⁵ révén hozzájutott egy olyan 16. századi kéziratához, amely Kőszeg különböző régi kiváltságleveleit tartalmazta; ebből harminc iratot másolt le.³⁶ Ugyanekkor hozzákezdett Zarkaházi Zarka Mihály – a Dunántúli Kerületi Tábla jegyzője³⁷ – családi levéltárának áttanulmányozásához is. Az év májusában, majd a munkát novemberben és decemberben folytatva ötvennégy eredeti középkori oklevelet írt le, és illesztette azokat a gyűjteményébe. Szintén 1787-ben, ismét csak Kőszegen leírt egyes, Széchenyi Ferenc tulajdonában lévő

²⁶ ABAFI, 1900, 73–92; H. BALÁZS, 1977, 220.

²⁷ Samobor (HR).

²⁸ Függelék, 14., 252., 258., 259., 266., 314. és 330. sz.

²⁹ Függelék, 190., 204., 229. és 233. sz.

³⁰ Jastrebarsko (HR).

³¹ Függelék, 235., 256., 257., 279. és 332. sz.

³² BÓNIS, 1954, 32; POÓR, 1998, 9; KOWALSKÁ–KANTEK, 2016, 114.

³³ BÓNIS, 1954, 40–53; SZELI, 1965, 41–59; KOWALSKÁ–KANTEK, 2016, 115–127.

³⁴ Vukovar (HR).

³⁵ A bíró közreműködésére lásd a Függelék, 60. sz. alatt idézett iratot. – A kötet Hajnóczy-féle leírása a Függelékben 35. sz. alatt idézett irat végén olvasható. – Johann Strodler neve a jakobinus mozgalommal kapcsolatban is felmerült, lásd BENDA, 1952, 57–58, vö. még uo. 66. – Bíróságára a városi tanács jegyzőkönyvei szerint 1787-ből egyébként nincsen adat: CHERNEL, 1877. 133., vö. még 130., 3. jegyz.

³⁶ A kötet jelenleg is megvan Kőszeg város levéltárában. Fotókópiája és színes szkennelt másolata megvan DF 262266. jelzeten az Országos Levéltárban.

³⁷ Hajnóczy ekként nevezi meg: Függelék, 117. sz. – Az adat más forrással is igazolható: SCHLAG, 2003, 289; CHERNEL, 1877, 145. – Johann Strodler bíróval együtt (vö. 35. jegyz.) tagja volt annak a kőszegi körnek, amely 1794-ben egy feljelentés nyomán a hatóságok látókörébe került: BENDA, 1952, 58.

eredeti iratokat,³⁸ illetve Wietoris néhány másolata is a kezébe került.³⁹ Két további, magánszemélyek tulajdonában lévő irat kópiája is ekkor jutott a gyűjteményébe.⁴⁰ A kézirat 1787 decemberében zárul, ennél később készült – datált – másolat nem került a kötetbe.

Most rátérünk arra, hogy a pusztán az oklevélgyűjtés kronológiájának és másolatok mintáinak megnevezésén túl mire nézvést pótolhatatlan forrás a kollekció. Tudvalevő, hogy a középkortörténet kutatói számára újkori másolatgyűjtemények leginkább akkor bírnak jelentőséggel, amennyiben azok olyan oklevélszövegeket is megőriztek az utókor számára, amelyek más formában nem maradtak fenn. E tekintetben a kéziratban három, jól elkülöníthető iratcsoport azonosítható. Az elsőbe a Zarka család levéltárának diplomái tartoznak, amelyből Hajnóczy ötvennégy kiadványt másolt le. Ezek több mint a fele, harminchárom irat, lappang. Mindaz, amit a Zarka-levéltárról tudunk, arra utal, hogy ezek az oklevelek nagy valószínűséggel a 19. század folyamán elkerültek a családi archívumból, és ezért nem jutottak a família más, máig fennmaradt okleveleivel együtt a Nemzeti Múzeumon keresztül az Országos Levéltárba.⁴¹ A második nagyobb csoportba a Draskovics-levéltár oklevelei tartoznak. Itt huszonhárom olyan kiadvány van, amelynek nincsen meg az eredeti példánya.⁴² Végül egy harmadik egységbe sorolom az 1784 folyamán a báni táblán zajló perekből lemásolt vagy lemásoltatott szövegeket. A három fentebb említett per aktáiból kettőnél egyetlen eredeti irat sem ismert, a harmadikból, amely a Zaversky és Bedekovics családok között zajlott, néhány oklevelet fenntartott az utóbbiak levéltára. Az iratok között több esetben is felmerül a hamisítás gyanúja. A perakták ráadásul több esetben nem csupán egy diplomát írtak át, kifejezetten hosszú oklevelekről van szó. E három, provenienciája szempontjából jól elkülöníthető csoport iratain kívül szétszórtan vannak még a gyűjteményben további oklevélszövegek, amelyeknek más emléküik egyelőre nem került elő.

A gyűjtemény azonban nemcsak a más formában fenn nem maradt oklevelek miatt jelentős, hanem fontos levéltártörténeti adatokkal is szolgál. Példaként hozhatók az egykori Múzeumi Törzsanyag egyes állagai. A Törzsanyag főként családi levéltárakból állt össze. Ezek provenienciája sokszor bejegyzésre került, így például tudjuk, hogy a vasvári káptalan egy 1275. évi kiadványa, ami két példányban is ránk maradt (1447. évi átírásban), egyfelől Jankovich Miklós, másfelől Nagy István gyűjteményéből került a Törzsanyagba. Azt viszont már csak Hajnóczynak köszönhetően tudjuk, hogy eredetileg mindkettő a Zarka-levéltárban volt.⁴³ A Törzsanyag nem meghatározott provenien-

³⁸ Vö. 21. jegyz.

³⁹ Vö. 24. jegyz.

⁴⁰ Függelék, 49., 62. sz.

⁴¹ Az iratcsoport kiadását és történetét külön tanulmányban készítem el. – A Zarka-levéltár az 1880-as évek közepén került a Nemzeti Múzeumba. Csontos János beszámolója szerint negyvenkét, Mohács előtti oklevél volt az anyagban: CSONTOSI, 1886, 191. A Diplomatikai Levéltár jelenleg harminchét iratot tart nyilván a család neve alatt, ebből Hajnóczynál tíznek szerepel a másolata.

⁴² Az iratok nem csak a DF-ből hiányoznak, de a jelenleg Zágrábban őrzött levéltárban sincsenek meg. – Az információt B. Halász Évának köszönöm.

⁴³ Függelék, 10. sz. – Hasonló uo. 120. sz.

ciájú állagaiból (pl. „Állagtalán fondok”, „Vétel útján bekerült iratok”) is jó néhány iratról kiderült, hogy a Zarka család birtokában voltak,⁴⁴ ahogyan több oklevelet Széchényi Ferenc tulajdonában lehetett azonosítani.⁴⁵ A más gyűjtőktől átvett vagy kapott másolatok akkor válnak fontossá, ha az adott kollekciónak ma nem ismert. Így például a soproni Wietorisnak legalább két másolatgyűjteménye volt, az egyik Sopronban őrzött iratokról készült, a másiknak ellenben nem volt lokális vonatkozása, ahhoz az anyaghoz nyilván közvetítők révén juthatott hozzá.⁴⁶ Kéler Gottfried gyűjtése igen szerteágazó lehetett, ez a Hajnóczynál szereplő néhány másolatból is kiderül.⁴⁷ A mindössze két alkalommal felbukkanó Radványi/Radvánszky János-féle kollekciónál⁴⁸ semmi bővebbet nem tudok. A család levél- vagy könyvtárában feltehetően több másolati kötet is lehetett, amelyeket egy évszázaddal később például Szilágyi Sándor is használt.⁴⁹ Ugyanígy elképzelhető azonban az is, hogy olyan oklevelekről van szó, amelyek nem kerültek a radványi archívum anyagával az Országos Levéltárba.⁵⁰

Bonyolultabb kérdést vet fel a Draskovicsok levéltárának sorsa. Említettem már, hogy abból a százharminckilenc oklevélből, amit Hajnóczy ebből az archívumban másolt le, huszonhárom lappang. Ezen kívül is van azonban még legalább huszonegy olyan diploma,⁵¹ amelyet szintén kallódónak minősíthetnénk. Csakhogy mind a huszonegy Hajnóczy-féle másolatnak található eredeti oklevélben fennmaradt párhuzama az Országos Levéltár Diplomatikai Adatbázisában, csak épp nem a Draskovics-, hanem az Orsics-levéltár részeként. Ez utóbbi fond története önmagában érdekes; most csak a tanulmány szempontjából fontos dolgokat összefoglalva: egy kivételével⁵² a „Q 253” törzsszám alá sorolt okiratok két nagyobb vásárlás eredményeképp kerültek az OL tulajdonába. Egyik részét 1895-ben vásárolták meg az egy évvel korábban elhunyt Nagy Imre (1822–1894) történész özvegyétől, ezek esetében az sem világos, egyáltalán mikor voltak (voltak-e valaha is) az Orsics-levéltárban, mert annak legkorábbi elenchusaiban nincs nyomuk.⁵³ Másik részét magától az Orsics családtól vásárolták – ez utóbbi anya-

⁴⁴ Függelék, 41., 52., 115., 217., 253., 335. és 336. sz.

⁴⁵ Vö. 21. jegyz.

⁴⁶ Hajnóczynak egy Kovachich Márton Györgyhöz írt levele alapján okkal feltehető, hogy Wietoris kéziratjai (vagy azoknak legalábbis egy része) Széchényi Ferenchez kerültek (KOLLÁNYI, 1902, 225.). Ezeknek egy részét felsorolja NÉMETH, 1942, 301–303.

⁴⁷ Függelék, 4., 5., 38., 87., 112., 113. és 165. sz. – Kéler kéziratjai jórészt az OSZK-ban vannak (KOSÁRY, 1980, 581.), ezek azonban tudomásom szerint feltáratlanok.

⁴⁸ Függelék, 189. és 285. sz.

⁴⁹ EOE I, VII. és 187.

⁵⁰ Ez a feltevés olyan oklevelekkel igazolható, amelyek szintén az egykori radványi levéltár részei voltak, ám jelenleg a Besztercebányai Állami Levéltárban találhatóak: DF 268898., DF 268899., DF 268900. – Köszönöm Szabó András Péternek, hogy erre a lehetőségre felhívta a figyelmemet és megküldte az oklevelek jelzeteit is.

⁵¹ Jó eséllyel idesorolható még a Függelék 222. sz. alatt található oklevél is.

⁵² A DL 44879. sz. oklevélről van szó, amely még mindig a Múzeumi Törzsszanyag „Q 10” törzsszáma alatt van nyilvántartva.

⁵³ Ezt a fontos adatot B. Halász Éva kolléganőmnek, aki az Orsics és Draskovics levéltárak anyagával régóta foglalkozik, ezúton is köszönöm.

got 1898-ban regisztrálták a Múzeumi Levéltárban.⁵⁴ A Draskovics-levéltár egykori okleveleivel szövegszerű párhuzamot mutató huszonegy említett diploma mindegyike a Nagy Imre-féle vétel része volt.

Akár az Orsics-levéltárból, akár máshonnan került a közel két tucat irat a jeles 19. századi oklevélkutató-történész birtokába, össze kellett vetnem őket Hajnóczy másolataival. A huszonegy okiratból tizenhat esetben vagy rövid, vagy könnyen olvasható szövegekről volt szó, így azokhoz Hajnóczy nem fűzött külön jegyzetet, legfeljebb a pecsétek számát jegyezte fel. Öt esetben azonban olyan megjegyzések álltak a másolatok végén, amelyek kétségtelenné tették, hogy a Hajnóczy által még a Draskovicsok levéltárában látott iratok közül legalább a szóban forgó huszonegy irat az eredeti őrzőhelyéről elkerült,⁵⁵ hogy aztán akár az Orsics-levéltáron keresztül, akár más módon, egy évszázaddal később Nagy Imre tulajdonába kerüljön. Magától értetődik, hogy a Hajnóczy másolatainak ismerete nélkül az iratok provenienciáját bajosan lehetne kideríteni. Így is megválaszolatlan a kérdés, hogy vajon az özvegytől megvásárolt 282 középkori oklevélből⁵⁶ hány további származhatott a Draskovics-anyagból.

Kérdés végül, hogy vajon miként helyezzük el a kollekción Hajnóczy forráskutatói életművében. Kovachich, mint utaltam rá, a *Collectio Hajnóczyana* „I.” köteteként hivatkozott rá 1800-ban. Kérdés, hogy az anyagot Hajnóczy halála után rendszerezték-e (esetleg maga Kovachich, akivel hosszú időn át közeli munkakapcsolatban volt),⁵⁷ vagy erre még az 1790-es évek első felében sor került. A probléma az OSZK Fol. Lat. 2268. sz. kéziratának már említett tartalma alapján könnyűszerrel megválaszolható. Abban Hajnóczy egy saját korábbi gyűjteményét idézván abból konkrét oldalszámokat adott meg, amelyek minden esetben egyeznek a csornai kötet ma is olvasható paginálásával. Világos tehát, hogy ez a kézirat az 1790-es évek elején már készen volt, és mivel azt maga a szerző is „*Collectio Hajnóczyana*” névvel illette, ez lehetett akkoriban a legfontosabb másolatgyűjteménye. Felmerülnek persze újabb kérdések. Vajon utóbb, a 18. század legvégén, immár néhány évvel a jakobinus mozgalom bukása után, hány kötetbe volt rendezve az oklevélgyűjtemény? Ha Kovachich a csornai kéziraatra I. kötetként utalt, lehetett-e vajon a ma Fol. Lat. 2268. jelzeten nyilvántartott manuscriptum, az 1790-es évekbeli másolatok csoportja, a kollekción II. kötet? Vagy további lappangó

⁵⁴ S. N., 1898, 185.

⁵⁵ Az oklevelek az alábbiak: 1. DL 44879. – A Hajnóczy-féle másolatban (DF 286775., pag. 504.) látható lakúna az eredeti példány nehezen olvasható szakasza alapján magyarázható. 2. DL 49489. – A másolatban Hajnóczy által külön feljegyzett, hibás „ad molendinos” alak (DF 286775., pag. 855.) az eredetiben is így áll. 3. DL 49474. – Az oklevél több helyütt szakadt, ezek a helyek Hajnóczynál ki vannak pontozva (DF 286775., pag. 859.). A másolat elkészítése után a lakúnákat kijavította egy 1505. évi átíratból, amely szintén megvan a Nagy Imre-féle anyagban DL 49391. jelzet alatt. 4. DL 49478. – A másolat végén álló megjegyzés (DF 286775., pag. 868.) szerint a Draskovics-levéltárban megvolt az oklevél 1508. évi átírata is. Ez ma szintén a Nagy Imre-anyagban található DL 49392. jelzeten. 5. DL 49494. – A két Hajnóczynál jelzett lakúna, valamint egy utólagos betoldásra utaló megjegyzés alapján (DF 286775., pag. 905.) a másolat az idézett eredetiről készült.

⁵⁶ S. N., 1895, 168.

⁵⁷ V. WINDISCH, 1968, 120.

kéziratokkal is kell számolnunk? Mindezekre egyelőre nincs válaszom. Ám Hajnóczynak nem csupán az 1787-et követően folytatott forráskutatói munkája nem feldolgozott, valójában nem tisztázott forrásgyűjtő munkájának kezdeti időszak sem. A Cornidesszel folytatott levelezéséből ugyanis az derül ki, hogy legkésőbb 1782 tavaszán már több száz oklevél másolatával rendelkezett.⁵⁸ A csornai kéziratban azonban ennek alig van nyoma: legfeljebb hatvan diploma másolata származhat 1783 előtről, de ebben a számban már az összes olyan egyszerű másolat is benne van, amelynek elkészültéről nincsen konkrét adat. A valódi szám tehát a hatvannál bizonyára jóval kevesebb. Az OSZK két gyűjteménye 1770–1780-as évekbeli másolatokat, miként már jeleztem, egyáltalán nem tartalmaz. Mivel egyelőre szinte semmilyen oda vonatkozó szöveg- emlékkel nem rendelkezünk, valójában a „pályakezdés” éveivel kapcsolatban még inkább a sötétben tapogatózunk, mint ami az 1787 utáni gyűjtőmunkáról elmondható.

Függelék

(Hajnóczy József Sopronban őrzött oklevélgyűjteményének táblázatos tartalma)

A Hajnóczy-kollekció tartalma az itt következő táblázatban tekinthető át. Ennek összeállításánál az alábbi szempontokat tartottam szem előtt.

Tételszámok: Az első oszlopban numerus kurrens rendben számoztam be a tételeket. Ennek egyrészt a struktúra megteremtése volt a célja, másrészt az egyes oklevelekhez illesztett keresztutalók is így követhetőek a legkönnyebben. Ugyanebben az oszlopban adtam meg azt is, hogy az adott okirat a kollekción melyik oldalán kezdődik. A pageszámok az Országos Levéltár mikrofilmjéről készített fotókon, amelyek a Diplomatikai Fényképgyűjteményben DF 286775. számon érhetőek el, néhány esetet leszámítva jól olvashatók, így az oklevelek különösebb nehézség nélkül megtalálhatók. Mivel azonban az online DL–DF-adatbázisban a képkockák számokkal is el vannak látva, a jobb áttekinthetőség kedvéért jelzem, hogy a képek az 1.-től a 845. oldalig a megfelelő sorrendben lettek feltöltve – ez az 1.-től az 1651. diáig terjedő részt foglalja magában. Ezt követően az 1653. képtől az 1889. kockáig másodjára is lefilmezett oldalak állnak – a lapok helyes sorrendje a 846. oldaltól az 1891. diáig folytatódik egészen az utolsó, 2147. képkockáig. E helyütt kell megjegyezni azt is, hogy a 629., 687., 707., 709., 713., 716., 727. és 729. oldalokról készített képek – úgy tűnik, a filmezőgép hibája miatt – egyáltalán nem érhetőek el az online-adatbázisban; ezek tartalmát a soproni levéltárban az eredeti példány alapján ellenőriztem.

⁵⁸ Soós, 1985, 100.

Dátum: A kelezéseket értelemszerűen a másolatok alapján oldottam fel. Minden esetben törekedtem arra, hogy a DL–DF-adatbázisban felkutassam az eredeti példányokat is. Amennyiben a másolatból feloldott dátum alapján a kiadvány további példányait az adatbázisban nem találtam, igyekeztem azt további módszerekkel is ellenőrizni. Ezek magukban foglalták a *quarta/quinta*, *quarto/quinto* szavak könnyű felcserélhetőségéből adódó hibás kelezések kizárását, az ünnepnevek előtti *ante*, illetve *post* szavak esetleges cseréjét. Mivel Hajnóczy a legtöbb másolat szövegének végén szerencsés módon megadta annak lelőhelyét is, lehetővé vált egy-egy oklevél meglétének ellenőrzése mindazon esetekben, amelyekben az adott archívum anyaga utóbb bekerült a DL–DF-adatbázisba. Káptalani és konventi méltóságsorokat – amennyiben voltak – szintén használtam a kelezés ellenőrzéséhez. A lappangó eredeti példányok felkutatásában számos esetben segítettek az okmánytárak is, különös tekintettel a Szentpétery-féle Kritikai jegyzékre, valamint az Anjou- és Zsigmondkori Oklevéltárakra. Az egyértelműen hibás kelezéseket minden esetben jeleztem.

Transsumptomok: Hajnóczy a másolatok készítése során a korabeli gyakorlat szerint járt el, az átírt okleveleket nem emelte ki az átíró diplomákból, hanem ezeket egy egységként kezelte. Magam az átírt oklevelek dátumait is értelemszerűen megadtam az egyes tételeken belül, mégpedig általában kronológiai sorrendben. Amennyiben egy diplomában csak egy oklevél került átírásra, a transsumpmáló kiadvány dátumához nem illesztettem külön magyarázó jegyzetet. Amennyiben azonban egy oklevélben több régebbi kiadványt is átírtak, minden esetben jegyzetben utaltam arra, hogy pusztán egyetlen régebbi irat többszöri hitelesítéséről volt szó, vagy különböző, egymástól független diplomákat erősítettek meg. Utóbbi esetén megadtam az oklevél felépítését is. E helyütt hívom fel a figyelmet arra, hogy a tartalmilag, azaz röviden, pontos dátum nélkül átírt vagy csupán megemlített okleveleket a táblázatban nem tüntettem fel önálló egységként.

Kiadók: Az uralkodók, továbbá az egyházi és világi főméltóságok minden esetben névvel és tisztségükkel együtt szerepelnek. A káptalanok, a konventek, a megyék, valamint a városok esetében ellenben csak a testületek nevét adtam meg. Magánoklevelek esetében a kiadó értelemszerűen névvel van megnevezve.

Lelőhelyek: Hajnóczy az általa másolt okleveleknél minden esetben megadta, hogy azok elkészítésére hol és mikor került sor, miként azt is, hogy a mintapéldány eredeti oklevél, hiteles másolat, netán csupán egyszerű másolat volt. Ezeket a záradékokat kivonatolva adom közre; a bejegyzésekben szereplő évszámok értelemszerűen a kópia készültének időpontját jelzik. Az egyszerű másolatokat Hajnóczy általában más gyűjtőktől vette át, ezeket *copia simplex* megjegyzéssel láttam el.

Eredeti példányok: Ezek esetében sajnos nem volt módom teljesen következetesen eljárni. Háromféle lehetőséggel kellett számolnom. Bizonyos esetekben a Hajnóczy által

konkrétan használt példány azonosítható volt a Diplomatikai Gyűjtemények segítségével. Egy másik halmazt azok az okiratok képeztek, amelyeknek ma ismert eredeti példányuk, ám Hajnóczy biztosan nem azt, hanem annak pl. egy későbbi másolatát használta, amelyről ma már nem lehetett megállapítani, miféle kapcsolatban áll a ma ismert originális oklevéllel. Végül egy további problémát azok a diplomák jelentettek, amelyeknél feltételezhető volt a ma regisztrált eredeti irat vagy iratok használata, de nem tudtam kétséget kizáróan igazolni. A táblázat összeállítás után végül úgy döntöttem, hogy amennyiben a Hajnóczy-féle másolat szövegét eredeti oklevélként – vagy eredeti oklevélben – megtaláltam, azt minden esetben feltüntettem, akkor is, ha Hajnóczy bizonyíthatóan nem jutott ahhoz hozzá. Vitán felül ez a módszer a leginformatívabb, ugyanakkor lábjegyzetekben módomban állt magyarázatokat fűzni a mintapéldány felhasználásával kapcsolatos bizonytalanságokra is.

Az eredeti példányok jelzetei kapcsán feltűnhet, hogy függetlenül attól, hogy az adott oklevelet a Magyar Országos Levéltár vagy másik intézmény őrzi, minden esetben elsőként a DL-, illetve a DF-számot adtam meg. Az utóbbiak esetében ezzel eltértem pl. az Anjou-, illetve a Zsigmondkori Oklevéltár közlési elveitől. Döntésemet azzal magyarázom, hogy egyrészt a Diplomatikai Gyűjtemény anyagában e jelzetek alapján kereshető vissza legkönnyebben egy-egy oklevél, másrészt a Fotógyűjteményben elérhető kiadványok jelzetei a mikrofilmezés időpontja óta akár több alkalommal is megváltozhattak. Ezek ellenőrzése nem állt módomban.

A tartalommutatóban alkalmazott rövidítéseket (a könyvtárak és levéltárak rövidítéseit) lásd az Irodalomjegyzékben.

cop. = copia

cs. = család

gyűjt. = gyűjtemény

kápt. = káptalan

konv. = konvent

lt. = levéltár

m. = megye

mlt. = magánlevéltár

orig. = original(is/e)

p. = pagina

pld. = példány

prép. = prépostság

s. a. = sine anno

s. d. = sine dato

s. n. = sine nomine

ua. = ugyanaz

uo. = ugyanott

v. = város

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
1. (p. 1.)	1199.	Imre király	[copia simplex]	–
2. (p. 3.)	1199. ⁵⁹	Imre király	Sopron v. által bemutatott másolat, 1783.	DF 201636. (Sopron v. lt.)
3. (p. 5.)	1237.	Veszprémi kápt.	Széchenyi Ferenc tulajdonában, orig.	DL 40015. (Múz. Ta.)
4. (p. 7.)	1226.	Esztergomi kápt.	Kéler Gottfried másolata, ⁶⁰ s. d.	DL 71337. (Forgách cs., gimesi lt.)
5. (p. 11.)	1244. ápr. 22.	IV. Béla	Radványi János, 1777. ⁶¹	DL 84669. (Radvánszky cs., radványi lt.) ⁶²
6. (p. 15.)	1263.	IV. Béla	„Ex actis in negotio Vag-Ujhellyiensis”, 1777. ⁶³	DF 207084. (PBFL, Capsarium)
7. (p. 20.)	1268.	IV. Béla	[copia simplex]	DF 248542. (Eszt. érseki lt.) ⁶⁴
8. (p. 25.)	1270. dec. 3. ⁶⁵ 1274. máj. 31.	(Kun) Erzsébet, IV. László	Szontagh Mihály tulajdonában, 1777. ⁶⁶	DL 48355. (Üchtritiz-Amadé cs. lt.)
9. (p. 31.)	1274. aug. 21.	IV. László	Ivánka Dániel, 1778., orig.	DL 65661. (Ivánka cs. lt.) ⁶⁷

⁵⁹ Az előbbivel egyező oklevél.

⁶⁰ A sine dato másolat a leírás szerint egy Bél Mátyás által leírt kópiáról készült, amely Gimesi Forgách Pál (1696–1759) pozsonyi prépost, váradi kanonok közvetítésével jutott el hozzá. Az eredeti példány provenienciája alapján Bél másolata valóban az eredeti alapján készülhetett.

⁶¹ Kiegészítve 1778-ban Kéler Gottfried másolatából.

⁶² Hiteles másolat. A Hajnóczynál idézett hitelesítő záradék alapján ez volt a kollekcijába bekerült kópiának a mintája. – IV. Béla 1244. évi oklevele megvan ugyanezen levéltárban Zsigmond király 1404. évi átíratában (a budai káptalan 1450. évi transsumptomában), eredetiben (DL 84715.). Ennek tartalma szintén bekerült Hajnóczy gyűjteményébe, lásd 90. sz. – Az oklevél eredeti példánya: DL 72302. (Madách cs. lt.).

⁶³ Hajnóczy Forgách Miklós nyitrai főispán titkáráként juthatott hozzá az oklevél szövegéhez. Az úrbéri perben, amelyre a kollekciónban még egy másik helyen is hivatkozás történik (129. sz.), feltehetően valamilyen másolatot mutattak be.

⁶⁴ A budai káptalan 1347. évi átíratában. – A további példányokat és ezek kapcsolatát lásd RA I/3.1577. sz.

⁶⁵ A másolatban hibásan 1273. év áll, vö. RDDA, 63–64. (88. sz.).

⁶⁶ A Szontagh-féle másolat – feltehetően a végén álló megjegyzésből következtetve – állítólag az eredeti alapján készült. Szintén őrá hivatkozik a kollekción két másik tétele is: 211. és 339. sz.

⁶⁷ Utolsó kiadása – amely az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzékében (RA II/2-3.) sem szerepel: JERŠOVÁ, 1937, 173. (A monográfia a [Draskóci és Jordánföldi] Ivánka család történetét tárgyalja, és oklevéltár is tartozik hozzá – Szabó András Péternek ezúton is köszönöm, hogy e műre felhívta a figyelmemet!)

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
10. (p. 33.)	1275. 1425. jún. 25. ⁶⁸ 1447. febr. 6.	Vasvári kápt. Zsigmond király Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, 1787., orig., két példány. ⁶⁹	DL 44449. (Múz. Ta., Nagy István gyűjt.) DL 43637. (Múz. Ta., Jankovich-gyűjt.)
11. (p. 39.)	1277.	IV. László	[copia simplex]	–
12. (p. 41.)	1277. ⁷⁰	IV. László	Jonathan Wietoris másolata, ⁷¹ s. d.	DF 201646. ⁷² (Sopron v. lt.)
13. (p. 45.)	1279. 1328. máj. 1.	Vasvári kápt. Vasvári kápt.	<i>Abschriften der Statt Günß</i> , 1787.	DF 262266. ⁷³ (Köszeg v. titkos lt.)
14. (p. 47.)	1274. ⁷⁴	IV. László	Az Erdődy család szamobori birtokosok elleni perének aktájából, 1784. ⁷⁵	Erdődy cs. galgóci lt. ⁷⁶
15. (p. 49.)	1295.	zalai konv.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233154. (Drasković cs. lt.)
16. (p. 51.)	1308.	Újudvari keresztes konv.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233155. (Drasković cs. lt.)
17. (p. 53.)	1313. febr. 18. 1393. jan. 8.	Zalai konv. Zalai konv.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 42533. (Múz. Ta., Zarka cs. lt.)
18. (p. 55.)	1277. 1313. okt. 20.	IV. László I. Károly	Jonathan Wietoris másolata, s. d.	DF 201688. (Sopron v. lt.)

⁶⁸ Az oklevélben foglalt további tartalmi átiratokat lásd ZsO XII. 750. sz.

⁶⁹ A két példány közül az alapszöveget a vasvári káptalan 1447. évi átirata adta (DL 44449.), amelyet lemásolása után összeolvasott az abban foglalt 1425. évi Zsigmond-oklevél eredeti példányával (DL 43637.). – Vö. ZsO XII. 750. sz.

⁷⁰ Az előbbivel egyező oklevél.

⁷¹ Jonathan Wietoris (1738–1802) a soproni evangélikus líceum tanára 1764-től, rektora 1785-től 1794-ig; meghalt Sopronban 1802. október 31-én. – NÉMETH, 1942, 300–303. (Wietoris főként Széchényi Ferenc révén utóbb a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába jutott kéziratának felsorolásával. Vö. még 46. jegyz. is). – A soproni városi levéltár anyagából készített több másolata is helyet kapott Hajnóczy kollekcójában, lásd még 18., 23., 31. és 119. sz.

⁷² Említendő, hogy Hajnóczynál megvan ugyanezen oklevél Károly-kori átírása is, szintén Wietoris másolata után (lásd alább 18. tétel). Lehetséges, hogy IV. László oklevelének másolata az átírás alapján készült.

⁷³ Eredeti példányát lásd uo. DF 262247.

⁷⁴ A másolatban hibásan: 1284., a helyes dátum: RA II/2–3, 2565. sz.

⁷⁵ A másolat végén Hajnóczy kezétől: „Descriptum ex processu Zamoboriensi per Franciscum Kaufmann et collatum 5^a Martii 1784^a. – A per folyamán állítólag az eredeti függőpecsétetes oklevelet mutatták be a báni táblán.

⁷⁶ Lásd RA II/2–3, 2565. sz.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
19. (p. 59.)	1316(?). jan. 7. 1316(?). febr. 4.	I. Károly Zalai konv.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i> ⁷⁷
20. (p. 63.)	1316.	Vasvári kápt.	Sopron v. másolata, 1779.	DF 201685. (Sopron v. lt.)
21. (p. 65.)	1316.	Vasvári kápt.	Sopron v. másolata, 1779.	DF 201686. (Sopron v. lt.)
22. (p. 67.)	1317. szept. 30.	I. Károly	Sopron v. másolata, [1779.]	DF 201723. ⁷⁸ (Sopron v. lt.)
23. (p. 69.)	1317. okt. 28.	I. Károly	Jonathan Wietoris másolata, s. d.	DF 201693. (Sopron v. lt.)
24. (p. 73.)	1320. aug. 1. ⁷⁹ 1321. febr. 26.	Lampert országbíró I. Károly	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 283668. (Drasković cs. lt.)
25. (p. 79.)	1322. okt. 6.	Zalai konv.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233156. (Drasković cs. lt.)
26. (p. 81.)	1321. febr. 22. 1322. jan. 28. 1323. nov. 22.	Boszniai kápt. I. Károly I. Károly	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 283670. (Drasković cs. lt.)
27. (p. 85.)	1324. márc. 28.	Győri kápt.	Sopron v. másolata, 1779.	DF 201709. (Sopron v. lt.)
28. (p. 87.)	1326. szept. 8.	Mikcs szlavón bán	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 283671. (Drasković cs. lt.)
29. ⁸⁰ (p. 89.)	1327. jan. 19.	I. Károly	Sopron v. másolata, 1783.	DF 201723. (Sopron v. lt.)
30. ⁸¹ (p. 93.)	1327. jan. 19.	I. Károly	Sopron v. másolata, 1779.	DF 201723. (Sopron v. lt.)
31. (p. 95.)	1338. márc. 16.	I. Károly	Jonathan Wietoris másolata, s. d.	DF 201751. (Sopron v. lt.)
32. (p. 99.)	1339. ápr. 19.	I. Károly	Sopron v. másolata, 1783.	DF 201753. (Sopron v. lt.)

⁷⁷ Vö. AOkt IV. 89/223a és uo. 93/235a., az oklevél 1318 és 1320 közé datálásával. Az 1316. év szinte bizonyosan hibás, hiteles adatok szerint ugyanis ekkor Moka és Lövv István a jókői várnagyok (Arch. 1301–1457, I, 334.). Az 1318-as évet talán Treutel Miklós temesi ispánságának kezdetéhez (uo. 202.) kötötték az Anjou-oklevéltár kiadói. Treutel jókői várnagyságára egy 1320. évi oklevélen kívül (uo. 334.) nem ismert más primer adat.

⁷⁸ A szöveget a soproniak kétségekívül I. Károly 1327. évi átíratából vették át (lásd alább 29. és 30. sz.), de a város levéltárában az 1317. évi Károly-oklevél is megvan: DF 201687.

⁷⁹ Ebben az oklevélben – egyes, főként formulás részek elhagyásával – az országbíró átírta a saját, 1320. június 13-án a titeli káptalanhoz intézett oklevélét, illetve a káptalan jelentését, ez utóbbit dátum nélkül. – AOkt V, 809., 810. sz., AOkt VI, 48. sz.

⁸⁰ Vö. 22. sz.

⁸¹ Vö. 22. sz. – Az oklevél a 29. sz. tétellel egyezik.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
33. ⁸² (p. 101.)	1339. ápr. 19.	I. Károly	Sopron v. másolata, 1783.	DF 201753. (Sopron v. lt.)
34. (p. 103.)	1340. jan. 16.	I. Károly	Sopron v. másolata, 1782.	DF 201756. (Sopron v. lt.)
35. (p. 105.)	1341. nov. 10.	I. Károly	<i>Abschriften der Statt Günß</i> , 1787.	DF 262266. ⁸³ (Köszeg v. titkos lt.)
36. (p. 107.)	1347. ápr. 13.	I. (Nagy) Lajos	ua.	DF 262266. ⁸⁴ (Köszeg v. titkos lt.)
37. (p. 109.)	1346. júl. 6. 1347. okt. 22.	I. (Nagy) Lajos I. (Nagy) Lajos	[copia simplex] ⁸⁵	DL 3850. (MKA, Acta eccl., két példány)
38. (p. 113.)	1347. nov. 2.	Várad v.	Kéler Gottfried másolata, 1777.	DF 285820. (Pécsi Püspöki lt., Klimó-gyűjt.)
39. (p. 115.)	1348.	Késmárk v.	Jonathan Wietoris másolata, 1787.	<i>lappang</i> ⁸⁶
40. (p. 117.)	1348. nov. 11.	(Raholcai Tót) Lőrinc vasi és soproni ispán	<i>Abschriften der Statt Günß</i> , 1787.	DF 262266. (Köszeg v. titkos lt.)
41. (p. 119.)	1329. jan. 7. 1352. jún. 17. ⁸⁷	I. Károly I. (Nagy) Lajos	Zarka Mihály tulajdonában, 1787., orig.	DL 41185. (Múz. Ta.)
42. (p. 123.)	1353. aug. 13.	I. (Nagy) Lajos	<i>Abschriften der Statt Günß</i> , 1787.	DF 262266. (Köszeg v. titkos lt.)
43. (p. 125.)	1353. nov. 30.	(Gilétfi) János lékai várnagy	ua.	DF 262266. ⁸⁸ (Köszeg v. titkos lt.)
44. (p. 127.)	1361. nov. 10. ⁸⁹	I. (Nagy) Lajos	„Protocolum sub littera C” ⁹⁰	DL 5090. (MKA, Neoreg.)
45. (p. 128.)	1206.	II. András	ua.	DL 45. (MKA, Neoreg.)

⁸² Az oklevél a 32. sz. tétellel egyezik.

⁸³ Az oklevél eredeti példánya is megvan ugyanott: DF 262188.

⁸⁴ Az oklevél eredeti példánya is megvan ugyanott: DF 262250.

⁸⁵ A másolat *copia simplex*. – Megjegyzendő, hogy a másolatot író kéz egy, ugyanezen oklevélről készült másik kópián is azonosíthatónak tűnik: DF 280602. (Fejér Megyei Levéltár, DL 23.)

⁸⁶ Két további újkori másolata ismert a szövegnek, lásd AOKlt XXXII, (1347) 932. sz.

⁸⁷ Nagy Lajos oklevelében át van írva még a vasvári káptalannak Károly 1329. január 7-i parancsára adott válasza (dátum nélkül), valamint Károlynak a káptalan jelentésének ismeretében kiadott privilégiuma (dátum nélkül). Ezek lehetséges datálásáról lásd AOKlt XIII, 59. sz. és 666. sz.

⁸⁸ Eredeti példánya is megvan ugyanott: DF 262251.

⁸⁹ Az 1364. július 5-i megerősítésnek csak az első szavait írták le, utalással a Tripartitum II. könyvének 14. címére.

⁹⁰ Ezt a protocollumot nem tudtam azonosítani. Figyelemre méltó, hogy az oklevelek Lajos király 1353. évi kiadványát leszámítva egytől egyig pozsonyi vagy Pozsony megyei vonatkozásúak.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
46. (p. 131.)	1253. júl. 1.	Pozsonyi kápt.	ua.	DL 380. (MKA, Neoreg.)
47. (p. 132.)	1335. júl. 13.	I. Károly	ua.	DL 2939. (MKA, Neoreg.)
48. (p. 133.)	1353. jún. 11. ⁹¹ 1353. jún. 26. ⁹²	I. (Nagy) Lajos I. (Nagy) Lajos	ua.	DL 4369 (MKA, Neoreg.)
49. (p. 143.)	1358. szept. 1.	Kont Miklós nádor	Croneker János magyargencsi birtokos ⁹³	<i>lappang</i>
50. (p. 145.)	1358. jan. 24.	(Paksi) Leusták szlávón vikárius	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 41332. (Múz. Ta., Zarka cs. lt.)
51. (p. 149.)	1358. aug. 16.	Turóci konv.	Ivánka Dániel tulajdonában, orig., 1778. ⁹⁴	DL 65667. (Ivánka cs. lt.)
52. (p. 151.)	1355. okt. 5. 1360. jún. 1.	András királynéi tárnokmester Vas m.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 41430. (Múz. Ta.)
53. (p. 152.)	1324. jan. 18. 1324. márc. 11. 1324. ápr. 27. 1361. ápr. 9. ⁹⁵	I. Károly Pozsonyi kápt. I. Károly I. (Nagy) Lajos	[copia simplex]	DL 56744. (Jeszenák cs. lt.) ⁹⁶
54. (p. 161.)	1331. ápr. 28. 1331. jún. 20. 1331. okt. 6. 1342. okt. 9. 1354. szept. 29.	I. Károly I. Károly I. Károly I. (Nagy) Lajos I. (Nagy) Lajos ⁹⁷	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233098. (Drasković cs. lt.)
55. (p. 167.)	1364. ápr. 28.	Zalai konv.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233352. (Drasković cs. lt.)

⁹¹ A kéziratban hibásan 1333. év áll.

⁹² Az 1364. december 28-i megerősítésnek csak az első szavait írták le, utalással a Tripartitum II. könyvének 14. címére.

⁹³ A záradék szövege: „Anno 1787 die 19 Martii in Nemeskér ex originali mecum a Ioanne Croneker Magyar-Gencsiensi eiusdem possessoris communicato per me, dominum Prusinszky et dominum Dallos collatum.” – Dallos Márton Széchényi Ferenc levéltárának rendezője volt (ÁLDÁSY, 1902, 286.), Prusinszky József (1741–1805) pedig Sopron vármegye esküdt ülnöke, szilsárkányi birtokos, ismert alakja a dunántúli evangélikus közéletnek.

⁹⁴ Összeolvassa Kaprinai Istvánnal (cum patre Kaprinay collatum) – talán a Kaprinai-gyűjtemény egy másolatáról van szó.

⁹⁵ A másolat végén szerepel Lajos király 1365. január 25-i megerősítő záradéka is, amely a Jeszenák-levéltár eredeti példányán is olvasható.

⁹⁶ A leszármazást lásd AOKt VIII, 30., 100., 202. sz.

⁹⁷ A másolat végén szerepel Lajos király 1364. február 26-i megerősítő záradéka is, amely az eredeti példányon is olvasható.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
56. (p. 169.)	1366. jún. 10.	Kont Miklós nádor	Sopron v. által bemutatott másolat, 1783.	DF 201824. (Sopron v. lt.)
57. (p. 171.)	1366. febr. 23.	Pannonhalmi konv.	Sopron v. által bemutatott másolat, 1782.	DF 201822. (Sopron v. lt.)
58. (p. 173.)	1367. febr. 1.	I. (Nagy) Lajos	<i>Abschriften der Statt Günß</i> , 1787.	DF 262266. ⁹⁸ (Köszeg v. titkos lt.)
59. (p. 175.)	1367. dec. 8. 1450. jún. 26.	Vasvári kápt. Vasvári kápt.	Rajcsányi Ádám másolata, 1783. ⁹⁹	DL 5630. (MKA, Acta eccl.)
60. (p. 183.)	1374. nov. 14.	Erzsébet királyné	<i>Abschriften der Statt Günß</i> , 1787.	DF 262266. ¹⁰⁰ (Köszeg v. titkos lt.)
61. (p. 185.)	1374. nov. 14.	Erzsébet királyné	ua.	DF 262266. (Köszeg v. titkos lt.)
62. (p. 187.)	1376. okt. 11. 1376. okt. 15. ¹⁰¹	Somogyi konv. Garai Miklós nádor	Széchényi Ferenc tulajdonában, cop., 1787. ¹⁰²	DL 42020. (Múz. Ta.)
63. (p. 199.)	1381. máj. 9.	Zalai konv.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233165. (Drasković cs. lt.)
64. (p. 201.)	1381. aug. 22. 1381. szept. 20.	I. (Nagy Lajos) Vasvári kápt.	<i>Abschriften der Statt Günß</i> , 1787.	DF 262266. ¹⁰³ (Köszeg v. titkos lt.)
65. (p. 205.)	1381. aug. 22.	I. (Nagy) Lajos	ua.	DF 262266. (Köszeg v. titkos lt.)
66. (p. 208.) ¹⁰⁴	1381. jún. 5. 1381. okt. 9.	I. (Nagy) Lajos Zalai konv.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233329. (Drasković cs. lt.)
67. (p. 209.)	1392. nov. 13. ¹⁰⁵	Zsigmond király	<i>Abschriften der Statt Günß</i> , 1787.	DF 262266. ¹⁰⁶ (Köszeg v. titkos lt.)
68. (p. 211.)	1382. márc. 15.	I. (Nagy Lajos)	[copia simplex]	DF 244605. (Szász Nemzeti Levéltár)

⁹⁸ Az oklevél eredeti példányát lásd uo. DF 262195.

⁹⁹ A másolat végén álló záradék szerint a több helyütt olvashatatlan pergamen oklevél szövegét Hajnóczy a vasvári káptalan 1522. évi transsumptumának Rajcsányi Ádám által 1745-ben készített másolata alapján (jelenleg DL 24331. jelzeten lelhető fel) ellenőrizte és kiegészítette. – Az 1522. évi átirat szintén bekerült a kollekcióba, lásd 334. sz. – A két oklevélhez Horváth János közvetítésével jutott hozzá.

¹⁰⁰ Az oklevél eredeti példányát lásd uo. DF 262197.

¹⁰¹ A somogyi konvent kiadványainak a nádori oklevélben foglalt tartalmi átiratait lásd BORSA, 1999, 20 (369. sz.); 23 (377. sz.).

¹⁰² A másolatot Széchényi Osztopáni Dezsőjános(!) közvetítésével kapta meg.

¹⁰³ Az eredeti oklevelet lásd uo. DF 262202.

¹⁰⁴ A hibás számozás miatt az oklevél a 207. oldalon folytatódik.

¹⁰⁵ A másolatban hibásan 1382. év áll.

¹⁰⁶ Az oklevél eredeti példányát lásd uo. DF 262257.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
69. (p. 213.)	1354. márc. 19. 1357. máj. 2. 1383. jan. 16.	Vasvári kápt. I. (Nagy) Lajos Mária királynő	<i>Abschriften der Statt Günß</i> , 1787.	DF 262266. ¹⁰⁷ (Köszeg v. titkos lt.)
70. (p. 217.)	1383. jan. 28.	Mária királynő	[copia simplex]	DL 6982. (MKA, Acta publ.) ¹⁰⁸
71. (p. 221.)	(1284). febr. 16. 1330. máj. 8. 1330. jún. 5. 1330. jún. 11. 1384. máj. 8. ¹⁰⁹	IV. László I. Károly Vasvári kápt. I. Károly Garai Miklós nádor	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 42289. (Múz. Ta., Zarka cs. lt.) ¹¹⁰
72. (p. 225.)	1385. aug. 26.	Somogyi konv.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233166. (Drasković cs. lt.)
73. (p. 227.)	1385. jan. 7.	Erzsébet királyné	<i>Abschriften der Statt Günß</i> , 1787.	DF 262266. ¹¹¹ (Köszeg v. titkos lt.)
74. (p. 229.)	1385. júl. 7.	Erzsébet királyné	ua.	DF 262266. ¹¹² (Köszeg v. titkos lt.)
75. (p. 231.)	1385. jún. 12.	Vasvári kápt.	ua.	DF 262266. (Köszeg v. titkos lt.)
76. (p. 233.)	1387. márc. 1.	Zsigmond brandenburgi örgróf	ua.	DF 262266. ¹¹³ (Köszeg v. titkos lt.)
77. (p. 235.)	1391. júl. 25.	Zsigmond király	ua.	DF 262266. ¹¹⁴ (Köszeg v. titkos lt.)
78. (p. 238.)	1391. márc. 17.	Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 42477. (Múz. Ta., Zarka cs. lt.)

¹⁰⁷ A további fennmaradt példányokra és ezek kapcsolatára lásd AOKlt XXXVIII, 132. sz.

¹⁰⁸ Eredeti példánya a DL–DF-adatbázisban nem található meg. A kamarai levéltár fentebbi jelzeten nyilvántartott példánya egyszerű másolat, amely Mária királynő oklevelét Zsigmond király 1430. április 27-én kelt átiratának Mátyás király által 1486. március 30-án megerősített kiadványában tartalmazza. Hogy a Hajnóczy-gyűjteménybe bekerült másolat kapcsolatban áll-e a kamarai példánnyal, nem lehet megállapítani.

¹⁰⁹ A transsumptum felépítése az alábbi: A Garai Miklós által átirított 1330. évi Károly-oklevél két oklevelet írt át: IV. László királyét, illetve a vasvári káptalanét, amely magában foglalta Károly 1330. május 8-án kelt diplomáját is.

¹¹⁰ A transsumptumban foglalt oklevelek további példányaira lásd AOKlt XIV, 334. sz.

¹¹¹ Az oklevél eredeti példányát lásd uo. DF 262254.

¹¹² Az oklevél eredeti példányát lásd uo. DF 262206.

¹¹³ Az oklevél eredeti példányát lásd uo. DF 262207.

¹¹⁴ Az oklevél eredeti példányát lásd uo. DF 262256.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
79. (p. 239.)	1392. febr. 8.	Zsigmond király	<i>Abschriften der Statt Günsß</i> , 1787.	DF 262266. ¹¹⁵ (Kőszeg v. titkos lt.)
80. (p. 241.)	1393. nov. 9. 1393. dec. 12.	Zsigmond király Császmái kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233435. (Drasković cs. lt.)
81. (p. 243.)	1396. aug. 27. 1396. szept. 5.	Zsigmond király Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
82. (p. 245.)	1398. ápr. 13.	Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 42666. (Múz. Ta., Zarka cs. lt.)
83. (p. 247.)	1397. ápr. 24.	Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 42643. (Múz. Ta., Zarka cs. lt.)
84. (p. 249.)	1401. ápr. 24.	Zsigmond király	[copia simplex]	DL 84812. (Semsey cs. lt.) ¹¹⁶
85. (p. 253.)	1402. márc. 15.	Körös m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 283650. (Drasković cs. lt.)
86. (p. 255.)	1403. nov. 19.	Zsigmond király	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233100. (Drasković cs. lt.)
87. (p. 258.)	1404. márc. 13.	Zsigmond király	Kéler Gottfried másolata, 1777. ¹¹⁷	DF 285862. (Pécsi Püspöki lt., Klimó-gyűjt.)
88. (p. 259.)	1404. nov. 16.	Garai Miklós nádor	<i>Abschriften der Statt Günsß</i> , 1787.	DF 262266. ¹¹⁸ (Kőszeg v. titkos lt.)
89. (p. 261.)	1404. ápr. 8.	Zsigmond király	ua.	DF 262266. ¹¹⁹ (Kőszeg v. titkos lt.)
90. (p. 265.)	1404. ápr. 4. 1450. márc. 25.	Zsigmond király Budai kápt.	Radványi János tulajdonában, orig., 1777.	DL 84715. (Radvánszky cs., radványi lt.) ¹²⁰
91. (p. 275.)	1415. márc. 21.	Zsigmond király	Zaversky Boldizsár tulajdonában, cop., 1784.	<i>lappang</i> ¹²¹
92. (p. 277.)	1405. ápr. 15.	Zsigmond király	Jonathan Wietoris másolata, 1787.	DF 258981. ¹²² (Kisszeben v. lt.)

¹¹⁵ Az oklevél eredeti példányát lásd uo. DF 262210.

¹¹⁶ A Hajnóczy-kollekcióban a címereslevél régi magyar fordítása olvasható, amelynek, úgy tűnik, legrégebbi példánya a Semsey-levéltárban maradt fenn. A DL–DF-adatbázisban további másolatok is találhatóak: DL 71748. (Szulyovszky-Pottornyai cs. lt.), DL 105931. (Dessewfy cs. grófi ágának lt.).

¹¹⁷ Lehet, hogy csak a szöveg ellenőrzése történt 1777-ben az említett másolat alapján.

¹¹⁸ Az oklevél eredeti példányát lásd uo. DF 262212.

¹¹⁹ Az oklevél eredeti példányát lásd uo. DF 262211.

¹²⁰ A káptalani átírat eddig nem regisztrált újkori másolata: DL 71287. (Görgey család toporci lt.).

¹²¹ Vö. ZsO V, 400. (1415. március 20-i kelettel).

¹²² Kiadásokra, átíratokra lásd ZsO II/1, 3794. és 3883. sz.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
93. (p. 281.)	1405. júl. 11. 1450. dec. 21.	Vasvári kápt. Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
94. (p. 285.)	1406. júl. 4.	Zágráb m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233332. (Drasković cs. lt.)
95. (p. 287.)	1403. nov. 3. 1404. jan. 20. 1404. febr. 22. 1406. máj. 19. ¹²³	Zsigmond király Zsigmond király Zalai konv. Zsigmond király	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i> ¹²⁴
96. (p. 291.)	1396. márc. 15. 1397. ápr. 4. 1397. ápr. 24. 1397. máj. 13. 1397. jún. 2. 1397. júl. 27. 1406. márc. 15.	Vasvári kápt. Vasvári kápt. Vasvári kápt. Zsigmond király Vasvári kápt. Zsigmond király Zsigmond király	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 42652. és DL 42881. (Múz. Ta., Zarka cs. lt.) ¹²⁵
97. (p. 299.)	1406. ápr. 14. 1406. aug. 4. 1406. nov. 11.	Zsigmond király Zágrábi kápt. Zsigmond király	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233604. (Drasković cs. lt.)
98. (p. 303.)	1407. febr. 25. ¹²⁶	Zsigmond király	<i>Abschriften der Statt Günß</i> , 1787.	DF 262266. (Kőszeg v. titkos lt.)
99. (p. 305.)	1407. márc. 18.	Zsigmond király	ua.	DF 262266. ¹²⁷ (Kőszeg v. titkos lt.)
100. (p. 307.)	1408. dec. 15.	Garai Miklós nádor	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233171. (Drasković cs. lt.)
101. (p. 309.)	1403. ¹²⁸ dec. 8.	Zsigmond király	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i> ¹²⁹

¹²³ A transsumptum felépítése az alábbi: Zsigmond 1406. évi oklevele két okiratot tartalmazott, egyrészt az uralkodó 1403. november 3-án kelt adománylevelét, másrészt a zalai konvent 1404. évi oklevelét, amely magában foglalta Zsigmond 1404. január 20-i iktatási parancsát.

¹²⁴ Vö. ZsO II/1, 4737. sz.

¹²⁵ Mivel a ZsO I. és II. kötetei nem regisztrálják az összes átírt oklevelet, valamint a DL 42881. sz. példányt nem is említik, a transsumptumokat e helyütt foglalom össze: a DL 42652. sz. oklevél Zsigmond király 1397. július 27-i oklevelében az alábbi okiratokat tartalmazza átírva: 1. Zsigmond 1397. május 13-i diplomáját, benne átírva a vasvári káptalan 1396. március 15-i, illetve 1397. április 24-i kiadványaival; 2. Zsigmond egy másik 1397. május 13-i diplomáját, benne átírva a vasvári káptalan 1397. április 4-i kiadványával; 3. a vasvári káptalan 1397. június 2-i oklevelét, benne átírva Zsigmond 1397. május 13-i parancsával. – A DL 42881. sz. példány a fenti, 1397. július 27-i oklevelet tartalmazza 1406. április 15-i átírásban. – Hajnóczy az 1406. évi okiratot vette alapul, de margójegyzetekben a korábbi oklevél olvasatait is számos esetben feltüntette.

¹²⁶ Az oklevél napi dátuma Hajnóczynál tévesen február 24., vö. ZsO II/2, 5314. sz.

¹²⁷ Az oklevél eredeti példányát lásd uo. DF 262216.

¹²⁸ Hajnóczynál az eredeti – jelenleg *lappangó* – példány hátlapját követve a kiadási év 1408-ként van meghatározva, vö. ZsO II/1, 2826. sz.

¹²⁹ Vö. ZsO II/1, 2826. sz.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
102. (p. 311.)	1409. márc. 16.	Zsigmond király	<i>Abschriften der Statt Günß</i> , 1787.	DF 262266. ¹³⁰ (Köszeg v. titkos lt.)
103. (p. 313.)	1410. febr. 6.	Vasvári kápt.	A Viczay Keresztély (Christianus) és Széchényi Zsigmond között 1733-ban zajló határper aktájából ¹³¹	<i>lappang</i> ¹³²
104. (p. 319.)	1408. dec. 29. ¹³³ 1409. jan. 14. 1411. jún. 2. ¹³⁴	Zsigmond király Csanádi kápt. Zsigmond király	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233102. (Drasković cs. lt.)
105. (p. 331.)	1412. jún. 13. 1412. júl. 26.	Zsigmond király Császmái kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233282. (Drasković cs. lt.)
106. (p. 333.)	1412. dec. 9.	Körös m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233355. (Drasković cs. lt.)
107. (p. 335.)	1413. jan. 18.	Körös m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 283651. (Drasković cs. lt.)
108. (p. 340.)	1414. jan. 17.	Borbála királyné	<i>Abschriften der Statt Günß</i> , 1787.	DF 262266. ¹³⁵ (Köszeg v. titkos lt.)
109. (p. 341.)	1415. nov. 11.	Zsigmond király	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i> ¹³⁶
110. (p. 343.)	1415. máj. 3. 1415. jún. 4.	Csupor Pál szlavón bán Császmái kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233439. (Drasković cs. lt.)
111. (p. 345.)	1417. aug. 24.	Zsigmond király	Jonathan Wietoris másolata, 1787.	DF 258963. (Dobsina v. lt.)
112. (p. 347.)	1417. szept. 4.	Zsigmond király	Kéler Gottfried másolata, 1777.	DL 98472. (Vétel útján bekerült irat)

¹³⁰ Az oklevél eredeti példányát lásd uo. DF 262217.

¹³¹ A záradék szövege: „Descriptum per Pénzes ex copia processus metalis actore comite Christiano Viczay contra c(omitum) Sigismundum Széchényi 1733 coram vicecomite comitatus Soproniensis moti, et collatum 27. Juli 1782.º – Vö. még 274. sz. – A csak vezetéknevével megnevezett egykori másoló valószínűleg ugyanaz a Pénzes István volt, akinek másolata révén a kollekcióba Mátyás király 1472. évi dekretuma is bekerült, lásd 216. sz.

¹³² Az oklevélben szereplő káptalani méltóságsor alapján az irat csak 1409. április 26. és 1411. március 16. között kelhetett. A DL–DF-adatbázisban a káptalani kiadványok között nem találtam.

¹³³ E dátum alatt két oklevélről van szó, vö. ZsO II/2, 6496., 6497. sz. (Nem a Draskovics-levéltár példánya alapján.)

¹³⁴ A transsumptum felépítése az alábbi: az 1411. évi királyi oklevél két kiadványt tartalmaz, egyrészt Zsigmond 1408. december 29-i diplomáját, másrészt a csanádi káptalan jelentését 1409-ből, amely Zsigmond egy szintén 1408. december 29-én kelt parancslevelét is magában foglalja.

¹³⁵ Az oklevél eredeti példányát lásd uo. DF 262220.

¹³⁶ Vö. ZsO V, 1210. sz.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
113. (p. 349.)	1427. ¹³⁷ júl. 25.	Rozgonyi István temesi ispán	Kéler Gottfried másolata, 1777.	DF 285879. (Pécsi Püspöki lt., Klimó-gyűjt.)
114. (p. 351.)	1421. nov. 18. 1422. jan. 3.	Zsigmond király Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i> ¹³⁸
115. (p. 353.)	1425. márc. 30.	Zsigmond király	Széchényi Ferenc tulajdonában, orig., 1787.	DL 43627. (Múz. Ta.)
116. (p. 355.)	1426. febr. 6.	Zsigmond király	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 43655. (Múz. Ta., Zarka cs. lt.)
117. (p. 360.) ¹³⁹	1426. febr. 6. 1426. febr. 27.	Zsigmond király Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i> ¹⁴⁰
118. (p. 361.)	1427. dec. 21.	Lépes Lóránt erdélyi alvajda	[copia simplex] ¹⁴¹	DF 244696. ¹⁴² (Szász Nemzeti Levéltár)
119. (p. 363.)	1428. szept. 25.	Vilmos fraknoi gróf	Jonathan Wietoris másolata, s. d.	DF 202409. (Sopron v. lt.)
120. (p. 367.)	1404. jan. 20. 1429. máj. 25 1429. jún. 29. ¹⁴³	Zsigmond király Vasvári kápt. Pálóci Mátyus országbíró	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 43789. (Jankovich-gyűjt.)
121. (p. 373.)	1429. okt. 21.	Zsigmond király	Sopron v. által bemutatott másolat, 1782.	DF 202443. (Sopron v. lt.)
122. (p. 381.)	1429. okt. 21. ¹⁴⁴	Zsigmond király	Széchényi Ferenc hiteles másolatából ¹⁴⁵	DF 202443. (Sopron v. lt.)
123. (p. 387.)	1430. okt. 16.	Cillei Hermann szlavón bán	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 276759. (Drasković cs. lt.)

¹³⁷ A kollekcióban hibásan 1420. évvel szerepel (vö. ZsO VII, 2007* sz.), a kelet helyesen 1427, vö. ZsO XIV, 826. sz.

¹³⁸ ZsO VIII, 1155. sz.

¹³⁹ A lapok sorrendjének keveredése miatt az oklevél a 360–358. oldalakon olvasható.

¹⁴⁰ ZsO XIII, 110. és 222. sz.

¹⁴¹ A másolat végén annyi megjegyzéssel, hogy az eredeti példány pecsétje zöld selyemzsinóron függött.

¹⁴² A további másolatokat és kiadásokat lásd ZsO XIV, 1279. sz.

¹⁴³ A transsumptum külön átiratokban tartalmazza az 1404. évi királyi, illetve az 1429. évi káptalani oklevelet.

¹⁴⁴ Az előbbivel egyező oklevél.

¹⁴⁵ A másolat végén az alábbi záradék: „Quod presens copia cum vero ac genuino penes inclytæ Regiæ Camerae Hungariæ Aulicæ Registraturam existente originali suo de verbo ad verbum concordet, testor in fidem subscriptus. Posonii, in Archivo Regio, Stephanus Csatory, Regiæ Camerae Hungariæ registrarior m. p.” – Ennek a kamarai példánynak a DL–DF-adatbázisban ma nincsen nyoma.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
124. (p. 391.)	1431. szept. 13. ¹⁴⁶	Stiborici Stibor	Szakolca város tulajdonában, orig., 1777.	DF 277143. ¹⁴⁷ (Szakolca v. lt.)
125. (p. 395.)	1431. okt. 18.	Mert Fulczian kismartoni tiszttartó	Sopron v. által bemutatott másolat, 1782.	DF 202497. ¹⁴⁸ (Sopron v. lt.)
126. (p. 397.)	1431. aug. 29.	Csázmai kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233150. (Drasković cs. lt.)
127. (p. 399.)	1431. ápr. 6.	Kapornaki konv.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233357. (Drasković cs. lt.)
128. (p. 401.)	1431. jún. 19.	Voynovich Benedek comes terrestris	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233179. (Drasković cs. lt.)
129. (p. 404.)	1431. jan. 5.	Stiborici Stibor	„Ex copia processu urburuli Vag-Ujhellyiensi”, 1777. ¹⁴⁹	DF 285413. (Vágújhelyi prép. lt.)
130. (p. 405.)	1403. febr. 9.	Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
131. (p. 407.)	1433. szept. 14.	Zsigmond király	Széchényi Ferenc tulajdonában, cop., 1787.	DF 281729. (Késmárk v. lt.)
132. (p. 409.)	1433. dec. 21.	Bazini Miklós gróf	Sopron v. által bemutatott másolat, 1782.	DF 202603. (Sopron v. lt.)
133. (p. 411.)	1436. ¹⁵⁰	Zsigrai Pócs Mihály, Márkusfalvi Máriás György	Széchényi Ferenc tulajdonában, orig., 1787.	DL 44123. (Múz. Ta.)
134. (p. 413.)	1436. jún. 9.	Zsigmond király	Széchényi Ferenc tulajdonában, orig., 1787.	DL 44091. (Múz. Ta.)
135. (p. 415.)	1437. szept. 16.	Lépes Loránd erdélyi alvajda ¹⁵¹	[copia simplex]	DF 244724. (Szász Nemzeti Levéltár)
136. (p. 420.)	1437. márc. 7.	Zsigmond király	Jonathan Wietoris másolata, 1787.	<i>lappang</i>

¹⁴⁶ A kollekciónban „feria quarta” olvasat áll, amely a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepe előtti szerdára utal (1431-ben szeptember 12.). Az eredeti példány alapján azonban kétségkívül a „feria quinta” forma a helyes.

¹⁴⁷ A kollekciónban az oklevélszöveg utáni jegyzetben említés esik arról, hogy az oklevelet I. Ferdinánd 1549-ben, majd II. Miksa 1565-ben újból átírta, amely szintén a város birtokában volt 1777-ben. Ennek fotómásolatát lásd DF 277158. sz. alatt.

¹⁴⁸ Vö. HÁZI, 1924, 33.

¹⁴⁹ Vö. 63. jegyz.

¹⁵⁰ Az oklevélben csak az évi dátum van megadva.

¹⁵¹ Az ún. „kápólnai unió” szövegéről van szó.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
137. (p. 422.)	1437. ¹⁵²	Zsigmond király	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 276755. (Drasković cs. lt.)
138. (p. 423.)	1438. ¹⁵³ nov. 19.	Pieskowai <i>Saffranycz</i> Péter krakkói alkamarás	Széchényi Ferenc tulajdonában, orig., 1787.	DL 44221. (Múz. Ta.)
139. (p. 426.)	1438. márc. 8.	Albert király	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i> ¹⁵⁴
140. (p. 427.)	1438. jún. 9.	Albert király	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233403. (Drasković cs. lt.)
141. (p. 437.)	1440. márc. 18.	Erzsébet királyné	Mesterházy István tulajdonában, orig., 1779.	DF 287867. (Mesterházy cs. lt.)
142. (p. 438.)	1440. aug. 1.	I. Ulászló	[copia simplex]	<i>lappang</i> ¹⁵⁵
143. (p. 439.)	1440. júl. 27.	I. Ulászló	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
144. (p. 441.)	1442. aug. 8.	Erzsébet királyné	[copia simplex]	<i>lappang</i> ¹⁵⁶
145. (p. 443.)	1444. aug. 11.	Hunyadi János főkapitány	[copia simplex]	<i>lappang</i> ¹⁵⁷
146. (p. 445.)	1444. márc. 23.	Pataki Miklós nagykeleki comes terrestris	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233447. (Drasković cs. lt.)
147. (p. 447.)	1444. febr. 18.	Pataki Miklós nagykeleki comes terrestris	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>
148. (p. 449.)	1444. márc. 10.	Pataki Miklós nagykeleki comes terrestris	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233530. (Drasković cs. lt.)
149. (p. 451.)	1444. júl. 21.	Pataki János nagykeleki comes terrestris	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 279442. (Drasković cs. lt.)

¹⁵² Az oklevél csonka, így a pontos dátum nem állapítható meg.

¹⁵³ A kollekciónban 1437. év áll, ám mivel a szöveg már magyar királyként említi Habsburg Albertet, értelemszerűen 1438 novemberében kelhetett.

¹⁵⁴ A másolat végén álló jegyzet szerint az eredeti Draskovics János levéltárában volt. A DL–DF-adatbázisban ellenben sem a dátum, sem a kiadó személye alapján nem található.

¹⁵⁵ 18. századi másolata Benyovszky cs. levéltárában: DL 105951. – Wagner Károly kézírata nyomán kiadta KATONA, 1790, 104.

¹⁵⁶ Közelkorú másolata Bártfa város levéltárában: IVÁNYI, 1910, 69/390. sz. (DF 213078). – Az oklevélnek számos kiadása van, az általam ismert legrégebbi: KATONA, 1790, 201. (Wagner Károly kézírata nyomán).

¹⁵⁷ Az oklevélnek számos kiadása van, az általam ismert legrégebbi: KATONA, 1790, 296. (Cornides Dániel kézírata nyomán).

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
150. (p. 453.)	1445. ¹⁵⁸	(IV.) Frigyes római király	Széchenyi Ferenc tulajdonában, orig., 1787.	DL 44406. (Múz. Ta.)
151. (p. 455.)	1446. ápr. 24.	Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i> ¹⁵⁹
152. (p. 457.)	1446. jan. 21.	(IV.) Frigyes római király	<i>Abschriften der Statt Günß</i> , 1787.	DF 262266. ¹⁶⁰ (Köszeg v. titkos lt.)
153. (p. 459.)	1447. máj. 8.	Pataki Miklós nagykemléki comes terrestris	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233448. (Drasković cs. lt.)
154. (p. 461.)	1447. jún. 25. ¹⁶¹	Isanóci György fia: [Bálint], ¹⁶² nagykemléki comes terrestris	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>
155. (p. 463.)	1447. jan. 5. 1451. máj. 1.	Vasvári kápt. Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
156. (p. 465.)	1447. ápr. 1. 1447. ápr. 20. 1449. máj. 21. ¹⁶³	Hunyadi János kormányzó Császmái kápt. Cillei Frigyes zagorjei gróf	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 279444. (Drasković cs. lt.)
157. (p. 469.)	1449. szept. 1. 1449. szept. 23.	Garai László nádor Zalai konv.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 44553. (Múz. Ta., Zarka cs. lt.)
158. (p. 471.)	1450. júl. 19.	Zólyomi Benedek zágrábi püspök	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233107. (Drasković cs. lt.)
159. (p. 473.)	1452. dec. 5.	Prezecsnafoi Benedek nagykemléki comes terrestris	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233193. (Drasković cs. lt.)
160. (p. 475.)	1452. márc. 9.	Zalai konv.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 44624. (Múz. Ta., Zarka cs. lt.)

¹⁵⁸ Az oklevél sérülése miatt a pontos dátum nem állapítható meg.

¹⁵⁹ Az oklevélnek fennmaradtak egyéb újkori másolatai: 1. Zala Megyei Levéltár, Mohács előtti oklevelek 58. sz. (DF 253884.) – hiteles másolat 1753-ból; 2. Festetics cs. lt., Sallér cs. lt. (DL 94187.) – egyszerű másolat; 3. Orsic cs. lt. (DF 276938.) – egyszerű másolat.

¹⁶⁰ Az oklevél eredeti példányát lásd uo. DF 262225.

¹⁶¹ A dátumformula (*die dominico proximo ante festum beati Iohannis Baptiste*) alapján a másik lehetséges kelet: 1447. szeptember 3.

¹⁶² A fiú neve az oklevél sérülése miatt már 1784-ben sem volt olvasható; a név kiegészítését más forrás alapján B. Halász Évának ezúton is köszönöm.

¹⁶³ Cillei Frigyes oklevele a káptalan átiratában tartalmazza Hunyadi János oklevelét.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
161. (p. 477.)	1453. nov. 27.	Prezecsnafoi Benedek nagykepléki comes terrestris	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233194. (Drasković cs. lt.)
162. (p. 479.)	1454. máj. 21.	Prezecsnafoi Benedek nagykepléki comes terrestris	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>
163. (p. 481.)	1454. szept. 23.	V. László	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49408. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.)
164. (p. 483.)	1455. szept. 29.	Vitovec János báni főkapitány	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233109. (Drasković cs. lt.)
165. (p. 485.)	1456. máj. 6.	V. László	Kéler Gottfried másolatából, 1777.	DF 286655. (Barcasági kápt. lt.)
166. (p. 487.)	1456. júl. 2.	Vas m.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
167. (p. 489.)	1456. máj. 31.	Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
168. (p. 491.)	1457. jún. 21.	V. László	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>
169. (p. 493.)	1457. aug. 10.	V. László	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233195. (Drasković cs. lt.)
170. (p. 495.)	1457. máj. 10. 1457. szept. 19.	V. László Csázmai kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233454. ¹⁶⁴ (Drasković cs. lt.)
171. (p. 497.)	1457. febr. 1.	Zágráb v.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233196. (Drasković cs. lt.)
172. (p. 498.)	1697. ¹⁶⁵	Konrad Samuel Schurzfleisch ¹⁶⁶	Laurentius Weidenfelder másolatából ¹⁶⁷	
173. (p. 500.)	1456. ápr. 22.	Juan de Carvajal pápai legátus	Laurentius Weidenfelder másolatából ¹⁶⁸	<i>lappang</i> ¹⁶⁹

¹⁶⁴ A levéltárban ezen oklevél Mátyás király 1465. évi átiratában szintén megvan (DF 233119.), amelyet Hajnóczy összeolvasott az 1457. évi eredetivel. Az 1465. évi oklevelet lásd 194. sz.

¹⁶⁵ A levélben csak az évszám szerepel. – A kollekczióba akként kerülhetett, hogy másolója azonos a 173. tétel írnokával.

¹⁶⁶ Konrad Samuel Schurzfleisch (1641–1708) wittenbergi egyetemi tanár. A kollekczióba bekerült levelet Georg Reußner von Reußenfels (1673–1703) nagyszombeni szenátorhoz intézte 1697-ben, kiadását lásd GRÄSER, 1848.

¹⁶⁷ Laurentius Weidenfelder (1693–1755) szász evangélikus lelkész, személyére lásd PAPP, 2013.

¹⁶⁸ A másolatot jegyző írnok készítette a levélnek ma a brassói Trausch-gyűjteményben fellelhető másolatát is, lásd DF 286734.

¹⁶⁹ A levél szövegét elsőként Cornides gyűjteményéből közölte KATONA, 1790, 1049. – Egy Trausch-gyűjteményben lévő kópián kívül (lásd az előző jegyzetet) egy másik másolatot őriz a Szász Nemzeti Levéltár Nagyszombenben: DF 246253. – Gustav Gündisch szerint mindkét másolatot Weidenfelder készítette,

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
174. (p. 502.)	1458. máj. 22.	I. Mátyás	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233112. (Drasković cs. lt.)
175. (p. 504.)	1453. máj. 19. 1454. okt. 23. 1458. júl. 22. ¹⁷⁰	V. László Zágrábi kápt. Zágrábi kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 44879. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.)
176. (p. 508.)	1273. ¹⁷¹ szept. 12. 1285. ¹⁷² 1323. jan. 23. 1455. okt. 17. 1457. febr. 28. ¹⁷³	IV. László IV. László I. Károly V. László Pannonhalmi konv.	[copia simplex]	DF 278068. (Győri káptalan mlt.)
177. (p. 514.)	1458. máj. 22.	I. Mátyás	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233197. (Drasković cs. lt.)
178. (p. 516.)	1457. nov. 19. 1458. jan. 5.	V. László Csázmai kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 276748. (Drasković cs. lt.)
179. (p. 518.)	1457. máj. 10. 1457. máj. 10. 1458. máj. 4. ¹⁷⁴	V. László V. László Csázmai kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233110. (Drasković cs. lt.)
180. (p. 520.)	1488. nov. 16. 1488. dec. 31.	I. Mátyás Zágrábi kápt.	Buj[ath] Antal báni táblai jegyző másolata után, s. d. ¹⁷⁵	<i>lappang</i> ¹⁷⁶
181. (p. 522.)	1459. máj. 11.	Gúti Ország Mihály nádor	– ¹⁷⁷	<i>lappang</i>
182. (p. 525.)	1460. jún. 26.	I. Mátyás	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233113. (Drasković cs. lt.)
183. (p. 527.)	1461. máj. 11.	Csázmai kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233363. (Drasković cs. lt.)

a pergamenre írt eredeti példányt pedig, amely a kelneki (Câlnic, RO) evangélikus plébánia levéltárában volt, Szendrey Benedeknek, a Magyar Udvari Kamara levéltár-igazgatójának adományozta: UGDS III, 523.

¹⁷⁰ Az 1458. évi káptalani oklevél V. László kiadványát a káptalan 1454. évi átiratában tartotta fenn.

¹⁷¹ Az oklevélben – az eredetiben is – e helyütt tévesen 1293 áll, vö. RA II/2–3, 2408. sz.

¹⁷² Az oklevélben csak évi dátum szerepel.

¹⁷³ A transsumptum egy „négylépcsős” átirás, tehát valójában az 1273. évi oklevél újbóli megerősítéseiről van szó.

¹⁷⁴ A káptalan egymástól függetlenül írta át a két uralkodói oklevelet.

¹⁷⁵ A báni táblán – legvalószínűbben 1765-ben – állítólag az eredeti káptalani oklevelet mutatták be. – A Bujáth név és az 1765-ös évszám kiegészítve a többi, öt idéző másolatból (pl. 258. és 259. sz.).

¹⁷⁶ Ismert még a szöveg egy 1647. évi hiteles másolatból is, amely valójában egy, többek közt Szamobor birtoklásáért Draskovics János nádor előtt folyó per nagyobb aktája: DF 274742., 25–35. sz. fotó. (Pozsony megye levéltára, Közgyűlési iratok, Nobilitaria).

¹⁷⁷ Ez esetben Hajnóczy saját másolatáról van szó, ám figyelmetlenségből a proveniencia közzététele elmaradt. Az oklevélben szereplő családnévek (Nádasdi Darabos, ill. Lindvai) alapján az eredeti példány a Zarka család levéltárában volt.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
184. (p. 528.)	1462. nov. 27.	Pécsi kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233201. (Drasković cs. lt.)
185. (p. 532.)	1462. jún. 2. 1462. júl. 7.	I. Mátyás Fehérvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
186. (p. 533.)	1462. jún. 3.	I. Mátyás	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i> ¹⁷⁸
187. (p. 535.)	1501. dec. 13. 1463. júl. 19. 1502. ¹⁷⁹	II. Ulászló I. Mátyás Zágrábi kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233497. ¹⁸⁰ (Drasković cs. lt.)
188. (p. 537.)	1459. ápr. 30. 1464. júl. 3.	I. Mátyás I. Mátyás	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i> ¹⁸¹
189. (p. 541.)	1464. szept. 7.	I. Mátyás	Radványi János kollekciójából, 1777.	<i>lappang</i> ¹⁸²
190. (p. 543.)	1464. jún. 10. 1464. jún. 24.	Pálóci László országbíró Csázmai kápt.	A Bedekovics Antal és Zaversky Boldizsár közötti per aktájából, cop., 1784.	DF 288180. (Bedeković cs. lt.)
191. (p. 547.)	1464. ápr. 12.	I. Mátyás	Sopron v. által bemutatott másolat, 1782.	DF 203563. (Sopron v. lt.)
192. (p. 551.)	1432. jún. 10. 1464. júl. 28. 1464. júl. 30. ¹⁸³	Stiborici Stibor Budai kápt. I. Mátyás	Szokolca város törvényszéke előtt bemutatott eredetiből, 1777.	DF 277151. (Szokolca v. lt.)
193. (p. 556.)	1464. nov. 26.	I. Mátyás	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233307. (Drasković cs. lt.)
194. (p. 557.)	1457. máj. 10. 1457. szept. 19. 1465. ápr. 22. ¹⁸⁴	V. László Csázmai kápt. I. Mátyás	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233119. ¹⁸⁵ (Drasković cs. lt.)

¹⁷⁸ Ismert még az oklevél szövege Mátyás 1464. július 3-i átiratából: DL 94219. (Festetics cs. lt., Sallér cs. lt.). – Az oklevél textusa – miként Hajnóczy megjegyzi – csaknem teljesen megegyezik Mátyásnak a szintén Nádasdi Darabos László részére 1459. szeptember 7-én kiadott adománylevelével. Ez utóbbi máig fennmaradt eredetiben: DL 44921. (Múz. Ta., Zarka cs. lt.).

¹⁷⁹ A pontos napi dátum a szövegből nem állapítható meg. – A káptalani oklevélben a két királyi kiadvány egymástól függetlenül van átirva.

¹⁸⁰ A példány Andreas Baumkircher részére lett kiállítva. – A Vitovec János számára kibocsátott példányt lásd szintén a Draskovics-levéltárban: DF 233496.

¹⁸¹ Az 1459. évi oklevelet átiró 1464. évi oklevél fennmaradt még a vasvári káptalan 1468. évi átirásában: Esterházy cs., cseszneki lt. (DF 259129.).

¹⁸² A szöveget Cornides másolatából elsőként Katona István tette közzé: KATONA, 1792, 731., tőle vette át IVÁNYI, 1892, Oklevéltár 4. sz. – Az oklevél Szabadka város Dengelegi Pongrác Jánosnak való adományozásáról szól, szövege nagyban hasonlít a szintén neki adományozott Győ ügyében kelt királyi oklevélre 1464. november 11-ről: DL 94494. (Pongrác cs., bashalmi lt.).

¹⁸³ Az uralkodói kiadvány egymástól függetlenül írta át Stibor, illetve a káptalan oklevelét.

¹⁸⁴ Mátyás oklevele egymástól függetlenül írta át V. László király, illetve a csázmai káptalan kiadványát.

¹⁸⁵ Vö. 170. sz., az átirított oklevelek eredeti példányával.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
195. (p. 559.)	1465. jún. 8. 1465. júl. 9.	I. Mátyás Zágrábi kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233457. (Drasković cs. lt.)
196. (p. 561.)	1465. ápr. 23. ¹⁸⁶	Prezecsnafoi Benedek nagykemléki comes terrestris	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 279482. (Drasković cs. lt.)
197. (p. 563.)	1467. szept. 23.	I. Mátyás	[copia simplex]	<i>lappang</i> ¹⁸⁷
198. (p. 565.)	1468. szept. 22.	Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i> ¹⁸⁸
199. (p. 567.)	1468. szept. 29.	I. Mátyás	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233343. (Drasković cs. lt.)
200. (p. 570.)	1468. júl. 7.	Gúti Ország Mihály nádor	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
201. (p. 572.)	1468. szept. 16.	Zalai konv.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233203. ¹⁸⁹ (Drasković cs. lt.)
202. (p. 573.)	1468. júl. 15. 1468. júl. 24.	Gúti Ország Mihály nádor Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i> ¹⁹⁰
203. (p. 575.)	1468. aug. 22. 1469. máj. 16.	I. Mátyás Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
204. (p. 577.)	1468. márc. 11.	Pálóci László országbíró	A Bedekovics Antal és Zaversky Boldizsár közötti per aktájából, cop., 1784.	<i>lappang</i> ¹⁹¹
205. (p. 582.)	1469. aug. 21. 1469. szept. 7.	Gúti Ország Mihály nádor Zalai konv.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>

¹⁸⁶ Az eredetiről készült fotókópián a dátum nehezen olvasható, a Diplomatikai Adatbázisban 1455. év alatt lelhető fel. – Az adattért B. Halász Évának e helyütt is köszönetet mondok.

¹⁸⁷ A másolat élén álló címzés szerint az oklevél – amely egy, a lázadó erdélyi vajda elleni hadjáratra mozgósító parancs –, Ónodi Cudar Jakabhoz szólt. Bár eredeti példányát nem találtam, hitelességét alátámasztja, hogy ugyanezen napról ismert a király Abaúj megye nemeseihez szóló hadba hívó parancsa, amelynek szövege – a címzés formáját leszámítva – a Cudarhoz szóló kiadvánnyal megegyezik: DF 214405. (Bártfa v. lt.).

¹⁸⁸ Az oklevélnek egy másik példánya fennmaradt az Ostffy cs. levéltárában eredetiben: DL 86402. Ez a példány azonban – a Hajnóczy által adott leírás alapján – biztosan nem azonos a Zarka-levéltár egykori okiratával.

¹⁸⁹ Az eredeti példány sérült, Hajnóczy másolatából jórészt kiegészíthető.

¹⁹⁰ Az ügyben a nádor ugyanezen a napon a kapornaki konventhez is megkeresést intézett, ennek átiratát lásd DL 93392. (Festetics cs. lt.).

¹⁹¹ Zrínyi Miklós dalmát-horvát-szlavón bán 1651. évi hiteles másolatában megtalálható a Horvát Akadémia Levéltárában (DF 231647.), illetve tartalmi átirásban a Bedeković cs. levéltárában (DF 288263., p. 27.).

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
206. (p. 583.)	1469. dec. 6. 1469. dec. 20.	Pálóci László országbíró Császmái kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 279443. (Drasković cs. lt.)
207. (p. 587.)	1460–1470. ¹⁹²	Dubovci Zalai László	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233198. (Drasković cs. lt.)
208. (p. 589.)	1460–1470. ¹⁹³	Zágrábi kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233172. (Drasković cs. lt.)
209. (p. 591.)	1470.	I. Mátyás	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
210. (p. 593.)	1470. aug. 9.	Császmái kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233204. (Drasković cs. lt.)
211. (p. 595.)	1470. szept. 17.	Mühlstein Vid zólyomi ispán, körmöci kamaraispán	– ¹⁹⁴	<i>lappang</i> ¹⁹⁵
212. (p. 597.)	1470. máj. 26.	Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
213. (p. 599.)	1471. márc. 14. 1471. ápr. 25.	I. Mátyás Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
214. (p. 601.)	1471. szept. 2.	Dmosicei <i>Przeczlau</i> s lublói és podolini kapitány	Széchényi Ferenc tulajdonában, orig., 1787.	DL 45474. (Múz. Ta.)
215. (p. 603.)	1472. jan. 13.	Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
216. (p. 605.)	1472. máj. 1.	I. Mátyás	Benczúr József másolata nyomán. ¹⁹⁶	<i>lappang(?)</i> ¹⁹⁷

¹⁹² Az oklevél szakadásai miatt a pontos dátum nem állapítható meg. – Vö. még 208. sz.

¹⁹³ Az oklevél szakadásai miatt a pontos dátum nem állapítható meg. – Vö. még 207. sz.

¹⁹⁴ Az oklevél végén annyi áll, hogy 1777. március 17-én Nagyszaltnán másolták egy olyan másolatról, amely az eredetiről készült. – Nagyszaltnán még két oklevél másolata készült el ugyanezen a napon, ezeket lásd 8., ill. 339. sz. alatt. Ez utóbbi kettő mintapéldánya Szontagh Mihály tulajdonában volt, ugyanez tételezhető fel ennél a tételnél is.

¹⁹⁵ Vö. Arch. 1458–1490, II, 383. ugyanezt a másolatot idézi

¹⁹⁶ Mátyás király ún. 1472. évi dekrétuma, vö. DRH 1458–1490, 203. Benczúr József (1728–1784) másolata állítólag egy eredeti példányon alapult. Erről a másolatról Péntes István készített másolatot ismeretlen időpontban, ez utóbbin alapszik a kollekcióba bekerült másolat. A dekrétum fennmaradásával kapcsolatos problémákról, példányokról lásd MIKÓ, 2010.

¹⁹⁷ Lásd az előző jegyzetben idézett irodalmat.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
217. (p. 609.)	1404. aug. 26. 1405. ápr. 25. 1470. nov. 26. 1470. nov. 29. 1470. dec. 28. 1472. szept. 19. ¹⁹⁸	Zsigmond király Csanádi kápt. I. Mátyás I. Mátyás Csanádi kápt. I. Mátyás	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 45508. (Múz. Ta.)
218. (p. 622.)	1473. szept. 3. vagy szept. 10. ¹⁹⁹	Újlaki Miklós boszniai király és Litvai Horvát Damján szlavón bán	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233371. ²⁰⁰ (Drasković cs. lt.)
219. (p. 623.)	1473. máj. 25.	Zágrábi kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233372. (Drasković cs. lt.)
220. (p. 625.)	1369. febr. 16.	Opuliai László nádor	[copia simplex] ²⁰¹	DL 5788. (MKA, Acta eccl.)
221. (p. 625.)	1473. júl. 15.	I. Mátyás	[copia simplex]	DL 17471. (MKA, Acta eccl.)
222. (p. 628.)	1463. jún. 23. 1475. jan. 13.	Seboldus Mayer rakonoki várnagy Zágráb v.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 45593. (Múz. Ta.) ²⁰²
223. (p. 631.)	1475. dec. 20. 1476. jún. 4.	Gúti Ország Mihály nádor Császmái kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>
224. (p. 635.)	1477. jún. 19.	Császmái kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233375. (Drasković cs. lt.)
225. (p. 637.)	1477. máj. 25.	I. Mátyás	Jonathan Wietoris másolata, 1787.	<i>lappang</i> ²⁰³
226. (p. 639.)	1477. jan. 10.	I. Mátyás	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>
227. (p. 641.)	1478. ápr. 2.	I. Mátyás	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233344. (Drasković cs. lt.)

¹⁹⁸ A több átiratot tartalmazó oklevél felépítése az alábbi: az 1472. évi kiadvány két oklevelet írt át, egyrészt az uralkodó saját, 1470. november 29-én kiadott bírói intézkedését, másrészt a csanádi káptalan 1470. december 28-án az uralkodónak címzett jelentését. A bírói intézkedést tartalmazó okmány sorrendben három okiratot tartalmazott: Mátyás 1470. november 26-i diplomáját, Zsigmond király 1404. évi, illetve a csanádi káptalan 1405. évi kiadványait.

¹⁹⁹ Az oklevélben szakadás miatt a dátumformula ekként olvasható: „feria sexta [...] nativitatis beate virginis Marie”.

²⁰⁰ Üres DF-szám.

²⁰¹ Copia simplex. – Írnoka a következő tétel oklevelével megegyezik. Mivel mindkét okirat az óbudai apácák ügyében kelt, a másolatok feltehetően egy időben, egy helyütt készültek.

²⁰² Lehetséges, hogy a Draskovics-leveltár egykori példányáról van szó, naplószáma alapján (1895-7) ez az irat is az Orsics-féle iratcsoporthoz tartozott.

²⁰³ A szöveget Hajnóczy kézírata nyomán közölte BOTKA, 1829, 57.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
228. (p. 643.)	1478. jan. 22.	III. Frigyes császár	<i>Abschriften der Statt Günß</i> , 1787.	DF 262266. ²⁰⁴ (Köszeg v. titkos lt.)
229. (p. 645.)	1481. márc. 2.	Gúti Ország Mihály nádor és Bátori István országbíró	A Bedekovics Antal és Zaversky Boldizsár közötti per aktájából, cop., 1784. ²⁰⁵	DF 288231. (Bedeković cs. lt.)
230. (p. 651.)	1463. máj. 18. 1481. febr. 15. 1481. máj. 17.	I. Mátyás Gúti Ország Mihály nádor Egervári László dalmát-horvát- szlavón bán	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233405. (Drasković cs. lt.)
231. (p. 659.)	1417. júl. 10. 1417. júl. 24. 1428. aug. 24. 1481. febr. 7. ²⁰⁶	fogott bírák ²⁰⁷ Csázmai kápt. Csázmai kápt. Gúti Ország Mihály nádor és Bátori István országbíró	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233607. (Drasković cs. lt.)
232. (p. 667.)	1418. jan. 26. 1422. aug. 8. 1422. szept. 4. 1427. dec. 24. 1481. febr. 7. ²⁰⁸	Csázmai kápt. Marcali Dénes dalmát-horvát- szlavón bán Csázmai kápt. Zsigmond király Gúti Ország Mihály nádor és Bátori István országbíró	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233174. (Drasković cs. lt.)
233. (p. 671.)	1481. szept. 21. 1481. aug. 23.	Zágrábi kápt. Vitovec György és Vilmos varasdi ispánok	A Bedekovics Antal és Zaversky Boldizsár közötti per aktájából, cop., 1784. ²⁰⁹	DF 288235. (Bedeković cs. lt.)

²⁰⁴ Az oklevél eredeti példányát lásd uo. DF 262229.

²⁰⁵ A kollekcióba bekerült szöveg töredék, amelyet az oklevél végéhez illesztett záradék azzal a megjegyzéssel tüntetett fel, hogy már a báni táblán bemutatott másolat sem tartalmazta az irat bevezető részét.

²⁰⁶ A több átiratot is magában foglaló oklevél felépítése az alábbi: az 1481. évi okirat két diplomát írt át, egyrészt a csázmai káptalan 1417. évi, valamint ugyanezen káptalan 1428. évi oklevelét. A fogott bírói oklevél az 1417. évi káptalani kiadványban lett átírva, vö. a következő jegyzettel.

²⁰⁷ Lásd ZsO VI, 664. sz.

²⁰⁸ A transsumptumban az okleveleket egymást követően írták át; Marcali Dénes oklevelét a csázmai káptalan 1422. évi kiadványa foglalta magában. Lásd ZsO VI, 1421. sz., IX, 869. sz. és XIV, 1288. sz.

²⁰⁹ A kollekcióba bekerült másolat mintáját a lemásolt záradék szerint Matthias Juraich báni táblai jegyző készítette. Lehetséges, hogy a mintapéldány azonos azzal, amely utóbb a Horvát Akadémia Levéltárába került: DF 231723. (A – hiányosan fotózott – másolat végén Juraich záradékával.)

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
234. (p. 677.)	1257. jan. 12. 1478. dec. 15. ²¹⁰ 1481. nov. 21e.	IV. Béla I. Mátyás Frangepán Márton dalmát-horvát- szlavón bán	[copia simplex] ²¹¹	<i>lappang, hamis</i> ²¹²
235. (p. 686.) ²¹³	1481. aug. 24. 1481. szept. 25.	I. Mátyás Frangepán Márton dalmát-horvát- szlavón bán	A Jasztrebarszka helység által Erdődy László gróf ellen vezetett per aktájából, cop., 1784. ²¹⁴	<i>lappang, hamis</i> ²¹⁵
236. (p. 687.)	1481. jún. 17. u. ²¹⁶ 1482. ²¹⁷	I. Mátyás Egervári László dalmát-horvát- szlavón bán	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 276750. (Drasković cs. lt.)
237. (p. 689.)	1482. ápr. 23.	Csázmai kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>
238. (p. 691.)	1482. dec. 15. 1483. jan. 7.	Magyar Balázs dalmát-horvát- szlavón bán Csázmai kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i> ²¹⁸
239. (p. 696.)	1483. jan. 25.	I. Mátyás	<i>Abschriften der Statt Günß, 1787.</i>	DF 262266. ²¹⁹ (Kőszeg v. titkos lt.)
240. (p. 698.)	1483. febr. 12.	I. Mátyás	uo.	DF 262266. (Kőszeg v. titkos lt.)

²¹⁰ A másolatban „in Valentini episcopi et confessoris” (február 14.), amely megnevezés biztosan hibás, a Frangepán-oklevéltárban (lásd 212. jegyz.) idézett példányban „Valentinus” helyett az „episcopus et confessor” szavak mellett értelmezhető „Valerianus” áll.

²¹¹ Minden bizonnyal a Jasztrebarszka helység és Erdődy László gróf között zajló per aktájából való, vö. a következő tétellel.

²¹² Lásd Frangepán oklt. II, 435. Az ott idézett újkori példányokat a galgóci Erdődy-levéltárból nem ismerem, egy másik újkori másolatot őriz a Horvát Akadémia Levéltára, egy nagyobb akta részeként: DF 231151. – IV. Béla oklevelét Szentpétery Imre autentikusnak fogadta el más példányok alapján: RA I/2, 1136. sz. – Mátyás oklevelének eredeti példánya – amennyiben nem hamis – lappang.

²¹³ Lapszámozási hiba miatt az oklevél a 686–685. oldalon olvasható.

²¹⁴ A kollekcióba bekerült másolat mintája egy olyan, állítólag az eredetiről készült másolat volt, amelyet a báni táblán mutattak be 1784-ben. Az eredetin alapuló másolatot – záradéka szerint – Antonius Praunsperger, a báni tábla jegyzője ellenőrizte.

²¹⁵ Vö. 212. jegyz. – Az oklevél gyanúra okot adó formuláin túl (például a dátum a hónap napjával megnevezve; a bán állítólagos saját kezű aláírása) Frangepán Márton báni tisztsége semmilyen kortárs forrással nem igazolható, lásd Arch. 1458–1526, I, 95.

²¹⁶ Az oklevél bal oldala hiányzik, a dátumból az éven kívül csak a „post festum sancte Trinitatis” szavak olvashatók.

²¹⁷ Az oklevél említett sérülése miatt a dátumból csak az év olvasható.

²¹⁸ Magyar Balázs báni hivatalviselése alapján (Arch. 1458–1490, I, 95.) kizárólag az 1482. évről lehet szó. Ez évből fennmaradt kiadványai között az oklevelet nem találtam.

²¹⁹ Az oklevél eredeti példányát lásd uo. DF 262230.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
241. (p. 699.)	1484. szept. 25.	I. Mátyás	uo.	DF 262266. ²²⁰ (Köszeg v. titkos lt.)
242. (p. 701.)	1484. szept. 25.	I. Mátyás	uo.	DF 262266. (Köszeg v. titkos lt.)
243. (p. 703.)	1486. nov. 10.	Bátori István országbíró	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233406. (Drasković cs. lt.)
244. (p. 711.)	1481. márc. 1. 1488. febr. 7.	I. Mátyás Vingárti Geréb Mátyás dalmát- horvát-szlavón bán	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>
245. (p. 715.)	1487. máj. 5. 1488. ápr. 27. 1488. máj. 1. ²²¹	I. Mátyás Vingárti Geréb Mátyás dalmát- horvát-szlavón bán Csázmai kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233469. (Drasković cs. lt.)
246. (p. 719.)	s. d.	<i>anekdota Mátyásról és a török követről Bécsújhely ostroma (1487) közben</i> ²²²	[copia simplex]	<i>lappang</i>
247. (p. 723.)	1490. ápr. 21. ²²³	I. Miksa római király	[copia simplex]	<i>lappang</i> ²²⁴
248. (p. 725.)	1490. ápr. 21. ²²⁵	III. Frigyes német-római császár	[copia simplex]	<i>lappang</i> ²²⁶
249. (p. 727.)	1499. ápr. 14.	II. Ulászló	Sopron v. másolata, 1782.	DF 204072. (Sopron v. lt.)
250. (p. 729.)	1492. dec. 11.	Zágrábi kápt.	Bujáth Antal báni táblai jegyző másolata után, s. d. ²²⁷	<i>lappang</i> ²²⁸

²²⁰ Eredeti példányát lásd uo. DF 262234.

²²¹ A káptalani oklevélben külön-külön átírva szerepel a király, illetve a bán oklevele.

²²² Ez a szöveg megvan pl. a Magyar Királyság középkori törvényeinek jó részét magában foglaló, ún. Kollár-kódexben, lásd KERTÉSZ, 2011, 45.

²²³ Eme kiáltvány szövege több olyan kézíratos törvénygyűjteményben is megtalálható, amely a 16. század közepén, második felében keletkezett, így pl. az ún. „nagyobb” Nádasdy-kódexben és a Festetics-féle kollekciónban. Lásd JÁNOSI, 1978, 240.

²²⁴ Eredetije Óváry Lipót szerint a Modenai Állami Levéltárban van, az adatot idézi JÁNOSI, 1978, 240. (81. jegyzet) – A Vestigia-kutatócsoport adatbázisában (www.vestigia.hu) nem találtam.

²²⁵ Az oklevél általam ismert leelőhelyei a 223. jegyzetben említett törvénygyűjtemények. Az irodalmat lásd ott.

²²⁶ Jánosi Monika szerint kiadatlan (JÁNOSI, 1978, 240., 82. jegyzet). Kiadását magam sem találtam.

²²⁷ A báni táblán – ismeretlen időpontban – állítólag az eredeti oklevelet mutatták be. – A másolásra legvalószínűbben 1765-ben került sor.

²²⁸ Az oklevél tartalma alapján hitelesnek tekinthető, mivel a benne foglalt, Szamobor várának és uradalmanak eladásáról szóló döntés ellenében egy héttel később, 1492. december 18-án Frangepán Mihály

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
251. (p. 731.)	1487. ²²⁹ 1492. nov. 11.	I. Mátyás II. Ulászló	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 276753. (Drasković cs. lt.)
252. (p. 733.)	1492. dec. 22. 1493. jan. 28.	II. Ulászló Császmái kápt.	Az Erdődy család szamobori birtokosok elleni perének aktájából, s. d. ²³⁰	<i>lappang</i> ²³¹
253. (p. 737.)	1494. okt. 5. ²³²	Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 46279. (Múz. Ta.)
254. (p. 739.)	1493. nov. 29. 1493. dec. 30. 1493. dec. 30. 1464. febr. 22. 1494. jan. 27. ²³³	II. Ulászló Sopron m. Sopron m. Csornai konv. Sopron m.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
255. (p. 743.)	1494. okt. 5.	Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
256. (p. 745.)	1257. jan. 12. 1478. dec. 15. 1495. szept. 8.	IV. Béla I. Mátyás Corvin János dalmát-horvát- szlavón bán	A Jasztrebarszka helység által Erdődy László gróf ellen vezetett per aktájából, cop., 1784.	<i>lappang</i> ²³⁴

tiltással élt, szintén a zágrábi káptalan előtt: Frangepán oklt. II, 208. – Ismert még a szöveg egy 1647. évi hiteles másolatból is, amely valójában egy, többek közt Szamobor birtoklásáért Draskovics János nádor előtt folyó per nagyobb aktája: DF 274742., 35–41. sz. fotó. (Pozsony megye levéltára, Közgyűlési iratok, Nobilitaria).

²²⁹ Az átírás a királyi könyv bejegyzése alapján történt, amely feltehetően nem tartalmazta a pontos napi dátumot. Az ezzel kapcsolatos problémákra, továbbá az oklevél kiadására lásd MIKÓ, 2022.

²³⁰ A másolásra minden bizonnyal 1784-ben került sor, mert ekkor készültek az ügyhöz köthető és a kollekciónban foglalt egyéb másolatok is.

²³¹ Ismert még a szöveg egy 1647. évi hiteles másolatból is, amely valójában egy, többek közt Szamobor birtoklásáért Draskovics János nádor előtt folyó per nagyobb aktája: DF 274742., 41–49. sz. fotó. (Pozsony megye levéltára, Közgyűlési iratok, Nobilitaria).

²³² A rossz állapotú oklevél szövege fennmaradt Sopron megye 1499. június 17-i átíratában is (lásd 272. sz.; eredetije *lappang*), amelynek alapján Hajnóczy a hiátusok egy részét kiegészítette.

²³³ A transsumptumban minden egyes oklevelet külön, a fenti sorrendben írtak át, nincsen tehát szó többszörös átírásról.

²³⁴ IV. Béla és Mátyás említett okleveleit tartalmazza Frangepán Márton bán hamis oklevele is, lásd 234. sz. – Sem Mátyás, sem Corvin János kiadványainak nem ismert eredeti példánya, de ez utóbbi – a benne foglalt két másikkal együtt – Erdődy Péter horvát-szlavón-dalmát bán átírta sine dato oklevelében, lásd a következő szám alatt.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
257. (p. 753.)	1257. jan. 12. 1478. dec. 15. 1495. szept. 8. s. a., aug. 15. ²³⁵	IV. Béla I. Mátyás Corvin János dalmát-horvát- szlavón bán Erdődy Péter dalmát-horvát- szlavón bán	A Jasztrebarszka helység által Erdődy László gróf ellen vezetett per aktájából, cop., 1784.	<i>lappang</i> ²³⁶
258. (p. 761.)	1495. szept. 16.	Zágrábi kápt.	Az Erdődy család szamobori birtokosok elleni perének aktájából, 1784. ²³⁷	<i>lappang</i> ²³⁸
259. (p. 763.)	1495. márc. 3. 1495. okt. 8.	Corvin János dalmát-horvát- szlavón bán Csázmai kápt.	Az Erdődy család szamobori birtokosok elleni perének aktájából, 1784. ²³⁹	<i>lappang</i> ²⁴⁰
260. (p. 767.)	1495. szept. 4. 1495. szept. 23.	Szapolyai István nádor Zágrábi kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>
261. (p. 769.)	1495. ápr. 18. 1495. máj. 10.	II. Ulászló Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i> ²⁴¹
262. (p. 771.)	1495. febr. 14.	Kanizsai László dalmát-horvát- szlavón bán	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233347. (Drasković cs. lt.)

²³⁵ A báni oklevél kollekciónban foglalt másolata nem tartalmazza az évet. Erdődy Péter 1556 és 1567 között töltötte be a méltóságát.

²³⁶ Vö. 234. és 256. sz., illetve a hozzájuk tartozó jegyzeteket.

²³⁷ A perben bemutatott másolatot Bujáth Antal báni táblai jegyző készítette nem megadott időpontban, ám legvalószínűbben 1765-ben (vö. 243. jegyz.). Egy másik másolat, amelyen az ő aláírása látható, a Horvát Akadémia levéltárában van: DF 231947.

²³⁸ A zágrábi káptalan e napon kelt oklevelének ismert hiteles átírása, lásd Frangepán oklt. II, 222. Ennek szövege a 18. századi perben bemutatott iratétól nagyban eltér, amelyek közül a legjelentősebb, hogy az újkori másolat a Szamobor várához tartozó uradalmat is pontosan leírja. Mindennek alapján a kollekciónban foglalt oklevél valószínűleg későbbi hamisítvány, aligha függetlenül az uradalomért folytatott pertől. – A Hajnóczy-kollekciónban olvasható szöveggel egyező hamis textus maradt fenn már egy 1647. évi hitelesített másolatban is, amely valójában egy, többek közt Szamobor birtoklásáért Draskovics János nádor előtt folyó per nagyobb aktája: DF 274742., 49–53. sz. fotó. (Pozsony megye levéltára, Közgyűlési iratok, Nobilitaria).

²³⁹ A perben bemutatott másolatot Bujáth Antal báni táblai jegyző készítette ismeretlen időpontban, legvalószínűbben 1765-ben (vö. 243. jegyz.).

²⁴⁰ Ismert még a szöveg egy 1647. évi hiteles másolatból is, amely valójában egy, többek közt Szamobor birtoklásáért Draskovics János nádor előtt folyó per nagyobb aktája: DF 274742., 53–61. sz. fotó. (Pozsony megye levéltára, Közgyűlési iratok, Nobilitaria).

²⁴¹ Egyszerű másolatát lásd Esterházy cs., cseszneki lt. (DF 282265.).

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
263. (p. 773.)	1495. jún. 27.	<i>Bacharich</i> András knini örkanonok, vikárius ²⁴²	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>
264. (p. 775.)	1496. márc. 23.	Csázmai kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233383. (Draskovič cs. lt.)
265. (p. 777.)	1496. dec. 20.	Knini kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233241. (Draskovič cs. lt.)
266. (p. 779.)	1496. okt. 26.	Zágrábi kápt.	Az Erdődy család szamobori birtokosok elleni perének aktájából, 1784. ²⁴³	<i>lappang</i> ²⁴⁴
267. (p. 782.) ²⁴⁵	1498. jan. 12.	Szapolyai István nádor	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233609. (Draskovič cs. lt.)
268. (p. 784.)	1498. jan. 2.	Kapornaki konv.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>
269. (p. 786.)	1498. nov. 11.	Daróci Miklós	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>
270. (p. 788.)	1499. ápr. 4.	Daróci Miklós	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>
271. (p. 790.) ²⁴⁶	1499. febr. 16. 1499. ápr. 29.	Vingárti Geréb Péter országbíró Somogyi konv.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233492. (Draskovič cs. lt.)
272. (p. 792.)	1494. okt. 5. ²⁴⁷ 1499. jún. 17.	Vasvári kápt. Sopron m.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
273. (p. 793.)	1500. ápr. 26.	Daróci Miklós	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>
274. (p. 795.)	1501. jan. 15. 1501. febr. 1.	II. Ulászló Csornai konv.	A Viczay Keresztély (Christianus) és Széchényi Zsigmond között 1733-ban zajló határper aktájából, cop., 1783. ²⁴⁸	DL 105175. (Széchényi cs. lt.) ²⁴⁹
275. (p. 797.)	1501. márc. 14.	II. Ulászló	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 276756. (Draskovič cs. lt.)

²⁴² Személyére ez az egyetlen adat: C. TÓTH, 2017, 77.

²⁴³ A perben bemutatott másolatot Bujáth Antal báni táblai jegyző készítette 1765. február 9-én Varasdon.

²⁴⁴ Ismert még a szöveg egy 1647. évi hiteles másolatból is, amely valójában egy, többek közt Szamobor birtoklásáért Draskovics János nádor előtt folyó per nagyobb aktája: DF 274742., 61–69. sz. fotó. (Pozsony megye levéltára, Közgyűlési iratok, Nobilitaria).

²⁴⁵ Lapszámozási hiba miatt az oklevél a 782–781. oldalakon olvasható.

²⁴⁶ Lapszámozási hiba miatt az oklevél a 790–789. oldalakon olvasható.

²⁴⁷ A káptalani oklevél eredetijét lásd 255. sz.

²⁴⁸ A per aktájából a Péntes István (vö. 103. és 216. sz.) készítette másolat került a kollekciónba.

²⁴⁹ Cópia simplex.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
276. (p. 799.)	1498. aug. 30. 1498. szept. 10. 1501. jan. 22. ²⁵⁰	Szapolyai István nádor Császmái kápt. Corvin János dalmát-horvát-szlavón bán	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233564. (Drasković cs. lt.)
277. (p. 803.)	1502. okt. 4.	II. Ulászló	Bedekovics Ferenc Zágráb megyei aljegyző másolata nyomán, s. d. ²⁵¹	<i>lappang</i> ²⁵²
278. (p. 807.)	1502. okt. 21. 1502. dec. 4.	II. Ulászló Boszniai kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233498. (Drasković cs. lt.)
279. (p. 813.)	1502. jún. 2.	Császmái kápt.	A Jasztrebarszka helység által Erdődy László gróf ellen vezetett per aktájából, cop., 1784.	<i>lappang</i> ²⁵³
280. (p. 815.)	1502. ²⁵⁴	II. Ulászló	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 276754. (Drasković cs. lt.)
281. (p. 817.)	1502. márc. 21. 1502. máj. 24.	Corvin János dalmát-horvát-szlavón bán Zágrábi kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233494. (Drasković cs. lt.)
282. (p. 820.)	1503. máj. 30.	Anna királyné	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DF 272966. (Savaria Múzeum, Szombathely)
283. (p. 822.)	1503. jún. 9.	II. Ulászló	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233256. (Drasković cs. lt.)

²⁵⁰ A transsumptumban a császmái káptalan oklevele tartalmazza a nádori oklevelet.

²⁵¹ A Bedekovics-féle kópia Berislavich István szlavón viceprotonotárius 1604. július 5-én az eredetiről készült másolata nyomán készült.

²⁵² Az irat Bosiljevoi Arbanasz Ambrus címereslevele. Az ismert másolatok (lásd MIKÓ, 2021) az 1604-ben bemutatott eredeti példányra vezethetőek vissza.

²⁵³ Újkori másolata a Horvát Akadémia Levéltárában: DF 232103.

²⁵⁴ Az oklevél sérülése miatt csak a kiadás éve állapítható meg.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
284. (p. 823.)	1496. júl. 1. 1496. júl. 2. 1499. dec. 13. 1501. júl. 5. 1504. febr. 18. ²⁵⁵	VI. Sándor pápa Martelli János vitellói archidiakónus Sebestyén szentmártoni, Tamás csakovci, János <i>Rassa-i</i> plébánosok Demeter pekreci, Sebestyén lesnákhegyei plébánosok István pekreci, Antal <i>Thornawa-i</i> , Pál luskai plébánosok Corvin János dalmát-horvát- szlavón bán	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233349. (Drasković cs. lt.)
285. (p. 837.)	1505. okt. 12. ²⁵⁶	Országnagyok	Radványi János másolatából, cop., 1777. ²⁵⁷	DL 84742. (Radvánszky cs., radványi lt.)
286. (p. 851.)	1505. ²⁵⁸	Várasd m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>
287. (p. 853.)	1506. ²⁵⁹	Várasd m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 276752. (Drasković cs. lt.)
288. (p. 855.)	1505. ²⁶⁰	Várasd m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49489. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.)

²⁵⁵ A transsumptum felépítése az alábbi: Corvin János oklevele négy egymástól független irat teljes szövegű átírását tartalmazta: a három, plébánosok által kiadott okiratot, valamint a Martelli János által jegyzett diplomát. A pápai oklevél az utóbbi iratban volt átírva.

²⁵⁶ A rákosi végzés másolata.

²⁵⁷ A szöveget Hajnóczy összevetette a szintén Radványi János tulajdonában lévő gyűjteményben olvasható variánssal (a gyűjteményt nem tudtam azonosítani, de vö. fentebb 189. sz.). A varia lectiók a szöveg után olvashatók.

²⁵⁸ Az oklevélben nincsen benne a megyei szolgabíró vizsgálatának dátuma, így csak a kiadás éve állapítható meg.

²⁵⁹ Az oklevélben nincsen benne a megyei szolgabíró vizsgálatának dátuma, így csak a kiadás éve állapítható meg.

²⁶⁰ Az oklevélben nincsen benne a megyei szolgabíró vizsgálatának dátuma, így csak a kiadás éve állapítható meg.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
289. (p. 857.)	1505. ²⁶¹	Varasd m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 279378. (Drasković cs. lt.)
290. (p. 859.)	1503. jan. 28.	Pécsi kápt.	Draskovics János tulajdonában, dupl. orig., ²⁶² 1784.	DL 49474. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.) ²⁶³
291. (p. 863.)	1507. ²⁶⁴	Varasd m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 276745. (Drasković cs. lt.)
292. (p. 865.)	1508. szept. 20.	II. Ulászló	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233610. (Drasković cs. lt.)
293. (p. 867.)	1507. febr. 11.	II. Ulászló	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49478. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.) ²⁶⁵
294. (p. 869.)	1519. ²⁶⁶	Vas m.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	<i>lappang</i>
295. (p. 871.)	1509. dec. 12.	Perényi Imre nádor	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 46924. (Múz. Ta., Nagy István-gyűjt.) ²⁶⁷
296. (p. 875.)	1510. szept. 21. 1510. nov. 6.	II. Ulászló Vasvári kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig. 1787.	<i>lappang</i> ²⁶⁸
297. (p. 879.)	1510. ²⁶⁹	Varasd m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49491. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.)
298. (p. 881.)	1510. máj. 21.	Esztergomi kápt.	Zarka Mihály tulajdonában, orig. 1787.	<i>lappang</i>

²⁶¹ Az oklevélben nincsen benne a megyei szolgabíró vizsgálatának dátuma, így csak a kiadás éve állapítható meg.

²⁶² Hajnóczy jegyzete szerint Draskovics János levéltárában az oklevélből két eredeti példány volt. Lehetséges, hogy a „második” példány Ulászló király 1505. február 24-i átiratát jelenti, amelynek egy példánya a Múzeumi Törzsanyagban, az Orsics-féle iratok között található: DL 49391. – Vö. még 55. jegyz.

²⁶³ Vö. 55. jegyz.

²⁶⁴ Az oklevélben nincsen benne a két megyei szolgabíró vizsgálatának dátuma, így csak a kiadás éve állapítható meg.

²⁶⁵ Vö. 55. jegyz.

²⁶⁶ A több helyen, többek között a dátumformulánál is sérült oklevél kiadási évét Hajnóczy 1509-ben adta meg (quingentesimo nono), csak hogy a kiadó alispánok (Szarvaskendi Sibrik László és egy csak a keresztneve első három olvasható betűjéből [Ioh] kikövetkeztethető [Káldi] János) 1519-ben voltak alispánok, 1509-ben egyikük sem mutatható ki a tisztségben. Arch. 1458–1526, II, 331.

²⁶⁷ Az oklevélnek még egy eredeti példánya fennmaradt, ez a Káldy család levéltárában található: DF 281363. – Az iratok hátlapi feljegyzései alapján azonban kikövetkeztethető, hogy a Hajnóczy által lemásolt példány került utóbb Nagy István gyűjteményébe. Megjegyzendő végezetül, hogy 1787-ben az oklevél a jelenleginél sokkal jobb állapotban volt.

²⁶⁸ Az oklevélnek két egyszerű újkori másolata ismert: Esterházy cs., cseszneki lt. (DF 282266.).

²⁶⁹ Az oklevélben nincsen benne a két megyei szolgabíró vizsgálatának dátuma, így csak a kiadás éve állapítható meg.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
299. (p. 883.)	1511. szept. 8.	Zalai konv.	Zarka Mihály tulajdonában, orig. 1787.	<i>lappang</i>
300. (p. 885.)	1511. febr. 11.	Zágrábi kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49509. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.) ²⁷⁰
301. (p. 887.)	1510. ápr. 25.	II. Ulászló	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233141. ²⁷¹ (Drasković cs. lt.)
302. (p. 889.)	1511. ápr. 2.	Fehérvári kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49510. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.) ²⁷²
303. (p. 891.)	1511. márc. 22.	Fehérvári keresztes konv.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49508. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.) ²⁷³
304. (p. 893.)	1511. márc. 22.	Fehérvári keresztes konv.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 276746. (Drasković cs. lt.)
305. (p. 895.)	1511. szept. 18.	Varasd m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49493. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.) ²⁷⁴
306. (p. 897.)	1511. febr. 16.	Perényi Imre nádor	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233388. (Drasković cs. lt.)
307. (p. 899.)	1511. febr. 17.	Csázmai kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49511. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.) ²⁷⁵
308. (p. 901.)	1511. márc. 14.	Budai kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 276764. (Drasković cs. lt.)
309. (p. 903.)	1512. febr. 4.	Zágrábi kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49481. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.) ²⁷⁶
310. (p. 905.)	1512. febr. 1.	Varasd m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49494. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.) ²⁷⁷
311. (p. 908.)	1512. ²⁷⁸	Körös m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>

²⁷⁰ Vö. 55. jegyz.

²⁷¹ Másik eredeti példánya: DL 22020. (MKA, Neoreg.). Az oklevél szövegét ebből a példányból kiadta Lukinich Imre: Podmaniczky oklt. II, 584.

²⁷² Vö. 55. jegyz.

²⁷³ Vö. 55. jegyz.

²⁷⁴ Vö. 55. jegyz.

²⁷⁵ Vö. 55. jegyz.

²⁷⁶ Vö. 55. jegyz.

²⁷⁷ Vö. 55. jegyz.

²⁷⁸ Az oklevélben nincsen benne a megyei szolgabíró vizsgálatának dátuma, így csak a kiadás éve állapítható meg.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
312. (p. 909.)	1513. okt. 6.	Varasd m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49495. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.)
313. (p. 912.) ²⁷⁹	1513. aug. 11.	Varasd m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 276762. (Drasković cs. lt.)
314. (p. 913.)	1513. máj. 26. 1760. szept. 8.	II. Ulászló Mária Terézia	Az Erdődy család szamobori birtokosok elleni perének aktájából, cop., 1784. ²⁸⁰	DF 255629. ²⁸¹ (Zágrábi káptalan lt.)
315. (p. 917.)	1514. ápr. 6.	Varasd m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49497. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.)
316. (p. 920.)	1514. ápr. 20.	Varasd m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49496. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.)
317. (p. 921.)	1514. máj. 22. u. ²⁸²	Varasd m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49498. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.)
318. (p. 923.)	1514. ápr. 21.	II. Ulászló	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 276763. (Drasković cs. lt.)
319. (p. 925.)	1514. febr. 27. 1514. márc. 6.	Berisló Péter dalmát-horvát- szlavón bán Császmái kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i> ²⁸³
320. (p. 927.)	1514. jan. 27.	Császmái kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49512. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.)
321. (p. 930.) ²⁸⁴	1514. jún. 22.	Berisló Péter dalmát-horvát- szlavón bán	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49541. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.)

²⁷⁹ Lapszámozási hiba miatt az oklevél a 912–911. oldalakon olvasható.

²⁸⁰ A kollekcióba bekerült másolat alapját Bujáth Antal báni táblai jegyző talán 1765-ben (vö. 243. jegyz.), feltehetően Mária Terézia eredeti oklevele alapján készült kópiája képezte.

²⁸¹ Az oklevél szövegében feltűnő, hogy a káptalan Ulászlóhoz intézett jelentésének nincsen dátuma. Ennek az a magyarázata, hogy a jelentés uralkodóhoz küldött végleges szövege a káptalan levéltárában nem volt meg, az oklevélrész a fenti jelzet alatt található királyi parancs hátlati feljegyzése alapján igyekeztek összeállítani. – Hasonló módon, de még rövidebben transzsumpálta az oklevelet a káptalan már 1536-ban is: DF 232393.

²⁸² Az oklevélben nincsen benne a megyei szolgabíró vizsgálatának dátuma, a leírt hatalmaskodás dátumából csak a terminus post quemet lehet megállapítani.

²⁸³ Szövege fennmaradt még Berisló Péter 1517. január 22-i átírásában: DL 22596. (MKA, Neoreg.).

²⁸⁴ Lapszámozási hiba miatt az oklevél a 930–929. oldalakon olvasható.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
322. (p. 931.)	1515. febr. 26.	II. Ulászló	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 276757. (Drasković cs. lt.)
323. (p. 933.)	1516. szept. 17.	Pécsváradai konv.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 233459. ²⁸⁵ (Drasković cs. lt.)
324. (p. 935.)	1516. márc. 10.	II. Ulászló	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i>
325. (p. 937.)	1516. okt. 4. 1516. okt. 15.	II. Lajos Fehérvári kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i> ²⁸⁶
326. (p. 939.)	1516. jún. 16.	II. Lajos	Draskovics János tulajdonában, cop., 1784.	<i>lappang</i> ²⁸⁷
327. (p. 941.)	1518. dec. 18.	Zágráb m.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	<i>lappang</i> ²⁸⁸
328. (p. 944.)	1518. júl. 25.	Zágrábi kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49514. (Múz. Ta., Orsich cs. lt.)
329. (p. 946.) ²⁸⁹	1518. dec. 16. 1519. jan. 2.	Beriszló Péter dalmát-horvát- szlavón bán Csázmai kápt.	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DF 279507. (Drasković cs. lt.)
330. (p. 947.)	1519. febr. 24. 1519. jún. 19.	II. Lajos Csázmai kápt.	Az Erdődy család szamobori birtokosok elleni perének aktájából, 1784. ²⁹⁰	<i>lappang</i> ²⁹¹
331. (p. 955.)	1519. nov. 30.	II. Lajos	[copia simplex]	DL 23284. (MKA, Neoreg.) ²⁹²

²⁸⁵ Hajnóczy azon másolatát, amely a Draskovics-levéltárban maradt, lásd uo. DF 233393.

²⁸⁶ Hajnóczy feljegyzése alapján a Draskovics-levéltár oklevele a Gyulai János részére kiállított példány volt, ez, úgy tűnik, jelenleg *lappang*. A másik peres fél, Batthyány Boldizsár számára küldött példányt lásd DL 101506. (Batthyány cs. lt.)

²⁸⁷ A Csáktornyai Ernuszt János között egyfelől, másfelől Gyulai János között zajló perben a Draskovics-levéltár példánya – Hajnóczy másolata szerint – valószínűleg az utóbbi részére kiállított példány volt. Az Ernuszt részére szóló példány megvan a Horvát Akadémia Levéltárában: DF 232444.

²⁸⁸ Hajnóczy Draskovics-levéltárban maradt másik, 1784-ből való másolatát lásd DF 276744.

²⁸⁹ Lapszámozási hiba miatt az oklevél a 946–945. oldalakon olvasható.

²⁹⁰ A perben bemutatott Bujáth Antal-féle hiteles másolat – amelynek az eleje hiányzik – alapja I. Rudolf 1599. évi átirata volt, amint az a következő jegyzetben idézett 1647. évi peraktából kiderül.

²⁹¹ Ismert még a szöveg egy 1647. évi hiteles másolatból is, amely valójában egy, többek közt Szamobor birtoklásáért Draskovics János nádor előtt folyó per nagyobb aktája: DF 274742., 85–97. sz. fotó. (Pozsony megye levéltára, Közgyűlési iratok, Nobilitaria – I. Rudolf király 1599. évi átiratában.). – Dátum nélküli, de ellenjegyzett másolata a Horvát Akadémia Levéltárában: DF 232525.

²⁹² Kiadását, további átiratait, másolatait lásd Doc. Bathoriana 289.

Tételszám	Dátum	Kiadó	Lelőhely	Eredeti pld.
332. (p. 960.)	1519. okt. 12.	Zágrábi kápt.	A Jasztrebarszka helység által Erdődy László gróf ellen vezetett per aktájából, cop., 1784.	<i>lappang, hamis</i> ²⁹³
333. (p. 962.)	1519. febr. 15.	II. Lajos	Draskovics János tulajdonában, orig., 1784.	DL 49500 (Múz. Ta., Orsich cs. lt.)
334. (p. 963.)	1450. jún. 26. ²⁹⁴ 1522. júl. 14.	Vasvári kápt. Vasvári kápt.	Rajcsányi Ádám másolata, 1783. ²⁹⁵	DL 24331. (MKA, Acta eccl.)
335. (p. 965.)	1523. nov. 16.	Vas m.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 47535. (Múz. Ta.)
336. (p. 967.)	1524. ápr. 4. 1524. máj. 24.	Újlaki Lőrinc országbíró Kapornaki konv.	Zarka Mihály tulajdonában, orig., 1787.	DL 47560. (Múz. Ta., Zarka cs. lt.)
337. (p. 971.)	1524. nov. 7.	Mária királyné	[copia simplex] ²⁹⁶	DL 56813. (Jeszenák cs. lt.)
338. (p. 972.)	1524. nov. 7. ²⁹⁷	Mária királyné	[copia simplex]	–
339. (p. 975.)	1524. nov. 7. ²⁹⁸	Mária királyné	Szontagh Mihály másolata, 1777. ²⁹⁹	DL 56813. (Jeszenák cs. lt.)
340. (p. 977.)	1524. nov. 18.	II. Lajos	[copia simplex]	DF 204355. ³⁰⁰ (Sopron v. lt.)

²⁹³ Újkori egyszerű másolatát lásd a Horvát Akadémia Levéltárában: DF 232532. – Az oklevél a formulái (lásd pl. a záróformulát: „Datum Zagrabiae, die decima secunda anno domini 1519. Lecta in capitulo. Emericus Dorotich lector et canonicus Zagrabiensis manu propria”) alapján egyértelműen hamisnak tekintendő.

²⁹⁴ A káptalan ezen oklevelét Hajnóczy – szintén Rajcsányi másolatából, amely az 1450. évi eredeti példányról készült – külön is felvette a gyűjteménybe; e helyütt csak utalt a korábbi tételre. Lásd 59. sz.

²⁹⁵ A másolat 1745-ben készült, amelyhez Hajnóczy Horváth János révén jutott hozzá 1783-ban.

²⁹⁶ Copia simplex. – A lap alján az alábbi megjegyzés: „Descriptum ex originali”.

²⁹⁷ Az irat az előbbi, eredetileg német nyelven írt levél latin fordítása.

²⁹⁸ A 337. sz. tétellel megegyező oklevél egy másik másolatáról van szó.

²⁹⁹ A másolásra a Zólyom megyei Nagyszalattán került sor 1777-ben. A kollekcióban két további oklevelet is ugyanott, ugyanekkor másoltak le, vö. 8. és 211. sz.

³⁰⁰ A másolat töredék.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
DL	Diplomatikai Levéltár
DF	Diplomatikai Fényképgyűjtemény
MKA	Magyar Kamara Archivuma
Neoreg.	Neoregistrata acta
Acta eccl.	Acta ecclesiastica
Acta publ.	Acta publica
Múz. Ta.	Múzeumi Törzsanyag
PBFL	Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltára Capsarium
OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (Budapest) Fol. Lat. 2268. Fol. Lat. 3635/3. köt.
*	
ABAFI 1900	ABAFI Lajos: <i>A szabadkőművesség története Magyarországon</i> , Budapest, Schmidl H., 1900.
ÁLDÁSY 1902	ÁLDÁSY Antal: <i>A gróf Széchényi család levéltára</i> , In: <i>Magyar Könyvszemle</i> , 10. (1902) 285–318.
AOkt	<i>Anjou-kori oklevéltár</i> , IV. (1315–1317), V. (1318–1320), VI. (1321–1322), szerk. KRISTÓ Gyula; VIII. (1326), szerk. BLAZOVICH László; XIII. (1329), szerk. ALMÁSI Tibor; XIV. (1330), szerk. KŐFALVI Tamás – ALMÁSI Tibor; XXXII. (1348), szerk. SEBŐK Ferenc; XXXVIII. (1354), szerk. B. HALÁSZ Éva, Budapest–Szeged, 1990–2013.
Arch. 1301–1457. I	ENGEL Pál: <i>Magyarország világi archontológiája 1301–1457</i> . I–II, Budapest, História – MTA Történettudományi Intézete, 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak.)

Arch. 1458–1526.

I

C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók*, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2016. (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak.)

Arch. 1458–1526.

II

C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás – W. KOVÁCS András: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék*, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2017. (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak.)

H. BALÁZS

1977

H. BALÁZS Éva: *A szabadkőművesség a 18. században*, In: *Világosság* 18. (1977) 216–223.

BENDA

1952

A magyar jakobinus mozgalom iratai, III, *Naplók, füljegyzések, röpiratok*, (S. a. r. BENDA Kálmán), Budapest, Akadémiai, 1952. (Magyarország újabbkori történetének forrásai.)

BÓNIS

1954

BÓNIS György: *Hajnóczy József*. Budapest, Akadémiai, 1954.

BORSA

1999

BORSA Iván: *A Somogyi Konvent oklevelei az Országos Levéltárban. Forrásközlés, ötödik közlemény. 1371–1380*, In: *Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv*, 30. (1999) 7–53.

BOTKA

1829

Theodorus BOTKA: *De duellis Hungarorum litisdecisoriis*, Pesthini, Trattner, 1829.

CD

Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis, ed. Georgius FEJÉR, IX/2. (1351–1358), IX/3. (1359–1366), IX/4. (1367–1374), IX/5. (1375–1382), Budae, Typis Universitatis, 1833–1835.

CERNEL

1877

CERNEL Kálmán: *Köszeg sz. kir. város jelene és múltja*, I. *Jelenkor*, Szombathely, Seiler Henrik nyomd., 1877.

CSONTOSI

1886

CSONTOSI János: *Jelentés a N. Múzeum könyvtárának állapotáról 1885–1886-ban*, In: *Magyar Könyvszemle*, 11. (1886) 186–204.

Doc. Bathoriana

Documenta ad historiam familiae Batori de Ecsed spectantia
I. *Diplomata 1393–1526*, edd. Norbertus C. TÓTH – Richardus HORVÁTH – Tiburtius NEUMANN, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumi Igazgatósága, 2011. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum kiadványai, 67.)

DRH 1458–1490

Decreta Regni Hungariae – Gesetze und Verordnungen Ungarns. 1458–1490, edd. Franciscus DÖRY – Georgius BÓNIS – Geisa ÉRSZEGI – Susanna TEKE, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1989. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok, 19.)

EOE

I

Erdélyi Országgyűlési Emlékek – Monumenta comitialia Regni Transylvaniae, I, szerk. SZILÁGYI Sándor, Budapest, MTA, 1875. (Magyar Történelmi Emlékek – Magyar Országgyűlési Emlékek.)

FENYŐ

2011

FENYŐ Ervin: *Széchenyi Ferenc*, In: *Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor*, főszerk. KÖSZEGHY Péter, XI, Budapest, Balassi, 2011, 7–10.

FRAKNÓI

1884

FRAKNÓI Vilmos: *Martinovics és társainak összeesküvése*, Budapest, Ráth Mór, 1884.

Frangepán oklt.

II

A Frangepán család oklevéltára, II, (1454–1527), szerk. THALLÓCZY Lajos – BARABÁS Samu, Budapest, MTA, 1913. (Magyar Történelmi Emlékek – Okmánytárak, 38.)

GRÄSER

1848

Andreas GRÄSER: *Schreiben des Conrad Samuel Schurtz-fleisch, Professors u. s. w. in Wittenberg an den Hermannstädter Senator J. Georg Reußner von Reußenfels, vom. Jahr 1697*, In: *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde* 3. (1848) 387–388.

HÁZI

1924

HÁZI Jenő: *Sopron szabad királyi város története*, I/3, *Oklevelek és levelek 1430–1452*, Sopron, Székely és Társa, 1924.

IVÁNYI

1892

IVÁNYI István: *Szabadka szabad királyi város története*, II, Szabadka, Bittermann József könyvnyomdája, 1892.

156

- IVÁNYI
1910
IVÁNYI Béla: *Bártfa szabad királyi város levéltára, 1319–1526. I. 1309–1501*, Budapest, MTA, 1910.
- JÁNOSI
1978
JÁNOSI Monika: *A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek*, In: *Magyar Könyvszemle*, 94. (1978) 225–254.
- JERŠOVÁ
1937
Mária JERŠOVÁ: *Rod Ivanka z Jordanu a Dražkoviec. Príspevok k dejinám Turca*, Turčiansky Sv. Martin, Karel Kryl v Novom Jičine, 1937.
- KATONA
1790
Stephanus KATONA: *Histora Critica regum Hungariae stirpis mixtae*, Tom. VI., ord. XIII, Pestini, Landerer, 1790.
- KATONA
1792
Stephanus KATONA: *Historia Critica regum Hungariae stirpis mixtae*, Tom. VII., ord. XIV, Colotzae, Typ. Scholarum Piarum, 1792.
- KERTÉSZ
2011
KERTÉSZ Balázs: *Magyar vonatkozású kéziratok törvénygyűjtemény a Bajor Állami Könyvtárban. A Kollár-féle első kódex másolata*, In: *Magyar Könyvszemle*, 127. (2011) 30–46.
- KÓKAY
1978
KÓKAY György: *Hajnóczy József, a Széchényi könyvtár első könyvtárosa*, In: *Magyar Könyvszemle*, 94. (1978) 11–24.
- KOLLÁNYI
1902
KOLLÁNYI Ferencz: *A Széchényi-Országos-Könyvtár megalapítása*, In: *Magyar Könyvszemle*, 10. (1902) 209–284.
- KOSÁRY
1980
KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Budapest, Akadémiai, 1980.
- KOVACHICH
1800
Martinus Georgius KOVACHICH: *Supplementum ad Vestigia comitorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia usque ad hodiernum diem celebratorum*, II, Budae, Typ. Univ., 1800.
- KOWALSKÁ–KANTEK
2016
Eva KOWALSKÁ – Karol KANTEK: *Magyarországi rapszódia, avagy Hajnóczy József tragikus története*, Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016. (Korridor Könyvek, 4.)

- MIKÓ
2010
MIKÓ Gábor: *16. századi dekrétumpéldányok a keszthelyi Festetics-könyvtárban*, In: *Magyar Könyvszemle*, 126. (2010) 350–365.
- MIKÓ
2021
MIKÓ Árpád: *Címereslevelek a Jagelló-kori Magyarországon. (Függelékben a II. Ulászló és II. Lajos magyar királyok által adományozott címereslevelek jegyzékével [1490–1526])*, In: *Művészettörténeti Értesítő*, 70. (2021) 257–303.
- MIKÓ
2022
MIKÓ Gábor: *A királyi könyvek vezetésének gyakorlata a késő középkori Magyar Királyságban.* (Kézirat, m. a.)
- NÁDOR
2005
NÁDOR Zsófia: *Hajnóczy József*, In: *Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor*, szerk. KÖSZEGHY Péter, III, Budapest, Balassi, 2005, 477.
- NÉMETH
1942
NÉMETH Sámuel: *Wietoris Jonathán, a soproni evangélikus líceum rektora*, In: *Soproni Szemle*, 6. (1942) 300–303.
- NÉMETH
2007
NÉMETH Sámuel: *A soproni evangélikus líceum történetének egy százada. 1681–1781*, szerk. PATYI Gábor, Sopron, Berzsenyi Dániel Evangélikus (Líceum) Gimnázium, 2007.
- PAPP
2013
PAPP Júlia: *Régiség- és ritkaságyűjtés a 18. századi Erdélyben. Laurentius Weidenfelder szász evangélikus lelkész gyűjtői kapcsolati hálója*, In: *Századok*, 147. (2013) 1269–1291.
- PAYR
1934
PAYR Sándor: *Hajnóczy Sámuel és fia, József. Egy lelkész, ki-nek tudós fia vérpadon halt meg. (Kettős életrajz a francia forradalom idejéből)*, Sopron, Székely és Társa, 1934.
- Podmaniczky oklt.
I
A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára, I. 1351–1510, ed. LUKINICH Imre. Budapest, MTA, 1937. (A podmanini és aszódi báró Podmaniczky-család története, 4.)
- POÓR
1998
POÓR János: *Hajnóczy József*, Budapest, Új mandátum, 1998. (Magyar szabadelvűek.)
- RA
I/2–3.
Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke – Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica, ed. SZENTPÉTERY Imre, I/2–3, Budapest, MTA, 1927–1930.

- RA
II/2–3. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke – Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*, edd. SZENTPÉTERY Imre – BORSA Iván, Budapest, Akadémiai, 1961. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok, 9.)
- RDDA
2008 *Regesta ducum ducissarum stirpis Arpadianae necnon reginarum Hungariae critico-diplomatica – Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és királynék okleveleinek kritikai jegyzéke*, Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette ZSOLDOS Attila, Budapest, Magyar Országos Levéltár – MTA Történettudományi Intézet, 2008. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok, 45.)
- S. N.
1876 S. N.: *Hajnóczy József kéziratai és levelei*, In: *Magyar Könyvszemle*, 1. (1876) 205.
- S. N.
1895 S. N.: *Évnyegyed jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának állapotáról*, In: *Magyar Könyvszemle*, 3. (1895) 164–169.
- S. N.
1898 S. N.: *Évnyegyed jelentés a Magyar Nemz. Múzeum Könyvtárának állapotáról*, In: *Magyar Könyvszemle*, 6. (1898) 182–186.
- SCHLAG
2003 Gerald SCHLAG: *A monyorókeréki „Az arany kerékhez” szabadkőműves páholy 1776 és 1786 között*, In: *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára*, szerk. MAYER László – TILCSIK György, Szombathely, [s. n.], 2003, 277–294.
- Soós
1985 Soós István: *Hajnóczy József és Cornides Dániel levelezése*, In: *Levéltári Közlemények*, 56. (1985) 97–124.
- SZELI
1965 SZELI István: *Hajnóczy és a délszlávok*, Novi Sad, Fórum, 1965.
- C. TÓTH
2017 C. TÓTH Norbert: *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig*,

Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2017. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások, 27.)

UGDS

V

Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, V. 1438–1457, ed. Gustav GÜNDISCH, Bukarest, Verlag der Akademie der sozialistischen Republik Rumänien, 1975.

VAJK

2018

VAJK Ádám: *A levéltárak titkos élete. A Csornai Premontrei Apátság levéltárainak évszázadai*, In: *Soproni Szemle*, 72. (2018) 187–197.

V. WINDISCH

1968

V. WINDISCH Éva: *Kovachich Márton György és a magyar tudományszervezés első kísérletei*, In: *Századok*, 102. (1968) 90–144.

ZsO

Zsigmondkori Oklevéltár, II/1–2. (1400–1410), szerk. MÁLYUSZ Elemér; V. (1415–1416), VI. (1417–1418), VII. (1419–1420), szerk. MÁLYUSZ Elemér – BORSA Iván; VIII. (1421), IX. (1422), szerk. BORSA Iván – C. TÓTH Norbert; XII. (1425), szerk. C. TÓTH Norbert – LAKATOS Bálint; XIII. (1426), XIV. (1427), szerk. C. TÓTH Norbert – LAKATOS Bálint – MIKÓ Gábor, Budapest, Akadémiai Kiadó – Magyar Országos Levéltár, 1951–2020. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 3–4, 27, 32, 37, 39, 41, 52, 55, 59.)

Ákosházi Sárkány Bernát németújvári „levéltára”*

Sárkány Bernát életútja

A Hahót nemből eredő ákosházi Sárkányok buzádszigeti ágából származó nemes családja Zala megye jómódú birtokos famíliái közé tartozott.¹ A forrásokban 1507-től² szereplő Bernát a Jagelló-kor üzletelő és diplomata várurával, Sárkány Ambrussal rokonságban álló Sárkány László (eml. 1457–1511, † 1513) és a kiterjedt vasi rokonsággal rendelkező Tejedi Katalin (eml. 1497–1500, † 1507) gyermekeként látta meg a napvilágot. Szemben a Sárkányokról eddig megjelent családfák, illetve a kora újkori genealógiai táblák gyakran ellentmondásos adataival,³ a források alapján Benedek, Ferenc, János és Tamás nevű édestestvéreinek, valamint Antal, Borbála, Katalin és Ilona nevű féltestvéreinek a kiléte igazolható. Utóbbiak édesanyja a vasi családból származó Maráci Erzsébet volt. Bernát pályája Sárkány Ambrus pozsonyi ispán szolgálatában indult, aki 1507–1508-ban az általa bérelt pozsonyi harmincad igazgatásában alkalmazta.⁴ Ugyancsak befolyásos rokona támogatásának köszönhető, hogy az 1520-as évek elejére bekerült a királyi udvarba. 1522-ben mint királyi palotás (*aulicus*)⁵ kézbesített levelet alsólendvai Bánfi Jakabnak⁶ és Zsigmondnak,⁷ a következő évben pedig szintén palotásként kapott királyi adományt Zala megyei birtokokra.⁸

A mohácsi csatát túlélő Bernát⁹ Pozsonyban csatlakozott Mária királynéhoz, aki 1526 végén saját familiárisának és zászlóvivőjének (*vexillifer*) nevezte őt, amikor a Sop-

* Készült az NKFI K 134690 azonosító számú, „A magyar királyi udvar személyi összetétele a Mátyás- és a Jagelló-korban (1458–1526). Életrajzi lexikon” című pályázat támogatásával.

¹ Családja a mohácsi csatát megelőzően 17 zalai és 3 vasi faluban volt részbirtokos. 1513: MNL OL DL 104259; 1517: MNL OL DL 103112; 1518: MNL OL DF 254064. Egy 1523. évi oklevél szerint legalább 56 féltelek volt a birtokában. MNL OL DL 105132.

² 1507: CSIBA, 2021, 139–141/138–139.

³ NAGY, 1857–1868, X, 56; KEMPELEN, IX. 1915, 243–244; BILKEI, 1994, 6; ENGEL, 2001, Sárkány (ákosházi); SZATLÓCZKI, 2004, Nemesi genealógia: Ákosházi Sárkány cs.; SZLUHA, 2011–2012, II, 458–461.

⁴ KUBINYI, 1994, 269–270.

⁵ C. TÓTH, 2010, 233/24.

⁶ Ifj. Bánfi Jakab (eml. 1498–1522) id. Bánfi Jakab (eml. 1453–1500) és Szécsi Katalin (eml. 1493–1499) fia. ENGEL, 2001, Hahót nem 4. tábla: Bánfi (alsólendvai, folyt.).

⁷ Bánfi Zsigmond (eml. 1504–1526) Bánfi János (eml. 1450–1509, † 1519) és Henning Margit (eml. 1509–1512) fia, a mohácsi csatában esett el. Uo., Hahót nem 5. tábla: Bánfi (bolondóci).

⁸ MNL OL DL 67887.

⁹ MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 7. No. 34.

ron városában álló házát¹⁰ mentesítette a katonai beszállásolás alól, házanépét pedig mindenkiel szemben az oltalmába vette.¹¹ A tisztséget már feltehetően korábban viselte, a mohácsi csatában is mint zászlóvivő harcolhatott. A kettős királyválasztást követően ki-robbanó polgárháború idején Bernát az I. Ferdinánd uralmát támogató Batthyány Ferenc horvát-szlavón bán szolgálatába állt, és ura politikai orientációjához igazodva maga is a Habsburg uralkodó híveinek a táborát gyarapította. 1530 márciusban Linzben,¹² augusztusban Augsburgban¹³ képviselte ura érdekeit az udvarban, szeptemberben pedig Radkersburgban tárgyalt Batthyány nevében nádasdi Darabos Mártonnal.¹⁴ Az augs-burgi útvjáról visszatérő Bernátot Ferdinánd király egy Batthyányhoz címzett levelében udvari familiárisának nevezte. Több előkelő nemes mellett ő is részt vett a polgárhábo-rút lezárni szándékozó, 1531. március 19-én összeülő bélavári gyűlésen.¹⁵ A közölt for-rás alapján haláláig Batthyány szolgálatában maradt.

Bernát két feleségéről emlékeznek meg a források. Először Némétújvári Annával kö-tött házasságot, majd az 1551-ben nádori helytartói ítélmester, pályája csúcán pedig a személynöki tisztséget (1570–1571) betöltő Aranyáni Kakas Damján és Petróci Anna gyermekét, Katalint vezette oltár elé.¹⁶ Az Annával kötött házasságából négy gyermeke született: Miklós,¹⁷ Pál,¹⁸ Katalin és Zsófia.¹⁹ Az idősödő Bernát 1546-ban már beteg lehetett, erre utal egy Nádasdy Tamásnak írt levele, amelyben azért mentegetőzött, mert parancsa ellenére egészségi állapota miatt nem tudott színe elé járulni.²⁰ 1551. április 26-án végrendekezett némétújvári házában.²¹ Testvére, Antal június 3-án már a haláláról írt. Testét június 6-án helyezték végső nyugalomra Némétújváron.²² Fiai fel-tehetően még gyermekkorukban elhunytak, így Bernát halálával ágának magva szakadt.

A forrásról

Nádasdy Tamás országbíró oklevelét az Illésházy család levéltárában őrzik. Az oklevél 1552-ben keletkezett, amikor a Bernát özvegye, Aranyáni Katalin, valamint unokája, Horvát Borbála, illetve féltestvére, Sárkány Antal között a Bernát végrendelete miatt fo-lyó perben a fogott bírák döntésének értelmében összeírták a Bernát özvegyét és uno-

¹⁰ A Templom utca 2. számú ház helyén állt. KOPPÁNY, 2016, 57.

¹¹ HÁZI, 1929, 227–228.

¹² OLAHUS, 2018, 118–119.

¹³ IVÁNYI, 1942, 86/82.

¹⁴ *Középkori leveleink* 1991, 215/93.

¹⁵ MOE I, 314.

¹⁶ NAGY, 1857–1868, I, 64; Uo., XIII, 35; RUDNAY, 1910, 58; FALLENBÜCHL, 1988, 107.

¹⁷ 1514: MNL OL DL 49877.

¹⁸ 1519: MNL OL DL 23270; 1523: MNL OL DL 105132.

¹⁹ 1519: MNL OL DL 23296; 1538: MNL OL P 235-1.-No. 240.

²⁰ MÁLYUSZ, 1926, 123–124.

²¹ Végrendelete a vasvári káptalan 1551. június 24-én kelt átírásában maradt fenn. MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 2. No. 1.

²² KOMÁROMY, 1910, 398–400.

káját megillető birtokokkal kapcsolatos oklevelek jegyzékét. Ennek a negyvennégy,²³ 1484–1549 között kelt iratnak, melyeket Bernát minden bizonnyal németújvári házában őrzött, tartalmi kivonatát tartalmazza az oklevél, amelyek közül Katalin asszony huszonötöt (1–25.), míg Borbála tizenkilencet (26–44.) kapott meg. Az oklevelek közül háromnak (27., 35., 44.) a pontos keltezése nem állapítható meg, azokra csak következtethetünk a tartalmi kivonatokban említett személyek alapján, egynek (11.) pedig az Illésházy család levéltárában fellelhető egyik elenchus segítségével csak a keltezési éve deríthető ki. A fennmaradó 41 oklevélből a mohácsi csatát megelőző időszakból 23, míg azt követően 18 keltezhető. A 23 középkori oklevélből, ezek közül egy missilis (33.) és nem jogbiztosító irat, nyolcnak lelhető fel ma az eredeti példánya, amelyek közül kettőt (19., 33.) a Magyar nemzeti múzeumi törzsanyagban (MNL OL Q 10), míg hatot (10., 17., 25., 29., 38. 40.) az Illésházy család levéltárában (MNL OL Q 388) őrzik. Nádasdy Tamás oklevele tehát 15 (4., 7., 12., 16., 18., 20., 26., 28., 30., 31., 36., 37., 39., 41., 43.) olyan Mohács előtt kelt oklevél tartalmi kivonatát tartalmazza, amelyeknek az eredeti példánya ma nem található meg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának sem a Diplomatikai Levéltárában, sem pedig a Diplomatikai Fényképgyűjteményében, ezért a Sárkány családdal kapcsolatos kutatások során ez idáig nem használták fel azokat. Ezek közül kettőnek (7., 12.) a tartalmi kivonata szintén fellelhető az Illésházy levéltár elenchusaiban.²⁴ A mohácsi csatát követően kelt 17 oklevél közül hatnak (9., 13., 21., 22., 24., 34.) az eredeti példányát ma szintén az Illésházy család levéltárában őrzik. A fennmaradó 11 oklevél közül egynek (1.) a második világháború során részben megsemmisült Batthyány törzslévélár elenchusában, míg hétnek (5., 7., 8., 11., 12., 23., 29.) az Illésházy levéltár elenchusaiban szintén fellelhető a tartalmi kivonata. Összegzőképpen megállapítható, hogy a 14 eredetiben fellelhető oklevélből tizenkettőt az Illésházy levéltár 23. ladulájában (3., 4., 7. fasciculusok) őrzik.

A forrás jelentősége

Bernát azon középbirtokos nemesi réteghez tartozott, amelynek tagjai még személyesen megfordulhattak II. Lajos budai udvarában, de saját bőrükön tapasztalták meg az I. Ferdinánd és I. (Szapolyai) János hívei között dúló polgárháború, valamint török hódítás nehézségeit. Az ő életútja is jól példázza, hogy súlyos következményei ellenére a mohácsi csata gyakran nem okozott éles törést a korszak nemességének életében. A „korszakokon” átívelő nemességkutatás egyik legnagyobb nehézsége, hogy a középbirtokos családok levéltárai többnyire nem maradtak fenn a korunkra, mivel vagy megsemmisültek, vagy „szerencsés” esetben szétszóródtak.

²³ A nyomon követés megkönnyítése végett a forrásközlés végén időrendi sorrendben táblázatba foglaltam a kivonatolt iratokat. A táblázat csak az eredetiben fellelt iratok jelzetét tartalmazza. Az elenchusokból ismert bejegyzések jelzetét csak a forrásközlés szövegének lábjegyzeteiben tüntettem fel.

²⁴ A forrásban kivonatolt oklevelek ma fellelhető eredeti példányainak a döntő többségét az Illésházy levéltár 23. ladulájának 7. fasciculusában őrzik, ezért az itt, valamint a vegyes iratok között (40. fasciculus) található, az írásképek alapján a 17. sz. végére és a 18. sz. elejére keltezhető elenchusokat használtam fel.

Nádasdy Tamás oklevelének köszönhetően Bernát egykori németújvári „levéltára” legalább részben rekonstruálható, a kutatásba újonnan bevont források révén pedig az életútjával, valamint a családja történetével kapcsolatos ismereteink bővíthetők. A 44 tartalmi kivonat több szempontból is érdekes, különösen a Bernát testvéreivel, valamint az eddig forrásokkal nem adatolt második feleségével, Aranyáni Katalinnal kapcsolatos információk figyelemreméltók. Megismerhetjük továbbá Bernát kiterjedt kapcsolati hálóját is. A kutatás előtt eddig ismeretlen volt, hogy Batthyány Ferenc vezető familiárisainak a sorába tartozott, aki még leányát, Katalint is a főúr egyik familiárisához adta feleségül. Betekintést nyerhetünk ráadásul abba is, hogy miként igyekezett a zalai birtokos családból származó nemes az 1526 utáni évek folyamatosan változó és kiszámíthatatlan viszonyaihoz alkalmazkodni. Ennek döntő mozzanata az volt, amikor a Zala megyei buzádszigeti/sárkányszigeti kastélyból az 1530-as évek elején a Németújváron építtetett, a korabeli forrásokban „háznak vagy toronynak” nevezett házába helyezte át a családja központját.

Az oklevelek döntően Bernát birtokügyeivel kapcsolatosak, amelyek birtokszerzési stratégiájáról, valamint vagyona mértékéről tájékoztatnak minket. Habár 1534 után Németújvárra költözött, és vasi birtokainak a jelentősége is megnövekedett, továbbra is igyekezett megőrizni zalai birtokait, azokról sosem mondott le.²⁵ Törekedett arra, hogy egy kézben összpontosítsa családja birtokállományát, ezért a legtöbb ügyletet a fivéréivel, illetve a rokon Kávási családdal bonyolította le. Bernát birtokait intenzív forgalom jellemezte, amelyeket minden alkalmat megragadva igyekezett gyarapítani. Ennek során a korban igen jelentős összeget, akár 150 forintot is képes volt (32., 35.) a birtokok megszerzésére fordítani, ami alapján jelentős készpénzállománnyal rendelkezhetett. Valószínűleg befolyásos rokonához, Sárkány Ambrushoz hasonlóan, de kisebb léptékben, kora üzletelő, vállalkozó szellemű nemeseinek a sorába tartozott.

²⁵ A vasi orientáció megerősödését jelzi, hogy a közölt forrásban a zalavári konvent egyetlen 1526 utáni oklevele sem található meg, míg a vasvári káptalan okleveleinek a száma megnő. A mohácsi csatát megelőző és követő időszakból is a legtöbb hiteleshelyi kiadvány a kapornaki konventtől származik, amelynek hatásköre inkább Zala megye délnyugati, Vas megyéhez közeli részére terjedt ki.

Forrás

Az Aranyáni Katalint és Horvát Borbálát megillető oklevelek jegyzéke

(1484–1549)

1552. január 26.

Felhasznált forrás: MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 2. No. 2.

Hiányos másodpéldány: MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 7. No. 47. A másodpéldány hiányzó darabjának a jelzete: MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 2. No. 3., amelyet ma szintén a No. 2. alatt őriznek. Az íráskép alapján azonban egyértelmű, hogy a darab nem a felhasznált forráshoz tartozik.

Megjegyzés: a forrás nincs bekezdésekre tagolva, és az áttekinthetőség kedvéért általam beillesztett félkövér sorszámokat sem tartalmazza.

Nádasdy Tamás országbírónak a Batthyány Ferenc királyi tanácsos kérésére kiküldött Földvári Bálint országbírói ítélőmester és titkár jelentése nyomán kiadott átíró oklevele. Az ákosházi Sárkány Bernát özvegye, Aranyáni Katalin, illetve féltestvére, ákosházi Sárkány Antal, valamint unokája, Myhoztrahe-i Zemlic vagy más néven Horvát Miklós leánya, Borbála között a Bernát végrendelete ügyében folyó perben, a végrendelet felülvizsgálatára 1552. január 24-én, Németújvár várában összeülő Batthyány Ferenc, monyorókeréki Erdődy Péter királyi kapitány, Ivánci Péter vasi alispán, Ivánci János, Bejci Ambrus, Földvári Bálint, Némái Pál és Szarka Pál fogott bírák előtt Katalin asszony ügyvédje, gosztonyi Béd György bemutatta Bernátnak a vasvári káptalan előtt, az özvegye szerint a szokásoknak megfelelően és törvényesen tett végrendeletét, amelyet Bédnek a Katalin asszony nevében tett vallomása alapján az özvegy megtartani szándékozik. Sárkány Antal ügyvédje, Radóci Gyárfás Antal nevében azt vallotta, hogy ha Bernát a végrendeletet szokás szerint és törvényesen, valamint nem a rokonai kárára tette, akkor Antal azt megtartani szándékozik, de ha nem, akkor nem fog erre törekedni. A nyilvánosan felolvasott végrendelet értelmében Bernát a városkapu, illetve az ágostonos kolostor kapujának közelében álló németújvári kőházát a benne található ingóságokkal és a hozzá tartozó birtokokkal, illetve az ezekkel kapcsolatos oklevelekkel özvegyére, öröklött birtokait a hozzájuk tartozó oklevelekkel az ország szokásainak megfelelően Antalra mint legidősebb fivérére, míg ingóságai egy részét, valamint vásárolt és zálogjogon szerzett birtokait a hozzájuk tartozó oklevelekkel unokájára hagyta. Radóci Gyárfás azonban Antal nevében Bernát végakaratainak mint a fivére kárára, törvénytelenül tett végrendeletnek ellent mondott, mivel a Borbálára hagyott birtokok nagyobb részében már több éve Antal volt a birtokos. Horvát Miklós mint leánya törvényes képviselője azt vallotta, hogy a Borbálára hagyott birtokokat Bernát a fivérével végrehajtott birtokosztály után, saját pénzén és fáradságán szerezte, egy részük pedig Bernát, valamint anyja után illeti meg a leányát, így a végrendeletet tiszteletben tartva a birtokokat a hozzájuk tartozó oklevelekkel Antalnak ki kell adnia. A fogott bírák dönté-

sének értelmében Antalnak át kell adnia a Bernátra hosszú betegsége idején gondot viselő özvegyének, valamint unokájának a végrendeletileg rájuk hagyott birtokokat a hozzájuk tartozó iratokkal, amelyeknek a tartalmi kivonatát az oklevélben átírják Katalin asszony és Borbála számára.

Nos, comes Thomas de Nadasd²⁶ perpetuus terrae Fogaras et comitatus Castriferrei comes, iudex curiae serenissimi principis domini, domini Ferdinandi divina favente clementia Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. regis, semper augusti, infantis Hispaniarum, archiducis Austriae etc., necnon supremus dicti regni Hungariae capitaneus damus pro memoria, quod egregius magister Valentinus de Fewldwar secretarius noster²⁷ nostram veniens in praesentiam retulit nobis in hunc modum, quod cum ipse die dominico proximo ante festum Conversionis Beati Pauli apostoli proxime praeteritum²⁸ de voluntate et commissione nostra ad requisitionem magnifici domini Francisci de Battyany²⁹ consilarii praefatae regiae maiestatis facta in castro eiusdem domini Francisci Battyany Nemethwywar³⁰ vocato in isto comitatu Castriferrei constructo in facto revisionis cuiusdam testamenti seu testamentariae dispositionis egregii quondam Bernardi Sarkan de Akoshaza mediantibus litteris capituli ecclesiae Castriferrei superinde confectis conditae inter generosam dominam Catherinam Aranyady³¹ relictam ab una ac egregium Anthonium Sarkan de eadem Akoshaza³² fratrem carnalem ab altera et nobilem

²⁶ Nadasdy Tamás (1498–1562) Nadasdy Ferenc (1478–1541) és szenterzsébeti Terjék Orsolya († 1527) fia, Itáliában tanult, majd királyi titkárként uralkodói szolgálatba lépett. A mohácsi csata idején távol volt, ezt követően, 1530–1533 között rövid megszakítással, I. Ferdinánd uralmát támogatta. 1537-től haláláig vasi ispán, 1542–1554 között országbíró, 1548–1552 között „dunántúli” országos főkapitány (másodjára), pályája csúcán pedig nádor (1554–1562) volt. PÁLFFY, 1997, 269; ENGEL, 2001, Nadasd nem 1. tábla: Nadasdi; SÖPTEI, 1999, passim; BESSENYEI, 2005, 17–39; *Méltóságok*.

²⁷ Földvári Bálint († 1566/1567) Nadasdy Tamás országbírói, majd Báthori András országbírói és vajdai ítélőmestere, titkára, 1558-tól haláláig János Zsigmond magyarországi ítélőmestere volt. NAGY, 1857–1868, XIII, 240; PAPP, 1942–1945, 331; FARAGÓ, 2020, 151.

²⁸ 1552. január 24.

²⁹ Batthyány Ferenc (1497–1566) id. Batthyány Boldizsár (1452–1520) és grebeni Hermanfi Ilona fia, I. Ferdinánd magyarországi uralmának egyik legfontosabb támogatója volt, királyi tanácsosként jelentős befolyással rendelkezett a bécsi udvarban. KOLTAI, 2012, 37–43, 511, 514.

³⁰ Az Újlaki Lőrinc megszakadásával koronára háramlott Németújvár (ma: Güssing, A) várát és uradalmát nővére, Anna osztrák főhercegnő kérésére adományozta Lajos király 1524-ben Batthyány Ferencnek és unokaöccsének, Batthyány Kristófnak. Uo., 38–40.

³¹ Aranyáni Katalin.

³² Sárkány Antal (eml. 1510–1562, † 1562) Sárkány Bernát féltestvére, Nadasdy Tamás vezető familiárisa, sárvári főudvarmestere és bécsi ágense volt az 1540-es évek elejétől haláláig. A szakirodalomban elterjedt nézet, hogy Nadasdyval együtt Itáliában tanult, de ez nem bizonyítható. Kérdéses, hogy azonos-e az 1525-ben a bécsi egyetemen tanuló Sárkány Antallal. KOMÁROMY, 1911, 107–113; BILKEI, 1994, 6–7; KUBINYI, 1994, 265; SZATLÓCZKI, 2004, Nemesi genealógia: Ákosházi Sárkány cs.; SZLUHA, 2011–2012, II, 461.

puellam Barbaram³³ filiam egregii Nicolai Horwath alias Zemlych de Myhoztrahe,³⁴ neptem scilicet eiusdem quondam Bernardi Sarkan a tertia partibus constitutus fuisset, idem dominus Franciscus Battyany adhibitis sibi magnifico domino Petro Erdewdy de Monyarokerek³⁵ capitaneo regiae maiestatis etc., necnon egregiis Petro de Iwancz vicecomite nostro,³⁶ istius comitatus Castriferrei, Joanne similiter de eadem Iwancz,³⁷ Ambrosio de Beycz,³⁸ eodem magistro Valentino et Mathaeo de Nema³⁹ et Paulo Zarka,⁴⁰ aliisque nonnullis nobiles et iurisperitis viris praescriptas litteras testamenti eiusdem quondam Bernardi Sarkan produci postulasset, mox Georgius Beed de Gozthon⁴¹ legitimus procurator praefatae dominae Catherinae relictae easdem litteras testamenti produxisset, simul et in persona eiusdem allegasset in hunc modi, quod praefatus quondam Bernardus Sarkan dominus et maritus ipsius dominae Catherinae praescriptam testamentariam dispositionem suam rite et legitime condidisset, ob hoc ipsa domina a testamento et ultima voluntate dispositioneque praenotati quondam⁴² domini et mariti sui nulla in parte discedere, sed in eadem perseverare vellet. Quo audito Gervasius de

³³ Horvát Borbála (eml. 1538–1572) Sárkány Bernát Katalin nevű leányának Horvát Miklóstól született gyermeke, 1549-ben tizenegy éves, 1552-ben már gosztonyi Béd György felesége volt. 1538, 1549: MNL OL P 430-1.-1549-No. 8; 1552: MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 5. No. 9; 1572: MNL OL P 1314 No. 5354; BILKEI, 1994, 6.

³⁴ Myhoztrahe-i Zemlic vagy Horvát Miklós (eml. 1532–1552) neve alapján horvát származású nemes, Batthyány Ferenc familiárisa volt. 1532-ben már Sárkány Katalinnal jegyesek, a következő évtől feltehetően, 1534-től pedig bizonyosan házasok voltak. 1538-ban megosztozott Bernáttal annak németújvári házában. 1532: MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 5. No. 8; 1533: MNL OL A 57 I. köt. No. 211; 1534: MNL OL P 1313-I.-1.-1.-1.-No. 41; 1538: MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 20. No. 12.

³⁵ Ifj. Erdődy Péter (1521–1567) id. Erdődy Péter (1487–1546) és Bánfi Sára (eml. 1498, † 1539 előtt) fia, horvát-szlavón bán (1557–1567) volt. ENGEL, 2001, Hahót nem 4. tábla: Bánfi (alsólendvai folyt.); C. TÓTH, 2018, 16, 28; *Méltóságok*.

³⁶ Ivánci Péter (eml. 1540–1561, † 1561) Ivánci Máté (eml. 1468–1526) és nádasdi Darabos Anna fia, vasi alispán volt (1547–1561). 1468: MNL OL DL 50492; 1526: MNL OL DF 253297; 1540: MNL OL P 430-1.-1540-No. 2; 1547: MNL OL P 108-Rep. 45.-O-No. 328; 1561: MNL OL P 45-1.-1561-No. 3; keltezetlen családja: MNL OL DF 282131; NAGY, 1857–1868, III, 236; SZLUHA, 2011–2012, I, 641.

³⁷ Ivánci János (eml. 1528–1564) Ivánci Máté és nádasdi Darabos Anna fia, Ivánci Péter fivére, a mohácsi csata idején Bornemissza János familiárisa, majd vasi esküdt ülnök (1553) volt, 1559-ben (38. tc.) kinevezték a királyi törvényszék ülnökévé. Nem kizárt, hogy azonos az 1513-ban kúriai jegyzőként említett Ivánci Jánossal. 1513: BÓNIS, 1971, 405; 1528: MNL OL P 45-1.-1533-No. 3; 1553: MNL OL P 45-1.-1553-No. 8; 1559: MOE IV, 357–358; 1564: MNL OL P 348-1.-L-No. 17; keltezetlen családja: MNL OL DF 282131; HORVÁTH, 1994, 56; SZLUHA, 2011–2012, I, 641; KOPPÁNY, 2014, 134–135.

³⁸ Bejci Ambrus (eml. 1511–1571, † 1572) Bejci Kálmán és Katalin nevű feleségének a fia, kora egyik „sztárügyvédje” volt. SZATLÓCZKI, 2004, Nemesi genealógia: Bejci cs.; FARKAS, 2019, 112. és passim.

³⁹ Némai Máté szombathelyi prefektus és udvarbíró (1544–1549, 1551–1556, 1569–1571) volt. NAGY, 1857–1868, VIII, 119; KENYERES, 2002, 232–233.

⁴⁰ Lukafalvi Szarka Pál (eml. 1533–1563, † 1567) Szarka Adorján és felsőszelestei Szelestei Katalin fia, vasi alispán (1561–1563) volt. 1533: MNL OL E 148-a.-Fasc. 1673.-No. 70; 561: MNL OL E 148-a.-Fasc. 1605.-No. 23; 1563: MNL OL P 618-8.-No. 104; NAGY, 1857–1868, XII, 314–315; FÜLÖP, 2018, 64–65.

⁴¹ Gosztonyi Béd György (eml. 1551–1571, † 1572) vasi nemes, 1552-ben már házasok voltak Horvát Borbálával. 1551: MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 2. No. 1; 1552: MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 5. No. 9; 1562: KOMÁROMY, 1911, 109; 1571/1572: MNL OL P 1314 No. 5353–354; BILKEI, 1994, 6.

⁴² *post praenotati add. quondam*

Radocz⁴³ legitimus procurator dicti Anthonii Sarkan in persona eiusdem praescriptas litteras testamenti publice perlegi postulasset, simulque respondisset, quod si huiusmodi testamentaria dispositio annotati quondam Bernardi Sarkan rite et legitime, neque in suum ceterorumque fratrum suorum praeiudicium facta extitit, observare velle, sin minus, ad observationem illius se astrictum non esse. Quibus quidem litteris perlectis et continentis eiusdem sane intellectis dictus quondam Bernardus Sarkan domum suam in oppido Wywar penes portam cum turri habitam, necnon universa bona mobilia et suppellectilia domus unacum certis portionibus suis possessionariis ac vineis, litterisque fassionalibus et aliis litteralibus instrumentis factum eorundem tangentibus annotatae dominae Catherinae, iamfato vero Anthonio Sarkan universas litteras et litteralia instrumenta factum universorum bonorum et quorumlibet iurium eorundem possessionariorum avitorum tangentes et concernentia, quae idem ratione senioratus sui iuxta regni consuetudinem conservasset,⁴⁴ reddi et restitui, annotatae vero puellae Barbarae nepti suae modo simili quasdam res suas mobiles et certas portiones possessionarias emptitias et impignoratitias unacum litteris et litteralibus instrumentis factum earundem tangentibus et concernentibus inferius declarantibus legasse atque commisisse dinoscebatur. Unde praefatus procurator dicti Anthonii Sarkan praescriptas litteras testamenti quantum pro parte praefatae dominae Catherinae relictas in omnibus suis punctis, clausulis et articulis ratas habentes, easdem litteras in suis vigoribus relinquisset, quantum vero pro parte dictae puellae Barbarae filiae dicti Nicolai Horwath, ex quo idem Anthonius⁴⁵ Sarkan pro maiori parte bonorum eidem puellae legatorum a pluribus retroactis annis in pacifico dominio perstitisset et modo quoque persisteret, eidem testamentariae dispositioni tanquam illegitime et in illius praeiudicium factae contradixisset. Quo percepto praedictus Nicolaus Horwath legitimus procurator praefatae puellae Barbarae filiae suae respondisset ex adverso, quod saepofatus Bernardus Sarkan praemissam testamentariam dispositionem pro parte dictae filiae suae factam rite et legitime fecisset, eandemque idem Anthonius Sarkan observare deberet, nam idem Bernardus Sarkan praescripta bona per eum filiae suae legata post factam cum ipso Anthonio Sarkan divisionem propria virtute acquisivisset, nonnulla vero pecuniis coemisisset, ex eoque eadem bona unacum praescriptis⁴⁶ litteris factum eorum tangentibus, sed et paribus quoque litterarum et litteralium instrumentorum factum reliquorum bonorum et iurium eiusdem quondam Bernardi Sarkan possessionariorum, quae videlicet ius faemineum aequae ac masculinum concernerent, eidem filiae suae unacum rata portione eiusdem in eisdem habita reddi deberent. Quibus sic habitis procuratoribusque partium earundem suis partibus per eosdem dominos Franciscum Battyany et Petrum

⁴³ Radóci Gyárfás (eml. 1545–1569) vasi nemes, zalai adószedő (1553) volt. 1545: MNL OL E 148-a.-Fasc. 1692.-No. 10; 1569: MNL OL E 148-a.-Fasc. 443.-No. 28; NAGY, 1857–1868, IX, 557; CSÁNKI, 1890–1913, II, 846; *Zala megye arch.*, 2000, 258; SZLUHA, 2011–2012, II, 372.

⁴⁴ Trip. I. 42. 1. §: A fekvő jószágokat és birtokokat érintő, valamint illető okleveleket és okiratokat a legidősebb fiúnak kell átadni. *Tripartitum*, 1897, 108–110.

⁴⁵ Anthonius *corr.* ex. Bernardus

⁴⁶ *post praescriptis add. et del. bonis*

Erdewdy ceterosque praescriptos in examine et cognitione huiusmodi causae seu differentiae constitutos in praemissis iudicium et iustitiam praeberi postulantibus idem domini Franciscus Battyany et Petrus Erdewdy ceterique eisdem adhibiti quaesito et assumpto consilio superinde praematuró deliberantes commisissent eo modo, quod ex quo memoratus Anthonius Sarkan ob recognitionem diligentiarum, sollicitudinum et servitorum praefatae dominae Catherinae, quibus eadem domina praefato quondam Bernardo Sarkan fratri suo ad complurimorum honestorum hominum notitiam indefesse seduloque a certis annis et longo tempore egritudini eiusdem adfuisse atque astitisset, testamentum praefati fratris sui pro rato habendo universa bona et quaelibet iura possessionaria per eundem quondam Bernardum Sarkan eidem dominae relictæ legata unacum litteris et litteralibus instrumentis factum earundem tangentibus apud manus ipsius dominae relictæ iuxta contenta litterarum testamenti relinqui, ex quo tamen successio et devolutio eorundem bonorum in praefatum Anthonium Sarkan fratresque eiusdem spectare dinoscatur, inventarium seu extractum earundem litterarum unacum praescriptis litteris universis et litteralibus instrumentis factum praescriptorum universorum bonorum et iurium eorundem possessionariorum avitorum tangentibus et concernentibus praenominato Anthonio Sarkan, tanquam fratri natu maiori conservando reddi et restitui, annotatae quoque puellae Barbarae praescriptae litterae super bonis et iuribus possessionariis eidem legatis similiter reddi et restitui, vigoreque illarum eadem bona a manibus eiusdem Anthonii Sarkan via iuris requiri debere eisdem dominis Francisco Battyany et Petro Erdewdy, necnon iamfatis eisdem adhaerentibus visum fuisset. Quarum quidem litterarum apud ipsam, scilicet dominam Catherinam relictam tam pro sua, quam praefatae puellae Barbarae parte relictarum extractum sequitur hoc modo:

Item primo pro parte dominae Catherinae relictæ:

/1./ Unae litterae magnifici domini Francisci de Battyany sub anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo sexto in festo Thomae in Nemethwywar tempore banatus sui⁴⁷ sub sigillo annulari emanatae, quibus mediantibus egregio Georgio Paska de Pashyncz⁴⁸ servitori suo pro servitiis suis in eisdem litteris declaratis turrim lapideam desolatam prope portam claustr⁴⁹ in civitate Nemethwywar existentem⁵⁰ de consensu magnificorum

⁴⁷ Batthyány Ferenc 1525–1527, valamint 1528–1533 között töltötte be a horvát-szlavón báni tisztséget. *Arch. 1458–1526*, 2016, 101; *Méltóságok*.

⁴⁸ Pashyncz-i Paska György (eml. 1526–1530) neve alapján horvát származású nemes, Batthyány Ferenc familiárisa volt. 1530: MNL OL P 1314 No. 11844.

⁴⁹ *post claustr add. et del. desolatam*

⁵⁰ Bernát kőháza vagy tornya a korabeli település jelentős épülete lehetett, amely a város védelmében is fontos szerepet tölthetett be, mivel a városfal közelében, a városkapu és az ágostonos kolostor kapuja mellett, a városkaputól kissé keletre feküdt. Kérdéses, hogy azonos-e azzal a toronnyal, amelyre 1526-ban a kolostor adományt nyert. Az Újlaki család által 1475–1485 között alapított, és a 17. századra lepusztult ágostonos kolostor és hozzá tartozó kicsiny gótikus templom helyén Batthyány (I.) Ádám (1610–1659) építtetett 1641–1652 között ferences kolostort és templomot. Bernát háza vagy tornya tehát a ma is álló ferences kolostor és a hozzá tartozó templom közelében feküdt. MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 2. No. 1; F. ROMHÁNYI, 2000, 47; KOLTAI, 2012, 437–446, 486.

dominae Catherinae consortis⁵¹ et Christoferi de Battyan fratris⁵² suorum sub certis condicionibus et annuentiis concessisset.⁵³

/2./ Item litterae eiusdem domini Francisci de Battyan sub anno Domini millesimo quingentesimo quadagesimo secundo feria secunda proxima post festum Assumptionis Beatissimae Virginis Mariae, quibus mediantibus idem dominus Franciscus Battyany quendam turrin lapideam penes portam ab oriente existentem cum omnibus structuris et aedificiis, quam alias quondam Georgio Paska contulisset, cuius aedificia per ipsum Paska neglecta extitissent, praefato Bernardo Sarkan et suis heredibus contulisset.⁵⁴

/3./ Item litterae eiusdem domini Francisci Battyany sub praescripto anno Domini millesimo quingentesimo quadagesimo secundo feria quinta proxima post festum Assumptionis Beatissimae Virginis Mariae emanatae, quibus mediantibus idem dominus Franciscus Battyany annuit Bernardo Sarkan, ut idem de praescripta domo lapidea, vineis, fenetis, terris arabilibus et aliis utilitatibus ad ipsam domum spectantibus in terris ipsius domini Battyany existentibus liberam disponendi habeat facultatem.⁵⁵

/4./ Item litterae capituli Castriferrei sub anno Domini millesimo quingentesimo nono die dominico proximo post festum Visitationis Mariae ad fassionem egregii quondam Ladislai Sarkan de Akoshaza⁵⁶ oneribus⁵⁷ Bernardi, Joannis, Francisci, Benedicti, Anthonii et Thomae filiorum,⁵⁸ item Barbarae,⁵⁹ Helenae⁶⁰ et Catherinae⁶¹

⁵¹ Svetkovics Katalin (1505/1510–1575) Svetkovics Ádám († 1525 előtt) leánya volt. TERBE, 2010, 19; KOLTAI, 2012, 40.

⁵² Batthyány Kristóf (1510/1515–1570) ifj. Batthyány Boldizsár (1491–1525) és Mulner Katalin fia, Batthyány Ferenc unokaöccse, királyi pohárnokmester (1534–1570) volt. KOLTAI, 2012, 44, 515, 517; *Méltóságok*.

⁵³ 1526. december 21. Németújvár. = MNL OL P 1313 Acta ant. Rep. 16. köt. fol. 6. No. 33. (Batthyány lt. elenchusa).

⁵⁴ 1542. augusztus 21.

⁵⁵ 1542. augusztus 17.

⁵⁶ Ákosházi Sárkány László (eml. 1457–1511, † 1513) Sárkány János (eml. 1424–1483) és Girolti Veronika (eml. 1457) fia, 1495-ben vasi adószedő volt. Rokonsága Sárkány Ambrussal kérdéses. Kubinyi András véleménye szerint az apja, valamint Ambrus apja unokatestvérek, míg Engel Pál szerint féltestvérek voltak. 1457: MNL OL DL 95597; 1494–1495: NEUMANN, 2019, 2111, 2505, 3032, 3055, 3073, 3099; 1513: MNL OL DL 104259; KUBINYI, 1994, 264–265; ENGEL, 2001, Sárkány (ákosházi); SZATLÓCZKI, 2004, Nemesi genealógia: Ákosházi Sárkány cs. Első felesége Kávási Márta (eml. 1496–1507) és Tejedi (Püspöki) Imre (eml. 1451–1473) gyermeke, Katalin volt (eml. 1497–1500, † 1507). 1496: MNL OL DL 104718; 1497: MNL OL DL 67644; 1507: CSIBA, 2021, 139–141/138–139; TORDAI, 1989, 334–335; SZATLÓCZKI, 2004, Nemesi genealógia: Ákosházi Sárkány cs., Kávási cs., Tejédi cs. Második felesége a vasi birtokos Maráci László leánya, Erzsébet (eml. 1492–1516), Németújvári Benedek özvegye volt. 1492, 1510: MNL OL DF 261995; 1516: MNL OL DF 283818.

⁵⁷ *Au. post oneribus om. filiorum*

⁵⁸ Sárkány Bernát (eml. 1507–1551, † 1551), János (eml. 1508–1535), Ferenc (eml. 1510–1543), Benedek (eml. 1510–1549), Antal (eml. 1510–1562, † 1562) és Tamás (eml. 1510–1524). SZATLÓCZKI, 2004, Nemesi genealógia: Ákosházi Sárkány cs.

⁵⁹ Sárkány Borbála közelebbről nem ismert.

⁶⁰ Sárkány Ilona (eml. 1523–1536) Alapi Boldizsár († 1524) harmadik felesége volt. 1523: DL 104415; 1536: DL 103098. p. 12–16; SZLUHA, 2011–2012, II, 461; PÁLOSFALVI, 2014, 55–56, 339, 428.

⁶¹ Sárkány Katalin (eml. 1529–1549, † 1549) szarvaskendi Sibrik Tóbiáshoz (eml. 1499–1529) ment feleségül. 1499: MNL OL DF 253946; 1529: MNL OL P 45-1.-1529-No. 1; 1549: MNL OL P 430-1.-

filiarum suorum⁶² assumptis emanatae, quibus mediantibus totales portiones suas possessionarias in Thormaffewlde,⁶³ Dobry⁶⁴ et Balaserffalwa⁶⁵ habitas magnifico quondam Thomae Zechy⁶⁶ pro centum florenis pignori obligavit.⁶⁷

/5./ Litterae capituli Castriferrei sub anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo nono feria quarta proxima post festum Nativitatis Domini ad fassionem egregii Joannis Darabos facta, quibus mediantibus idem Joannes Darabos oneribus filiorum Gregorii, Ladislai, Blasii et Francisci⁶⁸ in se assumptis totales portiones possessionarias in possessionibus Bokrach⁶⁹ et Dolyňa⁷⁰ in comitatu Castriferrei existentibus egregio Bernardo Sarkan pro viginti quinque florenis Hungaralibus pignori obligavit.⁷¹

/6./ Litterae capituli Castriferrei sub anno millesimo quingentesimo quadragésimo feria secunda proxima post festum Beati Valentini martiris emanatae, quibus mediantibus egregius quondam Bernardus Sarkan totalem portionem possessionariam illam, videlicet quam alias egregius Johannes Kawassy⁷² pro viginti florenis Hungaralibus titulo pignoris obligaverit, egregio Christofero Kawassy⁷³ pro eadem summa pignori obligavit.⁷⁴

/7./ Litterae conventus ecclesiae Sancti Salvatoris de Kapornak sub anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo quarto in festo Beati Thomae apostoli emanatae, quibus mediantibus egregius quondam Thomas Sarkan totales portiones suas pos-

1549-No. 8; MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 3. No. 21. fol. 149v–151r.; NAGY, 1857–1868, X, 56; BILKEI 1994, 6; SZLUHA, 2011–2012, II, 461.

⁶² suorum *Au. corr. ex. suorum*

⁶³ Tormaföld (Zala m.).

⁶⁴ Dobri (Zala m.).

⁶⁵ Balazserffalva, ma puszta Szentgyörgyvölgy határában (Zala m.). *ZMHL* 2.30.9.

⁶⁶ Felsőlendvai Szécsi Tamás (eml. 1479–1526) Szécsi Miklós (eml. 1450–1490, † 1494) és Bánfi Borbála (eml. 1450–1494) fia, vasi (1501–1526), valamint feltehetően rábaközi (1516/1517–1526) ispán volt, a mohácsi csatában esett el. REISZIG, 1942, 69–71, 73; ENGEL, 2001, Balogh nem 3. Szécsi 2. tábla: felsőlendvai ág, Hahót nem 5. tábla: Bánfi (Bolondóc); *Arch. 1458–1526*, 2017, 237, 331–332.

⁶⁷ 1509. július 19.

⁶⁸ Nádasdi Darabos János (eml. 1533–1568) Darabos Gergely és laki Kacor Márta (eml. 1469–1475) fia, a gyermekei: Gergely, László, Balázs és Ferenc. 1533: MNL OL P45-2.-No. 3; 1568: MNL OL E 148-a.-Fasc. 656.-No. 14.-u; NAGY, 1857–1868, III, 237; HOLUB, 1916, 107; SZATLÓCZKI, 2004, Nemesi genealógia: Nádasdi Darabos cs.; SZLUHA, 2011–2012, I, 317.

⁶⁹ Bokrács (ma: Bokračí, SL), Muraszombattól északra fekszik. CSÁNKI, 1890–1913, II, 738.

⁷⁰ Völgyes (ma: Dolina, SL), Muraszombattól északkeletre fekszik. Uo., 744.

⁷¹ 1539. december 31. = MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 40. fol. 19v. No. 25. (Illésházy lt. elenchusa).

⁷² Kávási János (eml. 1522–1549, † 1549) zalai adószedő (1543) volt, feltehetően azonos Balassa Menyhárt familiárisával, aki 1549-ben halt meg Lévát védelmezve. 1522: MNL OL DF 254110; NAGY, 1857–1868, VI, 128; CSÁNKI, 1890–1913, III, 159; *Zala megye arch.*, 2000, 258; KENYERES, 2002, 365; SZATLÓCZKI, 2004, Nemesi genealógia: Kávási cs.

⁷³ Kávási Kristóf (eml. 1524–1567, † 1570) Kávási László (eml. 1501–1512) fia, Nádasdy Tamás hatalmaskodásairól hírhedt familiárisa, huszti várnagy, máramarosi sókamaraispán és máramarosi ispán (1530–1546). 1524: MNL OL DL 103142; 1567: *ZMHL* 15.309.18; 1570: MNL OL E 148-a.-Fasc. 218.-No. 27; SZATLÓCZKI, 2004, Nemesi genealógia: Kávási cs.; GLÜCK, 2008, 11–12; SZLUHA, 2011–2012, I, 698. Sárkány Bernát másod-unokatestvére volt, ugyanis nagyapja, Kávási János és Bernát nagyanyja, Kávási Márta testvérek voltak, lásd feljebb.

⁷⁴ 1540. február 16.

sesio[narias] in possessionibus Felsewhaholth,⁷⁵ Desycz,⁷⁶ Zerdahel,⁷⁷ Gwthorffewlde,⁷⁸ Kysfalwd,⁷⁹ Thormaffewlde et Dobry vocatis⁸⁰ omnino in comitatu Zaladiensi existentibus habitas dominae Annae⁸¹ priori consorti Bernardi Sarkan pro centum florenis iure perpetuo vendidit.⁸²

/8./ Litterae capituli Castriferrei ad fassionem Bernardi Sarkan millesimo quingentesimo quadragesimo⁸³ octavo in dominica post festum Viti datae, quibus mediantibus idem Bernardus Sarkan ab egregio quondam Andrea Choron⁸⁴ certam pecuniae summam credito levasse fatebatur sub condicionibus litteris in eisdem denotatis.⁸⁵

/9./ Litterae praefati domini Petri Erdewdy iunioris sub sigillo suo armali et subscriptione manus suae propriae sub anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo nono in festo Beatorum Fabiani et Sebastiani martirum super consensu suo de relaxatione quorundam quingentorum florenorum de summa mille florenorum per magnificum quondam seniore[m] Petrum Erdewdy⁸⁶ genitorem suum Bernardo Sarkan facta.⁸⁷

/10./ Litterae comitis Laurentii ducis Boznae, iudicis curiae etc.⁸⁸ sub anno Domini millesimo quingentesimo decimo octavo Bachiae,⁸⁹ in festo Undecim milia virginum ad fassionem egregii Bernardi, Thomae, Francisci, Joannis et Benedicti Sarkan emanatae super impignoratione totalium portionum possessionariarum in

⁷⁵ Felsőhahót, ma Hahót (Zala m.).

⁷⁶ Dez(s)ics, mára elpusztult, Gutorföldre mellett feketett (Zala m.). CSÁNKI, 1890–1913, III, 46.

⁷⁷ A 15–16. században több Szerdahely nevű település is létezett Zala megyében, feltehetően a mai Magyar Szerdahellyel azonos (Zala m.). Uo., 110–111.

⁷⁸ Gutorföldre (Zala m.).

⁷⁹ A 15–16. században több Kisfalud nevű település is létezett Zala megyében, amelyek mára elpusztultak, azonosítása bizonytalan. CSÁNKI, 1890–1913, III, 71–72.

⁸⁰ vocatis *Au. corr. ex vocatas*

⁸¹ Németújvári Anna (eml. 1509–1534) Saluteiner vagy Németújvári (Német) Benedek németújvári várnagy (1487–1495) és Maráci Erzsébet leánya, 1509-ben már bizonyosan Bernát felesége volt. 1487: MNL OL DF 257377; 1495: MNL OL DF 261615; 1509: MNL OL DF 261995; 1534: MNL OL P 1313-I.-1.-1.-No. 41. Maráci Erzsébet második férje Bernát édesapja, László volt, lásd feljebb.

⁸² 1524. december 29. = MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 40. fol. 17v. No. 8. (Illésházy lt. elenchusa).

⁸³ quadragesimo *corr. ex. vigesimo*

⁸⁴ Devecseri Csoron András (eml. 1505–1551, † 1551) Csoron Márton (eml. 1488, † 1502 előtt) és Arácsi Borbála (eml. 1505) fia, veszprémi országgyűlési követ (1517) és alispán (1521–1534), valamint zalai ispán (1531–1541) volt. VARGA, 2001, 260–268; *Arch.*, 1458–1526, 2017, 346, 517; FARAGÓ, 2020, 148.

⁸⁵ 1548. június 17. = MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 40. fol. 19v. No. 32. (Illésházy lt. elenchusa). Bernát 125 forintért zálogosította el Csoronnak a Dozmat faluban (Vas m.) lévő birtokrészét.

⁸⁶ Id. Erdődy/Monoszlói/Monyorókeréki Péter (1487–1546) Bakóc Miklós (1459–1495) fia, Bakóc Tamás (1459–1521) bíboros-érsek unokaöccse volt. C. TÓTH, 2018, 16, 28.

⁸⁷ 1539. január 20. = MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 7. No. 41. Bernát 1523-ban zálogosította el 56 féltelkét id. Erdődy Péternek 1000 forintért. MNL OL DL 105132.

⁸⁸ Újlaki Lőrinc (1459/1460–1524) boszniai herceg Újlaki Miklós (1414–1477) boszniai király és Szécsi Dorotya (eml. 1471–1495) fia, 1518–1524 között országbíró volt. REISZIG, 1942, 73; ENGEL, 2001, Balogh nem 3. Szécsi 2. tábla: felsőlendvai ág; FEDELES, 2017, passim.

⁸⁹ Bács (ma: Бач, SRB).

possessionibus Zenth Marthon,⁹⁰ Janosfalwa,⁹¹ Salamonwar,⁹² Gyertyanag,⁹³ Erdeyfalw,⁹⁴ Thompa,⁹⁵ Nemethffalw,⁹⁶ Bencze,⁹⁷ Kerezthwr,⁹⁸ Hermanfalwa,⁹⁹ Ebergen¹⁰⁰ et Akoshaza¹⁰¹ pro ducentis et octaginta florenis magnifico quondam Ambrosio Sarkan¹⁰² facta.¹⁰³

/11./ Litterae patentes Andreae Tharnoczy¹⁰⁴ et Thomae Bartha¹⁰⁵ super deliberatione cuiusdam causae ratione summae mille florenorum inter quondam Bernardum Sarkan et Joannem Kawassy vertentis ab extra sigillis eorum annullaribus consignatae.¹⁰⁶

/12./ Litterae conventus de Kapornak concambiales patentes sub anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo secundo feria tertia proxima post festum Beati Urbani papae emanatae super concambiali permutatione portionum quondam Bernardi Sarkan in possessionibus Gyertyanag et Nemethffalw, item similiter portionum possessionarium quondam Alberti Kawassy¹⁰⁷ in possessionibus Felsewhaholth, Zerdahel, Desycz, Kysffalwd et Gwthorffewlde facta.¹⁰⁸

⁹⁰ Vas megyében a 15–16. században több Szentmárton nevű település is létezett, feltehetően Rábaszentmártonnal (ma: Sankt Martin an der Raab, A) azonos. CSÁNKI, 1890–1913, II, 798.

⁹¹ János(pán)falva, hol Vas, hol pedig Zala megyéhez számították, ma Felsőjánosfa (Zala m.). Uo., 760.

⁹² Ma Salomvár (Zala m.). CSÁNKI, 1890–1913, III, 99.

⁹³ Gyertyánág, mára elpusztult, Novától északnyugatra, Szilvagy határában feküdt (Zala m.). Uo., 57.

⁹⁴ Erdeifalu, ma puszta Zalalövőtől délkeletre (Zala m.). Uo., 50.

⁹⁵ Tompa, ma puszta Németsfalu, Salomnár és Keményfa között (Zala m.). Uo., 116.

⁹⁶ A 15–16. században több Németsfalu nevű település is létezett Zala megyében, feltehetően a Zalalövőtől keletre található azonos nevű puszta területén feküdt (Zala m.). Uo., 85.

⁹⁷ Bence, mára elpusztult, Novától északnyugatra feküdt (Zala m.). Uo., 35.

⁹⁸ A 15–16. században több Keresztúr nevű település is létezett Zala megyében, azonosítása bizonytalan. Uo., 70.

⁹⁹ Hermánfalva, mára elpusztult, Bedével és Szentmihályfalvával volt határos (Zala m.). Uo., 61.

¹⁰⁰ Ebergény (Zala m.).

¹⁰¹ Ákosháza, mára elpusztult, Ebergény és Szentmihályfalva környékén feketett, ma ezen a tájon egy Árkosháza nevű puszta található. CSÁNKI, 1890–1913, III, 27.

¹⁰² Ákosházi Sárkány Ambrus (1465/1469–1526) Sárkány Bertalan (1457–1511) és Keszi Borbála fia, kora üzletelő, diplomata főura, a mohácsi csatában vesztette életét. 1465: MNL OL DF 254723; 1469: MNL OL DL 16888; KUBINYI, 1994, 266–283; SZATLÓCZKI, 2004, Nemesi genealógia: Ákosházi Sárkány cs.

¹⁰³ 1518. október 21. = MNL OL DL 103117. (Illésházy lt. Lad. 23. Fasc. 7. No. 17.). Az eredeti oklevélben 282 forintért zálogosítja el a birtokokat, amelyek között szerepel a *Bozytha*-szőlőhegyén lévő (Zala m.) *Condorzelew* nevű szőlő is.

¹⁰⁴ Tarnóci András († 1556) komáromi főkapitányhelyettes és naszádoskapitány (1545–1552), kassai kapitány (1555–1556) volt. PÁLFFY, 1997, 272, 284.

¹⁰⁵ Barta Tamás közelebről nem ismert.

¹⁰⁶ 1549 = MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 40. fol. 19v. No. 34. (Illésházy lt. elenchusa). Kávási János a kijelölt időpontra nem fizette vissza a zálogösszeget.

¹⁰⁷ Kávási Albert (eml. 1521–1527) Kávási János (eml. 1463–1498) fia, Kávási Kristóf nagybátyja volt. 1521: MNL OL DL 103132; 1527: *ZMHL* 15.309.18; SZATLÓCZKI, 2004, Nemesi genealógia: Kávási cs. Albert Sárkány Bernát anyjának, Tejedi Katalinnak az unokatestvére volt, mivel az apai nagyapja szintén Kávási György volt, lásd feljebb.

¹⁰⁸ 1522. május 27. = MNL OL P 1341. Lad. 23. Fasc. 40. fol. 17r. No. 3. (Illésházy lt. elenchusa).

/13./ Litterae capituli ecclesiae Castriferrei impignoratitiae ad fassionem Joannis de Kawas super portione sua possessionaria in possessione Gwthorffewlde habita dicto Bernardo Sarkan pro viginti florenis feria secunda proxima post festum Sanctae Trinitatis anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo¹⁰⁹ octavo emanatae.¹¹⁰

/14./ Litterae testimoniales vicecomitis et iudicum nobilium comitatus Zaladiensis super occupatione portione possessionariae Joannis Kawassy impignoratitiae in possessione Gwthorffewlde per eundem Joannem Kawassy a manibus egregii Bernardi Sarkan facta in oppido Kapornak,¹¹¹ in vigilia festi Beatorum Petri et Pauli apostolorum anno Domini millesimo quingentesimo quadragesimo tertio emanatae.¹¹²

/15./ Litterae super eadem portione possessionaria ex deliberatione dicti comitis et iudicum nobilium restatutoriae in eodem oppido Kapornak, feria quinta in profesto Beati Petri apostoli ad vincula anno Domini millesimo quingentesimo quadragesimo quarto confectae.¹¹³

/16./ Litterae obligatoriae capituli ecclesiae Castriferrei ad fassionem dicti Bernardi Sarkan super portione sua possessionaria in possessione Felsewhaholt habita levationem quorundam centum florenorum denotantes feria secunda proxima post festum Nativitatis Beatae Mariae Virginis anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo quinto factae.¹¹⁴

/17./ Litterae impignoratitiae conventus ecclesiae de Kapornak per ipsum Bernardum Sarkan super duodecim sessionibus suis jobagonalibus populosis in possessionibus Salomwara quattuor, in Thompa una ac duabus Janwspanffalwa, similiter duabus in Hermanffalwa, in Zenth Marthon modo simili duabus, in Kerezthwr una egregio Alberto de Kawas pro quinquaginta florenis¹¹⁵ die dominico proximo ante festum Beati Petri martiris anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo secundo emanatae.¹¹⁶

/18./ Litterae adjudicatoriae et restatutoriae condam domini Ludovici regis pro parte magnifici Ambrosii Sarkan et dicti Bernardi Sarkan contra Thomam Zechy super possessionibus Thormafelde, Dobry in papiro clausae Budae, feria sexta [p]roxima post festum Beati Barnabae apostoli in anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo tertio emanatae.¹¹⁷

/19./ Litterae restatutoriae conventus ecclesiae de Kapornak super praemissa adjudicatione in pargameno sub pendenti sigillo eiusdem conventus privilegiales

¹⁰⁹ *post tricesimo add. et del. novo*

¹¹⁰ 1538. június 17. = MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 7. No. 40.

¹¹¹ Kapornak, ma Nagykapornak (Zala m.).

¹¹² 1539. június 28. Kapornak.

¹¹³ 1544. július 31.

¹¹⁴ 1525. szeptember 11. Talán a párja lehet az a bejegyzés, amely szerint Sárkány Benedek 100 forintért zálogosította el egy felsőháti telkét Bernátnak. MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 40. 33. fol. 3r. No. 134. (Illésházy lt. elenchusa).

¹¹⁵ *Au. post florenis om. datae*

¹¹⁶ 1522. április 27. = MNL OL DL 103133. (Illésházy lt. Lad. 23. Fasc. 7. No. 31.).

¹¹⁷ 1523. június 12. Buda.

sedecimo die feriae quartae, festi videlicet Beatae Clarae virginis, die videlicet eiusdem executionis in anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo tertio emanatae.¹¹⁸

/20./ Litterae dicti domini Ludovici regis pro parte dicti Bernardi Sarkan contra Thomam Zechy personalis admonitionis super remissione portionum possessionariorum eiusdem Bernardi Sarkan et fratrum suorum in possessionibus Thormaffewlde, Dobry et Balaserffalwa in Zaladiensi, necnon Korong¹¹⁹ nominatis in Castriferrei comitatibus existentibus Budae in papiro patenter, die dominico proximo post festum Beati Barnabae apostoli anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo quarto emanatae.¹²⁰

/21./ Litterae capituli ecclesiae Castriferrei per ipsum Bernardum Sarkan generosae dominae Catherinae relictae quondam Stephani de Heg¹²¹ pro quinquaginta florenis super portione sua possessionaria in possessione Dobry vocata in comitatu Zaladiensi existenti modo impignoratitiae feria secunda proxima post festum Visitationis Betae Mariae virginis anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo novo emanatae.¹²²

/22./ Litterae donationales serenissimi principis domini Ferdinandi moderni regis et domini nostri clementissimi etc. per notam infidelitatis magnifici quondam Petri¹²³ Erdewdy senioris super donatione possessionum Haholth, Zerdahel, Desycz, Gwthorffewlde ac oppidi Salomwar cum pertinentiis dicto Bernardo Sarkan in duplici papiro patenter sub minori sigillo dicti domini¹²⁴ regis ac subscriptione manus eiusdem per manus Francisci Wylaky secretarii¹²⁵ Pragae, in dominica Reminiscere anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo datae.¹²⁶

/23./ Litterae dicti domini nostri regis adiudicatoriae super quadam attestatione et communi inquisitione inter dictum Bernardum Sarkan et egregium Anthonium similiter Sarkan ratione portionum possessionariorum in possessione Gwthorffewlde etc. habitaram in termino celebrationis iudiciorum die dominico Iubilare in anno Domini millesimo quingentesimo quadragesimo tertio confectae.¹²⁷

/24./ Litterae universitatis nobilium comitatus Zaladiensis, vigore quarum dictus Bernardus Sarkan portionem possessionariam Joannis Kawasy in possessione Gwthorffewlde habitam et per ipsum Bernardum Sarkan iure impignoratitio tentam a manibus ipsius Bernardi Sarkan per eundem Joannem Kawasy occupatam, idem

¹¹⁸ 1523. augusztus 27. = MNL OL DL 47523. (Nemzeti múzeumi törzsanyag/Egerváry).

¹¹⁹ Korong (ma: Krog, SL). CSÁNKI, 1890–1913, II, 779.

¹²⁰ 1524. június 12. Buda.

¹²¹ Prosznyákfalvi Hegyi István előneve alapján vasi eredetű, de Zalában is birtokos nemes volt, felesége, Katalin asszony közelebbről nem ismert. 1551: MNL OL P 1341 Lad. 23. No. 1; CSÁNKI, 1890–1913, II, 787; Uo., III, 153.

¹²² 1529. július 5. = MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 7. No. 37.

¹²³ *post Petri add. et del. senioris*

¹²⁴ *post domini add. et del. nostri*

¹²⁵ Újlaki Ferenc († 1555) 1527–1538 között a Magyar Kancellária titkára volt. FAZEKAS, 2021, 488–490.

¹²⁶ 1530. március 13. Prága. = MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 4. No. 49.

¹²⁷ 1543. április 15. = MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 40. fol. 19r. No. 29. (Illésházy lt. elenchusa). I. Ferdinándnak a vasvári káptalanhoz címzett parancslevele.

Bernardus Sarkan vigore constitutionis Novizoliensis¹²⁸ sibi reddi postulasset, sed idem Johannes Kawasy reddere recusasset, feria quinta in profesto Beatorum Viti et Modesti martirum, in oppido Kapornak anno Domini millesimo quingentesimo quadragesimo tertio emanatae.¹²⁹

/25./ Litterae conventus ecclesiae de Kapornak, quibus mediantibus Albertus de Kawas totales portiones suas possessionarias in possessionibus Felsewhaloth, Zerdahel, Desycz et Gwthorfewlde habitas dicto Bernardo Sarkan, tum per modum concambialis permutationis, tum vero pro ducentis florenis vendidit et perpetuavit, datae in festo Circumcisionis Domini anno eiusdem millesimo quingentesimo vigesimo quarto.¹³⁰

Litterarum vero pro parte puellae Barbarae legatarum extractum sic habet:

/26./ Item litterae fassionales impignorativae patentis conventus ecclesiae de Chorna sub anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo sexto in dominica Cantate emanatae.¹³¹

/27./ Ad fassionem quondam Benedicti de Bagod¹³² confectae, quarum vigore idem Benedictus Bagody totales portiones suas possessionarias in possessionibus Bwzadygethe,¹³³ Alsóhaholth,¹³⁴ Thormafelde, Dobry, Balaser, Nemethfalw, Bozythahege¹³⁵ in Zaladiensi comitatu, necnon Janospanfalwa, Zenth Marthon et Iklod¹³⁶ in Castriferrei Bernardo Sarkan pro octaginta florenis pepetuo vendidit.¹³⁷

/28./ Litterae conventus de Kapornak sub anno Domini millesimo quingentesimo decimo nono feria sexta ante Omnium Sanctorum emanatae, quibus mediantibus Franciscus Sarkan portiones suas possessionarias in possessionibus Salamonwar, Hermanfalwa, Nemethfalw, Erdeyfalw, Thompa, Gyertyanag, Benecze, Ebergen et Zenth Marthon in Zaladiensi, necnon Janospanffalwa et Kerezthwr¹³⁸ in Castriferrei

¹²⁸ 1543. 1. tc.: A jogtalanul elfoglalt javakat a korábbi beszercebányai gyűlésen hozott határozat értelmében adják vissza birtokosaiknak. MOE II, 553.

¹²⁹ 1543. június 14. Kapornak. = MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 7. No. 45.

¹³⁰ 1524. január 1. = MNL OL DL 105135. (Illésházy lt. Lad. 23. Fasc. 4. No. 46.).

¹³¹ 1526. április 24.

¹³² Bagodi Benedek zalai nemes (eml. 1507–1526, † 1531), Sárkány Ambrus pozsonyi harmincadosa volt Bernáttal egy időben (1507–1508). 1507: MNL OL DL 46803; 1526: MNL OL P 497-1.-1549-No. 2; CSÁNKI, 1890–1913, III, 128; KUBINYI, 1994, 269–270; SZATLÓCZKI, 2004, Nemesi genealógia: Bagodi cs.

¹³³ Buzádsziget, egykor Hahót határában, a mai Sárkánysziget-pusztá területén feküdt (Zala m.). 1508-ban említik először a családnak a faluban álló udvarházát, amelyet feltehetően 1532-ben pusztítottak el a törökök. CSÁNKI, 1890–1913, III, 111; KVASSAY, 2004, 32–35.

¹³⁴ Felsőhahót, ma Hahót (Zala m.). CSÁNKI, 1890–1913, III, 58.

¹³⁵ Bazitahegye, ma Bazita, Zalaegerszeg része (Zala m.). Uo., 38.

¹³⁶ Ma Iklód néven pusztá Csákánydoroszlótól délre (Vas m.). CSÁNKI, 1890–1913, II, 757.

¹³⁷ Napi kelet nélkül. 1531 előttre datálható Bagodi Benedek halála alapján.

¹³⁸ A 15–16. században több Keresztúr nevű település is létezett Vas megyében, feltehetően a Némétújvártól délnyugatra fekvő Rábakeresztúrral (ma: Heiligenkreuz im Lafnitztal, A) azonos. CSÁNKI, 1890–1913, II, 764.

comitatibus existentibus habitas egregio Bernardo Sarkan pro sexaginta duobus florenis pignori o[bl]igavit.¹³⁹

/29./ Litterae Francisci Sarkan super quodam feneto Kys Reth vocato in territorio possessionis Zygeth¹⁴⁰ egregio Bernardo Sarkan perpetuo vendito emanatae.¹⁴¹

/30./ Litterae capituli Quinqueecclesiensis sub anno Domini millesimo quingentesimo decimo nono in festo Beatae Cristinae ad fassionem egregii Benedicti filii quondam Ladislai Sarkan emanatae, quibus mediantibus idem Benedictus totales portiones suas possessionarias in possessionibus Gyertyanag et Salamonwar in comitatu Zaladiensi existentibus habitas praedicto Bernardo Sarkan vendidit iure perpetuo.¹⁴²

/31./ Litterae conventus de Kapornak sub anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo secundo feria tertia ante festum Urbani ad fassionem egregii Alberti de Kawas emanatae, quibus mediantibus idem Albertus totales portiones suas possessionarias et fratrum suorum in possessione Felsewhaholt in comitatu Zaladiensi pro tredecim florenis eidem Bernardo Sarkan iure perpetuo vendidit.¹⁴³

/32./ Litterae conventus de Kapornak impignoratoriae sub anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo nono feria sexta proxima post dominicam Iubilate ad fassionem quondam Francisci Sarkan emanatae, quarum vigore idem Franciscus Sarkan totales portiones suas possessionarias in possessionibus Thormafelde, Dobry, Balaser in Zaladiensi et Korong in Castriferrei comitatibus existentibus habitas pro centum¹⁴⁴ et quinquaginta florenis pignori Bernardo Sarkan obligavit.¹⁴⁵

/33./ Litterae missiles quondam magnifici Stephani de Hashagh prothonotarii¹⁴⁶ ad Ladislaum Sarkan pro parte Osvaldi Polyany¹⁴⁷ et in facto Andreae Sarkan¹⁴⁸ datae.¹⁴⁹

/34./ Litterae capituli ecclesiae Castriferrei ad fassionem Francisci Sarkan super uno iugere terrae suae arabilis in portione¹⁵⁰ sua possessionaria in possessione Dozmath¹⁵¹ habita dicto Bernardo Sarkan pro uno floreno iure perennali feria secunda proxima post

¹³⁹ 1519. október 28.

¹⁴⁰ Buzádsziget/Sárkánysziget.

¹⁴¹ 1522. december 18. = MNL OL DL 103136. (Illésházy lt. Lad. 23. Fasc. 7. No. 32.).

¹⁴² 1519. július 24.

¹⁴³ 1522. május 20.

¹⁴⁴ *post centum add. et del.* florenis

¹⁴⁵ 1529. április 23.

¹⁴⁶ Hásságyi István (eml. 1440–1493) Hásságyi Dénes (eml. 1421–1452) fia, 1470–1493 között ország-bírói ítélőmester volt, 1493-ban meggyilkolta Sárkány András. BILKEI, 2013, 138–139; *Arch. 1458–1526*, 2016, 89.

¹⁴⁷ Hídvégi Polányi Osvát (eml. 1458–1518) Polányi Tamás (eml. 1458–1489) fia, szlavón vicebán, körösi és zágrábi ispán (1489–1493), valamint vasi alispán (1501) volt, Hásságyi István leányát, Katalint (eml. 1476) vette feleségül. BILKEI, 2013, 146; SZLUHA, 2011–2012, II, 341; KOPPÁNY, 2015, 5–10; *Arch. 1458–1526*, 2016, 96; *Arch. 1458–1526*, 2017, 331.

¹⁴⁸ Sárkány András (eml. 1481–1493) Sárkány János feltehetően Girolti Veronikától született fia, Sárkány Bernát nagybátyja, 1493-ban meggyilkolta Hásságyi István ítélőmestert. KUBINYI, 1994, 264–265; ENGEL, 2001, Sárkány (ákosházi); SZATLÓCZKI, 2004, Nemesi genealógia: Ákosházi Sárkány cs.

¹⁴⁹ 1484. augusztus 13. = MNL OL DL 45990. (Nemzeti múzeumi törzsanyag/Illésházy).

¹⁵⁰ portione *Au. corr. ex possessione*

¹⁵¹ Dozmat (Vas m.).

festum Beati Michaelis archangeli anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo septimo.¹⁵²

/35./ Litterae praepositi et conventus de Chorna, quibus mediantibus Georgius Sarkan¹⁵³ quintam partem totalium portionum suarum possessionariarum in possessionibus Bwzadzygethe, Alsohaad,¹⁵⁴ Dobry, Thoronfewlde, Solomwar, Bencze in Zaladiensi et Korong in Castriferrei comitatibus existentibus habitarum dicto Bernardo Sarkan pro centum et quinquaginta florenis iure perpetuo dedit et obligavit, datae feria tertia maioris hebdomadae.¹⁵⁵

/36./ Litterae conventus Zaladiensis impignoratitiae, quibus mediantibus Franciscus Sarkan totales portiones suas in possessionibus Salamonwar, Hermanfalw, Nemethfalw, Erdeyfalw, Thompa, Gyertyanag, Bencze, Ebergen, Zenth Marthon et Janospanfalwa habitas egregio Benedicto Sarkan fratri suo germano uterino pro sexaginta duobus florenis iure impignoratio obligavit, datae sabbato proximo post festum Beati Mathaei apostoli et evangelistae anno Domini millesimo quingentesimo decimo nono.¹⁵⁶

/37./ Litterae conventus de Kapornak reimpignoratitiae, quibus mediantibus Albertus de Kawas portiones egregii Bernardi Sarkan in possessionibus Felsewhaholth, Zerdahel, Desycz, Kysfalwd et Gwthorfewlde apud manus ipsius Alberti Kawasy pignoris titulo pro viginti florenis habitas dicto Bernardo Sarkan pro eisdem viginti florenis reimpignoravit, datum feria tertia proxima ante festum Beati Urbani papae anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo secundo.¹⁵⁷

/38./ Litterae conventus Zaladiensis, vigore quarum idem Franciscus Sarkan totalem portionem suam in castello Bwzadzygethe¹⁵⁸ habitam Benedicto similiter Sarkan pro quadraginta florenis pignori locavit, datae feria tertia proxima post dominicam Laetare millesimo quingentesimo vigesimo quinto.¹⁵⁹

/39./ Litterae missiles Benedicti de Battyan castellani castri Budensis¹⁶⁰ dicto Bernardo Sarkan sonantes et certam summam debitorum exprimentes ex Buda, feria quinta post festum ad vincula Beati Petri anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo missae.¹⁶¹

¹⁵² 1537. október 1. = MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 7. No. 39.

¹⁵³ Sárkány György Sárkány András fia, Bernát unokatestvére volt. MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 2. No. 1.

¹⁵⁴ Alsóhad, nem sikerült azonosítani.

¹⁵⁵ Napi kelet nélkül. 1522 körülre datálható Sárkány György alapján. KUBINYI, 1994, 280.

¹⁵⁶ 1519. szeptember 24.

¹⁵⁷ 1522. május 20.

¹⁵⁸ A Pölöske mocsarából kiemelkedő dombon épített Buzádsziget/Sárkánysziget Árpád-kori földvárát a 15. század elején erősítette meg a Sárkány család palánkkal, 1579 után rombolták le. CSÁNKI, 1890–1913, III, 8–9; SIMON, 2003, passim; KVASSAY, 2004, 333–336; KOPPÁNY, 2014, 235–236.

¹⁵⁹ 1525. március 28. = MNL OL DL 103147. (Illésházy lt. Lad. 23. Fasc. 7. No. 33.).

¹⁶⁰ Batthyány Benedek (1477–1524) Alapi András (1436–1489 után) feltehetően Batthyány Margittól (1435–1465) született fia, 1511–1524 között budai várnagy volt. KOLTAI, 2012, 511; PÁLÓSFALVI, 2014, 53, 428. Benedek sógornője, Sárkány Ilona Bernát féltestvére volt, lásd feljebb.

¹⁶¹ 1520. augusztus 2. Buda. Feltehetően Batthyány Benedeknek arról a 250 forint adósságával kapcsolatos az oklevél, amelyről Bernát végrendeletében is megemlékezett. MNL OL P 1341 Fasc. 2. No. 1.

/40./ Litterae ammonitoriae Georgii de Zapollya¹⁶² etc. sub sigillo suo annulari pro parte Bernardi Sarkan contra Benedictum Sarkan ratione cuiusdam iocalis nasfa dicti centum et quinquaginta florenos valentis et apud manus ipsius Bernardi Sarkan in pignore habiti in oppido Kapornak, feria quarta proxima post festum Beati Briccii episcopi anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo quarto emanatae.¹⁶³

/41./ Litterae conventus ecclesiae de Kapornak, quibus mediantibus Benedictus Sarkan totales portiones suas possessionarias in possessionibus Salamonwara, Hermanffalwa, Nemethffalwa, Erdyffalw, Thompa, Gyertyanag, Bencze, Ebergen et Zenth Marthon in Zaladiensi, necnon Janospanfalwa et Kerezthwr in Castriferrei comitatibus habitas dicto Bernardo Sarkan pro septuaginta quinque florenis vendidit et perpetuavit, datae feria sexta proxima ante festum Omnium Sanctorum anno millesimo quingentesimo decimo nono.¹⁶⁴

/42./ Litterae conventus ecclesiae Sancti Salvatoris de Kapornak, quibus mediantibus Nicolaus Kaczor¹⁶⁵ totalem portionem suam possessionariam in possessione Kys Zygeth habitam pro sexaginta florenis titulo pignoris locavit egregio Bernardo Sarkan, datae feria quinta post Epiphaniarum Domini anno eiusdem millesimo quingentesimo vigesimo octavo.¹⁶⁶

/43./ Litterae conventus de Kapornak sub anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo secundo feria tertia ante Urbani ad fassionem Francisci Sarkan emanatae, quibus mediantibus totales portiones suas possessionarias in possessionibus Salamonwar, Gwthorffewlde, Kysfalwd, Desycz, Zerdahel, Felsewhaholth, Gyertyanag, Erdeyffalw, Thompa, Kerezthwr, Hermanffalwa, Bencze et Nemethffalw in Zaladiensi, necnon Janospanffalwa et Zenth Marthon in Castriferrei comitatibus perpetuo vendidit Bernardo Sarkan pro nonaginta quattuor florenis.¹⁶⁷

/44./ Litterae Joannis filii quondam Ladislai Sarkan Budae sine anno et die sub quodam sigillo annulari confectae declarantes, quod portiones suas possessionarias in possessionibus Zygeth et Haholth habitas Bernardo Sarkan pro sexaginta florenis pignori obligavit.¹⁶⁸

Super qua quidem eorundem dominorum Francisci Battyany et Petri Erdewdy ac praedictorum eisdem adhaerentium deliberatione praesentes litteras nostras ad

¹⁶² Szapolyai György szepesi gróf (1495–1526) Szapolyai István gróf (1440 k.–1499) és Piast Hedvig tescheni hercegnő (eml. 1469 k.–1521) fia, Szapolyai János (1490/1492–1540) fivére volt, a mohácsi csatában esett el. Az oklevél zalai kiküldött bíróságához kapcsolódik. HOLUB, 1929, 198–200; NEUMANN, 2020, passim.

¹⁶³ 1524. november 16. Kapornak. = MNL OL DL 106916. (Illésházy lt. Lad. 23. Fasc. 3. No. 3/B).

¹⁶⁴ 1519. október 28.

¹⁶⁵ Kacorlaki Kacor Miklós (eml. 1481–1528) Kacor György (eml. 1431–1503) és szenterzsébeti Terjék Erzsébet fia, második felesége, Maráci Katalin (eml. 1509–1558) Sárkány László feleségének, Maráci Erzsébetnek a testvére volt. 1528: MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 7. No. 34; MNL OL E 148-a.-Fasc. 1683.-No. 7; 1558: MNL OL E 148-a.-Fasc. 567.-No. 34; HOLUB, 1916, 106–107; SZATLÓCZKI, 2004, Nemesi genealógia: Laki Kaczor cs., Szenterzsébeti Terjék cs.; BILKEI, 2016, 14.

¹⁶⁶ 1528. január 9.

¹⁶⁷ 1522. május 20.

¹⁶⁸ Napi kelet nélkül, Buda. 1508–1535 közé datálható Sárkány János alapján.

relationem dicti magistri Valentini sub sigillo nostro iudicali apud eundem habito partibus praescriptis iurium eorundem ad cautelam duximus dandas et concedendas. Datum Sarwarii,¹⁶⁹ tertio die diei dominicae praescriptae, anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo secundo.

Lecta, correcta et extradata per me
magistrum Valentinum Fewldwary secretarium
domini iudicis curiae regiae maiestatis

[Hátlapon]:

Lad. 23. Cap. A. Fás. 5.¹⁷⁰

Ao. 1552. No. 78.¹⁷¹

Litterae testimoniales Thomae de Nádasd comitis Castriferrei super discussione testamenti Bernardi Sárkányi de Akosháza. Lad: 23 Fasc: 2o. No 2.¹⁷²

Super discussione testamenti quondam Sarkan, litterae domini Thomae de Nadasd¹⁷³

A kivonatolt oklevelek időrendi sorrendben

Sor-szám	Keltezés	Kiadó	Kiadás helye	Eredeti példány
33.	[1484. aug. 13.]	Hásságyi István	[Buda]	MNL OL DL 45990. (Nemzeti múzeumi törzsanyag/ Illésházy)
4.	1509. júl. 8.	vasvári kápt.	–	–
10.	1518. okt. 21.	Újlaki Lőrinc	Bács	MNL OL DL 103117. (Illésházy lt. Lad. 23. Fasc. 7. No. 17.)
30.	1519. júl. 24.	pécsi kápt.	–	–
36.	1519. szept. 24.	zalavári konv.	–	–
28.	1519. okt. 28.	kapornaki konv.	–	–
41.	1519. okt. 28.	kapornaki konv.	–	–
39.	1520. aug. 2.	Batthyány Benedek	–	–
17.	1522. ápr. 27.	kapornaki konv.	–	MNL OL DL 103133. (Illésházy lt. Lad. 23. Fasc. 7. No. 31.)
31.	1522. máj. 20.	kapornaki konv.	–	–
37.	1522. máj. 20.	kapornaki konv.	–	–

¹⁶⁹ Ma Sárvár (Vas m.).

¹⁷⁰ Íráskép alapján 18. századi feljegyzés. *An. del. Lad....Fás. 5.*

¹⁷¹ Egykorú feljegyzés. *post 1552. An. del. in saeculo 18o. No. 78.*

¹⁷² Íráskép alapján 18. századi feljegyzés.

¹⁷³ Íráskép alapján 17. századi feljegyzés.

Sorszám	Kelkezés	Kiadó	Kiadás helye	Eredeti példány
43.	1522. máj. 20.	kapornaki konv.	–	–
12.	[1522. máj. 27.]	kapornaki konv.	–	–
29.	1522. dec. 18.	Sárkány Ferenc	[(Buzád) sziget]	MNL OL DL 103136. (Illésházy lt. Lad. 23. Fasc. 7. No. 32.)
18.	1523. jún. 12.	II. Lajos	Buda	–
19.	1523. aug. 27.	kapornaki konv.	–	MNL OL DL 47523. (Nemzeti múzeumi törzsanyag/ Egerváry)
25.	1524. jan. 1.	kapornaki konv.	–	MNL OL DL 105135. (Illésházy lt. Lad. 23. Fasc. 4. No. 46.)
20.	1524. jún. 12.	II. Lajos	Buda	–
40.	1524. nov. 16.	Szapolyai György	Kapornak	MNL OL DL 106916. (Illésházy lt. Lad. 23. Fasc. 3. No. 3/B)
7.	1524. dec. 29.	kapornaki konv.	–	–
38.	1525. márc. 28.	zalavári konv.	–	MNL OL DL 103147. (Illésházy lt. Lad. 23. Fasc. 7. No. 33.)
16.	1525. szept. 11.	vasvári kápt.	–	–
26.	1526. ápr. 29.	csornai konv.	–	–
1.	1526. dec. 21.	Batthyány Ferenc	Németújvár	–
42.	1528. jan. 9.	kapornaki konv.	–	–
32.	1529. ápr. 23.	kapornaki konv.	–	–
21.	1529. júl. 5.	vasvári kápt.	–	MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 7. No. 37.
22.	1530. márc. 13.	I. Ferdinánd	Prága	MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 4. No. 49.
34.	1537. okt. 1.	vasvári kápt.	–	MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 7. No. 39.
13.	1538. jún. 17.	vasvári kápt.	–	MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 7. No. 40.
9.	1539. jan. 20.	ifj. Erdődy Péter	[Monyorókerék]	MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 7. No. 41.
14.	1539. jún. 28.	Zala vm.	Kapornak	–
5.	1539. dec. 31.	vasvári kápt.	–	–
6.	1540. febr. 16.	vasvári kápt.	–	–

Sorszám	Keltezés	Kiadó	Kiadás helye	Eredeti példány
3.	1542. aug. 17.	Batthyány Ferenc	–	–
2.	1542. aug. 21.	Batthyány Ferenc	–	–
23.	1543. ápr. 15.	I. Ferdinánd	–	–
24.	1543. jún. 14.	Zala vm.	Kapornak	MNL OL P 1341 Lad. 23. Fasc. 7. No. 45.
15.	1544. júl. 31.	Zala vm.	Kapornak	–
8.	1548. jún. 17.	vasvári kápt.	–	–
11.	[1549]	Tarnóci Tamás Barta András	–	–
35.	1522 körül	csornai konv.	–	–
27.	1531 előtt	–	–	–
44.	1518–1535	Sárkány János	–	–

Rövidítések

add.	addit
del.	delevit
corr. ex.	correxit ex
om.	omittit
[litterae]	litterae a me additae

A kiadásban az *Au.* arra utal, hogy a javítást a Szerző (*Auctor*), az *An.* pedig arra, hogy ismeretlen személy (*Anonymus*) végezte. Ha a rövidítés előtt nincs *Au* és *An*, az azt jelenti, hogy a javítást az oklevél lejegyzője, vagy pedig Földvári Bálint hajtotta végre.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
DL	Diplomatikai Levéltár
DF	Diplomatikai Fényképgyűjtemény
A 57	Libri regii
E 148-a.	Neo-regestrata acta, iratok
P 45	Békássy család levéltára
P 108	Esterházy család hercegi ágának levéltára

P 235	Festetics család keszthelyi levéltára, Gersei Pethő család levéltára
P 348	Kárász család levéltára, Család által lajstromozott iratok
P 430	Kisfaludy család ifjabb ágának levéltára
P 618	Szalay család levéltára
P 497	Mednyánszky család levéltára
P 1313	Batthyány család körmendi levéltára, Törzslévltár
P 1314	Batthyány család körmendi levéltára, Missiles
P 1341	Batthyány család körmendi levéltára, Illésházy család levéltára

*

Arch. 1458–1526

2016

C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás – W. KOVÁCS András: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók*, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2016. (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak.)

Arch. 1458–1526

2017

C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás – W. KOVÁCS András: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék*, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2017. (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak.)

BESSENYEI

2005

BESSENYEI József: *A Nádasdyak*, Budapest, General Press Kiadó, 2005.

BILKEI

1994

BILKEI Irén: *Okleveles adatok az Ákosházi Sárkány család XVI. századi történetéhez*, In: *Zalai történeti tanulmányok*, szerk. Uő, Zalaegerszeg, Zalai Nyomda Rt., 1994. (Zalai Gyűjtemény, 35.) 3–16.

BILKEI

2013

BILKEI Irén: *Egy hivatalvállaló köznemesi familia a késő középkori Zalában, a Háshágyiak*, In: *Emlékkötet Mindszenty József tiszteletére. Muzeológiai tanulmányok Zala megyéről*, szerk. KAJÁN Imre, Zalaegerszeg, Göcseji Múzeum, 2013. (Zalai Múzeum, 21.) 137–146.

- BILKEI
2016
- BILKEI Irén: *Közöletlen Jagelló-kori oklevelek a Csányi család levéltárából*, In: *Lymbus – Magyarságtudományi forrásközlemények*, 14. (2016) 9–15.
- BÓNIS
1971
- BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971.
- CsÁNKI
1890–1913
- CsÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, I–V, Budapest, MTA, 1890–1913.
- CSIBA
2021
- Balázs CSIBA: *Autentický protokol Bratislavskej kapituly. II. 1504–1523*, Bratislava, Univerzita Komenského v Bratislave, 2021. (Documenta Posoniensia, 4.)
- ENGEL
2001
- ENGEL Pál: *Középkori magyar genealógia*, In: Uő, *Magyar középkori adattár*, Budapest, Arcanum digitéka, 2001. CD-ROM.
- FALLENBÜCHL
1988
- FALLENBÜCHL Zoltán: *Magyarország föméltóságai 1526–1848*, Budapest, Maecenas Kiadó, 1988.
- FARAGÓ
2020
- FARAGÓ Dávid: *A Gorbovai/Izsákfalvi Márk család története a 15–16. században*, In: *Turul*, 93. (2020) 4. sz. 145–153.
- FARKAS
2019
- FARKAS Csaba: *A Bejczyek. Egy Vas megyei köznemesi család a 15–16. században*, In: *Turul*, 92. (2019) 3. sz. 107–118.
- FAZEKAS
2021
- FAZEKAS István: *A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*, Budapest, ELKH BTK Történettudományi Intézet, 2021. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések.)
- FEDELES
2017
- FEDELES Tamás: *Miklós király és Lőrinc herceg. Az utolsó két újlaki vázlatos pályaképe*, In: *Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történelmi életrajz módszertani kérdései*, szerk. VONYÓ József, Pécs–Budapest, Magyar Történelmi Társulat – Kronosz Kiadó – Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, 2017, 135–168.
- FÜLÖP
2018
- FÜLÖP László: *Lukafalvi Zarka Pál Nádasdy Tamáshoz írt leveleiről*, In: *Vasi Szemle*, 72. (2018) 1. sz. 64–68.

- GLÜCK
2008
GLÜCK László: *A máramarosi só kereskedelmének útvonalai a 16. század közepén*, In: *Történelmi Szemle*, 50. (2008) 1. sz. 11–37.
- HÁZI
1929
HÁZI Jenő: *Sopron szabad királyi város története*. I. rész, 7. kötet. *Oklevelek, levelek és iratok 1521-től 1531-ig*, Sopron, Székely és Társa Könyvnyomdája, 1929.
- HOLUB
1916
HOLUB József: *A Laki Kaczor-család. (1526-ig)*, In: *Turul*, 34. (1916) 104–108.
- HOLUB
1929
HOLUB József: *Zala megye története a középkorban*. I. *A megyei és egyházi közigazgatás története*, Pécs, Zala megye közönsége, 1929.
- HORVÁTH
1994
HORVÁTH István: *A hegyhátszentmártoni Ivánczy-kastély története a 15–16. században*, In: *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények*, 21. (1994) 2. sz. 55–58.
- IVÁNYI
1942
IVÁNYI Béla: *A körmendi levéltár Memorabiliái*, Körmend, Rábavidéke nyomda és lapkiadó vállalat, 1942. (Körmendi Füzetek, 2.)
- KEMPELEN
IX
KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok*, IX, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1915.
- KENYERES
2002
KENYERES István: *XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére*. I, Budapest, Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 2002. (Fons könyvek, 2/1.)
- KOLTAI
2012
KOLTAI András: *Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*, Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2012. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások, 14.)
- KOMÁROMY
1910
KOMÁROMY András: *Magyar levelek a XVI. századból*. Hetedik közlemény. *Sárkány Antal levelei*. (Első közlemény), In: *Magyar Történelmi Társaság Közleményei*, 4/11. (1910) 375–404.

- KOMÁROMY
1911
KOMÁROMY András: *Magyar levelek a XVI. századból.* Kilencedik közlemény. *Sárkány Antal levelei.* (Második közlemény), In: *Magyar Történelmi Tár*, 4/12. (1911) 89–113.
- KOPPÁNY
2014
KOPPÁNY Tibor: *Kastélyok a végvárak mögött. Késő reneszánsz és kora barokk kastélyépítészet a 16–17. századi Dunántúlon*, Budapest, Balassi Kiadó, 2014.
- KOPPÁNY
2015
KOPPÁNY Tibor: *Egy Vas megyei kastélyépítető család a középkor és az újkor fordulóján: a hidvégi Polányiak*, In: *Folia Historica*, 30. (2015) 5–14.
- KOPPÁNY
2016
KOPPÁNY Tibor: *Ládonyi László soproni alispán Háromház téri háza és a városi nemesség a 16–17. században*, In: *Soproni Szemle*, 70. (2016) 1. sz. 55–62.
- Középkori leveleink*
1991
Középkori leveleink 1541-ig, szerk. HEGEDŰS Attila – PAPP Lajos, Budapest, Tankönyvkiadó, 1991. (Régi Magyar Levéltár, 1.)
- KUBINYI
1994
KUBINYI András: *Egy üzletelő és diplomata várúr Mohács előtt: Ákosházi Sárkány Ambrus*, In: *Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára*, szerk. PAMER Nóra, [Budapest], Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 1994. (Művészettörténet – műemlékvédelem, 6.) 263–292.
- KVASSAY
2004
KVASSAY Judit: *Az Ákosházi Sárkány család nemesi kúriája Buzádsziget faluban*, In: *„Quasi liber et pictura”. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára*, szerk. KOVÁCS Gyöngyi, Budapest, ELTE Régészettudományi Intézet, 2004, 331–336.
- MÁLYUSZ
1926
MÁLYUSZ Elemér: *Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei.* (V. közlemény), In: *Levéltári Közlemények*, 4. (1926) 1–4. sz. 94–129.
- Méltóságok*
A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16–17. században. Méltóságok. Online: <https://archivum2004.piarista.hu/arisztokrata/index.htm>.

- MOE
I *Magyar Országgyűlési Emlékek. I. 1526–1536*, kiad. FRAKNÓI Vilmos, Budapest, MTA Történelmi Bizottsága, 1874.
- MOE
II *Magyar Országgyűlési Emlékek. II. 1537–1545*, kiad. FRAKNÓI Vilmos, Budapest, MTA Történelmi Bizottsága, 1875.
- MOE
IV *Magyar Országgyűlési Emlékek. IV. 1557–1563*, kiad. FRAKNÓI Vilmos, Budapest, MTA Történelmi Bizottsága, 1876.
- NAGY
1857–1868 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. I–XIII*, Pest, Friebeisz István, 1857–1868.
- NEUMANN
2019 NEUMANN Tibor: *Registrum proventuum regni Hungariae. A Magyar Királyság kincstartójának számadáskönyve (1494–1495)*, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2019. (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak.)
- NEUMANN
2020 NEUMANN Tibor: *Két nádor és egy vajda, avagy a Szapolyaiak útja a királyi trónig*, In: *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: A Szapolyaiak*, szerk. FODOR Pál – VARGA Szabolcs, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020. (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet.) 13–45.
- OLAHUS
2018 Nicolaus OLAHUS: *Epistulae. I. 1523–1533*, ed. Emőke Rita SZILÁGYI, Budapest, Institutum Litterarum Academiae Scientiarum Hungaricae Sectio Litterarum Renascentium, 2018. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series Nova, 19.)
- PÁLFFY
1997 PÁLFFY Géza: *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitányhelyettesek Magyarországon a 16–17. században. (Minta egy készülő főkapitányi archontológiai és „életrajzi lexikonból”)*, In: *Történelmi Szemle*, 39. (1997) 2. sz. 257–288.
- PÁLOSFALVI
2014 Tamás PÁLOSFALVI: *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400–1526*, Budapest, MTA BTK Történet-

tudományi Intézet, 2014. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések.)

PAPP
1942–1945

PAPP László: *Herceg Esterházy Pál nádor kancelláriájának működése (1681–1713)*, In: *Levéltári Közlemények*, 20–23. (1942–1945) 310–344.

REISZIG
1942

REISZIG Ede: *A Felsőlendvai Széchy-család*. (Második közlemény), In: *Turul*, 56. (1942) 3–4. sz. 63–73.

F. ROMHÁNYI
2000

F. ROMHÁNYI Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*, Budapest, Pytheas, 2000.

RUDNAY
1910

RUDNAY Béla: *Ujfalussyak és Rudnayak perei a Petrőczyek ellen 1543–1591*, Budapest, Franklin-Társulat, 1910.

SIMON
2003

SIMON Bernadett: *Hahót-Buzád-/Sárkánysziget lelőhely későközépkori kerámiaanyaga*, In: *Archaeológiai Értesítő*, 128. (2003) 1–2. sz. 227–251.

SÖPTEI
1999

SÖPTEI István: *Nádasdy Tamás (1498–1562). Tudományos emlékülés*, Sárvár, Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1999.

SZATLÓCZKI
2004

SZATLÓCZKI Gábor: *Zala megye archontológiai és genealógiai adattára 13–16. század*, Budapest, Arcanum digitéka, 2004. CD-ROM.

SZLUHA
2011–2012

SZLUHA Márton: *Vas vármegye nemes családjai*, I–II, Budapest, Heraldika Kiadó, 2011–2012.

TERBE
2010

TERBE Katalin: *Batthyány Ferencné Svetkovics Katalin levelei*, Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 2010. (Régi Magyar Levéltár, 3.)

TORDAI
1989

TORDAI György: *Egy Jagelló-kori köznemes rokonsága és pályája (Szempontok a Jagelló-kori ügyvédség történetéhez)*, In: *A Dunántúl településtörténete VII. Falvak, várak és puszták a Dunántúlon (XI–XIX. század)*, szerk. SOMFAI Balázs, Veszprém, MTA Pécsi és Veszprémi Akadémiai Bizottsága, 1989, 333–342.

C. TÓTH
2010

C. TÓTH Norbert: *Politikatörténeti források Bátori István első helytartóságához (1522–1523)*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2010. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok, 50.)

C. TÓTH
2018

C. TÓTH Norbert: *Erdödi Bakóc Tamás érsek rokonsága. (Rekonstrukciós kísérlet)*, In: *Turul*, 91. (2018) 1. sz. 8–30.

Tripartitum
1897

Magyar Törvénytár 1000–1895. Werbőczy István Hármaskönyve, szerk. MÁRKUS Dezső, Budapest, Franklin-Társulat, 1897. (Corpus Juris Hungarici, Millenniumi emlékkiadás, 2.)

VARGA
2001

VARGA Szabolcs: *A devecseri Choronok*, In: *Fons*, 8. (2001) 3. sz. 259–310.

Zala megye arch.
2000

Zala megye archontológiája 1138–2000, szerk. MOLNÁR András, Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 2000. (Zalai Gyűjtemény, 50.)

ZMHL

Zala megye helytörténeti lexikona. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_megy_zala_hi/.

A mohácsi ütközet Statileo János szemével*

A magyar történelem kevés mozzanata kapcsán annyira nyilvánvaló a „nincs lezárt kutatás” gondolat érvényessége, mint a mohácsi ütközettel kapcsolatos vizsgálatok esetében. Nemrég jelent meg a *Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet* sorozatban a csata és előkészületeinek forrásait a teljesség igényével összegyűjtő *Örök Mohács* című kötet,¹ amelyben helyet kaptak Marin Sanudo velencei naplóíró² részben korábban feldolgozott, részben pedig általam feltárt feljegyzései is.³ Bár a szöveggyűjteményben nem látszik, hiszen a csata szempontjából nincs forrásértéke, a naplóisorozat 1526. október elejétől 1527. január végéig tartó kötetének kilencedik levelén bő bekezdésnyi üres papírfelület tátong az alábbi ígéretes szövegrész alatt:

„Október 4-én, Szent Ferenc napján. Reggel a Bölcsek tanácsába⁴ jött egy magyarországi jövevény, *Zuan Stario* úr, óbudai prépost, trogiri származású, aki Magyarországról jött, és ...-án indult ...”⁵

A torzult vezetéknev ellenére a magyarországi jövevény azonosítható főpapi címe és származása alapján, Statileo János óbudai prépostról van szó.⁶

* A cikk az NKFIH K 128797. *XIV–XVI. századi magyar történelmi és irodalmi források Olaszország levéltáraiban és könyvtáraiban* című kutatás keretében született.

¹ B. SZABÓ–FARKAS, 2020.

² Marin Sanudo (1466–1536) velencei patrícius, hivatalnok, történétíró. Velence történetével foglalkozó művei mellett 1496 elejétől 1533. szeptember végéig naplószerűen vezette kortörténeti feljegyzéseit, melyek nemcsak a városköztársaság mindennapi életét dokumentálják a szerző elbeszélésében, hanem bel- és külpolitikai, diplomáciai levelek és iratok másolatait is tartalmazzák.

³ B. SZABÓ–FARKAS, 2020, 26–28, 36–37, 39–40, 43, 46, 54–55, 57–58, 60–61, 65, 67–69, 71, 75, 86, 88, 97, 103–104, 107–108, 110, 114–115, 117, 120–126, 130, 138, 140, 142–148, 152, 155, 158, 160, 163–167, 173–174, 199–200, 216–218.

⁴ A Bölcsek tanácsa (*Collegio dei savi*) Velence végrehajtó hatalmi szerve. Elsősorban kül- és hadügyi kérdésekkel foglalkoztak, ők hallgatták ki a követeket is. Robert Finlay megfogalmazásában a Szenátus kormányzó bizottsága, amely a bölcseket saját soraiból választotta. A *Collegio* minden reggel összegyűlt a Kihallgatások termében (*Audientia*), a Dózsepalotában. Idetartoztak a dózse és tanácsosai (hat tiszteletreméltó korú férfi a hat kerületből), három tisztviselő a legfelsőbb bíróságból és az egyes kiemelt területekért felelős „bölcsek”. Lásd FINLAY, 1980, 588.

⁵ SANUDO, 1895b, col. 20: „*A di 4, fo San Francesco. La matina in Collegio vene uno vien di Hongaria, domino Zuan Stario preposito di Buda vecchia, di nation tragurin, el qual vien di Hongaria, parti ...*”

⁶ Statileo János (?–1542) dalmát származású főpap, diplomata. II. Lajos és Szapolyai János megbízásából fontos diplomáciai megbízásokat teljesített. Életéről bővebben: SÖRÖS, 1916, újabban: BOTLIK, 2013.

A források Sanudónál tapasztalható bősége és a Dózsepalotát a velencei kormány-szervek levéltárával együtt elpusztító 1577-es tűzvész⁷ elegendő indokot szolgáltatott, hogy a szöveggyűjtemény előkészítő munkái során ne eredjek a szöveg nyomába. Viszont a Sanudo-napló jelentős részét kitevő másolati anyag kiterjedtségét érintő újabb kutatások szerencsés módon mégis felszínre hozták Statileo beszámolóját. A Sanudónál megőrzött, mohácsi csatára vonatkozó források teljességét a Velencét körülvevő három itáliai állam (Milánói Hercegség, Mantovai Ögrófság, Ferrarai Hercegség) velencei követeinek jelentései tükrében tervezem értékelni doktori értekezésem részeként. Az anyaggyűjtés során a Mantovai Állami Levéltárban, Giovanni Battista Malatesta⁸ követ jelentései közt bőséges értesüléseket találtam a mohácsi csatáról, amelyek nagyrészt összeköthetők Sanudo értesüléseivel. Részben Sanudo feljegyzéseivel egybevágó hírekről van szó, de előfordulnak a naplóban található kivonatos másolatok formailag teljesebb, de tartalmi újdonságot nem hozó változatai is Malatestánál,⁹ míg más források nívumként mutatkoznak Sanudóhoz képest. Például az első mohácsi értesülés, a magyar győzelemről szóló álhír¹⁰ – vagy Statileo beszámolóját figyelembe véve elsie-tett híradás az ütközet elejéről – már Giovanni Battista Malatesta követ szeptember 3-i levelében feltűnik,¹¹ jóval előbb, mint Sanudo első mohácsi adata (szeptember 11.), amely viszont már vereségről értesít.¹² Ebbe a csoportba tartozik a Statileo János velencei megállójáról szóló követjelentés is.

Bár Statileo diplomáciai működése a Jagelló- és a Szapolyai-korszakban is kellőképpen dokumentált, hiszen nagy horderejű ügyekben járt el közvetítőként, az 1526-os év Mohács környéki zűrzavarában elenyésző forrás áll rendelkezésre hollétééről. Általá-nosan elfogadott, hogy Statileo II. Lajos mellett tartózkodott a Mohácsra vonulás idején, majd Szapolyai Jánoshoz küldték, hogy sürgesse a segélycsapatok érkezését.¹³ Innentől viszont megoszlanak a vélemények Statileo hollétééről. Brodarics István szerint Szapolyai a csata előtt visszaküldte II. Lajoshoz Statileót, hogy az ütközet késleltetésére buzdítsa, és nem utal arra, hogy a megbízásnak ne tett volna eleget.¹⁴ Botlik Richárd ezzel szem-

⁷ DA MOSTO, 1937, 3–6 (kiemelve a diplomáciai anyag többségének pusztulását); MARZO MAGNO, 2021, 47.

⁸ Giovanni Battista Malatesta (1490 körül–1532) két testvérével együtt jelentős hivatalnoki feladatokat látott el Mantovában, ahogy apjuk is. Padovában tanult jogot, majd a mantovai kancelláriára került. Rövidesen kitüntette magát, 1519-ben a Velencei Köztársaságba küldték követként, amely feladatot 1528-ig látta el, majd Giacomo testvéreére hagyta. Éleslátásról tanúskodó politikai tanácsai mellett művészi kapcsolattartóként, ügynökként is szolgálta II. Federico ögróft. Velencei követjárása után is kiemelkedő diplomáciai megbízásokat kapott, de utóbb elvesztette megbízója bizalmát, 1532 után nincs több dokumentált adat személyéről. TAMALIO, 2007.

⁹ Giuseppe Estaiер/Hestetter értesüléseinek leirata: ASMn, AG, Est., Venezia, busta 1460, foll. 194–195; Sanudónál kivonat: SANUDO, 1895, col. 629; fordítása: B. SZABÓ–FARKAS, 2020, 126.

¹⁰ A magyar győzelem híre még szeptember közepén is kering, Sanudo szeptember 20-án dokumentálja: SANUDO, 1895a, col. 667, fordítása: B. SZABÓ–FARKAS, 2020, 152.

¹¹ ASMn, AG, Est., Venezia, b. 1460, fol. 182.

¹² SANUDO, 1895a, col. 599, fordítása: B. SZABÓ–FARKAS, 2020, 125–126.

¹³ SÖRÖS, 2016, 11; BOTLIK, 2013, 816.

¹⁴ B. SZABÓ–FARKAS, 2020, 313.

ben állítja, hogy a prépost nem tért vissza a királyi táborba, sőt folyamatosan Szapolyai mellett tartózkodott a mohácsi csatát követően, de erre semmilyen egyértelmű forrást nem idéz.¹⁵ Statileo mohácsi részvételének megítéléséhez újabb adalék Malatesta jelentése, mely szerint a prépost jelen volt a csatában („*el qual s'è ritrovato alla giornata*”), ettől függetlenül pedig Szapolyai melletti folyamatos tartózkodásának egyenesen cáfolata Sanudo tanúsága. A csatát követően lényegében a Statileót említő egyetlen írott forrás Brodarics István szeptember 10-én kelt levele, amelyben az óbudai prépost várható római újtjáról értesítette a pápát.¹⁶ Statileónak Mária királyné képviselőjében Habsburg Ferdinánd részére kellett volna pápai támogatást kieszközölnie, de a misszióról eddig nem rendelkezünk további adatokkal, sőt Fraknói Vilmos szerint „a küldetés elmaradt”.¹⁷ Fraknói értelmezését Sörös Pongrác és újabban Nemes Gábor¹⁸ is elfogadta, Sörös felhívta arra is a figyelmet, hogy Statileo „János király koronázó országgyűlésén még nem volt ugyan jelen”,¹⁹ de ennek hátterében inkább korábbi politikai oldalváltása sejtethető, semmint az országon kívül tartózkodása.

A Fraknói által feltételezett követjárás teljes feltárásához hiányoznak a források, annyi azonban elmondható, hogy a küldetés szeptember 10-i bejelentését követő indulási időponttal és a törökveszély miatt biztonságosabb, észak-magyarországi indulási hellyel (a Brodarics-levélből kiindulva Pozsonnyal) reális az október 4-i érkezés Velencébe. Sanudo a követek érkezése kapcsán rendszeresen feljegyezte a fogadási ceremóniájukat, az eléjük küldött patríciusok számát, öltözetüket stb., Statileo esetében azonban nem beszél erről. A főpap általános megnevezéséből (*uno*) arra következtethetünk, hogy ha rendelkezett is hivatalos követi megbízólevéllel, a *Serenissimában* nem uralkodói képviselőként lépett fel, noha a diplomatákat fogadó testület – a Bölcsök tanácsa – hallgatta ki.

Az ütközet elbeszélése kapcsán magyar kezdeményezésről ír Statileo, továbbá a vereséget a félresiklott kommunikációnak tulajdonítja, a sereg nagy részével előretörő Batthyány Ferenc segítséget kérő küldötteit a hátramaradó király menekülőknek hiszi, és maga is megfutamodik. A beszámoló hitelességét erősíti, hogy annak ellenére, hogy Statileo ekkor még a királyné környezetének megbízásából utazik – erre utal Brodarics levele –, a királygyilkosságról és a Szapolyait lejárató egyéb híresztelésekről szót sem ejt. Az erdélyi vajdáról egyedül annyit említ, hogy a Duna túlsópartján, tehát a keleti parton gyűjtötte össze a csatát túlélőket.

Bár a mohácsi csata történetét nem írja újra, Statileo elbeszélése nemcsak homályos életrajzi szakaszra vet némi fényt, hanem a pozsonyi menekültek Mohács-narratíváját is rögzíti. A forrás ösztönzőként szolgálhat, hogy Statileo „elmaradt” küldetésének nyomai után további kutatások induljanak.

¹⁵ BOTLIK, 2013, 816.

¹⁶ BRODARICS, 2012, 146–147, a kéziratot említi: FRAKNÓI, 1902, 698.

¹⁷ FRAKNÓI, 1902, 698.

¹⁸ NEMES, 2017, 125.

¹⁹ SÖRÖS, 1916, 11–12.

Szöveghelyes elvek

A központozást, az egybe- és különírást, valamint a kis- és nagybetűk használatát az olasz nyelv helyesírása szerint jelöletlenül egységesítem, ideértve a tisztelgő megszólításokat, titulaturákat is. A rövidítéseket és a különböző rendszer szerint jelölt számneveket jelöletlenül feloldom. Az olasz népnyelvű szöveget betűhíven közlöm az i/j és u/v alternáció egységesítésétől eltekintve. A népnyelvű szövegben idegen latin kifejezéseket dőlt betűvel szedtem, a dokumentum fizikai sérüléseiből fakadó hiátusok pótlását szögletes zárójelbe tettem.

Forrás

Giovanni Battista Malatesta jelentése II. Federico Gonzaga mantovai örgrófnak

Venecia, 1526. október 6.

ASMn, AG, Est., Venezia, b. 1460, foll. 205–206.

[1] G. B. Malatesta követ a mantovai örgróf bocsánatát kéri, amiért hosszú hallgatás után, az örgróf figyelmére méltó információt várva írt csak. Bár ilyenről továbbra sem tud beszámolni, tájékoztatja urát, hogy október 4-én Velencébe érkezett a Magyar Királyság egyik első főpapja (Statileo János), aki részt vett a mohácsi ütközetben, október 5-én pedig a Bölcsök tanácsában a következőképpen beszélt el annak részleteit: [2] Augusztus 29-én a horvát bán úgy döntött, hogy megtámadja a török sereget, amely átkelt a Dráva folyón. A király tudtával kora reggel húszezer lovassal és tízezer gyalogossal indult a vállalkozásra, a király pedig követte a sereg maradékával együtt két mérföld távolságra. Az első támadással szétzavartak egy harmincezeres török lovas egységet, majd a török tüzérség elé kerültek, amely egy mérföldre volt és folyamatosan tüzelt, bár senkit nem sebesített meg, mivel túl magasan lőttek. Így a bán ezt is megszerezte. [3] Erre a törökök negyvenezer válogatott embert küldtek, akiket a bán lelkesen megtámadott, de mivel félt, hogy nem fog tudni megbirkózni velük, több küldöncöt is a királyhoz menesztett, hogy sürgessék meg jöttét és segítségét. A király a tüzérség zaját hallva és a küldöncök rohanását látva azt hitte, hogy legyőzték a bánt, menekülni kezdett és egy mocsárba fulladt. A bán a lovassággal így menekülni kényszerült, túl is élték a csatát és a Duna túlsó partján csatlakoztak az erdélyi vajdához. A gyalogosokat viszont lemészárolták. [4] Budát azonnal elhagyták, szeptember 7-én be is vonult oda a török, miután felégették Pécsét, számos várat és települést. Mária királyné Lajos egyik fontos tanácsadójával (Thurzó Elek) Bécsújhelyen (!) van. [5] Malatesta tájékoztatja urát, hogy Habsburg Ferdinánd és Szapolyai János is a királyságra pályázik, utóbbi erős sereggel a Dunán túl táborban van. Velencében szeptember 24-i bécsi levelek szerint viszont úgy tudják, hogy Ferdinándnak csak kétezer gyalogosa van, és a város erődítésével is lassan halad. [6] Statileo úgy tartja, ha nem lenne ez a vetekedés, már visszafoglalták

volna az országot, és akkor képtelenség lenne, hogy a szultán megtartsa. [7] Malatesta ezután az itáliai hírekről tájékoztatja urát, elsősorban az Urbino herceget ért séggyenről, illetve Milánó és esetleg más városok ostromának kérdéséről.

[fol. 205r.]

Illustrissimo et eccellentissimo signor et patrone mio osservandissimo!²⁰

[1] Io ho tardato più del solito a scrivere alla eccellenza vostra espetando qualche cosa digna di Lei. Hora che la espettatione mia è vana, ho voluto avisarLa che la tardità del scriver mio non è causata da negligenza, ma per il respeto sopradetto. Non restarò però dirGli che già dui giorni è venuto in questa terra un prelato delli primi del Regno de Ungaria, homo conosciuto et ben estimado da questi signori,²¹ el qual s'è ritrovato alla giornata fatta con lo signor turcho,²² et heri mattina in Coleggio²³ narò el successo di quel comflito nel modo imfrascritto:

[2] Che alli 29 de agosto prossimo passato el vaivoda della Crovata²⁴ delliberò andar ad asaltare lo essercito turchesco, el qual havea passato el Drava fiume, et de consenso del re ungaro la mattina a bon hora se inviò a tale impresa con ventimila²⁵ cavalli et diecimila pedoni. Et el re²⁶ lo seguitava con lo resto dello essercito lontano circa dui miglia; et nel primo asalto rupé con grandissima ocisione un squadrone de' turchi, nel qual erano circa trentamila cavalli. Et seguitando la vittoria gionse alla artigliaria turchesca, la qual tenea più de un miglio italiano de spac[io]²⁷ et tuta fu sparata senza amazar pur un huomo, perché tirrò troppo alto di modo che el vaivoda l'aquistò. [3] Li turchi vedendo questo mandorno avanti un altro squadrone de quarantamila homini elletti; el vaivoda se attaccò con quello animosamente, ma dubitando di non puoter sostener tanto impetto, esspediò molti messi al re l'uno doppo l'altro pregandolo ad acellerare l'andare et socorerlo. Sua maestà, che havea molto bene sentito el grandissimo et longo strepito delle artigliarie, vedendo da lontano tanti messi che lo andavano a dimandare, giudicò che 'l vaivoda fosse rotto, et se puose in fuga et fugendo moriò nel palude che ho scritto per altre mie²⁸ alla eccellenza vostra. El vaivoda fu astreto ritirarse con la gente da cavallo la qual si salvò. Et gli poveri fanti tutti furno amazati di modo che tuto lo essercito ungaro si è salvato, esscetto quelli fanti, et tutto è

²⁰ II. Federico Gonzaga (1500–1540) mantovai örgróf (1519–1530), később herceg (1530–1540).

²¹ Statileo János (?–1542) budai prépost, később erdélyi püspök (1528–1542).

²² I. Szulejmán (1494–1566) oszmán szultán (1520–1566).

²³ Bölcsék tanácsa.

²⁴ Batthyány Ferenc (1497–1566) horvát bán (1525–1526).

²⁵ Többszörösen áthúzott javítás után a szövegben.

²⁶ Jagelló II. Lajos (1506–1526) magyar király (1516–1526).

²⁷ Valószínűleg kancelláriai vagy levéltári rendezés eredményeképpen az iratcsomó szinte minden darabjának közepén megtalálható lyuk.

²⁸ II. Lajos halálhíre Malatesta jelentései közt, Velence, 1526. szeptember 23.: ASMn, AG, Est., Venezia, b. 1460, foll. 192–193. A jelentés a trieszti püspökre (Pietro Bonomo) hivatkozva a király csatában eles-tét („*amazato nel comflitto*”) adja tudtul. A halálhír bizonyossága a velencei pápai legátustól (Altbello Averoldi), Velence, 1526. szeptember 28.: ASMn, AG, Est., Venezia, b. 1460, fol. 204.

riduto ultra el Danubio con lo vaivoda della Transilvania. [4] Buda fu subito abandonata, et alli 7 del passato fu pigliata da' turchi, li quali hanno abrugiato Cinquechiese²⁹ et molti castelli et ville di quel regno. La regina³⁰ è a Citanova,³¹ loco fortissimo lontano da Viena³² 40 miglia, et con essa è uno che havea governato el re molti anni.³³ [fol. 205v.]

[5] El serenissimo archiduca³⁴ pretende essere re di Ungaria, parimente el vaivoda della Transilvania,³⁵ el qual è in campagna potentissimo ultra il Danubio. Per lettere de 24 del passato de mercanti *data* in Viena qui si ha³⁶ che il prefato serenissimo non havea più de duemila fanti, et procedea molto lento a fornire quella città.

[6] Questo prelado giudica che se non fossero queste emulationi che già si seria raquistato el Regno de Ungaria, et che 'l sia impossibile che 'l Turcho³⁷ lo possa tenere.

[7] Delli successi de Lombardia et di Roma non scrivo alla eccellenza vostra, perché essa gli intende meglio che qui. Gli dirò però che è stato gran smaco al signor duca di Urbino³⁸ appresso tuta questa republica, lo essere andato a stare con la signora duchessa doppo la vittoria de Cremona, et mostrano questi signori sentir molto più questa cosa che la ritirata de Milano, et lo dicono pubblicamente.

Non si è anchor fatta resolutione se si ha da attender solo alla ossidione de Milano, over pigliar anche qualche altra impresa.

Poiché non ho altro degno della eccellenza vostra, humilmente Gli baso la mano, recordandoGli che Gli son fidelissimo servo. Di Vinegia,³⁹ alli 6 de ottubrio 1526, della eccellenza vostra fidelissimo servo Giovanni Battista Malatesta. [fol. 206v.]⁴⁰

²⁹ Pécs, H.

³⁰ Habsburg Mária (1505–1558) magyar királyné (1515–1526).

³¹ Szó szerint Bécsújhely (Wiener Neustadt, A), ám Mária Pozsonyba menekülése (BARTA, 1977, 635) után nincs adat bécsújhelyi tartózkodásra. Mivel a két város körülbelül egyforma távolságra esik Bécstől, a hibás helynév nem kezdi ki a beszámoló hitelét.

³² Bécs, A.

³³ Thurzó Elekről lehet szó, aki 1526 szeptemberében Pozsonyban tartózkodik (ERDÉLYI, 2005, 78–82.) a királynő mellett (ERDÉLYI, 2005, 199–200.). II. Lajos kincstartója, tárnokmestere, Mohács idején a királynéval maradt Budán, majd Pozsonyba kíserte. Mária védelmezéséért és magyar királyi törekvéseinek támogatásáért I. Ferdinánd előbb országbírónak, később helytartónak nevezte ki. Erről részletesen: ERDÉLYI, 2005, 19–77.

³⁴ Habsburg I. Ferdinánd (1503–1564), osztrák főherceg (1521–1564), cseh és magyar király (1526–1564), német-római császár (1556–1564).

³⁵ Szapolyai János (1487–1540), erdélyi vajda (1510–1526), magyar király (1526–1540).

³⁶ Bár Malatesta küldött urának másolatokat is, szeptember 24-i bécsi levél nincs a jelentései közt. Sanudo október 12-én másolja be Ludovico Morello ilyen keltezésű levelét, de abban Ferdinánd helyzetéről nincsenek információk. Lásd SANUDO, 1895b, col. 60.

³⁷ I. Szulejmán.

³⁸ I. Francesco Maria Della Rovere (1490–1538) urbinói herceg (1521–1538).

³⁹ Velence (Venezia), Velencei Köztársaság (ma: I).

⁴⁰ Fol. 206r. üres.

Allo illustrissimo et eccellentissimo signor et patrone mio osservandissimo, el [sign]or⁴¹ marchese de Mantova, della *Sacra Romana Ecclesia* et della eccellentissima [Republica F]ierentina capitano generale

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ASMn
AG
Est. Archivio di Stato di Mantova (Mantovai Állami Levéltár)
Archivio Gonzaga (A Gonzaga-család levéltára)
Dipartimento affari esteri (Külgügyi fond)
- *
- BARTA
1977 BARTA Gábor: *Konzolidációs kísérlet Magyarországon a mohácsi csatavesztés után (Szapolyai János király kormányzása 1526. november – 1527. augusztus)*, In: *Századok*, 111. (1977) 4. sz. 635–680.
- BOTLIK
2013 BOTLIK Richárd: *Statileo János diplomáciai küldetési János király (1526–1540) uralkodásának idejéből*, In: *Századok*, 147. (2013) 4. sz. 813–854.
- BRODARICS
2012 Stephanus BRODERICUS: *Epistulae*, szerk. KASZA Péter, Budapest, Argumentum – Magyar Országos Levéltár, 2012.
- DA MOSTO
1937 Andrea DA MOSTO: *L'Archivio di Stato di Venezia. Indice generale, storico, descrittivo ed analitico. Archivi dell'amministrazione centrale della Repubblica Veneta e archivi notari-li*, Roma, Biblioteca d'Arte, 1937. (Bibliothèque des „Annales Institutorum”, 5.)
- ERDÉLYI
2005 ERDÉLYI Gabriella: *I. Ferdinánd és Thurzó Elek levelezése. 1526–1532*, Budapest, 2005. (Lymbus kötetek, 1.)

⁴¹ A címzésben jelölt hiátusok a zárópecsét felzetének leszakadt darabján voltak.

- FINLAY
1980
Robert FINLAY: *Politics and History in the Diary of Marino Sanuto*, In: *Renaissance Quarterly*, 33. (1980) 4 sz. 585–598.
- FRAKNÓI
1902
FRAKNÓI Vilmos: *János király és a római Szent-szék. Első közlemény*, In: *Századok*, 36. (1902) 697–715.
- MARZO MAGNO
2021
Alessandro MARZO MAGNO: *La splendida. Venezia 1499–1509*, Roma–Bari, Laterza, 2021.
- NEMES
2017
NEMES Gábor: *Folytonosság vagy újrakezdés? Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolatainak alakulása Mohács előtt és után*, In: *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században*, Pécs, 2017. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis, 17.)
- SANUDO
1895a
I Diarii di Marino SANUTO, vol. 42, szerk. Nicolò BAROZZI – Guglielmo BERCHET – Federico STEFANI, Venezia, Visentini, 1895.
- SANUDO
1895b
I Diarii di Marino SANUTO, vol. 43, szerk. Nicolò BAROZZI – Guglielmo BERCHET – Federico STEFANI, Venezia, Visentini, 1895.
- SÖRÖS
1916
SÖRÖS Pongrác: *Statileo János életéhez*, In: *A Pannonhalmi Főapátsági Főiskola évkönyve az 1915–1916-diki tanévre*, Pannonhalma, 1916, 3–56.
- B. SZABÓ–FARKAS
2020
Örök Mohács. Szövegek és értelmezések, szerk. B. SZABÓ János – FARKAS Gábor Farkas, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020.
- TAMALIO
2007
Raffaele TAMALIO: *Malatesta, Giovanni Battista*, In: *Dizionario Biografico degli Italiani*, Roma, Treccani, 2007, vol. 68. Online elérés: [https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-battista-malatesta_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-battista-malatesta_(Dizionario-Biografico)) (utolsó letöltés: 2022. szeptember 10.).

Georg Werner kiadatlan levelei Sigismund von Herberstein leveleskönyvében (1529–1539)

A levelekről

Sigismund von Herberstein, a neves humanista és diplomata leveleskönyvei számtalan adatot tartalmaznak Közép-Európa és azon belül Magyarország történetére vonatkozóan is, amelyek jelentőségét emeli, hogy a Szapolyai-korra vonatkozóan igen szűkös forrásanyag áll a kutatók rendelkezésére. Az általam alább közölt levelek Sigismund von Herberstein (1486–1566) egyik leveleskönyvében¹ maradtak az utókorra a bécsi Osztrák Nemzeti Könyvtár kéziratárában (Österreichische Nationalbibliothek Sammlung von Handschriften und alten Drucken). Az anyag digitálisan is elérhető a világhálón.² Herberstein autográf levelezését két kötetben találjuk meg: az egyik az 1502–1542 közötti írásokat, a másik pedig az 1543–1566 közöttieket foglalja magában. Az első kötet 254, a másik pedig 242 levelet tartalmaz. A levelek írói között jeles humanisták és neves politikusok mellett kevésbé ismert személyeket is találunk, többek között Herberstein familiárisait (például Andreas Rapicius, Johannes a Lamberg, Georgius Pögl). Nem érdektelen, hogy Herberstein levelezésének egy másik része éppen Budapestre, az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárába került.³

A kötetekben elsősorban a Herbersteinhez írott levelek kaptak helyet, másodsorban és jóval kisebb számban azonban a Herberstein levelezőpartnereihez kapcsolódó misszilizések is. A kötetben található magyar vonatkozású levelek közül jelen közleményben az ismert magyarországi humanistához és gazdasági szakemberhez, Georg Wernerhez (1490 körül – 1556) kapcsolódóakat teszem közzé. Az általam közölt nyolc levélből hetet Georg Werner írt Sigismund von Herbersteinhez, a nyolcadikat pedig Valentin Eck (1494 körül – 1556 körül) címezte Georg Wernerhez. Valamennyi Werner-misszilis autográf, és valószínűleg Valentin Ecké is. A Werner által Herbersteinhez írott hét levél közül öt 1529 őszén, egy 1531 elején, egy pedig 1539-ben íródott. Eck Wernerhez írott levele 1536-ban született.

¹ Előzéklapon, utólagos cím: Briefe berichtet an den berühmten Staatsmann und Reisenden Sigmund von Herberstein in den Jahren 1502 bis 1561.

² https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_6839958 (utolsó letöltés: 2022. július 26.).

³ OSZK Kézirattár. Cod. Germ. 26, Cod. Germ. 66; Cod. Lat. 210, Cod. Lat. 211, Cod. Lat. 267; Fol. Lat. 258; Fol. Germ. 448; Quart. Germ. 163–165, Quart. Germ. 200. – Ezúton köszönöm Péterfi Bencének a jelzetek szíves közlését.

A címzettről

Sigismund von Herberstein Leonhard Herberstein és Barbara von Lueg gyermekeként született előkelő német családban, Krajna tartományban.⁴ 1497–1499 között Bécsben tanult, majd 1499-ben ugyanitt beiratkozott az egyetemre, ahol 1502-ben jogi baccalaureusi fokozatot szerzett. 1509-ben először vett részt hadjáratban, abban, amelyet a császári sereg Velence és Franciaország ellen vívott. 1511-től a stájer rendek hadi fizetőmestere, 1514-ben Miksa lovaggá ütötte, és kinevezte tanácsa tagjává. Az 1515 és 1553 közötti közel négy évtized során I. Miksa, V. Károly, I. Ferdinánd és II. Miksa német-római császárok szolgálatában közel hetven diplomáciai küldetést teljesített. Első diplomáciai útja során, 1516-ban II. Keresztély dán királyt kellett rávennie, hogy bánjon jobban feleségével, Habsburg Izabellával, Miksa császár unokatestvérével. Ezután egy svájci követjárást követően Lengyelországba, majd Oroszországba utazott (1516–1518), amelynek nyomán Miksa császár és Zsigmond lengyel király szövetséget kötött, és ezt házassággal is megpecsételték. Herberstein másik feladata ekkor az volt, hogy III. Vaszilij cár és III. Zsigmond lengyel király között közvetítsen.

1518-ban II. Lajos magyar királlyal tárgyalt, a rákosi országgyűlésen is megfordult. 1519-ben Spanyolországba utazott V. Károlyhoz, hogy megújítsa hozzá fűződő hűbéri kapcsolatát. Részt vett az augsburgi birodalmi gyűlésen, amelyen V. Károlyt római királlyá választották, az 1521-es worms-i birodalmi gyűlésen, németalföldi missziókban (1521–1522), majd egy Budára induló küldöttségben (1523). 1525–1526-ban a cár udvarában tartózkodott, hogy ismét közvetítsen Oroszország és Lengyelország között. További, Magyarországra, Csehországba és Lengyelországba induló követségek után 1541-ben Szülejmán szultánnal tárgyalt a békéről. 1542-ben Krakókba utazott, hogy előkészítse I. Ferdinánd legidősebb lánya, Erzsébet és Zsigmond Ágost lengyel trónörökös, a későbbi II. Zsigmond Ágost lengyel király házasságát, amelyet a következő évben meg is kötöttek, sőt, Herberstein kísérte a menyasszonyt Krakókba. Az oroszországi kiküldetéseknek köszönhetően előbbi országot is megismerhette, és megírhatta hamar klasszikussá vált országismertetését, a *Rerum Moscoviticarum Commentariū*t (első kiadás: Bécs, 1549), amelyben Oroszország történetéről, földrajzáról, szokásairól stb. írt.

A levelek írói és címzettjei

Georg Werner⁵ (1490 körül –1556. július) a sziléziai Paczkówban született, valószínűleg Martin Werner fiaként. 1511-ben a wittenbergi egyetemre iratkozott be, majd 1514/1515-ben Krakókban folytatta tanulmányait. 1519-től brassói jegyző, 1521-től 1523-ig pedig a helyi iskolát is vezette. 1523-ban Eperjesre költözött, és aktívan részt vett a városi közeletben: jegyző (1524–1530, 1532–1534), centumvir (azaz a külső tanács

⁴ Herberstein életrajzát az alábbi cikkek alapján foglaltam össze: BERGSTRAESSER, 1969, 579–580; PAPP, 2021, 1–3.

⁵ PÓKA, 2018, 7–24; PÓKA, 2021a, 363–364.

tagja) (1526–1527, 1535, 1538–1544, 1546–1554), esküdt, illetve consiliarius (azaz a belső tanács tagja) (1528–1530), első esküdt (1532–1533), tribunus plebis (azaz a külső tanács elnöke) (1536), illetve bíró lett (1531). Valószínűleg téves a szakirodalom azon állítása, amely szerint 1529-ben a kassai iskola rektora volt.

Werner számos műve az 1520–1530-as években született. 1521-ben Valentin Eck, a neves humanista versírásról szóló tankönyvébe írt verset.⁶ 1523-ban elégiagyűjteményt adott ki Szalkai László egri püspök tiszteletére.⁷ Rotterdami Erasmus 1527. május 15-én I. (Öreg) Zsigmond lengyel királyhoz írott levelének 1527-es, Vietor-féle kiadásában is jelentek meg költeményei.⁸ 1520-ban külön nyomtatványként megjelenő elégiát írt patrónusa, Thurzó János halála alkalmából. A szakirodalom szerint 1532 körül közreműködött a *Pandectas Norembergae...* című könyv kiadásában, azonban nem találtam nyomát annak, hogy kinyomtatták volna, és ő sem hivatkozott a megjelent munkára.

1533-ban már a Magyar Kamaránál működött mint kamaramester, avagy pénztárnok, és feltehetőleg ugyanekkor a kamarai tanácsosi címet is megkapta. 1538 körül már a sárosi vár prefektusa, és ebbeli minőségében a felső-magyarországi királyi jövedelmekeket is kezelte. 1553-ban segítő, azaz coadiutort kapott veje, Thorda Zsigmond személyében. Ezekben az esztendőkből sem hagyott fel az alkotómunkával. 1544-ben részt vett a *Pannoniae luctus* című humanista antológia létrehozásában.⁹ Legnagyobb jelentőségű művében Magyarország vizeiről értekezik.¹⁰ 1550-ben Sigismund von Herberstein önéletrajzába írt egy epigrammát.¹¹ Werner 1554-ben kiadta egykori barátja, II. Lajos humanista nevelője, Jacobus Piso († 1527) verseit, és ő állította össze a kötet elején szereplő életrajzot is. Tervezett, talán meg is írt egy Magyarország történetéről szóló munkát, amely azonban nem maradt ránk. 1556 nyarán hunyt el. Halála előtt, több bőkezű királyi adománynak köszönhetően, Sáros, Abaúj, Bihar, Szabolcs, Belső-Szolnok, Csanád és Borsod megyében is rendelkezett birtokokkal.¹²

⁶ Georgius Vuernerus Patskovianus Ecchi Coniuratus, ad pium lectorem. In: Valentin Eck: De versificandi arte opusculum, omnibus studiosis ad Poeticam anhelantibus... Cr., Vietor, 1521.

⁷ Elegiarum liber unus, Reverendissimo in Christo Patri et Domino, D. Ladislao Salcano, Episcopo Agriensi, et supremo regni Hungariae Cancellario, maximoque gentis suae Maecenato, dicatur. Cracoviae, Vietor, 1523. (RMK III. 257.)

⁸ Des. Erasmi Roterodami Epistola ad inclitum Sigismundum regem Poloniae etc. mire elegans, in qua horum temporum conditionem graphice describit. Eiusdem ad amicum quendam Epistola, pia iuxta et elegans, qua calumniam sibi intentatam, quod aliter atque par erat de sacratissimo Christi corpore sentiret, scite breviterque refellit. Ed. Georgius logus, Georgius Wernerus, Johannes Lang, L. Cox et Stanislaus Hosius.

⁹ Pannoniae luctus. Quo Principum aliquot, et Insignium Virorum Mortis, Aliique Funesti Casus Deplorantur. Cracoviae, Vietor, 1544. (RMK III. 356.)

¹⁰ De admirandis Hungariae aquis hypomnematium. Basel, s. t., 1549. (RMK III. 381.)

¹¹ Gratae posteritati Sigismundus liber baro in Herberstein... Viennae, Raphael Hofhalter, 1550.

¹² Elegia de ornatissimi antistitis, illustrisque principis, domini Joannis Thursonis, regisque olim in utraque Silesia vicarii obitu, ad fratres inclutos, Alexium et Ioanem Thursones, liberos dominos Plesnensis. Cracoviae, Vietor, 1520.

Valentin Eck 1494 körül született a bajorországi Lindauban.¹³ Apja Johannes Eck volt. Alapfokú tanulmányait feltehetően szülővárosában végezte. 1508 téli félévében iratkozott be a lipcsei egyetemre, ahol teológiát és filozófiát hallgatott.¹⁴ Később a krakkói egyetemen filozófiai tanulmányokat folytatott, majd 1513-ban megszerezte a *baccalaureus artium* fokozatot.¹⁵ Krakkóban kötött barátságot az ismert humanistával, ifj. Rudolf Agricolával, akit mesterének tekintett. Itt ismerkedett meg – sok más humanista mellett – Georg Wernerrel is.¹⁶ 1514-ben Agricola Bakócz Tamás esztergomi érsek udvarában bukkant fel, ahol a káptalani iskolát is ő irányította, Eck pedig helyettesítette a krakkói egyetemen: magántanárként poétikát tanított.¹⁷ Ehhez kapcsolódóan jelent meg Krakkóban egyik legjelentősebb műve, egy költészettani munka.¹⁸ Ugyanebben az évben hagyta el a nyomdát Lucius Annaus Florus római történetíró művéből készített kiadása is.¹⁹

Eck 1516-ban az ottani pestisjárvány miatt elhagyta a lengyel fővárost.²⁰ Feltehetőleg humanista barátai, kassai Antoninus János és Jacobus Piso ajánlották Thurzó Elek figyelmébe, aki patrónusa lett, hozzásegítette Ecket a bártfai iskolamesteri álláshoz, amelyet 1517-től töltött be, párhuzamosan pedig tanította pártfogója lányát.²¹ Ezekben az években többször is Krakkóba utazott.²² Itt jelentette meg újra verstanát 1521-ben,²³ és két Horatius-kötetet is.²⁴ 1518-ban és 1524-ben szintén Krakkóban látott napvilágot a házasságról szóló munkája.²⁵ Ezzel párhuzamosan Bártfán is beindult a városi karrierje: 1522–1525 között jegyzőként tevékenykedett, 1526–1529, 1538–1540 között és 1550–1551-ben pedig bíró volt.²⁶ Bártfa és a felső-magyarországi városszövetség nevében több diplomáciai küldetést is teljesített.²⁷ 1527-ben más városi küldöttekkel együtt

¹³ GLOMSKI, 2006, 589; KLENNER, 1939, 8; GUITMAN, 2011, 1245; GUITMAN, 2017a, 49.

¹⁴ GUITMAN, 2011, 1245; GUITMAN, 2017a, 49.

¹⁵ KLENNER, 1939, 8–10, 12.

¹⁶ CSEPREGI, 2013, 66; GLOMSKI, 2006, 589; GUITMAN, 2011, 1246; GUITMAN, 2017a, 50; KLENNER, 1939, 10–11.

¹⁷ KLENNER, 1939, 14–15; GUITMAN, 2011, 1246; GUITMAN, 2017a, 50.

¹⁸ Valentini Eckii Philyripolitani de arte versificandi opusculum, omnibus studiosis, ad peticam anhelantibus: non tam iucundum quam frugiferum. Cracoviae, Angler, 1515.; GUITMAN, 2011, 1246; GUITMAN, 2017a, 50.

¹⁹ Lucii Flori bellorum Romanorum libri quatuor, ex vetustissimo exemplari novissime. GUITMAN, 2017a, 50.

²⁰ GUITMAN, 2011, 1246; GUITMAN, 2017a, 50.

²¹ CSEPREGI, 2013, 66–67, 76; GLOMSKI, 2006, 589–590; GUITMAN, 2011, 1246; GUITMAN, 2017a, 51; KLENNER, 1939, 26–27, 29–32, 37.

²² GUITMAN, 2011, 1247.

²³ CSEPREGI, 2013, 168; GUITMAN, 2011, 1247; GUITMAN, 2017a, 51.

²⁴ Quintus Horatii Liber de arte poetica ad Pisones, ex vetusto exemplari summa recognitus cura et diligentia per Valentinum Ecchium Philyripolitani. Cracoviae, Haller, 1521; Quintus Horatii epistolarum libri II. ex antiquissimo exemplari studiosissime recogniti per Valentinum Ecchium Philyripol. (sic!) Cracoviae, Haller, 1522. GUITMAN, 2011, 1247.

²⁵ Utrum prudenti viro sit ducenda uxor, Carmen sane elegantissimum Illustri ac Magnifico D. Domino Alexio Thurzoni dicatum. Cracoviae, 1518. GUITMAN, 2017a, 51–52.

²⁶ CSEPREGI, 2013, 170; GLOMSKI, 2006, 590; GUITMAN, 2011, 1249; GUITMAN, 2017a, 52–53; KLENNER, 1939, 66, 68, 74.

²⁷ GLOMSKI, 2006, 590; GUITMAN, 2011, 1248.

részt vett I. Ferdinánd székesfehérvári koronázási ünnepségén. 1531-ben az alsó-magyarországi bányavárosok követséget küldtek I. Ferdinándhoz Budweisbe, amelynek Eck is tagja volt; ez alkalommal egy költői episztolát személyesen is előadhatott uralkodójának. 1533 márciusában ismét Pozsonyban, aztán Bécsben képviselte a várost.²⁸ Követjárásából visszatérőben, 1533-ban rövid ideig Kassán tanított.²⁹ Eck 1539 és 1546 között szállást adott Révay Ferenc nádori helytartó Bártfán tanuló fiainak, Mihálynak, Jánosnak és Lőrincnek. (Sőt, egy időben Georg Werner fiai is nála laktak.)³⁰ 1542-től haláláig bártfai harmincadosként is működött.³¹ Eck 1552-ben érdekelt volt a lipitói bányászatban, illetve ebben az időben Gölnicbányán is voltak réz- és vasbányái, amelyeket azonban jelentős veszteséggel művelt, így súlyos adósságot hagyott hátra halála után.³² 1548–1549-ben Brünnben és Bécsben, majd 1553-ban Bécsben képviselte a városok érdekeit.³³ 1556. szeptember 5-én halt meg.³⁴ Felesége neve ismeretlen; fia, ifj. Valentin Eck Wittenbergben tanult, majd Eperjesen telepedett le.³⁵

A levelekben tárgyalt események és azok jelentősége

A levelekben az ekkor zajló jelentősebb magyarországi eseményekről is számos említés történik, azonban ezek nem mutatnak túl a szakirodalomból eddig is ismert adatokon. A levelek adatai közül a helyi, azaz felső-magyarországi eseményekkel kapcsolatos értesülések az igazán jelentősek: sok, máshonnan nem, vagy csak utalás szintjén ismert eseményről tudhatunk meg részleteket. Erre jó példa, hogy Werner 1529. szeptember 4-i levelében megörökítette, hogy a János-pártiak ostromolják Tokajt, a Ferdinánd-pártiak pedig próbálnak katonákat toborozni a várbeliek megsegítésére: három nap múlva indul a felmentő sereg Kassáról.³⁶ Mint a következő, három nappal későbbi levélből megtudjuk, Tokajt Ferdinánd hívei végül elveszítették. Az erősség parancsnoka, Kovács Pál Kassára érkezett, és elmondta, hogy saját katonái árulták el az ellenségnek, hogy fogytán vannak a készleteik. Egyesek szerint Kovács megegyezett az ellenséggel, hogy ha két héten belül nem kap segítséget, akkor feladja a várat, és így is

²⁸ GUITMAN, 2011, 1248; GUITMAN, 2017a, 52–53; KLENNER, 1939, 78.

²⁹ GUITMAN, 2011, 1248; GUITMAN, 2017a, 53.

³⁰ GUITMAN, 2011, 1249; GUITMAN, 2017a, 53–54; KLENNER, 1939, 79–80.

³¹ GLOMSKI, 2006, 590; GUITMAN, 2017a, 53.

³² Guitman csak annyit említ, hogy 1553-ban az év nagy részében Gölnicbányán tartózkodott. GUITMAN, 2011, 1249; GUITMAN, 2017a, 54. I. Ferdinánd mandátuma a Magyar Kamarához. 1552. február 8. MNL OL E 21 Benignae resolutiones Thorda Zsigmond jelentése a Magyar Kamarának. 1557. május 31. MNL OL E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1557. no. 71., Caspar Kaufman és Valtein Döndl jelentései Valten [Valentin] Eck bártfai polgár Gölnicbányán (Szepes megye) művelt réz- és vasbányáiról. ÖStA HKA Altes Münz- und Bergwesen Ungarn RN 1. fol. 521–524. Besztercebánya, 1557. szeptember 4.

³³ GLOMSKI, 2006, 590; GUITMAN, 2011, 1249–1250; GUITMAN, 2017a, 54.

³⁴ GLOMSKI, 2006, 590; GUITMAN, 2011, 1251; GUITMAN, 2017a, 53–54; KLENNER, 1939, 79; MNL OL E 21. 1564. június 5.

³⁵ KLENNER, 1939, 83.

³⁶ BOROVSKY, 1905, 384–385; OSZKK Fol. Lat. 3108., 249; SZALAI, 2004, 20.

történt. Ruprecht von Herberstein, I. Ferdinánd főkapitánya még aznap elindult az elveszett vár visszaszerzésére.

Kassának a fentiekkel párhuzamosan zajló ostroma csak említés szintjén volt ismert,³⁷ Wernertől azonban megtudhatjuk, hogy a várost ostromló János-párti csapatok felgyújtották a külvárost, és a tüzet csak a negyedik háznál sikerült eloltani, majd Ruprecht von Herberstein elkergette a gyújtogatókat, és egy közeli hídnál bosszút állt rajtuk, így ez a vár egyelőre I. Ferdinánd kezén maradt.

Érdekes epizód, hogy a János-pártiak 1529 őszén Homonnán és környékén arra készültek, hogy lecsapjanak a tokaj-hegylajai szüretre. Werner hírei szerint árvai Kosztká Péter is csatlakozni fog a fenti csapatokhoz, a Ferdinánd-pártiaknak pedig nem lesz erejük a megállításukra. Amitől tartottak, valóban bekövetkezett: a János-párti csapatok szüretelték le az értékes tokaj-hegylajai termést.

Részletesen olvashatunk Lőcse és Késmárk 1530-as években zajló háborúskodásának³⁸ egy, a szakirodalom által fel nem tárt fejezetéről. Werner leírja, hogy 1531 elején a János-pártiak és néhány török csapat egészen Késmárk városáig is eljutottak, és Nickel von Minckwitz vezetésével el is foglalták a várost. Minckwitz nem sokkal ezután megtámadta Lőcsét, és három gyújtólövedéket lőtt be a városba, amelyek közül az egyik akkora tüzet okozott, hogy három vagy négy ház porig égett miatta. A támadók ezután megrohmozták a várost, azonban visszaverték őket, és a menekülés közepette hátrahagyni kényszerültek felszerelésüket is. A történet folytatása Wagner krónikájából ismert: néhány nappal a fenti események után a lőcseiek revansot vettek Késmárkon: hasonlóképpen tüzes golyókat hajítottak be a városba, azonban vállalkozásukat nem kísérte szerencse, ugyanis senki és semmi nem sérült meg.³⁹

A levelekből érdekes részleteket tudunk meg Makovica 1536-os elfoglalásáról az ekkor Bártfán élő kiváló humanista, Valentin Eck szemszögéből. A várat I. János hadvezérei, Ödönffy László, Kállay János és Horváth Ferenc október 4-én foglalták el.⁴⁰ Makovica elvesztése súlyosan érintette Bártfát, mert a vár ellenőrizte a Lengyelországba vezető utat, és őrsege a továbbiakban hatékonyan akadályozta Bártfa és más felső-magyarországi városok lengyelországi kereskedelmét. Ráadásul ezután akadálytalanul haladhattak át a határon János lengyel segédcsapatái. Eck arról is beszámolt, hogy mind az ellenség, mind pedig a Bártfára őrsgékként küldött királyi lovasok rabolnak és fosztogatnak, holott többször is figyelmeztették előljárójukat, Kállay Jánost, hogy még tart a fegyverszünet, ő azonban azt a parancsot kapta, hogy addig gyötörje a városokat, amíg meg nem hódolnak I. Jánosnak. A makovicaiak elhajtották az állatokat a bártfaiak palocsai uradalmából, és az őket üldöző bártfaiak vereséget szenvedtek.

Összességében véve megállapíthatjuk, hogy bár a levelek a köztörténet jelentősebb eseményeiről (például Buda és Bécs 1529-ben történt török ostroma) meglévő ismere-

³⁷ BÁNLAKY, 1940, 75; H. NÉMETH, 2004, 92.

³⁸ BARÁTHOVÁ, 2012, 94, 109–110; OSZKK Fol. Lat. 3108., 251–252; GENERSICH, 1804, 208–210; H. NÉMETH, 2004, 94.

³⁹ GENERSICH, 1804, 208–209; WAGNER, 1774, 110.

⁴⁰ BÁNLAKY, 1940, 121; H. NÉMETH, 2004, 95–97.

teinkhez nem adnak hozzá semmi újat, sőt, olykor pontatlanul említenek a szakirodalomból jól ismert eseményeket is, helyi, felső-magyarországi vonatkozásaik viszont több esetben is kiegészítik a térségről eddig meglévő ismereteinket.

Az átírás módja

A levelek átírásakor az alábbi irányelveket követtem. Az iratokat a klasszikus humanista helyesírás szabályainak megfelelően közlöm, mivel alapvetően a levélírók maguk is törekedtek erre. Változatlanul hagytam azonban a tulajdonnevek helyesírását (de a regesztákban már a ma elterjedt névalakokat közlöm). Az átírás során az alábbiak szerint változtattam az autográf szövegeken. A korban széles körben elterjedt, mára azonban a használatból kivezett speciális karaktereket a hangértéküknek megfelelő, mai ábécében használt betűkre változtattam, így az e caudatákat, valamint az ae diftongus helyett álló szimpla e-eket ae-ként írtam át (például *estimo* → *aestimo*), a hosszú s helyett használt ß-eket pedig ss-re javítottam. A 'hosszú' s-eket (f) s-ként rögzítettem. A -ci szótagot, amennyiben -ti helyett állt, utóbbira javítottam (például *dicio* → *ditio*, *eciam* → *etiam*). A kis- és nagybetűket a mai helyesírásnak megfelelőre változtattam: a mondatkezdő szavakban, a nemzetiséget jelölő melléknevekben, a *Deus* szó elején és a hónapnevekben mindenütt nagy kezdőbetűt használtam, azonban az indokolatlanul nagybetűvel kezdett szavak kezdőbetűjét (például egyéb köznevek) kicsire javítottam. A szövegben használt rövidítéseket jelölés nélkül oldottam fel. A szerző által eszközölt változtatásokat lábjegyzetben jelöltem oly módon, hogy a főszövegben a szerzői szándéknak megfelelő változat szerepel, a jegyzetben pedig az általam javított verzió. A szöveg központozását, ahol rendelkezésemre állt, megtartottam; ahol a szerzők nem használtak valamilyen írásjelet, de a mai nyelvi logika szerint szükség van azokra, az értelmezés megkönnyítése érdekében pótoltam. A levelek bekezdésekre tagolását, ahol volt ilyen, változatlanul hagytam, azonban ahol nem állt ilyen a rendelkezésemre, a könnyebb érthetőség kedvéért további tagolást is végeztem.

Források

1.

Georg Werner Sigismund von Herbersteinhez

Kassa, 1529. szeptember 4.

ÖNB SHaD Cod. 13597. fol. 109r–110v.

Noha biztos benne, hogy Herberstein kifejezett kérését teljesítve Valentin Eck /bárfai bíró/ rendszeresen megírja neki a híreket (ő maga pedig mindig haladéktalanul ellátja értesülésekkel Ecket), mivel kedvező alkalma nyílt a levél /Krakkóba/ küldésére, tudatja vele azt a kevés hírt, ami most hozzá eljutott. Még nem tudja, hogy miután a császári csapatok elfoglalták Zágrábot, mi történt Horvátországban, a török sereg pedig Mohácsnál vesztegel, mert fél a bekerítéstől. Az Erdélyben történekről az a hír járja, hogy Török Bálint, /Gerendi Miklós/ erdélyi püspök és más Ferdinánd-párti vezetők elég erős hadsereggel rendelkeznek, és a korábbi vereség után sikereket is elértek. Megerősíti ezt az ellenpárt feltűnő hallgatása. A székelyek és a szászok bitelt érdemlő, Erdélyből érkezett ember szerint szilárdan állnak I. Ferdinánd oldalán. A király intézkedéseiről a mellékelt levélből kaphat képet. Tegnap kezébe jutott János király 1529. augusztus 22-én, Tolnán kelt, egyes vármegyéknek címzett levelének másolata is. Ebben megparancsolja, hogy személyesen és felfegyverkezve menjenek Budára Ráskay Gáspár vezetésével, aki az előző télen nyert kegyelmet I. Ferdinándtól és Johann Katzianertől, és egy darabig a királyi tanács budai ülésein is részt vett. János a levélben jelezte, hogy hat napon belül Budára fog érkezni, de a hat nap letelt, és ő még nem jött meg. Tokaj várát éppen ostromolják /a János-pártiak/, a Ferdinánd-pártiak pedig sereget gyűjtenek a megsegítésükre. A levél írásának napján a Kassát ostromló csapatok felgyújtották a külvárost, és a tüzet csak a negyedik háznál sikerült eloltani. Ruprecht von Herberstein menekülésre kényszerítette a gyűjtogatókat, és egy két mérföldre levő hidnál megbosszulták rajtuk a tűzvészt. Három napon belül elindítják Kassáról a felmentő sereget /Tokajhoz/.

Spectabilis et magnifice domine. Servitiorum meorum commendatione praemissa. Quod Magnifica Vestra Dominatio rogavit, ut ad se, quicquid extaret hic novi, perscriberetur, id equidem dominum et fratrem nostrum, Valentinum Ecchium, iudicem Bartphensem diligentissime facere non dubito. Nam ad eum, quicquid mihi innotescit, sine mora perferendum curo. Nunc, etsi parum sit, quod scribi possit, tamen cum se mihi oportune obtulisset hic nuntius, nolui eum sine meis ad Magnificam Dominationem Vestram literis dimittere.

Quae in Croatia post Zagrabiam a nostris captam gesta sint, no/n/dum intelleximus. Certum est nostris neque vires neque animos deesse, et id solum in mora esse Thurcarum

exercitui, quo minus ex Mohacz, quo loco cum Lodovico rege congressus est ante triennium, promoveat.⁴¹ Veretur enim, ne nostris vincentibus a tergo circumveniat.

In Transsylvania res nostrae meliore sunt loco, quam isthic iactitatum est. Dominus Valentinus Thereck,⁴² Episcopus Albensis,⁴³ et quidam alii nostrarum partium duces

⁴¹ Nyár vége felé, a kassai csatával egy időben Szlavóniában Erdődi Simon zágrábi püspök, lindvai Bánffy János, Tahi János vránai perjel, Marki Péter, Pozsega és Valkó ispánja, János hűséges hívei hallották, hogy uruk visszatér, és hogy Szülejmán sereget küld megsegítésére, ezért ők is sereget gyűjtöttek. Megostromolták a Zágráb fölötti Görög-hegyet, amelyet Türr Miklós védett, de amikor megtudták, hogy közeledik I. Ferdinánd felmentő serege, felhagytak az ostrommal. Elfoglalták az egyik párthoz sem tartozó, rabló-fosztogató Móré László Szentersébet nevű várát. Türr és a segélyhadak 1529. július 7-én ostrom alá vették Zágráb várát, de I. Ferdinánd rövidesen Bécs védelmére rendelte őket, mert megtudta, hogy Szülejmán annak ostromára készül. ISTVÁNNFY, 2001, 263–264; LASZOWSKI, 1914, 190–192, 203–211; THÚRY, 1893, 331–332.

⁴² Nyíngi Török Bálint dunántúli eredetű, Mátyás idején felemelkedett nagybirtokos főnemesi családban született Török Imre és Parlagi Krisztina házasságából. Ifjúkorában feltehetőleg megfordult atyja mellett Budán, a királyi udvarban, valamint Nándorfehérváron katonáskodott. 1521-ben feladta Nándorfehérvárt a töröknek, ezért jószágvesztésre ítélték. 1522-ben Erdélyben, Szapolyai János vajda mellett bukkant fel. 1523-ban Tomori Pál, az alsó-magyarországi részek frissen kinevezett főkapitánya meg akarta nyerni a kiváló katonát, ezért visszaszerezte elkobzott birtokait. 1525-ben ő is belépett a Mária királyné által szervezett, a királyi hatalom megerősítését célzó Kalandos Szövetségbe. 1526-ban, a mohácsi csatában Ráskay Gáspárral és Kállay Jánossal együtt tagja volt II. Lajos testőrségének. Novemberben részt vett I. János koronázó országgyűlésén, aki temesi ispánná nevezte ki. 1527-ben átpártolt I. Ferdinándhoz, aki temesvári kapitányává nevezte ki, és több csatában harcolt új ura mellett (Keresztes, Szina, Trencsén). 1529 végén I. Ferdinánd Erdélybe küldte az ottani Habsburg-párt kiépítésére, 1530-ban pedig erdélyi vajdává is kinevezte. 1530-ban a Dunántúlon és Buda alatt is harcolt. Részt vett a babocsai (1530), béla-vári (1531), zákányi (1531), veszprémi (1531), kenesei (1532) és berenhidai (1532) királytalan gyűléseken. Bécs 1532-es török ostroma során Liebersdorf falu mellett Bakyth Pál hadaival együtt legyőzte Kászim pasa seregét. 1533-ban ura nevében tárgyalt I. János biztosaival. Ugyanettől az évtől a vránai perjelség kormányzója. 1536-ban áttért I. János pártjára, egyúttal elnyerte a dunántúli főkapitányságot. 1540-ben János Zsigmond gyámja lett, és fellépett a Balassa–Maylád-féle összeesküvés ellen. 1541-ben kitűnt Buda védelme során, majd Szülejmán fogságába esett, és 1550-ben bekövetkezett haláláig Konstantinápolyban maradt. Hatalmas birtokállományt mondhatott magáénak, amelynek része volt többek között Sopronca (Kőrös m., ma: Stupčanica, HR), Boró (Valkó m., ma: Borovo, HR), Kövesd (ma: Velký Kamenec, SK), Diósgyőr (Borsod-Abaúj-Zemplén m.), Debrecen (Hajdú-Bihar m.), Hrussó (ma: Hostie határában, SK), Pápa (Veszprém m.), Hunyad (ma: Hunedoara, RO), továbbá házai voltak Pesten. Feleségétől, Pemfflinger Katalintól két fia született, János és Ferenc. KENYERES, 1969, 904; BESSENYEI, 1986, 5–69; BESSENYEI, 1994, V–XXXV.

⁴³ A forrásban említett erdélyi püspök Gerendi Miklós 1490 körül született Torda megyei, jómódú köznemesi családban. Apja korai halála után Erdélyi János és Márton gyámsága alá került. Az 1500-as évek elején a váradi iskolában tanult, ahol Thurzó Zsigmond püspök pártfogolta; életre szóló barátságot kötött Oláh Miklóssal. Kancelláriai referens a nagykancellárián, majd királyi titkár (1523–1527), küllői örkanonok (Jacobus Pisóval) (1523), telegdi főesperes (Kálnay Imrével együtt) (1523), ugoccai főesperes (e minőségében bekerült az erdélyi káptalan testületébe (1524), az (ó)budai káptalan prépostja (1525–1526), királyi adószedő (1525), a székesfehérvári káptalan örkanonokja (1525–1534), a helytartóság tanácsosa (1527/1528–?), királyi kincstartó Erdélyben (1527–1529), erdélyi püspök (1528–1542, 1529-től csak címzetes), a Magyar Kamara elnöke (1528–1529, 1531–1534), horvátországi helytartó (1535/1536–1536) Több alkalommal is tárgyalt ura nevében János párthíveivel, illetve olykor Lengyelországban. Jelentős humanista kapcsolatai voltak. 1563 körül halt meg. BESSENYEI, 2007, 81; BÓNIS, 1971, 324; C. TÓTH, 2010, 181; GYULAI, 1906, 49; HORN, 2002, 118; KÖBLÖS, 1988, 37; PÓKA, 2021b, 261.

satis firmum exercitum habent, obtinetque constans fama, quod superiorem cladem victis et profligatis hostibus feliciter ulti sint.⁴⁴ Quod quidem vel ideo minus vanum libet credere, quod mussant adversarii, qui si vicissent iam haud dubie et hic et isthic, et ubi non suas victorias iactitassent.

Qui principes sunt Siculorum, nobiscum stant, et sentiunt, Saxonum gens sic est Regiae Maiestati domino nostro clementissimo affecta, ut nulla vi, nullis iniuriis a fide deduci posse videatur.⁴⁵ Haec ego ut certissima ab homine fidedigno, qui hiis diebus illinc venit, accepi. Ceterum quid ipsa Maiestas regia agat, quid moliatur, quantum quidem hic scitur, Magnifica Dominatio Vestra ex inclusis intelliget.⁴⁶

Allatum est heri exemplum literarum Johannis de Zapolya ad aliquot comitatus, in quibus mandat nobiles, ut ad se viritim instructi ad bellum veniant Budam,⁴⁷ duce Caspate de Raska,⁴⁸ qui hyme superiore fide Regiae Maiestati et Domino Catzianer

⁴⁴ Werner e helyütt meglehetősen bizonytalan a hírek valóságtartalmát illetően, és nem is alaptalanul. Petru Rareș moldvai vajda I. Szülejmán szultán parancsára betört Erdélybe, és 1529. június 22-én Földvár (Barcaság) mellett legyőzte I. Ferdinánd seregének vezéreit, Török Bálintot, Gerendi Miklóst és Maylád Istvánt, mivel a székelyek elpártoltak tőlük. BENDA, 1982, 364; BENDA-kézirat; BALLÓ, 1899, 16; SZALAY, 1857, 287; RÓNAI-HORVÁTH, 1896, 11–12.

⁴⁵ Ez a székelyekre vonatkozó adat téves.

⁴⁶ A szövegben említett melléklet nem került be a leveleskönyvbe.

⁴⁷ I. Szülejmán előző nap, szeptember 3-án kezdte meg Buda ostromát, amelyben természetesen I. János is részt vett; valószínűleg az ostromhoz kellett csatlakoznia a nemességnek. BÁNLAKY, 1940, 63; BENDA, 1982, 364; ISTVÁNYFI, 2001, 266; KATONA, 1794, 470–486; KUBINYI, 2000, 65; SZALAY, 1857, 30–31; SZERÉMI, 1979, 236–237; THURY 1893, 333; URSINUS VELIUS, 2013, 87.

⁴⁸ Ráskay Gáspár régi Zemplén megyei családból származik; atyja Ráskay Balázs budai udvarbíró, tárnokmester, rendi kincstartó, Somogy, Szabolcs és Bereg megyék főispánja. Ráskay Gáspár tagja volt az 1522-ben létrehozott bárói szövetségnek, amely a Szapolyai Jánossal szövetkezett főnemesi kormányzat által a hatalomból kiszorított főurakat tömörítette. 1524-től főkamrás. Ugyanebben az évben II. Lajos Gerendi Miklóssal együtt őt küldte Erdélybe királyi biztosként a 'lutheri eretnekség' felszámolására. II. Lajos alatt királyi tárnokmester és kincstartó, temesi főispán (Czibak Imrével együtt), és az alsó részek főkapitánya. 1529-ig nógrádi főispán; ekkor hűtlensége miatt I. Ferdinánd leváltotta. 1526-ban Werbőczy István mellett részt vett a besztercebányai bányászfelkelés leverésében. A mohácsi csatában II. Lajos egyik testőre volt Török Bálinttal és Kállay (Vitéz) Jánossal együtt. A csata után I. János híve lett, és rövidesen elfoglalta ura számára Visegrádot, Komáromot és Tatát. 1528-ban áttért I. Ferdinánd pártjára, de nem sokáig maradt ott: a Habsburg-uralkodó hűtlensége miatt már 1529-ben elkobozta birtokait. 1530-ban visszafoglalta I. János számára az előző évben I. Ferdinánd kezére került Egert. 1531-ben a két király között megkötött visegrádi fegyverszünet egyik megerősítője I. János részéről. 1552-ben írta meg egyetlen irodalmi művét (Egy szép história az vitéz Granciscorul és az ő feleségéről, Debrecen, 1574. RMK I. 108.). 1556-ban halottként említik. BALOGH, 1942; BARTONIEK, 1975, 16; BELITZKY, 1972, 153; BÓNIS, 1971, 324; C. TÓTH, 2010, 129–132; FENYVESI, 1993, 261; FRANKÓI, 1874, 40; FRANKÓI, 1875, 52; HANUY, 1906, 482, 485; HÁZI, 1929, 80; HORN, 2002, 119; IZSÓ, 2020, 96–97; KASZA, 2012, 143, 370, 387; KASZA-PÁLFFY, 2011, 118; KENYERES, 1969, 483; KISS, 1993, 5; MAGYARY, 1883, 6; NAGY, 1857–1868, I, 634, 635, 637; PAYR, 1924, 406; SZABÓ, 1909, 57–58, 181, 184, 279; TÓTH, 1887, 342; VÉGH, 2006, 289; ZOVÁNYI, 1891, 215; I. Ferdinánd Losonczy Antal nevezte ki a hűtlen Ráskay Gáspár helyett Nógrád megye egyedüli főispánjává (latin másolat). Linz, 1529. december 26. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 13. Konv. B. 4.; Báthory István nádor helytartó és tanácsosai I. Ferdinándhoz. Buda, 1528. március 24. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 8. Konv. A. 76–77; Báthory István nádor, helytartó és tanácsosai I. Ferdinándhoz. Buda, 1529. március 2. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 10. Konv. C. 5–6.; Királyi adomány Keszy Ferenc számára Ráskay Gáspár és Kartaly András Nógrád megyei

data gratiam impetrarat, et postea Budae regiis consiliis aliquamdiu interfuit. Significat autem Janus se intra sex dies Budae esse futurum.⁴⁹ Literae ipsae datae sunt in Tolna, quod oppidum a Buda abest 16 miliaribus, Augusti 22. Iam plusquam bis sex praeterierunt dies, neque tamen eo venit, neque unquam, ut spero, laetus est perventurus.

Tokay arx adhuc obsidione premitur.⁵⁰ Nostri, ut succurrant conflato undique exercitu diligenter apparant.

Hodie quidam ex illa obsidentium colluvie in suburbio civitatis huius Cassoviensis, cum diluculasceret, incendium excitarunt, quod in quarta domo restinctum est.⁵¹ Adversus quos subito Dominus Rupertus⁵² cum equitatu peditatuque iusto profectus, quamprimum venisset in conspectum, turpissimam fugam capessere coegit. Certatum est cursu ultra duo miliaria. Quod in pontem, ad quem ventum fuit, a tergo intercidissent, vindicatum probe fuisset hoc incendium. Ad pontem cesi quidam, nonnulli in fluvium praecipitati, capti aliquot, qui fatentur fuisse quadringentos equites, atque eas hostium nostrorum in illa obsidione praecipuas vires esse, quibus profecto ne illic quidem diu locum fore arbitror. Nam in hoc sunt nostri, ut depellant, egressuri intra triduum. Haec nunc erant, quae scriberem. Posthac si quid erit dignum cognitu, non gravabor significare, modo sint nuntii, et ego Magnificam Dominationem Vestram Cracoviae esse intelligam. Commendo me ac dedo Magnificae Vestrae Dominationi eandem bene valere exoptans. Cassoviae, 4 Septembris anno 1529

javaiból 30 jobbágy erejéig (latin fogalmazvány). 1529. november 30. ÖStA HU RN I. Konv. 1529 fol. 58; Királyi adomány Jánosy Antal számára Ráskay Gáspár lebrecei és Horváth Mihály gagyi (Nógrád megye) javaiból 30 jobbágy erejéig. 1529. november 25. ÖStA HU RN I. Konv. 1529 fol. 46. I. Ferdinánd adománylevele Bernard Beheim és Pemflinger Sebestyén részére hűtlen Ráskai Gáspár birtokaira. Linz, 1529. november 25. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 13. Konv. A 132–133; másolata: Reichregisterbücher I. Ferdinánd I. köt. fol. 187. Leonhard Vels, Wilhelm Roggendorf, Sigmund Herberstein I. Ferdinándhoz. Visegrád, 1531. május 11. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 17. Konv. E. fol. 39; MNL OL A 57 3. köt. 367.

⁴⁹ János király végül néhány nappal később érkezett meg Budára, mint tervezte. Szeptember elsején a Buda alatti táborban írta alá a fontainebleau-i szerződést I. Ferenc francia királlyal. BENDA, 1982, 364; THURY 1893, 333.

⁵⁰ A vár 1528 januárjában vagy februárjának első felében került János király híveinek kezére. A március 8-án János király vereségével végződő szinai csata után I. Ferdinánd fennhatósága alá tartozott, és ecsedi Báthory István nádor várnagyai igazgatták az év őszéig. János király ennek ellenére 1528. július 19-én az Ártándy fivéreknek adományozta. Az Ártándyak 1529 őszén vették birtokba Tokajt, miután a Lengyelországból visszatérő János király csapatai azt újból megszállták. A várat ezt követően foglalták vissza I. Ferdinánd csapatai. BOROVSKY, 1905, 384–385; OSZKK Fol. Lat. 3108., 249; SZALAI 2004, 20.

⁵¹ A szakirodalom csak utal az eseményre, Werher leveléből sokkal többet tudhatunk meg. BÁNLAKY, 1940, 75; H. NÉMETH, 2004, 92.

⁵² Ruprecht von Herberstein, I. Ferdinánd egyik főkapitánya, Sigismund von Herberstein testvére. 1527-ben érkezett Szászországból, és I. Ferdinánd szolgálatába állt. 1529 őszén elfoglalta Kassát. 1531-ig még biztosan a Habsburg-uralkodónak szolgált, mert kérte tőle katonái fizetését. BÁNLAKY, 1940, 75; NEUMANN-PÁLFFY, 2009, 215, 226, 235; CSIFFÁRY, 2004, 204; Ruprecht von Herberstein levele I. Ferdinándhoz. Bécs, 1531. július 9. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 18. Konv. B. fol. 17–18.

Eidem Vestrae Magnificae Dominationi
deditissimus
Georgius
Wernerus
notarius Epperiensis

/Címzés./ Spectabili et Magnifico Domino Sigismundo ab Herbersteyn.
Serenissimi Regis Ferdinandi etc. apud Polonos Oratori etc. Domino meo gratioso

2.

Georg Werner Sigismund von Herbersteinhez

Kassa, 1529. szeptember 7.

ÖNB SHaD Cod. 13597. fol. 111r.

Mivel a hírvivő az eredetileg gondoltnál egy kicsit tovább időzik Kassán, újabb levelet ír. A tokaji várat ugyanazon a napon vesztették el, hogy az ellenséget Kassától elűzték. Kassára jött az erősség parancsnoka, Kovács Pál és elmondta, hogy a puskaapor hiánya és katonái hűtlensége miatt kényszerült azt feladni. Saját katonái biztatták a várból az ellenséget, és árulták el nekik, hogy fogóban vannak a készleteik. Egyesek azt mondják, hogy Kovács megegyezett az ellenséggel, hogy ha 14 napon belül nem segítik meg, akkor megadja magát, és így is történt. A Ferdinánd-párti sereg Ruprecht von Herberstein vezetésével ma elmegy az elveszett vár visszaszerzésére. I. Ferdinándról semmit nem lehet hallani, ezért hívei aggodnak. A török csapatokról egymásnak ellentmondó hírek érkeznek. Egyesek szerint Budát és Pestet is elfoglalták, és most a várat vívják, mások szerint seregük még Ercsiben tartózkodik. Pestről Szikszóra érkezett kereskedők azt beszélik, hogy Pestre beengedtek 37 török hajót, amelyek közül a budai vár ágyúi hármat elsüllyesztettek, a megmaradtak pedig Esztergom felé mentek. A Pesten lakó német polgárok Budára menekültek.

Magnifice Domine. Quia diutius, quam putarem, resedit apud nos hic nuntius, opere pretium existimari ea, quae mox secuta sunt, adiicere.

Arcem Tokay eo ipso die amisimus, quo profligati et hinc depulsi sunt hostes. Venit huc Paulus Kowacz, qui arci praefuit, exponens se ad faciendam deditionem coactum, et per defectum pulverum, et per suorum militum improbitatem, qui ex ipso muro animassent hostes, et necessitates omnes suas prodidissent. Sunt tamen, qui dicant eum cum hostibus pepigisse, ut si sibi intra 14 dies non succurreretur, facere deditionem vellet, atque ita factum esse. Exercitus noster domino Ruperto duce hodie hinc movet ut amissam recuperet. Quod, ut bene cadat, faxit Christus.

De Regia Maiestate nihil audiri potest, quod profecto omnium animos vehementer sollicitos habet.

De Thurcis rumor valde varius est. Quidam et Budam et Pesth captam aiunt, et nunc arcem oppugnari. Alii nondum eo pervenisse contendunt, sed residere in Ercz,⁵³ quod a Buda distat ad 4 milliaria.⁵⁴ Heri allatum est mercatores quosdam de Pesth in oppido Zixo,⁵⁵ ubi nunc sunt nundinae, dixisse, quod ad ipsam civitatem Pesth 37 naves Thurcarum appulerint, ibique receptae sint et admissae. Et ex hiis 3 iactu bombardarum ex arce Budensi submersas esse, reliquas postea versus Strigonium navigasse. Cives Germanos omnes, qui in Pesth habitarunt, Budam confugisse.⁵⁶ Audita narro, quae hic quasi pro certissimis habentur.

Raptim 7 Septembris

/a címzést valószínűleg levágták a kötet kialakításakor/

3.

Georg Werner levele Sigismund von Herbersteinhez

Kassa, 1529. szeptember 29.

ÖNB SHaD Cod. 13597. fol. 115r–115v.

Megkapta levelét. Azt beszélik, hogy miután a törökök hadserege elfoglalta Budát, negyven- vagy ötvenezer emberből álló hadsereg indult Ausztria elpusztítására, Szapolyai János a budai várban székel, hadakat gyűjt belső ellenségei, különösen a felső-magyarországi városok ellen. Némelyek szerint Ráskay Gáspár hamarosan sereggel vonul Felső-Magyarországra.

I. Ferdinándról semmit nem lehet tudni. Az ellenség azt terjeszti, hogy török szövetségesei napról napra messzebb portyáznak, a királyi csapatok egy részét is megsemmisítették, a többi a királlyal együtt elmenekült, a törökök pedig Bécsig üldözték őket. Nem tudja, hogy ezek az állítások igazak-e, de reméli, hogy nem.

A Homonnán és az azzal szomszédos helyeken lévő ellenség nagyon készülődik, vélhetően a /tokaj-hegyaljai/ szüretre akarnak lecsapni. Állítólag árvai Kosztka Péter, aki egy darabig Sztrecsény ostromán fáradozott, egyesíteni fogja seregét ezekkel a csapatokkal, és

⁵³ Ercsi, Fejér megye (H).

⁵⁴ I. Szülejmán és I. János serege 1529. szeptember 3-án érkezett meg Buda alá. A lakosság a török sereg közeledtének hírére elmenekült. A sereg először a külvárosokat, majd a várost foglalta el, amelyet csak csekély számú német katona védett Nádasdy Tamás, Pesserer Kristóf és Traubinger János parancsnoksága alatt. A védők bevették magukat a várba. A törökök felajánlották, hogy ha a védők átadják a várat, szabadon elvonulhatnak, és hitlevelet kapnak a szultántól, hogy nem esik bántódásuk. Nádasdy a védekezés folytatására szólította fel katonáit, mire azok 8-án fogságba ejtették, és átadták a várat a török seregnek. Werner a vár átadásáról nem tudhatott, hiszen egy nappal korábban keltezte levelét, azonban az alkudozásokról esetleg hallhatott, és elképzelhető, hogy már néhány nappal a vár átadása előtt olyan hírek terjedtek, hogy a törökök elfoglalták Budát. BAGI, 2020, 16; BÁNLAKY, 1940, 63; BENDA-kézirat; BENDA, 1982, 364; ISTVÁNFFY, 2001, 266; KATONA, 1794, 486–517.; KUBINYI, 2000, 65; SZALAY, 1857, 30–31; SZERÉMI, 1979, 236–237; THÚRY, 1893, 333; URSINUS VELIUS, 2013, 87–90.

⁵⁵ Szikszó, Abauj megyei mezőváros (H).

⁵⁶ Az előző előtti jegyzet fényében arról lehet szó, hogy bemenekültek a várba.

nekik nem lesz elég erejük a megállításukra, mert a nép nem szokott a fegyverforgatáshoz, és hűségük is ingatag. Azt mondják, kevés az olyan vármegye, amely még nem könyörgött I. János kegyének megnyeréséért. Az egri polgárok a kanonokokkal elmentek Jánoshoz, és könyörögve kérték, hogy ne küldjön török csapatokat a vár elfoglalására, mert ők majd visszaveszik. Nyolc nappal ezelőtt a Habsburg-pártiaké volt, most már nem biztos, hogy még mindig az övék. Ráskay Gáspár már kétszer is követelte az egri vár átadását, de a védők megtagadták azt. Egyébiránt Szalaházy Tamás püspök és királyi kancellár Pozsonyban tartózkodik más tanácsosokkal.

Az a hír járja, hogy Perényi Péter is vissza fog menni /János király hűségére/.

Azt beszélik, hogy Ferdinánd-párti csapatok rajtaütöttek néhány ezer portyázó törökön, és lemészárolták őket. Nagy híreket vár és reménykedik.

I. Ferdinánd leveléből, és maguktól a Linzből visszatért követektől, úgy értesült, hogy Ruprecht von Herbersteinnak és lovasainak 2000 forintot küldtek Krakkón keresztül, amit már nagyon várnak.

Magnifice domine, servitiorum meorum commendatione praemissa. Redditae mihi sunt Magnificentiae Vestrae literae, ex quibus intellexi eidem Vestrae Magnificentiae non displicere quaecumque meum in scribendo officium, quod equidem gaudeo, et deinceps quoque, si quid cognitu dignum inciderit, praestare conabor.

Nunc etsi nihil extaret magnum aut memorabile, tamen quia sese mihi obtulit nuntius oportunos, vel ex vulgi rumoribus quaedam significare libuit.

Dicitur constanter post captam Budam Thurcarum exercitum ex quadraginta aut quinquaginta millibus hominum constantem ad vastandam Austriam profectum esse, Janum Zapoliensem in arce Budensi residere, atque alia arma ad eos, qui sibi in hoc regno adversantur, nosque imprimis, debellandos, comparare.⁵⁷ Quin addunt, quidam Casparem illum de Raska iam idoneis viribus instructum huc tendere.

De Serenissimo Rege et domino nostro eiusque exercitu nihil hic audiri potest, nisi quod hostes sparserunt socios suos Thurcas indies longius grassari et omnia domare et expugnare, iamque praecipua regiarum copiarum parte extincta, ceteris cum ipso rege fugatis, ad ipsam usque Viennam pervenisse.⁵⁸ Sed haec hactenus minime vera fuisse scimus, et nunquam futura speramus.

⁵⁷ I. Szülejmán szultán már Buda bevételének napján, szeptember 8-án megparancsolta Ibrahim nagyvezírnek, hogy készítse fel a sereget az indulásra, szeptember 14-én visszasegítette I. Jánost a trónra, 15-én pedig a főszereg továbbindult Bécs ostromára (Ibrahim nagyvezír vezetésével egy seregrész talán már 14-én elindult). A szultán Lodovico Gritti és Hasszán bég parancsnoksága alatt 3000 embert és 50 janicsárt hagyott hátra I. János védelmére. BÁNLAKY, 1940, 63–64; BREMM, 2021, 74; HUMMELBERGER, 1976, 6; ISTVÁNFY, 2001, 268; KUBINYI, 2000, 65; 186; SZALAY, 1857, 31; THÜRY, 1893, 335; URSINUS VELIUS, 2013, 90.

⁵⁸ A török sereg egy része Ibrahim nagyvezír vezetésével, szeptember 15-én, a védők csekély ellenállásának megtörése után elfoglalta Visegrádot, és még aznap megérkeztek Esztergom alá (ez utóbbi szerintem inkább egy-két nappal később történhetett, tekintettel a két helység közti távolságra). A vár élén álló Várday Pál kegyelmet kért és kapott a szultántól. Tata és Komárom ellenállás nélkül került a török kezére 17-én. A török sereg 19-én már a Lamberg Kristóf által elhagyott és felgyújtott Győrt foglalhatta el.

Qui in Homonna⁵⁹ et locis finitimis sunt hostes, vires colligunt ad intercipiendam, ut ego arbitrator, vindemiam.⁶⁰ Et aiunt quidam, quod Petrus Koska de Orawa,⁶¹ qui aliquamdiu in obsidione arcis Streczin⁶² laboravit, se cum illis sit coniuncturus, ut nos sane impares futuri esse videamur.⁶³ Neque enim ad gerenda bella satis valet hic populus, neque est certa fides in omnibus.

Pauci esse dicuntur nobilium comitatus, qui non ad Janum pro impetranda gratia miserint. Cives oppidi Agriensis cum ipsis canonicis, quod certo authore cognitum est, ibidem fuerunt, et se dediderunt, ac deprecati sunt, ne ad eas partes Thurcarum copias ad capiendam arcem mitteret, se esse eam recepturos.⁶⁴ Ante octiduum adhuc nostra fuit, nunc cuius sit, incertum. Hoc certum tamen, quod Caspar de Raska eam bis postulavit nostris constanter negantibus. Episcopus ipse cancellarius regius⁶⁵ est

20–21-én a védői által elhagyott Magyaróvár került török kézre. Szeptember 24-én azonban Szalay János várkapitány elűzte a pozsonyi vár alól a török sereget. I. Szülejmán szeptember 24-én érkezett meg Bécs alá. BAGI, 2020, 16; BÁNLAKY, 1940, 64–67; ISTVÁNNFFY, 2001, 268–269; IVÁN, 2004, 65; PACH, 1987, 191, 1639; SZALAY, 1857, 31–32; THÚRY, 1893, 335–337; URSINUS VELIUS, 2013, 91–92.

⁵⁹ Homonna, Zemplén megyei mezőváros (ma: Humenné, SK).

⁶⁰ H. NÉMETH, 2004, 92.

⁶¹ Oravai (árvai) Kosztka Péter bárói családból származott; apja az a Kosztka Péter, aki Mátyás uralkodása alatt komáromi főispánságot viselt. Családja birtokában volt Hricsó, Beszterce, Lednice és Léva. Nem sokkal 1526 után már I. János felső-magyarországi főkapitánya, testvére, Miklós pedig a királyi gyalogosok főkapitánya. 1530. október 20-án, amikor I. Ferdinánd csapatai Wilhelm von Roggendorff vezetésével már szinte Budát ostromolták, I. János a város megsegítésére rendelte, csapatai ellátására pedig elzárógosította neki Árva várát 4000 forintért. Buda felé menet, 1530. november 21-én elfoglalta Késmárkot; BOGDÁN, 1963, 31; GECSÉNYI, 2010, 16; KELÉNYI B., 1943, 479; LUKINICH, 1939, 455, 457; NAGY, 1857–1868, VII, 385.

⁶² Sztrecsény, Trencsén megyei vár (ma: Strečno, SK).

⁶³ A Felső-Magyarország keleti részén Bécs ostromával párhuzamosan folyó, nyilvánvalóan jóval kisebb jelentőségű hadjáratokról sem a kortárs történetírók, sem a szakirodalom nem sokat tudnak, így Werner levelei bővítik ez irányú ismereteinket. Benda Kálmán is csak utal ezekre: BENDA, 1982, 365; OSZKK Fol. Lat. 3108., 239.

⁶⁴ A szöveg szerint tehát a vár még I. Ferdinánd katonái kezén volt, a város azonban már meghódolt I. Jánosnak. Werner adatai tehát eltérnek a szakirodalomban olvasottaktól: Bánlaky szerint I. Ferdinánd Magyarország visszaszerzésére irányuló hadjáratai részeként, októberben foglalták el Egert. Csiffáry Gergely szerint az egri várat tavasszal foglalta el I. János, és a levél írása idején még az ő kezén volt, csak november 15-én szerezték meg I. Ferdinánd csapatai Serédy Gáspár és Bebek Ferenc vezetésével. CSIFFÁRY, 2004, 204; BÁNLAKY, 1940, 74–75.

⁶⁵ Szalaházy Tamásról van szó. Erdélyi, Kolozs és Doboka megyében birtokos köznemesi családban született 1480-ban. 1500-ban iratkozott be a krakkói egyetemre, ahol 1502-ben filozófiából baccalaureátusi fokozatot szerzett. Csak 1519-ben kerül újra a kutatók látókörébe mint beregszászi plébános. Tanulmányai elvégzése után Beregszászon lett plébános. 1520-tól 1523-ig II. Lajos titkára, de előbbi tisztségét is megtartotta. 1524-ben II. Lajos veszprémi püspökké nevezte ki. 1525 végén és 1526 elején kancellári cím nélkül vezette a királyi kancelláriát. A mohácsi csata idején a király parancsára Mária királyné mellett maradt Budán, majd a csatavesztés után Pozsonyba kísérte. A csata után rögtön Habsburg Ferdinánd pártjára állt, aki rövidesen kancellárrá nevezte ki. Tagja az 1527 januárjában helytartóvá kinevezett Mária özvegy királyné mellé állított öttagú tanácsnak. A Habsburg-uralkodó 1527. november 11-én egri püspökké nevezte ki; új tisztsége mellett veszprémi püspökségét is megtarthatta. 1527-ben az országgyűlésen, ahol Szapolyai kegyvesztetté nyilvánította, több főurat I. Ferdinánd pártjára csábított. 1528 márciusában, amikor I. Ferdinánd elhagyta Magyarországot, hogy a regensburgi birodalmi gyűlésre utazzon,

Posonii cum aliis fidelibus consiliariis etc. Dominus Petrus de Peren⁶⁶ etiamnum rediturus esse creditur.

Emersit etiam heri et nudiustertius rumor, quod Thurcarum aliquot millia, quae excursionses fecissent, a nostris intercepta et caesa forent.⁶⁷ Non potest abesse, quin

tagja volt az ecsedi Báthory István nádor vezette helytartótanácsnak (a tanács I. Szülejmán 1529-es hadjárataig működött). 1530-ban I. János hadai elfoglalták Egert, és János Lodovico Grittit nevezte ki egri püspökké. Mivel Gritti nem volt felszentelt pap, csak a püspökség javadalmait élvezte. 1531 nyarán I. Ferdinánd Thurzó Eleket és Szalaházyt bízta meg a magyar ügyek irányításával; posztját 1532 októberéig, Thurzó helytartóvá való kinevezéséig megtartotta, ekkor a helytartó melletti tanács tagja lett. Szalaházy ebben az időszakban egyrészt jelen volt a János király megbízottaival időről időre folytatott tárgyalásokon, másrészt másokkal párhuzamosan tárgyalásokat folytatott a Szapolyai-párt vezéralakjainak megnyeréséről. A tárgyalások eredményeként 1534-ben Erdődy Simon és Péter, valamint Nádasdy Tamás visszatért I. Ferdinánd pártjára, Lobotzki Mátyás és Bebek Ferenc pedig hűségnyilatkozatot tettek. Szalaházy közreműködött az 1535. augusztus 21-én Bécsben megkötött fegyverszünet létrehozásában. 1525. szeptember 25. és 30. között halt meg. FAZEKAS, 2007, 19–34; FAZEKAS, 2021, 11, 21, 41–44, 46–48, 62, 90, 100, 143, 177–178, 180–182, 188, 286, 330, 390, 420, 424, 462–463, 489.

⁶⁶ Perényi Péter családjának ősei a 13. században emelkedtek az Abaúj megyei Perény (egy Hernád-völgyi német hospesfalu) lakói közül a köznemesek sorába. Perényi Péter 1502-ben született Perényi Imre és Báthory Magdolna házasságából. 1519-től temesi és abaúji ispán. I. János király az 1526-os királyválasztó országgyűlésen megerősítette abaúji ispánságában, a temesit viszont Török Bálintra ruházta. Perényi koronaörként és erdélyi vajdaként is működött. Tagja az 1522. augusztus 22-én kötött bárói szövetségnek, amely a Szapolyai Jánossal szövetségelt főurak által mellőzött főurakat tömörítette. A mohácsi csatában a balszárnyat vezette. 1526. november 5-én koronaöri minőségében Várday Pállal, a Szapolyai által frissen kinevezett esztergomi érsekkel együtt ő tartotta Szapolyai feje fölé a koronát. I. János még 1526-ban kinevezte felső-magyarországi főkapitánnyá és Baranya megye ispánjává, valamint megerősítette erdélyi vajdai tisztségében, és neki adományozta a sárospataki uradalmat. 1527 tavaszán átpartolt I. Ferdinándhoz; a Habsburg-uralkodó koronázására elhozta a Szent Koronát, amelynek jutalmaként új ura megerősítette korábbi tisztségeiben, és megerősítette Sárospatak birtokában. 1529-ben rövid időre török fogságba esett. Az 1531. március 19-én megnyíló bélavári gyűlésen arra buzdította a rendeket, hogy sorakozzanak fel I. János mögött, de bizalmasan arról beszélt nekik, hogyan szabaduljanak meg tőle. A május 18-án megnyíló gyűlésen már Perényi királlyá választása is felmerült. Ez ügyben követséget meneztetett I. Szülejmánhoz, és felvette a kapcsolatot I. Ferenc francia királlyal is. 1531 nyarán loretoi zárandoklatra ment, amelynek az is célja volt, hogy kipuhatolja, a Velencei Köztársaság mellé állna-e I. Jánossal és Grittivel szemben. 1531-ben visszatért I. János pártjára. 1532-ben Mohács közelében felkereste a Magyarország elleni hadjáratra induló Szülejmant, aki fogságba vetette, és csak hétesztendő Ferenc fia túsul adása, valamint Siklósról és Valpórol való lemondása árán szabadult. Perényi ezután újból hűséget esküdött I. Jánosnak. 1536-ban megpróbálta az ország kapitányává kikiáltatni magát, de hiába; I. Ferdinánd azonban ugyanebben az évben sikertelenül próbálta pártjára állítani. I. Jánost képviselte a váradi békéhez vezető tárgyalásokon. 1540-ben Werbőczy István, Brodaries István és Homonnai Drugeth István társaságában ő kísérte Magyarországra I. János menyasszonyát, Jagelló Izabellát. 1540-ben ismét átállt I. Ferdinándhoz. Megnyerte Székesfehérvárt a Habsburg-uralkodónak. Buda 1541-es ostroma során ő vette körül a várat, és ezzel megakadályozta a segítségért távozó Török Bálint visszatértét. Több országgyűlésen is megjelent ura képviselőként. 1542-ben szövetségelt a Bebek, Ráskay, Báthory és Homonnai Drugeth családokkal. 1542-ben Ónodra, majd Egerbe hívta össze a rendeket. Ugyanebben az évben Ferdinánd parancsára letartóztatták. 1548-ban bekövetkezett haláláig fogságban maradt. Ezekben az években összegyűjtötte az Ó- és Újszövetség párhuzamos történeteit. Ismeretlen nevű első feleségétől született Ferenc fia, második neje pedig ormosdi Székely Klára volt. KASZA, 2015, 138; PUSKÁR, 2003, 237–253.

⁶⁷ Elképzelhető, hogy itt arról van szó, amikor Mihály napja (szeptember 29.) táján kitört két csapat Bécsből, és számos törököt megölt. Istvánffy leírja, hogy Niklas Graf zu Salm főparancsnok szeptember 29. napján kiküldte Egidius von Reisachot 2500 katonával, akik sok törököt megöltek, valamint egy spanyol

intra paucos dies magna quaedam audiam. Ea vero, ut secunda nobis sint, et laeta Christus facere dignetur, in quo Magnificentiam Vestram diu bene valere exopto. Datum Cassoviae in pro festo Michaelis anno 1529.

Allatum huc est et per literas et per nuntios a Regia Maiestate ex Lyncz reversos,⁶⁸ 2000 florenorum mitti Domino Ruperto et eius equitatu per Cracoviam. Qui profecto quotidie [!] in magna sunt expectatione. Nam ad summam inopiam perventum est.

Eidem Vestrae Magnificentiae Dominationi
deditissimus
Georgius
Vuernerus

/Címzés:/ Magnifico et spectabili domino Sigismundo ab Herbersteyn. Serenissimi Hungarie et Bohemie Regis Domini Ferdinandi etc. apud Polonos oratori etc. Domino meo gratioso.

4.

Georg Werner Sigismund von Herbersteinhez

Kassa, 1529. október 12.

ÖNB SHaD Cod. 13597. fol. 119r–120v.

Az ellenség régóta azzal kérkedik, hogy Bécszet elfoglalta. Werner azonban úgy vélné, hogy még csak meg sem ostromolták, ha nem tudná ezt Herberstein leveléből.

Homonnai Drugeth és Łaski levelet küldtek a kassai polgárokhoz, amelyben rá akarják őket beszélni, hogy térjenek vissza Jánoshoz. Łaski kétszer írt, egyszer Göncről, amely város Kassától három mérföldnyire fekszik. Innen azt jelentette, hogy elindul Budára, és ha el akarnak valamit intézni Jánosnál, tudassák vele. Łaski átkelt a Tiszán. Nem úgy tűnik neki, hogy Budára igyekeznek, valami más szándéka lehet. Łaski német katonái közül egy Kassára futott. Azt mondta, hogy társai negyvennél kevesebben voltak, a lengyelek pedig háromszázan. Jött onnan más is, egy lengyel, aki azt mondta, hogy gyilkosság miatt menekült el. Mindketten őrizet alatt vannak a városban. A lengyel vajda egy szemtanú szerint az elmúlt héten Budára indult ötven vagy hatvan lovassal, kétszáz cseh gyalogossal.

Az a hír jött, hogy ezekben a napokban a király hadserege legyőzte Ibrahim és Mehmed bég csapatait. Ezt ma egy újabb levél is megerősítette, leírva, hogy az összecsapás 1529. október 1-jén és 2-án történt. Habár messze Bécsen túl portyáztak a törökök, de most mind

csapatot Luis Daval vezetése alatt, akik szintén sokakat küldtek a másvilágra az ellenség soraiból. Azonban kevésbé valószínű, hogy a hír még aznap eljutott volna Wernerhez. Bagi Zoltán és Ursinus Velius több kitörést is említ dátum és név nélkül. BAGI, 2020, 16; ISTVÁNEFFY, 2001, 269; THURY, 1893, 338; URSINUS VELIUS, 2013, 101–102.

⁶⁸ I. Ferdinánd valóban Linzben tartózkodott ekkor. GÉVAY, 1843.

elkezdett visszavonulni. Szapolyai János fő társai és segítői Budáról hazamentek, mert féltek, hogy a rosszul fogadott és feldühödött törökök zsákmányává lesznek. Megpecsételődött a városok /tokaj-hegyaljai/ szőlőinek sorsa, ugyanis azokat most nem azok szüretelik, akik ültették. János levelében Lukács napjára Budára hívja a nemeseket. Megparancsolta, hogy lisztet és zabot vigyenek oda.

Spectabilis et Magnifice domine, servitiorum meorum commendatione praemissa. Cum non dubitem, quin omnia, quae hic fiunt, alii fusissime scribent, libuit mihi, ne deessem prorsus officio meo, rerum tantummodo capita annotare.

Viennam captam esse iam pridem hostes iactitarunt, licet nos ne obsessam quidem esse eramus credituri, ni istud Magnificationis Vestrae literis foret significatum.⁶⁹

Hommanna⁷⁰ et Lasko⁷¹ ad hos cives miserunt literas, quibus persuadere conantur, ut ad Janum redeant. Lasko bis scripsit, semel ex Guncz,⁷² quod oppidum 3 milliaribus hinc distat. Inde se Budam proficisci nunciavit, ut si quid⁷³ illic apud Janum curatum vellent, se facerent certiozem. Transiit vero Tibiscum, ubi, quod velit ad Budam iter sequi, non

⁶⁹ Istvánffy Miklós és a szultáni napló szerint október 13-án, a Magyarország története vonatkozó kötete és Bagi Zoltán szerint 15-én, Bánlaky József szerint pedig csak 17-én távoztak Bécs alól, miután szeptember 24. vagy 26. óta sikertelenül ostromolták. Ursinus Velius nem említ dátumokat. BAGI, 2020, 17; BREMM, 2021, 81; HUMMELBERGER, 1976, 29–30; ISTVÁNFY, 2001, 278; KATONA, 1794, 517; PACH, 1987, 1649; BÁNLAKY, 1940, 65–66; THÚRY, 1893, 341; URSINUS VELIUS, 2013, 92–108.

⁷⁰ E helyütt az I. Károlyral Magyarországra érkezett, nápolyi (egész pontosan salernói) eredetű Homonnai Drugeth család egyik, János-párti tagjáról van szó. Az alábbiak miatt feltételezem, hogy valószínűleg Homonnai Drugeth János legidősebb fiáról, Ferencről lehet szó. Ferenc a mohácsi csatát követően János király oldalára állt, és jó kapcsolatban lehetett vele, ugyanis a király koronázása után őt küldte Lengyelországba, hogy tudassa I. (Őreg) Zsigmond lengyel királlyal a mohácsi csatavesztés hírért, valamint királyllyá koronázását. I. János 1527-ben tárnokmesterré, Gábor nevű öccsét győri püspökké, István nevű öcscsét pedig Zemplén megyei főispánná nevezte ki. Ferenc testvérei, Gábor, Antal, Imre és István 1527 novemberében I. Ferdinándhoz csatlakoztak, ő azonban kitartott I. János király mellett. Ferenc tagja volt annak a küldöttségnek is, amely 1531-ben Lengyelországban tárgyalt a két király közti megegyezés lehetőségéről. NAGY 1857–1868, I, 398–399, 402–403; BORBÉLY 2015, 75, 81–83.

⁷¹ Hieronymus Łaski (1496. szeptember 27. – 1541. december 22.) lengyel főnemesi családból származott. Egyetemi tanulmányait Rómában (1513) és Bolognában (1514–1517) végezte. 1523-tól szirádi vajda. 1519-től több diplomáciai koldetést teljesített I. (Őreg) Zsigmond szolgálatában a Német-római Császárságban, Franciaországban, Poroszországban és Magyarországon is. Talán utóbbinak köszönhetően fogadta szolgálatába I. János. A magyar király megbízottjaként segítséget kellett szereznie ura számára; első útja Angliába és Franciaországba vezetett, majd Sztambulba utazott. Az 1527. december 22. – 1528. február 29. között folyó tárgyalások során sikerült megszereznie János számára Szülejmán támogatását, amelyet a király a szepesi örökös főispánsággal, valamint Dunajec és Késmárk várakkal ismert el. 1531-ben újra Sztambulban tárgyalt ura nevében, 1532-ben pedig I. Ferencről szerzett pénzsegélyt. Jó kapcsolatot ápolhat hajdani sztambuli segítőjével, Lodovico Grittivel, amely végül veszét okozta: miután a kormányzó 1534-ben sikertelenül próbálkozott a magyarországi hatalomátvétellel, I. János hívei megölték, Łaskit pedig le tartóztatták, vajdai tisztétől megfosztották, és kis híján kivégezték. 1535-ös szabadulása után nem sokkal tárgyalásokat kezdett I. Ferdinánddal, 1536-ban pedig át is pártolt a Habsburg-uralkodóhoz. Több kisebb megbízatás mellett utolsó jelentős küldetése során 1539-ben beárulta a váradi békét a szultánnak. PALLAS, 1895, 266–267; BARTA, 1996.

⁷² Gönc, Abauj megyei mezőváros (H).

⁷³ Áthúzza: „sit”.

intellego. Videtur mihi alia agere.⁷⁴ Ex Germanis militibus, qui eum secuti sunt, unus huc fuga peruenit. Is sibi socios esse pauciores 40 indicavit, Polonos 300 videri. Venit deinde alter quoque, sed Polonus, qui se ob homicidium fugisse narrat. Adservantur ambo in civitate. Waywodicz Polonus praeterita heptomada Budam profectus est cum equitibus 50 aut 60. Secuti sunt eum Poloni pedites 200. Atque haec qui vidit, nunciavit.

Allatum est hiis diebus exercitum regium Thurcis magnam cladem intulisse. Atque hoc idem aliis quoque literis hodie confirmatum est. Nominantur Thurcarum duces, qui profligati sint Imbram⁷⁵ et Mehemethbegh.⁷⁶ Annotatur dies feria sexta et sabatho ante Francisci. Longe quidem supra Viennam excursions factas, sed nunc omnes cepisse regredi.⁷⁷ Praecipuos socios et adiutores Jani Buda domum abiisse, quod metuerint, ne Thurcis male acceptis et iratis praedae fiant.

Actum videri potest de civitatum vineis. Nam eas nunc, qui non severunt, metunt. Servet nos et alia nostra dominus deus in quo Magnificentiam Vestram quam optimo valere exopto. Datum Cassoviae XII. Octobris. Anno salutis 1529.

Eisdem Vestrae Magnificae Dominationi
deditissimus
Georgius
Vuernerus

Ianus Budam nobiles vocavit per literas ad festum Lucae.⁷⁸

Utque farinam et avenam afferant, imperavit. Quid sint facturi videbimus etc.

/Címzés:/ Magnifico domino Sigismundo ab Herbersteyn. Serenissimi Hungarie et Bohemie Regis etc. apud Polonos oratori, domino meo gratioso.

⁷⁴ Valószínűleg a Verancsics által említett, a két király közti tárgyalásra ment. SZALAY, 1857, 33.

⁷⁵ Itt minden bizonnyal Pargali Ibrahimról, a nagyvezírről van szó. Apja matróz vagy halász volt. 1495 körül született Pargában (Görögország). Gyermekként kalózok fogságába esett, akik eladták Manilában egy özvegynek, aki taníttatta, többek között egy zongoraszerű hangszeren játszani is. Két verzió is ismert arra vonatkozóan, hogyan ismerkedett meg Szülejmánnal. több verzió is ismert. 1. Amikor Szülejmán Manila kormányzója lett, találkoztak, és a herceget elbűvölte Ibrahim, ezért saját háztartásába vitte. 2. Iszkender pasa fogta el egy rajtaütés során, és később Szülejmánnak ajándékozta (utóbbi a valószínűbb). Paolo Giovio történetíró szerint kalózok rabolták el és adták el Iszkender pasa lányának, Mihrisahnak, aki Szülejmánnak ajándékozta (Edirne mellett találkoztak; a herceg a városban élt). Valószínűleg 1499–1502 között rabolták el. Feltehetőleg 1514-ben találkozott először Szülejmánnal. A hagyomány szerint feleségül vette Szülejmán egyik testvérét, de ezt semmi sem támasztja alá; valójában 1524-ben vette feleségül Muhsine Hatunt, aki Iszkender pasa lánya, vagy inkább unokája volt. Fiuk, Mehmedsah 1539-ben meghalt. Amint Szülejmán 1520-ban trónra került, megosztotta vele hatalmát, és jelentős adományokkal halmozta el. 1523-ban, Piri pasa letétele után nagyvezír lett. 1536-ban kivégezték. TURAN, 2009, 3–36.

⁷⁶ Werner talán arra gondolt, hogy az utolsó török roham előtt a Habsburg-pártiak kirohantak a várból, és Ibrahim táborát pusztították. Elképzelhető, hogy az elvonuló török sereget üldöző, sok katonájukat megölő királyi csapatok sikereire célzott a levélíró. ISTVÁNFY, 1867–1871, 192–195; THÚRY, 1893, 338; URSINUS VELIUS, 2013, 101–102.

⁷⁷ Október elsejéről lévén szó, Werner valószínűleg arra célzott, hogy a szultán portyázó csapatokat küldött Ausztriába és Stájerországba. BÁNLAKY, 1940, 66; OSZKK Fol. Lat. 3108, 246.

⁷⁸ János király országgyűlést hívott össze 1529. december 18-ra, amelyet végül 1530 februárjának közepére halasztottak. PACH, 1987, 193; FRAKNÓI, 1874, 249.

5.

Georg Werner levele Sigismund von Herbersteinhez

Kassa, 1529. október 19.

ÖNB SHaD Cod. 13597. fol. 121r–121v.

A János-pártiak nagy hírveréssel emlegetik török társaik sikereit, így azt, hogy Ausztriában már befejezték a háborút, és hogy annyi foglyot hajtottak Buda felé, hogy két oszponáért már rabszolgát lehetett venni. Azt is terjesztik, hogy Ferdinánd király a tengeren át Hispániába menekült, és hogy a csehek és a morvák gazdag ajándékkal követeket küldtek Jánoshoz, és meghódoltak neki. És más ehhez hasonló híreket hintenek el a városok megrettentésére, de sikertelenül. Azok a katonák, akik korábban Hieronymus Laski német és lengyel csapataival együtt Sátoraljaiújhelyt ostromolták, a minap súlyos vereséget szenvedtek a király kapitányaitól, ágyúikat is hátrahagyva menekültek. Az ágyúkat nemrég vontatták be Kassára. Erdélyből érkezett szavahihető hírvivők szerint a szeptember 29-én lejáró fegyverszünet után a Ferdinánd-pártiak két összecsapásban is legyőzték a János-pártiakat. Az erdélyi Habsburg-párt tovább fog erősödni, miután hazaérkeznek az erdélyi urak követei, akik I. Ferdinándtól hazatérőben nyolc nappal ezelőtt a Kassától 10 mérföldnyire található Dédes várában voltak, és igen jó hírekkel szolgáltak a királyi hadjáratról.

Magnifice et mihi gratiose domine. Post servitiorum meorum commendationem. Etsi scio meas literas nihil novi allaturas, tamen ad Magnificentiam Vestram scribendum putavi de rebus communibus.

Hostes nostri magnis rumoribus iactitant sociorum suorum Thurcarum successus, iamque debellatum in Austria esse, captivorum tantam multitudinem Budam esse advertam, ut hominem unum sive virum sive mulierem duobus asperis⁷⁹ emere liceat, Ferdinandum regem per mare in Hispaniam fugisse.⁸⁰

Bohemos et Moravos missis legatis cum amplissimis muneribus Jano sese dedidisse. Atque alia hoc genus multa, quae quamvis ad terrorem harum civitatum excogitata sint. Tamen usque adeo eas non commovent, ut illos⁸¹ [!] maiore studio oppugnare et persequi laborent. Atque eos quidem, qui in obsidione fuerunt arcis Wyhel⁸² cum Germanis et Polonis Laskonis militibus, ductu regionum capitaneorum hiis diebus

⁷⁹ A hódoltság korában az oszpora volt a legkisebb értékű török ezüstpénz.

⁸⁰ Valójában nemigen volt szó török sikerekről, hiszen nem tudták bevenni Bécset, az viszont tény, hogy véget ért a háború, mert a török csapatok ekkor már hazafelé tartottak. Elképzelhető, hogy az Alsó-Ausztriában és Stájerországban portyázó török csapatok fosztogatását értékelték sikerként a Szapolyai-pártiak.

⁸¹ Helyesebben „illás”, mivel a „civitates” szóval kell egyeztetni.

⁸² Valószínűleg az 1528. szeptemberi ostromról van szó, amikor Athinai Simon visszafoglalta a várat I. Ferdinándtól. TRINGLI, 2011, 16; WAGNER, 1774, 154.

turpissimam fugam facere coegerunt, relictis etiam bombardis, quae huc nudius tertius perductae sunt etc.⁸³

Ex Transsylvania certis, ut creditur, nuntiis allatum est nostros finitis indutiis, quae factae erant usque ad festum Michaelis, cum hostibus bis congressos feliciter vicisse.⁸⁴ Confirmabuntur autem illic plurimum partes nostrae, postquam domum pervenerint dominorum Transsylvanorum nuntii, qui a Regia Maiestate redeuntes ante octiduum fuerunt in arce Dedes,⁸⁵ quae hinc X miliaribus distat, ibique laeta omnia et bene ominata de regia expeditione annunciaverunt, quae mox etiam huc sunt perscripta. Magnificentia Vestra ista sua scribendi sedulitate valde recreat istas civitates. Dignabitur itaque in ea perseverare, meque sibi habere commendatum. Cassoviae, XIX. Octobris, Anno MDXXIX.

Eidem Vestrae Magnificae Dominationi
deditissimus
Georgius Vuernerus

/Címzés:/ Magnifico domino Sigismundo ab Herbersteyn, serenissimi Hungariae et Bohemiae etc. Regis Divi Ferdinandi etc. consiliario et apud Polonos oratori etc. domino meo gratioso

6.

Georg Werner Sigismund von Herbersteinhez

Krakkó, 1531. február 6.

ÖNB SHaD Cod. 13597. fol. 169r–170v.

Néhány napja elég hosszú levelet küldött Herbersteinhez a magyarországi eseményekről, aztán megértette Herberstein Johann Bayerhez küldött leveléből, hogy barátja most nincs Krakkóban, ahol ő, Werner most a /felső-magyarországi/ városok követeként tartózkodik. Mindenki nagy reményeket fűzött Buda ostromához, és nagy volt a kétségbeesés, amikor meghiúsult. Az ostromlott János-pártiak, köztük a törökök közül sokan egészen Szepességig, Késmárk mezővárosáig eljutottak. Nickel von Minckwitz a vezérük, és az ő kezén van most maga Késmárk is. Nem sokkal azelőtt, hogy Werner otthonról elindult volna, Minckwitz éjjel csapataival Lócse városához jött, és három tüzes golyót lőtt be, amelyek közül egy

⁸³ Miután a török sereg elvonult Bécs alól, október folyamán I. Ferdinánd csapatai visszafoglalták az ostrom előtt feladott nyugat-magyarországi és felső-magyarországi területeket. Serédy Gáspár Egert, Bebek Ferenc és Herberstein Ruprecht Kassát vette be. BĀNLAKY, 1940, 74–75; PACH, 1987, 193; SZALAY, 1857, 33.

⁸⁴ A szakirodalomban és a kortárs történetírók műveiben nem található utalás a fenti csatákra és fegyverszünetre.

⁸⁵ Vár Borsod megyében, a mai Dédestapolcsány területén.

akkora tüzet okozott, hogy három vagy négy ház porig égett miatta. Az ellenség rohamot indított a sötétben, de ágyúkkal visszaverték őket, puskaporukat és ostromlétráikat hátrahagyva elmenekültek. Útközben pedig arról értesült, Minckwitz levelet küldött a lőcsei polgároknak, amelyben felszólította őket, hogy küldjenek hozzá követeket tárgyalni, de a lőcseiek nem küldtek senkit. Krakkóban tudta meg, hogy a Ferdinánd-pártiak Lőcséről Serédy Gáspár vezetésével visszamentek Késmárk falaihoz, és sikertelenül próbálták meg a várost felgyújtani, viszont több, a városfalak mögül kitörő polgárt és katonát megöltek. A fentiekkel egy időben Minckwitz Krakkóban járt, és 1531. február 2-án kihallgatáson volt I. Zsigmond lengyel királynál, majd rögtön elbocsátást nyert. Az a hír járja, hogy viszszaért Késmárkra. Ugyanazokban a napokban fordult meg Krakkóban a bajor hercegek titkára és követe, Martin Kresdorfer, aki titokban beszélgetett néhányszor Minckwitzcal. Bizonytalan, hogy a követ miről tárgyalt a királynál. Egy forrása szerint a hercegek nevében kérte a lengyel királyt, hogy működjön közre a szultánnal való béke megkötésében. Werner úgy hallotta, hogy egy bizonyos Krupsky, más néven Otzesky néhány napon belül követségbe indul a lengyel királytól a szultánhoz. Úgy vette észre, hogy a Habsburg-ellenesek igen számosan vannak az udvarban. Kresdorfer állítólag azt mondta, fél, hogy a hercegek gyanússá váltak az általa Minkwitzcal folytatott titkos tanácskozások miatt. Ugyanő [ti. Kresdorfer] I. János mellett volt a szinai csata idején. Wernert azzal bízták meg a városok, hogy kérje meg a lengyel királyt, ne engedje I. Jánosnak, hogy katonákat toborozzon I. Ferdinánd ellen, vagy ha már összegyűltek, legalább Magyarországra jövetelüket akadályozza meg. I. Zsigmond azt felelte, hogy ő semleges, nem tud arról, hogy toboroznának országában, és nem tudja megakadályozni, hogy egyesek Magyarországra utazzanak. A hírek szerint a minap is Lengyelországból érkeztek német csapatok Késmárkra csaknem 60 lovassal és 300 gyalogossal. Werner még a levél írásának napján útra kel, hogy segítséget kérjen I. Ferdinándtól, és Herbersteint is kéri, hogy ha írna az uralkodónak, említse meg ügyét. Kéri továbbá, hogy emlékezzen meg krakkói szállásadója, a Magyarországgal kereskedő Johann Beyer szolgálatairól, és szerezzen neki néhány évre szóló harmincad- és vámmentességet. /Utóirat/] Valaki eskü alatt elárulta Wernernek, hogy Minckwitz Krakkóban felfogadott egy Johannes nevű ágyúöntőt, hogy az 6000 forint értékben gondoskodjon számára ágyúkról, amelyekkel a /felső-magyarországi/ városokat készül megostromolni. Úgy hallja, hogy a Fuggerek is adnak majd pénzt ehhez az ügylethez.

Magnifice domine mihi semper gratiose. Servitorum meorum commendatione praemissa. Misi ante dies non multos ad Magnificam Vestram Dominationem epistolam satis longam, in qua quae tum apud nos gesta erant, exposui. Nunc, quia intellexi ex literis ad Bavarum nostrum datis Magnificam Vestram Dominationem ab aula, in quam omnium civitatum nomine missus sum, abesse, quae proxime contigerunt, explicabo.⁸⁶

⁸⁶ Herberstein nem sokkal korábban, január 21-én még Krakkóban tartózkodott. GÓRSKI, 1915, 35–36.

De oppugnatione Budae c/o/epta quemadmodum bona omnibus spes fuit, ita de ea intermissa magna consternatio exorta est,⁸⁷ plurimi hostium, qui obsessi fuere, et in hiis Thurcae permulti, in Scopusium ad oppidum Kesmargk⁸⁸ pervenerunt. Nicolaus Minkowicz⁸⁹ omnium dux est, et is idem oppidum hodie tenet.⁹⁰ Paulo ante quam domo abii, accessit noctu cum copiis suis ad civitatem Leutscham, et globos ignitos tres iniecit, ex quibus unus tantum incendium excitavit, quo tres aut quattuor domos conflagrarunt.⁹¹ Et cum per eam occasionem in muros incursionem facere hostes vellent per tenebras, nostrorum virtute et bombardis repulsi sunt, ac veriti, ne nostri eruptionem facerent, relictis ibi scalis et pulveribus dispersis per vias statim fugierunt. Misit deinde literas Minkowicz ipse ad cives Leutschovienses, quibus postulavit, ut ad se fide data quidam mitterentur de rei summa tractaturi. Sed nihil responsum, neque quenquam missum audio, hoc in itinere, et hic cognovi nostros ex Leutscha rursum duce Caspate Seredy⁹² ad muros Kesmargk venisse et ignem immisisse, sed nihil

⁸⁷ Ferdinánd Wilhelm von Roggendorf vezette serege 1530. október 31-től december 21-ig sikertelenül ostromolta Budát. BAGI, 2020, 17–18; BÁNLAKY, 1940, 78–79; KUBINYI, 2000, 66; SZERÉMI, 1979, 252–263.

⁸⁸ Késmárk, Szepes megyei mezőváros (ma: Kežmarok, SK).

⁸⁹ Nikolaus/Nickel von Minckwitz előkelő szász családban született Hans von Minckwitz fiaként. 1503-ban beiratkozott a wittenbergi egyetemre. 1520-ban és 1521-ben ő közvetítette I. Ferenc francia király szerződési ajánlatát György szász hercegnek, és hasonló ügyben tárgyalt III. Frigyes szász választófejedelemmel is. 1522 nyarán mintegy 1500 katonát toborzott Franz von Sickingen lovag támogatására, azonban a sereget I. Fülöp hesseni tartománygróf szétverte, Minckwitz pedig fogságba esett, ahonnan csak 1523-ban szabadult. 1524-ben testvéreivel együtt Luther tanait követő lelkészt alkalmaztak a sonnewaldei uradalomban, azonban a szász herceg követelésére lecserélték. Mivel az új pap is hasonló szellemű volt, a herceg követelte kiadatását, amelyet Minckwitz elutasított. 1526 után támogatta a cseh trónra igényt bejelentő I. Jánost, de a cseh országgyűlés I. Ferdinándot választotta királlyá. 1527-ben feleségül vette Kunigunde Schlick grófnőt. 1528 tavaszán konfliktusba keveredett a Fürstenwaldében lakó lebusi és ratzeburgi püspökkel és György szász herceggel, amely évekig elhúzódott, és Minckwitz-viszály néven vált ismertté. Minckwitzet 1529-ben Lipcseben letartóztatták, végül felmentették. Ígéretét megszegve Lengyelországba menekült, majd ismét János király szolgálatába állt. A következő években számos diplomáciai küldetés során képviselte az uralkodót, bejárva egész Európát. János halála jeléül magyarországi birtokokat adományozott neki. 1534-ben Minckwitz átállt I. Ferdinándhoz, és kibékült a Minckwitz-viszály során szerzett ellenségeivel. 1535-ben engedélyt kapott, hogy csapatokat toborozzon János király által elkobzott magyarországi birtokainak visszafoglalására. A vállalkozás kudarcba fulladt, ő maga pedig fogságba esett. Végül Albrecht porosz herceg közvetítésével szabadult ki. 1535 végén Minckwitz János Frigyes szász választófejedelem szolgálatába lépett mint weydai tisztartó (Amtmann). 1539-ben rez-bányát nyitott. 1541-ben elfoglalta az Alsó-Lausitzhoz tartozó Dobrilugk kolostort. 1543-ban több száz lovas küldött a cseh királyhoz a törökök ellen. Az 1546–1547-es schmalkaldeni háború idején tárgyalt a cseh birtokosokkal. Valószínűleg 1549 augusztusában halt meg. https://de.wikipedia.org/wiki/Nicolaus_von_Minckwitz (utolsó letöltés: 2022. október 3.).

⁹⁰ 1531. január 10-én Hieronymus Łaski 6000 forintért zálogba adta Késmárk városát Minckwitznek. WAGNER, 1774, 110. Feltehetőleg ugyanerre céloz Dienes, amikor megemlíti, hogy a késmárkiak hűségget esküdtek Minckwitznek. DIENES, 1935, 223; VÁLYI, 1796, 583.

⁹¹ Lőcse és Késmárk háborúskodására: OSZKK Fol. Lat. 3108., 251–252; GENERSIICH, 1804, 208–210; BARÁTHOVÁ, 2012, 94, 109–110; KATONA, 1794, 671–672; utal rá: H. NÉMETH, 2004, 94.

⁹² Seredy Gáspár Fejér vármegyei birtokos nemesi családból származik. Apja Seredy Miklós, anyja nevét nem ismerjük. Alap- és középfokú tanulmányait Székesfehérváron, Veszprémben és Budán végezte, majd Rómában, Bolognában és Ferrarában járt egyetemre. 1525 körül váci őrkanonok. 1525-ben vagy 1526-

inflammasse.⁹³ Ex civibus nonnullos aliisque militibus, qui eruperant, per nostros esse interfectos.

Dum haec gesta sunt, Minkowicz hic Cracoviae fuit, egoque eum hic inveni. Auditus est a Rege⁹⁴ in secreto consilio in festo purificationis, statimque absolutus, diciturque in Kesmargk rediisse. Fuit et hic iisdem diebus ducum Bavariae secretarius et nuntius quidam Martinus Kresdorffer qui occulte aliquoties cum Minkowicz colloctus est.⁹⁵ Quid is nuntius egerit, incertum est, nisi quod mihi nunc quidam dixit eum nomine ducum⁹⁶ suorum orasse regem, ut apud Thurcarum imperatorem pro pace illis danda partes suas interponat. An verum sit, nescio, sed hoc tamen certum esse audio quod, hiis diebus in legatione ad Thurcas quidam Krupsky,⁹⁷ aut ut alii dicunt

ban királynéi, majd királyi titkár. 1526-ban II. Lajos utasítására másodmagával a váci egyházmegyébe utazott, hogy az egyházi kincseket összegyűjtse a török elleni háború céljaira. A mohácsi csata után rögtön I. Ferdinánd oldalára állt. Ő vezette a király felső-magyarországi hadjáratát (valószínűleg 1528-tól főkapitányként), melynek során 1528-ban elfoglalta Likavát és Trencsént, 1530-ban pedig Egert és Tokajt. Főkapitányi tisztségét többször is viselte legalább 1541-ig (kisebb megszakításokkal). 1528 körül a felső-magyarországi jövedelmek adminisztrátora. Ugyanebben az évben sárospataki plébános. Fontos diplomáciai megbízásokat is kapott: 1538-ban I. Ferdinánd megbízottja a váradi béke megkötésekor, és az 1541-es gyalui egyezményt is ő írta alá királya nevében. 1542-ben 4 évre megkapta zálogként a gyulafehérvári püspökség jövedelmeit. Felesége Mérey Anna, akitől két leánya született: Borbála és Zsuzsanna. Tömérdek birtokot szerzett Pozsony, Sáros, Szabolcs és Zemplén megyében, amelyek közül legjelentősebbek Beszterce, Makovica, Tállya, a szepesi prépostság javadalmi, Tokaj, Budamér, Regéc, Hangács és Szerednye uradalmi, Borostyánkő, valamint a szentgyörgyi és bazini grófok uradalmi zálogbirtokként. Támogatta a reformáció terjedését. 1550. március 1-jén hunyt el. BOTTA, 1979, 72–75; BUDAI, 1866, 141; CSÉPÁNFALVY, 2015, 389–390; CSIFFÁRY, 2004, 202, 204–206, 208; ESZTERHÁZY, 1880, 224; H. NÉMETH, 2004, 206, 211, 228; ILLÉSY, 1902, 41–44; KARÁCSONYI–KOLLÁNYI, 1909, 43, 81, 104–106, 125, 153; KENYERES, 2002, 31–33, 701; MAKSAY, 1990, 12–13, 15, 24, 26, 33–34, 40, 71, 73, 82, 255, 258–259, 262, 267, 274, 577, 581–594, 600–601, 605, 608, 683–684, 689, 691, 694–696, 698, 700–702, 712, 1033, 1035–1037, 1039–1042, 1044, 1046–1047, 1049–1052, 1054–1059, 1067, 1081; NAGY, 1857–1868, X, 3, 151–152.; RITOÓKNÉ SZALAY, 1984; SZABÓ, 1984, 210.

⁹³ Wágner feljegyzi, hogy 1531. február 9-én, tehát néhány nappal a levélben ismertetett események után a löcseiek megtámadták Késmárkot, és tüzes golyókat hajítottak be a városba, de semmi sem szenvedett kárt. Ezután nem sokkal néhány polgár életét veszítette a városok közti harcokban. GENERSICH, 1804, 208–209; WAGNER, 1774, 110.

⁹⁴ Jagelló I. (Öreg) Zsigmond lengyel király (1467. január 1. – 1548. április 1.) lengyel király (1506–1548).

⁹⁵ Muffat kiadta Kresdorfer instrukcióját, amely szerint elsődleges feladata az volt, hogy pontosan tájékozódjon a török szándékairól a királynál; ha a király nem rendelkezik elegendő ismerettel, a herceg költségen küldjenek ki felderítőket Törökországba. Emellett gyűjtsenek tapasztalatokat János királyról, és keresse fel Łaskyt is, és adja tudtára, hogy a török bevonásával gyűlöltté tette magát Németországban, hiszen a török nélkül is fenn tudta volna tartani magát Magyarországon, ha a német nemzet nem nyújt újra segítséget Ferdinánd királynak. MUFFAT, 1969, 84–88.

⁹⁶ Utána három-négy karakterből álló kikapart szó.

⁹⁷ Valószínűleg Jerzy Krupsky lengyel diplomatáról (1472–1534) van szó. Vörösrutániában volt birtokos, valamint Orchovka és Krupogo örököse. Krupsky 1502-ben chelmi sztarosza, 1502–1506 között hrubieszóvi sztarosza, 1502–1534 között horodlói sztarosza, 1503–1519 között skalski és ratnenski sztarosza, 1503–1519 között belzi sztarosza, 1508-ban Belz várnagya, 1515-ben Lwów várnagya, 1533-ban Belz kormányzója. I. (Öreg) Zsigmond lengyel király diplomatája, Moldvában (1509), Pomerániában (1525) és az Oszmán Birodalomban (1514) is képviselte hazája érdekeit (1514). https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Krupski (utolsó letöltés: 2022. július 27.); KATKÓ, 2021, 65; FODOR–DÁVID, 1994, 312–315.

Otczesky, expeditur. Et sunt profecto suspiciones magnae et vehementes, quibus commoveor, ut credam plures, quam quisquam putet, a nostris partibus esse alienos, ne dicam inimicos. Audio dixisse illum nuntium se vereri, ne propter illos cum Minkowicz congressus et colloctiones duces sui cuiquam suspecti redderentur. Et idem nuntius cum wayda fuit, cum apud Syna per dominum Kaczianer est profligatus.⁹⁸ Ex quibus nescio, quid praesumi possit. Sed haec Magnificae Vestrae Dominationi dicta sint et valeant. etc.

Ego commissionem habui a civitatibus, ut supplicarem Regiae Maiestati Poloniae, ne pateretur in suo regno milites adversus fideles serenissimi et clementissimi domini nostri regis Ferdinandi conduci et conscribi, aut si qui iam conducti essent sive externi sive extranei, ut eis aditum in Hungariam intercluderet.⁹⁹ Id quod ego feci, et datum est responsum de neutralitate, quam Maiestas Sua observaret, et quod nesciret ullos in suo regno delectus haberi. Si qui autem furtim ingrederentur, eos non posse prohiberi in regno aperto et omnibus patente, cum praesertim iidem non solum ad hostes, sed plerique etiam ad civitates militatum transeant etc.

Nolunt scire, quod pene omnes sciunt, et furtim aiunt ingredi, cum non ita pridem sexaginta equites Germani cum peditibus¹⁰⁰ pene trecentis in Kesmargk ex hoc regno ivisse vulgo clamitetur etc.

Hodie favente Deo coeptum iter prosequare, quesiturus Regiam Maiestatem ubicunque terrarum sit, eique statum fidelium suorum plane periculosum et miserabilem expositurus, ut quamprimum gratiose subveniat.¹⁰¹ Quod, si Magnifica Vestra Dominatio in aulam per hoc tempus scriptura est, vehementer oro, ut me causamque ipsam fidelium Regiae Maiestatis, amicis suis velit commendare etc.

Dignetur etiam Magnifica Vestra Dominatio meminisse servitiorum hospitis hic mei Johannis Bavari, bene meriti et de Regia Maiestate et de eius fidelibus, praecipueque ipsis civitatibus, ut aliquam libertatem et gratiam in tricesimis et vectigalibus Maiestati suae debitis possit obtinere in certos annos, de rebus ac mercibus suis, quas solet in Hungariam importare et exportare etc. Cum hiis me commendo ac dedo Magnificae Dominationi Vestrae quam perpetuo bene valere exopto. Datum raptim Cracoviae sexta Februarii, anno /15/31.

Eidem Vestrae Magnificae Dominationi
deditissimus servitor
Georgius Vernerus

⁹⁸ Szapolyai Kassa ellen tervezett támadását I. Ferdinánd csapatai Hans Katzianer vezetésével meghiúsították, és túlerőben lévő seregét 1528. március 8-án a Szina mellett újabb vereség érte, így kénytelen volt a lengyelországi Tarnów várába menekülni. BÁNLAKY, 1940, 33–34; PACH, 1987, 185, 1683; SZALAY, 1857, 29.

⁹⁹ E követséget említi a Wernerről szóló szakirodalom is. RENSING, 1933, 37–38. A jelentésükről készült rövid regeszta megjelent itt: MEIER–PIIRAINEN–WEGERA 2009, 658.

¹⁰⁰ Eredetileg „equitibus”-t írt, majd áthúzta.

¹⁰¹ A Wernerről szóló szakirodalomban ez a követsége ismeretlen.

/Utóirat:/ Hoc mihi iam digressuro quidam sub fide dixit, quod Minkowicz hic convenit magistrum Johannem bombardarum, qui ei curet tormenta et bombardas pro florenis 6000, quibus utatur ad civitates oppugnandas.¹⁰² Et quantum audio, Fuccheri¹⁰³ in hoc pecuniam suppeditabunt.

/Címzés:/ Magnifico domino Sigismundo ab Herbersteyn Regiae Maiestatis Hungariae ac Bohemiae etc. consiliario, Domino mihi gratioso

7.

Valentin Eck Georg Wernerhez

Bártfa, 1536. november 6.

ÖNB SHaD Cod. 13597. fol. 256r–257v.

Régi félelmük vált valóra azzal, hogy a szomszédos Makovica várát megszállva tartják a „legjavíthatatlanabb latrok”, úgyhogy már életét kockáztatja, aki kiteszi a lábát Bártfáról. Állandó készenlétben kell lenniük, és fél, hogy egy nagy napon az ellenség észrevétlenül erősítést szerez Lengyelországból vagy máshonnan, és rajtuk üt. Kéri Wernert, hogy járjon közben az érdekükben I. Ferdinándnál. Már nem bírják sokáig tartani Bártfát. Ha a város feladására kényszerülnének, az beláthatatlan következményekkel járna. Az ellenség és a Bártfára őrségnek küldött királyi lovasok mindenütt rabolnak és fosztogatnak. Attól kezdve, hogy október 24-én Makovica várába bebocsátották Kállay Jánost, nincs nyugalomuk. Ami a városon kívül esik, azt az ellenség pusztítja el, ami belül, azt Ferdinándnak a városban lévő lovasai. A bártfaiak néhányszor figyelmeztették Kállayt az újonnan meghosszabbított fegyverszünetre, de ő azt felelte, hogy Szapolyai semmit nem mondott neki

¹⁰² A szakirodalom és a kortárs történetírók nem tudnak erről.

¹⁰³ A Fugger céget ekkor Anton Fugger (1493–1560) vezette, de mindenben ki kellett kérnie két unokaöccse, Raymundus és Hieronymus tanácsát. Anton közönséges alkalmazottként szolgált a nürnbergi, boroszlói, krakkói, bécsi, budai és római faktóriákban. 1526-ban vette át a Fugger cég vezetését. II. Lajosnak 50 000 guldenes hitelt nyújtott, cserébe ismét bérelhette a besztercebányai rézbányákat. A mohácsi csata után a Habsburgokat támogatta, több kölcsönt is nyújtott I. Ferdinándnak. A Habsburg-uralkodó 1530-ban elismerte, hogy 200 000 gulddal tartozik a Fuggereknek, és mivel nem tudott fizetni, az erdélyi sóbányák jövedelmeivel kártalanította őket. Bécs sikertelen ostroma után Anton Fugger kapcsolatot alakított ki János királlyal, hogy a töröktől megvédje magyarországi érdekeltségeit. Ennek következtében 1529. november 1-jén I. János meghosszabbította a Fuggerek bérleti szerződését a rézbányákra (Hieronymus Łaski tárgyalta Anton megbízottaival). 1530-ban 365 000 guldenes kölcsönt adott I. Ferdinánd római királlyá választására. Az 1540-es években egyre nehezebbé vált az óriási cég irányítása, ezért Anton birtokokba mentette vagyonát. 1541-ben Anton idegösszeomlást kapott Wiener Neustadtban a magyarországi bányabérletek meghosszabbításáról folytatott tárgyalások során. 1546. június 19-én, a háború közeledtének hírére átadta a cég vezetését Saurzapf faktornak, és elutazott Augsburgból. Tárgyalta a schmalkaldeni szövetséggel. 1552-ben a császárnak nyújtott kölcsönével megmentette a birodalmat. 1560-ban Anton végül a cég vezetését unokaöccsére, Hans Jakobra és annak fiára, Markusra bízta. Ugyanebben az évben halt meg. Feleségétől, Annától négy fia és öt leánya született. IZSÓ, 2020, 97–105; OGGER, 1999, 281, 287, 291–292, 329–334, 358–367, 382, 402; TÓZSA-RIGÓ, 2019, 169–178.

erről, hanem arra utasította őt, hogy addig üldözze őket, amíg az ő büségére nem térnek. Ezt Werner részletesebben is megértheti majd e levél vivőjétől, Georg Bindertől, aki azt is el fogja neki mondani, hogy az elmúlt pénteken a bártfaiak, miközben a palocsai uradalomból jószágokat elhajtó makovicaiakat üldözték, a várostól másfél mérföldnyire súlyos vereséget szenvedtek. Ismét kéri, hogy buzdítsa I. Ferdinándot megsegítésükre, különben elvesznek. A bártfaiak már a máshonnan behozott gabonát élik föl, azt a keveset, amit maguk arattak, már felélték a huszárok, ezért is kérik a király segítségét. Figyelmezteti Wernert arra, hogy ha Bártfa elesik, Eperjes sem tarthatja magát sokáig.

S. Quae iam dudum praediximus, et vehementer timuimus, mala et pericula ea denso ac longo iam se nobis agmine obvertunt, cum aliunde etiam, tum praecipue ex nimium heu nobis vicina arce Makowycza, insessa hodie a desperatissimis latronibus,¹⁰⁴ qui indesinenter tempus et occasionem quaerunt fraudis et doli, quibus hic nos in maximum provolvant discrimen, intra paucos enim dies, illi in eas nos compulerunt angustias, ut nemo, citra ingens vitae suae periculum extra civitatem audeat efferre pedem, cogimurque incessanter, hac inclusi cavea, esse in armis, ne oscitantes, quod prohibeat deus, vi aut dolo hostium obruamur, quae res majorem in modum nos exagitat, et totos exhaurit. Timeo autem maximopere ne forte ex quotidiana inquietudine fessi, languentes ac remissiores facti, subito malo una dierum adficiamur, facile enim fieri potest, ut illinc, ut e loco propinquo, maximum hic nobis damnum inferatur, propterea quod adversarii eo loco sunt constituti, quo facile, cum ex Polonia, tum aliunde, nobis neque sentientibus, neque impedire valentibus ingentes subito contrahere possunt, quin iam pridem contraxerunt, vires, quibus nos vel aperta vi, vel fraude, quando volent, circumveniant, Quid multis? ea incolumi atque ab hostibus stante arce, nihil hic nobis incolume, nihil integrum, nihil tutum esse potest.

Et his itaque angustiis impeditis nobis, dignaberis, charissime mi Vuernere, studio et opera tua apud principem diligentissime patrocinari, ut tandem cogitare ille dignetur, quo hiis nos expediat malis, et in quietem ac pacem reducat, quod nisi quamprimum per expeditionem iustam fecerit, actum est de nobis planissime, diutius enim haec sustinere mala, ad extremam prolapsi inopiam, minime possumus, sed cogemur fessi tot calamitatibus adversario victas porrigere manus. Ex quo quantum nobis periculi accedet, quicumque ex adverso ditioni Regiae Maiestatis decedet, facile quisque aestimare poterit, nos perierimus, et multi nobiscum, proinde si quid praeter omnium opinionem ac nostram voluntatem accidet indignum, coram Deo et hominibus protestatum volumus, nos in culpa non esse, ut qui fidem constanter coluerimus, illi viderint, qui fidem¹⁰⁵ erga nos fefellerunt, qui toties periclitantes, et auxilium implorantes turpiter deseruerunt.

¹⁰⁴ A makovicai vár a Sáros megyei Zboró (ma: Zborov, SK) mezőváros mellett, Bártfától mintegy 9 km-re északkeletre található. János hadvezérei, Ödönffy László, Kállay János és Horváth Ferenc regéci várnagy 1536. október 4-én elfoglalták Tállyát és Makovicát a Ferdinándhoz hűtlenné vált Nagy Lászlótól. BÁN-LAKY, 1940, 121; H. NÉMETH, 2004, 95–97; KATONA, 1794, 996.

¹⁰⁵ Utána kihúzza: „in nobis”.

Non credis, mi charissime Vuernere, quantum nobis faciant negotii, cum hostes, tum huc admissi praesidio equites Regii rapiuntur ac diripiuntur, et per hos et per illos, domi, foris, passim, omnia,

A die vicesimo quarto Octobris, quo Ioannes Kalay in arcem Makowycza admissus est, usque in hunc diem, nullam sensimus quietem, Ille enim hic circum circa, vi ac ferro deformavit omnia, quae foris sunt per hostes, quae domi per nostros diripiuntur equites. Ipse Kalay admonitus per nos aliquoties de noviter prorogatis indutiis, ait sibi nihil per Regem suum ea in parte indicatum,¹⁰⁶ sed commissum, ne prius armis persequi nos cesset, quam ad fidelitatem Joannis convertamur. De qua re plura ex hoc domino Georgio Pinder¹⁰⁷ audies, quem cupio tibi fore commendatum. Is narrabit tibi, quam infeliciter nostri pugnaverint proxime praeterita sexta feria, cum insequuti Makovicenses latrones, abigentes pecora ex pertinentiis Castri Palocha,¹⁰⁸ eos dimidio altero miliario ab hinc assecuti et in locum iniquum, adversus praealtum montem, pertracti, magnam cladem acceperunt etc.] sed omnia, ut dixi, ex domino Georgio clarius intelliges, et plura alia, quae scribere non vacat, et citra lachrymas commemorare vix possum, hoc unum, quod adhuc possum, quamdiu Deus volet, te maximopere rogo, author esse velis principi ut primo quoque tempore succurrat, quod nisi fecerit, non videbis nos amplius, certo certo perierimus hic omnes, Deus te perpetuo salvum et incolumem conservare dignetur. Raptim ex Bartpha feria 2ª proxima post festum omnium sanctorum anno domini 1536.

tuus Valentinus Ecchius

/Utóirat:/ Compertum habes hic nos annona solum importata vivere, eius usus iam nobis adeptus est omnis, quam ex tenui messe in nostra congesseramus horrea, eam huzzarones absumunt totam, proinde etiam si nullus urgeat vehementer hostis, fames tamen ad deditonem nos compellet. Te itaque iterum atque iterum per immortalem Deum rogo, adde calcar principi, insta opportune, impportune, ne deserat, ardet proximus Ucalegon,¹⁰⁹ nobis cadentibus, tui in Epperis stare non possunt.

/Címzés:/ Magnifico domino Sigismundo ab Herbersteyn Regiae Maiestatis Hungariae ac Bohemiae etc. Consiliario. Domino mihi gracioso

¹⁰⁶ A két király 1536 márciusában meghosszabbította a fegyverszünetet. BENDA, 1982, 369; PACH, 1987, 208.

¹⁰⁷ Georg Binder egy ideig Bártfán élt, ugyanis az itteni iskolában bemutatták egy iskoladrámáját. 1555-ben a bártfai városi tanács tagja. Elképzelhető, hogy azonos azzal a hasonló nevű férfiúval, aki 1557–1558-ban, 1568-ban és 1570-ben a választott község tagja volt Kassán. GUITMAN, 2017b, 124; H. NÉMETH, 2004, 88–90, 101, 104; SZILASI, 1918, 49.

¹⁰⁸ Palocsa, vár és mezőváros Sáros megyében (ma: Plaveč, SK).

¹⁰⁹ „Iam proximus ardet Ucalegon.” Vergilius, Aeneis II. 311. Köszönöm Glück Lászlónak, hogy felhívta a figyelmemet erre a szövegpárhuzamra.

8.

Georg Werner levele Sigismund von Herbersteinhez

Esztergom, 1539. június 15.

ÖNB SHaD Cod. 13597. fol. 314r–315v.

Sajnálja, hogy első tisztelgő látogatása után nem tudott vele újra találkozni /Bécsben/: hirtelen távozása a magyarázat. Elutazása napján is kereste, de Herberstein szokása szerint bevette magát az udvarba. Beszámol arról a súlyos méltánytalanságról, amely odaúton Krakkóban érte. Itt igyekezett Herberstein lekötöztetett ismerőseitől lengyel híreket szerezni, hogy azokat megküldhesse neki. Amikor távozni készült szállásáról, a krakkói városi közszolgák /Piotr Kmita/ koronamarsall nevében megtiltották neki, hogy bárhová is elmenjen, hiába ígérte meg, hogy addig nem távozik, amíg nem beszél a marsallal, ráadásul elkérték a háziaktól a reteszeket, hogy bezárhassák Wernert, mint egy titkon szökni készülő gonosztevőt, sőt, némelyek még a házba is behatoltak. Végül később találkozott a marsallal, és elpanaszolta neki az őt ért jogtalanságot, aki azzal mentegette magát, hogy egy krakkói polgár szolgáját Eperjesen lefogták, mire Werner azt felelte, hogy neki ehhez semmi köze, majd az eperjesi polgárok megmagyarázzák tettüket. A marsall azt is mondta, hogy ő csak arra adott utasítást, hogy vigyék hozzá királya véleményének meghallgatására a fent említett szolga feltartóztatása ügyében. Werner szerint azonban a marsallnak, ha hívatni akarta őt, semmi oka nem volt a városi hivatalnokok közreműködésének igénybevételére, mivel igen nagy familiával rendelkezik. Akik hallottak a történetéről, igyekeztek meggyőzni őt, hogy forduljon a fejedelembhez, de nem akarta ezzel terhelni a királyt. Azon a napon, amikor a fenti eset megtörtént Wernerrel, hallani lehetett, hogy megérkezett valamilyen tatár követség, amelyről azt mondták, hogy békét és barátságot hozott a lengyeleknek. Severinus Bonert már jó ideje súlyos betegség kínozza, de orvosainak tájékoztatása szerint már jobban van. Hogyha a szolgák elintézik, ami miatt Esztergomba kellett jönnie, reméli, hogy hazatérhet majd.

Magnifice domine, domine mihi observandissime. Servitii mei commendationem. Quod post primam et obiter factam in aula salutationem ad Magnificentiam Vestram non redii, quemadmodum me recepi facturum, id subita et improvisa mea abitione evenit.

Quaesivi quidem Magnificentiam Vestram domi suae in ipso profectionis meae articulo, sed ea tum de more suo se in aulam receperat.¹¹⁰ Quod itaque coram dicere non potui, id quin Magnificentiae Vestrae absens significem, facere non possum. Imprimus vero mihi magnae curae fuisse, ut ad Magnificentiam Vestram aliquid rerum Polonicarum, quarum eadem studiosissima est, afferrem. Sed dum Cracoviae (illac enim mihi iter fuit) eos, quos Magnificentiae Vestrae observantissimos esse novi, saluto

¹¹⁰ Werner ezen krakkói követsége ismeretlen volt eddigi életrajzírói előtt.

et convenio, et num quid Magnificentiae Vestrae nunciatum vellent, inquiero, tanta mihi inopinato molestia atque indignitas obiecta est, quanta nusquam antea sum affectus. Nam, quo die illinc abire parabam, irruerunt in hospitium meum ministri publici civitatis Cracoviensis, qui mihi domini Marscalci¹¹¹ nomine denunciaverunt, ne quo discederem. Neque contenti eo, quod me non esse quoque, nisi viso et audito domino Marscalco, abiturum esse [!] dixi et recepi, mox numero et audacia maiore recurrentes postulaverunt a domesticis sibi seras dari, quibus portas domus clauderent et obserarent, quasi vero ego admissio maleficio me subito illinc essem subducturus. Quin quidam de horum lictorum numero in ipsa habitationis, in qua tum versabar, penetralia fastuose et mirabunde irrupere non erubuerunt, fuerunt tum mecum aliquot regii servitores itineris mei comites, qui huius indignitatis impatientes in istos erant facturi impetum, ni vetuissem. Hunc ego in modum Cracoviae exceptus et ornatus sum nullo meo merito. Nam quod dominus Marscalcus, quem deinde conveni, mihi de hac iniuria conquerenti opposuit, civis cuiusdam Cracoviensis famulum in Eperies esse detentum, id ad me nihil attinere respondi. Cives ipsos Eperienses facti sui causas, si opus sit, esse dicturos. Et quanquam idem dominus Marscalcus lenivit oratione sua factum, asserens se mandasse tantum, ut ad se vocarer ad audiendam principis sui super illius, quem dixi, famuli detentione¹¹² sententiam, tamen quantum mihi ea interpretatione satisfecerit, Magnificentiae Vestrae iudicio relinquo. Si vocandus fui, non erat cur dominus Marscalcus lictorum civitatis opera uteretur, quum familiam frequentissimam habeat, et ego vel a minimo servitorum suorum vocatus ad eum minime gravate accurrissem etc. Qui haec de me, dum istic essem, audierunt, persuadere mihi conati sunt, ut haec Maiestati principis nostri exponerem. Neque enim tam ad me, quam ad eius Maiestatem hanc indignitatem pertinere, quum me eadem Maiestas consiliarii sui nomine et honore dignetur, et ea tota profectio mea in eiusdem Maiestatis negotiis minime contemnendis suscepta fuerit. Sed ego hoc premendum esse putavi potius, quam ut narratione rei minimae grates aures regias alioqui occupatissimas occuparem. Optabam super eo et Magnificentiae Vestrae audire sententiam. Verum eius rei occasionem praepropera, ut dixi, abitio mea mihi ademit.

¹¹¹ Piotr Kmita (1477–1553) koronamarsallról van szó. Jómódú lengyel nemes családban született 1477-ben Stanisław Kmita és Katarzyna Tarnowska kisebbik fiaként. Ifjúkorát I. Miksa császár udvarában töltötte. 1503-ban a petrográdi szejm tagja. Harcolt a tatárok ellen a wisniowieci csatában és az oroszok ellen az orszáji csatában. 1518-ban udvari marsall lett, 1522-ben pedig a nürnbergi birodalmi gyűlésen képviselte uralkodóját. 1523-ban V. Károly császártól megkapta a Wisnicz grófia címet. 1524-ben Trembowlanál legyőzte a török sereget. Az 1525-ös krakkói békeszerződés egyik aláírója. Bona Sforza lengyel királyné egyik legmegbízhatóbb híve volt, aki támogatta a magyarországi Szapolyai-pártot. János magyar király támogatására Magyarországra utazott. 1532-ben Sandomierz várnagya, 1533-ban pedig Krakkó sztarosztája lett. 1535-ben megszerezte a sandomierzi vajdaságot, amely 1536-ban a krakkói vajdaság része lett. Művelt ember volt, aki pártfogolta a kultúrát, Erasmus is neki ajánlotta némelyik művét. Feleségétől, Barbara Herburttól nem született gyermeke. 1553. október 31-én halt meg. https://pl.wikipedia.org/wiki/Piotr_Kmita_Sobieński (utolsó letöltés: 2022. október 2.).

¹¹² A szerző utólag szúrta be ezt a szót, de feltehetőleg a levél keletkezésével egy időben.

Quo die haec mihi Cracoviae acciderunt, audita est Tatarorum nescio quorum legatio, qui Polonis pacem et amititiam ferebantur detulisse. Dominus Severinus Boner¹¹³ aliquandiu gravissime aegrotarat. Sed tum quod ex eius medicis cognovi, erat in convalescentia. Hic nihil est rerum scriptu dignarum. Si quae, hic geruntur, et propter quae mihi huc veniendum fuit, servis conficiuntur, spero mihi liberum fore, ut me domum recipiam, eoque Magnificentiam Vestram cum qua coram, quantum optavi, loqui non licuit, pro mea erga eandem observantia per epistolam conveniendam esse putavi, quae me dignetur habere commendatum. Dominus Deus eandem perpetuo servet et sospitet. Datum ex arce Strigoniensi 15 die Junii. Anno domini 1539.

Eiusdem Magnificentiae Vestrae
servitor
Georgius Vernerus

/Címzés:/ Magnifico domino domino Sigismundo ab Herberstain Sacratissimae Regiae Maiestatis Consiliario etc. domino mihi observandissimo

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
A 57	Libri regii
E 21	Benignae resolutiones
E 41	Litterae ad Cameram exaratae
OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Budapest
Fol. Lat. 3108.	<i>Conradi Sperfogeli de Constantia ad lacum Bodanicum nati, civitatis Leutschovienses concivis, ab anno 1516 usque ad annum 1538. conscriptum fide dig-num diarium.</i>
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek
SHaD	Sammlung von Handschriften und alte Drucke

¹¹³ Severinus Boner nagybátyja Hans Boner, a híres üzletember volt, aki Krakkóban megalapította a Betmann und Genossen kereskedőcéget, ennek révén jelentős vagyonra tett szert. Később I. Zsigmond király pénzügyi tanácsadója, majd pénzügyminisztere. Severinus királyi bankár lett. 1549-ben halt meg. Felesége Sophie (?–1553), Severin Betmann lánya. Fiai Johann és Stanislaus. Reneszánsz stílusban átépítette krakkói házáat. GLOMSKI, 2007, 16; PILZ, 1955, 442–443.

- ÖStA
HHStA
UA AA
FHKA
HU
Rrb
- Österreichische Staatsarchiv, Bécs
Haus-, Hof- und Staatsarchiv
Ungarische Akten, Allgemeine Akten
Finanz- und Hofkammerarchiv
Hoffinanz Ungarn
Reichsregisterbücher
- *
- BAGI
2020
- BAGI Zoltán: *Moháctól Zsitvatorokig (1526–1606)*, In: *Magyarország hadtörténete II, Az oszmán hódítás kora, 1541–1718*, szerk. MÉSZÁROS Kálmán, Budapest, HM Zrínyi Nonprofit Kft – Zrínyi Kiadó, 2020.
- BALLÓ
1899
- BALLÓ István: *Báthory Endre bíbornok és erdélyi fejedelem halála*, In: *A csíksomlyói római katolikus főgymnasium értesítője az 1898–1899-es tanévről*, [30.] (1899) 3–47.
- BALOGH
1942
- BALOGH István: *Szalkay László esztergomi érsek †1526*, Kassa, Szent Erzsébet Nyomda, 1942.
- BÁNLAKY
1940
- BÁNLAKY József: *A magyar nemzet hadtörténelme*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1940.
- BARÁTHOVÁ
2012
- Nóra BARÁTHOVÁ: *Politický vývoj mesta Kežmarok od polovice 15. storočia do polovice 18. Storočia*, In: UŐ – Karin FÁBROVÁ – Marta KUČEROVÁ – Vladimír VRÁBLIK: *Historia Kežmarku do polovice 18. storočia*, Kežmarok, Jadro, 2012, 98–157.
- BARTA
1984
- BARTA Gábor: *Az erdélyi fejedelemség születése*, Budapest, Gondolat, 1984.
- BARTA
1996
- BARTA Gábor: Bevezetés. *Két tárgyalás Sztambulban. Hieronymus Łaski tárgyalása a töröknél János király nevében. Habardanecz János jelentése 1528. nyári sztambuli tárgyalásairól*, szerk. BARTA Gábor – FODOR Pál. Régi Magyar Könyvtár. Források. Budapest, 1996, 41–45.

- BELITZKY
1972
BELITZKY János: *Nógrád megye története, I, 896–1849*, Salgótarján, Nógrád Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, 1972.
- BENDA
1982
BENDA Kálmán: *Magyarország történeti kronológiája, II, 1526–1848*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.
- BENDA
kézirat
BENDA Kálmán: *Kronológia* [kézirat].
- BERGSTRAESSER
1969
Dorothea BERGSTRAESSER: *Herberstein, Sigmund Freiherr von*, In: *Neue Deutsche Biographie*, VIII, Berlin, Dunckner & Humblot, 1969, 579–580.
- BESSENYEI
1986
BESSENYEI József: *A héttorony foglya. Török Bálint*, Budapest, Helikon Kiadó, 1986.
- BESSENYEI
1994
Enyingi Török Bálint okmánytára, kiad. BESSENYEI József, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1994.
- BESSENYEI
2007
BESSENYEI József: *Menekültek... A kereskedelem helyzete Magyarországon 1526 után, Bormemisza Tamás és más budai menekültek működésének tükrében*, Miskolc–Budapest, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2007.
- BÓNIS
1971
BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971.
- BORBÉLY
2015
BORBÉLY Zoltán: *A Homonnai Drugethek Felső-Magyarországon a 17. század első évtizedeiben*, Eger, 2015. (PhD-értekezés.)
- BOROVSZKY
1905
BOROVSZKY EDE: *Magyarország vármegyéi és városai. Zemplén vármegye*, Budapest, Országos Monographia Társaság, 1905.
- BOTTA
1979
BOTTA István: *Dévai Mátyás és Serédy Gáspár. További szempontok a Dévai-kutatáshoz*, II. közlemény, In: *Diakónia – Evangélikus Szemle*, 1. (1979) 2. sz. 72–79.

- BREMM
2021
Klaus-Jürgen BREMM: *Die Türken vor Wien. Zwei Weltmächte im Ringen um Europa*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Theiss, 2021.
- BUDAI
1866
BUDAI Ferenc: *Polgári Lexicon*, III, Pest, Khór és Wein, 1866.
- CSÉPÁNFALVY
2015
CSÉPÁNFALVY Zsolt: *A lőcsei Serédy-ház családtörténeti háttere*, In: *Széphalom*, 25. (2015) 387–397.
- CSEPREGI
2013
CSEPREGI Zoltán: *A reformáció nyelve. Tanulmányok a magyarországi reformáció első negyedszázadának vizsgálata alapján*, Budapest, Balassi Kiadó, 2013. (Humanizmus és reformáció, 34.)
- CSIFFÁRY
2004
CSIFFÁRY Gergely: *Varkocs Tamás egri várkapitány emlékezete*, In: *Agria*, 40. (2004) 189–258.
- DIENES
1935
DIENES Adorján: *Regelő romok*, Rozsnyó, Sajó-Vidék Könyvkiadó Vállalat, 1935.
- ESZTERHÁZY
1880
ESZTERHÁZY János: *Adalék a Serédy-család történetéhez*, In: *Századok*, 14. (1880) 1. sz. 223–231.
- FAZEKAS
2007
FAZEKAS István: *Szalaházy Tamás, egy Habsburg-hű főpap portréja*, In: *Történelmi Szemle*, 49. (2007) 1. sz. 19–34.
- FAZEKAS
2021
FAZEKAS István: *A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021.
- FENYVESI
1993
FENYVESI László: *A temesközi-szörénységi végvárvidék funkcióváltozásai (1365–1718)*, In: *Végvárak és régiók a XVI–XVII. században*, szerk. PETERCSÁK Tivadar – SZABÓ Jolán, Eger, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, 1993. (Studia Agriensia, 14.)
- FODOR–DÁVID
1994
FODOR Pál – DÁVID Géza: *Magyar–török béketárgyalások 1512–1514-ben*, In: *Történelmi Szemle*, 36. (1994) 3–4. sz. 193–225.

- FRAKNÓI
1874 *Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae, 1, 1526–1536, szerk. FRAKNÓI Vilmos, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1874.*
- FRAKNÓI
1875 FRAKNÓI Vilmos: *Pemfflinger Márk szász gróf élete, különös tekintettel a reformatió elterjedésére az erdélyi szászok között, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1875.*
- GECSÉNYI
2010 GECSÉNYI Lajos: *A rejtélyes Thurzó. Thurzó Ferenc, a Magyar és az Udvari Kamara elnöke (1549–1563), In: Levéltári Közlemények, 81. (2010) 3–31.*
- GENERSICH
1804 Christian GENERSICH: *Merkwürdigkeiten der Freystadt Késmárk, Kaschau–Leutschau, Joseph Karl Maner, 1804.*
- GLOMSKI
2006 Jacqueline GLOMSKI: *Valentin Eck, In: Deutsche Literatur des Mittelalters, Deutscher Humanismus 1480–1520, I, ed. Franz Josef WORSTBROCK, Berlin, Walter de Gruyter, 2006, 589–600.*
- GLOMSKI
2007 Jacqueline GLOMSKI: *Patronage and Humanist Literature in the Age of the Jagiellons: Court and Career in the Writings of Rudolf Agricola Junior, Valentin Eck, and Leonard Cox, Toronto, University of Toronto Press, 2007.*
- GÓRSKI
1915 Stanisław GÓRSKI: *Acta Tomiciana; Tomus Tertius Decimus Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae, Poznań, Bibliotheca Corniciensis, 1915.*
- GUITMAN
2011 GUITMAN Barnabás: *Adalékok Eck Bálint életéhez, In: Századok, 145. (2011) 5. sz. 1245–1252.*
- GUITMAN
2017a GUITMAN Barnabás: *Hit, hatalom, humanizmus. Bártfa reformációja és művelődése Leonhard Stöckl korában, Budapest, Szent István Társulat, 2017.*
- GUITMAN
2017b GUITMAN Barnabás: *Wittenbergi peregrinuslevelek a bártfai városi levéltárból, In: Lymbus, 15. (2017) 117–150.*

- GYULAI
1906
GYULAI Rikárd: *Adatok a Gerendi család történetéhez*, I. közl., In: *Genealogiai Füzetek*, 4. (1906) 49–56.
- HANUY
1906
HANUY Ferenc: *A lutheránizmus Magyarországon a mohácsi vész előtt*, III. közl., In: *Katolikus Szemle*, 20. (1906) 5. sz. 477–502.
- HÁZI
1929
HÁZI Jenő: *Sopron szabad királyi város története*, I/7. *Oklevelek, levelek és iratok 1521-től 1531-ig*, Sopron, Székely Nyomda, 1929.
- HORN
2002
HORN Ildikó: *Gerendiek a kora újkorban*, In: *Tanulmányok Erdély újkori történelméről. Magyar András Emlékkönyv*, szerk. PÁL Judit – RÜSZ FOGARASI Enikő, Cluj-Napoca/Kolozsvár, Presa Universitară Clujeană, 2002, 118–130.
- HUMMELBERGER
1976
Walter HUMMELBERGER: *Wiens erste Belagerung durch die Türken 1529*, Wien, Österreichischer Bundesverlag, 1976. (Militärhistorische Schriftenreihe, 33.)
- ILLÉSSY
1902
ILLÉSSY János: *A Mikófalvi Bekény család leszármazása és története*, Budapest, Hunnia Könyvnyomda, 1902.
- ISTVÁNFFY
2001
ISTVÁNFFY Miklós: *Magyarország története 1490–1606*, I–III, ford. TÁLLYAI Pál, sajtó alá rendezte: BENITS Péter, Budapest, Balassi, 2001.
- IVÁN
2004
IVÁN László: *A visegrádi vár története a kezdetektől 1685-ig*, Visegrád, Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma, Visegrád, 2004.
- Izsó
2020
IZSÓ István: *Thurzó–Fugger krónika. A „besztercebányai rézvállalat” története*, Rudabánya, Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, 2020.
- KARÁCSONYI–KOLLÁNYI
1909
Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából, IV, 1542–1547, szerk. KARÁCSONYI János – KOLLÁNYI Ferenc, Budapest, Szent István Társulat, 1909.
- KASZA
2012
Stephanus Brodericus: Epistulae, kiad. KASZA Péter, Budapest, Argumentum Kiadó – Magyar Országos Levéltár,

2012. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series Nova, 14.)

KASZA
2015

KASZA Péter: *Egy korszakváltás szemtanúja. Brodarics István pályaképe*, Pécs–Budapest, Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, 2015.

KASZA–PÁLFFY
2011

KASZA Péter – PÁLFFY Géza: *Brodarics- emlékkönyv. Egy különleges pártváltás a mohácsi csata után. Brodarics István szerémi püspök búcsúlevele I. Ferdinánd királyhoz, Dévény, 1527. május 18.*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2011.

KATKÓ
2021

KATKÓ Gáspár: *Tatárok a lengyel–oszmán határvidéken*, Budapest, Magyarságkutató Intézet, 2021.

KATONA
1794

KATONA István: *Historia regum stirpis austriacae*, Tom. I., Ord. XX. 1526–1540, Kolozsvár, Püspöki Nyomda, 1794.

KELÉNYI B.
1943

KELÉNYI B. Ottó: *Buda 1530. évi ostromához*, In: *Budapest Régiségei*, 13. (1943) 479–481.

KENYERES
1969

Magyar Életrajzi Lexikon, II, szerk. KENYERES Ágnes, Budapest, 1969.

KENYERES
2002

XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére, II, kiad. KENYERES István, Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2002. (Fons könyvek, 2/2.)

KISS
1993

KISS Vendel: *Végvári élet Tatán. Kuny Domokos Megyei Múzeum, Tata. Kiállítás a tatai várban. 1992. október – 1993. április*, kiállításvezető, [Tata,] Komáromi Nyomda és Kiadó, [1993].

KLENNER
1939

KLENNER Aladár: *Eck Bálint, Thurzó Elek humanista pártfogoltja*, Pestszenterzsébet, Rajkai Lajos Könyvnyomdája, 1939.

KÖBLÖS
1988

KÖBLÖS József: *A Jagelló-kori egyházi közélet egyetemjárása*, In: *Az értelmiség Magyarországon a 16–17. században*, szerk. ZOMBORI István, Szeged, 1988, 23–49.

- KUBINYI
2000
KUBINYI András: *Buda, Pest és Óbuda története a kezdetektől 1686-ig*, In: BÁCSKAI Vera – GYÁNI Gábor – KUBINYI András: *Budapest története a kezdetektől 1945-ig*, Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2000. (Vároštörténeti tanulmányok, 6.)
- LASZOWSKI
1914
Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Sclavoniae, I, ed. Emilij LASZOWSKI, Zágráb, Dionička tiskara, 1914.
- LUKINICH
1939
LUKINICH Imre: *A podmanini Podmaniczky család oklevéltára*, II, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1939.
- MAGYARY
1883
MAGYARY Szulpicz: *Adatok a komáromi Szent-Andrástemplom történetéhez*, In: *Értesítő a pannonhalmi Sz. Benedekrend révkomáromi kath. kis-gymnasiumáról*, 52. (1883) 3–44.
- MEIER–PIIRAINEN–
WEGERA
2009
Deutschsprachige Handschriften in slowakischen Archiven vom Mittelalter bis zur Frühe Neuzeit, III, ed. Jörg MEIER – Ilpo Tapani PIIRAINEN – Klaus-Peter WEGERA, Berlin–New York, Walter de Gruyter, 2009.
- MUFFAT
1969
Karl August MUFFAT: *Korrespondenzen und Aktenstücke zur Geschichte der politischen Verhältnisse der Herzoge Wilhelm und Ludwig von Bayern zu König Johann von Ungarn*, München, Scientia Verlag Aalen, 1969.
- NAGY
1857–1868
NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, I–XIV, Pest, Beimel J. és Kozma Vazul – Ráth Mór, 1857–1868.
- H. NÉMETH
2000
H. NÉMETH István: *Végvárak, városok, hadseregszállítók. A felső-magyarországi városszövetség és a védelmi rendszer 1526–1593*, In: *Történelmi Szemle*, 42. (2000) 3–4. sz. 203–243.
- H. NÉMETH
2004
H. NÉMETH István: *Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon (A felső-magyarországi városszövetség)*, I, Budapest, Gondolat – Magyar Országos Levéltár, 2004.

- H. NÉMETH
2021
H. NÉMETH István: *Szapolyai János várospolitikája*, In: *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: A Szapolyaiak*, szerk. FODOR Pál – VARGA Szabolcs, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021, 183–199.
- NEUMANN–PÁLFFY
2009
NEUMANN Tibor – PÁLFFY Géza: *Főkapitányi és főhadparancsnoki adományok a 15–16. századi Magyarországon*, In: *Levéltári Közlemények*, 80. (2009) 209–254.
- OGGER
1999
OGGER, Günter: *A Fuggerek. Császári és királyi bankárok*, Európa Könyvkiadó, 1999.
- PACH
1987
Magyarország története tíz kötetben, III, 1526–1686, szerk. PACH Zsigmond Pál – R. VÁRKONYI Ágnes, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987.
- Pallas
1895
A Pallas Nagy Lexikona, XI, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1895.
- PAPP
2021
PAPP Júlia: *Siegmund von Herberstein kiadványainak magyar vonatkozású illusztrációi = Les illustrations en rapport avec la Hongrie dans les publications de Siegmund von Herberstein*, In: *Magyar Könyvszemle*, 137. (2021) 1–38.
- PAYR
1924
PAYR Sándor: *A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története*, I, Sopron, Székely és Társa Könyvnyomdája, 1924.
- PÓKA
2018
PÓKA Ágnes: *Ein Humanist in der Finanzverwaltung: Die Beamtenlaufbahn Georg Werners (1497?–1556)*, In: *Ungarn-Jahrbuch*, 33. (2018) 7–24.
- PÓKA
2021a
Gyalui Thorda Zsigmond naplója (1558–1568), kiad. PÓKA Ágnes, Budapest, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021.
- PÓKA
2021b
PÓKA Ágnes: *A Magyar Kamara tisztviselőinek hivatali mobilitása 1527–1567 között (adattár)*, In: *Történelmi Szemle*, 63. (2021) 259–287.

- PUSKÁR
2003
PUSKÁR Anett: *Perényi Péter politikai pályafutása*, In: *Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara Tudományos Diákköri Közleményei*, 2. (2001–2002) 237–253.
- RENSING
1933
Elfriede RENSING: *Georg Wernher, (1490?–1556), Präsesident der Zipser Kammer*, In: *Klebensberg Kuno Történetkutató Intézet Évkönyve*, 1. (1933) 31–58.
- RITOÓKNÉ SZALAY
1984
RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes: *Dévai Mátyás egy ismeretlen levele?*, In: *Diakonia*, 6. (1984) 1. sz. 296–304.
- RÓNAI HORVÁTH
1896
RÓNAI HORVÁTH Jenő: *Magyar hadi krónika, II, A mohácsi vésztől a legújabb korig, a Hadtörténelmi Közlemények 1896. évi melléklete*, Budapest, 1896.
- ŠIŠIĆ
1912
Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium, volumen XXXIII. Acta comitialia regni Croatiae et Slavoniae, I, ed. Ferdo ŠIŠIĆ, Zágráb, Dionička tiskara, 1912.
- SZABÓ
1909
SZABÓ Dezső: *A magyar országgyűlések története II. Lajos korában*, Budapest, 1909.
- SZABÓ
1984
SZABÓ András: *Egy elfelejtett Luther-követő főúr a 16. századból: Alaghy János*, In: *Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből*, szerk. FABINY Tibor, Budapest, Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 1984, 209–221.
- SZALAI
2004
SZALAI Béla: *Tökaj vár metszetes könyve*, Pere, Árvay és Társa Pincészet, 2004.
- SZALAY
1857
Monumenta Hungariae Historica 2. Scriptores 3.: Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái 2. Történelmi dolgozatok magyar nyelven 1504–1566, kiad. SZALAY László, Pest, Magyar Tudományos Akadémia, 1857.
- SZALAY
1858
SZALAY László: *János király és a diplomácia. Hatodik közlemény*, In: *Budapesti Szemle*, 4. (1858) 11–14. sz. 287–303.
- SZERÉMI
1979
SZERÉMI György: *Magyarország romlásáról*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979.

- SZILASI
1918
SZILASI Klára: *Stöckel Lénárd Zsuzsanna-drámája és a bártfai mémet iskolai színjáték a XVI. században*, Budapest, Pfeifer Ferdinánd-féle Könyvkereskedés, 1918.
- THÚRY
1893
Szulejmán naplói, In: *Török történetírók*, fordította, jegyzetekkel ellátta: THÚRY József, I. köt., Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1893, 282–362.
- TÓTH
1887
A Magyarországi Ev. Ref. Egyház egyetemes névtára az 1886. évre, szerk. TÓTH Sámuel, Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvkiadó Intézete, 1887.
- C. TÓTH
2010
C. TÓTH Norbert: *Politikatörténeti források Bátori István első helytartóságához (1522–1523)*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2010. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok, 50.)
- TÓZSA-RIGÓ
2019
TÓZSA-RIGÓ Attila: *A Fugger–Thurzó együttműködés*, In: *Hunyadi Mátyás és kora*, szerk. BÁRÁNY Attila – KAVECSÁNSZKI Máté – PÓSÁN László – TAKÁCS Levente, Debrecen, 2019, 169–178.
- TRINGLI
2011
TRINGLI István: *Sátoraljajűbely*, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2011. (Magyar Várostörténeti Atlasz, 2.)
- TURAN
2009
Ebru TURAN: *The Marriage of Ibrahim Pasha (ca. 1495–1536): The Rise of Sultan Süleyman’s Favorite to the Grand Vizierate and the Politics of the Elites in the Early Sixteenth-Century Ottoman Empire*, In: *Turcica*, 41. (2009) 3–36.
- URSINUS VELIUS
2013
Caspar URSINUS VELIUS: *Tíz könyv a magyar háborúról*, Máriabesnyő, Attraktor, 2013.
- VÁLYI
1796
VÁLYI András: *Magyar országnak leírása*, I, Buda, Királyi Universitas, 1796.
- VÉGH
2006
VÉGH András: *Buda város középkori helyrajza*, I, Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2006. (Monumenta Historica Budapestinensia, 15.)

WAGNER
1774

Carolus WAGNER: *Analecta Scepussii sacrii et profani*, II,
Viennae, Typis Joannis Thomae de Trattner, 1774.

ZOVÁNYI
1891

ZOVÁNYI Jenő: *A reformáció Magyarországon a mohácsi
vészig*, II, In: *Protestáns Szemle*, 3. (1891) 2. sz. 207–234.

**Libellus paraeneticus:
ismeretlen 16. századi magyar nyelvű politikai traktátus***

A bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv Ungarische Akten gyűjteményében (UA AA Fasc. 113. Konv. B. fol. 75r–78v.) található egy utólagos rendezés során 1580 tájára datált, latin nyelvű irat a következő címmel: *Capita Paraeneticici de Regni Hungariae reliquis conservandis et de his quae sunt perperdita recuperandis* [A Magyar Királyság maradványainak megtartásáról és elveszett részeinek visszaszerzéséről írt Tanácslás/Intés fejezetei]. A cím is elárulja, hogy a hétoldalas kézirat valamiféle reformtervezetnek az igen részletes összefoglalója, az pedig már a tartalomából valószínűsíthető (lásd alább), hogy az eredeti változat, amely alapján az összefoglaló elkészült, nem latinul, hanem magyarul íródott. A szöveg ismeretlen szerzője, netán szerzői (bár a latin szöveg anonim lejegyzője egyes számban *authort* ír), a latin vázlat alapján olyan átfogó politikai, igazságügyi, hadügyi és gazdasági reformokat vázoltak fel eredeti traktátusukban, amelyek révén a török kiűzése, ennek folyamányaként pedig a Magyar Királyság helyreállítása is megvalósulhatott volna. A részletes kivonat azt sejteti tehát, hogy az elveszett vagy lapangó magyar nyelvű eredeti egy a költő Zrínyi Miklós prózai munkáival felérő, netán azoknál még koherensebb és átgondoltabb értekezés lehetett. Vagyis, a kutatás figyelmét mindaddig elkerülő irat egyszerre tanúsítja a 16. századi magyarországi elit útkeresését és jelöli ki a reformgondolat új kezdetét a hazai kora újkori politikai gondolkodás történetében.

„A fejedelemnek egyetlen feladata az kell legyen, hogy országát megőrizze, ami pedig elveszett, azt visszaszerezze” – a *Paraeneticus* kezdőmondata egyetlen erasmista jellegű tételmondatba (vö. *Spartam nactus es: hanc orna*)¹ sűríti politikai tanácsának praktikus célját. E gyakorlatias felütés ugyanakkor nem zárja ki, hogy az első három fejezetben a magyarországi közegben egyébként szokatlan,² elméleti bevezetéssel ágyazzon meg mondanivalójának, s eközben azt is bővebben kifejtse, mit lát az ország legkomolyabb problémáinak. A kivonat készítője több helyen jelzi, hogy véleményének alátámasztására az eredeti dokumentum számos történeti példával élt: e korszakban megszokott érvelési módszer nyilvánvalóan a terjedelemre is kihatott, vagyis e három elméleti jellegű bevezető fejezet hosszúsága akár meg is közelíthette a latin összefoglaló készítője által sokkal részletesebben leírt igazságügyi, hadügyi és gazdasági reformterveket. Amíg tehát az eredeti szöveg elő nem kerül, ezekből az eszmetörténeti szempontból legizgalma-

* Hálásan köszönöm Pálffy Géznak és Szabó András Péternek a kézírathoz fűzött kiegészítéseket, javaslatokat.

¹ ERASMUS, 2019, 117–134.

² BENE, 2007, 60–63.

sabbnak tűnő, rövid összefoglalásokból alkothatunk képet az elveszett/lappangó munka elméleti alapjairól, amelyekben a hagyományos, humanista közösségi erényekre való hivatkozás és a már inkább machiavellista mintájú, erőskezű fejedelem iránti igény egyszerre lehetett jelen. Az alábbiakban részletesen, értelmező fordításban ismertetem a dokumentum tartalmát, majd a teljesség igénye nélkül megpróbálom vázolni a kontextust, amelyben a szöveg értelmezhető és amely a további vizsgálatok lehetséges kiindulópontját adhatja.

1. Az ország megőrzéséről

A témakijelölő kezdőfejezetben a szöveg leszögezi: egy ország megmaradása az uralkodó elfogadásán (vagyis hogy mindenki tisztelje, félje és szeresse is), valamint az ország lakosok és népek (*populi*) kölcsönös egyetértésén, szeretetén és békés egymás mellett élésén áll vagy bukik, a Platón Államában lefektetett négy sarkalatos erény³ (bölcsség, bátorság, mértékletesség és igazságosság) jegyében; továbbá az igazságszolgáltatás folytonosságán; a hadseregről való gondoskodáson; a főbb helyek megerősítésén; végül pedig a *rerum copia*, azaz a gazdaság rendbetételén. Az ország bukása tehát annak következménye, hogy mindezek a dolgok rosszul szervezettek és rosszul működnek (*non sunt eo modo suscepta et executioni demandata quo debuerunt*). Az értekezés célja, hogy ezen pontok szerint előrehaladva mintegy biztos receptet kínáljon arra, hogy: az ország megmaradjon; rendjeinek sérelmei orvoslást nyerjenek; öfelsege megszabaduljon az országgal kapcsolatos nyűgöktől, bajoktól; csökkenjenek a kiadások; az ország lakosok megmaradjanak szabadságukban; a jobbágyok (*coloni*) ne nyomorogjanak; végül pedig megszűnjön az erőszak és hatalmaskodás.

2. A király iránti félelemről és szeretetről

A bajok megszüntetésének legelső feltétele az uralkodó és az ország ideális viszonyának megteremtése. A szerző (Machiavellivel egyezően) arra az álláspontra helyezkedik, hogy Magyarországon az uralkodónak elsősorban arra kell törekednie, hogy féljenek tőle,⁴ és a latin összefoglaló által sajnos nem részletezett példákat sorol fel azokról a királyokról, akik vaskézzel irányították az országot. Ezután további, szintén hazai példákat említ arról, hogy a félelmet és szeretetet Magyarországon milyen eszközökkel lehet kiváltani az alattvalókból, amiből aztán mind a királynak, mind az államnak (*res publica*) java származik, illetve hogyan teszi a félelem engedelmessé a magyarokat.

³ PLATÓN, Állam IV (419a–445e).

⁴ MACHIAVELLI, A fejedelem, XVII.

3. Az alattvalók egymás iránti jóindulatáról és egyetértéséről

Példákat sorol fel, hogy az uralkodó iránti félelemből és szeretetből fakadóan az alattvalók is (vagyis az országlakosok összessége) békében és egyetértésben élnek egymással. Ez utóbbi létrejöttét egyáltalán nem segítik a sűrű országgyűlések, éppen ellenkezőleg. Példákat hoz arról, hogy az országokban a széthúzás és pártoskodás mindig a gyűléseken veszi kezdetét. Azt is leírja, milyen módon kell országgyűlést tartani ahhoz, hogy az ellenségeskedésnek és zavargásoknak elejét vegyék, és a király ellen se szervezkedjenek. Véggökvetkezése: a *concordia* nem azokkal a módszerekkel jöhet létre, ahogyan eddig próbálták. Nem a rokonsági kapcsolatok építésében (*in contrahendis affinitatibus*), egymás lekötésében, kliensi viszonyokban (*in clientelis*), a javak osztogatásában (*in bonorum communicationibus*) vagy a fejedelmi adományokban (*in principis donationibus*) kell keresni, hanem olyan dolgokban, amelyekre mindeddig kevés figyelmet fordítottak, ám amelyek elhanyagolása a közállapotok folyamatos hanyatlásához vezet (*omnia quotidie in deterius cedent*). Az értekezés második felében azt fejti ki, melyek ezek a tényezők, és hogyan lehet rendezni az állapotukat.

4. Az igazságszolgáltatásról

Példákkal bizonyítja, hogy a *iustitiae continuus cultus* (ez alatt átvitt értelemben a jogbiztonságot, illetve a ténylegesen megvalósított, állandó igazságszolgáltatást egyszerre kell érteni) az országokat megtartja, míg elhanyagolásuk ugyanazok pusztulásához, hanyatlásához vezet. Gyakorlati javaslata, hogy a négy, ún. nyolcados törvényszakot (vagyis az ország nagybíráinak ünnepekhez kötődő, ítélkezési időszakait)⁵ teljesen át kell szervezni, mert jelenlegi formájukban többet ártanak, mint használnak. Ennek nyolc okát sorolja fel:

1. mivel időszakosak (ráadásul háború idején el is maradnak), nincs semmi visszatartó erejük a hatalmaskodások letörésében;
2. alig néhány ügy megtárgyalását teszik lehetővé;
3. annyi a felhalmozott kereset, hogy vagy évtizedekbe telik, mire egyáltalán tárgyalásra kerülhetnek, vagy egyszerűen elévülnek;
4. a meglévő ügyeket is elhúzzák a peres felek ügyeskedései, kifogásai, tiltakozásai, ellenindítványai, az ügyvédek visszahívásai, a perújrafelvételek stb.;
5. ha születik is ítélet, azt nem hajtják végre;
6. nyolcados törvényszakra járni a peres feleknek hatalmas költséggel jár, a perköltség sokszor többre rúg, mint a kereset összértéke, így aki szegényebb, sokszor inkább felhagy a perrel, vagy belenyugszik a kárába;
7. a bírák és helyetteseik költségeit fizetni kell;
8. a kincstárt ez nagyon megterheli.

⁵ A két nagy és két rövid *octava*, amelyek országos vagy fellebbviteli bíróságként működtek: negyven, illetve húsz napig tartották őket, többnyire Pozsonyban, valamint a korszakban többnyire Eperjesen (vagy Nagyszombatban). A korszak országgyűlésein rendre határoznak a törvényszakok megtartásának helyéről és idejéről: MHH IV–VI, *passim*.

Mindezt meg kell tehát szüntetni, állandó igazságszolgáltatásra van szükség, így méltányos és hasznos, és rengeteg felesleges kiadástól kíméli meg a bárókat és nemeseket. Kifejti azt is, miképpen lehetne az ítéleteknek gyorsan érvényt szerezni, illetve hogyan lehetne megszüntetni a hatalmaskodásokat.

5. A hadseregről és hadügyről

Alapállása: békeidőben is szükség van hadseregre; a fejezetben azt mutatja be, a török ellenében milyennek kell ennek lennie Magyarországon. Ezt négy alfejezetben tárgyalja, amelyet követően a hazai haderő alkalmazása melletti érveléssel és megvalósításának módozataival zárja a témát.

- a) Toborzás;
 - b) fegyverzet, felszerelés, ruházat;
 - c) a katonák megtartásáról: fizetés, ételmezés, jutalmak;
 - d) mozgósítás, készenlét, hadrend, erődítések stb.
- a) A hadsereget az eddigőtől eltérő módon kell felállítani; az uralkodónak azt kell elérnie, hogy a magyar bárók és nemések állandóan hadra foghatóak legyenek és feltétlenül engedelmeskedjenek neki; a hadba hívó szó utáni késlekedés, egymásra várás ugyanis az ország pusztulását okozza, amit példákkal szemléltet. A nemesi felkelést az ország törvényei szabályozzák, ezekkel összhangban kell elérni, hogy öfelségének engedelmeskedjenek. A királynak azonban saját költségen, béke idején is hadsereget kell tartania, amely a török ellen is bevethető.
- b) Leírja, milyen felszerelésre van szükség, mekkora gyalogságra, mekkora lovasságra, milyen lőfegyverekre és ágyúkra, attól függően, hogy védekezésre vagy támadásra használják, és azt is megadja, honnan kell ezeket beszerezni.
- c) Bemutatja, milyen hátránnyal jár a külföldi katonák alkalmazása. A katonák megtartása a biztos és hiánytalan fizetésen, az ételmezésen, az elhelyezésen és az egészségükről való gondoskodáson múlik. Bemutatja, honnan kell a királynak pénzt előteremtenie egy állandó gyalogos és lovas hadsereg fenntartásához, amelyet nemesekből és nemtelenekből egyaránt verbuválhatnak. Nem szabad, hogy ez bárkit is sértsen, hiszen a császári felség csupán a jogait érvényesíti (*sua tantum maiestas caesarea utatur iure*). Minden a megfelelő végrehajtókon múlik; a katonák fizetése nem maradhat el. Azt is leírja, milyen egészségügyi szabályokat kell a táborban betartani, hogyan kell szabályozni a tábori életet és hogyan kell jutalmazni a katonákat.

Az ételmezést úgy kell megoldani, hogy ne legyen kárára sem a nemeseknek, sem a városoknak, sem a jobbágyoknak. A megboldogult Ferdinánd idején tartott országgyűléseken a nemesek és jobbágyok részéről állandóan panasz volt és van ma is a katonák rablásaira. Úgy kell megoldani tehát, hogy megfelelő ellátás legyen, de ne szenvedjenek kárt sem az urak, sem a parasztok, sőt bevételek is legyen belőle, ami öfelségének is hasznára lesz.

d) A tábortartásról, mozgósításról, hadrendről, felszerelésről stb. A táborhelyet előrelátóan kell kiválasztani, a dezertálás lehetőségét is csökkentve, illetve az ellenség elrettentésére és távortartására alkalmas helyen. A rosszul kiválasztott táborhely miatt elszenvedett vereségre példákat hoz. Hogyan lehet megakadályozni a táboron belüli zendülést, hogyan lehet nyugalmat tartani. A gyakorlatok fontossága: nem újoncokkal, hanem felkészült katonákkal kell háborúzni. Példák a tapasztalatlan katonák miatti vereségre. *Mustra (lustratio)*, készenlét: az ellenség elrettentésére és az elveszett területek visszaszerzésére adódó alkalom kihasználására.

A katonaság hadba hívásáról és a hadjáratokról. Őfelsége jól tudja, milyen nehezen lehet hadba szólítani a nemességet és hogy általános mozgósítás (*generalis expeditio*) esetén mindenki arra vár, hogy az ország törvényei értelmében először a király szálljon táborba; ha pedig csak részleges hadfelkelésről van szó (*particularis expeditio*), a felszólítólevelekre nem mozdulnak, csak egymásra várnak, és végül a sok halogatás és késlekedés miatt bírságot vagy más büntetést kapnak. A késedelem jól látszik a vármegyéknek kiküldött utasításokon, a birtoknagyságot és a jobbágyok számát követő szabályozáson és azon, ahogyan kiképezik a katonákat. Milyen módszerrel lehet elérni, hogy a behívott katonák azonnal táborba gyűljenek.

Kifejti, mennyire fontos, hogy Magyarországon ismerik a török harcmódorát és tudják, hogyan kell ellene háborúzni. Milyen fontos az időjárás, hely és terep ismerete; kihasználni az adódó alkalmat és azonnal reagálni; ismerni a török harci cseleiteit, mozgását olyan kémekkel kell szemmel tartani, akik képesek közérjük is keveredni; leírja, milyen jutalom és fizetés jár nekik. A hadrendről: csatában, portyán és lesen milyen legyen.

A falvak pusztítását és az öldöklést hogyan kell megakadályozni. Az ágyúk biztonságos szállításáról. A várak és palánkok ostromáról; a foglyokról, túsokról és kiváltásokról. A fegyverszünetről és feltételeiről. A párviadalokról. A renegátokról és lázadókról.

Az erődítésekéről: az ország védelme nem a rengeteg vár és palánk megerősítésében és kiépítésében rejlik, hanem egy megfelelő, állandó hadsereg fenntartásában és az országlakosok harci készségében, ahogyan azt fent kifejtette. A sok vár nagyobb veszedelmet jelent az országra, mivel a törököknek jobban fekszik a várak megvétele, mint nekünk a megvédésük. Ezt példákkal bizonyítja.

Mely helyeket kell megerősíteni és hogyan kell a török hadjáratral szembeállni. Erődítési munkák: a szegény jobbágyokat a munkavezetők ne sanyargassák, ahogyan a sok panasz alapján tenni szokták.

Milyen várakat és palánkokat kell megszüntetni, hogy se a lázadók ne vegyék be oda magukat, se a törököknek ne legyenek támaszpontjai. Hogyan kell a munkásokat kifizetni, hogy a munkavezetők ne sikkasszanak belőle.⁶

⁶ A korban az erődítéseket rendszerint a jobbágyok ingyenmunkájának bevonásával oldották meg. Bár a parasztok túlzásba vitt sanyargatása ellen már az 1557. évi országgyűlésen is szót emeltek (mondván, hogy ez Isten haragját vonja az országra), az országgyűléseken megszavazott robot igénybevétele az erődítési munkálatokhoz végig megmaradt a korszakban. MHC IV, 4; 11. Forgách Ferenc *Kortörténeté-*

6. A gazdaságról

Nyilvánvaló és közismert, hogy az országban mennyi minden terem, a városokban sokszor még sincs kenyér, és a falvakban is mindig azt mondják a jobbágyok: nincs mit adniuk. Ennek okai:

1. Mivel az élelmiszer tárolását és elosztását semmi nem szabályozza, hogy mindenhol állandóan legyen belőle elég. Más országokban erre felügyelőket neveznek ki, vagy maga az uralkodó gondoskodik róla.
2. Mivel a katonák elrabolják, vagy félárnál is kevesebért veszik meg.
3. Mivel a polgárok vagy földesurak mindennel üzletelnek, ami megterem, még azaz is, ami a mindennapi kenyeret adja: olcsó pénzen felvásárolják a jobbágyoktól, de inkább erővel elveszik.

Mindezekre kínál megoldást, amely öfenségének is hasznára lesz, és a parasztnak is kedvez majd, és bőséges ellátást biztosít a hazai és idegen katonaságnak egyaránt.

7. Az elveszett területek visszaszerzéséről

Ez tehát az alábbiakból áll össze:

1. Állandó és gyakorlott hadsereg készenlétben tartása.
2. A kedvező alkalom kihasználása, mielőtt még a török szultán megérkezne – kifejti ezeket a lehetőségeket.
3. A stratégiai fontosságú helyeket, amelyek betörésre alkalmasak, fel kell számolni; ha a török területén vannak és logisztikailag fontosak, el kell foglalni.
4. Béke idején is harckészültségben tartani az országlakosokat, hogy háború esetén azonnal hadba vonuljanak.
5. Az ellátás megszervezése.
6. Jutalmakkal vagy ígéretekkel a hódoltság lakóit a saját oldalunkra kell állítani, hogy megkönnyítsük a visszahódítást és biztosabb hátországunk legyen. A pusztítás, felperzselés és öldöklés nem használ, a töröknek alávett keresztény lakosságot elidegeníti. Különösen ártalmas, ha olyan várat kezdünk el vívni, amelyet utána nem tudunk megtartani, ahogyan ezt a jelenben is megtapasztaltuk: példákat hoz.⁷
7. A jobbágyok átállításának mi a biztos és könnyű módja.
8. A szomszéd népek szövetsége és támogatása; hogyan kell e szövetségeket kialakítani és megtartani.
9. A rengeteg felderítő és kém tartása, hogyan kell őket kifizetni.

ben a szegedi vár török építése kapcsán jegyzi meg kissé epésen, hogy a szultán bezzeg fizetett a környékbeli parasztnak az építkezésen végzett munkájukért. FORGÁCH, 1977, 597.

⁷ Itt a szerző feltehetően a Szigetvár 1556. évi sikertelen török ostromához kapcsolódó felmentő hadműveletekre céloz, az ún. babócsai diverzióra és Tiroli Ferdinánd hadjáratára, amely valóban a környező vidék teljes elpusztítását eredményezte.

10. Alkalmas hadsereggel, alkalmas parancsnokok alatt kell időben reagálni. A hadakozásról (*de modo exercitandi*), ahogyan azt András, Lajos, Zsigmond és Mátyás királyok alatt szokás volt.⁸ Melyek a mai idők kívánalmai.

Milyen legyen a hadiadó, amelyet Lajos királytól kezdve egészen máig az országgyűlések szavaznak meg.

Hogyan kell ezt behajtani csalás és késedelem nélkül, és hogyan kell ügyelni arra, hogy a jobbágyoknak az adózás ne büntetés legyen és a kincstárt ne terheljék a sok bírság behajtásával.

Végül az ütközetekről: üdvös-e mindig. Hogyan lehet csata nélkül kitérni az ellenség elől. A várostromokról és még egyszer a hadicselekről és lesvetésről.

*

„Ezeket tartalmazza a Tanácsló könyv, amelyet Ófelsége a tanácsosaival megnyitathat.” – Ebből az utolsó mondatból derül ki, hogy a *Paraeneticus* kivonatának lejegyzője az iratot az uralkodónak, illetve a Magyar Tanácsnak (*Consilium Hungaricum*), vagy (mint látni fogjuk, ez sem elképzelhetetlen, bár kevésbé valószínű) az Udvari Haditanácsnak (*Hofkriegsrat*) szánta.⁹ Önmagában ez a tény (ahogyan az is, hogy fennmaradt egyáltalán) mindenképpen magasabb állású szerzőt valószínűsít. De még mielőtt a szerzőséget tovább boncolgatnánk, érdemes a nyelv kérdését tisztázni. Két érv alapján valószínűsítem, hogy az eredeti munka magyarul íródhatott. Az egyik a rendkívüli részletesség, amire egy eredetileg latin nyelvű munka esetében nem lett volna szükség, itt azonban egy valóban bőséges kivonatot olvashatunk, amiből a gondolatmenet teljességgel rekonstruálható. A másik érv inkább szubjektív és véleményes: elvértve fordul elő magyaros kifejezés (például a katonák fizetése és „élése” – *in stipendiis et vita*), a szöveg egésze azonban inkább egy hevenyészett, de jó minőségű összefoglaló fordításnak tűnik, mintsem egy eredetileg is latinul készült irat kivonatának.

A hátoldalon egy utólagos (feltehetően egy levéltárrendezés során keletkezett) ceruzás megjegyzés olvasható: „um 1580”. Ezt a dátumot tényleg csak nagyon hozzávetőlegesként érdemes kezelni. 1580 tájára a magyarországi rendek és a király viszonya lényegében mélypontra jutott. Az 1580. február–márciusi országgyűlés egyenesen eredménytelen volt, határozathozatal nélkül oszlott fel. Az udvar és a rendek kapcsolatát az 1570-es évek közepétől egyre súlyosbodó kölcsönös bizalmatlanság jellemezte.¹⁰ A Miksa idejében tartott utolsó, 1576. január–februári országgyűlésen már egységes rendi fellépést látunk: első feliratukban a nemzet szabadságát az utóbbi évtizedben ért sérelmek és ezek állandó lesöprése miatt a rendek azzal fenyegetőztek, hogy meg sem

⁸ Utalás a *Corpus Juris* vonatkozó cikkelyeire: *Andreae II. 1222. art. 7*; *Ludovici I. decr. anni 1351. art. 6* (kilenced); *Sigismundi decr. I. anni 1435. (V), Art. 1–4*; *Matthiae I. decr. a. 1471. (III), art. 7*.

⁹ A két intézményhez: FAZEKAS, 2021; PÁLFFY, 2006; PÁLFFY, 2010, 266–288.

¹⁰ MHHCV–VI.

jelennek a további országgyűléseken.¹¹ Ez is közrejátszhatott abban, hogy Miksa halála után (1576. október 12.) Rudolf többszörös halasztások után először csak 1578 februárjában hívta össze az országgyűlést. Közben az ellenállás nem csupán a megyékben szervekedett, de úgy tűnik, hogy az arisztokrata családok többsége is egyre inkább a közben lengyel királynak választott Báthory István felé kezdett orientálódni. Vélt vagy valós titkos szervezkedéseikről Radéczy István egri püspök udvarba írott jelentései tanúskodnak.¹²

A *Paraeneticus* tartalma alapján ugyanakkor ennél korábbi keletkezés is valószínűsíthető. Kronológiai utalást alig találunk a szövegben; ilyen lehet a hadügyi fejezetben az alábbi kitétel:

„Apparet namque in omnibus dietis sub felici recordatione Ferdinando quot et quantae semper fuerint et adhuc sint nobilium et colonorum querimoniae, quod milites semper praedabundi omnia rapiunt aut vilissimum persolvunt pretium.”

A boldog emlékü Ferdinánd király uralkodása (1526–1564) alatti országgyűléseken a katonák rablásai elleni panasz emlegetése két szempontból is fontos. Egyrészt, ha Rudolf uralkodása alatt keletkezik az irat, akkor feltehetően a Miksa regnálása (1564–1576) alatti országgyűléseket is említi a szerző; másrészt ugyanerre utal a szultán vezette hadjárat említése:

„Secundo in occasionibus arripiendis, priusquam Turcarum Imperator adveniat, et exponuntur istae occasiones.”

Ennek az 1568. évi drinápolyi béke (illetve lényegében Szulejmán 1566. szeptemberi halála) után inkább csak elméleti esélye volt. Mindezen túl, ha egészében nézzük a tervezetet, fő mondanivalója és irányultsága azokhoz a témákhoz közelít, amelyek már 1568 előtt is uralták a magyarországi politikai diskurzust. A *Paraeneticus* első konkrét javaslatának, az igazságügyi reform kontextusának felderítése további kutatásokat igényel: az állandó bíróság igénye legalábbis az országgyűlési iratokban nem tűnik fel a tágabb korszakban (bár a királyi országrészben két helyen ítélező nyolcados törvényszakokról rendszeresen határoznak¹³). Ezzel szemben az ország visszafoglalásának kívánalmára, az állandó (sőt, „nemzeti” – értsd: az országlakosokból felálló) hadsereg felállítására és a haderőreformra már az 1560-as évekből találni komoly párhuzamokat.

Az első ilyen Pécsi Kis Péter *Exegeticonja*, amellyel az 1564-ben trónra lépő Miksa törökkel szemben választandó stratégiájának (vagyis lényegében a háború vagy béke)

¹¹ MHHC VI, 190–331.

¹² E kéziratban maradt jelentésekről Fraknói ír: MHHC VI, 197–198; MHHC VII, 4. A Báthoryhoz fűzött reményekről: SZÁDECZKY, 1886; VERESS, 1960; KÖSZEGHY, 2008, 120–124.

¹³ MHHC IV: 16, 181–188, 264; V: 169, 182, 191, 283, 291, 416; VI: 9, 136, 194–198, 203; VII: 14, 27, 182, 399–401.

kérdéséhez kívánt hozzájárulni.¹⁴ A török tábor leírását tartalmazó és a törökkel szemben követendő keresztény haditervet, a hadjárat és a tábori rend gyakorlati kérdéseit vallásos-kozmosz, moralizáló keretbe ágyazó latin nyelvű kézirat részben egyfajta korabeli (és a *Paraeneticus*szal is átfedést mutató) közvélekedést tükröz, részben pedig akár a keletkezésre is konkrét párhuzamot kínálhat (lásd a *Paraeneticus* boldog emlékeztető Ferdinándra vonatkozó megjegyzését).

Egy másik szöveg, amely az állandó, ráadásul általános hadkötelezettség alapján felálló hadsereg igényét igen hatásos módon felveti a korszakban, Augier Ghislain de Busbecq Zrínyi Miklós Áfiuma számára is elsődleges mintát szolgáltató *Exclamatio*ja. Első kiadása csak 1581-ben jelent meg, de a szöveget Busbecq feltehetően még elhíresült törökországi követsége idején (1554–1562), vagy közvetlen azután vetette papírra. Az alcíme szerint *De re militari contra Turcam instituenda consilium*, vagyis *Tanács a török ellen felállítandó haderőről* című beszéd hatásosan érvel részben a keresztény összefogás, részben pedig egy római mintára létrehozott gyakorlott és ütőképes hadsereg törökkel szembeni bevetése mellett.¹⁵ A *consilium* mellett sem érdemes szó nélkül elmennünk: a magyar nyelvű Tanácslás/Intés részben ugyanezt, a korban nem csupán az orvostudományban, hanem a politikai irodalomban is kedvelt műfajt képviselhette, csak az ókori exemplumok helyett (feltehetően) túlnyomóan magyar történelmi példákkal támasztotta alá mondanivalóját.¹⁶

A tanácslás/*consilium*/Bedenken/Rath alapvetően a politikai döntéshozatalt megelőző szakvélemények nem nyilvános műfajaként funkcionált a 16. században: nyomtatásban ezek a szövegek túlnyomórészt nem, vagy legfeljebb évekkel-évtizedekkel a keletkezésük után jelentek meg.¹⁷ Magyarországgal kapcsolatosan a *Paraeneticus*hoz hasonló szövegek az udvari haditanács üléseire és az uralkodói döntéshozatal előmozdítására készültek a korszakban, ma ezt úgy mondanánk, előre felkért politikai-katonai szakértők tollából.¹⁸ A legnevezetesebb ilyen szakértő Lazarus Freiherr von Schwendi volt, akit Miksa 1564 végén nevezett ki felső-magyarországi főkapitánynak, s bár posztjáról már 1568-ban távozott, az általa megkezdett reformok és az általa képviselt stratégia a tizenöt éves háborúig meghatározták a magyarországi hadszerkezetet. Schwendi hadtudós is volt, halála után (1593-ban) megjelent *Kriegsdiskurs*ából Zrínyi Miklós

¹⁴ ZAY–KIS–[BÁNFFY], 1993, 39–109.

¹⁵ BUSBECQ, 1581. Az *Exclamatio* a tizenöt éves háború idején lett különösen népszerű, több gyűjteményes kötetben is megjelent ekkor. Modern kiadása: BUSBECQ, 1994. Vö. DALLE, 2008; ARRIGHI, 2011.

¹⁶ A latin címben használt *Paraeneticus* ugyanakkor az egyszerű *consilium*ot meghaladó igényt is tanúsít, amit a dokumentum tartalma is tükröz.

¹⁷ Politikai témában a 16. században leginkább az egyház helyzete és a törökveszély volt az európai könyvpiacra is megjelent *consilium*ok sorának témája. Busbecq mellett itt csupán két, időben és földrajzilag is közeli személyt és műüket érdemes megemlíteni: Georg Sigismund Seld birodalmi alkancellárt és az itt is tárgyalt Lazarus von Schwendit. A vallásügy kérdésében írtak egy-egy, a korban nem a nyilvánosságának szánt német nyelvű *consilium*ot, előbbit Ferdinándnak 1559-ben, utóbbit Miksának 1574-ben. A két irat közös első kiadása: SELD–SCHWENDI, 1612.

¹⁸ Ilyen például Ecsedi Báthory András 1555-ben Ferdinándnak címzett véleménye Erdélyről: PÁLFFY, 2000.

magyar nyelvű kivonatot is készítettett,¹⁹ ám ennél is fontosabb, hogy több, kéziratban maradt feljegyzést, tervezetet, emlékiratot (*Bedenken*) írt részben a Német-római Birodalomról, részben pedig a magyarországi hadi helyzetről és az itt megoldandó problémákról Miksa császárnak – utóbbiak mentén történt meg azután a hazai végvárrendszer átszervezése.²⁰ Az ezekben az iratokban lefektetett és a gyakorlatba is átültetett elvek és elképzelések részben korrelálnak a *Paraeneticus* pontjaival (így például a haderőreform, az állandó hadsereg Busbecq által is hangoztatott igényében, illetve a hadsereg és erődtések gazdasági alapjának megerteremtésének szándékában, vagy a fegyverzet és felszerelés kérdésében), részben azonban gyökeresen ellentétesek azokkal, így okkal feltehető az is, hogy a magyar nyelvű munka ezen – akár tanácsok, akár intézkedések – ismeretében, illetve azokra válaszul, vagy azokkal egy időben íródott. Ilyen ellentétes pontnak kell tekintenünk a várhelyek megerősítésének kérdését, a magyar katonák, sőt a magyar jobbágyok alkalmazását, illetve általában a törökökkel szemben alkalmazandó fő stratégia meghatározását.²¹

A jelenleg közölt adatok alapján ugyanakkor az is bizonyos, hogy bár a törökkel szembeni stratégia és a végvárrendszer átszervezésének kérdésében a császár és a Haditanács többnyire Schwendi álláspontját fogadták el, nem ő volt az egyetlen, aki feljegyzést vagy szakvéleményt készített. A szakirodalomban legismertebb, de csak részben feldolgozott, 1577. augusztus–szeptemberi haditanácsra a kassai főkapitányi székben Schwendit követő Hans Rueber szintén írt egy tervezetet, amelyben Schwendivel ellentétben határozottan a törökök ellen megindítandó háború mellett érvelt; a hadjárathoz Magyarországról, a Habsburgok más tartományyaiból, sőt egész Európából toborzott volna számszerűen megadott alakulatokat. A csak nem túl pontos magyar fordításban publikált irat²² szintén fontos nyomot jelent a *Paraeneticus* felé, különösen mivel Rueber úgy nyilatkozik benne, hogy évekkorábban már szintén írt egy hasonló tervezetet.²³

A *Paraeneticus* ugyanakkor, bár szintén háborúpárti, Rueberrel és Schwendivel szemben egy határozottan magyar szempontot képvisel. Schwendi a magyarokkal egyértelműen bizalmatlan volt, és csak rendkívül korlátozott mértékben vette volna

¹⁹ PÁLFFY, 2003, 108 (és az ott közölt hivatkozások).

²⁰ Schwendi 1566-ban, 1568-ban, 1569-ben és 1577-ben írt javaslatai megjelentek: JANKO, 1871, 53–67; FRAUENHOLZ, 1939, 92–106; 107–137; 138–160. Az 1577-es haditanácsra írt javaslat latinból készült magyar kivonata: GEÖCZE, 1894, 520–537; az eredeti német fogalmazvány alapján készült modern fordítás: KELENIK, 2005. Vö. PÁLFFY, 2003, 110. Életéhez és tevékenységéhez általában: NICKLAS, 1995; LOUTHAN, 1997, 13–24; 106–122; 143–155.

²¹ JANKO, 1871, 53; KELENIK, 2005, 979: „Mindezek után – a szükségnek ezen mostani órájában – nem vélek helyesnek semmiféle tanácskozást kezdeni arról, hogy hogyan kellene haddal támadni a törökre.”

²² GEÖCZE, 1894, 503–520.

²³ UO., 506: „Pár év előtt emlékiratot adtam át Ő Felségének, miképpen kell a dolgokat Ő Felsége tartományaiban es alattvalói közt berendezni, hogy Ő Felsége – anélkül hogy idegen külsországi hadi néppel lenne dolga – ne csak hogy teljesen képes legyen a határokat megtartani az alattvalók túlságos megterhelése nélkül, hanem szükség esetén az alattvalók fölszólítása által ezeket biztosan és jól megvédhesse, sőt őket esetleg az ellenség megverésére is elővezethesse.” Adódhatna a feltételezés, hogy a Rueber által itt emlegetett irat maga a *Paraeneticus*. Ha a fordító azonban itt nem hibázott, akkor ez csak a haderőreform és a támadó hadjárat dolgában mutat átfedést.

igénybe a szolgálataikat, akár az erődítési munkáknál, akár a hadseregben; a törökkel szemben, mint láttuk, a fegyveres békét támogatta és a rendkívül pénzigényes végvárrendszer további kiépítését javasolta.²⁴ Rueber viszont, bár háborúpárti volt, részben egy európai összefogást javasolt (elismerve azt is, hogy az országban még rengeteg tartalék van, és ezt a rendek támogatásának megnyerésével mozgósítani is lehetne), részben pedig szintén meggyőződése volt, hogy a végvárrendszer a győzelem kulcsa, illetve ellentétben a *Paraeneticusszal*, kifejezetten szorgalmazta a hódoltsági területek pusztítását (legalábbis az ismert, 1577-ben keletkezett irat szerint).²⁵ A *Paraeneticus* ezzel szemben egyértelműen arra kívánt megoldást kínálni, hogy Magyarország királya – a főurak, a rendek és a lakosság bizalmának visszanyerése után – ne csupán a maradék ország védelmét lássa el önerőből, hanem az elfoglalt részek visszahódítását is keresztülvigye, ráadásul nem a részben szanálni javasolt végvárakra, hanem egy mezei csatában is ütőképes, magyar haderőre támaszkodva győzze le a törököt.

Ha mindezek után a lehetséges szerzőnek akarunk a nyomába eredni, akkor egy többnyire magyar nyelven író, magas katonai funkciókat betöltő, udvarhű és a politikához közel álló arisztokrata személyt kell keresnünk, aki (ha a fent vázolt következtetéseink helytállóak), az 1560–1570-es években írhatta művét. Ha mindehhez Busbecq, valamint Schwendi és Rueber kéziratossáinak ismeretét is hozzávesszük, jelenlegi tudásunk szerint (és amennyiben egyetlen szerzőt feltételezünk) két személy jöhet számításba: az ekkor már idős, a mohácsi csatát is megjárt Zay Ferenc (1498–1570), akitől két kisebb magyar nyelvű történeti munkát ismerünk,²⁶ Busbecqnek követtársa, Schwendinek elődje, majd beosztottja volt, miközben feltétlen udvarhűségéhez sem férhetett soha semmi gyanú; illetve a nála fiatalabb, de hasonlóan tapasztalt és hasonló műveltséget képviselő Forgách Simon (1527–1598) alsó-magyarországi főkapitány, akinek szintén rálátása lehetett a haditanács vitáira.²⁷

Zay szerzősége elleni érv ugyanakkor, hogy 1565-ben Schwendivel együtt egyenesen azon a véleményen volt a Haditanácsban, hogy Debrecen, Gyöngyös és Rimaszombatot pusztítsák el, míg a *Paraeneticus* (a korabeli magyar közvéleménnyel együtt) a hódoltság pusztítását sarkosan ellenző álláspontot képviselt.²⁸ Forgách szerzőségét erősítheti viszont, hogy a *Paraeneticus* szövegéhez hasonlóan maga is kiemelt figyelmet fordított a kémek alkalmazására, a rájuk költött összegekről külön kimutatást vezetett.²⁹ Ha hozzá köthető az eredeti magyar nyelvű változat, akkor annak keletkezését is inkább az 1570-es évekre datálhatjuk (akár az 1577. évi haditanács tájára), ez esetben pedig a Báthory felé orientálódó arisztokrata „összeesküvés” hátszágához közelítünk.³⁰ Így viszont a megcélzott közönséghez is közelebb jutunk: kevésbé valószínű

²⁴ JANKO, 1871, 55–57; 63.

²⁵ GEÖCZE, 1894, 515–516.

²⁶ ZAY, 1980; ZAY–KIS–[BÁNFFY], 1993, 7–35. Életrajza: THALLÓCZY, 1885.

²⁷ Forgách Simonról a legátfogóbb életrajz továbbra is: SÖRÖS 1899; legújabbban: BENKŐ, 2020, 31–35.

²⁸ PÁLFY, 2004, 388.

²⁹ BESSENYEI, 1988.

³⁰ Lásd 13. jegyzet.

ugyanis, hogy egy ilyen nagy ívű, ráadásul magyar nyelven megfogalmazott tanácslás eredeti célpontja az uralkodó volt; az viszont nagyon is elképzelhető, hogy az irat inkább egy politikai közösségnek, illetve a magyarországi főurak egy csoportjának szólt. Az is kérdéses, hogy az itt közölt latin kivonat mennyiben készült a valós megvitatás igényével, vagy mennyiben csak az esetleges összeesküvéstől tartó Miksa vagy Rudolf, valamint tanácsadók megnyugtatóására.

E szövegközlésnek természetesen nem lehet feladata e kérdések eldöntése; a fentiekben leírtak (a tévedés jogának fenntartásával) csupán elsődleges közelítési kísérletnek számítanak. Akár Zay, akár Forgách, akár egy másik korabeli magyarországi arisztokrata volt a *Paraeneticus* eredeti szerzője, a jelenleg csak e latin kivonatból ismert munka a 16. századi magyarországi politikai irodalom szinte előzmények nélküli, ám közben a kortárs európai politikai irodalommal és a fent vázolt udvari tanácsi dokumentumokkal is közeli kapcsolatban álló, elveszett vagy lappangó gyöngyszemének tekinthető. Azzá teszi a jelek szerint hosszú elméleti bevezetés, Platón és Machiavelli ismerete, a történeti példák alapján az ideális magyar politikai közösség és uralkodó megrajzolásának igénye; de ugyanilyen fontos a mű második fele, amelyben a szerző egy nagyon gyakorlatias receptet vázol fel arra vonatkozóan, hogy az általa azonosított főbb problémákat az igazságügy, hadügy és gazdaság területén hogyan lehetne megoldani, és ezek után hogyan lehetne a Magyar Királyságot helyreállítani. Ha a Busbecq és Schwendi ismeretére vonatkozó feltevésünk is helytálló, akkor ez legalábbis azt jelenti, hogy kettejük Zrínyit is megihlető munkássága már a kortárs magyarországi politikai gondolkodásra sem volt hatás nélkül. Az eredeti irat előkerülése ugyanakkor, a szóba jöheto családi levéltárak (vagy valamelyik bécsi gyűjtemény³¹) célzott vagy szisztematikus feltárása révén nem tűnik teljesen reménytelennek.

³¹ Vö. PÁLFFY, 2006.

Források

Libellus Paraeneticus

HHStA UA AA 113 (1580)

[75r]

Capita Paraeneticum de Regni Hungariae reliquis conservandis et de his quae sunt deperdita recuperandis

Quod principis ea sola esse debet cura, ut ea quae habet conservet et quae perdita sunt recuperet.

[1] De conservatione

Quod conservatio in his posita est: ut in regno timeatur et diligatur ab omnibus princeps; ut populi pacem et concordiam benevolentiamque inter se perpetuam teneant secundum quattuor istas virtutes, quas in libris *De republica* recte prosequitur Plato, prudentiam scilicet, fortitudinem, temperantiam et iustitiam; ut continua sit in singulis regni partibus, non per intervalla iusticiae administratio; ut continua sit bellicarumque rerum cura; ut loca praecipua muniantur; ut rerum ad vitam pertinentium copia in regno procuretur.

Haec quia in Hungaria non sunt eo modo suscepta et executioni demandata quo debuerunt, factum est, ut ad hostium manus pars eius maxima devenerit.

Pertractantur haec per partes suas; ut si iuxta auctoris consilium amplectantur et fiant, consequatur certa et facilis regni conservatio et omnes eius ordines gravaminibus leventur; et sua maiestas maximo negociorum et molestiarum cumulo liberetur et sumptus minuantur, et regnicolae suis in libertatibus maneant, et coloni non affligantur, et violentiae actusque potenciarum (quos vocant) desistant.

[2] De timore et benevolentia in regem

Ostenditur quanti sit momenti et quantae necessitatis a subiectis regem timeri et diligere per rerum hoc in regno gestarum exempla.

Quod primo timeri in Hungaria princeps debeat ut regnet, tum diligere: ut recte Antiochus [!] censuit inter suos;³² et quod tum recte habuit regnum, quando rex timeri se curavit; adducuntur exempla.

³² A Szeleukida uralkodók közül III. (Nagy) Antiokhosz (Kr. e. 223–187) vagy fia, IV. Antiokhosz Epiphanész (Kr. e. 175–164) jöhet itt szóba. A szövegben szereplő névalakból hiányzó „h” olasz közvetítésre utaló nyom lehet, Nagy Antiokhosz (*Antioco*) felbukkan Machiavellinél is (*A fejedelem*, XXI), de más szövegekben. Ennél problémásabb azonban az aktív igealak (ut vere Antiochus *censuit* inter suos),

A quibus rebus timor et a quibus amor in subditis regni Hungariae procederi et conservari debeat, ut salus et regis et reipublicae comparetur; et omnia ponuntur ante oculos Hungaricis propositis casibus; et quomodo ab isto timore nascatur obedientia Hungarorum.

[3] De concordantia et benevolentia subditorum mutua

Quod concordia et quies regnicolarum a timore ac benevolentia in regem proficiscatur, exempla afferuntur. Quod non paretur in regno concordia per frequentes congregationes generales, ne particulares, ut vulgo censent. [75v] Immo demonstratur per exempla, quod a comitiis semina et causae omnium in regno dissensionum et factionum orta sunt; et quomodo et quare, declaratur. Ratio quoque in comitiis habendis vera traditur, ut tumultus fieri nunquam possint aut discordiae suboriri; et aliquid in regem tentari prout aliquando fieri potest. Quod eadem populorum concordia non sit posita in contrahendis affinitatibus, neque in clientelis, neque in bonorum communicationibus, neque in principis donationibus, sed in aliis maioribus antea non animadversis, quae si non procuretur, omnia quotidie in deterius cedent. Et quae illa sint explicantur.

[4] De iustitiae administratione

Quod iustitiae cultus continuus regna conservet, neglecta vero illa dilabantur et regni exemplis probatur. Quod quattuor seu quaternae istae iuditorum octavae aliter ordinandae sint, ut iustitia exerceatur et violentiae actusque potentiarii tollantur et suum cuique reddatur.

Quod eadem octavae plus damnorum regnicolis inferunt, quam commodorum, nisi aliter in re iustitiae provideatur.

Primo quia rarissimae fiunt quo potentes et oppressores animantur et non timent, dicunt enim regnum fortasse interim turbabitur, bella erunt, iudicia non celebrabuntur. Interim ego occupata tenebo et fructus quantumvis malae fidei possessor percipiam. Unde in omnibus decretis Sigismundi, Alberti, Mathiae, Wladislai et dietarum celebrationibus de occupatis sunt constitutiones tam multae quae nec executionem adhuc habuerunt ob raritatem iuditorum.

Secundo, quia in istis octavis paucissimae causae expediuntur.

Tertio, quia seriem in prothonotariorum registis tantam habent, ut vix per decennia alicuius causa proponatur sive (ut aiunt) levetur.

Quarto, quia in causarum expeditione longiores fiunt processus ob exceptiones saepissime frivolas partium seu procuratorum; item ob inhibitiones, progationes,

amelyet passzívrá váltva (*census est*) kézenfekvőbb szövegértelmezést kapunk: *egy igazi Antiochus legyen az övéi közt*. Ebben az esetben inkább Antiochus Epiphánészra utal a szöveg, aki elfoglalta Jeruzsálemet, lakosságát lemészárolta és megszenteltelénítette a templomot, ezzel kiváltva a Makkabeusok felkelését. Vagyis egyszerűen a „zsarnok” szinonimája.

procuratorum revocationes; contradictiones; repulsiones; literarum emendationes; et nova iudicia.

Quinto, quia sententiarum executiones non fiunt.

Sexto, quia domini et nobiles semper ad octavas magno cum sumptu convenire debent, ibique ad finem permanere et evacatis Marsupiiis rebusque infectis creberrime domum redeunt et iterum regredi [76r] compelluntur ut eundo redeundo et manendo plus consumant; quam valeat id de quo litigant; atque adeo ad inopiam perducuntur ut vel iudicia dimittere causaeque iacturam facere vel adversariis suis per transactiones damnosas maiorem partem condonari cogantur.

Septimo, quia iudices ordinarii et eorum vicarii expensas sustinent ad easdem octavas veniendo et in eis perseverando plurimas.

Octavo quia et fiscus non minus exhauritur in salariorum solutionibus.

Itaque traditur ratio, ut continua sit in regno iudicia cum maximo regnicolarum commodo et iustitiae fructu; ut domini et nobiles litigantes tam graves istas non subeant expensas; ut brevis sit causarum expeditio. Quomodo etiam sententiae facile et cito executionem habeant; et quomodo violentiae actusque potentiarii de regno tollantur.

[5] De militiae bellicaeque rei cura

Quod tempore pacis militiae sit cura suscipienda; et qualis ista esse in Hungaria contra Turcas debeat, demonstratur.

Quod versatur primo in militum delectu.

Secundo in eorum armatura: et modo et cultu, seu habitu et vestitu.

Tertio in eorum conservatione; ac stipendiis et vita et praemiis.

Quarto in lustrationibus, educationibus et expeditionibus.

Delectus circa capita seu ductores cuius nationis esse in Hungaria debeant et quales; et circa equitatum et peditatum gregariumque militem.

Demonstratur, quod aliter est iste delectus habendus, quam hactenus fuerit; et quo pacto fieri possit, ut sua Maiestas habeat omnes Hungaros dominos et nobiles semper ad militiam devinctos; ut semper sint ad arma praesto certa cum obedientia; cum sciat etiam ad multa ipsius mandata vix insurgere et tarde; ut unus semper alterum respiciat et expectet; in quo est Regni pernicies posita; et adducuntur exempla.

Quod salva libertate Hungarorum circa insurrectionem ad expeditiones seu generales [76v] secundum Regni decreta potest inveniri modus, ut sua Maiestas semper obedientiam sentiat.

Quomodo fieri potest, ut etiam tempore pacis sua Maiestas exercitum sustineat, neque regnicolas gravet tam ad expeditiones quam ad finium conservationem.

Quod ut tam antiqui quam moderni principes etiam in Hungaria debeat ex suis militia fieri et deligi ac sustineri, et ostenditur ratio et utilitas contra Turcas.

Traditur qualia debent esse militum arma ad Regni adversus Thurcas defensoria et an equitatus potius, quam peditatus; et qualis est habendus equitatus et qualia tormenta et machinae, quales ad defensionem et offensionem, qualis vestes et ad castra metandam quae sint in Hungaria militibus necessaria et unde arma ista sint comparanda.

Exponuntur incommoda militum externorum, et quae contra ipsos opponuntur; et quomodo sit occurrendum et de ipsorum impedimentis et rixis tollendis agitur.

Circa militum conservationem. Quod haec consistat in eorum stipendiis sine defectu persolvendis et in commeatus seu victualium procurationibus, in castrorum positionibus vel castra metationibus, in cura incolumitatis sanitatisque militum. Demonstratur unde possint militum stipendia comparari et ordinarii suae maiestatis proventus maneant, quibus continue iustus aliquis equitum peditumque exercitus sustineatur; et nihilominus delectis per totum Regnum nobilibus et ignobilibus ad militia persolvatur; neque quisquam laedatur sed sua tantum maiestas caesarea utatur iure, modo fideles habeat administratores; ut posthac non debent qui semper ob non soluta stipendia eius aures interpellent. Demonstratur etiam quo pacto milites in castris sustineri debeant ne in morbos incidant, et qualis eorum debeat ordinari vita; et qui cum eis in exercitu manere et qualiter ordinanda sint castra. De praemiis quibus militum agitur; quibus debeantur et quando.

Traditur modus in commeatu et victualibus ut nec domini nec nobiles laedantur, aut graventur, nec civitates liberae, nec coloni rebus suis spolientur. Apparet namque in omnibus dietis sub felici recordatione Ferdinando quot et quantae semper fuerint et adhuc sint nobilium et colonorum querimoniae, quod milites semper praedabundi omnia rapiunt aut vilissimum persolvunt pretium: sed et nobiles conqueruntur suas a militibus invadi domos et saepe conati sunt regnicolae modum adinvenire, quo rapinae non fierent, sed nihilo secius fiunt. Itaque novus et verus traditur modus, ut ista victualia militibus parentur absque colonorum et dominorum damnis [77r] immo cum eorum lucro; et cum suae maiestatis utilitate.

De castrametatione: qualis debeat esse providentia, ubi poni debeant ut nec quisquam desciscere a sua maiestate possit, ut hostes deterreantur et cohibeantur; afferuntur exempla in regno de cladibus exceptis ob male locata castra.

Agitur etiam quomodo possint absque tumultu castra conservari in pace et in obedientia: ne ut interdum est factum tumultuentur.

Circa praeexercitamenta et lustrationes militum traditur ratio exercendi et habendi militiam non cum tyronum, sed exercitatorum; et citantur exempla de acceptis damnis ob inexercitatos milites. Quomodo et ubi sint lustrationes faciendae ut hostes timeant, et occasiones saepe dentur amissa recuperandi.

Quantum ad evocationes militum et ad expeditiones bellicas: quoniam novit sua Maiestas quanta cum difficultate ad expeditiones quaslibet domini Hungari evocentur et semper expectant, ut iuxta regni decreta sua Maiestas primo se moveat; si generalis sit expeditio, si autem particularis ad multas ipsius litteras vix moventur, sed alter

alterum spectat, et tarditas moraque fit tanta, ut ad multas et poenas alias procedere oporteat. Prout visum est in evocatione comitatum vel in ordinatione militum secundum colonorum bonorumque numerum et secundum datum in exercitando (ut aiunt) modum; itaque ratio idonea traditur per quam milites evocati statim adsint.

Exponitur quanti intersit nosse morem et consuetudinem bellandi hoc in regno cum Thurcis et qualis debeat contra eos esse militia.

Quanti intersit loca et regiones nosse, tempora item observare, occasiones et opportunitates arripere, celeritate uti, praeoccupare, stratagemmata Turcis usitata tenere, exploratores habere et hi quomodo etiam in medio Thurcarum adhiberi queant; ostenditur et unde illis praemia et solutiones ordiuntur. Circa ordines: quibus in praeliis et de incursionibus et insidiis struendis.

De modo etiam devastationes et depopulationes inhibendi.

De tormentis quoque tuto ducendis.

De arcium et castellorum expugnationibus et de manubiis, de captivis et eorum redemptionibus.

De induciis et eorum conditionibus.

De singularibus certaminibus.

De transfugis et rebellibus.

De locorum munitionibus.

[77v]

Quod regni defensio non sit posita in multarum arcium et castellorum munitionibus et fortificationibus, sed in conservatione iusti exercitus et regnicolarum ad bellum exercitationibus; ut in loco de militia tractatum est.

Quod loca munita multa discrimen potius regno faciunt, cum Thurcae ad capiendum sint aptiores, quam nos ad defendendum: exemplis probatur.

Quae sint loca munienda et quomodo ut Turcarum multitudini resistatur.

Modus traditur muniendi seu fortificandi; ut pauperes coloni a praefectis operum non opprimantur, ut hactenus plurimae fuerunt querelae.

Quae arces et fortalicia everti debeant: ne vel ibi rebelles asylum habeant, vel Turcae robur capiant; modus describitur in solvendis operariis; ut praefecti subtrahere ipsi non possint.

[6] De copia rerum

Aperte cernunt et sciunt omnes quanta sit in hoc regno frugum copia et tamen interdum etiam in civitatibus panis non invenitur et in villis qua iter fieri solet semper respondent coloni se non habere. Et hoc fit:

Primo, quia non est ordo seu ratio conservandi et disponendi victualia, ut semper in qualibet regni parte inveniantur, quemadmodum aliis in regnis annonae sunt praefecti, vel principes istam suscipiant curam.

Secundo, quia milites rapiunt aut ne dimidium quidem iusti pretii persolvunt.

Tertio, quia vel cives vel domini terrestres aut in divenditione frugum negotiantur, immo etiam in panibus lucro student, aut a subditis vili pretio coemunt seu potius violenter auferunt.

Itaque proponitur in his omnibus modus, ut cum suae Maiestatis lucro magno et cum colonorum commodo non solum indigenis, sed etiam advenis et militibus annonae ac victualium sit copia.

[7] De recuperatione deperditorum

Quod haec consistat:

Primo si habeatur exercitus semper paratus et exercitatus, ut dictum est supra de conservatione. Secundo in occasionibus arripiendis, priusquam Turcarum Imperator adveniat, et exponuntur istae occasiones.

Tertio in eorum locorum vel munitione vel eversione, quae fuerint apta ad irreptiones in eas regni partes, quae apud Turcas debiliores sunt et occupatae ipsis magis noceant et ad praeoccupandum commeatum et ad intercipienda tutiora.

[78r]

Quarto in praeparatione subditorum tempore pacis ad bellum ut insurgere sine cunctatione facile possint.

Quinto in praeoccupatione victualium.

Sexto in allectione per praemia et pollicitationes eorum, qui in Turcis subsunt, quo penetrare nobis sint facilius et ibi remanere tutius. Nam depopulationes et devastationes atque incendia non prosunt et alienant a nobis Christianos Turcis subiectos. Et praeterea ire ad expugnanda ea quae postea conservari non possunt, est valde noxium, ut nostro tempore sumus cum damno nostro experti, exempla adducuntur.

Septimo in colonorum adductione in qua traditur modus facilis et certus.

Octavo in finitimorum foederibus et subsidiis, et quomodo sint ista foedera quaerenda et tenenda.

Nono in multis exploratoribus et docetur unde illis satis fiat.

Decimo in commissione exercitus celeri suo tempore suisque modis, sub idoneis capitaneis, quibus obediant milites et agitur de modo exercitandi (ut vocant), quid sub Andrea, Ludovico, Sigismundo et Matthia servatum fuit et quid nostra postulent tempora:

De subsidiis ad expeditiones bellicas, quae et qualia esse debeant observatis tam multis diaetis a rege Ludovico usque ad nostram aetatem.

Quomodo sint exigenda ut fraus ne fiat vel mora aliqua et quomodo dispicienda, ut non sint mulctae seu birsagia colonorum neque in exactionibus tam mulctae fiant expensae a Fisco.

Ultimo de conflictibus agitur an expediat et quo pacto sit fugiendus hostis absque conflictu. Et de arcium expugnationibus et de stratagemmatis et insidiis iterum.

Haec totus continet sermo Paraenetici de quibus cum suae Maiestatis consiliariis potest coram agi.

[78v]

[későbbi jegyzet:] um 1580

Summa libelli Paraenetici de regni Hungariae conservatione

Rövidítések és irodalomjegyzék

HHStA
UA AA

Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs
Ungarische Akten, Allgemeine Akten

*

ARRIGHI
2011

Écritures de l'ambassade: les Lettres turques d'Ogier Ghiselin de Busbecq, ed. Dominique ARRIGHI, Paris, 2011.

BENE
2007

BENE Sándor: *Eszmetörténet és irodalomtörténet. A magyar politikai hagyomány kutatása*, In: *Budapesti Könyvszemle*, 19. (2007) 1. sz. 51–64.

BENKŐ
2020

BENKŐ Gábor: *A reformáció és a Forgách család a 16–17. század fordulójáig*, In: *Egyháztörténeti Szemle*, 21. (2020) 1. sz. 23–42.

BESSENYEI
1983

BESSENYEI József: *Egy olvasó nemesúr a XVI. században (Zay Ferenc könyveinek jegyzéke 1553-ból)*, In: *Magyar Könyvszemle*, 99. (1983) 2. sz. 165–170.

BESSENYEI
1988

BESSENYEI József: *Forgách Simon főkapitány kimutatása a kémkedésre fordított összegekről*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 35. (1988) 3. sz. 541–545.

BUSBECQ
1581

Itinera Constantinopolitanum et Amasianum ab Augerio Gislenio Busbequii ad Solimannum Turcarum Imperatorem

C. M. oratore confecta. Eiusdem Busbequii De acie contra Turcam instruenda consilium, Antverpiae, 1581.

BUSBECQ
1994

Augerius Gislenius BUSBEQUIUS: *Legationis Turcica epistolae quattuor*/Ogier Ghiselin van BOESBEECK, *Vier brieven over het gezantschap naar Turkije*, ed. Zweder van MARTELS, Hilversum, 1994.

DALLE
2008

Ignace DALLE: *Un Européen chez les Turcs: Auger Ghiselin de Busbecq (1521–1591)*, Paris, 2008.

ERASMUS
2019

ROTTERDAMI ERASMUS: *Meglelted Spártád. Politikai írá-sok*, ford. LEDÁN M. István – PETNEHÁZI Gábor, Szeged, 2019.

FAZEKAS
2021

FAZEKAS István: *A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*, Budapest, 2021.

FORGÁCH
1977

FORGÁCH Ferenc: *Emlékirat Magyarország állapotáról*, ford. BORZSÁK István, In: *Humanista történetírók*, szerk. KULCSÁR Péter, Budapest, 1977, 567–1039.

FRAUENHOLZ
1939

Eugen von FRAUENHOLZ: *Lazarus von Schwendi: der erste deutsche Verkünder der allgemeinen Wehrpflicht*, Hamburg, 1939.

GEŐCZE
1894

GEŐCZE István: *Hadi tanácskozások az 1577-ik évben*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 7. (1894) 502–537, 647–673.

JANKO
1871

Wilhelm von JANKO: *Lazarus Freiherr von Schwendi, oberster Feldhauptmann und Rath Kaiser Maximilians II.*, Wien, 1871.

KELENIK
2005

KELENIK József: *Lazarus von Schwendi emlékirata a török elleni védelmi rendszer magyarországi kiépítéséről*, In: *Századok*, 139. (2005) 4. sz. 969–1009.

KŐSZEGHY
2008

KŐSZEGHY Péter: *Balassi Bálint – Magyar Alkibiadész*, Budapest, 2008.

LOUTHAN
1997

Howard LOUTHAN: *The Quest for Compromise. Peacemakers in Counter-Reformation Vienna*. Cambridge, 1997.

- MHHC
IV
Monumenta Hungariae Historica. Monumenta comitialia regni Hungariae, IV, 1557–1563, szerk. FRAKNÓI Vilmos, Budapest, 1876.
- MHHC
V
Monumenta Hungariae Historica. Monumenta comitialia regni Hungariae, V, 1564–1572, szerk. FRAKNÓI Vilmos, Budapest, 1879.
- MHHC
VI
Monumenta Hungariae Historica. Monumenta comitialia regni Hungariae, VI, 1573–1581, szerk. FRAKNÓI Vilmos, Budapest, 1883.
- NICKLAS
1995
Thomas NICKLAS: *Um Macht und Einheit des Reiches. Konzeption und Wirklichkeit der Politik bei Lazarus von Schwendi (1522–1583)*, Husum, 1995.
- PÁLFFY
2000
PÁLFFY Géza: *Egyesítendő tartományból az ellenségig: Erdély a Habsburg politikai és hadvezetés célkitűzéseiben a 16. század közepén (Báthory András 1555. évi tanácsának tanulságai)*, In: *Historia manet. Demény Lajos Emlékkönyv*, szerk. Violeta BARBU – TÜDŐS S. Kinga, Bucuresti–Kolozsvár, 2000, 67–84.
- PÁLFFY
2002
Géza PÁLFFY: *Die Türkenabwehr in Ungarn im 16. und 17. Jahrhundert – ein Forschungsdesiderat*, In: *Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, 137. (2002) 1. sz. 99–132.
- PÁLFFY
2003
PÁLFFY Géza: *Egy meghatározó kapcsolat Európa és Magyarország között a 16. század második felében: Lazarus Freiherr von Schwendi (1522–1583)*, In: *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában; Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára*, szerk. MAYER László – TILCSIK György, Szombathely, 2003, 101–120.
- PÁLFFY
2004
PÁLFFY Géza: *Elképzelések a török hódoltság elpusztításáról a XVI–XVII. században. (A Habsburg Birodalom magyarországi hadszíntérének néhány főbb sajátosságáról)*, In: *„Quasi liber et pictura.” Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára*, szerk. KOVÁCS Gyöngyi, Budapest, 2004, 387–403.

- PÁLFFY
2006
- PÁLFFY Géza: *A modern hadtörténetírás további kutatásra váró iratanyagáról. Az Udvari Haditanács XVI–XVII. századi iratai*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 119. (2006) 2. sz. 538–559.
- PÁLFFY
2010
- PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*, Budapest, 2010.
- SELD–SCHWENDI
1612
- Consilium oder Bedenken an Kaiser Ferdinanden, wie des Bapsts Pii V. Anmassen zu begegnen sey. Gestellt durch H Doct. Georg Sigmund Selden des Reichs Vice Canclern im Jahr 1559. Bedenken an Kaiser Maximilian den Andern von Regierung des Heiligen Römischen Reichs unnd Freystellung der Religion. Gestellet aus Ihrer Kaiserlicher Maj. Befehl durch den Wolgeborenen Herrn Lazarum von Schwendi Freyherrn und Ihrer Kais. Majest. geheimen Rhat im Jahr 1574*, Frankfurt, 1612.
- SÖRÖS
1899
- SÖRÖS Pongrácz: *Ghimesi Forgách Simon báró*, In: *Századok*, 33. (1899) 595–617, 698–721.
- SZÁDECZKY
1886
- SZÁDECZKY Lajos: *Báthory István és egy magyarországi összeesküvés*, In: *Századok*, 20. (1886) 851–866.
- THALLÓCZY
1885
- THALLÓCZY Lajos: *Csömöri báró Zay Ferencz 1505–1570*, Budapest, 1885. (Magyar Történelmi Életrajzok.)
- VERESS
1960
- VERESS Endre: *Báthory István Habsburg-ellenes politikája*, In: *A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai*, 15. (1960) 19–28.
- ZAY
1980
- ZAY Ferenc: *Az Lándorfejérvár elvesztésének oka e vót és így esött*, kiad. KOVÁCS István, Budapest, 1980.
- ZAY–KIS–[BÁNFFY]
1993
- ZAY Ferenc: *János király árultatása*. KIS Péter: *Magyarázat*. [BÁNFFY György:] *Második János (...) török császárhoz menetele*, szerk. BESSENYEI József, Budapest, 1993. (Régi Magyar Könyvtár, Források, 2.)

Iratok a bécsi béke vallásügyi cikkelyeinek elő- és utóéletéhez (1606–1608)*

Az alábbiakban közlésre kerülő két irat az 1606. június 23-án a felkelő magyar rendek és Rudolf császár között megkötött bécsi békéhez, valamint annak utóéletéhez szolgáltat érdekes, több szempontból ismeretlen, illetve kevés figyelemre méltatott részletet. Az első irat háttéranyagként szolgálhatott a Szentszék számára, hogy az eseményeket mélyebben megérthessék, és meg tudják tenni a megfelelő ellenlépéseket.¹ A szöveg kulcsfontosságú időszakban született: a Forgách Zsigmond (1565–1621) vezette császári delegációnak hosszú hetek tárgyalásai után sikerült tető alá hozniuk az Illésházy István vezette Bocskai-párti küldöttséggel egy olyan előzetes megegyezést, amelyet a Kassán összegyűlt rendek elé terjeszthettek elfogadás végett. A megegyezést a szöveget kiadó Károlyi Árpád az első bécsi békének nevezte.² Az elnevezés azonban nem gyökeresedett meg a magyar történelmi tudatban, holott a február 9-én megkötött szerződés szövegének túlnyomó része változtatás nélkül került át a június 23-án megkötött bécsi békébe. Ugyanakkor nem véletlen, hogy éppen a legfontosabb, a vallásgyakorlatot rögzítő első artikulust egészen más megszövegezésben öntötték végső formájába. Az első törvénycikkelyen kívül Rómát érthetően a többi, az egyház és az egyháziak státuszát rögzítő pontok érdekelték, azaz az 5–9. artikulusok, ezért foglalkozik forrásunk éppen ezekkel a törvénycikkelyekkel.

A feljegyzés azért tarthat számot az érdeklődésünkre, mert a legfelsőbb szinten tükrözi a klérus véleményét erről az előzetes megegyezésről, illetve világít rá arra a törekvésre, hogyan próbált a két tárgyaló delegáció olyan kompromisszumot kötni, ami kielégítette a szemben álló táborok kívánságait. De jelzi azt is, hogy ez tulajdonképpen lehetetlen kísérlet volt, mivel a papságot képviselő Forgách Ferenc (1566–1615) kancellár és nyitrai püspök (Zsigmond testvére) az egyházi rendet érintő cikkelyek esetében az addigi szabályozást akarta érvényben hagyni: viszont várható volt, hogy ebbe a Kassán a szerződés kötésre várakozó rendek, élükön Bocskaival, nem fognak belemenni. Ezzel képviselőjük, Illésházy István is tisztában lehetett. Felvetődik tehát a kérdés, hogy ha a februári egyezség eleve halva született – ami tulajdonképpen csak Mátyás főherceget és körét elégítette ki – és áprilisban újra kellett kezdeni az egész tárgyalásorozatot, akkor mi értelme volt a tárgyalásoknak, pontosabban a szerződés meg-

* Készült az ELKH–PPKE–PTE Fraknói Vilmos Római Történelmi Kutatócsoport keretében a TKI támogatásával. A szerző az ELKH–PPKE–PTE Fraknói Vilmos Római Történelmi Kutatócsoport tudományos főmunkatársa, az SZTE JGYPK egyetemi docense.

¹ Lásd az 1. sz. iratot.

² MOE XI, 392. Erről legújabban lásd KRUPPA, 2022, 15–19.

szövegezésének? Az egyik lehetséges válasz, hogy az első artikulust leszámítva, ahogyan az imént már utaltam rá, a többi egyházra vonatkozó törvénycikk többé-kevésbé végleges változatában került bele már az első, a február 9-i verzióba is. A másik, hogy mindkét fél időt akart nyerni: Mátyásnak és körének mindenképpen fel kellett mutatni valamilyen eredményt a császár és a pápa felé. Ugyanez volt érvényes a másik oldalra, ahol Illésháznak, aki ekkor már javában kövezte a bécsi udvarba visszavezető utat, mindenképpen egyértelmű sikerrel, egy megegyezéssel kellett Kassára érkeznie Bocskaihoz. Ott moshatta kezeit Mátyás irányában, hogy a legfontosabb, a vallásügyi cikkely esetében ő a maga részéről mindent elkövetett, ezzel a felelősséget Bocskaira és a rendekre, és persze a klérusra tolvá. Ugyanezt fordított előjellel el lehetett játszani Bocskaiék felé: ezzel így is nagy kockázatot vállalt, mivel magára vonta a rendek és Bocskai haragját.

Politikai ellenfele, Forgách Ferenc sem volt könnyű helyzetben: az első artikulushoz írt megjegyzése azonban az ő szerepét meglehetősen pejoratívan értékelő Károlyival szemben azt mutatja, hogy átlátta a helyzet nehézségét, és mai kifejezéssel élve elment a falig. Fenntartásai ellenére, tudniillik hogy az „eretnkség” terjedését megakadályozni képtelen törvények érvényben hagyása, azaz a fennálló helyzet konzerválása a protestáns felekezetek további térnyerését fogja szolgálni, végeredményben áldását adta a február 9-i egyezésre. Nem tudni, mit gondolt arról, hogy a Kassán összegyűlt rendeket kielégíti-e az első cikkelyben megszövegezett formula,³ illúziói mindenestre nem nagyon lehettek. Hasonlóan még Forgáchénál is hajlékonyabb álláspontot tükröznek Giovanni Stefano Ferreri prágai pápai nuncius⁴ megjegyzései.

Károlyi a szöveget, jelentőségét felismerve, az egyezéshez vezető események általa kínált narrációjának alapjává tette meg. Méltán, mivelhogy az az egyházi rend véleményét rögzítette a februári egyezséggel kapcsolatban, a Róma álláspontját képviselő Ferreri nuncius megjegyzéseivel kiegészítve. Jó volna tudni, hogy végül miért nem kapott helyet a Magyar Országgyűlési Emlékek XI. kötetében, amelynek függelékébe a február 9-i egyezés, valamint Mátyás főherceg egyik fő bizalmasának, Melchior Kleslnak két, az egyezséget kimagyarázni igyekvő és Ferreri nunciusnak címzett levele viszont bekerült.⁵

Az már más lapra tartozik, hogy Károlyi, aki a bécsi békében az 1867. évi kiegyezés 17. századi előképét látta, hogy ezt a tézist bizonyítsa, a tárgyalások mögé egy 19. századi pártstruktúrát képzelt el, és ennek érdekében 1605 novemberére antedatálta a valójában hónapokkal később megszületett iratot. Ehhez viszont arra volt szüksége, hogy Forgách kancellárt az általa prekonceptióként feltételezett 19. századi pártstruktúra alapján a lehető legnagyobb mértékben elmarasztalja; ez a megközelítés azonban a szö-

³ A helyzet fonákságára, a fából vaskarika helyzetre egy modern aktuálpolitikai analógiát hoznék. Gondoljunk a Beneš-féle dekrétumokra, amelyeket egyszerre emeltek be a cseh és szlovák alkotmányba, érintetlennek minősítve azokat, ugyanakkor azt állítva, hogy nincsenek érvényben. Ami jogi képtelenség. Forgách valami hasonlóra hívta fel a figyelmet, amikor az első törvénycikkben szereplő hírhedt XXII. artikulus kapcsán megfogalmazott *tollitur et separatur* formulára célzott.

⁴ Giovanni Stefano Ferreri prágai pápai nuncius (1603–1607).

⁵ MOE XI, 864–872.

veg olvastán nehezen tartható. A kérdéssel a közelmúltban hosszabban is foglalkoztam, ezért részletes ismertetését itt most mellőzöm.⁶

Másik iratunk két évvel később, a Mátyás főherceg királlyá választása és megkoronázása közötti néhány hónapos időszakban, azaz 1608 májusa és novembere között készült. Szerzője és címzettje is ismeretlen. Műfaji szempontból levél, amire a *lettere* szó utal, de talán nem esünk túlzásba, ha inkább a *memorialék*, az emlékiratok – amennyiben gyakorlati értelemben értve valamilyen döntés megkönnyítését segíti elő – közé soroljuk. A megszólítás alapján a címzett világi személynek tűnhet, megjegyzendő azonban, hogy a *Reverendissima* lemaradása a *Vostra Signoria Illustrissima* után nem feltétlenül jelenti, hogy ki kellene zárunk annak a lehetőségét, hogy valamely főpapnak címezték. A levél írója az eseményeket igen jól ismerő, tájékozott személy volt. A jelentést, amint az első mondatból kiderül, a címzett felszólítására írta meg, aki bizonyosan olasz volt, ahogyan talán a szerző is. A címzett nem volt jól tájékozott a történéseket illetően; éppen ezért úgy vélem, hogy fontos, Rómából küldött személy lehetett. Ez leginkább Giovanni Garzia Millino pápai legátusra illik, aki 1608 nyarán érkezett a térségbe, és azért küldték Rómából, hogy a Rudolf császár és Mátyás főherceg közti konfliktust, illetve ez utóbbi királlyá választása és az általa elfogadott, a katolikus egyház érdekeire nézve igen sérelmes koronázás előtti törvények elfogadása miatt kialakult rendkívül kényes politikai helyzetet, amelynek része volt a főherceg elleni eljárás elindítása a Szent Hivatalnál,⁷ tisztázza és közvetítsen a felek között.

Az irat főszereplője Illésházy István, akinek a tevékenységét az ellene indított felség-sértési pertől kezdve, ahogyan a levélíró fogalmaz, az események mozgatórugóinak megértése miatt kellett elkezdenie. És valóban, a szöveget olvasva az az érzésünk támad, hogy az 1605 és 1608 közötti események háttérében végig a lutheránus főúr áll: ezt demonstrálja rokonsági viszonyainak többszöri taglalása. Olyan fontos politikai tényezőként festette tehát le, akinek a személye megkerülhetetlen a politikai rendezésben.

A másik főszereplő, nem meglepő módon, Illésházy talán legnagyobb politikai ellenfele, Forgách Ferenc püspök-kancellár, majd érsek-helytartó. Ez utóbbi levelezése alátámasztja a szövegben lefektetett véleményt.⁸ Ugyanakkor sokatmondó, hogy a levélíró előadása alapján, Illésházyval ellentétben, Forgách már nem nélkülözhetetlen és kötelező része a probléma megoldásának. Ez akkor is igaz, ha az utolsó mondat a főherceg és a bíboros kibékítését ajánlja a címzett figyelmébe. A három leküzdendő nehézség között ugyanis az első Mátyás főherceg megkoronázása és annak a katolikus egyházra és hitre nézve várható súlyos következményei, a második a már említett Illésházy rokonság befolyása, a harmadik pedig a magyar rendek megnövekedett érdekérvényesítő képessége. Mindháromnak a Habsburg Monarchia fennmaradása szempontjából van különös jelentősége: az emlékirat szerzője nem kertel, szerinte igen kevés eszköz áll a rendelkezésre, hogy a leendő király gyengeségét kihasználó eretnekek és a magyar rendek további

⁶ KRUPPA, 2022.

⁷ Erről lásd TUSOR, 2000, 89–105.

⁸ CVH II/9, passim.

térnyerésének gátat szabjanak: ez pedig Mátyásnak és tanácsosainak nyomás alá helyezése. Ennek két útja lehetséges, az egyik a török veszélyre való figyelmeztetés, amin itt azt kell értenünk, hogy a magyarokat és rajtuk keresztül a bécsi udvart a támogatás megvonásával kell megzsarolni, *bisognarebbe metter paura*, azaz megfélemlíteni, ahogyan a szöveg fogalmaz, illetve a buzgó katolikus és vallásügyi szempontból nem kompromittálódott Ferdinánd főherceget, a későbbi II. Ferdinánd császárt kell felléptetni Mátyással szemben. Az eljárás egyébként már Rudolf császár eszköztárában is szerepelt, aki az öröklési rendet felrúgva több jelölt közt Ferdinándot is előtérbe állítva próbálta Mátyás helyett a Habsburg-család valamelyik másik tagját örökösnek kijelölni.

Az iratokat a Vatikáni Apostoli Levéltár Fondo Borghese fondjának két kötete őrzi és mindkettőt felhasználta Károlyi: a III. sorozatban található 51C és az I. sorozatban helyet kapó 641. kötetek speciálisan a Bocskai-felkelés alatt, valamint az utána következő, politikailag igen nyugtalan időszakban keletkezett iratokat tartalmazzák. Az előbbi kötetben néhány kivételtől eltekintve az 1605–1606-ban keletkezetteket találjuk, és Ferreri nuncius küldte be őket. Az ügy fontossága miatt egy kötetbe gyűjtött iratok közül sok publikálásra került a Magyar Országgyűlési Emlékek XI. kötetében, ezeket azonban, leszámítva a nunciushoz és a Szentszékhez köthető néhány iratot, Károlyi Árpád nem innen közli. A másik kötet anyaga, amely a Fondo Borghese I. sorozatában található, alapvetően két részre osztható. A kódex első felében, az előzőhöz hasonlóan, 1604 és 1608 közötti időszakból származnak az iratok, míg a kötet második fele a Giovanni Garzia Millino legátus 1608 nyarán megejtett missziója kapcsán keletkezett dokumentumokat tartalmazza, amit Károlyi, mivel monumentális forráskiadványsorozata az 1606. esztendővel megszakadt, már értelemszerűen nem használhatott fel az országgyűlésekhez. Hagyatékában azonban megtalálhatók ennek a kódexnek az iratairól készült jegyzetei.

A szövegek átírásánál meghagytam az íróik által használt írásmódot, kivéve az olasz *essere* E/3. személyét, ahol az igealakot az összes esetben a ma használt „è” formára javítottam. A törvénycikkek esetében, ahol a szövegezés megegyezett a bécsi béke vonatkozó artikulusának szövegével, a Magyar Törvénytár fordítását használtam, a könnyebb érthetőség végett szó szerint beemelve a regesztába, amit a jegyzetben feltüntettem. Az első artikulust és azokat a részeket, ahol a törvénycikk végleges szövege nem teljesen egyezett a közölt iratével, saját fordításban, illetve saját fordítással kiegészítve közlöm. Forgách és Ferreri megjegyzéseit az eredeti szövegben szögletes zárójellel, a regesztában dőlt betűvel tüntettem fel, és a könnyebb áttekinthetőség végett egy sor kihagyásával elválasztottam az artikulus szövegétől.

Források

1.

Megjegyzések a Habsburg Mátyás főherceg és Bocskai István megbízottai között 1606. február 9-én Bécsben megkötött egyezményhez

1606. február⁹

AAV Fondo Borghese serie III, vol. 51C, fol. 89r–92r. Másolat

1. artikulus. A vallás ügye Magyarországon mindenütt abban az állapotában maradjon, ahogyan a dicső Ferdinánd és Miksa, valamint Magyarország többi boldog emlékezetű igen jámbor királyainak idejében volt.

A legutóbbi 1604. évi törvénykezés alkalmával az országgyűlés berekesztése után és az országlakosok beleegyezése nélkül betoldott cikkelyt azonban függesszék fel és különítsék el.

Forgách megjegyzése: Ez annyit jelent, hogy az eretnekek úgy tekintik majd, hogy szabadon gyakorolhatják a vallásukat.

Az 1604/XXII. artikulus felfüggesztése azt jelenti, hogy az eretnekek ellen hozott korábbi törvényeket is függesszék fel, holott a törvénycikk világosan kimondja, hogy azok érvényben maradnak. Ami már eleve magában rejti az ellentmondást, hogy olyan törvényeket helyeznek hatályon kívül, amelyek amúgy sem akadályozták meg, hogy az eretnekségek szabadon terjedjenek.

Ferreri megjegyzése: Jóllehet nem alkalmazták azokat a törvényeket, ami ugyanakkor nem azt jelenti, hogy nem voltak képesek rá, hanem hogy nem akarták.

A felkelők hivatkozása a kiegészítésben szereplő artikulusra elfedi aényt, hogy öfelsege korábban is hozott törvényeket az országlakosok beleegyezése nélkül.

5. artikulus. A kincstartó, vagy bármilyen névvel nevezzék őt akár a királyi jövedelmek beszedőjének, akár felügyelőjének, avagy bármi más néven a többi melléadottakkal együtt Magyarország kormányzásának semmi ágába bele ne egedyedik, hanem csupán a királyi és koronajövedelmekre ügyeljen. Sőt inkább végzésbe vették, hogy ettől kezdve született magyarokat és világiakat válasszanak, valamint hogy a közadókhöz is adóbeszedőkke vagy adókvetőkke az országlakók az eddigi szokás szerint azokat választassák meg, akiket akarnak. Hogy pedig a főtisztelendő egri püspököt a mondott ügyben

⁹ Az iraton, ahogyan a közvetlenül előtte és utána következőkön, nem szerepel dátum. Melchior Kleslnak az egyezséggel kapcsolatos, és Károlyi által kiadott levelei a nunciushoz február 11-én és március 11-én születtek (MOE XI, 864–872), logikusnak tűnik ezt az iratot, ahogyan Károlyi is tette, ebbe a periódusba helyezni. A Borghese kódexben az irat után a következő, dátummal ellátott irat június 26-ai, amikor a nuncius beküldte a kassai pontokat. Nem tűnik azonban valószínűnek, hogy ilyen sokáig várt volna az elküldéssel.

számúzni akarják, azt a jog nem engedi, mivel senkit a legkevésbé sem szabad meghallgatás és ítélet nélkül elítélni, hanem ha vannak, akik ellene bűnügyileg eljárni szándékoznak, azt a következő országgyűlésen az ország karai és rendjei előtt a jog alapján és felhasználásával előzetesen tehetik meg és járhatnak el. Ha pedig erre még a gyűlés előtt nem lennének képesek, akkor ez úgy lehetséges, ha legkevésbé sem tagadják meg tőle a védekezés természetes jogát és egyéb jogi eszközöket, ahogyan a követek elérték Bocskainál a főtisztelendő Migazzi kiszabadítását.

Ferreri megjegyzése: Nincs hozzáfűznivalóm, Ferdinánd alapította a Kamarát és helyezett az élére püspököket, akik sosem bizonyultak alkalmas egyházi előjáróknak.

Forgách megjegyzése: Ez a törvénycikk teljes képtelenség. Nem méltányos egy főpapot kizárni világi hivatalából, különösen ha az eretnekek, az ellenségei és a lázadók miatt történik. Abszurd dolog a Tripartitumra hivatkozva érvelni egyháziak világi bíróság elé citálásáról. Szent István törvényei és az Intelmek kimondják ennek tilalmát. Nem elég a védekezés jogát biztosítani, hanem olyan fórumon kell eljárni, ahol a bíró nem ellensége a vádlottnak.

Ferreri megjegyzése: Elfogadhatatlan.

6. artikulus. Hogy a szentséges császári és királyi felség méltóságán és hatalmán semmi csorba ne essék, és belátásától függjön, hogy püspökké azokat válassza, akiket akar. Mindazonáltal a tanácsba másokat, mint azokat, akiknek püspöki egyházaik vagy egyéb püspöki jogaik vannak, ne bocsássanak, és arra, hogy ezek között is azok, akik nemes vérből származva arra alkalmasak, amint eddig, úgy a jövőben is a többiek fölött különös tekintetben részesüljenek. Ő császári és királyi felsége kegyeskedik gondot viselni erre.

Amit a püspökök vármegyei főispánságára nézve részletesen előadnak, hogy az ilyen egyházi személyek világi méltóságokat nem viselhetnek, csak akkor, ha kiváltságot kaptak, és azokat a következő országgyűlésen a karok és rendek előtt bemutatják és igazolják, vagy ha ősi szokás alapján viselik. És mivel ezen cikkely függelékében Modor, Szentgyörgy és Bazin mezővárosokat említik, ezt az egész ügyet őfelsége, valamint az ország karai és rendjei további megfontolás és elhatározása végett a legközelebbi országgyűlésre halasztják.

Forgách megjegyzése: Habár nehezen hihető, hogy egy címzetes püspököt, még ha nem is rendelkezne semmilyen jövedelemmel, ne engednék a nyilvános tanácskozásokon részt venni, mégis igazságtalan dolog, hogy ezt a jogot, amely rangjuknál fogva jár nekik, a jövőben vagyonhoz kössék.

Ferreri megjegyzése: Mivel tanácstagokat különböző jogcímenek választanak, a törvény nyilvánvaló célja az egyházi rend megalázása.

Forgách kiegészítő megjegyzése: A főispáni tisztséget viselő püspökök ügyének a következő országgyűlésre való utalásából az következik, hogy a jövőben bárki, aki birtokot szerez az adott vármegyében, sőt bárki más is, magának követelheti ezt a címet.

Ferreri megjegyzése: Ez sem megengedhető.

7. artikulus. Maradjanak a szentszékek, ha pedig azoknak működésében valamilyen visszaélés történt volna, azokat a legközelebbi országgyűlésen őfelsége és az ország rendjei előtt előterjeszthetik, szabályozhatják és kijavíthatják. Ahol a dézsmákra s az ezek körüli visszaélésekre vonatkozó panaszokat is a király és az országglakók hasonlóképpen rendezni fogják.

Forgách megjegyzése: Egyházi fórumra tartozó visszaélés esetén mindenféle jog szerint is kizárólag az egyházi elöljáróknak van illetékességük eljárni.¹⁰

A tized egyfelől isteni jogon illeti meg az egyházat, másrészt a jog érvényesítése és az abból fakadó világi panaszok esetén az egyházi fórum az illetékes. Nem érvényes a hivatkozás, hogy a királyi adomány világi bíróságra tartozik, mert az szabadon és megkötések nélkül történt, különösen igaz ez a Szent István által tett adományokra, aki kifejezetten megtiltotta ezt a fajta eljárást.

Ferreri megjegyzése: A sok törvénytelen foglalás miatt ennél a cikkelynél nagy nehézségek fognak adódni.

8. artikulus. Ahogy a küldöttek nem engednek a korponai cikkelyekből, úgy ragaszkodik szentséges császári és királyi felsége is a jogaihoz. Az adománylevelek záradékait és az ezek körül történt visszaélésekre vonatkozó panaszokat is a király és az országglakók hasonlóképpen rendezni fogják.

Forgách megjegyzése: A záradékot a császár azért találta ki, hogy visszatartsa az eretnekeket, különben is az adományozó olyan feltételeket szab, amilyent csak akar.

Ferreri megjegyzése: Ezt át kellene fogalmazni.

9. artikulus. Azok, akiket a magyarok maguk közé fogadtak, a született magyarok tisztességét is valláskülönbség nélkül, ahogyan a szentséges császári felség más országaiban is teszik, betölthetik.

Ferreri megjegyzése: Ez a vallásra nézve legsérelmesebb artikulus még a bécsi tanácsosok figyelmét is elkerülte. A főherceg annyit fáradozott azon, hogy az első artikulus élét elvegye, hogy ennek az eredménye az eretnekek törekvéseinek nyílt támogatása, következménye pedig a lelkiismereti szabadság lett, ami a császárból bábót csinál, aki kénytelen lesz elfogadni az eretnekek minden kívánságát.

Az egyházi birtokokra vonatkozó résszel nem törődnek, ezért rögtön az országgyűlés után [meg kell változtatni], de nem lesz könnyű.

Forgách megjegyzése: Ellenségeink attól tartanak, nehogy az első artikulust a katolikus vallás érdekében használják fel, ezért hogy ezt kizárják és a lelkiismeret szabadságát biztosítsák, belefoglaltatták, hogy valláskülönbség nélkül lehessen rangokat és méltóságokat elnyerni. Ami arra kényszeríti a császárt, hogy ne csupán a lelkiismereti szabadságot

¹⁰ Ferreri közbeszúrt megjegyzése: Ez elfogadhatatlan.

engedélyezze, hanem hogy ezeket a tisztségeket eretnekek nyerjék el, holott a törvény szigorúan tiltja az eretnekséget. Azzal, hogy a császár felesküdt ezekre a törvényekre, felrúgta a régi törvényeket, sőt megsértette koronázási esküjét. A magyarok pedig, akik arra hivatkoztak, hogy azért lázadtak fel, mert a császár megsértette a törvényeket, most éppen erre kényszerítik az uralkodót, miközben saját esküjüket is megszegik. Az eretnekeknek elzálogosított egyházi birtokokat azért nem említik, mert ígéret van rá, hogy azokat hamarosan visszaszolgáltatják, ezért csupán annyit jegyzek meg, hogy az egyházi birtokok elzálogosításával ki akarják irtani a katolikus vallást, ezért minél hamarabb vissza kell szerezniük azokat.

Articulus primus

Religionis negotium ubique in Hungaria in eo statu relinquatur, quo tempore divorum quondam Ferdinandi et Maximiliani aliorumque piissimorum regum Hungariae foelicissimae recordationis fuit.

Articulus vero postremus constitutionibus anni 1604¹¹ extra dietam et non accedente consensu regnicolarum adiectus per suam maiestatem a reliquis articulis separatur et tollitur.¹²

[Forgách Ferenc] Ad primum articulum respondendi

Relinquere religionem in eo statu, in quo haereses impune grassatae sunt, nihil aliud est quam unicuique quid velit credendi licentiam dare, atque ita in effectu hic articulus libertatem conscientiae concedit.

Additio ad articulum nempe quod decretum 1604. tollatur, declarat superiorem articulum, nam tollere legem, qua leges antiquae contra haereses confirmabantur, perinde est ac tollere ipsas leges. Nec obstat, si dicatur, quod in superiori articulo expresse dicitur, in eo statu maneat; ergo et leges illaesa manent. Nam implicat contradictionem relinquere in eo statu religionem, quo haereses sine ulla punitione grassatae sunt, et haereticos punire, quemadmodum leges ipsae mandabant.

[Giovanni Stefano Ferreri] Se bene li re non hanno essequiti le leggi ciò non è stato perche non habbiano potuto ma perche non hanno voluto onde si può alla fin tollerare perche realmente^a salva le nostre leggi.

L'additione poi vien coperta dalla causa per la quale si leva ma bene ne vien^b pregiudizio a sua maestá perche è stata solita far molte volte decreti contro il consenso delli regnicoli.

¹¹ Az 1604. évi XXII. artikulusról van szó, amelyet utólag csatoltak a törvényekhez. A Bocskai-felkelés propagandája által említett okok közül ez volt az egyik, amelyet a rendek okként jelöltek meg. A kérdés történetét részletesen lásd KÁROLYI, 1930, 154–226.

¹² MOE XI, 624–625, 644–645, 753, 852, 872, a kérdés történetéhez legújabban lásd KRUPPA, 2022, 21–23.

Articulus quintus.

Thesaurarius sive hic perceptor proventuum regionum sive praefectus, aut quovis tandem alio nomine appelletur, cum aliis sibi adiunctis, in nullam partem gubernationis regni sese immisceant sed regios et coronae proventus solum curent. Quinimo, ut deinceps Hungari semper et seculares eligantur, conclusum est. Sicut etiam ad contributiones publicas regnicolae admodum antea consuetum, perceptores seu dicatores quos volunt habere et eligere poterunt.¹³

Quod autem reverendissimum episcopum Agriensem¹⁴ in dicta causa in exilium mitti postulant, id iuris ratio non dictat, cum nemo inauditus et non convictus condemnari multo minus plecti debeat, sed si qui sunt, qui contra eum criminaliter procedere existimant, id in futura dieta liceat illis iuris ordine servato et citatione praevia coram statibus et ordinibus regni facere et prosequi, si ante dietam componi non possent, ita tamen, ut et illi defensionis suae, quae iuris naturalis sunt, aliaque adminicula iuris minime denegentur; de eliberatione autem reverendissimi episcopi Micatii nuntii¹⁵ se propterea apud Bochkai diligentem operam navaturos obtulerunt.¹⁶

[Giovanni Stefano Ferreri] Articulus quintus. Non ho detto cosa alcuna a questo articolo perche solamente Ferdinando institui la camera e fece presidenti un vescovo e in atto pratico si vedeva che tal vescovo mai era buon vescovo.

[Forgách Ferenc] Hunc articulum sine animi horrore legere non possum, cum tot absurda contineat. P.^o enim indignum est, quod episcopi persona et per consequens exempta a foro seculari iudicetur a laicis. 2.º Ab haereticis 3.º A suis inimicis, 4.º A rebellibus 5.º In loco ubi omnia strepitu et clamore peragentur, in quo rationibus aut deffensionibus allegandis ullus locus non erit, neque dici potest tot absurda posse tegi uno tripartito decreto, quo statuitur, ut nonnullis in casibus personae ecclesiasticae possent a secularibus etiam condemnari. Nam decretum huiusmodi cum sit contra omnem divinam humanam legem promulgatum, servari non potest, sed illius loco servari debet constitutio Stephanis¹⁷ primi capite 3.º, qui primus catholicam religionem et episcopos in Hungariam induxit, is enim filio suo praecipit, ne ullo modo pateretur episcopos trahi ad forum secularem, sed si in aliquo peccarent, eos per fraternam

¹³ MT 1526–1608, 962, 963.

¹⁴ Szuhay István váci (1594–1598), majd egri püspök (1598–1606), 1598-tól haláláig a Magyar Kamara elnöke, akit a korponai, majd a kassai országgyűlés is száműzésre ítélte.

¹⁵ Lásd MOE XI, 853–854. Migazzi Miklós váradi püspök (1598–1613), a Szepesi Kamara elnöke (1600–1604). Részt vett a felső-magyarországi templomfoglalásokban. Bocskai katonáinak fogságába esett. Szabadulása után Lengyelországba ment. A bécsi béke Szuhayval együtt száműzésre ítélte. MT 1526–1608, 963 (V/2. tc.).

¹⁶ A két főpap elleni eljárás ugyanakkor felvetette az egyháziak feletti világi bíráskodás problémáját is. Forgáchnak a nunciust követő érvelése erre utal. Egyik legnagyobb és legélesebb vitája a rendekkel, élükön Illésházyval éppen a világi bíróságok kompetenciájának körét, nevezetesen az egyházi bírói fórum, a szentszék feletti joghatóság kiterjesztését érintette. Erről legutóbb több levelében lásd CVH II/9, n. 15–16, 17B–18, 22.

¹⁷ MT 1000–1526, 8–11.

correctionem emandarent, et si fraterna correctio non proderet, ecclesiae diceret. Minus dici potest eadem absurda tolli, ex eo quod deffensiones ipsi episcopo reserventur, quia non satis est deffensiones reservare, sed oportet eas reservare coram iudice competente et qui non sit reo inimicus.

[Giovanni Stefano Ferreri] Questo non si puó tollerare.

Articulus 6.

Ne sacrae caesareae maiestatis authoritati et potestati quippiam derogetur in eius arbitrio relinquatur episcopus quos voluerit eligere. Ne tamen in consilium alii, quam qui episcopales suas ecclesias, vel alia iura possessionaria habent, admittantur, et inter hos quidem ut eorum, qui ex nobili prosapia oriundi habiles sunt, condigna ratio prae ceteris, sicut antea ita etiam imposterum observetur, sua maiestas caesarea regiaque curabit.

Quae vero de episcopis comitibus comitatum in particulari recensentur, quod huiusmodi personae ecclesiasticae seculares dignitates habere non possint¹⁸ ideo restringitur, nisi privilegia sua propterea habeant, et illa in proxima dieta statibus et ordinibus regni producerint, et docuerint, aut ab immemorabili tempore in usu horum fuerint. Et quia cum appendice in hoc articulo oppidorum Modor, Sancti Georgii et Bozini¹⁹ mentio fit pro ulteriori deliberatione et resolutione suae maiestatis caesareae regiaeque ac statuum et ordinum regni ad proximam futuram dietam horum totum negotium reiicitur.²⁰

[Forgách Ferenc] Ad 6.um articulum respondendi

Quamvis etiam hic articulus permisso difficulter accidere possit, ut ullus sit umquam in Hungaria titularis episcopus, qui in publica consilia non admittatur, cum vix credibile sit quemquam fore adeo pauperem ut nullam penitus possessionem stabilem habeat, tamen aequitas non patitur, ut facultatem interveniendi publicis consiliis, quam hactenus episcopi virtute suarum episcopatum dignitatem habuerint, eandem imposterum virtute suarum possessionum habeant.

[Giovanni Stefano Ferreri] Seranno consiglieri in sostanza ma con diverso titolo dal che si conosce che gl'avversarii hanno premuto nel levar l'honore all'ordine ecclesiastico.

[Forgách Ferenc] Additio ad 6.um articulum. Quod episcopi, qui sunt comites comitatum etiam teneantur in proxime futura dieta vel privilegia quibus facti sunt comites ostendere vel se in eorundem comitatum possessione vel quasi ab immemorabili tempore fuisse monstare, habet magnum gravamen, ubi enim legitur, ut qui in pacifica possessione vel quasi alicuius rei dignitatis sit, is compellatur titulum suae possessionis ostendere, imo si quis alius praetendit se esse dominum, vel quasi eiusdem rei, is tenetur ostendere rem illam pertinere ad se.

[Giovanni Stefano Ferreri] Ne anche questo si deve permettere.

¹⁸ Idáig lásd MT 1526–1608, 963–965.

¹⁹ Modor (Moder, Modra, SK), Pozsonyszentgyörgy (Sankt Georgen, Svätý Jur, SK), Bazin (Bösing, Pezinok, SK).

²⁰ MOE XI, 854.

Articulus 7.

Maneant sedes spirituales, si tamen in iisdem aliqui abusus inolevisent, poterunt illi in proxime futura dieta coram sua maiestate caesarea regiaqua et statibus regni proponi, limitari, et emendari. Ubi similiter querelas de decimis et earum abusibus rex et regnicoli componant.²¹

[Forgách Ferenc] Ad 7um articulum respondendi

Si in foro ecclesiastico sunt aliqui abusus, aequum est eos tolli, sed hoc fieri debet per superiores ecclesiasticos cum hic tractetur de rebus mere spiritualibus, quarum iudicium et discussionem solis viris ecclesiasticis non modo canonice, sed etiam imperiales atque omnes aliae saeculares^d leges sine ulla exceptione, semper attribuerunt, testis ipsemet Stephanus rex dum de iudicio episcoporum cap. 2^o²² agit ubi dicit secundum canonum auctoritatem res ecclesiasticas tractandas esse. Questo non si può tollerare.

Quod autem attinet ad decimas, duo perspicua sunt circa illas, unum est, quod de iure divino debentur, alterum quod iuris divini interpretatio ad forum ecclesiasticum pertinet. Quare illud quoque perspicuum est decimarum querelas et abusus, si quae forte irrupserunt, non a dieta personarum secularium, sed a viris ecclesiasticis cognosci et componi oportere. Nec obstat dicere bona ecclesiastica a rege ecclesiae donata fuisse cum hac conditione, ut foro seculari^e subiacerent. Quia nisi hoc prolatum fuerit evidenter per ipsius donationis instrumenta, contrarium omnino teneri oportet. Primo, quia donationes regiae omnes censentur factae libere et sine ullo gravamine vel reservatione. 2° quia rex Stephanus qui tales donationales fecit fuit sanctissimus, et ita nullo modo credendum est donationem ab eo ecclesiae factam fuisse cum tali onere.

3.º quia constat eundem regem inter cetera, de quibus filium suum sanctissimum admonuit, unum fuisse, ut personas ecclesiasticas benigne exciperet et eos ad iudicium secularem nunquam trahi permitteret.

[Giovanni Stefano Ferreri] In questo ci seranno molti difficultá perche hanno preso possesso gli'abusi.

Articulus octavus

Sicuti ablegati huic suo articulo Corponensi inhaerent, ita sacra maiestas caesarea regiaque suis quoque iuribus insistit. Quoad clausulas donationales de quibus hic articulus mentionem facit fiant donationes iuxta decreta regni et more antiquitus solito.²³

²¹ MOE XI, 854, illetve MT 1526–1608, 964, 965.

²² MT 1000–1526, 6–9.

²³ MOE XI, 854, MT 1526–1608, 964, 965. Ez az articulus a bécsi békében egyértelműen a jezsuitákat nevezi meg, de világos, hogy ez esetben is róluk van szó. MT 1526–1608, 964, 965. Az utalás elsősorban a turóci prépostság 1586 óta húzódo ügyére vonatkozik, az akkor tett uralkodói adományt ugyanis a rendek csak fenntartásokkal fogadták el, és ezt többször is törvénybe iktatták.

[Forgách Ferenc] Ad octavum articulum respondendi.

Clausulae donationum inventae sunt a praefata sacra caesarea maiestate, ut haeresibus occurratur atque ita retineri debent, praesertim cum omnibus donator possit donare cum illa conditione, quae illi placeat.²⁴

[Giovanni Stefano Ferreri] Questo si dovrebbe riformare.

Articulus 9. Hi, qui in Hungaros recepti sunt pro receptis habeantur, in collatione vero officiorum nativorum Hungarorum absque ullo religionis discrimine potissima ratio habeatur, sicut etiam in aliis suis regnis sua maiestas caesarea regiaque facit.²⁵

[Giovanni Stefano Ferreri] Questo articolo è il più pregiudiziale che sia alla religione e questi ministri ne quelli di Vienna l'hanno mai avvertito. Che importava che l'arciduca faticasse tanto in cambiar tante forme del primo articolo de religione per farlo ambiguo se poi questo suppone apertamente li heretici e per conseguenza la libertà di coscienza dal che ne nasci che l'imperatore diventa provisor che havendo giurati la osservanza delle leggi et puniendo quelle li heretici subito che l'imperatore si obliga ricevere alli honori ciascuno.

Sine ullo religionis discrimine supponit^f plures religiones contra leges.

Questo particolare de beni ecclesiastici non é in consideratione appresso questi signori come che subito in dieta si trovará il modo ma io non lo credo cosi facile.²⁶

[Forgách Ferenc] Ad articulum nonum respondendi

Dubitarunt adversarii, ne articulus primus, in quo de religione agitur, nonnullam fortasse interpretationem in favorem religionis recipere posset, atque ideo, ut omnem penitus ambiguitatem tollerent, et ut per eundem primum articulum libertatem conscientiae concedi perspicue ostenderent, hanc articulum, in quo haereses aperte supponuntur, addendum curarunt, et in omnes sine ullo religionis discrimine ad officia et dignitates admitti ad idque sua caesarea maiestate se expresse obligare est multo plus quam libertatem conscientiae concedere, nam qui libertatem conscientiae permittit, non propterea se ad recipiendos haereticos ad honores et dignitates adstringit. In quo illud quoque observandum est, quod cum ex legum Hungaricarum praescripti haeretici omnes non modo ad dignitates et honores non admittantur, sed puniantur, atque adeo e regno eiiciantur. Cumque sua caesarea maiestas iureiurando promiserit se leges Hungaricas conservaturum et defensurum, hoc articulo admissio non modo leges illae omnes evertuntur, sed etiam imperator ipse sacratissime iusiurandum suum perfringit, atque adeo Hungari ipsi dum nobis persuadere nituntur se ideo rebellasse, quod Hungariae

²⁴ Utalás arra, hogy az adományozandó birtokok felekezeti viszonyait nem szabad megváltoztatni. Ez egyértelműen a katolikus felekezet védelmét szolgálta, megakadályozva, hogy az adományozott a kegyúri joggal élve megváltoztassa a felekezeti viszonyokat.

²⁵ MOE XI, 854–855, illetve jelentősen eltérő szövegezéssel: MT 1526–1608, 964–967.

²⁶ Nem világos, mire gondol a nuncius, de valószínűleg arra, hogy a protestánsok a hivatalokat fogják felhasználni arra, hogy érvényt szerezzenek a katolikusok kárára a szabad vallásgyakorlatnak. Ezt lásd egy példán: KRUPPA, 2018, 53–63.

leges a sacra caesarea maiestate non conservabantur, nunc eandem caesaream maiestatem non modo ad ipsas leges perfringendas, sed etiam ad suum ipsum iusiurandum violandum impellere contendunt. Ecclesiasticorum bonorum haereticis oppignuratorum nullam mentionem facio, cum promissum fuerit futurum, ut ea brevi luantur, et ecclesiis, quarum sunt, restituantur, hoc solum dicam quemadmodum haeretici huiusmodi bonis oppignorandis omnem catholicam religionem se effunditus eversuros sperarunt, ita nobis non negligentes laborandum esse, ut quamprimum liberentur.²⁷

^a Leházva: real ^b Leházva: Ad quintum articulum ^c Leházva: dici ^d Leházva: sing ^e Leházva: sing ^f Leházva: divertat

2.

Giovanni Marzio Millino pápai legátus (?) levele ismeretlen személynek

1608 nyara?

AAV Fondo Borghese serie I, vol. 641, fol. 334v–345v. Másolat

Úgy ítélte meg, hogy az elmúlt időszakban Magyarországon történtek elmondásához időben vissza kell menni a Bocskai-féle zavargásokig. Amikor Illésházy István értesült az ellene hozott ítéletről, barátai segítségével elmenekült Bécsből. Állítólag 300 ezer tallért vitt Lengyelországba 300 puskás kíséretében. Miközben titokban kapcsolatot tartott a Bocskai-felkeléssel és a törökkel, és miután Belgioioso csapatait szétverték, visszatért Magyarországra, ahol Alsó-Magyarország kormányzójává választották, és nemcsak hogy visszakapta összes birtokát, hanem Győr és Komárom kivételével az egész országrész az uralma alá került. Tartva azonban a háború fordulataitól, befolyásos rokonai segítségével rávette Bocskait, hogy bocsátkozzon tárgyalásokba. Már ekkor a koronával biztatta Mátyás főherceget. Az egyezséget három fordulóban tárgyalták újra. Az első alkalommal a vallásgyakorlattal kapcsolatban csupán annyi szerepelt, hogy maradjon abban az állapotában, ahogyan Ferdinánd és Miksa királyok idejében volt: ebbe beleegyeztek a főpapok, köztük az esztergomi érsek is. Nem tetszett viszont a magyar uraknak, akik mindenáron arra törekedtek, hogy nevesítsék a lutheránus, kálvinista és katolikus felekezeteket. Végül ezt elfogadták, azonban az artikulusba belefoglalták a „katolikus vallás sérelme nélkül” formulát. Ami ugyan nem tetszett a magyaroknak, de Mátyás főhercegnek végül sikerült kellő biztosítékokat adnia, hogy ez nem fogja sérteni a többi felekezet szabadságát. A főpapok tiltakozásul nem írták alá, és a pápához fordultak. De ez csupán az egyik olyan cikkely volt, amelybe az egyháziak semmi szín alatt nem akartak beleegyezni. Az egész háttérben az állt, hogy a magyarok nem bíztak meg a császárral, ezért azt követelték, hogy a törvények betartására a morva és az osztrák rendek adjanak garanciát, akik erre ígéretet tettek. Cserébe megígérték, hogy a magyarok nem fogják őket háborgatni. Bocskai küldöttei írásos biztosítékot nyújtottak

²⁷ Erről lásd CVH II/9, n. 17B, 31, 37, illetve KÁROLYI, 1930, 281.

be, és azt kívánták, hogy a békét írja alá az összes főpap, különösen Forgách, mivel elterjedt a híre, hogy az egyháziak a vallásügyi cikkelynek csak azt a változatát szavazták meg, amely a vallás helyzetét a Ferdinánd és Miksa királyok korabeli törvények alapján szabályozta. A felek végül Bécsben megegyeztek, Illésházy megígérte, hogy az egyezség pontjait elfogja fogadtatni Bocskaival, aki azonban nem írta alá, hanem rögtön összehívott egy országgyűlést Kassára – bár már ekkor halálosan beteg volt –, ahol nemcsak ezt a két pontot, hanem az egész kapitulációt elutasították. Bocskai ekkor már annyira gyenge volt, hogy még az országgyűlés végzéseit sem volt képes aláírni. Nem sokkal később meghalt, halála után erdélyi fejedelemmé választottak egy magyar főurat, akinek a császár uralma alatt álló országrészen óriási birtokai voltak.

Illésházy nagyon megijedt, részben mivel a történetek nagyon sértették a császárt, ami neki is bajt okozhatott, részben mert pere idején ítélet nélkül felakasztatott egy katolikus nemesembert, aki mikor a császár beidézttette Illésházyt, a királyi személynöki tiszteletet töltötte be. Még azt is megtagadták tőle, hogy kivégzése előtt meggyónjon. Ezért hogy mentse magát, a már korábban elkezdett cselszövéshez folyamodott. Először is a korábban tervezettek szerint a Pozsonyba meghirdetett diétát megghiúsították, amelyet úgy értek el, hogy a proposíciókat Bécsben tartották, és csak akkor küldték fel Prágába, amikor az országgyűlés már a végéhez közeledett. A rendek hétheti várakozás után a császárt vádolva elégedetlenül fel is oszlottak. Rögtön ezután Illésházy, ahogyan később bevallotta, titokban tárgyalni kezdett a hajdúkkal, hogy azok lázadjanak fel. Mátyás főherceg pedig azzal az ürüggyel, hogy le akarja csendesíteni a hajdúkat, Rudolf császár engedélye nélkül országgyűlést hívott össze, Forgách bíborost pedig, hogy a maga oldalára vonja, Bécsbe hívatta. Aki azonban a szemére vetette, hogy túlságosan nagy engedményeket tett az eretneknek.

A bíboros levelet írt a császárnak, amelyben beszámolt a történetekről, mellékelve a főherceg egy pecsétes levelét, amelyben az összehívta az országgyűlést. Innen ered Mátyás főherceg és Forgách bíboros viszállya, akit ettől kezdve nem avattak be semmibe, és aki a levélben kinyilvánította a hűségét a császár iránt.

Amikor a főherceg Pozsonyba érkezett, Forgách hiába próbált találkozni vele, az udvarmester elhárította, mondván, hogy kérje írásban, hogy ura bíborosi rangjának méltó módon fogadhassa. Forgách azonban méltatlankodva otthon maradt. Másnap nagy ünnepélyességgel ment az audienciára, a főherceg azonban nem a szokásos módon fogadta, nem ment elébe, és az előszobában várakoztatta. A következő napon Illésházy kinyilvánította, hogy nem ismeri el helytartónak a bíborost, és a szokásoknak megfelelően nem keresi fel a palotájában mint helytartót, hanem csak mint primást. A rendek pedig egy fogadóban, majd a pozsonyi prépost házában gyűltek össze. A főherceg elküldte a rendeknek a proposíciókat, többek közt a hajdúk ügyében. A pontokról napokig tárgyaltak, majd néhányan előterjesztették a trónöröklés ügyét, a rendek azonban erről nem akartak tárgyalni. Végül sokszori kérés után megjelent a gyűlésen a bíboros is, és elegáns beszédet tartott, amelynek hatására egyetértettek, hogy nem tesznek semmit a hajdúk ellen a császár tudta nélkül és küldöttséget menesztettek az udvarba. Közben nagy titokban elküldte a titkárát Rudolfhoz, aki mindenről részletesen beszámolt, figyelmeztetve, hogy meg fogják fosztani a magyar és a többi trónjától, ha nem vigyáz.

Forgách betegsége miatt a továbbiakban nem tudott megjelenni az országgyűlésen, ahol a főherceg részvételével döntést hoztak az osztrák és morva rendekkel kötendő ligáról, hogy a végsőkéig védelmezni fogják a bécsi békét. Ezt a bíboros nem volt hajlandó aláírni, akit azzal is megfenyegettek, hogy kiűzik az országból. Nem beszél sem erről, sem Mátyás királlyá választásáról, sem a császár trónfosztásáról. Úgy véli, hogy minderről csupán Illésházy, illetve a főherceg és bizalmasai tudtak. A császár írt Forgáchnak, arra utasítva, hogy hívja össze a bárókat és a főbb méltóságokat, és hogy a levelet a rendek előtt nyissa ki. Ebben főbenjáró bűnként tiltotta meg a Pozsonyban megkötött ligát.

Mátyás főherceg, miután értesült erről, rögtön írt a vármegyéknek, hogy ne engedelmessékedjenek, és a közbéke megzavarójának minősítette a bíborost, aki hasztalan tiltakozott emiatt Bécsben. Erdélyben a kálvinista Báthory Gábor lett a fejedelem.

Magyarországon a prelátusok a katolikus vallást illetően három fő nehézséget jelöltek meg, amelyek a jövőben súlyos gondokat fognak okozni. 1. A főherceg a koronát az eretnek segítségével nyerte el, ezért le van kötelezve nekik. 2. Legbizalmasabb tanácsosai Illésházy rokonai, akik tőle függenek, mivel gazdag és nincs örököse. 3. A magyarok tudják, hogy a főherceg gyenge. Nehezen hihető, hogy szép szóval, fenyegetés nélkül el lehetne érni valamit. Rá kellene ijeszteni a főhercegre és tanácsosaira, hogy a török miatt ne bízzanak annyira a magyarokban, hanem inkább a Szentszékekben, illetve hogy ha a főherceg a császári trónt akarja, ezek a lépések éppen nem szolgálják az ügyét. Emellett hasznos lenne, ha Ferdinánd főherceg, aki a horvát határokat irányítja, bár ez a magyar korona alá tartozik, megjelenne a koronázás alkalmával Pozsonyban. Végül nagyon hasznos lenne, ha emlékeztetné Mátyást, hogy adja meg a rangjának kijáró tiszteletet Forgách bíborosnak, és hogy erre utasítsa tanácsosait is.

Lettera del [...] ²⁸

Illustrissimo signor mio colendissimo

Havendomi commandato Vostra Signoria Illustrissima ch'io gli dia qualche raguaglio delli negotii passati in Ungaria gli anni passati m'è parso b[ene] di cominciare dal principio de i rumori di Borshai. ²⁹

Essendo scoperto nell'anno 1605 ch'il Stefano Illieschazi ³⁰ non solamente havessi sparlato e minacciato con parole a sua maestá cesarea ma di piu scritte anchefu da sua maestá citato conforme alle leggi del paese, e doppo molti contrasti parte a Ponia, ³¹ parte anco a Praga quando si doveva dare la sentenza contro di lui a Vienna la mattina

²⁸ Eredetiben is hiányzik.

²⁹ A Bocskai-felkelés eseménytörténetéhez máig alapvető NAGY, 1961. A felkelés török kapcsolatairól lásd még PAPP, 2014.

³⁰ Illésházy István nádor (1608–1609), felső-magyarországi lutheránus főúr, meghatározó szerepet játszott a bécsi béke megkötésében, illetve Mátyás főherceg magyar királlyá választásában.

³¹ Pozsony (Pressburg, ma: Bratislava, SK).

medesima avvertilo da suoi amici se ne fuggi da Vienna, et essendo arrivati in Ungaria messe su gli carri li suoi denari li quali dicono passavano 300 mila tallari, e con guardia di 300 archibugieri se ritiró in Polonia.³² In questo m[ent]re [?] per le pratiche segrete si messe su la sollevatione di Borshai,³³ e l'accordo con il Turco, e rotto l'essercito del conte Belgiosa,³⁴ in Ungaria e alta Illieshazi [!] si ritiró in Ungaria, e fu fatto dal Borshai governatore di tutta l'Ungaria Inferiore, e non solamente ripiglio tutti li suoi castelli ma s'impadroni di tutta l'Ungaria Inferiore fuora di Chiaverino e Comaron.³⁵

Ma perche vedeva li pericoli detto Illieshazi, e per assicurare il suo dominio, il quale tutto è non troppo discosto da Vienna, et in occasione di guerra doveva prima d'altri esser ruinato, e veniva anco spinto dalli suoi cognati li quali erano appresso l'arciduca fece tanto ch'il Bocskai insieme con gli Ungheri entrasse in trattato d'accordo.

Essi ha d'avvertire che esso Illieshazi poteva far ciò meglio che nessun altro per le medesime cagioni, per le quali hoggi di ancor egli è potente appresso sua altezza cioè per le parentele con li signori principali della corte imperiale. Imperó che la moglie dell'Illieshazi e sorella carnale della signor Canin,³⁶ la signora Canin ha un figliuolo il quale è cameriero, e consiglier segreto di sua altezza e di più ha due figliuole una delle quali è maritata in signor Mechau maggiordomo de sua altezza e l'altra in signor conte Gavriani³⁷ cavallierizzo maggiore allora dell'istessa altezza e con tutti questi colligato è il signor Trauzen³⁸ per haver la sorella del signor Mechau.

Appoggiato a dunque in queste parentele l'Illieschazi cominciò di trattar l'accordo, e già da quel tempo dava speranza della corona all'altezza dell'arciduca.

Furono tre volte fatti li capitoli dell'accordo la prima volta, quanto alle cose di religione non fu fatto altro se non che la religione resti nelli medesimi termini nelli quali fu a tempo dell'imperator Ferdinando, e Massimiliano, et a questo capitolo dettero assenso ancor gli prelati e con gli altri ancor l'illustrissimo cardinal Strigoniensis.³⁹ Ma questo non piacque alli signori Ungari e però replicando volsero in ogni modo che la libertà della religione Lutherana Calvinista a Cattolica fosse conceduta et all'ultimo nelle ultime capitulationi espressamente fu conceduta della libertà [...] giungerne però che questo si faria senza pregiudicio della religion cattolica, ma questa clausola non piacque agli Ungari e però ad partem, sua altezza ha dato ad essi una assicuratione che

³² Az eseményekről lásd MAKKAI, 1974, 155–283; KÁROLYI, 1883.

³³ Bocskai István erdélyi fejedelem (1605–1606), a felkelő magyar rendek vezére.

³⁴ Giovanni Giacomo Belgioioso felső-magyarországi főkapitány (1603–1604). Tevékenységéhez legújabbban lásd KRUPPA, 2019, 85–118.

³⁵ Győr, Komárom (HU).

³⁶ A szövegben Canin néven szereplő Johann Euseb Khuen von Belasy titkos tanácsos, akinek az anyja Pálffy Magdolna volt, Illésházy István feleségének, Pálffy Katának a testvére. Lásd még CVH II/9, n. 145.

³⁷ Pálffy Magdolna egyik lányának, Annának a férje Lenard Mekkau volt, míg a másiknak, Erzsébetnek Ottavio Cavriani, Mátyás főherceg egyik bizalmasa és főlovászmestere (1610-től).

³⁸ Paul Sirt Freiherr und erster Graf zu Trautson (1550–1621) 1581-től titkos tanácsos, 1582 és 1594 között *Reichshofrathspräsident*, 1589-től udvari főmarsall. Rumpf mellett a másik császári kegyenc 1600-ig. Ekkor kegyvesztett lett, ezután Mátyás főherceg szolgálatába lépett.

³⁹ Forgách Ferenc 1605-ben nyitrai püspök és kancellár volt, bíborossá kreálására 1607-ben került sor. A vallásgyakorlatot szabályozó első artikulushoz vö. MT 1526–1608, 960–961.

questa clausola non pregiudicerebbe in cosa nessuna a detta liberta. Et a questi capitoli non ha sotto scritto nessun prelato anzi si sono lamentati et hanno di ciò scritto ancora a sua santità pregando aiuto.⁴⁰

E veramente non solo questo capitolo della religione ma molti altri ci sono in quell'accordo alli quali in niun conto potevano consentire gli ecclesiastici, e fra l'altre cose, che bandiriano duoi vescovi senza niuna⁴¹ [...] [...]o che il foro ecclesiastico fosse [conseg]nato dalli secolari,⁴² e mille altre cose pregiudiciali alla chiesa con tutto cio quelli articoli furono confirmati da sua altezza. E perche gli Ungari non fidandosi dell'imperadore volevano che le provincie anco di Moravia Austria dassero sicurtà che gli detti capituli dovesser esser mantenuti. Le provincie ciò fecero ma d'incontro volsero che gli Ungari assicurassero loro di buona vicinanza e che ~~che~~ non gli farian gia nessun danno per l'avvenire. Havendo dunque gli Ungari mandati dal Bosckai con le scritture⁴³ loro assicurati le dette provincie desiderarono le medesime provincie che ancora quei Ungari li quali [sono] restati nella f[edelta] di sua maestà confermassero la medesima tregua con esse et ciò fecero tutti i prelati, e signori cattolici. E di qui nacque p[uo]i che fu levata voce che anche li prelati, et in particolare il signor cardinale Forgas havesse confermato gli articoli di Vienna⁴⁴ conchiusi con il Bosckai essendo che nessuno de i signori prelati ha confermato altro che questo accordo con le provincie, e gli primi capitoli nelli quali non si concedera la liberta della religione ma solamente si lasciava (come ho detto) che la religione sia in quei termini non quali fu a tempo del imperator Ferdinando, e Masimiliano. Fatto questo accordo a Vienna,⁴⁵ e confermato da sua altezza in nome di sua maestà furono mandati le capitulationi al Bosckai accioche lui sottoscrivesse e mettesse il sigillo et in questo mentre l'Illieshazi insieme con gli altri ambasciatori del Bosckai diedero lettere nelle quali promettevano che esso Bosckai confermarebbe quei capituli. Ma che Bosckai mai confermo ne sottoscrisse a quei articoli anzi fece subito una dieta a Cassovia essendo gia egli ammalato da morire, nella quale non solamente non accettarono l'assolutione dalla ribellione data da sua maestà ma anche levati duoi, o salvo il vero tre di quei capitoli accordati in Vienna tutti gli altri havendo disfatto alterato, limitato, slargato, e quando questa dieta fu conchiusa era allora tanto amalato il Bosckai che non pote sottoscrivere ne anche alla conclusioni dietali. E cosi pochi giorni dopoi mori Bosckai⁴⁶ senza havere mai confermato gli articoli di Vienna si come doveva confermare conforme alle promesse de quoi ambasciatori. Et

⁴⁰ Erről lásd CVH II/9, n. 37, 46, 51B. Az ügyből végül 1608-ban feljelentés lett a Szent Hivatalnál Mátyás ellen. Erről részletesen lásd TUSOR, 2000, 89–105.

⁴¹ Lásd a 14. jegyzetet.

⁴² Az egyházi igazságszolgálati fórumnak, a szentszéknek világi hatóság alá rendeléséről lásd MT 1526–1608, 964–965, illetve a 15. jegyzetet.

⁴³ Erről lásd CVH II/9, 70.

⁴⁴ Az 1606. június 23-án megkötött bécsi békéről van szó.

⁴⁵ Az 1606. február 9-én megkötött bécsi egyezségről van szó. Erről lásd MOE XI, 851–864; KRUPPA, 2022, 7–29.

⁴⁶ Bocskai 1606. december 29-én halt meg Kassán.

per haec pacta conventa ab una partium non confirmata secundum promissum inita fuerunt.

Morto Boszkai tutta l'Ungheria resto nell'obediencia dell'imperadore, la Transilvania ancora havendo eletto un principe Ungaro⁴⁷ il quale haveva grandissimi beni sotto l'imperadore per non perder q[uei] beni s'offeriva il nuovo principe di rinontiare la Transilvania a chi sua maestá commandava.

Stava in questo mentre con gran timore l'Illieschazi parte perche sapeva che le offese grandissime fatte all'imperadore potriano qualche giorno cagionare qualche male a lui parte perche senza giuditio nessuno havra fatto impiccare un gentilhuomo il quale fu avvocato fiscale quando sua maestá haveva fatto citare il detto Illieschazi, e questa crudelta fu fatto tanto barbaramente ch'il gentilhuomo essendo cattolico, e volendo confessare non gli fu concesso.⁴⁸ Dunque per assicurarsi cominciò a tornare questa matassa tessuta gia li mesi pass[ati].

Per dar dunque principio al passato disegno impedirono⁴⁹ che la dieta intimata da sua maestá l'anno passato non seguisse havendo trattenuto a Vienna le propositioni li [?] quali dovevano esser proposte nella dieta sin tanto che quando mandorno a Praga per rivedere, e mandar poi alla dieta, già era tempo di finir la dieta, e cosi gli stati havendo aspettato 7. settimane a Posonia per cominciar la dieta, e credendo che non si faceva nulla, con grandissimo disgusto partirono alla case loro accusando la tardezza dell'imperadore, e spargendo rumori odiosissimi contro la maestá sua.

Subito dopo l'Illieschazi (come dopoi ha confessato) occultamente tratto con gli Aiduchi che si sollevassero come fecero. Sua altezza sotto pretesto di voler acquietare essi Aiduchi volse fare una dieta in Posonia senza saputa dell'imperadore e per tirar dalla sua banda il cardinale Forgass le chiamò in fretta a Vienna, e gli propose che per acquietare gli Haiduchi voleva radunare gli signori Ungari li quali non erano troppo discosto. Il cardinal rispose che non pensava ciò esser contro la mente di sua maestá purché non si lasciasse sua altezza sforzare di concedere qualche cosa di piu alli heretici et havendo per li consiglieri assicurata sua altezza il detto cardinale che non farebbe altro.

Ma perche scopriva non so che parve che fosse l'offitio del fedel ministro d'avvertire il padrone e però scrisse una lettera il signor cardinale a sua maestá dandoli parte di quello che passava, e serrando dentro la sua una lettera sottoscritta dall'arciduca nella quale chiamava alla dieta. Ma questa lettera fu levata dalla posta il medesimo giorno, e qui cominciò il disgusto dell'arciduca con il signor cardinale perche nella lettera

⁴⁷ Rákóczy Zsigmond először Bocskai erdélyi kormányzója (1606) volt, majd 1607. február 11. – 1608. március 5. között erdélyi fejedelem.

⁴⁸ Kaszaházi Joó János királyi titkár (1579), királyi tanácsos (1586), királyi személynök (1587–1603). Joó szerepéről lásd KÁROLYI, 1883, passim.

⁴⁹ Nem teljesen világos, hogy a szöveg írója pontosan kire gondol, az előző mondat alanya ugyanis egyes számban Illésházy, míg itt többes szám szerepel. A források alapján azonban Illésházy segítőként elsősorban az említett rokonságra, valamint Mátyás főherceg bécsi udvarának prominenseire, Kleslre, Trautsonra, Krenbergre kell gondolnunk. KRUPPA, 2022, 15.

mostrava il signor cardinale grand'affetto, e devotione verso sua maestà, e pero hanno procurato poiche non sappia cosa nessuna il detto cardinale di quello che passava.⁵⁰

Venuto che fu a Posonio sua altezza il signor cardinale voleva rincontrar sua altezza però dal maggiordomo di sua altezza domandò per lettera se sua altezza si degnava di dargli luogo che conveniva al cardinale perche se bene si riconosceva servitore di sua altezza con tutto ciò era in obbligo di mantenere il grado dovuto a quella dignità. Questa domanda anco fu pigliata con gran disgusto e fu mandato a dire che restasse in casa.

Il giorno seguente andò il signor cardinale all'audienza con un corteggio di baroni principali, et infinita nobilta, ma da sua altezza fu ricevuta come solea prima senza andargli incontra ne anche un passo avanti(?) lo fece aspettar in anticamera. Il giorno dopoi per Illieshazi fu dichiarato che non voleva per luogotenente il signor cardinale ne anco andare al suo palazzo conforme all'usanza, come in palazzo di luogotenente ma ben andarian come al primato d'Ungheria. Il signor cardinal rispose che questo carico gli era dato da sua maesta e non esser in poter suo di lasciar spogliare con disprezzo del padrone. E così si ridurrorno gli stati prima in un hosteria publica poi in casa del proposto di Posonia.

Mando poi fuori sua altezza le propositioni dove domandava come potrian oviare alli Aiduchi e per tante sue fatiche che rimunerazione vorian dare.

Di questi ponti fu trattato parecchi giorni et alcuni messero in compagnia ex compositione di prometter la successione ma dopo molte dispute non volsero ne anche la successione prometter e dopo molte preghiere de stati, e dell'archiduca si lasciò piegare il signor cardinale ch'andasse anch'egli alli stati per dirla sua sentenza. Andò e con bellissima oratione fece tanto che tutto consentirno di non pigliar nessun partito di resistere alli Haiduchi senza saputa dell'imperadore, e però nel medesimo tempo furono eletti ambasciatori a sua maestà.

In questo mentre accorgendosi il signor cardinale, dal negotio subito con grandissima secretezza espedi un suo segretario a Praga, et ne dette parte del tutto all'imperatore avvisandolo che lo cacciavano d'Ungheria e d'altri regni se adesso per adesso per tempo non si provvedeva.

Dopo il signor cardinale soprapreso da dolori di reni non ando alla dieta non si concluse altro in essa se non che si fecero una lega con l'Austria e Moravia, e con sua altezza si defendere sino alla morte gli capitoli formati in Vienna alla qual lega non volse in niun conto sottoscrivere il signor cardinale se bene fu forzato con minaccie, e fu anche disputato pubblicamente se doveva esser cacciato d'Ungheria. [Ma] [...]e parlo nulla di questo, ne dell'elettione di sua altezza, ne di levarsi dall'imperio di sua maesta cesarea. Et credo che nessun altro habbi saputo d'Ungheria il disegno se non l'Illieschazi e quelli li quali furno in Bohemia con sua altezza tutto cio che hanno fatto in adoprar

⁵⁰ Forgách levele nem maradt ránk. Mátyás december 23-ra hívta össze a rendeket, amelyről utólag értesítette a császárt, aki ezt betiltotta és március 11-re hirdette ki a gyűlést. ZSILINSZKY, 1881, 328; Mátyás levelét lásd MHHD III, 254–247.

che sua maestà risegn' il regno senza commission del regno, et di sua propria testa li hanno fatto.

Al tardi poi quando finito era la festa mando sua maestà una lettera al signor cardinal come suo luogotenente nella qualegli commandava che facesse chiamar gli baroni e signori principali et alla [?] aprisse la lettera di sua maestà scritta agli stati, e dopo haver letta mandasse la [...] e tutto il regno: il che tutto esegui il signor cardinal come fedel servitor dell'imperatore. Et in quella era scritto che sotto pena notai per po[enam] in[fid]elitat[is] lasciassero tutta quella lega fatta a Posonio.⁵¹

Riferito che fu dall'archiduca questo fatto dal cardinale subito sua altezza scrisse una lettera a tutti li contadi⁵² che di qua innanzi non riconoscessero il signor cardinale per luogotenente non ricevessero lettera alcuna di lui come d'un publico turbatore della pace dalla qual littera risentitosi il signor cardinale venne a Vienna, et si lamento con sua altezza ma con pochissimo frutto.

Partito di poi sua altezza in Bohemia la Transilvania fu data al Gabriel Batkor⁵³ fatto Calvinista per haver dato in contracambio alcuni castelli in Ungaria a quello il quale doppo la morte di Boschay era fatto principe colendissimo è monsignor illustrissimo quanto m'è occorso del negotio passato.

Quanto poi tocca gli gravissimi pericoli della religione in Ungaria, e le maniere con le quali sua altezza possa in parte giovarle intenderà piu distesamente dalla relatione fatta da prelati d'Ungaria. E di tutto cio si vede che tre cose fanno difficoltà, e ci pongano in gran paura che le cose andaranno male. Prima perche tutti li progressi di sua altezza quanto alla corona d'Ungaria sono fatti per via di heretici alli quali sua altezza resta molto obligato. Seconda perche gli consiglieri piu stretti di sua altezza sono stretti parenti d'Illeschazi, e sperano da lui essendo lui richissimo senza nissuno herede. E sappiamo che giù ogni cosa se governa per li conti questi. 3ª perche sanno gli Ungari che le forze dell'arciduca sono deboli e però non temono piu che tanto.

Ne mi pare che non con belle parole e preghiere se possa far gran cosa con costoro, ma si fusse possibile bisognarebbe metter paura alli consiglieri e che al padrone. Rappresentandoli che se ricordino che sono appresso il Turco e che non se ponno cosi sicuramente appoggiare agli Ungheri.

E però avvertischino di portarsi in tal maniere che in tempo di bisogno habbia la Sede Apostolica ragione d'aiutar loro e assicurino che non saranno aiutati se loro trascurano gli negotii di Dio. Di più avvertiscono che sua altezza ha molte altre pretensioni intorno all'imperio, e sappia che gli pregiudicheranno li negotii mal guidati.

Se queste cose entrassero bene alli consiglieri non dubitan che si farebbe qualche cosa di piu. Mi parebbe molto espediente se il serenissimo Ferdinando di Gratz⁵⁴ per honorar l'incoronatione di sua altezza si trovasse alla dieta Ungara. E ci entra anco l'interesse d'esso serenissimo Ferdinando per li confini di Croatia li quali se ben sono

⁵¹ CVH II/9, n. 75B.

⁵² CVH II/9, n. 80.

⁵³ Báthory Gábor erdélyi fejedelem (1608–1613).

⁵⁴ Habsburg Ferdinánd főherceg, a későbbi II. Ferdinánd magyar király (1619–1637).

sotto la corona d'Ungaria con tutto cio sono stati sempre pagati da sua altezza et adesso gli le vogliono torre.

Ultimamente sarebbe molto conveniente se nel licentiarsi da sua altezza Vostra Signoria Illustrissima dicessi chiaramente a sua altezza che al signor cardinal di Strigonia dia quel competente honore e luogo che conviene, e questo medesimo incaricare alli consiglieri.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- AAV Archivio Apostolico Vaticano
Fondo Borghese
- *
- CVH
II/9 *Forgách Ferenc okmánytár. Levelek és iratok (1586–1615),* kiad. KRUPPA Tamás, Budapest–Roma, 2022. (Collectanea Vaticana Hungariae, II/9.)
- KÁROLYI
1930 KÁROLYI ÁRPÁD: *A huszonkettedik artikulus (Az 1604: XXII. törvénycikk); Az ellenreformáció kezdetei és Thurzó György nádorrá választása,* In: *Uő: Néhány történelmi tanulmány,* Budapest, 1930, 154–226, 280–393.
- KRUPPA
2018 KRUPPA Tamás: *Az 1606. és 1608. évi artikulusok és a kegyúri jog: két példa a szabad vallásgyakorlat érvényesítési kísérletére az 1610-es években,* In: *Egyháztörténeti Szemle,* 19. (2018) 1. sz. 53–63.
- KRUPPA
2019 KRUPPA Tamás: *Giovanni Giacomo Belgioioso tábornok jelentései és a prágai nunciatúra iratai a Bocskai-felkelésről: Adalékok a Bocskai-felkelés előtörténetéhez,* In: *Politikai nyelvek a 17. század első felének Magyarorszáján,* szerk. KÁRMÁN Gábor – ZÁSZKALICZKY Márton, Budapest, 2019, 85–118.
- KRUPPA
2022 KRUPPA Tamás: *Küzdelem a bécsi béke egyháziügyi rendelkezései körül,* In: *Egyháztörténeti Szemle,* 23. (2022) 1. sz. 7–29.

- MAKKAI
1974
- MAKKAI László: *A Habsburgok és a magyar rendiség a Bocskai-felkelés előestéjén*, In: *Történelmi Szemle*, 17. (1974) 1. sz. 155–183.
- MHHD
III
- Magyar történelmi Okmánytár, a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból, III. 1553–1608*, kiad. HATVANI Mihály, Pest, 1859. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria, 3.)
- MOE
XI
- Magyar Országgyűlési Emlékek, XI. 1605–1606*, szerk. KÁROLYI Árpád, Budapest, 1899.
- MT
1000–1526
- Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvénczikkék*, ford. KOLOSVÁRI Sándor – ÓVÁRI Kelemen, jegyz. MÁRKUS Dezső, Budapest, 1899.
- MT
1526–1608
- Magyar Törvénytár. 1526–1608. évi törvénczikkék*, ford. KOLOSVÁRI Sándor – ÓVÁRI Kelemen, jegyz. MÁRKUS Dezső, Budapest, 1899.
- NAGY
1961
- NAGY László: *A Bocskai-szabadságharc katonai története*, Budapest, 1961.
- PAPP
2014
- PAPP Sándor: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés. A Bocskai-felkelés történetéhez*, Budapest, 2014.
- TUSOR
2000
- TUSOR PÉTER: *Az 1608. évi magyar törvények a római inkvizíció előtt: II. Mátyás kiközösítése*, In: *Aetas*, 15. (2000) 4. sz. 89–105.
- ZSILINSZKY
1881
- ZSILINSZKY MIHÁLY: *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai, I. 1526–1608*, Budapest, 1881.

A spanyol Habsburgok dinasztikus nézőpontja

A magyar és a cseh trónok öröklésével összefüggő *discursók* a 17. század elejéről*

Jelen közleményben két, a 17. század elején keletkezett *discursót* (értekezést)¹ közlünk, amik a spanyol Habsburgoknak a magyar és a cseh trónokra formált jogigényét voltak hivatottak történeti-jogi érvekkel alátámasztani: e szövegek elsősorban a prágai, illetve a bécsi császári udvarban működő spanyol diplomaták² munkájához készültek, háttéranyagként a koncepcióformáláshoz és a diplomáciai tárgyalásokhoz.

A 17. század eleji európai dinasztikus kapcsolatokkal foglalkozó történetírásban viszonylag gyakran említik a Habsburgok osztrák és spanyol ága között 1617-ben létrejött „családi szerződést” (*Tratado de Oñate; Oñatevertrag*), ami nevét az 1617–1624 között bécsi spanyol követként működő diplomata, Oñate V. grófja, Íñigo Vélez de Guevara y Tassis³ (1573 körül–1644) személyéről kapta, jöllehet az újabb kutatások mellett foglalnak állást, hogy a Grazban aláírt családi megállapodás spanyol részről elsősorban Oñate gróf elődjének, Baltasar de Zúñiga prágai spanyol követnek (1608–1617), illetve a Ferdinánd főherceggel (a későbbi II. Ferdinánddal) a grazi főhercegi udvarban Zúñiga megbízásából tárgyaló, németalföldi származású Jacques Bruneau-nak⁴ (1576?–1634) a munkája volt.⁵ A szerződés, amelyben III. Fülöp spanyol király (1598–1621) itáliai és elzászi területek (Sundgau) átengedése fejében lemondott a magyar és a cseh trónokra formált öröklési jogáról és igényéről, valójában sokáig csupán a dinasztia tagjai és csak az egészen szűk udvari körök számára volt ismert. A megállapodással foglalkozó legfrissebb

* A közlemény a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával készült. Értékes észrevételeikért köszönetet mondok Glück Lászlónak, Kármán Gábornak, Pavel Mareknek, Monostori Tibornak, Pálffy Gézának, Péterfi Bencének és Szabó András Péternek.

¹ A műfaj 16–17. századi szerepéről: ZWIERLEIN, 2006.

² Guillén de San Clemente (1581–1608), Baltasar de Zúñiga (1608–1617, Oñate [V.] gróf, első bécsi követségének időszaka: 1617–1624). Róluk összefoglalóan: OCHOA-BRUN, 2005, 199–233; OCHOA BRUN, 2006, 182–215; MAREK, 2013, 82–127, illetve az egyes követekről: ARIENZA ARIENZA, 2010; GONZÁLEZ CUERVA, 2012.

³ MINGUITO PALOMARES, *Conde de Oñate (V)*, <https://dbe.rah.es/biografias/21233/inigo-velez-de-guevara-y-tassis> (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.); MAREK, 2018, 35–50; LASSO DE LA VEGA, 1929.

⁴ BOLAÑOS MEJÍAS, *Jacques Bruneau*, <https://dbe.rah.es/biografias/57356/jacques-bruneau> (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.).

⁵ GONZÁLEZ CUERVA, 2012, 365–370, passim. – itt, a 368. lapon, a 42. jegyzetben szerepelnek a szerződés eredeti példányainak lelőhelyei, például AGS, Estado, legajo 2327, nr. 5–9. A szerződés kiadása: ABREU Y BERTODANO, 1740, 233–239; USUNÁRIZ, 2011, 1297–1299.

munkák⁶ is sokkal inkább szimbolikus, mintsem reálpolitikai jelentőségét emelik ki a valójában soha életbe nem lépő egyezségnek,⁷ noha a magyar jogtörténeti kutatásban újabban létezik olyan álláspont, ami az egyezség hatását kimutathatónak véli a magyar trón későbbi betöltési rendjében.⁸

Mind a cseh, mind a magyar trón Habsburg-dinasztián belül való megtartása fontos cél volt: egyrészt e koronák biztosítása a dinasztia számára közép-európai hatalmi pozíciója sarokköveit jelentette, másrészt a legfőbb cél, a Német-római Birodalom császári címének elnyeréséhez vezető lépcsőfokokként stratégiai szerepük volt. A dinasztia szemléletében, azon túl, hogy e koronák tényleges reálpolitikai jelentőséggel is bírtak (a cseh trón a birodalmi választójogi státus, míg a magyar korona katonai-stratégiai és gazdasági okok miatt), a dinasztia történeti-jogi szemléletében szimbolikus módon is biztosítékai voltak a Habsburg-ház uralkodói folytonosságának. A magyar és a cseh trónok biztosítása központi kérdés volt: Oñate gróf 1616. évi követi instrukciója is ennek megfelelően kiemelt célként jelölte meg egyrészt az említett királyságok biztosítását a dinasztia számára, másrészt a bécsi apostoli nunciussal való együttműködést a katolicizmus támogatásában.⁹

A cseh- és magyarországi trónutódlás kérdése állandóan foglalkoztatta a Habsburg-udvarokat. Mivel sem II. Rudolfnak, sem Mátyásnak nem voltak utódai, fennállt a veszély, hogy a dinasztia elveszítheti e trónokat, hiszen mind a cseh, mind a magyar rendek ragaszkodtak a szabad királyválasztáshoz fűződő jogaikhoz és elutasították a dinasztia trónöröklésre formált jogát.¹⁰ A Habsburg-ház saját öröklési szabályai testvéreik, Miksa (1558–1618) és Albert (1559–1621) főhercegek jelölését részesítették előnyben, akik szintén jelentős politikai tapasztalattal és tekintéllyel rendelkeztek a dinasztián belül. Mivel azonban mindketten előrehaladott korúak voltak, és nekik sem voltak utódai, választásuk nem jelenthetett tartós megoldást. Ezért a főhercegek elfogadták Mátyás javaslatát és a Habsburgok stájer ágából származó Ferdinánd főherceg javára lemondtak jogaikról. Ehhez azonban még meg kellett nyerni a spanyol király jóváhagyását is: III. Fülöp ugyanis elvben szintén igényt tartott a fent említett koronákra. Ennek alapjául elsősorban anyja, II. Miksa császár lányának, Habsburg Annának (II. Fülöp feleségének) feltételezett jogai szolgáltak.

⁶ Az Oñate-szerződés hátterét és jelentőségét jól megvilágító, két legfrissebb publikáció: NAGEL, 2018, 342–350; MAREK, 2018, 35–50. A régebbi irodalomból: KHEVENHÜLLER, vol. VIII, 1099; GLISS, 1930; CHUDOBA, 1952, 214; SÁNCHEZ, 1994, 887–903; MAREK, 2013, 111–128; MONOSTORI, 2008, 44–62; MONOSTORI, 2009, 1023–1062; DUERLOO, 2011, 533–549; USUNÁRIZ, 2011, 1279–1300; TUSOR, 2014, 1103; TUSOR, 2016, 271 skk.; LIKTOR, 2020a, 94–141. Az Oñate-szerződéssel kapcsolatban lásd e kötetben Tóth Ferenc közleményét.

⁷ GONZÁLEZ CUERVA, 2012, 368.

⁸ LIKTOR 2020b, 163–192.

⁹ MAREK, 2018, 37. Oñate legelső közép-európai diplomáciai missziója (II. Mátyáshoz) már 1611-ben felmerült, ez az út azonban II. Rudolf császár halála miatt nem valósult meg. Oñate 1611. április 16-án kelt követi instrukciója: AHN, Estado, leg. 3456, nr. 2. Vö. OCHOA BRUN, 2006, 201–203.

¹⁰ PÁLFFY, 2022, 252–265.

Madridban két lehetőséget fontolgattak. Az első az volt, hogy ezt az örökséget közvetlenül III. Fülöp vagy második fia, a csecsemő Károly herceg számára követelik. A második, sikeresebbnek tűnő megoldás pedig, hogy a spanyol király, cserébe bizonyos területekért, átengedi jogait Ferdinánd főhercegnek. Ez a megállapodás vált ismertté „Oñate-szerződés” néven.¹¹ A szerződés a spanyol diplomácia nagy sikere volt a 17. század eleji bécsi császári udvarban, jóllehet jelentősége csak abban rejlett, hogy a dinasztia egységét mutatta. Sundgau anektálására soha nem került sor. Miksa főherceg 1618 novemberében bekövetkezett halála után Elzász Ferdinánd öccsének, Lipót főhercegnek (1586–1632) a kezébe került. A finai örgrófság 1619. február 4-én Lipót főhercegnek történő átadását sem lehet ehhez a megállapodáshoz kötni, mivelhogy II. Mátyás eladta ezt a területet a spanyol királynak, a további spanyol katonai és pénzügyi segítség reményében.¹²

Miután a császári cím V. Károly lemondását követően I. Ferdinánd magyar és cseh királyra szállt, a 16. század végéig elvben nyugvópontra jutott a közép-európai trónok öröklésének kérdése, de az erről való jogi gondolkodás – ahogy erre a legújabb jogtörténeti szempontú kutatás rámutat – végigkísérte a két ág kapcsolatrendszerét. Ennek dokumentumai a szövetségi, házassági és öröklési szerződések, főhercegnői lemondó nyilatkozatok, uralkodói végrendeletek,¹³ amelyek megelőzték az Oñate-szerződést, így ebből a perspektívából az csak egy állomása volt a Habsburg-udvarokhoz közel álló jogtudó értelmiségiek¹⁴ által végzett munkának. Ennek forrásai, azaz a Habsburgok spanyol ágának jogigényét történeti-jogi érvekkel alátámasztani hivatott *discursók* itthon gyakorlatilag ismeretlenek. Jelentőségüket az adja, hogy e szövegek háttéranyagként szolgáltak a spanyol Államtanács (*Consejo de Estado*) tagjai, illetve főleg a bécsi császári udvarban működő spanyol diplomaták számára.

Itt említjük meg, hogy a legfrissebb jogtörténeti kutatás, a spanyol Habsburg-ág trónbetöltésének sajátos rendjét tanulmányozva, annak ún. hitbizományi (*mayorazgo*) jogfelfogására irányította a figyelmet: eszerint a spanyol uralkodók családi örökségként („reinos y países patrimoniales”) fogták fel országaikat, és ennek jegyében a magyar és a cseh trónokat is örökségüknek tekintették.¹⁵ E megközelítés egyéb források bevonásával, fogalmak tisztázásával a kérdéskör további kutatását igényli.

¹¹ GLISS, 1930; USUNÁRIZ, 2011; USUNÁRIZ, 2016, 21–49.

¹² MAREK, 2018, 38.

¹³ Ezekről részletesen: LIKTOR, 2020a; 2020c, 1–24; LIKTOR, 2020d, 83–100; LIKTOR, 2021, 225–239.

¹⁴ E személyek közül többeket név szerint tudunk azonosítani. A spanyol udvarban Gil Ramírez de Arellano (kb. 1555–1618), illetve Gabriel de Trejo Paniagua y Loaisa (1562–1630). Ramírez de Arellano a salamancai egyetemen tanult jogot, Lerma herceg befolyásos hivatalnokokból álló körének tagja, több jelentős pozíciót is betöltött: 1614-től a Consejo de Camara, Consejo de Cruzada, illetve a Consejo de la Inquisición tagja volt GÓMEZ RIVERO: *Ramírez de Arellano, Gil*. Gabriel de Trejo Paniagua y Loaisa apát, püspök, királyi káplán, az Inkvizíció tagja, ügyész, bíboros, a Kasztíliai Tanács elnöke volt: GÓMEZ RIVERO: *Trejo Paniagua y Loaisa*. A bécsi császári udvarhoz kapcsolódóan Leopold Freiherr v. St. Stralendorf (1545–1626): HENGERER–SCHÖN: Kaiser und Höfe. <http://kaiserhof.geschichte.lmu.de/10038> (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.).

¹⁵ LIKTOR, 2020d, 225–239.

A 17. század elején a közép-európai Habsburg-udvarokban, nevezetesen II. Rudolf császár és öccse, Mátvás között politikai törés előjelei mutatkoztak. Ekkor újult erővel mutatkozott igény arra a dinasztia spanyol ágában, hogy a korszak forrásaiban „katolikus királyként” megnevezett uralkodót a bécsi, illetve a prágai udvarban képviselő követek érvekkal alátámasztva léphessenek fel a dinasztia szempontjából „veszélybe került” magyar és cseh trónok iránti spanyol jogigény, illetve annak hangoztatása mellett.

A „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport tagjaként a bécsi spanyol követek jelentéseinek átnézése során az elmúlt években számos, e kérdéskörhöz kapcsolódó forrást sikerült feltárni.¹⁶ Ezek között van egy, a 17. század elejére datálható, Andrés de Prada y Gómez de Santalla¹⁷ (kb. 1550–1611), a spanyol Államtanács titkára és III. Fülöp kegyence, Lerma herceg 1604 és 1609 közötti levelezését tartalmazó kötetben fennmaradt, névtelen szerző által összeállított spanyol nyelvű *discursó* (feljegyzés). Ennek fő érdekessége, hogy történeti érveit a magyar trón spanyol Habsburg-öröklésének igazolására nemcsak I. Ferdinánd végrendeletére alapozza (ez az egyik fontos hivatkozási alapja a későbbi, 1614–1617 közötti tárgyalásoknak is), hanem a késő középkori magyar–nápolyi dinasztikus kapcsolatokról kezdve törekszik igazolni a spanyol jogigényt, érdekes módon részben III. Zsigmond lengyel király (1587–1632) esetleges magyar trónra formált jogigényével szemben. A forrás szerzője alaposan utánajárt az európai dinasztikus kapcsolatok történetének, önmagában e mű alapján ugyanakkor nem tartjuk valószínűnek, hogy III. Fülöp udvarában a késő középkori – kora újkori Magyar Királyságról való történeti ismereteknek ez a szintje általános lett volna. A forrás Andrés de Prada titkár kéziratának a loyolai jezsuita levéltárban fennmaradt gyűjteményében található. A négy lap terjedelmű írás, szerzőjének lapszéli hivatkozásai alapján, forgatta Esteban de Garibaynak (1533–1600), II. Fülöp udvari történetírójának munkáját, de egyéb forrásait nem ismerjük.

Az 1617. júniusban¹⁸ aláírt Oñate-szerződéshez vezető tárgyalások során keletkezett követjelentések és beszámolók, az Államtanács üléseinek jegyzőkönyvei¹⁹ stb. szétfeszítenék jelen közlemény kereteit, ezért e forrásokat majd egy önálló közleményben fogjuk közreadni. Közlünk viszont egy másik, 1615-ben Bécsben írott latin nyelvű *discursó*t, amelyet Francisco Moncada, Ossona gróf (1626-tól Aytona III. márkija, 1624–1629 között bécsi spanyol követ)²⁰ hagyatékából tártunk fel. Névtelen szerzőjéről a forrás információi alapján mindössze annyi tudható, hogy az irat szerkesztésekor „mindkét jogot” tanulta, tehát egy fiatal, jogi tanulmányokat folytató személy volt. A forrás tisztázat, a latin szövegben szép számban előforduló nyelvtani, illetve másolási

¹⁶ Ezekről rövid leírást már közöltem az 1625. évi soproni diéta történetét feldolgozó kötetben: MARTÍ, 2021², 255, 44. jegyzet.

¹⁷ DOMÍNGUEZ NAFRÍA, *Andrés de Prada*, <https://dbe.rah.es/biografias/14262/andres-de-prada-y-gomez-de-santalla> (utolsó letöltés: 2022. szeptember. 27.).

¹⁸ Az aláírás dátumaként eltérő időpontok szerepelnek a szakirodalomban: Prága, 1617. június 6. GONZÁLEZ CUERVA, 2012, 368; USUNÁRIZ, 2011, 1284; 1617. június 7. MAREK, 2018, 37–38.

¹⁹ E források többsége a simancasi levéltárban található: AGS, Estado, Alemania, leg. 2326, 2327.

²⁰ GUTIÉRREZ, 1980, 3–72; MAREK, 2018, 128–131; GONZÁLEZ CUERVA, 2019, 113–132; MARTÍ, 2021, 245–366.

hiba arra enged következtetni, hogy vagy maga a szerző, vagy legalábbis a szöveget másoló személy bizonytalanul használta a latint. Az írás nagyrészt a cseh trón öröklésére vonatkozóan vizsgálja a rendek szabad uralkodóválasztási jogának eredetét. A Magyar Királyság törvényeiről és a magyar rendek érveiről láthatóan nem voltak ismeretei. A cseh rendek szabad választójogának eredetével kapcsolatban IV. (Luxemburgi) Károly német-római császár és cseh király (1346–1378) egyik, 1348. évi, aranybullával megerősített oklevelének passzusára hivatkozik. E privilégiumot később II. Ulászló magyar és cseh király is megerősítette, majd utána I. Ferdinánd és utódai, II. Miksa, Rudolf és Mátyás is ugyanígy tettek. A szöveg írója szerint azonban ezt a privilégiumot I. Ferdinánd 1545-ben visszavonta.²¹ A szabad uralkodóválasztás joga ugyanakkor nem zárta ki (a szerző szerint), hogy később a Habsburg-dinasztia öröklése elfogadottá és törvényessé váljon a cseh korona országaiban: ezt bizonyítandó idéz középkori oklevelekből vett részeket. Fő forrásként Leitmeritz (Litoměřice) város 1350-ben kiállított reverzálisa szolgált a számára,²² amely az értekezés összeállítójának értelmezésében a cseh korona országainak örökletes monarchia voltát és a dinasztia öröklésének jogát deklarálja. Míg a IV. Károly császár és cseh király privilégiumára, illetve II. Ulászló 1510. évi, a rendek kiváltságát megerősítő oklevelére való hivatkozás valóban illeszkedik a kérdésről való hagyományos cseh jogtörténeti szemlélethez,²³ addig kissé esetlegesnek tűnik a hivatkozott városi oklevél kiválasztása és érveinek felhasználása: a szerző valószínűleg egy olyan, különböző oklevelekből összeállított másolati könyvet használt fel munkájához, amihez éppen hozzáfért. A korszakból több ilyen másolati könyvet ismerünk.²⁴

A szerző egyszerre hadakozik Ferdinándnak a spanyol törekvésekkel szemben averziót tápláló hívei, illetve a cseh és magyar rendek ellen. Azt akarja elérni, hogy Ferdinánd mintegy ismerje el hűbérurának a spanyol királyt, és támogatásával vezesse győzelemre a katolikus egyházat.

A forrás Aytona márkai hagyatékában való fennmaradása világosan jelzi számunkra, hogy az 1617. évi dinasztikus szerződés háttéranyagait – amelyeket az előző bécsi spanyol követ, Oñate gróf kifejezett kérésére juttattak el utódának, Aytonának²⁵ –, az 1625. évi, spanyol szempontból kiemelkedően jelentős soproni koronázó országgyűlés idején oly fontos szerepet játszó diplomata is ismerte. Aytona hagyatéka a toledói Hospital Tavera épületében található Medinaceli hercegi levéltár (Archivo Histórico de la Casa Ducal de Medinaceli) részét képezi. E gyűjtemény sok tekintetben egyedülálló,

²¹ GINDELY, 1859, 13; BACHLKE, 1994.

²² Litoměřice (CZ), ném. Leitmeritz város egyik, 1350. július 31-én kelt reverzálisa, amit IV. Károly császár és cseh király számára állítottak ki: CJB, 1867, 350–352. Az oklevél azonosításáért Péterfi Bencének mondok köszönetet.

²³ TOMAN, 1872, 10–29.

²⁴ A középkori cseh királyi levéltár okleveleiről és ezek különböző másolati könyvekben való előfordulásáról: PAZDEROVÁ–KŘEČKOVÁ, 2015. <https://dighist.hypotheses.org/313> (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.). Péterfi Bencének köszönöm, hogy felhívta rá a figyelmemet.

²⁵ MARTÍ, 2021², 255.

ugyanis a 17. századi bécsi spanyol követek közül Aytona márki az egyetlen, akinek magánlevéltára megközelítőleg teljes egészében fennmaradt.²⁶

E közleményben mintaként kívánjuk közreadni két darabját azoknak a forrásoknak, amelyeket egy Monostori Tiborral együtt tervbe vett, magyar vonatkozású spanyol forrásokból összeállítandó nagy forráskiadványban fogunk szerepeltetni. A spanyol nyelvű forrás szövegét modernizált átírásban (a neveket betűhíven átírva) közlöm, a latin nyelvű forrás esetében pedig a humanista helyesírás szabályait követem.

Források

1.

Feljegyzés a spanyol királynak a Magyar Királyság uralkodói címére formálható jogáról

16. század vége – 17. század eleje (?), spanyol ny., eredeti

AHSL

Correspondencia oficial de D. Andrés de Prada, Secretario de Estado de Felipe III /Andrés de Prada, III. Fülöp spanyol király idején az Államtanács titkára/
(1604/12/19 – 1609/02)

Correspondencia entre el Duque de Lerma y Andrés de Prada, relativa a asuntos de Hungría
/Lerma hercege és Andrés de Prada közötti levelezés, a Magyar Királysággal összefüggő ügyek/
„Papeles tocantes a cossas de Ungria” nr. 23.

A forrás a spanyol uralkodónak, II. Fülöp királynak a magyar trón elnyerésére dinasztikus alapon formálható jogait vezeti le, III. Zsigmond lengyel király, litván nagyherceg esetleges magyar trónigénye ellenében. Az érvelés szerint két jogalap indokolja a spanyol Habsburg-ág trónigényét: az 1491. évi, I. Miksa császár által II. Ulászló magyar és cseh királlyal kötött szerződés, amely II. Ulászló (és utódai) fiúörökös nélküli halála esetén a magyar trónt I. Miksa örököseinek juttatja. A másik, a szöveg összeállítója által Habsburg öröklési jogalapnak tekintett körülmény a nápolyi és az Árpád-házi uralkodóházak tagjai között létrejött többszörös dinasztikus kapcsolat, ezeket II. Károly nápolyi király (1285–1309) V. István lányával, Árpád-házi Máriával kötött házasságától tekinti át.

²⁶ MARTÍ, 2009, 15–23; MARTÍ, 2013, 315–322; MARTÍ, 2021, passim.

/fol. 121r/

Dos derechos muy sustanciales competen al rey catholico²⁷ nuestro Señor para poner entre sus reales titulos, el de rey de Ungria: en qualquier de ellos pudo fundarse para dar le a Su Magestad Sigismundo 3º rey de Polonia gran duque de Lituania, de Russia, de Prussia, Masouia, y Samogicia, principe de Gocia, Vandalia, y Suecia.²⁸

El primero, por que quando el año de mil y quatrocientos y noventa y uno el Emperador Maximiliano 1º, bisabuelo de Su Magestad²⁹ compuso sus diferencias, y las heredados de el Emperador Federico 3º su padre,³⁰ con los ungaros,³¹ y con Ladislao su rey,³² fue uno de los capitulos de la concordia y assiento que hizieron, que si el rey Ladislao muriese sin hijos varones, succediese en la corona de Ungria Maximiliano, y sus descendientes por linea recta: y que tiniendo hijos varones el Emperador, y los que le succediesen en los estados pudiesen continuar el titulo de Ungria, y poner le entre los suyos. Era Ladislao hijo /fol. 121v/ de Casimiro rey de Polonia,³³ y de Isabel reyna de Ungria, y Bohemia,³⁴ y tuvo de este matrimonio a Luis³⁵ quien murio sin hijos, por lo qual le succedio su hermana Ysabel, que despues se llamo Ana,³⁶ muger de don Fernando³⁷ infante de España, y rey de Ungria, y Bohemia por este casamiento.

Esta fue la razon por que el mesmo Emperador Maximiliano el año de mil y quinientos y diez, quando hizo duque de Cambray a Jaques de Croy³⁸ obispo de aquella villa se intitulo rey de Ungria en el titulo, y privilegio que cerca de esto se despacho en lengua latina, que empieca de esta manera.³⁹ Maximilianus divina favente clementia electus Romanorum Imperator Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae rex etc. Datum in civitate nostra imperiali Augusta die 28. Junii anno Domini millesimo quingentesimo decimo, Romanorum 25. Hungaris vero vigesimo primo: y antes de esto el año de mil y quatrocientos y ochenta y seis, poco despues que el Emperador su padre le hizo coronar con la corona /fol. 122r/ de San Carlos Magno que mando para este efeto

²⁷ A spanyol uralkodó általánosán elterjedt megnevezése a korszakban. A forrás feltételezett keletkezése idején II. Fülöp (1556–1598).

²⁸ III. Zsigmond lengyel király (1587–1632).

²⁹ A szövegben II. Fülöp spanyol királyra (1556–1598) történik utalás (mint a forrás keletkezése idején uralkodó személyre), hiszen I. Miksa német-római császár az ő dédapja volt. Vö. I. Miksa – I. (Szép) Fülöp kasztíliai király († 1506) – V. Károly – II. Fülöp. Más adat is jelzi, hogy a szöveg II. Fülöp uralkodása idején, tehát 1598 előtt keletkezett: II. (Hitetlen) János aragóniai királyt (1458–1479) az éppen regnáló uralkodó dédapjának nevezi.

³⁰ III. Frigyes német-római császár (1452–1493).

³¹ Az 1463. és az 1491. évi szerződések.

³² II. Jagelló Ulászló (1490–1516).

³³ IV. Kázmér lengyel király (1447–1492).

³⁴ Habsburg Erzsébet lengyel királyné (1454–1492).

³⁵ II. Lajos magyar és cseh király (1516–1526).

³⁶ Jagelló Anna magyar és cseh királyné (1526–1547).

³⁷ I. (Habsburg) Ferdinánd (1503–1564), spanyol infáns, magyar és cseh király.

³⁸ Jacques de Croy, Cambrai püspöke (1503–1516).

³⁹ Lapszélén: „Esteuan de Garibay ha mucha noti[cias] de estos privilegios”. Esteban de Garibay (1533–1600), II. Fülöp udvari történetírója: MOYA, *Garibay*, <https://dbe.rah.es/biografias/10482/esteban-de-garibay-zamalloa> (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.).

traher de Norimberga a Aquisgran,⁴⁰ en otro privilegio se intitula, Romanorum rex, ac Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Archidux Austriae, dux Burgundiae, Lotharingiae, Brauantiae, Stiriae, Carinthiae, Carniolae, Limburgi, Geldriae, Lucemburgi.

El segundo derecho es, porque el titulo de rey de Ungria ha muchos años que anda con el de Napoles, y se le junto de esta manera. Carlos segundo rey de Napoles⁴¹ caso con Maria⁴² hija y successora de Esteuan rey de Ungria:⁴³ de este matrimonio nacieron, entre muchos, Carlos Martel⁴⁴ principe de Salerno y rey de Ungria, por su madre; San Luis monje de San Benito obispo de Tolosa,⁴⁵ Roberto rey de Napoles.⁴⁶ Carlos Martel rey de Ungria caso con Clemencia⁴⁷ hija de el Emperador Rodolfo⁴⁸ conde de Absburg y de Ana⁴⁹ su primera muger; de quien tuvo a Caroroberto, o Carlos Roberto⁵⁰ rey de Ungria que caso con Ysabel⁵¹ hija de Ladislao Loctico,⁵² principe de Cracouia, cuyos hijos fueran Luis,⁵³ y Andres:⁵⁴ Luis fue rey de Ungria /fol. 122v/ por su padre, y de Polonia por adopción de Casimiro⁵⁵ rey de Polonia hermano de su madre, caso con Isabel⁵⁶ hija de Esteuan Bano, gran S[eño]r⁵⁷ en Croacia: de este matrimonio nacio Maria⁵⁸ que succedio en Ungria, y la llamaron el rey de Bohemia se juntaron aquellas dos coronas: y en la de Ungria pretendio succeder Carlos 3º rey de Napoles⁵⁹ y Ladislao su hijo,⁶⁰ para cuya inteligencia ay necesidad de volver con la succession a Roberto⁶¹ rey de Napoles hermano de Carlos Martel que lo fue de Ungria; y assi digo que este Roberto caso dos vezes: la primera con doña Violante,⁶² hija de don Pedro,⁶³ el 3. rey de Aragon, la segunda con doña

⁴⁰ Aachen.

⁴¹ II. Károly nápolyi király (1285–1309).

⁴² Árpád-házi Mária nápolyi királyné (1285–1309).

⁴³ V. István magyar király (1270–1272).

⁴⁴ Anjou Martell Károly, calabriai herceg (1271–1295).

⁴⁵ Toulouse-i Szent Lajos (1274–1297).

⁴⁶ I. (Anjou) Róbert nápolyi király (1309–1343).

⁴⁷ Habsburg Klementina (kb. 1262–1293), Habsburg Rudolf német király és Gertrud von Hohenberg grófnő leánya.

⁴⁸ Habsburg (I.) Rudolf, német-római császár (1273–1291).

⁴⁹ Hohenbergi Gertrúd/Anna német királyné (1273–1281).

⁵⁰ I. Károly (Károly Róbert) magyar király (1308–1342).

⁵¹ Piast (Łokietek) Erzsébet magyar királyné (1320–1342).

⁵² I. Ulászló lengyel király (1306–1333).

⁵³ I. Lajos magyar (1342–1382) és lengyel (1370–1382) király.

⁵⁴ András (Endre) calabriai herceg (1327–1345).

⁵⁵ III. Kázmér lengyel király (1333–1370).

⁵⁶ Kotromanić Erzsébet magyar királyné (1353–1382), majd régens (1382–1387).

⁵⁷ Kotromanić (II.) István (1314–1353), bosnyák uralkodó.

⁵⁸ Anjou Mária magyar királynő (1382–1395).

⁵⁹ II. (Kis) Károly magyar király (1385–1386).

⁶⁰ (Nápolyi) László szicíliai király (1386–1414).

⁶¹ I. (Anjou) Róbert (Bölcs Róbert) nápolyi király (1309–1343), II. Károly nápolyi király (1285–1309) és Árpád-házi Mária nápolyi királyné harmadik fia volt.

⁶² Aragóniai Jolán (1273–1302) aragón és szicíliai királyi hercegnő, házassága révén nápolyi trónörökösne és Calabria hercegnéje.

⁶³ III. Péter aragón és szicíliai király (1276–1285).

Sancha,⁶⁴ hija de don Jayme,⁶⁵ rey de Mallorca; de el primer matrimonio tuvo a Carlos⁶⁶ duque de Calabria que murio en vida de su padre y fue casado con Madame Maria Valosia,⁶⁷ hermana de Filipo sexto de Francia,⁶⁸ y con Catalina,⁶⁹ hija de el Emperador Alberto primero,⁷⁰ fueron de la primera muger Juana,⁷¹ Margarita,⁷² y Maria⁷³ la de /fol. 123r/ Juan Bocacio de Certaldo.⁷⁴ Juana hija mayor succedio a su abuelo Roberto⁷⁵ rey de Napoles, y caso por su mandado con Andres,⁷⁶ su primo segundo, hermano de Luis rey de Ungria y Polonia,⁷⁷ y no quedando succession de este matrimonio, ni de otros muchos que Juana contraxo, succedio en el reyno de Napoles, Carlos duque de Durazo,⁷⁸ su primo segundo y bisnieto, como ella, de Carlos 2. nieto de su hijo Juan, duque de Durazo,⁷⁹ principe de Achaya y de la Morea. Y hijo de Ludovico⁸⁰ duque de Durazo, y marido de Margarita⁸¹ su prima hermana y sobrina de Juana reyna de Napoles,⁸² hija de Maria⁸³ su hermana que venia a ser bisnieta de el mesmo Carlos 2o rey de Napoles.⁸⁴ Este fue Carlos 3o, rey de Napoles que llamaron de la Paz; el qual como a pariente más cercano de Luis rey de Ungria que murio sin hijos varones, como se dixo, coronaron por su rey los ungaros y despues fue muerto en Buda a cinco dias de junio de 1386.⁸⁵ Seis meses despues que fue coronado /fol. 123v/ en Alba Real.⁸⁶ Dexo de Margarita su muger a Ladislao⁸⁷ que le succedio en el reyno de Napoles y en el derecho al de Ungria en competencia de el

⁶⁴ Aragoniai Sancia (1309–1343) nápolyi királyné.

⁶⁵ II. Jakab mallorcai király (1276–1311).

⁶⁶ Anjou Károly calabriai herceg (1298–1328).

⁶⁷ Valois Mária (1309–1328), Anjou Károly calabriai herceg második felesége.

⁶⁸ VI. Fülöp francia király (1328–1350).

⁶⁹ Habsburg Katalin (1295–1323), Anjou Károly calabriai herceg első felesége (1316–1323).

⁷⁰ Habsburg (I.) Albert német-római császár (1298–1308).

⁷¹ I. Johanna nápolyi királynő (1343–1382).

⁷² Anjou Károly (1298–1328) calabriai hercegnek valójában Margit nevű lánya nem született.

⁷³ Anjou Mária (1328–1366) I. (Anjou) Károly, Durazzo hercege felesége (1328–1348), majd II. (Anjou) Fülöp tarantói herceg és címzetes konstantinápolyi latin császár felesége (1364–1366).

⁷⁴ Giovanni Boccaccio de Certaldo (1313–1375). A szöveg arra a hiedelemre utal, miszerint Anjou Mária-nak a Dekameron szerzőjével viszonya lett volna. Vö. HEINRICH, 1881, 14–15.

⁷⁵ I. (Anjou) Róbert nápolyi király (1309–1343), vö. 61. jegyzet.

⁷⁶ András (Endre) calabriai herceg (1327–1345), I. (Nagy) Lajos öccse, vö. 54. jegyzet.

⁷⁷ I. (Nagy) Lajos magyar és lengyel király, vö. 53. jegyzet.

⁷⁸ Durazzói Károly: II. (Kis) Károly, III. Károly néven nápolyi király (1345–1386), Johanna nápolyi királynő utóda a nápolyi trónon.

⁷⁹ János durazzói herceg (1294–1336), II. Károly nápolyi király fia.

⁸⁰ Anjou Lajos (Gravinai Lajos; 1324–1362).

⁸¹ Durazzói Margit (1347–1412).

⁸² I. Johanna nápolyi királynő (1343–1382).

⁸³ Anjou Mária tarantói hercegné (1328–1366).

⁸⁴ II. Károly nápolyi király (1254 körül–1309).

⁸⁵ Más források szerint 1386. február 24-én hunyt el.

⁸⁶ II. (Kis) Károly, III. Károly néven nápolyi király (1381-től), magyar király: 1385–1386; halála Visegrádon, 1386 februárjában történt. WERTNER, 1888, 68–75.

⁸⁷ László nápolyi király (1386–1414).

Emperador Sigismundo.⁸⁸ Ladislao casó dos vezes⁸⁹ y no tuvo succession por lo qual le succedio Juana⁹⁰ su hermana, duquesa de Esterlic que caso con Carlos, duque de Gueldres,⁹¹ y despues con Jaques de Borbon, conde de la Marcha;⁹² y no tiniendo hijos, adopto a don Alonso quinto, rey de Aragon y Sicilia,⁹³ con aprobacion y confirmación de la Santa Sede Apostolica y de Martino quinto⁹⁴ que la governava, por ser feudo y seria de el directo dominio de Napoles. Don Alonso rey de Aragon y de las dos Sicilias ultra et citra Pharum, no tuvo succession legitima, por lo que le succedio en sus reynos don Juan⁹⁵ padre de el catholico rey don Fernando,⁹⁶ bisabuelo de su Magestad⁹⁷ rey de Napoles por esta, y otras muchas causas, que han obligado a Su Santidad a darle tantas vezes la investidura de aquel reyno: como se trata mas de proposito en otra /fol. 124r/ parte: por que en esta no se quiere dezir mas de que ansi como el rey catholico nostro señor es verdadero successor de Ladislao, y de Juana su hermana en el reyno de Napoles; también lo es en el derecho que tuvieron al de Ungria, para poder intitular rey de aquel reyno, como ellos se intitularon, por su padre Carlos 3°.

Lo mesmo puediera hazer Sigismundo⁹⁸ que oy es rey de Polonia, si le ubiera acontecido a don Her[dinan]do⁹⁹ rey de Napoles, padre de don Alonso el 2o,¹⁰⁰ ser hijo legitimo de don Alonso rey de Aragon, y Napoles, por que Juan 3o rey de Suecia, y Gocia, y duque de Finlandia,¹⁰¹ padre de Sigismundo caso con Catalina¹⁰² hija de Sigismundo 1o, rey de Polonia, y de su muger Bona Sforca,¹⁰³ hija de Juan Galeaco Sforca¹⁰⁴ duque de Milan, y de doña Ysabel de Aragon,¹⁰⁵ hija de don Alonso 2o rey de Napoles. Mas ya que para esto no aya sido buena aquella illegitimidad, es lo para estar por ella Sigismundo con su Magestad en quinto con septimo grado de consanguinidad.

⁸⁸ Luxemburgi Zsigmond (1387–1437).

⁸⁹ Más adatok szerint háromszor is megházasodott.

⁹⁰ II. Johanna nápolyi királynő (1373–1435).

⁹¹ Valószínűleg tévedés szerepel a szövegben, mert II. Johanna első férje Habsburg Vilmos, Karintia, Stájerország és Krajna hercege, Tirol grófja (1370–1406) volt. Carlos de Egmond valóban a Güeldres hercege címet viselte, de ő nem volt kortársa a nápolyi királynőnek.

⁹² Bourbon Jakab, la Marche grófja (1370–1438).

⁹³ V. Alfonz aragóniai király (1394/96–1458).

⁹⁴ V. Márton pápa (1417–1431).

⁹⁵ II. (Hitetlen) János aragóniai király (1458–1479), II. (Katolikus) Ferdinánd aragóniai király (1479–1516) apja.

⁹⁶ II. (Katolikus) Ferdinánd (1479–1516).

⁹⁷ II. Fülöp spanyol király (1556–1598).

⁹⁸ III. Zsigmond lengyel király (1587–1632).

⁹⁹ I. Ferdinánd nápolyi király (1423–1494)

¹⁰⁰ II. Alfonz nápolyi király (1494–1495).

¹⁰¹ III. János svéd király (1537–1592).

¹⁰² Jagelló Katalin svéd királyné (1568–1583), I. (Jagelló) Zsigmond lengyel király (1506–1548) lánya.

¹⁰³ Sforza Bona lengyel királyné és litván nagyhercegné (1518–1548).

¹⁰⁴ Gian Galeazzo Maria Sforza, Milánó hercege (1476–1494).

¹⁰⁵ Nápolyi Izabella II. Alfonz nápolyi király és Ippolita Maria Sforza királyné lánya.

2.

Értekezés a magyar és a cseh koronák örökléséről (1615) Ossona gróf (Aytona márki) bécsi spanyol követ (1624–1629) iratai között

ADM AH, leg. 61, ramo 11, sine num.

A cseh és magyar trónok öröklésének rendjéről szóló értekezés négy részre osztva járja körül az öröklés kérdését. Az első rész a cseh korona országai, illetve a Magyar Királyság rendjeinek érveit ismerteti: kitér a felekezeti megosztottságra, illetve a cseh és a magyar rendek uralkodóválasztáshoz fűződő jogaira. A második rész az osztrák Habsburgok szemlélete szerinti öröklési rendet ismerteti. A harmadik részben a forrás szerzője arra keres választ, mi történne az említett királyságokban, ha Ferdinánd főherceg a választás jogára alapozva, a spanyol király támogatása nélkül lépne trónra. A negyedik rész mindkét Habsburg-ág számára kielégítő megoldást javasol, amelyben a spanyol király elvi öröklési jogát el nem vitató Ferdinánd a rendekkel szemben spanyol támogatással szilárdítaná meg hatalmát és vezetné győzelemre a katolikus egyházat.

„Brevis discursus de successione in Regnum Boemiae et Hungariae, in quatuor partes divisus [...] Hic discursus fuit compositus per quendam utriusque iuris studiorum ab eoque perfectus, Viennae, quinta Februarii anno 1615”

Brevis Discursus de successione in Regnum Boemiae et Hungariae in quatuor partes divisus, in quarum prima rationes Statuum contra Austriacos et e converso adducuntur, illi enim per electionem, hi per hereditatem successionem fieri in dicta Regna ostendere contendunt.

In secunda parte adducitur, quomodo Austriaci inter se discrepant ratione videlicet masculi collateralis et faeminae descend[ent]is et quas rationes pro se ad ferunt. In tertia, quid sequeretur si Serenissimus Ferdinandus¹⁰⁶ ut in regna succedere possit, statibus se adiungeret et quid si Regi Catholico?¹⁰⁷ Nam uni horum, cum sit viribus inferior tandem adhaerere debet.

In quarta, medium proponitur per quod Serenissimus Ferdinandus, et in Regna succedere, et Hispano satisfacere ac etiam Religioni Catholicae plurimum consulere possit.

Pars Prima

Status liberam electionem praetendentes constantes Hungaris et Boemis vallati Protestantium assistentia et uniti quod ad libertatem conscientiarum attinet, aliis Europae sectis contra Ecclesiam suumque protectorem Serenissimum Hispaniae Regem et ad evertendam Austriacam Domum, omni conatu nituntur taliter enim gubernationi

¹⁰⁶ II. (Habsburg) Ferdinánd, későbbi magyar király (1618–1637).

¹⁰⁷ III. Fülöp spanyol király (1598–1621).

/fol. 1v/ illorum sese subtrahere, et libertatem Religionis acquirere existimant, qui has pro se videntur adferre rationes.

Prima, quod Carolus Quartus¹⁰⁸ Imperator, tunc temporis Hungariae¹⁰⁹ et Boemiae Rex declaraverit Status liberos, ita ut libere et ad suum beneplacitum Regem eligere possint.

Secunda, quod Imperator Ferdinandus¹¹⁰ Anno 1526 post mortem Ludovici¹¹¹ Hungariae et Boemiae Regis sui affinis, fuerit ab illis libere Rex electus; quibus antequam in possessionem Regni Boemiae introduceretur, reversales litteras dedit, quarum tenore liberam electionem confitetur:

Tertia, quod uti libera et realis non solum a Ferdinando, sed etiam a Maximiliano,¹¹² Rudolpho,¹¹³ et a regnanti Mathia¹¹⁴ fuerit confirmata, qui¹¹⁵ pro maiori declaratione etiam reversales litteras non vi, sed propria sponte eis dederunt, illi autem in electione regis rationem propinquioris ex regio stemmate semper habuisse confirmare/n/t, idque non ex aliquo debito sed ex propria voluntate: et si alias aliquid contrarium fuerit factum, quamvis arte vel pratica, id non esse legitime nec libere factum.

Austriaci contra asserunt, haereditaria regna esse, nec electioni fuisse subiecta, quamdiu ex eorum stipite Reges exiverunt, Hi adferunt declarationem haereditariae successionis, quae in generali statuum congregatione et consensu eorum a Carolo Quarto fuit instituta, item ordines et privilegia interque aliqua astringentia officiales primarios ad iuramentum in accipiendis officiis, ut post mortem Regis omnia sibi commissa pro propinqu/i/ori /fol. 2r/ ex regio sang/u/ine successore debebant eo usque retinere et custodire, donec status conveniant, ac eundem successorem in possessionem introducant, iuxta consuetudinem ad haec tempora observatam in masculis primarie, in foeminis deinde, ut sequens ordo indicat. Nam Regnum Boemiae a Carolo Quarto transivit in filium Sigismundum¹¹⁶ ab eo autem in filiam Elisabetham¹¹⁷ Alberto Archiduci Austriae¹¹⁸ matrimoniae iunctam, ab eo verum in filium Ladislavum posthumum,¹¹⁹ quo defuncto in pupulari aetate, Georgius Podebrat¹²⁰ gubernator tunc temporis illius regnum sibi usurpavit. Quod idem in Hungaria cum Mathia Corvino¹²¹ contigit, postea tamen superatis difficultatibus Ladislavus, alius sororis¹²² posthumi filius ex Casimiro

¹⁰⁸ IV. (Luxemburgi) Károly német-római császár és cseh király (1346–1378).

¹⁰⁹ Nem volt magyar uralkodó.

¹¹⁰ I. Ferdinánd német-római császár (1558–1564), magyar (1527–1564) és cseh (1526–1564) király.

¹¹¹ II. Lajos (1516–1526) magyar és cseh király.

¹¹² II. Miksa német-római császár, magyar és cseh király (1564–1576).

¹¹³ (II.) Rudolf német-római császár (1576–1612), magyar (1576–1608) és cseh (1576–1611) király.

¹¹⁴ II. Mátyás német-római császár (1612–1619), magyar (1608–1619) és cseh (1611–1619) király.

¹¹⁵ A kéziratban másolási hiba következtében „quae” van.

¹¹⁶ Luxemburgi Zsigmond (1387–1437).

¹¹⁷ Erzsébet osztrák hercegné (?).

¹¹⁸ Albert osztrák főherceg, német-római császár (1438–1439), magyar és cseh király (1437–1439).

¹¹⁹ V. (Utószülött) László magyar és cseh király (1440/1444–1457).

¹²⁰ I. (Podjebrád) György cseh király (1458–1471).

¹²¹ I. Mátyás magyar (1458–1490) és cseh (1469–1490) király.

¹²² Habsburg Erzsébet (1454–1492) lengyel királyné.

Poloniae rege¹²³ susseptus [1]. Regni gubernacula assumpsit post eum Ludovicus,¹²⁴ eius filius, qui sine prole e vivis decedens regnum in Annam¹²⁵ filiam, Ferdinandi Austriae uxorem, secundum privilegia et consuetudines transivit. Et sicut Albertus Austriae per Elisabetham,¹²⁶ ita et Ferdinandus per Annam in Regnum Boemiae successit, cui postea per lineam masculinam propinquiores, ut Maximilianus filius et nepos, Rudolphus ac frater Matthias modernus successerunt.

His positis ad rationes pro statibus adduc[t]as sic respondent.

Ad 1mum verum esse, quod Carolus Quartus in dieta /fol. 2v/ declaraverit status liberos liberamque electionem a parte eorum existere in casu duntaxat, quando nemo ex regio sang/u/ine masculini vel foeminini sexus esset superstes.

Ad 2dum verum etiam esse quod Ferdinandus,¹²⁷ ignarus tamen Bullae Aureae¹²⁸ Caroli Quarti ac privilegii Ladislavi¹²⁹ affinis, reversales litteras dum in Boemiam ingrederetur statibus dederit, existimans se id facere secundum leges et consuetudines in regno receptas, quia ubi postea contrarium compertum habuit, concessa anno 1545 ad perpetuam rei memoriam retractavit.¹³⁰ Item ostendit statibus, quae et qualia pro haereditaria successione a Carolo Quarto fuerint concessa et a Ladislavo approbata, qui, ne posteris suis, sicut avunculo posthumo, aliquid accideret, convocatis statibus iisdem suam intentionem ad bonum finem et utilitatem publicam directam aperuit: ac exemplo posthumi cautiores¹³¹ ut in posterum fierent, admonuit, quia alias timendum esset, ne suo tempore tumultus in regno excitarentur, tunc omnes et singuli, auditis his rationibus in publica Dieta Anno 1550 habita sic declararunt. Ubi secundum jus statuta et privilegia dicti Boemiae regni: si Rex Ludovicus a/b/sque haeredibus decederet (quod clementissimus Deus avertere velit) tunc filia nostra Ducissa Anna vera et legitima praefati Regni haeres existeret.

/fol. 3r/ Ad 3m Ferdinandus, Maximilianus, Rudolphus, et regnans Matthias reversales litteras minime confirmare aut alias dare potuerunt. Nam secundum iura nemo

¹²³ IV. Kázmér lengyel király (1447–1492).

¹²⁴ II. Lajos magyar és cseh király (1516–1526).

¹²⁵ Jagelló Anna magyar és cseh királyné (1526–1547).

¹²⁶ Luxemburgi Erzsébet magyar és cseh királyné (1437–1439).

¹²⁷ I. Ferdinánd német-római császár (1558–1564), vö. 110. jegyzet.

¹²⁸ Az említés egy, előbb IV. (Luxemburgi) Károly által 1348-ban (1348. április 7-én) kibocsátott, arany függőpecséttel megerősített kiváltságlevélre vonatkozik, tehát nem az 1356. évi német Aranybullára. II. Ulászló 1510-ben megerősítette a cseh rendek szabad uralkodóválasztáshoz fűződő jogát. Vö. TOMAN, 1872, 10–29.

¹²⁹ II. Ulászló cseh (1471–1516) és magyar (1490–1516) király által 1500-ban kiadott törvénykönyv: KREUZ–MARTINOVSKÝ, 2007. Köszönöm Pavel Mareknek, hogy felhívta a kiadványra a figyelmemet.

¹³⁰ I. Ferdinánd választójoggal kapcsolatban kiadott privilegialisa 1541-ben a prágai várban keletkezett tűzvészben megsemmisült. Az uralkodó 1545-ben ezt megújította, de az új oklevél jelentősen eltért az eredetitől. 1545. augusztus közepén képes volt a visszaszorított cseh rendekkel elfogadtatni örökösödési jogát. PÁLFFY, 2010 (2022³), 253. Mindkét oklevél kiadása: Zdeněk Veselý (ed.), Dějiny českého státu v dokumentech, Praha 1994.

¹³¹ A szövegben hibásan c-vel szerepel.

aliquid confirmare, agere dare, vel promittere in praeiudicium tertii debet, ergo nec regnum ex se haereditarium regnans in praeiudicium tertii, hoc est haeredum et posterorum (nisi aliqua exhaereditationis causa subsit) possit pro sua voluntate electioni aliorum subicere.

Nec supranominati reges sponte sua, ut asserunt adversarii, sed contra propriam voluntatem, imo vi directa¹³² vel indirecta plerumque compulsi id praestiterunt. Status enim oblata sibi occasione, non sunt feriat uti tempore Semicaldicae¹³³ sedicionis anno 1546 contra Carolum excitatae compertum habitur tunc arma contra suum regem propter retractionem reversalium litterarum, quam ante annum fecerat, sumpserunt, et animos suos ab illo avertere non erubuerunt, quos tam cito minime conciliasset, in anno 1547 a parte Sacrae Caeserae Maiestatis victoria permansisset. Huius victoriae occasione, sicut Ferdinandus omnia iterum abrogavit et e medio sustulit, quaecunque post mortem Ludovici et tempore interregni a Boemis contra haereditariam successionem fuerunt instituta, ita anno 1552 occasione, qua Imperator Carolus et frater Ferdinandus coacti protestantibus religionem concesserant.¹³⁴ Status etiam Regis praemissionem firmatam eiusdem iuramento revocare voluerunt, et iuncti protestantibus ac taliter superiores effecti Maximilianum et filios ad reversales litteras dandas contra haereditariam successionem coegerunt, et ad hunc usque diem suam intentionem Iuri Divino et Civili repugnantem retinuerunt. Addunt insuper Austriaci, tempore quo fuit /fol. 3v/ confectum privilegium. Ladislavi, nulla vis ex parte regia, vel ex parte statuum intercessit, imo magna charitas et reciproca benevolentia, quia ab amorem Ladislavi et suae prolis,¹³⁵ ultro suum consensum voluntati ad bonum finem directae status praebuerunt, pium amorem regis in¹³⁶ regnum et filium approbarunt; et omnia in privilegio contenta ad unguem observare pro se suisque haeredibus promiserunt: Qui tamen eorum haeredes et filii huius saeculi, magna ex parte haeresi infecti, sicut a vera et salutari fide, ita a veris et salutaribus regni privilegiis et constitutionibus disseserunt et praemittente DEO diffidentia et sedicionibus illorum animi vexati, maximo periculo animae et corporis leges et reges haereditarios vi evertere et extirpare contenderunt. Quod enim contra ius Divinum et Civile sit, victoriam sperare, imo in manibus habere Austriaci asseverant, et tandem suas rationes includunt.

¹³² A kéziratban tévesen m van a két szó végén.

¹³³ Schmalkalden; a schmalkaldeni háború (1546–1547), V. Károly harca a schmalkaldeni szövetségben tömörült német protestáns rendek ellen.

¹³⁴ Valószínűleg az 1552. évi passai szerződésre történik utalás, amelyben az evangélikus rendek elérték vallásszabadságuk biztosítását. BECKER, 2003; DRECOLL, 2000.

¹³⁵ II. Lajos magyar és cseh király (1516–1526), Jagelló Anna magyar és cseh királyné (1526–1547).

¹³⁶ A kéziratban az *in* kétszer szerepel.

Pars Secunda

Unus ex Austriacis inter se discrepantibus est Serenissimus Ferdinandus, qui ratione masculi collateralis in Regna Boemiae et Hungariae succedere contendit, pro quo sequentes militant rationes:

Prima Aurea Bulla Caroli Quarti anno 1348 data, quae sic habet. In casu duntaxat et eventu, quibus de genealogia, progenie¹³⁷ vel semine aut prosapia Regali Boemiae, masculus vel faemella¹³⁸ superstes legitimus nullus fuerit oriundus. Quae a Carolo Quarto pro masculo collateralis deficiente descendente fuisse intellecta Ferdinandi omnino existimant, siquidem hoc duobus annis post, secundum antiquam institutionem et mandatum ipsius Imperatoris Civitas Luthomeritz¹³⁹ tenore sequenti declarat. „Promittimus nihilominus bona nostra fide sine dolo pro nobis, haeredibus et successoribus nostris, ut praemittitur, eadem iuramenta corporalia de fide, ligalitate, et obedientia /fol. 4r/ servandis, non extante praefato Domino nostro Wenceslao¹⁴⁰ suo primogenito, vel illo non existente seniori suorum haeredum, vel ipso absque haeredibus decedente, seniori suo fratri, si quem habuerit, aut illo decedente, seniori eiusdem fratris haeredi, et sic demum inantea senioribus fratribus, ac seniorum fratrum senioribus haeredibus, in linea sexus masculini procedendo continue praestare et corporaliter facere perpetuis temporibus affuturis.”¹⁴¹

Secunda Imperatores Ferdinandus et Maximilianus, in eodem sensu supradicta intellexisse et declarasse videntur, cum in suis propriis testamentis ad futuram rei memoriam et ad obviandum omnibus controversiis, quae quovis modo aut tempore inde oriri possunt masculum ex transverso et non faeminam descendentem nominavit, imo dum supradictus Maximilianus ad in vivis esset, et filiam Annam Regi Hispaniae matrimonio iunxisset, id egit, ut illa cum marito reversales litteras darent, quibus pro se et haeredibus suis /n/ullo unquam tempore lineam collateralem ratione successionis molestare sancte promitterent, quod libentissime fecerunt. Et si modernus Rex Hispaniae ea, quae data sunt in scriptis propter Boemiam et Hungariam, non servabit, quanto minus ei credendum esset. Quod cessionem Austriae, Carinthiae, Styriae et Tirolis, quam Imperator Carolus ex amore Fratri Ferdinando iuxta Avi promissionem fecit sit servaturus?

Tertia Constat omnium iudicio, quod nulla natio a Germanorum climate, in moribus et regimine magis sit diversa, quam Hispaniorum, idque ipsa experientia aliquando fuit probatum. Nam Carolus Imperator hac de causa resignans Imperium fratri Ferdinando, ex Germania in Hispaniam concessit, et sic Germani postea in rebus politicis ut sese

¹³⁷ A kéziratban „ae” van a végén, tévesen.

¹³⁸ „ae” van a végén a kéziratban, hibásan.

¹³⁹ Litoměřice/Leitmeritz (CZ).

¹⁴⁰ IV. Vencel cseh király (1378–1419), német-római császár (1378–1400).

¹⁴¹ Az idézett oklevél Litoměřice (Leitmeritz) városban, 1350. július 31-én kelt: „Declaratio Caroli ad ordinationem Joannis de successione pertinens. Kiadása: CJB, 1867, 350–352. RI VIII n. 133, in: Regesta Imperii Online: http://www.regesta-imperii.de/id/1350-07-31_1_0_8_0_0_6884_133 (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.).

liberarent ab Hispanis provincialibus et ministris, ex sua natione alios /fol. 4v/ loco illorum successione constituerunt: Similiter in re militari, maxime in ultimo Hungariae bello contra Turcas per quatuordecim annos habito, Italos, Gallos, Vallones, Belgas et alios praeter Hispanos susceperunt. Ergo ut Germani subsint Hispanis, nullo modo fieri potest.

Quarta. Si Archidux Ferdinandus suo iure quod habet in regna Boemiae et Hungariae, cedit Provincias quoque, quas possidet, et se ipsum cum posteris Hispanis subiiciet, ac liber princeps et ex sanguine Imperiali procreatus vasallus tandem evadet, subditi etiam illius assueti sui principis, ac ministrorum ex eadem natione provenientium gubernatione, et illa libertate, quae magnum incrementum huc usque cepit, peregrinis minime subiacere potuerunt, scitur enim, quod Rex Hispaniae suos gubernatores in has provincias mitteret, qui imitarentur Neopolitanos, Sicilianos, Mediolanenses et alios habentes auctoritatem puniendi delinquentes, non solum in aere sed etiam in corpore, et erigendi munitiones et praesidia ad suppressendos subditos et imponendi novas exactiones in praeiudicium suarum constitutionum et privilegiorum. Itaque antequam ad hoc deveniatur, propter libertatem, quam omnibus rebus praeferebant, unient inter sese non tantum haeretici et adhaerentes politici, sed ipsi tam ecclesiastici quam saeculares catholici, et Archiduci Ferdinando assistent, imo ut in tali casu fieri solet Ducem et Antesignanum suum constituent, et unanimi consensu se Hispano opponent, ac potius vitam et quicquid habent, quam auream libertatem amittere deliberabunt.

Alius ex Austriacis inter se discrepantibus est Serenissimus Rex Hispaniae qui ratione faeminae descendens in Regna Boemiae et Hungariae succedere contendit et ad rationes Ferdinandi sequenti modo respondet. Ad Imam successio haereditatis fundatur supra Aureae Bullae verba „in casu duntaxat et eventu quibus de genealogia, progenie vel semine aut prosapia Regali Boemiae masculus vel faemella /fol. 5r/ superstes legitimus (quod Deus avertat) nullus fuerit oriundus etiamsi faemina hic nominata una cum masculino capax sit haereditariae successionis.”¹⁴² Ergo hoc habet a suis genitoribus tanquam abs illis descendens, ubi duo concurrunt, haeres et descendens nec eadem a civitate Luthomeritz excluditur, cum dicit/ur/ absque haeredibus decedente, nam inter haeredes secundum Auream Bullam etiam faemina numeratur. Ergo minime ab haereditate excluditur, multo minus se potest dici defunctis, viventibus Maximiliani filiis, quod eius linea sine haeredibus descendentibus sit futura. Haec clare patent ex privilegio Ladislavi post Bullam Auream, et declarationem Civitatis Luthomeritz, dato, in quo sequentia leguntur: „Ubi secundum ius, statuta et privilegia dicti Boemiae Regni, si Rex Ludovicus absque haeredibus decederet (quod Clementissimus Deus avertere velit), tunc filia nostra Ducissa Anna vera

¹⁴² Az idézett szöveg egy 1348. április 7-én kiadott oklevélből való (nem az 1356-ban kiadott Német Aranybulla szövegéből). A IV. Károly császár és cseh király által kibocsátott oklevél eredetije, amelyet valóban aranybullával láttak el: Národní archiv Archiv České koruny (1158-1935) 303, in: monasterium.net, URL </mom/CZ-NA/ACK/303/charter> (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.). Az azonosítást köszönöm Péterfi Bencének.

et legitima praefati regni haeres existeret.”¹⁴³ Quod privilegium una cum Aurea Bulla Caroli Quarti fuit approbatum a Ferdinando Boemiae et Hungariae Rege, et marito supradictae Annae anno Domini 1543 et 1547, patet etiam clare ex consuetudine: Carolus enim Quartus fuit filius Joannis Regis Lucemburgensis, qui habuit alios filios et tamen post mortem Sigismundi, filii dicti Caroli et ex filia nepos in regnum Boemiae et Hungariae successit, et collaterales masculi regis Joannis fuerunt exclusi. Idem contigit cum Alberto Austriae, nam nepos eius Ladislaus etiam ex filia in regna supradicta successit et post illum filius Ludovicus, quo mortuo sine haeredibus, patruus eius Sigismundus, qui viginti duobus annis postea vixit, ab haereditate fuit exclusus.

Ad secundum. Princeps qui auctoritatem qua fungitur ab alio accipit, minime ex se ipso in preiudicium futurae successionis /fol. 5v/ aliquid statuere quovis tempore possit, in causa autem necessitatis, quae propter mutationem temporis evenire solet, confugiendum est ad superiores in dispensatione ordinum et titulorum, aliarumque dignitatum potestatem habentes. Uti hac in re Pii V.¹⁴⁴ exemplum habemus qui, quando titulo magni ducis, Florentiae ducem¹⁴⁵ condecorasset, Caesarea ac Catholica Maiestas per suos Legatos fuerunt conquesti, quasi in praeiudicium illorum factum fuisset, tunc pontifex clare demonstravit, quod tituli Ducum, Principum, Regum et aliarum dignitatum a tot annorum centuriis a Sancta Sede fuerint dispensati. Nec dubium est, quin ille qui legem sancienti et dignitatis dandi, is et auferendi potestatem habeat.

Quod ad cessionem provinciarum attinet, Maximilianus Primus fere sexagenarius, habens in Hispaniis Carolum et Ferdinandum nepotes pupillos, et considerans, quod haereditas in Germania facile post mortem suam turbari possit, tum ob populos ad novitates proclives, tum ob bella contra vicinos reges gesta, ut omnia impedimenta e medio tolleret, et securos posteros de haereditate efficeret, cum Ladislavo Boemiae Rege convenire voluit, ut eius filius Ludovicus et eius nepos Ferdinandus unus alterius sororem, cum ad legitimam pervenirent aetatem, sibi in uxores ducerent. Et quia ex parte Ladislavi difficultas nascebatur, dare nimirum filiam suam Principi nullum principatum habenti, cum haereditas tota ad Carolum primogenitum devolvebatur, tum Maximilianus supradictus propter bonum publicum, et ut haberet, qui nepotibus post mortem suam assisteret ac promissiones matrimoniorum suum finem consequerentur, Ferdinando suo nepoti Austriam, Styriam, Carinthiam et Tiroleum dare et donare constituit. Quod actum est Vienna anno 1515¹⁴⁶ presentibus Imperatore Maximiliano, Ladislavo Rege Boemiae et Hungariae cum fratre Sigismundo Rege Poloniae et aliis imperii principibus, qui et conclusionem pacis et promissioni /fol. 6r/ matrimoniorum interfuerant. Et siquidem hoc

¹⁴³ Az 1348. évi Aranybulla és a Leitmeritz városa által kiállított declaratio után kelt II. Ulászló-féle privilegiális cseh nyelvű változata (1510): Národní archiv Archiv České koruny (1158-1935) 1870, in: monasterium.net, URL </mom/CZ-NA/ACK/1870/charter> (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.).

¹⁴⁴ V. Piusz pápa (1566–1572) 1569. március 5-én I. Cosimo de Medici (1519–1574) herceget firenzei (toszkán) nagyherceggé emelte.

¹⁴⁵ Florentiae dux (firenzei herceg): I. Cosimo de Medici (1519–1574).

¹⁴⁶ Az 1515. évi bécsi hármaskirálytalálkozóról: DYBAŠ–TRINGLI, 2019.

a Maximiliano propter suum, suorum bonum sit factum, ne videlicet provinciae istae ad aliorum manus, nepotibus in pupillari aetate existentibus, devenirent, quis tam temerarie affirmare audebit, quod Rex Hispaniae praesens id non sit servaturus? Et cum praecessores sui semper servarunt, omnia, quae, uti iusta servare debuerunt.

Ad tertium. Natio Hispanica non ratione morum regiminis ac climatis ex¹⁴⁷ Germanica, ut asserunt Ferdinandi, est diversa, nam mores et regimen illorum nunquam antiquas consuetudines, constitutiones vel privilegia germanorum immutarunt, imo ad petitionem eorum multo plura et ea etiam, quae de iure dare et concedere minime poterant, dederunt, concesserunt. Sed alia huius diversitatis causa existit, Sancta nimirum Catholica Religio. Scitur enim, quod Carolus V. in Hispania ad huc existens, in Imperatorem fuerit electus, et tamdiu a Germanis carus habitus, quam diu Luthero et suis asseclis se non opposuerit, ubi autem propter censuras Pontificas contra Lutherum publicatas etiam ipse Imperator, tanquam obediens Sanctae Matris Ecclesiae filius supraseminatorem zizaniorum persequi coepit, Fridericum Ducem Saxoniae cum adhaerentibus, quorum multitudo iam maxima erat, contrarios habuit, quibus propter rebelliones et seditiones in Hispania exortas tunc resistere eosque comprimere minime potuit, illi interim lingua et libris multas civitates et oppida caeteraque loca sua haerese infecerunt et praecipuos comites et barones, imo principes ad suam nassam pertraxerunt. Imperator nihilominus, licet in Hispania erat, a coepto desistere noluit, sed postea fratri Ferdinando, quem Imperii vicarium constituerat, ut contra Lutherum ageret, in mandatis dedit, qui juvenis adhuc et inexpertus facile a novae religionis sectatoribus fuit impeditus. Hi enim et odio Hispanorum, et plurimorum malorum causa /fol. 6v/ extiterunt, ut clarae legenti historiae ab illo tempore scriptas patebit.

Ad quartam. De subiectione Ferdinandi mala fuit consequentia, quia nullo unquam tempore vel legerunt vel audiverunt, quod Hispaniae Rex suos consanguineos vel etiam afines deiicere de suo principatu et vellos ac subditos suos efficere tentavit: sed e contra omni subsidio iuivit, Provinciis praefecit et quod magis est, illegitimos non aliter, quam si legitimi essent, promovit. Aliud tamen est, quando consanguinei et affines libidine dominandi inducti et Catholicae Maiestatis rebellibus uniti eidem sese opponunt, et contra illam pugnare temerarie audent, sicut impresentiarum Dux Sabaudiae facit,¹⁴⁸ filii tamen ipsius regi obedientes, in maximis officiis et dignitatibus retinentur, et amore consanguinitatis afficiuntur. Quod ad subditos attinet, qui vel in religione vacillare, vel a fide exorbitare volunt, a iure divino et humano permittitur ut comprimantur et puniantur, ad quod ministri, qui vices regis gerunt, sunt constituti. Secundum vero statuta et leges viventibus libertas provinciae, in qua nati sunt, relinquuntur: imo bene, et fideles praeter antiqua privilegia novis donantur et titulis condecorantur. Quod autem ad

¹⁴⁷ „et” van írva, ami egyértelmű másolási hiba.

¹⁴⁸ I. Károly Emánuel savoyai herceg (1580–1630) a monferratói örökösödési háborúban (1613–1617) a milánói szerződés (1613) ellenére folytatta a Monferratói Hercegségért vívott küzdelmet. I. Károly Emánuel IV. Henrik francia uralkodót, majd később a cseh lázadókat is támogatta: Peter Ernst Mansfeld (1580–1626) vezetésével 1618-ban mintegy 2000 fős sereget küldött a lázadó csehországiak megsegítésére. KRÜSSMANN, 2010; MERLIN, 1991.

unionem haereticorum et catholicorum attinet, rex cum Dei causam agit, parum iurare¹⁴⁹ videtur, nec dubitat, quin illi catholici, sive seculares, sive ecclesiastici, qui illius animum noverunt, sibi assistent, sicut de facto assistunt, cum et ille tanquam inspector Catholicae Ligae¹⁵⁰ eis merito assistit.

Pars Tertia

Si Serenissimus Ferdinandus, ut in Regna succedere possit, statibus se adiungeret, haec sequerentur.

Primo. Ius, quod iam de facto in regna habet, totum admitteret, imo quod plus est, hoc scriptis sive reversalibus litteris declararet, et liberam statuum electionem confiteretur; idque ad imitationem Maximiliani, Rudolphi et regnantis, qui etiam plus iuris in dicta regna, tanquam immediate descenden/te/s, quam Serenissimus Ferdinandus, habuerunt.

Secundo. De haeredibus certam spem non haberet, quod post mortem suam /fol. 7r/ in regna succedere possint, cum successio non esset amplius haereditaria, et posito, quod aliquis ex filiis succederet fortassis non primogenitus, dicunt enim et affirmant hoc tempore status, quod aliquis ex Austr/i/acis in regna succedere debeat, sed ille, quem illi eligent, quod in nullo privilegio ullo unquam tempore fuit expressum, uti ex praecedentibus intelligitur. Si ergo primogenitus illis non placeret, alium ex suis fratribus acciperent. Ex qua illorum praetentione nascerentur plura absurda.

Primum. Si inter fratres ille ordo, qui ab initio surgentis Domus Austriae fuit observatus, non sequeretur, ergo certissima confusio. Aliud: illi fratres, qui maiorem regnandi cupiditatem haberent, plures Regnicolas sibi conciliare studerent, et ita adhuc vivente rege factiones fratrum diversae in regno pullularent. Deinde, quod aliquis ex fratribus, factionibus inter se pugnantibus, fortassis insurgeret, qui regnandi gratia illam religionem susciperet, quam status tuentur, et illam oppugnaret, quam illi oppugnant.

Tertio. Serenissimus Ferdinandus privatus auxilio Hispani (sicut per talem adhaerentiam privaretur) statuum mancipium efficeretur, nec Catholicam Religionem pro zelo suo et pietate erga Deum promoveri possit, imo potius opprimere cum illis libertatem conscientiarum, et alia, ad quae illum cogent, permittere deberet. Nec fabulae haec alicui videri debent, cum exempla non solum Ferdinandi, sed etiam successorum clare demonstrant, quis enim libertatem religionum, praedicantium libera exercitia, et tot alia permittere, et religiosorum bonorum quartam¹⁵¹ partem accipere sit ausus? Legat historias, videbit et intelliget plura fortassis, quam unquam suspicari possit.

¹⁴⁹ Értelmileg a curare szó illik a szövegbe, valószínűleg a másolás, illetve a tisztázat készítésekor került a szövegbe a „iurare” szó.

¹⁵⁰ Szövegromlás.

¹⁵¹ Az egyházi javak negyedrésére történő utalás esetleg vonatkozhat a quartára, azaz hogy elvileg a 13. század óta a tizedjövedelmek negyede helyben maradt, vagyis ez esetben a protestánsá lett lelkészeket illesse ugyanúgy, mintha megmaradtak volna katolikusnak, ugyanakkor e szabályozás 17. század eleji működése kérdéses. Talán összefügghet azzal a kora középkori elképzeléssel, amely az egyház jövedelmeit négy részre osztotta. Ebben az értelmezésben megint a papságnak járó negyedrésről lehet szó, amit ha beszédnek a protestáns falvaktól, akkor a negyede maradjon is helyben. Guitman Barnabásnak köszönöm az értelmezéshez adott segítségét.

Si autem Serenissimus Ferdinandus, ut in regna succedere posset, Regi Hispaniae se adiungeret, haec sequerentur. Primum iuaret Serenissimum Ferdinandum, ut in regna Boemiae et Hungariae non tanquam electus, sed alio titulo succederet, ad quod omnes qui religioni catholicae /fol. 7v/ sunt addicti, propendent atque audacius et securius, cum Spinolam¹⁵² cum regio exercitu non procul a dictis regnis moram trahere audiunt. Secundum: Serenissimus Ferdinandus ita sub protectione Hispani constitutus non solum Regnis Boemiae et Hungariae secure praeesset, sed spem, quod filius post mortem in ea succederet, certissimum haberet, et ille ordo in successione servaretur, qui hactenus a Domo Austriaca est servatus. Tertium. Serenissimus Ferdinandus Religionem Catholicam in dictis regnis successive promoveret, Primates Regni mediantibus honoribus et aliis gratiis, sicut ille scit, et ad se allicere et ad gregem Dominicum adducere posset, et sic, ubi multiplicati erant inimici propter falsam religionem, multiplicarentur postea amici propter veram et Sanctam Religionem.

Pars Quarta

De medio per quod Serenissimus Ferdinandus et in regna succedere et Hispano satisfacere, ac etiam religioni Catholicae plurimum consulere possit. Supponendum ante omnia est, quod Serenissimus Rex Hispaniae multas pro se easque efficaces, ut supradictum est, rationes habeat, atque etiam iure successionem in Regna Boemiae et Hungariae praetendere possit, nec ius haereditarium, quod ille habet, sine aliqua saltem satisfactione Ferdinando cedit, multo minus talis Maiestas a Statibus, adiunctis inimicis protestantibus turpiter se excludere patietur, imo antequam hoc permittat, extrema quaeque tentabit, cum nullum principem in tota Europa viribus aequalem vel superiorem habeat, et hoc maxime tempore quando Spinola cum exercitu[!] suo in Germania et Liga Catholica, cuius ille inspector est ad nutum parata existit.¹⁵³ Iisque¹⁵⁴ consideratis et Religionem Catholicam praecipue prae oculis habendo; a qua salus et quies Reipublicae dependet; bonum esse, si Serenissimus Hispaniae Rex, ius quod habet in regnum Boemiae et Hungariae, per modum feudi Serenissimo Ferdinando et suis haeredibus in perpetuum cederet, reservando tamen sibi protectionem et ius, quod ad bellum contra infideles /fol. 8r/ et rebelles attinet, reliqua omnia secundum regnorum consuetudines dictus Ferdinandus dirigere,¹⁵⁵ corrigeret, census et alia ad regna pertinescentia a subditis acciperet, et in quem usum velit, ipse sine ulla interrogatione Hispani converteret et disponeret, et rex utriusque regni fieret et appellaretur. Taliter enim, ut supradictum est,

¹⁵² Spínola, teljes nevén Ambrosio de Spínola y Grimaldi, később Balbases I. hercege (1569–1630) Albert főherceg és felesége, Izabella Klára Eugénia tanácsosa és hadvezére. BENAVIDES, 2018.

¹⁵³ Spínola vezette az 1614-es hadjáratot a katolikus hitre áttért pfalz-neuburgi hercege (Wolfgang Wilhelm von Pfalz-Neuburg, 1578–1653) támogatására abban a háborúban, amelyet a brandenburgi örgróf ellen vívott a cleves-i és julier-i hercegségért (jülich–klevei örökösödési háború). Ebben a hadjáratban Spínola elfoglalta Maastrichtot, majd Wesselt, az ellenfél békére kényszerült. Mivel ekkor Spínola a Német-római Birodalom területén mozgott a seregekkel, emiatt merülhetett fel esetleges gyors beavatkozásának lehetősége. RILL, 1999, 266–267; DOMÍNGUEZ NAFRÍA, *Ambrosio Spínola*.

¹⁵⁴ „Itaque” van írva, de egyértelműen szövegromlás.

¹⁵⁵ dirigere: szokatlan szóalak.

sua Serenitas sine ulla cura belli intestini aut externi regnabit, de haeredibus, an illi suo ordine in regna succedent, minime dubitabit, et Religionem Catholicam optime promovere poterit. Insuper omnes coniurationes, conspirationes et confoederationes a protestantibus diversis temporibus factas, confringet, prosternet et ad nihilum rediget.

Hic Discursus fuit compositus per quendam utriusque iuris studiosum ab eoque perfectus Viennae, quinta Februarii anno 1615.

/fol. 8v:/

De successione Regni Bohemiae et Hungariaeque

N. 66

Rövidítések és irodalomjegyzék

ADM	Archivo de la Casa Ducal de Medinaceli (A Medinaceli hercegi család levéltára, Toledo)
AH	Archivo Histórico (Történeti levéltár)
AGS	Archivo General de Simancas (Simancasi Állami Levéltár)
E	Estado – Államtitkárság Alemania – Németországi ügyek
AHN	Archivo Histórico Nacional (Nemzeti Történeti Levéltár, Madrid)
E	Estado – Államtitkárság
AHSL	Archivo Histórico del Santuario de Loyola (Compañía de Jesús) A Jezsuita Rend Történeti Levéltára, Loyola (Spanyolország)

*

ABREU Y BERTODANO

1740

José Antonio de ABREU Y BERTODANO: *Colección de los tratados de paz, alianza, neutralidad, garantía... hechos por los pueblos, reyes, príncipes, repúblicas y demás potencias de Europa: desde antes del establecimiento de la Monarchia Gothica hasta el feliz reynado del rey n. s. d. Phelipe V... reynado del S. Rey D. Phelipe III, Parte II*, Madrid, Diego Peralta, 1740.

ARIENZA ARIENZA

2010

Javier ARIENZA ARIENZA: *La crónica hispana de la Guerra de los quince años (1593–1606), según Guillén de San Clemente y de Centelles, embajador de Felipe II y Felipe III en la corte de Praga entre los años 1581 y 1608*, Szeged–León, 2010. (PhD-disszertáció.)

BECKER

2003

Der Passauer Vertrag von 1552. Politische Entstehung, reichsrechtliche Bedeutung und konfessionsgeschichtliche Bewertung, ed. Winfried BECKER, Neustadt an der Aisch, 2003. (Einzelarbeiten aus der Kirchengeschichte Bayerns, 80.)

BENAVIDES

2018

José Ignacio BENAVIDES: *Spinola. Capitán general de los Tercios: De Ostende a Casal*, Madrid, 2018.

BOLAÑOS MEJÍAS

Jacques Bruneau

Carmen BOLAÑOS MEJÍAS, *Jacques Bruneau*, <https://dbe.rah.es/biografias/57356/jacques-bruneau> (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.).

CHUDOBA

1952

Bohdan CHUDOBA: *Spain and the Empire, 1519–1643*, Chicago–Cambridge, 1952.

CJB

1867

Codex juris Bohemici, ed. Ignác Leopold KOBER, Prague, 1867.

DOMÍNGUEZ NAFRÍA

Andrés de Prada

Juan Carlos DOMÍNGUEZ NAFRÍA: *Andrés de Prada*, In: *Real Academia de la Historia, Diccionario Biográfico electrónico*, <https://dbe.rah.es/biografias/14262/andres-de-prada-y-gomez-de-santalla> (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.).

DOMÍNGUEZ NAFRÍA

Ambrosio Spínola

Juan Carlos DOMÍNGUEZ NAFRÍA: *Spínola y Grimaldi, Ambrosio de*, In: *Real Academia de la Historia, Diccionario Biográfico electrónico*, <https://dbe.rah.es/biografias/8399/ambrosio-de-spinola-y-grimaldi> (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.).

DRECOLL

2000

Volker Henning DRECOLL: *Der Passauer Vertrag (1552). Einleitung und Edition*, Berlin, 2000. (Arbeiten zur Kirchengeschichte, 79.)

DUERLOO

2011

Luc DUERLOO: *Clearing Dynastic Debts: Archduke Albert and the Logic Behind the Oñate Treaty*, In: *La Dinastía de*

306

- los Austrias: *Las Relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*, I, ed. José MARTÍNEZ MILLÁN – Rubén GONZÁLEZ CUERVA, Madrid, 2011, 533–549.
- DYBAŚ–TRINGLI
2019
Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch – Jagiellonischen Doppelvermählung, ed. Boguslaw DYBAŚ – István TRINGLI, Budapest, 2019.
- GINDELY
1859
Anton GINDELY: *Beiträge zur Geschichte des dreissig-jährigen Krieges*, In: *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Wien, 1859, 3–64.
- GLISS
1930
Otto GLISS: *Der Oñatevertrag*, Frankfurt am Main, 1930.
- GÓMEZ RIVERO
Ramírez de Arellano
Ricardo GÓMEZ RIVERO: *Ramírez de Arellano, Gil*, In: *Real Academia de la Historia, Diccionario Biográfico electrónico*, <https://dbe.rah.es/biografias/36224/gil-ramirez-de-arellano> (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.).
- GÓMEZ RIVERO
Trejo Paniagua y Loaisa
Ricardo GÓMEZ RIVERO: *Trejo Paniagua y Loaisa, Gabriel de*, In: *Real Academia de la Historia, Diccionario Biográfico electrónico*, <http://dbe.rah.es/biografias/18517/gabriel-de-trejo-paniagua-y-loaisa> (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.).
- GONZÁLEZ CUERVA
2012
Rubén GONZÁLEZ CUERVA: *Baltasar de Zúñiga. Una encrucijada de la monarquía hispana (1599–1622)*, Madrid, 2012.
- GONZÁLEZ CUERVA
2019
Rubén GONZÁLEZ CUERVA: *Vienna, the Spanish Ambassador and the Nuncio: the 3rd Marquis of Aytona and the Fading Catholic Alliance (1624–1629)*, In: *Theatrum Historiae*, 23. (2019) 113–132.
- GONZÁLEZ CUERVA –
MAREK
2017
Rubén GONZÁLEZ CUERVA – Pavel MAREK: *The Dynastic Network between the Imperial and the Spanish Courts (1556–1619)*, In: *A Europe of Courts, a Europe of Factions. Political Groups at Early Modern Centres of Power (1550–1700)*, ed. Rubén GONZÁLEZ CUERVA – Alexander KOLLER, Leiden–Boston, 2017, 130–156.

- GUTIÉRREZ
1980
Jesús GUTIÉRREZ: *Don Francisco de Moncada, el hombre y el embajador, Selección de textos inéditos*, In: *Boletín de la biblioteca de Menéndez Pelayo*, 56. (1980) 1–4. sz. 3–72.
- HEINRICH
1881
HEINRICH Gusztáv: *Boccaccio élete és művei*, Budapest, 1881.
- HENGERER–SCHÖN
Kaiser und Höfe
Kaiser und Höfe. Personendatenbank der Höflinge der österreichischen Habsburger, ed. Mark HENGERER – Gerhard SCHÖN, <http://kaiserhof.geschichte.lmu.de/10038> (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.).
- KHEVENHÜLLER
1721–1726
Franz Christoph KHEVENHÜLLER: *Annales Ferdinandeae*, I–XII, Leipzig, 1721–1726.
- KREUZ–MARTINOVSKÝ
2007
Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ: *Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Praha, 2007.
- KRÜSSMANN
2010
Walter KRÜSSMANN: *Ernst von Mansfeld (1580–1626): Grafensohn, Söldnerführer, Kriegsunternehmer gegen Habsburg im Dreißigjährigen Krieg*, Berlin, 2010.
- LASSO DE LA VEGA
1929
LASSO DE LA VEGA Y LÓPEZ DE TEJADA, Miguel: *La embajada en Alemania del Conde de Oñate y la elección de Fernando II Rey de Romanos (1616–1620)*, Madrid, 1929.
- LIKTOR
2020a
LIKTOR Zoltán Attila: *A rendi dualizmus garanciáinak jelentősége a Magyar Királyságban: Különös tekintettel a 16–17. századi Habsburg–magyar (közjogi) viszonyra*, Budapest, PPKE JÁK, 2020. (PhD-disszertáció.)
- LIKTOR
2020b
LIKTOR Zoltán Attila: *A trónbetöltés rendje a Magyar Királyságban a XVI–XVII. században az Oñate-egyezség (1617) tükrében*, In: *Iustum Aequum Salutare*, 16. (2020) 1. sz. 163–192.
- LIKTOR
2020c
LIKTOR Zoltán Attila: *Mégiscsak egy család a kettő? A Habsburg-ház „két ágának” egysége a 16. század derekán a családi egyezségek és végrendeletek tükrében – és ennek je-*

- liktor
2020d
- liktor Zoltán Attila: *Hat menyegző, négy testamentum. A Habsburg-ház „osztrák” és „spanyol” ágának egysége a 16–17. században a spanyol királyok házasságpolitikája és végrendelete tükrében*, In: *A sokoldalúság okán. Doktorandusz tanulmányok a Pázmány jogászképzésének 25. tanévében*, szerk. BÁNDI Gyula, Budapest, 2020, 83–100.
- liktor
2021
- liktor Zoltán Attila: „*Nata Regina Hungariae*” *A mayo-razgo-szemlélet a 16–17. századi Habsburg spanyol királynék kézfogója és végrendelete tükrében – egy érdekesség a magyar alkotmánytörténet szemszögéből*, In: *Iustum Aequum Salutare*, 17. (2021) 4. sz. 225–239.
- MAREK
2013
- Pavel MAREK: *La primera embajada del V conde de Oñate (1627–1624)*, In: Uő: *La embajada española en la corte imperial 1558–1641. Figuras de los embajadores y estrategias clientelares*, Praga, 2013.
- MAREK
2018
- Pavel MAREK: *El conde de Oñate y la diplomacia entre Madrid y Viena a principios de la Guerra de los Treinta Años*, In: *Manuscripts. Revista d’Història Moderna*, 38. (2018) 35–50.
- MARTÍ
2009
- MARTÍ Tibor: *Pázmány Péter esztergomi érsek levelei a bécsi spanyol követhoz (1627–1629)*, In: *Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 7. (2009) 15–23.
- MARTÍ
2013
- MARTÍ Tibor: *Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsek nemzetközi és hazai kapcsolatrendszeréhez: három kiadattal Pázmány-levél*, In: *Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. AJKAY Alinka – BAJÁKI Rita, Vác, 2013, 315–322.
- MARTÍ
2021
- MARTÍ Tibor: *Az 1625. évi soproni országgyűlés a Habsburg-dinasztia spanyol ágának szemével: Osona gróf bécsi spanyol követ jelentése*, In: *Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés*, szerk. DOMINKOVITS Péter – KATONA Csaba – PÁLFFY Géza, Budapest, 2021, 245–367.

- MERLIN
1991
Pier Paolo MERLIN: *Tra guerre e tornei. La corte sabauda nell'età di Carlo Emanuele I*, Torino, 1991.
- MINGUITO PALOMARES
Conde de Oñate (V)
Ana MINGUITO PALOMARES, *Vélez de Guevara y Tassis, Íñigo. Conde de Oñate (V)*, In: *Real Academia de la Historia, Diccionario Biográfico electrónico*, <https://dbe.rah.es/biografias/21233/inigo-velez-de-guevara-y-tassis> (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.).
- MONOSTORI
2008
MONOSTORI Tibor: *Adatok a spanyol–magyar kapcsolatok történetéhez. A spanyol király és a német-római császár közötti szövetség terve, 1624–1637*, In: *Kút*, 7. (2008) 1. sz. 44–62.
- MONOSTORI
2009
MONOSTORI Tibor: *A Magyar Királyság helye az Ausztriai Ház országai között az európai spanyol hegemonia korában (1558–1648)*, In: *Századok*, 143. (2009) 5. sz. 1023–1062.
- MOYA
Garibay
Jesús MOYA: *Esteban de Garibay Zamalloa*, In: *Real Academia de la Historia, Diccionario Biográfico electrónico*, <https://dbe.rah.es/biografias/10482/esteban-de-garibay-zamalloa> (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.).
- NAGEL
2018
Ulrich NAGEL: *Die Klärung der hausinternen Sukzessionsfrage: Der Oñate-Vertrag*, In: *UÖ: Zwischen Dynastie und Staatsräson: Die habsburgischen Botschafter in Wien und Madrid am Beginn des Dreißigjährigen Krieges*, Göttingen, 2018. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, 247.)
- OCHOA BRUN
2005
Miguel Ángel OCHOA BRUN: *Los Embajadores de Felipe IV*, In: *Felipe IV. El hombre y el reinado*, ed. José ALCALÁ-ZAMORA Y QUEIPO DE LLANO, Madrid, 2005, 199–233.
- OCHOA BRUN
2006
Miguel Ángel OCHOA BRUN: *Historia de la diplomacia española*, VII. (La época barroca, I), Madrid, 2006. (Biblioteca Diplomática Española, Estudios, 6.)
- PÁLFFY
2022
PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*, Budapest, 2022. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések.)

- PAZDEROVÁ–KŘEČKOVÁ
2015 Alena PAZDEROVÁ – Jitka KŘEČKOVÁ: *Der prächtigste tschechische Archivbestand – Das Archiv der Böhmischen Krone (Archivum Coronae Bohemiae), seine Urkunden und Siegel aus überregionaler Perspektive*, <https://dighist.hypotheses.org/313> (utolsó letöltés: 2022. szeptember 27.).
- RI
VIII *Regesta Imperii VIII. Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346–1378*, ed. Johann Friedrich BÖHMER – Alfons HUBER, Innsbruck, 1877.
- RILL
1999 Bernd RILL: *Kaiser Matthias. Bruderzwist und Glaubenskampf*, Graz, 1999.
- SÁNCHEZ
1994 Magdalena S. SÁNCHEZ: *A House Divided: Spain, Austria, and the Bohemian and Hungarian Successions*, In: *The Sixteenth Century Journal*, 25. (1994) 4. sz. 887–903.
- TOMAN
1872 Hugo TOMAN: *Das Recht der Erbfolge der böhmischen Könige. Das Gesetz Karls IV. vom J. 1348 und der Brief Wladislaus vom J. 1510*. In: UÖ: *Das böhmische Staatsrecht und die Entwicklung der österreichischen Reichsidee vom Jahre 1527 bis 1848*, Prag, 1872, 10–29.
- TUSOR
2014 TUSOR Péter: *Pázmány Péter esztergomi érseki kinevezése. A Habsburg-, a pápai udvar és Magyarország az 1610-es évek derekán*, In: *Századok*, 148. (2014) 5. sz. 1081–1110.
- TUSOR
2016 TUSOR Péter: *Pázmány, a jezsuita érsek. Kinevezésének története, 1615–1616. (Mikropolitikai tanulmány)*, Budapest, 2016. (Collectanea Vaticana Hungariae, 13.)
- USUNÁRIZ
2011 Jesús M. USUNÁRIZ: *El tratado de Oñate y sus consecuencias*, In: *La Dinastía de los Austria. Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*, II, ed. José MARTÍNEZ MILLÁN – Rubén GONZÁLEZ CUERVA, Madrid, 2011, 1292–1299.
- USUNÁRIZ
2016 Jesús M. USUNÁRIZ: *España en Alemania: la Guerra de los Treinta Años en crónicas y relaciones de sucesos*, New York, 2016.

WERTNER
1888

WERTNER Mór: *Az Anjouk genealógiája. Különös tekintettel a magyarországi ágakra. (Második közlemény)*, In: *Turul*, 6. (1888) 68–75.

ZWIERLEIN
2006

Cornel ZWIERLEIN: *Discorso und Lex: Die Entstehung neuer Denkrahmen im 16. Jahrhundert und die Wahrnehmung der französischen Religionskriege in Italien und Deutschland*, Göttingen, 2006. (Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 74.)

Kinek még a sírban se volt nyugodalma

Telegdy Anna halála és sírjának kirablása

*„Rendeli majd Jézus: hamarost megyek én is utánad
és ugyanúgy nyugszom egy helyen is teveled.
Elmégy már? Mégis híred marad, éltet a várban,
itt, ahol mostan eltemetém tetemed.
Kedvelt lesz, sírod hantját aki tiszteli ígyen
és jámbor kézzel rója a versezetet:
Itt nyugszik Nyáry István gróf hitvese, Anna
lelke az égé lett, ám e helyen lakozik.”¹*

Az ismert tiszántúli főúri családból származó Telegdy² Anna (1596–1634) személye nem volt ismeretlen a 19–20. századi történészek előtt, főleg hogy a szerencse folytán elég jó állapotban fennmaradt kora barokk vörös márvány sírköve,³ de általában valamely családtag hozzátartozójaként (Telegdy Pál és Várday Kata lányaként,⁴ Nyáry Pál mostohalányaként, Nyáry István feleségéeként és Nyáry Ferenc anyjaként⁵), vagy esetleg pártfogoltjai (Szepesi Csombor László,⁶ Klösz Jakab⁷) kapcsán hivatkoztak rá. A 20. század végén került Anna személye is középpontba, amikor Dávid Zoltán a Zichy levéltárban felfedezte istenes verseit.⁸ Majd ezt követte Vrábel Juditnak az asszonyról írott rövid életrajza.⁹ Napjainkban Erdélyi Gabriella foglalkozik Annával, feltárva az anyjával, Várday Katával való kapcsolatának dinamikáját.¹⁰

Két forrás közzétételével egészíteném ki ezt az életrajzot, az egyik egy 1634 őszen kelt levél, amelyben közeli rokona, Szokoly Erzsébet mint szemtanú ad részletes leírást férje, Melith Péter számára Telegdy Anna utolsó napjairól, agóniájáról, haláláról. A szöveg hűen adja vissza egy protestáns nemesasszony felkészülését – az imádságaiban már

¹ Részlet a Telegdy Anna sírkövén szereplő disztichon versből Geréb László fordításában. MAKAY, 1954, 26.

² Elterjedt még a Thelegdy, illetve a Telegdi névhasználat is, azonban én a Telegdyt használom a közleményben.

³ GYÖRGYÉNI, 1867.

⁴ ECKHARDT, 1944.

⁵ NYÁRY, 2004.

⁶ SZEPSI CSOMBOR, 1968.

⁷ KOVÁCS-KULCSÁR, 1966.

⁸ DÁVID, 1998.

⁹ VRÁBEL, 2015.

¹⁰ ERDÉLYI, 2020.

nagyon várt – halálra.¹¹ A levél megemlíti még a temetés előkészületét: a koporsóba tételt, felsorolja a halottal eltemetett ruházatot, drágaköveket. Ezek az értéktárgyak okozták később szegény Anna vesztét, hogy még sírjában se nyugodhatott. A második forrás a levélhez képest egy nagyobb terjedelmű dokumentum, amely az Esterházy család hercegi levéltárának törzanyagában (ún. *Repositorium*) maradt fenn. Az irat egy 1643 végén felvett jegyzőkönyv Telegdy Anna sírjának kirablásáról, amely rokonának, Esterházy Miklós nádornak tanúvallatási parancsa nyomán készült.

A 17. században sem volt ritka a sírablás, említhetjük például azt az ismert botrányt, hogy 1640 elején ismeretlen tettesek megbolygatták Thurzó Szaniszló (1576–1625) nádornak a löcsei Szent Jakab-templomban lévő végső nyughelyét.¹² 1688-ban pedig a Széchy családnak és örökösének a murányi várkápolnában található sírjait rabolták ki.¹³ A közleményünkben szereplő esetet az teszi különösen érdekessé, hogy nagyon részletes leírás maradt ránk róla, és hogy a tanúk egybehangzó vallomása szerint háttérben nem más állt, mint Telegdy Anna özvegyének, Nyáry Istvánnak második felesége, a katolikus, Annánál sokkal fiatalabb és lényegesen szerényebb anyagi körülmények közül érkező Kapy Klára. A forrás nemcsak azért fontos művelődéstörténeti szempontból, mert a harminckét – olykor naturalisztikus, vagy egyenesen horrorisztikus elemeket sem nélkülöző – tanúvallomásból élénk tárul egy főúri asszony sírjának tartalma és magának a rablásnak menete (a büntett végrehajtása, a bizonyítékok eltüntetése), hanem azért is, mert görbe tükröt mutat a kisvárdai udvar társadalmáról, a szolgák és urak magatartásáról és jelleméről, a kor vallási feszültségeiről.¹⁴ Mielőtt azonban a források elemzésére rátérnék, szeretném a három főszereplő, Telegdy Anna, Nyáry István és Kapy Klára életét bemutatni, hogy világossá váljon a szokatlan bűncselekmény társadalmi-családi háttere.

Telegdy Anna a Csanád nemzetségből származó Telegdy család tagja volt.¹⁵ Nagypapa Telegdy Mihály († 1588. november/1589. január)¹⁶ székely főkapitány volt (1560–1571),¹⁷ mivel azonban az 1575. évi kerelőszentpáli csatában Bekes Gáspár oldalán harcolt somlyai Báthory István erdélyi fejedelem (vajda) ellen, ezért elvesztette erdélyi birtokait. Csak a zétényi (Zemplén megye.) és a szentmiklósi és podheringi (Bereg megye) uradalmak maradtak a család kezén. Losonczy Bánffy Zsófiától († 1586 után) született gyermekei közül négy élte meg a felnőttkort: két lány, Kata († 1601), kisvárdai

¹¹ Nagyon kevés hasonló forrást ismerünk a 17. századból. Az egyik ilyen forrás a katolikus Esterházy Farkas (1615–1670) betegségét és haldoklását, illetve temetésének előkészítését írja le (VISKOLCZ, 2009, 265–266). A jövőben érdemes lehetne összehasonlítani a két forrást, hogy az eltérő vallású, de azonos érában (a két haláleset között 36 év telt el) élt 17. századi emberek hogyan készültek a halálra.

¹² HAIN, 1910–1913, 196.

¹³ MNL OL E 199 a) Iratok VII tétel, vegyes iratok: A murányvári templom 1688. évi feldúlásával kapcsolatos vizsgálat jegyzőkönyvei.

¹⁴ A jegyzőkönyvre Nyáry Zsigmond könyve hívta fel a figyelmet, aki munkájában idézett is belőle. NYÁRY, 2004, 102–104.

¹⁵ A családra MAKAY, 1895.

¹⁶ ECKHARDT, 1944, 23.

¹⁷ HORN, 2012, 363–364.

Szokoly Miklós¹⁸ felesége (a közölt levél írójának, Szokoly Erzsébetnek anyja) és Borbála († 1616), előbb eszenyi Csapy Kristóf, majd felsővadászi Rákóczi Zsigmond későbbi erdélyi fejedelem felesége, továbbá két fiú, Telegdy János († 1596) és Pál († 1596). A Telegdy család fiágon János unokájában, Telegdy Istvánban (1624 körül – 1652. december 9. Bélték¹⁹) halt ki.

Anna apja, Telegdy Pál szerencsésen házasodott, 1589. február 2-án²⁰ vezette oltárhoz kisvárdai Várday Katát,²¹ a híres és gazdag Várday család utolsó tagját (de nem egyedüli örökösét.) Miután Kata anyai nagybátyja, Várday Mihály²² († 1583. december 11.) és testvére, István († 1584. április 4.)²³ elhunyt, azonnal küzdelem indult a Várday-örökségért, legfőképpen Kisvárdá várának megszerzéséért.²⁴ Végül az erősséget Várday Kata és anyai unokatestvére, Szokoly Miklós (egyben Telegdy Pál sógora) nyerte el. Valószínű, hogy Pál már a lány kezét is sógorának, Szokoly Miklósnak köszönhette.

Telegdy Pál házassága a Zichy levéltárban fennmaradt levelezése alapján boldog volt.²⁵ Leveleiből egy jókedvű, színes fantáziájú embert ismerhetünk meg. Bátyjához, Jánoshoz hasonlóan Pál se futott be nagyobb politikai vagy katonai pályát, habár tudjuk, hogy részt vett a tizenöt éves háború ütközeteiben (1593, 1594, 1596), amelyekről otthon maradó feleségének részletes hadi tudósítást adott.²⁶ Korai halálát is a török elleni harc hozta el, nevezetesen a mezőkeresztési csata (1596), a tizenöt éves háború legnagyobb keresztény veresége. Bátyja, János, hősi halált halt az ütközetben, Pál ugyanakkor lovasbalesetet szenvedett, ahonnan sikerült hazamenekülnie,²⁷ ám pár héttel később, 1596. november 13-án beregszentmiklósi kastélyában, alig 32 éves korában elhunyt. Ugyanott temették is el.²⁸ Pál, ahogy családja is, római katolikus volt, ebben a vallásban nevelte volna fel gyermekeit is, de a sors másképpen akarta.

Telegdy Pál Várday Katával kötött házasságát gazdag gyermekáldás kísérte. A fennmaradt genealógiák alapján a házaspárnak öt vagy hat gyereke született. Két fiú: István

¹⁸ Életrajza: HANÁK–SZABÓ, 2021, 373–374.

¹⁹ 1653. június 14., Bélték. Lónyay Margit özv. Telegdy Istvánné temetési meghívója Szatmár vármegyének. ANSJC PJSMA Acta Politico Publica fasc. 8. nr. 13.

²⁰ ECKHARDT, 1944, 23.

²¹ A 16–17. században a magyar Katalin nevet nem használták, csak a Katát. Várday Kata is így írja alá leveleit.

²² Életrajza: HANÁK–SZABÓ, 2021, 288.

²³ ODESCALCHI, 1890, 371.

²⁴ ÁCS, 1985 és újabban JANKOVICS–KŐSZEGHY, 2016.

²⁵ Csak Telegdy Pál feleségének írt levelei (összesen 35 darab) maradtak fenn, a feleség levelei elvesztek. Kiadva: ECKHARDT, 1944, 16–64.

²⁶ Például a győztes turai csatáról (1594. május 1.). 1594. május 5. Hatvan alatt. Telegdy Pál levele Várday Katának ECKHARDT, 1944, 57–62. (No. 35.)

²⁷ Id. Csuta Miklós (1579 körül – 1642) tanúskodása a zétényi jószággal kapcsolatban. „Nyilván tudja, hogy Eger veszése után, midőn szegény Telegdy János Keresztesnél veszett az török császárral való harcban, és ugyanott Telegdy Pál is lóugrásban megsérült, nem sokáig való betegsége után Szentmiklósi háznál megholt.” Az Szetenyi (Zétényi) jószágról való attestatio 1637. MNL OL P 108. Rep. 26. nr. 286.

²⁸ Sírfelirata alapján: LEHOCZKY, 1867. Telegdy Pál sírját 1818-ban a közben görögkatolikusá vált templom papja kibontatta, és benne ónkoporsót, csontokat, néhány aranygyűrűt és más apró ékszereket, kardot és csizmák maradványait találta.

és Zsigmond, és három vagy négy lány: Mária, Zsuzsanna, Kata és Anna.²⁹ Dávid Zoltán idézett tanulmánya címében Telegdy Anna születési évüül 1591-et adja meg, amit azonban cikkében sehol sem támaszt alá.³⁰ Sajnos ezt az adatot a későbbi szakirodalom kritika nélkül átvette,³¹ ezt azonban kutatásaim során sikerült javítanom. Ami a genealógiákban feltűnő, hogy Anna mindig az utolsóként szerepel a gyerekek között, feltételezve, hogy ő lett volna Telegdy Pál legkisebb gyermeke. Továbbá sehol se hivatkoznak rá úgy, mint apja halála után született (*posthuma*) gyermekre, azaz legkésőbb 1596-ban kellett világra jönnie. Tudjuk, hogy 1590 januárjában született a Telegdy házaspár első gyermeke, egy kislány, valószínűleg Mária.³² 1591 februárjában vagy márciusában született István nevű fiuk.³³ Őt 1592-ben vagy 1593-ban követte a második fiú, Zsigmond,³⁴ majd Zsuzsanna 1593 végén, vagy 1594 januárjának első napjaiban.³⁵ 1595-ben jöhetett világra Kata, már ha egyáltalán létezett, 1596-ban pedig Anna, pontosabban 1596 májusában. Ezt a leleszi konvent 1607-ben, az édesanya, Várday Kata kérése nyomán kiállított idólató leveléből tudjuk. A konvent tagjai január 24-én Királyhelmeccen megvizsgálták a lányt és tíz év nyolc hónaposnak ítélték a korát. Persze az egyházi testület tagjai ebben az esetben aligha a pusztá szemrevételezés nyomán jelölték meg ilyen pontosan az életkort, hanem minden bizonnyal az édesanya, Várday Kata tájékoztatására, illetve esetleges írásos bizonyítékaira építettek.³⁶

Apjuk halálakor (ahogy az Telegdy Pál sírkövének feliratában szerepel)³⁷ a gyerekek közül már csak három, egy fiú és két lány volt életben. A gyerekek nevét egy későbbi

²⁹ Kata a Becsky család levéltárában fennmaradt genealógiában szerepel (MAKAY, 1895, 129), míg a Melczer család levéltárában fennmaradt genealógiából (MNL OL P 1839 7. cs. 9. tétel 335–337. B1450 filmtári tekercs) hiányzik. Ugyanakkor szerepel egy Kata nevű lány Várday Kata második, Nyáry Pállal kötött házasságából.

³⁰ Valószínűleg abból indult ki, hogy Anna 1609-ben házasodott, s azt gondolta, Anna ezt 18 évesen tette, habár a nemesi családból származó leányokat a 16–17. században akár 13–16 esztendősen is férjhez adták. Anna húga például 14 évesen lett Thurzó Imre felesége.

³¹ VRÁBEL, 2015.

³² „Ez estve adák meg a kegyelmed levelét, melyből értem, hogy Isten kegyelmekeknek leányt adott és az hógunk [Várday Kata] csak meg nem holt.” 1590. január 13. Ecsed. Báthory István Telegdy Pálnak. ECKHARDT, 1944, 155. A lány 1591 áprilisában még életben volt. 1591. április 1. Beregszentmiklós. Telegdy János Telegdy Pálnak. Uo., 110.

³³ 1591. február 5-én Telegdy János még csak a lányt említette a levélben. 1591. február 5. Szentmiklós. Telegdy János Telegdy Pálnak. ECKHARDT, 1944, 104. Március 27-én viszont már biztosan élt. „Idegenek Kassáról írták már nekem kétszer, mióta onnét feljöttem, és ezek leveléből értettem meg, hogy Isten kegyelmekek szép fiúval látogatta meg, kit én is szívem szerént örültem. Jóllehet talán megérdemlettem volna, ha kegyelmed nekem is megírta vala.” 1591. március 27. Prága. Szokoly Miklós levele Telegdy Pálnak. JANKOVICS, 1981, 56.

³⁴ 1593. „péntek”, Szentpéter. Telegdy Pál feleségének, Várday Katának írt levelében két fiúról ír, akik közül az egyik most lett elválasztva a csecsről. ECKHARDT, 1944, 42.

³⁵ 1594. január 2. Bakta. Tatay István Telegdy Pálnak: „ez elmúlt napokban kerestetett az okáért, hogy az komaságra reája mentem volna.” MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 9969.

³⁶ Az adat rendelkezésemre bocsátásáért köszönetemet szeretném kifejezni Petra Hagoňovának, a Szlovák Nemzeti Levéltár volt levéltárosának. HmKpL Autentické protokoly, Prot. 50. f. 6.

³⁷ Sírfelirata alapján: LEHOCZKY, 1867.

iratból tudjuk: Zsigmond, Zsuzsanna és Anna.³⁸ Közülük azonban csak Anna élte meg a felnőttkort. Előbb Zsigmond hunyt el: 1601 augusztusában már biztosan halott,³⁹ majd követte őt Zsuzsanna is 1602-ben.⁴⁰

Anna édesanyja, a szigorú, tekintélyt követelő Várday Kata (1570. május 5. Kisvárda⁴¹ – 1630. június 7. Kisvárda⁴²) özvegyen marad kisgyermekével. Szülei, Várday Miklós († 1575. augusztus) és Losonczy Dorottya († 1572. április 27. előtt)⁴³ házasságából csak Kata élte meg a felnőttkort. Kata atyai, Várday-örökségét már említettem, azonban jelentős vagyona, örökségre tett szert anyai részről való rokonától, a gyermektelen és dúsgazdag ecsedi Báthory István (1555 körül – Ecsed vára, 1605. július 25.) országbírótól.⁴⁴ Báthory István édesapja, Báthory György és Kata nagyanyja, Losonczy Antalné Báthory Klára testvérek voltak. Báthory István, a „tiszántúli kiskirály” igen buzgó református volt. Annak ellenére, hogy Telegdy Pál ragaszkodott katolikus hitéhez, Báthory jó viszonyban volt vele, sőt szervitorai közé is felvette. Pál halála után azonban az országbíró Várday Katát erőteljesen a reformáció irányába terelte, ha ugyan az asszony nem volt korábban is református.⁴⁵ Báthory az ifjú özvegyet (sikeresen) győzködtette, hogy református vallás szerint kell megadni a végtisztességet a férjének, illetve azt javasolta, hogy a „katolikus bálványokat” hányassa ki a beregszentmiklósi templomból.⁴⁶ Várday Kata engedelmeskedett pártfogójának, és özvegyiségében már biztosan református lett. A gyermekei ugyan még megmaradtak „pádistának”, a katolikus nagynéni, Telegdy Kata gyámsága alatt, de miután a gyermekeket 1600-ban vissza kellett adnia az anyjuknak,⁴⁷ biztosan vallást váltottak. Azaz Anna négyéves korától református lett, s ebben a vallásban maradt haláláig. Katának Báthory István újabb férjét is intézett Nyáry Pál (Lőcse?, 1560. november 20. – Jászó, 1607. december 23.)⁴⁸ személyében.

³⁸ 1600. június 9., Pozsony. Kutassy János Telegdy Pál árváinak gyámságát anyjuknak, Várday Katának és második férjének, Nyáry Pálnak adja. MNL OL P 108. Rep. 26. Fasc. D. nr. 22.

³⁹ „...mert immár a fiú ág deficiált ... Ugyancsak az kegyelmed két leányára, kik Telegdy Pál uramtól valók, kellene azt íratni, hogy mégis lenne szegénykének valami jószágocskájuk.” 1601. augusztus 5. Ecsed. Báthory István levele Várday Katának. KOVÁCS, 2021, 376.

⁴⁰ 1602. szerda. Nyírbátor. Báthory István levele Báthory Klárának. KOVÁCS, 2021, 379. Illetve Nyáry Pál is már csak Annát említi 1602. évi levelében. 1602. november 12. Nagyvárad. Nyáry Pál levele Várday Katának. BENDA, 1975, 26.

⁴¹ MNL OL P 125, IV. vegyes iratok, családi krónikák, genealógiák, nr. 11883, fol. 7.

⁴² 1630. július 5. Kisvárda. Nyáry Istvánné Telegdy Kata temetési meghívója Kapy Gábornak. MNL OL P 1888.

⁴³ Életrajzuk: HANÁK–SZABÓ, 2021, 204.

⁴⁴ Életrajza: UO., 305–306.

⁴⁵ DIENES, 2021.

⁴⁶ 1597. november 25. Ecsed. Báthory István levele Várday Katának. KOVÁCS, 2021, 352–353.

⁴⁷ „Nyári Pálné asszonyom az öcséimet elvitte, mindeniket elvitte, mert mind az ura, mind ő maga eleget példázódnának, de minthogy édes asszonyom ilyen beteges állapotban vagyok, senki dajkálása énnekem nem kell.” 1600. hétfő. Kisvárda. Telegdy Kata levele Telegdy Borbálának. ECKHARDT, 1944, 202.

⁴⁸ Életrajza: HANÁK–SZABÓ, 2021, 525–526; NYÁRY, 1996, 62–79.

A lakodalomra 1600. május 9-én Kisvárdán került sor, Báthory István jóváhagyásával és támogatásával.⁴⁹

A sors különös fintora, hogy Telegdy Anna mostohaapja, Nyáry Pál annak a mezőkeresztesi csatának köszönhette az életét, amely miatt Kata elvesztette az első férjét, Anna pedig az édesapját. Nyáry ugyanis két héttel az ütközet előtt egri főkapitányként került fogságba, és a török szultán rabságából éppen a mezőkeresztesi csata forgatagában tudott megszökni.⁵⁰ Sikeresen elkerülte az Eger feladása miatti felelősségre vonást, tisztázta magát, és karrierje tovább emelkedett. A házasság idején már egy éve Várad főkapitányaként és Bihar vármegye főispánjaként működött, majd egy év múlva királyi tanácsos lett. 1604-ig hű maradt a királyhoz.

Nyáry vallására vonatkozóan ellentmondások az információink. Ecsedi Báthory Istvánnak a házasságkötésben való közreműködése és Várday Kata áttérése miatt a szakirodalom általában őt is reformátusnak tekinti. A család történetéről írott monográfia viszont Nyáry Pálnak egy, a szucsányi templom számára 1599-ben tett adományát idézi, amelynek szövegezése mintha arra utalna, hogy ekkor katolikus volt.⁵¹ Ugyanakkor erős kétségeink vannak a forrás hitelességével és értelmezésével kapcsolatban, mivel a turóci falu plébániája legkésőbb az 1580-as évek elejétől az evangélikusok kezén volt. Ezzel szemben biztosan tudjuk azt, hogy 1598-ban Stephanus Pepich rimakokovai evangélikus lelkész többek között Nyáry Pálnak ajánlotta a református „képrombolás” ellen megfogalmazott vitairatát, és a többi címzett is egytől egyig evangélikus.⁵² Matthias Lochmann szucsányi evangélikus lelkész (1596–1608) naplójában számos olyan részlet található, amely egyértelműen arra utal, hogy rokonaihoz hasonlóan Nyáry evangélikus volt, és haláláig az is maradt. 1599 elején például egy másik lelkész mellett Lochmann búcsúztatta el Szucsányban Nyáry nem sokkal korábban elhunyt első feleségét, enyingi Török Zsuzsannát,⁵³ 1608. január 28-án pedig magát Nyáry Pált is.⁵⁴ Láthatóan Lochmann éppen pártfogójának, a templom kegyurának halála nyomán távozott innen 1608 nyarán Mosócra. A fenti adatok alapján Nyáry Pált akkor is evangélikusnak kell tartanunk, ha kisvárdai tartózkodásai alatt aligha hallgathatott lutheránus istentiszteleteket.

⁴⁹ Ez a jóváhagyás a lakodalmi meghívóban is meg van említve. 1600. március 19. Nagyvárad. Nyáry Pál meghívója Révay Ferencnek. SNA SAR, Missiles (MNL OL X 1116, 1415. filmtári tekercs).

⁵⁰ Szökéséről: ORTELIUS, 1603, 337; SARLAY, 1935.

⁵¹ Ebben az évben adományt tett a szucsányi templom részére. NYÁRY, 2004, 65.

⁵² „Brevis, verum solida [...] imaginum Christianarum historicarum [...] defensio” RMK II. 280. (RMNY 827.)

⁵³ OSZKK Quart. Lat. 552. 1599. jan. 19. „Anno 1599. mortua est Susanna Török, coniunx magnifici domini Pauli Nyari.” f. 47v.; 1599. jan. 31. „Sepulta est magnifica domina solenni pompa, Susanna Török, coniunx magnifici domini Pauli Nyari in oppido Suczan, anno 1599. Concionatus est M. Lochmannus.” f. 59v.; 1599. febr. 2. „Anno 1599 sepulta Susanna Török coniunx magnifici domini Pauli Nyari, supra vide 19. Im Suchan. Concionatur Nicolaus Marci, vir praeclare doctus.” f. 63v.

⁵⁴ „Anno 1608. ianuarii 28. sepultus est solenniter in maxima hominum frequentia magnificus dominus Paulus Nyari in oppido Suczan, cum mortuus esset dominica 4 adventus, qui tunc 13. fuit ianuarii [!] circa medium noctis. Concionem habui ex 31. Deuteronomii, cum antea iam coniugem Susannam, filiam tenellam eiusdem et filium Franciscum sepelivissem. Matthias Lochmannus Neosoliensis.” Uo., f. 57v.

Nyáry Pál 1604-ben éppen Prágában volt, hogy lemondjon a váradi kapitányságról, amikor kitört a Bocskai-felkelés. 1605-ben Kassán Bocskai hűségére tért, ezáltal nemcsak megőrizte birtokait, hanem tovább is bővítette (a jászói prépostság egyes elkobzott jószágaiival, illetve korábbi Telegdy-birtokokkal). Hamarosan a fejedelem egyik főembere lett, aki többek között őt bízta meg a zsitvatoroki béke aláírásával, majd Bocskai halála után a kassai gyűlés Homonnai Drugeth Bálint mellett Pált választotta kormányzóul. 1607-ben azonban pártfogói segítségével visszakapta Rudolf király kegyét, így átmenetileg megtarthatta a fejedelemtől kapott birtokait is. De ezeket nem élvezhette sokáig, mert frissen szerzett jászói jószágán 1607. december 23-án elhunyt. Várday Kata újra megözvegyült, és özvegyi fátylát már nem vetette le 23 évvel később bekövetkezett haláláig.

Nyáry Pál halála előtt két esztendővel Kata támogatója, istápjja, ecsedi Báthory István is elhunyt. Az országbíró, miután reverzálist⁵⁵ kért Várday Katától, hogy mindig református marad, és továbbra is a református egyházat támogatja majd, végrendeletében egyik fő örökösévé tette, és külön lányának, Telegdy Annának is jelentős vagyont juttatott. Anna értékes ingóságok (köztük egy „Darius arannyal csinált” aranyöv) és ezer aranyforint készpénz mellett megkapta egész Királyhelmecet, illetve a csicsvai és bujáki uradalmak egy részét is.⁵⁶ Így Báthory István Annát határozottan partiképes leányká tette.

Várday Katának Nyáry Páltól legalább három gyermeke fogant, két lány, az 1602-ben született Kata⁵⁷ és az 1604. október 31-én⁵⁸ Kisvárdán világra jött Krisztina (Esterházy Miklós nádor majdani felesége), továbbá egy fiatalon elhunyt fiú, János.⁵⁹ Nyáry gondoskodó mostohaapának bizonyult, például gyógymódot javasolt „Annócska” számára feleségének, Várday Katának írt levelében: *„ha mellét fájdalja, vacsora után nádmézzel add megenni, mikor le akar feködni, osztán ne igyék reá. Jó az nátha, hurut ellen, csak hogy nem kell hajadonfövel és mezítláb jární, söveg legyen mindenkor a fejében.”*⁶⁰

Anna anyja második házassága révén nemcsak egy védelmező mostohaapát és féltestvéreket kapott, hanem hét mostohatestvért is: Nyáry Pál enyingi Török Zsuzsannával († 1599. január 19. Szucsány)⁶¹ kötött első házasságából származó gyermekeit: Istvánt, Miklóst (1587 körül – 1632. január 11. előtt), Pált († 1618), Zsigmondot († 1615), Ferencet († 1603), Juliannát († 1601. május 9. Ungvár) és Borbálát († 1644. április 15.), aki előbb Varkoch György, majd Haller György felesége lett.

A Nyáry Pál első házasságából született kisebb gyerekek (Borbála, Zsigmond, Julianna) először nagynénjükénél, enyingi Drugeth István özvegyénél, Török Fruzsínánál

⁵⁵ 1600. február 4. Kisvárdá. Várday Kata reverzálista MNL OL P 108. Rep. 26. Fasc. B nr. 13.

⁵⁶ VADÁSZ, 2002, 29, 49–50.

⁵⁷ KOVÁCS, 2021, 376. 1613. január 27-én még életben van, 1617-ben azonban már halott. NYÁRY, 2004, 86.

⁵⁸ SZILÁGYI, 1888, 210.

⁵⁹ Uo., 223.

⁶⁰ 1602. október 31. Nagyvárad. Nyáry Pál levele Várday Katának. BENDA, 1975, 25.

⁶¹ 1599. január 20. Szucsány. Nyáry Pál temetési meghívója Körmöcbánya városának. ŠABB PK MMK Annus 1599, fol. 20.

(Pápa, 1557. március 16. – 1601. május 9. után⁶²), majd annak halála után anyai örökségükön, Diósgyőrben éltek, a legidősebb fiú, István kivételével, aki Bécsben szolgált. Nyáry Pál igyekezett első házasságából származó fiainak a kisvárdai vár örököseit megszerezni. 1601-ben ez a próbálkozása nem sikerült, amikor a frissen megárvult, házasság előtt álló Szokoly Erzsébetnek (Telegdy Kata és Szokoly Miklós egyetlen lányának) a „bolond” Melith Péter helyett új férjet akart találni valamelyik fia személyében. Később a másik örökös, gyám- és mostohalányát, Telegdy Annát akarta a Nyáry családhoz kötni. Terve sikerét azonban ő már nem élte meg. Végül az elképzelés csak két évvel később valósult meg, amikor Várday Kata beleegyezésével a két mostohatestvér, Nyáry István és az alig 13 éves Telegdy Anna 1609. szeptember 4-én házasságot kötött.⁶³

Nyáry István lett az özvegy mostohaanyjának (egyben anyósának) fő támasza, birtokügyeinek intézője. Erről Várday Kata így emlékezett meg végrendeletében: „*mivel én gyámoltalan árva lévén, második árvaságomban [második özvegységében] adta Isten mellem az édes lányom, Telegdy Anna után fiamat Nyáry Istvánt, ki mint édes gyermekem nekem engedelmes lévén, én nekem Isten után jó gondviselőm volt.*”⁶⁴

Nyáry István születési idejét nem tudjuk pontosan, de ahogyan a birtokiratokból kiderül, ő volt az elsőszülött fiú.⁶⁵ 1581 után kellett születnie, mivel anyja, Török Fruzsina akkor még hajadon volt.⁶⁶ Ha nem is tizenöt év, de legalább tíz év korkülönbségnek kellett lennie a férj és a feleség között. Ha azt vesszük alapul, hogy ebben az időben egy magyar nemes 24 éves korában érte el a teljes jogképességet, azaz a felnőttkort, és általában kevéssel ezt követően házasodott, akkor István születését némi bizonytalansággal 1585 tájára tehetjük. Egy 1611. évi adománylevélből⁶⁷ tudjuk, hogy a bécsi udvarban szolgált, a Nyáry család 1632-es grófi diplomája pedig ezt az értesülést pontosítja, amikor elmondja, hogy az ifjú Nyáry István (III.) Miksa (1558–1618) osztrák főhercegnek, a Német Lovagrend nagymesterének nemesifja volt, majd Mátyás főhercegnek, a későbbi II. Mátyás magyar királynak előmetelőjeként (*praecisor*), végül kamarásaként működött.⁶⁸ Így teljesen érthető, hogy II. Mátyás 1608. évi pozsonyi koronázásán aransarkantyús vitézzé avatták.⁶⁹

A fent említett, 1611. évi királyi adománylevél értelmében Kisvárdai várát két tulajdonos kapta meg,⁷⁰ a Szokoly-részt Melith Péter és felesége, Szokoly Erzsébet, a Várday-részt pedig Várday Kata, és mostohafíú-veje. Nyáry István 1611-ben részt vett Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitány Báthory Gábor ellen vezetett kudarcos erdélyi

⁶² Életrajza: HANÁK–SZABÓ, 2021, 249.

⁶³ SEPSI LACZKÓ, 1858, 124.

⁶⁴ 1622. szeptember 20. Csicsva vára. Várday Kata végrendelete. MNL OL P108 Rep. 26. Fasc. G nr. 308/8.

⁶⁵ NYÁRY, 2004, 83.

⁶⁶ TÓTH, 2019, 265. (3680. sz.) szerint 1581. június 7-én még Török Zsuzsannát hajadonként említik.

⁶⁷ 1611. február 11. II. Mátyás adománylevele. MNL OL P108. Rep. 26. Fasc. D. nr. 191.

⁶⁸ MNL OL A 57. 7. kötet, p. 1069–1072.

⁶⁹ NYÁRY, 2004, 85.

⁷⁰ Amelyért Nyáry István „kilencz hónapig fáradozván Bécsben”. 1622. szeptember 20. Csicsva vára. Várday Kata végrendelete. MNL OL P 108. Rep. 26. fasc. G. nr. 308/8.

hadjárataiban,⁷¹ ám onnan sikeresen hazajött. 1612 januárjában II. Mátyás felszólította, hogy kísérje el a regensburgi birodalmi gyűlésre. 1613-ban már kamarási címmel bírt.

Házassága is szerencsésen alakult. Sajnos Anna férjéhez írott levelei nem maradtak fenn, de István Annához írt levelei igen.⁷² A levelek tanúsága alapján dúlt a szerelem az ifjú házások közt. 1609-ben például ezt írta István „*édes szerelmes Annám*”-nak. „*Ha az Úristen velem léssen, innet mindjárt indulok, mert bizony édes szerelmes lelkem, Annám, szinten oly alig várja az én lelkem, hogy lássalak, mint az szomjú szarvas az forrás kutat. Nekem ez a harmadnap fél esztendőnek tetszett.*”⁷³ Ez a szeretet későbbi leveleiben is megjelenik. Amikor István 1619 decemberében megtudta, hogy Anna súlyos beteg, ezeket a sorokat írta feleségének: „*Mert nemhogy náladnélkül én édes szerelmes lelkem csak egy óráig való életemet is kívánom, de az én Istenemnek én éjjel nappal azon könyörögök, hogy sok esztendővel vegyen ki engemet ez világból, mert osztán nem élet az én életem.*”⁷⁴ A gyermekáldás se váratott magára sokáig. 1612. január 21-én⁷⁵ született meg egyetlen fiuk, Ferenc. Viszont több gyermek már nem fogant a házasságból, aminek hátterében valószínűleg Anna egészségi problémáit kell feltételeznünk.

Anna egyetlen felnőttkort megért féltestvére, Nyáry Krisztina⁷⁶ 1618. november 11-én Királyhelmecen hozzáment az ország akkori legjobb partijához, Thurzó György nádor egyetlen fiához és örököséhez, Thurzó Imréhez (1598. szeptember 11. Nagybicccse – 1621. október 19. Nikolsburg), aki Bethlen Gábor szilárd magyarországi támogatói közé tartozott.⁷⁷ A fejedelem 1619. évi hadjárata nagy változást hozott Nyáry István életében is. Udvari neveltetése ellenére, mint református főúr, hamar állt Bethlen oldalára. Már a hadjárat elején, 1619 szeptemberében felverte a leleszi konventet.⁷⁸ Majd, kihasználva a zűrzavart, agilis anyósával karöltve kiűzte a várból tulajdonostársukat, Melith Pétert és családját. Az asszonyt, Szokoly Erzsébetet a Melith gyerekekkel együtt kocsin a Szatmár megyei Jánkra vitette.⁷⁹ Ezt a cselekedetet az evangélikus Thurzó Imre is helyeselte Várday Katának írott levelében: „*nagyságod Melith Pétert Várdából kiküldte. Okosan, s felette igen jól cselekedte nagyságod, mint afféle ártalmas férget, hogy belőle*

⁷¹ 1611. augusztus 6. Szerdahely (Szebenszék). Nyáry István Telegdy Annának. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 9660.

⁷² MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 9659–9695, 12192–12193.

⁷³ 1609. szombat. Tiszavid. Nyáry István Telegdy Annának. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 9660.

⁷⁴ 1619. december 7. Pozsony. Nyáry István Telegdy Annának. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 9663.

⁷⁵ Halotti beszédében először az írták, hogy 1614. január 21-én, majd a következő oldalon az szerepel, hogy az 1622. szeptember 1-jén elhunyt fiú 10 évet, 6 hónapot és 1 napot élt. RMK I. 534. „Negy szep hallottas praedikatiok: melyek praedikaltattanak ... Bedegy Nyari Ferencznek, ... szomorú temetésen ... bizonyos tudos, bölcs praedikatorok által anno 1622. 9. Octobris.” Továbbá 1612. április 9-ről ismert egy levél, amelyben Balassa Anna mentegetőzik, hogy nem tud részt venni Szent György-nap előtt való kedden a keresztelésen. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7352.

⁷⁶ Életére: IPOLYI, 1887.

⁷⁷ Életére: KUBINYI, 1888.

⁷⁸ SEPSI LACZKÓ, 1858, 218.

⁷⁹ KOROKNAY, 2006, 66.

*nagyságod kigyomlált.*⁸⁰ Azonban Bethlen és Szabolcs vármegye közönsége Melitheknek adott igazat, s végül vissza kellett engednie őket a vár nekik jutó részébe.

Nyáry István 1620-ban az erdélyi fejedelemtől megkapta Kálló várának kapitányi címét. Bethlen 1621. évi hadjáratban is részt vett. Ezért jutalmul még Pozsony ostrománál elnyerte Szabolcs vármegye főispáni címét is.⁸¹ Azonban Nyáry az év végére, nyilván a fehérhegyi csata tanulságait is bölcsen levonva, már csalódott Bethlenben, és inkább otthon töltötte idejét. Nem hiába írta Bethlen Perényi Ferencnek, hogy „*Nyáry uram is elkésék, kit jó néven tőle nem vehetünk; kegyelmetek intse, ne múlasson, siessen feljönni hozzánk. Az vármegyék generalisságát magára vévé fel, s otthon hever az szolgálat előtt, ökegyelméhez nem illenék, jöjjen tisztiben.*”⁸² Mindezek ellenére megmaradt Bethlen kegyében. 1622 májusában a fejedelem udvarmestereként említik, igaz, a tisztséget feltehetően csak rövid ideig töltötte be. Viszont adataink szerint még 1624-ben, sőt 1626-ban is Bethlen Gábor magyarországi tanácsosaként működött.⁸³ Ugyanakkor közben azt is elérte, hogy szabolcsi főispáni kinevezését 1623. június 16-án II. Ferdinánd király is megerősítse.⁸⁴

Az 1622. esztendő nagy csapást tartogatott a házaspár számára: varannói házuknál felütötte fejét a pestis. Telegdy Anna anyjával, a korban idősnek számító Várday Katával együtt elkapta a kórt, tőlük az ifjú Nyáry Ferenc is, de míg a két asszony kigyógyult belőle, addig a kis Ferencet 1622. szeptember 1-jén Varannón elragadta a betegség. Kisvárdán a városi templomban temették el október 9-én.⁸⁵ Pedig nagy reményeket fűztek a fiúcskához. Rövid élete utolsó esztendeiben tanítómestere nem más volt, mint Szepsi Csombor Márton varannói református lelkész, aki fiatalon beutazta Európa nagyobbik részét, miként arról „*Europica varietas*”⁸⁶ című munkája is tanúskodik. Csombor Nyáry István biztatására írta meg neveltje számára az „*Udvari schola*” című könyvét, amely azonban már csak azután jelent meg, hogy 1622-ben őt is elragadta a pestis.⁸⁷

A kisfiú halála átalakította a Várday-vagyon és birtokok öröklését. Nem telt el még egy hónap sem a tragikus esemény után, és Várday Kata máris új végrendeletet készített. Ebben idősebbik lányát, Telegdy Annát igen dicsérte: „*Én édes mindenkoron környülöttem lévén forgolódó vénségemnek istápjja, betegségemben erődöt nem kémélő két szemem világa, édes Telegdy Annám*”, majd arra intette, hogy semmilyen egyenetlenség ne legyen közte és kisebbik lánya, Nyáry Krisztina (aki akkor Thurzó Imre özvegye volt) között, továbbá hogy Krisztina fogadja meg féltestvére, Anna tanácsait, tekintse pótanyjának. Várdáról olyan hagyást tett, hogy ha Telegdy Annának lesz utódja, akkor Kisvárdá csak az övék legyen, ha azonban Anna gyermektelenül távozna az élők sorából, akkor Nyáry

⁸⁰ 1619. szeptember 19. Biccse. Thurzó Imre Várday Katának. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 10956.

⁸¹ KOROKNAY, 2006, 55.

⁸² SZILÁGYI, 1879, 353.

⁸³ JENEY-TÓTH, 2012, 39, 82, 263; BORBÉLY, 2014, 34.

⁸⁴ MNL OL A 57. 7. kötet, p. 233–234.

⁸⁵ RMK I. 534. (RMNY 1296.)

⁸⁶ RMK I. 500. (RMNY 1219.)

⁸⁷ RMK I. 527. (RMNY 1283.)

István birtokolja haláláig, de a fele legyen Nyáry Krisztináé, illetve Nyáry István után az egész kisvárdai uradalom Nyáry Krisztinára és örökösire szálljon.⁸⁸

1624 őszén a nagyasszony állapota leromlott,⁸⁹ s egészen haláláig, 1630. július 7-ig állandó gondozásra szoruló fekvőbeteg volt. A gondozás, illetve a birtokirányítás is az otthon lévő Annára és férjére maradt. Telegdy Anna a viharos előzmények után ebben az időszakban kezdett jó barátnő lenni tulajdonostársával, Szokoly Erzsébettel. Erzsébet legkisebb leánya 1621. után született,⁹⁰ gyermekét, Erzsébetet, vagy ahogy ő hívta, a „kis Betuskát” (a későbbi Becsky Györgynét) elhalt Ferenc fia helyett pótgyerekeként szerette. További változást jelentett, hogy miután 1621-ben Nyáry Krisztina megözvegyült, és csupán két lánya maradt, 1624. július 21-én Szucsányban⁹¹ hozzáment Esterházy Miklóshoz, a feltörekvő katolikus, királyhű főnemeshez, akit az országgyűlés egy évvel később Magyarország nádorává választott.

Így nem meglepő, hogy Bethlen Gábor halála után Nyáry István nagyon hamar átállt a császár pártjára, és pályája gyorsan felívelt. Bethlen Gábor 1629. november 15-én hunyta le szemeit, és december 1-jén II. Ferdinánd megbízólevele már „kedvelt hívünknek” nevezte Nyáry Istvánt.⁹² 1630. január 5-én királyi tanácsosi címet kapott.⁹³ 1631. október 27-én a király országos méltósággá, főajtónállómesterré nevezte ki.⁹⁴ 1632 júniusában pedig grófi címet kapott és egyúttal Szabolcs vármegye örökös főispáni tisztségét is elnyerte.⁹⁵ A grófi cím feleségét, Telegdy Annát is megillette. Nyáry István további emelkedésének sokáig református vallása vetett gátat. Mint említettük, anyósa, Várday Kata is a református egyház fontos támogatója volt, és felesége is kitartott a református hite mellett haláláig. Pázmány Péter 1625-ben megpróbálkozott Telegdy Anna áttérítésével, de ez és a hasonló próbálkozások mind sikertelenek maradtak.⁹⁶

Miközben Nyáry István karrierje az 1620-as évek második felében és az 1630-as évek elején felívelt, addig Telegdy Annát a fia halála után hosszú depresszió sújtotta, amit tetézett anyja betegsége is. Anna ebben az időszakban az irodalomba menekült,

⁸⁸ 1622. szeptember 20. Csicsva vára. Várday Kata végrendelete. MNL OL P 108. Rep. 26. fasc. G. nr 308/8.

⁸⁹ A temetés meghívója szerint 5 év 10 hónapot betegeskedett. (1630. július 5. Kisvárdai. Nyáry Istvánné Telegdy Katalin temetési meghívója Kapu Gábornak. MNL OL P 1888.) Ugyanakkor érdekes, hogy az utolsó neki címzett levél 1624. augusztus 16-án kelt. (Galambos Antal levele Várday Katának Helmeccről. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 10521.)

⁹⁰ 1621. február 19-én hunyt el egy Erzsébet nevű lánya a Melith házaspárnak. Azaz a kis „Betusnak” ezután kellett születnie. 1621. március 18. Bezdéd. Melith Péter levele ismeretlen nőhöz. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 11857.

⁹¹ SZILÁGYI, 1888, 210.

⁹² NYÁRY, 2004, 93.

⁹³ Uo.

⁹⁴ MNL OL A 57. 7. kötet, p. 1021. (rövid bejegyzés).

⁹⁵ MNL OL A 57. 7 kötet, p. 1069–1072.

⁹⁶ 1625. június 9. Vágsellye. Pázmány Péter levele Telegdy Annának. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 9717. Kiadva: GALLA, 1942–1943, 311–312 és KOVÁCS–KULCSÁR, 1967, 50–51.

melankolikus, borongós, büntudattal teli verseket, elmélkedéseket és imádságokat írt.⁹⁷ Könyörgései alapján Anna feltehetőleg valamilyen súlyos betegségben szenvedett, testi kínokat élt át. Egyik imádságát így zárja: „Ajánlom a testem szörnyű kínjaiban.” Illetve megjelenik a halálvágya is. „*Oh én emberiségtől megfosztatott! „Ez világi öröömötül, minden jómtul, édesimtől, egészségemtül, édes erőmtől jobb korában megfosztatott. Hol a vigasztalás, ki örömmre hozhassa bennem amaz forró bánattal megöntetett szívemet?”*⁹⁸

„*Te sem hozhatsz vigasztalást az én szomorú szívemnek, ékes világ, drága ruha s gazdagság, kedves muzsikaszók! Az halál és az ítélet által ezek is semmivé lesznek, ettől nem várhatok örökös örömet.*”

Elmélkedéseit megmutatta a Várday család régi bizalmasának, Várday Kata titkárnak, Csuta Miklósnak is, aki, miután (1627-ben) elolvasta, javasolta közzétételüket. A megjelenés elmaradt, viszont a várva várt halál elérkezett Annához, hogy kínjaitól megszabadítsa.

Telegdy Anna halála és temetése

A közlemény elején idéztem már a Telegdy Anna gyönyörű barokk stílusú sírkövén lévő versből, amely a szerencsének köszönhetően maradt az utókorra. A síremléket az elhunyt férje, Nyáry István állította szeretett feleségének. A sírkövön mindkét család (a Telegdyek és a Nyáryak) címere ki van faragva, alatta pedig a latin nyelvű, verses búcsúztató olvasható. A sírkő szélein a következő felirat fut körbe: *Illustrissimus Comes Dominus Stephanus Nyáry de Bedegb, Comes perpetuus et supremus Comitatus de Zabolch, ac Sacrae Caesariae Regiaeque Maiestatis Consiliarius, Eques auratus, Janitorum Regalium in Hungaria Magister, supremum obeunti Illustrissimae Comitissae Dominae Annae Telegdy de Eadem consorti charae suae lugens fieri curavit Anno 1635. die 1-a 7-bris.*⁹⁹

A felirat szerint a síremléket a gyászoló Nyáry István, Szabolcs vármegye örökös főispánja, királyi tanácsos, aransarkantyús vitéz és királyi ajtónállómester állította kedves feleségének, Telegdy Annának, 1635. szeptember 1-jén. Habár az évszámában mindenki egyetért, a hónapot és a napot sokféleképpen olvasták: szeptember 4.,¹⁰⁰ szeptember 17.,¹⁰¹ október 17.¹⁰² Jelenleg a sírkövön csak annyi olvasható biztosan: DIE 17 BR, aminek alapján az interpunkció hiánya ellenére is egyértelmű, hogy szeptember 1-jéről van szó, és a többi értelmezés téves.¹⁰³ Ez azonban nem a halálozás, hanem a sírkő felállításának időpontja, mert mire elkészült a síremlék, Telegdy Anna már majdnem egy éve halott volt.

⁹⁷ Hasonló elmélkedéseket, imádságokat írt Anna református jótevője, gazdag nagybátyja, Báthory István országbíró is. ERDEI-KEVEHÁZI, 1984.

⁹⁸ NYÁRY, 2004, 104-109.

⁹⁹ GYÖRGYÉNI, 1867, 276.

¹⁰⁰ Először Györgyéni is szeptember 4-nek olvasta. GYÖRGYÉNI, 1853, 21.

¹⁰¹ DÁVID, 1998, 242.

¹⁰² WAGNER, 1802, 123.

¹⁰³ NÉZŐ, 2004, 98.

Tatrossy György brassói polgár krónikájában a következőt említette meg az 1634. esztendőhöz: „*Fő nagyságos asszonyok meghalának ez esztendőben inkább mind pestisben Magyarországon Bódogkőben Báthory Gáborné, Kassán Alaghy Menyhárt generálisné, Nyáry Istvánné, Károlyi Mihályné, Bethlen Istvánné.*”¹⁰⁴

A dátumot pontosítja Melith Péter szatmári főkapitány 1634. november 11-én, Kisvárdáról kelt levele, amelyet helyettesének, csepei Zoltán Józsa szatmári alkapitánynak írt: „*Egyik bú az másikat szokván kergetni embereknek szomorúságára, kiben uram énnekem is im bűvön juta részem; házamban szállván szomorúságnak nagy része rettegett óránkint többsülivel. Tegnapelőtt estve nyolc és kilenc óra közben vötte ki az Úr Isten ez árnyik állhatalan világból az jó emlékezetű Nyári Istvánné asszonyomat Telegdy Anna asszonyt, és ugyanazon nap reggel nyolc óra tájban gróf Alaghy Menyhártné¹⁰⁵ asszonyomat. Im Bethlen Istvánné¹⁰⁶ asszonyomat is a föld színén írom. Nekem mindhárom gróf asszony atyámfia lön. Azoknak szomorúságát, élőknek féltését, ítélje meg kegyelmed.*”¹⁰⁷

Anna halálakor Melith Péter nem tartózkodott otthon, ezért a szomorú eseményről felesége, Szokoly Erzsébet tudósította férjét (*1. forrás*). Az asszony végig, az utolsó percekig Annával volt. A levél 1634. november 10-én este 10 órakor kelt Kisvárdán, igaz, a hónap véletlenül kimaradt a keltezésből, továbbá Telegdy Anna sincs a szövegben nevével nevezve, de a kapcsolódó források mind a hónapot, mind az elhunyt személyét egyértelműen tisztázzák. A levél részletes tájékoztatást nyújt Telegdy Anna utolsó napjairól, haláltusájáról és feltételezett halálának okáról (mérgezés). Ezeket a pusztá együttérzésen túl azért írta le ilyen részletesen Erzsébet, hogy megnyugtassa az urát, hogy nem pestisben hunyt el a szeretett rokon, tehát hogy ő és lánya nincsenek veszélyben.¹⁰⁸

Telegdy Anna halálát az udvara mérgezésnek tudta, ahogy Anna maga is ezzel magyarázta tüneteit. A közvélemény szemében a gyanúsított Homonnai Drugeth János, a későbbi országbíró (1636–1645) volt. A Homonnai Drugethek Kelet-Magyarországon a katolikus vallás bátyáinak és az ellenreformáció lelkes híveinek számítottak. Homonnai Drugeth János Telegdy Anna halála után elég jó kapcsolatot ápolt Nyáry Istvánnal, Drugeth „*édes apám uramnak*” hívta Nyáryt. Sőt az alig két évet élt László fiának is Nyáry István volt a keresztapja.¹⁰⁹ Ahogy említettem, Anna ragaszkodott református hitéhez, az áttérésére irányuló kísérletek kudarcot vallottak, ezért (különösen a protestáns kortársak szemében) kézenfekvő magyarázatnak tűnt, hogy mint az ellenreformáció egyik akadályát, Annát kiiktatták (úgy gondolhatták ugyanis, hogy

¹⁰⁴ DOMOKOS, 1957, 257.

¹⁰⁵ Erdődy Anna. A november 9-i halálozási dátumot megerősíti Forgách Miklós, Bercsényi Imre, Melith György, Paczoth Sándor és Tassi Gáspár november 10-i levele II. Ferdinándnak. ÖSTA FHKA HFU, nr. 150. Konv. 1634. november fol. 81–82.

¹⁰⁶ Károlyi Kata 1634. október 19-én hunyt el. 1634. október 30. Ecsed vára. Bethlen István temetési meghívója Melith Péternek MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 3165.

¹⁰⁷ 1634. november 11. Kisvárdá. Melith Péter Zoltán Józsnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 11575.

¹⁰⁸ Lásd az 1. számú forrást.

¹⁰⁹ „...az kegyelmed keresztfiacskája is megholt Homonnai Laczkócska” 1640. július 1. Kisvárdá. Kapy Klára Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7701.

Nyáry nem igazán szilárd hitében). Jellemző, hogy már Homonnai Drugeth János apját, Györgyöt is azzal vádolták, hogy eltette láb alól távoli protestáns rokonát, Homonnai Drugeth Istvánt.¹¹⁰

Telegdy Anna 1634. november 3–4-én Homonnai Drugeth János vendége volt Ungváron. A szombat esti (november 4.) vacsorán egy fogolyadarat szolgáltak fel neki. A szóbeszéd szerint abban volt a méreg, mert miután Annának egészen felszolgálták, egy időre kivitték, és darabolva hozták vissza neki. Az étel nem esett jól neki. Másnap Csapon ebédkor már a hurkát sem tudta megenni. November 5-én este már a Szabolcs megyei Kálongon halt, onnan vitette be magát Kisvárdára. Már akkor hangoztatta, hogy megmérgezték, és Homonnai Drugeth Jánoson kívül Esterházy Miklóst is gyanúsította. Kisvárdán tovább romlott az állapota, gyomrát fájlalta, forróság űzte, ruhát magán nem bírta, állandó szomjúság kínozza. A „régii nyavalyája” is megmaradt. Habár orvosságot kapott, állapota nem javult.

Halálos ágyánál maga mellett tartotta unokatestvérét, jó barátnőjét, Szokoly Erzsébetet, és itt következik a levél legnaturálisabb része, amikor Erzsébet leírja a közte és Anna között zajló párbeszédet. Ekkor Anna már nem teljesen volt tudatánál, félrebeszélte. Néha odahívta Erzsébetet, néha elküldte. November 9-én még utoljára étkezett, rántott körtét evett, amelynek a felét Erzsébet legkisebb lányának Betuskának küldte el, illetve cipót is fogyasztott, amelynek felét Szokoly Erzsébetnek adta. Majd fejét Erzsébetre hajtotta és eltávozott a világból. Teste hamar felpuffadt. November 10-én tették koporsóba, díszesen felöltöztetve, drágakövekkel felékesítve. A koporsót vörös damasztal vonták be. Teste alá vörös bársonypárnák, a feje alá pedig ezüstfonalas párna került. A Telegdy Annára adott ruházatot, ékszereket elég részletesen ismerjük, mivel kilenc évvel későbbi tanúvallomásában Csoba István felesége, Német Erzsébet,¹¹¹ aki a holttest felöltöztetését végezte, tételesen felsorolta azokat. Fején főkötő volt, amelynek az elején egy „csillag formára” gyémánttal rakott aranyrózsa boglár díszelgett, nyakán pártá formájú nyakba vető gyémántokkal, gyöngyökkel kirakva, fülében gyémántos fülbevaló, rubinnal kirakott nyaklánc. Továbbá olasz gallér, gyöngyös virágokkal varrott pruszlik, aranyboglárokkal tűzdelt janker. A derekán antik pénzekből („pogánypénz”, „Darius aranya”) összeállított aranyöv. Kezén két karperec aranyból, ujjain kilenc darab aranygyűrű. Lábán gyönggyel rakott bársonypapucs. Mindezeket az értéktárgyakat annak ellenére helyezték el az elhunytan, hogy Csoba István tudomása szerint Telegdy Anna átok alatt hagyta meg, hogy vele ékszert ne temessenek.¹¹²

A felékesített holttestről ravatalkép készült, amely nem maradt meg, ám a források alapján leginkább Rákóczi László hitvesének, Bánffy Erzsébetnek 1663. évi ravatalképére hasonlíthatott, akit szintén ékszerekkel és díszes ruhában temettek el. Érdekes, hogy a ravatalkép Telegdy Anna intézőjének, titkárának, Csuta Miklósnak a „házában” (szobájában) függött.¹¹³ (Talán Nyáry István újraházasodásakor került oda.) A koporsó

¹¹⁰ SEPSI LACZKÓ, 1858, 135.

¹¹¹ A 13. tanú vallomása.

¹¹² A 7. tanú vallomása.

¹¹³ A 3. tanú vallomása.

beszegezése után csak ideiglenes temetésre kerülhetett sor, mert Nyáry István nem a városi templomban, hanem a vár falain belül szeretne volna eltemetni feleségét.

A korábbi protestáns főúr kápolna építésébe kezdett a külső vár délnyugati bástyája mellett. Ugyan volt már egy 1451-ben is létező Szent Zsigmond-kápolna a várban, de ez a vár Melith-részén volt. Nyáry István, mint báró, reprezentatív végső nyughelyet akart építeni maga és családja számára. Ahogy azt már említettük, 1635 szeptemberében készült el Anna sírköve, erről magán a sírfeliraton kívül Csuta Miklós levele is tájékoztat: „Az koporsó köve felől, és az gomb és ahhoz való kereszt felől micsoda válaszom lött, im azt is nagyságodnak megküldtem, több levelemmel együtt. Az kápolna csinálása felől, az mint lehet, valóban forgódonk, de r[ettene]tesz ez az idő.”¹¹⁴ Azaz a kápolna építése és a sírkő faragása párhuzamosan zajlott. Nyáry István korábban elhunyt és a mezővárosi templomban eltemetett Ferenc fiát is áthozta a közös családi sírhelyre. (Valószínűleg anyósát nem temette újra, hanem a kisvárdai templomban hagyta. De az ő epitáfiumát is átköltöztette a kápolnába.¹¹⁵) A kisvárdai vár inventáriuma alapján a kápolna megfelelt egy barokk főúr méltóságának.

1636. június 20-án már arról értesülünk, hogy Nyáry István nem sokkal azelőtt áttért a katolikus hitre,¹¹⁶ ezzel párhuzamosan az épülőfélben lévő kápolna is már határozottan katolikus jelleget öltött. 1638 júniusában kisvárdai Eh Mihály, akinek római tanulmányait Nyáry István támogatta, a kápolna búcsújáról ír: „Írtam volt nagyságodnak, hogyha akar indulgentiát az várbeli kápolnára, én az pápától megszerzem és nagyságodnak által küldöm bizonyos emberem által, az nevét azért a kápolnának jegyzésben alküldje nagyságod.”¹¹⁷ Az oltár 1639-ben készült el, erről két adatunk is van. Egyrészt áprilisban Csuta Miklós panaszkodott az oltárkészítő németekre: „Az oltárkészítő németek régen itt vagynak, az mint lehet, tartottam, de német gyomruk nagyon, nem néznek a böjt-re, hanem pénteken is megesszik a húst. Azért míg nagyságod megjöhetne, informáljon, mit műveljek, ne költsünk hiába reájok.”¹¹⁸ Július 27-én pedig Somlyai Mihály, az alsósebesi ferences kolostor gvardiánja azt írta Nyáry Istvánnak, hogy „Az minemű oltárt csináltat nagyságod itt Eperjest, magam bementem és diligenter investigáltam az Obriz [Abriss = vázlatrajz] és conventio szerént, ha megkésülhet, szép leszen, de még ez faragott képekben egy sincs készen az crucifixus és azon felül való kép meg vagynak pingálva. Valóban ajánlják magokat, hogy Szent Mihály napjára elkészítik.”¹¹⁹

Nyáry István katolizálásával újabb akadály hárult el további emelkedése elől. 1640. június 23-án III. Ferdinánd király kinevezte a Homonnai Drugeth János lemondásával

¹¹⁴ 1635. szeptember 11. Kisvárdai Csuta Miklós levele Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7449.

¹¹⁵ 1649. évi várleltár során a kápolna leírásában, Nyáry István és Ferenc epitáfiuma mellett szerepelt Várday Kata epitáfiuma is. SIMON, 2008, 73.

¹¹⁶ 1636. június 20. Csenger. Pietro Vallonica da Sant'Angelo da Fermo konventuális ferences szerzetes levele a Hitterjesztés Szent Kongregációja bíborosainak. TÓTH, 2002. 745–747.

¹¹⁷ KOVÁCS–KULCSÁR, 1969, 99–100.

¹¹⁸ 1639. április 1. Csuta Miklós Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7458.

¹¹⁹ 1639. július 27. Alsósebes. Somlyai István Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7912.

megüresedett felső-magyarországi, egyben kassai végvidéki főkapitányi tisztségre.¹²⁰ Beiktatása azonban csak novemberben történt meg.¹²¹ A tisztség elnyerésében nagy szerepe volt sógorának, Esterházy Miklósnak is.¹²² Közleményemnek nem feladata bemutatni Nyáry István főkapitányi tevékenységét. Két és fél évnyi működése alatt jelentős hadi vállalkozás nem történt. Az erdélyi fejedelem csak egy évvel Nyáry halála után, 1644-ben kezdte felső-magyarországi hadjáratát. Az oszmán fronton a csetepatékat, portyázásokat leszámítva jelentős konfliktus nem történt, hiszen a cél Bécs számára a béke megújítása volt, amit 1642-ben, Szönyben húsz évre meg is kötöttek. Az erősen viszonylagos nyugalom ellenére a hatvan esztendő felé közeledő főúr számára a tisztség megterhelő volt, és lemondását többször is fontolgatta, de erről sógora, Esterházy Miklós nádor és Lippay György egri püspök is lebeszélte,¹²³ így 1643-ban bekövetkezett haláláig főkapitány maradt.

Nyáry István magánéletében is történt változás, az öregedő főúr áttéréseivel egy időben újra házasságra adta a fejét. Választottja az első feleségénél sokkal szegényebb, de sokkal fiatalabb (és természetesen katolikus) Kapy Klára¹²⁴ lett. A menyasszony a régi Sáros megyei családból származó Kapy Zsigmondnak († 1627. április 29.)¹²⁵ és első feleségének, Lónyay Annának a házasságából született. Szülei 1602. január 20-án Nagylónyán tartották a lakodalmukat.¹²⁶

Klára első levele vőlegényéhez 1636. csütörtökön kelt sógora (Kapy Sára férje, sályi Tibold Gáspár) birtokán, a Zemplén megyei Nátafalván. A levél első oldalán kereszt van, ami a katolikus családoknál gyakori. Vőlegényét „szerelmes bátyám”-nak szólította, illetve árvaságában gyámjának, magát pedig „szegény árva szolgálólány”-nak nevezte. Az utóiratban jelezte, hogy Nyáry István parancsára elkezdett írni tanulni, és a nevért már megtanulta leírni, így az első levelét Klára alá is írta: „KAPI Clara”.¹²⁷ 1636. július 21-i, Szentmiklósról¹²⁸ kelt levelét Kapy Klára már mint Nyáry István felesége írta.

¹²⁰ NYÁRY, 2004, 95.

¹²¹ 1640. november 15-én az Udvari Kamara még ekkor utalt ki 500 forintot Joachim Rauch lustramesternek, aki Nyáry István beiktatására utazik. ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn r. nr. 162 (alt 14501) Konv. 1640. november fol. 18–19.

¹²² „Az mi a generális hivatalját illet, tudom vötte kegyelmed azaránt az őfelsége deklaratióját, aki azon kell lennie, hogy kegyelmednek becsületére essék, melyben én is ide fel munkálkodom, s kész vagyok örömet őfelségének segíteni az dolgot.” 1640. augusztus 13. Sempte. Esterházy Miklós Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7556.

¹²³ 1641. június 2. Sempte. Esterházy Miklós Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7565.

¹²⁴ Az 1612 körül született bátyja Sándor, aki Klárát mindig hűgának nevezte. 1638. január 17. Kapi: Kapy Sándor Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7710. Klára valószínűleg 1620 körül született.

¹²⁵ 1627. június 6. Kapi. Kapy Gábor temetési meghívója Bártfa városának. ŠAP PB MMB Listy a listiny 1627. év.

¹²⁶ 1601. december 1. Kapi. Kapy Zsigmond Kapy Lászlónak. MNL OL E554 Jankovich gyűjtemény nr. 2067.

¹²⁷ 1636. csütörtök. Nátafalva. Kapy Klára Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7589.

¹²⁸ MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7591.

Ebben a levélben az ifjú asszony incselkedik levelében az apjának beillő férjével. „Kegyelmeknek két rózsát küldtem, az kiról eszében is juthassak kegyelmeknek.” Az érzelmi kapcsolat később is megmaradt: „Ezek után Isten sokáig éltesen jó egészségben. Míg egy-mást láthatjuk, mindent tűrj csendesén. Ha látlak, lássalak friss jó egészségben. Mint én, titkon te is sóhajts bús szívedben.”¹²⁹

A társasági életbe is próbált az új asszony beilleszkedni, 1638-ban „pogány” aranypénzeket küldött ajándékba Lippay György egri püspöknek és kancellárnak. A kancellár egészségéért még imádkozott is a várbeli „kis kápolnában”.¹³⁰ Prépostváry Zsigmondot, amikor a közeli Dögén tartózkodott, megvendégelte fehér cipóval, borral és dinnyével.¹³¹ Pálffy Pálnak görögdinnyét és kosár barackot küldött.¹³²

Amikor Nyáry István 1640 végén főkapitány lett, még többet volt távol, a birtokok igazgatása az új asszonyra maradt, amelyben igyekezett helytállni. Férjéért aggódott: „Hogyha kegyelmed, édes uram, az végek járására indul, rendelje úgy útját, hogy falukon ne háljon, hanem erősségekben, mert ilyenkor az török kivigyáz.”¹³³ A mértéktelen ivászat-tól is óva intette: „Kérem azon is kegyelmedet, hogy a sok italtól Kegyelmed megoltalmazza magát.”¹³⁴ Továbbá azt javasolta, a kedves sógortól, Esterházy Miklóstól is tartson tisztes távolságot. Amikor megtudta, hogy a nádor magának kéri a beregszentmiklósi uradalmat, továbbá a csicsvai és a rozgonyi jószágot is maga akarja kiváltani, így fakadt ki férjének: „Édes szerelmes lelkem, kegyelmed magára vigyázzon, meg ne tréfálják kegyelmedet, mert nem tudja kegyelmed minden ember szíve gondolatját.”¹³⁵

A házaspár kapcsolatát beárnyékolta, hogy a várva várt gyerekáldás elmaradt, hiába írta Lippay György, hogy „Az én jóakaró leányom asszonynak ajánlom szolgálatomat, kívánok Istentől áldást ökegyelmének, jó futamatnyi föld Ratisbona /Regensburg, a birodalmi gyűlés színhelye/ Kassához, de nem szánnék így is alárugaszkodni, csak hívna ökegyelme keresztelőre.”¹³⁶

¹²⁹ 1639. október 1. Kisvárdá. Kapy Klára Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7700.

¹³⁰ 1638. augusztus 27. Kisvárdá. Kapy Klára Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7694.

¹³¹ 1638. augusztus 18. Kisvárdá. Kapy Klára Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7695.

¹³² 1639. szeptember 27. Kisvárdá. Kapy Klára Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7699.

¹³³ 1641. január 14. Kisvárdá. Kapy Klára Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7703.

¹³⁴ 1638. augusztus 27. Kisvárdá. Kapy Klára Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7694.

¹³⁵ 1641. április 17. Kisvárdá. Kapy Klára Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7703.

¹³⁶ 1641. május 13. Regensburg. Lippay György Nyáry Istvánnak. TUSOR, 2015, 136.

A sírrablás előzményei

1642 tavaszán (március 29. után¹³⁷) elhunyt Csuta Miklós prefektus. A várban ezután egyes tanúk szerint eluralkodott a fejetlenség és a pazarlás. Erről így ír Csuta Péter: „kegyelmes uram csak az Istenben elnyugodott a prefektus halála után, nagyságtoknak nagy kára vagyon. Ha mind úgy lesz, én nem tudom, gondolkodnék felőle, orvosolja. Mert én mikor valakinek én örömet panaszkodnék, látván nagyságod kárát, de én nagyságoddal nem beszélhetek mindenkor.”¹³⁸

A tanúk elmondása szerint ezt a helyzetet használta ki Kapy Klára, aki állítólag elhatározta, hogy ura előző feleségének sírját kirabolgatja. Elkérte Csuta Miklós fiától, ifjabb Csuta Miklóstól Telegdy Anna ravatalképét, amely Csuta Miklós szobájában volt felakasztva.¹³⁹ Így saját szemével láthatta, hogy milyen ékszereket temettek el az asszonnyal.

Itt felmerül a kérdés, hogy férje, Nyáry István tudott-e a tervéről. Egyetlenegy tanúvallomás szól emellett. Kürthy Ferenc, a negyedik tanú szerint, Kapy Klára kérte férjét, hogy bontassa fel a sírt, és Nyáry István a páterekhez fordult, hogy bűn-e a felbontás. A páterek pedig azt mondták, hogy nem bűn, mert Anna eretnek volt. Valószínűleg nem így történt, de ez a vallomás is jól mutatja a korabeli vallási ellentétek súlyát. A tanúk elmondása alapján egyértelműnek tűnik, hogy a sírt végül maga Nyáry István bontatta fel, méghozzá Melith Péter német köművesével:¹⁴⁰ „Ím azért bontattam fel az sírt, hogy az tudtam béka legyen benne, mert igen kuruttyolt.”¹⁴¹ Azaz a kriptafedél eltávolításának (az ő részéről) nem sírrablás volt a célja, hanem hogy ellenőrizték, a talajvíz nem tett-e kárt a temetkezési helyben. A sír felbontása után Nyáry István elment nyulászni familiárisával, Zathureczky Lőrincsel, Szabolcs vármegye jegyzőjével. Kapy Klára nem ment vele, beteget jelentett és otthon maradt.¹⁴² A nyulászaton két éjszakát volt távol Nyáry István, a közeli Litkén halt. Ezen rövid időszak alatt, az egyik este történt a sírrablás, valamikor május 17. előtt, mivel aznap, pünkösdkor már híre ment a gaztettnek.¹⁴³

A sírrablás

A sír kifosztásáról a legtöbb információt a tanúvallomásokból nyerhetünk. Habár minden információ csak közvetett, az események menete így is elég jól rekonstruálható. A sír kifosztásának végrehajtói, a piszkos munkát végzők: Kapy Klára udvarmestere: Hollóssy János, annak hajadon lánya, Júlia, illetve Kardos, más néven Lepke Pál, Kapy

¹³⁷ 1642. március 29. Kisvárdá. Csuta Miklós Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7469.

¹³⁸ 1642. Csuta Péter Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7471.

¹³⁹ A 2. tanú vallomása.

¹⁴⁰ A 3. tanú vallomása.

¹⁴¹ A 29. tanú vallomása.

¹⁴² A 11. tanú vallomása.

¹⁴³ A 2. tanú vallomása.

Klára inasa. Továbbá néhány tanú még Csengeri Istókot, a fiatalasszony másik inasát¹⁴⁴ is megemlítette az elkövetők között.¹⁴⁵ A tanúk elmondása szerint Kapy Klára személyesen felügyelte a sírrablást, fenn állt a kápolna karzatán, úgy adogatták neki vasvillán a holttestről lelopott ékszereket.¹⁴⁶

A sírrablók egyáltalán nem foglalkoztak a kegyelettel, horrorisztikus jelenetek zajlottak a kriptában, brutális módon fosztották ki Telegdy Anna nyolc év alatt erősen bomlásnak indult holttestét. Karját eltörték az aranykarperecért, miközben pedig leszedték a „Darius érméssel” kirakott aranyövet, a holttest kettétört.¹⁴⁷ Júlia, amikor „*az koronkát az asszony fejéről leszedte volna, mind húsostól, hajastól az kezében maradt*”¹⁴⁸ Anna ujjairól a gyűrűket villával távolították el, a művelet közben az ujjak letörték. A papucs levételénél Júlia kezében maradt a holttest lába is.¹⁴⁹

A rablás utóélete

Természetesen a rablás után megkezdődött a zsákmány felosztása. A legértékesebb darabokat, köztük az aranyövet Kapy Klára kapta. Azonban bűntársai, Hollóssy és a lánya, illetve Kardos Péter is sok ékszerhez jutott. Vagy úgy, hogy Kapy Klára adta nekik, vagy pedig a rablás során saját zsebre dolgoztak. Júlia „szerzeményei” között volt egy nagy drágaköves gyűrű, amelyet el akart adni,¹⁵⁰ illetve harminc darab kék, borsószem nagyságú gyöngyöt is értékesíteni akart, sikertelenül.¹⁵¹ Ő kapta meg Telegdy Anna cipellőjét is.¹⁵² Hollóssy János, értékesítési tervét a lánya előtt is titkolva,¹⁵³ a papucs ezüstoffalairól¹⁵⁴ származó gyöngyöket vitt az ötvöshöz, hogy szedje le azokat a korrodálódott fémszárlól, azonban az ötvös szerencsétlenkedése miatt a gyöngyök is megsemmisültek.¹⁵⁵ Kardos Pálhoz néhány aranyboglár, illetve csillagformájú koporsószeg került.¹⁵⁶ Megszerzett egy gyűrűt is Kapy Klára engedélye nélkül, ami Telegdy Anna eljegyzési gyűrűje volt. Az ékszert a sátoraljaújrhelyi vásáron eladta, a pénzből lovat vett. De a vevő felismerte a gyűrűt,

¹⁴⁴ 1639. szeptember 20-án (Kisvárdán), amikor Kapy Klára Nyáry Istvántól azt kérte, hogy szerezzen Csengeri Istóknak dolmányt, azzal érvelt, hogy „*mivel tudja kegyelmed, hogy semmi olyan emberséges inasom nincs, az ki valahol oly böcsületes helyen hátam mögött állana*”. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7697.

¹⁴⁵ Az 1. és a 4. tanúk vallomásai.

¹⁴⁶ A 2. tanú vallomása.

¹⁴⁷ A 32. tanú vallomása.

¹⁴⁸ A 16. tanú vallomása.

¹⁴⁹ A 16. tanú vallomása.

¹⁵⁰ A 22. tanú vallomása.

¹⁵¹ A 21. tanú vallomása.

¹⁵² A 28. tanú vallomása.

¹⁵³ A 20. tanú vallomása.

¹⁵⁴ A 12. tanú vallomása.

¹⁵⁵ A 5. tanú vallomása.

¹⁵⁶ Az 1. tanú vallomása.

és szölt Nyáry Istvánnak. Közben Kapy Klára is elkezdte kerestetni a tárgyat, de már hiába.¹⁵⁷ Valószínűleg ekkor fogatta meg Nyáry István Kardost.¹⁵⁸

Az ékszereket „tisztára kellett mosni”, nem csak a szó átvitt, de szoros értelmében is. Az ékszerek (egy aranyláncról biztos tudunk, amit Kassán tisztítottak meg,¹⁵⁹ az aranyöveket pedig Eperjesen¹⁶⁰) „szennyezéstől” való megtisztításához lúgot használtak. A többi szolgálónak úgy adták elő, hogy Kapy Klára fürdeni szeretne.¹⁶¹ A tisztításban Hollósy Julianna és Apagyi Anna (Kardos Pál jegyese) vett részt.¹⁶² Kapy Klára több tanú elmondása szerint az ékszereket nem értékesíteni akarta, hanem hordani, ékeskedni, tetszeni urának. Vajon azt hitte volna, hogy ura nem ismeri meg az előző asszony ékszereit?

Az egyik tanú Deszpot Jakabné Aranyossy Zsuzsanna Telegdy Anna vénasszonya, „házvezetőnője” volt. Kapy Klára azonban már nem tartott igényt szolgálataira, az ő női udvarát már Budai Margit vezette. Az új asszony egyszer Jánkon felvette a sírból származó pogánypénzes övet (500-600 aranyérméből állt),¹⁶³ és Deszpotné állítólag megismerte azt: „*Jaj, nagyságos asszonyom, az szegény asszonyom szintén ilyen övet tettünk!*” Kapy Klára így reagált: „*Hiszen nemcsak asszonyodnak volt ilyen öve! Ezt Prinyi Györgytől vöttem én (értsd zálogban).*”¹⁶⁴ Ez azonban távol állt az igazságtól, mert Perényi György adott ugyan övet, de azt zálogba adta, és nem Kapy Klárának, hanem Telegdy Annának, amit rég vissza is váltott, még Telegdy Anna életében, s különben is az az öv kisebb volt.¹⁶⁵ Majd Deszpotné csodálkozása után Kapy Klára ebben az öltözetben férjéhez, Nyáry Istvánhoz sietett, mutatva, hogy milyen csinos ruhában lesz Lónyay Anna és Wesselényi István másnapi lakodalmán. „*Uracsám, így öltözöm én holnap fel.*” Nyáry Istvánban azonban nem a kívánt hatást váltotta ki, a főúr így fakadt ki feleségére: „*Menj el előlem! Vénsegemre miért vetted főjemet, édes galluskám?*” Kapy Klára próbálta menteni a helyzetet: „*Ha engem szeretsz, ne haragudjál édes uracsám!*”¹⁶⁶ Ám sikertelenül, Nyáry megharagudott feleségére, s az asszony egyedül ment a lakodalomba.¹⁶⁷

Mások is emlékeztek arra, hogy látták Klárát Telegdy Anna ékszereivel. Tatayné a fejdíszet ismerte fel.¹⁶⁸ A kis Betuska – most már Becsky Györgyné – is felismert néhány ékszert. Szóvá is tette: „*Nem fáj-e a kegyelmed lelke rajta?*” Kapy Klára csak vállat vont, s elmosolyodott.¹⁶⁹

¹⁵⁷ A 9. és 11. tanúk vallomásai.

¹⁵⁸ A 9. tanú vallomása.

¹⁵⁹ A 28. tanú vallomása.

¹⁶⁰ A 23. tanú vallomása.

¹⁶¹ Az 1. tanú vallomása.

¹⁶² A 4. és 8. tanúk vallomásai.

¹⁶³ A 32. tanú vallomása.

¹⁶⁴ A 23. tanú vallomása.

¹⁶⁵ A 2., 3. és 32. tanúk vallomásai.

¹⁶⁶ A 20. tanú vallomása.

¹⁶⁷ A 10. és 19. tanúk vallomásai.

¹⁶⁸ A 23. tanú vallomása.

¹⁶⁹ A 20. tanú vallomása.

Nyáry István halála és temetése

Nyáry István sokat betegeskedett, a főkapitányság is nehéz volt számára. A vég ebben a tisztségben Kassán érte, 1643. január 13-án.¹⁷⁰ Halála napján elkészítette végrendeletét.¹⁷¹ Úgy látszik, már nem neheztelt feleségére: „*Minthogy az én szerelmes nekem egy kedves feleségem, az nemzeti Kapy Klára asszony egészséges koromban, valaminemő kedvem keresöm volt, úgy betegségemben is sok nyughatatlanságával mellettem éjjel-nappal való hűséges kedvem kereséséért valaminemő ingó s ingatlan jóvaim, jószágim vannak valamely vármegyékben, s helyekben vagynak, mindenestől nevezett feleségemnek hagyom.*” Feleségének gondviselőjéül III. Ferdinánd császárt, sógorát, Esterházy Miklós nádort, Lippay György esztergomi érseket és Homonnai Drugeth János országbírókat kérte fel. Nyáry halála után Esterházy Miklós azonnal akcióba lépett az özvegy kárára, többek között a beregszentmiklósi birtokot foglalta el a maga számára.¹⁷² Eközben Kapy Klára férje halála után igyekezett elkerülni, hogy fény derüljön a sír felbontására. Megtiltotta a tiszttartóknak, hogy a sírt egy héttel férje tervezett temetése előtt kibontsák, hanem csak az azt megelőző éjszakán engedélyezte a kriptá felnyitását.¹⁷³ A temetési szertartás 1643. április 12-én kezdődött Kassán, habár a meghívólevélen eredetileg március 29-e volt megadva, azt azonban az időközben elhatározott halasztás nyomán átírták.

A kassai gyászszertartás után a temetési menet elindult Kisvárdára, ahol a tervek szerint április 15-én (az eredeti dátum április 1. volt)¹⁷⁴ helyezték volna Nyáry Istvánt a családi sírboltba. Hogy mi lehetett a kéthetes csúszás oka, talán Kapy Annának több idő kellett volna a sírbolt rendbetételére? Klára a késés okát a következőkkel magyarázta Homonnai Drugeth Jánosnak: az árvizek miatt, illetve a húsvét (április 5.) miatt nem sokan jöttek volna el („a papok el nem távozhatnak Jászórol”), továbbá „akkorra mind a fekete köntösök készen lesznek, mind pedig palatinus urunktól is választja jön kegyelmednek az élések állapotjáról”. A temetési menetben részt vettek a sírrablók is. Lepke Pál (úgy látszik, kiszabadult a fogságból) azonban jobbnak látta, ha elhagyja úrnőjét, megszabadulva a várható felelősségre vonástól, ezért Szaláncújvárnál megszökött és Lengyelország felé vette az útját.¹⁷⁵

1643. április 14-én a holttest Litkén pihent, onnan jött be Hollóssy János és Buday Gáspár Kisvárdára, hogy a Telegdy Anna koporsójáról korábban leszedett címerek és szegek helyett újakat tegyenek rá (amelyeket Kassán gyártottak le).¹⁷⁶ A sírbontásra nehezen találtak embert. Szerencséjükre Vincze György, egy igen bátor darabant¹⁷⁷ (akinek

¹⁷⁰ 1643. február 25. Kassa. Kapy Klára temetési meghívója Borsod vármegyének. MNL BAZML IV.501/b. Mat. XIII. Fasc. I. Frust. 10.

¹⁷¹ MNL OL P 108. Rep. 4. Fasc. A. No. 6.

¹⁷² 1643. január 30. Pozsony. Lippay György levele Esterházy Miklósnak. TUSOR, 2015, 136.

¹⁷³ A 15. tanú vallomása.

¹⁷⁴ 1643. február 25. Kassa. Kapy Klára temetési meghívója Borsod vármegyének. MNL BAZML IV.501/b. Mat. XIII. Fasc. I. Frust. 10.

¹⁷⁵ A 3. és 27. tanúk vallomásai.

¹⁷⁶ A 3. tanú vallomása.

¹⁷⁷ A 6. tanú vallomása.

köze nem volt a sírabláshoz) vállalta a munkát, azonban többen nemet mondtak nekik.¹⁷⁸ A tanúvallomásokban itt kirajzolódik egy társadalmi különbség a kisvárdai várban szolgáló emberek között. Ugyanis, amikor Tüzes Péterné szóvá tette Buday Gáspárnak, hogy miért vesz részt a sírbontásban, hogyha korábban a sírablásban nem, Buday így reagált: „*Szolga vagyok, meg kell félelnem tisztemnek, mert solga vagyok, ha az testemet elaprítják is.*” Tüzes Péterné nemes fiát nem engedte, hogy részt vegyen a sírbontásban: „*Úlj veszteg fiam helyeden, nemes ember vagy te, más az Buda állapotja, mert ő solga.*”¹⁷⁹ Végül a sírbontásnál hárman voltak jelen: Lasztóczy János kisvárdai porkoláb, Buday Gáspár kőműves és Vincze György darabant. A sírba/kriptába csak Vincze György ment le a koporsókat (Telegdy Annaét és fiát, Nyáry Ferencét) igazítani, hogy helyet csináljon Nyáry István koporsójának is. A darabant ekkor vette észre, hogy a sír fel van törve és ki van fosztva. Ezután valószínűleg Hollóssy intézte a szegek és címerek visszahelyezését, majd újra lezárták a sírt, s csak akkor nyitották ki, amikor másnap Nyáry István teste megérkezett.¹⁸⁰

A tanúvallomások több értékes adalékot nyújtanak Nyáry temetéséhez is. A kápolnából a temetés miatt a székeket kihordták.¹⁸¹ A temetés napján bevonták bársonnyal a kápolnát, a nagy oltárt, továbbá az akkor újra kinyitott sírboltban lévő két koporsót is.¹⁸² A szegek, címerek ráhelyezése csak gyatrán történt, ugyanis amikor Nyáry István testét elhelyezték a kriptában, akkor az egyik koporsóvivő (Apáthy Sándor) megtántorodva majdnem beleesett Anna sírjába, továbbá a tessék-lássék módon odarakott ezüstszegek is a kezében maradtak.¹⁸³

Nyáry István halála után Kapy Klára elvesztette védelmét. Esterházy emberei Várday Kata végrendelete értelmében elkezdtek megjelenni Kisvárdán is, hogy birtokba vegyék. A korábbi sérelmek, mellőzöttségek előtörttek. Többeknek megeredt a nyelve (például Buday Gáspárnak,¹⁸⁴ Tüzes Péternének) a nádor emberei előtt. Innen vette kezdetét a vizsgálat, amelynek jegyzőkönyve közleményünk második forrása. Mondanunk se kell, a per, vizsgálat nagyon kapóra jött Esterházynak, a célja valószínűleg az volt, hogy Kapy Klárát minél hamarabb kiebrudalja a Várday-örökségből, hiszen az 1640-es egyezmény értelmében Kapy Klára csak addig maradhat Kisvárdai birtokában, amíg újabb házasságot nem köt, azaz kizárólag haszonélvezőként. Itt felmerül a gyanú, hogy vajon tényleg megtörténtek-e az események, és az egész per nem más, mint Esterházy koholmánya. Az eset kissé valóban hasonlít Listhius Anna Rozina bűnperéhez.¹⁸⁵ Ennek ellenére meggyőződésem, hogy volt alapja a sírablásról szóló, számos apró részletet megörökítve előadott történetnek. Nem ismerjük, hogy mi lett a per eredménye,

¹⁷⁸ Például nemes Choba István (7. tanú) és Tüzes Péter (9. tanú).

¹⁷⁹ A 14. tanú vallomása.

¹⁸⁰ A 14. tanú vallomása.

¹⁸¹ A 11. tanú vallomása.

¹⁸² A 26. tanú vallomása.

¹⁸³ Kovács András (29. sz.) tanúvallomása.

¹⁸⁴ Nagy András (6. sz.) tanúvallomása.

¹⁸⁵ KOMÁROMY, 1897

ha egyáltalán volt neki. Egy biztos, Kapy Klára megúsza a felelősségre vonást. Sőt még Kisvárdára váróban is tovább lakhatott, habár nem a Várday-részben, hanem a Melith-részben. Ugyanis Kapy Klára hozzámert ifjabb Melith Péterhez, Szokoly Erzsébet fiához (1645-ben már házasok¹⁸⁶). Házasságukból két lány született. A gyermekként elhunyt Krisztina (1655 körül – 1665. december 18.)¹⁸⁷ és Mária (1649 körül – Pozsony, 1695. szeptember 24.)¹⁸⁸, aki előbb Csáky Péter, majd Zichy István felesége lett. Ezzel a második házassággal került be a Várdayak, Telegdyek és Nyáryak, köztük Telegdy Anna irodalmi hagyatéka is a Zichy levéltárba, és maradt meg így szerencsésen az utókor számára. Miután Melith és Kapy 1666. július 13-án férjhez adták egyetlen lányukat Csáky Péterhez,¹⁸⁹ talán nem gondolták volna, hogy már csak két év adatott nekik. Valószínűleg egy fertőző betegség (talán pestis) miatt előbb 1668. június 21-én Kapy Klára, majd hat napra rá, június 27-én Melith Péter is elhunyt jánki házuknál.¹⁹⁰

A házaspár temetési rendtartása fennmaradt.¹⁹¹ A sors különös fintoraként Kapy Klára 1668. december 16-án ugyanabban a kápolnában lelt örök nyugalomra, amelyet a tanúvallomások szerint negyedszázaddal azelőtt az ő parancsára bolygattak meg. A kápolna mára, az egyházi berendezésekkel, Várday Kata, Nyáry István, Nyáry Ferenc, Melith Péter, Kapy Klára epitáfiumaival együtt örökre eltűnt. Egyedül Telegdy Anna sírköve maradt fenn, hirdelve egy tragikus életű protestáns nemesasszony emlékét.

¹⁸⁶ „Mivel most bizonytalanságban vagyok az emberek, hogy nagyságod az özvegyi állapotot változtatta legyen és férjhez ment a tekintetes és nagyságos Melith Péter uramhoz önnagyságához.” 1645. április 15. Szucsány. Konkcsék János levele Kapy Klárának. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 1422.

¹⁸⁷ 1666. január 21. Jánk. Melith Péter temetésére szóló meghívója Melith Zsigmondnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7238.

¹⁸⁸ ZICHY, 1942–1943, 759. A halálozási adat Zichy Ádám 1686-tól 1701-ig vezetett, mára elveszett feljegyzéseiből, („Raplatura Domestica”) származik.

¹⁸⁹ 1666. június 15. Jánk. Melith Péter meghívója Melith Zsigmondnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7239.

¹⁹⁰ 1668. november 27. Kisvárdai. Melith Mária temetési meghívója Serédi Benedeknek. MNL OL E 204. 29 doboz, fol 196.

¹⁹¹ SZÉKELY, 1868, 411–412.

Források¹⁹²

1.

Szokoly Erzsébet levele Melith Péternek

Kisvárdá, 1634. /november/ 10. este 9 óra

MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 6521.

/Címzés./ Az tekéntetes és nagyságos Briberi Melith Péter uramnak, az római császár urunknak úfelsíginék Zathmar várának fűkapitányának etc. nekem szerelmes uramnak adassék hamarsággal. Cito, cito, cito, cito, cito, citissime

Engedelmes szolgálatomat ajánlom kegyelmednek mint énnekem szerelmes uramnak. Isten hosszú illettel és jó egészséggel áldja meg kegyelmedet.

Az kegyelmed levelit énnekem meghozzák Talas Mihály¹⁹³ ma pínteken éccakka nyolc órakor tájban, melyben látom, én ides szerelmes lelkem uram, az én édes szerelmes lelkem, Istenben elnyugodt boldog emlékezetű asszonyom öccsémnek keserves halálát, tőlünk való megválását minemű keservesnek tartja és lígyen kegyelmed. Hogy azért kegyelmed, én édes szerelmes uram, írja, mint szánja és búsulja halálát, az szent igaz Isten, lelkem édes uram, adjon kegyelmednek sok jókat, hosszú íletet írette, múltán is szánja kegyelmed, én édes szerelmes uram, mert kegyelmednek igaz jóakaró szerelmes hűga volt, kit egész haláláig, valamíg szólhatott, meg is bizonyította, mert mindentűl azt kérte. Meg sem jöve még az én édes kedves bátyám uram, Mellith Péter¹⁹⁴ bár csak hatot

¹⁹² A latin nyelv szövegrészeket humanista helyesírás szerint, modern központozással írtam át, a magyar nyelvűeket pedig mérsékelt betűhív, a tájnyelvi magánhangzókat visszaadó módon, szintén modern központozással. Kivételt csak a személy- és helynevek jelentenek, amelyek teljes betűhívással szerepelnek. A tanúvallomásokba az élőbeszéd érzékeltetésére szükséges helyeken idézőjeleket is beillesztettem.

¹⁹³ Talán rokona lehet Tálás István, akinek fennmaradt egy ismeretlennek címzett levele a Zichy levéltárban. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 12434.

¹⁹⁴ Melith Péter (1582 körül – 1644. október 20.) (LUKCSICS, 1930, 98.) Melith Pál († 1605. május 26. előtt. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 1140.) és Csapy Krisztina († Nagyszőlős, 1618. január 30. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 24, 7215 és 9405.) második, felnőttkort megért fia. Szülei 1578. február 2-án Csekén házasodtak össze. (MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 1066.) 1611-ben György bátyjával együtt részt vett Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitány Báthory Gábor erdélyi fejedelem ellen vezetett szerencsétlen hadjáratában. 1619-ben Várday Kata feleségével együtt elűzi Kisvárdáról. 1619-ben ő is csatlakozott Bethlen Gáborhoz. 1625. évi adat szerint Bethlen Gábor tanácsosa. 1631-ben királyi tanácsos. Eszeny birtokán visszaállítja a pálos rendet, a kolostort odaadja neki. 1633-ban egy kis ideig Kálló kapitánya (KOROKNAY, 2006, 65), 1633. június 1-jén már a szatmári vár kapitánya (HENZSEL, 1996, 130) és ebben a tisztségben megmaradt haláláig. 1601-ben elvette Szokoly Miklós és Telegdy Miklós lányát, Erzsébetet († 1640). Házasságából a következő gyerekek születtek: Melith István (1602–1641/44), Melith Kata (1605 körül – 1645. május 10. után), előbb gersei Pethő István, majd nagymihályi Bánffy Ferenc felesége, Melith Borbála (*† 1614. március 5. Csenger), Melith Erzsébet († Parnó, 1621. február 19.), Melith Erzsébet († 1645. május 10. után) Becsky Györgyné,

szólhatnék¹⁹⁵ véle. El is küldtem volt, lelkem szerelmes uram, kegyelmed után két emberemet is, nem tudom, mi lehet az oka, hogy meg nem vitték kegyelmednek leveleimet idején, mert ha megvitték volna, kegyelmed még idején kegyelmed [!] mindjárt jött volna, beszélhetett volna kegyelmed eleget véle, mert halála órájáig szólt. Ím látom, kegyelmed, szerelmes uram, engemet szerelmes gyermekemet fílt, tilt, hogy magamat őrizzem, oda nem járjak, azért bizony szerelmes uram az nem pestisben hala meg, hanem, kétféle nyavalyának egyikében, vagy az, hogy megítették, kit egész udvara hisze, torka szakadtában kiált, kinek nagy jelei is voltak rajta. Nyavalyája pediglen így esett: Homonnay János¹⁹⁶ uram Ungvárra¹⁹⁷ hívatta vendégségben úköt, ez előtt maga is hívta volt. Kire el is ígérkeztek volt, de az édes szerelmes öcsém nagy nehezen, kedve ellen méne el. Ott pénteken, szombaton igen vígan laktak. Szombaton vacsorán az asztalhoz egy fogolymadarat, melyet tettek az lelkem öcsém eliben, ismét gyorsan ki vötték előle, félrevitték, felmetélték és még eleiben tötték, abban ött, gazdálkodtak neki véle. Menten megérzette, nem jól esett neki, csak ki nem ájult az asztaltúl. Másnap igen reggel Csapban¹⁹⁸ jött ebédre, ott egy kis főtt hurkát tött édes szájában, de nem ehetett. Vacsorára én hozzám akart jünni Bezdídre,¹⁹⁹ azt tudta, ott vagyok és ott kerestetett. Hogy ott nem találtak, Kálongán²⁰⁰ hált. Szörnyen meglelte az hideg, vírral okádott, másnap jó reggel, valamint az hat lú elhozhatta, úgy hozta rettenetes betegen. Mihelyt eleiben mentem, első szava is ez volt lelkemnek: „Tudod-i szerelmes néném, mely nehezen mennek el, megérztem ezt, ez az végső úton járásom, megesek énnekem az ungvári vendégség, teljék kedve immár az jó palatinusnak benne. Ím énnekem vígemet írek, lelkem néném, nem találtak egyéb mesterséget ennél ebben. Halálíg az édes gyomrát síkára, kint és nyughatatlanságot, fennhordoztatást, maga minden felé való veríst, mindenit rúla leszagatta, semmi szemírmert nem akart ismerni, soha nem alhatott, sem nyughatott, hanem soha italt magának savanyút, erőset nem talált, mind ecetet, mindent megitt kínjában. Orvosságot külsőt, belsőt eleget adtanak mindenfélít, az hasa is ment, azból

Melith Anna Mária († 1685) Nyáry Zsigmondné, Melith Péter († Jánk, 1668. június 27.) és Melith György († 1645/1667). MOLNÁR, 1939, 24–27.

¹⁹⁵ „hatot szólni” – valószínűleg korabeli szólásmondás.

¹⁹⁶ Homonnai Drugeth János (1611 – Pelt, Stájerország, 1645. november 22.) Homonnai Drugeth György (1583. szeptember 30. körül – Lengyelország, 1620. június 25.) és Nádasdy Kata († Jeszenő, 1622. szeptember 30.) egyetlen fia. Szülei 1610. január 6-án, Csejten házasodtak össze. Korán árvaságra jutott, gyámjai Esterházy Miklós és Pázmány Péter voltak. Apja halálakor vele volt a lengyel száműzetésben, ahonnan 1622-ben Bécsbe vitték. 1626-tól ungi, 1631-től zempléni főispán. 1632-ben részt vett a Császár Péter-féle parasztfelkelés leverésében. 1630-ban megszerezte zálogbirtokként Tokajt, melyről azonban utódainak a linzi béke (1645) értelmében le kellett mondania I. Rákóczi György erdélyi fejedelem javára. 1636-tól haláláig országbíró, illetve ugyanebben az évben felső-magyarországi főkapitányának is kinevezték, de erről betegségére hivatkozva 1640-ben lemondott. Szembeszállt Rákóczi György seregeivel 1644-ben, de kénytelen volt Ausztriába menekülni, ahol azonban hirtelen elhunyt. Jakusith Annával (?–1651. április 18.) 1630. június 3-án kötött házasságából több gyerek származott, közülük egy fű, György (Ungvár vára, 1633. július 8. – Ungvár vára, 1661. október 9.) és két lány élte meg a felnőttkort.

¹⁹⁷ Ungvár, Ung megye (ma: Uzshorod, UA).

¹⁹⁸ Csap, Ung megye (ma: Csop, UA).

¹⁹⁹ Tiszabездé, Szabolcs megye (H).

²⁰⁰ Kálonga, pusztá, Szabolcs megye (H).

sem volt semmi fogyatkozás, az régi szokott nyavalyájából is nem volt semmi fogyatkozás dolgában. Hétfűn hozták meg, tegnap dilután herdült meg az édes melle, sűrűn kiáltotta „meghalok”, bizony majd én: „Édes szép néném, csak te ne hagyj el!” Viszont azt is kiáltotta: „Menjünk el!” Kérdém: „Hová menjünk, lelkem?” Megfogta az nyakamat, az kezemet úgy csókolta, azt mondta („nem tudom csak menjünk”) „lelkem néném, meghalok az gyomrommal ládd-i kezeimet, lábaimat, mellyemet, hasamat, fejeimet, mind eljára az nagy méreg, ki gyomromban vagyon. Így szegény nagy irhatatlan és ki mondhatatlan, kezít nekem adván, enni kire, ez estve öt óra után hozának rántott körvílyt hármat neki, ugyan az én késemmel az egyiket kettémetszi (megívé). Mondá: „Vigyék az én édes Betusomnak,²⁰¹ az én édes kis Betusomnak, mondják meg neki, én öttem benne, egye meg, ez líszen utolsó küldísem neki, az lelkemnek.” Ennek utána innia kire, innia adék. Egy kis cipót kire, felít elcsipé, az felít kirt, hogy megegyem írette. Ezután ismét kezít nekem nyújtá s mondá: „Menjünk el immár, lelkem néném!” És mondám: „Hová, lelkem?” És mondá: „Bár csak aludjunk el együtt!” Fejét hozzám hajtá, oly szépen csendesen kimúlék ez világból. Azírt, szerelmes uram bizony nem kelevényben hala meg az lelkem, teljes íletemben soha olyan testet nem láttam. Mindjárt olyat dagadt, az koporsóban is alig töttük, arcul is mind elfutotta az míreg. Ma estvefelé töttük koporsóban sok szíp köves-gyímántos, arany és gyöngyös marhákot rakánk reá. Az koporsón veres kamukával vagyon bevonva belől, veres bársonypárna alatta, vont ezüst vánkos az feje alatt, ez szerint betakargatók, be is szegeztek, mert rettenetes volt az dagadása. Maga régi kedves házában ott vagyon szíp állapattal, éjjel-nappal elegendő fő emberek és asszonyok házanípe őrzi. Ne gondolkodják kegyelmed, az én szerelmes uram, hogy én szerelmes gyermekinket odabocsátottam volna, hogyha pestise volt volna szegínynek. De bizony nem volt semmi is. Az kegyelmed megjövetelit szívem szerint vártam és akartam volna is kiváltképpen, hogy ha kegyelmed láthatta volna és beszélhetett volna vele. Ím értem azírt, hogy kegyelmed besiet tisztiben, hiszem, lelkem szerelmes uram, legyen hála Istennek mostan semmi oly filelem nincsen, ki miatt kegyelmed egy kevésé egy nívány napig köztünk el nem lehetne, meglátogatna bennünköt. Holmi dolgocskáit is látná, hagyná helyben kegyelmed, de bizony nem tudom, mint mígy és lakol, lelkem, Szatmárt, mert bizony felette igen hálnak. Itt, legyen hála az Úr Istennek, lelkem uram, meg nem holtanak, de ha lehet, inkább kegyelmed jüjön haza közinkben, mert én sem mehetek oda most. Ezt ily gyámoltalanul, az lelkemnek testit megírhatatlan én ájult, megkeseredett, magát nem bíró szegény urával együtt nem hagyhatom, lelkem uram egy kevésé, mert csak nekem remínykedik, szegény ajánlja magát magának és ides gyermekimnek, csak ne hagyjam. Édes öcsémtől maradt maga keresett sok szép javával megosztozik velem, látta és látja is, én voltam az ű szerelmes felesígínek igaz atyafia sólt anyja szükségínek idején, én líszek is sírban betíteliglen. Bizony, szerelmes uram, ha kegyelmednek becsületiben, karában nem esnék, el kellene kegyelmednek jünni az lelkemnek édes meghidegült testínek csak koporsója látni is, sólt szegény megkeseredett urának látni, vigasztalni, tanácsot adni, mert az nem kicsiny kárt fog most

²⁰¹ Melith Erzsébet Becsky Györgyné.

vallani, ha tanácsadója nem lészen. Sólt, magát meg nem mértikli az keserűsügből és két-
felé nem níz, nem takargat, ezután is megsiratja bizony, szerelmes uram. Lelkem, én
édes szerelmes uram, ne bánja kegyelmed, az élő Istennek szent haláláért is hadd öltöz-
zem feketében két édes kisleányommal együtt, mivel énnekem ennél több nincsen az
lelkemnél nemzetim között, kit feketével míltán meggyászolhassak. Isten tartsa meg
kegyelmedet jó egízségben. Datum ex Kis Varda,²⁰² die 10.²⁰³ hora vespertina nona,
anno 1634.

Kegyelmednek szerelmes szolgáló leánya

Eörzsébet²⁰⁴

2.

A leleszi konvent tanúvallatási jelentése

1643. december 27. Lelesz.

MNL OL P 108 Rep. 26. Fasc F. nr. 289.

/Simándi István, választott erdélyi püspök, királyi tanácsos, leleszi prépost tudtul adja, hogy megkapta Homonnai Drugeth János országbírónak, Ung vármegye örökös főispánjának, Zemplén vármegye főispánjának ezen jelentésben átírt tanúvallatási parancsát, amelyt az galántai Esterházy Miklós nádor, aranygyapjas vitéz, a kunok bírója, Sopron, Zólyom és Bereg vármegyék főispánja, belső királyi tanácsos és magyarországi helytartó kérése nyomán állított ki./

Nos, Stephanus Symandi²⁰⁵ electus episcopus Transylvanienensis ac consiliarius sacratissimae caesariae er regiae maiestatis, necnon praepositus et conventus ecclesiae Sanctae

²⁰² Kisvárdai Szabolcs megye (H).

²⁰³ Az írnok elfelejtette leírni a hónapot.

²⁰⁴ Kisvárdai Szokolyi Erzsébet († 1639. február/május) kisvárdai Szokolyi Miklós († 1599. szeptember 18.) és Telegdy Kata († 1601. január 10./március 12.) egyetlen lánya. Szülei 1585. július 14-én házasodtak össze. (HANÁK-SZABÓ, 2021, 372–374.) 1601-ben ment hozzá Melith Péterhez (gyermekait lásd Melith Péternél). 1619-ben Várday Kata és Nyáry István kiüzte Kisvárdai várából. A Zichy levéltárban még vannak levelek, amelyeket 1639-ben címeztek neki.

1639. február 11-én még levelet írt Nyáry Istvánnak (MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7934), május 17-én már csengeri temetéséről írnak. (1639. május 17. Battyán Barkóczi Judit férjének Melith Istvánnak feleségének MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 2246.) A csengeri kápolnában tett ásatás során előkerült egy sírkőtöredék „Zokol de Kisvarda” felírással és egy 1640-es évszámmal, ami valószínűleg a sírkőállítás dátuma. MOLNÁR, 1939, 27.

²⁰⁵ Simándi István (Erdély, 1602 körül – 1653. július 8./augusztus 2.) Olmützben tanult, majd Grazban, ahol Csáky László kísérőjeként és nevelőjeként is működött. 1626-ban pappá szentelték Nyitrán. 1626–1627-ben Gyöngyösön volt tanító. 1627-ben esztergomi kanonokká nevezték ki. 1630-ban vágsellyei plébánosként részt vett a nagyszombati zsinaton. 1633-ban zselicszentjakabi apát. Ugyanebben az évben csornai prépost lett, emiatt lemondott az esztergomi kanonokságról. II. Ferdinánd 1634. január 17-én erdélyi püspökké nevezte ki, de pápai megerősítése a királyi kegyúri jogával kapcsolatos vita miatt elhúzódott, végül azt 1638-ban meg is tagadták tőle. Habár 1634 második felében már Erdélyben volt,

Crucis de Lelesz, memoriae commendamus per praesentes, significantes quibus expedit universis, quod nos litteras spectabilis et magnifici dominis comitis Joannis Drugeth de Homonna, iudicis curiae regiae, perpetui de Vngh, eiusdemque ac Zempliniensis comitatum supremi comitis, necnon praefatae sacratissimae caesareae et regiae maiestatis consiliarii et camerarii, domini nobis observandissimi compulsorias et attestatorias pro parte excellentissimi ac illustrissimi domini comitis Nicolai Ezerhazÿ de Galanta,²⁰⁶ regni Hungariae palatini, aurei velleris equitis, iudicis Cumanorum, comitatum Soproniensis, Zoliensis et de Beregh supremi comitis, sacratissimae caesareae et regiae maiestatis primarii ac intimi consiliarii et per Hungariam locumtenentis patenter confectas et c nobis amicabilem sonantes et datas honore, quo decuit recepimus in haec verba:

/1643. december 7. Homonna. Homonnai Drugeth János országbíró tanúvallatási parancsa a leleszi konventnek, Esterházy Miklós nádor kérése nyomán, Zemplén, Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegye minden nemes és nemtelen lakosára kiterjedő érvénnyel. Küldjék ki tanúbizonyságukat, akinek jelenlétében Mező Gáspár, Kigyóssy István, Rákóczi Zsigmond, Ibrányi Ferenc, Bessenyei Boldizsár, Hanyi György, Paksi János, Kércsy András, Vay Péter, Nyakas György, Pálóczi Horváth György, Jebbei Ferenc, Bojnichich Horváth Mihály, Horváth Dániel, Zoltán István vagy egy másik kiküldött királyi ember elvégzi a kérelmező vagy ügyvédje által eléjük szólított személyek vallatását, az általa összeállított kérdések alapján, az egyházi személyeket lelkiismeretük tisztaságára megesketve, a világiakat pedig a királynak köteles hűségükre. Felszólítja őket, hogy a vallatásról írjanak jelentést./

a katolikus papság nem ismerte el, hivatkozva a pápai megerősítés hiányára, ezért kérték I. Rákóczi György fejedelmet, hogy utasítsa ki Erdélyből. Emiatt visszatért Magyarországra, 1638-ban zsinati bíróként részt vett a nagyszombati zsinaton. 1639-ben már királyi tanácsos. 1640-ben leleszi prépost lett, Csornáról át is költözött Leleszre, de a csornai prépostságot is megtartotta. Leleszen saját költségén főoltárt emeltetett. Az erdélyi püspöki címről lemondott, majd miután 1653-ban lemondott a leleszi prépostságról is, III. Ferdinánd szepesi és pozsonyi préposttá nevezte ki, de új hivatalait már nem vehette át, mert közben elhunyt. 1653. augusztus 2-án Nádasdy, miután értesült Simándi haláláról, parancsot adott embereinek a csornai prépostság rábaközi birtokainak elfoglalására. (DOMINKOVITS, 2005, 141.) Simándi Istvánt Leleszen temették el. TEMESVÁRY, 1913, 27–34; HORVÁTH, 1941, 27–29.

²⁰⁶ Galántai Esterházy Miklós (Galánta, 1583. április 8. – Nagyhöflány, 1645. szeptember 11.) Esterházy Ferenc (1533 körül – 1603/1604) pozsonyi alispán és Illésházy Zsófia (1547–1609 után) fia. II. Mátyás 1613-ban bárói címet adományozott neki, 1617-től beregi főispán, 1618-ban királyi tanácsossá nevezték ki. 1618-ban aransarkantyús vitéz, királyi főudvarmester és zólyomi főispán lett. 1622-től országbíróként, 1625-től haláláig pedig Magyarország nádoraként működött. 1612. november 22-én, Munkácscon elvette Dersffy Orsolyát (1593. február – Zólyom, 1619. február 26.), Magochy Ferenc özvegyét, tőle két kiskorában meghalt gyermek és egy felnőttkort megélt fiú, István (Munkács, 1616. február 27. – Bécs, 1641. július 4.) született. Másodszor, 1624. július 21-én Szucsányban Nyáry István és Telegdy Anna testvérét, Nyáry Krisztinát vette feleségül (Kisvárdá, 1604. október 31. – Sempte, 1641. február 1.), tőle a következő gyerekei születtek: Magdolna (1625. július 19. – 1627. május 7.), László (1626. január 1. – Vezekény, 1652. augusztus 26.), Katalin (1628. augusztus 18. – 1630. március 13.), Anna Júlia (1630. február 28. – Pottendorf, 1669. január 22.), Mihály (1632. február 19. – 1633), Krisztina Mária (1634. január 17. – 1634. december), Pál (Kismarton, 1635. szeptember 6. – Kismarton, 1713. március 26.), Mária (Pozsony, 1638. február 2. – Ungvár, 1684. április 2.) és Ferenc (Sempte, 1641. január 17. – Keresztúr, 1683. október 16.). ESTERHÁZY, 1901, 90–107.

Amicis tuis reverendis conventui ecclesiae Sanctae Crucis de Lelesz, comes Joannes Drugeth de Homonna, iudex curiae regiae perpetuus de Vngh, eiusdemque ac Zempliniensis comitatum supremus comes, necnon sacratissimi principis ac domini, domini Ferdinandi tertii,²⁰⁷ Dei gratia electi Romanorum imperatoris semper augusti, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc, regis, archiducis Austriae, ducis Burgundiae consiliarius et camerarius, salutem et amicitiam paratam cum honore. Expositum est nobis nomine et in persona excellentissimi ac illustrissimi domini comitis Nicolai Ezterhazy de Galantha, regni Hungariae palatini, aurei velleris equitis, iudicis Cumanorum, comitatum Soproniensis, Zoliensis et de Bereg supremi comitis, sacratissimae caesareae regiaeque maiestatis primarii ac intimi consilarii et per Hungariam locumtenentis, quomodo idem dominus exponens in facto certorum quorundam negotiorum suorum coram clarius declarandorum fassionibus et attestationibus nonnullorum reverendorum et honorabilium ecclesiasticae nempe dignitatis, egregiorum et nobilium, sed et ignobilium ac alterius cuiusvis status et honestae conditionis utriusque sexus comitatum Zempliniensis, de Zabolch, Zathmariensis et de Beregh hominum, quibus videlicet ea manifeste constarent et evidentur, ad praesens pro iurium suorum tuitione plurimum indigeret essetque necessum, ac exinde medio regii ac vestri hominum certam quandam attestationem testiumque inquisitionem pro sui parte fieri et celebrari facere vellet. Cum autem veritatis confessio ac fidedignorum hominum testimonia nemini sint deneganda, pro eo amicitiam vestram harum serie hortamur et requirimus, ac nihilominus autoritate nostra iudiciaria, qua fungimur vobis committimus et mandamus, quatenus acceptis praesentibus vestrum mittatis hominem vestro pro testimonio fidedignum, quo praesente egregius et nobilis Gasparus Mezeo,²⁰⁸ si Stephanus Kigyössy,²⁰⁹ siquidem

²⁰⁷ Habsburg III. Ferdinánd (Graz, 1608. július 13. – Bécs, 1657. április 2.) magyar király.

²⁰⁸ Simai Mező Gáspár († 1650/1660.), Bereg vármegyei nemes, 1617-ben Bereg vármegye alispánja, 1628-ban táblabírája. (LEHOCZKY, 1881, I, 358, 388.) 1638-ban a nagybégányi református egyháznak egy aranykelyhet ajándékozott. (LEHOCZKY, 1881, III, 64.) 1650. május 18-án még királyi emberként említik. (LEHOCZKY, 1881, III, 494.) 1660-ban már csak árvái szerepelnek. LEHOCZKY, 1881, III, 36.

²⁰⁹ Kigyössy István († 1651 után) Bereg vármegyei nemes. Felesége 1649-ben Kiss Anna volt. (LEHOCZKY, 1881, III, 498.) 1640-ben Bereg vármegye esküdt ülnöke. (LEHOCZKY, 1881, III, 354, 567.) 1645-ből és 1649-ből is van arra adatunk, hogy házzal rendelkezett Munkácson. (LEHOCZKY, 1881, III, 434, 439.) 1645-ben I. Rákóczi György munkácsi harmincadosa. (LEHOCZKY, 1881, III, 663.) 1651-ben még életben volt, amikor a Bereg megyei Pósházán birtokosként említik. LEHOCZKY, 1881, III, 663.

Sigismundus Rakoczÿ,²¹⁰ ni Franciscus Ibrány,²¹¹ nisi Balthasar Besseniej,²¹² minus Georgius Hanÿ,²¹³ vel Joannes Paxÿ,²¹⁴ aut Andreas Kerchÿ,²¹⁵ sive Petrus Waÿ,²¹⁶ seu

²¹⁰ Talán I. Rákóczi György fejedelem fia, Zsigmond (Sárospatak, 1622. június 17. előtt – Fogaras, 1652. február 4.) (HANÁK-SZABÓ, 2021, 908–910.), mivel ebben az időszakban a köznemesi rákóczi Rákóczi család tagjai között nem ismerünk Zsigmondot.

²¹¹ Vajai Ibrányi Ferenc (1620. április 12. – 1659. május 22.) (RMK I. 948. = RMNY 2871. Medgyesi Pál Ibrányi Ferenc fölött 1659. július 29-én, Ibrányban elmondott temetési prédikációja.) Szabolcs vármegyei család tagja. Szülei Ibrányi László † 1642/44 és Dóczy Anna († 1642 után) voltak, akik 1618. október 15-én, Golopon házasodtak össze. (HANÁK-SZABÓ, 2021, 633–634.) A Sárospataki Református Kollégiumban tanult, majd I. Rákóczi György udvarába került. 1640. június 10-én vette el Barius Katát († 1646), tőle egy lánya, Anna, Vay Ábrahámné született. 1648. február 24-én vette el Dessewffy Katát, akitől öt gyereke származott, de a felnőttkort csak Ibrányi János és László (Jánosháza, 1705. április 25.) érte meg. 1656-ban birtokairól részletes összeírást készíttetett. MÉSZÁROS-SZIRÁCSIK, 2010.

²¹² Nagybesenyői Besseney Boldizsár (1599. március – 1652) családja Heves vármegyéből származott, Besseney Mihály († 1610) és Wesselényi Kata († 1610/14) fia. 1613-ban testvérével Kolozsvárott tanult. Két felesége volt, Bay Kata és Bárczay Borbála. 1634-ben renováltatta a tiszaberceli templomot, harangot öntetett. 1651-ben a lengyelfalusi fürdőben kúráltatta magát, de a következő évben elhunyt. Két lánya, Klára, Giczey Gáborné és Zsófia, valamint egy fia, Mihály maradt. SZÉLL, 1890, 54–57.

²¹³ Hanyi György Abaúj vármegyei nemesi család tagja. Hanyi Péter és Putnoky Erzsébet fia. 1629-ben Abaúj vármegye esküdt ülnökéként szerepel. (KORPONAY, 1878, 162.) Fiatalon török fogságba esett. Egerben raboskodott, ahonnan Laskai János szikszói lakos váltotta ki. Cserébe György jánosi és homorogdi földjeit 1641-ben Laskai Jánosnak adta. Ugyanebben az évben már Abaúj vármegye alispánja. Három neje volt: Bégányi Kata, Máriássy Erzsébet, Fáy Anna. Első feleségétől Péter fia és lánya, Klára, Bárczy Ferencné született. Második feleségétől György fia, harmadik feleségétől pedig Mária lánya, Fekete Zsigmond felesége származott. CSOMA, 1897, 249–250.

²¹⁴ Paksy János († 1660 után) Tolna vármegyéből származó, de a török hódítás miatt Szabolcs vármegyében letelepedett család tagja. Szülei Paksy Miklós szabolcsi alispán és Dóczy Anna. Felesége Eödönffy Judit volt, akitől egy fia, László származott. Paksy Jánost 1644-ben Szabolcs vármegye Ibrányi Ferencsel I. Rákóczi Györgyhez küldte követként. (KOROKNAY, 1999, 431.) Fiában a Paksy család fiágon kihalt. HORVÁTH, 2004, 120.

²¹⁵ Kércsy András Szabolcs és Szatmár vármegyében birtokos, nevét a Szabolcs megyei (Nyír)kércs faluról vevő kismemesi család tagja. NAGY, 1857–1868, VI, 207.

²¹⁶ Vajai Vay Péter (Nagyszőlős, 1611 körül – 1662. július) (KELEMEN, 1906, 114.) Vay Mihály és Tyukody Katalin fia. A Vay család ösatyja. Bethlen Gábor udvarában nevelkedett. 1631-ben I. Rákóczi György étkefogója és kamarása. 1647-ben Szabolcs vármegye követe az országgyűlésen. 1650-ben Szabolcs vármegye alispánja. Felesége csepei Zoltán Anna († Nagyszőlős, 1682. november 22.). Gyermekei: Ábrahám, Mihály, Zsigmond, Ádám (1657. május 11. – Danzig, 1719. január 31.), Erzsébet, előbb Várady Istvánné, majd Palásthy Ferencné, és végül Katalin, Szemere Lászlóné. PETROVAY, 1910, 66–67.

Georgius Nyakas,²¹⁷ etiam alter Georgius Horwath de Palocz,²¹⁸ vel Franciscus Jekkej,²¹⁹ aut Michael Horwath Bojnychich,²²⁰ nisi Daniel Horwath,²²¹ necnon Stephanus Solthan,²²² aliis absentibus homo regius per nos ad id specialiter transmissus, qui ad praefatos reverendos et honorabiles, ecclesiasticae nempe dignitatis, egregios item et nobiles, sed et ignobiles ac alterius cuiusvis status honestae conditionis utriusque sexus praescriptorum comitatum Zempliniensis, de Zabolch, Zathmar et de Beregh homines, quos nimirum idem dominus exponens vel nomine ipsius homo aut procurator eiusdem ad id specialiter per eundem deputatus duxerit nominando, simul vel divisim constitutos personaliter accedendo, aut vero eosdem sui in praesentiam citando et convocando. Ab eisdemque a spiritualibus siquidem ad conscientiae ipsorum puritatem, a secularibus vero ad fidem ipsorum Deo debitam fidelitatemque praefato domino imperatori et regi nostro ac sacro eiusdem regni Hungariae diademati observandam sub onere solutionis sedecim marcarum gravis ponderis in generali regni decreto superinde super eos expresso, qui cum praesentibus requisiti testimonium veritati perhibere recusarent, per eos, quorum interest, vigore praescripti generalis regni decreti immediate et irremissibiliter exigendarum, qualis ipsis de iis omnibus rebus et negotiis, de quibus nomine et in persona dicti domini exponentis fuerint

²¹⁷ Nyakas György Nyakas Pál tokaji alkapitány és Jékey Borbála fia. Első felesége pakosi Paksy Sára († 1652), második felesége Csomaközy Zsuzsanna. Első feleségétől Péter nevű fia származott. (KOROKNAY, 1999, 434.) 1645 és 1656 között Szabolcs vármegye alispánjaként működött. BOROVSKY, 1900, 490.

²¹⁸ Pálóczi Horváth György († Pálóc, 1655. december 25.) Ung vármegyei nemesi család tagja. 1622–1654 között naplót vezetett. (SZOPORI NAGY, 1881) Szülei, Szautich Horváth Miklós († 1622 előtt) és Marczaly Zsófia († 1635. április 6.) 1586-ban költöztek az Ung megyei Pálócra. Feleségétől, Gálffy Annától († 1650. november 6.), akit 1623. október 1-jén vett el, a következő gyermekei születtek: Judit (1625. április 23. – 1643. november 6.), Lipcsey Mihályné, Miklós (1626. december 14. – 1656. február 27.), Éva (1628. december 27.), Csicseri Andrásné, Pál (1630. augusztus 26.), György (1632. szeptember 9. – Pálóc, 1692. május 5.), Anna (1635. március 4.), Szemerei Györgyné, János (1636. december 15.), Kata (1638. június 6.), Lóvy Miklósné, Mária (1640. április 13. – 1645. július 24.), László (1642. április 7. – 1644. szeptember 1.), Borbála (1643. október 30. – 1645. július 31.).

²¹⁹ Jékey Ferenc (búlyi) († 1673. május 11.) Szabolcs vármegyei család tagja, búlyi Jékey Zsigmond († 1631 előtt) és Both Katalin († 1638 előtt) gyermeke. Szülei halála után a Szepesi Kamaránál kezdte pályafutását. Mosdóssy Imre, a kamara gyermektelen tanácsosa megkedvelte az ifjút, aki többek között neki és feleségének segítségére volt peres ügyeiben. Ezért Mosdóssy végrendeletében jelentős birtokokat (Géberjén, Ökörítő, Porcsalma, Telcs) hagyott rá. A testamentum e rendelkezéseit 1659-ben I. Lipót is megerősítette. 1659-ben az özvegy további birtokokat adott Jékey Ferencnek. Jékey Ferenc első komolyabb tisztségét 1642 októberében nyerte el, amikor szatmári harmincadossá nevezték ki. (ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn r. nr. 166. Konv. 1642. október 1–4.) 1649 augusztusában sikeresen nyerte el a nagyszőlősi harmincadosságot (ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn r. nr. 181. Konv. 1649. augusztus, 114–117.), amit haláláig megtartott. 1662. március 10-én elvette fricsi Fekete Katát, akitől a következő gyerekei születtek: Péter (Nagyszőlős, 1664. július 4.), Mária (1668) és az utószülött Anna (1673. május 15.). BAÁN, 1936.

²²⁰ Bojnichich Horváth Mihály (knini) Horvátországból származó család tagja. Az 1633., 1635–1639. és 1643. években Abaúj vármegye esküdt ülnöke volt. KORPONAY, 1878, 240, 292, 303, 316, 328, 338, 427.

²²¹ Horváth Dániel szatmári nemes. 1638. november 24-én feleségével, soklyói Szabó Zsuzsannával, majd 1639. február 16-án, egyedül, ügyvédet vall. KÜNSTLERNÉ, 1997, 135, 148.

²²² Csepei Zoltán István családja Ugozca vármegyéből származott, de annak egyik ága átköltözött Szatmár és Szabolcs vármegyékbe. NAGY, 1857–1868, XII, 421–423.

interrogati, constiterit certitudo veritatis, suo modo sciat, inquirat et experiatur meram, plenam atque omnimodam de praemissis certitudinis veritatem, et post haec super huiusmodi attestacione testiumque inquisitione ac rescitae veritatis praemissorum seriem litteras tandem vestras relatorias ad fidelem praefatorum regii et vestri hominum relationem memorati domini exponentis iurium eiusdem futuram uberiolemque ad cautelam modis omnibus extradare debeatis et teneamini, communi suadente iustitia, secus non facturi. Datum in curia nostra Homonnensi,²²³ die septima mensis decembris anno Domini millesimo sexcentesimo quadragesimo tertio.

/A konvent tudtul adja, hogy a fenti országbírói parancsnak engedelmességedre Nyakas György királyi emberrel kiküldték konventi társukat, Kozmássy János papot, akik visszaterve bemutatták a Szabolcs vármegyében lefolytatott vallatásról készített magyar nyelvű jegyzőkönyvet. Ezt az iratot, amelynek hitelességére a két vallató esküt is tett, a konvent az idő rövidségére való tekintettel egyszerűen átírja:!

Unde nos praesertim amicabilibus hortationibus et requisitionibus commissionibusque et mandatis dicti domini iudicis curiae regiae maiestatis autoritate sua iudiciaria, qua fungitur, nobis litteris suis in praetactis factis, obsequi et satisfacere cupientes, prout aequum est et decet, una cum praefato egregio et nobili Georgio Nyakas, homine regio inter alios homines regios in dictis domini iudicis curiae regiae maiestatis litteris compulsoriis et attestatoriis nominatim conscriptos expresse et per eundem ad id specialiter transmissio nostrum hominem venerabilem videlicet Joannem presbyterum Koszmassy,²²⁴ fratrem et socium huius ecclesiae nostrae conventualem ad praemissas attestaciones testiumque inquisitiones suo modo rite et legitime colligendas et conscribendas nobisque exinde fideliter referendas nostri pro testimonio fidedignum duxeramus transmittendum. Qui postea abinde ad nos insimul reversi, exhibuerunt primo nobis et praesentaverunt sub debito ipsorum iuramento unanimiter quendam libellum papyraceum Hungarico sermone seu idioma super infrascriptis testium fassionibus per eosdem aeditum et conscriptum, quibus per nos coram eisdem de verbo ad verbum perlectis et sane intellectis, tandem iidem regius et noster homines sub eodem iuramento ipsorum in generali decreto superinde expresso concorditer per omnia retulerunt hunc in modum, quod ipsi diebus et locis infranotatis in praetacto libello eorum nobis modo praemisso exhibito denotatis et specificatis ad subscriptos testes, egregios scilicet et nobiles, sed et ignobiles ac alterius honestae conditionis utriusque sexus antelati tantum comitatus de Zabolch homines, quos nimirum idem dominus exponens vel nomine ipsius homo aut procurator eiusdem per eundem ad id specialiter deputatus duxisset nominando divisim constitutos personaliter accessissent, ab eisdemque, quibus et praefatus dominus iudex curiae regiae maiestatis sub onere

²²³ Homonna, Zemplén megye (ma: Humenné, SK).

²²⁴ Kozmássy János katolikus papról, a leleszi konventnek az ügyben eljáró tagjáról nem rendelkezünk több információval.

solutionis sedecim marcarum gravis ponderis in generali decreto superinde super eos expresso, qui cum praesertim requisiti testimonium veritati perhibere recusassent, per eos, quorum interfuisset immediate et irremissibiliter exigendarum serie praetactarum verbotenus insertarum litterarum suarum compulsoriarum et attestatarum iniungebat, ad fidem eorum domino Deo debitam fidelitatemque praefato domino imperatori et regi nostro ac sacro eiusdem regni Hungariae diademati observandam, qualis ipsis de iis omnibus rebus et negotiis, de quibus nomine et in persona dicti domini exponentis fuissent interrogati, constitisset certitudo veritatis, praefatus homo regius testimonio nostro praenotato secum praesente scivisset, inquisivisset et expertus fuisset meram, plenam atque omnimodam de praemissis certitudinis veritatem. Quas quidem huiusmodi fassiones et attestaciones ob brevitatem temporis in eodem sermone seu idiomate Hungarico, ita et eodem per omnia modo ac tenore prout in praetacto libello eorum relatorio nobis modo praemisso exhibito continebantur, ad fidedignam praefatorum regii et nostri conventualis hominum relationem praesentibus litteris nostris inserendas curavimus et transcribendas, cuius quidem libelli per nos nulla sui in parte variati augmentative aut diminuti tenor et continentia verbalis sequitur in hunc modum et est talis:

/Nyakas György királyi ember és Kozmássy János pap, a leleszi konvent tanúbizonyosága tudtul adják, hogy Homonnai Drugeth János országbíró Esterházy Miklós nádor kérése nyomán kiállított tanúvallatási parancsára 1643. december 7-én elmentek a Szabolcs megyei Kisvárda mezővárosba, ahol a nádor számára az alábbi kérdőpontok alapján elvégezték a vallatást./

Anno Domini 1643 die vero decima septima mensis decembris nos, Georgius Nyakas homo regius et Joannes presbyter Kozmassy, testimonium conventus ecclesiae Sanctae Crucis de Lelesz, acceptis honore debito litteris spectabilis et magnifici domini comitis Joannis Drugeth de Homonna, iudicis curiae regiae, perpetui de Vngh eiusdemque ac Zempliniensis comitatum supremi comitis, necnon sacratissimae caesareae et regiae maiestatis consilarii et camerarii compulsoriis et attestatoriis pro parte excellentissimi ac illustrissimi domini comitis Nicolai Esterhazy de Galantha regni Hungariae palatini, iudicis Cumanorum, aurei velleris equitis, perpetui de Frakno ac comitatum Soproniensis, Zoliensis et de Beregh supremi comitis, praefatae sacratissimae caesareae et regiae maiestatis primarii et intimi consilarii et per Hungariam locumtenentis editis et emanatis accessimus ad faciem oppidi Kys warda nominati, in comitatu de Zabolch existentis habitati pro colligandis attestacionibus testiumque inquisitionibus pro parte eiusdem domini comitis palatini iuxta hocce deuterum:

Primo: Ha tudják-e kicsoda rontotta fel az szegény Thelegdi Anna koporsóját, kicsoda szedte le holttestéről az aranyláncokat, aranyperceket, drágaköves, gyöngyes aranyboglárokat és egyéb drága eszközöket, melyek az testen voltak?

Secundo: Ha tudják-e, avagy hallották-e valakitől, ha Kapy Klára asszony is jelen volt volna az koporsónak felrontásába és az testről való drága marhák levételében, azok hová löttének, és ki kezéhez jutottanak, avagy látták-e azokban Kapy Klára asszonnyal, és ki akaratjából volt az koporsónak feltörése?

Tertio: Tudják-e, midőn az koporsó felrontás volt, otthon volt-e akkor az üdvözült Nyary István uram, és ha az ő akaratjából volt-e az koporsó feltörés, vagy hogy útjárúl megjövén, és az dolgot megértvén, igen bánkódott és Lepke Pál nevő inasát meg is fogatta vala érette?

Quarto: Látták-e, hogy Kapy Klára asszony az holttestről levett aranyláncokat, aranyperceket, aranygyűrűket, drága függőket, drágaköveket, gyöngyöket és boglárokat maga mosta, avagy mással mosatta volna? Látták-e, avagy hallották-e valakitől? Avagy ez felől való punctumukról kik tudnának valamit mondani, azokat jelentsék meg.

Quinto: Tudják-e, avagy hallották-e valakitől, hogy az felül megírt és testről leszedett drága marhákban [!] Kapy Klára asszony Kassan, avagy Eperjest és másutt is újonnan más formára csináltatta volna, avagy Lepke Pál nevő inasival, vagy Hollosy nevő hokmesterrel, avagy Júlia nevő leánynál esmérték, avagy látták volna valamit az szegény testről lefosztott marhákban?

Sexto: Tudják-e és látták-e micsoda drága öltözetben és aranyláncokban, aranypercekben, és egyéb drága függőkben és kövekben temették vala el a szegény Thelegdi Anna testét?

Septimo: Tudják-e, mikor az szegény Nyary István uram testét hozták, hogy a szegény Thelegdi Anna koporsójában azelőtt harmadnappal új ezüstös szegeket vertek volna és címereket?

Octavo: Az felől megírt punctumok felől valamit nem hallottanak-e Hollosy János²²⁵ nevő hokmestertől, Lepke Pál²²⁶ és Chengeri Istók²²⁷ nevő inasoktól, és Júlia nevő leánytól?

/1643. december 7. Kisvárdai/ Ibidemque.²²⁸

Primus testis nobilis Nicolaus Chiwtha²²⁹ annorum viginti duorum fide mediante fassus est:²³⁰ Nem tudom nyilván, ki rontotta fel az koporsót és ki szedte le az holttestről az aranyláncot, perceket, gyöngyöket, boglárokat, és egyebeket. Hanem hallottam Zatureczki Lőrincztől, Zabolcz vármegyei nótáriustól, hogy egykor mikor az idvözült

²²⁵ Hollósy Jánosról, Kapy Klára udvarmesteréről és lányáról több információval nem rendelkezünk.

²²⁶ Kardos/Lepke Pál, Kapy Klára inasa Telegdy Anna halála után került a kisvárdai udvarba. Talán Kardos Istvánnak, Nyary István vejei (Zemplén m.) tiszttartójának/udvarbírájának rokona lehetett. (Kardos István 1632 és 1642 között kelt levelei Nyary Istvánhoz és Telegdy Annához: MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7713–7717, illetve 9558–9564.)

²²⁷ 1639. szeptember 20-án már Kapy Klára inasa, ugyanis aznap levélben Kapy Klára Nyary Istvántól azt kérte, hogy szerezzen Csengery Istóknak dolmányt, azzal érvelve, hogy Istók megbízható, emberséges becsületes inasa. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7697.

²²⁸ Ibidemque (latin): ugyanitt.

²²⁹ Csuta Miklós, Id. Csuta Miklós kisvárdai prefektusa fia.

²³⁰ Az első tanú, a 22 éves nemes Csuta Miklós eskü alatt így vallott.

úrral Niary Istvánnal Lithkebe²³¹ nyúlászni mentünk volna, és az nyúlászat közben Lithkeben háltunk volna az úrral, onnét másnap bejűvén Wardaba, azt mondá Zaturuczki uram nekem: „Hallott-e kegyelmed új hírt? Azt mondják, hogy ez éccakán felrontották az üdvözült asszony koporsóját”, de kicsoda, azt nem tudja. Hallottam én azt is másoktól, hogy Hollosy, Kardos Pál és Csengeri Istók voltak volna az rontók. Hallottam azt is, hogy ilyen cautio²³² alatt mosták volna az gyűrőket és egyéb marhákat, hogy az asszony fíredik, és arra hordják az pár lúgot fürdőhelyin, és úgy tisztították az fraj-cimmerek. Hallottam azt is, hogy holmi aranyboglár és koporsószegek láttattak volna Kardos Pálnál, kit némelyek meg is ismertek volna nála. Hallottam azt is másoktól közbeszéddel, hogy egyszer Jankon lévén az úr az asszonnyal együtt, egy pogány pénz formán csinált öv volt az asszonyon ebéd felett, és Dezpoth Jakabné²³³ meglátván rajta, mondotta volna az asszonynak: „Hol vötte nagyságod ezt az övet, mert az üdvözült asszonynak is ilyen kedves öve volt?” Mint felelt reá az asszony, azt nem tudom.

Secunda testis nobilis domina Barbara Megiery, relicta vidua egregii Joannis Lasztoczy²³⁴ annorum circiter viginta quinque fide mediante fassa est.²³⁵ Nem tudok, sem láttam semmit az koporsónak felrontásáról nyilván, hanem másoktól hallottam, hogy felrontották és mindeneket leszedtenek róla. Azonkívül hallottam azt is, hogy mikor az a dolog lött volna, akkor az szegény úr kiment nyulászni, s ugyan oda ki hált Lithkeben. Azalatt az üdő alatt bontották fel az koporsót. Hallottam azt is Tompa András²³⁶ tól, hogy az üdő alatt az asszony az karban állott volna, és az mit kivettek az koporsóból, villán adogatták fel önagyságának. Hallottam Dezpoth Jakabné²³⁷ tól, hogy mondotta, hogy olyan övet látott az asszonyon, mineműt temetnenek volt az üdvözült asszonyon, és mikor mondotta volna: „Az szegény asszonyon szintén ilyen övet temettünk.” Az asszony önagysága azt felelte, hogy ez nem az, mert Pereny György²³⁷ uram vetette zálogba. Azt is hallottam az szegény uramtól, ki akkor porkoláb volt, hogy tavaly pünkösdbbe, csak azután, mikor olyan hír folyamodott, hogy felbontották volna az koporsót: „Ím valamit mondanék, de tudom, hogy búsulsz rajta.” Mondék: „Mit?” „Ím azt mondja praefectus uram, hogy az asszony sírját felbontották.” Mondék arra: „Hiszem kegyelmed ott benn lakik, s kegyelmed is tudja azt.” Mondá: „Isten engem úgy segéljen, soha nem hallottam, hanem most praefectus uramtól.” Hallottam azt is má-

²³¹ Fényeslitke, Szabolcs megye (H).

²³² Cautio (latin): óvatosság, elővigyázatossági intézkedés.

²³³ A család nevét a következő levélből tudjuk. 1635. augusztus 29. Kisvárdá. Deszpot Jakabné Aranyossy Zsuzsanna levele Nyáry Istvánnak. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7349. Telegdy Anna „vén-asszonya” (női udvarmestere) volt, de Kapy Klára nem tartott igényt a szolgálataira.

²³⁴ Lasztóczy János († 1643. április 15./december 7.) Nyáry István, majd Kapy Klára kisvárdai porkolábjá. Családjá a Zemplén megyei Lasztóc helységről kapta a nevét. (NAGY, 1857–1868, 7. kötet, 36–37.) Apja Lasztóczy István, nőtestvére Lasztóczy Judit, Babai István felesége. 1639-ben nővérével együtt felszabadította Gál Lukács nevű öcsödi jobbágyukat. (BENEDEK, 2001, 113–114.) Feleségéről, Megyery Borbáláról nincs több információnk.

²³⁵ A második tanú, nemes Megyery Borbála úrnő, nemes Lasztóczy János özvegye, körülbelül 25 éves, eskü alatt így vallott.

²³⁶ Tompa András Nyáry István konyhamestere. Wanjowicz Zsófia (a 23. tanú) férje.

²³⁷ Perényi György (1581 körül – 1638. február 25.) életrajzát lásd HANÁK–SZABÓ, 2021, 494.

soktól, hogy mondotta volna Lepke Pál, hogy ő azt, úgy megfosztotta, hogy csak két pénz ára marha sem maradt rajta. Az mi pedig az reá rakott drága marhákat illeti, az bőven volt. Beszéllették, azt is, hogy az úr őnagysága akaratjából volt az felbontás, ilyen okon, hogy meglássák, ha nem fakadott-e víz az sírba az koporsóhoz.

Tertius testis nobilis Thomas Pasztor annorum quadraginta quinque juratus fassus est.²³⁸ Valamint az az Chiutha Miklós²³⁹ deák uram házában az boltban vagyon írva fel az képe az szegény üdözült [!] asszonyinak, az szerint is szegzették be az koporsóban. Kérte is az asszony Kapy Klára ez mostani ifjú Chiutha Miklóstól az képet, hogy megnézzé az asszony. Maga mondotta Chiwtha Miklós uram ez fatensnek.²⁴⁰ Azt is mondja, hogy hallotta Kardos Páltól, az ki más névvel Lepke Pálnak neveztetik, mondotta neki ez fatens: „Miért cselekedted ezt, az mit mondonak?” Arra azt mondá: „Szolga voltam meg kellett cselekednem.” Mikor az koporsót felbonták, akkor az szegény úr nyulászni ment, ugyan oda ki hált, itt kinn Litkében, akkor mondják, hogy felbontották. Mikor felbontották, azután harmadnap múlva meghallották, de nem mertek semmit szólani. Azt is vallja, hogy hallotta, hogy az karban ott állott volna maga is Kapy Klára asszony, de bizonyosan nem tudja. Azt is mondja ez fatens, hogy mikor az szegény idvözült úr testét hozták, Litkeben megszállottak volt. Mindjára Hollosy és Bwdaj Gáspár²⁴¹ bejüttek onnan ide Wardaban, úgy hallottam, hogy az címereket és szegeket, az kit az koporsóról leszedtek volt, az helyén csináltattak mást Cassan,²⁴² és azokat hozták be ide Wardaban. Az koporsóra azt szegezték, az levött címerek, szegek helyére. Lepke Pál még Uywarosnál²⁴³ elszökött, az temetésre be sem jött.

Quartus testis nobilis Franciscus Kerchy²⁴⁴ annorum 35 fide mediante fassus est.²⁴⁵ Hallottam azt, hogy Hollosy, Lepke Pál, Chengeri Istók rontották volna fel, de akkor mikor az rontás volt, akkor nyulászni voltunk, Lithkeben háltunk. De hogy nyilván tudnám, nem, hanem közönségesen hallottam, az udvarban beszélgették. Hallottam egy kőművestől, az ki Melyth Péter uramnak őnagyságának mívelt, hogy alá és fel járván, szitkozódott széllel, azt mondván: „Énvelem bontatták fel az sírt, semmit sem adának, felmegyek az palatinushoz, megmondom neki.” Azt is mondja ez fatens: „mikor oda ki nyulásztunk, láttam az úrnak nagy búsulását. De miért búsult nekem nem jelen-

²³⁸ A harmadik tanú, nemes Pásztor Tamás 45 éves, eskü alatt így vallott.

²³⁹ Id. Csuta Miklós (1579 körül – 1642) Várday Kata titkára, akire végrendeletében a Tas nevű falut hagyta. A család bizalmasa volt, Kisvárda prefektusa, várnagya. Telegdy Anna irodalmi munkáit neki mutatta meg. 1641-ben ő képviselte Nyáry Istvánt Szabolcs vármegye egyik közgyűlésén. (BALOGH, 2000, 213.) 1606. május 5-én Bocskai Istvántól nemeslevelet kapott, amely oklevelet azonban 2013-ban elloptak a Szőgyén-Marich családnak az Országos Levéltárban őrzött levéltárából. MNL OL P 643 45. tétel.

²⁴⁰ Fatens (latin): tanú.

²⁴¹ Budai Gáspárnak 1640–1641-ből két, Nyáry Istvánhoz írt, Kassán kelt levele maradt fenn: ezek alapján Nyáry nemes familiárisa volt. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7419–7420.

²⁴² Kassa, Abatúj megye (ma: Košice, SK).

²⁴³ Valószínűleg Szalancújárvas Abatúj megye (ma: Slanské Nové Mesto, SK).

²⁴⁴ Kércsy Ferenc Szabolcs és Szatmár vármegyében birtokos nemes család tagja, Telegdy Anna familiárisa. (NAGY, 1857–1868, VI, 207.) 1632-ből és 1633-ból egy-egy Melith Péternek, illetve Telegdy Annának írt levele maradt fenn. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 4458, 9566.

²⁴⁵ A negyedik tanú nemes Kércsy Ferenc, 35 éves, eskü alatt így vallott.

tette önagsága.” Hallotta Tatay Imrétől,²⁴⁶ hogy azt mondotta ez fatensnek Tatai Imre, hogy az asszony, úgymint Kapy Klára asszony az szegény idvözült uramot kérte volna, hogy megengedje, hogy felbontassa. Azt is mondja, hogy hallotta másuktól, hogy akkor két vagy három páterek voltanak volna itt. Azok eleiben vetette volna az szegény idvözült úr, ha bűn-e avagy nem. Azt mondotta az páter, nem bűn, mert eretnekek. Úgy hallottam azt is, hogy az páter hamar üdön megholt, de nyilván nem tudom, hanem hallomás szerint hallottam. Senki abban, az mint én hallottam, nem tudja jobban, mint Júlia, mert ő mosta az gyöngyöket is Cassan, ismét Apagy²⁴⁷ asszony, s az Lepke mátkája, az asszony környül való inasok, háznép tudhatják nyilvánban. Azt is mondja ez fatens, hogy egyszer Homonnai János uram önagsága itt volt, szépen felöltözött volt az asszony, elől az mellén függő volt, az derekán aranylánc volt, olyan arányra csinált, mint azelőtt szoktuk volt nevezni, pogány pénz formára. Az két füleiben igen szép két függő, ez mellett hátul, az mint az úrasszonyok szoktanak viselni. Szép medál lehetett. Gazdag öltözettel volt az asszony. Mondanák, hogy az asszonyé volt ez is amaz is, de hogy nyilván tudnám, én nem tudom. Azt is vallja ez fatens, hogy Nagy András nevű szolgájának felesége, Erzsébet mondotta ez fatensnek, az ki Tüzes Péterné lánya, hogy az ő anyja házánál, Tüzes Péterné házánál, vetette az tűzbe Lepke Pál az villát is. Maga mondotta Lepke Pál, azzal szedte le az szegény asszony öltözetit is, s azért égeti meg. Azt is mondja, hogy mikor az szegény idvözült úr testét betötték az sírban, alá indult volt az sírban, hogy megnézze, de az kik az sírban voltak, azok arcul jöttek reá fel, azok mondanák: „Jüjj ki, jüjj ki!” Innen felől is mondaná: „Jüjj ki, jüjj ki!” Én visszatérék, mert meg akartam nézni az koporsót.

Quintus testis nobilis Andreas Eöthweös annorum circiter quadraginta quinque fide mediante fassus est.²⁴⁸ Tudom azt, hogy mikor hozzám jűvén Hollosi uram, még az szegény úr halála előtt, és mondá: „Vagyon egy leányom Mathjws földében,²⁴⁹ annak akarnék két tüt kegyelmeddel csináltatni ezüstből, de az fejét meg kell gyönggyel rakni.” Mondám neki: „Bátor, édes Hollossi uram.” Azonban hoza elő egy tallért és huszonegy szöm gyöngyöt, ezüstvesszők beleszakadozva. Mondám: „Ezek miben voltak, édes Hollosy uram? Ebben az ezüstvesszők mind belerozsdásodtak. Nem tudom, hogy kell kivenni belőle, nekem annyira való mesterségem nincsen. Gondolkozván róla, talán valami mesterséggel kivehetünk belőle, mert más fűrást nem tehetek rajta, nem is tudok, nem is hallottam oly mesterembert ez földön, az ki más fűrást tudna, még Cassan is. Itt hagyja nálam!” Én is mondám: „Ha mi mesterséget találok hozzá, megcsinálom, nálam lévén immár mind az tallér, mind az gyöngy.” Jöve hozzám az Nyary uram önagy-

²⁴⁶ Vitéz Tatay Imre 1635 októberében és 1637 februárjában ügyvédet vall. (KÜNSTLERNÉ VIRÁG, 1997, 37, 78.) 1635–1642-ből három darab Nyary Istvánnak, illetve Kapy Klárának írott levele maradt fenn, amelyeknek tanúsága szerint nemes familiárisaik közé tartozott. (MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 1497, 7943–7944.) Feleségét nem sikerült azonosítanom.

²⁴⁷ Ebben az időszakban tudunk egy Apagyi Annáról, de ő Gersényi Tamás felesége volt (KÜNSTLERNÉ, 1997, 94.), így nem valószínű, hogy ugyanarról a személyről van szó.

²⁴⁸ Az ötödik tanú, nemes Ötvös András, körülbelül 46 éves, eskü alatt így vallott.

²⁴⁹ Mátyusföld, tájegység a történeti Pozsony és Komárom vármegyében, a Csallóköztől északra.

sága tizedese, mondá: „Én, András uram, Echedben²⁵⁰ megyek, mit izen kegyelmed oda kántor uramnak? „Levelet írnék, de rossz deák vagyok, nem írhatok. Hanem szóval mondja szolgálatomat kegyelmed, adjon egy kevés faolajt!” Onnan faolajt hozott az kántortúl. Egykor elővöm az gyöngyöket, gondolkozáim felőle, talám faolajjal kivehetem az ezüstfonalat belőle. Töm faolajban, azt az tűzhöz, megforralám benne, kivöm az tűztől s eltöm. Mikor úgy állott volna, egy üdőben elővöm, meglátám, hát az gyöngy az faolajban, mintegy megemésztdött. Csudálkozáim rajta. Azután idő múlva idejőve Hollossi hozzám, kérdé, ha megcsináltam-e az tűt? Mondám: „Nem. Nem érkezhettem hozzá. De az gyöngy semmivé lött az faolajban. Ihon lássa kegyelmed, elparázslódott az faolajban.” Azonban mutata egy szép aranygyűrőt is, mondá úgy: „Ez szép arany gyűrőt most leltem az palotában asszonyommal önagyságával, hogy oda voltunk.” Az mint reá emlékezem, az szegény úr is oda volt. De hol voltak vendégségben, arrúl nyilván való emlékezetet nem tudok tenni. Mondám: „Szép gyűrő. Sok nagyságos és méltóságos emberek lehettek ott, az hol ez az gyűrő volt.” Mondá: „De mást is adtam, egyet az leányomnak.” Azt is mondja ez fatens, hogy mikor az tallért és gyöngyöket nálam hatta, elment tőlem, mondám az gazda asszonynak: „Ezek az gyöngyök valahol voltak, de testen voltak, mert igen belerozdásodtak az ezüstfonalak.” Azonban kezdők hallani, hogy felbontották az testet, mondék: „Lám, megmondám, gazdaasszony.” Hallotta, hogy Lepke Pál, Hollosy bontotta volt fel az sírt. Hollosi leánya tartotta volna az gyertyát, de bizonyosan nem tudja. Azt is mondja ez fatens, hogy hallotta, hogy mondták, Bwday Gáspár panaszolkodott volna: „Ím az asszony egy hordó boromat ki nem hagyja árutatnom. Maga [!] most is oly emberséget töttem vele, hogy most is énvelem rakatott az koporsóba egyet-mást, az kit onnét kiszedtek volt. Ím mégis semmi gratiám nincs előtte.” De emberét nem adhatja ez fatens, kitől hallotta. Ezek az úr halála után hallatattak.

/1643. december 8. Kisvárdai/ Item sequenti die in eodem oppido Kis warda.

Sextus testis Andreas Nagy,²⁵¹ servus egregii Francisci Kerchy, annorum viginti quinque fide mediante fassus est.²⁵² Nem tudok egyebet, hanem hogy híre folyamodott az koporsó felbontásnak. Felmenék az piacra, onnét menék Tüzesné asszonyom házához, még akkor házánál lakott, minthogy leánya az feleségem. Hozának egy kis hüvelyt elő, egy villa benne, mondá Tüzesné asszonyom: „Ezt Lepke Pál adta.” Mondá arra Deögey Biró Istók, ki az szegény megholt úr szolgája volt: „Csudálom, hogy tartja kegyelmed ezt az villát, mert evvel szedtenek le egyet-mást az szegény asszonyrúl.” Én vöm az hüvelyből az villát, az tűzben vetém. Minthogy az anyám is mondá: „Vesd az tűzben, fiam!” Azt is mondja, hogy az szegény úr temetése után, mikor immár az híre lecsendesedett valamennyire az koporsó felbontásának, egykor az asszony megharagudt Bwday Gáspárra, akkor hallottam Bwday Gáspárnak szájából, azt mondom. „Ím az lélek kurvanó nem hagy békét immár az asszony felől, de felmegyek az palatinushoz, mindeneket

²⁵⁰ Nagyecsed, Szatmár megye (H).

²⁵¹ Azonkívül, hogy Nagy András Tüzes Péterné Fekete Kata veje volt (Erzsébet nevű leányának férje), több információval nem rendelkezünk róla.

²⁵² A hatodik tanú Nagy András, Kércsy Ferenc szolgája, 25 éves, eskü alatt így vallott.

megmondok neki, Isten engem úgy segítjen!” Azt is mondja, hallotta Bwday Gáspártól, hogy azt mondotta Vincze György nevő darabant felől: „Nem láttam bátrabb legényt ennél, mert csak magát hattam az sírban, maga igazgatta az koporsót.” Azt is mondja, mikor az koporsó felbontás volt, Lithkeben ment az úr, nyulászni volt, ugyanott hált. Azután kezdetett hallatni, hogy felbontották az koporsót. Az mi az gyöngy mosást és egyéb drágakövek mosást illeti, abban is, azt mondja, nem tud semmit többet, hanem mikor mostan az palatinus uram öngagsága emberi idejöttek, akkor bevádolták az asszonynak Tüzes Péternét, az feleségének az anyját, hogy elárulta az asszonyt az palatinus uram öngagsága szolgálainak az révben, mikor vélek együtt általköltözött. Behívatta az asszony Tüzes Péternét, és mikor onnét kijött volna, ez fatens odamenvén Tüzes Péternéhez, mondotta: „Ím az asszonyt reám haragították, hogy én vádoltam az palatinus uram emberi előtt, az kócsárné²⁵³ vádaskodott reám, mind az gazdára. Talám ugyan meg is vereti vala az gazdát, ha nem szólok vala. Maga, ha én szólni akarnék, ő mondotta, hogy egy cseber borát főzte egyet-másra.”

Septimus testis nobilis Stephanus Czoba²⁵⁴ annorum 30, fide mediante fassus est.²⁵⁵ Nem tud egyebet semmit, hanem egykor az anyjánál, Tüzes Péternénél bort ittak Biro Istókkal, és Kardos Pállal, az kit Lepke Pálnak is hívnak, Bwdai Gáspár is ott volt. Mondá az anyám immár az borital közben: „Kurva asszony fiai, mindeniteknek bokros kési vagyon, bár nekem is adnátok egyet!” Mondá Kardos Pál: „Ihon édes anyám, adok én egy villát!” Mondá Biro István: „Anyá, ha tudnád azt az villát, micsodás, soha nem ennél vele, mert az szegény asszony ujjából azzal szedték ki az gyűrőket.” Ez szóra képest vövé az anyám az villát, az tűzben veté. Tudja, az mint reá emlékezik, hogy itthon nem volt akkor az úr, mikor az sírt felbontották. Hallotta, hogy Medgyeren²⁵⁶ megemérték az asszonyon az testről levött marhákban, de bizonyosan nem tudja. Talám az kolcsára tudhat többet benne, minthogy az többet ott benn forog. Azt is mondja, látta mikor felöltöztették, mert az koronka is az felesége csinálmanya volt, az mint reá emlékezik. Az minemő gyöngyös öltözet rajta volt is, az felesége gyöngyözte, az gyöngyös cipellőst is az lábába vonták. Azonkívül drága függők, gyűrők, gyöngyök voltak rajta. Maga meghatta a szegény asszony éltében átok alatt, hogy az félét rajta ne temessenek, úgy hallottam másoktól. Azt is mondja, nem tudja, a szegény úr temetésekor ha hoztak új szegeket, címereket az szegény asszony koporsójára avagy nem. Mikor immár Lithkeben hozták az szegény úr testét az temetés előtt való napon, ott benn voltam az várban. Az mely emberséges embereket az asszony az temetésre behivatott gazdáknak, azoknak pohárnokja voltam. Vacsora után jövék ki az várból, immár az Gomon [?] innét, az híd végén találám Bwday Gáspárt, mondá: „Gyere vissza Choba uram, mert téged rendeltünk az sírban Winczével együtt, mikor felbontják!” Én mondám: „Én bizony nem megyek, édes Bwdai uram, mert én az húsában sem öttem, s az levében sem mártok!”

²⁵³ Kócsárné: kulcsárné.

²⁵⁴ Talán a Csobaji család tagja. NAGY, 1857–1868, III, 170.

²⁵⁵ A hetedik tanú, Csoba István, 30 éves, eskü alatt így vallott.

²⁵⁶ Vasmegyer, Szabolcs megye (H).

Octavus testis nobilis Laurentius Zatureczki,²⁵⁷ **iuratus notarius Comitatus Zabolcz et servitor relictæ domini Stephani Nyarÿ** fide mediante fassus est.²⁵⁸ Hallotta mástúl, hogy Hollosi hopmester Lepke Pállal szedték volna le. De ki parancsolatjából azt nem tudja. Azt sem tudja, hogy asszony ott volt-e, vagy nem. Nem is tudja az féle marhákat hogy látott volna. Azt is mondja, hallotta másoktól, hogy az mely leányt Lepke Pál megkéretett volt, egy ifjú kőműves is, az ki Melyth Péter uramnak itt mívelt volt, az is szerette volna az leánt, az melyet Lepke Pál eljegyzett. És mikoron az kőműves meghallotta volna, egyben veszett Lepke Pállal az kőműves. Azt mondotta az kőműves: „Meghidd bestye kurvafia, Lepke Pál, felmegyek palatinus uramhoz, megmondom neki, hogy felbontottad az asszony koporsóját, s így sem hálsz az én mátkámmal.” Azt is mondja, hogy hallotta másoktól, hogy gyöngyöket, aranyboglárokat mosták volna. Hallotta azt is, hogy Eperjesre küldtek tisztítani boglárokat az aranymíveshez. De azok micsoda boglárok voltak, bizonyosan nem tudja. Kitúl küldték, azt sem tudja. Azt is mondja, hogy Julia mondotta volna neki, hogy ám Apagÿ Annókkal mosatja az gyöngyöket az asszony, de mikor az asszony megholt, akkor jelen nem volt, s nem tudja mit raktak reá. Hallottam azt is másoktól, de magam bizonyosan nem tudom, hogy Bwdai Gáspár az temetéskor azért jött volna ide Wardaban, hogy az koporsóra valamit rakott volna, avagy az testre.

Nonus testis Petrus Tüzes²⁵⁹ **educillator vini magnificæ dominae Claræ Kapy** annorum 40, fide mediante fassus est.²⁶⁰ Hallotta Kardos Páltúl, az kit Lepke Pálnak hínak, ugyanitt ezen asztalnál, az kinél vagyunk, hogy mondotta az gazdaasszony: „Kurvafiak mindeniteknek bokros késtek vagyon.” Elővette egy villát Kardos Pál. „Ihon, anya, neked ajándékozom ezt én.” Mondá arra Byro István: „De anya, ha tudnád, nem ennél azzal az villával. Vaj ki beste lélek kurvafia ez! Ha azt tudnád, az mit én, nem ennétek vele.” Akkor abban maradván, annakutána magam házánál együtt lévén, mind Byro Istók, Kardos Pál, mondá ott Kardos Pál: „Ha tudnád apa, hon járt az a villa, megcsudálnád.” Arra képest az gazdaasszony, az vejinek adá, hogy az tűzbe vesse, az legény tűzbe vette, megégették. Az koporsófelbontásban nem tudja, hogy ott volt-e az asszony. Mondják, hogy az karban állott volna, de nem tudom. Az szegény úr nem volt itthon, Litkeben hált. Onnan, hogy hazajött, úgy hallotta, hogy meghallotta az úr, hogy fel-

²⁵⁷ Felsőzatureczy Zathureczky Lőrinc († 1655 után) családja Turóc vármegyéből származott. Apja Zathureczky Frigyes. (SZLUHA, 2008, 138–139.) Zathureczky Lőrincnek 1641 farsangján lehetett a lakodalma. (1641. január 8. Kisvárda. Zathureczky Lőrinc levele Ilosvay Péternek. MNL OL P 1837. 25. tétel.) 1641. december 25-én már Szabolcs vármegye jegyzőjeként működött. (MNL SzSzBML XV.23 15. tétel.) 1642-ben Szabolcs mellett Bereg vármegye jegyzője is volt. (BALOGH, 2000, 216.) 1654-ben és 1655-ben is még Szabolcs vármegye jegyzőjeként említik. 1655. március 24-én adományul kapta a Szabolcs vármegyei Döge birtokot, ez az utolsó adat róla. MNL OL A 57. 11. kötet, p. 304–305.

²⁵⁸ A nyolcadik tanú, nemes Zathureczky Lőrinc, Szabolcs vármegye jegyzője, Nyáry István úr özvegyének szervitora, eskü alatt így vallott.

²⁵⁹ Tüzes Péterről több információnk nincs, csupán annyi, hogy felesége Fekete Kata, aki korábban Csobajai István hitvese volt.

²⁶⁰ A kilencedik tanú, Tüzes Péter, a nagyságos Kapy Klára asszony kulcsára, negyvenesztendő, eskü alatt így vallott.

bontották az koporsót, mindjárt ellelte az hideg. Láttam azt is, hogy Palkó egy gyűrőn vött egy lovat Uyhelyben,²⁶¹ az gyűrő arany volt, gyémánt látszott benne. Azután itt is az asszony kerestette az gyűrőt az gazdaasszonynál, ha Palko nem itta-e le, avagy nem adta-e az gazdaasszonynak. Azt is mondja, az házánál is vetett ki Palkó az erszényéből egy boglárt az asztalra, tizenhárom tallért is mutatott akkor ott. Azt mondotta, hogy az asszony ajándékon adta az tallérokat. Mondám, hogy az boglárt láttam, az úton talál-nám is, nem tudnám mire való. Azt tudnám, hogy réz, mert ugyan fekete színő. Mon-dám, mire való ez. Azt is mondá: „Vajha ez villa tudna szólani, mondhatna valamit!” Az villa penig az volt, az kit az tűzben vetetett az gazdaasszony. Azt is mondja, hogy Bwdaj Gáspár hitta volna ötet is akkor az sír felbontani, mikor az úr testét hozták. Azt is mondja, az feleségétől hallotta, hogy Bwdaj Gáspár azt mondotta neki, csak ímigy-amúgy vagyon az koporsó beszegezve, mert az egyik szegnek félre ment a szára. Azt is mondja Júlia leányasszony ösveveszett volt az asszonnyal. Azt mondotta ez fatensnek: „Nem félek semmit tőle, ne szóltaison velem, mert Isten úgy segítjen, olyat mondok!” S mondék neki: „Ne, édes leányom, mert ugyan asszonyod az tenéked.”

Decima testis Sandor Istvánné Csiszár Erzsébet asszony annorum viginti quin-que, fide mediante fassa est.²⁶² Hallotta azt Tüzes Péternétől, hogy azt mondotta, az mely villával egyet-mást az testrül leszedett, meghajlódozott, az tűzben takartam, úgy égettem meg. Palkonál volt az villa. Hallottam Býro Istvántúl, mikor az leányát²⁶³ haza-adta Lonai Zsigmond²⁶⁴ Erdelyben, akkor az úr Jankon lakott. Hogy meg tudta, hogy felbontották az koporsót, búvában megbetegedett, csak az asszonyt bocsátotta el az me-nyegzőben. Azt mondja, hogy láttam a testet, hogy fejedelemasszony módon öltöztet-ték az szegény asszonyunk.

Undecima testis Nicolaus Warga, /iobbagio/ dominae relictæ viduæ Stephani Njarý annorum quadraquinta trium, fide mediante fassus est.²⁶⁵ Hallottam Tompa Andrástúl, az konyhamestertől, azt mondotta az mikor Szabó Márton által jöve: „Én magam kihínnám azt az mi sógorunkat vendégségben, úgymint Lepke Pált. Én magam kézben adnám, hadd vinné Regeczben,²⁶⁶ mert az fosztotta meg az mi ke-gyelmes asszonyunkat.” Azt is mondja, minthogy borbíró voltam, ott benn forgottam, az mikor az szegény úr testét le akarták Cassarul hozni, bemenénk az kápolnában az udvarbíróval Garay urammal és az porkolábbal Lasztozý Jánossal. Az kápolnát meg-üresítők, az székeket belőle kihordók, megcsinogatók. Látám, hogy az udvarbíró az sír-nál rugódozza a port. Kijövének az kápolnából, mondá az udvarbíró: „Láttád-e, Miklós uram, hogy rugódoztam az port, ím azért rugódoztam azt az port, hogy kegyelmed

²⁶¹ Sátoraljaújhely, Zemplén megye (H).

²⁶² A tizedik tanú, Sándor Istvánné Csiszár Erzsébet, 25 esztendő, eskü alatt így vallott.

²⁶³ Lónyay Anna (1625 körül – 1689. október 25./1690. április 23) és Wesselényi István (1618 körül – Aranyosmedgyes, 1656. november 26.) lakodalmáról van szó.

²⁶⁴ Nagylónyai és naményi Lónyay Zsigmond (1593 körül – 1653. május 7.). Életrajzát lásd HANÁK–SZABÓ, 2021, 879.

²⁶⁵ A tizenegyedik tanú, Varga Miklós, Nyáry István özvegyének jobbágya, 43 esztendő, eskü alatt így vallott.

²⁶⁶ Regéc, Abaúj megye (H).

eszében ne vegye azt, hogy felbontották az sírt.” Az mely villával az testről egyet-mást leszedtek, mind tisztították, de meg nem tisztíthaták, hanem elvesztették-rejtették. Azt is mondja, hogy ugyan Tompa András mondotta, hogy Hollosi hoptester, Lepke Pál, az Hollosi leánya szedtek ki egyet-mást az koporsóból, és hogy az asszony is ott állott volna az folyosón. Hallottam, hogy az úr nyulászni ment volna, az asszony nem ment el vele, hanem beteggé tette magát, és az úr két éjceka is hált oda, akkor történt volna az koporsó felbontás, de bizonyosan nem tudhatom. Hallottam azt is, hogy bántódott az úr az koporsó felbontásán. Volt annak is híre, hogy Cassan Lepke Pált megfogatta volna az szegény úr. Azt is hallottam, hogy beszéltek, hogy Uyhelyben kétszáz forinton adott volna el egy gyűrőt egy Cassai embernek, az kit az szegény úr az szegény megholt asszonynak jegyben adott volt. Az cassai ember meglátta az gyűrőn mind az úr, mind peniglen az asszony nevét, úgy jelentette meg az úrnak, de bizonyosan emberét nem adhatja, mivelhogy közönségesen beszéltek mindent. Azt is mondja: „Láttam, akárki is láthatta, aki akarta látni, szabad volt odamenni, hogy szép öltözettel feküdt koporsójában az szegény asszony egy egész hétig is, az ki akarta, megláthatta, be nem zárták.”

Duodecima testis Elizabetha Szegedi relicta vidua Joannis Meszaros annorum viginti sex, fide mediante fassa est.²⁶⁷ Hallotta az ifjú Szakacz Jánosnétül: „szememmel láttam az gyöngyöt, az melyet az szegény asszony cipellőséről leszedtek, hogy az rézveszszőt ki nem szedhették belőle, hanem belerozdásodott.” S az ötvösnek vitte Hollosi. Egyéb dologban semmit sem hall, sem tud.

/1643. december 19. Kisvárdai/ Item die decima nona decembris in eodem oppido Kis Warda **Suprafatus Stephanus Csobai, septimus testis** hesternae fassioni suae haec addidit.²⁶⁸ Egykor virágvasárnap Uyhelyi sokadalomkor láttam „Jó Pál uram, sok szó vagyon reád, az mint másoktól hallom, hogy az szegény asszonynak koporsóját te rontottad volna egyik fel”. Mondá énnekem: „Én nem rontottam, jó István uram, mert én még nem is ismertem az jó asszonyt. Ha szintén én egy csomó aranyperecet Kardos Pálnál öszvetakargatván, de nem tudom, hon vette. De olyan mint egy viselt szabású volt. Másodszor ugyanaz Uyhelyi vásárkor jövén Uyhelyből, mondék neki: cselekedtem volna is, szolgál vagyok én. Azért eszem s iszom az én asszonyomnak kenyerét, borát, hogy az mit parancsol, abban járjak el.”

Decima tertia testis nobilis domina, Elizabetha Nemeth consors dicti Stephani Choba fide mediante fassa est.²⁶⁹ Az német kőművestől hallotta, az ki Melýth²⁷⁰ uramnak az új házakot építötte, hogy mondotta volna házamnál, az úr őnagysága Nyarý uram felbontatta az sírt, maga is ott volt az úr az hoptesterrel együtt, Hollosi urammal, és mihent felbontotta volna az kőműves az sírt, mindjárust kijöttek onnan. Az úr azt mondotta, azt látja, ha nem ment-e víz az sírban, akkor az sír nyitva maradott. Hallot-

²⁶⁷ A tizenkettedik tanú, Szegedi Erzsébet, Mészáros János özvegye, 26 esztendő, eskü alatt így vallott.

²⁶⁸ Ismét december 19-én, ugyanazon Kisvárdai mezővárosban a fent említett Csobaji István, a hetedik tanú, tegnapi vallomáshoz ezeket fűzte még hozzá.

²⁶⁹ A tizenharmadik tanú, a mondott Csobaji István felesége, Németh Erzsébet, eskü alatt így vallott.

²⁷⁰ Talán Melith Péter († 1644), de a fiai is lehettek.

tam Tompa Andrásról, ki konyhamestere volt az szegény idvezült úrnak, hogy gyöngyöt tisztítottak, mostak az kulcsárné házában. Azután mikor mondták, hogy feltörték az koporsót. Volt öltözeti az asszonynak az főköttőjében elől csillag formára gyémánttal rakott aranyrózsa boglár, egy nagy régi formára csinált korona gyöngygyűl, aranyboglárokkal, azok mind drágakövekkel rakva, orientális és egyéb féle öreg gyöngyökkel csinált, azon felől ismét fejedelmi módon való nyakban vető, mely párta formára volt az fejére téve, aranyrózsa formára csinált, egyik rózsában négy öreg táblás gyémánt. Az másik rózsában négy orientális gyöngy, az közepiben mind renddel egyik gyémánt, másik gyöngy, úgy volt befűzve. Az két fülében két gyémántos függőcske, az nyaka körül egy aranyban foglalt rubintos nyakravalója. Másik ismét egy nagy öreg klárisos, az olasz galléron kétfelől, két öreg köves aranyfüggő. Az ingvállának is galléra, ujjja, kézrevalója klárisal, gyönggyel volt rakva. S az nyakán nyolc szerrel lebecsátva vékony szemű lapos aranylánc, az melyen jankerhez való priszlik, gyöngyös virágokkal varrott, az kit magam varrottam. Ugyanazon priszlin felül két öreg köves aranyfüggő. Az derekán egy Darius arany formára csinált lánc két szerrel. És két kezén két aranypercec, az ujjjaiban kilenc aranygyűrű. Az janker is mind aranyboglárokkal volt tűzve, aprókkal. Az lábán is német pantoffel veres bársonyból csinált, gyöngygyűl rakott. Azon kívül mint gróf asszonyhoz illendő öltözeti volt, melyben én öltöztettem az úr akarattjából szegény asszonyomnak testét.

Decima quarta testis Tüzes Péterné Fekete Kata²⁷¹ asszony fide mediante fassa est, annos [!] triginta octo.²⁷² Egy Biro Istók, Buday Gáspár találának elől, addig híva Biro István, mind Bwdaj Gáspár, hogy bemennék az nagy korcsomára vélek, ott beülénk az asztalhoz, bort töltetének, ott immár beszélgetünk, iszunk is. Mondá Biro István az gazdaasszonynak: „Édes gazdaasszony, gazdálkodjál valamivel, hadd egyem Tüzesné asszonyommal, mert talám soha nem eszem veletek, mert én az urat elhagyom.” Azonban Palkó is jöve oda, az ő módja szerint volt szökdécseléssel, felhága az lócára, előmene, azon mindjárt leüle mellém, fogá az gyűrejét, lemetszé az övéről egy kettes villával. S mondá: „Asszony anya, neked adom ezt.” Mondám: „Ugyan mit kell énnekem az villa, gyűjteni?” Mondá: „Enni való villa az, anya, nem gyűjteni!” Akkor ott mulatunk, onnét akkor eloszlottunk. Másnap osztán jüvének házamhoz Biro István, Tataj uram, Budaj Gáspár. Ott házamnál gazdálkodtam nekik, s mulattunk. Az mint eszemben jut, Tataj uram elment onnan, Palkó is jöve oda, immár az kés, villa nálam vagyon. Mondá Biro István: „Anya, ha tudnád micsoda villa az, nem ennél vele, hanem megsiratnád!” Mondám: „Mondjátok meg, micsoda villa, nem enném vele, hanem megégetném!” Mondá szegény Biro Istók Palkónak előttünk: „Vaj ki hitetlen ember ez az bestye kurvafia, anya, megérdemlené, hogy megégetnék! Ím azzal az villával szedték le az szegény asszonyrúl egyet-mását!” De mindjárt elfakadék sírva, én adám az villát az vömnek, Nagy Andrásnak: „Nosza, vidd ki, takard az tűzben, égesd meg!” Én az villát azután soha nem láttam.

²⁷¹ Fekete Kata először Csobajai István, majd Tüzes Péter felesége, első férjétől egy fia, Csobajai István és egy lánya, Nagy András felesége fogant.

²⁷² A tizenegyedik tanú, Tüzes Péterné Fekete Kata asszony, 38 esztendő, eskü alatt így vallott.

Mondék több szó között Biro Istvánnak: „Itthon-e az úr vajon mostan?” Mondá Biro István: „Tudja ördög az lélek kurvát, veszett volna el! Megjő ebédre, azt mondják. Litkeben hált ez éjjel, az hideg is ellelte.” Azt mondják ott, akkor ebben maradt. Azt is mondja, hogy mikor az nagy korcsomán az tallérokat nekiadta, ada Palkó akkor tizenhárom tallért egybekötve, s nálam volt, mikor aztán elvette tőlem az tallért. Akkor láttam két aranyboglárt, egy szeget, csillag formára csinált a feje, az boglárok feketék voltak, az mint láttam. Azt is mondja, az Kolchar Miklósnetül hallottam, az ki most is kolcsár, hogy Julianna előkötöben hozta alá az gyöngyöket az oldalházban, ott főzték, mosták, az ötvöshöz is vitt Hollosi benne, de nem mondom hányat, hogy az mely ezüstfonal belerozdásodott volt, kivenné. Azt is mondja ez fatens, hogy Bwdaj Gáspártul hallottam, mikor az szegény úr testével Litkében háltak, azelőtt elküldötte az asszony ötöt elől, hogy az sírt felbontassa titkon. Mikor immár itthon volt volna, jöve hozzám, mondá: „Édes anyám, az asszony azért küldött elől, hogy felbontassam az sírt, de nincs módóm benne, mert ébren vagynak az emberek.” Mondám: „Meglásd jó fiam, ha az húsában nem öttél, az levében se igyál!” Mondá: „Szolga vagyok, meg kell felelnem tisztemnek, mert szolga vagyok, ha az testemet elaprítják is.” Az fiamot Chaba István hitta, hogy bemenjen az sír bontására, de mondám: „Ülj veszteg fiam helyeden, nemes ember vagy te, más az Bwdaj állapotja, mert ő szolga.” Az uramot is hitta, azt sem eresztettem. „Nincs semmi járod!” Akkor éjjel bontották osztán fel az sírt éccaka, mikor az test Litkeben hált, olykor, hogy soha senki eszében sem vötte, hanem csak hárman, Lasztochy János az ki porkoláb volt, ismét maga Bwdaj Gáspár, Wenicze György nevő darabant, azt küldötték be az sírban, az koporsó helyheztetni. Még az gyertyájok is elaludt végtére. Az porkoláb gyújtotta meg az gyertyát újobban, és úgy igazgatták az koporsót éjcaka. Csak maga volt az darabant az sírban. Azt mondta Bwdaj Gáspár, itt fenn állott ő az porkolábbal az sír előtt, de úgy félt, hogy alig állott az lábán is, hogy az gyertya gyújtani ment az porkoláb, kifutott onnan. Kérdte osztán Bwdaj az darabantul, mint vagyon az koporsó. Mondá az darabant: „Csak imígy-amúgy, igen rosszul, még az teste sincs úgy, az mint odatöttek. Semmi nincs rajta, csak két szegvel volt beszegezve. Most is ugyan ingadoz az koporsó fedele. Annak is kijött egyiknek a szára.” Mi onnat osztán kijövének. Mind addig is bezárva volt az koporsó ajtaja, valamíg az testvel oda nem értek. Akkor nyitotta meg, azt mondotta. Azt is mondja. Az minap kijöve hozzám az Swtho²⁷³ árvai. Mondá, mind kivallotta maga cselekedetit Hollosy. Azt is mondja, hogy az pattantyús, az melyet mondnak, hogy felszedte az szegeket az koporsóbúl, Pathakra²⁷⁴ ment lakni, hogy most is ott lakik, úgy hallatik. Azt is mondja ez fatens, mondám Bwdainak, hogy hogy lehetett, hogy leszedték az testről helyirül, mondá Bwdaj Gáspár: „Úgy el hidd anya azt, mint engem látsz, azon semmi nincs.”

Decimus quintus testis Wincze György várbeli darabant pro parte relictæ viduæ magnifici domini Stephani Nyáry annorum viginta quinque, fide mediante fassus est.²⁷⁵

²⁷³ Nagy valószínűséggel egy „Sütő” vezetéknevű személy, több információval nem rendelkezünk róla.

²⁷⁴ Sárospatak, Zemplén megye (H).

²⁷⁵ A tizenötödik tanú, Vincze György, a nagyságos Nyáry István özvegye részére szolgáló várbeli darabont, 35 esztendő, eskü alatt így vallott.

Hallotta az német kőművestől, hogy Lepke Pál/lal/ egybevesztek azért az leányért, az melyet Lepke Pál megkérített, az mint ki tudta mondani. „Noh, hadd el lélek kurvafia, felbontattad az sírt velem, mindeneket leszedél az szegény asszonyrúl, de bizony felme-
gyek Helmeccre,²⁷⁶ megmondom Szabó Mártonnak.”²⁷⁷ Hallottam másoktól azt is, hogy mondták, hogy azt mondtotta Lepke Pál „könyökig járt az koporsóban az ke-
zem, úgy szedtem ki egyet-mást”, de magátúl Lepke Páltúl nem hallottam. Hallotta azt is, hogy az úr haragudt Lepke Pálra, meg az asszonyra is az tájban, haragban volt az úr, úgy hallottam. Azt is mondja, mikor az szegény úr testét Cassarul be akarták hozni, azelőtt egy héttel az tisztartók fel akarták az sírt bontani, de az asszony megírta Cassa-
rul, hogy fel ne bontsák, hanem mikor az testtel akarnak bejönni, csak akkor éjcekán bontsák fel. Mikor osztán az testet Cassarul aláhozták, Litkeben háltak vele, akkor estve későn vacsora után híva az porkoláb, mondá: „Gyere!” Felmenék vélek, az porkoláb, Laztoczy János volt, Bwdai Gáspár s én. Bemenénk az kápolnában, megállánk ott az sír előtt. Mondanak: „Menj alá, az koporsókat taszigáld öszvébb, hogy tehessük ide az urat is!” Én aláme-
gyek, ugyan szánkódtam-szabású²⁷⁸ bele. Én az koporsókat egymáshoz közelebb taszigálám. S mondék: „Ha ez a koporsó is ilyen nagy, ide nem fér. Hanem ha az úrfit felveszik, közikben teszik.” De az koporsót én nem láttam, hogy felbontották volna, minthogy énnekem világom sem volt oda alá, csak az önálok való világnál az mit láthattam. Az mint eszemben vehettem az koporsót, egyéb nem volt rajta, hanem az végin mintegy holdacska, olyan fejrlett, felől az bársonyon ismét fejr szegecske, de hogy valami derekas volt volna rajta, azt nem láttam.

Decimus sextus testis nobilis Gregorius Tarpay²⁷⁹ annorum 50, fide mediante fasus est.²⁸⁰ Hallottam a gyermekszülő asszonyállatok közt forgolódo öreg bábaasszonytól, ezelőtt, az mint reá emlékezem, negyed vagy ötödnappal, minthogy Melýth Györgyné²⁸¹ asszonyomhoz, önagyságához is bejárt ez mostani gyermek szülésebeli ágyában. „Ott benn voltam, úgymond, az várban, mondám az Nýariné asszonyom

²⁷⁶ Királyhelmecc, Zemplén megye (ma: Kráľovský Chlmec, SK).

²⁷⁷ Szabó Márton Nyáry István, majd Kapy Klára királyhelmecci tisztartója. Előnévként a bicsei nevet használta, tehát valószínűleg onnan származott. A Trencsén megyei Biccse ekkor már Esterházy Miklós birtokában volt. Őt, 1641–1643 között, Királyhelmeccen kelt, Nyáry Istvánnak, illetve Kapy Klárának küldött levele maradt fenn. (MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 1478–1479, 7917–7919.)

²⁷⁸ Szánkódtam-szabású: szánakoztam-forma.

²⁷⁹ Tarpay Gergely deák Melith Péter és felesége, Szokoli Erzsébet kisvárdai tisztartója volt. Huszonkilenc, 1612–1643 között Melith Péternek, Szokoly Erzsébetnek, Verebely Péternek, illetve egy ismeretlen személynek írott levele maradt fenn. (MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 6666–6685, 9212–9215, 11387, 11994–11997.) Valószínűleg fia vagy rokona az a Tarpay Gergely, akit 1666-ban és 1669-ben Szatmár vármegye szolgabírájaként említenek. BOROVSKY, 1908, 524.

²⁸⁰ A tizenhatodik tanú, Tarpay Gergely, ötvenesztendő, eskü alatt így vallott.

²⁸¹ Becsky Zsuzsanna (1618/1625. július 16. – 1659. június 7. után) Becsky László és Lónyay Zsuzsanna lánya. Szülei 1617. november 12-én Vásárosnaményban házasodtak össze. (MNL OL P346 2. csomó, f. 21.) Édesanyja hamar meghalt. Gondozását nagyanyja, özvegy Lónyay Istvánné Báthory Kata vette át. Először nagyanyja végrendeletében szerepel. (DOBY, 1875.) 1633-ban még kiskorú, gyámját említik. (HENZSEL, 1996, 139.) 1637-ben már Melith György felesége. (KÜNSTLERNÉ, 1997, 206.) 1654-ben egy aranyozott kannát adományozott a csengeri református egyháznak. (KISS, 1867, 224–225.) Gyermekeit lásd férjénél. 1659-ben zálogszerződést kötött Debrecen városával. EGRI, 1871, 182.

mosólányának, miért jöttek az palatinus uram emberi mostan ide?” Mondá: „Inkább hiszem, esketni jöttek, hogy ki bontotta a szegény asszony testét fel.” És mondotta: „Hogy ha engemet megesküdtetnének, meg tudnám mondani. Mert az egyik Hollossi uram, az asszony öngasága hopmestere, másik az hajadon leánya, Júlia asszony, harmadik Lepke Pál, az asszony öngasága inasa. Mert mikor Júlia asszony az koronkát az asszony fejről leszedte volna, mind húsostól, hajastól az kezében maradt. Az gyűrőt mikor kivette volna ujjából, az ujjai is kezében maradtak. Lábaiból is mikor az cipellőt kivonta volna, lábai is az szerint kezében maradtak, azaz bokáig jártanak kezei az rothadt testben.”

Decimus septimus testis Szabo János Deögeben lakó, annorum triginta quinque, fide mediante fassus est.²⁸² Azt mondja, tudom azt, az szegény úr Lithkeben volt harmadnapig, akkor Hollosy az templomban járt éjca, minthogy egy házban laktam vele, ott míveltem. Kértdem, miért jár éjszaka az kápolnában. Azt mondotta, az epítá-fiumnak csináltatunk helyet, kit most csináltanak. Hallottam Lepke Páltól, mikor azt mondottam neki: „Öcsém, nem szeretem, mert hamar gazdagodol.” Azt mondotta: „Míg élek, nem félek szegénységtől.”

Decimus octavus testis Szakacz Mathias annorum 45, fide mediante fassus est.²⁸³ Közönséges hírekkel hallottam az dolgot, de semmi bizonyost nem tudok.

Decima nona testis Szakacz Mathiasné Szentessy Ilona asszony annorum 48, fide mediante fassa est.²⁸⁴ Deszpotné Zsuzsanna asszonytúl hallottam, hogy azt mondotta, mikor az úrasszonnyal együtt Jankra²⁸⁵ jött volna, felöltözék az asszony öngasága, és előmben jövé, mondá: „Mamóka, így volt-e az asszony felöltöztetve?” De arra mondek: „Bizony így volt, nagyságos asszonyom.” Azon öltözettel az úr eleiben ment, mondván: „Uracsám, így öltözöm én holnap fel.” Az úr mond: „Menj el előlem!” Másnap osztán nem ment el maga az lakodalomban, megbetegedett bűvában. Állítom, hogy megismert volt rajta az testrül levont drága öltözetökben. Az asszony öngasága maga ment el.

Vigesima testis Nagyszombati Szakach Jánosné Szigyartho Judit asszony, annorum viginti trium, fide mediante fassa est.²⁸⁶ Hallotta azt, hogy nyilván beszéllették volna, hogy Lepke Pál, Hollosi Julia bontották volna fel az koporsót, és azok szedték volna egyet-mást le az testrül. Az ötvösnél láttam is, valami gyöngyököt, melyeket Hollosi vitt Eötweös Andrásához, s Eötweös András megvötte tőle. Gyűrőt csinált érette. Arra kérte az ötvöst: „Ha az leányom idejő, meg ne mondjad neki! Hanem azt mondjad, hogy az páter botját csináltatom!” Azt is mondja, hogy Bechki Györgyné²⁸⁷ asszonyom öke-

²⁸² A tizenhetedik tanú, a Dögében lakó Szabó János, 35 esztendő, eskü alatt így vallott.

²⁸³ A tizennyolcadik tanú, Szakács Mátyás, 45 esztendő, eskü alatt így vallott.

²⁸⁴ A tizenkilencedik tanú, Szakács Mátyásné Szentessy Ilona, 48 esztendő, eskü alatt így vallott.

²⁸⁵ Jánk, Szabolcs megye (H).

²⁸⁶ A huszadik tanú, nagyszombati Szakács Jánosné Szigyártó Judit, 23 esztendő, eskü alatt így vallott.

²⁸⁷ Melith Erzsébet (1621. február 19. után – 1658 előtt) Melith Péter és Szokoly Erzsébet lánya. 1621. február 19. után született, mivel hasonnevű nővére aznap halt meg. (MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 11857.) 1641 januárjában lett Becsky György felesége. (MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7377.) Házassága gyerekekben gazdag volt. Gyermekai: László (1645. május 10. előtt – 1664 után),

gyelme itt volt Wardaban, behívatott volt, ott beszélgetvén hozók elől az idvözült asszony koporsója felbontását. Mondá az asszony Bechkiné: „Láttam az öltözetet rajta, mondám: Nem fáj-e a kegyelmed lelke rajta? Csak vállal vonta, s elmosolyodék.” Hallottam azt is, hogy beszéllették, hogy meghallotta az bontást, holt elevenné lött az székben. Mondván az asszonymak: „Vénségemre miért vetted főjemet, édes galluskám?” Az asszony azt mondta: „Ha engem szeretsz, ne haragudjál édes uracsukám!”

Vigesimus primus testis Chiszmadja János, annorum quadraquinta trium fide mediante fassus est.²⁸⁸ Hallottam Matyóktúl, kit Konojšzka Mátyásnak²⁸⁹ hínak, ki most Helmecezen lakik. Házamhoz jüve, minthogy ott tartott szállást, olykor, mikor immár ma volt volna az koporsófelbontás, holnapra ment volna. Mondá: „Hallottál-e hírt gazdauram, felbontották az szegény asszonyt, és az mi rajta volt leszedték?” Lepke Pált mondotta, hogy cselekedte volna. Láttam Juliannánál harminc gyöngyöt, mint egy borsszem, melyek ugyan kékek voltak. Én nem kértem, hol vötte. De ő azt mondotta: „Hé, csizmadia, tudod hol voltak ezek?” Kínált is vele négy talléron tartván, hogy megvenném, mivel én sok főembernek szoktam munkálódni. De én nem vöttem meg. Én inkább vennék kordovánt és karmazsint azon az talléron. Hallottam azt is Eöthweös Andrásról, hogy Hollosi vitt volna gyöngyöket oda hozzája, hogy az bele rozsdásdolt rézvezzőket kitisztítaná belőlök.

Vigesimus secundus testis Trombitas György, annorum viginti quinque, fide mediante fassus est.²⁹⁰ Minthogy itthon nem laktam, nem tudom bizonyosan, mint volt az dolog. Hanem az konyhamestertől hallottam, hogy feltörték volna az asszony koporsóját, ezt Cassan mondotta nekem. Láttam itthon Juliannánál egy szép öreg gyűrőt, amelyben drágakő volt, hogy árulta. Nem tudom, húsz forinton-e, vagy mennyin. Nem tudom, hol vette, sem azt nem tudom, hová tötte.

Vigesima tertia testis Tompa Andrásné Wanjowicz Zsófia nobilis, annorum viginti duorum, fide mediante fassa est.²⁹¹ Hallottam, hogy Dezpothné, ki azelőtt az idvözült Telegdi Annának öregasszonya²⁹² volt, megismerte volna az asszonyon azt az pogány pénz formán csinált aranyláncból való övet, és mikor mondotta volna: „Jaj, nagyságos asszonymom, az szegény asszonymom szintén ilyen övet temettünk!” Mely szóra reá fordulván azt mondotta: „Hiszen nemcsak asszonyodnak volt ilyen öve! Ezt Prinj

István (1645. május 10. előtt – 1661 után), György (1645. május 10. körül – 1694 után), Zsigmond (1645. május 10. után – 1661. után), Zsuzsanna (1664. után), Divinyi Ferenc felesége és Éva († 1719 után), Dessewffy Gábor felesége. Halála után férje elvette Semsey Katalint, akitől János, Judit és Katalin született. 1658-ban már Becsky György is meghalt, első feleségétől, Melith Erzsébettől született gyermekeinek a gyámja Melith György (Erzsébet bátyja) és felesége, Becsky Zsuzsanna (Becsky György nővére) lett. (MNL OL P 1825 nr. 22., 102–103.) Fennmaradtak szüleihez írt levelei 1633–1644-ből. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 4902–4912, 8868–8869.

²⁸⁸ A huszonegyedik tanú, Csizmadia János, 43 esztendő, eskü alatt így vallott.

²⁸⁹ Nem rendelkezünk róla több információval.

²⁹⁰ A huszonkettedik tanú, Trombitás György, 25 esztendő, eskü alatt így vallott.

²⁹¹ A huszonharmadik tanú, Tompa Andrásné Wanjowicz Zsófia nemesasszony, 22 esztendő, eskü alatt így vallott.

²⁹² Öregasszony: a női udvarok vezetője (nem életkorjelölő).

Györgytúl vöttem én.” Hallottam Tatai Imréné asszonytúl, hogy mondotta neki az asszony: „Hiszen, édes asszonyom, szépen megújultam én Cassan.” Mondék: „Látom nagyságos asszonyom.” Még akkor nem hallotta volt Tatainé asszonyom, hogy felbontották volt az koporsót. Azonban hallatott, hogy feltörték az koporsót. Hozzám jöve házamhoz Tatainé asszonyom, mondá: „Jaj, édes Zsofkám, megismertem, hogy az kit az szegény asszonymnak az fejére töttünk, az asszonymnál vagyon, mikor előttem dicsekedék az öltözettel.” Azt is mondja, hogy az ifjabbik kőműves megmondotta neki. „Jaj, édes asszonyom, az sírt felbontatták velünk, mit akarnak véle, nem tudom, mert mi onnan kijöttünk, de füstölték az kápolnát. Az kőműves, egyik, Lepke Pállal egybeveszett volt, meg akarta volt Lepke Pált ölni az leányért, az melyet Lepke Pálnak adtak. Mert énnekem öcsém volt az, én mondám az kőművesnek: Ne cselekedd azt, Mihály mester! Eddig tisztesség szállásod volt itt, az mi házunknál az urammal együtt immár eszten-deje. Azért menj el innét, mert itt immár nem lakol!” Onnét osztán elmentek más szállásra az kőművesek, és hogy Lepke Pál kiment volna házamból, magában ott dörgölőd-vén az kőműves mondott: „Meghiggyed, felbontottátok az koporsót, de mindennek kikiáltom! Hallottam azt is öcsémtől, Borkátúl,²⁹³ hogy pár lúgot csinált volna, és úgy mosták az gyöngyöket. Hallatott az is, hogy az aranyöveket Eperjesen²⁹⁴ tisztították volna. Tudom azt is, hogy ékesen öltöztettük függőkkel és egyéb ékes öltözetekkel, az ujjaiiban kilenc gyűrőt töttünk. Egyebet nem tudok az közönséges hallomásnál.

Vigesima quarta testis nobilis domina Catharina Garaj consors nobilis Francisci Tolwai,²⁹⁵ annorum circiter viginta trium, fide mediante fassa est.²⁹⁶ Láttam, hogy ékesen fel volt öltöztetve az test függőkkel, koronkával, hajnyomtatóval, az ujjában szép gyűrők. Ott voltam, mikor beszegeztek az koporsóban, de akkor senki semmit el nem vött az öltözetben. Azután hallottam, hogy felbontották volna. Az többi dologban semmi bizonyost nem mondhatok az közönséges híreknél egyebet.

/1643. december 20. Kisvárdai/ Item vigesima die eiusdem mensis decembris in eodem oppido Kis warda.

Vigesima quinta testis Andras Kowachné Pwskas Anna asszony, annorum 48, fide mediante fassa est.²⁹⁷ Egykor itt az városon Szeöch Ferencnél komaságban voltunk, lön szó az koporsófelbontás felől. Ott volt az önagyasága kolcsára is, Miklós. Mondám neki, vajon igaz-e, hogy felbontották az koporsót. Mondá: „Kételkedel-e még is abban asszonyom? Bizony úgy vagyon az, eddig is megérdemlették volna az halált azért az cselekedetért!” Mondék: „Vajon kik voltak volna?” Mondá: „Csak gondold, Lepke Pál, az hop-

²⁹³ Nem rendelkezünk róla több információval.

²⁹⁴ Eperjes, Sáros megye (ma: Prešov, SK).

²⁹⁵ Tolvaj Ferencnek 38, 1621 és 1643 között Melith Péternek, illetve feleségének, Szokoly Erzsébetnek írott, a Zemplén megyei Parnón, a Bereg megyei Végardóban és Kisvárdán keltezett levele maradt fenn. Az 1630-as évektől Melith Péter kisvárdai porkolábjaként szolgált. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Misesiles nr. 6771–6807, 9274.

²⁹⁶ A huszonnegyedik tanú, nemes Tolvaj Ferenc felesége, Garaj Kata, körülbelül 23 esztendő, eskü alatt így vallott.

²⁹⁷ A huszonötödik tanú, András kovácsné Puskás Anna, 48 esztendő, eskü alatt így vallott.

mester, az feleséggel is mosogattanak holmit, melyet leszedtek róla. Harmadik bizony az az nyilván való Júlia volt.” Azt is mondja: „Az tájban, mikor az koporsó felbontásának híre folyamadt, itt házam mellett mentek el Júlia és az úrnak egy szolgálója. Nem tudom ki volt. Mondá az legény az leánynak. Miért haragszik az úr az asszonyra? Mondá az leány, ha nem haragszik. Mondá az katona, de bizony haragszik, mert hallottam én, hogy feddett az asszonyra.”

Vigesimus sextus testis Georczey Zabo János, annorum quadraquinta duorum, fide mediante fassus est. Colonus dominae Clarae Kapÿ.²⁹⁸ Hallottam közönséges híreket az sírkoporsó felbontása felől. Beszélettek nyilván, hogy felbontották, de szememmel nem láttam. Sem peniglen oly embertül nem hallottam, az ki azt mondotta volna, hogy láttam. Hanem mikor Deögei Szabo János, látom, hon megyen az házam előtt, az kapu előtt vagyok. Minthogy tudtam, hogy Cassara oda volt az úrral, mondék: „Jöszte!” Odajöve. Mondék: „Ha Istent szereted, az lelkedet, itt igen nagy a híre, hogy az szegény asszony koporsóját feltörték volna, ha értetted-e, hogy igaz volna.” Azt mondotta nekem: „Igaz dolog, mert formának okáért levötték az cipellőst.” Azt is mondja: „Mikor az híd előtt való kapunál az testet levötték volna, s az szekérről az bársonyt, hozák be az bársonyt az várban. Engem szólítanak egynéhány magammal, szabókkal, bevinnék az kápolnában, hogy az bársonyon való címereket megforgassuk, s az öreg oltárt bevonjuk bársonnyal. Hogy elvégeztem az oltár bevonást, Kerchÿ János²⁹⁹ uram mondá, hozzának gyertyát. Mondá Hollosÿ: „Jöjjenek be az szabók is immár az sírban.” Hollosi ott benn volt az koporsókat helyheztetni. Bemenék az sírban. Legbelől először is az kis úr koporsóját, felszélről az szegény Telegdi Anna asszonyét helyheztetők. Ugyan rajta volt a szemem az koporsó nézésén, hogyha az szegeknek vagy ezüsttábláknak ha valami hiát láthatom, de én semmi hiát nem láthatám, minthogy hirtelen is volt az dolog, nem késhettem. Becsületem sem adta, hogy az bársonyt felhajtsam, mivelhogy féltem. Akkor Hollosi, a Radi barát³⁰⁰ volt az sírban.”

Vigesimus septimus testis Geörcze Szabó István, annorum viginta octo, providus dominae Clarae Kapÿ fide mediante fassus est.³⁰¹ Tegnapelőtt házamhoz jöve Waradi János, Melÿth György uram önnagysága szolgálója, fordítá elő, hogy mikor Lepke Pál szolgálója volt, elbócsózott az asszonytól Lepke Pál, mikor az úr testét Cassarúl lehozták volna. Lengien orszagh felé ment volna. Akkor Waradi János ő szolgálója volt. Mond egyszer az útban Lepke Pál: „Az lélek bestye lélek kurva fiának Hollosinak most perzselik a szakállát!” Mondék neki: „Miért uram?” „Ím felverték az asszonyt.” Mondék ugyan:

²⁹⁸ A huszonhatodik tanú, görcei Szabó János, Kapy Klára jobbágya, 42 esztendő, eskü alatt így vallott.

²⁹⁹ Kércsy János Szabolcs és Szatmár vármegyei család tagja. 1604-ben Kércsy János a Szatmár vármegyei Vítka birtokra kap királyi adományt 1628-ban. Az 1634/1635. évi soproni országgyűlésen mint Szatmár vármegye egyik követe vett részt, az előbbin az Erdély felé vezető határok vizsgálására, az utóbbin a szárazvámok eltörlésére kiküldött bizottság egyik tagja volt. (NAGY, 1857–1868, VI, 207.) Szabolcs vármegye alispánja: 1612–1614, illetve 1616–1629 között és 1634-ben. BOROVSKY, 1900, 490.

³⁰⁰ Nem személynév, hanem egy Radon (Rad, Zemplén megye, H) szolgáló ferences szerzetes.

³⁰¹ A huszonhetedik tanú, Görce Szabó István, 28 esztendő, Kapy Klára jobbágya, eskü alatt így vallott.

„Úgy-e uram?” „Elhidd bizony, hogy így vagyok, mert mind a szeme, mind az orra be-
esett, a koporsóban is oldalást vagyok!

Vigesima octava testis Fekete Lukács³⁰² **szolgálóleánya, Annók**, annorum sede-
cim fide mediante fassa est.³⁰³ Mikor ott benn laktam, az asszony mosója voltam. Hal-
lottam akkor ott az egész háznépétől, az leányasszonyoktól, nagyjától-aprajától, hogy
Lepke Pál, Hollosi Julianna ott volt volna az koporsófelbontásban. Maga is az asszony
az koporsó előtt volt. Az papucset az asszonymnak adták, az asszony Juliannának adta, az
hozta fel. Mikor az koporsónál voltak volna, az páter csudálta, micsoda világ ég az temp-
lomban, odament, megzördítötte az ajtót. Az szövetneket mindjárt eltapodtatta az asz-
szony, úgy megijedett, csaknem kétségben esett, mert az asszony csaknem két hétig fe-
küdt bele. Azt is mondja, hogy Cassan szappanozó vizet csináltattak velem, felvívem az
asszony házában. És egy lepedődarabból egy aranyláncot kifejtének, az tekenőben te-
vék. Az aranylánc penyészes volt. Azonban Lepke Pál az mátkáját kezdé kihívni, az vizet
mitőlünk bevitték az ajtón, s azután mindjárást becsapák. Meg ismét Lepke Pál kezdé
kihívni az mátkáját. Mondá az mátkája: „Nem mehetek, nem bocsát az asszony.” Mert
az aranyláncot mosta. Azt is mondja. Tavalý karácsony napján éjjel, az asszony szépen
felöltözék. Az lábában szép papucs, úgy lobogott mint az égő gyertya. Meglátá az úr,
mondá: „Hol vetted te azt?” Mondá az asszony az úrnak: „Édes uram, csak formának
vöttem.” És mikor az szentegyházban ment volna az asszony, Hollossi szövetneket vitt
volna előtte, s eloltotta, azt mondotta neki az asszony, hogy nem kell.

Vigesimus nonus testis Kovacz Andras annorum quadraquinta octo fide mediante
fassus est.³⁰⁴ Nem tud egyebet, hanem egykor az piacon voltam, azelőtt harmadnappal
beszélgettem udvarbíró Garai István³⁰⁵ urammal. Mondá: „Ha engem megesketnének
is, nem tudok egyebet semmit, hanem egykor bemenék az várban, kérdezém az urat.
Mondák, hogy az kápolnában vagyok. Odamenék, hát az sírban az úr. Mondá:
»Te vagy-e Garay István?« Mondék: »Én vagyok nagyságos uram.« Az porkoláb is az
úrral volt. Mondá az úr: »Ím azért bontattam fel az sírt, hogy azt tudtam, béka legyen
benne, mert igen kuruttyolt, azért vasrudat csináltatók az hámorokon, s arra akarom
felvettetni az koporsókat.« Azonban mondá az úr: »Eredj el édes Garai uram, az to-
rony ajtajában hattam az kulcsot, s az lovak szerszámai ott vagynak. Igen bánnám, ha
valami kárt vallanék benne.« Én kijövök onnan, önnagyságát ott benn hagytam. Másnap
mindjárt önnagysága Lithkeben halt. Harmadnapján önnagysága hazajött. Mondá: »Jaj,
édes szolgálóm, mely rosszul vagyok.« Én mondom arra: »Tálám megcsömörlött nagy-

³⁰² Fekete Lukácsnak egy darab, ismeretlen címzetthez írt levele maradt fenn a Zichy levéltárban.
(MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 11708.), illetve számos, Tolvaj Ferencsel közösen jegyzett,
Melith Péterhez írt kisvárdai keletű misszilise van, amelyek alapján Melith egyik vezető kisvárdai tiszt-
viselőjének kell tartanunk.

³⁰³ A huszonnyolcadik tanú, Fekete Lukács szolgálóleánya, Annók, 16 esztendő, eskü alatt így vallott.

³⁰⁴ A huszonkilencedik tanú, Kovács András, 48 esztendő, eskü alatt így vallott.

³⁰⁵ Garay István Nyáry István kisvárdai udvarbírója, aki az 1620-as évek elején még Melith Péter szolgálá-
tában állt. Az 1621–1644 közötti időszakból összesen 29, Csuta Miklósnak, Melith Péternek, Nyáry
Istvánnak, Szokoli Erzsébetnek és Telegdy Annának írott levele maradt fenn. MNL OL P 707. Ser.
XXXII. Missiles nr. 1024, 3906–3913, 7644–7647, 8797–8798, 9519–9526, 11723–11728., 12144.

ságod ételtül, vagy italtül?« S mondá: »Bizony nem tudom, ha megcsömöröltem-e, avagy nem, de nem arányzom, hogy megcsömöröltem volna. De csak alig vagyok, hogy az lábomon is alig megyek elő.« Azt is mondja, az úr temetése után menénk a borbíróval, Wurga Miklóssal Apathy Sándorhoz³⁰⁶ bort venni, vőnk ott három bort, megmarasztá bennünket. Asztalánál őkegyelmének mikor öttünk volna, mondá őkegyelme: »Ím az szegény asszonynek koporsóját nem láták még. De mikor az sírban az szegény úr testét emeltem volna, megtántorodtam, az asszony koporsójának az oldalában beessék az könyököm. Ugyan megijedék bele, oda tapaszték a kezemmel, tehát mindjárt ezüst szegekkel tele telék az kezem, én csak oda bevetem.«»

Trigesimus testis Nagy Boldisar,³⁰⁷ **Melyth Péter uram őnagysága szolgája,** annorum septuaginta, fide mediante fassus est.³⁰⁸ Minthogy az úr őnagysága, gyakorta parancsolta, hogy az várban legyenek, és mikor porkolábját valahova elküldötte, akkor porkolábjá voltam, hallottam az maga szolgáitúl, az szegény Nyarý uramétúl, hogy felbontották az szegény asszony koporsóját, mindeneket leszedtek róla, gyűróket, függőket, cipellősöket, az Darius aranya-féle öv volt rajta, azt is levőtték. A szegény Lasztozý Jánostúl is kérdeztem, de ő is azt mondotta. Én is hallom, de én hitös vagyok. Lepke Pált, Hollosit hallottam, hogy ők bontották volna fel az koporsót. Azt is hallottam szolgáitúl, hogy Lithkeben ment az úr búvában, siránkozott is rajta, hogy meghallotta.

/1643. december 21. Kisvárdai/ Item sequenti die in eodem oppido Kis warda.

Trigesimus primus testis providus, Was János dominae Clarae Kapý subditus, annorum quinquaginta duorum, fide mediante fassus est.³⁰⁹ Tudom azt, tavalyi esztendőben mikor Jankon eskettünk Beczy Gábor³¹⁰ ellen, hallottam Despothnétúl, hogy mondotta, az mely övet az megholt Telegdi Anna asszonyon temettettek volt, Kapy Klára asszonyon látta volna, melyet meg is siratott, hogy látta.

³⁰⁶ Apáti Sándornak az 1611–1636 közötti időszakból összesen hat darab, Csuta Miklósnak, Melith Péternek, Várdai Katának és egy ismeretlen személynek címzett levele maradt fenn. 1611-ben Várdai Kata familiárisa, úrnője nevében Bécsben tárgyal. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 1006, 2905, 10155–10156, 11588, 12204.

³⁰⁷ Nagy Boldizsárnak az 1622–1642 közötti időszakból összesen 21, Melith Péternek, illetve Szokoly Erzsébetnek írott levele maradt fenn. Melith Péter familiárisa és Kisvárdán működő gazdasági tisztviselője. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 5296–5298, 9095–9112.

³⁰⁸ A harmincadik tanú, Nagy Boldizsár, Melith Péter uram szolgája, hetvenesztendős, eskü alatt így vallott.

³⁰⁹ A harmincegyedik tanú, Vas János, Kapy Klára jobbágya, ötvenesztendős, eskü alatt így vallott.

³¹⁰ A valószínűleg szamosbecsi vagy tiszabecsi (Szatmár m.) származású Becsi Gábor önmagát Nyáry István jánki gondviselőjének nevezi. (MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 7379.) 1642–1643-ból Kapy Klárának küldött két levele, illetve Nyáry Istvánnak írott hat darab levele maradt fenn. MNL OL P 707. Ser. XXXII. Missiles nr. 1332–1333, 7375–7380.

/1643. december 21. *Nyírkarász/ Tandem vero vigesima prima die eiusdem mensis decembris in possessione Karasz nominata in dicto comitatu de Zabolch existente.*

Trigesima secunda ipsaque ultima testis nobilis domina Susanna Bakos³¹¹ egregii quondam Martini Szinthaÿ relicta vidua, annorum quinquaginta, fide mediante fassa est.³¹² Hallottam Nemeth Örsiktől, hogy mondotta, hogy beszéltek volna az kőművesek neki, hogy felbontatták az asszony koporsóját vélek, de ők mindjárt kimentenek. Látták azt, hogy füstölték az kápolnát. Hallotam azt is, hogy Júlia és Lepke Pál voltak volna az felrontók. Hallottam azt is másoktól, hogy hallották volna Deszpothnétül, hogy megismerte volna az asszonyon az holttestről levött aranyláncot. Kérdém Deszpothné: „Ismered-e az övet?” Mondá: „Szintén olyan volt, mint az szegény asszonyé, de azt mondták, hogy nem az, hanem Pereny Györgytől vötték.” Én mondam: „Még életében kiváltották azt az asszonytól, az ki Prinÿ Györgyé volt.” Nagyobb is volt az asszonyé annál, az mint az szegény asszonynak életében megmértük volt. Azt is mondják, volt öt- vagy hatszáz arany benne. Hallottam azt is, hogy maga beszéllette volna Lepke Pál Tüzes Péternének, hogy ő bontotta volna fel az koporsót. Ők szedtek le az testről egyet-mást Júliával. Az mely villával az ujjából kiszedték az gyűrőket, azt is Tüzes Péternének adta Lepke Pál. Azt is hallottam, hogy Júlia kereskedett volna az koporsóban, könyökig járt benne keze a testben. Úgy szedte le az testről egyet-mást. Az aranyperecét az kezét is elszakasztották, úgy vették le, mind az lábat az sólyjáért.³¹³ Derékban is, hogy levonták az aranyláncot, azt mondják, hogy kettészakadt. Az asszony is a sír előtt volt, s az ölében hántak egyet-mást, az kit az testről leszedtek. Barkoczÿ Lászlóné³¹⁴ asszonyomtól hallottam azt is, hogy Barkoczÿ László³¹⁵ uram kérde Haller Sámuel³¹⁶ uramtól, ha

³¹¹ Bakos Zsuzsanna férjével, Szinthy Mártonnal Nyáry István diósgyőri tisztartójával 1630. október 18-án egy házhelyet ad Oláh Miklós nevű jobbágyának. TMÁO, II, 227. 1639-ben szintén Zsuzsanna, férjével, Mártonnal és lányával, Erzsébettel, Nagykörösön egy házhelyet ad el inárcsi Farkas Gáspárnak. BENKÓ, 1903, 17.

³¹² A harminckettedik tanú, a néhai Szinthy Márton özvegye, nemes Bakos Zsuzsanna, ötvenesztendős, eskü alatt így vallott.

³¹³ Sólya: papucs.

³¹⁴ Az itt említett Barkoczÿ Lászlóné vagy Szentiványi Erzsébet, vagy nagymihályi Bánffy Kata.

³¹⁵ Szalai Barkoczÿ László (1601 – Bakta, 1659. január 31.) Barkóczi László († 1629. június 20. előtt) és rozsályi Kun Anna (1585 körül – 1646. június 5.) legidősebb életben maradt fia. Szülei 1599. február 4-én Zajtán házasodtak össze. (MNL OL P343, Saec 1500 nr. 598.) 1631-ben elkezdte építeni udvarházát az Ung megyei Pálócon. 1633-ban kállói főkapitánnyá, majd 1638. december 11-én királyi tanácsos-sá nevezték ki. (MNL OL A 57. 9. kötet, p. 197.) 1644-ben feladta Kálló várát I. Rákóczi György erdélyi fejedelem seregeinek, de a király pártján maradt. A linzi béke (1645) értelmében visszakapta birtokait. 1658. december 12-én a baktai kastélyban végrendelkezett, majd egy hónap múlva ugyanott el is hunyt. Első felesége Jakusith Erzsébet, tőle született István, György, Ferenc és Zsigmond, második felesége Tatay Ferenc († 1624. január 21.) özvegye, Szentiványi Erzsébet, harmadik felesége nagymihályi Bánffy Kata († 1653. augusztus 4.), e házasságból született Borbála és Erzsébet, negyedik felesége pedig, aki túlélte őt, Péchy Anna, tőle László nevű fia született.

³¹⁶ Haller Sámuel (1613 körül – 1643. október 3.) Haller György (Fejéregyháza, 1594. január 5. – 1633. április 20.) és Nyáry Borbála (István testvére) († 1644. április 15.) (MNL OL P 707. Ser. XXXII. Misesiles nr. 5386, 1442, 4867) fia. Elég fiatalon, 1631-ben lett Diósgyőr főkapitánya, úgyhogy amíg tanulmányait befejezte, addig apja, György látta el ezt a feladatot. 1636. augusztus 12-én reverzalist, hitlevelet adott ki, amelyben hűséget esküdött II. Ferdinándnak. 1643. október 3-án hatodmagával egri

fel vagyon-e bontva az koporsó. Mondotta Haller Sámuel Barkoczinak: „Ihon, édes bátyám, bizony felbontva.”

Ubi subiungendum debuit, quod agilis Joannes Waradi,³¹⁷ agazo magnfici domini Georgii Melÿth³¹⁸ de Brÿber et honesta mulier, consors Nicolai Zeles, clavigeris magnificae dominae Clarae Kapÿ per nos regium et testimonium conventus virtute praetacti mandati compulsorii sub onere solutionis sedecim marcarum in iamfato oppido Kiswarda citati et vocati ad perhibendum testimonium veritatis venire faterique de inquisitis noluerunt.³¹⁹

Et post haec nos super huiusmodi attestatione testiumque inquisitione ac rescitae veritatis praemissorum serie praesentes hasce litteras nostras relatorias ad fidelem praefatorum regii et nostri conventualis hominum relationem in eodem sermone seu idiomate Hungarico ita et eodem per omnia modo ac tenore, prout in praetacto libello relatorio nobis modo praemisso exhibito continebantur, sub sigillo nostro conventuali authentico memorato domino exponenti iurium eiusdem futuram uberiolemque ad cautelam iuxta praetactam dicti domini iudicis curiae regiae maiestatis literatoriam requisitionem et iussionem communi suadente iustitia modis omnibus extradandas esse duximus et concedendas. Datum die dominico in festo scilicet Sancti Johannis apostoli et evangelistae anno domini millesimo sexcentesimo quadragesimo tertio supradicto /pecsét/ Lecta et correcta in conventu per iuratum notarium.

/A tanúvállatási jelentés külzetén 17. századi jegyzet:/ Nyáry Istvánnéról való dolgok és inquisitiók.

/18. századi levéltári jegyzet:/ Anno 1643. Relatoriae conventus Sanctae Crucis de Lelesz super inquisitione ratione spoliationis Annae Thelegdi sepulchri per regium et conventualem homines penes compulsorium iudicis curiae peracta. Fasc. F. No. 289. Repos. 26.

portyázó törökök lekaszabolták. (BESSENYEI, 1998, 79.) Leleszen temettette el anyja, temetési zászlaja megmaradt. (PERLSBERG, 1896, 72.) 1643. február 15-én Nagykárolyban volt a lakodalma Károlyi Mihály lányával, Évával (HALLER, 1862, 84), akitől egy posztumusz fia, György született.

³¹⁷ Több információval nem rendelkezünk róla.

³¹⁸ Briberi Melith György († 1660/1669. január) (MNL OL P 1825, nr. 22. p. 4.; MOLNÁR, 1985, 97.) Melith Péter és Szokoly Erzsébet fia. Felesége Becszy Zsuzsanna volt, akitől egy fia, Zsigmond (1645. május 10. előtt – 1686) és két lánya, Klára (1645. május 10. előtt – † 1685), előbb Zólyomi Miklós, majd Csáky István felesége és Zsuzsanna (1645. május 10. után), Barkóczy Zsigmondné született. A szakirodalom által vele kapcsolatban idézett adatok nagy része nagybátyjára, Melith Györgyre vonatkozik. MOLNÁR, 1939, 30–31.

³¹⁹ Hozzá kell még fűznünk a fentiekhez, hogy a káptalani és királyi ember által a tanúvállatási parancs erejével az említett Kisvárdán 16 márka büntetés terhe alatt megidézett és odahívott serényi Váradai János, briberi Melith György lovásza, és a tiszteletre méltó asszony, Szeles Miklósnak, Kapÿ Klára kulcsárának felesége nem voltak hajlandók vallomást tenni a fenti kérdésekben.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ANSJC Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Cluj
(A Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága,
Kolozsvár – Románia)
- PJSM Prefectura Județului Satu Mare (Szatmár vármegye
levéltára)
- MNL BAZML Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei
Levéltára, Miskolci Központ
IV.501/b. Borsod Vármegye Nemesi Közgyűlésének Iratai – Közgyűlési iratok
(Acta politica)
- MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
- A szekció: Magyar kancelláriai levéltár*
A 57 Libri regii (Királyi könyvek) [hungaricana.hu]
- E szekció: magyar kincstári levéltárak*
A Magyar Kamara Archivuma
E 199 Archivum familiae Wesselényi (A Wesselényi
család levéltára)
E 204 Missiles
E 554 Városi és kamarai iratok
- P szekció: családi levéltárak*
P 108. Esterházy család hercegi ágának levéltára. Repo-
sitorium
P 125. Esterházy család hercegi ágának levéltára. Pál ná-
dor iratai
P 343. Kállay család levéltára
P 643. Szőgyén-Marich család levéltára
P 707. Zichy család levéltára. Zichy család zsélyi iratai
Ser. XXXII. Missiles (nr. 1–12579.)
P 1825. Becsky család levéltára. Idegen családok iratai
[adatbazisokonline.hu]
P 1837. Kellemesi Melczer család levéltára. Rokon és ide-
gen családok iratai
P 1839. Kellemesi Melczer család levéltára. Vegyes iratok
gyűjteménye.
P 1888. Forgách család levéltára. Missiles

MNL SzSzBML	Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára
	XV.23. Szabolcs vármegye levéltára címeres nemesi leveleinek gyűjteménye (1584–1716) [adatbazisokonline.hu]
OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár
Quar. Lat. 552.	Diarium Lochmannianum (1549–1679)
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv, Wien (Osztrák Állami Levéltár, Bécs) [A hungaricana.hu regesztái alapján]
FHKA	Finanz- und Hofkammerarchiv Alte Hofkammer HFU Hofffinanz Ungarn, Akten (RN = rote Nummer)
ŠABB PK	Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Kremnica (A Szlovák Állami Levéltár Besztercebányai Levéltára, Körmöcbányai Fióklevéltár, Körmöcbánya)
MMK	Magistrát mesta Kremnica (Körmöcbánya város tanácsa) Missiles
ŠAP PB	Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Bardejov (A Szlovák Állami Levéltár Eperjesi Levéltára, Bártfai Fióklevéltár, Bártfa)
MMB	Magistrát mesta Bardejov (Bártfa város tanácsa) Listy a listiny (Levelek és oklevelek)
SNA	Slovenský národný archív, Bratislava (Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony)
HmKpL	Hodnoverné miesto Konventu premonštrátov v Lelese
SAR	Spoločný archív rodu Révay (A Révay család nemzeti levéltára) [Az MNL OL mikrofilmmásolata /X1116/ alapján]

*

- ÁCS
1985
Ács Zoltán: *Kísérletek a Várday-vagyon megszerzésére: Egy XVI. századi háramlási per története*, In: *Borsodi Levéltári Évkönyv*, 5. (1985–1986) 171–183.
- BAÁN
1936
BAÁN Kálmán: *Bulyi Jékey Ferencz nagyszöllősi királyi harmincados*, In: *Magyar Családtörténeti Szemle*, 2. (1936) 2. sz. 1–8.
- BALOGH
2000
BALOGH István: *Szabolcs vármegye levéltára (1550–1767)*, In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv*, 14. (2000) 207–242.
- BENDA
1975
Nyáry Pál és Várday Kata levelezése 1600–1607, kiad. BENDA Kálmán, Debrecen, Kisvárdai Városi Tanács, 1975. (A Kisvárdai Vármúzeum kiadványai, 7.)
- BENEDEK
2001
Öcsöd nagyközség oklevelei és fontosabb iratai 1297–1738, kiad. BENEDEK Gyula, Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2001. (Documentatio Historica, 6.)
- BENKÓ
1903
BENKÓ Imre: *Az inárcsi Farkas család története*, Nagykőrös, Bazsó Lajos Könyvnyomdája, 1903.
- BESSENYEI
1998
BESSENYEI József: *Diósgyőr birtoklástörténete 1522–1702*, In: *Miskolc története II. 1526-tól 1702-ig*, szerk. DOBROSSY István, Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 1998, 53–87.
- BORBÉLY
2014
BORBÉLY Zoltán: *Bethlen Gábor tisztviselői Felső-Magyarországon* In: *Kora újkorÁSZ Koraiújkor-történettel foglalkozó doktoranduszok tanulmányai*, szerk. KÁDÁR Zsófia – KÖKÉNYESI Zsolt – MITROPULOS Anna Diána, Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, 2014, 31–49.
- BOROVSKY
1900
BOROVSKY Samu: *Szabolcs vármegye*, Budapest, Apollo Irodalmi Társaság, 1900. (Magyarország vármegyéi és városai.)

- BOROVSKY
1908
- BOROVSKY Samu: *Szatmár vármegye*, Budapest, Apollo Irodalmi Társaság, 1908. (Magyarország vármegyei és városai.)
- CSOMA
1897
- CSOMA József: *Abauj-Torna Egyesült Vármegyék Monographiája, 1. kötet. Abauj-Torna vármegye nemes családjai*, Kassa, Forster, Wesselényi és Társai Könyvnyomdája, 1897.
- DÁVID
1998
- DÁVID Zoltán: *Telegdy Anna (1591–1635) ismeretlen versei*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 102. (1998) 1–2. sz. 240–249.
- DIENES
2021
- DIENES Dénes: „Az igaz hitre vezérlő Szent lelkit adja neked írette”. *Kísérlet a kisvárdai viszonyok árnyalására*, In: *Egyháztörténeti Szemle*, 22. (2021) 4. sz. 81–90.
- DOBY
1875
- DOBY Antal: *Szaniszlóffi Báthori Kata özvegy Lónyay Istvánné végrendelete*, In: *Történeti Lapok*, 2. (1875) 32. sz. (november 7.) 1342–1344.
- DOMINKOVITS
2005
- DOMINKOVITS Péter: *Földesúri familiáris, vagy megyei hivatalviselő Bezerédy György soproni alispánsága (1655–1662)*, In: *Fons*, 12. (2005) 2. sz. 127–161.
- DOMOKOS
1957
- DOMOKOS Pál Péter: *Tatrosy György önéletírása és történeti feljegyzései*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 61. (1957) 3. sz. 238–261.
- ECKHARDT
1944
- ECKHARDT Sándor: *Két vitéz nemesúr, Telegdy Pál és János levelezése a XVI. század végéről*, Budapest, Magyarságtudományi Intézet, 1944.
- EGRI
1871
- EGRI Endre: *Jassik Menyhért felperesnek Debreczen város közönsége ellen folyamatban lévő zálogváltó perének vázlatja*, In: *Magyar Themis*, 2. (1871) 16. sz. 180–182.
- ERDÉLYI
2020
- ERDÉLYI Gabriella: *Anyaság a kora újkorban. Várdai Kata és lányai kapcsolata*. In: *Korall*, 21. (2020) 82. sz. 5–38.
- ESTERHÁZY
1901
- ESTERHÁZY János: *Az Esterházy család és oldalágainak leírása*, Budapest, Athenaeum Nyomda, 1901.

- GALLA
1942–1943
GALLA Ferenc: *Újabb kiadatlan Pázmány-levelek*, In: *Regnum – Egyháztörténeti évkönyv*, 5. (1942–1943) 305–321.
- GYÖRGYÉNI
1853
GYÖRGYÉNI [Ignác]: *Kis-Várdai*, In: *Religio*, 5. (1853) 3. sz. 21–22.
- GYÖRGYÉNI
1867
GYÖRGYÉNI [Ignác]: *Kis-Várda*, In: *Magyar Sion*, 5. (1867) 273–278, 352–357.
- HAIN
1910–1913
Hain Gáspár lócsei krónikája, kiad. BAL Jeromos – FÖRSTER Jenő – KAUFMANN Aurél, Lócse, Reiss József Könyvnyomó Intézete, 1910–1913.
- HALLER
1862
HALLER Gábor: *Haller Gábor naplója 1630–1644*, In: *Erdélyi Történelmi Adatok*, IV. kiad. SZABÓ Károly, Kolozsvár, Ev. Ref. Főtanoda, 1862, 1–153.
- HANÁK–SZABÓ
2021
HANÁK BÉLA – SZABÓ ANDRÁS PÉTER: *Keresztvíztől sírkeresztig: családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában, 1526–1700*, Budapest, ELKH BTK TTI, 2021.
- HENZSEL
1996
HENZSEL Ágota: *Szatmár vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1629–1634*, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzati Levéltár, 1996. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények, 10.)
- HORN
2012
HORN Ildikó: *A hatalom pillérei. A politikai elit az Erdélyi Fejedelemség megszűlésének korszakában (1566–1588)*, Budapest, 2012. (Nagydoktori disszertáció.) http://real-d.mtak.hu/581/7/dc_105_10_doktori_mu.pdf (utolsó letöltés: 2021. június 30.).
- HORVÁTH
1941
HORVÁTH Antal: *A csornai premontrei prépostság commendátorai a XVI–XVII. században*, In: *A Csornai Premontrei Kanonokrend Keszthelyi Gimnáziumának Értesítője* (1941/1942), 1–37.
- HORVÁTH
2004
HORVÁTH Lajos: *Adatok a Kiskunhalason birtokos Paksy család történetéhez*, In: *Halasi Múzeum 2. Emlékkönyv a Thor-*

ma János Múzeum 130. évfordulójára, szerk. SZAKÁL Aurél, Kiskunhalas, Thorma János Múzeum, 2004, 119–126.

IPOLYI
1887

IPOLYI Arnold: *Bedegi Nyáry Krisztina 1604–1641*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1887. (Magyar Történelmi Életrajzok.)

JANKOVICS
1981

Literátor-politikusok levelei Jenei Ferenc gyűjtéséből, 1566–1623. Sajtó alá rendezte: JANKOVICS József, Budapest–Szeged, MTA Irodalomtörténelmi Intézet, 1981. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 5.)

JANKOVICS–KÖSZEGHY
2016

JANKOVICS József – KÖSZEGHY Péter: *Kisvárdai viszonyok. Telegdi Kata verses levele*. In: *MONOKgraphia Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*, szerk. NYERGES Judit – VERÓK Attila – ZVARA Edina, Budapest, Kossuth Kiadó, 2016.

JENEY-TÓTH
2012

JENEY-TÓTH Annamária: „Urunk udvarnépe...” *Udvar és társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején a kolozsvári számadáskönyvek tükrében*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.

KELEMEN
1906

KELEMEN Lajos: *A kurucz Vay Ádám családi följegyzései*, In: *Genealógiai Füzetek*, 4. (1906) 11. sz. 113–114.

KISS
1867

KISS Kálmán: *Szatmár-egyházmegyei asszeszor feljegyzései a szatmári ref. egyházmegye egyházközségei történetére vonatkozólag*, In: *Sárospataki Füzetek*, 11. (1867) 2–3 sz. 222–231.

KOMÁROMY
1897

KOMÁROMY András: *Listius Anna Rozina bűnpörébe*, In: *Magyar Történelmi Tár*, 3/20. (1897) 626–652.

KOROKNAY
1999

KOROKNAY Gyula: *I. Rákóczi György megszerzi Szabolcsot*, In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 34. (1999) 4. sz. 429–437.

KOROKNAY
2006

KOROKNAY Gyula: *Kállói kapitányok*, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 2006. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai III, Tanulmányok, 13.)

- KORPONAY
1878
KORPONAY János: *Abaujvármegye monographiája*, II, Kassa, Kosch–Scharf Nyomda, 1878.
- KOVÁCS
2021
KOVÁCS Dóra: *Ecsedi Báthory István levelei Várday Katához (1588–1605)*, In: *Lymbus*, 19. (2021) 337–398.
- KOVÁCS–KULCSÁR
1966
KOVÁCS Sándor Iván – KULCSÁR Péter: *A Bedegi Nyáry familia nyomtató mestere: ifjú Klöz Jakab*, In: *Magyar Könyvszemle*, 82. (1966) 4. sz. 331–338.
- KOVÁCS–KULCSÁR
1967
KOVÁCS Sándor István – KULCSÁR Péter: *Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei*, In: *Acta Universitatis Szegediensis – Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, 7. (1967) 49–51.
- KOVÁCS–KULCSÁR
1969
KOVÁCS Sándor István – KULCSÁR Péter: *Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei III*, In: *Acta Universitatis Szegediensis – Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, 9. (1969) 91–101.
- KUBINYI
1888
KUBINYI Miklós: *Thurzó Imre 1598–1621*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1888. (Magyar Történelmi Életrajzok.)
- KÜNSTLERNÉ VIRÁG
1997
KÜNSTLERNÉ VIRÁG Éva: *Szatmár vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1635–1640*, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 1997. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények, 12.)
- LEHOCZKY
1867
LEHOCZKY Tivadar: *Történelmi Kalászatok I. – Telegdy Pál sírköve*, In: *Századok*, 1. (1867) 279–280.
- LEHOCZKY
1881
LEHOCZKY Tivadar: *Beregvármegye monographiája*, I–III, Ungvár, Pollacsek Miksa, 1881.
- LUKCSICS
1930
LUKCSICS Pál: *A Briberi Melith-család genealógiája*, In: *Turul*, 44. (1930) 97–98.
- MAKAY
1895
MAKAY Dezső: *A Csanád nemzetség. A Telegdy család*, In: *Turul*, 13. (1895) 2–4. sz. 64–71, 124–135, 167–198.

- MAKAY
1954
- MAKAY László: *Kisvárdai története 1703-ig*, In: *Kisvárdai történetéből. Cikkgyűjtemény*, szerk. ÉRI István, Budapest, Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya – Szabolcs-Szatmár megyei Tanács Népművelési Osztálya, 1954, 13–43.
- MÉSZÁROS–SZIRÁCSIK
2010
- Egy felső-magyarországi köznemesi uradalom a XVII. század közepén. Ibrányi Ferenc urbárium 1656*, szerk. MÉSZÁROS Kálmán, bevezető tanulmány SZIRÁCSIK Éva, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 2010. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények, 39.)
- MOLNÁR
1939
- MOLNÁR József: *A Subich-nemzetségből származó brebiri Melith-család vázlatos története*, Hajdúnánás, Katona Ferenc, 1939.
- MOLNÁR
1985
- MOLNÁR József: *A régen elpusztult Jánosiról*, In: *Szabolcs-Szatmári Szemle*, 20. (1985) 1. sz. 95–103.
- NAGY
1857–1868
- NAGY Iván: *Magyarország családai*, I–XII + pótkötet, Budapest, Beimel és Kozma – Ráth, 1857–1868.
- NÉZŐ
2004
- NÉZŐ István: *A kisvárdai vár története*, Kisvárdai Városszépítő Egyesület, 2004.
- NYÁRY
2004
- NYÁRY Zsigmond: *Nyáry de Bedegh et Berencs. Hét évszázad történetéből*, sajtó alá rend. LEGEZA László, a táblákat szerk. WETTSTEIN János, Budapest, Heraldika Kiadó, 2004.
- ODESCALCHI
1890
- Szerémi [ODESCALCHI Artúr]: *A gróf Draskovich család levéltárából talált XVII-ik századbéli feljegyzés – Notationes rerum memorabilium*, In: *Magyar Történelmi Tár* 3/13. (1890) 370–377.
- ORTELIUS
1602
- Hieronymus ORTELIUS: *Chronologia Oder Historische beschreibung aller Kriegsemporungen vnd belägerungen der Stätt vnd Vestungen auch Scharmützel vnd Schlachten so in Ober vnd Vnder Vngern auch Sibenbürgen mit dem Türcken von 1395. biß auff gegenwertige Zeitt gedenkhnwürdig geschehen*, Nürnberg, Johann Siebmacher, 1602.

- PERLSBERG
1896
- PERLSBERG Ede: *A Szent-Keresztről nevezett leleszi premontrai Prépostság és Convent*, In: *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez*, 1–2. (1896) 2. sz. 40–43.
- PETROVAY
1910
- PETROVAY György: *A Vayak és az Ibrányiak*, In: *Turul*, 28. (1910) 8–18, 65–75.
- RMK
- SZABÓ Károly: *Régi magyar könyvtár*, I–III, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1879–1898. [és pótlásai]
- RMNY
- Régi magyarországi nyomtatványok*, I–IV (1473–1600, 1600–1635, 1635–1655, 1655–1670), szerk. BORSA Gedeon – HELTAI János, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973–2011.
- SARLAY
1935
- SARLAY Soma: *Bedegi Nyáry Pál szabadulása a török fogságból*, In: *Turul*, 53. (1935) 37.
- SEPSI LACZKÓ
1858
- SEPSI LACZKÓ Máté: *Sepsi Laczkó Máté krónikája 1521–1624*, In: *Erdélyi Történelmi Adatok*, III, kiad. MIKÓ Imre, Kolozsvár, Ev. Ref. Főtanoda, 1858.
- SIMON
2008
- SIMON Zoltán: *A kisvárdai vár inventáriumi*, Kisvárdai, Rétközi Múzeum Baráti Köre Egyesület, 2008.
- SZÉKELY
1868
- SZÉKELY Sándor: *Egy magyar főúri temetés kétszáz év előtt*, In: *Hazánk s a Külföld*, 4. (1868) 26. sz. (június 25.) 411–412.
- SZÉLL
1890
- SZÉLL Farkas: *A nagybesenyői Bessenyei-család története*, Budapest, Dobrowsky és Franke, 1890.
- SZEPSI CSOMBOR
1968
- Sepsi Csombor Márton összes műve*, szerk. KOVÁCS Sándor Iván és KULCSÁR Péter, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968. (Régi Magyar Próza Emlékek, 1.)
- SZILÁGYI
1888
- SZILÁGYI Sándor: *Az Esterházyak családi naplója*, In: *Magyar Történelmi Tár*, 3/11. (1888) 209–224.

- SZLUHA
2008
SZLUHA Márton: *Sáros, Turóc vármegye nemes családai. Felvidéki nemes családok*, II, Budapest, Heraldika Kiadó, 2008.
- SZOPORI NAGY
1881
SZOPORI NAGY Imre: *A Pálóczi Horvát család naplója 1622–1790*, In: *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századból*, szerk. SZABÓ Károly – SZOPORI Nagy Imre, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1881, 185–295. (Monumenta Hungariae Historica 2. Scriptores, 31.)
- TEMESVÁRY
1913
TEMESVÁRY JÁNOS: *Erdély választott püspökei: 1618–1695*, In: *M. Kir. Állami főgimnázium 19-ik évi értesítője 1912/13 tanévről*, közli DÖMÖTÖR János, Szamosújvár, Todoran Endre „Aurora” Könyvnyomdája, 1913, 3–96.
- TMÁO
II
Török–Magyarkori Állam-Okmánytár, II. Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon. Nagy-Körös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas levéltáraiból, kiad. SZILÁDY Áron – SZILÁGYI Sándor, Pest, Magyar Tudományos Akadémia, 1863. (Monumenta Hungaria Historica, Diplomataria, Török–magyarkori történelmi emlékek, 2.)
- TÓTH
2002
TÓTH István György: *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572–1717). I. 1572–1636*, Budapest–Róma, MTA Történettudományi Intézete, 2002.
- TÓTH
2019
TÓTH Péter: *Borsod vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvei 1579–1581 (2. kötet)*, Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 2019. (Borsodi Levéltári Füzetek, 53.)
- TUSOR
2015
„Írom kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyarnak...” – *Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665)*, kiad. TUSOR Péter, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia – PPKE „Lendület” Egyháztörténelmi Kutatócsoport, 2015.

- VADÁSZ
2002
Ecsedi Báthory István végrendelete 1603, kiad. VADÁSZ Veronika, Szeged, SZTE Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2002. (Fiatal Filológusok Füzetei Korai Újkor, 1.)
- VISKOLCZ
2009
VISKOLCZ Noémi: *Az Esterházyak temetkezéseiről a 17. században*, In: *Művészettörténeti Értesítő*, 58. (2009) 2. sz. 245–269.
- VRÁBEL
2015
VRÁBEL Tünde: *Telegdy Anna, a mélyen vallásos mecénás*, In: *A nők és a régi magyarországi vallásosság: lelkiégtörténeti tanulmányok*, szerk: BAJÁK Rita – BÁTHORY Orsolya, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiég Kutatócsoport, 2015, 403–413.
- WAGNER
1802
Carolus WAGNER: *Collectanea genealogico-historica illustrum Hungariae familiarum quae jam interciderunt, III Decades*, Pozsony–Pest–Lipcse, Johann Michael Landerer, 1802.
- ZICHY
1942–1943
ZICHY István gr: *Adatok egy XVII. századi katolikus főúri család történetéhez. Öregebbik Zichy István gróf (1616–1693)*, In: *Regnum – Egyháztörténeti évkönyv*, 5. (1942–1943) 734–764.

Daniel Wolff (1658–1729) szászánadasi lelkész nekrológja

Daniel Wolff szászánadasi lelkípásztor két, eddig kiadatlan írása révén ismert. A „*Das bedrängte Daciá...*”-t 1658-ban szerkesztette, benne Erdély történetét a kezdetektől az oszmán fennhatóság végéig tárgyalja. A „*Hydra Transylvanica...*” című munkáját valamikor 1711 után írta, és benne a fejedelemségnek a Habsburg Monarchiába történő bekebelezésével foglalkozik, 1687-től a Rákóczi-féle szabadságharc bukásáig.¹ Főleg az utóbbi érdekes, mert egyrészt megismerhetjük belőle, miként látta az erdélyi szászok többsége a szabadságharcot, másrészt Wolff itt beszámol a háború hozzá térben közeli, Segesvár környéki eseményeiről.

A kéziratára irányuló jelenkori figyelem ellenére Wolff életének számos részlete ismeretlen. Az alább közölt forrás, egy rövid nekrológ, valamelyest pótolja ezt a hiányt. Lelőhelye a nagyszebeni székhelyű Evangélikus Központi Levéltár (Zentralarchiv der Evangelischen Kirche A. B. in Rumänien), ahol többek között a Szászánadasi Evangélikus Egyházközség iratanyagát őrzik. A forrást tartalmazó két quarto méretű ívet 1893-ban az akkori lelkípásztor beköztette a Wolff által 1702-ben megkezdett liber ecclesiae-be.² Anyakönyvi jellege miatt a kötetet a Központi Levéltárban az egyházközségi fondból az anyakönyvek állományába helyezték át.

Forrásunk szerkezetileg megfelel a kor szokásos evangélikus lelkészi nekrológjainak, amelyeknek kötelező elemei a leszármazás, a gyerekkor, a tanulmányok és a családi helyzet leírása, a lelkészi pályafutás méltatása, valamint a lelkész elhalálozásának részletei,³ azzal az eltéréssel, hogy esetünkben hiányzik az utolsó két mozzanat. A forrás Wolff szászánadasi lelkészé váló 1702. évi megválasztásával, illetve a templom kulcsának átvételével zárul. A lelkészek lajstromában olvasható, hogy Daniel Wolff 1729. június 26-án hunyt el szászánadasi lelkészként és 29-én holttestét a helyi templomban helyezték végső nyugalomra.⁴

A lelkípásztor családi helyzetéről a forrás legvégén, az utolsó ív alján számol be, már egyes szám első személyben, némileg eltérő írással. Érdekes módon nem említi benne

¹ SZEGEDI, 2004, 269–276; SZIRTES, 2008, 403–424.

² ZAEKR. Matr. Wolf., előzéklap.

³ Ennek a szerkezetnek felel meg például IV. Johannes Honterus (1633–1691) brassói vezető lelkész personalija. Már a bekezdő mondatban jelzi a szerző a műfaj szerkezeti felépítését: „Herkunft, Geburth, Leben und seligem Abschied.” Wolfftól eltérően Honterus nem tanult magyarul magánszemélyeknél vagy a református kollégiumok egyikében, hanem a brassói gimnáziumból közvetlenül Németországba ment peregrinációra, ahol öt évet töltött. GROSS, 1884, 1–4.

⁴ Uo., 9, 177.

felesége nevét, de annak apját, valamint az asszony előző férjét igen. Daniel Wolff és Anna Teutsch házasságkötésére, amelynek anyakönyvi bejegyzését nem találtam, 1720-ban került sor. Ugyanezen év január 27-én hunyt el Wolff előző felesége, akinek esetében a matrikula csupán apja, Andreas Weber nevét említi. Az első asszony 32 évesen adta át lelkét teremtőjének.⁵

A nekrológ szövege hirtelen megszakad, utolsó szava után nincsen pont, de a lapon maradt bőven üres hely. A toll, tinta és kézírás alapján (összehasonlítva az anyakönyvbé tett bejegyzéseivel) a forrás szerzője maga Daniel Wolff. A valószínűleg betegeskedő lelkipásztor valamikor 1702 után, elővigyázatosan nekilátott a nekrológja megszerkesztéséhez, amelyet valaki másnak kellett volna befejeznie halála után, ám erre nem került sor. A műfajt egyértelműsíti, hogy Wolff az életrajz első mondatában „Istenben elnyugodott”-ként (*im Herrn ruhende*) hivatkozik önmagára.

Daniel Wolff életrajza azért is érdekes, mert apja nem lelkész, hanem írnoki, illetve hivatalnoki pályára szánta, erre vall az a tény, hogy Kendi János fejedelmi ítélőmester írnokai közé adta be, akinél polgári és nemesi származású fiatalemberek egyaránt tanultak, illetve inaskodtak.⁶ Más száz életrajzoktól eltérően, Wolff nem említi azt, hogy magyar nyelvet ment volna tanulni egy magyar anyanyelvű családhoz. Feltételezem, hogy amikor a marosszéki Kelementkére került iskolába, már tudott magyarul, hiszen szülőfalujától északra a magyar nyelvterület kezdődött.

Valószínű, hogy az egy ideig Segesváron tanító neves pedagógus, ifjabb Elias Ladiver (1633/1634–1686) hatására dönthetett úgy, hogy 1681-ben Wittenbergbe megy tanulni, és a lelkészi pályát tűzi ki tanulmányai végső céljául. Rendkívül hosszú, csaknem hatesztendős peregrinációja arra utal, hogy nem szándékozott Erdélybe visszamenni. De ezt mégis megtette, aminek családi és érzelmi okai is lehettek. Wolff szűkebb pátriájába tért vissza és vállalt lelkészi állást, éspedig az „Erdély Mezőpotámiájának” is nevezett a Kis- és Nagy-Küküllő közötti vidékre, és ezen a területen maradt egészen haláláig.

A forrás átírásánál a rövidítéseket feloldottuk. Szögletes zárójelek közé kerültek a törlések, törések, ázások által megrongált, illetve hiányzó részek feloldása. Ahol nem sikerült kiolvasni az erősen rongált, ázott szöveget, ott [...] áll. Bizonytalan olvasatok után [?] szerepel. Az eredetiben hibásan írt szavakat [!] követi. Saját kiegészítéseinket dőlt zárójelbe tettük. A nagy kezdőbetűs szavak (főleg *Er* és *Ihm*) egy részét kis kezdőbetűvel írtuk át, valamint egybeírtunk számos olyan összetett szót, amelynek két eleme a kéziratban külön szerepel (*Nach dem* helyett *nachdem*, *nach gelaßener* helyett *nachgelaßener* stb.). A nagy kezdőbetűt a fő- és tulajdonnevek, az intézménynevek, valamint a funkciók és tiszteleti jelzők esetében megőriztük.

⁵ ZAEKR. Matr. Wolf, 172.

⁶ CsÁKI, 2012, 48.

Forrás

Daniel Wolff (1658–1729) szásznádasi lelkész nekrológja

(1702 körül)

ZAEKR. *Matr. Wolf*, 1–4

/1./ Personalia Danielis Wolffii

[Be]langend nun dißes im Herrn ruhenden [Her]kunft und geburth, so ist er von ehrlichen und gottliebenden Eltern gebohren im Jahr 1658. Sein Vater ist gewesen der Ehrbare [und] [wohl]geachte Georgius Wolff, ehrlicher Burger und Ein[wohner] der edlen Gemein Felldorf.⁷ Seines Vater Vater der wohlgeachte Daniel Wolff, Inspector et Provisor der Fürstlichen Ragotzischen Lehngüter und Leibgedings der verwittibten Fürstin, Ihro Fürstlichen Durchlauchtigkeit Weyland Fürsten und Herren Domini Georg Rakotzi⁸ glorwürdigen andenckens, nachgelaßener Witwen.⁹ Sein Elter Vater, der auch Ehrbahre [und] wohlgeachte Petrus Wolff, beiderseits einwohner der edlen gemein Felldorf.

Seine Mutter ist gewesen die weyland ehrbahre, werthe und tugendbegabte Gerdruda Hanna, /Tochter/ des Floriani Thies. Von diesen ehrlichen Eltern ist er im Jahr 1658 auß einem reinen, keüschen und unbefleckten Ehebett gezeuget und gebohren worden. So bald er nun gebohren, haben seine Eltern ihn alsbald, als ein werth und liebes kind [?] Christo Iesu durch die heilige Taufe laßen einverleiben und von denen anklebenden Erbsünden gewaschen, seinen Nahmen [!] Daniel in das buch deß lebens laßen einschreiben. Und im übrigen ihnen im herzen fest eingefaßt, daselben, weil er gleichsam wie Samuel¹⁰ vom Herren /2./ [erh]alten, dem Herren wieder zu geben, und ihn gleich wie Hanna¹¹ Ihren Samuel, also auch diese ihren Daniel frühzeitig dem Herren zu einem diener bracht, als er kaum von der Mutterbrüsten entwohnet, und allen fleiß daran gewendet, damit er in der Furcht Gottes von der Jugend auf möcht erzogen werden. Kaum aber waren sie dieses entschloßen, so nahm Gott seine beste pflegerin (nechst Gott) durch den zeitlichen Tod hinweg, und ließ dieses noch junge und zarte dienerchen sehen, daß nicht der Mensch, sondern der Herr sein theil dermahleins [!] sollte werden. Darumb er auch alsbald im vierten Jahr seiner Mutter beraubet. Ach Gott! Wen das Unglück so in der Kindheit betrifft bey dem nimpt es nicht bald ein Ende für seinem

⁷ Füleletke, Küküllő megye (németül: Felldorf, ma: Filitelnic, RO), falu a Segesvár–Marosvásárhely útvonalon.

⁸ I. Rákóczi György (1593–1648) 1630. december 1-jétől haláláig Erdély fejedelme.

⁹ Lorántffy Zsuzsanna (1600 körül–1660), I. Rákóczi György neje. A kor szokásainak megfelelően a családi birtok és az udvartartás irányításával foglalkozott. Férje halála után Sárospatakra, családi birtokára vonult vissza. OROSZ, 2015, 66–71.

¹⁰ Sámuel, ószövetségi próféta, akit édesanyja már csecsemőkorában templomi szolgálatra szánt.

¹¹ Hanna, Sámuel próféta édesanyja.

Ende. Das hat der Seelige wohl erfahren, in dem er noch so zart und jung als ein armes mutterloses weyselein allenthalben vom frembden sich hat drücken laßen, und mehr elend brod und Trubsals Waßer geeßen [!] und getruncken, als freuden brod und wein. Jedoch hat Gott allezeit ihn wunderlig geführet und versorget. Denn im Jahr 1669 ist er unter der Inspection Herrn Michaelis Sixtii damahls gewesenen Schulmeisters in Felldorf, wieder auch 1670 und [16]71 in Szenaverösch¹² sub eiusdem ferula treu, fleißig in humanioribus [...] [...]dt¹³ et musica instituiret, und treulich angewiesen worden. Anno 1672 zu Radeln,¹⁴ wie auch volgendes 73ster zu Felldorf in seinem Patria, von dannen zu mehrer Perfectionierung, sonderlich der Schreibarthen under /3./ die Canzellaristen Generosi Domini Iohannis Kendi,¹⁵ damahligen Causarum Directore zum Kellementelk¹⁶ von seinem Vatter [!] gebracht. Von dannen anno 1675 und [16]76 gegen Kis Szöllös¹⁷ Herrn Johanni Schullero und Thomae Thelesio, damahligen Schul rectoribus zur information untergeben. Von dannen er abermahl anno 1677 mit oberwehntem Herrn Thoma Thelesio kommen. Anno 1678 ist auf das Collegium gegen Maros Vasarhely¹⁸ gezogen und darinnen zwei Jahr verharret, allwo er auch so weit kommen (quod rarum) daß er Classi Superiorum Rudimentistarum summo cum laude vorgestanden.¹⁹ Weil aber es damahls wegen fleißiger information weiland Clarissimi atque Doctissimi Domini Eliae Ladiveri²⁰ die Schu[le] in Schäsburg²¹ herrlig florieret, hat er sich auch dah[in] anno 1680 begeben, und unter seiner inspection zubracht zwei Jahr, biß er endlich auf anmahnung oberwähnten Eliae Ladiveri sich mit ihm anno 168[1]²² [die] 29 Novembris auf den weg gemacht Gymnasio [...]fato quodam ductus, et quod doctiori quasi coelo sint

¹² Szénaverős, Küküllő megye (németül: Zendresch, ma: Senereuş, RO), község, Fületelekhez közel.

¹³ Törlések miatt olvashatatlan rész.

¹⁴ Rádós, Segesvárszék (németül: Radeln, ma: Roadeş, RO), falu, Segesvártól délkeletre, Köhalomhoz közel.

¹⁵ Nagykendi Kendi János (kb. 1600–1677) 1623-ban írnok Bethlen Gábor udvarában, 1632 és 1638 között a kis kancellária írnoke, 1644-ben cancellistaként Székelyudvarhely és az udvarhelyi vártartomány urbáriumának egyik előkészítője volt. 1656-ban Maroszzék jegyzőjeként említik, 1657-ben a fejedelmi tábla ülnöke, fejedelmi praefectus. 1659-ben az alvinci uradalom praefectusa, 1661-től haláláig a fejedelmi tábla ítélmestere. Kendi János többek között Fületelken is rendelkezett birtokkal. CSÁKI, 2012, 42–51.

¹⁶ Kelementelke, Maroszzék (ma: Călimăneşti, RO), falu, Fületelekéhez közel, ahol Kendi János nemesi udvarházzal bírt. CSÁKI, 2012, 47–48.

¹⁷ Szászsöllös, Küküllő megye (németül: Kleinalisch, ma: Seleuş, RO), falu, Fületeлке szomszédságában.

¹⁸ Marosvásárhely, Maroszzék (németül: Neumarkt, ma: Târgu Mureş, RO).

¹⁹ „Daniel Filetelki”-ként szerepel 1678-ban a marosvásárhelyi kollégium anyakönyvében. TONK, 1994, 23.

²⁰ Ifjabb Elias Ladiver (1633/1634–1686) Zsolnán, Lőcsén, Pozsonyban és Sárospatakon tanult, felsőfokú tanulmányokat Wittenbergben (1651) és Erfurtban (1652) folytatott. 1655-től Zsolnán, 1661-től Bártfán működött rektorként, majd 1667-ben Liptóteleplán lelkipásztor és mintegy negyedével később az eperjesi kollégium tanára. Az ellenreformáció miatt 1672-ben elhagyja Eperjest, 1673. március 8-án a szebeni gimnáziumban disputál. 1674-ben Tiszolcon kiegészítő lelkész, majd Lengyelország és Poroszország protestáns városaiba menekül. 1678-tól a segesvári gimnázium tanára, utólag rektora. 1682-ben újból Eperjesen oktat, sőt a kollégium directora lesz. Egy évre rá Németlipcsén lesz lelkész. Jelentékeny teológiai és filozófiai művek szerzője. SZABÓ, 2020, 234–235; TRAU SCH, 1870, 319–321.

²¹ Segesvár, Segesvárszék (németül: Schäsburg, ma: Sighişoara, RO).

²² A lap szakadása következtében hiányos szöveg. Lásd SZABÓ, 2020, 23; TEUTSCH, 1853, 37.

collata, et ad Academiam Vitebergensem²³ zu mehrer perfectionierung seiner studiorum zu besuchen, wie und auf waß Arth weiß denen *[er]spart und*²⁴ mancherley gefahr er diesen seinen plausum erreicht, ist unnöthig anizo [!] anzuführen und wie er sich unter solcher seiner peregrination verhalten, zeigen die ihm zugeschickten und von Ihm /4./ hinlegte Scripta. Nachdem er nun den cursum suorum studiorum absolvieret, hat er sich auf zuschreiben seines Herrn affinis Herrn Georgii Velther²⁵ wie auch zu: rathe [!] anderer Herrn L[and]leuth aufgemacht nach seinem Mutterland zu, und anno 1687 dominica Invocavit²⁶ magno cum applausu suo[rum], die er vor fünf Jharen [!] betrübt verlaßen, mit freuden wieder funden. Weilen sich aber alsbald einige gelegenheit seiner promotion ereignet, ist er auch alsbald anno eodem circa Festum Iohannis²⁷ ad officium Diaconatus²⁸ [zu] Nadosch,²⁹ von dem weyland Clarissimo, Doctissimo atque Excellentissimo Domino, Domino Michael Pancrati³⁰, Episcopo Ecclesiarum Evangelico Lutheranorum in Transylvania ordinaria vocatione investieret und ordinieret worden,³¹ welcher seinen function er treu fleißig vorgestanden zwei Jahre und ein halbes biß er anno 1689 die 2. Octobris insign[ia] Pastoratus Ecclesiae Magyarosensis³² bekommen, und auch derselbe [!] gemeine vorgestanden biß ins zwölfte Jahr, alswenn er dann nach dem Tode Herrn Georgii Veltherii³³ tunc tempore Decani Capituli nostri Bogatzensis³⁴

²³ A wittenbergi egyetem anyakönyvében 1684. szeptember 23-án szerepel: „Daniel Wolff Filletelkino”. MATRICULA 1502–1812, 3181.

²⁴ A szövegrész áthúzva.

²⁵ Georg Velther 1661-ben Szászörményesen segédlelkész, 1637-ben Kisszentlászlón, 1676-ban Cikmán-toron, illetve 1686-ban Szászánadason lelkésszé választották. WAGNER, 1998, 307.

²⁶ 1687. február 13. GROTEFEND, 1991, 154.

²⁷ Feltehetőleg Keresztelő János születésének emléknapja: június 24., Uo., 155.

²⁸ Diaconatus (latin) = segédlelkési állás.

²⁹ Szászánadás, Küküllő megye (németül: Nadesch, ma: Nadeş, RO), falu Fületelkétől délre.

³⁰ Michael Pancratius (1631–1690) Pozsonyban és Nagyszombatban járt gimnáziumba. Több külföldi egyetemre is subscribált: Bécs és Altdorf (1652), Wittenberg (1653), Rostock (1659), közben több németországi várost látogatott meg, Hamburgban magántanárként tevékenykedett. A rostocki egyetemen 1661-ben jogtudományi doktori címet szerzett, és az intézményben oktatott is 1666-ban, majd az eperjesi evangélikus akadémiai gimnáziumba került. 1669-ben Nagyszebenben vállalt oktatói állást és 1670. augusztus 23-án segédlelkésszé szentelték. Szebenből Szászújfaluba került lelkésznek, 1671-ben Medgyes vezető lelkésze, majd 1686. november 4-én megválasztották az erdélyi szász egyház szuperintendensévé. WAGNER, 1998, 252–253.

³¹ Wolff lelkészavatására 1687. augusztus 12-én került sor. WAGNER, 1998, 312.

³² Szászmagyarós/Küküllőmagyarós, Küküllő megye (németül: Maniersch, ma: Măgheruş, RO), Szászánadás szomszéd faluja.

³³ ZAEKR. Matr. Wolf, 9.

³⁴ A bogácsi káptalan a szász káptalanok egyike. 1309-ben említi először oklevél. Fennhatósága alá 24 egyházközség tartozott, a Nagy-Küküllőtől északra, a Medgyes–Segesvár útvonalon, amelyek eredetileg nem képezték a Királyföldi részét. Ezek között akadtak olyanok, amelyek végül a szász városok fennhatósága alá kerültek, mások megszereztek maguknak bizonyos szabadságokat, de többségük tipikus erdélyi jobbágyfaluvá alakult, és vármegyei fennhatóság alatt maradt. A „capitulum de Bogats” megnevezés 1540 körül honosodott meg, és arra utal, hogy a királyföldi Szászbogács község a káptalan vezető egyházává nőtte ki magát. A zsinat-presbiteri elveken alapuló egyházkerületi alkotmány bevezetésével 1861-ben elvileg, illetve Georg Paul Binder szuperintendens halálát követően 1867-ben a többi káptalanhoz ha-

insignia Ecclesiae Nadosch anno 1702 die 16 Augusti bekommen, und diese seine Ehre herczl(ich). lobendt zu sein gesegnet.

*Wäß seinen Ehest[and] erlanget.*³⁵

Conthoralis meae modernae³⁶ fuerunt parentes [!] praeclarus dominus Stephanus Teidtsch,³⁷ pastor ecclesiae Homorudiensis.³⁸ Nata est in Gaalt alias Ugran³⁹ Anno 1668, nupsit prima vice reverendo domino Samueli Valentini⁴⁰ Anno 1684,⁴¹ qui mortuus est anno 1710, cum eo genuit filium et filias,⁴² mihi vero nupsit anno 1720.

Rövidítések és irodalomjegyzék

ZAEKR.

Zentralarchiv der Evangelischen Kirche A. B. in Rumänien, Hermannstadt (A Romániai Evangélikus Egyház Központi Levéltára, Nagyszeben)

Matr.

Bestand Kirchenmatrikel (Anyakönyvek)

Wolff.

Liber Ecclesiae Nadoschensis continens in se seriem et ordinem pastorum, ecclesiae bona, arva parochialia et scholae, ordinem nubentium ut et natorum et denatorum, contextus a Daniele Wolffio Filletelkino tunc tempore Pastore Nadoschensis anno orbis redemptione 1702, 1702–1768, 1–218. Jelzet: 602–108.

*

sonlóan ténylegesen megszűnt létezni a bogácsi káptalan is. KRONER, 2015, 38–41; MÜLLER 1934/1936, 13, 21–25; MARIENBURG, 1884, 67–68.

³⁵ Más kéz írása. Az alatta következő, a házastársakra vonatkozó bejegyzés írásképe is eltér valamelyest a szöveg többi részétől, de ezt valószínűleg az eltérő nyelvvél és Wolff előrehaladott korával kell magyaráznunk.

³⁶ Anna Teutsch. WAGNER, 1998, 299.

³⁷ Stefan Teutsch (†1691) Homoródon született, 1646-ban a segesvári gimnázium tanára, majd Kacán iskolamester. Lelkészavatására Ugrán került sor 1662. május 11-én, ahonnan 1679-ben Garatra került lelképásztornak. 1682-től haláláig szülőfalujának, Homoródnak a lelképásztora. Uo., 294.

³⁸ Homoród (németül: Hamruden, ma: Homorod, RO), Kóhalomhoz közeli falu.

³⁹ Ugra (németül: Galt, ma: Ungra, RO), falu Homoródtól délre.

⁴⁰ Samuel Valentini (Segesvár, 1664. április 30. – Ugra, 1712. október 3.) 1682-ben a boroszlói gimnázium diákja, 1692-ben Kacán iskolamester, a következő évben Kóhalmon, ahol lelkészavatását (1691. április 11.) követően segédlelkész. Szászfehéregyházára kerül lelkészként 1696-ban, majd 1700-ban Ugrára. WAGNER, 1998, 299.

⁴¹ A házasságkötésre 1684. november 25-én került sor. Uo.

⁴² A fiú, Stefanus Valentini 1713. május 15-én iratkozott be egyetemre, előzőleg a Kóhalomszék ösztöndíjban részesítette. Az egyik lány, Katharina, lelkészhez ment férjhez. Uo.; SZABÓ–SZÖGI, 1998, 485.

- CSÁKI
2012
CSÁKI Árpád: *Kendi János, Apafi Mihály fejedelem ítélőmestere (1661–1677)*, In: *A Maros Megyei magyarság történetéből. Tanulmányok*. III, szerk. PÁL-ANTAL Sándor – SIMON Zsolt, Marosvásárhely, 2012, 42–52.
- GROSS
1884
Julius GROSS: *Eine Biographie des Magister Johannes Honterus jun.*, In: *Korrespondenzblatt des Archiv für siebenbürgische Landeskunde*, 7. (1884) 1. sz. 1–4.
- GROTEFEND
1991
Hermann GROTEFEND: *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, Hannover, 1991.
- KRONER
2015
Michael KRONER: *Die untertänigen sächsischen Gemeinden auf Komitatsboden: Ein weniger bekanntes Kapitel der siebenbürgisch-sächsischen Geschichte*, Hermannstadt–Bonn, 2015.
- MARIENBURG
1884
Friedrich MARIENBURG: *Gedenkbuch des Bogeschdorfer Capitels*, In: *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Neue Folge, 19. (1884) 30–77.
- MATRICULA
1502–1812
Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt, Album Academiae Vitebergensis, 1502–1812, URL: https://www.uni-wittenberg.de/wp-content/uploads/application/pdf/Wittenberger-Matrikel-7-1675-1709.komp_.pdf (utolsó letöltés: 2022. július 3.).
- MÜLLER
1934/1936
Georg MÜLLER: *Die deutschen Landkapitel in Siebenbürgen und ihre Dechanten 1192–1848. Ein rechtsgeschichtlicher Beitrag zur Geschichte der deutschen Landeskirche in Siebenbürgen*, In: *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Neue Folge, 48. (1934/1936) 1–532.
- OROSZ
2015
OROSZ Júlia: *Lorántffy Zsuzsanna szerepe a kora újkori Magyarországon*, In: *Együtt: a Magyar Írószövetség kárpátaljai írócsoportjának folyóirata*, 17. (2015) 3. sz. 65–73.
- SZABÓ
2020
SZABÓ András Péter: *Evangelikus lelkészcsaládok emlékei a tiszolci evangelikus levéltárban*, In: *Lymbus: Magyarságtudományi forrásközlemények*, 18. (2020) 215–299.

- SZABÓ–SZÖGI
1998 SZABÓ Miklós – SZÖGI László: *Erdélyi peregrinusok: Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*, Marosvásárhely, 1998.
- SZEGEDI
2004 Edit SZEGEDI: *Tradiție și inovație în istoriografia săsească între baroc și iluminism*, Cluj-Napoca, 2004.
- SZIRTES
2008 SZIRTES Zsófia: *Az „Erdélyi Hydra” és a „Német Hercules”. Daniel Wolff a Rákóczi-szabadságharcról*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 121. (2008) 2. sz. 403–424.
- TEUTSCH
1853 Georg Daniel TEUTSCH: *Geschichte des Schässburger Gymnasiums (Fortsetzung)*, In: *Programm des evangelischen Gymnasiums in Schässburg*, 2. (1853) 3–43.
- TONK
1994 *A Marosvásárhelyi Református Kollégium diáksága (1653–1848)*, bevezetéssel közzéteszi TONK Sándor, Szeged, 1994. (Fontes Rerum Scholasticarum, 6.)
- TRAUSCH
1870 Joseph TRAUSCH: *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*, II, Kronstadt, 1870.
- WAGNER
1998 Ernst WAGNER: *Die Pfarrer und Lehrer der Evangelischen Kirche A. B. in Siebenbürgen*, I, Köln, 1998. (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens, 22/1.)

Mindszenti Krisztina magyarországi (1670) és erdélyi (1671, 1679) végrendeletei*

Mindszenti Krisztina (1610 körül¹ – 1685. március 1.) 1670. március 22-én, Illésfalván és 1671. szeptember 1-jén, illetve 1679. február 8-án, Gernyeszegen kelt végrendeletei nem teljességgel ismeretlenek a kora újkorral foglalkozó történészek számára, sőt a közelmúltban egy nagyobb forráspublikáció keretei között kiadásukra is részben sor került. Újabb közreadásuk mégis indokolt. A magyarországi javakról rendelkező 1670. évi végrendelet kiadása ugyanis egy csonka, töredékes, nem mellesleg valójában kivonatos másolati példányon alapszik, míg az egy évvel későbbi erdélyi végrendelet még csak részleteiben sem került kiadásra, addig a kilenc évvel később elkészített, szintén Gernyeszegen kelt erdélyi végrendelet ugyan teljes terjedelmében közlésre került, annak esetében is elmaradt a rendelkezésre álló példányok összevetése – ezekről lásd a bevezető végén –, tartalmi elemeinek megfelelő történeti kontextusba helyezése, valamint a megfelelő kritikai lábjegyzetekkel való ellátása. A három végrendelet egymás nélkül ráadásul nem is értelmezhető, együttes kezelésük tehát indokolt, és ez a szempont szintén nem érvényesült publikálásuk során. Forráskiadásunkkal tehát e mulasztásokat is orvosolni kívánjuk.²

Mindenekelőtt szükséges említést tenni a végrendelező személyéről, felmenőiről és szövevényes rokonsági kapcsolatairól. Mindszenti Krisztina Mindszenti Benedek († 1610) – erdélyi fejedelmi tanácsúr, udvarhelyi kapitány, udvarhelyi és marosszéki királybíró – és losonczi Bánffy Anna († 1651 után) lánya volt.³ Apja halálát követően

* Jelen forráskiadás során Barta M. János az MTA–ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport és az ELTE BTK Tématerületi Kiválósági Pályázat (Közösségépítés: család és nemzet, hagyomány és innováció) támogatásában részesült. A kutatás során nyújtott segítségért ezúton is köszönetünket fejezzük ki Avar Antonnak, Florin Mureşannak, Orgona Angelikának és Szalai Ágnesnek. A magyarországi végrendeletnek a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, Neo-regestrata actában található változatának eredetiben történő kutathatóságáért H. Németh Istvánnak, míg az erdélyi fiscalis levéltár kivonatos példányának eredetiben való kiadásáért Kovács Zsuzsannának tartozunk köszönettel. A szöveg lektorálását ezúton is hálásan köszönjük Szabó András Péternek.

¹ Az 1670. március 22-én, Illésfalván kelt végrendelet szövegében Mindszenti Krisztina 58 évesnek vallotta magát, hasonlóan az egy évvel később, 1671. szeptember 1-jén Gernyeszegen kelt végrendelethez, amely szerint halálakor körülbelül 73 éves lehetett. Kornis Kata és Kapy Erzsébet Mindszenti Krisztina temetésére hívogató levelükben az elhunytat 75 évesnek írták, eszerint Mindszenti Krisztina 1610 körül született. *BIÁS*, 1910, 22–23.

² A két végrendeletnek, illetve a magyarországi végrendelet megújításának első, hiányos kiadása: TUDÓS S., 2011, 75–77, 122–128.

³ OBORNI, 2012, 119. Az eredetileg dunántúli Mindszenti család a 16. század folyamán telepedett le az Erdélyi Fejedelemségben. Jelentősebb birtokokat a 16. század végét követően Mindszenti Benedeknek

anyja Wesselényi Boldizsárral (1589–1646),⁴ Doboka vármegye főispánjával (1615–1646) kötött házasságot. Mindszenti Krisztina első férje, somkeréki Erdélyi István († 1642) Torda vármegye főispánja, Szamosújvár főkapitánya (1632), a fejedelmi tábla elnöke (1635), fejedelmi tanácsos volt.⁵ Erdélyi István – Mindszenti Krisztinát megelőzően – már kétszer volt házas. Az 1597-ben kötött első házassága igen rövid ideig tartott (feleségének nevét nem ismerjük),⁶ 1599 júniusában ugyanis már második feleségével, Apafi Lénárd († 1583) Küküllő vármegyei főispán és losonci Bánffy Anna lányával, Apafi Erzsébettel kötött házasságot.⁷ Erdélyi István 1642-ben bekövetkezett halálát követően, 1643. július 19-én Mindszenti Krisztina Csáky István (1603–1662) tárnokmesterrel kötött házasságot.⁸ Erdélyi Istvánhoz hasonlóan Csáky István a házasságkötést megelőzően szintén kétszer özvegyült meg. Első felesége Forgách Éva (1605–1639) volt, házasságukból a végrendeletben is szereplő Csáky Ferenc (1630–1670) és a későbbi országbíró, Csáky István (1635–1699), valamint Csáky Anna (1627–1662) maradt életben. Csáky István második felesége Perényi Mária († 1641) volt, akitől az Erdélyben érvényesülni próbáló, kalandos pályát befutó László (1641–1698) fia született. Mindszenti Krisztinának és az 1662 novemberében elhunyt Csáky Istvánnak nem tudunk közös gyermekéről.⁹

Második férje halálát követően Mindszenti Krisztina nem házasodott újra, 23 évig özvegy maradt. Ezt feltehetőleg az özvegy számára nagyobb önállóságot biztosító vagyoni háttéré, társadalmi beágyazottsága, továbbá előrehaladott életkora befolyásolhatta, a kor felfogásának megfelelően.¹⁰ Csáky István halálát követően nyolc évet töltött a Magyar Királyságban, majd az 1670 tavaszán lezajlott felső-magyarországi nemesi felkelés következtében kialakult állapotok miatt visszatért az Erdélyi Fejedelemségbe, ahol 1685. március 1-jén elhunyt. Végrendeletének megfelelően Marosszéken, a mikházi ferences kolostorban temették el 1685. május 1-jén.¹¹

Kérdéses, hogy Mindszenti Krisztina miért készített a Magyar Királyságban (1670) és az Erdélyi Fejedelemségben (1671, 1679) három, eltérő tartalmú végrendeletet. Származása és házasságai révén mind az Erdélyi Fejedelemségben, mind pedig a Magyar

sikerült szereznie 1607-ben. A család a 17. század első felében férfiágon kihalt, így a Mindszenti-vagyon feloszlott a leányági leszármazottak között. JAKÓ, 2016, 677.

⁴ HORN–KREUTZER–SZABÓ, 2005, 118; FEJÉR, 2012, 296.

⁵ HORN, 1993, 247; DÁNÉ, 2016, 88.

⁶ Somkeréki Erdélyi István menyegzője. HORN–KREUTZER–SZABÓ, 2005, 194–195.

⁷ Erdélyi István és Apafi Erzsébet menyegzője. HORN–KREUTZER–SZABÓ, 2005, 87. Apafi Lénárd felesége, losonci Bánffy Anna nem azonos Mindszenti Benedek özvegyével, Mindszenti Krisztina anyjával, a későbbi Wesselényi Boldizsárnéval.

⁸ Csáky István és Mindszenti Krisztina házasságkötésével kapcsolatos levelezését lásd MNL OL P 659. No. 278., valamint DEÁK, 1883, 308–321.

⁹ BALOGH–BARTA, 2021 (Melléklet); BARTA M., 2021, 37.

¹⁰ Ez a korszakban általánosnak tekinthető jelenség figyelhető meg Bornemissza Kata és nővére, Bornemissza Zsuzsánna esetében is. BALOGH, 2020, 227–246. A téma vizsgálata során magyar vonatkozásban Horn Ildikó 1996-ban megjelent, *Nemesi árvák* című tanulmánya máig mérvadó. HORN, 1996, 51–90. Ehhez lásd még: PÉTER, 2008, 56; ERDÉLYI, 2020, 7–34; HANÁK, 2021, 49–58.

¹¹ BIÁS, 1910, 22–23.

Királyságban jelentős vagyonnal bírt, emiatt talán praktikusabbnak és biztonságosabbnak tűnhetett számára, hogy külön-külön végrendekezzen. Példája mindazonáltal unikálisnak tűnik, jelenlegi ismereteink szerint ugyanis nem tudunk rajta kívül olyan nemesasszonyról, aki ebben az időszakban mindkét országrészben végrendekezett volna.¹² Az Erdélyi Fejedelemség területén birtokolt ingó és ingatlan vagyonára vonatkozó végrendeletét a család levéltárában, a Magyar Királyság területén lévő ingó és ingatlan vagyonának örökítését tartalmazó, időben korábbi végrendeletét pedig a szepesi káptalanban helyezte el.¹³

A legutóbbi időkig csak feltételezni lehetett, hogy az özvegy már a magyarországi végrendelete megírásakor tervezte az Erdélyben lévő vagyonáról szóló végrendeletének megírását, illetve hogy azt legkésőbb a fejedelemségbe való távozását követően el is készítette. A közlemény utolsó simításainak elvégzése közben derült ki, hogy Mindszenti Krisztina már 1671. szeptember 1-jén, az Erdélyi Fejedelemségbe érkezését követően, Gernyeszegen valóban készített egy végrendeletet. A végrendeletet ennek nyomán sikerült is a Kornis család Kolozsváron őrzött levéltárában fellelni. Ennek az 1671. szeptember 1-jén, Gernyeszegen kelt végrendeletnek csak a Kornis család számára készített, őket érintő kivonata található, Veress Endre kéziratos Kornis-okmánytárában. Az 1671-es végrendelet nagymértékű egyezést mutat az 1679-ben, szintén Gernyeszegen kelt végrendelettel, amely érvényét tekintve természetesen felülírta a korábbi. Az eltérések miatt azonban indokoltá vált mindkét végrendelet közreadása. Megemlítendő, hogy míg az 1679-es végrendelet végrehajtói között, utolsó helyen felsorolva Kálnoky Sámuel szerepelt, addig a korábbi, 1671-ben kelt végrendelet nem tartalmazza a nevét. Helyette a felsorolásban első helyen Mindszenti Krisztina első unokatestvére, Béli Pál neve olvasható. Ennek oka nyilvánvalóan az, hogy Béli Pál 1678-ban felségárulás miatt a Portára menekült, ahol a következő esztendőben meghalt. Ezért kerülhetett be tehát az 1679-ben kelt végrendelet végrehajtói közé Kálnoky Sámuel, aki nem melleleg Béli Pál testvérének, Béli Annának volt a fia.¹⁴ A személyi változásokat tekintve nem kizárt, hogy az 1679-ben, Gernyeszegen kelt végrendelet nem az utolsó végrendelete volt az özvegynak, ugyanis 1683-ban – Mindszenti Krisztina 1685-ben bekövetkezett halálát megelőzően – rokona, Kornis Gáspár, aki a végrendeletnek nemcsak egyik legfontosabb végrehajtója, hanem vagyonának egyik örököse is volt, elhunyt.¹⁵

Kezdetől fogva világosabb volt annak oka, hogy Mindszenti Krisztina miért újította meg, pontosabban egészítette ki mintegy rövid hozzátoldásként csupán néhány hónap elteltével, 1670. november 22-én, szintén a Szepes megyei Illésfalván magyarországi

¹² Ezt erősítik meg Horn Ildikó kutatásai: HORN, 2007, 326.

¹³ Uo.

¹⁴ MTA KIK KRKGy Ms. 425. III. k. No. 2093–2101.; A felfedezés érdeme tehát Szabó András Péteré, aki az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár egyik szócikkének utalása alapján (EMSZT, X, 719, lásd a „piliderék-alj” szócikket) hívta fel a figyelmünket a kolozsvári Kornis levéltárban meglévő példányra. A Veress Endre által lemásolt példányból világossá vált, hogy az eddig ismert 1679-es végrendeletnek egy korábbi, a Kornis család számára készített kivonatos másolati példányáról van szó.

¹⁵ Ehhez lásd Kornis Gáspár 1683. június 7-i halotti búcsúztatóját, amelynek a 27. strófájában Mindszenti Krisztinát is megemlíti a búcsúztató szerzője. RMKT, XI, 462.

végrendeletét. Ha a szöveg konkrétan nem is említi meg, tetten érhető benne a Wesselényi-szervezkedés felszámolásának kezdeti időszak, a meginduló megtorlások miatti bizonytalanság, aminek következtében Mindszenti Krisztina az Erdélyi Fejedelemségbe való utazás mellett döntött. Ezt egyértelművé teszik maguk a körülmények is. Legidősebb mostohafia, a szervezkedésben való részvétele ürügyén utóbb fő- és jószágvesztésre ítélt Csáky Ferenc, felső-magyarországi főkapitány ekkor már súlyos beteg volt, majd öt nappal a végrendelet megújítása után, 1670. november 17-én elhunyt, ezért az 1671. szeptember 1-jén kelt végrendeletben már nem is szerepel a neve. Szintén gyanúba keveredett középső mostohafia, a szatmári főkapitányi tisztségről a felkelés kitörését követő napon leköszönő Csáky István, akinek csupán az év végére sikerült tisztázni magát.¹⁶ Mindszenti Krisztina egy rövid időre maga is igen nehéz helyzetbe került, az Erdélyi Fejedelemségbe való elindulását követően ugyanis annak ellenére állíttatta meg és fogatta el a szatmári vár akkori parancsnoka, Karl Strassoldo császári ezredes, hogy Mindszenti Krisztina nem mástól, mint a szervezkedés korai felfedésében és a magyarországi perek lefolytatásában kulcsszerepet játszó Rottal János császári tanácsostól kapott menlevelet.¹⁷

Mindhárom végrendelet Mindszenti Krisztina második özvegyi időszakában keletkezett. Bár a végrendeletek rávilágítanak arra, hogy mekkora vagyonnal rendelkezett egy 17. századi özvegyasszony, azonban érdemes megjegyezni, hogy inkább egyfajta összeírt vagyont, mintsem az ingó és ingatlan vagyon teljes leltárát tartalmazzák, amit rendszerint csak a halál bekövetkezése után készítettek el.¹⁸ A vagyoni helyzet megjelenítése mellett a végrendeletek a családi és rokoni kapcsolatok, szerepek elemzését is lehetővé teszik. Arra nem találtunk adatot, utalást, hogy Mindszenti Krisztinának született volna gyermeke, vagy ha született is, megérte volna a felnőttkort. Végrendeleteiben ezért meghatározó helyet foglaltak el vér szerinti rokonságának tagjai, például Mindszenti Erzsébet, ruszakai Kornis Gáspár, Kornis Kata, Kornis Krisztina, Kapy Erzsébet és Béli Pál, továbbá mostohagyermekai – második férje, gróf Csáky István tárnokmester három fia –, Csáky István, Csáky Ferenc és Csáky László, valamint mostohaunokája, Csáky Krisztina is helyet kaptak. Érdekes módon, második férje végakaratahoz hasonlóan a Csáky fivérek közül a magyarországi végrendeletben István jelenik meg a legelőkelőbb pozícióban. A végrendeletek számos esetben nem csupán a rokoni kapcsolatokra, hanem ezek minőségére is utal(hat)nak.

A rokonságra örökítendő ingó és ingatlan vagyon megjelenítésén túl mindhárom végrendelet előtérbe helyezte a Magyar Királyságban és az Erdélyi Fejedelemségben lévő katolikus, ezen belül is elsősorban a Jézus Társasága és az erdélyi ferences egyházi szervezetek (iskolák, templomok és kolostorok) támogatását. A két szerzetesrend közül a magyarországi végrendelet megírásakor Mindszenti Krisztina elsősorban inkább a jezsuitákhoz kötődhetett. Ennek egyik jele lehet, hogy a rendtartományi katalógusokban

¹⁶ BARTA M., 2021, 98, 176–182.

¹⁷ PAULER, 1876, II, 201; BARTA M., 2021, 94.

¹⁸ REYERSON, 2012, 45.

a korábban Csáky István tárnokmester pártfogását élvező szepesi rezidencia egyik jezsuitája, Széchenyi Miklós nem csupán mint a templom, hanem egyúttal mint az özvegy grófnő gyóntatója tűnik fel 1666-ban és 1670-ben, ami már önmagában bensőséges kapcsolatot feltételez.¹⁹ Mindszenti Krisztinának a magyarországi jezsuitáknak hagyott adományai közül érdemes kiemelni a kassai papi szeminárium, a Kisdianum számára tett, a kutatás számára már korábban is ismert 10 000 magyar forintnyi alapítványát. Ennek kamataiból szándékai szerint négy magyar papnövendék eltartását, ruházását és tanítását kellett volna biztosítani, mindennek fedezetéül pedig a Thököly Istvántól 13 000 tallér értékben megvásárolt zálogbirtokok, Zsákóc (Zsákfalva) és Müllenbach (Malompatak) szolgáltak. Az özvegyasszony erdélyi gyökerei miatt azonban azt is kikötötte feltételül, hogy az ifjak kötelesek annyi ideig az Erdélyi Fejedelemségben papi szolgálatot ellátni, ahány évig a kamatokból eltartották és tanították őket.²⁰ Az ebből a kikötésből fakadó nehézségeket később úgy oldották meg, hogy az alapítványt csak felerészben tekintették az egri egyházmegye tulajdonának, míg másik részét az erdélyi egyházmegyéhez rendelték.²¹ Tudomásunk szerint ugyanakkor a szakirodalomban sem idézték még Mindszenti Krisztina végrendeletének azon kitételét, amely szerint 9000 forintot ajánlott fel az akkoriban még csak házi kápolnával rendelkező kassai jezsuiták templomának felépítésére, amit szándékai szerint Nagyboldogasszony tiszteletére kellett volna felszentelni. Ezenkívül pedig a Csáky Ferentől 3000 tallérért zálogba vett harikóci birtok feléből is további 1000 tallért a kassai templom építésére vagy a kollégiumra fordított volna. A templomot végül nem Mindszenti Krisztina, hanem amint az közismert, Báthory Zsófia adományából építették fel,²² minden bizonytalanság nélkül tehát ennek tudható be, hogy a végrendelet e kitétele feledésbe merült.

Mindszenti Krisztina 1671-ben és 1679-ben kelt erdélyi végrendeleteiben is igyekezett méltóképpen gondoskodni az akkor Kolozsváron tartózkodó kolozsmonostori, a gyulafehérvári és a székelyudvarhelyi jezsuita szerzetesek ellátásáról.²³ Mellettük azonban fontos adományokat juttatott a csíksomlyói és a mikházi ferencesek kolostorai és templomai számára is. A jezsuiták többszöri kiűzése, illetve háttérbe szorítása következtében ugyanis a ferencesek – köztük a csíksomlyóiak és a mikháziak – a 17. század végéig nélkülözhetetlen szerepet tölthettek be az erdélyi katolikus középfokú oktatás

¹⁹ LUKÁCS, 1990, IV, 40, 230. Széchenyi Miklós 1669-ben a szepesi rezidencia superioraként tűnik fel. Uo., 181.; A jezsuita gyóntatók fontos, ám nehezen megfogható szerepére utalásszerűen, a császári udvari gyóntatók példáján keresztül: MIHALIK, 2017, 116–117.

²⁰ Összefoglalóan a Mindszenti-féle alapítványról: BOZSIK, 1910, 51–52; FARKAS, 1895, 103–104. (utóbbi tévesen 1670. április 20-ra keltezi a végrendeletet, akárcsak az egy 1733-as oklevélre hivatkozó: VÁROSY-WEISER, 1884, 197–199).

²¹ BOZSIK, 1910, 52.

²² WICK, 1941, 130. (A templom 20. század eleji részletes leírása: uo., 388–391.) Építésének történetére: MIHALIK, 2017, 236–237.

²³ Az 1679. évi rendtartományi katalógus is e hármat tünteti fel a „dák”, vagyis erdélyi misszió részeként. LUKÁCS, 1990, IV, 636.

terén.²⁴ Csíksomlyó emellett az erdélyi ferences papképzés központja volt 1649-től.²⁵ Az özvegy ferencesekkel való kapcsolatának alakulásáról jelenleg sajnos nem áll rendelkezésünkre kézzelfogható információ, annak feltárása további kutatásokat igényel. Feltehető mindazonáltal, hogy élete végére közel kerülhetett a rendhez, minthogy mind ő, mind rokonsága előkelő helyet foglalt el a csíksomlyói és mikházi templom oltárának megrendelői között, ráadásul Mindszenti Krisztina temetkezési helyéül is a mikházi templomot jelölte meg végrendeletében, ahova korábban anyja is temetkezett.²⁶

Röviden szót kell még ejtenünk a meglévő példányokról és az átírás szempontjairól. A három végrendelet eredeti példányai mind ez idáig nem kerültek elő, azoknak jelenleg csupán másolati, illetve kivonatos példányai állnak rendelkezésre. Lehetséges ugyanakkor, hogy a magyarországi végrendelet eredetije ma is a szepesi káptalan anyagában lappang, az erdélyi pedig a családi levéltárak iratanyagában. Míg a magyarországi végrendelet esetében a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Neo-regestrata acta (a továbbiakban: NRA) elnevezésű gyűjteményében található példány, az 1671-ben kelt erdélyi végrendelet esetében a Kolozsvári Állami Levéltár Kornis családi fondjában fellelhető hiteles másolat, addig az 1679-ben kelt erdélyi végrendeletet tekintve a Csáky család központi levéltárának szintén az Országos Levéltárban található példánya bizonyult a leghitelesebb másolatnak. Ezért a szövegek átírásánál ezt a hármat vettük alapul, míg a többi példányt kontrollforrásként használtuk. A rendelkezésre álló példányok legfontosabb okleveltani sajátosságairól, forrásértékéről, illetve felhasználásuk mikéntjéről az alábbi felsorolás nyújt tájékoztatást, a példányok fontossági sorrendjében:

MNL OL E 148 Fasc. 908. No. 36. (178. d.) ²⁷
Mindszenti Krisztina magyarországi végrendelete és rövid megújítása (kiegészítése), amit a szepesi káptalan átíró oklevele tartalmaz: Szepeshely, 1685. május 4.
Eredeti pecsétet és aláírást nem tartalmazó másolat.
A magyarországi végrendelet jelenleg rendelkezésre álló másolati példányai közül a leghitelesebb és legteljesebb.
A magyarországi végrendelet közlése során primer forrásként használtuk fel.

ANR Cluj Fond familial Kornis No. 378. Fasc. XLIII/b. fol. 6–11. (106. d.)
Mindszenti Krisztina erdélyi végrendelete, Gernyeszeg, 1671. szeptember 1. ²⁸
Papírfelzetes pecséttel ellátott hiteles átírás.
Az 1671-es erdélyi végrendelet jelenleg rendelkezésre álló egyetlen egykorú példánya.
Az 1671-es erdélyi végrendelet közlése során primer forrásként használtuk fel.

²⁴ Igaz, a mikházi iskola pénzhiány miatt 1668-ban szünetelt. GALLA, 2005, 275.

²⁵ Bővebben: GYÖRGY, 1930, 174–176; A csíksomlyói kolostori gimnázium jelentőségére a 17. század utolsó három évtizedére nézve: GALLA, 2005, 275, 282; KARÁCSONYI, 1924, 253.

²⁶ SZÖCS, 2010, 43–50, 57, 65, 176, 178. Csíksomlyóhoz lásd Uo., 74, 102–104.

²⁷ Ezen példányra hivatkozott Deák Farkas egy nyelvtörténeti írásában: DEÁK, 1876, 205.

²⁸ A végrendeletet 1671. szeptember 5-én Sárpataki Márton ítélmester hitelesítette.

MNL OL P 71 Fasc. 122. No. 1. (35. cs.)

Mindszenti Krisztina erdélyi és magyarországi végrendeletének pecsét nélküli egyszerű másolatai. Mindkettő külzetén Csáky István országbíró, felső-magyarországi főkapitány saját kezű, rövid megjegyzése arról, hogy mostohaanyja, Mindszenti Krisztina végrendeletéről van szó.

Az 1679. évi erdélyi végrendeletéről készült másolat a jelenleg rendelkezésre álló másolati példányok közül a leghitelesebbnek tekinthető. A magyarországi végrendeletéről készült másolat tartalmazza a szepesi káptalan Szepeshelyen, 1685. május 4-én kelt átiró oklevele szövegének elejét, ugyanakkor nem tartalmazza annak végét és a végrendelet kiegészítését. Romlottabb, kevésbé hiteles másolata a magyarországi végrendeletnek, mint az MNL OL E 148 teljes példánya. Egyes szövegrészek esetében az MNL OL E 152-ben lévő, csupán a jezsuiták számára releváns bekezdéseket tartalmazó kivonathoz is romlottabb.

Ugyanezen fasciculusban megtalálható néhány, a kassai jezsuita rendház és Csáky István országbíró, felső-magyarországi főkapitány, illetve a Szepesi Kamara között a végrendelet ügyében kialakult vita kapcsán létrejött iratanyag.

Az 1679. évi erdélyi végrendelet primer és a magyarországi végrendelet kontrollforrásaként, illetve szükséges esetben utóbbi emendálására használtuk fel.

MTA KIK KRKGy Ms. 425. III. k. No. 2093–2101.

Mindszenti Krisztina 1671-ben kelt erdélyi végrendeletének kivonatos változata, Gernyeszeg, 1671. szeptember 1.

19–20. századi kivonatos másolata a végrendelet Kornis családra vonatkozó pontjainak.

Az 1671-es erdélyi végrendelet közlése során kontrollforrásként használtuk fel.

MNL OL P 658 No. 3220b/1. fol. 164–171. (15. cs.)²⁹

Mindszenti Krisztina 1679. évi erdélyi végrendelete.

Pecsét nélküli egyszerű másolat.

Az MNL OL P 71 példányánál csekély mértékben romlottabb, ám hitelesnek tekinthető példány.

Az 1679. évi erdélyi végrendelet kontrollforrásaként, illetve szükséges esetben annak emendálására használtuk fel.

MNL OL E 152 Reg. Coll. Cass. Fasc. 4. No. 3. (12. d.)

A kassai jezsuita rendház számára készített, pecsét nélküli kivonat, amely tartalmazza a magyarországi végrendeletnek a Jézus Társasága osztrák provinciája számára releváns bekezdéseit, a végrendelet rövid kiegészítésének szövegét, valamint a kivonat készítésének körülményeit megvilágító szövegrészeket. [Ezeket egy-egy lábjegyzetben lásd a magyarországi végrendelet elején és végén a forrás közlésénél.]

A kivonatban közölt bekezdések szövege az MNL OL E 148 példányához képest valamelyest romlottabb, az MNL OL P 71 példányánál azonban jobbnak tekinthető.

²⁹ Ezt a példányt használta a nemesasszonyok végrendelezési szokásait az Erdélyi Fejedelemségen belül vizsgáló Horn Ildikó is. HORN, 2007, 326, passim.

MNL OL E 152 Reg. Coll. Cass. Fasc. 4. No. 3. (12. d.)
Ugyanezen fasciculusban számos, a kassai jezsuita kollégium és Csáky István, illetve a Szepesi Kamara között a végrendelet ügyében kialakult vita kapcsán keletkezett iratanyag található.
A magyarországi végrendelet átírása és annak kiegészítése során kontrollforrásként használtuk fel.

MNL OL F 234 XXII. szekrény Fasc. 8-K. (604. d.)
Erősen sérült, csonka, pecsét nélküli kivonat, amely meglévő szöveg alapján a kassai jezsuita rendház számára készített kivonatnak a másolata lehet, tartalmazza annak keretoklevele szövegének végét is. Mellette, külön cédulán, kivonatként megtalálható a magyarországi végrendeletnek azon részlete, amely szerint Mindszenti Krisztina 1664-ben 3000 tallérért megvásárolta mostohafiától, Csáky Ferencről Harikóc nála lévő felét.
A magyar nyelvű szövegrészek enyhén, a latin nyelvű keretoklevél szövegrészei erősen romlottak, olykor értelmetlenek.
Csupán a magyarországi végrendelet kiegészítésének magyar nyelvű szövegénél vettük figyelembe másodlagos kontrollforrásként.

ÖStA FHKA HFU Kt. 699. [r. Nr. 304.] 1685. augusztus 11., fol. 162–206. [Ezen belül: fol. 201–204.]
Mindszenti Krisztina magyarországi végrendeletének latin nyelvű kivonata: Lőcse, 1685. július 19. Gránáth János szepesi kamarai regisztrátor aláírásával és vörös viaszpecséttel ellátva.
Készítői a végrendeletet 1670. november 12-re, tehát a végrendelet megújításának időpontjára datálták.
Lásd az Udvari Kamara Fischer Mihály szepesi kamarai adminisztrátornak adott választát Mindszenti Krisztina zálogjóságai ügyében, amelyeknek fele részét gróf Csáky István elfoglalta, másik fele pedig Csáky Ferenc hűtlensége címén kincstári kezelésbe került. Az ügyirat mellékletei között található meg Fischer Mihály szepesi kamarai adminisztrátor Udvari Kamarához szóló, eredeti, hátoldalán vörös viaszpecséttel ellátott (Lőcse, 1685. július 19.) levele, amelybe beletéve található meg a végrendelet kivonata. Fischer Mihály levelének másik, az üggyhöz kapcsolódó melléklete a Szepesi Kamara Magyar Kamarához szóló, 1685. július 14-én kelt levelének másolata.
A forrásközlésnél, minthogy fordításról van szó, nem tudtuk hasznosítani.

A végrendeletek szövegeinek közlése során a betűhív átírás helyett a modern átírás elveit igyekeztünk követni, hasonlóan a Rottal János, Csáky Ferenc és Csáky István közötti levelezést tartalmazó kötethez,³⁰ szem előtt tartva ennek során a három alapszöveg nyelvi sajátosságait (például a magyarországi végrendelet Csáky levéltárban található példányának jellegzetes ö-zése, valamint a Kornis levéltárban található erdélyi végrendelet e-zése). A forrásközlés alapszövegeként felhasznált példányok és a kontrollforrásként felhasznált példányok közötti kisebb, a szöveg egészének lényegén, értelmén nem változtató különbségeket, hozzátoldásokat vagy elhagyásokat, illetve az egyes példá-

³⁰ Lásd a bevezető *A szövegek közlése elvei és a jegyzetapparátus* című fejezetét: BARTA M., 2017, 35–39.

nyok szövegromlásait és egy-egy szöveghely emendálásának tényét minden esetben láb-jegyzetben tüntettük fel. Csupán az ékezetek használatából, illetve a nyelvjárásból fakadó magánhangzóváltásokból, apróbb, jelentéktelen betűbéli eltérésekből eredő különbségek esetében tekintettünk el közlésüktől.

Források

1.

A szepesi káptalan Mindszenti Krisztina magyarországi végrendeletét (Illésfalva, 1670. március 22.) átíró oklevele Szepeshely, 1685. május 4.³¹

MNL OL E 148 Fasc. 908. No. 36.

A szepesi káptalan az id. Csáky István felső-magyarországi főkapitány, királyi tanácsos és kamarás képviselőjében megjelenő bertóti Bertóthy Ferenc kérésére átírja Mindszenti Krisztina 1670. március 22-én Illésfalván kelt, 1670. április 20-án a káptalan embereinek [...] átadott, április 21-én a káptalan előtt bemutatott végrendeletét, és annak 1670. november 12-én Illésfalván kelt, Mindszenti által kétszeresen megpecsételt kiegészítését, amelyet 1685. május 2-án találtak meg a levéltárban az eredeti testamentum keresése közben.

/p. 2./ Nos Capitulum Ecclesiae Scepusiensis Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod nos generosus dominus Franciscus Bertóthy³² de eadem nomine et in persona excellentissimi domini comitis domini Stephani Csáky senioris, partium superiorum Regni Hungariae supremi generalis, ac Sacrae Caesariae Regiaeque Maiestatis consiliarii, camerarii etc. eodem domino comite absente, primus aulae familiaris literis nobis honorifice scriptis et transmissis, ratione cuiusdam testamentariae dispositionis illustrissimae condam dominae, dominae

³¹ A kassai jezsuita levéltárban megtalálható kivonat létrejöttének körülményeit megvilágító keretszöveget itt közöljük: „Nos Capitulum Ecclesiae Scepusiensis Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod admodum reverendus in Christo pater Joannes Radecki Societatis Jesu residentiae Scepusiensis pro tempore superior, nostram personaliter veniens in praesentiam requisiverit nos debita cum instantia, quandoquidem illustrissimae quondam dominae dominae comitissae Christinae Mindszenty etc. illustrissimi olim Stephani Csaky etc. relictuae viduae nonnulla testamentarie dispositionis puncta iam dictam Societatem Jesu concernerent, institit proinde, quatenus nos eadem puncta, in quantum praerepetitam Societatem Jesu concernerent memorato patri ut eiusdem futurus ad cautelam extradaremus quorum quidem excerptorum punctorum series et ordo eo modo sequitur.” (A szövegben említett Radéczi János 1660-ban a győri jezsuita iskola tanára volt. Bár a szöveg a szepesi rezidencia superioraként jelöli meg, a jezsuita rendtartományi katalógusok szerint 1684–1686-ban a Thököly Imre bukása után újjászerveződő lőcsei rezidencia superiora volt. ACSAY, 1896, 59; LUKÁCS, 1990, V, 35, 80, 128.)

³² Csáky István tárnokmester fia, István országbíró számára a 17. században a Berthóty család több tagja, köztük Berthóty Ferenc szervitori szolgálatokat végzett.

comitissae Christinae Mindszenthi etc. illustrissimi olim domini comitis domini Stephani Csáky³³ etc. relictæ viduæ, requisiverit, petens nos debita cum instantia, quatenus nos præactam testamentariam seu ultimæ voluntatis eiusdem dispositionem, præ manibus nostris ad præsens tempus hærentem, in simplici papyro per modum libelli, sigilloque³⁴ usuali afforis nigrae Hispanicae cerae subimpresso confectam et obsignatam³⁵ propriaque manu subscriptam de verbo ad verbum transumi et transcribi præsentibusque literis nostris inseri faciendo in transumpto literarum nostrarum, sub sigillo nostro capitulari et authentico iurium eiusdem excellentissimi domini Stephani Csáky senioris etc. futuram ad cautelam necessariam extradaremus. Cuius quidem testamentariæ dispositionis Hungarico idiomate tenor sequitur in hunc modum.

[Mindszenti Krisztina magyarországi végrendelete: Illésfalva, 1670. március 22.]
Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében, légyen ez az én utolsó dolgaimról való írásom.

Mínthogy az én Istenem keserves árvasággal az én³⁶ bűneimért meglátogatott engemet, kivévén ez világból éntőlem az én szerelmes édes³⁷ uramot, gróf Csáky István uramot ezerhatszázhatvankét esztendőben, Szent András havának tizedik napján,³⁸ /p. 3./ holtomig való keserűségemre, és én sem ígérhetek magamnak hosszú életet üdömhöz képest, mínthogy az ötvennyolcadik esztendőt el is múltattam.³⁹ Azért most egészséges állapotomban testamentomot teszek, teljes szabad akaratom szerint.

Nyilván lehet mindeneknél, hogy ez világra született embernek egyszer testi halált kell szenvedni. Én is azon⁴⁰ halandóság alatt születtetvén, nem akartam utolsó dolgaimról elfeledkezni, hanem mindeneknek előtte, hálákat adok az én kegyelmes Istenemnek, hogy az ő hasonlatosságára teremtett,⁴¹ az igaz hitben megtartott és az ő szent áldásával megáldott. Azért lelkemet neki ajánlom, mint édes Jézus Krisztusomnak, aki

³³ Gróf Csáky István (1603–1662) 1631-től szendrői kapitány, 1644-ben felső-magyarországi főkapitány (utóbbi tisztebe soha nem lépett, lásd PÁLFFY, 1997, 273.), 1645-től tárnokmester. Életrajzi adataira (néhol egymásnak ellentmondó adatokkal): DEÁK, 1883; PAPP, 2011, 36–50. Újabbán összefoglalóan: BARTA M., 2021, 35–40. Lengyelországi követjárásáról: HILLER, 1989, 192–207.

³⁴ Az MNL OL P 71-ben található példányban „sigilloque” helyett csupán „sigillo” olvasható.

³⁵ Az MNL OL P 71 példányában az „obsignatam” helyett „assignatam” olvasható.

³⁶ Az MNL OL E 152 kassai jezsuita rendház példányából hiányzik: „az én”.

³⁷ A kassai jezsuita rendház példányában szintén „édes”, míg az MNL OL P 71 példányában az „édes” helyett a „kedves” szó olvasható.

³⁸ November 10-én.

³⁹ Ennek alapján Mindszenti Krisztina 1612-ben születhetett.

⁴⁰ Az MNL OL P 71 és a kassai jezsuita rendház anyagában található példányban az új mondatot bevezető „Én is azon” helyett tovább folytatódik a mondat a következőképpen: „és azon”.

⁴¹ A kassai jezsuita rendház példányában „teremtett” helyett „teremtettet” olvasható.

érettem kint és halált szenvedett. És az ő szent anyját is⁴² kérem nagy alázatosan, legyen énérettem az mennyei szentekkel együtt az ő szent fia előtt esedező, és az örök boldogságra⁴³ dicsőséges feltámadást nyerjen.

Ezután ajánlom lelkemet minden istenes szerzeteseknek, collegiumbeli jezsuita patereknek és klostrombéli barátoknak és apácáknak, kérem is őkegyelmeket, alázatosan imádkozzanak szegény bűnös lelkemért, az Istenem⁴⁴ előtt, szent áldozatokban is mutassák be lelkemet.

Testamentariusimnak alázatos könyörgésem után hagyom és vallom magyarországi koronás királyunkat, őfelségét,⁴⁵ méltóságos Rákóczi Ferenc fejedelem őnagyságát,⁴⁶ esztergami érsek uramot őnagyságát,⁴⁷ judex curiae uramot őnagyságát,⁴⁸ cancellarius uramot őnagyságát,⁴⁹ egri püspök uramat⁵⁰ és szepesi praepost uramat⁵¹ őkegyelmeket,⁵² az kik az én halálomkor⁵³ élnek, hogy őfelsége és őnagyságok és őkegyelmek⁵⁴

⁴² Míg a kassai jezsuita rendház példányában új bekezdésként ugyanezen formában szerepel, az MNL OL P 71 példányában új mondat helyett a mondat folytatásaként, „is” nélkül a következő olvasható: „és az ő szent anyját kérem”.

⁴³ Az MNL OL P 71 példányában az eredetileg beírt boldogságra szót az utolsó előtti magánhangzó kihúzásával és egy h betű betoldásával „boldogsagha” olvasható. A kassai jezsuita rendház példányában ugyanez a szó: „boldogságra”.

⁴⁴ Az MNL OL P 71 példányában: „az szent Istenem előtt”. A kassai jezsuita rendház példányában: „én Istenem”.

⁴⁵ I. Lipót (1640–1705) német-római császár (1658–1705), magyar és cseh király (1657–1705).

⁴⁶ I. Rákóczi Ferenc (1645–1676) címzetes erdélyi fejedelem II. Rákóczi György (1621–1660) erdélyi fejedelem és Báthory Zsófia (1629–1680) fia. 1670 áprilisában az ő vezetésével robbant ki Felső-Magyarországon a Habsburg-ellenes nemesi felkelés. Az 1671 tavaszán fej- és jószágvesztésre ítélt Nádasdy Ferencsel (1623–1671), Zrínyi Péterrel (1621–1671) és Frangepán Ferencsel (1643–1671) ellentétben azonban elkerülte a felelősségre vonást, mivel édesanyja, Báthory Zsófia nagy összegű váltságdíjat fizetett szabadulása fejében.

⁴⁷ Szelepcsényi György (1604/1605 körül–1685), Rómából történő 1635-ös hazatérte után plébános, esztergomi kanonok, 1643–1648 között csanádi, pécsi, veszprémi, végül nyitrai püspök (utóbbivá 1652-ben szentelik fel), 1657-től kalocsai, majd 1666-tól esztergomi érsek. 1667–1681 között a helytartói tisztséget is betöltötte. Pályájára: TUSOR, 2003, 68–69. A Wesselényi-szervezkedés felszámolásának kezdeti időszakában játszott szerepéről: BENCZÉDI, 1975, 489–502.

⁴⁸ Az országbírói tisztséget a Wesselényi-szervezkedésben betöltött szerepe ürügyével 1671. április 30-án, Bécsben lefejezett Nádasdy Ferenc viselte. Miután 1670. szeptember 3-án letartóztatták pottendorfi kastélyában, az országbírói teendőket még ugyanettől az évtől, tehát már a végrendelet 1670. november 12-i megújításakor is Forgách Ádám (1601–1681) tárnokmester látta el.

⁴⁹ Pálffy Tamás (1619–1679), 1658-tól váci, 1660–1669 között egri, 1670-től haláláig nyitrai püspök, egyúttal 1669-től magyar udvari kancellár. Az MNL OL P 71 példányában „cancellarius uramot őkegyelmét” olvasható.

⁵⁰ Szegedy Ferenc Lénárd (1614–1675) 1660-ban címzetes erdélyi püspök, 1663-tól váci püspök, 1669-től haláláig egri püspök, 1666–1669 között magyar udvari kancellár volt.

⁵¹ A szepesi prépost ekkor Bársony György (1626–1678) váradai püspök volt, aki 1675 decemberétől haláláig az egri püspöki székét töltötte be.

⁵² Az MNL OL P 71 példányában „szepesi praepost uramat /ő/kegyelmét”, a jezsuita rendház példányában „szepesi praepost őkegyelmeket” olvasható.

⁵³ Az MNL OL 71 és a jezsuita rendház példányában a romlott formának számító „halálomhoz” olvasható.

⁵⁴ A kassai jezsuita rendház példányában szerepel a két „és”, míg az MNL OL P 71 példányából az első hiányzik, ott a következő változat olvasható: „őfelsége, őnagyságok és őkegyelmek”.

vitessék végben ezt az én testamentumomat lölkömért, és semmi úton ne⁵⁵ engedjék öfölsége és önagyaságok és ökegyelmek,⁵⁶ hogy legkissebbik részében is megbántódjék. Kiért az Isten áldása legyen öfölségén, /p. 4./ önagyaságokon és ökegyelmeken, kínyszerítvén lelkök üdvességére is, ne szánják fáradságokat.

Továbbá, nem akarván arról is hálaadatlan⁵⁷ lennem az uraknak önagyaságoknak és ökegyelmeknek ebben való istenes fáradságokért az én dolgaimban, kik az én testamentumomat véghez viszik, úgymint méltóságos Rákóczi Ferenc fejedelemnek önagyaságának hagyok száz arany érő pénzt, esztergarmi érsek uramnak önagyaságának száz arany érő pénzt, cancellarius uramnak ökegyelmének száz arany érő pénzt. Kiért az Isten megáldja önagyaságokat és ökegyelmeket az én üdvességes dolgaimnak végben vitéléért. Ezt a summa pénzt pedig vegyék meg önagyaságok és ökegyelmek az én zsákóci, millenbachi és harikóci jószágomnak⁵⁸ az árából, amikor az földesurak kiváltják vagy idegennek zálogban vetik,⁵⁹ testamentariusim önagyaságok és ökegyelmek, úgymint méltóságos Rákóczi Ferenc fejedelem önagyasága, szepesi akkorbéli praepost⁶⁰ és egri püspök uraimék⁶¹ ökegyelmek, minthogy önagyaságokat és ökegyelmeket vallottam⁶² szepesi káptalan előtt zálagos jószágim elfoglalására.

⁵⁵ A kassai jezsuita rendház példányában ugyanilyen formában szerepel, az MNL OL P 71 példányában azonban „semmi úton meg ne engedjék” olvasható.

⁵⁶ A kassai jezsuita rendház példányában szerepel a két „és”, míg az MNL OL P 71 példányából az első hiányzik, ott a következő változat olvasható: „öfölsége, önagyaságok és ökegyelmek”.

⁵⁷ A kassai jezsuita rendház és az MNL OL P 71 példányában: „hálaadatlan”.

⁵⁸ A következő három településről van szó: Zsákóc (ma: Izsákfalva, Žakovce, SK), Harikóc (ma: Pálmafalva, Harichovce, SK), Müllenbach (Malompatak, ma: Mlynica, SK). A három birtok zálogjogát később a kassai jezsuiták váltották magukhoz Mindszenti Krisztinától, azokat azonban Csáky István gróf és a kincstár lefoglalta magának, így Thököly Imre bukása után Gribóczy Mihály, a kassai jezsuita kollégium rektora kénytelen volt beadvánnyal fordulni I. Lipóthoz. A jószágokat végül a Breuner-bizottság rendelkezése értelmében át kellett adni a szerzetesrendnek. BARTA M. 2021, 343–344 (1545. lj.); A jezsuitáknak való hivatalos átadásukra 1689. július 24–25-én került sor. Csáky István július 17-i, a birtokrészei rendben történő átbocsátásáról rendelkező, Horánszky Péternek szóló utasításából (utóbbi egyszerre volt a gróf és a kincstár illésfalvai birtokainak gondviselője) az is kiderül, hogy a Harikóc végében lévő rét Csáky kezén maradt, minthogy „régtől fogvást” Illésfalvához tartozott. MNL OL E 152 Reg. Coll. Cass. 12. d. Fasc. 2. No. 35. (az átadásról szóló rész Horánszky Péter és Horváth Sándor aláírásával és egy-egy vörös viaszpecséttel ellátva). További források találhatóak az ügyre vonatkozóan a Csáky család központi levéltárában, azon belül is a Mindszenti Krisztina magyarországi és erdélyi végrendeletének másolatát tartalmazó iratanyagban: Csáky István két, eredetiben fennmaradt tiltakozása: Berthóty Ferenc útján a szepesi káptalan előtt (1685), valamint Esterházy Pál nádor előtt (Kismarton, 1685. május 14.), Gribóczy Mihály egy másik beadványa másolatban, a Breuner-bizottság Csáky Istvánnak szóló levele eredetiben (Kassa, 1689. május 20.), Gribóczy Csáky István érveire adott válasza a Breuner-bizottsághoz, a Breuner-bizottság Csáky Istvánnak szóló rendelkezése eredetiben a kezén lévő birtokrészekről való lemondásról (Kassa, 1689. július 7.). MNL OL P 71 35. cs. Fasc. 122. No. 2–6.

⁵⁹ A kassai jezsuita rendház példányában: „idegennek zálogban adják”.

⁶⁰ Az MNL OL P 71 példányában előtte utólagos betoldásként a „Nota bene” rövidítésére szolgáló NB. is olvasható.

⁶¹ A kassai jezsuita rendház MNL OL P 71 példányában: „én Istenem”.

⁶² Míg a kassai jezsuita rendház példányában helyesen szintén szerepel a „vallottam” szó, az MNL OL P 71 példányából a szövegművelés jeleként hiányzik.

Az mely Millenbach és Zsákóc nevű várost Szepes vármegyében vettem volt az néhai tekintetes és nagyságos Thököly Istvántól⁶³ Erdélyből magammal hozott pénzemen, úgymint tizenháromezer talléron, melyről testamentomában bizonytságot is tett néhai megholt üdvezült édes uram, gróf Csáky István.⁶⁴

Azért az felül megnevezett tizenháromezer tallérból hagyok tízezer magyar forintot⁶⁵ az papságra menendő magyar ifjaknak tartásokra és tanításokra, mely tízezer magyar⁶⁶ forintokat az én testamentarius uraimék adjanak az kassai collegiumbéli pater jezsuita uraimék kezében, ily okkal és móddal, hogy őkegyelmek censusra és interesre⁶⁷ adják ki az pénzt, /p. 5./ és annak interesséből papságra menendő négy magyar ifjakat tartsanak, ruházzanak és tanítsanak magok gondviselése alatt Kassán, vagy ha ott nem lehetne, másutt, ahol⁶⁸ őkegyelmek alkalmasabbnak ítélik lenni. Az mely ifjak közül Erdélyben is tartozzanak szolgálni a lelkeknek, minekutána papokká lesznek, annyi számú esztendeig, amennyi esztendeig⁶⁹ az én pénzemnek censusából⁷⁰ tartattanak és tanítottanak, és papságoknak első esztendejében tartozzanak azon négy papok, ki-ki minden héten egy-egy⁷¹ misét mondani az én bűnös lelkemért és az én két édes megholt uram⁷² lelkökért és azon kívül is más több áldozatokban lelkünkért⁷³ imádkozni.

Ha pedig a sok⁷⁴ háborúságok miatt az kassai collegiumbéli pater jezsuita uraimék kezében azt az tízezer magyar⁷⁵ forintot nem adhatnák, avagy sem Kassán, sem pedig

⁶³ Gróf Thököly István (1623–1670) Árva vármegye főispánja. 1654-ben birodalmi grófi címet kapott.

⁶⁴ Csáky István tárnokmester Szepesváron, 1662. november 5-én kelt végrendeletének vonatkozó részlete a következőképpen hangzik: „*Minthogy pedig vadnak ezen kívül oly ioszagok is, mellyeket azon szerelmes atiamfia idegenek keziteől redimált a Turzo urak oppignoratioja vagy inscriptiojok után úgymint Millenbach és Zakocz, kikért tizen három ezer tallerokat néhai nagyságos Thökölyi István uramnak maga saját pénzéből letött, mellyeket is az atiamfia szabadossan birhasson azon summában és disponálhasson is megírt summarul akarattia szerint.*” CSÁKY OKLEVÉLTÁR, II, 733.

⁶⁵ A kassai jezsuita rendház példányában „forintokat” szerepel.

⁶⁶ Az MNL OL P 71 és a kassai jezsuita rendház példányából a „magyar” szó hiányzik.

⁶⁷ Census (latin): járadék; interes (latin): kamat.; Az MNL OL P 71 példányában, „interessére”, a jezsuita rendházában az elírásnak tűnő „interése” [!] olvasható.

⁶⁸ A kassai jezsuita rendház példányában „aholott” olvasható.

⁶⁹ Az MNL OL P 71 példányában a szó kétszer szerepel: „esztendeig esztendeig”.

⁷⁰ Kamatjából.

⁷¹ A kassai jezsuita rendház példányából hiányzik az „egy-egy”.

⁷² Mindszenti Krisztina első férje Erdélyi István (?–1642), a második a már említett Csáky István tárnokmester volt. Erdélyi István Erdélyi Gergely († 1596), Belső-Szolnok vármegyei főispán és valószínűleg Kollatovich Margit fia. 1602-től Torda vármegye főispánja, 1612-től a Fejedelmi Tanács tagja, 1631-ben Szamosújvár főkapitánya volt, 1635-ben pedig már a Fejedelmi Tábla elnöki székét is betöltötte. Első felesége, akivel 1597-ben kötött házasságot, nem ismert. Második felesége Apafi Erzsébet volt, akivel 1699-ben házasodtak össze. Mindszenti Krisztina Erdélyi István harmadik felesége volt egészen a férj 1642-ben bekövetkezett haláláig. Somkeréki Erdélyi Gergely és Gyulai Anna menyegzője. HORN–KREUTZER–SZABÓ, 2005, 169–171. Erdélyi Gergely végrendeletének töredékes másolatát lásd MNL OL P 658 No. 3220b/1. fol. 167.

Somkeréki Erdélyi István menyegzője. HORN–KREUTZER–SZABÓ, 2005, 194–195.

⁷³ A kassai jezsuita rendház példányában ugyanez, míg az MNL OL P 71 példányában „lő/l/kömért” olvasható.

⁷⁴ A kassai jezsuita rendház példányából hiányzik a „sok”.

⁷⁵ Az MNL OL P 71 és a kassai jezsuita rendház példányából a „magyar” szó hiányzik.

másutt Magyarországon papságra menendő négy magyar ifjak nem tanulhatnának, tehát azon tízezer magyar forintot adják a nagyszombati vagy más Magyarországon lévő collegiumbéli pater jezsuita uraimék, vagy az őkegyelmek provinciálisá kezébe, avégre, hogy őkegyelmek azon tízezer forintoknak censusából Bécsben⁷⁶ vagy Grácban⁷⁷ vagy Olomuczban⁷⁸ vagy másutt, ahol alkalmazosabbnak fogják ítélni,⁷⁹ azon okok és módok alatt, amint felül megmagyaráztam, papságra menendő négy magyar ifjak taníttassanak.

Az felül megnevezett tizenháromezer tallérnak summájából hagyok a szepesi pater jezsuiták⁸⁰ residentiájának vagy collegiumának kétezer forintot, ilyen okkal, hogy váltssanak őkegyelmek holmi portiókat és részeket, melyekhez igazságokat tartják őkegyelmek. És mivel az kassai collegiumbéli pater jezsuitáknak illendő templomjok nincsen az isteni szolgálatra, /p. 6./ ugyanazon tizenháromezer tallérból hagyok kilencezer magyar forintot avégre, hogy az kassai pater jezsuita uraimék collegiumában Isten nevének dicsíretire és Nagyboldogasszony tisztességére építsenek egy böcsületes templomot,⁸¹ mely kilencezer magyar⁸² forintokat testamentarius uraimék plenarie⁸³ kezekben adják az kassai collegiumbéli pater jezsuita uraiméknak provinciálisának kezébe,⁸⁴ ily okkal, hogy őkegyelme azt a pénzt másra ne költse, hanem csak az szent templom építésére, Kassán, az megnevezett collegiumban. Avagy, ha Kassán az háborúságok és változások miatt nem építhetnének és nem is volna reménység annak épületiben, tehát ott építsen őkegyelme templomot Magyarországon, valamely collegiumban, ahol legszükségesebbnek és istenesbnek fog láttatni őkegyelmeknek.⁸⁵

Az mi penig az felül megnevezett tizenháromezer tallérből fennmaradna, testamentarius uraimék öngyóságok és őkegyelmek fordítsák lelkemért az keresztyén pápista

⁷⁶ Bécs (Wien, A).

⁷⁷ Grác (Graz, A).

⁷⁸ Olmütz (ma: Olomouc, CZ).

⁷⁹ A szó utólagos átírásnak tűnik, a végéről kihúzva egy vagy két olvashatlan betű, fölötte ponttal.

⁸⁰ A jezsuita rendház példányában szintén ebben a formában olvasható, míg az MNL OL P 71 példányában a szövegromlás eredményeként „jezsuitáknak” szerepel.

⁸¹ A kassai jezsuitáknak a Szentháromság tiszteletére felszentelt templomát végül Báthory Zsófia építtette fel 1671–1681 között, akiknek ekkoriban még csak házi kápolnájuk volt. MITHALIK, 2017, 236; WICK, 1941, 130.; A templomot Wick Béla szerint összeépítették a kassai jezsuita kollégium épületével, amely egyébként a gimnáziumnak és az akadémiának (egyetem) is helyet adott. WICK, 1941, 391. (A szövegben premonstreiekről ír, minthogy később ők kapták meg a jezsuiták ingatlanjait; más alkalommal ugyanakkor félreérthetően úgy fogalmaz a szerző, mintha a templom és a konvent a királyi ház helyén állna, noha vélhetően inkább az átépítésére gondolhatott, miként az a szövegkörnyezetből is kikövetkeztethető: Uo., 299–300.)

⁸² Az MNL OL P 71 példányában „magyar”, míg a kassai jezsuita rendház példányából hiányzik a szó.

⁸³ Teljesen.

⁸⁴ A kassai jezsuita rendház példányában ez a szövegrész hosszabb: „az kassai collegiumbéli pater jezsuita uraiméknak vagy a magyarországi pater jezsuita uraimék provinciálisának kezében”. Az MNL OL P 71 példányában a következő olvasható: „az kassai collegiumbéli pater jezsuita uraimék provinciálisának kezében”.

⁸⁵ A kassai jezsuita rendház példányában: „őkegyelmeknek”. Az MNL OL P 71 példányában a szövegromlás eredményeképpen „őkegyelmének” olvasható.

templomokra és oltárookra Erdélyben vagy Magyarországon, ahol legszükségesebbnek fogják ítélni.

Az mikor Isten engemet e világból kiviszen, minthogy legközelebb⁸⁶ szepesi praepost uram ökegyelme vagyon hozzám,⁸⁷ az én testamentomomnak erejével kísedelem nélkül foglalja el temetésem előtt zsákóci, millenbachi és harikóci nevű városimat. Ha pedig az szepesi praepostság akkor vacálna,⁸⁸ tehát egri püspök uram nyúljon hozzá, és foglalja el az nevezett három városimat, tudósítván mindjárt öfölségét és méltóságos Rákóczi fejedelmet önagyágát, hogy öfelsége és önagyága mindennemű szükséges oltalommal lehessenek és az szepesi urakat tudósítsák, hogy éppen az summát tegyék le az szepesi káptalanban, és adassék meg lelkeimért, ahová hagytam. Ha pedig az szepesi urak le nem akarnák tenni az egész summát, avagy /p. 7./ le nem tehetnék, tehát akkor az szepesi praepost az több testamentarius⁸⁹ urakkal adja zálogban annak, aki az summát leteszi, és amint feljebb megírtam, aszerént azoknak adassék, akiknek hagytam.

Ezerhatszázhatvanhárom⁹⁰ esztendőben vettem volt ifjú gróf Csáky István fiamuramtól Szepes vármegyében Harikóc nevű városnak haszonfelét szénafő kertjével és hozzá tartozandó földjeivel és egyéb határrival együtt hatezer talléron.⁹¹ Holtom után kínálják meg az szepesi urakat,⁹² hogy kiváltsák. Ha pedig fiamuram, gróf Csáky István kiváltja, vagy maradéka, az hatezer tallérnak kétezer tallérját elengedtem ökegyelmének. Szepesi praepost uram viselje gondját Harikócnak. Ha pedig akkor vacálna az praepostság, egri püspök uram ökegyelme nyúljon hozzá, és fele arenda jövedelme legyen ökegyelméé, az fele pedig a szepesi residentiaé vagy collegiumé. Ha pedig az szepesi urak hamar le nem tennék az summát, vessék másnak zálogban az megnevezett Harikócot, kit gróf Csáky István fiamuramtól vettem hatezer talléron, mivel a kétezer tallér⁹³ meg vagyon engedve, és az négyezer tallért fordítsa szepesi praepost uram valamely magyarországi pater jezsuita uraimék collegiumára pater provinciális uram interesse⁹⁴

⁸⁶ Az MNL OL P 71 példányában: „minthogy az legközelebb”. (A kassai jezsuita rendház példányából az egész bekezdés hiányzik.)

⁸⁷ Az MNL OL P 71 példányában „hozzá” olvasható. (A kassai jezsuita rendház példányából a bekezdés hiányzik.)

⁸⁸ Üresedésben lenne.

⁸⁹ Az MNL OL P 71 példányában a szó végéről kihúzva: „okkal”.

⁹⁰ Az MNL OL E 148 példányában az évszámban hatvan helyett tévesen hetven szerepel. Az MNL OL P 71 és a kassai jezsuita rendház példánya egyaránt a helyes évszámot (erre lásd még a következő lábjegyzetet) tartalmazza. Az évszám esetében ezért e két példány alapján írtuk át a szöveget.

⁹¹ Lásd erre még Csáky István szatmári főkapitány, beregi főispán kötelezvényét, amelynek szövege szerint Mindszenti Krisztinától 3000 forint értékben vett fel „jó és igaz mértékű aranyakat, mindeniket külön-külön iuxta valorem Posoniensem háromhárom forintokba számlálván”, és a kölcsön visszafizetéséig átadta neki Harikóc nála lévő felét annak minden tartozékával. A szövegből az is kiderül, hogy Csáky a törökök elleni hadviselés miatt kényszerült a kölcsön felvételére. Szepesvár, 1663. december 8. MNL OL E 152 Reg. Coll. Cass. 12. Fasc. 4. No. 6. (Csáky István eredeti aláírásával és vörös viaszpecsétjével, mellékletben egy másolati példánnyal. Hátoldalán két külön kéz, illetve két külön toll írásával a következő megjegyzés olvasható: „*Haricochrúl [!] való derék levél gróf Csáky István uram részéről.*”)

⁹² Második férje fiait, Csáky Ferencet és Istvánt.

⁹³ A szó végén egy olvashatatlan kihúzás.

⁹⁴ A kassai jezsuita rendház példányában „interesse” helyett „intézése” szerepel.

szerint az én lelkem üdvességéért. Ha pedig a kassai paterék Isten segítségével az templomok épületihez jövődöben hozzákezdhetnek,⁹⁵ tehát az felül megírt summát, úgy-mint négyezer tallért mindeneknek előtte fordítsa szepesi praepost uram őkegyelme az kassai pater jezsuita uraimék templomában az szent oltároknak csináltatására, mely oltárok közül az nagy oltár Nagyboldogasszony oltárának⁹⁶ neveztessek, hogy azon áldják az urat az én lelkem üdvességéért.

Ezerhatszázhatvannégyszáz⁹⁷ esztendőben, Szent György havában⁹⁸ vettem meg újokban Harikóc nevű városnak másik felét⁹⁹ tekéntetes és /p. 8./ nagyságos, méltóságos gróf Csáky Ferenc fiamuramtól háromezer talléron,¹⁰⁰ amint a¹⁰¹ kötéslevélben megvagygon írva.¹⁰² Holtom után ennek az háromezer tallérnak ezer tallérját¹⁰³ hagyom az kassai collegiumnak vagy templomnak építésére,¹⁰⁴ másik ezerét pedig az ungvári pater jezsuita uraimék templomának¹⁰⁵ vagy oskolájának vagy collegiumának építésére.¹⁰⁶ Az harma-

⁹⁵ A kassai jezsuita rendház példányában szintén „hozákezdhetnek”, az MNL OL P 71 példányában „hozákezdhetnének” olvasható.

⁹⁶ A kassai jezsuita rendház példányában „oltárának”, míg az MNL OL 71 példányában a szövegromlás eredményeképpen „oltára” olvasható.

⁹⁷ Az MNL OL E 148 példányában az előző bekezdéssel megegyezően hatvan helyett itt is hetven olvasható az évszámban, ami nyilvánvaló elírás. Az MNL OL P 71 és a kassai jezsuita rendház példányával is egyaránt a helyes évszámot (erre lásd még az alábbi lábjegyzetek között) tartalmazza. Az évszám esetében itt is e két példány alapján írtuk át a szöveget.

⁹⁸ Áprilisban.

⁹⁹ Az MNL OL 71 példányából a „felét” szó hiányzik, a kassai jezsuita rendház példányában azonban szintén olvasható.

¹⁰⁰ Lásd még Csáky Ferenc szepesi főispán kötelezvényét, amelynek szövege szerint 3000 tallért vett kölcsönbe Mindszenti Krisztinától, és ennek fejében adta át neki a kölcsön visszafizetéséig Harikóc nála lévő felét. Szepesvár, 1664. április 27. MNL OL E 152 Reg. Coll. Cass. 12. d. Fasc. 4. No. 7. (Csáky Ferenc eredeti aláírásával és vörös viaszpecsétjével, mellékletben egy másolati példánnyal. Hátoldalán a következő megjegyzés olvasható: „*Harikocziúrló való derek levél gróf Csáky Ferenc uram résziről.*”)

¹⁰¹ A kassai jezsuita rendház példányában szintén olvasható „a” névelő, az MNL OL P 71 példányából azonban hiányzik.

¹⁰² A kérdéses, magyar nyelvű kötéslevél, vagyis kötelezvény szövege megtalálható a kassai jezsuita rendház anyagában, és abból (mellette a további kapcsolódó, itt nem felsorolható iratokból is) egyértelműen kiderül, hogy Harikócot, akárcsak Zsákócot és Müllenbachot, az özvegy zálogként birtokolta. Illésfalva, 1664. június 8. MNL OL E 152 Reg. Coll. Cass. 12. d. Fasc. 4. No. 8.

¹⁰³ A kassai jezsuita rendház példányából hiányzik az: „ezer tallérját”.

¹⁰⁴ A kassai jezsuita rendház példányában szintén ez olvasható, míg az MNL OL P 71 példányában egy értelmileg eltérő változat szerepel: „az kassai collegiumnak, úgy templomnak épületire”.

¹⁰⁵ Az ungvári jezsuiták első temploma, feltehetőleg a kollégiummal együtt 1646-ban készült el. 1684-ben, majd 1708-at követően a templom a kollégiummal együtt súlyos károkat szenvedett. A ma is álló ungvári jezsuita rendház templomát az első templom pusztulását követően, 1732-ben kezdték el építeni. TERDIK, 2014, 203.

¹⁰⁶ Évekkel Mindszenti Krisztina végrendeletének keltét megelőzően Lippay György a súlyos paphiány orvoslására javaslatot tett az ungvári jezsuita rendház mellett egy szeminárium felállítására is. MIHALIK, 2014, 41. Az 1646-ban megalapított ungvári jezsuita kollégium az 1615-ben megalapított és 1619-ben feloszlott homonnai kollégium utóda volt. KÁDÁR, 2014, 1241; MOLNÁR-LUKÁCS, 2009, 95–146. Az ungvári rendháznak Brandenburgi Katalin és Báthory Zsófia által tett szőlőbirtok adományokról bővebben lásd NAGY, 2014, 245–247.

dik ezerét pedig az erdélyi catholicus templomok épületire, melyet¹⁰⁷ az pater jezsuiták akkorbéli provinciálisá épen szolgáltassa az erdélyi catholicusok templomjok¹⁰⁸ építésére, az hová szükségsébnek ítélik lenni.

Az pozsonyi pater jezsuiták¹⁰⁹ oltárára az boldogságos Szűz Mária képére hagyok egy szép orientalis gyöngyökből¹¹⁰ láncot, középszerű gyöngyökből¹¹¹ állót, egy kendermagnál nagyobb egy-egy szem, másfél ezer szem vagyon benne, ezt a kezemen és nyakamon viseltem.¹¹² Más egy orientalis gyöngyláncot,¹¹³ nagyobb az szeme, ennek is fél-fél talléron vettem szemét, hagyom az pozsonyi káptalan templomában lévő lelkek oltárára.

Egy szép gyémántos arany keresztet, tizenkét középszerű táblagyémánt vagyon benne, Lauretomban, Olaszországban,¹¹⁴ a boldogságos szűz tisztességére hagyom, megér háromszáz tallért, az pozsonyi pater rector kezébe adják, és őkegyelme küldje el Lauretomban.

Vagyon két párta,¹¹⁵ csipke formájú, szép örög gyöngyökkel¹¹⁶ rakva, boldogságos asszony¹¹⁷ koronájának ékességére hagyom, az szepesi pater jezsuiták kápolnájában.¹¹⁸

¹⁰⁷ A kassai jezuita rendház példányában a szövegromlás eredményeképpen „mely” olvasható.

¹⁰⁸ A kassai jezuita rendház példányában „templomjok” helyett „templomok” áll. Az MNL OL P 71 példányában a szövegromlás eredményeképpen a „templom” szó kihagyásával a következő, értelmileg helytelen változat olvasható: „az erdélyi catholicus [!] építésére”.

¹⁰⁹ A pozsonyi jezuita kollégium 17. századi működésére, történetére: KÁDÁR, 2018, 237–282.

¹¹⁰ A kassai jezuita rendház példányában ugyanez, míg az MNL OL P 71 példányában „gyöngyből” olvasható.

¹¹¹ A kassai jezuita rendház példányában ugyanez, míg az MNL OL P 71 példányában „gyöngyből” olvasható.

¹¹² A kassai jezuita rendház példányában ugyanez, míg az MNL OL P 71 példányában „viselém” olvasható.

¹¹³ A kassai jezuita rendház példányában ugyanez, míg az MNL OL példányában csupán a „láncot” szó olvasható.

¹¹⁴ Az Olaszországban található loretoi Szűz Mária-templom, amely fontos búcsújáró hely volt a korszakban is. Itt található a Santa Casa, valamint a fekete Madonna szobra, melyet a legenda szerint Lukács evangélista készített. A kegyhely magyar vonatkozásban is jelentős, ugyanis Hans Rudolf von Stotzingen (1610 körül–1651) 1644-ben elzarándokolt az itáliai Loretóba, ahonnan magával hozta az eredetiehez hozzáértintett Szűz Mária kegyszobor másolatát, és ezt az általa Seibersdorffban építtetett kastélyának kápolnájában helyezte el. A szobrot a későbbiek folyamán áthelyezték Johanneshofba, majd Loretóba (Loretomba). 1648-ban Hans Rudolf von Stotzingen a loretoi kegyhely gondozására a Szűz Mária Szolgái szerzetesrendet, azaz a szervitákat bízta meg. Nádasdy Ferenc a Szarvaskői uradalom megszerzését követően a Loretó-kápolna mellett templomot építtetett a zarándoklatokból fakadó megnövekedett igények kielégítésére. A templom ünnepélyes felszentelésére 1659. július 2-án került sor. ZELFEL, 2001, 69–70; VISKOLCZ, 2003, 322–323.

¹¹⁵ A kassai jezuita rendház példányából a szövegromlás eredményeképpen a „párta” szó hiányzik.

¹¹⁶ A kassai jezuita rendház példányában ugyanez, míg az MNL OL P 71 példányában „gyöngyből” olvasható.

¹¹⁷ Az MNL OL P 71 és a jezuita rendház példányában egyaránt „Boldogasszony” olvasható.

¹¹⁸ A Csáky István tárnokmester pártfogását élvező szepeshelyi jezuiták kápolnájáról van szó, akik a rendtartományi katalógusok alapján 1649-től már bizonyosan rezidencia formában működtek. Gimnáziumukban 1648–1650 között már zajlott a grammatikai és humaniora évfolyamok tanítása. Noha a rendtartományi katalógusokban csak az 1649. évtől adatolható a gimnáziumi oktatás, három iskolai nyomtatvány bizonyítja, hogy a tárnokmester fiai közül a későbbi országbíró, ifjabb Csáky István és

Egy gyűrőben egy öreg gyémánt vagyon, száz tallér érő, Boldogasszony tisztességére az nagyszombati apácák templomában¹¹⁹ hagyom, eladhatják.

Vagyon egy közepszerű aranyas mosdó, medencéstől, vagyon ahhoz való tíz aranyos egybejáró pohár, fedeles, lábos a külsője, és virágokra csinálva. Vagyon azokhoz¹²⁰ való aranyas sőtartó. Vagyon azokhoz /p. 9./ való tizenkét kalán,¹²¹ tizenkét villa, nem aranyosak. Azokat az ezüstmíveket hagyom arra, hogy az testamentarius urak fordítsák az szegény erdélyi keresztyének templomnak épületire, és catholicus papok tartására ugyan Erdélyben. Mindeneknek előtte pedig az Kolozsmonostoron¹²² lévő Nagyboldogasszony templomának¹²³ felépítésére, vagy ha ott nem lehetne, ahol a legszükségesebbnek fogják ítélni az erdélyi keresztyén élető catholicus pápista papok, melyről őket¹²⁴ az testamentarius urak mentől hamarébb tudósítsák.

Más pohárszékre való ezüstmív,¹²⁵ vagyon egy fejr mosdó, medencéstől, ahhoz egy aranyas sőtartó, ahhoz való tizenkét ezüstkanál,¹²⁶ tizenkét ezüstvilla. Ezeket is hagyom, hogy lelkem üdvességéért fordítsák az testamentarius urak az Erdélyben elpusztult keresztyén catholicusok pápista templomoknak és oltároknak felépítésére, azon okkal és móddal, amint felül emlékeztem. Ezek között vagyon négy ezüst gyertyatartó, az melyeket hagyom az elpusztult Erdélyben lévő catholicusok¹²⁷ templomának felépítésére. Vagyon egy aranyas halyagos¹²⁸ kanna, hagyom az kassai paterek templomára. Ezeket az arany és ezüstmíveket, melyeket ideírtam testamentomomban, az Isten tisztességére hagytam, és azon igyekezem, hogy a szepesi residentiában vagy collegiumban tartom, és ha reá nem szorulok, el nem adom vagy el nem zálogosítom életemben.

öccse, Csáky László is itt folytatta tanulmányait a kérdéses időszakban. BARTA M., 2021, 41 (további szakirodalmi utalásokkal), vö. LUKÁCS, 1990, III, 222, 251, 281 passim.

¹¹⁹ A nagyszombati klarissza apácák Szűz Mária mennybevitelének tiszteletére felszentelt temploma, ahova az 1619-ben vértanúhalált halt papok (Kőrösi Márk, Pongrácz István és Grodeczky Menyhért) ereklyéi is kerültek. WICK, 1941, 391–392.

¹²⁰ Az MNL OL P 71 példányában a szövegromlás eredményeképpen az értelmileg helytelen „azokban” olvasható. (A kassai jezsuita rendház példányából ez a bekezdés hiányzik.)

¹²¹ A kanál tájnyelvi változata.

¹²² A Kolozs vármegyei Kolozsmonostor (ma: Cluj-Mănăstur, RO).

¹²³ A ma is álló kolozsmonostori Nagyboldogasszony-, más néven Kálvária-templomról van szó, amit 1620–1622 körül Mindszenti Krisztina első férje, somkereki Erdélyi István állíttatott helyre. MAKAY, 1997, 175.

¹²⁴ AZ MNL OL P 71 példányában egyértelmű szövegromlásként az értelmileg helytelen „okos” szerepel az „öket helyett. (A kassai jezsuita rendház példányából az egész bekezdés, így ez a rész is hiányzik.)

¹²⁵ A kassai jezsuita rendház és az MNL OL P 71 példányában „ezüstmű”.

¹²⁶ A kassai jezsuita rendház példányában ugyanez, míg az MNL OL P 71 példányában a tájnyelvi változat, „kalán” olvasható.

¹²⁷ A kassai jezsuita rendház és az MNL OL P 71 példányából a „lévő” hiányzik, azokban tehát a következő olvasható: „hagyom az elpusztult Erdélyben catholicusok templomának felépítésére”.

¹²⁸ A kassai jezsuita rendház példányában ugyanez, míg az MNL OL P 71 példányában „hólyagos” olvasható.

Kinn járó pohárszékemben lévő¹²⁹ ezüstmíveim, mindennapi szükségemre valók ezek: egy kis ezüst mosdó medencéstül, nem aranyasak. Hat egyben járó czapas pohárok,¹³⁰ aranyas a széli, lehet az nagyobbik egy meszelyes.¹³¹ Egy szegletes ezüst palack, egy iccés, nem aranyas. Egy kis ezüst völgyes palack, egy meszelyes. /p. 10./ Két ezüst kanna, merőn aranyozott, kicsin híja, hogy nem egy-egy iccések. Két fehér ezüst kanna, egyik egy iccés, másik meszelyes. Egy sőtartó, nem aranyas. Tíz ezüst fehér kanálok. Egy aranyas lábos pohár. Egy girás,¹³² két kicsiny ezüst pohár. Az lábában két aranyas ezüst új palack, lehet egy-egy pintes egyik-egyik. Egy öreg ezüst, aranyas kanna, nagyobb egy pintesnél. Egyben járó¹³³ középszerű ezüst tálak, négy kicsiny ezüstitál. Két merőn aranyozott lábas csésze, más forma völgyes ezüstcsésze kettő, rózsacethez valók.¹³⁴ Liktáriumhoz való formás ezüstcsésze három. Vagyon liktáriumhoz való egy öreg ezüst csésze, aranyas a széle. Két öreg ezüst csésze, kiből enni szoktak fejérek. Nagy ezüst csupor, az ketteje¹³⁵ meszelyes és a ketteje¹³⁶ römpölyös.¹³⁷ Ezeket az körülöttem lévő ezüstmíveimet adassák el az testamentarius urak, és az árát osszák az szegények közé, ahol legszükségesebb és -istenesb.

Az mely fehér ruháim maradnak, az szépét adják a templomokra, az többit pedig körülöttem¹³⁸ lévő házam népének és szegényeknek. Az két öreg veres szőnyeget, mely az illyésfalusi kápolnában vagyon, hagyom az ungvári pater jezsuiták templomára. Az négy fehér szőnyeget, melyek most ugyanazon illyésfalusi kápolna falain függenek, hagyom az szatmári patereknek.¹³⁹

Vagyon tizenöt apró szőnyegem, azokat osszák templomokra.

¹²⁹ Az MNL OL P 71 példányában kétszer írták le a szót: „lévő lévő”.

¹³⁰ A capás vagy cásás pohár eredetileg durva bőrrel bevont poharat jelentett, de gyakrabban jelölt borszerű felületűre megmunkált, nemesfémből készült poharat. EMSzT, I, 1132–1134.

¹³¹ Régi űrmérték, amit a híg anyagok mérésére alkalmaztak. Egy meszely $\frac{1}{2}$ iccének, valamint $\frac{1}{4}$ pintnek felelt meg. Egy bécsi meszely 1569–1871 között 0,35 liter volt. Egy pozsonyi meszely 1593–1874 között 0,41 liter volt, míg egy budai meszely a 17. század elejétől a 18. század végéig 0,45 liternek felelt meg. BOGDÁN, 1991, 240–241.

¹³² Nemesfém súlymérték, a márkával egyenértékű. Egy gira tömege a 17. században 233,8 gramm, hozzávetőlegesen negyed kilogramm. KERÉKES, 1943, 217; EMSzT, IV, 588–590.

¹³³ Az MNL OL P 71 példányában a szövegromlás eredményeképpen: „egyben járók”. (A jezsuita rendház példányából az egész bekezdés hiányzik.)

¹³⁴ Az MNL OL P 71-ben zavarosabb változat és központozás olvasható: „kettő, két merőn aranyozott lábas csésze, más forma völgyes ezüstcsésze, kettő rózsacethez valók”.

¹³⁵ Az MNL OL P 71 példányában: „kettei”.

¹³⁶ Az MNL OL P 71 példányában: „kettei”.

¹³⁷ Szepesi szász eredetű űrmérték, egy icce negyedének felelt meg. Egy bécsi römpöly 1569–1871 között 0,17 liter volt, míg egy pozsonyi römpöly 1593–1874 között 0,20 liternek felelt meg. BOGDÁN, 1991, 259.

¹³⁸ A kassai jezsuita rendház példányában „körölöttem”, az MNL OL P 71 példányában „körölem” olvasható.

¹³⁹ A szatmári jezsuitákra: BURA, 1997, 19–35.

Az én kedves leányomnak, Csáky Krisztinának¹⁴⁰ hagyom Illyésfalvát udvarházammal együtt,¹⁴¹ Turik nevű határával, és Kurimánt¹⁴² is, melyet vettem volt négyezerhat-százhatvanhat forinton, melynek az árát az nemes szepesi káptalan előtt letettem, és azután is sokat építettem rajta. Bírja békességesen /p. 11./ mind az két ágon lévő mara-dékival. Ha pedig az szepesi urak letennék a summát érette, tartozzanak minden sok épületnek az böcsével együtt letenni.

Hagyok ugyanezen kedves leányomnak tíz fejőstehenet, borjústól, ötven fejősjuhót bárányostúl, tizenöt öreg eme disznót,¹⁴³ tizenkét ökröt, az illyésfalusi majorombúl.

Az méltóságos gróf Csáky Ferenc fiamuramnak fizesse meg Isten, ha mi jóval volt hozzám, az mely kétszáz arannyal adós őkegyelme nékem, megengedtem¹⁴⁴ őkegyelmé-nek, holtom után erről¹⁴⁵ az adóslevél az ládámban vagon pecsét alatt.

Az én kedves fiamnak, gróf Csáky István uramnak hagyom Szepes várában való ré-szemet, Smisan¹⁴⁶ nevű várasomat mindennemű hozzá való örökségekkel, az mint az üdvözült, megholt szerelmes uram nékem hagyta, én is azon igazsággal őkegyelmének hagyom. Az úr Isten légyen megfizetője, hogy őkegyelme engemet nem búsított ársasá-gomban, és kérem is őkegyelmét, nekem megbocsátsón, ha mit vétettem volna őkegyel-mének akaratom ellen is.

Az én kedves leányom, Lónyay Margit¹⁴⁷ asszonynak hagyok holtom után egy arany gyűrőt, gyémántost, mely ládámban körölettem vagon.

Vagyom az gönci hegyen Alsó és Felső Henkina nevű szőlőm,¹⁴⁸ melyet magam Erdélyből hozott pénzemen becsültetett nékem üdvözült édes uram négyezernyolcszázki-lencven forinton, biznyságot is tött arról testamentomában szegény üdvezült uram,¹⁴⁹ hogy magam saját pénzemen vettem azokat a szőlőket.¹⁵⁰ Hagyom az én édes leányom-

¹⁴⁰ Csáky Krisztina (1654–1723) Csáky István (1635–1699) országbíró és Lónyay Margit (?–1670) leány. Első férje Erdődy Sándor (1638–1681), második Draskovich Miklós (1625?–1687), harmadik férje pedig Bercsényi Miklós (1665–1725) volt. BALOGH–BARTA, 2021, Melléklet.

¹⁴¹ Ehhez lásd a Vitális János és Gránáth János által, özvegy Csáky Istvánné Mindszenti Krisztina halálát követően készített összeírást, Lőcse, 1685. szeptember 12. MNL OL E 156-a. Fasc. 49. No. 29. Online elérhetőségét lásd https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc049_no029/ (utolsó letöltés: 2022. március 5.).

¹⁴² Kiskerény (1899-ig Kurimján, ma: Kurimany, SK).

¹⁴³ Eme: nőtény sertés, koca.

¹⁴⁴ Megengedtem: elengedtem.

¹⁴⁵ Az MNL OL P 71 példányában: „arról”.

¹⁴⁶ A Szepes vármegyei Smizsány, más néven Szepessümege (ma: Smižany, SK).

¹⁴⁷ Lónyay Margit († 1670) Lónyay Zsigmond (1593–1653) beregi és krasznai főispán és Varkoch Margit lánya, a későbbi erdélyi fejedelemasszony, Kemény Jánosné Lónyay Anna testvére. Első férjével, Telegdi Istvánnal († 1652) 1646-ban kötött házasságot. Második férjével, a későbbi országbíróval, Csáky Istvánnal (1635–1699) 1654-ben házasodott össze. BARTA M., 2021, 56–58; BALOGH–BARTA, 2021 (Melléklet).

¹⁴⁸ A Göncről északkeletre, a Gönci-patak partján fekvő Henkina dűlőről van szó.

¹⁴⁹ Az MNL OL P 71 példányában az „uram” szóban a szó eleji „ur” utólagos átírás, a helyén eredetileg talán az édes szó állt.

¹⁵⁰ 1662. november 5-én, Szepesváron kelt végrendeletében Csáky István tárnokmester erről a következőket írta: „[...] *Abaujvármegyében a gönczi határban felső és alsó Henkina neveő promonthoriumokon levő*

nak, Csáky Krisztinának /p. 12./ holtom után, ha életben nem adom. Az melyhez, ha az szepesi urak hozzá akarnak nyúlni, tartozzanak annyi summa pénzt letenni érette, amennyit én reá adtam, melyet most Csáky István uram míveltet.¹⁵¹

Eperjes¹⁵² városa adós háromezer forinttal, melyet ha életben¹⁵³ ki nem kérnék, hagyom azt is Kapy Gáborné Mindszenti Erzsók¹⁵⁴ asszony öcsémnek, urával és gyermekével együtt. Az eperjesi adóslevél arról az ládámban vagyon. Liszkán¹⁵⁵ vett szőlőmet is, Mogyorós nevűt¹⁵⁶ hagyom Kapy Gáborné asszonyom öcsémnek, Mindszenti Erzsók asszonynak, urával és gyermekével együtt, és ezt¹⁵⁷ a szőlőt Usz Ferenc¹⁵⁸ uramtól vettem.

Az mely Saigó nevű szőlőt¹⁵⁹ az kisleludi hegyen¹⁶⁰ vettem Török István uramtól, hagyom az megnevezett szőlőt Kapy Gáborné asszonyomnak ökegyelmének gyermekivel együtt. Kornis Gáspár¹⁶¹ öcsém¹⁶² uramnak bírom Göncruszkán¹⁶³ lévő jószágát¹⁶⁴ egynéhány ház jobbágyával, ruszkai szőlővel ezer arany zálogban. Ha életben ki nem váltja, vagy el nem adom, visszahagyom ökegyelmének mind az ezer arannyal együtt az jószágot.

Az hol nékem adósságim volnának másutt, és arról való adósleveletem feltalálnák holtom után ládámban, hogy életben azoknak engedtem, ha azokról bizonyáglevelet mutatnak, hogy nékiek engedtem, légyen övik holtom után.

szőlőköt [is bírt de facto – a szerzők], melyeket is ugyan maga pénzín az biraknak becsüllése után váltot az atiamfia négy ezer nyolcz száz kilenczven ket forinton.” CSÁKY OKLEVÉLTÁR, II, 732.

¹⁵¹ Ehhez lásd özvegy Csáky Istvánné Mindszenti Krisztina 1667-ben kelt bérleti szerződését mostohafia, Csáky István számára, ÖeStA HHStA SB Csáky 78-1 (régijelzet: Fasc. 60. No. 1.).

¹⁵² A Sáros vármegyei Eperjes (ma: Prešov, SK).

¹⁵³ Az MNL OL P 71 példányában: életben. (A kassai jezsuita rendház példányából a bekezdés hiányzik.)

¹⁵⁴ Mindszenti Erzsébet (1638 körül–1671. augusztus 2.) Mindszenti Gábor (1607 körül–1642) és Péchy Erzsébet leánya, Kapy Gábor felesége. Mindszenti Erzsébet Mindszenti Krisztina illéfalvi végrendeletének keltét követő évben, 1671. augusztus 2-án halt meg Vicén. A mikházi kolostorban temették el. Hasonlóan Mindszenti Krisztinához, őt is fellelhetjük a csíksomlyói ferences kolostor pártfogói között. KONCZ, 1881, 398; GERGELY, 1884, 672–673; FAZEKAS, 2009, 670–671; SZÖCS, 2010, 74, 102.

¹⁵⁵ A Zemplén vármegyei Olaszliszka.

¹⁵⁶ Az Olaszliszkatól északnyugatra elterülő Ó- és Új-mogyorós nevű dűlőkről van szó.

¹⁵⁷ Az MNL OL P 71 példányában: „azt”.

¹⁵⁸ Usz Ferenc Sáros vármegyei köznemes. Felesége Kapy Judit. HORN, 1990, 473–474. Egy szintén Usz Ferenc nevű személy fellelhető a Szepesi Kamara levéltári írnokai között, aki 1673-tól töltötte be a hivalt. FALLENBÜCHL, 1967, 232.

¹⁵⁹ A Bodrogkisleludtól nyugatra fekvő Sajgó nevű terület.

¹⁶⁰ A Zemplén vármegyei Bodrogkisleludon lévő szőlőről van szó.

¹⁶¹ Ruszkai Kornis Gáspár (1641–1683) Kornis Ferencnek (1607–1661), Kolozs vármegye főispánjának és Wesselényi Katának a fia, Marosszék főkapitánya, valamint a fejedelmi tanács tagja. Első felesége Balassi Erzsébet (?–1674), második pedig Csáky Mária (1660–1688), Csáky István (1635–1699) és Lónyay Margit (?–1670) leánya volt. BALOGH–BARTA, 2021 (Melléklet); FEJÉR, 2012, 296; T. ORGONA, 2014 (2. melléklet).

¹⁶² A szó utólagos betoldás.

¹⁶³ Az Abaúj vármegyei Göncruszka.

¹⁶⁴ Az MNL OL E 148 példányában itt az értelmileg kevésbé helyes „jószágot” szerepel, ezért itt az MNL OL P 71-ben szereplő „jószágát” változatot közöltük. (A jezsuita rendház példányából a bekezdés hiányzik.)

Az én kedves fiam, gróf Csáky István uramat nagy szeretettel kérem, hogy az én jóakaró sógorom, Kapy Gábor urammal együtt, őkegyelmek megértvén halálomat, jöjjenek az én hideg tetemem¹⁶⁵ mellé, és temessenek őkegyelmek lelki ajtatossággal, és az mi alamizsnát búzából, rozsból, lábas marhákból hagytam az /p. 13./ én lelki atyáimnak bűnös lelkemért, mindjárt adattassák meg azoknak őkegyelmek.¹⁶⁶ Temetésemkor öltöztessenek tizenkét szegényeket fekete posztóruhában, és ahhoz való ruházatjokat adják meg. Körültem lévő mindenféle conventiós¹⁶⁷ cselédemnek fizessenek meg igazán, léssen annyi pénz körülöttem, és az jószágnak békítő kántorpénze.¹⁶⁸ Azonkívül az fejrészelédemnek is, akik mellettem halálomig léssnek, mindenféle kiházásításokra való ruházatjokat, fejrés ruhát, derékaljat, vánkost, fizetésöket adják meg igazán körülöttem lévő egyetmásomból. Az kik pedig öregek az leányokban, azoknak adjanak ruházatjokon¹⁶⁹ kívül huszonöt-öt forintot, ezen pedig azt értem, akik nem fizetett szolgálók, hanem gyermekségöktől fogvást szolgáltak. Az kik pedig esztendőös szolgálók, és fizetésémért szolgáltak, azoknak igazán fizessenek meg. Ha mi posztóim¹⁷⁰ maradtak, azokból is megfizethetnek akkorbéli szolgálóimnak.

Az mely inasim holtomig mellettem léssnek, hagyok mindenikének két-két öreg tulkot, és két-két fejőstehenet, és tisztességes dolmányra való és mentére való posztót a gyászruháan kívül. Azon kívül az öregének tíz-tíz forintot, az aprajának öt-öt forintot az jószágom jövedelméből.

Vagyon egy kis oltári ládám mellettem, kiben miséhez és egy oltárhoz való eszközök vannak. Hagyom holtom után annak az paternek, aki mellettem léssen halálomkor, vagy barát léssen, vagy más, és száz forintot¹⁷¹ hagyok annak, temetésemkor adják meg néki.

Az szepesi residentianak vagy collegiumnak kápolnájában kívánok temetkezni, mostani viselő gyászkontösomben. Az jezsuita paterekből és barátokból mennél többet híhatnak temetésemre, hívatassanak.

Az szepesi káptalanbéli pap urak templomára és szükségére hagyok száz forintot, mondjanak miséket érettem őkegyelmek, és imádkozzanak is.

Az sebesi barátoknak¹⁷² hagyok száz forintot, hogy énérettem miséket mondjanak.

¹⁶⁵ Az MNL OL P 71 példányában egyértelmű tévesztésként „testemem” [!] olvasható.

¹⁶⁶ Az MNL OL P 71 példányából a „hagytam” szó, valamint a „bűnös lelkemért” utáni vessző is elmaradt, ezzel megváltoztatva az adott szöveghely értelmét, egyúttal zavarossá is téve azt: „az mi alamizsnát búzából, rozsból, lábas marhákból az én lelki atyáimnak bűnös lelkemért mindjárt adattassák meg azoknak őkegyelmek.” (A jezsuita rendház példányából a bekezdés hiányzik.)

¹⁶⁷ Conventiós (latinból): szerződött, szegődményes.

¹⁶⁸ Kántorpénz: negyedévi fizetés, fizetség. EMSzT, VI, 98.

¹⁶⁹ Az MNL OL P 71 Csáky levéltár példányában egyértelmű szövegromlásként az értelmileg helytelen „ruházatjon” olvasható.

¹⁷⁰ Az MNL OL P 71 példányában: „portióim”.

¹⁷¹ Az MNL OL P 71 példányában egy központozás nélküli, értelmileg helytelennek vagy legalábbis kevésbé helyesnek tűnő változat olvasható: „vagy más is száz forintot”.

¹⁷² Az alsósebesi (ma: Nižná Šebastová, SK) ferences kolostort Forgách Zsigmond nádor özvegye, Pálffy Katalin alapította. Az építkezést 1634-ben kezdték el és 1636-ra fejeződött be. 1644 nyarán I. Rákóczi György erdélyi fejedelem hadai súlyos károkat okoztak az épületekben. 1660-tól már iskolát is működtettek a ferencesek Alsósebesen. KARÁCSONYI, 1924, 147–150.

/p. 14./ Az csötörtökhelyi barátoknak¹⁷³ öt fejőstehenet¹⁷⁴ és húsz fejős juhot, ötven köből rozst.

Az ungvári jezsuita patereknek¹⁷⁵ hagyok száz forintot, hogy énérettem Istent imádjának misemondásokkal.

Az szatmári jezsuita patereknek hagyok száz forintot.

Az csíki barátoknak¹⁷⁶ hagyok száz forintot.¹⁷⁷

Az holtak és halandók szepesi residentiában vagy collegiumban lévő congregatió-
nak¹⁷⁸ hagyok száz forintot.

Az illyésfalusi udvarházamnál¹⁷⁹ lévő majorságból hagyok az szepesi paterek resi-
dentiájára vagy collegiumára tizenöt válogatott jó fejősteheneket és száz forintot.

Az szegény deákok számára az szepesi residentia vagy collegium szemináriumában,
ha akkor lesznek ott szegény deákok, tíz fejőstehenet Illyésfalváról.

Az sebesi barátok számára tíz ökröt és tíz fejőstehenet Illyésfalváról.

Az én illyésfalusi majoromból az szepesi pater jezsuiták számára száz szepesi kö-
ből¹⁸⁰ búzát, annyi rozst, ugyanannyi árpát, annyi zabot.

¹⁷³ A minoritákról (konventuális ferencesek) van szó, akiket a Csákyak telepítettek le Szepescsütörtökhe-
lyen (ma: Spišský Štvrtok, SK). Rendházukat Giovanni Battista Reggiani da San Felice olasz származású
misszionárius vezette. 1668. február elsején kelt adománylevelében Csáky Ferenc felső-magyarországi
főkapitány, szepesi főispán – miután elvette az evangélikusoktól – átadta nekik az ottani Szapolyai-
kápolnát, gondoskodva megélhetésükről is. Az adományt március 10-én I. Lipót, majd április 14-én
Szelepcsényi György esztergomi érsek is megerősítette. A kápolnával egybeépült templomot utóbb az
időközben elhunyt Csáky Ferenc öccsétől, Csáky István szepesi főispántól kapták meg a plébániával és
annak jövedelmével együtt, miután azokat földesúri jogára hivatkozva elvette az evangélikusoktól.
(A templom elvételének időpontját Bruckner Győző 1671. június 14-re, Karácsonyi János 1672-re teszi,
míg Galla Ferenc nem említi évszámot.) KARÁCSONYI, 1924, 417–418, 428–429; GALLA, 2005, 109;
BRUCKNER, 1922, 265–267.

¹⁷⁴ Az MNL OL P 71 példányában: „fejő”. (A kassai jezsuita rendház példányából a mondat hiányzik.)

¹⁷⁵ A kassai jezsuita rendház példányában: „az ungvári pater jezsuitáknak”.

¹⁷⁶ A Csíksomlyón működő ferences szerzetesekről van szó, akiknek a jelenléte már a középkortól datálha-
tó. A kolostor és templom újjáépítése a búcsújáró hely megnövekedett igényeinek a kiszolgálását is jelen-
tette, ami Hunyadi János támogatásával valósult meg az 1440-es évek második felében. A templomot
1448-ban Sárlos Boldogasszony tiszteletére szentelték fel. A csíksomlyói ferencesek 1640-től iskolát
működtettek, 1649-től szemináriumot. A templom, a kolostor és az iskola a 1661-es tatár pusztítás
során súlyos károkat szenvedett. A helyreállítási munkálatok 1667-re fejeződtek be. GYÖRGY, 1930,
174–176; GALLA, 2005, 275, 282; KARÁCSONYI, 1923, 325–326; MEDGYESY-SCHMIDT, 2006, 18–19;
MAGYAR, 2016, 212–213. A csíksomlyói ferences kolostor templomában található Szent Kereszt-oltár
elkészítését Mindszenti Krisztina finanszírozta. A csíksomlyói ferences templom oltáira: SZÖCS,
2010, 44–50, 100–107.

¹⁷⁷ Mindszenti Krisztina első férje, Erdélyi István is megemlékezett végrendeletében a csíksomlyói ference-
sekről. Erdélyi István feltehetőleg 1638-ban kelt végrendeletének erre vonatkozó másolattöredékét lásd
MNL OL P 658 No. 3181. Vö. Erdélyi István végrendelete, Somkerék, 1638. augusztus 29. P 108
Rep. 50. Fasc. C No. 9. Kiadását lásd TUDÓS S., 2008, 129–131.

¹⁷⁸ Az 1653-ban már létező szepeshelyi Agonia Christi társulatra való utalás. KÁDÁR, 2014, 1236.

¹⁷⁹ A kassai jezsuita rendház példányában csupán „házamnál” olvasható.

¹⁸⁰ Egy szepesi köből kb. 45–48 liternek, egy kassai köből pedig két szepesi köbőlnek felelt meg.

Az szepesi szeminárium deáki számára, ha akkor szeminárium leszen, kétszáz szepesi köből rozstot, annyi árpát Illyésfalváról.

Az sebesi barátok számára háromszáz köből búzát, annyi rozstot, árpát is annyit.

Az én szepesi jobbágyim szegényeinek hagyok kétszáz szepesi köből rozstot Illyésfalváról.

Ezeket a külömb-külobb helyre hagyott száz-száz forintokat a testamentárius urak adják meg a temetésemre hagyott pénzből, mely téssen ezer és nyolcszáz¹⁸¹ forintot. Azt az¹⁸² tizennyolc száz forintot¹⁸³ pedig töttem le a szepesi káptalanban oltalomnak okáért, kiről levelem is vagyon az káptalantól. És ha másutt történnék is halálom és temetésem, mindazonáltal¹⁸⁴ adják meg mindeneknek, amit hagytam. Ami /p. 15./ pedig megmaradna az megnevezett személyek pénzből, osszák a koldusoknak, harangozóknak, kántoroknak, ispitályokban. És az mely egyházi ember eltemet, hagyok annak száz forintot, ha az szepesi káptalanban leszen temetésem.¹⁸⁵

Gönczy János jámbor szolgáltnak hagyok, ha holtomig engemet szolgál,¹⁸⁶ jó nyolc öreg tulkot, öt fejőstehenet, tíz eme disznót és huszonöt fejős juhot.

Nyakas István is, ha holtomig szolgál, hagyok néki jó nyolc öreg tulkokat, öt fejőstehenet, öt eme disznót és huszonöt fejős juhot.

Palkó nevű inasomnak, kit gyermekségétől¹⁸⁷ fogvást tartottam, hagyok hat öreg tulkot, négy fejőstehenet, öt eme disznót és huszonöt fejős juhot bárányostúl.

Lukács szakácmesternek hagyok harmadfűre menendő négy tulkot és két borjús tehenet.

Andrásnak, kit szabóműre tanítottam,¹⁸⁸ hagyok négy tulkot, harmadfűre menendőket, és két fejőstehenet.

Az mely lábás marháim maradnak Illyésfalván, mindenfélék azokon kívül, melyeket testamentomban hagytam, az testamentarius urak rendeljenek oly igaz embert, ki eladassa¹⁸⁹ pénzen, és azt az pénzt rendeljék Isten tisztességére, ahol legszükségeseb, az én lelkem üdvességéért.¹⁹⁰ Az ispitályokba is adjanak abból az pénzből az szegények tartására.

¹⁸¹ Az MNL OL P 71 példányában „és” nélkül olvasható: „ezernyolcszáz”.

¹⁸² Az MNL OL P 71 példányában a szövegromlás eredményeképpen „azt” olvasható.

¹⁸³ Az MNL OL P 71 példányában csupán „tizennyolc forintot”.

¹⁸⁴ Az MNL OL P 71 példányában: „mindazáltal”. (A szepesi jezsuita rendház példányából a bekezdés hiányzik.)

¹⁸⁵ Az E 148 példányában ez a mondat az előző mondat tagmondataként, míg az MNL OL P 71 példányában külön mondatként olvasható. Ebben az esetben utóbbi mellett döntöttünk.

¹⁸⁶ Az MNL OL P 71 példányában az „engemet” nélkül olvasható: „ha holtomig szolgál”.

¹⁸⁷ Az MNL OL P 71 példányában: „gyermekségtől”.

¹⁸⁸ Valószínűleg azonos lehet azzal a Szabó Andrással, akit Mindszenti Krisztina 1680-ban felszabadított a jobbágyságból. ÖStA HHStA SB FA Csáky 78-2. (Régi jelzet: Fasc. 60. No. 2.)

¹⁸⁹ A MNL OL P 71 példányában: „eladná”.

¹⁹⁰ Az MNL OL P 71 példányában a szövegromlás eredményeképpen egy értelmileg és központozását tekintve is zavarosabb változat olvasható: „és azt az pénzt rendeljék Isten tisztességére, ahol legszükségeseb, és az én lelkem üdvességéért, az ispitályokban is adjanak abból, az pénzből az szegények tartására.”

Az mely mezőn termett mindenféle gabonáim lésznek, és testamentomtól¹⁹¹ megmaradnak, adassák el a testamentarius urak, és az árát osszák a szegényeknek és ispítályokban.

Erdélyi jószágimról¹⁹² régi leveleim vannak, melyeket Kapy Gáborné asszonyom öcsém vegyen kezéhez urával együtt, kínyszerítvén őkegyelmeket lelkök üdvességére, hogy megadják az leveleket azoknak, akiket illetnek. A somkereki jószág¹⁹³ leveleit adják meg őkegyelmeknek¹⁹⁴ /p. 16./ Torma uraiméknak és Korlatovics uraiméknak,¹⁹⁵ és az szegény első uram testamentom levelét is, ki most a ládámban vagyok, Korlatovics uramnak¹⁹⁶ [!] és Torma uraiméknak együtt adják meg őkegyelmeknek.¹⁹⁷

Az több levelek is, az kik az ládámban vannak, és azokat is, akik az erdélyi jószágomról valók, vegye kezéhez Kapy Gáborné asszonyom öcsém, talán jövődőben némelyiknek hasznát vészi.

Fenntartom azt is az testamentom erejében, hogy valamikor ezeket az dolgokat változtatni akarom, változtathassam akaratom szerént.

Az mint feljebb is megírtam, nem kívánok világi pompás¹⁹⁸ temetést, hanem az koporsómra is az mely bársonyt csinálnak, ne legyen ezüst szegekkel szegezve,¹⁹⁹ hanem levehessék a sírban az koporsómról, és legyen az pater jezsuitáké az a bársony lelkemért.

Végezetre ajánlom az én édes Istenemnek, boldogságos Szűz Máriának és Istennek minden szentinek lelkemet. Költ Illyésfalván, Martiusnak huszonkettődik napján, 1670. esztendőben.

Árva Mindszenti Krisztina manu propria [nem autográf]

/Mindszenti Krisztina magyarországi végrendeletének kiegészítése (Illésfalva, 1670. november 12.) és az azt tartalmazó keretoklevél:/

¹⁹¹ Az MNL OL P 71 példányában: „testamentomtól”.

¹⁹² Az MNL OL P 71 példányában: „jószágomról”.

¹⁹³ A Belső-Szolnok vármegyei Somkerék (ma: Şintereag, RO). A somkereki birtok Erdélyi István 1638-ban Somkeréken kelt végrendelete értelmében halálával feleségére, Mindszenti Krisztinára szállt. Az özvegy utód nélküli elhalálózását követően férje, Erdélyi István rendelkezése szerint a somkereki birtokot Torma György és Torma Kristóf gyermekeire, valamint Kollátovich Pálra hagyta. Erdélyi István végrendelete, Somkerék, 1638. augusztus 29. P 108 Rep. 50. Fasc. C No. 9. Kiadását lásd TUDÓS S., 2008, 130; TAGÁNYI-RÉTHY-KÁDÁR, 1903, 97–99.

¹⁹⁴ A MNL OL P 71 példányában egy, a szöveg értelmét megváltoztató, helytelen változat olvasható: „őkegyelmek”.

¹⁹⁵ Kollátovich György Erdélyi István féltestvére volt anyai ágon. HORN–KREUTZER–SZABÓ, 2005, 110.

¹⁹⁶ A MNL OL P 71 és az MNL OL E 148 példányában egyaránt az „uramnak” olvasható, noha korábban mindkettőben az „uraimék” szó követte a „Korlatovicsot”.

¹⁹⁷ A szó rövidített formában („eő kglmekk”) olvasható mind az MNL OL P 71, mind az MNL OL E 148 példányában.

¹⁹⁸ A kassai jezsuita rendház és az MNL OL P 71 példányában: „pompai”.

¹⁹⁹ Az MNL OL P 71 példányában: „ezüst szegekkel elszegezve”. A kassai jezsuita rendház példányában: „ezüst szegek szegezve [!]”.

Dorsalium vero tenor modo sequenti manu propria. árva Mindszenti Krisztina testamentomja.

Exhibitonis porro series.

Exmissi Leuchoviam 20. Aprilis ad hoc idem testamentum percipiendum admodum reverendi domini domini Andreas Ondrejkovich et Martinus Szlaukai canonici Scepusienses²⁰⁰ ad requisitionem amicabilem praetitulatae illustrissimae dominae comitissae, idem vero praesentatum coram venerabili capitulo die 21. eiusdem mensis anno 1670. Locus sigilli.

In stabilimentum porro praecursorum omnium die secunda mensis Maii, anni infrascripti, inter reliqua fragmenta literas videlicet et literalia instrumenta apud nos reposita, dum praemissa testamentaria dispositio actu in expeditione ad memorati generosi domini Francisci Bertóthy instantiam, veluti plenipotentiarum superius fati excellentissimi domini comitis domini Stephani Csáky senioris etc. exstitisset, certam signaturam totiesfatae illustrissimae condam dominae comitissae Christinae Mindszenthii propria manu subscriptam duobusque utpote eiusdem dominae comitissae sigillo usuali in locis, ab intro, et afforis nigrae itidem Hispanicae cerae subimpresso communitam inveniundo et reperiendo, ac ad praerepetiti domini instantis, tam etiam praecursorum dominae condam testatrix mentem, postulatamue dispositioni testamentarie inserendam, et adiungendam censuimus. Cuius quidem signaturae isto modo sequitur.

[Mindszenti Krisztina végrendeletének kiegészítése:] Én, gróf Mindszenti Krisztina, mivelhogy Isten engedelmeiből Erdélybe akarok menni, s nem tudom, engedi-e Isten, hogy többé²⁰¹ illésfalvai házamhoz jöhessenek,²⁰² s olyan testamentomot tettem volt, és az káptalan urak kezéhez²⁰³ adtam, hogy ha Isten nékem halálomat itt²⁰⁴ rendeli Szepesben, az pater jezsuiták kápolnájában legyen temetésem. De ha Erdélyben történnék halálom, az hová mit hagytam, mindeneknek megadassék, az²⁰⁵ káptalan urak kezénél lévő pénzből,²⁰⁶ ha meghallják halálomat.²⁰⁷ Azokból pedig, amiket²⁰⁸ szolgálóimnak és szolgálóimnak²⁰⁹

²⁰⁰ Ondrejkovics András és Szlavkay Márton szepesi kanonokok. 1667-ben Ondrejkovics András Zsigrán (ma Žehra, SK) volt plébános. 1659-ben I. Lipóttól nemességét kapott. PIRHALLA, 1899, 448; FÖRSTLER, 1910, 47.

²⁰¹ Az erdélyi kincstári levéltár példányában: „nem tudom, engedje-e Isten többé, hogy”.

²⁰² Az erdélyi kincstári levéltár példányában: „jöhessenek”. A jezsuita levéltár példányában: „gyühessenek”.

²⁰³ Az erdélyi kincstári levéltár példányában: „kezében”.

²⁰⁴ Az erdélyi kincstári levéltár példányában a „halálomat itt” helyett a tévesnek tűnő „dolgomat így” olvasható.

²⁰⁵ A kiszakadt papír miatt csak részben olvasható az „az”.

²⁰⁶ Az erdélyi kincstári levéltár példányában ez a mondatrész a következőképpen hangzik: „De ha Erdélyben történnék holtom, az hol mit hagytam, mindenek megadassanak az káptalan urak kezénél lévő pénzből”.

²⁰⁷ Az erdélyi kincstári levéltár példányában: „holtomat”.

²⁰⁸ A jezsuita levéltár példányában: „ami/t”. Az erdélyi kincstári levéltár példányában: „az hol mit hagytam”.

²⁰⁹ Az erdélyi kincstári levéltár példányából hiányzik az „és szolgálóimnak”.

hagytam, az kik velem Erdélyben lesznek, és ki nem gyünnének,²¹⁰ adják Isten tisztességére azt a részt. Datum Illésfalvae, 12. Novembris 1670. esztendőben.

Árva Mindszenti Krisztina, locus sigilli.

Indorsatio: árva Mindszenti Krisztina testamentomához kell tenni.²¹¹

Nos itaque ad praemissae instantiae memorati domini Francisci Bertóthy tanquam iustae et legitimae apud nos factae amicablem inclinati, praescriptam testamentariam dispositionem in nulla parte sui suspectam, non abrasam, non cancellatam, sine diminutione et augmento aliquali, de verbo ad verbum transumi et transcribi, praesentibusque literis nostris inseri faciendo, in transumpto literarum nostrarum sub sigillo nostro capitulari et authentico modis omnibus extradandam esse duximus et concedendam communi suadente iustitia. Datum feria sexta proxima post dominicam quasimodo geniti, anno Domini millesimo sexcentesimo octuagesimo quinto.

LECTA ET CORRECTA PER ME ANDREAM BERZEVICZY²¹² LECTOREM MANU PROPRIA.

/A külzet jobb felső sarkában egykorú kéz megjegyzése/ 22. Martii 1670. Paria testamentariae dispositionis Christinae Mindszenti comitissae viduae Csakianae.²¹³

²¹⁰ A jezsuita levéltár példányában: „gyünnének”.

²¹¹ A jezsuita rendház példányában itt a következő szövegváltozat olvasható, amely a kivonat keletkezésének körülményeit világítja meg: „Nos itaque ad praelibati admodum reverendi Joannis Radecky praemissae instantiae et requisitioni satisfacere volentes praemissa puncta, in tantum in quantum toties reverendum patrem concerneret paria eiusdem futurum pro cautela in transumpto literarum nostrarum sub sigillo nostro capitulari et authentico esse dandas duximus et concedendas prouti damus et concedimus voto pariter facto. Communi suadente iustitia. Datum feria tertia proxima post dominicam misericordiae anno Domini 1685. Lecta per me correctaque Andream Berzevici lectorem.”

²¹² Berzeviczy András szepesi olvasókanonok.

²¹³ Az MNL OL P 71 példányának külzetén a bal felső sarokban, elforgatva egykorú megjegyzés Csáky István országbíró, felső-magyarországi főkapitány kézírásával: „Paria testamenti novercae Christinae Mindszenti.” [A külzet jobb felső sarkán megfordítva, ismeretlen kéztől:] „De anno 1670 [a nulla az eredetileg leírt 9-es utólagos átjavítása – a szerzők]. Simplex paria testamenti illustrissimae comitissae Christinae Mindszenti, illustrissimi comitis Stephani senioris Csakÿ relictae viduae”; A jezsuita rendház példányának külzetén ismeretlen kéztől: „+ Testamentum comitissae Christinae Mindszenti.”

2.

Mindszenti Krisztina erdélyi végrendelete

Gernyeszeg, 1671. szeptember 1.

ANR Cluj Fond Familial Kornis No. 378. Fasc. XLIII/b. (106. d.)

/fol. 6r./ Nos Michäel Apafi Dei gratia princeps Transylvaniae, partium Regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc. damus pro memoria per praesentes, quod illustrissima comitissa, domina Christina Mintszenchi illustrissimi quondam comitis domini Stephani Csiaki senioris de Kereszegh relicta vidua coram nobis personaliter constituta, mente, animo et loquela corporeque per omnia sana testamentariam suam dispositionem sub sigillo suo proprio emanatam, manusque suae subscriptione roboratam, Hungarico idiomate in scriptis exhibuit et praesentavit, eandemque coram nobis sponte et libere, vivaque vocis suae oraculo in omnibus suis punctis clausulis et articulis approbavit, confirmavit, ratificavit ac in suo vigore reliquit, cuius quidem testamentariae dispositionis tenor et verbalis continentia sequitur hunc in modum.

Az Atyának, Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében kezdettem ez utolsó dolgaimnak rendelését ebben az 1671. esztendőben, Szent Mihály havának első napján.²¹⁴

Mivel bizonytalan óráját mondotta lenni minden ember halálának az idvözítő Jézus Krisztus, annak okáért én is az több halandó emberek között azon halálom órája bizonytalansága alá lévén vettetve, ki már életemnek is (az mint édes atyám írásból számot tartottam reá) elmúlattam az 58. esztendőt,²¹⁵ de Istennek szent neve dicsírtessek, szenvedhető egészségem lévén, ilyen öreg állapotomhoz képest most is ép és egész elmével bírván, akartam tenni ez utolsó testamentalis dispositiómot.²¹⁶ Mely hogy légyen Istennek dicsőségére és lelkemnek idvösségére, kérem az én szerelmes Istenemet, légyen irgalmas, kegyelmes nékem, bűnösnek. Kérem annak felette az boldogságos Szűz Máriát és Istennek minden szentit, szentséges esedezések által nyerjenek énnekem boldog kimúlást ez gyarló világból.

Minthogy Isten után kedves, közelebb való atyámfiához vagyon bizodalomom, halálomat meghallván ökegyelmek, ha halálomkor jelen nem lennének is, kérem elsőben az én kedves jóakaró sógor uramat, tekintetes, nagyságos Hallér János²¹⁷ uramat, ökegyelmével együtt az én szerelmes, édes, kedves öcsémet, Kornis Kata²¹⁸ asszonyomat, kit

²¹⁴ Szeptember 1-jén.

²¹⁵ Az 1670 márciusában kelt magyarországi végrendeletében Mindszenti Krisztina szintén 58 évesnek vallotta magát.

²¹⁶ Testamentalis/testamentaria dispositio (latin): végrendelet.

²¹⁷ Haller János (1626–1697) Torda vármegyei főispán (1661-től), fejedelmi tanácsos (1664–1690), kincstárnok (1691-től), Kornis Kata férje. FEHÉR, 2007, 525.

²¹⁸ Kornis Kata Kornis Ferenc (1607–1661) Kolozs vármegyei főispán és Wesselényi Kata leánya, Haller János (1626–1697), Torda vármegyei főispán felesége. LÁZÁR, 1889, 124–125; FEJÉR, 2012, 296; FEHÉR, 2007, 525.

igen szívből szerettem gyermekségétől fogva. Másodszor kérem az én szerelmes, igen kedves öcsémet, tekintetes, nagyságos Kornis Gáspár uramat, hogy őkegyelmek haláloamat hallván, mindjárt szegeztesék bé koporsómat, mentől /fol. 6v./ hamarabb lehet, mentől több böcsületes lelki egyházi embereket hívatván koporsómban beszállásom napjára, holt, hideg tetememre való szükséges fejér öltözetim mind el vagynak már készítve. Az viselő szoknyámat adják reám, koporsómat pedig belől fejér gyolccsal vonják bé, és vankosokat is ugyan afféléből csináljanak, melyre való gyolcs is készen mellettem vagyon.

Lesznek házaimnál lévő gondviselőimnél annyera való bor és búza arra, és magam körül is, hogy temetésemre való szükségemre vásárolhatnak véle, azonkívül, kit Kornis Gáspár öcsém uramnak kelletik Isten tisztességére és egyébüvé kiosztani.

Az mi illeti pedig ide alább megíratott testamentaria dispositiónnak végbevételét, kérem alázatosson Istenhez való szeretetekért, lelkeknek idvösségéért, szerelmes gyermekeknek megmaradásáért és boldog, hosszú életéért, hogy az Istennek áldását elvehessék őkegyelmek, úgy vigyék végbe minden utolsó rendelésemet, az mint meghagytam, mivel senkinek semmi közit azokhoz, melyeket hagyok és rendelék, nem tudom.

Minekokáért testamentariusimnak vallom és hagyom elsőbben az én szerelmes, kedves édes öcsémet, tekintetes, nemzetes Béli Pál²¹⁹ uramat, vizsantag tekintetes, nagyságos Haller János sógor uramat, és tekintetes, nagyságos Kornis Gáspár öcsém uramat és tekintetes, nemzetes Petki János²²⁰ sógor uramat és az én jóakaróimat, nemzetes Balintith Zsigmond²²¹ uramat, Sárpataki Márton²²² uramat, ítélmestert, felette kérvén őkegyelmeket, elsőbben is az én testemet föld színín sokáig ne tartsák, sem pompás temetésem ne légyen, közelebb való atyámfiat elhívathatják őkegyelmek, és koporsómra is az bársonyt (ki már készen vagyon körültem) csak úgy tegyék, hogy levehesék, és az mikházi [!]²²³ templomhoz²²⁴ adassék, mivel hogy ha Istennek úgy tetszik,

²¹⁹ Béli Pál (1671–1679) uzoni Béli Kelemen († 1627) és losonczy Bánffy Zsuzsánna fia. Anyja révén Mindszenti Krisztina Béli Pál első unokatestvére volt. 1655-től Háromszék főkirálybírája, 1662-től Belső-Szolnok vármegye főispánja. 1661–1678 között a fejedelmi tanács tagja, 1663–1676 között a fejedelemség főgenerálisa volt. FEHÉR, 2007, 474–475; DEÁK, 1887, 10.

²²⁰ Petki János a fejedelmi tábla ülnöke (1678–1685), a deputatio tagja (1680–1682, 1687-től újra), Csík, Gyergyó- és Kászonszék főkirálybírája. FEHÉR, 2007, 603.

²²¹ Balintith Zsigmond († 1694) Balintith György és Kovacsóczy Kata fia, Torda vármegye főispánja, 1685–1690 között a deputatio tagja, 1688-ban adószámvevő. Felesége Angyalosi Krisztina volt. FEHÉR, 2007, 469; LÁZÁR, 1889, 127–128.

²²² Sárpataki Márton jobbágy származású ügyvéd, 1638–1642 között a kisebb kancellária íródeákja, 1652–1659 között fiscalis direktor, 1660–1680-ig ítélmester volt. Társadalmi felemelkedésében valószínűleg jelentős szerepet játszott az Erdélyi István és később özvegye szolgálatában eltöltött időszak. Ezt támasztja alá Mindszenti Krisztina 1649. december 15-én Szepesben kelt levele, amelyben Sárpataki Márton szolgálataiért a Torda vármegyei, geryeszegi uradalomhoz tartozó, Sárpatok faluban található, korábban is Sárpatoki Márton családja által lakott házat bizonyos földterületekkel együtt neki adományozta. Gr. Csáky Istvánné Mindszenti Krisztina felszabadító-levele Sárpatoki Márton Deák részére. Szepes, 1649. december 15. In: BTÁS, 1906, 123–124; DÁNÉ, 2016, 89.

²²³ A marosszéki Mikháza (ma: Călugăreni, RO).

²²⁴ A mikházi ferences templom és kolostor építésére 1635-öt követően került sor. A bosnyák ferenceseket Tholdalagi Mihály marosszéki főkapitány hívta be Mikházára, és feleségével, gelencei Mihálcz Erzsébettel adott telket a templom és kolostor építéséhez. Az első templomot és kolostort Szent István király

akaratom az, hogy oda temettesem az édesanyám²²⁵ koporsója alá ásatván, és kérem erre kegyelmeteket bizodalmas szeretettel, ha itt Erdélyben történik halálom, el se múllassa, hogy oda ne temessen. Ezüstszegek ne legyenek! Azon is kérem nagy szeretettel kegyelmeteket, mentől több egyházi személyeket, papokat és barátokat lehet, hívasson, kik azon az napon temetésemet tiszteljék, és lelki, isteni szolgálatokkal ékesítsék, szegény koldusokat és ügyefogyattakat is, mentől többet lehet, odagyűjtsenek, és azoknak igazán kiösszák, az mit nékik hagyok.

És mivelhogy előbb az lélek az testnél, azokáért legelsőbben is lelkekre nézendő dolgaimat ilyenképpen rendelem és hagyom.

/fol. 7r./ Az szegényeknek úgymint kudasoknak és ott Mikházán lévő házi ügyefogyott szegényeknek hagyok, hogy kiösszának kétszáz forintot, és ételekre s italokra temetésem napján szorgalmatos gondviselés legyen. Hagyok azonkívül két vég fekete posztót, hogy az mikházi [!] paterek kezébe adjon Kornis Gáspár öcsém uram, és az paterek osszák ki az szegények ruházatjára.

Az mikházi klastromhoz hagyok²²⁶ háromszáz forintot, tíz fejősteheneket, huszonöt juhokat, harmadfű tulkokat tízet, ötven köből búzát Gernyeszegről,²²⁷ kétszer vá-

tiszteletére szentelték fel. Az 1661-es tatár pusztítást követően a templomot és kolostort kibővítették. Az építkezést 1678-ban fejezték be, a felszentelésre 1692-ben került sor. A bosnyák ferencesek távozását követően az erdélyi ferencesek vették át a kolostor és templom gondozását. 1669-től gimnázium is működött Mikházán. A templomban fellelhető öt, 17. századi oltár megrendelői között előkelő helyet foglal el (a csíksomlyói templomhoz hasonlóan) Mindszenti Krisztina rokonsága (Mindszenti Erzsébet, Haller Péterné Péchi Erzsébet, előbb Mindszenti Gáborné, Petki Jánosné Haller Krisztina, Kornis Gáspár, Csáky Lászlóné Kálnoky Kata és Béli Anna). Szöcs, 2010, 43, 44–50, 57, 65, 176, 178; P. BENEDEK, 2000, 308–311; KÁRÁCSONYI, 1924, 18, 220. Csíksomlyóhoz: Uo., 74, 102–104. A mikházi templom oltárképeire: Szöcs, 2010, KAT. 48–53.

²²⁵ Losonczy Bánffy Anna Bánffy Boldizsár (?–1595 előtt) tordai főispán és fejedelmi tanácsos, valamint Patócsy Erzsébet (?–1599 után) lánya. Előbb Mindszenti Benedekkel, majd annak halálát követően Wesselényi Boldizsárral (1589–1646) kötött házasságot. Lányuk, Wesselényi Kata Kornis Ferenc felesége lett. Ebből a házasságból született Kornis Gáspár, Kata, Krisztina, Anna. Losonczy Bánffy Boldizsár és Patócsy Erzsébet menyegzője.; Losonczy Bánffy Pál Beszterce város tanácsának, Mogyoró, 1575. szeptember 1. HORN–KREUTZER–SZABÓ, 2005, 101–102; DÁNÉ, 2016, 79–80. Bánffy Anna a végrendelet szerint szintén a mikházi templomban nyugodhatott második férje, Wesselényi Boldizsár mellett. Ehhez lásd A mikházai ferences rendház története. http://ega.ro/old_site/Prog_kutatasok_Mikhaza.htm (utolsó letöltés: 2022. január 12.).

²²⁶ Mindszenti Krisztina első férje, somkereki Erdélyi István is megemlékezett végrendeletében a mikházi kolostorról. Erdélyi István feltehetőleg 1638-ban kelt végrendeletének erre vonatkozó másolatát lásd MNL OL P 658 No. 3181. Vö. Erdélyi István végrendelete, Somkerék, 1638. augusztus 29. P 108 Rep. 50. Fasc. C No. 9. Kiadása: TÜDÖS S., 2008, 129–131.

²²⁷ A maroszséki Gernyeszeg (ma: Gornești, RO). Mindszenti Krisztina a gernyeszegi uradalmat első férje, Erdélyi István halálát követően birtokolta. Erdélyi István 1642-ben bekövetkezett elhunytá után Mindszenti kénytelen volt elfogadni az I. Rákóczi György fejedelem által támasztott feltételeket. Rákóczi álláspontja szerint ugyanis Erdélyi István 1636–1637-ben nem teljesítette a hadjárattal kapcsolatos kötelezettségeit, ami birtokvesztést vont maga után. A fejedelem és az özvegy között 1643-ban megkötött megállapodás szerint utóbbi haláláig magánál tarthatta a birtokot, azonban azzal a kikötéssel, hogy a fejedelem bármikor eladományozhatja azt. A gernyeszegi birtokot 1674-ben I. Apafi Mihály fejedelem Teleki Mihálynak adományozta. Teleki azonban ténylegesen csak Mindszenti Krisztina halála után, 1685. március elsején vehette azt birtokba. Erdélyi István végrendelete, Somkerék, 1638. augusztus 29.

nyolt, Brassóban²²⁸ csinált szürke, barátoknak való két vég posztót, az akkor ott lakó paterrek és fraterok ruházatára, melyeket Kornis Gáspár öcsém uram végyen meg. Az mikházi falubéli embereknek is, mivelhogy temetésem miatt alkalmatlanságot fognak szenvedni, adjanak három-három véka búzát Gernyeszegről minden házhoz.

Az csíki klostromhoz is hagyok háromszáz forintot, tíz fejősteheneket, huszonöt juhokat, és tíz harmadfű tulkokat, és ötven köböl búzát Gernyeszegről, és az szegények számára, hogy kiösszanak az paterok két vég fekete posztót.

A monostori pateroknak²²⁹ penig, kik most Kolozsvárrat²³⁰ laknak,²³¹ hagyok két-száz forintot, hat fejőstehenet, tíz tulkokat, huszonöt juhokat, és Sármásról,²³² ha léssen, ötven köböl búzát, és két vég fekete posztót, hogy őkegyelmek az szegények köziben kiösszanak.

Fejérvárrat²³³ lakó pateroknak²³⁴ is hagyok szintén annyit, mint Kolozsvárra pénzből, lábos marhákból és búzából, ha léssen Sármásról.

P 108 Rep. 50. Fasc. C No. 9. Kiadását lásd Tüdős S., 2008, 130; FEHÉR, 2007, 584. Mindszenti Krisztina halálát követően Teleki Mihály 1685. május 3–7. között Sipos Mihállyal elkészítette a gernyeszegi udvarház inventáriumát, amely betekintést nyújt az épületnek az özvegy halála körüli állapotába. KULCSÁR, 1989, 151, 153–163; DÁNÉ, 2016, 87–88.

²²⁸ Brassó városáról van szó, amely a korszakban az erdélyi szászok egyik legnagyobb központja volt (ma: Braşov, RO).

²²⁹ Az első jezsuita szerzetesek 1579 őszén érkeztek Kolozsmonostorra, a korábbi bencés apátságba. 1581-ben az addig Kolozsmonostoron székelő páterek beköltözhetek Kolozsvárra, a korábbi ferences kolostorba, ahonnan a lelkipásztori teendőik mellett az oktatást is hatékonyabban tudták végezni. 1583-ban a jezsuita kollégium mellett már papnevelő intézetet is működtettek. Báthory Zsigmond 1588-ban kitiltotta a jezsuitákat az Erdélyi Fejedelemségből, azonban az 1595. évi gyulaféhevári országgyűlés engedélyezte a jezsuiták visszatérését és letelepedését Kolozsmonostoron, Kolozsváron és Gyulaféheváron. 1603-ban a kolozsvári unitáriusok elpusztították a jezsuiták rendházát és az általuk működtetett iskolát. 1615-ben Bethlen Gábor fejedelem engedélyezte a jezsuiták visszatérését Kolozsmonostorra. 1652-ben II. Rákóczi György kiutasította a jezsuitákat a fejedelemségből, ők azonban titokban tovább működtek. MOLNÁR, 2009a, 24–25, 203–205; JAKÓ, 1979, 549.

²³⁰ A Kolozs vármegyei Kolozsvár (ma: Cluj-Napoca, RO).

²³¹ Várad 1660. évi oszmán fennhatóság alá kerülését követően a Kolozsmonostoron működő jezsuiták és az általuk működtetett iskola helyzete veszélybe került. Biztonságuk érdekében 1670-ben engedélyt kaptak, hogy Kolozsvár városába beköltözzenek. SAS, 2010, 61. Mindszenti Krisztina első férje, somkeréki Erdélyi István is megemlékezett végrendeletében a kolozsmonostori jezsuita paterokról (róluk bővebben lásd az alábbi lábjegyzetekben). Erdélyi István végrendeletének másolat-törődékét lásd MNL OL P 658. No. 3181. Vö. Erdélyi István végrendelete, Somkerék, 1638. augusztus 29. P 108 Rep. 50. Fasc. C No. 9. Kiadása: Tüdős S., 2008, 129–131. Ehhez lásd még Mindszenti Krisztina levelét Doravóczy Jánosnak, Szepesvár, 1648. november 18. MNL OL F 234. XXII. szekrény Fasc. 8.-K. fol. 34.

²³² A marosszéki Nagysármás (ma Sărmaşu, RO).

²³³ A Fehér vármegyei Gyulaféhevár (ma: Alba Iulia, RO).

²³⁴ A jezsuiták Gyulaféheváron, a fejedelmi udvar mellett a 17. század végén alapítottak rendházat, ahol lelkipásztori tevékenységükön kívül iskolát is működtettek. Ehhez lásd bővebben a 229. lábjegyzetet.

Udvarhelyre²³⁵ is az patereknek²³⁶ hagyok szintén annyit, mint Fejérvára vagy Kolozsvárra,²³⁷ mind pénzből, lábas marhából és búzából, ha léssen Nádason,²³⁸ és két vég fekete posztót, hogy kiozzanak őkegyelmek az szegények köziben. Ezeket pedig, az előszámlált fekete vég posztókat Kornis Gáspár öcsém uram tartozzék megvenni és az megnevezett helyekre és paterek kezében kiosztani, az mint²³⁹ szegényeknek adandó, mind pedig felül megnevezett klastromokba és helyekre specificált pénzalamizsnát is őkegyelme, Kornis Gáspár öcsém uram tartozzék megadni készpénzül, abból /fol. 7v./ az pénzből, melyet őkegyelmének adtam kezéhez.

Temetésem napjára az mely egyházi külső papok jönnek, az két klastrombéli és kolozsvári, fejérvári, udvarhelyi patereken kívül, azoknak adjanak az misemondó papoknak az szegények pénzből, úgymint az kétszáz forintból három-három forintot. A licentiatus szegény catholicus prédikátoroknak pedig két-két forintot.

Kérem azon az patereket őkegyelmeket igen nagy bizodalommal mint édes lelkiatyáimot, hogy nem csak temetésemkor, hanem azután is legyenek emlékezet/tel/²⁴⁰ és szolgáljanak Istent lelkemért.

Az édesatyámtól²⁴¹ maradt jószágim illetik az Istenben elnyugdult öcsém, Mindszenti Erzsébet asszony két ágon lévő gyermekit, melyek nekik adassanak.

Édesanyámtól maradt jószágim²⁴² egyaránt illetik édesanyám maradékot, mellyel is őkegyelmek osztozzanak, azon jószágról való levelek is, ha mik léssnek körültem, őkegyelmek vegyék kezekhez. Egyébféle jószágokról való levelek egyenesen szegény Mindszenti Erzsók öcsém asszony maradéki kezekben adassanak.

Kérem nagy szeretettel az megnevezett és rendelt kedves testamentarius jóakaró uraimot, hogy őkegyelmek conventiós szolgálimnak igazán, kinek mivel tartozom, megfizessenek készpénzzel. A körültem lévő, conventio nélkül való árva inasimat pedig Isten szeretetiért őkegyelmek ne hagyják, hanem ruházzák meg dolmánnyal, mentével, nadrággal, csizmával (ide nem értvén, hogy fekete posztóval contentálják,²⁴³ hanem egyéb hozzájuk illendő színes és tartósabb posztóval), az kik arra valók léssnek, adjanak nekik két-két tulkot, és egy-egy tinót, és tíz-tíz forintot, és az kik aprók lesznek közülök, vegye gondviselése alá Kornis Gáspár öcsém uram, és nevelje istenesen, és azoknak is idejében, mikor felnőnek, adassanak meg az két-két tulkok és egy-egy tinó, melyeket

²³⁵ Az udvarhelyszéki Székelyudvarhely (ma: Odorheiu Secuiesc, RO).

²³⁶ A jezsuiták Székelyudvarhelyre Mindszenti Benedek, Mindszenti Krisztina apjának a hívására érkeztek 1592 végén. 1593-tól már iskolát is működtettek Székelyudvarhelyen. 1610-es kitiltásukat követően 1651-ben települtek vissza a városba. II. Rákóczi György 1652-ben a jezsuitákat kitiltotta a fejedelemségből, titokban azonban tovább tevékenykedtek. MOLNÁR, 2009b, 195–211.

²³⁷ Értsd: A gyulafehérvári és kolozsmonostori jezsuita szerzeteseknek.

²³⁸ Valószínűleg a Torda megyei Görgénynádasról van szó (ma: Nadășa, RO).

²³⁹ A „mint” szó tévesztésből kétszer szerepel.

²⁴⁰ Az 1679-es erdélyi végrendelet MNL OL P 71 példányában helyesen az „emlékezettel” szó szerepel.

²⁴¹ Mindszenti Benedek († 1610) tanácsúr, Udvarhely kapitánya, Udvarhely- és Marosszék királybírója. Felesége losonczy Bánffy Anna († 1651 után) volt.

²⁴² Bánffy Anna birtokaira vonatkozó iratanyagot a teljesség igénye nélkül lásd MNL OL P 668 1. d.

²⁴³ Elégítsék ki.

most mint Isten után édes tutorok, Kornis Gáspár öcsém uram vegyen kezéhez és tartson meg számokra.

Az fejr háznapemnek is, Istennek tartó lelkekre, kényszerítem ökegyelmeket, adassák meg, az mit nékik hagyok. Az kik sok időktől fogva szolgáltak, adjanak ötven-ötven forintot, készpénzt nékik. /fol. 8r./ És az kik oda fel valók, és hazájokban akarnak menni, keressen módot benne Hallér Jánosné²⁴⁴ öcsém asszony Kolozsvárról, avagy az honnét lehet, hogy elmehessenek. Azon kedves, édes öcsém asszony, Hallér Jánosné az nevetlen aprószerű leányimot tartsa el, hasznát veheti ökegyelme, azok számára is adjanak egy-egy fejős tehenet borjastól és tíz-tíz forintot, melyeket vegyen kezéhez Hallér Jánosné öcsém asszony, és idejében adjon meg nékik, gondjokat viselvén szegényeknek ökegyelme Istenért és az én hozzám való szeretetiért, hogy jól és idvösségesen neveltsenek.

Gernyeszegi házamhoz lévő jobbágyimnak hagyok egy búzaasztagot, ha leszen, hogy ha kinek mit vétettem, bocsánatot várok.

Somkeréki jószágomban lévő jobbágyimnak is hagyok egy búzaasztagot, ugyan Somkeréken,²⁴⁵ ha leszen, hogy ők is megbocsássák, ha mit vétettem.

Sármáson lévő jobbágyimnak is hagyok ugyan Sármáson egy kisdedszerű búzaasztagot, ha leszen, ők is megbocsátsanak, ha mit vétettem.

Rücsöz²⁴⁶ szolgáló jobbágyimnak hagyok ugyan Rücsön lévő kisdedszerű búzaasztagot, adassék meg nékik, ha leszen, ők is megbocsátsanak.

Kecseti²⁴⁷ kevés jobbágyimnak is hagyok egy kisdedszerű búzaasztagot, kit magok majorkadtanak, ha leszen.

Az mi jóvaim pedig mindenik házamnál maradnak, mindenféle borbéli, búzabéli és egyéb majorságbeli adóságimmal együtt, kiket testamentumban el nem hagytam, vagy temetésemre el nem kelne, mindenféle lábas marháim, és búza, árpa, és egyéb földi termések, és bor és méheim maradjanak és legyenek az édes megholt Mindszenti Erzsók öcsém árváinak és adassanak Rücsi házokhoz.

Az kik pedig udvarházaimhoz való gondviselőim lesznek, úgymint tisztartóim, kolcsárim, béresim, igazságosan elégíttessenek meg.

Az én kedves öcsém, Béli Pál uramnak hagyok atyafiúságos szeretetemből egy mérőn aranyazott ezüst fél ejteles²⁴⁸ fedeles kannát, halháj formára vagyron csinálva, mely

²⁴⁴ Kornis Kata Kornis Ferenc (1607–1661) Kolozs vármegyei főispán és Wesselényi Kata leánya, Haller János (1626–1697), Torda vármegyei főispán (1661-től), fejedelmi tanácsos (1664–1690), kincstárnok (1691-től) felesége volt.

²⁴⁵ A somkeréki jószágról lásd a 193. lábjegyzetet.

²⁴⁶ A marosszéki Mezőrücs (ma: Râciu, RO).

²⁴⁷ A Doboka vármegyei Kecsed (ma: Aluniș, RO).

²⁴⁸ Az Erdélyi Fejedelemségben használt térfogat-mértékegység. Az ürmérték neve feltehetőleg az erdélyi százszok által használt ahtel, azaz nyolcadrész jelentéséből származott. A 17. század közepétől a százsz eredetű ejtel és a latin eredetű kupa párhuzamos használata is megjelent. Egy kolozsvári ejtel/kupa átlagosan 1,36 liter volt. Egy ejtel körülbelül egy pintnek, illetve 1,5 régi budai iccének felelt meg. Az ejtelt/kupát, ellentétben a pinttel és az iccével, egyaránt használták híg és száraz anyagok mérésére. BOGDÁN, 1991, 236–238.

az künn járó ezüstmíem között vagyon, és hagyok egy gyémántos arany /fol. 8v./ gyűrűt, az ki gyűrűim között legszebb, mely vagyon viselő ládámban.

Az én kedves öcsém, Kornis Gáspár uramnak hagyok száz aranyat és egy ezüst aranyas, szép új palackot, ki lészen ejteles, mely ezüst aranyas palacknak az társát, ki mindezekben egy formájú és mértékű az másikkal, hagyom az én kedves öcsém, Kornis Kata asszonynak, Hallér Jánosné asszonyomnak.

Ugyanazon kedves öcsém, Kornis Gáspár uramnak hagyom az nagyobbik hintómat, az kisebbik hintót pedig küldje ökegyelme gróf Csáky István uram számára Szinérváraljára,²⁴⁹ érette küld Csáky István uram, csak tudhassa, mert igen kedves szekere.

Ugyanazon kedves öcsém uramnak, Kornis Gáspárnak, az mely jószágit zálogon bírom mind Erdélyben és mind Magyarországnak, holtom után foglalja el maga számára ökegyelme, és ne tartozzék senkinek summáját megadni.

Az én jóakaró fiam, gróf Csáky László²⁵⁰ uram kéretett volt tőlem kétszáz forintot kölcsön, ha éltemben ökegyelmétől meg nem kérem, holtom után ne tartozzék ökegyelme senkinek megadni.

Az én kedves, Istenben elnyugodt öcsém, Kapy Gáborné árvájának, Kapy Betuskának hagyom az ezüst mosdómat medencéstől, egy merőn aranyozott ezüstkannával együtt, az is fél ejteles, három egybejáró fejer ezüst kicsiny pohárokat is hagyok néki és egy öreg fedeles ezüstkannát, kinek aranyas az szélje, nagyobb ejtelesnél. Úgy értvén, hogyha előttem meg találna halni Kapy Betuska, az mit néki nevezet szerént hagyok, légyen az több idvözült öcsém asszonynak árváié.

Ugyanazon idvözült Kapy Gáborné öcsém árváinak közönségesen hagyom holtom után az eperjesi kevés adósságomat, az sajkai szőlővel együtt, melyeknek levelei az magam körül lévő ládáimban vannak, melyet ökegyelmek, az testamentarius jóakaró uraim tartozzanak megadni szegény árváknak vagy gondviselőjeknek.

Az én kedves jóakarómnak, Sárpataki Márton uram fiának, Sárpataki Istvánnak²⁵¹ hagyom az mindennapi künn járó öregbik ezüst, fejer /fol. 9r./ szegeletes palackomat, Isten fizesse meg ökegyelmének, hogy nem szánta sokszor fáradságát az én dolgaime végett. Az ökegyelme leánya,²⁵² kis keresztleányomnak is hagyok egy kis fejer ezüstpalackot, völgyes forma meszelyes.

Ezeken kívül az mi ezüstmíem marad, az nem sok, osztassék kétfelé, úgymint az megholt Kapy Gáborné öcsém árváinak fele, fele pedig az Hallér Jánosné öcsém asszony gyermekinek. Az mi marad az aranygyűrűimben, legyenek az Hallér Jánosné öcsém asszony leányié.

²⁴⁹ A Szatmár vármegyei Szinérváralja (ma: Seini, RO).

²⁵⁰ Csáky László (1640–1698) gróf Csáky István tárnokmester és Perényi Mária fia, Mindszenti Krisztina mostohafia, Doboka vármegye főispánja. FEHÉR, 2007, 491–492. Pályájára: PAPP, 2011, 70–77.

²⁵¹ Sárpataki Márton fia.

²⁵² Sárpataki Erzsébet Sárpataki Márton és Jármí Erzsébet lánya, Mindszenti Krisztina keresztlánya. Első férje Wass György (1668–1703), második férje losonczy Bánffy László volt. Wass Györggyel kötött házasságát (Sárpatak, 1685. július 24.) megelőzően annak testvérével, Wass Jánossal († 1684) járt jegyben. A házasságra Wass János 1684. április 7-i halála miatt valószínűleg nem került sor. NAGY, 1896, 33, 47; W. KOVÁCS, 2004, 12. Vö. W. KOVÁCS–VALENTIN, 2006, 57.

Ha penig találna még maradni pénznémű javaimból, aranyul, avagy egyéb pénzü, lelki kötelessége alatt tartozzék, az kinél maradna, az két klastromba, csíkiba és mikházi-ban Isten tisztességére adni.

Az szegény öcsém, Prinyi Ferencné Kornis Krisztina²⁵³ asszonyomnak hagyok két-száz forintot, adja meg az édes Kornis Gáspár öcsém uram néki, mikor és mi formában ökegyelmének tetszik.

Az édes öcsém, Kálnoky Istvánné Béli Anna²⁵⁴ asszonyomnak hagyok egy öreg, ezüst fedeles kannát, ki nagyobb fél ejtelesnél, ez az mindennapi ezüstmém között vagyon.

Gönczi János szolgálomnak hagyok hat tulkot, két fejőstehenet, ily okkal, ha ott künn, Magyarországon lévő majorságomban meg nem adnák, noha meg vagyon hagyva némely írásomban az káptalanban, és hagyok itt két szűnyögöt néki, kiról ide alább leszen emlékezet. Isten fizesse eddig való jámbor szolgálatját, s árvaságomban körüllem való forgolódását.

Nyakas István szolgálomnak hagyok hat tulkot, és négy borjúzó tehenet és száz forintot fizetésén kívül, ha holtomig nálam szolgál.

Gélniczi Palkó²⁵⁵ inasomnak, kit kicsinységétől fogva tartottam fel, hagyok ugyanannyit, mint Nyakas Istvánnak, úgymint hat tulkot, és négy borjúzó tehenet, és száz forintot fizetésén kívül, ha holtomig szolgál, nemeslevelet is váltottam néki.

Zsoldos István szolgálom is, ha nálom leszen halálomig, fizetésén kívül hagyok két tulkot és huszonöt forintot néki.

/fol. 9v./ Szabó András szolgálom is kicsinységétől fogva tartottam, ha életemig szolgál, néki is hagyok száz forintot és hat tulkot, ha gyermekdidek lesznek is, és két tehenet.

Az én német Hanzly nevű vén kis szolgálom is ne hagyja az édes öcsém, Kornis Gáspár uram, hanem ha oda fel akar menni, adjon néki huszonöt forintot és hozzá illendő ruházatot.

Az szakácsimnak is, kik jobbágyimból állók, két-két tulkot és egy-egy tehenet és tíz-tíz forintot fizetésekén kívül kell adni, és bocsássák oda fel, kik odavalók, és el akarnak menni.

Az sütőknek is, kik nem idegenek és nincsen fizetések, az kinek penig fizetése vagyon, azon kívül, adják meg az marhákat is, és tíz forintot, két-két tulkot és egy-egy tehenet kell adni, és bocsáttassanak hazájokban, kik oda fel valók, és azoknak is adjanak tíz-tíz forintot.

Az mellettem lévő bizonyos akkorbéli káplányomnak, avagy, ha olyan nem lenne, az mely egyházi lelki atyám betegségemben és halálomkor legtöbbit mellettem leszen, és

²⁵³ Kornis Krisztina Kornis Ferencnek (1607–1661), Kolozs vármegye főispánjának és Wesselényi Kátának a lánya, Perényi Ferenc felesége.

²⁵⁴ Béli Anna Béli Kelemen (†1627) és losonczy Bánffy Zsuzsánna leánya, Kálnoky István felesége. Egyik leányuk, Kálnoky Katalin Csáky László (1641–1698) felesége lett. PAPP, 2011, 70; DEÁK, 1887, 10.

²⁵⁵ Valószínűleg azonos lehet az 1671-ben nemességet szerző Gölnicz Pállal. Nemességszerzését 1671. szeptember 3-án hirdették ki Szepes vármegyében. FÖRSTLER, 1916, 100.

Isten kedvéért fáradozik, hagyom annak ládástól az papi misemondó paramentumot,²⁵⁶ minden hozzá tartozandó eszközökkel együtt, oda nem értvén az oltáron lévő üveges és egyéb képeket, hanem azok adassanak a mikházi templomba, mind Gernyeszegről, mind Somkerékről.

Vagyon öt kocsim, két öreg és három kicsiny, az két öregbiknek egyikét, az melyik jobb lesz, hagyom az mikházi patereknek, és másikat az csíki patereknek. Az három kicsinynek egyikét kolozsvári, másikat fejevári, harmadikat udvarhelyi patereknek hagyom.

Szekeres lovaim és egyéb szekérvonó lovaim is, az kik lesznek, osszák négyfelé, Mikházára négyet adjanak az javában, hámokkal együtt és egy kész nyereggel. Csíkban az klastromba hasonlóképpen négyet, hámokkal és kész nyereggel együtt. Az monostori patereknek hármat és az udvarhelyi patereknek is hármat, azokat is hámokkal együtt, és egy-egy nyereggel.

Vagynak körültem és Besztercén²⁵⁷ is tizennégy közönséges egy-egy asztalra való színes szűnyegim, kiknek hármát hagyom az mikházi templomba, hármát az csíki klastrom templomába,²⁵⁸ ketteit az monostori templomhoz, ketteit az fejevárihoz, ketteit az udvarhelyi templomhoz. Az két aljabbikat pedig hagyom Gönczi Jánosnak.

/fol. 10r./ Egy öreg vasas társzekerem is vagyon, melyen elvihetik testemet, és hagyják ott az mikházi klastrom szükségére mind az posztóval együtt, vagy bakacsinnal,²⁵⁹ az kivel bévonják az szekeret.

Az konyhára való minden réz főzőeszközöket, úgymint kondérokot, fazakakat, serpenyöket és egyéb oda tartozandó vas eszközöket, rostélyokat és egyebeket, kik oda tartozandók, hagyom az mikházi és csíki két klastrom számára, az rézmozsárt Mikházára hagyom.

Az ónedényimet is hasonlóképpen, úgymint óntálakat, ónpalackokat, óntányérokat, és ha mi egyéb ónedény találtatik, mind hagyom az két klastromba, az csíkiba és mikháziba. Az asztalra való réz gyertyatartókat Mikházára hagyom.

Vagyon két nagy serfőző üstöm, egyik Gernyeszegen, az másik Somkeréken, annak is egyikét hagyom az mikházi klastromba, az másikat a csíkiba.

Ha mi lábas marhákat megölnek Mikházán temetésem napjára, azoknak az bőrök maradjon ott az klastrom szükségére.

Az ki derékaljím és vánkásim²⁶⁰ lesznek, osszák az fejércselédimnek. Az leányoknak öreginek fél vég szepesi gyolcsot egyikének-egyikének adjanak, és temérdek abroszokat

²⁵⁶ Felszerelés (a papság és a segédkezők ruhája).

²⁵⁷ Beszterce (Beszterce vidéke, ma: Bistrița, RO).

²⁵⁸ A csíksomlyói ferences kolostor templomában található Szent Kereszt-oltár elkészítését Mindszenti Krisztina finanszírozta, míg a templomban található Szent Antal-oltárt Mindszenti Erzsébet készítette. A mikházi templom Szent Antal-oltára Kornis Gáspár adományából készült. A csíksomlyói főoltárt pedig – hasonlóan a mikházi temploméhoz – Mindszenti Erzsébet édesanyja, Haller Péterné Péchy Erzsébet csináltatta. SZÖCS, 2010, 48, 102.

²⁵⁹ Fekete vászon vagy posztó.

²⁶⁰ Vánkásaim.

is az öreg leányoknak adjon Hallér Jánosné öcsém asszony, és kendőket is, mert nagyon. Az kik veres pij²⁶¹ derékaljok, legyenek azok Hallér Jánosné öcsém asszonyé.

Paplanim, az kik vagynak, az aljasát osszák az fejércselédim közé. Az aranyas paplanok közül pedig egyik légyen Hallér Jánosné öcsém asszonyé, az másik légyen Kapy Betuskáé.²⁶²

Az fehér ruháim, az kik lesznek, az újakat tartsák az kis Kapy Betuskának, az viseltesét pedig osszák az szegényeknek főre valónak.

Az kik véggel lesznek gyolcsok, ossza az édes Hallér Jánosné öcsém asszony az két klastromba, úgymint mikházi és csikiba, hogy Isten tisztességére való öltözeteket készítsenek belőlök, az mint az több felül megnevezett fehér egyéb ruháimnak is kiosztását őkegyelmére bízom.

/fol. 10v./ Vagynak az ládáimban darabokba atlasz, kamuka és egyéb dib-dáb²⁶³ se-lyem materiák,²⁶⁴ kiket vegyen el Hallér Jánosné öcsém asszony, hasznát veheti.

Az levelesládám Besztercén, magam szállásán lesznek, azokon kívül, az kik mellettem vagynak leveleimben.

Ezüstmíemnek száma felírva viselő ládámban vagyon.

Azokon kívül, melyeket pénzalamizsnául az édes öcsém, Kornis Gáspár uram az koldusoknak, és az két klastromba és kolozsvári, fejevári és udvarhelyi patereknek ad, hű szolgálomnak is, kiknek conventiójokon kívül jóakaratomból bizonyos számú pénzt hagytam, és fejevári öcsémnek is, és conventio nélkül való inasoknak, és apró árváknak hasonlóképpen, az mely pénzfizetést hagytam, ugyan őkegyelme, Kornis Gáspár öcsém fizessen meg nekik az őkegyelménél lévő pénzből, és ha az fel nem érné, teljesítsék ki más pénzből, mely lészen vagy magam körül, vagy Hallér Jánosné öcsém asszony körül.

Magyarországból Erdélyben indulásom előtt töttem Magyarországból lévő jószágimról és ott való javaimról testamentalis dispositiót, mely nagyon az szepesi káptalanban, abban is nem feledkeztem el az erdélyi klastromokról és egyházi emberekről, tudom, hogy kötelességek szerént el nem mulatják megadását, az kiket concernál.²⁶⁵

Azokáért kérem igen nagy szeretettel és bizodalommal minden egyházi és szerzetes atyáimat, az mint én is nem voltam őkegyelmek felől feledékeny, őkegyelmek is, lelki kötelességek is azt hozván, lelkeimről ne legyenek szent imádságokban és az Isten oltárán szent áldozatokban feledékenyek.

Végezetre az én kedves, jóakaró atyámfiait, sógor uraimot és jóakaróimat, kikeről ide feljebb emlékezetet töttem, és testamentariusimnak választottam őkegyelmeket, felette kérem és lelki kötelességekre is kötelezem, az mint őkegyelmek magok utolsó ez rend-

²⁶¹ Pili: pehely. EMSzT, X, 719.

²⁶² Kapy Erzsébet († 1676) Mindszenti Erzsébet és Kapy Gábor leánya, Bethlen Elek (1643–1696) első felesége, akitől elvált, majd Toldalaghi Jánossal kötött házasságot, akitől szintén elvált. Ezt követően Jabroczy Pál felesége lett. Bethlen Miklós Kapy Erzsébet két válásának okát a férjek szodomita voltával magyarázta. Bethlen Elek a válást követően borsai Nagy Tamás és Toroczky Kata lányával, Nagy Klárával († 1691) kötött házasságot. V. WINDISCH, 1980, 899.

²⁶³ Dibdáb. Jelentése ebben a szövegkontextusban: apró-cseprő. EMSzT, II, 366.

²⁶⁴ Anyagok.

²⁶⁵ Illet.

béli dispositiójokat kívánják, hogy mások híven végben vinnék, hasonlóképpen ökegyelmek az felül megnevezett és utolsó leírt akaratomat és testamentalis dispositiómat vigyék végbe. /fol. 11r./ Kiért az felséges Isten ökegyelmeket mind ezen, s mind az más-világon megáldja és kívánságok szerént boldogítsa. Fenntartom azt, hogy mikor ez testamentumomat változtatni akarom, változtathassam.

Super qua quidem testamentaria dispositione et legatione antelatae dominae comitissae Christinae Mintszenthi testamentaria, praesentes literas nostras testimoniales, futura pro cautela necessarias, sub sigillo nostro judiciali et authentico extradandas duximus et concedendas communi justitia et aequitate suadente. Datum in castello Gernyeszegh, die quinta mensis Septembris anno Domini millesimo sexcentesimo septuagesimo primo.

Coram me magnifico Martino Sárpataki illustrissimi domini domini principis Transylvaniae prothonotario manu propria.

/A külzeten:/ Az öreg Csákyiné testamentuma, Mindszenti Krisztináé, 1671. 1^a Septembris.

3.

Mindszenti Krisztina erdélyi végrendelete

Gernyeszeg, 1679. február 8.

MNL OL P 71 Fasc. 122. No. 1.

/p. 1./ Nos Michael Apaffy Dei gratia princeps Transylvaniae, partium Regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc. damus pro memoria per praesentes, quod illustrissima comitissa domina Christina Mintszentj illustrissimi condam comitis domini Stephani Csaki senioris de Keresztszegh relicta vidua, coram nobis personaliter constituta, mente, animo et loquela, corporeque per omnia sana testamentariam suam dispositionem, sub sigillo suo proprio emanatam manusque suae subscriptione roboratam Hungarico idiomate in scriptis exhibuit et praesentavit, eandemque coram nobis sponte et libere, vivaque vocis suae oraculo in omnibus suis punctis clausulis et articulis approbavit, confirmavit, ratificavit ac in suo vigore reliquit, cuius quidem testamentariae dispositionis tenor et verbalis continentia, sequitur hunc in modum.

Az Atyának, Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében kezdettem ez utolsó dolgaimnak rendelését ebben az 1679. esztendőben, böjtelő havának nyolcadik napján.²⁶⁶

Mivel bizonytalan óráját mondotta lenni minden ember halálának az idvözítő Jézus Krisztus, annakokáért én is az több halandó emberek között azon halálom órája bizonytalansága alá lévén vettetve, Istennek szent neve dicsértessék, szenvedhető egészségem

²⁶⁶ Február 8-án.

lévén, ilyen öreg állapotomhoz képest most is ép és egész elmével bírván, akartam tenni ezen testamentalis dispositiómat.²⁶⁷ Mely hogy legyen Istennek dicsőségére és lelkemnek idvösségére, kérem az én szerelmes Istenemet, légyen irgalmas, kegyelmes nekem, bűnösnek. Kérem annak felette az boldogságos Szűz Máriát és Istennek minden szentjeit, szentséges esedezések által, nyerjenek énnekem boldog kimúlást ez világból.²⁶⁸

Minthogy Isten után kedves, közelebb való atyámfiahoz vagyon bizodalomom, halálotomat meghallván ökegyelmek, ha halálomkor jelen nem lennének is, kérem az én szerelmes, édes, kedves öcsémet, Kornis Kata asszonyt, kit igen szívből szerettem gyermekégtől fogva. Másodszor kérem az én szerelmes /p. 2./ igen kedves öcsémet, tekintetes, nagyságos Kornis Gáspár uramat, hogy ökegyelme halálotomat hallván, mindjárt szegez-zék be koporsómat, mentül hamarébb lehet, mentül több böcsületes lelki egyházi embereket hívatván koporsómban beszállása napjára, holt, hideg tetemimre való szükséges fejr öltözetim mind el vagynak már készítve. Az viselő szoknyámot adják reám, koporsómot pedig belől fejr gyolccsal vonják be, és vánkosokat is ugyanezféléből csinálják, melyre való gyolcs is készen mellettem vagyon.

Lesznek házomnál²⁶⁹ lévő gondviselőmnél annyira való bor és búza arra, és magam körül is, hogy temetésemre való szükségemre vásároljanak véle.

Az mi illeti pedig ide alább megíratott testamentaria dispositiónak végben vitélet, kérem alázatosan Istenhez való szeretetekért, lelkeknek idvességekért, szerelmes gyermekiknek megmaradásokért és boldog, hosszú életikért, hogy az Istennek áldását elvehessék ökegyelmek, úgy vigyék végben minden utolsó rendelésimet, az mint én hagytam, ha léssen annyi jóm, hogy végben vihessék, mivel senkinek semmi közök²⁷⁰ azokhoz, melyeket hagyok és rendelek, nem tudom.

Minekokáért testamentariusimnak vallom és hagyom az én szerelmes és kedves öcsémet, tekintetes és nagyságos Kornis Gáspár uramat és tekintetes és nemzeti Petki János sógor uramat és az én jóakaróimat, nemzeti Balintith²⁷¹ Zsigmond uramat, Sárpataki Márton ítélőmester uramat, tekintetes, nemzeti Kálnoki Sámuel²⁷² uramat, fölötte kérvén ökegyelmeket, elsőben is az én testemet föld színén sokáig ne tartsák,²⁷³

²⁶⁷ Testamentalis/testamentaria dispositio (latin): végrendelet.

²⁶⁸ Az MNL OL P 658 példányában: „e gyarló világból”.

²⁶⁹ Az MNL OL P 658 példányában: „házaimnál”.

²⁷⁰ Az MNL OL P 658 példányában: „közét”.

²⁷¹ Az MNL OL P 658 példányában: „Balint”.

²⁷² Kálnoky Sámuel (1640 – 1706. október 13.) Kálnoky István és uzoni Béli Anna fia. Tanulmányait a kolozsvári jezsuita kollégiumban kezdte, majd feltehetőleg Bécsben folytatta. Felesége szárhegyi Lázár István (1626–1679) lánya, Lázár Erzsébet († 1709) volt. 1678-ban adóperceptor volt, 1685–1690 között pedig a deputáció tagjai között szerepelt. 1686-tól Háromszék főkirálybírája, valamint az 1690-es évek elejétől ítélőmester. 1694–1706 között a fejedelemség alkancellárja volt. 1697-ben grófi címet szerzett. 1703-tól erdélyi kincstartó, azonban a háborús helyzet miatt a tisztséget ténylegesen nem tudta betölteni. FEHÉR, 2007, 540, 566. Legújabbban: PAPP, 2015, 48–55.

²⁷³ Az MNL OL P 658 példányában a szavak eltérő sorrendben olvashatók: „az én testemet sokáig a föld színén ne tartsák”.

sem pompás temetésem ne legyen, atyámfiat elhívathatják őkegyelmeket,²⁷⁴ és koporsómra is az bársonyt (ki már készen vagyon körültem²⁷⁵) csak úgy tegyék, hogy levehesék, és az mikházi templomhoz adassék, mivel hogy ha Istennek úgy tetszik, akaratom az, hogy oda temettessem az édesanyám koporsója mellé, és kérem erre bizodalmassan, szeretettel kegyelmeteket,²⁷⁶ ha itt Erdélyben történik halálom, el se múlassák, hogy oda ne temettessem. Ezüst szegek /p. 3./ ne legyenek, azon is kérem az nagy Istenért kegyelmeteket, mentül több egyházi személyeket, papokat és barátokat lehet, hívasson, kik azon az napon temetésemet tiszteljék, és lelki, isteni szolgálatokkal ékesítsék, szegény koldusokat, ügyefogyottakat²⁷⁷ is, mentül többet lehet, odagyűjtsenek, és azoknak igazán kiosszák, az mit nékiek hagyok.

És mivel hogy elsőb az lélek az testnél, azokért legelsőb is lelkekre nézendő dolgokat ilyenképpen rendelék és hagyok, az szegényeknek úgymint koldusoknak és ott Mikházán lévő házi ügyefogyott személyeknek hagyok, hogy kiosszák száz forintot, és ételekre, italokra temetésem napján szorgalmatos gondviselés legyen.

Az mikházi klostromhoz hagyok kétszáz forintot, tíz fejősteheneket, huszonöt juhokat, harmadfű tulkokat, tízet, ötven köből búzát Gernyeszegről.

Az mikházi falubéli szegényeknek²⁷⁸ is, mivel hogy temetésem miatt alkalmatlanságot fognak szenvedni, adjanak egy-egy véka búzát Görnyeszegről [!], minden házhoz az szegényeknek.²⁷⁹

Az csíki klostromban is hagyok kétszáz forintot, tíz fejősteheneket, huszonöt juhokat és ötven köből búzát, Görnyeszegről.²⁸⁰

Az monostori patereknek pedig, kik most Kolozsvárt laknak, hagyok kétszáz forintot, hat fejőstehenet, tíz tulkot,²⁸¹ huszonöt juhokat, és Sármasrúl, ha leszen, ötven köből búzát.

Fejérváratt lakó patereknek is hagyok, mint szintén Kolozsvárra pénzbűl, lábos marhábűl és búzábűl, ha leszen Sármasrúl.

Udvarhelyre is az patereknek hagyok szintén annyit, mint Fejérvárra vagy Kolozsvárra, mind pénzbűl, lábos marhákbűl és búzábűl, ha leszen Nádason²⁸² búza.²⁸³

Temetésem napjára, az mely egyházi külső papok jönnek, az két klostrombeli és kolozsvári és fejérvári és udvarhelyi patereken kívül, azoknak adjanak az misemondó pa-

²⁷⁴ Minden bizonynal tévesztés, és az MNL OL P 658 példányában olvasható forma („őkegyelmek”) a helyes.

²⁷⁵ Az MNL OL P 658 példányában: „körülettem”.

²⁷⁶ Az MNL OL P 658 példányában: „bizadalmas szeretettel”.

²⁷⁷ Az MNL OL P 658 példányában a „koldusokat” és az „ügyefogyottakat” szó között egy „és” áll.

²⁷⁸ Az MNL OL P 658 példányában: „szegény embereknek”.

²⁷⁹ Az MNL OL P 658 példányában más sorrendben olvashatók a szavak: „minden házhoz a szegényeknek Gernyeszegről”.

²⁸⁰ A helynévben a „-rűl” rag előtt álló „g” betű utólagos átírás az eredetileg ott álló „h” betű helyett.

²⁸¹ Az MNL OL P 658 példányában: „tulkokat”.

²⁸² Az első „N” betű utólagos javítás eredménye az eredetileg ott álló „M” betű helyett.

²⁸³ Az MNL OL P 658 példányában a mondat végén álló „búza” szó nem olvasható.

poknak tíz-tíz forintot, az licentiatuus szegény catholicus praedicatoroknak pedig két-két forintot.

Kérem azon az patereket őkegyelmeket igen bizodalmasan, mint édes lelkiatyáimat, hogy ezután²⁸⁴ is legyenek emlékezettel és szolgáljanak /p. 4./ Istent lelkemért. Az édesatyámtól maradt kecsedi²⁸⁵ jószágim illetik az Istenben elnyugodott öcsém, Mindszenti Örsébet asszony két ágon lévő gyermekit, melyek nékik adassanak.

Édesanyámtól maradt jószágim egyaránt illetik az édesanyám maradékait, mellyel is őkegyelmek osztozzanak, azon jószágról való levelekkel is, ha mik²⁸⁶ léznek körülöttem, őkegyelmek vegyék kezekhez. Egyébféle jószágokról való levelek egyenesen szegény Mindszenti Örsik²⁸⁷ öcsém asszony maradéki kezekben adassanak.

Kérem nagy szeretettel az megnevezett és rendelt kedves testamentarius jóakaró uraimat, hogy őkegyelmek conventiós szolgálmainak igazán, kinek mivel tartozom, megfizessenek készpénzül.²⁸⁸ Az körülöttem lévő, conventio nélkül való árva inasimat pedig Isten szeretetiért őkegyelmek ne hagyják, hanem ruházzák meg dolmánnyal, mentével, nadrággal, csizmával (ide nem értvén, hogy fekete posztóval contentálják,²⁸⁹ hanem egyéb hozzájuk illendő színes és tartósabb posztóval), az kik arra valók léznek, adjanak nékik két-két tulkot és egy tinót és tíz-tíz forintot, és az kik aprók lesznek közülök, vegye gondviselése alá Kornis Gáspár öcsém uram, és nevelje istenesen, és azoknak is idejében, mikor felnőnek, adassanak meg az két-két tulkok és egy-egy tinó, melyeket most mint Isten után édes tutorok, Kornis Gáspár öcsém uram vegyen kezébe és tartson meg számokra vagy azoknak atyjoknak vagy anyjoknak.

Az fejér házi népemnek is, Istennek tartó lelkekre, kényszerítem őkegyelmeket, adassák meg, az mit nékik hagyok, akik sok időtől fogva szolgáltok [!], adjanak ötven-ötven forintot, készpénzt nékik, és az kik oda fel valók, és hazájokban akarnak menni, keressen módot benne Haller Jánosné öcsém asszony Kolosvárról vagy az honét lehet, hogy elmehessenek. Azon kedves öcsém asszony, Haller Jánosné az neveletlen aprószerű leányimot tartsa el, az kik árvák, és atyjok, s anyjok nincsen, azokat. Az kiknek pedig atyjok, s anyjok vagyon, adják haza azokat. Azoknak az árváknak, kiket el-tart, hasznát veheti /p. 7./²⁹⁰ őkegyelme, azok számára is adjanak egy-egy fejőstehenet borjústól²⁹¹ és tíz-tíz forintot, melyeket végyen kezébe Haller Jánosné öcsém asszony, és idejében adja meg nékik, gondjokat viselvén szegényeknek őkegyelme Istenért és az én hozzám való szeretetért, hogy jól és idvösségesen neveltessenek. Gernyeszegi²⁹² há-

²⁸⁴ Az MNL OL P 658 példányában: „azután”.

²⁸⁵ Az MNL OL P 71 példányában „kecszeli” [?], az MNL OL P 658 példányában „kecseti” olvasható. Előbbi félreolvasásból származhat, míg utóbbi helyesebbnek tűnik. Valószínűleg a Dobokai megyei Kecsdedről (ma: Aluniș, RO) van szó.

²⁸⁶ A szövégi „k” utólagos javítás.

²⁸⁷ Az MNL OL P 658 példányában: „Erzsók”.

²⁸⁸ Az MNL OL P 658 példányában: „készpénzzel”.

²⁸⁹ Elégítsék ki.

²⁹⁰ Lapkeveredés, az MNL OL P 71 példány utólag téves levéltári oldalszámozást kapott.

²⁹¹ Az MNL OL P 658 példányában: „adjanak egy-egy borjús tehenet”.

²⁹² A szövégi „szegi” utólagos javítás az olvashatatlan szöveg helyett.

zamhoz való jobbágyinak²⁹³ hagyok egy búza asztagot, ha léssen, hogy kinek mit vétettem, bocsánatot várok.

Somkereki jószágomban lévő jobbágyimnak is hagyok egy búza²⁹⁴ asztagot, ugyan Somkeréken,²⁹⁵ ha léssen, hogy ők is megbocsássanak, ha mit vétettem.

Sármáson lévő jobbágyimnak is hagyok ugyan Sármáson egy kisded²⁹⁶ búza asztagot, ha léssen,²⁹⁷ ők is megbocsássanak, ha mit vétettem.

Rücshez szolgáló jobbágyimnak hagyok ugyan Rücsön lévő kisdedszerű búza asztagot, adassék meg nékik, ha léssen,²⁹⁸ ők is megbocsássanak.

Kecsed²⁹⁹ kevés jobbágyimnak is hagyok egy kisdedszerű búza asztagot, kit magok majorkodtanak, ha léssen, ők is megbocsássanak.³⁰⁰

Az mi javaim pedig mindenik házomnál maradnak, mindenféle borbéli, búzabéli és egyéb majorságbéli adóságimmal együtt, kiket testamentumban el nem hagytam vagy temetésemre el nem kelne, mindenféle lábas marháim, búza és árpa, bor és méheim, és az mi jelen vagyon, maradjanak és legyenek alamizsnábon [!], és rendeljék jó helyekre lelkem idvösségéért, az kik pedig udvarházomhoz való gondviselőim lesznek, úgymint tisztartóim, kulcsárim, béreseim, igazságosan elégítsék meg őket fizetésekről. Holtom után Szabó Mártonnak pedig, somkeréki gondviselőmnek pedig³⁰¹ [!] hagyok két kanca-
lovat csikóstúl, ha mit vétettem, megbocsásson.

Az én kedves öcsém uramnak, tekintetes és nagyságos Kornis Gáspárnak gyermekeivel együtt hagyom minden javaimat, pénzemet, és az mi temetésemtől és testamentumtól megmarad, és minden adóságimot,³⁰² kik itt Erdélyben vagynak. Ugyanazon kedves öcsém, Kornis Gáspár uramnak hagyom az nagyobbik hintómat, az kisebbik hintómat pedig küldje ökegyelme gróf Csáky István uram számára /p. 8./ Szinérváraljára, érette küld Csáky István uram, csak tudhassa meg, mert igen kedves szekere.

Hagyom az két ezüst palackomat Kornis Gáspár öcsém uramnak, ha addig el nem adom.³⁰³ Ugyanazon kedves öcsém uramnak, Kornis Gáspárnak amely jószágit zálogban bírom,³⁰⁴ mind Erdélyben, s mind Magyarországon,³⁰⁵ holtom után foglalja el

²⁹³ Az MNL OL P 658 példányában: „jobbágyimnak”.

²⁹⁴ Az MNL OL P 658 példányában: „véka”.

²⁹⁵ A somkeréki jószágról lásd a 193. lábjegyzetet.

²⁹⁶ Az MNL OL P 658 példányában: „kisdedszerű”.

²⁹⁷ Az MNL OL P 658 példányában: „adassék meg nékik, ha léssen”.

²⁹⁸ Az MNL OL P 658 példányában: „adassék meg nékik, ha lesz”.

²⁹⁹ Az iratban félreolvasásból „keczeni” áll, azonban szinte bizonyosan a szövegben korábban már szereplő Doboka vármegyei Kecsedről van szó.

³⁰⁰ Ez a mondat az MNL OL P 658 példányából hiányzik.

³⁰¹ A „pedig” bizonyosan tévesen került leírásra másodjára is a mondatban, az MNL OL P 658 példányából emiatt hiányzik.

³⁰² Az MNL OL P 71 példányában a szövegromlás eredményeképpen az értelmetlen „adóságomiat” [?!] olvasható, helyette az MNL OL P 658 példányában használt helyes formát figyelembe véve javítottuk a szöveget.

³⁰³ Az MNL OL P 658 példányában a mondat előtt „NB.” (vagyis nota bene) szerepel.

³⁰⁴ Az MNL OL P 658 példányában: „amely jószágit bírom zálogon”.

³⁰⁵ Az MNL OL P 658 példányában a „mind” előtt hiányzik az „s”.

magam számára ökegyelme, és ne tartozzék senkinek summáját megadni, Magyarországon értvén csak Ruszkát.

Az én kedves jóakaró asszonyomat, tekintetes, nemzetes Péchy Örzsébet³⁰⁶ asszonyt kérem nagy, alázatos, buzgó szeretettel,³⁰⁷ nékem megbocsásson, ha mit éltemben vétettem, az Úr Isten tartsa meg sok esztendeig árva gyermekinek nevelésére. Azon is kérem ökegyelmét, imádkozzék énértem, s fizesse meg Isten az ökegyelme hozzám való jóakaróját. Ugyanazon [!] idvözült Kapy Gáborné öcsém árváinak közönségesen hagyom holtom után az eperjesi kevés adósságimat az sajjai szőlővel együtt, melynek levelei a magam körül lévő ládáimban vagynak, melyet³⁰⁸ ökegyelmek, az testamentarius jóakaró uraim tartozzanak megadni szegény árváknak vagy gondviselőjöknek.

Az én kedves jóakaróimnak, Sárpataki Márton uram fiainak, Sárpataki Istvánnak hagyom az mindennapi kinn járó öregbik ezüst, fejér szegletes palackomat, Sárpataki Márton uramnak ökegyelmének Isten fizesse meg, hogy nem szánta sokszor fárodtságát az én dolgaim végett. Az ökegyelme leányának, Sárpataki Erzsébet asszonynak, keresztleányomnak is hagyok egy kis ezüst, fejér palackot, völgyes forma, meszelyes.

Ezekon kívül az mi ezüstmívem marad, az nem sok, osztassék kétfelé, úgymint az megholt Kapy Gáborné öcsém árváinak fele, fele pedig az Haller Jánosné öcsém asszony gyermekinek. Az mi marad az arany gyűrűben, legyenek az Haller Jánosné öcsém asszony leányié.

Az szegény öcsém, Prinyi Ferencné Kornis Krisztina asszonynomnak hagyok kétszáz forintot, adja meg az édes öcsém, /p. 5.!/³⁰⁹ Kornis Gáspár uram³¹⁰ néki, mikor és mi formában ökegyelmének tetszik.

Az én édes öcsém, Kálnoky Istvánné Béldi Anna asszonynomnak hagyok egy ezüst födeles kannát, ki nagyobb fél ejtelesnél, ez az mindennapi ezüstmívem között vagyon, Nota Bene, ha meg nem hal előbb náloznál.

Gönczi János szolgálomnak hagyok hat tulkot, két fejőstehenet, ily okkal, ha ott kinn, Magyarországon lévő majorságomban³¹¹ meg nem adnák, noha meg vagyon írva és hagyva némely írásomban az káptalanban, hagyok itt két szőnyeget néki, kirúl ide alább léssen emlékezet, Isten fizesse meg eddig való jámbor szolgálatját és árvaságomban körülöttem való forgolódását.

³⁰⁶ Péchy Erzsébet Péchy Simon kancellár lánya, vicei Mindszenti Gábornak (1607 körül – 1642. március 13.), Doboka vármegye főispánjának, Mindszenti Krisztina testvérének a felesége. Péchy Erzsébet és Mindszenti Gábor 1630. április 28-án kötött házasságot. A házasságból csupán egyetlen gyerek, Mindszenti Erzsébet, a későbbi Kapy Gáborné érte meg a felnőttkort. Mindszenti Gábor halálát követően Péchy Erzsébet a szintén özvegy Haller Péterhez (†1649) ment nőül. FAZEKAS, 2009, 671; SZÁDECZKY, 1886, 62; KONCZ, 1883, 44–45. A Teleki család levéltárában található végrendelet-másolat mellett található Péchy Erzsébet vejenek, Kapy Gábornak szóló levele, Vice, 1678. március 21. MNL OL P 658 15. cs. No. 3220b/1. fol. 165–166.

³⁰⁷ Az MNL OL P 658 példányában: „nagy alázat/o/son, buzgó szeretettel”.

³⁰⁸ Az MNL OL P 658 példányában: „mellyel”.

³⁰⁹ Lapkeveredés van az MNL OL P 71 példányában, amely utólag téves levéltári oldalszámozást kapott.

³¹⁰ Az MNL OL P 658 példányában: „öcsém uram”.

³¹¹ Az MNL OL P 658 példányában: „jóságomban”.

Nyakas István szolgáltnak hagyok hat tulkot és négy borjúzó tehenet, ha tudnillik holtomig nálom szolgál, hogyha tulkok nem lesznek, adjanak az ménesbül annyi erő kancalovat.

Gelniczi Palkó inasomnak, kit kicsinységétül fogva tartottam, föl hagyok néki hat tulkot és négy borjúzó tehenet és száz forintot fizetésen kívül,³¹² ha holtomig szolgál, nemeslevelet is váltottam néki.

Szabó András szolgálmot is kicsinységétül fogva tartottam, ha éltemig szolgál, neki is hagyok hat tulkot, ha gyermekdedek lesznek is, és két tehenet.

Az én német Hánszly nevű vén kis szolgálmot is ne hagyja az édes öcsém, Kornis Gáspár uram, hanem ha ki és oda fel akarna menni, adjon néki huszonöt forintot és hozzá illendő ruházatot.

Az szakácsimnak, az kik jobbágyok, fizetésekén kívül adjanak tíz-tíz forintot és egy-egy tehenet.

Az sütőknek is, kik nem idegenek, és nincsen fizetések, az kiknek pedig fizetések vagyon, azon kívül, adják meg az marhákot is, és tíz-tíz forintot, két-két tulkot és egy-egy tehenet kell adni, és bocsáttassanak el, az hova valók. Az kik oda fel valók, azoknak is adjanak tíz-tíz forintot, /p. 6./ és bocsáttassanak el.

Az mellettem lévő bizonyos akkorbéli káplánomnak, vagy ha olyan nem lenne, az mely egyházi lelki atyám betegségemben és halálomkor legtöbbet mellettem léssen és Isten kedvéért fáradozik, hagyom annak ládástúl papi misemondó apparamentumot [!],³¹³ minden hozzá tartozandó eszközökkel együtt, oda nem értvén az oltáron lévő üveg³¹⁴ és egyéb képeket, hanem adassanak a mikházi templomban, mind Gernyeszeg-rül, s mind Somkerékrül, annak fölötté ötven forintot.

Vagyon öt kocsim, két öreg és három kicsiny, az két öregbiknek egyikét, az melyik jobb léssen, hagyom az mikházi patereknek, és az másikat az csíki patereknek, az bőrtös kiskocsimat öreg³¹⁵ Havasali Istvánné³¹⁶ asszonyomnak hagyom és két ménes lovat.

Szekeres lovaim és egyéb szekérvonó lovaim is az kik vagynak és lesznek akkor, osszák négyfelé, Mikházára négyet adjanak az javában, hámokkal együtt és egy kész nyereggel együtt. Csíkban³¹⁷ az kalastromban [!] adjanak³¹⁸ hasonlóképpen négyet, há-

³¹² Az MNL OL P 658 példányában téves forma olvasható: „fizetésin kül [!]”.

³¹³ Felszerelést. Az MNL OL P 658 példányában ugyanakkor a valószínűbbnek tűnő „paramentum” (vagyis a papság és a segédkezők ruhája) olvasható.

³¹⁴ A szó első tagja, az „üv” utólagos javításnak tűnik, a végrendelet másolója eredetileg feltehetően az öreg szót írta le. Az MNL OL P 658 példányában: „üveges”.

³¹⁵ A szó utólagos betoldás.

³¹⁶ Feltehetőleg a naplóró Havasali István feleségéről, Kávási Annáról (1610–1670 után) lehet szó. JAKÓ, 1945, 238–239; Máshol Kávási Cseh Anna névalakban fordul elő. TAGÁNYI-RÉTHY-KÁDÁR, 1900, 373.

³¹⁷ Az MNL OL P 658 példányából a mondat vége („és egy kész nyereggel együtt”) hiányzik.

³¹⁸ Az MNL OL P 658 példányából az „adjanak” szó hiányzik, a „kalastromban” helyett pedig „clastromban” olvasható.

mokkal és kész nyereggel együtt. Az monostori patereknek hármot és az udvarhelyi patereknek is hármot, azokat is hámmal együtt, és egy-egy nyereggel együtt.³¹⁹

Vagynak körülöttem és Besztercén is tizennégy közönséges egy-egy asztalra való szőnyegim,³²⁰ kinek hármát hagyom az mikházi tempomban, hármát az csíki klastrom templomban, ketteit az monostori templomban,³²¹ ketteit az fejérvárihoz, ketteit az udvarhelyihez. A két aljabbikat pedig hagyom Gömöri Jánosnak.

Egy öreg vasas szekerem is vagyon, melyen elvihetik testemet, és hagyják ott az mikházi klastrom szükségére, mind a posztóval együtt, vagy bakacsinnal, akivel be léssen vonva a szekér.

Az konyhára való /p. 9.!/³²² minden réz főző eszközöket, úgymint kondérokot, faze-kakat, serpenyőket és egyéb oda tartozandó vas eszközöket, rostélyokat és egyebet, kik oda tartoznak, hagyom az mikházi és csíki két klastrom számára, az rézmozsárt Mikházára hagyom.

Vagyon két nagy serfőző üstöm, egyik Gernyeszegen, a másik Somkeréken, annak is egyikét hagyom az mikházi klastromban, az másikat a csíkiban.

Az mi derékaljim vagynak és vánkösöm, osszák az fejér cselédemnek, az leányoknak öreginek,³²³ egy-egy vég szepesi gyolcsot, egyikének-egyikének adjanak, és temérdek abroszokat is, kendőket is, az öreg leányoknak kiházásításokra valókat, Haller Jánosné öcsém asszony.³²⁴ Akik vörös pili³²⁵ derékaljok,³²⁶ azok legyenek Haller Jánosné öcsém asszonyé.

Paplanim, akik vagynak, az aljasát osszák fel a fejér cselédim között. Az aranyos paplanim közül pedig³²⁷ egyik legyen Haller Jánosné öcsém asszonyé, a másik legyen Kapy Bettuskáé.

Az fejér ruháim akik lesznek, az újakat osszák fel, és Prinyi Ferencné és Prinyi Gáborné³²⁸ gyermekeinek adják, az viselteset pedig osszák a szegényeknek főre valónak.

Az kik véggel lesznek gyolcsok, ossza az édes öcsém asszony, Haller Jánosné az két klastromban két-két véget, úgymint Mikházára és Csíkban, hogy csináljanak Isten tisztességére való öltözeteket belőlök. Amint a több felül megnevezett fejér egyéb ruháimnak is kiosztását ökegyelmére bízom.

³¹⁹ Az MNL OL P 658 példányából a mondatvégi „együtt” szó hiányzik.

³²⁰ Az MNL OL P 658 példányában: „egy-egy asztalra való színes szőnyegim”.

³²¹ Az MNL OL P 658 példányában: „templomhoz”.

³²² Az MNL OL P 71 téves levéltári sorszámozással rendelkező példány helyes sorrendben innen folytatódik.

³²³ Az MNL OL P 658 példányában: „az leányoknak az öreginek”.

³²⁴ Az MNL OL P 658 példányában: „s kendőket, kiházásításra valót, adjon Haller Jánosné öcsém asszony is kendőket is”.

³²⁵ Pehely. EMSzT, X, 719.

³²⁶ Az MNL OL P 658 példányában: „Akik veres pili derékaljok vagynak”.

³²⁷ Az MNL OL P 658 példányából hiányzik a „pedig” szó.

³²⁸ Kornis Anna († 1676. július 23. után), Kornis Ferenc és Wesselényi Kata lánya. 1657. május 14-én kötött házasságot Perényi Gáborral (1620 körül – 1676. július 17. előtt), Perényi György (1581 körül – 1638. február 25.) és Bornemissza Kata (1594 körül – 1651. március 24.) fiával. Perényi Gábor első felesége Zólyomi Dávid leánya, Zólyomi Krisztina volt. HANÁK–SZABÓ, 2021, 914.

Vagynak a ládáimban darabokban viseltes atlasz, kamuka és egyéb dib-dáb selyem materiák, kiket vegyen el Haller Jánosné asszonyom,³²⁹ és felét adja az Kornis /p. 10./ Gáspárné³³⁰ asszonyom gyermekeinek.³³¹

Az levelés ládáim magam szállásán, Besztercén lesznek, azokon kívül, az kik mellett vagynak leveleimben.

Magyarországból Erdélyben indulásom előtt töttem Magyarországon lévő jószá-gimról és ott való javaimról testamentalis dispositiót, mely vagyon az szepesi káptalan-ban, abban is nem feledkeztem el az erdélyi klastromokról és egyházi emberekről, tu-dom, hogy kötelességek szerint el nem múlatják megadását, az kiket concernál.

Azokáért kérem igen nagy szeretettel és bizodalmasan minden egyházi és szerzetes lelki atyáimot, amint én is nem voltam őkegyelmek felől feledékeny, őkegyelmek is, lelki kötelességek is azt kívánja, lelkemről ne legyenek szent imádságokban és az Isten ol-tárán szent áldozatokban feledékenyek.

Végezetre az én kedves, jóakaró atyámfiait, sógor uraimat és jóakaróimat, kikről ide feljebb emlékezetet tettem és testamentariusimnak választottam, őkegyelmeket fölötte kérem és lelki kötelességekre is kötelezem, amint őkegyelmek magok utolsó rendbéli dispositiójokat kívánják, hogy mások híven³³² végben vinnék. Hasonlóképpen őkegyel-mek a felül megnevezett és utolsó leírt akaratomat és testamentalis dispositiómat vi-gyék végben. Kiért az felséges Isten őkegyelmeket mind ezen, s mind az másvilágon megáldja.³³³ Fönntartom azt, hogy mikor ez³³⁴ testamentumomat változtatni akarom, változtathassam.

Super qua quidem testamentaria dispositione et legatione antelatae dominae comitissae Christinae Mintszenhÿ praesentes literas nostras testimoniales, futura pro cautela necessarias, sub sigillo nostro judiciali, et authentico extradandas duximus et concedendas communi justitia et aequitate suadente. Datum in castello Gernyeszegh, die octava mensis Februarii anno Domini millesimo sexcentesimo septuagesimo nono.³³⁵

/A külzeten a jobb alsó részen, elforgatva Csáky István országbíró, felső-magyarországi főkapitány kézírásával:/ Mintszenti Krisztina erdélyi testamentoma.

³²⁹ Az MNL OL P 658 példányában: „öcsém asszony”.

³³⁰ Csáky Mária (1660–1688), Csáky István (1635–1699) és Lónyay Margit (?–1670) lánya, Kornis Gás-pár (1641–1683) második felesége. BALOGH–BARTA, 2021 (Melléklet).

³³¹ Az MNL OL P 658 példányában: „és felit a Kornis Gáspárné gyermekeinek adja”.

³³² A szó utólagos betoldás.

³³³ Az MNL OL P 658 példányában a mondat itt nem ér véget, hanem a következőképpen fejeződik be: „és kívánságok szerint boldogítsa”.

³³⁴ Az MNL OL P 658 példányában az „ez” helyett az „a” névelő olvasható.

³³⁵ Az MNL OL P 658 példányában alatta még a következő (nem saját kezű aláírás) is olvasható: „*Árva Mintszenti Krisztina L. S. [= locus sigilli]*”.

/A külzet bal alsó sarkában ismeretlen kéz megjegyzése:/ De anno 1679. Paria testamenti illustrissimae dominae Christinae Mindszenti, illustrissimi comitis Stephani senioris condam Csáky relictæ viduæ.³³⁶

Rövidítések és irodalomjegyzék

Ausztria:

ÖStA Österreichisches Staatsarchiv
FHKA HFU Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn
 Akten
HHStA SB FA Csáky Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Sonderbestän-
 de, Familienarchiv Csáky

Magyarország:

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
Magyar Kamara archívuma
E 148 Neo-regestrata acta (1527–1900)
E 152 Acta Jesuitica (1527–1900)
 Reg. Coll. Cass. Registrata, Collegium Cassoviense
E 156 Urbaria et Conscriptiones
 UC Reg. Urbaria et Conscriptiones, Registrata
Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak
F 234 Erdélyi fiscalis levéltár (1527–1879)
Családi levéltárak
P 71 Csáky család levéltára, Központi levéltár (1527–1930)
P 108 Esterházy család hercegi ágának levéltára, Repositorium (1527–1936)
P 658 Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Új rendezés (1568–1941)
P 659 Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Missiles (16. sz.–19. sz.)
P 668 Teleki család marosvásárhelyi levéltára, altorjai Apor család (1591–1839)

MTA KIK KRKGy Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs
 Központ Kézirattár és Régi könyvek Gyűjteménye
Ms 425. A göncruszkai gróf Kornis család oklevéltára III.

Románia:

ANR Cluj Arhivelor Naționale ale României Direcția Județeană Cluj
Fond Familial Kornis No. 378.

³³⁶ Az MNL OL P 658 példányának külzetén a jobb felső sarokban, elforgatva, ismeretlen kéztől a következő megjegyzés olvasható: „Csákiné asszo[nyom?] testamentuma”.

- ACSAY
1896
Értesítő a pannonhalmi Szent-Benedek rend győri főgimnáziumáról az 1895–96. isk. év végén, közléteszi ACSAY Ferencz, Győr, 1896.
- BALOGH
2020
BALOGH Zsuzsánna: *Özvegység, újrabázosodás és testvéri kapcsolatok egy 17. századi erdélyi nemesasszony levelezésében*, In: *Özvegyek és árvák a régi Magyarországon, 1550–1940*, szerk. ERDÉLYI Gabriella, Budapest, 2020, 227–246. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések; Magyar Családtörténetek: Tanulmányok, 5.)
- BALOGH–BARTA
2021
BALOGH Zsuzsánna – BARTA M. János: *A Csáky család genealógiai táblája*, In: BARTA M. János: *„valamely Istenét, vallását, Királyját és hazáját igazán szerető nemes ember...” Egy 17. századi főnemes, gróf Csáky István országbíró pályaképe*, Budapest, 2021 (Melléklet).
- BARTA M.
2017
Rottal János levelezése Csáky Istvánnal és Ferenccel, kiad. BARTA M. János, közrem. BALOGH Zsuzsánna, Budapest, 2017. (Lymbus kötetek, 3.)
- BARTA M.
2021
BARTA M. János: *„...valamely Istenét, vallását, Királyját és hazáját igazán szerető nemes ember...” Egy 17. századi főnemes, gróf Csáky István országbíró pályaképe*, Budapest, 2021.
- BENCZÉDI
1975
BENCZÉDI László: *Szelepcsényi érsek ügye és a lipóti abszolutizmus megalapozása 1670 őszén*, In: *Történelmi Szemle*, 18. (1975) 2–3. sz. 489–502.
- P. BENEDEK
2000
P. BENEDEK Fidél: *Csiksomlyó. (Tanulmányok)*, kiad. SAS Péter, előszó P. BENEDEK Domokos OFM, kísérőtanulmány és bibl. összeáll. P. PAP Leonárd OFM, Kolozsvár, 2000.
- BIÁS
1906
Gr. Csáky Istvánné Mindszenti Krisztina felszabadító-levele Sárpataki Márton Deák részére. Szepes, 1649. december 15., kiad. Ifj. BIÁS István, In: *Genealogiai Füzetek*, 4. (1906) 11. sz. 123–124.
- BIÁS
1910
Gróf Csáky Istvánné (előbb somkereki Erdélyi Istvánné) Mindszenti Krisztina temetési meghívója. Somkerék, 1685.

- április 18., kiad. Ifj. BIÁS István, In: *Genealógiai Füzetek*, 8. (1910) 1. sz. 22–23.
- BOGDÁN
1991
BOGDÁN István: *Magyarországi úr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*, Budapest, 1991. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV. – Levéltartan és történeti forrástudományok, 7.)
- BOZSIK
1910
BOZSIK Pál: *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig*, Eger, 1910.
- BRUCKNER
1922
BRUCKNER Győző: *A reformáció és ellenreformáció története a Szepességben*, I, Budapest, 1922.
- BURA
1997
BURA László: *A jezsuiták Szatmáron*, In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 9. (1997) 1–2. sz. 19–35.
- CSÁKY OKLEVÉLTÁR
II
A Kőrösszegi és Adorjáni gróf Csáky család története. Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. Oklevelek 1500–1818-ig, II, összeáll. BARTFAI SZABÓ László, Budapest, 1919.
- DÁNÉ
2016
DÁNÉ Veronka: „Mennyi jobbágya és mennyi portiója”. *Torda vármegye birtokos társadalma a 17. század első felében*, Kolozsvár, 2016. (Erdélyi tudományos füzetek, 286.)
- DEÁK
1876
DEÁK Farkas: *Nyelvtörténeti adatok: XVII. századi okiratokban előforduló magyar szavak: [Apponyi Péterné Berényi Julia hozom. lev., 1648; Mindszenti Krisztina végrendelete; Prinyi Borbála hagyatéka; Wesselényi Anna újabban megtalált leveleiből; Baracska István végrendelete, 1635; különféle helyekről]*, In: *Magyar Nyelvőr*, 5. (1876) 5. sz. 205–207.
- DEÁK
1883
DEÁK Farkas: *Egy magyar főúr a XVII. században. Gróf Csáky István életrajza*, Budapest, 1883. (Reprint: Budapest, 2011.)
- DEÁK
1887
DEÁK Farkas: *Uzoni Béli Pál, 1621–1679*, Budapest, 1887.
- EMSZT
I–XIV
Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár, I–XIV, szerk. SZABÓ T. Attila, Bukarest–Budapest, 1975–2014.

- ERDÉLYI
2020
ERDÉLYI Gabriella: *Bevezetés. Özvegystratégiák és árvasorsok*, In: *Özvegyek és árvák a régi Magyarországon, 1550–1940*, szerk. ERDÉLYI Gabriella, Budapest, 2020, 7–34. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések; Magyar Családtörténetek: Tanulmányok, 5.)
- FALLENBÜCHL
1967
FALLENBÜCHL Zoltán: *A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII–XVIII. században*, In: *Levéltári Közlemények*, 38. (1967) 2. sz. 193–236.
- FAZEKAS
2009
FAZEKAS Sándor: *Ki lehetett Mindszenti Gábor? Az emlékirat keletkezésének problémája*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 113. (2009) 6. sz. 666–680.
- FEHÉR
2007
Teleki Mihály udvartartási naplója (1673–1681), kiad. FEHÉR János, Kolozsvár, 2007. (Erdélyi művelődéstörténeti források, 5.)
- FEJÉR
2012
FEJÉR Tamás: *A Wesselényi család iratöröksége és az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltára*, In: *A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század)*, szerk. HEGYI Géza – W. KOVÁCS András, Kolozsvár, 2012, 295–315. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 277.)
- FÖRSTLER
1910
FÖRSTLER Jenő: *Címeres nemeslevelek Szepes vármegye levéltárában*, In: *Közlemények Szepes vármegye múltjából*, 2. (1910) 1. sz. 38–49.
- FÖRSTLER
1916
FÖRSTLER Jenő: *Szepes vármegyében kihirdetett címeres nemeslevelek (1557–1711)*, In: *Közlemények Szepes vármegye múltjából*, 8. (1916) 1–4. sz. 98–105.
- GALLA
2005
GALLA Ferenc: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században*, kiad. FAZEKAS István, Budapest–Róma, 2005. (Collectanea Vaticana Hungariae. Classis I. vol. 2.)
- GERGELY
1884
I. Rákóczi György fejedelemsége történetéhez, kiad. GERGELY Sámuel, In: *Magyar Történelmi Társ*, 3/7. (1884) 658–708.

- GYÖRGY
1930
GYÖRGY József: *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben*, Kolozsvár, 1930.
- HANÁK
2021
HANÁK Béla: *Bevezetés*. In: *Keresztvíztől sírkeresztig. Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700)*, II, kiad. HANÁK Béla – SZABÓ András Péter. Budapest, 2021, 27–96. (Magyar Történelmi Emlékek, Okmánytárak; Magyar Családtörténetek: Források, 4–5.)
- HANÁK–SZABÓ
2021
Keresztvíztől sírkeresztig. Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700), II, kiad. HANÁK Béla – SZABÓ András Péter. Budapest, 2021. (Magyar Történelmi Emlékek, Okmánytárak; Magyar Családtörténetek: Források, 4–5.)
- HILLER
1989
HILLER István: *Csáky István lengyelországi követjárása 1644-ben*, In: *Történelmi Szemle*, 31. (1989) 3–4. sz. 192–207.
- HORN
1990
Rákóczi László naplója, kiad. HORN Ildikó, Budapest, 1990. (Magyar Hírmondó.)
- HORN
1993
HORN Ildikó: *Az erdélyi fejedelmi tanács 1648–1657*, In: *Perlekedő évszázadok. Tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnapjára*, szerk. Uő, Budapest, 1993, 240–276.
- HORN
1996
HORN Ildikó: *Nemesi árvák*, In: *Gyermek a kora újkori Magyarországon. „adott Isten hozzánk való szeretetéből... egy kis fraucimmerecskét nekünk”*, szerk. PÉTER Katalin, Budapest, 1996, 51–90. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 19.)
- HORN
2007
HORN Ildikó: *Nemesasszonyok végrendelkezési szokásai az Erdélyi Fejedelemségben*, In: *Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára*, szerk. ERDÉLYI Gabriella – TUSOR Péter, Budapest, 2007, 325–345.
- HORN–KREUTZER–SZABÓ
2005
HORN Ildikó – KREUTZER Andrea – SZABÓ András Péter: *Politika és házasság. Menyegzőre hívogató levelek a 16. századi Erdélyből*, Budapest, 2005.

- JAKÓ
1945
JAKÓ Zsigmond: *A Pappfalvi Havasalyi-család. Adalékok a magyar–román asszimiláció kérdéséhez*, In: *Erdélyi Múzeum*, 50. (1945) 3–4. sz. 235–240.
- JAKÓ
1979
JAKÓ Zsigmond: *Négy évszázad a művelődés szolgálatában*, In: *Korunk*, 38. (1979) 7–8. sz. 545–555.
- JAKÓ
2016
JAKÓ Zsigmond: *Belső-Szolnok és Doboka megyék birtokos társadalma az újkorban*, In: *Uő: Írás, levéltár, társadalom. Tanulmányok és források Erdély történelméhez*, Budapest, 2016, 667–684.
- KÁDÁR
2014
KÁDÁR ZSÓFIA: *Jezsuita vallásos társulatok Magyarországon a 17. században (1582–1671)*, In: *Századok*, 148. (2014) 5. sz. 1229–1272.
- KÁDÁR
2018
KÁDÁR ZSÓFIA: *A pozsonyi jezsuita kollégium mint összetett intézmény a 17. században*, In: *Történelmi Szemle*, 60. (2018) 2. sz. 237–282.
- KARÁCSONYI
1924
KARÁCSONYI János: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*, II, Budapest, 1924.
- KONCZ
1881
Régi könyvfeljegyzések I. Bánffy Kristófjegyzetei Heltai „Magyarok Krónikájá”-ban, kiad. KONCZ József, In: *Magyar Történelmi Tár*, 3/4. (1881) 395–400.
- KONCZ
1883
KONCZ József: *Egy kis helyreigazítás és felvilágosítás Péchy Simon halála idejét és Péchy Erzsébet első férjét illetőleg*, In: *Keresztény Magvető*, 18. (1883) 1. sz. 44–45.
- W. KOVÁCS
2004
W. KOVÁCS András: *A cegei Wass család története (16–20. század)*, In: *Erdélyi Múzeum*, 66. (2004) 3–4. sz. 1–56.
- W. KOVÁCS–VALENTINY
2006
A Wass család cegei levéltára. Közzéteszi W. KOVÁCS András – VALENTINY Antal, Kolozsvár, 2006. (Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára, 3.)
- KULCSÁR
1989
KULCSÁR Árpád: *A geryeszegi kastély Teleki Mihály kancellár korában és inventáriuma 1685-ből*, In: *Művészettörténeti Értesítő*, 38. (1989) 1–4. sz. 150–163.

- LÁZÁR
1889 LÁZÁR Miklós: *Erdély főispánjai (1540–1711)*, Budapest, 1889.
- LUKÁCS
1990 Ladislaus LUKÁCS: *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I.*, III–V, Romae, 1990.
- MAGYAR
2016 MAGYAR Zoltán: *A csíksomlyói kegyhely legendaköre*, In: *Etnographia*, 127. (2016) 2. sz. 212–225.
- MAKAY
1997 MAKAY Dorottya: *A kolozsmonostori Kálvária-templom helyreállítása*, In: *Műemlékvédelem*, 41. (1997) 3. sz. 175–179.
- MÁLNÁSI
1933 MÁLNÁSI Ödön: *Gróf Csáky Imre bibornok élete és kora (1672–1732)*, Kalocsa, 1933.
- MEDGYESY-SCHMIDT
2006 MEDGYESY-SCHMIDT Noémi: *A csíksomlyói ferences misztériumdrámák forrásai és ferences lelkiségtörténeti háttere*, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2006. (Doktori disszertáció.)
- MIHALIK
2014 MIHALIK Béla Vilmos: *Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1649–1699)*, In: *Katolikus megújulás Északkelet-Magyarországon. Művelődéstörténeti konferencia a jezsuita rend sárospataki megtelepedésének 350. évfordulója alkalmából, Sárospatak, 2013. október 3–4.*, szerk. SZABÓ Irén, Sárospatak, 2014, 40–62. (Folia collecta, 2.)
- MIHALIK
2017 MIHALIK Béla Vilmos: *Papok, polgárok, konvertiták. Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1670–1699)*, Budapest, 2017. (Magyar Történelmi Emlékek – Értekezések.)
- MOLNÁR
2009a MOLNÁR Antal: *A jezsuita rend a 16. századi Magyarországon*, In: *Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században*, Budapest, 2009, 17–28. (TDI Könyvek, 8.)
- MOLNÁR
2009b MOLNÁR Antal: *Az udvarhelyi „Missio Siculica” kezdetei az 1650-es években*, In: *Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században*, Budapest, 2009, 195–211. (TDI Könyvek, 8.)

MOLNÁR–LUKÁCS

2009

MOLNÁR Antal – [LUKÁCS László]: *A homonnai jezsuita kollégium (1615–1619)*, In: *Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században*, Budapest, 2009, 95–146. (TDI Könyvek, 8.)

NAGY

1896

Vass György és Vass László naplói, 1659–1739, közli NAGY Gyula, Budapest, 1896. (Monumenta Hungariae Historica, Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századból, 3.)

NAGY

2014

NAGY Kornél: *A jezsuita rendházak tokaj-hegyaljai szőlő-hegybirtoklása a 17. század végén*, In: *Katolikus megújulás Északkelet-Magyarországon. Művelődéstörténeti konferencia a jezsuita rend sárospataki megtelepedésének 350. évfordulója alkalmából, Sárospatak, 2013. október 3–4.*, szerk. SZABÓ Irén, Sárospatak, 2014, 240–260. (Folia collecta, 2.)

OBORNI

2012

OBORNI Teréz: *A királybírák szerepe a székely székekben a 16. század második felében*, In: „...éltünk mi sokáig ’két hazában’...” *tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére*, szerk. DÁNÉ Veronka – OBORNI Teréz – SIPOS Gábor, Debrecen, 2012, 103–122.

T. ORGONA

2014

ORGONA Angelika: *Unikornisok Tündérországhban. A rusz-kai Kornisok Erdélyben (1546k.–1648)*, Budapest, 2014.

PÁLFFY

1997

PÁLFFY Géza: *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. (Minta egy készülő főkapitányi archontológiai és „életrajzi lexikonból”)*, In: *Történelmi Szemle*, 39. (1997) 2. sz. 257–288.

PAPP

2011

PAPP Klára: *Az erdélyi Csákyak*, Kolozsvár, 2011. (Erdélyi tudományos füzetek, 273.)

PAPP

2015

PAPP Kinga: *Tollforgató Kálnokiak. Családi iráshasználát a 17–18. századi Erdélyben*, Kolozsvár, 2015. (Erdélyi tudományos füzetek, 284.)

PÉTER

2008

PÉTER Katalin: *Házasság a régi Magyarországon, 16–17. század*, [Budapest,] 2008. (Múltidéző zsebkönyvtár.)

438

- PIRHALLA
1899
PIRHALLA Márton: *A szepesi prépostság vázlatos története kezdetektől a püspökség felállításáig*, Lócse, 1899.
- REYERSON
2012
Kathryn L. REYERSON: *Wills of Spouses in Montpellier before 1350: a Case Study of Gender in Testamentary Practice*, In: *“For the Salvation of my Soul”: Women and Wills in Medieval and Early Modern France*, ed. Joëlle ROLLO-KOSTER – Kathryn L. REYERSON, St. Andrews, 2012, 42–60.
- RMKT
XI
Lessus funebris in exequiis spectabilis ac magnifici domini Caspari Kornis liberi baronis de Ruszka et Szent Benedek, defuncti anno 1683 die 7. Iunii, In: *Régi Magyar Költők Tára, XVII. század, 11. köt., Az első kuruc mozgalmak korának költészete (1672–1686)*, s. a. r. VARGA Imre, Budapest, 1986, 459–467.
- SAS
2010
SAS Péter: *A kolozsmonostori bencés apátsági, majd Nagyboldogasszony-templom*, Kolozsvár, 2010.
- SZÁDECZKY
1886
SZÁDECZKY Lajos: *A Haller grófok nemzetség-könyve, II, A család története*, In: *Turul*, 4. (1886) 49–72.
- SZÖCS
2010
SZÖCS Miriam: *A 17. századi erdélyi oltárok. Kora barokk oltárok a Székelyföldön*, Budapest, ELTE BTK, 2010. (Doktori disszertáció.)
- TAGÁNYI–RÉTHY–KÁDÁR
1900
TAGÁNYI Károly – RÉTHY László – KÁDÁR József: *Szolnok-Dobokavármegye monográphiája*, II, Dés, 1900.
- TAGÁNYI–RÉTHY–KÁDÁR
1903
TAGÁNYI Károly – RÉTHY László – KÁDÁR József: *Szolnok-Dobokavármegye monográphiája*, VI, Dés, 1903.
- TERDIK
2014
TERDIK Szilveszter: *Az egykori jezsuita templom székesegyházzá alakítása Ungváron, Bacsinszky András püspök (1773–1809) idején*, In: *Bacsinszky András püspök. A Bacsinszky András püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, szerk. VÉGHSEŐ Tamás, Nyíregyháza, 2014, 197–243. (Collectanea Athanasiana, I. Studia, 6.)

- TUSOR
2003
- TUSOR Péter: *Szelepchény György*, In: *Szürke eminenciások a magyar történelemben*, szerk. SZENTPÉTERI József, [Budapest,] 2003, 68–69.
- TÜDŐS S.
2008
- Erdélyi testamentumok III. Erdélyi nemesek és főemberek végrendelete, 1600–1660*, kiad. TÜDŐS S. Kinga, Marosvásárhely, 2008.
- TÜDŐS S.
2011
- Erdélyi testamentumok IV. Erdélyi nemesek és főemberek végrendelete, 1661–1723*, kiad. TÜDŐS S. Kinga, Marosvásárhely, 2011.
- VÁROSY–WEISER
1884
- VÁROSY Gyula – WEISER Frigyes: *A katolikus iskolaügy Magyarországon*, II, *Literae authenticae exhibentes origines scholarum Hungariae, quas pro informanda juventute post cladem ad Mohács viri catholici condiderunt et dotarunt, reges apostolici confirmarunt*, Fasc. 2., Colocae, 1884.
- VIKOLCZ
2013
- VIKOLCZ Noémi: *A mecenatúra színterei a főúri udvarban. Nádasdy Ferenc könyvtára*, Szeged–Budapest, 2013. (A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai, 8.)
- WICK
1941
- WICK Béla: *Kassa története és műemlékei*, Kassa, 1941.
- V. WINDISCH
1980
- Bethlen Miklós élete leírása magától*, In: *Kemény János és Bethlen Miklós művei*, kiad. V. WINDISCH Éva, Budapest, 1980, 403–981. (Magyar remekírók.)
- ZELFEL
2001
- Hans Peter ZELFEL: *A burgenlandi Loreto: keletkezés és kultuszdinamika*, In: *Boldogasszony. Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Kelet-Európában*, szerk. BARNA Gábor, Szeged, 2001, 69–75.

Kaposi Sámuel két levele Magyarországra való hazatéréséről és gyulafehérvári tanári meghívásáról (1688–1689)

In memoriam Josephi Jankovics

Kaposi Sámuel (teljes nevén Kaposi Juhász Sámuel) (1660–1713), akit sokrétű érdeklődése és tevékenysége miatt egy közelmúltban megjelent tanulmány szerzője „elfeledett polihisztor”-nak nevezett,¹ itthoni stúdiumait szülővárosában, Rimaszombatban és a Sárospatakról elüldözött református kollégium 1672-től Gyulafehérváron mendedékre lelt részénél végezte, majd rimaszombati rektori működése (1676–1681) után indult külföldi tanulmányútra, mely a kor magyar református diákjainak átlagos peregrinációjához képest szokatlanul hosszan, hét esztendeig (1681–1688) tartott. 1683-ban az utrechti, majd 1685-ben a leideni egyetemre iratkozott be,² az előbbi helyen filozófiát, az utóbbit teológiát hallgatva. Leidenben az 1685-öt követő három év mindegyikének elején regisztráltatta magát hallgatóként.³ Kinti tevékenységével kapcsolatban közismert tény, hogy Tótfalusi Kis Miklós Aranyos Bibliájának egyik korrektora volt, ahogy az is, hogy 1688-ban teológiai doktori címet szerzett Leidenben, azon kevés magyar peregrinus egyikeként, akik a címet honoris causa kapták meg.⁴

Hazatérte után 1689-től Gyulafehérváron kapott professzori állást, ahol a filozófiát és a nyelveket, majd később a teológiát is oktatta, egészen haláláig.⁵ Tanárként sokat tett a kollégiumért, többek között ő is részese volt annak az akciónak, amelynek az volt a célja, hogy a kollégium diákjai számára ösztöndíjat szerezzenek a teológushallgatók leideni kollégiumában, a Staten Collegében.⁶

Kaposi peregrinációja alatti szerteágazó érdeklődéséről és tevékenységéről Utrechtben és Leidenben előadott disputációi mellett a maga által omniáriumnak nevezett feljegyzésgyűjteménye tanúskodik.⁷ Innen tudjuk, hogy 1685-ben Angliába is eljutott,⁸ ahogy azt is, hogy Leiden városa érdeklődése homlokterében állt. Újabb kutatások derítettek fényt arra, hogy a latinul rutinosan verselő Kaposi 1686-ban hosszabb üdvözlőverset írt Jacques Gaillard-nak (1620–1688), a leideni egyetem teológiaprofesszorának

¹ LEDÁN, 2020.

² BOZZAY-LADÁNYI, 2007, 1427. és 2906. tétel.

³ AUL SF, Recensielijsten, vol. 56 (1686. február 21.), vol. 57 (1687. február 15.), vol. 58 (1688. február 19.). Nicolien Karskens (Universiteitsbibliotheek Leiden) szíves közlése.

⁴ MOLHUYSSEN, 2020, *201; HERMÁN, 1995, 135.

⁵ Részletes életrajza: KONCZ, 1896, 134–144.

⁶ MIKLÓS, 1928, 296–297. Az e tárgyban írt levél kiadását lásd BUJTÁS, 2004, 100–101. Lásd még ALBERT, 2007, 240.

⁷ CSORBA, 2014.

⁸ GÖMÖRI, 2002.

egy orációjához, majd nem sokkal hazaindulása előtt, 1688 nyarán búcsúztatóverset is készített az elhunyt tanár posztumusz portréjához.⁹

Kaposi szokatlanul hosszú peregrinációja ellenére sem ismertünk tőle eddig külföldről írt levelet, nem tudni, hogy hosszú kint tartózkodását kik és hogyan finanszírozták, és gyulafehérvári tanári meghívásának pontos körülményei sem voltak ismertek. Az alábbiakban két ismeretlen levelét teszem közzé, melyek az előbbiekhöz szolgálnak legalább részben adalékkal, és a bethleni Bethlen család levéltárában található a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában.

Az első levél, mely a családi levéltár ismertetése szerint a rendezés során újonnan kialakított¹⁰ Missiles fondban kapott helyet, Leidenben kelt 1688. április 7-én. Címzettje ismeretlen,¹¹ akivel a levélíró közli, mikorra tervezi hazaindulását. A misszilis szövegéből az is kiderül, hogy a címzettel állandó kapcsolatban állt, mivel Kaposi hivatkozik a címzett egy korábbi levelére, amire állítása szerint a biztonság kedvéért kétszer is válaszolt. Korábbi levelei tartalmának rövid ismertetéséből kitűnik, hogy a címzetten kívül többek („kegyelmek”) egyetértését és hozzájárulását kérte kényszerűen meghosszabbodott külföldi tartózkodásával és késedelmet szenvedő hazatéréssel kapcsolatban. Az első és a második levél több ponton való egyezése (a címzett azonos megszólítása, a „kegyelmed”, illetve „kegyelmek” megszólítások váltakozása), valamint hasonló hangvételük és kapcsolódó tematikájuk miatt minden bizonnyal ennek is Vay Mihály volt a címzettje.

Az első irat azzal az újdonsággal szolgál, hogy Kaposi korábbi, 1685-ös ismert angliai látogatása után valamikor 1688 novemberét megelőzően újra felkereste a szigetországot. Míg korábbi, 1685-ös útjáról található feljegyzés omniáriumában,¹² a másodikról nem, és a Leidenből írt levelében sem árul el részleteket annak céljáról és tartalmáról, leszámítva az onnan Hollandiába való visszatérés viszontagságait. Új adat Kaposi hazaindulásának tervezett időpontja, 1688 áprilisa is. Kaposi késedelmes hazatérése miatti szabadkozása a szövegből kivehetően a címzett ilyen irányú sürgetésére volt válasz, mely utóbbi körülmény szintén nem volt ismert az eddigi forrásokból. Bár az irat műfaját tekintve peregrinuslevél, az utóbbira nem a legjobb példa, mert nem tartalmazza annak minden ismérvét.¹³ Kaposi lényegében két korábbi levelének elküldését erősíti meg, ezen kívül csak néhány információt közöl röviden, és biztosítja a címzettet mielőbbi hazatérése felől. A levél ennek ellenére értékes forrás, mert a 17. század 80-as éveiből, illetve a 90-es évek elejéről jelenleg csak három Hollandiában kelt levelet ismerünk ebből a műfajból.¹⁴

⁹ BUJTÁS, 2021, 22–25, 29.

¹⁰ PAP, 1979, 5.

¹¹ Az irat címzésoldalát (második fólióját) levágták, ezért nem tudni, ki volt a címzett.

¹² BCULB CS, Mss. 692, fol. 32r–53v.

¹³ Peregrinusaink hazaküldött leveleikben általában beszámoltak tanulmányaikról, életkörülményeikről, más magyar diákokkal kapcsolatos és nyugat-európai politikai hírekről. Leveleik zárórészében rendszerint itthoni támogatójuk további (pénzügyi) támogatását kérték kint tartózkodásukhoz.

¹⁴ Kiskomáromi István levele Teleki Mihály fiainak (Utrecht, 1683. március 19.) és magához Teleki Mihályhoz (Utrecht, 1683. március 29.) (KONCZ, 1881, 155–156.) és Vásárhelyi Töke István levele Bethlen Miklósnak (Franecker, 1690. június 22.). BUJTÁS, 2009.

A második levél őrzési helye azonos az előbbiével, azzal a különbséggel, hogy az utóbbi a korábban említett levéltár „Vay család levéltára” című fondjában található, mely eddig nem tisztázott ok miatt (valószínűleg a két család tagjai között később kötött házasságok révén) került a Bethlenek levéltárába. Címzettje vajai Vay Mihály († 1707), a Vay család¹⁵ erdélyi ágának jelentős alakja, Teleki Mihály kancellár veje.¹⁶ Személye ennek ellenére kevésbé ismert, még a közelmúltbeli családtörténeti áttekintések is épphogy csak említik.¹⁷ Életútjának főbb mozzanatait a közelmúltban Jankovics József vázolta fel. Eszerint az Erdélyben letelepedett Vay Teleki Zsuzsannát vette feleségül. A kancellár halála (1690) után Thököly comissariusus (megbízott) lett, annak bukása után Jean-Louis Rabutin de Bussy generális bebörtönöztette. A szabadságharc kitörésekor II. Rákóczi Ferenchez csatlakozott, és az 1707-es ónodi országgyűlésen halt meg.¹⁸

Az előbbieken kívül érdemes még megemlíteni, hogy 1677-től bejáratos volt Teleki Mihály udvarába,¹⁹ 1678-ban Apafi Mihály fejedelem megbízottja volt,²⁰ 1686-ban az erdélyi országgyűlés a fejedelem javaslatára honfiúsította.²¹ 1689-ben az országgyűlés őt bízta meg azzal, hogy érje el Bécsben az Erdély státuszát rendező, készülőfélben levő császári diploma szövegének az ország számára kedvező módosítását.²² A kortárs Bethlen Miklós, aki Vayval a Kis-Küküllő vármegyei Cikmántor²³ megszerzése kapcsán korábban ellentétbe került,²⁴ egy Vayról készült, 1691-ből származó jellemzése szerint nem volt túl jó véleménnyel róla: nem nézte jó szemmel Vay Thökölyhez való átállását, majd az utóbbi bukása után Erdélybe való visszatérését sem, és elégedetlen volt Vay bécsi követségének eredményeivel, pontosabban annak kudarcával.²⁵ Ennek ellenére az időközben megözvegyült Vayt annak újabb házasságára vonatkozó terveivel kapcsolatban tanácsokkal látta el,²⁶ végül a sors úgy hozta, hogy 1696-tól, amikor Bethlen fia, Mihály Vay Erzsébetet, Vay inokahúgát feleségül vette, távoli rokonságba is kerültek.

Vaynak Kaposi életútjában játszott szerepéről eddig nem volt tudomásunk, és személye eddig nem merült fel az erdélyi diákok peregrinációjával kapcsolatban sem: jelenleg nem ismert olyan disputáció vagy disszertáció sem, melyet neki ajánlottak volna vagy azokban említették volna, jöllehet kevésbé tűnik valószínűnek, hogy apósa erdélyi

¹⁵ A Vay család magyarországi, Szabolcs vármegyében őshonos család, de az idők folyamán számos más megyében és Erdélyben is szereztek birtokokat.

¹⁶ A Teleki és a Vay családok a 17. század végén, 18. század elején több házasság révén is kapcsolatba kerültek egymással. JANKOVICS, 2013, 90.

¹⁷ DOBROSSY, 1997, 49; KOVÁCS, 1997, 95; SZAKÁLY, 2002, 355; ANGELOVICS, 2017, 13, 17.

¹⁸ JANKOVICS, 2013, 100.

¹⁹ FEHÉR, 2007, 41, 310–311, 346, 355, 358, 421–422, 431–432.

²⁰ EOE, XVI, 70.

²¹ EOE, XVIII, 567.

²² EOE, XX, 179–189.

²³ Tîgmandru, RO.

²⁴ A helységet Bethlen is meg akarta szerezni, de Teleki támogatásának köszönhetően Vayé lett. V. WINDISCH, 1955, I, 359.

²⁵ Bethlen Miklós a szepesi kamarának, H. n., 1691. JANKOVICS, 1987, I, 736.

²⁶ Bethlen Miklós Vay Mihálynak, Vajdakamarás, 1692. január 2. JANKOVICS, 1987, I, 453.

diákok külföldi tanulmányait nagyvonalúan támogató tevékenysége²⁷ hidegen hagyta volna, és abban ne követte volna. Az erdélyi kollégiumokhoz köthető egyetlen rá vonatkozó adat az ún. radnóti collectával (gyűjtés) kapcsolatos, melyet a nagyenyedi kollégium javára indítottak 1688 októberétől, és Bethlen Miklós volt a koordinátora, akinek feljegyzése szerint Vay a jótékony célra ugyanazon év novemberében 300 forintot adományozott.²⁸

Az első levélben szereplő néhány adatnál jóval több információt tartalmazó második nem sokkal Kaposi hazaérkezése után íródhatott,²⁹ és új adalékkal szolgál gyulafehérvári tanárrá való kinevezésének hátteréhez. Kaposi életrajzírói szinte egységesen azt állítják, hogy (közvetlenül) hazatérte után Gyulafehérváron lett tanár. Egyedül Zoványi Jenő említi forrása megnevezése nélkül, hogy hazatérését követően előbb szülővárosában, Rimaszombatban tartózkodott, majd a kassai református egyházzal levelezett esetleges (lelkészi) meghívása ügyében.³⁰

A Miskolcon 1689. január 22-én kelt levél arról tanúskodik, hogy a Kaposi számára felajánlott gyulafehérvári tanári állás elfoglalása korántsem volt zökkenőmentes, és megerősíti Zoványi állítását, miszerint máshonnan (például Kassáról) is volt ajánlata, sőt a levél szerint nem is egy, hanem három, ami a professzori meghívást is ideszámítva a kor viszonyait ismerve önmagában is figyelemre méltó. Az irat alapján úgy tűnik, hogy a gyulafehérvári ajánlat az ottani körülményeket (a katedra elfoglalásának időpontját, a kinevezés időtartamát vagy a fizetést) tekintve nem volt elég konkrét, legalábbis nem annyira, hogy Kaposit azonnal a Gyulafehérvárra való indulásra ösztönözte volna. Ennek egyik oka az lehetett, hogy az „őshonos” erdélyi református kollégiumokkal (Nagyenyed, Kolozsvár, Marosvásárhely) szemben, melyeknek több évtizede viszonylag rendezett volt a finanszírozása, a Magyarországról elüldözött és Gyulafehérváron letelepedett sárospataki kollégium anyagi alapjainak biztosítása váratlan és nem tervezhető feladatként jelent meg, részben azért is, mert előre nem lehetett tudni, meddig tart az intézmény száműzetése,³¹ így Kaposi professzori javadalmazásának előteremtése nyilván komoly szervezőmunkát igényelt, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy Kiskomáromi István mellé a kollégium második professzorának szánták. Ez a bizonytalanság magyarázza a Kaposi leveléből kitapintható „egyensúlyozó” álláspontot: látja ugyan az öt kiválasztók³² igyekezetét, de a körülmények bizonytalansága miatt megemlíti, hogy van még három másik ajánlata is, melyekről nem szeretne lecsúszni, ugyanakkor – nem akarván az érdekében fáradozók jóindulatát elveszíteni – azt is hozzáteszi, hogy az ajánlatok kö-

²⁷ Bod Péter sokat idézett adata szerint Teleki tizennyolc diák külföldi tanulmányait támogatta ezer forinttal (BOD, 1766, Ajánlás). Teleki patrónusi tevékenységére lásd újabban SZALAI, 2018.

²⁸ SIPOS, 2000, 31.

²⁹ 1688-ban már biztosan itthon volt. BCULB CS, Mss. 692, fol. 125v.

³⁰ ZOVÁNYI, 1977. 293. Kaposi kassai kapcsolataira utalhat egy, az ottani református egyház iratai között Révész Imre által említett, de pontosan nem datált nyugtatvány, mely szerint Kaposi Sámuel szupplikánsként (adománygyűjtő diák) egy társával együtt pénzsegélyben részesült. RÉVÉSZ, 1906, 26.

³¹ Teleki Mihály 1683-ban kelt végrendeletében azzal a kitételrel rendelkezik a sárospatak–gyulafehérvári kollégiumnak szánt juttatásokról, ha az halálakor még Gyulafehérváron lenne. TÜDŐS S., 2011, 159.

³² Kaposi az első levélhez hasonlóan Vayn keresztül itt is másokhoz („kegyelmeitek”) is intézi mondandóját.

zül még egyiket sem fogadta el. Az események Kaposi óvatos hozzáállását igazolták: kinevezésének ügyét az erdélyi református egyház csak a Gyulafehérváron 1689. június 19–22. között ülésező általános zsinata után terjesztette a nem sokkal azután tartandó radnóti országgyűlés elé,³³ mely a kérést jóváhagyta.³⁴

Kaposi élethelyzete és ebből adódó tanácsalansága egyáltalán nem számított tipikusnak a korban. Azok a diákok, akik főúri patrónusuk támogatásának köszönhetően tanulhattak külföldön, hazatérve kötelezettségi alapon rendszerint az őket anyagilag segítő főurak udvari papjai lettek. E kötelezettség szigorúbb fajtája volt, hogy a patrónus a külföldre induló diákkal kötelezvényt íratott alá, melyben az vállalta, hogy hazatérte után patrónusa szolgálatára áll.³⁵

Kaposi itt közölt leveleiből kivehetően nem állt a fent említett függelmi viszonyban, külföldi tanulmányait útja első szakaszában minden bizonnyal szülőhelye, Rimaszombat mezőváros, illetve az ottani református egyház támogatta.³⁶ Mivel doktori címét honoris causa szerezte meg, így disszertációja hiányában nem tudni, hogy peregrinációja második szakaszában kik támogatták, ahogy azt sem, hogy azokkal szemben milyen kötelezettségek terhelték, továbbá azt sem, mikor került azon illetékes erdélyi döntéshozók látókörébe, akik a sárospatak–gyulafehérvári kollégiumba második professzort kerestek.³⁷ Kaposi második leveléből annyi mindenesetre kiderül, hogy Vay Mihálynak a gyulafehérvári tanári meghívással kapcsolatban valamilyen ígéretet tett, amihez a jelek szerint tartotta magát.

Kaposi második levele arról is tanúskodik, hogy hazatérése után hosszabb időt Miskolcon töltött, és nemcsak a jövőjével kapcsolatos bizonytalanság miatt, hanem amiatt is, hogy nagyon aggódott a külföldről magával hozott könyvei miatt, és azokat megfelelő fuvarral találva mindenképpen együtt szeretne volna Erdélybe szállíttatni, ha már tanári kinevezésének ügye nyugvópontonra kerül. E törekvése láthatóan nem sikerült, mivel a könyveiről fennmaradt több jegyzék címei közül kettő is arra utal, hogy Erdélybe való költözése után könyveinek egy része Miskolcon, illetve Magyarországon maradt.³⁸

Az előbbieken kívül érdemes még kitérni a levél azon részletére, melyben a címzettnek a szövegösszefüggésből kitapintható, hazatérésre való sürgetésére válaszul Kaposi azzal indokolja hosszú külföldi tartózkodását, hogy hazája hasznára minél jobban el akart mélyedni azokban a tudományokban, amelyeket az itthoni körülmények között nem sajátíthat el. Jankovics József már korábban megállapította, hogy amikor peregrin-

³³ K. PAPP, 1874, 454; ZSILINSZKY, 1891, 16.

³⁴ SIPOS, 2000, 30.

³⁵ Teleki Mihály többek között a már említett Kiskomáromi Istvánnal íratott alá ilyen kötelezvényt külföldre indulása előtt 1680 tavaszán. KONCZ, 1896, 133.

³⁶ Első, Utrechtben megvédett művét a város számos polgárának mint támogatóinak és az ottani református egyház két lelkészének ajánlja. KAPOSI, 1683.

³⁷ Ezek között minden bizonnyal ott volt Bethlen Miklós is, aki az erdélyi református egyház és iskoláinak ügyeivel foglalkozó, főrangú világiakat és egyháziakat is magába foglaló tisztagú gondnoki tanács tagjaként szíven viselte az erdélyi kollégiumok sorsát is (SIPOS, 1993, 15–16.), jóllehet Kaposi gyulafehérvári meghívására Bethlen Miklós Önéletírása és levelezése nem szolgál adalékkal.

³⁸ MONOK–NÉMETH, 1994, 223–227; CSORBA, 2011, 197–198.

nusaink a külföldi tartózkodásuk során a polgári fejlődésben előbbre tartó országokban az itthoniaktól eltérő jelenségeket láttak, „az ott tapasztaltakat ellentétparba állították hazai megfigyeléseikkel”.³⁹

A külhoni és itthoni tudományosság közötti különbségeket már Apáczai Csere János is látta.⁴⁰ A hozzá hasonlóan hosszú éveket Hollandiában töltő Tótfalusi Kis Miklós szintén érzekelte országa „csorbaságát”, és arról szólva, hogy más országokkal összevetve itthon mennyivel kevesebben tudnak olvasni, szégyenérzetének is hangot adott.⁴¹ Kaposinál szintén a szégyenérzet jelenik meg a külföldi és hazai tudományok összehasonlítása kapcsán, rendkívül érzékletesen. Az ilyen és hasonló felismeréseket azért is érdemes regisztrálni, mert ezek nyitották meg az utat azoknak a főleg a 18. század elejétől megjelenő műveknek, amelyek a *vindicatio* (önigazolás) jegyében jelentek meg azzal a céllal, hogy a magyarországi viszonyokat más népek helyzetével összehasonlítva megóvják a nemzet becsületét.⁴²

Kaposi Sámuel itt közölt levelei új adalékkal szolgálnak peregrinusaink hazatérésük utáni karrierlehetőségeihez általában, konkrétan pedig Kaposi tanári életpályájának nem mindennapi körülmények között történt indulásához. További kutatásoknak kell tisztázniuk, hogy a gyulafehérvári tanári állásajánlat ügyében Vay Mihály tényleges vagy csak közvetítői szerepet játszott-e, hogy az ottani állás elfoglalását pontosan milyen körülmények hátráltatták, illetve hogy Kaposi mely más helyekről milyen jellegű ajánlatot kapott.

³⁹ JANKOVICS, 1993, 558–559.

⁴⁰ SZABÓ, 2012, 1137.

⁴¹ Tótfalusi Kis Miklós Teleki Mihálynak. Amszterdam, 1684. augusztus 15. JAKÓ, 1974, 307.

⁴² A *vindicatio* fogalmára lásd DÁVIDHÁZI, 2004, 23–24. Köszönet Szabó András Péternek, hogy a 17. századi ország-összehasonlítások és a *vindicatio* közötti lehetséges kapcsolatra felhívta a figyelmemet.

Források

1.

Kaposi Sámuel ismeretlennek⁴³

Leiden, 1688. április 7.

MNL OL P 1956, Missiles, 2. tétel (3. cs.)

Boldogittsa az Ur, Tekintetes Uram, Kegyelmed egész életét, és jobb 's bal kezének áldásával koronazza fel.

Tekintetes, Nemzetes Uram,

Valóban nagy hatra-maradással kényszerítettem szándékomban meg-akadályoztatni kettős leveleimre⁴⁴ való válasz nem jövés miatt. En, mihelyt Kegyelmed jó-akarátját, Tekintetes Uram, hozzám, méltatlan szolgálójához vöttem (mellyért maradjon örök emlékezetben a Kegyelmed neve, és jó-akarátja légyen számban annál, a' kinek az ő ditsősége előmozdítóira nagy gondja vagyon), mihelyt levelét⁴⁵ Kegyelmednek vöttem, mindjárt vissza írtam egy más után kétszer, hogy annál bizonyosabb legyek, mind hogy a Kegyelmed hozzam való nagy indulatját első alkalmatossággal haladék nélkül meg köszönjem, mind hogy az én haza menetelem iránt való elmém felől Kegyelmedet kívánsága szerint tudósítsam. Leveleimnek ez iránt e' volt summája. Kivántam Kegyelmetek⁴⁶ consensusát⁴⁷ és tovább való instructiojat⁴⁸ utamnak egy kevesse tovább való halasztása felől, még peniglen szűkecsképen. Mert igaz dolog, a' Kegyelmetek levele erőssen siettetett egy felől, de más felől igen obstált⁴⁹ a' szomorú tél, melly az utnak fel vételétül tellyeseggel értőztatott, nem egy, sem két példával. A' többi közt Füsü⁵⁰ Uramék példája igen forgott eszemben, kiknek a' téli bujdosás tsak nem fél esztendeig való költséges és nyomorúságos bolyongásokban állott.⁵¹ De már ez előtt magam példáján is tanultam vala. Mert Angliából novemberben indulván

⁴³ Az irat autográf, a címzésoldalt (második fóliót) levágták. A levélhez tartozó boríték, ha volt egyáltalán, nem maradt fenn.

⁴⁴ Kaposi e két levele nem ismert.

⁴⁵ A címzett levele nem ismert. Az itt közölt két levél tartalma alapján megalapozottan feltételezhető, hogy abban szó volt Kaposi gyulaféhérvári tanári meghívásáról.

⁴⁶ A levél elején álló egyes számú megszólítás (kegyelmed) után az itteni többes szám (kegyelmetek) arra utal, hogy Kaposi a címzetten keresztül másnak vagy másoknak is üzent.

⁴⁷ Consensus (latin): egyetértés.

⁴⁸ Instructio (latin): hozzájárulás.

⁴⁹ Obsto (latin): akadályoz.

⁵⁰ Füsü Lőrinc, Teleki Mihály kancellár alumnausa, 1684-től a leideni egyetem hallgatója. Hazatérése után 1690-től Szatmáron, 1693-tól Felsőbányán, 1704-től Nagybányán, 1714-től Alsó-Misztótfaluban volt lelkész, 1715-ben halt meg. KISS, 1878, 755.

⁵¹ Nem ismert, hogy Füsünek és útítársainak milyen nehézségekkel kellett megküzdeniük. Füsü mindenestre 1688. június 22-én már Erdélyben, Fogarasban volt, és kötelezte magát arra, hogy a kancellárt szolgálja. HOMONNAI, 1914, 60.

ki, két egész hétig mind költségemnek, mind egészségemnek igen nagy detrimentumával⁵² kellett nyomorognom az oceanuson, és naufragiumot⁵³ szenvedvén, ugyan csak vissza kellett Angliába verekednem, és más hajón azon novembernek végén ki indulnom.⁵⁴ Ilyen ügyemben csak nem fogadást töttem, hogy Istenemet többé ilyen időben való utazásommal nem kísértem. El várván azért a' tavaszt, vártam szívem szakadva a' Kegyelmetek levelet, hogy consensusát és instructióját vehetném, és magamat ahhoz alkalmaztatnám. De még eddig semmi sem tölt várakozasomban. Melly így lévén, és látván, hogy a' valasz után hijába varakozom, én Istenemre bizom magamat, és ő Felsege jóvóltábul negyed nap alatt utamnak indulok.⁵⁵ Caeterum⁵⁶ iterato⁵⁷ igérem, Tekintetes Uram, minden igyekezete-met, hogy ha az Ur éltet, Kegyelmed joakaratajért háládatlannak ne találtassam. Ajánlom penig az én jó Istenem óltalmában a' Kegyelmed életét; álylon ez szüntelen Kegyelmednek jobb keze felől, kösse az életnek tsomójában lelkét (1. Sam. 25.),⁵⁸ egész életet virágoztassa számos békeséges esztendőig maga nevének ditsősegere. Lugduni Batavorum Anno 1688 7. Aprilis.

Ezeket kívánja és ezekért a' kegyelemnek széki előtt szüntelen magát meg hajtja, Kegyelmednek szolgálni Tekintetes Uram mindenkor kész

Kaposi Samuel

2.

Kaposi Sámuel Vay Mihálynak

Miskolc, 1689. január 12/22.

MNL OL P 1959, 5. tétel, 2. altétel, No. 96. (2. cs.)

⁵² Detrimentum (latin): kár.

⁵³ Naufragium (latin): hajótörés.

⁵⁴ Ez a szöveg arra utal, hogy Kaposi 1685 után 1687-ben újra ellátogatott Angliába. Erre az útjára a korábbival ellentétben nincs adat az omniáriumban.

⁵⁵ Kaposi tervével ellentétben csak 1688. augusztus 30-án szállt hajóra Amszterdamban egy Gdańsk felé tartó hajóra (BCULB CS, Mss. 692, fol. 77r.). Nem tudni, hogy a doktori cím megszerzésének tervét miért nem említi. A címet alig három héttel később, 1688. április 30-án ítélték oda neki (MOLHUYSEN, 2020, *201), így az ezzel kapcsolatos eljárás már nyilván folyamatban volt.

⁵⁶ Caeterum (latin): továbbá.

⁵⁷ Iterato (latin): ismételten.

⁵⁸ És ha valaki feltámadna ellened, hogy téged üldözzön és életed ellen törjön: az én uramnak lelke az élőknek csomójába leend bekötve az Úrnál a te Istenednél; ellenségeidnek lelkét pedig a parittyának öbléből fogja elhajítani. 1Sám 25,29 (Károli Gáspár fordítása).

Miskóltz, 12/22 Januarij Anno MDCLXXXIX

Szolgálatomnak ajánlása után, hogy az Ur kegyelme és békesége Kegyelmedre és a' Kegyelmed egész házara nagy bőséggel terjedjen, szívem szerint kívánom.

Tekintetes és Nemzetes Uram.

Tsudálkozhatik Kegyelmed, és tudom, tsudálkozik is mind azon, hogy az én idegen országokban való lakásom olly sokára és hosszas időre terjesztette-ki magát,⁵⁹ mind peniglen azon, hogy le jövetelem⁶⁰ után is az én Kegyelmetekhez⁶¹ való bé-menésem⁶² ennyire haladt. De nem fog lenni ítéletem szerint helye az tsudálkozásnak, ha mind kettőnek méltó okait megfontolja Kegyelmed. Ugyanis az első úgy kívánta tülem az én haza szerelméhez 's használatjához való nagy indúlatom, melly szerint minden nemes és a' hazának hasznos tudományoknak neveit meg-igyekeztem tanulni, hogy nemzetemnek használhatnék azokkal is, a' mellyekkel más bóldog nemzeteket ditsekedni, a' magam nemzetét pedig, nekünk nem kitsiny szegényünkre, azok nélkül szűkölködni szomorúan szemlélttem. Időt kívánt hát ezeknek szorgalmatos tanulása, a' mint másoktól, úgy én tülem is. Melly időmet minémű szorgalmatossággal töltöttem, bizonyosságul lehetnek az én velem edgyütt bujdosott magyar atyafiak,⁶³ és én is a' maga idejében kész leszek mindenek előtt megmutatni, miket vittem véghez gyenge erőm szerint szegény nemzetem javára, hogy itt arúl szólván ne lattassam canere ante triumphum.⁶⁴ Az másodikat a' mi nézi, en rajtam mind eddig is a' bé-menetel nem múlt, mert mihelyt Istenem jóvoltából ide, Miskóltzra⁶⁵ érkeztem,⁶⁶ első szándékom ez volt, hogy jó alkalmatosságom adatván egyenesen bé-mennjek, de az itt történt hosszas árvizek és út nélkül való veszedelmes utak több egyéb nem reménylett alkalmatlanságokkal edgyüt annyira meg gátoltanak, hogy mind eddig is semmi sem telhetett indulásomban. Ez is az oka, hogy semmi levellel Kegyelmedet haza-jövelemtől fogva⁶⁷ nem érttettem, magam akarván minden haladék nélkül vivarum litterarum subire vicem.⁶⁸ Tudom jól 's fájlalom is mind Kegyelmeteknek, mind annak a' bujdosó és

⁵⁹ Utalás arra, hogy már hét éve volt távol hazájától.

⁶⁰ Lejövétel, a korabeli nyelvben: a külföldi tanulmányútról való hazatérés.

⁶¹ A levelet indító egyes számú megszólítás (kegyelmed) e levélben is váltakozik a többes számú alakkal (kegyelmetek), amivel Kaposi nyilván a címzetten kívül még egy vagy több személyre utal.

⁶² Bémenés, bemenetel, a korabeli nyelvben: az Erdélybe való menetel.

⁶³ Nem tudni, Kaposi pontosan kikre céloz. 1685 márciusától, leideni beiratkozásától a levél keltéig számos magyarországi és erdélyi diák iratkozott be a leideni egyetemre (1685-ben, 1686-ban és 1687-ben 7-7, 1688-ban 2). BOZZAY-LADÁNYI, 2007, 2907–2927. sz. tételek.

⁶⁴ Canere ante triumphum (latin szólás): előre inni a medve bőrére („énekelni a győzelem előtt”).

⁶⁵ Miskolc, H.

⁶⁶ Az Erdélyből külföldre tartó vagy onnan hazatérő peregrinusaink inkább Debrecenben álltak meg útközben, de néhányuknak Miskolc is megfelelő pihenőpontnak bizonyult: alig több mint egy évtizeddel később ifj. Pápai Páriz Ferenc is itt szakította meg útját, mielőtt Bécs felé elindult. HOFFMANN, 1980, 9, 186, 246–247.

⁶⁷ Kaposi már 1688-ban hazaérkezett: omniáriumiában feljegyzi, hogy ebben az évben vette fel Harsányi Móricz István rimaszombati református lelkészétől a külföldre indulása előtt annál hagyott pénzét. BCULB CS, Mss. 692, fol. 125v.

⁶⁸ Vivarum litterarum subire vicem (latin): magam akartam élőszóval a levél szerepét betölteni.

gyámoltalan collegiumnak⁶⁹ miattam való illy hosszas várakozását, de mind eddig is, a' mint irom, nem lehetett ez nagy várakozást satiálnom.⁷⁰ Bé mehettem volna ugyan ez alkalmatossággal Nemzetes Szent Jóbi⁷¹ Urammal, de ilyen difficultást⁷² láték benne, hogy könyves ládáimat és egyéb portékámat⁷³ magammal bé nem vihetvén,⁷⁴ ha szinte bé mentem volna is, ki kellett volna necessario⁷⁵ portekámért jönnöm (nem örömet akarván tülem messze hagynom, sem másra biznom), és így az én helyben állasom sok időkre terjedett volna, és talám impediálodott⁷⁶ volna is az iterata⁷⁷ utazásban meg történhető szerentsétlenség miatt. Mellynek orvosságául találtam ezt, hogy Kegyelmednek irjak, és Kegyelmed válaszául meg értsem felőlem való elméjét és akaratját, és hogy meg tudjam, mi tévő legyek. Kegyelmed pedig, Nemzetes Uram, ne gondolja azt, hogy a' bé menetel iránt kedvét akarnám Kegyelmednek szegni, mert jóllehet az ólta három nevezetes vocatiokkal⁷⁸ compelláltattam,⁷⁹ de edgyiknek is nem annuáltam,⁸⁰ meg-akarván tartani Kegyelmed iránt való parolámat.⁸¹ A' mit azért Kegyelmedtől ez levelemben kivanok, annak, Nemzetes Uram, summája ez. Kegyelmed elméjét és felőlem való szándékát akarván tovább is tudni az én bé menetelemnek mind módja, mind peniglen tzélja és vége felől, hogy ezeket az ő circumstantiáival⁸² edgyütt bőven meg értvén, ahoz tudnám én is alkalmaztatni bé menetelemet, hogy ne lenne bizonytalan végre való bé fáradásom, és így itt is a jó occasióktól⁸³ való el-maradásom. Kegyelmed válaszát itt, Miskóltzon, minden alkalmatossággal el-várom, hogy, tudván Kegyelmed elmejét, mingyárt, ha úgy tetszik, portekámmal edgyütt egyenesen bé mehessenek. Irtam Tiszteletes Komáromi István⁸⁴ Uramnak

⁶⁹ Utalás a Sárospatakról előzőtt református kollégium 1672-től Gyulafehérváron menedékre talált részére.

⁷⁰ Satio (latin): jóllakat, kielégít.

⁷¹ Vélhetően Szentjóbi György kolozsvári városi nemes, exactor, az 1690-es években az ottani református egyház tisztviselője. SÍPOS, 2001, 98.

⁷² Difficultas (latin): nehézség.

⁷³ Portéka: (itt) a peregrináció alatt vásárolt tárgyak.

⁷⁴ Kaposi aggodalma valóra vált: könyveinek egy része Miskolcon maradt, erre utal könyvjegyzékai egyikének címe: „Libri An. 1689. Miskoltzini relicti” (CSORBA, 2011, 197–198.), míg egy másik, az előbbinél hosszabb könyvjegyzékének címe (Catalogus librorum in Hungaria) (MONOK–NÉMETH, 1994, 223–227.) arról tanúskodik, hogy könyvtárának egy másik, a Miskolcon maradt könyveknél jóval több kötetet tartalmazó részét sem tudta azonnal Erdélybe szállíttatni.

⁷⁵ Necessarie (latin): szükségképpen.

⁷⁶ Impedio (latin): akadályoz.

⁷⁷ Iterata (latin): újbóli, megismételt.

⁷⁸ Vocatio (latin): meghívás, a számára felkínált egyéb állásajánlatokra utalva. Az egyik ezek közül a kassai református egyház meghívása lehetett. ZOVÁNYI, 1977, 293.

⁷⁹ Compello (latin): unszol.

⁸⁰ Annuo (latin): beleegyeznek valamibe.

⁸¹ Parola: (általában) becsületszó, itt: fogadalom, ígéret.

⁸² Circumstantia (latin): körülmény.

⁸³ Occasio (latin): lehetőségek, alkalom.

⁸⁴ Kiskomáromi István, korábban Teleki Mihály kancellár fiainak ephorusa (tanítója), később a főúr alumnusaként Utrechtben tanul. Hazatérése után előbb Teleki udvari papja, 1686-tól 1700-ig a sárospatakyulafehérvári kollégium teológiaprofesszora, Kaposi kinevezése után annak tanártársa, 1700-tól hat évig a szászvárosi református gyülekezet lelkésze. KONCZ, 1896, 131–134.

is ugyan ezen dolog felől. En, Nemzetes Uram, Kegyelmedet szerelmesivel edgyűtt a jó Isten óltalmában ajánlom, és maradok Kegyelmedé az Ur szerelmében

Kaposi Samuel
Szent Iras Magyarázó Doktor.⁸⁵

Post scriptum: Kegyelmedet szívesen köszönteti általam az én test-vér atyámfia, Kegyelmed régi jambor szolgálja, Kaposi István.⁸⁶

/Címzés:/ Tekintetes Nemzetes Vaji Mihály Uramnak (titulus)⁸⁷ bizodalmas Uram ö Kegyelmenek etc. Erdélyben

Rövidítések és irodalomjegyzék

AUL SF	Archieven Universiteit Leiden, Senaat en Faculteiten, Universiteitsbibliotheek, Leiden Recensielijsten (vols. 56, 57, 58)
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
P 1956	A bethleni Bethlen család bethleni levéltára, Missiles
P 1959	A bethleni Bethlen család bethleni levéltára, A Vay család iratai
BCULB	Biblioteca Universitară „Lucian Blaga”, Cluj (Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár)
CS	Collectiï Speciale (Különgyűjtemények)
Mss. 692.	<i>Manuscriptorum t(omus) 7. continens Omnium Samuelis Capossii Anno D(omin)i 1695.</i>

*

⁸⁵ Kaposi korábbi levelében csak a nevét írta a levele végére, mivel 1688 áprilisának elején még nem kapta meg honoris causa doktori címét Leidenben. Bod Péter is ezzel a titulussal említi Pelsőczy Kovács Jánosról írt életrajzában. BRETZ, 2007, 514.

⁸⁶ Kaposi István nevű bátyja Sárospatakon tanult, öccsénél öt évvel korábban, 1671-ben lett a kollégium diákja, később Rimaszombatban lett városi jegyző. HÖRCSIK, 1998, 113.

⁸⁷ Kaposi nem írta ki a címzett hivatalos titulussát, hanem csak utalásszerűen jelezte, hogy a címzésbe az is odaértendő.

- ALBERT
2007
- ALBERT András: *Gróf Bethlen Miklós (1642–1716) és a 17. századi erdélyi protestantizmus*, In: *Theologiai Szemle*, 50. (2007) 4. sz. 227–241.
- ANGELOVICS
2017
- ANGELOVICS Helga: *A vajai Vay család. Vay Miklós (1802–1894) ősei*, In: *Zempléni Múzsza*, 17. (2017) 13–23.
- BOD
1766
- BOD Péter: *Magyar Athenas, avagy az Erdélyben és Magyarországon élt tudós embereknek, nevezetesebben a' kik valami, világ eleibe bocsátott irások által esmértesekké lettek, 's jó emlékezeteket fen-hagyták, históriájok*, [Nagyszeben], 1766.
- BOZZAY–LADÁNYI
2007
- BOZZAY Réka – LADÁNYI Sándor: *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*, Budapest, 2007. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 15.)
- BRETZ
2007
- BRETZ Annamária: *Bod Péter életrajza Pelsőczy Kovács Jánosról*, In: „Nem süllyed az emberiség!”... *album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*, szerk. JANKOVICS József et alii, Budapest, 2007, 511–517.
- BUJTÁS
2004
- BUJTÁS László Zsigmond: *Bethlen Miklós és a sárospataki-gyulafehérvári kollégium leideni stipendiuma (1703–1709)*, In: *Lymbus. Magyarágtudományi Forrásközlemények*, 2. (2004) 93–121.
- BUJTÁS
2009
- BUJTÁS László Zsigmond: *Vásárhelyi Tőke István levele Bethlen Miklóshoz*, In: *Lymbus. Magyarágtudományi Forrásközlemények*, 7. (2009) 41–55.
- BUJTÁS
2021
- BUJTÁS László Zsigmond: *Kaposi Sámuel és Jacques Gailard leideni teológiaprofesszor kapcsolatáról*, In: *Hagyomány, identitás, történelem 2020*, szerk. KISS Réka – LÁNYI Gábor, Budapest, 2021, 13–37. (Reformáció öröksége, 6.)
- CSORBA
2011
- CSORBA Dávid: *Kaposi Juhász Sámuel eddig ismeretlen könyvlistái*, In: *Lymbus. Magyarágtudományi Forrásközlemények*, 9. (2011) 196–207.
- CSORBA
2014
- CSORBA Dávid: *Kaposi Juhász Sámuel, az „európai utas” és peregrinációja a naplója alapján*, In: *Történetek a Mélyföld-*

- ről: Magyarország és Németalföld kapcsolata a kora újkorban*, szerk. BOZZAY Réka, Debrecen, 2014, 116–136.
- DÁVIDHÁZI
2004 DÁVIDHÁZI Péter: *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Budapest, 2004. (Irodalomtudomány és kritika.)
- DOBROSSY
1997 DOBROSSY István: *A Vay család szerepe Borsod vármegye történetében*, In: *Tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémia megalapításáról*, szerk. DOBROSSY István, Miskolc, 1997, 49–90.
- EOE *Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Monumenta comitialia regni Transylvaniae, 1540–1699*, I–XXI, szerk. SZILÁGYI Sándor, Budapest, 1875–1898. (Magyar Történelmi Emlékek, III. osztály: Országgyűlési emlékek.)
- FEHÉR
2007 *Teleki Mihály udvartartási naplója (1673–1681)*, kiad. FEHÉR JÁNOS, Kolozsvár, 2007. (Erdélyi művelődéstörténeti források, 5.)
- GÖMÖRI
2002 GÖMÖRI György: *Kaposi Juhász Sámuel angliai utazása és későbbi tanári működése*, In: *Emlékkönyv a Teleki Téka alapításának 200. évfordulójára 1802–2002*, szerk. DEÉ NAGY Anikó, Marosvásárhely, 2002, 523–529.
- HERMÁN
1995 HERMÁN M. János: *De ondertekening van de 'Formulieren van Eenigheid' door de Hongaarse theologen bij hun promotie aan de Universiteit te Leiden in de zeventiende eeuw*, In: *Een boek heeft een rug. Studies voor Ferenc Postma op het grensgebied van theologie, bibliofilie en universiteitsgeschiedenis ter gelegenheid van zijn vijftigste verjaardag*, ed. Margriet GOSKER et alii, Zoetermeer, 1995, 131–137.
- HOFFMANN
1980 *Peregrinuslevelek 1711–1750*, szerk. HOFFMANN Gizella, Szeged, 1980. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 6.)
- HOMONNAI
1914 HOMONNAI Betti: *Veér Judit életrajza*, Budapest, 1914.

- HÖRCSIK
1998
HÖRCSIK Richárd: *A Sárospataki Református Kollégium diákjai, 1717–1777*, Sárospatak, 1998.
- JAKÓ
1974
Erdélyi féniks. Misztótfalusi Kis Miklós öröksége, kiad. JAKÓ Zsigmond, Bukarest, 1974.
- JANKOVICS
1987
Bethlen Miklós levelei, összegyűjtötte, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a tárgyi jegyzeteket írta JANKOVICS József, Budapest, 1987. (Régi Magyar Prózai Emlékek, 6/1–2.)
- JANKOVICS
1993
JANKOVICS József: *A magyar peregrinusok Európa-képe*, In: *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*, II, szerk. BÉKÉSI Imre et alii, Budapest–Szeged, 1993, 556–564.
- JANKOVICS
2013
JANKOVICS József: *Bethlenek, Vayak, Dujardinok – Vay Erzsébet életének tükrében*, In: *Kuruc(kodó) irodalom. Tanulmányok a kuruc kor irodalmáról és az irodalmi kurucokról*, szerk. MERCS István, Nyíregyháza, 2013, 87–196. (Modus Hodiernus, 6.)
- KAPOSI
1683
KAPOSI Sámuel: *Disputationum practicarum de desertione spiritali pars quarta, quam divina annuente gratia sub praesidio Doctissimii Clarissimi Viri D. Petri Mastricht, Phil. ac Theol. Doctoris, hujusque in Illustri Academia Ultrajectina Professoris Ordinarii publice tueri conabitur Samuel Kaposi Rimaszombatino-Ungarus*, Ultrajecti, 1683.
- KISS
1878
KISS Kálmán: *A szatmári reform. egyházmegye története*, Kecskemét, 1878.
- KONCZ
1881
KONCZ József: *Kiskomáromi István levele 1683. márcz. 19.*, In: *Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező*, 3. (1881) 3–4. sz. 155.
- KONCZ
1896
KONCZ József: *A marosvásárhelyi evang. reform. kollegium története*, Marosvásárhely, 1896.
- KOVÁCS
1997
KOVÁCS Ágnes: *A Vay család felemelkedése a magyarországi arisztokráciába*, In: *Rákóczi-kori tudományos ülészak*

II. Rákóczi Ferenc fejedelem és bujdosótársai, valamint Vay Ádám hamvai hazahozatalának 90. évfordulója alkalmából: 1996. október 25., szerk. HECKENAST Gusztáv et alii, Vaja, 1997, 94–102.

LEDÁN

2020

LEDÁN M. István: *Egy elfeledett polihisztor elfeledett írása (?)*, In: *Református Szemle*, 113. (2020) 6. sz. 616–644.

MIKLÓS

1928

MIKLÓS Ödön: *Magyar diákok a leideni Staten Collegében*, In: *Theologiai Szemle*, 4. (1928) 5–6. sz. 290–319.

MOLHUYSEN

1920

Philipp Christian MOLHUYSEN: *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit, 1574–1811, IV. 1682–1725, 's-Gravenhage*, 1920. (Rijks Geschiedkundige Publicatiën, 45.)

MONOK–NÉMETH

1994

Erdélyi könyvesházak III., 1563–1757: A Bethlen-család és környezete; Az Apafi-család és környezete; A Teleki-család és környezete; Végyes források, kiad. MONOK István – NÉMETH (VISKOLCZ) Noémi – VARGA András, Szeged, 1994. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 16/3).

PAP

1979

PAP Gáborné: *A Bethlen család levéltára: Repertórium*, Budapest, 1979. (Levéltári leltárak, 74.)

K. PAPP

1874

Anno 1689 die 19 Junij et sequentibus, Fejérvárott az Ur Christus nevében egybengyűlt praedicatoroknak generalis synodusokból, 15 Julij Anni praesentis a Radnóthra rendeltett országgyűlésében a mi kegyelmes Urunk ő Nagysága és az vallásunkon lévő méltóságos és tekintetes nagy rendjeinknek eletekben küldöttetett és támasztatott postulatumok, kiad. [K. PAPP Miklós], In: *Történeti Lapok*, 1. (1874) 29. sz. 453–456.

RÉVÉSZ

1906

RÉVÉSZ Kálmán: *Regeszták a kassai ev. ref. egyház levéltárából (1639–1749)*, In: *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár*, 5. (1906) 1–26.

SIPOS

1993

SIPOS Gábor: *Bethlen Miklós és a református egyház*, In: *Erdélyi Múzeum*, 55. (1993) 1–2. sz. 13–19.

- SIPOS
2000
SIPOS Gábor: *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulása, 1668–1713–(1736)*, Kolozsvár, 2000. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 230.)
- SIPOS
2001
SIPOS Gábor: *A kolozsvári református egyházközség a XVII. században*, In: *Kolozsvár 1000 éve. A 2000. október 13–14-én rendezett konferencia előadásai*, szerk. DÁNÉ Tibor Kálmán et alii, Kolozsvár, 2001, 90–99.
- SZABÓ
2012
SZABÓ András Péter: „*De profundis*”. *Nemzeteszmék az 1657 utáni évek erdélyi válságában*, In: *Századok*, 146. (2012) 5. sz. 1085–1160.
- SZAKÁLY
2002
SZAKÁLY Orsolya: *A vajai Vay család a 18. században*, In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*, szerk. FODOR Pál, Budapest–Győr, 2002, 353–364.
- SZALAI
2018
SZALAI Ágnes: *A neveléspártoló Teleki Mihály*, In: *Fejezetek Erdély történetéről*, szerk. TÖTÖS Áron, Kolozsvár, 2018, 109–128.
- TÜDÖS S.
2011
Erdélyi testamentumok, IV. Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei (1661–1723), kiad. TÜDÖS S. Kinga, Marosvásárhely, 2011.
- V. WINDISCH
1955
Bethlen Miklós Önéletrása és Imádságoskönyve, I–II, kiad. V. WINDISCH Éva, bev. TOLNAI Gábor, Budapest, 1955. (Magyar Századok.)
- ZOVÁNYI
1977
ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, szerk. LADÁNYI Sándor, Budapest, 1977.
- ZSILINSZKY
1891
ZSILINSZKY Mihály: *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve, IV. 1687–1712*, Budapest, 1891.

Kajali Pál levelei apósához, Fáy (V.) Istvánhoz (1689–1700)

Szerencsésnek mondhatja magát az a kutató, aki anyaggyűjtése során a Rákóczi család története szempontjából fontos forrásokra bukkan. Ezek közé sorolhatjuk Kajali Pál (1662–1710) és apósa, Fáy (V.) István (1639 előtt – 1710) levelezését is.

A két levélíró élete a korábbi szakirodalomban meglehetősen kevés figyelmet kapott. Közülük is inkább Kajali került az érdeklődés középpontjába, akinek a Rákóczi-szabadságharcban betöltött szerepét több tanulmány is körvonalazta. Erre azért is adódott lehetőség, mert a nógrádi nemes korának meghatározó alakja volt, s levelezésén, jelentésein és megbízásain keresztül a szabadságharc számos résztvevőjével – többek között Bercsényi Miklóssal (1665–1725), Fáy Istvánnal, Szuhay Mártonnal szoros kapcsolatot ápolt.¹ Rövid életrajzát és működésének néhány dokumentumát *Heckenast Gusztáv* egy tanulmányban és egy forráskiadványban adta közre.² Ezenkívül napvilágot láttak a családtagjaival – például vejével, Ráday Pállal (1677–1733) vagy lányával, Kajali Klárával (1690–1741) – foglalkozó szakmunkák is.³

Kajali Pál családjának társadalmi helyzetét tekintve a köznemesség szegényebb rétegébe tartozott. A família eredetileg Pozsony vármegyéből származott, a 16. századot követően Hont és Nógrád megyékbe tette át székhelyét.⁴ Az utolsó két generáció, Pál és édesapja, András († 1703) azonban katonai és/vagy vármegyei szerepvállalásának köszönhetően feljebb emelkedett a társadalmi ranglétrán.⁵ R. Várkonyi Ágnes szerint mindez annak tudható be, hogy azon kevés evangélikus família közé tartoztak, amely műveltségét, eszményeit és életvitelét tekintve alapvetően különbözött a régi rend kiváltságaihoz erőteljesen ragaszkodó nemesektől.⁶

Kajali középiskolai tanulmányait az egyik magyarországi protestáns intézményben végezte. Ezt befejezve a Forgách család szolgálatába került, 1684-ben a Forgáchok gácsi

¹ Levélközlésre lásd RÁTH, 1861, 34; PETKÓ, 1888, 789–797. Utasítás, megbízás tekintetében lásd R. R., 1908, 574; KAMODI, 1981, 95–96; SZIRÁCSIK, 2004, 65–67, 133, 198, 235–239.

² HECKENAST, 1980a, 281–313; HECKENAST, 1980b; Az evangélikus felső-magyarországi köznemességgel kapcsolatban R. Várkonyi Ágnes állította a Kajali családot a középpontba. R. VÁRKONYI, 1976, 1018–1051; R. VÁRKONYI, 2012, 53–76; A Kajali és Fáy családok péceli érdekelttségéről: LADÁNYI, 1938, 275–276.

³ BELICZAY, 1980, 157–197; FABINY, 1980, 261–281.

⁴ NAGY, VI, 1860, 14; HECKENAST, 1980a, 281.

⁵ HECKENAST, 1980b, 3.

⁶ R. VÁRKONYI, 1976, 1040; R. VÁRKONYI, 2012, 60.

birtokának udvarbírája (*provisor*) és várkapitánya lett. Eközben 1684–1699 között Nógrád, 1685–1703 között pedig Hont vármegye jegyzőjeként működött.⁷

A szabadságharc alatti tevékenysége 1703 októberében vehette kezdetét, amikor vejével, Ráday Pállal felkereste Rákóczi tokaji táborát.⁸ 1704 elején a fejedelemtől megszerezte a gácsi főkapitányi tisztséget, majd kinevezték Nógrád, Hont és Kishont vármegyék fiskális birtokainak jószágkormányzójává (*praefectus*). 1704–1705-ben Hont vármegye alispánjaként működött,⁹ s részt vett a fejedelmi tanács és a huszonnégy tagú szenátus munkájában. Elnökletével készült el 1707-ben az Általános Katonai Szabályzat (*Regulamentum Universale*), amelynek szövegét az ónodi gyűlésen olvasták fel a rendeknek. Szolgálatának jutalmaként Kajalit 1707. augusztus 21-én Rákóczi országos főhadbíróvá nevezte ki. Hosszú betegségét követően, 1710-ben halt meg Murány várában.¹⁰

Forráskiadásunk másik szereplőjének, Fáy (V.) Istvánnak közéleti tevékenységéről csak elszórt információkkal rendelkezünk.¹¹

A faji Fáy család története egészen a középkorig vezethető vissza, jelentőségük azonban a 16. század végére nőtt meg. A família a felemelkedését annak a Fáy (III.) Istvánnak († 1618 előtt) köszönhette, aki a század elején hadbírói, majd kassai udvarbírói tisztséget töltött be. Utóda, Fáy (IV.) István († 1639 körül) már a Rákócziak szervitori körében teljesedhetett ki. Két felnőttkort megélt fia közül az idősebb Fáy László († 1690 körül) volt, aki vármegyei és országos tisztségviselőként egyaránt megállta a helyét. Jelenlegi ismereteink szerint Fáy László mégis a Wesselényi-féle rendi szervezkedésben történő részvétele miatt hívta fel magára a figyelmet.¹²

Fáy László öccse, Fáy (V.) István elsőként 1672–1676 között, majd 1688–1689-ben Borsod vármegye alispáni tisztét töltötte be.¹³ Összeírásokból tudjuk, hogy Fáy Istvánt 1660-ban szendrői lakosként említették. Egy itteni házra 1669-ben szerzett adományt.¹⁴ Felnőttkorát a Rákóczi-szabadságharc eseményei jelentősen befolyásolták, hiszen – hű maradva a család hagyományaihoz – maga is a rendi mozgalom ügyét szolgálta. 1704-ben a fejedelem Murány várának kapitányává tette, amely tisztséget egészen 1710-ben bekövetkezett haláláig viselte.¹⁵

Kajali Pált és Fáy Istvánt a Rákóczihoz fűződő szolgálataik és birtokaik közelsége mellett összekötötte egymással a rokoni szál is. Kajali 1689-ben feleségül vette Fáy Ist-

⁷ HECKENAST, 1980a, 282; HECKENAST, 1980b, 3; Kajali Pál 1709 novemberében Murányból informálta Bercsényi Miklóst arról, hogy a vár a császáriak kezére került. NYÁRÁDY, 1987, 654.

⁸ HECKENAST, 1980b, 3; R. R., 1908, 574; HORVÁTH, 2020, 116–117.

⁹ R. VÁRKONYI, 1976, 1045; HECKENAST, 1980b, 3; R. VÁRKONYI, 2012, 65; HORVÁTH, 2020, 117.

¹⁰ HECKENAST, 1980b, 4.

¹¹ NAGY, 1880, 377–397; PROKOPP, 1977, 177–184; VAJAY, 1992, 202; HORVÁTH, 2020, 113–114. Az említéseket Fáy (V.) Istvánról lásd THALY, 1868, 302; THALY, 1882, 560–561; MARKÓ, 1935, 24.

¹² HORVÁTH, 2020, 109, 111–112, 118–119.

¹³ Uo., 113–115.

¹⁴ BODNÁR, 2008, 306–308, 313.

¹⁵ HORVÁTH, 2020, 113–115.

ván lányát, Borbálát († 1706).¹⁶ A házasságból két gyermek született: Klára (a későbbi Ráday Pálné)¹⁷ és a fiatalon elhunyt András (1696–1708).¹⁸

A közölt levelek tartalmukat tekintve több különböző témakört érintenek, melyeknek többsége Kajali Pált vármegyei tisztségviselőként mutatja be. Kajali ugyanis rendszeresen beszámolt apósának a jelenlétében tartott *generalis congregatió*król és tisztújító ülésekről. Ezzel lehetővé vált, hogy Fáy István viszonylag rövid időn belül tájékozódjon a Nógrád vármegyei fejleményekről, például jobbagyszökésekről, tisztségviselők választásáról, nemességvizsgálatokról, státutumok kihirdetéséről stb.

Bár hivatali elfoglaltságai miatt állandóan mentegetőzni kényszerült, hogy családi látogatásait el kellett halasztania, mégis büszkeséggel töltötte el annak tudata, hogy munkájának eredményeként a megyegyűlés Bécsbe delegálta.

Másodsorban, Kajali Pál kortársaihoz hasonlóan igyekezett gyarapítani és fenntartani családi és hivatali kapcsolatait is. A számos levélváltás és segítségnyújtás egyértelműen jelzi a Kajali és Fáy közti rokonság jelentőségét és a családon belüli összefogás fontosságát. Fáy számára veje biztos pontot jelentett a hétköznapokban. Olyan embert tisztelt benne, aki a jog ismerőjeként nemcsak meghallgatta a birtokaival kapcsolatos véleményét, hanem értékes tanácsokkal is szolgálhatott számára. Kajali Pál nevét belefoglalta végrendeletébe is, sőt aggódó apaként kisebb gyermekeinek gondviselését sem a két, általa megbízhatatlannak bélyegzett idősebb fiára, Györgyre és Andrásra, hanem Kajalira és saját másik fiára, Istókra bízta.¹⁹ Györgyöt és Andrást hivatali ügyintézésre sem tartotta alkalmasnak, mivel a latin nyelvben nagy fokú járatlanságról tettek tanúbizonyságot. Az ilyen típusú feladatok lebonyolítására inkább unokaöccsét, Ferencet és István nevű fiát, valamint Kajalit szemelte ki.²⁰

Fáy mindvégig töretlen bizalommal viseltetett veje iránt. Ez lehet a magyarázata annak, hogy éppen vele tárgyalta meg közeli rokona, Mihály bajba kerülését.²¹ Az esetről

¹⁶ HECKENAST, 1980b, 3–4.

¹⁷ Ráday Pál Rákóczi fejedelem belső titkáráként tevékenykedett, majd „titkos kancellár” és a diplomáciai apparátus vezetője lett. 1707-ben az Erdélyi Kancellária igazgatójává, 1709-ben a Hadikancellária vezetőjévé nevezték ki. HORVÁTH, 2020, 117; Ráday oktatásáról és családjáról lásd FABINY, 1980, 261–281.

¹⁸ HECKENAST, 1980b, 3–4; Kajali Klára gyermekkoráról, műveltségéről, a korabeli női szerepekről (pl. a férj távollétében a birtok vezetése, házassági szokások stb.) lásd BELICZAY, 1980, 157–197.

¹⁹ „Hagyom azért az én neveletlen, édes árváimat az én kedves kereső vöm, Pál uram gondviselése és tutor-sága alá. Noha édes fiaim, György és András, közelebb titeket illetett volna, ha hozzátok való kedvetlenségüket nem tapasztaltam volna. Istók fiam pedig a mostoha anyjától el ne szakadjon, azokat a szegény árvákat el ne hagyja. Ha emberi kort ér, ő oltalmazza őket addig, míg azok is felnevelkedhetnek, és gondot viselhetnek magukra.” Fáy István végrendelete. MNL OL P 1729 1. tétel, 1699, Nr. 3. (a továbbiakban: Fáy István végrendelete) fol. 263.

²⁰ „Országunk törvénye szerint a levelek tartása idősbik attyafiát illetvén, minthogy az Úr Isten vékony deáksággal áldotta meg György és András fiaimat, az Isten szerelméért kérem ökök, mással a leveleket ne hányassák Fáy Ferenc öcsém uramon kívül és Fáy Istók fiamon kívül. Ha Isten öt értelmére juttatja, kíváltképpen pedig, ha a szükség kívánja, közöljék Kajali Pál fiam urammal, mert a levelüket nem jó minden ember kezére bízni. Hogy pedig kétségesek egymáshoz ne legyenek, Fáy Istók fiam pecsétje is legyen a leveles ládán és egymás nélkül ahhoz ne nyúljanak, amint ezt más nagy rendű familiák is elkövetik.” Fáy István végrendelete, fol. 267.

²¹ A Fáy család genealógiáját lásd HORVÁTH, 2020, 126.

eddig mindössze annyi ismert, amennyi a most közölt levelezésből kiderül: Fáy Mihályt elfogták és Kecskemét városában tömlöcbe vetették.

A levelezésben többször is szóba került Kajali hitvese, Fáy Borbála. A nógrádi nemest felesége gyakran elkíserte hivatalos útjára. A házaspár 1689-ben Korponán tartózkodott, ahol Kajali a szokásos teendőit intézte.

A *missilisek*ben olvashatunk még a jó minőségű borok küldéséről, egy értékes rókabőr és ruhakapocs beszerzéséről, a levendulavíz szállításáról és így tovább. Kajali örömmel számolt be apósának családjá gyarapodásáról (András fia születéséről), de fájdalommal tudatta rossz egészségi állapotukat (András fia és/vagy Klára lánya betegségét) is.

A környékbeli nemesség ismerkedésére, kapcsolattartására kitűnő alkalmat nyújtottak a vármegye közgyűlései és sedriái. Ezeken a fórumokon ismerkedhetett meg Kajali és Mocsáry Balázs. A kapcsolattartás természetesen nem merült ki az egyszerű beszélgetésekben, amit bizonyít Bulyovszki Ferenc († 1694) esete is. A Heves és Nógrád vármegyei tisztségviselő egy alkalommal arra vállalkozott, hogy Fáy levelét kézbesítse vejehez.

Az iratok sokat elárulnak Fáy István és gersei Pethő Ferenc viszonyáról is. A felek közötti nézeteltérés Hilyó település hovatartozása miatt robbant ki. Pethő ugyanis azzal gyanúsította meg Fáy, hogy törvénytelenül elfoglalta az említett községet.²² A konfliktus hosszú ideig tartó pereskedésbe torkollott, amelynek során Kajali mindvégig kiállt apósa mellett, s többször megfordult Bécsben, hogy rokona számára kedvező ítélet születessen. Mindez nagymértékben közrejátszhatott abban, hogy Fáy a végrendeletében köszönetképpen kiemelte veje nemes cselekedetét, és ezért anyagi támogatásban részesítette őt.²³

A publikált *missilisek*ből egyértelműen kiderült, hogy Kajali és Fáy érdekeik érvényesítésekor igénybe vették bécsi ismerőseik politikai befolyását. Birtokügyekben leginkább Szirmay István († 1711) országbírói, majd nádori ítélmesterhez fordultak tanácsért. Amikor Szirmay az udvarban mellőzötté vált, érzékelték, hogy ügyük elintézésére egészen addig kellett várniuk, amíg patrónusuk vissza nem nyerte az ítélmesteri tisztségét. Szirmay sorsáról a szintén környékbeli köznemestől, Keczer Györgytől kaptak tájékoztatást.

Kajali levelezésben állt Jaklin Balázs (1644–1695) magyar kancellárral (1690–1695) és Tenturics István († 1694/1695) kancelláriai titkárral is. Koháry István (1649–1731) a gicei uradalom takarmányszükséglete miatt kereste fel Fáy Istvánt. Kajali 1696-ban Csábrág várában személyesen találkozott ifjabb Csáky Istvánnal (1635–1699).

Harmadrésről, a hivatali teendői elvégzése közben Kajali Pál előszeretettel adott tanácsokat Fáy Istvánnak az uradalom irányításával kapcsolatban. A *missilisek*ből az is kiderült, hogy Kajali nagy hangsúlyt fektetett szőlőire, melyek művelését apósának engedte át. Pillanatnyilag nehéz meghatározni a szőlőterületek kiterjedését, ráadásul

²² Nyomozás Fáy István ügyében. Szentmihály, 1691. december 23. MNL OL P 1729 1. tétel, 1691, Nr. 2. fol. 3–6.

²³ Fáy István végrendelete, fol. 266.

a megbízatás időtartamát is homály fedi.²⁴ Kajali arra is ügyelt, hogy a Fáy-birtokok zab- és árpatermésének megfelelő vevőt találjon.

Végül a levelek adalékokkal szolgálnak a törökök elleni küzdelemhez is. A császári és az oszmán csapatok 1693-ban Nándorfehérvár környékén csaptak össze, s a feljegyzésekből arról értesülünk, hogy az előbbieket sikeresen átkeltek a Száván. Az 1696. évi véres ütközetben – amely az augusztus 26-án lezajlott hetényi (Béga folyó melletti) csata lehetett –, a szemben álló felek súlyos veszteségeket szenvedtek. Kajali azonban hangsúlyozta, hogy a hírek valóságértéke kérdéses. A forrásokból nem hiányzik a pénz értékének rohamos csökkenéséről szóló beszámoló sem, amely összefüggésben állt a háborús helyzettel.

Az általunk közölt dokumentumok két intézményben maradtak fenn. Jelentősebb részük a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, ezen belül a Fáyak családi levéltári anyagában, kisebb hányaduk pedig a Magyar Országos Levéltár Tolna Megyei Levéltárában, a Csapó család iratai között. Egyéb levélváltás Fáy István és veje között a Rákóczi-szabadságharcot megelőző évekből jelenleg nem ismert. Erre magyarázatul szolgálhat, hogy a Kajali család önálló levéltárral nem rendelkezik, a Fáyak családi iratállománya pedig jelentős károsodást szenvedett a második világháborúban.²⁵ A levelezés többi része feltehetőleg nem maradt fenn napjainkra.²⁶

A leveleket modernizálva, a tájnyelvi magánhangzók figyelembevétele nélkül írtuk át. A forráskiadásban a hely- és családnevek is így szerepelnek, de a magyarázó lábjegyzetekben a nevek után zárójelben és kurzívan a betűhív alak is olvasható.

²⁴ Kajali Pál szőlőinek elhelyezkedéséről nincs információnk. Ellenben az már ismert, hogy Fáy István a régió mely területén birtokolt szőlőket. A tállyai Ősz-hegyen fekvőre első felesége, Garay Borbála halála után tett szert. Ennek a jövedelme közös gyermekeiket, Andrást és Györgyöt illette. Ugyanitt Zene- és Kisköves-hegyeken is volt szőlője, melyeknek bevételeiből két gyermekének, Istóknak és Gábornak a taníttatását kellett fedezni. Az említettekén kívül Rátkán és Bodókö-Váralján, Fájon és – szintén első felesége révén – Tarcalon voltak még szőlői. Fáy István végrendelete, fol. 260–264.

²⁵ KOSÁRY, 1970, 666.

²⁶ Az információt vö. Ráday Levéltár iratanyagának fondjegyzéke. Megtalálható: <https://rgy.hu/leveltar/fondjegyzek-segedletek/> (utolsó letöltés: 2022. január 29.).

Források

1.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Losonc,²⁷ 1689. augusztus 30.

MNL OL P 1729 Fáy család levéltára, 1. tétel, 1689, Nr. 13. fol. 447–448.

Rövid ideig feleségével Korponán tartózkodott. Ott érték Esterházy Pál nádor és a bécsi bizottság Hont vármegyének szóló levelei is, elsősorban azokra kellett választ fogalmaznia. Bármennyire is szeretne apósának kedvezni, nem tud megjelenni a bánfalvai tárgyaláson, ugyanis ekkor tartják a Nógrád megyei generalis congregatiót. Ezen hivatali kötelessége részt venni. Bánfalvára maga helyett nincs lehetősége más személyt küldeni. Köszöni az apósától kapott bort. A következő találkozásuk alkalmával lehetőségük adódik áttekinteni egy bizonyos miskolci levelet. A Forgách Ádámnak járó pénz összegyűjtésére sarkallja Fáy, majd köszönetet mond a feleségének küldött levendulavíz miatt.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgálók.

Die 15. praesentis nekem írt kegyelmed becsületes levelét csak szintén tegnapi napon vehettem. Két egész hétig itthon nem lévén szállásomon, Korponára²⁸ voltam feleségestől,²⁹ ahol is Hont vármegyére szóló bécsi commissio³⁰ és méltóságos palatinus urunk³¹ levelei ott érven, azokra küldendő információk elkészítésében kellett fáradoznom. És ugyanazon materiában³² pro die 5. septembris lesz nemes Nógrád vármegyének is generalis congregatiója,³³ kihez képest soha alkalmatlanabb időben nem eshetett volna az a bánfalvai³⁴ terminus, mint most, mert Nógrád vármegye valóban sajnálja oda való menetelemet, és nem kevés nehezteletést veszek magamra érette. Mindazáltal azon leszek, hogy a kegyelmed szolgálatára ugyancsak compareáljak, de lehetetlen elébb oda

²⁷ Losonc (*Lossoncz*) (ma: Lučenec, SK).

²⁸ Korpona (*Korpona*) (ma: Krupina, SK).

²⁹ Kajali Pálné Fáy Borbála († 1706) Fáy István és színyei Merse Borbála házasságából született, edestestvérei (VI.) István és Ilona. HORVÁTH, 2020, 116.

³⁰ Bécsi commissio, azaz bizottság a vármegyék panaszainak kivizsgálására. A bizottság elnökei: Kollonich Lipót győri püspök és Korompay Péter nyitrai püspök. JANCsó–JUSZTIN, 2012, 185.

³¹ Esterházy Pál 1681–1713 között nádor. FALLENBÜCHL, 1988, 71.

³² Ugyanabban a tárgyban, azaz ügyben.

³³ Az 1689. szeptember 5-én Losoncon tartott közgyűlésen szó esett a vármegyék sérelmeinek kivizsgálásáról, melyre egy bizottságot hoztak létre. A panaszok között szerepeltek a vármegyékben és a városokban történő katonai kicsapongások, a beszállások és egyéb különadók rendszere. A vármegye kötelessége volt tájékoztatni a bizottságot a kérdésekről. JANCsó–JUSZTIN, 2012, 185–186.

³⁴ Bánfalva (*Banfalva*) (ma: Bánhorváti, H).

mennem, hanem ha vasárnap estére érkezhetem Szendrőben.³⁵ Bulyovszki uram³⁶ nem mehet, 5. szeptembris jelen kellett lenni őkegyelmének a vármegye gyűlésében, Mocsáry Balázs³⁷ uram is Kassára³⁸ vagyon. Megküldtem volt ugyan mester uram³⁹ vocatoriáját⁴⁰ őkegyelmének, de magam őkegyelmével szemben nem lehettem, nem vélem, hogy őkegyelme is compareáljon.

Hogy az egy hordó bort megküldötte kegyelmed, abbéli jó akaratát megiszolgalom. A miskolci levelet magam visszaviszem kegyelmednek, mert tenger dolgaim miatt még csak megolvadni sem érkeztem. Isten oda vivén, akkor beszéljünk felőle. Hanem kérem kegyelmedet, főispán uram⁴¹ önagysága pénze elkészítésében ne nehezteljen úgy fáradozni, hogy készen találván hozhassam el egyszersem mind magammal, ne köllessék ezután több fáradság hozzá.

³⁵ Szendrő (*Szendrő*) (ma: Szendrő, H).

³⁶ Gyulafalvi Bulyovszki Ferenc (*Bulyovszki Ferencz*) († 1694) Heves vármegye jegyzője volt 1675–1684 között, 1685-ben Nógrád vármegye küldötte. Bulyovszki 1684–1693 között Heves vármegye alispánja, 1687–1688-ban a megye országgyűlési követe volt. 1688–1689-ben Nógrád vármegye alispánjaként tevékenykedett. OROSZ, 1906, 43; JANCsó–JUSZTIN, 2012, 18, 55, 92, 135, 160, 165, 167, 171 stb.; JUSZTIN, 2014, 19; BÁN, 2011, 50, 52, 73, 358–359.

³⁷ Mocsáry (*Mocsári*) Balázs (17–18. század) Nógrád vármegyei nemes, aki a megye vezetésében is szerepet vállalt. 1684 júniusában Nógrád vármegye általános katonai szemlét tartott, Mocsáry Balázst másodmagával Michalek Miklós járásában jegyezték fel. 1690-ben a közgyűlés által meghatározott pénzüsszeg beszédésére jelölték ki. 1692-ben a közgyűlés Baratkay Ferenc árváinak, Borbálának és Krisztiánnak gyámjaként említette meg. Az 1690-es Nógrád vármegyei tisztújításon az esküdtek sorában sorolták fel a nevét. 1688-ban Mocsáry kérésére Göző Mihály kiszabadult Gács várának börtönéből. 1689-ben Nógrád megyei számadónak nevezték ki. 1705-ben a vármegye egyik alispánjának jelölték Török András, Ráday Gáspár, Kajali Pál és Pelargus György mellett. BOROVSZKY, 1911, 438; JANCsó, 2012, 167; JANCsó–JUSZTIN, 2012, 142, 184; JUSZTIN, 2014, 57, 98, 176.

³⁸ Kassa (*Kassa*) (ma: Košice, SK).

³⁹ Szirmay (*Szirmay/Szirmaj*) Istvánról van szó. Szirmay István az eredetileg református Zemplén megyei köznemes családból származott. Édesapja Szirmay Péter, édesanyja Keczer Anna volt. Az 1670-es években kezdődött meg közéleti pályája Homonnai Drugeth Zsigmond főispán mellett. 1680–1686 között Szirmay közvetített Thököly és a bécsi udvar között. Esterházy Pálhoz az 1680-as évekbeli közvetítő tevékenysége során került közel. Életének jelentős fordulata az 1687-es esztendőben következett be, ekkor tért át ugyanis katolikus hitre. Ezt követően nevezték ki Draskovich Miklós mellé országbírói ítélmesternek és visszakaphatta a rendi szervezkedés során tőle elvett birtokokat is. 1698-ban Esterházy Pál nádori ítélmestere lett. Munkássága során jelentős vagyonra tett szert (pl. szőlők). A felső-magyarországi vármegyék gyakran küldték Szirmayt a nádorhoz, hogy rendezze adóügyeiket. 1698-ban Klobusiczky Ferencsel együtt Felső-Magyarország képviselőjeként részt vett a bécsi adóügyi konferencián. 1690-ben hűtlenség gyanúja miatt rövid időre felfüggesztették ítélmesteri tisztségében. 1699-ben összeütközésbe került a kincstárral. Bár a nádor és a környezete támogatását továbbra is magának tudhatta, Sente alnádor azt sem tartotta lehetetlennek, hogy kihallgatás nélkül ítélk majd el. Az ügy pontos végződését nem tudni. Annyi bizonyos, hogy Béctől elfordult és Rákóczi Ferenchez csatlakozott. 1701 áprilisában elfogattatta az udvar Rákóczit, Szirmay Istvánt, Szluha Ferencet, Károlyi Sándort, Sárossy Istvánt és a Vay testvéreket. Szirmay 1701–1704 között fogságban volt, ítélmesteri tisztségétől is megfosztották. 1707-ben Szirmay István és Tamás, a fogadott fia, grófi diplomát kapott. Lassan visszakapta a felső-magyarországi lefoglalt szőlőbirtokait, majd 1711 után Rákóczi makovicai uradalmát is ő szerezte meg. IVÁNYI, 1991, 339–356.

⁴⁰ Meghívóját.

⁴¹ Ifj. Forgách Ádám 1682–1714 között Nógrád vármegye főispánja. FALLENBÜCHL, 1994, 87.

A feleségem a levendulavizet kedvesen vette, s ajánlja alázatos szolgálatát kegyelme-
teknek. Adja Isten, találhassam jó egészségben kegyelme-
teket.

Datum Losonc, 30. augusztus 1689.

Kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pál manu propria

P. s.: Commendáns uram⁴² ijesztésétől semmit sem tartok. Úgy veszem eszembe, igen
gyönyör[kö]dik abban, hogy ha az emberek között háborúságot szerezhetsz, de itt elő
nem mehet vele.

[A levél hátoldalán:] Siető dologban járván ez levél, kérem rimaszombati⁴³ bírák urai-
mékat, küldék késedelem nélkül Tornallyára.⁴⁴ Onnan kérem, sógor Tornallyai Ferenc⁴⁵
uramat ökegyelmét, ne nehezteljen sietve beiktatni Szendrőben, hubai bíró Szuhára
szuhai Ragályra [tovább a címzés felett:] ragályi Zubo[gyra] Szendrőben
.....[.....] alatt

[Címzés:] Tekintetes és nemzetes idősebb Fáy István uramnak, nemes Borsod Várme-
gye ordinarius viceispánjának és nekem kedves uram atyámnak ökegyelmének adassék
Szendrőben.

[A címzésoldalon keresztül:] Emberek között háborúságot szerezhetsz, de itt elő nem
mehet véle.

2.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Gács,⁴⁶ 1690. március 28.

MNL OL P 1729. 1. tétel, 1690, Nr. 15. fol. 547–549.

*Nemrég tért haza Bécsből. Apósa levelét Bulyovszki Ferenc adta át. Tudja, hogy Fáy kézhez
kapta Esterházy nádor enyhítő parancsát, de ennek hatálya le fog járni, mire Szirmay Ist-
ván dolga rendeződik. Bécsben járva hasonló parancsot akart megszerezni, végül ez meghiúsult
Szirmay felfüggesztése miatt. A kancellária általános perhalasztást adott a Pethő család-
nak. Fáy számára cél a peres ügyek elkerülése. Arra buzdítja apósát, hogy teljes bizalommal*

⁴² Későbbi említések alapján valószínű, hogy a szendrői kapitányra, gróf Gvadányi Sándorra gondol.
NAGY, IV, 1858, 454; BOROVSKÝ, 2000, 34.

⁴³ Rimaszombat (*Rimaszombat*) (ma: Rimavská Sobota, SK).

⁴⁴ Tornallya (*Tornallya*) (ma: Tornaľa, SK).

⁴⁵ Tornallyai Ferenc (*Tornallyai Ferencz*) Gömör vármegyei birtokos családból származott, Kajalihoz ha-
sonlóan Fáy István veje volt. 1680-ban elvesztette a birtokait hűtlensége miatt. 1702-ben Gömör várme-
gye alispáni tisztét viselte. 1710-ben apósa, Fáy (V.) István halálát követően átvette Murány várának ka-
pitányi posztját. FORGON, 1997, 654, 657–658; HORVÁTH, 2020, 118.

⁴⁶ Gács (*Gács*) (ma: Halič, SK).

forduljon Szirmay felé, aki mindent meg fog tenni tisztsége visszaszerzéséért. A Bécsben élő Keczer Györgyöt bízta meg az újabb enyhítő parancs megszerzésével, amelynek vagy Szirmay nevére kell szólnia, vagy a Felföldre kinevezett újabb ítélőmester nevére. Fáy István Fájba történő áttelepülésével a későbbi levélváltásuk nehézkessé válhat. Fáy Gábor betegségét szomorúan vette tudomásul. Unokája, Kajali Klára jó egészségnek örvend.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgálók.

Isten e jelen való szent ünnepeknek boldog elmulatása után engedjen több szent húsvéti napokat is szerencsésen érni kegyelmednek szerelmeseivel⁴⁷ együtt, szívből kívánom.

Én, édes atyám uram, Isten jóvoltából hazaérkezém Bécsből. A kegyelmed die 6. praentis Fájból nekem írt levelét utánam küldötte volt viceispán, Bulyovszki Ferenc uram ökegyelme, de elé nem találván a posta, és Pozsonyon túl értvén már az én lejövetelemet, onnat hozta vissza a levelet, kit éppen ma vettem. Remélem, eddig kezéhez juthatott kegyelmednek palatinus urunk relaxativum⁴⁸ parancsolata, ki mellett, ha így nem járt volna Szirmay uram, mindjárt procedálhatott volna. De az ökegyelme reménytelen casus⁴⁹ nekünk nagy szerencsétlenségünkre és hátramaradásunkra történt annyiból, hogy valamíg már az ökegyelme dolga el nem válik, addig csak patientiával kell lennünk, azalatt ez a palatinus urunk parancsolata exspirálni⁵⁰ fog. Én ugyan Bécsben létemben az öfelsége cancelláriájáról más hasonló relaxativum parancsolatot akartam kivenni, az, kit ki is adtak volna mindjárt, ha Szirmay uram tisztiben ilyen változás nem lett volna. De minthogy az ökegyelme tisztii most in suspensio vagyon, addig halasztott a cancellaria, míg az ökegyelme dolgának már vége nem szakad iudex curiae⁵¹ urammal önagyágával.

Ha más mesterre kértem volna a parancsolatot, készek lettek volna kiadni. Mivel nekem a méltóságos cancellaria úgy resolvált, hogy azon prorogátát⁵² gróf Pethó uraknak⁵³ csak az olyan simplex creditorok ellen adták ki, az, kiknek netalántán ezelőtt is interest szoktanak fizetni önagyágok, hogy tovább is két esztendeig a legalis interesttel contentusuk lévén a capitalis summanak desumptiojára, törvényes úttal ne procedál-

⁴⁷ Egész családjával együtt.

⁴⁸ Relaxativum mandatum (latin): enyhítő parancsolat. A vármegyék többször a nádorhoz fordultak, hogy segítségével porcióenyhítést érjenek el. IVÁNYI, 1991, 343.

⁴⁹ A hűtlenségi perekre utal a szöveg, melyek 1690-ben kezdődtek ellene. Csáky István országbíró függesztette fel ítélőmesteri tisztéből. Aspremont Ferdinánd Gobertus kassai főparancsnok közbenjárására és királyi parancsra helyezték vissza a tisztségbe. IVÁNYI, 1991, 344.

⁵⁰ Exspiro (latin): hatályát veszíti.

⁵¹ Körösszegi Csáky István töltötte be az országbírói tisztséget 1687–1700 között. FALLENBÜCHL, 1988, 72.

⁵² Prorogata (latin): Általános, minden ügyre és meghatározott időre szóló perhalasztás.

⁵³ Valószínűleg gersei Pethó (Pettő/Pető) Ferencről van szó, akivel Fáy (V.) Istvánnak konfliktusa volt utóbbinak különféle birtokain tett hatalmaskodása miatt, pl. Fáy István hilyói jószágáról. Felesége Perényi Mária volt. Vita Fáy István hilyói jószágáról. Szentmihály, 1691. december 23. MNL OL P 1729 1. tétel, 1691, Nr. 2. fol. 3–6; NAGY, IX, 1862, 260.

hassanak önnagyságok ellen.⁵⁴ S nem adták azon prorogátát oly causánsok ellen, az, kik önnagyságok nem evincálásért kárt vallottak, mint kegyelmed, és már causájok processusban is volt, amint ez a kegyelmed causája. Ez iránt azért semmit sem használ önnagyságoknak az a prorogata, akihez ragaszkodnak. De én azon parancsolatot más mesterre nem akartam kivenni, rész szerint azért, hogy azoknak oly messze földről való kivitele sokkal nagyobb költségében telt volna kegyelmednek. Rész szerint pedig azért, hogy talán Szirmay uram viszont restauráltatik tisztiben, s őkegyelme apprehendálta volna a dolgot. Aminthogy én Bécsben sokat is beszélgettem őkegyelmével, és igen bízott őkegyelme, hogy őfelsége⁵⁵ visszaadja őkegyelmének a pecsétet. Aki mindazáltal igen bizonytalan, kihez képest egyebet nem tudtam mit cselekednem, ott hiában nagy kárral nem költhetvén, bízam egy ott Bécsben lakos, becsületes sollicitatorra, úgymint lipóci Keczer György⁵⁶ uramra a parancsolatnak kivételét, kezénél hagyván mind őfelségéhez való memorialét, kit magam elkészítettem, azon kívül parancsolat minútáját és annak taxáját oly instructióval, hogy ha Szirmay uram confirmáltatik tisztiben, extrahálván a parancsolatot, assignálja őkegyelme kezébe, és le fogja őkegyelme hozni magával. Ha pedig más mestert tennének őkegyelme helyett a Felföldön, arra sonáljon a parancsolat, és így már annak exitusát el kell várunk. Ha pedig kegyelmed más mesterre akarná extraháltatni azon parancsolatot, tudósítván felőle megírom Keczer uramnak, s az is véghez megyen. De az én opinióm szerént jobb volna már egy kis várakozással lennünk addig, míg Szirmay uram dolga el nem igazodik. Vagynak nagy patrónusai őkegyelmének Bécsben, noha találatnak olyak is, az kik nem bánják, hogy történt azon casus. Megmutatja, úgy ítélem, csak rövid idő is, mi jön ki belőle.

Hogy kegyelmed mindenestől Fájba transferálta magát, gyanakszom, gyakrabban fognak eltévedni kegyelmednek írandó leveleim, kiket is talán legjobb volna sógor Fáy György⁵⁷ uram őkegyelme kezéhez szolgáltatni Tornallyáról, kiről elvárom a kegyelmed tudósítását.

A feleségem kegyelmednek és asszonyom anyámnak őkegyelmének velem együtt ajánlja engedelmes szolgálatát. Én asszonyom anyám őkegyelme gyűrüit megcsináltattam, a posztót is meghoztam, csak már adatnék jó alkalmatosságom az általküldéséhez. Nyavalyás sógorka, Gábor⁵⁸ betegskedését szánakodással értettük, Isten gyógyítsa sze-

⁵⁴ Simplex creditorok: egyszerű hitelezők; legalis interesset contentusok lévén: törvényes kamattal elégedettek lévén; capitalis summanak desumptiojára: a tőkeösszeg pénzben történő beszédésére; ne procédálhassanak: ne járjanak el.

⁵⁵ I. Lipótra utal a levél.

⁵⁶ Keczer György (*Keczer György*) a felső-magyarországi köznemes lipóci Keczer család tagja volt. 1690-ben különféle birtokokkal kapcsolatban a Neoacquistica Commissióhoz fordult. 1704-ben a tállyai promontóriumon lévő szőlőt, majd az Abaúj vármegyei Szurdokban található portióját átadta (fejedelmi parancs miatt) Radics Andrásnak. DOBROSSY, 2004, 146, 202; SOÓS, 2008, 78–82.

⁵⁷ Fáy György (*Fáy György*) Fáy (V.) István első házasságából született gyermeke. Életéről a kutatás jelenlegi állása szerint keveset tudunk. Felesége a négyesi Szepessy családból származó Judit volt. HORVÁTH, 2020, 115.

⁵⁸ Valószínűleg Fáy István fiáról van szó.

génykét. A mi kis Klára leányunk⁵⁹ jó egészségben vagyon, melyben, hogy az Úr Isten kegyelmeidet is mind fejenként szerencsésen éltesse, szívesen kívánom.

Datum Gács, die 28. martii 1690.

Kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pál manu propria

P. S.: Palatinus urunk öhercegsége secretarius⁶⁰ nekem írt levelét, melyet Bulyovszki uram a parancsolattal együtt küldött a kegyelmed kezéhez, kérem, ne neheztelje nekem megküldeni, a szerint a parancsolatnak párját is.

[Címzés:] Tekintetes és nemzetes idősb Fáy István uramnak (Titulus) etc. nekem kedves uram atyámnak ökegyelmének adassék, Fájban. Cito, citius, citissime.

3.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Losonc, 1690. április 17.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1690, Nr. 11. fol. 540.

Valószínűnek tartja, hogy kézhez kapta már Fáy a gácsi rab, Gara János levelét. Megmagyarázhatatlannak gondolja, hogy apósa válasza sem méltatta őt az ügyvel kapcsolatban. Keczer György üzent Kajalinak Szirmay további Bécsben tartózkodásáról. Fáy Gábor halálának hírért nagy szomorúsággal fogadták. A temetéséről azonban késve értesítették őket, így drégelypalánki útja miatt nem vehetett végső búcsút tőle.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgálók.

Nem kétlem, Gácsban raboskodó Gara János⁶¹ által kegyelmednek írt levelemet (amelyben mindenekről bőven tudósítottam kegyelmedet) eddig ne vette volna kegyelmed. De nem tudom mire vélni, hogy azon levelemre ekkoráig kegyelmednek semmi válaszát nem vehettem.

Mostanság vettem Bécsből sollicitator Keczer György uram levelét (akire a kegyelmed dolgait bízom), melyben írja, hogy még talán egy hónapig oda fel kelletik múlatni Szirmay uramnak. Addig immár kíván-e várakozással lenni kegyelmed, avagy más meszterre vegyük ki a parancsolatot, ne neheztelje, kérem, tudtomra adni kegyelmed. És azt is, Gara János által írt levelemet vette-é vagy sem?

⁵⁹ Kajali Klára (1690–1741) Fáy (V.) István unokája, szülei Fáy Borbála és Kajali Pál, testvére Kajali András (1696–1708). BELICZAY, 1980, 157–196; HORVÁTH, 2020, 117.

⁶⁰ Benyovszky Mátyás 1681–1694 között töltötte be a nádori titkári tisztséget. FALLENBÜCHL, 2002, 52.

⁶¹ Valószínűleg a pankotai Gara (*Gara*) családból származott. A nemeslevelüket 1626-ban hirdették ki Abaúj vármegyében. KORPONAY, 1878, 399.

A szegény Gábor halálát a feleségemmel együtt mind a ketten bizony nagy szomorúan értettük. Sőt azóta a feleségem csak a nagy bánatnak adta magát, kinek is temetésére szívesen compareáltunk volna, ha in tempore jött volna kezemhez a kegyelmed levele. De én akkor úton lévén Drégelypalánk⁶² táján voltam egy hétig, s ott vettem a kegyelmed levelét a temetés előtt egy nappal, s oly messziről csak meggondolnom is azt az utat nem lehetett. Kit maga is általlátván kegyelmed, elhittem, vétkül nem tulajdonítja. Nem kétlem, kegyelmednek is nagy keserűségére ne esett volna szegénynek halála, de Isten akarata ellen nem tehetünk, magunknak is rá kell arra mennünk.

Most a siető alkalmatosság miatt többet nem írhatok kegyelmednek, hanem kívánom, az Úr Isten kegyelmed szomorúságát fordítsa örömmre.

Datum Losonc, 17. aprilis 1690.

Kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pál manu propria

[Címzés:] Címzés nélküli levél.

4.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Gács, 1690. május 16.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1690, Nr. 24. fol. 562–563.

Nemrég érkezett haza feleségével Budáról. Szirmay István visszakerült tisztségébe. Írt bécsi ügyintézőjükknek, Keczer Györgynek, hogy ismét vegye ki a parancsot, és adja át Szirmaynak, aki talán már el is indult Felső-Magyarország felé.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgálók.

Én, Isten jóvoltából feleségemmel együtt ez elmúlt szombaton Budáról egészségben érkeztem haza. Itthon maradt cselédeimtől értem, hogy kegyelmednek bizonyos embere hozott volna nekem kegyelmedtől levelet, de hogy itthon nem talált, Losoncra vitte a levelet, hogy onnan utánam dirigálják Budára. De ki kezébe adta Losoncon, nem tudhatom, aligha el nem fog tévedni azon levél, kit igen sajnálok.

Mester uram, kit ezelőtt is megírtam volt kegyelmednek, amint informáltatom öfeliségétől előbbeni tisztiben és becsületében restituáltatott. Kihez képest most újabban megint írtam Bécsbe Keczer György sollicitator uramnak, hogy kivéven őkegyelme a parancsolatot, assignálja kezéhez mester uramnak, hogy ugyan őkegyelme hozza le magával, ha hogy még eddig le nem jött onnan. Ha pedig lejött volna őkegyelme és a parancsolat odamaradt volna, bizonyos postát is érette küldeni el nem mulatok, csak vehessem sollicitator uram tudósítását.

⁶² Drégelypalánk (*Drégely Palánk*) (ma: Drégelypalánk, H).

Semmi új hírt nem tudok írni kegyelmednek. A feleségem kegyelmednek és asszonyom anyámnak ökegyelmének velem együtt ajánlja köteles és engedelmes szolgálatát. Maradván ezek után

kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, K. P. manu propria

Gács, 16. maii 1690.

[Címzés:] Tekintetes és nemzeti idős Fáy István uramnak (Titulus) és nekem kedves uram atyámnak ökegyelmének adassék Fájban.

Rogatur Generosus Dominus Vice Comes Franciscus Usz.⁶³ pro celeriori transmissione praesentium in Possessionem Fáj.

5.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Somosújfalú,⁶⁴ 1690. június 20.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1690, Nr. 19. fol. 554–555.

A hernádvécseiek hatalmaskodása miatt indítandó per vitelére Csemniczky Gáspárt szeretné felkérni ügyvédnek, azonban többször is hiába kereste Losoncon: hol Besztercebányán volt, most pedig Heves vármegye törvényszékén, Gyöngyösön. Fáy feladata az, hogy gyűjtse össze a hernádvécseiek peréhez szükséges dokumentumokat. Nógrád vármegye gyűlése Kajalit választotta bécsi követnek. Beszámol a Nógrád vármegyei dézsma árendálásának változásáról. Igyekszik majd meghozni Szirmay István parancsát.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgálók.

Édes atyám uram, én szívesen voltam azon, hogy a vécsiek⁶⁵ ellen indítandó processus felől Csemniczki urammal⁶⁶ ökegyelmével beszélgethettem volna. Háromszor is járván

⁶³ Uszfalvi Usz Ferencet (*Franciscus Usz*) 1673 októberében a Szepesi Kamara levéltári írnokaként, 1693-ban királyi tizedszedőként említették. 1686–1696 között Borsod vármegye másodalispáni tisztét töltötte be. 1704-ben Szendrő kapitulációját követően csatlakozott a Rákóczi-szabadságharchoz. Ugyanebben az évben districtualis commissarius volt Gömör és Heves-Külső-Szolnok, majd Borsod, Csongrád, Pest-Pilis-Solt, Nógrád, Kishont és Zólyom vármegyékben. HECKENAST, 2005, 444–445.

⁶⁴ Somosújfalú (*Somosujfalu*) (ma: Drienovská Nová Ves, SK).

⁶⁵ Vécse (*Vécse*) (ma: Hernádvécse, H).

⁶⁶ Csemniczky Gáspárt (*Csemniczky/Csemniczki Gaspár*) 1670-ben Nógrádban prókátorként, 1677–1678-ban, 1681–1683 között Pest-Pilis-Solt vármegye jegyzőjeként, 1690-ben már nógrádi esküdtként említették. Több alkalommal a megye képviselőjében járt el és intézett ügyeket (a megye szükségére fordított költségek összefírása, követutasítás megszerkesztése, adóügyek: dikák kiigazítása, porciókivetés stb.). 1689-ben 300 rajnai forintot fizettek neki a vármegyéért tett szolgálataiért és a levéltár megőrzé-

azóta Losoncra, de egyszer sem találtam otthon őkegyelmét, mert először Besztercére⁶⁷ volt, s mihelyen onnan megérkezett, semmit sem mulatván házánál, mindjárt megint Gyöngyösre ment, Heves vármegye törvényszékére. Vigyázok megtérésére őkegyelmének, és el nem mulatok minden jót végezni őkegyelmével; nincs is kétségem abban, hogy őkegyelme fel ne vállalná azon szolgálatot. Csak kegyelmed ne mulassa el hova-hamarébb végére menni a vécseiek neveinek kicsinytől fogva nagyig, kik a violentia-tételt elkövethették, és azon neveket küldje vagy az én kezemhez, avagy pedig Csemniczki uram kezéhez, ha casu quo⁶⁸ én itthon nem volnék, aminthogy lesz is utam.

Ami a vécsei possessorok nevét és számát illeti, arra már nekem léssen gondom. Tegnap vala gyűlése Losoncon Nógrád vármegyének, aholott is engem követnek választottak Bécsbe némely miniszterekhez, és ha a szükség kívánja, őfelségéhez is. Mivelhogy a Nógrád vármegyei tizeddézsmát – melyet érsek urunktól⁶⁹ őnagyságától szoktak árendálni a földesurak, és eleitől fogvást ususában voltak a memoria hominum –, most már Budához akarják foglalni és árendálni.⁷⁰ Azt kell megorvosolnunk, ha lehet.

Ezen alkalmatossággal azon leszek, hogy a szükséges parancsolatot kegyelmed számára meghozzam, ha csak eddig Szirmay mester uram őkegyelme le nem hozta magával. Ha kegyelmed énutánam levelet akar küldeni, lehet módja benne, csak viceispán Bulyovszki Ferenc uram kezéhez dirigálja és recommendálja kegyelmed a maga levelét, őkegyelme postai alkalmatossággal utánam küldi. Semmi új hírt most kegyelmednek írni nem tudok.

Asszonyom anyámnak őkegyelmének ajánlom becsülettel való szolgálatomat. Ezek után Isten tartsa sokáig kedves egészségben kegyelmedet.
Datum in Somosújfalú, die 20. junii 1690.

Kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pál manu propria

[Címzés:] Tekintetes és nemzetes idősb Fáy István uramnak (Titulus) etc. nekem kedves uram atyámnak őkegyelmének adassék Fájban.

séért a felszabadító háborúk alatt. 1688-ban, majd 1693-ban jelölték az alispáni tisztségre. 1694-ben Csemniczky töltötte be az első alispáni posztot, Gyürky István volt a másodalispán. 1702-ben Batthyány Ádámnak, a kúria bírójának segítője volt, Heves és Pest-Pilis-Solt vármegye bizonyos helységeinek vitáit vizsgálták felül. BÖÖR, 1990, 46; BOROSY-SZABÓ, 2002, 27, 36, 149; BOROSY-KISS-SZABÓ, 2003, 225; JANCÓS, 2012, 24, 112; JANCÓS-JUSZTIN, 2012, 135; JUSZTIN, 2014, 76, 91, 99–100, 115, 194, 198, 216.

⁶⁷ Besztercebánya (*Beszterce*) (ma: Banská Bystrica, SK).

⁶⁸ Abban az esetben, ha ő nem lenne otthon.

⁶⁹ Széchényi György volt az esztergomi érsek 1685–1695 között. FAZEKAS, 2011, 134.

⁷⁰ A Budai Kamarai Adminisztráció az Udvari Kamara irányítása alatt működött. Az oszmánoktól visszafoglalt területek igazgatására terjedt ki a tevékenysége. Szerepe a korszak gazdasági, valamint közigazgatási életében meghatározó volt. Létrejött szembent a magyar rendek és a Magyar Kamara érdekeivel, ezért folyamatosan követelték a megszüntetését. Az 1690-ig Inspekció, majd ezután Adminisztráció rangot nyert kamara illetékessége a következő területekre terjedt ki: Karánsebes, Gyula, Eger, Esztergom, Érsekújvár, Székesfehérvár, Balaton, Kanizsa és a Dráva által határolt részek. OROSS, 2015, 14.

6.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Gács, 1690. szeptember 30.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1690, Nr. 32. fol. 577.

A bánfalvai terminussal kapcsolatban kér információkat Fáytól. Csemniczki Gáspár arról biztosította, hogy jelen kíván lenni a terminuson. Meghagyja apósának, tudósítson arról, ha esetleg elmaradna az esemény. A levél elküldésében Tornallyai Ferenc ajánlotta fel a szolgálatait.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgálók.

Ez alkalmatossággal akartam kegyelmedet levelemmel meglátogatnom, ki is, hogy kedves egészségben találja kegyelmedet szerelmesével együtt, szívesen kívánom.

Örömet érteném, édes atyám uram kegyelmedtől, Pethő urak a terminus felől csak hallgatásban vannak-e, avagy valami új practicát ekkoráig nem indítottak-e. Csemniczki uram kegyelmednek ajánlja szolgálatát a terminusra. Kegyelmed szolgálatára velem együtt rá fog menni, de Szentiványi Menyhért⁷¹ uramat se hagyja el kegyelmed. Azonban tovább is elvárjuk a kegyelmed tudósítását, hogy netalán a terminusra hiába ne fáradjunk. És arról is tudósítson kegyelmed, bizonyosan hol és mely nap egyezünk meg egymással a terminus előtt, hogy tudhassuk mi is alkalmaztatni ahhoz magunkat. Itt most semmi új híreink nincsenek.

A feleségem kegyelmednek és asszonyom anyámnak őkegyelmének velem együtt ajánlja alázatos szolgálatát. Maradván

kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pál manu propria

Datum Gács, 30. septembris 1690.

[A levél hátoldalán:] Kérem sógor Tornallyai Ferenc uramat őkegyelmét, szolgáltassa ezen levelemet Fájban.

[Címzés:] Tekintetes és nemzetes idősb Fáy István uramnak (Titulus) etc. nekem kedves uram atyámnak őkegyelmének adassék Fájban.

⁷¹ Szentiványi Menyhért (*Szentiványi Mennihárt*) valószínűleg a Liptó vármegyei Szentiványi családból származott, felesége Pongrácz Ilona. 1691-ben Nógrád vármegye gyűlésén ügyvédet állított. NAGY, 1863, 626; JUSZTIN, 2014, 75.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Gács, 1691. április 29.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1691, Nr. 16. fol. 33.

Pozsony felé tart. Biztosítja Fáy, gondja lesz az ügyei elintézésére. Nem felejt majd írni a kancellárnak és Tenturics Istvánnak. Megkapta a választ Szentmártonnal kapcsolatban Forgách Ádámtól.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgálók.

Én szintén indulófélben vagyok Pozsony felé, kire nézve sokat most kegyelmednek nem írhatok. Hanem nekem, édes atyám uram, oda fel, a kegyelmed dolgaira gondom léssen. Cancellarius⁷² és Tenturics⁷³ uraméknak önegyságoknak írni el nem múlatok.

Gróf Forgách Ádám⁷⁴ uramtól önegységától Szentmárton⁷⁵ iránt íme, kívánt válasszom érkezett, kit in specie includáltam kegyelmednek, kit mással úgy közlenem és önegységát prostituálnom nem mertem volna. Azért kegyelmed is az önegysága levelét csak magánál tartsa, többet nem is illik kívánni önegységától, mert bizony az a jószág a hétezer rénes forintot megéri, mely magyar summára nyolcezer és négyszáz forintot téssen. Azért édes atyám uram, kegyelmed írjon utánam Pozsonyba a conditiók felől, úgy a pénznek letétele mikor és hol lehet meg. Most Pozsonyban egészen végét érhetem önegységával a dolognak. Az itt való gácsi tisztek, avagy viceispán Bulyovszki Ferenc uram elküldik utánam a kegyelmed levelét, csak requirálja kegyelmed ökegyelmedet. Maradván ezek után

kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pál manu propria

Gács, 29. aprillii 1691.

⁷² Jaklin Balázs töltötte be a kancellári tisztséget 1690–1695 között. FAZEKAS, 2021, 384.

⁷³ Tenturich (Tenturicz) (Tenturics) István a Magyar Királyi Kancelláriánál iktató címzetes királyi tanácsos volt 1684–1690 között. 1690-ben a Magyar Királyi Kancellária titkára volt, 1693-ban kancelláriai tanácsos. Felesége Kapuczy Éva Rosina volt. FALLENBÜCHL, 2002, 324.

⁷⁴ Gyimesi Forgách (II.) Ádám (Forgács Adam) (1663–1716) édesapja Forgách (I.) Ádám (1612–1681) tárnokmester (1663–1679) és országbíró (1670–1681) volt, 1640-ben grófi címet kapott. (II.) Ádám 1686-ban részt vett Buda visszafoglalásában. Ezt követően vonult vissza a katonai pályától. 1688-ban vette feleségül Prunner Kata Rózát. 1685-től kezdve Nógrád megye főispáni tisztét töltötte be egészen 1714-ig, amikor is idős korára hivatkozva tette le a tisztséget. Rákóczi Ferenc szabadságharcának kitörését követően Bécsbe menekült családjával. NAGY, IV, 1858, 203–204; BARTFAI SZABÓ, 1910, 604; FALLENBÜCHL, 1988, 72, 80; FALLENBÜCHL, 1994, 87; SZABÓ, 2014, 298.

⁷⁵ Szentmárton (Szent Mártony) (ma: Tiszaszentmárton, H). Forgách (II.) Zsigmond Losonczy Annával kötött frigye révén szerezte meg 1601-től a Szabolcs megyei Tiszaszentmártont minden tartozékával és fából épített kastélyával együtt. SZABÓ, 2014, 301.

[A levél hátoldalán:] Kérem az édes sógor Bárczay János⁷⁶ uramat ökegyelmét, ezen levelemet atyám uramnak ökegyelmének megküldeni ne neheztelje.

[Címzés:] Tökintetes és nemzetes idősb Fáy István uramnak (Titulus) etc. nekem kedves uram atyámnak ökegyelmének adassék Hilyón⁷⁷ vagy Fájban.

8.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Gács, 1693. május 10.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1693, Nr. 3. fol. 111.

Beszámol a sőregi tárgyalás előkészületeiről. Az ügy miatt felkereste már Vay Ádámot. Mivel ezen Gömör vármegye gyűlése miatt a megye szolgabírája személyesen előreláthatóan nem vehet részt, ezért kéri az időpont módosítását. Felhívja apósa figyelmét, hogy kérésének valószínűleg eleget fognak tenni. Kéri, hogy értesítsék az időpontváltozásról Fáy Lászlónét is.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgálók.

Noha minapiban azt írtam vala kegyelmednek két rendbéli levelemben is, hogy a sőregi⁷⁸ terminus pro die 1. junii fog lenni, mindazonáltal requiráltatván Vay Ádám⁷⁹ uramtól Csemniczky Gáspár uram ökegyelme által, mivelhogy akkor nemes Gömör vármegye törvényszéke fog tartatni, aki miatt pro 1. junii szolgabíró uram⁸⁰ Sőregre nem compareálhatna. Kívánta ökegyelme, hogy pro die 30. praesentis mensis maii anticipáljuk és vegyük előre azon sőregi terminust. Minthogy pedig Vay Ádám uram öke-

⁷⁶ Bárczay (*Bárczai/Bárczi*) János valószínűleg Fáy (V.) István egyik lányának, Fáy Klárának a férje volt. Az egyik genealógiában tévesen Bárczay Pál néven jegyezték fel. HORVÁTH, 2020, 118.

⁷⁷ Hilyó (*Hilyo*) (ma: Hýľov, SK).

⁷⁸ Sőreg (*Sőreg*) (ma: Šurice, SK).

⁷⁹ Vay Ádám (*Vay/Váj Adam/Adám*) (1657–1719) az 1670-es évek közepétől rövid ideig kuruc, majd főúri udvarokban szolgált. 1682-ben, Fülek elstét követően csatlakozott Thököly Imréhez, 1682–1685 között kuruc ezredes, kiskvárdai kapitány lett. 1701–1702-ben Bécsújhelyen raboskodott, mivel részt vett Rákóczi Ferenc és Bercsényi Miklós szervezkedésében. Rákóczi katonáihoz 1703-ban csatlakozott, a fejedelem udvari kapitánya lett. Ezt követően munkácsi főkapitány és 1704–1705-ben az Udvari Tanács elnöke volt. Az 1705. évi szécsényi országgyűlésen szenátorrá választották. 1707-ben nevezték ki Békés vármegye főispánjává. 1708-tól huszti főkapitány volt. 1711-ben emigrációba vonult. ESZE, 1969, 7–32; HECKENAST, 1997, 7–17.

⁸⁰ 1693 májusában Hanvai Sándor Györgyöt említette egy másolt okirat Gömör vármegye szolgabírájaként. Nem rendelkezem egyéb adattal a többi szolgabíróról a megyében. 1693. július 25-én Hanvai Sándor levelet írt Kajali Pálnak, melyben említést tett Fáy (V.) István és Vay Ádám közötti sőregi ügyről. Hanvai Sándor György levele Kajali Pálnak. Hanva, 1693. július 25. MNL OL P 1729 1693, Nr. 18. fol. 122; A gortvai Fáy-részről. Ajnácskő, 1693. június 26. Uo., 1693, Nr. 6. fol. 117. Gömör vármegye családtörténetében a hanvai Hanvay familia korszakban élő tagjai között nem találtam egyező személyt. FORGON, 1997, 279–282.

gyelme már két ízben differálta a mi requisitiókra azon sőregi terminusokat maga részéről, ahhoz való képest én is ebben complanálnom kívánván őkegyelmének, consentiáltam requisitiójának. Kegyelmetek azért, édes atyám uram, Fáy Lászlóné asszonyommal⁸¹ őkegyelmével immár nem ad 1. junii, hanem ad 30. praesentis maii tartson számot a terminusra. S előtte való napokon úgy compareáljon Sőregre, hogy die 30. idején reggel foghassunk a dologhoz, és aznap véghez mehessen, mivelhogy oly kevés időre restringáltatott ezen állapot. Elvárván kegyelmednek ez iránt való tudósítását. Kívánom, Isten sokáig éltesse kegyelmedet szerencsésen.
Datum raptissimé in arce Gács, 10. may 1693.

Kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pál manu propria

P. S.: Kérem, édes atyám uram kegyelmedet, becsülettel való szolgálatom ajánlásával adja tudtára ezen terminust Fáy Lászlóné sógorasszonynak őkegyelmének is, minthogy magam megírhattam a kegyelmednek.

[A levél hátoldalán:] Sőregiek, száz forint bírság alatt éjjel-nappal küldjétek és vigyétek ezen levelet Fájba, mert ha elmulatjátok, megbomlotok.

[Címzés:] Tekintetes és nemzetes idősbik Fáy István uramnak (Titulus) etc. nekem kedves uram atyámnak őkegyelmének adassék hamarsággal.

9.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Losonc, 1693. szeptember 23.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1693, Nr. 5. fol. 114–115.

Értesíti apósát, hogy Szent Mihály-nap után Bécsben tartózkodik majd. Mivel hazatérésének az időpontja bizonytalan, kéri, az utazás előtt intézzék el közös ügyeiket. Megemlíti apósa kezességét Fáy Ferencsel kapcsolatban. Bulyovszki Ferencről biztos hírt közöl: szeptember 29. előtt hazatér Bécsből. Tudósítja apósát Klára lányának betegségéről, majd beszámol Nándorfehérvár ostromáról és a török előretöréséről.

⁸¹ Fáy Lászlóné Monaky Katalin Fáy László egyetlen felesége, házasságukból hét gyermek született. Édesapja, Monaky Ferenc 1642–1644 között Abaúj vármegye alispánja volt. Nagybátyja, Monaky Miklós 1607-ben ónodi kapitányi tisztséget töltött be. Monaky Katának két lánytestvére volt: az egyik Lenkeyné Monaky Zsófia, a másik pedig pálóczi Horváthné Monaky Erzsébet. HORVÁTH, 2020, 119.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgálók.

A minapi gicei⁸² posta által sok foglalatosságom miatt nem írhattam kegyelmednek. Akkor kegyelmed az evictio⁸³ iránt jól resolvált Fáy Ferenc uramnak.⁸⁴ Ha annak rendi szerint nem evocáltatik kegyelmed, amint országnak törvénye dictálja, nem tartozik az evictioval. Mindazáltal, ha stabiliáltatik a commissio, azután nolle velle, annak is meg kell lenni.

A brachium mellett⁸⁵ javallanám novembernek az utólja felé termináltatna kegyelmed, mivel én Bécsbe fogok menni Szent Mihály nap után, és mikor lesz onnan megtérésem, nem tudhatom.

Szerencse, ha Fáy Ferenc uram későn nem küldi Bulyovszki uram után a leveleit, mert őkegyelme Szent Mihály napjára haza szándékozik jönni Bécsből, vagy szakadott vége a dolognak vagy sem. A vetés felől keményen parancsoltam az ispánnak,⁸⁶ komlószedés és a pusztákra való sertésfogadás felől is.

Most siető dolgaim miatt többet nem írhatok kegyelmednek. A feleségem alázatos szolgálatát ajánlja kegyelmeteknek. Szegény Klára leányunkat mégis leli a negyednap hideg.⁸⁷ Maradván ezek után

kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pál manu propria

Losonc, 23. septembris 1693.

P. S.: A kályhát meghozták, megszolgálom abbéli jóakarátát kegyelmednek. Híreink rosszak vannak: abbahagyták a nándorfehérvári⁸⁸ obsidiót nagy kárral. A török pedig nagy erővel általjött a Száván, ez is gátat vet a commissio eleibe.

[Címzés:] Tekintetes és nemzetes idősbik Fáy István uramnak (Titulus) etc. nekem kedves uram atyámnak őkegyelmének adassék, Fáj.

⁸² Gice (*Gicze*) (ma: Hucín, SK).

⁸³ A tulajdonjog törvényes érvényesítése a tényleges birtoklóval szemben.

⁸⁴ Fáy Ferenc (*Fáy Ferencz*) (1653 – 1728 előtt) Fáy László és Monaky Kata gyermeke, nagybátyja Fáy (V.) István volt. 1712-ben megkapta a Pest vármegye alispáni tisztségét. Pécelen helyezkedtek el a birtokai. Felesége, Dely Sára (?–1730) szintén a szomszédos Zemplén vármegyei köznemesi családból származott. HORVÁTH, 2020, 120.

⁸⁵ Fegyveres erőn kívül.

⁸⁶ Magára Bulyovszkira utal a szöveg.

⁸⁷ Negyednap hideglelés, vagyis malária. KORÁNYI, 1896, 237–238.

⁸⁸ Nándorfehérvár (*Nandorfejervár*) (ma: Belgrád, SRB).

10.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Fülek,⁸⁹ 1695. március 20.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1695, Nr. 6. fol. 158.

Várja levelét. Beszámol Fáynek a kállai keresetről, az ügyben tárgyalt már Szirmay Istvánnal és Szentiványi Menyhérttel. Koháry István a saját jolsvai jószágához közel lévő Gice eladása után érdeklődött. Próbált apósának rókabórt szerezni, ebből azonban részint a havazás, részint a német tiszték rekvirálása miatt jelentős volt a hiány.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgálók.

Édes atyám uram, hogy már alkalmas időtől fogva kegyelmednek semmi levelét nem vehettem, nem tudom mire vélni. Nem kétlem pedig Gicére dirigált leveletem, melyben arról tudósítottam kegyelmedet, hogy a kállai⁹⁰ kereset iránt mester urammal beszéltem, és Szentiványi Menyhért urammal is végeztem. Vette kegyelmed, s Bárczay⁹¹ urammal is közlöttem, akiben azon kállai jószágoknak signaturáját is leküldöttem, hogy azoknak mostani compossessori neveiket investigálta volna, és kitanálta volna kegyelmedet. Mivel az igen szükséges, mivelhogy mind azokat certificálnunk kelletik, kiról is, úgy a Schubertné asszonyomnak⁹² letett pénzről, nem különben a vincellérnek a kegyelmed ajánlott jó akaratára szerint való megszerzéséről szívesen várom a kegyelmed választát.

Azonban Balogból⁹³ ezelőtt harmadnappal menvén ezen Füleken által gróf Koháry István⁹⁴ uram önegysága Szécsény⁹⁵ felé. Újabban emlékezett nekem (ajánlván kegyelmednek szolgálatát) a gicei jószág felől, mennék végére kegyelmedtől, nem volna-e kegyelmednek eladó szándéka, s ha volna, engedné önegységának. Én azt feleltem, hogy amint tudom, kegyelmed nem adja, mivelhogy ott házat is építtetett és malmot is. Azután

⁸⁹ Fülek (*Fülek*) (ma: Filakovo, SK).

⁹⁰ Kálló (*Kállá*) (ma: Nagykálló, H).

⁹¹ Valószínűleg a korábban említett Bárczay Jánosról van szó.

⁹² Schubert Bertalanéra gondol, akit Fáy (V.) István többször is megemlíttet saját testamentumában. Fáy István végrendelete, fol. 263.

⁹³ Balog (*Balog*) (ma: Vyšný Blh, SK).

⁹⁴ Gróf Koháry István (*Kohari Istvan/István*) (1649–1731) édesapja, Koháry (I.) István halálát követően Fülek várának kapitánya. A nagyszombati jezsuitáknál, valamint Bécsben végezte a tanulmányait. 1667-ben Füleken harcolt az oszmánok ellen. Mivel Thököly Imrének és csapatainak nem sikerült bevenniük a várat, I. Lipóttól jutalmat is kapott. Ezt követően nevezte ki Koháryt kamarássá, királyi tanácsossá és ezredessé. Egy Thököly által vezetett sikeres ostromot követően börtönbe zárták. Kiszabadulása után a hűség mintaképévé vált, grófi címet is kapott két testvérével, Jánossal és Farkassal egyetemben. Részt vett a Buda és Eger környéki felszabadító hadjáratokban is, 1703-ban vezérőrnagy lett, egészen 1712-es nyugdíjazásáig. 1714-től titkos tanácsosi és országbírói pozíciót töltött be. Házasságot senkivel sem kötött, így a Koháry nevet testvéreinek, Farkasnak a gyermekei vitték tovább. SZIRÁCSIK, 2017, 26–27. A Koháry családról, Koháry (II.) István életéről és gazdaságáról lásd KOZICZ–KOLTAI, 2015.

⁹⁵ Szécsény (*Szecsény/Szecseny*) (ma: Szécsény, H).

őnagysága azt mondá, legalább a fűvét, avagy szénáját ne adja kegyelmed másnak, hanem őnagyságának illendő áron, mivelhogy a jolsvai⁹⁶ alkalmatosságához nincsen elég szénája őnagyságának. Azért akár fűvét, akár szénáját cedálja kegyelmed őnagyságának, mind a kettőt kedvesen veszi. Sőt inkább akarja, ha kész szénához juthat, mivelhogy építés körül elég gondjuk lesz az őnagysága jobbágyainak, és a kaszálással nem akarná distrahálni őket. Magam is kérem azért édes atyám uram kegyelmedet, minthogy tudom, hogy a jószágot nem adja kegyelmed, legalább a szénában jövődöre meg ne fogyatkoztassa őnagyságát, kiről elvárom a kegyelmed tudósítását, hogy őnagyságának hírt tehessek felőle.

A feleségem kegyelmednek és asszonyom anyámnak őkegyelmének ajánlja köteles szolgálatát velem együtt. Maradván ezek után

kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pál manu propria

Datum Fülek, 20. martii 1695.

P. S.: Édes atyám uram, én eléggé mesterkedtem a rókabőröknek megszerzésében, de négyenl többet sem kaphattam, annyira megsűkül, kiváltképpen, hogy a német tisztek minden falukon szednek rókabőröket. Atyám uram⁹⁷ is haza érkezvén Pest vármegyéből azt írja, hogy semmit sem szerezhett a rókabőrökben a péceli⁹⁸ szabados Nagy István, és nem említik az emberek oly szűkét a rókáknak azon a földön, mint most volt. Talán a nagy havak miatt, mert ott hónapjig való havak voltak, elég romlása volt a szegény őzeknek. Azonban sógor Tornallyai Ferenc uramtól olyat értettem, hogy már nincs szüksége kegyelmednek a rókabőrökre. Ha pedig kívántatnának másunnat, nem remélem, hogy kaphatnánk, hanem ha a budai rácoknál kész bélést, de az is igen drága szokott lenni. Elvárom azért eziránt is a kegyelmed resolutioját.

[Címzés:] Spectabili ac Generoso Domino Stephano Faj seniori de eadem Inclyti Comitatus Abaujvariensis ex Primariis Jurato Assessori et (pleno honore) Domino et Parenti mihi Colendissimo
Hilyo vel Fáj.

[A levél hátoldalán:] Gicei ispán, Bukó András,⁹⁹ ezen levelet küldd el sietséggel atyám uramnak őkegyelmének, valahol léssen őkegyelme.

⁹⁶ Jolsva (*Jólsva*) (ma: Jelšava, SK).

⁹⁷ Kajali András († 1703) Hont, Nógrád és Pest vármegyében birtokolt jobbágyokat. Ahogy Heckenast Gusztáv idézete is utalt rá, Kajali „katonaságban töltvén idejének nagy részét, nagy hírű vitéz ember volt”. 1650 januárjában Kajali és testvére, Kuti Jánosné Kajali Ilona nevét egy osztálytevésben is említették. KÖSZEGHI, 1899, 161; HECKENAST, 1980a, 281–282; SZABÓ, 2010, 346.

⁹⁸ Pécel (*Péczel*) faluban Fáy László édesanyja, Reöthy Kata vásárolt a Hubay familiától részeket. Halálát követően ezeket fiai, Fáy László és Fáy (V.) István közösen örökölték meg, javain fele-fele arányban osztzkodtak. Reöthy Kata 1661. május 23-án Füleken kelt végrendelete. MNL OL P 1729 1. tétel, 1661, Nr. 3. fol. 2; Fáy László számadáskönyve (1666–1683), MNL OL P 1729 2. doboz, Nr. 1, fol. 64.

⁹⁹ Bukó Andrásról (*Buko/Bukó András*) gicei ispánságán kívül nem rendelkezünk egyéb adattal.

11.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Fülek, 1695. április 1.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1695, Nr. 5. fol. 159.

Az elmúlt időszakban Hont vármegyében tartózkodott. 80 magyar forintot küld apósának mezőgazdasági, ezen belül szőlőmunka fedezésére. Koháry Istvánt tájékoztatni fogja majd a gicei széna ügyében. Tartozását Szombati Györgynek igyekszik megadni. Jelenleg Fáy búzájának és zabjának eladásával foglalkozik. Mivel megbetegedett, ezért nem tud személyesen beszélni Szirmay Istvánnal a kállói jószág ügyében. Bárczay János sógor helyett inkább Fáy István menjen Szebenbe a gersei Pethő család ellen intézkedni.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgálók.

Isten az előttünk lévő húsvéti szent ünnepekre és több sok következőkre is virassza és juttassa kegyelmedet szerencsésen minden szerelmeseivel együtt.

Újabban Hilyóról 26. martii nekem írt kegyelmed becsületes levelét tegnap vettem. Az előbbeni kegyelmed levelei el nem tévedtek, hanem Nagy-Hontban való utazásom miatt küldött azokra való replicám, kikre is ezelőtt harmadnappal bőségesen adtam választ kegyelmednek. A szőlők műveltetése iránt hozzám mutatott kegyelmed jóakarát, édes atyám uram, Isten éltetvén, meg igyekezem kegyelmednek szolgálnom. Melyeknek is tovább való munkájára küldöttem pecsét alatt ezen alkalmatossággal kegyelmednek nyolcvan magyar forintokat, dirigálván Bukó András kezéhez, ki elhittem, nem késik kegyelmednek által küldeni, abból a kegyelmed pénze kitelvén a többivel. Ameddig érik, minden szükségeit adják meg a vincellérek a szőlőknek, s valahányszor akarja kegyelmed és valaminemű formában, aszerint kapáltassa. Kiváltképpen pedig az árkolás, ültetés és ganajozás felől ne terheltelessék kegyelmed parancsolni a vincelléreknek, hogy abban semmit hátra ne hagyjanak. Már valamiben telik, arról nem tehetek, az igazát csak meg kell adnunk a szőlőknek, kihez való több szükségés költségre is ezután lesz gondom, midőn a kegyelmed tudósítását veszem.

A gönci¹⁰⁰ állapotot szomorúan értem, országotól azon hajóban evezünk, ha Isten meg nem szán bennünket.

Gróf Kohári István uramnak önagyágának tudtára adom a gicei széna dolgát. Remélem, contentus lesz vele. Szombati uramnak¹⁰¹ a 18 forint megadására lesz gondom, noha még több jövedelem nem jött kezemhez 16 forintnál, de a magaméval megtoldom.

¹⁰⁰ Gönc (*Göncz*) (ma: Gönc, H).

¹⁰¹ Valószínűleg az 1704–1705-ben Rákóczi Ferencet támogató Szombati Györgyről van szó. R. Kiss, 1906, 430.

A kívánt 15 aranyak iránt szívvel-lélekkel kívánnék, édes atyám uram, complacéálni kegyelmednek, de körülöttem bizony nincsen, és e táján nem is kaphatni. Nagy nehezen tudtam Szombati uramnak harmincig valót szerezni 4 rénes forinton és 12 polturán, egyet-egyet Selmecen,¹⁰² kiben, ha tovább is fogja parancsolni kegyelmed, munkás leszek benne.

Kegyelmed búzája, zabja eladására van gondom, de igen megcsökkent az ára. Míg már az utak megjavulnak, addig haladni kell az eladásnak. Bárczay uram, ha eladja a szilágyi jószágot,¹⁰³ mink consentiálunk. Jöllehet, édes atyám uram, ezelőtt harmadnappal azt írtam vala kegyelmednek, hogy pro 10. aprilis magam szándékozom Szebenbe¹⁰⁴ mester uramhoz, de abban nekem módon nincs, mert szemem, fejem és mellem igen kezdtek fájni, kikkel útra bocsátani magamat most nem bátorságos. Azért az édes sógor Bárczay uram közel esvén, ne szánja oda való fáradságát!

Ha szintén a kállai jószág possessori neveit még mind ki nem tanulhatta is kegyelmedek, vegyen albákat certicatoriáknak¹⁰⁵ ökegyelme, valami húszig valót a parancsolat párjával együtt, s azokat azután is megküldhetni az, ki hová fog kívántatni. A terminust pedig minél alkalmasabb helyre válassza kegyelmedek: nekem Eszlár¹⁰⁶ faluját javallották, aki közel esik Tokajhoz. Ugyan a kállai jószág közül való, s azonban, ahova tetszik kegyelmedeknek, oda termináltasson. Csakhogy olykor essék a terminus, amikor már elég fűvünk lehet.

A feleségem kegyelmednek és asszonyom anyámnak ökegyelmének velem együtt ajánlja köteles szolgálatát. Kívánunk Istentől ökegyelmének boldog szülést. Maradván ezek után

kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pál manu propria

Datum Fülek, 1. aprilis 1695.

P. S.: Casu quo difficultálná Bárczay János uram Szebenbe való menetelét, kérem, édes atyám uram kegyelmedet, találja fel módját, hogy valakit azt küldhessen kegyelmedek, egy becsületes embert Szebenbe pro 10. aprilis, aki véghezvigye a dolgot, kire nézve az inclusákat is volanter küldtem kegyelmednek. Jó volna, ha kegyelmed maga is oda mehette, talán most egyúttal Pethő ellen is mint folytassa dolgát, elvégezhetné.

[Címzés:] Tekintetes és nemzetes idősbik Fáy István uramnak (Titulus) etc. nekem kedves atyám uramnak ökegyelmének adassék. Hilyó vel Fáj.

¹⁰² Selmecbánya (*Selmec*) (ma: Banská Štiavnica, SK).

¹⁰³ Szilágy (*Szilágy*) (ma: Püspökszilágy, H).

¹⁰⁴ Szeben/Kisszeben (*Szeben*) (ma: Sabinov, SK).

¹⁰⁵ Albákat: üres papírlapokat; certicatoriáknak: igazolásnak.

¹⁰⁶ Eszlár (*Eszlár*) (ma: Tiszaeszlár, H).

12.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Fülek, 1695. július 28.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1695, Nr. 15. fol. 151.

Nem biztos abban, hogy jelen tud lenni a hilyói tárgyaláson, mivel az esemény birtokainak dézsmabeszédésével közel egy időpontra esik. Ennek ellenére igyekszik majd leutazni Hilyóba, hogy segítséget nyújthasson apósának. Fáy feladata még az ügy miatt felkeresni Gál Mártont. Említést tesz a régi pénzek becserélésének problémájáról. Tájékoztatást kér Szirmay István mádi tárgyalásáról, egyben több információ átadására buzdítja apósát.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgálók.

Fájból 24. praesentis írt kegyelmed levelét tegnap este vettem az inclusával együtt, melyből értem, hogy pro 30. augusti lészen a kegyelmed terminusa. Aki az én részemről soha nem lehetett volna alkalmatlanabb időben, mint akkor, mivelhogy éppen azon tájban kellene dézsmálnom, mely esztendeig való proventusomat teszi, kit ha másra bízik, megkárosodom benne. Mindazáltal magam dolgainak is hátrahagyásával kívánok kegyelmednek szolgálnom, és ha Isten engedi, kegyelmed írása szerint pro 26. augusti Hilyón jelen leszek. Csakhogy kegyelmed, ha lehet, azon signaturát,¹⁰⁷ kit Hilyón írtam volt és Fájban emlegettem, addig felkeresse. Gál Márton¹⁰⁸ uramat igenis javallom, ha elhívja kegyelmed azon kegyelmed terminusára.

A 15 tallér megszerzéssel bizony nem biztathatom édes atyám uram kegyelmedet, merthogy a forintos pénz megint újesztendő napig folyini fog. Az új pénzt benn fogják tartani az emberek, és így nehéz lesz szerét tenni. A portio-szedéskor hamarabb szerét tehetném, magamnak pedig ami volt, mind [el]költöttem, hanem vagy négy maradt meg benne ezalatt. Mit írjon nekem a besztercei harmincados contrája,¹⁰⁹ megértheti kegyelmed az inclusából.

Czobor uram echóját¹¹⁰ ím megküldtem kegyelmednek, hasonlóképpen a nagy papnak¹¹¹ írt levelét is, de ez közközre ne kerüljön, mert nem tanácsos. Esett valami fogyat-

¹⁰⁷ Utóbbi két szó a sor széléről beszúrva.

¹⁰⁸ Gál Márton (*Gal/Gál Marton*) nevét 1728-ban Pest-Pilis-Solt vármegyében említették egy zálogolás kapcsán. A vármegye családtörténetét összefoglaló munka a familiát nem említette. A 16. században a Gál család egy ágának jobbágyi származású tagjai Gömör vármegyében kerültek említésre. KŐSZEGHI, 1899, 108; TÓTH, 1996, 189, 191, 204; FORGON, 1997, 248; BOROSY-SZABÓ, 2000, 135.

¹⁰⁹ Soós Pál volt a helyettes harmincados 1694–1695-ben. FALLENBÜCHL, 2002, 295.

¹¹⁰ Valószínűleg Czobor Ádám (1691), a Csáky-énekeskönyv összeállítójának a munkájáról van szó. ÖTVÖS, 1980, 489. Az információért hálás köszönettel tartozom dr. Kőszeghy Péter és dr. Szentmártoni Szabó Géza irodalomtörténészeknek.

¹¹¹ Valószínűleg Jaklin Balázs nyitrai püspökre (1691–1695) utal a szöveg. Kajali egy 1691-es levelében említette, hogy nem felejtí el levélben felkeresni Jaklint. FAZEKAS, 2021, 383–384.

kozás parialásában,¹¹² kit akkor észre nem vettem, midőn hozzám akadt a recommendatio kihagyásával, de az semmi. Maradván ezek után

kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, K. P. manu propria

Datum Fülek, 28. julii 1695.

P. S.: Édes atyám uram, minapi levelében Meskó uram¹¹³ olyat írt, hogy mester uram mádi¹¹⁴ terminusai elmúltak, kiről most kegyelmed semmit sem attingált maga levelében, noha óhajtva vártam kegyelmednek arról való tudósítását. Kérem azért kegyelmedet, correspondeálván kegyelmed Bárczay János urammal, engem éjjel-nappal tudósítani ne nehezteljen, ha ugyan elhaladott-e a kállai jószág iránt pro 7. septembris Mádra praefigált terminusunk vagy sem, és mikorra, mert én addig Borsod vármegyének pro restauratione nem terminálhatok. S valóban bánom, ha elhalad azon terminus, kiváltképpen a feleségemre nézve, hogy prókátorvallása nincsen, mert azután nehézkes voltára¹¹⁵ nézve oda nem vihetem. Elvárom azért nagy kívánsággal azon kegyelmed tudósítását hová hamarébb.

[Címzés:] Tekintetes és nemzetes idősbik Fáy István uramnak, (Titulus) nekem kedves uram atyámnak ökegyelmének adassék. Fájban.

13.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Fülek, 1696. január 5.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1696, Nr. 16. fol. 177.

Fáyhoz eljuttatja Maholányi János személynök aznap megérkezett parancsolatát. A személynök neki küldött levelét is mellékeli apósának, de azt kéri majd vissza.

¹¹² Másolásában.

¹¹³ Fülesi és gálosházi Meskó (*Mesko*) Ádám (?–1733) nyugat-dunántúli középnemes családból származott. Testvére, Meskó Jakab a bécsi udvari kamara tanácsosa, majd referendarius; 1707–1709 között királyi jogügyigazgató. Meskó Ádámot 1707-ben nevezték ki nádori ítélőmesterré, ugyanebben az évben királyi tanácsos is lett. 1721-ben bárói diplomát kapott hű szolgálataiért. 1709-ben bekerült a Pozsonyi Deputatióba. Az 1712–1715. évi országgyűlésen aktívan részt vett, 1723-ban a helytartótanács tanácsosa, valamint első irodaigazgatója lett. IVÁNYI, 1991, 362–364.

¹¹⁴ Mád (*Mad*) (ma: Mád, H).

¹¹⁵ Mivel felesége gyermeket vár.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgálók.

Tegnap mindenekről bőven tudósítottam kegyelmedet. Azonban ma délután 3 óra-kor érkezvén meg a posta personalis uramtól¹¹⁶ a parancsolattal, azt ugyan ma hálásra küldöttem Sőregre, Berecz János¹¹⁷ kezéhez, hogy éjjel-nappal küldje Gicére. Includál-tam kegyelmednek Maholányi uram őnagysága nekem szóló levelét is, kit azután vissza-várok kegyelmedtől. Kívánván, Isten minden dolgaiban boldogítsa kegyelmedet.

Datum Fülek, 5. januarii 1696.

Kegyelmednek köteles szolgálója, fia, Kajali Pál manu propria

P. S.: Édes atyám uram, a mandatumnak lehozása 6 forintba került. Azonkívül a taxája 6 tallér, bibaléval¹¹⁸ együtt.

[A levél hátoldalán:] Bukó András, valamint életedet szereted, úgy küldd éjjel-nappal ezen levelemet atyám uramnak, hogy vasárnap reggelig kezéhez mehessen őkegyelmé-nek!

[A levél hátoldalán:] Édes atyám uram, idején exhibeáltassa kegyelmed ispán uramnak a parancsolatot, hogy ne expiráljon!

[Címzés:] Tekintetes és nemzeti idősbíki Fáy István uramnak és nekem kedves uram atyámnak őkegyelmének igen nagy hamarsággal adassék. Fájban vagy Hilyón.

14.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Fülek, 1696. szeptember 10.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1696, Nr. 12. fol. 192.

¹¹⁶ Báró Maholányi (*Maholani*) János 1694–1699 között volt királyi személynök. FALLENBÜCHL, 1988, 108.

Maholányi János (1633–1699) a pozsonyi jezsuita gimnáziumban tanult, 1652-ben beiratkozott a bécsi egyetemre. A kancellári titkári kinevezéséig az érseki egyházi nemesek palatinusa, az esztergomi egyház-megye tizedbérleteinek intézője, valamint az érseki birtokok prefektusa volt. 1679-től kancelláriai titkár lett 1690-ig. Rokonságban állt Szelepcsényi György esztergomi érsekkel, halála után birtokaiból is örö-költ. 1690-ben rangidős titkárként és referendáriusként dolgozott a kancellárián. 1693-ban nevezték ki személynökké, ezt a tisztséget haláláig töltötte be. 1695-ben nyert bárói címet. FAZEKAS, 2021, 413–415.

¹¹⁷ A Berecz (*Berecz Janos*) család Heves-, Zemplén és Tolna vármegyék nemes családjai közé tartozott. Heves vármegyében Gyöngyösön és Patán voltak birtokaik. 1714-ben kapták armális nemeslevelüket. NAGY, II, 1858, 14; OROSZ, 1906, 27; BOROVSKY, 1910, 656.

¹¹⁸ Borralalóval együtt.

A hilyói híreket közli Fáyval. Ennek az árendálása ügyében kereste fel Csáky Istvánt. Gice további sorsáról ad tanácsot apósának. Battik Gergely Pestről híreket hozott. Fáy Mihály házasságának kérdéséről diskurál Fáy Istvánnal.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgálók.

Gicéről 7. praesentis nekem írt kegyelmed becsületes levelét ma reggeli 9 óra tájban vettem. Hilyó iránt való szándékát gróf Csáki Sigmund¹¹⁹ uramnak értem. Ha gondolja, édes atyám uram, kegyelmed, hogy esztendő múlva¹²⁰ gróf Pethő Ferenc uram kiváltaná kegyelmedtől Hilyót, úgy inkább javallanám magam is ezt az alkalmatosságot implorálni kegyelmednek ötszáz forint jutalommal. Úgy mindazáltal, hogy elsőbben lehetne kegyelmed bizonyos Licének¹²¹ gróf Csáki István¹²² uramtól kegyelmed számára való engedésében, és az iránta való alku is lenne meg először öngagsága és kegyelmed között. Kiváltképpen, ha arra vehetné kegyelmed öngagságát, hogy bizonyos esztendő-kig irredemptibilis kötné, mert az mint én értettem, arra is van vágyása gróf Kohári István uramnak öngagságának, és ha csak dum et quando lehet kegyelmedtől kiváltása, úgy öngagsága abból kegyelmedet kiadni igyekeznék. De maga nem akarja elsőbben tentálni az urat, hanem csak azt várja, hogy valaki elsőbben megalkudjék érette, amint-hogy még Gicét sem tette le elméjéről. Minap udvarlottam öngagságának Csábrág¹²³ várában, s akkor újabban előhozta előttem, disponáljam kegyelmedet, cedálja öngagságának. Én azt mondtam öngagságának, ha azon a pénzen kegyelmed hasznosabb jószágot vehetne, úgy meg nem tartaná kegyelmed. De minthogy nem találhat olyat kegyelmed, ezt kezéből ki nem bocsáthatja. De öngagsága csak annak inhaereált, hogy találhat kegyelmed, ha akarja, és tovább is csak in suspenso maradt a dolog, igyekezvén teljes tehetségével öngagsága azon, hogy arra inducálhassa kegyelmedet. De én bizony semmi reménységet nem nyújtottam öngagságának. Licét, az mit describálja kegyelmed, ötezer forintban nem drágállanám, csak elsőbben lehessen kegyelmednek teljes assecuratiója felülírt mód szerint iránta. És elsőbben is kegyelmednek kellene apprehendálni Licét, s azután resignálna kegyelmed Hilyót, s másként ki se bocsássa kezéből. Kiváltképpen mostani időre nézve jobb kegyelmednek Hilyóval tartatni, azt a pusztulástól sem kell úgy féltetni, mint más jószágokat, és a kastélynak lassanként való épületével a summa is növekedni fog.

¹¹⁹ Csáky Zsigmond (*Csáki Sigmund*) (1665–1738) 1707–1738 között Abaúj vármegye, 1713–1738 között Szepes vármegye főispánjaként, kamarai elnökként, tárnokmesterként (1706–1738) és a hétszemélyes tábla elnökeként tevékenykedett. 1690-ben Szendrő várának birtokosaként említették. FALLENBÜCHL, 1988, 81; FALLENBÜCHL, 1994, 99; PAPP, 2011, 98.

¹²⁰ Az „azonkívül” áthúzva szerepel.

¹²¹ Lice (*Licze*) (ma: Licince, SK).

¹²² Gróf Csáky István (*Csáki István*) (1635–1699) 1659–1689 között Bereg vármegye főispánja, 1662–1679 között szatmári és tiszántúli főkapitány volt. 1670–1699 között Szepes vármegye örökös főispánja. 1682-től felső-magyarországi kerületi főkapitányként tevékenykedett. CSÁKY, 1992, 27–29; PAPP, 2011, passim.

¹²³ Csábrág (*Csábrágh*) (ma: Čabradský Vrbovok, SK).

Minapi hírek tovább is confirmáltattak, azután volt Battik Gergely uram¹²⁴ Pesten. Mint írjon a hírekről, ím maga leveléből megértheti kegyelmed, kit közleni kellenék Fáy Mihály¹²⁵ urammal is őkegyelmét illető cikkelyre nézve, de azután a levelet kegyelmedtől visszavárom. Nem ártana, ha mátkája¹²⁶ látogatására rándulna Fáy Mihály uram! Úgy kellene pedig jönni, hogy vagy két hetet rászánna őkegyelme az itt való mulatásra, és Zólyom vármegyében is Hajnikra¹²⁷ felrándulhatna mátkája nagyanyjához, Bezzegh Györgyné asszonyomhoz.¹²⁸ Kívánva az ott való atyafiak összerakedni őkegyelmével, mivel már mindnyájuknak tetszik ezen házasság, és megnyugtatták elméjüket rajta. Az, mint maga is jelentette nekem Battik Gergely uram, tegnap Losoncon ajánlván kegyelmednek köteles szolgálatát, már arra is disponáltam, nem nagy pompával kívánja véghezvinni novemberben őkegyelme az elhátatást, kiról, ha feljön Fáy Mihály uram, végezhetünk bizonyosabbat.
Maradván

kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, K. P. manu propria

Fülek, 10. szeptemberis 1696.

P. S.: A feleségem kegyelmednek és asszonyom anyámnak őkegyelmének ajánlja köteles szolgálatát velem együtt. A szegény Andriská¹²⁹ mégis csak lassan bírja magát.

[Címzés:] Címzés nélküli levél.

¹²⁴ Battik (*Batik*) Gergely (17. század) 1688-ban, 1690-ben Nógrád vármegye esküdtszékei között jegyezték fel Róth János és Borcsiczky János mellett. 1691-ben a Nógrád vármegyei főhadbiztosi tisztségre jelölték Gyürky Istvánnal, Darvas Jánossal és Fejérpataky Lászlóval együtt. 1693-ban Battikot a vármegye nemes urai és tisztségviselői között, valamint nádori emberként említették. Battik Gergely 1684 júniusában kétszáz körmöci aranyért zálogba vette a Forgách családtól a Nógrád vármegyei Somosújfalut. Conscriptio in Comitatu Neogradiensi. Ajnácskő vára, 1684. június 20. MNL OL E 156 Urbaria et Conscriptioes (a továbbiakban: MNL OL E 156) A. Fasc. 90. Nr. 53. fol. 1; SUGÁR, 2001, 108; JANCsó–JUSZTIN, 2012, 112; JUSZTIN, 2014, 57, 84, 176.

¹²⁵ Fáy Mihály (*Fáy Mihály*) Fáy (V.) István bátyjának, Lászlónak a fia. Életéről a kutatás jelenlegi állása szerint keveset tudunk. Felesége valószínűleg Kosvai Mária. HORVÁTH, 2020, 16.

¹²⁶ Valószínűleg Kosvai Mária volt a felesége. HORVÁTH, 2020, 123.

¹²⁷ Hajnik (*Hajnik*) (ma: Hájniky, SK).

¹²⁸ Valószínűleg Libercesy Zsuzsáról van szó. A hajniki Bezegh család Zólyom vármegyei eredetű volt. Bezegh György (?–1687) 1669-ben Nógrád, 1666–1667-ben Heves és Külső-Szolnok vármegye hites jegyzője volt. 1681-ben Zólyom vármegye alispánjaként és országgyűlési követként tevékenykedett. 1687-es közgyűlési iratokban a divényi kincstári birtok jószágkormányzója (*praefectus*) volt. NAGY, II, 1858, 91; JANCsó, 2012, 47, 52, 124–125; JANCsó–JUSZTIN, 2012, 40, 45.

¹²⁸ Bezegh György (*Bezegh György*) árváinak javait Zólyom és Nógrád vármegyében 1689 júniusában írták össze. Lásd Osztálylevél. Besztercebánya, 1689. június 24. MNL OL E 156 A. Fasc. 30. Nr. 24. fol. 1–10.

¹²⁹ Kajali András (1696–1708) Fáy Borbála és Kajali Pál kisebbik gyermeke, Ráday Pálné Kajali Klára (1690–1741) öccse. HORVÁTH, 2020, 117.

15.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Fülek, 1696. szeptember 27.

MNL Tolna Megyei Levéltár XIII.9. Csapó család iratai, 78. doboz, pall. 289.
fol. 2–5.

Nógrád vármegyének tisztújító ülése volt. Gellén Gergely helyett Jeszenszki Gábor lett a szécsényi járás szolgabírája. Kajali megerősíti Fáy azon véleményét, hogy pénzét egy jószág megszerzésébe fektesse. Majd Fáy Mihály Locsodra tett ajánlásával kapcsolatban fejti ki véleményét. Makkhiányról számol be apósának. Jelentős veszteséggel járó harcokról adott hírt, a török Erdély és Pétervárad felé halad. Szócs János jobbágy szökéséről tudósított. András fia már jobban érzi magát. Szüret táján tervezi meglátogatni apását.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgálók.

Fájból 19. praesentis nekem írt kegyelmed becsületes levelét Losoncra negyednapig a nemes vármegye restauratoria székén ott való mulatásom után hazaérkezvén itt találtam szállásomon az inclusákkal együtt.

Nálunk a tisztek mind megmaradának, hanem Gellén Gergely¹³⁰ uram helyett választánk Jeszenszki Gábor urat¹³¹ szolgabírónak a szécsényi processusban.

Hilyó iránt ítélőmester uramnak¹³² igen helyesen resolvált édes atyám uram kegyelmed, mert a pénz most ugyan oly veszedelemben forog, hogy ha csak mindjárt más jószágban nem adhatná kegyelmed, egynehány száz forint kárt vallhatna rajta, mivel – amint értettem – mihelyt a hadak kvártélyban szállanak ottan mindjárt, amely pénzt eddig augeáltak, mind minuálni fogják. És másként is kegyelmed a pénzzel való kereskedéshez nem szokván, ha jószágra nem adhatja, mi hasznát veszi? A pénzt pedig nehéz tartani, holott azt sokféle veszedelem szokta érni. Mindezeket tudom, bölcsen általlátja kegyelmed!

¹³⁰ Gellén Gergelyt (*Gellén Gergely*) 1705-ben tartományi alhadbiztosként (*viceprovincialis commissarius*), 1706-ban kerületi alhadbiztosként (*vicedistrictualis commissarius*), 1709-ben pénztárnokként említették. A korábbiakban, 1692-ben esküdtként, majd 1710-ben táblabíróként hivatkoztak rá. Valószínűleg az említett Gellén Gergely özvegye (nem nevezték meg pontosan) birtokolt jobbágytelkeket a Gömör vármegyei Siden. SZIRÁCSIK, 2005, 16, 169, 177, 179, 219, 258, 289, 298; SZIRÁCSIK, 2007, 177; JUSZTIN, 2014, 119.

¹³¹ Jeszenszki Gábort (*Jeszenszki Gábor*) 1684-ben Nógrád vármegye esküdtjeként említették. 1692-ben katonai biztosként és Nógrád vármegye biztosaként utaltak rá, Gálffy Imrével és Bende Jánossal együtt. 1693–1694-ben Nógrád megye biztosaként szerepelt. JANCSÓ, 2012, 154; JUSZTIN, 2014, 19, 134, 176, 216.

¹³² Valószínűleg Szirmay István elődjéről, Orbán Pál nádori ítélőmesterről van szó, aki 1687–1698 között viselte ezt a tisztséget. IVÁNYI, 1991, 337.

Ami Fáy Mihály uram kívánságát illeti Locsod¹³³ iránt, helyt adván kegyelmed recommendációjának azon leszek, hová hamarabb disponálhassam atyám uramat őkegyelmét a 300 forintnak letételére, abban őkegyelme meg nem fogyatkozik, csak jó conditióval kösse, mert tudja kegyelmed, édes atyám uram, hogy az erdő nem mindenkor terem makkot, és anélkül pedig igen csekély haszna vagy, hanem a hypothecatiohoz¹³⁴ valamely esztendő kívántatik irredemptibiliter, aki alatt az ember remélhesse valami kis hasznavételét.

Itt való Szócs János¹³⁵ uram érkezett tegnap este a tájáról, éppen a Dunáig járván be, és azt mondja, hogy valamint itt a mi földünkön, úgy azon a tractusson is sehol semmi makk nincsen, hanem csak imitt-amott látszik valamely cserfán valami hulladék, aki egernek és madárnak is kevés. Nem tudom, kegyelmetek miként vagy, makk dolgából, de mi csak valóban nyomorultul vagyunk! Már egynéhány esztendőktől fogva semmit sem teremnek erdeink.

Azonban sógor Fáy Mihály uramnak őkegyelmének ajánlom szolgálatomat. Őkegyelme bár ne késné a feljövettel és az atyfiakkal való megismerkedéssel, mert kívánt végét azzal közelíthetné őkegyelme. Én már Battik uramat arra disponáltam, hogy kicsiny ceremóniával és a sok költségnek haszontalan vesztegetése elkerülésével egykor minden hírlelés nélkül feljövén őkegyelme, egynéhány becsületes ember és atyafi jelenléteben egy kis mulatást indítván, azon alkalmatossággal csak háljanak el őkegyelmek. Holott most Fáy Mihály uram gyászos állapota is nem nász solemnitáshoz való, kiről, ha most feljön őkegyelme, bizonyosan végezhetnénk, remélem, annak napja felől is. De ezeket csak in silentio kell tartani, mit írtam magának őkegyelmének, im kegyelmének volanter¹³⁶ includáltam.

Sőtér uram¹³⁷ hírein nem kell építeni! A németek maguk sem tagadják, hogy legalább veszett négyezer ember közülük, és azok között circiter kétszáz officér nagy embe-
rekkal, és ahhoz képest supponálhatni, hogy több is veszett, ahol maguk ennyit mondanak. Török is feles veszett, amint mondják, de mennyi, bizonytalan, itt tízezernek van a híre. Bécsből azt írják, hogy már ez idén sem egy, sem más fél¹³⁸ semmi operatiót nem teszen. Meg kell engedni, a töröknek is súlyosan esett azon harc, mert nagy derék pasák veszték, kik közül a török császár¹³⁹ némelyet meg is siratott, noha mindazáltal mégis a török nyert a miénktől 23 darab ágyút.¹⁴⁰ Itt most egyéb híreink nincsenek, hanem hogy a török megszakadozott volna, egy része Erdélyre, más része Pétervárad¹⁴¹ felé

¹³³ Locsod (*Locsod*) (ma: Pécel része, H).

¹³⁴ Zálogbirtokosok.

¹³⁵ Nem azonosítható személy.

¹³⁶ Be nem pecsételve.

¹³⁷ Sőtér (*Sőtér*) Ferenc 1689 májusától Pest vármegye másod-, 1692 áprilisától első alispánja volt. 1696-ban újraválasztották, a tisztséget egészen 1702-ig töltötte be. Felesége Jánossy Zsófia volt. NAGY, IX, 1862, 321.

¹³⁸ Sem az egyik, sem a másik hadviselő fél.

¹³⁹ II. Musztafa oszmán szultán (ur. 1695–1703).

¹⁴⁰ Valószínűleg a hetényi (Béga menti) csatára utal.

¹⁴¹ Pétervárad (*Péterváradgya*) (ma: Петроварадин/Петроварадин, SRB).

menvén, igaz-e, nem-e, nem tudjuk. Másként itt nagy csendességben vagyunk, s már ez idején semmitől nem tartunk, Istennek legyen hála.

Édes atyám uram, aminémű szendrői Szöcs János nevű kocsisa kegyelmednek, a szendrői asztalosnének atyafia, ezelőtt két esztendővel elszőkött volt, lovat rontván meg kegyelmednél, most itt, Nógrád vármegye fogságában lévén, kezességben tartatik, néminémű lólopásnak suspiciójában esvén. Itt Füleken már felesége is vagyon, másként a Pál deák¹⁴² katonái közé adta volt magát. Ha a lólopás rá nem bizonyosodik, s kívánni fogja kegyelmed, úgy tudom, a nemes vármegye kezéhez fogja adni kegyelmednek. Csak küldjön érte kegyelmed, mert a kezesség csak tegnaptól fogva két hétig tart, s azon túl felszabadul, ha vétkes nem lesz, aminthogy ő ártatlannak tartja magát.

A feleségem kegyelmednek, asszonyom anyámnak ökegyelmének ajánlja köteles szolgálatát velem együtt, és a kapsoknak megküldését igen kedvesen vette. Már a mi szegény Andris fiacskánk is jobbacskán vagyon, de nehezen veheti fel magát szegényke. Ha Isten engedi, édes atyám uram, a szüretkor kívánok udvarolni kegyelmednek legalább magam, ha feleségemmel nem is. Adja Isten, levelem találja jó egészségben kegyelmedet minden szerelmeseivel együtt.

Datum Fülek 27. szeptembris 1696.

Kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pál manupropria

P. S.: Én édes atyám uram, egy levelet írtam németül belül szendrői comendantné asszonyomnak¹⁴³ csak arról, hogy Garam felől semmi választ nem vehettem mai napig az úrtól. Kérem, ne neheztelje kegyelmed megküldeni önagyságának, és ha mit replicálna nekem, azt viszont kezemhez juttatni. Berecz Jánost a kegyelmed parancsolata szerint tovább is sürgetni fogom.

[Címzés:] Tekintetes és nemzetes idősbik Fáj István uramnak (Titulus) etc. nekem kedves uramnak [atyám]nak ökegyelmének hamarsággal adassék. Fájban.

¹⁴² Mihály Pál deák (*Pál deák*) huszárezredes, az oszmánok elleni felszabadító háborúban harcolt. 1702-ben egy pátensben ezredessé nevezték ki. 1699-ben kieszközölte két katonájának szabadon bocsátását az uralkodótól. Felesége Almásy Ágnes volt. THALY, 1875, 26; B. GÁL, 2005, 221; BÁNKÚTI, 2005, 29.

¹⁴³ A szendrői vár főkapitánya 1683–1700 között gróf Gvadányi Sándor volt. Feleségét gróf Forgách Dórának hívták. NAGY, IV, 1858, 454; BOROVSKY, 2000, 34.

16.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Fülek, 1696. október 3.

MNL Tolna Megyei Levéltár XIII.9. Csapó család iratai, 78. doboz, pall. 289. fol. 7–8.

Beszámol apósának a kállai jószágról, valamint Keczer György Domahidy Miklós szatmári alispánnak szóló leveléről. A levél címzetthez történő eljuttatásában Fáy segítségét kéri.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek ajánlom köteles szolgálatomat.

A kállai acquisitióra¹⁴⁴ újabban f. 33. d. 33. kelttén contribuálnunk. Abból kegyelmed számára esik f. 11. d. 11., kit édes atyám uram procuratoriával együtt ne nehezteljen kegyelmed – Istók sógorka¹⁴⁵ részéről – sógor Bárczay János uram ökegyelme kezéhez adminisztrálni, mivel ökegyelme fel fog menni pro 3. novembris Pozsonyba a brevisekre,¹⁴⁶ és ott fog szakadni a breviseken, a repulsio iránt vége a dolognak.

Bécsből Keczer György uram ökegyelme Szakmár vármegyei viceispán¹⁴⁷ uramnak szóló levelének elküldését recommendáltatja általam kegyelmednek, kit praesentibus annectáltam. Kegyelmedet kérem, az ökegyelme kezéhez szolgáltatni ne neheztelje, jó alkalmatosságot keresvén hozzá. Ha különben nem, ha postát fogad is kegyelmed, Gyulai uram¹⁴⁸ meg fog fizetni neki. Magam is kérem, édes atyám uram kegyelmedet, mutassa eziránt jóakarátát Keczer uramhoz. Ökegyelme is szolgált nekünk, s ezután is szolgálhat.

A feleségem kegyelmednek és asszonyom anyámnak ökegyelmének velem együtt ajánlja köteles szolgálatát. Adja Isten, levelem találja jó egészségben kegyelmedet.

Datum Fülek 3. octobris 1696.

Kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pal manu propria

[Címzés:] Spectabili ac generoso Domino Stephano Fáy seniori, Incltyi Comitatus Abaujvariensis ex Primariis Jurato Assessori etc. Domino et Parenti mihi colendissimo. Fáj.

¹⁴⁴ Bírósági keresetre.

¹⁴⁵ Fáy (VI.) István életéről kevés információ ismert. Fáy (V.) István második, színei Merse Borbálával kötött házasságából született. Felesége a kriváni Dessewffy családból származó Kata volt. HORVÁTH, 2020, 116.

¹⁴⁶ Rövid menetű perekben ítélező törvényszakra.

¹⁴⁷ Domahidy (VI.) Miklós az alispán 1694–1699 között Szatmár vármegyében. BOROVSKY, 1908, 582.

¹⁴⁸ A Gyulai (*Gyulai*) család valószínűleg környékbeli kismemes família volt. A Fáyakkal kapcsolatos kamarai és egyéb adatok (pl. számadáskönyv) nem említik a nevüket.

17.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Fülek, 1698. február 28.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1698, Nr. 15. fol. 239–240.

A hatalmas havazás miatt nehezen indult el a korponai gyűlésről. Ezt követően Gicére, Losoncra, majd Bécsbe készül. Számos munkája miatt kéri apósát, hogy inkább ő tegyen látogatást Füleken. Az Újszerzeményi Bizottság kezében lévő birtokokkal kapcsolatban javaslatot tesz Fáynak: mi az előnyösebb, ha a Bizottságtól vagy a Kamarától jut birtokokhoz. A tarcali szőlők gondozására ad tanácsot apósának.

Kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgállok.

21. praesentis Korponára mentem volt congregatióra, onnan a nagy havak miatt csak ma délkor verekedhettem haza nagy nehezen. Itt találván 22. praesentis Hilyóról kelt nekem szóló kegyelmed becsületes levelét, kit kedvesen vettem, de akit Zsoldos uramnak¹⁴⁹ recommendált kegyelmed, azt nem láttam.

Pro 4. martii szívvel-lélekkel mennék Gicére, de mivel 3. ejusdem lesz gyűlésünk Losoncon, aki nekem egynéhány napi munkát causál egy az, más az, hogy atyám, Kajali András uram leveleit is mind ide kellett hoznom most magammal pro pariatione. Sőt azonkívül is annyi gond van rajtam, hogy nehezen eshetem által rajta, míg meg kell indulni Bécs felé. Ehhez képest követem, édes atyám uram kegyelmedet, hogy Gicére nem mehetek, nem engedvén az idő. Hanem kérem, édes atyám uram kegyelmedet, ha annyira való erőt ad az Úr Isten kegyelmednek (kit szívből kívánok), ne szánja fáradságát ide Fülekre, és itt mind a kegyelmed dolgához, és mind a többihez hozzáláthatok. Restségemnek ne tulajdonítsa, édes atyám uram, kegyelmed, mert bizony, ha az idő rövid nem volna, minden dolgomat félretévén, elmennék a kegyelmed szolgálatára, de éppen lehetetlenség van előttem.

A Rákóczi-jószág alkalmazosságait értem, kiváltképpen, akiket in inclusis transmitált kegyelmed. Ha a Neoacquisitum-beli praetensio közbe nem járulna, s kiváltképpen, ha munkát érő jobbágyokat is applicálnának hozzá, dissuadeálhatnám a kegyelmed intentióját. De megvallom, édes atyám uram, én a Neoacquisitumoktól igen tartok, és talán azok a méltóságos urak is arra nézve árulják némely jószágukat. Nem tudhatja ember senkinek is szíve titkát. Az az Ónod vidéke pedig nem utolsó Neoacquisitum léssen, ha a több hódoltságot ugyancsak annak fogják tartani.

Sőt Bécsben olyat is értettem, hogy a hypothecariusok legnagyobb veszedelemben lesznek azon állapotban. Ehhez képest inkább javallanám kegyelmednek vékony opinióm

¹⁴⁹ Valószínűleg Zsoldos (Soldos) (Zöldos) Péterre utal a levél. A runyai Soldos család Gömör vármegye köznemesi famíliái közé tartozott. Soldos Péter 1685-ben a vármegye követeként tevékenykedett. Fáy (V.) István harmadik felesége is a runyai Soldos családból származott. BOROVSKY, 1903, 656; FORGON, 1997, 580–582; HORVÁTH, 2020, 115.

szerint, hogy amíg benn maradhatna kegyelmed Hilyóban, ne recedálna tőle. Sőt, ha letennék is a pénzt érette, jobb volna¹⁵⁰ a pénzt egy darabig megtartani, akin talán a Kamarától oly örökös jószágot vehetne kegyelmed, aki jobb volna a zálognál. Hogy netalán oly galibája ne legyen újabban kegyelmednek, mint volt gróf Pethő familiával, és az utolsó nehezebb ne legyen az elsónél. Hanem ha elsőbben a Neoaquisitumokon által eshetnének, azután könnyebben alkalmaztathatná kegyelmed maga dolgait, kiról coram plura.¹⁵¹

Keresztessiné asszonyom¹⁵² ne csak a párt küldje fel, hanem az originálist is, mert félttem, hogy megkárosodik. Én jó szívvel szolgállok ökegyelmének, de ott pénzzel járják a búcsút.

A vincellér portiójára van gondom. Akarom, hogy a tarcali szőlőket is felvállalta, csak rá érkezessen. Kérem, édes atyám uram, kegyelmedet, ne feledkezzék Bulyovszki Dánielné¹⁵³ asszonyom számára való fehér aranyas csipkének meghozatásáról.

A feleségem ajánlja kegyelmednek kö[te]les szolgálatát, és kívánja velem együtt, hogy az Úr Isten hozza hozzánk kedves egészségben kegyelmedet.
Datum Fülek, 28. februarii anno 1698.

Kegyelmednek köteleesen szolgáló fia, Kajali Pál manu propria

[Címzés:] Perillistri ac Generoso Domino Stephano Fáy Seniori, Inlyti Comitatus Abaujvariensis ex Primariis Jurato Assessori Domino et Parenti mihi Colendissimo. Hilyo. Cito, citius, citissime.

18.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Fülek, 1698. október 30.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1698, Nr. 9. fol. 231–232.

Beszámol Fáy István és Fáy Mihály szamosközi utazásáról, valamint a rimaszombati törvényeszekekről. Fülekre invitálja Fáy és családját. Végül a halmi jószág helyzetéről ír.

¹⁵⁰ A „na” áthúzza szerepel.

¹⁵¹ Személyesen majd többet.

¹⁵² Keresztessi Ferencné Molnár Éváról lehet szó, akinek a 18. század első évtizedeiben Zemplén vármegyében voltak birtokai. Vö. Conscriptio Bonorum Nobilium et Immobilium Defficientis Nobilis quond(am) Dominae Evae Molnar Franciscæ Keresztssiannæ. Tarnó, 1747. augusztus 29. MNL OL E 156 A. Fasc. 149. Nr. 043. fol. 1–11.

¹⁵³ Bulyovszki Dánielt (*Bulyovszki Daniel*) 1705-ben többször, valamint 1709-ben is számvevőként, adószedőként (*exactor*) említették. Nagy Iván munkája a gyulafalvi Bulyovszki családból származó Dánielt Nógrád vármegyei helyettes jegyzőként említette meg 1693-ban. NAGY, II, 1858, 260; BÁNKÚTI, 1990, 99, 101; BÁNKÚTI, 1997a, 198; BÁNKÚTI, 1997b, 722.

Kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgállok.

Ma délután vettem Gicéről 28. praesentis írt kegyelmed becsületes levelét, melyből értem, hogy 4. februarii a Szamosközbe megy kegyelmed, ki noha jó végre való út, melyhez szerencsét kívánok mind kegyelmednek, mind sógor Fáy Mihály uramnak, kinek szolgálatomat ajánlom, mindazáltal bánom ily hirtelen való elmenetelét kegyelmednek, mert magam is általfordultam volna a kegyelmed szolgálatára Gicére. De már úgy látom, elébb nem lehet, hanem circa 20. vagy 21. februarii, mert 17. et subsequentibus ejusdem mensis törvényszékünk lesz Rimaszombatban, akin jelen kell lennem. Onnan, ha Isten engedi, igyekezem elmenni a kegyelmetek szolgálatára. Noha inkább akarnám, ha kegyelmed kedves házanépével együtt megalázná magát hozzánk, a szegény házhoz Fülekre. Igen tiszta szívvel látnánk, édes atyám uram, kegyelmeteket!

Lászlófalván[a]k¹⁵⁴ az árát, ha kegyelmed hasznosabb helyre fordíthatja, annál jobb. Az impetratio¹⁵⁵ iránt az atyafiaktól választ várok, azután indulok meg benne. A fáji jószágot a halmi¹⁵⁶ jószággal összevegyíteni nem lehet, sem az impetratióban, sem a költség dolgában. Ha kegyelmeddel egyet akarnak érteni az atyafiak, a fáji jószág impetratiójára fele költséggel tartoznak ökegyelmének, a másik felével kegyelmed.

A halmi jószághoz kegyelmednek semmi köze, aziránt való költséget lássák, mint partiálják egy[má]s között ökegyelmük. De félek rajta, hogy későn forgolódnak ökegyelmek, mert én csak februariusig kívántam respiriumot ökegyelmüknek a bécsi commissión. Azt, ha elmulatják, és kárba esnek, maguknak tulajdonítsák. Én már ökegyelmüknek nem írok, mert eleget írtam, de úgy látom, nem sokat gondolnak vele. Jobb volna, ha ökegyelmük maguk közül menne fel valaki, hogysen más által tractálják a dolgot. Én más erszényére nem örömet tractálok, mert ha annál szívesebben szolgál is az ember, de ha valami nem tetszik benne, azt okolják, aki folyta[t]ta a dolgot, méltat[la]nul.

Mi hála Istennek most mindnyájan egészségben vagyunk a kegyelmetek szolgálatára. A feleségem kegyelmednek és asszonyom anyámnak ökegyelmének is ajánlja köteles szolgálatát velem együtt. Aszerint sógor Fáy András uramnak¹⁵⁷ feleségestől és a több ott lévő atyafiaknak mindnyájan ajánljuk szolgálatunkat. Kívánván ezek után levelem találja mind fejenként kedves egészségben kegyelmeteket.

Datum Fülek, 1698. 30. octobris.

Kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pál manu propria

[Címzés:] Perillustri ac Generoso Domino Stephano Fáy Seniori, Certorum Comitatum ex Primarijs Jurato Assessori etc. Domino et Parenti mihi Colendissimo. Gicze.

¹⁵⁴ Valószínűleg a Borsod vármegyei Lászlófalváról van szó.

¹⁵⁵ Általában egy birtok adományként való megkérése a királytól.

¹⁵⁶ Halom (ma: Vecsés része, H).

¹⁵⁷ Fáy Andrásról (*Fáy András*) a kutatás jelenlegi állása szerint kevés információval rendelkezünk. A Fáy-genealógiák alapján tudjuk, hogy Putnoky Annát vette feleségül. Három gyermekük született, András, Ádám és Éva. HORVÁTH, 2020, 114.

19.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Fülek, 1698. december 28.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1698, Nr. 7. fol. 227–228.

A gicei jószággal kapcsolatban ad tanácsot Fáy Istvánnak. Érdeemes lenne a Magyar Kamarát is felkeresnie levél útján, sőt támogatásuk elnyeréséért ajándékkal is kedveskedhet nekik. Kéri Fáy, hogy keresse fel Gyöngyösi István alispánt. A számos intéznievaló miatt másik terminus igénylésére szólítja fel apósát. Almásy Jánosnak egy gyöngyösi birtokrésszel kapcsolatban ír. Bárczay János temetésén a nógrádi nemes vesz részt személyesen.

Mint kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgálók.

26. írt kegyelmed becsületes levelét tegnap vettem, és miként certificáltatott kegyelmed, értem. Az evocatoriumért judex curiae uramhoz,¹⁵⁸ avagy Szirmay mester uramhoz sietve küldjön kegyelmed. Azt pedig nem kell káptalanra extrahálni, hanem egyenesen csak viceispán uramra, aki kegyelmedet certificáltatta, hogy őkegyelme evocálja a fiscust, úgymint kegyelmed evictorát.¹⁵⁹ Ahová küld pedig kegyelmed az evocatoriumért, oda el kell küldeni a Kamara contractusának párját is, mellyel a gicei jószágot kegyelmednek eladták. Mert azon kell fundálni az evocatoriumot, akiért is, ha valahogy már elküldött volna kegyelmed, újabb postát küldjön utána, hogy nem a káptalanra, hanem a Gömör vármegyei viceispán¹⁶⁰ uramra szóljon azon evocatorium, mert így kevesebb költségbe telik kegyelmednek. S ugyanígy is practicálják már az egész országban a dolgot. Nem a Kamarát kell pedig evocáltatni, hanem egyenesen csak a fiscust, mert a contractusban is a fiscusra van assumálva az evictio. Őkegyelme aztán közli a nemes Kamarával a dolgot. De azonban nem árt előre a nemes Kamarát levelével megtalálni kegyelmednek, melyet vékony tetszésem szerint én megírtattam, és ím annectáltam kegyelmednek. A madarakkal való kedveskedést is oda az uraknak szükségesnek ítélem, mert affélével conciliáltatik a benevolentia. Gyöngyösi uram¹⁶¹ példáját akarva hallgat-

¹⁵⁸ Csáky István 1687–1700 között viselte az országbírói tisztséget. FALLENBÜCHL, 1988, 72.

¹⁵⁹ Szavatos, egy perbe szerződéses kötelezettség nyomán az alperes oldalán beavatkozó fél.

¹⁶⁰ Gyöngyösi István. BOROVSKY, 1903, 646.

¹⁶¹ Gyöngyösi (*Gyöngyössi*) Istvánra (1629/1637–1704) 1670 októberében Gömör vármegyében az éves számadást lebonyolító bizottság tagjai között tettek említést. 1651 őszén a nagyszombati egyetemen filozófiát kezdett tanulni. Az 1670-es években szentkirályi Andrassy Miklós elsőrendű udvari familiárisa volt, mely jelentősen hozzásegítette a ranglétrán történő feljebb lépését. 1676-ban, 1678-ban és 1684-ben Andrassy Miklós helyett elnökölt a tisztújító üléseken. 1678-ban Gömör (rendkívüli) esküdt ülnökeként említették, majd az 1681. évi soproni és az 1687. évi pozsonyi országgyűléseken Gömör követekeként vett részt. 1686–1693, valamint 1700–1704 között a megye alispánja volt. (Már a korábbi években is esélyes jelöltként sorolták fel: 1680-ban egy volt a három főispáni jelölt között.) SZABÓ, 2018, 667–668, 673; TUSOR, 2021b, 673, 680. Gyöngyösi István életéről és tevékenységéről a továbbiakban NYERGES–JANKOVICS–TUSOR, 2017; TUSOR, 2017, 85–98; TUSOR, 2021a, 176–219.

tam el a Kamara levelében, anélkül is tudják azt. Viceispán¹⁶² uramnak igenis szükség, hogy írjon kegyelmed, feltétlenül, minthogy kegyelmednek a gicei jószágban a fiscus evictora, kit is kegyelmednek evocáltatni kellett, ahhoz azon terminus igen rövid, azért adjon más competens terminust kegyelmednek, ezen első dilatióban vévén, mellyel, de lege regni minden bíró tartozik, és el is szokta követni az olyat mindenik, mert ha nem differálná, tehát in ipso termino is admittalni kellene azon instantiáját kegyelmednek, és tartozna más újabb terminust praefigálni és az evictorra evocálni. Mert az evictor[na]k is, ha competens terminusa nem lenne, az ellen excipiálna törvényesen, és stálni is kellené exceptiójának, aminthogy a die exhibitionis certificariorum legalább bisquindénájának¹⁶³ kell lenni a fiscusnak, minthogy harmadik vármegyében resideál: ha vagyon fiscalis jószág Gömör vármegyében, tehát abból csak egy jobbágy által transmittálhatja viceispán uram fiscus uramnak¹⁶⁴ a certicatoriát, includálván beléje az evocatorium mandatum párját, úgy a Kamara contractusának is párját, nem különben ezen certicatoriának, amellyel kegyelmed certifikáltatott, és a kezes levélnek párjait is, mert az mind szükséges.

Ha pedig Gömör vármegyében fiscalis jószág nincsen, tehát viceispán uram Abaúj vármegyei szolgabíró uram kezéhez dirigálja maga certicatoriáját, írván egy requisitoria levelet külön amellet őkegyelmének, hogy őkegyelme egy esküdt urammal együtt exhibeálja a certicatoriát fiscus uramnak. És arról kegyelmednek testimonialist adjanak, hogy hol és mely nap exhibeálták azon certicatoriát említett fiscus uramnak, mert azzal fogja kegyelmed in termino doceáltatni, ha valahogy nem compareálna fiscus uram, hogy competenter evocáltatta kegyelmed őkegyelmét.

Arra is gondja legyen kegyelmednek, hogy valami fiscalis józágnak menjen végére kegyelmed, hogy ha casu quo convincáltatnék kegyelmed, és a fiscus nem evincálhatná kegyelmedet (mert igen gyarló evictor is szokott lenni), hogy executióra való fiscalis józágot is mutathassa aztán kegyelmed, melyet kegyelmed számára executióban veheszenek. Ha egyebet nem mutathatna kegyelmed, csak az oldalfalusi¹⁶⁵ portióra kell superinscribáltatni azon convictióbéli summát, úgy mégis nem vall teljességesen kárt benne kegyelmed. Mert ha valaha kiváltják, azt is le kell tenni, ha pedig örökbe venné is meg kegyelmed, azután kevesebbet fizetne érte a nemes Kamarának. Én, ha lehet, közlöm ezt Csemniczki és Bulyovszki uramékkal, de tudom, őkegyelmek is ehhez egyebet nem mondanak, mert csak törvényt kell állani kegyelmednek, és a fiscust evocáltatni. Azt különben el nem háríthatja kegyelmed magáról, mivel kegyelmed magát különben nem defendálhatja, hanem evictorával.

¹⁶² Gyöngyösi Istvánról van szó.

¹⁶³ Bis quindena (latin): egyhavi határidő.

¹⁶⁴ A Szepesi Kamara administratora Fischer Mihály volt 1684. november 4. – 1698. december 30. között. FALLENBÜCHL, 1967, 219; FALLENBÜCHL, 2002, 98.

¹⁶⁵ Oldalfalva (*Oldalfalus*) (ma: Stránská, SK).

Gyöngyösről minémű levelet vettem újabban, ím kegyelmednek includáltam. Nehéz vaktában a jószágárulás, minthogy annak én semmi állapotát nem tudhatom, és Gyöngyösön soha nem is voltam, és mástól sem tudom, kitől mehessek végére. Én utóbbi levelemben csupán csak a Gyöngyös városában lévő portióról írtam Almássi uramnak.¹⁶⁶ De ezen levélben ökegyelme többekről is emlékezik, és micsoda portiók legyenek azok, én nem tudhatom, és oda sem mehetek megvizsgálni, időm nem lévén hozzá. Hanem ha Laczkovics uramnak¹⁶⁷ íránk felőle, ha bizhatnánk synceritásához, de ökegyelme igen practicus ember, nem ott jár gyakorta az elméje, ahol a beszéde. Mit írjak azért újabban Almássi uramnak, elvárom kegyelmed tetszését! Igen jól esnék, ha amint írja kegyelmed, conscribáltatná elsőbben a jószágot valamely ahhoz értő emberséges emberrel, úgy tudhatná aztán az ember magát jobban alkalmaztatni mindenben.

Bárczay uram temetésére¹⁶⁸ én mehetek a korponai terminusok miatt, kit szívesen bánok. Maradván ezek után

kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pál manu propria

Fülek, 28. decembris 1698.

P. S.: A nemes Kamarának szóló levélben includalni kell a cameralis contractusnak párját is. Bárczayné asszonyomnak¹⁶⁹ és Török Ferenc uramnak¹⁷⁰ szóló leveleknek elküldését recommendálok, édes atyám uram, kegyelmednek.

[Címzés:] Perillustri ac Generoso Domino Stephano Fay Seniori (Titulus cum pleno honore) etc. Domino et Parenti mihi Colendissimo. Gice.

¹⁶⁶ Almássi (*Almássi*) János (?–1704) 1677-ben Lipót királytól kapott címerlevelet testvérével, Györggyel; feleségével, Szabó Margittal és gyermekeikkel, Mártonnal, Ferenczel és Erzsébettel. 1684-ben Heves vármegyében szolgabíró volt. Egy 1685-ös összeírásban Heves vármegyei birtokait, Fügedet és Halászt említették meg. 1692-ben Heves vármegye másodalispánja, 1693–1703 között Heves vármegye első alispánja volt. Az 1693-as, Heves vármegyében készített adóösszeírás Almássi György birtokos nevét is feljegyezte. BOROVSKY, 1910, 652–653; HECKENAST, 2005, 22.

¹⁶⁷ A Laczkovics (*Laczkovics*) familia Pest vármegye nemes családjai közé tartozott. Laczkovics István a vármegye jegyzője volt 1689-ben, majd 1692-ben helyettes alispán. Laczkovics László 1700-ban aljegyzőként, 1715-ben helyettes alispánként tevékenykedett. KŐSZEGI, 1899, 205; BOROVSKY, 1910, 467; BOROSY–KISFALUDY–SZABÓ, 1999, 150, 176, 207–208, 210, 219.

¹⁶⁸ 1698 májusában már köszvényes betegségére panaszkodott. Hatalmas lábfájdalmai miatt már járni sem tudott. Bárczay János Török Ferencnek. Bárca, 1698. május 27. MNL OL P 1729 1698, Nr. 17. fol. 242.

¹⁶⁹ Fáy Klárára utal a levélíró.

¹⁷⁰ A szendrői Török családból származó Ferencről (1641–?) lehet szó, aki Torna vármegyében alispánként tevékenykedett. Feleségei Ferenczy Éva és szinyei Merse Anna voltak. NAGY, XI, 1865, 300; BOROVSKY, 1911, 626.

20.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Fülek, 1700. július 12.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1700, Nr. 17. fol. 342.

Korponáról nemrég érkezett haza, levelezési problémákról ír. Tanácsot ad Tarcsa ügyével kapcsolatban. Kövek Rimaszombatba szállításáról és ezek kifizetéséről számol be. Tájékoztatást kér, hogy mikor lesz Fáynek Zsoldos Péter elleni terminusa a runyai malom ügyében. Látogatást tervez Ráday Pálnál, véleményt nyilvánít róla.

Kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgállok.

8. júly Fájból írt kegyelmed becsületes levelét ezen órában hozza kezemhez egy gicei ember. Én csak tegnap érkeztem haza Korponáról, remélem, vette már eddig kegyelmed onnan írt levelemet. A kurinci¹⁷¹ levelek is eddig Eperjesen¹⁷² lehetnek, remélem, elküldötte őket Kós uram,¹⁷³ ahonnan is csodálom, miben múlatta el a deákom, miként küldte el őket, hogy nem tudósított felőle,¹⁷⁴ noha meghagytam volt neki, ki is onnan haza ment az atyja házához. De remélem azoknak elküldésében fogatkozás nem lett, mert jó instructióval bocsátottam volt Korponáról.

A tarcsai¹⁷⁵ dologhoz mindjárt bíztam, hogy elhalad, amint minap is megírtam kegyelmednek. De arról idején kellene gondolkozni, mivel fulciáljuk az octavák alkalmosságával Pozsonyban abban való kegyelmeitek jussát. Mert Mocsári Balázs uramnak is arról semmi sincs, őkegyelme is ezelőtt Hangácsi uramhoz¹⁷⁶ bízott, aki ellenünk van. Beszélék őkegyelmével, és megértem, tovább mivel fogja biztatni magát.

A kövek már Rimaszombatban vannak, Kós István uram háza előtt a ketteje, kettejét pedig, amint értettem, a templom kerítéséhez támasztották. Nem kellene soká ott hagyni őket, hogy kiváltképpen a templom mellől más ember kövei helyett el ne vigyék. Minap azok áráról hirtelen nem tudtam elégségesen informálnom kegyelmedet, hanem az ott való geledneki¹⁷⁷ gondviselő minémű recognitiót adott Kubinyi Péter¹⁷⁸ deákom-

¹⁷¹ Kurinc (*Kurincz*) (ma: Kurinc, SK).

¹⁷² Eperjes (*Eperjes*) (ma: Prešov, SK).

¹⁷³ Kós István (*Kós István*) Gömör vármegyei familiából származik. A család 1656-ban szerzett nemességet, melyet három évvel később hirdettek ki. BOROVSZKY, 1903, 650; FORGON, 1997, 369–370.

¹⁷⁴ Közbeszúrta a következő mondatrészt: „hogy nem tudósított felőle”.

¹⁷⁵ Tarcsa (*Tarcsa*) (ma: Erdőtarcsa, H).

¹⁷⁶ A Hangácsy (*Hangácsi*) család Abaúj-Torna (Nyíri), a 18–19. században Szabolcs (Zalkod), Nógrád (Szarvasgede) vármegyékben birtokolt részeket. Valószínűleg a korszakban emelkedtek fel a kismesek sorából. BOROVSZKY, 1896, 282; BOROVSZKY, 1900, 76; BOROVSZKY, 1911, 116.

¹⁷⁷ Geletnek (*Gelednek*) (ma: Hliník nad Hronom, SK).

¹⁷⁸ Kubinyi (*Kubinyi*) Péter esetében valószínűleg kizárható, hogy a felsőkubinyi Kubinyi család tagja. Vélhetőleg egy, a Kajaliakhoz tartozó familiáris családból származott. NAGY, VI, 1860, 479; BOROVSZKY, 1903, 650.

nak, és maga is Kubinyi mint adta be számban a költséget, kegyelmednek includáltam, mely noha a vecturával¹⁷⁹ [több]e menne nyolcvan forintnál, de én azt, édes atyám uram nem praetendálom, mivel a magam béresökrei közül is voltak oda az egyik szekéren. Hanem az, mint maga limitálta kegyelmed, csak abban maradjon, és nem is egyébert includáltam kegyelmednek azon számadást, hanem csak a kegyelmed információjáért, hogy tudhassa kegyelmed az egész dolgot, miként ment véghez.

Örömet tudnám azon malom állapotára felől is Zsoldos Péter uram ellen, aratás előtt meglesz-e, nem-e a kegyelmed terminusa. Tudhassam alkalmaztatni dolgaimat, mivel ezen hónapban szeretnék lerándulni a szőleim megtekintésére is. Ráday Pál¹⁸⁰ uram szándékát értem, egyébiránt őkegyelme is jó ifjú legény és jó nemzet, de (köztünk maradjon a szó) ha én dolgom volna, inkább választanám Kántor István¹⁸¹ uramat minden állapotára nézve, az egy nemzeten kívül. Való, hogy nem olyan régi nemzet, mint amaz, de másként sokakból felülhaladja Ráday Pál uramat, és szolgálatának az egész família több hasznát venné, mint Ráday uramnak, kiről coram plura.

A feleségem kegyelmednek és asszonyom anyámnak őkegyelmének ajánlja köteles szolgálatát velem együtt. Ezzel Isten sokáig éltesse szerencsésen kegyelmedet.
Datum Fülek, 12. julii anno 1700.

Kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pál manu propria

[Címzés:] Perillustri ac Generoso Domino Stephano Fáy Seniori de eadem (Tit.) etc. Domino et Parenti mihi Colendissimo.

21.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Fülek, 1700. június 20.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1700, Nr. 7. fol. 340–341.

Fáy megközelíthetőségéről és egyébéről (pl. hordók beszerzéséről) kér információt Fáytól. Fáy Mihály panaszával és életvitelével kapcsolatban közli véleményét. A runyai malom terminusára való megérkezésének időpontja még bizonytalan a korponai törvényszék ülése miatt.

¹⁷⁹ Vectura (latin): szekéren való szállítás.

¹⁸⁰ Ráday Pál (*Radai/Ráday Pal*) (1677–1733) Rákóczi fejedelem közvetlen munkatársa volt, eredetileg belső titkára. Ezt követően kapta meg a fejedelemtől a titkos kancellária, valamint a diplomáciai apparátus vezetését. 1707-ben az Erdélyi Kancellária igazgatója volt, majd 1709-ben a Hadikancelláriát vezette. RÁDAY-PESTHY, 2006, 224–247.

¹⁸¹ Kántor István (*Kantor István*) Nógrád vármegyei református köznemesi családból származott. 1706–1711 között Rákóczi kancelláriáján secretariusként tevékenykedett. 1707-ben ő volt Nógrád vármegye köve az ónodi országgyűlésen. HECKENAST, 2005, 217.

Kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgállok.

Sógor Fáy István által küldött kegyelmed becsületes levelét kedvesen vettem. Ha Isten leviszi kegyelmedet Fájba, kérem, onnan is tudósítson hova hamarább, ha nagyok-e a vizek, mert harmadéve is, midőn a karót hordották, egy ökre jobbágyomnak belevezett ottan a nagy vízbe. Azontúl mindjárt leküldöm a szekereket a karóhordásra.

Kérem, édes atyám uram, kegyelmedet, a hordók felől is tudósítson, és ha több kívántatik, adjon kegyelmed elő pénzt rá, és csináltasson annyit, amennyit elégségesnek ítéltet kegyelmed lenni. Matolcsi uramnak¹⁸² is kérem, írjon újabban, hadd közelítse őkegyelme azon költségnek kiszerezését és felszolgáltatását.

Fáy Mihály uram panaszát az, mi illeti, nem hiszem, hogy úgy találtassanak egészen azon dolgok. Azonban aki jószágot kér, hasznát is akarja venni, és ha kinek mit vétett atyám uram, törvény férhet őkegyelméhez. De én elhittem, lesz őkegyelmének az ellen helyes ratiója. Bár inkább az édes Fáy Mihály uram magára vigyázna, és olyan rendetlenséget ne követne, aminemű miatt minap is arestomot szenvedett Kecskeméten. Az olyan irkálásnak is bár hagyna békét, amineműt tett nem régen atyám uram ellen a dézsmák állapotában, kit az én atyám uram sok fáradságával és kedveskedéssel obtineált, és őkegyelme akar dérrrel-dúrral disponálni felőle, egy pénze sem lévén benne.¹⁸³ Szép dolog volna, ha én magam számára sütöm a pecsenyét, és más vonja el tőlem! Elhiggye őkegyelme, az édes sógor uram, hogy ember megmordul becsületéért, és az olyan ízetlen írásokkal nem sokat használ őkegyelme magának. Ha injuriáját ítéli valamiben, lásson törvényre hozzá! De embert ne becstelenítsen, mert nem illik az emberséges emberhez.

Nádudvar,¹⁸⁴ Körtvélyes¹⁸⁵ felől meghányom azon leveleket, akik itt vannak, jobban is. De nem ítélem, hogy itt afelől találtassék valami! Ha találtatik, tudósítson felőle kegyelmed!

A runyai¹⁸⁶ malom terminusára én előbb nem compareálhatok, hanem ha circa 14. vel 15. julii, mert azelőtt Korponán leszek törvényszéken.

A feleségem kegyelmednek és asszonyom anyámnak őkegyelmének ajánlja k[öteles]¹⁸⁷ szolgálatát velem együtt. Maradván

kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pál manu propria
Füle, 20. junii 1700.

[Címzés:] Perillustri ac Generoso Domino Stephano Fáy Senori (Titulus pleno honore) etc Domino et Parenti mihi Colendissimo. Gicze.

¹⁸² Valószínűleg Matolcsy (Matócsy) (*Matocsi*) Györgyről van szó, aki szintén a környező vármegyék köz-nemesi családjainak tagja volt. A Fáy családdal úgy került kapcsolatba, hogy feleségül vette Fáy László és Monaky Kata lányát, Annát. HORVÁTH, 2020, 120.

¹⁸³ Közbeszúrta a következő szót: „benne”.

¹⁸⁴ Nádudvar (*Nadudvar*) (ma: Nádudvar, H).

¹⁸⁵ Körtvélyes (*Körtvélyes*) (ma: Hrušov, SK).

¹⁸⁶ Runya (*Runya*) (ma: Rumince, SK).

¹⁸⁷ A papír hajtása miatt elhalványult a szó.

22.

Kajali Pál Fáy (V.) Istvánnak

Korpona, 1700. július 7.

MNL OL P 1729 1. tétel, 1700, Nr. 19. fol. 346–347.

Rimaszombati tartózkodásáról számol be Fáynak, törvényszéket tartanak. Biztosítja Fáy, hogy a kurinci dolgok ügyét igyekszik rendezni Eperjesen. A Tarcsával kapcsolatos dolgok intézésében Mocsáry Balázs a kompetens személy. A rimaszombati malomkövek szállításáról és költségéről ír.

Kedves uram atyámnak kegyelmednek kötelesen szolgállok.

Valóban igen szívesen bánom, hogy engemet Füleken nem ért a kegyelmed becsületes levele. Megírtam volt kegyelmednek, hogy ide kell jönnöm törvényszékre, az édes Gál Márton uram is igen későn ocsúdott.

Én meg sem gondoltam, hogy Rimaszombatnak innen való vármegyék dolgát elévegyék Eperjesen, mert azokban a vármegyékben azon breviak öfelsége parancsolatával se Hontban, se Nógrádban, úgy a többiben is, amelyek Alsó-Magyarországhoz tartoznak, nem publicáltak. Mindazáltal, ha nem excipiál a más fél, talán a kurinci dolgon által eshetik kegyelmedek, kire nézve egyik deákom küldöttem Fülekre, hogy vegye ki a leveleket – Kurincot concernálókat –, s úgy küldje pecsét alatt a kegyelmed kezéhez. De elsőbben menjen Rimaszombatba Kós uramhoz, ha őkegyelme elküldi lovasposta által Eperjesre, jó, hol nem, vigyék a kegyelmed kezéhez.

Tarcsa iránt pedig Mocsári uramnál kell lenni a derék leveleknek, nálam nincs. Írtam őkegyelmének, arra viseljen gondot. De nekem az tetszenék, hogy abban excipiálni kellene a forum ellen, minthogy azon breviak ezen vármegyékben nem publicáltak. Számot nem tartott kegyelmedek rá, hanem a pozsonyi octaván megfelelő kegyelmedek Hangácsi uramnak, kinek is statutiójának párját én ki nem vettem, addig ki lehet venni. Ezen exceptiónak remélem helyt adnak!

A malomköveket már meghozattam, Rimaszombatban Kós István uram háza előtt vannak letéve. Geledneken in loco 31 német forintban és egynéhány pénzben teltek a kövek, 4 szekér járt érettek. A hármat tizenkét két forinton fogadták a jobbágyaim, a negyedik szekér magam béresszekere volt. Ami a 31 forintra elmaradt, az más aprólékos költségre ment el az útban, mivel egyik deákomat, Kubinyit küldöttem azon szekerekkel Gelednekre.

Asszonyom anyámnak őkegyelmének ajánlom köteles szolgálatomat. Maradván

kegyelmednek kötelesen szolgáló fia, Kajali Pál manu propria

Raptissime Carponae 7. julii 1700.

P. S.: Ha Kós István uram elküldi a leveleket, meghagytam a deákomnak, hogy írassa által, afelől tudósítsa kegyelmedet.

[Címzés:] Perillustri ac Generoso Domino Stephano Faj Seniori (Titulus cum pleno honore) etc. Domino et Parenti mihi Colendissimo. Fáj.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL E 156 P 1729	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et conscriptiones Fáy család levéltára
MNL TML XIII. 9.	Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára Családok, Csapó család iratai

*

BÁN 2011	BÁN Péter (szerk.): <i>Heves megye történeti archontológiája (1681–) 1687–2000</i> , Eger, Heves Megyei Levéltár, 2011. (A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai, 14.)
BÁNKÚTI 1990	BÁNKÚTI Imre: <i>A Rákóczi-szabadságharc történetének dokumentumai 1705</i> , Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 1990.
BÁNKÚTI 1997a	BÁNKÚTI Imre: <i>Pest-Pilis-Solt vármegye a Rákóczi-korban, I</i> , Budapest, 1997. (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához, 2.)
BÁNKÚTI 1997b	BÁNKÚTI Imre: <i>Pest-Pilis-Solt vármegye a Rákóczi-korban, II</i> , Budapest, 1997. (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához, 2.)
BÁNKÚTI 2005	BÁNKÚTI Imre: <i>Pest megye a felszabadító háborúk megindulásától a szatmári békéig (1686–1711)</i> , In: <i>Tanulmányok Pest megye monográfiájához I</i> , szerk. EGEY Tibor, Buda-

- pest, 2005, 9–100. (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához, 4.)
- BÁRTFAI SZABÓ
1910
BÁRTFAI SZABÓ László: *A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története*, Esztergom, 1910.
- BELICZAY
1980
BELICZAY Angéla: *Kajali Klára, Ráday Pál felesége*, In: *Ráday Pál 1677–1733. Előadások és tanulmányok születésének 300. évfordulójára*, szerk. ESZE Tamás, Budapest, 1980, 157–196.
- BODNÁR
2008
BODNÁR Tamás: *Topográfiai és genealógiai kapcsolatok a kora újkori vég Szendrő városában*, In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 47. (2008) 295–340.
- BOROSY–KISFALUDY–
SZABÓ 1999
BOROSY András – KISFALUDY Katalin – SZABÓ Attila: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok, II. 1661–1720*, Budapest, 1999. (Pest Megyei Levéltári Füzetek, 29.)
- BOROSY–KISS–SZABÓ
2003
BOROSY András – KISS Anita – SZABÓ Attila: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Közigazgatási és politikai iratok, III. 1717–1730*, Budapest, 2003. (Pest Megyei Levéltári Füzetek, 35.)
- BOROSY–SZABÓ
2000
BOROSY András – SZABÓ Attila: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok, III. 1721–1740*, Budapest, 2000. (Pest Megyei Levéltári Füzetek, 32.)
- BOROSY–SZABÓ
2002
BOROSY András – SZABÓ András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Közigazgatási és politikai iratok, II. 1671–1716*, Budapest, 2002. (Pest Megyei Levéltári Füzetek, 34.)
- BOROVSKY
1896–1914
BOROVSKY Samu: *Magyarország vármegyéi és városai*, Budapest, 1896–1914.
- BOROVSKY
2000
BOROVSKY Samu: *Szendrő vára*, Rudabánya, 2000. (Érc- és Ásványbányászati Múzeumi Füzetek, 20.)

- BÖÖR
1990
BÖÖR László: *A Pest Megyei Levéltár két évszázada*, In: *Fejesztek Pest megye történetéből. Tanulmányok*, szerk. EGEY Tibor, Budapest, 1990, 43–136. (Pest Megye múltjából, 7.)
- CSÁKY
1992
CSÁKY István: *Politica philosophiai Okoskodás-szerint való rendes életnek példája*, Budapest, Argumentum Kiadó, 1992.
- CSOMA
1897
CSOMA József: *Abauj-Torna Egyesült Vármegyék Monographiája*, I, Kassa, 1897.
- CSOMA
2012
CSOMA József: *Abauj-Torna vármegye nemes családai*, Nemzeti Örökség Kiadó, 2012.
- DOBROSSY
2004
DOBROSSY István: *A Rákóczi-szabadságharc dokumentumai. Abauj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből 1703–1704*, Miskolc, 2004.
- ESZE
1969
ESZE Tamás: *Vay Ádám (1657–1719)*, In: *A Vay Ádám emlékünnepe tudományos ülészaka (1969. május 24–25.)*, szerk. MOLNÁR Mátyás, Vaja, 1969, 7–32.
- FABINY
1980
FABINY Tibor: *Ráday Pál iskoláztatása*, In: *Ráday Pál 1677–1733. Előadások és tanulmányok születésének 300. évfordulójára*, szerk. ESZE Tamás, Budapest, 1980, 261–281.
- FALLENBÜCHL
1967
FALLENBÜCHL Zoltán: *A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII–XVIII. században*, In: *Levéltári Közlemények*, 38. (1967) 2. sz. 193–236.
- FALLENBÜCHL
1988
FALLENBÜCHL Zoltán: *Magyarország főméltóságai*, Budapest, Maecenas Kiadó, 1988.
- FALLENBÜCHL
1994
FALLENBÜCHL Zoltán: *Magyarország főispánjai. Die obergespane Ungarns 1526–1848*, Budapest, Argumentum Kiadó, 1994.
- FALLENBÜCHL
2002
FALLENBÜCHL Zoltán: *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon*, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2002.

- FAZEKAS
2011
FAZEKAS István: *Kivételes karrier? Szempontok Szécbényi György esztergomi érsek pályafutásához*, In: *Soproni Szemle*, 65. (2011) 2. sz. 123–137.
- FAZEKAS
2021
FAZEKAS István: *A Magyar (Udvári) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2021.
- FORGON
1997
FORGON Mihály: *Gömör-Kishont vármegye nemes családdai*, Méry-Ratio, 1997.
- B. GÁL
2005
B. GÁL Edit: *Az Almásyak birtoklása Heves és Külső Szolnok vármegyében a XVII–XVIII. században*, In: *Agria*, 41. (2005) 217–250.
- HECKENAST
1980a
HECKENAST Gusztáv: *Kajali Pál (Ráday Pál apósa)*, In: *Ráday Pál 1677–1733. Előadások és tanulmányok születésének 300. évfordulójára*, szerk. ESZE Tamás, Budapest, 1980, 281–313.
- HECKENAST
1980b
HECKENAST Gusztáv: *Kajali Pál (1662–1710) kuruc szenátor, országos főhadbíró válogatott iratai*, Vaja, 1980.
- HECKENAST
1997
HECKENAST Gusztáv: *Vay Ádám szerepköre a Rákóczi-szabadságharc vezetésében*, In: *Rákóczi-kori tudományos ülésszak. II. Rákóczi Ferenc fejedelem és bujdosótársai, valamint Vay Ádám hamvai hazahozatalának 90. évfordulója alkalmából. 1996. október 25.*, szerk. HECKENAST Gusztáv – MOLNÁR Sándor – NÉMETH Péter, Vaja, 1997, 7–17.
- HECKENAST
2005
HECKENAST Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban?* Budapest, História, 2005. (História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak, 8.)
- HEGEDŰS
1993
HEGEDŰS István: *Esze Tamás ezredében, a Felső-Tisza-vidéki vármegyék (Bereg, Szabolcs, Ugocea és Ung) hadfogó nemesének 1706. évben készült lajstroma*, In: *Helytörténeti tanulmányok IX*, szerk. GYARMATHY Zsigmond, Nyíregyháza, 1993, 275–340. (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv, 9.)

- HORVÁTH
2020
- HORVÁTH Mónika: *Házassági stratégiák egy felső-magyarországi köznemesi családban*, In: *Doktoranduszhallgatók IX. konferenciájának tanulmányai*, szerk. SZUROMI Rita, Eger, Líceum Kiadó, 2020, 107–134. (Konferenciák, műhelybeszélgetések, 18.)
- IVÁNYI
1991
- IVÁNYI Emma: *Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681–1713)*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1991.
- JANCSÓ
2012
- JANCSÓ Éva: *Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1670–1672, 1683–1685*, Salgótarján, 2012. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból, 60.)
- JANCSÓ–JUSZTIN
2012
- JANCSÓ Éva – JUSZTIN Péter: *Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1686–1689*, Salgótarján, 2012. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból, 61.)
- JUSZTIN
2014
- JUSZTIN Péter: *Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1690–1694*, Salgótarján, 2014. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból, 64.)
- KAMODI
1981
- KAMODI Miklós: *Adatok II. Rákóczi Ferenc 1704. évi miskolci tartózkodásához*, In: *Borsodi Szemle*, 26. (1981) 2. sz. 90–96.
- R. KISS
1906
- R. KISS István: *II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé választásához*, In: *Történelmi Tár*, 4/7. (1906) 7. sz. 408–444.
- KORÁNYI
1896
- KORÁNYI Sándor: *Malária*, In: *A Pallas nagy lexikona*, XII, Pest, 1896.
- KORPONAY
1866–1870
- KORPONAY János: *Abaujvármegye monographiája*, I, Kassa, 1866–1870.
- KORPONAY
1878
- KORPONAY János: *Abaujvármegye monographiája*, II, Kassa, 1878.

- KOSÁRY
1970
KOSÁRY Domokos: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába*, I, Budapest, Tankönyvkiadó, 1970.
- KOZICZ–KOLTAI
2015
Koháry István Emlékkönyv a kecskeméti piarista gimnázium alapításának 300. évfordulójára, szerk. KOZICZ János – KOLTAI András, Budapest–Kecskemét, Piarista Rend Magyar Tartománya – Piarista Gimnázium, Kollégium, Általános Iskola és Óvoda, Kecskemét, 2015.
- KÖSZEGHI
1899
KÖSZEGHI Sándor: *Nemes családok Pestvármegyében*, Budapest, 1899.
- LADÁNYI
1938
Rákospalota és Rákosvidék, szerk. LADÁNYI István, Budapest, 1938.
- MARKÓ
1935
MARKÓ Árpád: *A lipthói kuruc hadjárat 1907 augusztusában. Székfoglaló értekezés*, In: *Értekezések a Történeti Tudományok köréből*, 24. (1935) 4. sz. 1–98.
- NAGY
1857–1868
NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, I–XIII, Pest, 1857–1868.
- NAGY
1880
NAGY Iván: *Fáy István murányi várkapitányhoz irt levelek*, In: *Magyar Történelmi Tár*, 3/3. (1880) 377–397.
- NYÁRÁDY
1987
NYÁRÁDY Gábor: *Nyárády András kuruc ezredskapitány és várparancsnok*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 34. (1987) 4. sz. 643–667.
- NYERGES–
JANKOVICS–TUSOR
2017
NYERGES Judit – JANKOVICS József – TUSOR Péter: *Gyöngyösi István levelei és iratai*, Budapest, Balassi Kiadó, 2017.
- OBORNI
2001
OBORNI Teréz: *Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1597–1603*, Salgótarján, 2001. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból, 28.)
- OROSS
2015
OROSS András: *A Budai Kamarai Adminisztráció budai hivatalai*, In: *Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1699–1703*, szerk. GÉRA Eleonóra Erzsébet –

- OROSS András – SIMON Katalin, Budapest, 2015, 13–24.
(Budapest Történetének Forrásai, 10.)
- OROSZ
1906
- OROSZ Ernő: *Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai*, Eger, 1906.
- ÖTVÖS
1980
- ÖTVÖS Péter: *A Csáky-énekeskönyv*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 84. (1980) 4. sz. 486–509.
- PAPP
2011
- PAPP Klára: *Az erdélyi Csákyak*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2011. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 273.)
- PETKÓ
1888
- PETKÓ Béla: *Műveltségtörténeti adalékok a Rákóczi-korból. Néhai id. Kubinyi Ferenc okiratgyűjteményéből*, In: *Magyar Történelmi Tár*, 3/11. (1888) 789–797.
- PROKOPP
1977
- PROKOPP Gyula: *Levelek II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának történetéhez*, In: *Levéltári Szemle*, 27. (1977) 1. sz. 177–184.
- RÁDAY-PESTHY
2006
- RÁDAY-PESTHY Frigyes: *Ráday Pál emlékezete*, In: *Rákóczi állama Európában. Konferencia a szécsényi országgyűlés 300. évfordulója emlékére*, szerk. ESZE Tamás, Salgótarján, 2006, 224–247. (Discussiones Neogradienses, 9.)
- RÁTH
1861
- RÁTH Károly: *II. Rákóczi Ferenc és nevezetesebb kortársainak némely kiadatlan eredeti leveleik*, Pest, 1861.
- R. R.
1908
- R. R.: *II. Rákóczi Ferenc fejedelem levelei Máramaros vármegyéhez*, In: *Magyar Történelmi Tár*, 4/9. (1908) 574–594.
- SOÓS
2008
- Tanulmányok Pest megye monográfiájához*, 2, szerk. SOÓS István, Budapest, 2008.
- SUGÁR
2001
- SUGÁR István: *Az Egri Káptalani Hiteleshely nógrádi vonatkozású iratainak regesztái 1378–1700*, Salgótarján, 2001. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból, 30.)
- SZABÓ
2010
- A szécsényi seregszék jegyzőkönyve (1656–1661)*, sajtó alá rendezte és az adattárat összeállította: SZABÓ András Péter,

Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár, 2010. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból, 59.)

SZABÓ
2014

SZABÓ András Péter: *Egy felső-magyarországi katolikus főúr pengeélen. Forgách (III.) Zsigmond levelezése I. Rákóczi György erdélyi fejedelemmel (1644–1645)*, In: *Collectanea Sancti Martini*, 2. (2014) 291–342.

SZABÓ
2018

SZABÓ András Péter: *A költő három élete – gondolatok Gyöngyösi István leveleinek és iratainak kiadása kapcsán*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 122. (2018) 5. sz. 649–678.

SZIRÁCSIK
2004

SZIRÁCSIK Éva: *A nemes vármegyének kezéhez. II. Rákóczi Ferenc levelei és Nógrád vármegyei visszhangjuk*, Salgótarján, 2004. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból, 44.)

SZIRÁCSIK
2005

SZIRÁCSIK Éva: *A divényi uradalom gazdálkodása a Zichy hitbizomány első száz évében (1687–1787)*, Salgótarján, 2005. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból, 48.)

SZIRÁCSIK
2007

SZIRÁCSIK Éva: *A Koháry család Nógrád és Heves vármegyei birtokainak urbáriumi 1716, 1718*, Salgótarján, 2007. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból, 54.)

SZIRÁCSIK
2017

SZIRÁCSIK Éva: *Gazdálkodás a Koháryak Nógrád vármegyei központú birtokain (1647–1731)*, Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár, 2017. (Mezőgazdaságtörténeti Tanulmányok, 13.)

THALY
1868

THALY Kálmán: *Rákóczi Tár. Történelmi érdekű naplók, emlékiratok, levelezések, pátensek, hadi-szabályok, országgyűlési diariumok és törvénycikkek gyűjteménye II. Rákóczi Ferenc korához*, II, Pest, 1868.

THALY
1875

THALY Kálmán: *Adalékok a váradi ostromzárlat történetéhez 1703–1710*, In: *Régészeti és Történelmi Közlemények. A Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet Közlönye*, 1. (1875) 1. sz. 25–29.

- THALY
1882
- THALY Kálmán: *A hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás és háztartás történetéhez II. Rákóczi Ferenc udvarában s korában (1706–1711), Első közlemény*, In: *Magyar Történelmi Tár*, 3/5. (1882) 555–576.
- TÓTH
1996
- TÓTH Péter: *Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái*, Miskolc, 1996. (Borsodi Levéltári Füzetek, 35.)
- TUSOR
2017
- TUSOR Péter: *A gömöri prókátor és az ungi fiskális. Megoldott problémák Gyöngyösi István életrajzában?*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 121. (2017) 1. sz. 85–98.
- TUSOR
2021a
- TUSOR Péter: „*Sieur Secretaire du Palatin d’Hongrie...*” Gyöngyösi István, *a magyar Ovidius szerepe, helye a murányi udvarban és a rendi szervezkedésben*, In: *Magyar Könyvszemle*, 137. (2021) 2. sz. 176–219.
- TUSOR
2021b
- TUSOR Péter: *Új adatok és szempontok a költő Gyöngyösi István biográfiájához*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 125. (2021) 5. sz. 662–690.
- VAJAY
1992
- VAJAY Szabolcs: *A könyvtáradóományozó Ráday Gedeon*, In: *Levéltári Közlemények*, 63. (1992) 1–2. sz. 193–213.
- R. VÁRKONYI
1976
- R. VÁRKONYI Ágnes: *Társadalmi fejlődés és állami önállóság (Habsburg-abszolútizmus és független Magyarország)*, In: *Századok*, 110. (1976) 6. sz. 1018–1051.
- R. VÁRKONYI
2012
- R. VÁRKONYI Ágnes: *Evangelikusok Rákóczi kormányzó-körében*, In: *Historia Ecclesiastica*, 3. (2012) 1. sz. 53–76.

Csíkszögödi Mikó János 1715-ben készült végrendelete

Az elmúlt évek történeti kutatásainak meghatározó tematikái közé tartozik az anyagi kultúra múltja. A téma feltárásának számos úttörőjét ismerjük, köztük Fernand Braudelt, aki szerint „az anyagi lét tulajdonképpen annyi, mint emberek és dolgok, dolgok és emberek”. Így az emberek életében használt dolgoknak – táplálék, lakásviszonyok, ruházat, luxus, szerszámok, pénzeszközök – a tanulmányozása segít megértenünk egy kor-szak emberének mindennapjait.¹ Tadeusz Roslanowski az anyagi kultúrát a mindennapi élet nivójaként határozta meg. Hanák Péter szerint az úgynevezett anyagi kultúra centrális témaköre, gerince az életmód kutatása.² Kubinyi András megfogalmazása alapján az anyagi kultúra az emberi tevékenységhez kapcsolódik, annak mintegy kézzel fogható kereteit adja. A téma kutatásához szükséges forrásokat három csoportra osztotta: írott források, tárgyi emlékek, egykori ábrázolások.³

Esetünkben az anyagi kultúrára vonatkozó írott források csoportjából közlünk egy különösen érdekes darabot, zsögödi Mikó János 1715-ben kelt, szokatlanul részletes végrendeletét. Ez olyan tárgyról mesél, amelyek nem maradtak fenn. A kora újkori erdélyi és székelyföldi végrendeletek egyik legtapasztaltabb kutatója, Tüdös S. Kinga számos nemesi testamentumot közölt forráskiadványaiban.⁴ Nemcsak szerkezeti, de tartalmi szempontból is elemezte ezeket a szövegeket. Az általam közölt Mikó János-végrendelet is teljes mértékben tartalmazza a Tüdös által megnevezett szerkezeti egységeket, úgymint keltezés, intituláció, invokáció, örökíthető javak felsorolása és az örökösök felsorolása.⁵ A forrás értelmezése érdekében azonban nagyon fontos először is röviden megismerkednünk a csíkszögödi Mikó család történetével, pályafutásával és Csíkszéken betöltött szerepével.

A zsögödi Mikó család igazi felemelkedésével csak a 17. század végétől számolhatunk, amelynek nyomán a 18. század elejére a jelentősebb csíki tisztségviselő és vagyonos nemesi családok közé kerültek. Helyi jelenlétüket azonban a 16. század második felétől nyomon követhetjük a különböző lustrajegyzékekben és adóösszeírásokban. Mikó János az 1569-es,⁶ illetve 1575-ös összeírásokban is szerepelt többek között a Lázár, a Becz, az Andrászi és a Sándor primori családok tagjai mellett. A 16. századi források-

¹ BRAUDEL, 2004, 23.

² KUBINYI, 1990, 51.

³ Uo., 51–54.

⁴ TÜDÖS, 2003.

⁵ Uo., 16–20.

⁶ SZOKL VII, 66–72.

ban szereplő Mikó János főember azonban a birtokai után fizetett adót tekintve inkább a közép- vagy kismemesek körébe sorolható.⁷ Szentlélek, Csomortán, Mindszent, és természetesen Zsögöd falvakban rendelkezett birtokokkal. A 16. század végén a különböző összeírások és az Endes család levéltári anyagában fellelhető források is megemlékeznek a család jelenlétéről és nemesi státuszáról. A 16. század végén különféle ügyek kapcsán említik zsögödi Mikó János nevét, többek között szenttamási Lázár Farkas többrendbéli birtokba iktatása kapcsán.⁸ A 17. század eleji forrásokban egy szántóföld eladása kapcsán találkozunk egy Mikó Mihály nevű fogott bíróval, aki valószínűleg a korábban említett Mikó János leszármazottja (véltetően a fia). Ezt az 1621-es adatot időrendben egy 1638-as említés követi, mégpedig egy peres ügy kapcsán, amikor is zsögödi Mikó János Mikó József (Hidvégi Mikó Ferenc fia) özvegyével, Macskási Ilonával perelt.⁹

A család a 17. század közepétől egyre jelentősebbé vált a térségben, több helyi tisztséget is betöltöttek. 1643-ban Mikó Jánost és Pétert említik a zsögödi nemesek között.¹⁰ Mikó Péter 1655-ben Alcsíkszéken alkirálybíró volt,¹¹ felesége Ózdi Judit, aki szerepelt egy 1669-es szenttamási birtokmegosztó levélben is. Már ebből az iratból is láthatóvá válik a család rokoni hálózata, amely a későbbi források alapján még inkább körvonalazódik.¹² A Mikók főként háromszéki nemesi családokkal álltak rokoni kapcsolatban, és ennek révén osztoztak a többi örökösrel együtt a korábban Lázár-, majd Damokos-birtoknak számító csíkszenttamási udvarházon¹³ és a hozzá tartozó területeken. Mikó Péter gyerekei révén a csíki Sándor családdal és a háromszéki Apor családdal is rokonságban állt.¹⁴ Egy 1685-ös dicsőszenntmártoni birtokmegosztó levélből kiderül, hogy Mikó Péter gyerekei, Mikó Anna: Apor Lázár¹⁵ felesége, Mikó János (az általam közölt végrendelet írója), akinek felesége alsócsernátoni Czerjék Katalin, és Mikó Judit: csíkszentmihályi Sándor Mihály¹⁶ felesége.¹⁷

Ahogy az alább közölt végrendeletből is kiderül, Mikó Jánosnak és Czerjék Katalinnak öt gyereke született: Zsuzsanna, Éva, Ádám, József és Lázár. Gyerekei révén a családnak tovább bővültek a rokoni kapcsolatai. A végrendelet több szempontból is érdekes. Egyrészt tudjuk, hogy a székely öröklési rendben, amennyiben fiú- és lányörököse

⁷ SZOKL IV, 37–44.

⁸ SÁNDOR, 1906b, 10–12.

⁹ SÁNDOR, 1906a, 32, 56.

¹⁰ SZOKL VI, 158–235.

¹¹ NAGY, 1857–1868, VII, 485; GYULAI, 1904, 106.

¹² SJCAN Dr. Nagy Jenő gyűjteménye. Fasc. IV. Mikó Péterné Ózdi Judit testimonialia levele, 1.

¹³ Az örökösök: Damokos Tamás, Kálnoky Mihályné Damokos Kata asszony, Ózdi Miklósné, Damokos Margit asszony, kinek gyermekei Ózdi Judit, Ózdi Kata és Ózdi Péter, valamint Damokos Ilona, akinek részét szintén szétosztották az említettek között, mivel ő ekkor már nem élt. RNLKMH- F 27. Dr. Nagy Jenő gyűjteménye. Fasc. IV. Mikó Péterné Ózdi Judit testimonialia levele, 1.

¹⁴ SJCAN Dr. Nagy Jenő gyűjteménye. Fasc. V. Dicsőszenntmártonra vonatkozó levelek, 1.

¹⁵ Apor Lázár Kézdiszék alkirálybírája volt, 1661-ben Keménytől fogságot szenvedett. Apafi ellen Béldi Pállal tartván, és a török udvarnál vádaskodván, családjá levéltárát elveszítette. NAGY, 1857–1868, I, 56.

¹⁶ 1638-ban Felcsíkszék alkirálybírójaként Sándor Mihályt említik. A Sándor családnak két ága ismert, a szentmihályi, valamint a szentdomokosi. NAGY, 1857–1868, X, 44.

¹⁷ SJCAN Dr. Nagy Jenő gyűjteménye. Fasc. V. Dicsőszenntmártonra vonatkozó levelek, 1.

is van a végrendelezőnek, az örökség a fiút illeti, cserébe a fiúörökös a lányt köteles kiházasítani. Esetünkben a fiúk öröklik a vagyon nagy részét, ingó és ingatlanokat, azonban néhány személyes tárgyat a lányainak is hagy a végrendelező. A feleség a végrendeletben, mint örökös azért nem lett megnevezve, mert korábban, pontosabban 1705-ben hunyt el.¹⁸ A testamentum egyik érdekessége, hogy nem a legidősebb fiú az első számú kedvezményezettje, sokkal inkább a középső, Mikó József, akire apja nemcsak személyes tárgyainak nagy részét, de a családi vagyonnal kapcsolatos ügyintézt, és legkisebb testvérük, Lázár iskoláztatását, megházasítását is rábízta. Mikó János végül 1716 januárjában halt meg.¹⁹

Mikó József 1715-ben feleségül vette Felvinczi Krisztinát. Két gyerekük született, 1717-ben Anna Rozália, 1719-ben József. A szentléleki plébániai iratokból azonban kiderül, hogy a nagy pestisjárvány idején Mikó József és felesége is meghaltak, illetve 1724-ben Mikó Lázár gyerekei is ugyanerre a sorsra jutottak.²⁰ Az 1720-as években több levéltári forrásban is megtalálható Lázár István, aki nemcsak bírósági ügyekben szerepel, hanem annak a megegyezésnek a kapcsán is, amelyet 1724-ben a nagymama – Ózdi Judit – után örökölt szenttamási fűrészmalom közös tulajdonjogáról és annak használatáról Bors Mihályné Mikó Judittal és Abaffi Sándorral kötött.²¹ A család történetének alakulása nagyon érdekes, és a fenti adatokból láthatjuk, hogy szoros rokoni kapcsolatban voltak több jelentős famíliával. Nagyon sok szomszédos székben származó nemes e rokoni szálak révén vállaltak Csíkszéken tisztségviselői pozíciót is, így lett Apor Lázár testvére, Apor István is a 17. század második felében alcsíkszéki alkirálybíró, majd később a szék főkirálybírója.²²

A végrendeletben felsorolt tárgyak a család gazdagságáról tesznek tanúságot. Az eddigiekben a csíkszéki nemesi családok végrendeleteiben nem találkoztam hasonlóan nagy értékek felsorolásával: az irat a családi ékszerek, személyes tárgyak tömkelegét nevezi meg. Több mint tíz, drágakövel díszített gyűrűt sorol fel, amelyeket rubin, gyémánt és smaragd ékesített. Ezenkívül egy unikumnak számító, családi örökségnek tekintett ékszerről is megemlékeznek, mely egy Jupiter-fejű aranygyűrű. A gyűrűk mellett több sing arany nyakláncot, hajdíszeket, koronát nevez meg a hagyatkozó. Továbbá több arany- és ezüstkupáról is olvashatunk a hatoldalas forrásban. A család gazdagságát nagyon jól tükrözi az itt közölt testamentum, de az elmúlt évek régészeti ásatásai is alátámasztják ugyanezt, ugyanis annak a nagyon kevés 17. századi habán kerámiának, amely Csíkszéken előkerült, többségét a Mikó család csíkszögödi udvarházának feltárásán találták.²³

¹⁸ TORMA, 1888, 355.

¹⁹ GYELCSGY, Csíkszentléleki Plébánia Iratai, 517/1.

²⁰ Uo.

²¹ SÁNDOR, 1907, 47.

²² NAGY, 1857–1868, I, 56.

²³ Darvas Lóránt 2017-ben végzett ásatást a zsögödi Mikó-udvarháznál, eredményeit még írásban nem közölte.

A végrendelet Nagy Jenő csíkszentmártoni közjegyző gyűjteményében maradt fenn, amelyet ma a Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Hivatalában őriznek. Ezt a rendhagyó levéltári anyagot 1943-ban Entz Géza és Jakó Zsigmond rendezte. A több mint 3000 darabot számláló fond levéltári részét két fő csoportra osztották, családi iratokra és a Nagy Jenő által gyűjtöttekre.²⁴ A Mikó család levéltára a családi levéltár részbe tagolódik be, hiszen Nagy Jenő anyósa, Sándor Anna, anyai ágon Mikóleszármazott volt.²⁵ Ugyan a Mikó család levéltárának egy része 1916-ban elpusztult, Nagy Jenőnek sikerült körülbelül 1000 darabot megmentenie. Ezek a 17–19. századból bőséges információkat tartalmaznak elsősorban Csíkra, Háromszékre, de Udvarhelyre, Marosszékre, Küküllő, Fejér és Fogaras megyére vonatkozóan is találunk adatokat benne.²⁶ A levéltári gyűjtemény másik részében az általa gyűjtött dokumentumok találhatóak.

Nagyon fontos megjegyezni, hogy Nagy Jenő gyűjteménye a gazdag archívum mellett egykor nagyon sok használati tárgyat is tartalmazott, könyveket, festményeket, fegyvereket, szőnyeget, érméket, sőt régészeti leleteket is. A Csíkszentmártonban őrzött gyűjtemény kuriózum jellegére utal egy 1934-es újságcikk is, mely szerint Szendrey Júlia kék gyöngyökkel kirakott táskáját is magában foglalta ez az együttes.²⁷ A Mikó család levéltárának itt megőrződött töredéke azért is különösen fontos, mert a csíkszéki családok levéltárai nem maradtak meg az utókor számára, részben azért, mert a családok a 20. század elejére kihaltak vagy elköltöztek, részben pedig a háborús pusztítások miatt.²⁸

Kiadási elvként nem a Bak Borbála-féle modern átírási irányt követtem, mivelhogy a forrás tartalmazza a helyi székely dialektust, és ezt a specifikumát mindenképpen meg szerettem volna őrizni. Így az átírásban meghagytam a tájnyelvi magánhangzókat, a jellegzetes dialektális szóalakokat, betűkettőzéseket, ugyanakkor közelítettem a hangzójelölést a mai formához is. A központosításnál figyelembe vettem, hogy a mai olvasó számára könnyebben érthető és értelmezhető legyen. A helyneveknek a forrásban található eredeti írásmódját lábjegyzetben tüntettem fel, illetve ugyanitt olvashatóak a szövegben megjelenő latin kifejezések magyar nyelvű fordításai is. Szintén lábjegyzetben magyarázom egyes tárgyak jelentését, használatát.

²⁴ ENTZ–JAKÓ, 1944, 268.

²⁵ SZÖCS, 2003, 77.

²⁶ ENTZ–JAKÓ, 1944, 269.

²⁷ LÉVAI, 1934, 4.

²⁸ BICSOK, 2015, 27–65.

Forrás

Csikzsögödi Mikó János végrendelete, amelyben javait gyermekreire, testvéreire és az egyházra hagyja

1715. november 14. Csikzsögöd

SCJAN, Dr. Nagy Jenő gyűjteménye, Fasc. II. fol. 12–16.

Mi az ide alább meg írt testamentalis dologban kézen fogott közbírák kik vagyunk, úgy mint: Csík-, Gyergyó és Kászsorszéknek főesperestye és Csikszentimre²⁹ nemes és böcsületes megyjéinek hic et nunc³⁰ plebánusa Pater Szabó Mihály, és Felcsík széki szépvízi, mostan csikszentléleki scholamester Szakács Péter primipilus, adjuk tudására mindeneknek, az kiknek illik, ez mi testamentaria levelünknek rendiben, hogy midőn írának az 1715 esztendőben die vero 14. mensis Novembris, hívata minket csikszéki zsögödi Tekintetes Nemzetes Mikó János uram (feljebb meg írt kézen fogott bírakat) ugyan az zsögödi³¹ nemes udvarházához, mivel tudván ő kegyelme, hogy az mű első Ádám atyánknak Isten őszentsége az megiltott fa gyümölcsének megszegéséért az elébbi megígért dicsőséget visszahúzván és azon megígért dicsőségért halhatatlanságot ada első Ádám atyánknak és utána következő maradékinak, és minden emberi nemzetre nagy sententiáját kiadá, hogy egyszer meg kelljék halni, valaki ez világra született, így említett Tekintetes Nemzetes Mikó János uram is ezen Isten ő szent felsége ki adott sententiáját mindenkor maga előtt hordozván és attól félvén, még jó eszén és elméiben fogyatkoztalan lévén, noha másképpen ez nyomorú világon utolsó nyavalyáinak felháborodott tengeriben evezvén, müelőttünk, említett bírak előtt testamentaria dispositiót³² tőn, melynek tenora³³ és rendi az ide alább meg írt mód és rend szerint úgy következik:

Elsőbben is ajánlom az én szegény bűnös lelkemet az én édes teremptő [!] és megváltó Istenemnek, ezután hagyom, az én testemet megadják az anyjának, az földnek az hunnan alkottattam.

1. Vagyon egy virágos, födeles, aranyas kupa,³⁴ második is hasonló virágos kupa, négy fejér ezüst pohár, az hármon néhai Czirjék András címere, három egybejáró aranyas capa³⁵ poharak, néhai Mikó Anna s Haranglábi címeri rajtok, egy szerecsendió kupa,³⁶ fél ejteles,³⁷ fejér ezüstbe foglalva, mind ezek az feljebb meg írt pohárok ötön

²⁹ Csikszentimre (*Csik Szent Imreh*) (ma: Sintimbru, RO).

³⁰ Hic et nunc (latin): itt és most.

³¹ Csikzsögöd (*Sögödi*) (ma: Jigodin, RO).

³² Testamentaria disposition (latin): végrendelet.

³³ Tenor (latin): tartalom.

³⁴ Aranyas kupa: aranyozott, arannyal futtatott kupa.

³⁵ Capa pohár: nemcsak bórral bevont, hanem általában tekintet nélkül anyagra, szemölcsös, pöttyös, varacsos, barkás poharat jelent.

³⁶ Szerecsendió kupa: kókuszdióból készült kupa.

³⁷ 1 ejtel (ürmérték): 1 kupa, azaz 1,36 liter, fél ejtel ennek a felét jelenti.

együtt illetik az gyermekeimet, öt ezüstkalán apró rendek, lapos nyelű egy, az kiket is ezekkel az ezüstmarhákkal closszanak.

2. Vagyon egy ezüstpohár, az kinek P. S. az fenekén, hal hám,³⁸ öntött, ez marad annál, az ki ez zsögödi funduson³⁹ lakik, az kápolnának utolsó szükségére.

3. Egy ezüst cápa pohár, az kinek az feneka foly az mely néhai Czirjék Andrásé volt. Egy örménytől váltottam volt, meg azon örménynél zálogban lévén vesztibe igaz hütöm szerént íratam, meghagyom két kisebb fiamnak, Mikó Józsefnek és Mikó Lázárnak, ha kik ki akarnák váltani, annyi erővel váltsák ki, az mennyére nyom, az kit Czirjék⁴⁰ Andrásné maga vetett volt zálogba.

Item egy ezüstkalán néhai Czirjék András uram neve rajta, köz.

Item egy kicsin ezüst capa pohár, az kin néhai Pater Kozma Péter uram neve rajta, magam aquisituma.⁴¹

Item egy küsded fejér virágos pohár, ez is magam aquisituma, ezeket az megírt két küsded poharakot is legálom⁴² és hagyom az két küssebb fiamnak, Mikó Józsefnek és Lázárnak.

Item hat oláh ezüstkalán, magam aquisitumi, ezeket testálom és legálom az két küssebb fiamnak, Mikó Józsefnek és Lázárnak.

4. Három ezüst aranyas csészék, melynek egyike hosszú vesés, magam aranyasztattam meg, az második pogány pénzes, címer rajta, az harmadik virágos, az magam nevem rajta. Ezt az magam nevem rajta valót hagyom és testálom az nagyobbik fiamnak, Mikó Ádámnak az más kettőt az két küssebb fiamnak, Mikó Józsefnek és Lázárnak. Mind az három csészék magam aquisitumi.

5. Egy aranyas hegyestőr, magam csináltattam, egy portai ezüstös török kard, az Miziri vezéré volt, rabot szabadítottam vele együtt, más is egy török ezüstös kard, azt most József viseli, ezeket is legálom és hagyom az két küssebb fiamnak, Mikó Józsefnek és Lázárnak. Item vagyon két pártaövem⁴³ és egy klárisövem,⁴⁴ magam aquisitumi, ezeket legálom és testálom az két küssebb fiamnak, Mikó Józsefnek⁴⁵ és Lázárnak.⁴⁶ Item az anyai jószágokban megcsalatkozván mind az gyergyóiból⁴⁷ s mind az szentsimoniból,⁴⁸ azért a lemhényi⁴⁹ jószágomot hagyom az két küssebb fiamnak. Az szentsimonit az

³⁸ Hal hám: halbőr.

³⁹ Fundus (latin): házhely, telek.

⁴⁰ Czirjék.

⁴¹ Acquisitum (latin): szerzett (tehát nem örökölt) jószág, vagyontárgy. A végrendelet írnoka következetesen „c” nélkül írja a szót.

⁴² Legál (latin: lego 3.): hagy, örökít.

⁴³ Pártaöv: ékkövekkel díszített övfajta.

⁴⁴ Klárisöv: koralldarabokat tartalmazó díszöv.

⁴⁵ Joseph.

⁴⁶ Lázár.

⁴⁷ Gyergiaiból.

⁴⁸ Csíkszentsimon (*Szent Simoni*) (ma: Sânsimion, RO).

⁴⁹ Lemhény (*Lemhenyi*) (ma: Lemnia, RO).

a néhai Czirjék András uram házán felül zálagosítottam adósággal együtt, és az mi még találkozik, ezeket hagyom Mikó József fiamnak.

6. Mihálcz Mihálynének és Foltánének hagyok holmi romlott fülbevalókat.

7. Az mely pártát felkértem volt Mihálcz Mihálynétől, aztot revideálják,⁵⁰ és az mivel felülhaladta paraphernumát,⁵¹ fordítsa le Foltánének, mivel tiszta magam aquisituma, sok pénzemben álló, mint esett férjhez menések s micsodás üdőben voltunk, igen meggondolkozzanak.

8. Az anyjok pártáját és ezüstövit adom paraphernumába Foltánének, Mikó Zsuzsannának, mivel Mihálcz Mihályné is, Mikó Éva igen szép pártámot vitte el, magam aquisitumát. Item Foltánének, Mikó Zsuzsannának hagyok egy aranygyűrűt ugyan úgy, hogy paraphernumát igazítsák Mihálcz Mihálynével Mikó Évával.

9. Mikó Ádám fiamnak legálok és hagyok egy aranygyűrűt a csésze mellé, az kinek az szélye megtört egy kevéssé, nagyobb bizonyásra az köve hyacintus.⁵² Mátkásodni is adtam volt egy rubintos gyűrűt, az is maradjon Mikó Ádám fiamnak. Item Mikó Ádám fiamnak hagyok és testálok egy üdő mutató, Jupiter-fejű aranygyűrűt, úgy, hogy senki-nek ne legyen szabad eladni. Ha valakinek el találnák adni, visszavehesse József pro raritate familiae.⁵³

10. Józsefnek is adtam volt egy gyémántos gyűrűt az legyen övé.

11. Hagyok és testálok Mikó József fiamnak és Lázárnak két arany pecsétnyomó gyűrűköt, magam neve és címere rajtok. Item hagyok Mikó Józsefnek és Lázárnak egy forma és specialis két gyémántos gyűrűt. Item Mikó Józsefnek és Lázárnak két rubintus és smaragdus egy pár gyűrűt. Item Józsefnek és Lázárnak egy hat gyémánttal való gyűrűt. Item Józsefnek és Lázárnak egy jóféle orientalis⁵⁴ aranygyűrűt. Item Józsefnek és Lázárnak tíz szál jóféle fehér klárisgyöngyöt⁵⁵ orientalist. Item Józsefnek és Lázárnak hagyok egy speciális aranyláncot, az ki vagyon circiter⁵⁶ negyedfél sing⁵⁷ harminchat arany benne. Item Józsefnek és Lázárnak hagyok egy singű aranyláncot, igen finom arannyas. Item Józsefnek és Lázárnak hagyok egy hajnyomtatót, három szál kláris benne fejer és veress, tíz nagy orientalis gyöngy rajta és egy rubint. Item az József mentéin és dolományán most vagynak harminckét arany nyomó aranyboglárok, mellyeket házasságra pro honore⁵⁸ adtam volt, azokhoz még vagyon itt azok fele in numero 51 id est⁵⁹ ötven egy. Item egy aranykorona tizenegy arany nyomó, ezeket is mind a koronát, mind a boglárokat hagyom az két küssebb fiaimnak, Mikó Józsefnek és Lázárnak.

⁵⁰ Revideál (latin: revideo 2): felülvizsgál, felülbírál.

⁵¹ Paraphernum (latin): hozomány.

⁵² Jácint: vörös színű drágakő, más néven cirkon vagy hiacint.

⁵³ Pro raritate familiae (latin): családi ritkaság gyanánt.

⁵⁴ Orientalis (latin): keleti.

⁵⁵ Klárisgyöngy: korallból készült gyöngy.

⁵⁶ Circiter (latin): körülbelül.

⁵⁷ 1 sing: 62,20 cm; negyedfél: három és fél.

⁵⁸ Pro honore (latin): tiszteletadás gyanánt, tisztességre.

⁵⁹ Id est (latin): azaz.

12. Az, mint az több fiaimnak is adtam volt mátkásodásokra egy-egy aranygyűrűt, így az legkisebbik fiaimnak is, Mikó Lázárnak, ha Isten élteti, hagyok egy arany gyémántos gyűrűt mátkásodásra. Item az mely arany gombok most a József mentéin vagynak, az kiben megházasodott, tekervényes aranygombok, azt hagyom Lázárnak. Az mentémen való nagy gombokat is neki hagyom, egyiken szkófiom⁶⁰ másik apró ezüstgombok, ujjjaival [!] valókkal együtt.

13. Az viseltes dolományomon ujján valókkal együtt és az József viseltes mentéin és dolományán az mik vagynak, azokat Józsefnek, ezeket, az mik együtt vannak kombinálva, mind együtt hagyom, éljenek istenesen belőlle József és Lázár.

14. Egy kús patena vagyon, azt hagyom az zsögödi kápolna⁶¹ alkalmatosságára, az melynek az kelyhe az Acton járásakor Gyergyóban elveszett.⁶²

15. Egy skatulyában vagyon két aranylánc, melynek egyike harmadfél singű, hat aranygomb, egy nyakravaló, négy szép aranyboglár, ez az aranymarha közönségesen oszolják az öt gyermekeim között.

16. Az kundi jószágomat hagyom Mikó Lázár fiaimnak, az mennyiben aquisitumomban vagyon iuxta literas.

17. Egy Huszonöt Simon nevű jobbágyot, ezekből hagyok Mikó József fiaimnak, az kis is Huszonöt Simonnak fattyú fia, Sibar Tamás leányától is vagyon egy fattyú, azt is Józsefnek hagyom.

18. Az mely jószágomat Küküllő vármegyében Dicsőszentmártonban⁶³ Árkosi Ádám uramtól aquiraltam⁶⁴ volt iuxta literas udvarházhelyivel együtt (az ki most Vár-alján lakik), aztot hagyom Mikó József fiaimnak cum omnibus ad se pertinentiis.

19. Az brassai⁶⁵ adósságomat, úgy mint florenos 540, id est ötszáz negyven forintot, hagyom az küssebb fiaimnak, Mikó Lázárnak, ha jól viseli magát, nyolc pénz számlálván interessére,⁶⁶ fel ne vegyék az summat,⁶⁷ ruházzák magát belőlle, ha alábbadják is, liceat,⁶⁸ ha felveszik onnan is, adják hüteles embernek mindaddig, az míg végső osztózások leszen Sándor Mihályné hűgom asszonnyal és az őkegyelme jószágával. Az meg írt

⁶⁰ Skófiom/szkófiom: hímzésre használt arany, ezüst vagy aranyozott ezüst fémszál.

⁶¹ A csíkzsögödi Szentháromság-kápolna a falu keleti szélén a régi szentléleki út mellett, a Szentlélek-/Zsögöd-patak jobb, északi magas partján található. A falu a középkorban Csík-szentlélek filiája volt. A kápolna több átépítést is megélt, azonban ezek ellenére máig felismerhető a 16. századi alakja, sokszög záródású, támpillérek, boltozott szentély, és azzal azonos szélességű támpillérekből ellátott hajóból áll. A kápolna építésére a 16. század első felében kerülhetett sor. Építésében fontos kezdeményező szerepet játszott a zsögödi Czákó család. Az épületet a Mikó család kezdeményezésére a 18. század végén nyugat felé megnyújtották és tornyot is építettek hozzá. BOTÁR, 2019, 614–616.

⁶² GÖMÖRY, 1895, 122–127. Karl Ludwig Acton von Treuenfeld császári ezredes 1704-ben vezetett hadjáratot Erdélyben.

⁶³ Dicsőszentmárton (*Dicső Szent Martonban*) (ma: Târnăveni, RO).

⁶⁴ Acquirál (latin: *acquirō* 3): szerez, gyarapít.

⁶⁵ Brassó (*Brassai*) (ma: Braşov, RO).

⁶⁶ Interes (latin): kamat.

⁶⁷ Summa (latin): összeg.

⁶⁸ Liceat (latin): szabad legyen.

brassai ötszáznegyven forint adósságonak az felvétele legyen az utolsó decisióig,⁶⁹ azaz osztozásokig Mikó Lázár fiamnak, minthogy sok expensái⁷⁰ lesznek ide hátrább, ha jól viseli magát, tanul, tékozló nem leszen, ha pedig tékozló leszen Lázár, csak szükségére valót adjon Mikó József fiam neki belőlle, ha olyan felesége találna pedig Lázárnak lenni, az ki is tékozló lenne, úgy is csak szükségére valót adjon, akár ha csak maga is tékozló lenne Lázár.

20. Ott Brassóban néhai Haranglábi uram édes nénémmel Mikó Annával együtt testáltak volt bizonyos számú pénzt az néhai vicarius urunk Pater Szebellébi Bartalis⁷¹ gondviselése alá hagyván és az őkegyelme gondviseletlensége miatt odaveszett volt (az háromszéki és udvarhelyi templomok számára) florenos 700 50, id est hétszázötven forintot in summa, minthogy ezen pénz huszonkét esztendőől fogva el nyomult volt interesével együtt, ez mostani Antalfi János Pater vicarius urunk interesit nekem hagyván, zsögödi Mikó Jánosnak, hogy kikeressem ezen specificált⁷² pénzt Brassó városában, Istennek segítségéből megindulván, ki kerestem sok fáradságim után, mely dologról ezen specificált Pater Antalfi János vicarius úrnak ő kegyelme levelei extálnak igaz lelki ismereti szerint. Őkegyelmit sürgethetik érette, minthogy Kornis István uramnak őnagyságának nincsen semmi közü hozzám, bízást kereshetik érette az catholicus status⁷³ előtt, ebből hagyok Mihálcz Mihálnénak Mikó Éva leányomnak és Folta Istvánnénak Mikó Zsuzsannának florenos 300, id est háromszáz forintot, tartozván együtt fáradni érette. Az csíkszentléleki⁷⁴ és somlyai Szent Péter és Szent Pál templomok⁷⁵ és az zsögödi kápolna számára florenos 100, id est száz forintot, id est az három helyre harmincharminchárom magyar forintot ezen interes pénzéből adjanak ki. Az ki pedig fáradván ezen dologban és ez mellett, úgy vegyen részt belőlle, ha együtt akarják az három fiaim, hogy jószágot vegyenek vele, ha ki pedig nem akar fáradani ezen dologban legyen az küssebb fiamé Mikó Józsefé és Lázaré.

⁶⁹ Decisio (latin): döntés.

⁷⁰ Expensa (latin): kiadás, költség.

⁷¹ Valószínűleg Szebellébi Bertalanra utalnak. Végrendeletét közölte VESZÉLY, 1860, 356–365. Szebellébi Bertalan kézdiszentléleki plébánost választották vicariusnak Damokos Kázmér halála után (1677), akit Apafi Mihály a Katolikus Státus gyűlésének jelölése és javaslata alapján 1678-ban megerősített vicariusi minőségében. BIRÓ–BOROS, 1941, 69, 84.

⁷² Specificált (latin: specifico 1): részletez.

⁷³ Az Erdélyi Római Katolikus Státus egyházmegyei intézmény, egyházmegyei önkormányzatnak hívják. A benne egybegyűlő egyháziak és világiak, a püspök vezetése alatt és jóváhagyásával, intézik és kezelik az egyházmegye bizonyos iskolai és gazdasági ügyeit.

⁷⁴ Csíkszentlélek (*Csik Szent Leleki*) (ma: Lelicieni, RO); A csíkszentléleki plébániatemplom a falutól keletre húzódó domboldalon található. A középkorban Zsögöd, Fitód, Szentlélek, illetve Boroszló plébániája volt. Középkori szárnyasoltárát – amelyen a Czako család címere is látható – ma a Magyar Nemzeti Galériában őrzik. BOTÁR, 2019, 461.

⁷⁵ A Csíksomlyói Szent Péter és Pál plébániatemplom. A két falu, Somlyó és Csobotfalva közötti határ tulajdonképpen a templom keleti oldala és a plébániával szemben nyíló utca között húzódik, azaz a templom, de facto Somlyó területén áll. A középkor folyamán egészen a 18. század elejéig több település: Csomortán, Csobotfalva, Vardotfalva, Taploca, Csíkszereda plébániatemploma, több alkalommal a telerdgi főesperesség központja volt. Központi szerepe valószínűleg már a 14. századra kialakult. BOTÁR, 2019, 376.

21. Az marosvásárhelyi⁷⁶ adósságomat, az mely az kádárnál vagyon, úgymint florenos 100, id est száz forint, hagyom és legálom Mikó Ádám fiamnak. Az néhai Üstgyártó Demeter gyermekeinél való florenos 100, id est száz forintot hagyom és legálom Mihálcz Mihálynének Mikó Évának és Folta Istvánnének Mikó Zsuzsannának, ezen meg írt pénzek interestiért keressék ezeket az specificált adóssakot, az Rákóczi ideitől fogva, mi-kor ott Vásárhelyen volt,⁷⁷ azután ezen adósságra interest nem adtak, tudniillik ezek az legatariusok.⁷⁸

22. Egy nyuszt farkas süveg vagyon, azt hagyom az Lázár fiam házasságára, ha jól viseli magát, s jó szerencséje leszen, ha pedig nem, legyen az Mikó József fiam dispositió-jában.

23. Az ezüstös zöld posztos nyerget minden szerszámával együtt hagyom Mikó József fiamnak és Mikó Lázárnak. Ha Istennek úgy tetszik, Lázár is hadd mehessen el vele mátkásodni, annakutána éljenek istenesen vele, az egyik az másikat része szerint kifizet-heti belőlle. Az Miziri vezértől hozott lóra való szerszámomot pedig hagyom Mikó Lázár fiamnak. Az moldvai lóra való szerszámomot pedig hagyom Mikó Józsefnek az, melyet ugyan eddig is magával viseltettem Józseffel. Az házunknál való négy puskáimat ha-gyom az két kisebb fiainak, Józsefnek és Lázárnak, egy pár pisztált pedig Mikó Lázár fiamnak, ha jól tanul.

24. Az rézkandérokat, üstököt, serpenyőköt, az kiket én csináltattam, legálom és ha-gyom Mikó József és Lázár fiaimnak az ház szükségére. Így az ón eszközöket is, valamelyeken az én magam nevem vagyon, és én csináltattam, nekik hagyom ilyen conditio-val⁷⁹ tamen, hogy Mikó Ádám fiamnak is kiadhassák (cum obligatione restitutionis)⁸⁰ bizonyos szükséges időben, lakadalmi, keresztelés idein vagy hasonló üdőkben. etc.

25. Az hintómat s lovakat az míg az Mikó József fiam feleségének is adnak, addig bírják közön, ha pedig Lázár, az kisebbik fiam megházasodik, legyen az övé.

26. Mind itt, s mind a kundi jószágnak viselje jó gondját Mikó József fiam, mindad-dig, az míg Lázár is megházasodik. Lázár is fogadja jól szavát, valamíg megházasodik, addig semmit ne parancsolhasson az kundi jószágban Mikó Lázár fiam, hogy netalám tékozoljon belőlle.

27. Az brassai pénznek gondviselésében hagyom Mikó József fiamot tutornak és minden pénznek gondviselőjének, semmi pénzt ne adjon Mikó Lázárnak az egy bizo-nyos ruházatján és szükségén kívül, az mi megmarad, pro futuro⁸¹ reserválja,⁸² József pedig florenos 100, id est száz forint vegyen ki belőlle, ha jószágot nem vesznek vele.

⁷⁶ Marosvásárhely (*Maros vasarhelyi*) (ma: Târgu Mureș, RO).

⁷⁷ II. Rákóczi Ferencet 1707 áprilisában a marosvásárhelyi országgyűlésen személyesen iktatták be az erdélyi fejedelmi hatalomba. A szövegben erre a marosvásárhelyi látogatására utalhatnak. MAGYARI, 2004, 291–294.

⁷⁸ Legatarius (latin): végrendeleti örökös.

⁷⁹ Conditio (latin): feltétel.

⁸⁰ Cum obligatione restitutionis (latin): a visszaadás kötelezettségével.

⁸¹ Pro futuro (latin): a jövőre, az eljövendő időkre.

⁸² Reservo (latin: reservo 1): fenntart, megőriz.

28. Az mi az zsögödi házhoz való adósság vagyon, azt hagyom és legáлом az három fiamnak, Mikó Ádámnak, Józsefnek és Lázárnak pro economia,⁸³ hogy egyik is az másik nélkül fel ne vehesse, hanem economizáljanak belőlle az zsögödi házhoz pro communi bono.⁸⁴

29. Az mi pedig ezen kívül adósságim vagynak és készpénzem, azokat kötöttem az Mikó József fiam hütire és lelkére, ő tudja mire s én, azért senki ne háborgassa érette, mert senkinek semmi köze nincsen hozzá.

30. Ezek az házban itt való ónkannák is medgyesi aquisitumim, rézmozsárom is kettő magam aquisituma. Az ükő köz,⁸⁵ az nagy rézmozsár Mihálcznélval köz, ha az nagy ezüst pohárt kiadja egy kard is vagyon köz, egy ezüstkanál is vagyon köz Mihálcznélval, de nem az én leányom értetik az Mihálcznén.

31. Négy ezüst kalánt hagytam az asztalomra pro honore viselni az gyermekeimnek házamhoz, de még egyet vegyenek ki extra sortem divisionis.⁸⁶ Az mi pedig ezüstmarhák és kalánok vannak, az kit megírtam communis⁸⁷ osztózásra, öton osztozzanak avval, az többit kinek-kinek az mint meg írtam, úgy maradjanak.

32. Kolozsvári Szöcs Jánosné is iuxta literas⁸⁸ fiával s leányival együtt adós lévén obligálta⁸⁹ magát, hagyom és legáлом Mikó József és Lázár fiaimnak.

33. Az szenttamási háztól adtam volt circiter húsz vagy huszonöt forint ára búzát az mi abból hátra vagyon Szentdamokoson és Szenttamáson, azt is hagyom az két kisebb fiaimnak, az többit, az mi adósság találtatik az szenttamási jószágból való, osszák az gyermekeim öton öt részre.

34. Gyergyószentmiklóson⁹⁰ az Nagy András mostohaanyjával feles bort korcsomáltattam volt ki, törvény szerénnt megadósítottam, az protokolomban⁹¹ [!] az törvénye benn vagyon, keressék ki, azt hagyom az három fiamnak, osszák el Istenesen egymás között.

35. Az mely szkófiomos gombokot Mikó Ádám fiamnak hazajövelekor az mentéire csináltattam (megfeledkeztem volt róla, hogy Józsefnek ígértem volt), ha jól és Istenesen alkuszik Józseffel maradjon Mikó Ádám fiamnál, ha pedig nem, az mentét elviselvéen maradjon Józsefnek, mindazonáltal szabad arbitrumában,⁹² de ha ugyan Ádám az öccsei között jó gondot visel, hagyják oda, és Józseffel egymás szeretetiben maradnak, ugyan csak hagyja oda.

36. Egy mentére való régi vitézkötésem aranyfonálból való vagyon, azt hagyom Mikó József fiaimnak.

⁸³ Pro oeconomia (latin): gazdálkodásra.

⁸⁴ Pro communi bono (latin): közös hasznukra.

⁸⁵ Köz: közös.

⁸⁶ Extra sortem divisionis (latin): az osztályrészen kívül.

⁸⁷ Communis (latin): közös.

⁸⁸ Iuxta litteras (latin): az irat tartalmának megfelelően.

⁸⁹ Obligo (latin: obligeo 1): kötelez.

⁹⁰ Gyergyószentmiklós (*Gyergio Szent Mikloson*) (ma: Gheorgheni, RO).

⁹¹ Protocollum (latin): (széki) jegyzőkönyv.

⁹² Arbitrium (latin): belátás, döntési jog.

37. Sándor Mihályné húgom asszonyánál holmi aranymarháim maradván, és az mi-
ket sententiámnak⁹³ tenora behoz, mivel megnyertem volt, és sententiám vagyon róla
arbiterek előtt, ezek iránt lássák az gyermekeim, ha holtát várják-e vagy sententiámmal
procedálnak⁹⁴ ellene, és kivéven, közönségesen osszák mind az gyermekeim.

38. Az mely lábás marhák és gabona az zögödi házamnál találtatnak, azokat mind
egyaránt osszák az három fiaim, Mikó Ádám, József és Lázár, az ménesből egy kancát
kiadván Folta Istvánnénak Mikó Zsuzsánna leányomnak.

39. Az moldvai adósságomat útbaigazítottam iuxta literas Pyrul Stephannál, az má-
sik Örmény Dávid leányánál, az is iuxta literas, ha bemenyen Mikó Ádám fiam érette
vegyen ki ezen adósságból florenos 100 id est száz forintot magának, és az többivel ve-
gyenek jószágot az három fiaim együtt ezen specificált pénzzel, ha pedig mást fogadnak
ezen pénz kihozására, legyen ezen adósság csak az két küssebb fiamé, Józsefé és Lázaré.

40. Madéfalvi Sámuel deák adós lévén florenis 260, id est kétszázhatvan forintokkal,
erre az mint lovat ígért volt Sámuel deák húsz tallérban, lovat ne adjon, hanem in para-
tis⁹⁵ húsz tallért. Ezt is hagyom az Mikó József fiam dispositiojában, az, mint lelkire és
hütire kötöttem.

Az mely testamentaria dispositiót mi is, feljebb megírt specificált kézen fogott köz-
bírák pro futura cautella⁹⁶ [!] szokott pecsétünk alatt ki adtunk, és kezünk írásával is
meg erősítettünk, anno die locoque supra notatis.⁹⁷ Nos iudices iidem qui supra, fide
nostra mediante.⁹⁸

Pater Michael Szabo arhidiaconus Csík, Gyergyó et Kászon, ac pro tempore.
Parochus Csík Szent Imrensis manu propria.

Petrus Szakács primipilus, pro tempore Rector Scholae Csík Szent Lelekiensis manu
propria.

/Hátlapján: /

Die 20 septembris anni presentis 1716. copiajat vévén ezen testamentaria dispositió-
nak az Mikó Ádám uram ökegyelme részire, az ökegyelme requisitiojára,⁹⁹ kezihez is
adtam. etc.

Czikó Ferencz nemes Alcsíkszék notarius, manu propria.

⁹³ Sententia (latin): ítélet.

⁹⁴ Procedál (latin: procedo 3): eljár, bírósági eljárást folytat.

⁹⁵ In paratis (latin): készpénzben.

⁹⁶ Pro futura cautela (latin): jövőbeni biztosíték gyanánt.

⁹⁷ Anno, die, locoque supra notatis (latin): a felülírott évben, napon és helyen.

⁹⁸ Nos, iudices, qui supra, fide nostra mediante (latin): mi felülírott bírák, hitünk (eskünk) alatt.

⁹⁹ Requisitio (latin): kérés.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- SJCAN
Serviciul Județean Covasna a Arhivelor Naționale (A Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Hivatala, Sepsi-szentgyörgy)
Dr. Nagy Jenő gyűjteménye (fond. nr. 27.)
- GYELCSGY
Gyulafehérvári Egyházmegyei Levéltár Csíkszeredai Gyűjtőlevéltára
Csíkszentléleki plébániai iratok
- *
- BICSOK
2015
BICSOK Zoltán: *Családi archívumok a Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatalának őrzésében*, In: *Levéltári Szemle*, 65. (2015) 2. sz. 27–65.
- BIRÓ–BOROS
1941
BIRÓ Vencel – BOROS Fortunát: *Erdélyi katolikus nagyok*, Kolozsvár, Szent Bonaventura könyvnyomda, 1941.
- BOTÁR
2019
BOTÁR István: *Havasok keblében rejtőző szép Csík. A Csík-medence középkori településtörténete*, Budapest, Opitz Kiadó, 2019.
- BRAUDEL
2004
Fernand BRAUDEL: *Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus XV–XVII. században. A mindennapi élet struktúrái: a lehetséges és a lehetetlen*, I, Budapest, Gulta Könyvkiadó, 2004.
- ENTZ–JAKÓ
1944
ENTZ Géza – JAKÓ Zsigmond: *Sütő-Nagy Jenő csíkszentmártoni közjegyző levéltárából*, In: *Erdélyi Múzeum*, 49. (1944) 1–2. sz. 268–278.
- GÖMÖRY
1895
GÖMÖRY Gusztáv: *Gróf Bussi-Rabutin tábornok naplója 1704. október*, In: *Hadtörténeti közlemények*, 8. (1895) 122–127.
- GYULAI
1904
GYULAI Rikárd: *Ősfák*. In: *Genealógiai füzetek*, 2. (1904) 7. sz. 102–106.

- KUBINYI
1990
KUBINYI András: *A középkori anyagi kultúra kutatása és néhány módszertani problémája*, In: *Aetas*, 5. (1990) 3. sz. 51–68.
- LÉVAI
1934
LÉVAI Lajos: *Szendrey Júlia gyöngyös táskája*, In: *Magyarország*, 15. (1934) 191. sz. (augusztus) 4.
- MAGYARI
2004
MAGYARI András: *II. Rákóczi Ferenc Erdélyi fejedelemmé választásának problematikája*, In: *Keresztény Magvető*, 110. (2004) 3. sz. 291–294.
- NAGY
1857–1868
NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, I–XII, Pest, Friebeisz István, 1857–1868.
- SÁNDOR
1906a
SÁNDOR Imre: *A csikszentsimoni Endes család levéltára 1544–1659. II. közlemény*. In: *Genealógiai füzetek*, 4. (1906) 2. sz. 32–56.
- SÁNDOR
1906b
SÁNDOR Imre: *A csikszentsimoni Endes család levéltára 1544–1659. IV. közlemény*. In: *Genealógiai füzetek*, 4. (1906) 1. sz. 10–12.
- SÁNDOR
1907
SÁNDOR Imre: *A csikszentsimoni Endes család levéltára 1660–1725. V. és befejező közlemény*. In: *Genealógiai füzetek*, 5. (1907) 4–5. sz. 46–48.
- SzOkI
IV
Székely Oklevéltár. Új sorozat, IV, kiad. DEMÉNY Lajos, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 1998.
- SzOkI
VI
Székely Oklevéltár. Új sorozat, VI, kiad. DEMÉNY Lajos, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2000.
- SzOkI
VII
Székely Oklevéltár. Új sorozat, VII, kiad. DEMÉNY Lajos, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2004.
- SZÖCS
2003
SZÖCS János: *A székely múzeumi mozgalom jelentős alakja: S. Nagy Jenő*, In: *Honismeret*, 31. (2003) 4. sz. 76–77.
- TORMA
1888
TORMA Károly: *Történeti apróságok II. zsögödi Mikó János és léczfalvi Gyárfás István, József és Elek feljegyzéseiből*, In: *Századok*, 22. (1888) 355–357.

TÜDŐS
2003

TÜDŐS S. Kinga: *Erdélyi testamentumok, I., Hadviselő székelyek végrendelete. Háromszék 1560–1711*, Marosvásárhely, Mentor, 2003.

VESZELY
1860

VESZELY Károly: *Erdélyi egyháztörténeti adatok, I*, Kolozsvár, 1860.

Nicolas-Louis Le Dran történeti értekezése a Szent Korona és a Habsburg-ház viszonyáról az 1730-as évekből*

A Francia Külügyi Levéltár¹ (*Archives Diplomatiques*, korábban *Archives des Affaires étrangères*) Franciaország egyik leggazdagabb nemzetközi vonatkozású forrásokat tartalmazó gyűjteménye. A kora újkori európai történelem szempontjából különösen izgalmas ez a levéltár, mivel éppen ennek a kornak köszönhetette létrejöttét és a mai napig meghatározó az állományának jellegzetes felosztása, amely egyfajta lenyomata a korabeli francia állam működési mechanizmusának. Noha a külügyi dokumentumok gondos őrzésének és rendszerezésének a francia uralkodók már a középkorban kiemelt figyelmet szenteltek, a francia külügyi levéltár intézménye XIV. Lajos király uralkodásának végén jött létre. Először Jean-Baptiste Colbert Torcy márkí,² külügyminiszter döntött úgy 1711-ben, hogy az elődei által felhalmozott dokumentumokat egy külön irattárban helyezze el. Ennek létrehozását Jean-Yves de Saint-Prest³ királyi tanácsosra bízta, aki Párizsban látott neki a levéltár megalapításának.

A lassan rendeződő gyűjtemény a király halála (1715) után kiegészült a versailles-i udvarral együtt Párizsba vitt újabb keletkezésű külügyi iratokkal. Az egyre gyarapodó levéltárt ezt követően immár két neves szakember felügyelte: Saint-Prest és Nicolas-Louis Le Dran, akinek az egyik művét jelen publikációnk keretében szeretnénk közölni.

A levéltár *Mémoires et documents Autriche* fondjának 11. kötetében található egy névtelen szerző által összeállított kis történeti értekezés, amely az Ausztriai Háznak a magyar Szent Koronára való örökletes jogának történeti előzményeit tárgyalja. A munka a Magyar Királyság történetét kezdeteitől a 18. század elejéig bezárólag vizsgálja fel, elsősorban a Habsburg-dinasztiával való viszonya szempontjából. Az összefoglalás megfogalmazója minden bizonnyal a Habsburgok leányági örökösödésére létrehozott Pragmatica Sanctiót vitató francia jogászok számára igyekezett jól használható segédletet nyújtani. Ugyanakkor, a forrás számunkra jóval több információt is hordoz, mivel bemutatja, miként látta a kor francia diplomáciája a magyar történelmet. Az alábbiakban bemutatjuk a mű szerzőjét, majd felvázoljuk az értekezés fontosabb tartalmi

* A tanulmány az MTA BTK TTI „Szent Korona” Kutatócsoport támogatásával készült. A franciaországi kutatásaimat a Balassi Intézet Klebelsberg-ösztöndíja támogatásával végeztem, amelyet ezúton is szeretnék megköszönni. A tanulmány és a jegyzetapparátus elkészítéséhez nyújtott segítségükért itt szeretném kifejezni hálás köszönetemet Szabó András Péter, Neumann Tibor, Pálosfalvi Tamás és Zsoldos Attila kollégáimnak.

¹ Lásd a gyűjtemény mutatóját: ARCHIVES DIPLOMATIQUES, 1936. A magyar vonatkozású források részletes bemutatása: KONT, 1913, 203–241.

² Jean-Baptiste Colbert, de Torcy márkí (1665–1746) francia diplomata és külügyminiszter.

³ Jean-Yves de Saint-Prest (?–1720) francia külügyi főlevéltáros.

részeit, rámutatva azok jelentőségére és valószínűsíthető forrásaira. A szöveg elemzése során szeretnénk rávilágítani a francia diplomácia magyar történelemről alkotott képének jellegzetességeire és azok változásaira is.

Az értekezés szerzője

Nicolas-Louis Le Dran a kora újkori francia külpolitika történetírásának egyik leghasznosabb segítője, egyfajta „szürke eminenciása” volt. Több évtizedes külügyi szolgálatának köszönhetően számos fontos forrást rendezett és több igen jelentős összefoglaló munkát hagyott hátra, amelyek nagy része kézirat formájában maradt. A francia külügyminisztérium magas rangú hivatalnokaként részt vett a minisztérium levéltárának átszervezésében és az ott őrzött iratok osztályozásában.⁴ A napjainkban a Párizs melletti La Courneuve-ben található Francia Külügyi Levéltár besorolási rendje az ő idejében jött létre, és a régi ügyiratok margóján vagy betoldott lapjain ma is megtalálhatjuk az ő keze írásával készült megjegyzéseket. Habár forrásunkon nem szerepel a neve, kiterjedt munkásságának áttekintése alapján és kézírásának beható tanulmányozásának köszönhetően nagy valószínűséggel megállapítható, hogy ő lehetett a szerző.⁵

Nicolas-Louis Le Dran 1687. április 24-én született Párizsban, a város bal parti, a híres Saint-Sulpice-templom plébániájához tartozó Jacob utcában.⁶ Az édesapja, Henri Le Dran XIV. Lajos király felesküdtött sebészorvosa volt, ami nagyon kiemelt és bizalmi helyzetet biztosított számára. Nicolas-Louis Le Dran gyermekkoráról és fiatalságáról szinte semmit sem tudunk azon kívül, hogy legalább egy évig tanulmányúton német nyelvterületen tartózkodott, hogy megtanulja a nyelvet és megismerje a Német-római Szent Birodalom szokásait.⁷ Nagy valószínűséggel igen alapos és kiterjedt humán tanulmányokat végzett és további nyelvek tanulmányozásában is igen elmélyült tudásra tett szert. Életrajzírói szerint – akik állításukat általa hátrahagyott levéltári feljegyzésekre alapozták – kiválóan értett a francián kívül latinul, németül és angolul, valamint a spanyolt és olaszt is elsajátította. Huszonéves korában az oratoriánusok Saint-Magloire szemináriumában tanult, ahonnan a világi hallgatók közül több neves diplomata is kikerült.⁸ Egyik itteni tanára, bizonyos Pouget atya ajánlására léphetett be 1710-ben az alig huszonhárom éves fiatalember a királyi külügyi államtitkárság irodáinak szolgálatába. Le Dran először angol fordítói munkát kapott, de hamarosan fontosabb és felelősségteljesebb feladatok vártak rá. A következő évben részt vett a külügyi államtitkárság régi

⁴ Életrajzához: SAMOYAULT, 1971, 296.

⁵ Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Christian Fournier-nak, aki Nicolas-Louis Le Dran életével és külügyi tevékenységével kapcsolatos kutatásainak eredményeit önzetlenül megosztotta velem.

⁶ PICCIONI, 1928, 214; BASCHET, 1875, 184.

⁷ Lásd erről Le Dran levelét, amelyben Hulin abbéval közös „németországi” utazásukat említi (AD, Personnel, 1ère série, LVI, fol. 147–148.) idézi: SAMOYAULT, 1971, 164.

⁸ BASCHET, 1875, 184.

levéltári állományának Párizsba való költöztetésében Jean-Yves de Saint-Prest első tanácsos irányítása alatt.⁹

A régi külügyi levéltári anyag végül a Louvre-ba került, Le Dran viszont Versailles-ban maradt, a közelmúltra vonatkozó iratok őrzésének feladatát kapta meg. Itt nagy valószínűséggel ő állíthatta össze a Magyarországra és Erdélyre vonatkozó, a magyar kutatók által ma is gyakran használt *Correspondance politique Hongrie et Transylvanie* és a *Mémoires et documents Hongrie et Transylvanie* levéltári fondok alapjait.¹⁰

Saint-Prest 1720-ban bekövetkezett halála után Le Dran vette át a Louvre-ban található levéltár igazgatói tisztét is, amelyet élete végéig betöltött. Ezenfelül 1725-ben Le Drant kinevezték a Versailles-ban található 2. külügyi osztály élére. A korabeli francia külügyi adminisztrációban ehhez az osztályhoz tartoztak a Német-római Birodalom, a német fejedelemségek és az északi államok ügyei. Le Dran nagy valószínűséggel ekkor kezdett el foglalkozni a Habsburgok történetével és örökösödési kérdéseivel, a korban nagy vitákat kiváltó Pragmatica Sanctio szerződés elemzésével, amelyek révén közel került a jelen forrásközlésünkben található értekezés tárgyához is.

Le Dran kinevezésével az osztály szervezete kicsit átalakult: az északi államok és az északi német fejedelemségek átkerültek az 1. osztályba, viszont a külügyi levéltár intézményét az általa vezetett osztályhoz csatolták. Ebben a minőségében aktívan részt vett a Bourbon hercege¹¹ és Fleury kardinális¹² vezette francia külügyek irányításában, egy olyan évtizedben, amikor a spanyol és császári külpolitika számos szerződéssel és háborús fenyegetéssel veszélyeztette az angol–francia együttműködéssel garantált európai békerendszert. A hivatali intrikák következményeként a birodalmi ügyekben kompetens főhivatalnokot German-Louis Chauvelin¹³ miniszter 1730-ban végül teljesen áthelyezte a Louvre-ban található külügyi levéltárba, ahol Le Dran ismét teljes energiájával a levéltári ügyekre koncentrálni tudott. A történelem iránt szenvedélyesen érdeklődő Chauvelin segítségével Le Dran újabb nagybecsű iratanyagok – mint például Mazarin személyes levéltára – segítségével fejlesztette tovább a gazdag francia külügyi levéltár állományát.

1740-ben – immár Jean-Jacques Amelot¹⁴ minisztersége alatt – Le Dran nagy riválisának, Antoine Pecquet főtanácsos bukásával ismét aktív külügyi szolgálatba került és kinevezték az 1. osztály élére, amely a korábbi 1. és 2. osztály összefonódásából jött létre és amelyet röviden csak Északi irodának (*bureau du Nord*) neveztek. Ebben a minőségében az osztrák örökösödési háború (1740–1748) első szakaszában a francia külügyek egyik legaktívabb irányítójává vált. A helyzete még tovább erősödött Amelot bukásával,

⁹ PICCIONI, 1928, 215.

¹⁰ Lásd ennek részletesebb bemutatását: KONT, 1913, 203–241.

¹¹ Louis IV Henri de Bourbon-Condé (1692–1740) francia arisztokrata és államférfi.

¹² André-Hercule de Fleury (1653–1743) Fréjus püspöke, Aix érseke, francia államférfi.

¹³ Germain-Louis Chauvelin, Grosbois márkija (1685–1762), francia politikus, XV. Lajos külügyminisztere 1727 és 1737 között.

¹⁴ Jean-Jacques Amelot de Chaillou (1689–1749) francia politikus, XV. Lajos külügyminisztere 1737 és 1744 között.

1744 februárjában, amikor is XV. Lajos király személyesen vette kézbe a külügyek irányítását. Az új pozíciója lehetővé tette neki, hogy az új 2. osztály, a Déli iroda (*bureau de Sud*) vezetőjével, Jean-Gabriel de la Porte du Theillel¹⁵ karöltve közvetlenül az uralkodóval irányíthassák a Francia Királyság külügyeit.

Az 1744 végétől 1749 márciusáig a külügyminisztériumot vezető d'Argenson márkival¹⁶ Le Dran jó munkakapcsolatot tudott fenntartani, ellentétben kollégájával, du Theillel, akit a márki hamarosan a külügyi levéltár élére helyezett. Le Dran az osztrák örökösödési háború e kritikus időszakában nagy valószínűséggel közel kerülhetett a francia királyi titkos diplomácia, a *Secret du roi* köreihez is, mivel több olyan feladatot is kapott, amelyeknek kapcsán az 1. osztály kompetenciáján túlmutató kényes kérdésekben, mint például a magyar függetlenségi mozgalmakkal való diplomáciai kapcsolatok ügyében is kikérték a véleményét.¹⁷

1749-ban a külügyminisztérium hivatali torzskodásai ismét újabb változást eredményeztek Le Dran pályafutásában. François de Bussy¹⁸ főtanácsossal való rivalizálása következtében Puyzieulx márki¹⁹ minisztersége (1749–1751) elején ismét a külügyi levéltár élén találjuk tapasztalt diplomatának számító szerzőnket. Itt maximálisan kihasználhatta a levéltári források nyújtotta lehetőséget és számos összefoglaló történeti munkát alkotott, amelyek szinte kivétel nélkül kéziratban maradtak fent.²⁰ 1762 augusztusában Choiseul herceg²¹ külügyminiszter kezdeményezésére a hetvenöt éves Le Drant királyi kegydíjjal nyugállományba helyezték, annak ellenére, hogy ő maga a holtáig a munkának kívánta szentelni magát. Ez idő tájt családjának több tagja is dolgozott a francia külügyek szolgálatában, testvére, Pierre, akit vele együtt nyugdíjaztak és unokaöccse, Privé, akit szintén a külügyi levéltárban alkalmaztak.

Nicolas-Louis Le Dran 1774. december 18-án, nyolcvanhét éves korában hunyt el Saint-Cloudban található házában. Pályaképe alapján egy *ancien régime* korabeli külügyi szolgálatban álló mintahivatalnok portréja bontakozik ki: összesen ötvenkét évig szolgált a francia külügyminisztériumban 1710 és 1762 között, nem kevesebb mint

¹⁵ Jean-Gabriel de la Porte du Theil (1683–1755) külügyi főtanácsos és osztályvezető. Titkárként részt vett a spanyol örökösödési háborúban és az utrechti békét előkészítő tárgyalásokon. 1736-ban és 1737-ben bécsi követ teljhatalmú miniszteri felhatalmazással. Életréje: BASCHET, 1875, 274–291.

¹⁶ René-Louis de Voyer de Paulmy, d'Argenson márkija (1694–1757) francia politikus és irodalomkedvelő arisztokrata. 1744 és 1747 között külügyminiszterként tevékenykedett. Szoros kapcsolatot ápolt a felvilágosodás neves íróival, mint például Voltaire-rel.

¹⁷ Lásd ehhez Le Drannak az AD Autriche n° 30-ban található egyik egyik érdekes értekezését: *Sur la forme des traités entre la France et la Hongrie* (1749). Le Dran magyar kapcsolataihoz újabban: TÓTH, 2020.

¹⁸ François de Bussy (1699–1780) francia diplomata.

¹⁹ Louis Philogène Brûlart de Sillery, Puyzieulx márkija (1702–1770) francia politikus, XV. Lajos külügyminisztere.

²⁰ Érdemes megjegyezni, hogy Le Dran munkásságának csak egy igen különleges része – kizárólag a zene-tudományi értekezései – ismert a szélesebb közönség körében. Le Dran legfontosabb zene-tudományi munkái a következők voltak: BNF, série NAF 4543-4544 Mémoires musicaux de Louis-Nicolas Le Dran (1741–1770).

²¹ Étienne-François, Choiseul grófja, Choiseul-Stainville hercege (1719–1785) francia államférfi, 1758 és 1770 között XV. Lajos miniszterelnöke.

tizenhárom különböző miniszter irányítása alatt. Aktív külpolitikai szolgálatban tizenöt évet töltött, míg a külügyi levéltárban ennek több mint kétszeresét, összesen harmincöt évet! A hivatalosan elismert levéltári szolgálatán kívül még további hét évet dolgozott ebben a minőségben 1723 és 1730 között, amikor titulus nélkül látta el a Louvre-ban elhelyezett állomány őrzését.

Le Dran hosszú levéltárvezetői hivatalának idején kristályosodnak ki a külügyi iratok őrzésének és védelmének a legfőbb direktívái. Az iratok begyűjtése és osztályozása mellett számos emlékiratot írt a levéltár rendszeréről és történetéről, amelyek szinte a mai napig kéziratban maradtak.²² E munkák megírásával nem annyira az utókornak kívánt emléket állítani, hanem a hosszú levéltárosi munkája tapasztalatait leírva felhívni a miniszterek figyelmét az ott folyó igényes és értékes tevékenységre, amelyhez időről időre újabb pénzforrásokat igyekezett szerezni. Szintén fontos volt az intézmény jövője szempontjából, hogy folyamatosan hangsúlyozta az állomány gyarapításának az elveit. Le Dran egy 1737-ben írt történelmi feljegyzésében például Torcy márkí példájára hivatkozva kérte Amelot külügyminiszter segítségét, hogy a francia külügyminisztérium szolgálatában álló diplomatáktól és ágensektől követelje meg a szolgálatuk befejezése után az utasításaik, levelezéseik és jelentéseik beszolgáltatását.²³ Az intézkedés célja nem az információgyűjtés volt, hiszen a levelezések másolatai a külügyminisztériumban egyébként is megtalálhatók voltak, hanem sokkal inkább a dokumentumokban rejlő, államtitoknak minősülő adatok zárt körben való tartása. Mivel ezt az elvet a diplomaták és ágensek jelentős része nem tartotta tiszteletben, a központi kormányzat igyekezett ezt az anomáliát felszámolni. 1740. március 12-én XV. Lajos rendeletben szabályozta a diplomáciai iratok beszolgáltatásának rendszerét.²⁴ A rendelet híven tükrözte a Le Dran által hangsúlyozott elveket, és ezt követően a külügyi levéltár megnövekedett feladatai közé tartozott az iratok beszolgáltatásának intézése, ellenőrzése és a bejövő dokumentumok osztályozása. Ennek köszönhetően a 18. század második felére a külügyi levéltár nemcsak a külhoni országokra vonatkozó információk legfőbb tárházává, hanem az államtitkokat legbiztonságosabban őrző hivatallá is vált. Így nem véletlenül került 1760-ban éppen a külügyi levéltárba a versailles-i udvar éles nyelvű krónikása, Saint-Simon herceg²⁵ példátlan gazdagságú kéziratgyűjteménye is.²⁶

A levéltárosok történészek is voltak. A külügyi levéltár első vezetője, Yves de Saint-Prest is több szerződés és diplomáciai tárgyalás történetét írta meg, utódja, Le Dran pedig az egyik legtermékenyebb historiográfusnak számított. Christian Fournier szerint több mint ötszáz kézíratos történelmi munka származhatott teljesen vagy részben Le Dran tollából.²⁷ Ezek közül a legtöbb a Le Dran korabeli diplomáciai tárgyalásokról és szerződésekről szólt, háború és béke jogáról, a parlamentek szerepéről és miniszterek

²² Újabb DELOYE–SCHAPIRA, 2019.

²³ Idézi: DELOYE, 2021, 304.

²⁴ Uo., 305.

²⁵ Louis de Rouvroy, Saint-Simon hercege (1675–1755) francia arisztokrata, neves emlékiró.

²⁶ BASCHET, 1874.

²⁷ FOURNIER, 2015.

feladatairól is esik szó bennük. Leggyakrabban ezek a miniszterek megrendelésére készült dolgozatok, de találunk közöttük a szerző saját kezdeményezésére készült munkákat is. Le Dran királyoknak is dolgozott. 1722-ben Dubois kardinális, a trónörökös nevelésével megbízott hivatalnok is tőle rendelt kéziratot „tankönyveket”, köztük egy átfogó Franciaország történetét is.²⁸ A Magyar Királyság történetéről szóló értekezés módszertana és stílusa is erősen emlékeztet e művek fontosabb jellegzetességeire és szoros összefüggésben áll a szerző más, kéziratban maradt műveivel.

A kéziratról

A munkának az alábbiakban a legfontosabb súlypontjait szeretnénk bemutatni és utalni azok korabeli jelentőségére. A mű különféle, magyar történelemre vonatkozó, vegyes eredetű szövegek időrendbe állított kompilációja. A szöveg időrendi jellegét erősíti, hogy a szerző a margón a bekezdésekre vonatkozó évszámokat külön is feltünteti. Szintén a margón jelzi a szövegek eredetére utaló információkat, amelyek leggyakrabban a külügyi levéltár akkori rendszerének fondjaira utalnak. Ebből következik, hogy a szerző nemcsak jól ismerte a levéltár régi állományát, hanem bejárása lehetett annak a korabeli levelezéseket tartalmazó irattárába, ugyanis a nem sokkal korábban bekerült követlevelezésekre is hivatkozik. A szöveg tisztázott változatban maradt fent, így ritkábban fordulnak elő benne törlések és betoldások.

Az értekezés alapvetően a címben meghatározott történelmi események ismertetésére korlátozódik és nem merül el a különféle magyar politikai és közjogi fogalmak értelmezésében, hanem célzottan a magyar trónöröklés rendjének történeti változásaival foglalkozik. Így nem meglepő, hogy a szerző nem definiálja a Szent Korona fogalmát sem, amelynek a szövegben való említése a legtöbbször a Magyar Királyságra, illetve az azt jelképező legfőbb koronázási ékszerre vonatkozik. A történeti narráció a honfoglalás előtti Magyarország helyzetének vázlatos bemutatásával kezdődik. Itt a szerző kiemeli az egykori Pannónia római tartomány jelentőségét. Pannónia előtérbe helyezésének több oka is lehetett. Egyrészt a tartomány az egykori Római Birodalom katonai végvidékének és stratégiai fontosságú területének számított, amellyel a klasszikus görög-latin-keresztény műveltségű francia értelmiségiek is tisztában voltak. Hasonlóan ismerősen csengett számukra az e tartományból származó római császárok, illetve a hazájukban is jól ismert szentek, elsősorban Tours-i Szent Mártonnak a neve.²⁹ Mindezekon túl pedig Pannónia átmeneti területet képezett a korabeli keleti és nyugati világ-részek között, aminek szimbolikus jelentősége volt nemcsak a kereszténység kialakulásának és megszilárdulásának kezdetén, hanem a későbbi török háborúk idején is. A szerző a népvándorlás korát felidézve megemlítette a gótok és vandálok mellett a hunokat, akiket az avarokkal összetévesztve még Nagy Károly frank uralkodóval is összekapcsolt.

²⁸ *Précis d'histoire de France depuis son origine jusqu'à la fin du règne de Louis XIV* (daté du 31 décembre 1723), ADC, MD, France 1.

²⁹ Újabban: JUDIC, 2021, 12–15.

A magyarok eredetéről szólva Le Dran itt azt a széles körben elterjedt elméletet hangoztatta, amely szerint a magyarok a hunoktól származtak. A hun leszármazástudat természetesen Franciaországban is elterjedt, elsősorban a Magyarországot bemutató ismeretterjesztő történeti munkáknak köszönhetően. A 18. századi munkák közül érdemes kiemelni az *Histoire des Révolutions de Hongrie* (La Haye, 1739), az *Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont-Euxin*³⁰ című műveket. Különösen nagy hatású volt Joseph de Guignes³¹ nagy ívű munkája (*Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mogols et des autres Tartares occidentaux* (5 vol.), Paris, 1756.), illetve a Claude-Louis-Michel de Sacy³² által írt, nem sokkal Le Dran halála után megjelent, *Histoire générale de Hongrie depuis la première invasion des Huns jusqu'à nos jours* (Paris, 1778) című monográfia.³³ Brenner Domokos,³⁴ az első munka szerzője így mutatta be a korabeli magyar eredettudatot: „A magyar és külföldi történészek egyhangú véleménye szerint a magyarok az ókor híres nemzetétől, a szkítáktól eredeztetik magukat. Hérodotosztól megtudhatjuk, hogy e nemzet, miután legyőzte a médeket, elfoglalta egész Ázsiát és egészen Egyiptomig terjeszkedett, amelyet szintén leigázott volna, ha nem hagyta volna, hogy az egyiptomi király hűségnyilatkozataival és ajándékaival meghassa. A történész József és Szent Jeromos szerint az ókor legkorábbi korszakából erednek a magyarnak nevezett népek. Jáfeten és Magógon keresztül egészen Noéig vezetik vissza eredetüket. A »Magijar« név, amely törökül és magyarul egyaránt magyart (a szövegben *Hongrois* – T. F.) jelent, szintén alátámasztani látszik ezt az eredetet. Hunoknak is tartották őket, akik Plinius szerint a szkíták egyik válfaját képviselték. Hunnort [!] tartották törzsi vagy nemzeti vezetőjének. Az ő nevéből származik a mai napig közismert Hungari [!] elnevezésük is.”³⁵

Paradox módon Le Dran az Árpád-házi magyar királyok hun eredetét Árpádnak és családjának szinte teljes mellőzésével vázolja fel. Itt alapvetően – a korabeli általános véleménynek megfelelően – Attila király és Honorius bizánci császár lánya utódainak tekinti az első magyar királyokat. Árpád közvetlen családjából egyedül Zolta 805-ös Kárpát-medencei hadjáratát említi, amikor elfoglalta Budát. Az Árpád-házi királyok sorrendjét bemutatva a szerző hangsúlyozza, hogy az egyenes ági örökösödés és szabad királyválasztás elvét mindig Szent István utódai közül választva követték. Ugyanakkor azt feltételezi, hogy az utóbbi volt az elsődleges, de az ország rendjei mindig az elhunyt uralkodó legközelebbi rokonát választották királynak. A középkori magyar állam történetét bemutatva részletesen kitér az Aranybulla, mint a magyar államiság alapvető jogrendjét meghatározó oklevél jelentőségére.

³⁰ PEYSSONNEL, 1765.

³¹ Guignes, Joseph de (1721–1800) francia keletkutató tudós, az *Académie des inscriptions* tagja. Korának legjobb sinológusaként vált híressé.

³² Claude-Louis Michel de Sacy (1746–1794) francia politikus és író.

³³ Az utóbbi munkáról lásd KÖPECZI, 1985.

³⁴ Brenner Domokos Márton (?–1721) szepesi prépost, kuruc diplomata.

³⁵ BRENNER, 1739, I, 3–4.

A vegyes házi királyok történetét feldolgozó részben a szerző kiemelte az Anjou-házi uralkodók sikereit, ezzel is ügyelve francia történelmi kontextusba helyezni a magyarországi eseményeket. A vizsgált téma szempontjából fordulópont jellegűnek tartja Habsburg Albert és Luxemburgi Erzsébet házasságát, amely először nyitott lehetőséget a Habsburgoknak a magyar trón megszerzésére. Hivatkozik a magyar rendek 1439. évi levelére, amelyben kiváltságaik megerősítését kéri Albert királytól, mint Erzsébet királynő jogos magyar uralkodó férjétől. Az idézett szöveg melletti kommentárból az is kiderül, hogy a korabeli osztrák álláspont szerint a magyar rendek – megfelelő fiú utód hiányában – már ekkor elfogadták a leányági örökösödés rendjét, ezzel egyfajta közjogi precedens keletkezett. Az értekezés az általános történelmi események felsorolása mellett kitér a Szent Korona történetének egyes epizódjaira is, mint például arra a momentumra, amikor Luxemburgi Erzsébet magával vitte legfőbb koronázási ékszerünket Ausztriába. A magyar és francia történelem kapcsolódási pontjait a szerző a későbbi események tárgyalása során is előszeretettel hangsúlyozza. Jó példa erre V. László megírsult francia házassági terve, amelynek emléke a korabeli francia közvéleményben még igen élénken élhetett.³⁶

A Szent Korona visszatérése és a vizsgált téma szempontjából elsődleges jelentőségű esemény volt a Mátyás király és III. Frigyes német-római császár között megkötött bécsújhelyi (a szövegben oldenburginak nevezett) békeszerződés (1463. július 19.), amelyet részletesebben ismertet a szöveg. Az 1500-as évek elejének örökösödési kérdéseinek tárgyalása során főleg a magyar nemesség szabad királyválasztó jogának előtérbe helyezésével igyekezik a Habsburgok magyar trónigényének jogosságát megkérdőjelezni. Az 1526 utáni magyar helyzet részletes bemutatásával lényegre törően ábrázolja azt a történelmi folyamatot, amely az ország három részre való szakadásához és a Habsburgok magyar királyi címének megszilárdulásához vezetett. A szerző meggyőzően ábrázolja a Habsburgok azon terveit, amelyek segítségével a Magyar Királyságot minél erősebben a Habsburg Monarchia integráns részévé kívánták tenni. Kiemelten foglalkozik például II. Rudolfnak a magyar korona uralkodóházon belüli örökletessé tétele iránti törekvéseivel. Különösen figyelemreméltó, hogy a szerző nagy jelentőséget tulajdonít a Habsburgok két ága között megkötött 1617. évi öröklési szerződésnek, amelyet az azt letárgyaló bécsi spanyol követ³⁷ után Oñate-szerződésnek ismerünk. Ennek eredeti iratait francia fordításban is közli. A szerződés révén III. Fülöp király lemondott a magyar koronára való trónigényéről a Habsburgok osztrák ágának javára, viszont annak záradéka szerint a spanyol fiág magyar trónra való öröklési jogát fenntartotta Ferdinánd főherceg³⁸ fiágának kihalása esetére.

³⁶ Újabbban: CSERNUS, 2016.

³⁷ Íñigo Vélez y Guevara y Tassis, Oñate gróf (1566–1644) spanyol arisztokrata és államférfi. MAREK, 2018. Oñate gróf magyar vonatkozású jelentéseit újabbban Martí Tibor dolgozta fel: MARTÍ, 2014. Lásd még Martí Tibornak a Lymbus jelen évfolyamában szereplő közleményét.

³⁸ III. (Habsburg) Ferdinánd (1608–1657) német-római császár, magyar és cseh király, IV. Ferdinánd néven ausztriai főherceg.

A szerző határozott véleménye szerint I. Lipót uralkodása törést jelentett a magyar rendek és az uralkodóház viszonyában. A 17. századi fontosabb európai jelentőségű magyarországi történelmi eseményein (például a szentgotthárdi csata) túl a szerző hangsúlyozza a Wesselényi-összeesküvés fontos szerepét a magyar elit és a bécsi udvar kapcsolatainak megromlásában. A megtorlás és a kuruc mozgalom vázlatos bemutatása mellett Le Dran kiemelkedő jelentőségűnek tartja az 1681. és 1687. évi koronázó országgyűléseket. Az utóbbi esetében a szerző különösen fontosnak tartja megemlíteni azt is, hogy a bécsi udvar a magyar rendek burkolt fenyegetésére irányuló eszközöket – mint például a német katonaság jelenléte – is alkalmazott, amelyek megkérdőjelezhették a fontos országgyűlési döntések legitimitását.

A Habsburgok magyar koronára való jogát elvitató francia diplomaták számára természetesen módon a Rákóczi-szabadságharc kiemelkedő jelentőségű időszaknak számított, hiszen az esemény során a francia királyi udvar közvetlenül is kapcsolatba lépett a Habsburg-uralommal szemben fellépő II. Rákóczi Ferencsel és a magyarországi felkelés főbb vezetőivel. Ennek megfelelően ezen időszak eseményeit részletesebben írja le a szerző. Mivel Le Dran személyesen irányította a francia külügyi levéltár magyarországi és erdélyi vonatkozású forrásainak külön szekcióba való osztályozását, így nem meglepő, hogy a szöveg margóján gyakran találunk hivatkozásokat a *Correspondance politique Hongrie et Transylvanie* kötetében található forrásokra. Az értekezés a Pragmatica Sanctio kihirdetésével és a magyar rendek által való elfogadásának hosszú folyamatának bemutatásával zárul, amely egyébként a szerző legjelentősebb átfogó diplomáciatörténeti munkáinak is visszatérő témája volt. Figyelemre méltó, hogy Le Dran a szövegben kitér a magyar királyok és királynők koronázási ceremóniáinak specifikumaira is, ami jól megfigyelhető az 1714. évi királynőkoronázás³⁹ esetében is.

Az értekezés forrásaira vonatkozóan a szövegből, a már említett margóbejegyzéseken túl, viszonylag kevés információt kaphatunk. A bejegyzések alapján jól látható, hogy a szerző legfontosabb adatai elsősorban a külügyi levéltár különféle fondjaiból származtak. Ez teljesen természetesnek tűnik, hiszen Le Dran egyszerre volt a levéltár gondos őre, szakavatott ismerője, az iratok osztályozásának irányítója és fáradhatatlan kutatója is. Ezenkívül nagy valószínűséggel gyakran megfordult a Királyi Könyvtárban is, amelynek nyomtatott és kéziratos gyűjteményei kiválóan kiegészítették az általa felügyelt levéltár anyagát. Itt és más párizsi könyvtárakban valószínűleg szép számban talált a magyar történelemre vonatkozó latin, német vagy francia nyelvű szakirodalmat. Így minden bizonnyal ismerhette a jelentősebb humanista történetírók, mint például Antonio Bonfini műveit. Ezenkívül feltételezhető az is, hogy esetlegesen magyar informátorok szolgálatait is igénybe vette. Mivel jó kapcsolatokat ápolt a francia királyi titkos diplomácia köreiből közel álló Bercsényi László gróffal, az is elképzelhető, hogy konzultált vele ezekről a kérdésekről, vagy a magyar történelmi vonatkozású művekben bővel-

³⁹ Erzsébet Krisztina (1691–1750) braunschweig-wolfenbütteli hercegnő III. Károly magyar királlyal való házassága révén a magyar királyné koronázásáról van szó, amelyre 1714. október 18-án került sor Pozsonyban.

kedő luzancyi kastély könyvtárából is merített információkat.⁴⁰ Bercsényi gróf egyébként maga is részt vett a rodostói emigrációval közös titkos Habsburg-ellenes tervek kovácsolásában, amelyek közül a legfigyelemreméltóbb az az 1740-es években keletkezett projektum volt, amelyben a magyar emigránsok egyenesen XV. Lajos király fiának ajánlották fel Szent István koronáját...⁴¹

A margóbejegyzések között néhány konkrét nyomtatott műre való hivatkozást is azonosítani lehet. Le Dran gyakran idézi kora egyik legjelentősebb, a Német-római Birodalom jogi és történeti szakértőjének, Johann Christian Lünignek⁴² műveit, első sorban a *Das Teutsche Reichs-Archiv*⁴³ című monumentális forráskiadványának különböző köteteit. Noha Lünig munkásságának viszonylag csekély fogadtatása volt a korabeli francia politikai gondolkodók körében, a németül kiválóan értő Le Dran láthatólag jól ismerte neves kortársa munkáit, és azt is feltételezhetjük, hogy személyes kapcsolatban is állt vele. A másik konkrétan megjelölt forrás a *Theatrum Europaeum* periodikára vonatkozik, amely szintén fontos információkkal szolgálhatott a szerző munkájához. Mivel az értekezés vége felé több helyen is betoldások és csatolt iratok találhatóak, nagy valószínűséggel a szerző még nem tekintette teljesen befejezettnek e munkáját, amely szorosan kapcsolódott más, Le Dran tollából származó értekezésekhez, mint például az egyik fő művének számító, *Introduction à l'histoire des négociations sur la pragmatique sanction publiée en 1713 par l'empereur Charles VI.*⁴⁴ című kéziratához.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, a Nicolas-Louis Le Dran által összeállított történelmi és politikai értekezés világosan megfogalmazva, érthető módon mutatja be a Habsburgok és a Magyar Királyság középkortól egészen a 18. század első évtizedeiig tartó bonyolult kapcsolatrendszerét. A szerző nem széles körű publikálásra, hanem belső kormányzati és diplomáciai körök számára való munkaanyagként szánta e művét, amely valószínűleg az 1730-as évek dinasztikus vitáinak és örökösödési problémáinak tárgyalásos úton való rendezéséhez nyújthatott fontos segédletet. A szerző gondosan ügyelt, hogy a francia nyelvű és műveltségű olvasó számára is könnyen érthető és használható szöveget hozzon létre. Ennek céljából különös figyelmet fordított a magyar történelmi francia történelemmel való kapcsolódási pontjaira. A téma kidolgozása szempontjából Le Dran kétségtől az akkori külügyi kabinet legfelkészültebb szakértőjé-

⁴⁰ FORSTER, 1929, 89–116. Bővebben a Bercsényi család könyvtárának hungarikagyűjteményéről az *Ex libris Comte de Bercheny* című tanulmányunkban lehet majd olvasni, amely hamarosan megjelenik a *Hadtörténelmi Közlemények* folyóiratban.

⁴¹ TÓTH, 2019.

⁴² Johann Christian Lünig (1662–1740) német jogász, történész és publicista.

⁴³ LÜNIG, 1711–1714. Franciaországi hatásához: BRAUN, 2010, 554.

⁴⁴ ADC, série MD Autriche 13-18. *Introduction à l'histoire des négociations sur la pragmatique scation publiée en 1713 par l'empereur Charles VI, pour conserver en un seul corps à l'avenir tous les États dont il se trouvait en possession, et établir à perpétuité un ordre pour la succession à ces mêmes États (1519–1733)*. A mű a Pragmatica Sanctio szerződésai különféle tárgyalásainak történetét foglalja össze 1519 (V. Károly császárrá választása) és 1733 között. Hasonlóan a forrásszövegünkhöz, a szerző a szöveg kronologikus jellegét itt is kiemeli azzal, hogy a margón a bekezdésekre vonatkozó évszámokat külön feltünteti. Szintén a margón jelzi a szerző a szövegek eredetére utaló információkat is, amelyek a leggyakrabban a külügyi levéltár akkori rendszerének különféle fondjaira utalnak. BÉLY, 2001, 451–452; FOURNIER, 2015, 109–110.

nek számított. Egyrészt kiválóan ismerte a Német-római Birodalom és a Habsburg Monarchia közjogi és politikai rendszerét és történelmét. Másfelől viszont a szöveg jól tükrözi a korabeli francia külügyi levéltár magyar vonatkozású állományát, amelynek létrehozásában Le Dran szintén oroszlanrészt vállalt. De nemcsak a külügyi forrásokat ismerte jól, hanem munkája során gyakran kellett személyesen is részt vennie a Magyarországgal való titkos tervek kidolgozásában, elsősorban a francia királyi titkos diplomácia (a *Secret du Roi*) megbízásából.⁴⁵ Ebbéli tevékenysége arra utal, hogy az 1730–1740-es években a birodalmi ügyek mellett a „magyar ügyek” egyik szakavatott, sőt elhivatott referensének számított, aki nemcsak történelmi és jogi értekezéseket írt, hanem aktívan közreműködött a francia diplomaták számára készült követi utasítások elkészítésében is.⁴⁶ Az alábbiakban közölt szöveg jól használható munkaanyag volt az 1730-as évektől egyre aktuálisabbá váló, osztrák örökösödéssel kapcsolatos diplomáciai viták és tervezetések idején. Másfelől pedig kiváló előtanulmánynak tekinthetjük a Le Dran egyik későbbi fő művének számító, a Pragmatica Sanctio diplomáciai történetét összefoglaló munkája elkészítéséhez.

Az itt közölt forrást legjobb tudomásom szerint eddig még nem adta ki senki. A szövegátírás során elsősorban az Archiv für Reformationsgeschichte korai újkori szöveggondozásra vonatkozó ajánlásait⁴⁷ vettem figyelembe. A szöveg archaikus, következetlen helyesírását megtartottam, változtatásokat jobbra csak a kis, illetve nagy kezdőbetűvel való átírás terén végeztem. A műben külön megjelölt, máshonnan idézett szövegrészeket az átírás során kurzívan jegyeztem le, hogy ezeket jobban el lehessen különíteni.

⁴⁵ TÓTH, 2020, 410–411; WARLIN, 2014, 316.

⁴⁶ BRAUN, 2010, 428.

⁴⁷ MÜLLER, 1981.

Forrás

A Magyar Korona Ausztriai Házban való örökösödésének a kialakulása (1731 vége)⁴⁸

ADC, série MD Autriche 11.
fol. 97–142.
(eredeti kézirat)

[fol. 98]

Memoire sur la succession de la Couronne de Hongrie ou l'on voit les moyens dont les princes de la Maison d'Autriche se sont servis pour rendre cette Couronne héréditaire dans leur maison.⁴⁹

La Hongrie connue anciennement sous le nom de Pannonie, à esté pendant longtems une province de l'Empire Romain, et n'en à esté détachée que par les invasions que les Gots et les Vandalles firent tant dans ces Pais que dans le reste de la Terre. L'establisement que ces barbares avoient fait dans la Pannonie subsista jusqu'à ce que l'Empereur Charles Magne⁵⁰ ayant détruit les Huns qui etoient les derniers peuples qui s'en etoient emparés, donna occasion aux Hongrois de s'establir dans ces provinces qu'ils trouverent vuides d'habitans; les Hongrois furent obligés par la suite de payer tribut à l'Empire Romain et d'embrasser le christianisme.

Les anciens Roys de Hongrie pretendoient tirer leur origine du fameux Attila Roy des Huns surnommé le fléau de Dieu, qui ravagea si longtems l'Europe et l'Asie, ce prince mourut en 454. Il eut un grand nombre d'enfans de plusieurs femmes et concubines, la premiere de ces femmes etoit fille de l'Empereur Honorius,⁵¹ et celui de ses enfans qui luy succéda etoit fils de cette princesse.⁵²

Un de ces descendans nommé Zultan,⁵³ ayant fait en 805 une irruption en Hongrie sempara de la ville de Bude et soumit le reste du Royaume à son obéissance.⁵⁴

Ses descendans en ligne directe régnèrent en Hongrie jusqu'à Estienne Premier qui fut le premier de ces Roys qui embrassa le christianisme, il mourut en 1038.⁵⁵ Il avoit

⁴⁸ A mű francia címe: Etablissement de la succession hereditaire de la Couronne de Hongrie dans la Maison d'Autriche (fin 1731).

⁴⁹ A kézirat alcíme. Mellette margón: „J'ay fait ce mémoire à la fin de 1731”.

⁵⁰ I. (Nagy) Károly (742–814) frank király és császár.

⁵¹ Flavius Honorius (384–423) római császár, a kettéosztott birodalom nyugati felének első császára 395-től haláláig. Leánya Justa Grata Honoria (418 körül – 455 körül) társceszárnő volt.

⁵² Margón: „454”.

⁵³ Zolta vagy Solt (896–949) a krónikák szerint Árpád legkisebb fia.

⁵⁴ Margón: „805”.

⁵⁵ I. (Szent) István király (975 körül – 1038).

épousé Gisele⁵⁶ fille de l'Empereur Henry 2⁵⁷ dont il n'eut qu'un fils, qui fut St. Emeric⁵⁸ et qui mourut avant luy.⁵⁹

Pierre⁶⁰ son neveu luy succeda et ne laissa qu'une fille qui fut mariée à Albert d'Autriche.

La Couronne étant passée ensuite à André⁶¹ Premier qui descendoit par masle d'Attila, vint aussi le masle en masle à Ladislas⁶² Premier surnommé le saint mort en 1095.⁶³

Il n'est pas aisé de décider si ces princes se succederoient par droit héréditaire ou par élection, parce que les Hongrois elisoient toujours leurs Roys entre les descendans d'Estienne Premier. Il paroist cependant par ce qui se passa à la mort de Ladislas Premier, que les Hongrois pretendoient que leur Roys tenoient la Couronne en vertu de l'élection qu'ils en faisoient, et non en vertu du droit de Succession.

Ce prince se trouvant au moment de sa mort sans enfans, et ne laissant que deux neveux fils de Geisa⁶⁴ à son frère, il jugea que Carloman⁶⁵ l'ainé d'entre eux, n'étoit pas propre au trône à cause de sa laideur, et de ses autres défauts. Il nomma pour son successeur Armus⁶⁶ qui estoit le puisné, parce qu'il estoit d'une représentation [fol. 99] plus belle et qu'il avoit des mœurs plus convenables à la dignité royale.

Cette destination du Roy ne fut point capable d'exclure l'ainé de la succession, car les seigneurs et les états du Royaume sans y avoir égard placèrent Carloman sur le throne dans la seule appréhension d'attribuer aux Roys aucune autorité de disposer du Royaume à leur volonté.

Il paroist effectivement que quoy que les états de Hongrie eussent toujours choisi pour leur Roy le fils ou le plus proche parent du Roy pour leur Roy défunt ils avoient toujours conservé leur droit d'élection suivant une constitution qui portoit entre autres articles. Que personne ne seroit reconnu Roy de Hongrie s'il n'avoit été élu en cette qualité par les suffrages de tous les seigneurs et états assemblés légitimement dans le lieu appelle Rokosch⁶⁷ situé pres la ville de Pest, qui estoit le seul endroit destiné pour tenir les diettes des états de Hongrie.

⁵⁶ Liudolf vagy Bajor Gizella (984 körül – 1065) bajor hercegnő, magyar királyné.

⁵⁷ II. (Civakodó) Henrik (951–995) bajor és karintiai herceg, német ellenkirály.

⁵⁸ Szent Imre (1000 és 1007 között – 1031) magyar királyi herceg.

⁵⁹ Margón: „1038”.

⁶⁰ Orseolo Péter (1010 körül – 1046 v. 1059) magyar király.

⁶¹ I. András (1015 körül – 1060) magyar király

⁶² I. (Szent) László király (1040 körül – 1095).

⁶³ Margón: „1095”.

⁶⁴ I. Géza (1044–1077) magyar király.

⁶⁵ Könyves Kálmán (1077–1116) magyar király.

⁶⁶ Álmos (1077–1127) magyar királyi herceg.

⁶⁷ Rokosch: Rákos mezeje.

Après plusieurs générations tant collatérales que directes la Couronne parvint à André 2e dit de Jerusalem.⁶⁸ Ce Prince commença à regner en 1201 et ce fut luy qui fit 1222 cet édit fameux⁶⁹ qui a fait depuis le principal soutien de la liberté des Hongrois.⁷⁰

Cet édit portoit qu'il confirmoit au Royaume de Hongrie tous ses anciens droits et privilèges qui avoient été alterés par l'injuste ambition de quelques Roys séduits par leurs propres passions ou par de mauvais conseils; qu'il estoit de la justice d'un Roy d'écouter contre la Majesté Royale les plaintes de ses sujets et de remédier aux désordres que ses mauvais conseils luy avoient fait commettre.

Il ajoutoit

/Az 1222. évi Aranybulla ellenállási záradéka/

«Et si nous ou quelqu'un des Roys nos successeurs entreprenons jamais de contrevenir à la constitution que nous faisons aujourd'huy, nous voulons que tous les évêques et prélats, tous les seigneurs et nobles du Royaume et chacun d'eux en particulier, leurs successeurs de present et à l'avenir ayent en vertu des présents à perpétuité, le droit et la faculté de s'opposer à nos entreprises, et de nous résister à nous et aux Roys nos successeurs sans pouvoir être notés ny poursuivis comme rebelles et afin qu'ils n'ignorent point le contenu de la presente loy, dont il sera fait sept originaux scellé du sceau d'or, les états du Royaume sont exhortés de la faire lire lors de l'Electio des Rois nos successeurs, qui en jureront l'observation avant et après leur couronnement.»⁷¹

André second mourut en 1235 son fils Bela⁷² luy succéda, la Couronne passa ensuite successivement à Estienne⁷³ fils de Bela, et à Ladislas⁷⁴ fils d'Estienne.⁷⁵

Ladislas étant mort sans enfans en 1291 les Hongrois élurent pour leur Roy André 3e surnommé le Venitien,⁷⁷ fils d'Estienne⁷⁸ qui estoit fils puisné d'André 2. André mourut en 1301 sans laisser d'enfans. [fol. 100]

Il restoit alors trois Princes descendans par femmes de Bela fils d'André 2. sçavoir Vinceslas⁷⁹ fils du Roy de Boheme, Otton Duc de Baviere,⁸⁰ et Charles Robert⁸¹ Duc de la Pouille, ces trois Princes pretendoient également au throne de Hongrie, et excitèrent

⁶⁸ II. András (1176 körül – 1235) magyar király.

⁶⁹ Az Aranybulla kiadására utal a szerző. Lásd legújabbán a téma nemzetközi összefoglalóját: ZSOLDOS, 2022.

⁷⁰ Margón: „1201”.

⁷¹ Lásd az Aranybulla tudományos kiadását: ÉRSZEGI, 1972.

⁷² IV. Béla (1206–1270) magyar király.

⁷³ V. István (1239–1272) magyar király.

⁷⁴ IV. László (1262–1290) magyar király.

⁷⁵ Margón: „1235”.

⁷⁶ III. András (1265–1301) magyar király.

⁷⁷ Margón: 1291. Estienne avoit épousé Thomasina Mauracena Venitienne; Tomasina Morisini (1250–1300) magyar anyakirályné.

⁷⁸ Utószülött István (1236–1271) magyar királyi herceg.

⁷⁹ Vencel (1289–1306) cseh és lengyel királyi herceg, magyar király.

⁸⁰ Wittelsbach Ottó (1261–1312) bajor herceg és magyar király.

⁸¹ I. Károly (Károly Róbert) (1288–1342) Anjou-házi magyar király.

même dans ce Royaume plusieurs divisions préjudiciables à la Nation, mais enfin ils s'accorderent entre eux et portèrent la Couronne successivement.

Charles Robert qui régna le dernier mourut en 1342. Il eut pour successeur son fils aîné nommé Louis 1er et surnommé le Grand,⁸² mort en 1382.⁸³

Louis premier dont la memoire est encore celebre, illustra cette nation, au point que les Hongrois pour en marquer leur reconnoissance élurent pour leur Reine la princesse Marie⁸⁴ sa fille, qui étoit promise à Sigismond de Luxembourg⁸⁵ Roy de Boheme qu'elle épousa ensuite.

La jeunesse de cette Princesse la fit mépriser des Hongrois, et ils appellerent en Hongrie et élurent pour leur Roy Charles 2.⁸⁶ Roy de Naples cousin germain de Marie. Sigismond Roy de Boheme voyant la perte de la Hongrie inévitable, se retira en son royaume, mais quelques tems après il fut rappelle par les ennemis du nouveau Roy qu'il chassa et se retablit dans les états de Marie son epouse.

Marie estant morte en 1392 sans laisser d'enfans Sigismond épousa en secondes noces Barbe fille d'Herman comte de Cilley⁸⁷ dont il n'eut d'enfans que la princesse Elisabeth⁸⁸ qui fut reconnue pour Reine de Hongrie et de Boheme.⁸⁹ Elle épousa Albert 2.⁹⁰ Archiduc d'Autriche que les Hongrois reconnurent pour Roy après la mort de Sigismond. Ce Prince mourut en 1439 laissant sa femme enceinte.⁹¹

Cette époque est un des principaux evenemens de l'histoire de Hongrie par rapport à la succession de cette Couronne.

Les Autrichiens prétendent que Marie femme de Sigismond père d'Elisabeth, étant sur le point de mourir avoit legué à Sigismond son mary le Royaume de Hongrie comme étant une possession allodiale et héréditaire, qu'ainsy Sigismond avoit esté en droit de le transférer à sa fille du second lict, ils allèguent au sujet le sentiment et l'aveu des états même de Hongrie raportés dans une lettre qu'ils écrivirent en 1439 à Albert mary d'Elisabeth pour demander la confirmation de leurs privilèges et l'examen des griefs, cette lettre porte ce qui suit.⁹²

Sous le consentement et sous le bon plaisir de la Serenissime Princesse Madame Elisabeth Reine sa chère epouse, nôtre souveraine naturelle.

Ils reportent encore une autre lettre qui porte ses paroles.

⁸² I. (Nagy) Lajos (1326–1382) Anjou-házi magyar és lengyel király.

⁸³ Margón: „1342”.

⁸⁴ Mária (1371–1395) magyar királynő.

⁸⁵ Luxemburgi Zsigmond (1368–1437) német-római császár, magyar és cseh király.

⁸⁶ II. (Kis) Károly (1345–1386) nápolyi király és magyar király.

⁸⁷ Cillei Borbála (1392 körül – 1451) Cillei Herman (1365 körül – 1435) gróf leánya.

⁸⁸ Luxemburgi Erzsébet (1409–1442) magyar királyné.

⁸⁹ Margón: „1392”.

⁹⁰ Habsburg Albert (1397–1439) osztrák herceg és magyar király. Az első Habsburg a magyar trónon.

⁹¹ Margón: „1439”.

⁹² Itt az 1439-es dekrétumról van szó, amelyben Erzsébet saját trónörököségi jogát megerősíti. A rendek erre irányuló levele nem ismert, és a francia forrás ebből a szempontból érdekes adalékot jelenthet. Pálosfalvi Tamás szíves közlése.

Nous promettons, et nous engageons tres efficacement et de bonne foy au dit Seigneur Albert nôtre Roy et à la dame Reine son epouse, que l'on sçait que le Royaume regarde principalement par droit de naissance, d'observer inviolablement une fidélité sans borne dans tout ce qu'elle jugera à propos. [fol. 101]

Les Autrichiens infèrent de ces témoignages que le Royaume de Hongrie, a appartenu de droit heriditaire de l'aveu même des États, à Elizabeth, soit du chef de son père, soit de celui de sa mère, et que si Albert s'est soumis à l'Election, il ne la fait que pour ne pas mépriser les cérémonies hongroises. Ils prétendent aussi prouver par cet exemple, que la succession de Hongrie appartient aux femelles au défaut des males.

Cette lettre fut dans la suite la source de grands maux, et les Etats eurent lieu de se repentir de l'avoir écrite, car Elizabeth s'en prevalût, agit despotiquement en beaucoup d'occasion, même du vivant de son mary et traita les Hongrois avec beaucoup de hauteur. Mais Albert étant mort en 1439 ayant à peine régné deux ans, et ayant laissé Elizabeth sa femme enceinte. Il s'eleva de grandes divisions en Hongrie, parce que cette Princesse se portant pour reine héréditaire s'oposa à une nouvelle élection, mais comme les Hongrois se récrivoient contre le droit des femelles et rejettoient par conséquent le gouvernement d'Elizabeth, elle se reduisit à demander que la nouvelle élection fût au moins différée jusqu'après ses couches, mais elle ne pût obtenir cette demande des Etats, qui ayant procedé à une nouvelle élection appellerent à la Couronne Wladislaw Jagellon⁹³ fils du Roy de Pollogne.

Elizabeth se refugia auprès de l'Empereur Frederick⁹⁴ et emporta la Couronne Royal, elle accoucha peu après d'un fils nommé Ladislas,⁹⁵ qu'elle fit couronner à l'age de quatre mois dans la ville de Vienne, elle mourut en 1443.⁹⁶

Wladislas Jagellon ayant été tué par les Turcs devant Varnes⁹⁷ en 1444. Les Hongrois revinrent au parti de Ladislas d'Autriche fils d'Albert et d'Elizabeth, et l'elurent Roy dans une diette solemnele⁹⁸ quoy qu'il n'eut encore que cinq ans, et l'administration du Royaume fût confiée pendant sa minorité à Jean Corvin⁹⁹ gouverneur de Transilvanie.¹⁰⁰

Ladislas mourut de la peste à l'age de 19 ans lorsqu'il faisoit les apres de son mariage avec Madelaine¹⁰¹ fille de Charles 7.¹⁰² Roy de France.

L'Empereur Frederick 3. pretendit alors à la couronne de Hongrie, en qualité d'un proche parent paternel du défunt Roy Ladislas, mais les Hongrois voulant soutenir

⁹³ I. Ulászló (1424–1444) magyar és lengyel király.

⁹⁴ III. Frigyes (1415–1493) német-római császár.

⁹⁵ V. László (1440–1457) cseh és magyar király. A második Habsburg a magyar trónon.

⁹⁶ Margón: „1443”.

⁹⁷ Várna csata (1444. november 10.).

⁹⁸ 1449-es országgyűlés.

⁹⁹ Hunyadi János (1407–1456) erdélyi vajda és Magyarország kormányzója.

¹⁰⁰ Margón: „1444”.

¹⁰¹ Valois Magdolna (1443–1495) V. László magyar király jegyese, később Gaston de Foix herceg felesége.

¹⁰² VII. Károly (1403–1461) francia király.

leurs privilèges, et sans avoir égard aux Princesses Anne¹⁰³ et Elizabeth¹⁰⁴ sœurs de Ladislás, élurent unanimement pour leur Roy Mathias¹⁰⁵ fils de Jean Corvin gouverneur de Transilvanie.

Ce Prince soutint glorieusement plusieurs grandes guerres contre les Turcs, et contre la maison d'Autriche, sur laquelle il fit meme plusieurs conquêtes, mais en faisant la Paix l'Empereur Frederic 5. il signa avec ce Prince à Oldembourg¹⁰⁶ en 1463.¹⁰⁷ une convention qui portoit que Frederick adoptoit Mathias, et que si Mathias venoit à mourir sans enfans, le Royaume de Hongrie passeroit [fol. 102] à Frederick et à ses heritiers.¹⁰⁸

Voicy l'extrait de cette convention:¹⁰⁹

/Az 1463. évi bécsújhelyi szerződés kivonata/

Dans le premier article qui sert aussi de preambule l'Empereur prend parmi ses titres celui de Roy de Hongrie qu'il donne aussi à Mathias qu'il traite en même tems de Tres Cher fils.

Le cinquième article porte que comme le dernier Empereur Frederic pour de bonnes et honnêtes raisons a pris jusqu'alors le titre et le nom de Roy de Hongrie, il avoit été delibéré et conclu, que tant qu'il vivoit il demurerait et seroit librement et paisiblement honoré et décoré de ce titre de Roy, par les prélats, barons, grands, nobles, et autres habitans dudit Royaume de Hongrie, et qu'il pourroit être nommé et appelé Roy du Royaume de Hongrie, et des autres Etats qui y étoient joints, et jouir et se servir de ce titre sans aucun empêchement, contradiction et troubles du Roy régnant, et des seigneurs et habitans dudit pais.

L'article 6 que pour que la Republique et la prospérité de la Sainte Eglise romaine et chrétienne pût être augmentée et procurée plus avantageusement et plus utilement, le dit Frederic Empereur des Romains tiendrait ledit serenissime Mathias Roy de Hongrie, pour son fils adoptif, luy donnoit son amitié paternelle, et l'adoptoit et le recevoit par ces présents pour son fils, qu'il luy montreroit à l'avenir et audit Royaume amitié, faveur et protection paternelle, qu'il donneroit le nom de fils au dit Roy Mathias, et qu'en reconnaissance de tant de bonté qui pour plusieurs raisons tournoient à l'honneur et au profit du dit Empereur et du dit Roy Mathias, et pour témoigner la reconnaissance qui étoit due au dit Frederic, que le dit Mathias fils adoptif de l'Empereur vivoit, il l'honoreroit, reputerait,

¹⁰³ Habsburg Anna (1432–1462) hercegnő, magyar trónkövetelő.

¹⁰⁴ Habsburg Erzsébet (1437–1505) hercegnő, IV. Kázmér lengyel király felesége, II. Ulászló magyar és cseh király édesanyja.

¹⁰⁵ I. (Hunyadi) Mátyás (1443–1490) magyar király.

¹⁰⁶ A szerző valószínűleg Deutsch-Altenburggal keverte össze Wiener-Neustadt nevét.

¹⁰⁷ Itt a bécsújhelyi békeszerződésről van szó, amely 1463. július 19-én jött létre. NEHRING, 1975, 202–217. A következőkben a szerződés kivonatos ismertetését nyújtja a szerző.

¹⁰⁸ Margón: „1463”.

¹⁰⁹ Margón: „Lusig. (?) Archiv. Imp. Sec. et Eccles. T. 6. fol. 70.” A nehezen kibetűzhető bejegyzést első olvasatra Lusignan gróf, az 1687 és 1698 között rendkívüli bécsi francia követ diplomáciai levelezéseinek és iratainak gondoltam. (Vö. SOREL, 1884, 117–124.) A forrásszöveg későbbi hasonló bejegyzéseit alaposabban megvizsgálva azonban sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy Johann Christian Lünig német jogtudós egyik munkájára hivatkozik a szerző. A bécsújhelyi szerződés latin nyelvű szövege itt található: LÜNIG, 1711–1714, VI, 70–72.

nommeroit, escriroit et tiendroit pour son père, et que l'archeveque de Colotz,¹¹⁰ Jean évêque de Varadin,¹¹¹ Nicolas de Vilak¹¹² vaidone Ladislas de Palotz¹¹³ et Emeric de Sapolia,¹¹⁴ avoient consenti au nom des prélats, barons, grands, nobles et habitans du dit Royaume, et au leur, que le dit Roy Mathias nommast, honorast et regardast le dit Empereur Frederic comme son père et de Roy de Hongrie.

L'article neuvième, que le dit Empereur Frederic pour faire mieux connoitre à tout le monde la sincère affection qu'il portoit au dit Roy Mathias son fils et au dit Royaume, consentoit de rendre aux dits archevêque de Colotz, etc. la Sacrée Couronne du dit Royaume de Hongrie qui luy avoit été remise par la defunte Reine Elizabeth, et par le defun Roy Ladislas, qu'il avoit jusqu'alors fidèlement conservée et gardée.

L'article 10e que pour assurer davantage l'amitié paternelle du dit Empereur Frederic, et en reconnoissance de son affection pour le dit Roy Mathias son cher fils, et pour le dit Royaume de Hongrie, et afin de l'engager plus promptement à procurer avec [fol. 103] de soin l'avantage et le bonheur du dit Royaume, il avoit été deliberé et conclu, que le Royaume de Hongrie, étant vacant, et n'y ayant n'y fils n'y petits fils legitimes procréés du corps du dit Roy Mathias le dit Frederic Empereur des Romains ou son fils et après son deceds le fils qu'il laisseroit, ou s'il en laissoit plusieurs, celui d'entre eux que le Royaume eliroit pour Roy, seroit établi dans la puissance du dit Royaume et en auroit l'entiere administration.

L'article 11e que si comme il vient d'etre dit le dit Royaume venoit à vacquer, il seroit pourvu par les prélats, barons, grands, nobles et habitans du dit Royaume, à ce que le dit Frederic ou son fils fût couronné suivant la coutume par le conseil et le secours du dit Royaume de Hongrie, qu'il fût établi en paix dans la pleine administration du dit Royaume et reconnu effectivement pour Roy.

Les Hongrois rejeterent constamment ces pactes et maintinrent la liberté qu'ils pretendoient avoir de faire l'élection de leurs Roys, de force que Mathias étant mort en 1490 sans laisser d'enfans masles legitimes, les Etats de Hongrie procédèrent à une libre élection, et Wladislas de Boheme¹¹⁵ de la maison des Jagellons et fils d'Elizabeth sœur du dernier Roy Ladislas, ayant eu pour luy le plus grand nombre des suffrages fut ainsy preferé à Maximilien d'Autriche¹¹⁶ qui s'etoit mis au rang des pretendans à la Couronne.¹¹⁷

Wladislas confirma dans la meme Diette où il avoit été élu Roy, les droits du Royaume, et les privilèges des Etats. Le préambule ou décret qu'il donna à cet effet s'expliquoit en ces termes.

¹¹⁰ Kalocsa.

¹¹¹ Vitéz János (1408 körül – 1472) váradi püspök, bíboros, esztergomi érsek. Janus Pannonius költő nagybátyja.

¹¹² Újlaki Miklós (1410 körül – 1477) főúr, macsói bán, erdélyi vajda, bosnyák király.

¹¹³ Pálóczi László (?–1470 körül) főúr, országbíró 1446 és 1470 között.

¹¹⁴ Szapolyai Imre (?–1487) főúr, főkincstartó, nádor, horvát-szlavón bán.

¹¹⁵ II. Ulászló (1456–1516) magyar és cseh király.

¹¹⁶ I. Miksa (1459–1519) német-római császár.

¹¹⁷ Margón: „1490”.

/Az 1490. július 31-i királyválasztás alkalmából kiadott oklevél részlete/

*Nous Ladislas par la grâce de Dieu Roy de Hongrie et de Boheme marquis de Moravie etc. reconnoissons et faisons savoir par ces presentes à tous ceux qu'il convient, que le Serenissime Prince Monseigneur Mathias cy devant Roy de Hongrie nôtre prédécesseur de bonne memoire, etant mort il y à quelques jours les prélats et barons, autres nobles, et tous les habitans de ce Royaume à qui le droit d'élire un nouveau Roy appartient de droit selon une tres ancienne liberté de ce Royaume et l'usage pratiqué, réfléchissant qu'ils n'avoient plus de Prince, et qu'ils ne pouvoient qu'avec le préjudice total du Royaume demeurer plus longtems sans chef après avoir tenu entre eux plusieurs conférences pour élire un nouveau Roy ils ont jette les yeux sur nous.*¹¹⁸

Après la mort de Corvin il s'étoit présenté plusieurs pretendans à la Couronne de Hongrie lesquels fâchez d'avoir été rejettes donnerent beaucoup de peine à Wladislas, le plus puissant de ces concurrens etoit Maximilien fils de l'Empereur Frederic. Il reconquit tout ce que Corvin avoit pris en Autriche, et entra ensuite en Hongrie où il fit de si grands progrès que Wladislas fatigué de tant de maux consentit à faire un accommodement avec Maximilien. Ainsy ces Princes ayant assemblé en 1491 un congrès à Presbourg¹¹⁹ ils firent la paix entre eux, et il fut inseré dans le traité un nouvel article en faveur de la future succession de la [fol. 104] Maison d'Autriche.¹²⁰

Cet article etoit conçu en ces termes

/Idézet az 1491. évi pozsonyi békeszerződés szövegéből/

Le Roy Wladislas et tout le Royaume seront tenus de ratifier, confirmer et renouveler par écrit les anciennes transactions faites sur la Succession en sorte que si le Roy Wladislas n'a point d'heritiers masles ou que celuy qu'il pourroit avoir vint à mourir et qu'ainsy il decedast sans héritier masle descendant en ligne directe, alors le Royaume avec toutes les autres provinces et domaines appartenant à sa Couronne de Hongrie seroit sur le champ dévolu au Roy des Romains ou à son héritier ou ses héritiers descendans de son etre et lignée.

*Le Roy des Romains sera cependant tenu de dotter et de marier honnêtement selon la coutume du Royaume les filles du Roy Wladislas au cas que ce Prince en laisse, ce qui doit estre aussy entendu des héritiers du Roy des Romains qui seroient alors Roys de Hongrie.*¹²¹

Les Hongrois furent encore plus irrités contre ce pacte qu'ils ne l'avoient été contre celui d'Oldenbourg de l'année 1463. Et ils en furent si indignés que pour oter à Maximilien toute espérance d'obtenir la succession de Hongrie, qu'il pretendoit luy lire acquise au moyen de ce pacte, ils écrivirent à ce prince en 1500 dans la diette de

¹¹⁸ Az eredeti latin szöveget lásd KATONA, XVII, 1793, 46.

¹¹⁹ A pozsonyi békeszerződést 1491 novemberében szövegezték meg a küldöttségek, és az uralkodók később ratifikálták. NEUMANN, 2011.

¹²⁰ Margón: „1490”.

¹²¹ A békeszerződés kiadását lásd SCHWIND–DOPSCH, 1895, 424–440. A vonatkozó szövegrész a 425. oldalon található.

Rokosch¹²² une lettre par la quelle ils luy déclarèrent que les pactes de Presbourg ainsy que ceux d’Oldembourg, estoient vains, nuls, et illicites, qu’ils repugnoient aux droits du Royaume, et que pour cette raison tous les états les rejettoient, qu’ainsy il devoit abandonner tous les desseins qu’il avoit formés pour s’emparer de la Hongrie.¹²³

Ce fut dans ces circonstances que Maximilien fit avec le Roy Louis 12.¹²⁴ le traité qui fut signé à Trente le 13 octobre 1501.¹²⁵

Un article de ce traité portoit que le Serenissime et Très Chrétienne Roy de France, promettoit pour loys pour ses successeurs qu’il favoriseroit avec toute la dilligence, le soin et l’empressement possible et aideroit de tout son pouvoir, affin que le Serenissime Roy des Romains futur Empereur et ses héritiers acquissent possédassent et jouissent apres la mort du present Roy de Hongrie, des deux Royaumes de Hongrie, et de Boheme et de leurs provinces, selon que l’honêteté le demandroit et qu’il appartiendroit au droit de Sa Majesté Impériale et affin que l’illustre Seigneur Archiduc et ses héritiers apres la mort des Serenissimes Roy et Reine d’Espagne acquissent, possédassent et jouissent comme leur gendre de tous les Royaumes, pais, terres et domaines qu’ils avoient alors et qui pouvoient les regarder.

Les Etats de Hongrie pour rendre plus efficaces la déclaration qu’ils avoient faites en 1500 à l’Empereur Maximilien, firent une constitution pragmatique dans la Diette tenue à Bude en 1505. portant qu’aucun prince étranger ne pourroit dans la suite etre eleu Roy de Hongrie sous peine d’infamie, de désobéissance, et d’esclavage perpetuel contre [fol. 105] celui qui auroit donné son suffrage à un étranger; le Roy presidoit luy même à cette Diette et confirma ce décret par sa signature.¹²⁶

Maximilien fut irrité de cette lettre et de ce decret, qu’il attaqua les Hongrois à main armée et ses armes furent si heureuses que dans l’année meme il contraignit les Hongrois à faire la Paix. Le traité en fût signé à Vienne,¹²⁷ et l’on y inserra la reserve de la future succession en faveur de la maison d’Autriche.

L’article qui la contenoit portoit ce qui suit,

/Idézet az 1506-os osztrák–magyar békeszerződésből/

Nous Maximilien Roy etc. réservons cependant à nous et à nos héritiers expressément tous et chacun droits héréditaires et autres, qu’ils soient que nous avons eus jusqu’à aujourd’huy et que nous avons en vertu des presentes sur le Royaume de Hongrie et ses dépendances, auxquels nous ne voulons en aucune maniere déroger par cet accord et capitulations.

¹²² Itt az ún. rákosi végzésről van szó, amelyet 1505 októberében hirdettek ki a Rákos mezején tartott rendi országgyűlésen. Ebben a Werbőczy István által képviselt köznemesség egységesen állást foglalt az idegen trónkövetelőkkel szemben és kinyilvánította ragaszkodását a szabadon választott „nemzeti” királyok eszméjéhez.

¹²³ Margón: „1500”.

¹²⁴ XII. Lajos (1462–1515) francia király.

¹²⁵ Margón: „1501. Depost de Vienne et Leonard T. 2 f° 4. Latin. Lunig T. 6 f. 117.” Itt a bécsi francia követség iratai mellett Lünig munkájára hivatkozik a szerző.

¹²⁶ Margón: „1505”.

¹²⁷ Itt az 1506-os osztrák–magyar békeszerződésről van szó. DYBAS–TRINGLI, 2019.

*Donné à Vienne le 19. Juillet 1506.*¹²⁸

Quoy que Wladislas eut ratifié ce traité signé par ces ambassadeurs et que 27 autres nobles eussent signé et apposé leurs cachets à ce pacte de Vienne, les autres États refusèrent neantmoins d’y accéder, et de commettre par leur consentement les droits du Royaume et la liberté de leur Nation, ils protestèrent conte cet acte, soutenant qu’il n’appartenait n’y au Roy n’y aux ambassadeurs de convenir sur la future succession, que pour qu’ils eussent pu traiter à peine ce point il auroit fallu qu’ils eussent receu les instructions et les ordres de tous les États, ou au moins que ces mêmes pactes auroient du être ratifiés et confirmés dans une Diette solennelle, que ces formalités étant négligées elles rendoient tout traité invalide, que Maximilien n’avoit pu se réserver un droit dont la nullité avoit eu connue dès son origine, et que le consentement illégitime de 32 États n’avoit pu leur préjudicier parce qu’on leur opposoit le sentiment contraire de cent autres personnes qui y avoient un droit égal au leur.

Ces oppositions ne détournèrent point Wladislas de persister dans le dessin d’ouvrir aux Autrichiens le chemin au trône de Hongrie, et toutes ses démarches tendirent à ce but au cas que les descendants masles vinsent à manquer.

Ce Prince avoit deux enfans, sçavoir un fils, nommé Louis,¹²⁹ et une fille nommée Anne, l’Empereur Maximilien qui regnoit dans le même temps avoit, outre l’Empereur Charles Quint, un petit fils nommé Ferdinand qui fût depuis Empereur et une petite fille nommée Maris. Maximilien et Wladislas, convinrent secrètement d’assurer par un double mariage les conventions qu’ils avoient faites au sujet de la succession de la Hongrie. Pour cet effet ils promirent par un traité qu’ils firent à Vienne au mois de juillet de l’année 1515¹³⁰ que toute inimitié entr’eux seroit éteinte, que les anciens pactes seroient renouvelés, augmentés et confirmés par le double mariage entre [fol. 106] leurs fils et petits fils, en sorte que Marie petite fille de Maximilien épouseroit Louis fils de Wladislas et qu’Anne¹³¹ fille de Wladislas épouseroit Ferdinand¹³² petit fils de Maximilien, avec l’esperance certaine de la succession au Royaume de Hongrie, si Louis venoit à mourir sans enfans masles; il fût encore établi que Wladislas venant à mourir Maximilien et Sigismond¹³³ Roy de Pologne qui étoit partie contractante dans cette convention seroient chargés des enfans et du Royaume.¹³⁴

Notes. Que la Princesse Anne ayant épousé Ferdinand en eut 15 enfans, entre lesquels une fille nommée Anne épousa en 1546 Albert 5. Electeur de Bavière, cette Princesse est la seule dont il soit resté de postérité masle directe et suivie dans les Princes

¹²⁸ Margón: „1506”. Az eredeti latin szöveget lásd KATONA, XVIII, 1792, 453.

¹²⁹ II. Lajos (1506–1526) magyar és cseh király.

¹³⁰ Az 1515. július 19-i bécsi királytalálkozón II. Ulászló király és I. Miksa császár megerősítették a Habsburg–Jagelló házassági szerződést, és kölcsönös örökösödési szerződést kötöttek.

¹³¹ Jagelló Anna (1503–1547) főhercegnő és királynő.

¹³² I. Ferdinánd (1503–1564) magyar és cseh király, később német-római császár.

¹³³ I. Zsigmond (1467–1548) lengyel király és litván nagyfejedelem.

¹³⁴ Margón: „1515”.

de la maison de Baviere, et c'est de là que l'Electeur de Baviere tire une partie de ses prétentions sur les Provinces héréditaires de la maison d'Autriche en Allemagne.

Les Etats du Royaume ayant eu connoissance de cette convention en furent si outrés que non seulement ils publièrent dans toutes les villes et places, des protestations et des déclarations contre ces actes, mais encore ils formèrent le dessin d'appeler les Turcs au secours de leur liberté. Au cas que les Autrichiens voulussent poursuivre à main armée l'exécution de cette convention.

Wladislas etant mort en 1516 les Hongrois eslurent pour son successeur dans une Diette solennelle Louis son fils qui avoit à peine onze ans, mais en meme temps ils exclurent l'Empereur Maximilien et Sigismond Roy de Pollogne de la tutelle qui estoit attribuée à ces deux Princes en conséquence des derniers pactes, et se chargerent eux mêmes de l'administration du Royaume et de la tutelle du jeune Roy.¹³⁵

L'Empereur Maximilien et le Roy de Pologne irrités de cette demarche des Hongrois, formèrent le dessein de leur faire la guerre, et Soliman¹³⁶ Empereur de Turquie croyant qu'il devoit profiter d'une aucion aussi favorable que celle que luy offroit le mauvais Etat où se trouvoit alors ce Royaume, entra en Hongrie avec une armée considérable, Louis n'étant point secouru par les autres Princes Chretiens fût obligé de succomber, Soliman s'empara de la ville de Belgrade¹³⁷ et tailla en pièce en 1526 près de la ville de Mohatz¹³⁸ le Roy Louis avec toute son armée.¹³⁹

Louis n'ayant point laissé d'enfans ce défaut de lignée augmenta les droits et prétentions de Ferdinand sur la Hongrie, mais les Hongrois n'y eurent aucun égard, et les Etats du Royaume s'étant assemblés en Diette à Albe Royale¹⁴⁰ élurent Roy de Hongrie unanimement à l'exception de quatre membres, Jean Zapolias ou Sepucius¹⁴¹ Gouverneur de Transylvanie et le firent couronner dans la même année par l'archevêque de Strigonie¹⁴² primat du Roy. Ce Prince fit son entrée dans la ville de Bude et prit possession, peu de temps après de presque toute la Hongrie.

Il est ordonné par les loix fondamentales de Hongrie que les Diettes ne peuvent etre convoquées que sous la direction du Palatin du Royaume qui expedie les lettres circulaires; Estienne Bathory¹⁴³ avoit fait pendant la vie du Roy Louis les fonctions de Palatin, mais Louis luy avoit oté cet employ deux ans [fol. 107] avant sa mort et ne l'avoit point rempli, de sorte que cette charge estoit vacante lorsque ce Prince fut tué ; neantmoins comme il falloit convoquer une Diete pour l'Election d'un nouveau Roy,

¹³⁵ Margón: „1516”.

¹³⁶ I. Szulejmán (1494–1566) oszmán szultán.

¹³⁷ Nándorféhevár 1521-es bevételéről van szó.

¹³⁸ A mohácsi csatára (1526. augusztus 29.) való hivatkozás.

¹³⁹ Margón: „1526”.

¹⁴⁰ Székesfehérvár (H).

¹⁴¹ Szapolyai János (1487/1490–1540) erdélyi vajda és magyar király. Lásd róla újabban: OBORNI-FODOR, 2020.

¹⁴² Szapolyai Jánost Várdai Pál esztergomi érsek koronázta meg Székesfehérváron, 1526. november 11-én.

¹⁴³ Ecsedi Báthory István (1485 körül – 1530) szabolcsi és szatmári főispán. Többször is betöltötte a nádori tisztséget 1519 és 1530 között.

Estienne pretendit remplir les fonctions de Palatin, écrire les lettres et les expédia sous son sceau, mais les Etats s'y étant opposés il en prit occasion de les abandonner et il passa auprès de Ferdinand chez lequel il conduisit la Reine Marie¹⁴⁴ sœur de ce Prince et veuve du Roy Louis, Ferdinand confirma dans la charge de Palatin Estienne Bathori qui indiqua aussitôt à Presbourg une Diette dans laquelle Ferdinand fût élu Roy de Hongrie.

Ferdinand ayant en meme temps assemblé une armée considérable entra en Hongrie et s'empara de la ville de Bude et battü entièrement Sepucius qui fut obligé d'abandonner la Hongrie et de se refugier auprès de Sigismond Roy de Pollogne qui luy donna quelque tems après¹⁴⁵ sa fille Isabelle¹⁴⁶ en mariage.

La fortune de Sepucius paroissoit être entièrement désespérée, lorsque Jerome Lascus¹⁴⁷ qui étoit un des plus grands seigneurs du Royaume de Pollogne et Palatin de Siradie, et chez lequel ce Prince s'étoit retiré, luy conseilla d'avoir recours au Sultan Soliman. Ce Palatin ayant pris luy meme le voyage de Constantinople et se conduisit si adroitement qu'il persuada au Sultan qu'il luy seroit honorable et utile de prendre sous sa protection un Roy depouillé et de le remettre sur le throne. Ainsy Sepucius étant assisté du secours des Turcs recouvra le Royaume de Hongrie, et receu à Bude la Couronne de St. Estienne sous les auspices de Soliman dont il s'étoit rendu tributaire.

Ferdinand ne pouvant résister aux forces des Hongrois et des Turcs, travailla à se réconcilier avec le Sultan, et luy envoya des ambassades pour luy demander le Royaume de Hongrie aux mêmes conditions auxquelles Jean en avoit été investi, mais Soliman le refusa et resta si fortement attaché au parti de Jean que Ferdinand ne pût pendant la vie de ce Prince rien conquérir en Hongrie, excepté la ville de Presbourg.

Cependant le Roy Jean craignant que le Turc ne se lassât de le secourir, et voyant dailleurs ses affaires dans un état assés chancellant, il envoya à Vienne le meme Lascus qu'il avoit déjà envoyé à la Porte; Lascus obtint une treve d'un an pendant laquelle les deux Roys soumirent l'examen de leurs droits à un congrez qui se tint à Olmütz sous la médiation du Roy de Pollogne, mais Ferdinand s'obstinant à redemander la Couronne de Hongrie le congrez se sépara sans rien conclure,¹⁴⁸ et la guerre fût continué avec vivacité, le Roy Jean étant secouru par les Turcs, et Ferdinand étant appuyé des forces de Charles Quint¹⁴⁹ son frère; enfin le Roy Jean voyant que le Turc ravageoit la Hongrie et prenoit le chemin de s'en emparer, et Ferdinand craignant aussi la fin de cette guerre

¹⁴⁴ Habsburg Mária (1505–1558) magyar és cseh királyné, később Habsburg Németalföld kormányzója.

¹⁴⁵ Erre a házasságra 1539-ben került sor.

¹⁴⁶ Jagelló Izabella (1519–1559) magyar királyné. Lásd róla újabban: MÁTÉ–OBORNI, 2020.

¹⁴⁷ Hieronym Łaski (1496–1541) lengyel főnemes, diplomata.

¹⁴⁸ Az olmützi tárgyalások 1527. június 1. és 15. között zajlottak. A lengyel közvetítéssel folytatott tárgyalásokon Szapolyai János hívei megpróbálták elismertetni Ferdinánd diplomatáival Szapolyai magyar királyi címét, de ez a törekvésük kudarcot vallott. Lásd erről újabban: KASZA, 2020, 172–173.

¹⁴⁹ V. Károly (1500–1558) német-római császár.

qui auroit pû [fol. 108] luy faire perdre ce Royaume, ces deux Princes conclurent la Paix à Vienne¹⁵⁰ aux conditions suivantes

Que Jean jouiroit du Royaume de Hongrie jusqu'à sa mort,
Qu'après sa mort Ferdinand ou un de ses fils luy succéderoit,

Que si Jean laissoit après luy un fils, ce fils posséderoit toutes les terres, villes et châteaux qui avoient appartenu au Roy Jean avant qu'il fût Roy de Hongrie, et qu'outre cela il seroit Prince de Transilvanie.

Ce Prince etant allé quelques tems apres en Transilvanie pour soumettre quelques mutins qui s'étoient revoltés en faveur de Ferdinand, y apprit que la Reine son epouse estoit accouchée heureusement d'un fil; la joye qu'il en eût le porta à un excès de débauche dont il mourut dans l'année 1540. âgé de 53 ans après avoir fait son testament, par lequel il laissoit son fils héritier universel de tous ses biens. Il nomma George Martinusius¹⁵¹ pour son tuteur; quelques tems avant sa mort il avoit exhorté la noblesse hongroise d'avoir égard à l'honneur de la nation et de préférer son fils à tout autre, lorsqu'il s'agiroit d'elire un Roy.¹⁵²

Presque tous les Hongrois déférèrent à la prière de Jean et mirent sur la tête de cet enfant le jour de son bateme la Couronne d'Estienne, il fut nommé Jean-Sigismond.¹⁵³ Ils envoyèrent en même tems un ambassadeur à Soliman pour luy recommander leur Roy et le mettre sous sa protection.

Ferdinand ayant après la mort de Jean envoya le Comte de Salme¹⁵⁴ à la veuve de ce Prince pour luy demanda l'execution du traité qui avoit été fait entre luy et son mary, assurant qu'il estoit prest de tenir tout ce qu'il avoit promis et de la contenter en tout ce qu'elle desireroit; la Reyne repondit autant que son jeune age, et la douleur la rendoient incapable de se résoudre si promptement dans une affaire d'une si grande importance et sans avoir le conseil du Roy son père; et quelle prioit Ferdinand de luy accorder quelques mois pour ce sujet; cette réponse n'ayant point contenté Ferdinand, il envoya en Hongrie une armée qui s'empara de plusieurs places. La Reine se voyant en cette extremité envoya des ambassades à la Porte, ils furent bien receües de Soliman qui commanda aux gouverneurs des places voisines de la Hongrie d'entrer en campagne pour secourir cette Princesse; elle estoit deja assiegée dans la ville de Bude par le General Roquendorf¹⁵⁵ que Ferdinand avoit mis à la tête de ses troupes, mais ce General ayant été obligé de lever le siege de cette ville, fut coupé dans sa retraite par les troupes hongroises et Turcs qui le défirent entièrement.

¹⁵⁰ Itt az 1538. február 24-én I. Ferdinánd és I. János magyar királyok között megkötött nagyváradi békeszerződésről van szó, amelyet Le Dran tévesen bécsi békének nevez.

¹⁵¹ Fráter György (1482–1551) pálos szerzetes, váradi püspök, erdélyi kincstartó és helytartó, élete végén rövid ideig esztergomi érsek.

¹⁵² Margón: „1540”.

¹⁵³ Szapolyai János Zsigmond (1540–1571) választott magyar király, az Erdélyi Fejedelemség első uralkodója.

¹⁵⁴ Ifjabb Niklas Salm gróf (?–1550) császári hadvezér.

¹⁵⁵ Wilhelm von Roggendorf (1481?–1541) császári tábornok.

Soliman se rendit en personne à son armée de [fol. 109] Hongrie et étant arrivé près la ville de Bude il envoyast prier la Reyne de luy envoyer son fils comme s'il ne desiroit que de le voir pour luy donner des marques de son amitié; la Reyne vaincue par la necessité fit accompagner son fils de plusieurs seigneurs hongrois et l'envoya au camp, Soliman fit recevoir ce Prince au camp, Soliman fit recevoir ce Prince avec honneur, mais en même temps il fit saisir la ville de Bude par ses troupes et en désarma entièrement les bourgeois après quoy il renvoya le jeune Prince à sa mère ne retenant que les officiers qui l'avoient accompagné.¹⁵⁶

Soliman mît ensuite en délibération s'il devoit retenir le Royaume de Hongrie ou le rendre au jeune Roy, quelques uns du Conseil estoient d'avis que Soliman menast le jeune Roy à Constantinople et qu'il mît à Bude un gouverneur qui aprit peu à peu aux Hongrois à porter le joug ottoman et que cependant on les laissât jouir de leurs et de leur liberté.

Rostane¹⁵⁷ gendre de Soliman luy donna un conseil plus honorable, luy persuadant de garder la foy qu'il avoit donnée aux Hongrois, mais le Bacha de Belgrade rejettant ce Conseil tacha de persuader à Soliman de réduire la Hongrie en province, et de se délivrer de la necessité de venir si souvent secourir une femme et un enfant, représentant à Soliman les peines que les guerres de Hongrie luy avoient données et le grand nombre de voyages qu'il avoit été obligé d'y faire en personne et conclut que la guerre en se devant faire que pour avoir la paix, le Sultan devoit réduire en province un Royaume qui avoit occasionné de si grandes guerres, renvoyer la Reyne à Sigismond Roy de Pollogne¹⁵⁸ son père, faire mener le jeune Prince à Constantinople pour y estre élevé dans la foy mahométane, faire tuer tous les grands du Royaume, raser leurs forteresses, transporter en Asie une partie des familles, et tenir les autres en devoir par des garnisons suffisantes.

Soliman sans avoir égard à ce conseil, envoya la Reyne et son fils en Transilvanie pour y commander ayant déclaré auparavant qu'il conserveroit le Royaume de Hongrie au jeune Prince jusqu'à sa majorité, parce qu'il estoit plus en état que la Reyne sa mère de le deffendre contre les forces de Ferdinand et des Allemands; les Transilvains jurèrent fidélité au jeune Prince du consentement du Sultan.

L'Empereur Ferdinand voyant le Turc si bien etably en Hongrie, tacha de faire la paix avec luy, il luy envoya pour cet effet des ambassades avec des presens magnifiques et luy fit demander en meme tems le Royaume de Hongrie offrant de le tenir du Sultan aux mêmes conditions qu'il l'avoit donné auparavant à Jean Sapolia, et de luy payer tous les ans un tribut, Soliman rejetta ces propositions et fit répondre à Ferdinand qu'il luy donneroit la paix s'il rendoit toutes les places qui avoient appartenues au Roy Louis premier¹⁵⁹ et dont Ferdinand [fol. 110] s'estoit emparé, il demanda aussi que pour le dédommager des frais et des travaux de la guerre, l'Autriche luy payât un tribut.

¹⁵⁶ Buda 1541-es elfoglalásáról van szó. KASZA, 2021.

¹⁵⁷ Rüsttem pasa (1500?–1561) oszmán nagyvezír, Mihrimah szultána férje.

¹⁵⁸ I. (Jagelló) Zsigmond (1467–1548) lengyel király és litván nagyfejedelem.

¹⁵⁹ Itt a szerző valószínűleg II. Lajos királyra gondolt.

Ces réponses trop dures furent regardées à Vienne comme une déclaration de guerre, et elle fût effectivement continuée avec vigueur jusqu'à la trêve qui fut faite en l'année...¹⁶⁰

Ferdinand trouva le moyen par la suite de gagner le moine George Martinusias ministre de la Reine Isabelle, qui la porta à s'accommoder avec ce Prince, pour cet effet les Etats de Transilvanie furent convoqués à Claudiopolis,¹⁶¹ ou Ferdinand envoya le Seigneur Castaldo¹⁶² qui représenta à la Reine Isabelle que son fils et elle étoient incapable de défendre la Transilvanie contre le Turc, et luy fit connoître la nécessité qu'il y avoit qu'ils en fissent un transport à Ferdinand, de la part duquel il leur promit de tres grands avantages.

La Reyne ayant accepté ses propositions mit à l'heure même les ornemens royaux entre les mains de Castaldo, qui demanda aussitôt aux grands de Transilvanie de faire serment de fidélité au Roy Ferdinand, ce qu'ils exécutèrent; la Reine se retira en même temps à Cassovie¹⁶³ qui luy avoit été donné pour retraite.

Les Hongrois lassés de voir leur pays ravagé par des guerres si cruelles, et voyant qu'ils étoient également ruinés par les armes des Autrichiens et par celles du Turc, consentirent enfin en l'année 1563. que Maximilien¹⁶⁴ fils de Ferdinand fût du vivant de son père eslu pour son successeur à la Couronne de Hongrie; Maximilien reconnut dans son decret royal ou capitulation qu'il étoit parvenu à cette couronne au moyen d'une simple et libre élection.¹⁶⁵

Jean Sigismond mourut en 1571. dans le tems qu'il se preparoit à porter la guerre en Hongrie et ne laissa point d'enfans, n'ayant point été marié.¹⁶⁶

En 1572. Maximilien fit élire de son vivant Rodolfe¹⁶⁷ son fils pour son successeur, ce prince reconnu de meme par son decret royal et par la confirmation des privilèges du Royaume, l'acte de l'élection libre faite en sa faveur, il fut cependant le premier entre les Roys de Hongrie de la maison d'Autriche, qui travailla à rendre sa domination indépendant et purement héréditaire et qui chercha à détruire entièrement les droits dont le Royaume pouvoit encore jouir, mais les Hongrois s'opposèrent si courageusement aux entreprises de ce Prince, qu'ils le contraignirent de donner en 1606 un decret royal particulier¹⁶⁸ qui retablit en leur entier leurs anciens privilèges, et qui prescrivit

¹⁶⁰ Margón: „Je ne me suis point attaché à reporter la suite des guerres entre les Empereurs et les Turcs, parce que cela m'auroit écarté de mon sujet et n'a aucun raport au fait de la succession de la Couronne de Hongrie dont il n'est fait aucune mention dans les traitez entre les deux Puissances.”

¹⁶¹ Kolozsvár (ma: Cluj, RO).

¹⁶² Giovanni Battista Castaldo (1493–1563) itáliai zsoldosvezér.

¹⁶³ Kassa (ma: Košice, SK).

¹⁶⁴ Ausztriai (II.) Miksa (1527–1576) osztrák főherceg, német-római császár, magyar és cseh király, akit – miként azt a szöveg is említi – még apja életében, 1563-ban koronáztak magyar királlyá.

¹⁶⁵ Margón: „1563”.

¹⁶⁶ Margón: „1571”.

¹⁶⁷ Ausztriai (II.) Rudolf (1552–1612) ausztriai főherceg, német-római császár, magyar és cseh király. 1572-ben Pozsonyban koronázták magyar királlyá.

¹⁶⁸ Itt Le Dran minden bizonnyal a Bocskai István felkelését lezáró 1606. évi bécsi békére gondol.

des bornes à la puissance royale conformément aux loix fondamentales du Royaume, Rodolphe s'obligea par sèment d'observer ce decret.¹⁶⁹

Rodolphe n'ayant point d'enfans et etant hay des Hongrois, [fol. 111] Mathias¹⁷⁰ son frère qui craignoit que s'il arrivoit un interrègne ou une vacance du throne, les Hongrois ne donnassent la Couronne à un Roy qui ne seroit point de la maison d'Autriche engagea les Etats de Hongrois à l'elire pour Roy, du vivant de son père; ce qu'ils firent en 1608.¹⁷¹

Jusque là la Hongrie avoit joiüy de ses privilèges et les successions électives avoient été maintenues conformément aux loix du Royaume, mais Mathias etant sur le point de mourir sans enfans, voulut porter le dernier coup à la liberté du Royaume, pour cet effet ayant demandé le consentement d'Albert¹⁷² et de Maximilien ses freres, il donna de son vivant la Boheme à Ferdinand son cousin à qui il avoit deja cédé la Stirie, il voulut ensuite luy donner la Hongrie de la meme maniere que si ce Royaume luy eut appartenu de droit héréditaire et patrimonial.

Sur quoy il est à remarquer que Maximilien second avoit eu plusieurs enfans males; les apparences estoient que tous ces enfans dont l'ainé estoit l'Empereur Mathias, mourroient sans enfans.¹⁷³

Ainsy la succession de la Hongrie et de la Boheme tombée par les femmes dans la Maison d'Autriche devoit passer après leur mort à Anne d'Autriche¹⁷⁴ fille ainée de Maximilien 2.^d et à ses enfans.

Cette Princesse avoit été la quatrième femme de Philippe second¹⁷⁵ Roy d'Espagne, et elle en avoit eu Philippe 3.¹⁷⁶ qui regnoit alors en Espagne et auquel ces deux Royaumes auroient dû revenir après la mort de Mathias. Mais il se contenta de l'assurance qui luy fût donnée que ces Etats reviendroient à luy et à sa postérité masle en cas que Mathias vint à mourir sans enfans masles, et il consentit de céder à Ferdinand Duc de Gratz depuis Ferdinand 2.¹⁷⁷ Empereur l'expelative de la succession des Etats provenant d'Anne Jagellon fille de Ladislas Roy de Hongrie et de Boheme et femme de l'Empereur Ferdinand premier.

Le 21. Avril 1617. Philippe 3. donna un pouvoir spécial au Comte d'Ognate¹⁷⁸ son ambassadeur à Vienne de faire cette cession par un pacte de famille.

L'acte qui en fût dressé est datte du 6. juin 1617, en voicy la traduction:¹⁷⁹

¹⁶⁹ Margón: „1572” és „1606”.

¹⁷⁰ Ausztriai (II.) Mátyás (1557–1619) ausztriai főherceg, német-római császár, magyar és cseh király.

¹⁷¹ Margón: „1608”.

¹⁷² VII. Albert (1559–1621) ausztriai főherceg, Németalföld társuralkodója. Életéhez: DUERLOO, 2012.

¹⁷³ Margón: „N^a”.

¹⁷⁴ Habsburg Anna (1549–1580) Habsburg-házi osztrák főhercegnő, Spanyolország királynéja.

¹⁷⁵ II. Fülöp (1527–1598) spanyol és portugál király.

¹⁷⁶ III. Fülöp (1578–1621) spanyol király.

¹⁷⁷ II. (Habsburg) Ferdinánd (1578–1637) osztrák főherceg, német-római császár, magyar és cseh király.

¹⁷⁸ Inigo Vélez y Guevara y Tassis, Oñate grófja (1566–1644), lásd feljebb.

¹⁷⁹ Margón: „Lunnig. Archv. Imp. Sec. et Ecl./ T 5 f. 791 allemand/ T 6 f. 129 latin.” A margójegyzetek alapján végzett ellenőrzés alapján megállapítható, hogy Le Dran az alapszöveget Johann Christian Lünig

/Idézet a Habsburgok két ága között megkötött 1617. évi öröklési szerződésből/
Je D. Inachus Weleo de Guevara Comte d'Ognate ambassadeur de Sa Majesté Royale d'Espagne en Allemagne, je fais connoitre et savoir par le present écrit et acte que Sa Majesté impériale et royale de Hongrie et de Boheme, ayant reconnu et senti par l'amitié paternelle et singulière et par le zelle et affection qu'elle a pour la religion catholique, et pour la louable maison d'Autriche que ce seroit une chose utile et profitable pour leurs avantages et leur bonheur, si pendant la vie de Sa Majesté Impériale et Royale il estoit fait un règlement pour la future succession de Hongrie, de Boheme et des provinces et pais qui en dépendent. Et ayant pour cet effet persuadé à Sa Majesté Catholique mon maitre, de vouloir accepter et agréer la renonciation faite [fol. 112] par Anne sa mère le 29 avril 1571. en faveur des descendans masles de Ferdinand, comme aussi de vouloir bien pour sa propre personne transporter, et céder à l'avantage de son cousin l'archiduc Ferdinand que les droits et prétentions qu'elle a tant de cette part que du costé de l'Empereur Maximilien Roy des Romains par la Reine Anne, sur quoy mon tres clément Roy et maitre se souvenant des louables exemples et des traces de ses ancestres. Comme aussy dans la vüe d'augmenter sa maison et de l'agrandir et en considération de la Sainte Religion et du bien public, il n'a point voulu oublier sa bonté ordinaire, et il s'est départi de son propre avantage. Et pour montrer sa complaisance, il m'a envoyé comme etant son ambassadeur, un ordre et procuration par écrit dans la forme convenable, datte de Madrid du 21. avril de la presente année 1617. lequel j'ay montré en orriginal et en ay donné une coppie authentique, et par lequel j'ay reçu un pouvoir et puissance speciale et particuliere de consentir au nom du Roy mon Maitre avec l'Archiduc, à la cession et renonciation demandée.

C'est pourquoy moy susdit ambassadeur et plénipotentiaire, en vertu de la faculté et plein pouvoir qui m'a été donné, je ratifie et approuve au nom du Roy mon maitre et de ses enfans, la susdite renonciation et convention qui a été faite par la Rein Anne sa mère, pareillement je remets et cède au nom de mon Roy et de ses enfans en faveur de l'Archiduc Ferdinand et de ses heritiers masles, tous les droits que le Roy mon maitre ou le jeune prince infant et ses fils pourroient ou devoient avoir en aucune maniere que ce fût sur les dits Royaumes et provinces sans aucune vüe de l'imitation, de degrés ou de prescription, avec cependant la moddification et condition suivante, qu'il en sera fait une compensation et recompense dans quelques provinces autrichiennes que l'on pourra demander, et dont l'accord ou convention sera expediés le plûtost qu'il sera possible, sur quoy il doit etre fait attention quel secours et défense la Maison d'Autriche a reçu de l'Espagne, affin de donner une juste satisfaction de tous ces bienfaits, pareillement ledit Archiduc Ferdinand doit s'obliger que sitost que sa ligne masculine viendra à manquer les dits Royaumes avec leurs dépendances et appartenances doivent revenir à l'Espagne et aux héritiers masles du Roy, de maniere que les filles et les fils des filles du côté de Ferdinand seront exclus toujours et à perpétuité par les fils legitimes et les fils des fils du Roy à l'infy, lesquels toutes choses l'Archiduc Ferdinand a accepté, et a promis de traiter et arranger cette affaire et cet accord

munkájából vette és németből fordította franciára. LÜNIG, 1711–1714, V, 791–792. A szerződés latin szövege itt található: LÜNIG, 1711–1714, VI/2, 129–130.

auprès de Sa Majesté Imperiale et que tout ce qui a été fait sera affermi, fortifié et assuré par le pouvoir et consentement de Sa Majesté Imperiale et Royale.

Lesquels toutes choses moy Comte d'Ognate ambassadeur et pleinipotentiaire du Roy au nom comme dit est de certaine science et volonté et dans la meilleure forme et maniere, autant qu'il peut estre conforme au droit aux coutumes du saint Empire Romain, et aux usages du Royaume et des autres pays, je promets [fol. 113] et accepte, à sçavoir que ce qui a été convenu sera executé inviolablement par le Roy mon Maitre ses enfans et héritiers masles et femelles, sans y opposer aucun recours, défenses ou exception, soit par testament, dernière volonté ou donation entre vifs, et en cas que pareille chose arrivât, elle seroit nulle et de nulle valeur. C'est pourquoy je me départ et renonce au nom comme il a été dit, de toute exception de dol, de lésion tres énorme et de restitution en son entier, de succession féminine dans les dits Royaumes et provinces, de tous privilèges, franchises, indules, ordonnances, loix, coutumes, transactions, usages et cessions qui pourroient estre faites contre cet accord et à toute autre chose qu'on pourroit spécifier expressément contre la susdites cession, auxquels toutes choses je renonce et les resigne, de maniere que contre le dit acte juré et le dit pacte, aucune dispense n'y suspension papale n'y impériale ne pourra valoir, et quand meme il pourroit en estre accordé quelque une proprio motu elle seroit et demeureroit nulle et sans force.

Et en cas qu'il plaise à l'Archiduc Ferdinand pour une plus grande assurance de luy et des siens, de faire par les suites quelque chose pour donner plus de clarté au present acte, et au moyen de quoy il puisse avoir plus d'autorité et d'apparance en sorte cependant que les conditions et la substance reste dans leur force, je m'oblige pareillement au nom de mon Roy qu'en cas que pareille chose soit demandée dans le cours d'un an à compter du jour de la datte du present acte, cette demande sera acceptée par le Roy et par ses enfans pour l'accomplissement de quoy j'ipotèque tous et chacun des biens de mon maitre avec renonciations de tous droits et statuts qui pourroient se rencontrer et s'y opposer, ce que je promets sur la parole de mon Roy en faisant un serment exprès sur les Saintes Evangiles au nom de Sa Majesté Catholique sans aucune fraude.

L'Archiduc Ferdinand signa le meme jour un acte dont voicy aussi la traduction,¹⁸⁰

*/Idézet Ferdinánd főherceg 1617. június 6-i okleveléből/
Nous Ferdinand par la grâce de Dieu Archiduc d'Autriche, Duc de Bourgogne, de Stirie, de Karinthie, de Carniole, et de Wurtemberg, et Comte de Tirol et de Goritz etc. sçavoir faisons à tous ceux qui verront, liront et entendront nos presentes lettres, Sa Majesté Imperiale et Royale de Hongrie et de Boheme Mathias, notre tres clément seigneur et oncle, apres avoir pris les années passées, le gouvernement de la Boheme et de la Hongrie, ayant reconnu et senty suivant son amitié parternelle et singulière et son zelle pour la patrie, la religion, et toute la Maison d'Autriche, que ce seroit en toute maniere une chose tres utile*

¹⁸⁰ Margón: „Lunnig avec l'acte precedent. T. 5. f. 793.” A szerző által használt német szöveg forrása: LÜNIG, 1711–1714, V, 793.

et très avantageuse si de son vivant il estoit fait un règlement dans les dits pays de Boheme et de Hongrie, en s'estant consulté murement la dessus avec le serenissime et tres puissant Prince Philippe 3. Roy d'Espagne notre cher frere et cousin, comme aussi avec ses freres Maximilien et Albert Archiduc d'Autriche nos chers [fol. 114] cousins et freres, il a été unanimement conclu et accordé sur ce qui regarde les prétentions du Roy d'Espagne, premièrement que Sa Majesté Catholique sur la demande et l'intervention de Sa Majesté Imperiale et en considération du bien public doit se départir du droit qui pourroit luy appartenir dans l'heritage desdits Royaumes et Provinces qui en dépendent, à cause de la Reine Anne au respect de l'Empereur Maximilien second, et cela en faveur et au profit de nous et de nos héritiers masles legitimes den droite ligne, avec la reserve cependant d'une recompense dont il sera convenu dailleurs, après que les anciens privilèges et conventions entre la Maison d'Autriche auront été rassemblés et examinés. Que la dessus et dailleurs Sa Majesté Catholique ratifie la renonciation qui a été faite le 29. avril 1571. par la Reine Anne sa mère fille de l'Empereur Maximilien second, ainsi que le Sr. Inacus Guevara Comte d'Ognate ambassadeur de Sa Majesté Catholique à la Cour Imperiale au nom du Roy son maitre, au moyen de son plein pouvoir là executé, et a ratifié, et confirmé effectivement ladite renonciation, dans lequel acte de cession et de transport, nous reconnoissons suffisamment le bon cœur et la bonne volonté de Sa Majesté Catholique à notre égard, et nous luy en témoignons nôtre sensible reconnoissance, c'est pourquoy nous confessions et promettons de notre part, que les héritiers masles de Sa Majesté Catholique excluront pour toujours les femelles de nôtre branche paternelle et leurs fils sans aucune limitation et prescription de la succession desdits Royaumes et Pais, de sorte que si (ce qu'à Dieu ne plaise) il ne naissoit aucun héritier masle de nôtre corps, l'Espagne y aura son retour, et les héritiers mâles en droite ligne provenant du present Roy Philippe 3. devoient posséder et estre maitres à perpétuité desdits d'Etats.

A l'égard de la compensation à faire dans une province d'Autriche, nous promettons et assurons que aussitôt qu'il sera possible, il sera fait une transaction, et les biens faits que l'Espagne a rependus depuis si longtems sur la Maison d'Autriche, seront reconnus convenablement, de sorte que Sa Majesté en reçoive une satisfaction juste et suffisante.

L'Empereur Mathias approuva cette transaction par un acte du 15. Juin de la même année 1617. et l'Archiduc Ferdinand le ratifia aussi par un acte du mesme jour.¹⁸¹

Mathias etant mort en 1619. Ferdinand en vertu de ce pacte recueillit les Couronnes de Hongrie et de Boheme, pour cet effet il convoca les Etats de Hongrie à Presbourg,¹⁸² et il demanda que sans observer les cérémonies de ce Royaume, et que les habitans luy prêtassent homage, on ne fit aucune mention d'élection dans la proposition de la Diette pour mettre sur le throne un nouveau Roy, et il ne fut pas permis d'insérer conformément

¹⁸¹ Margón: „Ces actes sont aussi dans Lunnig T. 5. f. 94.” Itt pontatlan jegyzetet adott meg a szerző, a forrás lelőhelye: LÜNIG, 1711–1714, V, 794-795.

¹⁸² Itt valószínűleg az 1619. évi pozsonyi országgyűlésről van szó.

à l'ancien usage dans les articles du Royaume et dans le decret royal les termes de purement et librement.¹⁸³

La plus grande et la plus seine partie des Etats voyant [fol. 115] cette violence se sépara de Ferdinand et de son party, refusa de souscrire au recès de la Diette et s'en retria, après avoir auparavant, intimé, une protestation au Palatin du Royaume¹⁸⁴ dans laquelle ceux qui composoient ce parti declaroient qu'ils ne pouvoient équitablement concourir de leurs suffrages, aux entreprises de la faction autrichienne, qui attaquoit les droits et la constitution du Royaume, qu'en vertu du decret d'André il leur appartenoit de conserver les loix du Royaume contre les Rois qui les violoient. Que la liberté du Royaume estoit en danger d'estre bien tost soumise à une tyrannie despotique si l'on y obvioit pas à tems; que le terme d'élection avoit été retranché de dessein premedité, et que les mots purement et librement que l'on avoit coutume d'insérer dans le decret royal selon l'ancien usage du Royaume, avoient été rejettés dans la seule vüe de donner plus de vigueur au pact conclu à Prague en 1617. entre le Roy d'Espagne et Ferdinand et confirmé par l'Empereur Mathias, dans lequel on estoit convenu pour l'agrandissement de la puissance de la Maison d'Autriche, de la perpétuelle et mutuelle succession aux Royaumes de Hongrie et de Boheme, et aussi afin qu'il parrut que le Roy Ferdinand pouvoit ordonner de toutes choses dans les Royaumes et Pais qu'il possedoit comme s'ils estoient héréditaires, et y établit un prince d'Espagne pour son successeur, et ainsy abolir et supprimer tous les privileges immunités et liberté de ces Royaumes.

Les Etats mecontens ayant engagé Gabriel Bethenus¹⁸⁵ à se charger de la défense du Royaume et des décrets royaux auxquels on avoit contrevenu, s'emparerent de toute la haute Hongrie, et la Diette ayant été convocqué quelques tems après à Presbourg, elut le meme Bethenus pour Prince de Hongrie ensuite pour Roy, à la place de Ferdinand, ce Prince se conduisit dans le commencement avec vigueur mais la bataille de Prague¹⁸⁶ dans laquelle les forces des Bohemiens furent entièrement renversées, luy abbattit le courage et celui de tous les Hongrois et les obligea en l'année 1624. à faire la paix avec Ferdinand aux conditions suivantes,¹⁸⁷

/Az 1624. május 8-i bécsi békeszerződés kivonata/

*I° Que Bethenus renonceroit au Royaume de Hongrie et se contenteroit de la Principauté de Transilvanie pour luy et ses descendans, de quelques comtés en Hongrie, et des duchés d'Opela et de Ratibor en Silezie pour le tems de sa vie seulement,*¹⁸⁸

¹⁸³ Margón: „1619”.

¹⁸⁴ Forgách Zsigmond gróf (1565–1621) Magyarország nádora.

¹⁸⁵ Margón: ou Bathori. Itt valójában Bethlen Gábor (1580–1629) erdélyi fejedelemről és 1620-ban megválasztott magyar királyról van szó.

¹⁸⁶ A fehérhegyi ütközetről (1620. november 8.) van szó. CHALINE, 2001.

¹⁸⁷ Margón: „8 may 1624”.

¹⁸⁸ Margón: „Lunnig T 6. f. 344. p^{ere} partie allemand”. A békeszerződés itt található, német nyelvű szövegéből emelte ki a fenti tételeket Le Dran: LÜNIG, 1711–1714, VI, 344–347.

2° *Que Ferdinand abandonneroit toute prétention de succession hereditaire et confirmeroit de nouveau les droits du Royaume de Hongrie et les privileges de la Nation.*

3° *Que Ferdinand redresseroit incessamment les griefs de religion et de politique, selon la regle prescrite par les décrets du Royaume et les articles de la paix de Vienne de l'année 1606.*

Le titre de Roy eleu deplaisoit fort aux Princes autrichiens qui persistoient toujours dans le dessein de rendre le Royaume de Hongrie héréditaire, pour y parvenir Ferdinand premier voulut faire reconnoître son fils Ferdinand 2. pour [fol. 116] Roy sans être assujéti aux formations ordinaires mais voyant que les Etats ne vouloient point procéder à l'élection, à moins que le Prince qu'ils devoient élire ne jurât de garder les privileges et immunités, la liberté de religion, et tous les droits du Royaume, de la même maniere qu'il les avoit luy même confirmés par serment que plusieurs Etats attachez à la maison d'Autriche changeoient de sentimens, et que par attachement pour leurs privileges ils se porteroient plustot à ne point faire d'élection qu'à se désister de leurs demandes, que déjà même quelques uns d'entre eux avoient mieux aimé embrasser le parti de Bethenus ou de quelqu'autre que celui de Ferdinand qu'ils trouvoient peu fidele à ses engagements. Il consentit enfin à une libre et solemnelle election et l'Archiduc Ferdinand¹⁸⁹ son fils fût élu Roy de Hongrie d'un consentement unanime, et fut couronné après avoir donné des reversales et avoir juré le decret royal de l'observation des droits du Royaume;¹⁹⁰

Cependant Ferdinand 2. et Ferdinand 3. ne gardèrent pas leur promesses plus exactement que leurs prédécesseurs et ils donnerent dans la suite occasion aux Hongrois de reprendre les armes pour s'opposer sous la conduite de Bethenus à la domination despotique des Autrichiens, mais après la mort de Bethenus les attentats des Autrichiens augmentèrent et en l'année 1644.¹⁹¹ Ferdinand 3. fit tous ses efforts pour faire recevoir de son autorité par les Hongrois Ferdinand 4.¹⁹² sans l'astreindre aux formalités d'une élection solemnelle, mais Ragotzki¹⁹³ Prince de Transilvanie s'opposa avec tant de vigueur à ces entreprises que Ferdinand fut obligé de faire la paix et après une discussion préalable des griefs de confirmer de nouveau les privileges des Hongrois, ce qui ayant été executé Ferdinand 4 parvint à la couronne par voye d'élection, et après avoir juré la capitulation ordinaire.¹⁹⁴

Ferdinand 4. étant mort Leopold¹⁹⁵ son fils¹⁹⁶ fut mis en sa place en 1655. après avoir subi les formalités de l'élection et avoir juré les articles de la capitulation ou decret

¹⁸⁹ III. (Habsburg) Ferdinánd (1608–1657) osztrák főherceg, német-római császár, magyar és cseh király.

¹⁹⁰ Margón: „1625”.

¹⁹¹ Margón: „1644”.

¹⁹² IV. (Habsburg) Ferdinánd (1633–1654) osztrák főherceg, magyar és cseh király.

¹⁹³ I. Rákóczi György (1593–1648) erdélyi fejedelem.

¹⁹⁴ Margón: „1646. Le Traité de paix est dans Lunig T 6. f. 403”. Az 1646. december 16-án megkötött linzi békeszerződés latin szövege, amelyet a szerző használt, valóban megtalálható Lünig munkájában: LÜNIG, 1711–1714, VI, 403–405.

¹⁹⁵ I. Lipót (1640–1705) osztrák főherceg, német-római császár, magyar és cseh király.

¹⁹⁶ Lipót főherceg apja valójában III. Ferdinánd volt, és nem a szövegben megjelölt IV. Ferdinánd.

royal qui contenoit une obligation plus étroite d'observer et de conserver les privileges du Royaume et de la nation.¹⁹⁷

Voicy l'extrait de l'acte contenant les conditions auxquelles l'Archiduc Leopold fut reconnu Roy de Hongrie.¹⁹⁸

/I. Lipót 1655. június 25-i, magyar királlyá választása alkalmából kiadott oklevelének részlete/

Nous Leopold par la grâce de Dieu Archiduc d'Autriche etc. reconnoissons et sçavoir faisons par la teneur de ces presentes à tous ceux à qui il appartiendra qu'après que tous les seigneurs, prélats, barons, grands et nobles, et les autres Etats et ordres de l'illustre Royaume de Hongrie et des parties qui y sont annexées, considérant l'affection et la bonne volonté sainte et paternelle à leur égard du tres sacré Prince et Seigneur Ferdinand 3. par la grace de Dieu eslué Empereur des Romains toujours auguste et Roy de Germanie de Hongrie et de Boheme, et leur Seigneur tres clément et nôtre tres bon père, et ayant conçu une attente pareille de nôtre sérénité, eurent obtenu de sa sacrée Majesté par [fol. 117] leur ardente supplication provenüe de leur propre mouvement, de nous élire et proclamer pour leur Roy et Seigneur par des vœux uniforme et par un consentement unanime et librement suivant leur ancienne coutume et liberté, toujours observée, et le secours du Seigneur, ils ont demandé humblement que ratifiant, agréant et acceptant les articles cy-dessous et toutes et chacune des choses qui y sont contenues et y donnant notre consentement nous voulussions bien les accepter bénignement, les approuver, les conserver par notre autorité, les observer nous memes dans leurs tems et les faire observer fermement par ceux à qui il appartient, desquels articles la teneur s'ensuit et est telle.

Premiere condition que sa sérénité observera fermement et religieusement dans tous leurs points et articles et fera observer par les autres toutes et chacune des libertés immunités, privileges, statuts, droits et coutumes du Royaume, et aussi la conclusion du traité de Vienne et tous les articles qui y son contenus, comme aussi ceux d'avant et après le couronnement de Mathias second, d'heureuse memoire de l'année 1608. de Ferdinand 2. de bien heureuse memoire, de l'année 1622. 1625. et autres, la conclusion du traité de pacification nouvellement conclu à Lintz par Sa Majesté Impériale et Royale actuellement regnante avec tous les articles qui y sont spécifiés, avec constitutions du Royaume des années 1647. et 1655.

La neuvieme condition que Sa Serenité n'emportera n'y ne fera emporter n'y par industrie, ni par adresse hors du Royaume de Hongrie pour quelque cause ou sous quelque pretexte que ce soit la Couronne du Royaume, mais que suivant l'ancienne coutume et liberté de ses habitans il la conservera dans le Royaume par des personnes seulement des deux religions choisies unanimement et deputed à cet effet, suivant l'article 4. avant le couronnement et le 16. après le couronnement de 1608. et l'article 3. des décrets de Wladislas de l'année 1492.

¹⁹⁷ Margón: „1655”.

¹⁹⁸ Margón: „Lunnig T 6 2. part f 494, latin.” A latin forrás lelhelye: LÜNIG, 1711–1714, VI/2, 494–496.

Leopold commença des les premières années de son regne à chercher les moyens de détruire entièrement la liberté des Hongrois. Sur ce principe il contrevient en toutes occasions aux loix fondamentales et aux privilèges du Royaume; les charges furent données à des étrangers, on confia les places à des commandans et à des garnisons allemandes et italiennes, et on abolit les fonctions de religions, quoy que toutes ces innovations fussent formellement contraires au decret royal; les Hongrois s'en plaignirent, mais on leur repondit que pendant que la guerre avec les Turcs dureroit on ne pouvoit avoir égard aux loix, et qu'aussi tost que la Paix seroit établie, elles seroient remises en vigueur. Les Hongrois encouragés par ces promesses secoururent leur Roy avec fidélité et de toutes leurs forces contre les Turcs.

Après la victoire remportée par les troupes de l'Empereur près le couvent de Saint Godard,¹⁹⁹ Leopold fit la paix avec le Turc²⁰⁰ à l'insu de ses alliés et meme des Etats de Hongrie, contre la teneur expresse des loix, et on recommença à [fol. 118] fatiguer les Hongrois par des garnisons allemandes en mettant dans les meilleurs emplois des étrangers qui pillioient le pays autant qu'ils le pouvoient.²⁰¹

Les Hongrois irrités de tant d'outrages songèrent à les repousser à main armée. Ils mirent à la teste de leur ligue le vieux Tekelli²⁰² et les comtes Nadasti,²⁰³ Serini,²⁰⁴ Frangipani²⁰⁵ et Tettenbach²⁰⁶ qui prirent des mesures pour maintenir leurs privilèges, et pour faire revivre la liberté du Royaume, en cas que Leopold mourut sans enfans, et ils résolurent mesme en cas de nécessité d'implorer le secours des Turcs; cette entreprise ayant été découverte, les chefs furent envoyés au suplice, et le jeune Tekeli²⁰⁷ qui avoit eu beaucoup de peine à echaper se refugia à la Porte. Les chefs de la Ligue ayant donc été massacrés et chassés, leurs biens furent confisqués avec ceux de beaucoup d'autres qui n'étoient point complices.²⁰⁸

Tekelli s'étant joint à Abafi²⁰⁹ Prince de Transilvanie ils se mirent sous la protection de la Porte, et la guerre commença en Hongrie, mais le succès n'en fût pas favorable aux Hongrois.

Dans le tems que les affaires de Hongrie étoient dans la plus grande decadence, l'Empereur Leopold souhaita en 1681 de faire couronner l'Imperatrice sa femme Reine de Hongrie,²¹⁰ mais contre l'esperance de la Cour Imperiale les Hongrois refusèrent fermement de consentir à cette demande, à moins que l'on ne discuta préalablement les

¹⁹⁹ A szentgotthárdi csatáról (1664. augusztus 1.) van szó.

²⁰⁰ Vasvári béke (1664. augusztus 10.).

²⁰¹ Margón: „1664”.

²⁰² Thököly István gróf (1623 körül – 1670) felső-magyarországi nagybirtokos.

²⁰³ Nádasdy Ferenc gróf (1623–1671) országbíró.

²⁰⁴ Zrínyi Péter (1621–1671) hadvezér, költő, horvát bán.

²⁰⁵ Frangepán Ferenc Kristóf (1643–1671) horvát főnemes.

²⁰⁶ Hans Erasmus von Tattenbach gróf (1631–1671) a Wesselényi-féle szervezkedés résztvevője.

²⁰⁷ Thököly Imre gróf (1657–1705) kuruc hadvezér, felső-magyarországi fejedelem.

²⁰⁸ Itt a Wesselényi-féle szervezkedés történetét foglalja össze a szerző.

²⁰⁹ I. Apafi Mihály (1632–1690) erdélyi fejedelem.

²¹⁰ Az 1681. évi soproni koronázó országgyűlésről újabban: PÁLFFY, 2014, 53–60.

griefs de la Nation, que l'on ne retablît les loix du Royaume dans leur ancienne vigueur et que tous ces arrangements fussent inserés dans un decret de Diette.²¹¹ Leopold y consentit, mais il oublia bientôt ses promesses, et étant enflé du succès de beaucoup de victoires, après avoir pris la ville de Bude²¹² capitale du Royaume, après avoir défait les Turcs et chassé les Hongrois qui avoient pû former des factions dans le Pays, il crut qu'il en luy restoit plus d'obstacles à surmonter. Ainsy, étant soutenu par les troupes allemandes et italiennes dont il avoit rempli les places du Pais, il resolut en l'année 1687 de mettre la dernière main à l'exécution du dessein que les Princes de la Maison d'Autriche suivoient depuis si longtemps d'assurer à leur maison la propriété héréditaire du Royaume en Hongrie.²¹³

La Diette fût convoqué pour cet effet à Presbourg en l'année 1687. Mais avant cette assemblée la Cour de Vienne prit toutes les précautions les plus violentes pour ne point trouver d'obstacles à l'autorité despotique qu'elle vouloit établir.

Elle fit enlever dans la haute Hongrie un grand nombre de gentilshommes des plus considérables, ils furent enfermés dans des cachots et condamnés à mort comme rebelles par un conseil composé d'officiers allemands ou le comte de Caraffa italien presidoit et plusieurs moururent dans les tourmens de la question avant que de les conduire au dernier supplice qu'on leur avoit destiné.

Ces exécutions ayant précédé la convocation de la Diette, il fût défendu aux principaux Seigneurs du Royaume [fol. 119] d'y amener comme à l'ordinaire une suite magnifique de leurs vassaux et de leurs domestiques.

Le Royaume et les environs de Presbourg étoient cependant remplis de troupes allemandes, elles exigeoient des contributions excessives de la noblesse et du peuple, et personne ne pouvoit se garantir de leurs cruautés.

Cependant la convocation de la Diette fut faite suivant l'usage ordinaire par des lettres patentes signées du Palatin²¹⁴ mais on expliqua part la raison pour laquelle on vouloit la tenir et on y déclara point la matière que l'on devoit y traiter, quoy que selon les loix du Royaume ces deux point eussent dû y être inserés, neantmoins les vues de la Cour que l'on tenoit cachées si soigneusement commençoient à se divulguer, ce qui engagea les Etats qui étoient venus à la Diette à tenir aussi de leur côté des conférences secrètes pour rendre inutiles les desseins des Autrichiens. Leopold en ayant eu connoissance et irrité de ce que l'on avoit prématurément découvert ses entreprises, ordonna avec hauteur aux Etats de luy obeïr et les menaça de les y contraindre par les armes s'ils restoit plus longtemps dans leur obstination.

On publia aussi dans le même tems l'assemblée de la Diette et on déclara le jour que la proposition de l'Empereur y seroit faite.

²¹¹ Margón: „1681”.

²¹² Buda 1686. évi visszafoglalására utal a szerző.

²¹³ Margón: „1687”.

²¹⁴ Esterházy Pál herceg (1635–1713) volt ekkor Magyarország nádora.

La proposition de l'Empereur fut faite le 31 octobre 1687. Elle étoit conçue en ses termes.²¹⁵

/I. Lipót 1687. október 31-i, magyar rendekhez intézett törvénytörvényjavaslata/
On doit signifier au nom de Sa Sacrée Majesté Imperiale et Royale aux respectables et magnifiques Etats du Royaume de Hongrie, et aux différents ordres qui sont assemblés dans la présente Diète générale que Sa Majesté Imperiale et Royale ayant par le secours de Dieu tout puissant heureusement surmonté les périls considérables auxquels les factions des mal intentionnés exposoient son cher Royaume de Hongrie qui a été soumis par le tres glorieux Empereur et Roy Ferdinand premier à la domination des Princes Autrichiens et à leurs héritiers et successeurs à perpétuité, et qui menaçoient la Sacrée Couronne et la personne de Sa Majesté et la ville de Vienne mesme, et par conséquent les affaires de toute la Chretienté; après avoir vaincu et chassé les ennemis, et avoir arraché de la main des Turcs la fameuse ville de Bude autrefois capitale de tout ce Royaume, ensemble d'autres lieux et places, elle est enfin venue à bout de délivrer d'un infâme esclavage la plus grande partie de ce Royaume qui étoit soumise à la puissance des Turcs, elle a aussitost porté ses soins à examiner par quel moyen on pouroit dans la suite prévenir ces sortes de périls, pacifier le Royaume de Hongrie et réparer les maux qui l'ont agité jusqu'à present, Sa derniere Majesté a jugé que pour y réussir, il n'y avoit point de moyens plus propre et plus efficace, après avoir imploré l'assistance divine et en continuant la guerre contre l'ennemi juré du nom chrétien, que de poursuivre les victoires s'offrent sur ses pas et d'indiquer cependant une Diète Generale à ses fidelles Etats de les convoquer et d'y assister luy meme en personne, et d'y conférer avec eux pour [fol. 120] procurer les avantages des affaires de son cher Royaume, et pour donner à ces mêmes fideles Etats le Serenissime Archiduc Joseph son fils aîné et Prince héréditaire pour leur futur Roy. Et pour le faire couronner selon l'usage en qualité de Souverain, Sa Majesté Imperiale espérant qu'avec le secours divin Elle aura ensuite la consolation de voir la Hongrie qui a été agitée par tant d'orrages considérables prendre une nouvelle face, et celle de voir ses fideles Etats jouir d'un ciel plus serain. Sa Majesté Imperiale pourroit à juste droit donner de nouvelles loix au Royaume qu'Elle a recouvré ainsi que chose qui luy appartient après tant de travaux, de périls, de depenses, et après tant de sans de ses sujets versé, soit par les mains des rebelles, soit par celles des Turcs ; elle pourroit aussi par le droit de la guerre attribuer à Elle et à ses augustes héritiers les Pays qu'elle a récemment conquis par la force de ses armes et les gouverner selon les loix qu'il luy plairoit et qui luy conviendroient, neantmoins par un effet de la clémence qui luy est naturele Elle veut laisser dans leur vigueur les anciennes loix, les libertés et les privileges des Etats, et les conserver en entier, Elle consent de les faire confirmer par serment par le nouveau Roy qui doit estre couronné selon la formule du serment presté par Ferdinand premier Empereur et Roy, et selon la formule dont il aura été convenu pour les choses douteuses et entièrement impraticables, elle consent aussi de réunir de nouveau suivant

²¹⁵ Margón: „Depost Hongrie. Latin”. A forrás megjelölése valószínűleg a francia külügyi levéltár akkor még nem kötetekbe rendezett, magyar vonatkozású latin nyelvű iratgyűjteményére vonatkozik.

qu'il sera convenu les conquêtes dont il a été parlé, à son cher Royaume et de les soumettre aux memes loix, à condition cependant qu'auparavant toutes choses le decret d'André de l'année 1222. qui se trouve inseré dans le 31e article de l'acte de serment presté comme il a été dit, par Ferdinand premier pour son observation, sera corrigé, qu'en mesme tems le droit de succession héréditaire, acquis aux Princes de l'auguste Maison d'Autriche par des pactes et stipulations solennels et qui, quoy qu'observée par un suite non interrompue des Princes ainés de la dite Maison d'Autriche, et cependant paru par les malheurs des tems et à l'occasion des troubles, recevoir quelque atteinte et estre revoqué en doute au commencement de ce siècle par les mauvaises interpre(ta)tions des malintentionnés, sera entièrement rétabli par une juste déclaration des Etats et durera éternellement, etant affermi par un acte dressé à cette fin inseré dans le decret du couronnement des presents Etats ; n'estant pas aisé de concevoir comment il est possible de jurer ce qui est contraire aux loix divines et humaines et ne se peut observer sans un danger évidant du Roy et du Royaume, puisque ce serment ouvrira aux habitans du Royaume le chemin de résister à leur Roy et de commettre impunement toutes sortes de désordres et de crimes, ce que nous avons veu par une funeste expérience de tant d'années, exciter tant de guerres intestines et étrangères et mesme la colere divine et produire presque la perte totale et la destruction entiere de tout ce Roy(aume). C'est mesme une protection particuliere de la misericorde divine qu'a empêché que ce Royaume apostolique de Hongrie, n'ait esté réduit sous la puissance du Turc, ce qu'auroit esté suivi non seulement de la perte de toutes les libertés et de toutes les fortunes, mais mesme de la damnation et de la mort éternelle de tant de milliers d'ames rachetées par le [fol. 121] précieux sang de Jesus Christ. Au reste il est indubitable que les habitans ont souffert plusieurs vexations à l'occasion des derniers mouvemens de guerre, ce qui a du donner occasion à de justes plaintes ; mais comme toutes ces choses donnent estre imputées aux premiers moteurs de cette guerre et que Sa Majesté Imperiale et Royale est assez affligée de ce qu'étant forcée à une défense necessaire, elle ne peut mettre les choses dans l'ordre qu'elle souhaiteroit, et de ce que durant le cours de cette guerre, toutes choses ne pussent estre arrangées de la façon qu'elle le devoient ou le voudroient estre, les affaires dans l'etat ou elle sont présentement ne pouvant estre consultées, mais etant au contraire obligé de songer aux préparatifs de la guerre, Sa Sacrée Majesté Imperiale et Royale après estre venue le plus promptement qu'elle a pu à cette assemblée d'Etats pour procurer le bien du Royaume et pour le pacifier, demande avec bonté aux Seigneurs, Etats et Ordres, de rassembler les griefs de ce Royaume, à condition que dans dix ou 14 jours au plus ils seront presentés à Sa Majesté que l'explication de ceux qui seront produits ne retardera point le couronnement mais qu'il sera executé, les articles du couronnement etant dressés et remis avant toutes choses dans le dit terme, et les autres devant estre réglés par une commission ou par les Etats dans un tems plus tranquille.

Au reste Sa Majesté Imperiale verra avec plaisir que les Sieurs, Etats et Ordres proposent un moyen seure de rétablir la justice qui est entièrement perdue dans ce Royaume, et de l'administrer avec plus de seureté et de promptitude.

Ce sont les choses que Sa Majesté Imperiale et Royale a cru dans la nécessité presente des affaires devoir proposer aux illustres Etats et ordres auxquels en general et en particulier elle conserve toujours sa bonté et sa clémence Imperiale et Royale. [fol. 122]

Les Etats au lieu d'accepter cette proposition répondirent qu'ils n'avoient point d'instruction n'y d'ordre sur cette affaire. Parce qu'il n'en avoit point été fait mention dans les lettres circulaires, que leurs principaux avoient cru que l'on traiteroit seulement dans cette Diette des secours à donner contre les Turcs et qu'ils estoient chargez de s'engager à les fournir, qu'au surplus on avoit cité tres peu des voisins et des comtes qui avoient droit de voter, qu'entre ceux qui estoient les plus éloignez et qui habitoient les frontières du Royaume on n'en avoit cité aucuns, et qu'à cause du petit nombre de suffrages, on ne pouvoit former aucune conclusion à la Diette, qu'il falloit avant toutes choses redresser la prodigieuse quantité de griefs de la nation, et que pour cet effet il falloit inviter tous les habitans du Royaume, que si le ministère impérial n'avoit point d'égard à ces raisons ils protestaient contre toute voye de fait, et declaroient d'avance tout ce qui seroit fait, nul est comme extorqué par force et par crainte.

L'Etat ecclésiastique sçavoir tous les archevêques, évêques et s'opposoient aussi constamment à la volonté de l'Empereur, ils insistoient pour que tous les Etats provinciaux les plus éloignez comme plus nombreux fussent convocqués avant que de commencer la discussion d'une affaire si importante, ils demandoient qu'on leur nommât quelques comdidats entre lesquels ils pussent élire pour Roy celui qu'ils en jugeroient le plus digne, et enfin que le decret royal ordinaire ou la capitulation fut ratifiée par un serment solemnel par le Roy qui seroit choisy mais Leopold irrité de ces demandes menaça de dissoudre la Diette, de mettre la Couronne sur la teste de Joseph son fils,²¹⁶ sans le consentement des Etats comme s'il l'eut conquise ou qu'elle fut patrimoniale et de réduire à l'obeissance par le fer et par le feu. Ceux qui refuseroient de prêter le nouvel hommage cependant avant que d'en venir à cette extremité. Il essaya de gagner séparément par des caresses les Etats séculiers, en leur offrant pour recompense les biens de ceux qui s'opposoient à ses vues, et ceux des mécontents exilés. Ces Etats flattez de ces promesses se conformèrent aux volontés de la Cour de Vienne, et décidèrent à la pluralité des voix malgré l'Etat ecclésiastique, qu'il falloit soumettre à l'Empereur Leopold et à la Maison d'Autriche, le Royaume de Hongrie comme propre et héréditaire, qu'il falloit reconnoitre l'Archiduc Joseph pour premier Roy héréditaire dans la ligne masculine, avec cette condition, que s'il arivoit que la ligne masculine de la Maison d'Autriche établie en Allemagne vint à s'étindre, les masles de la branche de la Maison d'Autriche établie en Espagne succederoit au Royaume de la meme maniere et de droit hereditaire, à l'exclusion des filles.

Ce decret fut aussitôt dicté par le chancelier d'Autriche et inseré dans les articles et dans les constitutions du Royaume et on le notifia expressément au Roy d'Espagne.²¹⁷

²¹⁶ I. (Habsburg) József (1678–1711) ausztriai főherceg, német-római császár, magyar és cseh király.

²¹⁷ Margón: „Ce Decret est dans le Theatre de l'Europe”.

Ce meme acte cassa le decret d'André de l'année 1222. qui avoit été jusque là le bouclier de²¹⁸ [fol. 125] de la liberté hongroise, et en vertu du quel il estoit permis aux Hongrois de soutenir par les armes les droits du Royaume contre quiconque osoit les violer et même contre les Roys.

Toutesfois malgré la sujétion de cette Diette et le silence que les plus zelés pour le bien de la Patrie estoient obligez de garder, l'Empereur ne pût obtenir entierement ce qu'il souhaitoit, et le nouveau Roy de Hongrie fût obligé de confirmer par serment les autres privileges et les immunités de la Nation. Le comte Tekeli et les Hongrois de son parti firent des protestations publiques contre l'election et contre l'establissement de cette succession.²¹⁹

Les conditions jurées par le Roy de Hongrie furent bientôt oubliées à Vienne. Malgré les privileges du Royaume l'Empereur ordonna que toutes les affaires du Royaume de Hongrie seroient réglées par ses ministres sans y admettre aucun hongrois. L'autorité des premieres charges fut aneantie, et lorsqu'elles vacquoient elles estoient supprimées ou données à des Allemands, les troupes de la nation employées dans les garnisons et dans les armées furent licentiées, et rien ne fut oublié pour oter aux Hongrois les moyens de s'affranchir du joug qui leur estoit imposé et qui s'apesantissoit tous les jours.

La paix ayant été conclue entre l'Empereur et la Porte à Carlowitz en 1698,²²⁰ l'Empereur resolut d'effacer pour jamais l'idée de la liberté dont les peuples de Hongrie avoient joui, pour cet effet on dressa des projets pour changer entierement la disposition du Royaume pour en séparer des provinces, et pour les unir à celles des Etats héréditaires de la Maison d'Autriche dont elles estoient les plus voisines, on forma le dessein d'abolir les dignitez du Royaume, de supprimer les privileges de la petite noblesse, de diminuer celles de la grande, d'exclure les Hongrois de toutes sortes d'employs, d'introduire dans les jugemens les formes observées au Conseil Aulique, de permettre aux Allemands et autres étrangers de posséder des terres et des biens en Hongrie. Enfin rien ne fût oublié pour renverser absolument les privileges jurés par l'Empereur et par le Roy des Romains.²²¹

Mais comme il falloit encore observer quelque forme pour donner ce dernier coup aux loix et à la liberté de la Nation, les Seigneurs du Royaume et les députés des comtés furent convoqués à Vienne par l'Empereur sous pretexte d'y tenir une Diette, quoy que par les loix il fut deffendu de s'assembler hors du Royaume.

Il ne fut pas question dans cette assemblée d'examiner si ce changement total estoit necessaire et si les Rois de Hongrie avoient le pouvoir de le faire, les délibérations ne

²¹⁸ A következő oldalakon (fol. 124–125.) a Theatrum Europeanumból származó francia nyelvű kivonatok és betoldások találhatóak, amelyeket Le Dran az értekezés elkészítéséhez gyűjtetett össze.

²¹⁹ Margón: „Instruction pour M. Desalleurs allant en Hongrie. Volume de Hongrie de 1704.” Lásd ennek újabb kiadását: ТóTH, 2012, 204–219.

²²⁰ A karlócai békét valójában 1699-ben kötötték meg a Habsburg Monarchiát is magában foglaló Szent Liga és az Oszmán Birodalom között.

²²¹ Margón: „1698”.

roulèrent que de la maniere de l'executer et sur les moyens de lever une contribution perpetuele aussi à charge au peuple que directement contraire aux privileges de la noblesse, on fit aux Seigneurs et aux députez des comtés plusieurs autres propositions également opposées aux sermens que²²² [fol. 127] le Roy des Romains avoit faite comme Roy de Hongrie peu d'années auparavant. Ils représentèrent qu'ils n'avoient ny instruction ny pouvoir pour regler des articles aussi importans, ils demandèrent la liberté de retourner chez eux et d'y assembler une Diette, ils firent souvenir l'Empereur de ses sermens. Ils rappelèrent les loix faites depuis que la Maison d'Autriche etoit en possession du Royaume de Hongrie et ils firent voir que par ces memes loix les traitez qu'on leur proposoit etoient si expressément deffendus qu'une infamie perpétuelle etoit la punition dont elles menaçoient ceux qui dans la suite y donneroient leur consentement.

Les députez furent congédiés après ces remontrances mais bien loin qu'elles produisissent aucun effet favorable au Royaume de Hongrie, l'Empereur déclara que les Hongrois ayant refusé de seconder ses bonnes intentions, il pretendoit désormais user de toute l'autorité d'un Roy héréditaire, et prescrire en vertu de la plénitude de sa puissance la regle qu'il vouloit établir dans l'étendue de son Royaume qu'elle seroit moins au gout de l'Etat que si les députez avoient voulu en convenir avec luy qu'ils ne devoient attribuer qu'à leur désobéissance les mesures fâcheuses qu'il seroit obligé de prendre que la Diette qu'ils avoient demandée etoit inutile, que leur vüe etoit seulement d'eluder ses desseins, et que si quelqu'un parloit encore de l'assembler il seroit regardé comme rebelle.

Cette déclaration fit juger des effets que le Royaume devoit attendre du ressentiment de l'Empereur et de ses desseins, ainsi les plus zelés pour le bien de la Patrie connoissant le sentiment du peuple et de la noblesse, eurent assés de courage pour songer à délivrer leur nation de la servitude dont elle etoit menacée.

Leurs mesures furent découvertes; l'Empereur fit arrêter ceux qui etoient à la tête des mecontens et entrautes le Prince Ragotski²²³ qui fut étroitement enfermé à Neustat.²²⁴ Le comte Nicolas Berzini²²⁵ gouverneur de Seguedin²²⁶ se sauva en Pologne.

Ce fût dans ces conjonctures que la guerre commença entre la France et l'Empereur au sujet de la succession à la couronne d'Espagne. L'Empereur fût obligé de retirer ses troupes de Hongrie pour les faire passer en Italie et les principales places du Royaume etant hors d'estat de se défendre, les mecontens en prirent occasion de s'adresser au Roy Louis 14.²²⁷ pour luy demander des secours.

²²² Itt egy betoldott cédulán (fol. 126) a következő feljegyzés áll: „T. de Hongrie 1703 X 9. Un mémoire sur la succession de la couronne de Hongrie.” Felette más kézzel: „Voir à la suite de la correspondance d'Autriche.” Itt a szerző a külügyi levéltár különféle magyar és osztrák fondjaira utal.

²²³ II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) magyar főnemes, a Rákóczi-szabadságharc vezetője, erdélyi fejedelem.

²²⁴ Bécsújhely (Wiener Neustadt, A).

²²⁵ Bercsényi Miklós gróf (1665–1725) kuruc főgenerális.

²²⁶ Szeged (H).

²²⁷ XIV. Lajos (1638–1715) francia király.

Le Prince Ragotzki s'étant sauvé de prison passât en Hongrie, et ayant assemblé des troupes ses progrès furent si rapides que pendant le cours de l'année 1703 il s'empara des principales places de la Haute Hongrie et le soulèvement devint general dans tout ce Royaume.²²⁸

Le Roy Louis 14. ayant appris l'état où se trouvaient les affaires en Hongrie y envoya le comte [fol. 128] Desalleurs²²⁹ pour concerter avec le Prince Ragotski les secours que Sa Majesté avoit resolu de luy donner. Un des articles de l'instruction qui luy fut remise le premier avril de l'année 1704 portoit que rien ne seroit plus capable de rendre la guerre immortelle entre l'Empereur et les Hongrois que de les engager à eslire un Roy suivant les anciennes formes de ce Royaume, que le Prince Ragotzki avoit déjà proposé au Roy de faire monter sur le throne de Hongrie l'Electeur de Baviere,²³⁰ ou tel autre Prince que Sa Majesté jugeroit à propos, que quoy qu'elle fût tres satisfaite de la fermeté de cet Electeur dans un engagement et des marques eclatantes qu'il en avoit données, elle ne croyoit pas que cette vüe convint à l'état present des affaires. Que l'embaras de soutenir la couronne de Hongrie nuiroit aux véritables interests de l'Electeur de Baviere, qu'il luy convenoit mieux de suivre d'autres projets; que Sa Majesté verroit avec plaisir cette couronne sur la teste du Prince Ragostzy, qu'il en estoit digne par sa naissance et par ses autres qualités, qu'elle vouloit donc que le Sr. Desalleurs portast autant qu'il seroit possible les choses à cette élection et qu'il faudroit en même tems faire trouver des avantages particuliers aux principaux chefs des Mecontens.²³¹

Cette instruction ajoutoit qu'il ne convenoit pas que le Prince Ragotzki se contentât de se faire elire Prince de Transilvanie, qu'il paroissoit par les offres que l'Empereur luy avoit déjà faites qu'il ne s'opposeroit pas à luy laisser cette Principauté s'il pouvoit à ce prix acheter la paix.

L'Empereur Leopold etant mort au mois de may 1705. le Pallatin de Hongrie qui se tenoit toujours à Vienne envoya son secrétaire au Prince Ragostzy pour luy notifier de bouche la mort de l'Empereur.²³² Ce secrétaire étoit aussi chargé de lettres circulaires pour toutes les comtés du Royaume de la part du Palatin de Hongrie, pour les exhorter à reconnoitre le nouvel Empereur Joseph, qui pretendoit n'avoir aucune part à tout ce qui s'étoit fait contre les prérogatives du Royaume de Hongrie, le Prince Ragotzki renvoya ce secrétaire sans luy avoir parlé et sans vouloir recevoir ces lettres.

La guerre fût poursuivie avec diferens succes en Hongrie jusqu'au commencement de l'année 1706 que la Reine d'Angleterre²³³ et les Etats generaux des Provinces Unies y envoyèrent des plénipotentiaires pour engager les mecontens à accepter les conditions que l'Empereur leur offroit, ce fût par leur médiation qu'il y eut au mois de may de la meme année, une suspension d'armes etablie pour 15 jours entre les troupes de

²²⁸ Margón: „1703”.

²²⁹ Pierre Puchot Des Alleurs márki (1643–1725) XIV. Lajos magyarországi követe.

²³⁰ II. Miksa Emmánuel (1662–1726) bajor választófejedelem.

²³¹ Margón: „1704”.

²³² Margón: „1705. Lettre de M. Desalleurs du 10e Juin 1705. Vol. de Hongrie”.

²³³ Anna (1665–1714) brit királynő.

l'Empereur et celles des confédérés de Hongrie, pendant la qu'elle il fût fait de part et d'autres plusieurs propositions pour parvenir à la paix.

Par le troisième article des propositions faites par les Hongrois ils demandoient que les conditions extorquées violemment à Presbourg fussent annullées comme étant la source et l'origine de tous les maux passé, presens et à venir, et que la question de la succession fut remise au traité à faire, que le decret du Roy André fut entierement retably, et observé avec tous ses points et clauses, et que les articles des [fol. 129] Diettes précédentes s'il y a avoit quelques uns qui parussent avoir été extorqués avec violence fussent regarder comme nuls.²³⁴

L'article huitième portoit que la sacrée couronne du Royaume avec tous ses joyeux et ses livres Royaux et toutes les autres choses qui y appartenoint fussent remises immédiatement dans le Royaume et qu'estant rendues à la garde de la fidélité connue de la patrie Elle fut confiée à la garde des naturels du Pays nommés par les habitans, quelle fut conservée par eux dans la citadelle de Muranii et qu'il ne fût point permis en aucun tems n'y pour qu'iques mouvemens intestins qui pussent arriver, de l'emporter hors du Royaume sans le consentement du Palatin et de tout le Senat mais qu'en cas du deux des gardiens nommés par la Diette ceux qui leurs seroient substituez fussent toujours nommés entre les Seigneurs séculiers, par le Roy, et par tous les Seigneurs, Prelats, Barons et autres habitans, conformément à l'article 23. du 4e decret du Roy Wladislas.

La réponse des Imperiaux au premier de ces articles portoit que l'on ne pouvoit en aucune maniere admettre ce qui y estoit contenu au sujet des articles extorqués violemment des dernières Diettes, sçavoir, de celle de Presbourg en entier et de celle de Soproniensis²³⁵ en partie, que cela ne pouvoit meme être approuvé dans la moindre chose, puisque l'on ne pouvoit appeler violent ce qui avoit été fait, approuvé et meme observé par un libre consentement et tous les fideles Etats et ordre du Royaume, quoy que ces pretextes fussent le fondement des presens mouvemens, qu'à la verité on pouvoit dire la meme chose de toutes les loix et articles précédents puisqu'elles n'obligeoient que ceux qui le vouloient bien et jamais ceux qui ne le vouloient pas.

Que si cependant il y avoit quelques articles des dites Diettes à changer pour l'utilité du Roy et du Royaume cela seroit traité et réglé légitimement dans les premieres Diettes, et qu'en attendant on tiendroit pour réglé ce qui avoit déjà été déclaré par la médiation, sur la succession et le droit royal à exercer par Sa Majesté Impériale suivant l'esprit des loix.

La réponse à l'autre article portoit que les articles citez par les Mecontens au sujet de la garde la Couronne parloient non de la citadelle de Muranii,²³⁶ mais de Presbourg, qu'ainsi elle y demeureroit comme jusqu'alors avec les joyaux du Royaume, qu'à l'égard des conservateurs de la Couronne à elire en Diette suivant les articles du Royaume

²³⁴ Margón: „Memoire du 15. Juin 1706. Vol. de Hongrie 1706 et 1707. Latin”.

²³⁵ Itt a szerző az 1681. évi soproni és az 1687. évi pozsonyi országgyűlésekre utal.

²³⁶ Murány (ma: Muráň, SK).

notamment le 26. de l'année 1635. et le 35e de l'année 1681. ils seroient eslus et entretenus suivant les loix.

Que les livres Royaux seroient gardés exactement dans la chambre Royale de Hongrie comme il avoit été d'usage jusqu'alors et comme le demande la nécessité des habitans.

Les réponses de l'Empereur firent bien connoître qu'il n'y avoit aucune esperence de conclure la paix entre ce Prince et les mecontens, et les progrès de ses [fol. 130] alliez le rendant plus difficile, il ne songea qu'aux préparatifs nécessaires pour continuer la guerre en Hongrie, les Hongrois ayant de leur côté assemblé une Diette y convinrent de renoncer à la domination du Roy Joseph et de déclarer le throne vacant.

Le resultat de cette Diette tenue à Onod,²³⁷ en datte du 16 may 1707 portoit que la maison d'Autriche ayant abusé de l'autorité royale, n'ayant satisfait à accuser des engagemens du serment et de tout ce qu'elle avoit promis par des actes solempnels, ayant au contraire sous differens pretextes attaqué à force ouverte les Hongrois pour les détruire, en sorte qu'ils ne pouvoient plus compter qu'ils eussent un Roy mais seulement un ennemy des loix et de la liberté de ses sujets, quoy que de leur part ils eussent faits les demarches les plus soumises, tant auprès precedents Empereurs que de Leopold premier.²³⁸ Voyant que les persécutions augmentoient de jour en jour et que la tyrannie de ce gouvernement devenoit un usage, ils avoient été obligés de rendre publiques de justes plaintes sur ces traitemens, et que quoy qu'en prenant les armes pour repousser la violence en choisissant un chef de confédération pour les gouverner ils eussent renoncé de fait à la puissance royale et abusive, ayant fait neantmoins de services et reflections sur les prétentions de l'Empereur Joseph régnant, et à ce qu'il avoit déclaré par un decret dans une Diette qu'il avoit droit héréditaire sur la Couronne de Hongrie, qu'ayant aussy considéré qu'on avoit employé la violence pour porter les grands du Royaume à consentir à le couronner Roy de Hongrie le jour de la Saint Luc de l'année 1687. et que l'Empereur deffunt par cette intrusion tyrannique qui n'avoit été précédée d'aucune élection avoit crû pouvoir former un decret qui le declaroit Roy de Hongrie; ayant une connoissance entiere de la tyrannie exercée sur les personnes et sur les biens des principaux du Royaume de la part du feu Empereur son père et de ce qui avoit été continué de sa part tendant à les subjuguier et à les réduire à une condition servile, et considérant que le Roy Estienne qui avoit établi et formé ce Royaume, avoit statué par son premier decret et prescrit à son fils André et à tous ses successeurs les articles suivans

/Az ónodi országgyűlés Habsburg-ház trónfosztását kimondó 1707. június 13-i törvényének kivonata /

Vous ne reduirés à la servitude aucun de ces Princes, Barons, Comtes, soldats et nobles. Si vous etes pacifique vous serez alors nommé Roy et le fils du Roy, vous serez aimé de tous vos

²³⁷ Az 1707. évi ónodi országgyűlésre hivatkozik a szerző.

²³⁸ Margón: „1707./ Vol. de Hongrie 1708”.

soldats. Si vous etes violent, superbe, conduit par l'envie et l'ennemi de la Paix, et si vous voulez vous élever au-dessus des Princes et des comtes, la force de vos troupes servira à anéantir la dignité royale et votre Royaume sera donné à d'autres.

Que comme l'Empereur défunt avoit derogé et contrevenu à ce dit decret en traitant les Hongrois comme un peuple subjugué, et par le renversement des loix, le Prince Joseph son fils, intrus par son père et non élu dans les formes ne pouvoit estre regardé comme heritaire du [fol. 131] Royaume mais comme le successeur à la tiranie. Que sur ce fondement cet article ayant été dressé d'un consentement unanime, il avoit été convenu de déclarer authentiquement que les Hongrois estoient et se regardoient comme libres et degagés du serment preté aux Roys de Hongrie de la maison d'Autriche présents et à venir et nommément l'Empereur Joseph premier, et de toute obéissance et soumission que pouroit prétendre de dite maison, de tous droits et prétentions qu'elle pouroit former sur la Couronne de Hongrie et sur son gouvernement en quelque forme que ce pust etre, les Hongrois déclarent qu'ils y renonçoient et s'y opposoient, et qu'en vertu de leur liberté et de leur droit de souveraineté, de leur suprême autorité fondée sur les loix divines et humaines, sans aucune contrainte et sans opposition d'aucun d'entreux, ils notifioient librement et volontairement et rendoient public l'interregne et declaroient ennemis publics tous ceux de la patrie qui refuseroient dans trois mois du jour du present acte de souscrire à son contenu, d'entrer dans la confédération, et de garder la fidélité et l'obeissance qui estoit due, et de rentrer dans l'union du corps du Royaume, déclarant, passé le dit tems, les biens confisqués et meme à l'égard des Ecclesiastiques sans exception.

Ce decret finissoit ainsy: Que la justice des armes des Hongrois pour la défense de leurs loix et libertés pour maintenir ce qui est de plus sacré dans leur institution et dans les décrets des Roys Estienne et André, soit connue à toute la chretienneté, et en meme tems l'interregne existant en Hongrie et prononcé par les Hongrois qui désirent de recouvrer leur liberté à l'exemple des Portugais et des Republiques de Hollande et de Suisse, et de s'opposer aux violences de la Maison d'Autriche.

Ce decret fut publié partout le Royaume de Hongrie, mais quoy que les Hongrois eussent déclaré le thrône vacant, cependant ils ne procédèrent point à l'élection d'un nouveau Roy et la guerre fut poursuivie avec beaucoup d'avantage de la part de l'Empereur Joseph. Ce Prince etant mort le 17 avril 1711, dans le tems qu'il traitoit la paix avec les Hongrois, son frère qui luy succéda à l'Empire sous le nom de Charles 6.²³⁹ pris aussi les titres de tous les Etats que la Maison d'Autriche regardoit comme héréditaire et entr'autre de celui de Hongrie.²⁴⁰

Comme ce Prince estoit alors en Espagne l'Imperatrice veuve de l'Empereur Leopold conclut avec les Hongrois le traité de paix qui avoit été commencé du vivant de l'Empereur Joseph, ce traité fut signé à Vienne en Autriche le 27. may 1711.²⁴¹

²³⁹ VI. (Habsburg) Károly (1685–1740) osztrák főherceg, német-római császár, magyar és cseh király.

²⁴⁰ Margón: „1711”.

²⁴¹ Margón: „Traitez d'alliance et de commerce fol. 1199. Latin et allemand”.

L'Imperatrice y prit le titre de Regente du Royaume de Hongrie en l'absence de son fils à qui elle donnoit pareillement le titre de Roy de Hongrie.

Les Hongrois traitèrent avec ce Prince comme Roy de Hongrie et il ne fut nullement parlé dans ce traité de la succession n'y d'élection au Royaume.

Le Prince Ragotski se retira en France n'ayant point voulu signer ce traité, quoy qu'il y eut un article qui luy donnast une amnistie générale de tout ce qui s'étoit passé pendant cette guerre, avec l'assurance de la vie et de la jouissance de tous ses biens situés en Hongrie, en prêtant cependant le serment de fidélité à l'Empereur comme Roy de Hongrie.²⁴²

L'Empereur fit cette année la loy appelée Pragmatique Sanction pour la succession indivisible de tous les pais appartenant à la Maison d'Autriche et il indiqua en 1714. à Presbourg une Diette à la quelle il se rendit dans le mois de 7bre.²⁴³ L'Imperatrice fut couronnée Reine de Hongrie le 18. du mois d'octobre suivant l'ancien usage, le Cardinal de Saxe²⁴⁴ comme [fol. 132] archevêque de Granne luy mit la Couronne de St. Estienne Roy de Hongrie, dont les Rois et les Reines de ce Royaume sont toujours couronnés, cette couronne ne se met point sur la teste de la Reine, mais sur l'épaule gauche pour marquer, disent les Hongrois, que la Reine ne doit pas avoir part au gouvernement, mais un autre prélat luy mit sur la teste une autre couronne qu'on appelle celle de la Maison d'Autriche et que l'on garde à Vienne, l'Empereur fit recevoir dans cette meme Diette la Pragmatique Sanction qu'il avoit fait en 1713. par laquelle il ordonnoit que tous les Etats de la Maison d'Autriche seroient à l'avenir indivisibles et par laquelle il regloit l'ordre de Succession qui doit estre observé tant par les Princes que les Princesses de cette maison, les Etats de Hongrie en acceptant cette Pragmatique firent un decret par lequel ils reconnurent les filles de l'Empereur pour héritiers du Royaume de Hongrie en cas que ce Prince n'eût point d'heritiers masles.²⁴⁵

Ce decret fut renouvelé par un autre qui fut fait dans une Diette tenue en 1723 et dont voicy le contenu.²⁴⁶

*/Az 1723-as országgyűlés Pragmatica Sanctiót elismerő május 1-i végzése/
Les Etats et ordres du Royaume et des Parties qui y sont annexées rendent de tres grandes graces à Sa Sacrée Royale et Imperiale Majesté, pour sa paternelle et tres clémente confirmation de leurs privileges, et pour la venue de sa sacrée personne au milieu des Etats.*

Article premier

Reconnoissant tres humblement avec le zele fidele de notre hommage, et avec une ferveur constante, la bonne volonté paternelle et tres clémente de sa tres sacrée Majesté Imperiale et Royale envers les Etats et ordres du Royaume assemblés heureusement dans cette Diette et en plus grand nombre qu'il ne s'étoit presque jamais veu, pour la stabilité et l'augmentation

²⁴² Margón: „1713”.

²⁴³ Margón: „1714”.

²⁴⁴ Keresztély Ágost (1666–1725) szász herceg, esztergomi érsek.

²⁴⁵ Margón: „1715”.

²⁴⁶ Margón: „1723. Volume de Vienne. Latin”.

de l'Etat public du dit Royaume et des parties qui y sont annexées, son attention et sa sollicitude pour affermir en tous les cas et meme contre la force étrangère, l'union avec les Royaumes voisins et avec ses Provinces héréditaires et pour conserver la tranquillité domestique, les lettres royales pleines de bonté de Sa Majesté Imperiale et Royale adressées aux Etats et ordres du Royaume et des parties qui y sont annexées, et les propositions qui leur ont été nouvellement faites; ils rendent à Sa Sacrée Majesté Imperiale et Royale leurs tres humbles et tres grandes graces pour ces marques de sa bonté paternelle qu'elle leur a fait connoitre avec clémence, comme aussi de ce que nonobstant les grands soins et les grands travaux qui regardent le repos du sacré Empire Romain et de l'Europe, Elle a daigné se transporter une fois au milieu de ses fideles Etats, les consoler paternellement par sa tres haute et tres vénérable personne, et de ce qu'avant d'avoir reçu aucune humble supplication de la part des Etats et ordres, par sa pure amitié paternelle, Elle a offert de conserver tous les Etats et ordres de son Royaume de Hongrie et des parties, Royaumes et provinces qui y sont annexées, tant dans tous les diplomes que dans tous les autres droits, libertés, privileges, immunités, coutumes, prérogatives et loix qui leur ont été concédés et accordés jusqu'à present et qui leur seront accordés tant dans la presente Diette que dans les Diettes à venir, et de les confirmer toutes et chacunes. Ils remercient aussy Sa Majesté Imperiale et Royale de ce qu'elle a bien voulu accepter avec tant de bonté et de clémence et si gracieusement [fol. 133] la proclamation qui a été faite par un vœu unanime et libre de tous les Etats et ordres du Royaume et des parties qui y sont annexées en faveur du sexe feminin de son auguste maison d'Autriche, pour succéder à son défaut et à celui de ses descendans, à la Couronne Royale, et de ce que non seulement elle a daigné accepter les vœux pieux et salutaires de ses fideles Etats et ordres, mais encore de ce qu'elle a voulu que la meme succession de la Couronne Royale de Hongrie et des provinces qui y sont annexées, fut suivie, conservée et gardée dans le meme ordre que pour les mâles, suivant la même regle ordonnée et établie par Elle, publiée, acceptée, et observée inséparablement dans les autres Royaumes de Sa Sacrée Majesté et dans les Pays et Provinces hereditaires situés dedans et dehors de l'Allemagne, ayant égard aux prerogatives des masles en degré egal de la meme ligne, de sorte que celle ou celui qui sera son héritier et qui se trouvera dans le cas d'heriter des dits Royaumes et Provinces de l'auguste maison d'Autriche suivant la dite regle de Progeniture reçue dans la dite maison, sera par le meme droit héréditaire de succession, dans ces cas et dans tous autres, tenu et couronné pour Roy necessaire de Hongrie et des parties, Royaumes et Provinces y annexées, comprises indivisiblement,

De la Royale et perpétuelle succession héréditaire de Sa Sacrée Imperiale et Royale Majesté pour le sexe féminin de l'auguste maison d'Autriche, à la Sacrée Couronne Royale de Hongrie et des parties qui y sont annexées d'ancienneté,

Article 2.

Quoy que les fideles Etats et ordres du Royaume de Hongrie et des parties qui y sont annexées, connoissent l'age saint et florissant et bien constitué de Sa Sacrée Imperiale et Royale Majesté et ses forces et sa santé, et que se confiant entierement dans la bénédiction divine, ils espèrent qu'elle la bénira en accordant des successeurs du sexe masculin aux prieres que ses fideles Etats font et feront sans cesse à Dieu à cette fin, et que les fideles Etats

du Royaume seront consolés par une succession d'héritiers masculins non interrompue, cependant voyant clairement que les Rois et les Princes sont sujets comme les autres hommes à la fatalité de la mort, considérant d'ailleurs murement le grand nombre de grandes actions glorieuses faites en paix et en guerre tant par les défunts glorieux Rois de Hongrie Leopold père, et Joseph frère de sa très sacrée Majesté Impériale et Royale et par leurs prédécesseurs, que celles qui sont propres à Sa Sacrée Impériale et Royale Majesté actuellement régnante pour l'augmentation du bien public de la patrie, pour le salut perpétuel de ses fidèles citoyens, ayant non seulement conservé son Royaume héréditaire de Hongrie et les parties et provinces qui y sont annexées dans l'Etat ou il a été mis par les susdits glorieux prédécesseurs mais même ayant dans la guerre nouvellement faite par les Ottomans, protégé courageusement ce Royaume contre leurs efforts violents, Elle a par le bonheur de ses armes victorieuses et avec une gloire immortelle de son nom et de ses Etats, ordres et citoyens particuliers du dit Royaume mis dans un Etat de sûreté permanente les dits Royaume et provinces, de sorte qu'ils pourront à l'avenir être [fol. 134] garantis de tout troubles et dangers étrangers et même domestiques, et demeurent dans une sainte et continuelle tranquillité et dans une sincère union des esprits contre toutes violences même étrangère, voulans outre cela prévenir soigneusement les mouvemens intérieurs et les maux que les Etats et ordres du Royaume savent depuis longtems avoir coutume de s'élever dans les interrègnes, étant animés par les louables exemples de leurs ancêtres voulant se montrer aux mêmes reconnoissant et fidèles envers sa très sacrée Impériale et Royale Majesté leur très clément Seigneur, au défaut du sexe masculin venant de sa très sacrée Impériale et Royale Majesté (lequel défaut Dieu très clément veuille détourner) ils transfèrent le droit héréditaire de succéder au Roy, à la Couronne, et aux parties, Royaumes et Provinces y annexées, lesquelles ont été et seront recouvrées par le Secours Divin, au sexe féminin descendant de son auguste maison d'Autriche, provenant premièrement de sa très sacrée Impériale et Royale Majesté actuellement régnante, ensuite à son défaut, de défunt Joseph, et cette ligne manquant, de défunt Leopold, Empereurs et Rois de Hongrie, et à leurs légitimes successeurs catholiques romains de l'un et de l'autre sexe, archiducs d'Autriche, suivant le droit et l'ordre de Primogeniture cy-dessus établi par sa très sacrée Impériale et Royale Majesté Régnante, dans ses autres Royaumes et Provinces dedans et dehors l'Allemagne, indivisiblement et inséparablement, ensemble et l'un avec l'autre et conjointement avec le Royaume de Hongrie et les parties, Royaumes et Provinces y annexées, et qui doivent être possédées héréditairement, ils acceptent la dite succession, et ils établissent ainsi suivant l'ordre susdit la dite succession féminine introduite et reconnue dans l'auguste maison d'Autriche, en y étendant les articles 2 et 3e de l'année 1687. et 2 et 3. de l'année 1715. ce qui doit être accepté et ratifié par le dit sexe féminin de l'auguste maison et ses héritiers et successeurs de l'un et de l'autre sexe, archiducs d'Autriche déclarés de la manière susdite, et doit être observé à l'avenir dans ce cas de couronnement, avec les diplômes confirmés de la manière susdite par sa très sacrée Impériale et Royale et très clément Majesté et avec les libertés et les privilèges des Etats et ordres dudit Royaume et des parties, Royaumes et Provinces qui y sont annexées suivant la teneur des articles cités cy-devant, bien entendu que le tout n'aura lieu qu'après le défaut entier dudit sexe masculin suivant

*la coutume et les prérogatives anciens approuvées et reçues des dits Etats et ordres, dans l'élection et couronnement des Roys.*²⁴⁷

[fol. 137]

Les Etats et ordres du Royaume et des parties qui y sont annexées rendent de tres grandes graces à Sa Sacrée Royale et Imperiale Majesté pour sa paternelle et tres clémente confirmation de leurs privileges et pour la venüe de sa sacrée personne au milieu des Etats.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ADC Archives Diplomatiques de la Courneuve (Francia Külügyi Levéltár, La Courneuve)
Série MD Autriche 11 Autriche 807-1750
- BNF Bibliothèque Nationale de France (Francia Nemzeti Könyvtár, Párizs)
Série NAF 4543-4544 Mémoires musicaux de Louis-Nicolas Le Dran (1741–1770).

*

ARCHIVES DIPLOMATIQUES

1936 *Archives Diplomatiques. État numérique des fonds de la correspondance politique de l'origine à 1871*, Paris, 1936.

BASCHET

1874 Armand BASCHET: *Le duc de Saint-Simon, son cabinet et l'histoire de ses manuscrits d'après des documents authentiques et entièrement inédits*, Paris, 1874.

BASCHET

1875 Armand BASCHET: *Histoire du Dépôt des Archives des Affaires Étrangères*, Paris, 1875.

BÉLY

2001 Lucien BÉLY: *Les relations internationales en Europe XVIIe–XVIIIe siècles*, Paris, 2001.

²⁴⁷ A következő oldalakon különféle, a mű fő szövegéhez csak lazán kapcsolódó fogalmazványok találhatók, amelyeket itt helyhiány miatt nem közöltem. Egy betoldott cédulán (fol. 135), a következő feljegyzés áll: „I. de Hongrie 1723 may 1er Déclarations des Etats de Hongrie sur la succession a la couronne”. A legutolsó szövegrész (fol. 137–144) az 1723. évi országgyűlés Pragmatica Sanctióra vonatkozó, már leírt végzésének két bekezdését ismétli meg.

- BÉRENGER–KECSKEMÉTI
2008 Jean BÉRENGER – KECSKEMÉTI Károly: *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608–1918*, Budapest, 2008.
- BRAUN
2010 Guido BRAUN: *La connaissance du Saint-Empire en France du baroque aux Lumières*, München, 2010.
- BRENNER
1739 BRENNER Domokos: *Histoire des Révolutions de Hongrie*, I–II, La Haye, 1739.
- CHALINE
2001 Olivier CHALINE: *La bataille de la Montagne Blanche. Un mystique chez les guerriers*, Paris, 2001.
- CSERNUS
2016 CSERNUS Sándor: *V. László franciaországi követségének forrásaihoz, Tours, 1457. december*, In: *Via Sancti Martini: Szent Márton útjai térben és időben*, szerk. TÓTH Ferenc – ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs, Budapest, 2016, 157–181.
- DELOYE
2021 Juliette DELOYE: *Le secret des Archives Diplomatiques (1710–1830)*, In: *Revue d'histoire diplomatique*, 135. (2021) 3. sz. 301–320.
- DELOYE–SCHAPIRA
2019 Juliette DELOYE – Nicolas SCHAPIRA: *Marc-Pierre de Voyer de Paulmy, comte d'Argenson, 1743–1757. L'histoire au dépôt. Archivage et histoire au sein du ministère des Affaires étrangères (1720–1804)*, In: *Pratiques d'archives à l'époque moderne. Europe, mondes coloniaux*, ed. Maria Pia DONATO – Anne SAADA, Paris, 2019, 159–181.
- DUERLOO
2012 Luc DUERLOO: *Dynasty and Piety. Archduke Albert (1598–1621) and Habsburg Culture in an Age of Religious Wars*, Ashgate, 2012.
- DYBAS–TRINGLI
2019 *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der habsburgisch–jagellonischen Doppelvermählung*, szerk. Boguslaw DYBAS – TRINGLI István, Budapest, 2019.
- ÉRSZEGI
1972 *Az Aranybulla. (A hétszázötvenedik évfordulóján)*, kiad. ÉRSZEGI Géza, In: *Fejér Megyei Történeti Évkönyv*, 6. (1972) 5–26.

- FODOR–OBORNI
2020
FODOR Pál – OBORNI Teréz: *Két nagyhatalom között – a Szapolyaiak magyar királysága*, In: *Egy elfelejtett magyar királyi dinasztia: a Szapolyaiak*, szerk. FODOR Pál – VARGA Szabolcs, Budapest, 2020, 113–144.
- FORSTER
1929
FORSTER Gyula: *Utóhang Gróf Berchényi László Franciaország marsallja történetéhez*, Budapest, 1929.
- FOURNIER
2015
Christian FOURNIER: *Étude sur Nicolas-Louis Le Dran, un témoin et historien des affaires étrangères aux temps de la Régence et du règne de Louis XV, 1715–1762*, La Celle Saint Cloud, 2015.
- GUIGNES
1756
Joseph de GUIGNES: *Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mogols et des autres Tartares occidentaux (5 k.)*, Paris, 1756.
- JUDIC
2021
Bruno JUDIC: *L'Europe de saint Martin*, Chouzé-sur-Loire, 2021.
- KASZA
2020
KASZA Péter: *Útkeresés kényszerpályán: Szapolyai János diplomáciai törekvései*, In: *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia*, szerk. FODOR Pál – VARGA Szabolcs, Budapest, 2020, 171–181.
- KASZA
2021
Buda oppugnata. Források Buda és Pest 1540–42. évi osztrákmainak történetéhez, szerk. KASZA Péter, Budapest, 2021.
- KATONA
1779–1817
KATONA István: *Historia Critica Regum Hungariae. I–XLII*, Buda, 1779–1817.
- KONT
1913
KONT Ignác: *Bibliographie française de la Hongrie (1521–1910) avec un inventaire des documents manuscrits (travaux de la conférence d'Etudes hongroises à la Sorbonne)*, Paris, 1913.
- KÖPECZI
1985
KÖPECZI Béla: *Egy felvilágosult magyar történelem*, In: *ÜÖ: Magyarok és franciák*, Budapest, 1985, 373–402.
- LÜNIG
1711–1714
Johann Christian LÜNIG: *Das Teutsche Reichs-Archiv*, I–X, Leipzig, 1711–1714.

- MAREK
2018
Pavel MAREK: *El conde de Oñate y la diplomacia entre Madrid y Viena a principios de la Guerra de los Treinta Años*, In: *Revista d'Història Moderna*, 38. (2018) 35–50.
- MARTÍ
2014
MARTÍ Tibor: *Oñate gróf bécsi spanyol követ jelentései az 1622. évi soproni országgyűlésről*, In: *Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés*, szerk. DOMINKOVITS Péter – KATONA Csaba, Sopron–Budapest, 2014, 233–255.
- MÁTÉ–OBORNI
2020
Isabella Jagiellon, Queen of Hungary (1539–1559). Studies, szerk. MÁTÉ Ágnes – OBORNI Teréz, Budapest, 2020.
- MÜLLER
1981
Gerhard MÜLLER: *Empfehlungen zur Edition frühneuzeitlicher Texte*, In: *Archiv für Refomationsgeschichte*, 72. (1981) 299–315.
- NEHRING
1975
Karl NEHRING: *Kaiser Friedrich III. und das Reich. Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum*, München, 1975.
- NEUMANN
2011
NEUMANN Tibor: *Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán: A Jagelló–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492) (Második közlemény)*, In: *Századok*, 145. (2011) 2. sz. 293–347.
- PÁLFFY
2014
PÁLFFY Géza: *A Szent Korona Sopronban. Nemzeti kincsünk soproni emlékhelyei*, Sopron–Budapest, 2014.
- PEYSSONNEL
1765
Claude Charles PEYSSONNEL: *Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont-Euxin*, Paris, 1765.
- PICCIONI
1928
Camille PICCIONI: *Les Premiers commis des Affaires Étrangères aux XVIIe & XVIIIe siècles*, Paris, 1928.
- SAMOYAULT
1971
Jean-Pierre SAMOYAULT: *Les bureaux du secrétariat d'État des Affaires étrangères sous Louis XV*, Paris, 1971.

- SCHWIND–DOPSCH
1895 *Ausgewählte Urkunden zur Verfassungs-geschichte der deutsch-österreichischen Erblande im Mittelalter*, ed. Ernst von SCHWIND – Alphons DOPSCH, Innsbruck, 1895.
- SOREL
1884 Albert SOREL: *Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la révolution française – Autriche*, Paris, 1884.
- TÓTH
2012 *Correspondance diplomatique relative à la guerre d'indépendance du prince François II Rákóczi (1703–1711)*, kiad. TÓTH Ferenc, Paris–Genève, 2012.
- TÓTH
2019 TÓTH Ferenc: *Szent Koronát a francia királyfinak? A rodostói magyar emigráció függetlenségi mozgalmi tervei az 1747–1748-as évekből*, In: *Lymbus*, 17. (2019) 507–555.
- TÓTH
2020 TÓTH Ferenc: *Egy lehetetlen küldetés iratai. A rodostói magyar emigráció utolsó magyarországi beavatkozási tervei az 1755–1757-es évekből*, In: *Lymbus*, 18. (2020) 405–448.
- WARLIN
2014 Fred WARLIN: *J.-P. Tercier, l'éminence grise de Louis XV. Un conseiller de l'ombre au Siècle des lumières*, Paris, 2014.
- ZSOLDOS
2022 ZSOLDOS, Attila: *The Golden Bull of Hungary*, Budapest, 2022.

Kovács Mária

Cserei Mihály jegyzetei Hugo Grotius *De jure belli ac pacis* című kötetéből (1746)*

Jelen közleményben egy nagyobb lélegzetű kutatás során azonosított művelődéstörténeti forrás kiadására vállalkozom. Kutatásom fő célkitűzése, hogy rekonstruáljam az ismert erdélyi történétíró, nagyjait Cserei Mihály könyvtárát és közreadjam annak katalógusát *A Kárpát-medence kora újkori könyvtárak* sorozatban. Az alább közölt forrás lelőhelye a kolozsvári Unitárius Kollégium Könyvtárának a régikönyv-gyűjteménye, amelyet jelenleg a Román Tudományos Akadémia kolozsvári könyvtárában őriznek. A Cserei-téka rekonstruálása során sikerült azonosítanom Samuel Pufendorf *De iure naturae et gentium libri octo* (Nyolc könyv a természetjogról és a népek jogáról) című művének az 1688-as amszterdami kiadását, amely 1738-ban került Cserei Mihály tulajdonába.¹ E kötet nemcsak könyvtártörténeti szempontból releváns, hanem a nyugat-európai szellemi áramlatok magyarországi recepciójához is újabb értékes információkat szolgáltat, a hátvédlapokon található jegyzetek révén.

Samuel Pufendorf könyvének a hátvédlapjain található Cserei Mihály bejegyzése, amelynek a címe „*Observationes meritaes et regula ex libro Hugonis Grotii De jure belli et pacis excerpta*”. Cserei Mihály négy oldalon 152 pontba foglalta jegyzeteit Hugo Grotius *De iure belli ac pacis* című könyvéből. A jogtörténeti jelentőségű jegyzeteket Cserei Mihály ekképpen fejezte be: „*In Anno 1746 Hugo Grotius könyvit De Jure belli et pacis két kerek heten három izben szorgalmatosan által olvasvan onnan irtam ki ezeket a ... megjedzéseket, regulakot az edes Fiamnak tanusagara eletemnek 79dik esztendejiben N. Ajta.*” Hangsúlyozni szeretném, hogy Cserei Mihály Grotius-jegyzetei a művelődéstörténet kutatói számára több szempontból is fontosak: egyfelől igen értékes könyvtár- és olvasmánytörténeti adatokat tartalmaznak, másfelől pedig újabb jelentős információkat szolgáltatnak Hugo Grotius művének hazai recepciójához. Jelen forrásközlésben egy rövid könyvtártörténeti bevezető után csupán arra vállalkozom, hogy Cserei Mihály Grotius-kivonatait a legszükségesebb jegyzetekkel közreadjam és a további kutatás számára elérhetővé tegyem.

A forrás közlése előtt érdemes röviden összefoglalni a Cserei Mihály könyvtárával kapcsolatos legújabb kutatások eredményeit. A rekonstrukció során használt olvasmány-, könyvtártörténeti forrásokról,² a Cserei-téka történetéről, állományának a fejlődéséről, tematikai összetételéről, az egyes példányok vándorútjáról, valamint Cserei

* Jelen forrásközlés nem jött volna létre Sipos Gábor és Balázs Mihály segítségével. Köszönöm, hogy támogattak a kutatás elvégzésében, s a szöveg átírását ellenőrizték.

¹ PUFENDORF, 1688, címlap: Michaelis Cserej de Nagy Ajta cui Deus providebit Anno 1738.

² KOVÁCS, 2021.

Mihály olvasási szokásairól korábban már részletesebben írtam, jelenleg csak ismertetem a doktori dolgozatomban és ezekben a tanulmányokban található lényegesebb gondolatokat.³ Tóth Zsombor 2007–2017 között közölt tanulmányaiban és az ezeket összefoglaló kötetben történeti antropológiai és írásantropológiai vizsgálatokat végzett, amelyeknek fókuszában Cserei fiatalságának történeti antropológiai értelmezése, illetve Cserei íráshasználati habitusának mikroszintű vizsgálata állt.⁴

A Cserei Mihály által olvasott kötetek azonosítását, a könyvvállomány rekonstruálását a könyvjegyzékekben szereplő címek feloldása, valamint az erdélyi és magyarországi könyvtárak régikönyv-állományaiban máig megőrzött kötetek tanulmányozása révén próbáltam megvalósítani. Cserei Mihály élete során többször számba vette könyveit. Legelső könyvjegyzékének az 1709-ben összeállított olvasmányjegyzék tekinthető,⁵ majd ezt követi az 1726 körül készített lista,⁶ amelyet az 1741-es harmadik könyvjegyzék előzményének tarthatunk.⁷ Az eddig ismert könyvjegyzékek közül a negyedik a fiának, Cserei Györgynek, 1740–1751 között adott 86 tétel leírását tartalmazza.⁸ Cserei Mihály ötödik könyvjegyzékének tekinthetjük a Bethlen Farkas *Historiarum Pannonico – Dacicarum Libri X* című kötetének az első oldalán található kéziratos bejegyzést, amelyben magyarországi és erdélyi historikusokat sorol fel.⁹ Cserei Mihály könyvjegyzékei az általa olvasott és birtokában lévő könyveket, kéziratokat tartalmazták. A könyvjegyzékekben fellelhető adatokat egészíthetjük ki az olvasmánytörténet nem jegyzék-szerű forrásaival. Ezek lehetnek irodalmi források (naplók, önéletrajzok, irodalmi művek olyan szöveghelyei, ahol könyvek olvasásáról, vételéről, eladásáról van szó) vagy a magánlevelezés egyes darabjaiban is találhatunk adatokat könyvek küldéséről, olvasásáról.¹⁰ Példának Bod Péter olthévízi református lelkész és irodalmár 1747-ben írt levelét említem, amelyben Cserei Mihálytól négy könyvet kért kölcsön, patrónája, Bethlen Kata nevében.¹¹

A könyvtártörténeti forrásokban azonosított kötetek harmada jelenleg is megtalálható régikönyv-gyűjteményeinkben, kéziratárainkban. Eddigi kutatásaim során közel 110 kötetet sikerült azonosítani az erdélyi és magyarországi gyűjteményekben. Az azonosított kötetek listáját és a könyvtártörténeti forrásokban található adatokat összegezve megállapíthatjuk, hogy Cserei Mihály könyvtára mintegy 320 kötetből állhatott. Nyelvileg a Cserei-könyvtár szegény volt, csak magyar és latin nyelvű művek szerepelnek könyvjegyzékeiben. Ez az általa szorgalmas munkával összegyűjtött könyvtár, valamint fennmaradt kiadatlan kéziratai több figyelmet érdemelnének, tanulmányozásuk során számos új információt kaphatunk az újkori ember mindennapi életéről, írás-olva-

³ Kovács, 2012; Kovács, 2013.

⁴ Tóth, 2017.

⁵ ADATTÁR 16/III, 293.

⁶ ADATTÁR 16/V, 80–86.

⁷ ADATTÁR 16/III, 296–302.

⁸ Uo., 294–296; Kovács, 2021, 355–359.

⁹ Kovács, 2021, 360.

¹⁰ Uo., 360–365.

¹¹ Uo., 365.

sási szokásairól. Könyvtár-rekonstrukcióm egyik fő célja, hogy a könyvtár katalógusának a közreadásával a művelődéstörténet kutatói számára elérhetővé tegyek egy igen gazdag forrásanyagot.

A Cserei család könyvgyűjtési és íráshasználati szokása egészen a nagyapáig vezethető vissza. Az 1726-os könyvjegyzék 137. tétele anyai nagyatyja, idős Cserei Mihály, írásait említi.¹² Apja, Cserei János, könyveiről csak szórványos adatok tudósítanak, katalógus vagy másfajta könyvjegyzék nem maradt ránk, de feltételezzük, hogy könyvtára egy olvasott köznemes gyűjteménye volt. Cserei Mihály feltehetően örökölte apja könyveit, az azonosított kötetek közül ötben olvashatjuk Cserei János kézírását.¹³ Egy kötetben atyai nagyapja, Cserei Miklós bejegyzése is megtalálható. A könyveiben levő bejegyzések bizonyítják, hogy noha Cserei Mihály nem származott elit írástudó családból, meghatározó volt számára a családi előzmény, szülei példáját követte olvasási és íráshasználati szokásaiban. A családi örökségben fennmaradt kötetekben édesanyja, Cserei Judit jegyzeteit is megjelölte Cserei Mihály.¹⁴

Cserei Mihály már fiatal éveiben nagy érdeklődést mutatott a könyvek és az olvasás iránt. Az ifjúkorában szerzett könyvek többnyire fennmaradtak, az ezekben található bejegyzések segítenek a Cserei-könyvtár történetének rekonstruálásában. Tanulmányait a fogarasi partikuláris iskolában kezdte, majd 1678-tól a székelyudvarhelyi református gimnáziumban folytatta. Az 1685. évig, a székelyudvarhelyi gimnáziumi tanulmányai befejezéséig, 14 kötetről van adatunk.¹⁵ Az 1684-ben a tulajdonába került, Petrus Ramus dialektikáját és retorikáját tartalmazó kolligátum az első kötet, amelynek lapjain a könyvgyűjtő Cserei a tulajdonosi bejegyzés mellett először alkalmazta jelmondatát, a *Cui Deus providebit* szintagmát.¹⁶ Könyvtártöredékének megmaradt példányait áttekintve az udvarhelyi tanulmányai befejezéséig szerzett könyvei egy szorgalmasan tanuló ifjú olvasmányait tárják elénk. Az iskolai könyvek a grammatikától a szótárakon, a retorikai segédkönyveken, a dialektikai és logikai tankönyveken, valamint a matematikán át, egészen a nyelvtanulásra használt iskolai auktorokig egyaránt szép számban és több kiadásban megjelennek Cserei Mihály könyvtárában.

Cserei Mihály nem peregrinált, önerőből fejlesztette tudását, könyvtára állományát. Tanulmányai megszakítása után a hiányzó történelmi, földrajzi, politikai és jogi ismereteket könyvek vásárlásával és olvasásával próbálta pótolni. 1693–1704 között Apor István szolgálatában tett gyakori utazásai során erre sok lehetősége adódott, több kötet possessorjelzése tanúskodik a gyulafehérvári, a kolozsvári vagy a nagyenyedi tartózkodások alkalmával tett könyvbeszerzésről.¹⁷

¹² ADATTÁR 16/V, 84.

¹³ KOVÁCS, 2013, 18–20.

¹⁴ UO.; TÓTH, 2017, 42–43.

¹⁵ KOVÁCS, 2013, 20–22.

¹⁶ UO., 22.

¹⁷ UO., 24–26.

1703 őszén, a kuruc felkelés kitörésével Cserei Mihály életének zaklatott, hányattásokban bővelkedő korszaka kezdődött el. 1703–1712 között Görgényben, majd Brassóban keresett menedéket, ahol nyolc évet tölt el exiliumban. A brassói, nehézségekkel teli időszakban az olvasás és írás jelentett számára menedéket. Könyvtára fejlődése szempontjából sem jelentett stagnálást e száműzetés, a tulajdonosjelzések több kötet vásárlását igazolják. Cserei Mihály könyvtára ebben a periódusban, az 1709-ben összeállított könyvjegyzék és az 1709-ig beszerzett azonosított kötetek adatait elemelve, közel 100 kötetet tartalmazott.¹⁸ Tematikailag az iskolai kiadványok, történeti tárgyú munkák és a vallásos kiadványok domináltak.¹⁹

Cserei Mihály 1712 után nem vállalt tisztségeket, elpusztult birtokai újjászervezésével foglalkozott, túlélte több családtagja halálát, pestist, tűzvészt, anyagi károkat kellett elviselnie. Élete hátralevő éveit gyerekeinek és birtokai ügyintézésének szentelte. Bámulatos pontossággal vezetett jegyzéket mindenről, fennmaradt jegyzőkönyvei rendkívüli alaposágról tanúskodnak. A könyvek és az olvasás ebben a periódusban is jelen volt életében. A halála előtti, egészen frissen beszerzett tételek, valamint a két utolsó könyvjegyzékében található 18. századi nyomtatványok tanúsítják, hogy könyvtárának gyarapodása időskorában is folytatódott.²⁰

A Cserei-téka vásárlások és adományok révén gyarapodott. A vásárlások igazolására a possessorbejegyzéseken kívül sajnos nincsenek közvetlen dokumentumaink. A fennmaradt kötetekben található tulajdonosjelzések alapján megállapítható, hogy a könyvtár gyarapításában jelentős szerepet játszottak a Cserei Mihállyal baráti viszonyban álló világi és egyházi személyek, akik a külföldi peregrinációból hazatérve könyveket hoztak Erdélybe. Így kerülhetett Cserei tulajdonába a külföldi nyomtatványok nagy része. Az egykor Cserei Mihály tulajdonában lévő kötetekben sok korábbi tulajdonossal találkozzunk, köztük jó néhány szerepel a korabeli erdélyi értelmiség ismertebb alakjai közül: Apor Péter, Köleséri Sámuel, Vizaknai Bereck György, Szentpáli Nagy Ferenc, Vásárhelyi Molnár István. Ezek a tulajdonosjelzések kellőképpen érzékeltetik, hogy az előkelő erdélyiek a politikai és hadi élet eseményei mellett arra is szakítottak időt, hogy egymás könyvei iránt érdeklődjenek, s azok egész együttesét, vagy egy-egy értékesebbnek ítélt darabját a maguk számára végleg, vagy kölcsön megszerezzék.²¹

A könyvtár gyarapítása Cserei Mihály 1756-ban bekövetkezett halálával lezárult. A könyvek egy részét fia, Cserei György örökölte, aki nem törődött a könyvtár további fejlesztésével. Az apjától örökölt könyvek használatáról nem tanúskodnak a könyvek lapszéljegyzetei (Cserei György kézírása alig szerepel néhány kötetben), sem Cserei György naplója.²² Cserei Mihály már életében, 1723-tól, elkezdte a könyvei családon belüli elajándékozását. Az 1723–1752 között vezetett jegyzőkönyvében kétszer sorolja

¹⁸ Kovács, 2021, 350–352.

¹⁹ Kovács, 2013, 26–27.

²⁰ Uo., 29–30.

²¹ Uo., 31–32.

²² Uo., 32–33; A kézirat a KEKvtKv Ktárában található Ms. 660 jelzettel: *Diarium vitae aerum nostrae Georgii Cserei Senioris de Nagy Ajta 1756 consignari ceptum.*

fel a fiának adományozott könyveket.²³ Először kronologikus sorrendben, minden évnél egyéb kiadások, gazdasági vonatkozású jegyzetek között megemlíti fia nagyajtai látogatásait és a neki adományozott javakat, majd a jegyzőkönyv 42. levelén újra megadja az adományozott kötetek listáját, ezúttal viszont évszám nélkül, csak az 1740-es évet tüntetve fel. Ezen adatok szerint az első könyveket 1740-ben, az utolsó kötetet, Seneca művét pedig 1751-ben adta a fiának.²⁴ Cserei György 1774-ben bekövetkezett halála után a Cserei-könyvtár nagy része a kolozsvári unitárius főiskola gondnoka, Suki László tulajdonába került. Az eddig azonosított kötetek közül 79-ben megtalálható Suki László possessorsorjelzése: „*Ladislai Suki mpr. Anno 1776.*” A tulajdonosváltásra 1776-ban kerülhetett sor. Források hiányában azonban csak feltételezhetjük, hogy a fiú utód nélkül 1774-ben meghalt Cserei György özvegyétől vásárolhatta Suki László az egykori Cserei-téka egy részét. A kolozsvári unitárius főiskola első gondnoka 1791-ben végrendeletében a főiskolai könyvtárnak hagyta minden vagyonát, beleértve az igen értékes kéziratokat és nyomtatványokat tartalmazó könyvtárát is.²⁵ A továbbiakban a Cserei-könyvtár története egybeolvad az Unitárius Kollégium Könyvtárának történetével. A főiskolának adományozott Suki-könyvtárát a 19. század közepéig külön kezelték. A főiskolai korszakból nem találtunk bejegyzéseket a kötetekben. Az 1948-as, az iskolák államosítását maga után vonó rendelet értelmében a kollégium tanári nagykönyvtárából a Román Tudományos Akadémia kolozsvári könyvtárába kerültek át a könyvek, ahol ma a kutatók rendelkezésére állnak.²⁶

Cserei Mihály könyvtárának néhány kötete leányágon öröklődött, Cserei György lányának, Teréznek gróf Mikó Istvánnal kötött házassága révén.²⁷ Mikó István leszámoltja, gróf Mikó Imre tulajdonába került Cserei Mihály nyolc kalendáriumra és két kéziratára.²⁸ Ezek a kötetek gróf Mikó Imre könyvtárával az Erdélyi Múzeum-Egyesület Könyvtárába, majd jelenlegi őrzőhelyükre, a kolozsvári „Lucian Blaga” Központi Egyetemi Könyvtárba kerültek. A Cserei-téka öt kötete 1744 májusában Cserei Mihály vejének, Krisztina lánya férjének, Zejk Mózesnek a tulajdona lett: „*In Anno 1744 majusban [...] A vejemnek Zejk Moyses Uramnak ugian akkor adtam: Magyar Vendelinust. Ars Heraldicat, Rissenus Theologiajat. Tizenkét elmelkedeseket, Groff Pekri Lörinczné munkája. Papai Ferencz Imacsagos könyvit.*” Ezen kötetek további sorsáról nincsen adatunk.²⁹

Az azonosított kötetekben található bejegyzések sokasága bizonyítja, hogy Cserei Mihály nemcsak gyűjtötte, hanem használta is könyveit. A nyomtatványok intenzív használatról tanúskodnak, Cserei Mihály sokat jegyzetelt könyvei lapszéleire, szentenciaszerű mondatokat, utalásokat és kiegészítéseket készített olvasmányaihoz. Csereit olvasmányai közben sokszor elragadja az indulat; bosszankodik, kommentálja az olvasott

²³ *Cserei Mihály jegyzőkönyve II.* [1723–1755.] MTA Ktár K. 104.

²⁴ KOVÁCS, 2021, 355–359.

²⁵ GÁL, 1935; SIMÉN, 1877; NAGY, 1867.

²⁶ SIPOS, 2004. Az RMK gyűjtemény katalógusa: 363–528.

²⁷ NAGY, 1858, 135–141.

²⁸ KOVÁCS, 2013, 34–35.

²⁹ KOVÁCS, 2021, 363.

történetet, kiigazítja a szerzőt, vagy vitatkozik az állításaival. Gyakran aktualizál, erdélyi példával is alátámasztja mondanivalóját. Példának a már említett Pufendorf-könyvben található bejegyzést emelem ki, amelyben korának titulushajhászása kapcsán így sóhajt fel:

„O ha Pufendorf élne, mit mondana, arról, ahogyan a mi időkben visszaélnék a különböző címekkel. 50 évvel ezelőtt az erdélyi fejedelem titulusa az volt, hogy Illustrissime Princeps, ma már egy királybíró vagy konzul, valamely szász városban Illustrissimének szólítottatik. Az én fiatakkoromban a Dominus elnevezés annak adatott meg, aki valamely bárónak a kíséretéhez tartozott vagy egy előkelőbb vidékről jött és minimum 50–300-ig terjedő jobbágya volt. Ma már Úrnak tekinti magát az is, akinek 8 jobbágya van, és rettenetesen méltatlankodik, ha nem kapja meg a Dominus titulust.”

Ugyanebben a kötetben több helyen is háborog az erdélyi nemesek fényűzése miatt, a fényűzést és öltözködést betiltó törvények hozását szorgalmazza, mivel szerinte ez a két *pestis*, mely Erdélyt és különösen Erdélyben a magyarokat elszegényíti, a mágnások és a nemesek vagyonát felemészti.³⁰ Lapszéljegyzetei és olvasmányai felhasználásával önálló kéziratokat állított össze.³¹ E kötetekben, kéziratokban található jegyzetek ket-tős célt szolgáltak: egyrészt gazdasági jellegű jegyzetek, amelyeknek célja megörökíteni a Cserei család birtokaira, ingóságaira vonatkozó adatokat, másrészt az olvasás és jegyzetek révén művelődni, nevelni az utódokat.

Cserei Mihály rekonstruált könyvtára, kéziratai és fennmaradt könyvei a bennük található bejegyzésekkel a kor átlagszínvonala fölé emelkedő, latinus műveltségű kálvinista értelmiségit mutatnak be. A továbbiakban a Cserei-téka állományát elemzem a könyvtár rekonstruált katalógusának a segítségével, amely magába foglalja a fennmaradt kötetek, kéziratok leírása mellett a könyvjegyzékekben szereplő tételek feloldását is. A könyvállomány alapját a már fiatal korában megszerzett, már említett iskolai könyvanyag képezte. A könyvtár állományának tematikai összetétele alapján megállapítható Cserei Mihálynak a teológiai, történeti, politikai és jogtudományi művek iránti széles körű érdeklődése. A könyvanyag erősen protestáns jellegű, főleg kálvinista szerzők teológiai munkáit, több protestáns bibliamagyarázatot, imádságos könyveket, kegyességi irodalmat és vitairatokat tartalmaz. A könyvtárában megtalálható Bibliák, latin és görög Újtestamentumok tanúsítják, hogy Cserei Mihály rendszeres Biblia-olvasó volt. A Cserei-téka több egyháztörténeti művet, valamint a katolikus, az evangélikus, az unitárius felekezet néhány kiadványát és a hitvitázó-irodalom több kötetét is őrizte.³²

³⁰ PUFENDORF, 1688, 11.

³¹ Lásd a Históriaival azonos időben írt, kéziratban maradt munkáját, amelynek címe: *Compendium theologicum et politicum, azaz oly együgyű írás, melyből mind lelked idvességit, mind világi életednek rendes folytatását rövidedén megtanulhatod*, amelyet az RTAKvtKv. Ms. U 1119 jelzet alatt találunk meg. A kéziratról írt figyelemfelhívó tanulmányt lásd BALÁZS, 2006; a kézirat genezisééről: TÓTH, 2017, 240–260.

³² KOVÁCS, 2013, 36–38.

Olvasmányai közé csak néhány természettudományi és földrajzi kötet sorolható.³³ Az antik szerzők mellett láthatóan szívesen forgatta Balassi Bálint, Beniczky Péter és Rimay János verseit, Gyöngyösi István *Új életre hozatott Charicliáját*, Haller János *Hármas Historiáját*, *Poncianus historiajának* valamelyik kiadását, valamint John Barclay *Argenisét* és *Satyriconját*.

Érdeklődése középpontjában láthatóan a történeti munkák álltak. Ezek egy része a szokványos antik olvasmányanyagból került ki: Suetonius, Hérodotosz, Tacitus, Josephus Flavius, Titus Livius, Plinius és mások műveinek különböző kiadásai, de könyvei közt szerepeltek a *Históriájában* emlegetett, a magyar történelemmel, s természetesen Erdély történetével kapcsolatos legfontosabb források is.³⁴ Egyes magyar historikusok kéziratossá másolatban kerültek Cserei Mihály könyvtárába.³⁵ Történeti olvasmányai újabb csoportját a kortörténetek alkották, de érdekelte Cserei Mihályt az Oszmán Birodalom története is.³⁶

Cserei Mihály könyvtárában nagyon erős a jogi könyvanyag, élete során mindvégig foglalkoztatták a jogi kérdések, igyekezett megfelelő olvasmányanyagot beszerezni és elsajátítani a római jogi klasszikusoktól a 18. századi traktátusokig, a háborús jogig a jogi ismereteket. Cserei Mihály láthatóan az államelméleti művek iránt is érdeklődött. A könyvjegyzékek alapján Cserei tulajdonában volt Guevara *Horologium Principumának* valamely kiadása, továbbá Bethlen Gábor végrendelete, valamint Justus Lipsius államelméleti műve, a *Monita et exempla politica libri duo* is. Politikai olvasmányai közé sorolhatjuk a korban igen elterjedt politikai szatírárt, a *Breviarium politicorum secundum rubricas Mazarinicas multis locis auctius* 1606-os frankfurti kiadását. Az emblemmáskönyvek közül a sokak könyvtárában megtalálható szerzők közül Zsámboky János, Andreas Alciatus, Pierre Coustau, Diego de Saavedra Fajardo művei találhatók meg a rekonstruált Cserei-tékában.

Ennél kiemelkedőbb, szinte meglepetésszerű tény, mely a korabeli európai áramlatok hazai recepciójáról tanúskodik, hogy Cserei Mihály könyvtárában megjelenik a korszerű politikaelmélet műve, Samuel Pufendorf *De iure nature et gentium libri octo* című könyvének 1688-as amszterdami kiadása.³⁷ Az első táblán belül található bejegyzésében Cserei így vall a könyv értékéről: „Sokszor olvastam egészen által ezt az szép könyvet, most utolszor olvastam által in Anno 1746 vilagi boldogtalan életemnek hetven kilenczedik esztendejében,” majd a címlapon folytatja: „Az én Fiamot ha Isten élteti ezt a könyvet szorgalmatosan olvassa, mert ebből igen sokat tanulhat”. Cserei Mihály olvasási szokásának megfelelően e kötetben is jelentős mennyiségű lapszéljegyzetet találunk,

³³ Uo., 38.

³⁴ Például Bonfini *Rerum Ungaricarum*, Istvánffy Miklós *Historiarum de rebus Ungaricis*, Bethlen Farkas Erdély története, Bethlen János Erdély története stb.

³⁵ Például Mikó Ferenc históriája, amelyet a brassai exiliumban másolt le Cserei Mihály. A kézirat a KEKvtKv Különgyűjtemények osztályán található Ms. 957 jelzet alatt: *Cserei Mihály jegyzőkönyve [1705–1719]. f. 171r.–217v.: Néhai Ur Miko Ferencz maga életiben történt Erdelyi dolgokrol maga irot Historia, tölem iratot le a Brassai exiliumba.*

³⁶ Kovács, 2013, 39–40.

³⁷ Pufendorf, 1688.

amelyek emelik a könyv értékét. Pufendorf könyvének a hátvédlapjain található Cserei Mihály bejegyzése „*Observationes meritaes et regula ex libro Hugonis Grotii De jure belli et pacis excerpta*” címmel. Hugo Grotius műve nem szerepel Cserei Mihály könyvjegyzékeiben, de más könyvtártörténeti forrásból, Cserei Mihály Teleki Pálhoz címzett, keltezés nélküli leveléből van adatunk e kötetre vonatkozóan. A levélben Cserei Mihály négy könyv beszerzését kérte a gróftól: „*Kérem azon is az urat alázatosan, méltóztassék én számomra négy könyvet vásároltatni, sub parola honesta azokat is, amint az úr megveszi, bizony megadom. A könyvek ezek: Liber Hugonis Grotii: De Jure Belli et Pacis. Liber Samuelis Puffendorff: De Jure Naturae et Gentium. Joannis Barclaeii Argenis. Joannis Adami Veber: Discursus Curiosus et Fructuosus.*”³⁸ Hogy sikerült a levélben említett négy kötet beszerzése vagy Cserei Mihály kölcsönkapta a Grotius-kötetet, eddigi kutatásaim során nem sikerült megállapítanom.

Az 1625-ben Párizsban megjelent *De jure belli ac pacis*ról, valamint későbbi kiadásainak jelenlétéről és hatásáról a Kárpát-medencében átfogó tanulmány még nem készült. Jelen munkámban nem törekszem a teljes recepciótörténet felvázolására, hanem csupán arra, hogy feltérképezem, hogyan jelent meg a 17–18. századi erdélyi magánkönyvtárakban a nemzetközi jog első rendszeres összefoglalása. A 17. század nagy gondolkodójának jogi-politikai főművét, a *De jure belli ac pacis*t, vagyis *A háború és béke jogáról* címmel írott könyvét meglehetősen megkésve, csak 1960-ban fordították le teljes egészében magyar nyelvre.³⁹ Ennek ellenére Grotius magyarországi és erdélyi ismertségét semmi sem mutatja jobban, mint műveinek a jelenléte a korabeli könyvgyűjteményekben. A korabeli könyvtári katalógusok bizonyítják, hogy Hugo Grotiusnak több munkája is jelen volt 17–18. századi könyvtárainkban.⁴⁰ Ami bizonyos, hogy Hugo Grotius műveinek egy részét, főként vallásos műveit, már a 17. század második felében ismerték. Az első magyar Grotius-fordítás Diószegi Kis János munkája nyomán 1732-ben jelent meg Marburgban, *Hugo Grotiusnak a keresztyén vallás igazságáról írott könyvei* címmel.⁴¹ Ez a kötet megvolt például Bethlen Kata könyvtárában, a rekonstruált könyvtár 105. tételeként.⁴²

A *De jure belli ac pacis* 17. századi erdélyi jelenlétét Apafi Mihály fejedelem könyvtárának az 1673–1714 között összeállított jegyzékei,⁴³ a fejedelem udvari papja, Tofeus Mihály, könyvtárának másolatban fennmaradt 1697-es könyvjegyzéke,⁴⁴ valamint Borosnyai János vizaknai lelkész 1698-ban könyvbejegyzésként fennmaradt lajstroma is igazolja.⁴⁵ Ugyancsak 17. századi adat a kolozsvári szász unitárius egyházközség lelkészének, ifjú Joachim Stegmannak az 1678-as végrendelete, amelyben könyveit az egyház-

³⁸ FÖLDVÁRY, 1896, 746.

³⁹ GROTIUS, 1960.

⁴⁰ Lásd az *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*, valamint *A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei és A Kárpát-medence kora újkori könyvtárjai* sorozatok köteteit.

⁴¹ GÖMÖRI, 2011.

⁴² SIMON–SZABÓ, 1997, 30; ADATTÁR 16/III, 25.

⁴³ ADATTÁR 16/III, 75–88.

⁴⁴ UO., 89–97.

⁴⁵ UO., 274.

községre hagyta. A végrendeletben több Grotius-mű szerepel, köztük egy nyolcadrétű kiadás a háború és béke jogáról.⁴⁶ Későbbi, 1754-es adat a Bethlen Gergely könyvjegyzéke, ahol szintén említik a háború és béke jogainak valamelyik kiadását.⁴⁷ Több más Grotius-mű mellett, két erdélyi szász magánkönyvtár jegyzékében is azonosítottuk a *De jure belli ac pacis*-t.⁴⁸ Természetesen azzal is tisztában vagyok, hogy a könyvjegyzékekben megtalálható adatok felsorolása, a Grotius-mű jelenléte valamelyik erdélyi magánkönyvtárban még nem bizonyítja ennek az olvasását. Talán éppen ezért is annyira értékesek Cserei Mihály jegyzetei, mivel nemcsak a könyv jelenlétét igazolják egy erdélyi magánkönyvtárban, mint a magánkönyvtárak könyvjegyzékeiben található tételek, hanem a kötet többszöri, intenzív olvasásának is fontos bizonyítéka.

Cserei Mihály Grotius-jegyzetei nagyrészt a nyomtatványból kimásolt szövegek, néhol kihagyva egy-két szó, vagy valamelyest átfogalmazva, kiegészítve a másolt mondat. A Cserei Mihály által kivonatolt 152 pont azonosításához a *De jure belli ac pacis* 1646-os amszterdami kiadását vettem alapul. Ez a közvetlenül Grotius halála után megjelent kiadás a legteljesebb, és mindazokat a kiegészítéseket tartalmazza, amelyekkel Grotius művét, az 1625. évi első kiadást, bővítette.⁴⁹ Hogy pontosan melyik Grotius-kiadás lehetett Cserei Mihály tulajdonában, nem sikerült megállapítanom.⁵⁰ Cserei Mihály utolsó két jegyzetét Kaspar Ziegler Hugo Grotius *De jure belli ac pacis* kötetéhez írt jegyzeteit tartalmazó műben sikerült azonosítanom.⁵¹ Felvetődik a kérdés, hogy vajon nem egy olyan kiadást olvasott Cserei Mihály, amelyben Grotius eredeti műve mellett különféle szövegmagyarázatok is találhatóak? Vagy akár több kötet is kezébe került Hugo Grotius művének tanulmányozásához? A kutatás jelenlegi állása szerint ezekre a kérdésekre nem tudom a választ. Ami bizonyos, hogy egy 1666 utáni kiadásról van szó, hiszen ekkor jelentek meg Kaspar Ziegler jegyzetei a nemzetközi jog alapjait megvető Grotius-értekezéshez.

Cserei Mihály jegyzeteit betűhív átírásban közlöm, a rövidítéseket jelölés nélkül feloldottam, a nagybetűvel írt szavakat nagybetűvel hagytam. A Grotius-kötetből kiírt gondolatok számozása során Cserei Mihály kétszer is elvétí a sorszámozást: a 72 után 78, a 137 után 132 következik. A forrásközlésben megtartottam az eredeti sorszámozást és kiegészítettem egy helyes sorszámozással.

⁴⁶ ADATTÁR 16/V, 109–120.

⁴⁷ ADATTÁR 16/III, 65.

⁴⁸ ADATTÁR 16/IV/1-2, 420, 663: Johann Kinder von Friedenberg nagyszzebeni polgármester, valamint Daniel Fronius brassói lelképásztor könyvtáraiban.

⁴⁹ GROTIUS, 1646.

⁵⁰ A VD 17, VD 18 és más adatbázisokban található digitalizált változatokat ellenőriztem. Ugyancsak sikertelenül néztem át a KEKvtKv régikönyv-gyűjteményében található németországi és hollandiai kiadásokat (1632, 1642, 1650, 1670, 1689, 1693, 1696, 1699, 1701, 1712, 1720, 1735).

⁵¹ ZIEGLER, 1666; VD17 3:000402U.

Forrás

Cseri Mihály jegyzetei Hugo Grotius *De jure belli et pacis* című könyvéből (1746)

Román Tudományos Akadémia Könyvtára,
Kolozsvár: Unitárius Kollégium Könyvtára, U 62219.⁵²

Observationes meritaes et regulae ex libro Hugonis Grotii de Jure Belli et Pacis excerptae.

1. Jus Naturae adeo immutabile est, ut ne quidem Deus mutare potest.⁵³
2. Implentur lineamenta inumbrantia, cum perfecta rei species exhibetur.⁵⁴
3. Quod non narratur, cum narrari maxime attineat, id nec factum censendum est.⁵⁵
4. Quae humano jure quisque possidet, non minus ejus sunt, quam si Deus donasset.⁵⁶
5. Verba sequentia restringunt praecedentium generalitatem.⁵⁷
6. Aliud est tunica et pallium, aliud totum illud unde vivitur.⁵⁸
7. Moralia non consistunt in puncto sed habent aliquam latitudinem.⁵⁹
8. Praecepta Christi de singulis diligendis et adjuvandis debent ita impleri nisi major et justior dilectio impediatur.⁶⁰
9. Peccare et non prohibere poenas peccantium in pari pono.⁶¹
10. Nihil amarius quam id ipsum pati quod feceris aliis.⁶²
11. Morali judicio non videri aestimandum id periculum, in quod ipsum aliquis se conjiciat et unde se potest eximere.⁶³
12. Leges generales exceptionem quo ad sensum aequitatis in particularibus habent.⁶⁴
13. Jure suo quod cum damni periculo conjunctum est uti nemo cogitur.⁶⁵
14. Omnia dicta quantumvis universalialia aequitatem recipiunt interpretem ita et Lex.⁶⁶
15. Non quid in dubio praesumendum est, sed quid jure fieri possit respiciendum est.⁶⁷

⁵² PUFENDORF, 1688. Jelzete: Hátvédlap 1–2.

⁵³ GROTIUS, 1646, 4. (Lib. I. Caput I. X.)

⁵⁴ Uo., 24. (Lib. I. Caput II. VII.)

⁵⁵ Uo., 25. (Lib. I. Caput II. VII.)

⁵⁶ Uo., 26. (Lib. I. Caput II. VII.)

⁵⁷ Uo., 27. (Lib. I. Caput II. VIII.)

⁵⁸ Uo. (Lib. I. Caput II. VIII.)

⁵⁹ Uo. (Lib. I. Caput II. VIII.)

⁶⁰ Uo., 29. (Lib. I. Caput II. VIII.)

⁶¹ Uo., 41. (Lib. I. Annotata ad Caput II. VIII.)

⁶² Uo. (Lib. I. Annotata ad Caput II. VIII.)

⁶³ Uo., 47. (Lib. I. Caput III. III.)

⁶⁴ Nem sikerült azonosítani.

⁶⁵ GROTIUS, 1646, 51. (Lib. I. Caput III. V.)

⁶⁶ Uo., 50. (Lib. I. Caput III. IV.)

⁶⁷ Uo., 53. (Lib. I. Caput III. VIII.)

16. Quae ab initio est voluntatis postea habet effectum necessitatis.⁶⁸
17. Aliud est jus plenum proprietatis, aliud jus usu fructuarium, aliud temporarium.⁶⁹
18. Alia est libertas personalis alia civilis, alia singulorum alia universorum.⁷⁰
19. Alia est persona physica, alia moralis.⁷¹
20. Lex commissoria conditionem supponit, a quam recedere non licet.⁷²
21. Qui praecipit est superior saltem in eo, quod praecipitur.⁷³
22. In civilibus nihil est quod ex omni parte incommodis careat.⁷⁴
23. Quae rarius contingunt, communibus tamen Regulis constringenda sunt, quia etsi ratio Legis in isto speciali facto locum non habeat, manet tamen ratio in sua generalitate, cui specialia subjici fas est.⁷⁵
24. Species intermedia, si genus respicias, est species, si speciem infra positam genus.⁷⁶
25. Leges etiam Dei quaedam, quanquam generaliter prolatae, habent exceptionem summae necessitatis, uti de observatione Sabathi licet arma caperi pro sui defensione. Eo magis ferri leges ab Hominibus debent cum sensu humanae imbecillitatis.⁷⁷
26. Deus humanam legem probans censetur probare ut humanam et humano sensu.⁷⁸
27. Non statim res deficit, cujus utilitas aliqua in parte deficit.⁷⁹
28. Quae inter rem et vitam est inaequalitas, ea favore innocentis et odio raptoris compensatur.⁸⁰
29. Qui versatur in actu licito, nemini injuriam facit, cum jure suo utitur.⁸¹
30. Adversus incertos metus a Divina providentia, et ab innoxia cautione non a vi praesidium petendum est.⁸²
31. Multi opibus quidem fiunt majores, sed virtutibus minores.⁸³
32. Lex civilis quanquam nihil potest praecipere, quod jus naturae prohibet, aut prohibere quod praecipit, potest tamen libertatem naturalem constringere et circumscribere, et vetare quod naturaliter licebat.⁸⁴

⁶⁸ Uo., 56. (Lib. I. Caput III. VIII.)

⁶⁹ Uo., 58. (Lib. I. Caput III. XI.)

⁷⁰ Uo., 59. (Lib. I. Caput III. XII.)

⁷¹ Nem sikerült azonosítani.

⁷² GROTIUS, 1646, 62. (Lib. I. Caput III. XVI.)

⁷³ Uo., 63. (Lib. I. Caput III. XVII.)

⁷⁴ Uo. (Lib. I. Caput III. XVII.)

⁷⁵ Uo., 82. (Lib. I. Caput IV. IV.)

⁷⁶ Uo., 85. (Lib. I. Caput IV. VI.)

⁷⁷ Uo., 86. (Lib. I. Caput IV. VII.)

⁷⁸ Uo. (Lib. I. Caput IV. VII.)

⁷⁹ Uo., 104. (Lib. II. Caput I. IX.)

⁸⁰ Uo., 105. (Lib. II. Caput I. XI.)

⁸¹ Uo., 106. (Lib. II. Caput I. XII.)

⁸² Uo., 108. (Lib. II. Caput I. XVII.)

⁸³ Uo., 111. (Lib. II. Annotata ad Caput I. XIII.)

⁸⁴ Uo., 115. (Lib. II. Caput II. V.)

33. Si cui lucrum speratum sed non debitum decedat, id damni vice reputari non debet.⁸⁵
34. In beneficii negatione nulla est injuria.⁸⁶
35. Commune malum communiter tolerandum.⁸⁷
36. Humana jura multa constituere possunt praeter naturam, contra naturam nihil.⁸⁸
37. Nihil fit a tempore quamquam nihil non fit in tempore.⁸⁹
38. Sub factis moraliter veniunt et non facta considerata cum debitis circumstantiis.⁹⁰
39. Parum juste praeteritas usuras petis, quas omisisse te longi temporis intervallum indicat, quia eas a debitore tuo ut gratior apud eum videreris esse petendas non putasti.⁹¹
40. Nam non agere nescientis caret effectu, et alia causa cum apparet cessat conjectura voluntatis.⁹²
41. Tempus humanam memoriam excedens moraliter est quasi infinitum.⁹³
42. Rei non existentis nulla sunt accidentia.⁹⁴
43. Nondum natorum Personam jure civili Lex interim sustinet.⁹⁵
44. Quae ab initio non valent, ex post facto convalescere non possunt, nisi causa nova jus per se parere idonea intercesserit.⁹⁶
45. Res potest se obligari sua Lege non directe, sed per reflexionem, qua scilicet pars est communitatis ex aequitate naturali, quae partes vult componi ad rationem integri.⁹⁷
46. Censetur ipsa natura jus dare ad id omne sine quo obtineri non potest quod ipsa imperat.⁹⁸
47. Saepe incommoda quae rescissionem sequuntur, majora sunt, quam ipsa indecentia aut incommodum actus ipsius.⁹⁹
48. In Dialecticis collectionibus illatio partem sequitur quae minus onerat.¹⁰⁰
49. In Conciliis aut in congregationibus, si qui sua absentia aut aliter impediti jure suo uti non possunt, eorum jus interim accrescit praesentibus.¹⁰¹

⁸⁵ Uo., 118. (Lib. II. Caput II. V.)

⁸⁶ Uo., 121. (Lib. II. Caput II. XXIII.)

⁸⁷ Uo. (Lib. II. Caput II. XIX.)

⁸⁸ Uo., 128. (Lib. II. Caput III. VI.)

⁸⁹ Uo., 138. (Lib. II. Caput IV. I.)

⁹⁰ Uo., 139. (Lib. II. Caput IV. V.)

⁹¹ Uo. (Lib. II. Caput IV. V.)

⁹² Uo. (Lib. II. Caput IV. V.)

⁹³ Uo., 140. (Lib. II. Caput IV. VII.)

⁹⁴ Uo., 141. (Lib. II. Caput IV. X.)

⁹⁵ Uo. (Lib. II. Caput IV. X.)

⁹⁶ Uo., 142. (Lib. II. Caput IV. XI.)

⁹⁷ Uo. (Lib. II. Caput IV. XII.)

⁹⁸ Uo., 146. (Lib. II. Caput V. V.)

⁹⁹ Uo., 155. (Lib. II. Caput V. XVI.)

¹⁰⁰ Uo., 156. (Lib. II. Caput V. XVIII.)

¹⁰¹ Uo. (Lib. II. Caput V. XX.)

50. Successio partium non prohibet nec impedit quo minus unus sit populus, at singulorum servitus poenalis personas non egreditur, quia noxa caput sequitur.¹⁰²
51. In omnibus iis, quae sunt humani instituti, excepta videtur necessitas summa, quae rem reducit ad merum jus naturae.¹⁰³
52. Quae per alium facimus, nos facimus.¹⁰⁴
53. Quod meum non est, ejus nec exiguam partem alienare mihi jus est.¹⁰⁵
54. Justitia expletrix quoties ad idem non potest pertingere, fertur ad tantundem quod est morali aestimatione idem.¹⁰⁶
55. In dubio creditur id, quisque voluisse, quod aequissimum et honestissimum est.¹⁰⁷
56. Qui dat formam, dat, quae ad formam sunt necessaria.¹⁰⁸
57. Sicut honor et obsequium parentibus debetur, ita educatio liberis quam Parentibus.¹⁰⁹
58. Mortuorum Parentum Filii succedunt per stirpes, quae vocatur jure civili representatio.¹¹⁰
59. Sexus praerogativa potior est quam aetatis.¹¹¹
60. Qui alicujus fundi pro vicesima parte est Dominus, tam manet Dominus quam qui habet partes novemdecim.¹¹²
61. Non debet petitor ex aliena jactura lucrum facere.¹¹³
62. Si tu ex mea re factus es locupletior me rem non habente, in tantum tenearis, in quantum factus es locupletior. Contra naturam enim est ex alterius incommodo suum agere commodum.¹¹⁴
63. Si mea res ad te sine causa pervenerit, restituere mihi debes.¹¹⁵
64. Qui Dominus est rei est etiam Dominus fructuum rei.¹¹⁶
65. Non esse, et non apparere tantum dem valent quo ad eum cui non apparet.¹¹⁷
66. Si quid invenisti et non reddidisti, rapuisti. Pari loco esse res alias sponte retinere, et non reddere cum rapore.¹¹⁸

¹⁰² Uo., 160. (Lib. II. Caput V. XXXII.)

¹⁰³ Uo., 171. (Lib. II. Caput VI. V.)

¹⁰⁴ Uo., 172. (Lib. II. Caput VI. IX.)

¹⁰⁵ Uo. (Lib. II. Caput VI. XI.)

¹⁰⁶ Uo., 175. (Lib. II. Caput VII. II.)

¹⁰⁷ Uo., 176. (Lib. II. Caput VII. III.)

¹⁰⁸ Uo. (Lib. II. Caput VII. IV.)

¹⁰⁹ Uo., 177. (Lib. II. Caput VII. V.)

¹¹⁰ Uo., 178. (Lib. II. Caput VII. VI.)

¹¹¹ Uo., 183. (Lib. II. Caput VII. XVIII.)

¹¹² Uo., 202. (Lib. II. Caput VIII. XXI.)

¹¹³ Uo., 203. (Lib. II. Caput VIII. XXIV.)

¹¹⁴ Uo., 215. (Lib. II. Caput X. II.)

¹¹⁵ Uo. (Lib. II. Caput X. II.)

¹¹⁶ Uo., 216. (Lib. II. Caput X. IV.)

¹¹⁷ Uo., 217. (Lib. II. Caput X. XI.)

¹¹⁸ Uo., 218. (Lib. II. Annotata ad Caput X. I.)

67. Jus summum summa saepe injuria.¹¹⁹
68. Nihil esse tam congruum fidei humanae, quam ea, quae inter eos placuerunt servare.¹²⁰
69. Habet animus humanus non tantum naturalem potentiam mutandi consilium sed et jus.¹²¹
70. Qui in aliquo loco contrahit, tanquam subditus temporarius legibus loci subjicitur.¹²²
71. Veritate facti deficiente deficit Totum Legis fundamentum.¹²³
72. Non videri sibi principem, quod ei, quem vivere existimabat concessisset, defuncto concessisse.¹²⁴
73. → 78¹²⁵ Leges iniqua tollunt, quatenus teneri manu possunt, Philosophi autem quatenus ratione et intelligentia.¹²⁶
74. → 79. Minus solvit, qui post tempus solvit.¹²⁷
75. → 80. Non omne, quod licet, semper fas est.¹²⁸
76. → 81. Qui juravit Deo obligatur stare jurejurando.¹²⁹ Si quis per falsos Deos jurat, obligatur, quia quanquam sub falsis notis generali tamen complexione numen intuetur, ideoque Deus verus si pejeratum sit in suam injuriam id factum interpretatur.¹³⁰
77. → 82. Non te audit Lapis loquentem, sed punit Deus fallentem.¹³¹
78. → 83. Cogens et coactum requirunt diversas personas.¹³²
79. → 84. In moralibus qui dat finem, dat etiam ea, quae ad finem perducunt.¹³³
80. → 85. Quaedam sunt prudentia monita non Legis praecepta.¹³⁴
81. → 86. Ubi res exitum non reperit in moralibus, pro impossibili habetur.¹³⁵
82. → 87. Fraudibus non dissolvitur perjurium, sed adstringitur.¹³⁶

¹¹⁹ Uo. (Lib. II. Annotata ad Caput X. IX.)

¹²⁰ Uo., 220. (Lib. II. Caput XI. I.)

¹²¹ Uo. (Lib. II. Caput XI. II.)

¹²² Uo., 222. (Lib. II. Caput XI. V.)

¹²³ Uo. (Lib. II. Caput XI. VI.)

¹²⁴ Uo., 225. (Lib. II. Caput XI. XVI.)

¹²⁵ Cserei számozásában a 72 után 78 következik, a továbbiakban megtartottam az eredeti és a helyes sor-számozást is.

¹²⁶ Uo., 232. (Lib. II. Caput XII. XII.)

¹²⁷ Uo., 235. (Lib. II. Caput XII. XX.)

¹²⁸ Uo., 237. (Lib. II. Caput XII. XXVI.)

¹²⁹ Uo., 247. (Lib. II. Caput XIII. XIV.)

¹³⁰ Uo. (Lib. II. Caput XIII. XII.)

¹³¹ Uo. (Lib. II. Caput XIII. XII.)

¹³² Uo., 257. (Lib. II. Caput XIV. II.)

¹³³ Uo., 259. (Lib. II. Caput XIV. XI.)

¹³⁴ Uo., 268. (Lib. II. Caput XV. IX.)

¹³⁵ Uo., 275. (Lib. II. Caput XVI. I.)

¹³⁶ Uo., 276. (Lib. II. Caput XVI. II.)

83. → 88. *Qui causam dedit, cur vim pati aut metu cogi debeat, habet quod sibi imputet, nam involuntarium ex voluntario ortum habens moraliter pro voluntario habetur.*¹³⁷
84. → 89. *Pecunia communis est rerum utilium mensura.*¹³⁸
85. → 90. *Qui peccatum laudat, peccat, non enim oportet laudando augeri malitiam.*¹³⁹
86. → 91. *Sufficit ad aequitatem et utilitatem Legis universalis periculum universale.*¹⁴⁰
87. → 92. *Filius potest et debet accusare Patrem ad avertendum periculum publicum Patris. sed pericula vitato in facti poenam accusare non licet.*¹⁴¹
88. → 93. *Omnis poena, si justa est, peccati poena est: Saepe latet culpa, ubi non latet poena.*¹⁴²
89. → 94. *Non est aequum, ut par sit poena nocentis et Innocentis.*¹⁴³
90. → 95. *Errantis in Religione poenam esse doceri, si non vult doceri, non potest puniri.*¹⁴⁴
91. → 96. *Qui plus institutionis accepit, is majores poenas contemptae legis meretur.*¹⁴⁵
92. → 97. *Nihil est, quod non facilius homo mutet, quam ea, quae Religionis sunt.*¹⁴⁶
93. → 98. *Nova et inaudita est ista praedicatio, quae verberibus fidem exigit.*¹⁴⁷
94. → 99. *Qui scit aliquem delinqui, qui prohibere potest et tenetur, nec prohibet, similiter delinquit, et qui desinit obviare, cum potest, consentit. Culpam autem vacat, qui scit quidem sed prohibere non potest. Magis ille facit qui prohibere potest.*¹⁴⁸
95. → 100. *Id quod a multis fit, necesse est, a nemine ignoretur.*¹⁴⁹
96. → 101. *Qui initio jura introduxerunt Asylorum, infoelicibus quidem misericordiam, ad his qui malo animo injuriam intulerunt, poenam expectandam voluerunt.*¹⁵⁰ *Misereri oportet, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseriis sunt.*¹⁵¹

¹³⁷ Uo., 292. (Lib. II. Caput XVII. XVIII.)

¹³⁸ Uo., 293. (Lib. II. Caput XVII. XXII.)

¹³⁹ Uo. (Lib. II. Annotata ad Caput XVII. VII.)

¹⁴⁰ Uo., 297. (Lib. II. Caput XVIII. IV.)

¹⁴¹ Uo., 298. (Lib. II. Caput XVIII. IV.)

¹⁴² Uo., 315. (Lib. II. Caput XX. I.)

¹⁴³ Uo., 335. (Lib. II. Caput XX. XXXII.)

¹⁴⁴ Uo., 347. (Lib. II. Caput XX. L.)

¹⁴⁵ Uo., 358. (Lib. II. Annotata ad Caput XX. XXX.)

¹⁴⁶ Uo., 364. (Lib. II. Annotata ad Caput XX. L.)

¹⁴⁷ Uo., 365. (Lib. II. Annotata ad Caput XX. L.)

¹⁴⁸ Uo., 366–367. (Lib. II. Caput XXI. II.)

¹⁴⁹ Uo., 367. (Lib. II. Caput XXI. II.)

¹⁵⁰ Uo., 369. (Lib. II. Caput XXI. V.)

¹⁵¹ Uo., 370. (Lib. II. Caput XXI. V.)

97. → 102. Culpa ad singulos pertinet, qui consenserunt, non ad illos, qui aliorum sententiis victi sunt.¹⁵²
98. → 103. Beneficii natura est talis, ut in quemvis conferri sine injuria possit, poenae non item,¹⁵³ ideo populus suorum praedecessorum maleficii poenam sufferre de jure non potest.
99. → 104. Damnum aliud est directe datum aliud, quod in consequentiam venit. Per consequentiam, quo fit, ut quis non habeat, quod habiturus fuisset, cessante scilicet conditione, sine qua jus non habeat.¹⁵⁴ Pater ob maleficium condemnatur, Bona ejus confiscantur. Innocens Filius sentit damnum, non quia particeps est Criminis Paterni, sed ideo, quia illa Bona jure successorio illius erant futura, nisi Parenti in poenam ablata fuissent.
100. → 105. Sponde, noxa praesto est.¹⁵⁵ Noxa caput sequitur.¹⁵⁶
101. → 106. Nullum durius supplicium, quam eos, qui ex se sunt, ob se miseros spectare.¹⁵⁷
102. → 107. Acerbissimum est Regibus supplicium, id quod populis infligitur ob peccata Regum, perinde est, ac si quis, qui manu peccavit in tergo feriat. ¹⁵⁸
103. → 108. Crimen vel poena Paterna nullam maculam Filio infligere potest, nam unusquisque ex suo admissio sorti subicitur, nec alieni Criminis successor constituitur.¹⁵⁹
104. → 109. Non fur solum, sed ille etiam reus tenetur, qui furti conscius quaerente Possessore non indicat.¹⁶⁰
105. → 110. Particeps non fuisti facinorum? laudo hoc et boni accipio, sed neque quae fiebant impedisti hoc vero jam dignum accusari.¹⁶¹
106. → 111. Qui rogatus de possidendi causa, nullam adfert aliam, nisi quod possideat, eum praedon[em esse]¹⁶²
107. → 112. Certitudo moralis magnum pondus est.¹⁶³ Sed non esset absolute infallibilis.
108. → 113. Si quid alicui est utile, id statim mihi non licet ei per vim imponere.¹⁶⁴
109. → 114. Qui beneficium dedit, nullum habet jus perfectum ad reposedendam gratiam, alioqui contractus esset non beneficium.¹⁶⁵

¹⁵² Uo., 373. (Lib. II. Caput XXI. VII.)

¹⁵³ Uo., 374. (Lib. II. Caput XXI. VIII.)

¹⁵⁴ Uo. (Lib. II. Caput XXI. X.)

¹⁵⁵ Uo. (Lib. II. Caput XXI. XI.)

¹⁵⁶ Uo., 375. (Lib. II. Caput XXI. XIII.)

¹⁵⁷ Uo., 376. (Lib. II. Caput XXI. XIV.)

¹⁵⁸ Uo., 377. (Lib. II. Caput XXI. XVII.)

¹⁵⁹ Uo. (Lib. II. Caput XXI. XIV.)

¹⁶⁰ Uo., 378. (Lib. II. Annotata ad Caput XXI. I.)

¹⁶¹ Uo., 379. (Lib. II. Annotata ad Caput XXI. II.)

¹⁶² Uo., 385. (Lib. II. Caput XXII. III.)

¹⁶³ Uo., 385? (Lib. II. Caput XXII. V.)

¹⁶⁴ Uo., 387. (Lib. II. Caput XXII. XII.)

¹⁶⁵ Uo., 389. (Lib. II. Caput XXII. XVI.)

110. → 115. In moralibus etiam minimae circumstantiae variant materiam.¹⁶⁶
111. → 116. Inter id quod fieri oportet et inter id quod fieri nefas est, medium est quod licet, sed modo huic, modo illi parti propinquius.¹⁶⁷
112. → 117. Bene praecipiant qui vetant quicquam agere quod dubites, aequum sit an iniquum, optime dictum abstinere te a redubia.¹⁶⁸
113. → 118. Ubi in re dubia electio evadi non potest, minus malum rationem boni induit.¹⁶⁹
114. → 119. In re dubia satius est nocentem absolvere, quam Innocentem condemnare, et ubi quis dubitat eligendum, in quo minus delinquitur.¹⁷⁰
115. → 120. Melior est causa Possidentis quam Petitoris.¹⁷¹
116. → 121. Moris est navem servare rerum non vectorum jactura.¹⁷²
117. → 122. Belligerare malis videtur foelicitas, Bonis necessitas.¹⁷³
118. → 123. Rectoris officium magis circa totum quam circa partes versatur, et quo pars est major eo ad totius naturam proprius accedit.¹⁷⁴
119. → 124. Multa sunt quae non tantum cum laude praestantur, sed etiam omitti sine culpa neque[unt].¹⁷⁵
120. → 125. Navigant et piratae, ferro utuntur et latrones.¹⁷⁶ Qui dubitat contemplative, debet iudicio practico eligere partem tutiorem.¹⁷⁷
121. → 126. In rebus, quae certa sunt, presumpta voluntas pro expressa habetur.¹⁷⁸
122. → 127. Semper qui alteri peccandi causam dat, peccat et ipse.¹⁷⁹
123. → 128. Interdum licere dicitur, quod rectum ex omni parte piumque est,¹⁸⁰ alias dicitur licere, quod salva pietate et officiorum regulis non potest, sed quod apud homines poenae non subiacet.¹⁸¹
124. → 129. Fato fiunt Metelli Romae Consules, id est sine suo merito.¹⁸²
125. → 130. Fures privatorum furtorum in nervo atque compedibus aetatem agunt. Fures publici in auro et purpura.¹⁸³

¹⁶⁶ Uo., 393. (Lib. II. Caput XXIII. I.)

¹⁶⁷ Uo. (Lib. II. Caput XXIII. I.)

¹⁶⁸ Uo., 394. (Lib. II. Caput XXIII. II.)

¹⁶⁹ Uo. (Lib. II. Caput XXIII. II.)

¹⁷⁰ Uo., 394–395. (Lib. II. Caput XXIII. V.)

¹⁷¹ Uo., 397. (Lib. II. Caput XXIII. XI.)

¹⁷² Uo., 406. (Lib. II. Caput XXIV. VI.)

¹⁷³ Uo., 407. (Lib. II. Caput XXIV. X.)

¹⁷⁴ Uo., 411. (Lib. II. Caput XXV. II.)

¹⁷⁵ Uo., 412. (Lib. II. Caput XXV. III.)

¹⁷⁶ Uo., 414. (Lib. II. Caput XXV. VIII.)

¹⁷⁷ Uo., 419. (Lib. II. Caput XXVI. IV.)

¹⁷⁸ Uo., 433. (Lib. III. Caput I. XIV.)

¹⁷⁹ Uo., 436. (Lib. III. Caput I. XXI.)

¹⁸⁰ Uo., 456. (Lib. III. Caput IV. II.)

¹⁸¹ Uo., 457. (Lib. III. Caput IV. II.)

¹⁸² Uo., 477. (Lib. III. Caput VI. XII.)

¹⁸³ Uo., 483. (Lib. III. Caput VI. XXI.)

126. → 131. *Quod non vetat Lex, hoc vetat fieri pudor.*¹⁸⁴
127. → 132. *Sine restitutione rei ablatae poenitentia ficta et inanis est*¹⁸⁵ *at tunc poenitentia non agitur sed simulatur.*¹⁸⁶
128. → 133. *Multi puniendi causam habent modum non habent.*¹⁸⁷
129. → 134. *Delictum aut est ex casu, aut impetu, aut proposito,*¹⁸⁸ *mera casu alia et infortunia poenam non merentur, nec ad restitutionem damni obligant. Injustae et ex proposito factae actiones ad utrumque obligant. Culpa media ut ad restitutionem obligant, ita poenam saepe non meretur prasertim capitalem.*¹⁸⁹
130. → 135. *Puerum aetas excuset. Foeminam sexus*¹⁹⁰ *nisi malitia aetatem suppleat.*
131. → 136. *Absurdum est, quae accusas et prave facta dicas, tanquam recte velle imitari.*¹⁹¹
132. → 137. *Delictum in duobus non eodem affici debet si alter per negligentiam, alter curavit ut nocens esset.*¹⁹²
133. → 132.¹⁹³ *Magnum Hosti est telum desperatio.*¹⁹⁴
134. → 133. *Potentum quales sunt actiones, talis est existimatio.*¹⁹⁵
135. → 134. *Divinae Legi justae Regula est, non quod fortunae sed quod naturae congruit.*¹⁹⁶
136. → 135. *Equum non crebris verberibus exterret do[mi]nandi peritus magister, fiet enim formidolosus et contumax, nisi tactu eum blandiente permulserit,*¹⁹⁷ *ita etiam Domini servos suos tractare debent, non crudeliter, sed leniter.*
137. → 136. *Nemo plus juris ad alium transferre potest, quam ipse habuit, nemo dat, quod non habet.*¹⁹⁸
138. → 137. *Qui ea facit et machinatur, quibus ego capi possim, etiam si nec feriat, nec jaculum emittat hostis est mihi.*¹⁹⁹
139. → 138. *Ea sumenda est interpretatio, quae cavet, ne actus in vanum recidat.*²⁰⁰
140. → 139. *Contra eum fit interpretatio, qui conditiones elocutus est.*²⁰¹

¹⁸⁴ Uo., 508. (Lib. III. Caput X. I.)

¹⁸⁵ Uo., 510. (Lib. III. Caput X. III.)

¹⁸⁶ Uo., 511. (Lib. III. Annotata ad Caput X. II.)

¹⁸⁷ Uo., 512. (Lib. III. Caput XI. I.)

¹⁸⁸ Uo., 515. (Lib. III. Caput XI. IV.)

¹⁸⁹ Uo., 516. (Lib. III. Caput XI. IV.)

¹⁹⁰ Uo., 519. (Lib. III. Caput XI. IX.)

¹⁹¹ Uo., 523. (Lib. III. Caput XI. XVI.)

¹⁹² Uo., 526. (Lib. III. Annotata ad Caput XI. IV.)

¹⁹³ Itt újra változik Cserei Mihály számozása, a 137. szám után 132 következik.

¹⁹⁴ Uo., 535. (Lib. III. Caput XII. VIII.)

¹⁹⁵ Uo., 539. (Lib. III. Annotata ad Caput XII. II.)

¹⁹⁶ Uo., 545. (Lib. III. Caput XIV. IV.)

¹⁹⁷ Uo. (Lib. III. Caput XIV. IV.)

¹⁹⁸ Uo., 557. (Lib. III. Caput XVI. I.)

¹⁹⁹ Uo., 562. (Lib. III. Caput XVII. III.)

²⁰⁰ Uo., 568. (Lib. III. Caput XIX. III.)

²⁰¹ Uo., 579. (Lib. III. Caput XX. XXVI.)

141. → 140. Pacem rumpunt non qui vim arcent, sed qui priores vim inferunt.²⁰²
 142. → 141. Satis magna videntur ut serventur, quae pace comprehensa sunt.²⁰³
 143. → 142. Summum quisque causae suae iudicem facit, quemcunque elegit.²⁰⁴
 144. → 143. Bellum est nomen status, qui potest esse etiam tunc, cum operationes suas non exserit.²⁰⁵
 145. → 144. Qui aliquid concedit, concedit etiam, quae necessario sequuntur.²⁰⁶
 146. → 145. Persona sublata collabitur etiam promissio illius.²⁰⁷
 147. → 146. Qui dat facultatem, dat quantum in se est, quae ad facultatem sunt necessaria.²⁰⁸
 148. → 147. Minus malum induit rationem boni.²⁰⁹
 149. → 148. Leges humanae vim obligandi tum demum habent, si latae sunt ad humanum modum, non si tale onus injungant, quod a ratione et natura plane abhorreat, et ideo Leges et praecepta specialia, quae tale quid aperte prae se ferunt pro Legibus haberi non debent. Generales autem Leges interpretatione benigna ita accipienda sunt, ut casus summa necessitas excludant.²¹⁰
 150. → 149. Si credis veracem esse eum, qui cum tibi negotium est, noli ei imponere jurandi necessitatem, quod si scis fore ut mentiatur ne coge eum et pejerare.²¹¹
 151. → 150. Qui rei illicitae operam dat, causa est eorum omnium, quae vel directe vel directe vel indirecte inde sequuntur.²¹²
 152. → 151. Praecepta negativa obligant semper et ad semper Affirmativa autem praecepta obligant quidem semper sed non ad semper.²¹³

In Anno 1746 Hugo Grotius könyv *De Jure belli et pacis két kerek heten harom izben szorgalmatosan által olvasvan onnan irtam ki ezeket a [...] ²¹⁴ megjedzéseket, regulakot az edes Fiamnak tanusagara eletemnek 79dik esztendejiben N.Ajta ²¹⁵ Ha [...] ²¹⁶ Cserei Mihaly.*

²⁰² Uo., 580. (Lib. III. Caput XX. XXVIII.)

²⁰³ Uo., 581. (Lib. III. Caput XX. XXXV.)

²⁰⁴ Uo., 585. (Lib. III. Caput XX. XLVI.)

²⁰⁵ Uo., 592. (Lib. III. Caput XXI. I.)

²⁰⁶ Uo., 596. (Lib. III. Caput XXI. XVII.)

²⁰⁷ Uo., 597. (Lib. III. Caput XXI. XXI.)

²⁰⁸ Uo., 600. (Lib. III. Caput XXII. II.)

²⁰⁹ Uo., 604. (Lib. III. Caput XXIII. V.)

²¹⁰ Uo. (Lib. III. Caput XXIII. V.)

²¹¹ Uo., 255. (Lib. II. Annotata ad Caput XIII. XXI.)

²¹² ZIEGLER, 1666, 568. (Lib. III. Cap. X. IV)

²¹³ Uo., 395. (Lib. II. Cap. XVI. XXIX.)

²¹⁴ Szakadás miatti szöveghiány.

²¹⁵ Nagyajta (Aita Mare, RO).

²¹⁶ Szakadás miatti szöveghiány.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- KEKvtKv
Ktár
Ms. 660
Ms. 957
- „Lucian Blaga” Központi Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár
Kézirattár
CSEREI György: *Diarium vitae aerum nostrae Georgii Cserei Senioris de Nagy Ajta 1756 consignari ceptum*, Autográf.
Cserei Mihály jegyzőkönyve [Brassó, 1705–1719], Autográf.
- RTAKvtKv
Ktár
Ms. U 1119
- Román Tudományos Akadémia Könyvtára, Kolozsvár
Kézirattár
CSEREI Mihály: *Compendium theologicum et politicum, azaz oly együgyü írás, melyből mind lelked idvességit, mind világi életednek rendes folytatását rövideden megtanulhatod*, Autográf.
- MTAKvt
Ktár
K. 104.
- Magyar Tudományos Akadémia, Könyvtár és Információs Központ, Budapest
Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye
CSEREI Mihály jegyzőkönyve II. [1723–1755], Autográf.
- *
- ADATTÁR
16/III
- Erdélyi könyvesházak III. 1563–1757*, sajtó alá rendezte MONOK István – NÉMETH Noémi – VARGA András, Szeged, 1994. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 16/III.)
- ADATTÁR
16/IV/1-2.
- Erdélyi könyvesházak IV. Bibliotheken in Siebenbürgen IV/1-2. Lesestoffe der siebenbürger Sachsen 1575–1750. Bistritz, Hermannstadt, Kronstadt, Schäßburg, Kleinere Orte*, ed. István MONOK – Péter ÖTVÖS – Attila VERÓK, Budapest, Scriptum, 2004. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 16/IV/1-2.)
- ADATTÁR
16/V
- Erdélyi könyvesházak V. 1541–1782, Végyes források*, szerk. BÍRÓ Gyöngyi – MONOK István – VERÓK Attila, Buda-

- pest, 2018. 80–86. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 16/V.)
- BALÁZS
2006
BALÁZS Mihály: *Cserei Mihály sárgabőrű könyvéről*, In: *Irodalomtörténet* 37. (2006) 4. sz. 601–609.
- FÖLDVÁRY
1896
FÖLDVÁRY László: *Adatok Cserei Mihály működéséhez*, In: *Történelmi Társ*, 19. (1896) 743–746.
- GÁL
1935
GÁL Kelemen: *A Kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568–1900)*, II, Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, 1935.
- GÖMÖRI
2011
GÖMÖRI György: *Grotius magyarul*, In: *Tempevölgy*, 3. (2011) 12. sz. 97–98.
- GROTIUS
1646
GROTIUS Hugo: *De iure belli ac pacis libri tres...*, Amsterdam, Johannes Blaeu, 1646.
- GROTIUS
1960
GROTIUS Hugo: *A háború és béke jogáról*, fordította HARASZTI György – BRÓSZ Róbert – DIÓSDI György – MURAKÖZI Gyula, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960.
- KOVÁCS
2012
KOVÁCS Mária: *Profilul unui intelectual din Transivania: studiu de caz: Cserei Mihály (1667–1756) și biblioteca sa*, coordonator prof. univ. dr. Doru RADOSAV, Kolozsvár, 2012. (Doktori dolgozat, megtekinthető a KEKvtKv Doktori dolgozatok gyűjteményében, TEZE3556 jelzet alatt.)
- KOVÁCS
2013
KOVÁCS Mária: *Egy erdélyi magánkönyvtár története: Cserei Mihály könyvgyűjtési és olvasási szokásai*, In: *Areopolisz*, 13. (2013) 9–44.
- KOVÁCS
2021
KOVÁCS Mária: *Cserei Mihály könyvtára történetének forrásai*, In: *Album amicorum. Tanulmányok Sipos Gábor születésének hetvenedik évfordulójára*, szerk. BOGDÁNDI Zsolt – DÁNÉ Veronka – LUPESCU MAKÓ Mária, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2021, 347–366.
- NAGY
1858
NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, III, Pest, 1858, 135–141.

- NAGY
1867 NAGY Lajos: *Suki László élete és alapítványa*, In: *Keresztény Magvető*, 3. (1867) 115–132.
- PUFENDORF
1688 PUFENDORF Samuel: *De jure naturae et gentium libri octo*, Amstelodami, 1688. (RTAKvtKv, jelzete: U 62219.)
- SIMÉN
1877 SIMÉN Domokos: *Az unitáriusok kolozsvári főiskolájának könyvtára*, In: *Keresztény Magvető*, 12. (1877) 195–208.
- SIMON–SZABÓ
1997 SIMON Melinda – SZABÓ Ágnes: *Bethlen Kata könyvtárának rekonstrukciója*, Szeged, Scriptum Kft., 1997. (A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai, 2.)
- SIPOS
2004 *A kolozsvári Akadémiai Könyvtár Régi Magyar Könyvtár-gyűjteményeinek katalógusa. Catalogul colecțiilor Bibliotecii Maghiară Veche a Bibliotecii Academiei Cluj-Napoca*, A katalógust összeállította: KOVÁCS Mária – KUSZÁLIK Eszter – SÁNTHA Emese – SIPOS Gábor – SZŐKE Imola, szerk. és a bevezető tanulmányokat írta SIPOS Gábor, Kolozsvár, Scientia – Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, 2004. (Sapientia könyvek, 28.)
- TÓTH
2017 TÓTH Zsombor: *A kora újkori könyv antropológiája. Kézírtatos irodalmi nyilvánosság Cserei Mihály (1667–1756) írás- és szöveghasználatában*, Budapest, reciti, 2017. (Irodalomtörténeti füzetek, 178.)
- VD
17 *Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts* (vd17.de)
- VD
18 *Digitalisierung und Erschließung der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 18. Jahrhunderts* (www.vd18.de)
- ZIEGLER
1666 Kaspar ZIEGLER: *Casparis Ziegleri in Hugonis Grotii De jure belli ac pacis libros notae et animadversiones subitariae*, Wittebergae, Henckelius, 1666.

Károlyi Klára levele Haller János gubernátorhoz a györgyfalvi reformátusok elszenvedett sérelmeinek ügyében (1749)

A fiatalon elhunyt (III.) Haller Gábor (1685–1723) özvegye, „árva Károlyi Klára” (1697–1749), Károlyi Sándor és Barkóczy Krisztina lánya, 1748. december 31-én a reggeli istentiszteletet követően kísérvőivel bement a Kolozsvár melletti, férje birtokához tartozó Györgyfalva (Gheorghieni, Kolozs m.) reformátusok által használt templomába, lefoglalta és deszkával leválasztatta annak szentélyét, majd még ugyanaznap ol-tárt állíttatott benne és meg is szenteltette. Ezt követően papja által megüzente, hogy ezután mindennap, a reformátusok istentiszteletét követően a leválasztott részben szentmisét fog tartatni.¹

Az esetet 1749. január 7-én Szathmári Pap Zsigmond esperes² jelentette az Erdélyi Református Főkonzisztórium főgondnokának, báró Bánffy Zsigmondnak.³ Ebből, illetve az esperes későbbi leveleiből kiderül, hogy nem ez volt a gyülekezet egyetlen elszenvedett sérelme: még a templom szentélyrészének kisajátítását megelőzően Károlyi Klára lefoglalt több, a györgyfalvi református eklézsia birtokában levő zsellérteleket, majd az eset kivizsgálására, illetve tanúk kihallgatására kiküldött, ún. regiusok munkáját megakadályozta azáltal, hogy magánál tartotta a vallatási parancsot.⁴ Hasonló módon ellenszegült akkor is, amikor nem engedte, hogy a vármegyei szolgabíró felolvassa az esperesnek a templomfoglalással kapcsolatosan megfogalmazott ellentmondását, illetve amikor megfenyegette a lelkészt, hogy távozása esetén nem enged több prédikátort a faluba.⁵

Szathmári levelei felolvasásra kerültek az Erdélyi Református Főkonzisztórium ülésein,⁶ és megvitatásukat követően levélben fordultak Károlyi Klarához, majd miután tőle nem kaptak választ, Haller János gubernátorhoz. Utóbbiról a gubernátor értesítet-

¹ Károlyi Klára györgyfalvi templomfoglalásáról Bethlen Kata is megemlékezik *Önéletírásában*. BITSKEY, 1982, 200–201.

² 1748-tól töltötte be a kolozs-kalotai református esperesi tisztséget. 1749-ben az erdélyi egyházkerület generális notáriusa lett, 1760-ban – halála miatt mindössze néhány hónapig – az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke. SZINNYEI, 1905, 363–364.

³ Ifj. Bánffy Zsigmond 1735 őszétől töltötte be a főkuratóri tisztséget, mellette, 1735 júliusától guberniumi tanácsosi tisztséget is viselt. SIPOS, 2000, 108.

⁴ EREL, A 1, Fasc. 1749/5. Szathmári P. Zsigmond levele az egyház „fő Curátorához és Patrónusához”. Kolozsvár, 1749. január 7.

⁵ EREL, A 1, Fasc. 1749/32. Szathmári P. Zsigmond levele az egyház „fő Curátorához és Patrónusához”. Kolozsvár, 1749. március 12.

⁶ Az ügyiratok számára az ülésjegyzőkönyvek (ún. sessionis protocollum) is hivatkoznak.

te – a vele egyébként rokoni kapcsolatban is álló – grófnőt.⁷ Mindezekre már Károlyi Klára 1749. május 30-án Györgyfalváról Haller Jánoshoz küldött, itt közzétett válaszleveléből következtethetünk.⁸ Ebben Károlyi Klára sorra véve az ellene felhozott vádpontokat kifejti saját álláspontját, majd kéri a gubernátort, hogy mindezekről állítson ki számára, elsősorban utódjai védelmében testimoniumot, bizonyáglevelet.

Az ügy 1753 körül ismét napirendre került. Ekkorra, Károlyi Klára halálát (1749) követően, a györgyfalvi reformátusok teljesen kiszorultak a templomból, és elhatározták, hogy a Haller Gábor által célra kijelölt telken, ha csak fából is, de új templomot és parókiát építenek. Tervüket ezúttal is Szathmári Pap Zsigmond esperes tolmácsolta a Konzisztórium felé.⁹ Az ülésjegyzőkönyvekből kiderül, hogy a Konzisztórium türelmeire intette a gyülekezetet, egyrészt mert még nem rendelkeztek a templomépítéshez szükséges „licenciá”-val, másrészt mert nem sokkal korábban, 1752 decemberében küldött leiratában az uralkodó az eset kivizsgálását kérte, ami reményt kelthetett a templom visszavételére is. Ekkor az ügyben harminchat györgyfalvi tanút szólaltattak meg.¹⁰ Györgyfalván végül a „katolikus ösök” által építtetett templom megmaradt a katolikusok használatában, a reformátusok pedig 1762–1763-ban a jelenlegi templomuk helyén fából új templomot emeltek, kazettás mennyezettel, festett bútorzattal. Ebből mindössze egy, idősebb Umling Lőrinc által festett szószékkorona maradt fenn, amelyet később átvittek az 1878-ban megépült új templomukba.¹¹

A közzétett forrás, illetve Szathmárinak a templom elfoglalását követően az ügyben a Főkonzisztóriumhoz beküldött jelentései és ezek mellékletei, csakúgy, mint az említett kivizsgálás során felvett tanúvallomások együttes vizsgálata alapján a templomfoglalás körülményei pontosan rekonstruálhatók.

Az eset azonban nem egyedüli, hanem mindössze egyike a számtalan hasonló példának, amelynek átfogó, levéltári forrásokra támaszkodó vizsgálatára, feldolgozására mindeddig nem került sor. Pokoly József adatai szerint 1749-ben a györgyfalvi mellett a borbándi (Bărăbañ), a szarvaskendi (Cornești), a vicei (Vița), a mócsi (Mociu), a katonai (Cătina), a székelykáli (Călușeri), a marosszentgyörgyi (Sângeorgiu de Mureș), a megyyesfalvi (Mureșeni), a miklósvári (Micloșoara), az ebesfalvi (ma Erzsébetváros, Dumbrăveni), a balázsfalvi (Blaj), a szamosfalvi (Someșeni), a mezőerkedi (Archiud), a kolozsmonostori (Cluj-Mănăstur), a kerelőszentpáli (Sânpaul), az egyházfalvi (Tordával [Turda] egybeolvadt település), az érmindszenti (ma Ady Endre), a magyarfenesi (Vlaha) és az abafáji (Apalina) templomok erőszakos elfoglalásáról tesznek jelentése-

⁷ Károlyi Klára férje, Haller Gábor (1685–1723) és Haller János (1692–1756) féltestvérek voltak. Haller Gábor Haller István guberniumi elnöknek (megh. 1710) az első, Kemény Máriaival kötött házasságából fogant, Haller János pedig a Torma Borbálával kötött másodikból.

⁸ EREL, A 1, Fasc. 1749/32.

⁹ EREL, A 1, Fasc. 1753/2.

¹⁰ A kivizsgálási felszólítás a györgyfalvi mellett kiterjedt az abafáji templom elfoglalása körülményeinek kivizsgálására is. Ismerteti: TÖRÖK, 1900/1, 50–52; TÖRÖK, 1900/2, 58–59. 58. Az ügy iratanyaga: EREL, A 1, Fasc. 1753/40.

¹¹ ANTAL, 2005, 38, 60–61; SZABÓ T. – HERPEI, 1939, 11–12.

ket, illetve több más templom esetében is történtek hasonló, sikertelen kísérletek.¹² A gyülekezetek vagy azok képviselőiben a lelkészek, esperesek – ahogy az Györgyfalva esetében is történt –, az erdélyi református egyház legfelsőbb egyházkormányzati intézményéhez, a Főkonzisztóriumhoz fordultak, ahol az ülésjegyzőkönyvek tanúsága szerint jelentéseik, folyamodványaik (általában felolvasásukat követően) megvitatásra kerültek, majd további intézkedések meghozataláról döntöttek. Ezt az iratanyagot, amelynek részét képezik a györgyfalvi templomfoglalás ügyiratai is, az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban (ERÉL) található Főkonzisztórium Levéltár (FőkonzLvt.) őrzi. A Főkonzisztóriumhoz beérkező iratokból tehát leggyakrabban a sértettek nézőpontja ismerhető meg. Ezzel szemben a közölt, korabeli másolatban fennmaradt forrás révén a másik oldalt, a településen kegyúri jogokat gyakorló katolikus birtokos nézőpontját, és az esethez való viszonyulását ismerhetjük meg. Mivel az irat a másolati könyvek egyikébe (expeditionis protocollum) került beiktatásra, feltehetően eredetileg valamilyen – talán épp a gubernátor részéről – a Konzisztóriumhoz érkező levél melléklete lehetett.

A györgyfalvi templomfoglalás kiváló forrásadottságokkal rendelkező témája ugyanakkor nemcsak az erdélyi templomfoglalások szempontjából vizsgálható, hanem jól beilleszthető Károlyi Klára egyházszervezői tevékenységébe is, amelynek mindössze egyik példáját, záróakkordját képezi.

Károlyi Klárának a katolikus vallás megerősítésére irányuló törekvései férje korai halálát követően, 1723 után bontakoztak ki, egyrészt a Haller- (Kerelőszentpál/Sánpaul, Györgyfalva), másrészt az (anyai ágon) örökségül kapott Szatmár megyei (Nyírbakta, Gelényes) birtokokon. Ilyen jellegű tevékenységére saját vallásos indíttatása mellett nagy hatással volt rá apja, Károlyi Sándor, valamint a minoritákkal való kapcsolata.

Károlyi Sándor a szatmári békét követően kezdte meg az ősi, nagykárolyi birtok gazdasági megszervezését, s ezzel együtt a katolikus egyház helyi újjáalakítását. Ennek a folyamatnak a részeként a katolikus, sváb lakosság letelepítésével párhuzamosan fokozatosan visszaszerezte a 16–17. század folyamán a reformátusok használatába került egykori plébániatemplomokat Nagykárolyban, Kaplonyban, Csanáloson, Mezőfényen, Nagymajtényban és Krasznabélteken.¹³ Károlyi Klára – aki ebből a vallásos családi közegeből szakadt ki, illetve apja ilyen jellegű tetteinek tanúja volt – vallási kérdésekben atyjához hasonlóan vélekedett, akit a katolikus egyház megerősítésére irányuló törekvései terén példaképének is tekintett. Ezt a gondolatot fogalmazza meg egyik hozzá írt levelében: „úgy tetszik az keresztényi kötelességtől ösztönöztetünk az Isten szolgálatyá-

¹² POKOLY, 1904, 103. A felsoroltak közül a kerelőszentpáli templom szentélyének elfoglalásával kapcsolatosan vizsgált iratok említik a magyarfenesi és marosillyei templomfoglalásokat. Szathmári 1739. május 9-én küldött jelentésében megjegyzi, hogy a györgyfalvi templom foglalásának példáját mások is „szerelességgel követni igyekeznek”, így nem sokkal korábban, május 6-án Haller György elfoglalta a magyarfenesi templomot, és tervezi a tordaszentlászlói (Sävädisla) és magyarlétai (Liteni) templomok elfoglalását is. 1749/59.

¹³ Károlyi Sándor *Providentia Dei* (1728) emlékiratában megemlékezik a csanálosi (Urziceni), mezőfényei (Foieni), nagymajtényi (Moftinu Mare), krasznabélteki (Beltiu) templomok elfoglalásáról. MNL OL P 392–7. No. 113.

nak elő mozdítására kivált hogy Isten kegyes irgalmasságából erre Nagyságod istenes példájával bőségesen tanítottunk.” Emellett egyházi kérdésekben gyakran kikérte annak tanácsát, illetve hozzá fordul támogatásért, ilyen jellegű ügyeinek felkarolásáért.¹⁴

Károlyi Klára felfogására édesapján túl Kelemen Didák minorita szerzetes gyakorolta a legnagyobb befolyást, akivel feltehetően még a szülői házban ismerkedett meg. Didák és Károlyi Sándor kapcsolata 1710-re nyúlik vissza. Ekkor Károlyi a minoriták részére megszerezte a kurucok által feldúlt nagybányai kolostort, majd Kelemen Didákot hívta meg a rendház élére.¹⁵ Didák missziói innen, Nagybányáról indultak ki – ahogy maga Károlyi Klára írja, pestis idején a Szamosok közötti területeken „minden igyekezettel azon munkálkodott, hogy az Isten tiszteletit felállíthassa templomok elvételeivel, felépítésével”.¹⁶ Ezt követően a később két alkalommal (1717–1720, 1723–1726) a minorita rend főnökévé kinevezett, jelentős missziós tevékenységet folytató, kolostor-építő minorita szerzetessel a Károlyi család – Károlyi Sándor, majd később a lánya, Károlyi Klára – szoros kapcsolatban állt, és rendjének fő támogatóivá váltak.

Didák „figyelme” valószínűleg a nyírbátori megtelepedésük és az ottani építkezések megkezdése után fordult Károlyi Klára felé, ugyanis Nyírbátor közel fekszik Klára örökségül kapott nyírségi birtokaihoz, így Baktához (Nyírbakta és Lórántháza, ma Bakalórántháza) is. Egyik első, 1719-ben kelt levelében már „bizadalmas nagy jó Patrónám”-nak szólítja a grófnőt, faanyagot kérve tőle a nyírbátori torony építéséhez.¹⁷ A későbbiekben Didák több alkalommal és egyre gyakrabban kérte Klára támogatását, akinek tevékenységét élete végéig meghatározta Didákkal, illetve a minorita renddel való viszonya. Klára támogatta a minoriták missziós tevékenységét, káplánjai (Baktán, Csengerben, Kerelőszentpálon és Györgyfalván) főként minorita szerzetesek voltak, akik nemcsak udvarában, hanem annak környékén is ellátták a lelkipásztori teendőket, illetve hozzájuk kapcsolódnak a nyírbaktai (1730), kerelőszentpáli (1740) és györgyfalvi (1748) templomfoglalások is. Több birtokán, így Érkeserűben, Csengerben, Gelényesen, ahol Károlyi Klára kápolnákat építtetett, kezdetben szintén minoriták látták el az egyházi feladatokat.

A györgyfalvi példa kapcsán tanulmányozott források arra utalnak, hogy Károlyi Klárának fontos szerepe volt a minorita rend Kolozsvár környéki (Györgyfalva, Szamosfalva) működésében is. Ez az időszak Károlyi Klára életének utolsó szakaszára tehető. Miután 1746-ban végleg Györgyfalvára költözött, egy minorita szerzetest, Leszkay Mátyást vett maga mellé káplánként és lelki vezetőként.¹⁸ Leszkay azonos lehet azzal

¹⁴ RÁKOS, 1975, 709.

¹⁵ ADAMCZYK, 2013, 98; CSÁK, 1927, 16.

¹⁶ BRÁZAY, 1890, 12.

¹⁷ MNL OL P 398, No. 38223. Közli: RÁKOS, 1975, 84–85. Károlyi Klárának a ferences rend tartományfőnökéhez 1748. május 2-án Györgyfalváról küldött levele szerint Didák 1717-ben visszaszerezte Nyírbátor „régtil fogva elpusztult” templomát az „eretnekektől”. Közli: BRÁZAY, 1890, 12.

¹⁸ A korábbi időszakban Fejér Athanasius minorita atya teljesített kápláni szolgálatot Károlyi Klára mellett, először a nyírbaktai házában, 1728–1735 között, és ebben a minőségében szerepe volt a baktai templom 1730. évi, „minden kényszerítés nélkül való” megszerzésében. Ezt követően Baktáról Nyírbátorba kerül, 1740-től pedig, a rend Marosvásárhelyen való letelepedését követően Marosvásárhelyre, ahonnan

a „páter Mátyással”, akiről a györgyfalvi templom foglalásának körülményeit vizsgáló tanúvallomások többször is említést tesznek. 1748-ban jelen volt a templom szentélyrészének a katolikusok számára történő leválasztásánál, valamint a Komjátszegen készült oltár felállításánál, a lelkész halálát követően pedig, egy héttel a lelkészi szolgálati idő lejárta előtt, beköltözött a parókiára, hogy megakadályozza, hogy oda új lelkész érkezzen, míg a mester házába a kántort költöztette be. Ez irányú munkálkodásának tetőpontját a reformátusoknak a templomból való teljes kitiltása jelenti, amelyre Károlyi Klára halálát követően került sor 1751-ben, Szent György napján. Ekkor az egyik tanúvallomás szerint „jövén processióval Kolozsvárról a catholicus papok”, felszentelték a templomot. Ezt követően Leszkay, aki a prédikálószerket is „elrontatta”, nem adta oda többé a reformátusoknak a templom kulcsait (egyik tanú szerint a páter azt mondta, hogy menjenek a gróf után Szicíliába s onnan kérjenek kulcsot), és megtiltotta, hogy temetések alkalmával harangozzanak.¹⁹

A templom szentélyének lefoglalását bizonyára előmozdította az is, hogy 1748-ban Károlyi Klára belépett a ferences rend harmadik, világi rendjébe, a próbaévet (noviciátust) pedig Leszkay lelki vezetése mellett töltötte le Györgyfalván, ahol 1749-ben – a már részben elfoglalt templomban – Szabó István akkori kolozsvári (szentpéteri) házfőnök előtt szerzetesi fogadalmat is tett. Károlyi Klára ugyanebben az évben, 51 évesen, özvegységének 16. évében, szeptember 26-án, Györgyfalván hunyt el. A minoritákkal való szoros kapcsolatát mutatja az is, hogy végakaratóban a kolozsvári minorita konvent részére 4 ezer rajnai forint alapítványt tesz, illetve rendelkezett arról, hogy a minoriták kolozsvári templomába, szerény körülmények között, szerzetesi ruhában temessék el. Ez így is történt, Károlyi Klárát 1749. szeptember 26-án a minoriták által 1724-től használatba vett, Kolozsvár Hóstát nevű külvárosi részén levő Szent Péter és Pál templom szentélyében, az erre a célra kialakított kriptában temették el.²⁰

A közölt forrás tehát egy település felekezettörténete egyik meghatározó eseményének fontos forrását képezi, amely ugyanakkor a mikrotörténeti jelentőségén túl szélesebb spektrumú és összetettebb elemzést is lehetővé tesz.

A forrást modernizált átírásban közlöm, a nyelvi sajátosságok, archaikus formák megőrzése mellett, a központozást tekintve pedig az értelmi szempontokat és a jelenleg érvényes helyesírási szabályokat vettem figyelembe. Az egyértelmű rövidítéseket jelzés nélkül oldottam fel, valamint szögletes zárójelben, római számokkal jelöltem – az olvasat megkönnyítése végett – a Károlyi Klárával szemben megfogalmazott vádpontokat.

egy ideig Kerelőszentpálon, Károlyi Klára udvarában is káplánkodott. 1740-ben a kerelőszentpáli templom az ő „buzgóságának” köszönhetően került katolikus használatba. BARA, 2020, 226–231.

¹⁹ EREL, A 1, Fasc. 1753/40.

²⁰ Mindezeket a Károlyi Klárára vonatkozó életrajzi adatokat Kőhalmi Mihály Szevér kutatásai nyomán ismerjük, akinek még lehetősége volt a kolozsvári minorita rendháznak az 1920-as évek végén Aradra, a tartományi központba szállított levéltárában kutatásokat végezni. KŐHALMI, 1944, 45–47.

Forrás

Károlyi Klára Haller János erdélyi gubernátornak

Györgyfalva, 1749. május 30.

EREL, Az Erdélyi Református Főkonzisztórium levéltára,
A 1 Ülésjegyzőkönyvek, Fasc. 1749/32. fol. 1r–4r.

[1r.]

Copia

Méltóságos gróf és gubernátor!²¹ Nékem nagy jó méltóságos uram!

Excellentiádnak az nemes református status²² ellenem tett panasza végett írott méltóságos levelit alázatosan elvettem,²³ s hogy méltóságos hivatalja szerént tett parancsolatjára azonnal nem válaszolhattam, nem annyira változásom, ide s tova való fordulásom, mint az levélnek később kezemhez kerülése gátolta, kiről Excellentiádot alázatosan követem, de így is részibe szánt szándékkal halasztani kételenítettem, mivel sok versben [!] ²⁴ írva is kiadott, sem az esperes,²⁵ sem az curátoroknak²⁶ egy szükséges kérdésemre sem vehetém feleleteket, kihez ezen ellenem tett punctumokra akár fávorableis,²⁷ akár pedig szükséges feleletemet inkább rendelhessem, azért eddig is való mórósitását [!] ²⁸ feleletemnek magoknak tulajdoníthatják.

[I.] Vádoltattam Excellentiád előtt abban, hogy györgyfalvi ecclesia földjein lakó zselléreket magam szolgálatomra erőltetvén, hogy parancsolatomnak engedetlenek voltak, marhájukat elhajtottam. Igenis azt cselekedtem, de vaktába nem; földesúri jusom ugyan arra nem vala, köteles, hogy őket annyi versben praemoneállyam,²⁹ fenyegetőzésüket, hogy sem mozdulásokat tapasztalván inkább két okból kéntelenítettem. Először, hogy az györgyfalvi prédikátor³⁰ pestises időnek alkalmatosságával s embereimnek megszegényedésekkel akár temetett, akár keresztelt s egyéb féle funkciót végezett, nem lévén honnét az ilyenekért való fizetést letenniük, s hogy azokat vagy szolgálattal, vagy idő jártában apródonként³¹ való felszedéssel le fizette volna, nem, hanem ily hosszszas időre hagyván embereimet megszorítván, ki kertit, ki szülőit, gyümölcsösét, s cse-

²¹ Haller János, Erdély gubernátora (1734–1756).

²² Azaz a Főkonzisztórium.

²³ A szóban forgó, Haller Jánosnak Károlyi Klárának küldött levele nem ismert.

²⁴ Vers: levél, írás.

²⁵ Szathmári Pap Zsigmond kolozs-kalotai esperes (1748), 1749-től az Erdélyi Református Egyházkerület lelkeszi főjegyzője (generális notárius) volt.

²⁶ Curator (lat.): egyházkerületi főgondnok.

²⁷ Favorabilis (lat.): kegyes, kedvező.

²⁸ Morositas (lat.): mogorvaság, kellelenség.

²⁹ Praemoneo, (lat.): figyelmeztet.

³⁰ Károlyi Klára idején Tóth András volt Györgyfalva prédikátora (lásd 1749-ben, a Károlyi Klárának címzett kérelmét. EREL, A 1, Fasc. 1749/32. melléklete).

³¹ Apródonként: apránként, részletekben.

resznyéseket néki cedálni³² kételenítetett, melyeket nem csak földesúri jussnak, de a szegénységnek is nagy romlására, már velem versengő compossessori³³ örökös jussát tartja vala hozzájuk. Mint hogy pedig ország törvénye szerént is az jobbágy el nem adhatja az uraság jószágát, egy forintnál fellyebb, az prédikátor pedig mióta bírja azokat, két, három annyit is bővön ki vehetett belőle, mégis praetensióját³⁴ eddig is feltartotta, úgy vélem, [1v.] hogy az ilyenekből jussomon ki forgattam, azzal ország törvényének semmit nem derógáltam.³⁵ Második ok ösztönzött arra, hogy régenten meg idevült uram³⁶ idejében sem voltak pacifica possessiójában³⁷ azoknak, kiket ecclesia jussának állítanak, amint azon időben instántiájokra³⁸ tett válaszokból kitetszik.³⁹ De mindezek engedéséért⁴⁰ nem hogy köszönetre, hanem oly nyakasságra bátorkodtak református embereim, hogy ennek előtte való esztendőkkel helyet mutattam vala az oláh rítuson való⁴¹ cinteremjeknek⁴² s templomocskájoknak, tumultuose⁴³ fel merészlettek támadni,⁴⁴ s egészen levágni⁴⁵ nem irtóznak. Ezen hatalmas cselekedeteket megdorgálván, idő múlva azon oláhoknak instántiájokra újabb bėjövetelemkor, ugyan azon helyet (mint hogy Felsőges Asszonyunk kegyelmes tetszése lévén, hogy az oláhoknak templomnak való fundust ne denegállyanak⁴⁶ az földesurak) resolváltam, kiért az reformátusok az prédikátorra⁴⁷ [1] tractálván egymás kezére esküvén tumultuose reám seregesleg jöttek, fenyegetvén, hogy meg ne engedjem, mert ők megesküvén levágnak, mint azelőtt, kiket nyakamról nehezen eligazítottván, megfenyítettem, hogy bár feljegyezze [?] ki fejszóját elébb sövényébe vágja, elmenének nagy zsinattal⁴⁸ az prédikátorhoz, falut gyűtnek, elvégezvén pártot ütnek, declárlják magokat⁴⁹ kevesen bár, ő közülük senki első sem utolsó nem léssen, de ők levágnak, s egy átaljában meg nem engedik. Látván ezen paraszt rébelliót, annyira keménykedni kéntelenítettem, hogy azután Instantiára fakadván, arra tett indorsatiómat⁵⁰ el[hi]heti miként kényszerítettem arra, hogy embe-
reim tekintetiért eddig szenvedett jussomban felfuvalkodott nyakasságokért jó akarato-

³² Cedo (lat.): átenged.

³³ Compossessor (lat.): társbirtokos.

³⁴ Praetensio (lat.): igény, követelés.

³⁵ Derogo (lat.): árt, megkárosít.

³⁶ Haller Gábor (1685–1723).

³⁷ Pacífica possessio (lat.): békés/zavartalan birtoklás.

³⁸ Instantia (lat.): kérvény, folyamodvány.

³⁹ Az említett előzmény nem ismert, nem kutatott.

⁴⁰ Azaz annak ellenére, hogy a református eklézsia továbbra is használhatta ezeket a rendezetlen, vitatott tulajdonviszonyokkal rendelkező telkeket, földeket.

⁴¹ Oláh rítuson való: görögkatolikusok.

⁴² Cinterem: temető.

⁴³ Tumultuose (lat.): nagy lármával, csődülettel.

⁴⁴ Feltámadtak: fellázadtak.

⁴⁵ A telekhatárt képező sövény levágására vonatkozhat (lásd alább is).

⁴⁶ Denego, (lat.): megtagad.

⁴⁷ Károlyi Klára talán „prédikátorral”-t akart írni.

⁴⁸ Zsinat: (itt) lárma, csődület.

⁴⁹ Declárlják magokat, lat. (declaro): nyilatkoznak.

⁵⁰ Indorsatió (lat.): hátírás, valaminek a hátán lévő írás; ez esetben: válasz.

mat tőlük megvonjam. Ezen fejül nem elégedének meg, hogy más falu sora közt lévő telekemetis minden hírtétel nélkül csupán aucto[2r.]ritasokkal⁵¹ temetőhely színe alatt az prédikátor csűrinek, egy néhány oda temetkezvén elfoglaljak, noha az falun kívül vala temetőhelyek, hanem immár az magam kezénél levőkben is ők kívánnának szabad úri jussom ellen violentuskodván dispónálni,⁵² mintha az református ecclesia vagy parasztoktól kellene függni az földesuraknak, holott magokkalis akárkinek elajándékozta-tása szabad legyen az földesuraknak, nem hogy templomhely engedésére, kivált, hogy felséges koronásunk⁵³ is kívánja, azért amit én is szabad jóakaratomból eddig nekik engedtem, azt mind Jurisdictionom⁵⁴ alá vetettem, hogy tanuljon kiki, hogy kellessék az ő földesuruk jó akarattában felfuvalkodni, és praedjudicálni,⁵⁵ arra sem az Approbata,⁵⁶ sem az Compilata Constitutio⁵⁷ nem csak az parasztoktól, de az eklézsiát sem tanították, s engem is ezekért in propriis violentának⁵⁸ nem magyaráznak úgy vélem.

[II.] Panaszkodik más punctummal is Excellentiádnak az református status: hogy e végett a curátorok és esperes compulsorium⁵⁹ mellett inquiráltatni⁶⁰ akarván, azt kezemhez vévén,⁶¹ egy néhány napig magamnál tartván, impediáltam⁶² az esketést.⁶³ Igaz az is, hogy lármázván rendetlenül az egész faluban s én az compulsoriumot mi legyen nem tudván, míg emberem elérkezésével kezemhez kéretvén, egy nap sem hevert nálam, mihelyt megértém már hol hevert, valahol ha szükségek lett volna reája, megtalálhatták volna, de azt is megvallom alázatosan Excellentiádnak, hogy magam érdemes Püspökömöt is megkérdeztem volna, mi okból fenyeget, nem csak egy esperest, kihez semmi

⁵¹ Auctoritas (lat.): tekintély, hatalom.

⁵² Dispono (lat.): rendelkezik.

⁵³ Felsőkoronás: az uralkodó, VI. Károly.

⁵⁴ Iurisdictio (lat.): joghatóság.

⁵⁵ Praejudico (lat.): kárt tesz, sérelmet okoz.

⁵⁶ Approbaták (lat. Approbatae Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum) Erdélynek az 1653. évi gyulafehérvári országgyűlés által jóváhagyott törvénykönyve, amely magában foglalja az erdélyi országgyűlés 1541-től kezdődően hozott törvényeit.

⁵⁷ Kompiláták (Lat. Compilatae Constitutiones regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum). Azoknak az erdélyi országgyűlés által jóváhagyott törvényeknek a gyűjteménye, amelyek az Approbaták kiadása után, 1645–1669 között keletkeztek. Apafi Mihály állította össze.

⁵⁸ Violenta (lat.): erőszakos, erőszakot elkövető személy (nő).

⁵⁹ Compulsorium mandatum (lat.): kihallgatási, vallatási parancs. Az esperes 1748. december 28-án kapta kézbe, másnap pedig kiküldte azt Györgyfalvára, hogy az oda a december 30-án érkező „regiusok” (királyi emberek) elvégezhesék az „esketést”, az ügy kivizsgálását. Ezek egyike, Hadadi György kolozsvári polgár és városi esküdt, a történeletről írásos jelentést is tett. Innen tudjuk, hogy a compulsoriumot hivatalból, a főkonzisztórium részéről Bánffy Zsigmond és Inczédi Sámuel kurátorok küldték ki. Lásd Szathmári P. Zsigmond 1749. január 7-én Kolozsvárról az egyház „fő Curátorához és Patrónusához”, báró Bánffy György egyházkerületi főgondnoknak írott levelét és mellékleteit: EREL, A1, Fasc. 1749/5.

⁶⁰ Inquiro (lat.): vallat, kikérdez, kivizsgál.

⁶¹ Az esküdt említett nyilatkozata szerint a vallatási parancsot Károlyi Klára a györgyfalvi eklézsia Tót Péter nevű kurátorától, „mint maga jobbágyától” vette el. EREL, A 1, Fasc. 1749/5.

⁶² Impedio (lat.): akadályoz.

⁶³ Erre 1749. március 12. után kerülhetett sor, ugyanis az ekkor írott levelében Szathmári megemlíti, hogy egyelőre nem peragáltatta (vitte végbe) a vallatást (inquisitiót), mert arra vár, hogy Károlyi Klára válasszon a Konzisztóriumnak ez ügyben a „minap” küldött levelére. EREL, A 1, Fasc. 1749/32.

kötelességem, meg nem vizsgáltam volna annyi zavaroskodás lármázásiban az egész helységnek, de úgy is idejek volt mind az előtt, s mind az után, de más becsületes compossessorat fellázasztának,⁶⁴ hogy azon telekeket tulajdon osztályában⁶⁵ jutot[2v.]táknak lenni vallaná és nem is szégyenlé izgatások szerént levele által azont állítani nem-hogy szép móddal jártak volna érette, holott az református compossessorok még régi osztályokkor⁶⁶ nem csak az öt darab földet, de mind mester,⁶⁷ prédikátor és templomot is az mi fundusunkba szabták s rekesztették kire nézve én azon levéllel tiltó compossessornak megírtam, hogy akár osztályából in authenticó,⁶⁸ akár via donationis⁶⁹ vagy más afféle authenticumból⁷⁰ különbet mutasson jussomnál, azonnal vissza bocsátom, különben nem, de igazsága nem lévén (ki az esperes esketésit impediálta,⁷¹ s nem én) semmit nem producálhatnak róla.⁷² Én pedig nem azt kívántam, ha birtáké? mivel hogy az mi engedelmünkéből bírták, jól tudtuk, de hogy annyi szemre tévő⁷³ interessátus⁷⁴ embereket perjuriura⁷⁵ ne vigyenek az esketéssel, hihető lelkek esmérete nem vitte reá. De mi mellett bírták azt, soha meg nem mutathatják, és így nem hogy jó akaratunkat meg esmérték volna, de teljességgel kitagadni kívánnának, más az hogy a' mely zsellér fundusokat az templomnak engedtünk vala, nem a templom szükségére, hanem a prédikátor magáéra fordította és ilyen színű uraság praejudiciumokról⁷⁶ az Approbata és Compilata beli Articulusok világosan parancsolják, hogy még az testamentária dispositiók⁷⁷ is irriták⁷⁸ légyenek, kik az posteritasoknak⁷⁹ derógnak, nem hogy ilyen háládatlan dolgok. Támasztom azért Excellentiád bölcs ítéletére ha én impediáltam az esketésőtis vagy magok negligálták, semmi jussokat nem ismervén hozzájuk.

⁶⁴ Az 1753-as tanúvallomások a társtulajdonosok között említik Kun László, Szilvási László/Sámuel, gr. Bethlen Mihály, Náprádi István nevét, de a felkutatott forrásokból nem derült ki, hogy ki tett ellene panaszt. Ugyanezen vallomások szerint a vitatott fundusokat annak idején az „öreg” Szilvási János, gróf Bethlen József és Rhédey László adományozta a református eklézsiának.

⁶⁵ Osztály: osztályrészül kapott birtok.

⁶⁶ Osztály: birtokosztály.

⁶⁷ Mester: tanító.

⁶⁸ In authenticó (lat.): eredetiben.

⁶⁹ Via donationis (lat.): adományozás révén, útján.

⁷⁰ Authenticum (lat.): eredeti irat.

⁷¹ Impedio (lat.): akadályoz.

⁷² Produco (lat.): bemutat.

⁷³ Értsd: szemre vető?

⁷⁴ Interessátus (lat.): érdekel.

⁷⁵ Periurium (lat.): esküszegés, hamis eskü.

⁷⁶ Praejudicium (lat.): jogsérelem, jogtalanság.

⁷⁷ Testamentaria dispositio (lat.): végrendelet.

⁷⁸ Irrita (lat.): érvénytelen.

⁷⁹ Posteritas (lat.): utókor.

[III.] Harmadik punctummal is panaszkodnak értem alázatosan Excellentiádtól, hogy a nemes vármegye az esperestől contradictióra⁸⁰ küldetett szolgabíróját⁸¹ admitáltam⁸² ugyan, de azt feleltem, hogy sem az espe[3r.]resnek velem, sem pedig nékem az esperessel dolgom nincsen, és nem hallgatván, kéntelenítettek a tisztartó előtt újabban felolvasni az instructiót. Alázatosan írhatom Excellentiádnak ámbár súlyos dolgaim lévén csudálkozom, hogy a tisztekhez igazított szolgabíró oly conceptussal⁸³ bíra (ezt nem tudtam) hogy ha csak éppen személyem szerént előttem nem contradicálna⁸⁴ az helyes contradictiónak ereje nem volna, holott ha törvényes igazsága lehetett volna az vádlottnak, igém is⁸⁵ eleget tettek volna, kiket meg is vallok Excellentiádnak alázatosan, hogy az én feleltem volt az: hogy semmi közösöm az esperessel s az esperesnek is velem; ez feleltem oka az: hogy már mindenek meg lettek, akkor jött contradicálni az esperesnek és curátorok parancsolattyaából, már az templom dolga és fundusa nem csak rajtam állott, hanem az anyaszentegyház előjáróin kiknek jussokban semmi autoritásum,⁸⁶ magam jussától pedig akár olvassa, akár ne olvassa, senki contradictiójával el nem ijeszt, s posteritásom praejudiciumával az haza törvénye sem engedi; hogy azért ne fárasztaná magát, egyéb igazsága nem lévén, a szolgabírónak mondtam, úgy reménlem igazságtalanságot nem cselekedtem.

[IV.] További panasszal is értem terheltetni excellenciádat, hogy a' sanctuárium⁸⁷ nevezeti alatt lévő templom részét magamnak elfoglaltam, oltárt emeltem.⁸⁸ Ezt nem tagadhatom, mert nyilvánvaló dísztelenségnek⁸⁹ [!] s nem kevés praejudiciumnak tartám, hogy eleink is katolikusoknak és nem a' református parasztság költségén s tulajdon fundusokra építtetett templomban nekünk járni szabad ne lenne, és csak földesúri jusstól is jobbágyi ki szorítsak, még az hazának oly articulussát sehol sem láttam, annyival is inkább, hogy ebédlőházamba kéntelenítettem magamat több hel[3v.]yekről is templom nélkül szűkölködő emberekkel szorítani s tapodtatni, úgy Felsőges Asszonyunknak⁹⁰ is feles katonái másfél mértföldnyire templomot nem találván, ide hozzánk folya-

⁸⁰ A „protestációt és contradictiót” Szathmári fogalmazta meg Inczédi Sámuel főkurátorral és br. Bánffy Farkassal történő egyeztetést követően, és január 7-én küldte ki Györgyfalvára, ahol másnap a vármegye szolgabírójával és ülnökével (assessor) kívánta felolvasatni. Szathmári szerint a györgyfalviak saját nevükben nem mertek instanciát megfogalmaztatni, a református társbirtokosok pedig, akik ugyan szintén értesültek a történekről, ennek megfogalmazásáig nem nyilatkoztak (EREL, A 1, Fasc. 1749/5, 32.)

⁸¹ A Györgyfalvára kiküldött személyek, Stenczel József, Kolozs vármegye főszolgabírója és Bihari Sámuel, Kolozs vármegye hites assessora a történekről jelentést is tett. Lásd Szathmári P. Zsigmond 1749. január 24. Kolozsvárról a Konzisztórium részére küldött levelének (EREL, A 1, 32/1749) mellékletét.

⁸² Admitto (lat.): elfogad, engedélyez, beleegyezik valamibe.

⁸³ Conceptus (lat.): fogalmazvány.

⁸⁴ Contradico (lat.): jogi cselekménynek ellentmond.

⁸⁵ Ige: szó, szóbeli nyilatkozat.

⁸⁶ Autoritas/Auctoritas (lat.): joghatóság.

⁸⁷ Sanctuarium (lat.): szentély.

⁸⁸ A templomfoglalás részleteit Szathmári január 7-i leveléből (EREL, A 1, Fasc. 1749/5.), illetve az 1751-es vallatási jegyzőkönyvekből (EREL, A 1, Fasc. 1753/40.) ismerhetjük meg.

⁸⁹ Feltehetően hibás olvasatról van szó; az eredeti forrásban „dicstelenség” szerepelhetett.

⁹⁰ Mária Terézia.

modtak, az ház szorultsága mián sokan kirekedvén, vagy hóban, esőben, zűrzavar időknek injuriái⁹¹ közt kéntelenítettek isteni szolgálatot hallgatni, vagy nem tűrhetvén attól el kellett maradniok. Erre nézve nem csak neveltség, de istentelenség is lett volna annyi lelkekkel fogyatkozást szenvedtetni. Úgy amely házban eszünk, hálunk s Templomba nem művelő dolgokat tractálunk⁹² szent helyet kívánó isteni szolgálatokat ott folytassunk, holott tulajdon fundusunkon lévő ősi templomunk készen vagyon, és a református parasztoznak is cultusok⁹³ nem impédiáltatott volna mind eddig. Ezt is efféle okokból és cselekedtem s támasztom magára az nemes református Status ítéletire ha ilyen alkalmatosságban lévén különbet cselekedett volna? avagy nem cselekedte?

[V.] Még azzal is vádoltatom Excellentiad előtt, hogy az prédikátor⁹⁴ instantiájára azt indorsáltam,⁹⁵ hogy ha mostan az prédikátor változik, több prédikátort ide nem eresztetek,⁹⁶ holott többen vadnak az reformátusok az katolikusoknál.⁹⁷ Hogy ezt indorsáltam törvénytelen dolgot nem cselekedtem, sőt a' szerént járni ha el mulattam volna, méltán megfédtettem volna, mivel az nemes hazánknak világos articulussai vannak róla, hogy az esperesek prédikátorokat változtatni kívánván, egyet értsenek a patrónusokkal, de az esperes különbet cselekedni akara, én pedig patrónusságot tartok magamnak, s más az hogy a kösség consessussának⁹⁸ is engedelmességet parancsol az articulus, az pedig egyátallyába vál[ár.] tozását nem kívánná, azért indorsáltam, hogy az esperes ezeket megszegni kívánta, de ezekért hogy ellenem instantiát nyújtott a' református nemes státus, értésemre adták, hogy patrónának nem ágnosálnak,⁹⁹ nagy köszönettel vészem, tehát én megérem mind az templom, mind prédikátor s mesternél lévő jussaimmal s tehát úri jussommal már ország törvénye szerént is szabadon élhetek, kereshet mind prédikátor, mind az mester, mind magoknak, s mind az templomnak akárhol engem s maradékimat nem concernálható¹⁰⁰ jussokon kívül szabadon¹⁰¹ helyet, ezután távul légyen nem is tartóztatom. Hogy pedig az református nemes status igazit az articulusra¹⁰² is, hogy a' hol többen vadnak valamely réligión lévőok, azon többen lévőké legyen az templom cum appertinentiis.¹⁰³ Nagy kedvességgel vészem azt is, s ezen árticulus beneficiummal¹⁰⁴ élni, ha

⁹¹ Iniuria (lat.): jogtalanság, jogsérelem.

⁹² Tracto (lat.): beszél.

⁹³ Cultus (lat.): vallásgyakorlat.

⁹⁴ Tóth András prédikátor.

⁹⁵ Indorsál (latinból): irat hátoldalára választ ír.

⁹⁶ Károlyi Klára „resolútióját” a györgyfalvi prédikátor, Tóth András folyamodványának hátoldalára jegyezte fel. Lásd Szathmári P. Zsigmond 1749. március 12-én Kolozsvárról a Főkonzisztórium részére küldött levelének mellékletei között (EREL, A1, Fasc. 1749/32).

⁹⁷ Az 1753. évi tanúvallomások adatai szerint Györgyfalván a református gazdák száma 40, a katolikusoké 7 körülire volt tehető.

⁹⁸ Consensus (lat.): gyűlés.

⁹⁹ Agnosco (lat.): elismer.

¹⁰⁰ Concerno (lat.): valamire vonatkozik, valamit illet.

¹⁰¹ Szabadon: szabadon.

¹⁰² Articulus (lat.): törvénycikk.

¹⁰³ Cum appertinentiis (lat.): (minden) tartozékával együtt.

¹⁰⁴ Beneficium (lat.): kiváltság.

más egyéb jussom nékem vagy posteritásomnak¹⁰⁵ nem lehet is, el nem mulatjuk, s törvényteleniségtől jövődében hogy ne arguáltassunk¹⁰⁶ Excellentiád méltóságos személye előtt és az egész református nemes status előtt alázatosan tészem ezen declarációm¹⁰⁷ futuro pro testimonio.¹⁰⁸

[VI.] Végre azzal is arguáltathatnám hogy mind ezeket törvénnyel kellett volna cselekednem. Igenis ha más szintnéző dologba vagy nemes személyekkel kellett volna dolgoznom, de magam zsellérimmel, fundusimmal s jobbágyaimmal, hogy törvényesen bánjak s ennyi injuriáltatásom után is utánuk járjak még eddig ez hazában nem hallatott usus¹⁰⁹ az, nemhogy törvény volna, sőt ha én elsöben ilyen törvénytelen abusust¹¹⁰ hoznék az országba, a felséges legislátor s az országnak dérógálásomért¹¹¹ méltó büntetésemet érdemlem, mivel nemo violentus in suis¹¹² szabad az uraság jobbágyaival s jószágaival, hogy tetszése szerént forgathatja, cserélheti, adhatja, ajándékozhatja s panasza sem lehet. [4v.] a református nemes statusnak, hogy késön veheti feleletemet, mivel régen ki adtam in scripto kívánságomat, hogy az mely segestyét,¹¹³ ossariumot¹¹⁴ praejudiciu-munkra via facti¹¹⁵ és sanctuariumnak faragott frontispiciu-mjának¹¹⁶ szimmetriáját el veszteni kívánván, elrontották, eleven bizonyságok¹¹⁷ fassiója¹¹⁸ szerint gazzal bé hánták az falaknak nem csak débilitációjával,¹¹⁹ de meghasadásokkal is, azokat restituálják,¹²⁰ de válaszokat sem vehettem ez óráig is, hogy ahhoz alkalmaztathattam volna válaszomat, már most az eklézsiának mi fundusát hol találhatom, azzal kellettik visszájából réstaurálnom. Instálok ezért alázatosan Excellentiádnak méltóságos autoritása előtt, méltóztassék ezen declárációmról s protestációmról¹²¹ testimoniu-mot¹²² adadni, kivált posteritásom cautiójára¹²³ nézve, kit midön kegyes grátiájában ajánlanék, maradok Excellentiádnak

alázatos szolgálója
Árva Károlyi Klára

Györgyfalva 30 May 1749

¹⁰⁵ Posteritas (lat.): utód.

¹⁰⁶ Arguo (lat.): (itt) vádol.

¹⁰⁷ Declaratio (lat.): nyilatkozat.

¹⁰⁸ Futuro pro testimonio (lat.): jövődő bizonyságul. (?)

¹⁰⁹ Usus (lat.): gyakorlat, szokás.

¹¹⁰ Abusus (lat.): túlkapás.

¹¹¹ Dérógálás (lat. derogatio): törvénszegés, csorbítás.

¹¹² Nemo violentus in suis (lat.): a saját tulajdonában/jussában senki nem hatalmas/hatalmaskodhat.

¹¹³ Értsd: sekrestye.

¹¹⁴ Ossarium (lat.): csontkamra, csontház.

¹¹⁵ Via facti (lat.): önhatalmúan, tettlegesen.

¹¹⁶ Frontispiciu-m (lat.): homlokzat.

¹¹⁷ Bizonyság: (valamit bizonyító, bizonyságot/tanúságot tevő) tanú.

¹¹⁸ Fassio (lat.): tanúvallomás.

¹¹⁹ Debilitatio (lat.): meggyengítés, meggyengülés.

¹²⁰ Restituo (lat.): helyreállít.

¹²¹ Protestatio (lat.): hivatalos tiltakozás.

¹²² Testimoniu-m (lat.): bizonyságlevél.

¹²³ Cautio (lat.): biztosíték.

[Felirat:] Copia declarationis viduae Gabriellis Hallerianae Illustrissimae Dominae Comitissae Clarae Károlyi factum occupationis Templi Györgyfalviensis concernentis Gubernatori Haller transmissae

Rövidítések és irodalomjegyzék

- EREL
A 1
Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár
Az Erdélyi Református Főkonzisztórium levéltára,
Ülésjegyzőkönyvek
- MNL OL
P 392.
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
Károlyi család nemzetségi levéltára, Károlyi család,
Törzsanyag
P 398.
Károlyi család nemzetségi levéltára, Károlyi család,
Missiles
- *
- ADAMCZYK
2013
Bogdan ADAMCZYK: *Kelemen Didák és pártfogói levelek tükrében*, In: *Filológia és irodalom*, II. füzet, szerk. TOMPA Zsófia, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 2013, 89–113.
- ANTAL
2005
ANTAL József: *Györgyfalva – György pásztor népe*, Györgyfalva, 2005.
- BARA
2020
BARA Júlia: *Patronajul ecleziastic al Klárei Károlyi la Sân-paul*, In: *Marisia – Archaeologia Historia Patrimonium 2*, Târgu Mureş, Muzeul Judeţean Mureş, 2020, 219–241.
- BITSKEY
1982
Bethlen Kata Önéletírása, In: *Magyar emlékirók 16–18. század*, szerk. BITSKEY István, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1982.
- BRÁZAY
1890
BRÁZAY János: *Gróf Károlyi Klára néhai gróf Haller Gábor özvegyének két érdekes levele*, Nagykároly, Seper Kajetán, 1890.

- CSÁK
1927
- CSÁK Alajos Cirjék: *Kelemen Didák csodás élete és működése*, Miskolc, Magyar Jövő Nyomdaüzem és Lapkiadóvállalat R.T., 1927.
- KÖHALMI
1944
- KÖHALMI Mihály Szevér: *Kelemen Didák és Károlyi Klára*, In: *Kelemen Atya Közlönye*, Miskolci Minoriták Szent Ferenc III. rendje, Miskolc, 1944. 43–47.
- TÖRÖK
1900/1.
- TÖRÖK István: *Györgyfalvi és abafáji templomaink elfoglalása I*, In: *Erdélyi Protestáns Lap*, 3. (1900) 7. sz. 50–52.
- TÖRÖK
1900/2.
- TÖRÖK István: *Györgyfalvi és abafáji templomaink elfoglalása II*, In: *Erdélyi Protestáns Lap*, 3. (1900) 8. sz. 58–60.
- POKOLY
1904
- POKOLY József: *Az Erdélyi Református Egyház története, III. 1691–1880*, Budapest, Erdélyi Református Egyházkerület, 1904.
- RÁKOS
1975
- RÁKOS Balázs Raymund: *Ugye, atyafiak?! Isten szolgája P. Kelemen Didák, O.F.M. Conv. élete (1683–1744)*, Róma, Edizioni Agiografiche, 1975.
- SIPOS
2000
- SIPOS Gábor: *Az erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulása 1668–1713 (–1736)*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2000. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 230.)
- SZABÓ T. – HERPEI
1939
- SZABÓ T. Attila – HERPEI János: *Levéltári adatok faépitészetünk történetéhez I. – Fatemplomok és haranglábak*, Kolozsvár, Grafica Könyvnyomda, 1939. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 107.)
- SZINNYEI
1905
- SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*, X, Budapest, Hornyánszky Viktor, 1905.

Források a karcagi református fiúiskola történetéhez, 1722–1850¹

A Debreceni Református Kollégium partikulái (tagiskolái) a 18–19. század folyamán rendkívül fontos szerepet töltek be a környező vidékek, sőt, az egész Magyar Királyság oktatásügyében. A partikulák, vagy – ahogyan a korabeli iratokban nevezik őket – rektóriák² a református oktatás sajátos intézményei, fő céljukat tekintve résziskolák, amelyek valamelyik református kollégiumhoz, mint anyaiskolához csatlakoztak.³ Dankó Imre ezt az anyaiskolához tartozást egy igen találó hármas kapcsolattal jellemezte, melyek teljesülése esetén szoros viszonyról beszélhetünk. Az első és talán legfontosabb, hogy az egyes alsóbb szintű iskolák a tanerőt⁴ a kollégiumtól kapták. Ezzel szoros összefüggésben áll, hogy az egyes partikulák tananyagának, törvényeinek, módszereinek és nevelési elveinek meg kellett egyeznie az anyaiskoláéval, jelen esetben a debreceni kol-

¹ A forrásközlés az Emberi Erőforrások Minisztériumának Szegedi Kis István Kutatói Ösztöndíja támogatásával készült. Ezúton szeretnénk megköszönni Szabó András Péter, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete munkatársának a kiolvasásban, illetve a rövidítések feloldásában nyújtott segítségét, valamint a forráskiadásra vonatkozó egyéb szakmai tanácsait.

² Amikor a partikulákról írunk, valójában helyesebb lenne a korban gyakoribb elnevezés használata. Mivel azonban a rektória egyszerre jelenthette a kollégium vonzáskörzetében lévő alsóbb iskolákat és magát a rectori hivatal is, ezért a későbbiekben következetesen partikulaként hivatkozunk a vizsgált alsóbb fokú iskolára.

³ Itt szeretnénk megragadni az alkalmat arra, hogy a teljesség igénye nélkül felsoroljuk a partikulák történetének legjelentősebb kutatóit és műveiket. Úgy gondoljuk, nem túlzás Barcsa Jánost a téma úttörőjeként említeni. Barcsa ambiciózus, elsősorban levéltári forrásokra épülő munkája alampűnek számít a partikulák történetének kutatásában. Művében persze ezen intézmények általános bemutatására kellett szorítkoznia. Az összes (körülbelül 584) debreceni partikula egyenkénti alapos ismertetése egyetlen ember több évtizedes munkája által is lehetetlenség volna. Barcsa munkásságát többen is folytatták, ki általános vizsgálattal, ki egy-egy konkrét partikulát kutatva. A múlt század végéről szeretnénk kiemelni Mészáros István műveit, aki elsősorban az iskoláztatás általános történetét, valamint a katolikus iskolák történetét vizsgálta, valamint Bajkó Mátyást, Dankó Imrét, illetve Ráczy Istvánt, akik a Debreceni Református Kollégium történetét és az egyes partikulák alakulását vizsgálták, elsősorban a hajdúvárosokat fókuszba véve. A jelen tanulmányban csupán a partikulák története szempontjából általunk legjelentősebbnek tartott szubjektív listát közöljük, azonban életművükben igen sok tanulmány akad, melyekben foglalkoztak további partikulákat érintő kérdésekkel. BARCSA, 1905; MÉSZÁROS, 1981; BAJKÓ, 1986; MÉSZÁROS, 1988; DANKÓ, 1988; RÁCZY, 1995; RÁCZY, 1997.

⁴ Azaz a rectorokat és a praecptorokat, akiknek hivataláról a későbbiekben részletesebben is írunk. Dankó maga is kiemeli, hogy szándékosan nem a tanár vagy tanító kifejezést alkalmazza a tanulmányában, ezzel egyetértve mi magunk is e szót használjuk a két hivatal együttes használatakor. A rectorok és praecptorok ugyanis nem képzett, hivatásos tanítók voltak, hanem a legtöbb esetben idősebb diákok, akik finanszíriális okokból szakították félbe anyaiskolai tanulmányaikat, hogy később visszatérve folytathassák képzésüket. DANKÓ, 1988, 776.

légiuméval. Ezért a rectorok (és akár a praepetorok is) a Kollégiumban megszerzett tudásukat adták át, valamint az ott elsajátított nevelési módszereket alkalmazták a partikulákban vállalt hivataluk során. A harmadik jelentős kapcsolódási pont pedig, hogy a partikulák legkiemelkedőbb tanulói az anyaiskolában folytathatták tovább tanulmányukat, ezzel biztosítva a Kollégium folyamatos utánpótlását és nem utolsósorban vármegehatárokon átívelő kapcsolatrendszerét.⁵

A karcagi partikula működése, tanítási rendje

A Debreceni Református Kollégium legtöbb partikulája a földrajzi közelség miatt érthetően Debrecen környékén alakult ki, de szép számban akadtak a Dunántúlról is a kollégiumhoz kötődő alsóbb iskolák. Rácz István a kollégiumba beiratkozók származási helyét görccső alá véve ezt megerősítő megállapításra jutott. Az általa gyűrű-elméletnek nevezett elképzelés alapján a partikulák a legnagyobb arányban Bihar, Szabolcs, Szatmár, Békés és Heves–Külső-Szolnok vármegyékben, valamint a két szabad területben: a Hajdú- és Hármaskerületben (Jászság, Kiskunság, Nagykunság) működtek, illetve e régiókból is érkeztek a legnagyobb arányban diákok a kollégiumba. Rácz kiemel még dunántúli egységeket is, így nekünk is érdemes megemlítenünk Komárom, Fejér, Veszprém és Somogy vármegyéket.⁶ A partikulák jellemzően a 17., de sokkal inkább a 18. században alakultak ki e településeken, mivel ekkorra csendesültek el a török, tatár és rác pusztítások, s újjá tudtak éledni a Debrecen vonzaskörzetében, főként az Alföldön lévő települések.⁷

A karcagi középszintű fiúiskola alapítását az 1676-os évre tehetjük, ekkor kért a helyi eklézsia rectort a Debreceni Református Kollégiumtól.⁸ A török, tatár és rác csapatok fentebb már említett rendszeres pusztításai és portyái miatt⁹ azonban az oktatás csak rendszertelenül folyt: 1676-tól 1700-ig csupán három rector neve ismeretes,¹⁰ ezt követően 1715-től, Karcag újranevesedését követően áll rendelkezésünkre megbízható adat.¹¹ Érdemi és folyamatos oktatásról a karcagi iskolában csak 1722-től lehet beszélni. Ennek legfőbb tanúja a jelen forrásközlés tárgya, a röviden Liber Scholae Reformatae

⁵ DANKÓ, 1988, 776.

⁶ RÁ CZ, 1995, 32.

⁷ Debreceni Ember Pál az egyháztörténeti munkájában pontos korrajzot ad a települések és egyházközségek 18. század eleji állapotáról, melyet már magyarra fordítva is olvashatunk. DEBRECENI EMBER, 2009, 460.

⁸ BAJKÓ, 1976, 20.

⁹ Ezen pusztításokról bővebben írtunk egy korábbi tanulmányunkban, idézve egyes visszaemlékezéseket is. ÉLIÁS, 2021.

¹⁰ B. Jenei György (1676–1678?); Albisi E. János (1697–1698); Szoboszlai M. István (1700–1702?). ÉLIÁS, 2022, 34.

¹¹ 1722-vel bezárólag a rectorok névsora a következő: Musnai Mózes (1715–1717); D. Debreczeni György (1719–1721); Járdánházi György (1721–1722). 1717 és 1719 között nem ismerünk rectort a karcagi iskolában. ÉLIÁS, 2022, 35.

Kartzagujszállásiensis¹² címmel illetett „öreg iskolai anyakönyv” is, mivel ettől a dátumtól kezdve áll rendelkezésünkre hiánytalanul a rectorok névsora.

A partikula működése

A karcagi fiúiskola egyértelműen a Debreceni Református Kollégium vonzáskörzetéhez tartozott mind a földrajzi közelség, mind a rectorok tanulmányai szerint, ugyanis az összes iskolamester a debreceni kollégiumban tanult, mielőtt elfoglalta volna hivatalát. Ennek megfelelően az intézmény tanulmányi és fegyelmezési rendjét, oktatott anyagát, valamint szellemi életét is elsősorban a kollégiumi törvények határozták meg.¹³ A karcagi iskolát több forrás és szakirodalom is teljes, nyolcosztályos, úgynevezett nagygyimnáziumként említi közvetlen és közvetett módon.¹⁴ Érdemes megemlítenünk egy, az egyházközség irattárában megtalálható, Karcag város tanácsának első, azóta elvesztett jegyzőkönyvéből kiírt cikkelyt, amely a tanulókra az egyházmegye által 1719-ben egységesen kiszabott tandíjakat rögzíti. E cikkely valóban nyolc osztályt említ, sorrendben a *collectorok*, *lectorok*, *declinisták*, *conjugisták*, *etymologisták*,¹⁵ *syntaxisták*, *poeták* és *logicusok* classisait.¹⁶ Mivel a fizetési lajstromot az egyházmegye egységesen szabta meg az alá tartozó egyházközségek iskoláinak,¹⁷ nem lehetünk benne biztosak, hogy valóban nyolc osztályt működtetett az intézmény. Sokkal valószínűbb tehát Soós Adorján megállapítása – melyet a legfőbb forrásként megjelölt iskolai anyakönyv is alátámaszt –, hogy állandó jelleggel az első négy osztályt, de időszakosan hat classist működtetett az iskola a syntaxistákkal bezárólag.¹⁸ A diákok évenkénti számáról csupán becslések állnak rendelkezésre, Soós szerint az egyes classisok létszáma évenként a következőképp alakult: a collectorok 150-200 főt, a lectorok 100-150 főt, a declinisták 50-80 főt, a conjugisták 50-80 főt, az etymologisták vagy grammatisták 30-40 főt, a syntaxisták pedig 15-20 főt tettek ki.¹⁹ E számok alapján a tanulók évenkénti száma 395 és 570 körül mozoghatott,²⁰ mely szám reális lehet, ha azt vesszük, hogy több praceptor

¹² A könyv címdalán a teljes szöveg így szerepel: *Liber Scholae Reformatae Kartzagujszallasiensis, quem fieri voluit et ex G. G. D. D. Primorum Oppidi munificentiam procuravit Franciscus V. Biri p. t. Scholae Rector m. p. Anno reparatae per Christum Saluti MDCCLXIV. tertia Nona Novembris.* MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.

¹³ SZÉKELY, 1895, 8.

¹⁴ Uo.; MÉSZÁROS, 1988, 198; ELEK, 1994, 15; ELEK, 2017, 31.

¹⁵ Az egyes szövegekben gyakoribb a *grammatista* megnevezésük is, azonban az itt szóban forgó irat etymologistáknak nevezi őket.

¹⁶ „Anno 1719. die 20. Februari. A Venerabilis Nagy Kúnsági Tractusnak matrikából excerpált (kivonatolt) Kardszag Ujszállási tanuló gyermekeknek Didactrumok (tandíjuk), hogy tovább az Tanítók és tanítványok között veszekedés és vissza vonás ne légyen.” Karcag REI. A.

¹⁷ Ehhez hozzátartozik a bizonyítottan nagygyimnáziumként működő Mezőtúr is.

¹⁸ Soós, 1930, 55–56.

¹⁹ Uo., 55.

²⁰ Sajnos évenkénti kimutatással nem rendelkezünk a 18. század második felére vonatkozóan, azonban az egyházközségi irattárban fennmaradt egy kimutatás 1788-ból, amely az iskolába járó fiúkat 450 főben állapította meg, tehát Soós becslése ez alapján is reális lehet. Karcag REI. H.

publicus esetén az alsóbb, nagyobb létszámú évfolyamokat több osztályra osztották, ahogyan azt láthatjuk a 19. század elején az örökös praeceptorok bevonásával.²¹

A partikulában kétfajta tanerőről beszélhetünk, ők oktatták közösen a gyermekeket. A fiúiskola vezetése a rector vagy iskolamester feladata volt, aki rendszerint az anyaiskolában már végzett, jellemzően 20-24 esztendő diákként vállalta a 2-3 évre megállapított fizetéssel járó hivatalt.²² A rectori hivatal elfoglalása a következőképp zajlott: először az egyházközség írt folyamodó levelet a debreceni kollégiumnak rectori kérés ügyében. A kollégium professzorai kijelöltek a feladatra egy végzett togatust,²³ akinek írtak egy ajánlólevelet, majd a rector Karcagra érkezve írásba foglalta, s aláírásával hitelesítette az eskü szövegét. A végső lépés az új rector nevének iskolai anyakönyvbe való bejegyzése volt, ezt követően vált hivatalossá működése. Az iskolamesterek két fő ok miatt igyekeztek minél jobban jövedelmező, úgynevezett academia promotiós állást elfoglalni: egyrészt, ha külföldre szerettek volna menni valamely holland, német vagy svájci egyetemre teológiát hallgatni, meg kellett keresniük ennek költségeit, vagy ha nem kívántak egyetemre menni, a jól végzett rectori alatti kapcsolatokat építhették ki a helyi egyházközségi vagy akár városi vezetőséggel egy későbbi lelkesi vagy nótáriusi állás reményében.²⁴

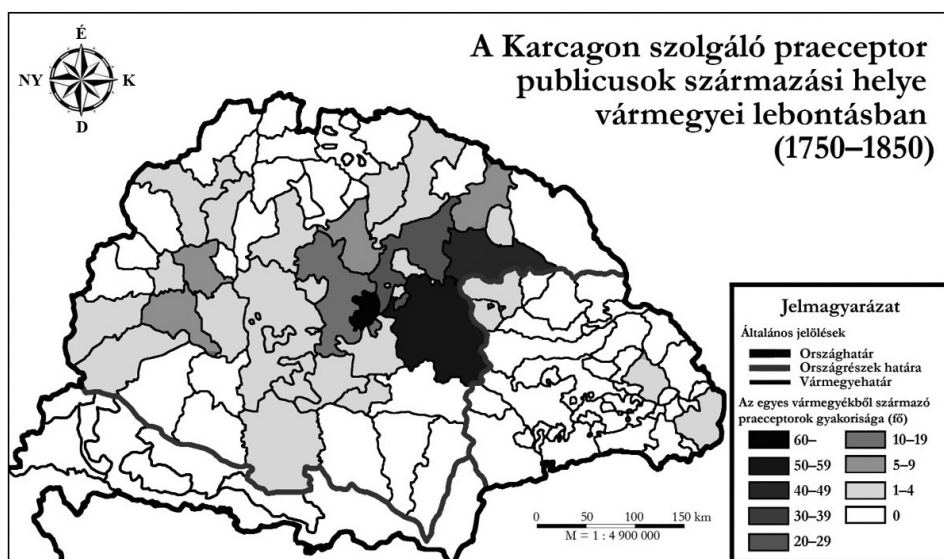
A rector kezdetben kettő vagy négy, később viszont rendszeresen öt praeceptor publicusszal együtt tanított egy partikulában. Fontos különbség közöttük, hogy míg a rector a kollégiumban végzett és magasan képzett diák volt, a praeceptorok az alsóbb évfolyamokból kerültek ki: a segédtanítók átlagéletkora tehát 15 és 19 év között mozgott. Praeceptor két módon lehetett egy diákból: egyrészt kérhettek Debrecenből segédtanító diákok, ekkor az eljárás megegyezett a rectori kéréses folyamattal. Az alábbi mellékelt, vármegyei szintű térképen látható, hogy a legnagyobb arányban nagykunságiak vállaltak praeceptor hivatalt, azonban számottevő a Tiszántúl vármegyéiből származó segédtanítók jelenléte is a karcagi iskolában: a Nagykunságot követően Bihar, Szatmár, Szabolcs, valamint Heves–Külső-Szolnok vármegyék emelhetők ki, de érdemes megemlítenünk a dunántúli Veszprém és Komárom vármegyéket is, ahonnan ugyancsak nem elhanyagolható számú praeceptort kapott az iskola.

²¹ MNL JNSzML VIII. 125. a. 6. 22.

²² Balogh Péter rector (1818–1821) feljegyzései az iskolai anyakönyvbe, hogy a karcagi partikulában bevett szokás volt a rectorok 2 vagy 3 évre való marasztása, szemben más helyekkel, ahol akár több évtizedig is szolgálhatnak az iskolamesterek. A karcagi iskola történetében egy esetben tanított tovább egy rector, mint 2-3 év: Varga József, aki a professzori rangot is megkapta, tíz éven keresztül vezette az iskolát.

²³ Togatus: a debreceni kollégiumi törvényeket aláíró, felsőbb évfolyamos, rendszerint teológiai képzésben részt vevő diák.

²⁴ Mivel a 68 karcagi rector közül 31, tehát az iskolamesterek közel fele legalább egy külföldi egyetemen járt a karcagi szolgálata után, nagy biztonsággal kijelenthető, hogy Karcag academia promotiós hely volt, tehát a külföldi peregrinációhoz szükséges pénzt a karcagi egyházközség meg tudta adni a rectori magas fizetés formájában. A karcagi iskola academia promotiós hely voltát megerősíteni látszik Czika Pál rectori esküszöve is, amelyben az iskolamester kifejezi szándékát az akadémiajárásra, majd későbbi lelkesi szolgálatára is. DANKÓ, 1988, 776–777; Karcag REI, H. *Czika Pál esküszövege*.

Saját szerkesztés MNL JNSzML VIII. 125. a. 6. alapján.

Másrészt a rector maga is kiválaszthatta a partikula legtehetségesebb diákjait praeceptoroknak, hogy azok segítsék a munkáját. Ez utóbbi esetben is bejegyezték nevüket az anyakönyvbe és esküt tettek, hogy betartják az iskolai törvényeket. A praeceptorok ugyanúgy kaptak fizetést, akárcsak a rectorok, azonban ez a jövedelem jóval szerényebb volt, mint az iskolamesteré.²⁵ A segédtanító diákok ugyanúgy iskolai tanulók voltak, őket a rector maga oktatta magasabb szinteken. A praeceptorok alkalmazása tehát több szempontból is előnyös volt, mivel az iskolamester munkáját megkönnyítették, másrészt pedig az egyes segédtanítók egyszerre tanítottak és tanultak.²⁶

Leánytanítók és praeceptor perpetuusok

A jelen bevezetőben meg kell említenünk az örökös praeceptorok és a leánytanítók beilleszkedését a karcagi oktatásba. A 18. századi Karcagon két, 1810-től kezdve pedig három leányiskola működött a város különböző pontjain (nyugati, keleti, majd később a déli iskola), szemben az egyetlen fiúiskolával. Egy leányiskolát egy tanító (praeceptor

²⁵ A praeceptorok a Karcag városi magisztrátusi jegyzőkönyvek tanúsága szerint több alkalommal is folyamodnak a városvezetéshez fizetésük javításának céljából. Gyakran a református egyházközség nem volt képes előteremteni a praeceptorok fizetését, így akad példa arra, hogy a református vallású senatorokból álló karcagi városvezetés kiegészítette a segédtanítók járandóságát, mely mutatja a mezővárosi magisztrátusnak és a református egyházközségnek a régióra jellemző összefonódását. A jelen forrásközlésben két praeceptoros folyamodványt közlünk 1790-ből és 1791-ből, mely alátámasztja a városi magisztrátus és a református egyházközség szoros együttműködését.

²⁶ RÁCZ, 1997, 15.

puellarum) vezetett, s a segítségével a leányok jellemzően az olvasást, írást és éneklést sajátíthatták el, a fiúnövendékek teljes anyagára már nem terjedt ki a leányiskolák tanterve. Szemben a fiúiskola 1-2 évig szolgáló praepceptoraival, a leánytanítókat gyakran egy életre alkalmazták. A leányok oktatója szinte minden esetben karcagi gyökerű, 20-30 éves férfi volt, akinek volt kollégiumi képzettsége, illetve már megnősült, vagy hivatala elfoglalását követően ígéretet tett arra, hogy hamarosan megházasodik. A leánytanítóság tehát gyakran egy egész életen át tartó hivatás volt, melyhez igen csekély alapjövedelem társult, minden esetben attól függött a tanító pluszkeresete, hogy hányan járnak az iskolájába. Számos esetben leánytanítónak ment, aki nem kívánta tovább folytatni a kollégiumi tanulmányait, de olyan esetre is akad példa, amikor a karcagi örökös fiútanítókból leánytanítók lesznek egy-egy üresedés miatt.²⁷ A leánytanítók állása tehát sokkal biztosabb volt, s ha jó munkát végeztek, jellemzően közmegebecsülésnek örvendtek a településen.²⁸

Fiúiskolai praepceptor perpetuusokról vagy örökös praepceptorokról először az 1800-as évek elején ír az anyakönyv. A 18. században ugyanis a segédtanítók minden esetben kiskorú, de már felsőbb éves (15–19 esztendő) diákok voltak, akik legfeljebb két év praepceptorai szolgálat után letették hivatalukat, s jellemzően a Debreceni Református Kollégiumba mentek, hogy ott folytassák tanulmányaikat. A karcagi egyházközség részéről felmerült az az igény a 19. század elején, hogy a leánytanítók mintáját követve a rector munkáját segítő tapasztalt, és ami még fontosabb, állandó tanítókat foglalkoztasson a fiúiskolában. Ezek a fiútanítók már nagykorú, jellemzően a debreceni kollégiumban végzett és több rectori feladatot ellátott férfiak voltak, akik már a karcagi iskolában is bizonyítottak. A helyi fiúiskolában ugyanis kizárólag olyan tanítót alkalmaztak praepceptor perpetuusként, aki kisdiaikként már volt egyszer segédtanító az egyházközségnél. Örökös praepceptorokkal rendszertelenül, mindig az adott egyén kvalitásait előtérbe helyezve találkozhatunk a 19. század első két évtizedében,²⁹ illetve később, az 1840-es években:³⁰ utóbbiak az 1850-es *Organisations Entwurf* fokozta oktatási rendszer átalakítását követően megmaradtak tanítónak az immáron népiskolaként működő intézményben. Az örökös praepceptorok tehát jellemzően már kipróbált, a karcagi egyházközség előjáróinak megalégedését kiérdemlő tanítók voltak, akik gyakran életük végéig oktattak a helyi fiúiskolában.

²⁷ Ilyen volt például Csobán István, Bajkai András az 1810-es években, illetve Kun Mihály vagy Papp László az 1840-es években.

²⁸ ELEK, 2021, 53.

²⁹ Praepceptor perpetuus volt például Csobán István, Bajkai András, Király András, Papp István és Fülep Ferenc.

³⁰ Állandó tanítóként szolgált például Ágoston János, Papp László, Kun Mihály, Gy. Szűcs Péter és Zsoldos István.

A tanítás rendje, a tanított anyag, fegyelmezés

Az egyes osztályokban leadott tananyagról a 18. század második felére vonatkozóan keveset tudunk, annyi viszont bizonyos, hogy az egyes classisok elnevezése utal a latin nyelv oktatásának, tanulásának szintjeire.³¹ Ezenkívül bizonyos, hogy a gyermekek a kor protestáns iskoláiban bevett műveltségi tárgyakat, így ókori irodalmat, történelmet, egyháztörténetet, vallástant, földrajzot, természettudományt és egyházi éneket tanultak.³² Az iskolai szintéren a latin nyelvű kommunikáció volt az elvárás, így tanított tehát a rector, a praeceptor, valamint a gyermekeknek egymás között is ezen a nyelven kellett beszélniük.

A latin nyelv megtanulása igen sok gyermeknek nehézséget okozott, ezért gyakran találkozhatunk lemorzsolódással, kimaradással. Ez azonban azt is eredményezte, hogy az iskolába járni kívánó gyermekek egy része nem tudott megtanulni olvasni, írni, valamint alapvető műveltséget sem szerzett.³³ Ezen helyzetet orvosolandó Budai Ézsaiás debreceni kollégiumi professzor 1807-ben új tantervet dolgozott ki, melyben az első két elemi iskolai szint elvégzése, tehát az írás és olvasás elsajátítása után két ágra választotta a tananyagot, azok számára is biztosítva a tanulás lehetőségét, akik nem szerettek volna vagy nem tudtak latint tanulni (ezzel kialakítva a „nemzeti” vagy „magyar iskola” tervét).

1812-ben már egy püspöki rendelet is nyomatékosította ezen elképzelés bevezetését, az iskolai anyakönyv tanúsága szerint azonban csak a fiúiskola új épületének elkészültével, 1819-től vezették be a karcagi iskolában is az új tantervet. Ez alapján a szükséges alapvető ismereteket négy osztályban tudták elsajátítani a gyermekek, s aki tovább kívánt tanulni, az a „deák iskolában” folytathatta tanulmányait. A továbbtanulni szándékozó gyermekeknek annyi könnyebbége volt, hogy a harmadik classis elvégzésével, a negyedik osztály kihagyásával megkezdhették tanulmányaikat a deák iskola első classisában, ahol a latin nyelv alapos tanulása mellett a már fentebb említett műveltségi tárgyakban is elmélyíthették tudásukat.³⁴ Az iskolát, amely időszakosan mind felszereltségben, mind a tanerőben hagyott kívánnivalót maga után, 1792 óta ellenőrizte egy, az egyházközség által kirendelt iskolai inspector,³⁵ aki mind a rectorokat, mind a praeceptorokat, és ezzel együtt az általuk oktatott classist is hetente ellenőrizte, egy városi vagy

³¹ Collectorok, lectorok (lat. olvasás, írás), declinisták (lat. declinatio, főnév- és melléknévragozás), conjugisták (lat. coniugatio, igeragozás), grammatisták (lat. grammatica, nyelvtan), syntaxisták (lat. syntaxis, mondattan), poeták (lat. költészet), logicus (lat. logika, észtan).

³² MNL JNSzML VIII. 125. a. 6. 285.

³³ „Sokan a tanulók között a deák nyelvet nem tudják tanulni, s emiatt több gyermek kimarad az iskolából [...] az ilyen gyermekek külön választassanak és csak egy nyelvre, a magyarra taníttassanak.” Karcag REI. H.

³⁴ Azon diákok, akik nem kívántak továbbtanulni a deák iskolában, a „magyar iskola” negyedik classisában némi alpműveltséget szerezhetek latinból, történelemből, egyháztörténetből, földrajzból és éneklésből, ez azonban messze nem volt olyan beható képzés, mint amit a „latin iskolában” kaptak volna. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6. 188–193.

³⁵ Felügyelő.

egyházi tanács tag társaságában, valamint évente, főként az év végi vizsgákat, a classis előmenetelét, illetve a tehetséges tanulókat is.³⁶

A praepceptor publicus nem kizárólag az oktatója, hanem nevelője is volt a diákoknak, ami alatt főként mérsékelt testi fenyítést értettek. Bár az iskolai törvények, amelyekre felesküdték, kimondják, hogy a praepceptoroknak a diákot veréssel nem szabad büntetni, hanem ha hibázik, az iskolamester szabhat ki rá büntetést, valamint szigorúan tiltott volt a vesszővel vagy a fejre mért ütéssel való fegyelmezés.³⁷ Természetesen a szigorú szabályzatot számos gyermek, de néhány praepceptor megszegte, hiszen gyakorlatilag még ők maguk is gyermekek voltak, amikor szolgálatukat elkezdték. Az iskolai törvények a következő kihágásokat büntették rendszerint: tilalmas volt a veszekedés, a részegeskedés, a „fajtalan” versek írása, az iskola kitakarításának elmulasztása, a hevesítés, valamint a kártyázás. Több ízben beszámol arról is az iskolai anyakönyv, hogy a praepceptorok a tilalom ellenére kiszöknek az iskolából, rossz a magaviseletük, valamint a növendékeiket törvénytelenül, kegyetlenül büntetik. Mivel azonban az egyház tanács is tisztában volt a praepceptorok gyermeki mivoltával, erre való tekintettel elnézőbb volt irántuk. Ennek ellenére akad példa a praepceptorok nyilvános megvesszőzésére vagy elbocsátására is.³⁸ Amennyiben azonban jó volt a magaviseletük és tanítási módszerük is, az jó ajánlólevél lehetett a debreceni kollégiumba való fel- vagy visszavételükhöz, ezenkívül az egyházközséggel is kiépíthettek olyan viszonyt a szolgálatuk idején, hogy a későbbiekben örökös tanítósággal, leánytanítósággal vagy más, egyházközségbéli tisztséggel is számolhattak.

A közölt források

A karcagi református fiúiskola történetét többféle forrásanyag árnyalhatja, melyek nélkülözhetetlenek az intézmény működésének minél pontosabb megértéséhez. Karcagi iskolatörténeti vonatkozású iratokat elsősorban maga az intézmény, illetve az azt fenntartó református egyházközség és a városi magisztrátus képzett: ennek megfelelően az iskola szoros kapcsolatban állt mind az eklézsiái előjárósággal, mind a városi tanáccsal. A partikula történetének összefüggéseit tehát főként az iskolai anyakönyv, illetve jellemzően az egyházközségi és a városi tanácsi jegyzőkönyvek és azok mellékletei segítségével láthatjuk: éppen ezért a jelen forrásközlésben több általunk fontosnak ítélt, iskolai anyakönyvön kívüli forrást is közreadunk.

A forrásközlésünk legfontosabb irata kétségkívül a vegyes feljegyzéseket tartalmazó karcagi iskolai anyakönyv, melybe az intézményt érintő legfontosabb eseményeket, adatokat rögzítették: a teljesség igénye nélkül kiemelhető az iskolarektorok és praepcepto-

³⁶ „Notarius Láposy József Úr kineveztetik olly instructióval (utasítással) hogy akárkit a Bírák Uraimék között maga mellé vévén, hirt adatván Tiszteletes Prédikátor Uraknak is, legfellyebb minden héten az Oskolát megtekintse.” Karcag REI. H.

³⁷ „A gyermeknek egyedül fájára és az Ekklesiái Elöljáróság színe alatt Oskola Rector Úr által ki adandó szíjjal való ütés, és csak módjával engedtetik meg.” MNL JNSzML VIII. 125. a. 6. 266.

³⁸ MNL JNSzML VIII. 125. a. 6. 278.

rok nevei és származási helye, az iskolai felszerelések és a könyvtár leltára, valamint az iskolát érintő legfontosabb történések (például halálesetek, büntetőeljárások) bejegyzései. A kötet segítségével kirajzolódik az iskola szervezeti működése, a helységben szolgáló tanítók, illetve az iskola felszereltsége is, amely egy egyedülálló iskolatörténeti vonatkozású forrássá teszi a kötetet. A *Liber Scholae Reformatae Kartzagujszállásiensis...* kezdetű anyakönyv eredeti példány, azonban a kötése elkallódott az évszázadok során, így jelenleg egy 20. századi félszövet kötésben van. A kötés felirata szintén 20. századi és a következőképp szól: „*Adatok a ref. népiskola történetéhez 1722–1955-ig.*” Az anyakönyvben több kéz írása fedezhető fel, a kötetet minden bizonnyal a lelkészek, majd később a rektorok vezették. Számos esetben, amikor „*manu propria*” vagy „*magá kezével*” szerepel egy-egy segédtanító neve után, a bejegyzés nem saját kezű.³⁹ A rektorok és a praceptorok elsőként egy folyamodványban és egy ajánlólevéllel kérték a szolgálatuk megkezdését, melyet minden esetben a lelkészeknek és az egyháztanácsnak juttattak el. Mivel számos ilyen ajánlólevelet találtunk a karcagi egyházközség irattárának „Iskolai iratok” című csomóiban, úgy véljük, hogy e bejegyzéseket minden esetben az egyházközség vezetői írták be az iskolai anyakönyvbe az ajánlólevél alapján,⁴⁰ mely gyakorlat később, Balogh Péter rector (1818–1821) szolgálata után változik meg, s kerül az iskolai anyakönyv vezetésének feladata az iskolamesterek kezébe. Maga a könyv 1722-től tartalmaz adatokat, viszont ahogyan azt a címdalton is jelzik, csak 1764-től, Vonzai Biri Ferenc rectorátusa idején kezdték el vezetni. 1722 és 1737 között a református kántor, Király András emlékezete alapján írták be a rektorok névsorát, s bár nem említik, gyaníthatóan az 1737 és 1763 között szolgáló iskolamesterek lajstromát is hasonló módon jegyezték be a kötetbe. Ezt követően a kötetben 1763 és 1850 között helyet kapnak az iskolamesterek, valamint az egyes Karcagon szolgáló praceptorok nevei, az iskolai törvények, amelyeket a tanítók aláírnak, a félévente oktatandó anyag, a könyvtár könyveinek jegyzéke, az iskola felszerelése, valamint a praceptorok fizetésének tételes leírása. Az 1850-től 1857-ig terjedő időszakban, ahogyan azt egy jegyzet is nyilvánvalóvá tette,⁴¹ nem írtak a kötetbe, azonban 1857-től kezdődően főként a tanárok és tanulók neveivel, valamint egyéb, iskolát érintő feljegyzésekkel, statisztikai adatokkal találkozhatunk. A következő táblázat részletesebb betekintést nyújt az anyakönyv szerkezetével kapcsolatban. Mivel terjedelmi okokból a jelen forrásközlés nem tartalmazhatja az anyakönyv egészét, ezért szorítkoznunk kellett az 1850 előtti, s főként az iskolatörténeti szempontból legfontosabb részekre. Az anyakönyvből általunk közölt részeket *aláhúzott dőlt betűvel* jelöltük a táblázatban.

³⁹ Az anyakönyv vezetői sajnos nem tüntették fel a nevüket a kötetben.

⁴⁰ Karcag REI, H.

⁴¹ A jegyzet így ír: „*Ezen időtől fogva a statisztikai adatokat nem méltányló utódok elmúlásztván beírni a tanítók névsorát, ez oka, hogy 1857-ig nem juthatván ezen jegyzet írója biztos adatokhoz, csak innen kezdve jegyzetbe be azokat, ekképpen.*” A jegyzetet követően folytatódik a tanárok névsora. Bár biztos adatunk nincs erre vonatkozóan, úgy gondoljuk, hogy az első, huzamosabb ideig igazgatói posztot betöltő Kovács Imre (ig. 1859–1883) jegyezhetette be az adatokat.

Az anyakönyv részei	Oldal
<i>Címoldal</i>	<i>I</i>
<i>Rektorok, praeceptorok hivatalba lépésére vonatkozó adatok, feljegyzések (1722–1850)</i>	<i>2–41</i>
Tanárok, tanítók névsora és havi fizetése, törzskönyvek másolata, statisztikai adatok (1857–1955)	42–184
Az iskolákra vonatkozó egyházkerületi rendeletek (1811, 1819)	185–196
Üres lapok	197–251
Az iskolai könyvtár jegyzéke (1839)	252–258
<i>Az iskolai praeceptorokra vonatkozó törvények (1828)</i>	<i>259–269</i>
Üres lapok	270–274
Az iskolai praeceptorokra vonatkozó temetési szabályzat (1812)	275–279
Az Útmutatás c. könyv tanításáról szóló egyházkerületi rendelet (1817)	279–280
Üres lapok	281–283
Az iskolai könyvtár jegyzéke (1805, 1821)	284–285
A rectori szoba felszerelése (1821)	286
Az iskolai laptárban őrzött folyóiratok jegyzéke (1876)	287–289
Üres lapok	290–291
<i>A rectori és praeceptor szobák és az iskolaépület felszerelése (1772)</i>	<i>292–293</i>
<i>Az iskolai praeceptorok fizetése (1771 és 1783)</i>	<i>294</i>
Vegyes feljegyzések (1868)	295–296
Tárgymutató az anyakönyvhöz	297–298

Az anyakönyvet az 1955-ös évben még használta az akkor már államosított iskola, mivel ezzel az időponttal jelölték meg az utolsó bejegyzést a könyvben. Ezt követően jogutódlási vita eredményeképp a régi, 1819-ben megépült református iskolaépületben az akkoriban megalakult Györffy István Általános Iskola vette át a kötetet. Annyi még bizonyos, hogy az 1970-es években Bellon Tibor etnográfus, a Györffy István Nagykun Múzeum akkori igazgatója (ig. 1964–1994) fotómásolatot készített a könyvről,⁴² amely egyébként ma is fellelhető a már említett iskola jogutódjában, a Györffy István Katolikus Általános Iskolában. Az eredeti iskolai anyakönyv valamikor az 1970-es éveket követően kerülhetett a Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárába, ahol jelenleg is őrzik.

Az iskola történetéhez hasznos források lehetnek még az egyházközség által képzett iratok, melyek gyakran kiegészítik az iskolai anyakönyvben olvasottakat. Az egyháztanács rendszeres időközönként ellenőrizte a fiúiskola állapotát és a tanítás menetét, valamint a rectorokért és praeceptorokért is az előjáróság folyamodott levélben a Debreceni Református Kollégiumhoz. Ezenkívül a Karcagra érkező iskolamesterek és segédtanítók is először az egyházközség élén álló tisztségviselők elé járultak, hogy átadják a deb-

⁴² ELEK, 2017, 31.

receni professzoruk ajánlólevelét, valamint, hogy letegyék az esküjüket a tanács előtt, melyeket iktatás után megőrzött az irattár. Az iskolában szolgáló tanítók minden problémájukkal elsőként a lelkészeket és az eklézsiái előljáróságot keresték meg, hogy lehetőség szerint az egyházközségen belül oldják meg a jellemzően fizetéssel kapcsolatos panaszokat. Az egyházközségi irattárban tehát számos fiúiskolai vonatkozású iratot találunk, melyek többletinformációval szolgálnak az iskolai anyagönyvben gyakran csak szűkszavúan megemlített tanítókról, eseményekről, folyamodványokról. A forrásközlésünkben Czika Pál rector professzori ajánlólevelét és esküszövegét, valamint négy praeceptor közös eskülevelét és Könyves János praeceptor ajánlólevelét adjuk közre.

A karcagi fiúiskola ugyanakkor szerves részét képezte a mezőváros működésének is, hiszen az egyházi és városi vezetés utánpótlását szinte kizárólagosan ez az intézmény nevelte ki. Fontos továbbá kiemelnünk, hogy maga az egyházközség és a városvezetés is szorosan összefonódott, hiszen számos esetben a református egyháztanács túlnyomó része városi előljáró is volt. Amennyiben a tanítók nem jutottak dűlőre az egyházközségi vezetőséggel, több esetben a városi magisztrátushoz fordultak segítségért, legtöbbször a fizetésbeli problémáik megoldatlansága miatt; egy ízben azonban akadt olyan eset is, amikor a városi tanács Szabó János iskolamester eltanácsolása ügyében határozott az egyházközséggel egyeztetett döntés alapján. A forrásközlésünkben a praeceptorok legérdekesebb, 1790-ben és 1791-ben írt négy folyamodványát közöljük, melyekkel a városi magisztrátushoz fordultak: három esetben fizetésbeli elmaradás miatt keresték meg az akkoriban aszály sújtotta Karcag előljáróit, egy esetben pedig az iskolai és városi törvényeket be nem tartó, a városi zárkába vetett praeceptorok ügyében folyomdottak a segédtanítók a magisztrátushoz.

Mind az iskolai anyagönyvből, mind az egyházközségi protocollumokból és iratokból idéztek már tudományos munkákban, s a praeceptor publicusok névsorát is igyekeztek az anyagönyv alapján rekonstruálni. A partikula történetét megíró művek a 19. század végétől kezdve átlagosan harmincévenként születtek. A karcagi református iskola történetét elsőként Székely József, a Karcagi Evangélium szerint Reformált Gimnásium⁴³ történelem–földrajz szakos tanára kísérelte megírni 1895-ben.⁴⁴ A következő nagyobb, több forrást is bevonó, valamint hivatkozásokkal is alátámasztott munka Székely utódjának, Soós Adorjának a tollából született 1930-ban, aki az ekkor már Karcagi Református Nagykun Reálgimnáziumnak nevezett intézmény történelem–földrajz

⁴³ Az egykori partikulát az 1850-es Organisations-Entwurf során négyosztályos algimnáziummá fokozták le, amely a 19. század második felében és a 20. század első évtizedében Faragó János és Horváth Ferenc iskolaigazgatók munkássága nyomán előbb hat-, majd nyolcosztályos reálgimnáziummá fejlődött. Később a református templom mögötti egykori partikula épületében református általános iskola működött, a gimnázium pedig az 1800-as évek végén átköltözött a református templommal átellenben lévő, úgynevezett kis kvártélyház épületébe, melyet a 20. század során több ízben felújítottak és kibővítettek. A jelen forrásközlés írásakor, 2022-ben mindkét épület áll és ugyanazon funkciójukat látják el: az egykori partikula épületében a Karcagi Nagykun Református Általános Iskola, míg az egykori kis kvártélyházban a Karcagi Nagykun Református Gimnázium működik.

⁴⁴ SZÉKELY, 1895.

szakos tanáraként dolgozott.⁴⁵ Az 1960-as években az egykori partikula épületében működő „Kálvin út 2. sz. Általános Iskola” tanára, Cs. Kovács Imre vállalkozott a feladatára, hogy „régí feljegyzések alapján” összeállítsa az iskola történetét. Az egyébként hasznos munkában magyarra fordítva több részletet is olvashatunk mind a régi iskolai anyakönyvből, mind pedig a Karcagi Református Egyházközség irattári forrásaiból, sajnálatunkra azonban nem hivatkozott forrásaira.⁴⁶ Jelenleg az utolsó ilyen jellegű iskola-történeti munka az Elek György helytörténet-kutató által írt, „*A Karcagi Győrffy István Általános Iskola története (1712–1962)*” című könyvfejezet, melyben ugyancsak közölt néhány részletet a kötetből.⁴⁷ A fentebb említett munkák azonban számos esetben hiányosak vagy pontatlanok, valamint egymástól vettek át teljes adatsorokat, mely utóbbi leginkább a tanítók névsorának és az eredeti iskolai anyakönyvnek az összevetésekor ütközik ki; ezenkívül nem szolgáltatnak életrajzi adatokat sem az egyes tanítókra vonatkozóan. Forrásközlésünk legfőbb célja tehát az elődök hibáinak kiküszöbölése és egy használható forrásközlés, valamint adatbázis létrehozása és közreadása a későbbi iskola-történeti kutatások elősegítésére.

Úgy gondoljuk, hogy a most közölt források több szempontból is értékesek és egyedülállóak az iskolatörténet-kutatók számára, mivel a vidéki iskolák körében igen kevés helyen maradt fenn ennyire teljes, részletes és viszonylag régre visszanyúló lista a tanítókról, megemlítve esetleg az iskola felszerelését és a tanítók fizetését is.⁴⁸ Az iskolai anyakönyv és az egyéb források segítségével tehát rekonstruálhatók az iskolai élet mindennapjai, a szervezete, illetve az egyes tanítók személye és száma. A forrásközlés után szerepeltetünk egy adattárat a Karcagon szolgáló rectorokról és fiúiskolai praepceptorokról, amelyben a források megjelölésével feltüntettük a róluk összegyűjtött adatokat. Ez számos szempontból érdekes a történeti kutatás számára: a tanítók mobilitásának vizsgálatában, a 18–19. századi iskolatörténet kutatásában, de akár családkutatásban is egyaránt hasznosítható. Fontos azonban kiemelnünk, hogy az így létrehozott adatbázis korántsem teljes, és meglehet, hogy az ilyen nagy létszámú csoport vizsgálatakor a kutató is hibát ejtett: igekeztünk azonban a lehető legteljesebb és legpontosabb adattárat és jellemzést elkészíteni a jelen forrásközléshez.

A forrásközlés módja

A latin és magyar nyelvű forrásközlésünkben a *Békési Református Egyházmegye első jegyzőkönyve és annak mellékletei 1696–1809 (1839)* című forráskiadás átírási szabályait vettük alapul és némi módosítással azokat is alkalmaztuk.⁴⁹ Mind a latin, mind a magyar nyelvű szövegek esetében igekeztünk ragaszkodni a betűhív átíráshoz. Éppen

⁴⁵ Soós, 1930.

⁴⁶ Cs. Kovács, 1962.

⁴⁷ Elek, 1994.

⁴⁸ A Nagykunságban egyetlen ehhez hasonló kötet van még, ez a kunhegyesi református iskola anyakönyve 1772-es kezdettel.

⁴⁹ Hegyi, 2021, 31.

ezért a szókezdő és a folyó szövegben szereplő megszólítások nagybetűit meghagytuk, a mássalhangzókat pedig betűhíven írtuk át akkor is, ha az ellentmond a mai helyesírási szabályoknak (pl. *ekklésia, olyan*). A *tz* és a *ts* betűket a forrásközlésben nem írtuk át *c* és *cs* betűkké, viszont az adattárban már az utóbbi betűk szerepelnek (pl. *Paullus Tzeglédi – Czeglédi Pál*). Az ékezetek használatakor, illetve a magyar szavak egybe- és különírásakor minden esetben követtük az eredeti írásmódot. Az olvasás megkönnyítése érdekében változtattunk a központoszáson (vesszőket, pontosvesszőket, kettőspontokat tettünk, ahová szükségesnek tartottuk), viszont a forrásban szereplő, és a szövegszerkesztő program segítségével könnyedén előhívható szimbólumokat eredeti formájukban tüntettük fel (pl. #; ~). A többtagú helyneveket egybeírtuk, de az eredeti nagy kezdőbetűket meghagytuk (pl. *ÉrSzentKirály, HódMezőVásárHely*). A latin főneveket ékezetek nélkül, eredeti formájukban írtuk át, de a latin tövű, magyarul ragozott igék toldalékain már szerepeltetjük azokat. A latin nyelvű forrásoknál az *u*, *v*, *i*, *j* betűket a kiejtésnek megfelelően írtuk át (pl. *Domus Majorum, procurauit – procuravit*). A szövegben előforduló rövidítéseket jelölés nélkül feloldottuk. Az elírásokat [!]-lel, az általunk a forrásszövegben tett kiegészítéseket //-lel, az olvashatatlan részeket [...]-tal jelöltük. A forrásban előforduló utólagos megjegyzéseket *dőlt betűvel* szedtük, a kihúzásokat pedig lábjegyzetben jeleztük.

Források

1.

A karcagi középszintű iskola rectorainak és praeceptorainak bejegyzései az iskolai anyakönyvben

Karcag, 1722–1850⁵⁰

MNL JNSzML VIII. 125. a. 6. p. 1–41.

Liber Scholae Reformatae Kartzagujszallasiensis, quem fieri voluit et ex Generosorum Dominorum Primorum Oppidi munificentia procuravit Franciscus Vonzai Biri⁵¹ pro tempore Scholae Rector manu propria Anno reparatae per Christum Salutis MDCCLXIV. tertia Nona Novembris.

Rector Kardszagiensis

1722. Paulus Oroszi. Post notarius Törökszentmiklósiensis.

1725. Rector Scholae huius fuit Joannes Kabai, Ecclesiae Szentmihályiensi Verbi Divini Minister. Obiit anno 1770⁵² ~ Anno millesimo septingentesimo 70mo.

1727. Rector Scholae fuit Michael Tatai. Cantor tandem Kőrösiensis, deinde civis Ketskemétiensis.

1729. Rector Scholae Benedictus Sallós, Pastor Ecclesiae⁵³ Dersiensi.

1731. Rector Joannes Seres Debretzeni, Pastor Püspökiensis, obiit in Hentzida.

1733. Rector Joannes Szabátsi.

1735. Rector Stephanus Inántsi.

1737. Rector Joannes Budán Debretzeni.

Haec consignata sunt ex relatione orali Domini Cantoris Andreae Király.⁵⁴

⁵⁰ A jelen közlés végén kitérünk az iskolamesterek rövid életrajzára is, ezen adatokat azonban már korábban közöltük a karcagi és kisújszállási rectorokról készített angol nyelvű adattárunkban. A rectorok adatait a praeceptorok adataihoz hasonló sorrendben és elv szerint rendeztük, továbbá igyekeztünk azt bővíteni, hogy újabb információval is szolgáljunk a témát kutatók számára. ÉLIÁS, 2022.

⁵¹ Vonzai Biri Ferenc rector 1763 és 1765 között szolgált Karcagon.

⁵² A kelet javítva: „1760”-ból.

⁵³ Utána áthúzva: „N. N.” (= nomen nescio).

⁵⁴ Király András 1737–1788 között, 51 éven keresztül szolgált Karcagon. Helybéli hivatala előtt nyolc évig volt iskolamester Tiszaroffon (Heves–Külső-Szolnok), majd 86. évében bekövetkezett haláláig (Karcag, 1788. június 3.) kántorként szolgált a karcagi egyházközségben. Halotti bejegyzése szerint: „...*hivatalát halála előtt negyed napig folytatta. Termetes erős ember volt.*” Mivel az anyakönyvet csak 1764-ben kezdték el vezetni, a korábbi idők rectorait az ekkor már 27 éve itt szolgáló, 62 esztendő kántor szóbeli közlései és emlékezete alapján jegyezték be.

Cum altius ascendere nolimus: eorum tantum Rectorum et Praeceptorum nomina, quorum nempe ab ipsa Peste facile succurrere possunt connotabimus.

1739. 12. Martii. circa finem nimirum Pestis (iam enim Anno 1738vo hic grassabatur)⁵⁵ Rector Scholae Kartzagiensis factus est Andreas Kállai Toka, antea Togatus Debrecinensis 9 annorum. Qui finito cursu, Calloviam rediit, ibique Notarius Patriae factus (Hic notari potest de omnibus sequentibus, omnes nimirum 12ma mensis Martii eductos esse duosque hic annos et non plures explevisse, ita enim hic et antea iam diu receptum, atque observatum est)

1741. In Rectorem ductus est Debrecino Paullus Tzeglédi, qui tandem Verbi Divini Minister factus.

1743. Rector factus est Samuel Szentmiklósi, qui salutavit Academias et inde redux, Pastor Kardzagiensis fructuosissimus, proque genio huius populi fere incomparabilis quinque circiter annis. *Vir factus Apostata Anno 1776.*

1745. Rector, Joannes Pápai, qui Academias salutavit indeque redux Pastor Ecclesiae Abádiensis per plures annos. Nunc vero Füzes Gyarmatiensis. Praeceptorem huius tempore Dominum Danielem Pap fuisse scimus, qui nunc hic Puellarum Praeceptor est.

1747. Rector Martinus Szász, qui venit Debrecino, cum iam gradum Contrascribae attigisset, hinc vero salutavit Academias: et inde redux tandem Dioszegini mortuus est *ex singultu.*

1749. Rector Joannes Miskóltzi, civis Collegii Debreczinensis 8 annorum Qui tandem Vecseini in officio Notarii mortuus est.

1751. Rector Michael Biró, Togatus Debreczinensis 7 annorum. Qui salutavit Academias et tandem Pastor Ecclesiae Kotsiensis factus, ibique mortuus in Domino.

1753. Rector Georgius Túri, Togatus Debreczinensis 8 annorum. Hic, post sua varia fata fuisse Pastor Ecclesie Ordasiensis factus est circa oppidum Paks.

1755. Rector Stephanus Lukács, Togatus 9 annorum. Vir Doctus. Salutavit Academias indeque invitatus in Pastorem Ecclesiae Reformatae Pétzeliensis, ibidem obiit 1796. Praeceptores habuit quatuor, ex quibus Joannem Borsos.

1757. Rector Michael Szappanos, Togatus Collegii Debrecinensis 9 annorum celebris. Salutavit Academias, indeque in Pastorem Subordinarium Ecclesiae Békésiensis revocatus.

Ex Praeceptoribus eius Debrecinenum ivisse ibique Togatos scimus Joannem Peleskei, Martinum Nagy, Stephanum Györkei.⁵⁶

1759. Georgius Szaniszló, Togatus Collegii Debreczinensis Undecim annorum. Vir insignis ingenii. Salutavit Academias, indeque redux illico in Pastorem Ecclesiae Reformatae Diószegiensis vocatus est.

⁵⁵ Karcagon 1739 januárja és júniusa között pusztított az „utolsó nagy pestisjárvány”, amelyben a város 1486 lakosa halt meg (az akkori népesség 38,7%-a). A szövegben is szereplő 1738 arra az időpontra utal, amikor a városban elhunytak a kórságot behozó, Temesvár felől érkező hidászok. ÉLTIÁS, 2021, 151.

⁵⁶ A karcagi praecceptor működése után visszamentek Debrecenbe, ahol togatusok lettek.

Ex Praeceptoribus eius Debrecinenum ivere duobus annis: Joannes Lengyel, Georgius Kosdi, Stephanus Komáromi, Michael Karantsi, Stephanus Kátai, Johannes Koss, Stephanus Mészely.

1761. Joannes Szabó, Togatus 10 annorum. Vir probus et qui officio defuncto habet animum Acadamias Salutare (et iturus si, Diis placurit) *Pastor Szőnyiensis*.⁵⁷

Ex Praeceptoribus Debreczini iusti Togatique facti sunt: Joannes Kutasi, Andreas Győri, Joannes Filep.

1763. In Rectorem Scholae Kardszagiensis veni Franciscus Biri cum iam undecim me vidissent aestates inter Cives Collegii Debreczinensis. Hicque tempore adventus mei fuerunt in officio sequentes. *Pastor Ványaiensis*.⁵⁸

Pastor ecclesiae clarissimus ac Doctissimus Dominus, Samuel Szigeti,⁵⁹ nono iam tunc officio anno, ductus Szathmarino, ubi professor fuit, cum amplius esse studiosa iuventus non perhiberetur.⁶⁰

Capellanus et simul Puellarum Praeceptor Reverendus ad Doctissimus Dominus Samuel Kis,⁶¹ qui anno 1764 in pastorem ecclesiae Szalók vocatus est.

Cantor ecclesiae Reverendus Dominus Andreas Király, 28vo iam tunc hic officii anno. Item Puellarum Praeceptores erant Dominus Petrus Virág Szőnyi⁶² 15to officii anno, Dominus Michael Solti,⁶³ iam tunc altera vice, tertioque tunc officii anno.

⁵⁷ Szabó János bejegyzését egy későbbi kéz áthúzta.

⁵⁸ Vonzai Biri Ferencre vonatkozó utólagos bejegyzés.

⁵⁹ Szigeti Lipcsei Sámuel lelkész 1755 és 1780 között szolgált Karcagon. A Debreceni Református Kollégiumban 1735-ben subscribált, majd seniori hivatalt viselt 1745-ben. Kollégiumi tanulmányai elvégzésével előbb a brémai (D) akadémiai gimnáziumban (1745), majd a franekeri egyetemen (NL, 1746–1748) tanult teológiát. Visszatértével Tépén (Bihar) lett lelkész 1748–1749-ben. Ezt követően 1749 és 1754 között a szatmári főiskola professzoraként, majd annak lefokozásával 1755-ben praceptor primariusaként, „első tanítóként” szolgált. Az iskola lefokozásával a fizetése is kevesebb lett, ezért vállalta el az 1755-ben megüresedett karcagi lelkészi állást, ahol egészen 64 éves korában bekövetkezett haláláig (Karcag, 1780. augusztus 24.) szolgált. Mivel a lelkész elég gyakran betegeskedett, szinte állandóvá vált a segédlelkészek alkalmazása, melynek hatására 1765-ben bevezették a második lelkészi állást Karcagon. TAR, 2004, 65; BOZZAY-LADÁNYI, 2007, 109; TÓTH, 1942b, 98.

⁶⁰ A „ductus”-tól kezdődően két sor közé besúrvva.

⁶¹ Kiss Sámuel 1755 és 1764 között szolgált segédlelkészként és a leányok tanítójaként Karcagon. Helybéli szolgálatát követően 1764 és 1776 között Szalókon (Heves–Külső-Szolnok), majd 1776-tól 1787-ig Tiszaderzszen (Heves–Külső-Szolnok) volt lelkész. Szolgálati helyein többször összetűzött az egyházi feljebbvalóival, ezért elmozdították állásából és csak 1792-től szolgált ismét Tiszaroffon (Heves–Külső-Szolnok) egészen 1801-ig. Ezt követően ugyancsak állástalan lelkész, Kunhegyesen (Nagykun Kerület) keresett állást, azonban nem járt sikerrel. Kunhegyesen érte a halál 72 éves korában, 1802. december 28-án. TÓTH, 1942b, 45.

⁶² Szőnyi Virág Péter 1748-tól szolgált leánytanítóként Karcagon. Hosszú ideig szolgált a város leányiskoláiban, 1783-ban még biztosan alkalmazza az egyházközség. Szolgálatának vége 1783 és 1788 közé esik.

⁶³ Solti Mihály 1760-tól 1763-ig szolgált leánytanítóként Karcagon. Ezt követően neve nem tűnik fel az anyakönyvekben, tehát Karcagon minden bizonnyal nem alkalmazták tovább.

Anno vero posteriori sequentes sunt substituti:

In capellanum ductus est Kürtino, reverendus ac doctissimus dominus Petrus Symon,⁶⁴ sed qui mox sequenti anno pastor subordinarius consitutus.

Puellarum praeceptores: Dominus Martinus Ujvárosi,⁶⁵ adductus ex rectoratu Vanyaiensi. Item Dominus Daniel Pap,⁶⁶ adductus Derecskeino ex eodem officio.

Praeceptores vero fuerunt sequentes:

Anno a 1763. a 12ma Martii, de quibus nota sequentes

1. In qua classe fuerunt praeceptores 2. Quomodo vocabantur 3. Patria cui.

4. Ex qua schola venerunt. 5. Quorsum et quomodo abiire.

Classis	Nomen	Patria	Schola	Abitus
4.	Michael Szappanos	Udvari	Debretzen	Migravit Debrecinum, ibique Togatus factus.
5.	Georgius Nagy	Terem	Debretzen	Juvenis boni moris, Debrecinensis Togatus factus.
6.	Sigismundus Veres	ÉrSzentKirály	Debretzen	Juvenis bonae indolis, Togatus Debrecinensis factus.
6.	Andreas Lótz	Miskóltz	Patak	mansit et pro sequenti anno.

1764.

4.	Andreas Lótz	Miskóltz	Patak	Iuvenis ingenuus, migravit Debrecinum. Rector Köböl-kútiensis, ibique receptus.
5.	Andreas Bíró	Szikszo	Eadem	Migravit Debrecinum, atque receptus.
6.	Stephanus Dörgő	Telegd	Debretzen	Studiosus Debrecinensis.
5.	Andreas Fodor	Igar	Debretzen	Studiosus Debrecinensis. Rector Nádudvariensis.
6.	Gregorius Tsire	PüspökLadány	Debretzen	

Adnotavit Franciscus Biri anno 1765 die 22. Januarii manu propria.

⁶⁴ Simon Péter 1765 és 1768 között szolgált Karcagon a második lelkészi álláson. A Debreceni Református Kollégiumban 1747-ben subscribált, tanulmányait követően Mezőtúron (Heves–Külső-Szolnok) vállalt rectori szolgálatot 1754 és 1756 között. 1756-tól 1764-ig Tiszakürtön (Heves–Külső-Szolnok) volt lelkész, majd rövid túrkevei szolgálat után 1765 és 1768 között második lelkészként szolgált Karcagon. Ezt követően Kunhegyesre (Nagykun Kerület) került, ahol 1768-tól egészen 1785-ös haláláig szolgált közmegebecsülésnek örvendő lelkészként. Tóth, 1942b, 99.

⁶⁵ Ujvárosi Márton 1764-től szolgált leánytanítóként Karcagon. A Debreceni Református Kollégiumban 1744-ben subscribált. Minden bizonnyal segéd-leánytanítóként szolgált Karcagon, mivel a későbbiekben nem tűnik fel a neve. Nem azonos az 1784-től Karcagon szolgáló Ujvárosi Katsó Márton leánytanítóval.

⁶⁶ Papp Dániel 1764-től szolgált leánytanítóként Karcagon. A karcagi iskolában 1745-től 1747-ig fiútanítóként szolgált, majd a Debreceni Református Kollégiumban 1747-ben subscribált. Tanulmányait követően Hencidán (Bihar) és PüspökLadányban (Szabolcs) vállalt rectori szolgálatot. 1764-ben minden bizonnyal segédleánytanítóként szolgált Karcagon, mivel a későbbiekben Derecskén (Bihar) találjuk 1777-ben, mint leánytanítót, majd Hosszúpályin (Bihar) volt iskolamester 1779-től.

1765. In Rectorem Scholae Kardszagiensis veni Stephanus Forián manu propria. *Pastor Pirtsiensis.*

Anno eodem Praeceptoris⁶⁷ [!] ex iis, qui et superiori anno: Stephanus Dörgő, Andreas Fodor, Michael Rápólti, Gregorius Csire. Eodem anno venerunt

/Nomen/	/Patria/	/Schola/	
Josephus Gyalai	FelsőBánya	Debreczino	
Joannes Bojti	Deretske	ex Schola Deretske	Studiosus Debreczinensis

Anno 1766. Praeceptores: Stephanus Dörgő, Josephus Gyalai, Joannes Bojti. Nota bene, numerus primus per valetudinem inpeditus, quominus Debrecinum veniret.⁶⁸ His accesserunt: Georgius Nemes ex Schola Kállóviensi, Stephanus Ferentzi Tatensis ex Schola Debrecinensi qui recepti sunt Debrecinum anno 1767.

Joannes Máthé Pelbárthidiensis ex Schola Debrecziniensi, hic mansit in suo anno, *tandem factus est Togatus Debrecinensis 1768.*

1767. In Rectorem Scholae Kardszagiensis veni Stephanus Rátzkevi Ötvös manu propria. *Pastor DunaSzentGyörgy.*

Praeceptores fuerunt sequentes, qui subscripserunt 26. Martii Anno eodem.

Nomen	Patria	Schola	
Johannes Etsedi	Csengeriensis	Debretzina	Studiosus Debreczinensis
Ladislau Balassa	Csajágiensis	Debretzina	Studiosus Debreczinensis
Stephanus Szentkirályi	Ottományiensis	Debretzina	
Gabriel Borbély	TiszaKeresztur	Debretzina	Miles mosquetarius factus
Stephanus Biró	Dertzeniensis	Debretzina	

1769. die 12. Martii. In Rectorem Scholae Kardszagiensis veni Stephanus Michael Sárói manu propria. *Pastor Madarasiensis.*

Praeceptores fuerunt sequentes:

Nomen	Patria	Schola
Johannes Balla	Vilonyaiensis	Szikszó
Paulus Gerendai	Csaszariensis	Debretzen
Nicolaus Etsedi	Micskensis	Debretzen
Joannes Vintze	Körtvelyesiensis	Debretzen

Omnes hic studiosi facti sunt Debrecini anno 1771.

⁶⁷ Helyesen: „praeceptores”.

⁶⁸ Dörgő Istvánra vonatkozó információ.

1771. die 25. Martii. Munere Rectoris Kardszagujszállásini fungi cepi Andreas Áts Szathmári manu propria. *Pastor Köveskáliensis in comitatu Szaladiensi.*

Praeceptores hoc ordine subscripserunt:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Stephanus Tunyogi	NagySzalonta	Debretzen
Michael Kassai	Kardszag	Debretzini
Franciscus Fábíán	Debretzini	Debretzini
Samuel Szahy	Comarom	Debretzen

Nota bene! Stephanus Tunyogi anno eodem die 2. Augusti invitatus amplexus est Praeceptoratum Pátyiensem in cuius locum eodem die et anno venit:

Andreas Füleky ⁶⁹	Musaly	Debretzini
------------------------------	--------	------------

Anno 1772. a 21o Januarii. Praeceptoris munere in Classe Quarta fungi cepi Franciscus Fábíán manu propria. *Mortuus est Debreczini 1775. die 15 /Januarii/.*

Anno 1772. Michael Kassai et Andreas Füleki Debreczinum venerunt, ut Juventuti Scholasticae ingremiarentur; qui etiam, prout sperabamus, recepti sunt. In horum vero locum eodem anno, 12ma Mensis Martii venerunt et constituti sunt sequentes Praeceptores:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Stephanus Bang	Kőrösiensis	Debrecina
Johannes Farkas	Lossontziensis	Debrecina

1773. Munere Rectoris Scholae Reformatae Kardszagiensis fungi cepi Stephanus Környei Anno Domini 1773. die 28. Martii.

Praeceptores hoc ordine sunt sequentes:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>	
Martinus Pápai	FüzesGyarmat	Kardszag	Studiosus Debrecinensis.
Andreas Kiss ⁷⁰ Kováts	SárKeresztes	Debretzen	Rector Madarasiensis.
Josephus Gózon	KiskunHalas	Debretzen	Rector Püspökiensis.
Matheus Ujvári	Damos	Debretzen	Rector Dorogiensis.
Joannes Baranyai	Ekel		Mortuus anno 1774. 30a Decembris.

⁶⁹ A pátyi praepceptorságot elvállaló Tunyogi István eltávozta után Füleky András érkezett a megüresedett praepceptor állásba.

⁷⁰ Ez a vezetéknev utólag került beírásra.

1775. 19. Martii. Ego Stephanus Kálnai cepi fungi munere Rectoris Nagy Kun Kardszagiensis manu propria.

Praeceptores hoc ordine sunt:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>	
Nicolaus Peleskei	Medgyes	Debretzina	Studiosus Debrecinensis.
Michael Gombás	SzentGál	Debretzina	Studiosus Debrecinensis.
Joannes Nagy	Vetse	Debretzina	Studiosus Debrecinensis.
Joannes Katona	Megyerts	Debretzina	Studiosus Debrecinensis.
Stephanus Karászi	Kardszag	Karszagina	Studiosus Debrecinensis.

Anno 1776. 13. Aprilii. Abscedentibus [!] Nicolao Peleskei et Johanne [!] Gombás⁷¹
Debretzinum pro Praeceptoribus vocati sunt.

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>	
Samuel Nagy	Debretzen	Debretzina	Studiosus Debrecinensis.
Andreas Szilágyi	KántorJánosi ⁷²	Lossontzina	Studiosus Debrecinensis.

1777. die 15. Martii. Ego Stephanus Etsedi fungi cepi munere Rectoratus Nagy Kun Kardszaguszállásiensis.

Praeceptores vero hoc ordine sunt constituti:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>	
Joannes Bökönyi	Mike Pirts	Debrecina	Rector Abádiensis.
Daniel Kenessey	Patayensis	Debrecina	Rector Rátzkeviensis.
Michael Szabó	Sasiensis	Debrecina	Studiosus Debrecinensis.
Franciscus Fülep	Kardszagiensis	Kardszagina	Rector Csegeiensis, deinde Praeceptor perpetuus in Schola Kardszagina.
Georgius Kováts	Keresztesiensis	Kardszagina	

Pastores hoc tempore in ecclesia Kardszagina erant: Clarissimus ac Doctissimus Samuel Szigeti et Clarissimus ac Doctissimus Andreas Tatai.⁷³

⁷¹ Helyesen: „Michaele Gombás”.

⁷² A szót javították.

⁷³ Tatai Balla András 1768 és 1791 között szolgált Karcagon előbb második, 1780-tól, Szigeti Lipcsei Sámuel halála után pedig első álláson. A Debreceni Református Kollégiumban 1753-ban subscribált, ahol az 1765. évben a seniori tisztséget is viselte. 1767-ben iratkozott be a Zürichi Akadémiára (CH), egy évvel később pedig visszatértevel Karcagon vállalt lelkeszi hivatalt egészen haláláig. TÓTH, 1942b, 99; HEGYI, 2003, 97.

Praeceptores vero filiarum hoc ipso anno constituti: Domini Doctissimi Michael Virág Szőnyi, Samuel Sütő,⁷⁴ antea vir ordinis senatorii.

Cantor ecclesiae: Dominus Andreas Király iam 41. annum agens officii.

Iudex primarius: Nobilis ac generosus Andreas Kálman.⁷⁵

Curator ecclesiae: Nobilis Michael Györffi.⁷⁶

Diaconi: Stephanus Hegyesi et Johannes Szűcs.⁷⁷

Itt két levél össze van ragasztva, az 1778ik évi adatok belől vannak.⁷⁸

1779. die 15. Martii. Ego Stephanus Tóth munere Rectoratus Nagy Kun Kardszaguj-szállásiensis fungi ocepi manu propria.

Praeceptorum eodem tempore constituti sunt sequentes:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u> ⁷⁹
Joannes Tóth	Debrecinensis	Debrecina
Petrus Kántor	NagyRév	Debrecina
Joannes Csengeri	FilepSzállás	Debrecina
Josephus Munkátsi	FelsőBánya	Debrecina
Franciscus Kiss	Szodoro	Debrecina

Pastores his annis 1779 et 80 floruorunt: Clarissimi ac Doctissimi viri Samuel Sigeti, nec non Andreas Tatai: quorum prior transactis in officio Ministeriali Sacro 25 annis Anno 1780. die 24. Augusti, sedibus terricularum relictis, perpetuis Coelicolaris fruitur gaudiis. Nota bene, in locum beate defuncti successit, Clarissimus ac Doctissimus vir Petrus Atsi,⁸⁰ vir et gratiae coram aliis, et virtutum facile haeres. Anno 1781. 13. Martii.

⁷⁴ Sütő Sámuel 1767 és 1792 között szolgált leánytanítóként Karcagon. 1792-ben felmentését kérte a szolgálat alól, ezt követően földjein gazdálkodott, valamint városi szenatori rangot is viselt. Az 1810-es évektől kezdve ellátta az iskolafelügyelő, azaz az „iskola inspector” feladatait is. 72 éves korában Karcagon érte a halál 1815. július 14-én. ELEK, 2021, 54.

⁷⁵ Kálmán András 1757-től kezdődően Karcag város jegyzőjeként, majd bírójaként szolgált.

⁷⁶ Györfi Mihály a karcagi egyházközség curatoraként szolgált 1777–1778-ban.

⁷⁷ Hegyesi István és Szűcs Sándor egyházközségi 1777–1778-ban szolgáltak a karcagi egyházközségben. Feladatuk világi személyként a gazdasági ügyek intézése, valamint a lelkész és más egyházi tisztségek munkájának segítése.

⁷⁸ Utólagos, körülbelül a 19. század közepén tett bejegyzés a kötetben. A ragasztás pontos oka sajnos nem ismert, viszont a lapokat megvizsgálva számunkra is nyilvánvalóvá vált, hogy szakértelem hiányában azokat nem lehetne szétválasztani a papír rongálása, károsodása nélkül. Az iskolai anyakönyv szerkezetét elemezve viszont kitűnik, hogy az Etsedi István rectorátusa alatt szolgáló praepceptores névsora után a karcagi egyházi tisztségviselők lajstroma áll, továbbá az öt szolgáló praepceptor mindegyike 1779-ben, tehát szolgálatuk leteltével írtak alá a kollégiumi törvényeknek. Ezért véljük úgy, hogy ezen rectori ciklus alatt nem történt változás a praepceptores személyében.

⁷⁹ Az iskola feltüntetésekor a „Debrecini” alakot végig „Debrecina” alakra változtatták.

⁸⁰ Átsi Úy Péter 1781 és 1809 között szolgált lelkészként Karcagon. A Debreceni Református Kollégiumban 1764-ben subscribált, majd hajdúböszörményi (Hajdú Kerület) rectorátust vállalt külföldi tanulmányútja költségeinek előteremtésére. 1775-ben iratkozott be Göttingenben (D), visszatértevel pedig

Cantor: Andreas Király 44. annos Cantoris egit.

Filiarum Instructores: Domini Petrus Szőnyi et Samuel Sütő.

Iudices primarii: Generosus Josephus Szarka,⁸¹ et Nobilis ac Generosus Dominus Andreas Kalman.

Diaconi fide Aeditui: Sub decursu anni prioris Michael Föző, Gregorius Láposi. Posterioris Georgius Kis, Gasparus Toth.⁸²

Curator: Generosus Benedictus Csóreg,⁸³ fidelis fatis atque diligens.

Anno 1781. die 4. Aprilii. In Rectorem Scholae Kardszagiensis veni Paulus Gerendai manu propria.

Praeceptores vero hi:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Josephus Rátzkevi	SzentKirálySzabadino	Debrecina
Michael Tóth	KunHegy	Debrecina
Johannes Sárközi	NemesOltsa	Debretzina
Nicolaus Bisotka	Szikszó	Debretzina
Franciscus Somogyi	Péér	Debretzina

Anno 1782. die 22da Martii Praeceptores venerunt:

Ego Samuel Szathmári Debreczinensis et ex Schola Debreczina subscribo legibus Scholae Kardszagiensis.

Ego Josephus Héser Beregszásziensis ex Schola Debreczina subscribo legibus Scholae. die 31mo Maii. Ego Petrus Moritz Györtelekiensis ex Schola Debreczina subscribo legibus Scholae Kardszagiensis.

Ego Andreas Király subscribo legibus Scholae Kardszagiensis ex Schola Kardszagina.

Anno 1783. die 26. Martii. In Rectorem Scholae Kardszagiensis veni Stephanus Szentmiklósi Kállai manu propria

Praeceptores vero hi fuerant anno priore:⁸⁴ [!]

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>	
Johannes Hornyák	Tisza Füred	Debretzina	
Michael Püspöki	SzilágySomlyó	Debretzina	Rector Buraiensis.
Josephus Héser	Beregszász	Debrecina	

előbb 1777–1781 között Törökszentmiklóson (Heves–Külső-Szolnok), majd Karcagon vállalt lelkészi hivatalt 1781-től 1809-ben bekövetkezett haláláig. TÓTH, 1942b, 98; TAR, 2004, 114.

⁸¹ Szarka József 1779-től kezdődően Karcag város bírójaként szolgált.

⁸² 1779-ben Föző Mihály és Láposi György, 1780-ban Kiss György és Tóth Gáspár töltötték be az egyháziak hivatalt.

⁸³ Csóreg Benedek a karcagi egyházközség curatoraként szolgált 1779–1780-ban.

⁸⁴ Helyesen: priori.

Samuel Szathmári	Debretzen	Debrecina	
Andreas Király	Kardszag	Kardszagina	
Petrus Mórítz	Győr-Telek	Debrecina	

*Hi quatuor cum Joanne Hornyák ivere Debrecinum.*⁸⁵

Pastores hoc anno 1783 fuerunt in ecclesia Kardszagina: Clarissimus ac Doctissimus Andreas Balla Tatai et Clarissimus ac Doctissimus Petrus Atsi.

Praeceptores filiarum hoc tempore erant: Doctissimi Domini Michael [!] Virág Szőnyi,⁸⁶ Samuel Sütő.

Cantor ecclesiae: Dominus Andreas Király iam 47 officii annum agens.

Iudex primarius: Nobilis ac Generosus Dominus Andreas Kálmán.

Curator ecclesiae: Nobilis Georgius Tóth.⁸⁷

Diaconi: Joannes Sánta et Stephanus Burai.⁸⁸

Anno 1784. die 21. Martii. Praeceptores novi accesserunt, et hoc ordine subscripserunt:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>	
Johannes Mészáros	TiszaSzőlősiensis	Debretzina	[...]
Josephus Puskás	Margittaiensis	Debretzina	[...]
Joannes Török	Diószegiensis	Debretzina	Subscripsit Debrecini.
Alexander Kürti	Csegeiensis	Kardszagina	[...]
Michael Takáts	Kardszagiensis	Kardszagina	Subscripsit Debrecini.

Anno 1785. die 13a Martii. In Rectorem Scholae Reformatae Kardszagiensis veni Stephanus Kováts manu propria.

Praeceptor novus constitutus est:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Josephus Góz	Kardszagiensis	Kardszagina

⁸⁵ Az utolsó négy praceptor neve az eredeti iratban össze van kapcsolva, ezt a mondatot is ahhoz fűzték utólagosan. Bár azt írja az anyakönyv, hogy Hornyák Jánossal tartott a debreceni kollégiumba Héser József, Szathmári Sámuel, Király András és Mórítz Péter, utóbbi nevét nem találtuk meg a kollégiumi anyakönyvekben.

⁸⁶ Helyesen: Petrus Virág Szőnyi.

⁸⁷ Tóth Gergely a karcagi egyházközség curatoraként szolgált 1783–1784-ben.

⁸⁸ Burai István és Sánta János 1783–1784-ben töltötték be az egyházi tisztségét.

Anno 1786. die 18a Martii. Praeceptores novi accesserunt, et hoc ordine subscripserunt:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>	
Josephus Deme	Szendrő	Debreczen	Studiosus Debrecinensis factus.
Franciscus Karats	Ladany	Debreczen	Studiosus Debrecinensis.
Daniel Benéts	BeregBöször-mény	Debreczen	Studiosus Debrecinensis.
Michael Győri	Kardszag	Kardszag	Studiosus Debrecinensis factus.
Michael Soltész	TiszaSzentImre	Kardszag	Subscripsit Debrecini.
Franciscus Disznós	Kardszag	Kardszag	Subscripsit Debrecini.

Anno 1787. die 13a Martii. In Rectorem Scholae Reformatae Kardszagiensis veni Paulus Czika manu propria.

Praeceptores novi constituti sunt:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>	
Stephanus Ratz	Jaurino	Debrecina	Subscripsit Debrecini.
Stephanus Pap	Kardszagino	Kardszagina	
Paulus Disznós	Kardszagino	Kardszagina	Subscripsit Debrecini.
Josephus Aronfi	Kabaino	Debrecina	

Ambo ex Praeceptoribus Superioris anni Michael Soltész et Franciscus Disznós in officio Praeceptoratus manserunt.

Anno 1788. die 18a Martii. Praeceptores novi accesserunt, atque hoc ordine subscripserunt:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>	
Andreas Győrfi	Kardszag	Kardszagina	
Joannes Soós	Kardszag	Kardszagina	
Georgius Meleg	Varallya	Debrecina	
Joannes Tóth	Kardszag	Kardszagina	

Ambo ex Praeceptoribus anni superioris Josephus Áronfi et Stephanus Pap in officio Praeceptoratus manserunt.

Munere pastoris fungebantur: Clarissimi ac Doctissimi Andreas Balla Tatai et Petrus Atsi.

Cantoris officium egit: Dominus Andreas Király ex comitatu Szathmariensi pago oriundus.

Praeceptores filiarum hoc tempore erant: Doctissimi Domini Samuel Sütő et Martinus Ujvárosi Katsó.⁸⁹

Iudices primarii: Nobilis ac Generosus Dominus Andreas Kálmán et Generosus Dominus Casparus Nagy.⁹⁰

Anno 1789. die 13. Martii. In Rectorem Scholae Reformatae Kardszagiensis veni Joannes Rátzkevi manu propria.

Praeceptores constituti hoc tempore sunt sequentes:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Josephus Csapó	UllyVarosino	Debrecina
Stephanus Györkei	Gaborjány	Debretzina
Alexius Kiss	Somlyó	Debretzina
Michael Jánky	Mihálydi	Debretzen
Valentinus Nagy	Kardszagiensis	Kardszagina
Valentinus P. Nagy	Kardszagiensis	Kardszagina

Praeceptores hoc anno 1790 constituti sunt sequentes:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Josephus Nagy	NagyBánya	Debretzin
Stephanus Bujaki	Etsed	Kardszag
Stephanus Tóth	VörösBerény	Debretzen
Gabriel Toth	TiszaBets	Debretzen
Josephus Gál	Uszka	Debretzen

Anno 1791. die 10. Martii. In Rectorem Scholae Kardszagiensis veni Samuel Tóth manu propria.

Praeceptores hoc tempore constituti sunt sequentes:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Albertus Bihary	Álmosd	Debretzen
Stephanus Jánky	Mihálydi	Debretzen
Joannes Tóth	TiszaFöldvár	Debretzen

⁸⁹ Ujvárosi Katsó Márton 1784 és 1820 között szolgált leánytanítóként Karcagon. A Debreceni Református Kollégiumban 1775-ben subscribált, tanulmányait követően két évig Dunaszentgyörgyön (Tolna) szolgált rectorként. 1784-ben került Karcagra, ahol nősülése után egészen 1820-ig volt leánytanító. Nem azonos az 1764-ben Karcagon szolgált Ujvárosi Mártonnal. ELEK, 2021, 54.

⁹⁰ Nagy Gáspár 1788-tól kezdődően Karcag város bírójaként szolgált.

Anno 1792. Praeceptores constituti sunt sequentes:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Petrus Bálint	FüzesGyarmatiensis	Debretzen
Franciscus Váli	Neszmelyiensis	Debretzen
Stephanus Balogh	Gyalaiensis	Debretzen
Stephanus Kováts	Ökörítaiensis	Debretzen

Anno 1793. die 11. Martii. In Rectorem Scholae Kardszagiensis veni Joannes Szabó manu propria.

Praeceptores hoc tempore constituti sunt sequentes:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>	
Josephus Földvári	Hodász Nyir	Debretzen.	Subscripsit Debrecini.
Andreas Bajkai	MezőTúr	Debretzen	Subscripsit Debrecini.

Anno 1794. Praeceptores constituti sunt sequentes:⁹¹

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Andreas Pap	HegyKözSzentMiklós	Debretzen
Joannes Méhes	FüzesGyarmath	Debretzen
Alexander Nagy	Debretzen	Debretzen
Georgius Papi	Debreczen	Debretzen
Stephanus Szabó	TiszaLök	Debretzen

Nota bene, Andreas Pap non nisi per tres menses officio Praeceptorali functus, iis expletis sua sponte videbatur rediisse Debretzinum, cuius in locum eductus est Stephanus Szabó.

Munere pastoris fungebantur: Clarissimus Dominus Petrus Uy Átsi, Clarissimus Dominus Gregorius Csato.⁹²

Cantoris officio fungebatur: Dominus Stephanus Tóth⁹³ ex comitatu Szabolts ex oppido N. Kálló.⁹⁴

⁹¹ Az ekkor aláírt öt praeeptorról fennmaradt két fegyelmi ügy leírása is az iskolai anyakönyvben, amelyek a közlésünk egy későbbi részében olvashatók.

⁹² Csató Gergely 1791 és 1840 között szolgált lelkészként a karcagi egyházközségben. A Debreceni Református Kollégiumban 1779-ben subscribált, ezt követően 1786–1787-ben Hajdúböszörményben (Hajdú Kerület) vállalt rectorátust. 1789-ben iratkozott be a göttingeni egyetemre (D), majd innen hazatérve 1791-ben foglalta el karcagi lelkészi állását. 1825-ben megválasztották a heves–nagykunsági református egyházmegye esperesévé, melyet 1840. október 16-i haláláig betöltött. TÓTH, 1942a, 265–266; SZÖGI, 2001, 227.

⁹³ Tóth István 1788 és 1794 között szolgált kántorként a karcagi egyházközségben. Gyakori összetűzései voltak az eklézsiával, mivel részeges életet élt, ezért 1794-ben megváltak tőle. ELEK, 2017, 51.

⁹⁴ Alatta három olvashatatlanra áthúzott név.

Praeceptores filiarum hoc tempore erant: Doctissimus Dominus Martinus Katso, Doctissimus Dominus Gabriel Szigethy.⁹⁵

Iudices primarii: Nobilis, Generosus Dominus Casparus Győry,⁹⁶ Generosus Dominus Casparus Nagy.

Curator ecclesiae: Generosus Dominus Michael Kátai.⁹⁷

Diaconi: Dominus Andreas Mándoki, Dominus Sigismundus Láposi.⁹⁸

Domini pulsatores: Dominus Georgius Nagy, Dominus Andreas Székely, Dominus Stephanus Tándor.⁹⁹

Anno 1794. die 28a Novembris. In Rectorem Scholae Reformatae Kardszagiensis veni Ladislaus Fábíán Őri manu propria.

Anno 1795. die 16a Martii. Praeceptores constituti sunt:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Michael Barta	Hadház	Debrecina
Albertus Baranyay	PüspökLadány	Debrecina

Quatuor ex Praeceptoribus anni superioris, nimirum Johannes Méhes, Alexander Nagy, Georgius Papi, et Stephanus Szabó in officio Praeceptoratus manserunt.

Anno ad 1795 die 16a Julii. Edgyütt lévén Tiszteletes Tudós Átsi Péter uram, Tiszteletes Tudós Csató Gergely uram, és Nemes Nemzetes Dobozi Gergely,¹⁰⁰ és Nemes Nemzetes Kerekes Mihály¹⁰¹ Uramék, fel adódtak ezen praepceptorok, úgy mint Méhes János, Szabó István, és Baranyai Albert. Méhes ugyan azért, hogy a legközelebb való vasárnap, ámbár Rectorától, tanítványaival való rosszszúl bánásért megintetett, még is az admonitio¹⁰² után, talán ugyan azon órában más tanítványaival kegyetlenül bánt, úgy hogy annak feje-bőrinn edgy ütessel edgy iznyi repedést tsinált. Ismét ugyan azon nap, venia¹⁰³ nélkül, nem tsak maga ki ment; hanem velle edgyütt másoknak törvénytelen ki menteleknnek okává lett, s a törvényes időn túl kinn maradtak, nem egyszer, s éjszakáztak.

Szabó István pedig azért, hogy venia nélkül nem tsak ki ment; hanem már ki járogatni is kezdett, és hosszasan kívül éjszakázni. Baranyai Albert pedig ezeknek a ki járogatás,

⁹⁵ Szigeti Lipcsei Gábor 1792 és 1830 között szolgált leánytanítóként Karcagon. 1780-ban subscribált a Debreceni Református Kollégiumban, ezt követően Tiszaföldváron (Heves–Külső-Szolnok) szolgált rectorként. 1792-ben a karcagiak meghívták leánytanítónak, mely tisztséget közel haláláig (Karcag, 1830. augusztus 9.), 1830 júniusáig betöltött. ELEK, 2021, 55.

⁹⁶ Győry Gáspár 1793-tól kezdődően Karcag város bírójaként szolgált.

⁹⁷ Kátai Mihály a karcagi egyházközség curatoraként szolgált 1793–1794-ben.

⁹⁸ Mándoki András és Láposi Zsigmond 1793–1794-ben töltötték be az egyházi tisztségét.

⁹⁹ Nagy György, Székely András és Tándor István 1793-tól kezdődően látták el a harangozó feladatokat a karcagi egyházközségben.

¹⁰⁰ Dobozi Gergely tanácsstag a karcagi egyházközségben.

¹⁰¹ Kerekes Mihály tanácsstag a karcagi egyházközségben.

¹⁰² Dorgálás.

¹⁰³ Engedély.

és kinn maradásokba társokká lett. Mindezek investigatio¹⁰⁴ alá vétettetvén, igazaknak lenni tapasztaltattak; azért végeztetik erántok: hogy Méhes főképpen mivel mint első közöttök, akire valami respectus vagyon, a többinek a rosszba izgatója volt; azért degradáltak, a gyermek feje gyógyíttatásáért fizetni fog, azomba mind ő; mind pedig Szabó, mind Baranyai szóval keményen meg dorgáltatván, tudokra adatik, hogy ha efféle hibákat ezután is tselekedni merészelnek, a közönséges helyen való verés, vagy meg lehet eltsapattatásnak is büntetésétől meg nem meneksznek.

Anno ad 1795 die 27o Novembris. Edgyütt lévén Tiszteletes Tudós Átsi Péter uram, Tiszteletes Tudós Csató Gergely uram, és Nemes Nemzetes Nagy Gáspár,¹⁰⁵ Nemes Dobozi Gergely, Nemes Kálmán Sámuel,¹⁰⁶ és Nemes Notarius Láposi József¹⁰⁷ Uraimék, ugy mint Méhes János a ki már 16a July a gyermekekkel való rosszszúl bánásról és egyéb excessusokról meg intetett; most ismét azzal vádoltatván, hogy a gyermek kezét vesszővel, és így törvénytelenül, mivel a kézverés, és a vesszővel való verés, világosan meg tiltatott, a meg repedésig ütötte. A mellyet minthogy maga sem tagad, mentsége is nem elegendő, tudni illik hogy az ő néki az Elöl Járóság által adott szijat el vesztette: tehát mostan a törvénynek dictálása szerint ő is vesszővel való megfenyíttetésre ítéltetik. A mi pedig közönségesen ezen négyet, ugy mint Papi Györgyöt, Méhes Jánost, Nagy Sándort, és Baranyai Albertet illeti, a kik már másszor is az Elöl-Járóság ellen való engedetlenségről meg intettek; most pedig újra engedetlenségeknek jelét mutatták abban, hogy az Újj Templomban¹⁰⁸ ki mutatott tisztességes ülésekkel meg nem elégedvén; hir nélkül setétben, magok fejétől régi üléseiket vissza hordották: tehát az rendeltetik, hogy az üléseket ismét magok vissza hordják mindjárt, edgy rá vigyázónak jelenlétében, és ha többet efféle engedetlenségben tapasztaltatnak; a verésnek, vagy az el tsapattatásnak büntetését is el nem kerülük.

Anno 1796. die 18a Februarii. Praeceptores hoc tempore sunt constituti:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>	
Samuel B. Nagy	Nadudvar	Nadudvar	
Josephus Rásó	KisUjszállás	Debretzen	Studiosus Debrecinensis 7 annorum ibidemque praeceptor Quintariorum. Rectoratum Földesiensem amplexus est, Viennamque salutavit.

¹⁰⁴ Nyomozás.

¹⁰⁵ Nagy Gáspár tanácstag a karcagi egyházközségben.

¹⁰⁶ Kálmán Sámuel karcagi nótárius, bíró (1795–1813), tanácstag a karcagi egyházközségben.

¹⁰⁷ Láposi József nótárius, tanácstag a karcagi egyházközségben, iskolai inspector, felügyelő.

¹⁰⁸ A karcagiaknak az 1790-es években épült a ma is álló Karcagi Nagytemplom, mivel az előző épület állapota igen leromlott.

Anno 1796. die 16a Martii. Subscipserunt sequentes.

<u>/Nomen/</u>	<u>/Patria/</u>	<u>/Schola/</u>
Stephanus Kováts	Kardszag	Kardszag
Georgius Láposi	Kardszag	Kardszag
Franciscus Szilágyi	Kardszag	Kardszag

Anno 1797. die 12a Martii in Rectorem Scholae Reformatae Kardszagiensis veni Stephanus Szűts manu propria. *Verbi Divini Minister Tiszadersiensis.*

Praeceptores puerorum perpetui constituti sunt¹⁰⁹

Doctissimus Dominus Stephanus Csobán	Praeceptor Quartariorum	
Andreas Bajkai	Praeceptor Quintariorum	
Stephanus Pap	Praeceptor Sextariorum Majorum	
Andreas Király	Praeceptor Elementariorum	Obiit Kardszagini anno 1805. ¹¹⁰

Alumni Ecclesiae sunt sequentes:

Stephanus Kováts	Kardszagiensis	
Georgius Láposi	Kardszagiensis	
Franciscus Szilágyi	Kardszagiensis	Hic studiosus Debrecinensis 5 annorum, munus praepetoris puellarum ibidem cepit.

Anno 1798. die 16a Martii. Subscipserunt sequentes.

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Michael Szalós	Kunhegyes	Kardszag
Ambrosius Borisza	Ujffalu	Debreczen
Valentinus Pethe	SzentPéterszeg	Kardszag

¹⁰⁹ Az itt olvasható praepetorokat örökös fiútanítókká választották, melyre korábban nem volt példa Karcagon (ellenben a leánytanítókkal, akiket jellemzően hosszú időre bízott meg az egyháztanács). Mindegyikük szolgált már partikulista vagy kollégiumi tanulmányai idején tanítóként, tehát már némi gyakorlattal foglalhatták el hivatalukat az időközben felnőtté vált egykori praepetor publicusok. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint rendkívül elégedett volt az egyházközség a munkájukkal, ezért nem véletlen, hogy hosszabb időre marasztották őket. Karcag REI. A.

¹¹⁰ Helyesen: 1806.

Anno 1799, die 25. aprilis.¹¹¹ in Rectorem Scholae Kardszagiensis constitutus sum Aron Dobrai manu propria. *Verbi Divini Minister Komádiensis.*

Alumni Ecclesiae sunt sequentes:

Johannes Nagy	NagyKároly	Debreczen
Stephanus Tamási	Csenger	Debreczen
Franciscus Szilágyi	Karczag	Karczag

Die 21a Januarii Anni 1800mi. Rector Scholae Reformatae Kardszagiensis constitutus sum Albertus Marjai manu propria. *Verbi Divini Minister Túrkeviensis.*

Alumni Ecclesiae hoc anno sunt sequentes:

Johannes Kiss	Makó	Debretzina
Stephanus Tamási	Csenger	Debrecina
Franciscus Szilágyi	Kardszag	Kardszagina

Anno 1801. die 23. Aprilis subscripserunt sequentes:

<u>/Nomen/</u>	<u>/Patria/</u>	<u>/Schola/</u>
Stephanus Boldog	Debrecinum	Retorum ¹¹² [!] Veteranorum Debrecinensis.
Alex Marosi	Petri	Debretzina. Rhetorum.
Joannes Csató	Földesiensis	Kardszagina

Die 28. Aprilis 1802. constitutus sum Rector Scholae Reformatae Kardszagiensis Ladislaus Ódor manu propria. *Verbi Divini Minister Géresiensis in comitatu Szathmár post Dobraiensis, nuper ibique mortuus.*

Alumni Ecclesiae hoc anno sunt sequentes:

Martinus Bodoki	NagyLeta	Debretzina
Franciscus Veress	Matólts	Debrecina
Stephanus Bihari	KisLéta	Debrecina

Anno 1803. die 1a Maii in locum Stephani Bihari qui in Collegium Reformatum Debrecinense rediit cum ad quaedam munia Praeceptoralia se inhabilem sensisset, constitutus est Alumnus Ecclesiae.

Nicolaus Biró Panyolaiensis ex Schola Debrecina manu propria – reliqui duo alumni superioris anni in hunc quoque annum confirmati sunt.

¹¹¹ A hónap és a nap utólag besúrva a sor fölé.

¹¹² Helyesen: rhetorum.

Die 21a Aprilis 1804. constitutus sum Rector Scholae Reformatae Kardszagiensis Ladislaus Benedek manu propria. *Notarius Karczagiensis.*

Alumni Ecclesiae fuerunt sequentes:

Martinus Bodoki	NagyLéta	Debrecina
Franciscus Veress	Matólts	Debrecina
Nicolaus Biró	Panyolaiensis	Debrecina

Anno 1804. 17. Septembris in locum Alumnorum Ecclesiae qui anno 1803 fuerunt et in Collegium Debrecinensem redierunt, novi constituti sunt:

Johannes Szűts	Kisújszállásiensis	e schola Debreczina
Josephus Mészáros	Kardszagiensis	e scola ¹¹³ [!] Kardszagina
Gabriel Gyulai	TiszaSzentImreiensis	e schola Kardszagina

Anno 1805. die 8a Octobris in Rectorem Scholae Reformatae Nagy Kun Kardszagiensis ductus sum Michael Balog manu propria

Alumni Ecclesiae fuerunt:

Gabriel Gyulai	TiszaSzentImreiensis	
Franciscus Oláh	Kardszagiensis	
Thomas Sós	Kardszagiensis	
Joannes Reményik	Csegeiensis	15. Septembris 1806.
Josephus Debretzeni	NagyAryensis	12. Decembris 1806.

Die 15. Septembris 1807.

Stephanus Szoboszlai	Abádiensis	15. Septembris 1807.
Franciscus Furulyás	Ujlakiensis	15. Septembris 1807.

Subscripterunt Legibus Scholae Reformatae Kardszagiensis et Alumni Ecclesiae constituti sunt, ex illustre Collegio Reformatorem Debrecinensi huc advecti. Horum Johannes Reményik et Franciscus Furulyás legibus illustris Collegii subscripterunt. Josephus [!] Szoboszlai¹¹⁴ in Typographiam¹¹⁵ venit [...]

Praeceptores perpetui fuerunt sequentes:

Dominus Franciscus Filep	Quintariorum dein Quartariorum
Andreas Bajkai	Quartariorum post Quintariorum

¹¹³ Helyesen: schola.

¹¹⁴ Helyesen: Stephanus Szoboszlai.

¹¹⁵ Karcagon az első nyomdák az 1870-es években jelentek meg, ezért úgy gondoljuk, hogy Szoboszlai minden bizonnyal egy debreceni nyomdához állt be dolgozni.

Stephanus Papp	Elementariorum majorum
Gregorius Kátai	Elementariorum minorum

Dominus Gregorius Kátai Anno 1808. die 1a Maii munus non sine laude gestum, rectoratu N. Réviensi commutandum duxit, enim in officio successit Dominus Michael Sáfrány, qui munere per annum dimidium male gesto, die 9a Septembris dimissus est.

Anno 1807. die 9a Octobris munere Rectoris Scholae in Ecclesia Reformata Kardszagiensi fungi cepi Daniel Szántó manu propria. *Verbi Divini Minister Hegyközszentimreiensis.*

Die 25a Septembris 1808 Alumni Ecclesiae novi constituti sunt:

Nomen Discentis	Patria	Schola
Franciscus Kassai	Bagamér	Kardszag
Alexander Szabó	Lök	Debretzina
Petrus Mátyus	Kardszag	Kardszag

Petrus Mátyus studiis valedicens hic domi brevi post diem obiit supremum, Franciscus Kassai Debrecinum venit ibique induit.

Anno 1810. die 1a Aprilis munere Rectoris Scholae in Ecclesia Reformata Kardszagiensi fungi cepi Samuel Mikó manu propria.

Ego Franciscus Németh fungi cepi officio Praeceptoris Quintariorum in Schola Kardszagina. *Hic mense Septembri 1810 sponte discessit impatiens admonitionis.*

Ego Ephraim Vitéz fungi coepi cepi officio Praeceptoris Septimariorum in Schola Kardszagiensi.

Alumni Ecclesiae recenter constituti sunt hoc eodem tempore
praeter Alexandrum Szabó.

Nomen Discentis	Patria	Schola
Franciscus Szalai	Kardszag	Schola Debreczina
Beniamin Mester	Madaras	Debrecen

Ego Josephus Tóth fungi cepi officio Praeceptoris Quintariorum in Schola Kardszagi-na die 8a Novembris.

1810. Francisco Szalai et Beniamine Mester in Illustre Collegium Debrecinensi redeuntibus Alexandro Szabó autem sub spe vitae conditionis alicubi inveniendae discedente.

Alumni Ecclesiae die 25. Aprilis Anno 1811 constituti sunt:

Nomen Discentis	Patria	Schola
Johannes Báthori	Bogáth	Debrecina

Johannes Pólyik	Madaras	Debrecina
Samuel György	Madaras	Debrecina

Anno 1810 pastores ecclesiae erant: Reverendus dominus, doctissimus Gregorius Csató, et Reverendo domino Petro Ujj Atsi ultima anni 1809 e vivis erepto ad interim Clarissimus dominus Johannes Kassai.¹¹⁶ Huic dein ordinarius pastor ecclesiae successit anno 1811 Dominus reverendus ac doctissimus Josephus Varga¹¹⁷ Szabadszállasiensis e Barovia Siklosino adductus.

Judex primarius erat et superiori et insequenti anno nobilis ac generosus dominus Samuel Kálmán.

Curator ecclesiae primarius generosus dominus Stephanus Ökrös¹¹⁸ utroque anno.

Vicarius curatoris anno superiori dominus Gasparus Székely anno subsequenti dominus Andreas Varga.¹¹⁹

Diaconi sive aeditui: Anno 1810 dominus Stephanus Csokai et dominus Franciscus Toth, hic diem obiit 1811. Anno vero 1811 dominus Josephus Soós et dominus Johannes Farkas.¹²⁰

Praeceptores puellarum erant: Dominus Gabriel Szigeti de Liptse, Dominus Martinus Katsó Ujjvárosi, Dominus Andreas Bajkai.¹²¹

¹¹⁶ Kassai János 1809 és 1811 között szolgált időközi lelkészként a karcagi egyházközségben. A Debreceni Református Kollégiumban 1798-ban subscribált, tanulmányait követően került Karcagra. Helybéli szolgálata után előbb szatmári (Szatmár) lelkészként működött 1812 és 1817, majd 1817 és 1845 között a tiszaföldvári (Heves–Külső-Szolnok) egyházközség lelkésze lett, mely tisztséget 1845-ös nyugdíjazásáig betöltött. Nyugdíjazása után nem sokkal elhunyt. ТОТН, 1942b, 58.

¹¹⁷ Varga József 1811 és 1821 között szolgált lelkészként a karcagi egyházközségben. A Debreceni Református Kollégiumban 1799-ben subscribált, tanulmányait követően előbb Péchy Imre gyermekeinek magánnevelője, majd 1807 és 1809 között rectori feladatokat vállalt Szikszón (Abatúj). 1811-ben a karcagiak meghívták lelkészüknek, ahol 10 évnél hosszabb szolgálata alatt többször összetűzésbe került mind a városi, mind az egyházi vezetéssel. 1821-ben Mezőtúrra (Heves–Külső-Szolnok) ment lelkésznek, ahol 1837-ig szolgált, viszont e településen is gondja akadt a vezetéssel. Mezőtúri szolgálatát követően egy ideig vacans lelkész volt, majd reménytelenségében áttért a római katolikus vallásra, hogy annál a felekezetenél keressen állást. 1842 után a csanádi püspökség Csákovára (Temes) ordinálta tanítónak, ahol 1849. február 7-én bekövetkezett haláláig szolgált. ТОТН, 1942b, 253–254.

¹¹⁸ Ökrös István a karcagi egyházközség curatoraként szolgált 1810 és 1812 között.

¹¹⁹ Ökrös István curator munkáját Székely Gáspár (1810–1811), majd Varga András (1811–1812) segítették mint helyettes curatorok.

¹²⁰ Csokai István és Tóth Ferenc 1810–1811-ben, Soós József és Farkas János 1811–1812-ben töltötték be az egyházi tisztségét.

¹²¹ Bajkai András 1810 és 1835 között szolgált leánytanítóként Karcagon. 1795-ben subscribált a Debreceni Református Kollégiumban, ezt követően Csokalyon (Bihar) szolgált rectorként. 1797-től 1810-ig a karcagi fiúiskola tanítója volt, majd pedig leánytanítóként szolgált, mely tisztséget haláláig (Karcag, 1835. augusztus 12.) betöltötte. ELEK, 2021, 56.

Praeceptores ex perpetuis, puerorum: Dominus Franciscus Filep et Stephanus Pap.
Cantor ecclesiae: Stephanus Lengyel.¹²²
 Signatum per Samuelem Mikó Rectorem hoc tempore manu propria.

Anno 1812. die 18a Martii munere Rectoris Scholae Kardszagiensis fungi cepi Josephus Deretskei manu propria. *Senator Debreczinensis factus.*

Praeceptores recenter constituti sunt sequentes:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Johannes Mányi manu propria	Kardszag	Debreczina.
Petrus Nagy manu propria	Debretzen ¹²³	Debreczina.
Aron Váradi manu propria	Szathmár	Debreczina.
Stephanus Medve manu propria	SzinerVaralya	Debreczina

Anno 1813. die 18a Martii Praeceptores constituti sunt:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Johannes Ensel	Sok	Debreczina
Josephus Komáromi	AllCsuth	Debretzina
Paulus Molnár	TiszaTarjány	Debretzina
Michael Nagy	RévKomarom	Debrecina

Anno 1812 pastores ecclesiae fuere Reverendus ac doctissimus dominus Gregorius Csató ac Reverendus et doctissimus dominus Josephus Varga.

Iudex oppidi ordinarius et hoc et sequenti anno fuit Nobilis et Generosus Dominus Samuel Kálmán.

Curator ecclesiae hoc anno fuit primarius Dominus Stephanus Ökrös, cui sequenti anno ab officio medio tempore amoto suffectus est honestus civis, Dominus Johannes Takáts, in locum vero huius honestus civis Dominus Johannes Elek.¹²⁴

¹²² Lengyel István 1794 és 1830 között szolgált kántorként a karcagi egyházközségben. Gyakori összetűzései voltak az ekléziával, mivel fizetését mindig kevésnek tartotta, illetve később részeges életet élt és a házassága is felbomlott. Mivel ígéretét tette az egyházközségnek, hogy megjavul, 1830. június 21-i haláláig a hivatalában maradhatott. ELEK, 2017, 51.

¹²³ „Kardszag”-ból javítva.

¹²⁴ Ökrös István után fél évig Takáts János, majd Elek János szolgált curatorként a karcagi egyházközségben 1812-ben.

Anno 1814. 19na Martii munere Rectoris Karczagiensis fungi cepi Gabriel Pap manu propria. *Consiliarius factus.*

Praeceptores constituti sunt eodem tempore:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Ego Stephanus Tárkányi	Szalkaiensis	e Schola Debretzinensi subscribo legibus pro Praeceptoribus latis. ¹²⁵
Ego Ludovicus Füzeséri	Szalkaiensis	e Debreczina.
Petrus Szűcs	SárKeresztesiensis	e Debreczina.
Franciscus Deksi	Kraszna	Nagyfaluensis.

Anno 1815 die 18va Martii remanente ex Praeceptoribus anni superioris Petro Szűts constituti sunt:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Antonius Erdődi	Fejertaiensis	e schola Debrecina.
Michael Szokolai	KisKerekiensis	e schola Debrecina.
Samuel Ajtai	Akosiensis	e schola Debrecina.

Die 21. Julii 1815 defunctus est peripneumonia subita exstinctus, 59 aetatis anno, bonae memoriae Franciscus Fülep, praeceptor, dum viveret, quartariorum et quintariorum. Vita huius varia et acerba, sedes (commune ecclesiasticorum reformatorem Hungariae fatum!) multiplex et raro non incommoda fuit. Hic primum, ut huius curriculum paedagogicum instituit, et postquam hic praeceptorem egisset, Debrecinum profectus, ibique togatis per 4 annos adnumeratus fuisset, ludimagistri officio primum in pago Csege (ubi et duxerat) mox Szent Imre, Kenderes, Ug et Bura per 16 annos functus, demum huc, unde erat profectus per 16 annos, reversus, alternis vicibus Quartariorum et Quintariorum institutioni praefuit. Si mores modesti et simplices, studium in officio assiduum, labor in erudiendis teneris indefessus, rigor in docendo (ex illius aevi spiritu excusandus) severus, laudem nunquam non merentur, haec huic nostro laus merito et post fata ab omnibus erit tribuenda. Fortunatam Cumaniam et felices olim Cumanos, si ex ludo huius Orbilii, Flacci et Varii¹²⁶ prodierint. Suffectus in huius locum est Johannes Remenyik Csegeinsis, studiosus quondam Debrecinensis Togatus, mox praeceptor elementariorum MezőKeresztesiensis.

¹²⁵ A „latibus” helytelen alak lehúzással javítva.

¹²⁶ Fülep Ferencet a róla írott nekrológban nagy római pedagógusokhoz, költőkhöz hasonlítják: Lucius Orbilius Pupillushoz (Kr. e. 114 k. – 14 k.), a nagy tekintélynek örvendő, szigorú grammatikushoz, Marcus Verrius Flaccushoz (Kr. e. 55 k. – Kr. u. 20 k.), a nevelési elveiben elsősorban a jutalmazást, versengést előtérbe helyező grammatikushoz, valamint minden bizonnyal Lucius Varius Rufushoz (Kr. e. 74 k. – 14 k.), az elismert költőhöz.

Verbi divini ministri iidem, qui annis superioribus fuerant,¹²⁷ idem et priori anno iudex ordinarius, at posteriori Generosus Dominus Stephanus Szilágyi¹²⁸ fungebatur. Curatores ecclesiae erant Gregorius Magyar et Michael Santa,¹²⁹ zelo utique ambo fervidiore ac operibus in nostrates ducti. 1816. 29. Januari tempestas nivosa inaudita violentia et furore novo grassabatur, tegumen turris provisorium etiam deiecit.

Novum scholae recenter erigendae aedificium anno 1813 inchoatum iam anno 1815 ad altitudinem tabulati inferioris surrexit, reliquo opere, quod felix faustumque sit, ad futura dilato. Adnotavit pro memoria Gabriel Pap manu propria.

Anno 1816. die 16a Martii neo constituti Praeceptores subscripserunt sequenti serie:

Nomen	Patria	Schola
Josephus Csepeli	Petseliensis	e schola Debrecina
Petrus Szűcs	Matoltsiensis	e schola Debrecina
Johannes Nagy	Mohyensis	e schola Debrecina
Johannes Somodi	Ekliniensis	e schola Debrecina

Anno eodem, eosdem introduxi et Rectorem Scholae Reformatae Kardszagiensis agere cepi Josephus Horváth manu propria. *Praefectus Comitatus Teleky.*

Anno 1817. die 20. Martii Praeceptores constituti sunt:

Nomen	Patria	Schola
Petrus Szűcs	SárKeresztesiensis	e schola Debrecina
Alexander Csókási	Peeriensis	e schola Debrecina
Daniel Fehér	Csengerino	e schola Debrecina
Daniel Szilágyi	Parasznyino	e schola Debrecina

Anno 1818. die 14a Martii munere Rectoris Scholae Reformatae Kartzagiensis fungi cepi Petrus Balogh manu propria. *Verbi Divini Minister N. Szalontaensis, tandem Senior Tractus eiusdem nominis.*

Constituti sunt Praeceptores sequentes:

Nomen	Patria	Schola
Johannes Gazdag	Dioszegiensis	e schola Debretzina
Alexius Batz	Tasnadiensis	e schola Debrecina
Michael Nagy	PüspökLadanyiensis	e schola Debrecina
Georgius Kováts	Kaba	e schola Debretzina
Andreas Papp	Gulatsiensis	e schola Debrecina

¹²⁷ Azaz Csató Gergely és Varga József.

¹²⁸ Szilágyi István 1814-től kezdődően Karcag város bírójaként szolgált.

¹²⁹ 1815-ben a karcagi egyházközség curatorii feladatait Magyar György és Sánta Mihály látták el.

Pro memoria

Novum scholae aedificium anno 1813 inchoatum, anno iam 1818 usque adeo Deo favente exsurrexit, ut tectum ei imponeretur, quid quod interior pars inferioris tabulati in usum publicum converteretur, nempe anno hoc granarium Ecclesiae ex loco veteri huc translatum est ex Schola antiqua iam-iam desolata, in occidentali parte iacente. Duae classes, nempe Domus Maiorum (Nagyok Háza) vulgo ita dicta, Elementarii item minores in novum aedificium transmigrarunt, eodem pariter quinque classium inferiorum praeceptores praepositis Ecclesiae ita volentibus, quo magis scholae puerisque scholam frequentantibus inspicere possent, habitatum concesserint ex domo privilegiatae Civitatis huius militari, vulgo Nagy Ház nominata, ubi simul cum Rectore Scholae per aliquot morabantur annos die 2. Decembris anni 1818. Cum vero Cubicula Rectoris in novo scholae aedificio non sint perfectae parata, nonnullaeque prohibeant circumstantiae, quominus transmigrare possit, ipse solus in summa solitudine in loco praefato Schola tanquam exul aliquandiu adhuc habitare cogitur. Signatum 10a Decembris 1818. Petrus Balogh manu propria, Scholae Rector.¹³⁰

Non ab se videtur fore, scripto consignare memoriaeque mandare fatalem funestumque illum casum, quod nec opinantibus nobis repente legato nostro festos nativitatis Jesu Christi dies in hac ecclesia celebranti maximaeque spei iuveni, Michaeli Szabó accidit. Amicus hicce meus ac condiscipulus olim plurimum dilectus primis iam festorum diebus dolore pedis alterius correptus est, qui sensim-sensimque ita augeri aggravarique caepit, ut finito opere, quod ei demandatum erat sacro, lecto se dare cogeretur. Malo huic alius brevi maius accessit, duobus enim postea diebus elapsis in periculosissimum acutae febris, cum putredine sive inflammatione sanguinis coniunctae morbum implicitus, medicis frustra omnem operem ac industriam adhibentibus naturae debitum reddidit die 30. Decembris anni 1818. circa horam quintam vespertinam. Sepultus est pompa solenni ac celeberrima die anni novi subsequenti, prima \approx 1a Ianuarii 1819 hora secunda pomeridiana. Funebrem dixit orationem Reverendus Dominus Josephus Varga de textu, qui legitur Psalm. XLII. 3., 4., 5. versibus, qua occasione in honorem beate defuncti omnibus simul ecclesiarum trium in hoc oppido¹³¹ sitarum campanis pulsatum est. Natus

¹³⁰ Balogh Péter ebben a bejegyzésében megemlékezik az új iskolaépület építéséről. Ebben említi, hogy bár az építkezést még nem fejezték be, az iskolaépület már elkészült annyira, hogy a magtárt és a praeceptorok lakhelyét be lehessen ott rendezni. Tudjuk, hogy a Karcag nyugati részén elhelyezkedő régi iskola két épületből állt, az úgynevezett Nagyok Háza (Domus Maiorum), melyet a szövegben említi, ennek egyikét jelöli, ahol a magasabb classisokba járók tanultak (az alsóbb osztályok tanulói pedig a Domus Minorum, azaz a Kicsik Háza elnevezésű épületbe jártak oktatásra). Az építkezés alatt szolgáló rectorokat ideiglenesen a karcagi nagy kvártélyházban (a református templom közelében lévő, elsősorban katonák szállásaként szolgáló, Nagy Háznak vagy Zsindelyesnek nevezett épületben) szállásolták el, s csak 1819-ben költözhettek be az új iskolaépületbe: ennek állít emléket a rectori szoba első lakója, Balogh Péter. ELEK, 2021, 39.

¹³¹ Szabó Mihály halálakor, 1818-ban három templom állt Karcagon: az 1793-ban elkezdett új református, az 1773-ban emelt római katolikus, illetve a görögkeleti felekezet 1794-ben épült temploma. Balogh Péter feljegyzése szerint tehát Varga József lelkész halotti prédikációja után (Zsolt. 42. 3, 4, 5.) a városban található mindhárom templom harangját egybekongatták az elhunyt tiszteletére, minden bizonytal Balogh közbenjárására.

est ille Rév Comaromii patre Generoso Domino Michael Szabó, matre Generosa Domina Eva Farkas, habuit fratres duos, sorores quatuor consanguineas. Primum didicit in celebri Gymnasio Rév Comaromiensi, inde anno 1811 in Illustre Collegium Debreceniense se contulit, ubi inter studiosos anni secundi receptus est, Cum vero studiosum anni octavi ageret, juratus ac praeceptor publicus Syntaxistarum anni primi sive Novitiorum publica Professorum auctoritate constitutus est. Anno vero aetatis scholasticae nono, cum iam iam metam attingeret, cursuique finem impositurus esset scholastico, praematura admodum mors ac fatalis nobis omnibusque bonis eum maxime dolentibus rapuit, nec opinantemque procul a patria terra sopor oppressit perpetuus, sane ad illum pertinuit illa Hieremiae: O fallacem hominum spem fragilemque fortunam et inanes contentiones, quae in medio spatio saepe franguntur et corruunt, et ante in ipso cursu obruuntur, quam sortem conspiciere potuerant. Ossa illius iacent in sepulchro septentrionali, in monumento legitur epitaphium a perillustri ac generoso domino Petro Uj,¹³² notario huius oppidi ordinario ac fiscali districtus Cumaniae Maioris honorario compositum, quod sic sonat:¹³³

Gyász oszlopa
Szabó Mihálynak
kinék eredetet Komárom,
tanítást Debreczen adott,
s' nálunk innep szentelése után,
szép reményű,

¹³² Átsi Uj Péter fiscalis 1780-ban született Átsi Uj Péter karcagi lelkész gyermekeként. A Debreceni Református Kollégiumban 1795-ben subscribált, majd világi hivatalra lépett: karcagi főjegyzőként (1807–1827) és nagykun kerületi biztostként, majd jászkun kerületi fiscalisként (1827–1842) és nádori táblabíróként szolgált a 19. század első felében. Előbb főként Karcagon, később Jászberényben (a Jász-kun Kerület központjában) töltötte ideje nagy részét a viselt tisztségeitől függően. 62 éves korában, Jászberényben (Jász Kerület) érte a halál 1842. november 24-én, ahonnan holttestét Karcagra vitték, s ott temették el. TÓTH, 1942b, 98; SZABADI, 2013, 806; Karcag REI, HM 1830–1852, 149.

¹³³ A feljegyzésben Balogh Péter a révkomáromi születésű egykori debreceni diáktársának, Szabó Mihálynak 1818 végén, Karcagon bekövetkezett halálát és 1819 eleji temetését írja le. Ez alapján Szabó Mihály Révkomáromban született 1794-ben Szabó Mihály és Farkas Éva gyermekeként, két fiú- és négy lánytestvére volt. Alsóbb iskoláit Révkomáromban végezte, majd a debreceni kollégiumban 1811-ben subscribált, ahol ellátta a novitius syntaxisták praeceptorságát. Diáksága kilencedik évében Szabót karácsonyi legációra ordinálták Karcagra. Az eset arra enged következtetni, hogy egyes praeceptorok úgy kerültek a debreceni kollégiumból Karcagra, hogy előtte egy legáció keretében bemutatták tudásukat a helyi egyházközségnek. Balogh Péter rector minden bizonnyal azért írt nekrológot, s másolta be a Szabó gyászoszlopára készült verset az anyakönyvbe, mivel – régi ismeretségük és barátságuk mellett – az iskola-mester szerette volna, ha a legátusból karcagi tanító lesz. Szabó Mihály 1818. december 30-án halt meg vérgyulladásban (vérmérgezés, sepsis) és 1819. január 1-jén temették el Varga József lelkész halotti prédikációjával. Az anyakönyvben a következőt jegyezték fel róla: „Januar 1. 1819dik Esztendő. Szabó Mihály, a Debreczeni Reformáta Collégiumból, a Karátsoni Szent Innepi Prédikállásokra, hozzánk ki küldett Deák Iffju, szolgálatját itten végezvén, vér gyuladásban meg hólt, 3 napokig tartott betegsége után, s nálunk minden tisztességgel el temettetett, Deákságának 9dik, életének 24. esztendejében.” Karcag REI, KHM 1791–1829, 204.

nyájas,
és ártatlan életét
24 nyarak eltöltével
a' vérén el ömlött tűz
hirtelen ellobogtatta,
s' porát fedik ez idegen porok
30. Dec. 1818.¹³⁴

Signavi die 1. Februarii anni 1819. Petrus Balogh scholae rector manu propria.

Anno 1819. die 21a Martii remanente ex Praeceptoribus anni superioris Andrea Papp, constituti recenter sunt:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Alexander Horváth	Balkányiensis	e schola Debrecina
Alexander Hevesi	KörösLadányiensis	e schola Debrecina
Stephanus Ferentzi	Konyáriensis	e schola Debrecina
Georgius Rosi	Csengeriensis	e schola Debrecina

Primus in hanc scholam nempe domum rectoris habitatum immigravi, urgente quodam Tribuno Militari (Hungaris Hadnagy nuncupato) Germano, ex publica districtus Cumaniae Majoris domo militari vulgo Nagy Háza vel Sindelyes dicta, ubi aliquamdiu rectores, dum schola haec aedificaretur, morabantur, die 20. Martii anni 1819. Petrus Balogh manu propria, scholae rector.¹³⁵

Postquam duos Rectoratus mei annos in hac schola explevissem, certae causae intervenientes et me, ut hic remanerem et Ecclesiam hanc, ut me in tertium quoque annum (quod nunquam in hac schola usu fuit)¹³⁶ Rectorem retineret, impulerunt, 23. Martii 1820. Petrus Balogh manu propria Scholae Rector.

¹³⁴ Halotti bejegyzése után a gyászoszlopára írt szövegét is bejegyezték, amely néhány helyen eltér az iskolai anyakönyvben olvashatótól. A halotti anyakönyvben ekképpen írák be a gyászoszlop szövegét: „*Sírja felébe e következő Írás tétett: Gyász oszlopa / Szabó Mihálynak, / kinek eredetet RévKomárom, / tanítást Debreczen adott, / s nállunk Innep szentelése után, / Szép reményű, / nyájas, / ártatlan rövid életét / 24 nyarak eltöltével / a Vérén el omlott tűz / hirtelen ellobogtatta, / s porát fedik az idegen porok / 30. Dec. 1818.*” Karcag REI, KHM 1791–1829, 204.

¹³⁵ Balogh emléket állított annak alkalmából, hogy végül 1819. március 20-án beköltözhetett a nagy kvártélyházból az új iskolaépületbe, a rectori szobába.

¹³⁶ A karcagi iskolában rendszeresen két-, ritkábban háromévente cseréltek rector. Az egyetlen kivétel Varga József professzor volt, aki 10 éven keresztül szolgált az iskolában.

Anno 1820. die 23. Martii remanentibus Alexandro Hevesi, item Alexandro Horváth ex Praeceptoribus anni superioris, recenter sequentes constituti sunt:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Josephus Szilágyi	Varsoltz	e schola Debrecina
Josephus Zih	ÉrTartsa	e schola Debretzina

Anno 1821. 29a Martii munere Rectoris Scholae Reformatae Karczagiensis fungi cepi Josephus Varga manu propria.

Constituti sunt Praeceptores sequentes:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Michael Móricz	Ujlak	e schola Debrecina
Carolus Vályi	Mihajdi	e schola Debrecina
Emericus Kondor	Margitta	e schola Debrecina
Petrus Czepan	Kardszag	e schola Debrecina

Anno 1822 die 27a Martii remanentibus Emerico Kondor et Petro Czepán ex Praeceptoribus anni superioris, recenter constituuntur sequentes:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Joannes Filts	ÉrSemjén	e schola Debrecina
Petrus Papp	KisKereki	e schola Debrecina

Anno 1823. 19a Martii Praeceptores constituti sunt sequentes:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Gabriel Köblös	Debretzen	e schola Debrecina
Veress Miklós ¹³⁷	Zilah	e schola Debretzina
Stephanus Cseh	Beregszász	e schola Debrecina
Alexius Hunyadi	Tasnád	e schola Debrecina

¹³⁷ A név magyar nyelvű formájának közlése nem figyelmen kívül, az egyedülálló módon így szerepel a forrásban.

Anno 1824. die 24. Martii munere Rectoris Scholae Reformatae Karczagiensis fungi coepi Emericus Lovász manu propria.

Constituti sunt Praeceptores sequentes:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Franciscus Ábrám	Dályaiensis	Debretina
Andreas Nagy	Debretzen	Debretina
Ladislau Kolumbán	Varsoltziensis	Debrecna
Josephus Kasza	HadadNádasdiensis	Debreczina

Anno 1825 die 22. Martii Praeceptores constituti sunt sequentes:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Ludovicus Rátz	GálosPetriensis	Debrecina
Michael Pap	Komádi	Debrecina
Georgius Kováts	Mándi	Debrecina
Beniamin Nagy	Ökörítai	Debrecina

Anno 1826. die 21a Martii remanentibus Ludovico Rác, Georgio Kováts et Beniamine Nagy e Praeceptoribus anni superiori, recenter constitutus est:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Andreas Király	Zovány	Debrecina

Anno 1827. die 12a Maji Praeceptor constitutus est:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Schola</u>
Joannes Baktai	HódMezőVásárhely	Debrecina

Anno 1828. die 25a Martii Praeceptores recenter constituti sunt:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Comitatus</u>	<u>Schola</u>
Joannes Nagy	Uszka	Szathmár	Debretzen
Alexander Bitó	Belényes	Bihar	Debretzen
Michael Bagi	Kardszag	NagyKunság	Debreczen
Valentinus Szóke	Furta	Bihar	Debretzina
Stephanus Pelei	Balkány	Zabolts	Debreczen

Anno 1828. Reverendo Domino Professore hujus Scholae gravi pectoris morbo decumbente, ex ordinatione consensuque Revendorum spectabiliumque illustris collegii Debrecinensis Professorum, Scholam in hoc oppido Reformatorem sitam, a 5a Julii anni supra memorati, qua suplens Professor ad tempus usque Examinis autumnalis,

id est 17ma Septembris institui¹³⁸ [!] Johannes Budai, civis Togatus Scholae Reformatae Debrecinensis septennis.¹³⁹

Anno 1829. die 25a Martii Praeceptores recenter constituti sunt:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Comitatus</u>	<u>Schola</u>
Josephus Tóth	NagyAr	Szathmár	Debretzina
Nicolaus Dávid	Matólts	Szathmár	Debretzina

Anno 1830. die 24a Martii Praeceptores recenter constituti sunt:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Comitatus</u>	<u>Schola</u>
Ludovicus Duzs	Czegléd	Pesth	Debreczina
Eugenius Nagy	Bere	Szathmár	Debrecina
Johannes Domján	Udvari	Bihar	Debrecino
Josephus Koss	Diószeg	Bihar	Debrecin
Ludovicus Milotai	Piritse	Szabolts	Debrecina

Anno 1830. Ludovico Dús, et Ludovico Milotai, ob Leges, Praeceptoribus praescriptas, non observatas, medio tempore amandatis recenter constituuntur:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Comitatus</u>	<u>Schola</u>
Michael Bagi	Karczag	Cumania Major	Debrecina
Stephanus Nagy	Tétetlen	Bihar	Debrecina

Anno 1831. die 30a Martii Michaele Bagi remanente, recenter constituuntur Praeceptores sequentes:

<u>Nomen</u>	<u>Patria</u>	<u>Comitatus</u>	<u>Schola</u>
Gedeon Runyai	SzamosUjlak	Szatthmár	Debrecina
Michael Szabo	NagyKunKarczag	Cumania Major	Debrecina
Michael Fekete	KunHegyes	Cumania Major	Debrecina
Franciscus Toth	Mezővári	Beregh	Debrecina

Ordinarius huius Scholae Professor, Reverendus ac probe doctus Dominus Josephus Varga, morbo pectoris ad Phtisim degenerante, magis ac magis debilitatus, demum docendo etiam impar redditus Scholae Debrecinae Antistites litteris requisivit petiitque, ut unum e discipulis, qui vices eius ageret, mitterent: ex ordinatione igitur consensuque

¹³⁸ Helyesen: institutus.

¹³⁹ Varga József professzor folyamatos és egyre súlyosbodó (tüdő)betegsége miatt nem tudta maradéktalanul ellátni a feladatait, így ideiglenes professzorként (valójában rectorként) Budai János togatus debreceni diák szolgált.

Reverendorum et Spectabilium Collegii laudati Debrecinensis Professorum, Alumnos Scholae huius, qua Professor suplens, instituendos suscepi die 6a Junii Anni 1831. Stephanus Nagy civis togatus Scholae Debrecinensis, dum in Collegio eram septennis, Patria Pap Tamásino ex Comitatu Bihariensi. Mox rebus humanis eximio, beatae memoriae Professore, Reverendo quondam Josepho Varga; nomine Rectoris Interimalis Scholae huic curae meae commissae instituendae, primam manum admovi 16a Octobris Anni 1831. – Anno vero subsequenti 1832o 13a Januari a Venerabili Consistorio huius Ecclesiae, via specificationis Rector ordinarius constitutus sum, munere fungi coepi 24a Aprili anni laudati.¹⁴⁰

Pro anno Scholastico 1832/33. Praeceptores noviter accesserunt et subscripserunt
pagina sequenti.

Nomen	Patria	Comitatus	Schola
Josephus Kováts	Bogyoszló	Bihar	Debrecino
Beniamin Török	KisPalád	Szatmár	Debrecino
Johannes Mészáros	AlsóÁbrány	Szabolts	Debretzino
Johannes Nyikos	RáczFehértó	Szabolts	Debretzen
Johannes Árkosi	Csenger	Szathmár	Debretzen

Pro anno Scholastico 1833/34. Praeceptores noviter accesserunt et subscripserunt
sequentes.

Nomen	Patria	Comitatus	Schola
Andreas Inancsi Pap	Sarolyány	Szathmar	Debrecen
Andreas Szennyés	Sonkád	Szathmar	Debrecen
Ludovicus Kántor	Udvari	Bihar	Debretzen
Johannes Könyves	TiszaTarány	Borsod	Debrecen
Johannes Mészáros	AlsóÁbrány	Szabolts	Debretzen

Én alább irt Karczagi Rektorrá lévén hozzá fogtam hivatalom folytatásához. Április 18kán 1834k esztendőben. Fülep Gábor mester, Tiszadobi fi Szabolts vármegyéből.¹⁴¹

¹⁴⁰ Varga József professzor 1831. augusztus 31-én halt meg 34 éves korában, a tüdőbetegsége miatti elgyengülésben („sínlődés”). Elhunytával újból visszaállt a karczagi iskolában a 2-3 évente egymást váltó rectorok rendszere Nagy István iskolamesterrel kezdődően.

¹⁴¹ 1834-től kezdve vezetik magyarul az anyakönyvet, két évvel a magyar nyelvet egyik hivatalos nyelvvé tevő, 1836. évi III. törvénycikk előtt. „1836:III. tc. 4. § Azon helyeken, hol a Gyülekezethez magyar nyelven mondatnak szent beszédek, az Anyakönyvek is magyarul irassanak.” HEGEDŰS, 1894, 28.

1834k esztendőben Praeceptorokká lettek Aprilis 18kán,
s az Oskolai Törvényeknek aláírtak:

Pap Mihály	Komádi	Bihar	Debreczen
Biró János	HódMezőVásárhely	Csongrád	Debreczen
Csonka Mihály	Debreczen	Bihar	Debreczen
Tóth Pál	Szoboszlo	Hajdu Kerület	Debreczen
Györfi István	MátéSzalka	Szathmár	Debreczen

1834k esztendőben Deczember 12kén Praeceptorrá lett,
s az Oskolai Törvényeknek aláírt:

Tóth Mihály	HódMezőVásárhely	Csongrád	Debreczen
-------------	------------------	----------	-----------

1835k esztendőben Aprilis 12kén Praeceptorokká lettek,
s az Oskolai Törvényeknek aláírtak:

Pap Mihály	Komádi	Bihar	Debreczen
Kónya Sándor	Kunhegyes	NagyKunság	Debreczen
Papp László	Papi	Borsod	Debreczen
Gulyás Ferentz	BerettyóUjfalu	Bihar	Debreczen
Békési Péter	Kardszag	NagyKunság	Debreczen

1836k esztendőben Martius 31kén Praeceptorrá lett, s az Oskolai Törvényeknek aláírt:

Szilágyi Sándor	Karczag	NagyKunság	Debreczen
-----------------	---------	------------	-----------

Én alább irt Karczagi Rektorrá lévén hozzá fogtam hivatalom folytatásához. Április 19kén 1837. Miklóssi Mózes magam kezével, Géresi fi Szabolts vármegyéből. Én, Nagy Sámuel, correctori hivatalom folytatását kezdettem Aprilis 19-én 1837. Én Szilágyi Sándor Tanítói hivatalom fojtatását kezdettem Aprilis 19én 1837.

Mi is alólírtattak, tanítói szolgálatunkba, amellyhez köttetett törvények megtartására magunkat ezennel köteleztük mai nap beállottunk: Karczag 1837. Apr. 19.

Gy. Szűcs Péter	Karczagi	NagyKunság	Karczag
Kun Mihály	Karczagi	NagyKunság	Karczag
Tóth Péter	Karczagi	NagyKunság	Karczag
Hajdú János	Karczagi	NagyKunság	Karczag
Csőreg Sámuel	Karczagi	NagyKunság	Karczag
Elek Sámuel	Karczagi	NagyKunság	Karczag

A félbe maradt tanítóságot a Quarta Classisban kezdtem die 13 Novembris 1838. Papp László.

Alól írtak, kötelezván magunkat az ezen Oskolai tanítóságokkal járó kötelességek szoros megtartására az ez alkalmatossággal ki jelölt tanítói szolgálatunkba bé állottunk. Költ Karczag, 1839. Apr. 12kén.

Kun Mihály maga kezével	Karczag	NagyKunság
Tóth Sándor maga kezével	Karczag	NagyKunság
Oláh Imre maga kezével	Karczag	NagyKunság
Nagy Péter maga kezével	Kunhegyes	NagyKunság
Bartha Karoly maga kezével	Abrány	Bihar
Szilágyi Janos maga kezével	Karczag	NagyKunság
Bartha István maga kezével	Abrány	Bihar

Én alább irt Karczagi Rektorrá lévén hozzá fogtam hivatalom folytatásához. Április 9kén 1840. Ujszászi József saját kezűleg, Czeglédi születés Pest megyéből.

Én Fülöp János Tanítói hivatalomhoz kezdettem Aprilis 10én 1841. a Nagyobb Sextá-bann.

Alólírtak ezennel a helybeli Oskolában Tanítói szolgálatot vállalván, az ezen szolgálattal járó kötelességek teljesítésére s szoros megtartására magunkat kötelezzük.
Kelt Karczag 1841. October 28a.

Kun Mihály maga kezével.

Tóth Péter maga kezével. 1841. szept. 1.

Bartha János maga kezével.

Zsoldos István maga kezével.

Iskola-igazgatói hivatalomat kezdettem Nagy Kun Kardszagon martius hó 30n 1842. Kocsis Péter Halábori születés Beregh megyéből.

Szücs Péter oskolai tanítói szolgálattal járó kötelességek teljesítésére, pontos megtartására magamat kötelezem. Karczagon Martius 30k. 1842.

Én alább irtt Karczagi Rectorrá lévén hozzá fogtam hivatalom folytatásához September 20kán 1843. Posta József magam kezével. K. Marjai születés Bihar megyéből.

Én alább irtt Karczagi Rectorrá lévén hozzá fogtam hivatalom folytatásához Martius 13kán 1845. Oláh Antal magam kezével. Ujfehértói születés Szabolts megyéből.

Én Hegyemegi János Hegyemegi születés Borsodból, Iskolai kötelességemre kötelezem magamat. Április 23. 1846.

Én alább irtt Karczagi Rectorrá lévén hozzá fogtam hivatalom folytatásához Martius 24. 1847. Nyíri Péter magam kezével Istvándi fi Szathmár megyéből.

Én alább irtt Karczagi Rectorrá lévén hozzá fogtam hivatalom folytatásához Martius 21. 1850. Bartha János magam kezével. Karczagi fi Nagy Kunságból.

Mi alólirottak a Karczagi ref. iskolában tanítói hivatalt vállalván az azzal járó kötelességek teljesítésére kötelezzük magunkat. Kelt Karczag, Martius 21. 1850.

Csányi István maga kezével.	karczagi fi	Fitanítók
Debreczeni Péter maga kezével.	karczagi fi	
Tóth Péter maga kezével.	karczagi fi	
Ágoston János maga kezével.	karczagi fi	
Zsoldos István maga kezével.	karczagi fi	
Bónis Gábor maga kezével.	debreczeni fi	

Békési Péter ¹⁴²		Leánytanítók
Pap László ¹⁴³		
Kun Mihály ¹⁴⁴		

¹⁴² Békési Péter 1848 és 1850 között szolgált leánytanítóként Karcagon. Leánytanítói szolgálata előtt a karczagi fiúiskolában vállalt praepceptorságot, majd az 1848-ban megüresedett leánytanítói állásra jelentkezett, melynek fizetését azonban később nem tartotta elegendőnek. Az egyházközséghez több ízben is fordult fizetésének megjavítása érdekében, azonban ezt nem teljesítették. Valószínűleg ezért hagyta ott Karcagot Debrecenért 1850-ben, ahol haláláig, 1892-ig szolgált leánytanítóként. ELEK, 2021, 59; MERVÓ, 1975, 39.

¹⁴³ Papp László 1835–1837 és 1838–1839 között fiútanítóként szolgált Karcagon, majd hároméves állásatlanság után kaphatta meg az egyik leányiskola vezetését. Leánytanítói tisztségét 1842-től egészen 1890-es haláláig betöltötte. ELEK, 2021, 58.

¹⁴⁴ Kun Mihály 1848 és 1864 között szolgált leánytanítóként Karcagon. Leánytanítói szolgálata előtt Karcagon 1837–1839-ben vállalt a karczagi fiúiskolában praepceptorságot, majd 1839-től 1842-ig Nyírbátorban (Szabolcs) volt nevelő. 1842 és 1846 között újból fiútanító Karcagon, majd előbb 1846-ban Békésszentandrás (Békés) és 1847-ben Madarason szolgált fiútanítóként. Karczagi leánytanítói hivatalát 1848-tól egészen 1864-es haláláig betöltötte. ELEK, 2021, 59.

2.

A karcagi iskolai praeceptorok fizetése

Karcag, 1771. március 10.

MNL JNSzML VIII. 125. a. 6. p. 294.

Kardszagi Oskolabéli Praeceptorok Conventiója

1o	Kész pénz	Fl. Rh. 8. ¹⁴⁵
2do	Csizma egy pár	Fl. Rh. 2.
3tio	Kalap	Fl. Rh. 1. xr 13. ¹⁴⁶
4to	Hatszori publicatio a' mennyire mégyen	
5to	Innepi, búza, és bor Cantatio ¹⁴⁷	
6to	Fadjú font ¹⁴⁸ 15 közönségesen Gyertyának	
7mo	Lakodalmokban és Nevek napján való köszöntés	

Signatum per Andream Szathmári Rectorem Scholae Reformatae Kardszagujszállásiensis. Anno 1771. 10. Junii

*Az hatszori publicatio helyett adattatnak 20 ~ húsz vonás forintok.*¹⁴⁹

3.

A karcagi iskola felszerelése

Karcag, 1772. május 12.

MNL JNSzML VIII. 125. a. 6. p. 292.

Supellectilia Scholae Reformatorem Kardszagujszállásiensis
Anno 1772. die 12ma Maii conscripta.

1mo. In Domo Rectoris

- 1mo Spondae duae nigri coloris; altera pertica instructa.
2do. Sellae singulares duae; una maior, altera minor, donum clarissimiStephani Forián.
3tio. Thecae maiores duae, una Libris, altera victualibus servandis inserviens, et haec duobus instructa est pessulis. Theca tertia minor, parieti affixa.

¹⁴⁵ 1 rhénes forint (Fl. Rh.; Rft) = 60 krajcár (xr). ELEK, 1992, 253.

¹⁴⁶ 1 krajcár (xr) = 2 dénár (dnr). ELEK, 1992, 253.

¹⁴⁷ Terménybéli osztalék, melyet a praeceptorok egyenlően osztottak el egymás között.

¹⁴⁸ 1 magyar font tömege kb. 0,49 kg. 1 font faggyú értéke 0,1 Rft volt 1790-ben. BOGDÁN, 1991, 623; ELEK, 1992, 261.

¹⁴⁹ 1 vonásforint = 51 krajcár (xr). ELEK, 1992, 253.

- 4to. Mensa figurae ovalis carbaso superinducta.
 5to. Scamna duo mensae applicata.
 6to. Scamnum unum fornaci applicatum.
 7mo. Pascilli duo.
 8vo. Mappae Geographicae Regnorum Germaniae, Hungariae, Galliae, Helvetiae;
 item Europae et Asiae. *His detritis, comparatus Atlas publicus Geographicus.*
 9no. Liber hic communis Rectorum et Praeceptorum nomina continens.¹⁵⁰

2do. In Domo Praeceptorum.

- 1mo. Spondae 5 albi coloris.¹⁵¹
 2do. Mensa quadrangularis communis, cibo capiendi inserviens.
 3tio. Sellae longae duae altera mala.

3tio. In Classibus

- 1mo. Singulae tabulae nigrae in singulis.

4to. Publico usui inserviunt

- 1mo. Dolia duo Göntziensia,¹⁵² in rationem puerorum aquam asservantia.
 2do. Scala una.
 3tio. Sera portae claudendae inserviens.

Consignata per Andream Szathmári pro tempore Rectorem Scholae Reformatae Kardszagiensis.

4.

Czika Pál karcagi rector számára kiállított professzori ajánlólevel

Debrecen, 1787. március

Karcag REI, H.

Lectori Salutem!

Praestantissimus Juvenis Paulus Czika ex Libera Regiaque Civitate RévKomárom inclyti Comitatus ejusdem oriundus, a Nobis Scholae Reformatae KardszagUjszállásiensis Cumaniae Majoris Oppidi Rector designatus, cum jam in eo esset, ut ad eam Provinciam suscipiendam in iter se daret, petiit a Nobis, ut Testimonium idoneum sibi daremus. Testamur igitur eum, ex quo tempore in Nostram disciplinam sese tradidit, ita ut probum honestumque Scholae Nostrae Civem decet, se se gessisse. DEUM

¹⁵⁰ Azaz a Liber Scholae Reformatae Kartzagujszállásiensis. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.

¹⁵¹ A praepceptorok lakhelyén lévő öt ágy is mutatja, hogy a karcagi iskola egy időben legfeljebb öt praepceptort foglalkoztatott.

¹⁵² Egy gönci hordó úrmértéke a 18. században kb. 151,07 l. BOGDÁN, 1991, 590.

Optimum Maximum oramus, ut eum gratia sua adjuvare velit, ad Spartam hanc magna cum utilitate ejus Scholae administrandam. Dabamus Debrecini die¹⁵³ [!] Martii 1787. Collegii Reformatorum Debrecinensis Rectores et Professores
Nicolaus Sinai manu propria.¹⁵⁴
Josephus Milesz manu propria.¹⁵⁵
Andreas Ormós manu propria.¹⁵⁶

5.

A Czika Pál karcagi rector által letett eskü szövege

Debrecen, 1787. március

Karcag REI, H.

Én alább megirt a Nemes Debreczeni Reformatum Collegiumnak Rectoritól és Professoritól a KardszagUjszállási Reformáta Oskolának igazgatására, és abban lévő Tanulónak oktatására¹⁵⁷ kiküldetvén, szentül és igaz hittel fogadom, hogy annak az Oskolának megmaradására, nevelkedésére, és épületére egész erőmmel, tehetségemmel, jó Lélekekkel vigyázok; és abban a reám biztattandó Tanulókat mind az Igaz Keresztyén Vallásra, mind a tisztességes Tudományokra, e Nemes Collégiumban bevett tanításnak rendi szerént tanítom; mind pedig a jó erkölcsökre, és valóságos kegyességre szorgalmatosan oktatom, és amellet a fenytékben a mértékletességet követem, és azt fogadom, hogy nem komor, haragos, veszekedő, kegyetlen, hanem engedelmes, edgyügyű lészek, és az időmet nem heveréssel, vendégeskedéssel, dobzódásokkal, ide s tova való járással, gyanús társalkodásokkal, és felettébb való elő menetelemnek vadászásával; hanem a reám biztattandó munkával töltöm el: akár a Templomba, akár azon kívül nem beketsbe,¹⁵⁸ kaputrokba,¹⁵⁹ vagy bundába, hanem Hivatalomhoz illő hosszú ruhába járok.

A Szent Ekklesiának Tiszteletes Prédikátoraihoz, Előljáróihoz, Curatorihoz egész engedelemmel, tisztelettel és szeretettel lészek.

¹⁵³ Az irat nem tartalmazza a keltezés napját, viszont a későbbi beírás reményében kihagyták neki a helyet. Mivel Czika Pál 1787. március 13-tól karcagi rector, ezért az ajánlólevél márciusban, viszont mindenképpen 13-a előtt keletkezett.

¹⁵⁴ Sinai Miklós a Debreceni Református Kollégium professzoraként szolgált 1760 és 1791 között. Történelmet és egyháztörténetet, valamint klasszikus irodalmat oktatott. RÁCZ, 1997, 56.

¹⁵⁵ Milesz József a Debreceni Református Kollégium professzoraként szolgált 1786 és 1793 között. Mér-tant, vegytant és fizikát oktatott. RÁCZ, 1997, 56.

¹⁵⁶ Ormos András a Debreceni Református Kollégium professzoraként szolgált 1786 és 1792 között. Gyakorlati teológiát oktatott. RÁCZ, 1997, 56.

¹⁵⁷ A szó az eredeti iratban elírásként kétszer szerepel.

¹⁵⁸ Bekecs: rövid szabású báránybőr kabát.

¹⁵⁹ Kaputrok: francia vagy német szabású hosszabb felsőkabát.

Emellett a Nemes Collegiumnak és ennek Professorainak, ugymint akiktől, más több jó teteményeikkel edjűtt most is ezen szerencsémét veszem, becsületeket előttem tartom, amellyet mind magam viselésével, mind cselekedettel is meg fogok mutatni.

Telljes szándékkal vágyok ugyan, hogy magamat Prédikátorságra adjam; mind azért, ha valami ok miatt ezen Szent Hivatalomtól akaratom ellen el maradnék, Salariumomnak¹⁶⁰ bizonyos részét a Cánonok szerint a Venerabilis Tractus¹⁶¹ Tiszteletes Seniorának¹⁶² kezéhez vissza fogom adni.

Hogyha pedig az ÚR Isten arra is fog segíteni, hogy Akademiákra is felmeghessek, a Tiszteletes Professor Uraimék Commendatiójok¹⁶³ nélkül fel nem megyek.

Mindezekre Istennek Kegyelme velem lévén magamat egészen ajánlom. Hogyha pedig ezen fogadásom szerint Hivatalomba el nem járok, szabad legyen engemet a Szent Ekklesia Előljáróinak a Venerabilis Tractus Tiszteletes Seniorának hírével akár mely időben ezen hivatalomból kitenni. Ha pedig én Hivatalomat esztendőm kitöltésének előtte elhagynám, tehát minden Testimonium nélkül botsáttassam el.

Debreczen, die¹⁶⁴ [!] Martii 1787.

Czika Pál maga kezével.

6.

A karcagi iskolai praeceptorok fizetése

Karcag, 1783. április 17.

MNL JNSzML VIII. 125. a. 6. p. 294.

Anno 1783. die 17a Aprilis a Praeceptoroknak fizetése. Ekkleziiai Gyűlésben így határozott meg.

- 1o) Hat Praeceptor számára kész pénz rendeltetett Fl. Rh. 60.
- 2o) Innepi búza, és bor Cantatio.
- 3o) Fadju font 15. Közönségessenn gyertyának.
- 4o) Lakodalmokbann és nevek napján való köszöntés Secundum Statutum 10. Ecclesiae Protocollum.¹⁶⁵ Ezen Salariumra tartoznak hűségessenn szólgálni egyik Gergely naptól fogva a másikig.

Signatum per Andream Balla Tatai Verbi Divini Ministrum manu propria.

¹⁶⁰ Salarium (latin): fizetés.

¹⁶¹ Venerabilis tractus (latin): tiszteletre méltó egyházmegye.

¹⁶² Senior (latin): esperes.

¹⁶³ Commendatio (latin): ajánlás.

¹⁶⁴ Az irat nem tartalmazza a keltezés napját, viszont a későbbi beírás reményében kihagyták neki a helyet. Czika Pál rector ajánlóleveléhez hasonlóan az esküszöveget tartalmazó irat is március 1-je után és 13-a előtt keletkezett.

¹⁶⁵ A 10–11. egyházközségi statútum így szól: „10o. Kereszt Név napokon köszönteni tsak oda menjenek az hová a Rector megengedi; azért hová s milyen helyekre akarnak menni a Rectornak jelentsék, aki határozza meg az órát meddig járhassanak dolgokba, bé jövedeleknak idejét a Rectoruknál jelentsék. 11o. Pénzbeli

7.

A praeceptorok folyamodványai Karcag város tanácsához,
és az ennek nyomán született határozatok

Karcag, 1790–1791

MNL JNSzML V. 101. a. 10–11.

1790.

481. Nagy József és Tóth István Oskolai Praeceptorok azon instálnak, hogy éjszakai harangozás után a városnak utcáin lévén kint találtak maradni és amidőn hazafelé az oskolába mentek a Wachterek¹⁶⁶ a városi áristomba hajtották, melyért satisfactiot kérnek.¹⁶⁷

Ad 481. Az Wachterek az oskolai Törvény ellen tett tselekedetek helybe nem hagyatván meg intettek, hogy többé effélét ne tselekedjenek. Rector uramnak pedig bé jelentetik, hogy ennekutána a maga Oskolájába oly rendet tartson, hogy az igazgatása alatt lévő Praeceptorok éjszakai harangozás után ki ne maradjanak,¹⁶⁸ hanem az Oeconomus Praeceptor minden takarodó fúváskor Rector uramnak a kinn lévő Praeceptort bé jelentse, és azokat regulázza, hogy máskor ily perpatvar ne történhessen.¹⁶⁹

482. Az Oskolai Praeceptorok a mostani szűk idő szerént¹⁷⁰ fizetéseknek megjavításáért instálnak azon okból, hogy a Debreczeni vásár és a sok halottak miatt a borbéli Cantatiótól egyátaljába elmaradtak.¹⁷¹

Ad 482. A Borbéli Cantatióból következett fogyatkozások személy szerént négy Rft-tal ki fog az Ekklésia cassájából pótoltatni, úgy mindazáltal, hogy ez következést maga után ne vonjon.¹⁷²

jövedelmeket adják által a Rector kezében, aki is preceptioban introducálván, a midőn annak osztása közöttök lenne a Prédikátorok és Előljárók előtt légyen, amit pedig a Rector előre kinek kinek szüksége kipótolására adna mindenkor quierállja.” A rector tehát összegyűjtötte a praeceptorok lakodalmi és névnap szolgálatból összegyűjtött pénzt, majd azt szétosztotta közöttük, figyelembe véve, ha egy praeceptornak esetleg nagyobb anyagi szükséglete van. Karcag REI, Prot. Eccl. 1781, 4.

¹⁶⁶ Városi (éjjeli)őr.

¹⁶⁷ MNL JNSzML V. 101. a. 10. 253.

¹⁶⁸ Ezt az iskolai törvények tiltják.

¹⁶⁹ MNL JNSzML V. 101. a. 10. 253.

¹⁷⁰ Karcagon és az egész Nagykunságban ekkoriban aszály pusztított. A Tisza áradásait és kiöntéseit megakadályozó Mírhó-gát megépítése után két aszályos esztendő emelhető ki a Nagykunság történetében: az 1790-es és az 1794-es év. Előbbi kétségkívül hatással volt az 1791-es terményekre, ezáltal a kifizetésekre is. SZABÓ, 1991, 100.

¹⁷¹ MNL JNSzML V. 101. a. 10. 253.

¹⁷² MNL JNSzML V. 101. a. 10. 253.

1791.

111. A Fiúi Oskolában tanító Praeceptorok a mostani példa nélkül való szükségbe azon esedeznek hogy mivel a szűkölködő lakosok a Coquiába¹⁷³ 30dik háznál sem adhatnak számukra, maguknak sem lévén élelmekre való kenyerek, egy falat kenyeret is, ahonnan majd éhen halnak meg azért nékik kenyerekről való provisiót tétetni alázatosan instálnak.¹⁷⁴

Ad 111. Tekintetben vétetődvén az, hogy magának a lakosságnak sincsen kenyere, az olyanokat pedig az Instánsok számára való kenyér szerzésre erőltetni nem lehetne: arra való nézve minden hétre a Város Házától élelmekre két kenyér rendeltetik.¹⁷⁵

325. A Fiúi Oskolában lévő Praeceptorok azon instálnak, hogy az tavalyi mód szerint az halottakhoz való járásokért a két arany kifizettessék.¹⁷⁶

Ad 325. Az halottakhoz való járásokért az Instáns Praeceptoroknak a két arany ki fog fizettetni, de hogy hűségesen eljárjanak kötelességekben, megkívántatik.¹⁷⁷

8.

A karcagi iskolai praeceptorok fizetése

Karcag, 1792

TtREL I. 33. c. 1. k.

- 1o) Késpénz 16 Rft.
- 2o) Perpetua coquia.
- 3o) Búza és borbéli cantatio.
- 4o) Esztendőnként 4 ízben fognak publicaltatni.¹⁷⁸

¹⁷³ A coquia sorkoszt, azaz egy állandó és igencsak jelentős természetbeni hozzájárulás volt a rectorok, de sokkal inkább a praeceptorok ellátásához (állandóságát mutatja, hogy több helyen *perpetua coquiaként* hivatkoznak rá). A tanítók egy-egy iskolába bekerülve részesültek ebben. Lényege, hogy a település tehetősebb református lakosainak és gazdáinak feleségei főzték számukra az ebédet. Később ezt a természetbeni fizetséget készpénzben váltották ki. EPERJESI, 2007, 33.

¹⁷⁴ MNL JNSzML V. 101. a. 11. 37–38.

¹⁷⁵ MNL JNSzML V. 101. a. 11. 37–38.

¹⁷⁶ MNL JNSzML V. 101. a. 11. 102.

¹⁷⁷ MNL JNSzML V. 101. a. 11. 102.

¹⁷⁸ A segédtanítók egy évben négyszer kihirdethették az egyházközséget érintő eseményeket az istentiszteletek után: ennek megfelelően a házastakról (amit kötelesek voltak egymást követő három hétig minden vasárnap közzétenni), meghaltakról, az adók befizetéséről, illetve egyéb más eseményekről is. A publikáló praeceptorok a szolgálatuk fejében némi pénzt kaptak.

- 5o) Amelly halottas házhoz énekelni ha kívánják,¹⁷⁹ minden halottól közönséges osztályra szoktak adni 1 márvást.¹⁸⁰
- 6o) Közönségesen 30 font faggyú fog gyertyának adatni.
- 7o) Ingyen fognak tanittatni.

9.

A karcagi iskolai praeceptorok fizetése

Karcag, 1809. augusztus 8.

TtREL I. 1. s. 2/c k.

A Kardszagi Reformata Oskolabeli apróbb Gyermek Tanítójinak esztendőnként való fizetések:¹⁸¹

- 1o) 50 Rhénes forint.
- 2o) 15 köböl¹⁸² Búza.
- 3o) 15 köböl¹⁸³ Árpa.
- 4o) 10 font Faggyú.
- 5o) 10 köböl örletés, és 10 köböl daráltatás.

¹⁷⁹ A praeceptorok és a velük kirendelt iskolás gyermekek részt vehettek a temetési szolgálatokon énekléssel a lelkész mellett, a rector engedélyével. A segédtanítók ekkor felelősek voltak mind a maguk, mind a rábízott gyermekek viselkedéséért és énekléséért. A praeceptorok (és a gyermekek) a temetésről nem mehettek a halottas házhoz folytatni a szolgálatot, hanem egyenesen az iskolába kellett visszatérniük. A gyászolók gyakran adtak némi pénzt (jellemzően egy márvást) az éneklő praeceptoroknak, amely teljes mértékben a szolgálatot végző segédtanítót illette. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6. 261–262.

¹⁸⁰ 1 márvás = 17 krajcár (xr). ELEK, 1992, 253.

¹⁸¹ Mivel az ekklézsia egyre kevésbé tudta biztosítani az állandó természetbeni járandóságot, a készpénz kapott hangsúlyos szerepet a fizetésekben.

¹⁸² Egy jászkunsági kila búza tömege kb. 45,56 kg. 1 kila búza értéke 3,43 Rft volt 1791-ben. BOGDÁN, 1991, 605; ELEK, 1992, 255.

¹⁸³ Egy jászkunsági kila árpa tömege kb. 35,30 kg. 1 kila árpa értéke 1,88 Rft volt 1791-ben. Az árpa tömeget arányosan számoltuk ki a búza tömegéhez viszonyítva a Bogdán István által közreadott 18. század eleji adatokból. BOGDÁN, 1991, 463, 605; ELEK, 1992, 257.

10.

A karcagi iskolai praeceptorokra vonatkozó elfogadott törvények¹⁸⁴

Karcag, 1828. március 25.

MNL JNSzML VIII. 125. a. 6. p. 259–269.

Az 1828ik esztendei Martius 25ki napján tartott Consistoriális Gyűlésből az Oskolai Protocollumba való beírás, és a megtartatás végett kiadott Törvényei a Fiú Oskolabeli Praeceptoroknak:

1ső. A Praeceptoroknak, a kik tsak a belső és külső Ekkleziiai Elöljáróságnak közönséges megegyezésével jöhetnek ide, első és legfőbb rendeltetések lévén a reájok bizatandó tanuló gyermekeknek a jó erköltsökbenn, és a tudományokbann való öregbítése: ehez képest legelső kötelességké tevődik a Praeceptoroknak a hűséges és előmeneteles tanítás, és nevezetesen a hűségre nézve szorossann meghagyatik, hogy a Praeceptorok a tanítást minden magános dolgaiknál elébbvalónak tegyék; a Professor által elrendeltetendő óráinn a tanításnak a jeladáskor Tanítványaik között pontosann megjelenjenek, és onnan lakószobájokba nem elébb, hanem tsak a délelőtti és délutáni utolsó órának végzésével járjanak le; kivévén innen tsak a történhető betegségnek, és a Templombann vagy temetésenn való szolgálatnak eseteit. Az épületes tanításra nézve pedig meghagyatik, hogy mivel a Professor az értelmes tanításnak módjait, és a tanítani valóknak neveit, a Debreczeni rendhez tartván magát, időről időre meg fogja magyarázni: ezen útmutatás szerint a Praeceptorok az előadásokra és tanítani valókra előre mindenkor jól elkészüljenek; a Professor megvizsgálása és rendelése előtt magoktól semmi újjat ne kezdjenek; az íratás közben Tanítványaik közül eltávozni ne bátorkodjanak, a folytábann, és értelemmel való magyar olvasást a gyermekekkel el ne felejtessék, hanem ebbenn a Quarta Classis Praeceptora is ugyan, de különösbenn a Quinta Classisé minden nap gyakorlást tegyen, kivált a gyengébb gyermekekkel.

2ik. Hogy a gyermekek a jó erköltsökbenn, a Vallás tanulásánn kívül, a jó példa látása által is elébb menjenek: e végre köteles leszen minden Praeceptor valamint kívül, úgy Tanítványai között is nem tsak szavaibann és beszédébenn, hanem öltözetébenn is, és egész magaviseletében a tisztességet követni; ellenben az éretlen maga alkalmaztatást és a gyermekek között való híjávalalóskodást egyáltaljában eltávoztatni, mivel ez által a gyermekek függetlenségre és tiszteletlenségre szoknak.

3ik. A Tanítványoknak minél nagyobb tartalékjokra nézve az okos testi fenyték meghagyatik ugyan a Praeceptoroknál, de oly móddal, hogy a gyermek testének semmi egyéb részét a faránn kívül illetni nem szabad; azt is tsak az elkerülhetetlen szükségékbenn, a milyenek leginkább az erköltstelenségek, és még a tanulásra alkalmas gyerme-

¹⁸⁴ Az iskolai törvényeket több ízben is leírták a karcagi egyházközségi protocollumokban, így 1782-ben és 1812-ben is. Választásunk azért esett az 1828-ban leírt törvényekre, mivel az adja a legbővebb leírást, tehát ebben szerepel a legtöbb szabály. A korábbi törvények pontjai mindenben megegyeznek az itt közöltekkel, mivel a jelen törvények a korábbiak bővített változata.

keknek önkéntvaló korhelysége. Azonban három mérséklett ütésnél több, a Praeceptoroknak meg nem engedtetik; a hol a gyermekeknek hibája nagyobb büntetést tenne szükségessé, azt a Professoroknak köteleztetnek jelteni.

4ik. A Praeceptorok rendeltetésének második tzelja lévén az, hogy az elkerülhetetlen szükségű esetekben a Cantor helyett a Templombann és a halotti temetéseknel énekeljenek: valamint erre nézve, úgy kivált Tanítványaikra nézve tartoznak mind a templombeli, mind a Halotti énekeknek kóta szerént való nótáit, ha eléggé nem tudnák a Professor magyarázása és gyakorlása által megtanulni, hogy a hármóniás éneklésre is, az előforduló szükségekhez képpest, mind magok, mind Tanítványaik alkalmazhatókká tétessenek.

5ik. Sem a templombeli; sem a temetési szolgálatra a Professor híre és rendelése nélkül a Praeceptoroknak menni nem szabad; ha pedig a rendelés mellett akármelyikre elmennek, nem csak magokat tartoznak a legnagyobb okossággal és tisztelettel viselni; hanem köteleztetnek a velek kirendelt oskolás gyermekeknek is mind éneklésére mind magok viseletére gondosan vigyázni; és azoknak akárminémű hibáikat a Professornak halasztás nélkül bejelenteni; hogy így mind a temetésekenn, mind kivált a templombann eshető botránkoztatásoknak eleje vétessen.

6ik. Valamint megparancsoltatik, hogy a Praeceptor a temetésről soha sem a halottas házhoz, hanem Tanítványi és a jó rend kedvéért mindenkor egyenesen az oskolába jöjjön: úgy az is rendeltetik, hogy a mely halottakat a Praeceptorok énekelnek el, az azoktól adatandó fizetés, fáradságuk és ruhájok nyövése jutalmául az övék legyen.

7ik. Tapasztaltatván, hogy a Praeceptorok gondatlansága miatt, az oskola épületeiben a gyermekek által sok károk szoktak történni: az e részben való gondos vigyázat is múlhatatlan kötelességekbe tevődik a Praeceptoroknak, a mennyiben mind lakó szobájokban, mind illető Classisaikban, és azokon kívül az ajtóknak, falaknak, ablakoknak, kementzéknek, székeknek, pádimentomozásoknak épségét, és a közönséges árnyékszéknek tisztaságát fenntartani, az ezekben történendő romlásokat legelőbb észrevenni, azokat a rontókkal együtt a Professornak bejelenteni és ezekhez képest Tanítványaik között a rendes tanítás óráinn kívül is sűrűn megjelenni tartoznak. Ha pedig az tapasztaltatna, hogy a Praeceptorok vigyázatlansága miatt esik a kár az épületekben: az olyan esetekben az illető Praeceptor tulajdon költségenn tartozik a romlást helyrehozni. Továbbá köteleztetik minden Praeceptor a maga Classisát naponként kétszer, úgymint a délelőtti és délutáni elbotsátás után tanítványaik által kitisztittatni; az oskola udvarát pedig, és az épületnek felső és alsó folyosóit hetenként kétszer, tudni illik a Szerda és Szombat délutáni elbotsátások után sorba tartoznak a Praeceptorok kisépretni; kiki a maga Tanítványi által egy hétenn; a mely sepretésenn mindenik Praeceptor szeméjesenn tartozik jelen lenni, a gyermekeknek igazgatása és tsendességben való tartása végett.

8ik. Valamint kötelességekbe tevődik a Praeceptoroknak, hogy tanulói Cursusokat¹⁸⁵ a Professornak magános tanítása által, a mennyiben a közönséges tanítás foglalja

¹⁸⁵ Tantárgyakat.

tosságai engedik, ebbenn az oskolábann is folytassák: úgy az is megparantsoltatik, hogy ezt a jótéteményt legközelebbbről a szorgalmatos tanulás és a körülállásokhoz mérve kiadott pensumoknak¹⁸⁶ tökéletes elvégzése által köteleztetnek megköszönni. Ellenkező esetben, ha tudni illik, a Praeceptorok egész kedvel és szorgalmatossággal nem tanulnak, és előmeneteleket kevésbé nézik, az Elöljáróságnak béjelentetvén, az által a betses időnek haszontalanul való vesztegetéséért, és a Professor ebbéli fáradságának meg nem betsüléséért meg fognak büntetődni.

9ik. Minthogy a hivatalbeli köteleéseknek legpontosabb teljesítése is tsak úgy néződhetik tökéletesnek, ha az azokat teljesítő szeméjeknek erköltsaik tiszták, és magokviselete botránkozttatás nélkül való: valamint elmúlhatatlan köteleésekékké tevődik a Praeceptoroknak a jó erköltsöket benne előmozdító és megbizonyító magok alkalmazttatása: úgy szorossan megtiltatnak az erköltsök rontására szolgálható minden dolgok és e részben törvényé tétetik, hogy:

10ik. A Praeceptorok az Urnak napjainn mind dél előtt, mind dél után a Temp-lomba elmenjenek, azonn az egyenn kívül, a ki az oskolai tsendesség és rend kedvéért ekkor is ide haza maradni köteleztetik. És ezt a vasárnap i templomba való menést a Professor rendelése nélkül soha elmúlatni ne bátorkodjanak; továbbá, hogy az Urnak szent asztalánál minden előforduló alkalmatossággal tsizta, de nem cifra öltözetben mind az ötenn megjelenjenek, és ugyanakkor a Cántornak az éneklésben egymást váltva segíttsenek.

11ik. Hogy az excessusokra való alkalmatosság e részben is elzárattassék: a Praeceptorok mindennemű jövedelmeiket, melyek kezekbe mennek, a Professor kezébe adni köteleztetnek, és valamint az nekük írást ad a pénzek általvételéről, úgy ök is a szükséges végekre kivett summákról recognotiot adni; továbbá a kész pénzbeli fizetésekéből az Eklézsia Curatorától valamely summát tsak a Professornak írásba tett jóváhagyása mellett kérni; és végezetre a köz osztásra való jövedelmeiknek elosztását az Eklézsia Curatorai jelenlétében tenni tartoznak.

12ik. Az oskola falai közzül a Praeceptoroknak kimenni tsak egyedül a Professor engedelmével léssen szabad, a ki azt a Szerda és Szombat napi délyesti órákonn kívül nagy ok nélkül nem fogja megengedni. Mikor pedig kimennek a Professor engedelmével, az estvéli kimaradásnak határa a szokott estvéli takarodásra jelt adó harangozás ideje fog lenni, a mely harangozásnak végével az oskolának mind a két kapui bezárattatnak; a mely bezárásnak hátrálttatása vagy akadályozttatása, és az azután való hazajövés, anynyival inkább a kerítésnek meghágása, s az ezek által szerezttetendő alkalmatlankodás az olyan hibák közte számláltatik, a melyekért a convincáltt Praeceptor Gyűlés eleibe állíttatvann, el fog küldődni. Hozzá adatik ezen 12ik Törvényhez az is, hogy a Praeceptorok éjtszakára lakó szobájokat bezárni szabad nem léssen, hogy a Professor hozzájok akkor is akadály nélkül mehessen.

13ik. A tapasztalások szerint, mind a tanításbann nagy hátramaradást, mind az erköltsökben sok romlást okozvann az, ha a Praeceptorokhoz időtöltő emberek járnak:

¹⁸⁶ Feladatoknak.

e részben meghagyatik, hogy az ilyen emberek miatt a tanítás idejéből tsak legkiseb-
bet is elveszteni nem szabad. Melyre nézve köteleztetnek a Praeceptorok, az ilyen embe-
reknek világosan kijelenteni az ő náluk való időtöltés tilalmas voltát, és ha az ő kijelen-
tésekre a dolog nem igazodna, azt a Professornak jelenteni. A ki pedig közülök az
időtöltőket akármí módon tartóztatni, vagy édesgetni bátorkodik, az úgy fog néződni,
mint az oskolai rendnek ellensége.

14ik. Mivel a Praeceptorok mellett a közönséges Alumnumon¹⁸⁷ egy szolga gyermek
is tartódik: ennek a gyermeknek akármely hibákért való megbüntetése a Praeceptoroknak
átaljába megtiltatik; hanem annak hibáit a Professornak köteleztetnek jelenteni, a ki
a gyermeknek rendetlenségein igazítani fog. Sőt mivel tapasztaltatott, hogy a Praepto-
roknak éretlen bánása módja és vigyázatlan leereszkedése által, a melléjek rendeltetett
szolga gyermeknek erköltseibenn és magaviseletébenn szembetűnő elromlások történtek:
az is meghagyatik, hogy a Praeceptorok, valamint egyéb Tanítvánnyaik előtt, úgy Szolgá-
jok előtt is illetlen beszédekre, alatsony magaviseletre vetemedni, valamint ugyanazt a ta-
nítás ideje alatt a Professor tudta nélkül valahova küldeni ne bátorkodjanak.

15ik. Ha az ezen Törvényekbenn leíratott hivatalbéli és erköltsi kötelességekn kívül
a környül állásokhoz képest a Professor szükségesnek fog látni még egyebeket is rendelni:
az efféle rendelkezéseket, mint hasonlóann a közjóra tzelezőkat tartoznak a Praeceptorok
szinte úgy, mint az itt leírott törvényeket engedelemmel bévenni és hívenn teljesíteni.

16ik. Valamint az Eklézsiái Belső és Külső Elöljáró Urak eránt tisztelettel, minden
rendű emberek és Szülék eránt szelíd emberséggel, úgy a Professor eránt, mint legköze-
lebbi felvigyázójok és igazgatójok eránt, minden rendelkezéskbenn és útmutatásokbann
kifogás nélkül való engedelmességgel tartoznak a Praeceptorok. A függetlenség, patvar-
kodás, engedetlenség, mint minden jónak elrontói, és minden rossznak szülői, a Profes-
sor által béjelentetvénn, legérzékenyebbenn fognak büntetődni.

17ik. Az oskolai mind hivatalos mind erköltsi jó rendnek szorossabb fenntartására
nézve az is rendeltetik, hogy a Praeceptorok közzül hetenként sorba légyen egy Oeco-
nomus, kinek kötelességei lésznek:

1ör. Hogy mikor tanítani mennek, a lakószobájok ajtaját az Oeconomus zárja be, s
maganál tartsa annak kultsát, és azt idő közbe a Templomba vagy temetésre menő Prae-
ceptoronn kívül, másnak kezébe ne adja, hogy tanítás ideje alatt is a Praeceptoron szobá-
bann időtöltők ne múlathassanak.

2or. Hogy valamelyik Praeceptoronak engedelem vagy rendelés mellett történendő
távollételekbenn annak tanítvánai között a tsendességet fenntartsa.

3or. Ha többiek kimennek is, ő ithonn maradjon.

4er. Hogy a Praeceptorok magános taníttatása órájának elérkezését a Professornak
megjelentsé és azon tanításnak tartódását, vagy a szükséges okoknál fogva való halasz-
tódását a többieknek tudtokra adja.

5ör. Hogy a gyermekeknek haza botsátása után az oskola közönséges kapujára oly-
yan gondot tartson, hogy az kinyílvá ne áljon, mivel e miatt nem tsak az ajtóbann szár-

¹⁸⁷ Jótéteményen.

mazhatik kár a szél tsapkodása által, hanem többféle rendetlenségekre is alkalmatosság szolgáltatathatik.

18ik. Ezeket a törvényeket minden Praeceptor tartozik magának leírni mindjárt Hivatala kezdetének első óráibann, hogy a hibákat, a milyenek az eddig megnevezettekenn kívül az egymás között való versengés, verekedés, részegeskedés, káromkodás, gyalázó írások készítése, heverés, kártyázás, annyival inkább eltávoztathassák a törvények látása által, mivel azok a Professor vigyázása által észrevétetvén, nem tsak egyenként béfonak jelentetni az Ekkleziái Elöljáróságnak, hanem kinek kinek neve alatt az általa ejtett minden hibák egy tsumóba is feljegyeztenek, és az Ekkleziái Gyűlés eleibe fognak terjeszteni, a hol bűnéhez mérséklett büntetések diktáltatnak a vétkező Praeceptorra.

19. Ha a praecceptorok közül olyan találatna, a ki ezen előadott Törvények ellenére is magát nem jól viselné; meghatalmaztatik a Professor, hogy a kisebb vétkekért ugyan a debreczeni Református Collegiumban is szokásban lévő büntetésekkel, példának okáért a Szerdán és Szombaton délutáni kimenéstől való eltiltással, a nagyobbakért pedig az oskolákra reá vigyázó Predikátor urnak egytetértésével testi büntetéssel is fenyithesse őket. Hogyha pedig valamely Praeceptor annyira elvetemedne, hogy a Professornak gyakori fenyítése és büntetése által is magát jobbítani nem igyekezne: az olyan vétkes, érdemlett büntetésének elvétele végett az Ekkleziái Elöljáróságnak jelentessen a Professor által.

11.

Ináncsi Papp András, Könyves János, Kántor Lajos és Szennyes András praeceptorok eskülevele a Karcagi Református Egyházközség elöljáróinak címezve

Debrecen, 1833. február 25.

Karcag REI. H.

Nagy Tiszteletű és Nagy Érdemű Belső és Külső Elöljáró Úrak!

A Nagy Tiszteletű és Tekintetű Professoratus¹⁸⁸ által szerentsénk lévén a Kardszagi Reformáta Oskola leendő Praeceptorainak ki nevezeteni: kötelességünknek tartottuk ezen ki nevezetésünket a Szent Ekklesia Nagy Érdemű Belső és Külső Elöljáró Úrainak alázatosan meg jelenteni, s magunkat mint leendő Elöljáró Úrainknak Kegyességébe ajánlani.

Mely alázatos jelentésünk mellett, hogy mind hivatalbéli kötelességünknek, mind a Szent Ekklesia helyes várakozásának, minden részben igyekeznünk meg felelni, ezenel ígérjük és fogadjuk.

¹⁸⁸ A testület a levél kiadásakor (1833) a következő professzorokból állt: Aranyi István, Ercsei Dániel, Erdélyi József, Kalós Mózes, Kerekes Ferenc, Madarász Dobrossy János, Péczely József, Sárvári Pál, Zákány József. RÁCZ, 1997, 56–57.

Hogy pedig tudhassuk magunkat mihez tartani: alázatosan kérjük a Szent Ekklésia Nagy Érdemű Elöljárói Úrait, méltóztassanak minket a kimenetel ideje felől tudósítani.

Mely alázatos jelentésünk és kérésünk mellett alázatos tisztelettel maradunk A Nagy Tiszteletű és Nagy Érdemű Belső és Külső Elöljáró Uraknak Debreczenben, Februarius 25-dikén. 1833.

Alázatos Szolgáji:

Ináncsi Papp András maga kezével.

Könyves János maga kezével.

Kántor Lajos maga kezével.

Szennyes András maga kezével.

12.

Könyves János praeceptor ajánlólevele Aranyi István¹⁸⁹ debreceni professzortól

Debrecen, 1833. április 22.¹⁹⁰

Karcag REI. H.

Lectori Salutem!

Bonae spei juvenes Johannes Könyves, Scholae Reformatae Nagy Kun Karczagiensis Praeceptor a nobis designatus, cum iam in eo esset, ut ad eam Provinciam suscipiendam in iter se daret, petiit a nobis, ut Testimonium idoneum ei daremus. Testamur igitur fuisse eum apud nos studiosum anni primi atque studia ea, quae hoc anno a Venerabili Superintendententia praescripta sunt, audivisse, puta Doctrinam Religionis, Mathesim puram, Historiam antiquam cum Geographia, Litteraturam Latinam et Graecam, Linguam Germanicam, Mineorologiam, Paedagogicam, in super ex quo tempore in nostram Disciplinam se tradidit, ita ut probum, honestumque studiosum decet, se se gessisse. Deum Optimum Maximum oramus, ut eum gratia sua adiuvare velit, ad munus hoc magna cum utilitate administrandum.

Dabamus Debrecini die 22a Aprilis anni 1833i.

Collegii Reformatorum Debrecinensis Professores et hoc tempore Rector Stephanus Aranyi manu propria.¹⁹¹

¹⁸⁹ Aranyi István a Debreceni Református Kollégium professzoraként szolgált 1822 és 1864 között. Hit- és egyháztörténetet, valamint gyakorlati teológiát oktatott. RÁCZ, 1997, 57.

¹⁹⁰ Az irattárban felleltük a másik három praeceptorról kiállított ajánlólevelet is, mivel azonban a nevükön kívül ezek szövege teljességgel megegyezik, azokat nem közöljük. Karcag REI. H.

¹⁹¹ Az iratot a Debreceni Református Kollégium vörös viaszba nyomott pecsétje zárja. A pecsét felirata: „*Sigillum Collegii Reformatorum Debrecinensis.*”

**A karcagi iskolában szolgáló rectorok betűrendes adattára,
1722–1850¹⁹²**

- Áts Szathmári András.** *Rector:* Karcag, 1771–1773. *Szárm.:* Tiszaszőlős (Heves–Külső-Szolnok vm.). *Szüil. hely, idő:* Tiszaabád (Heves–Külső-Szolnok vm.), 1745. *Szüülő/gyám neve, fogl.:* András, lelkész. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1761. 4. 24. *Coll. tisztség:* Praeceptor Oratorum 1770. *Academia:* Zürich (CH), 1774. *Későbbi foglalk.:* Adásztevel (Veszprém vm.), lelkész 1775–1783. Köveskál (Veszprém vm.), lelkész 1783–1799. Szentgál (Veszprém vm.), lelkész 1799–1816. Veszprémi egyházmegyei assessor, jegyző 1800–1819. *Egyéb:* Meghalt 1819. 4. 1. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 484; HEGYI, 2003, 99; TÓTH, 1942b, 26; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2018, 927.
- Balogh Mihály.** *Rector:* Karcag, 1805–1807. *Szárm.:* Érsemjén (Bihar vm.). *Szüil. hely, idő:* Érsemjén (Bihar vm.), 1777 8. 27. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1798. 4. 24. *Coll. tisztség:* Praeceptor Syntaxistarum 1804. Praeceptor Rhaetorum 1805. *Későbbi foglalk.:* Nagykőrös (Pest vm.), professzor 1808–1836. *Egyéb:* Feleségül vette Molnár Albert egyházi elöljáró lányát Nagykőrös (Pest vm.), 1809. 2. 9. Meghalt 1837. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 826; ÁDÁM–JOÓ, 1896, 194–195.
- Balogh Péter.** *Rector:* Karcag, 1818–1821. *Szárm.:* Nábrád (Szatmár vm.). *Szüil. hely, idő:* Nábrád (Szatmár vm.), 1792. 2. 16. *Szüülő/gyám neve, fogl.:* István, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1809. 9. 19. *Coll. tisztség:* Praeceptor Grammatistarum 1815. *Academia:* Bécs (AT), 1821. *Későbbi foglalk.:* Pesti királyi táblai jegyző 1821–1822. Nagyszalonta (Bihar vm.), lelkész 1822–1855. Bihari egyházmegyei esperes 1832–1860. Tiszántúli superintendens 1860–1870. *Egyéb:* Újból beiratkozott 1815. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 920; SZÖGI, 2013, 349.
- Bartha János.** *Rector:* Karcag, 1850–1854. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szüil. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1826. 11. 8. *Szüülő/gyám neve, fogl.:* István, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1843. 11. 2. *Praeceptor:* Karcag (Nagykun Kerület), 1841–1850. *Academia:* Bécs (AT), 1854. *Későbbi foglalk.:* Lelkész. *Egyéb:* Gyámja Kovács Ferenc a beiratkozásakor. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1166; SZÖGI–KISS, 2003, 262.
- Benedek László.** *Rector:* Karcag, 1804–1805. *Szárm.:* Nagydorog (Tolna vm.). *Szüil. hely, idő:* Nagydorog (Tolna vm.), 1781. 7. 9. *Szüülő/gyám neve, fogl.:* József, nemes. R. H. *Als. isk.:*

¹⁹² Az egyes rectorokra vonatkozó életrajzi adatok rövidítései a következőképp értelmezendők. *Rector:* A diák vállalt rectori hivatalának ideje. *Szárm.:* A diák származási helye (zárójelben a vármegyével). *Szüil. hely, idő:* A diák születésének helye (zárójelben a vármegyével), ideje. *Szüülő/gyám neve, fogl.:* A szülő vagy gyám neve, foglalkozása. *R:* Református. *H:* Hungarus (magyar). *Als. isk.:* A diák alsóbb iskolájának elvégzésének helye (zárójelben a vármegyével). *Subsc.:* A subscriptio helye és dátuma. *Coll. tisztség:* A diák kollégiumban viselt tisztsége. *Praeceptor:* A diák vállalt praeciptori hivatala(i)nak helye (zárójelben a vármegyével), ideje. *Későbbi foglalk.:* A rector vagy praeciptor karcagi szolgálata utáni foglalkozása, annak helye (zárójelben a vármegyével) és ideje. *Academia:* A diák hazai vagy külföldi egyetemjárása (helység, ország, beiratkozás ideje). *Egyéb:* Megjegyzés, egyéb anyakönyvben, forrásban, adattárban feltüntetett információ. *N. a.:* nincs adat. Az adatsort követően tüntettük fel az egyes diákok adatainak forrásait, lelőhelyét.

- Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1796. 4. 26. *Későbbi foglalk.*: Karcag, nótárius. Nagykun kerületi útibiztos. *Egyéb.*: Meghalt Karcag (Nagykun Kerület), 1847. 11. 12. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 812.
- Biró Mihály.** *Rector*: Karcag, 1751–1753. *Szárm.*: Kecskemét (Pest vm.). *Szül. hely, idő*: Kecskemét (Pest vm.), 1736. 3. 19. *Szülő/gyám neve, fogl.*: György, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1743. 5. 1. *Academia*: Basel (CH), 1753. *Későbbi foglalk.*: Bogyiszló (Tolna vm.), lelkész 1754–1757. Kocs (Komárom vm.), lelkész 1757–1763. *Egyéb.*: Meghalt Kocs (Komárom vm.), 1763. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 433; TtREL II. 28. a. 1–3. 257; HEGYI, 2003, 54.
- Budai János.** *Rector*: Karcag, 1827–1831. *Szárm.*: Debrecen (Bihar vm.). *Szül. hely, idő*: Debrecen (Bihar vm.), 1803. 7. 13. *Szülő/gyám neve, fogl.*: György, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1821. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1016.
- Budán János.** *Rector*: Karcag, 1737–1739. *Szárm.*: Debrecen (Bihar vm.). *Szül. hely, idő*: Debrecen (Bihar vm.), 1710. 4. 13. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1732 k. *Egyéb.*: Nyomát csak Karcagon találjuk, más iskolatörténeti feljegyzésben nem bukkan fel a neve. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Czeglédi Pál.** *Rector*: Karcag, 1741–1743. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1733. 4. 25. *Academia*: Franeker (NL), 1743. *Későbbi foglalk.*: Dévaványa (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1748–1750. Zsáka (Bihar vm.), lelkész 1750–1761. Köröszakál (Bihar vm.), lelkész 1761–?. *Egyéb.*: Debrecenben (Bihar vm.) elvette Zelizi István mostohaleányát, Érpályi Sárát. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 413. TtREL II. 28. a. 1–3. 179; BOZZAY–LADÁNYI, 2007, 107; TÓTH, 1942b, 287.
- Czika Pál.** *Rector*: Karcag, 1787–1789. *Szárm.*: Komárom (Komárom vm.). *Szül. hely, idő*: Komárom (Komárom vm.), 1761. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1779. 4. 23. *Academia*: Erlangen (DE), 1789. Göttingen (DE), 1790. *Későbbi foglalk.*: Tiszaroff (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1791–1792. Felsőgellér (Komárom vm.), lelkész 1792–1801. Nagymegyér (Komárom vm.), tractualis assessor 1801–1834. *Egyéb.*: Újból beiratkozott 1780 és 1782. Felesége Vég Julianna. Meghalt 1834. 8. 13. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 605; SZÖGI, 2001, 230, 227; TÓTH, 1942b, 174; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2018, 523.
- Debretzeni Seres János.** *Rector*: Karcag, 1731–1733. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1715. 9. 5. *Későbbi foglalk.*: Egyek (Bihar vm.), lelkész. Szentpéterszeg (Bihar vm.), lelkész 1741. Biharpüspöki (Bihar vm.), lelkész. *Egyéb.*: Karcagi rectorása előtt 1724-ben Csegöldön (Szatmár vm.) és Tizsakürtön (Heves–Külső-Szolnok vm.) vállalt rectoráságot. Meghalt Hencidán (Bihar vm.). Talán a fia lehetett Debretzeni Seres Mihály hencidai lelkész (szolgált 1759–1761). MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 381; TtREL II. 28. a. 1–3. 67.
- Derecskei József.** *Rector*: Karcag, 1812–1814. *Szárm.*: Debrecen (Bihar vm.). *Szül. hely, idő*: Debrecen (Bihar vm.), 1787. 3. 12. *Szülő/gyám neve, fogl.*: Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1804. 11. 27. *Későbbi foglalk.*: Debreceni

- (Bihar vm.) helyettes jegyző, szenátor, polgár. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 878.
- Dobrai Áron.** *Rector:* Karcag, 1799–1800. *Szárm.:* Berekböszörmény (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Berekböszörmény (Bihar vm.), 1775. 8. 28. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Mihály, lelkész. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1791. 4. *Későbbi foglalk.:* Mezőkeresztes (Borsod vm.), 1802–1818. Komádi (Bihar vm.), lelkész 1818–1829. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 757.
- Ecsedi István.** *Rector:* Karcag, 1777–1779. *Szárm.:* Micske (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1768. 4. 28. *Academia:* Zürich (CH), 1780. *Későbbi foglalk.:* Nagyrév (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1781–1783. Kenderes (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1783–1802. *Egyéb:* Geometriában előjáró 1773-ban. Kenderesi (Heves–Külső-Szolnok vm.) szolgálata közben 1791-ben tűz ütött ki a lelkészlakban, melyből javait nehezen menthette meg. Ezt követően idegzete összeroppant, később pedig az itálnak adta magát. 1802-ben lemondott kenderesi lelkészségéről, ahonnan Nagyrévre (Heves–Külső-Szolnok vm.) tért vissza rokonai körébe. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 511; TtREL II. 28. a. 1–3. 91; HEGYI, 2003, 102; TÓTH, 1942b, 111.
- Fábián Őri László.** *Rector:* Karcag, 1795–1797. *Szárm.:* Kocs (Komárom vm.). *Szül. hely, idő:* Kocs (Komárom vm.), 1771. 7. 18. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Pál, lelkész. R. H. *Als. isk.:* Kocs (Komárom vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1787. 4. 26. *Academia:* Jena (DE), 1797. Bécs (A), 1798. *Későbbi foglalk.:* Közép-Szolnok vármegyei orvosdoktor. *Egyéb:* Újból beiratkozott 1790. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 696; SZÖGI, 2013, 66.
- Fórián István.** *Rector:* Karcag, 1765–1767. *Szárm.:* Derecske (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Derecske (Bihar vm.), 1739. R. H. *Als. isk.:* Derecske (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1754. *Academia:* Basel (CH), 1767. *Későbbi foglalk.:* Szatmár (Szatmár vm.), tanító 1762. Mikepércs (Bihar vm.), lelkész 1770–1788. Tiszafüred (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1788–1789. *Egyéb:* Meghalt Tiszafüred (Heves–Külső-Szolnok vm.), 1798. 2. 29. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 457; TtREL II. 28. a. 1–3. 330; HEGYI, 2003, 58; TÓTH, 1942b, 64.
- Fülep Gábor.** *Rector:* Karcag, 1834–1837. *Szárm.:* Tiszadob (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő:* Tiszadob (Szabolcs vm.), 1808. 3. 5. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1827. *Egyéb:* Karcagi rectorátusa után Bihardiószegen (Bihar vm.) vállalt rectorátust. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1046.
- Gerendai Pál.** *Rector:* Karcag, 1781–1783. *Szárm.:* Császár (Komárom vm.). *Szül. hely, idő:* Császár (Komárom vm.), 1749. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, nemes. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1771. 4. 25. *Coll. tisztség:* Praeceptor Conjugistarum 1778. Praeceptor Oratorum 1780. *Praeceptor:* Karcag (Nagykun Kerület), 1769–1771. *Academia:* Heidelberg (DE), 1783. *Későbbi foglalk.:* Kunhegyes (Nagykun Kerület), lelkész 1786–1823. *Egyéb:* A Kollégiumban jeles rézmetsző diák hírében állt. Felesége Simon Péter kunhegyesi lelkész lánya. Apósa halála után lett kunhegyesi lelkész. Meghalt: Kunhegyes (Nagykun Kerület), 1825. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABA-

- DI, 2013, 536; TtREL II. 28. a. 1–3. 125; TtREL II. 28. e. 169; TAR 2004. 170; TÓTH, 1942b, 134.
- Horváth József.** *Rector:* Karcag, 1816–1818. *Szárm.:* Dunaszentgyörgy (Tolna vm.). *Szül. hely, idő:* Dunaszentgyörgy (Tolna vm.), 1789. 11. 26. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Nagykőrös (Pest vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1804. 9. 19. *Egyéb:* Újból beiratkozott 1810. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 874.
- Ináncsi István.** *Rector:* Karcag, 1735–1737. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1729 k. *Egyéb:* Nyomat csak Karcagon találjuk, más iskolatörténeti feljegyzésben nem bukkan fel a neve. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Kabai Tóth János.** *Rector:* Karcag, 1725–1727. R. H. *Szül. hely, idő:* N. a., 1700. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1720. 10. 11. *Academia:* Utrecht (NL), 1730. *Későbbi foglalk.:* Dévaványa (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1730–1736. Büdszentmihály (Szabolcs vm.), lelkész 1737–1770. *Egyéb:* Meghalt Büdszentmihály (Szabolcs vm.), 1770. 3. 11. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 391; TtREL II. 28. a. 1–3. 101; BOZZAY-LADÁNYI, 2007, 146; Tóth, 1942b, 286.
- Kállai Toka András.** *Rector:* Karcag, 1739–1741. *Szárm.:* Nagykálló (Szabolcs vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1730. 4. 26. *Későbbi foglalk.:* Nagykálló (Szabolcs vm.), nótárius. *Egyéb:* Világi személlyé lett. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 408; TtREL II. 28. a. 1–3. 161.
- Kálnai István.** *Rector:* Karcag, 1775–1777. *Szárm.:* Kecskemét (Pest vm.). *Szül. hely, idő:* Kecskemét (Pest vm.), 1747. 10. 25. R. H. *Als. isk.:* Kecskemét (Pest vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1766. 4. 24. *Academia:* Zürich (CH), 1777. *Egyéb:* Újból beiratkozott 1769. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 502; TtREL II. 28. a. 1–3. 64; HEGYI, 2003, 100.
- Kocsis Péter.** *Rector:* Karcag, 1842–1843. *Szárm.:* Halábor (Bereg vm.). *Szül. hely, idő:* Halábor (Bereg vm.), 1815. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Péter, földműves. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1833. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1096.
- Kovács E. István.** *Rector:* Karcag, 1785–1787. *Szárm.:* Debrecen (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Debrecen (Bihar vm.), 1759. 11. 7. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1775. 4. 27. *Academia:* Heidelberg (D), 1787. *Későbbi foglalk.:* Mikepércs (Bihar vm.), lelkész 1791–1826. *Egyéb:* Meghalt Mikepércs (Bihar vm.), 1834. 4. 11. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 574; TAR, 2004, 171.
- Környei István.** *Rector:* Karcag, 1773–1775. *Szárm.:* Bia (Pest vm.). R. H. *Szül. hely, idő:* Bia (Pest vm.), 1742. *Als. isk.:* Kecskemét (Pest vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1764. 5. 3. *Coll. tisztség:* Praeceptor Poetarum 1772. *Academia:* Zürich (CH), 1775. *Későbbi foglalk.:* Kun-szentmihály (Kiskun Kerület), lelkész 1778–1781. Seregélyes (Fejér vm.), lelkész 1781–1817. *Egyéb:* Meghalt Seregélyes (Fejér vm.), 1817. 10. 7. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 494; TtREL II. 28. a. 1–3. 50; HEGYI, 2003, 99.
- Lovász Imre.** *Conrector:* Karcag, 1824–1827. *Szárm.:* Debrecen (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Debrecen (Bihar vm.), 1797. 11. 11. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1814. 9. 21. *Coll. tisztség:* Praeceptor Poetarum. *Academia:* Bécs (A), 1827. *Egyéb:* Újból beiratkozott 1821. Lovász Imre conrec-

- torként, azaz másodtanítóként működött Varga József professzorsága alatt Karcagon. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 964; SZÖGI, 2013, 160.
- Lukács István.** *Rector:* Karcag, 1755–1757. *Szárm.:* Abaújvár (Abaúj vm.). *Szül. hely, idő:* Abaújvár (Abaúj vm.), 1728. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1748. 10. 4. *Coll. tisztség:* Senior 1760. *Academia:* Genf (CH), 1759. Basel (CH), 1762. *Későbbi foglalk.:* Pécel (Pest vm.), lelkész 1764–1795. *Egyéb:* Neve több helyen előfordul Lukácsi, Lukátsi alakban is. Meghalt Pécel (Pest vm.), 1795. 10. 11. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 444; TtREL II. 28. a. 1–3. 292; HEGYI, 2003, 57, 83.
- Marjai Albert.** *Rector:* Karcag, 1800–1802. *Szárm.:* Türkeve (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Türkeve (Nagykun Kerület), 1775. 12. 12. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Albert, esperes. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1793. 4. 24. *Academia:* Utrecht (NL), 1803. *Későbbi foglalk.:* Vésztő (Békés vm.), lelkész 1803–1805. Tizsaszentimre (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1805–1807. Szeghalom (Békés vm.), lelkész 1807–1814. *Egyéb:* A Körös vizébe fulladt. Meghalt Szeghalom (Békés vm.), 1814. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 796; TtREL II. 28. e. 214; BOZZAY–LADÁNYI, 2007, 168; TÓTH 1942a, 260–261; TÓTH 1942b, 194.
- Miklóssy Mózes.** *Rector:* Karcag, 1837–1840. *Szárm.:* Géres (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő:* Géres (Szatmár vm.), 1813. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Sándor, nemes. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1829. 11. 3. *Későbbi foglalk.:* Debrecen (Bihar vm.), ügyvéd. *Egyéb:* Meghalt Debrecen (Bihar vm.), 1892. 11. 5. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1062.
- Mikó Sámuel.** *Rector:* Karcag, 1810–1812. *Szárm.:* Debrecen (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Debrecen (Bihar vm.), 1786. 2. 4. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1803. 4. 30. *Későbbi foglalk.:* Tizsaszalók (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1816–1818. Körösladány (Békés vm.), lelkész 1818. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 864; TÓTH, 1942b, 185.
- Miskoltzi János.** *Rector:* Karcag, 1749–1751. *Szárm.:* Kunszentmiklós (Kiskun Kerület). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1741. 4. 26. *Későbbi foglalk.:* Vásárosnamény (Bereg vm.), lelkész 1759. Dunavecse (Pest vm.), egyházi nótárius. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 431; TtREL II. 28. a. 1–3. 243.
- Nagy István.** *Rector:* Karcag, 1831–1834. *Szárm.:* Szabadszállás (Kiskun Kerület). *Szül. hely, idő:* Szabadszállás (Kiskun Kerület), 1804. 10. 6. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Kecskemét (Pest vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1821. *Egyéb:* Meghalt Szabadszállás (Kiskun Kerület), 1880. 3. 1. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1020.
- Nagy Sámuel.** *Conrector:* Karcag, 1837–1840. *Szárm.:* Nagyvárad (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1822. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1022.
- Nyiri Péter.** *Rector:* Karcag, 1847–1850. *Szárm.:* Istvándi (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő:* Túrístvándi (Szatmár vm.), 1821. 11. 11. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Miklós, nemes. R. H. *Als. isk.:* Szatmár (Szatmár vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1838. 11. 2. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1132.

- Ódor László.** *Rector:* Karcag, 1802–1804. *Szárm.:* Feldebrő (Heves–Külső-Szolnok vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1793. 4. 24. *Academia:* Göttingen (D), 1804. *Későbbi foglalk.:* Géres (Szatmár vm.), Feldebrő (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 796; SZÖGI, 2001, 231.
- Oláh Antal.** *Rector:* Karcag, 1845–1847. *Szárm.:* Újfehértó (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő:* Újfehértó (Szabolcs vm.), 1823. 4. 18. *Szülő/gyám neve, fogl.:* György, lelkész. R. H. *Als. isk.:* Hajdúböszörmény (Hajdú Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1837. 11. 3. *Későbbi foglalk.:* Lelkész. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1124.
- Oroszi S. Pál.** *Rector:* Karcag, 1722–1725. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1718. 12. 16. *Későbbi foglalk.:* Törökszentmiklós (Heves–Külső-Szolnok vm.), nótárius 1725. *Egyéb:* Világi személlyé lett. Rossz embernek írták le. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 387; TtREL II. 28. a. 1–3. 89.
- Pap Gábor.** *Rector:* Karcag, 1814–1816. *Szárm.:* Lovasberény (Veszprém vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1806. 9. 19. *Későbbi foglalk.:* Karcag (Nagykun Kerület), városi senator. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 892.
- Pápai Hegyi János.** *Rector:* Karcag, 1745–1747. *Szárm.:* Pápa (Veszprém vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1737. 4. 19. *Academia:* Ismeretlen egyetem. *Későbbi foglalk.:* Tiszaabád (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1751–1764. Füzesgyarmat (Békés vm.), lelkész 1764–1779. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 422; TtREL II. 28. a. 1–3. 196; TÓTH, 1942b, 26.
- Posta József.** *Rector:* Karcag, 1843–1845. *Szárm.:* Kismarja (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Kismarja (Bihar vm.), 1821. 3. 5. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, lelkész. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1835. *Későbbi foglalk.:* Derecske (Bihar vm.), lelkész. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1110.
- Ráczkevi János.** *Rector:* Karcag, 1789–1791. *Szárm.:* Szentkirályszabadja (Veszprém vm.). *Szül. hely, idő:* Kádárta (Veszprém vm.), 1762. R. H. *Als. isk.:* Hajdúnánás (Hajdú Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1780. 4. 27. *Academia:* Odera-Frankfurt (D), 1791. *Későbbi foglalk.:* Balatonudvari (Zala vm.), lelkész 1793–1838. Veszprém egyházmegyei tanácsbíró 1816–1838. *Egyéb:* Meghalt: Balatonudvari (Zala vm.), 1838. 6. 6. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 617; SZÖGI, 2001, 216; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2018, 862.
- Ráczkevi Ötvös István.** *Rector:* Karcag, 1767–1769. *Szárm.:* Tata (Komárom vm.). R. H. *Szül. hely, idő:* Tata (Komárom vm.), 1739. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1756. 4. 29. *Academia:* Utrecht (NL), 1769. *Későbbi foglalk.:* Dunaszentgyörgy (Tolna vm.), lelkész 1771–1803. Tolnai egyházmegyei esperes 1791–1803. *Egyéb:* Meghalt Dunaszentgyörgy (Tolna vm.), 1803. 3. 2. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 463; BOZZAY–LADÁNYI, 2007, 115.
- Sallós Benedek.** *Rector:* Karcag, 1729–1731. *Szül. hely, idő:* N. a., 1706. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1722. 2. 3. *Coll. tisztség:* Praeceptor 1728. *Későbbi foglalk.:* Kenderes (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1731–1734. Tiszaderzs (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1734–1736. Tiszabura (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1736–1738. Tiszaroff (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1738–1739. Tiszakürt (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1739–1748. Tiszainoka (Heves–Külső-Szol-

- nok vm.), lelkész 1748–1758. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 394; TtREL II. 28. a. 1–3. 110; TÓTH, 1942b, 35; TÓTH, 1949, 236.
- Sárói Mihály.** *Rector:* Karcag, 1769–1771. *Szárm.:* Debrecen (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1760. 4. 24. *Coll. tisztség:* Praeceptor Syntaxistarum 1767. *Academia:* Franeker (NL), 1771. *Későbbi foglalk.:* Kunmadaras (Nagykun Kerület), lelkész 1774–1797. *Egyéb:* Meghalt Kunmadaras (Nagykun Kerület), 1797. 1. 3. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 480; TtREL II. 28. a. 1–3. 12; BOZZAY–LADÁNYI, 2007, 116; TÓTH, 1942b, 158.
- Szabátsi János.** *Rector:* Karcag, 1733–1735. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1726 k. *Egyéb:* Nyomát csak Karcagon találjuk, más iskolatörténeti feljegyzésben nem bukkan fel a neve. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Szabó János.** *Rector:* Karcag, 1761–1763. *Szárm.:* Vécse (Zemplén). *Szül. hely, idő:* Vécse (Zemplén), 1729. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1748. *Későbbi foglalk.:* Szöny (Komárom vm.), lelkész 1766–1801. Tatai egyházmegye esperes 1790–1808. *Egyéb:* Újból beiratkozott 1751. Szabó a rectori hivatala végeztével nyugati egyetemre kívánt menni, azonban nyomát nem találjuk sem a holland, sem a német, sem a svájci egyetemek anyakönyveiben. Meghalt Szöny (Komárom vm.), 1808. 6. 26. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 445; KÖBLÖS–KRÁNYITZ, 2018, 908.
- Szabó János.** *Rector:* Karcag, 1793–1795. *Szárm.:* Szöny (Komárom vm.). *Szül. hely, idő:* Ószöny (Komárom vm.), 1770. 12. 29. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Kecskemét (Pest vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1785. 4. 28. *Coll. tisztség:* Praebitor 1792. *Későbbi foglalk.:* Pusztafödemes (Pozsony vm.), lelkész. Szodó (Nyitra vm.), lelkész. *Egyéb:* Idő előtt elbocsátott Karcagról hanyagság miatt. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 678.
- Szaniszló György.** *Rector:* Karcag, 1759–1761. *Szárm.:* Abaújvár (Abaúj vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1748. 4. 25. *Coll. tisztség:* Praeceptor Grammatistarum 1756. Curator 1757. *Academia:* Basel (CH), 1762. *Későbbi foglalk.:* Bihardiószeg (Bihar vm.), lelkész 1763–1783. *Egyéb:* Meghalt Bihardiószeg (Bihar vm.), 1783. 2. 26. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 444; TtREL II. 28. a. 1–3. 290; HEGYI, 2003, 57.
- Szántó Dániel.** *Rector:* Karcag, 1807–1810. *Szárm.:* Hegyközszentimre (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1800. 4. 23. *Academia:* Göttingen (D), 1812. *Későbbi foglalk.:* Hegyközszentimre (Bihar vm.), lelkész. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 840; SZÖGI, 2001, 233.
- Szapannos Mihály.** *Rector:* Karcag, 1757–1759. *Szárm.:* Jászberény (Jász Kerület). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1748. 4. 25. *Coll. tisztség:* Praeceptor Oratorum 1756. Könyvtárnok 1757. *Academia:* Zürich (CH), 1760. *Későbbi foglalk.:* Békés (Békés vm.), segédlelkész 1767-től. Békési egyházmegyei jegyző 1774-től. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 442; TtREL II. 28. a. 1–3. 285; HEGYI, 2003, 97; HEGYI, 2021, 15–16.
- Szász Márton.** *Rector:* Karcag, 1747–1749. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1738. 5. 4. *Academia:* Utrecht (NL), 1750. *Későbbi foglalk.:* Érsemjén (Bihar vm.),

- lelkész 1752–1754. Vajda (Bihar vm.), lelkész 1754–1759. Bihardiószeg (Bihar vm.), lelkész 1759–1760. *Egyéb:* Meghalt Bihardiószeg (Bihar vm.), 1760. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 426; TtREL II. 28. a. 1–3. 225; BOZZAY–LADÁNYI, 2007, 153.
- Szentmiklósi Kállai István.** *Rector:* Karcag, 1783–1785. *Szárm.:* Losonc (Nógrád vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1773. 4. 24. *Coll. tisztség:* Praeceptor Oratorum. *Egyéb:* Meghalt 1801. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 562.
- Szentmiklósi Sámuel.** *Rector:* Karcag, 1743–1745. *Szárm.:* Kunszentmiklós (Kiskun Kerület). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1738. 5. 4. *Academia:* Basel (CH), 1747. *Későbbi foglalk.:* Karcag (Nagykun Kerület), lelkész 1750. *Egyéb:* Karcagi rectorása előtt Fülöpszálláson (Kiskun Kerület) vállalt rectoráságot (1740–1743). A helvetica confessióval ellenkező „eretnek és fanatikus” tanításai miatt elmozdították lelkészi állásából 1755-ben. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 425; TtREL II. 28. a. 1–3. 222; HEGYI, 2003, 53; TÓTH, 1942b, 98.
- Szűts István.** *Rector:* Karcag, 1797–1799. *Szárm.:* Zsáka (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Zsáka (Bihar vm.), 1771. 1. 17. *Szülő/gyám neve, fogl.:* György, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1787. 4. 26. *Academia:* Göttingen (D), 1800. *Későbbi foglalk.:* Tiszaderzs (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1801–1847. Heves-nagykunsági egyházmegyei tanácsnok 1825–1847. *Egyéb:* Meghalt Debrecen (Bihar vm.), 1847. 12. 3. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 697; SZÖGI, 2001, 229; TÓTH, 1942b, 46.
- Tatai Kaszap Mihály.** *Rector:* Karcag, 1727–1729. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1719. 4. 23. *Későbbi foglalk.:* Nagykőrös (Pest vm.), kántor. *Egyéb:* Karcagi rectorása után Kunhegyesen (Nagykun Kerület) vállalt rectoráságot. Kecskeméti polgár lett. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 388; TtREL II. 28. a. 1–3. 93.
- Tóth István.** *Rector:* Karcag, 1779–1781. *Szárm.:* Kocs (Komárom vm.). *Szül. hely, idő:* Kocs (Komárom vm.), 1750. 1. 22. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1770. 4. 26. *Academia:* Heidelberg 1781. *Későbbi foglalk.:* Csögle (Veszprém vm.), lelkész 1783–1793. Veszprémi egyházmegyei assessor. *Egyéb:* Meghalt Csögle (Veszprém vm.), 1793. 10. 26. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 530; TAR, 2004, 170; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2018, 997.
- Tóth Sámuel.** *Rector:* Karcag, 1791–1793. *Szárm.:* Sárkeresztes (Fejér vm.). R. H. *Als. isk.:* Nagykőrös (Pest vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1782. 4. 25. *Coll. tisztség:* Praeceptor Syntaxistarum 1789. *Academia:* Bern (CH), 1793. *Későbbi foglalk.:* Szentpéterszeg (Bihar vm.), lelkész. Szodó (Nyitra vm.), lelkész. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 646.
- Turi György.** *Rector:* Karcag, 1753–1755. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1745. 4. 28. *Későbbi foglalk.:* Ordas (Pest vm.), lelkész 1756–1762. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 436; TtREL II. 28. a. 1–3. 264.
- Ujszászi József.** *Rector:* Karcag, 1840–1842. *Szárm.:* Cegléd (Pest vm.). *Szül. hely, idő:* Cegléd (Pest vm.), 1816. 4. 23. *Szülő/gyám neve, fogl.:* József, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Cegléd (Pest vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1832. *Egyéb:* Újból beiratkozott 1840. Árvaként jegyezték

be. Karcagi rectoratsága után Szepesen vállalt rectoratságot. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1088.

Varga József. *Professzor:* Karcag, 1821–1831. *Szárm.:* Nagykörös (Pest vm.). *Szüil. hely, idő:* Nagykörös (Pest vm.), 1797. 12. 19. *Szüilő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Nagykörös (Pest vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1815. 9. 20. *Későbbi foglalk.:* Karcag (Nagykun Kerület), professzor. *Egyéb:* Varga József személyében próbálta ki a karcagi ekklézsia a környéken is általánosan elterjedő professzori rendszert. Varga jó professzor hírében állt, a presbitérium is igen jó véleménnyel volt róla. 1831-es haláláig szolgált a karcagi iskolában. Meghalt Karcag, 1831. 8. 31. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 978; ELEK, 1994, 61.

Vonzai Biri Ferenc. *Rector:* Karcag, 1763–1765. *Szárm.:* Nagykálló (Szabolcs vm.). *Szüil. hely, idő:* Nagykálló (Szabolcs vm.), 1732. 1. 24. *Szüilő/gyám neve, fogl.:* Ferenc, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Nagykálló (Szabolcs vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1752. 4. 26. *Academia:* Basel (CH), 1767. *Későbbi foglalk.:* Dévaványa (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1769–1779. *Egyéb:* A szolgálata alatt igen sokat betegeskedett, ezért 1779-ben lemondott a lelkészségről. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 454; TtREL II. 28. a. 1–3. 316; HEGYI, 2003, 58; TÓTH, 1942b, 287.

A karcagi iskolában szolgáló praceptor publicusok betürendes adattára, 1722–1850¹⁹³

Ábrám Ferenc. *Praceptor:* Karcag, 1824–1825. *Szárm.:* Dálya (Udvarhelyszék). *Szüilő/gyám neve, fogl.:* Ferenc, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1823. 11. 16. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1036.

Ágoston János. *Praceptor:* Karcag, 1850–1854. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szüil. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1810. 1. 25. *Szüilő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1829. 4. 28. *Későbbi foglalk.:* Kisújszállás (Nagykun Kerület), fiútanító 1827–1828. Tiszavasvári (Szabolcs vm.), fiútanító 1828–1832. Tiszaug (Heves–Külső-Szolnok vm.), fiútanító 1832–1833. Tiszabura (Heves–Külső-Szolnok vm.), nótárius 1844–1848. Tiszakürt (Heves–Külső-Szolnok vm.), nótárius 1848–1850. Karcag (Nagykun Kerület), fiútanító 1850–1865. *Egyéb:* 1833 és 1844 között állástalan. Meghalt: Karcag (Nagykun Kerület), 1865. 5. 24. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1060; TÓTH, 1942, 269.

Ajtai Sámuel. *Praceptor:* Karcag, 1815–1816. *Szárm.:* Ákos (Közép-Szolnok vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1816. 9. 21. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 986.

Árkosi János. *Praceptor:* Karcag, 1832–1833. *Szárm.:* Csenger (Szatmár vm.). *Szüil. hely, idő:* Csenger (Szatmár vm.), 1811. 10. 6. *Szüilő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1831. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1833. 4. 25. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1080.

¹⁹³ Az egyes praceptorokra vonatkozó életrajzi adatok rövidítései megegyeznek a rectorok adattárában használt rövidítésekkel.

- Áronfi József.** *Praeceptor:* Karcag, 1787–1789. *Szárm.:* Kaba (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő:* Kaba (Szabolcs vm.), 1772. 9. 18. *Szülő/gyám neve, fogl.:* György, kántor. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1789. 4. 23. *Rector:* Tunyogmatolcs (Szatmár vm.), 1790. *Későbbi foglalk.:* Orvosdoktor. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1791. Pesten medicinát tanult. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 720; TtREL II. 28. a. 1–3. 339; TtREL II. 28. e. 207.
- B. Nagy Sámuel.** *Praeceptor:* Karcag, 1796–1797. *Szárm.:* Nádudvar (Szabolcs vm.). R. H. *Als. isk.:* Nádudvar (Szabolcs vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1797. 4. 26. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 822.
- Bagi Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1828–1829 és 1830–1832. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1809. 1. 28. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Gergely, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1830. 5. 1. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1068.
- Bajkai András.** *Praeceptor:* Karcag, 1793–1795 és 1797–1810. *Szárm.:* Mezőtúr (Heves–Külső-Szolnok vm.). *Szül. hely, idő:* Mezőtúr (Heves–Külső-Szolnok vm.), 1772. 5. 1. *Szülő/gyám neve, fogl.:* András, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1795. 4. 24. *Rector:* Csokaly (Bihar vm.) 1795. *Későbbi foglalk.:* Karcag (Nagykun Kerület), fiútanító 1797–1810. Karcag (Nagykun Kerület), leánytanító 1810–1835. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 810; TtREL II. 28. e. 221.
- Baktai János.** *Praeceptor:* Karcag, 1827–1828. *Szárm.:* Hódmezővásárhely (Csongrád vm.). *Szül. hely, idő:* Hódmezővásárhely (Csongrád vm.), 1811. 8. 19. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1827. *Rector:* Nádudvar (Szabolcs vm.). MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1046.
- Balassa László.** *Praeceptor:* Karcag, 1767–1769. *Szárm.:* Csajág (Veszprém vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1769. 4. 27. *Coll. tisztség:* Curator famulorum 1782. *Rector:* Nagyszalonta (Bihar vm.). *Academia:* Erlangen (D), 1780. Heidelberg (D), 1780. *Későbbi foglalk.:* Körösnagyharsány (Bihar vm.), lelkész 1784. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 522; TtREL II. 28. a. 1–3. 105; TtREL II. 28. e. 164; TAR, 2004, 81.
- Bálint Péter.** *Praeceptor:* Karcag, 1792–1794. *Szárm.:* Füzesgyarmat (Békés vm.). *Szül. hely, idő:* Füzesgyarmat (Békés vm.), 1772. 4. 6. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Ferenc, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1794. 4. 30. *Későbbi foglalk.:* Füzesgyarmat (Békés vm.), leánytanító. Füzesgyarmat (Békés vm.), kántor. Büdöskert (Szabolcs vm.), leánytanító. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 804; TtREL II. 28. e. 219.
- Balogh István.** *Praeceptor:* Karcag, 1792–1794. *Szárm.:* Kunszentmiklós (Kiskun Kerület). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1794. 4. 30. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 804.
- Bang István.** *Praeceptor:* Karcag, 1772–1773. *Szárm.:* Nagykőrös (Pest vm.). *Szül. hely, idő:* Nagykőrös (Pest vm.), 1750. 4. 17. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1773. 4. 24. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 565; TtREL II. 28. a. 1–3. 197.

- Baranyai Albert.** *Praeceptor:* Karcag, 1794–1796. *Szárm.:* Püspökladány (Szabolcs vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Baranyai János.** *Praeceptor:* Karcag, 1773–1774. *Szárm.:* Ekel (Komárom vm.). *Szül. hely, idő:* Ekel (Komárom vm.), 1757. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Egyéb:* Meghalt Karcag (Nagykun Kerület), 1774. 12. 30. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Barta Károly.** *Praeceptor:* Karcag, 1839–1841. *Szárm.:* Felsőábrány (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Felsőábrány (Bihar vm.), 1822. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, lelkész. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1841. 11. 4. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1154.
- Bartha István.** *Praeceptor:* Karcag, 1839–1841. *Szárm.:* Széplak (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Széplak (Bihar vm.), 1824. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, lelkész. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1841. 11. 3. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1152.
- Bartha János.** Adatait lásd a rectoroknál.
- Bartha Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1795–1797. *Szárm.:* Hajdúhadház (Hajdú Kerület). *Szül. hely, idő:* Hajdúhadház (Hajdú Kerület), 1780. 4. 20. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1797. 4. 26. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 822.
- Báthori János.** *Praeceptor:* Karcag, 1811–1812. *Szárm.:* Bogát (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő:* Nyírbogát (Szabolcs vm.), 1794. 6. 12. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, nemes. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1812. 9. 19. *Későbbi foglalk.:* Nyírbogát (Szabolcs vm.), gazda. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 948; TtREL II. 28. e. 273.
- Batz Elek.** *Praeceptor:* Karcag, 1818–1819. *Szárm.:* Tasnád (Közép-Szolnok vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1815. 9. 20. *Későbbi foglalk.:* Közép-Szolnok vármegyei táblabíró, assessor. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1819. 5. 21. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 976.
- Békési Péter.** *Praeceptor:* Karcag, 1835–1837. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1819. 2. 12. *Szülő/gyám neve, fogl.:* György, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* N. a. *Későbbi foglalk.:* Túrkeve (Nagykun Kerület), tanító 1848-ig. Karcag (Nagykun Kerület), leánytanító 1848–1850. Debrecen (Bihar vm.), leánytanító 1850–1892. *Egyéb:* Több debreceni iskolában is használt tankönyv írója. Meghalt Debrecen (Bihar vm.), 1892. 3. 20. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; MERVÓ, 1975, 39.
- Benéts Dániel.** *Praeceptor:* Karcag, 1786–1787. *Szárm.:* Körösnagyharsány (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Körösnagyharsány (Bihar vm.), 1765. 11. 26. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, mesterember. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1787. 4. 26. *Rektor:* Földes (Szabolcs vm.), 1793. *Későbbi foglalk.:* Bihardancsháza (Bihar vm.), lelkész. Körösnagyharsány (Bihar vm.), lelkész 1797. *Egyéb:* Megházasodott Körösnagyharsány

- (Bihar vm.), 1797. Felesége Szívós Sára. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 697; TtREL II. 28. a. 1–3. 313; TtREL II. 28. e. 203.
- Bihari Albert.** *Praeceptor:* Karcag, 1791–1793. *Szárm.:* Álmosd (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Álmosd (Bihar vm.), 1771. 10. 21. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1793. 4. 24. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 798.
- Bihari István.** *Praeceptor:* Karcag, 1802–1803. *Szárm.:* Kisléta (Szabolcs vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Biró András.** *Praeceptor:* Karcag, 1764–1765. *Szárm.:* Szikszó (Abaúj vm.). R. H. *Als. isk.:* Szikszó (Abaúj vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1765. 4. 25. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 500; TtREL II. 28. a. 1–3. 66.
- Biró István.** *Praeceptor:* Karcag, 1767–1769. *Szárm.:* Dercen (Bereg vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Biró János.** *Praeceptor:* Karcag, 1834–1835. *Szárm.:* Hódmezővásárhely (Csongrád vm.). *Szül. hely, idő:* Hódmezővásárhely (Csongrád vm.), 1816. 6. 19. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, kántor. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1832. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1834. 2. 14. Az anyakönyvekbe árvaként jegyezték be. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1088.
- Biró Miklós.** *Praeceptor:* Karcag, 1803–1804. *Szárm.:* Panyola (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Bisotka Miklós.** *Praeceptor:* Karcag, 1781–1782. *Szárm.:* Szikszó (Abaúj vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1782. 4. 25. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 649.
- Bitó Sándor.** *Praeceptor:* Karcag, 1828–1829. *Szárm.:* Belényes (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Belényes (Bihar vm.), 1812. *Szülő/gyám neve, fogl.:* József, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1829. 5. 1. *Rector:* Sarkad (Békés vm.). *Későbbi foglalk.:* Nagyzerind (Arad vm.), lelkész. Óarad (Arad vm.), lelkész 1846. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1068; TtREL II. 28. e. 332.
- Bodoki Márton.** *Praeceptor:* Karcag, 1802–1804. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1828. 3. 28. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Gergely, nótárius. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1804. 9. 19. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 876; TtREL II. 28. e. 263.
- Bojti János.** *Praeceptor:* Karcag, 1765–1767. *Szárm.:* Derecske (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.:* Derecske (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1767. 5. 1. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 510; TtREL II. 28. a. 1–3. 88.

- Boldog István.** *Praeceptor:* Karcag, 1801–1802. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1786. 6. 17. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1802. 4. 28. *Coll. tisztség:* Praeceptor Rhetorum Veteranorum. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 858; TtREL II. 28. a. 1–3. 248; TtREL II. 28. e. 186.
- Bónis Gábor.** *Praeceptor:* Karcag, 1850–1854. *Szárm.:* Debrecen (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Debrecen (Bihar vm.), 1827. 12. 14. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Gáspár, kézműves. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1844. 10. 13. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1847. 11. 2. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1172.
- Borbély Gábor.** *Praeceptor:* Karcag, 1767–1769. *Szárm.:* Tiszakeresztúr (Ugocsa vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Karcagi praeceptorai működése után muskétás katonának állt. Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Borissza Ambrus.** *Praeceptor:* Karcag, 1798–1799. *Szárm.:* Berettyóújfalu (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Berettyóújfalu (Bihar vm.), 1780. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1799. 4. 24. *Egyéb:* Meghalt 1844. 5. 17. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 834.
- Borsos János.** *Praeceptor:* Karcag, 1755–1756. *Szárm.:* Körmend (Vas vm.). *Szül. hely, idő:* Körmend (Vas vm.), 1736. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1756. 4. 29. *Rector:* Makó (Csanád vm.), 1764. *Egyéb:* Rectorsága alatt meghalt Makó (Csanád vm.), 1766. 4. 20. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 464; TtREL II. 28. a. 1–3. 349; TtREL II. 28. e. 140.
- Bökönyi János.** *Praeceptor:* Karcag, 1777–1779. *Szárm.:* Mikepércs (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1779. 4. 23. *Rector:* Tiszaabád (Heves–Külső-Szolnok vm.). *Későbbi foglalk.:* Kismarja (Bihar vm.), fiútanító 1786. Szentpéterszeg (Bihar vm.), leánytanító. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 607; TtREL II. 28. a. 1–3. 214.
- Bujáki István.** *Praeceptor:* Karcag, 1790–1791. *Szárm.:* Nagyecsed (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő:* Nagyecsed (Szatmár vm.), 1773. 4. 6. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Ferenc, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Czépán Péter.** *Praeceptor:* Karcag, 1821–1823. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1804. R. H. *Als. isk.:* Kunhegyes (Nagykun Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1827. 11. 3. *Egyéb:* Megházasodott Nádudvar (Szabolcs vm.), 1839. 10. 16. néhai Erdei Gáspár lányával, Erzsébettel. Nádudvaron élt ezután. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1052.
- Csányi István.** *Praeceptor:* Karcag, 1850–1854. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1829. 10. 24. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, földműves. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1844. 11. 1. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1846. 11. 4. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1172.

- Csapó János.** *Praeceptor:* Karcag, 1789–1790. *Szárm.:* Balmazújváros (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő:* Balmazújváros (Szabolcs vm.), 1773. 1. 11. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Gáspár, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1790. 4. 20. *Rector:* Vámospércs (Bihar vm.), 1795. Sáránd (Bihar vm.), 1798. *Későbbi foglalk.:* Hajdúhadház (Hajdú Kerület), kántor. Városi perceptor. *Egyéb:* Meghalt Hajdúhadház (Hajdú Kerület), 1836. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 741; TtREL II. 28. a. 1–3. 359; TtREL II. 28. e. 210.
- Csató János.** *Praeceptor:* Karcag, 1801–1802. *Szárm.:* Földes (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő:* Földes (Szabolcs vm.), 1778. 2. 13. *Szülő/gyám neve, fogl.:* András, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1804. 9. 19. *Egyéb:* Katonának állt 1807. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 874.
- Csengeri János.** *Praeceptor:* Karcag, 1779–1781. *Szárm.:* Fülöpszállás (Kiskun Kerület). *Szül. hely, idő:* Fülöpszállás (Kiskun Kerület), 1760. 11. 29. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Dávid, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1781. 4. 26. *Rector:* Hegyközkovácsi (Bihar vm.), 1788. *Későbbi foglalk.:* Fülöpszállás (Kiskun Kerület), leánytanító. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 639; TtREL II. 28. a. 1–3. 249; TtREL II. 28. e. 192.
- Csepeli József.** *Praeceptor:* Karcag, 1816–1818. *Szárm.:* Pécsely (Veszprém vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1818. 8. 16. *Későbbi foglalk.:* Földmérő. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 998; TtREL II. 28. e. 294.
- Csire Gergely.** *Praeceptor:* Karcag, 1764–1766. *Szárm.:* Püspökladány (Szabolcs vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1766. 4. 24. *Későbbi foglalk.:* Szentpéterszeg (Bihar vm.), nótárius 1770. *Egyéb:* Szökevény 1767. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 505; TtREL II. 28. a. 1–3. 75.
- Csobán István.** *Praeceptor:* Karcag, 1797–1807. *Szárm.:* Balmazújváros (Szabolcs vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1783. 5. 2. *Rector:* Tiszaszőlös (Heves–Külső-Szolnok vm.). Tiszaigar, Heves–Külső-Szolnok 1787-től. Kenderes (Heves–Külső-Szolnok vm.), 1807-ig. *Későbbi foglalk.:* Karcag (Nagykun Kerület), fiúk tanítója 1797–1807. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 658.
- Csókási Sándor.** *Praeceptor:* Karcag, 1817–1818. *Szárm.:* Pér (Külső-Szolnok vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1816. 9. 21. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 986.
- Csonka Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1834–1835. *Szárm.:* Debrecen (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Debrecen (Bihar vm.), 1815. 9. 30. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1831. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1835. 11. Az anyakönyvekbe árvaként jegyezték be. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1076.
- Csőreg Sámuel.** *Praeceptor:* Karcag, 1837–1839. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1823. 8. 27. *Szülő/gyám neve, fogl.:* András, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1839. 10. 31. *Rector:* Poroszló (Heves–Külső-Szolnok vm.). *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1842. 4. 9. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1136.

- Dávid Miklós.** *Praeceptor:* Karcag, 1829–1830. *Szárm.:* Matolcs (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő:* Tunyogmatolcs (Szatmár vm.), 1809. 3. 17. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1829. 5. 1. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1831. 1. 20. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1068.
- Debreczeni Péter.** *Praeceptor:* Karcag, 1850–1854. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1830. 12. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Péter, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1847. 11. 2. *Egyéb:* Gyámja Kállai Zsuzsanna a beiratkozásakor. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1190.
- Debretzeni József.** *Praeceptor:* Karcag, 1805–1807. *Szárm.:* Magyar (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1805. 9. 24. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1807. 11. 1. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6. SZABADI, 2013, 888.
- Deksi Ferenc.** *Praeceptor:* Karcag, 1814–1815. *Szárm.:* Nagyfalu (Kraszna vm.). R. H. *Als. isk.:* Nagyfalu (Kraszna vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1815. 4. 6. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 972.
- Deme József.** *Praeceptor:* Karcag, 1786–1787. *Szárm.:* Szendrő (Borsod vm.). *Szül. hely, idő:* Szendrő (Borsod vm.), 1768. 8. 30. *Szülő/gyám neve, fogl.:* József, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1787. 4. 26. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 697.
- Disznós Ferenc.** *Praeceptor:* Karcag, 1786–1788. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1774. 10. 12. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1788. 4. 18. *Későbbi foglalk.:* Mikepércs (Bihar vm.), nótárius. A váradi káptalan bagaméri tisztje. *Egyéb:* Debreceni polgár. Meghalt: 1828. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 712; TtREL II. 28. a. 1–3. 329.
- Disznós Pál.** *Praeceptor:* Karcag, 1787–1788. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag, Nagykun Kerület, 1772. 3. 20. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1788. 4. 18. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 713.
- Domján János.** *Praeceptor:* Karcag, 1830–1831. *Szárm.:* Sárrétudvari (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1829. 11. 3. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1831. 4. 30. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1062.
- Dörgő István.** *Praeceptor:* Karcag, 1764–1767. *Szárm.:* Mezőtelegd (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1767. 5. 1. *Későbbi foglalk.:* Dévaványa (Heves–Külső-Szolnok vm.), fiútanító. Törökszentmiklós (Heves–Külső-Szolnok vm.), fiútanító 1777. Dévaványa (újra) fiútanító 1780. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 509; TtREL II. 28. a. 1–3. 85.
- Dúzs Lajos.** *Praeceptor:* Karcag, 1828. *Szárm.:* Cegléd (Pest vm.). *Szül. hely, idő:* Cegléd (Pest vm.), 1811. 8. 8. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Sámuel, lelkész. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1828. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1254.
- Ecsedi János.** *Praeceptor:* Karcag, 1767–1769. *Szárm.:* Csenger (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1769. 4. 27. *Rector:* Kunhegyes (Nagykun Kerület), 1777. *Későbbi foglalk.:* Kenderes (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész. Török-

- szentmiklós (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész. Kunszentmiklós (Kiskun Kerület), lelkész 1782. Hajdúszoboszló (Hajdú Kerület), lelkész 1801. Tunyog (Szatmár vm.), lelkész 1802. *Egyéb*: Kunhegyesi rectoratusa után nősült. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 521; TtREL II. 28. a. 1–3. 103; TtREL II. 28. e. 164.
- Elek Sámuel.** *Praeceptor*: Karcag, 1837–1839. *Szárm.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Karcag (Nagykun Kerület), 1824. 1. 16. *Szülő/gyám neve, fogl.*: János, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1839. 10. 31. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1136.
- Ensel János.** *Praeceptor*: Karcag, 1813–1814. *Szárm.*: Sók (Nyitra vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1814. 3. 26. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 962.
- Erdődi Antal.** *Praeceptor*: Karcag, 1815–1816. *Szárm.*: Újfehértó (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő*: Újfehértó (Szabolcs vm.), 1798. 2. 2. *Szülő/gyám neve, fogl.*: György, nemes. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1816. 9. 21. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 986.
- Etsedi Miklós.** *Praeceptor*: Karcag, 1769–1771. *Szárm.*: Monospetri (Bihar vm.). *Szül. hely, idő*: Monospetri (Bihar vm.), 1751. *Szülő/gyám neve, fogl.*: György, lelkész. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1771. 4. 25. *Coll. tisztség*: Praeceptor Poetarum 1778. *Rector*: Micske (Bihar vm.). Hódmezővásárhely (Csongrád vm.), 1781. *Későbbi foglalk.*: Makó (Csanád vm.), lelkész 1785. *Egyéb*: Előljáró az aritmeticában 1775. Művei: „Csendes Muzika Sárga lilium.” Felesége Szőnyi Eszter 1786. 1. 30. Meghalt Makó (Csanád vm.), 1803. 2. 7. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 536; TtREL II. 28. a. 1–3. 125; TtREL II. 28. e. 169.
- Fábián Ferenc.** *Praeceptor*: Karcag, 1771–1773. *Szárm.*: Debrecen (Bihar vm.). *Szül. hely, idő*: Debrecen (Bihar vm.), 1755. 6. 9. *Szülő/gyám neve, fogl.*: Ferenc, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1773. 4. 24. *Egyéb*: Meghalt a Collegiumban másodéves korában 1775. 1. 15. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 565.
- Farkas János.** *Praeceptor*: Karcag, 1772–1773. *Szárm.*: Losonc (Nógrád vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1773. 4. 24. *Coll. tisztség*: Praeceptor Oratorum et Logicorum 1781. Contascriba. Senior 1784. Könyvtárnok. *Academia*: Bern (CH), 1785. 7. 1. *Későbbi foglalk.*: Kecskemét (Pest vm.), professzor 1788–1794. Révkomárom (Komárom vm.), lelkész 1794. Komáromi esperes. *Egyéb*: Meghalt 1812. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 564; TtREL II. 28. a. 1–3. 147; TtREL II. 28. e. 173; HEGYI, 2003, 77; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2018, 574.
- Fehér Dániel.** *Praeceptor*: Karcag, 1817–1818. *Szárm.*: Csenger (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő*: Csenger (Szatmár vm.), 1796. 9. 22. *Szülő/gyám neve, fogl.*: Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1816. 9. 21. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 986.
- Fekete Mihály.** *Praeceptor*: Karcag, 1831–1832. *Szárm.*: Kunhegyes (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Kunhegyes (Nagykun Kerület), 1812. 9. 30. *Szülő/gyám neve, fogl.*: János, cipész. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1830. 11. 1. *Egyéb*: Újból beiratkozott: 1832. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1084.

- Ferenczi István.** *Praeceptor:* Karcag, 1819–1820. *Szárm.:* Konyár (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Konyár (Bihar vm.), 1805. 4. 24. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1820. *Későbbi foglalk.:* Túrkeve (Nagykun Kerület), fiútanító. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1822. 4. 17. MNL JNSzML VIII. 125; a. 6. SZABADI, 2013, 1010; TtREL II. 28. e. 300.
- Ferentzi István.** *Praeceptor:* Karcag, 1766–1767. *Szárm.:* Tata (Komárom vm.). *Szül. hely, idő:* Tata (Komárom vm.), 1748. 12. 13. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Pál, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1767. 5. 1. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 509.
- Filep János.** *Praeceptor:* Karcag, 1761–1763. *Szárm.:* Csögle (Veszprém vm.). *Szül. hely, idő:* Csögle (Veszprém vm.), 1742. 1. 15. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1763. 4. 29. *Rector:* Tarpa (Bereg vm.), 1767. *Későbbi foglalk.:* Tiszahát (Bereg vm.), lelkész. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 493; TtREL II. 28. a. 1–3. 45.
- Filts János.** *Praeceptor:* Karcag, 1822–1823. *Szárm.:* Érsemjén (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1827. *Rector:* Békési egyházmegye. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1046.
- Fodor András.** *Praeceptor:* Karcag, 1764–1766. *Szárm.:* Tiszaigar (Heves–Külső-Szolnok vm.). *Szül. hely, idő:* Tiszaigar (Heves–Külső-Szolnok vm.), 1742. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1766. 4. 24. *Coll. tisztség:* Praeceptor Elementistarum 1773. *Rector:* Nádudvar (Szabolcs vm.). *Academia:* Utrecht (NL), 1777. Basel (CH), 1779. Zürich (CH), 1780. Bécs (A), 1780. *Későbbi foglalk.:* Sárrétudvari (Szabolcs vm.), lelkész 1781. *Egyéb:* Felesége Halmi Juliánna. Meghalt Sárrétudvari (Szabolcs vm.), 1795. 4. 21. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 505; TtREL II. 28. a. 1–3. 75; HEGYI, 2003, 62, 102.
- Földvári József.** *Praeceptor:* Karcag, 1793–1795. *Szárm.:* Hodász (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő:* Hodász (Szatmár vm.), 1772. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1795. 4. 24. *Rector:* Kömlöd (Komárom vm.), 1798–1803. *Későbbi foglalk.:* Nagysáp (Esztergom vm.), lelkész 1803–1835. *Egyéb:* Meghalt Nagysáp (Esztergom vm.), 1835. 10. 25. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 808; TtREL II. 28. e. 221; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2018, 586.
- Furulyás Ferenc.** *Praeceptor:* Karcag, 1807–1808. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1790. 5. 14. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Krisztina, nemes. R. H. *Als. isk.:* Karcag. *Subsc.:* Debrecen, 1808. 9. 19. *Rector:* Nagyhódos (Szatmár vm.). MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 916; TtREL II. 28. a. 1–3. 364; TtREL II. 28. e. 263.
- Füleki András.** *Praeceptor:* Karcag, 1771–1772. *Szárm.:* Muzsaly (Bereg vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1772. 5. 1. *Rector:* Királydaróc (Szatmár vm.), 1773. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 556; TtREL II. 28. a. 1–3. 136.
- Fülep Ferenc.** *Praeceptor:* Karcag, 1777–1779 és 1799–1815. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag, 1757. 1. 12. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Márton, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Karcag. *Subsc.:* Debrecen, 1779. 4. 23. *Rector:* Tiszacsege (Szabolcs vm.), 1783–1785.

- Későbbi foglalk.:* Tiszaszentimre (Heves–Külső-Szolnok vm.), fiútanító 1785–1787. Kenderes (Heves–Külső-Szolnok vm.), fiútanító 1787–1789. Tiszaug (Heves–Külső-Szolnok vm.), fiútanító 1789–1796. Tiszabura (Heves–Külső-Szolnok vm.), iskolamester 1796–1798. Karcag (Nagykun Kerület), örökös praeceptor 1799–1815. *Egyéb:* Fülepet csak 1807-től tünteti fel az iskolai anyakönyv mint örökös praeceptort, viszont mind a halotti anyakönyvi bejegyzésénél, mind az iskolai anyakönyvben róla írt nekrológban 16 év karcagi szolgálatot említenek. Meghalt Karcag (Nagykun Kerület), 1815. 7. 21. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 610; TtREL II. 28. a. 1–3. 219.
- Fülöp János.** *Praeceptor:* Karcag, 1841–1850. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1822. 11. 2. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1839. 10. 31. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1841. 11. 4. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1136.
- Füzeséri Lajos.** *Praeceptor:* Karcag, 1814–1815. *Szárm.:* Mátészalka (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő:* Mátészalka (Szatmár vm.), 1795. 10. 10. *Szülő/gyám neve, fogl.:* András, nemes. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1815. 4. 6. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 972.
- Gál József.** *Praeceptor:* Karcag, 1790–1791. *Szárm.:* Uszka (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő:* Uszka (Szatmár vm.), 1771. 3. 20. *Szülő/gyám neve, fogl.:* József, nemes. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1794. 3. 31. *Rector:* Nagykároly (Szatmár vm.), 1791. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 800.
- Gazdag János.** *Praeceptor:* Karcag, 1818–1819. *Szárm.:* Diószeg (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1812. 9. 19. *Egyéb:* Meggyilkoltatott egy vendégfogadóban Nagyváradon (Bihar) 1832. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 948; TtREL II. 28. e. 274.
- Gerendai Pál.** Adatait lásd a rectoroknál.
- Gombás Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1775–1776. *Szárm.:* Szentgál (Veszprém vm.). *Szül. hely, idő:* Szentgál (Veszprém vm.), 1755. 2. 27. *Szülő/gyám neve, fogl.:* György, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1776. 4. 25. *Rector:* Püspökladány (Szabolcs vm.), 1781. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 583; TtREL II. 28. a. 1–3. 178; TtREL II. 28. e. 178.
- Gózon József.** *Praeceptor:* Karcag, 1773–1775. *Szárm.:* Kiskunhalas (Kiskun Kerület). *Szül. hely, idő:* Kiskunhalas (Kiskun Kerület), 1757. 2. 13. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1775. 4. 27. *Rector:* Kiskunhalas (Kiskun Kerület). Biharpüspöki (Bihar vm.), 1783. *Későbbi foglalk.:* Moravica (Temes vm.), lelkész. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 575; TtREL II. 28. a. 1–3. 165; TtREL II. 28. e. 176.
- Gőz József.** *Praeceptor:* Karcag, 1785–1787. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Gulyás Ferenc.** *Praeceptor:* Karcag, 1835–1837. *Szárm.:* Berettyóújfalu (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Berettyóújfalu (Bihar vm.), 1818. 5. 29. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, közrendű.

- R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1837. 10. 31. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1122.
- Gy. Szűcs Péter.** *Praeceptor*: Karcag, 1837–1839 és 1842–1850. *Szárm.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Karcag (Nagykun Kerület), 1822. 10. 5. *Szülő/gyám neve, fogl.*: Sámuel, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1839. 10. 31. *Rector*: Hajdúhadház (Hajdú Kerület), 1839. *Későbbi foglalk.*: Karcag (Nagykun Kerület), fiútanító 1842–1850. *Egyéb*: Újból beiratkozott: 1841. 4. 23. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1136.
- Gyalai József.** *Praeceptor*: Karcag, 1765–1766. *Szárm.*: Felsőbánya (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: N. a. *Egyéb*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Györfi András.** *Praeceptor*: Karcag, 1788–1789. *Szárm.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Karcag (Nagykun Kerület), 1770. 8. 9. *Szülő/gyám neve, fogl.*: Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.*: N. a. *Egyéb*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Györfi István.** *Praeceptor*: Karcag, 1834–1835. *Szárm.*: Mátészalka (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő*: Mátészalka (Szatmár vm.), 1814. 10. 2. *Szülő/gyám neve, fogl.*: András, nemes. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1833. *Egyéb*: Újból beiratkozott: 1835. 11. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1094.
- György Sámuel.** *Praeceptor*: Karcag, 1811–1812. *Szárm.*: Kunmadaras (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Kunmadaras (Nagykun Kerület), 1794. 12. 31. *Szülő/gyám neve, fogl.*: Sámuel, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1813. 9. 19. *Egyéb*: Újból beiratkozott: 1815. 5. 27. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 958.
- Györi András.** *Praeceptor*: Karcag, 1761–1763. *Szárm.*: Csilizpatas, Győr. *Szül. hely, idő*: Balazsér (Bereg vm.), 1743. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1763. 4. 29. *Rector*: Aranyos (Komárom vm.), 1771–1775. *Későbbi foglalk.*: Naszály (Komárom vm.), lelkész 1775–1819. A tatái egyházmegye assessora. *Egyéb*: Meghalt 1819. 5. 1. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 493; TtREL II. 28. a. 1–3. 45; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2018, 609.
- Györi Mihály.** *Praeceptor*: Karcag, 1786–1787. *Szárm.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Karcag (Nagykun Kerület), 1770. 9. 19. *Szülő/gyám neve, fogl.*: Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.*: Debrecen, 1787. 4. 26. *Rector*: Makó (Csanád vm.), 1791. *Későbbi foglalk.*: Csanádi írnok, esküdt. Karcag (Nagykun Kerület), nótárius 1791. *Egyéb*: Pestre ment törvényt tanulni. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 698; TtREL II. 28. a. 1–3. 316.
- Györkei István.** *Praeceptor*: Karcag, 1757–1759. *Szárm.*: Csomaköz (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1759. 4. 24. *Későbbi foglalk.*: Gáborján (Bihar vm.), leánytanító 1786. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 473; TtREL II. 28. a. 1–3. 374.

- Györkei István.** *Praeceptor:* Karcag, 1789–1790. *Szárm.:* Sáránd (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Sáránd (Bihar vm.), 1768. 11. 9. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, nótárius. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1790. 4. 20. *Rector:* Székelyhíd (Bihar vm.), 1795. Gáborján (Bihar vm.). *Későbbi foglalk.:* Kaba (Szabolcs vm.), docéta 1806. *Egyéb:* Apja valószínűleg azonos a Karcagon 1757–1759 között szolgáló hasonló nevű praepertorral. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 741; TtREL II. 28. a. 1–3. 359; TtREL II. 28. e. 210.
- Gyulai Gábor.** *Praeceptor:* Karcag, 1804–1806. *Szárm.:* Tizzaszentimre (Heves–Külső-Szolnok vm.). R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1815. 9. 20. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 976.
- Hajdú János.** *Praeceptor:* Karcag, 1837–1839. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1821. 12. 3. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1839. 11. 2. *Rector:* Tiszaföldvár (Heves–Külső-Szolnok vm.). *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1842. 4. 9. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1140.
- Hegymegi János.** *Praeceptor:* Karcag, 1846–1850. *Szárm.:* Hegymeg (Borsod vm.). *Szül. hely, idő:* Hegymeg (Borsod vm.), 1824. 11. 10. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Mihály, nemes. R. H. *Als. isk.:* Miskolc (Borsod vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1843. 1. 21. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1845. 4. 9. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1164.
- Héser József.** *Praeceptor:* Karcag, 1782–1784. *Szárm.:* Beregszász (Bereg vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Hevesi Sándor.** *Praeceptor:* Karcag, 1819–1821. *Szárm.:* Körösladány (Békés vm.). *Szül. hely, idő:* Körösladány (Békés vm.), 1801. 11. 27. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1822. 11. 3. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1026.
- Hornyák János.** *Praeceptor:* Karcag, 1782–1784. *Szárm.:* Tiszafüred (Heves–Külső-Szolnok vm.). *Szül. hely, idő:* Tiszafüred (Heves–Külső-Szolnok vm.), 1766. 9. 23. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1784. 4. 24. *Rector:* Tiszadada (Szabolcs vm.), 1787. *Későbbi foglalk.:* Csokaly (Bihar vm.), fiútanító. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1787. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 672; TtREL II. 28. a. 1–3. 284.
- Horváth Sándor.** *Praeceptor:* Karcag, 1819–1821. *Szárm.:* Balkány (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő:* Balkány (Szabolcs vm.), 1802. 1. 23. *Szülő/gyám neve, fogl.:* László, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1821. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1020.
- Ináncsi Papp András.** *Praeceptor:* Karcag, 1833–1834. *Szárm.:* Zsarolyán (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő:* Zsarolyán (Szatmár vm.), 1817. 2. 6. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Benjámin, nemes. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1830. 11. 1. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1070.

- Jánky István.** *Praeceptor:* Karcag, 1791–1793. *Szárm.:* Mihálydi (Szabolcs vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1793. 4. 24. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 798.
- Jánky Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1789–1791. *Szárm.:* Mihálydi (Szabolcs vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1791. 4. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 761.
- Kántor Lajos.** *Praeceptor:* Karcag, 1833–1834. *Szárm.:* Sárretudvari (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Sárretudvari (Bihar vm.), 1814. 3. 8. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1832. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1834. 4. 26. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1084.
- Kántor Péter.** *Praeceptor:* Karcag, 1779–1781. *Szárm.:* Nagyrév (Heves–Külső-Szolnok vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1781. 4. 26. *Későbbi foglalk.:* Tiszakürt (Heves–Külső-Szolnok vm.), leánytanító. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 639; TÓTH, 1949, 214.
- Karacs Ferenc.** *Praeceptor:* Karcag, 1786–1787. *Szárm.:* Püspökladány (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő:* Püspökladány (Szabolcs vm.), 1770. 3. 16. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, nemes. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1787. 4. 26. *Rector:* Margitta (Bihar vm.), 1793. *Későbbi foglalk.:* Pest (Pest vm.), rézmetsző. *Egyéb:* Meghalt 1838. 4. 14. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 696; TtREL II. 28. a. 1–3. 312.
- Karancsi Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1759–1760. *Szárm.:* Diósd, Közép-Szolnok. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1760. 8. 4. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 483.
- Karászi István.** *Praeceptor:* Karcag, 1775–1777. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1757. 10. 15. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Ferenc, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1777. 4. 21. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 592.
- Kassai Ferenc.** *Praeceptor:* Karcag, 1808–1810. *Szárm.:* Bagamér (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Bagamér (Bihar vm.), 1791. 4. 8. *Szülő/gyám neve, fogl.:* György, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1810. 9. 19. *Későbbi foglalk.:* Szalacs (Bihar vm.), lelkész. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 928; TtREL II. 28. e. 266.
- Kassai Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1771–1772. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1750. 7. 4. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Márton, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1772. 5. 1. *Későbbi foglalk.:* Körösladány (Békés vm.), notárius. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 558; TtREL II. 28. a. 1–3. 139.
- Kasza József.** *Praeceptor:* Karcag, 1824–1825. *Szárm.:* Hadadnásd, Közép-Szolnok. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1823. 11. 16. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1036.
- Kátai Gergely.** *Praeceptor:* Karcag, 1807–1808. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1784. 3. 12. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Dániel, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* N. a. *Rector:* Nagyrév (Heves–Külső-Szol-

- nok vm.). *Egyéb*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Kátai István.** *Praeceptor*: Karcag, 1759–1761. *Szárm.*: Debrecen (Bihar vm.). *Szül. hely, idő*: Debrecen (Bihar vm.), 1743. 7. 14. *Szülő/gyám neve, fogl.*: János, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1760. 4. 24. *Rector*: Szatmárcseke (Szatmár vm.), 1762. Badaló (Bereg vm.). MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 480; TtREL II. 28. a. 1–3. 13.
- Katona János.** *Praeceptor*: Karcag, 1775–1777. *Szárm.*: Megyerics (Komárom vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1777. 4. 21. *Rector*: Olcsva (Szatmár vm.). MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 592; TtREL II. 28. a. 1–3. 190; TtREL II. 28. e. 181.
- Kenessey Dániel.** *Praeceptor*: Karcag, 1777–1779. *Szárm.*: Balatonkajár (Veszprém vm.). *Szül. hely, idő*: Balatonfőkajár (Veszprém vm.), 1767. 6. 19. *Szülő/gyám neve, fogl.*: Dániel, nemes. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1779. 4. 23. *Rector*: Ráckeve (Pest vm.). MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 608; TtREL II. 28. a. 1–3. 216; TtREL II. 28. e. 186.
- Király András.** *Praeceptor*: Karcag, 1782–1784 és 1797–1806. *Szárm.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Karcag (Nagykun Kerület), 1766. 10. 4. *Szülő/gyám neve, fogl.*: András, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Karcag. *Subsc.*: Debrecen, 1784. 5. 2. *Későbbi foglalk.*: Karcag (Nagykun Kerület), örökös fiútanító 1797–1805. *Egyéb*: Meghalt Karcag (Nagykun Kerület), 1806. 10. 31. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 672.
- Király András.** *Praeceptor*: Karcag, 1826–1828. *Szárm.*: Zovány (Kraszna vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: N. a. *Egyéb*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Kiss Elek.** *Praeceptor*: Karcag, 1789–1791. *Szárm.*: Somlyó (Kraszna vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1791. 4. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 761.
- Kiss Ferenc.** *Praeceptor*: Karcag, 1779–1781. *Szárm.*: Szodoró (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1781. 4. 26. *Rector*: Esztár (Bihar vm.), 1787. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 639; TtREL II. 28. a. 1–3. 248.
- Kiss János.** *Praeceptor*: Karcag, 1800–1801. *Szárm.*: Makó (Csanád vm.). R. H. *Als. isk.*: Makó (Csanád vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1801. 4. 22. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 848.
- Kiss Kováts András.** *Praeceptor*: Karcag, 1773–1775. *Szárm.*: Sárkeresztes (Fejér vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1775. 4. 27. *Rector*: Kunmadaras (Nagykun Kerület). MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 575; TtREL II. 28. a. 1–3. 165; TtREL II. 28. e. 176.
- Kolumbán László.** *Praeceptor*: Karcag, 1824–1825. *Szárm.*: Varsolc (Kraszna vm.). *Szülő/gyám neve, fogl.*: Sándor, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1823. 11. 16. *Rector*: Szalacs (Bihar vm.), 1789. *Későbbi foglalk.*: Püspöki (Bihar vm.), lelkész 1794. Bihari assessor. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1036.

- Komáromi István.** *Praeceptor:* Karcag, 1759–1760. *Szárm.:* Komárom (Komárom vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1760. 8. 4. *Rector:* Oroszi (Veszprém vm.), 1766. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 483; TtREL II. 28. a. 1–3. 26.
- Komáromi József.** *Praeceptor:* Karcag, 1813–1814. *Szárm.:* Alcsút (Fejér vm.). *Szül. hely, idő:* Alcsút (Fejér vm.), 1794. 3. 16. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1814. 3. 26. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 962.
- Kondor Imre.** *Praeceptor:* Karcag, 1821–1823. *Szárm.:* Margitta (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Margitta (Bihar vm.), 1806. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1829. 4. 30. *Rector:* Tiszaroff (Heves–Külső-Szolnok vm.). MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1060.
- Kónya Sándor.** *Praeceptor:* Karcag, 1835–1837. *Szárm.:* Kunhegyes (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Kunhegyes (Nagykun Kerület), 1818. 11. 24. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Kosdi György.** *Praeceptor:* Karcag, 1759–1760. *Szárm.:* Kosd, (Nógrád vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1760. 4. 24. *Rector:* Páty (Pest vm.), 1764. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 482; TtREL II. 28. a. 1–3. 22.
- Koss János.** *Praeceptor:* Karcag, 1759–1761. *Szárm.:* Szikszó (Abaúj vm.). *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, nótárius. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1761. 4. 24. *Coll. tisztség:* Senior 1772. *Academia:* Bécs (A), 1773. *Későbbi foglalk.:* Álmosd (Bihar vm.), lelkész 1776. Hegyközszentimre (Bihar vm.), lelkész 1790. Assessor. *Egyéb:* Meghalt Hegyközszentimre (Bihar vm.), 1798. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 486; TtREL II. 28. a. 1–3. 27; TtREL II. 28. e. 149.
- Koss József.** *Praeceptor:* Karcag, 1830–1831. *Szárm.:* Diószeg (Bihar vm.). *Szülő/gyám neve, fogl.:* Pál, nemes. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1829. 11. 3. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1831. 4. 30. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1064.
- Kovács György.** *Praeceptor:* Karcag, 1777–1779. *Szárm.:* Debrecen (Bihar vm.). *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1779. 4. 23. *Későbbi foglalk.:* Mérnök. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 608; TtREL II. 28. a. 1–3. 215.
- Kovács György.** *Praeceptor:* Karcag, 1825–1828. *Szárm.:* Mánd (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő:* Mánd (Szatmár vm.), 1805. 3. 14. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1830. 11. 1. *Egyéb:* Az anyakönyvekbe árvaaként jegyezték be. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1072.
- Kovács István.** *Praeceptor:* Karcag, 1792–1794. *Szárm.:* Ökörítő (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1794. 4. 30. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 804.
- Kovács István.** *Praeceptor:* Karcag, 1796–1797. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1781. 6. 20. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát

nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.

- Kovács József.** *Praeceptor:* Karcag, 1832–1833. *Szárm.:* Bogyoszló (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Érbogyoszló (Bihar vm.), 1811. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1831. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1078.
- Kovács György.** *Praeceptor:* Karcag, 1818–1819. *Szárm.:* Kaba (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő:* Kaba (Szabolcs vm.), 1798. 4. 22. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1822. 11. 4. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1026.
- Köblös Gábor.** *Praeceptor:* Karcag, 1823–1824. *Szárm.:* Debrecen (Bihar vm.). *Szül. hely, idő:* Debrecen (Bihar vm.), 1808. 3. 9. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1822. *Későbbi foglalk.:* Debrecen (Bihar vm.), cancellista. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1824. 3. 24. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1022; TrREL II. 28. e. 306.
- Könyves János.** *Praeceptor:* Karcag, 1833–1834. *Szárm.:* Tiszatarján (Borsod vm.). *Szül. hely, idő:* Tiszatarján (Borsod vm.), 1813. 10. 10. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1832. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1834. 4. 26. Utószülött, az anyakönyvekbe árvaként jegyezték be. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1086.
- Kun Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1837–1839 és 1842–1846. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1820. 1. 7. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1839. 11. 2. *Későbbi foglalk.:* Karcag (Nagykun Kerület), fiútanító 1837–1839. Nyírbátor (Szabolcs vm.), nevelő 1839–1842. Karcag (Nagykun Kerület), fiútanító 1842–1846. Békésszentandrás (Békés vm.), fiútanító 1846. Kunmadaras (Nagykun Kerület), fiútanító 1847. Karcag (Nagykun Kerület), leánytanító 1848–1864. *Egyéb:* Gyámja Kályi Sára a beiratkozásakor. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1138; ELEK, 2021, 59.
- Kutasi János.** *Praeceptor:* Karcag, 1761–1762. *Szárm.:* Balatonfüred (Zala vm.). *Szül. hely, idő:* Balatonfüred (Zala vm.), 1742. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1762. 4. 22. *Rector:* Hajdúsámson (Bihar vm.), 1764. *Későbbi foglalk.:* Hajdúsámson (Bihar vm.), leánytanító 1773. Derecske (Bihar vm.), leánytanító és kántor 1782. Hajdúböszörmény (Hajdú Kerület), leánytanító 1790. *Egyéb:* Megintette a felsőbb egyházi hatóság, hogy mind maga, mind neje botrányos és gyanús életet ne éljenek. Meghalt Hajdúböszörmény (Hajdú Kerület), 1806. 4. 10. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 490; TrREL II. 28. a. 1–3. 38.
- Kürti Sándor.** *Praeceptor:* Karcag, 1784–1786. *Szárm.:* Tiszacsege (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő:* Tiszacsege (Szabolcs vm.), 1766. 9. 2. *Szülő/gyám neve, fogl.:* András, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Láposi György.** *Praeceptor:* Karcag, 1796–1797. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1781. 7. 11. *Szülő/gyám neve, fogl.:* György, nemes.

- R. H. *Als. isk.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.*: N. a. *Egyéb*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Lengyel János.** *Praeceptor*: Karcag, 1759–1760. *Szárm.*: Poroszló (Heves–Külső-Szolnok vm.). *Szül. hely, idő*: Poroszló (Heves–Külső-Szolnok vm.), 1740. 1. 5. *Szülő/gyám neve, fogl.*: András, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1760. 4. 24. *Rector*: Szabadszállás (Kiskun Kerület), 1767. *Későbbi foglalk.*: Kecskemét (Pest vm.), leánytanító. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 482; TtREL II. 28. a. 1–3. 18.
- Lótzai András.** *Praeceptor*: Karcag, 1763–1765. *Szárm.*: Miskolc (Borsod vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1765. 4. 25. *Rector*: Köbölkút (Nyitra vm.). *Későbbi foglalk.*: Bihardancsháza (Bihar vm.), lelkész 1785–1796. Szerep (Bihar vm.), lelkész 1796-tól. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 500; TtREL II. 28. a. 1–3. 66.
- Mányi János.** *Praeceptor*: Karcag, 1812–1813. *Szárm.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Karcag (Nagykun Kerület), 1792. 11. 5. *Szülő/gyám neve, fogl.*: János, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1811. 9. 19. *Egyéb*: Újból beiratkozott: 1813. 3. 28. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 940.
- Marosi Sándor.** *Praeceptor*: Karcag, 1801–1802. *Szárm.*: Monospetri (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1802. 4. 28. *Coll. tisztség*: Praeceptor Rhetorum. *Későbbi foglalk.*: Füzesgyarmat (Békés vm.), fiútanító 1801–1804. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 858.
- Máthé János.** *Praeceptor*: Karcag, 1766–1768. *Szárm.*: Pelbárthida (Bihar vm.). *Szül. hely, idő*: Körösnagyharsány (Békés vm.), 1747. 11. 14. *Szülő/gyám neve, fogl.*: János, lelkész. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1768. 4. 28. *Rector*: Dévaványa (Heves–Külső-Szolnok vm.), 1774. Zsadány (Békés vm.), 1780. *Későbbi foglalk.*: Homorog (Bihar vm.), lelkész 1783. Darvas (Bihar vm.), lelkész 1793. *Egyéb*: Meghalt Darvas (Bihar vm.), 1824. Első felesége Sárándi Sára 1782. Második felesége Kenesei Sára 1788. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 513; TtREL II. 28. a. 1–3. 94.
- Mátyus Péter.** *Praeceptor*: Karcag, 1808–1810. *Szárm.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Karcag (Nagykun Kerület), 1794. 5. 10. *Szülő/gyám neve, fogl.*: János, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Egyéb*: Meghalt Karcag (Nagykun Kerület), 1810. 7. 5. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Medve István.** *Praeceptor*: Karcag, 1812–1813. *Szárm.*: Szinérváralja (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1811. 9. 19. *Egyéb*: Újból beiratkozott: 1813. 3. 28. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 940.
- Méhes János.** *Praeceptor*: Karcag, 1794–1796. *Szárm.*: Fehérgyarmat (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő*: Fehérgyarmat (Szatmár vm.), 1775. 1. 30. *Szülő/gyám neve, fogl.*: János, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1796. 4. 26. *Későbbi foglalk.*: Szeghalom (Békés vm.), nótárius. *Egyéb*: Meghalt Szeghalom (Békés vm.). MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 816; TtREL II. 28. e. 224.
- Méhész János.** *Praeceptor*: Karcag, 1832–1834. *Szárm.*: Nyirábrány (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő*: Nyirábrány (Szabolcs vm.), 1814. *Szülő/gyám neve, fogl.*: János, közrendű. R. H. *Als.*

- isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1831. *Egyéb.*: Újból beiratkozott: 1834. 5. 28. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1082.
- Meleg György.** *Praeceptor*: Karcag, 1788–1789. *Szárm.*: Szinérváralja (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: N. a. *Egyéb.*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Mester Benjamin.** *Praeceptor*: Karcag, 1810. *Szárm.*: Tizsaszentimre (Heves–Külső-Szolnok vm.). *Szül. hely, idő*: Tizsaszentimre (Heves–Külső-Szolnok vm.), 1794. 8. 25. *Szülő/gyám neve, fogl.*: András, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: N. a. *Egyéb.*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Mészáros János.** *Praeceptor*: Karcag, 1784–1786. *Szárm.*: Tizsaszőlős (Heves–Külső-Szolnok vm.). *Szül. hely, idő*: Tizsaszőlős (Heves–Külső-Szolnok vm.), 1766. 2. 27. *Szülő/gyám neve, fogl.*: János, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: N. a. *Egyéb.*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Mészáros József.** *Praeceptor*: Karcag, 1804–1806. *Szárm.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Karcag (Nagykun Kerület), 1787. 2. 13. *Szülő/gyám neve, fogl.*: János, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.*: N. a. *Egyéb.*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Mészely István.** *Praeceptor*: Karcag, 1759–1761. *Szárm.*: Tótvázsony (Veszprém vm.). *Szül. hely, idő*: Tótvázsony (Veszprém vm.), 1747. 7. 10. *Szülő/gyám neve, fogl.*: István, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1761. 4. 24. *Coll. tisztség*: Praeceptor Declinistarum 1767. *Rector*: Dunavecse (Pest vm.), 1769. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 485; TtREL II. 28. a. 1–3. 26; TtREL II. 28. e. 148.
- Milotai Lajos.** *Praeceptor*: Karcag, 1830–1831. *Szárm.*: Piricse (Szabolcs vm.). *Szülő/gyám neve, fogl.*: Gábor, nótárius. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1829. 11. 3. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1064.
- Molnár Pál.** *Praeceptor*: Karcag, 1813–1814. *Szárm.*: Tizsatarján (Borsod vm.). *Szül. hely, idő*: Tizsatarján (Borsod vm.), 1795. 2. 1. *Szülő/gyám neve, fogl.*: János, nemes. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1814. 3. 26. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 962.
- Móricz Mihály.** *Praeceptor*: Karcag, 1821–1822. *Szárm.*: Somlyó (Kraszna vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1822. *Egyéb.*: Újból beiratkozott: 1824. 4. 29. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1024.
- Móritz Péter.** *Praeceptor*: Karcag, 1782–1784. *Szárm.*: Győrtelek (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: N. a. *Egyéb.*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Munkácsi József.** *Praeceptor*: Karcag, 1779–1781. *Szárm.*: Felsőbánya (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1779. 4. 23. *Rector*: Biharnagybajom (Bi-

- har vm.), 1787. *Későbbi foglalk.*: Belényes (Bihar vm.), lelkész 1791. Bihardancsháza (Bihar vm.), lelkész 1796. Kisszántó (Bihar vm.), lelkész. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 608; TtREL II. 28. a. 1–3. 215.
- Nagy András.** *Praeceptor*: Karcag, 1824–1825. *Szárm.*: Debrecen (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1822. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1026.
- P. Nagy Bálint.** *Praeceptor*: Karcag, 1789–1790. *Szárm.*: Karcag (Nagykun Kerület). R. H. *Als. isk.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.*: N. a. *Egyéb*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Nagy Benjámin.** *Praeceptor*: Karcag, 1825–1828. *Szárm.*: Ökörítő (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő*: Ökörítő (Szatmár vm.), 1809. 1. 18. *Szülő/gyám neve, fogl.*: Zsigmond, földműves. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1828. 3. 23. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1054.
- Nagy György.** *Praeceptor*: Karcag, 1763–1764. *Szárm.*: Mezőterem (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1764. 5. 6. *Rector*: Vámospércs (Bihar vm.), 1768. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 497; TtREL II. 28. a. 1–3. 56.
- Nagy István.** *Praeceptor*: Karcag, 1830–1831. *Szárm.*: Tetétlen (Szabolcs vm.). *Szülő/gyám neve, fogl.*: István, iskolamester. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1829. 11. 3. *Egyéb*: Újból beiratkozott: 1831. 4. 30. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1064.
- Nagy János.** *Praeceptor*: Karcag, 1775–1777. *Szárm.*: Vécse (Zemplén). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1777. 4. 21. *Rector*: Farkasd (Torontál vm.). *Későbbi foglalk.*: Szentjános (Torontál vm.), lelkész. Assessor. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 590; TtREL II. 28. a. 1–3. 187; TtREL II. 28. e. 180.
- Nagy János.** *Praeceptor*: Karcag, 1799–1800. *Szárm.*: Nagykároly (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: N. a. *Egyéb*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Nagy János.** *Praeceptor*: Karcag, 1816–1817. *Szárm.*: Mohi (Bars vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: N. a. *Egyéb*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Nagy János.** *Praeceptor*: Karcag, 1828–1829. *Szárm.*: Uszka (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő*: Uszka (Szatmár vm.), 1808. 7. 21. *Szülő/gyám neve, fogl.*: József, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1829. 11. 3. *Rector*: Gyoma (Békés vm.). *Egyéb*: Újból beiratkozott: 1831. 4. 30. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1062.
- Nagy Jenő.** *Praeceptor*: Karcag, 1830. *Szárm.*: Bere (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő*: Bere (Szatmár vm.), 1811. *Szülő/gyám neve, fogl.*: György, lelkész. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1826. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1044.

- Nagy József.** *Praeceptor:* Karcag, 1790–1791. *Szárm.:* Nagybánya (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1791. 4. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 761.
- Nagy Márton.** *Praeceptor:* Karcag, 1757–1758. *Szárm.:* Nagybacon (Háromszék). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1758. 4. 29. *Rector:* Ács (Komárom vm.), 1767. *Későbbi foglalk.:* Dunaradvány (Komárom vm.), lelkész 1771–1780. Nagykeszi (Komárom vm.), lelkész 1780–1784. Csilizpatas (Győr vm.), lelkész 1784–1815. *Egyéb:* Meghalt Csilizpatas (Győr vm.), 1815. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 471; TtREL II. 28. a. 1–3. 367; TtREL II. 28. e. 143; KÖBLÖS–KRÁNITZ, 2018, 793.
- Nagy Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1813–1814. *Szárm.:* Révkomárom (Komárom vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Nagy Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1818–1819. *Szárm.:* Püspökladány (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő:* Püspökladány (Szabolcs vm.), 1799. 3. 5. *Szülő/gyám neve, fogl.:* György, nemes. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1817. 9. 20. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1819. 3. 26. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 992.
- Nagy Péter.** *Praeceptor:* Karcag, 1812–1813. *Szárm.:* Debrecen (Bihar vm.). *Szülő/gyám neve, fogl.:* Sándor, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1811. 9. 19. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1813. 3. 28. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 940.
- Nagy Péter.** *Praeceptor:* Karcag, 1839–1841. *Szárm.:* Kunhegyes (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Kunhegyes (Nagykun Kerület), 1824. 7. 29. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Péter, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1841. 11. 2. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1152.
- Nagy Sámuel.** *Praeceptor:* Karcag, 1776–1777. *Szárm.:* Debrecen (Bihar vm.). *Szülő/gyám neve, fogl.:* Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1777. 4. 21. *Későbbi foglalk.:* Földmíves. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 592; TtREL II. 28. a. 1–3. 193; TtREL II. 28. e. 181.
- Nagy Sándor.** *Praeceptor:* Karcag, 1794–1797. *Szárm.:* Debrecen (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Nemes György.** *Praeceptor:* Karcag, 1766–1767. *Szárm.:* Ör (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.:* Nagyálló (Szabolcs vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1767. 5. 1. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 509.
- Németh Ferenc.** *Praeceptor:* Karcag, 1810. *Szárm.:* N. a. R. H. *Als. isk.:* N. a. *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* A karcagi iskolából elbocsátott. Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Nyikos János.** *Praeceptor:* Karcag, 1832–1833. *Szárm.:* Újfehértó (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő:* Újfehértó (Szabolcs vm.), 1813. 12. 21. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, nemes. R. H.

- Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1831. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1833. 4. 27. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1082.
- Oláh Ferenc.** *Praeceptor:* Karcag, 1805–1807. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1790. 5. 14. *Szülő/gyám neve, fogl.:* György, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1807. 9. 18. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 906.
- Oláh Imre.** *Praeceptor:* Karcag, 1839–1841. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1823. 8. 12. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, nemes. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1841. 11. 2. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1152.
- P. Nagy Bálint.** *Praeceptor:* Karcag, 1789–1790. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Pápai H. Márton.** *Praeceptor:* Karcag, 1773–1774. *Szárm.:* Füzesgyarmat (Békés vm.). R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1774. 4. 29. *Rector:* Tiszalök (Szabolcs vm.), 1779. *Későbbi foglalk.:* Sárrétudvari (Bihar vm.), leánytanító 1784–1795. Püspökladány (Szabolcs vm.), leánytanító 1795-től. *Egyéb:* Megházasodott Hajdúböszörmény (Hajdú Kerület), 1784. 6. 23. Felesége Szabó János özvegye, Éles Sára. Bevádoltatik, hogy nagyon kegyetlen a gyermekek iránt. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 569; TtREL II. 28. a. 1–3. 155; TtREL II. 28. e. 174.
- Papi György.** *Praeceptor:* Karcag, 1794–1796. *Szárm.:* Túrkeve (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Túrkeve (Nagykun Kerület), 1782. 4. 10. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1796. 4. 26. *Rector:* Mezősas (Bihar vm.), 1804. *Későbbi foglalk.:* Dévaványa (Heves–Külső-Szolnok vm.), leánytanító 1800. Törökszentmiklós (Heves–Külső-Szolnok vm.), leánytanító 1802. Tizzaszentimre (Heves–Külső-Szolnok vm.), leánytanító, harangozó 1810. Tizsakürt (Heves–Külső-Szolnok vm.), fiútanító 1816. Tiszaigar (Heves–Külső-Szolnok vm.), leánytanító 1827. Túrkeve (Nagykun Kerület), napszámos. *Egyéb:* Élete botrányokkal tarkított volt, az állásainak a túlzott italfogyasztása, valamint egy alkalommal (1829) a tizsakürti templompersely kifosztása vetett véget. Meghalt Túrkevéen (Nagykun Kerület). MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 816.
- Papp András.** *Praeceptor:* Karcag, 1794. *Szárm.:* Hegyközszentmiklós (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1795. 4. 24. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 808.
- Papp András.** *Praeceptor:* Karcag, 1818–1820. *Szárm.:* Gulács (Bereg vm.). *Szül. hely, idő:* Gulács (Bereg vm.), 1794. 11. 9. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Papp Klára, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1820. *Rector:* Felsőbánya (Szatmár vm.). *Későbbi foglalk.:* Nagybányai tractus lelkész. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1012; TtREL II. 28. e. 300.
- Papp Dániel.** *Praeceptor:* Karcag, 1745–1747. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1747. 4. 29. *Rector:* Hencida (Bihar vm.).

- Püspökladány (Szabolcs vm.). *Későbbi foglalk.*: Karcag (Nagykun Kerület), leánytanító 1764-ben. Derecske (Bihar vm.), leánytanító 1777–1779. Hosszúpályi (Bihar vm.), iskolamester 1779-től. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 405; TtREL II. 28. a. 1–3. 162.
- Papp István.** *Praeceptor*: Karcag, 1787–1789 és 1797–1815. *Szárm.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Karcag (Nagykun Kerület), 1774. 3. 9. *Szülő/gyám neve, fogl.*: István, földműves. R. H. *Als. isk.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.*: Debrecen, 1789. 4. 23. *Rector*: Vámospércs (Bihar vm.), 1793. Kokad (Bihar vm.), 1794. *Egyéb*: Vámospércsi rectorágából elbocsátott. Újból beiratkozott: 1791. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 720; TtREL II. 28. a. 1–3. 340.
- Papp László.** *Praeceptor*: Karcag, 1835–1837 és 1838–1839. *Szárm.*: Hejőpapi (Borsod vm.). *Szül. hely, idő*: Hejőpapi (Borsod vm.), 1816. 11. 30. *Szülő/gyám neve, fogl.*: János, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1837. 10. 31. *Későbbi foglalk.*: Karcag (Nagykun Kerület), leánytanító 1842–1890. *Egyéb*: Újból beiratkozott: 1838. 11. 1. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1122; ELEK, 2021, 58.
- Papp Mihály.** *Praeceptor*: Karcag, 1825–1826 és 1834–1836. *Szárm.*: Komádi (Bihar vm.). *Szül. hely, idő*: Komádi (Bihar vm.), 1807. 1. 24. *Szülő/gyám neve, fogl.*: János, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1826. *Későbbi foglalk.*: Komádi (Bihar vm.), fiútanító. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1042; TtREL II. 28. e. 320.
- Papp Péter.** *Praeceptor*: Karcag, 1822–1823. *Szárm.*: Kiskereki (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: N. a. *Egyéb*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Pelei István.** *Praeceptor*: Karcag, 1828–1829. *Szárm.*: Balkány (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő*: Balkány (Szabolcs vm.), 1809. 9. 8. *Szülő/gyám neve, fogl.*: András, földműves. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1829. 11. 3. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1064.
- Peleskei Miklós.** *Praeceptor*: Karcag, 1775–1776. *Szárm.*: Nyírmeggyes (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1776. 4. 25. *Későbbi foglalk.*: Nyírmada (Szabolcs vm.), lelkész. Mátészalka (Szatmár vm.), lelkész. Nagykároly (Szatmár vm.), esperes 1821. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 582; TtREL II. 28. a. 1–3. 178; TtREL II. 28. e. 178.
- Peleskey János.** *Praeceptor*: Karcag, 1757–1758. *Szárm.*: Szeremle (Bodrog vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1758. 4. 29. *Egyéb*: Meghalt 1798. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 470; TtREL II. 28. a. 1–3. 364; TtREL II. 28. e. 143.
- Pethe Bálint.** *Praeceptor*: Karcag, 1798–1799. *Szárm.*: Szentpéterszeg (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.*: Debrecen, 1799. 4. 24. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 834.
- Pólyik János.** *Praeceptor*: Karcag, 1811–1812. *Szárm.*: Kunmadaras (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Kunmadaras (Nagykun Kerület), 1795. 2. 7. *Szülő/gyám neve, fogl.*: János, köz-

- rendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1816. 5. 16. *Későbbi foglalk.*: Karcag (Nagykun Kerület), fiútanító 1811. Kunhegyes (Nagykun Kerület), fiútanító 1818. Tiszakürt (Heves–Külső–Szolnok vm.), leánytanító 1821–1824. Tiszaug (Heves–Külső–Szolnok vm.), fiútanító 1831–1832. *Egyéb*: Élete botrányokkal tarkított volt, több ízben feljegyezték róla, hogy részegeskedik, valamint hogy igen kegyetlenek a nevelési eszközei. Legsúlyosabb bűne kétségkívül a tiszakürti tanítótsága alatt egy 11 éves leány tanítványával való erőszakos paráználkodás, amely miatt a leánytanítótságtól örökre eltiltotta az egyházmegye. A tiszaugi tanítótsága alatt szigorúsága, a lakosokkal való pereskedése miatt váltak meg tőle. Ezután nem kapott sehol tanítói állást. Meghalt Kunmadaras (Nagykun Kerület), 1878. 1. 10. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 980; TÓTH, 1949, 214.
- Puskás József.** *Praeceptor*: Karcag, 1784–1786. *Szárm.*: Margitta (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: N. a. *Egyéb*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Püspöki Mihály.** *Praeceptor*: Karcag, 1783–1785. *Szárm.*: Somlyó, Kraszna. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: N. a. *Rector*: Tiszabura (Heves–Külső–Szolnok vm.), 1787–1789 és 1790–1794. *Egyéb*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Rácz István.** *Praeceptor*: Karcag, 1787–1788. *Szárm.*: Győr, Győr. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1788. 4. 18. *Későbbi foglalk.*: Sárrétudvari (Bihar vm.), fiútanító. Szatmár (Szatmár vm.), fiútanító 1792. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 713; TtREL II. 28. a. 1–3. 349.
- Rácz Lajos.** *Praeceptor*: Karcag, 1825–1828. *Szárm.*: Gálospetri (Bihar vm.). *Szül. hely, idő*: Gálospetri (Bihar vm.), 1808. *Szülő/gyám neve, fogl.*: Nagy Erzsébet, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1828. 11. 4. *Egyéb*: Újból beiratkozott: 1831. Újbóli beiratkozásakor már árvaként jegyzik be. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1058.
- Ráczkevei József.** *Praeceptor*: Karcag, 1781–1782. *Szárm.*: Szentkirályszabadja (Veszprém vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1782. 4. 25. *Rector*: Hajdúböszörmény (Hajdú Kerület), 1791. *Academia*: Odera-Frankfurt (D), 1793. Göttingen (D), 1794. Halle (D), 1795. *Későbbi foglalk.*: Szentkirályszabadja (Veszprém vm.), lelkész 1796. Losonc, (Nógrád vm.), professzor 1796–1807. *Egyéb*: Lemondott 1807-ben professzori tisztéről, losonci polgár lett. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 649; TtREL II. 28. a. 1–3. 259; TtREL II. 28. e. 194; SZÖGI, 2001, 217, 228, 256.
- Rápolti Mihály.** *Praeceptor*: Karcag, 1764–1767. *Szárm.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Karcag (Nagykun Kerület), 1749. 9. 16. *Szülő/gyám neve, fogl.*: Bálint, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.*: N. a. *Egyéb*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.

- Rásó József.** *Praeceptor:* Karcag, 1796–1797. *Szárm.:* Kisújszállás (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Kisújszállás (Nagykun Kerület), 1780. 8. 18. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1797. 4. 26. *Coll. tisztség:* Praeceptor Quintariorum. *Rector:* Földes (Szabolcs vm.). *Academia:* Bécs (AT). *Későbbi foglalk.:* Szeghalom (Békés vm.), lelkész. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 820; TtREL II. 28. e. 226.
- Reményik János.** *Praeceptor:* Karcag, 1807–1808. *Szárm.:* Tiszacsege (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő:* Tiszacsege (Szabolcs vm.), 1793. 11. 13. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, nemes. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1808. 9. 19. *Későbbi foglalk.:* Mezőkeresztes (Borsod vm.), tanító. Csákvár (Fejér vm.), segédtanító. Polgárdi (Fejér vm.), segédtanító. Balatonfőkajár (Veszprém vm.), segédtanító. Csősz (Fejér vm.), tanító 1819–1825. Ősi (Veszprém vm.), tanító 1825–1846. Sárkeresztes (Fejér vm.), tanító 1846–1848. *Egyéb:* Meghalt Sárkeresztes (Fejér vm.), 1863. 2. 26. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 916.
- Rosi György.** *Praeceptor:* Karcag, 1819–1820. *Szárm.:* Csenger (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Runyai Gedeon.** *Praeceptor:* Karcag, 1831–1832. *Szárm.:* Szamosújlak (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő:* Szamosújlak (Szatmár vm.), 1814. *Szülő/gyám neve, fogl.:* István, iskolamester. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1832. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1084.
- Sáfrány Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1808. *Szárm.:* N. a. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* A karcagi iskolába Kátai Gergely hivatalába érkezett 1808 májusában, miután előbbi Nagyrévre távozott. 1808 szeptemberében eltávozott Karcagról. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Sárközi János.** *Praeceptor:* Karcag, 1781–1783. *Szárm.:* Nemesócsa (Komárom vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1783. 5. 2. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 660.
- Soltész Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1786–1788. *Szárm.:* Tizzaszentimre (Heves–Külső-Szolnok vm.). R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1788. 4. 18. *Coll. tisztség:* Praeceptor Sextarum 1794. *Rector:* Bicske (Fejér vm.), 1795. *Academia:* Jena (D), 1796. *Későbbi foglalk.:* Tizabura (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1798. Tizzasas (Heves–Külső-Szolnok vm.), lelkész 1801. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1790. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 710; TtREL II. 28. a. 1–3. 327; TtREL II. 28. e. 205.
- Somodi János.** *Praeceptor:* Karcag, 1816–1817. *Szárm.:* Ekel (Komárom vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Somogyi Ferenc.** *Praeceptor:* Karcag, 1781–1783. *Szárm.:* Pér (Külső-Szolnok vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1783. 5. 2. *Coll. tisztség:* Praeceptor Septimiorum 1789. *Rector:* Nádudvar (Szabolcs vm.), 1791. *Academia:* Jena (D), 1794.

- Későbbi foglalk.:* Balkány (Szabolcs vm.), lelkész 1790–1794. Nádudvar (Szabolcs vm.), lelkész 1800–1831. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1787. Meghalt kolerában 1831. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 658; TtREL II. 28. a. 1–3. 269; TtREL II. 28. e. 195; SZÖGI, 2001, 327.
- Soós János.** *Praeceptor:* Karcag, 1788–1789. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). R. H. *Als. isk.:* Karcag. *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Soós Tamás.** *Praeceptor:* Karcag, 1805–1807. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1790. 9. 18. *Szülő/gyám neve, fogl.:* György, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Szabó István.** *Praeceptor:* Karcag, 1794–1796. *Szárm.:* Tiszalök (Szabolcs vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Szabó Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1777–1779. *Szárm.:* Mezősas (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1779. 4. 23. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 610; TtREL II. 28. a. 1–3. 216.
- Szabó Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1831–1832. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1810. 10. 3. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Péter, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1830. 11. 1. *Egyéb:* Karcag után Debrecenben tanult. Újból beiratkozott: 1832. Árvaként jegyezték be. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1084.
- Szabó Sándor.** *Praeceptor:* Karcag, 1808–1810. *Szárm.:* Tiszalök (Szabolcs vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1811. 9. 19. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 940.
- Szahi Sámuel.** *Praeceptor:* Karcag, 1771–1773. *Szárm.:* Komárom (Komárom vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1773. 4. 24. *Rector:* Tiszafüred (Heves–Külső-Szolnok vm.), 1781. *Későbbi foglalk.:* Komárom (Komárom vm.), orvosdoktor. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 564; TtREL II. 28. a. 1–3. 147; TtREL II. 28. e. 173.
- Szalai Ferenc.** *Praeceptor:* Karcag, 1810. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1794. 11. 6. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Ádám, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1811. 9. 19. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 940.
- Szalós Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1798–1799. *Szárm.:* Kunhegyes (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Kunhegyes (Nagykun Kerület), 1785. 11. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, nemes. R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1799. 4. 24. *Későbbi foglalk.:* Áporka (Pest vm.), lelkész. Szalkszentmárton (Pest vm.), lelkész. Egyházmegyei

- jegyző. Dunamelléki Egyházkerület tanácsbírája. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 834; TtREL II. 28. e. 231.
- Szapponos Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1763–1764. *Szárm.:* Sárrétudvari (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1764. 5. 3. *Rector:* Geszt (Békés vm.), 1766. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 496; TtREL II. 28. a. 1–3. 53.
- Szathmári Sámuel.** *Praeceptor:* Karcag, 1782–1784. *Szárm.:* Debrecen (Bihar vm.). *Szülő/gyám neve, fogl.:* László, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1784. 4. 24. *Academia:* Jena (DE), 1801. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 671; TtREL II. 28. a. 1–3. 281; SZÖGI, 2001, 331.
- Szentkirályi István.** *Praeceptor:* Karcag, 1767–1769. *Szárm.:* Ottomány (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Szennyes András.** *Praeceptor:* Karcag, 1833–1834. *Szárm.:* Sonkád (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő:* Sonkád (Szatmár vm.), 1816. 8. 17. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1832. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1834. 4. 26. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1090.
- Szilágyi András.** *Praeceptor:* Karcag, 1776–1777. *Szárm.:* Kántorjánosi (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.:* Hajdúnánás (Hajdú Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1777. 4. 21. *Rector:* Pocsaj (Bihar vm.), 1777. Mánd (Szatmár vm.), 1782. Vetés (Szatmár vm.), 1785. *Későbbi foglalk.:* Tatárfalva (Bihar vm.), lelkész 1787. Borzova (Doboka vm.), lelkész 1803. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 592; TtREL II. 28. a. 1–3. 191.
- Szilágyi Dániel.** *Praeceptor:* Karcag, 1817–1818. *Szárm.:* Parasznya (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1816. 9. 17. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1818. 4. 11. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 982.
- Szilágyi Ferenc.** *Praeceptor:* Karcag, 1796–1797 és 1799–1801. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1782. 5. 21. *Szülő/gyám neve, fogl.:* András, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1799. 4. 24. *Későbbi foglalk.:* Debrecen (Bihar vm.), leánytanító 1801. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 834; TtREL II. 28. e. 231.
- Szilágyi János.** *Praeceptor:* Karcag, 1839–1841. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1819. 4. 13. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* N. a. *Egyéb:* Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Szilágyi József.** *Praeceptor:* Karcag, 1820–1821. *Szárm.:* Varsolc (Kraszna vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1821. *Rector:* Nagyálló (Szabolcs vm.). Túrkeve (Nagykun Kerület). *Későbbi foglalk.:* Balkány (Szabolcs vm.), lelkész. Újfehértó (Szabolcs vm.), lelkész. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1823. 3. 18. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6. SZABADI, 2013, 1020. TtREL II. 28. e. 304.
- Szilágyi Sándor.** *Praeceptor:* Karcag, 1836–1837. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1817. 3. 29. *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közren-

- dű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1835. *Egyéb.*: Újból beiratkozott: 1838. 12. 3. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1110.
- Szoboszlai István.** *Praeceptor*: Karcag, 1807–1808. *Szárm.*: Tiszaabád (Heves–Külső-Szolnok vm.). *Szül. hely, idő*: Tiszaabád (Heves–Külső-Szolnok vm.), 1789. 3. 31. *Szülő/gyám neve, fogl.*: József, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: N. a. *Egyéb.*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonynyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Szokolai Mihály.** *Praeceptor*: Karcag, 1815–1816. *Szárm.*: Kiskereki (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1816. 9. 21. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 986.
- Szóke Bálint.** *Praeceptor*: Karcag, 1828–1829. *Szárm.*: Furta (Bihar vm.). *Szül. hely, idő*: Furta (Bihar vm.), 1808. 11. 28. *Szülő/gyám neve, fogl.*: István, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: N. a. *Egyéb.*: Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonynyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Szücs Péter.** *Praeceptor*: Karcag, 1814–1816. *Szárm.*: Sárkeresztes (Fejér vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1816. 9. 21. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 986.
- Szücs Péter.** *Praeceptor*: Karcag, 1816–1818. *Szárm.*: Matolcs (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő*: Tunyogmatolcs (Szatmár vm.), 1798. 2. 14. *Szülő/gyám neve, fogl.*: Miklós, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1818. 8. 16. *Későbbi foglalk.*: Szentjobb (Bihar vm.), lelkész, 1830–1851. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 998; TtREL II. 28. e. 294.
- Szűts János.** *Praeceptor*: Karcag, 1804–1805. *Szárm.*: Kisújszállás (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Kisújszállás (Nagykun Kerület), 1787. 9. 3. *Szülő/gyám neve, fogl.*: András, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1805. 9. 19. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 888.
- Takáts Mihály.** *Praeceptor*: Karcag, 1784–1786. *Szárm.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Karcag (Nagykun Kerület), 1770. 9. 26. *Szülő/gyám neve, fogl.*: Gáspár, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1786. 4. 27. *Rector*: Hegyközülak (Bihar vm.). Nagyvárad (Bihar vm.). *Későbbi foglalk.*: Balkány (Szabolcs vm.), leánytanító. Balmazújváros (Szabolcs vm.), leánytanító 1799. *Egyéb.*: Újból beiratkozott: 1788. Kicsapatott. Nagyváradon bebörtönzött, hosszas büntetést töltve; gaz ember. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 688; TtREL II. 28. a. 1–3. 304.
- Tamási István.** *Praeceptor*: Karcag, 1799–1801. *Szárm.*: Csenger (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1801. 4. 22. *Későbbi foglalk.*: Nótárius. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 848; TtREL II. 28. e. 236.
- Tárkányi István.** *Praeceptor*: Karcag, 1814–1815. *Szárm.*: Mátészalka (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő*: Mátészalka (Szatmár vm.), 1796. 5. 20. *Szülő/gyám neve, fogl.*: József, nemes. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1815. 4. 6. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 972.

- Tatai Balla János.** *Praeceptor:* Karcag, 1769–1771. *Szárm.:* Vilonya (Veszprém vm.). R. H. *Als. isk.:* Szikszó (Abaúj vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1771. 4. 29. *Academia:* Zürich (CH), 1767. *Későbbi foglalk.:* Püspökladány (Szabolcs vm.), fiútanító 1772. Mezőpályi (Bihar vm.), fiútanító. Nádudvar (Szabolcs vm.), fiútanító 1780. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 538; TtREL II. 28. a. 1–3. 128; HEGYI, 2003, 97.
- Tóth Ferenc.** *Praeceptor:* Karcag, 1831–1832. *Szárm.:* Vári (Bereg vm.). *Szül. hely, idő:* Mezővári (Bereg vm.), 1811. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Ferenc, hajós. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1830. 11. 1. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1072; TtREL II. 28. e. 333.
- Tóth Gábor.** *Praeceptor:* Karcag, 1790–1792. *Szárm.:* Tiszabecs (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1792. 4. 28. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 794.
- Tóth István.** *Praeceptor:* Karcag, 1790–1791. *Szárm.:* Vörösberény (Veszprém vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1791. 4. *Coll. tisztség:* Praeceptor Quintariorum 1798. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 760; TtREL II. 28. a. 1–3. 372.
- Tóth János.** *Praeceptor:* Karcag, 1779–1781. *Szárm.:* Debrecen (Bihar vm.). *Szülő/gyám neve, fogl.:* János, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1781. 4. 26. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 638.
- Tóth János.** *Praeceptor:* Karcag, 1788–1789. *Szárm.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Karcag (Nagykun Kerület), 1772. 6. 1. *Szülő/gyám neve, fogl.:* György, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1789. 4. 24. *Későbbi foglalk.:* Kiskunhalas (Kiskun Kerület), nótárius. *Egyéb:* Meghalt Kiskunhalas (Kiskun Kerület), 1826. 9. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 719; TtREL II. 28. a. 1–3. 339.
- Tóth János.** *Praeceptor:* Karcag, 1791–1792. *Szárm.:* Tiszaföldvár (Heves–Külső-Szolnok vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1792. 4. 28. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 794.
- Tóth József.** *Praeceptor:* Karcag, 1810–1812. *Szárm.:* Szatmár (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.:* Hajdúnánás (Hajdú Kerület). *Subsc.:* Debrecen, 1810. 9. 19. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1812. 4. 6. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 930.
- Tóth József.** *Praeceptor:* Karcag, 1829–1830. *Szárm.:* Nagyar (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1829. 5. 1. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1068.
- Tóth Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1781–1783. *Szárm.:* Kunhegyes (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő:* Kunhegyes (Nagykun Kerület), 1764. 9. 2. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Mihály, közrendű. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1783. 5. 28. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 667.
- Tóth Mihály.** *Praeceptor:* Karcag, 1834–1835. *Szárm.:* Hódmezővásárhely (Csongrád vm.). *Szül. hely, idő:* Hódmezővásárhely (Csongrád vm.), 1814. 9. 29. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Sámuel, csizmadia. R. H. *Als. isk.:* Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.:* Debrecen, 1833. *Egyéb:* Újból beiratkozott: 1838. 4. 26. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1096.
- Tóth Pál.** *Praeceptor:* Karcag, 1834–1835. *Szárm.:* Hajdúszoboszló (Hajdú Kerület). *Szül. hely, idő:* Hajdúszoboszló (Hajdú Kerület), 1815. 5. 3. *Szülő/gyám neve, fogl.:* Bálint, közrendű.

- R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1832. *Egyéb.*: Újból beiratkozott: 1835. 11. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1088.
- Tóth Péter.** *Praeceptor*: Karcag, 1837–1839 és 1841–1854. *Szárm.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Karcag (Nagykun Kerület), 1821. 8. 27. *Szülő/gyám neve, fogl.*: Mátyás, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1839. 10. 29. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1136.
- Tóth Sándor.** *Praeceptor*: Karcag, 1839–1841. *Szárm.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Karcag (Nagykun Kerület), 1824. 10. 16. *Szülő/gyám neve, fogl.*: Kiss Sára, nemes. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1841. 11. 2. *Egyéb.*: Újból beiratkozott: 1845. 4. 9. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1152.
- Török Benjámín.** *Praeceptor*: Karcag, 1832–1833. *Szárm.*: Somkútputaka (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő*: Somkútputaka (Szatmár vm.), 1811. *Szülő/gyám neve, fogl.*: János, nemes. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1831. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1082.
- Török János.** *Praeceptor*: Karcag, 1784–1786. *Szárm.*: Diószeg (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1786. 4. 27. *Rector*: Berettyóújfalu (Bihar vm.). *Későbbi foglalk.*: Nagyvárad (Bihar vm.), prókátor. A Csákiak fiscalisa, földesúr. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 687; TtREL II. 28. a. 1–3. 302; TtREL II. 28. e. 201.
- Tunyogi István.** *Praeceptor*: Karcag, 1771. *Szárm.*: Szalonta (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: N. a. *Egyéb.*: Karcagi tanítósa után Pátyra (Pest vm.) ment praeproptornak. Beiratkozásának nyomát nem találjuk a kollégiumi anyakönyvekben, így minden bizonnyal nem folytatta tanulmányait. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6.
- Ujvári Máté.** *Praeceptor*: Karcag, 1773–1775. *Szárm.*: Dámos (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1775. 4. 27. *Rector*: Hajdúdorog (Hajdú Kerület). MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 577.
- Váli Ferenc.** *Praeceptor*: Karcag, 1792–1794. *Szárm.*: Neszmély (Komárom vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1794. 4. 30. *Későbbi foglalk.*: Sók (Nyitra vm.), lelkész. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 804; TtREL II. 28. e. 219.
- Vályi Károly.** *Praeceptor*: Karcag, 1821–1822. *Szárm.*: Mihálydi (Szabolcs vm.). *Szül. hely, idő*: Mihálydi (Szabolcs vm.), 1804. 8. 20. *Szülő/gyám neve, fogl.*: László, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1822. *Későbbi foglalk.*: Szabolcsi esküdt. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1024; TtREL II. 28. e. 307.
- Váradi Áron.** *Praeceptor*: Karcag, 1812–1813. *Szárm.*: Szatmár (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1811. 9. 19. *Egyéb.*: Újból beiratkozott: 1813. 3. 28. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 940.
- Veres Zsigmond.** *Praeceptor*: Karcag, 1763–1764. *Szárm.*: Érszentkirály (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1764. 5. 3. *Rector*: Csákvár (Fejér vm.). Makó (Csanád vm.), 1772. *Későbbi foglalk.*: Dengeleg (Kolozs vm.), lelkész. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 496; TtREL II. 28. a. 1–3. 53.
- Veress Ferenc.** *Praeceptor*: Karcag, 1802–1804. *Szárm.*: Matolcs (Szatmár vm.). *Szül. hely, idő*: Tunyogmatolcs, 1783. 11. 14. *Szülő/gyám neve, fogl.*: István, közrendű. R. H. *Als. isk.*:

- Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1804. 9. 19. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 876.
- Veress Miklós.** *Praeceptor*: Karcag, 1823–1824. *Szárm.*: Zilah (Közép-Szolnok vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1822. 11. 4. *Egyéb.*: Újból beiratkozott: 1824. 3. 24. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1026.
- Vincze János.** *Praeceptor*: Karcag, 1769–1771. *Szárm.*: Körtvélyes (Szatmár vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1771. 4. 25. *Rector*: Csenger (Szatmár vm.), 1773. *Későbbi foglalk.*: Szatmár (Szatmár vm.), fiútanító. Csenger (Szatmár vm.), fiútanító. *Egyéb.*: Csengeri rectorása alatt megházasodott, ott lett polgár. Kegyes, vidám öregséget élt. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 538; TtREL II. 28. a. 1–3. 127; TtREL II. 28. e. 169.
- Vitéz Efraim.** *Praeceptor*: Karcag, 1810–1812. *Szárm.*: Sárretudvari (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.*: Hajdúnánás (Hajdú Kerület). *Subsc.*: Debrecen, 1808. 9. 19. *Későbbi foglalk.*: Büdszentmihály (Szabolcs vm.), lelkész. *Egyéb.*: Újból beiratkozott: 1812. 4. 6. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 916; TtREL II. 28. e. 263.
- Zih József.** *Praeceptor*: Karcag, 1820–1821. *Szárm.*: Értarcsa (Bihar vm.). R. H. *Als. isk.*: Debrecen (Bihar vm.). *Subsc.*: Debrecen, 1821. *Rector*: Nádudvar (Szabolcs vm.). *Egyéb.*: Újból beiratkozott: 1824. 3. 24. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1020.
- Zsoldos István.** *Praeceptor*: Karcag, 1841–1854. *Szárm.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Szül. hely, idő*: Karcag (Nagykun Kerület), 1826. 8. 12. *Szülő/gyám neve, fogl.*: Ferenc, közrendű. R. H. *Als. isk.*: Karcag (Nagykun Kerület). *Subsc.*: Debrecen, 1843. 11. 2. *Egyéb.*: Gyámja Nagy Mária a beiratkozásakor. MNL JNSzML VIII. 125. a. 6; SZABADI, 2013, 1166.

Rövidítések és irodalomjegyzék

Karcag REI	Karcagi Református Egyházközség Irattára
A.	A jelű iratcsomó. Egyházközséggel kapcsolatos iratok. Az iratcsomó jelenlegi állapotában nincs további fondokra osztva, nem rendezett.
H.	H jelű iratcsomó. Iskolával kapcsolatos iratok. Az iratcsomó jelenlegi állapotában nincs további fondokra osztva, nem rendezett.
HM 1830–1852.	Házasultak és meghaltak anyakönyve, 1830–1852.
KHM 1791–1829.	Kereszteltek, házasultak és meghaltak anyakönyve, 1791–1829.
Prot. Eccl. 1781.	Protocollum Ecclesiae Reformatae Privilegiali Oppidi Cumanialis Kardszagujszállás Quod anno MDCCLXXXI (1781).

- MNL JNSzML Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára
- V. 101. a. 10. Karcag város tanácsának jegyzőkönyve, 10. kötet (1790).
- V. 101. a. 11. Karcag város tanácsának jegyzőkönyve, 11. kötet (1791).
- VIII. 125. a. 6. A Karcagi Református Elemi Fiúiskola iratai, Liber Scholae Reformatae Kartzagujszállásiensis.
- TtREL Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára
- I. 1. s. 2/c. Egyházlátogatási iratok. Nagykunsági egyházmegye 1808–1809.
- I. 33. c. 1. Nagykunsági Egyházmegye iratai. Egyházlátogatási jegyzőkönyvek 1791–1822.
- II. 28. a. 1–3. Főiskolai növendékek névsora 1588–1791. TtREL II. 28. a. 1–3.
- II. 28. e. Kollégium diákjai és professzorai. (Készítette: Demjén János, javította: Bakóczi János) 1552–1844

*

- ÁDÁM–JOÓ
1896 ÁDÁM Gerzson – JOÓ Imre: *Nagy-kőrösi ev. ref. főgymnasium története*, Nagykörös, 1896.
- BAJKÓ
1976 BAJKÓ Máttyás: *A karcagi középfokú (gimnáziumi) oktatás története*, In: *A karcagi Gábor Áron Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola jubileumi évkönyve*, szerk. SZALAI Istvánné, Karcag, 1976, 19–41.
- BAJKÓ
1986 BAJKÓ Máttyás: *A debreceni kollégium tanulmányi anyaga és a hajdúvárosok partikuláris iskolái 1770–1807 között*, In: *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve, 4–5. (1984–1985)*, Budapest, 1986, 39–50.
- BARCSA
1905 BARCSA János: *A Debreceni Kollégium és partikulái*, Debrecen, 1905.
- BOGDÁN
1991 BOGDÁN István: *Magyarországi úr-, térfogat-, súly- és darbmértékek 1874-ig*, Budapest, 1991. (Magyar Országos

- Levéltár kiadványai, IV. Levéltár- és történeti forrástudományok, 7.)
- BOZZAY-LADÁNYI
2007
- BOZZAY Réka – LADÁNYI Sándor: *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*, Budapest, 2007. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 15.)
- DANKÓ
1988
- DANKÓ Imre: *A Kollégium partikularendszere*, In: *A Debreceni Református Kollégium története*, szerk. BARCZA József, Debrecen, 1988, 776–810.
- DEBRECENI ÉMBER
2009
- DEBRECENI ÉMBER Pál: *A magyarországi és erdélyi református egyház története*, ford. BOTOS Péter, Sárospatak, 2009.
- ELEK
1992
- ELEK György: *Árak Karcagon a XVIII. század második felében*, In: *Zounuk, A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve*, 7, szerk. BOTKA János, Szolnok, 1992, 251–266.
- ELEK
1994
- ELEK György: *A Karcagi Györffy István Általános Iskola története (1712–1962)*, In: *ELEK György – PATKÓ Csaba: Iskolánk története*, Karcag, 1994, 6–64.
- ELEK
2017
- ELEK György: „Mindeddig megsegített minket az Úr!” *A Karcagi Református Egyházközség története*, Karcag, 2017.
- ELEK
2021
- ELEK György: *Sorsok, emlékművek, épületek. Hét tanulmány a 18–20. századi Karcagról*, Karcag, 2021.
- ÉLIÁS
2021
- ÉLIÁS János: *A Nagykunság református egyházközségeinek alakulása a 17. és 18. században*, In: *Polymatheia. Művelődés- és neveléstörténeti folyóirat*, 18. (2021) 1–2. sz. 142–159.
- ÉLIÁS
2022
- ÉLIÁS János: *Schoolmasters of Karcag and Kisújszállás at Western European Universities and Academies Between the 17th and 19th Century*, In: *Acta Neerlandica*, 18. (2022) 21–58.
- EPERJESI
2007
- Pocsainé EPERJESI Eszter: *Református egyházlátogatási jegyzőkönyvek néprajzi vonatkozásai, 16–17. század, Tiszán inneni egyházvidék*, Sárospatak, 2007.

- HEGEDÜS
1894 *Közigazgatási törvénytár a fennálló törvények és rendeletekből, kísérve a m. kir. ministeriumok elvi jelentőségű határozataival és felső bíróságainknak döntvényeivel, I, szerk. HEGEDÜS János, Nagybecskerek, 1894.*
- HEGYI
2003 HEGYI Ádám: *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788 (1798)*, Budapest, 2003. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 6.)
- HEGYI
2021 *A Békési Református Egyházmegye első jegyzőkönyve és annak mellékletei 1696–1809 (1839)*, szerk. HEGYI Ádám, Debrecen, 2021.
- Cs. KOVÁCS
1962 Cs. KOVÁCS Imre: *A Kálvin út 2. sz. Iskola története*, Karcag, 1962.
- KÖBLÖS–KRÁNITZ
2018 *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai, II, 1761–1849*, szerk. KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt, Pápa, 2018.
- MERVÓ
1975 MERVÓ Zoltánné: *A debreceni leányiskolák történetének főbb kérdései a XIX. század második felében*, In: *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve, 2. (1975)* 25–54.
- MÉSZÁROS
1981 MÉSZÁROS István: *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között*, Budapest, 1981.
- MÉSZÁROS
1988 MÉSZÁROS István: *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996–1948*, Budapest, 1988.
- RÁCZ
1995 RÁCZ István: *Az ország iskolája. A Debreceni Református Kollégium gazdasági erőforrásai*, Debrecen, 1995.
- RÁCZ
1997 RÁCZ István: *Debreceni deákok*, Debrecen, 1997.
- SOÓS
1930 Soós Adorján: *A karcagi református reálgimnázium története*, In: *A Karcagi Református Nagykun Reálgimnázium Értesítője az 1929–1930. iskolai évről*, szerk. GAÁL László, Karcag, 1930, 49–98.

- SZABADI
2013 *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában, I–II*, kiad. SZABADI István, Debrecen, 2013.
- SZABÓ
1991 SZABÓ Lajos: *Aszály a Nagykunságban a XVIII. század végén*, In: Zounuk, *A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve*, 6, szerk. BOTKA János, Szolnok, 1991, 99–112.
- SZÉKELY
1895 SZÉKELY József: *Az ev. ref. gymnasium története*, In: *A karczagi ev. ref. Gymnasium Értesítője az 1894–95-ik tanévről*, szerk. FARAGÓ János, Karcag, 1895, 5–42.
- SZÖGI
2001 SZÖGI László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919*, Budapest, 2001. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 5.)
- SZÖGI
2013 SZÖGI László: *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789–1848*, Budapest, 2013. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 20.)
- SZÖGI–KISS
2003 SZÖGI László – KISS József Mihály: *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867*, Budapest, 2003. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 7.)
- TAR
2004 TAR Attila: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789*, Budapest, 2004. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 11.)
- TÓTH
1949 TÓTH Dezső: *Annales Reformatae Ecclesiae Tiszakürtiensis Anno Domini post natu Christi 1949*, Tiszaföldvár, 1949. (Kézirat a Tiszazugi Földrajzi Múzeumban.)
- TÓTH
1942a TÓTH Dezső: *A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye multja. Az egyházi élet hétköznapijai*, I, Debrecen, 1942.
- TÓTH
1942b TÓTH Dezső: *A Hevesnagykunsági Református Egyházmegye multja. Az egyházi élet hétköznapijai*, II, Debrecen, 1942.

Zágoni Aranka György püspökségét megerősítő császári oklevél*

Az Erdélyi Református Egyház sok más külföldi protestáns egyháztól eltérően a reformációt követően is megtartotta a püspöki tisztséget mint az egyházon belül betölthető legmagasabb pozíciót. A magyarországi és erdélyi reformátusok a középkori katolikus egyházszervezet számos elemét átvették, átalakítva azt a maguk hitvallása szerint. Erdély Habsburg-fennhatóság alá kerülését követően egyre inkább kiéleződött a konfliktus az uralkodók katolikusokat támogató politikája és a helyi protestáns többség között. Ennek egyik lenyomata a püspöki tisztség betöltésének császári megerősítéshez való kapcsolása, melynek szemléletes példája a bemutatott oklevél. Különlegessége abban áll, hogy jelenleg nem tudunk sem ennek máshol fellelhető másolatáról, sem további korabeli református püspököket megerősítő oklevélről. Míg kiállításukról több ízben tanúskodnak a zsinati iratok, többségük valószínűleg a püspöki irattárral együtt megsemmisült, 1849 januárjában Nagyeneden, vagy valamilyen magángyűjteményben veszett nyoma. A forrás ebből a szempontból egyedi és elősegítheti a bécsi udvar, valamint az Erdélyi Református Egyház viszonyának pontosabb megértését.

A bemutatott oklevél a Kolozsvári Állami Levéltárban található (Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj), az ifj. Aranka György gyűjteményben,¹ amely korábban az 1948-ban államosított Kolozsvári Református Kollégium könyvtárának részét képezte. A fond további tételei ifj. Aranka György levelezéseit, kéziratait, illetve az általa összegyűjtött iratokat tartalmazzák. Mint ilyenek csupán későbbi tulajdonosuk révén kapcsolódnak a vizsgált oklevélhez, hiszen az id. Zágoni Aranka György püspökről szól, amelyet fia saját gyűjteményében őrzött meg.

A katolikus egyházban a püspök kinevezésének, illetve beiktatásának joga a teljes középkort átható konfliktusforrás volt a pápa és az országok uralkodói között. Magyarországon – sok más európai államhoz hasonlóan – a Szentzsék által az uralkodóknak átengedett privilégiumként jelenik meg az investitúra joga, melynek az évszázadok során különböző mértékben sikerült érvényt szerezni.²

Pokoly József az uralkodói megerősítés hagyományát Erdélyben a fejedelemség korszakára datálja, kiegészítve azzal a megjegyzéssel, hogy ez ekkor inkább adminisztratív lépés volt, és nem a szabad választás befolyásolása, amelyet a protestáns felekezetek gya-

* A szerző az Emberi Erőforrások Minisztériumának Szegedi Kis István kutatói ösztöndíjasa. Jelen tanulmány ezen ösztöndíj keretén belül jött létre.

¹ Aranka gyűjt., fond 253, 51-es jelzet.

² A Magyar Királyság területén gyakorolt katolikus investitúráról: BAHLCKE, 2013, 63–78.

koroltak.³ Az *Approbata Constitutio* ennek szellemében azt írta elő, hogy a „közönséges egyházi gyülekezetek tetszéséből és végzéséből” megválasztott püspökök a „fejedelmektől confirmáltassanak”,⁴ ahogy arra a bemutatott oklevél is hivatkozik.

Erdély Habsburg-uralom alá kerülését követően a reformátusok ebben azt a veszélyt látták, hogy az uralkodó akár meg is tagadhatja a püspök megerősítését, és ezzel befolyásolhatja a megválasztott személy kilétét. Pokoly erre vezeti vissza a *successio*-elv bevezetését, melynek értelmében a mindenkori főjegyző lett a püspöki tisztség várományosa, ami garantálta az egyház autonómiáját, mert a főjegyző kilétével kapcsolatban nem voltak érvényben hasonló megkötések.⁵ Az erre vonatkozó törvényt az 1726. június 30-án, Nagyenyeden tartott generális zsinat fogadta el, és elsőként az akkori főjegyzőre, Bonyhai Simon Györgyre alkalmazták.⁶ Erdélyben ez a gyakorlat az egyház 1871-es átalakításáig megmaradt.⁷

A császári megerősítést megkövetelő rendelet későbbi, 1752. július 22-re datálható. Ez előírja, hogy a Főkonzisztóriumnak – a zsinat mellett a korabeli egyház fő kormányzati szerve – az Udvar megerősítését kell kérnie a püspök megválasztását követően, más-ként az nem töltheti be hivatalát. Bod Péter szerint ez korábban nem volt szokás Erdélyben, de az uralkodó iránti hűségéből engedelmeskedtek az egyházi előjárók. Ennek megfelelően nyert megerősítést 1753-ban Borosnyai Lukács János, aki így az erdélyi reformátusok „első *diplomaticus superintendense*” lett.⁸ A rendeletet ezután is szigorúan betartották. 1767-ben például a Főkonzisztórium arra emlékeztette Dési Lázár György frissen hivatalba lépett püspököt, hogy míg a tisztséget a *successio*-elv alapján automatikusan öröklí, mindenféle új választás nélkül, addig a beesketésre „*ante confirmationem regiam*” nem kerülhet sor.⁹

Ahogy arra a bemutatott forrás szövege is utal, a megerősítést királyi biztosok előtt letett hűségi eskünek kellett követnie. Az előző püspök, Verestói György önéletírásában részletesen bemutatja, hogy az eskütételre a Gubernium által kinevezett két biztos előtt került sor szolgálati helyén, Kolozsváron, esetében három héttel a megerősítő oklevél átvételét követően, amit közös ünnepi vacsorával zártak.¹⁰ Szintén Verestói György kapcsán ismerjük az eskü szövegét, amelyet Bod Péter őrzött meg.¹¹

³ POKOLY, 1905, IV, 82.

⁴ „A négy recepta religion lévők közül, a felül megnevezett reformata evangelica, lutherana vagy augustana, unitaria vagy antitrinitaria religion levőknek tulajdon püspökjük magok vallásán levők legyenek, (...) akik püspökségre vagy vicariusságra választatnak, az ő közönséges egyházi gyülekezeteknek tetszésekből és végzésekből, azok a fejedelmektől confirmáltassanak.” *Approbata Constitutio*, 1. rész, 1. cím, 9. cikkely.

⁵ POKOLY, 1904, III, 76.

⁶ SIPOS, 2000, 85.

⁷ ZOVÁNYI, 1977, 559.

⁸ BOD, 1766, 203.

⁹ FőkonzLvt, 1767/48. A Főkonzisztórium levele Dési Lázár Györgyhez, 1767. június 17. (Lásd ERZsI II, 413–414.)

¹⁰ TASNÁDI, 2021, 20.

¹¹ ERZsI II, 380.

A császári megerősítésért való folyamodás ugyanakkor – sok más korabeli ügyintézéshez hasonlóan – díjfizetési kötelezettséggel járt. Ez Zágoni Aranka György idejében 250 forint volt, és ő az addig kialakult gyakorlatnak megfelelően kérte is, hogy az összeget a Főkonzisztórium térítse meg.¹² Összehasonlításként ez az összeg ekkor nagyjából egy udvarhelyszéki királyi táblán dolgozó írnok ötévnyi fizetésével ért fel.¹³ Hogy ez milyen jelentős megterhelést jelentett még az egyházat irányító legfelsőbb testületnek is, jól mutatja, hogy 1765-ben a zsinati küldötteknek címzett levelükben külön kérték, hogy olyan főjegyzőjelölteket támogassanak, akik nemcsak képességeiket tekintve érdeemesek erre, de „egyszersmind idejekre nézve is nem alkalmatlanok”, mivel a gyakori tiszttségváltásért fizetendő díjak „nagy gondal pótolthatnak ki”.¹⁴

Zágoni Aranka György, jelen oklevél kedvezményezettje, 1705 körül született a maroszéki Koronkán. Előbb a marosvásárhelyi, majd a nagyenyedi kollégium diákja volt, 1728 és 1731 között különböző svájci egyetemeken (Bern, Genf, Bazel) tanult. Peregrinációja során naplót vezetett, amelyet Jancsó Elemér fordításában ismerünk.¹⁵ Hazatérését követően két ízben volt mind marosvásárhelyi (1731, 1747–1755), mind széki (1732–1747, 1755–1767) lelkipásztor. Életrajza rövid összefoglalását Bodola Sámuel készítette el.¹⁶

Az Erdélyi Református Egyház püspöki tisztségét 1765 és 1767 között töltötte be. Főjegyzővé az 1760-ban, Magyarigenben tartott generális zsinaton választották, nem teljesen egyértelmű körülmények között.¹⁷ A püspöki tisztséget 1765. március 6-át, Verestói György halálát követően töltötte be,¹⁸ beiktatására az 1765. június 20-án, Marosvásárhelyen tartott közszinaton került sor.¹⁹

A bemutatott oklevél 1766. január 6-án kelt Bécsben. A Gubernium előtt ugyan-ezen év május 12-én olvasták fel, a hűségeskü letételének pontos időpontját nem ismerjük. Tartalmát tekintve megfelel egy korabeli oklevél felépítésének: az uralkodó címeinek felsorolásával kezd. Ezt követően ír az erdélyi reformátusok választásának tudomásul vételéről, Zágoni Aranka György pozitív jellemvonásairól, amelyek alkalmassá teszik a tisztség betöltésére, valamint utal az Approbata Constitutio azon cikkelyére, amely alapján szükséges a püspök uralkodó általi megerősítése. Az oklevél előírja a püspöknek, hogy a királynő képviselői előtt az uralkodó iránti hűségesküt tegyen le.

¹² EREL FőkonzLvt 1766/8, Zágoni Aranka György levele a Főkonzisztóriumnak. 1766. február 7.

¹³ HERMANN, 2003, 74.

¹⁴ EREL FőkonzLvt 1765/9, Expeditionis Protocollum VI, 689–691.

¹⁵ JANCÓS, 1940, 46–52.

¹⁶ BODOLA, 1859, 4–6.

¹⁷ Mivel mind a korábbi püspök, mind a főjegyző meghalt, ezért mindkét tisztségbe új embert választottak. Verestói György többségi támogatottsága egyértelmű volt. A főjegyzői tisztségre Dési Lázár György kapta a legtöbb szavazatot, azonban ezt összeadták a püspökségre leadott voksokkal, így Zágoni Aranka György került ki győztesen. Mivel kivételes eset volt az, hogy a két tisztséget egyszerre töltsék be, ezért nincs összehasonlítási alapunk hozzá, a szavazatok számlálásának módja azonban arra engedhet következtetni, hogy a döntéshozók Zágoni Aranka György megválasztását támogatták. TASNÁDI, 2021, 26.

¹⁸ EREL FőkonzLvt, 1765/6. Zágoni Aranka György levele Teleki Lászlónak, 1765. március 25.

¹⁹ ERZsI II, 399.

Forrás

Aranka György püspökségét megerősítő császári oklevél

Bécs, 1766. január 6.

ANDJC Aranka György gyűjt.: No. 51.

Nos Maria Theresia

DEI Gratia Romanorum Imperatrix, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniaeque REGINA, Archidux Austriae, Dux Lotharingiae, et Barri, Magna Dux Hetruriae, Dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, et Wirtembergae, Princeps Transsilvaniae, Comes Habsburgi, Flandriae, Tyrolis, Goritiae, Gradiscae et Siculorum etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, Quod Nos tum ad demissam nonnullorum fidelium Nostrorum intercessionem Majestati nostrae propterea factam, tum vero benigne attentis, et consideratis debita erga Nos fidelitate, vitaeque, ac morum probitate, et caeteris animi dotibus, fidelis Nostri **Georgii Zágoni**, Helveticae Confessioni in haereditario Nostro Transsilvaniae Principatu addictorum Superintendentis, Nobis eatenus demisse commendati, Eum, quia a reliquis etiam Ministris Helveticae pariter Confessioni in illo Principatu nostro addictis, more inter ipsos consueto, ad istud Munus electus esse perhiberetur; idemque Majestati nostrae pro benigna Confirmatione nostra, ad mentem Approbatarum Constitutionum Partis Imae Tittulo 1o Articulo 9o²⁰ Supplicuerit humillime, in hoc Munere Clementer confirmandum duxerimus, prout etiam Confirmamus harum nostrarum vigore, et testimonio Literarum mediante, praevio tamen Nobis et legitimis Nostris successoribus praestando ab eodem coram commissariis nostris a fide[li]²¹ Nostro Regio in Transsilvania Gubernio ad illum actum specialiter deputandis homagialis fidelitatis Iuramento, Indeque universis, et singulis tam senioribus, quam reliquis cujuscunque status et conditionis in memoratu Principatu nostro Helveticae Confessioni addictis harum serie benigne committimus, ut eundem **Georgium Zágoni** pro Superintendente

²⁰ Az említett cikkely szövegéhez lásd a 4. jegyzetet.

²¹ A papír sérült, ezért az utolsó betűk olvashatatlanok.

suo agnoscere velint, ac teneantur. Datum in Civitate nostra Vienna Austriae, Die Sexta Mensis Januarii, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Sexagesimo Sexto, Regnorum vero Nostrorum Vigesimo Sexto.

Maria Theresia

Josephus Liber Baro a' Von Der Marck²² propria

Carolus comes Breiner²³

Praesentatum lectum ac e Regio Principatus Transilvaniae Gubernio, Cibinij²⁴ die 12ma Mensis Maji Anno 1766 Extradatum Per

Stephanum Halmágyi²⁵ manu propria
Gubernialem Secretarium

Rövidítések és irodalomjegyzék

EREL	Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár, Kolozsvár
FőkonzLvt	Erdélyi Református Főkonzisztórium Levéltára
ANDJC	Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj Kolozsvár
Aranka gyűjt.	Colecția Aranka György gyűjtemény (fondszám: 253, leltári szám: 1153.)

*

²² Joseph/Josef von/van der Mark/Marck (1739–1813), 1763-tól az Erdélyi Udvari Kancellária tanácsosa. Előbb a Kancellária irattárának rendezésével bízták meg (1765–1766), később minden közigazgatási vonatkozású pénzügyi kérdés (adó, katonaság, országos pénztár, számvétel, alapítványi ügyek, kincstári jövedelmek stb.) az ő feladatkörébe tartozott. TRÓCSÁNYI, 1973, 41–42, 47–52; KOVÁCS, 2018, 218; KRÁSZ, 2017, 1027.

²³ Karl/Carl Adam Breuner, gróf (1689–1777), 1751-től a legfőbb bíróság (Oberste Justizstelle in Wien) elnöke. Bethlen Gábor erdélyi kancellár 1765. évi lemondását követően az uralkodó őt bízta meg ideiglenesen az erdélyi ügyek jóváhagyásával. TRÓCSÁNYI, 1973, 13. 39; KOVÁCS, 2018, 24; WISSGRILL, 1794, 400.

²⁴ Nagyszeben (ma: Sibiu, RO), a Gubernium székhelye.

²⁵ Halmágyi István (1719–1785), guberniumi cancellista (fogalmazó) (1740–1751), registrator (1753–1762), majd titkár (1762), később maroszekei főkirálybíró (1775–1784), végül Háromszék vármegye főispánja (1784–1785). Az oklevél Erdélybe érkezésének időpontjában guberniumi titkár. Erről az időszakról részletes naplót vezetett, amelyben azonban nem említi név szerint Zágoni Aranka György püspököt: HALMÁGYI, 1906. Rövid életrajzát lásd MATSKÁSSY, 1912, 6–11.

- BAHLCKE
2013
Joachim BAHLCCKE: *A magyar püspöki kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*, Budapest, METEM, 2013.
- BOD
1766
BOD Péter: *Smirnai Szent Polikárpus avagy ... az erdélyi református püspököknek historiájok*, Nagyenyed, 1766.
- BODOLA
1859
BODOLA Sámuel: *Bod Péter smyrnai Polykárpusának folytatása, Az erdélyi Reformata Anyaszentegyház névkönyve 1860ra*, Kolozsvár, Az Evangéliumi Református Főtanoda Könyvnyomdája, 1859, 4–6.
- ERZSI
II
Erdélyi református zsinatok iratai II. 1715–1770, sajtó alá rendezte BUZOGÁNY Dezső – DÁNÉ Veronka – KOLUMBÁN Vilmos József – ÖSZ Sándor Előd – SIPOS Gábor, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2016. (Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok, 1/2.)
- HALMÁGYI
1906
HALMÁGYI István *naplói*, közli SZÁDECZKY Lajos, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1906. (Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból, 4.)
- HERMANN
2003
HERMANN Gusztáv Mihály: *Mária Terézia reformjainak hatása Udvarhelyszéken (1762–1780)*, In: *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok III*, Székelyudvarhely, Litera Könyvkiadó, 2003, 66–87.
- JANCSÓ
1940
JANCSÓ Elemér: *Kétszáz éves külföldi útleírás. Zágoni Aranka György erdélyi ref. Püspök külföldi utazása 1728–1731-ben*, In: *Pásztortűz*, 26. (1940) 1. sz. 46–52.
- KOVÁCS
2018
KOVÁCS Kálmán Árpád: *Az erdélyi valláspolitikai rendszere az 1760–70-es években*, METEM, Szeged, 2018.
- KRÁSZ
2017
KRÁSZ Lilla: *Theoria medica és praxis medica. A tudásközvetítés változó útjai a medicinában a 18. század második felében*, In: *Századok*, 151. (2017) 5. sz. 1025–1042.
- MATSKÁSSY
1912
MATSKÁSSY Antónia: *Halmágyi István „naplói”-nak magyar művelődéstörténeti vonatkozásai*, Budapest, Franklin Irodalmi és Nyomdai Rt., 1912.

- POKOLY
1904
POKOLY József: *Az Erdélyi Református Egyház története*, Budapest, Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Állandó Igazgatótanácsa, 1904–1905, I–V.
- SIPOS
2000
SIPOS Gábor: *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulása 1668–1713–(1736)*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2000. (Erdélyi Tudományos füzetek, 230.)
- TASNÁDI
2021
TASNÁDI István: *Verestói György élete*, Kolozsvár, 2021, magiszteri dolgozat.
- TRÓCSÁNYI
1973
TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, I. Levéltári leltárak, 5.)
- WISSGRILL
1794
Franz Karl WISSGRILL: *Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande*, Bécs, Taubstummennstitut, 1794.
- ZOVÁNYI
1977
ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*, Budapest, A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977.

Egy ismeretlen 19. század eleji erdélyi kézirat az inszurrekcióról: Id. Szigethy István és *A magyar Nemesség Fel Üléséről*

Bevezetés

A Magyar Nemzeti Múzeum Kézirattárába 1892. március 31-nyel, vásárlás útján, Dobrovsky Ágost pesti antikváriustól 18 forint, 50 krajcár értékben kilenc kézirat került. Ezek közül Szigethy István kéziratának egy kötetét, 6 forintért vásárolták meg, amely jelenlegi őrzési helyére, az OSZK Kézirattárába átkerülve a Fol. Hung. 1147 jelzetet kapta (a növedéknaplóban: 1892/8. sz.).¹ A kézirattár katalógusának leírása szerint tartalmát „[k]éziratmásolatok 1817–18-ból” képezik: 1. *A magyar Nemesség Fel Üléséről*,² illetve 2. a *Tractatusok* című szövegek. Ahogy az utóbbiból kiderül, mindkettő kétségkívül id. Szigethy István (1793 k.–1841) kézírása. Bár a *Tractatusok* ténylegesen 16–17. századi békekötések és néhány egyéb dokumentum zömmel latin, kis részben magyar másolatait tartalmazza,³ az előbbi pedig egy hadügyi tárgyú, jogi nyomtatványokból és/

¹ Az adatokat lásd a kötetstábla belső oldalán.

² A mű utolsó (21.) főlíójának versóján „Az Insurrectoriol” olvasható.

³ Ezek sorrendben: Confirmatio Tractatus Siculorum Comitibus Majestatis cum Illustrissimo Principe, et Ordinibus Transylvaniae initi. (ff. 28r–33r., I. Rudolf, Prága, 1595. január 10.); 1605. Esztendőbéli Korponai Tracta a Békességről Bocskai Fejedelem és Rudolphus Császár között, kiből a Császár részéről Matyas Hertzeg felell, és azután Forgács Sigmond. (ff. 34r–43r.), Anno 1606. Török, és Német Császár között való Frigy tractálás, és Pacificatio Bocskai István által (ff. 43v–46v., in Castris inter Danubium, et flucium Sitva positus, 1606. november 10.); Tractatus Romani Imperatoris cum Stephano Bocskai et Gabriele Bathori (ff. 48r–59r., Prága, 1606. szeptember 24.); Anno 1610. Báthori Gábor Fejedelem, és Erdély Országá, és Második Mátyás Német Császár, s Magyar Király, es Országá között való Confederationak Mássa. (ff. 59r–63v., Kolozsvár, 1610. szeptember 6.); Paria Unionis mutuo inter Barones Magnates et Magnifico S &c. Regni Hungariae initae de 15° Mensis Julij Anni 1620 in Libera et Montana Civitate Novizoliensis (ff. 63v–64v., Besztercebánya, 1620. július 15.); Articulus 31. Anno 1619 Posonii conclusus et Anno 1620 Cassoviae repetitus et renovatus. (ff. 64v–65r., Pozsony, 1619. április 20.); Paria Conclusi Illustrissimi quondam Palatini Georgii Turzó, cum Serenissimo Principe Gabriele Bathori 27ª Decembris Anni 1611. (ff. 66r–67r., Tokaj, 1610. december 27.); Conclusum seu Tractatus Viennensis inter Romanorum Imperatorem et Portam Ottomanicam de 16ª May Anni 1615. (ff. 68r–70v., II. Mátyás, Bécs, 1615. május 16.); Pacificatio inter Sacratissimam Caesarem Regiamque Majestatem, et Illustrissimum Dominum Principem Transylvaniensem Gabrielem Bethlen facta Anno 1615. in Libera, et Regia Civitate Tirnaviensi (ff. 72r–75r., Nagyszombat, 1615. május 6.); Tempore Inaugurationes Caes. Ferdinandii II emanatae 18. Conditiones Anni 1618. (ff. 76r–79v., Pozsony, 1618. május 25.); Tractatus, et Conclusum Carolinense de 16ª Maj Anni 1619. (ff. 80r–83r., Nagyvárad, 1619. március 26.); Foedus Hungarico Bohemniense Posonii de 28° Augusti Anni 1620. – In nomine Sacro Sanctae et Individuae Trinitatis, Dei Patris, Filii, et Spiritus Sancti, moderatoris Imperiorum, et Regnorum Sapientissimi, aequissimi, potentissimi, laudandi per omnia Secula Amen. (ff. 84r–89v., I. Bethlen Gábor, Besztercebánya, 1620. augusztus 28.); Ferdinandum Secundum inter, et Principem Gabrielem Bethlen de 7^a

vagy kéziratok gyűjtemény(ek)ből kivonatolt, kátészerűen felépített, alapvetően kompilatív jellegű munka (vagy annak egy másolata). A kötet 105 fóliója számozott, ebből az első munka 21 fóliót, míg a második 78 fóliót tesz ki.⁴ Jelen szövegkiadás tárgya az első, inszurrekcióról szóló kézirat. Az oklevélmásolatokat Szigethy István mind személyes hivatali, mind nemesi pecsétjével „hitelesítette”. Az id. Szigethy István által használt címeres pecsétek közül az előbbi: kalligrafikus S. I. monogram koronás pajzson; az utóbbi – amennyire kivehető, feltehetően: pajzson kardot tartó kar, alatta jobbra tolt halom [?]. A másolatok végén szereplő bejegyzésből kiderül, hogy azokat Szigethy az eredetiből készítette. Az oklevélmásolatok végén szereplő megjegyzésekből kiderül, hogy 1817. december 6-a és 1818. januárja között másolta le az iratokat a néhai belényesi Koszta István főkormányászéki tanácsos (*gubernialis consiliarius*)⁵ gyűjteményéből.⁶ Bár a felkelésről szóló munkában nem találhatunk ilyen típusú feljegyzést, megeshet, hogy a szöveg a Koszta-féle gyűjtemény anyagából lett összeállítva, vagy – amennyiben másolat – annak valamely kéziratából lemásolva.

Közvetlenül a kötet elején Szigethy István azonos nevű fiának a bejegyzése olvasható: „Ezen Könyvnek sarkán álló *Rationum Officilis Nemes Szigethi István Édes atyám Emleke* czim azért vagyon – mivel Édes atyám eztet halála előtt valo napon adta emlékül ’s eztén emlékezetből köttettem bé – 1841be Majus 12én – Kolosvár / Szigethy István / a’ fenn irtnak fia – ” (f. 1r.). A kézirat eredeti, félbőr kötésének gerincén nehezen, de ma is olvasható a fenti felirat. A 105. fólió versóján az alábbi cím olvasható: „Arany Mives Szigeti Samuel Bátyámról Közlés”, azonban a kézirat nem folytatódik.⁷ A kézirtarról leírása másolatokról beszél a kötet tartalmával kapcsolatban, továbbá sem a feljegyzésből, sem magából a kézirtából nem derül ki egyértelműen, hogy az inszurrekcióról szóló autográf munka id. Szigethy István szerzői alkotása, azonban a továbbiakban ezzel, mint a legvalószínűbb szerzői attribúcióval élek, feltéve, hogy amennyiben másolatról lenne szó, azt Szigethy valamilyen módon jelezte volna. Bevezető tanulmányomban az apa és a fiú nevét „id.” és „ifj.” előtagokkal különböztetem meg.⁸ A családnevet a kézirat autográf névhasználatából eredően következetesen Szigethy alakban írom, bár a külön-

Mensis Januarij Anni 1622. facta Confoederatio. (ff. 90r–95v., Bécs, 1622. január 7.); Instructio pro Egregio Emerico Berczienj &c. ad Illustrissimum Vezarium Budensem expedito de 25ta 7^{bri} 1625. (ff. 96r–97v., Tasnád, 1625. szeptember 25.); Pacificatio Soniensis in Latino idiomae Anni 1627. Mense Septembri. (ff. 98r–101r.); Tractatus Nicolai Eszterházi cum Georgio Rakoczi de 12^a Aprilis Anni 1631. (ff. 102r–105r., Kassa, 1631. április 12.).

⁴ A kettő között 5 fólió üresen maradt, valamint az f. 105 versóját követően még 19 üres, számozatlan fólió áll.

⁵ A családhoz lásd KEMPELEN, 1911–1932, II, 46; NAGY, 1857–1868, VI, 383. I. Tóth Zoltán a nemesi származású, görögkatolikus felekezetű, román etnikumú guberniumi hivatalnokok között említi: I. TÓTH, 1998, 292, 295.

⁶ Az erdélyi történeti gyűjtemények között említi: PONORI THEWREWK, 1824, 42.

⁷ Id. Szigethy István bátyja feltehetően azonos azzal a Szigethy Sámuellel, akit a különféle kalendáriumok sematizmusai a pesti aranyműves céh tagjaként tüntetnek fel a 19. század harmincas éveinek a végén és a negyvenes éveiben, lásd például: *Stadt- und Landbothe*, 1839, 81; *Almanach*, 1842, 373.

⁸ Id. Szigethy István Sámuel bátyján és István fián kívül más családtagokat nem ismerünk. Szinnyi Ferenc nyomán valószínűsíthető, hogy a kézirat szerzője azonos azzal a Szigethy Istvánnal, akinek ismeretlen keresztnévű lánya az Abrudbányán élő homoród-karácsonfalvi Füzi Ferenc unitárius lelkészhez ment

féle hivatalos iratokban, hírlapi tudósításokban apa és fia esetében is előfordul mind az y/ÿ-os, mind az i-s alak használata.

A szövegközléshez készült bevezetőm három részre oszlik. Először a kézirat valószínűsíthető szerzőjének, id. Szigethy Istvánnak és fiának a rövid biográfiáját (különös tekintettel karrierútjukra) és családjuk történetét rekonstruálom, azzal a céllal, hogy felvázoljam a szöveg keletkezésének és használatának lehetséges kontextusait. Ezt követően bemutatom a munka szerkezetét és elhelyezem azt a 19. század eleji politikai gondolkodás összefüggésrendszerében. Végül a szövegkiadáshoz nélkülözhetetlen filológiai-textológiai észrevételeket és elveket közlöm.

A két Szigethy István

Id. Szigethy István: egy nemesi származású, unitárius főkormányzékhi hivatalnok

Id. Szigethy István közvetlenül a halálát megelőzően számtisztként a Gubernium alárendeltségében működő Erdélyi Országos Főszámvevőség (*Exactoratus Provincialis*) hivatalnoka volt. Az *Erdélyi Híradó* című lapban megjelent gyászjelentése szerint 1841. február 15-én, „élte’ 48ik évében” hunyt el,⁹ születési dátumát tehát 1793 körülre tehetjük. Hogy a kézíraton szereplő Szigethy István és annak fia pontosan melyik Szigethi/Szigethy vezetéknevű családhoz tartozott, nem könnyű meghatározni, ugyanis számos ilyen nevű nemesi família élt a Magyar Királyságban, illetve Erdélyben és a Partiumban is.¹⁰

A hasonló vezetéknevű erdélyi családok közül Nagy Iván a „Nagy-Szigethi” előnevet viselő Szigethiek 1848 előtti „[u]tódaik vagy oldalrokonai” között tüntette fel Szigethy István főkormányzékhi tisztviselőt, aki kéziratunk szerzőjével azonos.¹¹ E család nemességét illetően a kolozsvári illetőségű, nemesi származású Szigethi György – nemeslevél hiányában, mint főkormányzékhi fogalmazó (*concipista*), 1810. november 16-i¹² bécsi keltezéssel nyert új armálist I. Ferencről.¹³ Szigethi György feleségét Bihari Teréznek hívták, a nemességet a tőle származó fiainak, Károlynak, Lajosnak, Józsefnek és Zsigmondnak, valamint az utánuk következő mindkét nembeli utódainak nyerte.¹⁴ Az új armálist az 1810–1811-es erdélyi diéta 1811. január 23-i ülésén hirdették ki.¹⁵ Nagy Iván egy Szigethi Zsigmondot – feltehetően azt, akinek a nevét, mint láthattuk, a címereslevélbe is belefoglalták – Istvánhoz hasonlóan az utódok vagy oldalági roko-

⁸ feleségül, akitől hat fia és egy lánya született. Az 1849-es vérengzések során a családot, három fiú kivételével, legyilkolták az oláh felkelők. SZINNYEI, 1891–1914, III, 887–888. Lásd még PÁLMAI, 1900, 73.

⁹ EH, 1841. február 16., I. félév, 14. sz., 53.

¹⁰ NAGY, 1857–1868, X, 697–700; KEMPELEN, 1911–1932, X, 161–163.

¹¹ NAGY, 1857–1868, X, 700. Vö. KEMPELEN, 1911–1932, X, 162.

¹² Nagy Iván tévesen november 6-át írt. Kemelen új információt nem adott a családról, de a nemeslevél pontatlan keltezését pontosította.

¹³ Az indoklás szerint azért kapta a nemeslevelet, mert a Gubernium előtt dokumentumokkal bizonyította, hogy nemesi szülőktől származik és korábban is nemesi előjogokkal élt, valamint az Erdélyi Fejedelemség Főkormányzékénél és a Kincstáránál kiemelkedő hivatali tevékenységet végzett.

¹⁴ MNL OL F 234, 17. No. 137.

¹⁵ *Jegyzőkönyv*, 1811, 283. (87. ülés).

nok között említett, tehát nyilvánvalóan nem látta magát az okiratot vagy annak másolatát. Továbbá felvetette, hogy a fent említettek azonosak-e az általa más, közvetett forrásból, Török Antal közlése nyomán ismert Torda és Kolozs megyei birtokosokkal: Szigethi Zsigmonddal (Rőd), Lajossal (Rőd, Mikes), illetve Györggyel (Magyarpalatka). Nagy többi – szintén közvetett – információja alapján György neje Zudor Zsuzsi a Doboka megyei Szaván, József a Szilágyságban Felsőszoporon és Kémeren, Lajos Küküllőben Mikefalván és Somostelken voltak birtokosok. Hogy valóban az 1810-ben új nemeslevelet nyert Szigethi György oldalági rokonáról van-e szó, ahogy Nagy Iván feltételezte, az megeshet, de a rendelkezésre álló adatok alapján nem bizonyítható.

Szigethi György 1810-ben nyert új címere¹⁶ és az id. Szigethy István személyes pecsétjén használt között semmiféle motivikus hasonlóság nem áll fent. A predikátumok oldaláról megközelítve a problémát: egy, általam csak szakirodalmi hivatkozásból ismert protokollum szerint 1826-tól 1830-ig „Szigethi István” – aki minden bizonnyal azonos a kéziratunk szerzőjével/másolójával – a kolozsvári unitárius egyházközség jegyzője volt, e dokumentumban pedig előnévként egyszerűen „Szigeti” szerepel.¹⁷ Szigethyt az 1837. évre szóló erdélyi *Novum et vetus Calendarium* sematizmusában mint főszámvevőségi tisztviselőt „de eadem” (értsd: de Sziget) predikátummal találhatjuk meg,¹⁸ csakúgy mint az 1839. évben.¹⁹ Ugyanezen kalendáriumban a nagyszigeti előnevet viselő, szintén tisztviselőként szolgáló Szigethyek „de N. Szigeth” szerepelnek.²⁰ A Főszámvevőség személyügyi anyagaiban id. Szigethy Istvánnak általában előnév nélkül található meg a neve, de akad példa a „de eadem”-re is.²¹ Nyilván mind a „Nagy-Szigethi”, mind a „Szigethi” predikátumok egyaránt Máramarosszigetre utaltak.²² Az Illésy-gyűjteményben egyetlen olyan „de Sziget” előnevű erdélyi családot találhatunk csak, amelynek családneve „Szigethy” volt: Szigethy Imre és Simon 1612. augusztus 1-jén kapott nemességét Báthori Gábortól Gyulaféhevárott, a család akkoriban Beregben és Máramarosban volt honos.²³ Az Erdélyi Királyi Könyvekből azonban épp az 1611–1612-es évek hiányoznak, ezért Illésy adatát nem tudtam visszaellenőrizni. Megeshet, de a jelenlegi ismereteink alapján bizonyíthatatlan, hogy ez a familia sza-

¹⁶ „Scutum videlicet Militare erectum, Cyaneo colore tinctum, exhibens super viridi Tricoli coronato fundum scuti occupante Monocerotem aureum erectum, dextrorsum versum, et anterioribus suis pedibus culmum liliatum naturalis coloris tenentem.”

¹⁷ A Kolozsvári Nemes Unitaria Sz. Eklésia Jegyző-Könyve az 1826dik évtől kezdve 1830kig Szigeti Szigethi István Jegyzősége alatt No. III. Idézi: SZABÓ, 1975, 120.

¹⁸ *Calendarium*, 1837, 19.

¹⁹ *Calendarium*, 1839, 21.

²⁰ Például a már említett, nemességét megerősítő Szigethi György, aki ugyanezen sematizmus 1821-es számában *actualis concipistaként* van felsorolva. *Calendarium*, 1821, 7.

²¹ Lásd például a következő kandidációs ívet: MNL OL F 180, 67. cs. (doboz), No. 3866. 1839. április 2.

²² SZABÓ, 2003, URL: <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/ErdelyHelysegnevTar-erdelybansag-es-partium-torteneti-es-kozigazgatasi-helysegnevtara-1/telepulesek-1C9/s-127A/sighetu-marmatiei-13CF/> (utolsó letöltés: 2022. július 23.).

²³ MNL OL A 131, 1sz–1264 https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/hu_mnl_ol_a130_illesy_1sz_1264/?list=eyJxdWVyeSI6ICJkZSBzemlnZXQifQ (utolsó letöltés: 2021. június 29.). Csak utalás történik rá az OL Levéltárának iratai között: Y 1, 773/1931.

kadt később Kolozsvárra, s ebből származik a későbbi főszámvevőségi hivatalnok és fia is. Az általunk ismert kéziratokban id. Szigethy István maga nem használta az előnevét, a *Tractatusok*ban szereplő másolatok végén, a pecsétek mellett – kisebb módosításokkal – az alábbiakat olvashatjuk: „Stepahnus Szigethÿ de Kolosvár manu propria / Regio Guberniales Cancellistae”. A „de Kolosvár” azonban itt minden bizonnyal nem predikátum, hanem egyszerűen annyit jelent, hogy az illető a városból származik. Bár, hogy még bonyolultabb legyen a kép, Kempelen Béla nyomán tudunk ilyen előnevű Szigethi családról is.²⁴ Mindezek alapján erősen valószínűsíthető, hogy id. Szigethy István nem állt rokonságban a nagyszigeti előnevet viselő családdal.

Felekezeti hovatartozása alapján id. Szigethy István minden bizonnyal a kolozsvári unitárius kollégiumba járt, ezt erősíti az a kézirat is, melyet az intézmény kéziratárában a neve alatt őriznek: egy 1815-re datált „Institutionum Juris Criminalis Liber Primus” címet viselő – minden bizonnyal iskolai céllal készült – büntetőjogi tárgyú másolat.²⁵ Bár a nemesség felkeléséről írott munka tárgyát a magyar és erdélyi hadügyi joganyag képezi, nincs bizonyítékunk rá, hogy id. Szigethy István jogi tanulmányokat folytatott volna. Hivatali karrierútjának áttekintése alapján kora ezt lehetővé tette (kb. 22 évesen kezdett dolgozni a Főkormányshélynél). Az unitárius kollégiumban őrzött kézírata jogi tanulmányokat vagy legalábbis ilyen irányú érdeklődést jelez. Kolozsvárott az unitáriusoknál csak 1847-ben állítottak fel jogi tanszéket, de ténylegesen ennél is később szervezték meg, így a 19. század első felében a diákok jogi tanulmányaikat helyben általában a református kollégium felsőbb osztályaiban vagy a királyi joglíceumban végezték.²⁶ Id. Szigethy a szükséges jogi és közigazgatási ismereteket az említett két intézményben szerezhette meg, illetve a kollégium elvégzését követően mint címzetes írnok mélyíthette el kancelláriai gyakorlatának első éveit során, hivatali karrierjének kezdete, 1815 és a szöveg befejezése, 1818 között. Annyi bizonyos, hogy a szöveg szerzője-kompilátora, csakúgy, mint az erdélyi vonatkozású békekötések másolója, ha nem is képzett jogász, de egy hivatásszerűen szellemi munkát végző, jogtudó ember volt.

Id. Szigethy István szolgálati helye, az Erdélyi Országos Főszámvevőség (*Exactoratus Provincialis*) a Gubernium alá rendelt országos hatóság volt, mely 1790 után a Főkormányzósággal együtt Kolozsvárra költözött. Országos volt abban az értelemben, hogy illetékessége egész Erdély területére kiterjedt, illetve abban is, hogy az országos jövedelmekkel foglalkozott (nem pedig a kincstáriakkal, azaz a fejedelmével).²⁷ Levéltára a szisztematikus selejtezések és az iratpusztulás miatt csak töredékesen maradt fenn. E hivatalban a munka a 18. század végétől a négy osztályban folyt, az ötödik egységet az ellátási ügyekkel, iktatási, kiadói, postázási és láttamozási könyvekkel, illetve tisztázási feladatokkal foglalkozó *registratura* képezte, ezek: a pénztáruági osztály (*Departamentum Perceptorale*), az adóügyi osztály (*Departamentum Contributionale*), a szász majorsági osztály (*Departamentum Allodiale Saxonicum*), illetve a magyar majorsági osztály (*De-*

²⁴ 1669-ből a kolozsmonostori konvent levéltárából. KEMPELEN, 1911–1932, X, 161.

²⁵ 901. sz. 177. A kéziratot autopszia hiányában nem sikerült azonosítanom.

²⁶ GÁL, 1935, 45–48.

²⁷ Az intézményt és levéltárát Trócsányi Zsolt nyomán ismertetem: TRÓCSÁNYI, 1973, 406–469.

partamentum Allodiale Hungaricum) voltak. Ehhez 1818-ban még egy további csatlakozott, a gyámság- és gondnokságügyi számvevőség (*Exactoratus Pupillaris*) ügyosztályként olvadt be a Főszámvevőségbe (*Departamentum Pupillare*). A hivatal személyi állománya a század végére sokszorosára duzzadt.

A korszakra vonatkozó működési és személyügyi dokumentumok részben a *registratura* iratanyagában,²⁸ részben a *miscellanea* 6 csomónyi, évrendezett állagában találhatóak,²⁹ melyet olyan iratok alkotnak, „amelyek más állagokba nem voltak sorolhatók, ill. terjedelmük, értékük nem indokolta külön állaggá alakulásukat”.³⁰ A Főszámvevőség a hivatali beosztás, azon belül felekezetek szerint csoportosítva tartotta nyilván a hivatalnokait (id. Szigethy Istvánt az unitáriusok között találhatjuk meg), akiket a halálozás vagy más ok miatt megüresedett helyekre történő kandidációk során – akár egy éven belül többször is – gondosan összeírt. A korszakban azonban sem a kandidációs áttekintő táblákon (*conspetus*), sem a hivatal egészét érintő egyéb személyügyi összeírásokban nem jegezték fel, hogy az adott hivatalnok éppen mely ügyosztályban dolgozott.³¹

A Főszámvevőség személyügyi iratai alapján könnyedén rekonstruálható Szigethy hivatali karrierútja. 1815. augusztus 2-től a Gubernium kancelláriáján mint címzetes – azaz javadalom nélküli – írnok (*honorarius cancellista*) kezdett dolgozni. Innen 1821. június 8-tól a Főszámvevőséghez került mint „díjnok” (*diurnista*), azaz napidíjas hivatalnok, 40 krajcár napidíjjal. A promóciójának ügyét 1824. október 23-án, több más, Alamori Mátyás halálát követő kandidációval együtt terjesztették elő a megüresedett állásra a Guberniumhoz.³² A felterjesztéshez csatolt „három áttekintő tabella” szerint már 1823. október 9-től „járulnok” (*accessista*) volt, ami 250 forintnyi éves fizetéssel járó segédhivatali beosztást jelentett. A későbbi kandidációs táblázatok ezzel szemben valamiért az 1824. december 24-i dátummal számolnak. 1829. február 28-án, Szathmári Pap Dániel halálát követően az *accessisták* közül az előléptetett számjegyző (*ingrossista*) helyére is megválasztottak egyet, így Szigethy 1829. június 7-től ezt a pozíciót töltötte be, immár évi 300 forintos fizetésért. Az 1832. március 19-i összeírásban már azt olvashatjuk, hogy 350 forintot kapott. A halálát megelőző utolsó előléptetéséről, több másikkal együtt az *Erdélyi Híradó* 1836. július 2-i száma tudósított: „Az erdélyi királyi Főkörmányszék június 28-kán méltóztatott a királyi országos Főszámvevőségnél Bell Mihály úr nyugalmazásával megürült lajstromozó (registratori) hivatalra Dobokay Antal urat, s helyébe számtisztnek Szigethi István urat [...] kinevezni.”³³ Szigethy fizetése 1836. július 1-jétől 50 forinttal emelkedett.³⁴ Közvetlenül a halálát követően, 1841. feb-

²⁸ MNL OL F 180 67–69. cs.

²⁹ MNL OL F 182 6. cs.

³⁰ TRÓCSÁNYI, 1973, 468–469.

³¹ A kérdés csak az egyes ügyosztályok saját összeírásai alapján lenne eldönthető, ezek közül azonban csak a *registraturát* vizsgáltam. Mivel ott nem szerepel Szigethy neve, ezért a másik négy ügyosztály valamelyikén kellett dolgoznia.

³² MNL OL F 182 3. cs. No. 3076/1824. 1824. október 28.

³³ EH, 1836. július 2., II. félév, 1. sz. 8.

³⁴ MNL OL F 180 67. cs. No. 5133/1836. 1836. július 1.

ruár 17-én tartottak új kandidációt a megüresedett pozícióra.³⁵ A kandidációs ívek némelyikén szereplő értékelések alapján munkájával, képességeivel és jellemével felettesei igencsak meg voltak elégedve és előléptetésre alkalmasnak tartották.³⁶

Id. Szigethy István műveltségéről és érdeklődési köréről kevés információval rendelkezünk. A neve alatt megjelent nyomtatványról sem Szinnyei, sem Petrik alapján nem tudni. Történeti érdeklődését jelzi, hogy 1832-ben, több más főkormányiszéki hivatalnok között mint főszámvevőségi számjegyzőt („exactoralis ingrossista”), ott találjuk a Szilágyi Ferenc által kiadott *Klio* történeti zsebkönyv kolozsvári előfizetőinek sorában.³⁷

Ifj. Szigethy István: Hivatalnokból reformer pedagógus

Ifj. Szigethy István születési és halálozási dátumát nem ismerjük. Iskoláztatása apjához hasonló: a kolozsvári unitárius kollégiumba járt. Ott részt vett az 1839 és 1841 között megjelenő, a *Remény* című diákalmánach munkálataiban, amely egy kollégiumi önképző-kör összejövetelének eredményeképp született és több, kéziratban terjedő iskolai lap előzte meg.³⁸ Nemcsak a szervezésben vállalt részt, hanem a gyűjteményes kötetben verset is publikált.

A kollégium elvégzését követően, apjához hasonlóan guberniumi írnokként kezdte pályáját, mellette magántanítóként dolgozott. 1842-ben báró Wesselényi Miklós elhatározta, hogy a saját birtokain felállítani tervezett kisdedóvó intézetek számára Zsibón nevelőket kíván képezni Sebestyén Sámuel keze alatt. Miután az első két potenciális jelölt visszakozott, ifj. Szigethy István vállalta, hogy részt vesz a képzésben. Mivel azonban úgy látta, hogy ehhez komolyabb ismeretekre van szüksége, ezért 1842 nyarán egy hónapot töltött a tolnai kisdedóvó-képző intézetben, innen azonban nem tért vissza Zsibóra.³⁹

Az 1840-es években a „kisdedóvó intézeteket Magyar Országon terjesztő egyesület” erőteljes sajtópropagandát fejtett ki az intézményépítés érdekében, számos lapban igyekezett elhelyezni beszámolóit, felhívásait.⁴⁰ A Petrichevich Horváth Lázár által szerkesztett *Honderű* divatlap *Pesti Salon* című melléklapjának „Heti szemlé”-jében 1844-ben egy felhívás jelent meg, mely szerint az egyesület „a pesti képzőintézet’ egyik önkénytes növendékét Szigethy István urat utazni küldi Magyarhonban, ki valamennyi kisdedóvóintézeteket meglátogatandó s azokrul a nevezett egyesület’ számára kimerítő statistikai adatokat gyűjtendő”. Az expedíció anyagi alapjait önkéntes felajánlások útján kí-

³⁵ MNL OL F 180 67. cs. No. 2276/1841. 1841. február 17.

³⁶ Lásd például MNL OL F 182 3. cs. No. 3104/1830. 1830. november 12. „Capacitas[,] Applicatio et Moralis Character: Capax, et zelosus ad cuncta Objecta applicabilis in exantlandis laboribus promptus, mores habet omni exceptione majores”. MNL OL F 182 3. cs. No. 3466/1831. 1831. december 9. „Et Capacitate et Solertia elucubrandorum sibi concreditorum objectorum efformandorumque Conceptum notus, prout et moram probitate commendabilis, obeundoque muneri Rationum Officilis capax.”

³⁷ *Klio*, 1832, [s. p.], 149. sz.

³⁸ Részletesen lásd HOFBAUER, 1931.

³⁹ Részletesen lásd KÁRPÁTI, 2020, 11.

⁴⁰ Az újságokhoz elküldött közlemények fogalmazványait lásd MNL OL P 1652 3. dob. 11. t.

vánták megteremteni.⁴¹ Ifj. Szigethyvel 1844 júniusában már Zala vármegyében találkozhatunk, aki alighanem a tudósításban említett expedíció részeként érkezett Balatonfüredre. Deák Ferenc 1844. június 18-án, Balatonedericsről írta Malatinszky Ferencnek, a tapolcai járás nem sokkal korábban leköszönt főszolgabírájának a következőket: „Egy gyalog utazó, ki e vidéken utaz tapasztalás végett, s ki engem tegnapelőtt itt felkeresett, ma szekérén Tátikára, s onnan Sümegre ment, holnap reggel Tapolcán beér[?], hogy vélem találkozzék, mert én elviendem vélem Füredre. Úgy hagytam módban, hogy engem nálad keressen; ha tehát előbb odaérne, mint én, fogadd szívesen; neve Szigeti István, erdélyi ember, sorsára nézve tanító, vagyis kiseddóvó.”⁴²

1846. február 7-én, az országjárást követően ifj. Szigethy beszámolt az egyesület választmányának arról, hogy az adott „helységben kit lehetne, mint legnagyobb befolyással bíró egyént az intézet’ pártolására vagy a’ hanyatlónak fölélesztésére vagy épen újból alapítására, választmányilag fölkérni”, melyet a grémium előterjesztett a közgyűlésnek. Ifj. Szigethy ekkor már az erdélyi kiseddóvó intézeteket látogatta, ám mivel az egyesületi kasszából nem tudták támogatni, ezért a „a’ választmány maga körében nyitott aláírási ivet”.⁴³ Miután Erdélyből is visszatért, 1847. február 17-én ismét a választmány elé terjesztették jelentését, majd indítványozták, hogy az egyesület költségén kiadott közleményeket indítsák újra és „ha az előterjesztett jelentés kiadásra méltónak fog találtatni”, a sorozatban jelenjen meg a szöveg.⁴⁴ Ifj. Szigethy nevében Nagy Ferenc igazgató arra kérte a választmányt, hogy „adatnék ki részére egy újabb bizonyítvány, mely a’ folyamodónak az erdélyi intézetek látogatása körül szerzett érdemeiről is tenne tanuságot”.⁴⁵ Egy hónappal később az igazgató benyújtotta véleményét, mely szerint a szöveg „igen becses adatokat foglal ugyan magában, de csak átdolgozva nyujthat tanulságos olvasmányt”, így felszólította a szerzőt, hogy dolgozza át, majd ígéretet tett rá, hogy kinyomtatják és szétküldik a törvényhatóságoknak, a befolyó jövedelmet pedig felajánlják a számára.⁴⁶

Az ifjabbik Szigethy István karrierútját és tevékenységét ennél a pontnál tovább és nagyobb mélységben nem követhetjük nyomon. Talán a fenti adatok is elégségesek annak szemléltetésére, hogy az először apja professziójához és talán a családi hagyományhoz híven, a gimnázium után a Főkormányszéknél hivatalnoki pályára lépő erdélyi ifjú a reformkor pezsgő szellemi közegében és egyesületalapítási lázában hivatást váltott, és okleveles kiseddóvóként belevetette magát az alapfokú köznevelés reformját célzó nemzeti intézményépítési munkálatokba.

*

Bár az alább közölt kéziratban taglalt joganyag jelentős része 1848-ig élőnek számított, az insurrekció kérdése az 1831-es magyarországi rendszeres bizottsági munkálatok

⁴¹ HPSz, 1844. május 11., 19. sz., 615.

⁴² Deák Ferenc Malatinszky Ferenchez, Balatonederics, 1844. június 18., közli MOLNÁR, 2007, 320.

⁴³ MNL OL P 1652 1. dob. 5. tét.

⁴⁴ MNL OL P 1652 1. dob. 6. tét. 1847. február 13. 43. sz.

⁴⁵ MNL OL P 1652 1. dob. 6. tét. 1847. február 13. 47. sz.

⁴⁶ MNL OL P 1652 1. dob. 6. tét. 1847. március 13. 67. sz.

megyei tárgyalásával lényegében lekerült a politikai napirendről.⁴⁷ Felmerül a kérdés, hogy vajon hivatali munkája során id. Szigethy István kapcsolatba kerülhetett-e az inszurrekcióhoz kapcsolódó ügyekkel. Az 1809-es magyarországi és erdélyi felkeléssel kapcsolatos pénzügyi elszámolások még hosszú ideig szerepeltek a magyarországi és erdélyi országos kormányzatszervek és a törvényhatóságok folyó ügyei között. Így történt Erdélyben is, ahol a Gubernium, illetve a Főszámvevőség az 1809-es erdélyi inszurrekciót követően, változó intenzitással, de évtizedekig foglalkozott a felkelési kasszák ügyével. A Főkormányzók 1819. január 19-i, 10 943. sz. rendeletével 1820–1821-ben biztosságokat rendelt ki az egyes vármegyék kerületeibe (*circulus*), illetve a székekbe „az Insurrectionalis Fundusok végső adjustációjára, és az ezekhez tartozó minden számodások végső liquidációjára”.⁴⁸ Az inszurrekciós kéziratot id. Szigethy István a Gubernium kancellistájaként 1818. október 4-én, tehát még a számvevőséghez való átkerülését megelőzően és a vizsgálatok elrendelése előtt fejezte be,⁴⁹ s a korábbiakban sem valószínű, hogy hivatalából fakadóan a felkeléssel kapcsolatos munkára rendelték volna.

A szöveg egyértelműen nem id. Szigethy hivatali tevékenységének kapcsán, hanem személyes politikai és történeti érdeklődésétől, egyúttal nemesi származásának tudatától vezéreltetve, eleve magánhasználatra, esetleg kiadásra szánva készülhetett. A fia számára a kis kötetnek gyakorlati jelentősége – a reformkorra jelentősen megváltozott politikai környezetben túl – már szakmájából és érdeklődési köréből adódóan sem sok lehetett, arra a kötet elején szereplő bejegyzés szerint, mint apai örökségére, személyes vonatkozású tárgyi emlékként tekintett.

A kézirat szerkezete és helye a korabeli politikai és hadügyi gondolkodásban

A kézirat 16 paragrafuson keresztül időrendben, periódusokra bontva, kátészerűen, bizonyos tematikus csomópontok köré rendezve tárgyalja a magyarországi és erdélyi inszurrekció és egyéb hadügyi intézmények kérdését. A munka tematikailag három nagyobb, eltérő terjedelmű egységre osztható. A szöveg első része az előidőkre és a közepkorra való rövid kitekintéssel, alapvetően a kora újkortól a 18. század közepéig tartalmazza és kommentálja szelektíven az inszurrekció, illetve a banderális és portális katonaság kérdésével kapcsolatos magyar törvényi joganyagot (§ 1–9.). A legterjedelmesebb, második részben (§ 10–12.) a szerző az 1542-től számított *separatiót* követő idők erdélyi hadügyi szabályozására helyezte a hangsúlyt. Ezen belül egy-egy adott kérdést több korszakra bontva tárgyalt: a portaszám változásai alapján négy nagyobb időszakot („Epocha”) különböztetett meg (ezek a következők: a kezdetektől 1578-ig, 1578–1608, 1608–1784, 1784-től a szerző jelenéig), hasonlóan négy időszakra osztot-

⁴⁷ A banderális-inszurrekcionális munkálathoz lásd VÖLGYESI, 2002, 183–191.

⁴⁸ A megyei főispánon és a különféle megyei tisztségviselőkn kívül a Főkormányzók részéről a deputációk tagja volt egy „Gubernális Biztos”, illetve *actuarius*ként egy guberniális írnok. Lásd a biztosságok jegyzőkönyveit: MNL OL F 435 I. cs. No. 5930/1824. (Udvarhelyszék); No. 6431/1820. (Záránd); No. 8685/1821. (Torda alsó), No. 8685/1820. (Torda felső).

⁴⁹ Erre utal az utolsó lap alján: „deseritur 4^a 8^{br} 1818.”

ta általában az erdélyi hadügyek történetét (a magyar királyok és erdélyi vajdák kora, nemzeti fejedelmek kora, I. Lipóttól III. Károlyig (a szövegben mint német-római császár, VI. Károly néven szerepel) tartó, végül III. Károlytól kezdődően a szerző jelenéig tartó időszak). Végül a harmadik, legrövidebb egység (§ 13–16.), mely egyben a leghatározottabb mind közül, azon korabeli vitához kapcsolódik, mely Michael Piringer (1763–1840) udvari titkár munkájának (*Ungarns Bänderien und desselben gesetzmäßige Kriegsverfassung überhaupt*) 1810-ben megjelent első kötete nyomán robbant ki (a második 1816-ban látott napvilágot).⁵⁰

A magyar rendek Piringer művében világosan felismerték a címére és módszerére nézve jogtörténeti, meglehetősen hosszadalmasan és bonyolultan argumentáló értekezés mögött a rendi előjogok elleni támadást. Az 1811–1812-es diétán az alsótáblán a sérelmi deputáció munkálatának vitájában tiltakoztak ellene, követelve, hogy kerüljön be a sérelmi feliratba. Végül az a döntés született, hogy más munkákkal – Anton Gustermann (1750–1823), a bécsújhelyi Theresianum tanára, jogtudós és könyvcenzor hasonló szemléletű alkotmánytörténetével (*Die Ausbildung der Verfassung des Königreiches Ungern*),⁵¹ illetve egy, az 1809-es inszurrekciót támadó, névtelenül megjelent hadtörténeti munkával (*Vertheidigung des Brückenkopfs von Preßburg im Jahre 1809*)⁵² – együtt kerüljön be a magyar nemzetre és alkotmányra sérelmes könyvek közé.⁵³

A kézirat címadása – minden bizonnyal szándékoltan – pontatlan. Egyrészt, ahogyan ez a szövegből kiderül, a munka tárgya nem kizárólag a felkelés (*insurrectio*) intézménye, hanem tulajdonképpen a *separatio*ig a magyar, illetve ezt követően az erdélyi hadügyi berendezkedés egésze. Az első nagyobb egységben szó van még a hagyományos hadügy két másik pilléréről, a bandériumokról, illetve a telekkatonaságról (*militia portalis*),⁵⁴ a másodikban pedig részletesen tárgyalásra kerül az erdélyi reguláris – azon belül a kvártélyos, illetve határőrző – katonaság ügye is. Másrészt, a mindig esetről esetre, ideiglenes jelleggel fegyverbe szólított és szabályozott felkelések a gyakorlatban a Magyar Királyságban és Erdélyben sem kizárólag a „magyar Nemesség”-et, illetve tágabb értelemben a rendeket érintették (Erdélyben az inszurrekció eleve érintette mind a három rendi nemzetet, a magyar nemességen túl a szász városokat és a székely székeket is), hanem egyéb társadalmi csoportok mellett időről időre részt vett bennük a „rendi határvonal” alatt⁵⁵ élő parasztság is (akár a személyes felkelésre kötelezett nemest helyettesítve, akár saját jogon).⁵⁶ Igaz ugyanakkor, hogy e sajátos hadügyi intézmény, mint a nemesi előjogokat ellentételező, rendszertelenül gyakorolt honvédelmi kötelezettség,

⁵⁰ PIRINGER, 1810 és 1816.

⁵¹ GUSTERMANN, 1811, I–II. Gustermannhoz és Kovachich Márton Györgynek a művéről írott – kéziratban maradt – bírálatához: POÓR, 2007.

⁵² [BIANCHI], 1811.

⁵³ Az ügy a 29., 51. és 113. üléseken került elő: *Diarium*, 1811–12, 283–285, 633, 1527. Az iratok között: *Acta*, 1811, 177–178.; POÓR, 2003b, 105.

⁵⁴ A telekkatonasághoz részletesen lásd BOROSY, 1971; Erdélyhez: 99–119.

⁵⁵ A „rendi norma” és a „rendi határvonal” fogalmához: TÓTH, 1991, 83–103.

⁵⁶ A magyarországi helyzethez részletesen lásd POÓR, 2003a, 51–87, ezen belül a klasszikus századforduló időszakához: 162–194.

alapvetően a magyar nemesség ügye volt, amely politikai jelentősége miatt igyekezett azt nemzeti-korporatív alapon kisajátítani, amit a kézirat címe is világosan tükröz.

A Magyar Királyság és Erdély különválását követően a „két haza” politikai-közjogi különállásából és sajátos rendi tagoltságából fakadóan a hadügy, s azon belül az inszurrekció intézményének fejlődése számos ponton elvált egymástól. A felkeléssel foglalkozó kézirat legeredetibb része a középső, az erdélyi hadügyi intézményrendszert részleteiben áttekintő egység.⁵⁷ Az „ösi alkotmányosság” penetráns logikájához igazodva az értekezés jogtörténeti jellegű módszert követ. A szerző nem egy koherens történeti elbeszélést ad, hanem a vonatkozó hadügyi joganyag közérthetően elrendezett, didaktikus kompendiumát nyújtja. Az egyes nagyobb egységek paragrafusokra oszlanak, melyek egy kérdésből és egy erre adott rövid feleletből, valamint ennek kifejtéséből, illetve adott esetben a szerző értelmező megjegyzéséből („Jegyzés”) állnak. Az utolsó nagy egységében a korszak magyarországi vitáihoz csatlakozva a kézirat erős aktuálpolitikai hangsúlyt kap, mely azt is bizonyítja, hogy a Piringer-vita hatása az erdélyi politikai-intellektuális életre is kiterjedt, holott az erdélyi hadügyi berendezkedés a hosszú társadalmi-politikai különfejlődés miatt a 19. század elejére mind az inszurrekció szabályozását, mind a reguláris katonaság helyzetét tekintve jelentősen különbözött a magyarországitól. Piringerral szemben a kézirat azonban a magyarországi és nem az erdélyi joganyag alapján érvel.

A kézirat három, tematikailag jól elkülöníthető nagyobb egysége közül az első és az utolsó – tehát a nem specifikusan Erdélyre vonatkozó részek – döntő mértékben a jogtörténész Kovachich Márton György munkásságára támaszkodnak.⁵⁸ Kovachich már 1811-ben kritikai kommentárt írt Piringer könyvének első kötetéhez a *Defensio Patriae* című kéziratot munkájának harmadik részeként (az első a magyar hadügyi törvényeket tekintette át tétélesen, a második pedig egy hadtörténeti értekezés volt).⁵⁹ 1816-ban újabb munkát készített,⁶⁰ melyet Poór János találóan „egy recenzió recenziójának” nevezett, s mely a Piringer művét túlzó módon feldicsérő, a magyar nemességgel és alkotmánnyal szemben még a recenzeált múnél is ellenségesebb, névtelenül megjelent német recenzióra válaszul született. Ez utóbbi értekezés német nyelven készült el és több autográf másolata is fennmaradt, nyomtatásban azonban nem jelenhetett meg. A kor vezető, közéleti kérdésekkel is foglalkozó magyar tudományos folyóiratában, a *Tudományos Gyűjteményben* – anonim módon, de Kovachich tollából – 1817-ben és 1818-ban megjelent a hosszabb német kézirat bizonyos részeinek két rövid magyar nyelvű kivonata-

⁵⁷ A 16–17. századi erdélyi hadügyi vonatkozású törvényhozáshoz összefoglaló jelleggel lásd TRÓCSÁNYI, 2005, 134–162.

⁵⁸ Kovachich életéhez és munkásságához részletesen lásd V. WINDISCH, 1998.

⁵⁹ Piringerhez, recenzióhoz és a velük vitatkozó Kovachich Márton György munkásságához: POÓR, 1989, 2003b, 2004.

⁶⁰ *Freymüthige Anmerkungen über die Recension der von Piringerschen Ungarns Banderien welche zu erst 1816 in die allgemeine Wiener Litteratur-Zeitung eingerückt, dann aber, um den Ungarn weher zu thun, bald besonders abgedruckt, zur beabsichteten Schmach der Nation allenthalben verbreitet worden ist.* OSZK Kt. Quart. Germ. 1139.

fordítása, mely „az eredetinek teljesen átszerkesztett és részben átírt” változata.⁶¹ Ugyan a hosszabb német változat is terjedt kéziratban, azonban id. Szigethy István munkájának és a Kovachich-szövegeknek az összevetése alapján valószínű, hogy az erdélyi szerző részben a folyóiratban 1817-ben megjelent magyar cikkből, vagy talán annak valamely kéz alatt terjedő másolatából dolgozott. Mivel a Szigethy-féle kézirat első és utolsó nagyobb egysége politikai következtetéseiben is alapvetően Kovachich – feltehetően a magyar – szövegét követi, pontosabban: kompilálja, fogalmazza át, egészíti ki, ezért csak néhány helyen tüntettem fel a pontos forrást, ott, ahol kifejezetten az eredetiből átvett politikai állásfoglalást fogalmaz meg a kézirat szerzője-kompilátora.

E helyütt nem foglalkozhatunk részleteiben sem a Piringer-művel, sem recenziójával, sem pedig Kovachich magyar alkotmányról alkotott elképzelésével, csupán a hadüggyel, azon belül a nemesség előjogaiért cserében élvezett kötelességeivel kapcsolatos vitatkozó állásfoglalásaikkal. Ez utóbbi bemutatásához Poór János gondolatmenetét követem, aki tömören és világosan összefoglalta ezt a meglehetősen bonyolult, (ön)ellentmondásoktól sem mentes vitát és valódi politikai tétjét.⁶² Az alkotmányt illetően annyit szükséges leszögezni, hogy a két fél felfogása gyökeresen eltérő volt. Piringer szerint az alkotmányt Szent István hozta létre előzmények nélkül, a nyugat-európai hűbéri-feudális rendszer mechanikus átvételével, ami lényegében a nemesség abszolút uralkodóként tekintett királynak való teljes alávetettségét állította. Recenzense a mechanikus átvétel tézisént bírálta ugyan, ugyanakkor tételével alapvetően egyetértett. Kovachich szerint ezzel szemben – és a rendi felfogással összhangban – a magyar alkotmány nem a nyugati hűbéri modell szolgálai másolata, hanem eredendően föderatív jellegű, melyben a nemesség jogai történetileg alakultak ki, illetve csakúgy, mint a törvények, kétoldalú szerződések eredményei, két egyenrangú fél, a király és a rendek között.

A magyar nemesség adómentességét ellensúlyozó honvédelmi kötelességek közül a személyes nemesi felkelést a rendek és kritikusaik sem vitatták a korszakban. A vita akörül forgott, hogy terhelik-e még kötelezettségek ezeken felül a nemességet, illetve ha igen, akkor melyek ezek. A hagyományos honvédelmi intézményrendszer másik két pillérént, a bandériumok, illetve a portális katonaság kérdését, illetve e kettő egymáshoz való viszonyát illetően a 18. század végén – 19. század elején radikálisan eltérő, politikailag motivált értelmezések feszültek egymásnak, melyek mindenekelőtt az 1715. évi VIII. tc. interpretációja körül forogtak.

A magyar rendek úgy tartották, hogy az 1715. évi VIII. tc. azzal, hogy becikkelyezte az állandó hadsereg tartásának gyakorlatát, egyúttal megszüntette a portális katonaság intézményét (hiszen erről nem szólt) és csak a személyes felkelés, illetve a bandérium-állítás terhét hagyta meg. A rendek szerint tehát a telekkatonaság és a bandérium két különböző dolog volt.⁶³ Az utóbbi érvényben maradt, bár a 18–19. században már nem állították ki ezeket, sőt ahogyan az 1808. évi diétán kiderült, a vonatkozó törvények és

⁶¹ KOVACHICH, 1817 és 1818; POÓR, 2003b, 107, 12. jegyzet.

⁶² POÓR 1989, 2003b és 2004.

⁶³ POÓR, 2003a, 192–194.

fogalmak homályossága miatt azt sem sikerült tisztázni, hogy pontosan kik tartoznak ezzel, ezért deputációt kellett kirendelni az ügyben.⁶⁴

Piringer (és recenzense) szerint a bandérium és a portális katonaság ugyanazt jelenti. Piringer a bandériumoknak hét fajtáját különböztette meg. Egy részüket a király tartotta el: ezek a királyi, királyi tiszti bandériumok. A nem egyértelműen besorolható királynéi bandérium, melyet saját javai alapján a királyné tart. Az egyházi bandériumokat a prelátusok tizedjövedelem és portaszám alapján tartották. A világi főúri (bárai) és megyei bandériumokat a nemesség tartotta. Ezenkívül a szabad királyi városok bandériumairól szólt még. A főuraknak (akiken Piringer a mágnásokat értette) és a nemességnek portaszám alapján kellett csapatokat kiállítani: aki ki tudott állítani 50 főt, az saját zászlaja alatt vezethette hadba a csapatait, aki nem, az a megye bandériumába küldött katonát. Piringer szerint a telekkatona kiállításának és tartásának terhe a nemesség földbirtokához kötődik. Ez az állítás azonban sérti az 1741. évi VIII. tc. által rögzített *ne onus modo fundo inhaereat* („a telekkel semmiképen ne járjon együtt a közteher”) elvét.

Mivel Piringer (és recenzense) szerint a telekkatonaság és a bandérium ugyanaz, ezért a törvény értelmében az időszakos személyes felkelés mellett a nemességnek állandó köteletségként portális alapon bandériumokat is ki kellene állítania, sőt vár- és erőd-tartási kötelezettséggel is tartozik. Mivel pedig a nemesség 1715 óta nem állítja ki ezeket, ezért nem teljesíti alkotmányos köteletségét. A konklúziója az, hogy bár ezek a kötelezettségek továbbra is érvényben maradtak a 19. század elején is, ám anakronisztikusak, ezért a nemességnek pénzben kellene megváltani őket, ami azonban továbbra sem jelentene a nem nemesek módjára történő adózást.⁶⁵

Kovachich Piringerrel (és recenzensével) szemben kifejtett álláspontja több pontban is egyezik vitapartnere nézetével, összességében kevésbé sarkos és jóval bonyolultabb, mint a magyar rendké, akik azt állították, hogy a portális katonaság és a bandérium különböző, illetve az előbbi megszűnt 1715-ben. Elkülönítette egymástól a király és az ország hadseregét, azt állítva egyúttal, hogy az előbbi része az utóbbi nagyobb egységnek. Az ország hadserege szerinte bandériumokból áll, melyek négy nagyobb csoportra oszlanak. Az elsőbe a király hadseregét alkotó és általa eltartott bandériumok tartoznak: a királyi, királyi tiszteké (akiket szerinte országbáráknak vagy zászlósuraknak is neveztek) és zsoldosoké (*salariatus*), illetve a királynéé (ez utóbbit a magyar cikkben nem említi). A második csoportot a részben a portaszám, részben a tized kulcsa alapján állított főpapi bandériumok alkotják. A harmadik csoport a világi főurak bandériumaiából, a negyedik pedig a megyei bandériumokból áll. Ez utóbbi kettővel kapcsolatban

⁶⁴ 1808. évi IV. tc., amelynek értelmében „a bandériumoknak az 1715:VIII. törvénycikk szellemében leendő rendezése végett, Ő szent felsége kegyes jóváhagyásával, egy országos bizottság kiküldését határozzák el a karok és rendek”, Ürményi József országbíró elnökletével. A *subdeputatio* munkájának elakadását követően a grémium a tudós Kovachichot és Schwartner Mártont kérte fel, hogy adjanak írásbeli véleményt a kérdésben (a kettő közül csak az előbbi maradt fent). Kovachich 1810-es állásfoglalásában arra a következtetésre jutott, hogy Magyarországon nincsenek olyan személyek vagy családok, amelyek bandériumtartásra lennének kötelezhetőek, a hadrendszer fejlesztésének ehelyett a telekkatonaság elvére kell épülnie. V. WINDISCH, 1998, 152–153.

⁶⁵ POÓR, 2003b, 114–115.

azonban felmerül a kérdés, hogy bandériumoknak számítanak-e abban az értelemben, ahogyan az előző kettő. Poór János szerint a zavar abból fakad, hogy Kovachich a bandérium szót kettős értelemben használja (ezt a magyar fordítás lábjegyzetében maga is explicitté teszi):⁶⁶ valójában – szűkebb értelemben – csak az első csoportba tartozó csapatokat tekintette valódi bandériumoknak (a magyar fordításban: „Uri bandériumok”), míg a többi, melyek valamilyen portális vagy egyéb (tized) kulcs alapján jöttek létre, nem tartotta igazi bandériumoknak (bár így nevezte őket).⁶⁷ Az utóbbi három csoport tehát abban a formában nem állított bandériumot, ahogyan az első. Kovachich szerint a törvényekben nincs nyoma annak, hogy a világi főurak közül azok, akik az ország bárói vagy királyi tisztek nem voltak, bandériumot adni köteleztettek volna, ahogyan annak sincs nyoma, hogy ezek között léteztek volna erre kötelezett, ún. „zászlós (banderiumios) familiák”.⁶⁸ Ugyanakkor másutt találóan úgy fogalmazott, hogy „a Banderium szint az volt, kivált a világi Zászlós Urakra nézve, a mi a portális katonaság a Nemesekre nézve, némünémű külömbséggel”.⁶⁹

Abban Kovachich egyetértett Piringgerrel, hogy az általa utóbbi értelemben vett nemesi és főúri – illetve részben a főpapi – bandériumok kiállítása a portális alapon történik (tehát ebben az értelemben a bandérium és a telekkatonaság azonos), ugyanakkor az utóbbi állításával szemben kimutatta, hogy a törvények szerint a nemesség nem birtokainak nagyságától függően, hanem a jobbágyság száma, a házak száma vagy a portaszám alapján állított katonát, így a honvédelmi terhek mégsem a telekhez tapadnak. Azt is vitatta, hogy a telekkatonaság nem egy kötelesség, hanem „egy kötelesség következménye, vagy eredménye” (a korabeli, kicsit nehézkes magyar fordítás szóhasználatával élve „kívántatása”). Ennek értelmében pedig a főurak és a nemesség csak arra köteles, hogy készen álljon arra, hogy szükség esetén portális katonákat állítson ki.⁷⁰

Mit állít ebben a kérdésben – Kovachich nyomán – id. Szigethy István? Piringgernek két állítást tulajdonít: egyrészt, hogy szerinte a nemesség köteles a saját költségén felkelni (ez az insurrekció) és bandériumokat tartani, másrészt pedig, hogy ezen túl köteles a „Királyi Katonáságot”, azaz a reguláris hadsereget is fizetni vagy annak tartására adózni, ha ez alól nem váltja meg magát. Ezeket a „balvélekedéseket” igyekszik cáfolni. A portális katonaság mibenlétével kapcsolatban azt vallja, hogy annak alapját a parasztok száma, nem pedig a részükre átengedett birtokok nagysága adja, továbbá azt is hangsúlyozza, hogy a nemesség fizetett ugyan „hadi költségeket” (*pecuniae exercitiales*), de ezt nem portaszám alapján, hanem önként, a „saját erszényéből” (*ex propria crumena*) tette. Szerinte béke idején nem volt köteles a nemesség katonákat tartani (az állandó katonaság tartása ugyanis felségjog), a kiállítandó katonákat csak készen kellett tartani.

⁶⁶ Vö. [KOVACHICH], 1817, 83. * jegyzet. „Hazánkban elejénten azon sereg viselt Banderium-nevet, melly valamelyik Ország' Bárója, vagy Praelatusa Zászlója alatt vitézkedett; későbbben a' Vármegyék' Zászlója alatt vitézkedők' serege is Banderiumnak neveztetett.”

⁶⁷ POÓR, 2003b, 123–124.

⁶⁸ [KOVACHICH], 1817, 84–85.

⁶⁹ Uo. 89.

⁷⁰ POÓR, 2003b, 127, 131.

Az állandó lovasok (*equites continui*) tartására ugyan fizetett a nemesség korábban (1439-től), de ezt *subsidiumnak* minősíti, ráadásul azt vallja, hogy ez az intézmény átmeneti és regionálisan korlátozott volt, amely okafogyottá vált a határőr-katonaság létrejöttével. Úgy tartja, hogy a magyar nemesség csak szükség, tehát háború esetén volt köteles katonáskodni a saját költségén, de nem tartozott az állandó katonaságra adót fizetni, csak háború esetén, saját tetszésére bízva az adott *subsidiumot*.

Az 1715. évi VIII. tc. értelmezését tekintve id. Szigethy a következőképpen érvelt. A törvény egyfelől rendelkezett a személyes felkelésről és a bandériumokról, másfelől, mivel ezek nem elégségesek az ország védelmére, ezért szükséges az állandó katonaság tartása, amelynek zsoldját a rendkívüli, nemes által fizetett *subsidiumból* és a – rendszeres és jobbágyok által fizetett – hadiadóból (*contributio*) kell biztosítani. Ezek megajánlása diétai ügy, de szükség esetén egy kisebb gyűlésen (*concurus*) is dönteni lehet róluk. Állandó katonaság és a *contributio* a törvény értelmében szerinte csak 1715-től fogva van. Úgy tartja, hogy Piringer félreértelmezi a törvénycikket, ugyanis szerinte a nemesség állandóan katonáskodni, emellett *subsidiumot* és adót fizetni és tartozik. Elismerte, hogy ugyan a nemesség a régebbi időkben, a diétán kiszabott egy-két évig fizetett a szüntelen háborúskodások miatt a hadi költségekre, de ebből nem következik az, hogy 1715 után *contributiót* kellene fizetnie. Ettől eltérő az erdélyi helyzet, ahol, mint id. Szigethy felhívja rá a figyelmet, 1714-től azoknak a nemeseknek, akik nem rendelkeztek legalább két jobbággal, adózniuk kellett az állandó hadsereg részére.

A nemesség katonai szolgálatával kapcsolatban id. Szigethy az 1715. évi VIII. tc.-kel összhangban azt állítja, hogy az nem szűnt meg továbbra sem, ugyanis az erre visszautaló 1741. évi LXIII. tc. értelmében a nemesség nemcsak személyes felkeléssel, de bandérium-állítással is tartozik, ami egyet jelent azzal, hogy – jószágaik alapján – kötelesek katonát állítani (amit a korábbiakkal összhangban nyilván úgy értett, hogy nem a birtokok nagysága, hanem a porták száma alapján). Azt azonban nem magyarázta meg, hogy a portaszám alapján kiállított bandériumok (lényegében tehát a portális-bandériális inszurrekció) pontosan mit jelentene, annyit állított, hogy a magyar rendek ezeket a törvénycikkeket „soha sem kívánták magyarázgatni” és soha sem tagadták, hogy szükség esetén a felkeléssel és *subsidiummal* ne tartoznának.

A kézirat, mely már önmagában is, de különösen a Piringerral vitatkozó paragrafusait illetően egy Kovachich nyomán megfogalmazott, határozott politikai állásfoglalásnak számít, id. Szigethy István erőteljes rendi, nemesi-nemzeti álláspontját mutatja. Ez ugyanakkor egy erdélyi országos kormány szerv tisztviselőjénél nem számított ritkaságnak, azok ugyanis a budai helytartótanáccsal és a magyarországi dikasztériumokkal ellentétben jelentős mértékben az erdélyi országgyűlés rendi kontrollja alatt álltak. Szigethy munkájával összekötötte a magyarországi helyzet Kovachichtól származó történeti bemutatását és Piringerral szembeni vitatkozó értelmezését az erdélyi hadügyi helyzet történeti-jogi bemutatásával. A kézirat a személyes inszurrekció, illetve a – lényegében homályban hagyott – bandériális és ezzel azonosnak tekintett telekkatonaság tartására vonatkozó kötelezettség (mely utóbbi elemet az általánosan elfogadott magyarországi rendi politikai álláspont megszüntnek nyilvánított), illetve a *subsidium*

és a *contributio* fogalmának Kovachich nyomán történő körülhatárolásával egyúttal amellett is érvelt, hogy a nemesség az előjogaiért cserébe az alkotmánynak megfelelően teljesítette kötelességeit, amivel a kötelességek nem teljesítését felróó és megváltásukat proponáló aulikus kritikusokkal (és közvetetten az udvari nézőponttal) szemben is állást foglalt.

A szövegközlés elveiről

A kézirat egy igen rendezett, már-már kalligrafikus igényességű tisztázat, melyben alig találni javítást. Bár unitárius erdélyi nemesemberként id. Szigethy István anyanyelve a magyar volt, de mind az iskolai tanulmányai nagy része során, mind a hivatali életben a latint használta.⁷¹ A szóbeliségre jellemző nyelvjárási sajátosságok erőteljesen visszaköszönnek a szövegben. Egységes korabeli magyar ortográfia híján a kézirat sokszor még sajátos megoldásaiban sem következetes, számtalan esetben előfordul, hogy a ragokat, a hasonló típusú rövidítéseket, nagybetűvel írott tulajdonneveket, jelzős szószerkezetet néhány oldallal később már másképpen ír. Átírásom betűhív. A kézirat, különösen a szerző kalligrafikus jellegű megoldásai miatt, értelemszerűen sokkal gazdagabb, mint jelen szövegközlés. A szerző kézírásának egyes sajátosságait (zárójelzés stb.) egyszerűsítve, a korabeli tipográfiai megoldásoknak megfelelően igyekeztem visszaadni. Az eredeti kézirat szimpla aláhúzásait kurziváltam, kettős vagy többes aláhúzásait pedig egyes aláhúzással jelöltem. A szerző az egyértelműen megkülönböztethető nagy kezdőbetűk mellett számos esetben nagyobb méretű kisbetűkkel kezd szavakat, ezeket nagybetűvel írtam. Ezenkívül azonban sem az előbbit, sem az utóbbit nem egységesítettem, még olyan esetben sem, ahol a valószínűsíthető szerzői szándék egy-egy adott szövegrész (alcím) kiemelésére teljes aláhúzást vagy az adott szó nagy kezdőbetűvel való írását indokolta volna. Hasonlóan nem emendáltam a hiányzó aposztrófokat, illetve a központosítást sem, kizárólag a betűtívesztéseket, illetve az eredeti állapot feltüntetésével a főszövegben pótoltam hiányzó vagy töröltem fölös zárójeleket. A hiányzó szóvégi ragokat szóletes zárójelben pótoltam. A rövidítéseket jelölés nélkül feloldottam, a pénznemek kivételével (Rf. – Rhénes forint, xr – kajcár). A kézirat eredeti, kéthasábos tagolását behúzásokkal igyekeztem visszaadni.

A kézirat pontatlanságai a) vagy a kompilációs szövegalkotási eljárás során; b) vagy a forrásként szolgáló kéziratról, kéziratokról történő másolás során elkövetett figyelmetlenségekből adódhatnak, c) az utóbbi esetben megeshet, hogy a hibákat már az eredeti kézirat is tartalmazta. Jellemző például, hogy a – történetileg tájékozott kortársak számára feltehetően nem ismeretlen – „Berizlo” vezetéknevet id. Szigethy hol helyesen, hol pedig az „r” és „i” egybeolvasásával „Benzlo”-nak írja, anélkül, hogy reflektált volna arra, hogy ugyanarról a családnévről van szó és korigálta volna a hibát. Hasonló elírásokat találhatunk a citált dekrétumokkal kapcsolatban is, például I. Ferdinánd 1539. évi dekrétumára, a második számjegyet rosszul olvasva, következetesen 1439-es dátummal hivatkozik. Ezeket a tárgyi tévedésekhez vezető elírásokat, a szövegre jellemző sajátoságként, csupán a lábjegyzetben emendáltam.

⁷¹ A korban a Főszámvevőség ügykezelése döntően latin nyelvű volt.

Forrás

A MAGYAR NEMESSÉG FEL ÜLÉSÉRŐL

§ 1.}

A Magyarok költözködések közben mig bizonyos lako helyet nem foglaltak magoknak, mig rend szerént valo Országot nem formáltak, mig a közbátorságot állandóképpen el nem intézték minnyájon vitézkedtek, és in massa Hazát védelmező Hadat tettek, de az Ország Polgári alkatása után, tsak bizonyos számuak fordítottak az Haza védelmezésére és az egész Hadi erő a Magyaroknál állott

1mo A Királyi Seregből (Exercitus Regalis) és

2do Az Ország Seregből vagy a Nemesekből (Exercitus Regnicolarum)

§. 2.}

A Királyi Seregről

A Királyi sereghez tartoztak.

1mo Az *Ulázlo*⁷² 3^k Decretuma 21^{dik}⁷³ Articulusa szerént a Királynak a maga Bänderiuma. a Királyi Tiszteknek ugy mint az *Erdélyi Vajdanak*⁷⁴ – *A Székellyek Ispánnjának* – *Az Horváth Országi Bánnak* – *Temesi Groffnak Banderiuma*

2do A Zsoldosok – mindezek a Király saját jövedelmeiből fizettettek, ezeken kívül voltak a Királynak külömbféle bizonyos Népei Kik annak Hadaival minden esetbe táborozni tartoztak, ilyenek voltak a Curialis Comesek az András Decretuma 7. Articulus 3^{dik} Czikkelye⁷⁵ szerént vagy a Vár Comessei – mivel ezek a Vár Jövedelmeinek egy harmad részét a 29^{dik} Articulus szerént vették – ilyenek voltak még – mások 15. – ugy mint a *Bissenusok*⁷⁶ – *Kunok.* – a *Philisteusok.*⁷⁷ – *Oláhok* – *Erdélyben a Szászok.* – *Határ Tartományok. Királyi Mező Városok* – *Egyes Familiák* kiknek Joszág adattatott a Királyoktól olly fel-tétel alatt, hogy a Királyi Hadat tartozzanak követni (*quibus amplas dedimus Possessiones*⁷⁸ az 1231^{béli} 15^{dik} Articulus szerént) Ezekkel tartozott

⁷² Itt és a továbbiakban: II. Ulászló magyar király.

⁷³ a szerző által jav. erről: 4

⁷⁴ emend. erről: Vajdanák

⁷⁵ II. András Aranybullája. A *Corpus Juris Hungarici* kiadási hagyományában azonban a hetedik artikulus csak két paragrafusból áll. Megeshet, hogy id. Szigethy elírta, rosszul másolta le a számot. A második paragrafus szerint: „Item, si extra regnum exercitum ducere voluerimus et cum exercitu iverimus, omnes qui comitatus habent, pro pecunia nostra nobiscum ire teneantur.” Itt tehát a törvényszöveg nem kifejezetten curialis comesekről szól (udvarispán, melynek bírói hatóságával a kilencedik cikkely foglalkozik), hanem azokról, akik ispánsággal (*comitatus*) rendelkeznek. CJH, 1896–1901: I, 134–135.

⁷⁶ besenyők

⁷⁷ jászok

⁷⁸ Kovachichnál és más forrásokban: „quibus amplas concessimus Possessiones”. KOVACHICH, 1790, 110. Mindkettő kifejezés jelentése ugyanaz: „akiknek [mi, a király] kiterjedt birtokokat adományoztunk”. (emend. erről: *Possessiones*)

a' Király az Hazát védelmezni – az el-foglalt Tartományokat tartozott a' Koronához kaptsolni – mivel annak jövedelmével szerzte.

K. Lehetne é ezen Katonaságot állandó Katonaságnak tartani.

F. Lehet azon tekintetből mivel mindenkor kisen állott a' ki indulásra, azomban a' Zsoldosokon kívül nem fizette a' Király. hanem otthon a' magok költségeken éltek. de nem lehet abból a' tekintetből mintha egyenlők lettek volna a' máí Europai Seregekhez, millyeneket a' Fejedelmek Békesség idején 15. ezerenként a' Nemesek költségén tartanak. –

A Magyar Haza Védelem Seregének második Része áll a' Bänderiumokból és a' Portális Katonaságból.

§. 3.}

A Bänderiumokrol.

Kik tartoztak Bänderiumokat állítani?

1mo. Az Ulászlo 3^{dik} Decretumának 20^{dik} Articulusa szerint a' Magyar Országi Praelatusok – Bizonyos Káptalanok – Apáturak⁷⁹ tartoztak Bänderiumokat adni – vagy állítani – vagy ha nem állíthatták is ki egy Bänderiumot – leg alább 50. Huszárokat tartoztak azok ki állítani – a' kik a' Bänderiumokkal hartzoltak – példának okáért Esztergomi Ersek tartozott kettőt állítani – a' Kalatsai édgvet, az Egri Püspök kettőt, a' Váradi és Erdélyi Püspökök édgvet édgvet a' Prior Auranel⁸⁰ édgvet. – A Zobori Abbás⁸¹ 50 Lovast – mind öszve ezek voltak 27ten.

2do Az Ulászlo 3^{dik} Decretumának 22^{dik} Articulusa 3^k §phüssa szerint voltak olyan Fő Nemesek (kik Bároknak, vagy Zászlos Uraknak hivattattak) a' kik a' Praelatusokkal, és a' Bänderiumos Katona Tisztekkel édgyütt tartoztak táborozni⁸² ilyenek voltak *Ujlaki Lőrincz*,⁸³ *Zápolya István*,⁸⁴ a *Palatinus*. a *Frangepáni Grofok*⁸⁵ – *Geréb Peter*.⁸⁶

⁷⁹ emend. erről: Apáturák

⁸⁰ aurániai perjel

⁸¹ zobori apátság

⁸² A felsorolásukhoz: CJH, 1896–1901, I, 606–609.

⁸³ Újlaki Lőrinc (1459–1524) horvát származású főúr, Bosznia hercege, Hunyadi Mátyás alatt macsóí bán, II. Ulászlo ellenfele, majd híve, a törvényben: „Dux Laurentius”.

⁸⁴ Szapolyai István (?–1499) szepesi gróf (a törvényben: „Dominus Comes Scepusiensis”), II. Ulászlo alatt nádor.

⁸⁵ gróf Frangepánok („comites de Frangepanibus, et de Corbavia”): horvát származású főúri család.

⁸⁶ Geréb Péter (†1503. június 10. előtt) Hunyadi Mátyás alatt erdélyi vajda, majd ajtonállómester, II. Ulászlo alatt országbíró, nádor, a törvényben: „Dominus Comes Petrus Geréb”.

*Banfy Miklos. de Aso Lindva.*⁸⁷ *Banfy Janos de Bolondok*⁸⁸ *Bathori György*⁸⁹ – *Berizlo Ferentz*⁹⁰ *Perényiek*,⁹¹ *Bebékek*⁹² – a *Pongrátzok*⁹³ – *Nádosdiak*⁹⁴ – mind öszve voltak 42ten.

K. *A Zászlós Urasággal minémü Familiák birtak.*

Azok, a' mellyek bizonyos számu Katonák ki-állittására elégséges Joszágokkal birtak, nem volt tehát sem bizonyos Familiához köttetve a' Zászlós Uraság mert Benzlo⁹⁵ Ferentz. 1498^{ban} a 22^{dik} Árticulus szerint a' Zászlós Urak közt tartozott táborozni – de 1514^{be} a' Benzlo Házbol⁹⁶ Benzlo Péter⁹⁷ – ugy álván elő mint Püspök, és Horváth Országi Bán, nem tsak Bänderiumat tartozott adni – hanem örökös Joszágáról Portalis Katonát is – a' mint ezt bizonyította 1500^{béli} 21^k Articulus 22^{dik}⁹⁸ Czikkelye, de nem volt a' Joszághoz is köttetve, mert a' most citált Czikkely azt mondja: Hogy a' nem Zászlós Uraknak Joszágai felszámoltassanak, és az azoktól járandó Katonák nem a' Bänderiumok, hanem a' Vármegyék Zászlóihoz tartozzanak – sőt ez az Árticulus azt is mondja: Hogy a' melly Zászlós Urak Joszága nem Zaszlos Ur kezére jut nem Bänderium – hanem az adando Katonái állittassanak a' Vármegyékhez, mellyből a' következik

1° Hogy a' Bänderium állittásának Fundamentuma volt a' Porták száma 2do nem köttetve a' Bänderium adás a' Joszághoz – 3^{tio} A Zászlós Urasághoz tsak azoknak volt jussok, a' kik 50. Huszárokat ki-állithattak. –

Ezek a' Bänderiumosok pedig tsak akkor tartoztak Zászló Aljaikkal ki állani – mikor a' Király Ármádája az ellenség erejével nem birhatott, és az Ország Határai veszedelemben forogtanak az 1435^{be} Első Articulus szerint.

Tartoztak pedig mindenkor ki-állani az 1492^{béli} 19^{dik} Articulusnak 3^{dik} Czikkelye szerint, ha az Ország határa ostromoltatik és az ellenség el-verésére a' Király Ármádája nem elégséges – tartozik pedig ekkor a' 4^{dik} Czikkely szerint vagy a' Király – vagy a' Palatinus – vagy pedig az ország Kapitánya személyesen jelen lenni – de az Ország Határán tul – (*ki vévén a' Királyi Armádát*) menni nem tartoznak – Ezek a' közönséges háborukor mindenkor készen állottanak – hogy a' Nemeseknél hamarébb csatolhassák

⁸⁷ alsólendvai Bánffy (III.) Miklós (?–1501) zalai főúr, Pozsony vármegye főispánja, II. Ulászló alatt ajtónállómester.

⁸⁸ bolondoki Bánffy János: magyar főúr.

⁸⁹ Báthori György (?–1534) II. Ulászló alatt főlovászmester, majd somogyi főispán.

⁹⁰ grabariai Berizsló Ferenc: horvát származású főúr, jajcai bán.

⁹¹ Perényiek: magyar főúri család, a törvény Perényi Imrét és Gábort nevesíti.

⁹² pelsőci Bebek-família: magyar főúri család, a törvény Bebek Jánost nevesíti.

⁹³ dengelegi Pongrátzok: a törvény Pongrácz Mátyást nevesíti.

⁹⁴ Nádasdy-família: magyar főúri család, a törvény Nádasdy Ongor Jánost nevesíti.

⁹⁵ Helyesen (itt és a következőkben): Berizlo. Minden bizonnyal másolási hiba.

⁹⁶ Berizló/Berizsló (Berislavić): horvátországi eredetű nemesi család; a 15–16. század fordulóján tagjai közül többen jelentős pozíciókat töltöttek be.

⁹⁷ Berizsló Péter

⁹⁸ emend. erre: 2^{dik}.

magokat a' Király Ármádájához⁹⁹ ezekről emlékezik Verbóltzi 1^{ae} *Titulus* 2. § 3^{io}¹⁰⁰ – mihelyt pedig az ország ezen serege ki állott, és az első helyet el-foglalta, a' második helyet el-foglalták a' Praelatusok Bándériumai – kik között táboroztak – oly Fő Nemesek is – kik nem voltak ugyan Királyi Tisztek, és Bándériumosok – de gazdagok és (hatalmasok) méltóságosok voltak.

§. 4.

A Portális Katonaságról.

A Portalis Katonaság tette az Ország Seregének második részét – Ez állott a' Várme-gyék Bándériumaiból mellyel tartoztak minden Nemesek. –

K. *Mi a' Portalis Katonaság?*

A Portalis Katonaság nem a' Parasztoknak engedett Földhez hanem azoknak száma-hoz vagyron szabva, ugyan is a' Dicatiokor.¹⁰¹ mindenkor a' Parasztok vétettek számban, a' Parasztok birtoki fel nem mérettettek – a Porták el-igazításakor nem az Határ ki ter-jedése, hanem a' Lakosok száma vétettek tekintetben, nem szabattott tehát a' földhöz a' Portalis Katonaság ki-állítása, mert a' Portalis Katonaság egy olyan Hazát védelmező Sereg mellyet a' Nemesség Jobbágynak (kiknek ház helyet adott) számokhoz képest szükség idejében a' Király Zászloja alá tartozik állítani –

§. 5tus

K. *Hány Jobbágy Kaputol tartoztak egy Lovast adni?*

F. 1mo A *Sigmond Király* 5^{dik} *Decretuma* 2^{dik} *Articulussa* szerént 33. Jobbágyoktol (azaz: olyan Jobbágytol, a' kinek egész öröksége volt.) egy nyillal jo moddal fel-készitett Lovas¹⁰² katonát tartoztak adni, és e szerént minden 100. Jobbágytol hármát – Kö-zönséges fel-ülésben, kiknek nem voltak Jobbágynai személyesen ültek fel.

2do *Posthumus Lászlónak* 2^{dik} *Decretuma* 4^k *Articulussa* szerént minden száz jobbá-gyos Kaputol 4. lovas, és 2. gyalog katonát tartoztak adni – mellynek oka volt a' Török Armádának közölgetése, kiknek nem volt jobbágyok fejenként tartoztak fel ülni – a' kis gyermek is tartozott katonát állítani – sőt az 5^k *Articulus* szerént – az Ország mind na-gyobb mind kisebb Nemessei tartoztak Fejenként fel-ülni – a' vég várookban tsak édg-y édg-y Nemes Ember hagyatott – nemkülömben a' főbb Nemesek Házaikban – bizonyos népekkel azoknak meg őrzésükre a 8^k *Articulus* szerént minnyájon a' magok költségeken tartoztak hadakozni.

⁹⁹ aláírva, betoldva: -já-

¹⁰⁰ Itt, a másik előforduláshoz és a különféle törvényhelyekhez képest, valamiért fordítva adja meg a *Hármas-könyv* vonatkozó helyét, értsd: I. rész, 2. cím, 3. paragrafus.

¹⁰¹ adórovás

¹⁰² főlé írva, betoldva: Lovas

3° Az *Ulászlo*. 3^{dik} *Decretumának* 15^k *Articulussa* szerint a' Praelatusok kiknek Dézmájok van, Bänderiumakat tartoznak állítani – kiknek pedig Dézmájok nints valamint más Nemesek 36. Jobbágytól égy Lovast állítani kötölöztettek, kiknek pedig világi jovai vagynak mellyekről Bänderiumok állítottak – azokrol állíttassanak azután is – a' 16^k *Articulusban* a' Porta *Jobbagonalis Successionak* neve alatt említettik – melly annyit tesz, hogy égy Porta égy örökséggel biro Jobbágy volt. Valamiképpen tehát a' Zaszlos Urak a' Bänderiumokat a' Porták proportiojok szerint tartoztak ki állítani, a' szerint a' több Nemesek is a' Portalis Katonaságot – a' Bänderiumok és a' Portalis Katonaság ki-állítása aránt könnyen meg édgyeztek az Hazának Nemesei – mert az 1601^{béli} 11^{dik} *articulus* szerint, a' melly Nemes Ember¹⁰³ nem állíthatott ki 50. Lovas Katonát tartozott a' Vármegye közönséges Bänderiuma alatt táborozni

§. 6tus

Miben különböztek a' Zaszlos Urak Bänderiumai a' Vármegye Bänderiumától, vagy a' Portalis Katonaságtól?

F. 1. A' Zaszlos Urak Bänderiumai előbb szollítottak a' ki indulásra, mint a' Vármegyéké. –

2° Az első akkor is tartoztak ki-állani – mikor ezek nem kötölöztettek – mert a' Portalis Katonaság tsak akkor állott ki, mikor a' Király Ármádája a' Bänderiumosokkal édgyütt az Ellenség erejének ellent nem álhatott – mindezeket bizonyíttya az *Ulászlo* 6^{dik} *Decretumának* 24^k *Articulussa* melly szerint az Ellenséggel leg-elsőbben meg-ütközött a' Király Ármádája, ha az Ellenségnek ellent nem álhatott, akkor a' Praelatusok Bänderiumaikkal állottak elő – ha ezek sem voltak elég erősek az Ellenség megverésére – akkor, azután a' Világi Zaszlos Urak előállottak 's végre a' Nemesek az: az: a' Vármegye Bänderiuma.

3° A Zaszlos Urak több Katonát is tartoztak ki állítani a' Porták mértéke felett, a' Nemesek nem. –

4° A Zaszlos Urak, mint vezérek Kapitányok magok vezérelték népeket – annál fogva közelebb is állottak a' Király oldalához – a' Nemesek ellenben a' Vármegye Zaszloja alatt vitézkedtenek – mellyek szerint a' Zaszlos Uraknak fénnyesebb tekintetek volt – de terhek is nagyobb. –

§. 7us

K. Hányféle volt a' Magyar felkelés, vagy Insurrectio?

F. Személyes, és Fejenként-valo. A' Személyes felkelésnek helye volt, mikor a' Késedelem által az Ország el-pusztulása szembentűnő volt, ekkor minnyájon a' Nemesek tartoztak fel-állani, v. ülni, 's a' kik alkalmatosok nem voltak, tartoztak magok helyett mást állítani. – *A Fejenként valo Felkelésnek* helye volt a' szokatlan szükségben, olykor

¹⁰³ eredetileg emend. erről: Embert

nem csak a' Nemes Familiak Fejei, hanem minden fegyverkezésre alkalmas tagjai Vitézkedni – kötölöztettek – *Szemelyes Felülés* volt – *Posthumus László* alatt – *Fejenként való* pedig 2^{dik} *Lajos* alatt sőt *Lajos Király* alatt az 1526^{ban} költ 10^k articulus szerint meg-határozottatott, hogy a' rendkívül való szükségben a' Parasztok égy ötöd része is fejenként felüljön – a' kik pedig fel nem költék azok fizették az Adot és az Hadi költségeket, dehogya Jóságokat el-vesztették volna a' fel nem ülés miatt, arról törvény nintsen. a' Separatio¹⁰⁴ előtt.

§ 8us

Meddig tartott a' fen le irt mod szerént való Katonáskodás?

F A Fenn-le-irt eredeti Törvényes Systema szerint a' Királyok sok Országokat szerettek, hanem minkutánna az Ország Várait és Jóságait (mellyeknek jövedelmeiből Hadi Sereget tartani tartoztak–) a' Nemzet akarattya és az Andreanum Privilegium¹⁰⁵ 16^k Articulussa ezen szavai *Integros Comitatus vel dignitates quascunque non conferimus perpetuo*)¹⁰⁶ ellen el-adagattak minekutánna részszerént kedvezésből részszerént pénzért az Haza Szolgálat alol sokakat fel-oldoztak – A' régi constitutionk szerént való Hazánk védelmeztetése – ingadozni kezdett – A' Királyok szerfelett való adakozások miatt – Látván azért a' Királyok, hogy a' magok erejekkel az Hadakozást nem folytathatták – s' azonban az ellenség az Haza földén csatázik, azért kéntelenítették az Ország Seregeit törvényes szükségéken kívül is fel-fegyverkeztetni – sőt az Ország Határán kívül is vinni a' magok költségeken a' Törvény ellen. – De meg unvan a' Statusok a' sok rendbéli Törvényte[le]n fel-ülést 1454 Art. 14. meg határozatit *Posthumus László* alatt hogy soha többé a' Király a' Régi Haza védelmeztetése modján kívül másféle Hadakozást nem kíván – azért a' Királyok Zsoldosaik szaporittásokhoz fogtanak már I^o *Mátyás*¹⁰⁷ az 3^{dik} *Decretum* 7^{dik} *Articulus* szerént való fel kelést, azt tudni illik – melly a' Sigmond 5^{dik} *Decretum*ának 1^{ső} *Articuluss*ától kezdve a' 8^{kig} eleitől fogva meg-volt határozva, meg erősítette. – és Zsoldosok szaporittásokhoz fogott – mivel ditsőség vágyodásból – nem az Haza oltalmazása végett Hadban elegyedvén, tudta hogy az Ország Serege a' Törvény szerént nem tartozik az olyan esetekben Hartzolni Hanem a' Zsoldosok tartásokra *Dietan Subsidiumat*¹⁰⁸ kért, s' a' Statusok a' *Mátyás* 5^{dik} *Decretum*ának

¹⁰⁴ Erdély különválása a Magyar Királyságtól, a folyamat kulcsmomentuma hagyományosan az 1542-ben, Tordán, a három nemzet képviselőinek részvételével tartott országgyűlés.

¹⁰⁵ az Aranybulla

¹⁰⁶ „Egész megyét vagy akárminemű méltóságot örök jószágul vagy birtokul nem adunk.” CJH, 1896–1901, I, 138–139.

¹⁰⁷ Itt és a továbbiakban: I. (Hunyadi) Mátyás magyar király.

¹⁰⁸ A 18. századtól a diétán/*concurson* megajánlott és a nemesség által fizetett önkéntes hadisegély (*subsidiium*) már világosan elkülönült az éves rendes hadiadótól, a *contributiótól*, melyet a nem nemesek fizettek és összegét szintén diétán/*concurson* határozták meg; a korábbi időszakokban azonban „[n]incsen semmilyen főszabály arra, hogy egy törvénycikkben mikor használják a *contributio* és mikor a *subsidiium* szót”. POÓR, 2003a, 91.

2^{dik} és 3^{dik} Articulusai¹⁰⁹ szerint ígértek 5. Esztendeig minden Jobbágy Kaputol 1. forintot, ugy mindazonáltal, hogy azon 5. Esztendők alatt, ha tsak a' Török Császár személyesen meg nem támodná az Országot – fel-kelni, és hadkozni ne tartozzanak.

§ 9.

Mikor jött bé egy atollyában, hogy Subsidiuumokat és adot is adni kezdettek a' Zsoldosok tartásokra, és mi szolgáltatott arra alkalmatosságot?

F. A következő környüállások: II^{dik} *Ulászlo. és Lajos.* alatt az Haza veszedelme és el-romlása el kezdődött, mert – a' Főbb Nemesek közt az irigység uralkodni kezdvén egymás közt meg hasonlottak mellyet látván a' Nemesség igyekezett az Országot az utolsó veszedelemtől meg szabadittani, azért régi szabadsága ellen mindent el követett, tsak hogy Magyar védelem alatt tartsa meg, vérrel szerzett, és már sok századoktól fogva virágzó Hazáját – de haszon nélkül valo volt minden igyekezete – A' szerentsétlen Mohátsi Útközet. meg esett, a' nem Magyar szivekkel birok Tanátsaiból, és az Ország utolsó veszedelmre juta – Az Országnak kétfelé valo hasonlása, a' Töröknek Hazánk részében valo el-áradása, más részében az idegen katonák hatalmaskodásak, és az Haza-fiaknak is egymás közt valo meg-hasonlások nem engedték meg a' Törvény szerént valo Hadakozást azért a' Nemesség Bänderiumokat Személyes fel ülést – Portalis Katonáságot kéntelenített fel állittani – sőt még bizonyos pénzbeli adot is ha azok nem voltak elégségesek, vagy bizonyos allando Lovasokat, de így is haszon nélkül volt minden igyekezetek, mert a' Magyarok az erő Hatalom által egy felől az idegen Katonák által ellenkező részekre szakaszatván ezen visszavonás által az Ország el-erőtlenedett – mindazonáltal mindedgyik rész tartozott Királynak hiven szolgálni, és Seregeinek tartására Adot is adni. ettől a' Nemes sem volt ment, de ezt az Adot vagy inkább Segedelmet a' maga erszenyéből fizette, s mivel mind édgyik Uralkodo Fél Hadi Seregét az Ország költségén tartotta, az Hadi Sereg pedig Zsoldjokat rendszerént meg nem kaphatván – azért a' Szegény Parasztoktól, és Nemesektől erőszakkal tsikorták ki – ezen hatalmaskodás ellen nem vala semmi menedék mert az idegen sereg erősebb volt. az Haza Seregénél, – sőt, az Haza Katonái is Katona modra bántak a' földnépeivel – ezen sokféle Törvénytelen huzásokot, és vonásokot bé-hunt szemmel nézték az Uralkodok mivel az Hadakozás annál kevesebben kérült, melly sok törvénytelen tselekedeteket az Uralkodoknak – látván a' Statusok – Szenvedések ényhítésére (rendkívül valo)¹¹⁰ Subsidiuumokat, és Adokat resolváltak a' Zsoldosok tartásokra a' Dietákon – ezek igaz Történetek mellyet a' 15. és az azutání Századok bizonyittanak – mellyek teli vagynak a' Népek martiromságával.

¹⁰⁹ Elírás, valójában I. Mátyás 1478. évi (IV.) dekrétumának vonatkozó artikulusairól van szó. Vö. CJH, 1896–1901, I, 380–381.

¹¹⁰ emend. erről: valo

§ 10.

*Hogy volt Erdélyben a' Separatio után az Hadi Seregek állapotya, és mi modon,
és mi némü Proportioval¹¹¹ volt a' Felkelés?*

F. Minthogy valamint a' Separatio előtt ugy azután is – a' Magyar Nemesség Hadban valo fel kelése a' Kapu Számokhoz képest intéztetett szükség a' Kapuk változásait tudni – melly szerént a' Porták meg értékre négy Epochalis Terminust kell fel venni.

Az első. van Eleitől fogva 1578^{dikig} a' második 1608^{kig} az Harmadik 1784^{kig}. a' negyedik azután.

Az Első Epochában Egy egész örökséggel biro Jobbágy égy Portának neveztetett.

A második Epochában. Hasonlóképpen égy Jobbágy neveztetett égy Portának, mellyet bizonyittanak az 1578^{ban} 27^{dik} Aprilis Kolosvárt hozott Articulus melly szerént, ha égy Jobbágnak négy ökre volt égy Portát tett – hasonlóképpen bizonyittatik az 1594.-ben 2^a Februarii, és ugyan azon Esztendőben 7^a Augusti hozott Árticulusokból – mert az első szerént minden Nemes Személlyesen – és 20. Jobbágyaitól égy Lovast, és égy gyalog Zsoldosokat tartozott állítani – melly husz Jobbágyok az 7^{dik} Augusti hozott Articulus szerént 20. Portáknak neveztetnek

A Harmadik Epochában. Tiz Gazda neveztetett égy Portának – ez bizonyittatik az 1614. es 1623^{béli} Articulusokkal – mert – az elsőben az határozatik hogy – minden Nemes égy Portától, égy Zsoldost tartozik állítani – következőleg – ha a' Porta neve alatt már ekkor égy Jobbágyot értünk, ugy a' Nemesnek minden Jobbágya Katona volt, – a' második citált Articulusban az határozatik. Hogy minden Nemes, kinek két Kapuja van, égy Jobbágyát szabadítsa fel a' Robotta alol, és mindég készen tartsa jól el-készítve, és a' ki tartozik mindenkor a' Lustrára¹¹² meg-jelenni – kinek pedig a 2. Kapunál kevesebb van tsak a' szükség idején tartozzék Gyalog Zsoldost állítani – mellyekből nyilván meg tettezik hogy már ekkor égy kapu több Jobbágyból kellett hogy álljon –

A Negyedik Epocha tsak az adozásra nevezetes.

§ 11.

K Hányféle volt a' Felkelés a' Separatio után?

F. Volt vagy *Generalis*¹¹³ (mikor az 1542béli Articulus szerént minden Nemes Jobbágy, és Szász fel ülni tartoztak Halál Büntetés alatt – a' Fejedelem parantsolattýára az Approbatae Constitutiones 3. Rész 19^k Titulussa 1^{so} Articulussa szerént, vagy *Particularis*¹¹⁴ (mikor a' Nemes Ember Jobbágyai tsak bizonyos részével költ fel) e volt pedig ismét kétféle – Personalis. vagy személlyes. midőn minden Nemes az Approbatae Cons-

¹¹¹ a katonai terhek felosztásának aránya

¹¹² hadiszemle

¹¹³ általános

¹¹⁴ részleges

titutiones 3^k Rész 19^k Titulus 4^{dik} Articulusa szerént személyesen tartozott fel-ülni és azon kívül érteke szerént valo feles számu Katonák állításával is köteleztettek. minnyájon. *Vagy nem Személyes.* És ekkor minden Nemes maga helyett zsoldost tartozott állítani – Jozságárol pedig – Lovas, és gyalog – Katonákat – a’ mellett – az *Approbatæ Constitutiones 3^k Rész 19. Titulus 13^{dik} Articulusa* szerént

§ 12.

Mitsoda Proportioval volt a’ Felkelés?

F. A sok kedvetlen környüállások miatt – igen sokszor változott a’ Katonák számok, és ki-állítások Proportioja ugyan is –

1mo

1mo 1542.^{ben} hozott árticulus szerént – a’ *Generalis Insurrectioban*¹¹⁵ minden fejenként tartozott fel-kélni. –

1545^{ben} 25ta Aprilis hozott Articulus szerént – minden Nemes tiz Jobbágyától egy lovas-katonát tartozott állítani – a’ Köz Nép – vagy is a’ Parasztok annyi részben tartoztak fel-ülni az hogy parantsoltatott – a’ Székellyek és Szászok az 1542^{béli} Articulus szerént fejenként. –

1548^{ban} Meg határozatott, hogy mindédgyik Nemzet 2000. Katonát minden alkalmatosságra készen tartson –

1555^{ben} 23ta Decembris meg határozatott, hogy az Ország oltalmazása végett az Nemzet tartson 3000. Magyar katonát kiknek számokra portatim adozzan 99. Dénárt, a’ Székellyek Népeiknek ötöd részét tartásák készen – a’ Szászok pedig – a’ régi Szokások szerént hordozzák ezen terhet.

2do

1557^{ben} 15ta Februarii Fejérvárott¹¹⁶ hozott articulus szerént meg-határozatott, hogy a’ fel kelt Nemes Sereg az Ország Határán kívül is tartozzék menni, a’ Nemesek pedig személyesen – Jobbágyaiknak pedig 16^{tod} részét is oda fordították – a’ Székellyek hasonloképp’ Személyesen – a’ Szászok pedig a’ 1548^{béli} árticulus szerént tsak 2000 Gyalog Katonát tartoztak állítani, söt ugyan ezen Esztendőben portatim 99. Dénárt ígértek a’ fogadando Katonák számokra, kik a’ Magyar Országi Szélekben pusztito, és prédáló Német Katonákat el-keressék.

1558^{ban} Fejérvárt meg-határozatatik, hogy midön a’ Fejedelem személyesen szándékozik az Hadban ki menni – akkor a’ Bárok – Mánások – magok Zászlók alatt vezéreljék Népeiket, a’ Nemesek Jobbágyaiknak 16^{rad} részével, az égyházi Nemesek fele része pedig fejenként keljenek fel – Fejek, és Jozságok el-vesztése alatt

¹¹⁵ általános felkelésben

¹¹⁶ Gyulafehérvár (Bálgad/Alba Iulia/Weissenburg, ma: RO).

3to

1562^{ben} Fejérvárt hozott Articulus szerént meg határozatott hogy a' két Nemzet közzül mindégyk 500. Lovas katonát tartozzék állittani, és tartani az Ország oltalmazása végett, kik fiztessenek a' Porták szerént adando Adókból, és a' Király Jóságai Jövedelmeikből, a' Szászok pedig 500. Gyalog Katonát – ha pedig a' Fejedelem személlyesen megyen az Hadban akkor mind az három Nemzet Személlyesen tartozik fel-kelni – sőt az 1564^{béli} Articulus szerént míg a' Parasztoknak is vagy 16^{mad} vagy 10^{zed} vagy pedig ötöd része fejenként tartozott fel-ülni. –

1575^{ben} 25ta Julý Kolosváratt hozott Árticulus szerént meg-határozatott – hogy mind a' Vármegyei, mind pedig a' Székely Nemesek fejenként keljenek fel, és 16. kapu Jobbágyoktól égy Lovas, és Gyalog katonát állítsanak. –

4to

1583^{ba} 15ta Septembris Hozott árticulus szerént meg határozatott hogy minden husz Jobbágytól égy Lovas, és gyalog Katonák állíttassanak –

1594^{ben} meg-határozatit, hogy minden személlyesen keljen fel, és 20. Jobbágyoktól égy Lovas, és gyalog Katonát állíttsan –

1597^{ben} 17^a Aprilis hogy a' Székelyek is tsak Népeiknek huszad, és nem ötöd részével keljenek fel. –

1598^{ban} Hogy a' Fejedelem Udvara őrizetére tsak 500 Lovas, és Gyalog Katonák tartattassanak

1601^{ben} A Szászok ismért két ezer gyalog katonák állíttásokra kényszerítettek.

1691^{ben} 4ta Xbris Kólt Leopoldinum Diploma¹¹⁷ szerént az Erdélyi Katonáságról a' következők határozattak meg.

1mo Hogy az Ország Generalissa¹¹⁸ Hazafiakból légyen.

2^{szor} A Székelyek menté tétetnek az Ado alól a' Felkelés terhe alatt. § 14.

3to § 17. A Császár Generalissa az Ország Generalissával tsak az Hadi dolgokban tractáljon.¹¹⁹

1692^{ben} 15ta Martý Ország Generalissának választatik Bethlen Gergely.¹²⁰

1693^{ban} 14^a Maý in Resolutione Alvintziana¹²¹ § 15to meg-határozatit hogy a' Székelyek az Ország Határán kívül nem vitetnek –

¹¹⁷ Diploma Leopoldinum: I. Lipót király 1691. december 4-én kiadott hitlevele, mely Erdély közjogi be rendezkedését és az erdélyi rendek szabadságait biztosította, I. Ferenc az erdélyi 1791. évi II. tc.-kel is méltelen megerősítette.

¹¹⁸ Az ország generálisa a hadsereg főparancsnoka az Erdélyi Fejedelemségben, aki a fejedelemnek volt alá rendelve.

¹¹⁹ tárgyal

¹²⁰ Bethlen Gergely (1641–1697) többek között udvarhelyi főkapitány, tanácsúr, Küiküllő vármegye főispánja.

¹²¹ Alvintziana Resolutio: I. Lipót király 1693. május 14-én kiadott rendelete, amely az erdélyi országgyűlés Diploma Leopoldinum kapcsán megfogalmazott, majd az Alvintzi Péter ítélmester vezette küldöttség által Bécsbe vitt 22 pontos előterjesztésére válaszolt.

1711^{ben} 26^a Maÿ midőn a' Rákoczi követőinek meg Kegyelmezett a' Császár, az Erdélyi Katonáság el-töröltetett, és itten van vége az Erdélyi Hadi Seregnek.
1747^{ben} 28^a Xbris ujj Katonai Regulamentum¹²² hozattatatt bé – melly szerént a' Császár Hadi Serege tractáltassék. –
1751^{ben} Némelly Articulusok hozattattak az Erdélyben lévő Császári Katonákrol. Mindezekből a' Magyar Haza Védelem Seregének sok féle Változásait láttuk, mellyek szerént négy űdő szakaszokat fel-veve rövideden következendőket jegyezzük meg.

Az Első űdő Szakaszzrol – Jegyzés. – Mitsoda rendel, és proportioval volt a' Magyar Királyok alatt a' Felülés – az fennebb elég világosan meg-mutattatott, – meg az is – hogy az Erdélyi Vajda – a' Magyar Királyoktól függött ugyan de fő Hatalommal birt, mivel a' Magyar Ország Negyedik Báronátussága, vagy Fő Hivatalbéli Méltosága az Erdélyi Vajdaság volt – a' Vajdának pedig kötelessége abba állatt főképpen, hogy az Ország Adóját a' Király számára öszve-gyűjtené a' Királyi Kints Házban administrálta az Erdélyi Hadi Sereget a' Király tettzése szerént vezérelte – különösen tartozott arra meg eskünni – hogy mihellyt a' Király parantsolja, azonnal Vajdai Hivataljáról le-mond Joan Peltz Historia 1755^{ben} Sopronban.¹²³

A Második űdő Szakaszzrol. A Nemzeti Fejedelmek alatt Békesség idején kevés számú sereget tartott Erdély Háboru idején Generalis, vagy Particularis felülés alkalmazásával mind edgyik Nemzet alkalmas nagy számbol Hadi Sereget állított – ugyan is.

1mo Békesség idején az Hazát örző Sereg kevés számbol állott, mert 1548^{ban} mindégyk Nemzet 2000et állittani tartozott – az 1555beli Articulus szerént a' Magyar Nemzet 3000et a' Székely Nemzet Népeének ötödrészét mindenkor tartozott tartani – A Szász Nemzet az 1548^{béli} Articulus szerént 2000. – 1598^{béli} Articulus szerént – a' Magyar Nemzet tsak 500. Lovas és 500. Gyalog Katonát tartozott készen tartani – az 1606^{béli} Articulus szerént a' Szász Nemzet 2000 – Lovas, és gyalog Katonát a' Magyar Nemzet a' mint 1548^{ban}

2do *Haboru idején.*

a.) Generalis Felülés alkalmazásával tartozott minden fel űlni az 1542^{béli} Articulus szerént – az 1554^{béli} Articulus szerént a' Szász Városoknak két része tartozott fel-űlni a' Király Biro Vezérlése alatt a' több vagy az harmad rész othon maradt – a' többi Szászok az: az: a' Falukban lakok fejenként – mint a' más két Nemzetek Lakossai – ezt parantsolja az 1558^{béli} Articulus is – A' Magyar Nemesség fel-űléséről az Approbatæ Constitutiones 3^k Rész 19^k Titulussa ezeket állíttya Articulus 1^{imo} Minden Nemes a' Király parantsolattyára tartozik fel-űlni – Articulus 12mo ha ha nem személlyes a' *Felülés*, minden Nemes maga helyett egy Zsoldost, Joszágárol pedig ha 20. Jobbágy az: az: Két kapuja van egy Gyalog – ha pedig három

¹²² hadi vagy katonai szabályzat, rendszabás

¹²³ PELCZ, 1755.

kapuja egy Lovas Katonát tartozik állíttatni – Az 1671^{béli} 19^{dik} Articulusban meg-határozott – hogy meg-támadó Hadakozás végett Fel-ülés ne parantsoltassék. –

b.) A Particularis Fel-Ülés alkalmatosságával.

1545^{ben} 10. Jobbágytól egy Lovast tartozott adni minden Nemes.

1558^{ban} Végzés – midőn a' Fejedelem szemllyesen felül, a' Mánások népeikkel, a' Nemesek Jobbágyok 16^{ad} részével üljenek fel.

1565^{ben} A' Felülésről ujj norma határoztatik.

1598^{ban} Minden Nemes Jobbágyainak 20^d részével üljen fel

1614^{ben} 23^{tia} Februarii. – A Mánások különösön a' Kőváros-Urak tehetségék szerént zsoldosokat állétsanak, és a' magok Zászlójak alatt vezéreljék – minden Portából pedig egy gyalogot az 1616^{béli} Articulus szerént pedig minden két kaputól tsak egy gyalogot. –

c.) A három Nemzet a' Terheket nem egy egyformán hordozta – a' Szászok 1558^{tol} fogva 1600^{ig} állandó Katonákat nem tartottak, ha nem a' Zsoldosok helyett 1000. Gyalogot tartottak, mellyeknek számok kétezerig is nevedekett, melly kötölösségeket azután pénzel megváltották – a' Szász Papok a' Hadi Fegyvereket tarozták hordozni az 1558^{béli} Articulus és az 1612^{ben} 19^a 9^{bris} *Báthori Gábor* által adott Privilegium szerént de ezen terhet az *Approbatæ Constitutiones* 3^k Rész 19^k *Titulus* 18^k *Árticulussa* szerént pénzel meg-váltották.

Mitsoda Fundusbol tartották a' Katonákat?

F. A Nemesek, és a' Nemtelenek is magok tartották magokat – hanem a' zsoldosok a' közönséges adoból fizettettek – a' mint azt az 1555–1575. és 1680^{béli} 3^k Articulusok bizonyítták – melly 3^{dik} Articulus szerént a' Katonák tartásokra 12,000. ft. határozott

A Felülést meg vetőknek mi volt a' Büntetések?

F. az 1598. 1634. és 1640^{béli} *Árticulussok* szerént, a' kik az Hadi szolgálatra elő nem állattak, ingo, és ingatlan Jovaiktól meg fosztattak. De az *Approbatæ Constitutiones* 3. Rész 19. *Titulus* 3^k *Árticulussa* szerént ingatlan jovait perennalis aestimatio¹²⁴ szerént meg-váltháttya. de a' Székellyek az 1648béli *Articulus* szerént tsak halállal büntettetnek – mind a' Nemes, mind pedig a' Nemtelen Felülő Sereg Mezei Hadnak neveztetett – a' Zsoldosok pedig a' Fejedelem Hadának – a' Székellyeknek volt tulajdon *Generalisok* 1678^{kig} – mindazonáltal rend szerént az Orzágnak tsak egy *Generalissa* volt – kinek engedelmeskedett az egész *Erdélyi Katonáság*.

¹²⁴ örökbecsű

Az *Harmadik Idő Szakaszrol*. 1° Leopold alatt két féle Katonaság volt Erdélyben – *Német, és Erdélyi*. A Német függet a Német, az Erdélyi az Erdélyi Generalistól – de Rákotzi Ferentz Rebellioja kiútvén – az egész Erdélyi Katonaság Rákotzi mellé állott, melly Rebellio le tsendesítettvén 1711^{ben} a’ Szathmári Békesség által, az egész Erdélyi Katonaság el bortsáttatott, és a’ fegyver le tetele az Ellenségeskedésre nézve parantsoltatott.

Jegyzés.

1mo 1687^{ben} a Német Katonaság bé hozatott Erdélyben, mindazonáltal az Erdélyi Katonaság a’ maga Generalissától függett – a’ ki akkor volt u:m: Teleki Mihálytól – az Apafi halála után is meg maradott az Erdélyi Katonaság a’ maga Generalissától függvén – a’ mint ezt bizonyították a’ Leopold Diploma 7^{dik} Czikkelye – a’ Leopold Diploma után Ország Generalissa lett Bethlen Gergely, és az 1693^{béli} Alvintziana Resolutio – melly szerént a’ következő Instructio adatott az Ország Generalissának. –

1mo Az Ország Generalissa az Ország boldogságát munkálodni kötölytztetik – a’ Királyi Guberniumnak minden parantsolatját tellyesedésben venni

2do A Diploma 17^{dik} Czikkelye szerént a’ Német Katonaság Generalissával minden hadi dolgokban correspondeáljon¹²⁵

3° Mind particularis, mind pedig Generalis fel üléseket a’ Királyi Guberniummal, és a’ Német Generalissal édgvet értvén – hirdethessen. –

4to Békesség idején az Erdélyi Katonaság tartassék olly fenyték alatt hogy törvénytelen cselekedetek ne történnyenek.

2do 1711^{ben} Az egész Erdélyi Katonaság haza bortsáttatott, mellynél fogva egészszen megszünt – de az Haza oltalmazása végett valo Katonaság meg nem szünt – s’ azt a’ Magyar Nemzet mindenkor maga kötelességének is esméri.

A *Negyedik Űdő Szakaszrol*. A Katonaságra nézve a’ Negyedik űdő Szakasz kezdődött *VIIdik Karoly* alatt – ki után következett Királyok sokféle rendeléseket és Regulamentumokat adtak ki uralkodások alatt a’ Katonai rendről. –

Ugyan is *Maria Theresia* 1742. és 1747^{ben} ujj katonai Regulamentumokat parantsolt – nem különben 1751^{ben} 1ma 9^{bri} is – melly utolsobol leg-többet lehet világosodni. – – –

Hányféle Katonaság van ma Erdélyben?

F. *Campestris* v. *Quartélyos Katonaság* és *Limitanea* vagy *Vég-határbéli Katonaság*.

A *Quartélyos Katonaság* a’ Várookban, Városokban – és a’ Vármegyék, és Szászok Faluiban quartélyoznak, s’ a’ Királytól fizettetnek – ezt illető militare Regulamentum foglalattya dedato 1759. a’ következőkből áll: *Mária Theresia* – meg erősítette az

¹²⁵ levelezzén

Három Nemzetnek azon pénzbeli ajánlását – mely szerint – az három Nemzet – a’ rendes – Katonai Quantumon¹²⁶ fellyül – az ingyenvalo gazdálkodást meg váltotta, 160,000. Rforintokkal – az 1759^{béli} Regulamentum Czikkelyei pedig ezek.

1mo A Katonák Quártélyokat az Hadi Generalis az Ország Commissáriussával édygetértőleg igazittsak – Ki vétetnek a’ quartélyadás alol – A Nemes Papok Curiái – az Oskolák, Kortsomák égy szoval minden privilegizált Lako Hellyek

2do Minthogy ingyen semmit sem tartoznak adni, tehát azzal a’ Köz Népet ne ter-hellyék, ki vevén a’ Fát, mellyet tartoznak adni Kenyér sütés végett a’ nagyobb Tisztek-nek számokra – a’ Zászló Tartotol pedig el-kezdve – a’ köz katonáig – mindégyik a’ gazdájával lakván, tartozik a’ Gazdája gyertyát, sőt égy párnát, két lepedőt égy pokrotzot télnek idején adni melly jó teteményért mindannaprá a’ Katonai adobol égy xr le szál-líttatik –

3^{tio} Ha Kenyeret ad a’ Paraszt az, az adoban inputáltatik.

4to A’ mit a’ Vármegye administral arrol Párticularis Quietantiák¹²⁷ vétettessenek, és minden két holnapban légyen computus.¹²⁸

5to Miképpen kell a’ Contributionalis Cassából¹²⁹ az Hadi Cassába a’ pénzt incassál-ni¹³⁰ (a militare quantum 7190. 33. Rf.)

6to Miképpen kellessék masírozni.

7° et 8° A Vecturákról,¹³¹ minthogy a’ Vecturát is meg-váltotta tehát égy Statioig¹³² – ha négy loval viszi a’ katonát 48xrt tartozik fizetni

9° et 10. Az excessusok¹³³ Büntetéséről

11° A Vadászatrol, halászatrol a’ nagyobb Tiszteknek szabad üdő töltés kedvéért – a’ kisebbeknek nem – ugy mindazonáltal hogy szaporíttások idején soha se légyen szabad

12° A Katonai készületekről. Ekkor Erdélyben voltak 6. Gyalog regementek. és 3. Lovas. ma pedig vagyon égy Lovas, Regiment, és tsak két gyalognak kéne lenni, de a’ Vaequant¹³⁴ Regementyével¹³⁵ három van.

A második rendbéli Katonaság

Limitanea Militia melly áll Székellyek, és Oláhokból. –

¹²⁶ rendes éves hadiadó, latinul: *quantum contributionale, quantum ordinarium*, egyszerűen: *contributio*

¹²⁷ részleges nyugta

¹²⁸ elszámolás

¹²⁹ adóügyi pénztár

¹³⁰ pénzt beszédni

¹³¹ fuvar, szekerezés

¹³² állomás

¹³³ kihágások, kicsapongások

¹³⁴ emend. erre: Vacquant

¹³⁵ A 62. sz. magyar gyalogezred, melynek ezredtulajdonosa 1810-től báró Johann Theodor von Wacquant-Geozelles altábornagy, a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztese. BICHMANN, 1880, 116.

A Székely Vég Határbéli Katonáságról.

A Székely Nemzet Katonásága 1711 után meg szűnt volt, de 1764^{ben} kivéven Udvarhely, Maros, és Aranyos Székeket – újra a’ Katonai állapotban vissza tétetett – a’ következő Szép, és okos moddal.¹³⁶

Mária Theresia az Ország belső tsendessége fenn tartásáért Gyergyo, Felső, és Also Csik, Kászon, Kézdi, Orbai Sepsi Miklosvár, és Bardotz Székekben két gyalog Regimenteket állított (minden Regiment áll 3. Bataillonbol – vagy 12. Compániabol¹³⁷ minden Compania áll 160. Férfiubol) 1762^{ben} a’ Fegyver fel-tétetett az említett Székekben lako Székelyekre – de ismét vissza adták – de 1763^{ban} 8va Novembris költ Fejedelmi Patens által assecurátatott¹³⁸ a’ Nemzet a’ Régi Privilegiumoknak meg tartások aránt, mellynek következése alatt hogy 1764^{ben} újra fel vették, és mais birják perpetuo Jure¹³⁹ – Regulamentum militare¹⁴⁰ küldtetett azután tsak hamar, melly költ 1764^{ben} 24^a Martii – mellyből a’ Székelyek katonai kötelességek meg tettzik, mellyek a’ következők.

Az Határbéli Székely Katonáknak az 1764^{béli} Militare Regulamentumbol mellynek 70. Czikkelyei vagynak¹⁴¹ a’ következőket kell megjegyezni.

1mo Mind Békesség, mind pedig Háboru idején köteleztetnek az Ország Határaitra – Alluttaira¹⁴² a’ Strázákra vigyázni, ne hogy a’ tiltott Portékák bé hozattassanak az

¹³⁶ A Katonai Határőrvidék regularizációjának részeként 1762-től kezdték megszervezni az erdélyi határőrvidéket, ezredeit 1764-ben állították fel, melyek a reguláris hadsereg részévé váltak. NAGY L., 2013, 88–89.

¹³⁷ emend. erről: Compániabol

¹³⁸ biztosít, szavatol, megerősít

¹³⁹ örökre, örökjogon

¹⁴⁰ katonai rendtartás

¹⁴¹ Szádeczky Lajos közölte a székely határőrség Mária Terézia által Bécsben, 1764. március 24-én kibocsátott és a kiadó/nyomda nélkül kinyomtatott első, 66 pontos rendtartását (183. sz.). Felhívta arra is a figyelmet, hogy ugyanezen a címen létezett egy másik szöveg is, egy 70 pontos regulamentum, amely többek között egy német–magyar bilingvis kiadásban, 1841-ben, Szebenben, egy jogszabálygyűjteményben jelent meg (*Collectio*, 1830–1841: IV, 4–65.), ez azonban „eltér az alább közlendőtől és más-nemű dolgokról intézkedik”. Ennek van egy korabeli fölió méretű latin kiadása is. Mindkettőben szerepel az 56. pont után három táblázatos kimutatás, melyek a tiszték és altisztek fizetését, a lótartási és failletékét, illetve lakhatását szabályozza, erre történik utalás az általa közölt szabályzat 46. és 54. pontjában. SZÁDECZKY, 1908, 584–600, különösen: 584. 1. jegyzet. Ez utóbbi 70 pontos szöveg német, magyar, vagy latin nyelvű nyomtatott vagy kézíratos példányát kellett használnia id. Szigethynek is.

¹⁴² Talán az Olt folyóra utal (latinul *Aluta*). Az 1841-es kiadásban a Szigethy által kivonatolt pont a következőképpen szerepel németül: „1-tens. Die Haupt-Obliegenheiten sämtlicher Székler Gränz-Soldaten beschränket sich vorzüglich in deme, daß sie sowohl in Kriegs- als Friedens-Zeiten die Besatzung der Gränzen, die Postierungs- und Playen-Machten, desgleichen die Aufrechterhaltung der Landessicherheit, sammt der zu solchem Ende erforderlichen Verfolgung des Raub-Gesindels, nicht minder die Verhütung der Aus- und Einschwärtzung verbotener Maaren und Naturalien, auch anderer Prävaricationen, wie solche immer Nahmen haben mögen, dann der Übertretung deren Contumazen nach Anleitung deren von seiner Behörde darüber ergehenden Befehlen, zu besorgen, überhaupts aber alle diejenige Dienste ohne Ausnahme zu verrichten haben sollen, worzu Selbe von dem General-Commando, und so fort weiters von ihrem Staabs- und Ober-Officiers beordert werden.” Ugyanott magyarul: „1ször. Leg-főbb kötelessége az egész Székely Szélybéli Katonáságnak, kiváltképpen aban áll: hogy mind békesség, mind hadakozásnak idején, az Határ szélyein-való Strásákra, Postirungokra, és Plájok vagy-is Ösvények örizetire, nem külömben az Haza bátorságos voltának fenn-tartására, az ahöz meg-kivántató Tol-

- Határ Linéán által szőlőkre, égy szoval mind azokat tartoznak tellyesíteni – melylyeket ki parantsol az Ország Commendirozo Generalissa.
- 2do Ám bátor a Régi Törvények szerint a Székely Katonaság az Hazában a maga költségén tartozott Katonáskodni – de a cíált Regulamentum 2^{dik} Czikkelye szerint – mihellyt Katonai szolgálatban áll a gyalog Katona kap napjára 4. a Lovas pedig 8. xrt. Ha pedig a Székén kívül van szolgálatban akkor kenyeret, és lo Portiot in natura¹⁴³ adnak ugy mindazonáltal – hogy – Gyalog zsoldjából 1½ a Lovasnak pedig zsoldjából 4. xrok le-vonattatnak
- 3^{tio} Fegyvert a Fejedelem ad a 4^{dik} Czikkely szerint –
- 4to Tsak a nagy szökségben vitetnek ki az 5^k Czikkely szerint. –
- 5to Békesség idején a Fejíről valo ado egészen a Jozágárol pedig égy harmad részben el-engedetett – Háboru idején pedig egészen a 7^{dik} Czikkely szerint – s még az othon maradtak sem tartoznak fizetni ha osztatlanok.
- 6to Tyroknak¹⁴⁴ a Magyar s Német Regementek ki potolásokra soha se adattassanak a 11 Czikkely szerint.
- 7mo A Lovai a Katonáknak ado alá nem számlálatnak, s ha szolgálatban el vesznek, még pedig Békesség idején 25. Rf. compensálatik, Háboru idején más Lo adatik a 6^k és 12^k Czikkelyek szerint
- 8° A Szék Tiszteitől semmi részbe nem függenek. § 14.
- 9° Quártéllyal, és közönséges Falu szolgálattyaival nem tartoznak, mindazonáltal ut csinalással és egyébb Hadhoz valo készületekkel tartoznak §. 15.
- 10° 7500. Székely Katonák közzül Békesség idején tsak égy heted része fordittatik szolgálatra.
- 11° A ki a Zászloja aloll el-szaladna Halállal büntettetik, Jovaira nézve pedig a régi Törvények meg-hagyatnak §. 28°
- 12° A mi a Törvénykezések modját illeti – arra nézve az 1762^{ben} 28^a Novemberis költ Constitutiokat meg erősitti melyek a következendők.
- 1mo Elsőbben meg kell a Feleket, ha tsak lehet békéltetni. – minthogy pedig minden Perek – melyek a Katonák – vagy Katonák, és Provincialisok közt szoktak támodni Háromfélék ugy mint *Reálisok. Personalisok. vagy Egyvelesek.* tehát.

vajok' kergetésével együtt, nem külömben a tilalmas Áruk és Naturalék bé-hozása, s ki vitelének, és minden egyéb akármí nével neveztetethő Praevaricationak vagy-is tilalmazó Törvények' meg-bontásának el-távoztatására, és a Contumatziák' által-hágásaira, a magok úttján elejekbe adandó parantsolatok szerint vigyázzon, közönségesen pedig minden azon szolgálatot ki-fogás nélkül meg-tégye, melyre a Commendirozó Generalistól, és így tovább a maga Stab és egyéb Tiszttyeitől ordereztetik, vagy-is hogy azt tselekedje, parantsoltatik." *Collectio*, 1830–1841: IV, 8–9.

¹⁴³ természetben

¹⁴⁴ újonc

2do A *Reális Perek*¹⁴⁵ a Civile Forumon¹⁴⁶ folynak a' *Personalisok*¹⁴⁷ a' Militare Forumon.¹⁴⁸ Az Egyveles Perek¹⁴⁹ pedig tsak a' Mixtum Forumon¹⁵⁰ – A' realis Perek appellatióban¹⁵¹ mennek a' magok Forumokra – A Personalisok az Armorum Praefecturára,¹⁵² ha pedig a' Causa Mixta¹⁵³ volt akkor – mind-egyik részről a' maga Forumához vitetik appellatióban – ha Provincialis appellálta mégyen a' Királyi Guberniumhoz, a' Criminalis Perek mind fel mennek appella[ti]óban az Armorum Praefecturához – §. 33.

13° Páltzával ne büntessenek §. 36. se pénzbeli büntetéssel hanem árestummal.

14° Fegyvert a' Székely Katonától senkinek sem szabad venni pénze el veszétse alatt.

Hány Regiment vagyon a' Székellyek közt?

F. A Gyalog Regiment¹⁵⁴ vagyon¹⁵⁵ 2. és mindent Regiment áll 3. Batállionból¹⁵⁶ minden Batalion 4. Companiabol.¹⁵⁷ –

Az Első Regiment Commendánsa¹⁵⁸ lakik Csik Szeredában. –

A Második Regiment Commendánsa lakik Kezdi Vásárhelyt

Az Harmadik Regiment Commendánsa Sepsi Szent Györgyön és ez Lovas Regiment¹⁵⁹ – mely tsak égy van, ehez adatott az Oláh Lovas Regiment is 1772^{ben} áll 8. Divisioból¹⁶⁰ minden Divisio 2. Svadronból,¹⁶¹ egy Svadron 120. Ember.¹⁶²

¹⁴⁵ vagyont illető per

¹⁴⁶ polgári törvényszék

¹⁴⁷ személyes per

¹⁴⁸ katonai vagy hadi törvényszék

¹⁴⁹ más néven: vegyes per (*processus mixtus*)

¹⁵⁰ vegyes törvényszék

¹⁵¹ fellebbezés

¹⁵² Teljes nevén: *Suprema Caesareo-Regia Armorum Praefectura*, azaz Császári-Királyi Főhadparancsnokság.

¹⁵³ vegyes ügy

¹⁵⁴ ezred

¹⁵⁵ emend. erről: vagyó

¹⁵⁶ zászlóalj

¹⁵⁷ gyalogszásad

¹⁵⁸ parancsnok

¹⁵⁹ A székely határőr-huszárezred 1765-ben nyolc századból állt, melyeket 1769 és 1772 között svadronokká szerveztek, melyeken belül azonban 12-re növelve meghagyták a századokat, melyek egyenként 184 főt számláltak, ami a 43 fős törzssel együtt 2251 fős ezredet adott ki. NAGY L., 2013, 170.

¹⁶⁰ osztály; A lovasságnál 1771-től a századokat megszüntették és svadronokat hoztak létre, melyeket kettesével szerveztek osztályokba, a nyolcsvadronos karabélyosezredekén kívül a többi lovas fegyvernem egységesen három osztályból állt, lásd: NAGY L., 2013, 165–167.

¹⁶¹ lovasszásad

¹⁶² A 45. oláh (határőr) dragonyosezredet 1763-ben szervezték meg, de már 1771-ben feloszlatták. Nagy L. István szerint a határőrlovasság szervezetéről kevés adat maradt fenn, az oláh dragonyosezred létszámát „forrás hiányában” nem sikerült megállapítania. NAGY L., 2013, 161, 167, 169. Itt a kézirat arról az átszervezés utáni állapotról ír, amelynek során gróf Teleki Domokos szerint: „[A]z oláhokból felállítottot nyolcz dragonyos zászad összevonatván, belöle négy huszár-szászad alakittatott s a 8 székely huszár-

Jegyzés.

Régen a' Székelyek közt az 1559^{ben} 12^a Junii hozott articulus szerént tsak azok voltak Lovas Katonák a' kiknek Elei Mátyás idejében loval ültek fel, de azok között osztán sokan a' Gyalagok közzé számláltattak az Erectiokor¹⁶³ is nem minden Primipilus¹⁶⁴ a' Lovasok közt lustrált, hanem tehetségé szerént, ki lovas, ki pedig Gyalog lett.

Az Oláh Regimentekről.

1761^{ben} Két gyalog Oláh Regiment állítottott – Az Első Regiment – a' Brassai¹⁶⁵ Districtustol fogva Hunyad vármegyében végződik¹⁶⁶ A' Második a' Besztertzei Districtustol kezdve egy néhány vármegyéken, u:m: Thorda, Kolos, Doboka keresztül megyen – és Noszod¹⁶⁷ a' Stab¹⁶⁸ szállása.

Jedzés

Az 1751^{béli} 5^{dik} Articulus szerént a' kinek égy fia van nem szabad Katonának fogni – nem szabad Nemes ember Curiáját – valakinek el-fogatásáért invádálni.¹⁶⁹ –

*Mik voltak a' Gárdisták.*¹⁷⁰

F. Azon Nemes Személyekből álló Katonai sereg, melynek kötelessége volt a' Fejedelmi Udvart Bétsbe örzeni – ezt fel-állitotta Maria Theresia 1760^a állott 120. Személyeköl és igen Szép Privilegiuma volt ezen Nemes Katonai seregnek – melly Erdélyre nézve is ki volt terjedve, mely üdötöl fogva 20. 's nemellykor többen is voltak Erdélyiek.

A Militaris vagy Katonai Administratoriol.

Az Armorum Preactura Fő Dicasterium öt Departmentumbol ál 1.) *Pure Militare*¹⁷¹ 2.) *Publico Politicum*¹⁷² – a Publico Politicumban a' Referens égyzersmind a' Can-

századhoz csatoltatott. Ezen később alakított huszár-századokat nevezték azután a katonai iratokban elég barbar latinsággal reportata militiának.” TELEKI, 1877, 139.

¹⁶³ felállítás, felkelés

¹⁶⁴ lófő

¹⁶⁵ brassói

¹⁶⁶ központja: Orlát (Winsberg/Orlat, ma: RO); NAGY L., 2013, 89.

¹⁶⁷ Naszód (Nussdorf/Näsäud, ma: RO).

¹⁶⁸ ezredkormány

¹⁶⁹ megtámad, elfoglal

¹⁷⁰ Bécsi Magyar Királyi Nemesi Testőrség.

¹⁷¹ tisztán katonai

¹⁷² közpolitikai

cellaria Directora 3.) *Oeconomicum*.¹⁷³ 4.) *Annonarium*¹⁷⁴ 5.) *Juridicum*.¹⁷⁵ vagy az egész Dicasteriumnál 5. Biro a' Praesesse¹⁷⁶ a Commendirozo. –

A *Cancellaria* áll egy Concipistából¹⁷⁷ két Protocollistából¹⁷⁸ egy Expeditorból¹⁷⁹ és 5. Hadi Cancellistából¹⁸⁰ 3. Adjuratusokból¹⁸¹ – 2 Regestráns¹⁸² vagyon, 's egy Cancellista a' Regestraturában¹⁸³

1810ben¹⁸⁴ A Mixtum Forum el-törültetett, helyette állítottott a' *Superrevisorium Forum Commune*¹⁸⁵ Bétsben, eddig volt Pétervárán¹⁸⁶ – Ide fel mehetnek tsak azon Perek a' hól Cassatio, vagy Sántz ásás forog fenn. vagy egy szoval Fő vétel – és az Auditoroknak¹⁸⁷ minden személyes cselekedeteik.

*Az Obesternél*¹⁸⁸ van a' *Jus Gladii*.¹⁸⁹

*Judicium Delegatum*¹⁹⁰ egy Praeseseből Stab Auditorból, egy Cancellistából itt folytak az Auditorok Personalis cselekedeteik, ide jönnek a' Stabtol a' Nagyobb Criminalis Perek a' Stabhoz mennek a' Companiatol.

§ 13.

*Piringer*¹⁹¹ *Urnak Hazánk régi egész Európától meg esmért és ditsért minden Királyyainktol sanctionált – Constitutionk ellen a' Banderiumok neve alatt irt munkájában a' Magyar Nemesség portalis Katonáságáról – és az adórol közönségesen hogy vélekedik, és mitso-da Törvényhez ragaszkodik Piringer?*

Felelet.

1mo Azt állíttya hogy a' Nemesség kötélessége az, önnön költségén valo katonáskodás és Bänderium tartás. ezek mellett

¹⁷³ gazdasági

¹⁷⁴ élelmezési

¹⁷⁵ bírói, törvénykező

¹⁷⁶ elnök, előlülő

¹⁷⁷ fogalmazó

¹⁷⁸ jegyzőkönyvvezető

¹⁷⁹ kiadó, kiadványozó

¹⁸⁰ írnok

¹⁸¹ megeskettett tanú

¹⁸² lajstromozó

¹⁸³ lajstromozó hivatal

¹⁸⁴ emend erről: 1 <.> 10

¹⁸⁵ főtörvényszék, legfelsőbb törvényszék

¹⁸⁶ Pétervárad/Petrovaradin/Petrovardein (ma Újvidék része, SRB) a Duna szerémségi oldalán található katonai község, erődváros, a Határőrvidék pétervárad kerületének központja, ahol a főhadparancsnokság mellett több katonai hatóság is székel.

¹⁸⁷ hadi vagy katonai ügyész, hadbíró (*judex militaris*)

¹⁸⁸ ezredes

¹⁸⁹ pallosjog

¹⁹⁰ kirendelt hadi vagy katonai törvényszék

¹⁹¹ Michael Piringer/Piringer Mihály (1763–1840) Tabon (Somogy vármegye) született, udvari tanácsos, Nyitrán kerületi titkár (Distrikts-Sekretär) BLKÖ, XXII, 335. Vö. PIRINGER, 1810 és 1816.

2do A Királyi Katonáságot vagy Ármádát tartozik fizetni vagy annak tartására adozni – ha az alol magát meg nem váltya.

A' mi már az első balvélekedést illeti.

§ 14.

E következőkben.

- 1mo. *A Portalis Katonáság* Piringer Ur szerént olly kötőlessége a' Nemességnek mellynél fogva a' Parasztoknak engedett Földhez képest vitézkedő Ferfiakat önnön költségén tartani – Mellyre ez a' felelet. A Portalis Katonáság nem a' Parasztoknak engedett Földhez, hanem a' Parasztok számához vagyon szabva – a' mint fennebb meg-bizonyított.
- 2do. Nem-is tartozik azt a' Nemesség tartani mert az 1500^{béli} 22^k Articulus¹⁹² szerént, fizetnek ugyan hadi költséget a' Nemesek de azt nem a' Porták száma szerént hanem a' magok erszényekből szabad tettések szerént – melly nem volt Portalis *Katonáság* tehát Portális Katonáságnak tsak annyiban mondattathatik, hogy a' maga költségén tartozott vitézkedni, mivel a' Királyyoktól nem fizettetett.
- 3^{tio} Ha ez igaz volna, ugy Békesség idején is tartozott volna azt a' Nemesség tartani – mely meg nem álhato vélekedés – mert állandó Katonáságot tartani *Fejedelmi Jus.*¹⁹³ a' Nemesség a' ki-állitandó Katonáságot készen tartotta ugyan, de azért Békesség idején nem kellett tartani.
- 4to Állandó Lovasok tartásokra adozott ugyan az Ország, de a' tsak Subsidium volt – mert.
- a.) 1439^{ben}.¹⁹⁴ hozott 7^{dik} Articulus szerént meg-határozott §. *primo*. hogy Thot Ország¹⁹⁵ a' Török ellen léendő meg oltalmazása végett az Ország 100. Jobbágyoktól két könnyü fegyveres Lovas katonát adjon, §pho 2do két száz örállo Lovasok tartásokra pedig bizonyos pénzbeli fizetést – a' 8^{dik} Articulus szerént az Ország a' Királyy[i] Ármada tartására ígért fél forintot – minden Nemestől fizetendő, de ezt a' Subsidiumat tsak ugy ígérte, hogy Thot ország oltalmazására azzal annyi szamu Katonát tartson – a' mennyit az Ország Tágjai Jóságok Proportiojokhoz képest tartani fognak. – A 10^{dik} Articulus szerént az Határ vigyázo vagy Órállo Lovasok tartásokra nézve pedig minden Nemes 15. kis pénzt ígért.¹⁹⁶ – – de nem

¹⁹² emend. erre: 1500^{béli} 21^k Articulus

¹⁹³ felségjog (*reservata*)

¹⁹⁴ emend. erre: 1539^{ben}; Id. Szigethy itt eltévesztette az évszámot. Valójában azokra az artikulusokra gondol, amelyek azon a diétán születtek, amelyet a török fenyegetés árnyékában, 1539. szeptember 21-re hívott össze I. Ferdinánd Pozsonyba. Lásd FRAKNÓI, 1875, 36–44. Szövegét az ifjú Kovachich József Miklós (Kovachich Márton György fia és munkatársa) közölte, de nála az artikulusok nem oszlanak további paragrafusokra, lásd KOVACHICH, 1815, 55–57.

¹⁹⁵ Szlavónia

¹⁹⁶ az eredetiben: „denarios”, azaz dénár; KOVACHICH, 1815, 57.

kell a' fenn le irt articulosokat balra magyarázni, és mint Piringer a' Magyar Constitutio ellen azokból erősségeket kereseni – mivel.

b.) meg szüntek már most azon okok mellyeknél fogva 1439^{ben197} állandó Lovasok az Ország Határainak a' Töröktől valo oltalmazás végett állítottak – mivel Hazánk Hatáiraiban fenn áll a' *Limitanea Militia*. nem volt hát eredetikepp kötölössége a' Magyar Hazának az állandó Katonaság.

Törvény szerént az Hazát oltalmazni tartozik a' Magyar Nemzet – Igaz ugyan, hogy a' Zászlós Uraknak voltak bizonyos szabadossai és Hajduik kik mellett hadakoztanak, de abból nem következik, hogy békesség idején katonaságot tartoztak állítani, mivel ők mikor akartak azokat ki állíthattál, de nem tartoztak azokat Békesség után is tartani – mellyekből világos hogy a' *Magyar Nemesség* csak a' szükségben tartozott katonáskodni – és a' maga költségén ugyan – de Békesség idején katonákat tartani nem kötölötetett – világos mind az, hogy a Királyi Ármáda vagy állandó Katonaság számára adozni nem tartozott – hanem a' Szükség idején Háborukor – tettzése szerént való Subsidiumot adott.

§ 15.

Mitsoda Törvényből véski Piringer Ur a' maga erősségét a' Magyar Constitutio ellen?

F. Az 1715^{béli} 8^{dik} articulusból melly articulusnak Titulussa ez: Minden Nemes az Ország oltalmazása végett tartozik Katonáskodni, személyesen fel kelni – Bándériumait elő állítani. –

- § 1° A Felkelést a' Császár mindenkor kívánhattya valamikor szükség van réa de a' Törvények szerént (ad conformitatem hactenus sancitarum Legum)¹⁹⁸
- § 2do Minthogy a' felkelő Nemességgel az Ország meg nem oltalmaztathatik – szükség van az állandó Katonaságra (Regulata Militia) mell minthogy zsold nélkül fel nem állhat – zsoldot pedig Subsidium, és ado nélkül meg szerezni nem lehet – kéttéségen kívül valo a' Subsidiumnak és adonak a' Diactan – melly ugy is a' Diactára tartozó matéria (quo aliunde spectare dignoscitur)¹⁹⁹ valo meg-határozása.
- § 3^{io} Hogy ha pedig a' Környüállások Diactát tartani nem engednének a' Főbb Nemességekkel ez határozassék meg – – ezen fenn le irt Törvényeknek igen hibáson Piringer úr ugy okoskodik. Hogy a' Magyar Nemesség egy átallyában katonáskodni e mellett Subsidiumat. és adot adni tartozik de ezen hibás vélekedésére e következendőket feleljük.

¹⁹⁷ emend. erre: 1549^{ben}

¹⁹⁸ Azaz: „az ekkorig erre nézve alkotott törvények értelmében” CJH, 1896–1901, VI, 440–441.

¹⁹⁹ Azaz: „hova tudomás szerint különben is tartozik” CJH, 1896–1901, VI, 440–441.

1mo A citált Árticulus első Czikkellye tsak az Haza védelmeztetése végett a' Szükség esete-re rendelte a' Felkelést a' Király tettzésére a' Subsidium s' Contributio adását a' Diaetára igazittya, ugy de a' Felkelés, és Subsidium-adás mindenkor a' Nemesek kö-tölössége volt, azt önként meg esmérték a' Sátusok a' Szükség idején a' citált árticu-lusban tsak az határozatot, hogy a' Király a' Szükségben tettzése szerént parantsol-hat fel-kelest – a' Subsidium és Contributio adását a' Diaetára bizta – miért adtanak pedig rendkívül valo Subsidiumokat annak okát fennebb meg magyaráztuk

Már I^{so} Leopold a' Török ellen a' Magyar Birodalmat bátorságban helyheztetni kívánván rész-szerént sok rosz szívü, és a' Magyarokat gyűlölö Tanátsossai által Ma-gyarok aránt gyanusság tétetvén azért meg rakta Hazánkat számos külföldi Kato-nasággal, mellynek el-tartására, a' föld népére számtalan Zobot, Szénát, és pénzbéli adot vetett mind Erdélyben, mind pedig Magyar Ország azon okbol mivel azt hitte – hogy a' Magyarok sok Esztendőig Szövetségben lévén a' Törökökkel,²⁰⁰ nagyon el-vadultak, és tsak sokféle adozással lehetne őket meg szelidíteni – tehát rendszerént katonáskodni – az Haza oltalmazásán kívül a' Nemesség a' citált Arti-culus igaz értelme szerént nem tartozik. –

2do Vádoltatik a' Nemesség Contributio adásával is mellyre ez a' felelet. A Nemesség az ez előtt le-follyt Századokban adoztak ugyan az Hadi Költségekre a' szüntelen valo Háboruk miatt mellyből Grossing,²⁰¹ s' utanna Piringer. azt állitják hogy adozni tartozik a' Magyar Nemesség az Haza oltalmazása végett téendő Katonáskodáson kívül az állandó Katonáság tartására – de ezek az Urak nagyon hibáznak – mert az az ado a' mit sokszor a' Nemesek adtak, tsak a' Hadi Költségekben valo – felségél-lésben állott, tulajdonképpen, melly mindenkor Diaetán szabatott ki bizonyos üdöre egy két Esztendőig a' közelebbi Diaetáig, melly után gyakran meg szűnt, és viszont helyben-hagyatott – 1715^{ben} Articulo 8° ugy határozatot, hogy a' Contri-butio a' Hadi erő tartására fizetessék jövendőre – a' nélkül hogy annak szükséges volta akár legyen háboru, akár se, többé kérdés alá hozattassék, hanem annak na-gyobb vagy kisebb száma felvételésének modja és rendje határozottassék meg az Or-szág Gyűlésén, és ezen értelemben az üdőtől fogva van Magyar Orzágnak fizetett fizetett Katonásága, és Contributioja – melly az előtt tudva nem volt. –

²⁰⁰ emend. erről: Törökökkel

²⁰¹ Szinyei József szerint Franz Rudolf Grossing vagy Grossinger (1752–1789) osztrák származású, komáromi születésű egykori jezsuita szerzetes, majd Mária Terézia alatt udvari titkár, később kalandor, megélheté-si író, akit egy magyarokat lázadásra buzdító iromány (!) miatt 1788-ban Kufsteinba zártak. A Würzbach-féle osztrák életrajzi lexikon, úgy tűnik, összemosza bátyjával, a szintén jezsuita Józseffel (1751–1830), aki szintén termékeny szerző volt. A kézirat a következő munkára utalhat: Großing 1786. BLKÖ, 1856–1891, V, 375. Szinyei – nem tudjuk, milyen forrásokra alapozva – teljesen eltérő biográfiát ismer-tet. Ezt Szinyei szerint „Kaitár József” megcáfolta ugyan, de munkája (*Widerlegung des Grossingerischen Erbrechtes in Ungarn*, 1787) a cenzúra miatt kéziratban maradt. SZINYEI, 1891–1914, III, 1495–1499. A szerző nevét „Ioseph Kajetár” alakban írva szerepelteti a bécsi császári-királyi cenzor által eltiltott köny-vek között: KLUPFELIUS, 1790, 242. A Kovachich-féle magyar szöveg nem utal rá.

Erdélyben – minekutánna 1711^{ben} Szathmárban – a' Rákoczi követőivel a' Békesség köttetett – 1714^{ben} meg határozottat,²⁰² hogy minden Nemes, a' kinek két örökséggel szolgáló Jobbágya nintsen adozzik az állandó katonaság számára.

§ 16.

Valyon a' Nemesség kötölözése az állandó Katonaság tartására adando Contributio által az Hadi Szolgálatra nézve meg szünt é?

F. Az 1745^{ben203} költ 63^{dik} Articulusnak 3^k Czikkelye azt tartya, ezen szokban. (Insurgent²⁰⁴ Praeterea in Conformitate Articuli 8^{vi} 1715 omnes Nobiles)²⁰⁵ hogy a' 8^{dik} Articulus szerént tartoznak fel kelni – már pedig a' 8^{dik} Articulusban nyilván a' van; hogy Bänderium ki állítással is tartoznak – melyly annyit teszsz: hogy Jóságokrol kötelezetenek katonát állítani –

De a' Magyarok – a' Citált Articulusokat soha sem kívánták magyarázgatni, és soha azt nem tartották, hogy szükségnek idején fel-kelni – és Subsidiumokat adni ne tartoznának, melylyet bizonyittanak a' közelebb mult Esztendőkbekben adott Subsidiumok²⁰⁶ – melylyek annyira mentenek hogy a' Fejedelem több Tartományaiában adni szokott rend szerént valo ado annyira nem mént – pedig a' Magyar Nemzetnek sem kereskedése nintsen, sem pénze, s még is mindég pénzt kérnek a' Magyartol – Nem Szivet és Hivéséget – melylyel mindég birt, és bir ma is – – Kész is a' Magyar mindenre – Ha Diaetára idéztetik mint 1740^{ben207} Kedves Királynénjának²⁰⁸ egy szavára ezt felelte: a' Magyar Nemzet: *Vitam et Sangvinem*,²⁰⁹ – Kész a' Magyar Fejedelme Thronusát vérvél is oltalmazni – mert jól tudja ő azt – hogy *Verbötzi* 1. Rész 3^k Titulus 6^{dik} Czikkelye szerént annyira őszve van kaptsolva a' Nemesség a' Fejedelmi Thronushoz, hogy édgyik a' másik nélkül sem nem álhat, és az édgyiknek el-enyészése a' másíknak bizonyos veszedelme – és utolso Romlása – Az Anglus ditsértetik – hogy Hazája Régi Constitutioja ellen semmit sem kíván tselekedni – a' Magyar Nemzet pedig éppen azért vádoltatik, és rágalmaztatik hogy régi Törvényeit (melylyeket mint Szabad Nemzet maga hozott – és sok századoktol fogva számtalan el-lenségei közt vérvél meg oltalmazat) mint Szent végzéseket oltalmazza²¹⁰ – nem

²⁰² Az 1714. évi törvényeket 1740-ig nem erősítették meg. TRÓCSÁNYI, 1988, 120.

²⁰³ emend. erre: 1741^{ben}

²⁰⁴ emend erről: Insurgent

²⁰⁵ „Fölkelnek azonkívül, az 1715. évi 8. cikkelyhez képest, az összes nemesek”.

²⁰⁶ A fordulat, ahogy az okfejtés nagyobb része, Kovachichtól származik és a francia háborúk időszakára utal. Vö. „Ezt a szentelen rágalmazást a' Magyar Nemesség több izbéli insurrectiója, 10. ezer könnyű lovasok' állítása, és minduntalan való Subsidium-adogatása által közelebb mult esztendőkbekben nemesen megczáfolta.” [KOVACHICH], 1817, 104.

²⁰⁷ emend. erre: 1741^{ben}

²⁰⁸ Mária Terézia

²⁰⁹ „életünket és vérünket”

²¹⁰ Vö. [KOVACHICH], 1817, 105. „Egy törvényszerént való (Loyale) Nemzet akarhat e másképp mint Constitútiója szerént? Az Angol nemzet bámulva tiszteltetik, hogy Constitútiójához pontig ragaszko-dik; a' Magyar Nemzet vádoltatást érdemele azért, hogy fennálló Constitútiójához szabja magát?!”

hibádzik tehát a' Nemesség ha a' Király Katonáság tartását törvényes kötelességének nem esméri, mellyről a' Magyar Törvény – semmit sem tud.

*Richter*²¹¹

Nagyon derék Embernek kell lenni – a' Ministeriumban első helyet érdemel.

A Magyar eredeti Constitutio örökös tartására – és nagy tiszteletére egy Német országí elmés Iro ezeket mondotta: Boldog a' Szegény Ország ha régi Törvényeit őrzik, még boldogabb a' gazdag ha régi Törvények erős Vár gyanánt körül vészik – Magyar Ország miért nem vagy Európában kétszer, háromszor, vagy többszer is.

deseritur 4^a 8^{br} 1818.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
A 131	Magyar Kancelláriai Levéltár, Családtörténeti cédulagyűjtemény (Illésy-gyűjtemény)
F 180	Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, Exactoratus Provincialis, Segédhivatali iratok, A registratura ügyiratai
F 182	Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, Exactoratus Provincialis, Vegyes iratok (1746–1867)
F 234	Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, Erdélyi Fiscalis Levéltár, Iratok, Privilegialia XVII. szekrény, No. 137.
F 435	Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, Erdélyi Országos Főszámvevősegi Levéltár (Exactoratus Provincialis), A Fundus Insurrectionalist illető iratok
P 1652	Magánlevéltárak, Egyesületek, Országos Kisdedóvó Egyesület (1874-ig Kisdedóvókat Magyarországon Terjesztő Egyesület)
Y 1 A	Magyar Országos Levéltár Levéltára, Általános iratok, 773/1931.
OSZK Kt.	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Budapest Quart. Germ. 1139.

²¹¹ Sem a személyt, sem az említett művet nem sikerült azonosítanom. Az utalás nem Kovachichtól származik.

- Acta*
1811
Acta Comitiorum – Felséges Első Ferentz [...] Pozsony Szabad Királyi Városába 1811-dik esztendőben [...] rendeltetett Magyar Ország' Gyűlésének Írásai, Pozsony, Belnay György Aloysius Árvái, 1811.
- Almanach*
1842
Handels- und Gewerbs-Almanach: Handels- und Gewerbs-Almanach für das Königreich Ungarn und die mit demselben gesetzlich verbundenen Nebenländer, I. Jhg., hrsg. D. A. OTTMAYER, Ofen, gedruckt mit Gyurián- und Bagó'schen Schriften, 1842.
- [BIANCHI]
1811
[Frh. von BIANCHI, Friedrich]: *Vertheidigung des Brückenkopfes vor Preßburg, im Jahre 1809*, Preßburg, Karl Kaspar Snitschek, 1811.
- BICHMANN
1880
Wilhelm BICHMANN: *Chronik des k.k. Infanterie-Regiments Nr. 62., dermalen Ludwig Prinz von Bayern von seiner Errichtung 1798 bis 1880*, Wien, Selbstvlg. des Regiments, 1880.
- BLKÖ
1856–1891
Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, I–LX, hrsg. Constantin von WURZBACH, Wien, Druck und Vlg. der typogr.-liter.-artist. Anstalt (L. C. Zamarski & C. Dittmarsch), 1856–1891.
- BOROSY
1971
BOROSY András: *A telekkatonaság és a parasztság szerepe a feudális magyar hadszervezetben*, Budapest, Akadémiai, 1971.
- Calendarium*
1821
Calendarium novum, et vetus ad annum vulgarem MDCCCXXI., Claudiopoli, Typis Lycei Regii, [1821].
- Calendarium*
1837
Novum et vetus Calendarium ad annum vulgarem MDCCCXXXVII., Claudiopoli, Typis Lycei Regii, [1837].
- Calendarium*
1839
Novum et vetus Calendarium ad annum vulgarem MDCCCXXXIX., Claudiopoli, Typis Lycei Regii, [1839].
- CJH
1896–1901
Magyar Törvénytár 1000–1895 – Corpus Juris Hungarici, I–XXI, szerk. MÁRKUS Dezső, ford. NAGY Gyula, KOLOS-

- VÁRI Sándor, ÓVÁRI Kelemen, Budapest, Franklin Társulat, 1896–1901.
- Collectio*
1830–1841
- Praecipuarum cuius patriae civi scitu digniorum necessariorumque ordinationum normalium collectio – Sammlung einiger Normal-Verordnungen deren Kenntniss jedem Statsbürger nützlich und selbst unentbehrlich ist, I–IV, Hermannstadt, Martin v. Hochmesiter, 1830–1841.*
- Diarium*
1811–12
- Diarium Comitiorum – Felséges Első Ferentz [...] Pozsony Szabad Királyi Városába 1811-dik esztendőben [...] rendeltetett Magyar Ország' Gyűlésének Jegyző Könyve, Pozsony, Weber Simon Péter, 1811–12.*
- EH
- Erdélyi Hiradó, Kolozsvár, 1827–1848.*
- GÁL
1935
- GÁL Kelemen: *A Kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568–1900)*, I–II, Kolozsvár, Minerva, 1935.
- GROSSING
1786
- Franz Rudolph von GROSSING: *Ungarisches allgemeines Staats- und Regimentsrecht. aus dem Lateinischen übersetzt von einem Freunde dessen, was Recht ist*, [Wien], [Wucherer], 1786.
- GUSTERMANN
1811
- Anton Wilhelm GUSTERMANN: *Die Ausbildung der Verfassung des Königreiches Ungern; aus der Geschichte, und den Gesezen dieses Reiches dargestellt*, I–II, Wien, Anton Doll, 1811.
- HOFBAUER
1931
- HOFBAUER László: *A Remény című zsebkönyv története (1839–1841)*, Cluj-Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet Rt., 1931. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 30.)
- HPSz
- Honderü és Pesti Szalon, Pest, 1843–1848.*
- Jegyzőkönyv*
1811
- Az Erdélyi Nagy Fejedelemség MDCCCIXdik Esztendőről MDCCCXdikre által-nyújtatott, és Sz. Jakab Havának 9dik napjától fogva, Kolo'svár Várossában folytatva tartott Országos' Gyűlésének Jegyző Könyve. Kolo'sváronn, Réformátum Kollégyiom' Betüivel, Török István által, 1811.*

- KÁRPÁTI
2020
KÁRPÁTI Attila István: *Wesselényi Miklós kisdédóvó-alapításai*, In: *Aetas*, 35. (2020) 1. sz. 5–17.
- KEMPELEN
1911–1932
Klio
KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok*, I–XI, Budapest, Grill Károly, 1911–1932.
- Klio: Historiai 'Sebkönyv*, I. Esztendő, kiad. SZILÁGYI Ferenc, Kolo'sváron, Az Évangélico Réformátum Kollégium Betűjével ny. Barra Gábor, 1832.
- KLUPFELIUS
1790
Nova bibliotheca ecclesiastica friburgiensis, VII, ed. Engelbertus KLUPFELIUS (Engelbert KLÜPFEL), Ulmae, Sumtibus Offic. Librariae Stettiniane, 1790.
- KOVACHICH
1790
KOVACHICH Márton György ed.: *Vestigia comitiorum apud Hungaros*, I, Budae, Typis Regiae Universitatis, 1790.
- [KOVACHICH]
1815
Articuli Dominorum, et Regnicolarum in Conventu Poseniensis, pro festo divi Mathaei Apostoli, et Evangelistae celebrato, congregatorum, ad Propositiones Sacrae Regiae Majestatis respondendo, conditi. Anno 1539. [ed. KOVACHICH József Miklós], Zagrabiae, Typis Novoszelianis, 1815.
- [KOVACHICH]
1817
[KOVACHICH Márton György]: *A' Magyar-Országi Hada-kozás, és Banderiumoknak rövid esmértetése, az 1715-diki Decretum 8-dik Czikkelyének fejtegetésével egygyütt; Piringer Udv. Tan. Úr' Banderiumainak recenziójára való feleletül*, In: *Tudományos Gyűjtemény*, 1817. 9. köt. 65–106.
- [KOVACHICH]
1818
[KOVACHICH Márton György]: *Köteles volt-e a' Magyar Nemesség Várait, 's az ezekben lévő Katonaságát az ország polgári alkatmánya szerint saját költségein tartani?* In: *Tudományos Gyűjtemény*, 1818. 5. köt. 67–88.
- MOLNÁR
2007
MOLNÁR András: *Deák Ferenc reformkori leveleiből (1832–1848)*, In: *A források bővületében: Ünnepi tanulmányok Katona Tamás 75. születésnapjára*, szerk. HERMANN Róbert – ZAKAR Péter, Szeged, Belvedere Meridionale, 2007, 301–328.

- NAGY
1857–1868
- NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, I–XII. + Pótkötet, Pest, Ráth Mór, 1857–1868.
- NAGY L.
2013
- NAGY L. István: *A császári-királyi hadsereg 1765–1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok*, Pápa, Gróf Esterházy Károly Múzeum, 2013.
- PÁLMAJ
1900
- PÁLMAJ József: *Udvarhely vármegye nemes családjai*, Székely-Udvarhely, Betegh Nyomda, 1900.
- PELCZ
1755
- Joan PELCZ: *Hungaria sub vaivodis et ducibus, sive historica de rebus veterum hungarorum inde ab origine gentis usque ad Geysae tempora domi militaeque gestis commentatio*, Sempronii, Cum censura ampl. senatus Sempronienensis, 1755.
- PIRINGER
1810
- Michael PIRINGER: *Ungarns Banderien und desselben gesetzmäßige Kriegsverfassung überhaupt*, I–II, Wien, Degen'schen Buchdruckerey, 1810, 1816.
- PONORI THEWREWK
1824
- PONORI THEWREWK József: *Csik-Szentiványi Kerekes Ábel' Életképe*, Pest, Trattner Mátyás, 1824.
- POÓR
1989
- POÓR János: *Egy nemesellenes könyv a 19. század elejéről*, In: *Magyar Könyvszemle*, 105. (1989) 2. sz. 192–200.
- POÓR
2003a
- POÓR János: *Adók, katonák, országgyűlések 1796–1811/12*, Budapest, Universitas, 2003a.
- POÓR
2003b
- POÓR János: *Egy recenzió és recenziója: Kovachich Márton György a magyar alkotmányról és hadszervezetről*, In: *Levél-tári Közlemények*, 74. (2003) 1–2. sz. 105–133.
- POÓR
2004
- POÓR János: *Egy törvénycikk értelmezéséhez*, In: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*, szerk. ERDEI Gyöngyi – NAGY Balázs, Budapest, Budapesti Történeti Múzeum – ELTE BTK Középkori és Korai Újkori Egyetemes Történeti Tanszék, 2004, 345–349. (Monumenta Historica Budapestinensia, 14.)

- Stadt- und Landbothe*
1839 *Pesther Stadt- und Landbothe: Der Pesther Stadt- und Landbothe für das Königreich Ungarn*, VIII. Jhg., Pest, Druck und Verlag der Ludwig v. Landerer'schen Buchdruckerei, 1839.
- SZABÓ
1975 SZABÓ Dezső: *Krizsa János mint kolozsvári lelkész (1835–1861)*, In: *Keresztény Magvető*, 81. (1975) 2–3. sz. 113–121.
- SZABÓ
2003 SZABÓ M. Attila: *Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára*, I–II, Csíkszereda, Pro-Print, 2003. URL: <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/ErdelyHelysegnevTar-erdely-bansag-es-partium-torteneti-es-kozigazgatasi-helysegnevtara-1/> (utolsó letöltés: 2022. július 23.).
- SZÁDECZKY
1908 SZÁDECZKY Lajos: *A székely határőrség szervezése 1762–64-ben*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Kiadóhivatala, 1908.
- SZINNYEI
1891–1914 SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*, I–XIV, Budapest, Hornyánszky Viktor, 1891–1914.
- TELEKI
1877 TELEKI Domokos: *A székely határőrség története*, kiad. SZABÓ Károly, Budapest, Franklin Társulat, 1877.
- I. TÓTH
1998 I. TÓTH Zoltán: *Az erdélyi román nacionalizmus első százada 1697–1792*, Csíkszereda, Pro-Print, 1998.
- TRÓCSÁNYI
1973 TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*, Budapest, Akadémiai, 1973.
- TRÓCSÁNYI
1988 TRÓCSÁNYI Zsolt: *Habsburg politika és Habsburg kormányzat Erdélyben 1690–1740*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1988. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 8.)
- TRÓCSÁNYI
2005 TRÓCSÁNYI Zsolt: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*, Budapest, Gondolat, 2005.
- TGy
Tudományos Gyűjtemény, Pest, 1817–1841.

VÖLGYESI
2002

VÖLGYESI Orsolya: *Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor elején. A rendszeres bizottsági munkálatok megyei vitái 1830–1832*, Gyula, Békés Megyei Levéltár, 2002. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből, 9.)

Wesselényi Miklós és Pataki Mózes 1814. évi útinaplója

Wesselényi Miklós (1796–1850), a liberális reformellenzék első vezére, a híres „árvízi hajós” jelentős mennyiségű iratanyagot hagyott hátra az utókorra. Kéziratai, levelezése és az 1841-től 1850-ben bekövetkezett haláláig vezetett levélmásolati könyvek mellett különösen értékes források naplói. Első hosszabb intervallumról összefüggően fennmaradt napi feljegyzéseit 1814-ben tett utazása alatt írta, majd 1821 és 1843 között vezetett naplót kisebb-nagyobb megszakításokkal. Bizonyos időszakokban – különösen 1825 és 1834 között – a naplóíró csak az általa legfontosabbnak ítélt személy- és helynevek, események jegyzetszerű rögzítésére szorítkozott.¹ Naplóinak azonban csupán kis része jelent meg mindeddig: Széchenyi Istvánnal közös, 1821–1822-es utazása alatt írt „napi könyve”, 1826 januárja és 1828 decembere közötti naplójegyzetei, valamint az 1838-as pesti árvíz alatt írt feljegyzései.² Jelen forrásközlés az eddig megjelent naplók, naplórészletek sorát szeretné gazdagítani az 1814-es útinapló közreadásával.

Az utazás

Wesselényi 1812 őszétől nevelői, Szabó András és Pataki Mózes társaságában Kolozsvárra költözött, hogy ott folytassa tanulmányait. Itt ismerkedtek meg Döbrentei Gáborral, aki ekkor Gyulay Lajos nevelője volt, s fordítóként és szervezőként csatlakoztak hozzá az *Erdélyi Múzeum* című folyóirat munkálataiban. Közös munkájuk során szoros barátság szövődött közöttük, s Döbrentei irodalmi mesterként fontos szerepet töltött be Wesselényi nevelésében.³

Wesselényi magyarországi és külföldi utazásának gondolata már 1812-ben felmerült, azonban csak két évvel később került rá sor. Az eredeti tervek szerint Wesselényi Patakival és Döbrenteivel közösen indult volna útnak 1814 júliusában. Az 1813 októberétől kilenc hónapig Kolozsváron levéltári kutatást végző Kovachich Márton György tollából fennmaradt egy útiterv, amely az eredeti útvonalat tükrözi, s részletes felsorolást ad a meglátogatásra érdemes személyekről és intézményekről. Eszerint az út legnagyobb részét Magyarország beutazása tette volna ki. Felkeresték volna egyebek mellett Almosdon Kölcsey Ferencet, Széphalmon Kazinczy Ferencet, a sárospataki és a debre-

¹ A Wesselényi-naplóval kapcsolatos kutatásokhoz lásd PRISZLINGER, 2008; TAKÁCS, 2014; PRISZLINGER, 2018.

² WESSELÉNYI, 1925; MALLER, 1986; RUBINYI, 1938; KARDOS, 1905–1906.

³ Wesselényi Döbrenteivel való kapcsolatához és az Erdélyi Múzeum körüli tevékenységéhez lásd KÁRPÁTI, 2017.

ceni református kollégiumot, Kassát, Eperjest, Bártfát, Késmárkot, Egert, Székesfehérvárt, Veszprémet, s csak ezután mentek volna Bécsbe. Kovachich gondosan összegyűjtötte, mely településen kit érdemes meglátogatni és mit érdemes megnézni.⁴ Emellett Kovachichtól fennmaradt Wesselényi levelezésében egy másik, az úttal kapcsolatos irat is. Kovachich ebben már kifejezetten a Bécsbe történő utazással kapcsolatban azt javasolta az ekkor 17 éves Wesselényinek, hogy barátja, Pauly Károly, a Magyar Udvari Kancellária fogalmazója segítségével kezdje el építeni politikai pályáját, s tegyen lépéseket annak érdekében, hogy dekrétista, majd pedig idővel kamarás legyen.⁵ A kitüntetésre vágyó erdélyi urakról alkotott véleménye tükrében – melynek hazaküldött leveleiben adott hangot⁶ – nem meglepő, hogy sem az útinaplóban, sem az út alatt vagy a később írt levelekben nem találunk utalást sem a bécsi karrierépítésre, sem Pauly Károly megkeresésére. Az iratban szereplő javaslatok minden bizonnyal Kovachich saját ötletei, kezdeményezései voltak, s nem a báró kérésére fogalmazta meg azokat.

Az eredeti útitervüket a bécsi kongresszus hírére változtatták meg, s 1814. június 23-i indulásukat követően egy jelentősen rövidebb utat választottak, hogy Döbrentei, valamint Bánffy László és Bánffy Gergely társaságában idejében megérkezzenek a császárvárosba. Már Bécsben tudták meg, hogy az ünnepeket októberre halasztották, s így augusztus 3-án kezdődött észak-itáliai útjuk után szeptemberben visszatértek Magyarországra, s szeptember végén ismét Bécsbe mentek. Október 9-én érkeztek meg Pestre, ahol megvárták az október végén kezdődő ünnepeket, s ezután a Kazinczynál tett széphalmi látogatást követően indultak Zsibóra.⁷

A napló

Az 1814-es utazásról a kezdeti Wesselényi-életrajzok nem tesznek említést; Kemény Zsigmond *A két Wesselényi Miklós* című politikai jellemrajzában, Szilágyi Ferenc 1876-ban megjelent munkájában, valamint Szikszay Lajos 1884-ben közreadott, életrajzi összefoglalásként szolgáló beszédében sem találunk rá utalást. A Kazinczy Ferenc levelezését sajtó alá rendező Váczy János 1904-es, Wesselényi gyermek- és ifjúkoráról szóló tanulmánya az első munka, amely adatokat közöl az útról. Váczy Kazinczy levelezésére támaszkodva ismertette az úti állomásokat, fontos találkozásokat. Mivel Váczy csak a Kazinczy-levelezésben található információkat közölte, minden bizonnyal nem ismerte az útinaplót – ahogy korábban Szilágyi Ferenc sem, aki Wesselényi naplóköteteinek felsorolásánál az 1821–1822. évi útinaplót tartotta a báró első diáriumának.⁸

⁴ VÁCZY, 1904, 132–133; TRÓCSÁNYI, 1965, 34. A Kovachich-féle útitervet lásd APSAI, 1906.

⁵ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 141. Kovachich Márton György keltezetlen levele Wesselényi Miklósnak.

⁶ „Wesselényi József, Bethlen Imre rettenetes ambarosirozva voltak, mikor a császár hajójával szembe találkoztán, mellettek el mentünk, így jár az ember, mikor keresztre vágyik” – írta Wesselényi Cserey Helénának 1814. július 15-én. KARDOS, 1906a, 74.

⁷ TRÓCSÁNYI, 1965, 35–38. Azokról az eseményekről, amelyekről nem készült naplófeljegyzés – különösen 1814 szeptemberében és októberében –, Wesselényi hazaküldött levelei, a széphalmi látogatásról pedig Kazinczy Ferenc levelei szolgálnak adatokkal. KARDOS, 1906a–1906c; GÁL, 1943; VÁCZY, 1902, 173–176.

⁸ SZILÁGYI, 1876, 6–7; VÁCZY, 1904, 132–141.

Kardos Samu 1905-ben megjelent, kétkötetes Wesselényi-életrajzában ugyan röviden említést tett az út legfontosabb állomásairól, azonban az útinaplót ő sem ismerte. A szerző számára Kelemen Lajos, az Erdélyi Múzeum akkori levéltárosa másolta le a báró gyűjteményben őrzött kéziratait, leveleit és naplófeljegyzéseit, amelyeknek jegyzékét Kardos műve elején adta közre, azonban a jegyzékben nincs nyoma az 1814-es útinaplónak. Emellett a napló ismeretének hiányára enged következtetni az is, hogy az utazás rövid ismertetése során Kardos csupán olyan településneveket említ, amelyek az általa ismert és a rendelkezésére álló, Wesselényi és Pataki Mózes által írt levelekben szerepelnek.⁹ Gál István sem utal 1942-ben megjelent munkájában a naplóra, az utazásról közölt adatokat Kardos Samutól vette át a téves 1814. június 20-i indulási időponttal együtt.¹⁰ Trócsányi Zsolt volt az első, aki bizonyíthatóan ismerte és 1965-ben kiadott Wesselényi-monográfiájához felhasználta az útinaplót, s arra támaszkodva minden korábbinál részletesebben ismertette az utazás eseményeit.¹¹

Mi lehet az oka annak, hogy Wesselényi halála után több mint száz évig elkerülte az útinapló – sőt mi több, Wesselényi első összefüggő naplója – a kutatók figyelmét? A választ a báró irathagyatékának történetében kell keresnünk. A Wesselényi család iratanyaga 1897-ben került az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kézirattárának őrzetébe. Az erdélyi családok terjedelmes levéltári hagyatékának folyamatos beáramlása miatt 1904-ben létrejött a Levéltár, amely kifejezetten az összefüggő levéltári irategyüttesek őrzését vállalta feladatául. Ekkor a formájukat tekintve kötetyszerű dokumentumok – így Wesselényi naplói, levélmásolati könyvei is – a Kézirattár, az irategyüttes többi része pedig a Levéltár őrzetébe kerültek. A cím nélküli kézirat mellett fennmaradt eredeti katalóguscédula és a gyarapodási napló szerint az 1814-es útinapló 1911-ben került a Wesselényi család beadott iratanyagának részeként a Kézirattár állományába 383–1911 gyarapodási szám alatt, „Wesselényi Miklós br. 1814-iki külföldi útjáról naplófeljegyzések” címen. A katalóguscédulán Kelemen Lajos későbbi ceruzás kiegészítése jelzi, hogy a kézirat Pataki Mózes feljegyzéseit is tartalmazza.¹² 1942-ben a két gyűjtemény átértékelte a korábban lefektetett elveket, és a forma helyett a könyvszerű tartalmat vették alapul, így a báró naplói és levélmásolati könyvei visszakerültek a Levéltár állományába. 1950 februárjában a román állam megszüntette az Erdélyi Múzeum-Egyesületet,

⁹ KARDOS, 1905, 76–80. Kardos a jegyzékben tévesen 1822 és 1844 közé datálta a Wesselényi-naplókat. A források jegyzékét lásd Uo., XI–LXIV. Az 1814-es útinaplóról vagy annak lemásolásáról Kelemen Lajos nem tett említést naplójában és levelezésében. Kelemen Lajos Kardos Samunak írt leveleit lásd SAS, 2016, 414, 609–610, 612–613, 685–688.

¹⁰ GÁL, 1942, 4–5. „[...] már útban vagyunk” – írta Döbrentei Gábor Kazinczynak 1814. június 22-én Zsibón kelt levelében, arra utalva, hogy Kolozsvárról Zsibóra mentek, ez alapján Váczy június 21-ére tette az utazás kezdetét. VÁCZY, 1901, 442–443. Kardos 1814. június 20-ára tette az indulás napját. Elképzelhető, hogy elírásról van szó, nem tudni, milyen forrásra alapozta ezt, az általa felhasznált, Cserey Helénának írt levelekből nem lehet következtetni erre a dátumra. KARDOS, 1905, 76.

¹¹ TRÓCSÁNYI, 1965, 34–38. A naplóról készített mikrofilmmásolatokat lásd MNL OL X 1226, 5496. mikrofilmtekercs.

¹² Köszönöm Luffy Katalinnak, a kolozsvári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár munkatársának a kéziratári gyarapodási naplóval kapcsolatban nyújtott segítségét.

a levéltári és kéziratári gyűjtemény pedig a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Könyvtárának őrzetébe került. A román levéltári törvény 1974-es módosítása a levéltári iratok őrzését az állami levéltárak alá rendelte, így ekkor a Wesselényi család levéltárát és az Erdélyi Múzeum-Egyesület korábbi Kézirattárában őrzött dokumentumokat az Állami Levéltár kolozsvári kirendeltségébe szállították át, s ma is ott kutathatók.¹³ A Venczel József, az Erdélyi Múzeum-Egyesület egykori levéltárosa tollából fennmaradt jegyzék közvetlenül a megszüntetés előtti, 1950. február 4-i állapotot tükrözi, és a Levéltár állományában lévő Wesselényi-irathagyatékot veszi számba, azonban a naplók között nem található meg az 1814-es útinapló.¹⁴ A kézirat tehát 1942 után nem került vissza a többi naplóval együtt a családi-személyi levéltári gyűjteménybe, s a mai állapot is ezt tükrözi, ugyanis a kézirat az Állami Levéltár állományában nem a Wesselényi család, hanem az Erdélyi Múzeum kéziratgyűjteményének fondjában lelhető fel más, Wesselényihez kapcsolódó iratokkal együtt.¹⁵

Maller Sándor *Feleselő naplók* című, Széchenyi és Wesselényi útinaplóit egymás mellé illesztő művének utószavában úgy fogalmazott, hogy a báró 1821-ben kezdte újra naplóját.¹⁶ Amint Priszlinger Zoltán rámutatott, különbséget kell tenni az 1814-es útinapló és az 1821-ben indult napló között, mivel amíg az első minden bizonnyal Pataki Mózes iránymutatása mellett született, addig a későbbi már a felnőtt Wesselényi önálló munkája volt.¹⁷ Takács Péter Pataki hatása miatt szintén nem látta egyértelműen eldönthetőnek, hogy az 1814-es utazás alatti naplóvezetés Wesselényi saját motivációjából fakadt, vagy nevelőjének lehetett abban elsődleges szerepe. Mindazonáltal úgy vélte, hogy a naplót Wesselényi és Pataki kiadásra készítette elő, s tervük Pataki 1815 januárjában bekövetkezett halála miatt nem valósulhatott meg.¹⁸

A fennmaradt kézirat alapján a szöveg megszerkesztésének két fázisára következtethetünk. Amellett, hogy az 1814. június 23. és augusztus 17. közötti eseményekről fennmaradt a vélhetően kiadási szándékkal Pataki által elkészített tisztázati példány, az ennek alapjául szolgáló, Wesselényi és Pataki által írt fogalmazványok is megtalálhatók az 1814. augusztus 1. és augusztus 17. közötti eseményekről. Emellett az 1814. augusztus 18. és 30. között Velencében, Padovában, Veronában és Vicenzában látottakról, valamint a szeptember 2. és 12. közötti eseményekről Pataki, míg a szeptember 14. és október 31. közötti történésekről Wesselényi kézírásával maradtak fenn a fogalmazványok. Vélhetően ezek letisztázására Pataki halála miatt nem került sor. Az augusztus 1. és 17. közötti változatokat összehasonlítva a – minden bizonnyal az utazást követően készített – tisztázatok nem csupán stílusukban kiforrottabbak, hanem tartalmilag is lényegesen gazdagabbak, mint a fogalmazványok, azoknál sokkal több történésről számolnak be. Az 1814. augusztus 1-je és 3-a közötti, egyaránt Pataki által írt fogalmazványt és

¹³ VENCZEL, 2002, 1–2; SIPOS, 2017, 31–32; KISS, 1993, 176–180.

¹⁴ VENCZEL, 2002, 11–13.

¹⁵ ANR DJC fond nr. 928, crt. nr. 432.

¹⁶ MALLER, 1986, 255.

¹⁷ PRISZLINGER, 2008, 210.

¹⁸ TAKÁCS, 2014, 13–14.

tisztázatot összehasonlítva feltűnik, hogy a fogalmazványban többször szólal meg Wesselényi egyes szám első személyben, mint a véglegesített változatban, ahol inkább többes szám első személyű megfogalmazással találkozunk. Ennek a változtatásnak az egyik lehetséges okára engednek következtetni Pataki és Cserey Heléna levélváltásai. Bécsi tartózkodásuk alatt az a hamis híresztelés kapott szárnyra, hogy Wesselényi nevelője nélkül, egyedül fedezi fel az erkölcsi szempontból veszélyeket rejtő császárvárost. Pataki a szóbeszédet megelőzendő tudósította erről Cserey Helénát, aki kihangsúlyozta annak fontosságát, hogy Pataki és Döbrentei mindenhova elkísérjék az ifjú bárót, és így ne adjanak okot a pletykára. Vélhetően ez a szándék tükröződik a többes számban történő fogalmazásban.¹⁹ A tisztázatok mellett egy másik, kiadási szándékra utaló elem, hogy az augusztus 4-i és 8-i feljegyzésekből Pataki kézírásával egy „kísérleti” változat is fennmaradt, amely levél formában számol be egy ismeretlen – vélhetően fiktív – címzettnek az élményekről.

Kétségtelen, hogy a napló jelentős része Pataki kézírásával készült, és a szöveg megformálásában is jelentős szerepe lehetett. Pataki hatását azonban már csak azért is nehéz megállapítani, mert a naplófeljegyzések többes szám első személyben vagy kifejezetten Wesselényi szemszögéből, egyes szám első személyben írják le az eseményeket, alkalmanként ki is hangsúlyozva, hogy Wesselényi a bejegyzés írója. Az egyetlen hely, ahol a szöveg alapján – mintegy Pataki „elszólásából” – egyértelműen beazonosítható a nevelő szerzősége, az az 1814. június 24-i bejegyzés. Nem az 1814-es útinapló az első kézirat, amelyben Wesselényi gondolatait Pataki jegyezte le. Szintén az Erdélyi Múzeum Kézirattárának fondjában található néhány lapnyi gyermekkori, 1808. augusztus 28. és szeptember 3. között írt naplófeljegyzés Wesselényitől. Az 1808. augusztusi feljegyzéseket Wesselényi írta, a szeptemberiek Pataki kézírásával készültek, de Wesselényi egyes szám első személyű megfogalmazásában.²⁰

Bár a tisztázatok, a formai jegyek erre engednek következtetni, a forrásokban nem találunk utalást az útinapló publikálásának szándékára. Emellett egyes helyeken – például Wesselényi erdélyi küldöttségéből való kiszorulásával kapcsolatban Bethlen Gergely szerepének említésénél, a „fillentő”, az uralkodótól „teli császári kegyelemmel” visszatérő erdélyi küldöttek emlegetésénél vagy a tengeribeteg Bánffy Gergely „baleseténél” – felmerül a kérdés, hogy valóban közzé akarták-e tenni az adott részeket.

Az átírás

A forrásközlésnél az 1814. június 23. és augusztus 17. közötti feljegyzéseknél a tisztázatot, a többi feljegyzésnél az egyedül fennmaradt fogalmazványt vettem alapul. Mivel Pataki helyesírása meglehetősen következtelen, az olvashatóság végett az átírásnál a betűhív és a modernizált átírás közötti megoldást alkalmaztam. A gyakran előforduló

¹⁹ ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 101. Pataki Mózes levelei Cserey Helénának, 1814. július 31., 1814. augusztus 2. (MNL OL X 1966, 8678. tekercs); ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 159. Cserey Heléna levele Pataki Mózeshez, 1814. szeptember 17. (MNL OL X 1966, 8772. tekercs).

²⁰ ANR DJC fond nr. 928, crt. nr. 426.

nagy kezdőbetűket csak a személynevek, helynevek és intézménynevek esetében tartottam meg, valamint amennyiben az idegen szavak mai írásmódja ezt megkövetelte. A tz-t és cz-t c-re, a ts-t cs-re, valamint a zs hangértékű s-t zs-re írtam át. A központozás, az egybe- és különírás és az ékezetek esetében a mai helyesírási szabályokat alkalmaztam. Ugyanígy tettem a mássalhangzók hosszúságának jelölése (pl. sebess/sebes, vissza/vissza), a hosszú ejtésre vonatkozó sajátosságok (pl. bejjebb/beljebb, hagygya/hagyja, tettzett/tetszett, játszodtak/játszottak), valamint a j-t vagy ly-t tartalmazó szavak (pl. szelelőjuk/szelelőlyuk) esetében. Pataki a legtöbb esetben j helyett y-t írt, ezen helyeken is a modernizált átírást alkalmaztam (pl. telyes/teljes, tartják/tartják, partyai/partjai). A szövegben szereplő régies és tájnyelvi alakokat igyekeztem megtartani.

Az autográfban aláhúzással kiemelt szavakat, részeket dőlttel szedve jelöltem, illetve a gondolatsort lezáró mondatvégi kötőjeleket elhagytam. Két helyet, ahol az adott szó olvashatatlan volt, [...] -tal jelöltem. A szövegben szereplő rövidítéseket feloldottam, a tollhibákat, hiányzó toldalékokat jelölés nélkül javítottam. A magyar nyelven írt személy-, település- és földrajzi nevek a szövegben mai írásmód szerint szerepelnek, eredeti alakjukat a lábjegyzetben tüntettem fel. Az idegen személy-, település- és földrajzi nevek esetében változtatás nélkül meghagytam az eredeti írásmódot, s lábjegyzetben közlöm a mai írásmód szerinti alakot, s településneveknél az országot. A latin részek átírásánál a humanista átírást alkalmaztam.

Forrás

Wesselényi Miklós br. 1814-iki külföldi útjáról naplófeljegyzések

ANR DJC fond nr. 928, crt. nr. 432.

MNL OL X 1226, 5496. mikrofilmtekercs

*Utazásunk 1^é napja, XXIII Junius
MDCCCXIV*

Tasnádon:²¹ Zsibórol²² kiindulván Hadadba²³ értünk ebédre és ebédeltünk, ahová már tegnap a két Bánffyak²⁴ Szathmáryval,²⁵ régi tanítójokkal, most jószágaik inspectorával²⁶ Zsibórol általmentenek volt. Délután Tasnád felé ide indultunk, báró Wesselényi

²¹ *Tasnád* (Tășnad, RO).

²² *Sibo, Sibó* (Jibou, RO).

²³ *Had* (Hodod, RO).

²⁴ Bánffy László és Bánffy Gergely, lásd a 32. és 33. lábjegyzetet.

²⁵ Szathmáry (*Szathmári*) Dániel (?–1843) Kraszna vármegye táblabírája, illetve a Szilágysomlyói Református Egyházmegye főgondnoka volt.

²⁶ Inspector: felügyelő, itt: jószágigazgató (latin).

Farkas²⁷ fiával és feleségével Korondig²⁸ elkísértek, hol egy szép kútnál elbúcsúzván ők vissza, mi utunkon továbbmenénk. Szoporhoz²⁹ közel, az erdő alatt nehéz idő és eső ért, de sokáig nem tartott, s este 9 órára ide szerencsésen megérkezvén a Bánffyék házához beszállottunk, s megháltunk.

XXIV^{edik} Junii

Ma reggel Pákucot,³⁰ Fejér Ferencet³¹ a lovakkal Zsibó felé visszaindítottuk. Szathmáry is elvált itt a Bánffytól. Mi forspantot kapván két alkalmatossággal nyolcan elindulánk, úgymint *Bánffy László*³² és *Gergely*,³³ *Döbrentei*,³⁴ Miklós úrfi és én³⁵ s három legények. *Szalacs*³⁶ volt első stacionk³⁷ Magyarországon, hol a helység lovait fogták szekerrünk elébe, s délire *Mihályfalvára*³⁸ érkezvén röviden ebédeltünk, míg a Vorspann³⁹ előállott. Innen *Vámospércsig*⁴⁰ volt a statio, hol sokáig kellett lovakra várunk, azért is alig egy órányira ezen hajdúvárostól az erdőben elsötétedtünk, nagy eső és mennydörgés is lévén kéntelenek voltunk egy közel levő csárdába, melyet *Halápnak*⁴¹ hívnak, betérni, és az eső szűnését s a hold feltetszését elvárni. 10 volt az óra, amidőn innen elindulhattunk, szerencsénkre derék lovaink – s jó véresszájú magyar kocsisokra akadván – a rejtegek közt csaknem út nélkül néha, de mégis igen becsületesen bevívének éjfél után egy órára Debrecenbe.⁴²

²⁷ *Wesselényi Farkas* (1782–1851) apai ágon Wesselényi Miklós nagybátyja, Közép-Szolnok megye főispánja. 1800-ban vette feleségül Bánffy Máriát, akitől két fia született, Wesselényi Ferenc (1807–1890) és Wesselényi László (1812–1871). Vélhetően a bejegyzés Ferencre utal.

²⁸ *Korond*: Szilágykorond (ma: Corund, RO).

²⁹ *Szopor*: Alsó- és Felső-Szopor (ma: Supuru de Jos, Supuru de Sus, RO).

³⁰ *Pákutz*: Wesselényiék kocsisa, Cserey Heléna fiának írt leveleiben Pakujként szerepel. ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 134. Cserey Heléna Wesselényi Miklósnak, 1814. március 22.

³¹ Fejér Ferenc (*Ferentz*) a Wesselényi család szolgálatában álló személy. Zsibóra történő megérkezéséről Cserey Heléna fiának írt levele tudósít. ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 134. Cserey Heléna levele Wesselényi Miklósnak, 1814. június 28.

³² Bánffy (*Bánfi*, *Bánffy*) László (1795–1840) Kraszna vármegye főispánja, az erdélyi liberális reformellenzék tagja, Wesselényi Miklós közeli barátja.

³³ Bánffy Gergely (*Bánffy/Bánfi Gergely/Geczi/Geczy*) (?–1825) Bánffy László testvére, Wesselényi Miklós barátja.

³⁴ Döbrentei Gábor (1785–1851) költő, irodalmár, a Magyar Tudós Társaság tagja és titkára.

³⁵ Pataki (*Pataky*) Mózes (1784–1815) Wesselényi Miklós nevelője.

³⁶ *Szalacs* (ma: Sălacea, RO).

³⁷ Statio: állomás (latin).

³⁸ Érmihályfalva (ma: Valea lui Mihai, RO).

³⁹ Vorspann: forspont (német).

⁴⁰ *Vámos Pérts*.

⁴¹ *Halap*: a vámospércsi út mellett álló halápi csárdát 1731-ben állította a debreceni városi tanács. Történetéhez lásd GELLÉR, 1988.

⁴² *Debretzen*.

XXV^{dik} Junii

Mihelyt felkelénk ma, kiindultunk ennek a nagy magyar városnak megnézésére, de valóban nem felelt meg képzeletünknek. Épületei az új s még el nem készült reformátusok templomán kívül, mely igen jó ízléssel a város legszebb helyén építették, s első tekintetre is tiszteletet gerjeszt, egyáltalán nem sokat érnek. Éppen hetivásár volt, a piacon nagyszámú sokaság gyűlt egybe, férfiai jó kemény termetűek, szépek, tekintetek s öltözetjek zsíros gazdagságot, de durvaságot is mutat. Az asszonyai kedvetlen tekintetűek, terepély köpcösök, s azok a világon egyedül debreceni módi setétkék-fejér babos keszkenőkkel bekötött fők a szenvedhetetlenségig rútak. Ami egy magyarnak legkedvesebb ebben a városban, hogy minden tekintetre szabadság tett vonásokat, s valódi szabad magyar város. Tíz volt délelőtt az óra, midőn Debrecenből kiindultunk. Nem volt kedvetlen tekintet ezen véghetetlen térségen, amint mentünk *Szoboszló*⁴³ felé, a sok magyar *villákat*, szállásokat látni s a delelő roppant gulyákat. *Szoboszlón*, ebben a jó kis hajdúvárosban lovakat változtatván délután *Nádudvarra*⁴⁴ értünk, innen *Karcag*⁴⁵ volt stációnk már túl a Hortobágy seppedékes vizén, a kunok között, hol egy szép veresmárvány oszlopot láttunk a palatinus⁴⁶ ott járásának emlékezetére.⁴⁷ Estve értünk volt Karcagra, mindazonáltal hamar kapván lovakat még éjfélre Kisújszállásig⁴⁸ mentünk, s itt megháltunk. Ez a nap szép és minden eső nélkül volt.

XXVI^{dik} Junii

Öt óra előtt reggel indulánk el *Kisújszállásról*, az idő homályos volt, de nem esett, s szép időben értünk *Törökszentmiklóstra*,⁴⁹ derék mezőváros, a gróf Almásy⁵⁰ urasága. Éppen vasárnap volt, midőn a népség a templomból oszlott, a férfiak egy nagy kereket formáltak a templom előtt, s a nótárius a vármegye rendelkezéseit s az úri parancsolatokat, melyek a jövő heti munkát határozták meg, felolvasta előttök, mely rend nekünk különösen megtetszett. Alig távozánk el Törökszentmiklóstól egy órányira, s az idő megkomolyodék, s esni kezd. Nagy zápor közt érkeztünk *Szolnokra*, s a Tisza vizének gyönyörű tekintetéből teljes örömet nem veheténk. Szolnokon ebédeltünk, s délután, bármi komoly és kesergő volt az idő, tettünk két stációt *Abonyra*⁵¹ és *Ceglédre*,⁵² ahol meg is háltunk.

⁴³ *Szoboszló*: Hajdúszoboszló.

⁴⁴ *Nád Udvar*.

⁴⁵ *Karaszag*.

⁴⁶ Palatinus: nádor (latin).

⁴⁷ A karcagi nádoroszlop József nádor 1797-es és 1805-ös látogatásának állít emléket. Részletesen lásd CSEH, 1988.

⁴⁸ *Kis Ujj Szállás*.

⁴⁹ *Török Szent Miklós*.

⁵⁰ *Almási*.

⁵¹ *Abony*.

⁵² *Cegléd*.

XXVII^{dik} Junii

Ceglédről, későn kapván lovakat, későre indulhattunk el, s csak mintegy 11 órára érhetünk Pilisre. Míg a lovak előállottak, elmentünk a gróf Beleznay⁵³ valóságos orosz ízlésre épült pompás kastélyának megnézésére, melyet mostani ura romlani enged, s az atyja által rárakott dísz az időnek letépni engedi; bosszankodva hagytuk oda, és méltóbb örökösöt óhajtánk ezen kellemetes helynek. Pilisről Üllő⁵⁴ volt stacionk, hol újra kemény eső ért, s mind vert egészen Pestig, ahova estve 9 órakor érkezünk, szállánk a Hét választófejedelmekhez.⁵⁵

XXVIII^{dik} Junii

Ma mihelyt felkeltünk, a várost megjártuk. Budára általmentünk, s ott is a Várat, a palatinus lakhelyét, a Mátyás temploma darabját megnéztük, meglátogattuk az öreg Virág Benedeket,⁵⁶ s egy órát beszélgeténk hazánk ezen nagyérdemű vén lantosával. Estve Budán maradtunk theatrumon,⁵⁷ egy meglehető operát adtak elő.⁵⁸

XXIX^{dik} Junii

Délelőtt az universitás⁵⁹ bibliothecáját⁶⁰ néztük meg Helmeczyvel,⁶¹ a Berzsényi⁶² verseinek kiadójával, és Kultsár urat,⁶³ a Hazai és Külföldi Tudósítások magyar lelkű íróját meglátogattuk. Délután ugyan Helmeczyvel az universitás Naturalien Cabinetjébe⁶⁴ mentünk, melyben nevezetesen egy szép múmiát és insectumok⁶⁵ gyűjteményét sok suriname-i⁶⁶ pillangókkal láttunk. Estve a pompás Pesti Német Theatrumon jelentünk meg.⁶⁷

⁵³ Beleznai.

⁵⁴ Üllő.

⁵⁵ Az 1724-ben alapított Hét választófejedelmhez címzett közkedvelt fogadó a pesti Lipót (mai Váci) utcában állt. Történetéről lásd NYITRAI, 1956.

⁵⁶ Virág Benedek (1754–1830) költő, író, tanár. 1789-től jelentek meg versei, az irodalomtörténet a magyar ódaköltészet egyik legjelentősebb képviselőjeként tartja számon.

⁵⁷ Theatrum: színház (latin).

⁵⁸ Carl Schickaneder Frau Everl von Alsterbach című operáját. HYBL–OERTEL, 1815, 27.

⁵⁹ Universitas: egyetem (latin).

⁶⁰ Bibliotheca: könyvtár (latin).

⁶¹ Helmeczy (*Helmetzi*) Mihály (1788–1852) író, műfordító. 1830-tól a Magyar Tudós Társaság pénztárnoka, 1836-tól a Kisfaludy Társaság alapító tagja volt. 1832 és 1848 között ő adta ki a Jelenkor című lapot és mellékletét, a Társalkodót.

⁶² Berzsényi (*Bersényi*) Dániel (1776–1836) költő, 1830-tól a Magyar Tudós Társaság rendes tagja.

⁶³ Kultsár István (1760–1828) író, szerkesztő. 1806-ban indította útjára a Hazai és Külföldi Tudósítások című hírlapot, amelynek haláláig szerkesztője volt.

⁶⁴ Naturalienkabinet: természettudományi gyűjtemény (német).

⁶⁵ Insectum: rovar (latin).

⁶⁶ surinami.

⁶⁷ Aznap este Joachim Perinet Das lustige Beilager című operáját adták elő. HYBL–OERTEL, 1815, 27.

XXX^{dik} Junii

Pestről mintegy 10 óra tájban megindultunk. *Veresvár*,⁶⁸ *Dorog*, *Nyergesújfalu*,⁶⁹ *Neszmély*, *Szöny*⁷⁰ valának stációink. Újszölynél⁷¹ estve holdvilágnál a repülőhíddal⁷² átmertünk Komáromba, s mind a várost, mind a várat megnéztük, s újra visszajövén a Dunán utunkat egész éjjel folytattuk, s három stációt tettünk: *Ács*,⁷³ *Gönyű*,⁷⁴ s reggel Győrbe⁷⁵ értünk.

Julius holnapja

I^o Julius

Győrt megnézegetvén s megszányván a franciák által 1809-ben széjjellőtt és -hányt falainak dőledékeit, továbbmentünk. *Öttevény*⁷⁶ volt első, *Moson*⁷⁷ második stációnk ezen a napon, ahol egy fogadóban ebédeltünk. Délután tettük a következő stációkat: *Rajka* vagy Ragendorf, *Oroszvár* vagy Calsburg,⁷⁸ itt gróf Zichynek⁷⁹ csinos és pompás mulatókastélyát, szép anglus kertjét megnéztük. *Köpcseny* vagy Kitze,⁸⁰ innen nap haladtára *Pozsonyba*.⁸¹ Itt postát vettünk, s míg a posta előállott, az elégett vár ruderáit⁸² s a várost megnézegettük, kellemetes promenádján mulattunk, mely igen szép, s mi többet effélet mivel nem láttunk, felette tetszett nekünk. A postalovak előállván megindultunk, s egész éjjel mentünk, s *Fischamentnél*⁸³ virradtunk meg. Mindent különösnek és virágzóznak láttunk, a szép vidékek mindenfelől gyönyörködtettek, a kertek gyanánt mívelt szántóföldek, a városokkához hasonlító faluk s a romantisch⁸⁴ tájak bájoltak, s a régen óhajtott Bécsset végre megláttuk, s beértünk.

⁶⁸ *Veres Vár*: Pilisvörösvár.

⁶⁹ *Nyergesújfalu*.

⁷⁰ *Szöny*.

⁷¹ *Ujj Szöny*.

⁷² Repülőhíd: a folyó sodrásának erejét felhasználó komp.

⁷³ *Ács*.

⁷⁴ *Gönyű*.

⁷⁵ *Győr*.

⁷⁶ *Öttevény*.

⁷⁷ *Mosony*: Mosonmagyaróvár.

⁷⁸ *Carlburg*.

⁷⁹ *Zitsi*.

⁸⁰ *Kittsee*.

⁸¹ *Poson*.

⁸² *Rudus*: törmelék (latin).

⁸³ *Fischamend* (A).

⁸⁴ *Romantisch*: regényes (német).

II^{dik} Julius

Tíz volt délelőtt az óra, mikor Bécsbe beértünk, mindent bámulandónak láttunk, az a szüntelen bolyongó nép lármája csaknem megtébolyított. A Kärthner Strassén⁸⁵ be szállánk a Károly herceg nevű fogadóba,⁸⁶ s még ezen a napon megkerestük s visitátadtunk⁸⁷ mind együtt gróf Bethlen Gergelynek.⁸⁸ Délután a Praterbe sétáltunk ki gróf Kendeffyékkel,⁸⁹ s Debach⁹⁰ játékát megnéztük. Estve a Karinthia kapunál lévő theatrumban⁹¹ voltunk, hol Coriolant játszották Colintól,⁹² s az öreg, 70 esztendőös Langot⁹³ szerencsénk volt látni az ifjú Coriolant a legnagyobb tüzzel játszani.

III^{dik} Julius

Ma délelőtt 11 órakor a cancellarius⁹⁴ őexcellentiájánál,⁹⁵ gróf Nemes Ádámnál,⁹⁶ gróf Esterházy Jánosnál⁹⁷ vizitátadtunk. Délután gróf Bethlen Gergelyhez mentünk megkérdeni, lehet-e valami a deputatusokkal⁹⁸ a császárhoz való menetelből. Hímezett-hámozott, s azt monda, nem tudtam, hogy bizonyosan feljöttök, s Miklós, a te nevedet nem írtam fel a deputatusok közé.⁹⁹ Ezen nap estve a fogadóból elköltöztünk a Karinthiai

⁸⁵ Kärntner Straße (német).

⁸⁶ A Kärntner Straße 30. szám alatti épületben 1700-ban kezdte meg működését az Arany griffhez (Zum goldenen Greif) címzett fogadó, amely 1807-ben vette fel Habsburg-Lotaringiai Károly Lajos főherceg nevét. HARREN-LUCIENFIELD, 1956, 452–456.

⁸⁷ Visitát ad: tisztelgő látogatást tesz (visito, latin).

⁸⁸ Bethlen Gergely (1779?–1835) ifj. Wesselényi Miklós unokatestvére édesanyja, Wesselényi Anna révén, aki id. Wesselényi Miklós testvére volt.

⁸⁹ Kendeffy (*Kendefi, Kendefy, Kendeffi*) Ádám (1795–1834) az erdélyi liberális reformellenzék tagja, Wesselényi közeli barátja, a Kolozsvári Casino egyik alapítója.

⁹⁰ Christoph de Bach (1768–1834) lett műlovar. 1808-ban építtette fel a Circus Gymnasticust a Praterben, ahol délelőttönként lovaglórákat tartott, délutánonként pedig a lovas mutatványokból álló előadásokra került sor. Történetéről lásd PEMMER, 1961.

⁹¹ A Kärntnertheater (más néven Theater am Kärntnerthor, 1761-től Kaiserliches und Königliches Hoftheater zu Wien) 1709-ben alapították. Itt mutatták be eyebekek mellett Beethoven Fidelio című operáját.

⁹² Heinrich Joseph von Collin (1771–1811) osztrák drámaíró.

⁹³ Joseph Lange (1751–1831) osztrák színész, festő. 1770-től a Kärntnertheater színésze volt, 1811-ben vonult vissza. Felesége, Aloysa Weber révén Wolfgang Amadeus Mozart sógora volt.

⁹⁴ Cancellarius: kancellár (latin).

⁹⁵ Teleki Sámuel (*Teleky Samuel*) (1739–1822) királyi kamarás, erdélyi kormányzékai tanácsos, 1785-től Bihar vármegye főispánja, majd magyar alkancellár és máramarosi főispán. 1791-től erdélyi udvari kancellár. Nevéhez fűződik a marosvásárhelyi Teleki Téka alapítása.

⁹⁶ Nemes Ádám (1769–1834) császári és királyi kamarás, kincstárnok, az 1816-ban létrejött Osztrák Nemzeti Bank első kormányzója.

⁹⁷ Esterházy (*Eszterhazy, Eszterházi, Eszterházy*) János Nepomuk (1754–1840) kamarás, 1789-től Hunyad és Zaránd vármegye főispánja, 1795-től erdélyi udvari tanácsos, 1813-tól Veszprém vármegye főispánja.

⁹⁸ Deputatus: követ, küldött (latin).

⁹⁹ Wesselényi 1814. július 7-i, édesanyjának írt levelében a küldöttségből történő kimaradás kapcsán nem utal szándékosságra, Pataki viszont 1814. július 31-i, Cserey Helénának írt levelében arra utal, hogy az erdélyiek, „ahol akadályt vehettek valamiben nekünk, azt megtették”. KARDOS, 1906a, 73–74; ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 101. Pataki Mózes levele Cserey Helénához, 1814. július 31. (MNL OL X 1966, 8768. tekercs).

utcába Nro. 1067 az első Stockba,¹⁰⁰ gróf Kendeffyék mellé, volt három szobánk, egy az utcára, fizettünk egy holnapra 200 rajnai forintokat érte. Ma a wideni theatrumon¹⁰¹ voltunk. A Moor Károlyt¹⁰² játszották, s lovas ütközetet producáltak.

IV^{dik} Julius

Délelőtt némely bibliopolákat¹⁰³ kerestünk meg, s Bécs leírását és planumát¹⁰⁴ Degen-nél¹⁰⁵ megvettük; visszajövet az augustinusok¹⁰⁶ templomában megnéztük a Krisztina hercegné¹⁰⁷ Canovától¹⁰⁸ készített pompás temetőjét. Cserey Farkast¹⁰⁹ meglátogattuk. Délután a Praterbe mentünk ki, de hol az udvartól csak az öreg herceg Albertet¹¹⁰ láttuk lovagolni. A számtalan lovasok és csinos equipagek¹¹¹ nem kis időtöltést szereztek. Estve theatrumba, a Widenen balettot néztünk.¹¹²

V^{dik} Julius

Tegnap Widman¹¹³ restaurateur-nél¹¹⁴ ebédet látván gróf Teleki Lászlót,¹¹⁵ ma nála és gróf Teleki Józsefnél¹¹⁶ visitán voltunk, s igen jól fogadott, s nevezetesen küldött gróf Bethlen Gergelyhez, hogy csak csináljuk ki, hogy az udvarnál jelenjünk meg. Bármi nehezen esett instálgatni, megtettük, de rossz válasszal tértünk vissza. Délután a Prater-

¹⁰⁰ Stock: emelet (német).

¹⁰¹ A Theater auf der Wiedent vagy más néven a Freihaustheatert igazgatója, Emauel Schickaneder 1801-ben bezárta, és egy nagyobb épületbe költöztette a színházat Theater an der Wien néven, vélhetően erre a színházra utal a naplóbejegyzés.

¹⁰² Friedrich Schiller Haramiák című darabja.

¹⁰³ Bibliopola: könyvárus (latin).

¹⁰⁴ Planum: térkép (latin).

¹⁰⁵ Joseph Vinzenz Degen (1762–1827) osztrák nyomdász, könyvkereskedő.

¹⁰⁶ Augustinusok: Ágoston-rendi szerzetesek.

¹⁰⁷ Habsburg-Lotaringiai Mária Krisztina főhercegnő (1742–1798) Mária Terézia lánya, 1781 és 1798 között Osztrák-Németalföld társormányzója.

¹⁰⁸ Antonio Canova (1757–1822) velencei klasszicista szobrász.

¹⁰⁹ Cserey Farkas (1773–1842) őrnagy, író, anyai ágon Wesselényi Miklós nagybátyja. Élénk kapcsolatot ápolt a korszak jelentős irodalmáiraival, többek között Kazinczy Ferencsel és Aranka Györggyel.

¹¹⁰ Albert Kázmér (1738–1822) szász-tescheni herceg, 1765 és 1780 között a Magyar Királyság császári helytartója, 1780-tól 1793-ig Németalföld osztrák főkormányzója.

¹¹¹ Équipage: hintó (francia).

¹¹² A Theater an der Wienen a Der erborgte Autorruff und das Zauberschloß című balettot adták július 4-én. WTZ, 1814.

¹¹³ Joseph Widmann (1787–1840) württembergi szakács. 1811-ben nyerte el a bécsi polgárjogot. Vendéglőjét magas rangú vendégek is látogatták. GRÄFFER, 1918, 472.

¹¹⁴ Restaurateur: vendéglős (francia).

¹¹⁵ Teleki László (1764–1821) 1791-től királyi kamarás, 1792-től az erdélyi királyi tábla bírása, 1819-től a hétszemélyes tábla bírása. Első felesége, Wesselényi Mária révén rokonságban állt a Wesselényiekkel.

¹¹⁶ Teleki József (*Teleky Josef*) (1777–1817) Teleki László (1764–1821) testvére, kamarás.

be sétáltunk, estve a leopoldstadti theatrumot¹¹⁷ néztük meg, hol Die Abendtheuer in der Slangenburg¹¹⁸ nevű boszorkányos játékot¹¹⁹ adták elő.

VI^{dik} Julius

De Bachnál lovagoltam, ma legelőbb a híres Türk nevű lovát. Annak utána a császárok temetőhelyét néztük meg a capucinusok¹²⁰ templomában Cserey bátyámmal. Ma az erdélyi deputatusok és a magyarországiak egy része a császár elébe bocsátattott. Ebéden közönségesen Widmannál voltunk, hol báró Prónayval¹²¹ volt szerencsénk megismerkedni ma. Délután báró Jósika Jánost,¹²² gróf Wass Sámuelné¹²³ látogattuk meg. Estve a wideni theatrumon a *Zrinyit*¹²⁴ játszották kimondhatatlan applaususszal¹²⁵ és a magyaroknak hízelkedve, oly decoratióval, amint ez a vitézi játék méltósága hozza magával, a puskaporos bátyának fellobbanása hozzá hasonlíthatatlan volt a játék végin.

VII^{dik} Julius

Reggel De Bachnál lovagoltunk Kendeffyékkel. A muszka cár megérkezésével tartandó Festénekre¹²⁶ való Billetek¹²⁷ nyerhetése végett kéréseinket a kiírt mód szerint beadtuk, s egy Scheint¹²⁸ kaptunk róla. Gróf Bethlen Imrét¹²⁹ meglátogattuk. Délben Widmannál Justinusra¹³⁰ akadtunk, aki most a császári ménesek főinspectorja, ő gróf Hunyadyval¹³¹ itt megismerkedtetett, neki aufirolt;¹³² Hunyady invitált most vett originalis¹³³ arabs lovainak megnézésére, mihamelyst elérkeznek. Öt óra utánig beszélgettünk ott

¹¹⁷ A Theater in der Leopoldstadt 1781-ben nyitotta meg kapuit, elsősorban bohózatokat és daljátékokat vittek színpadra.

¹¹⁸ Die Abendtheuer auf der Schlangenburg; Franz Volkert varázsszoperája, melyet 1814-ben mutattak be.

¹¹⁹ Varázsszopera (Zauberoper): a 18. század végi, 19. század eleji bécsi operaélet jellegzetes műfaja. Legismertebb képviselője Wolfgang Amadeus Mozart Varázsfuvola című műve.

¹²⁰ Kapucinusok: a 16. századi reform nyomán a ferences rendből létrejött szerzetesrend.

¹²¹ *Pronyai*. A naplónak ellentmondanak Wesselényi és Pataki levelei, amelyek a Podmaniczky József (1756–1823) kamarással, helytartótanácsi tanácsossal való találkozásról számolnak be. ANR DJC fond nr. 250, crt. nr. 101. Pataki Mózes levele Cserey Helénához, 1814. július 12. (MNL OL X 1966, 8768. telercs); KARDOS, 1906a, 73.

¹²² Jósika (*Josika*) János (1778–1843) 1809-től ülnök a Marosvásárhelyi Királyi Táblán, majd Hunyad vármegyei főispán 1812-től, 1819-től az Erdélyi Gubernium alelnöke, 1822-től erdélyi gubernátor.

¹²³ Bethlen Rozália (*Wass Samuelné*) (1754–1826) első férje Csáky János (1745–1806), második férje Wass Sámuel (1754–1812) volt.

¹²⁴ *Zrinyi*: Karl Theodor Körner tragédiája.

¹²⁵ Applausus: éljenzés (latin).

¹²⁶ Fest: ünnepség, ünnepély (német).

¹²⁷ Billett: jegy (német).

¹²⁸ Schein: igazolás, elismervény (német).

¹²⁹ Bethlen Imre (?–1834) Alsó-Fehér vármegye főispánja. Felesége Bethlen Rozália (?–1832), leányuk, Anna (Nina) volt Wesselényi első szerelme, 1819-ben ért véget a kapcsolatuk.

¹³⁰ Johann Christoph Justinus (?–1824) a császári és királyi ménesek felügyelője, szakíró.

¹³¹ Hunyady (*Hunyadi*) József (1773–1822) nevéhez fűződnek az első magyarországi löversenyek, ürményi birtokán 1814-től tartott futtatásokat. Birtokai a ló- és juhtenyésztés terén mintaként szolgáltak.

¹³² Aufirol: bemutat.

¹³³ Originalis: eredeti (latin).

együtt, ahonnan én hazajövén Kendeffyékkel a Praterbe mentünk, különös gyönyörűséget találván az ott számtalan megjelenni szokott különbözőféle lovasokban és szekerezőkben. Estve a Kärthnerthor Theatrumban a Bethoven¹³⁴ számára játszották az őáltala készített *Fidelio* nevű operát. Maga dirigálta a muzsikát, s minden jeles muzikusok muzsikáltak.

VIII^{dik} Julius

Kendeffyékkel 6 órakor reggel Debach circusában lovagoltam. 9-kor Justinusszal a császári Reutschulba¹³⁵ mentem, előbb az Oberbereyter¹³⁶ Weirotherrel¹³⁷ megesmerkedtettem, későbbre a főlovászmester gróf Trautmansdorff¹³⁸ is megjelenván, neki is aufirolt, néztem lovaglásokot, *Weyrother* invitált holnap 6 órára lovagolni, s a császári istállókat megmutogatta. Délután kávéházba mentünk újságot olvasni, melyben láttuk, hogy már a bécsi Congress¹³⁹ napja 1^ő octoberre halasztódott, s feltett célunkban már gátoltatunk, hogy Döbrentei hazamehessen, s vagy két hetet az atyjánál mulathasson, meghatároztuk már ezen holnapnak Bécsben való eltöltését. Estvefelé felmentünk mindnyájon a bastájrara,¹⁴⁰ s megnéztük a bécsi népnek itt való mulatását, s egy-két poharacska fagyaltot megtettünk, végre a Burg Theatrumba¹⁴¹ mentünk, hol *Kabale und Liebe*¹⁴² játszatott.

IX^{dik} Julii

Ma reggel hat órakor a császári Reutschulba mentünk csak ketten Patakival. Weirother igen szépen fogadott, s galantul¹⁴³ megfrustuckoltatott,¹⁴⁴ azután lovakat hozatván elő, elébb két Campani¹⁴⁵ lovára, melyeket maga lovagol, végre a híres *Conversano*¹⁴⁶ oskolás lóra ültetett, mely növése szerint nehéz és a természettől nem sok ajándékkal bíró, hanem a mesterség által meglehetősen tresirozott¹⁴⁷ ló. Délután a Praterbe. Estve a Widenen theatrumba.

¹³⁴ Ludwig van Beethoven (1770–1827) német zeneszerző.

¹³⁵ Reitschule: lovarda, lovasiskola (német).

¹³⁶ Oberbereiter: főlovász (német).

¹³⁷ Gottlieb Weyrother (1783–1833) a bécsi K. u. K. Hofreitschule főlovásza.

¹³⁸ Johann Joseph von Trauttmannsdorff-Weinsberg gróf (1780–1834) a bécsi K. u. K. Hofreitschule főlovászmestere.

¹³⁹ Kongress: kongresszus (német).

¹⁴⁰ Bastáj: bástya, vár.

¹⁴¹ 1748-ban nyitotta meg kapuit a Burgtheater a Hofburg egyik kihasználatlan épületében.

¹⁴² Friedrich Schiller *Ármány és szerelem* című drámája.

¹⁴³ Galant: udvaris, gáláns (német).

¹⁴⁴ Frühstück: reggeli (német).

¹⁴⁵ Compagnie: század (német).

¹⁴⁶ *Conversano Animosa* a kopcsányi ménesből származó barna lipicai mén, Sigmund von Perger 1815-ben Gottlieb Weyrotherről készült metszetén látható.

¹⁴⁷ Trenírozott.

X^dik Julius

Ma vasárnap lévén templomba akartam menni, de mivel nem Kleinmann¹⁴⁸ praedicált, elmaradt. Ma az erdélyiek Schönbrunba¹⁴⁹ kimentek a császárhoz audientiára,¹⁵⁰ s teli császári kegyelemmel tértek vissza, s külön-külön bocsáttatván öfelsége elébe, egyik nagyobbat fillentett a másiknál, hogy mit beszélt a császár vele. Ma délután az egész Bécs szebb része a Praterben volt, s mi is kimentünk. Vacsoráltunk Geiger restaurateuránál.

XI^dik Julius

Hat óraker reggel De Bach circusában voltam. 9 óraker Döbrenteivel s Patakival az universitás épületeit, bibliothecáját, Naturalien Cabinetjét megnéztük; a négy lábú állatokra és madarakra nézve szebb gyűjtemény, mint a pesti universitásé, de az insectumokra nézve sokkal alábbvaló. Felmentünk a turris astronomicába,¹⁵¹ itt szép készülétek s csók vagynak az observatiókra,¹⁵² de ez sem elébbvaló a pestinél, obscura camerája¹⁵³ azonban igen szép, innen elnéztük ezen roppant város fekvését és környékeit. Délután Cserey bátyámnál voltam. Azután professzor Szilágyi¹⁵⁴ meglátogatott. Estve a Kärthnerthor Theatrumban voltam *Figaro's Hochzeit*¹⁵⁵ nevű operában.

XII^dik Julius

Reggel Kendeffyvel De Bachnál lovagoltam. 9 óraker a császári looskolában lovaglást néztem. 11 óraker gróf Gyulay Ignáchoz,¹⁵⁶ a horvátországi bánhoz és testvérehez, generális gróf Gyulay Alberthez¹⁵⁷ mentem vizitába. Délután *Schönbrunnak* megnézésére, s a délutánt ott töltöttük Kendeffyék, Bánffyak, gróf Bethlen Imre feleségestől; itt láttuk a *Napoleon*¹⁵⁸ négy esztendőben járó kisfiát (a régi római királyt s most pármái herceget),¹⁵⁹ igen szép és soktekintetű gyermek, nem tudtunk meglegedni nézésével, a kertnek egy külön elzárt szegeletében játszott. Estve theatrumra jöttünk haza.

¹⁴⁸ Kleinmann Károly (1772–1833) református lelkész. 1793-tól a bécsi, 1816-tól nyugdíjazásáig a pesti református egyházközség lelkipásztoraként szolgált.

¹⁴⁹ Schönbrunn.

¹⁵⁰ Audientia: kihallgatás, meghallgatás (latin).

¹⁵¹ Turris astronomica: csillagvizsgáló torony, obszervatórium.

¹⁵² Observatio: megfigyelés (latin).

¹⁵³ Camera obscura: lyukkamera, lencse nélküli optikai eszköz.

¹⁵⁴ Szilágyi Ferenc (1762–1828) református teológiai tanár, 1794-től kolozsvári lelkész, 1797-től a kolozsvári református kollégiumban a történelem és a klasszikus irodalom tanára.

¹⁵⁵ Figaro házassága: Wolfgang Amadeus Mozart operája.

¹⁵⁶ Gyulay Ignác (*Gyulai Ignátz*) (1763–1831) tábornagy, 1806 és 1831 között horvát-szlávon bán, 1830-tól az Udvari Haditanács elnöke.

¹⁵⁷ Gyulay (*Gyulai*) Albert (1766–1836) altábornagy.

¹⁵⁸ Bonaparte Napóleon (1769–1821) I. Napóleon néven francia császár.

¹⁵⁹ II. Napóleon (1811–1832) I. Napóleon és Mária Ludovika főhercegnő egyetlen gyermeke. 1814 és 1818 között pármái herceg, 1815-ben szűk három hétig francia császár.

XIII^{dik} Julius

A reggelt De Bachnál töltöttem, lovagoltam s pariert¹⁶⁰ szöktettem. Az öreg cancellarius gróf Teleki Sámuelnek visitát adtam. Ebéden gróf Nemes Ádámnál voltunk. Délután gróf Bethlen Gergelyt s Wesselényi Józsefet¹⁶¹ meglátogattam, a Praterbe Kendeffyékkel kiszekereztem. Estve a wideni theatrumon a Zaubrerflöte¹⁶² operára mentem, igen szép mesterségesek voltak a decoratiók, némely részben mégis többet vártunk.

XIV^{dik} Julius

Ma reggel 7 órakor a császári loóskolában újra ugyanazon lovakat, melyeket a minap, meglovagoltam. Kendeffyék is ma ott voltak velem, gróf Trautmansdorf is megjelent; egy tizenkét esztendőös szerű kis gróf *Wrbná*¹⁶³ különös szépen lovagolt, Weirother tanítványa. 10 óra tájban a híres császári bibliothecába mentünk, s egyedfélig¹⁶⁴ ott töltöttük az időt. Sok nevezetes kézírásokat, régiségeket mutattak, több könyveit Mátyás királynak, de szerencsétlenségünkre kevés esmeretű vezetőre találtunk, semmit sem tudott, amit kérdeztünk, hanem szokott litániáját elperegte előttünk. A Béla nótáriusa¹⁶⁵ vagyon egy igen régi manuscriptumban¹⁶⁶ itt, de a mi bölcs vezetőnk sem Béláról, s még annál kevesebbet tudott a nótáriusáról. Estve Kärthnerthor Theatrumban, Schweyzer Familiet¹⁶⁷ láttuk.

XV^{dik} Julius

Ez a nap Laxenburgnak¹⁶⁸ volt szentelve. *Báró Wesselényi József, gróf Teleki József, báró Jósika János, méltóságos Székely Mihály*,¹⁶⁹ *gróf Bethlen Imre, Imréné és Jósikáné*,¹⁷⁰ *báró Bánffy József*,¹⁷¹ *Bethlen Ádám*,¹⁷² *Kendeffy, Bánffyak és én Patakival*, ebből állott a társaság. Megnéztünk kastélyt, kertet, délután hajóztunk, s a hajókázás közt találkoztunk a császárral, ki hasonlólul hajókázott. Ekkor láttuk legelőbb a császárt. Estvére Bécsbe visszatértünk.

¹⁶⁰ Pariert: a lovat hirtelen megállásra kényszerítő mozdulat.

¹⁶¹ Wesselényi József (*Josef*) (1769/1777–1826) Wesselényi Miklós másod-unokatestvére, Wesselényi Polixéna édesapja. Közép-Szolnok vármegye adminisztrátora 1812 és 1826 között, 1817-től a zilahi református kollégium főgondnoka.

¹⁶² Varázsfuvola: Wolfgang Amadeus Mozart operája.

¹⁶³ Rudolf von Wrbná-Freudenthal (1802–1874).

¹⁶⁴ Egyedfél: fél egy.

¹⁶⁵ Utalás Anonymus művére, a Gesta Hungarorumra.

¹⁶⁶ Manuscriptum: kézirat (latin).

¹⁶⁷ Die Schweizer Familie: Joseph Weigl daljátéka.

¹⁶⁸ Laxenburg (A).

¹⁶⁹ Székely Mihály (1770–1832) ítélőmester, a marosvásárhelyi királyi tábla elnöke.

¹⁷⁰ Csáky Rozália (*Josikáné*) (1784–1850) nevéhez fűződik a Kolozsvári Nemes Jóltevő Asszonyi Egyesület létrehozása 1823-ban, amely tevékeny részt vállalt a kolozsvári szociális gondoskodásból.

¹⁷¹ Bánffy József (*Josef*) (1779–1858) nevéhez fűződik a bonchidai Bánffy-kastély és parkjának átalakítása.

¹⁷² Bethlen Ádám (1790–1863) Wesselényi barátja, a Kolozsvári Casino alapítója.

XVI^{dik} Julius

Ma hajnalban Döbrentei leindult Sopronba. Én hat órakor De Bachhoz mentem lovagolni. 9 órakor a császári lóoskolába, s ott voltam 11-ig, 12-ig. Délután Cserey Farkas bátyámhoz mentem, azután professzor Szilágyit kerestem meg s consiliarius¹⁷³ Vajnáat.¹⁷⁴ Estve theatrumba a Widenen.

XVII^{dik} Julius

Ma vasárnap lévén Kleinmann praedicatiójára¹⁷⁵ mentünk, s igen megelégedve jöttünk ki, egészen elbájolva kedves előadásától és termékeny eszétől. Délben gróf Esterházynál voltunk ebéden. Délután a Praterbe mentünk. Estve theatrumba a Widenen, Benyovszky die Verschwörung im Kamtsatka.¹⁷⁶

XVIII^{dik} Julius

Délelőtt De Bachnál voltam. 9 órakor a császári Zeughaus¹⁷⁷ megnézésére mentem, melyben a szép rend, nevezetesen pedig több régi magyar királyaink páncéljaik, a Rudolph Habsburg¹⁷⁸ és V^{dik} Károly császár¹⁷⁹ Rüstungja¹⁸⁰ s végre a Gustáv Adolf¹⁸¹ Reuthir¹⁸² bőrköntöse, melyben Lützennél meglövetett, tettek nagyobb benyomást belém, s a szegény helvetusok¹⁸³ szabadságot lehelő zászlói. Délután gróf Bethlen Imrénél voltam, azután a Praterbe mentem, a panorámát, a párizsi bemenetelét XVIII. Lajosnak¹⁸⁴ megnéztem. Estve előbb a bastájra mentünk, s onnan a Widenbe Das Zauberschloss¹⁸⁵ nevű balettot meglátni.

XIX^{dik} Julius

Ma reggel a császári lóoskolában lovagoltam. Gróf Gyulay Albert is jelen volt. 9 óra tájban Trautsmendorf is feljött, s egy szép, derék sárga lovat, melyet maga tanított oskoláson és Campani is, meglovagolt. Ezen nap itt ifjú báró Orczyval¹⁸⁶ találkoztam, ki Erdélyben is járt. Délben szokás szerint Widmannál ettem az erdélyiekkel. Délután

¹⁷³ Consiliarius: tanácsos (latin).

¹⁷⁴ Vajna Antal (1760–1827) közép-szolnoki alispán 1787-től, majd erdélyi udvari kancelláriai tanácsos.

¹⁷⁵ Praedicatio: igehirdetés (latin).

¹⁷⁶ Graf Benjowsky, oder die Verschwörung auf Kamtschatka: August von Kotzebue darabja.

¹⁷⁷ Zeughaus: fegyvertár (német).

¹⁷⁸ II. Rudolf (1552–1612) német-római császár, I. Rudolf néven magyar király.

¹⁷⁹ V. Károly (1500–1558) német-római császár és spanyol király.

¹⁸⁰ Rüstung: páncél (német).

¹⁸¹ II. Gusztáv Adolf (1594–1632) svéd király.

¹⁸² Rottier: szarvas (német).

¹⁸³ Helvetus: helvét, svájci (latin).

¹⁸⁴ XVIII. Lajos (1755–1824) francia király.

¹⁸⁵ Das Zauberschloss oder das aufgelöste Rätsel: Johann Nepomuk Hummel 1814. július 2-án bemutatott balettje.

¹⁸⁶ Orczy (*Ortzi*) László (1787–1880) kamarás.

a cancellariust látogattam meg, és báró Vay Miklóst¹⁸⁷ kerestem. Édesanyámnak levelet írtunk. A Widenen *Götz von Berlichingent Göthétől*¹⁸⁸ játszották igen szépen.

XX^{dik} Julius

De Bachnál lovagoltam Kendeffyékkel. 10 óra tájban báró Wesselényi Józsefet meglátogattam, és Farkasnál töltöttük az időt délig. Délben gróf Hunyadyval találkozáván Widmannál invitált elérkezett arabs lovának megnézésére estve öt órára a maga házához, ahová ki is mentem. Hunyadi különös barátsággal viseltetett hozzám. Láttam nála azon szép szürke *Tajárd* nevű arabs ménlovát, melyből a tengeri szélvészben kapott sebek mellett is egy szépség tündöklött ki. Estve a Widenen Jolathát¹⁸⁹ láttam játszani.

XXI^{dik} Julius

A császári lóoskolában lovagoltam. 10 órakor a Physicum és Mechanicum Museum-ban¹⁹⁰ töltöttem az időt egy óráig, egy nagyon erős electrica machinát¹⁹¹ és számtalan modellákat¹⁹² láttam. Délután Conninerrel a Schistartban¹⁹³ új módi Knallpulverrel¹⁹⁴ való pistolokat próbáltunk, Kendeffy, Bethlen Ádám is ott voltak. Annak utána szélpistolokat. Estve a bastájon mulattunk.

XXII^{dik} Julius

Reggel De Bachnál voltageuroztunk¹⁹⁵ Kendeffyékkel. 10 órakor orosz nyelvben leckét vettem. 11 órakor visitákat adtam. Délután anyámnak levelet írtunk, azután a Praterbe mentem. Estve a Fidelio operába.

XXIII^{dik} Julius

A császári lóoskolában az új anglus lovakat megjártatták, futtatták, szöktették, 30 darab volt mindössze. Itt sok német és magyar urakkal esmerkedtem meg. Délután a *Brigittau-ba*¹⁹⁶ a Kirchweyra,¹⁹⁷ hol a bécsi nép kicsapongó örömeit sokáig szemléltük. A császárné a koronaherceggel künn volt. Estve a Widenen a francia balettosok nagy aplausus-szal játszottak, Antonio¹⁹⁸ nevezetesen és *Bigottini* táncosné.¹⁹⁹

¹⁸⁷ Vay Miklós (*Way Miklos*) báró (1756–1824) hadmérnök, 1804-től a Tisza- és Körös-vidék folyószabályozásáért felelős királyi biztos.

¹⁸⁸ *Götz von Berlichingen*: Johann Wolfgang von Goethe drámája.

¹⁸⁹ Jolantha, Königin von Jerusalem: Friedrich Wilhelm Ziegler drámája.

¹⁹⁰ Physikalisches Kabinett: 1748-ban létrehozott technikai gyűjtemény. Történetéről lásd HASSMANN, 2015, 28–29.

¹⁹¹ Electrica machina: elektromos gép (latin).

¹⁹² Modella: modell, mintapéldány. SZABÓ, 1997, 326.

¹⁹³ Schießstatt: lőtér (német).

¹⁹⁴ Knallpulver: lőpor (német).

¹⁹⁵ Voltigeur: lovas akrobata (francia).

¹⁹⁶ Brigittenu: Bécs egyik északi kerülete.

¹⁹⁷ Kirchweih: búcsú (német).

¹⁹⁸ Vélhetően Auguste-Anatole Petit (1789–1857), aki 1814-ben a párizsi balett első táncosa volt.

¹⁹⁹ Émilie Bigottini (1784–1858) itáliai származású balett-táncos.

XXIV^{edik} Julius

Reggel De Bachnál voltageuroztam. 10 óraker olosz nyelvet tanultam, és Pataki a passus²⁰⁰ iránt kérésünket a Regirunghoz²⁰¹ beadta. Délben Widmannál főhadnagy Scheinemannt²⁰² (de már kapitány) találtam, s a délután nagyobb részét vele töltöttem el. Báró Vay Miklósnak visitát adtam. Estve a Burg Theatrumban Don Karlost²⁰³ játszották, a vén Lang marchi Posát vitte, s kihívták a végin, s nagyon érzékenyül köszönte meg, hogy egy öreg utolsó erőlködéseit is oly kegyesen fogadja a publicum.²⁰⁴

XXV^{edik} Julius

Reggel De Bachnál voltageuroztunk. 10 óraker olosz nyelvet tanultam. 12-kor a császári lóoskolába mentem, hová Weyrother az előtte való nap invitált. Itt az új császári equipagekat producálta gróf Trautmansdorf a hercegeknek, Schwarzenbergnek²⁰⁵ s sok generálisoknak. Ezek mind azon pompára készülnek, mely a császárok egybenjövésén fog tartódni, igen szép és jól tresirozott lovak, s azon pompa méltóságához vagynak szekerek, hámjai és minden készületek alkalmaztatva. Az új, Angliából hozott lovakkal is futtatás volt, itt is sok emberrel volt szerencsém megesmerkedni. Délután gróf Hunyadyhoz mentem ki, de otthon nem találtuk Patakival, hanem fáradságunk mégsem veszett el, mert Justinus ott volt, s vele egy *Ribini*²⁰⁶ nevű híres tudós ember, számtalan tudományokkal esmeretes, de nevezetesen nagy természet bűvárja, ezt szerencsénk volt megesmerni, holnap ígérte, hogy meglátogat. Ezen embernek különös elmességét és könnyű találmányait nem tudtam eléggé bámulni, becsülni. Estve theatrumba a Widenen, Don Juant²⁰⁷ láttam.

XXVI^{edik} Julius

A császári lóoskolában lovagoltam. 10 óraker olosz nyelvet tanultunk. Gróf Gyulayakat meglátogattam, a bán adrest²⁰⁸ ígért Olaszországba.²⁰⁹ A bänné arra bátorított, hogy Triesztből²¹⁰ tengeren menjünk Velencébe,²¹¹ melyet Cserey bátyám is helybenhagyott. Ma Eichelburg²¹² is ideérkezett és Horváth Misi;²¹³ ebéden mind együtt voltunk Wid-

²⁰⁰ Passus: útlevel (latin).

²⁰¹ Regierung: kormány (német).

²⁰² Michael Scheinemann, az 1. dragonyosezred kapitánya 1814-ben. *Schematismus*, 1814, 260.

²⁰³ Don Carlos: Friedrich Schiller drámája.

²⁰⁴ Publicum: közönség (latin).

²⁰⁵ Karl Philipp zu Schwarzenberg herceg (1771–1820) tábornagy, a lipcsei csatában a Napóleon elleni szövetséges seregek főparancsnoka.

²⁰⁶ Johann Daniel Ribini (1760–1820) göttingeni tanulmányait és európai utazását követően a Hunyady család titkára lett. 1798-tól a csatornázási és bányászati ügyekért felelős főbiztosság titkára volt.

²⁰⁷ Don Juan: Wolfgang Amadeus Mozart Don Giovanni című operája.

²⁰⁸ Adresse: ajánlás, ajánlólevél (francia).

²⁰⁹ Olosz Ország.

²¹⁰ Triest (Trieste, I).

²¹¹ Welence, Welentze, Velentze (Venezia, I).

²¹² Johann Eichelburg báró, az 1. dragonyosezred kapitánya 1814-ben. *Schematismus*, 1814, 260.

²¹³ Horváth Mihály, az 1. dragonyosezred főhadnagya. *Schematismus*, 1814, 260.

mannál. Délután Cserey és Wesselényi Farkas bátyámmal elvitt minket Ribini egy hermaphroditos²¹⁴ lónak s a természetnek egy lóban való különös játékának megnézésére. Annak utána fiákert fogadván Cserey bátyám, Bánffy Laci, Pataki és én kimentünk *Dornbachba*,²¹⁵ ott a régi, Lasci²¹⁶ által épített kertet megnéztük, és sokáig gyönyörködtünk benne. Felkerestük ugyanott az öreg Lasci szép temetőhelyét. Estve a Widenen balettot néztünk.

XXVII^{dik} Julius

De Bachnál voltageuroztunk. 10 óraker oloszul tanultunk. Ribinivel és Patakival elmentünk újra a császári bibliothecába, a főbibliothecariussal²¹⁷ megismertett, ki most a híres Denis²¹⁸ helyét tölti be. Itt egymást érte Ribininek a jó gondolata, s szüntelen elméskedett. A bécsi tanítás módjáról, az universitásbeli professorokról, az universitás felállítására idejéről tudakozódván mi, midőn azt mondaná a bibliothecarius az universitás régiségéről, hogy egyszer már nagy pompával tartotta a jubileumát, Ribini hirtelen azt vetette utána: „In 50 Jahren einmal nur in Jubelchören läßt die Wiener Universität etwas von sich hören.”²¹⁹ Több ritka könyvek megnézése után vitt Ribini a naturalis historicusokhoz,²²⁰ s megmutatta *Dalton's Naturgeschichte des Pferdes*,²²¹ igen pompás és a lovak esmeretére a legjobb könyvet, 10 Tomi in Folio.²²² Délután Eichelburggal, Kendeffyékkel kimentünk a Praterbe, s ott töltöttük az időt. Estve a Widenen Antonio és Cleopatra²²³ nevű híres balettot adták oly pompával, amelyet alig képzelhetni. Cleopatra volt a francia *Bigottini*.

XXVIII^{dik} Julius

Ma a császári Reitschulban lovagoltam. 10 óraker Cserey bátyámmal és Patakival mentünk a Bürgerek²²⁴ fegyverházába, ahol valóban sok szép török ragományokat stb. láttunk. Délután gróf Nemesnél, Bánffy Józsefnél voltunk. Pataki a passusunkat kivette. Estve a Schweyzer Familie nevű operát láttuk a Kärthnerthor Theatrumban.

²¹⁴ Hermaphroditos: a görög mitológiában Hermész és Aphrodité fia, félig nő, félig férfi. Itt jelzőként, hermafrodita értelemben szerepel.

²¹⁵ Dornbach: Bécs egyik városrésze.

²¹⁶ Franz Moritz von Lacy/Lascy (1725–1801) tábornagy, az Udvari Haditanács elnöke 1768 és 1774 között.

²¹⁷ Bibliothecarius: könyvtáros (latin).

²¹⁸ Michael Denis (1729–1800) jezsuita szerzetes, könyvtáros, költő, műfordító, 1784-től a császári könyvtár főkönyvtárosa.

²¹⁹ „A bécsi egyetem 50 évente egyszer csak ujjongó kórusban hallat magáról valamit.”

²²⁰ Naturalis historicus: a természetrajzzal foglalkozó tudós. A természetrajz magába foglalta az ember-, állat-, növény-, ásvány- és közettant.

²²¹ Joseph Eduard d'Alton *Naturgeschichte des Pferdes* című műve.

²²² 10 Tomi in Folio: 10 kötet fólió méretben (latin).

²²³ Antony et Cléopâtre: Jean-Pierre Aumer és Rodolphe Kreutzer balettje, amelyet 1808-ban mutattak be.

²²⁴ Bürger: polgár (német).

XXIX^{dik} Julius

Ma reggel 5 órakor Cserey bátyámmal és Patakival kiszekereztünk Schönauba.²²⁵ Minek-előtte azon híres kertbe mentünk be, Pataki betekintett, hogy nekünk hírt hozzon, az ott való pompás gyapotfonó fabricába,²²⁶ melyben számtalan machinákat a víz hajtott, de alig nézhetett körül, s kiküldötték, így azt meglátni nem volt szerencsénk. A kertben azonban mindent, azon pompás vízeséseket, víztükröket és az éjcaka templomát²²⁷ egy mély grottában,²²⁸ azon szépségeket, amiket itt láttunk, ide leírni igen hosszas volna; megnéztük végre a Diogenes hordóját,²²⁹ mely eremitázs²³⁰ helyett vagy on ezen kertben. Schönauból Badenbe²³¹ mentünk, ott is mindent megnéztünk, a ritka kellemetességű Helenen Thalt,²³² a Felsenek²³³ nevű Ritter²³⁴ várba felmentünk. Badenben ebédelvén délután hazafelé menve Brülbe²³⁵ tértünk be, a Lichtensteinok²³⁶ romantisch várát megjártuk, s nem messze oda a templáriusoknak²³⁷ egy templomát s régi épületjeit megnéztük. Estve 11 órára értünk újra Bécsbe.

XXX^{dik} Julius

Reggel De Bachnál lovagoltam, azután a császári Naturalien Cabinetbe bementünk Patakival. Ez a Cabinet a négylábú állatokra nézve is, melyek hat szobát töltenek meg, igen szépek, de egyes-egyedül való gyűjtemény a madarakra. Megnéztük a császár Handbibliothecáját²³⁸ is, mely igen válogatott könyvekből áll. Délután a bolondok toronyába²³⁹ mentünk Bánffyékkel és Patakival. Feldkümmel nevű játéka jutván eszünkbe Kotzebunak,²⁴⁰ míg a toronyhoz érkezünk, sokat tréfálódunk s nevtünk, de bebo-csáttatván a toronyba egyszerre megszűnt nevetésünk, s az emberi szánakozás kedvetlen érzést, ezen szerencsétlenek borzadást gerjesztettek bennünk, s éppen nem olyan érzéssel jöttünk ki, mint amilyennel bementünk. Estve a Kärnthnerthor Theatrumon voltunk, a kis Adambergert²⁴¹ láttuk játszani.

²²⁵ Schönaun an der Triesting (A).

²²⁶ Fabrica: mûhely (latin).

²²⁷ Tempel der Nacht: Johann Ferdinand Herzendorf által tervezett templomtér a schönai kastély parkjában, amelybe egy barlanglabirintuson keresztül lehet eljutni.

²²⁸ Grotta: barlang.

²²⁹ Diogenész hordója: hordó alakú kerti lak a schönai kastélykertben. Diogenész (i. e. 412 – i. e. 323) görög filozófus, a társadalom iránti megvetését azzal fejezte ki, hogy egy hordóban lakott az athéni piacon.

²³⁰ Eremitázs: remetelak, kerti lak.

²³¹ Baden bei Wien (A).

²³² Helenental (A).

²³³ Felsenack.

²³⁴ Ritter: lovag (német).

²³⁵ Hinterbrühl (A).

²³⁶ Liechtenstein.

²³⁷ Templárius: templomos lovag.

²³⁸ Kézikönyvtárát.

²³⁹ Narrenturm, II. József által 1781-ben alapított pszichiátriai intézet, amely az első Európában.

²⁴⁰ August von Kotzebue (1761–1819) német író, drámaíró.

²⁴¹ Antonie Adamberger (1790–1867) osztrák színésznő.

XXXI^{dik} Julius

Reggel templomban voltam. Annak utána az öreg Albert herceg ritka ízlésű és pompás házait²⁴² látogattuk meg. Maga az öreg, hogy ne genierozzon,²⁴³ egy kabinetjébe vonta magát, míg mi házait megjártuk. Délután a Praterbe mentünk, visszajövet a Diana Badban megfürödtünk. Estve balettot néztünk a Widenen.

Augustus holnapja

I^o Augustus Bécsben

Ma reggel szokás szerint gróf Kendeffyékkel a Praterbe kiszekerezvén De Bachnál voltageuroztunk; kilenc órakor az orosz nyelvben utolsó leckét vettünk, s nyelvmesterünket kifizettük. Tízkor a császári lóiskolában lovagoltam, s Weirothertől, megköszönvén irántam mutatott szívességét, elbúcsúztam. Délután többen az Alsó-Bellvederbe²⁴⁴ mentünk, s az Ambrassy ritkaságokat,²⁴⁵ melyek csak most hozattak által Tyrolisból,²⁴⁶ megnéztük, sok nevezetes török ragadományokat, s más egyéb drága clenodiumokat²⁴⁷ láttunk közte, nevezetesen a lengyel királynak, a híres Báthory Istvánnak²⁴⁸ páncélját, e nem kicsiny benyomást tett mindnyájunkra erdélyiekre, bennem különösen familiánk ezen jóltevőjének²⁴⁹ emlékezete tiszteletet gerjesztett. Estve a khärtnerthori theatrumban jelentem meg.

II^{dik} Augustus Bécsben

De Bachnál Kendeffyékkel órát vettem. Meg lévén már határozva, hogy holnap Olaszország felé induljunk, azon köntöseimet és holmi apróságokat, melyeket itt hagyni szándékoztunk, ládába rakatván László Farkas házához vitettük, s szállást is fogadtunk nála visszatérésünkre. Tizenegy óra tájban a cancellarius őexcellenciájánál végvizitán voltunk. Atyai indulattal fogadott és bocsátott el, különösen meghagyta, hogy Velencében bibliothecarius öreg Morellit²⁵⁰ köszöntsük nevével, s intett a Bécsbe visszatérésre a Congress ceremóniájának alkalmatosságával. Délután gróf Esterházy János s gróf Nemes Ádám látogatására voltunk. A még itt maradott erdélyi urakat is meglátogatván tőlök elbúcsúztunk. Estve még mind együtt theatrumba, onnan Geigerhez vacsorára

²⁴² Ház: szoba, helyiség, SZABÓ, 1984, 1244.

²⁴³ Genieren: zavar, feszélyez (német).

²⁴⁴ Alsó-Belvedere.

²⁴⁵ Ambrasi gyűjtemény: II. Ferdinánd által alapított művészeti és ritkasággyűjtemény. Eredetileg az Ambrasi kastélyban őrizték, a háborús pusztítástól tartva 1814-ben szállították át a gyűjteményt Bécsbe.

²⁴⁶ Tyrolis: Tirol (latin).

²⁴⁷ Clenodium: kincs, ereklye (latin).

²⁴⁸ Báthory (*Báthori*) István (1533–1586) erdélyi fejedelem, választott lengyel király és litván nagyfejedelem.

²⁴⁹ Wesselényi Ferenc (1540–1594) Báthory István udvari kamarása volt, tőle kapta a hadadi és zsidói uradalmat, valamint 1582-ben a bárói címet.

²⁵⁰ Jacopo Morelli (1745–1819) itáliai bibliográfus, könyvtáros. 1778-tól haláláig a velencei Szent Márk-könyvtár könyvtárosa volt.

mentünk. Kendeffy és Bethlen Ádám éjjel elindultak Horvátország²⁵¹ felé Triesztnak, ahol reánk várni fognak, hogy Velencébe mind együtt menjünk, s az egész olaszországi utunkat egy társaságban tegyük.

III^{dik} Augustus Bécsben

Ezúttal utoljára reggel De Bachhoz a Praterbe egy fiákeren kimentünk, ötöt kifizettem, embereit megajándékoztam, s tőle búcsút vettem. Justinust és Ribinit a gróf Hunyady házánál felkerestük, s a viszontlátásig is magunkat barátságokba ajánlók. Délután még egyszer a Praterbe kísértünk, a lovaglók és szekerezők nézésével sokáig mulattuk magunkat. Estve a Widenen a híres Antonius és Cleopatra nevű balettot még utoljára megnéztük, annak utána vacsorára mentünk, esmerőseinknek éljetek szerencsésent mondánk. Tizenegy óra után előállott a posta, mi indulunk.

IV^{dik} Augustus Sopronban

Tizenkettő volt már tegnap éjfélkor az óra, midőn Bécsset elhagytuk. Az éjjel kedvező hívessége s a telni kezdett hold gyönyörűségessé tették utunk. A linéán²⁵² mihelyt kiérénk, jó borraivalót ígérvén a kocsisnak kürtjén szebb-szebb táncnótákat s marsokat²⁵³ fűtt, lelkeink a Bécsben tölt jobb órák emlékezetével mulatták magokat. Csakhamar elértük *Laxenburgot*, s *Windpassingnál*²⁵⁴ virradtunk meg. Midőn a nap felemelkedett, a hegyek háta megőll már magyar határra léptünk, de azt a Lipszky chartája²⁵⁵ nélkül abból kellett volna gyanítanunk, hogy útvámért többé meg nem állítottak; különben itt egy magyar bajoson esmérhet hazájára, midőn a paraszt németül szól szántó ökreinek. Míg Sopronig érkeztünk, figyelmünket a különös szorgalommal mívelt mezőkön kívül herceg Esterházy kismartoni²⁵⁶ pompás udvarháza érdemlette, mely kellemetesen ötlük a hegy alól az utas szemébe. Nem volt még tíz óra délelőtt, midőn Sopronba érénk, s beszállottunk a Koronához, s legottan siettünk superintendens²⁵⁷ Kis János²⁵⁸ látogatására, ahol Cserey Farkas bátyámat és Döbrenteit atyjával együtt találtuk, s két kellemetes órát töltünk társaságokban. Délután egy kocsit bérelvén Balf vagy Wolf²⁵⁹ nevű faluba szekereztünk a kénköves ferdőház (mely igen sokkal alábbvaló a badeninél) s a Fertő tava megnézésére. Onnan a városon újra keresztül, vad szépségű erdők s hegyek között a kőszénbányához, mely egy legnevezetesebb ritkaságai közé tartozik hazánknak, mind kívül, a föld színén, mind benn, a föld alatt sok ezer mázsa kőszénet ásnak, s messze vidékeket tartanak vele. Bementünk a bányába, s azt a legrendesebb módon

²⁵¹ *Horvath Ország.*

²⁵² Línea: határ (latin).

²⁵³ Marsch: induló (német).

²⁵⁴ Windpassing (A).

²⁵⁵ Charta: térkép (latin). Utalás Lipszky János (1766–1826) térképészeti munkáira.

²⁵⁶ *Kis Márton.*

²⁵⁷ Superintendens: a magyar református és evangélikus egyházban az egyházkerületek lelkeszi vezetője.

²⁵⁸ Kis János (1770–1846) evangélikus lelkész, 1812-től a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület szuperintendense.

²⁵⁹ Wolfs.

láttuk mívelni, mint akármely ércbányát. Visszatérvén az estvét Patakival ketten újra Kisnél töltöttük. Azután anyámnak levelet írtunk, melyet Cserey bátyám viszen el.

*V^{dik} Augustus Körmend*²⁶⁰

Az estve meghagytuk volt a soproni postán, hogy a lovak ma reggel hat órára előálljanak, de a postamester amilyen durva, éppen olyan rendetlen, s cselédjei függetlenek voltak. Mi reggel öt órakor Cserey bátyámhoz mentünk, s megvártuk, míg visszaindult Erdély fele. A hetet is, sőt nyolcat is elütötte az óra, míg ez a pontosság nélkül való posta kiállott, s mi elindulhatánk. Délre mindazonáltal elértük *Köszeget*,²⁶¹ ahol ebédelvén, délután mintegy négy órára *Szombathelyre* jutottunk. Itt postalovakat nem találhatván forspontra szorultunk, de az után is szinte három órát kellett várakoznunk. Ezen idő alatt megnéztük az itt való püspöki residenttiát, melynek udvarán az ott szomszédos római omladozott vár szebb darabjait egybegyűjtve találtuk, s andalgánk egy darabig ezeken a szentek csontjainál buzdítóbb ereklyéken. Bementünk a templomba is, ez egy a legmíveltebb ízléssel épült szent helyek közül, az olosz pompa régi görög egyszerűséggel vagyon benne mérsékelve. Megtekintettük az oskola könyvtárját, s az alatt eléállván a lovak megindultunk, de csak lassan mehettünk, s éjfélbe érénk Körmendre, ahol a herceg Batthyány²⁶² pompás kastélya s kertje vonja magára az utas szemét.

*VI^{dik} Augustus Grétzben*²⁶³

Tegnap éjjel kevés ideig állapotunk meg Körmenden, s a holdvilágon útnak indultunk, s ma a nap feljötteig három stációkat tettünk. Elhagyván újra a magyar földet hét órakor reggel beérénk Styriának²⁶⁴ szélvárosába, *Fürstenfeldre*.²⁶⁵ E fekszik a Feistritz²⁶⁶ vize magos partján, hajdon erős, ma már omladozni kezdett falaival, melyek alatt gyakran omlott török és magyar vér. Határa még lapályosabb, s látszik, hogy atyafias a szomszéd Magyarországgal, de mindjárt azután hegyesebb s völgyesebb Styria, újabb meg újabb romanos²⁶⁷ vidékek nyíltak szemünk előtt, kies tölgy- és csererdők, vad fenyvesek, közte szelíd, termékeny szántóföldek, rétek váltogatják fel egymást az útfélen. Mindenféle csinos mezei épületek tündöklenek az erdők között, s a szebb hegyek tetejét magányos templomok és kápolnák díszesítik. Sokat hasonlítanak ezen vidékek a mi Erdélyorszá-gunkhoz,²⁶⁸ de nálunk a kedvezőbb természet tágasabb termékeny völgyeket formált a hegyek töveinél, s szelídebb ég lebeg felettek. Beszédbe elegyedtünk a szántóvetőkkel s más lakosaival Styriának, hogy géniuszjokat kitanuljuk; szelíd és nem kevély, mint az

²⁶⁰ *Körmönd.*

²⁶¹ *Köszeget.*

²⁶² *Bottyáni.*

²⁶³ *Graz (A).*

²⁶⁴ *Styria: Stájerország (latin).*

²⁶⁵ *Fürstenfeld (A).*

²⁶⁶ *Feistritz folyó (A).*

²⁶⁷ *Roman: regény (német).*

²⁶⁸ *Erdély Ország.*

ausztriai paraszt, munkás és jószívű. Ilz²⁶⁹ és Gleisdorf²⁷⁰ két mezővárosocskákon mentünk keresztül, az utolsóban kóstoltuk meg előbb az almabort, melyet ha a gerezdek nedvével nem lehet is egybeazonosítani, mindazonáltal az úgynevezett csigerünknel²⁷¹ elébbvaló. Utunk estvefeléig mind egyformán erdők, többnyire fenyvesek között ment, amidőn egy hegy tetejére érve a vidék tágult, s kitárult szemünk előtt a Mura vízének kellemetes völgye, látszani kezdett annak partjain elterülő *Graetz*. Lelejtünk, s mintegy hat óra tájban beérve megszálltunk benn a várban, a Wildman fogadóban.²⁷² Mihelyt kicsinosíthattuk magunkat, siettünk a vár sáncain kívül való gesztenyealléra, mely kicsinyben igen sokat hasonlít a bécsi Glassihoz. A város csinosabbjai a kies estvét használni kívánván nagy számmal jelentek meg itt, öltöztettek és egész külsőjük a főváros ízléséhez volt szabva, csupán a reánk vetett különös figyelemmel árulták el, hogy nem bécsiek. Sétálás után theatrumba mentünk, hol *Wald bey Hermannstadt*²⁷³ nevű operát adták elő. Nagy és helyes magaviseletű publicumot s derék theatrumot találtunk.

VII^{dik} Augustus Gréczben

Az útban töltött álmatlan éjczakát ki akarván pótolni későn költünk fel. Tizedfél²⁷⁴ volt már az óra, midőn a János hercegtől²⁷⁵ ezen ország boldogítására s dicsére fundált Joanneum Múzeum²⁷⁶ megnézésére mentünk. Mineralogiae²⁷⁷ professor Moos úr,²⁷⁸ egy valóban szép tudományú férjfé ezen institutum²⁷⁹ egyik előljárója, aki mineralógiai eszméretének terjesztésére Erdélyben utazott, különös indulattal viseltetett hozzánk, s mindeneket megmutogatott. Elsőben vitt a Naturalien Cabinetbe, melyben mind az emléksálatokra, mind a madarakra nézve szép kis gyűjtemény volt, s kezdetnek valóban sok. Az ásványok gyűjteménye pedig különös teljes és gazdag, rendje a múzeum célja szerint ritka bölcsességgel vagyon kigondolva. Egy szoba egyedül hazai darabokból. Más mindenfelől gyűjtöttökből, hazaiakból és külföldiekből systematisch²⁸⁰ rendben; a harmadikban az egymáshoz első tekintetre hasonló, külömb nemű ásványok úgy vagynak kiválogatva, hogy a tanuló azokat egymástól megkülömböztetni tanulhassa meg. Vagyon ezen múzeumban egy kisded numismák²⁸¹ és régiségek gyűjteménye is, de

²⁶⁹ Ilz (A).

²⁷⁰ Gleisdorf (A).

²⁷¹ Csiger: lóre, törkölyből készült ital.

²⁷² Gasthof zum Wilden Mann: grazi fogadó, amely ekkor a Jakominigassén üzemelt. Történetéről lásd BARAVELLE, 1967; RAJAKOVICS, 1967.

²⁷³ Wald bei Hermannstadt: Pavel Vraniczky cseh zeneszerző 1807-ben írt operája.

²⁷⁴ Tizedfél: fél tíz.

²⁷⁵ Habsburg-Lotaringiai János főherceg (1782–1859) császári-királyi tábornagy, a grazi műszaki egyetem és több más jelentős grazi intézmény alapítója.

²⁷⁶ Universalmuseum Joanneum: János főherceg által 1811-ben alapított múzeum.

²⁷⁷ Mineralogia: ásványtan (latin).

²⁷⁸ Friedrich Mohs (1773–1839) német geológus, mineralógus, 1812-től a grazi műszaki egyetem ásványtani professzora, 1812 és 1817 között a Joanneum ásványtani kurátora volt.

²⁷⁹ Institutum: intézmény (latin).

²⁸⁰ Systematisch: rendszerezett, szisztematikus (német).

²⁸¹ Numisma: érme (latin).

nincsen rendbe szedve, s nem teljes. A Naturalien Cabinetből vezetett a nevezett professor úr a Mechanicum Múzeumba, hol számtalan hidak, stompok²⁸² s más vízi és száraz machinák modelláit mutogatta, vagyon emellett egy kised physicum múzeum is. Ezek után felnyitották előttünk azon házat, melyben minden styriai fabricák productumainak²⁸³ mustrái²⁸⁴ tartódnak, itt a vasdolgozásnak mustrái legtöbbek és külömbfélék. Bevittek végre az oeconomia²⁸⁵ minden ágaira több országokból egybengyűjtött műszerek magazinumába.²⁸⁶ A legutolsó, amit ezen szép institutumban láttunk, volt a botanicus kert, de e még csak kezdetében vagyon. Midőn innen hazaindulva e pompás múzeum épülete kapujára visszatekintettünk, s János herceg nevét megláttuk, ezt gondoltam: mely sokkal dicsőbb emlék, mint a hódolóké, mely az általok egybenzúzott holtak halmain emeltetik!

Délután a külső városnak egy piacján épült panoramát néztünk meg, Gibraltar²⁸⁷ volt felvonva benne. Onnan a régen híres, erős, de 1809-ben a franciák által széjjelhányatott fellegyárra mentünk fel, hogy a környéket körülnézzük, örömmel töltünk el ezen tekintetre. Napkeletről mérsékelt magosságú termékeny dombok s völgyek, délről három mértföldnyi hosszúságra nyúló, gabonával gazdag tér, s e két táj közt hömpölyög sebes vizével a Mura, partjait mosolygó berkek, virágos rétek díszesítik, napnyugat és észak felől szelíden emelkedett hegyek környékeznek, melyeken a szőlők s fenyves erdők váltják fel egymást, s mezei mulatóházak tarkázzák; túl ezeken magas fenyvesekkel, alól feketés, kopasz tetejekkel az égbe merült borzasztó havasok rekesztik be a láthatárt, s alig engednek egy kis nyílást a Felső-Styriából berohanó Murának. A régi citadellából csak a vigyázótorony vagyon meg épen, védfalai mind föld színig lerontattak, csak fundamentumi²⁸⁸ látszanak a status²⁸⁹ fogházának, elég borzasztók még így is az idő fátyolai alá tekintőnek. Estve volt már, midőn lejöttünk. A theatrumon újra operát adtak elő. Vacsora alatt a tracteurnél egy olosz egyedül öt instrumentumokkal²⁹⁰ csinált török muzsikát.

VIII^{dik} Augustus Grétzben

A mai napot még ezen városban töltvén kívántunk főbb ritkaságaival megesmerkedni. A legszebb része Graetznek a nagy piaca, melyen a várdaház²⁹¹ is vagyon. Templomai között nevezetes a *Domkirche*,²⁹² melyben egy faragott és egy festett crucifixus²⁹³ s egy

²⁸² Stomp: érc- vagy kőzúzómalom.

²⁸³ Productum: gyártmány, termék (latin).

²⁸⁴ Mostra: egy adott termékből a minőség ellenőrzése miatt beszolgáltatott minta.

²⁸⁵ Oeconomia: gazdálkodás, gazdaság (latin).

²⁸⁶ Magazinum: raktár, élelétár (latin).

²⁸⁷ Gibraltar (brit felségterület).

²⁸⁸ Fundamentum: alap (latin).

²⁸⁹ Status: állam (latin).

²⁹⁰ Instrumentum: hangszer (latin).

²⁹¹ Várdaház: katonai őrhely.

²⁹² Domkirche: katedrális (német).

²⁹³ Crucifixus: feszület (latin).

Familien Gemeldje²⁹⁴ Károly hercegnek²⁹⁵ Peter Pomistól²⁹⁶ a mesterség baráti előtt minden tiszteletben fognak tartatni. Megérdemli az utazó figyelmét a mausoleum vagy úgynevezett Catharina temploma,²⁹⁷ mint remeke az orosz ízetű építés mesterségének a ióniai rendben, ebben fekszik II. Ferdinánd császár²⁹⁸ anyjával, első feleségével és elsőszülött fiával, kiknek bebalzsamozott szíveik ércládácskákban mutatnak; ritkaságai közé tartozik ezen templomnak egy szép oltári darab, a Mária fogadása a híres Belutzzitól.²⁹⁹ Közönséges épületei közt említést érdemel Gretznek a régi Burg,³⁰⁰ nem szépségeiért, hanem régiségére nézve, a fegyveres ház, a közönséges könyvtár stb. Nem mehet gondolkozás nélkül el a történetek bűvára a *Murthor*³⁰¹ nevű kapunál, hol Styria Horatius Coclese,³⁰² a Brutus lelkű³⁰³ Baumkircher³⁰⁴ vére hóhéraitól kiontatott. Ebéden megesmerkedék Jeromos Napoleon³⁰⁵ ex westphaliai király lovászmesterével. A Napoleon dinasztiaja elesése után ez a király közel Gretzhez fogadott ki egy udvarházat, s oda vonta magát, feleségét gyakran láttuk a városban szekerezni. Délután kocsit fogadván a lovászmester invitatiójára kimentünk, istállóját, mely száz lóról 30-ra apadt, megnéztük; egy sárga arabs ménlovat vezettek ki nekünk, mely leginkább megérdemelte figyelmünket. Udvara és egész környüállásai³⁰⁶ ezen királynak nagy esését s maga meghúzását mutatta, maga ekkor Triesztben volt. Innen a kartonfabrikához³⁰⁷ mentünk, annak minden részzeit megnézegettük, szövőházakat nem találtunk benne, csupán a nyomtatását és festését vizsik itt véghez, a vásznat Csehországból és Ausztriából hozzák ide. Ezeknek megnézésekkel a nap eltelvén legényeinknek megparancsoltuk, hogy rakjanak egybe holmikát, s tizenegy órára a postalovakat is bestelleltük,³⁰⁸ mi pedig theatrumba mentünk, hol Kotzebuenak egy új darabját, *Rudolph von Habspurgot*³⁰⁹ adták elő, ezen tragaediában sokan derékul játszottanak. Graetznek egy az elsőbb időtöltése a theatrum, mindenkor számosan jelennek meg benne, s ízlések valóban helyes, magaviselete

²⁹⁴ Familiengemälde: családi festmény (német).

²⁹⁵ Stájer Károly osztrák főherceg (1540–1590) 1564-től Belső-Ausztria főhercege, a grazi egyetem és a lípcai ménes alapítója.

²⁹⁶ Giovanni Pietro de Pomis (1569/1570–1633) itáliai festő, építész.

²⁹⁷ Katharinenkirche.

²⁹⁸ II. Ferdinánd (1578–1637) német-római császár, német, magyar és cseh király.

²⁹⁹ Antonio Bellucci (1654–1726) itáliai festő.

³⁰⁰ Burg: vár (német).

³⁰¹ Murtor: grazi városkapu.

³⁰² Horatius Cocles római katona volt, aki az etruszk katonákat egyedül tartotta fenn, amíg társai lerombolták a Tiberisen átvezető hidat, megakadályozva így az etruszkok átkelését a folyón.

³⁰³ Shakespeare Julius Caesar című drámájában Brutus az erény és a köztársaságpártiság képviselője.

³⁰⁴ Andreas Baumkircher (1420–1471) osztrák hadvezér, 1471-ben a stájer nemesség körében felkelést robbantott ki III. Frigyes császár ellen. 1471 áprilisában egy tárgyalás után elfogták, és a Murtor előtt nyilvánosan kivégezték.

³⁰⁵ Jérôme Bonaparte (1784–1860) I. Napóleon öccse, 1807 és 1813 között Vesztfália királya.

³⁰⁶ Környüállás: körülmény.

³⁰⁷ Karton: pamutvászon. SZABÓ, 1993, 217.

³⁰⁸ Bestellál, bestellen (bestellen): megrendel.

³⁰⁹ Rudolf von Habsburg: August von Kotzebue 1814-ben bemutatott darabja.

pedig ezen publicumnak teli moderatióval,³¹⁰ sokat tanulhatnának tőlök magyar publicumaink. Közönségesen Graetz lakosai igen emberségesek, szelídek, örömet esmerkedők, az idegenek iránt egész udvariassággal viseltetnek. Mi egész meglepéssel hagyjuk el Grätzet, s nem csudálkozunk, hogy közönségesen a provinciális városok között becsültetik. A posta 11 órát elűtvén előállott, s mi indulunk.

*IX^{dik} Augustus Windisch Feistritzben*³¹¹

Tegnap tizenegy óra után elhagyván Graetzet egész éjjel utaztunk, a reggeli hajnal Wildon³¹² nevű mezővárosban ért, mely csak egy hosszú utcából áll a Mura magos partján, egy hegy aljában. Mindinkább kezdett világosodni, s fény terjedt el az éj homálya helyett, egy bájjal teljes vidéket látánk magunk előtt. Erdős hegyekkel környékezett téren kígyózdik a Mura szép vize, partjait mulatóházak s dús gazdagságot mutató faluk ékesítik, s hogy a gyönyörű Ladsaft³¹³ tökéletesen festői legyen, a fenyveses bércek tetejéről egy-egy omladozott vár, a hajdoni vitéz századok durva méltósága tündöklök. Magosan emelkedett volt már a nap a láthatártól, midőn a Murán két helyt általmentünk, s már szemünk előtt állott *Ehrenhausen*³¹⁴ nevű városocska régi pompás kastélyával, mely mint egy korona, úgy áll egy, a folyóvíznek fekvő magos hegy tetején, s messzire gyönyörködtetett tekintetével. Míg lovakat változtattak, felmentünk a kastélyba, ott legottan szemünkbe tűnt a herceg Eggenbergék, ezen vár hajdoni birtokosainak mausoleuma, ajtaját két collossalis Hercules³¹⁵ statuáji³¹⁶ őrzik, s a familia címere alatt a szemöldökön ez a fejlírás: *Post onus honos*.³¹⁷ A hegy, melyen a kastély fekszik, kőszirtes a város felől, s egy szép, jóízű forrás buzog ki belőle, hátulsó menedékes oldalát vén tölgyes árnyékozza. Mostani ura ezen kellemetes helynek *gróf Athems*.³¹⁸ Itt könyököt formál a Mura, s Magyarország fele hömpölygeti kristály habjait. Megnézegetvén a kastélyt, a postaház előtt flöstökömöztünk,³¹⁹ azalatt a lovakat befogták. A Plaitsch³²⁰ magos hegyén kellestevén itt általmennünk, parasztoktól is fogtak lovakat a szokott postához; mi is sok helyt gyalogoltunk mind fel a meredekekre, midőn lejteni kezdénk, kitértünk az útból sokszor a szorgalmatos mezai munkásokhoz, hogy környülállásaikról tudakozódjunk. Kérdeztük, miként bírják földjeiket, mivel tartoznak a császárnak, földesuraiknak, mivel a Bezirknek,³²¹ kerületnek. Sok nem is tudta, egy azonban bevitt házába, s elévett egy könyvecskét, ebbe fel vagyon írva, mondá, megláthatják az urak;

³¹⁰ Moderatio: önuralom, önmérséklet (latin).

³¹¹ Windisch-Feistritz (ma: Slovenska Bistrica, SLO).

³¹² Wildon (A).

³¹³ Landschaft: táj, vidék (német).

³¹⁴ Ehrenhausen an der Weinstraße (A).

³¹⁵ Hercules/Héraklész görög mitológiai hős, Zeus és Alkméné királyné fia.

³¹⁶ Statua: szobor (latin).

³¹⁷ A teher után a tisztség (latin).

³¹⁸ 1805-ben került a kastély Karl Attems gróf tulajdonába. JANISCH, 1878, 134.

³¹⁹ Reggeliztünk.

³²⁰ Plabutsch (A).

³²¹ Bezirk: kerület (német).

láttunk benne *imperial, urbarial, rustical, Bezirk und Weg Steyert*,³²² mely ahhoz mérsékelve, amit bír, annyi, hogy nálunk a parasztnak földönfutó szegénynek lennének általa, itt ellenben a kereskedés és szorgalom ezt a terhet könnyűvé teszi. A földművesnek rész szerint tulajdona, amit bír, rész szerint árendában³²³ bírja, tulajdonát el is adhatja, de ezen eladás által a földesúr nem veszhet, mert akármiként adja is el egy szántóvető a földjét, a másik azon terhekkal bírja, mint akitől vette. Igen kevés gazdaságot folytatnak itt a földesurak, s mely boldogok, hogy munkásságaikat más tárgyakra fordíthatják! Ezen a hegyen két természeti nevezetesség is vagyon: egy fejmárvány-bánya s számtalan kővé vált csigák egész stratuma.³²⁴ Délután volt már, midőn azon hegyláncon, mely a Mura völgyét a Drávától elválasztja, lelejtünk, s betértünk a marburgi kerület fővárosába, *Marburgba*,³²⁵ mely Grétz után legnagyobb Styriában, fekvése is igen szép, éppen a Dráva ere mellett, a Burg régisége tiszteletet gerjeszt benne. Marburgnál a Dráván általjövén sok maradványait láttuk mindenfelé a hajdoni ritteri időknek, semmi is annyira magára nem húzta azonban figyelmünket, mint az útról balra fekvő *Krainischfeld*,³²⁶ Erasmus Tattenbach³²⁷ hajdoni uradalma, melyben a szerencsétlen gróf *Zrínyi Péter*,³²⁸ *Frangepán*³²⁹ és *Nádasdy Ferenc*³³⁰ és *Tattenbach* között ama gyászos szövetség kötődött 1670^{ben}. Mindnyájan a vesztőhelyen végezték életüket, Nádasdy és Tattenbach Bécsben, Zrínyi és Frangepán Wiener Neustadtban,³³¹ ahol is csontjaik felett emelt emlékeztetőn ez az írás vagyon:

*Hoc in tumulo jacent Petrus Zrinyus banus Croatiae
et marchio Fransiscus Frangepan ultimus familiae,
qui quia cacens caeum duxit, ambo in hanc foveam
cecidierunt.*

³²² Imperial Steuer, urbarial Steuer, rustikal Steuer, Bezirkssteuer, Wegsteuer: birodalmi adó, úrbéri adó, paraszti adó, kerületi adó, úttadó (német).

³²³ Árenda: haszonbérlet.

³²⁴ Stratum: réteg (latin).

³²⁵ Marburg an der Drau (Maribor, SLO).

³²⁶ Kranichsfeld (Rače-Fram, SLO).

³²⁷ Hans Erasmus von Tattenbach (1631–1671) stájer főúr, részt vett a Wesselényi-összeesküvésben, amiért kivégezték.

³²⁸ Zrínyi (*Zrinyi*) Péter (1621–1671) Horvátország bánja, a Wesselényi-összeesküvésben való részvétele miatt kivégezték.

³²⁹ Frangepán (*Frangepan*) Ferenc Kristóf (1643–1671) horvát főnemes, a Wesselényi-összeesküvés egyik vezetője, 1671-ben kivégezték.

³³⁰ Nádasdy Ferenc (*Nadasdi Ferentz*) (1623–1671) országbíró, a Wesselényi-összeesküvés résztvevője, amiért kivégezték.

³³¹ Wiener Neustadt (A).

*Discite mortales et casu discite nostro:
Observare fidem regibus atque Deo.
Anno Domini 1671.
Die 30 Apr. Hora 9
Ambitionis meta est tumba.*³³²

Estve vagyon, s mi is elérkezénk ide, Windisch Feistritzre a cilli kerületben, vagyon benne egy szép régi kastély, kellemetes kert s egy lóoskola. A szép időt használni akarván mi itt meg nem állunk, hanem még az éjjel továbbmegyünk.

*X^{dik} Augustus Laibach*³³³

Feistritzről még tegnap estve megindultunk. Itt szép vasbányák vagynak, de mivel mélyen beestenek a hegyek között a commercialis³³⁴ úttól, s mivel siettünk Triesztbe, be nem térhettünk, hanem továbbmenénk a híves estveli szürkületen, s az éj Gonowitznál³³⁵ lepett meg. Szép omladványai látszanak itt a régi gonowitzi várnak. Ezen vidéket már mind *wendusok*³³⁶ lakják, egy a styriaiaktól sokat különböző, durva és bárdolatlanabb nép. Nagy bajban voltunk nyelvek nem érthetése miatt, mely atyafias a szláv nyelvel, hijában tudakozódtunk holmiről a postalegényektől, csak üngettek szavainkra, s meredten néztek. Utunk mindenütt vad szépségű helyeken ment, melyek a hold báyadt világánál borzasztóknak tetszetek. Közel fekszik az úthoz komor magánosságú helyen *Seitz*,³³⁷ hol a legrégebb Karthauserek³³⁸ klastroma³³⁹ volt régen, itt egy templomban fekszenek két *Ottokár*³⁴⁰ régi styriai grófok. *Hohenek*³⁴¹ kis mezővárosocska esett még utunkba, melynél sok szép római régiségek találatnak, míg Cillibe,³⁴² Styria utolsó kerületének fővárosába érénk hajnalhasadáskor. Ez egy a legrégebb városok közül Styriában, a hajdoni *Cellia* vagy Celleja, ma Cilli egy romanos völgyben fekszik, melyet kellemetes erdők s rétek ékesítenek, s régi kevély várak omladványai tekingetnek le azon térségekre, hol hajdoni urok vadsága hajdon vérpatákat árasztott. *Sonnek*,³⁴³ mely a régi kevély Cillei grófokat, ezen vidék urait szülte, ruinákban³⁴⁴ hever, csak a magyar

³³² „E sírban fekszik Zrínyi Péter, Horvátország bánja és Frangepán Ferenc gróf, családja utolsó tagja, mivel vak vezetett világtalant, mindketten ebbe a verembe estek. Tanuljatok, halandók, és tanuljatok esetünkből: tiszteljétek a királyt és az Istent. Az Úr 1671. évének április 30. napján 9 órakor. A becsvágy határa a sír.”

³³³ Laibach (Ljubljana, SLO).

³³⁴ Commercialis: kereskedelmi (latin).

³³⁵ Gonobitz (Slovenske Konjice, SLO).

³³⁶ Vendus: vend.

³³⁷ Seitz (Žiče, SLO).

³³⁸ Karthäuser: karthauzi (német).

³³⁹ Klastrom: kolostor.

³⁴⁰ III. Ottokár (1124–1164) és IV. Ottokár (1163–1192) stájer hercegek és örgrófok.

³⁴¹ Hoheneck (Vojnik, SLO).

³⁴² Cilli (Celje, SLO).

³⁴³ Sonneck (Kuk, SLO).

³⁴⁴ Ruina: rom (latin).

történetekben maradt fenn átokkal emlékezete, eszünkbe jutott Hunyadi János³⁴⁵ s az ő szerencsétlen fia, László,³⁴⁶ s képzetünkben lelkeiket mintha láttuk volna az omladványok felett egymást még most is üldözni, mely méltó történet egy magyar Osszian³⁴⁷ hárfájára! Cillitől, mely a Sän³⁴⁸ és Köding³⁴⁹ vizeinek egybenfolyásánál épült, kevés idő múlva szűk völgyekre, vad erdőkre s magosabb hegyekre találtunk. Onnan az első posta Fränz,³⁵⁰ a környéke vad havasos s különösen gazdag vadakkal. A postamester igen vidám, emberséges ember, sok vadászkutyaíróról kezdődött vele beszédünk, s mivel gróf *Thurnot*,³⁵¹ a gubernátor vejét jól esmerte, s a Bánffyék neve sem volt esmeretlen előtte, s vadászai hajlandóságunkat látta, különös szívességgel marasztott vadászatra, s vadászatairól oly dicsérettel beszélt, hogy szinte kedvünk ereszkedett ezen rengetegeket medvéit s hiúzait vele együtt megkergetni; de siető utunk, s a még hátralévő örömök reménysége erőt vett ezen passiónkon,³⁵² s nekifogtunk a Styriát Carnioliától³⁵³ elválasztó oberburgi³⁵⁴ havasoknak; a vidék mindenütt vad, az út mesterséges és jó. A havas tetején egy kősziklára emelt pyramisra láttuk VI^{dik} Károly császár³⁵⁵ nevét felmetszve, aki ezen utat előbb ilyen járhatóvá tétette, s az időt és azoknak neveit, akik ott dolgoztattak. Itt volt a határszél, eddig nyúlt volt ki erről felől Napoleon birodalma. Az első posta Carnioliában, melyet csak közel a szélekhez érünk, Osváld³⁵⁶ volt, a postamester, ki egyszersmind fogadás is, jó ebédet adott, s igen jól esett, Grecztől fogva meleg ételt nem evén. Ezen túl már jó pénzzel fizettünk; lelejténk délután erről a havasról a Száva³⁵⁷ völgyébe, melynek zöldes vizén általmenvén még jókor beértünk Laybach városába, jól épült hely erősséggel a Laybach mocsár iszapos patakja mellett. Még ezen estve megnéztük a víz partján kicsiny, de kies sétálóját.

³⁴⁵ Hunyadi János (1407–1456) hadvezér, erdélyi vajda, a Magyar Királyság kormányzója 1446 és 1453 között.

³⁴⁶ Hunyadi László (1431–1457) temesi főispán, horvát-dalmát bán. 1457-ben V. László Budán kivégeztette.

³⁴⁷ James Macpherson (1736–1796) skót költő kreálta Ossiant, a kelta bárdot, aki az elesett hősök tetteit énekelte meg. Az Ossian énekeiként közreadott műveket ő írta az általa gyűjtött töredékek alapján.

³⁴⁸ Sann (patak).

³⁴⁹ Köding (patak).

³⁵⁰ Franz (Vransko, SLO).

³⁵¹ Raimond von Thurn-Valsassina und Hoffer (1772–1835), felesége Bánffy György (1747–1822) gubernátor lánya, Bánffy Jozefa (1800–1861) volt.

³⁵² Passio: kedvtelés, szenvedély (latin).

³⁵³ Karniónia.

³⁵⁴ Oberburg (Gornji Grad, SLO).

³⁵⁵ VI. Károly (1685–1740) néven német-római császár, III. Károly néven magyar és spanyol király.

³⁵⁶ Sankt Oswald (Sveti Ožbolt, SLO).

³⁵⁷ Száva.

*XI^{dik} Augustus Idria*³⁵⁸

Laybach, hol a múlt éjjelt két egymás után álmatlan éjcek után egy csinos fogadóban ágyainkban töltöttük, figyelmünket különösen megérdemelve a délelőttöt megjárására fordítottuk. Reggel felmentünk citadellájába, melyet ezen háborúban az orosz vicekirály a franciákkal vitézül oltalmazott, s most, amint látszik s tudakozódásaink után észrevettük, romlásnak hagyatik. Innen szinte oly szép a kinézés a Száva völgyére, mint a gretziből a Muráéra. A város maga körülette fekszik a vár meredekes fákkal benőtt hegyének, védőfala magának a városnak nincs, hanem egyfelől a Luviana,³⁵⁹ másfelől egy canalis³⁶⁰ veszi körül, mellyel azon víz kiütésétől oltalmaztatik a város. Utcái ki vagynak rakva, s éppen a fogadó előtt való piacon van egy statuákkal ékes folyókút. Feljártuk templomait is, a főtemplom leggazdagabb márvánnyal, itt találtuk egy régi püspöknek statuáját, ki az Attila³⁶¹ elől széjjelfutott keresztyéneket ide újra egybengyűjtötte. Ezen emlékirásban a város *Aemonának* nevezetik. Megnéztük a közönséges könyvtárt. Laybachhoz képest elég szépnek találtuk, más bibliothecákhoz nagyon középszerű ugyan, de bár ilyen volna az ekkoraszerű városiban hazánknak! Két csinos olvasóház³⁶² is vagynak mellette. Nagyon gondosok voltunk iránta, mennyire ment volt és hol áll a carnioliai nyelv literatúrája. Ezen nyelvet a német nyelv elnyomta, s ma már könyvek nem is jönnek ki. A reformatio után való században virágozni kezdett volt, sok nevezetesen theologiai munkák fordítottak, akkor a Luther vallása ott nagyon lábra állott, s annak követői anyai nyelvek pallérozásán s más tudományokon igyekeztenek, ők annak utána kiirtódtak tökéletesen, s velek a carnioliai nyelv további pallérozása megszűnt. Ezt a thecarius, ki maga is carnioliai születés, beszéllette, s szavainak bizonyítására számtalan akkori könyveket mutatott, s buzgani látszott most is anyai nyelve iránt. A theca nagyobb saalája³⁶³ közepén állottanak egy Linéja hajónak,³⁶⁴ egy fregattnak³⁶⁵ és egy corvettnek³⁶⁶ igen szép modellái, a legkisebb kötélíg vitorlával s kicsiny öntött rézagyúkkal felkészítve. Laybach népe csinos, s egyáltalában a kereskedelem által ott jövén egybe *Trieszt, Klagenfurt*³⁶⁷ és *Gretz* felől a commercialis út, az egész város vidám és kedves. Már közelgetvén a dél, tracteurbe mentünk, s egy rövid ebéd után útnak indultunk Ober Laybach³⁶⁸ fele, ahová mintegy 3 óra tájban meg is érkeztünk. Az út közben több beszéd után elvégeztük, hogy Idriában, ha lehet, a kénesőbányát³⁶⁹ minden sietség mellett is megnézzük. A postamesternek jelentettük szándékunkat, aki elég becsületes

³⁵⁸ Idria (Idrija, SLO).

³⁵⁹ Luwiana (Ljubljana).

³⁶⁰ Canalis: csatorna (latin).

³⁶¹ Attila (*Atilla*) (410 körül – 453) hun király.

³⁶² Olvasóház: olvasóterem.

³⁶³ Sala/Saal: szoba, terem (olasz/német).

³⁶⁴ Línea/Linia hajó: sorhajó, háromárbcos, három ágyússorral rendelkező hadihajó.

³⁶⁵ Fregatt: háromárbcos, de a sorhajónál kisebb hadihajó.

³⁶⁶ Korvett: háromárbcos, de a fregattnál kisebb hadihajó.

³⁶⁷ Klagenfurt (A).

³⁶⁸ Ober Laibach (Vrhnika, SLO).

³⁶⁹ Kéneső: higany.

volt nekünk lovakat adni. Mi tehát Bánffyékkel együtt az ő szekereken az útból Idria felé kitértünk, a magunk szekerét pedig, mely nehezebb volt, a három legénnyel egy stációval tovább, Lohicsig³⁷⁰ küldöttük, hogy ott várjanak ránk. Alig lehet egy romantisabb utat gondolni, mint Ober Laybachtól Idriáig. Meredek bérceken és lejtős völgyeken kanyarog a mesterséges Schosse,³⁷¹ melynek egy felét többnyire kőfal tartja, fenyves s bükkös erdők között fel egy magos havasra, s onnan be az Idria szűk völgyébe, melyet az Idriza³⁷² vize formál. Lejtettünk már a szikszákoson³⁷³ vitt úton lefelé, hol némelykor két kereket is kellett kötnünk, midőn az estve, s borongós lévén az ég, a mély setétség meglepett. Láttuk ugyan néha már a városban lévő világokat, s hallottuk a havasi patak zúgását s a stompok verését, mégis az út kanyargásai miatt csaló közeledésével s tetsző eltávozásával szinte másfél óráig játszódtatott. Ezen veszedelmes helyen a legvakobb setétségben ezen helyeken esmeretes carnioliai igen becsületes kocsisunkkal volt szerencsénk, hogy valamely veszély nem ért, jöllehet, sem ő minket, sem mi őtet nem értettük, s csupán minden kigondolható testi mozdulásokkal adtunk valamit tudtára, s végre a setétség ettől a beszédétől is elzárt, melynek Bánffy Geci különös mestere volt, s néha a legnagyobb hahatákra adott alkalmatosságot. Leérkezénk csakugyan végre a völgybe, s bejutánk Idriába, és a fogadóba szállottunk. Az egyik hutman³⁷⁴ megtudván odaérkezésünket hozzánk jött, s megkérdezé, akarnánk-e a bányába holnap bemenni, melyet mihelyt megtudott, ígérte, hogy megteszi a rendeléseket, s minket be fog kísérni.

XII^{dik} Augustus Adelsberg³⁷⁵

Ma az egész délelőtten az idriai kénesóbányának, mely leggazdagobbnak tartatik Európában, megnézésére szenteltük. Reggel szíjjelnéztünk a környékben, ahova tegnap setétben érkeztünk, s egy borzasztó s mégis kellemetes havasi völgyben láttuk magunkat. Idria, maga a város nem nagy, s csupán bányászok lakják, kiket mind ez az egy bánya foglalataskodtat, s felváltva egy része a föld alatt, más künn dolgozik; tekintetek rút és halavány, s 30 esztendőn fejül kevésnek vagyon ép foga a kéneső miatt, s életidejek sem sokra nyúlik. Hét óra után a hutman megjelent, s bennünket a bányához vezetett; köntösök s több mécsesek voltak már készen számunkra, s beindulánk; ennél szebb bányát nem láttunk, kőgrádicsokon mentünk néhány száz lépcsőt lefelé, a szokott Spreitz³⁷⁶ gerendák helyett messze kő bolthajtás tartja az omlástól a hegyet, míg egy kápolnaforma nyugvóponthoz ér az ember, melyben a Szent Flórián³⁷⁷ oltára vagyon helyheztetve képével. Az 1807^{dik} esztendőben valamely történet által meggyulladván, minthogy az itt való kőnek egy része is égő vagy meggyújtható, sebesen elborította a láng a bányát,

³⁷⁰ Loitsch (Logatec, SLO).

³⁷¹ Chaussee: országút (német).

³⁷² Idriza (Idrijca).

³⁷³ Szikszákos: cikcakkos.

³⁷⁴ Hutman: aknász.

³⁷⁵ Adelsberg (Postojna, SLO).

³⁷⁶ Spreitze: támaszfa, feszíték (német).

³⁷⁷ Szent Flórián (*Florian*) (240 körül – 304) vértanú, a tűzoltók védőszentje.

minekelőtte észrevehették éjcaának idején, s egész ezen pontig harapódzott, hol most annak emlékére téve a Flórián képe szemléltetik. Egy szelelőlyukon a patakot bocsátották be a bányába nem kis kockázatásával az egész bányának, mert midőn a rohanó víz a dühösködő tűzzel a hegy fenekében egybetalálkozott, nagy mormogással megrázkódott, s valóságos földingás történt a bánya környékén. Megaluván a tűz egész esztendeig dolgoztanak a víz kipumpolásán. Ettől fogva a Spreitz fák egészen kitiltódtak ezen bányából, hanem a Flórián képétől kezdve egy-egy ölnyire jó lábnyi szélességű s téglavastagságú ovális bolthajtások tartják fenn a hegy omlását. Mentől beljebb mentünk a bányába, mindinkább melegebb kezdett lenni, végre oly rekkenőségbe értünk, hogy a nyári legforróbb nap sem éget annyira; itt mezítelen dolgoztak a bányászok, mégis négy óránál tovább napjában ki nem állhatják. Több szép kénésös stufákkal³⁷⁸ emlékezetül megajándékoztak, s a föld színére újra kijöttünk éppen azon grádicsokon, melyeken beereszkedtünk vala. Újra szabad ég alatt szemlélők magunkat, s örömmel szíttuk be a friss havasi levegőt, melytől ez a Pluto³⁷⁹ birodalma egy darabig megfosztott volt. Lerakván a bányász köntösöket, már most a *stompok, mosóházak s olvasztókemencék* megnézésére mentünk. A kiásott érc itt vagy igen gazdag, vagy igen szegény, vagy középszerű. Ezek legelebb is elválasztatnak egymástól, a legszegényebb, melynek mázsája egy font³⁸⁰ kénésöt alig tart, félrevetődik, a középszerű a mosás által megtisztulva megyen az olvasztókemencékbe, a leggazdagabb, melynek mázsája 80, sőt 85 font tiszta kénésöt is ad, minden tisztítás nélkül megyen az olvasztó, új nemű spanyol módra épült kemencékbe, hol a kemény tűz által gőzbe űzetik, s csökon a földes részekről különválva leszáll s kifoly. Ezen megtisztult kénéső gálickővel készített kecskebőrökbe fogódik fel, s úgy rakódik tonnára. Egy kecskebőrbe 150 font kénéső fér, melyért minden esztendőben a bányának 9000 kecskebőrnél több kell, ez az oka a carnioliaiak feletre sok kecskeszaporításának. A terméskénéső (gediegenes Quecksilber) csak mosás által, tűz nélkül választatik el a földes részekről, ennek manipulatiója³⁸¹ igen gyönyörködteti a nézőt. Esztendő alatt 12 000 mázsa kénésöt s 1800 mázsa cinobriumot³⁸² dolgoznak itt ki, melynek nagy részét Spanyol- és Törökországok³⁸³ s Anglia viszi el Triesztből, s az udvar tiszta nyeresége 800 000 rajnai forintra megyen. Az olvasztóházakból a *cinóber* és *mercurius sublimatus*³⁸⁴ fabricájába vezetettünk; itt láttuk, büdöskővel³⁸⁵ elegyítve retortákban miként oxidáltatik a kénéső, s hogy lesz a cinobrium, mely porrá töretvén, vízzel elegyítve liszté őrlődik. A mercurius sublimatust választóvíz által főzik hasonló retortákban, az az superoxidálják. Elközelgetvén a dél, mi is visszatértünk a fogadóba, s ebédeltünk, itt ettünk valamely igen szép, fejér vakaróforma kenyeret, melynek több szarvai

³⁷⁸ Stufa: kristályos ásványdarab.

³⁷⁹ Pluto: a római mitológiában az alvilág istene.

³⁸⁰ Bécsi font, 0,56006 kg.

³⁸¹ Manipulatio: művelet, kezelés (latin).

³⁸² Cinobrium: cinóber, narancsvörös színű higanyérc (latin).

³⁸³ *Török Ország*.

³⁸⁴ Mercurius sublimatus: higany-klorid, régies nevén rágó higany.

³⁸⁵ Büdöskő: kén.

voltak, minden szépsége mellett azonban sokkal alábbvaló a jó erdélyi kenyérnél. Délután visszaindultunk azon az úton, melyen jöttünk, s borzadva néztük azokat a helyeket, hol sötétben ereszkedtünk le; estve mintegy öt óra tájban Lohicsra szekerünkhöz visszaérkeztünk. Laybachban a könyvtárúsnál megvettünk volt *Haequet Abbildung und Beschreibung der Südwest und Östlichen Wenden Ilyrier und Slaven*³⁸⁶ és *T. Grübers Briefe hydrographischen und physicalischen Inhalts aus Krain an I. Born*³⁸⁷ című két könyveket, s az úton néha azokkal mulattuk magunkat, az utolsó szép leírása által felgerjesztette volt bennünk a Zirknitz-i tó³⁸⁸ megnézésére kívánságunkat, s a lohicsi postán találtunk egy éppen Zirknitzre való becsületes ifjat, e hívott a tó megnézésére, de azt tette hozzá, hogy az idén még el nem folyt, s tehát nevezetességeit nem lehet látni; mi is megváltoztattuk szándékunkat, s továbbindulánk, a Zirknitz-i tónak pedig csak leírásával maradtunk. Utunk mindenütt igen festői, kősziklás és erdős helyeken, de terméketlen, szegény földön ment, nagy mesterséggel csinált Schosse egy hegy oldalán, melyet sok helyt 12 öl magasságú kövekből rakott óriási fal tart, vitt *Planina*³⁸⁹ fele; a környék miveletlen, lakosi durvák, szegények; borzadva láttunk egy carnioliai embert, ki szamarával egybenfogván magát húzott egy taliga fát roskadt háza fele. Férfiai és asszonyai a carnioloknak erős termetűek, de rútak, babonás, csalárd, tolvajkodó, kételkedő, telhetetlen nép, soha eleget nem fizethet nekik az ember, kosztjok szegény. Ezek közt láttunk fedél alatt való búzaszárazasztókat. Legnagyobb gazdaságok méh- és kecsketartás. *Planinára* nyolc óra tájban érkeztünk. A postamester igen becsületes német volt, s hamar lovakat fogatott szekereinkbe, s még 10 órára egy borzasztó kősziklák közt kanyargó csinált úton Adelsbergbe megérkeztünk. A postalegény sokat beszélt ezen helyek régen tolvajos voltáról, kiirtásukat Napoleonnak tulajdonította. Mi békességben érünk az adelsbergi fogadóba.

XIII^{dik} Augustus Trieszt

Még az estve, lefekvésünk előtt tudakozódánk Adelsbergben azon barlangokról, melyeket Gruber leírása szerint a megnézésre itt méltóknak találtunk. A fogadós rendeléseket tett bizonyos emberekről, kik minket azokhoz vezessenek, s ma reggel jókor meg is jelenének. Elsőben vezettek az adelsbergi omladozott vár mellett levő barlangba, szájánál tüzet gerjesztvén fáklyákat gyújtának. Mintha a tündérek palotájába léptünk volna, úgy lepett meg ezen csepegőkö oszlopokkal decorált véghetetlen üreg, de csak valami kétszáz lépésnyire lehetett mennünk, ott az üreg megszorult, borzasztólag mormolt a mélységből a zúgó patak rohanása, eszünkbe jutának Virgilius ezen versei:

³⁸⁶ Baltazar Haquet Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Ilyrer und Slaven című műve.

³⁸⁷ Tobias Gruber Briefe hydrographischen und physikalischen Inhalts aus Krain című műve.

³⁸⁸ Zirknitz-i-tó (Cerknica-tó, SLO).

³⁸⁹ Planina (Ajdovščina, SLO).

*Facilis descensus Averno est,
Sed revocare gradum, suprasque evadere ad auras
Hoc opus, hic labor est. Pauci quos aequus amavit
Jupiter, aut ardens evexit ad aethera virtus,
dis geniti potuere.³⁹⁰*

Mi is tehát, nehogy igen sokba találjon kerülni ezen természet bűvársága, beljebb ereszkedni nem merészeltünk, egyik sem tartotta magát Herculesnek közülünk. Innen több mint félóránnyira sivatag kőszirtes helyeken túl, egy erdőcskében vagy a Magdalena barlangja, mindenfelől sűrűn vad cserjével körülnőtt mély völgy fenekére ereszkedtünk le bemeneteléhez. Ez a barlang nagyobb s szebb is a másiknál. Az idő csuda gyermekei a csepegőkö oszlopok, ezen véghetetlen üregek boltjait látszanak tartani atlasi³⁹¹ vállaikon, több részekre osztják, s ifjabb testvéreikkel együtt, melyek vagy alólról tornyozódnak, vagy fejlől száz végekkel függenek, külömb-külobmbféleképpen decorálják. Most egy ritteri palotát, majd az aegyptusi papok titkos gyűlését képzelgették, itt borzasztó sírhalmokkal behintett temetőhelyekké váltak, ott a Calypsó³⁹² kies barlangját formálták; ezen utolsó részét egy gyönyörű, hideg forrás is ékesítette, beljebb az üregben a más barlangból mindenütt föld alatt jött patak vize is zuhogott. Az emberek, kik minket ide vezettének, azt erősítették, hogy ebből a barlangból az előbbenibe el lehet menni, de veszedelemmel. Mi a barlangok nézéséből hazasiertünk, hol rövid ebéd várt, különösen szokatlan nagyságú, igen jó rákokat tettek fel előnkbe a Zirknitz tóból, mely tó csak egy statióra vagyon innen. A tegnap előhozott okoknál fogva oda nem mentünk, de sokat tudakozódtunk róla, s egybenvetve azzal, amit több könyvekben olvastunk, s nevezetesen Gruberből, ki elragadtatással beszél felőle, s mint természetbűvár helyesen is, azt a tulajdonságát hoztuk ki, hogy a melegebb nyarak alkalmatosságával az egész tónak vize, mely egy jó négyzetmérföldet foglal magában, benne és körülte lévő több mint 20 barlanglyukakon mind elfoly, és vagy más folyók árkába, vagy üregekbe kiömlik, s a tó helyét víz nélkül, de nem egészen szárazon hagyja, és igen sok rákokkal, szép halakkal ajándékozza meg a környéket. Ekkor kaszálnak, igaz, szélein, s vetnek s aratnak is, de csak ott, ahova, mikor teljes is, vize ritkán emelkedik fel. Hosszas esőzés és égi háborúk után azon említett üregeken újra visszaömlik a víz, és kevés órák alatt a tó helyét megtölti. Ez a tó mindég természet ritkaságának fog maradni, mindazonáltal az a hír róla, hogy benne egy esztendőben halászni, vadászni, vetni, aratni, kaszálni lehet, csak félig igaz. Dél tájban megindultunk Adelsberg mezővárosából teli azon vágyódással, hogy mentől hamarébb a még soha nem látott tengert s Trieszt városát köszönthössök; innen már mind terméketlenebb, kövesebb kezdett lenni a vidék,

³⁹⁰ „[...] könnyű leszállni a mélybe [...] / Ámde kijönni megint az Averusból, fel a fényre, / Ez fáradtságos feladat! Csak a lángszivű bírja, / Kit kedvel Jupiter, vagy az égig emel fel erénye, / Vagy pedig isteni sarj maga is.” (Lakatos István fordítása.) VERGILIUS, 1962, 108. (VI. ének, 126–131. sor.)

³⁹¹ Atlasz: titán a görög mitológiában. Lázadása büntetéseként Zeusz azt rőtta rá, hogy a vállain tartsa az égboltot.

³⁹² Calypso: görög mitológiai alak, Atlasz lánya, tengeri nimfa.

mostohább a természet. Prewald³⁹³ nevű helység volt első postánk; itt már szigorú,³⁹⁴ kővel fedett házakat találtunk, csak a postamester háza volt valamivel csinosabb; túl ezen a Nános³⁹⁵ rettenetes óriási kőhegye uralkodik a magához hasonló apróbb kőhegyeken, melyeket csak egy bokor virággal sem ajándékozott meg a természet, imitt-amott mégis egy-egy fa enged pillanatnyi örömet a szemnek *Sesanaig*,³⁹⁶ hol a második postát értük. Itt szomorúbb pusztá mező nyílik meg az utas előtt, beszórva a földből mintegy kinőni látszó temérdek kődarabokkal, melyeknek ezerféle formájából azt gondolhatta volna a mesék kora, hogy valamely bosszús tündér állatokat s embereket bálványított. Néhol kővel kerített mély lyukak fenekén lehet kevés haricskát³⁹⁷ vagy kerti veteményt szemlélni, melyek trágyázására, mint valamely kincsen veszekedve, egymás kezéből ragadozzák ki a gyermekek a lóganét. Mintha meg akart volna kímélni a postakocsis ennek a szomorú helynek unalmától, kimondhatatlan sebességgel hajtott a jó csinált úton, s csakhamar el is érénk az opsinai³⁹⁸ vámházhoz, mely Trieszt vidéke határszélében vagon. Közel a vámhoz láttunk egy kies emlékoszlopot gróf Zinzendorf Károly³⁹⁹ hajdoni trieszti kormányozó nevével, kinek dicséretet érdemlő, munkás igazgatása alatt végződött el ezen sivatagon keresztül a csinált commercialis út 1779^{ben}. Még itt mind a szélvészszülő Nános pusztá köves birodalma tart, mely annál iszonyatosabb akkor, midőn az itt Bóra⁴⁰⁰ név alatt ismeretes észak-napkeleti szél ordítva rohan a kősziklákon keresztül, a könnyebb szekereket fel is forgatja, s napokig járhatatlanná teszi az utat. Felérénk végre az Opsina bércére, innen láttuk meg legelébb a tenger, a Neptun⁴⁰¹ határtalan országát, s örömkialtással fogadtuk. Minden, minden megcsalja többnyire a világon a felgyulladt várakozást, egyedül a tenger nem! Elfelejthetetlen tekintet: éppen Trieszttel általellenben fogadta Thetis ezüst karjai közé Phoebust,⁴⁰² csupa báj és élet öröme uralkodott körülünk minden tárgyban, a tiszta, felhőtlen ég gyenge lebegés között látszott egybeegyedni a csendes tengerrel a láthatárnál, a jövő és menő vitorlás hajók, a vidám munkás zajgása a hegy aljában elterült kereskedővárosnak, az azt környező gyümölcsös és szőlőskertek, az árbócaerdős kikötőhely, annyi új, annyi szép volt egyszerre, hogy két szemünk a nézésre keveseknek, szívünk az öröm elfogadására szűknek tetszett. Ily érzéssel lejtünk be Triesztre, s szállottunk a *la Corona* nevű fogadóba. Legottan Kendeffyékkel együtt, kik már két nappal azelőtt megérkeztek volt és vártak

³⁹³ Prewald (Prebold, SLO).

³⁹⁴ Szigorú: jelentése lehet szegényes, satnya, zord. SZABÓ, 2005, 479.

³⁹⁵ Nános (SLO).

³⁹⁶ Sesana (Sežana, SLO).

³⁹⁷ Haricska: más néven hajdina vagy tatárka, gabonanövény, leginkább kását készítették belőle.

³⁹⁸ Opcina (Opcina, I).

³⁹⁹ Karl von Zinzendorf und Pottendorf (1739–1813) 1776 és 1781 között volt Trieszt kormányzója. 1792-től az Államtanács tagja, 1793-tól a bécsi Udvari Számvevőszék vezetője volt.

⁴⁰⁰ Bóra: az isztriai és a dalmát tengerparton fújó szél.

⁴⁰¹ Neptunus: a vizek és tengerek istene a római mitológiában.

⁴⁰² Utalás a naplementére. Tethys: tengeristenő a görög mitológiában. Phoebus: Apolló napisten a római mitológiában.

ránk, a kikötőhelyhez szaladtunk, s egy Charonte⁴⁰³ nevű csónakon sétálni eveztünk a még előttünk új tengerre. Estve theatrum volt, Sackespearnek⁴⁰⁴ egy tragédiáját adták elő olasz nyelven, több indulattal, mint mesterséggel.

XIV^{dik} Augustus Trieszt

Mihelyt a szép reggel ma szemeinkről az álmodat elkergette, kiindultunk a város megnézésére. Trieszt (Tergestum) már esmeretes volt a régi rómaiak előtt is, s a Carthágó⁴⁰⁵ elesése után birtokába estek, azolta sok urakat esmért, virágzásba hozását végre Ausztriának köszönheti. Ma Trieszt egy nagy, szabad kikötőhelyű, gazdag kereskedőváros. Nagy, magas kőhegyek félcirculust⁴⁰⁶ formálnak körülette, melyeknek egy benyúló promontoriumán⁴⁰⁷ vagyon az erősség ágyúkkal felfegyverkezett. Magának a városnak négy nagyobb részei vagynak: 1^{őben} a régi város a citadella hegye alján és oldalán, ebből állott a római Tergestum, melynek Julius Caesartól⁴⁰⁸ építettett védfalainak némely csonka maradványai ma is látszanak, és sok régi emlékeztető írások s faragott kövek találatnak benne. Utcái szűkek, épületei pompátlanok, s egyáltalában az egész régi város kevés tisztasággal kérkedhetik. Annál szebb 2^{szor} az új város. Theresia városa⁴⁰⁹ mindjárt a régi város mellett, mely 1750-től fogva épült kellemetes térhelyen, hol annak előtte csak mocsár feküdt. Utcái szélesek, s rendes négyszegekben vágják egymást keresztül, hogy minden utcáról könnyen a tenger partjára lehessen kiérni, s nagy, lapos kövekkel vagynak kirakva. Nevezetes itt az ugyanakkor ásott új canalis, faragott kövekkel kirakott partjaival egész a város közepéig nyúlik, s elég mély a nagyobb kereskedőhajók befogadására is. Ezen canalison keresztül épült egy csinos fahíd oly móddal építve, hogy igen könnyen középen kétféle válva a canalis belsőbb részébe menő hajóknak utat nyithasson; igen díszíti a canalis végét a Szent Antal⁴¹⁰ csinos temploma. Épületei az új városnak szépek, magosak és pompások. 3^{szor} dél–észak között ragasztott a régi városhoz a József városa,⁴¹¹ későbbben, de hasonló pompával épült, valamint⁴¹² az új város. 4^{szor} mindezen három részekről a hegyekről egybeomló patak (torrente), melynek partjai kővel kirakattak, választja el a Ferenc külső városát,⁴¹³ ennek utcái a szőlőhegyekig s mezei épületekig nyúlnak. Trieszt legszebb új épületei közé tartoznak elsőben az új *Börse*⁴¹⁴ *palotája*, merész emlékoszlopa az olasz építőmester *Mollari*⁴¹⁵ tántommainak. Facada-

⁴⁰³ Caronte: Kharón, a görög mitológiában ő vitte át csónakján a holt lelkeket a Styx folyón (olasz).

⁴⁰⁴ William Shakespeare (1564–1616) angol drámaíró.

⁴⁰⁵ Karthágó.

⁴⁰⁶ Circulus: kör (latin).

⁴⁰⁷ Promontorium: hegyfok (latin).

⁴⁰⁸ Caius Iulius Caesar (i. e. 100 – i. e. 44) római hadvezér és politikus.

⁴⁰⁹ Theresienstadt, ma Borgo Teresiano.

⁴¹⁰ Páduai Szent Antal (1195–1231) portugál ferences rendi prédikátor, a szegények szentje.

⁴¹¹ Josephstadt, ma Borgo Giuseppino.

⁴¹² Éppúgy, ugyanúgy.

⁴¹³ Franzstadt, ma Borgo Franceschino.

⁴¹⁴ Börse: tőzsde (német).

⁴¹⁵ Antonio Mollari (1768–1843) itáliai építész.

ját⁴¹⁶ négy colossalis dóriai magányos oszlopok tartják, melyet számtalan statuák ékesítenek. A Vulkan⁴¹⁷ és Asia⁴¹⁸ statuája *Banto*,⁴¹⁹ Amerikáé *Bosa*,⁴²⁰ Európáé, Africáé s Mercuriusé *Fontana*⁴²¹ mívészek szép munkája. Az épület magányosan áll, s hátulsó részével a tengerre nyúlik. Kellemetes mulatsága a szemnek látni ezen pompás épület körül kilenc órától délelőtt két óráig délután a mindenféle nemzetekből egybegyülekezett emberek tarka csoportját, kik kereskedésbeli ügyes-bajos dolgaik igazítására minden nap egybesereglenek. A Börse után említést érdemel az új theatrum, mely hasonlóképpen szabadon áll, mint amaz, hátulsó arcával a kis canalis végére rüg. Külsője meglehetősen, belső elosztásában ellenben úgy látszik, inkább a commoditásra⁴²² vigyáztak. Maga a játszószín csinos, parterje⁴²³ elég tágas, a Logék⁴²⁴ négy Stockra építettek, az egész derékul acustisch⁴²⁵ vagyon építve. Vagyon a játszószínen kívül bálház, elég pompás, s derék fogadó, kávéház s sok kereskedő boltok, mind azon egy épületben. A privát épületek közt minden tekintetben legszebb a *Carciotti* kereskedőháza⁴²⁶ a tenger partján, facadaját faragottkő-oszlopos, igen szép statuákkal *Bosától*, különösen ékesíti pedig rézfel fedett kerek tornya (rotonda), a symmetria⁴²⁷ ízlése s stílusa építésének egyedül való remeke. A várost megnézegetvén ebédre a Piazza Grandén való Dogana nevű fogadóba mentünk, hol Kendeffyék szállva voltak, az ebédlőház ablakai mind a tenger fele, a kikötőhelyre nyílnak, s a szép kinézés nagyon gyönyörködteti a vendégeket. Délután mind közönségesen a tenger partjára mentünk, a kikötőhelyet nézegettük előbb meg. Ami egy kikötőhelyben legnevezetesebben szükséges, szabad, s ki- s bevezetése akár mely szélben is a hajóknak, tágasság, illendő mélység, vasmacskázható fenék s szélvészbeli oltalom, majd mind megvagon a triesztiben. A szélvész ellen északról a hegyek, a tenger felől a Theresien *Moló*⁴²⁸ oltalmazza, mindazonáltal nem példa nélkül való dolog mégis, hogy a Bóra szele, mely itt legveszedelmesebb, benn a kikötőhelyben is rontson egybe hajókat. Azon hajókra nézve, melyek pestissal gyanús vidékről érkeznek, hogy a contumatiát⁴²⁹ egész commoditással állhassák ki, vagyon a várostól és a kikötőhelytől szorgalmason megkülönböztetve az új lazaretum.⁴³⁰ A Charonte nevű csónakos tegnapi ajándékunkkal meg lévén elégedve már várt estvefelé. A publicum nagy ré-

⁴¹⁶ Façade: homlokzat (francia).

⁴¹⁷ Vulcanus: a római mitológiában a tűz és a vulkánok istene.

⁴¹⁸ Asia: a görög mitológiában Ókeánosz lánya, Prométheusz és Atlasz anyja.

⁴¹⁹ Domenico Banti itáliai szobrász, 1810 körül tevékenykedett Carrarában.

⁴²⁰ Antonio Bosa (1780–1845) itáliai szobrász.

⁴²¹ A naplóban itt téves adat szerepel, a két szobor Bartolomeo Ferrari (1780–1844) itáliai szobrász alkotása.

⁴²² Commoditas: célszerűség, alkalmasság (latin).

⁴²³ Parter: a nézőtér földszinti része.

⁴²⁴ Loge: páholy (német).

⁴²⁵ Akustisch: jó hangtani tulajdonságokkal rendelkező (német).

⁴²⁶ Ma Palazzo Carciotti.

⁴²⁷ Symmetria: szimmetria (latin).

⁴²⁸ Theresienmolo, ma Molo Teresiano.

⁴²⁹ Contumatia: karantén (latin).

⁴³⁰ Lazaretum: kórház (latin).

sze a tenger partjánál sétált, mi pedig a tengerre eveztünk sétálás helyett, s későbbre theatrumba mentünk.

XV^{dik} Augustus Trieszt

Már a Velencébe való általmenetelről kelletvén gondolkozni, kimentünk a kikötőhelyre tudakozódni, nem szándékozik-e valamely hajó oda, csakhamar találánk egy éppen velencei hajósra, aki gyapottal vissza szándékozott; megnézegettük hajóját, s vele megaludtunk. Továbbá a Politzey Directort⁴³¹ kerestük, hogy passusunkat visazza.⁴³² Ezek megesvén a közönséges bibliothecát néztük meg, áll mintegy 11 000 darabból, legelsőben fundáltatott volt a görzti⁴³³ academia felállásakor 1782-ben, onnan majd Triesztbe hozatván az *Árkádiaiak Académiája*⁴³⁴ név alatt való tudós társaság sok szép könyvekkel gazdagította, s végre a városnak ajándékozta. Felkerestük még ezen délelőtt a könyvárusokat is, találtunk s megvettünk némely jó könyveket benne. Délután lehajókáztunk Trieszthez egy jó órára fekvő Servola⁴³⁵ nevű falujába a trieszti ditiónak,⁴³⁶ hol Kirchweih népmulatsága tartatott; a tenger partján egy dombon táncolt a körülbelől egyben gyűlt paraszt ifjúság, s nagy csoport nézők kerülete fogta volt körül, nagy bajjal mi is odaférhettünk, s néztük táncaikat. Férfiai szebbek ezen környéknek, asszonyaikban carnioliai durva vonások látszanak, külömben igen csinosok; táncok a szokott landerisch⁴³⁷ volt. Visszaevezésünkkel Bánffy Gecinek a csónakázástól felémelyedvén gyomra hányt egy keveset. Estve frissítő gyümölcsöket s fagylaltot ettünk egy casinóban.

XVI^{dik} Augustus Triesztben

Bánffyék felkeresték ma azon két kereskedőket, kikhez a 200 rajnai forintról szóló Wechseljek⁴³⁸ volt *Minasotti* nevű gazdag görög kereskedőtől, ezek legottan hozzánk csatolták magokat, s amellet, hogy a pénzt mindjárt kezekbe adták Bánffyéknek, magokat más szolgálatra is ajánlották; a hajót, mellyel menni akarunk Velencébe, felkeresték, megnézegették, egyszóval oly barátsággal viseltettek hozzánk, mintha mindég esmertek volna. Bánffyék megköszönvén nekik szívésségeket, azt felelték, hogy azt kötelességből cselekedték. Miért nem tudja az erkölcs így egybenkötni az embereket, miért nem olyan szent az okosság törvénye előttök, mint a kereskedés? Miért nem lehet az erkölcsiségnek ez a kereskedői creditje?⁴³⁹ Általmentünk flöstökömözni 8 óra tájban ma is, mint minden Triesztben Kendeffyékhez; szőlőt s barackokat hozattunk a fogadó előtt való piacról. A legjobb szőlő olyan bővségben volt, hogy fontját egy gara-

⁴³¹ Polizeidirektor: rendőrfőnök (német).

⁴³² Vizáz: láttamoz.

⁴³³ Görz (ma: Goricia, I).

⁴³⁴ Árkádia Akadémia: 1689-ben alapított itáliai irodalmi társaság, amelynek célja az egyszerűsége alapuló irodalmi nyelv népszerűsítése volt.

⁴³⁵ Servola (I).

⁴³⁶ Ditio: fennhatóság (latin).

⁴³⁷ Landerisch: német eredetű néptánc.

⁴³⁸ Wechsel: váltó (német).

⁴³⁹ Credit: hitel, hitelesség, tekintély (angol).

son vettük, a legszebb őszibarack fontja sem volt dragább, egy citrom 2, egy legszebb s nagyobb narancs 3 Kreuzer.⁴⁴⁰ Nevethettük ezeknek az orosz árusoknak zajgásokat, mindenik egész erejéből kiáltja, mit árul, s estvefelé berekedvén csak rezeg a piac lármájoktól. Midőn flöstökömmöznénk, bejött a *padrone* (főhajós), s elkérvén passusainkat jelentette, hogy ma késő estve jó szél fog támadni, azért 10 óra tájban megindul, portékáinkat vitessük hát idején a hajóra. Mi a rendelkezéseket legényeinknek megtettük, szekereinket s nagy részét holminknak a fogadós gondviselésére bíztuk.

Még délig megnéztük Triesztnek egy nevezetességét, a *Museo di Minervát*.⁴⁴¹ Trieszt nagyjai mind kereskedők, ezt is egy kereskedőtársaság fundálta, az institutum még új, de kezdetnek mégis igen szép. Vagnak benne híres orosz festők eredeti darabjai, római és görög régiségek, statuák, baretiefek⁴⁴² stb., meglehetősen kézikönyvtár, majd minden nevezetesebb nyelvbeli könyvek, a magyar nyelvre is grammatica,⁴⁴³ olvasókönyv s lexicon. Egy olvasóház, melyben sok nyelven való újságok találhatók. Ez az institutum valaha nagyra megyen. Azzal az óhajattal tértünk innen vissza a fogadóba ebédre, bár a mi hazánkban, nevezetesen Kolozsvárt⁴⁴⁴ csak ennyi lehetne! Ez adott matériát az asztali discursusra,⁴⁴⁵ Bánffy Geci volt az első, aki azt mondta, hogy lehetne s jó volna az ifjú gavalléroknak is ilyesmit Kolozsvárt kezdeni, s gondolkozni kezdünk, miként kellenék azt kivinni. Gróf Kendeffy generositása⁴⁴⁶ itt is legelőbb mutatta ki magát. Bibliothecáját, mely számos, ígérte a használatra s két szobát házánál, a többi pénzbeli segedelmet ígért. Ha ezen felbuzdulásnak valami következése lesz, méltónak tartottam feljegyezni, hogy ez éppen azon háznál történt, hol *Winkelmann*,⁴⁴⁷ az a jó ízlés barátja életét elvesztette. Mely szép volna, ha azon helyen egy ily szép valami születnék hazánk boldogítására! A délután készülődésben tölt el. Megvétettük az útravalót, s bagázsainkkal⁴⁴⁸ együtt elvitettük s a hajóra tétettük. Alkonyotkor elmentünk még egy utazó orosz menageriájának⁴⁴⁹ megnézésére, mikor éppen állatjainak enni adott, volt egy igen szép nagy nőstény *oroszlánja*, *tygrise*, *leopárdja*, *hiénája*, *hiúzai*, több nemű *majmai* és igen szép *papagájai*, azok közt legritkább egy szép fehér *kakadu*. Két fióka majmait örömet megvettük volna, de áruba bocsátkozni nem akart. Az estvét casinóban töltöttük, és annak utána vacsoráltunk. Már most a tíz óra is megvagyon, s a padrone hírt adott az indulásra.

⁴⁴⁰ Kreuzer: krajcár (német).

⁴⁴¹ Az 1810-ben Domenico Rossetti által a kultúra és a tudományok pártolására alapított Societa di Minerva gyűjteménye.

⁴⁴² Bas-relief: féldombormű (francia).

⁴⁴³ Grammatica: nyelvtan (latin).

⁴⁴⁴ *Kolosvár* (ma: Cluj-Napoca, RO).

⁴⁴⁵ Discursus: beszélgetés, társalgás (latin).

⁴⁴⁶ Generositas: bőkezűség, nagylelkűség (latin).

⁴⁴⁷ Johann Joachim Winkelmann (1717–1768) német régész, művészettörténész. 1768-ban Triesztben egy rabló több kézzúrással ölte meg.

⁴⁴⁸ Bagázsia: poggyász.

⁴⁴⁹ Ménagerie (menaszéria): állatsereglet, a cirkuszi állatok bemutatására szolgáló létesítmény (francia).

XVII^{dik} Augustus Velencében

Tizenegyed midőn ütött az óra tegnap éjca, már mindnyájan a hajón valánk. Mi magyarokul⁴⁵⁰ a hajó házába bemenni nem akartunk, csak a fedelezeten egy rendbe⁴⁵¹ le-dőltünk a gyapotos zsákokra, velünk együtt 21 utasok voltak, a többi a hajós szobájában foglalt helyet, két asszony is lévén közöttök. Legutoljára egy öreg, ősz szakállú konstantinápolyi⁴⁵² kereskedő lépett fel. Többen kísérték ki Triesztből atyjafiai vagy jóbaráti, nem lehetett érzékenyedés nélkül szemlélni, midőn a tiszteletre méltó öreg egyenként fejekre tévén kezét az ég felé tekintett, s némán úgy áldá meg. Ennek utána megoldották a hajót, szinte egy óráig tartott, míg csónakhoz kapcsolva hajónk a canalisból s a kikötőhelyből a többi hajók közül kihúzatott. Midőn tegnap délelőtt a hajós jelentette, hogy estve jó szél támad, s ő indulni akar, a tenger igen csendes volt, s alig hihettünk szavának, most tapasztaltuk igazságát. Nagy sikoltással jött az észak-napkeleti esméretes Bóra nevű szél keresztül a hegyeken, s keményen süvöltött a kikötőhelyben nyugvó hajók árbócfái és kötelei között. Ezen szelet fergetegességéről már ismertük hírében mi is, de a Velencébe utazóknak kedvező. A portus⁴⁵³ szélén, meghaladván már minden hajókat, nagy csikorgással felvonattak vitorláink, s a kemény szél dühösön öblökbe rohant, s a hajót űzni kezdette képtelen sebességgel. Délről homályos felhők borongtak a tenger felett, de a láthatárnál nem sokkal emelkedtek fejjel, egy-egy villámlással néha meghasadtak, napkeletről csillámoltak a kivilágosított Trieszt számtalan lámpásai. Az ég is tiszta volt felettünk, a két Ursák,⁴⁵⁴ Bootes,⁴⁵⁵ Casiopeja,⁴⁵⁶ a ragyogó Lyra⁴⁵⁷ csillagzatjaik mosolyogva játszottak fényekkel a zajgó habokon. Kevés idő alatt már eltűntek Trieszt pislogó lámpásai, s hajónk magosan úszott a tengeren, a szél, mentől messzebb haladtunk ki a síkra, annál keményebb, hajónk mozgása nagyobb s hánykódóbb kezdett lenni. A habok borzasztólag zúgtak, s magosan csapdosták a hajó oldalát, recsegték az árbócfák, s ijesztőleg nyikorogtak a kötelek. Mi a gyapotos zsákokon végigfeküdve nyugodtunk, s néha szunyókáltunk, hajósaink keményen dolgoztak. Egyik egy lámpás mellett szüntelen a compaszon⁴⁵⁸ tartotta szemeit, a főhajós többnyire a kormánynál volt, s onnan igazgatta legényeit. Pataki, kinek nemigen tetszett az idő, mondja a hajósnak, amint tudta oloszul, „ugyan jó a szél”, melyre a hajós azt felelte: „Si signore, ma troppo forte.”⁴⁵⁹ Patakinak is, hihető, nemigen kedves volt a felelet, mindazonáltal hallgatott, de legényeink, nevezetesen a gróf Kendeffy és az enyim, ki új házas, s otthon hagyta ifjú feleségét, már azelőtt is megijedvén egymással suttoztanak, még nagyobb félelemben, rettegetésben estek, s midőn a habokat gyakran a hajó széléig lát-

⁴⁵⁰ Magyarokul: úgy, mint magyarok.

⁴⁵¹ Egy rendbe: egy sorba.

⁴⁵² *Constantinápoly* (Isztambul, T).

⁴⁵³ Portus: kikötő (latin).

⁴⁵⁴ Ursa Minor és Ursa Major: Kis Medve és Nagy Medve csillagkép (latin).

⁴⁵⁵ Bootes: Ökörhajcsár csillagkép (latin).

⁴⁵⁶ Cassiopeia csillagkép (latin).

⁴⁵⁷ Lyra: Lant csillagkép (latin).

⁴⁵⁸ Compas: iránytű (francia).

⁴⁵⁹ Igen, uram, de túlzottan erős (olasz).

ták emelkedni, ki nem állhatták, hanem bementek a hajós szobájába. De ott még visszábbnak tetszett nekik a hajó mozgása, és midőn látnák, hogy benn két asszonyok hányni kezdenek, újra a fedélzetre jöttek ki. Az úrfiak némán hallgattak, Bánffy Geci, ki az elemózsinák⁴⁶⁰ mellett vett volt Triesztnél helyet magának, félvén a tengeri betegségtől mindég ett⁴⁶¹ és ivott.

Három óráig tartott a keményebb szél, virratt⁴⁶² felé csendesebb kezdett lenni. Mi a tenger közepén, láthatárt a habok formáltak, csak észak felé kékeltek némely havasok teteji. A nap közelgetett, soha ennél szebb jelenésit nem láttuk a természetnek. Nem csuda, ha elragadtatással tudta képzelni egy görög a nap királyát, miként emelkedik fel Thetis karjai közül. A nap feljövele után mintegy két órával megláttuk a habok között két tornyait Velencének, majd a pompás templomok kerek, fényes rézfedelekkel emelkedtek ki a vízből, végre az egész pompás vízváros. Igen jól illik erre, amit Velence meglátásáról mondott XXX.⁴⁶³ A Porto di San Nicolónál mentünk be. Alig érkeztünk a portushoz, hat oloszok egy csónakon sebesen eveztek felénk, s hajónkat behúzák. Minket pedig leszedvén a hajóról, a sanitához⁴⁶⁴ vittek, s ott passusainkat megvizsgálták. Innen egy csónakon vittek a sanitatis commissióhoz⁴⁶⁵ a városba, ahol visáztatván passusunk kezünkbe adatott. Innen egy kis fingos⁴⁶⁶ canalison vittek a dela granda Bretagne⁴⁶⁷ vendégfogadóba szállni, igen pompás helyre, azonban pompásságához képest nem nagyon taxálták.⁴⁶⁸ Különös meleg lévén, míg a sanitatis commissióhoz s onnan a fogadóig értünk, elbágyadtunk, s nevezetesen a kis bűdös canalis mellett volt kormos épületek nem feleltek meg annak, amit messziről Velence ígért, egyáltalában hebehurgyan és kedvetlenül azt ítéltük, hogy egy unalmas és rút város. Ebédelvén az ott való szokás szerint délután 4 órakor, felöltöztünk, magunk kicsinosítottuk. Mi Döbrenteivel egy könyvárust kerestünk fel, s Velence leírását megvettük. Kevés embert láttunk járni a keskeny és szigorú⁴⁶⁹ úton, úgy tetszett, mintha ki volna halva az egész város. Hat óra után, mikor a nap már lefelé haladt, s kedves, frissítő levegő kezdé mérsékleni a hűvőséget, mi is kiindulánk, s magunkat a Szent Márk piacára⁴⁷⁰ vezetettük. Gyalog szűk sikátorokon keresztül – mert nem mondhatom utcának – érénk e pompás piacra, melyről már sokat olvastunk és még többet hallottunk volt beszélteni; meglepett tekintete, s úgy találtuk, hogy fejuilmúl minden leírást. A piac hosszú, négyszegletű, három oldalát tökéletesen egyforma oszlopokon álló folyosós épületek kerítik, hogy az esőzés is

⁴⁶⁰ Elemózsia, útravaló enivaló.

⁴⁶¹ Evett.

⁴⁶² Virradat.

⁴⁶³ Pataki kezétől származó hiányjelzés.

⁴⁶⁴ Sanita: városi közegészségügyi alkalmazott, aki a kikötőben engedélyezi, hogy az érkezők beléphetnek-e a városba.

⁴⁶⁵ Sanitatis commissio: egészségügyi bizottság, Velencében Magistrato alla Sanità (latin).

⁴⁶⁶ Fingos: bűdös, bűzös.

⁴⁶⁷ Hotel de la Grande Bretagne.

⁴⁶⁸ Taxál (taksál): megbecsüli valaminek az árát, értékét, beáraz.

⁴⁶⁹ Jelentése itt: szűk.

⁴⁷⁰ Szent Márk piaca: Szent Márk tér.

a sétálókat el ne kergesse. Ezen folyosók alatt mind kávéházak, casinók s boltok vannak, képzeletet fejülműló csinoságúak, többnyire arany-, ezüstmívek árultatnak, drágakövek, mosaikok a legszebb ízléssel rakva ki üveg alá, s fényesen kivilágítva az ezen boltokból kiömlő ragyogó fény világosítja meg az egész piacot. Midőn a piacra érénk, már az előttünk kiholtnak tetszett város csupa elevenség volt, a Márkus piaca pedig egy fényes bálházhhoz hasonlított. A dózse palotája előtt Duka⁴⁷¹ ezredének bandája Biharinak⁴⁷² egy magyar táncát harsogtatta, mely nem kedvetlen benyomást tett belénk. A sétálók tarka habja hömpölygött mindenféle a kávéházak előtt kivont szép sátrakba, frissítő gyümölcsöket s fagylaltot ettek. Mi is itt töltöttük időnket a város csinosabb része szemlélésével s egy nevetséges marionett játékának megtekintésével 10 óráig, midőn theatrumba menénk, s onnan 12 után jöttünk szállásunkra a velencei szokás szerint.

[Augusztus] 18–22. Padova,⁴⁷³ 23–24. Vizenza,⁴⁷⁴ 25. Verona,⁴⁷⁵ 26. Peschiera,⁴⁷⁶ 27–28. Vizenza, 29–30. Treviso.⁴⁷⁷

A Velencében látott dolgok

1° A Szent Marcus temploma. 2° A dózse palotája, itt a senatus⁴⁷⁸ egybegyűlésének salája, a követek elfogadására való audientiás sala. A bibliotheca, itt a sok régi statuák, basreliefek, fők stb. Mátyás király⁴⁷⁹ bibliothecájából egy architectura civilist⁴⁸⁰ tanító könyve, melyet Bonfiniusszal⁴⁸¹ fordítottatott s még más könyvei Mátyásnak. Az öreg thecariust hívják *Morellinek*.

3° Chiesa al Redemtoe.⁴⁸² Facadája Palladio⁴⁸³ módja szerint. A templom minden pompa nélkül.

⁴⁷¹ Duka Péter báró (1756–1822) tábornaszernagy, 1803 és 1822 között volt a 39. gyalogezred tulajdonosa.

⁴⁷² Bihari János (1764–1827) magyar zeneszerző és hegedűművész, mintegy 80 verbunkos és magyar tánc szerzője.

⁴⁷³ Padova (I).

⁴⁷⁴ Vicenza (I).

⁴⁷⁵ Verona (I).

⁴⁷⁶ Peschiera del Garda (I).

⁴⁷⁷ Treviso (I).

⁴⁷⁸ Senatus: szenátus, a Velencei Köztársaság irányító testülete (latin).

⁴⁷⁹ I. Mátyás (1443–1490) magyar király.

⁴⁸⁰ Architectura civilis: polgári építészet (latin).

⁴⁸¹ Antonio Bonfini (1427/1434–1502) itáliai humanista történétíró.

⁴⁸² Chiesa del Redentore (olasz).

⁴⁸³ Andrea Palladio (1508–1580) itáliai építész.

4° Maria della Salute.⁴⁸⁴ A gyermek felszentelése Giordanótól,⁴⁸⁵ a cananiai⁴⁸⁶ me-
nyegző Titiantól.⁴⁸⁷

5° Arsenal.⁴⁸⁸ A bemenő helynél az Athenéből⁴⁸⁹ hozott négy fejér márványoszlo-
pok. A Linea hajók, fregattok, a Napoleon és felesége, a vicekirály és -né bárkájik a leg-
szebb aranyozott munkákkal. A Napoleonén mindenütt tengeri istenek és istennék, az
asszonyok hajóján virágok. A modellák palotája a legszebb képfaragó munkával fából.

6° A San Giovanni és Paulo temploma⁴⁹⁰ több dózsék temetőjével, nevezetesen pe-
dig *Bertutius Valerius*⁴⁹¹ dózse és familiája temetője, felébe emelt nagy és pompás fejr-
márványból való monumentum.⁴⁹² Ennek sanctuariusában⁴⁹³ cararai⁴⁹⁴ márványból 10
a világon híres baszreliefek, melyekből kettő nagy, egyikben a Krisztus születése 28 figu-
rával, a másik midőn a háromkirályok ajándékot visznek. Mestere Giovanni Bonassa⁴⁹⁵
és két fiai, Thomás, Antonius⁴⁹⁶ velenceiek. Csuda remek itt minden figurában az indu-
latok kifejezése és az egésznek finomsága annyira, hogy itt igazán életet kapott a már-
vány a véső alatt. Egyet azon baszreliefek közül csinált Aloisius *Taglio-pietra*.⁴⁹⁷ Neveze-
tes a jobb kézre legutolsó baszrelief, melyben az adódik elő, mikor a Krisztus vetélkedik
a jeruzsálemi⁴⁹⁸ papi bölcsekkel, ebben olyan mesterségesen vagyon két könyv a bölcsek
kezeében, hogy még a levele is kézzelfogható, ezt csak a cararai márvány szenvedheti el.

7° A Calceatusok⁴⁹⁹ temploma egész külső facadáján a legszebb architecturával és sta-
tuákkal, még csak a grádicsai is mind fejér cararai márványból, ennél gazdagobb temp-
lomot nem láttam, belől is mind különbözőféle színű márvány, és kirakott az egész temp-
lom. Ebben a nagyobb velencei nemes famíliák egymással vetélkedve készítettetek
egy-egy kápolnát magoknak, a mesterség és kincs pazarlólag vagyon mindenütt.

Barberigo palotája,⁵⁰⁰ úgy tetszik, nem elég ügyelettel viselnek rá gondot a képekre.
Legnevezetesebb itt Titiantól 1. *Magdaléna*, itt a kisírt szemből s tekintetből oly fájdá-
lom tetszik ki, hogy szánakozni kék [...] s vele együtt érezni. 2. *Venus*, egy tükörbe néz.

⁴⁸⁴ Santa Maria della Salute.

⁴⁸⁵ Luca Giordano (1634–1705) itáliai festő.

⁴⁸⁶ Cananiai: kánai.

⁴⁸⁷ Tiziano Vecellio (1488/1490–1576) itáliai festő.

⁴⁸⁸ Arsenal: fegyvertár (spanyol).

⁴⁸⁹ Athén (GR).

⁴⁹⁰ Basilica dei Santi Giovanni e Paolo.

⁴⁹¹ Bertuccius Valerius/Bertuccio Valerio (1596–1658) velencei dózse 1656-tól haláláig.

⁴⁹² Monumentum: emlékmű (latin).

⁴⁹³ Sanctuarium: szentély (latin).

⁴⁹⁴ Carrara (I).

⁴⁹⁵ Giovanni Bonazza (1654–1736) itáliai szobrász.

⁴⁹⁶ Tommaso Bonazza (1696–1775) itáliai szobrász és építész, valamint Antonio Bonazza (1698–1763)
itáliai szobrász.

⁴⁹⁷ Alvise Tagliapietra (1670–1747) itáliai szobrász.

⁴⁹⁸ *Jerusalem* (Jeruzsálem, Izrael).

⁴⁹⁹ Calceatus: sarus (latin). A karmeliták egyik ágának jelzője volt, templomuk a Santa Maria di Nazareth.

⁵⁰⁰ Palazzo Barbarigo dalla Terrazza.

Ezeket Titian éppen azon házban festette, ahol ma is tartatnak. 3. Vagyon még Titian-nak egy félbemaradt, egész talpig való San Sebastian,⁵⁰¹ megholt, míg bevégezhetette volna.

A Grimani palotájában⁵⁰² a camin⁵⁰³ felett:

*Caleat et ardeat
absque fumosa ambitionis
imagine.*⁵⁰⁴

A szép mesterségek academiájában. Két ház képeknek és 3 statuáknak.

*Johannes Falerio senator venetiano vixit annis XCIX
Anton Canova
quod ejus maxime consilio
et opera
statuarium excoluit.
Pietatis et beneficiorum memoramus.
1808*⁵⁰⁵

*Chiesa della Pietà.*⁵⁰⁶ Itt a Findelhausban⁵⁰⁷ való gyermekeleányok énekelnek. Ehhez egy institutum vagyon, melyben ezek nevelődnek, s nevezetesen asszonymunkákra és énekre, muzsikára tanítódnak.

Vagyon Velencében 1° a híres velencei láncarany fabrica, 2. az üveggyöngyöké.

Vagyon 18 könyvárus, találtam a legszebb hollandiai editiókat⁵⁰⁸ római s görög aucto-
rokkal,⁵⁰⁹ de képtelen áron. A többi könyv mind orosz és francia.

8^a A Szent Rókus⁵¹⁰ temploma⁵¹¹ és a clastrom kívül keveset mutató, vakolatlan épü-
let. Ebben csak az a nevezetes, hogy Titian itt fekszik, megnéztük, minden monumen-
tum nélkül, csupán a cripta felett való pavementumok⁵¹² egy kövére ez az írás.

9. A klastromban Tintoretto⁵¹³ és Titián munkái vagynak, melyek közt a Krisztus
megfeszítése igen nagy és szép tabló Titiantól, és Titiannak tulajdon magáról festetett

⁵⁰¹ Szent Sebestyén (256–288) vértanú, pestisszent.

⁵⁰² Palazzo Grimani.

⁵⁰³ Kamin: kandalló (német).

⁵⁰⁴ Hevül és lángol a becsvágy füstös képe nélkül (latin).

⁵⁰⁵ Giovanni Falerio velencei szenátor élt 99 évet. Anton Canova munkált nagy szakértelmével és fáradozá-
sával szoborrá. Kegyességéről és jótéteményeiről emlékezünk. 1808. Köszönöm Virovecz Nándornak
a fordítással kapcsolatban nyújtott segítségét.

⁵⁰⁶ Santa Maria della Pietà.

⁵⁰⁷ Findelhaus: lelencház (német).

⁵⁰⁸ Editio: kiadás (latin).

⁵⁰⁹ Auctor: szerző (latin).

⁵¹⁰ Szent Rókus (*Rochus*) (1340–1379) ferences rendi szerzetes, pestisszent.

⁵¹¹ Chiesa di San Rocco.

⁵¹² Pavimentum: padló, kövezet (latin).

⁵¹³ Jacopo Tintoretto (1518–1594) itáliai festő.

képe egy ajtó felett. Ezen klostrom oratoriumában⁵¹⁴ diófa basreliefekben a Szent Rókus történetei és ugyan fából egy kis régi könyvek formájára faragott tékácska annyira szemfényvesztőleg, hogy senki, míg nem tapasztja,⁵¹⁵ fának nem tartja. Az egész plafonon igen szép darabok, mind Tintoretótól.

10. A gróf Mánfrini⁵¹⁶ hajdon tobákáruló palotája.⁵¹⁷ 1° Mindjárt az első szobában frappírozott⁵¹⁸ Vestának⁵¹⁹ a statuája fejr márványból, melynek egész drapériája a legszébb, nevezetesen pedig szemén való fátyola oly fein⁵²⁰ és oly erősen megcsalja a nézőt, hogy odalép azt felemelni. *Coradini*⁵²¹ munkája.

2° A másik házban *Lucretia* és *Portia Giordanitól*.⁵²² Ugyanitt egy üszköt⁵²³ fúvó gyermek, kinek ábrázatjára a világosság az égő üszökről vetődik Bossanától.⁵²⁴

3^{dk} házban *Depositio Christi*⁵²⁵ Titiantól.

4^{dk} házban leginkább meglepett *Cecília* és *Magdaléna képe Carlin Dolcétól*.⁵²⁶ *Cecilia clavíroz*⁵²⁷ és an *Profil*⁵²⁸ szeméből figyelem és olvadás, tekintetéből annyi szelídség és kedvesség, hogy alig tudtam megelégedni nézésével. *Magdaléna* szemeiben több tűz és annyi báj uralkodik minden vonásain, semmit el nem mulatott a pietas,⁵²⁹ amivel csak az asszonyi kellemetességet testesíthette.

5° Mutatták *Raphaeltól*⁵³⁰ egy nagy tablóban papirosra az özönvíz kezdetét, midőn az állatok takarodnak a bárkába, valójában csak a Noé és felesége képe hitethette el vala benne, hogy a *Raphaél*, a többi oly rossz és oly henye módra festve és az állatok oly hibáson. Ugyanezen házban *Judit a Hollophrum*⁵³¹ fejével *Carlo Saracिनotól*.⁵³²

6° *Isis*⁵³³ Egyiptomból hozott kicsin statuája metallumból⁵³⁴ és sok *vasa* etruskák.⁵³⁵

⁵¹⁴ Oratorium: imaterem (latin).

⁵¹⁵ Tapaszt: tapint.

⁵¹⁶ Girolamo Manfrin (1742–1801) itáliai dohánykereskedő.

⁵¹⁷ Palazzo Priuli Manfrin. Az ismertett gyűjtemény történetéről lásd BOREAN, 2018.

⁵¹⁸ Frappíroz: meglep, meghökkent.

⁵¹⁹ Vesta: a római mitológiában a család és az otthon istennője.

⁵²⁰ Fein: választékos, finom, kitűnő (német).

⁵²¹ Antonio Corradini (1688–1752) itáliai szobrász.

⁵²² Luca Giordano (1634–1705) itáliai festő.

⁵²³ Üszök: parázs.

⁵²⁴ Giacomo Bassano (1510–1592) itáliai festő.

⁵²⁵ *Depositio Christi*: Krisztus sírbatétele (latin).

⁵²⁶ Carlo Dolce (1616–1686) itáliai festő.

⁵²⁷ Klavíroz: zongorázik.

⁵²⁸ An *Profil*: profilból, oldalnézetből (német).

⁵²⁹ *Pietas*: kegyelet (latin).

⁵³⁰ Raffaello Sanzio da Urbino (1483–1520) itáliai festő.

⁵³¹ *Holofernész*: *Judit* könyvében Nabukodonozor hadvezére, aki Izráel ellen vonul, de *Judit* lefejezi.

⁵³² Carlo Saraceni/Saracino/Saraceno (1579–1620) itáliai festő.

⁵³³ *Isis*: egyiptomi istennő, a termékenység, a varázslás, a víz és a szél istennője.

⁵³⁴ *Metallum*: fém (latin).

⁵³⁵ *Vasa etrusca*: etruszk edények (latin).

7° Europa és Fortuna⁵³⁶ *Giordanótól*. Ebben a házban vagyon Coregiótól⁵³⁷ is egy asszonya és kicsiben a Krisztus levétele Raphaeltól. A palotán a négy elementumok⁵³⁸ és Faeton.⁵³⁹

Padova

A Livius⁵⁴⁰ temetőhelye és monumentuma vagyon a municipalitás⁵⁴¹ házánál, a hajdoni tanács igen nagy salájában, a palota valaha igen pompás volt, ma stakatúra⁵⁴² nélkül vagyon, festéseit és az ott emelt némely nevezetes emberek emlékoszlopot mocsok és por fedi, s most a sala gabonamagazinuma a katonáknak. Vágyásom nagy volt Livius emlékjét látni, némely tiszt urak barátsága által bemeheték, egymásra halmozott zsákon másztunk keresztül, míg azon nagy ember emlékjéhez érheténk. Nem tagadhatom el, mely kedves és kedvetlen érzést érezék.

Vezetőnk kérdi egykor: akarjátok, uraim, Livius házát látni? Erről én nem is olvastam, nem is hallottam vala semmit, örömmel repülék arra. A ház nem régi, de egy régi háznak minden kövei bele vagyon rakva az új falak közé, a kapu és a kapufél a régi, melyen e vala a fejlírás: *ex vetustate reparata*.⁵⁴³ Ma egy marchi bírja. Én az ott való inscriptiókat⁵⁴⁴ megnézegettem, ha valamit Liviusról találhatnék, ami bizonyítaná a paduaiak vélekedését, sokáig semmit sem találtam, amidőn egy szegeletbe vetvén szememet ott egy vakablakban volt egy mejjkép, de feje szájáig letörve, s az alatt ezen betűk: T. Livius. Kérdeztem a háznál, kérdeztem másokat, kértem, hogy ne csalják meg édes érzésimet, ha tudnak bizonyost, valósítsák. Egyéb bizonyost senki se tudott mondani, csak hogy a padovaiak a Livius házának tartják. Megcsalatkoztam-e? Nem tudom, mindazonáltal ha csalattatás is, legszebb, legkedvesebb érzést gerjesztett megcsalattatás.

Felmentünk a turnis astronomikába. A torony szép és astronomiai observatiókra éppen alkalmas, de az instrumentumokban⁵⁴⁵ igen szegény, semmit nem láttam egyebet, egy meglehetősen minutumokat,⁵⁴⁶ secundumokat⁵⁴⁷ mutató órát, egy igen gyenge [...]. Amint látszik, ennek mostani előjárói bajosan találnak új planétát fel. Fáradásunkat csak a város szép elnézése jutalmaztatta.

⁵³⁶ Fortuna: a római mitológiában a szerencse, a sors istennője.

⁵³⁷ Antonio da Correggio (1489–1534) itáliai festő.

⁵³⁸ Elementum: elem, őselem (latin).

⁵³⁹ Phaethón: görög mitológiai alak, Hélios, a napisten fia.

⁵⁴⁰ Titus Livius (i. e. 59 – i. sz. 17) római történétíró.

⁵⁴¹ Municipalitás: helyhatóság.

⁵⁴² Stakatúra: vakolat. SZABÓ, 2002, 946.

⁵⁴³ *Ex vetustate reparata*: régiből helyreállítva (latin).

⁵⁴⁴ Inscriptio: felirat (latin).

⁵⁴⁵ Instrumentum: eszköz, felszerelés (latin).

⁵⁴⁶ Minutum: perc (latin).

⁵⁴⁷ Secundum: másodperc (latin).

Megkerestük a bibliotheca publicát,⁵⁴⁸ meglehetősen, vagyon még egy nevezetes bibliothecája a seminariumnak,⁵⁴⁹ melyet Petrarcha⁵⁵⁰ fundált, és sok vagyon benne tulajdon könyveiből is.

Megnéztük az universitást *il bō*,⁵⁵¹ mivel előbb egy fogadó helyére épült, melynek címere egy ökör volt. Az épület Palladiótól vagyon, midőn beléptünk kapuján, elbámulunk, hogy a kapu köze és a folyosók is teli kisebb és nagyobb kőből kivágott és kifestett címerekkel, ezek az ott tanult nemesek címerai. A grádics fordulóján fejmárványból egy asszony statuája vagyon, aki ezen universitásnál doctoráltatott. Vagyon meglehetősen bibliothecája, phisicum museuma és egy Naturalien Cabinetje az universitásnak, kitömött állati egy leopárdon kívül nem sokat érnek, madarak is vagynak – egy paradicsommadár –, némely nevezetes pillangók. Legtöbbet érnek a conchiliák⁵⁵² benne.

Typographiába⁵⁵³ is betekintek, ennek vagyon egy csinos szálája meglehetősen kifestve, Európa híresebb könyvnyomtatóinak a mai időkig szederjes⁵⁵⁴ Feldre⁵⁵⁵ arany betűkkel neveik. Itt a nyomtatás igen-igen szép, a betűk a legújabb és -szebb pármai ízlésűek. A sajtók egyszerűek s igen jók.

Estve a corsóra mentünk, itt két kávéházak vagynak, s szép sátor vonva elejébe, a sétálók itt letelepedtek s frissítőt, fagyaltot ettek, a paduai csinosabb publicumot, amely nem utolsó, láttuk, a dámákat a gavallér servientikkel.⁵⁵⁶ Szép gyűlés, de amit unalmassá teszen a koldusok alkalmatlansága.

Midőn a theatrumra mentünk, mely kívül keveset mutat, belől ellenben tágas és csinos, de játékos nem a legjobbak, látjuk a piacon, hogy egy papiros lámpás le vagyon téve, egynéhány pad körülte s egy csoport ember. Egy közönséges rongyos orosz fennszóval, nagy gesztussal egy novellát mondott elő, s a nép egy-két centesimával⁵⁵⁷ fizette nagy mulattatását. Mánhelyt egy marionett neveltette comis⁵⁵⁸ mozdulásaival a publicumot.

Voltunk két képfaragók műhelyében is, de hihető, nincs nagy keletjek, mert nemigen sokat érnek, és inkább csak kőfaragók.

A dom chiesa⁵⁵⁹ sekrestyéjében láttuk a *Petrarcha* portréját. Arquetóban,⁵⁶⁰ nem messze Paduától a Petrarcha temetőhelye.

⁵⁴⁸ Bibliotheca publica: közkönyvtár (latin).

⁵⁴⁹ Seminarium: papnevelde (latin).

⁵⁵⁰ Francesco Petrarca (1304–1374) itáliai költő.

⁵⁵¹ Il bue: ökör (olasz).

⁵⁵² Conchiglia: kagylóhéj, csigaház (olasz).

⁵⁵³ Typographia: nyomda (latin).

⁵⁵⁴ Szederjes: lila.

⁵⁵⁵ Feld: mező (német).

⁵⁵⁶ Serviens: alattvaló, szolgáló (latin).

⁵⁵⁷ Centesima: százalék, századrész, itt aprópénz (latin).

⁵⁵⁸ Comis: mulatságos (latin).

⁵⁵⁹ Dom chiesa: dómtemplom (olasz).

⁵⁶⁰ Arquà Petrarca (I).

Három nevezetes könyvtárosok vannak, kiknél igen szép kiadásait találtuk a római és görög classicusoknak és orosz íróknak.

A *Porta Venata* még a régi római épületek maradványa, facadája, corinthusi oszlopok.

Verona

Vincenziából kiindulva Monte Belló⁵⁶¹ szép hely egy hegyen való váracskával. Caldiero,⁵⁶² a hegyen a sáncok és a híd, hol Bánffy Ferenc⁵⁶³ elesett.

Az amphitheatrum,⁵⁶⁴ az oldalában az antiquarius.⁵⁶⁵ Castel vecchio.⁵⁶⁶ *Corso dela Porte Mantua*, *Corso dela Porte Breccia*.⁵⁶⁷ A Vitruvius portáját⁵⁶⁸ Massena⁵⁶⁹ 9 esztendeje elrontotta, most kövei hevernek. A Rómeó és Júlia koporsóját. Egy pompás híd az Athesis⁵⁷⁰ vizén és a legszebb belső architecturái theatrum, melyben felette rosszul játszott valamely hitvány társaság.

Wiczentza

A basilica. A Theatro Olympico, melyet Palladio épített. A rotunda és vidéke. A Mars mezeje, Campo Martio s a calvaria, a két omladozott váraakra való tekintet. A bibliotheca publica, a nevezetes, hol Abdruck.⁵⁷¹ Calderari,⁵⁷² könyve, az orosz kispap. Bánffy Ferenc monumentuma.

Treviso

Estve érkezvén Castelnuovóba,⁵⁷³ ami nevezetes lehetett, megnézegettük. A theatrumon marionettekkel játszottak, ezeknél szebb marionetteket sohasem láttam. Balett. A kávéházak csinosok, egyben különösen szép társaság volt. A trevisói kaputól való kies látás a havasok dőledékjeire s a franciák által csinált út, a Pignonia catalpa⁵⁷⁴ allé.

⁵⁶¹ Montebello Vicentino (I).

⁵⁶² Caldiero (I).

⁵⁶³ Bánffy Ferenc (*Bánffy Ferentz*) (1784–1813) őrnagy, Bánffy György erdélyi gubernátor fia.

⁵⁶⁴ Amphitheatrum: ovális alakú, különféle rendezvényeknek helyet adó épület (latin).

⁵⁶⁵ Antiquarius: antikvárius, régiséggyűjtő (latin).

⁵⁶⁶ Castelvecchio.

⁵⁶⁷ Corso della porta Mantova, corso della porta Brescia.

⁵⁶⁸ Lucius Vitruvius Cerdo (1. század) római építész.

⁵⁶⁹ André Masséna (1758–1817) francia marsall.

⁵⁷⁰ Adige (folyó).

⁵⁷¹ Abdruck: nyomat, lenyomat (német).

⁵⁷² Ottone Calderari (1730–1803) itáliai építész.

⁵⁷³ Castelnuovo del Garda (I).

⁵⁷⁴ Bignonia catalpa: szívlevelű szivarfa (latin).

A Piave⁵⁷⁵ vizén általmenve értünk egynehány olosz mértföldet hátrahagyván a havasokról lerohanni szokott torrensekre,⁵⁷⁶ melyek némely helyt egy olosz mértföldnél szélesebb helyet is betöltöttek kővel, ezek nincsenek úgy regulázva, mint a wicentzaiak. A Tagliamento⁵⁷⁷ vize is ilyen torrensek pusztá vidékén foly el, mintha ezen torrensek által a természet határt akart volna húzni a paradicsomi Olaszországnak. A Tagliamento hídjától fogva megint szelídül a vidék, s a szép Via Eugenia kedvessé teszi az utazást. Míg Udinéig értünk, a Campo Formio⁵⁷⁸ nevű falut s azon malmot, melyben azon híres béke aláíratott.

Udine sem rút város, de már korcsosodott tonusa,⁵⁷⁹ nem annyira olasz, mint a többi.

2^{dik} 7^{bris} Az estve megindulván Udinéből, az új veturinókkal⁵⁸⁰ hajnalban Montfalkónéba⁵⁸¹ értünk. Onnan *Duinóba*⁵⁸² mentünk, s a gróf Turnok⁵⁸³ gyönyörű tengerparti kastélyát megnéztük. Bámultuk a Timavo,⁵⁸⁴ régen Timavus forrását, mely hét helyt buzog ki egy kőszikla alól, s 25 vagy 30 lépésnyire eredetétől ötkövű malmot hajt, 300 vagy 400 lépésnyire pedig a tengerbe szalad, s egy alkalmas természeti kikötőhelyet formál. Eszünkbe jutott Vergilius⁵⁸⁵ gyönyörű leírása. Montfalconétól ez a vidék különben borzasztó sivatag, s a Nános pusztá birodalmához tartozik. Még délelőtt elérkezénk Triesztbe, s ott ettünk ebédet, délután még mindnyájan hajókázánk egyet a Charontéval. Estve Kendeffyék mintegy 10 óra tájban elindulának vissza Bécs felé.

3^{dik} Mi, Miklós, *Döbrentei* és *Pataki* megfogadván egy jó csónakot Servolán túl a salinák⁵⁸⁶ megnézésére mentünk, a két Bánffyak nem jöttek el. Mi ezen experienciához⁵⁸⁷ egyszersmind tengeri vadászatot ragasztottunk. Én, Miklós néhányszor lőttem a tengeri búvárkacsákra. A salinák töltésein szép tengeri csigákat szedénk. Ebéd után vásárlással töltöttük az időt, egy pár dalmáciai kutteneket (tengeri hajós köntös) s anglus beretvákat s némely könyveket vettünk. Estve már mindenünk fel volt paquolva, s 11 óra tájban indulni akaránk, de egy borzasztó szél és esős fergeteg megakadályoztatának.

4^{dik} Septembris Virradtfelé a fergeteg elmúlt, a szél is csendesedni kezdett, a posta megjelent, s mi Fiume felé kiindulánk. Alig hagyók el Trieszt szép vidékét, újra a Nános

⁵⁷⁵ Piave (folyó).

⁵⁷⁶ Torrens: patak (latin).

⁵⁷⁷ Tagliamento (folyó).

⁵⁷⁸ Campoformido (I).

⁵⁷⁹ Tonus: stílus (latin).

⁵⁸⁰ Veturino: bérkocsis (olasz).

⁵⁸¹ Montfalcone (I).

⁵⁸² Duino (I).

⁵⁸³ Thurn.

⁵⁸⁴ Timavo (folyó).

⁵⁸⁵ Publius Vergilius Maro (i. e. 70 – i. e. 19) római költő.

⁵⁸⁶ Salinae: sóbánya (latin).

⁵⁸⁷ Experientia: tapasztalás (latin).

birodalmába értünk, de már most nem csak tekintete volt borzasztó ezen kővilágnak, hol még a saskeselyűk sem örömet mulatnak, hanem a Jura szele a Fiumét Trieszttól elválasztó sziklahegyeken oly rettenetesen dühösködött, hogy szinte szekereinket felforgatta, egész nap ilyen időben utaztunk. Estve a havas eső is esni kezdett, mi elkénszeredve érünk Fiuméba, s ott háltunk.

5^{dik} A délelőttöt Fiume megnézésére fordítottuk, kedves kisváros a sivatag között, de hajdon szabad kikötőhelye most be lévén zárva, a partok nem tarkállanak mindenféle nemzetbeliek csoportjától, szomorú és siket. Egy nagy hajó sem díszesíti a canalisát. Mi csudálkozván okát kérdeztük. Ha mi, uraim, újra magyarok nem lehetünk – így feleltek –, hiába menekedtünk ki a francia járom alól. Már sok nagy kereskedőházak idehagyták a várost, sokan készülnek, s a város el fog pusztulni. 11 órakor rövid ebédet ettünk. A nádmézfabricát, mely már megszűnt, a theatrumot stb. megnéztük, s 12 óra után útnak indulánk azon remek csinált úton, melyet némely magyar urak s kereskedők ki-mondhatatlan költséggel a fiumei havason által kősziklába vágattak. Igen hosszas lenne ezen út minden tulajdonságait leírni, elég, ha azt mondom róla, hogy egy 4000 láb magosságú havas tetejére két lóval is sebes trappban⁵⁸⁸ fel lehet menni, s hasonlóul le-lejteni. Nem tudtam eléggé csudálni minden lépten az inzelléri⁵⁸⁹ tudomány külömb-külobm remekjeit. Valami egy mértföldnyire Fiumétól ezen útban keményen megvisi-táltak, s mindenünket felhányták a Mauthra.⁵⁹⁰ Ezen nap éjjel is mentünk.

6^{dik} Egész napi utunk után estvére érkezünk egy stációra Carlstadtól,⁵⁹¹ ott kinyugod-tuk magunkat.

7^{dik} Septembris Ma reggel beérkezünk Carlstadtba, ebbe a kedvetlen és rút városba, de egy főstök után csakhamar el is hagytuk, s siettünk *Zágrábba*.⁵⁹² Három stációt tettünk addig, s estvefelé elérkezünk a *Száva* hídjához, hol a Mauthon igen emberséges embe-rekre találván, meg sem visitáltak, s bemenék a városba. Tudakozódtunk gróf Gyulay-nak hollétéről, azt ígérvén még Bécsben, hogy tisztelni fogjuk, *Brezovitzában*⁵⁹³ volt, de 10 órára estve megérkezett a városba.

8^{dik} Septembris

Mintegy 9 óra tájban egész sereggel felmentünk a bán tiszteletére, de éppen az ajtóban találtuk, ment az akkor visszaérkezett horvát insurgensek⁵⁹⁴ egy Batalionjának⁵⁹⁵ élébe.

⁵⁸⁸ Trapp: ügetés.

⁵⁸⁹ Inzellér: földmérő.

⁵⁹⁰ Maut: vám (német).

⁵⁹¹ Karlstadt, Károlyváros (Karlovac, HR).

⁵⁹² *Zagrab* (Zágráb, HR).

⁵⁹³ Brezovica (HR).

⁵⁹⁴ Insurgens: nemesi felkelő (latin).

⁵⁹⁵ Bataillon: zászlóalj (német).

Bennünket ebédre parancsolt. Mi is jelen voltunk az insurgensek elfogadásán. A bán érdempénzeket osztott ki. A tisztikar ott volt a bálnál ebéden, az egész napot ott töltöttük el, estve theatrumba mentünk a bán Logéjába. Egy német társaság játszott, de valamint a theatrum, úgy maga is cudar a társaság. Vacsorán is a grófnál voltunk, amikor már a grófné és contesse⁵⁹⁶ is megérkezett. Mi a bántól elbúcsúztunk, jóllehet igen rút eső volt, s másnapra sem lehetett jó időt reményleni.

9^{dik} Szomorú, ködös és esőre hajló idő volt ma is. Mi arra semmit nem hajtva megindultunk, majd egész nap vert az eső, éjjel 12 órára érkeztünk Varasdra,⁵⁹⁷ hol megháltunk.

10^{dik} Varasdról mentünk Csáktornyára,⁵⁹⁸ itt, míg lovakat fogtak szekereink elébe, felmentünk a régi Zrínyiek, most gróf Festetics kastélyába, ott három Zrínyiek képét és a szép Pignatelliét⁵⁹⁹ láttuk, s egy nevezetes emblémájú képet is. A Mura vizének kiütése miatt egyenesen Kanizsának⁶⁰⁰ nem folytathattuk utunkat, hanem Alsólendvára⁶⁰¹ kellett kerülnünk, s a mai éjjelt Letevényen⁶⁰² kellett egy nyomorult fogadóban keresztülsanyarognunk.

11^{dik} Ma délre érkezhetünk csak Kanizsára. A két Bánffyok itt elváltak tőlünk, s egyenesen mentek Keszthelynek. Mi Nikla felé Berzsényihez.

12^{dik} Marcaliban⁶⁰³ ebédelvén mintegy 4 óraker délután elérünk Niklára Berzsényihez. Niklán több Berzsényiek laknak.

Keszthely, 14^{ik} szeptember 1814

Délben, 12 óraker érkeztünk meg ezen helybe, melynek oly régen vágytam látására, s már bejöveteleinkkor örvendtettem, hogy az öreg gróffal, ezen hazája javáért oly sokat tevő, valóságos nagy emberrel megismerkedhetem, de legnagyobb bosszankodásomra megérkezésünkkel kelle megtudnom, hogy sem az öreg, sem az ifjú gróf itthon nincsenek, valóságos rossz időpontban történt ide való jövésünk, mert éppen férfiák⁶⁰⁴ lévén a Georgiconból is mind a professzorok, mind a tanulók elszéledtek, s így csak részszereint láthatjuk ezen tiszteletet érdemlő institutumot. Professzor Liebbald,⁶⁰⁵ egy igen

⁵⁹⁶ Comtesse: grófnő (francia).

⁵⁹⁷ *Varasd* (ma: Varaždin, HR).

⁵⁹⁸ Csáktornya (ma: Čakovec, HR).

⁵⁹⁹ Pignatelli Belliguardo Anna.

⁶⁰⁰ Nagykanizsa.

⁶⁰¹ *Alsó Lindva* (Lendava, SLO).

⁶⁰² Letenye.

⁶⁰³ *Martzali*.

⁶⁰⁴ Feria: ünnepnap, iskolai szünnap (latin).

⁶⁰⁵ Liebbald Gyula Tamás (1780 k. – 1846) tanár, állatorvos, összesen 9 évig volt az intézmény vezetője.

becsületes s érdemes ember, a Georgicon és az avval egybekötött lyceumnak⁶⁰⁶ archonja⁶⁰⁷ ígerte, hogy holnap mindenüvé el fog vezetni.

15^{ik} Septembris Nagy örömmel s várákozással mentem ma reggel ki a Georgicon megnézésére, de látása minden róla való ideáimat fejülmúlta. A még hátravaló délutánt a vadaskert megnézésével töltöttük.

16^{ik} reggel elindultunk Sümeg⁶⁰⁸ felé, s utunkban, midőn éppen a Tátika⁶⁰⁹ vára alatt mentünk volna, találtuk az öreg Festeticset,⁶¹⁰ de csak akkor esmerők meg, mikor már elhaladt volt. Ekkor mindenestől vissza nem térhettünk, hanem tovább folytattuk utunkat Sümeg felé, ahonnét, minekutána Kisfaludynál⁶¹¹ egy darabig lettünk volna, egy kicsiny postakocsin visszaindulunk. Még világosan megérkeztünk Keszthelyre, itt az öreg grófort a kapu előtt ülve találtuk. A legnagyobb becsülettel fogadott, ott vacsoráltunk, s ott háltunk. Másnap jókor indultunk el, de már ő felkölt volt, s künn találván elvezetett sétálni, mely után megindulván, ebédre Himfyhez⁶¹² értünk, és igen jó szívvvel látott, mutatta Hunyadiját⁶¹³ s az insurrectio históriáját. Azután felsétáltunk a sümegi várra, s onnan lejövén elindultunk Duka felé egy kis karucán.⁶¹⁴ Dukában mulattunk másnap délig, s ekkor általmentünk Újfaluba⁶¹⁵ a Döbrentei apjához. Itt meg kelle válnunk Döbrenteitől, de mégis Nagybükön⁶¹⁶ Nagy Pált⁶¹⁷ együtt akarván meglátogatni elkísért addig, de oly szerencsétlenek valánk, hogy ötöt otthon nem kapók, s így Döbrentei oda egy barátjához, mi pedig Felsőszakonyra⁶¹⁸ mentünk hálni, s onnan 20-án délire beértünk Sopronba. Ebédelvén mindjárt elmentünk superintendens Kis János úrhoz, s nála egész estve nyolc óráig igen jól töltöttük az időt. Onnan hazajövén egy szekereset fogadtunk, kivel Eszterházára menjünk, s már szinte elindultunk, midőn Wass Gyurival⁶¹⁹ találkoztunk, vele együtt elindultunk, s mintegy 3 óra múlva egy szép hársfalléba jövén kezdtük Eszterházát látni. Gyönyörűség s bosszankodás fogott el ezen látásra, örömmel néztük azon jó ízléssel s architecturával épült hercegi kastélyát egy magyarországi mágnásnak, de fájdalommal kellett látnunk, hogy ez a remekmű egészen el

⁶⁰⁶ Lyceum: líceum, középfokú oktatási intézmény (latin).

⁶⁰⁷ Archon: a Georgikon igazgatója, eleinte Festetics gróf a tanárok közül maga nevezte ki, később a tantesület választotta.

⁶⁰⁸ *Sümeg*.

⁶⁰⁹ *Tátika*.

⁶¹⁰ Festetics György (1755–1819) nagybirtokos, alezredes, a keszthelyi Georgikon alapítója.

⁶¹¹ Kisfaludy (*Kisfaludi*) Sándor (1772–1844) költő, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja.

⁶¹² Himfy: utalás Kisfaludy Sándorra.

⁶¹³ Kisfaludy Sándor Hunyadi János című történelmi drámája.

⁶¹⁴ Karuca: szekér, kordé.

⁶¹⁵ Uraiújfalu (*Újfalú*).

⁶¹⁶ Felsőbüki (*Nagy Bükk*).

⁶¹⁷ Felsőbüki Nagy Pál (1777–1857) liberális politikus, a Magyar Tudós Társaság igazgatótanácsi tagja.

⁶¹⁸ *Felső Szakony*.

⁶¹⁹ Wass (*Vas*) György (?–1836) az erdélyi liberális reformellenzék tagja, Wesselényi barátja.

vagyon hagyatva, s mindenütt hathatósan látszanak rajta az idő fogai. Bemenvén a kastély udvarába egy darabig való járások után kaptunk egy embert, aki minket mindenüvé elvezetett. A szobák igen gazdagok s az akkori gustus⁶²⁰ szerént igen szépek voltak. Mindezek látása után visszatértünk Sopronba, s még azon estve elindultunk Bécsbe, ahová 21-én reggel 6 órakor megérkeztünk, s beszállottunk azon szállásunkra, melyet még előbbi ittlétünkben fogadtunk volt a Singerstrasséban Nro. 955. Érkezésünk éppen jókor történt, mert éppen ezen nap volt mindenek kezdete. Már 10 órakor teli voltak minden utcák emberekkel, akik a württembergi⁶²¹ király megérkezését várták, de egész egy óráig mindhiába, amidőn ugyancsak megérkezett ágyúropogások között a császárral, aki elébe ment volt egy szekérben a gárdák s katonaságtól kíséretve.

24^{ik} Érkezett meg a dánus⁶²² király.

26. A muszka cár érkezett. Már 7 órakor minden mozgásban volt, egy özön ember omlott a Prater felé, ahonnan kellett a muszka cárnak jönni, minden ablakok, minden bástyák teli voltak tömve emberekkel. Legelőbb az ágyúlövések adtak hírt, hogy közeledik Bécshez, ekkor a katonaság jött a nekik rendelt helyeket elfoglalni. Itt ulánus,⁶²³ amott vasas,⁶²⁴ másutt magyar s német gyalog regimenteket lehetett látni, akik mind mentek a Stadtguttra,⁶²⁵ ahol aufstellírozódtak,⁶²⁶ hogy ott a monarchák előtt eldefilírozzanak.⁶²⁷ Ezek után jött a Stadtmilicz⁶²⁸ lovassága s gyalog regimentjei a legcsinosobban s gazdagobban öltözve, mindezeknek menetelek között a látást még inkább színesítették s elevenítették a sok szép privát equipagok s lovasok. 11 óra felé a nagy vivát kiáltás a császárnak jövetelét jelentette, a Burgból jött svitjivel⁶²⁹ lóháton elébe a cárnak, akivel találkozáván a Landgutnál⁶³⁰ revüt passiroztattak,⁶³¹ s úgy indult az Einzug⁶³² be, előbb a katonaság, úgymint regimentek török muzsikával, azután jött vivatok közt Sándor⁶³³ balról, prussus⁶³⁴ jobbról s Ferenc⁶³⁵ közbül, lóháton a hercegek, generálisok, utánok ezeket követték az ordinánc⁶³⁶ tisztek, a két gárda, az equipage-ok s mindenféle udvari

⁶²⁰ Gustus: ízlés (latin).

⁶²¹ *Württembergi*.

⁶²² Dánus: dán.

⁶²³ Ulánus: lánzsás könnyűlovas fegyvernem.

⁶²⁴ Vasas: vértés, nehézlovas fegyvernem.

⁶²⁵ Stadtgut: Bécs egyik városrésze.

⁶²⁶ Aufstellen: feláll (német).

⁶²⁷ Defilíroz: díszmenetben elvonul valaki, valami előtt.

⁶²⁸ Stadtmiliz: városi hadsereg (német).

⁶²⁹ Suite: kíséret (francia).

⁶³⁰ Landgut: gazdasági terület Bécs déli részén.

⁶³¹ Revue passieren lassen: megemlékezni valamiről, feleleveníteni valamit (német).

⁶³² Einzug: bevonulás (német).

⁶³³ I. Sándor (1777–1825) orosz cár.

⁶³⁴ Prussus: porosz.

⁶³⁵ I. Ferenc (1768–1835) osztrák császár, cseh és magyar király.

⁶³⁶ Ordinánc: magasabb rangú tiszt mellett szolgáló katona.

cselédék, az egészset vasas regimentek rekesztették be. A Burgba szállottak, ahol kicsiny leányok is várták, kik virágot nyújtottak nekik. Estve mind a balettben voltak, a theatrum nagyon pompás volt, s a Hofloge⁶³⁷ igen szépen ki lévén világosítva mindegyiket jól lehetett látni.

September 27. Érkezett a muszka cárné.

September 28. Érkezett a bavarus⁶³⁸ király s királyné.

September 29. Reggel Bachnál. Délután a Praterbe Bachhoz, lovagolta a Türcköt. A Prater igen pompás volt, s a monarchák otlletével még nagyobb fényt kapott. Innen a Feuerwerck,⁶³⁹ azok is ott voltak.

September 30. Reggel Bachnál, annak végezésével éppen kezdődvén a vachtparád⁶⁴⁰ ott a circus mellett, azt néztük, Sándor is künn volt, estve a Burgban játszották a Ringet.⁶⁴¹

October 1^á Reggel de Bachhoz mentem az arra rendelt órán, de mivel ő a Volksfesten⁶⁴² adandó productiójival el volt foglalva, órát nem vehettem. Délután itthon, s ami legtöbb, az ágyban kellett egy felette való főfájás mián töltenem. Ennek elmúlásával estve a Kärnthnerthorban voltam, ahol játszották a Vestalint,⁶⁴³ a monarchák is ott voltak.

October 2^{ka} Reggel vasárnap lévén, Kirchenparade⁶⁴⁴ volt a Burg előtt a Glasin, mely után egész svitjekkel mentek vissza a Burgba, akkor igen közlrol láttam mindnyájokat. Ebéden Nemesnél voltunk, a délutánt az új öltözetünk próbálásával s igazgatásával töltöttük. Estve 8 után felmentünk a régen várt redouttra,⁶⁴⁵ annak pompája várakozásunkat tökéletesen betöltötte.

October 3^{ka} Reggel artillerie manœuvre⁶⁴⁶ volt Simmeringben,⁶⁴⁷ a császárok s császárnék is künn voltak. Csudálkozásra méltó, hogy mely jól találnak, a legmesszebb való lövések 3000, a legkisebb 1200 lépés volt. Délután 80 forinton vásároltam a Himmel-

⁶³⁷ Hofloge: főpáholy (német).

⁶³⁸ Bavarus: bajor (latin).

⁶³⁹ Feuerwerk: tűzijáték (német).

⁶⁴⁰ Wachtparade: a díszörség ünnepi felvonulása (német).

⁶⁴¹ Der Ring: Friedrich Ludwig Schröder (1744–1816) komédiája.

⁶⁴² Volksfest: népiünnepély (német).

⁶⁴³ Vestalin: Gaspard Luigi Pacifico Spontini (1774–1851) operája.

⁶⁴⁴ Kirchenparade: táborig mise (német).

⁶⁴⁵ Redoute: álarcosbál (német).

⁶⁴⁶ Artillerie manoeuvre: tüzérségi hadgyakorlat (francia).

⁶⁴⁷ Simmering: Bécs délkeleti városrésze.

pfortgassában 3 kantárt farmatringostól,⁶⁴⁸ egy Sprungriemet⁶⁴⁹ s 2 Vischzaumot.⁶⁵⁰ Estve a Kärnthnerthorban, játszottak egy alkalmatossági darabot, a 100 esztendő tölgy,⁶⁵¹ az udvar nem volt ott.

9^{ik} Délután beérkeztünk Pestre, Döbrentei már elment volt. Kendeffyéket, akik a Fejér hajónál voltak, itt találtuk.

10^{ik} Megnéztük a múzeumot, ebédeltünk, Gyulayhoz elmentünk. Estve a theatrumban nem voltam, Gyulaynál vacsoráltam.

11^{ik} Helmecezyék nálam, ebéden Gyulaynál, délután kilovagoltunk.

12. Tanácskoztunk, délután kiszekereztünk Totteshez.

13. Gyulay István is itt volt, Pest szebb helyeit megjártuk.

14. Magam festettem, alkudtam képet, Gyulaynál, Splényiék. Délután hazairtam.

15. Délig írtam, ebéd Gyulay, délután írtam.

16. Délig írtam, délután Gyulaynál, estve theatrum.

17. Olvastam, theatrum.

25^{ik} Délelőtt festettem magam, ebéden Teleki Lászlónál. Délután esni kezdett, s az illuminatiót⁶⁵² megzavarta, a monarchák ágyúdurrogások közt érkeztek be mintegy 6 órakor. Estve frey Billetes⁶⁵³ theatrum volt, ahol ők is jelen voltak, de a theatrum felette teli volt, úgyhogy a meletet s a taszigalódást ki nem lehetett állani.

26^{ik} Délelőtt a múzeumot nézték meg s a várost lóháton megjárták. 1^{ed} fél órakor cerkel⁶⁵⁴ volt, én Hollakival⁶⁵⁵ együtt mentem fel, Teleki László bemutatott Szapárynál.⁶⁵⁶ A cerkel három szobában volt, a nagy szalonban jobbról a dámák voltak, a szálában

⁶⁴⁸ Farmatring: lószerszám, szíj, amely megakadályozza, hogy a nyereg leessen a lóról.

⁶⁴⁹ Sprungriemen: ugratószíj (német).

⁶⁵⁰ Wischzaum: zabla (német).

⁶⁵¹ August von Kotzebue Die hundertjährigen Eichen oder das Jahr 1914 című darabja.

⁶⁵² Illuminatio: ünnepi alkalmakkor a köztetek kivilágítása (latin).

⁶⁵³ Freibillet: ingyenjegy (német).

⁶⁵⁴ Cercle: díszfogadás (francia).

⁶⁵⁵ Hollaki Antal (?–1853) guberniumi titkár, 1832-től guberniumi tanácsos, a kolozsvári Muzsikai Egyesület alapítója.

⁶⁵⁶ Szapáry (*Czapari*) János (1757–1815) fumei kormányzó, József nádor főudvarmestere.

a civilisták, balról az úgynevezett Batallen Zimmerben⁶⁵⁷ a tisztek voltak, de ez a szoba nagyon rosszul nézett ki, mivel a falakon a hétesztendős háborúi darabokat nem akarván hagyni, azok egészen puszták voltak. A monarchák mindegyikben discouráltak, főként a dámáknál, ezen cerkelt én sokkal genirtobbnak⁶⁵⁸ gondoltam. Délben Csáky Imrével⁶⁵⁹ ebédeltem a 7 Electornál. Estve 6^{kor} a Ball Parée⁶⁶⁰ kezdődött, a monarchák abban az öltözetben jelentek meg, melyben ma voltak. Ezután az illuminatiót nézték meg, mely igen szép volt.

27^{ik} Reggel Maneuver volt, Gyulaynál ebédeltünk, délután a nyulak szigetén szüret, de itt csak a Burgerek voltak. Estve avant soiree⁶⁶¹ Sándornál,⁶⁶² azután Redoutte.

28^{ik} Elmentek. Búcsúzni voltam Teleki Lászlónál, Szilassynál,⁶⁶³ aki holnapra még ebédre hívott. Kisfaludynál ebéden. Délután Rádayéknál⁶⁶⁴ voltunk.

29^{ik} Kultsárnál a vármegye szálájában ebéden, Szilassy délután, Rádayékhoz holnap ebédre híttak.

30. Pakoltunk. Ebéd Ráday. Délután elindultunk, Kerepesnél besötétedtünk, holdvilágnál továbbmentünk, Gödöllő.

31. Reggel Hatvan, Gyöngyös,⁶⁶⁵ estve Kápolna,⁶⁶⁶ innen Mezőkövesd,⁶⁶⁷ itt megháltunk.

⁶⁵⁷ Batallion Zimmer: ezredszoba (német).

⁶⁵⁸ Geniert: merev, feszélyező (német).

⁶⁵⁹ Csáky Imre (1775–1848) író.

⁶⁶⁰ Bal paré: udvari bál (francia).

⁶⁶¹ Avant soireé: előestély (francia).

⁶⁶² Sándor Vince (1767–1823) a várbeli Sándor-palota építtetője, Sándor Móric, az Ördöglovas édesapja.

⁶⁶³ Szilassy (*Szilasi*) József (1755–1836) ítélőmester, zempléni és tornai főispán.

⁶⁶⁴ Minden bizonnyal Ráday Pál (1768–1827) császári és királyi kamarást és feleségét, Prónay Ágnest (1773–1844) látogathatták meg. Wesselényi 1821–1822-es útinaplójában is megemlíti őket, leányukat, Erzsébetet Wesselényihez akarták adni. MALLER, 1986, 250.

⁶⁶⁵ *Gyongyos*.

⁶⁶⁶ *Kápolna*.

⁶⁶⁷ *Mező Kövesd*.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ANR DJC Arhivele Naționale ale Românei, Direcția Județeană Cluj
fond nr. 250. Fond familial Wesselényi de Jibou
fond nr. 928. Colecția de manuscrise ale Muzeului Ardelean
- MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
X 1226 Ifj. Wesselényi Miklós naplója
X 1966 Ifj. Wesselényi Miklós levelezése
- *
- APSAI
1906 APSAI Mihály János: *Kovachich Márton György utikalauza 1814-ből*, In: *Régi Okiratok és Levelek Tára*, 2. (1906) 5–6. sz. 32–38.
- BARAVELLE
1967 Robert BARAVELLE: *Der Gasthof zum „Wilden Mann“ in Graz*, In: *Blätter für Heimatkunde*, 41. (1967) 59–65.
- BOREAN
2018 Linda BOREAN: *La Galleria Manfrin a Venezia. L'ultima collezione d'arte della Serenissima*, Udinese, Forum, 2018.
- CSEH
1988 CSEH Géza: *Mire emlékeztetnek a jászkunsági nádoroszlopok?* In: *Honismeret*, 16. (1988) 2. sz. 24–28.
- GÁL
1942 GÁL István: *Wesselényi Miklós*, Kolozsvár, Minerva, 1942.
- GÁL
1943 GÁL István: *Wesselényi a bécsi kongresszusról*, In: *Pásztor-tűz*, 29. (1943) 4. sz. 178–183.
- GELLÉR
1988 GELLÉR Ferenc: *Csárdák Hajdú-Biharban és Hortobágyon*, In: *A Debreceni Déri Múzeum évkönyve, 1987*, szerk. GAZDA László, Debrecen, 1988, 129–168.
- GRÄFFER
1918 Franz GRÄFFER: *Kleine Wiener Memoiren und Wiener Dosenstücke. 1. Band*, München, G. Müller, 1918.

- HARRER-LUCIENFELD
1956 Paul HARRER-LUCIENFELD: *Wien, seine Häuser, Menschen und Kultur. Band V/2.* Wien, 1956, 452–456.
- HASSMANN
2015 Elisabeth HASSMANN: *Quellen und Regesten zur Schatzkammer, Gemäldegalerie und zu den drei Kabinetten aus dem Archivbestand des k. k. Oberstkämmereramtes,* Wien, Böhlau Verlag, 2015.
- HYBL–OERTEL
1815 *Ofner und Pesther Taschenbuch auf das Jahr 1815,* Von F. J. HYBL und J. OERTEL, Pest, 1815.
- JANISCH
1878 Joseph Andreas JANISCH: *Topographisches-statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen. I. Band,* Graz, Leykam–Josefsthal, 1878.
- KARDOS
1905 KARDOS Samu: *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái. I. kötet,* Budapest, 1905.
- KARDOS
1905–1906 KARDOS Samu: *Wesselényi Miklós ifjúkori naplói.* In: *Régi Okiratok és Levelek Tára*, 1. (1905) 1. sz. 56–59., 2. sz. 70–73., 3. sz. 73–77., 2. (1906) 1. sz. 53–56., 2. sz. 76–79., 3. sz. 74–78., 4. sz. 67–69., 5–6. sz. 69–73., 7–8. sz. 89–92.
- KARDOS
1906a KARDOS Samu: *Báró Wesselényi Miklós ifjúkori kiadatlan levelei. Hetedik közlemény,* In: *Régi Okiratok és Levelek Tára*, 2. (1906) 4. sz. 70–74.
- KARDOS
1906b KARDOS Samu: *Báró Wesselényi Miklós ifjúkori kiadatlan levelei. Nyolcadik közlemény,* In: *Régi Okiratok és Levelek Tára*, 2. (1906) 5–6. sz. 62–68.
- KARDOS
1906c KARDOS Samu: *Báró Wesselényi Miklós ifjúkori kiadatlan levelei. Kilencedik közlemény,* In: *Régi Okiratok és Levelek Tára*, 2. (1906) 7–8. sz. 78–88.
- KÁRPÁTI
2017 KÁRPÁTI Attila István: „*Olvásójink gyönyörködtetöt kívánnak...*” *Wesselényi Miklós és az Erdélyi Múzeum,* In: *Erdélyi Múzeum*, 79. (2017) 3. sz. 91–102.

- KISS
1993
KISS András: *Kolozsvári levéltárak*, In: *Aetas*, 8. (1993) 3. sz. 176–188.
- MALLER
1986
MALLER Sándor: *Feleselő naplók. Egy barátság kezdetei*, Budapest, Helikon, 1986.
- NYITRAI
1956
NYITRAI Elek: *A „Hét választófejedelem” vendégfogadó épületének története*, In: *Művészettörténeti Értesítő*, 5. (1956) 2–3. sz. 158–165.
- PEMMER
1961
Hans PEMMER: *Der Zirkus der Bach im Prater*, In: *Wiener Geschichtsblätter*, 16. (1961) 1. sz. 226–240.
- PRISZLINGER
2008
PRISZLINGER Zoltán: *Strigulákban mért férfiasság. Szerelem és szexualitás ifjabb Wesselényi Miklós naplójában*, In: *Sic Itur ad Astra*, 19. (2008) 58. sz. 209–231.
- PRISZLINGER
2018
PRISZLINGER Zoltán: *Egy betegség hétköznapjai. Wesselényi Miklós szembaja és vaksága naplója tükrében*, In: *Történelmi Szemle*, 60. (2018) 1. sz. 35–68.
- RAJAKOVICS
1967
Emil RAJAKOVICS: *Die Besitzer des Gasthofes zum „Wilden Mann” in Graz zwischen 1794 und 1819*, In: *Blätter für Heimatkunde*, 43. (1967) 56–59.
- RUBINYI
1938
Báró Wesselényi Miklós, az „árvízi hajós” naplója, sajtó alá rendezte és kiadta RUBINYI Mózes, Budapest, 1938.
- SAS
2016
Kelemen Lajos levelezése. I. kötet: 1889–1909, közreadja: SAS Péter, Budapest, Balassi Kiadó, 2016.
- Schematismus*
1814
Schematismus der Oesterreichisch-Kaiserlichen Armee für das Jahr 1814, Wien, 1814.
- SIPOS
2017
SIPOS Gábor: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az erdélyi levéltárügy*, In: *Erdélyi Múzeum*, 79. (2017) 1. sz. 31–34.
- SZABÓ
1984
SZABÓ T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. IV. kötet*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1984.

- SZABÓ
1993 SZABÓ T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. VI. kötet*, Budapest–Bukarest, Kriterion Könyvkiadó – Akadémiai Kiadó, 1993.
- SZABÓ
1997 SZABÓ T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. IX. kötet*, Kolozsvár–Budapest, Erdélyi Múzeum Egyesület – Akadémiai Kiadó, 1997.
- SZABÓ
2002 SZABÓ T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. XI. kötet*, Kolozsvár–Budapest, Erdélyi Múzeum Egyesület – Akadémiai Kiadó, 2002.
- SZABÓ
2005 SZABÓ T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. XII. kötet*, Kolozsvár–Budapest, Erdélyi Múzeum Egyesület – Akadémiai Kiadó, 2005.
- SZILÁGYI
1876 SZILÁGYI Ferenc: *Ifj. b. Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz*, Budapest, 1876.
- TAKÁCS
2014 TAKÁCS Péter: *Wesselényi Miklós szétzilált naplója*. In: *A személyes történelem forrásai*, szerk. GALAMBOS Sándor – KUJBUSNÉ MECSEI Éva, Nyíregyháza, 2014, 13–24.
- TRÓCSÁNYI
1965 TRÓCSÁNYI Zsolt: *Wesselényi Miklós*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965.
- VÁCZY
1901 *Kazinczy Ferenc levelezése. XI. kötet*, közléteszi: VÁCZY János, Budapest, 1901.
- VÁCZY
1902 *Kazinczy Ferenc levelezése. XII. kötet*, közléteszi: VÁCZY János, Budapest, 1902.
- VÁCZY
1904 VÁCZY János: *Wesselényi Miklós báró ifjúsága. Harmadik és befejező közlemény*, In: *Erdélyi Múzeum*, 21. (1904) 3. sz. 132–146.
- VENCZEL
2002 VENCZEL József: *Ifjabb Wesselényi Miklós személyi levéltára*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2002.

VERGILIUS
1962

Publius VERGILIUS Maro: *Aeneis*, fordította és jegyzetekkel
ellátta: LAKATOS István, Budapest, Európa Kiadó, 1962.

WESSELÉNYI
1925

Báró Wesselényi Miklós útinaplója, Kolozsvár, Concordia,
1925.

WTZ
1814

Wiener Theater Zeitung, 7. (1814) 81. sz. (1814. július 9.)
321.

Cs. kir. hadijelentések az 1848. október 30-i schwechati csatáról

Az 1848. október 30-án vívott schwechati összecsapás a magyar szabadságharc második nagy csatája volt, amely lezárta a főhadszíntéren a Josip Jellačić¹ báró, horvát bán, cs. kir. altábornagy 1848. szeptember 11-i inváziójával megkezdődött őszi hadjáratot. Szűkebb értelemben véve a schwechati csatával ért véget a magyar honvédsereg és a bécsi forradalmi erők együttműködési kísérlete.

Erről az eseménysorról az elmúlt 174 évben számos feldolgozás született. Az osztrák (birodalmi) hadtörténetírást elsősorban a bécsi forradalom leverése foglalkoztatta, a két legrészletesebb tanulmány Joseph Czeike tollából ezt mutatta be.² Ugyanígy részletesen foglalkozott ezekkel az eseményekkel a Rudolf Kiszling által szerkesztett két-kötetes osztrák centenáriumi feldolgozás is.³ Az osztrák Heeresgeschichtliches Museum (Hadtörténeti Múzeum) tudományos ismeretterjesztő sorozatában Helmuth Grössing a Bécs körüli hadieseményeket és a forradalom leverését dolgozta fel,⁴ Wolfgang Häusler pedig az 1848. október 30-i schwechati csata előzményeit és lefolyását írta meg.⁵

A magyar oldalon egészen a 150. évfordulóig kellett várni az első, alaputatásokon nyugvó feldolgozásra. Zachar Péter Krisztián elsősorban az osztrák Kriegsarchivban található cs. kir. hadijelentések felhasználásával mutatta be a schwechati csata előzményeit és lefolyását, amit aztán a doktori értekezésében a magyar elbeszélő forrásokkal, levelekkel, naplókcal, emlékiratokkal kiegészítve tett közzé.⁶ Ezzel csaknem egy időben jómagam a vajai Vay Ádám Múzeum konferenciáján tartott előadásom alapján írott tanulmányban, majd ennek átdolgozott és kibővített változatában foglalkoztam a csata történetével.⁷

A bécsi forradalmi erők és a magyar hadsereg együttműködési kísérletét a magyar levéltári források, elsősorban az Országos Honvédelmi Bizottmány, illetve Csány László kormánybiztos iratanyaga alapján Barta István mutatta be.⁸ Tanulmánya német fordításban is napvilágot látott,⁹ ám ennek ellenére a témával foglalkozó Friedrich Walter ezt

¹ Maga a bán Jellačić alakban használta a nevét.

² CZEIKE, 1906, 251–330; CZEIKE, 1909, 307–420.

³ KISZLING, 1948, I, 284–289.

⁴ GRÖSSING, 1973.

⁵ HÄUSLER, 1977.

⁶ ZACHAR, 1999, 35–60; ZACHAR, 2008.

⁷ HERMANN, 2000, 5–43; HERMANN, 2008a, 240–270; HERMANN, 2011, 160–190. Görgei Artúr tevékenysége kapcsán már korábban foglalkoztam a témával. HERMANN, 1992, 285–308.

⁸ BARTA, 1951a, 443–485.

⁹ BARTA, 1951b, 325–386.

mellőzve írta meg a maga verzióját az eseményekről.¹⁰ Jómagam a Csány László kormánybiztosi tevékenységét feldolgozó tanulmányomban, egy német nyelvű konferenciatanulmányban, illetve a Csány és ifjabb Pázmándy Dénes kapcsolatát bemutató tanulmányban tekintettem át a témát.¹¹

A csatáról összesen egy magyar hadijelentés maradt fenn az egyik dandárparancsnok, Kosztolányi Mór őrnagy tollából, amelyet 1929-ben publikált Gyalóky Jenő.¹² Emellett számos, polgári személyektől (Kossuth Lajos, Csány László, Pulszky Ferenc) származó jelentés¹³ és magánlevél mutatja be a történeteket.

Osztrák részről több tucat hadijelentés és beszámoló ismert, amelyek az osztrák Hadilevéltárban (Kriegsarchiv) találhatóak. Ezek közül eddig csak Josip Jellačić báró, cs. kir. altábornagyé, horvát báné, az I. hadtest parancsnokáé jelent meg nyomtatásban.¹⁴ A jelentések az Alte Feldakten (Régi Tábori Iratok) gyűjteményen belül a „Krieg in Ungarn 1848–1849” állagában, azon belül a „Cernierung Wiens 1848”, illetve a „Kroatisch-slovenische (!) Armee, resp. I. Armeekorps unter Jellachich, dessen Operation gegen Wien” című gyűjteményekben találhatóak. Ezek nem provenienciá-alapú, hanem tematikus gyűjtemények, tehát egyszerre találhatóak bennük eredeti tisztázatok, másolatok és fogalmazványok, dátum szerinti rendezésben.

A gyűjtemény egyik legérdekesebb darabja Johann Nobili gróf, altábornagy, Windisch-Grätz herceg, tábornagy fővezérének összefoglalója az alsó-ausztriai hadjáratról és Bécs bevételéről, amelyet az általa 1851-ben a tábornagy téli és tavaszi hadműveleteiről közzétett összefoglaló munka „bevezetőjének” szánt, azonban kéziratban maradt (53. okmány). Ennek okait csak találgathatjuk, azonban nem tűnik merésznek az a feltételezés, hogy a szöveg kiadása azért maradt el, mert a cs. kir. hadsereg a schwechat-i csatában aratott taktikai győzelmét nem tudta stratégiai méretűvé fejleszteni, azaz a cs. kir. lovasság nem megfelelő alkalmazása és az üldözés elmaradása miatt a magyar főserg épségben érte el a Lajtát, ami lehetővé tette számára a küzdelem folytatását.

A teljesség érdekében közlöm a támadásra vonatkozó magyar diszpozíciót, illetve a Móga János altábornagy, a feldunai hadsereg fővezére által Alfred zu Windisch-Grätz herceg, tábornagyhoz, a cs. kir. fővezérhez intézett átiratot, amelyben a Kossuth Lajos által megfogalmazott, Windisch-Grätzhez intézett október 25-i memorandumot kézbesítő Ivánka Imre ezredes letartóztatása ellen tiltakozik (1–2. dokumentum).

Jelen közlemény a fennmaradt cs. kir. jelentéseket adja közre a szükséges bevezetővel és jegyzetekkel, eredeti nyelvezettel, a szövegekben szereplő rövidítéseket viszont jelzés

¹⁰ WALTER, 1963, 377–400. Walter elsősorban az általa a Bach-hagyatékban talált és meglehetősen meztelán módon közzétett célzatos forrásgyűjtemény alapján dolgozta fel az eseményeket. A két műre lásd Barta kritikáját. BARTA, 1966, 513–516.

¹¹ HERMANN, 1990, 133–219; HERMANN, 1996, 31–44; HERMANN, 2021, 119–190.

¹² Közli GYALÓKAY, 1929, 215–226. Újabb közlése HERMANN, 2022, 232–233.

¹³ Kossuth, Pulszky és Csány jelentését közli KOSSUTH, 1952, XIII, 313–314, 317, 329; Csányét lásd még CSÁNY, 1998, II, 7–8.

¹⁴ Közli TEPPERBERG–SZIJJ, 2005, 63–64.

nélkül feloldottam. A dokumentumok lelőhelyének megjelölésénél közlöm, hogy fogalmazványról vagy tisztázatról van-e szó.

Források

1.

Móga János altábornagy, a feldunai hadsereg fővezére 1848. október 28-ára kiadott diszpozíciója

Parndorf, 1848. október 27.

Marsch-Disposition für den Marsch aus den Lagern bei Parndorf und Kittsee in die Stellung an der Fischa und dem Reisenbach zwischen Fischament und Margarethen am Moos.

für den 28-t. 8-b. 1848.

Um die anbefohlen werdende Stunde, setzt sich die 1-te Brigade Oberst Schweidel¹⁵ unter Entsendung einer halben Eskadron Kavallerie und einer Kompagnie Infanterie als Avantgarde in Marsch. Die Brigade formirt die Kolonne vor dem linken Flügel; à la tête Kavallerie, dann 1-tes Treffen, die Brigade Batterie, das 2-te Treffen schließt; die Brigade hält sich in gleicher Höhe mit der 7-ten, für dieselben Beobachtungen mit dem Bemerkten gelten, daß sie vor dem rechten Flügel sich en Colonne¹⁶ setzt, beiden folgt die 4-te Brigade durch den Abmarsch aus der Mitte. Auf eine Stunde Entfernung von beiden rückt die Reserve Division nach, das 1-te Treffen der 10-te Brigade marschirt aus der Mitte, die Batterien desselben Treffen folgen, das 2-te Treffen rückt in seiner Kolonnen-Formation nach, die Ödenburger Kavallerie¹⁷ und die beiden Divisionen¹⁸ Alexander Husaren¹⁹ schließen, in ihre Mitte die übrige Batterien aufnehmend.

Dieses ganze Korps rückt in nordwestlichen Richtung über Bruck bis Arbesthal wo die Wege sich trennen; die 1-te Brigade rückt neben dem Schiringer Wald vor, schlägt den am westlichen Ende längst dem Mitterberge gegen den Königsberg sich ziehenden Weg ein und hält auf den Abfällen dieser Höhe, Front gegen Klein-Neusiedl. Die 7-te Brigade bleibt von den 1-ten ab, wo der Weg zwischen dem Mitterberge und der Ludwigs-Höhe sich hinzieht und verfolgt denselben bis Kellersdorf, das diese Brigade besetzt.

¹⁵ Schweidel József ezredes.

¹⁶ Hadoszlopban (francia).

¹⁷ A Sopron megyei önkéntes lovas nemzetőrök.

¹⁸ Ebben az esetben osztály (két század) értelemben.

¹⁹ A cs. kir. 4. huszárezred viselte Sándor orosz trónörökös nevét.

Rechter Flügel 3-te und 2-te Brigade

Dieser Flügel, bestimmt im Gebirge vorzurücken, entsendet 2 Divisionen seiner Kavallerie mit der Kavallerie Batterie zur 9-ten Oberst Répásy²⁰ Brigade und marschirt mit seinen 6 Bataillons Infanterie, der Division Kavallerie und der halben Fußbatterie über Rohrau, Höflein durch den Elender und Schiringer Wald gegen die Hofmühle, nimmt bei der Martensäule südlich dieser Mühle auf den Anhöhen Stellung in 2 Treffen, und setzt sich mit dem auf dem Königsberg und in Kellersdorf stehenden Centrum *links*, mit dem nach Fischamend gerückten Korps des Obersten Ivánka²¹ *rechts* in Verbindung.

Der Abmarsch ist treffenweise links in einfachen Brigade-Kolonnen mit verhältnißmäßigen Avant- und Arrieregarde.

Rechte Flankendeckung Korps Ivánka

Marschirt von Kittsee in 2 Abteilungen über Prellenkirchen und Hainburg nach Wilflingsmauer, wo da nach Elend in die Stellung bei Fischamend, wo nach Tunlichkeit die Schüttel-Aue zu besetzen wäre. Die Verbindung in der linken Flanke dieses Korps wird durch die 2-te Brigade bewerkstelligt.

Das Korps hat ferner in Hainburg 1 Bataillon als Besatzung und Reserve zurück zu lassen, den Pressburger Brückenkopf durch 2000 Mann zu besetzen und den Dampfer Mészáros²² zur Cottoyrung dieses Korps anzuweisen.

Linker Flügel 9-te und 5-te Brigade

verstärkt durch 2 Divisionen Nikolaus Husaren²³ und ein Honvéd Kavallerie Batterie der 3-ten Brigade

Dieser Flügel mit der verstärkten mobilen Kavallerie Brigade an der Tête marschirt restlos ab, entsendet eine verhältnißmäßige Avantgarde und Flankendeckung links in die Ebene, läßt eine Abteilung Kavallerie auf der Eisenbahn vorrücken, denen ein Wagen mit Brecheisen bewaffneter Landleute zu folgen hat. Streckenweise sind die Schienen ausheben zu lassen, die Ufer der Leitha beiderseits läßt dieses Korps durch Patrouillen abstreifen, das Gros rückt direkt nach Gallenbrunn, und entsendet bei Stixneusiedel das 1-te Bataillon der 5-te Brigade auf den Weg in der Einsattlung zwischen dem Adlers- und Herrnberge, die den Rücken des Neuberges zum Vorrücken auf dem Neuberger selbst benützt.

Die übrigen Abteilungen schlagen bei dem sogenannten Pest-Kreuz den Weg auf den Rainberg ein, stellen sich auf dem Plateau desselben auf, während die 9-te Kavallerie-Brigade in der Ebene zwischen dem Rainberge und Margarethen am Moos den linken Flügel refüsirend in Schlachtordnung aufmaschirt.

²⁰ Répásy Mihály ezredes.

²¹ Ivánka Imre ezredes. A dandárt a támadás során Ivánka fogságba ejtése miatt Bárczay János alezredes vezette.

²² A Királyi Magyar Hadigőzös Mészáros.

²³ A cs. kir. 9. huszárezred viselte I. Miklós orosz cár nevét.

Reserve-Aufstellung

10-te Oberstlieutenant Karger²⁴ Brigade

In Kolonnen Formation zwischen dem Mitter- und Königsberge gedeckt durch den Mitterberger-Wald.

Gefechts-Disposition

Im Falle wir während des Marsches vom Feinde angegriffen werden, dient zur Richtschnur, daß jede Brigade so schnell als möglich und so weit es das Terrain erlaubt in die Schlachtordnung aufmarschiren, das ist, in diejenige treffenweise Stellung, die ihr vor Barndorf [!] angewiesen werden wird.

Wird entweder im Centrum oder auf einem der Flügel stärkeres, einen Angriff bezeichnendes Feuer gehört, so ist gegen den bedrohten Punkt anzuschließen und hauptsächlich die Bataillons des 2-ten Treffens dahin zu dirigiren.

Rückzug

Für die Fall eines Rückzuges werden folgende Linien und Punkte bestimmt.

Korps Ivánka in Preßburg.

3-te Brigade Békeffy²⁵ über Wifflingsmauer und Prellenkirchen nach Kittsee; die anderen Brigaden treffenweise hinter die Leitha in die Position bei Parndorf auf den Vorrückungsstraßen und Brücken, und zwar die 1-te Schlachtlinie, welche sich links und rechts hinter die 1-te zieht, und dort Posto faßt; die 3-te Linie übernimmt das Gefecht, unterhält dasselbe, bis die andere zurückgezogenen Linien stehen, und bricht dann durch dieselben durch.

Dieser Rückzug mit abwechselndene Ablösung wird bis in die Stellung bei Parndorf fortgesetzt, die Übergänge über die Leitha durch die Arriéregarde zerstört, und das rechte Leitha-Ufer so lange als möglich verteidigt. Die 2-te Kosztolányi²⁶ Brigade besetzt im Rückzug mit 3 Kompagnien und 2 Geschützen die Brücke bei Rohrau, mit 3 Kompagnien und 2 Kanonen die Brücke bei Packfurth. Der 7-te Görgei²⁷ Brigade wird die Verteidigung der Leitha übertragen, die 10-te oder Reserve Brigade (Karger) detachirt die Ödenburger Reiter nach Potzneusiedel zur Beobachtung des Übergangs, dieselben entsenden Patrouillen gegen Kittsee dann längst der Leitha gegen Rohrau und besetzen mit einem Piquet die Brücke bei Hollern, die abzutragen ist; die 9-te Brigade entsendet zur Beobachtung der linken Flanke ein Piquet nach Gois; die 10-te Brigade stellt eine 12 pfündige Batterie in die Position à cheval²⁸ der Straße.

Jeder weitere notwendige Rückzug wird erst befohlen werden.

Eredeti tiszttázat. MNL OL HM Ált. 1848:9276.

²⁴ Ferdinand Karger alezredes.

²⁵ Békeffy József ezredes.

²⁶ Kosztolányi Móric őrnagy.

²⁷ Görgei Artúr ezredes.

²⁸ „Nyeregben”, azaz az út két oldalán.

2.

**Móga János altábornagy, a feldunai hadsereg fővezére átírata
Alfred zu Windisch-Grätz herceg, tábornagyhoz, az Itálián kívüli
cs. kir. hadsereg főparancsnokához**

Parndorf, 1848. október 27.

Der im Auftrage der bei der Armee befindlichen k. ung. Landeskommissaire mit Depeschen²⁹ an Euer Durchlaucht abgesendete Oberst Ivánka wurde bei seiner Rückreise von den kroatischen Truppen angehalten, und wie dessen zurückgekehrten Adjutant³⁰ ergibt, durch dem Herrn Banus von Kroatien³¹ als Gefangener dort behalten worden.

So viel dieser Adjutant vernommen haben will, soll Ivánka festgehalten worden sein, weil Major Fligely³² sich bei uns in Gefangenschaft befindet.

Ich erlaube mir Euer Durchlaucht zur hohen Kenntniß zu bringen, daß Major Fligely ohne sich bei unsere Vorposten zu melden alle Lagers passirte und erst in der 2-te Station angehalten und gefangen wurden;³³ Oberst Ivánka hingegen hat die vor dem Feinde erforderliche Pflicht und Vorsicht nicht ausser Acht gelassen und wurde mit verbundenen Augen in Hie- und Rückzuge bis wieder an unsere Vorposten geführt.

Ich glaube daher am Euer Durchlaucht die gerechte Bitte stellen zu dürfen, womit benannter Oberst von seinem Gefangenschaft befreit und zu seinen Truppen einrückend gemacht würde.

Elküldetlen tisztázat(?) KA AFA Karton 1812. CW 1848-10-318.

3.

**Franz Ottinger cs. kir. vezérőrnagy, lovasdandár-parancsnok jelentése
az I. hadtest parancsnokságához**

Schwadorf, 1848. október 27.

Nach 5 Uhr Abends rückte eine Division Hußaren auf der Strasse von Bruck gegen Stixneusiedel im Trab vor, ihr folgte eine Infanterie Kolonne, deren Stärke man nicht beurtheilen konnte.

²⁹ Valójában a dokumentumot Kossuth Lajos, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke, ifj. Pázmándy Dénes, a képviselőház elnöke, illetve Csány László, a feldunai hadsereg kormánybiztosa írta alá. Közli KOSSUTH, 1952, XIII, 278–282. Magyar fordításban PAP, 1869, II, 183–187.

³⁰ Dobay Ágoston nemzetőr százados. (Nem tévesztendő össze az azonos nevű honvéd alezredessel.)

³¹ Josip Jellačić báró, cs. kir. altábornagy.

³² Anton Fligely őrnagy, Jellačić tábornoki tisztje.

³³ Az ügyre lásd HERMANN, 2008b, 80–82.

Auf mehr als 2000 Schritte vor unseren Vorposten hielt diese Trupe und lagert jetzt dort.

Ein Kundschafter sagt, daß im Lager bei Wolfstahl heute nur mehr beiläufig 1000 Mann gestanden, die anderen sind nach Parendorf marschirt. Aus dem Wolfstahler Lager sind 160 Juden und mehrere Bauern nach Hause desertirt.

Bei der Preßburger Brücke am rechten Ufer wird an Verhauen und Gräben gearbeitet. In Preßburg wurde die dortige Hauptwache demolirt.

Eredeti tiszázat. KA Kr.-sl. AK. 1848-10-216. Másolat az eredeti tiszázatról: KA AFA Karton 1812. CW 1848-10-138. Mellette Jellačić kísérőirata Windisch-Grätzhez, Rothneusiedel, október 28. No. 358/opk.

4.

Windisch-Grätz levele Joseph Wenzel Radetzky tábornagyhoz, az észak-itáliai cs. kir. hadsereg fővezéréhez Bécs ostromáról

Hetzendorf, 1848. október 27.

[...]

So stehen die Dinge heut[e] den 27-te Oktober vor und um Wien, wobei ich noch erwähnen muß, daß sich ein Korps der Ungarn bei Bruck an der Leitha befindet, das aber bis jetzt noch nicht Minen gemacht, offensiv vorgehen zu wollen.

Eredeti tiszázat. KA AFA Karton 1812. CW 1848-10-140. No. 30/D.K. „Praes den 3-ten Nov. 848. 6 Uhr Nachmittags Hess Feldmarschalleutnant. No. 3412/op. ad acta.”
Másolata: KA AFA Karton 1885. 2. Rk. u. N. 1848-10-ad196.

5.

Josip Jellačić báró, cs. kir. altábornagy, horvát bán, az I. hadtest parancsnoka jelentése Windisch-Grätzhez

Rothneusiedel, 1848. október 28.

Über die Bewegungen der Ungarn ist bis jetzt ½ 10 Uhr Vormittags keine weitere Meldung eingegangen. Wohl aber habe ich früh 7 Uhr einen Rittmeister zu Wagen an General Ottinger abgeschickt, um schnelle Kunde zu erhalten.

Die Truppen marschiren in die nach der gestern erlassene Disposition befohlene Aufstellung. Ich begeben mich sogleich auf den Laaer Berg, wohin mir alle Meldungen zu kommen.

Fogalmazvány. 361/op. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-217.

6.

Jellačić jelentése Windisch-Grätzhez

Laaerberg, 1848. október 28., délután 1 óra

Die Marxer Linie ist genommen, und unsere Truppen sin im Vorrücken auf der Hauptstrasse. Die Barikaden werden hartnäckig verteidigt.

So eben – es ist 1 Uhr – meldet General *Ottinger*, daß die Ungarn vor einer Stunde bei Gallbrunn angegriffen haben.

General *Ottinger* wird sich der Disposition gemäß zurückziehen, jedoch den möglichsten Widerstand leisten.

Eredeti ceruzás tiszttáztat. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-259.

7.

**Johann Kempen von Fichtenstamm vezérőrnagy,
az I. hadtest hadosztályparancsnoka [?] jelentése Jellačićhoz³⁴**

Hely és dátum nélkül [1848. október 28.]

Soeben meldet Generalmajor Ottinger aus Schwadorf vom heutigen um 2 Uhr, daß der Feind der Meldungen der Patrouillen zu Folge mit 1 Bataillon Infanterie und 1 Eskadron Husaren bis Arbesthal, und mit 1 Division Husaren und bei 6-8 Bataillon Infanterie (Kanonen wurden nur 4 bei dieser Kolonne gesehen) bis Stixneusiedel vorgerückt sei. Seit 1 Stunden bewegt er sich nicht weiter.

An Jellačić zur Einsicht.

Eredeti tiszttáztat. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-250b.

8.

Jellačić jelentése Windisch-Grätzhez

Wirtshaus im Rothenhahn, 1848. október 28., délután negyed 6 óra

Herr Generalmajor von Kempen macht mir eben die Meldung eines eingesehenen Rapportes vom General Ottinger, welchen ich noch nicht empfangen habe, daß von der ungarischen Armee bis 1 Uhr Nachmittags keine weitere Vorrückung erfolgte – die

³⁴ A szöveg aláíratlan, de a következő dokumentum alapján feltételezhető, hogy Kempentől származik.

ungarische Armee hat Stixneusiedel und Arbesthal besetzt, Stärke und Gattung der Truppen konnte nicht ausgekundschaftet werden.

Jellačić

Das Invaliden-Palais, das Mauthaus, Thierarznei-Institut, der Eingang in den Rennweg mit den Eckhäusern an der Brücke über den Wiener-Neustädter Kanal sind von der Division Hartlieb³⁵ besetzt, diese Stellung behaupteten mit 7 Bataillon.

Jellačić

Eredeti, irónnal írott tisztazat. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-250a.

9.

**Jellačić utasításai a) a Hartlieb-hadosztályhoz, b) a Gramont-dandárhoz,³⁶
c) a Hartlieb-hadosztályhoz, d) az Ottinger-dandárhoz**

Rothneusiedel, 1848. október 28.

a)

Die Division hat drei als Reserve verwendeten Bataillons Morgen den 29. früh 6 Uhr von der Sankt Marxer Linie zurückzuziehen auf den nordöstlichen Abfällen des Laaer Berges Stellung zu nehmen, daß die Truppe in erforderlicher Falle gegen Wien oder Schwechat verwendet werden kann.

Fogalmazvány. 366/op. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-220.

b)

Nach Erhalt des Befehls setzt sich die Brigade von Schwechat nach Kledering in Marsch und nimmt hinter dem Wiener-Neustädter Kanal Stellung Front gegen den Kanal.

Fogalmazvány. 365/op. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-221.

c)

Gestern waren die Ungarn aus Schwadorf vorgerückt, General Ottinger stand zu Rauchenwart. Dringen die Ungarn weiter vor, so werden wir sie angreifen meist mit

³⁵ Carl Vincenz Freiherr Hartlieb von Wallthor altábornagy.

³⁶ Franz Gramont von Linthal vezérőrnagy.

Kavallerie und Artillerie. Trachten Sie jedenfalls Ihre Stellung in Wien zu behaupten, und ergreifen Sie alle hiezu geeigneten Vorsichtsmaßregeln.

Fogalmazvány. 372/op. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-223.

d)

Was machen die Ungarn? Werden Sie zum fernere Rückzuge genötigt, so trachten Sie selben geordnet über die Brücken bei Ober- und Unter-Lanzendorf zu nehmen.

Am linken Ufer der Schwechat werden Sie Ihre Geschütz sehr vorteilhaft gegen die Brücken richten können, dieses Wasser wird nicht leicht zu durchwaden³⁷ sein. Endlich, wenn es sein muß, ziehen Sie sich hinter den Wiener-Neustädter Kanal zurück; selben muß aber nachdrücklichst verteidiget werden. General Fürst Liechtenstein³⁸ wird mit dem Gros der Kavallerie hinter diesem Kanal stehen, welchen Sie bis auf weiteres zugewiesen sind, nämlich von jenem Moment an, als Sie den Kanal überschreiten.

Fogalmazvány. 373/op. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-224.

10.

Karl Ramberg altábornagy és Jellačić bizonyítványai

Leopoldstadti színház, 1848. október 28., éjjel fél 12. – Rothneusiedel,
1848. október 29., reggel fél 8

Der Gefertigte bestätigt den Empfang des vom Herrn Oberstwachmeister Baron Schweiger³⁹ mir überbrachten Befehl wegen Absendung der Brigade Gramont, nachdem keine andere Truppe zurückgezogen werden kann.

Leopoldstädter Theater, 28. Oktober 1/2 12 Uhr Nachts.

Ramberg Feldmarschallleutnant

So eben geht die Meldung ein, daß diese Brigade zu Schwechat eingetroffen ist. Sie nimmt ihre Stellung hinter Klederling⁴⁰

Rothneusiedl, am 29-te 8-ber. früh 1/2 8 Uhr.

Jellačić Feldmarschall-Leutnant

Eredeti tiszttzat. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-251.

³⁷ A durchwaten, átgázol ige régies alakja.

³⁸ Franz Liechtenstein herceg, vezérőrnagy.

³⁹ Ludwig Schweiger von Dürnstein, a 7. (Kress) könnyűlovasezred őrnagya.

⁴⁰ Klederling.

11.

Jellačić kiegészítése a másnapra kiadott diszpozícióhoz

Rothneusiedel, 1848. október 29.

1. Division Kempen
2. Brigade Gramont⁴¹
3. Division Dietrich⁴²
4. Division Liechtenstein
5. Division Csorich⁴³

Die vom zweiten Armeekorps erhaltenen Verstärkung fordert einige Abänderung in der erlassenen Disposition.

Die Division Kempen hat sich in der bezogenen Aufstellung zu behaupten, bei zu heftigen Angriffe des Feindes gegen Schwechat und Kaiser-Ebersdorf, mit überlegenen Streitkräften kann von der Brigade Dietrich, die mit drei Bataillone bis an das Neugebäude⁴⁴ vorzurücken hat, die Unterstützung beizuziehen.

Brigade Gramont besetzt mit drei Bataillone die Schwechat und die Übergänge bei Rannersdorf und der Rotmühle, zwei Bataillone bleiben im 2-ten Treffen. – Unterstützungen werden von der hinter dem Kanale als Reserve aufgestellten Division Csorich zu fordern sein.

Division Ottinger hat den linken Flügel an Unterlaa und dehnt sich rechts gegen die Division des Fürsten Liechtenstein, und beobachtet alle Übergänge über den Kanal vor der Front der Division.

Division Liechtenstein bleibt nach der gegebenen Disposition stehen. Bis Morgen 8 Uhr früh muß alles abgekocht haben, und die Truppen zur Verfügung bereit sein.

Von dieser Abänderung ist die Division Ottinger zu verständigen.

5.

Das hohe Armee-Kommando hat Euer Hochwohlgeboren mit der Brigade des Herrn Generalmajors Frank⁴⁵ bestehend aus 3 Grenadier Bataillons und der Brigade Fürst Jablonowski⁴⁶ mit 5 Infanterie Bataillons, das meinem Kommando unterstehenden 1-ten Armeekorps zugewiesen, die Division dient als Reserve für die an der Schwechat stehenden Bataillone unter Generalmajor Kempen, und unter Oberst Gramont, und hat Stellung zu nehmen mit der rechten Flügel an Unterlaa, die drei Kanal-Übergänge vor

⁴¹ Franz Gramont von Linthal vezérőrnagy.

⁴² Anton Dietrich vezérőrnagy.

⁴³ Anton Csorich von Monte-Creto báró, vezérőrnagy.

⁴⁴ A II. Miksa császár által építtetett erődítményt, amely ma Bécs 11. kerületében található, 1744-től lőpor-, illetve löszraktárként használták.

⁴⁵ Sebastian Frank von Seewies ezredes.

⁴⁶ Felix Jablonowski herceg, vezérőrnagy.

der Front um in erforderlichen Falle die Unterstützungen in mehreren Kolonnen vorrücken lassen zu können.

Die bezogene Aufstellung durch das 1-te Armeekorps erstreckt sich von Kaiser-Ebersdorf bis Kledering, und ist mit der Division Kempen und der Brigade Gramont besetzt; vor dem Neugebäude ist die Brigade Dietrich.

Von Unterlaa bis an die Strasse von Rothneusiedel nach Himberg sind die Kavallerie Divisionen Generalmajor Ottinger und Generalmajor Fürst Liechtenstein aufgestellt. – Die Bagagen sind im Neugebäude, Ober-, und Unterlaa unterbracht.

Auf Befehl des Armee-Oberkommando hat bis Morgen früh 8 Uhr abgekocht zu sein, und die Truppen müssen zur Verfügung stehen.

Fogalmazvány. ad 375/op. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-ad 231.

12.

Jellačić jelentése Windisch-Grätzhez

Rothneusiedel, 1848. október 29.

Soeben sind 6 achtzehnpfündige Kanonen aus dem Neugebäude hier eingetroffen; meine 12 pfündige Batterie habe ich auch aus Wien an mich gezogen. Von Feldmarschall-Lieutenant Ramberg, so wie von den Truppen die nach Schwechat kommen sollten, ist noch keine Meldung eingegangen. Auch um unser rechten Flügel – Front gegen Ungarn – bin ich besorgt.

Es würde mir nützlich sein zu wissen, wie viel Infanterie und Artillerie Euer Durchlaucht gegen die Ungarn disponiren können; und bis zu welcher Zeit diese Truppen in der Schlachtlinie, hinter dem Wiener-Neustädter Kanale, etwa bei Leopoldsdorf eintreffen können.

Eredeti tisztazat és fogalmazvány. 370/op. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-ad 234.

13.

Jellačić utasítása a Kempen-hadosztályhoz

Rothneusiedel, 1848. október 29.

Die Brigade Gramont hat also gleich in die ihr angewiesenen Stellung hinter Kledering⁴⁷ abzugehen. Diese Brigade stelle ich für bis auf weiteres unter Ihre Befehle. Treffen Sie Vorkehrungen, daß die Übergänge über die Schwechat besetzt und mit Artillerie bestreift werden. Erst wenn es erforderlich wird, ziehen sich die Truppen zur Gross [sic!] hinter den Wiener-Neustädter Kanal bei Kledering.⁴⁸ Der linke Flügel nach Schwechat und Kaisers-Ebersdorf. Sollte der Feind zwischen Ebersdorf und Schwechat durchbrechen, so tritt die Artillerie des Neugebäudes in Wirkung, und ich lasse durch die 3 Bataillone des Generalen Dietrich dem Feind in die Flanke fallen. Ich werde zwischen Laa und Hennersdorf zu finden sein. Die Truppen sind wohl zu belehren, daß die Division Ottinger noch in Rauchenwart steht, und daß sie nicht auf unsere eigenen Truppen feuern im Falle sie sich zurückziehen.

Fogalmazvány. 371/op. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-235.

14.

Jellačić utasítása Albert Jellačić szerezsan századosnak

Rothneusiedel, 1848. október 29.

Das Serezaner Korp unter Hauptmann von Jellačić⁴⁹ hat also gleich aufzubrechen, und an die Brücken von Ober- und Unter-Lanzendorf zu marschiren; sie haben das linke Ufer der Schwechat zu besetzen, die Brücken darüber und diesen Fluß hartnäckig zu verteidigen. Sobald General Ottinger die besagten Brücken passirt hat, wird er diesem Korps weitere Befehle erteilen, um welche sich Hauptmann Jellačić anzufragen hat. Die für das Hauptquartier bereits bestimmten Serezanen haben hier zu verbleiben.

Fogalmazvány. 376/op. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-236.

⁴⁷ Kledering.

⁴⁸ Kledering.

⁴⁹ Albert Jellačić, a bán testvére.

15.

Jellačić utasításai a Kempen-hadosztálynak

Rothneusiedel, 1848. október 29.

a)

Euer Hochwohlgeboren haben zu Folge meines Erlasses von 28. Okt. 375/op. den bestimmten Befehl,⁵⁰ die Brigade Gramont eine Stellung – südöstlich Kledering, den Wiener-Neustädter Kanal in der Front – beziehen zu lassen; – die Vortruppen dieser Brigade sind so weit vorzuschieben, daß selbe alle Übergänge von Schwechat bis Rannersdorf gegen den Feind zu auf das strengste beobachtet und möglichst zu verteidigen. – In der Gegend zwischen Zwölfaxing und Lanzendorf ist die Kavallerie Division des Generalmajor Fürsten Liechtenstein aufgestellt. – Was die in Ihrem Berichte No. 397/op.⁵¹ verlangte Unterstützung durch die Brigade Frank anbelangt, so behalte ich mir vor, selbst nach eigenen Ermessen damit zu Verfügen; nachdem die die einzige Truppe ist, über die ich im entscheidenden Momente zu disponiren habe.

Fogalmazvány. 379/op. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-238.

b)

Morgen den 30-te bis früh 9 Uhr muß Alles abgekocht, abgefüttert und zum Ausrücken bereit sein.

Fogalmazvány. 380/op. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-240.

16.

Georg Mengewein vezérőrnagy levele Heinrich Hess altábornagyhoz, a cs. kir. vezérkar főnökéhez⁵²

Hetzendorf, 1848. október 29., éjjel 11 óra

[...]

Heute Nachmittags traf mittlerweile die Meldung von dem Vorrücken des ungarischen Insurgenten Heeres ein, und wirklich gewahrte man vom Laaer Berge aus, die Wachtfeuer

⁵⁰ Lásd a 11. iratot.

⁵¹ Kempen Schwechaton, 1848. október 29-én, este 6 órakor kelt jelentését lásd KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-ad238.

⁵² Hess a cs. kir. vezérkar főnöksége mellett gyakorlatilag az észak-itáliai hadsereg vezérkari (táborkari) főnökségét is ellátta az utóbbi pozícióra kinevezett Karl Schönhals altábornaggyal közösen.

dieser Rebellen-Armee, welche sich in der Entfernung von etwa zwei Meilen⁵³ von der Donau bei Fischament über Rauchenwart, Wienerherberge gegen Ebergassing erstrecken. Es wurden sofort Anstalten getroffen, um dem Feinde ohne die in Wien errungenen Vortheile aufzugeben, – Morgen ein Schlacht zu liefern.

Sobald das Heer der Insurgenten von der vereinigten Armee aus dem Felde geschlagen sein wird, dürfte Seiner Durchlaucht Fürst Windisch-Grätz die Zwangsmaßregeln gegen Wien fortsetzen.

[...]

Eredeti tisztazat. KA AFA Karton 1812. CW 1848-10-178. No. 30/G. „Praes. den 7-ten Nov. 848. V.M. 11 Uhr. Hess Feldmarschallleutnant. No. 3480/op. ad acta”.

17.

Jellačić utasítása a Kempen-hadosztályhoz

Rothneusiedel, 1848. október 30.

Haben Sie meinen Befehl von gestern op. No. 379.⁵⁴ erhalten? Bis um wie viel Uhr wird das Gross dieser Brigade bei Kledering⁵⁵ stehen? Drei Bataillone müssen allda vereinigt sein, damit Sie eine Truppen haben dem durchbrechenden Feind offensive entgegen zu gehen? Wie sind Ihre übrigen Truppen heute aufgestellt?

Fogalmazvány. 381/op. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-243.

18.

Windisch-Grätz jelentése I. Ferdinánd császárhoz

Hetzendorf, 1848. október 30.

Euere Majestät melde ich im tiefsten Ehrfurcht, daß ich zur Erholung meinen Truppen nach dem heißen Kampfe des vorgangenen Tages, den Angriff auf Wien gestern nicht fortgesetzt hatte. – Dagegen zog ich einen Teil davon deßen ich für Wien nicht bedurfte auf den rechten Flügel, um damit den Banus gegen die anrückenden Ungarn zu unterstützen.

Im Laufe des Vormittags kam eine Deputation von Wien, welche zwar Gnade für die Stadt ansucht, sich aber zur unbedingter Unterwerfung nicht vorstehen wollte, zu

⁵³ Egy osztrák mérföld nagyjából 7500 méter, azaz a Mengewein által megadott távolság kb. 15 kilométer.

⁵⁴ Lásd a 15/b iratot.

⁵⁵ Kledering.

mir erlangte daher nichts etwas als daß ich für diesen Tag den Angriff nicht weiter fortzusetzen versprach.

Heute um Mitternacht kam endlich eine zweite Deputation, welche mir die Unterwerfung der ganzen Stadt Wien und ihre Annahme des Belagerungsstandes verkündet.

Es wird nun heute Vormittags 10 Uhr eine Kommission die weitere Punkte über die Entwaffnung, das Einrücken der Truppen und die Behebung mehrere Schwierigkeiten fortsetzen weil der Umstand eintritt, daß zwar der bessere und größere Teil der Bewohnerschaft die Waffen willig abzulegen bereit ist, ein Teil des in letzter Zeit militärisch organisirten Proletariats und andere Enragirte aber sich deßen noch immer weigert.

Während in der Stadt dieser Entwaffnungsakt nötigenfalls gewaltsam vorgenommen werden wird, beabsichtige ich die Bewegung der Ungarn, welche gestern bis über Schwadorf vorgerückt waren, zu erkunden und sie – falls sie das Feld nicht freiwillig räumen – anzugreifen und zurückzuschlagen.

Eredeti tisztaát. KAMKSM Karton 2. 1848. 1 1/2. Fogalmazvány. 34/AO. KA AFA Karton 1845. HA DA 1848-10-5.

19.

Karl Zeisberg vezérőrnagy, az I. hadtest tábornoki főnöke jelentése Windisch-Grätzhez [?]

Schwadorf, 1848. október 30., délután fél 4 óra

Der Feind ist im vollen Rückzuge begriffen. Um ½ 2 Uhr habe ich Schwechat passirt mit 1 12 pfündige, 1 6 pfündige Batterie, dem Kürassier Regiment⁵⁶ und 2 Bataillon Khevenhiller.⁵⁷ Der Fürst Liechtenstein, mit dem ich auf gleicher Höhe war, habe ich gleichfalls ersucht vorzurücken. Wir stehen in gleicher Höhe mit Rauchenwart. Wenn Alles Disponible vorrückt, so treiben wir den Feind bis Bruck.

Rechts der Strasse nach Schwadorf, den 30. 8-b. ½ 4 Uhr.

Eredeti tisztaát. KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-253.

⁵⁶ A 6. (Wallmoden) vértesezreddel.

⁵⁷ A cs. kir. 35. gyalogezred viselte Franz Khevenhüller-Metsch gróf, cs. kir. altábornagy nevét.

20.

Michael Lončar főhadnagy, a 6. hatfontos gyalogüteg parancsnokának jelentése Daniel Rastić ezredeshez, az I. hadtest dandárparancsnokához

Schwechat, 1848. október 30.

Im heutigen Gefechte sind bei der Batterie 33 Stück Granatkartätschen, 21 Granaten, 41 Stück der 32, 13 der 20 löthigen Pulverpatronen, und 112 Kugelpatronen verschossen, dann 17 Paket Brandeln und 6 Rollen Luntten a 4 pfündige verwendet werden.

Bei dem Vormittags erfolgten Rückzuge nach Schwechat, wobei die zur Deckung der Geschütze aufgestellt gewesene Kavallerie Division in wilde Flucht ausartete, wurde durch dieselbe ein Haubitzenkarren umgeworfen, die Zugstränge der Vorderpferde abgehauen, welche letztere sodann sammt Geschirr mitgerissen wurden, und bis zur Stunde noch nicht gefunden werden konnten.

Zu derselben Zeit entfernte sich auch der Landesfuhrwesens-Gemeiner Imbro Hitrec, welcher ebenfalls noch nicht retournirte.

Bei dem Nachmittags unternommenen Angriffe, welcher den vollständigen Rückzug des Feindes zur Folge hatte, wurde der Batterie folgendermassen verwendet.

Der gehorsamst Gefertigte begab sich vor Beginn des Angriffes auf Befehl des Herrn Generalen Divisionairs von Kempen zu dem den Marktfleck Schwechat dominirenden und vom Likaner 3-te Bataillone⁵⁸ besetzt gewesenen Ravine, um dort wo möglich einen Platz zur Aufstellung einiger Geschütze zu ermitteln. Nachdem aber die Gegend keinen solchen darboth, so mußte im Angesichte feindlicher drei aufgestellten und dahin gerichteten Batterien der Geschützstand mit vieler Mühe am steilen Abhänge des Ravins errichtet werden; wobei mich der Herr Kapitänlieutenant Elias Obradović⁵⁹ des besagten Bataillons eifrigst unterstützte, indem er persönlich und eigenhändig an der Ebnung [?] des Platzes arbeitete, mit seiner Mannschaft die Geschütze hinaufzuziehen half, und während des ganzen Gefechtes seine Mannschaft, die ich zu verschiedenen notwendig gewesenem Transportirungen der Geschütze verwenden mußte, weil die Kräfte der eigenen Mannschaft nicht hinreichten, thätigst aneiferte.

Der Angriff wurde mit meiner Batterie begonnen. Auf den ersten von mir gemachten Schuß eröffnete der Feind eine furchtbare Kanonade auf die Batterie, und bestrich den Theil des Ravins, über welchen die Mündung meiner Geschütze hinausragte, so daß die Bedienungsmannschaft sitzend und liegend die Geschütze laden und abfeuern mußte. Hierbei zeichnete sich der Vormeister der Haubitze, Bombardier Philipp Ludwig, Bombardier Franz Reich, und der mit der silbernen Tapferkeits-Medaille betheilte Grenz Artillerist und Vormeister einer Kanone Mihailo Stoić vorzüglich aus, wobei die Kanonire Wenzel Woda und Lorenz Schöner, welche

⁵⁸ A cs. kir. 1. (likai) határőrezred 3. zászlóalja.

⁵⁹ Elias Obradović, az 1. (likai) határőrezred alszázadosa.

minderwichtige Nummern besetzten, eifrigst mitwirkten, und daher auch empfohlen zu werden verdienen. – Die Geschütze wurden unter dem heftigsten feindlichen Granaten- und Granatkartätschen-Feuer, wo jeder aus meiner Batterie gemachte Schuß mit mehr als zwölf feindlichen erwidert wurde, – so tätig und wirksam bedient, und die feindliche Aufmerksamkeit so auf sich gezogen, daß eine 12 pfündige und eine Kavallerie Batterie unsers rechten Flügels auffahren konnte, und der Feind seine sehr vorteilhafte Stellung zu verlassen genötigt wurde.

Als der Feind mit bedeutenden Verluste, dessen Spuren Leichen, einzelne zerstrümmerte Geschützlafetten, Kavalleriewürste, Räder und so weiter bezeichneten, – das Schlachtfeld räumte, wurde das Vorrücken meiner Batterie durch das vorerwähnte brave Likaner Bataillon unter Anführung seines würdigen tapfere Anführers Herrn Oberstlieutenants von Budisavljević⁶⁰ so kräftig unterstützt, und meine linke Flanke durch eine Abteilung dieses Bataillons unter Kommando des Herrn Oberlieutenant Elias Murgić so geschützt, daß der ganze rechte feindliche Flügel durch dieser gut angebrachten Schüsse meiner Vormeisters, – wobei sich der Bombardier Ludwig abermals, sowie auch Bombardier Friedrich Minkus, durch sehr gut angebrachte Granatenwürfe auszeichneten, – zur gänzlichen Flucht bis außer die Kanonenschußweite gezwungen wurden.

Schließlich rechne ich mir zur angenehmen Pflicht, das musterhafte militärische, umsichtsvolle und tapfere Benehmen des bei der Batterie eingeteilten k. k. Kadeten Augustin Edlen von Schwarz des Bombardierkorps, welcher während des ganzen Gefechtes, bei der unvollständigen erbärmlichen Bespannung und dem Fuhrwesen meiner Batterie zur vollkommenen Erreichung jeden Vorhabens tätigst mitwirkte, zur hohen Kenntniß zu bringen.

Dieß wird dem löblichen Brigade Kommando mit der gehorsamsten Bitte berichtet, die erwähnten braven Individuen hochgenegtest höherorts anempfehlen zu gerufen.

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1812. CW 1848-10-201f. „Pr. 1-t. November 1848. Enzersdorf. Rastić Oberst“.

⁶⁰ Budislaus Budisavljević alezredes, az 1. (likai) határőrezred 3. zászlóaljának parancsnoka.

21.

Részlet a Jellačić vezette horvát-szlavón hadtest hadműveleti naplójából

1848. október 29–31.

29-te.

Die Division Hartlieb blieb in Wien.

Brigade Gramont rückte wegen dem Vordringen der Ungarn aus der Jägerzeile nach Schwechat, und bezog bei Klederling⁶¹ eine Stellung. – Die Brigade wurde unter die Befehle des Generalmajor Kempen gestellt, ebenso die Infanterie der Division Ottinger, welche sich von Fischament etc. nach Kaiser-Ebersdorf zurückzog.

Generalmajor Fürst Liechtenstein rückte mit 15 Eskadron und 2 Batterien zum Korps ein, und bezog beim Schützenengelkreuz ein Lager; – die Übergänge über den Wiener-Neustädter Kanal in der Front. – General Ottinger zog sich mit der Brigade Lederer⁶² von Rauchenwarth über Ober- und Unter-Lanzendorf hinter den Wiener Kanal zurück. Von der Brigade Baltheser⁶³ rückte das Regiment Hardegg Kürassir⁶⁴ zur Division Ottinger ein; das Regiment Wallmoden⁶⁵ blieb bei Laa.

Die Brigade Dietrich wurde beordert in Bereitschaft zu sein en Reserve der Truppen gegen Ungarn.

Die Reserve Munition blieb in Laa.

Als 2-te Reserve wurde dem Korps die Division Csorich am Wienerberg zugewiesen.

Das Seressaner-Korps besetzte die Übergänge bei Ober- und Unter-Lanzendorf.

30-te

Die Ungarn rückten auf die Höhen südöstlich Schwechat, drückten die Truppen des Generalmajors Kempen aus Mannswörth heraus, und zündeten teilweise diesen Orten.

Die Kavallerie Division unter Generalmajor Fürst Liechtenstein erhielt den Befehl in der Frühe den Wiener Neustädter Kanal, die Schwechat zu passiren, und mit Echellons⁶⁶ von rechten Flügel über Himberg in der Richtung der Baumkapelle vorzugehen, und die Höhen jenwärts Ebergassing und Wiener Herberge zu erreichen. Die Brigade Gramont wurde beordert beim Ergreifen der Offensive, die Defileen zu passiren, und sich gegen Rauchenwarth zu dirigiren; Division Ottinger hatte der Brigade Gramont folgen.

Division Kempen erhielt den Auftrag, die Linie der Schwechat hartnäckig zu verteidigen, im Falle daß der Feind mit Übermacht vorrückt, beim Neugebäude eine neue Aufstellung zu nehmen;– sonst aber beim Ergreifen der Offensive mit einem Teile der Division auf der Strasse nach Fischament mit dem Gros nach Schwadorf

⁶¹ Klederling.

⁶² Karl Joseph Lederer báró, vezérőrnagy.

⁶³ Joseph Baltheser von Löwenfeld báró, vezérőrnagy.

⁶⁴ A 7. vértesezred viselte Heinrich Hardegg gróf, lovassági tábornok nevét.

⁶⁵ A 6. vértesezred viselte Ludwig Wallmoden-Gimborn gróf, lovassági tábornok nevét.

⁶⁶ Sakktáblaszerűen.

vorzurücken. – Die Brigade Dietrich stand am Fuße des Laerberges beim St. Marxer Friedhof, die Division Csorich am Laerberg en Reserve, ebenso das Kürassier-Regiment Wallmoden bei Laa.

Um 1 Uhr Nachmittags fangen die Ungarn an Schwechat zu beschießen, in derselbe Zeit hatte Fürst Liechtenstein bereits die Offensive ergriffen; – die Division Ottinger schloß sich an denselben an, weil die Brigade Gramont die Brücken bei Rannersdorf übereilt abgetragen hatte. – Unterdesen hatte der Chef des Generalstabs Generalmajor Zeisberg das Regiment Wallmoden Kürassieren und 1 12 pfündige Batterie gegen Schwechat vorgebracht; ließ die Kavallerie außer den Ort stehen, und placirte die 12 pfündige Batterie seitwärts des Ortes, welche sogleich ein lebhaftes Feuer gegen dem Feind eröffnete; – auch Oberstlieutenant Herdy⁶⁷ hatte mittlerweile 2 Bataillons Khevenhüller, 1 Jäger Kompanie und 1 6 pfündige Batterie von der Reserve vorgezogen; die beiden Batterien so wie die bei der Division Kempen befindliche Raketenbatterie zwangen den Feind ein rückgängige Bewegung anzutreten. Das Regiment Wallmoden Kürassieren und die Infanterie der Division Csorich rückten durch den Ort Schwechat, den Hohlweg, süd-südöstlich der Batterie vor, der Feind setzte seinen Rückzug unausgesetzt fort, und ließ den größte Teil seiner Batterien gegen die Kavallerie des Fürsten Liechtenstein spielen, wodurch letzterer und wegen eingetretenen Mangel an Artillerie. Munition seinen weitere Offensivbewegungen einstellen mußte. – Die Division Kempen drang auch auf der bezeichneten Routen vor; ebenso wurde die Reserve Brigade Dietrich, die Grenadier Brigade Frank, die Brigade Gramont zur Vorrücken beordert. – Beim weitere Vorrücken stellte der Feind blos seine Artillerie entgegen, welche sich jedoch nur auf der Decken des Rückzuges beschränkte. – Um 5 Uhr Nachmittags wurde das Gefecht eingestellt, die diesseitige Vorposten wurden gegen die Höhen nordwärts Schwadorf vorgeschoben, und Rauchenwart in der Nacht noch mit Infanterie besetzt. – Do Truppen der Division Kempen, Brigade Dietrich, Brigade Frank und Gramont lagerten zwischen Schwechat und Schwadorf. Die Kavallerie an der Schwechat, zwischen Zwölfaxing und Himberg.

31-te. Rothneusiedel.

Wegen dichten Nebel konnten die gegen die Ungarn operirenden Truppen erst um 10 Uhr früh ihre weitere Vorrückung beginnen. Die von der Vortruppen ausgesandeten Patrouillen meldeten, daß vom Feinde am linken Ufer der Fischa respektive den diesseitigen Höhen von Schwadorf nichts zu sehen ist. – Die Brigade Gramont wurde beordert, Rauchenwarth, die Höhen neben des Ortes zu besetzen. – Die übrigen Truppen wurden ebenfalls in Marsch gesetzt, und nachdem man sich durch Rekognoszirungs- und Kundschaftspatrouillen überzeugt hatte, daß der Feind, ganz sich zurückgezogen, wurde in Schwadorf eingerückt. – Hier erhält man zuverlässige Nachrichten, daß der Feind hinter der Leitha zurückgegangen; die Anordnung wurde hierauf getroffen, daß alle vorgerückten Truppen an der Fischa und ver denselben zur Beobachtung der Ungarn aufgestellt bleiben, und zwar kam: die Kavallerie Division Fürst Liechtenstein, Brigade

⁶⁷ Joseph Herdy alezredes.

Ottinger nach Sixneusiedel, Trautmannsdorf, Margarethen und Gallbrunn, Brigade Lederer und Bellegarde⁶⁸ nach Schwadorf, Wienerherberge, Ebergassing, Götzendorf und Pinchelsdorf, Mosbrunn und Neusiedel. – Generalmajor. Baltheser mit Wallmoden Kürassieren nach Enzersdorf und Klein Neusiedel.

Division Kempen	Brigade	Dietrich	nach Fischamend und Elend
		Rastić	nach Arbesthal, Enzersdorf, Klein Neusiedel
		Gramont	Sommerein, Mannersdorf und Schwadorf
		Frank	Rauchenwarth

Die Vortruppen wurden so vorgeschoben, daß die ung. Grenze von Mannersdorf bis an der Donau beobachtet wird.

Eredeti tiszttázat. Operations Journal der kroatischen Armee, respective Ersten Armeekorps vom 10-ten Oktober 1848. bis 7-ten Jänner 1849. KA AFA Karton 1897. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-13-2.

22.

Franz Jungbauer tábornari őrnagy beszámolója Hess altábornagyhoz Bécs ostromáról Inzersdorf, 1848. október 30. – november 1.

[október 30.]

Kaum hat das Feuer gegen Wien heute aufgelöst, so fing jenes gegen die Ungarn an, welche heute um 8 Uhr früh bis Schwechat vorrückten, jedoch zurückgeschlagen wurden, und sich auf der Straße nach Schwadorf retiriren. Bei der Übermacht mit welcher man dem Insurgenten entgegen hat, wäre zu hoffen gewesen, daß man ihnen am Rückzug abschneiden, und sie gegen die Donau werfen werde. Es war auch die Kavallerie zu diesem Ende über Zwölfaxing gegen Rauchenwarth disponirt, allein sie attackirt nicht, und ließ die Ungarn ruhig weiterziehen! Fürst Franz Liechtenstein hat am Erwartungen nicht entsprechen, welche man sich an ihm machte [?]

Auf die Nachricht, daß die ungarischen Insurgenten im Vorrücken begriffen seien, änderten die Rebellen in Wien, welche ihre Unterwerfungsbereits angeboten hatten, wieder ihre Sinn, zogen auf der Wieden, Neubau und Gothenfeld die weißen Fahnen ein, und verweigerten die Ablieferung der Waffen.

[...]

⁶⁸ Heinrich Karl Bellegarde gróf, vezérőrnagy.

Eredeti tisztázat. KA AFA Karton 1812. CW 1848-10-189. „Praes. den 7-ten Nov. V. M. 11 Uhr. Hess Feldmarschallleutnant. ad acta. No. 3480/op.”

23.

Franz Liechtenstein vezérőrnagy, lovashadosztály-parancsnok levele ismeretlenhez

Schwadorf, 1848. október 31.

Gestern konnte ich dir nicht schreiben. Heute komme ich erst spät Abends dazu. – Das sind ernste blutige Tage, die verfloßenen. Wir haben gestern in einem ziemlich rechten Gefecht, in welchem de part et d'autres ein paar hundert Leute fielen. Die Ungarn, die etwa 30.000 Mann⁶⁹ stark gegen Schwechat vordrangen und einnehmen wollten, zurückgeworfen, und sie heute bis an die ungarische Grenze verfolgt, wo sie nun wieder bei und hinter Bruck stehen sollen. Ich hatte sie über Himberg mit der ganzen Reserve Kavallerie, 24 Eskadrons umgangen, und in der Flanke genommen, indem ich auf die Schwadorfer Strasse vordrang, und sie zum Rückzug nötigte. Wir hatten der heftigste Geschützfeuer aus 6 Batterien, worunter 4 12 pfünder, das ich noch erlebt, während 20 Minuten einzuhalten.⁷⁰ Mensdorff⁷¹ verlor an meiner Seite sein Pferd, während eine 12 pfünder Kugel gerade unter meinem Pferde (Louis Fuchs), das eine fürchterlichen Sprung machte, einschlug. Oberst Almásy,⁷² ein Major von Hardegg, 3 andere Offizieren wurden ihre Pferde unmittelbar zwischen uns getötet. Ich verlor zwischen 40 bis 50 Mann. Rittmeister Graf Voss⁷³ verlor ein Beim. Die Ungarn sind ziemlich demoralisirt, wie ich höre. Kossuth, Pázmándy, Pulszky,⁷⁴ waren mit, hielten Anreden. Kossuth ist, als sich die Affaire schlecht gewendet, sehr verstört im Carriere hier durchgefahren. Móga soll, nach der Affaire das Kommando niedergelegt haben.

1908. évi másolat. Kriegsarchiv Wien. Nachlässe. B/643. Donation Liechtenstein.

⁶⁹ Az október 26-i létszámkimutatás alapján a magyar hadsereg 27 655 főt számlált, ezt a számot azonban nem tekinthetjük biztosnak.

⁷⁰ A magyar hadseregnek valójában összesen kettő tizenkét fontos ütege volt, de ezek közül csak egy volt beosztva Répásy Mihály ezredes dandárjához, amellyel Liechtenstein lovashadosztálya szembekerült.

⁷¹ Alexander Mensdorff-Pouilly gróf, a 4. (Sándor) huszárezred őrnagya.

⁷² Almásy Károly, az 1. (Civalart) dzsidásezred parancsnoka.

⁷³ Karl Voss báró, lovassági százados.

⁷⁴ Kossuth Lajos, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke; ifj. Pázmándy Dénes, a képviselőház elnöke; Pulszky Ferenc, a magyar külügyminisztérium államtitkára.

24.

Kempen vezérőrnagy, az I. hadtest hadosztályparancsnokának jelentése Jellačićhoz

Enzersdorf, 1848. október 31.

[...]

In der Nacht vom 29. auf den 30. Oktober hat der berüchtigte Kossuth allhier übernachtet, ist jedoch gestern Nachmittags 4 Uhr mit verstörten Minen nach Pressburg eiligst abgereist. Zwischen ihm und Feldmarschalllieutenant Móga besteht eine offenbare Spaltung, und letzterer soll, nach dem Ausgang des gestrigen Tages, seine Entlassung eingegeben haben.

Eredeti tiszttázat. No. 408. [ad 383/op.] KA AFA Karton 1895. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-10-246.

25.

Windisch-Grätz jelentése a császárhoz

Hetzendorf, 1848. október 31.

Wie Euer Majestät durch meine gestrig alleruntertänigste Anzeige zu allerhöchste Kentniß gekommen ist, hatte mir die Stadt Wien ihre unbedingte Unterwerfung durch eine Deputation anzeigen lassen, und im Laufe des gestrigen Vormittags sollte die durch unsere Truppen wieder besetzt worden – Ich benützte diese Zeit um mit dem 1-te Korps und aller verfügbaren Kavallerie die ungarische Insurgenten zurückzuwerfen, welche den Abend vorher bis auf die Höhe hinter Schwechat vorgedrungen waren.

Das Gefecht entspann sich gestern Morgens zwischen diesen Insurgentenheere und der Division des Feldmarschallleutnant Kempen, die Schwechat besetzt hielt, und den weitere Vordringen des Feindes Schranken setzte.

Während einem durch längere Zeit anhaltenden Kanonenfeuer von beiden Seiten, begab sich die Kavallerie unter der Führung des Generalmajors Franz Fürst Liechtenstein über Oberlanzendorf in die linke Flanke des Feindes und bedrohte ihn damit so ernsthaft, daß er sogleich seinen Rückzug antrat, den er bei einbrechender Dunkelheit bis auf die Schwadorfer Höhe fortgesetzt hatte, wohin ihm die Division Kempen auf dem Füßen folgte.

Der Banus von Kroatien ist von mir beauftragt ihn zu verfolgen, und über die Leitha zurückzuschlagen.

Da Anrücken der ungarischen Rebellen gab ihren Wiener Verbündeten wieder neuen Mut und Siegeshoffnungen, durch welche sie sich zu einem schmälichen Bruch der Bereits angelobten Unterwerfung verleiten ließen, und das Feuer auf meine

Truppen von der Mariahilfer und Gumpendorfer Vorstadt aus, von neuem begannen. – Ich wurde durch diesen Treubruch in die traurige Notwendigkeit versetzt, die Feindseligkeiten auf meinerseits fortzusetzen und liess demnach die vorbenannten beiden Vorstädte durch einige Stunden bombardieren, (wozu ich jedoch um viele Beßerdenkende nicht großen Beschädigung auszusetzen, blos Bomben ohne Brandstoff verwenden ließ.)⁷⁵

Diese Maßregel und der wahrscheinlich bekannt gewordene Rückzug der Ungarn führte nunmehr die abermalige Unterwerfungserklärung von Seiten der Stadt herbei, die ich nun heute militärisch besetzen lassen werde und nach ihrem wiederholten treulosen Benehmen, nur als eine mit Gewalt der Waffen eroberte Stadt betrachten und behandeln lassen kann.

Nach den bereits erreichten Resultaten, muß ich mich nach erlittenen schweren Prüfungen als das von der Vorsehung erwählte Werkzeug zur Wiederherstellung der gesetzlichen Ordnung und der rechtmäßigen Regierungsgewalt betrachten.

Ich werde der Lösung dieser schwierigen Aufgabe alle meine Kräfte wiedmen, muß aber dabei vor Allem bitten daß Euer Majestät die allerhöchste Gnade haben wollen sämtliche übrige Regierungsorganen zu meiner Unterstützung anzuweisen und jede Störung meiner Maßregeln allergnädigst verbieten zu wollen, weil ich mich sonst genötiget sehen müßte mich von dem begonnenen schweren Werke vor seiner Vollendung zurückzuziehen.

Eredeti tiszttázat. KA MKSM Karton 2. 1848 1 1/2. Fogalmazvány. 34/AO. KA AFA Karton 1845. HA DA. 1848-10-6.

26.

Windisch-Grätz levele Radetzky tábornagyhoz

Hetzendorf, 1848. október 31. – november 1.

október 31.

[...]

Es war mir aber während dieser Zeit die bestimmte Nachricht von dem Einfalle eines ungarischen Insurgentenkorps auf österreichischen Gebiet zugekommen, das mich dazu veranlaßte, den Wiener den folgenden Tag zur Bedenkzeit zu geben, und meine Aufmerksamkeit den annähernden Ungarn zuzuwenden. Diese rückte auch wirklich an diesem Abende bis auf die Höhen hinter Schwechat vor, und machen dort ein Aufstellung.

In der Nacht vom 29-t auf den 30-t. kam ein Deputation aus Wien zu mir, welche mir die unbedingte Unterwerfung der Stadt ankündigte, vermöge welche am 30-te die allgemeine Entwaffnung erfolgen und die militärische Besetzung Statt finden sollte.

⁷⁵ Ez a bekezdés csak a fogalmazványban szerepel.

Ich wendete mich nunmehr mit dem 1-te Armeekorps unter den Befehlen des Banus von Kroatien, welchem ich die ganze verfügbare Kavallerie beigegeben hatte, gegen die Ungarn, welche sich anschickten, das Defilé von Schwechat zu forciren. Während sie hier von der Division Kempen festgehalten wurden, ging Feldmarschallleutnant Fürst Liechtenstein mit der Kavallerie bei Oberlanzendorf über die Schwechat und bedrohte ihre linke Flanke so ernstlich, daß sie sich eiligst gegen Schwadorf zurückzogen, wohin ich sie durch den Banus verfolgen ließ.
[...]

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1812. CW 1848-10-200. No. 35./AO. „Pres. den 7-ten Nov. 848. 11 Uhr V. M. Hess Feldmarschallleutnant“. Fogalmazvány. uo. AFA Karton 1845. HA DA 1848-10-8. Spannocchi altábornagynak küldött másolata: KA AFA Karton 1886. 2. Rk. u. N. 1848-11-21a.

27.

Budislaus Budisavljević alezredes, az 1. (likai) határőrezred 3. zászlóaljának parancsnoka jelentése Rastić ezredeshez, dandárparancsnokhoz

Hely nélkül, 1848. október 31.

In dem gestrigen Gefechte vor Schwechat ist der Gemeine Chiro Rakich todt geblieben, die Gemeinen Blas Devchich und Pave Antonovich tödtlich, die Gemeinen Dujo Dossen, Dmitar Xuxich, Isak Rakich, Petar Pessut und Gerga Barithevich leicht verwundet worden.

Die Consignation über die zu Grund gegangenen und beschädigten Aererial Sorten wird beigeschloßen. Im Allgemeinen halte ich mich verpflichtet, die ausgezeichnete Leitung sämmtlicher Herrn Offizieren und den unerschrockenen Muth der Mannschaft bei diesem Gefechte anzuführen, wobei ich nicht umhin kann des Herrn Kapitanlieutenant Elias Obradovich und Oberlieutenant Ellias Murgich namentlich zu erwähnen, Ersterer hat durch eine gehörigen Stellung hinter dem Rideau vor Schwechat dann die Wahl eines entsprechenden Punktes für die Plazirung des Geschützes und fortschaffung desselben auf das Rideau zum Rückzuge des Feindes wesentlich beigetragen, während Letzterer durch eine zweckmäßige Verbarikadirung und Aufstellung vor dem Orte sich einen Respekt zu verschaffen gewußt hat.

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1812. CW 1848-10-201p. „Pr. 1-t. Novembr. 1848. Enzensdorf. Rastić Oberst.“

28.

**Gustav Geramb alezredes, a 10. (1. báni) határőrezred
3. zászlóalja parancsnokának jelentése
a horvát-szlavón hadtest parancsnokságának
Mannersdorf, 1848. október 31.**

[...]

Bei dem am 30-en dieses vor Zwölfaxing stattgefundenen Gefecht kam das Bataillon gegen den Feind, hat aber dabei kein Gelegenheit hiebei eine Schuß zu thun.

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1812. CW 1848-10-201m.

29.

**Mengewein vezérőrnagy jelentései Hess altábornagyhoz, az itáliai cs. kir.
hadsereg vezérkari főnökéhez
Hetzendorf, 1848. november 1.**

a)

In Verfolg meines gehorsamsten Berichtes Nro. 30/G. vom 29-te dieses Monats⁷⁶ habe ich die Ehre Euer Hochwohlgeboren folgendes zur hohen Kenntniß zu bringen.

Gestern Morgens 9 Uhr früh rückte das ungarische Insurgenten Heer bei 26.000 Mann stark, worunter 9 Divisionen Hußaren und mit einer Artillerie von 64 Geschützen von Fischament gegen Schwechat in Schlachtordnung vor. – Dessen rechter Flügel stützte sich an die Donau, die linke war durch die Kavallerie gedeckt.

Die k. k. Armee war folgendermaßen disponirt:

Der größte Theil des I. Korps an der Schwechat, – Kaiser Ebersdorf, Schwechat und Rannersdorf besetzt haltend.

Das II. Korps als Reserve in der Stellung auf der Laaer Berge.

Das III. Korps, die Brigade Karger⁷⁷ vom I. Korps, ein Theil der Division Zephyris⁷⁸ vom 2-te Korps theils in den eroberten Theilen der Vorstädte, theils außerhalb der Linie.

Das Gros der Kavallerie befand sich auf dem rechten Flügel der Stellung bei Oberlaa, auf den Höhen von Maria-Lanzendorf.

Ein heftiges Geschützfeuer von beiden Seiten eröffnete den Kampf, und die Kolonnen des Feindes drangen hierauf gegen Rannersdorf und Schwechat vor.

⁷⁶ Lásd a 16. iratot.

⁷⁷ Leopold Karger vezérőrnagy.

⁷⁸ Ignaz Zephyris zu Greit báró, altábornagy.

Um dessen linke Flanke zu tourniren, eilte Feldmarschallleutnant. Fürst Franz Liechtenstein mit 26 Eskadrons, 2 Kavallerie Batterien, denen 3 Bataillons mit 2 Fußbatterien zur Unterstützung folgten vor, übersetzte bei Zwölfaxing die Schwechat, und überflügelte bald die feindliche Schlachtlinie. Die gesammte Reiterei der Insurgenten, bestehend aus der Regimentern Nikolaus, Württemberg⁷⁹ und Alexander Hußaren. warf sich unserer Kavallerie entgegen, und begann aus zwölfpfündern und aus Kavallerie Batterie ein heftiges Geschützfeuer auf selbe zu richten. Fürst Liechtenstein ließ desselbe lebhaft erwiedern, und die Überzahl unserer Reiterei zwang die feindliche bald zum Rückzuge.

Unterdeß brach auch das I. Korps aus seiner Stellung hinter der Schwechat hervor, und rückte gegen die Posizion der Insurgenten, welche nunmehr in der Front angegriffen und in der linken Flanke fortwährend bedroht, den Rückzug in guter Ordnung gegen Fischament und Schwadorf antreten.

Die eintretende Dunkelheit endigte das Treffen, welches eigentlich aus einer bloßen Geschützkampfe bestanden hatte.

Die Wiener Aufwieglungs-Parthei hatte sich Tags vorher, nach Mitternacht um 2 Uhr unbedingt unterworfen, und auf der Thürmen der Hauptstadt wehlen bereits die weiße Fahnen.

Allein um 3 Uhr Nachmittags als die Aufrührer das Anrücken der Ungarn gewahrten, warf der Oberkommandant der Nazionalgarde Messenhauser⁸⁰ Plakate vom Stephansturm herab, worin er den Sieg derselben über die k. k. Armee verkündigte, und alle wehrhaften Männer aufforderte, die Truppen Seiner Durchlaucht im Rücken anzufallen. Als bald vernahm man Geschütz- und Gewehrfeuer aus der Stadt, die weiße Fahnen wurden von den Studenten herabgerießen, und der Kampf begann von Neuem bei der Mariahülfer, Lerchenfelder und Hernalser Linie, in welchem jedoch unsere Truppen Meister bleiben.

Gegen abend wurde hierauf die Mariahülfer und Gumpendorfer Vorstadt aus 6 30 pfündige Mörsern bombardirt, jedoch waren die Bomben ohne Brandzeug, daher kein Feuer entstand.

Über die weitere nicht vor auszusehenden Ereignissen werde ich Euer Hochwohlgeboren Morgen Bericht erstatten.

Eredeti tisztazat. KA AFA Karton 1812. CW 1848-10-196. No. 33/G. „Praes den 7-te Nov. V. M. 11 Uhr. Hess Feldmarschallleutnant. No. 3480/op.”

b)

In weiteren Verfolge meines gestrigen Berichtes Nro. 34/G.⁸¹ habe ich die Ehre Euer Hochwohlgeboren anzuzeigen, daß das ungarische Insurgenten Heer vom 1-te Korps

⁷⁹ A cs. kir. 6. huszárezred viselte I. Vilmos württembergi király nevét.

⁸⁰ Wenzel Caesar Messenhauser, a bécsi nemzetőrség parancsnoka.

⁸¹ A jelentés nem ismert.

und der Kavallerie verfolgt, sich an die ungarische Grenze zurückgezogen hat. – Ein wiederholte Versuch der Ungarn, sich mit der Aufwigung-Parthei der Residenz zu vereinigen, steht um so wenig zu erwarten, als Feldmarschallleutnant Simunich bei Freystadt die Insurgenten total geschlagen hat, und durchs Waagthal im Vorrücken gegen Preßburg begriffen ist.⁸²
[...]⁸³

Eredeti tiszttázat. No. 35/op. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-5. „Praes den 7-te Nov. 848. M[ai][and], dem 11 Uhr V. M. Hess Feldmarschallleutnant. No. 3480/op.”

30.

Procopp Petrović őrnagynak, a 11. (2. báni) határőrezred 4. zászlóalja parancsnokának jelentése a horvát-szlavón hadtest parancsnokságának

Enzersdorf, 1848. november 1.

Relation

über das am 30. Oktober laufendes Jahres bei Neu-Kettenhof stattgefundene Gefecht des Obigen Bataillons

Mit der unterstehenden Bataillon auf der Höhe links von Neukettenhof aufgestellt, blieb das Bataillon so lange in der Stellung, bis es auf erhaltenen Befehl mit der sich zurückziehenden Batterie zurückging und längs dem sich in der Verlängerung von Neukettenhof gegen links hinziehenden Rideau Stellung nahm. Mit einer Division wurde das genannte Rideau und das Dorf Neu-Kettenhof, mit der Reste des Bataillons das Fabrikgebäude zu Alt-Kettenhof und die gegenüber stehende Stellung besetzt.

In dieser Position erwartete man das Anrücken des Feindes, welches bald unter einem lebhaften Kanonenfeuer erfolgte. Die am Rideau und im Dorfe aufgestellte Division ließ der Feind auf die höhere Schußweite ankommen, und empfing derselben mit einem ergiebigen Kleingewehrfeuer derart, daß er sich eiligst mit seiner Artillerie, Kavallerie und Infanterie zurückzog.

Als nach einer Zeit die diesseitigen Batterie rechts von dem Dorfe Neu-Kettenhof Stellung auf der Höhe nahmen, brach das Bataillon aus seiner Position hervor, und verfolgte im Angesichte des bei diesem Vorfalle gegenwärtige Herrn Obersten und qua Brigadier Rastić der Feind in so lange, bis der Herr General und qua Divisionair von Kempen das Bataillon zum halten beordnete.

Der gefertigte Bataillons-Kommandant sieht sich angenehm verpflichtet, bei diesem Gefechte des Herrn Oberlieutenants Radosavljević von Peterwardeiner Grenz

⁸² Balthasar Simunich altábornagy dandárja ezekben a napokban tört be Morvaországól a Felvidékre.

⁸³ A jelentés további része a Bécs bevételére indított támadásról szól.

Regimente,⁸⁴ und des Herrn Lieutenant Kleber des Linien Infanterie Regiments Ritter von Turszky⁸⁵ zu erwähnen, die durch eine kaltblütige und umsichtige Leitung ihrer Abtheilungen zur Abwehr des feindlichen Angriffs lobenswerth beitrugen.

Über die gute Haltung des Bataillons, wo es ohne Unterstützung, von allem Geschütze entblößt, dem feindlichen Kanone ausgesetzt war; braucht sich der Gefertigte auf das Zeugniß des Herrn Obersten Rastić unter dessen Leitung das Bataillon sich befand, und unterläßt nicht zu erwähnen, daß einige Mann hervorbrachen und drei Gefangene machten, die in das Hauptquartier abgeführt wurden; auch verlor in diesem Gefechte ein Gemeiner durch eine Kannonenkugel den linken Arm und ein zweiter Gemeine wurde durch ein Kugelstück im linken Schenkel bedeutend blessirt; sonst hatte das Bataillon keinen Verlust.

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-17a. „Pr. 1-t. Novemb. 1848. Enzersdorf. Rastić Oberst⁷. 17b. alatt Petrović október 31-én közli a veszteségeket, s kéri a hiányzó felszerelési cikkek pótlását.

31.

Ervin Neipperg őrnagy, a 2. (Károly Lajos főherceg) könnyűlovasezred alezredesi osztálya parancsnokának jelentése az ezredparancsnoksághoz

Bécs, 1848. november 1.

[...]

Am 30-ten früh, erklärte die Stadt, nach vorangegangenen Aufforderung, sich ohne Bedingnisse zu ergeben – gegen Mittag trafen Meldungen über das Anrücken eines ungarischen Korps hier ein – worauf ich mit 6 Züge von hier im Trabb und Galopp bis ans Lusthaus im Prater vorrückte, und eine Zug noch bis gegen Schwechat vorschickte; von hier aus beobachteten wir die Schlacht – früher schon hörte man Geschützfeuer, die Kroaten hielten sich bis ½ 12 Uhr, wo das Gefecht schon wenkte, als Feldmarschalleutnant Liechtenstein, sie mit der Kavallerie in die linke Flanke nahm, und bis zur Donau zurückjagte.

Die Ungarn haben bedeutende Verluste, und 5 Kanone sind ihnen abgenommen worden⁸⁶ – Fürst Liechtenstein verfolgte die Flüchtigen.

[...]

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1945. Brigade Wyss. 1848-11-1. No. 295.

⁸⁴ Theodor Radosavlievich főhadnagy a 9. (pétervárad) határőrezredből.

⁸⁵ A 62., Johann Turszky altábornagy nevét viselő gyalogezred 1848. évi névsorában nem szerepel ilyen vezetőknévű tiszt. Talán Vitus Hlebecz hadnagyról van szó, akit a 36. szám alatt közölt jelentés is említ.

⁸⁶ A magyar sereg egyetlen ágyút sem vesztett.

32.

Hermann Zagitzek százados, a 10. (1. báni) határőrezred 5. század parancsnokának jelentése a zászlóalj-parancsnokságnak

Neusiedel, 1848. november 1.

Am 30-te voriges Monats erhielt der gehorsamst Gefertigte vom Hohen Bataillons Commando den Befehl die mit seiner Kompagnie und 3 Geschützen besetzt gehaltene Brücke bei Kaiser Ebersdorf zu verlassen, und auf der Strasse über Albern gegen die von Feinde besetzte Neumühle vorzurücken und das Gefecht zu engagieren.

Der gehorsamst Gefertigte ist mit möglichster Schnelligkeit bis auf Kannonenschußweite gegen die Neumühle vorgerückt, und die Geschütze eröffneten das Feuer, welches vom Feinde aus 3 Kanonen erwiedert wurde – nach einigen Schießen zogen sich aber unsere Kanonen ohne Befehl – bis nach Kaiserebersdorf zurück – der gehorsamst Gefertigte dirigierte dann seine Kolonne links gegen die Au, und drang so gedeckt gegen die Mühle vor – überschritt den Bach und erstieg den jenseitigen hohen Rand – wo der Herrn Lieutenant Jekić mit viel Umsich[t] die Plänkler vorführte. Der Feind hat durch diese Bewegung in seiner rechten Flanke bedroht die Mühle verlassen, und zog sich bei unsere Erscheinen in wilder Flucht durch Mannswerth [sic!] zurück. Gehorsamst Gefertigte eilte den Feinde nach und besetzte Mannswerth.

Vom Feinde fanden sich 14 Tode und Mannswerth hat er geblüdet [sic!], die Verwundeten führte er mit sich.

Bei diesem Gefecht verlor die Kompanie den Feldwebel Uzellacz, welcher in Folge seiner schweren Verwundung starb und der Gemeine Demeter Bullat wurde verwundet. Gefangenen wurde 3 gemacht die Eine Bataillons Kommando zur weitere Verfügung mit Waffen übergeben werden.

Eredeti tiszttzat. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-8a. Mellette Rebracha százados, zászlóaljparancsnok kísérőirata Rastíchoz, Enzersdorf, 1848. november 1.

33.

Franz Urm őrnagy, a 8. (gradiskai) határőr gyalogezred 2. zászlóalja parancsnokának jelentése Jellačičhoz

Neugebäude, 1848. november 2.

Indem man in der Anlage Einem hohen Armeekorps Kommando die Verlust Tabelle über die in den Gefechten bei Wien am 28. und bei Mannswerth am 30-e Oktober laufendes Jahres gebliebenen, blessierte und vermißte Mannschaft gehorsamst unterlegt, verfehlt man nicht, unter Einem nachstehende Relation zu erstatten und zwar:

Am 29-e Oktober erhielt das Bataillon in der bei Rannersdorf eingenommenen Stellung um ½ 5 Uhr Nachmittag den Befehl nach Mannswerth abzurücken, diesen Ort besetzen, bei einem Angriffe die vor solchem in der Aue befindliche Jäger Kompagnie und Serexaner [!] Abtheilung im Falle sie vom Feinde zurückgedrängt werden sollten, aufzunehmen, mit solchen vereint den besagten Ort so lange als thunlich zu vertheidigen, und bei einem allenfallsigen Rückzuge diesen nach Kaiser Ebersdorf zu nehmen, und all dort bei Vertheidigung der Brücke mitzuwirken.

Demzufolge rückte das Bataillon mit den gehörigen Vorsichtsmaßregeln gegen Mannswerth ab, vor solchen gegen 7 Uhr Abends angelangt, kam der Herr Oberleutnant Mirković des Ottochaner Grenz Bataillons⁸⁷ dem Gefertigten mit der Meldung entgegen, daß er die Serexaner Abtheilung in die vor dem Orte befindliche Aue nicht führen konnte, weil er auf eine starke feindliche Patrouille am Ausgange des Ortes gestoßen ist, und in ein Plänkeln verwickelt wurde, wobei ein Serexaner gefallen ist, und daher vermuten müßte, daß die Aue vom Feinde bereits besetzt sein. Um nun auf diese Weise in kein Hinterhalt zu gerathen, wurde halt gemacht, und mit einer Division⁸⁸ die Vorposten zwischen Mannswerth und der Neumühle ausgestellt, dann eine Patrouille mit einem Offizier in das Dorf ausgesendet, um sich neuerdings zu überzeugen, ob der Feind dasselbe besetzt habe oder nicht.

Da nun dieser Offizier so wie die andere ausgesandten Patrouillen einstimmig meldeten, daß der Ort vom Feinde nicht besetzt sey, rückte der Gefertigte mit einer Division selbst vor, durchsuchte den Ort und die Umgegend, – wobei er auf eine aus der Aue rückgekehrte Jäger Patrouille von 6 Mann stieß, die ihm die Meldung machte, daß die Jäger Kompagnie so die Aue besetzt hatte, nirgends aufzufinden sein, daß er zwar keine feindliche Patrouille begegnet, jedoch von den Landleuten erfahren hatte, daß sich deren zeitweise sehen lassen. Dieser Umstand so wie der in der Aue sehr Stark gewesene Nebel veranlaßte den Gefertigten, in seine alte Stellung sich zurückzuziehen, und den Anbruch des Tages abzuwarten. Kaum als dieser zu grauen anfang, rückte er mit dem ganzen Bataillon vor, besetzte das sehr ausgedehnte Dorf, während er die Serexaner anwies, die vor dem Orte befindliche Aue gleichfalls zu besetzen, und verrammelte die Ein- und Ausgänge dieses Ortes.

Kaum als die Besetzung des Ortes geschehen, und die Serexaner Abtheilung die Aue betreten hatte, wurden solche vom Feinde angegriffen, und da dieser in weit überlegener Anzahl anrückte, sind solche auch gleich zum weichen genöthiget worden, vom Bataillon jedoch im Dorfe aufgenommen, wurde das Vordrängen des Feindes solange aufgehalten bis nicht von solchen die 1-ten Häuser in Brand gesetzt, und das Bataillon bedroht wurde, durch die feindliche Kavallerie in der rechten, und durch die Infanterie in der linken Flanke umrungen zu werden, welcher Fall auch wirklich eintritt und das Bataillon nöthigte, den Ort zu räumen und den Rückzug anzutreten.

⁸⁷ Ladislaus Mirković, a 2. (otocsáci) határőrezred főhadnagya.

⁸⁸ Ti. két gyalogszázad.

Zwischen dem mehrbesagten Orte und einem von der Neumühle in den Donauarm fließenden Bache, hat sich das Bataillon ohngeachtet dem, daß es in der Front und in der linken Flanke angegriffen wurde, gegen eine viermal stärkere Macht lange Zeit behauptet, und würde auch diese Stellung behaupten haben können, wenn nicht schon die Munitio auszugehen angefangen hatte. Dieß veranlaßte daher den Gefertigten den Rückzug successive durch das Abfällen vom linken Flügel anzutreten, und nach Kaiser Ebersdorf sich zu begeben, allwo angelangt, er links der Brücke aufmarschirte und vom Herrn Obersten Schiffer des Regiments Ceccopieri⁸⁹ angewiesen wurde, sich auf der Strasse vom Neugebäude gegen Schwechat aufzustellen und die Munitio abzufassen.

Das Bataillon stand an diesem Tage durch volle 4 Stunden ununterbrochen und ohne aller Unterstützung im Feuer gegen einen wie bereits gesagt, sehr überlegenen und mit allen drey Waffengattungen versehenen Feinde.

Ferners muß ich gehorsamst anführen, daß der Patrouilleführer jener Patrouille, welcher mir das Nichtvorhandensein der Jäger Kompagnie in der Aue meldete, der Unterjäger Berghauer vom Hauptmann Kroyer seiner Kompagnie war; – sowie das am 29. Oktober Abends vernommene Geschützfeuer auf die in der Aue befindlich gewesenen Jäger Kompagnie des Hauptmann Geysau⁹⁰ gerichtet war, – in Folge dessen diese Kompagnie ihre Stellung in der Aue verlassen haben mußte, wobei nach Aussage der Ortsbewohner einzelne Abtheilungen von 30 Mann das Dorf schnell passierten.

Bei dieser Gelegenheit ist man verpflichtet zu erwähnen, daß sich die Mannschaft sehr brav verhalten, besonders aber hat sich der Oberlieutenant Regiments Adjutant Karl Spillauer durch sein entschlossenes und kaltblütiges Benehmen, durch sein gute Umsicht und fortwährender Aneiferung der Mannschaft an den gefährlichsten Stellen nebst den Unterlieutenant Schmedes⁹¹ der stets in der vordersten Plänklerketten sich aufhielt besonders hervorgethan, und verdienen nebst den in der gleichfalls beige-schloßenen Consignation enthaltenen Individuen bestens anempfohlen zu werden.

Ebenso hat sich der Unterchirurg Franz Ritter, der fortwährend im Gefechte sich aufhielt, und durch sogleiche Hilfeleistung bei den Verwundeten sich sehr brav und thätig benommen hatte, ebenfalls bestens empfohlen zu werden.

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-13. „Gesehen Divisions-Kommando Enzersdorf an der Fischa am 5-en November 1848. Kempen Generalmajor.“

⁸⁹ Valójában Joseph Schifman (Schiffmann), a 23., Ferdinand Ceccopieri gróf, altábornagy nevét viselő gyalogezred ezredese.

⁹⁰ Wilhelm Geysau báró, a bécsi önkéntes vadászok századosa.

⁹¹ Karl Christian Schmedes.

34.

David Kräutner von Thatenburg vezérőrnagy, dandárparancsnok jelentése az I. hadtest parancsnokságának

Kaiser-Ebersdorf, 1848. november 2.

In Befolg des hohen Befehls vom 30. voriges Monats Nro. 546/Dt. K.⁹² erstattet der Gefertigte die gehorsamste Anzeige, daß bei dem Gefechte vor Schwechat bei seiner unterstehenden Brigade weder ein Verlust an Mannschaft noch an Pferde aus der Ursache stattgefunden hat, weil die Brigade bloß als Unterstützungs-Reserve für die Division des Herrn General-Majors von Kempen zuerst der hohen Disposition gemäß vor dem Neugebäude, später aber, in Folge der Verfolgung des Feindes hinter und auf der Anhöhe vor Schwechat verwendet wurde, woselbst dieselbe, nach vorherigen Detachirung eines Bataillons nach Kaiser-Ebersdorf, bei welchem der Gefertigte sich auch befindet, das Lager mit den andere zwei Bataillons und zwei Batterie bezog.

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-15. Dietrich vezérőrnagy látta-mozásával.

35.

Otto Hartlieb lovag, főhadnagy, az 1. 12 fontos üteg parancsnoka jelentése a horvát-szlavón hadtest parancsnokságának, Franz Russo von Aspernbrad báró, százados utóiratával

Schwadorf, 1848. november 2.

Gegen 2 Uhr Nachmittags am 30-ten Oktober 1848 erhielt der gehorsamst Gefertigte von dem Herrn Generalen Zeisberg den Auftrag mit der unter seinem Kommando stehenden zwölfpfündigen Batterie No. 1., die vor dem linken Flügel des Marktes Schwechat stehenden feindlichen Kolonnen sowie dessen Avantgarde zurückzuwerfen.

Zur Lösung dieser Aufgabe, marschirte obgenannte Batterie in Gegenwart des Herrn Oberstwachmeisters Mosmüller⁹³ und des Herrn Hauptmann Baron Russo,⁹⁴ welch letzterer dem gehorsamst Gefertigten die Entfernung der feindlichen Vorposten nach angestellter Besichtigung mittheilte, in dem von dem Herrn Generale angegebenen Momente auf, und wurde gleich während des Aufmarsches von dem Kreuzfeuer der auf drei Punkten aufgestellten Geschütze, durch welch letzteres sogleich eines der Vorderferde der 4-ten Kanon todt niederstürzte, begrüßt.

⁹² Az irat nem ismert.

⁹³ Valószínűleg Josef von Mosmillern, a 2. tüzérezred őrnagya.

⁹⁴ Franz Ernst Russo von Aspernbrand báró, az 1. tüzérezred századosa.

Die entschlossene Haltung, Ruhe und Tapferkeit, welchen sämtliche Vormeister, insbesondere Bombardier Anton Stanzl sowie auch der zum Patronenzutragen verwendete Unterkannonier Josef Novak in diesem mörderischen Geschützkampfe, bewiesen, ungeachtet der zwei, vor der Mündung liegenden tödtlich getroffenen und den vier verwundeten Unterkannonieren, sowie der demontirten Laffette einer 12 pfündigen Kanone und der Achse einer 7 pfündigen langen Haubitze, machen es dem Gehorsamst Gefertigten zur Pflicht, Ein k. k. löbliche Artillerie Kommando zu bitten, das ausgezeichnete Benehmen der Vormeister: Bombardiere Anton Stanzl, Lukas Marenga, Kanoniere Franz Gloss, Ignaz Buczka, Johann Urbanek und Josef Kinzl, sowie des oberwähnten Unterkanoniers Josef Nowak zu der Auszeichnung – die der höchste Wunsch jedes Soldaten nach erfüllten Pflichtgefühle ist – Einem hohen kroatisch-slavonischen Armeekommando um so mehr vorzuschlagen, als wie ersteren 5 Vormeister sich schon bei der Einnahme der Position zwischen der Erdberge und Marxer Linie durch Muth und Entschlossenheit am 28-t. Oktober auszeichneten.

Wohl trat ein Moment ein, in welchem me[h]re ganz neue Leute durch das heftige Feuer eingeschüchtert, sich an den Ort begaben, wo die Karren standen; jedoch wurden selbe durch die Ermahnungen des bei dem Gefechte anwesenden Herrn Oberstwachtmeysters und Artillerie Kommandanten, sowie durch die unermüdet wahrhaft brüderliche Zusprache des Herrn Hauptmanns Russo, der bei der ganzen Akzion zugegen, zu ihrer vollen Pflicht zurückgewiesen; was um so mehr zeigt, wie sehr die Vormeister von dem höchsten Pflichtgefühle erfüllt, und mit einer seltenen Geistesgegenwart begabt waren, als drei derselben das Schauspiel – das jedem zugegangewesenen sichtlich ergreifen mußte – darboten, wie sie diese Mannschaft mit aufgehobenen Händen in einem so kritischen Momente baten, die Ehre der Waffe zu wahren, und sie in diesem entscheidenden Momente nicht zu verlassen.

Der gehorsamst gefertigte bittet nochmals ergebenst Ein k. k. löbliche Artillerie Kommando, möge diese, durch das Zeugniß – zu dem drei Herren Offiziere freiwillig erboten, die bei dem Kampfe in geringer Entfernung zugegen – bekräftigte, so wahrgeschilderte Begebenheit Einem hohen Armeekommando gnädigst zu unterbreiten und glaubt um so mehr der Hoffnung auf Berücksichtigung für diese Individuen sich hingeben zu können, da die standhafte Haltung dieser Batterie vielleicht großentheils den Rückzug des angegriffenen Flügels der feindlichen Armeekommando zur Folge hatte.

Noch findet der gehorsamst Unterzeichnete in Interesse der Wahrheit bemüssigt, die volle Anerkennung der Unerschrockenheit des Korporalen Anton März, des Vicekorporalen Anton Köhler, sowie des Kanoniers Josef Klier zur hohen Wissenschaft zu bringen, und bittet Ein löbl. Artillerie Kommando um gnädige Verwendung des Vicekorporalen Köhler zur Beförderung zum wirkliche Korporalen.

Schwadorf, am 2-ten November 1848.

Otto Ritter von Hartlieb
Oberlieutenant
Batterikommandant

Der Gefertigte sieht sich streng verpflichtet als steter Augenzeuge dieser Affaire das ausgezeichnete muthige Benehmen des Herrn Oberleutnant von Hartlieb, sowie dessen Umsicht und seltene Ruhe der hohe Stelle zur verdiente Auszeichnung anzunehmen; je dieser Offizier hat in ein Augenblicke, wo Mannschaft fehlt, selbst 2-mal der Geschütz abgefeuert. Schwadorf, am 2. November 848.
Russo Hauptmann

Eredeti tisztazat. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-18.

36.

**Daniel Rastić ezredes, dandárparancsnok jelentése
az I. hadtest parancsnokságának az október 30-i schwechati csatáról,
Kempen vezérőrnagy utóiratával
Enzersdorf an der Fischa, 1848. november 2–5.**

Relation über das mit den Ungarn am 30-ten Oktober 1848 bestandene Treffen den obigen Brigade

Die Aufstellung der Brigade an diesem Tage war folgende:

Am rechten Flügel auf den Höhen vorwärts Rannersdorf stand das aus fünf schwachen Kompagnien bestehende 2-te Bataillon von Ceccopieri Infanterie Regiment, unter dem Commando des Herrn Major Schivny;⁹⁵ links neben diesem auf der fortlaufenden Höhe stand das 4-te Bataillon des 2-ten Banal Regiments, unter Kommando des Herrn Major Petrović⁹⁶ vor Neu-Kettenhof, noch weiter links vor Schwechat mit dem linken Flügel an der Brucker Strasse das Liccaner Reserve Bataillon, unter Commando des Herrn Oberstlieutenant Budisavljević, endlich in gleicher Höhe mit demselben zwischen der Pressburger und der Brucker Strasse das 4-te Bataillon des Ottočaner Regiments unter Commando des Hauptmann Pavellić.⁹⁷

Vor diesem Bataillon war vorwärts rechts die zur Brigade gehörige sechspfündige Batterie Nro. 6., unter Kommando des Oberlieutenants Lončar,⁹⁸ und links die sechspfündige Batterie, unter Kommando des Artillerie Oberlieutenant Czilinger⁹⁹ aufgestellt, und beide Batterie durch die, zwischen ihnen postirte Division von Kress Cheveauxlégers¹⁰⁰ bedeckt.

⁹⁵ Karl Schivny St. Aulaire, a 23. gyalogezred őrnagy.

⁹⁶ Procopp Petrović őrnagy a 11. (2. báni) határőrezredből.

⁹⁷ Johann Pavellić százados a 2. (otocsáci) határőr gyalogezredből.

⁹⁸ Mihael Lončar főhadnagy.

⁹⁹ Michael Czilinger.

¹⁰⁰ A 7. könnyűlovasezred viselte Karl Kress von Kressenstein báró, altábornagy nevét.

Links neben dem Ottočaner Bataillon stand noch die 3-te Division der Wiener freiwilligen Jäger unter Kommando des Hauptmann Baron Geusau, welche aber gleich Anfangs zur Unterstützung der Gradiskaner¹⁰¹ in die Neumühle hinter Mannswörth entsendet wurde. Das zur Brigade noch gehörige 4-te Land-Bataillon des 1-te Banal-Regimentes unter Kommando des Herrn Hauptmann von Rebracha¹⁰² war mit 2 Kompagnien in der Neumühle zwischen Schwechat und Kaiser-Ebersdorf und mit 2 ½ Kompagnien in Kaiser-Ebersdorf aufgestellt; der Rest des Bataillon war als Geschützbedeckung bei der Überfuhr an der Donau.

Der feindliche Armee griff mit ihrem rechten Flügel um ½ 9 Uhr früh zuerst das vom Gradiskaner 2-ten Feld-Bataillon und den Serexanern besetzte Dorf Mannswörth an, nachdem sie diesem Angriff durch ein heftiges Geschützfeuer vorbereitet hatte, wobei die nordesten Häuser von Mannswörth durch Granaten in Brand gesteckt worden waren. Die Gradiskaner mußten der Übermacht weichend, sich kämpfend zurückziehen, was jedoch in sehr guter Ordnung geschah. Sobald die nachrückenden feindlichen Kolonnen, aus Infanterie und Kavallerie bestehend, sich soweit an Mannswörth näherten, daß sie mit unserem Geschütze erreicht werden konnten, eröffnete die Batterie des Oberlieutenants Czilinger ihr Feuer, welche diese Kolonnen augenblicklich zum Weichen brachte. Allein, der gegenüber unserer Aufstellung verdeckt stehende Feind, welcher die Wirkung unserer Geschützes sah, ließ alsobald ein paar Batterie schweren Geschützes auf die, vor ihm liegende Höhe auffahren, gegen welche unsere beiden Batterien sogleich zu spielen begannen. Der Feind antwortete mit einer äusserst lebhaften Kannonade, und auf die ersten Schüsse ging unsere Kavallerie durch. Das Geschütz, ohne Bedeckung gelassen, mußte also ebenfalls den Rückzug schleunigst antreten. Da dieser übereilte Rückzug der Kavallerie, dann des Geschützes knapp neben den 4. Bataillon des Ottočaner Regimentes geschah; so wurde auch dieses, nebstbei noch durch Geschütze von schwerer Kaliber beschossen, emportirt und in einige Unordnung gebracht, welcher Meister zu werden trotz der ausserordentlichen Anstrengung des Bataillons Kommandanten Pavellić, der meisten Offizier und meiner persönlichen nicht früher gelingen konnte, als bis das Bataillon den Eingang des Ortes Schwechat erreicht hatte. Da eben dort die Raillirung in dem Engpasse nicht möglich war, so beauftragte ich den Hauptmann Pavellić das Bataillon im Orte zu sammeln, mit 4 Kompagnien den linken Flügel des Dorfes gegen die Thurn-Mühle zu besetzen, und mit 2 Kompagnien sich en Reserve vor dem Bräuhaus hinter Schwechat aufzustellen.

Dagegen hat sich das Liccaner Reserve Bataillon unter Kommando des ausgezeichneten Herrn Oberstlieutenants von Budisavljević, unter dem heftigsten Geschützfeuer mit einer Ruhe und musterhaften Ordnung, die den ausgezeichnetsten Truppen Ehre machen würde, in seine für den Fall eines Rückzuges bestimmte Position zurückgezogen. Selbst die vorgeschobene Tirailleurskette unter Kommando des

¹⁰¹ A 8. (gradiskai) határőrezred 1. zászlóalja.

¹⁰² Ludwig Rebracha a 10. (1. báni) határőrezredből.

Hauptmann Peinović,¹⁰³ Unterlieutenant Mattasić¹⁰⁴ und von Budisavljević¹⁰⁵ ging nur im ordinären Schritte zurück.

Ebenso hat das 2-te Banal 4. Land-Bataillon in guten Ordnung den Rückzug bewerkstelligt und die Position hinter dem Ravin, vor Neukettenhof bezogen.

Das 2-te Bataillon des Infanterie-Regimentes Ceccopieri scheint sich zu früh in seine Aufstellung in der Pappelmühle zurückgezogen zu haben, was ich wegen der Entfernung jedoch, nicht als Augenzeuge behaupten kann.

Da es übrigens nicht in der Disposition lag, in der Anfangs beschriebenen Aufstellung das Gefecht anzunehmen, weil man bei der Überzahl an Geschütz von Schwererem Kaliber auf feindlicher Seite großen Verlusten ausgesetzt gewesen wäre, und nur die Absicht hatte diese Stellung so lange als thunlich zu halten, um dem gegen Mannswörth und die Neumühle vorwärts Ebersdorf anrückenden Feinde Schach zu biethen; so wurde die vordere Hauptposition hinter dem steilen Rideau vor Schwechat und Alt-Kettendorf bezogen, und diese trotz allem feindlichen Geschützfeuer behauptet. Der Feind war zwar mit Infanterie und Artillerie vor Neu-Kettenhof gerückt, mußte sich aber auf das, hinter dem Ravin eröffnete lebhafte Infanterie Feuer gleich wieder ausser dem Schusse entfernen.

In dieser Stellung erwartete man, die erst Nachmittags angetretene Vorrückung des ganzen Korps.

Zur Delogirung des Feindes und seines, auf der Höhe von Schwechat aufgefahrenen Geschützes, trug vorzüglich der Batterie-Kommandant Oberlieutenant Lončar bei, welcher mit großen Mühe und Anstrengung unterstützt vom Kapitainlieutenant Obradović des Liccaner Regimentes und seiner Kompagnie, die Geschütze auf Menschenarmen getragen, in einen gemachten Einschnitt des Rideau vor Schwechat aufstellte, den Feind sehr belästigte und das ganze Geschützfeuer auf sich zog, wodurch die Debouchirung einer 12 pfündigen, und einer Kavallerie-Batterie bei Neu-Kettenhof erleichtert und endlich dadurch der Feind zum Rückzuge gebracht wurde.

Die Leistungen des 1-ten Banal 4-ten Bataillons wolle aus dem zuliegenden Berichte des Bataillons-Kommandanten Hauptmann Rebracha¹⁰⁶ hochgeneigt ersehen werden, aus welchem sich herausstellt, daß der Kommandant der halben Batterie, Feuerwerker Oremus, der früher in der Thurnmühle aufgestellt war, bei der Vorrückung gegen die Neumühle nach gemachten wenigen Schüsse, ohne Befehl die Geschütze nach Kaiser Ebersdorf zurückzog, und auch in seiner ersten Aufstellung nicht ganz seine Schuldigkeit that.

Nach den hier zuliegenden Berichten und Verlust-Konsignationen der betreffenden Truppen-Kommandanten, waren die Verluste der Brigade bei der Affaire am 30-ten

¹⁰³ Franz (Franjo) Peinović.

¹⁰⁴ Talán Daniel Mattasić hadnagy.

¹⁰⁵ Az ezredben 1848-ban szolgált egy Gedeon Budisavljević nevű hadnagy, ill. egy Peter, ill. egy Michael Budisavljević nevű hadapród (kadét).

¹⁰⁶ Nincs az irat mellett.

8-ber an Mannschaft folgende: 4 Todte, 4 schwere und 13 leichte Verwundete, dann 4 Vermißte, dagegen hat das 1-te Banal 4-te Land-Bataillon 3 Gefangene gemacht.

Für ihren Muth und ihre Entschlossenheit verdienen belobende Anerkennung der Kapitanlieutenant Obradović und Oberlieutenant Murgić, dann Hauptmann Peinović, Lieutenant Mattosić und Budisavljević des Liccaner Regimentes; der Oberlieutenant Radosavljević des Peterwardeiner und Unterlieutenant Hlebecz von Turszky Infanterie beide zugetheilt beim 4. Bataillon des 2. Banal Regimentes, dann der Kapitanlieutenant Zagitschek von Prinz von Preussen,¹⁰⁷ damal zugetheilt beim 4. Bataillon des 1. Banal Regimentes, und der Lieutenant Jekić¹⁰⁸ des letztere Regimentes.

Von der 6 pfündige Fußbatterie Nr. 6. verdienen wegen ihrer Entschlossenheit und ihrer mit Erfolg gekrönten Leistungen, der Bombardier Philipp Ludwig und Franz Reich, dann der bereits mit der silbernen Medaille gezierte Grenz-Artillerist und Vormeister Mihajlo Stoić eine Belohnung, und der k. k. Kadet Augustin von Schwarz und der Bombardier Friedrich Mirkus eine belobende Anerkennung.

Der Gefertigte qua Brigadier findet sich übrigens verpflichtet seinerseits das entschlossenen, ruhigen und würdevoll imponirende Verhalten des Herrn Oberstlieutenant von Budisavljević in Augenblicken der Gefahr besonders anzurühmen. Ebenso muß das unerschrockene und thätige Benehmen des Herrn Majors Petrović belobt werden. Ferners verdient der Batterie Kommandant Oberlieutenant Lončar der sich bei jeder Gelegenheit nicht nur als muthiger und eifriger Offizier, sondern auch als findiger Kommandant auszeichnet, rühmliche Anerkennung.

Der dieser Brigade als qua Generalstabsoffizier zugetheilte Kapitanlieutenant Ignaz Edler von Rueber vom 2. Banal Grenz-Regimente hat sich durch persönlichen Muth und unermüdete Thätigkeit hervorgethan, und verdient nebst dem für diesen Tag der Brigade zugetheilt gewesenen Oberlieutenant Mirković und der Brigade Adjutanten Unterlieutenant Skender¹⁰⁹ für ihre eifrigsten Dienstleistungen belobende Anerkennung.

Sämmtliche Relationen der Truppen Kommandanten samt der Verlust-Eingaben werden zur höheren Verfügung angeschlossen, und diesen zugleich die Verlust-Eingaben der 12 pfündigen Batterie No. 1. und der 6 pfünder Raketten Batterie Nr. 16. sich dermalen hier befinden, gehorsamst beigeschlossen.

Enzersdorf an der Fischa am 2. November 1848.

Rastić Oberst qua Brigadier

Zur vorliegenden Gefechtsrelation wird von Seite des unterzeichneten Divisionairs, folgendes bemerkt:

Sowohl die vor Schwechat gestandenen zwei Batterie, als auch die zu ihrer Deckung aufgestellte Division von Kress Cheveaulégers, hatten den Auftrag, bei heftigem Andrange des Feindes sich zurückzuziehen, das Defilée von Schwechat zu passieren,

¹⁰⁷ Hermann Zagitzek, a 34. (Vilmos porosz herceg) gyalogezred alszázadosa.

¹⁰⁸ Nem tudni, hogy az ezredben szolgáló Michael vagy Andreas Jekićről van-e szó.

¹⁰⁹ Georg Skender, a 2. (otocsáci) határőr gyalogezred hadnagya.

und hinter dem Orte sich aufzustellen. Auch das 4-te Ottočaner Bataillon war befehligt, sich zurückzuziehen, und die links liegende Häuser-Gruppe des Ortes zu besetzen.

Es kann also allen diesen Abtheilungen nicht zur Last gelegt werden, daß sie den Rückzug angetreten, wohl aber, daß sie diesen mit Übereilung vollzogen haben, was jedoch durchaus ohne nachtheiligen Folgen blieb.

Nach meiner persönlichen Überzeugung hat das 2-te Bataillon von Ceccopieri nicht zu früh, jedoch ganz in Zeit in die Papiermühle sich zurückgezogen, ohne den vorwärtigen Stand des Erdesturzes gegen die Niederung der Schwechat, zu besetzen. Auch dieser Fehler war ohne nachtheiligen Folgen.

Im ganzen wurden in dem Gefechte bei Schwechat bei der Division des Unterzeichneten, zweckmäßig und unerschrocken geführt:

das 3-te Likaner Bataillon

das 4-te Bataillon des 1. Banal Regiments

die 6 pfündige Fußbatterie N. / . u.

die 12 pfündige Positionsatterie N. 1.

Enzersdorf an der Fischa am 5. November 1848.

Kempen Generalmajor

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-17. Rastic szövegének másolata uo. Karton 1897. Kr.-sl. AK., resp. I. AK. u. J. 1848-12-113.

Division des Generalmajor von Kempen

Verzeichniß der Todten, Blessirten und Vermißten vom Gefechte am 30. October 1848.

Truppenkörper	Todte	Blessirte	Vermißte	Zusammen
Grenadier Bataillon Richter				
Gradiskaner 2-te Bataillon ¹¹⁰	11	28	6	45
Likaner 3. Reserve Bataillon	1	7	–	8
1. Banal 4. Bataillon	1	1	–	2
2. Banal 4. Bataillon	–	2	–	2
Ottochaner 4. Bataillon	2	7	–	9
23. (Cecopieri) IR. 2. Feldbataillon	–	–	–	–
12 pfündige Positions Batterie No. 1.	2	3	1	6
6 pfündige Batterie. No. 6.	–	–	–	–
Raketen Batterie. No. 16.	–	2	–	2
zusammen	17	50	7	74

¹¹⁰ Vö. még KA AFA CW Karton 1813. 1848-11-13b. (1 fogoly, 5 eltűnt). 1848. november 2. A halottak közül egy tiszt, Maximilian von Salkovich főhadnagy.

Die Verlusteingabe der im Gefechte gestandenen Serezaner und der Division Freiwilliger Jäger wird nachgetragen werden. Enzersdorf, an der Fischa am 5. November 848. Kempen Generalmajor.

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1814. CW 1848-13-23.

37.

Franz Liechtenstein herceg, vezérőrnagy, lovashadosztály-parancsnok jelentése Jellačićhoz

Schwadorf, 1848. november 3.

Relation

über den Anteil, der die Division des Generalmajor Fürst Franz Liechtenstein an dem am 30. Oktober 1848 bei Schwechat stattgefundenen Gefechte genommen hat.

Nachdem am 29. Oktober sich die Division Ottinger hinter die Schwechat und zum Theil auch hinter den Neustädter Kanal zurückgezogen hatte, – wo sie nächst den Ortschaften Ober-, Unter- und Marialanzendorf im Lager bezog, setzte sie sich mit der unter meinen Befehlen stehenden Division, welche vorwärts Leopoldstadt lagerte, in Verbindung.

Es zeigte sich am 30. Morgens, daß die ungarischen Insurgenten, wirklich einen Angriff auf Schwechat beabsichtigten; – während ihre Infanterie diesen unternahm, rückte ihre Kavallerie auf dem Plateau vor Rauchenwart vor. – Die Kavallerie des Generalmajors Ottinger, war meinen Befehlen untergeordnet worden, wornach ich folgende Eintheilung in 3 Brigaden traf:

Brigade Ottinger	5 Eskadronen Civalart Uhlanen ¹¹¹ 6 Eskadronen Franz Josef Dragoner ¹¹² und die Raketenbatterie No. 3.
zusammen	11 Eskadronen, 1 Raketenbatterie
Brigade Bellegarde	6 Eskadronen Karl Auersperg Kürassier ¹¹³ 6 Eskadronen Heinrich Hardegg Kürassier und die Kavallerie Batterie No. 1.
zusammen	12 Eskadronen, und die Kavallerie Batterie No. 1. 4 Eskadronen Max Auersperg Kürassier ¹¹⁴ die Kavallerie Batterie No. 2. 4 Eskadronen Kress Cheveauxlégers

¹¹¹ A cs. kir. 1. dzsídásézred viselte Karl Civalart gróf, lovassági tábornok nevét.

¹¹² A cs. kir. 3. dragonyosézred viselte Ferenc József főherceg, a későbbi császár nevét.

¹¹³ A cs. kir. 8. vértésézred.

¹¹⁴ A cs. kir. 5. vértésézred.

zusammen	8 Eskadronen, und die Kavallerie Batterie No. 2.
Totale	31 Eskadronen Kavallerie, 1 Raketten und 2 Kavallerie Batterie

Der Kanal und die vorliegende Bäche, wurden in 2 Kolonnen und zwar über Pellendorf und Himberg überschritten, – jenseits vereinigte sich die Division, und suchte den Feind in seiner linke Flanke zu bedrohen. – Es entspann sich hiebei eine Kanonade von beiden Seite, ohne jedoch beträchtlichen Schaden zu thun.

Generalmajor Ottinger schob die Rakettenbatterie bis an die Weinberge nächst Rauchenwart vor, – zuletzt wurde sie bis auf den Nahe der Maria Bründl Kapelle gelegenen Weinberg geführt, von wo aus sie durch ihr Feuer die ungarische linke Flügel-Batterie zum Rückzug bewog. – Wäre etwas Infanterie zur Disposition gewesen, so hätte man wahrscheinlich das Dorf Rauchenwart, welches nicht stark besetzt zu sein schien, nehmen können, und dadurch den feindlichen linken Flügel stark bedroht.

Auf höheren Befehl wurde hiemit die Division herab näher an Schwechat gezogen; – und zu gleicher Zeit das Regiment Kress Cheveauxlégers dem Generalen Kempen zur Verstärkung seines rechten Flügels zugesendet. – Nachdem die Infanterie aus Schwechat nunmehr vorzurücken begann, erhielt ich den Befehl mich mit der ganzen Kavallerie auf den feindlichen linken Flügel zu werfen. – Der äusserste vor Rauchenwart aufgestellte linke Flügel, wies vor den Feuer der Rakettenbatterie, doch hatten die Ungarn 4 Batterie, worunter 2 zwölfpfündige auf den Höhen vereinigt, während eine andere unsere Flanke bedroht; aus diesen Batterien wurde auf unsere anrückende, noch nicht entwickelten Kolonnen ein wohlgerichtetes Feuer eröffnet, das denselben ziemlich viel Schaden beibracht, und sie selbst einen Augenblick in Verwirrung zu bringen drohte. – Die Kavallerie Batterie No. 1. fuhr links neben den Kürassieren auf, die Kavallerie Batterie No. 2. hatte ihre Munition bis auf Kartätschen verschossen, und mußte deshalb unthätig bleiben; – da nunmehr auch links neben der Division das Regiment Wallmoden Kürassier und einige Grenzbataillons von Schwechat her vorrückten, so zog sich der Feind weiter auf die Höhe gegen Schwadorf zurück, und nahm daselbst eine vorteilhafte dominirende Stellung, den linken Flügel an das mit Infanterie besetzte Dorf Rauchenwart angelehnt, ein.

Die einbrechende finstere Nacht, sowie der dicht fallende Nebel, deckte seinen weitere Rückzug.

Da sich keine besondere Gelegenheit zur Auszeichnung darbot, so finde ich Niemand besonders zu erwähnen, nur fühle ich mich verpflichtet, den Eifer der Herrn Generäle und der Herrn Offiziere, mit dem sie der Unordnung, die momentan einzutreten drohte, steuerten, Erwähnung zu thun.

Zur besondere Berücksichtigung empfehle ich den Gemeine Burian der Majors 2. Eskadron, des Graf Karl Auersperg Kürassier Regiments, welcher dem Rittmeister Baron Malowetz,¹¹⁵ der sein Pferd verlor, augenblicklich das Seinige gab, und dann

¹¹⁵ Leopold Malowetz von Malowetz und Kosorz báró, lovassági százados.

noch aus den größten Kanonenfeuer das verwundete Pferd des Majors Grafen Mensdorf wegführte.

Die Eingabe der bei diesen Gefechte erlittenen Verlust wird in der Anlage beigelegt.

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-28a.

Brigade	Regiment und Corps	geblieben			blessirte		Summa	
		Offizier	Mann	Pferd	Mann	Pferd	Mann	Pferd
Generalmajor Bellegarde	8. (Karl Auersperg) Kürassier Regiment ¹¹⁶	1 ¹¹⁷	1	18	1		3	18
	7. (Hardegg) Kürassier Regiment		3	6	2		5	6
Generalmajor Ottinger	3. (Erzherzog Franz Josef) Dragoner Regiment ¹¹⁸			2		1		3
	1 (Civalart) Uhlanen Regiment ¹¹⁹			1				1
Generalmajor Lederer	5. (Max Auersperg) Kürassier Regiment			6	4	6	4	12
Generalmajor Bellegarde	Kavallerie Batterie No. 1. ¹²⁰				1		1	
Generalmajor Lederer	Kavallerie Batterie No. 2. ¹²¹			1				1
Generalmajor Ottinger	Raketten Batterie No. 2.					1		1
Summa		1	4	34	8	8	13	42

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-28b.

¹¹⁶ A november 2-án beadott veszteségkimutatás szerint 4 sebesült, 1 eltűnt személy, 21 agyonlőtt és 2 sebesült ló. KA AFA CW Karton 1813. 1848-11-54c.

¹¹⁷ Voss százados súlyosan megsebesült.

¹¹⁸ KA AFA CW Karton 1813. 1848-11-54e. Jakubowsky ezredes 1848. november 6-i jelentése. Nála szerepel még két fogságba esett közlegény, nem szerepel viszont a sebesült ló.

¹¹⁹ Almásy ezredes november 7-én beadott jelentése megegyezik. KA AFA CW Karton 1813. 1848-11-54d.

¹²⁰ KA AFA CW Karton 1813. 1848-11-54f. Josef Hauk főhadnagy, ütegparancsnok, 1848. november 6-i jelentésében ugyanez az adat szerepel.

¹²¹ KA AFA CW Karton 1813. 1848-11-54g. Zirschmann főhadnagy 1848. november 4-i jelentésében szerepel egy eltűnt is.

¹²² Voss százados súlyosan megsebesült.

38.

Zeisberg vezérőrnagy, az I. hadtest táborkari főnöke levele Hess altábornagynak, az itáliai cs. kir. csapatok vezérkari főnökéhez

Bécs, 1848. november 3.

Obschon ich nicht zweifle, daß Euer Exzellenz durch unsere hochverehrte Oberfeldherrn Feldmarschall Fürten Windisch-Grätz von dem Gange der Operationen unterrichtet sein werden, so wird es Ihnen doch nicht uninteressant sein, auch die anliegenden zwei Berichte zu empfangen. //.¹²³

Seit der Vereinigung der Armee bildet die kroatisch-slavonischen Armee das 1-te Armeekorps.

Die Umgehung des feindlichen linken Flügels – gegen Rauchenwart, durch unsere schöne Kavallerie (Beilage 1.)¹²⁴ am 30-ten voriges Monats ist nicht zur Ausführung gekommen. Gleich anfänglich eröffneten die Kavallerie-Batterien ein gewaltiges Feuer auf zu große Distanzen, verschossen ihre Munition, und dann erfolgte – nichts weiter! Die Führung dieser imposanten Kavallerie wurde ganz dem Fürsten Franz Liechtenstein übergeben – mir bangte etwas; – ich fragte mich an, ob man ihm nicht einige Anleitung, wenigstens Grundzüge zu einer Angriffs-Disposition geben sollte; ich hätte ihn gern mit einigen guten Kavallerie Staaboffiziers, als Major Graf St. Quentin,¹²⁵ Schweiger¹²⁶ etc. etc. begleitet. – Mir wurde auf das bestimmteste gesagt, „man sollte dem Fürsten Liechtenstein alles überlassen.“

Auf dem linken Flügel hinter der Infanterie, war das schöne Kürassir Regiment Wallmoden aufgestellt, damit dies nicht nutzlos dort verbleibe, bat ich um die Erlaubniß mit demselben den Feind auf das nachdrücklichste verfolgen zu dürfen, wenn er durch Umgehung und Angriff seines linken Flügels zu einem schnellen Rückzuge gezwungen würde.

Erst als ich sah, daß der Tag nutzlos vorgehen, und der Feind in dieser so gefährlichen Nähe von Wien verharren würde, ergriff ich die Offensive, was auch vom Feldmarschall und meinem Korpskommandanten zweckmäßig anerkannt wurde.

Die weniger Generalstabsoffiziere, die ich habe, betragen sich ausgezeichnet brav. Den Hauptmann Philippovich¹²⁷ hat der Banus zum Major in der Grenze befördert; er bleibt mir aber zugetheilt. Bei Stürmung der Landstrasse wurde er an meiner Seite leicht verwundet.

[...]

¹²³ A mellékletek nincsenek az irat mellett.

¹²⁴ A Liechtenstein-lovashadosztály létszámkimutatását lásd az irat alatt.

¹²⁵ Karl Bigot de St. Quentin gróf, a 3. (Ferenc József) dragonyosezred őrnagya.

¹²⁶ Ludwig Schweiger von Dürnstein, a 7. (Kress) könnyűlovasezred őrnagya.

¹²⁷ Joseph Philippovich von Philippsberg százados.

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-29. Fogalmazványa uo. Karton 1896. Kr.-sl. AK., resp. I. AK. u. J. 1848-11-22. (Xeroxmásolat)

Beilage 1.

Kavallerie-Truppen-Division unter Kommando des Herrn Generalmajors Fürst Franz Liechtenstein

Schwere Kavallerie	Eskadrons
Max. Auersperg Kürassiere	6
Karl Auersperg Kürassiere	6
Hardegg Kürassiere	6
Franz Josef Dragoner	6
Leichte Kavallerie	
Civalart Uhlanen	4
Kress Cheveauxlégers	4
Summa	32 Eskadrons

Ausser den ausgewiesenen 32 Escadrons stand das Regiment Wallmoden Kürassiere auf dem linken Flügel, welches später dem Gefertigten zugewiesen wurde.¹²⁸

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-29a.

39.

**Joseph Herdy alezredes beszámolója a schwechati ütközetről,
Adolph Lang ezredes megjegyzéseivel
Címzett, hely és dátum megjelölése nélkül**

Der Banus, dem ich für die Generalstabsgeschäfte beigegeben wurde, langte mit seiner Heeresmacht vor Wiens Mauern an, und vereinigte sich mit der aus der Hauptstadt zurückgezogenen Garnison. – Aus Böhmen und Mähren waren Truppen gegen die Hauptstadt im Anzuge. – Über sämtliche Streitkräfte erhielt Feldmarschall Fürst Windisch-Grätz mit ausgedehnten Vollmachten den Befehl. Bis 25. Oktober waren alle Vorbereitungen Wien auf allen Seiten zu schließen, beendigt, den 26-ten wurde die erste Bewegung durch den Prater von der Seite des Lusthauses und durch die Brigittenau gegen die Leopoldstadt ausgeführt, und es kam zum Gefecht.

Es wurde der allgemeine Angriff auf Wiens Vorstädte beschlossen. Nach der allgemeinen Disposition sollten den westlichen und südlichen Theil Scheinangriffe beschäftigen, während von der Ost- und Nordseite der eigentliche Druck zu erfolgen hätte. – Mir wurde die Ehre zu Theil, die Detaildisposition für das Korps zu verfassen,

¹²⁸ A 2. melléklet a hadsereg tábornoki személyzetének listáját tartalmazza.

und nachdem diese gegreift und zweckmäßig befunden wurde, war ich bemüht, die der verschiedenen Kolonne zugewiesenen Officieren des Generalstabs mündlich die nöthigen Instruktionen zu geben, möglichst durch Flankirung sich gegenseitig zu unterstützen und dadurch vorteilhaft auf den Gang des Strassengefehtes einzuwirken. Wenn auch Muth der Truppe, Kühnheit der Führer den Lorbeer des Tage errungen haben, so dürfte doch auch ein kleines Verdienst dem Verfasser der Disposition zufallen, daß am 28-te 8-ber am Abend des Invalidenhaus, die Hauptmaut, das Tierspital, das Grußhaus, die Münze und der Schwarzenbergische Garten besetzt waren.

29-te, des Folgenden Tages steckten die Bewohner Wiens die weiße Fahne aus, doch die erlangte Gewißheit, daß die ungarische Insurgenten mit bedeutender Macht im Anzuge sind, bewog die Führer der Bewegung in Wien nochmals den Waffen die Entscheidung ihres Schicksals zu vertrauen.

Beim Feldmarschall wurde Kriegsrat gehalten, das ehrende Vertrauen berief auch mich hiezu. – Allgemein war die Ansicht, man sollte die Defiléen der Schwechat defensiv zu behaupten suchen, und die gesammte Kavallerie gegen die linke Flanke des Insurgenten Heeres vorrücken lassen.

Ich war entgegengesetzter Meinung: Entweder der Feind behauptet die vorteilhafte Stellung an der Fischa,¹²⁹ auf den Höhen von Rauchenwarth, und erwartet die Bewegungen von Wien;¹³⁰ in diesem Falle würde der Reiterangriff höchstens den Rückzug hinter die Fischa erzwingen; mißlingt er,¹³¹ so ist die Kavallerie genötigt, über Hainberg [Himberg] auf die Wiener-Neustädter Strasse zurückzugehen, und die rechte Flanke der Aufstellung am Laaer Berge ist entblößt.

Verläßt der Feind die Aufstellung und rückt gegen Wien vor, so wird es notwendig, mit den linken Flügel die Höhen an der Thurmmühle zu gewinnen, aus den Defiléen der Schwechat vorzubrechen, das Insurgentenheer während des Marsches in Front anzugreifen; dann wird die Kavallerie in Masse zu wirken haben, den Feind von seiner Rückzugslinie gegen die Donau drücken, vernichten können; denn läßt man dem Feinde Zeit, bis an die Schwechat vorzukommen, so wird er in Front die Orte Schwechat in Brand stecken, über Albern und Kaiser Ebersdorf längs der Donau den rechten Flügel vorschieben, um sich mit Wien in Verbindung zu setzen, seine linke Flanke aber mit seinen 20 Eskadronen, und mit der Hälfte seiner Geschütze – er hatte deren 72, - decken.¹³² Gegen diese Disposition wird die Kavallerie mit aller Bravour wenig Vorteile erringen, denn ein Teil der Artillerie und die Kavallerie der Insurgenten sind österreichisch gebildete Soldaten, welchen es nie an Mut fehlte, und haben noch die Begünstigung des Sanft gegen die Schwechat abfallenden Terrains, wo jeder Kugelschuß seine Ziel trifft.

¹²⁹ seine Absicht war ja Entsetzung von Wien, also konnte er sich nicht an der Fischa stehen bleiben wollen

¹³⁰ diese war von den Wiener Insurgenten wieder nicht möglich, wenn die Ungarn nicht angriffen

¹³¹ unwahrscheinliche Voraussetzung

¹³² zu viel Ehre den Ungarn, zu wenig Vertrauen in die eigene Waffen.

Seiner Durchlaucht, der Herr Feldmarschall hatte gnädigst bemerkt, „Lieber Herdy, wenn nicht Wien wäre, so würde ich ihrem Vorschlage beistimmen, so aber müssen wir an der Schwechat defensiv bleiben, und die Kavallerie handeln lassen.“ Ich entgegnete, einige Brandraketen zünden Wien an, und durch des Flammen nimmer zieht keine Stadtbevölkerung, – doch dem edlen Gemüthe des Fürsten vom Zerstörung zu fremd, als daß er meinen Antrag angenommen hätte; ich vergaß im Augenblicke die Äusserungen mit welchen er das Werfen der mit Brandzeug gefüllten Bomben verbot.

Die Nacht war ich beschäftigt, eine spezielle Disposition für die Verteidigung der Defiléen und für den Angriff der Kavallerie zu verfassen, doch auch diese erhielt keine Genehmigung. General Zeisberg wollte noch das andere Tags in der Morgenstunde eine kurze Weisung an General Fürst Franz Liechtenstein für die Bewegungen verfassen; auch dies wurde verneiet: der Truppenführer werde schon nach den Umständen handeln. Dies erfüllte mich mit Bangigkeit¹³³ für die Entscheidung des Tages.

Die Insurgenten sind zum Angriffe an die Schwechat vorgerückt, haben durch Granaten die nächst stehenden Häuser in Brand gesteckt. – Die Kavallerie unter Fürst Liechtenstein hat ihre Bewegungen gegen die feindliche linke Flanke zu kurz ausgeführt,¹³⁴ kam in das Feuer von 24 feindlichen Geschützen, mußte zurückgehen.¹³⁵ – Vom Oberst Gramont¹³⁶ lief die Meldung ein, er sei zu schwach, bitte um Verstärkung. Ich erhielt den Auftrag, zwei Bataillone von Graf Khevenhüller Infanterie unter Kommando des Majors Kellner¹³⁷ und Müller¹³⁸ zu führen. Unterwegs habe ich noch eine getrennte Jägerkompagnie anschließen lassen. – Es war bereits die Mittagsstunde als ich vom Laaer Berge abmarschirt an der Schwechat anlangte. Oberst Baron Gramont verstärkte seine Front, ordnete die Unterstützung und Reserven. Ich beritt die Aufstellung, veränderte die unzweckmäßigte Placirung der Batterien. Da zeigte sich der Moment, bei der Rothmühle zu debouchiren, in die Offensive überzugehen, um die bis an den Kettenhof vorgerückte feindliche Infanterie in die linke Flanke zu nehmen.¹³⁹ Ich theilte mein Vorhaben an Oberst Gramont mit, habe bereits die Batterien aufzuprotzen befohlen, doch bei dem Rothmühle angelangt, waren die Brücken abgedeckt, die Strehölzer verbrannt und kein Material in der Nähe, um diese zu ersetzen.

Das Gefecht am Kettenhof wurde lebhafter, ich wendete mich dahin, und ritt gegen Schwechat; da begegnete mir Oberleutnant Gastgeb vom Generalstab,¹⁴⁰ und meldete mir, er sei vom Generalen Zeisberg beauftragt, Verstärkungen zu holen. Ich

¹³³ Liechtenstein hatte die besten von Fürsten, und überdieß die Aufgabe vor Augen

¹³⁴ ganz richtig

¹³⁵ und noch mehr

¹³⁶ ein Augenzeuge

¹³⁷ Karl Kellner von Köllenstein őrnagy.

¹³⁸ Alois Müller őrnagy.

¹³⁹ ganz richtig

¹⁴⁰ Eduard Gastgeb von Kriegstreue főhadnagy.

wies ihn an Oberst Gramont, er soll die beide Bataillone von Graf Khevenhüller mitnehmen, ich aber ritte voraus zu General Zeisberg, der eben einen Grabenrand abstechen ließ, um Geschütze vorführen zu können; mir aber gab er gleich den Auftrag, eine 12 pfündige, eine 6 pfünder Batterie, Wallmoden Kürassier, und Infanterie, so viel möglich hinter dem Rideau beim Kettenhof zu sammeln, um in die Offensive zu übergehen.

Für die 12 pfünder Batterie ertheilte ich Hauptmann Philippovich vom Generalstab den Befehl, für die Infanterie Oberlieutenant Zastavnikovich,¹⁴¹ zugetheilt dem Generalstab, die Kavallerie mit der 6 pfünder Batterie führte ich selbst herbei. Im stärksten Kanonenfeuer ordnete sich die Truppe, mit Mut und Freude wurde vorgebrochen. – Die Kavallerie führte Herr General Zeisberg, die Artillerie und Infanterie blieben mir.

Durch das schnelle und richtige Feuer der 12 pfünder Batterie, das geordnete Vorbrechen der Infanterie und Kavallerie zum Angriff, brachte man ein Wanken in die feindliche Linie, welchem endlich der Rückzug folgte.

Bei dieser Wendung des Gefechtes machte ich dem Herrn Generalen Zeisberg den Vorschlag zum Vorrücken und zur Attake mit Wallmoden Kürassier, welches bis zum letzten Mann vor Verlangen hiezu brannte; ich übernehme die Artillerie, er möge die Kavallerie führen; die Infanterie dachte ich Hauptmann Philippovich zur Führung zugewiesen, weil er unter mir länger als Generalstabsoffizier verwendet war, daher auch schneller meinen Ideen folgen konnte.

Ich ließ bereits aufprotzen, bezeichnete den Batteriekommandanten den folgenden Punkt zum Auffahren und Placiren der Geschütze, da erhielt ich vom Herrn Generalen Zeisberg den bestimmten Befehl, mich zur Kavallerie des Generalen Fürsten Liechtenstein zu begeben, diese gegen die Höhen von Rauchenwarth vorzuführen, – dadurch die Offensive in der Front zu begünstigen.

Dies der niederschlagendste Auftrag für einen Generalstabsoffizier. Hier Ruhm und Auszeichnung, denn schon rückten die Wiener Freiwillige längs der Donau gegen die rechten Flügel der Donau vor; auf dem Wege nach der neuen Bestimmung vielleicht Gefangenschaft, denn auf einem gänzlich ermüdeten Pferde im aufgeweichten Boden, bloß von einer Ordonnanz begleitet, längs der feindlichen Linie eine Stunde Weges zurücklegen zu müssen, um Befehle zu überbringen, doch vom Glücke begünstigt, erreichte ich mein Ziel, wechselte schnell das Pferd. – General Fürst Liechtenstein ordnete die etwas in Verwirrung geratenen Kolonnen und der Marsch wurde angetreten.

Der Punkt war erreicht, ich übernahm die Placirung der Geschütze. – Der Herr General wollte aufmarschieren lassen, als ein heftiges feindliches Geschützfeuer begann. Einige 12 Pfünder Vollkugeln und Granaten geschleugert, schlugen in das Kürassier Regiment Graf Auersperg, welches sich dadurch gänzlich zersprengte. Es wurde wieder rallirt; die Kavallerie machte nochmals einen rechts Abmarsch bis in die

¹⁴¹ Gedeon Zastavnikovich, a 27. (Piret) gyalogezred főhadnagya.

Nähe von Rauchenwarth.¹⁴² – Es wurde zum Aufmarsch gefallen, ich führte die Kavallerie Batterie vor, da zeigte sich erst, daß in drei Batterien wohl Kartätschen Patronen, aber um 16 Kugelschuß vorhanden waren. Man hat sich früher verschossen und für den Nachschub zu spät Sorge getragen. – Dieser Umstand, die vorgerückte Tageszeit, der plötzlich eingetretene starke Nebel rettete das feindliche Heer, trotz aller begangenen Fehler vor dem Untergang, und war die Folge, daß der Insurrektionskrieg nicht zwischen der Fischa, der Donau und der Schwechat sein End fand.

Fogalmazvány. KA AFA Karton 1812. CW 1848-10-197. Adolph Lang ezredes megjegyzéseivel.

40.

Herdy vezérkari ezredes jelentése Hess altábornagynak

Rennweg előváros, 1848. november 3.

[...]

Den 29. wurden unsere schwachen Vortruppen an den Fischa durch überlegenen Streitkräfte der Ungarn zum Rückzuge gezwungen. – Beiliegende Ordre de Bataille enthält die Eintheilung und Stärke der ungarisch-insurgirten Truppen.¹⁴³

Abends war bei Fürst Windisch-Grätz Kriegsath, wozu auch ich berufen wurde. – Alles stimmte für die Defensive an der Schwechat und nur überlegene Kavallerie mit drei Kavallerie- und einem Raketten-Batterie sollten den Kanal und die Schwechat bei Himberg und Zwölfaxing überschreiten und offensive gegen Rauchenwarth vorrücken und den feindlichen Rückzug erzwingen. – Ich war ganz anderer Meinung. – 6 Bataillons Infanterie mit 6 12 pfünder und 9 6 pfünder standen zwischen Kaiser-Ebersdorf und Schwechat unter General Kempen, hievon war ein Posten in Mannswörth vorgeschoben. – Zwischen Schwechat und Rannersdorf an die Liesing waren 5 Bataillon mit 12 Geschützen unter Oberst Gramont. – Als Unterstützung beim Neugebäude 2 Bataillone mit 6 Geschützen unter Generalmajor Dietrich – Reserve unter Feldmarschalleutnant Csorich 6 Bataillon Infanterie, 3 Grenadier Bataillon, 1 Kürassier Regiment mit 2 Fuß- und 1 Kavallerie Batterie hinter dem Wiener Kanale Statt beim Neugebäude. – Am rechten Flügel hinter dem Wiener-Neustädter Kanal zwischen Oberlaa und Leopoldstadt 16 Kürassier, 6 Dragoner, 4 Uhlanen, 4 Cheveauxlégers Eskadronen mit 3 Kavallerie Batterien und 1 Raketten Batterie.

¹⁴² Ist ganz falsch und vom Verfasser ohne dabei gewesen zu sein geschrieben; obgleich wahr, daß dies Kürassier-Regiment sich nicht zum besten benahm – aber aus andere Ursache. – Lang.

¹⁴³ Nincs az irat mellett. A magyar hadsereg egy datálatlan harcrendjét lásd KA AFA CW Karton 1812. 1848-10-14.

Meine Ansicht war, „man sollte die Ungarn von den Höhen bei Schwadorf herabrücken lassen, während ihres Marsches durch die Defiléen den Schwechat vom linken Flügel durchbrechend vorrücken, und die Kavallerie soll die Vorrückung unterstützen und die Rückzugslinie des Feindes durch dem echellonirten Vormarsch auf Rauchenwarth bedrohen, der entscheidende Kampf würde an der Fische geschlagen“. – Ich wurde durch Fürst Windisch-Grätz, der Banus, Generalmajor Nobili¹⁴⁴ und durch Oberstlieutenant Lang¹⁴⁵ überstimmt, welche nun der Ansicht waren, man möge der überlegenen Kavallerie unter Führung des Generalmajors Fürst Liechtenstein die Durchführung überlassen, den Feind, wenn er bis an die Schwechat vorgerückt ist, anzugreifen und gegen die Donau zurückzudrängen. – Der Erfolg zeigte, daß ich Recht hatte. – Die ungarischen Insurgenten sind mit Infanterie und Geschütz bis nach Schwechat vorgedrungen, Mannswörth und Schwechat zum Theil in Brand gesteckt, in der linke Flanke Infanterie Massen mit bedeutender Artillerie aufgestellt, und 20 Eskadron Husaren rückwärts echellonirt zur Deckung der linken Flanke. – Das überlegene Geschützfeuer hinderte Fürst Liechtenstein von seinen Kavallerie Kräften gehörigen Gebrauch zu machen, so stand das Gefecht bis 2 Uhr Nachmittags; – in diesem Augenblicke ordnete Herr Generalmajor Zeisberg an, es soll die 12 pfündige und 1 6 pfündige Batterie, das Kürassier Regiment Wallmoden und 2 Bataillons Infanterie aus Schwechat vordringen, und den Feind angreifen, gleichzeitig erhielt Generalmajor Kempen den Befehl von Kaiser-Ebersdorf nach Mannswörth gegen des Feindes rechte Flanke vorzudringen. Wie dies Gefecht eingeleitet war, erhielt ich die Weisung durch einen Rechtsabmarsch die Kavallerie nach Rauchenwarth zu dirigiren um womöglich das von mir angegebenen Manöver durchzuführen. – Der in Front und Flanke angegriffene Feind wich wohl zurück, allein die Kavallerie hatte eine Stunde Wegs im aufgeweichten Boden zurückzulegen, die Batterien hatten sich bereits verschossen, für den Nachschub der Munition war nicht gesorgt, überhaupt keine Disposition vorher gemacht, Nobili sagte, Liechtenstein bedürfe keinen Disposition, denn man glaubte auf dem Terrain nach den Umständen zu handeln, dies und die vorgerückten Tageszeit, das frühe Eintreten des Nebels rettete die ungarischen Insurgenten, die wohl in unregelmäßiger Flucht flohen, allein nicht vernichtet wurden, und wie auch keine Trophäen aufzuweisen haben.

Ich bedauere sehr, daß nicht meine Meinung befolgt wurde, weil Zweifels ohne ein glänzenderes Resultat eingetreten wäre, die Erfolge zeigten es wenn gleich schon spät am Tage und nur Einseitig der Vorgang eingehalten wurde.

Das erste Auftreten auf dem Felde der Zerstörung mit solchem Vorbereitungen geben mir nur geringe Hoffnung für Siege, wenn der Zug nach Ungarn unternommen wird. – Im Hauptquartier scheint man Vertrauen in mich zu setzen, allein mein etwas Rüdes-Benehmen dürfte Ursache sein, daß ich nicht freie Hand zum handeln

¹⁴⁴ Johann Nobili vezérőrnagy.

¹⁴⁵ Adolph Lang alezredes.

gewinnen, doch wie kann man auch einschmeichelnd sein, wenn ernste Dinge, wenn Ehre, Leben des Soldaten, wenn der Bestand der Monarchie in die Wagschale fällt.

[...]

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-21. „Praes den 10-ten Nov. 848. 8 Uhr Abends. Hess Feldmarschallleutnant. No. 3487/op. ad acta”.

41.

Johann Thim von Berthenfeldt und Engelschein főhadnagy, a 8. hatfontos gyalogüteg parancsnokának jelentése a hadtestparancsnokához

Sommerein, 1848. november 3.

[...]

Von da¹⁴⁶ wurde die Batterie am 30. Oktober Mittags nach Rannersdorf beordert, hielt sich dort einige Zeit auf, und marschirte sodann mit der Brigade in das Treffen mit der Ungarn vor, wo die Batterie vom Herrn Brigadier Obersten Gramont den Befehl erhielt, die Kavallerie-Batterie, welche aus Mangel an Munition nur sehr langsam feuern konnte, kräftigst zu unterstützen, worauf die Batterie durch eine halbe Stunde ein wirksames Feuer unterhielt, in desen folge sich der Feind zurückzog, und das Feuer aller Batterie gänzlich eingestellt wurde.

Der gehorsamst gefertigte legt es sich als heiligste Pflicht auf, das Benehmen sowohl der Batterie, als auch der Bespannungs-Mannschaft in allen Gelegenheiten als musterhafte anzurühmen, und beruft sich hiebei auf das Zeugniß des Herrn Brigadier Obersten Gramont, der sich persönlich sowohl als auch durch seine beiden Adjutanten, den Herrn Rittmeister und den Herrn Oberlieutenant Gramont,¹⁴⁷ welche sich ein größten Kugelregen stets wechselweise in der Batterie aufhielten, und so die Rapport überbrachten, von den ausgezeichneten Leistungen überzeugte; ferner beruft sich der Gefertigte auf das Zeugniß des Herrn Kavallerie-Bedeckungs Kommandanten, Rittmeister von Zobel von Wallmoden Kürassiere,¹⁴⁸ welche durch volle 18 Stunden ohne Ablösung mit der Bedeckung sich bei der Batterie aufhielt, ferner auf das Zeugniß des mit seinem Batallion ebenfalls zur Bedeckung bestimmten Herrn Major Urm vom Gradiskaner Bataillon, sodann des Herrn Oberstlieutenants Mudratic, von Szluiner Infanterie,¹⁴⁹ der sich bei Bestürmung der Jägerzeile in der Nähe der Batterie bestand,

¹⁴⁶ A Klederingnél lévő vasúti hídtól.

¹⁴⁷ Karl Gramont zu Linthal, a 7. (bródi) határőrezred főhadnagya és Johann Gramont zu Linthal, a báni huszárezred lovassági századosa.

¹⁴⁸ Alfred Zobel von Giebelstadt und Darstadt báró, a 6. (Wallmoden) vérteszrezd századosa.

¹⁴⁹ Valójában Leopold von Mudrovčić, a 4. (szluini) határőrezred alezredese, az alakulat 4. zászlóaljának parancsnoka.

des Herrn Majors Rodain von Hardegg Kürassiere¹⁵⁰ und des Herrn Oberlieutenants Graf Bellegarde von Wallmoden Kürassiere.¹⁵¹
[...]

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1812. CW 1848-10-201i.

42.

Gabriel Borotha, a 11. (2. báni) határőr gyalogezred főhadnagyának jelentése (Jellačićhoz vagy Zeisberghez?)

Enzersdorf, 1848. november 4.

Euer Excellenz!

Am 30-en voriges Monats hatte ich den Befehl von meinem Herrn Bataillons Kommandanten den Ort Neukettenhof mit der Division auf das hartnäckigste zu verteidigen, und jeden Eindrang des Feindes zu verwehren; so schwer die Aufgabe gewesen, so gut habe ich meinen Posten behauptet; – daß der Feind, welcher in seinem Zentrum vor Neukettenhof auf 18 Bataillone Infanterie und mehrere Eskadronen Kavallerie stark angewachsen gestanden, in das Dorf Neu- und Alt-Kettenhof dann Schwechat nicht eingedrungen.

Zeuge dessen ist das ganze Bataillon des eigenen Regiments und die Einwohner der genannten Orte, ja selbst kann ich mich in dieser Beziehung auf den Herrn General Major Zeisberg berufen [!], in welcher Stellung Hochderselbe mich bey Anlangung mit Kanonen befinden hatte.

Ich glaube hier nur meine Schuldigkeit gethan zu haben.

Zum Leidwesen muß ich vernehmen, daß die ins Bataillon eingetheilten Herr Offizier Herr Oberlieutenant Radosavljević und Herr Lieutenant Helez, welche in der linken Flanke von mir gestanden in der Relation erwähnt werden, der gehorsamst Gefertigte als Divisions-Kommandant und Herr Lieutenant Jokić,¹⁵² welche weit härtere Stellung als die genannten Herrn hatten; – indem auf unserer Seite 2 Mann der eigenen Division tödlich blessirt, 5 Artilleristen und 5 Pferde erschossen sind – gar nicht.

Daß die genannten Herrn Offiziere in der Relation erwähnt worden, und wir zwey nicht, dies fuhr in ähnlichen Fällen nur zur Entmuthigung der Mannschaft und Offiziere, sehe mich daher genöthiget Euer Excellenz diesen Vorfall ganz gehorsamst zur hohen Kenntniß zu bringen.

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-33.

¹⁵⁰ Franz Roden báró, a 7. (Hardegg) vértesezred őrnagya.

¹⁵¹ August Bellegarde gróf, a 6. (Wallmoden) vértesezred főhadnagya.

¹⁵² Stojan Jokić, a 11. (2. báni) határőr gyalogezred hadnagya.

43.

Michael Czilinger főhadnagy, a 4. hatfontos gyalogüteg parancsnokának jelentése a hadtestparancsnoksághoz

Schwechat, 1848. november 4.

Relation über das am 30. Oktober laufendes Jahres auf der Anhöhe bei Schwechat vorgefallenen Gefecht

Die 6 pfündige Fußbatterie Nr. 4. hatte die Eintheilung bei der Brigade des Herrn Obersten von Rastić

Der linke Flügel hatte den Angriff auf die feindlichen Kolonnen vor Mannswörth, die Batterie stand auf der Anhöhe vor Schwechat. Als die feindliche Kolonne das Dorf Mannswörth in Brand setzte, und mit Sturm nahm, bewegte sich eine zweite feindliche Kolonne um das Dorf herum, das fortschreiten der in Mannswörth aufgestellten Kolonnen zu unterstützen.

Durch die ersten aus der Batterie Nro. 4. angebrachten Schüsse wurden die ausserhalb Mannswörth vorgerückten Kolonne nicht nur in Anordnung sondern sogar zum Weichen gebracht, welches vorzugsweise der guten Behandlung des Geschützes des Vormeisters Kanonier Lawika zuzuschreiben ist. In diesem Augenblicke rückten die feindlichen mittleren Kolonnen vor, und eröffneten auf die Batterie N. 4. aus 2 der 12 pfündiger Batterien ein lebhaftes Feuer, gleich darauf rückte zwischen Mannswörth und der Pressburger Strasse noch eine feindliche 6 pfündige Batterie vor, welche ebenfalls die batterie No. 4. in die Flanke nahm. Hiedurch war die batterie No. 4. gezwungen, das Feuer ihrer rechtsstehenden drei Geschütze auf die aufgestellte mittlere feindliche Kolonne zu richten, welches zur Folge hatte, daß gleich nach dem ersten Schuß das Pferd des Kommandanten und 1 Pferd der Bespannung stürzte, wobei Kanonier Wenzl Mitzka als Vormeister war. In diesem vortheilhaften Wirken verharrete die batterie, obwohl von der dreifachen Anzahl und grösseren Kaliber vom feinde überlegen, so lange bis sowohl die Kavallerie, als auch die Infanterie so weit im Rückzuge war, daß es ohne vom Feinde mit Sturm genommen zu werden unmöglich war, länger das Feuer zu unterhalten, daher auf den Rückzug bedacht sein mußte.

Bei dieser Gelegenheit hat sich besonders der Bespannungskommandant Herr Oberlieutenant Johann Iller vorzugsweise dadurch ausgezeichnet, daß er die aus lauter Remonten und Rekruten bestehende Bespannung während des heftigsten Feuer in Besten Ordnung hielt.

Nachdem der Rückzug der drei Reserve gestandenen Munitions-Karren erfolgte, selbe von der fliehenden Kavallerie niedergeritten, wurden die Zugstränge zum theil abgehauen, wodurch die Bespannungspferde verwickelt zusammenstürzten, gelang es dem genannten Herrn Oberlieutenant unter dem noch heftigen feindlichen Feuer die Pferde selbst in Ordnung zu bringen, mit den vorrätigen Zusträngen zu bespannen,

und so die drei Munitions Karren von den in der Nähe platzenden Granaten vor Exclusion zu retten, wobei zwei Pferde blessirt wurden.

Durch die besondere Kaltblütigkeit und im guten Einvernehmen unterstützte der Herr Lieutenant Anton Zelezny die Wirkung des Batteriefeuers.

Der gehorsamst Gefertigte sieht sich verpflichtet und durch die allgemeine Anerkennung des löblichen Offizierskorps, welche hierbei beteiligt waren, aufgefordert, das Benehmen obgenannten Herrn Ofiziere seiner unterstehenden Batterie zur hochgeeignete vorwortlichen Unterstützung höhere Ort zu unterbreiten.

Eredeti tisztaát. KA AFA Karton 1812. CW 1848-10-201c.

44.

Ismeretlen személy jelentése Hess altábornagyhoz [?] a városból

Bécs, 1848. november 8.

Die Stadt füllt sich, – das diplomatische Korps ist beinahe vollzählig, nur Medem¹⁵³ in Olmütz, – Windisch-Grätz geht selbst nach Ungarn, – Jellačić, Serbelloni,¹⁵⁴ Reuss¹⁵⁵ die drei Korps, – Auersperg¹⁵⁶ geht in Pension, – Montenuovo¹⁵⁷ und Piller¹⁵⁸ sind am 7-ten abends in Wien angekommen. – In 3-4 Tagen brechen die Generale auf. – Truppen gehen täglich, – viele Offiziere kommen von der ungarischen Armee in Wien an, – man läßt daselbst 32.000 Mann und 16 Eskadronen. Pulszky ist nicht arretirt, – Bem¹⁵⁹ ist als Viehhändler durchgekommen, und soll in Ungarn bereits Kommandant eines Korps sein.

Eredeti tisztaát. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-48. „Praes. den 14-ten Nov. 848. Hess Feldmarschallleutnant. No. 3487/op. ad acta”

¹⁵³ Pavel Ivanovics Medem gróf, Oroszország nagykövete.

¹⁵⁴ Ferdinand Serbelloni gróf, Duca di San Gabrio, altábornagy.

¹⁵⁵ Heinrich Reuss herceg, altábornagy.

¹⁵⁶ Karl Auersperg herceg, altábornagy.

¹⁵⁷ Wilhelm Albert Montenuovo gróf, a csatában a 8. (Hardegg) vértesezred parancsnoka.

¹⁵⁸ Talán mérki Piller Imre őrnagy, a Magyar Királyi Nemesi Testőrség másodőrmestere.

¹⁵⁹ József Bem vezérőrnagy, a várost védő csapatok parancsnoka.

A magyar külügyminisztérium átirata Windisch-Grätzhez

Bécs, 1848. november

An seinen des Feld-Marschall Fürsten Windisch-Grätz Durchlaucht
Euer Durchlaucht!

Die Abteilung des hier in Wien befindlichen ungarischen Ministeriums mit dessen einseitigen Leitung der endesgefertigte ungarische Statsrath¹⁶⁰ beauftragt ist, gibt sich die Ehre an Euer Durchlaucht in Folge der vom Gemeinderath der Stadt Wien beschlossenen Unterwerfung und das über diese Stadt verhängten Belagerungszustand, vor allem das ämtliche Ersuchen zu stellen, den beiden Gebäuden des ungarischer Ministeriums, in welchem früher die ungarische und siebenbürgische Hofkanzleien amtirten sammt dem Amtspersonals und den übrigen in Wien anwesende Ungarn den völkerrechtlichen Schutz erteilen, und um möglichen Willkürlichkeiten vorzubeugen, eine militärische Schutzwache an die Thor dieses Gebäude in der nordern Schenkenstrasse gütigt bewilligen zu wollen. Es sieht sich dasselbe Ministerium mit Rücksicht auf die Ablieferung alle Gewehre verpflichtet Euer Durchlaucht die Eröffnung zu machen: daß in Folge der von. Seiner Majestät bewilligten und gesetzlich eingeführten Bewaffnung der Nationalgarden in Ungarn das ungarische Ministerium der Einkauf der hiezu erforderlichen Gewehre in Wien und Belgien anordnete; – von welcher im Monathe September angekauften Gewehre 15 Kisten, jede ungefähr mit 25 Stück Gewehre, noch in dem hiesigen Ministerialgebäude als Transito-Gut vorfindlich sind, welche wegen der seither eingetretener Ereignissen nach Ungarn nicht abgesendet werden konnten. Das hierortige ungarische Ministerium glaubt aus dem Grunde, weil diese Gewehre nicht zur Bewaffnung der Stadt Wien gehören, sonder zu einem durch das Gesetz Ungarns vorgeschriebenen Gebrauch der ungarischen Nationalgarde angeschafft wurden, keine Fehlbitte zu thun, indem deßhalb Euer Durchlaucht um den freien Abzug dieser 15 Kisten nach Ungarn hiemit ämtlich ersucht.

Endlich sieht sich das hierortige ungarische Ministerium gezwungen gegen den einen Punkt der durch Euer Durchlaucht an de Gemeinderat der Stadt Wien gestellten Bedingniße, mit welchem die Auslieferung des ungarischen Staatssekretärs Pulszky der seit längerer Zeit von hier abwesend ist, gefordert wird, seine feierliche Verwahrung einzulegen, indem die Verhaftung eines unter dem Schutze des Völkerrechtes in Wien amtierenden Beamten einer befreundeten unter demselben Scepter lebenden nation dieses Ministerium umsomehr befremden mußte, als die Ursachen dieses Verfahrens hierorts durchaus nicht bekannt sind und man von der Ü[berzeug]ung durchdrungen

¹⁶⁰ Id. Barthal György.

Szegedy¹⁶⁶ von Nikolaus Hußaren hat gestern ein Bataillon der kaiserlichen angegriffen und dabei durch ein Kanonenkugel das Leben verloren.

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-52. „Präst. Schönbrunn am 9-ten 9-ber 848. No. 156.“ [Windisch-Grätz]

47.

Adolph Lang vezérkari alezredes beszámolója Schönhals altábornagynak, az észak-itáliai cs. kir. hadsereg vezérkari főnökének

Schönbrunn, 1848. november 12.

[...]

Den Morgen des 30-ten 8-ber brach herein. Die ungarische Rebellen schritten bald zum Angriff der Truppen des Banus und drangten die Vortruppen desselben mit Übermacht zurück. Das Corps des Banus wich bis an die Schwechat, vertheidigt jedoch die Linie vom Kaiser-Ebersdorf über Schwechat bis Rannersdorf hartnäckig. Mannswerth und Schwechat waren schon in Brand gesteckt. Der Feldmarschall hatte an diesem Tage den Generalmajor. Fürst Liechtenstein, der die gesammelte Kavallerie Division kommandirte, dem Banus zur Disposition gestellt, welchen selbe eine Aufstellung zwischen Oberlaa und Maria-Lanzendorf auf den sanften Höhen des sogenannten „Schutzengel-Kreuzes“ nehmen ließ. Der Feldmarschall selbst jedoch beordnete überdieß von den Truppen des 2-ten und 3-ten Korps eine Infanterie Truppen-Division von 8 Bataillons und 24 Geschützen, welche in der Eigenschaft als Hauptreserve auf dem östlichen Abgängen des Laaer Berges eine sehr vorteilhafte Position bezog. Die Aufgabe des Generalmajor Fürst Liechtenstein war, nach bewirkten zum Teil wirklichen mißlichen Übergang über die wenigen Brücken des Winer-Neustädter Canals, der Schwechat und des Kalten Kanges, échellonirt vorzurücken und mit fortwährende Bedrohung der feindlichen linken Flanke, in dem passenden Momente zum Angriff überzugehen, der mit dem glänzendsten Siege unserer Waffen, des Gegners sicheres Verderben unfechtbar zur Folge hätte haben müßen. Die angeordnete und glücklich vollführte Vorrückung der eigenem Kavallerie, begann die besten Früchten zu bringen; denn der Herr Feldmarschall-Lieutenant Kempfen und der ritterlich tapfere Generalmajor und Chef des Generalstabes von Zeisberg des 1-ten Korps, ergiffen aus Schwechat die Offensive alsbald – da begann zwischen der feindlichen und unserer Kavallerie eine heftige, von der Ersterem begonnenen Kannonade die zu keiner Entscheidung führte, jedoch den Rückzug der feindlichen in größer Ordnung auf die höhen hinter Rauchenwart, zur folge hatte. Das Dorf war vom Feinde besetzt, der mit einigen Hußaren Divisionen und einigen in der Interwallen eingetheilten Batterien eine Stellung bezog, welche einigermaßen die rechte

¹⁶⁶ Szegedy Imre őrnagy. A haláláról szóló hír tévedésen alapult.

Flanke unserer Kavallerie bedrohte. Aus ihrer zahlreichen und sehr gut bedienten Artillerie eröffneten die Ungarn ein gut geführtes Feuer auf unsere im Vorrücken begriffene Kavallerie, die leider Mangel an Geschütz-Munition hatte. Trotz des hätten die Erfolge des Sieges weit glänzender und erfolgreicher sein müssen, wenn der Abend nicht bald hereingebrochen und die Finsterniß desselben die schnellere Verfolgung des Feindes gehemmt hätte, welchen in wilder Flucht bis über die Leytha sich zurückgezogen hatte. Diesen Rückzug begünstigte am 31-te ein sehr dichter Nebel, der erst gegen Mittag verging. Jede Spur von einem Feinde war erloschen und die Vortruppen des Banus nahmen jene Stellung an der Leytha, in welcher sich dieselben fortan befinden.
[...]

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-62.

48.

**August Eynatten báró, vezérőrnagy levele Schönhalts altábornagyhoz,
az észak-itáliai cs. kir. hadsereg vezérkari főnökéhez
Salzburg, 1848. november 12.**

[...]
So soll es sehr zu bedauern gewesen sein, daß der Feldmarschall nach dem Gefechte von Schwechat und während des folgenden Rückzuges die Hungarn nicht sehr kräftig verfolgen lassen können, da die größte Unordnung bei ihnen eingerißen und sie ihr Geschütz wahrscheinlich verloren hätten. In Preßburg angekommen soll General Móga abgedankt, das Kommando hiervon der leider dortselbst [olvashatatlan szó] eingetroffene polnische Emiász Bem übernommen haben. – Feldmarschallleutnant Simunich der weislich der Entschluß gefaßt von Tirnau über Senitz gegen Göding zurückzugehen, sendte man von Preßburg eilends Truppen des ebenbesprochenen Insurgenten Korps nach, die ihn zwischen Szenitz und Göding einhalten, und zum fechten gezwungen. Der Feldmarschall hatte aber zur gehörigen Zeit die starke Brigade Wyss¹⁶⁷ mittelst Eisenbahn nach Angern entsendet, woselbst sie über die March ging um über Sankt Johann gegen Simunich vorzurücken; – Wyss kam gerade den Ersteren angegriffen wurde, und beide schlugen nun vereint die Insurgenten tüchtig, – besonders soll Nikolaus Hußaren sehr gelitten haben, – und eine 12 pfündige Batterie des Wyss von ausreichende Wirkung gewesen seyn. – Die Hungaren wurden nach Szenitz zurückgeworfen, wohin man sie auf

¹⁶⁷ Franz Wyss vezérőrnagy.

dem Fuße folgte. – Diese Nachricht erhielten wir vom Oberstleutnant Grafen Braida¹⁶⁸ aus Olmütz.

[...]

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-63. „Praes. den 18-te Nov. 848. Hess Feldmarschallleutnant. ad acta. No. 3444/op.”

49.

**Jellačić levele Ferdinand Mayerhofer ezredeshez,
a zimonyi cs. kir. konzulhoz az 1848. október 16–31. közötti eseményekről**

Bécs, 1848. november 15.

[...]

Den 29. rückten die ungarischen Truppen wiederholt, diesmal mit bedeutenden Kräften über die Leitha gegen Wien vor um gemeinschaftlich mit den Bewohnern der Hauptstadt gegen die Armee zu schlagen. Den 30. erreichten die ungarischen Insurgenten die Schwechat, hatten bereits Mannswörth und Schwechat zum Teil in Brand gesteckt, doch ein entschlossenes Vorbrechen durch die defileen der Schwechat, der mutige Angriff in Front durch General Zeisberg und Kempen und die Flankirung durch die Kavallerie nötigte den Feind zum Rückzug und nur der Nebel und die eintretende Dunkelheit rettete die in Flucht aufgelösten feindlichen Truppen von ganzlichen Vernichtung.

[...]

Joseph Herdy ezredes fogalmazványa. 452/op. KA. AFA Karton 1896. Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J. 1848-11-66.

50.

Jellačić hadijelentése az 1848. október 10–31. közötti eseményekről

Bécs, 1848. november 16.

Die bedrohliche Vorrückung der ungarischen Insurgenten müssigte die Brigade Gramont mit Ausnahme des Szluiner 4-ten Bataillons noch in dieser Nacht an die Schwechat in Marsch zu setzen. Der Brigade Kommandant fühlt sich verpflichtet die umsichtige und unermüdete Mitwirkung der Herrn Bataillons Kommandanten Oberstleutenant

¹⁶⁸ Moriz Braida gróf, a 43. (Geppert) gyalogezred alezredese.

Geramb, Hallavanya,¹⁶⁹ Sana¹⁷⁰ und Major Urm anzuführen besonders den Herrn Oberstlieutenant Mudrovčić anzuempfehlen, welcher mit seinem Bataillon die schwierigsten Aufträge mit Eifer, Fachkenntniß und Energie erfolgreich vollführte.

[...]¹⁷¹

Nach der siegreichen Erfolge die das 28. Oktober, gelobten die Bewohner Wiens die Unterwerfung und steckten die weiße Fahne aus, doch die Annäherung der ungarischen Insurgenten, das Einverständniß welches zwischen dem Führern der Insurrektion noch bestand, die Gewalt, die auf die Massen ausgeübt wurde, welcher auch der besser gesinnte Staatsbürger drückend fühlte und gezwungen sich der Revolutions-Bewegungen anschloß, diese Macht ist auch Ursache des schändlichen Wortbruches, welcher die Bewohner der Hauptstadt in den Annalen der österreichischen Geschichte brandmarken wird.

Die ungarische Armee rückte mit ansehnlicher Heeresmacht besonders zahlreich an Geschütz¹⁷² auf der Strassen von Parndorf gegen Wien, überschritt dem 29. die österreichische Grenze und lagerte Nachts vor und hinter Fischa. – Die Avantgarde des 1-ten Armeekorps unter Generalmajor Ottinger war angewiesen der Uibermacht zu weichen, und zog sich nach erhaltenen Auftrag über Zwölfaxing, Ober- und Unterenzersdorf, hinter den Wienerneustädter Kanal auf die Höhen rechts von Unterlaa. Um der weitere Vorrückung der ungarischen Insurgenten entgegen zu wirken, einem möglichen Ausfall der Bewohner Wiens und dadurch dem doppelten Angriff zu begegnen, wurde beschloßen an den Defiléen der Schwechat den feindlichen Angriff abzuwarten, die Infanterie Reserven so zu postieren, daß sie nach Umständen als Unterstützung gegen Schwechat und auch den Ausfall aus der Marxer Linie zurückzuweisen bereit sei, mit der gesammten Kavallerie aber, welche den rechten Flügel bildete, sollen die Defiléen über den Wienerneustädter Kanal, den Kalten Gang und der Schwechat überschritten und offensiv in der Direktion gegen Rauchenwarth vorgegangen werden, durch dieser Bedrohung der linken Flanke der ungarischen Armee einer möglichen Uiberflügung und eines Abdrückens von der Rückzugsstrasse über Schwadorf erwartete man die glänzendsten Resultate.

Um diesem allgemeinen Auftrage nachzukommen, wurde folgende Disposition den 29. Oktober an das 1-te Armeekorps erlassen.

[„Beim Vorrücken der Ungarn über Schwadorf gegen die Schwechat zum Angriff unserer Positionen dient folgendes zur allgemeine Richtschnur:]

Division Kempen mit 6 Bataillons besetzt mit einer Vorpostenkette die Schwechat mit stärkere Posten in der linken Flanke Kaiser-Ebersdorf, in der Front den Ort Schwechat, mit dem Reste der Division kommt vor dem Neugebäude zu Seiten der Strasse Stellung zu nehmen.

Bagage und Reserve Munizion sowie die Verwundeten kommen ins Neugebäude.

¹⁶⁹ Cyrill Hallavanya von Radoichich alezredes, a 11. (2. báni) határőrezred 3. zászlóaljának parancsnoka.

¹⁷⁰ Johann Sana, a 23. (Ceccopieri) gyalogezred alezredese.

¹⁷¹ A jelentés kihagyott része az 1848. október 26–28-án kitünteket sorolja fel.

¹⁷² Kihúzza: mit 24 Bataillon Infanterie, 20 Eskadronen Kavallerie und 72 Geschützen.

Brigade Gramont

Nimmt mit 5 Bataillons Stellung rückwärts Kenderling¹⁷³ hinter dem Wiener-Neustädter Kanal, – die Verteidigung der Übergänge über die Schwechat, den Kalten Gang und über den Wiener-Neustädter Kanal ist die besondere Aufgabe. In der linken Flanke ist die Verbindung mit der Division Kempen zuhalten, wozu die Brücken über den Wiener-Neustädter Kanal dienen. Bagagen, Reserve Munizion und Verwundete nach Unterlaa, den Verbandplatz in angemessener Entfernung hinter dem zweiten Treffen.

Division Fürst Liechtenstein

Mit der schwere Kavallerie Brigade links der Strasse von Rothneusiedel nach Himberg, auf der Höhe des Schutzengel Kreuzes, die Uhlanen gegen den Wiener-Neustädter Kanal, vorgeschoben, die Artillerie so placirt um die Übergänge über den Kanal von Himberg und Achau zu beherrschen. Die Bagage und Verwundete nach Oberlaa, der Verbandplatz in angemessener Entfernung hinter der Truppe.

Division Ottinger

Wenn Sie zum Rückzug gezwungen wird, folgt der Richtung über Zwölfaxing, Ober- und Unterlanzendorf, protigirt durch Artillerie den Marsch durch die Defilées, stellt sich sodann in Interwall der Brigade Gramont und der Kavallerie Division Liechtenstein in angemessener Entfernung rückwärts auf, und untersteht den fernere Befehlen des Fürsten Liechtenstein.

Division Generalmajor von Dietrich steht mit 3 Bataillons Infanterie, der Artillerie und Munizions Hauptreserve als Reserve auf den nördischen Abfällen des Laer Berges, von wo sie die weitere Befehle von mir erhalten wird.

Sollte die ungarische Armee von den Schwechat wieder gegen die Höhen von Rauchenwart sich zurückziehen, so folgt die Division Kempen der Strasse nach Fischament mit dem Gros nach Schwadorf, die Brigade Gramont über Zwölfaxing nach Rauchenwart, in angemessener Entfernung folgt die Division Ottinger. – Die Division Fürst Liechtenstein über Himberg in der Richtung der Brunen Kapelle, immer mit Echellons vom rechten Flügel um die höhen zwischen Ebergassing und Wiener Herberge zu erreichen.

Im Falle als die Division Kempen zurückgedrängt werden sollte, so zieht sie sich hinter den Wiener-Neustädter Kanal, nimmt eine Flankenstellung front gegen das Neugebäude.¹⁷⁴

Die vom 2-ten Armeekorps erhaltenen Verstärkungen von 6 Infanterie und 3 Grenadier Bataillons unter Feldmarschallleutnant Baron Csorich machen eine Abänderung in der erlassenen Dispozision nothwendig.

Die Division Kempen hat sich in der bezogenen Aufstellung zu behaupten, bei zu heftigen Angriffe des Feindes gegen Schwechat und Kaiser Ebersdorf, mit überlegenen

¹⁷³ Kledering.

¹⁷⁴ A szöveg eddig a pontig tartalmilag igen, szövegszerűen viszont nem egyezik azzal a változattal, amelyet CZEIKE, 1909, 375–376, s az ő nyomán HÄUSLER, 1977, 55 közöl. A jegyzetszám utáni szövegrész hiányzik a két közlésből.

Streitkräften, kann von der Division Dietrich, die mit drei Bataillons bis an das Neugebäude vorzurücken hat, die Unterstützung beizuziehen.

Brigade Gramont besetzt mit 3 Bataillons die Schwechat und die Übergänge bei Rannersdorf und den Rothmühle, zwei Bataillone bleiben im 2-ten Treffen – Unterstützungen werden von dem hinter dem Kanale als Reserve aufgestellten Division Csorich zu fordern sein.

Division Ottinger hat den linken Flügel an Unterlaa, dehnt sich rechts gegen die Division Liechtenstein aus, und beobachtet alle Uibergänge über dem Kanal vor der Front der Division.

Die Division Liechtenstein bleibt nach der gegebenen Dispozision stehen.

Morgen bis 8 Uhr muß alles abgekocht haben und die Truppen zur Verfügung bereit sein. [„]

Die insurgirte ungarische Armee rückte den 30 Oktober von der Höhen von Schwadorf gegen Schwechat herab, griff den linken Flügel in seiner Stellung bei Mannswörth, Schwechat und Klederling¹⁷⁵ an und steckte Mannswörth und Schwechat durch sein Artilleriefeuer in Brand. – Fürst Liechtenstein mit der Kavallerie überschrit die Defiléen des Kanal und der Schwechat und begann seine offensive Bewegung vom rechten Flügel gegen die feindliche linke Flanke. – Eingetretene Hinderniße und das überlegene feindliche Geschützfeuer verzögerte die Vorrückung in des Feindes linke Flanke. – Es war 2 Uhr Nachmittags, da entschloß sich der Chef des Generalstabs Generalmajor Zeisberg zur Offensive und rückte hiezu

zwei Bataillons von Khevenhüller, das Kürassier Regiment Wallmoden, 1/12 und 1/6 pfündige Batterie, gleichzeitig erging an Feldmarschalllieutenant Kempen der Ausserung über Mannswerth gegen den feindes rechten Flanke vorzurücken

mit 1/6 und 1/12 pfünd. Batterie bis auf 800 Schritt vor das feindliche Centrum vor. Nach einen starken Kanonade wurden die gegenüberstehende Batterie zum Schweigen, und das feindliche Centrum zur Rückmarsch gebracht. Hierauf rückte der Herr General mit den Kürassier Regiment Wallmoden und 2 Bataillons Khevenhüller vor.

Das rasche Vorbrechen der Truppen durch die Defiléen bei Schwechat, die vorteilhafte Placirung der vorbesagten 2 Batterien durch den genannten Herrn Generalen selbst auf den Höhen, und ihr gutgezieltes schnelles Feuer, das entschloßenen Vorführen des Kürassieren und der beiden Infanterie Bataillone brachte die feindliche Geschütze zu schweigen und das Zentrum zum Weichen.

An Generalmajor Fürst Liechtenstein erging die Weisung die Umgehung in der Direktion gegen Rauchenwarth fortzusetzen,

In diesem Augenblick befahl ich dem Generalmajor Fürst Liechtenstein mit sämtliche Kavallerie vorzurücken,

¹⁷⁵ Kledering.

während auf der Strasse von Schwechat nach den Höhen gegen die Fischa die Truppen und Geschütze unter Führung des Herrn Generalen von Zeisberg dem weichenden Feind drängten, – die Terrainvorteile, wodurch der Feind von seinem überlegenen Geschütze den größten Nutzen zog, den eingetretenen Nebel und die heranbrochende Nacht rettete die ungarische Armee von gänzlicher Niederlage, deren Rückzug sich in wilden Flucht auflöste, und wurde, wie es scheint, die Nacht hiedurch bis hinter die Leitha fortgesetzt.

Herr General Zeisberg lobt in diesem Gefechte das feste und umsichtige Auftreten der beiden Batterie Kommandanten, rühmt die gute Führung des Herrn Generalen Baltheser, des Obersten Fejérváry¹⁷⁶ von Wallmoden Kürassiere und der beiden Bataillons Kommandanten von Khevenhüller, Major von Kellner und Müller. – Herr Oberstlieutenant Herdy des Generalstabs bewies bei dem Unternehmen viel Einsicht und Tapferkeit.

Den 31. war in der Morgenstunde ein starker Nebel, die Armee wurde zur weitere Vorrückung in Schlachtordnung gestellt, doch als der Nebel sich um 10 Uhr zertheilte, waren die Höhen vor Schwadorf verlassen und es wurde der Marsch nach Schwadorf mit der Avantgarde bis Bruck an der Leitha fortgesetzt. Das Armeekorps bezog zwischen der Leitha, Donau und Fischa Kantonirungs-Quartiere, um bei einem wiederholten Einfall der ungarischen Armee die Vorteilhafte Stellung bei Schwadorf, den linken Flügel an den Donau zu beziehen.

Der Verlust im Gefechte an der Schwechat war verhältnißmäßig gering. Unter den Verwundeten befinden sich 5 Offiziere, worunter der tapfere Rittmeister Voss von Auersperg Kürassiere, dem eine Kannonenkugel den Fuß zerschmetterte.

Der Gemeine John desselben Regiments starb eines schönen Heldentod, eine Kanonenkugel ging durch den Kopf seines Pferdes und mitten durch Küraß und Brust des Mannes.

Der entscheidende Kampf, der an der Schwechat gegen die ungarischen Insurgenten geschlagen wurde, bewog die Bewohner Wiens die Fahne des Friedens mit jener der Revolution wieder zu verwechseln. – Dieses Ereigniß verkümmerte die Erfolge des sonst glücklich begonnene Gefechts, wenn es konnten nicht die Reserven vorgezogen werden, um für alle möglichen Fälle gedeckt zu sein.

[...]

Fogalmazvány. KA AFA Karton 1813. CW 1848-11-74. „Die Original-Relation liegt in der Akten des Kriegsministeriums in der 1. Abt. unter No. Abth. 1. D 4630/ex 1848 v. J. 1848 ad Abth. 1. No. 6513/ex 1863.“

¹⁷⁶ Fejérváry József ezredes.

51.

Daniel Rastić ezredes, dandárparancsnok levele Jellačić horvát bánhoz, cs. kir. altábornagyhoz

Varasd, 1848. december 19.

In dienstlichem Wege ist eine Brochure betitelt „Die Ereignisse in und um Wien im Oktober 1848. – Nach authentischen Quellen“¹⁷⁷ zur Verteilung hieher gelangt.

In dieser Brochure heißt es Seite 19. „Schwechat und Neukettenhof wurden sofort vom Feind angegriffen. Unsere Infanterie zog sich *anfangs auf das linke Ufer der Schwechat zurück*, und hielt dieses Fest. Der Kampf beschränkte sich durch mehr als eine Stunde *auf eine gegenseitige Kanonade*,¹⁷⁸ die besonders gegen Schwechat und Neukettenhof gerichtet war, und mittels welcher der Feind die Brücken über die Schwechat in seine Gewalt bekommen wollte.“

Diese Beschreibung ist in der wesentlichsten Beziehung unrichtig; und es scheint somit daß auf meine aus Enzersdorf an der Fischa unterm 2-ten November dieses Jahres erstattete Relation über das Treffen bei Schwechat am 30-te Oktober dieses Jahres¹⁷⁹ gar keine Rücksicht genommen worden sein, die doch eine autentische Quelle bildet. Es ist nemlich in dieser Beschreibung nicht richtig, daß sich die Infanterie auf das linke Ufer der Schwechat zurückgezogen und dieses festgehalten habe; diese Fall war nur bei Kaisers-Enzersdorf, wo die vorliegende Gegend keine gute Verteidigungs-Ausstellung bietet. Der Schlüssel der Position jedoch, Neukettenhof, Schwechat und die Turnmühle *auf dem rechten Ufer des Flußes Schwechat* wurden von meiner Brigade, trotz allen ungünstige Ereignissen im Anfang des Gefechtes – die in meiner Relation näher beleuchtet worden sind – und trotz des heftigsten feindlichen Geschützfeuer auf Schwechat und Neukettenhof – welches von unserer Seite gar nicht erwidert wurde – bis gegen 1 Uhr Nachmittag, wo die allgemeine Vorrückung Statt fand, behauptet, und die Annäherung des Feindes und festsetzung desselben auf der dominirende Höhen vor dem besagten Orten durch Gewehrfeuer vereitelt.

Hätte der Feind die Anhöhe vor Schwechat und Neukettenhof besetzen und dort sein Geschütz aufstellen können, so wäre nicht nur die Behauptung von Klein-Schwechat und Altkettenhof, somit der Brückenübergänge über den Fluß Schwechat in diesen Orten, faßt unmöglich geworden seien, sondern selbst der Vormarsch der Infanterie- und Kavallerie-Kolonnen von Wien-Neustädter Kanale oder vom Neugebäude gegen Schwechat, Kettenhof und Rannersdorf, hätte von dieser die ganze Gegend dominirenden Höhe durch rasirendes Geschützfeuer gehindert, oder doch bedeutend erschwert werden können. Es ist nich zu zweifeln, daß die k. k. Armee auch dann gesiegt haben würde, aber eben so sicher ist es, daß dieß nur mit schweren Opfern

¹⁷⁷ ZEDTWITZ, 1848. A munka először az *Oesterreichische Militär Zeitung* 1848. évi IV. füzetében, a 147–183. oldalakon jelent meg.

¹⁷⁸ Kiemelések az eredetiben.

¹⁷⁹ Lásd a 26. iratot.

hätte erkaufert werden müssen. So aber debouchirten gegen 1 Uhr Nachmittags, gedeckt durch die Aufstellung meiner Brigade hinter dem Rideau vor Schwechat, zwei Regimente Kavallerie, eine 12 pfündige, eine Kavallerie- und eine Raketenbatterie unter der Leitung des tapferen Chefs des General-Quartier-Meisterstaabes Herrn Generalen von Zeisberg durch Schwechat ohne allen Hinderniß, stellten sich rechts von Neukettenhof auf, und wirkten zur delogierung des Feindes mit dem glänzendsten Erfolge mit.

Die Brigade Rastić an jenem Tage aus 5 Bataillons, 2 Eskadronen und 2 ½ Batterien bestehend, und auf der langen Linie von Rannersdorf bis an die Donau über Kaisers-Ebersdorf verteilt, konnte wohl allein den Feind nicht schlagen, sie muß sich jedoch das Verdienst revindicieren, den Feind in Vorrücken aufgehalten, die Schlüssel der wichtigen Position ganz allein ungeachtet aller Anstrengungen des Feindes durch mehr als vier Stunden festbehaftet, und dadurch der Armee einen großen Vorteil verschafft zu haben; weil auch das vorgeschickt gewesenen Gradiskaner 2-te Bataillon am linken Flügel unserer Stellung hinter Kaisers-Ebersdorf sich zurückgezogen hatte. Und doch geschieht von dieser Brigade nicht einmal eine Erwähnung! während die Leistungen aller andere im Kampfe in und um Wien gestandener Brigade, wie zum Beispiel der Brigade Parrot,¹⁸⁰ Frank, Wyss, Gramont, Schütte,¹⁸¹ Fürst Colloredo,¹⁸² Fürst Jablonowski¹⁸³ etc. in dieser Broschüre angeführt werden. Allerdings wird Seite 18. angeführt, daß die Ortschaften Ebersdorf, Schwechat und Rannersdorf von der Division Kempen und von der Brigade Gramont besetzt waren. Letzteres ist nicht richtig, da nur das Gradiskaner Bataillon anfangs am Kampfe Teil nahm, und ersteres zu unbestimmt, da die Division Kempen an jenem Tage aus der Brigade Neustaedter¹⁸⁴ und Rastić bestand, die sich dos à dos¹⁸⁵ befanden, nemlich: die eine an der Marxer Linie gegen Wien, die andere aber gegen die Magyaren in den vorbenannten Orten am rechten Schwechat Ufer.

Kein ächter [!] Soldat ist für militärisches Verdienst unempfindlich, und so kann mir dieß auch nicht gleichgültig sein. Überdieß bin ich als selbständiger Kommandant streng verpflichtet, die Leistungen der unterstehenden Truppen und ihr Benehmen wahr und unparteiisch zu schildern, damit Lohn und Tadel jeden nach seinem Verdienste treffe.

Ich appelliere daher an die Gerechtigkeitsliebe und Großherzigkeit Euer Excellenz damit mir und meiner damals untergeordneten Truppe volle Gerechtigkeit widerfahre, und meine Relation vom 2-t. Novembr. dieses Jahres – wovon für den Fall, als solche verlegt sein sollte, eine Abschrift hier gehorsamst beigegeben wird – umsomehr zur

¹⁸⁰ Jacob von Parrot vezérőrnagy.

¹⁸¹ Adolf Schütte báró, vezérőrnagy.

¹⁸² Franz de Paula Gundacker Colloredo-Mannsfeld herceg, vezérőrnagy.

¹⁸³ Felix Jablonowski herceg, vezérőrnagy.

¹⁸⁴ Joseph Neustaedter vezérőrnagy.

¹⁸⁵ Háttal egymásnak (francia).

höheren Kenntniß gelange, als darinn [!] verdiente Individuen zur Belohnung und Belobung angetragen waren.

Eredeti tiszttázat. „No. 655/op. Prés. St. Miklós am 23-ten Dezember 1848”. KA AFA Karton 1897. Kr.-sl. AK., resp. I. AK. u. J. 1848-12-113.

52.

Windisch-Grätz előterjesztése I. Ferenc József császárhoz

Buda, 1849. március 14.

[...]

Was Euer Majestät über die wenigen Erfolge der Kavallerie in den Gefechten bei Schwechat und an der Theiß zu bemerken geruhen, so kann ich nicht bergen, daß bei Schwechat ein größerer Erfolg hätte erzielt werden können und sollen. Es ist mir dieß auch nicht entgangen, und wenn ich selbst die Führung dieser Waffe zu übernehmen im Stande gewesen wäre, so hoffe ich, daß es mir auch gelungen wäre, dem Feind mehr Abbruch zu tun.

Allein ich konnte mich von meinem Standpunkte, den ich mit Vorbedacht erwählt hatte, nicht entfernen, indem eben damals Euer Majestät Residenzstadt Wien welche zu bezwingen und zum Gehorsam gegen ihren Kaiser und Herrn zurückzuführen ich mit der Armee aus Böhmen gezogen war – in fanatischen Verblendung die kaum eingegangene Kapitulation gebrochen und die eingezogenen Truppen mit Kanonenschüssen zurückgewiechen hatte, die in dem Augenblicke mit aller Kraft in Rücken der Armee ertönten als die Schlacht von Schwechat im vollen Gange war. Befehle und Dispositionen, die ich nach beiden Seiten zu erteilen hatte, fesselten mich damals an meinen Platz zwischen beiden Schlachtlinien, den ich weit lieber an der Spitze von 32 Kavallerie Eskadronen genommen hätte. – Übrigens hatte ich den tapfern Banus und seinen Chef des Generalstabs Generalmajor Zeisberg auf das Schlachtfeld abgesandt, und selbst diesem ist es nicht gelungen größere Früchte zu ernden.

[...]

Eredeti tiszttázat. No. 2374/AO. „Praes Olmütz. dem 17-ten Marz 849. Grünne”. MKSM Karton 2. 1848:42. Fogalmazvány és másolat. KA AFA Karton 1849. HA DA 1849-3-66.

53.

**Johann Nobili: Militaerische Operationen gegen die insurgirte
Residenz-Stadt Wien, und gegen die zu ihren Entsätze
aus Ungarn angerückte Rebellen-Armee. Oktober, 1848.
Als Einleitung zu der Geschichte des Winter-Feldzugs in Ungarn,
nach Offiziellen Quellen bearbeitet.
Hely és dátum nélkül (Bécs, 1851?)**

(I. Abschnitt)

Am 10. Oktober langte vom Graf Auersperg die Nachricht ein, daß der Banus von Kroatien, Feldmarschall-Lieutenant Baron Jellačić mit der kroatisch-slavonischen Armee, in der Stärke von etwa 26.000 Mann aus Ungarn über Bruck an der Leitha auf der Simmeringer Heide eingetroffen sei, und seine Truppen mit jenen der Garnison von Wien vereinigt habe, – gleichzeitig aber auch, daß die ungarische Rebellen demselben auf dem Fuße gefolgt.

Der Banus hatte nämlich der auf strenges Pflicht- und Rechts-Gefühl begründeten untrüglichen Stimme seines Herzens folgend, den Kampf zur Wahrung der Integrität der Monarchie, gegen die ungarische Revolution bereits auf eigene Gefahr hin begonnen. Vierzig tausend treue Grenzer waren freudig dem Rufe ihres kühnen Führers gefolgt.

Das Gelingen seines Unternehmens mehr in der guten Sache, der er seine Dienste geweiht, als in der Stärke seines, kaum zur Noth ausgerüsteten Heeres suchend, war er rasch bis in die Nähe der Hauptstadt Ungarns vorgerückt, hoffend, bei seinem Erscheinen daselbst die dort befindlichen kaiserlichen Truppen unter seine Fahne zu vereinigen. Allein durch die Bestrebungen der Revolutions-Parthei bereits in ihrem Pflichtgefühl beirrt, und ihrem besten Elemente beraubt, blieben die ungarischen Regimente ehrvergessen in den Reihen der Rebellen!

In seinen Erwartungen getäuscht, sah sich der Banus trotz dem, daß er in einem bei Velence mit dem ungarischen Rebellenheere bestandenem Gefechte das Schlachtfeld behauptet hatte, genöthigt, gegen die österreichischen Grenze zu ziehen. Auf dem Marsche dahin, erhielt er die Nachricht von den am 6. Oktober in Wien stattgehabten Ereignissen, worauf er sich beeilte seine Vereinigung mit den sich dort sammelnden Truppen zu bewirken, den unregelmäßigen kroatischen Landsturm jedoch von Bruck aus, längs der Steyermark in die Heimath entlassend.¹⁸⁶

Zu wiederholten Mahlen und dringend gingen der Banus und der Feldmarschall-lieutenant Graf Auersperg nun den Fürsten Windisch-Grätz an, die Verstärkungen

¹⁸⁶ A bán valójában még 1848. október 8-án Mosonból, tehát magyar területről indította haza seregének értékelenebb részét, némi tüzérséggel és egy határőrszázláljal, mintegy 14 159 embert.

aus Böhmen baldmöglichst heranrücken zu machen, so wie das Kommando der Armee bei Wien in Person zu übernehmen.

(61–62. f.)

Einer vom Kommandierenden Generalen in Galizien Feldmarschalllieutenant Baron Hammerstein¹⁸⁷ auf die Nachricht des stattgehabten Rückzuges des Banus aus Ungarn, entsendeten mobilen Kolonnen, bestehend aus dem 3. Bataillon Hohenegg, 1. Bataillon Hartmann, 3. Bataillon Haynau, 1. Landwehr Bataillon Nugent, 1. Landwehr Bataillon Wilhelm, 2 Eskadronen Karl Cheveauxlégers¹⁸⁸ und 2 Batterien, welche unter Kommando des Feldmarschalllieutenants Simunich über Neu-Sandec gegen Czacza dirigirt worden, erteilte der Feldmarschall den Befehl, im Wag-Thal vorzurücken, die noch nicht insurgirten Komitate von der Theilnahme am Aufruhr zu bewahren, und durch ein energisches Vordringen gegen Neutra und Pressburg einerseits eine günstige Diversion zu bewirken, anderseits einen Einbruch der ungarischen Rebellen in Österreich auf dem linken Donau-Ufer zu erschweren.

(70–71. f.)

(október 22.)

An demselben Tage um 7 Uhr früh erhielt der Feldmarschall einen, durch den Obertleutnant Baron Schirnding von Kaiser Dragoner¹⁸⁹ überbrachten Berichte des Banus, demgemäß die ungarische Rebellen-Armee die Leitha überschritten und die Vorposten der kaiserlichen Truppen zurückgedrängt hatte. Der Banus äußerte: erst in der Linie des Neustädter Kanales, Schwechat und Kaiser-Ebersdorf dem Feinde ernstlichen Widerstand leisten zu können.

Auf diese Nachricht ließ der Feldmarschall sogleich das:

5. Jäger Bataillon

3. Bataillon Paumgarten

2. - // - Latour

1. - // - Parma¹⁹⁰

die Oberstleutnant Division von Kaiser Kürassier¹⁹¹

¹⁸⁷ Wilhelm Hammerstein-Equord báró, altábornagy.

¹⁸⁸ A 20. (Friedrich Hohenegg gróf, altábornagy), a 9. (Procopp Hartmann von Klarstein gróf, altábornagy), az 57. (Julius Haynau báró, altábornagy), a 30. (Laval Nugent gróf, tábornagy), a 12. (Vilmos főherceg) gyalogezred zászlóaljai, valamint a 3. (Károly főherceg) könnyűlovasezred két százada.

¹⁸⁹ Karl Schirnding báró, a 3. (Ferenc József főherceg, majd decembertől I. Ferenc József császár) dragonyos-ezred főhadnagya.

¹⁹⁰ A 21. (Johann Baptist Paumgarten báró, altábornagy), a 28. (Theodor Baillet de Latour tábornagy) és a 24. (Károly Lajos, Lucca és Parma hercege) gyalogezredek zászlóaljai.

¹⁹¹ Az 1. (Ferdinánd császár) vértesezredből. A lovasezredek hat századból, illetve három, két-két százados osztályból álltak, amelyeket a nehézlovasságnál (vértések és dragonyosok) a vezénylő törzstisztről ezredesi, alezredesi és őrnagyi, a könnyűlovasságnál ezredesi, alezredesi 1. és 2. őrnagyi osztálynak neveztek.

die 6 pfündige Fußbatterie Nro. 4.
im ganzen 4 Bataillons, 2 Eskadron, 6 Geschütze aus dem Lager bei Stammersdorf unter dem Befehl des Generalmajor Fürst Colloredo über Wagram und Asparn [!] an die Lobau rücken, dort auf den vorgefundenen Schiffen die Donau übersetzen und über Kaiser-Ebersdorf zur Verstärkung des Banus nach Laa marschieren.

(78–79. f.)

(október 22. után)

Der Feldmarschall war sich vollkommen bewußt, daß ein sofortige Angriff auf Wien seine Ausgabe wesentlich erleichtern würde, da er nur hiedurch die nöthige Freiheit zur Bekämpfung des im Anzug begriffenen ungarischen Heeres – welches mehr als 30.000 Mann mit einer zahlreichen Kavallerie und 60. Geschütze zählte – erlangen konnte.

(83. f.)

(II. Abschnitt)

Die ungarische Rebellen-Armee, welche wie schon erwähnt, am 21. die Vortruppen des Generalen Ottinger zurückgedrängt, und hierauf die Ortschaften Galbrunn, Stixneusiedel und Wilfleinsdorf besetzt hielt, hatte sich mittlerweile aus bisher nicht bekannten Gründen, wieder hinter die Leitha zurückgezogen, in Parendorf eine starke Besatzung unter General Móga zurücklassend.

Aus dieser Stellung detachirten sie starke Abteilungen über Göttlesbrunn und Höflein gegen Pressburg, was immerhin zur Annahme berechnete, der Feind wolle von dort in das nunmehr von Truppen entblöste „Marchfeld“ einfallen.

Der Feldmarschall erließ daher an dem Feldmarschall-Lieutenant Simunich – welcher am 24. bereits Trentschin erreicht hatte – die Aufforderung, seinem Marsch möglichst zu beschleunigen.

Allein sei es, daß die Rebellen sich durch das Anrücken jener Kolonne, von ihrem Vorhaben abhalten ließen, oder was wahrscheinlicher ist, daß Kossuth der eben im feindlichen Lager angelangt war, eine schnelle Offensiv Bewegung zur Unterstützung Wiens hervorrief; so viel ist gewiß, daß noch in der Nacht vom 25. auf den 26. der feindlichen Vorposten wieder gegen die Leitha vorgeschoben, Patrouillen sogar über dieselbe entsenden wurden.

Auch versuchte ein Dampfschiff¹⁹² mit ungarischen Truppen auf Schleppschiffen, Donau aufwärts nach Wien zu gelangen, was aber durch das Feuer einer vom Generalmajor von Wyss aufgeführten Strandbatterie vereitelt wurde.

Alle diese Nachrichten waren den Feldmarschall durch den die Vortruppen befehligen Generalmajor Ottinger zugekommen, der zugleich anzeigte, daß nach

¹⁹² A Királyi Magyar Hadigőzös Mészáros. – Valójában a hadigőzös a magyar csapatok jobbszárnyát biztosította.

übereinstimmenden Kundschaftsberichten, das ungarische Rebellenheer nunmehr definitiv den Befehl erhalten habe, in Österreich einzufallen.

Der Feldmarschall traf hiernach sofort die Verfügung, daß diejenigen Truppen des Armee-Corps des Banus, welche bei dem Angriffe auf Wien nicht mitzuwirken bestimmt waren, an der Schwechat besser concentrirt werden, und schritt nunmehr zur Ausführung seines Entschlusses sich durch keinerlei Rücksichten von dem unaufschiebbar gewordenen Angriff auf die Residenz, deren letzte Unterwerfungsfrist ohnedies mit dem 27. schon zu Ende ging, abhalten zu lassen.

Über die Wahl des Angriffs-Punktes konnte kein Zweifel walten, dieser war nichts durch tactische oder örtliche sondern durch vorwiegende strategische Rücksichten bedingt. Der Feldmarschall mußte nämlich in der beinahe zur Gewißheit gewordenen Voraussicht, daß das ungarische Rebellenheer zum Entsatz der Residenz heranrücke, seine Streitkräften in den Terrain Abschnitte zwischen der Schwechat und Wien möglichst vereint halten, den Angriff somit nothgedrungen auf dem dorthin gekehrten (östlichen) Theil der Stadtumfassung richten.

(100–103. f.)

(III. Abschnitt)
(október 28.)

In diesem Augenblicke – es mochte 1 Uhr Nachmittags gewesen sein – erhielt der Feldmarschall von dem die Vorposten kommandierenden Generalen Ottinger die Meldung: „*die ungarische Rebellen-Armee sei von der Leytha bereits bis Arbestabl und Stixneusiedel vorgerückt!*“

Diese Nachricht war von sehr ernster Bedeutung. Das ungarische Heer konnte Tags darauf an der Schwechat, vor Wien, stehen!

Der Feldmarschall erkannte augenblicklich, daß da Zurückweisen des zum Entsatze Wiens anrückenden ungarischen Rebellen-Heeres nunmehr das Entscheidende, Wichtigste sei. Er faßte daher den Entschluß die ihm noch gegönnte kurze Frist zwar zur kräftigsten Durchführung des begonnenen Angriffes zu benützen, gleichzeitig aber alle Einleitungen zu treffen, um am folgenden Tag in der Verfaßung zu sein, den voraussichtlich zu gewärtigenden Kampf mit den ungarischen Rebellen mit Aussicht auf möglichsten Erfolg bestehen zu können.

(125. f.)

(IV. Abschnitt)

Über das ungarische Insurgenten-Heer langten theils noch am 28. Abends, theils im Laufe der Nacht von dem die Vorposten mit seltener Umsicht befehligenden Generalmajor Ottinger Berichte ein, vornach zwar um 3 Uhr Nachmittags feindliche Kolonnen auf den Strassen von Schwadorf und Fischamend weiter vorgerückt seien, sich

aber gegen Abend größtenteils wieder zurückgezogen hätten. Generalmajor Ottinger hatte sich veranlaßt gefunden, die Gros der Vortruppen bis nach Rauchenwart zurückzuziehen, den dort befindlichen Wald und die Weingärten mit Infanterie zu besetzen, und Kavallerie-Posten an die Fische vorzuschieben.

Am 29-te vor Tagesanbruch entsendete der Feldmarschall seinen Generalquartiermeister den Generalmajor Grafen Nobili zum Banus um näheren Kentniß von den Verfügungen zu erlangen, welche derselbe bezüglich der Truppen-Ausstellung getroffen, nebstbei aber um den Terrain an der Schwechat zu recognoscieren. Letzteres war untunlich da auf der ganzen Gegend ein dichter Nebel lag. Für die Aufstellung der Truppen hatte der Banus jedoch nachstehende Disposition erlassen:

(153–154. f.)

[Rothneusiedel, am 29. Oktober. 154–157. f.¹⁹³]

Hiernach scheint es in der Absicht gelegen zu sein, bei einen überlegenen nicht abzuweisenden Angriff eine Frontveränderung links rückwärts vorzunehmen, bei günstigen Wendung des Gefechts dagegen der offensive Rückschlag durch die Division Kempen vor Schwechat aus zu bewirken. Der Kavallerie dürfte vorläufig eine nur beschränkte offensive Wirksamkeit zugedacht worden sein, da sie um an den Feind zu gelangen, die Defileen am Wiener-Neustädter-Kanal, am Eisenbahn-Damme und an der Schwechat überschreiten mußte.

Gegen ½ 9 Uhr verfügte sich der Banus zum Feldmarschall, der mittlerweile auf dem Laaer-Berg eingetroffen war, um dessen Befehle einzuholen. Dieser hatte seine Verwendung der Truppen in Kürze dahin ausgesprochen: „daß mit der Infanterie die Linie an der Schwechat unbedingt festzuhalten sei, während die gesammte Reiterei unter Generalmajor Fürst Liechtenstein den Schwechat-Bach bei Ober- und Unter-Lanzendorf überschreiten, sich in die linke Flanke des Feindes werfen, und trachten solle, denselben von seiner Rückzugslinie ab gegen die Donau drängen“.

Die Gesamtstärke der unter den Befehlen des Generalmajor Fürst Liechtenstein gestellten Reiterei belief – nach Vereinigung mit der Kavallerie des Generalmajor Ottinger – auf [21] Eskadron [6] Geschütze, und zwar

	Esk.
Max Auersperg Kürassieren	4
Karl Auersperg - // -	6
Erzherzog Franz Josef Dragoner	6

¹⁹³ Diese Disposition ist noch auf Grundlage der Ordre de Bataille des Armeekorps des Banus entworfen, welche war der vom Feldmarschall am 28-te erlassenen Corps-Einteilung bestanden hat. – A diszpozíció ismertetését lásd az 51. okmányban.

	Esk	
Civalart Uhlanen	5	
Kavallerie Batterie		6
	21	6

Die Entscheidung durch diese Kavallerie-Reserve herbeizuführen schien dem Feldmarschall um so notwendiger, als bei der noch nicht erfolgten Unterwerfung Wiens eine nachhaltige Verfolgung des ungarischen Heeres bis über die Leitha doch nicht thunlich war, mit der Reiterei aber auf dem Schlachtfelde selbst entscheidende Resultate erzielt werden konnten, diese Waffe überdies bei dem Angriff auf Wien am leichtesten zu entbehren werden konnte.

In diesem Sinne erließ er mehrere Detail-Anordnungen. So zum Beispiel wurde Fürst Liechtenstein angewiesen, nach bewirkten Übergänge über die Schwechat in Divisions-Staffeln vom rechten Flügel vorwärts vorzurücken, und aus dieser Formazion zum Angriff überzugehen, während ein angemessener Teil als Reserve nachfolgen sollte. Zur Besetzung der Defileen, durch welche die Kavallerie hervorbrechen sollte, bestimmte der Feldmarschall das Landwehr-Bataillon Bianchi,¹⁹⁴ und gab den Bataillons-Kommandanten persönlich die nötigen Instruktionen und so weiter.

Die Infanterie und Geschützreserve unter Feldmarschall-Lieutenant Baron Csorich hatte mittlerweile am Laaer-Berg Stellung genommen. Die Brigade Jablonowski war auf dem Platteau des Berges, der Rest auf dem Abhang gegen das Neugebäude hin aufgestellt. Von der Brigade Frank, welche, gleich der Brigade Gramont rechtzeitig aus der Leopoldstadt auf dem diesseitigen Ufer des Wiener-Canals eingetroffen war, – stand ein Grenadier Bataillon im Neugebäude.

Wegen des noch immer anhaltenden starken Nebels war es untunlich eine Aussicht auf die Gegend jenseits der Schwechat zu gewinnen. Von den Vorposten langte indessen im Laufe des Vormittags keine Meldung ein, welche auf ein entschiedenes Anrücken des ungarischen Heeres hätte schließen ließen. [sic!]

Aus der Stadt war mittlerweile eine Deputation der Wiener-Nazional-Garde und des Gemeinderaths beim Feldmarschall auf den Laaer-Berg eingetroffen, welche eine Kapitulation beantragte. An dem Grundsatz festhaltend: mit Rebellen nicht zu unterhandeln, entließ sie der Fürst mit der Erklärung: nur auf eine unbedingte Unterwerfung eingehen zu wollen. Aus der Haltung dieser Capitulation war übrigens zu ersehen, daß die von dem kaiserlichen Truppen errungenen Vorteile einen erschütternde Eindruck auf die Gemüter der Wiener hervorgebracht hatten. Vereinzelt Plänkelein abgerechnet, war auch von der Insurgenten gegen die Truppen nichts unternommen worden, daher diese sich in der genommenen Stellung leicht behaupten und ungestört befestigen konnten.

¹⁹⁴ A cs. kir. 63., galíciai kiegészítésű gyalogezred viselte Friedrich Bianchi báró, Casalanza hercege nevét.

Gegen 2 Uhr erhielt der Feldmarschall die Anzeige: „daß ungarische Heer beiläufig 25–30.000 Mann habe die Fischa überschritten, sei bis auf den Höhenzug zwischen der Donau und Rauchenwarth vorgerückt, und habe dort ein Lager bezogen.“ Dasselbe hatte somit am 29-ten kaum eine Meile Wegs in der Richtung gegen Schwechat zurückgelegt. Dieses zögernde langsame Vorgehen in einem Augenblicke wo es sich darum handelte den hart bedrängten Wiener Insurgenten zu Hilfe zu eilen, war schon erklärlich. Es berechtigte zu der Annahme, daß im feindlichen Lager eine gewisse Unentschlossenheit, ja vielleicht selbst Zwiespalt, herrsche. Noch waren die ungarischen Regimenter den kaiserlichen Estandarten nicht gegenüber gestanden, die Brücke zur Rückkehr zur Pflicht noch nicht abgebrochen. es war daher immerhin möglich, daß jetzt, wo sie ihrem früheren Kameraden gegenüber standen, und dieselben Mann gegen Mann bekämpfen sollten, zur Erkenntniß gelangt seien, daß sie einer Parthei dienten, die den Umsturz der Monarchie zum Zweck hatte. Dies waren übrigens Ansichten und Wünschen, denen man sich mehr hoffend als vertrauend hingab.

Als der Abend hereingebrochen, sah man auf der ganzen Linie des ausgedehnten feindlichen Lagers die Bivouac Feuer aufflacken und zeitweise Raketen aufsteigen.¹⁹⁵ Letzteres Signal ward vom Stephansturm aus erwiedert, und deutete offenbar auf das Einverständniß zwischen den ungarischen und Wiener Insurgenten.

Erst in vorgerückter Abendstunden kehrte der Feldmarschall in sein Hauptquartier nach Hetzendorf zurück. Im Laufe der Nacht (vom 29-ten auf dem 30-t.) langte all dort eine Deputation aus Wien an, welche es trotz des Widerspruches eines Theiles ihrer Mitbürger übernommen hatte dem Feldmarschall den *Unterwerfungs-Akt* der Stadt zu überbringen. Derselbe ließ sich hierdurch nicht verleiten eine Änderung in der Aufstellung der gegen die Stadt verwendeten Truppen vorzunehmen. Er beschränkte sich vorläufig darauf am frühen Morgen des 30-ten den Generalmajor Baron Cordon¹⁹⁶ zu beauftragen, sich mit dem Abgeordneten der Körperschaften Wiens über die näheren Modalitäten der angebotenen Unterwerfung, im Sinne der erlassenen Proklamationen zu besprechen, während er selbst sich auf den Laaer-Berg begab, wo er von den Truppen, die mittlerweile von der erfolgten Kapitulation Wiens's Nachricht erhalten hatten, mit nicht Ende wollendem Jubel empfangen wurde.

Das ungarische Rebellen-Heer hatte indessen um 6 Uhr Morgens (30-te) seine Vorrückung begonnen.

Starke Infanterie- und Geschütz-Kolonnen bewegten sich auf den von Fischament und Schwadorf gegen Schwechat ziehenden Strassen, während die Kavallerie auf dem etwas refusirten linken Flügel folgte.

Die auf der kürzere und bessere Strasse vorrückende feindliche rechte Flügel-Kolonne, hatte bald einem beträchtlichen Vorsprung genommen. Sie war daher auch

¹⁹⁵ A magyar hadseregnek nem voltak röppentyűi.

¹⁹⁶ Franz Cordon báró, vezérőrnagy.

die Erste, welche auf unseren bis Mannswörth vorgeschobenen äußersten linken Flügel-Posten stieß, und das Gefecht dort mit der Artillerie eröffnete.

Der Ort geriet in Folge dessen bald in Brand, und da die feindliche Infanterie seitwärts derselben Terrain gewann, so replirte sich das in Mannswörth aufgestellte 2-te Gradiscaner Bataillon nebst den Seressanern und einer Division Wiener-Freiwilligen nach einem kurzen Tirailleur-Gefecht bis hinter dem „Kalten Gang“, wo diese Truppen durch Besetzung der Thurm und Neu-Mühle eine feste mit den übrigen Truppen im Zusammenhang stehende Stellung bezogen.

Mittlerweile war das Gros der feindlichen Infanterie im Geschütz-Bereich der Stellung an der Schwechat angelangt. Dasselbe entwickelte sich auf dem Höhen zwischen der von Schwadorf kommenden Strasse und der Donau, sandte einige Batterien vor, und schien das Nachrückender noch in einigen Entfernung hinter dem linken Flügel zurückgebliebenen Kavallerie abwarten zu wollen.

Von unsere Batterien namentlich von jenen des Oberlieutenant Lončar und Zellinger¹⁹⁷ – welche vorwärts Schwechat am Vereinigungspunkt der von Fischament und Schwadorf kommenden Strassen vorteilhaft placirt waren – heftig beschossen, zog sich der Feind etwas zurück. Erst als er seine Artillerie verstärkt, und eine 12 pfündige Batterie auf einer dominirenden Höhe aufgestellt hatte, gelang es ihm den Angriff auf Schwechat mit einiger Aussicht auf Erfolg einzuleiten.

Der Feldmarschall hatte indessen den Oberstlieutenant Lang des Generalstabes zum Fürsten Liechtenstein mit dem Befehl gesendet, seinen Vorrückung zu beschleunigen, und nach erfolgten Überschreiten der Schwechat im Sinne der ihm schon Tags vorher erteilten Weisung vorzugehen.

In Folge des vor Schwechat ununterbrochen fortgesetzten Geschützkampfes geriethen mehrere Häuser und Scheunen dieses Ortes in Brand. Hierdurch sowohl, als durch die verherrende Wirkung der feindlichen Geschütze, waren die im Dorfe aufgestellten Truppen genöthiget sich auf das linke Ufer der Schwechat zurückzuziehen, was – da der Feind nunmehr auch mit Infanterie heranrückte – unter dem Schutze des 3-ten Bataillons Liccaner stattfand.

Zur Verstärkung dieses wichtigen dem Hauptangriffe des Feindes ausgesetzten Punktes, so wie um von dort nach Zulässigkeit mit Nachdruck vorgehen zu können, beordnete der Feldmarschall die am Laaer-Berg bei der Reserve befindlichen zwei Bataillons Khevenhüller zur Vorrückung über Rannersdorf nach Schwechat. Gleichzeitig entsendete er seinen Flügel-Adjutanten den Majore Fürst Alfred Windisch-Grätz¹⁹⁸ zu dem Generalmajor Frank um 2 Grenadier-Bataillon dieser Brigade direkte gegen Schwechat vorzuführen.

Der Banus verfügte sich nun selbst nach Schwechat, und dessen Chef vom Generalstab, Generalmajor Zeisberg der ihm begleitete, erbat sich vom Feldmarschall

¹⁹⁷ Czillinger.

¹⁹⁸ Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy fia.

die Ermächtigung, bei sich ergebender günstigen Gelegenheit von Schwechat aus die Offensive ergreifen zu dürfen.

Mittlerweile hatte sich der Kampf, obgleich wieder heftig auch gegen Rannersdorf und Kaiser-Ebersdorf hin ausgebreitet.

Es mochte nahe an 1 Uhr Nachmittag geworden sein, als die Kavallerie unter Fürst Liechtenstein bei Lanzendorf auf das jenseitigen Ufer der Schwechat debouchirte. Das Überschreiten der Defileen und Formiren der Truppen jenseits derselben hatte, wie begreiflich, viel Zeit in Anspruch genommen. Ein geordnetes schlagfertiges Vorgehen war aber um so notwendiger, als die feindliche Kavallerie nun auch schon herangekommen war, und mehrere Batterien vor ihrer Aufstellung vorteilhaft placirt hatte.

Als Fürst Liechtenstein seine Vorrückung begann, wurde er sehr heftig beschossen und erlitt einigen Verlust. Er fand sich veranlaßt die beihabenden zwei Batterien ins Feuer zu bringen, welche jedoch bei der Überzahl und beherrschenden Stellung der feindlichen Geschütze sichtlich im Nachteil blieben.

Der Feldmarschall, der von seinem dominirenden Standpunkte die ganze Schlachtlinie vollkommen zu übersehen in der Lage war, erkannte, daß jetzt – nachdem durch die entsendeten Verstärkungen für die Sicherung der Linie an der Schwechat ausreichend gesorgt werden – der Moment zum offensiven Handeln gekommen sein.

Er war eben im Begriff zu der Reserve-Kavallerie zu eilen, um dort persönlich auf die Ausführung seiner Dispositionen einzuwirken, als von der Stadt her heftigen Kanonendonner erschallte.

Die Wiener Insurgenten hatten die abgeschlossenen Kapitulation verräterisch gebrochen.

Durch den sich der Stadt anscheinend näherenden Schall des Kanonendonners getäuscht, andererseits durch Messenhauser – der vom Stephansturm aus den Gang des Gefechtes an der Schwechat beobachtet, und in seiner Verblindung dem Sieg des ungarischen Heeres verkündete, – zum Ausharren im Widerstande aufgestachelt, greifen die Insurgenten die kaiserlichen Truppen neuerdings in ihren Stellungen heftig an, hoffend hierdurch eine Diversion zu Gunsten der anrückenden Entsatz-Armee hervorzurufen, und dessen Eindringen in die Stadt zu erleichtern.

Der Feldmarschall sah sich hierdurch plötzlich genötiget, seine ganze Aufmerksamkeit gegen die Stadt hin zu richten, und sofort Anordnungen zu treffen, um jedem wenn auch nur momentanen Erfolg, der Aufrührer kräftigst zu vereiteln.

In diesem kritischen Augenblicke durfte er seinen Standpunkt nicht mehr verlassen. Er mußte daher sein Vorhaben, persönlich in den Gang des Gefechtes bei Schwechat einzugreifen, aufgeben.

Gleichzeitig mit den Meldungen über die Erneuerung der Feindseligkeiten in der Stadt, erhielt der Feldmarschall von dem mit einer Patrouille in südliche Richtung

entsendeten Oberleutnant Pokorny¹⁹⁹ von Civalart-Uhlanen die Anzeige: „daß feindliche Abteilungen die Strasse nach Wiener-Neustadt eingeschlagen hätten.“²⁰⁰

Hiernach erging an den Generalmajor Schütte der Befehl allsogleich ein Grenadier-Bataillon seiner Brigade auf der Eisenbahn nach Wiener-Neustadt zu detachiren, um den dort zum Schutze der Artillerie-Etablissements mit nur 8 Kompagnien aufgestellten Obersten Horváth²⁰¹ zu verstärken.

Die Truppen-Kommandanten in der Stadt, so wie jene an den Linien wurden angewiesen ihre Stellungen unbedingt zu behaupten, sich aber in kein Gefecht einzulassen, welches sie über diese hinaus in einen Strassenkampf verwickeln könnte, da der Feldmarschall nicht in der Lage sei, ihnen irgend eine Unterstützung zukommen zu lassen. Belief sich doch nach erfolgter Entsendung der Verstärkungen an die Schwechat die noch disponible Reserve auf nicht mehr als 5 Bataillons!

Einer bei „Fünfhaus“ aufgestellten Mörserbatterie ward der Befehl erhielt ihr Feuer gegen die Mariahilfer-Vorstadt zu eröffnen, einer zweiten hinter dem großen Zollgebäude placirten jedoch das Feuern vorläufig untersagt, da der Feldmarschall die in diesem Gebäude lagernden kostbaren Wärmeverräte nicht den Feuer der Insurgenten, somit der Gefahr in Brand gelegt zu werden, bloßstellen wollte.

Inzwischen tobte der Geschützkampf längs der ganzen Linie der Schwechat ununterbrochen fort.

Die vom Feldmarschall nach Schwechat entsendeten Verstärkungen waren rechtzeitig dort eingetroffen, um jede Besorgniß für diesen Punkt zu beseitigen, sie machten es selbst möglich von dort mit Aussicht auf Erfolg offensiv vorzugehen, was auch vom Generalmajor Zeisberg bewirkt wurde.

Derselbe debouchirte mit einer 12 pfündigen und einer 6 pfündigen Batterie, dem Regimente Wallmoden-Kürassier und den beiden Bataillons von Khevenhüller aus Schwechat; und placirte seinen Batterien jenseits des Ortes so vorteilhaft, daß die feindliche Artillerie bald zum Schweigen, die Infanterie zum Weichen gebracht wurde. Das Regiment Wallmoden rückte nun entschlossen zum Angriff vor. Allein der bereits in Unordnung gebrachte Feind erwartete um so weniger den Choc der Kürassieren, als dessen linke Flanke durch die mittlerweile gleichfalls vorgerückte Reserve-Kavallerie unter Generalmajor Fürst Liechtenstein schon ernstlich bedroht war.

Von nun an hörte jeder Widerstand auf. Die Infanterie flüchtete meist in Unordnung auf derselben Strassen auf denen sie gekommen. Nur die Kavallerie und Artillerie bewahrte noch einige Haltung und suchte die eiligen Rückzug der Infanterie zu decken.

Generalmajor Ottinger, der den rechten Flügel der Reserve-Kavallerie befehligte, wurde in seinem raschen Vorgehen durch feindliche Infanterie-Abteilungen aufgehalten, welche den Ort Rauchenwart und die anstoßenden Weingärten besetzt hielten. Erst als er eine Raketten-Batterie bis in die Nähe der „Maria Brünnel Kapelle“ vorgebracht hate,

¹⁹⁹ Anton Pokorny főhadnagy.

²⁰⁰ A hír tévedésen alapult.

²⁰¹ Petrichevich-Horváth János báró, ezredes, a Magyar Királyi Nemesi Testőrség alhadnagya, ekkor a Bécsújhelynél álló különítmény parancsnoka.

gelang es ihm den Feind von dort zu vertreiben, der aber seinen Rückzug nunmehr durch den Schwächer Wald gedeckt bis an die Fischa fortsetzen konnte.

Die Verfolgung welche der Feldmarschall den Truppen des Banus überlassen hatte, mußte in der Dämmerung des feuchten und nebligen Herbsttags bald aufgegeben werden. Die ungarischen Insurgenten setzten indessen ihren Rückzug die ganze Nacht ununterbrochen fort, und als am nächsten Morgen die Verfolgung erneuert wurde, fand man nur noch kleine Abteilungen diesseits der Leitha; aber auch diese zogen sich bei Annäherung der kaiserlichen Truppen eiligst hinter diesen, die ungarische Grenze bildenden, Fluß zurück.

Kann der Abbruch, welcher dem ungarischen Heere im Verlauf der Schlacht gemacht wurde, auch kein sehr erheblicher genannt werden, so waren die erlangten Resultate doch sehr belangreich und von unerläßlichen Wichtigkeit, da es dem Feldmarschall, in der äußerst schwierigen Lage in welcher er sich befand, nicht allein geglückt ist den Entsatz von Wien zu hindern, sondern das ungarische Rebellen-Heer bis über die österreichische Grenze zurück zu werfen, und für eine Zeit lang unschädlich gemacht zu haben.

Eine weitere nachhaltige Verfolgung desselben bis etwa an den Brückenkopf von Pressburg, war bei dem Mangel einer hierzu ausreichenden Truppenzahl unthunlich. Das Korps des Banus war, ohne anderweitiger Unterstützung, dieser Aufgabe nicht gewachsen, die Reserve unter Feldmarschalllieutenant Baron Csorich aber für die Durchführung der Unterwerfung Wiens unentbehrlich! Es erübrigte also nichts, als sich vor der Hand mit den erlangten Resultaten zu begnügen, die ungarische Grenze sorgfältig zu bewachen, und alle übrigen verfügbaren Streitkräfte zur Führung eines entscheidenden Schlags gegen Wien zu verwenden.

(157–175. f.)

Fogalmazvány. KA Nachlässe. b/791. Nachlaß Nobili. No. 4.

54.

A 6. (Wallmoden) vértesezred hadműveleti naplója a schwechati csatáról

Kecskemét, 1850. február 24.

[...]

Am 30-ten Oktober als das Regiment im Lager am Laer Berg stand, wurde die Vorrückung der ungarischen Insurgenten-Armee unter General Móga angezeigt. – Gegen 12 Uhr Mittags erhielt das Regiment den Befehl gegen das Neugebäude vorzurücken, von wo aus der Oberleutnant Friedrich Yates²⁰² vom Herrn Generalen Zeisberg den Auftrag erhielt das Dorf Mannswörth und die feindliche rechte Stellung zu rekognosciren.

²⁰² Yates a 6. (Wallmoden-Gimborn) vértesezredben szolgál.

Nach erfolgten Meldung daß Mannswörth besetzt und der Feind seine Aufstellung über die Schwechater Höhe gegen Rauchenwart ausgedehnt hatte, und die Absicht zu seien schien mit der Einnahme des beständig beschossenen und bereits am mehreren Stellen in Flammen stehenden Ortes Schwechat einen Durchbruche unserer Aufstellung zu forciren, wurde das Regiment im Trab dorhin beordert, und vom Generalen Zeisberg trotz das heftigsten Geschützfeuers durch den Ort durch [sic!] zur Deckung das östlichen Defilees geführt, die zu gleichen Zeit von ihm vorgeführte 12 pfündige Batterie vereint mit einer Raketen und einer 6 pfündigen Kavallerie Batterie, bewogen den Feind seinen Rückzug anzutreten, wobei er durch das schnelle geschlossene Debouchiren des Regiments auf die vorliegende Höhe gezwungen wurde, seine Aufstellung gänzlich zu verlassen und eiligst sich über die österreichische Gränze zurückzuziehen.

Wegen eingetretenen starken Nebel konnte die Verfolgung nicht weiter fortgesetzt werden, und das Regiment bezog zwischen Schwechat und Rauchenwart das Lager, wo es bis zum 1-ten November 1848. verblieb, wornach es nach Schwechat et Konkurrenz verlegt wurde.

[...]

Eredeti tiszttázat. KA AFA Karton 1940. Südarmee unter Jellačić. 1849-13-17. Operations-Journal des Kürass. Rgmts. Graf Wallmoden-Gimborn No. 6. vom 10-ten Oktober 1848. bis 16. August 1849.

Rövidítések és irodalomjegyzék

KA	Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien
AFA	Alte Feldakten. Krieg in Ungarn 1848–1849
CW	KA AFA Cernierung Wiens 1848
HA DA	Hauptarmee, Detailakten
Kr.-sl. A., resp. I. AK. u. J.	KA AFA Kroatisch-slovenischen Armee, respektive I. Armeekorps unter Jellachich
MKSM	Militärkanzlei Seiner Majestät
2. Rk. u. N.	KA AFA Karton 1886. 2-tes Reservekorps unter Nugent
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
HM Ált.	H 75. Hadügyminisztérium 1848-1849. Általános iratok

*

- BARTA
1951a
BARTA István: *A magyar szabadságharc vezetői és a bécsi októberi forradalom*, In: *Századok*, 85. (1951) 3–4. sz. 443–485.
- BARTA
1951b
BARTA István: *Die Anführer des ungarischen Freiheitskampfes und die Wiener Oktoberrevolution*, In: *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1. (1951) 3. sz. 325–386.
- BARTA
1966
BARTA István: *Új osztrák munkák a magyar 1848-ról*, In: *Századok*, 100. (1966) 2–3. sz. 513–516.
- CZEIKE
1906
Joseph CZEIKE: *Aufmarsch der österreichischen Armee gegen die Revolution im Oktober 1848*, In: *Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs*. Dritte Folge. IV. Band. (1906) 251–330.
- CZEIKE
1909
Joseph CZEIKE: *Die Cernierung und Erstürmung Wiens im Oktober 1848*. In: *Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs*. Dritte Folge. VI. Band. (1909) 307–420.
- CSÁNY
1998
CSÁNY László *kormánybiztosi iratai 1848–1849*, II, kiad. HERMANN Róbert, Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1998.
- GRÖSSING
1973
Helmuth GRÖSSING: *Der Kampf um Wien im Oktober 1848*, Militärgeschichtliche Schriftenreihe. Heft 23., hrsg. vom Heeresgeschichtlichen Museum (Militärwissenschaftliches Institut), Wien, 1973.
- GYALÓKAY
1929
[GYALÓKAY Jenő]: *Egykorú adatok az 1848-i alsó-ausztriai hadműveletek történetéhez*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 30. (1929) 215–226.
- HÄUSLER
1977
Wolfgang HÄUSLER: *Das Gefecht bei Schwechat am 30. Oktober 1848*, Militärgeschichtliche Schriftenreihe, Heft 34., hrsg. vom Heeresgeschichtlichen Museum (Militärwissenschaftliches Institut), Wien, 1977.
- HERMANN
1990
HERMANN Róbert: *Csány László, mint a feldunai hadtest kormánybiztosa (1848. szeptember 29. – 1849. január 18.)*, In: *Kossuth kormánybiztosa, Csány László 1790–1849.*

szerk. MOLNÁR András, Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1990, 133–219.

HERMANN
1992

HERMANN Róbert: *Görgei Artúr a Lajtánál, 1848 október 7. – november 1.*, In: *Történelmi Szemle*, 34. (1992) 3–4. sz. 285–308.

HERMANN
1996

HERMANN Róbert: *Die unüberschreitbare Grenze*, In: *Die Revolution von 1848/49 im österreichisch-ungarischen Grenzraum*, hrsg. Gerald SCHLAG – Lieselotte WEGHOFER-MIKATS, Eisenstadt, Burgenländisches Landesmuseum, 1996, 31–44.

HERMANN
2000

HERMANN Róbert: *Az eldöntő döntetlen – a schwechati csata 1848. október 30-án*, In: *A magyar történelem eseményei a Vay Ádám Múzeum metszetgyűjteményének tükrében. Tudományos konferencia*, szerk. MOLNÁR Sándor. Vaja, Vay Ádám Múzeum, 2000, 5–43.

HERMANN
2008a

HERMANN Róbert: *Az eldöntő döntetlen – a schwechati csata 1848. október 30-án*, In: *A Drávától a Lajtaiig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez*, Budapest, Balassi Kiadó, 2008, 240–270.

HERMANN
2008b

HERMANN Róbert: *Pákozdi kérdőjelek*, In: *A Drávától a Lajtaiig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez*, Budapest, Balassi Kiadó, 2008, 77–112.

HERMANN
2011

HERMANN Róbert: *A magyar hadsereg a schwechati csatában – egy harcrend tanulságai. (A hadrendek és harcrendek történeti forrásértékéről)*, In: *Aetas*, 26. (2011) 1. sz. 160–190.

HERMANN
2021

HERMANN Róbert: *A képviselőház elnöke és a kormánybiztos – egy rövid kapcsolat története. Ifj. Pázmándy Dénes és Csány László együttműködése és konfliktusa 1848 őszén*, In: *Csány László. Az 1848–49. évi országgyűlés mártírjai*, szerk. KEDVES Gyula – PELYACH István, Budapest, Országház Könyvkiadó, 2021, 119–190. (Konferenciák az Országgyűlési Múzeumban 6.)

- HERMANN
2022
HERMANN Róbert: *Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc*, Budapest, Osiris, 2022. (Nemzet és Emlékezet.)
- KISZLING
1948
Rudolf KISZLING: *Die Revolution im Kaisertum Österreich 1848–1849*. Band I. Mit Beiträgen von M. EHNL, G. HUBKA und Eduard STEINITZ, Wien, Universum Verlagsgesellschaft, 1948.
- KOSSUTH
1952
KOSSUTH Lajos összes munkái, XIII, *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén*, I, kiad. BARTA István, Budapest, Magyar Történelmi Társulat – Akadémiai Kiadó, 1952.
- PAP
1869
PAP Dénes: *Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848–1849*, II, Pest, Heckenast, 1869.
- TEPPERBERG–
SZIJJ, 2005
Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49. Bearbeitet von Róbert HERMANN, Thomas KLETEČKA, Elisabeth GMOSEK und Ferenc LENKEFI, hrsg. von Christoph TEPPERBERG und Jolán SZIJJ, Wien–Budapest, Argumentum, 2005.
- WALTER
1963
Friedrich WALTER: *Die Ursache des Scheiterns der magyarischen Waffenhilfe für die Wiener Oktober-Revolutionäre 1848*, In: *Südostforschungen*, XXIII, München, 1963, 377–400.
- WALTER
1964
Friedrich WALTER: *Magyarische Rebellenbriefe 1848. Amtliche und Privat-Correspondenzen der magyarischen Rebellengierung, ihrer Führer und Anhänger*, München, Verlag R. Oldenbourg, 1964. (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Bd. 13.)
- ZACHAR
1999
ZACHAR Péter Krisztián: *A schwechati ütközet újabb források tükrében*, In: *1848/49-ről százötven év távlatából*, szerk. KEDVES Gyula – ZACHAR József – ZACHAR Péter Krisztián, Siklós, Siklósi Vár- és Múzeumbaráti Kör, 1999, 35–60. (Siklósi Füzetek.)

ZACHAR
2008

ZACHAR Péter Krisztián: *Ellenforsradalom és szabadságharc. Az 1848. őszi nyílt dinasztikus ellenforsradalmi fordulat politikai-katonai háttere (szeptember 29. – december 16.),* Budapest, L'Harmattan, 2008. (A múlt ösvényén.)

ZEDTWITZ
1848

[Friedrich ZEDTWITZ:] *Die Ereignisse in und um Wien im Oktober 1848. Nach authentischen Quellen,* Wien, Leopold Sommer, 1848.

A pusztaszentgyörgyi és tetétleni Darányi család levéltára

Doktori dolgozatom¹ Hóman Bálint családi háttere rekonstruálásával foglalkozó fejezetének írása során bontakozott ki Hóman nagybátyja, Darányi Ignác nyugalmazott földművelésügyi miniszter irathagyatékának szövevényes története is. Az irathagyaték, mely 1927-ben, Darányi halálát követően Hóman Bálint gondozásába került, hányatott sorsával szorosan követte Hóman pályafutásának tragikus fordulóit, s utóéletét tekintve rokona abban is, hogy a mai napig számtalan téves szakmai értelmezés él vele kapcsolatban. Hóman Bálintnak a Darányi-irathagyatékkal kapcsolatos tevékenységét, illetve az irathagyaték sorsát 2020-ban a *Századokban* megjelent tanulmányomban részletesen bemutattam,² ezért bevezetőmben csak a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban Országos Levéltár) Y 1 szekciójában őrzött, 472/1937 „*Jelentés a Darányi levéltár rendezéséről*” tárgymegjelölésű aktájában található, s az 1945. januári ostrom idején az Országos Levéltárban megsemmisült pusztaszentgyörgyi és tetétleni Darányi család levéltára alábbiakban közölt iratjegyzékének helyi értékén való kezeléséhez szükséges információkat ismertetem.

A Darányi családnak az Országos Levéltár P szekciójában P 1438 – 1443 jelzet alatt őrzött levéltára, melyet az elmúlt évtizedekben Darányi Ignáccal, illetve Darányi Kálmánnal foglalkozó történészek alapvető forrásként használtak,³ első ízben 1953-ban bukkant fel egy Bakács István által írt s *Családok, testületek és intézmények levéltáriai* címmel kiadott levéltári alaplétárban. E kiadványban a Darányi család levéltára az 53. sorszám alatt szerepel, s a tájékoztató szöveg szerint a még rendezetlen 1,3 iratfolyóméter terjedelmű anyag a Darányi család tagjainak levelezését és feljegyzéseit tartalmazta. Emellett a tájékoztató szöveg 5. pontja azt is közölte, hogy „a családnak 1944 előtt az Országos Levéltárban őrzött levéltára a hadműveletek idején megsemmisült”.⁴ Az ugyancsak Bakács István által írt, s jelenleg is használatban lévő, 1971-ben megjelent áttekintő raktári jegyzékben azonban ez a szöveg némileg módosítva olvasható: „A család levéltára már 1944 előtt is az Országos Levéltár őrizetében volt, azonban az anyag legnagyobb része a második világháború idején megsemmisült, a megmaradt anyag tehát hiányos.”⁵

¹ BÜKY, 2021, 1–277.

² BÜKY, 2020, 821–854.

³ FEHÉR, 1997; FEHÉR, 1999; FEHÉR, 2000; FEHÉR, 2012; FEHÉR, 2016; KEREPESZKI, 2014; KEREPESZKI, 2018.

⁴ BAKÁCS, 1953, 34.

⁵ BAKÁCS, 1971, 301.

Kutatómunkám megkezdésekor először a Darányi család leszármazásának valóságos történetét próbáltam meg feltárni, ezért magam is azt vélelmeztem, hogy például idősebb Darányi Ignác hiányzó személyi iratai minden bizonnyal „a második világháború idején megsemmisült anyagok” között lehetnek.⁶ Hamarosan azonban egyértelművé vált számomra, hogy a Darányi-hagyaték provenienciája jóval bonyolultabb lehet annál, mint ami a jegyzék, illetve az elektronikus nyilvántartás vonatkozó tájékoztató szövegében szerepel, annál is inkább, mivel maga Bakács volt az, aki az Országos Levéltárban elhelyezett Múzeumi Levéltár történetét ismertető tanulmányában a Darányi család levéltárát egyértelműen az ostrom idején megsemmisült anyagok között tüntette fel.⁷

Miután Hóman kéziratos hagyatéka F 15 jelzet alatt az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában (továbbiakban Kézirattár) található, a doktori dolgozathoz való anyaggyűjtés során párhuzamosan dolgoztam mind a két közgyűjteményben. A Hóman-hagyaték kutatásakor véletlenül fedeztem fel a Kézirattár fondjegyzékében egy Fond 35 Darányi Ignác megjelöléssel feltüntetett iratanyagot.⁸ Ekkor már több éve dolgoztam az Országos Levéltárban az 1963-as rendezés óta P 1438 – 1443 jelzet alatt nyilvántartott Darányi család levéltárával, ezért a Fond 35 átnézése során azonnal egyértelművé vált számomra, hogy a két iratanyag összetartozik.

A Fond 35 elsősorban Darányi Ignáchoz írt leveleket tartalmaz, melyek között feltehetően a legszűkebb családon kívül mindazok a levélírók, akik az Országos Levéltárban található P 1438 – 1443 Darányi család levéltárában is szerepelnek, s egyértelműen megállapítható az is, hogy a két irategyüttes egymással összefüggő iratokat és leveleket őriz. Darányi Kálmán, Darányi Ignác három öccse közül a középső, bátyjához hasonlóan egész életében nőtlen maradt, és leszármazottak híján 1931-ben bekövetkezett halálát követően irathagyatéka Hóman Bálinthoz került. Iratainak egy része ma az Országos Levéltárban a Darányi család levéltárán belül külön jelzet alatt szerepel,⁹ ám az anyag csak Darányi Ignác Darányi Kálmánhoz küldött leveleit tartalmazza, Darányi Kálmán azokra írt válaszai a Kézirattár Darányi-fondjában találhatóak. Idősebb Darányi Ignác és Darányi Ignácné Földváry Borbála Darányi Ignáchoz írt leveleinek nagy része is az Országos Levéltár őrizetébe került, miközben Darányi Ignác válaszai a Kézirattár Darányi-fondjában vannak.

A Fond 35 provenienciájával kapcsolatban a Kézirattár növedéki naplójából annyit sikerült kiderítenem, hogy Hóman irathagyatékát 1962-ben V.: 1146/236/962. szerzeményi naplósám alatt vették nyilvántartásba, s a bejegyzés szerint az iratok raktárrendezés során kerültek elő. Az időben általában ezt a formulát használták a homályos beérkezésre, illetve a régóta beérkezett, de nyilvántartásba nem vett és nem feldolgozott iratok esetében. 1992-ben a Hóman-iratok rendezésre kerültek, ám az abból kiváloga-

⁶ БҮКҮ, 2018, 150.

⁷ БАКАЧС, 1972, 69. Bakács Istvánnak a Darányi-irathagyaték sorsával kapcsolatos jelentős szerepéről БҮКҮ, 2020, 841–853.

⁸ Fond 35 Darányi Ignác, In: OSZK Kt. 2017.

⁹ MNL OL P 1442 Darányi Kálmán iratai.

tott,¹⁰ s közel 1,50 iratfolyóméter terjedelmű Darányi-anyagot akkor félretették, és az továbbra is rendezetlen maradt.¹¹ A Fond 35 felfedezését követően kértem ki az Országos Levéltár Y 1 szekciójában őrzött, s Bakács által az 1972-es tanulmányában feltüntetett 472/1937. iktatószámú aktát, melyből végül előkerült az 1945-ben megsemmisült Darányi-levéltár jegyzéke.

Ahogy már említettük, Darányi Ignác 1927. április 27-én bekövetkezett halálát követően az örökösök irathagyatéka megfelelő elhelyezésével Hóman Bálintot, Darányi unokaöccsét, a Magyar Nemzeti Múzeum (továbbiakban Nemzeti Múzeum) főigazgatóját bízták meg.¹² Darányi Ignác halála idején a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya (továbbiakban Múzeumi Levéltár) már közel egy éve az Országos Levéltár épületében működött. Az iratok Hóman által alaposan átrostált első letétje 1928-ban két részletben, 1928. január 30-án, illetve 1928. november 18-án érkezett a Múzeumi Levéltárba, és rendezésükre Zsinka Ferenc¹³ kapott megbízást.¹⁴ A Zsinka által készített jegyzék¹⁵ alapján megállapítható, hogy Hóman először Darányi miniszteri tevékenységével összefüggő iratok átadására törekedett, majd a nemzeti múzeumi lakásán őrzött nagy terjedelmű iratanyag átválogatásával fokozatosan újabb letétekkel gyarapította a gyűjteményt. Mivel ebben az időben zajlott a Múzeumi Levéltár és az Országos Levéltár között a Csánki Dezső által kezdeményezett iratcsere-tárgyalás folyamata, majd 1930 májusában Zsinka is meghalt, az új letéteket nem rendezte senki. A hagyaték végleges rendezésére csak évekkel Hóman miniszteri kinevezése után került sor, s mivel a Magyar Nemzeti Múzeumot életre hívó, 1934. évi VIII. törvénycikk 3. §-ának 1. pontja csak a Kormányhatósági Levéltár és a Múzeumi Levéltár Magyar Királyi Országos Levéltár közös címében való egyesítését mondta ki, a családi levéltárakat, köztük a Darányi-levéltárt, továbbra is mint a Múzeumi Levéltár iratanyagát kezelték.¹⁶ Többek között ez a tény lehetett az oka annak, hogy a Darányi Ignác-levéltárt 1936–1937-ben *pusztaszentgyörgyi és tetétleni Darányi család levéltára* néven, a Zsinkaétól eltérő szisztéma szerint újrendező Bakács István munkájának befejezését követően, jónak látták részletesen megindokolni az eljárás szakmai okait. „*A pusztaszentgyörgyi és tetétleni Darányi család levéltárának első két részletét szíves volt Nagyméltóságod 1928. január 30-án, illetve november 18-án a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárába örökletétként elhelyezni. Ezeket az iratokat a levéltár feldolgozta, és a róluk szóló jegyzéket 1928. december 5-én Nagyméltóságodnak megküldötte. Minthogy azonban a levéltárat Nagyméltóságod 1929. május 22-én, november 23-án, és 1931. szeptember 24-én újabb, a levéltár nagyobbik részét*

¹⁰ Ennek ellenére a Hóman-irathagyaték rendezése során egyes, Darányi Ignác irataihoz tartozó levelek a Hóman fondba kerültek, s jelenleg is ott találhatóak.

¹¹ A Hóman-irathagyaték sorsáról lásd BÜKY, 2020, 843–853.

¹² Uo., 821–822.

¹³ Zsinka Ferenc (1889–1930) könyvtáros, történész, szerkesztő. 1913-tól az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa. 1929-től haláláig az Országos Széchényi Könyvtár Levéltári Osztályának vezetője.

¹⁴ BÜKY, 2020, 841.

¹⁵ MNL OL Y 1 472/1937. Jegyzék Darányi Ignácnak a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának Levéltári Osztályába letéteményezett hagyatékáról. 1928.

¹⁶ BÜKY, 2019, 766–767.

*alkotó iratok letétbehelyezésével gazdagítani kegyes volt, levéltári szempontból szükségesnek látszott nemcsak az újabb letétbe helyezett iratoknak, hanem a már eddig rendezett és jegyzékelt iratoknak az egységes, tartalmi csoportok szerinti szétválasztása, rendezése és jegyzetelése. A 194 levéltári csomót kitevő Darányi levéltárnak végleges rendezése most befejeződött. A levéltár egész iratanyagát magába foglaló jegyzéket van szerencsém Nagyméltóságodnak tisztelettel megküldeni.*¹⁷

Az első momentum, ami az alábbiakban közölt jegyzékben azonnal feltűnhet, hogy nyomát sem találjuk benne az olyan típusú iratoknak, amelyeket az Országos Levéltár jelenleg a P 1438 – 1443 jelzet alatt Darányi család levéltáraként, illetve a Kézirattár még rendezetlen F 35 fondja Darányi Ignác irataiként őriz, s ez természetesen egyáltalán nem véletlen. Ezek az iratok, levelek ugyanis – például Hóman Bálint szülei, Hóman Ottó és Darányi Borbála, vagy a Hóman testvérek Darányi Ignáchoz írt levelei – számtalan, sok esetben kínos információt, illetve intimitást tartalmaznak. Ugyanez jellemzi az idősebb Darányi Ignác munkakörével ifjabb Darányi Ignác által örökölt Teleki–Tisza–Bethlen–Zeyk családok gazdasági ügyeivel kapcsolatos, s mind a két gyűjteményben megtalálható leveleket és iratokat, melyek jó részében olyan megbízatásokról olvashatunk – cselédek felfogadása, elbocsátása, nem fizető lakók kilakoltatása, házak takaríttatása, téli tűzifa szállításának elintézése, házmesterekkel lefolytatott viaskodások –, melyeket az iratokat őrző Hóman nem kívánt a Darányi életpályáját a jövőben tanulmányozók kezébe adni. Hóman ugyanis miniszteri kinevezését követően a legnagyobb tudatossággal alakította ki magáról és a családjáról azt a képet, amelyről úgy gondolta, hogy az új Magyarország felépítésében ideológusi szerepet is vállaló történész-politikushoz méltó lehet, s ebben a munkában Darányi személyének és irathagyatékának kiemelt jelentősége volt.¹⁸ Nem véletlen tehát, hogy az iratok szelektálása során Hóman, aki az utókor számára egy minden tevékenységi körében sikeres, megbecsült, tekintélyes Darányi-kép kialakítására törekedett, visszatartott magánál minden olyan iratot, ami e mesterségesen kialakított képbe nem illett bele.¹⁹

A jegyzék szerint a Hóman által átadott, s 1945 januárjában megsemmisült Darányi család levéltára a Teleki–Tisza–Bethlen–Zeyk családok gazdasági ügyeivel (*Ügyészi iratok*), Darányi Ignác ügyvédi működésével (*Ügyvédi iroda iratai*), a Darányi család gazdasági ügyeivel, illetve kis részben Darányi gyerekkorával (*Családi iratok*) kapcsolatos iratokat, különböző gazdasági ügyekkel és a Tisza-szabályozással összefüggő térképeket (*Térképek*), valamint Darányi földművelésügyi miniszteri működésével (*Darányi Ignác miniszter iratai*), illetve Darányi egyéb tevékenységével kapcsolatos vegyes iratokat tartalmazott (*Személyi iratok*).²⁰

Az *Ügyészi iratok*, bár ezt Bakács nem jelzi, magukban foglalták idősebb Darányi Ignác anyagát is, aki 1844-ben lett özvegy Teleki Józsefné Teleki Zsófia jószágigazgatója.

¹⁷ MNL OL Y 1 472/1937. Az aktában található, s minden bizonnyal Herczog József főigazgató számára készített levéltervezetet Fekete Lajos levéltárnok jegyezte.

¹⁸ BÜKY, 2017, 100–103; BÜKY, 2018, 149–150., 168–169; BÜKY, 2020, 834–841.

¹⁹ BÜKY, 2017, 100–103; BÜKY, 2018, 149–150., 168–169; BÜKY, 2020, 853.

²⁰ MNL OL Y 1 472/1937. A pusztaszentgyörgyi és tetéleni Darányi család levéltárának jegyzéke.

Ifjabb Darányi Ignác jogi tanulmányainak befejezését követően kapcsolódott be a családok gazdasági és jogi ügyeinek intézésébe, ám idősebb Darányi egészen 1877-ben bekövetkező haláláig a saját kezében tartotta az irányítást.²¹ Az *Ügyészi iratok* pusztulását követően a végzett feladatok, illetve kettőjük munkakapcsolata csak az Országos Levéltárban, illetve a Kézirattárban fennmaradt iratok és levelek alapján rekonstruálható, s azokból távolról sem azt a tekintélyt sugárzó képet látjuk kibontakozni, amelyet Hóman a Darányi-levéltár iratainak összeválogatásakor az utókor számára sugallni igyekezett.

Ifjabb Darányi 1873 októberében szerezte meg ügyvédi oklevelét, 1874 februárjában önálló irodáját is megnyitotta, s részben édesapja kapcsolatainak, részben pedig saját tehetségének köszönhetően 1875-ben az országos ügyvédvizsgáló bizottság tagjai közé is beválasztották. Fehér György vélekedésével ellentétben nem idősebb Darányi Ignác ügyvédi irodáját, illetve praxisát vette át,²² idősebb Darányit ugyanis végzettsége nem hatalmazta fel minden jogi természetű feladat elvégzésére, és Hóman Ottó egy ifjabb Darányinak írt levelében egy ízben utal is erre a hiányosságra. Az bizonyos, hogy idősebb Darányi már 1841-ben rendelkezett ügyvédi oklevéllel, melyet az 1804-ben életbe lépett *Instructio pro advocatis* szabályai alapján szerzett meg. Mivel azonban egész élete során a hites ügyvéd titulust használta, valószínűnek tűnik, hogy az 1840-es években kötelezővé tett és a váltóbíróságok előtti eljárásban a felek képviselőjére egyedül jogosító váltóügyvédi képesítést már nem szerezte meg. Miután 1844-ben özvegy Teleki Józsefné gazdatisztje lett, mások ügyeivel, mint a kiterjedt Teleki, Tisza, Bethlen és rokon családokéi nem is foglalkozott, önálló irodája nem volt soha, és neve az évenként megjelenő ügyvédi névsorokban sem szerepel.²³ Bár Bakács, nem tudni, tévedésből vagy esetleg Hóman sugalmazására, idősebb Darányi egyik számadáskönyvét, illetve Deák Sándor (aki a Telekiek ócsai birtokán tevékenykedett idősebb Darányi beosztottjaként) számadásait is az *Ügyvédi iroda iratai* között helyezte el, az ügyvédi iroda kizárólag ifjabb Darányi ügyvédi tevékenységével állt összefüggésben, aki természetesen ügyvédként, illetve ügyvédi munkája mellett továbbra is ellátta az édesapja feladatkörével örökölt Teleki–Tisza–Bethlen–Zeyk családok gazdasági és jogi ügyeinek képviselőtét is. Ügyvédi praxisát 1892-ben öccsének, Darányi Gyulának adta át, ám kettőjük levelezéséből egyértelműen kiderül, hogy egyes ügyeket informálisan továbbra is kézben tartott, illetve fegyellemmel kísért.²⁴

A *Családi iratok* csoportjában elhelyezett, s a család Darányi gyerekkorának időszakából származó gazdasági iratai, Darányi gyerekkori naplója, illetve iskolai feljegyzései egyértelműen jelzik, hogy a jegyzék csak a címe szerint a Darányi család levéltára, s a Hóman által átadott anyag valójában kizárólag Darányi Ignác életpályájának (jelen esetben a gyerekkori milió) bemutatását szolgálta.

A *Darányi Ignác miniszter iratai* felőleli Darányi Ignác miniszteri működésének minden jelentős, s egyes elemei tekintetében (szövetkezeti mozgalom, nemzeti birtok-

²¹ BÜKY, 2018, 158.

²² FEHÉR, 2016, 26–27.

²³ BÜKY, 2018, 151–152.

²⁴ OSZK Kt. Fond 35, Darányi Gyula levelei Darányi Ignácéhoz.

politika stb.) Hóman politikusi szerepvállalásában is kiemelten hangsúlyos ügyét, melyet az iratok főcsoportján belül az *Allampolitikai iratok* címmel kialakított alcsoporttal is jelezni igyekeztek. Bakács talán Hóman kívánságára a Magyar Vöröskereszt Egylet iratait is e csoportban helyezte el, noha Darányi 1890-ben országgyűlési képviselőként lett az Egylet főgondnoka, a jegyzékben feltüntetett évkörben pedig már nem volt miniszter, hanem az Egylet tiszteletbeli elnökeként, illetve az Egylet keretei között működő Hadifoglyokat Gyámolóító Bizottság elnökeként tevékenykedett.

A *Darányi Ignác miniszter iratain* belül elhelyezett *Személyi iratok* tartalmát tekintve meglehetősen heterogén csoportja is jelzi, hogy a rendezés, illetve az elkészült jegyzék végül Bakács szakmai törekvéseinek és Hóman elvárásainak összeegyeztetése eredményeképpen jöhetett létre. E csoportba kerültek például Darányi képviselői megválasztásával kapcsolatos iratai is, noha pártpolitikai, illetve képviselői szerepvállalása nyitotta meg számára az utat a szakpolitikai tevékenység, illetve a miniszteri bársonyszék felé is. Ugyancsak e csoportban kaptak helyet Károlyi Sándor Darányi Ignácnak írt levelei, annak ellenére, hogy ezek (csakúgy, mint az Országos Levéltár, illetve a Kézirattár Darányi-anyagában jelenleg is fellelhető levelezésük), minden bizonnyal kettejük szakmai kapcsolatával (Gazdaszövetség, szövetkezeti mozgalom, telepítés stb.) és nem magántermészetű ügyekkel álltak összefüggésben.

A jegyzék, illetve a hagyaték rendezésével kapcsolatos vonatkozó akta tartalmának segítségével megpróbálhatjuk megbecsülni Darányi Ignác irathagyatékának eredeti terjedelmét is. Darányi 1927. június 21-én felvett hagyatéki leltárában az iratok terjedelméről nincsen szó, a leltárbejegyzés mindössze annyit regisztrál, hogy „a lakásban lévő irományok, könyvek rendezéséért” 50 pengőt fizettek ki.²⁵ Zsinka Ferenc leltárjegyzékéből az mindenestre kiderül, hogy az 1928-ban átadott irathagyatékban még nem voltak benne az *Ügyészi iratok*, illetve az *Ügyvédi iroda iratai*, viszont újságokat, könyveket, fotókat, plakátokat, illetve olyan iratokat is tartalmazott, melyek az 1937-ben készült Bakács-jegyzékben már nem szerepelnek. Úgy tűnik továbbá, hogy Zsinka jegyzéke – mely nemcsak a Szekfű Gyula által is számonkért „*tárgyi csoportok szerinti rendezés*”, hanem még az akkor a Múzeumi Levéltárban használatos „*időrendbeli rendezés*” elvét²⁶ is tökéletesen figyelmen kívül hagyta – egy már az intézménybe részben készen érkezett rendezési állapotot rögzíthetett.

Zsinka egyes iratcsoportok tartalmára vonatkozóan részletesebb képet ad Bakácsnál, ennek következtében viszont nehéz megállapítani, esetlegesen mely iratok kerülhettek ki (ha egyáltalán kikerültek) az 1937-es rendezés során az anyagból. A Zsinka által jegyzékelt miniszteri iratok között például szerepelnek Darányinak az agrárszociális problémák lehetséges megoldásaival összefüggő iratai is, melyeknek Bakács jegyzékében már nincs nyoma. Ám ezek az iratok, mint Darányi miniszteri tevékenységének fontos dokumentumai, aligha maradhattak ki a Bakács által újrendezett levéltárból. Inkább azt feltételezhetjük, hogy azokat Bakács esetleg nevesítés nélkül az *Allampoliti-*

²⁵ BÜKY, 2020, 821.

²⁶ SZEKFŰ, 1927, 337–338.

kai iratok 5., *Gazdaságpolitikai iratok a földbirtokreformról, hitbizományról, telepítésről* elnevezésű tételében helyezte el. Ugyancsak hiába keressük Bakács jegyzékében a Zsinkánál 1919 augusztus, *Darányi Ignác sajátkezű feljegyzései József főhercegnél tett audienciájáról* megnevezésű iratot, ám elképzelhető, hogy az esetleg az *Állampolitikai iratok* 9., *Gazdaságpolitikai iratok a világháború utáni gazdasági kibontakozás tárgyában* vagy akár a *Személyi iratok* csoport 8., *Abszolút bizalmas iratok* elnevezésű tételébe került. Bakács egyes iratok megnevezésénél jelentősen finomította Zsinka címadásait is. Zsinka például a minisztérium elnöki osztályának anyagai között feltüntet egy *Személyzeti ügyekben érkezett ajánlások nyilvántartása* elnevezésű iratot, mely irat Bakácsnál már *A minisztérium elnöki osztályának személyzeti ügyei* megnevezéssel szerepel.²⁷

Zsinka az irathagyaték terjedelmét darabszámban adta meg, s ez a Bakács-jegyzékkel ellentétben abban is segíthet, hogy némi képet alkothassunk egyes iratcsoportok terjedelméről. Darányi 1895 és 1903 közötti miniszteri tevékenységének idejéből például 11 700 iktatószám alatt nyilvántartott sontos levél került átadásra, melyekhez 9 darab iktatókönyv, 12 darab mutatókönyv és 11 darab kézbesítőkönyv tartozott.²⁸ A Bakács által a *Személyi iratok* csoportjába helyezett *Titkos levelezés a korábbi és újabb időkből* 317 darabból állt, a Magyar Vöröskereszt Egylet anyaga pedig 508 darab aktát, illetve 20 darab egyéb iratot tartalmazott. A Bakácsnál ugyancsak a *Személyi iratok* csoportjában szereplő gyászjelentésekből a Zsinka-jegyzék 357 darabot regisztrált, s miután az Országos Levéltárban, illetve a Kézirattárban található Darányi-anyagban jelenleg összesen közel 100 darab gyászjelentés található, elmondhatjuk, hogy a Darányi Ignác-irathagyaték eredetileg félezernél is több gyászjelentést tartalmazhatott.

Bakács az 1945 januárjában megsemmisült Darányi-irathagyaték terjedelmeként 1971-es tanulmányában 17,40, a „megmaradt anyag” terjedelmeként az 1953-as alaplevéltárban 1,30, az 1971-es levéltári leltárban pedig 2,30 iratfolyómétert jelölt meg. A provenienciáját tekintve valójában Hóman Bálint nemzeti múzeumi lakásából származó, s onnan az ostromot követően elszállított „megmaradt anyag”²⁹ 1953 és 1971 közötti, hozzávetőleg 1 iratfolyóméter terjedelmű iratgyarapodása egy 1962-es, magánszemély-

²⁷ Arról, hogy ebben a nyilvántartásban milyen jellegű kérések, közbenjárások és ajánlások szerepelhettek, jó képet kaphatunk Darányi Ignácnak egy Falk Miksa irathagyatékában fennmaradt hivatalos leveléből, melyben Darányi arról értesíti Falkot, hogy unokáját, Gászner Bélát „ezidő szerint” nem alkalmazhatja ösztöndíjas gazdasági gyakornokként a mezőhegyesi ménesbirtokon. „Ugyanis ő még jóval kevesebb ideje szolgál, mint a ménesbirtokon alkalmazott több magángyakornokok, s bizonyára belátni méltóztatol, hogy akkor midőn őt most ösztöndíjban más jogosultak mellőzésével nem részesítem, azt azért teszem, hogy ne teremsek számára társaival szemben egy igen kényes helyzetet.” OSZK Kt. Fond IV/18 Darányi Ignác levele Falk Miksához 1897. október 16. Falk azonban az ösztöndíj elmaradásának hivatalos indokát „nem méltóztatott” elfogadni, s minden bizonnyal a megfelelő eszközei is megvoltak arra, hogy kellő pressziót gyakoroljon Darányira, aki néhány hónappal később már arról értesítette őt, hogy Gászner Bélát „két év tartamára a mezőhegyesi ménesbirtokon évi 360 forint ösztöndíj élvezete és egy bútorozott szobából álló lakás használata mellett ösztöndíjas gyakornoki minőségben” alkalmazta. Uo. Darányi Ignác levele Falk Miksához 1898. április 6.

²⁸ Az iktató-, mutató- és kézbesítőkönyvek darabszáma viszont csak Bakács jegyzékében szerepel.

²⁹ BÜKY, 2020, 821.

től történő vásárlás eredménye,³⁰ a Kézirattár Hóman irathagyatékának rendezése során kiválogatott, s jelenleg Fond 35 jelzett őrzött Darányi-iratok pedig további, mintegy 1,50 iratfolyómétert tesznek ki. Miután az Országos Levéltár és a Kézirattár mellett a Magyar Mezőgazdasági Múzeum,³¹ illetve a Ráday Levéltár³² is őriz Darányi Ignác irathagyatékából származó s Hóman által ott elhelyezett anyagokat, feltételezhetjük, hogy Darányi Ignác irathagyatékának eredeti terjedelme a 25 iratfolyómétert is meghaladta.

Bár a pusztaszentgyörgyi és tetéleni Darányi család Hóman Bálint által válogatott levéltára 1945-ben megsemmisült, a fennmaradt jegyzék segítségével pontosabb képet kaphatunk a történelem viharában részekre szakadt, részben megsemmisült, illetve jelenleg több közgyűjteményben őrzött irathagyatékról.

Forrás

A pusztaszentgyörgyi és tetéleni Darányi család levéltára (jegyzék)

I. ÜGYÉSZI IRATOK

A./ GRÓF BETHLEN CSALÁD

- 1./ Számadások. Bethlen János számadása 1846–1857
- 2./ Számadások. Bethlen örökösök számadásai 1857–1882
- 3./ Számadások. Bethlen Sándor számadásai 1868–1876
- 4./ Számadások. Bethlen Béla, János, Sándor közös számadásai 1869–1892
- 5./ Számadások. Bethlen Istvánné 1876–1892
- 6./ Iratok. Bethlen család vegyes levelei, levelezési naplóval 1846–1857

³⁰ Uo., 846.

³¹ „Darányi Ignác volt földművelésügyi miniszter 1927. évi halála után hagyatékának egy része Hóman Bálinttól szintén idekerült. Dr. Ibos József 1927. július 5-i jelentése szerint »a múzeum ládáiba csomagolva pecsét alatt a 8. számú raktárban helyeztük el«. Ennek többsége ún. reprezentatív emlékirat, főként album (hivatali kinevezés alkalmából gratuláló aláírásgyűjtemény, gazdasági egyesületi tiszteletbeli tagságról szóló bizonyítvány gyöngyökkel, csatokkal, fémdíszekkel borított kötésben, kitüntetések oklevelei stb.), valamint szórványosan fennmaradt tárgyak, például a síremléket megkoszorúzó testületek által készített szalagokból néhány darab. (Ma a Darányi iratok az I. Személyi Emlékanyag Gyűjteményben találhatóak).” TAKÁCS, 2007, 135. A Mezőgazdasági Minisztériumba való további adományozás lehetőségének Hóman Bálint és Darányi Kálmán közötti egyeztetéséről lásd BÜKY, 2020, 840. „Hasonlóan értékes a Darányi Ignác-hagyaték kép- és könyvrésze, melynek elhelyezéséről 1938-ban leveleztek. Nemcsak saját birtokairól, hanem barátaiéről, mezőgazdasági kiállításokról, díjnyertes állatokról és más mezőgazdasági témákról is voltak benne fényképek, albumok.” KNÉZY, 1994, 308.

³² Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek és a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnokának az amerikai református egyházak ügyeivel kapcsolatos iratai és levelezése. C/18 Darányi Ignác (1849–1927) iratai 1903–1905. 82 db. 167 fol. 0,05 fm. NAGY, 2002, 43.

- 7./ Iratok. Bethlen Béla és Sándor levelei és régi ügyei
- 8./ Iratok. Bethlen Béla és Sándor csengődi és czebei birtokiratai
- 9./ Iratok. Bethlen Béla és Sándor – Paczolay per
- 10./ Iratok. Bethlen Béla és Sándor – Spitzer József per
- 11./ Iratok. Bethlen Béla és Sándor adó és illetékügyei
- 12./ Iratok. Bethlen Béla és Sándor vegyes ügyei
- 13./ Iratok. A Szöllösi gazdaság iratai 1854–1855
- 14./ Iratok. Bethlen Istvánné vegyes ügyei
- 15./ Iratok. Ócsai birtokiratok
- 16./ Iratok. Gr. Bethlen családi-tanács iratok
- 17./ Iratok Ifj. Bethlen István gr. úrbéri ügye

B./ GRÓF TELEKI DOMOKOS

- 1./ Számadások. Teleki Domokos számadásai 1845–1877
- 2./ Iratok. Teleki Domokos levelei 1845–1876. leveleskönyvvel
- 3./ Iratok. Vegyes birtokjogi iratok a XIX. századból 1–156. számmal jelölve, részben Teleki örökösöket illetők
- 4./ Iratok. Adóságirományok 1809–1848
- 5./ Iratok. Pesti és budai házak iratai a XIX. század első feléből
- 6./ Iratok. Különböző telekkönyvek
- 7./ Iratok. Ócsai birtokiratok
- 8./ Iratok. Tisza-Inokai birtokra vonatkozóak
- 9./ Iratok. Tetétleni birtokra vonatkozóak
- 10./ Iratok. Vegyes jogi ügyek
- 11./ Iratok. Teleki Domokos hagyatéka

C./ GRÓF TELEKI DOMOKOSNÉ

- 1./ Számadások. Teleki Domokosné számadásai 1870–1894
- 2./ Iratok. Tetétleni birtokra vonatkozóak
- 3./ Iratok. Komáromy Ferenc elleni per

D./ GRÓF TELEKI ÖRÖKÖSÖK

- 1./ Teleki Géza hagyatékának iratai
- 2./ Teleki Gyula vegyes ügyei
- 3./ Teleki Gyula és Sándor közös ügyei
- 4./ Teleki örökösök ócsai birtokának iratai
- 5./ Teleki örökösök Koczó Pálné per
- 6./ Teleki Gyula hagyatéka

E./ GRÓF TELEKI JÚLIA

- 1./ Számadások 1876–1892
- 2./ Iratok. Régi ügyek vegyes tartalommal

- 3./ Iratok. Csengeri birtokra vonatkozók
- 4./ Iratok. Péteri birtokra vonatkozók
- 5./ Iratok. Sonkádi birtokra vonatkozók
- 6./ Iratok. Adó és illetékügyek
- 7./ Iratok. Vegyes újabb időkben származók

F./ GRÓF TELEKI SÁNDORNÉ

- 1./ Számadások 1876–1892
- 2./ Iratok. Csámpai birtokra vonatkozók
- 3./ Iratok. Maglódi birtokra vonatkozók
- 4./ Iratok. Rákosi rétek
- 5./ Iratok. Sági birtokra vonatkozók
- 6./ Iratok. Vegyes természetű iratok. Haller és Helsinger elleni ügyek
- 7./ Iratok. Csillag elleni per
- 8./ Iratok. Teleki Sándorné örököseinek levéltárában lévő értékesebb iratok jegyzéke

G./ GRÓF TELEKI CSALÁD VEGYES ÜGYEI

- 1./ Számadások. Teleki Józsefné örököseinek számadásai 1844–1892
- 2./ Számadások. Párisi utcai ház számadásai 1860–1894
- 3./ Számadások. Teleki Sámuel alsónyéki számadásai 1832–1836
- 4./ Iratok. Teleki Sámuel – Gotthárd Anna per
- 5./ Iratok. Teleki József – Lengyel János per
- 6./ Iratok. Teleki, Bethlen és Zeyk család közös pesti telkének iratai és számadásai
- 7./ Iratok. Kiskőrösi jószágok birtokiratai

H./ TISZA CSALÁD

- 1./ Számadások. Nagykovácsi birtok számadásai 1846–1875. Adókönyvekkel és gazdasági iratok
- 2./ Számadások. Tisza Kálmán számadásai 1875–1892
- 3./ Számadások. Tisza Kálmán Ligeti jószágának számadásai 1874–1891
- 4./ Számadások. Tisza László számadásai 1871–1881
- 5./ Számadások. Tisza Lászlóné számadásai 1880–1888
- 6./ Számadások. Tisza Lajos számadásai 1871-ből
- 7./ Levelek. Tisza Lajos levelei 1845–1871
- 8./ Levelek. Tisza Lajosné levelei 1846–1862
- 9./ Levelek. Tisza család leveleskönyve
- 10./ Levelek. Tisza Kálmán levelei 1849–1879
- 11./ Levelek. Tisza László levelei 1845–1873
- 12./ Iratok. Tisza Kálmán ügyei
- 13./ Iratok. Tisza István ügyei
- 14./ Iratok. Tisza Lajos ügyei
- 15./ Iratok. Tisza László ügyei

I./ ZEYK CSALÁD

- 1./ Számadások. Zeyk József számadásai 1845–1892
- 2./ Iratok. Baracsi gazdasági levelezés 1846–1872. Levelezési naplóval
- 3./ Iratok. Baracsi, pakonyi, garampusztai birtokok gazdasági iratai
- 4./ Iratok. Vegyes ügyek

II. ÜGYVÉDI IRODA IRATAI

A./ IRODAI ÜGYEK

- 1./ Feljegyzési könyvek 1875–1892. 8 kötet
- 2./ Ügyvédi főkönyvek 1876–1892. 5 kötet
- 3./ Levélmásolókönyv 1875–1892. 22 kötet
- 4./ Közös felügyelői iroda kiadási naplói 1862–1876
- 5./ Deák Sándor irodai számadásai 1867–1875

B./ DEGENFELD-IRATOK

- 1./ Régi ügyek
- 2./ Baranyi Ferencné hagyatéki ügyei
- 3./ Telekkönyvek
- 4./ Vegyes ügyek
- 5./ Kölcsön, illetve Földhitelintézeti ügyek
- 6./ Csődügyek
- 7./ Hagyatéki ügyek
- 8./ Legújabb perek

C./ FARKAS-CSÖD IRATAI

- 1./ Budapesti és Lukanyénye-i ingatlanok iratai
- 2./ Cseri-i birtok ügyei
- 3./ Különböző bírói határozatok
- 4./ Fogalmazványok
- 5./ Gondnoki számadások
- 6./ Aktív követelések
- 7./ Perbeszéddek
- 8./ Farkas-csőd és az Egyesült Fővárosi Takarékpénztár pere

D./ FOLYAMSZABÁLYOZÁSI IRATOK

- 1./ Czibak-sápi Ármentesítő Társulat iratai
- 2./ Dunai védgát /Dunapataj/
- 3./ Hevesmegyei Tiszaszabályozás iratai
- 4./ Kécske-alpári Tiszaszabályozás iratai
- 5./ Nyírvíz szabályozása
- 6./ Szittyó szabályozása

- 7./ Szolnok-Csongrád Tiszaszabályozó Társulat számadásai
- 8./ Szolnok-Csongrád Tiszaszabályozó Társulat vegyes ügyei
- 9./ Szolnok-Csongrád Tiszaszabályozó Társulat perci

E./ JORDÁN-FÉLE ALAPÍTVÁNY

Iratok iktató és mutatókönyvvel

F./ MADAS-IRATOK

- 1./ Számadások 1875–1892
- 2./ Besenyő, Babád birtokiratok
- 3./ Iratok. Ócsai birtokra vonatkozók
- 4./ Iratok. Tápiósápra vonatkozók
- 5./ Iratok. Conversio iratai
- 6./ Iratok. Megszűnt és lejárt perek
- 7./ Iratok. Madas–Löwy per
- 8./ Iratok. Vegyes tartalommal, végrendeletek

G./ ORSZÁGOS ERDÉSZETI EGYESÜLET

- 1./ Hátraléki kimutatások
- 2./ Különböző kimutatások és értesítések
- 3./ Kézbesíthetetlen keresetek és befejezett perek
- 4./ Megszűnt perek

H./ PATAY-ÜGYEK

- 1./ Patay Ferenc – Patay Györgyné per
- 2./ Patay Ferenc – Demjén Károly per
- 3./ Péchy Kálmánné pere
- 4./ Vegyes ügyek

I./ PEJACSEVICH-IRATOK

- 1./ Számadások 1876–1884
- 2./ Perek. Hajnos Gusztáv elleni per
- 3./ Perek. Prónay Gábor elleni per
- 4./ Perek. Steiner Adolf elleni per
- 5./ Iratok. Adó és Illetékügyek

K./ REFORMÁTUS EGYHÁZ ÜGYEI

Vegyes tartalommal, a pápai főiskola birtokirataival

L./ SZMEKÁL-ÜGYEK

- 1./ Dénes Teréz – Szmekál Józsefné per
- 2./ Paul Kálmán – Szmekál Józsefné per
- 3./ Szmekál József – Szmekál Józsefné per

M./ VAY CSALÁD

- 1./ Számadások 1876–1893
- 2./ Iratok. Csegei birtokra vonatkozó
- 3./ Iratok. Pesti telekre vonatkozó
- 4./ Iratok. Vay Béla – Magyar Kölcsönös Biztosítási Bank per
- 5./ Iratok. Vay Béla végrendelete
- 6./ Iratok. Vay Béláné Tiszainoka-i birtokainak iratai
- 7./ Iratok. Vay Béláné ártér, kataszter, illeték, adó ügyei

N./ VIGYÁZÓ (PODMANICZKY) CSALÁD

- 1./ Podmaniczky család régi ügyei
- 2./ Vigyázó Sándor – Babják Mihály per
- 3./ Vigyázó Sándor – Bóka Mihályné per
- 4./ Vigyázó Sándor – Döry Lajos per
- 5./ Vigyázó Sándor – Glück Mártonné per
- 6./ Vigyázó Sándor – Halász Márton per
- 7./ Vigyázó Sándor – kovásznai Kovách Zsigmond per
- 8./ Vigyázó Sándor – Pollák és Fiai per
- 9./ Vigyázó Sándor – Schön Lipót és Schlesinger Lajos per
- 10./ Vigyázó Sándor – Schweigerl Nándor per
- 11./ Vigyázó Sándor – Tar János /Nagyberek lakossága/ per
- 12./ Vigyázó Sándor lejárt házbér perei
- 13./ Vigyázó Sándorné – Beleznay-hagyaték per
- 14./ Vigyázó Sándorné – Helsinger és Reichl per
- 15./ Vigyázó Sándor – Tapolcsányi Ida per
- 16./ Vigyázó Sándor – Weichert A. per
- 17./ Vigyázó Sándorné lejárt vegyes perei
- 18./ Vigyázó–Kinsky válóper
- 19./ Vigyázó család Szalk-i uradalmának iratai

O./ KISEBB PERES ÜGYEK

- 1./ Andrassy Gyula gr. ügyei
- 2./ Andrassy Manó gr. ügyei
- 3./ Andriszek Ottó ügyei
- 4./ Antal Géza dr. hagyatéki ügye
- 5./ Baar János vegyes ügyei
- 6./ Bakó János gyilkossági ügye

- 7./ Balás Sámuel – Singer és Neuwirt
- 8./ Balázs Antal ügyei
- 9./ Barna Mihály – Koczka Mihályné
- 10./ Basista Mihály válópere
- 11./ Bavier János – Szabó Károly
- 12./ Bayer György telekkönyvi ügye
- 13./ Bayer Péter vegyes ügyei
- 14./ Bellosicz Miklós – Deák Géza
- 15./ Bémer Károly br. vegyes ügyei
- 16./ Berthold B. – Guttmann Mihály
- 17./ Bezerédi Pálné ügyei
- 18./ Blaskovich Ernő és Miklós vegyes ügyei
- 19./ Blau M. P. vegyes ügyei
- 20./ Bogdánfy Miklós vegyes ügyei
- 21./ Boitor János vegyes ügyei
- 22./ Boronkay Farkas vegyes ügyei
- 23./ Boronkay Károly vegyes ügyei
- 24./ Bossányi–Majtényi
- 25./ Bottka Béla és Géza – Petróczy Mártonné hagyatéka
- 26./ Brukenthal Gyula br. vegyes ügyei
- 27./ Budakörnyéki községek ügyei, adókönyvek
- 28./ Bulyovszkyné ügyei
- 29./ Buncsák Márton – Sári község pere 1873
- 30./ Clementis Apolló – Záborszky Béla 1876
- 31./ Cullmann hagyaték iratai
- 32./ Czeglédi Imre vegyes ügyei
- 33./ Czvik János bűnügye 1877
- 34./ Csajkó Szilárd – Dóra Szilárd 1878
- 35./ Cselka J. – Balogh Pál
- 36./ Csikay hagyaték ügyei
- 37./ Csiky Zakariás – Rottenstein és társa
- 38./ Debnár Mária ügyei 1878
- 39./ Dercsényi br. hagyatéka
- 40./ Deutsch Ignác ügyei
- 41./ Deutsch Vilmos csődügye
- 42./ Deutsch Mór és társainak a kincstár elleni pere 1878
- 43./ Dénes ügy
- 44./ Diescher József – Sóskuti Kőbánya Társulat
- 45./ Dietrichstein vegyes ügyei
- 46./ Discher Ágost és Lajos vegyes ügyei
- 47./ Dobé Nándorné és Dobé Nándor válópere
- 48./ Donyán Pál törvényszéki bíró fegyelmi ügye 1879

- 49./ Dunkl Mancio vegyes ügyei
- 50./ Eckmayer László – Schönfeld Zsófia 1878
- 51./ Ebner Ede – Rausch Károlyné
- 52./ Egrey Rezső vegyes ügyei 1875
- 53./ Eszkulics György vegyes ügyei 1873
- 54./ Eszterle János – Geiger József
- 55./ Farkas Antal – Rainer Gyula
- 56./ Fehér Lídia válópere 1874
- 57./ Fejér Miklós ügyei 1882
- 58./ Fejérváry Géznáné br. gondnoksági ügye 1889
- 59./ Fekete József 1874
- 60./ Felber-Csandler Jozefin 1880
- 61./ Figdor Ármin ügyei 1878
- 62./ Földváry Elek vegyes ügyei
- 63./ Földváry Endre – Szabó Gábor 1874
- 64./ Földváry Jakab 1888
- 65./ Földváry József br. csődügye 1880
- 66./ Fráter–Sréter per 1876
- 67./ Freiburger vegyes ügyei
- 68./ Freinreisz I. vegyes ügyei
- 69./ Fritz vegyes ügyei 1878
- 70./ Fromman Elek vegyes ügyei 1878
- 71./ Fuchs Antal – Fuchs Ignác
- 72./ Gálos András – Havas Dezső 1878
- 73./ Gaszner Béla – Gyöngyösi Horváth Imre 1875
- 74./ Germány Vendel hagyatéka 1874
- 75./ Geszler Jenő – Gross Károly 1876
- 76./ Gianona Adolf mérnök bűnpere 1876
- 77./ Glausz Sámuel – Pataky Ferenc 1881
- 78./ Gromon Dezső – Fischer Rezső 1882
- 79./ Gyurcsék Gábor okirathamisítási ügye
- 80./ Gyurcsics György – Kristóf János 1875
- 81./ Halász István ügyei 1875
- 82./ Haller János gróf vegyes ügyei 1888–1892
- 83./ Hamburger vegyes ügyei 1881
- 84./ Havas Ignác – Havas József 1875
- 85./ Házmán Ferenc vegyes ügyei
- 86./ Hegedűs Sándor vegyes ügyei 1870
- 87./ Herbszt Sándor fegyelmi ügyei
- 88./ Herczeg József – Kovács János 1879
- 89./ Hessentstein Mórné (Perényi Margit) Perényi örökség tárgyában 1885
- 90./ Hóman Bálint vegyes peres iratai 1869–1884

- 91./ Horváth István válópere
- 92./ Hunyady László gróf vegyes ügyei
- 93./ Hütter Györgyné (Kép Mária) – Bastiancic Károlyné (Rohovszky Róza) 1878
- 94./ Jaeger Gusztáv – Általános Osztrák Építőársaság 1876
- 95./ Jókuthy Albert – Jókuthy Albertné válópere 1878
- 96./ Karassiy Istvánné hagyatéki perei (Gáspár Györgyné Karassiy Mária iratai) 1837–1877
- 97./ Karlovszky Gusztáv vegyes ügyei
- 98./ Kassich Antal pere felesége hagyatékáért 1875
- 99./ A Kaufmann csőd iratai 1877
- 100./ Kecskés Gábor – Major Béla
- 101./ Kecskés Márton bűnügye
- 102./ Keppich Bernát – Winter Bertalan
- 103./ Keppich csőd irata
- 104./ Kerekes Sándor – Kerekes Julianna
- 105./ Kiss Gusztáv fegyelmi ügye
- 106./ Kiss Albertné (Erneyi a.) – Kiss Albert válóper
- 107./ Knöpfler Ármin ügyei
- 108./ Kolarek Gyula vegyes ügyei
- 109./ Kolozsvári Jótékony Nőegylet ügyei
- 110./ Kocsis Imre telekkönyvi ügyei
- 111./ Kovács József – Bese Zsuzsa
- 112./ Kovács Ida és Ludovika – Keszey József
- 113./ Kőrösi Sándor ügyei
- 114./ Künsztler Ignác – Huszerl Sándor és Fáltay János
- 115./ Lakner János válópere
- 116./ Láng Ede bűnügye
- 117./ László László vegyes ügyei
- 118./ Lenkey Sándor fegyelmi ügyei
- 119./ Lindner Gyula – Feldhoffer Imre
- 120./ Liphay Pál ifj. csődügyei 1877
- 121./ Lóbl Róza – Vezekényi János 1882
- 122./ Makay Imre – Lukács József
- 123./ Malatinszky József vegyes ügyei
- 124./ Manhercz Jakabné – Lieber Mátyás
- 125./ Markovits Flóra – Vojnits Nándor
- 126./ Markovits Markó – Herczl testvérek
- 127./ Martin Mátyás – Martin Tamás
- 128./ Meindl Antal örökbefogadási ügye 1874
- 129./ Mészáros Nándor – Persich Katalin
- 130./ Michel Jakab ügyei 1876
- 131./ Miedniewnikow B. – Kohn Zsigmond

- 132./ Mikes Dániel vegyes ügyei
- 133./ Mosch Nándor br. vegyes ügyei
- 134./ Nagy Pál vegyes ügyei
- 135./ Niemetzek Károly fegyelmi ügye 1874
- 136./ Németh Mihály – Glück Mórné
- 137./ Németh Lajos hagyatéka 1873
- 138./ Nestor Katalin hagyatéki ügye 1881
- 139./ Ócsa község – Hegedűs Sándor 1878
- 140./ Odescalchi Géza és Gyula hercegek ügyei
- 141./ Olajos Sándor ügyei
- 142./ Omaszta Gyula kölcsönügyei
- 143./ Országos Gazdasági Egyesület perei
- 144./ Österreicher Ede bűnügye
- 145./ Pál Antal – Vojnits Jakab
- 146./ Pataki csődügyei
- 147./ Paulovics György hagyatéka 1881
- 148./ Pávelka Mária – Miakits Ferenc
- 149./ Pestkülvárosi Takarékpénztár – Áldor Imre, Mende Bódog, Vértessy Arnold
- 150./ Pesthy Frigyes – Első Iparbank 1876
- 151./ Pető István bűnügye
- 152./ Pfnennig József – Kramer V. és Weichter A.
- 153./ Pitz Péter – Fersch János 1882
- 154./ Pordán Imre – Nováki Béla
- 155./ Porzsolt Gyuláné válópere 1886
- 156./ Prágai Aurél – Poltzer Mór 1875
- 157./ Protz János vegyes ügyei
- 158./ Radák Ádám br. kataszteri birtokívei 1885
- 159./ Radnótfalvy Selma vegyes ügyei 1886
- 160./ Rédey Jánosné gr. vegyes ügyei 1886
- 161./ Reich Ignác pere Reich Ferenc és a Reich és Fleischmann cég ellen 1876
- 162./ Reiserl Károly – Kauzer István csődtömeg 1887
- 163./ Remény Egyesület – Eissen Ferenc 1882
- 164./ Reischfellner György hagyatéki ügyei 1877
- 165./ Rieger Vilma válópere Szentgyörgyi Elek ellen 1881
- 166./ Ritter György – Maszlin János és Géber József 1873
- 167./ Róder Paula – Orosz Aladár 1874
- 168./ Rohan Artúr hg. ügyei 1876
- 169./ Romeiser József – Rainay Sándor 1874
- 170./ Ross János – Lechner János 1884
- 171./ Ruff János ügyei
- 172./ Rupp Thekla ügyei
- 173./ Sacellary–Ebner 1876

- 174./ Sacellary György – Közmunkatanács 1875
- 175./ Schechter Leontin – Lehmayér Nándor
- 176./ Scheibel Teréz ügyei 1876
- 177./ Schilberszky János ügyei 1885
- 178./ Schissel János bűnügye 1874
- 179./ Schlachta Lujza ügyei 1883
- 180./ Schmidt Ferenc ügyei 1876
- 181./ Schmidt Ödön fegyelmi ügye 1879
- 182./ Schneider János és neje (Tábori Terézia) ügyei 1886
- 183./ Schoenicker végrendelet, hagyatéki ügyek 1878
- 184./ Schönberger József – Schönberger Adolf
- 185./ Schulz Erzsébet telekkönyvi ügye
- 186./ Seiler Ágnes ügye 1875
- 187./ Senyey Lajos br. hitbizományi ügye
- 188./ Sichardtne – Rechberger Márton
- 189./ Sigovitz Mihály 1874
- 190./ Sinka Károly-féle bűnper 1874
- 191./ Sipos Pál és Madas Károly – Bozó Pál 1881
- 192./ Sipos János válópere 1876
- 193./ Sonnenfeld csőd 1876
- 194./ Speidl Sándor – Parlaghy Károly 1877
- 195./ Sperkerné (Kasz Teréz) – Kurtz József
- 196./ Stepan Vince – Szerdahelyi Károly 1879
- 197./ Stern Mór peres ügyei 1879
- 198./ Sváb György ügyei 1874
- 199./ Szabó Endre bűnügye 1876
- 200./ Szabó János bűnügye 1874
- 201./ Szabó Lajosné ügyei
- 202./ Szapáry István gr. ügyei
- 203./ Széchenyi Pál gr. ügyei
- 204./ Szelényi hagyaték 1892
- 205./ Szijártó István fegyelmi ügye 1871
- 206./ Szily Dániel telekkönyvi ügye 1874
- 207./ Sziráki Ádám fenyítő ügye 1875
- 208./ Szodovay Elek – Szücs Lajos 1877
- 209./ Szokoly Viktor ügyei 1880
- 210./ Szontágh Miklós dr. ügyei 1874
- 211./ Szórady István vátyni gazdaságának ügyei 1888
- 212./ Szunvák Frigyes bűnügye 1876
- 213./ Szvierák Jánosné – Benesch István 1869
- 214./ Takács Soma – Picha Péterné
- 215./ Tarkovich József – Rosenberg Lajos 1882

- 216./ Tóth Dániel – Tornynos Vidorné 1873
- 217./ Tóth Gyula vegyes ügyei
- 218./ Tóth Pál hagyatéka
- 219./ Traun grófné ügyei
- 220./ Uhl Annamária – Taitl Antal bűnügye 1877
- 221./ Ujlaki József 1875–1878
- 222./ Újpesti zendülők elleni eljárás 1876
- 223./ Uzovics Pál ügyei 1888
- 224./ Váradi György – Hegedűs Sándor
- 225./ Várady Károly hagyatéka
- 226./ Váry Szabó Jánosné ügye 1877
- 227./ Vernicky Jánosné hagyatéka 1880
- 228./ Vécsey Péter ügyei
- 229./ Vincze Miklósné – Segesváry Sámuelné 1876
- 230./ Wacha ügy 1881
- 231./ Wahlkampf csőd
- 232./ Wattay Dezső pere Mándik és társai és Wattay Gyula ellen
- 233./ Waechter Nándor bűnpere 1874
- 234./ Wéber András vegyes ügyei
- 235./ Wéber Ferenc – Gertheisz Ferenc
- 236./ Wenzel József – Fernwagner András
- 237./ Wilczek Vilmos – Lővy Ignác
- 238./ Winterscheck Jakab ügyei 1874
- 239./ Zsámbék János – Makay Imre 1876
- 240./ Zsoldos Sándor – Brumayer Izsák 1875
- 241./ Megkeresések
- 242./ Gondnoksági ügyek
- 243./ Kisebb perek és vegyes ügyvédi iratok

P./ VEGYES IRATOK

- 1./ Bulyovszky Lilla számadása 1877
- 2./ Tiszainokai közbirtokosság számadásai 1855–1867
- 3./ Nyilvántartási könyv
- 4./ Paulovits László-féle iratok a XIX. sz. első feléből
- 5./ Pestmegyei vegyes iratok a XIX. sz. második feléből
- 6./ Nyomtatványok, kisebb értékű feljegyzések

III./ CSALÁDI IRATOK

- A./ Pusztaszentgyörgyi gazdaság iratai 1850–1872
- B./ Nánai birtok gazdasági iratai
- C./ Tetétleni birtok gazdasági iratai
- D./ Ötpacsirta utcai ház iratai 1855–1869
- E./ Darányi Ignác ifjúkori naplói
- F./ Darányi Ignác személyi iratai (bizonyítványok, doktori oklevél stb.)
- G./ Darányi Ignác iskolai feljegyzései

IV./ TÉRKÉPEK

- A./ Ócsai góré tervrajza 1876
- B./ Tetétleni Teleki birtok osztálytérképe
- C./ Teleki Domonkos tetétleni birtokának térképe 1865
- D./ Tiszaszabályozási térkép

V./ DARÁNYI IGNÁC MINISZTER IRATAI

A./ FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUMI FOGALMAZVÁNYOK
1895–1903. ABC sorrendben

B./ SCOTROS LEVELEK
1895–1903. számsorrendben
Iktatókönyvek 1895–1903, 9 kötet
Mutatókönyvek 1895–1903, 12 kötet
Kézbesítőkönyvek 1895–1903, 11 kötet

C./ MINISZTERIÁLIS IRATOK

- 1./ Körrendeletek, valamint rendeletek az elnöki és az I–VIII. főosztályhoz
- 2./ Minisztertanácsi meghívók és jegyzőkönyvek
- 3./ Miniszteri kihallgatások jegyzőkönyvei
- 4./ A minisztérium elnöki osztályának személyzeti ügyei
- 5./ Az 1903–1910 évi budget iratai
- 6./ Állami vásárlások: Makray-féle hunyadmegyei birtok
- 7./ Magyar-olasz erdőipari r.t. (szász erdők)
- 8./ Állami vásárlások: Tátrai fürdők
- 9./ Állami vásárlások: Vránai perjelség
- 10./ Osztrák vámtarifa iratai: 1901/1902 és 1906/1907 évekből
- 11./ Vámtarifák: Általános tarifális megjegyzések
- 12./ Vámtarifák: Németország
- 13./ Vámtarifák: Olaszország
- 14./ Vámtarifák: Balkáni államok: Románia

- 15./ Vámtarifák: Balkáni államok: Szerbia
- 16./ Vámtarifák: Balkáni államok: Bulgária
- 17./ Vámtarifák: Balkáni államok: Montenegró

D./ VÖRÖSKERESZT

A világháború alatti elnökség iratai

E./ ÁLLAMPOLITIKAI IRATOK

- 1./ Chlopy hadparancsra vonatkozó iratok
- 2./ Katholikus autonómiára vonatkozó iratok
- 3./ Gazdaságpolitikai iratok az állattenyésztésről
- 4./ Gazdaságpolitikai iratok a cukorügyről
- 5./ Gazdaságpolitikai iratok a földbirtokreformról, hitbizományról, telepítésről
- 6./ Gazdaságpolitikai iratok a Gazdaszövetségről
- 7./ Gazdaságpolitikai iratok a tőzsdéről
- 8./ Gazdaságpolitikai iratok a vámpolitikai központ tárgyában
- 9./ Gazdaságpolitikai iratok a világháború utáni gazdasági kibontakozás tárgyában
- 10./ Gazdaságpolitikai iratok: Győri Lóránd tervezete

F./ SZEMÉLYI IRATOK

- 1./ Képviselőválasztási iratok az 1881., 1884., 1887., 1896., 1901., 1906. és 1910. évekből
- 2./ Kinevezések, kitüntetések, díszpolgárságok okiratai
- 3./ Üdvözlőlevelek az 1895. évi kinevezésekor
- 4./ Különböző alkalmakkor kapott üdvözlőlevelek
- 5./ Udvari meghívók és udvari köszönőlevelek
- 6./ Károlyi Sándor levelei
- 7./ Könyv és egyéb küldemények kísérő iratai
- 8./ Abszolút bizalmas iratok
- 9./ Kisebbségi jelentőségű levelek 1895–1903 között ABC sorrendben
- 10./ Levelek a nép köréből
- 11./ Titkos levelezés a korábbi és újabb időkből
- 12./ Meghívók és értesítések 1903-ból
- 13./ Gyászjelentések
- 14./ A miniszter titkárának számadásai 1902–1903
- 15./ Budapesti ügyek: 1696. évi telekkönyv
- 16./ Budapesti ügyek: csatornázási tervek
- 17./ Budapesti ügyek: hídépítési tervek
- 18./ Budapesti ügyek: Közmunkatanács iratai
- 19./ Darányi Ignác sajtókezű feljegyzései vegyes természetű iratokon, széljegyzetek
- 20./ Előjegyzési naptárak 1897–1903

G./VEGYES IRATOK

- 1./ Régebbi és újabb elenchesok, iratjegyzékek
- 2./ Postai feladóvevények
- 3./ Knorr-féle emlékirat Magyarország jogtörténetéről
- 4./ Vegyes természetű apróbb iratok

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
P 1438	A Darányi család egyetemére vonatkozó iratok
P 1439	Darányi Ignác id. iratai
P 1440	Darányi Ignácné Földváry Borbála iratai
P 1441	Darányi Ignác miniszter iratai
P 1442	Darányi Kálmán id. iratai
P 1443	Darányi és Hóman családtagok iratai
Y 1 472/1937.	A pusztaszentgyörgyi és tetétleni Darányi család levéltára
OSZK Kt.	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
Fond 15	Hóman Bálint
Fond 35	Darányi Ignác
Fond IV	Falk Miksa
	*
BAKÁCS 1953	BAKÁCS István: <i>Családok, testületek és intézmények levéltárai</i> , Országos Levéltár, Budapest, Levéltárak Országos Központja, 1953. (Levéltári alaptárak, 1.)
BAKÁCS 1971	BAKÁCS István: <i>P szekció: Kisebbségi és személyi fondok</i> , 3. kötet, Repertórium, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1971. (Levéltári leltárak, 53.)

- BAKÁCS
1972
- BAKÁCS István: *A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárának története az Országos Levéltár keretében 1934–1945*, In: *Levéltári Közlemények*, 43. (1972) 1. sz. 33–84.
- BÜKY
2017
- BÜKY Orsolya: *Család, identitás, politika. Hóman Bálint politikai értékvalasztásainak gyökerei*, In: *VERITAS Évkönyv 2016*, szerk. UJVÁRY Gábor, Budapest, VERITAS – Magyar Napló, 2017, 87–107.
- BÜKY
2018
- BÜKY Orsolya: *Mezővárosi polgár, vagy birtokos nemes. Hóman Bálint és a Darányiak*, In: *VERITAS Évkönyv 2017*, szerk. UJVÁRY Gábor, Budapest, VERITAS – Magyar Napló, 2018, 145–169.
- BÜKY
2019
- BÜKY Orsolya: *Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint közgyűjteményi koncepciójának különbségei a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltára és az Országos Levéltár egyesítésének tükrében*, In: *Századok*, 153. (2019) 4. sz. 731–768.
- BÜKY
2020
- BÜKY Orsolya: *Recepció és forrásérték. Hóman Bálint és a Darányi irathagyaték*, In: *Századok*, 154. (2020) 4. sz. 821–854.
- BÜKY
2021
- BÜKY Orsolya: *Recepció és forrásérték. Hóman Bálint életpályájának egyes állomásai a levéltári iratok tükrében*, PhD-értekezés, Budapest, KRE BTK, 2021.
- FEHÉR
1997
- FEHÉR György: *Darányi Ignác a Bánffy-kormány földművelésügyi minisztere*, In: *Agrártörténeti Szemle*, 39. (1997) 1–2. sz. 103–141.
- FEHÉR
1999
- FEHÉR György: *Darányi Ignác. Válogatott dokumentumok*, szerk. FEHÉR György, Budapest, 1999.
- FEHÉR
2000
- FEHÉR György: *Adalékok az agráriusok 1904 és 1906 közötti politikai elképzeléseiből. Darányi Ignác és Károlyi István levelezése*, In: *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század: tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére*, szerk. GERGELY Jenő, Budapest, ELTE BTK, 2000, 121–136.

- FEHÉR
2012
FEHÉR György: *Darányi Ignác pályája (1849–1899)*, Budapest, Gondolat, 2012.
- FEHÉR
2016
FEHÉR György: *Darányi Ignác élete (1849–1927)*, Budapest, Gondolat, 2016.
- KEREPESZKI
2014
KEREPESZKI Róbert: *A „tépelődő gentleman”. Darányi Kálmán (1886–1939)*, Pécs–Budapest, Kronosz, 2014.
- KEREPESZKI
2018
KEREPESZKI Róbert: *Darányi Kálmán. Pályakép, személyiség, korrajz*, Pécs, Kronosz, 2018.
- KNÉZY
1994
KNÉZY Judit: *A századfordulón készült uradalmi fényképek a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban*, In: *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1992–1994*, szerk. FEHÉR György, Budapest, MMM, 1994, 305–324.
- NAGY
2002
NAGY Edit: *A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárának repertórium*, Budapest, 2002.
- OSZK Kt.
2017
Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Kézirattári Fondok jegyzéke betűrendben, Budapest, 2017.
- SZEKFŰ
1927
SZEKFŰ Gyula: *Levéltárak*, In: *A magyar tudománypolitika alapvetése*, szerk. MAGYARY Zoltán, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1927, 331–338.
- TAKÁTS
2007
TAKÁTS Rózsa: *Az Agrártörténeti Iratok Gyűjteményének története*, In: *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 2005–2007*, szerk. ESTÓK János, Budapest, MMM, 2007, 125–150.

Nyári Gábor

**„Hitler [...] minden szükséges lépést megtett,
hogy egy magyar kiugrási kísérletet megakadályozzon
és hogy Magyarországot megszállja”***

Az 1944. március 19-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve

Az 1944. március 19-én végbemenő német megszállás eseményeivel, katonai, politikai, valamint társadalmi előzményeivel és következményeivel kapcsolatban az elmúlt évtizedekben számos kordokumentum, visszaemlékezés, napló jelent meg.¹ Ezek mellett azonban kevés elsődleges forrás áll a kutatók rendelkezésére. E csekély számú primer forrás közül kiemelendő a március 19-i kora délutáni koronatanács jegyzőkönyve,² Szombathelyi Ferenc³ vezérkari főnök feljegyzése,⁴ Zsindely Ferenc⁵ közlekedés- és kereskedelemügyi miniszter 2021-ben kiadott naplója,⁶ illetve a vonatkozó német külügyi dokumentumok.⁷

A jelen tanulmány alapját képező forrás, az 1944. március 19-i minisztertanács jegyzőkönyvének másolata az imént felsorolt elsődleges források csoportját kívánja gazdagítani, több részlet tekintetében alátámasztva, megerősítve és némileg kiegészítve azokat.

A jegyzőkönyv másolatát a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárában, Szent-Iványi Domokos⁸ iratainak részeként őrzik. Szent-Iványi Domokos – aki

* Minisztertanácsi Jegyzőkönyv másolata. 1944. március 19. délelőtt. DRERL C/80. 3. doboz. Aktamások. 16. dokumentum.

¹ A teljesség igénye nélkül néhány fontosabb visszaemlékezés vagy napló: KÁLLAY, 2012, II; HORTHY, 2019; KÁDÁR, 1978; KÉRI, 1974; SZOMBATHELYI, 1980; ZSINDELY, 2021.

² Jegyzőkönyve az 1944. március hó 19-én a Királyi Várpalotában d. u. 12 óra 45 perckor tartott Koronatanácsnak. MNL OL K 27, 1944. március 19.

³ Szombathelyi Ferenc (1887–1946) magyar katonatiszt. Harcolt mindkét világháborúban, 1941-ben a Szovjetunió ellen bevetett Kárpát-csoport parancsnoka. 1937-ben léptették elő tábornokká. 1941. szeptember 6-tól 1944. április 19-ig a Honvéd Vezérkar főnöke, ebben a tisztségében megpróbálta a magyar haderőt minél jobban kivonni a keleti frontról, megőrizve azt a háború utáni időszakra. A nyilas hatalomátvétel után letartóztatták. 1946-ban a Népbíróság életfogytiglani börtönrre ítélte, majd törvényszerűen kiadták Jugoszláviának, ahol kivégezték.

⁴ Szombathelyi Ferenc vezérezredesnek, a Honvéd Vezérkar főnökének feljegyzése a német főhadiszálláson, Klessheimben történt tárgyalásról. Budapest, 1944. március 18. MAGYARORSZÁG ÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ, 1959, 452–459.

⁵ Zsindely Ferenc (1891–1963) magyar jogász, író, politikus. 1921-ben kezdte köz- és államigazgatási szolgálatát, 1943. március 29-től 1944. március 22-ig a Kállay-kormány közlekedés- és kereskedelemügyi minisztere.

⁶ ZSINDELY, 2021.

⁷ A WILHELMSTRASSE ÉS MAGYARORSZÁG, 1968, 583–598. számú dokumentumok.

⁸ Szent-Iványi Domokos (1898–1980) magyar diplomata. Teleki Pál tanítványa és bizalmasa, részt vett a nyugati hatalmakkal folytatott titkos diplomáciai folyamatokban. 1943-tól a háborúból való kiugrás

nek már Teleki Pál második miniszterelnökségének ideje óta kulcspozíciója volt a nyugati szövetséges hatalmakkal való titkos diplomáciai kapcsolatok fenntartásában – szerepe 1943-tól kezdve, a kiugrás előkészítésével foglalkozó Különleges Iroda vezetőjeként még jelentősebb lett. A német megszállást követően részt vett az ellenállási mozgalomban, továbbá tagja volt a Moszkvában tárgyaló fegyverszüneti bizottságnak is.

Szent-Iványi nemcsak részese volt a folyamatoknak, hanem „krónikása” is. Több írása azóta szerkesztett formában napvilágot látott.⁹ Szintén a Ráday Levéltár őrzi „Csonka-Magyarország külpolitikája”¹⁰ és „A Magyar Függetlenségi Mozgalom igaz története”¹¹ című munkáinak kéziratait is. Szent-Iványi nem pusztán írt, „gyűjtötte” is az iratokat, 59 darab – többségében külügyminisztériumi aktamásolat – is található a gyűjteményben,¹² amelyek 1938 és 1946 közötti, fontos eseményekhez kötődnek.¹³ Az imént említett másolatgyűjtemény tartalmazza jelen forrást is.

Szent-Iványi „aktamásolatai” hitelesnek tekinthetők, mivel több esetben is rendelkezésre állnak az eredeti, a másolatokkal megegyező források. Jelen vizsgálat során ugyanakkor fontos kontrollforrás volt az 1944. március 19-i koronatanács jegyzőkönyve, amelynek eredetije megtalálható az Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában. A Szent-Iványi iratok között fellelhető ennek az ülésnek a jegyzőkönyve is,¹⁴ amely ugyan szöveg szerint nem, de tartalmilag teljesen megegyezik az eredetivel, annak egyfajta kivonata. Szintén segíti az ellenőrzést Zsindely Ferenc korábban említett naplója, amely több esetben is alátámasztja a jegyzőkönyvben leírtakat, emellett pedig adalékokkal szolgál a jelenlevők és az ülés „hangulatának” megrajzolásakor.

Érdekeségként megemlítendő, hogy Kállay Miklós¹⁵ visszaemlékezésében – amely egyébként igen részletesen értekezik a német megszállás eseményeiről – nem tesz említést a minisztertanács üléséről, és annak jegyzőkönyve nem található meg a Nemzeti Levéltárban sem. Holott Szent-Iványi Domokos *Visszatekintés, 1941–1972* című kötetében röviden utal a minisztertanácsra: „Ez idő alatt a miniszterek (akikhez később

előkészítésével megbízott Különleges Iroda egyik vezetője. A német megszállást követően az ellenállási mozgalom egyik vezetője, majd tagja a Moszkvában tárgyaló fegyverszüneti bizottságnak.

⁹ SZENT-IVÁNYI, 2013; SZENT-IVÁNYI, 2016.

¹⁰ DREL R C/80. 1. doboz. Csonka-Magyarország külpolitikája, 1919. jún. – 1944. márc. 19. I–II. kötet.

¹¹ DREL R C/80. 2. doboz. A Magyar Függetlenségi Mozgalom igaz története.

¹² DREL R C/80. 3. doboz. Aktamásolatok.

¹³ Egyebek mellett megtalálható az iratok között Kánya Kálmán és Joachim von Ribbentrop 1938-as tárgyalásainak német részről készült feljegyzései; Alexander Cadogan brit külügyi államtitkár bécsi döntésekkel kapcsolatos, a brit álláspontot „nem hivatalosan” közlő, 1941. januári levele; a Miniszterelnökség IV. Tájékoztató Osztályának megalakulásáról és munkájáról szóló 1941-es beszámoló; illetve a Magyar Függetlenségi Mozgalom felépítését bemutató 1944. májusi dokumentum.

¹⁴ Magyar Koronatanács. Jegyzőkönyvi másolat. 1944. március 19. 12:45 a királyi Várpalotában. DREL R C/80. 3. doboz. Aktamásolatok.

¹⁵ Kállay Miklós (1887–1967) magyar politikus. 1942. március 9. és 1944. március 22. között Magyarország miniszterelnöke. Kormányfősége idején igyekezett visszaszorítani Magyarország német oldalon történő szerepvállalását, és próbált kiugrani a háborúból. A német megszállást követően pozíciójából eltávolították, előbb a török követségre menekült, majd a nyilas hatalomátvétel után letartóztatták, koncentrációs táborba hurcolták.

Ghyczy¹⁶ is csatlakozott) a Sándor-palotában beszéltek meg a helyzetet. Én is visszamentem ugyanoda, Bárczyhoz,¹⁷ aki nemigen ért rá: elő kellett készítenie a Koronatanácsot, valamint a minisztertanácsi ülést is, s egyben a jegyzőkönyveket is ő vezette.¹⁸

A koronatanácson Horthy Miklós szintén utalást tesz arra, hogy a résztvevők korábban már tájékoztatást kaptak: „A Kormányzó Úr Ő Főméltósága megnyitván a koronatanács ülést, utal arra, hogy a koronatanács most megjelent urak valamennyien tudják, úgy a miniszterelnök úr, mint az ő kíséretében Hitler vezér látogatása alkalmából megjelent külügyminiszter és honvédelmi miniszter¹⁹ urak részletes közlése alapján, hogy tulajdonképpen mi történt a most lefolyt két nap alatt.”²⁰

Az ülésről némileg részletesebben Zsindely Ferenc is említést tesz naplójában: „A koronatanács előtt 11-kor még minisztertanácsot is egybehívott a miniszterelnök. Láttam ebből, ő is tudja, amit persze én is tudtam: megbukott a kormány. [...] Korán jöttem, de már mind összegyűltek a zsakettes miniszterek. Egyedül a szegény belügyminiszter²¹ volt még az éjszakai szürke ruhájában, le se vetkőzhetett eddig, de megborotválkozott. Kissé véres volt a szeme, máskülönben a fáradságnak semmi nyoma rajta. [...] Csatay és Ghyczy a németországi eseményeket beszéltek: hogy Jagow²² és Keitel²³ tervelték ki az egész disznóságot.²⁴ A belügyminiszter közölte, hogy a németek elfogták Baranyai Lipót,²⁵ Rassayt,²⁶

¹⁶ Ghyczy Jenő (1893–1982) magyar diplomata, politikus. 1919 novemberétől folyamatosan az akkor formálódó magyar külügyi szolgálatnál dolgozott. 1943. július 24. és 1944. március 22. között a Kállay-kormány külügyminisztere, a háborúból való kilépésre irányuló tárgyalások aktív szereplője.

¹⁷ Bárczy István (1882–1953) magyar jogász, közigazgatási szakember. 1921 és 1944 között államtitkári rangban a minisztertanácsi és koronatanácsi ülések jegyzőkönyveinek vezetője.

¹⁸ SZENT-IVÁNYI, 2016, 112.

¹⁹ Csatay Lajos (1886–1944) magyar katonatiszt, politikus. Mindkét világháborúban harcolt, 1941 és 1943 között a keleti fronton hadtest-, majd hadseregpáncsnok. 1943. június 12-től 1944. október 16-ig a Kállay-, Sztójay-, Lakatos-kormányok honvédelmi minisztere. A nyilas hatalomátvétel után a Gestapo letartóztatta, majd feleségével együtt öngyilkosságot követett el.

²⁰ Jegyzőkönyve az 1944. március hó 19-én a Királyi Várpalotában d. u. 12 óra 45 perckor tartott Koronatanácsnak. MNL OL K 27 1944. március 19.

²¹ Keresztes-Fischer Ferenc (1881–1948) magyar jogász, katonatiszt, politikus. 1931. augusztus 24-től 1935. március 4-ig a Károlyi-, majd a Gömbös-kormányok, 1938. május 13-tól 1944. március 22-ig az Imrédy-, Teleki-, Bárdossy-, Kállay-kormányok belügyminisztere, miközben ideiglenesen néhány napig többször is ellátta a kormányfői feladatokat. Pályája alatt egyaránt fellépett a jobb- és baloldali szélsőséges csoportok ellen. A német megszállás után a Gestapo elfogta, koncentrációs táborba hurcolták.

²² Dietrich von Jagow (1892–1945) német katonai- és rendőrtiszt, diplomata. Az SA, majd az SS tagja. 1941. július 20-tól 1944. március 19-ig a Német Birodalom budapesti követe. A háború utolsó napjaiban öngyilkos lett.

²³ Wilhelm Keitel (1882–1946) német katonatiszt. 1938. február 4-től 1945. május 8-ig a Wehrmacht páncsnoka. A nürnbergi perben háborús bűnösként elítélték, majd kivégezték.

²⁴ Valójában Magyarország megszállása Edmund Veessenmayer javaslata és terve alapján történt.

²⁵ Baranyai Lipót (1894–1970) magyar pénzügyi szakember, jogász. 1928-tól dolgozott a Magyar Nemzeti Banknál, amelynek 1936-tól vezérigazgatója, 1938-tól 1943-ig elnöke. Részt vett Teleki Pál és Kállay Miklós titkos külpolitikai terveinek kivitelezésében.

²⁶ Rassay Károly (1886–1958) magyar jogász, lapszerkesztő, politikus. A két világháború között szinte végig a Nemzetgyűlés, majd Országgyűlés tagja, az egyik legmeghatározóbb ellenzéki politikus, a polgári demokrácia híve, ellenezte a háborút. A német megszállást követően letartóztatták és koncentrációs táborba hurcolták.

Rácz Kálmánt,²⁷ *Zsilinszky Bandi*²⁸ ellen akart állni, két lőtt sebbel vitték kórházba. [...] *Maga a minisztertanács hamar megvolt. Abban egyből egyetértettünk valamennyien, hogy a kormánynak le kell mondani. A részletekre vonatkozó rövid vita után abban is megegyeztünk, hogy Kállaynak viszont a helyén kell maradnia.*²⁹ Lukács Béla³⁰ *nem volt velünk, nem bírt Ónodról idejében ideérni. Mi többiek átmentünk autón a Várba.*³¹

Az 1944. március 19-én 11 órakor tartott minisztertanácson a jegyzőkönyv szerint Kállay beszámolt a német megszállás addigi folyamatairól, Csataj és Ghyczy miniszterek pedig a klessheimi tárgyalásokról. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter elmondta, hogy a megszállás eddig milyen fegyveres konfliktusokkal zajlott, valamint hogy a Gestapo már megkezdte a letartóztatásokat. Kállay az ülést azzal zárta, hogy a kormány a koronatanácson le fog mondani.

A minisztertanácsi jegyzőkönyv tehát összességében nem tartalmaz számottevő új információt a német megszállás eseményeivel kapcsolatban, inkább csak pontosítja, megerősíti eddigi ismereteinket. Ennek ellenére mégis egy kiemelten fontos dokumentumról van szó, amely hiteles forrásként, a kormány szemszögéből tanúskodik a 20. századi magyar történelem egyik letragikusabb napjának eseményeiről.

²⁷ Rácz Kálmán (1888–1951) magyar katonatiszt, politikus. Fordulatokkal teli politikai pályája során támogatja a kormánypártot, baloldali, valamint szélsőjobboldali mozgalmakat. 1939-ben a Nyilaskeresztes Párt képviselőjeként szerzett mandátumot, de 1941-ben szembefordult Szálasi Ferencsel és új szélsőjobboldali pártot alapított. A német megszállás idején letartóztatták és Mauthausenbe hurcolták. Kiszabadulása után visszatért, majd 1948-ban emigrált, Svájcban telepedett le. Zsindely tévesen írta nevét „Rácz”-ként, illetve a felsorolt személyek közül ő az egyetlen, akit nem említenek név szerint a Minisztertanács jegyzőkönyvében.

²⁸ Bajcsy-Zsilinszky Endre (1886–1944) magyar jogász, újságíró, politikus. A két világháború közötti korszak meghatározó ellenzéki politikusa, ellenezte a második világháborúban való részvételt. 1944. március 19-én az őt letartóztatni akaró Gestapo-katonákkal fegyverrel szállt szembe, megsebesült, elfogták. A Lakatos-kormány követelésére szabadon engedték, ezt követően az ellenállási mozgalom egyik vezetője. Árulás következtében a nyilasok fogságába került, 1944 decemberében Sopronkőhidán kivégezték.

²⁹ Zsindely naplójának ez az egyetlen pontja, amely ellentmond mind a minisztertanácsi jegyzőkönyvnek, mind Kállay visszaemlékezésének, amelyek szerint az ülésen a miniszterelnök lemondásáról is döntöttek.

³⁰ Lukács Béla (1892–1958) magyar földbirtokos, politikus. 1942. április 17-től 1944. március 22-ig a Kállay-kormány hadigondozásért felelős tárca nélküli minisztere.

³¹ ZSINDELY, 2021, 495–497.

Forrás

Az 1944. március 19-i Minisztertanács jegyzőkönyvének másolata Minisztertanács, 1944. március 19-én délelőtt³²

Elnököl: Kállay Miklós miniszterelnök
Jegyzőkönyvet Bárczy István államtitkár vezeti.

Kállay tájékoztatja a kormány tagjait, hogy miért volt szükséges ezt a rendkívüli minisztertanácsot összehívni. Tájékoztatja a minisztertanácsot a Kormányzó Úr németországi útjáról. A Kormányzó Úr Hitler meghívására³³ március 17-én utazott Klessheimbe,³⁴ a külügyminiszter és honvédelmi miniszter urak, valamint a honvédevezérkar főnökének kíséretében.

Március 18-án délelőtt kezdődtek meg a tárgyalások. Hitler ismételt hangsúlyozta, hogy nem engedi meg az olaszországi események megismétlődését. Ő teljesen informálva van Magyarország szándékairól és minden szükséges lépést megtett, hogy egy magyar kiugrási kísérletet megakadályozzon és hogy Magyarországot megszállja. Az erre vonatkozó parancsokat már kiadták. A Kormányzó Úr teljesen eredménytelenül argumentált Hitlerrel. Ribbentrop³⁵ és Keitel is hangsúlyozták, hogy a helyzeten változtatni nem lehet, mert a parancsokat már kiadták.

Csatay honvédelmi miniszter hasonló értelemben nyilatkozik. A németek kijelentették, hogy ha Magyarország nem áll ellent, függetlenségét Berlin tiszteletben fogja tartani.

³² A minisztertanács pontos időpontját Zsindely Ferenc 11 órára teszi. A koronatanácsot Horthy 12 órára hívta össze, de mivel még előtte külön egyeztetett Kállayval, az végül késéssel, 12:45-kor kezdődött. A minisztertanács Szent-Iványi szerint a Sándor-palotában volt, míg a koronatanácsra már a hozzávetőlegesen 300 méterre lévő kormányzói rezidencián került sor, ahova át kellett érnie a résztvevőknek. Ezek alapján arra lehet következtetni, hogy a minisztertanács ülése körülbelül 40-45 perc hosszúságúra nyúlt. ZSINDELY, 2021, 495; SZENT-IVÁNYI, 2016, 112.

³³ A meghívásra március 15-én került sor, miután Jagow követ az ünnepi opera-előadás szünetében kért kihallgatást a kormányzótól és aznap késő éjjel átadta Hitler üzenetét. Horthy azonnal megbeszélést hívott össze, amelyen Kállay Miklós miniszterelnök, Csatay Lajos honvédelmi miniszter, Ghyczy Jenő külügyminiszter és Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök vett részt. Kállay és Csatay a meghívás elutasítását szorgalmazták, Ghyczy bizonytalan volt, Szombathelyi viszont meggyőzte a kormányzót az utazásról. A vezérkari főnök azzal érvelt, hogy ezen a megbeszélésen kerülhet sor a keleti fronton harcoló alakulatok helyzetének rendezésére, amit a magyar fél már egy éve szorgalmazott. KÁLLAY, 2012, II, 183–185; HORTHY, 2019, 251; RÁNKI, 1978, 112–114.

³⁴ A Salzburg mellett található, barokk stílusú kastélyt az 1938-as Anschlusstól kezdve használta Adolf Hitler ausztriai tartózkodásai idején hivatalos találkozók és események színhelyül.

³⁵ Joachim von Ribbentrop (1893–1946) német diplomata, politikus. 1938. február 4. és 1945. április 30. között a Német Birodalom külügyminisztere. A nürnbergi perben háborús bűnösneként elítélték, majd kivégezték.

Ghyczy külügyminiszter közli, hogy Ribbentrop igen sok vádpontot hozott fel Magyarország ellen. A németek azonban nem voltak hajlandók vádjukat precizírozni.

Csatay honvédelmi miniszter: Keitel kijelentette, hogy Magyarországnak 100%-osan Németország mellé kell állnia. A németek nem bíznak meg bennünk.

Ghyczy külügyminiszter: Hitler és Ribbentrop a Kormányzó Úrtól nyilatkozatot követeltek, amely szerint a németek Magyarországot a Kormányzó Úr hozzájárulásával szállták meg. A Kormányzó Úr a németek ezen kérését újból és újból mereven visszautasította, annak ellenére, hogy a németek kérésüket megismételték s állandóan elhalasztották a különvonat indulását.³⁶

Kállay miniszterelnök: a belügyminiszter az éjjel kapta első hírért arról, hogy német erők hatoltak magyar területre. E hírek és megállapítások szerint több német csapatról volt szó, amelyek több irányból hatoltak magyar területre.³⁷

A vezérkari főnök már néhány nappal ezelőtt tudomással bírt német csapatoknak a magyar–német határon való koncentrálásáról.³⁸ A vezérkari főnök helyettese³⁹ erre a német légügyi attasét, Fütterer tábornokot⁴⁰ kérdezte meg, hogy ezen csapatösszevonásokra miért volt szükség s kijelentette azt is, hogy több német tiszt olyan nyilatkozatot tett, mi szerint a csapatösszevonások Magyarország katonai megszállásának előkészítéséhez tartoznak. Fütterer tábornok kijelentette, hogy minderről neki tudomása nincs és elképzelhetetlennek tartja azt, hogy Németország részéről ilyen terveket tápláljanak

³⁶ A vonat indulásának többszöri elhalasztásáról, illetve folyamatos feltartóztatásáról Horthy is ír emlékirataiban. A magyar küldöttség indulását légiriadó miatt, majd bombatámadásra való hivatkozással elhalasztották, ezzel újabb tárgyalásokat készítve elő. Miután március 18-án késő este elindult a Turán különvonat, Salzburgban és Linzben is hosszú időre feltartóztatták. HORTHY, 2019, 253–256.

³⁷ Zsindely Ferenc naplójában részletesen leírja azokat a bevonulásról és Budapest körbevételéről szóló információkat, amelyeket március 18–19-e éjjelén megtudott. ZSINDELY, 2021, 492–493.

³⁸ Több vezető politikus és katonatiszt is értesült a német csapatmozgásokról. Kéri Kálmán, aki ekkor vezérkari ezredesként a honvédelmi miniszter szárnysegédjeként szolgált, a bécsi Ostbahnhofon működő magyar parancsnokságtól március elején értesült arról, hogy Pozsony környékén jelentős német csapatösszevonásokat folytatnak. Ezzel egy időben a szombathelyi III. hadtest parancsnoka, Bakay Szilárd altábornagy is többször jelentette Szombathelyinek, hogy a határ melletti német csapatok az ország megszállására készülnek. Azonban Bakay mellett csupán Kádár Gyula ezredes, a vezérkari főnökség 2. osztályának (hírszerzés és kémelhárítás) parancsnoka gondolt valós veszélyként a német megszállásra. Kállay – a vezető politikusokkal egyetértésben – úgy gondolta, hogy a németek csak növelni akarják a nyomást a magyar kormányon, illetve így próbálják meg pozíciójából elmozdítani a miniszterelnököt. Szombathelyi katonai szempontból tartotta értelmetlennek a megszállást, amely csak további német csapatokat vonna el a frontról. KÉRI, 1974, 92; KÁDÁR, 1978, 656–657; KÁLLAY, 2012, II, 176–177; SZOMBATHELYI, 1980, 23.

³⁹ Bajnóczy József (1888–1977) magyar katonatiszt. 1937-ben kapott tábornoki rangot, 1941. november 1-jétől 1944 májusáig a Honvéd Vezérkar főnökének helyettese. A visszaemlékezések alapján 1944. március 18–19-e éjszakáján, amikor a német megszálló csapatok megindultak Magyarország irányába, Kállay szavaival élve, „hasznavehetetlennek mutatkozott”.

⁴⁰ Kuno Heribert Fütterer (1894–1963) német katonatiszt. 1938-tól a budapesti német követség légügyi attaséja, emellett 1944. április 4-e után a magyarországi német légielő parancsnoka.

Magyarország ellen. A magyar határon, helyesebben Ausztriában való csapatösszevonásokat a tábornok pedig azzal indokolta, hogy Bécsnek központi fekvése van s ezért ott mindig szoktak csapatösszevonások történni.

Fütterer tábornok a helyettes vezérkari főnökkel való beszélgetéséről tájékoztatta Jagow követet, aki erre felkereste Ghyczy külügyminisztert s méltatlankodva jelentette ki, hogy ilyen német készülődéseknek semmi alapja nincs.

Kállay miniszterelnök: ma, 19-én hajnalban táviratot kapott, amelyben ma, 19-én 12 órakor kezdődő koronatanácsra hívja őt meg a kormány tagjaival Magyarország Kormányzója. Egy másik távirat is futott be a magyar külügyminisztertől, amely szerint fel kell készülnünk német megszállásra.⁴¹ Egy harmadik távirat is futott be a vezérkari főnöktől, amely közli, hogy a német csapatokat barátságosan kell fogadni.⁴²

A miniszterelnök újlag hangsúlyozta, hogy a Kormányzó Úr semmi körülmények között ne hagyja el helyét. Az új kabinet ideiglenesen a vezető adminisztratív tisztviselőkből állítandó össze.

Végül közli a miniszterelnök, hogy Jagow követet felmentette a német kormány állása alól, Werkmeister követségi tanácsost⁴³ pedig áthelyezték. Veesenmayer⁴⁴ jelentkezett a Kormányzó Úrnál a különvonaton⁴⁵ és miniszterelnöknek Imrédy Bélát,⁴⁶ vagy Rátz Jenőt⁴⁷ ajánlotta.

⁴¹ Ghyczy Jenő külügyminiszter helyettesével, Szentmiklóssy Andorral még az utazás előtt egyeztetett arról, hogy szükség esetén, a németeket kijátszva rejtett üzenetet küld a kormány tájékoztatására. „*Kérem feleségemmel közölni, jól érzem magam*” szövegű táviratának valódi jelentése az volt, hogy német megszállás várható. KÁLLAY, 2012, II, 190.

⁴² Szombathelyi Ferenc táviratában azt jelezte, hogy a német csapatokat barátságosan kell fogadni, és amíg Horthy vissza nem érkezik, semmilyen intézkedés nem történhet. Éjszaka folyamán felmerült, hogy a távirat hamisítvány lehet. ZSINDELY, 2021, 494; KÁLLAY, 2012, II, 190.

⁴³ Karl Werkmeister (1898–1976) német jogász, diplomata. 1937 és 1944 között a budapesti német követség tanácsosa.

⁴⁴ Edmund Veesenmayer (1904–1977) német közgazdász, katonatiszt, diplomata. A Német Birodalom Külügyminisztériumának különleges ügyekkel megbízott szakértőjeként mérte fel a kelet- és közép-európai államok gazdasági és politikai helyzetét. 1944. március 19-től – bár kinevezési okmánya március 20-án készült – a Német Birodalom budapesti követe és teljhatalmú magyarországi megbízottja.

⁴⁵ Veesenmayer már a vonaton egyeztetett Horthyval, de hivatalosan Karl Ritter követ utasítása szerint március 19-én délelőtt, Budapesten, Jagow búcsúlátogatása után kellett felkeresnie a kormányzót, és előadni a kormányalakítási tervet Imrédy részvételével. Ritter követ feljegyzése Veesenmayerrel folytatott telefonbeszélgetéséről. Salzburg, 1944. március 19. A WILHELMSTRASSE ÉS MAGYARORSZÁG, 1968, 785.

⁴⁶ Imrédy Béla (1891–1946) magyar közgazdász, politikus. 1938. május 14-től 1939. február 16-ig miniszterelnök, bukását túlzott jobbratulódása és a németekhez való túlzott közeledése okozta. Ezt követően a magyar szélsőjobb egyik vezetője, a német megszállást követően neve többször felmerült a kormányfői cím várományosaként, de nem kapta meg a tisztséget. A második világháborút követően a Népbíróóság halálra ítélte, kivégezték.

⁴⁷ Rátz Jenő (1882–1952) magyar katonatiszt, politikus. 1936. szeptember 5. és 1938. május 24. között a Honvéd Vezérkar főnöke. 1938. május 14. és november 15. között az Imrédy-kormány honvédelmi minisztere. A német megszállást követően, 1944. március 22-től július 19-ig a Sztójay-kormányban a mi-

Keresztes-Fischer belügyminiszter: további közléseket tesz a helyzetre vonatkozólag. Bejelenti, hogy horvát csapatok átlépték a határt és Légrádot akarják elfoglalni. Egy Gestapo ezredes parancsot adott ki, hogy Budapest körülzárandó és egy zsidó sem engedendő ki. Amennyiben a magyar rendőrség visszautasítja a Gestapo parancsokat, a Gestapo maga fogja végrehajtani az utasításokat. A belügyminiszter megállapítja, hogy a németek ismételten valótlanosságokat mondtak, így különösen akkor, amikor kijelentették, hogy Magyarországgal szemben csak barátságos eszközöket fognak alkalmazni. Ezzel szemben ma, 19-én reggel a Gestapo behatolt Kállay miniszterelnök dolgozószobájába s ott megkísérelte gróf Bethlen István⁴⁸ letartóztatását. Bethlen István ellenben visszautasította a Gestapo azon kívánságát, hogy a német követségre menjen. Baranyait, Rassayt és számos más vezető embert a Gestapo letartóztatott és internált. Bethlen István gróf házában házkutatást tartottak. Bajcsy-Zsilinszky Endrét megsebesítették. Az Astoria szállót lefoglalták a Gestapo számára. A Margit-sziget épületeit és valamennyi fővárosi iskolát a németek saját számukra kiürítették.

Csatay honvédelmi miniszter: németországi tartózkodásuk alatt valamennyi német hangsúlyozta, hogy alkotmányos magyar kormány alakítandó. A Kormányzó Úr lemondását épp úgy nem hajlandók elfogadni, mint adminisztratív kabinet alakítását. Biztosítékot óhajtanak arra vonatkozóan, hogy Magyarország Olaszország mintájára nem fog kiugrani. Ha a Kormányzó mégis félreállana, úgy nemcsak a totális német megszállás következne be, de a románok, szlovákok és horvátok is be fognak hatolni magyar területre.

Kállay miniszterelnök bezárja az értekezletet és határozatként kimondja, hogy a ½1 óra-
kor kezdődő koronatanácsban a kabinet le fog mondani és kérni fogja az államfőt, hogy a lemondást elfogadja és az adminisztratív államtitkárokból álló kabinetet alakítani méltóztasson.

A miniszterelnök a kormány tagjaival ezek után átvonult a koronatanácsra. A koronatanács előtt a Kormányzó Úr külön kihallgatáson fogadta Kállay miniszterelnököt. A koronatanács 12.45 órakor kezdődött és 13.45 óráig tartott. Jegyzőkönyvvezető volt Bárczy István államtitkár.

niszterelnök helyettesítésével megbízott tárca nélküli miniszter, 1944. november 8-tól 1945. március 28-ig a Felsőház elnöke.

⁴⁸ Bethlen István (1874–1946) magyar jogász, mezőgazdász, politikus. 1921. április 14-től 1931. augusztus 24-ig Magyarország miniszterelnöke. Kormányfősége után továbbra is a magyar politika egyik legmeghatározóbb alakja, Horthy bizalmasa és tanácsadója, szorgalmazta a háborúból való kiugrást.

A koronatanács után a minisztertanács folytatta ülését.

A minisztertanács megszövegezi a kormány lemondási nyilatkozatát, amelyet Kállay miniszterelnök ír alá.

A nyilatkozat szövege nagy vonásokban a következőket tartalmazza:

A Kormányzó Úr fogadta Kállay miniszterelnököt és tájékoztatta őt Hitler Adolffal folytatott tárgyalásairól. Ezen tájékoztatás után a m. kir. kormány minisztertanácsot tartott, amelyen a m. kir. külügy- és honvédelmi miniszterek tájékoztatták a kabinet tagjait a németországi út eseményeiről. A két miniszter megállapította, hogy a németek feltétlenül, minden körülmények között megszállják Magyarországot. Hitler kijelentette, hogy semmi körülmények között nem tűri az olaszországi események megismétlődését.

A német megszállás Magyarország Kormányzójának megérkezése előtt megkezdődött, március 19-én a hajnali órákban és most is folyamatban van.

A kabinet ennek következtében elhatározta lemondását.

A fentiekre való tekintettel Kállay miniszterelnök kéri, hogy a lemondást a Kormányzó Úr elfogadni méltóztassék anélkül, hogy a kormány a lemondás indokait kifejtené.

Végül Kállay miniszterelnök a maga és a kormánya nevében hálás köszönetét fejezi ki a Kormányzó Úrnak, hogy két év rendkívül súlyos eseményei között olyan bölcses-séggel irányította és támogatta kormány munkáját. Végül leszögezi, hogy a kormány minden egyes tagjának hűsége, hódolata és törhetetlen ragaszkodása ezen legsúlyosabb órákban sem változott meg.

Rövidítések és irodalomjegyzék

DRERL	Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Budapest
C/80	Szent-Iványi Domokos (1898–1980) iratai
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
K 27	Miniszterelnökségi Levéltár, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1867–1944)

*

Forráskiadványok

- A WILHELMSTRASSE ÉS
MAGYARORSZÁG, 1968 *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról, 1933–1944*, szerk. RÁNKI György – PAMLÉNYI Ervin – TILKOVSKY Loránt – JUHÁSZ Gyula, Budapest, Kossuth, 1986.
- MAGYARORSZÁG ÉS
A MÁSODIK
VILÁGHÁBORÚ, 1959 *Magyarország és a második világháború. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeiből és történetéből*, szerk. ÁDÁM Magda – JUHÁSZ Gyula – KERÉKES Lajos, Budapest, Kossuth, 1959.

Szakirodalom és egyéb források

- HORTHY
2019 HORTHY Miklós: *Emlékirataim*, Budapest, Európa, 2019.
- KÁDÁR
1978 KÁDÁR Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*, Budapest, Gondolat, 1978.
- KÁLLAY
2012 KÁLLAY Miklós: *Magyarország miniszterelnöke voltam, 1942–1944*, II. kötet, Budapest, Európa, 2012.
- KÉRI
1974 KÉRI Kálmán: *Visszaemlékezés 1944. március 19-re*, In: *Századok*, 21. (1974) 1. sz. 92–103.
- RÁNKI
1978 RÁNKI György: *1944. március 19., Magyarország német megszállása*, Budapest, Kossuth, 1978.
- SZAKÁLY
2001 SZAKÁLY SÁNDOR: *A magyar katonai felső vezetés, 1938–1945*, Budapest, Ister, 2001.
- SZENT-IVÁNYI
2013 SZENT-IVÁNYI Domokos: *The Hungarian Independence Movement, 1936–46*, szerk. KODOLÁNYI Gyula – SZEKÉR Nóra, Budapest, Magyar Szemle, 2013.

SZENT-IVÁNYI
2016

SZENT-IVÁNYI Domokos: *Visszatekintés, 1941–1972*, szerk. KODOLÁNYI Gyula – SZEKÉR Nóra, Budapest, Magyar Szemle, 2016.

SZOMBATHELYI
1980

SZOMBATHELYI Ferenc: *Szombathelyi Ferenc visszaemlékezései*, szerk. GOSZTONYI Péter, Washington, Occidental Press, 1980.

ZSINDELY
2021

ZSINDELY Ferenc: *Miniszter a frontvonalban. Zsindely Ferenc naplója, 1941. február 25. – 1946. március 9.*, szerk. SZEKÉR Nóra, Budapest, ÁBTL–Kronosz, 2021.

Politikai helyzetkép egy integrálandó területről

A 4. Ukrán Front SZMERS-csoportjának jelentései Kárpátalja politikai helyzetéről (1944)

Az 1943-tól a nyugati, illetve délnyugati irányba előretörő Vörös Hadsereg csapatait szorosan követték a szovjet állambiztonsági szervek egységei, mint a Belügyi Népbiztosság (NKVD) operatív csoportjai, valamint a katonai elhárítás (SZMERS) alakulatai.¹ A mögöttes területeken tevékenykedő szovjet szervek feladata nem csupán a polgári lakosság életének megszervezése vagy éppen a szovjet csapatok hátának biztosítása volt a fegyveres ellenállással szemben. A „fasiszta” szervezetek elleni fellépésre, valamint a politikai, társadalmi és gazdasági élet demokratizálására hivatkozva ezek a szervek a kezdetektől közreműködtek az adott terület szovjetizálásában. Kifejezetten igaz volt ez Kárpátaljára, melynek a Szovjetunióba történő integrálása a kezdetektől fogva kívánatos volt.

A magyar Honvéd Vezérkar még 1944 januárjában is bízott abban, hogy az előrenyomuló Vörös Hadsereg a Kárpátokat megkerülve lengyel területeken tör csak előre Németország felé, s a Kárpátokra támaszkodva megakadályozható lesz az ország hadszíntérré válása. Viszont a február–márciusi gyors ukrajnai szovjet előrenyomulás miatt reális közelségbe került a Magyarország területére való betörés. Erre is reagálva 1944. április 12-én – április 1-jei visszamenőleges hatállyal – Kárpátalját hadműveleti területté nyilvánították. A magyar 1. hadsereg előrevonása és április 17-i támadása megakadályozta azt, hogy a német 1. páncélos- és német 8. hadsereg közötti 200 km-es rést kihasználva a Vörös Hadsereg elérje a magyar határt. Habár a júliusi szovjet támadás 37 000 fős embervesztéseget okozott a magyar haderőben, a magyar határtól 15–20 km-re még sikerült stabilizálni a frontot. Kárpátalja hadszíntérré válását az 1. és 2. Ukrán Front érintkezési pontján az Állami Védelmi Bizottság július 31-i direktívája alapján újjáalakított 4. Ukrán Front szeptember 8-i támadása hozta el. Szeptember 28-ra a szovjetek átkeltek a Kárpátok fő hegyláncán, viszont még nem tudtak betörni a magyar területekre. A kárpátaljai területeket két hét alatt, október 14. és 28. között foglalták el. Ebben a 4. Ukrán Front túlerején kívül közrejátszott mind az egészen Debrecenig előrenyomuló 2. Ukrán Front átkarolásától való félelem, mind pedig a kiugrási kísérletet követően a magyar 1. hadsereg alacsony harci morálja. Október 27-én a szovjet haderő elfoglalta Ungvárt, majd 28-án – ideiglenesen – bevette Csapot is –, ezzel gyakorlatilag Kárpátalja egész területe szovjet megszállás alá került. Ekkor a frontvonal Ungvártól 10–25 km-re, a Csap–Botfalva-tengelyen merevedett meg. A Vörös Hadsereg egységei

¹ BARÁTH, 2017, 21.

közel egy hónap hadműveleti szünetet követően, november 26-án számolták fel a német–magyar csapatok Tisza-hídfőjét és foglalták el Csapot. Ezzel megszűnt a kárpátaljai terület frontövezeti jellege.²

Habár Kárpátalja hivatalosan csak 1945 második felében³ vált az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság részévé, a megszállás első hónapja kulcsfontosságú volt a terület Szovjetunióba történő integrálásában. Az ukrán historiográfiában a „preventív szovjetizációnak”⁴ nevezett időszak egyszerre szolgált a terület Csehszlovákiába való visszaintegrálásának megakadályozására, a Szovjetunióhoz csatolás legitimációjának megteremtésére és az integrálás előkészítésére, ezen túl pedig a korábbi politikai és társadalmi elit felszámolására – részben annak fizikai megsemmisítése által –, s ezzel együtt az etnikai homogenizálásra.

Október 24-én a londoni emigráns kormány megbízottjaként hiába érkezett meg František Němec az első bécsi döntést megelőző csehszlovák közigazgatás kiépítésére és a terület Csehszlovákiába való visszaintegrálásának kivitelezésére, a szovjet támogatással és a Csehszlovák Kommunista Párt egykori kárpátaljai párttagjainak bevonásával egy kvázi szeparatista mozgalom jött létre. Annak érdekében, hogy megakadályozzák a Němec által összehívott november 21-i népgyűlést, 19-én létrehozták a Kárpátontúli Kommunista Pártot, 26-án pedig Munkácson Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságainak első – és egyben utolsó – kongresszusán kiáltványt fogadtak el a Csehszlovákiától való elszakadás, illetve az USZSZK-val való „újraegyesülés” igényéről. Szovjet nyomásra a csehszlovák küldöttség decemberben át is tette a székhelyét Kassára. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a magyar és német lakosság elleni általános fellépés is. A 4. Ukrán Front november 13-án kiadott 0036. számú parancsával elrendelték a 18–50 éves, munkaképes német és magyar nemzetiségű férfiak letartóztatását és táborokba szállítását.

Mindezek a politikai folyamatok a Vörös Hadsereg mögöttes területein működő NKVD-határőrezredek, valamint a SZMERS-csoportok közreműködésével és támogatásával zajlottak. Az 1943-ban megszervezett szovjet katonai elhárítás feladatai közé tartozott mind a szovjet haderőn belüli ellenséges ügynökök, a „szovjetellenes elemek”, a hazaárulók és katonai bűnözők, mind a német uralom alatt élő vagy fogságban lévő szovjet állampolgárok (például egykori szovjet hadifoglyok, birodalmi kényszermunkára hurcolt „Ostarbeiterek”), mind pedig a Vörös Hadsereg által elfoglalt nem szovjet területek lakossága közül az „ellenséges elemnek” minősített személyek kiszűrése, az ilyen személyek ellen irányuló vizsgálat lefolytatása, utóbbiak internálása és esetleges kivégzése.⁵

A SZMERS kémelhárító igazgatóságait (Управления контрразведки, УКР) frontonként szervezték meg. Az igazgatóságok négy osztállyal működtek. Ezenkívül

² KOSZTYÓ, 2020; SZÁMVÉBER, 2018, 155–169.

³ A terület státuszát szabályozó, 1945. június 29-i csehszlovák–szovjet szerződést a csehszlovák fél november 22-én, a szovjet november 27-én ratifikálta, közigazgatási beillesztésére pedig 1946. január 22-én került sor az Ukrán SZSZK Kárpátontúli területeként.

⁴ OFICINSZKI, 2010b, 233–235.

⁵ PRINGLE, 2007, 125–129.

a frontnak alárendelt hadseregeknél és hadosztályoknál kémelhárító osztályokat (Отдел контрразведки, ОКР) állítottak fel.⁶ A közölt dokumentumokat a 4. Ukrán Front SZMERS-csoportjának parancsnoka, Nyikolaj Kuzmics Kovaljcsuk altábornagy,⁷ valamint az említett SZMERS-csoport 2. osztályának vezetője, Georgij Pavlovics Sabaljin alezredes⁸ jegyzi. Utóbbi osztály feladata a mögöttes területeken, valamint a hadifoglyok között végrehajtott kémelhárítás volt, de a gyakorlatban a szovjetizálás folyamatában is szervesen közreműködött. Amint Mihajlo Dmitrijevic Mondics – disszidálását követően Nicola Sinevirsky álnéven megírt – memoárjában beszámolt a 4. Ukrán Front említett SZMERS-osztályának munkájáról, „Ezek letartóztatják a szovjet rendszer minden szervezett ellenségét. Ezen fogalom alatt mindazon pártok prominens tagjai értendők, akik tagadják a kommunizmust. Idetartozik a magyar »Nyilas[keresztes] Párt« is, a szlovák Hlinka Gárda is, a Német Nemzetiszocialista Párt is, a lengyel »Honi Hadsereg« is”⁹

*

A közölt iratok a kijevi Ukrajna Állambiztonsági Szolgálat Ágazati Állami Levéltárának (Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Київ, ГДА СБУ) őrizetében található. A KGB USZSZK részlege által 1959-ben felállított operatív archívumban egy gyéloba rendezték a Kárpátalja integrálásakor készült, a 4. Ukrán Front állambiztonsági és kémelhárító szervei által keletkeztetett jelentéseket.¹⁰ Ezekből a közvetlenül a szovjet megszállást követően, 1944 november–decemberében készült dokumentumokból adunk válogatást Kárpátalja politikai viszonyaira, valamint az 1938/1939 és 1944 között a területen működő magyar pártokra vonatkozólag.

A SZMERS által készített dokumentumok elkészültének pontos oka nem rekonstruálható a fennmaradt akta alapján. A jelentések által bemutatott pártstruktúra már nem állt fenn 1944 végén. Habár Jaross Andor belügyminiszter április 1-jei, a baloldali pártok betiltására vonatkozó rendelete gyakorlatilag nem érintette a területet – mivel

⁶ BIRSTEIN, 2011, 273–278.

⁷ Nyikolaj Kuzmics Kovaljcsuk (1902–1972) előbb rendőrként, majd 1926-tól az OGPU keretében határőrként teljesített szolgálatot. 1938-ban lépett az NKVD állományába, ahol előbb Grúziában, majd Leningrádban szolgált. 1943. május 26-án helyezték a Déli Front SZMERS-csoportjához. A 4. Ukrán Front megalapításától a front SZMERS-csoportjának munkatársa és vezetője. 1954-ben a desztalinizálás keretében megfosztották rangjától és elbocsátották a testülettől. https://nkvd.memo.ru/index.php/Ковальчук,_Николай_Кузьмич (utolsó letöltés: 2022. szeptember 17.).

⁸ Georgij Pavlovics Sabaljin (1899–?) 1936-tól teljesített szolgálatot az NKVD-nél előbb Ukrajnában, majd 1943 áprilisától a 2. gárdahadseregnél. 1944 májusától szolgált a 4. Ukrán Front SZMERS csoportjánál. https://nkvd.memo.ru/index.php/Шабалин,_Георгий_Павлович (utolsó letöltés: 2022. szeptember 17.).

⁹ СИНЕВИРСКИЙ, 1948, 47.

¹⁰ Ennek egy részét – 323 lapon 62 jelentést – már 1945. február 12-én egyberendezte a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Igazgatóságának 2. osztálya. ГДА СБУ – Ф. 13. – Спр. 928. – Т. 1. Опись документов, находящихся в деле «Закарпатская Украина».

ilyen pártok nem voltak Kárpátalján –, viszont később Vincze András, az Északkeleti Hadműveleti terület hadműveleti biztosa 1944. július 24-én betiltott minden politikai összejevetelt. Miután a szélsőjobboldali pártok ezt a korlátozást nem tartották be, így azok vagyonát szeptemberben razziákon foglalták le.¹¹ A nyilas hatalomátvétel sem adott lehetőséget a szélsőjobboldali pártok kibontakozására, mivel a hadihelyzet miatt a kiugrási kísérlettel egy időben elrendelték Ungvár kiürítését, október 23-án pedig a Kárpátaljai Kormányzói Biztosság hivatala is Ózdra költözött.¹²

A szovjet bevonulást követően mind a csehszlovák, mind a szovjet fél érdekelt volt a magyar párt- és hatalmi struktúrák teljes felszámolásában. Német az egykori csehszlovák pártoknál – mint a Köztársasági Földműves Párt, Nemzeti Szocialista Párt, Csehszlovák Kommunista Párt, Csehszlovákiai Szociáldemokrata Munkaspárt – próbálkozott meg az egykori alapszervezetek újjászervezésével, erre vonatkozó utasítást adott a kiépülő önkormányzatoknak.¹³ Emellett az általa kiépített csehszlovák adminisztráció november 7-én elrendelte a Levente Egyesület, a Volksbund, a Kurtyák–Bródy–Fenczik-párt, valamint a Szics-gárda tagjainak letartóztatását.¹⁴

A szovjet katonai parancsnokságok a kezdetektől közreműködtek a korábbi előljáráásokat felváltó népbizottságok felállításában, melyek célja nem csupán az alsóbb szintű magyar közigazgatás teljes felszámolása, hanem a csehszlovák aspirációk megakadályozása is volt.¹⁵ A katonakorú magyar férfilakosság november 18-án meginduló összeszedésének részeként feloszlatták a kárpátaljai települések előljáráseit, s helyükre népbizottságokat állítottak fel.¹⁶ A Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártja november 19-i megalapításával viszont bevezették az egypártrendszert is.¹⁷ December 3-án a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa deklarálta, hogy minden kapcsolatot megszakít a csehszlovák kormány helyi képviselőivel,¹⁸ ezzel megakadályozva a további csehszlovák politizálást.

Annak ellenére, hogy az NKVD napi jelentései több alkalommal is beszámoltak „fasiszta” pártok illegalitásba vonulásáról, semmilyen más NKVD- vagy SZMERS-jelentés ezt nem erősíti meg.¹⁹ Így ez 1944 november–decemberében az általános helyzetfelmérésen túl alighanem a politikai ellenfelek felmérését szolgálta. Már közvetlenül a szovjet megszállás első hónapjában megkezdődött a magyar politikusok letartóztatása.²⁰ Így novemberben elsőként Benda Kálmán egykori felsőházi tagot tartóztatták le,

¹¹ KOSZTYÓ, 2020, 48, 61–62.

¹² KOSZTYÓ, 2022b, 801.

¹³ ВОТТЛІК, 2005, 265.

¹⁴ KORSZUN–KOSZTYÓ–ТОМА, 2022, 20–21, 68–69.

¹⁵ МИЩАНИН, 2019, 178–179.

¹⁶ ВОТТЛІК, 2005, 256.

¹⁷ Уо., 264.

¹⁸ ОФІСІНСЬКІЙ, 2010b, 234.

¹⁹ KORSZUN–KOSZTYÓ–ТОМА, 2022, 22.

²⁰ A magyar képviselők elleni fellépésről átfogóan lásd DUPKA–ZUBÁNICS, 2017; HORVÁTH, 2008, 95–143; A területi ügyészség közleményét a magyar parlament volt képviselői ellen indított büntetőjogi felelősségre vonásról lásd KORSZUN–KOSZTYÓ–ТОМА, 2022, 287–288.

akit majd 1945. január 25-én a szovjet 8. légi hadsereg rögtönítélő bíróságának ítélete nyomán ki is végeztek.

A szovjet hatalomátvételt megelőzően működő pártok tagjaival szembeni átfogó repressziók már 1944–1945 telén kezdetüket vették. A december 18-án létrehozott Kárpát-Ukrajna Népi Tanácsa mellett működő Rendkívüli Bíróság joghatósága kiterjedt a „megszálló kormányok vezetői” mellett a „magyar fasiszta pártokra” is.²¹ Konkrétan a célzott megtorlásra 1945 első hónapjaiban került sor. Az NKVD 1945. január 16-i 0016. sz. parancsa felgyorsította és radikalizálta a Vörös Hadsereg mögöttes területeinek „ellenséges elemektől” való megtisztítását – ennek keretében Kárpátalján többek között a fasisztának minősülő egyesületek, valamint a csehszlovák időszak polgári pártjai tagjainak letartóztatását. 1945 első három hónapjában 2443 személyt tartóztatnak le, ezek közül 600-at át is adtak a SZMERS-nek.²² 1945 közepén a SZMERS további listákat állított össze az olyan „szovjetellenes ellenforradalmi elemekről”, mint a „magyar terroristák”, a Szics-gárda, az Orosz Autonóm Párt, az Ukrán Nemzeti Egyesület tagjai.²³ Emellett – elsősorban az Ungváron 1945–1946-ban felállított népbíróság ítéletei alapján – a korábbi politikai elit Kárpátalján tartózkodó tagjait kivégezték vagy hosszú börtönbüntetésre ítélték.²⁴

A közzétett dokumentumok egyszerre adhatnak új adatokat Kárpátalja 1938 és 1944 közötti politikai életére vonatkozólag, s egyszerre mutatnak rá a berendezkedő szovjet hatalom előítéleteire. A magyar uralom politikatörténete kapcsán fontos adalékkul szolgálnak a különböző pártok aktivistáira vonatkozó információk, melyek egy része mindenképpen a magyar közigazgatás zsákmányolt anyagai alapján történt – gondolva itt a 3. forrásban is idézett nyilaskeresztes pártanyagra. Mindezeket felhasználva széles körű vizsgálatokat folytattak, elsősorban a Nyilaskeresztes Párt, a Volksbund, valamint a Henlein-párt tagjai ellen.²⁵ Ezek árnyalhatják a Nyilaskeresztes Párt kárpátaljai tevékenységének történetét, különösen a kiugrási kísérletet és a nyilas hatalomátvételt illetően, mely eseményeknek Kárpátalját illetően eddig elsősorban csak a hadi vonatkozásai ismertek.²⁶

A forrásközlést megelőzően ki kell emelnünk a szöveggondozás néhány szempontját: az eredetileg orosz nyelven írott iratok magyarra fordítását a közreadók végezték. A források gondozása során igyekeztünk az eredeti szöveg tipográfiai jellegzetességeit (például személyek vezetéknéveinek csupa nagybetűvel írása, aláhúzások) meghagyni. Az eredeti szöveg számtalan elírást tartalmaz a nevekre vonatkozólag, több alkalommal a személyek keresztnévét orosz (Péter – Pjotr) vagy német (például Jenő – Eugén) változatában említik. Ezeket a betűhív forrásközlés keretében meghagyjuk, első megjele-

²¹ KORSZUN–KOSZTYÓ–ТОМА, 2022, 80–82.

²² Уо. 32; Dupka György kutatásai szerint 1945. január 19. és február 17. között 2352 személyt tartóztatnak le, akik közül 412 főt a SZMERS-nek adtak át. ДУПКА, 2020, 130.

²³ МИЩАНИН, 2019, 236, 367, 382.

²⁴ ОФИЦИНСКИЈ, 2010b, 225–226.

²⁵ Korszun több erre vonatkozó dokumentumot is közöl: KORSZUN–KOSZTYÓ–ТОМА, 2022, 145–702.

²⁶ KOSZTYÓ, 2022b, 802–805.

nésük alkalmával viszont lábjegyzetben jelöljük a rekonstruált személynevet. A személyek esetén csak a legfőbb tisztségviselők életrajzi adatait (itt is elsősorban politikai tevékenységükre, valamint az őket ért szovjet repressziókra vonatkozólag) adjuk meg magyarázó lábjegyzetben,²⁷ a forrásokban megjelölt pártaktivisták biográfiáinak elkészítése további kutatásokat igényel.

Források

1.

A 4. Ukrán Front SZMERS-csoportja 2. osztályának jelentése Kárpát-Ukrajna politikai és társadalmi állapotáról

1944. november

ГДА СБУ – Ф. 13. – Спр. 928. – Т. 1. – Арк. 5–7.²⁸
Eredeti. Gépirat.

SZIGORÚAN TITKOS

KÁRPÁT-UKRAJNA

(Politikai-morális állapotokról szóló jelentés)

Kárpát-Ukrajna – egy kicsi ország,²⁹ mely a keleti („erdős”) Kárpátok déli lejtőin található. Területének északkeleti része a hegyekben, délnyugati része pedig egy völgyben terül el.

A háborúig Kárpát-Ukrajna lakosságának létszáma elérte a 607 ezer főt (1939-es adatok alapján).

A lakosság többségét ukránok teszik ki (ezek magukat „ruszinoknak”, valamint „ruszviknak” nevezik). Az 1939-es adatok szerint az ukrán lakosság 431 ezer főt tett ki, azaz az ország egész lakosságának 72%-át. A többi nemzetiség jelentősen kisebb szám-

²⁷ Ehhez elsősorban az alábbi műveket használtuk fel: DUPKA–ZUBÁNIC, 2017; FEDINEC, 2002, ПОП, 2001.

²⁸ Az ukrán levéltári struktúráról eltérően a 13. fond (фонд, ф.) nem tagozódik opiszokra (опис, о.), viszont az egyes őrzési egységek (справа, спр.) több kötetet (том, т.) tesznek ki.

²⁹ A saint-germaini békeszerződés nyomán a jelenlegi Kárpátalja területét Podkarpatszka Rusz néven Csehszlovákiához csatolták. A terület számára a Beneš-kormánynak elvileg autonómiát kellett volna biztosítania. A gyakorlatban viszont ez nem így volt. Mindamelllett, egy országrészről beszélhetünk, nem pedig egy önálló országról. 1939. március 15-én Avgusztin Volosin vezetése alatt ugyan valóban „független országnak” kiáltották ki Kárpát-Ukrajnát, a magyar hadsereg még aznap történő benyomulása keretében viszont ez a viszonylagos jogállása még egy teljes napig sem állt fenn. Az eredeti szövegben tehát a Kárpát-Ukrajnára mint „országra” történő utalás nem felel meg a történelmi tényeknek, csak a jelentést összeállító személyek pontatlanságát tükrözi. Mindazon túl, ezen állítás hibás volta hangsúlyozása mellett a fordításban meghagyjuk az eredeti szövegben is használt „ország” jelzőket.

ban van reprezentálva: szlovákok (37 ezer – 6,4%), magyarok (26 ezer – 4,4%), románok (9 ezer – 1,5%), németek (közel 9 ezer – 1,5%).³⁰

Az ukrán lakosság főként az ország északkeleti és központi részén összpontosul, valamint egészen Erdélyig húzódik, részben utóbbi határainál is fellelhetőek (Sziget környékén).

Ez – többnyire paraszt lakosság, mely falvakban él, habár Huszt, Munkács és Ungvár városokban ugyancsak jelentős létszámú ukrán értelmiségi is található.

A magyar lakosság az ország déli területein, valamint annak összes városában koncentrálódik, és a munkásosztály, valamint a kispolgárság jelentős százalékát teszi ki. Legnagyobb számban a magyarok Beregszászban találhatóak (a város lakosságának közel 90%-át teszik ki).³¹

A szlovákok az ország nyugati területein élnek.

A csekély létszámú német lakosság számos faluban egész kolóniákként él (Pósaháza, Felsőkerepec, Alsókerepec,³² Várpalánka falvak).³³

A háborúig Kárpát-Ukrajnában közel 87 ezer zsidó élt, de a többségüket a németek agyonlőtték,³⁴ és csak egy csekély részüknek sikerült elrejtőzniük a hegyekben.³⁵ A zsidók túlnyomórészt a városi burzsoáziát reprezentálták.

Kárpát-Ukrajna – egy gazdaságilag kevésbé fejlett ország, ipara elenyésző. A legfejlettebb iparága – a fűrészüzemi termelés.

Az egész területen pár száz fűrészüzem van szétszórva.

Ezeket kívül Ungváron van egy kis vasmű, Munkácson pedig egy olajfinomító és egy dohányüzem, továbbá számos egyéb kis vállalat.

A német–magyar megszálló hadsereg visszavonulásakor a megszállók nem érkeztek megsemmisíteni vagy elvinni a vállalatokat, így az ipar viszonylag kevésbé károsodott.

Az ország mezőgazdasága roppant alacsony szinten van. Főbb ágazatai a borászat, kertészet és az állattenyésztés.

³⁰ A fentebbi adatsor az 1939. március 14–20. között elfoglalt Kárpát-Ukrajna (11 094 km², 552 000), valamint a március 23-i szlovák–magyar „kisháború” során elfoglalt határ menti területekre (406 km², 69 000 lakos) vonatkozhat. Azaz nem azonos az 1944 novemberében kikiáltott Kárpát-Ukrajna területtel, mely magában foglalta az első bécsi döntés során Magyarországhoz csatolt határ menti területeket is. OFICINSZKIJ, 2010a, 178.

³¹ Az 1941-es népszámlálás szerint Beregszász lakosságának 92,5%-a volt magyar anyanyelvű. KEPECS, 1996, 100.

³² Tollal kihúzva az eredetiben.

³³ Pósaházán a lakosság 85%-a, Felsőkepecsen 68%-a, Alsókerepecen 6%-a, Várpalánkán 50%-a volt német anyanyelvű 1941-ben. KEPECS, 1996, 88, 90.

³⁴ Az 1944-es deportálás kárpátaljai áldozatainak döntő hányadát vagy az Auschwitzba való megérkezést követően azonnal elgázositották, vagy a német koncentrációs táborrendszerben veszítette életét. A *расстрелять* szó használata arra utalhat, hogy a megszállt szovjet területeken a megszálló erők és a velük kollaboráns csoportok nagyrészt valóban lőfegyverekkel végezték ki a zsidókat, és a jelentés készítője ezt tarthatta a zsidóellenes tömeggyilkosságok alapvető formájának.

³⁵ A holokauszt idején 100-106 ezer kárpátaljai zsidót hurcoltak el munkaszolgálatra, illetve koncentrációs táborba, 90%-uk, 80-87 ezer fő meghalt. KOSZTYÓ, 2020, 104.

A vasúti közlekedésnek három fő vonala van:

1. (Deljatin) – Körösmező – Beregszász – (Slovenské Nové Mesto)³⁶
2. (Szkole) – Munkács – Bányó – (Csap)
3. (Szombor) – Ungvár – (Csap).

A vasutak kapacitása roppant alacsony (18–20 pár vonat naponta). Ezzel egyidejűleg az úthálózat, a hidak és az állomások felújításra és újjáépítésre szorulnak.

A magyar hadsereg visszavonulásakor [bizonyos] útrészek jelentősen sérültek. A megszállók ugyancsak használhatatlanná tették Ungvár vasút-csomópontot.

A Kárpátokon áthaladó országutakból kettő a legkényelmesebb: (Sztrij) – Munkács és (Szombor) – Ungvár. Mindamellet, visszavonuláskor a németek mindkét útvonalat jelentősen károsították.

Kárpát-Ukrajna sík területein az országutak jó állapotban vannak.

II.

1918-ig Kárpát-Ukrajna Magyarország részét alkotta. Ausztria–Magyarország³⁷ felbomlásával Kárpát-Ukrajna egy éven keresztül – az autonóm „Ruszka Krajna”³⁸ jogán – a Magyar Népköztársasághoz tartozott.³⁹ 1919-ben Kárpát-Ukrajnában közel egy hónapon keresztül állt fenn a szovjethatalom, viszont utóbbit kegyetlenül leverték a csehszlovák és a román hadseregek.⁴⁰

Ezt követően Kárpát-Ukrajnát a Csehszlovák Köztársasághoz csatolták.

Külpolitikai szempontból Kárpát-Ukrajna ez időben a szovjetellenesség fellegette volt, itt jelentős mennyiségű orosz fehérgárdista és ukrán nacionalista elem gyűlt össze.

Zsatkovics Gergely,⁴¹ a csehszlovák kormány első kárpát-ukrajnai fő kormányzója, közel 400 főből álló ukrán nacionalista csoportot hozott Csehszlovákiába Párizsból.

³⁶ Újhely, Sátoraljújhely Csehszlovákiához csatolt része.

³⁷ Az 1867-es kiegyezéstől kezdve az 1918-as szétesésig az ország hivatalos megnevezése az Osztrák–Magyar Monarchia volt.

³⁸ Az eredetiben: „Orosz (ruszkij) ország” szerepel. A fordításban ezt a pontatlanságot javítottuk.

³⁹ Az 1918. december 21-én meghozott és 25-én életbe lépő 1918. évi X. néptörvény értelmében Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék ruszin lakta részeiből Ruszka Krajna néven autonóm terület alakult ki a Magyar Népköztársaságon belül. Irányításában két szervezet, a budapesti Ruszka Krajna Minisztérium – 1919. március 24-től Rutén Népbiztosság –, valamint a helyben, Munkács központtal felálló Ruszka Krajnai Kormányosság vett részt, a feladatait mindkettő a terület megszállásáig látta el. Habár a Ruszka Krajna pontos határainak kijelölését a békekötést követő határrendezés idejére halasztották, ez nem terjedt ki Kárpátalja egész területére, csupán a ruszinok lakta hegyvidéki járásokra. Lásd SZAKÁL, 2018.

⁴⁰ Az 1919. április 16-i átfogó román támadás részeként Kárpátalja területére is betörték a román csapatok. 23-án a csehszlovákok is megkezdték előrenyomulásukat Kárpátalján. 29-én Csap elfoglalásával szűnt meg a magyar uralom Kárpátalján. KOSZTYÓ, 2022a, 157–174.

⁴¹ Gregory/Grigorij Zhatkovych (1886–1967) amerikai ügyvéd, közreműködésével alakult meg a Ruszinok Amerikai Néptanácsa, később a párizsi békekonferencián az amerikai ruszinok küldöttségének vezetője. 1919. november 10-től 1920. február 19-ig Podkarpatszka Rusz Autonóm Direktóriumának elnöke. 1920. május 5-től 1921. május 17-i lemondásáig Podkarpatszka Rusz első kormányzója.

Az orosz fehérgárdistákat a monarchista MILJUKOV⁴² vezette, aki direkt utazott Párizsból Ungvárra és ott adta ki a „Russzkoje vremja” („Orosz Idő”) című reakciós-monarchista újságot.⁴³

Eleinte a csehszlovák kormány kolonizáló politikát folytatott az ukrán lakossággal szemben: cseh tisztviselőket nevezett ki, nem adta meg a népnek a megígért autonómiát.⁴⁴ A csehek által véghezvitt földreform semmit sem adott a parasztságnak, sértetlenül hagyta a régi magyar feudális földbirtokokat.⁴⁵

A 30-as években, miután észrevehetővé vált Csehszlovákiának a Szovjetunióhoz történő közeledése, a csehszlovák kormányzat politikájában áttörés vált tapasztalhatóvá Kárpát-Ukrajnát illetően.

Az egész országban anyanyelvi iskolákat nyitottak meg, az ukránok hozzáférést nyertek az állami tevékenységhez. Ez időben Kárpát-Ukrajnában számos különböző párt és pártcsoporthozulás jelenik meg.

Az 1935-ös parlamenti választásokon az országban a kommunista pártnak nagy befolyása volt, a szavazatok 24,4%-át kapta meg.⁴⁶

Mindamellet a vezetőség üldözte a kommunista mozgalmat az országban és hosszasan tartotta börtönben azok vezetőit.

1938-ban, amikor a müncheni egyezmény keretében Csehszlovákia egy részét a német fasisztáknak adták oda, Csehszlovákia autonómiát adott Kárpát-Ukrajnának. Bródy András⁴⁷ burzsoá pártja került hatalomra. Viszont Bródy hamar kompromittálta magát a HORTHY-val ápolat kapcsolatai miatt, aki finanszírozta az „autonóm kormányt” és Bródyt keresztül [igyekezett] előkészíteni a terepet Kárpát-Ukrajna Magyarországhoz

⁴² Pavel Nyikolajevics Miljukov (1859–1943) orosz történész, az Alkotmányos Demokrata Párt egyik alapítója és vezetője, 1917-ben az Ideiglenes Kormány külügyminisztere. A bolsevik hatalomátvétel után az antantcsapatokhoz menekült, haláláig franciaországi emigrációban élt.

⁴³ Itt a jelentés szerzője több tárgyi tévedést is ejt. Nem ismert, hogy Miljukov Ungváron járt volna. Ugyancsak teljesen azonosítja a Russzkoje vremja folyóiratot. Az említett folyóirat 1925 és 1929 között Párizsban jelent meg, viszont a Kadet Párt szakadását követően a Miljukov vezette Republikánus Demokrata Szövetségtől (Республиканско-Демократическое Объединение) jobbra álló erők adták ki, nem ismert, hogy bármilyen kötődése lett volna Csehszlovákiához vagy Kárpátaljához.

⁴⁴ Az 1919. június 10-én aláírt saint-germain-en-laye-i békeszerződésben Csehszlovákia kötelezte magát, hogy a Podkarpatská Rus néven a csehszlovák államhoz csatolt területeket autonómiában fogja részesíteni. Habár ezt a törekvést az 1920-as alkotmány is megerősítette, ez megvalósíthatatlan maradt, és a zsupai rendszeren keresztül hajtott végre hatalmi centralizációt a csehszlovák állam.

⁴⁵ 1918 és 1935 között átfogó földreformra került sor Csehszlovákiában. Ennek részeként a Podkarpatszka Rusz területén az összes földbirtok közel 19%-át lefoglalták, több ezer igénylő számára jutott föld. Így ebben a tekintetben hamis az állítás, de reflektál a ruszin lakosság körében elterjedt azon panaszokra, hogy egyes nagybirtokokat nem parcelláztak fel. Így a Schönborn-Buckheim uradalom jelentős hányadát a Latorca Rt. kapta meg kezelésbe. SZAKÁL, 2015.

⁴⁶ Ezzel az eredménnyel a kommunista párt a legerősebb párt lett a kárpátaljai szojmban. TOKAR, 2010, 75.

⁴⁷ Bródy András (1895–1946) ügyvéd, lapszerkesztő, ruszin politikus. Az Autonóm Földműves Szövetség egyik alapítója, 1933-tól képviselője a csehszlovák parlamentben. 1938. október 10–26. között a kárpát-ukrán autonóm kormány első miniszterelnöke. Magyarbarát politikája miatt a csehszlovák kormány október 26-án letartóztatta és 1939 februárjáig bebörtönözte. 1939–1944-ben behívott képviselő a magyar képviselőházban. 1946-ban a szovjetek kivégezték.

való hozzácsatolására. A [magát] kompromittált Bródy-kormánytól a hatalom VOLOSIN⁴⁸ ukrán fasiszta pártjához került. VOLOSIN pártját Hitler finanszírozta a Huszton tartózkodó konzulán, HOFFMANON keresztül.⁴⁹ VOLOSIN „független kormányának” ideje rettenetes fasiszta terror és eszeveszett reakció ideje volt.

Ez időben VOLOSIN reakciós ukrán fasiszta pártjával párhuzamosan nagy jelentősége volt dr. FENCIK⁵⁰ „ruszkij” fasiszta-nacionalista reakciós pártjának.⁵¹ Utóbbi a kezdetekben a lengyel kormány finanszírozta, illetve készítette elő Kárpát-Ukrajna Lengyelországhoz való hozzácsatolását. Ám a továbbiakban FENCIK megváltoztatta orientációit és – miután kapcsolatba lépett HORTHY-val – BRÓDY-val együtt készítették elő a terepet a magyar hadsereg Kárpát-Ukrajnába történő bevonulására.

1938. november 10-én a magyarok elfoglalták Kárpát-Ukrajna egy részét.⁵² Kezdetét vette a magyar iga végeláthatatlan időszaka, melynek a Vörös Hadsereg tevékenységének következtében lett vége, mely felszabadította Kárpát-Ukrajna lakosságát.

III.

Kárpát-Ukrajna ukrán lakosságának többsége örömmel fogadta a Vörös Hadsereg alakulatait, mely felszabadította az országot a német–magyar megszállóktól és a felszabadítás első napjaiban kitűzte Kárpát-Ukrajnának az Ukrán SZSZK-val⁵³ való újraegyesítésének⁵⁴ követelését. Különös sikerrel bírt ez a követelmény a parasztek körében, akik nem kívántak a cseh kapitalisták elnyomása alá kerülni. Az ukrán ifjúság egységesen üdvözlö a szovjet hadsereget, tömegesen és önként lép be a Vörös Hadsereg soraiba.⁵⁵

⁴⁸ Volosin Ágoston/Avgusztin (1874–1945) görögkatolikus pap, politikus. A Keresztény Néppárt vezetője, 1925–1929-ben a csehszlovák parlament képviselője. A Bródy-kormány államtitkára, 1938 októberétől a magyar bevonulásig a kárpát-ukrán kormány miniszterelnöke. Előbb Romániába menekült, majd Prágában telepedett le. 1945-ben a szovjet államrendőrség őrizetében halt meg.

⁴⁹ Hamilkar Hoffman (1907–?) a prágai német nagykövetség titkára, 1939. február 9-től huszti német konzul.

⁵⁰ Fenczik István (1892–1945) görögkatolikus pap, politikus. 1935-ben a csehszlovák nemzetgyűlés tagja. 1938. októberben a Bródy-kormány gazdasági minisztere, októbertől decemberig a Volosin-kormány államtitkára. 1939 és 1944 között behívott országgyűlési képviselő a magyar országgyűlésben. 1945-ben Ungváron kivégezték.

⁵¹ Utalás az Orosz Nemzeti Autonomista Pártra.

⁵² Az eredeti szövegbe kézírással, tollal van odaírva, hogy „A másik részét 1939 márciusában”.

Az 1938. november 2-án aláírt első bécsi döntés értelmében Podkarpatská Rus területének 21,1%-a, 1523 km² került Magyarországhoz. A Honvédség egységei november 9–10-én vonultak be a legjelentősebb kárpátaljai városokba (Beregszász, Munkács, Ungvár). FEDINEC, 2015, 42, 44.

⁵³ Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság.

⁵⁴ Az Ukrajnával való „újraegyesítés” eszméje már az 1918. december 18-i máramaroszigeti és az 1919. január 21-i huszti népgyűlésen is megjelent, ekkor viszont még az Ukrán Népköztársasághoz kívántak csatlakozni. Az 1944-ben megjelenő szovjet narratíva olyan módon kötötte össze ezt Szovjet Ukrajnával, hogy egyazon forradalmi és felszabadító mozgalomnak látta az 1918–1919-es és az 1944-es eseményeket. KOSZTYÓ, 2022, 16; OFICINSZKIJ, 2010b, 237.

⁵⁵ A 4. Ukrán Front alá rendelt NKVD-parancsnokság november 14-i jelentése szerint 5000 orosz és ukrán önkéntes jelentkezett a Vörös Hadseregbe (KORSZUN–KOSZTYÓ–TOMA, 2022, 15.), számuk 1945 februárjára 20 ezer főre nőtt (DUPKA, 2020, 82.). Lásd még OFICINSZKIJ, 2010b, 234.

A szovjet Ukrajnával való újraegyesülés elképzelését az ukrán értelmiség többsége is támogatja.

Ugyanakkor az ukrán burzsoázia és a vele kapcsolatban álló értelmiség egy része ellenáll a többségi lakosság akarátának és szovjetellenes állást képvisel, bár a nézetei mellett fél nyíltan kiállni.

Az ukrán lakosság köreiből elengedhetetlen számolni az alábbiak meglétével:

- a) Fasiszta beállítottágú ukrán nacionalisták, VOLOSIN pártjának egykori támogatói és a „Szics-gárdisták”.
- b) fehér gárdistákból való „ruszki” reakciós körök és doktor FENCIK fasiszta „ruszki nemzeti pártjának” egykori támogatói.

Ezek a csoportok jelenleg Kárpát-Ukrajna Csehszlovákiához történő csatolására építenek.

Hasonló irányzatok meglétéről az alábbi tények tanúskodnak:

Munkács városban az ideiglenes helyi vezetőség a munkácsi utcák átnevezésének tervezetével állt elő. A felvetett nevek között szerepeltek: BENEŠ,⁵⁶ MASARYK,⁵⁷ számos csehszlovák és kárpát-ukrán politikus, köztük ZSATKOVICS (ukrán emigráns, szoros kapcsolatban áll a Petljura-féle körökkel,⁵⁸ Kárpát-Ukrajna első főkormányzója, híres a maga szovjetellenes nézeteiről). A tervezetben nem szerepelt egyetlen név sem, melyet a Szovjetunióval lehetne összekapcsolni, a tervezetet csak a tömegek nyomására egészítették ki a „Krasnoarmejszkaja [Vörös Hadsereg] utca és a Vörös Hadsereg tér nevekkel.

Nem vonható kétségbe, hogy az eredeti tervezet szerzői az ország Csehszlovákiához történő csatolására építettek, valamint kapcsolatban álltak az ukrán nacionalista körökkel.

Az USZSZK-val történő újraegyesülés elleni álcázott propaganda tényére mutat az is, hogy a lakosság egyes köreiből ezek az elképzelések kerülnek elő: „mi nem ukránok, hanem oroszok vagyunk, és nem az USZSZK-hoz szeretnénk csatlakozni, hanem Oroszországhoz”. Előfordulhat, hogy az ilyen szemlélet fehér-emigráns csoportoktól, valamint a Fencik-féle irányzatú reakciós köröktől származik. Ezeknek az a céljuk, hogy „kapaszkodót állítsanak a Kárpát-Ukrajna sorsával kapcsolatos kérdés megoldása során”, merthogy szovjet-Ukrajna közvetlen szomszédságban van, az O[rosz] Sz[ocialista] F[öderatív] Sz[ovjet] K[öztársaság] pedig távol van, s emiatt a hozzá való csatlakozás gyakorlatilag lehetetlen.⁵⁹

⁵⁶ Edvard Beneš (1884–1948) csehszlovák politikus, 1918 és 1935 között külügyminiszter, 1935-től 1938-ig, valamint 1939-től 1948-ig (1939 és 1945 között emigrációban) Csehszlovákia elnöke.

⁵⁷ Tomáš Masaryk (1850–1937) csehszlovák tudós és politikus, 1918-tól 1935-ig Csehszlovákia elnöke.

⁵⁸ Utalás Szimón Vasziljovics Petljurára, az Ukrán Népköztársaság (UNR) korábbi direktórium elnökére és hadseregének parancsnokára, aki 1926-ban bekövetkezett haláláig az UNR emigrációban lévő kormányának elnöke, a párizsi ukrán emigráció vezető alakja volt.

⁵⁹ Nem ismert, hogy ilyen követelések megjelentek volna ukrán részről, ezzel kapcsolatos reményeket talán a szovjet külügy taktikai lépései válthattak ki. Besszarabia és Észak-Bukovina 1940-es megszállását követően Molotov a németeket azzal nyugtatta meg, hogy Ukrajna egyesítése véget ért, Kárpátalja pedig nem Ukrajna része, hanem – új terminológiát használva – „Kárpátaljai Oroszország”. Peter Pastor szerint Kárpátalja Ukrajnához való csatolása – sőt, 1918–1919 szóhasználatát átvéve, újraegyesítése – elsősorban

Másrészt viszont, azt is számon kell tartani, hogy a lakosság egy része, melynek értelmezésében „Ukrajna” VOLOSIN „ukrán” fasiszta rezsimével asszociálódik, fél a szovjet-Ukrajnához való csatlakozástól, habár őszintén vágyik a Szovjetunióval való újraegyesülésre.

Az ukrán fasiszta körök, melyek per pillanat meghúzódnak, a továbbiakban aktiválhatják tevékenységüket. Vannak arról tanúskodó tények, hogy Kárpát-Ukrajna területére beszivárognak az UPA⁶⁰ bandacsoportjai, melyek lehetséges, hogy kapcsolatba szándékoznak lépni a helyi ukrán-fasiszta csoportokkal.

Így például Szarvasháza faluban⁶¹ (Alsó-Vereckétől nyugatabbra) olyan alakok egy csoportja tűnt fel, mely az UPA tagjaiként azonosította magát és elszedte a lakosságtól azok szarvasmarháit.

Szentmiklóson (Munkácstól nem messze) GURCSANYIK polgárnőnél egy ismeretlen jelent meg éjszakai szállásra, aki ugyancsak az UPA tagjának vallotta magát.

Kárpát-Ukrajna magyar lakossága, mely a megszállás idején az országban kiváltságos helyzetben volt, most kivár. A magyar burzsoázia és az intelligencia fél a kárpát-ukrán lakosság meglopása és elnyomása miatti felelősségre vonástól, ebből adódóan az ország Csehszlovákiához való csatolását szeretnék. Ennek keretein belül a magyarok a korábbi helyzetük megőrzésében bíznak. Ezekhez a körökhöz társulnak a megmaradt zsidó burzsoázia képviselői, akik a szovjethatalom megjelenésével félnek elveszíteni a bevételeiket.⁶²

Ezen körök között jellemző a provokációs hírek terjesztése. Így például Munkácson a magyarok között az a hír terjeng, hogy a Vörös Hadsereg visszavonul Ungvártól és már átadta a várost a magyaroknak.

az ukrán nacionalisták kooptálásának szólt, valamint Sztálin nem látott abban reális veszélyt, hogy Ukrajna bármikor is függetlenedne a szovjet államtól. PASTOR, 2014, 272, 284.

⁶⁰ UPA (Українська повстанська армія, УПА, Ukrán Felkelő Hadsereg) az OUN-ból alakult ukrán nacionalista paramilitáris erők, melyek előbb a németek által megszállt területeken, majd a szovjet területek visszafoglalását követően az USZSZK nyugati területein, valamint az ezzel határos csehszlovák és lengyel területeken folytattak gerillatevékenységet egészen az 1940–1950-es évek fordulójáig. Az UPA kárpátaljai tevékenységéről lásd Гордійчук, 2013; OFICINSZKIJ, 2010b, 228–229.

⁶¹ Az eredeti szövegben Жденево. 1971-ig így hívták a települést, a mostani ukrán neve Ждениво.

⁶² A jelentés készítőjének zsidókra vonatkozó megjegyzése inkább eredeztethető a szovjet apparátus előítéleteiből, mint a valóságból. Habár a 19–20. században a zsidóknak jelentős szerepük volt Kárpátalja gazdasági életében, 1944 végére a zsidók döntő hányada meghalt – fizikai megsemmisítésüket megelőzően a különböző antiszemita jogszabályok révén vagyonukat már elkobozták. A hazatérő zsidókat is diszkriminatív intézkedések sújtották: 1945-ben bevonták a földjeiket a földosztásba, 1946-ban államosították a csekély részben visszaszolgáltatott zsidó vagyont is. Emellett a SZMERS a szűrőtáborokban náci kollaboránsként tekintett a koncentrációs táborokat túlélő, korábban gazdag városi zsidókra. DUPKA, 2014, 251; FEDINEC–OFICINSZKIJ, 2013, 277.

Ugyancsak hírek terjengnek arról is, hogy állítólag Rooseveltet nem választották meg az USA elnökének, helyette Dewey került megválasztásra,⁶³ aki már parancsot adott ki az amerikai seregeknek a Franciaországból történő evakuálódásra.⁶⁴

A magyar körök provokatív tevékenységének jellemző példájául szolgál az alábbi tény:

Munkács város tanácsa a városi bankban keletkezett hiány fedezete érdekében adót vetett ki a helyi lakosságra. Ezen összeg összeszedését teljesítő személyek a bank magyar [nemzetiségű] igazgatója, EGEDI ÁRPÁD,⁶⁵ a magyar [nemzetiségű] városi ügyész PAPP,⁶⁶ a kereskedelmi iskola⁶⁷ magyar [nemzetiségű] igazgatója, TÁRCZY KÁROLY⁶⁸ arról terjesztettek álhíreket, hogy a szóban forgó összeg a Vörös Hadsereg által Munkács városra kiszabott adót alkotja.

A Kárpát-Ukrajna városaiban élő magyar munkásság számára az elnyomott hangulat a jellemző. Részben ezt a munkások között végzett nem megfelelő szintű agitációs munkával lehet magyarázni.

Egyes magyar elemek igyekeznek behatolni a helyi kormányzati szervekbe, a továbbiakban ezzel biztosítva saját befolyásukat.

Így például Gáton⁶⁹ (17 km-re Munkácstól) a helyi hatóságokba bejutottak a magyarok, akik minden lehetséges módon nyomást gyakoroltak a helyi ukrán lakosságra. A magyarok elvették az ukránoktól a fegyvereiket, melyeket utóbbiaknak a Vörös Hadsereg alakulatai hagytak hátra, [továbbá] igyekeznek elszedni a parasztoktól az állataikat. Ugyancsak ezek a magyar „vezetők”, „kommunistáknak” nevezve magukat, oszto-

⁶³ 1944. november 7-én tartották meg az amerikai elnökválasztást, amin Franklin Delano Roosevelttől hivatalban lévő demokrata elnök és Thomas E. Dewey republikánus jelölt csapott össze. Az idézett hírekkel szemben a választást Rooseveltt nyerte meg.

⁶⁴ A fentebb felsorolt álhírek jelentős része megjelenik a 4. Ukrán Front Magyar Operatív Csoport vezetőjének 1944. november 14-i jelentésében is. KORSZUN–KOSZTYÓ–TOMA, 2022, 159.

⁶⁵ Ecsedy Árpád, a Munkácsi Járási Hitelszövetkezet ügyvezető igazgatója.

⁶⁶ Pap Gyula munkácsi ügyvéd, Munkács város tisztiügyésze. 1943-ban Bereg vármegye főispánja kinevezte tiszteletbeli vármegyei főügyésszé. *Kárpáti Híradó*, 1943. július 16. 5.

⁶⁷ Munkácsi Magyar Királyi Állami Négyévfolyamos Felsőkereskedelmi Iskola. 1918-ban alapították Munkácsi Felsőkereskedelmi Iskola néven, melyet 1920-ban Munkácsi Kereskedelmi Akadémia megnevezésre változtattak. 1925-ben egyesítették a munkácsi magyar nyelvű és az ungvári ruszin nyelvű akadémiákat, így alakult meg a Munkácsi Állami Kereskedelmi Akadémia. Munkács Magyarországhoz csatlósát követően, a ruszin tannyelvű képzés elv拉斯ztásával vette fel a Munkácsi Magyar Királyi Állami Négyévfolyamos Felsőkereskedelmi Iskola nevet. PELLÁDY, 1943, 3–4.

⁶⁸ Tárczy Károly (1883–1942?) bölcsészdoktor, történész, állami főgimnáziumi tanár, publicista. Munkácsi, kolozsvári és berlini tanulmányait követően 1905-ben doktorált Kolozsvárott. Tanárként dolgozott Munkácson; titkára volt több kulturális és jótékonyági egyesületnek, a református egyház főgondnoka volt. A Munkács politikai hetilap szerkesztője, 1938-tól 1941-es nyugdíjba vonulásáig a Munkácsi Magyar Királyi Állami Négyévfolyamos Felsőkereskedelmi Iskola igazgatója. A szovjet repressziók áldozata lett.

⁶⁹ Gát település a Beregszászi járás része. A járásszékhelytől 12 km-re északra, Munkácstól 16 km-re dél-nyugatra fekszik, a Szernye-mocsár nyugati partján (ma: Гать, UA).

gatják a lakosságnak a magyar nyelvű „Internacionálét” és javasolják az ukránoknak, hogy azt fejből tanulják meg.⁷⁰

Zsófiafalván⁷¹ (Huszt várostól 12 km-re) a magyarok fosztogatással foglalkoznak, fenyegetik a helyi ukrán lakosságot.

Kárpát-Ukrajna papsága aktívan támogatja a tömegek követelését a Szovjet Ukrajnával való újraegyesülésről. Ez nemcsak az ortodox és görögkatolikus egyház képviselőire vonatkozik, hanem a magyar református egyház papságára is. Mindegyik megnevezett irányzat széles körű tevékenységet folytat a Moszkvai Szinódushoz való csatlakozással kapcsolatban.⁷²

A 4. UKRÁN FRONT

UKR⁷³ „SZMERS” 2. OSZTÁLYÁNAK FŐNÖKE

– (SABALJIN)
GÁRDAALEZREDES

1944. november „”⁷⁴

⁷⁰ A magyar kommunista vezetők és az ukrán lakosság konfliktusáról lásd KORSZUN–KOSZTYÓ–TOMA, 2022, 308–310; A magyarokon kívül bizalmatlanul viseltettek a szovjetek a helyi kommunistákkal szemben is. 1945–1946-ban közel félezer pártfunkcionáriust irányítottak a Szovjetunióból a Kárpánton túli Ukrajnába, velük feltöltve a vezető pozíciókat. A Kárpánton túli Ukrajna Kommunista Pártjának a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjába (SZK(b)P) való 1946. áprilisi–augusztusi integrálása során végrehajtott tagrevízió után a kárpátaljai kommunistáknak csak az 57%-a maradhatott a párt tagja. ОФІЦІНСЬКІЙ, 2010b, 219.

⁷¹ A fordításban a falu magyar nevét adtuk meg. A települést 1804-ben Franz Philipp Schönborn-Buchheim alapította 303 csehországi és ausztriai katolikus német telepessel. A falut felesége emlékére Sophiendorfnak nevezte el, ezt a nevet 1878-ban Zsófiafalvára változtatták. Az eredeti dokumentumban leírtakkal szemben ez a település nem Huszt, hanem Munkács közelében terül el, attól mindössze 12 km-re (ma: Софія, UA).

⁷² Az egyházakra vonatkozó rész egyszerre árulkodik a jelentés készítőjének tájékozatlanságáról és a szovjet dezinformációról. A Moszkvai Szinódus csak mint egy 1666 decemberében megrendezett zsinat létezett, a legfőbb egyházkormányzati szervként működő Szent Szinódust pedig 1917-ben feloszlatták. Sabaljin alighanem az 1943-ban újraalakított Moszkvai Patriarchátusra utal. Az ortodoxokra vonatkozólag a jelentés értékelése helyes: az ortodox papság közreműködött a november 25–26-i egyesülési kongresszusban, Munkács–Eperjes Pravoszláv Egyházmegye 1944 decemberében jelezte a csatlakozási szándékát a Moszkvai Patriarchátusnak.

A szovjet egyházpolitika a görögkatolikusok beolvasztását tervezte, emiatt a Vörös Hadsereg asszisztálásával már 1944 decemberében megkezdődtek az ortodoxok által végrehajtott templomfoglalások Kárpátalján. Mindennek ellenére a görögkatolikus egyház vezetését próbálták rávenni arra, hogy nyilatkozzon Kárpátalja Szovjetunióhoz csatlakozása mellett. A szovjet nyomásnak eleget téve Romzsa Tódor munkácsi püspök ugyan az ungvári Rákóczi moziban 1944. november 6-án megrendezett ünnepi gyűlésre elküldte Chira Sándor kanonokot, viszont itt az egyházmegye nevében csupán a felszabadításról szólt, a Szovjetunióhoz való csatlakozásról nem. Ennek ellenére mind a helyi, mind a kijevi és moszkvai sajtó is arról írt, hogy a püspök üdvözölte az itt élő népesség vágyát az egyesülésre s követeli Kárpátalja csatlakozását a Szovjetunióhoz.

A magyar reformátusoknak a Moszkvai Patriarchátus alá rendelése nem merült fel, viszont a reformátusoknak a Szovjetunió belüli protestáns felekezeteket tömörítő Össz-szövetségi Evangéliumi Keresztény-baptista Egyházzal való egyesülése igen.

⁷³ Kémelhárító igazgatóság (Управления контрразведки).

⁷⁴ Az eredeti dokumentumban a nap jelölésére szolgáló idézőjelek közti rész kitöltetlen, üres.

2.

A 4. Ukrán Front SZMERS-csoportjának jelentése Kárpát-Ukrajna politikai pártjairól

1944. november

ГДА СБУ – Ф. 13. – Спр. 928. – Т. 1. – Арк. 11–16.
Eredeti. Gépirat.

SZIGORÚAN TITKOS

JELENTÉS

Kárpát-Ukrajna politikai pártjairól

Magyarország több évszázados fennhatósága alatt Kárpát-Ukrajna lakossága nem élt semmilyen demokratikus szabadsággal és nem voltak független politikai pártjai. Csak az Osztrák–Magyar Monarchia 1918-ban bekövetkezett széthullását és Kárpát-Ukrajnának a demokratikus Csehszlovákiába történő csatolását követően Kárpát-Ukrajna orosz és ukrán lakossága először kapott esélyt, hogy fellépjen a politikai színtéren.

1919–1920 során Kárpát-Ukrajnában létrejöttek a Csehszlovákiában meglévő pártok kirendeltségei, nevezetesen:

- Agrárpárt;
- Szociáldemokrata Párt;
- Nemzeti Szocialista Párt;
- Iparos Párt;
- Népi Demokrata Párt;
- Nemzeti Keresztény Párt (Keresztényszocialista);
- Cionista Zsidó Párt;
- Ortodox Zsidó Párt.⁷⁵

Mindegyik fentebb felsorolt párt a kormányon lévő koalíció tagja volt és többnyire támogatta a Csehszlovák Köztársaság kormányának tevékenységét, némely esetben kritizálva annak egyes személyeit vagy kisebb változtatásokat követelve az adminisztratív és gazdasági politikában.

Ezzel egyidejűleg Kárpát-Ukrajnában létrejött jó pár ellenzéki párt, melyeknek a fennálló rezsimmel szembeni nézetkülönbségei már komolyabb jellegűek voltak. Ezen pártokhoz tartoztak:

- Autonóm Földműves Szövetség;
- Orosz Nemzeti-Függetlenségi Párt;⁷⁶
- Kárpátorosz Köztársasági Földműves Párt;

⁷⁵ A pártnevek magyar megfelelőinek meghatározásakor az alábbi szakirodalmat vettük figyelembe: FEDINEC, 2007; KISS, 2020; TOKAR, 2010.

⁷⁶ Helyesen: Ruszin Nemzeti Autonomista Párt.

- Kárpátorosz Munkáspárt;
- Magyar Nemzeti Párt.

Kárpát-Ukrajnának a Csehszlovák Köztársaságon belüli léte első éveiben egyéb pártok is megalakultak, mindamelllett ezek sem tűntek ki a politikai porondon, s csupán papíron maradtak meg pártoknak – széles körű taglétszám, a tömegekre gyakorolt befolyás nélkül. Részből ilyen a Keresztény Nemzeti Párt, a Keresztényszocialista Párt, a Polgári Gazdapárt, az Ukrán Párt, a Keresztény Kommunista Párt, a Független Kommunista Párt. A kuriózumok sorába érdemes sorolni az olyan „pártokat”, mint a „Rokkantak Pártja”, az „Adósok Pártja”.

A magyar megszállásig Kárpát-Ukrajna területén a Kommunista Párt legálisan állt fenn, azután illegálisan folytatta tevékenységét.

A fő politikai, gazdasági és kulturális kérdéseket, melyek körül zajlottak a pártok közötti harcok, Kárpát-Ukrajna autonómiájának kérdése, a földreform kérdése, az iskolákban és az adminisztratív intézményekben a cseh nyelv oroszra (ukránra) történő leváltása tették ki.

Megjegyzendő, hogy jelen időben a helyi lakosság ismert része, elsősorban pedig a városi értelmiségi réteg, nem ukránnak nevezi meg magát, hanem ruszkinak, országuakat pedig nem „Kárpát-Ukrajnának”, hanem „Podkarpatszka Rusznak” nevezik. Ez részben azzal magyarázható, hogy az ukrán irányzat itt gyakran az ukrán nacionalizmus formájában testesült meg és kompromittálta magát az autonómia idején (1938. október – 1939. március), mikor is Kárpát-Ukrajna a német fasizmus szovjetellenes intrikáinak vált központjává (erről Sztálin elvtárs beszélt az Össz-szövetségi (Bolshevik) Kommunista Párt XVIII. kongresszusán⁷⁷), annak vezetői pedig Hitler hűséges szolgálói lettek. Másrészt, az ukrán ellensúlyozására az orosz nyelvet mesterségesen ültették be a fehérgárdista emigránsok, melyeknek jelentős része az iskolákban tanárkodott. Végezetül pedig, az orosz tendenciákat még némely magyar körök is támogatták, melyeknek érdekében állt, hogy a helyi lakosság ruszinnak tartsa magát, országuknak pedig „Kárpát-Ukrajnát” tekintse, tudniillik Oroszország (RSZFSZR⁷⁸) távol van és a vele való újraegyesülés gyakorlatilag kivitelezhetetlen. Ezzel egyidejűleg Kárpát-Ukrajnának és a benne élő ukránoknak a szomszédos ukrán államhoz történő kapcsolása – magától értetődőnek számít.

A magyar megszállást követően, mikor is az összes politikai párt betiltásra került, Kárpát-Ukrajna politikai élete illegálításban folyt tovább.

A Kárpát-Ukrajnában [egykor] létezett és meglévő egyes pártokról az alábbi adatok állnak rendelkezésre:

⁷⁷ МАЛЬГИН, 1997, 204.

⁷⁸ A betűszó jelentése: „Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика”, magyarul: „Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság”. A dokumentumban az eredeti betűszó transliterálását hagytuk meg.

Kommunista Párt:

Az 1924., [19]25. és [19]26. évi parlamenti választásokon Kárpát-Ukrajnában a Kommunista Párt kapta a legtöbb szavazatot, éspedig:

1924-ben – a szavazatok 39%-át

1925-ben – 31%-át

1929-ben – 15%-át

1935-ben – 24%-át.

Az alábbi újságokat és folyóiratokat adták ki:

„Kárpáti Igaz Szó”⁷⁹ (orosz nyelven, 1926-ig)

„Kárpáti Igaz Szó” (ukrán nyelven)

„Élet Hangja”⁸⁰ (ukrán nyelven)

„Kárpáti Proletár”⁸¹ (ukrán nyelven)

„Dolgozó Ifjúság”⁸² (ukrán nyelven)

„Munkás Újság”⁸³ (magyar nyelvű napilap).

A parlamenti képviselők:

MONDOK Ivan⁸⁴ – szerkesztő Ungváron

dr. HATIJ József⁸⁵ – ügyvéd Ungváron

BORKANYUK⁸⁶ – Egy Ilosvai járásból származó földgazda.

⁷⁹ A Kárpáti Igaz Szót „Pravda” néven 1920 tavaszán alapította meg Ungváron Mondok Iván (1926-ig ő volt a lap kiadója és főszerkesztője is) a Podkarpatszka Rusz Nemzetközi Szocialista Pártja orgánusaként. 1922 és 1938 között „Karpatszka Pravdaként” (Карпатська Правда) jelent meg, 1944-től pedig a jelenlegi nevén. 1996–1997 között megjelenése szünetelt. Munkácson és Ungváron adták ki, először orosz, majd 1926-tól ukrán irodalmi nyelven.

⁸⁰ Az Élet Hangja (Голос Життя) egy társadalmi-politikai és irodalmi lap volt, mely havi rendszerességgel 1929–1938 között jelent meg Ungváron. A baloldali irányzatú Dolgozó Parasztság Szövetségének volt a hivatalos sajtóorgánuma. A kiadvány főszerkesztője Belega Iván volt.

⁸¹ A Kárpáti Proletár (Карпатський Пролетар) kéthetente, 1935–1938 között jelent meg Ungváron, ukrán nyelven. Csehszlovákia Kommunista Pártjának és annak egyesületeinek volt a hivatalos sajtóorgánuma.

⁸² A Dolgozó Ifjúságot (Працююча молодь) a csehszlovák időszakban adták ki 1926–1933 között. Egyes elképzelések szerint ennek az újságnak a tradícióit folytatta a későbbiekben a Kárpátaljai Ifjúság című kiadvány, melyet Ungváron nyomtattak 1945–2003 között, s melynek 1968-tól kezdve volt magyar nyelvű változata is.

⁸³ Az eredeti szövegben kézzel, utólag a „Munkás Újság” név van feltüntetve. A *Munkások Újsága* – az *Ungvári Munkás* jogutódjaként – 1920-tól 1938-ig Csehszlovákországi (sic!) Kommunista Párt Podkarpatszka Rusz-i kerületének hivatalos közlönyeként jelent meg. Kiss, 2020, 118–125.

⁸⁴ Mondok Iván Iljics (1883–1937) 1924 és 1929 között a csehszlovák parlament tagja. Az 1930-as évek elején a Szovjetunióba emigrált, ahol 1937-ben a nagy terror áldozata lett.

⁸⁵ Gáti József (1885–1944) 1919-ben a munkácsi munkástanács vezetője. 1920-tól a Munkás Újság szerkesztője, 1921-től Csehszlovákia Kommunista Pártja országrészi pártbizottságának vezetőségi tagja. 1924–1929 között a csehszlovák képviselőház tagja. 1944-ben az ungvári gettóból deportálták és Auschwitzban megölték.

⁸⁶ Oleksza Borkanyuk (1901–1942) 1929-ben és 1935-ben a csehszlovák parlamentben mandátumot szerzett. Ugyanebben az időben a Kárpátukrajnai Kommunista Párt Központi Vezetőségének tagja, majd titkára. 1939 márciusában a Szovjetunióba emigrált. 1942 januárjában szovjet ejtőernyős partizán csoport vezetőjeként tért vissza Magyarországra. Februári elfogását követően a VKF különbírósága halálra ítélte és szeptember 25-én kivégezték.

Szenátorok: Iv[an] BODNÁR,⁸⁷ Ivan LOKOTA⁸⁸

A tartománygyűlés⁸⁹ képviselői:

ARLIEN Győző Kelner (Ungvár)

Vasz[il] BORKANYUK – Nagybocksóból származó paraszt.

AGRÁRPÁRT

1920-ban Munkács városban létrejött az Agrárpárt regionális titkársága, melynek a központja Prágában helyezkedett el. Az adott párt teljes neve – „Köztársasági Földműves Kisgazda Párt”⁹⁰ Ennek élén ŠVEHLA Anton⁹¹ állt, a halála után pedig HODŽA Milán.⁹²

Az Agrárpártba beolvadt az 1920-ban megalakult és egy rövid ideig önállóan működő „Földműves Párt”, amelyet a BRASCSAJKO-fivérek vezettek.⁹³

⁸⁷ Bodnár Ivánt az 1924-es kárpátaljai pótválasztáson és az 1925-ös csehszlovákiai előrehozott választáson is szenátorrá választották.

⁸⁸ Lokota Iván Prokopovicsot (1884–1942) 1929-ben a csehszlovák parlament szenátorává választották. Államrendellenes tevékenysége miatt 1932-ben 7 év szabadságvesztésre ítélték, 1937-ben szabadult. Az 1939. márciusi magyar bevonulást követően illegális kommunista pártot szervezett Kárpátalján, de 1940-ben átszökött a Szovjetunióba. Az össz-szlávok bizottságának tagja lett, a kárpátaljai pártszervezési kudarca miatt azonban több kritikát is kapott, így Moszkvából a kirgizisztáni Os városába száműzték, ahol 1942-ben meghalt.

⁸⁹ Csehszlovákiában az 1928. július 1-jén életbe lépett, 1927. július 14-ei keltezésű 125. sz. közigazgatási reformtörvény értelmében átszervezték és egységesítették az ország közigazgatási beosztását, melynek értelmében bevezették a tartományi rendszert. A Csehszlovák Köztársaság így négy tartományra oszlott: Csehország (központja Prága [Praha]), Morvaország és Szilézia (központja Brünn [Brno]), Szlovákia (központja Pozsony [Bratislava]) és Podkarpatszka Rusz (központja Ungvár [Užhorod]). A tartományi közigazgatási hivatal élén a tartományi elnök állt. A tartománygyűlés Kárpátalján tizenhét tagú volt, ebből tizenkettőt választottak, hatot pedig kineveztek. A közölt források eredeti nyelvén az Országos Hivatalra mint tartományi közigazgatási szervre a „zemsztvo”, a tartományi elnökre és a tartományi képviselőkre a „zemszkij elnök”, illetve a „zemszkij képviselő” meghatározások jelennek meg.

⁹⁰ Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (RSZML), szó szerinti fordításban „Földműves és Kisgazda Lakosság Köztársasági Pártja”. A magyar szakirodalomban Köztársasági Agrárpárt, Csehszlovák Köztársasági Földműves (Agrár) Párt, vagy Mezőgazdák és Kisparasztok Köztársasági Pártja néven jelenik meg.

⁹¹ Antonín Švehla (1873–1933) csehszlovák politikus, 1918–1920 között belügyminiszter, 1922–1929 között három csehszlovák kormány miniszterelnöke, 1909–1933 között az Agrárpárt elnöke volt.

⁹² Milan Hodža (1878–1944) politikus, publicista. 1905–1910 között a Magyar Országgyűlés képviselőházának tagja. 1919–1920-ban a Csehszlovákiához került területek egységesítésére szervezett minisztérium vezetője, 1922–1926 és 1932–1935 között mezőgazdasági miniszter, 1926–1929 között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1935–1938 között miniszterelnök. 1938-ban emigrált, 1939-ben a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke lett. Az Amerikai Egyesült Államokban halt meg. Habár Švehla halálát követően Hodža volt a párt egyik legmeghatározóbb politikusa, a pártvezető halálát követően az Agrárpárt elnöki posztját csak 1935-ban tölti be Rudolf Beran.

⁹³ Julij Mihajlovics Brascasjko (1879–1955) és Mihajlo Mihajlovics Brascasjko (1883–1969) 1920-ban alapították az ukránofil, autonomista Orosz Földműves Pártot. A párt nem az Agrárpártba olvadt bele, hanem a Volosin vezette Nemzeti Keresztény Pártba, ami a Csehszlovák Néppárttal kötött szövetséget. A jelentés készítője az 1923-ban alapított Kárpátorosz Köztársasági Földműves Párttal téveszthette össze,

Az Agrárpárt Kárpát-Ukrajnában vezető párt volt, mindenféle nemzetiségű földtulajdonosra (ruszin, magyar, cseh, zsidó) és tisztviselőre (értelmiségire) támaszkodott.

A párt számos osztályt és szakszervezetet hozott létre Kárpát-Ukrajnában: hivatalnok-, tanár-, munkás- és ifjúsági szervezetek, a dohánytermesztők, borászok, lovászok, méhészek szervezetei. A párt pénzügyi alapját a regionális szövetkezeti szakszervezet, megyei mezőgazdasági pénztárak és a kereskedelmi egyesület adták.

Az Agrárpárt kárpát-ukrajnai részlegének vezetője a tartományi elnök, Anton ROZENTAL⁹⁴ volt. Az Országos Hivatal mindegyik vezető pozícióját Ungváron – a Csehszlovákia határain belüli lét idején – ugyancsak az Agrárpárt képviselői töltötték be, nevezetesen:

A politikai osztály vezetője – doktor Oldrikh SRONEK;

Az adminisztratív osztály vezetője – doktor VIRSALEK;

A műszaki osztály vezetője – doktor MILAUTU;

Az oktatási osztály vezetője – doktor SZLÁVIK;

A mezőgazdasági osztály vezetője – MAKHACSEK mérnök;

Az egészségügyi osztály vezetője – doktor PINTA;

A vallásügyi osztály vezetője – doktor Alexander BESZKID.⁹⁵

Az Agrárpárt által bírt befolyás jellemzéséhez a parlamenti választások eredményei szolgálhatnak.

Kárpát-Ukrajna szerte az Agrárpárt jelöltjeire így szavaztak:

az 1924-es választásokon – a szavazók 6,5%-a;

az 1925-ös választásokon – a szavazók 14,0%-a;

az 1929-es választásokon – a szavazók 29,0%-a;

az 1935-ös választásokon – a szavazók 19,0%-a.

Kárpát-Ukrajnában az Agrárpárt kezében voltak az alábbi sajtóorgánumok:

„Földműves Politika” – orosz hetilap, Ungváron nyomtatták, szerkesztője – Vaszilij TACINEC;

„Föld és Szabadság” – kéthetente megjelenő ukrán újság, Sztefán KLOCSURÁK és Viktor KURAH szerkesztette (utóbbi – Munkácson);

„Köztársasági Híradó”⁹⁶ (magyar nyelven), Ungváron nyomtatták.

Ezenkívül az Agrárpárt befolyása olyan kiadványokban volt észlelhető, mint az „Orosz Nemzeti Hang” (szerkesztője dr. NEDZELJSZKIJ Jevgenij Leopoldovics,⁹⁷

amely megalakulását követően kevesebb mint fél évvel Munkácson ki is mondta az egyesülését az Agrárpárttal.

⁹⁴ Antonín Rozsypal (1866–1937) közigazgatási tisztviselő, politikus. 1923–1928 között Podkarpatszka Rusz alkormányzója, 1928–1937 között tartományi elnöke.

⁹⁵ A dokumentumban tollal kihúзва.

⁹⁶ A dokumentumban a cím kézzel, magyar nyelven beírva.

⁹⁷ Nedzeljszkij Jevgen Leopoldovics (1894–1961) irodalomtudós, egyháztörténész, folklórkutató, műfordító, újságíró és költő. Tanulmányait eleinte Szentpéterváron és Moszkvában végezte. A polgárháború idején (1919–1920) a fehér mozgalom támogatója, melynek bukását követően emigrált Oroszországból. 1922-től Prágában élt, a Károly Egyetemen bölcsész végzettséget szerzett (1926). 1927-től az akkori Podkarpatszka Rusz területén – Ungváron – élt és alkotott. A Duchnovics Társaság könyvtárosa, az Ungváron

Ungvári lakos), „Hoszpodar” [Gazda], „Niva” [Mező], „Druzsesztvennij Vesztnyik” [Baráti Hírmondó] (mindegyik orosz nyelven), „Új Közlöny” (szerkesztője HAVAS, kiutazott Amerikába),⁹⁸ „Keleti Újság” (mindkettő magyar nyelven, a második kiadvány szerkesztője – BÁLINT, 1938-ban kiutazott Londonba),⁹⁹ „Podkarpatske Hlasy” (cseh nyelven, Ungváron adták ki).

A párt aktív tagjai közül ismertek:

- doktor Pjotr Ivánovics PETRIHALLA¹⁰⁰ – orvos, Munkács város sztarosztája (meghalt).
- Erneszt DUDÁS¹⁰¹ – Ungvár volt sztarosztája, utóbbi időben Szolnokon élt;
- Andrej POPOVICS¹⁰² – tanár, aztán Munkács város sztarosztája, jelenleg is ott él;
- Pavel SZIDOR – a párt volt főtíkára (meghalt);
- Vaszilij SZITAR – Kajdanó településről származó paraszt;
- Georgij BALOG – nagylucskai paraszt;
- Ioszf ZACSUH – a tartományi gyűlés képviselője;
- Jarosláv MASATA – a tartományi gyűlés képviselője;
- Vaszilij TEGZE – az erdőigazgatóság vezetője Bustyaházán;
- doktor KAMINSZKIJ Ioszf Viktorovics,¹⁰³ Ungváron élt, 1924–1925-ben parlamenti képviselő;

megjelenő russzofil sajtóorgánumok (Kárpáti Világosság, Kárpátorosz Hang, Orosz Pravda, Orosz Szó) szerkesztősegeinek a munkatársa. 1935–1938 között az Orosz Nemzeti Hang szerkesztője. 1939–1944 között is Kárpátalján maradt, a második világháborút követően viszont véglegesen emigrált. Prágában, 1957-től pedig Eperjesen élt.

⁹⁸ 1921 augusztusában Havas Emil lett az 1878-ban alapított *Ungvári Közlöny* főszerkesztője, a felelős szerkesztő pedig Szentkereszt Tivadar, utóbbi azonban csak rövid időt töltött a lapnál. Lényegében 1938 őszéig Havas volt a lap főszerkesztője, ekkor családjával együtt kivándorolt Amerikába. Ettől kezdve egészen az újság beszüntetéséig Spiegel Sándor volt a főszerkesztő. Az újság nevét 1922 tavaszán változtatták meg, és 1938 őszéig *Új Közlöny* címen volt ismert. KISS, 2020, 51–65.

⁹⁹ A Keleti Újságot a közvélemény félhivatalos kormánylapként tartotta számon. A lapnak két szerkesztősége is volt, Ungváron és Munkácson. Az 1920-as évek elején Voith György főszerkesztőként, Bálint Miklós pedig felelős szerkesztőként működött. Az évtized közepétől Bálint Miklós került az újság élére, a felelős szerkesztő pedig Garas Nándor lett. Lásd Uo. 81.

¹⁰⁰ Petrigalla Péter (?–1937) főorvos, egészségügyi tanácsos, politikus. A Köztársasági Földműves (Agrár) Párt ungvári tagozatának az 1922. október 29-én megkezdett működésekor megválasztották a párt alelnökének. 1923-ban az egységes földműves párt, a Kárpátorosz Köztársasági Földműves Párt megalakulásával annak ügyvezetője lett. 1923 októberében, Munkács első választott képviselő-testületének összeülésekor polgármesternek választották. 1923–1933 között Munkács városának a kormány által kinevezett polgármestere.

¹⁰¹ Dudás Ernő (1898–?) ungvári pénzügyi tanácsos, 1936–1938-ban Ungvár polgármestere.

¹⁰² Popovics András 1937–1939 között Munkács polgármestere.

¹⁰³ Kaminszky József (1878–1944) kora egyik moszkvofil irányzatú társadalmi-politikai és kulturális szereplője volt, jogász, újságíró és publicista. 1920-ban az Autonóm Földműves Szövetség egyik társalapítója, valamint a szervezet hivatalos sajtóorgánumának, a Kárpátorosz Hírmondónak az alapítója volt. 1923-ban a kormánypárti Csehszlovák Agrárpárt tagja lett. 1924-ben a csehszlovák parlament egyik képviselője, 1939-től az 1944-ben bekövetkezett haláláig a magyar parlament felsőházának tagja volt.

- doktor Avgusztin STEFÁN¹⁰⁴ – rahói [származású] ügyvéd, 1925–1929 között parlamenti képviselő;
- doktor Franc KARALIK¹⁰⁵ – 1925–1929 között parlamenti képviselő (meghalt);
- Vaszilij SCSERECKI¹⁰⁶ – egy Alsó-Vereckéről származó kereskedő, 1925–1929 között parlamenti képviselő;
- KIRILL PROKOP¹⁰⁷ – 1925–1935 között parlamenti képviselő, Tiszakirva településen él, nem messze Huszttól;
- Ioszif ZAJAC¹⁰⁸ – parlamenti képviselő, Csehországban él;
- doktor Edmund BACSINSZKI¹⁰⁹ – bíró, jelenleg Huszton él, 1929–1938 között szenátusi képviselő;
- doktor Pavel KOSSZEJ¹¹⁰ – 1935–1938 között parlamenti képviselő, Huszton él; KRIVONOSZ, paraszt, 1935–1938 között parlamenti képviselő.

Az Agrár Párt teljes jellemzése érdekében elengedhetetlen megjegyezni, hogy Kárpát-Ukrajnában az egyik vezetője, BERAN¹¹¹ 1938-ban Kárpát-Ukrajna Németországhoz történő csatolásáért állt ki. Ezt azzal indokolta, hogy az „elmaradott” Kárpát-Ukrajnának elengedhetetlen az „élen járó” Németország részéről nyújtott segítség.

¹⁰⁴ Avgusztin Stefán/Stefán Ágoston (1893–1986) pedagógus, társadalmi és politikai közszereplő. Tanulmányait Ungváron (teológia) és Budapesten (bölcészlet) végezte. A Munkácsi Felsőkereskedelmi Iskola alapítója és igazgatója 1925–1938 között. 1938 októbere és 1939 márciusa között Kárpáti Ukrajna oktatási minisztere. Kárpáti Ukrajna kormányának, a Szojmnak volt az elnöke.

¹⁰⁵ Králík František (1890–1933) tiszttviselő, a Csehszlovák Agrárpárt politikusaként 1925–1929 között a csehszlovák képviselőház tagja.

¹⁰⁶ Vasil Ščerecký (1883–1962) a Csehszlovák Agrárpárt képviselője, az 1924-es pótválasztásokon mandátumot szerzett, helyét azonban átadta Josef Kaminskýnak. 1929–1935 között a csehszlovák képviselőház tagja volt.

¹⁰⁷ Prokop Kiril (1883–?) földműves, politikus, 1928-ban, Andrej Gagatko lemondása után a Kárpátorosz Munkapárt képviselőjeként került a csehszlovák törvényhozásba. 1929-ben már a Csehszlovák Agrárpárt képviselője a csehszlovák képviselőházban.

¹⁰⁸ Josef Zajíc (1892–1984) 1919-től a Csehszlovák Agrárpárt politikusa, Mladé Boleslavból helyezték át Kárpátaljára pártszervezés céljából. 1929–1939 között a csehszlovák képviselőház tagja. 1934-ben a Podkarpatszka Rusz-i Nemzetgazdasági Testület alapítója.

¹⁰⁹ Edmund Bačinský (1880–1947) ügyvéd, tiszttviselő, politikus. 1929–1939 között a Csehszlovák Agrárpárt képviselőjében szenátor a csehszlovák törvényhozásban. 1938. október–decemberben a Bródy- és az első Volosin-kormány belügyminisztere. 1944 novemberében az NKVD letartóztatta, szovjet lágerben halt meg.

¹¹⁰ Kossey Pavel (1896–?) Podkarpatszka Rusz tiszttviselője, agrárpárti politikus, 1935–1939 között parlamenti képviselő.

¹¹¹ Rudolf Beran (1887–1954) 1935–1938 között a Csehszlovák Agrárpárt vezetője, 1938–1939-ben Csehszlovákia miniszterelnöke, mindeközben a jobboldali kormánykoalíciót központosító Nemzeti Egység Pártjának vezetője. Csehszlovákia 1939. márciusi német megszállását követően egy hónapig a Protektorátus miniszterelnöki posztját is betöltötte. Habár a német megszállás alatt kapcsolatban állt az ellenállással, 1947-ben kollaboránsként 20 év szabadságvesztésre ítélték, 1954-ben börtönben halt meg.

Szociáldemokrata Párt

A pártnak befolyása volt a munkásokra, a parasztokra és az értelmiségiekre (részben tanárok). Az 1924–1935 közötti időszakban az általa kapott szavazatok mennyisége lényegében változatlan maradt, csupán kis mértékben ingadozott 7,5 és 9,5% között.

A párt vezetője Jaromir NEČAS volt, aki az 1924–1929 közötti időszakban parlamenti képviselő volt, jelenleg pedig a Londoni Csehszlovák Kormány minisztere.

A Szociáldemokrata Párttal kapcsolatban voltak olyan kulturális szervezetek, mint a „Proszvita”, „Ucsityelszkaja Gromada” [Tanári Közösség], „Rábocsájá Ákagyemijá” [Munkás Akadémia]. A földkérdéssel kapcsolatban a párt a széles körű reform mellett emelt szót, az iskolák kérdését illetően az ukrán irány mellett állt ki. A pártban jelentős volt az ukrán nacionalizmus hatása, kiváltképp a párt vezetője, NEČAS, Petljura hű hódolója volt. Kárpát-Ukrajna autonómiájának idején (1938 októbere – 1939 márciusa) ezen pártból sorakozott fel majdnem mindegyik vezető beosztású személy – ukrán nacionalisták és Hitler hódoló.

A párt adta ki a kéthetente megjelenő „Vperjod” [Előre] ukrán újságot (Ungváron nyomtatták, szerkesztője NYEMCSUK, 1938-ban kiutazott Németországba), a „Szabadság” című magyar újságot és a cseh „Hlas Vychodu” [Kelet Hangja] kiadványt (Kassán adták ki).

A párt aktív tagjai közül ismeretesek:

Julij HUSZNAJ – 1929–1935 között parlamenti képviselő, Beregszászban él.

Julij Révai¹¹² – 1935–1938 között parlamenti képviselő, jelenleg Pozsonyban él.

Cháim KUGEL¹¹³ – 1935–1938 között parlamenti képviselő.

BALLA¹¹⁴ – 1935–1938 között szenátusi képviselő, Beregszászban él.

PIKHA – a tartományi gyűlés képviselője.

RÉVAI Fjodor¹¹⁵ – a tartományi gyűlés képviselője.

¹¹² Révai Julian (1899–1979) Kárpátalja ukrán nemzetiségű politikai és oktatási közszereplője, az Avgusztin Volosin által elnökölt Kárpáti Ukrajna miniszterelnöke. A Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt kárpátaljai fiújának aktivistája. Utóbbi jelöltjeként 1935–1939 között a csehszlovák parlament képviselője lett. Kárpátalja magyar megszállását követően emigrált, 1939–1948 között Szlovákiában, Csehországban és Németországban élt. 1945-ben a szovjet szervek elfogták ugyan, de sikerült megszöknie. 1948-tól haláláig az Egyesült Államokban élt.

¹¹³ Cháim/Hajim Kugel (1896–1953) tanár, cionista aktivista, csehszlovák politikus. 1923-ban a Prágai Zsidó Cionista Diákszövetség tagjaként került Munkácsra, 1924-ben a munkácsi héber gimnázium igazgatója lett. 1935-ben a csehszlovákiai Zsidó Párt elnökhelyettesévé választották, ugyanebben az évben bekerült a csehszlovák parlamentbe is. 1939-ben kivándorolt Palesztinába, haláláig Cholon polgármestere volt.

¹¹⁴ Balla József (1883–?) magyar származású csehszlovák szociáldemokrata politikus, a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspártban Podkarpatszka Rusz magyar nemzetiségű területeiért felelős politikus. 1935–1938 között a párt képviselője a csehszlovák képviselőházban.

¹¹⁵ Révai Fedor (1890–1945) 1907–1911 között a magyar Szociáldemokrata Munkáspárt tagja. Kárpátalja Csehszlovákiához csatolását követően a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt tagja lett. 1929–1930-ban a párt tartományi szervezete vezetőségében tevékenykedett, ezzel egyidejűleg a párt tartománygyűlési képviselője volt. 1936-ban a „nemzeti elhajlása” miatt kizárták a pártból. 1939-ben az Ukrán Nemzeti Egyesület vezetője. Az *Új Szabadság* című újság szerkesztője (1938 szeptembere – 1939 januárja). Kárpát-Ukrajna magyar megszállását követően a técsői, később a varjúlaposi börtönben rabos-

Nemzeti Szocialista Párt (Beneš-párt)

Kárpát-Ukrajnában a párt a cseh tisztviselőkre és hivatalnokokra, valamint a parasztság egyes csoportjaira támaszkodott. Az időben, míg FRANKO volt a népoktatási miniszter,¹¹⁶ a ruszin tanárok jelentős hányada, mely elhagyta az agrár- és a szociáldemokrata pártokat – minthogy utóbbiak az iskolák ukránosítása mellett álltak ki –, a nemzeti szocialistákhoz társult.

Kárpát-Ukrajna-szerte a Nemzeti Szocialista Párt a legtöbb szavazatot az 1924-es választásokon kapta (a választók 8%-a), a továbbiakban annak befolyása alábbhagyott: az 1925-ös választásokon a szavazók 6,5%, az 1929-es választásokon 2%, az 1935-ös választásokon pedig 3% szavazott a nemzeti szocialistákra.

A párt programja tartalmazta a földreform teljesítésének követelését, az iskolák kérdésében az orosz irányzatot támogatta (tehát az orosz nyelven¹¹⁷ történő oktatás mellett állt ki).

Ungváron a párt nyomtatta a kéthetente megjelenő „Kárpátszkoje Szlovo”-t [Kárpáti Szó], Prágában pedig a nagy népszerűségnek örvendő „A-Zet” cseh újságot (HRABEC szerkesztősége alatt).

A párt vezetői voltak doktor HALATKO Mihail Vasziljevics (Szolyván élt, meghalt), valamint doktor VOLJNYICKIJ (Munkácson él, Szent István út 10. alatt).

Iparos Párt

Kárpát-Ukrajnában e párthoz kapcsolódtak a cseh és zsidó iparosok és kereskedők, részben az e párt által szervezett kerületi iparos- és kereskedelmi egyesületek.

Az orosz (ukrán) körökben a pártnak nem volt befolyása.

Nyomtatta a „*Középosztály*”¹¹⁸ című orgánumát (magyar nyelven).

A parlamenti választások idején az Iparosok Pártja jelöltjeire szavaztak:

1924-ben – a szavazók 1%-a

1925-ben – a szavazók 0,5%-a

1929-ben – a szavazók 3%-a

1935-ben – a szavazók 2,5%-a.

kodott. Szabadulását követően Huszton élt, többé nem politizált. 1944-ben, Kárpát-Ukrajna szovjet megszállását követően a SZMERS ügynökei letartóztatták. Kihallgatása után elítélték, és a jenakijevei börtönbe került, ahol 1945-ben halt meg.

¹¹⁶ Emil Franke (1880–1939) politikus, 1918-tól a Nemzeti Szocialista Párt tagja. Az első Csehszlovák Köztársaság időszakában több miniszteri posztot is betöltött, volt vasútügyi (1919–1920, 1925), Csehszlovákia ellátásáért felelős (1922–1925), posta- és távközlési (1924–1925, 1929–1936), oktatási és nemzetnevelési (1936–1938), valamint pénzügyminiszter (1936, 1937) is.

¹¹⁷ Itt az eredeti szöveg a ruszinra utalhat.

¹¹⁸ Itt és a továbbiakban dőlt betűkkel emeljük ki az eredeti szövegben kézírással, magyar nyelven feltüntetett részeket.

Nemzeti Demokrata Párt

Kárpát-Ukrajnában az adott párthoz legfőképpen a cseh tisztviselők tartoztak. Annak ellenére, hogy az 1929. évi parlamenti választásokon a párt együttesen az Autonóm Földműves Szövetséggel és a Munkáspárttal megszerezte a szavazatok 19%-át, az 1935. évi választásokon pedig együttesen az orosz nemzeti-autonómpárttal a szavazatok 9%-át, a pártnak nem volt nagy befolyása a politikai életre.

Ezen párt képviselője volt doktor Iván ZSIDOVSKIJ.

A párt a cseh „*Podkarpatská Rus*” nevű újságot adta ki.

Nemzeti Keresztény (Keresztényszocialista) Párt¹¹⁹

1920-ben alakult mint a Csehszlovák Klerikális Párt filiája. A Nemzeti-Keresztény Párt élén Avgusztin VOLOSIN állt, az Ungvári tanítóképző szeminárium igazgatója.

A parlamenti választásokon a párt kapta:

1924-ben – a szavazatok 4,5%-át

1925-ben – a szavazatok 3,0%-át

1929-ben – a szavazatok 3,5%-át

1935-ben – a szavazatok 2,0%-át

Az adott párt jelöltjeire szavazott a görögkatolikus klérus, valamint a tanárok és parasztok egy része. A tartományi gyűlésben a párt képviselője volt doktor Nyikolaj DALINAJ ungvári orvos.

A párt nyomtatta a „Szvoboda” [Szabadság] hetilapot, mely eleinte orosz, majd ukrán nyelven jelent meg.

VOLOSIN pártja végezetül az ukrán nacionalizmusig süllyedt, a Huszton tartózkodó német konzulon, HOFFMANON keresztül összeköttetésben volt a hitlerista körökkel, Szics-gárdista harci csoportokat szervezett. Kárpát-Ukrajna autonómiájának idején VOLOSINT a miniszterelnöki hivatalában BRÓDY A[ndrás] váltotta, a nem sokkal azután bekövetkező magyar megszállásakor pedig Csehországba menekült.

Zsidó Párt

Kárpát-Ukrajnában két zsidó párt létezett, melyből a cionista egyesítette a zsidó értelmiségieket és munkásosztályt, az ortodox pedig – a zsidó iparosokat, kereskedőket és a vidéki pénzkölcsönzőket.¹²⁰

A parlamenti választások során a cionista párt jelöltjeire szavaztak:

1924-ben – a szavazók 7%-a

1925-ben – a szavazók 8%-a

1935-ben – a szavazók 6%-a (a szociáldemokratákkal együtt).

Az ortodox párt jelöltjeire a szavazók 4-5%-a adta a voksát.

A cionista párt aktív személyei közül Cháim KUGEL ismeretes – 1935-ben parlamenti képviselő.

¹¹⁹ Helyesen: Keresztény Néppárt.

¹²⁰ Utalás az ortodox és anticionista Zsidó Gazdasági Pártra, valamint a cionista Zsidó Pártra.

Autonóm Földműves Szövetség

1923-ban alakult meg a Kárpátorosz Köztársasági Földműves Párt felosztása eredményeként. A legnagyobb ellenzéki pártnak bizonyult, kapcsolatban állt a külföldi kárpátorosz szervezetekkel, a nemzeti kisebbségek ligájával. A párt programja autonómiát követelt Kárpát-Ukrajna számára, a földreform véghezvitelét (részben Schönborn gróf birtokainak¹²¹ szétosztását a parasztok között), orosz tisztviselők kinevezését, az orosz államnyelv bevezetését a cseh helyett, orosz tanárok kinevezését az iskolákba. Egyes esetekben az Autonóm Földműves Szövetség a kommunistákkal együtt szervezett tüntetéseket (a Csehszlovák Köztársaság létezésének idején).

A párt főképp a kisparasztságra támaszkodott. Eleinte a párt vezetője Vaszilij RIZSAK volt Oroszkomorócból, később G. B. KOLESZNYIK Bilke településről. Az utóbbi években vezetői szerepet töltött be BRÓDY Andrej Ivanovics – egykori tanár, a „Russzkij Vesztnyik” [Orosz Hírmondó] szerkesztője Ungváron.

A párthoz kapcsolódott a kulturális-oktatási szervezet, a „Duchnovics Társaság”.¹²²

A parlamenti választásokon az Autonóm Földműves Szövetség jelöltjeire szavaztak:

1924-ben – a szavazók 8%-a

1925-ben – a szavazók 12%-a

1935-ben – a szavazók 18%-a

1935-ben – a szavazók 14%-a.

A párt aktív tagjai közül ismertek:

- Iván KURTYÁK¹²³ – egy huszti tanár, parlamenti képviselő (meghalt, a követőit és a pártot olykor „Kurtyák-pártnak” nevezik);
- doktor Iván PJESCSAKA¹²⁴ – ügyvéd Eperjesen, parlamenti képviselő;
- A. RISKÓ¹²⁵ – parlamenti képviselő;
- J. FÖLDESI¹²⁶ – parlamenti képviselő;
- Iván SPÁK¹²⁷ – egy szerkesztő Ungváron;

¹²¹ Az eredetiben „Schönborn gróf vagyónának” szétosztásáról van szó.

¹²² A Duchnovics Társaság (oroszul: Русское культурно-просветительное общество имени А. В. Духновича, ukránul: Товариство імені Олександра Духновича) egy moszkvoofil kulturális-oktatási társaság Kárpátalján, melynek központja Ungváron és Eperjesen volt. A russzofil irányzat legjelentősebb kulturális szervezete. Megalapítására – a Ruszin Földműves Autonóm Párt háttérintézményeként – 1923. március 22-én került sor Munkácson, itt helyezkedett el a Társaság központi vezetősége. Működése 1944-ben szűnt meg.

¹²³ Iván Kurtyák (1888–1933) ruszin nemzetiségű csehszlovák politikus, 1924-től haláláig a csehszlovák törvényhozás képviselője, az Autonóm Földműves Szövetség vezetője.

¹²⁴ Pjescsák Iván (1904–1972) jogász, tanár, a Bródy-kormány igazságügy-minisztere.

¹²⁵ Riskó Béla (1865–1946?) ügyvéd, az Autonóm Földműves Szövetség alapítója. 1924–1925-ben csehszlovák szenátor. 1939-ben kinevezték a Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség vezetőjévé. A Bródy-perben 5 évre ítélték, a szovjet táborrendszerben eltűnt.

¹²⁶ Földesi Gyula (1875–1947) nyomdatulajdonos és könyvkiadó, 1935-től a csehszlovák parlament képviselője, 1938-tól behívott kárpátaljai képviselő a magyar országgyűlésben. 1947-ben az NKVD szambori táborában hunyt el.

¹²⁷ Spák Iván (1900–1980) újságíró, politikus. 1922-től az Autonóm Földműves Szövetség vezetőségi tagja, 1933-tól a *Russzkij Vesztnik* felelős szerkesztője, majd 1939-től a *Russzkaja Pravda* szerkesztője. Behívott

- DEMKÓ Mihail¹²⁸ – magyar parlamenti képviselő; Munkács város lakosa;
- BENCE – ilosvai lakos;
- ZSEHORA – Bocskova¹²⁹ település lakosa;
- ILJNYICKIJ Alexander¹³⁰ – unitus¹³¹ pap, a magyar parlament felsőházának képviselője.
- MARINU Julij – miniszteri tanácsadó, unitus pap.

BRÓDY még a csehszlovák parlament tagjaként Kárpát-Ukrajna Magyarországhoz történő csatlósáról szónokolt. Azt követően, hogy 1938 októberében a csehszlovák kormány autonómiát adott Kárpát-Ukrajnának, BRÓDY miniszterelnök lett, mindamelllett a nyílt magyarpárti politikájával néhány nap alatt kompromittálta magát, úgyhogy le lett tartóztatva, és helyét VOLOSINNAK adta át.

Magyarországnak a Kárpát-Ukrajna megszállását követően BRÓDY pártja teljes mértékben magyar fenntartásra tért át. Így nem sokkal Magyarország német megszállása előtt, idén tavasszal,¹³² BRÓDY megkapta a magyar kormány szubvencióit és létrehozta az új „Podkarpatszkói Ruszinok Autonóm Pártját”. Mindamelllett a politikai pártok Magyarországon történő általános betiltása miatt ezen párt tevékenysége leállt.

Csehszlovákiában az Autonóm Földműves Szövetség kiadta a „Russzkoje Szlovo” [Orosz Szó] című újságot, melynek szerkesztője Iván SPÁK volt.

Orosz Nemzeti Autonómista Párt

A párt hivatalosan 1935-ben jött létre, gyakorlatilag viszont már 1932-től működött. A pravoszláv parasztsokra és értelmiségiekre támaszkodott. A párt vezetője dr. Sz[tyepán]. FENCİK volt, az ungvári görögkatolikus teológiai szeminárium oktatója.

Eleinte a párt lengyel-orientált volt, azután áttért a kormányon lévő csehszlovák nézetekre.

Kiadta a „Nás puty” [A mi utunk], a „Kárpátorusszkij Holosz” [Kárpátorosz Hang] című újságokat, széles körben használta a DUCHNOVICS Társaságot.

képviselőként a magyar országgyűlés tagja. Az ungvári Rendkívüli Bíróság 1946-ban 8 év kényszermunkára ítélte, szabadulását követően Budapestre távozott.

¹²⁸ Demkó Mihály (1894–1946) tanító, író, politikus. Az Autonóm Földműves Szövetség alapítója. 1932-től 1939-ig a tartománygyűlés tagja. 1939–1944 között a magyar képviselőház behívott képviselője. 1939-ben a kormányzó miniszteri tanácsossá nevezte ki, Kárpátalja kormányzói biztosának gazdasági tanácsadója. 1944. november 22-én a szovjet hatóságok letartóztatták, 1946 májusában a Kárpátalja Megyei Bíróságának Büntető Tanácsa Bródy András és társai perében halálra ítélte, és kivégezték.

¹²⁹ Bocskova település Harkiv területen található. Az iratban valószínűleg elírás történt, és vélhetően Nagybocskó településről van szó.

¹³⁰ Ilniczky Sándor (1889–1947) görögkatolikus pap, a csehszlovák időkben a Magyar Keresztényszocialista Párt, majd a Ruszin Autonóm Földműves Szövetség tagja. 1939-ben élethosszig kinevezhető felsőházi tagként hívták be a magyar országgyűlésbe. 1946-ban a Határőrség Kárpátmelléki Egységének hadbírósa 20 év szabadságvesztésre ítélte. Egy szovjet munkatáborban halt meg.

¹³¹ Unitus (lat. unire, „egyesít”) a görögkatolikusok köznyelvi megnevezése. A kifejezés arra utal, hogy a 17–18. században a katolikus birodalmak – elsősorban Lengyelország és Magyarország – területén az ortodoxok az 1054-es szizma után „újraegyesültek” a katolikus egyházzal.

¹³² Az eredetiben tollal kihúzva.

Kárpát-Ukrajnának a Magyarországhoz történő csatolását követően a párt a Magyarokat szolgálta ki, a magyar felderítéssel is kapcsolatban állt.¹³³

A tartományi gyűlésben a párt képviselője Iván HÁDZSÁ volt, egy Máramaros megyei földműves, Alsószeliscséről (Huszttól nem messze).

A párt titkára JÁNYIJ Vaszilij volt, Rákos település szülőtte. Tisztviselőként dolgozott a jegyzőnél, kb. 50 éves, Munkácson él, Veresmarti utca 35. alatt.

1938-ban FENCİK kezdeményezésére létrejött az „orosz feketeingesek nemzeti gárdája” – fegyveres osztagok, melyek egyebek mellett az ukrán nacionalista osztagokkal, a Szics-gárdistákkal szemben folytattak harcot. 1939-ben a feketeingesek gárdáját feloszlatták.

Kárpátorosz Köztársasági Földműves Párt

1923. július 28-án¹³⁴ alakult meg az alábbi pártok egyesítésével:

- Podkarpatszcai Földműves Szövetség;
- Munkapárt;
- Orosz Autonóm Párt;¹³⁵
- Orosz Nemzeti Párt;¹³⁶
- Köztársasági Agrárpárt.

Ugyanazon a kongresszuson elfogadásra került a párt programja, mely egyebek mellett az orosz nyelven történő közoktatást követelte. Az első közösségi választásokon a párt a szavazatok 75%-át szerezte meg.

1923 végén dr. KAMINSZKI I. V. és dr. PETRIHALLA Prágában aláírták a K[árpátorosz] K[öztársasági] F[öldművelési] P[árt] és az Agrárpárt egyesítéséről szóló jegyzőkönyvet¹³⁷ – 1923. december 15-én a végrehajtó bizottság ülésén BRÓDY I. A. kritizálta ezt a cselekedetet, minthogy a csehszlovák kormány nem teljesítette ígéreteit, nem adta meg Kárpát-Ukrajnának az autonómiát és nem vitte véghez az agrárreformot. A krízis azzal zárult, hogy az elégedetlenek elhagyták az agrár pártot és megalapították az „Autonóm Földműves Szövetséget”.

¹³³ Az eredetiben a mondat vörös ceruzával kiemelve.

¹³⁴ Helyesen: július 22-én. FEDINEC, 2002, 122.

¹³⁵ Helyesen: Autonóm Földműves Párt.

¹³⁶ Helyesen: Orosz Néppárt.

¹³⁷ 1923. december 31-én Munkácson mondták ki a két párt egyesülését, ezt követően a Kárpátorosz Köztársasági Földműves Párt alapszervezetei a Csehszlovák Agrárpárt Podkarpatszka Rusz-i tagozataként működtek tovább. FEDINEC, 2002, 126.

Magyar pártok

1937-ig Kárpát-Ukrajnában két magyar párt létezett¹³⁸ – a Magyar Nemzeti Keresztény Párt¹³⁹ és a Magyar Nemzeti Párt, melyek 1937-ben egyesültek és létrehozták az „Egyesült Magyar Pártot”.¹⁴⁰ Ez a párt élvezte Magyarország kormánypártja támogatását és a magyar ügyönkséget képezte Csehszlovákiában (a Kárpátontúli Ukrajnában).

Kárpát-Ukrajna Magyarország általi megszállását követően magyar pártok sora jött létre, melyek a budapesti pártok főpártjai voltak, nevezetesen pedig:

„Magyar Élet Pártja”

Munkács városban a [párt] vezetője VOZÁRY ALADÁR¹⁴¹ volt (az ellenséges hadsereg visszavonulásakor megfutamodott, a katolikus templom környékén élt, egy a bank tulajdonában álló kétszintes ház első emeletén). Aktív tagja volt SZILVESZTER Péter újságíró.¹⁴²

Ungváron az adott pártot SIMÉNFALVI¹⁴³ igazgatta, 1944 tavaszától kezdve pedig HASZLINGER.¹⁴⁴ A párt ungvári részlegének titkára KÜKEMEZEY¹⁴⁵ volt, [a párt] aktív tagjai:

- ORTUTAJ Eugén¹⁴⁶ – unitus pap, a magyar parlament képviselője;
- FÖLDESI Jurij – tipográfiai munkás, a magyar parlament képviselője;
- MOLNÁR Alexander¹⁴⁷ – a magyar parlament felsőházi képviselője, bankár;
- JÁCIK Nyikolaj – étterem fenntartó.

¹³⁸ A két említett párton kívül léteztek még további – jórészt kérészetletű – magyar pártok, illetve pártszövetségek. Lásd Fedinec, 2007.

¹³⁹ Helyesen: Országos Keresztényszocialista Párt.

¹⁴⁰ Valójában egy évvel korábban, 1936. június 21-én az érsekújvári kongresszuson megtörtént a két párt egyesülése. FEDINEC, 2002, 249.

¹⁴¹ Vozáry Aladár (1895–1959) újságíró, politikus. 1926-ban az Őslakó folyóirat alapítója, főszerkesztője. 1935-től a kárpátaljai tartománygyűlés képviselője. 1939-től tanügyi tanácsossá neveztek ki, majd a Magyar Élet Pártja képviselőjeként a magyar képviselőház tagja lett.

¹⁴² Sylvester Péter János a Magyar Élet Pártja munkácsi titkára, az Őslakó folyóirat szerkesztője.

¹⁴³ Siménfalvy Árpád 1939-től 1944 májusáig Ung vármegye és Bereg és Ugocsa k. e. e. vármegyék, majd Ung és Ugocsa vármegyék főispánja.

¹⁴⁴ Réthy-Hászlinger Ferenc, a Magyar Nemzeti Szocialista Párt tagja, Ung és Ugocsa vármegye főispánja 1944 májusától a német megszállás időszakában.

¹⁴⁵ Kükemezey József a Magyar Élet Pártjának Ung vármegyei szervezetének központi titkára.

¹⁴⁶ Ortutay Jenő (1889–1950) görögkatolikus pap, politikus. 1927-től 1938-ig beregszászi főbíró. 1935-től a Keresztényszocialista Párt képviselője a kárpátaljai tartománygyűlésben, 1938-ban a Magyar Nemzeti Tanács vezetője, 1938 novemberétől a Felvidéki Egyesült Magyar Párt behívott képviselője a magyar országgyűlés képviselőházában. 1945-ben a szovjetek 10 év kényszermunkára ítélték, egy szovjet lágerben halt meg.

¹⁴⁷ Ilyen nevű felsőházi képviselő nem ismert. A Kárpátaljáról behívott felsőházi képviselőkről lásd HORVÁTH, 2008, 38.

Técsón a Magyar Élet Pártjának aktív tagja volt HANKA, Nagyszőlősön – HOKKI Kárl,¹⁴⁸ Huszton – Szyepán BUDAY ügyvéd, Rahón – Pjotr Demjanovics görögkatolikus pap.¹⁴⁹

„Magyar Megújulás Pártja” (Imrédy-párt)

Munkácson ezt irányította RUZSÁK NEDECEI, [aki] megfutamodott a magyarokkal. Tagjai voltak: BERTOK püspök,¹⁵⁰ LINDNER Iván, a sörgyár egykori igazgatója.

„Nemzeti Szocialista Párt” (Pálffy-párt)¹⁵¹

Munkácson ezt FEDELES Eugén¹⁵² irányította, megfutamodott a magyarokkal.

„Nyilaskeresztes Párt” (Szálasi-párt)

Munkácson ezt doktor LÁNCIG és BARANYI¹⁵³ irányította (utóbbi egy fafeldolgozó üzemben dolgozott), mindketten megfutamodtak az ellenséges hadsereg visszavonulásakor.

Ungváron ezek voltak a vezetők: doktor Julij ERGESI¹⁵⁴ ügyvéd, doktor ESTÓK és ifjabb KOVALJCSIK ügyvéd, Szerednye településen – Szyepán NÉMETH, tanár, nyugdíjas.

¹⁴⁸ Hokky Károly (1883–1971) 1921-től a Kárpátaljai Keresztényszocialista Párt főtítkára, 1929-től 1935-ig a csehszlovák parlament képviselője, 1935-től 1939-ig szenátor. 1938-tól behívott képviselő a magyar országgyűlés képviselőházában. 1944-ben az Egyesült Államokba emigrált.

¹⁴⁹ Demjanovics Péter Pál (1869–1945) görögkatolikus pap, 1943-tól a magyar felsőház tagja. 1945-ben az ungvári Különleges Bíróság ítélete alapján kivégezték.

¹⁵⁰ Bartók Béla püspök-elnök.

¹⁵¹ Az 1930-as, 1940-es években több szélsőjobboldali párt, illetve parlamenti pártcsoposulás is viselte a Magyar Nemzeti Szocialista Párt nevet (vagy ennek különböző névalakjait), melyek jelentős hányadának Pálffy Fidél is prominens tagja volt. Ebben az esetben az 1941. szeptember 14-én megalakult pártról van szó, amit a Nyilaskeresztes Pártból kilépő Pálffy Fidél és Bakó László alapított. PAKSA, 2013, 335–341; VIDA, 2011, 216–217. A párt nevének nem alakult ki egységes névalakja, a pártsajtóban is egyszerre megtalálható a Magyar Nemzetiszocialista Párt, valamint a Magyar Nemzeti Szocialista Párt alakban is. A magyar historiográfia többségéhez hasonlóan utóbbi névalakot használjuk.

¹⁵² Fedeles Jenő újságíró, a Kárpáti Híradó munkácsi szerkesztője.

¹⁵³ Baranyi József a Magyar Nemzeti Szocialista Párt beregi megyevezetője, a munkácsi alapszervezet vezetője.

¹⁵⁴ Elképzelhető, hogy az EGRESI vezetéknevet gépelték el.

Henlein Párt¹⁵⁵

A henleinesek – német nemzetiszocialisták, főképp Csehszlovákia nyugati részein mutatkoztak, ugyanakkor tevékenységük ismert Kárpát-Ukrajnában is. A Henlein Párt tagjait alkotta a Kárpát-Ukrajnában élő majdhogynem összes német, akik létszáma közel 30 ezer főt tett ki.¹⁵⁶

Munkács városban a heinleinisták vezetője BIGALA mérnök volt.

A 4. UKRÁN FRONT

UKR „SZMERS” 2. OSZTÁLYÁNAK FŐNÖKE

– (SABALJIN)
GÁRDAALEZREDES

1944. november „ ”.¹⁵⁷

3.

A 4. Ukrán Front SZMERS-csoportjának jelentése a Magyar Nemzeti Szocialista Párt kárpátaljai tevékenységéről

1944. december

ГДА СБУ – Ф. 13. – Спр. 928. – Т. 1. – Арк. 33–35.

Eredeti. Gépirat.

SZIGORÚAN TITKOS

JELENTÉS

A magyar fasiszta párt, a „Magyar Nemzeti Szocialista Párt” tevékenységéről
Kárpát-Ukrajna területén.

A Magyar Nemzeti Szocialista Párt, melyet LUKACSEK Béla¹⁵⁸ alapított Budapesten, egy német orientált fasiszta párt. Ezen párt csupán annyiban különbözött a Nyilas-keresztes Párttól, hogy a Nemzeti Szocialista Párt – bár ellenzékben állt a Horthy-kormány¹⁵⁹ szemben –, nem követelte az államhatalom megdöntését, hanem tevékenységét a Magyarországon fennálló reakciós rezsim keretein belül végezte.

¹⁵⁵ Az irat keletkeztetője az 1933 és 1935 között Szudétanémet Hazafias Front, majd 1935 és 1938 között Szudétanémet Párt néven működő csehszlovákiai német pártot annak vezetője, Konrad Henlein után nevezi Henlein-pártnak.

¹⁵⁶ Túlzó adat, az 1941-es népszámlálás adatai szerint Kárpátalja területén a lakosság másfél százaléka, 13 222 fő vallotta magát német anyanyelvűnek. KEPECS, 1996, 14.

¹⁵⁷ Az eredeti dokumentumban a nap jelölésére szolgáló idézőjelek közti rész kitöltetlen, üres.

¹⁵⁸ A jelentés elkészítője valószínűleg Lukács Bélára gondolt, aki viszont 1940 és 1944 között a Magyar Élet Pártja elnöke volt.

¹⁵⁹ Helyesen: Horthy-rendszer. Horthy Miklós sosem volt kormányfő.

A párt főbb programkövetelései: 1) Szövetség a fasiszta Németországgal; 2) Háború a Szovjetunió ellen és a bolsevizmussal szemben; 3) Magyarország területi bővítése új földterületek meghódítása által; 4) A zsidók megsemmisítése.

A párt szimbóluma: egy sas és keresztezett nyilak. A pártnak a hivatalos iratain feltüntetett szlogenje: „A magyar néppel a magyar népért Európa új útján!” A párt központi szerve – a „Magyarság” újság.

Kárpát-Ukrajnában a párt helyi szervezetei 1939-ben jelentek meg.

Megállapításra került, hogy a Beregi területen, és részben Munkács városban a nemzetiszocialista pártcsoport szervezőjének Juzef BORONEJ¹⁶⁰ bizonyult, aki többször is ingázott ebből a pártból a Nyilaskeresztes Pártba és vissza.¹⁶¹

Munkács városban a párt vezetőjének OROSZ András bizonyult.

A párt aktív tevékenysége a német hadsereg Magyarországra történő bevonulását követően vette kezdetét.

1944 nyarán a beregszászi területi pártaktíva egy része BORONEJJEL az élen áttért a Nyilaskeresztes Pártba, 1944 októberében pedig megtörtént a két párt teljes szervezeti egyesítése.¹⁶² 1944 nyarán átregisztrálás céljából a párt tagjaitól elvették a pártbilétákat, viszont ezeket nem adták vissza.

Megtaláltuk a párt archívumát, többek között 137 személy pártbiletáját. A pártbileták többségén megjegyzésként fel lett tüntetve az, hogy a Nemzeti Szocialista Párt adott tagja automatikusan átlépett a Nyilaskeresztes Pártba.

A Nyilaskeresztes Pártba történő áttérést követően a Nemzeti Szocialista Párt aktív tagjai tevékenyen kivették részüket a Nyilaskereszt[es Párt] minden munkásságában: a németekhez ellenségesen viszonyuló személyek letartóztatásában, a fegyveres osztagok létrehozásában, a szovjetellenes agitálásban stb.

A Nemzeti Szocialista Párt pártaktívájából ismeretesek:

1. OROSZ András, a nemzetiszocialista párt munkácsi szervezetének vezetője.
2. CSENDŐR Teodor,¹⁶³ a Nemzeti Szocialista Párt munkácsi szervezetének aktív tagja (f. é. október 18-án ismeretlen személyek meggyilkolták).
3. CSENDŐR Georgij, az előző [személy] apja, a Nemzetiszocialista Párt aktivistája, magyar, Munkács város lakosa, Petőfi út 12., 1879-ben született, szakmája szerint vasutas (alkalmazásunkban áll).
4. BODNÁR Sándor, a Nemzeti Szocialista Párt munkácsi szervezetének aktivistája, magyar. A magyar–német hadsereg visszavonulásakor megfutamodott.

¹⁶⁰ Alighanem Baranyi Józsefre utal, aki 1942 májusától volt a párt bereg-ugocsi megyevezetője.

¹⁶¹ Baranyi József vezetésével a Nyilaskeresztes Párt közel hetven bereg-ugocsi alapszervezete lépett át 1942 tavaszán a Magyar Nemzeti Szocialista Párthoz. Ennek nyomán nevezték ki a Magyar Nemzeti Szocialista Párt megyevezetőjévé. *Magyarság*, 1942. május 9. 9.

¹⁶² 1944. november 16-án a Magyar Nemzeti Szocialista Párt – a Magyar Megújulás Pártjával, valamint a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetséggel együtt – beolvadt a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalomba.

¹⁶³ Valószínűleg azonos azzal a Csendőr Tivadarral, aki Baranyi József 1942. évi katonai szolgálatai alatt helyettesként átvette a párt bereg-ugocsi megyevezetését. *Magyarság*, 1942. augusztus 8. 9.

5. MALUSKO Ferenc, a Nemzeti Szocialista Párt munkácsi szervezetének aktivistája, magyar. A magyar–német hadsereg visszavonulásakor megfutamodott.
6. MAURSZKIJ Ferenc, a Nemzeti Szocialista Párt munkácsi szervezetének aktivistája, magyar. 1923-ban született. Egyetemi hallgató, Munkács város lakosa. A magyar–német hadsereg visszavonulásakor megfutamodott.
7. HLEBIK Iszlana, a Nemzeti Szocialista Párt munkácsi szervezetének aktivistája, magyar. 1905-ben született. A magyar–német hadsereg visszavonulása során elutazott a városból.
8. STRAUS Ioszif, a Beregszászi térségbeli Alsókerepec település pártaktivistája, német, tisztviselő.
9. LOHOJDA Gábor, a Munkácsi térségben lévő Csapovec¹⁶⁴ faluból származó pártaktivista, magyar, paraszt.

A nemzetiszocialista párt aktív tagjai közül általunk letartóztatásra kerültek:

1. OROSZ András, 1907-ben született Dercen településen. Munkács város lakosa, magyar, hentes-árus. 1943 nyarától¹⁶⁵ 1944 októberéig a Nemzeti Szocialista Párt munkácsi szervezetének vezetője,¹⁶⁶ aktívan kivette részét a párt összes tevékenységében. 1943-ig a Nyilaskeresztes Párt tagja volt, ahol utóbbinak a kölcsönös segítségnyújtási pénztárát felügyelte.
2. MALUSKO Ferenc, 1914-ben született, a Munkács járási Várpalánka település szülőltje. Munkács város lakosa; magyar; vakoló mester. A Nemzeti Szocialista Párt munkácsi szervezetének aktív tagja; tagja volt a párt fegyveres osztagának. 1944 októberétől, Szálasi hatalomra kerülését követően rendőri feladatokat látott el.

Dolgozunk a Nemzeti Szocialista Párt 137 tagjának azonosításán, akiknek a pártbilétáit megtaláltuk.

A 4. UKRÁN FRONT

„SZMERS” KÉMELHÁRÍTÓ IGAZGATÓSÁGÁNAK FŐNÖKE

/N. KOVALJCSUK/ ALTÁBORNAGY

1944. december „”¹⁶⁷

¹⁶⁴ Ma: Csapole (Чопівці, UA). A forrásban a csehszlovák névalak olvasható.

¹⁶⁵ Korábban 1942 novemberéig is Orosz töltötte be a párt városvezetői beosztását, viszont katonai szolgálata miatt ezt a pozíciót időlegesen át kellett adnia Katricsné Ernőnek. *Magyarország*, 1942. november 8. 11.

¹⁶⁶ A korabeli sajtó alapján legalább 1944 áprilisától Csendőr Pál töltötte be a párt munkácsi városvezetői tisztségét. *Kárpáti Híradó*, 1944. április 18. 2. Lásd még KOSZTYÓ, 2020, 53.

¹⁶⁷ Az eredeti dokumentumban a nap jelölésére szolgáló idézőjelek közti rész kitöltetlen, üres.

4.

A 4. Ukrán Front SZMERS-csoportjának jelentése a Nyilaskeresztes Párt kárpátaljai tevékenységéről

1944. december

ГДА СБУ – Ф. 13. – Спр. 928. – Т. 1. – Арк. 36–43.
Eredeti. Gépirat.

Szigorúan titkos!

JELENTÉS

A „Nyilaskereszt”¹⁶⁸ magyar fasiszta párt tevékenységéről
Kárpát-Ukrajna területén.

A Nyilaskereszt Párt („Keresztezett nyilak”) az összes magyar fasiszta párt között a legreakcionistább. 1939 elején alapította meg a hitlerista SZÁLASI. A párt nyílt német orientációja még az antidemokratikus HORTHY-rezsim keretein belül is ellehetetlenítette annak a legális tevékenységét. Emiatt a párt egy ideig félig legálisan működött. 1944. március 3-tól,¹⁶⁹ azaz a német hadsereg Magyarországra történő bevonulását követően, a párt nyílt kormányellenes agitálásba fogott, mígnem 1944 októberében meg nem szerezte a hatalmat a német–magyar hadsereg kezén maradt magyarországi területeken.

A párt szimbolikus jelképe egy két nyílból álló kereszt, a párt minden iratán feltüntetett mottó: „A nemzettel – a nemzetért”.

Kárpát-Ukrajnában a Nyilaskereszt Párt szervezetei 1939-ben jelentek meg.¹⁷⁰ Aktív tevékenységet folytatott a Nyilaskereszt Beregszász területi szervezete, mely az alábbi városokat és körzeteket egyesítette: Munkács, Beregszász, Szolyva, Alsóverecke, Volóc stb.

A Nyilaskereszt Párt szervezetét a beregszászi térségben „vitéz” TOMASZ Lánci és ILJNYICKIJ Sztefán hentes alapították 1939 májusában.¹⁷¹

1941-ben a Beregszászi Területi Szervezet vezetőségéhez érkezett BORONEJ Juzef. Ez időben a párt aktív tevékenységet folytatott a fasiszta nézetek lakosság soraiban történő propagálása és az új szervezeti tagok verbuválása terén. Munkács városban a Fő út 35. alatt hetente gyűlt össze a pártösszejövetel. Az összejöveteleken a nemzetközi eseményekről hangzottak el előadások, melyeket követően a párt egyes tagjait feladatokkal bízták meg.

¹⁶⁸ A szóban forgó párt hivatalos neve a Nyilaskeresztes Párt. Mindamelllett a forrásközlésben következetesen meghagytuk az amúgy pontatlan „Nyilaskereszt” és „Nyilaskereszt Párt” megnevezéseket.

¹⁶⁹ Elírás, Németország 1944. március 19-én szállta meg Magyarországot.

¹⁷⁰ A hungarista szervezkedés kezdetét 1938. december 14-re tehetjük. Ekkor Hubay Kálmán látogatott Ungvárra, és zárt tárgyaláson megalakult a Hungarista Mozgalom első alapszervezete. FEDINEC, 2002, 306.

¹⁷¹ Más források szerint a Nyilaskeresztes Párt első két alapszervét 1939. július 26-án hozták létre. КОСЗТЮГ, 2020, 37–38.

Részben a párt tagjai arra vonatkozó feladatokat kaptak, hogy derítsék fel a kommunistákat és azon személyeket, melyek ellenségesen viszonyulnak a magyar hadsereghez és a magyar kormányhoz. A szervezet vezetője, BORONEJ többször utazott ki Budapestre konferenciákra.

1942 elején a „Nyilaskereszt” szervezet tevékenysége a beregszászi térségben, részben pedig Munkács városban, meggyengült. Amikor szembeünt a „Nyilaskereszt” radikális kormányellenes politikája, sok párttag elhagyta azt.

1944 tavaszától, miután a német hadsereg bevonult Magyarországra, a „Nyilaskereszt” pártszervezete ismét aktív tevékenységbe kezd a németek számára biztosított mindennemű támogatás révén.¹⁷²

A szervezet vezetői /LÁNCI, BORONEJ, TOMORI, ILOSVAI, TÓTH stb./ többszörösen hangoztatták a pártgyűléseken a HORTHY-kormány leváltásáról, Magyarország területi bővítéséről, a Németországgal való szövetségről, a Szovjetunióval szembeni háború folytatásáról szóló követeléseiket.

Így [például] 1944. július 2-án a BORONEJ és ILOSVAI által vezényelt pártgyűlésen BORONEJ a beszédében államcsíny megvalósítására, a zsidókkal való harcra, a Németországgal kötött szövetség megerősítésére szólított fel.

1944 májusában a német büntető osztagok a „Nyilaskereszt” Párt segítségével véghezvitték Kárpát-Ukrajna városai zsidó lakosságának tömeges megsemmisítését. A gazdag zsidók tulajdonát – vállalkozások, boltok és házak – a párt magáénak tulajdonította és szétosztásra került annak aktivistái között. Így például, az általunk letartóztatott pártaktivista, CSENDŐR Kornél azt vallotta, hogy ő Munkácson három zsidó házat kapott a párttól a Fő út 58., 60. és 68. alatt. Ezeket a házakat ő kiadta, és pedig úgy, hogy a jövedelem 7%-át ő személyesen kapta, a pénz további része pedig a párt szükségleteire ment.

A párt legaktívabb tevékenysége azután következett be, hogy Budapesten SZÁLASI hatalomra került, HORTHY-t pedig letartóztatták.¹⁷³

Kárpát-Ukrajna városaiban a „Nyilaskereszt” pártszervezet vezetői 1944 októberében saját kezükbe vették a hatalmat. A valóságban viszont a hatalom a németek kezében volt, a „Nyilaskereszt” Párt pedig szófogadóan teljesítette a német Gestapo összes feladatát. Mint ahogy arról vallomást tett doktor SZABÓ Zoltán, a „Nyilaskereszt” Párt általunk letartóztatott egyik munkácsi vezetője, a párt beregszászi területi szervezete vezetőjének, dr. LÁNCI-nak a személyes barátja –, a párt tevékenységének egésze gyakorlatilag abban rejlik, hogy ő hívta életre a németek összes cselekedetét. Munkács városban a párt vezetése folyamatos kapcsolatban állt a helyi Gestapo főnökével, a német SCHMIDT századossal, és tőle kapta az összes utasítást. LÁNCI doktor majdhogynem folyamatosan SCHMIDT százados kabinetjében tartózkodott.

F. é. október végén SCHMIDT azt a feladatot adta a „Nyilaskereszt” Pártnak, hogy Munkácson városszerte tartóztassák le HORTHY összes szimpatizánsát, továbbá azo-

¹⁷² A bekezdés mellett egy vörös ceruzavonal van, valamint tollal: „19/III”. Ez a német megszállás időpontjára (1944. március 19.) utal.

¹⁷³ Utalás az 1944. október 15-i kiugrási kísérletet követő nyilas hatalomátvételre, Horthy Miklós lemondására és németországi internálására.

kat az egyéb személyeket, akik a németek ellen voltak hangolva. A párt mindegyik tagja köteles volt egy-egy ember letartóztatásának megvalósítására. Azon személyek listáját, akiket le kellett tartóztatni, SCHMIDT állította össze LÁNCI segítségével.

Nem sokkal a német–magyar hadsereg Munkácsról történő visszavonulása előtt SCHMIDT százados azt a feladatot adta LÁNCINAK és SZABÓNAK, hogy utazzanak ki Budapestre a „Nyilaskereszt” Párt központi vezetőségével történő kapcsolat megvalósítására.

Kárpát-Ukrajna magyar megszállásának utolsó napjaiban a „Nyilaskereszt” Párt erőteljes szovjetellenes agitációt folytatott, rölapokat terjesztett, melyek a Vörös Hadsereg ellen irányuló fegyveres ellenállásra szólították fel a lakosságot. Ezzel egyidejűleg a „Nyilaskereszt” és a „Nemzeti” szocialista pártok tagjaiból kezdetét vette a fasiszta fegyveres osztagok megalapítása.

Így, f. é. október 20-ai napokban Munkácson megtörtént a pártszervezet gyűlése, melyet LÁNCI, BORONEJ és ILOSVAI doktor vezényeltek. A gyűlésen SZER ANTOLJ vezetésével megalakításra került egy fegyveres osztag. Az osztag rendőri szolgálatot teljesített a városban.

Ugyanezen a gyűlésen történt meg a „Nyilaskereszt” és a „Nemzeti Szocialista Párt” egyesítése, melynek köszönhetően a „Nyilaskereszt” számos új tagot tudhatott magáénak.

A Vörös Hadsereg erőinek Kárpát-Ukrajnába történő bevonulását megelőzően a pártaktivisták többsége a német–magyar hadsereggel együtt futamodott meg.

Többek között, doktor LÁNCI, BORONEJ és a „Nyilaskereszt” egyéb beregszászi, valamint munkácsi szervezeteinek vezetői Munkácsról azzal az autóval futamodtak meg, melyet nekik a Gestapo főnöke, SCHMIDT százados szolgáltatót.

Kárpát-Ukrajnában a „Nyilaskereszt” Párt aktív tagjai közül az alábbi személyek ismertek:

1. Doktor LÁNCI Tamás, a „Nyilaskereszt” beregszászi területi szervezetének vezetője, magyar. Munkácson élt, a Fő úton (a római katolikus templom közelében). A német–magyar hadsereg visszavonulásakor megfutamodott Munkácsról.
ISMERTETŐI: 33 éves, magas, erős testalkatú, hosszúkás arc, világos, lobogó haj.
2. BORONEJ Juzef, a „Nyilaskereszt” szervezetnek egyik vezetője Munkácson. 1944 áprilisa–júliusa között a „Nemzeti Szocialista Párt” vezetője volt Munkácson, ezután ismét áttért a „Nyilaskereszthez”. Magyar, Munkács város polgára (Fő út, a háza a görögkatolikus templom közelében található). A magyar megszállás idején egy fafeldolgozó üzem tulajdonosa volt, a német–magyar hadsereg visszavonulásakor megfutamodott.
3. TÓTH János, a „Nyilaskereszt” szervezetének vezetője a munkácsi térségben, kereskedő, magyar. 1944 októberében érkezett Munkácsra, a német–magyar hadsereg visszavonulásakor futamodott meg.
ISMERTETŐI: Közel 30 éves, közepes magasságú, sovány, világos haj, hosszúkás arc, tud németül.

4. ROMÁN professzor, a munkácsi térség „Nyilaskereszt” szervezet vezetőjének helyettese, a reálgimnázium magyar tanára, magyar, Munkács város lakosa. A német–magyar hadsereg visszavonulásakor megfutamodott.
ISMERTETŐI: Közel 42 éves, az átlagosnál magasabb, hosszú fekete haj, arca hosszúkás.
5. ILOSVAI Alexander, a „Nyilaskereszt” Párt aktív tagja, a munkácsi szervezet „anyag bázisának” vezetője, magyar, a városi önkormányzaton dolgozik. A német–magyar hadsereg visszavonulásakor futamodott meg.
ISMERTETŐI: 40 év körüli, magas, erős testalkatú, világos, göndör hajú, hosszúkás arcú.
6. TOMORI Sztefán, a „Nyilaskereszt” munkácsi szervezetének műszaki titkára, Munkács város lakója, a Velikohorodszkij úton [lakik]. Magyar, a német–magyar hadsereg visszavonulásakor megfutamodott.
ISMERTETŐI: 44 év körüli, közepes magasságú, erős testalkatú, kerek arcú, szőke hajú.
7. Doktor SZABÓ Zoltán – a „Nyilaskereszt” szervezet egyik vezetője Munkácson.
8. SZER Antolj, a munkácsi „Nyilaskereszt” szervezetének aktív tagja, a magyar fasiszták fegyveres osztagának vezetője, munkás, magyar.
ISMERTETŐI: 43 éves, közepes magasságú, erős testalkatú, fekete hajú, kerek arcú.
9. Doktor ERHELYI Julice, az ungvári „Nyilaskereszt” szervezetének vezetője, magyar, Ungvár város lakosa.
10. FLIGELJ Ioszif [József], 1941–1942-ben a „Nyilaskereszt” Párt munkácsi szervezetének egyik vezetője, német, Munkács lakosa. A német–magyar hadsereg visszavonulásakor megfutamodott a magyarokkal.
11. ILJNICKIJ Lajos, a „Nyilaskereszt” munkácsi szervezetének egyik szervezője és aktivistája, hentes. A német–magyar hadsereg visszavonulásakor megfutamodott Munkácsról.
ISMERTETŐI: Kb. 42 éves, magas termetű, kövér, világos hajú, kerek arcú.
12. KOTRICS Ervin, a „Nyilaskereszt” munkácsi szervezetének aktivistája, magyar; Munkács város lakosa, Sugár út 2. Temetkezéssel foglalkozik – bolttulajdonos. A német–magyar hadsereg visszavonulásával megfutamodott.
ISMERTETŐI: Kb. 45 éves, közepes magasságú, kerek arcú, szemüveges, haja fekete.
13. KATOV Pavel, a szolyvai „Nyilaskereszt” szervezet vezetője, szlovák, mérnök.
14. Doktor ESTÓK, a „Nyilaskereszt” ungvári szervezetének egyik vezetője, magyar, Ungváron él.
15. NÉMET Sztjepán, a „Nyilaskereszt” szervezetének vezetője Szerednye településen, magyar, nyugalmazott tanár.
16. KOVALJCSIK (ifjabb) a „Nyilaskereszt” szervezet aktivistája Ungváron.
17. CSENDOR Kornél, a „Nyilaskereszt” szervezet aktivistája Munkácson.

18. KIS Alexander, a „Nyilaskereszt” munkácsi szervezetének aktivistája, magyar. Munkács város lakosa, kb. 50 éves.
19. KIS Ioszif, a Munkács városi „Nyilaskereszt” szervezetének egyik aktivistája és szervezője, magyar, kb. 40 éves.
20. POLON Sándor, a „Nyilaskereszt” Beregszász városi szervezetének propagandistája, magyar, beregszászi lakos, a magyar hadsereg századosa.
21. ONGOLÉTA Londzs, a „Nyilaskereszt” Beregszász városi szervezetének aktivistája, magyar. Beregszász város lakosa, Aranyálom utca.
22. VARGA Sándor, a „Nyilaskereszt” Beregszász városi szervezetének aktivistája.
23. IVANCSO – a párt Beregszász városi szervezetének aktivistája.
24. MAJOR Julij Ioszifovics, a párt Beregszász városi szervezetének pénztárnoka, magyar, Beregszász város lakosa.
25. BALOGH Juzef – a „Nyilaskereszt” Párt újlaki szervezetének aktivistája, magyar, Újlak város¹⁷⁴ lakosa.
26. BOGNÁR Tibor, a párt [tisz]újlaki szervezetének aktivistája, a zsidó pogromok és a partizánok elleni razziák résztvevője.
27. DUDÁS Iván, a „Nyilaskereszt” újlaki szervezetének egyik szervezője.
28. MOLNÁR Juzef, Técső város „Nyilaskereszt” szervezetének aktivistája.
29. JUHÁSZ Pável, a „Nyilaskereszt” Volóc városi szervezetének aktivistája.

A „Nyilaskereszt” Párt aktivistái közül le lettek tartóztatva:

1. SZABÓ Zoltán, született 1907-ben, Csap város szülőtte (Magyarország), Munkács város lakosa, magyar. Szakmája szerint jogász, felsőfokú végzettség. Tudományos fokozata szerint „jogtudományok doktora”. Titkárként dolgozott a Munkácsi Városi Bíróságon.
SZABÓ a „Nyilaskereszt” Pártba a „Nemzeti Szocialista Pártból” tért át, melynek 1939-től volt tagja.
A „Nyilaskereszt” munkácsi szervezetébe történő csatlakozást követően SZABÓ aktivistává vált, és barátjának, doktor LÁNCINAK – a „Nyilaskereszt” beregszászi területi szervezetének vezetője – határtalan bizalmát élvezte.
LÁNCIVAL együtt SZABÓT szoros szálak fűzték a Gestapo munkácsi osztályának főnökéhez – SCHMIDT német századoshoz. Többször volt nála audiencián. SCHMIDT felkérésére SZABÓ részese volt a németellenes személyek letartóztatásaiban. SZABÓ ugyancsak aktív részese volt a zsidó boltok feltörésének és fosztogatásának.
2. CSENDŐR Kornél, született 1909-ben, Munkács szülőtte és lakosa, magyar, kereskedő, 6 osztályt végzett. 1939-től fogva a „Nyilaskereszt” Párt aktív tagja, részt vett a párt munkácsi szervezetének összes rendezvényében. Az „érdemeiért”

¹⁷⁴ Tiszaújlak nagyközség volt, nem megyei vagy törvényhatósági jogú város, 1944 után sem kapott városi rangot.

- a párttól három házat kapott a Fő úton, valamint egy boltot, mely korábban zsidók tulajdonában állt.
3. BOGNÁR Tibor, született 1924-ben, Tiszabegen, Szatmári járás (Erdély), Újlak város lakosa (Beregszászi járás), magyar, iparos származású, 6 osztályt végzett. A „Nyilaskereszt” Párthoz 1940-ben csatlakozott, az Újlak városi szervezet aktivistája volt. Helyettesítette a szervezet vezetőjét utóbbi távollétében. Tevékeny részt vállalt a Vörös Hadsereggel szembeni harc érdekében létrejött fegyveres osztagok megalakításában. Egyik osztaggal megkísérelt fellépni a Szovjet hadsereg ellen.
 4. BALOGH József, született 1889-ben, Balasa település szülőtte, Újlaki lakos (Beregszászi járás), magyar, 6 osztályt végzett, munkás származású. 1941-ig a Szociáldemokrata Párt tagja, 1941-ben lépett át a fasiszta „Nyilaskereszt” Pártba és utóbbi központi Bizottsága által ki lett nevezve a párt újlaki szervezetének élére. Direktívákat a központból kapott, többször utazott ki Munkácsra, ott kapta az agitációs irodalmat, melyet a párt tagjai között terjesztett. A gyűléseken németbarát, antiszemita előadásokkal szólalt fel.
 5. VARGA Alexander, született 1907-ben, Beregszász szülőtte és lakosa, magyar, 5 osztályt végzett, szerelőmunkás. A „Nyilaskereszt” Párt aktivistája, valamint a párttagsági összeg gyűjtője Beregszász város szervezetének szintjén. A párt tagjai között szovjetellenes agitálást folytatott.
 6. JUHÁSZ Pável, született 1913-ban. A Volóc járási Volóc város szülőtte, magyar. Szolgálókból való, háziiparos fodrász, 4 osztályt végzett. A „Nyilaskereszt” volóci szervezetének aktivistája volt. A párttól kapta a zsidóktól elvett házat és vagyont. Ezenkívül a magyar csendőrség ügynöke volt, és a magyarellenes ukrán nemzetiségű személyeket azonosította be. Ungváron elvégzett egy három hónapos „nemáz”¹⁷⁵ – ügynök képzést.

A 4. UKRÁN FRONT

„SZMERS” KÉMELHÁRÍTÓ IGAZGATÓSÁGÁNAK FŐNÖKE

/N. KOVALJCSUK/ ALTÁBORNAGY

1944. december „ ”.¹⁷⁶

¹⁷⁵ A jelentés írója maga is idézőjelben használja a „немаз” kifejezést, ami arra utalhat, hogy valamilyen, a korabeli magyar katonai vagy polgári hírszerzésben használt rövidített vagy kódnevet nem tudott feloldani. Utóbbi alighanem torzult alakban olvasható a jelentésben.

¹⁷⁶ Az eredeti dokumentumban a nap jelölésére szolgáló idézőjelek közti rész kitöltetlen, üres.

5.

A 4. Ukrán Front SZMERS-csoportjának jelentése a Magyar Élet Pártjának kárpátaljai tevékenységéről

1944. december

ГДА СБУ – Ф. 13. – Спр. 928. – Т. 1. – Арк. 52–54.

Eredeti. Gépirat.

Szigorúan titkos!

JELENTÉS

A „Magyar Élet” Párt¹⁷⁷ tevékenységéről Kárpát-Ukrajna területén.

A „Magyar Élet” Párt volt a kormánypárt Magyarországon és HORTHY Miklós kormányzó politikája mellett foglalt állást.

Az államapparátus felelős tisztviselői a párt személyi összetételének jelentős hányadát tették ki.

Kárpát-Ukrajnában a „Magyar Élet” Párt szervezetei az 1938 őszén, illetve 1939 tavaszán történő magyar megszállást követően jelentek meg az országban. A bázist ezen szervezetek megalapításához az ezt megelőzően Kárpát-Ukrajnában létező „Magyar Nemzeti Párt” jelentette.

A párt aktív tagjai tekintélyes tiszteket töltöttek be a térség városi és járási intézményeiben, továbbá a kárpátukrán nép magyar leigázási politikájának véghezvivőinek bizonyultak.

Ungvár városban 1944-ig a párt szervezője és vezetője SIMÉNFIALVI volt, 1944 tavaszától pedig – HASLINGER.

Munkács városban BARTÓK Béla, 76 éves pap volt a párt szervezője. A párt városi szervezetének vezetője SIMONKAJ Július és VOZÁRI Aladár volt.

Beregszász városban a párt városi szervezetének vezetője BENDO Kálmán¹⁷⁸ volt.

A párt városi szervezeteit az elnökség igazgatta, mely 30-32 személyből állt össze. Pártgyűlések [csak] ritkán és rendszertelenül kerültek megrendezésre.

A párt gyakorlati tevékenysége abban rejlett, hogy aktivistái között ossza szét a jól jövedelmező tisztségeket és akadályozza meg az ukránok államapparátusba történő bejutását.

Nem sokkal Kárpát-Ukrajnában a Szovjet seregek által történő felszabadítása előtt a hatalmat a SZÁLASI /„NYILASKERESZT”/ párt támogatói szereztek meg, akik Munkács, Ungvár és más városokban letartóztatták a „Magyar Élet” valamennyi aktivistáját. Mindamellet, utóbbiakat csakhamar felszabadították az őrizet alól.

¹⁷⁷ A jelentésben következetesen rosszul használják a magyar kormánypárt nevét. Helyesen: Magyar Élet Pártja.

¹⁷⁸ Benda Kálmán (1883–1945) vízügyi mérnök, Bereg vármegye közigazgatási és törvényhatósági bizottságának tagja, a vármegye követeként a Magyar Országgyűlés felsőházának tagja. 1945 januárjában a szovjet 8. légi hadsereg hadbíróóságának ítélete alapján kivégezték.

Kárpát-Ukrajnának a Vörös Hadsereg általi felszabadítását megelőzően¹⁷⁹ a „Magyar Élet” Párt vezetői a magyar–német visszavonuló hadsereggel együtt megfutamodtak, viszont az aktivisták egy része az előző lakcímén maradt.

A „Magyar Élet” Párt aktív tagjai közül az alábbi személyek ismeretesek:

1. VOZÁRI Aladár, a Munkácsi Városi Bank volt igazgatója, a „Magyar Élet” Munkács városi szervezet képviselője, magyar, Munkács lakosa, 1944 szeptemberében kiutazott Budapestre.
2. SERES János, római katolikus pap, magyar. Munkács város lakosa, a Fő út 55. alatt él, a párt tevékeny tagja.
3. Doktor HARCZI Károly,¹⁸⁰ a Munkácsi Kereskedelmi Akadémia igazgatója, pártaktivista.
4. SZILVESZTER Péter, a „Magyar Élet” munkácsi szervezetének titkára, az „Őslakó” című újság szerkesztője,¹⁸¹ magyar. Munkács város lakosa. A V[örös] H[adsereg] erői megérkezését megelőzően megfutamodott.
5. FESZTERI – a párt munkácsi szervezetének egykori titkára, jelenleg a magyar hadsereg [soraiban].
6. Doktor ENGRLEBRECHT István, Munkács város volt polgármestere, a „Magyar Élet” Párt aktivistája. A Vörös Hadsereg erőinek a városba érkezését megelőzően megfutamodott.
7. BARTÓK Béla, római katolikus pap, magyar, Munkács város lakosa, 76 éves. A „Magyar Élet” Párt szervezője. Munkácsban lakott, Pataki út 5.
8. SIMONKOJ Július, nagy erdőiparos, a „Magyar Élet” városi szervezetének vezetője Munkácsban. A német–magyar hadsereg visszavonulásakor megfutamodott.
9. PAPP Július, Munkács városi ügyésze, a „Magyar Élet” Párt városi szervezete elnökségének tagja.
10. SIMONFALVI – a „Magyar Élet” Párt Ungvár városi szervezetének vezetője.
11. HASLINGER – a „Magyar Élet” Párt Ungvár városi szervezetének vezetője.
12. KŐKEMEZEI – a „Magyar Élet” Párt Ungvár városi szervezetének titkára.
13. ORTUTAJ Eugénusz – római katolikus pap, a magyar parlament volt képviselője, a „Magyar Élet” Párt aktivistája, magyar, Ungvár város lakosa.
14. FÖLDESI Juri – az ungvári nyomda munkása, a „Magyar Élet” Párt aktivistája, magyar. Ungvár város lakosa. A magyar parlament volt képviselője.
15. MOLNÁR Alexander – bankár, a „Magyar Élet” Párt aktivistája, magyar. Ungvár város lakosa. A magyar parlament felsőházának volt képviselője.
16. JÁCIK Nyikoláj – étteremtulajdonos. Ungvár város lakosa, magyar, a „Magyar Élet” Párt aktivistája.
17. BENDO Kálmán – a „Magyar Élet” Párt beregszászi szervezetének képviselője.

¹⁷⁹ Az eredetiben tollal, kézírással a „[19]44. X. 26–27.” dátum szerepel.

¹⁸⁰ Vélhetőleg elírás, Tárczy Károlyról lehet szó, aki 1938–1941 között volt a Munkácsi Kereskedelmi Akadémia igazgatója. Lásd 68. lábjegyzet

¹⁸¹ Az *Őslakót* 1927 tavaszán Vozáry Aladár alapította. A 4-8 oldal terjedelmű politikai és társadalmi újság hetente jelent meg.

18. Hokki Karl – a „Magyar Élet” Szőlős városi szervezetének vezetője, a múltban a „nemzeti-keresztény¹⁸² párt” vezetője Kárpát-Ukrajnában, Szőlős lakosa.
19. FÁBIÁN Béla, a „Magyar Élet” Párt Újlak városi szervezetének vezetője, Újlak város lakosa.
20. BUDAI István, ügyvéd, a „Magyar Élet” Párt aktivistája Huszt városban.
21. HAPKA – a „Magyar Élet” Párt városi szervezetének vezetője Tércsön.
22. DEMINOVICS Péter – görögkatolikus pap, a „Magyar Élet” Párt aktivistája, Rahó város lakosa.

A „Magyar Élet” Párt tevékeny tagjai közül általunk letartóztatásra kerültek:

1. BENDO Kálmán, a „Magyar Élet” Párt Beregszász városi szervezetének vezetője, született 1883-ban, Beregszász szülőtte és lakosa, magyar, tisztviselő, meliorátori mérnök. 1939-ig aktív tevékenységet folytatott Kárpát-Ukrajnának a Magyarország általi megszállása előkészítésében.
A magyar megszállás idején BENDO ádáz antikommunista agitálást folytatott, segítette a magyar hatóságoknak a kommunisták felderítésében és letartóztatásában. Ezzel egyidejűleg személyesen adta ki a beregszászi rendőrségnek OROSZ Georgij kommunistát.
2. FÁBIÁN Béla, a „Magyar Élet” Párt Újlak városi szervezetének vezetője. 1895-ben született a Szöllősi járásbeli¹⁸³ Karácsfalván, a Beregszászi járási Újlak város lakosa, magyar, középosztályi paraszt származású. Újlak városban megalapította a „Magyar Élet” Párt kirendeltségét, a párt soraiba hozott 235 helyi magyar lakost.
3. PAPP Július,¹⁸⁴ a „Magyar Élet” Párt Munkács városi szervezete elnökségének tagja. Született 1885-ben, Munkács város szülőtte és lakosa, magyar, jogász. Munkács város ügyészeként szolgált.
4. TARCÍJ Karel,¹⁸⁵ a „Magyar Élet” Munkács városi szervezete elnökségének tagja, született 1883-ban, Munkács város szülőtte és lakosa, magyar, tímár származású, a magyar kereskedelmi akadémia igazgatója Munkácson.

A 4. UKRÁN FRONT

„SZMERS” KÉMELHÁRÍTÓ IGAZGATÓSÁGÁNAK FŐNÖKE

/N. KOVALJCSUK/ ALTÁBORNAGY

1944. december „ ”.¹⁸⁶

¹⁸² Helyesen: keresztényszocialista.

¹⁸³ Szöllős: A járás neve a Szovjetunió felbomlásával Nagyszőlősi járás lett, viszont az Ukrajnában 2015–2020 között végbement adminisztratív változtatások során a Nagyszőlősi járás a Beregszásziba integrálódott. A város neve Nagyszőlős (ma: Виноградів, UA).

¹⁸⁴ Pap Gyula. Lásd 66. lábjegyzet.

¹⁸⁵ Tártsy Károly. Lásd 68. lábjegyzet.

¹⁸⁶ Az eredeti dokumentumban a nap jelölésére szolgáló idézőjelek közti rész kitöltetlen, üres.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ГДА СБУ
Фонд 13
- Ukrajna Állambiztonsági Szolgálatának Ágazati Állami Levéltára (Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Київ)
Колекція друкованих видань КГБ УРСР
- *
- BARÁTH
2017
- BARÁTH Magdolna: *A szovjet tényező. Szovjet tanácsadók Magyarországon*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2017.
- BIRSTEIN
2011
- Vadim J. BIRSTEIN: *SMERSH, Stalin's Secret Weapon: Soviet Military Counterintelligence in World War II*, London, Biteback Publishing, 2011.
- BOTLIK
2005
- BOTLIK József: *Közigazgatás és nemzetiségpolitika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939–1945*, Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2005.
- DUPKA
2014
- DUPKA György: „*Ne ítéljetelek el...!*” *Zsidó népiirtás, antiszemitizmus üldözése Kárpátalján a náci és a kommunista eszmék nevében (1938–1991)*, Budapest–Ungvár, Intermix, 2014. (Kárpátaljai Magyar Könyvek, 238.)
- DUPKA
2020
- DUPKA György: *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944–1946. / A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944–46*, Budapest–Ungvár, Intermix Kiadó, 2020.
- DUPKA–ZUBÁNIC
2017
- A kivégzett, légerekben elhunyt kárpátaljai magyar képviselők, 1945–1949: Bródy András és társainak emlékkönyve*, szerk. DUPKA György – ZUBÁNIC László, Ungvár, Intermix Kiadó, 2017. (Kárpátaljai Magyar Könyvek, 264.)
- FEDINEC
2002
- FEDINEC Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*, Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002. (Nostra Tempora, 7.)

- FEDINEC
2007
FEDINEC Csilla: *Magyar pártok Kárpátalján a két világ-háború között*, In: *Fórum* 9. (2007) 1. sz. 83–110.
- FEDINEC
2015
FEDINEC Csilla: *„A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja” 1938–1944*, Budapest, Jaffa Kiadó, 2015. (Modern Magyar Történelem.)
- FEDINEC–OFICINSZKIJ
2013
FEDINEC Csilla – OFICINSZKIJ Román: *Szovjet múlt*, In: *Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*, szerk. BANYAI Viktória – FEDINEC Csilla – KOMORÓCZY Szonja Ráhel, Budapest, Aposztróf Kiadó, 2013. (Hungarica Judaica, 30.) 276–283.
- ГОРДІЙЧУК
2013
Сергій ГОРДІЙЧУК: *Український національно-визвольний рух на Закарпатті (1944–1958 рр.)*, In: *Вісник Прикарпатського університету. Історія*, 23–24. (2013) 419–429.
- HORVÁTH
2008
HORVÁTH Lajos: *Kárpátalja képvisellete a magyar országgyűlésben 1938–1945*, Budapest, Tarsoly Kiadó, 2008.
- KEPECS
1996
Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai 1880–1941, szerk. KEPECS József, Budapest, KSH, 1996.
- KISS
2020
KISS Ágnes: *Magyar újságok Kárpátalján az első Csehszlovák Köztársaságban (Sajtótörténet)*, Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2020.
- KORSZUN–KOSZTYÓ
–ТОМА 2022
A kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944 és 1955 között. Levéltári iratok és dokumentumok, szerk. Olekszij KORSZUN – KOSZTYÓ Gyula – ТОМА Katalin, Budapest–Ungvár, BFL – NEB – Kárpáti Kiadó, 2022.
- KOSZTYÓ
2020
KOSZTYÓ Gyula: *Kárpátalja, mint Északkeleti Hadművelési Terület története (1944)*, Doktori (PhD-) értekezés, PPKE Történelemtudományi Doktori Iskola, 2020.
- KOSZTYÓ
2022a
KOSZTYÓ Gyula: *„A kommunizmusság nagyobb tért nem tudott hódítani.” A Tanácsköztársaság története Kárpátalján*, Budapest, Clio Intézet, 2022. (Clio Kötetek.)

- KOSZTYÓ
2022b
KOSZTYÓ Gyula: *A „magyar világ” utolsó napjai (1944. október)*, In: *Századok*, 156. (2022) 4. sz. 789–810.
- МАЛЬГИН
1997
Мир между войнами: Избранные документы по истории международных отношений 1910-1940-х годов, összeáll. А.В. МАЛЬГИН, Москва, Московский государственный институт международных отношений (Университет) МИД РФ, 1997.
- МІЩАНИН
2019
Василь Васильович Міщанин: *Радянізація Закарпаття 1944-1950 рр.* Дисертація доктора історичних наук, Ужгорода, 2019.
- OFICINSZKIJ
2010a
OFICINSZKIJ Román: *A magyar kormányok Kárpátalja politikája*. In: *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*, szerk. FEDINEC Csilla – VEHES Mikola, Budapest, Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010, 164–178.
- OFICINSZKIJ
2010b
OFICINSZKIJ Román: *Szovjet Kárpátalja (Kárpáton túli Terület) 1944–1991*, In: *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*, szerk. FEDINEC Csilla – VEHES Mikola, Budapest, Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010, 209–351.
- PAKSA
2013
PAKSA Rudolf: *Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója*. Osiris Kiadó, Budapest, 2013.
- PASTOR
2014
Peter PASTOR: *Kárpátalja kérdése a magyar–szovjet kapcsolatokban, 1938–1945*, In: *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husz-tig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasata*, szerk. FEDINEC Csilla, Pozsony, Kalligram Kiadó, 2014. 261–284.
- PELLÁDY
1943
Vitéz PELLÁDY Sándor (közéteszi): *A Munkácsi Magyar Királyi Állami Négyévfolyamos Felsőkereskedelmi Iskola Évkönyve az 1942–43 iskolai évről, az iskola fennállásának 25. évében és az iskolával kapcsolatos városi kereskedő tanonciskola évi jelentése a tanonciskola fennállásának 18. évében*, Munkács, Felső kereskedelmi iskola igazgatósága, 1943.

- ПОП
2001
ПОП Иван: *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. ПАДЯК.
– УЖГОРОД, ИЗД-ВО Б. ПАДЯКА, 2001.
- PRINGLE
2007
Robert W. PRINGLE: *SMERSH: Military Counterintelligence and Stalin's Control of the USSR*, In: *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 21. (2007.)
1. sz. 122–134.
- SZAKÁL
2015
SZAKÁL Imre: *Az első csehszlovák földreform Kárpátalján*,
In: *Föld – parasztság – agrárium: Tanulmányok a XX. századi földkérdésről a Kárpát-medencében*, szerk. VARGA Zsuzsanna – PALLAI László, Hajdúnánás, Hajdúnánás Város Polgármesteri Hivatala, 2015, 135–158.
- SZAKÁL
2018
SZAKÁL Imre: „*Rend, fegyelem, összetartás, s nem lesz panasz többé a Kárpátok bércei között*” *Iratok Ruszka Krajna történetéhez (1918–1919)*, Beregszász–Ungvár, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2018.
- SZÁMVÉBER
2018
SZÁMVÉBER Norbert: *Magyarország német megszállása és szovjet elfoglalása*, In: *Magyarország haditörténete IV. 1919-től napjainkig*, szerk. Horváth Miklós, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2018, 147–220.
- СИНЕВИРСКИЙ
1948
СИНЕВИРСКИЙ Н[иколай]: *СМЕРШ (Год в стане врага)*, Limburg/Lahn, Possev, 1948.
- ТОКАР
2010
ТОКАР Marian: *Politikai pártok és civil szféra*, In: *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*, szerk. FEDINEC Csilla – VEHES Mikola, Budapest, Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010, 63–79.
- VIDA
2011
Magyarországi politikai pártok lexikona (1846–2010) I. kötet Parlamenti választásokon jelöltet állító pártok, főszerk. VIDA István, Gondolat Kiadó – MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, Budapest, 2011. (Pártok és Politika.)

A Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn törekvései (1969–1971)

A magyarországi nemzetiségek 1950–1990 közötti helyzetével, a kisebbségpolitika változásával foglalkozó történeti szakirodalom mindeddig kevés figyelmet fordított a nemzetiségpolitika külpolitikai összefüggéseire, az egyes közösségeknek a kétoldalú kapcsolatokban játszott szerepére. Éppen ezért, amikor évekkkel ezelőtt a magyarországi németek legújabb kori történetének monografikus feldolgozását megkezdtem, célul tűztem ki, hogy a közösség helyzetét a magyar–német kapcsolatok összefüggésrendszerében is tanulmányozzam. Érdekelt, hogy a vizsgált időszakban volt-e szerepe a magyar–német kapcsolatokban annak a ténynek, hogy Magyarországon nagyobb létszámú német közösség él, továbbá az, hogy a két német állam létrejötte, a hidegháborús frontvonalak kialakulása hogyan befolyásolta az anyaállamoknak a kisebbségi közösségekkel való kapcsolattartását, törekvéseit. Miután a kisebbségi jogok biztosítása a vizsgált időszakban elsősorban kulturális területre korlátozódott, elengedhetetlen az államközi kulturális kapcsolatok vizsgálata, s ebben a kontextusban különösen nagy jelentőséggel bírt a szétszakított német közösségrészek szervezeteinek szerepvállalása, törekvései, tevékenysége.

Ezeknek a kutatási kérdéseknek a megválaszolásához elengedhetetlen a magyar központi kormányzati iratok kutatása mellett a berlini Bundesarchivban és Politisches Archivban őrzött dokumentumok feltárása is.¹ Különösen érdekes a különböző felek – Magyarország, NDK, NSZK, valamint a kitelepített és itt maradó közösségrészek – törekvéseit, a másik általi elismertetési igényeit, eljárási módjait, álláspontjának változásait nyomon követni. Az itt közölt dokumentumok e több évtizedes, összetett viszonyrendszernek egy szűk, ám megítélésem szerint fontos szegmensét mutatják be, azt, hogy a kitelepített magyarországi németek vezetői hogyan, milyen módon igyekeztek elősegíteni a szétszakított közösségrészek kapcsolattartását; hogyan ítélték meg a Magyarországon maradt németek helyzetét, milyen utakat kerestek a hivatalos kapcsolatfölvé-

¹ Magyarországgal összefüggésben megkerülhetetlen a Bundesarchivban őrzött fondfőcsoportok közül az alábbi fondok kutatása: Abteilung Deutsche Demokratische Republik mit sowjetischer Besatzungszone 1949–1990: Parlamente und Staatsoberhaupt; Ministerrat, Zentrale Kommissionen und Ämter; Auswärtiges und Internationale Beziehungen; Forschung und Technik; Bildung, Kultur, Sport und Medien. A Politisches Archivban őrzött fondfőcsoportok közül kutatandó: Akten des Auswärtigen Amtes der Bundesrepublik Deutschland (1949/51–), Akten des Auslandsvertretungen der Bundesrepublik Deutschland (1950–), Akten des Ministeriums für Auswärtige Angelegenheiten und Auslandsvertretungen der Deutschen Demokratischen Republik (1949–1990). Az egyes fondfőcsoportok több ezer iratfolyóméter terjedelműek. A kutatás előkészítését azonban megkönnyíti, hogy az egyes fondokat kiválóan ellátták segédletekkel, amelyek többnyire az adott levéltár honlapján, digitálisan is elérhetők.

telre. Rávilágítanak arra is, hogy partnerként való elismertetésüket nem sikerült elérni a német külügyminisztériumban. A dokumentumok rámutatnak a két külügyminisztériumnak a magyarországi németek helyzetéhez, problémáihoz való eltérő hozzáállására is. A bonni kormányzat mindenekelőtt anyaországi státuszának megerősítésére törekedett, amit a magyar fél az azonos politikai blokkhoz tartozó NDK-val való kötelező szolidaritás miatt sem ismerhetett el nyíltan. A magyar fél ugyan nyíltan nem konfrontálódott az egyes kérdések kapcsán, de, például évekig nem engedélyezték, hogy Wild Frigyes a Landsmannschaftok hivatalos meghívásának eleget tegyen és Stuttgartba utazzon. Miközben a német fél elismerte a magyarországi pozitív változásokat, támogatta a szervezetek és a szétszakított közösségrészek kapcsolattartását, addig a magyar fél a kitelepítettekre ellenségként tekintett.

A magyarországi német nemzetiség társadalmi helyzetét a szocializmus első évtizedeiben alapvetően befolyásolták a második világháború után a kollektív bűnösség elve alapján velük szemben végrehajtott büntetőakciók. A vagyonek kobzása, az állampolgári jogok korlátozása, az internálás, a kitelepítés közvetlen hatásaként a német kisebbség tagjai – kitelepítettek és szülőföldjükön maradók egyaránt – elvesztették egzisztenciális létük alapjait.²

A magyarországi németiség számára a fentieknél is meghatározóbbnak bizonyult azonban az, amit a két német állam létrejötte jelentett. A Magyarországot elhagyni kényszerülő németek túlnyomó többségét a szocialista tömbbel szemben álló, a másik póluson elhelyezkedő Németországi Szövetségi Köztársaság (NSZK) területére telepítették. A két ország ideológiai szembenállása megakadályozta a családgyejesítéseket, megnehezítette az elszakított családtagok, illetve a közösségrészek kapcsolattartását. Bár a magyar állam a kölcsönös családlátogatásokat 1958-tól engedélyezte, a kitelepített németeket az ország területén élőkhez hasonlóan politikailag megbízhatatlannak tartotta és az 1960-as évek végéig ellenséges társadalmi csoportként kezelte. Ezért az állambiztonság kitüntetett figyelmet szentelt e találkozásoknak, a közösség kapcsolattartásának. Az NSZK-ból beutazókra a nyugati fellazító politika képviselőiként és a Bundesnachrichtendienst potenciális ügynökeiként tekintett. Az állam attól is tartott, hogy a német nemzetiség Magyarországon maradt tagjai, megtapasztalva az életkörülményekben, életszínvonalban meglévő különbséget, a Lastenausgleichgesetz³ nyújtotta lehetőségeket, lakóhelyükön elégedetlenséget keltenek, vagy nagyobb létszámban kérelmezik kitelepülésüket.⁴ A kitelepített, illetve Magyarországon maradó német

² A magyar kormány 1946. január 19. és 1948. június 30. között mintegy 220 ezer személyt telepített ki. A kitelepítettek túlnyomó többsége a nyugati nagyhatalmak által megszállt területekre (Nordwürttemberg, Nordbaden, Bayern und Hessen), a későbbi Németországi Szövetségi Köztársaságba, míg mintegy 50 ezer személy a szovjetek által megszállt (Sachsen), a későbbi Német Demokratikus Köztársaságba került. A kitelepítésekre vonatkozóan bővebben lásd FEHÉR, 1988; TÓTH, 2001; TÓTH, 2012.

³ Az 1952. augusztus 14-én kihirdetett kárpótlási törvény célja az volt, hogy azoknak a németeknek, akik a második világháború és következményei miatt vagyoni kárt szenvedtek vagy más hátrány érte őket, pénzügyi kárpótlást biztosítson.

⁴ A magyar állambiztonság ellenségképének változását, illetve a családlátogatók megfigyelését részletesen lásd SLACHTA, 2020.

nemzetiségűek az állambiztonsági szolgálatok célkeresztjéből az 1960-as évek végén kerültek ki, ami az óvatos belpolitikai liberalizációval, illetve a hidegháborús szembenállás enyhülésével függött össze.

A Németországi Szövetségi Köztársaságnak 1973 végéig, a diplomáciai kapcsolatok fölvételéig igen korlátozott lehetősége volt arra, hogy a Magyarországon élő német nemzetiség helyzetét szóvá tegye, érdekeit képviselje. Az NSZK megalakulását követően a budapesti francia követség képviselte a nyugatnémet érdekeket.⁵ Az 1960-as évek közepétől némileg új helyzetet teremtett a német kereskedelmi kirendeltség megnyitása, amely azonban konzuli vagy egyéb ügyekben nem járhatott el, tevékenysége a gazdasági kapcsolatok fejlesztésére korlátozód(hat)ott. Ugyanakkor megállapítható az is, hogy a német külügyminisztérium a kezdetektől figyelemmel kísérte a magyarországi német kisebbség helyzetét.⁶ A kétoldalú kereskedelmi tárgyalásokon az elsődleges cél a gazdasági és politikai kapcsolatok javítása volt, ezért a német fél óvatosan, ám kitartóan tette szóvá a családgyesítések kérdését vagy a német nemzetiség más problémáit. A külügyi apparátus visszafogott eljárási módját a bonni kormányzatnak a menekültek integrációjával foglalkozó minisztériumai sokszor bírálták, de eredményt nem tudtak elérni.⁷

A magyarországi nemzetiségek számára a kormányzat az 1950-es évek első felében engedélyezte saját országos szervezeteik megalakítását. Ezek a nemzetiségi szövetségek azonban nem alulról szerveződő, demokratikusan létrehozott, tagsággal és autonómiával rendelkező szervezetek voltak. A kormány és a párt elvárásai szerint transzmissziós szerepet láttak el. Vezetőinek alapvető feladata a kommunista párt elvárásainak a közönség felé való közvetítése volt. A Magyarországi Német Dolgozók Kulturális Szövetsége⁸ 1955. október 1-jén alakult meg, a jelen lévő hat személy Wild Frigyes⁹ egyhangúlag

⁵ 1948. április 7-e óta működött a Németországi Szövetséges Főbiztosság Budapesti Irodája, amely az NSZK önállóságának kimondása után a Francia Követség–Németországi Utazási Iroda nevet viselte. Az iroda vezetője francia diplomata volt, akinek felettes hatósága a bonni belügyminisztérium volt. A németországi beutazási engedélyeket is a Főbiztosság Office Central de Permis Militaire, majd Office Central de Permis de Voyage hivatala adta ki. A Főbiztosság hatásköre Németország mindhárom nyugati megszállási övezetére kiterjedt. – MNL OL XIX-J-1-J-NSZK 77. tétel sz. n., Feljegyzés, 1950. január 3., valamint LÁZÁR, 2005. A kitelepítetteket a Magyarországon maradt hozzátartozóik kiutazásának módjáról az *Unsere Post* is tájékoztatta. Erre vonatkozóan lásd *Wie können unsere Angehörigen aus Ungarn herauskommen?* [Hogyan lehetséges hozzátartozóink Magyarországról való kiutazása?] *Unsere Post*, 1949. március 4. 3. A vizsgált időszakra vonatkozó nyugatnémet–magyar diplomáciai kapcsolatok részletesebb áttekintését lásd SCHMIDT-SCHWEIZER, 2018a, 11–32.

⁶ A müncheni Südst Institut az 1950-es évek elejétől rendszeresen készített összefoglaló anyagokat, elemzéseket a szövetségi külügyminisztérium számára a magyarországi német nemzetiség helyzetéről, illetve legfontosabb problémáiról. Ehhez kapcsolódóan lásd például PA AA B 39 62; B 42 126; B 42 79; B 42 215; B 85 197; B 85 958 Band 1–2. aktákat.

⁷ Ehhez kapcsolódóan lásd PA AA B 85 958 Band 1–2. aktákat és TÓTH, 2020, 130–138.

⁸ A szervezet 1956 szeptemberétől Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége, 1969 áprilisától Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége néven működött tovább, ami a Szövetség szervezeti felépítésében, feladataiban és kompetenciáiban, valamint megítélésében bekövetkezett változásokat is jelezte. A továbbiakban a szövegben a Német Szövetség megnevezést használom.

⁹ Wild Frigyes (1910–1990) majd két évtizeden keresztül vezette a Német Szövetséget. Apja üveggyári munkás, majd kőművesgéd volt. Gyulafehérváron érettségizett, egyetemre Bécsben és Kolozsvárott járt;

főtitkárnak választotta. A főtitkár személye azért is figyelemre méltó, mert nem a magyarországi német közösséghez tartozott, ugyanakkor kisebbségiként ismerte az e lét-helyzetből fakadó nehézségeket. A kommunista párt mindenekelőtt a németiség politikai integrációjának elősegítését várta tőle, amit hűen igyekezett végrehajtani. Felismerte azonban azt is, hogy megbízatását csak akkor tudja teljesíteni, ha a közösséget érintő akut problémák legalább egy részében – családegyesítés, elkobzott házak visszaadása, családok kapcsolattartása – eredményt tud felmutatni. Ez a kormányzattal és a párt vezető funkcionáriusaival szemben némi alkupozíciót jelentett számára.

A kitelepített magyarországi németek első szervezeteit 1949-ben hozták létre: Ludwig Leber¹⁰ vezetésével Stuttgartban alakult meg a die ungarndeutsche Landsmannschaft, míg müncheni székhellyel a Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn jött létre. Utóbbiban Heinrich Reitinger¹¹ játszott vezető szerepet.¹²

A szervezetek közötti informális kapcsolatfölvételre már az 1960-as évek elején sor került, a Landsmannschaftok által szervezett tanulmányutak azonban csak az évtized végén váltak intenzívebbé, amit a magyarországi belpolitikában végbement óvatos liberalizáció, illetve az európai enyhülési folyamat tett lehetővé. Wild Frigyes és a Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn képviselőjének, Wilhelm Kornfussnak az első hivatalos tárgyalására 1969 januárjában került sor. Kornfuss megbeszélést folytatott Fekete Tiborral, az oktatási minisztérium kisebbségi ügyekért felelős osztályvezetőjével

német–latin szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett. 1940. októbertől 1944 júniusáig a marosvásárhelyi II. Rákóczi Ferenc Gimnáziumban kisegítő tanár, majd helyettes, és végül rendes tanár. 1944. júniusban frontszolgálatra vitték, 1945. májusban hadifogságba esett. Hazaérkezése után, egy rövid ideig a Köröndi Állami Községi Gimnázium rendes tanára, 1947 augusztusában a gyulai Román Általános Iskola és Gimnázium tanára, majd igazgatója lett. 1954 szeptemberében a Veszprémi Műszaki Egyetem idegen nyelvű lektorátusán tanszékvezetővé nevezték ki. 1955–1974 között a Magyarországi Németek Kulturális Szövetsége főtitkára. 1958. november 16. és 1975. április 11. között országgyűlési képviselő volt. 1948-ban lépett be a Magyar Kommunista Pártba, MDP-, majd MSZMP-tag volt. TRESZL, 1993, 175 és http://tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=6515&catid=95:w&Itemid=67&lang=hu (utolsó letöltés: 2022. november 3.).

¹⁰ Ludwig Leber (1903–1974) jogász, politikus. 1946-ban alapítója az *Unsere Post*nak, majd 1949-ben alapítója és vezetője a die ungarndeutsche Landsmannschaftnak. 18 éven keresztül a CDU színeiben a baden-württembergi parlament képviselője. TRESZL, 1993, 93–94

¹¹ Heinrich Reitinger (1919–2000) mezőgazdasági akadémiát végzett, majd hivatalnokként dolgozott, aktív szerepet vállalt a Volksbundban. 1945–1947 között a Bajor Vöröskereszt magyar referense, a későbbiekben az evangélikus egyház segélyszervezetének munkatársa. 1950-től különböző pozíciókat töltött be a Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarnban, majd 1957 májusában szóvivővé választották. Sokat tett a német–magyar közeledés érdekében. TRESZL, 1993, 128–129; valamint HARTMUT, 1984, 189.

¹² A Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarnnak a Magyarországhoz való viszonyáról jó áttekintést nyújt SCHMIDT-SCHWEIZER, 2018b, 595–610.

A két szervezet fuzionálására csak évtizedekkel később, 1980. november 22-én a Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn – Bundesverband e. V. Stuttgartban történt megalakításakor került sor. <http://www.ldu-online.de> (utolsó letöltés: 2022. november 3.).

A Magyarországról kitelepített németek nyugat-németországi szervezeteinek működéséről, egymáshoz való viszonyáról, a közösségen belüli politikai és személyes ellentétekről, a szervezetekben vezető szerepet játszó, illetve azokban aktívan részt vevő személyek életútjáról, tevékenységéről csak igen töredékes információk állnak rendelkezésünkre. Ehhez kapcsolódóan lásd STICKLER, 2004.

is, aki lehetővé tette számára, hogy Baján a német nemzetiségi gimnázium helyzetéről tájékozódjon.¹³ Ezt követően Heinrich Reitingert hivatalos levélben hívta meg Wild Frigyes Backnangba, s arra kérte, hogy tartson előadást a magyarországi németek helyzetéről.¹⁴ Wild a kül-, bel- és művelődésügyi minisztériummal történt konzultációja után visszautasította a meghívást, de nem tartotta helyesnek a teljes elutasítást. Az „*a véleményem, hogy az eddigi merevséget lazítanunk kellene, nem szabad folyamatosan és állandóan defenzívában maradnunk, hanem fel kellene használni azokat a politikai, gazdasági és kulturális eszközöket, amelyekkel rendelkezünk és amelyek dokumentálása népi demokratikus rendszerünk erősítését képes szolgálni*”.¹⁵ Különösen nehezményezte, hogy bár az elmúlt években magyarországi német nemzetiségi táncsoportok több alkalommal is kaptak meghívást NSZK-beli vendégszereplésre, annak nem tehettek eleget.¹⁶

A Landsmannschaft 1969. június 27–29. között a Stuttgart melletti Murrhardtban megtartott konferenciájára Wild részvétele nélkül került sor. A konferencia nyugodt szakmai légkörben zajlott. Heinrich Reitingert a megnyitóbeszédében azt hangsúlyozta, hogy a céljuk nem a régi sebek föltépése, hanem a közösség Magyarországon maradt tagjainak a segítése. Leszögezte, hogy a Landsmannschaft nem akarja a kiutasított és elmenekült személyek visszatérését, de a családgyesítéseket továbbra is szorgalmazza. Síkra szállt a személyes kapcsolatok intenzívebbé tétele és a Magyarországon élők eddigieknél erőteljesebb anyagi és kulturális támogatása mellett. Elismerően szólt a Német Szövetség tevékenységéről, Wild Frigyes elfogadottságáról. Az elkövetkező évek fő feladataként a magyarországi németek oktatásához, nyelvük megőrzéséhez könyvek, irodalom biztosítását, a katonaozvegyek anyagi segítségét, a német állami támogatásokhoz való hozzájutásának elősegítését határozták meg.¹⁷ Bár itt is szóba került a kitelepülés,

¹³ PA AA, B 39 50, 409–412. Heinrich Reitingert levele az Össznémet Kérdések Minisztériumába, 1969. február 11.

¹⁴ Míután Wild az 1969. május 12-én kelt meghívást betegségére hivatkozva lemondta, Reitingert július 29-én megismételte. Azt hangsúlyozta, hogy „*minden alkalmat föl kell használnunk, hogy a lehetőségek szerint együtt dolgozzunk és ezáltal nemcsak a német és a magyar nép közötti békét, hanem a világbékét is szolgáljuk*”. MNL OL XXVIII-I-1, 33. doboz. Heinrich Reitingert levele Wild Frigyesnek, 1969. július 29. A levelezés másolata jellemző módon megtalálható a magyar titkosszolgálat egy aktájában is. SCHMIDT-SCHWEIZER, 2018b, 603.

¹⁵ MNL OL XXVIII-I-1, 33. doboz. Wild Frigyes levele Villányi Imrének, a Külügyminisztérium osztályvezetőjének, 1969. október 27.

¹⁶ Uo. A Stuttgart melletti Wernau polgármesterétől 1969-ben egy német táncsoport meghívását a Művelődési Minisztérium azzal az érveléssel utasította el, hogy a mögött valójában a Landsmannschaft áll. Magyarország még 1971 őszén, a Münchenben megtartott nemzetközi néptáncfesztiválra sem német táncsoportot delegált. Wild a döntés ellen tiltakozott, a német nemzetiségi táncsoportok hátrányos megkülönböztetését nehezményezte. Azt kérte a minisztériumtól, hogy legalább azt tegye lehetővé, hogy az NSZK-ból érkező meghívásoknak a csoportok eleget tehessenek. MNL OL XXVIII-I-1, 33. doboz. Wild Frigyes levele Kóvágó Lászlónak, a művelődési minisztérium osztályvezetőjének, 1971. május 11. A szövetségi kormány új keleti politikája miatt 1970 elején a magyar kormány csupán azt engedélyezte a Landsmannschaft meghívására, hogy a tartományi sváb bálba egy eredeti népviseletbe öltözött pár kiutazzék. SCHMIDT-SCHWEIZER, 2018b, 604.

¹⁷ PA AA, B 42 285, 226–231, II.A.5 referens feljegyzése a magyarországi német Landsmannschaft konferenciájáról, 1969. július 1.

a családegyesítések kérdése, a korábbiakkal ellentétben most csupán a folyamatban lévő kérelmek pozitív elbírálása mellett érveltek.¹⁸ Reitinger megköszönte ugyan a szövetségi kormány eddigi támogatását, sürgős és erőteljesebb anyagi segítséget kért, hogy a magyarországi németek kulturális ellátásába eredményesebben és intenzívebben be tudjanak kapcsolódni. Nehezményezte, hogy a német kormány a Landsmannschaftnak ezeket a céljait nem támogatja, vagy közömbösen viszonyul hozzájuk.¹⁹

A Landsmannschaft tagjainak – Josef Kungl, Fridrich Spiegel-Schmidt – magyarországi tanulmányútjai 1970-ben is a korábbi intenzitással folytatódtak. Az információszerzés mellett a fő cél továbbra is Wild Frigyes meghívása, illetve a Német Szövetség és a Landsmannschaftok közötti hivatalos kapcsolatok fölvétele volt. Ezek képezték a központi témáit a német külügyminisztériumban 1971. április 20-án megtartott megbeszélésnek is.²⁰

Végezetül néhány összegző megjegyzést tennék. A Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn és a Német Szövetség vezetői háttérbe szorítva, sőt elnyomva a közösségen belül meglévő politikai, személyes törésvonalakat, a közösség összetartozás-érzésének, a családi kapcsolatoknak a megőrzésén dolgoztak. Az együttműködést nehezítette, hogy a kitelepítéssel szétszakított közösség-részek egymással szemben álló országban éltek. Ugyanakkor az a tény, hogy a német nemzetiség és a magyar többségi társadalom együttélése a korábbi évszázadokban is viszonylag konfliktusmentes volt, elősegítette a kapcsolatok újjáépítését. Egyik szervezet sem autonóm módon alakíthatta kapcsolatait, azok alárendelődtek az adott ország külpolitikai érdekeinek, illetve a két ország kapcsolatainak. Mindkét vezető – Heinrich Reitinger és Wild Frigyes is – küzdött azért, hogy személyüket, illetve az általuk vezetett szervezetet a külügyi apparátus partnerként fogadja el. A Landsmannschaft is nehezen kapta meg törekvéseihez a szövetségi külügyminisztérium támogatását, és egyáltalán nem rendelkezett olyan pozícióval, mint amit magának vándikált. A Német Szövetség esetében mozgástérrel egyáltalán nem beszélhetünk. Wild Frigyesnek a legkisebb kérdésben is számos főhatóság engedélyét kellett megszereznie, hogy cselekedhessen. Mindkét vezetőről elmondható, hogy álláspontjaik kialakításakor igyekeztek figyelembe venni a másik mozgásterét, lehetőségeit. A két szervezet közötti viszony aszimmetrikusnak tekinthető. Kétségtelen, hogy a Magyarországon maradt német nemzetiség gazdasági, kulturális helyzete lényegesen rosszabb volt, mint a kitelepítetteké. Azaz ők voltak abban a helyzetben, hogy segítséget tudtak kínálni. Ugyanakkor föltűnő, hogy az informális tárgyalásokon az érintettek maguk sem tematizálták a kitelepítettek németországi helyzetét, vagy integrációjuk – főleg

¹⁸ A Landsmannschaft kiszélesített családegyesítést célzó törekvései és nagyobb méretű áttelepülési tervei nemcsak reálpolitikai szempontból voltak kudarcra ítélve, hanem erre vonatkozó igény a Magyarországon élő németek részéről sem fogalmazódott meg. SCHMIDT-SCHWEIZER, 2018b, 602.

¹⁹ PA AA B 42 285, 226–231, II.A.5 referens feljegyzése a magyarországi német Landsmannschaft konferenciájáról, 1969. július 1.

²⁰ Résztevők: a bel- és a külügyminisztérium egy-egy munkatársa, Heinrich Reitinger, Josef Kungl. PA AA B 39 24, 114–118. Feljegyzés a német külügyminisztériumban a Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn képviselőivel folytatott megbeszélésről, 1971. április 20.

kulturális – nehézségeit. A vizsgált években a kitelepítettek családlátogatásainak, a szervezetek kapcsolattartásának nemcsak az állambiztonsági szolgálatok, hanem a kommunista párt különböző testületei és a külügyminisztérium is kitüntetett figyelmet szenteltek. Wild Frigyes és a Szövetség munkájának ellenőrzését ezek a szervezetek azonos hatékonysággal végezték. Figyelemre méltó, hogy amíg Wild, illetve tevékenysége is szigorú megfigyelés alatt állt, őt magát is használták megfigyelőként, amit a családlátogatások helyi hatásairól gyűjtött információk, illetve jelentés is alátámasztanak.

Források

1.

**Heinrich Reitingernek, a Magyarországi Németek Honfitársi Szövetsége
szóvivőjének levele Dr. Furchnak,
az Össznémet Kérdések Minisztériuma tanácsosának**

München, 1969. február 11.

PA AA B 39 50

An das
Bundesministerium für Gesamtdeutsche Fragen, z. Hd.
Herrn Ministerialrat Dr. Furch²¹
53 Bonn
Heussallee 2-10

Betr.: Heimatpolitische Tagung

Sehr geehrter Herr Doktor Furch!

Der Kulturreferent unserer Landsmannschaft, Herr Archivar Ing. Wilhelm Kronfuss,²² hat sich zum Zwecke des Studiums der Gesamtsituation der noch in Ungarn lebenden Deutschen vom 8.1.1969 bis 28.1.1969 in Ungarn aufgehalten.

Das Ergebnis seiner Reise hat unsere Erwartungen erfüllt ja zum Teil sogar übertroffen. Sie erfolgte deswegen zu einem sehr günstigen Zeitpunkt, weil die Zuerkennung einer autonomen Republik an die Slowaken sowie die geplante Neuregelung der Minderheitengesetzgebung in der Tschechoslowakei insbesondere in Ungarn, das auf diesem Gebiet immer sehr ehrgeizig war, eine gewisse Nervosität dergestalt hervorgerufen hat,

²¹ Személyére vonatkozó egyéb adatot nem sikerült föllelni.

²² Wilhelm Kronfuss (1903–1989) könyvtáros, a Landsmannschaft munkájában kezdettől fogva aktívan részt vett, meghatározó szerepe volt a szervezet tevékenységének alakításában. TRESZL, 1993, 90.

dass man sich klar wurde, dass das bisherige Verhalten der zuständigen Behörden den in Ungarn lebenden Minderheiten gegenüber mehr als dürftig war und mit Recht u. a. von Rumänien, Jugoslawien und den Slowaken beanstandet wurde.

Auch die Lage der deutschen Minderheit wurde teilweise durch den in Ungarn bestehenden und von der Regierung unterhaltenen „Verband der Deutschen Werktätigen in Ungarn“ selbst, aber auch von uns, immer wieder in einer sachlichen Kritik unterzogen.

Unser Abgesandter, Herr Kronfuss, wurde als erstes offiziell nach seiner Ankunft zu einer mehr als zweistündigen Aussprache von dem Generalsekretär des „Verband der Deutschen Werktätigen in Ungarn“, Herrn Dr. Friedrich Wild,²³ empfangen. Eine weitere Aussprache von etwa der gleichen Zeit hatte Herr Kronfuss dann noch einmal einen Tag vor seiner Abreise mit Herrn. Dr. Wild.

Eine zweite wesentliche Aussprache fand dann mit dem Abteilungsleiter für Minderheitenfragen des Bildungsministeriums, Herrn Tibor Fekete statt, die ebenfalls über zwei Stunden dauerte.

Dieser Abteilungsleiter lud dann Herrn Kronfuss ein, dass in Baja-Frankenstadt befindliche deutsche Gymnasium zu besuchen, was er auch tat und wo er sich drei Tage aufhielt. Dort hatte er nicht nur grundlegende Aussprachen mit dem Direktor, Prof. Dr. Schwalm,²⁴ sondern auch mit anderen Lehrern und auch mit einigen Schülern.

An den bis jetzt genannten Stellen wurde unserem Abgesandten wichtiges gesetzliches und staatliches Material übergeben, aus dem die rechtliche Grundlage, der noch in Ungarn lebenden deutschen Minderheit auf allen Lebensgebieten zu ersehen ist.

Herr Kronfuss hat anschließend an diese offiziellen Kontakte, wo er ja nur das sogenannte amtliche Bild der heutigen Situation der noch in Ungarn lebenden Deutschen vermittelt bekam, die Gelegenheit wahrgenommen, Lehrer, Pfarrer, Vorsitzende von landwirtschaftlichen oder handwerklichen Genossenschaften und sonstige in Kultur, Geistesleben, Wirtschaft und Politik führende Persönlichkeiten, deren Adressen wir ihm mitgegeben hatten, ohne Beaufsichtigung in folgenden Städten und Gemeinden zu besuchen:

Fünfkirchen:²⁵ wo sich ebenfalls deutsche Klassen am dortigen Gymnasium befunden und das einmal die Hauptstadt des größten deutschen Siedlungsgebietes Ungarns – nämlich der Schwäbischen Türkei – war.

²³ Személyére vonatkozóan lásd a 9. lábjegyzetet.

²⁴ Schwalm Pál (1918–2001) magyar–német szakos tanár, 1947–1958 között a bajai III. Béla Gimnázium tanára, 1958–1973 között a Frankel Leo Német Nyelvű Gimnázium vezetője. Több néprajzi tárgyú kötete jelent meg. 1992-ben megkapta a Magyar Köztársaság Középkeresztjét. TRESZL, 1993, 145–146.

²⁵ Pécs.

Hier befindet sich auch ein Institut für die Erforschung der ungarndeutschen Geschichte, unter der Leitung von Herrn Prof. Varga.²⁶

Bonyhád: das früher und auch jetzt ein kultureller Mittelpunkt des Deutschtums in der Tolnau war und ist in dessen Umgebung hauptsächlich deutsche Bergleute leben. Bonyhád ist Sitz der deutschen Evang. Dekans und ebenso Sitz eines Röm. Kath. Prodekans.

Köszeg – Güns: wo im dortigen Gymnasium ebenfalls deutsche Klassenzüge sind und außerdem der Dekan der Evang. Kirche seinen Sitz hat, der große Teile von deutschen Diasporagemeinden betreut.

Veszprém – Weißbrunn: war und ist der Mittelpunkt des Deutschtums des Bakonyer-Buchenwaldes und Bischofssitz des Röm. Kath. Kirche.

Győr – Raab ist ein großes industrielles Zentrum, in dem Tausende von Deutschen, die als Pendler täglich in diese Stadt fahren, ihr Brot verdienen.

Oedenburg²⁷ ist ein konfessioneller Mittelpunkt der Röm. Kath. Kirche wie auch der Evang. Kirche; hat eine Lehrerbildungsanstalt; eine Montan-Universität und war die frühere Hauptstadt des Burgenlandes. Auch heute ist Oedenburg wieder das Tor zum deutschsprachigen Gebiet und zum Westen hin.

Herr Kronfuss kann nun das mit den offiziellen Stellen Besprochene, seinen Aussprachen und Diskussionen, die er in privater Natur in den heutigen deutschen Zentren der einzelnen Siedlungsgebiete führte, gegenüberstellen und Erfahrungen auf allen Gebieten vom Leben des Deutschtums im heutigen Ungarn sammeln.

Auf diese Erfahrungen werden sich die einzelnen Themen unserer geplanten Tagung, die in unserer künftigen Patenstadt Backnang stattfinden soll, aufbauen.

Wir denken an die Behandlung folgender Themen:

1. Volkspolitische Lage des Deutschtums im heutigen Ungarn.
2. Kulturelle Lage, und zwar:
 - a. Das Volksschulwesen
 - b. Die Mittelschulen

²⁶ Vargha Károly (1914–1993) főiskolai tanár, zenei szövegíró és műfordító. 1934-ben tanítói oklevelet szerzett Pécsen, majd Berlinben néprajzi tanulmányokat folytatott. 1956-ban megszervezte a Pécsi Tanárképző Főiskolán a német tanszéket, ami a nemzetiségi kutatás és oktatás központjaként működött évtizedekig. <https://web.archive.org/web/20160304133835/http://pedagogiai-tarsasag.hu/wp-content/uploads/2014/05/VarghaK.pdf> (utolsó letöltés: 2022. november 3.).

²⁷ Sopron.

- c. Tätigkeit des städtischen und dörflichen Kulturgruppen
 - d. Brauchtumpflege usw.
3. Wirtschaftliche Lage
 - a. Der Genossenschaftsbauern
 - b. Der Industriearbeiter
 - c. Der Bergarbeiter.
 4. Lage der aus der ungarischen Kriegsoferversorgung ausgeschlossenen ehemaligen Angehörigen der Deutschen Wehrmacht bzw. deren Angehörigen oder Hinterbliebenen.
In diesem Zusammenhang Erörterung der Frage von Teilrenten, die durch das Versorgungsamt Münster für die noch in Ungarn lebenden Deutschen bearbeitet werden.
 5. Fragen einer erweiterten Familienzusammenführung:
 - a. Wie groß ist der Wille für eine solche Art Umsiedlung bei den in Ungarn lebenden Deutschen selbst?
 - b. Was kann die Bundesregierung Grundsätzliches und zur Beschleunigung der Durchführung beitragen?
 6. Welchen politisch ideologischen Einfluss übt das Zonenregime auf die deutsche Minderheit in Ungarn heute aus?
 7. Welche Möglichkeiten der Einflussnahme bestehen seitens der Bundesrepublik bzw. seitens unserer Landsmannschaft?

Die Tagung soll mit einem kurzen Vortag über die Geschichte des Ungarndeutschtums eingeleitet und mit einem Vortag – z. B. eines Journalisten – abgeschlossen werden, der ein Gesamtbild über die politischen, ideologischen und machtpolitischen Verhältnisse insbesondere in Südosteuropa, aber auch im gesamten Osteuropa vermittelt.

Diese abschließende Analyse soll sich insbesondere auf die Verhältnisse seit dem Hinmarsch der Sowjet-Union in die CSSR aufbauen.

Beigefügt übermitteln wir Ihnen die Abrechnung des Herrn Kronfuss, aus der Sie ersehen können, dass die uns in dankenswerter Weise zur Verfügung gestellten DM 800. – nicht einmal für die Reise einer Person ausreichen. Wir konnten deshalb – wie ursprünglich geplant – eine zweite Person nicht nach Ungarn schicken.

Unter Antrag für die Finanzierung der geplanten Tagung liegt Ihnen bereits vor. (s. unter Schreiben u. Kostenvoranschlag von 12.12. 68.

Wir werden Ihnen eine Einladung mit der genauen Tagesordnung und mit dem Zeitpunkt sobald als möglich vorlegen und bitten Sie, sehr geehrter Herr Doktor Furch, heute schon um Ihre Teilnahme an diesen Beratungen.

Wir bedanken uns abermals für Ihre Hilfe, die wir auch im Hinblick auf die geplante Tagung erbitten und zeichnen.

Mit vorzüglicher Hochachtung

Heinrich Reitinge²⁸
Bundessprecher

2.

A német külügyminisztérium II.A.5 referensének feljegyzése a magyarországi német Landsmannschaft konferenciájáról

Bonn, 1969. július 1.

PA AA B 42 285

II A 5 – 81.12/2 – 94.28
Durchschlag als Konzept
Bonn, den 1. Juli 1969

1.) Vermerk

Betr.: Landsmannschaft der Deutschen in Ungarn;
Hier: Studientagung des Bundesverbandes über die
Lage der noch in Ungarn lebenden Deutschen

I.

Auf Einladung des Bundesverbandes der Deutschen aus Ungarn habe ich in Abstimmung mit den Referenten II A 2 und V 6 vom 27. Bis 29. Juni 1969 an der o. a. Studientagung in Murrhardt bei Stuttgart teilgenommen. Neben Vertretern des Landes Baden-Württemberg (MDg Hasenoerl vom Vertriebenenministerium des Landes Baden-Württemberg), des Kreises und der Stadt Backnang und der Stadt Murrhardt nahmen je ein Vertreter des Bundesministeriums für Arbeit und des Versorgungsamtes Münster, das für die Betreuung der Ungarndeutschen zuständig ist, an der Tagung teil. Außerdem waren der Vorsitzende der Ungarn-Deutschen in Österreich und die Bundesvorsitzende der Rumänen-Deutschen, Stocker,²⁹ anwesend.

²⁸ Személyére vonatkozóan lásd a 11. l. l. jegyzetét.

²⁹ Michael Stocker (1911–2003) a Landsmannschaft der Banater Schwabennek több évig a vezetője és a bajor Arbeits- und Sozialministerium miniszteri tanácsosa. POPA, 2007.

Die Tagung fand in einer sachlichen und ruhigen Atmosphäre statt. Wie der geschäftsführende Bundesvorsitzende der Ungarn-Deutschen, Reitinger, zu Beginn der Tagung betonte, sollte die Diskussion nicht alte Wunden aufreißen, sondern Möglichkeiten für eine Erleichterung der Lage der Deutschen in Ungarn aufzeigen. Von diesem Tenor waren alle Beiträge bestimmt. Alle Sprecher waren sich darin einig, dass es nicht das Ziel des Verbandes sein könne, die noch in Ungarn lebenden Deutschen in die Bundesrepublik Deutschland „herüberzuholen“. Vielmehr sollte ihre Eingliederung in die soziale Struktur ihres Aufenthaltslandes unter Wahrung der deutschen Sprache und Kultur unterstützt werden.

Allerdings bestanden weder über die Möglichkeiten noch über den Weg einer solchen Eingliederung Einigkeit und Klarheit.

Beschlüsse oder Entschließungen wurden nicht gefasst.

Der Verband sprach der Bundesregierung wiederholt den Dank für die bisher an die Ungarn-Deutschen hier und in Ungarn gewährten Leistungen aus. Es wurde jedoch dringend um eine verstärkte finanzielle Unterstützung des Verbandes gebeten, um die kulturelle Betreuung der Deutschen in Ungarn wirkungsvoll durchführen und intensivieren zu können.

II.

Die Tagung befasste sich neben historischen Themen mit der Tätigkeit des Verbandes der Deutschen Werktätigen in Ungarn, mit der ungarischen Kultur- und Schulpolitik, mit den Aufgaben des Roten Kreuzes, mit den Möglichkeiten der Versorgung ehemaliger deutscher Wehrmachtangehöriger und Verschleppter in Ungarn und mit den Lebensmöglichkeiten der nationalen Minderheiten in einem vereinten Europa.

1. In einem Referat über das Schicksal der Ungarn-Deutschen nach dem Zweiten Weltkrieg nannte der geschäftsführende Bundesvorsitzende des Verbandes, Reitinger, die folgenden grundsätzlichen Vorstellungen seines Verbandes und Vorschläge seines Verbandes.

- Der Verband gehe davon aus, dass die ausgewiesenen und geflohenen Ungarn-Deutschen nicht mehr nach Ungarn zurückkehren werden.
- Da der Familienzusammenhalt und das Gefühl der Zusammengehörigkeit der Ungarn-Deutschen sehr ausgeprägt sei, strebe der Verband eine weitere Familienzusammenführung an (dieser Gedanke wurde im Verlauf der weiteren Diskussion nicht weiter gefolgt, da er aus politischen Gründen nicht realisierbar sei.)
- Die materielle und kulturelle Unterstützung der noch in Ungarn lebenden Deutschen sei notwendig und müsse verstärkt werden.
- Die persönlichen Kontakte müssten intensiviert werden.

Herr Reitinger bedauerte, dass die Bundesrepublik sich diesen Anliegen des Verbandes gegenüber teilweise gleichgültig verhalte.

2. Der Verband begrüßte grundsätzlich die Existenz und die Tätigkeit des unter kommunistischer Führung stehenden und in Ungarn wirkenden Verbandes der Deutschen Werktätigen in Ungarn, da er dazu beitrage, dass Los der Deutschen in Ungarn zu erleichtern.

Als Aufgaben des Verbandes wurden genannt:

- Heranführen der deutschen Minderheit an den Sozialismus
- Außenpolitische Interessenvertretung – mit starker Unterstützung der DDR
- Kulturelle Betreuung der Deutschen

Die Vertretung der Interessen der Deutschen auf sonstigen Gebieten sei dürftig, jedoch nehme der Verband die deutsche Minderheit gegen Angriffe in der Presse in Schutz.

Der Verband übe Einfluss aus durch die „Neue Zeitung“ (1970 wird eine Auflage von 25.000 angestrebt), den Deutschen Kalender (Auflage 15.000), die Intensivierung der Aktivität der Kulturgruppen und deutsche Sendungen über den Sender Fünfkirchen. Der Verband lege sein Hauptgewicht auf das Schulwesen.

Der Einfluss des Verbandes werde beeinträchtigt durch einen geringen Rückhalt im Volke, da er von oben eingesetzt sei. Seit 1960 beständen Kontakte zwischen diesem Verband in Ungarn und dem hiesigen Verband der Ungarn-Deutschen. Diese sollten weitergeführt werden und von der Bundesregierung moralisch und finanziell unterstützt werden.

3. In der Aussprache über die ungarische Kultur- und Schulpolitik wurde die Chance hervorgehoben, die darin bestehe, dass die ungarische Regierung großen Wert auf die Erweiterung der Sprachkenntnisse der Bevölkerung lege und die deutsche Sprache nach wie vor erste Fremdsprache sei. Es liege ein Plan des ungarischen Kultusministeriums vor, der eine Ausweitung des Deutschunterrichts auf bis zu 12 Wochenstunden vorsehe (bisher 2-3 in etwa 120 Schulen).

4. Dr. Wagner vom Generalsekretariat des Deutschen Roten Kreuzes wies darauf hin, dass damit zu rechnen sei, dass die osteuropäischen Staaten in absehbarer Zeit die engere Familienzusammenführung mit dem Argument völlig einstellen würden, 25 Jahre nach dem Kriege könne nicht mehr von einer kriegsbedingten Familienzusammenführung gesprochen werden. In der Tat sei der größte Teil der dringendsten Fälle der Familienzusammenführung gelöst. Es sei nun notwendig, sich neue Formen der Betreuung der Deutschen in den osteuropäischen Staaten zu überlegen und diese mit dem Osten zu diskutieren (etwa Intensivierung des Besuchsverkehrs, Solidaritätsfonds für alte Leute, die keine Rente erhalten; Verbesserung der Berufschancen der Jüngeren und

Unterstützung ihrer Eingliederung in den Wirtschaftsprozess). Studienkommissionen seien in Vorbereitung.

Die in letzter Zeit in der Öffentlichkeit aufgetauchten Pläne, einen Beauftragten für die Belange der Auslandsdeutschen zu ernennen und eine Zentralstelle einzurichten, deren Aufgabe es sein soll, die Tätigkeit aller öffentlichen Stellen zu koordinieren, wurden nur am Rande erwähnt und nicht näher erläutert.

Hiermit

Herrn Dr. v. Schenck

Zur Kenntnisnahme vorgelegt.

Gez. Dohmes

3.

A német külügyminisztérium kelet-közép-európai németekkel foglalkozó referensének feljegyzése a magyarországi németek helyzetéről

Bonn, 1969. december 12.

II A 2 – 81.07

Vermerk

Betr: Die Lage der Volksdeutschen in Ungarn

Bonn, den 12. Dezember 1949

Auf der diesjährigen Studientagung der „Landmannschaft der Deutschen aus Ungarn e. V.“ in Murrhardt, Kreis Backnang, referierten Reiting, Josef Kungl³⁰ und Wilhelm Kronfuß über die Lage der in Ungarn zurückgebliebenen deutschen Restbevölkerung.

Während es früher geschlossene deutsche Dörfer und teilweise sogar geschlossene deutsche Siedlungsgebiete gab, leben die Volksdeutsche heute zum überwiegenden Teil als Minderheit in ihren Gemeinden; in den meisten Fällen sei – so Reiting – „die Hälfte oder zwei Drittel und mehr der früheren deutschen Bewohner ausgewiesen“ worden. Dieser Umstand, die volkliche Streulage, bringe viele Schwierigkeiten auf schulischem und kulturellem Gebiet mit sich und fördere vor allem durch Eingehen von sogenannten Mischehen dem vom Regime nur begünstigten Prozess der allmählichen Assimilierung. Der Einfluss der Kirche auf das kulturelle Geschehen sei heute gleich null. Auch dadurch werde der Zerfall der Restdorfgemeinschaften beschleunigt.

Während sich die ungarndeutsche Volksgruppe früher aus etwa 70 v.H. Bauern und Handwerkern zusammengesetzt habe – die städtische deutsche Bevölkerung ist zumeist schon im Ungarntums aufgegangen – seien heute die meisten Volksdeutschen abhängige

³⁰ Személyére vonatkozó egyéb adatot nem sikerült föllelni.

Arbeiter, zumeist der Produktionsgenossenschaften. Die erwachsenen Söhne und Töchter drängten heute in die Stadt und in die Fremdenverkehrsindustrie, wo sie wegen ihrer Sprachkenntnisse als Zimmermädchen, Kellnerinnen, Bademeister, Parkwächter und Campingplatzmeister am leichtesten Beschäftigung finden.

Am schwierigsten sei die Lage jener Kriegsversehrten und Kriegshinterbliebenen, die wegen ihrer Zugehörigkeit zur ehemaligen Deutschen Wehrmacht oder wegen ihrer früheren Mitgliedschaft in den deutschen Organisationen aus der ungarischen Kriegsopferversorgung immer noch ausgeschlossen seien. Dieser Kreis umfasse immer noch an 15,000 Personen; nur etwa 5,000 von ihnen erhalten eine kleine Rente aus der Bundesrepublik. Auch die kleinste finanzielle Hilfe werde dankbar empfunden.

Ungemein schwierig sei auch die Lage jener alten Menschen, die als Bauern seinerzeit keine Versicherungsbeiträge zahlten und daher nur die ungarische Mindestrente von 250 bis 400 Forint, d.h. 25-40 DM monatlich erhielten.

Nach den übereinstimmenden Aussagen der Vortragenden besteht nicht nur bei den Volksdeutschen, sondern auch bei den Magyaren selbst ein außerordentliches Bedürfnis nach nicht politisierter freier deutscher Literatur. Deshalb wurde kulturelle Hilfe aus der „DDR“, sei es durch Bestellung literarischer Erzeugnisse östlicher Provenienz und selbst noch von Lehrmittelbehelfen, nicht als wirkliche Unterstützung empfunden. Hier bietet sich ohne Zweifel für die Bundesrepublik die Möglichkeit, in aller Stille auszuhelfen und natürlich auch die ohnedies bereits bestehenden Sympathien für die Bundesrepublik sowohl zu vertiefen als auch noch zu verbreitern.

Die Tätigkeit des „Verbandes deutschen Werkstätigen in Ungarn“ wird als wirkungsvoll und segensreich empfunden. Deren Leiter und Initiator Dr. Wild wird allgemein anerkannt, da er sich tatkräftig für die Belange der deutschen Volksgruppe einsetzt und auch der ungarischen Regierung gegenüber als Respekts- und Vertrauensperson erscheint.

Die Haltung der ungarischen Regierung der deutschen Minderheit gegenüber – seit 1952 ist sie als solche amtlich anerkannt – ist im allgemeinen positiv, aber ständig beeinträchtigt durch magyarisches Assimilierungsbestrebungen, in deren Sinn vor allem die niederen Staatsorgane tätig sind und zwar in einem solchen Ausmaß, dass man geradezu von einer Sabotierung minderheitenfreundlicher Gesetze und Anordnungen von unten her sprechen kann.

Die deutsche Landmannschaft glaubt und hofft, dass sich das Verhältnis zwischen Ungarn und der Bundesrepublik bald rasch fortschreitend verbessern werde, nicht bloß deshalb, weil gegenüber dem Westen keinerlei Grenzprobleme bestehen, auch nicht mit Österreich. Die deutsch-ungarische Freundschaft hat Tradition und sie wird heute lebhaft wieder in Erinnerung gerufen, auch durch den deutschen Reiseverkehr, nicht zuletzt wegen der seit 1918/19 bestehenden traditionellen Abneigung gegen die

staatlichen Nachbarn im Norden und Osten des Landes, mit denen unter recht dünner Decke die alten nationalen und territorialen Streitigkeiten fortbestehen.

Herrn VLR I Dr. Effenberg³¹ vorgelegt.

4.

**A budapesti német kereskedelmi kirendeltség vezetője, Dr. Brückner³²
levele a külügyminisztériumba Friedrich Spiegel-Schmidt³³
és Josef Kungl magyarországi útjával kapcsolatban**

Budapest, 1971. március 23.

PA AA B 39 24

Handelsvertretung der Bundesrepublik Deutschland
Pol IIA2-81
Betr. Nr.240/71

Budapest, den 23. März 1971
An das
Auswärtige Amt
Bonn

Betr.: Informationsreise der Herren Spiegel-Schmidt und Josef Kungl nach Ungarn

Bezug: Erlaß II A 2 – 81.07 (zu Schreiben an Bundesministerium für Innerdeutsche Beziehungen vom 4.3.71)

Der Informationsbericht hat hier vornehmlich im Hinblick auf die Begegnungen mit Personen aus dem kirchlichen Leben aus Siedlungen Deutschstämmiger und mit Herrn Dr. Wild interessiert.

Zu ersteren ergeben sich für die UV nur gelegentlich Kontakte, und auch nur auf privater Ebene, zu Herrn Dr. Wild keine.

Umso bedauerlicher ist es, dass die Herren Spiegel-Schmidt und Kungl keine Verbindung zur HV aufgenommen haben, die gewiss für beide Seiten gewinnbringend gewesen wäre.

³¹ Személyére vonatkozó egyéb adatot nem sikerült föllelni.

³² Személyére vonatkozó egyéb adatot nem sikerült föllelni.

³³ Friedrich Spiegel-Schmidt (1912–2016) evangélikus lelkész, prodékán. TRESZL, 1993, 151–152.

Gerade im Hinblick auf die Kontaktnahmen, die der HV unmöglich sind, beurteile ich die Informationsreise als sehr wertvoll und förderungswürdig.

Die zwangsläufig geübte Beschränkung der HV im Verkehr mit kirchlichen Stellen dürfte von diesen durchaus verstanden und als im eigenen Interesse liegend akzeptiert werden. Meines Erachtens ist es jedoch wichtig, dass das in der Bundesrepublik Deutschland an ihrer Tätigkeit vorhandene Interesse gelegentlich, wie durch diesen Besuch, bewusst gemacht wird, wenn auch leider ein Hinweis, wie man ihnen ggf. helfen könnte, vermisst wird.

Wichtiger noch ist es im Hinblick auf die deutschstämmige Bevölkerung, bei der die Einsicht in die Gründe der geübten Zurückhaltung nur in beschränkterem Maße als bei den kirchlichen Stellen vorausgesetzt werden kann.

Um die Pflege ihrer Muttersprache und ihres Brauchtums kümmert sich weitgehend der „Demokratische Verband der Deutschen in Ungarn“, das Kultur-Institut der DDR veranstaltet in Zusammenarbeit mit der Patriotistischen Volksfront Freundschaftstreffen und Vortragsabende für sie. Bei dieser konstanten „einseitigen“ Pflege gerät das andere Deutschland, hier die BRD, leicht an den Rand des Bewusstseins, sofern nicht familiäre Beziehungen dorthin bestehen. Der Besuch dürfte dazu beigetragen haben, dem entgegenzuwirken.

Herr Dr. Wild ist Generalsekretär des „Demokratischen Verbands der Deutschen in Ungarn“ (bis Oktober 1969 „Verband der Deutschen Werktätigen in Ungarn“) und Chefredakteur der deutschsprachigen Wochenzeitung „Neue Nachrichten“. Der Verband bemüht sich sehr aktiv und erfolgreich um die Förderung des Deutschunterrichts und die Pflege deutschen Brauchtums. Das gleiche gilt für die Zeitung. Verband und Zeitung sind weitestgehend auf die DDR, auf das „friedliebende sozialistische Deutschland“ ausgerichtet. Nur langsam wird der Bundesrepublik Deutschland in der Zeitung etwas mehr Raum gewährt. Gerade deswegen sind die Einladung der Landmannschaft an Herrn Dr. Wild zu einem Besuch und Vortrag in der Bundesrepublik Deutschland und die Anregung zu einem Besuch einer deutschen Trachtengruppe aus Ungarn in die BRD besonders wertvoll. Beide Ereignisse werden mit größter Wahrscheinlichkeit ihren Niederschlag in der „Neuen Zeitung“ finden.

Es sollte allerdings auf jeden Fall spätestens anlässlich des Besuchs von Dr. Wild versucht werden, auch eine Absprache über eine Reise einer Trachtengruppe aus der BRD nach Ungarn zu treffen. Um das Bewusstsein der Verbundenheit der Deutschstämmigen auch zur Bundesrepublik Deutschland zu stärken.

Ferner sollte das Angebot, Bücher oder Filme für den Deutschunterricht zur Verfügung zu stellen, erneuert werden. Dabei dürften Märchenfilme oder Tonbänder, nach denen

in Zeitungsberichten von Kindergärten oder Grundschulen mit Deutschunterricht immer wieder verlangt wird, am wenigsten verfänglich sein und daher vielleicht am ehesten angenommen werden.

Die von den Besuchern vorgetragene Bitte die katholische Kirche möge ihren Pfarrern die Erlaubnis zur Ausstellung von Urkunden gewähren, dürfte kaum Folgen haben. Den Verordnungen über die Ausgabe von Registerauszügen sind kirchliche und staatliche Stellen gleichermaßen unterworfen. Die Kompetenz zur Genehmigung der Ausgabe liegt nicht beim Episkopat. – Es kann hiesiger Auffassung nach auch kaum erwartet werden, dass Herr Dr. Wild auf eine diesbezügliche Erleichterung Einfluss nehmen kann, da nicht Deutschstämmige in Ungarn, sondern Ungarndeutsche in der Bundesrepublik Deutschland davon betroffen werden.

Zusammenfassen beurteile ich die Reise der Herren Spiegel-Schmidt und Kungl als wichtig, wertvoll und förderungswürdig.

Dr. Brückner
Beglaubigt

5.

Feljegyzés a német külügyminisztériumban a Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn képviselőivel tartott megbeszélésről

Bonn, 1971. április 20.

PA AA B 39 24

Zu I 9 – 42371 – 30082/70

Betr.: Kontakte der Landmannschaft der Deutschen aus Ungarn mit den Deutschen in Ungarn

Vermerk:

Am 20. 4. 1071 fand im BMB eine Besprechung im Zusammenhang mit der Informationsreise von Vertretern der Landmannschaft im September und November 1970 nach Ungarn über die sich jetzt daraus ergebenden Konsequenzen und Möglichkeiten statt.

1014

An der Besprechung nahmen teil:

1. VLR I Dr. Effenberg, AA – II A 2 –
2. Herr Heinrich Reiting, Geschäftsführer, Vorsitzender der LM der Deutschen aus Ungarn e. V.
3. Herr Josef Kungel, stellvtr. Vorsitzender der LM der Deutschen aus Ungarn e.V.
4. MinRat Dr. Purch³⁴ BMB – I 9 –
5. RegDir Dr. Maurach³⁵ BMB – I 9 –

Information und Verbindung mit der Handelsvertretung in Budapest:

Es wurde festgestellt, dass im Gegensatz der noch zu vor einigen Jahren gegebenen Sachlage auch Besuche von Vertretern der Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn bei der Handelsvertretung der Bundesrepublik Deutschland in Budapest gelegentlich von Informationsreisen dorthin jetzt durchaus erwünscht sind und daher begrüßt werden. Es ließen sich in Zukunft aus solchen Besuchen bei der Handelsvertretung für alle Beteiligten nützliche Ergebnisse erzielen. Einerseits könnten die Vertreter der Landsmannschaft auf Grund ihrer

Persönlichen Beziehungen zu den in Ungarn verbliebenen Deutschen und sonstigen inoffizieller Kontakte der Handelsvertretung und dadurch auch dem AA Informationen liefern, während die Handelsvertretung andererseits die Besucher über ungarische Politik vornehmlich in Bezug auf die Bundesrepublik Deutschland orientieren könnte, letzteres würde besonders zu Beginn einer Informationsreise im Hinblick auf die zu erwartenden Gespräche für die Vertreter der Landsmannschaft durchaus von Nutzen sein können.

Vertreter der Landsmannschaft werden daher jeweils vor Antritt einer Reise nach Ungarn mit dem AA Kontakt aufnehmen. Das AA wird die Handelsvertretung in Budapest vom bevorstehenden Besuch unterrichten. Gewisse finanzielle Wünsche würden gegebenenfalls geprüft werden. Das Interesse an der Förderung solcher Reisen sei besonders wegen der Kenntnisse von Land und Leuten der Vertreter der Landsmannschaft gegeben.

Erfahrungen und Konsequenzen:

Aufgrund von Eindrücken, die gelegentlich von Besuchen in Ungarn und den dort geführten Gesprächen gewonnen wurden, und aufgrund anderer Anzeichen könne eine gewisse Aufgeschlossenheit der Ungarn und ihrer Regierung deutschen Belangen gegenüber und eine Bereitwilligkeit, mit der Bundesrepublik Deutschland ins Gespräch zu kommen, unterstellt werden.

³⁴ Személyére vonatkozó egyéb adatot nem sikerült föllelni.

³⁵ Személyére vonatkozó egyéb adatot nem sikerült föllelni.

Die demnächst in Dortmund stattfindende ungarische Woche, die auch von deutscher Seite gefördert und unterstützt wird, lässt den Schluss zu, zukünftig deutscherseits im kulturellen Bereich auch in Ungarn in Erscheinung zu treten.

Seitens der Vertreter der Landsmannschaft wurde betont, dass die Anbahnung von normalen Verhältnissen zu Ungarn wegen

Des Fehlens territorialer Ansprüche auf beiden Seiten wesentlich leichter zu bewerkstelligen sie als z. B. mit Polen. Die Deutschen in Ungarn würden u. U. hierbei sogar die Rolle von Mittlern spielen können, wobei natürlich keine positive Berücksichtigung der Belange der Deutschen in Ungarn mit an erster Stelle stehen sollte.

Was von der Landsmannschaft zur Herstellung und Vertiefung von Kontakten mit ihren Landsleuten in Ungarn getan werden könne, geschehe mit gewissen Opfern. Die Landsmannschaft habe z. B. alle deutschen Lehrer erfasst und sie mit Literatur versorgt. Es seien im Laufe der Zeit etwa 5.000 Bände geliefert worden. Diese Aktion müsse unter großen Vorsichtsmaßnahmen und sehr vertraulich erfolgen, da die Gefahr besteht, dass die zuständigen Stellen der DDR, sobald sie davon erfahren, Mittel und Wege finden würden, die Versorgung der deutschen Lehrer mit Literatur aus der BRD zu unterbinden, um sich selbst für dieses Gebiet wie bisher die Monopolstellung sichern.

Um in der BRD das Interesse an den Deutschen in Ungarn zu wecken, wurde seitens der Vertreter der Landsmannschaft vorgeschlagen, kompetente Personen aus Ungarn zu einer Vortrags- und Informationsreise in die BRD einzuladen. Bei einer solchen Gelegenheit könne man sie auch mit den anderen allgemeinen interessierenden Fragen die BRD betreffend vertraut machen und ihnen gleichzeitig Gelegenheit geben, interessierten deutschen Kreisen die Probleme Ungarns insbesondere die der dortigen Deutschen vorzutragen. Für eine solche Einladung kämen

Dr. Wild, der Generalsekretär des demokratischen Verbandes der Deutschen in Ungarn und

Dr. Laszlo Kövago,³⁶ Leiter der Minderheiten-Abteilung im ungarischen Volksbildungsministerium
In Betracht.

Die Einladung würde zweckmäßigerweise vom Ungarndeutschen Sozial- und Kulturwerk e. V. einer Nebenorganisation der Landmannschaft der Deutschen aus Ungarn, ergehen. Für die Reise und die Betreuung der Gäste, begleitet von einer Sekretärin und einem

³⁶ Kövágó László (1923–1990) történelem–földrajz szakos tanár, történész. 1968–1977 között a Művelődési Minisztérium Nemzetiségi osztályának vezetője. RÉVAI ÚJ LEXIKONA, 2003, 681.

Vertreter des Ungarndeutschen Sozialwerks seien entsprechende Mittel erforderlich, über die die Landsmannschaft nicht verfügt.

Vom Vertreter des AA wurde anheimgestellt, einen ausführlich begründeten Antrag auf Gewährung einer Beihilfe zu stellen. Es sei zweckmäßig, dass, bevor die Einladung ergeht, ein Vertreter der Landsmannschaft nach Ungarn reist, um festzustellen, ob sie bei den in Aussicht genommenen Personen und deren Dienststellen ein positives Echo finden würde.

Zwecks Finanzierung der Reise der ungarischen Delegation, die im Gästeprogramm der Bundesregierung durchgeführt werden könnte und im Hinblick auf die parlamentarische Tätigkeit des Dr. Wild auch der Bundestag beteiligt sein müsste, sollte rechtzeitig „internationes“ und der Bundestag beteiligt werden.

Es wurde außerdem vereinbart, dass unabhängig von der für sie nächste Zukunft geplanten Vortrags- und Informationsreise folgende Möglichkeiten der Intensivierung der kulturellen Beziehungen zwischen den Deutschen in Ungarn und der BRD geprüft und gegebenenfalls verwirklicht werden sollten:

1. Austausch von Trachten- und Musikgruppen,
2. Zur Verfügungstellung von Bildungsmitteln (evtl. Sonderherstellung von Büchern für deutsche Schulkinder in Ungarn),
3. Jugendaustausch (Lager),
4. Lehreraustausch,
5. Presse-Interviews.

Es wurde abschließend vereinbart, dass die Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn dem AA auch dafür ausführliche begründete Anträge auf Gewährung von Mitteln im besprochenen Rahmen einreichen soll.

Rövidítések és irodalomjegyzék

AA	Auswärtigen Amt [Németországi Szövetségi Köztársaság Külügyminisztériuma]
BMB	Bundesministerium für innerdeutsche Beziehungen [A Két Németország Kapcsolataiért Felelős Szövetségi Minisztérium]
BRD	Bundesrepublik Deutschland [Németországi Szövetségi Köztársaság]
CSSR	die Tschechoslowakei

DDR	Deutsche Demokratische Republik [Német Demokratikus Köztársaság]
DM	Deutsche Mark
e. V.	eingetragener Verein [regisztrált egyesület]
Evang.	Evangelische (Kirche)
Ing.	Ingenieur [mérnök]
LM	Landsmannschaft [Bajtársi Szövetség]
MDg	Ministerialdirigent [köztisztviselői státusz]
MinRat	Ministerrat [minisztéri tanácsos, köztisztviselői státusz]
RegDir	Regierungsdirektor [kormánytanácsadó, köztisztviselői státusz]
stellvtr.	stellvertretende [helyettes]
UV	Ungarndeutsche Verband
v. H.	vom Hundert [százból]
VLR I.	Vortragender Legationsrat I. Klasse [köztisztviselői státusz]
z. Hd.	zur Hand [saját kezébe]

*

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
M-KS 2, 88. f. 35. cs.	Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Szervei 1945–2004. Kulturális Osztály 1964–1966
XIX-J-1-j-NSZK	Külügyminisztérium, Németországi Szövetségi Köztársaság TÜK iratok 1945–1964
XIX-J-1-j-NDK	Külügyminisztérium Német Demokratikus Köztársaság TÜK iratok 1945–1964
XIX-J-34-b	Külügyminisztérium Berlini Nagykövetség Adminisztratív iratok 1944–1961
XXVII-I-1	Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége iratai 1955–1995
PA AA	Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Berlin [Német Külügyi Levéltár]
B 39 24	Verhältnis zu Ungarn 1963–1971
B 39 50	Deutsche Ostfragen (Ref. II.A.2) Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn 1969
B 39 62	Deutsche Ostfragen (Referat II.A.2) Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn

- B 42 126 Länderreferate Ostblockländer, Osteuropa und Benelux, Personelle Änderungen in der ungarischen Regierung 1955–1966.
- B 42 128 Länderreferate Ostblockländer, Osteuropa und Benelux, Errichtung einer deutschen Handelsvertretung in Budapest
- B 42 79 Länderreferate Ostblockländer, Osteuropa und Benelux, Deutsche Minderheit in Ungarn 1952–1964.
- B 42 215 Länderreferate Ostblockländer, Osteuropa und Benelux, Lage der Bevölkerung in Ungarn 1955–1964.
- B 42 285 Länderreferate Ostblockländer, Osteuropa und Benelux, Ungarische Sozialistische Arbeitspartei 1968–1971.
- B 85 197 Arbeits- und Sozialrecht, Nothilfe für Deutsche im Ausland, Aufnahmen ungarischer Flüchtlinge, Familienzusammenführung
- B 85 958 Arbeits- und Sozialrecht, Nothilfe für Deutsche im Ausland, Rückführung aus Ungarn 1954–1972. Band 1–2.
- MfAA C 629/76 Einschätzungen, Informationen und Aktenvermerke über die Entwicklung der Beziehungen zwischen Ungarn und der BRD 1962–1973.

*

- FEHÉR
1988 FEHÉR István: *A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- HARTMUT
1984 Rudolf HARTMUT: *Evangelische Kirche und Vertriebene 1945 bis 1972*, Band 1, *Kirchen ohne Land*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1984.
- LÁZÁR
2005 LÁZÁR György: *Magyarország és Nyugat-Németország kapcsolatai 1945 és 1958 között*, In: *Archivnet*, 5. (2005) 2. sz. 1–10. (internetes folyóirat: www.archivnet.hu).
- POPA
2007 Klaus POPA: *Bio-bibliografisches Handbuch deutscher Volksgruppen Südost-Europa*, <http://www.geocities.ws/rausschmiss/Lexikononline.html>

- RÉVAI ÚJ LEXIKONA
2003 *Révai új lexikona*, 12. kötet, szerk. KOLLEGA TARSOLY István, Szekszárd, Babits Kiadó, 2003.
- SCHMIDT-SCHWEIZER
2018a *Die politischen Beziehungen in der Wendezeit 1987–1990. Quellen zu den Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und Ungarn 1949–1990*, Hrsg. Andreas SCHMIDT-SCHWEIZER, Berlin–Boston, De Gruyter Oldenbourg, 2018.
- SCHMIDT-SCHWEIZER
2018b Andreas SCHMIDT-SCHWEIZER: *A Magyarországi Németek Honfitársi szövetsége (1951–1989)*, In: *Történelmi Szemle*, 60. (2018) 4. sz. 595–610.
- SLACHTA
2020 SLACHTA Krisztina: „Rokonlátogatók”. *A magyarországi németek kapcsolatainak állambiztonsági ellenőrzése. Egy ellenségkép története*, Pécs–Budapest, Kronosz Kiadó – Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, 2020.
- STICKLER
2004 Matthias STICKLER: *Ostdeutsch heißt Gesamtdeutsch. Organisation, Selbstverständnis und heimatpolitische Zielsetzungen der deutschen Vertriebenenverbände 1949–1972*, Düsseldorf, Drosste, 2004.
- TÓTH
2001 Ágnes TÓTH: *Migrationen in Ungarn 1945–1948. Vertreibung der Ungarndeutschen, Binnenwanderungen und slowakisch–ungarischer Bevölkerungsaustausch*, München, Oldenbourg Verlag, 2001. (Schriften des Bundesinstituts für Ostdeutsche Kultur, 12.)
- TÓTH
2012 Ágnes TÓTH: *Rückkehr nach Ungarn 1946–1950, Erlebnisberichte ungarndeutscher Vertriebener*, München, De Gruyter Oldenbourg, 2012. (Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, 43.)
- TÓTH
2020 TÓTH Ágnes: *Németek Magyarországon 1950–1970*, Budapest, Argumentum, 2020.
- TRESZL
1993 Anton TRESZL: *Wer ist wer? Erstes ungarndeutsches Biographielexikon*, Grünstadt, Eigenverlag von Anton Treszl, 1993.

Estztikai vita a Magyar Műhely egykori alapító szerkesztői közt

Parancs János levele Nagy Pálnak, 1969. szeptember

A párizsi *Magyar Műhely* folyóirat szerkesztőségi levelezése a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárát gazdagítja. A lap alapító szerkesztői, Nagy Pál, Papp Tibor és a hetvenes években hozzájuk csatlakozó Bujdosó Alpár közgyűjteményünkben helyezték el hatalmas és impozáns levelezésüket, számos hagyományos formájú és vizuális költeményükkel együtt. 2018-ban Parancs János költő hagyatéka is az irodalmi múzeumba került. A PIM kiemelkedő jelentőségű emigrációs irodalmi gyűjteményében ez a korpusz elsőrangúan reprezentálja az avantgárd művészeti törekvések képviselőinek szerkesztői gyakorlatát, irodalom- és művészetelméleti tájékozottságát, ezáltal jól nyomon követhető a folyóirat története, valamint a köréje csoportosuló alkotók baráti kapcsolatai, illetve szembenállásai.

A *Magyar Műhelyt* az 1956-os magyar forradalom leverése után Nyugat-Európába menekült fiatal értelmiségiek indították el a már meglévő emigráns orgánumok (mint például az *Új Látóhatár* vagy a *Nemzetőr*) mellett, első száma 1962 májusában jelent meg Párizsban. A folyóirat generációs fórumként jelentkezett, az egyetemista, főiskolás és 30 év alatti értelmiségiek megnyilatkozási terepe kívánt lenni, markáns avantgárd arculata az 1960-as évek végén kristályosodott ki. Az első években gyakran változott a szerkesztőség összetétele: Nyéki Lajos és Sulyok Vince a tervezgetés időszaka után kimaradtak, Sipos Gyula is csak egy évig volt tagja. A 3. szám után kivált Harczy József, aki Czudar D. József néven szerepelt, valamint Karátson Endre, aki a Székely Boldizsár álnevet használta.

Parancs János is az alapító szerkesztők egyike, a Sorbonne-on francia nyelvet és irodalmat, valamint matematikát hallgatott. Alapvetően magánéleti okok miatt tért vissza Magyarországra 1964-ben: a következő évben feleségül vette Péterfy Katalint. Hazatérését követően Nagy Pállal évtizedeken keresztül tartó, intenzív levelezést folytatott (162 db Nagy Pálnak írott levél maradt fenn), amely alaposan dokumentálja kettejük egyre inkább eltérő élethelyzetét, a véleménykülönbségeket, a környezet befolyásoló hatalmát, ugyanakkor barátságukat is, ami mindezek ellenére megmaradt, egészen Parancs János 1999-ben bekövetkezett haláláig.

Ennek a barátságnak Nagy Pál külön fejezetet szentel (*Parancs János hazatérése*) *Journal in-time* című, háromkötetes önéletrajzi visszaemlékezésében. „Parancs hazamegyetele felborította a szerkesztőség egyensúlyát. A két legkitartóbb, legkonceptiózusabb szerkesztő, Papp Tibor között és köztem kezdettől fogva ő volt a mérleg nyelve.”¹ Erről

¹ NAGY, 2002, II, 208.

így vall Nagy Pál öt hónappal később, 1965. február 22-én barátjának írott levelében: „Eltelt néhány hónap hazameneteled óta, körülbelül látjuk, milyen hatással volt a lapra, s személy szerint ránk. Ami a lapot illeti, hazameneteled, egyáltalán: kiválásod katasztrofális volt. Hárman csináltuk a lapot. Hárman határoztunk a legfontosabb ügyekben. Hárman vallottuk életcélunknak az irodalom valamikénti művelését. Hárman bármi árat hajlandók voltunk megfizetni. Három lábon már a szék is megáll. Most ketten vagyunk Tiborral. [...] A lapon mindez így nem látszik meg, annyira már egyenesben vannak a dolgok, hogy magától még gurul az egész, de idegileg teljesen kivagyunk.”²

A Belügyminisztérium III/III-as ügyosztályának „érdeklődését” a hazatérő Parancs személye és tevékenysége sem kerülhette el. „Nemcsak szállítóvállalattal hazaküldött csomagjait, könyveit vetették alá tüzetes vizsgálatnak [...], hanem őt magát is. A politikai rendőrség zaklatta, gyakran behívták őt, arra akarták rávenni, hogy adja oda (szerezze meg) a Magyar Műhely előfizetőinek névsorát. Később kerek percc megmondták neki, hogy a nyugati út ára: a névsor. De Parancs inkább otthon maradt.”³ Parancs János kétévnyi műszaki rajzolói kényszerpálya után a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában kapott muzeológusi állást, itt dolgozott 1966-tól 1974-ig, majd a Magvető Könyvkiadónál szerkesztőként 1975-től egészen 1992-ig. 1997-es, betegség miatti nyugdíjba vonulásáig az *Új Ember* katolikus hetilap főmunkatársaként publikált. Kormos István, akivel még Párizsban ismerkedett meg, Budapesten is hű barátja maradt.

Parancs rendhagyó, versbe szedett önéletrajzi visszaemlékezését hívom segítségül az ő huszonéves kori létállapotának megidézésére:

*Ó, azok a Hatvanas Évek
Töredékes önéletrajzi jegyzetek*

aztán a nagy kaland:
a Magyar Műhely szervezése,
többszöri nekifutás után,
az eleven csoda a két kezünkkel,
a semmiből ahogyan formálódott,
alakult a Szajna utcában,
a Szent Mihály útján, a Zeyerben,
a Port Royalnál és másutt
még ma sem értem, hogyan sikerült
öt-hat balfácán örült mesterkedése
(mindegy, hogy mi lett belőle azóta),
vérünkéből sajtolt álmokkép volt:
egy független, irodalmi folyóirat,
a fiatal nyugati magyar írók fóruma,

² Nagy Pál levele Parancs Jánosnak, 1965. február 22., PIM Kt. V. 6000/53.

³ NAGY, 2002, II, 211.

az első nyíltan vállalt szellemi kapcsolat
az itthoniakkal: az emberi és írói tisztességgel
[...]
végül belefáradtam a reménytelen küzdelembe,
a fogyatkozó olvasói érdeklődésbe és türelembe,
a kényszerű megalkuvásokba, a velünk szembeni,
felemás és kétoldalú, változó taktikákba,
olyan hiábavaló fontoskodásnak tűnt a szerepünk,
akkor inkább a magános út, az alkotás, inkább a haza,
együtt a többiekkel, vállalva a közös terhet,
akikkel találkoztam, feltételezték, hogy így is lehet,
és ajánlkoztak kéretlenül, hogy majd segítenek
első verseskötetem még megjelent
a folyóirat negyedik számaként
(fele részben gyűjtésből és saját pénzen),
de már elszakadóban éltem ott,
jó egy évig vívódva, tétovázva,
tele kétségekkel és félelemmel
búcsúztattam rövid ideig tartó,
kései ifjúságomat, a felelőtlen,
könnyű lebegést az élet dolgai fölött,
s az egyik legfontosabbat: a lapot,
röpke szerkesztői múltam és terveim,
ami külügyi szerveinket módfelett érdekelte,
szórakoztak is velem ott néhány hónapig,
aztán beleuntak, s végül hazaengedtek
(itthon újra kezdték, de szerencsére
abbahagyták, amikor idegekkel
már nem bírtam tovább, és szóltam,
de hagyjuk ezt is, ma már ez sem érdekes)⁴

Parancs János ekképp számolt be két egykori szerkesztőtársának az irodalmi múzeumban megkezdett munkájáról: „Március elsejétől a Petőfi Irodalmi Múzeumban dolgozom. Teljesen véletlenül kerültem ide, akkor, amikor nem is számítottam már arra, hogy jobb helyre kerülök. Annyit jártam tavaly a minisztériumban eredménytelenül, hogy untam már; de úgy látszik mégis sikerült. [...] Kéziratokat rendezek, leltározok, s később – gondolom – kiállítások rendezésénél is segédkezni fogok. A munkamegosztás elég jó: délelőtt kézirat-rende­zés, délután pedig valami tudományos munka: kiállítás rendezés, valami kutatás, cikk-írás, stb.”⁵

⁴ PARANCS, 1991, 58–68.

⁵ Parancs János levele Nagy Pálnak és Papp Tibornak, 1966. március 13., PIM Kt. V. 6000/376.

Parancsot hazatérése után először a *Magyar Műhely* által szervezett nemzetközi költészeti találkozóra, az Atelier I-re engedték ki, 1967 februárjában. Később is két-három évente kijutott Franciaországba, több alkalommal részt vett a Magyar Műhely Találkozón, illetve Nagy Pál szintén meglátogatta őt budapesti tartózkodásai idején. Négy évvel hazatérése után Parancs igen borúlátóan ítélte meg az értelmiségi létmód hazai lehetőségeit, az egykori közös lapszerkesztést pedig ideális állapotként jellemezte: „Idehaza az emberek többsége – csak az értelmesebbekről lenne szó – vagy idegbeteg, vagy meghülyítette a pénz és a pozíció, vagy – és ez is gyakori – a feleség. Néha az az érzésem, hogy ebből a szempontból nézve, Párizsban paradicsomi ártatlanságban éltünk (s mégis milyen pocskul éreztem magamat), és néhányan igazi barátságban éltünk. Nem tudom, hogyan éltek most, de nekem meggyőződésem, hogy kevés emberrel fogom már úgy megértetni, megérteni magamat, mint veletek. No, de nem folytatom a szerelmi vallomást.”⁶

Az alábbiakban Parancs János azon levelét közlöm teljes terjedelmében, amelyben világosan megfogalmazza költői ars poeticáját, s azt is, szerinte mi is az irodalom tétje. Ezúttal Parancs szemszögéből szeretném felvillantani ezt a művészetelméleti vitát. Az alapkérdések tisztázását tartja a legfontosabbnak, vagyis azt, hogy az írók, költők miről, hogyan és miért írnak, amit kiegészít a célcsoportra, olvasóközönségre vonatkozó kérdéssel, vagyis kinek írnak. „Indirekt módon úgyis választ ad minden író erre a három kérdésre, mert megkerülni nem lehet őket, jobb hát ha tudatosan szembenézünk velük. [...] A három alapkérdés egyformán lényeges, mégis – érzésem és véleményem szerint – titeket a »hogyan?«, engemet meg a »miről?« és a »miért?« foglalkoztat inkább. Azt hiszem, jelenleg itt térnek el az elképzeléseink, rögtön az alapoknál. Számomra semmi nem változott; Párizsban is a »miről?« és a »miért?« érdekelt, s akkor úgy tűnt, titeket is. [...] az irodalom engemet csak másodsorban érdekel, fontosabb számomra a megváltás, a már-már metafizikai üdvözülés (franciául pontosabb, tágabb értelmű szóval: le salut), vagyis az életem. Persze ettől még írhatok rossz verseket és ti jókat; de megfordítva is lehet. Ez a kiindulás.”⁷

Ezen a ponton megjelenik egy esztétikán kívüli, általa leginkább metafizikainak mondott kategória, amit nevezhetünk létfilozófiai, teológiai vagy spirituális kategóriának is, amely minden vallás és hitrendszer központi kérdésköre, a kereszténységnek is egyik alapelve. Ezáltal a szépirodalmi alkotást magasabb dimenzióba helyezi, s itt már nem „a szép, ami érdek nélkül tetszik” jól ismert kanti tételénél járunk, hanem egy ontológiai kategóriáig jut: az emberi megváltás lehetőségét latolgatja. A 20. században megfigyelhető az esztétikum egyfajta valláspótlékként, a spirituális jóllét biztosítékeként való felfogása párhuzamosan a tradicionális vallások, az egyházak és a hitélet jelentős meggyengülésével. A művészet, ezen belül az irodalom mindig is kapcsolatban állt a transzcendenciával, az ember lelki és érzelmi életével, a modern korban pedig még inkább felértékelődött e szerepe. Ahogy a természettudományos világkép bizonyos kér-

⁶ Parancs János levele Nagy Pálnak, 1968. október 17., PIM Kt. V. 6000/376.

⁷ Parancs János levele Nagy Pálnak, 1969. szeptember 17., PIM Kt. V. 6000/376.

désekre, jelenségekre nem képes megnyugtató, illetve egzakt válaszokat adni, úgy az embernek az ebbe a világképbe nem illeszthető aspektusa a művészet, az esztétika szférájában tud leginkább megnyilvánulni, kifejezésre jutni.

Parancs leveleiben felhívja a műhelyesek figyelmét a francia kultúrába való beágyazottságukra, s arra, hogy ezt a körülményt mint interpretációs korlátot, meghatározottságot tudatosítsák magukban. A modern, 20. századi hermeneutika irodalomelméleti irányzatának egyik nagy felfedezése az értelmezési horizont jelentőségének a hangsúlyozása, mely alapvetően alakítja a befogadás egyéni, szubjektív attitűdjét. „Mit írnál, ha Amerikában, Nyugat-Németországban, Angliában élnél? Tudniillik ott is rendkívül értelmes – és mástermészetű – dolgokat írnak. Gondolj csak az amerikai prózára például. Szóval, nem hiszem hogy egyetlen megváltó út lehetséges, mert azt sem hiszem, hogy kizárólag a franciák vagy kizárólag a strukturalisták írnak érvényes dolgokat. Lehetséges, hogy megneheztelsz érte, de valamit még mondanom kell: mindent, ami nem francia irodalom, francia szűrőn át láttok, francia szemszögből, s ez félrevezető. Mi is szűrőn át látunk mindent, de legalább tisztában vagyunk azzal, hogy szűrőn át látjuk.”⁸ Azzal sem ért egyet, hogy a hazai irodalom ne lenne szinkronban a kortárs világirodalmi áramlatokkal, valamint túlhajtottnak érzi a formai újítások és az experimentalizmus jelentőségének hangsúlyozását irodalmi megközelítésükben. „Ami pedig a modernséget és a kísérletezést illeti – mégse tudom abbahagyni itt az elvi vitát –, nem tartom annyira fontosnak, mint ti. Lehet hogy tévedek és teljesen hamis nyomon járok, de véleményem szerint a filozófiai megalapozás, a gondolati-tartalmi megújulás nélkül nem sokat ér az egész. Mert nézd csak, Pilinszky mi újat hozott formailag? – szinte semmit. És Nemes-Nagy? Weöres Sanyika is csak látszólag hozott; hiszen mindent csinál: a legklasszikusabb formákat a dadaizmussal, lettrizmussal keveri. Viszont mindegyiknél fölfedezhető, hogy a filozófiai mondandóra, a pontosságra ügyelnek, vagyis, ha forma-bontásra vállalkoznak is, belülről kezdik el, a gondolat, a tartalom felől.”⁹

Látható, Parancs a 20. század második felének talán legjobb, a *Nyugat* hagyományait valamiképpen továbbfolytató magyar költőket emel ki, s számomra érvelése azt bizonyítja, hogy egy-egy irodalmi alkotás remekmű voltát mi sem mutatja meg ékebben, mint az, hogy számos értelmezési nézőpontból és különböző elemzési módszerrel lehet hozzájuk közelíteni, azok nem csupán bizonyos befogadási módok számára nyitottak. Mind a megformáltság, mind a téma tekintetében hagyományörző és újító tendenciák egyaránt megfigyelhetők bennük. A tartalom és a forma elsődlegességének – az avantgárd szempontjából nagyon nem lényegtelen – vitáját természetesen nem kívánom itt eldönteni, úgy vélem, a kettő visszahat egymásra, együtt jár, egymásból következik.

Nagy Pál válaszlevele eddig nem került elő sem a tőle, sem pedig a Papp Tibortól, illetve a Bujdosó Alpártól származó gyűjteményi egységből, ahogyan Parancs János hagyatékából sem, azonban egyéb nyilatkozataiból és könyveiből javarészt megismerhető, kiolvasható az akkoriban vallott irodalomszemlélete is. Nagy Pál az avantgárról vallott

⁸ Uo.

⁹ Uo.

nézeteit legvilágosabban egy pozsonyi konferencián fejtette ki 1998-ban. Az *Avantgárdról avantgárdra* című előadásában, amit a *Neoavantgárd a magyar irodalomban, a hatvanas évektől napjainkig* című tanácskozáson tartott meg, kifejtette „különvéleményét” a neoavantgárd fogalom kusza és meglehetősen következetlen használatával kapcsolatban: „abszurd és használhatatlan a *neoavantgárd* terminus, amelyet egyébként Szabolcsi Miklós ültetett át a magyar irodalomkritikába és irodalomtörténet-írásba az olasz marxista irodalomkritikából.”¹⁰ A *Magyar Műhely* avantgárdértelmezése a következő: „minden kornak megvannak a maga modernjei (és konzervatívjai); megvannak modernizmusának avantgárd és radikális avantgárd irányzatai, alkotói. [...] Az avantgárd [...] elsősorban alkotói-művészi *magatartás*, hozzáállás. A »neoavantgárd« szóösszetételben eleve ott lappang a pejoratív konnotáció: az ismétlés, az utánérzés, a redundancia neo által jelzett esete.”¹¹ Itt jól érzékelhető a műhelyeseknek az irodalomkutatóktól és művészettörténészeketől eltérő előfeltevése, interpretációjukban az avantgárd nem stílusirányzat, még kevésbé egy irodalom- vagy művészettörténeti korszak, sokkalta inkább attitűdöt és szemléletmódot jelent. Tulajdonképpen ő sem csupán a formáról beszél, hanem egyfajta hozzáállásról a világgal és annak dolgaival kapcsolatban.

S hogy a különböző nézőpontok, a másféle fontossági sorrend és az eltávolodó életutak ellenére a barátság kettejük között mégis meg tudott maradni, annak érzékeltetésére álljon itt egy idézet Parancs János egy évvel későbbi, Nagy Pálnak és francia feleségének, Emilienne Deschamps-nak szóló leveléből. Az ebben említett kéziratok a *Magyar Műhely* szerkesztőségétől szerzeményezett első gyűjteményi egységet (147 tétel analektát) jelentik, amit Parancs János párizsi útja alkalmával kapott az irodalmi múzeum. „S még valami: megérkeztek a kéziratok is. Épp ma hoztam át a Kulturális Kapcsolatok Intézetétől a múzeumba. Valószínűleg küldünk köszönő levelet is, és ha kell – biztosan kell, tehát elkészítettem – a tartalomjegyzéket is küldjük. S mi van még? Sajnálom hogy nem éltek itt vagy hogy én nem tudok ott élni, mert hát végülis egészen jól ki tudunk jönni egymással a nézeteltérések ellenére is.”¹²

¹⁰ NAGY, 2004, III, 121.

¹¹ UO., 122.

¹² Parancs János levele Nagy Pálnak és Emilienne Deschamps-nak, 1970. október 9., PIM Kt. V. 6000/376.

Forrás

Parancs János Nagy Pálnak

Budapest, 1969. szeptember 17.¹³

Kedves Palikám!

nem is tudom, hol áll a fejem? Meglehetősen ideges, ingerlékeny és fáradt vagyok, de tovább már nem akarom halasztani a levélírást. Kezdjük a tényekkel: a rám bízott ügyeket (Mándy Stefánia,¹⁴ esztergomiak¹⁵ könyvei, stb.) elintézttem mind, kivéve egyet közülük, Takáts Gyulát,¹⁶ de ez sem rajtam múlt. Levélben értesítettem, hogy vissza kellett utaznotok, s a Műhely-számot nálam hagytad. Ezideig nem jelentkezett érte, de ha Pestre jön, úgyis benéz hozzám, s akkor átadom. A balatoni ügyekről, azt hiszem, Kati¹⁷ ügyesebben és életszerűbben tud beszámolni mint én, így hát nem vesződöm vele.

Laci¹⁸ itt járt, láttam is, beszéltem is vele néhány szót, vitatkoztunk egy keveset a Műhelyről, aztán a színét sem láttam. Talán egy jó órát töltött itt nálunk, majd megbeszéltük, hogy eljönnek egyszer (a balatoni úttól függött hogy mikor), de mindenféleképpen benéz még hozzám a múzeumba. Aztán, hallottam, hogy elutazott, de ezen már meg sem lepődtem: a tavaszi itt-léte jutott eszembe, meg sok furcsaság is a hazalátogató irodalomárokról (Czigány,¹⁹ Kibédi,²⁰ [áthúzott, olvashatatlan szó] stb.), mindegyik a saját pecsenyéjét sütögeti. No de se baj – nehogy híre kelljen, [!] hogy megkeseredett magányomban a hazalátogatók nélkül már élni sem tudok. De küldtem volna néhány könyvet, ajándékot, s talán a Lator-cikket²¹ is előbb befejeztem volna. Lacinál láttam egyébként a 34. számot, s benne fordításomat is. Sajnos, csak belekukkantottam, kölcsönadni sem volt hajlandó, s ezt, most sajnálom csak igazán, hiszen – ígérted leveledben – ott fejtettétek ki elképzeléseiteket irodalomról, moderniségről. Ha elolvashattam volna, úgy könnyebb lenne a dolgom; így csak leveledre válaszolhatok.

¹³ Parancs János autográf tintaírású levelét betűhíven közlöm.

¹⁴ Mándy Stefánia (1918–2001) költő, műfordító, művészettörténész, *A kéz a kéz a hal* (1970) című verseskötetét a Magyar Műhely Kiadó jelentette meg.

¹⁵ Az Esztergomban élő Bodri Ferenc (1931–2010) és Dévényi Iván (1929–1977) művészettörténészekre való utalás, akik rendszeresen leveleztek a *Magyar Műhely* szerkesztőivel, és küldtek el hazai albumokat, kiállítási katalógusokat Nyugat-Európában kapható képes könyvekért cserébe.

¹⁶ Takáts Gyula (1911–2008) költő, író, műfordító.

¹⁷ Péterfy Katalin, Parancs János felesége. Az ő személye nagy szerepet játszott abban, hogy Parancs János 1964-ben hazatért Párizsból Magyarországra, s hamarosan össze is házasodtak.

¹⁸ Márton László (1934) író, kritikus, a *Magyar Műhely* társszerkesztője a kezdetektől 1973-ig.

¹⁹ Czigány Lóránt (1935–2008) irodalomtörténész, könyvtáros, 1956 után Angliába emigrált és a Szepsi Csombor Kör egyik szervezőjeként számos irodalmi és kulturális estet szervezett.

²⁰ Kibédi Varga Áron (1930–2018) irodalomtörténész, író, aki Hollandiában telepedett le és vált neves irodalomkutatóvá. A *Magyar Műhely* 1972-től rendszeresen megtartott találkozóinak visszatérő előadója, látogatója.

²¹ Parancs Lator László *Sárangyal* című első verseskötetéről írt ismertetést, ami a *Magyar Műhely* 1969/36. számában jelent meg.

De mielőtt belekezdenék, Palikám, rugd már tökön Tibort,²² hogy írjon valamit Rákos Sándornak.²³ (Rákos valami fordításkötetét az Astoriában a portán hagyta Tibor részére. Tibor valószínűleg nem lakott már a szállodában, de elképzelhető, hogy mégis megkapta. Rákos engem baszogat, hogy Tibor mért nem köszöni meg, vagy, ha nem kapta meg, mért nem jelzi ezt? Kétszer is írtam már erről Tibornak. Rákos címe egyébként: Bp. VII. Gorkij fasor 3.)

Meglehetősen nehéz helyzetben vagyok: nem is tudom hol kezdjem el a választ, a hevenyészett ars poeticámat, vagy minek nevezem? Leveled hangvétele egyébként is meglepően ingerült, visszafogott ugyan, de nem nehéz kihallani mögüle a kérdést: Janókám, annyi ideig velünk éltél, s ilyen rövid idő alatt ennyire elhülyültél? Túlzok? – persze, hogy túlzok, de valami effélét mindenesetre kiéreztem leveledből. S ez zavar, mert semmi értelme, hogy meggondolatlan átkokat szórjunk egymás fejére. Oly biztos az, hogy neked van igazad vagy nekem van igazam? – mert az való igaz, hogy másképpen vélekedünk egy-két dologról. Sok elgondolkoztató észrevételt teszel („hasonulási kísérletem”, „magatartásom” és „költői gyakorlatom” közti ellentét, stb.), amivel – ha nem is teljes egészében – de egyet lehet érteni. De ezek részletkérdések, mintahogy, véleményem szerint, részletkérdés az is, hogy Cselényivel²⁴ gúnyolódom-e vagy sem. De a viccet véglegesen félretéve: az alapkérdéseket kell tisztázni, tisztáznunk. Mi az irodalom? Kinek írunk? [Egy teljes áthúzott sor.] (Elnézést az áthúzásért, de nehéz ezt így röptében, pontosan és röviden megfogalmazni.) Mi a célja az egésznek? – vagy, s valójában erre a három kérdésre lehet mindet visszavezetni: Miről, hogyan és miért írunk? Látszólag közhelyeket ismételve, de addig egy tapodtat sem jutunk előbbre, amíg ezt becsületesen nem tisztázzuk. Nem, elsősorban nem egymással, hanem önmagunkkal. Addig csak sodródunk jobbra-balra. Indirekt módon úgyis választ ad minden író erre a három kérdésre, mert megkerülni nem lehet őket, jobb hát ha tudatosan szembenézőnk velük. S hidd el, az adott válaszok sok mindent eldöntenek. Persze, írás közben a fene se törődik velük, de kényszerhelyzetben, amikor egymás előtt, vagy a másikkal szemben tisztázni kell valamit, legjobb ezekhez a kérdésekhez visszatérni. A köztünk lévő nézeteltéréseket is érzékelhetjük a segítségükkel. A három alapkérdés egyformán lényeges, mégis – érzésem és véleményem szerint – titeket a „hogyan?”, engemet meg a „miről?” és a „miért?” foglalkoztat inkább. Azt hiszem, jelenleg itt térnek el az elképzeléseink, rögtön az alapoknál. Számomra semmi nem változott; Párizsban is a „miről?” és a „miért?” érdekelt, s akkor úgy tűnt, titeket is. Persze, ez a különbségtétel, elválasztás még mindig túl általános. Hányaveti módon azt is megismételhetem, amit Párizsban vallottam, tudniillik azt, hogy az irodalom engemet csak másodsorban érdekel, fontosabb számomra a megváltás, a már-már metafizikai üdvözülés (franciául pontosabb, tágabb értelmű szóval: le salut), vagyis az életem. Persze ettől még írhatok rossz verseket

²² Papp Tibor (1936–2018) író, költő, műfordító, a *Magyar Műhely* alapító szerkesztőinek egyike. Parancs hazatérése után Nagy Pállal ők ketten határozták meg a lap arculatát.

²³ Rákos Sándor (1921–1999) költő, esszéíró, műfordító, a Gilgames-eposz fennmaradt szövegének műfordítójaként vált igazán ismertté.

²⁴ Cselényi László (1938) Szlovákiában élő költő, író, szerkesztő.

és ti jókat; de megfordítva is lehet. Ez a kiindulás. A filozófiai véleménykülönbségek, azt hiszem, nem számottevőek, bár lehet hogy tévedek. Izgalmas lenne dumálni erről egy sort, de így levélben túlságosan nehézkes és hosszadalmas lenne. Ha alkalom nyílik rá, szívesen elmondom, ami a szívemet nyomja.

Ami pedig a levelemben érintett legfontosabb kérdést illeti, végső konklúzióval tényleg nem tudok egyetérteni. Azt írod egyhelyütt: I. „Somlyó²⁵ a multkor megjegygette: valahol a mai legmodernebb franciák körül kísérletezgetünk mi is. Álszerénység nélkül helyeseltünk neki.” Később pedig: II. „Még egyszer mondom: lehet, hogy sok dologban tévedek, tévedünk. Nem mi találtuk fel a spanyolviaszt. Az sem biztos, hogy a műhelyesek közül mindenki tehetséges. De ha valami értelmeset és újat magyar nyelven el lehet érni, halál biztos, hogy ezen az úton lehet elérni!” (te húztad alá). Két állításodat idéztem. Az elsővel egyetérték, valóban közel álltok a francia modernnekhez – már amennyire itthonról ezt követni lehet – de aláhúzásoddal, az ezen az úton lehet nem értek egyet. Egyáltalán nem. Először is, engedj meg egy kérdést: Mit írnál, ha Amerikában, Nyugat-Németországban, Angliában élnél? Tudniillik ott is rendkívül értelmes – és mástermészetű – dolgokat írnak. Gondolj csak az amerikai prózára például. Szóval, nem hiszem hogy egyetlen megváltó út lehetséges, mert azt sem hiszem, hogy kizárólag a franciák vagy kizárólag a strukturalisták írnak érvényes dolgokat. Lehetséges, hogy megneheztelsz érte, de valamit még mondanom kell: mindent, ami nem francia irodalom, francia szűrőn át láttok, francia szemszögből, s ez félrevezető. Mi is szűrőn át látunk mindent, de legalább tisztában vagyunk azzal, hogy szűrőn át látjuk. Hiszen nem lehet véletlen, hogy csak francia költőkre-írókra figyelték. Nomármost, ettől még nagyon izgalmas, remek dolgokat írhattok, írjatok is, de hidd el, higyjétek [!] el, hogy nem egyetlen megváltó út létezik. Nem szeretem a dogmákat, a kiátkozásokat, ti pedig a kritikában ezt csináljátok. (Szerencsére a Műhely irodalmi részében nem.)

Végül még egy kényes ügy. Azt írod: „Janó, rajtad, mint érzékeny műszeren, elég jól le tudtam mérni a hazai irodalom elmaradottságának fokát.” Az elmaradás kétségtelen, főleg ha az irodalmi lapokat figyeled, de azért van egy-két, jó írónk: Weöres,²⁶ Pilinszky,²⁷ Nemes-Nagy,²⁸ Nagy László,²⁹ Rába,³⁰ Kálnoky László,³¹ Jékely Zoltán,³² Mándy Iván,³³

²⁵ Somlyó György (1920–2006) író, költő, műfordító.

²⁶ Weöres Sándor (1913–1989) költő, író, műfordító, a *Magyar Műhely* egyik alkotói példaképe, ők adták ki a *Tűzkút* című, Magyarországon évekig fiókban hevertetett verseskötetét 1964-ben a Hollandiai Mikes Kelemen Körrel közösen, s neki szentelték a folyóirat 1964/7–8. számát.

²⁷ Pilinszky János (1921–1981) költő, író, esszéíró, többször meglátogatta párizsi útjai alkalmával a *Magyar Műhely* szerkesztőit.

²⁸ Nemes Nagy Ágnes (1922–1991) költő, műfordító, esszéíró.

²⁹ Nagy László (1925–1978) költő, műfordító, festőművész.

³⁰ Rába György (1924–2011) költő, író, műfordító.

³¹ Kálnoky László (1912–1985) költő, műfordító.

³² Jékely Zoltán (1913–1982) költő, író, műfordító, könyvtáros.

³³ Mándy Iván (1918–1995) író, forgatókönyvíró.

Mészöly Miklós,³⁴ Örkény István,³⁵ fiatalabbak: Csurka István,³⁶ Konrád György,³⁷ Kardos G. György,³⁸ Tandori Dezső,³⁹ Orbán Ottó,⁴⁰ stb. Vitathatatlanul sejtekre esett szét az irodalmi élet, mindenki külön, saját lakában él, de él. S talán csak onnan, Párizsból nézve annyira elmaradtak. S még valami. I–II–III. idézetekre gondolva, ne felejtsetek el, hogy a magyar irodalom Magyarországon van. Szégyenlem emlékezetembe idézni, amit a M. M. 2. számában írtunk: „Ami külön a kifogásolt Új Írást illeti, a hirdetését jelképesnek szántuk: ezzel is jelezni kívánjuk, hogy nem akarunk elszakadni az otthoni, a tulajdonképpen magyar irodalomtól.” Nekem még ma is ez a véleményem. Odakint is lehet értelmes és izgalmas irodalmat teremteni, akár ti is megcsinálhatjátok ezt, csak pucával kell bírni, de a magyar irodalmat, feltehetően továbbra is Magyarországon írják. Hát ennyit az elvi dolgokról. Remélem, te sem haragudtál meg rám az őszinteségemért. Ami pedig a modernséget és a kísérletezést illeti – mégse tudom abba hagyni itt az elvi vitát –, nem tartom annyira fontosnak, mint ti. Lehet hogy tévedek és teljesen hamis nyomon járok, de véleményem szerint a filozófiai megalapozás, a gondolati-tartalmi megújulás nélkül nem sokat ér az egész. Mert nézd csak, Pilinszky mi újat hozott formailag? – szinte semmit. És Nemes-Nagy? Weöres Sanyika is csak látszólag hozott; hiszen mindent csinál: a legklasszikusabb formákat a dadaizmusmal, lettrizmussal keveri. Viszont mindegyiknél fölfedezhető, hogy a filozófiai mondandóra, a pontosság-ügylenek, vagyis, ha forma-bontásra vállalkoznak is, belülről kezdik el, a gondolat, a tartalom felől. S lehet hogy tévedek, de efféle megújulást nálatok nem érzek. No, de most már tényleg befejezem.

Mi van regényeddel? és a lappal? Nem kaptam még a 34. számot. Sőt, senkitől sem hallottam, hogy megjött volna. Verseket sajnos most nem tudok küldeni, mert keveset írtam az idén, nem is vagyok teljesen megelégedve velük, s az a néhány, amelyet szeretek közülük, a Hídnál⁴¹ van. Pár hónap múlva majd küldök. A Lator cikket épp ma küldtem el. Megkaptad? (A Jogvédőnek is elküldtem, de az csak később érkezik.) A kötetem⁴² ügyében semmi hír. Ma beszéltem Sík Csabával,⁴³ azt mondja, jövőre jön, de hogy mikor azt nem tudja. A fene egye meg, ez nem túl biztató, hiszen több mint egy éve leadtam már. (Ja, még valami: Marsall Laci⁴⁴ üzeni, hogy az övék az általad hozott versek,

³⁴ Mészöly Miklós (1921–2001) író, drámaíró, forgatókönyvíró.

³⁵ Örkény István (1912–1979) író, drámaíró, gyógyszerész.

³⁶ Csurka István (1934–2012) író, dramaturg, újságíró.

³⁷ Konrád György (1933–2019) író, szociológus.

³⁸ Kardos G. György (1925–1997) író, újságíró.

³⁹ Tandori Dezső (1938–2019) költő, író, műfordító, grafikus.

⁴⁰ Orbán Ottó (1936–2002) költő, író, műfordító.

⁴¹ Újvidéken megjelenő irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat.

⁴² Parancs János *Mélyvízben* címmel, a Magvetőnél 1970-ben kiadott verseskötetéről van szó.

⁴³ Sík Csaba (1934–1997) író, kritikus, művészettörténész, ebben az időben a Magvető Könyvkiadó főszerkesztője.

⁴⁴ Marsall László (1933–2013) költő, író, műfordító.

de lusta írni, s így velem üzeni.) Más most hirtelen nem jut eszembe. Jó lenne meglátogatni benneteket, csak kurva sokba kerül. De majd csak sor kerül erre is egyszer.

Baráti öleléssel Janó

U.i. Tibort szeretettel üdvözlöm, ismerősöket is, és Lacinak meg Elefes! Üdv. Janó
Írj és gyertek újra, ha lehet. Emilienne-t⁴⁵ csókoltatom Janó

Kedves Palikám!

Bp. 1969. szept. 29.⁴⁶

Közben tökölődtem, hogy elküldjem-e egyáltalán ezt a levelet; végül mégis küldöm. Közben megkaptam Ágh Pistától⁴⁷ könyved⁴⁸ és a 35. számot, megjött a 34. is. Sajnálom, hogy nem előbb érkezett, mert akkor még pontosabban fogalmaztam volna; de nagyjából így is benne van az, amire – gondolom – kíváncsi vagy. Ami a különszámot (34.) illeti,⁴⁹ nagyon jó szám, kitűnő tanulmányokkal. Rengeteg megszívlelendőt írtatok, de emellett nagyon elfogultak vagytok, te is, Tibor is. Egyébként Tibor valóban kitűnő fordításai győztek meg arról, hogy van ebben az egészben valami. De az általa fordított költő⁵⁰ – verseiben legalábbis – korántsem olyan mindent elvető-fölrugó, mint amilyenek ti valljátok magatokat. Föllelhető benne még az anekdota is, ha nyomokban is, és követhető-érthető; logikusan következik az útja a francia költészetben belül. Megvannak az elődei, kortársai. Ti pedig olyasvalamit kértek számon az itthoniaktól, ami organikusan nem következik az utolsó évtizedek magyar irodalmából (a jóból sem, Weöres–Pilinszky–Nemes-Nagy-ból sem) nem volt igazi dadaizmus, szürrealizmus, stb. Hogy ez jó-e, rossz-e? szónoki kérdés, de a ténnyel számolni kell és sokminden következik belőle. De nem is folytatom. Ami engem illet, a különszám írásai közül nagyjából Sipossal⁵¹ és Márton Lacival értek egyet; persze inkább Sipossal. A te írásod és Tibor írása is rendkívül érdekes és tanulságos, de valahogy egysíkú, és hogy is mondjam, túlságosan elkötelezett a franciák mellett, egészen pontosan: a modern franciák egyik csoportja mellett. Persze ez nem hiba, de a magam részéről, én jobban szeretem ha tanulmányíró kívülről, objektív nézőpontból vizsgálja a tárgyát, úgy ahogy Sipos teszi. Hát ennyit akartam még hozzáfűzni az elvi dolgokhoz. Remélem nem dühödtél meg rám?

⁴⁵ Emilienne Deschamps (1937–2010), 1958 és 1983 között Nagy Pál felesége.

⁴⁶ Parancs János a levél írását abbahagyta, és csak szeptember 29-én folytatta.

⁴⁷ Ágh István (1938) költő, író, műfordító.

⁴⁸ Az említett mű Nagy Pál *Hampsteadi semmittevők* című regénye, amely 1968-ban, Párizsban a Magyar Műhely Kiadó gondozásában látott napvilágot.

⁴⁹ A folyóirat 1969. július 15-én megjelent száma kifejezetten a kortárs francia próza és költészet kérdéseivel foglalkozott, középpontban az abszurd irodalmi tendenciáival.

⁵⁰ Denis Roche (1937–2015) francia költő, író, fotográfus.

⁵¹ Sipos Gyula (1935) írói neve Albert Pál; kritikus, irodalomtörténész.

Köszönöm könyved és a 35. számot. Fasza kiállítású a regényed. Írhatnál majd a fogadtatásáról. Itt küldöm a Népszabadság szept. 21. számában megjelent tanulmányt az Új Égtájakról.⁵² Juttasd el Tiborhoz az egyiket. A másikat pedig, ha tudod Bakucz Jós-kához.⁵³

Baráti öleléssel Janó

U.i. Most jelent meg Rába Gyurka⁵⁴ kötete, kérsz egy példányt?

Lator ismertetésem megérkezett már?

Üdv.: Janó.

U.i. Találtam egy ismeretlen, francia nyelvű József Attila verset⁵⁵ – ahogy hallom Ágh-tól, Cselényi lebaszta már őt is mondván: akad azért egy-két jó sora –, amit a közeljövőben megküldök majd ha leközik valahol.

Üdv.: Janó

Rövidítések és irodalomjegyzék

PIM Kt.

V. 6000/376

Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár

Parancs János levelei Nagy Pálnak

*

NAGY

2002, 2004

NAGY Pál: *Journal in-time. Él(e)tem I–III*, Budapest, Kortárs Kiadó, 2001, 2002, 2004.

PARANCS

1991

PARANCS János: *Ó, azok a Hatvanas Évek. Töredékes önéletrajzi jegyzetek 1–8*, In: *Távol és közel*, Uő, Budapest, Orpheusz Kiadó, 1991.

⁵² *Új égtájak: 1956 óta idegenben élő költők antológiája*, szerk. GÖMÖRI György, Washington, Occidental Press, 1969.

⁵³ Bakucz József (1929–1990) az Amerikai Egyesült Államokban letelepedett költő, műfordító, gépészmérnök, a *Magyar Műhely* alapítóinak jó barátja. Az ő versei is szerepeltek az *Új égtájak* című antológiában.

⁵⁴ Rába György (1924–2011) költő, író, műfordító.

⁵⁵ A vers és Parancs által készített fordítása a *Kortárs* 1970. évi 3. számában jelent meg. A mű (*Petite Jeanette – Kicsi Jeanette*) egy József Jolánnak 1927-ben írott levél szövegében bújik meg, ami a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában található, a József Attila-különgyűjteményben, jelzete: JA. 162.

„A templomok mindenütt zsúfolásig megteltek”

Magyar levéltári dokumentumok Paskai László 1989. évi kárpátaljai látogatásáról és a „kárpátaljai misszió” kezdeteiről (1988–1990)

Bevezető¹

Paskai László esztergomi érsek, bíboros 1989. május 20–25-i kárpátaljai látogatása egyáltalán nem ismeretlen történelmi esemény a – hazai és a külhoni – magyar közvélemény előtt. Ez a körút, majd az annak nyomán induló, úgynevezett „kárpátaljai misszió”² jelentős hatást gyakorolt a kárpátaljai magyar katolikusság felekezeti, társadalmi kohéziójára. A legfontosabb eredményeként könyvelhetjük el, hogy állandósuló kapcsolatot teremtett a kárpátaljai és az anyaországi katolikusság között, lehetővé tette a kárpátaljai magyar egyházközösségek magyarországi papi utánpótlását, ami megfordította a pasztoráció szempontjából a krónikus paphiányra visszavezethető rendkívül kedvezőtlen folyamatokat, s ezzel végső soron a helyi katolikus egyházi infrastruktúra újjáépítéséhez szükséges alapokat fektette le. Lelki értelemben véve reményt adott a kárpátaljai katolikus híveknek a vallási élet teljes megújulására.

A főpásztor körútvál, majd a misszió megindulásával kapcsolatos ismeretanyagunk ugyanakkor eddig jellemző módon retrospektív jellegű, lejegyzett, s az utókor számára megőrkített szóbeli forrásokból volt összerakható, az események hazai katolikus főszereplőinek, magának az érseknek³ és a helyszínen szolgáló magyarországi⁴ és ukrainai⁵ lelkészeknek a személyes visszaemlékezéseiből, nyilatkozataiból, interjúiból,

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani Szamborovszkyné Nagy Ibolyának, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola docensének, Gecsényi Lajosnak, a Magyar Országos Levéltár nyugalmazott főigazgatójának, Tegze Józsefnek, a Munkácsi Katolikus Püspökség levéltárosának, és Hegedűs Andrásnak, az esztergomi Prímási Levéltár igazgatójának a tanulmány elkészítéséhez nyújtott önzetlen segítségükért.

² Itt és a továbbiakban az egyszerűség kedvéért „kárpátaljai misszionak” fogom nevezni a magyarországi szerzetespapok 1989 július-augusztusától kezdődő szolgálatát a kárpátaljai plébániákon, annak katolikus felekezeti jellegét nem fogom külön hangsúlyozni, hiszen a forrásközlemény legtágabb kontextusa a magyar katolicizmus története. A szakirodalomban találkozhatunk a „Kárpátaljai Ferences Misszió” megnevezéssel is, amely arra utal, hogy a Kárpátalján elhelyezett öt magyarországi szerzetespap közül három ferences volt, akik Nagyszőlősen telepedtek le, s ott a régi ferences rendházi élet regenerálását is célul tűzték ki. Lásd SZALAY, é. n., 33–53.

³ PASKAI, 1999; PASKAI, 2008; PASKAI, 2009; PASKAI, 2013.

⁴ A teljesség igénye nélkül lásd KISS, 1990; ZATYKÓ, 1999; ELMER, 2004; ZATYKÓ, 2009; HIDÁSZ, 2013/b; TRAUTTWEIN, 2019. Részben ebbe a kategóriába sorolható Szalay Boglárka interneten hozzáférhető publikálatlan kézírata is, mivel annak meghatározó forrásbázisát képezik a missziós szerzetespapokkal (Majnek Antal, Hidász Ferenc és mások) készített interjúk. SZALAY, é. n.

⁵ BUNDA, 2010.

s nem utolsósorban az akkor a Kijevi Magyar Főkonzulátus élén álló Páldi András memoárjából.⁶ Némi adalékul szolgáltak még ehhez a különféle egyházi és világi orgánumban, a napisajtóban megjelent – legtöbbször a misszió kerek évfordulóihoz kapcsolódó – cikkek, tudósítások, ismertetések is.⁷ A misszió egyik tagja, Bohán Béla jezsuita lelkész egy tudományos tanulmányának megszületését ugyancsak a személyes emlékek inspirálták, még ennek címében is jelzi a szerző, hogy annak megírásakor részben a saját tapasztalataira hagyatkozott. A gazdagon adatolt történeti visszatekintésben felhívja a figyelmet Paskai László látogatására,⁸ illetve részletesen ír a kárpátaljai terület későbbi egyházszerkezeti fejlődésének sajátosságairól is.⁹ A mellékletében a saját kárpátaljai szolgálatának kezdetéhez kapcsolódó okmányokat is közread, ezért eddigi ismereteink szerint ez az egyetlen olyan publikáció, amely korabeli eredeti dokumentumok tanulmányozását is lehetővé teszi számunkra.¹⁰ Erre az 1989–1990. évi, fordulattal felérő mozzanatra kitérnek a kárpátaljai katolicizmus teljes fejlődéstörténetét tárgyaló fontos tudományos feldolgozások, történeti szintézisek¹¹ vagy a katolikus egyház kárpátaljai társadalmi szerepvállalására fókuszáló szociológiai írások is.¹²

Az általam felkutatott és most rendszerezve közreadott *primer források* és a fent részletezett *szekunder forráskör* szintézise lehetőséget nyújt majd a későbbiekben egy nagyobb ívű, a peresztrojkat és azzal együtt a Szovjetunióban bekövetkező politikai, társadalmi változásokat, illetve a szovjet egyházpolitikában mindezeket kísérő fordulatot, mint kulcsfontosságú szempontot is előtérbe helyező tudományos feldolgozás megírására. Mivel az általam közzétett dokumentumok elsősorban az államigazgatás, és azon belül is az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) és a Külügyminisztérium archivált iratterméséhez tartoznak, a korabeli állami egyházfelügyelet és külügyi apparátus szemléleti keretét és premisszáit tükrözik.¹³ Ez azonban megengedi számunkra azt, hogy Paskai László látogatását és a kárpátaljai misszió kezdetét a magyar állam és a Magyar Katolikus Egyház – a rendszerváltás időszakában alapjaiban megváltozó – viszonyrendszerében is elhelyezzük. A bevezetőben egy kérdésre, a bíboros-érsek látogatásának politikai előkészítésére szeretnék kissé bővebben kitérni, mert annak néhány fontos mozzanata

⁶ PÁLDI, 1996, 328–337. Páldi András memoárjának forrásértékét növeli, hogy annak megszövegezésénél a szerzője sok mindent átvett az *in situ* készített diplomáciai jelentéseiből, a könyvében ezekből egy-egy esetben egész bekezdések szinte szó szerint visszaköszönnek. Sőt, van olyan mozzanat is, mint például a Paskai László, Filaret metropolita és Nyikolaj Kolesznyik ukrán vallásügyi miniszter 1989. május 19-i közös kijevi vacsoráján elhangzottak ismertetése, amelyre vonatkozóan semmilyen más forrással nem rendelkezünk. Lásd Uo., 328–329.

⁷ A teljesség igénye nélkül lásd LÖCSEI, 1989; ELMER, 2008; ELMER, 2009; FÁY, 2019.

⁸ BOHÁN, 2013, 125–126.

⁹ Uo., 126–133.

¹⁰ Uo., 167–172.

¹¹ MAJNEK, 1998; HIDÁSZ, 2013/a; SZAMBOROVSKYKYNÉ, 2021/b, 655–657.

¹² BÉRES, 2017, 239–240.

¹³ Az Esztergomi Érsekség által 1955. december 31-e után keletkeztetett történelmi iratanyag jelenleg az Esztergomi Érsekség irattárában található, így nem kutatható. Hegedűs Andrásnak, az esztergomi Prímási Levéltár igazgatójának szíves közlése alapján.

nem vehető ki ezekből a dokumentumokból, ehhez a már említett személyes forrásokat kell segítségül hívnunk.

Az 1989. évi, utolsó szovjet népszámlálás adatai szerint a Kárpátontúli terület (Kárpátalja) – kerekítve – 1 millió 246 ezer fős lakosságából – ugyancsak kerekítve – 156 ezer személy vallotta magát magyar nemzetiségűnek és 167 ezer magyar anyanyelvűnek.¹⁴ A felekezeti viszonyokról e census alapján nem tudunk képet alkotni, tekintettel arra, hogy a népszámlálás során az állampolgárok vallási hovatartozására nem kérdeztek rá. Az 1989. év konfesszionális viszonyaira csak a peresztrojka időszakában és az 1990-es évek első felében fogant becslésekből, illetve a szovjet rendszer időszakának egyéb vallásszociológiai folyamataiból kiindulva tudunk következtetni.

1947–1949-ben a Szovjetunióban a vallásosság és a hívő emberek vallási meggyőződése elleni harc a hivatalos politika szintjére emelkedett, és a hívőközösségek élete egyre nehezedett. 1945-ben három kárpátaljai katolikus papot tartóztattak le és internáltak, majd 1948-tól újabb tizenötöt. 1949-ben teljesen felszámolták a görögkatolikus egyházat. A görög szertartású katolikusok eltiprása után a vallásüldöző rendszer a latin szertartású katolikusok kapcsolatát is lehetetlenné tette az egyetemes egyházzal és a római központtal. A vallásos egyesületek teljesen megszűntek, a gyermekek hitoktatása kiszorult az iskolából, majd teljesen tiltottá vált. Az egyház elveszítette épületeinek tulajdonjogát. A plébániákat ki kellett üríteni, az egyházi anyakönyveket át kellett adni a világi hatóságoknak. Az államosított templomokat a hívőközösségek bérbe vehették, és a használatukért komoly adókat kellett fizetniük. Mindemellert egyre több helyen zárták be a templomokat, mert megvonták az egyházközösségek állami bejegyzését (regisztráció), és az istentiszteletek céljára épült szenthelyeket átalakították raktárrá, műhelyé, tornateremmé, múzeummá. A bezárások többsége 1956–1962 között történt.¹⁵ A vallási élet tehát teljesen visszaszorult a nem kevés esetben a hívők által „viszszabérelt” templomok falai közé, a felekezeti önszerveződés, a felekezeti alapú társadalmi, oktatási és karitatív munka pedig csakúgy, mint az anyanyelvi vallási infrastruktúra és művelődés keretei, teljesen megszűntek.¹⁶

1944-ben, mielőtt a Vörös Hadsereg megszállta volna Kárpátalját, a Szatmári Püspökség kárpátaljai részegyházának területén 48 latin szertartású pap működött és 68 templomot (plébániát és fiókegyházat) tartottak nyilván.¹⁷ Az 1940-es évek második felében és az 1950-es évek első felében az istentiszteleti helyek (templomok, kápolnák, iskolakápolnák) közül tizenötöt bezártak és átalakítottak, hatot pedig leromboltak.¹⁸ A szovjet állami egyházigazgatási szerv, a Vallásügyi Tanács 1964. évi, a brezsnyevi éra elejének viszonyait tükröző adatai szerint ekkor már csak 26 katolikus lelkész maradt a szakrális

¹⁴ CSERNICSKÓ, 1998, 7–8.

¹⁵ MAJNEK, 1998, 55–56. A görögkatolikus egyház felszámolásának fázisait korabeli szovjet állambiztonsági dokumentumok alapján részletesen lásd: SZERGIJCSUK, 2019.

¹⁶ A kialakult helyzet jellemzését lásd még HIDÁSZ, 2013/a.

¹⁷ SERES, 2017, 62–63. Majnek Antal adatai szerint 1945-ben 37 katolikus plébánia működött. MAJNEK, 1998, 55.

¹⁸ MAJNEK, 1998, 55.

helyek bezárása és elkobzása után megmaradt 41 templomban.¹⁹ Noha 1944. évi adatok szerint a református egyháznak ekkor 99 gyülekezete volt, s 84 lelkésze szolgált,²⁰ a hívek száma a gyerekekkel együtt pedig legalább 140 ezer főre volt tehető,²¹ a két felekezet templomaiba járó hívek lélekszáma a görögkatolikus egyház teljes megszüntetése után minden bizonnyal kiegyenlítődt.²² A görögkatolikus hívek jelentős része ugyanis, s különösen a magyar ajkúak, de a ruszinok közül is sokan, megtagadták az ortodoxokkal való egyesülést, s inkább a katolikus egyházba tömörültek, a római rítusú istentiszteleteket látogatták.

Csáti József vikárius 1989. évi becslése szerint akkor 60 ezer katolikus élt Kárpátalján, ennek a tömegnek 90%-a, azaz mintegy 54 ezer fő lehetett a magyar anyanyelvű.²³ Ez megfeleltethető a Majnek Antal vikárius, későbbi püspök egy tanulmányában foglalt becslésnek, miszerint az 1990-es évek első felében a katolikus hívek lélekszáma Kárpátalján körülbelül 65 ezer lélekre volt tehető, aminek 85%-a magyar, 7%-a szlovák, 5%-a német és 3%-a ruszin nemzetiségű lehetett.²⁴ 1989-re mindemellett, a papi utánpótlás teljes ellehetetlenülése miatt, a katolikus hitéletre nehezedő legsúlyosabb problémát a katolikus papság drasztikus fogyása, illetve előregedése jelentette. Akkor már csak kilenc pap végzett lelképásztori munkát, ebből nyolcan 70 év felettiek voltak, s közülük négy a betegsége miatt csak vasárnaponként tudott bárminemű papi funkciót ellátni. Paskai László bíboros Miklós Imrének, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökének írt, 1988. július 26-i feljegyzése elég plasztikusan ecsetelte az ebből fakadó nehézségeket.²⁵ Fontos azonban leszögeznünk, hogy ez a – valláselnemző politikából következő – teljesen kiszolgáltatott és perspektívátlan tünő helyzet nem törte meg a híveket. Ennek akár ékes bizonyítékának is vehetjük, hogy Paskai látogatásának idején Kárpátalja katolikus hívőserege – az információáramlás helyi hatóságok általi akadályoztatása ellenére²⁶ – spontán és demonstratív módon mobilizálta magát.²⁷

Paskai László a 2008-ban, a Magyarországi Ferences Rendtartomány Tamás Alajos Házában tartott előadásában tesz arról említést, hogy már az Orosz Ortodox Egyház ezeréves fennállásának alkalmából szervezett, 1988. június 5–12. közötti moszkvai ünnepek előtt, az útjának előkészítése közben megérlelődött benne az a gondolat, hogy Moszkvában felvesse a kárpátaljai katolikusok kérdését. Ebből az előadásból szerezhettünk tudomást arról, hogy ehhez az impulzust minden bizonnyal Holovács József titokban felszentelt görögkatolikus segédpüspök (1983–1991 között) adta, aki egy ízben, még az útja előtt meglátogatta őt Esztergomban. Ő sok információt megosztott az ér-

¹⁹ SZAMBOROVSKYKYNÉ, 2021a, 619.

²⁰ SERES, 2017, 62–63.

²¹ MAJNEK, 1998, 48.

²² Gulácsy Lajos szerint a katolikus egyház hívőseregének létszáma ekkor megduplázódott. GULÁCSY, 1998, 50.

²³ Lásd az 5. sz. dokumentum mellékletét.

²⁴ MAJNEK, 1998, 58.

²⁵ Lásd az 5. sz. dokumentum mellékletét.

²⁶ Lásd a 13. sz. dokumentumot.

²⁷ Lásd a 10., 11. és 15. sz. dokumentumokat.

sekkel a kárpátaljai katolikusok helyzetét illetően.²⁸ Tény, hogy Paskai a moszkvai tartózkodása idején tárgyalta Konsztantyin Harcsevvel, a szovjet Állami Egyházügyi Tanács elnökével. A Miklós Imrének a kárpátaljai katolikusok helyzetéről írt, 1988. július 26-i feljegyzése²⁹ és a 2008-ban tartott előadása³⁰ között ebben a tekintetben teljes összhang van. Az azonban csak az érsek későbbi visszaemlékezéséből derül ki, hogy erre kifejezetten a szovjet funkcionárius kezdeményezésére került sor. A prímás úgy vélte, hogy ezt Budapestről intézték el neki,³¹ ám erre nincs semmilyen bizonyítékunk. Biztos, hogy az ÁEH vezetője, aki ugyancsak részt vett a szovjet fővárosban rendezett ünnepségeken,³² erről nem tudott, s még a szovjet partnerétől sem kapott semmilyen tájékoztatást. Erről csak Paskai 1988. július 26-i leveléből szerzett tudomást.³³ Erre az alapján lehet egyértelműen következtetni, hogy Miklós Imre emiatt augusztus 3-án egy meglehetősen sértődött hangvételű levél tervezetét állította össze, amiben felrótta volna szovjet partnerének, hogy személyesen nem tájékoztatta erről. Később ezt módosította ugyan, de a végleges tisztázatlan finomabb megfogalmazásban továbbra is érződik belőle az a kifogás, hogy erről nem egyeztettek vele.³⁴

Az esztergomi prímást a Szovjetunióban töltött ideje alatt, teljesen váratlanul, még két impulzus érte. A moszkvai ünnepségek után a program szerint eredetileg Leningrádba kellett volna utaznia, ám a fővárosban később közölték vele, hogy mégsem oda, hanem Kijevbe kell repülnie. Az ukrán fővárosban egy ortodox istentiszteleten kellett részt venniük, s azt követően körmenetet tartottak a templom körül. Egyszer csak mellé állt valaki, s a prímás legnagyobb megrökönyödésére azt kérdezte tőle: „Maga Lékai László?”³⁵ Kiderült, hogy az akkor már nyugdíjas Szemedi János, titokban felszentelt görögkatolikus püspök volt az illető. Ő is előadta a kívánságait Paskainak, már amennyire ezt a körülmények megengedték.³⁶ A körmenet után mentek le a Kijevi Rusz emlékművéhez. Egyszer csak ott is megszólította egy ismeretlen személy. Ő Csáti József munkácsi plébános volt, aki elmondta, Munkácson felkeresték, s mondták neki, üljön vonatra, hogy Kijevben találkozzon a magyar katolikus egyház fejével. Noha a fentiekből egyértelműen arra tudunk következtetni, hogy a találkozót Csáti Józseffel a szovjet szervek tették lehetővé, tény, hogy amellet hivatatosan nem is exponálták magukat. Erre utal, hogy a Paskai és Csáti közötti beszélgetésre teljesen informális keretek között, előbbi szállodai szobájában tudtak csak sort keríteni.³⁷

²⁸ PASKAI, 2013, 345.

²⁹ Lásd az 5. sz. dokumentumot.

³⁰ PASKAI, 2013, 345.

³¹ Uo.

³² Lásd a 4. sz. dokumentumot.

³³ Lásd az 5. sz. dokumentumot.

³⁴ Lásd a 6. sz. dokumentumot.

³⁵ Lékai László (1910–1986) 1976. február 12-től haláláig, 1986. június 30-ig esztergomi érsek, 1976. május 24-től bíboros.

³⁶ Érdemes ezen a ponton megjegyezni, hogy Paskai később, az 1989. május 25-i sajtótájékoztatóján hivatkozott a Szemedi János által vele közölt információkra. Lásd a 11. sz. dokumentumot.

³⁷ PASKAI, 2013, 345–346.

Úgy vélem, hogy a magyar kormányzati szervek Paskai kárpátaljai útjának gondolatát csak azok után karolták fel, hogy azt hivatalosan előterjesztette Miklós Imrének. Bizonyos, hogy az ÁEH elnöke levelének – és annak mellékleteként Paskai feljegyzésének orosz nyelvű fordítása – elküldése után diplomáciai úton egyeztetés indult el a magyar és a szovjet fél között.³⁸ Egyértelműen erre utal Barabás János moszkvai tanácsos 1988. október 31-i rejteltávirata, amiből az is kiderül, hogy Moszkva még várta a magyar felet a végleges válasszal.³⁹ Sajnos eme irat és Paskai László Miklós Imréhez írt, 1989. április 19-i levele⁴⁰ közötti időszakból nem került elő semmilyen releváns forrás, amely az események rekonstrukciójában a segítségünkre lenne, közel féléves hiátus tántog a sorozatban a két okmány között.

Mindazonáltal éppen erre az időszakra esett Alekszandr Jakovlevnek, az SZKP Központi Bizottsága titkárának, a Politikai Iroda (Politbüro) tagjának, egyben Mihail Gorbacsov pártfőtitkár egyik legközelebbi bizalmasának az 1988. november 9–12-i magyarországi látogatása. Szinte az összes retrospektív forrás egyöntetűen állítja, hogy az út előkészítésének kérdésében ez a vizit döntő fordulatot jelentett. Paskai visszaemlékezése szerint Berecz János, az MSZMP Központi Bizottságának titkára szervezte meg, hogy Jakovlev november 12-én ellátogasson Esztergomba is. Érdemes e helyütt szó szerint is idézni a Paskai és Jakovlev közötti „fordulatos” párbeszédet, amit a *Magyar Hírlap* örökített meg: „Alekszandr Jakovlev megjegyezte, hogy tudomása szerint Paskai bíborosnak szándékában áll ellátogatni Kárpátaljára. A vezető szovjet politikus indítványozta: válassza ki Paskai László a megfelelő időpontot, szeretettel várják. Az esztergomi érsek megerősítette utazási szándékát, amennyiben erre hivatalos, szervezett keretek között kerülhet sor. Alekszandr Jakovlev igenlő választ adott, és megállapította, hogy ezzel létre is jött az elvi megállapodás a látogatásról. Paskai László köszönettel fogadta a meghívást, és közölte, hogy felveszi a kapcsolatot a kárpátaljai katolikus egyház vezetőivel. A látogatás lebonyolítására a jövő tavaszt tartja a legalkalmasabbnak.”⁴¹ A bíboros ugyanakkor úgy emlékezett vissza, hogy ő kezdeményezett eszmecsere-t a kárpátaljai

³⁸ Talán nem irreleváns tényező, hogy szeptember 18–27. között az ÁEH vendégeként Magyarországon tartózkodott a szovjet Állami Egyházügyi Tanács küldöttsége a Jogi Osztály fejének, Tatyjana Belobickájának vezetésével. A szakmai tapasztalatcsere célja elsősorban az volt, hogy tanulmányozzák a magyar jogi gyakorlatot az új szovjet vallási törvénytervezet megszövegezéséhez. Miklós Imre beszámolója szerint a delegáció tagjai a magyarországi tartózkodásuk idején egyetlen egyházi személlyel, Csontos Barna egri érseki helynökkel találkoztak. Noha ebben a dokumentumban semmilyen utalást nem találunk Paskai útjának kérdésére, nem kizárt, hogy az ÁEH vezetője felhasználta az alkalmat arra, hogy emlékeztesse erre a szovjet tisztviselőket. Miklós Imre feljegyzése Andics Jenő, az MSZMP KB Agitprop Osztályának vezetője számára. Budapest, 1988. szeptember 29. MNL OL XIX-A-21-a, 78. doboz, 1-10/1988. sz.

³⁹ Lásd a 7. sz. dokumentumot.

⁴⁰ Lásd a 8. sz. dokumentumot.

⁴¹ Kárpátaljai látogatásra hívták meg Paskai László bíboros prímást, In: *Magyar Hírlap*, 1988. november 14. 1. Lásd még Alekszandr Jakovlev elutazott. Elvi megállapodás Paskai László kárpátaljai útjáról, In: *Népszabadság*, 1988. november 14. 1.; Paskai bíboros Kárpátaljára látogat, In: *Új Ember*, 1988. november 27. 1.

látogatásának lehetőségéről: elpanaszolta a szovjet vezetőknek, hogy nagyon várják Kárpátalján, mégsem tud odautazni.⁴²

Van még két fontos tényező, amelyek arra engednek következtetni, hogy a moszkvai központi vezetés 1988 őszén legfeljebb elodázhatta, de nem akadályozhatta volna meg Paskai kárpátaljai útját.

Először is, az SZKP és a szovjet központi kormányzat lassú ügyintézésének hátterében minden bizonnyal az is állt, hogy Moszkvából kikérték az Ukrajnai Kommunista Párt (UKP) Kárpátontúli Területi Pártbizottságának álláspontját erről. Barabás János fent idézett távirata arról árulkodik, hogy a kárpátaljai helyi pártszervek zöld utat adtak Paskai látogatása elé.⁴³ Ez nyilván befolyásolta a Kreml urainak hozzáállását is, Jakovlev és Paskai november 12-i „egyezsége” után Moszkva és Ungvár szándékai teljes összhangba kerültek egymással ebben a kérdésben. Ezt egy másik dokumentum is minden kétséget kizáróan alátámasztja. Páldi András november végén kétórás megbeszélést folytatott Henrih Bandrovskijjal, az UKP Kárpátontúli Területi Pártbizottságának első titkárával. A bennünket érdeklő részt érdemes szó szerint is idézni: „A megyei első titkár elmondta azt is, hogy tud Paskai bíboros kárpátaljai utazási szándékáról. A bíboros szívesen fogadott vendég lesz. Kéri, hogy időben értesítsük terveiről, elképzeléseiről, hogy megfelelő programot állíthassanak össze számára.”⁴⁴ Hidász Ferenc egyik visszaemlékezése is azt erősíti meg, hogy a kárpátaljai helyi pártszervek már nem gördítettek (volna) akadályt a látogatás elé. Hidász, továbbá Bohán Béla, Reisz Pál, Dióssi Kornél és Zatykó László számára engedélyezték, hogy 1989 húsvétján (1989. március 19–20.) istentiszteletet tartsanak kárpátaljai katolikus gyülekezetekben.⁴⁵ Hidász Rahón és Körösmezőn hirdetett ígét. Március 20-án, nagyhétfőn Rahón beidéztek a helyi párttitkárhoz, aki rá akarta őt beszélni arra, hogy költözzön Rahóra és vállaljon ott lelki szolgálatot. A magyar lelkész úgy vélte, ennek hátterében az állt, hogy az akkor még el nem ismert görögkatolikusok erőfeszítéseket tettek a templomuk visszaszerzésére. A helyi hatóság úgy kívánta volna biztosítani az ortodoxok istentiszteleteit a görögkatolikusoktól elvett templomban, hogy állandó katolikus papot „szereznek” a városba, így a görög rítusú katolikusok továbbra is a római katolikus templomba jártak volna igehirdetésre.⁴⁶

Másodszor is, figyelembe kell vennünk Moszkva más magyarországi egyházak számára tett engedményeit, gesztusait is. Tóth Károly, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke ekkoriban a Prágai Keresztény Békekonferencia (KBK) elnökeként és a Református Világszövetség alelnökeként a nemzetközi egyházi szervezetekben is jelentős befolyással rendelkezett,⁴⁷ az ökumenikus mozgalom tengelyét adó protestáns–ortodox

⁴² PASKAI, 2013, 346–347. Paskai 2008-ban rosszul emlékezett a találkozásuk dátumára, ugyanis arra nem november 9-én, hanem 12-én került sor.

⁴³ Lásd a 7. sz. dokumentumot.

⁴⁴ Páldi András levele Őszi István külügyminiszter-helyettesnek 1988. november 23–25-i kárpátaljai látogatásáról és Henrih Bandrovskij első titkárral folytatott megbeszéléséről. Kijev, 1988. november 28. MNL OL XIX-J-1-j IV. Szovjetunió, 1990-145-27-001624/1/1990. sz. (1990/76. doboz)

⁴⁵ ZATYKÓ, 1999; HIDÁSZ, 2013b.

⁴⁶ HIDÁSZ, 2013b, 343.

⁴⁷ Erre lásd az 1. sz. dokumentumot.

együttműködés keretében pedig rendszeres munkakapcsolatot ápolt Filaret metropolitával, a Moszkvai Patriarchátus Egyházi Küllapcsolatok Osztályának vezetőjével. 1988. március 20–25-én például a KBK Munkabizottsága Budapesten tartotta soron következő ülését, amelyen Filaret is részt vett.⁴⁸ Ezek a pozíciói és a KBK-n belüli kapcsolatai némi mozgásteret biztosítottak számára, hogy felvesse a kárpátaljai reformátusok kérdését. Ennek köszönhető, hogy 1988-ban a szovjet hatóságok engedélyezték, hogy két kárpátaljai magyar nemzetiségű szovjet állampolgár a budapesti Református Hittudományi Akadémián folytasson tanulmányokat.⁴⁹ Az ebbéli erőfeszítéseit a püspök egy 1989. májusi körlevelében elég érzékletesen tárta az egyházkerület lelkészei és presbiterei elé: „Január 2-án végre megérkezett az a két fiatal kárpátaljai testvérünk, akiknek ösztöndíjas itt-tanulásaért évekgig elszántan és keményen dolgoztunk. Csak azért, hogy (most, amikor már könnyebbedett a helyzet, és nemzetközileg, hivatalosan is kinyíltak a kapuk és lehetőségek) legalább magunkban tudatosítsuk azt, amit egyházunk már hosszú évek óta munkált a Kárpátalján élő kis magyar református egyház érdekében, elmondom: három éven át minden moszkvai tárgyalásom alkalmával és számtalan levélváltásban ostromoltam az összes hivatalosokat a két fiatal stipendiumának engedélyezéséért és más, Kárpátaljára vonatkozó kéréseink teljesítéséért.”⁵⁰ Ezek alapján feltételezhető, hogy a megállapodás a két teológushallgató magyarországi képzéséről már valamikor 1988 nyarán megszületett az illetékes szovjet szervekkel, s a két tanuló, a derцени Kopasz Gyula és a nagydobronyi Szántó János az 1988/1989-es tanév első szemeszterében, vagyis 1988 szeptemberében kezdték volna meg a tanulmányaikat, ám a szovjet bürokrácia malmai lassan öröltek, emiatt csúszott 1989. január 2-ra a megérkezésük Magyarországra. A református sajtó beszámolóí szerint ugyancsak hosszú előkészítő munka előzte meg a Református Világszövetség Tóth Károly vezette küldöttségének 1989. április 11–18. közötti szovjetunióbeli útját is.⁵¹ Noha ez a delegáció nemzetközi összetételű volt, svájci, holland, francia és cseh taggal, és a körútját a Baltikumban kezdte, a magyar szempontból legfontosabb programpontja nyilvánvalóan az április 16–18. közötti kárpátaljai látogatás volt.⁵² A delegáció útjáról annak magyar tagjai április 18-án tartottak nagyszabású sajtótájékoztatót a Ráday Kollégium épületében.⁵³

Nyilvánvaló, hogy a reformátusok sajtótájékoztatója és Paskai 1989. április 19-i, Miklós Imrének címzett, a bíboros által vezetett delegáció kárpátaljai útjának időpont-

⁴⁸ Tóth Károly levele Miklós Imrének. Budapest, 1988. február 25. MNL OL XIX-A-21-a, 78. doboz, 1-2/a-1988. sz.

⁴⁹ SZAMBOROVSKYNÉ, 2021b, 658.

⁵⁰ A Dunamelléki Református Egyházkerület 23. tájékoztató körlevele az egyházkerület lelkészei és presbiterei részére. Budapest, 1989. május. DRE RL A/1. b., 685. doboz, 405/1989. sz.

⁵¹ RVSZ-küldöttség a Szovjetunióban, In: *Reformátusok Lapja*, 1989. április 9. 1.

⁵² A *Reformátusok Lapja* szerkesztősége a lap április 9-i számában megjelent hírben is tudatta, hogy a delegáció útjának legfontosabb programpontja a Kárpátaljai Református Egyház felkeresése. Az április 16-i számban pedig egy szerkesztőségi közleményben egészítették ki ezt a hírt, miszerint Kárpátalján találkoznak a református lelkészekkel és gyülekezetek tagjaival is. Lásd Hibaigazítás, In: *Reformátusok Lapja*, 1989. április 16. 8.

⁵³ Erre lásd KOMLÓS, 1989.

járól szóló levél⁵⁴ között logikai összefüggés van, legalábbis az események kronológiai menetét tekintve. A reformátusok sajtótájékoztatója ösztönzőleg hatott, az esztergomi érsek elérkezettnek látta az időt az út előkészületeinek megtételére, az egyik magyar református püspök látogatása után szovjet részről már végképp nehéz lett volna indokot találni arra, hogy miért nem engedélyezik a magyar katolikus főpásztor útját.⁵⁵

Paskai tervei szerint a delegációjuk 1989. május 19-én Csapnál, gépkocsival lépte volna át a magyar–szovjet határt. Ám végül nem így alakult. Nem közvetlenül Magyarországról, hanem Kijevből, nem 19-én, hanem 20-án – és nem gépkocsival, hanem repülőgéppel – érkeztek Ungvárra. Az érsek a későbbi nyilatkozataiban elmondta, hogy a kijevi utat eleinte egyfajta „kényszerkiterőnek” tartotta, mint megtudta, annak hátterében a budapesti szovjet nagykövetség intervenciója állt.⁵⁶ Ez abból a szempontból érthető is, hogy ezzel egy napot veszített, az eredetileg hatnaposra tervezett kárpátaljai körútja ötnaposra rövidült. Noha Páldi András a memoárjában egyértelműen utal arra, hogy őt nem vonták be az érsek útjának előkészítésébe, mindent Budapesten szerveztek meg, a „kényszerkiterő” háttere az utókor számára ebből a forrásból vehető ki a legegyszerűbben. A probléma Grósz Károly pártfőtitkár április 3-i kárpátaljai útjára vezethető vissza, amelyről a magyar pártfőtitkár közvetlenül egyeztetett Mihail Gorbacsovval Moszkvában, az út előkészítéséből kihagyták az UKP kijevi központi apparátusát. Közismert, hogy Vlagyimir (Volodimir) Scserbickij, az UKP első titkára Gorbacsov egyik legfőbb ellenlábásának számított, annak idején, Konsztantyin Csernyenko halála után, az SZKP főtitkári posztjára az egyik legfőbb esélyesnek tekintették Gorbacsovval szemben. Grósz látogatása után Páldi igyekezett rábírní a Külügyminisztériumot, és azon keresztül a kormányzatot arra, hogy mielőtt Magyarországról hivatalos delegáció Kárpátaljára megy, látogassa meg Kijevet és tegye tiszteletét az önállóságra vágyó ukrán vezetőknel is, mert ők ebben saját szuverenitási törekvéseik támogatását látják, míg a Kijevet megkerülő határ menti látogatásokra meglehetősen sandán tekintenek, „szeparatista”, esetenként „ukránellenes” megnyilvánulásoknak érzik azokat.⁵⁷ Minden bizonnyal tehát Páldinak jelentős szerepe volt abban, hogy Miklós Imre végül meggyőzte Paskait, hogy a kárpátaljai látogatását előzze meg egy kijevi udvariassági vizit.⁵⁸ Paskai később bevallotta, hogy maga is csak Páldi könyvéből értette meg, hogy miért is kellett neki Kijevbe utaznia, így a kárpátaljai látogatásának szovjet részről történő halogatását utólag maga is a Moszkva és Kijev közötti ellentétekre vezette vissza.⁵⁹

⁵⁴ Lásd a 8. sz. iratot.

⁵⁵ Ráadásul nem ez volt az első eset, hogy Tóth Károly a püspöksége idején Kárpátalján járt. Bartha Tiborral, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspökével együtt 1978. május 21-én ő szentelte fel a beregyszási templomban Forgon Pál püspököt. OFICINSZKIJ, 2010, 297.

⁵⁶ PASKAI, 2008; PASKAI, 2013, 347.

⁵⁷ PÁLDI, 1996, 328.

⁵⁸ PASKAI, 2013, 347.

⁵⁹ Uo., 346–347.

Források⁶⁰

1.

Miklós Imrének, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökének feljegyzése az Állami Egyházügyi Hivatal delegációjának 1988. március 12–18. közötti szovjetunióbeli látogatásáról

Budapest, 1988. március 21.

Gépelte eredeti. MNL OL XIX-J-1-j Szovjetunió IV. 1988-145-28-003650. sz.
(1988/97. doboz)

Állami Egyházügyi Hivatal

Szigorúan titkos!
007-2/1988.

Jelentés

a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Egyházügyi Tanács vezetőivel folytatott megbeszelésről⁶¹

1988. március 12–18. között a Hivatal delegációja vezetéssel megbeszélést folytatott K. M. Harcsev elvtárral,⁶² az Egyházügyi Tanács elnökével és vezető munkatársaival. A küldöttségünket fogadta A. V. Zsityinyov, az SZKP alosztályvezetője,⁶³ látogatást tettünk Filaret metropolitánál,⁶⁴ az Orosz Orthodox Egyház külügyi osztálya vezetőjénél, és az Orthodox Egyház kiadóhivatalánál.

A megbeszélésen, amelyre a két évvel ezelőtt Budapesten történt tanácskozásunk után került sor, kölcsönösen tájékoztatást adtunk az egyházpolitikai helyzet alakulásáról.

⁶⁰ A dokumentumok eredeti tagolásán és szövegeképén nem változtattam. A gyakori és jellemző helyesírási hibákat, valamint az értelemzavaró központozást automatikusan kijavítottam, azonban néhány különösen feltűnő elírást, nyelvi, szerkesztési hibát meghagytam, erre külön lábjegyzetben hívtam fel a figyelmet. Ugyanígy jártam el a helynevek esetében is, meghagytam azok sajátos névalakját: például a szinte kizárólagosan használt Kiev alakot (Kijev helyett) vagy Nagyszőlős többféle helytelen írásmódját (Nagyszőlös, Nagyszöllös, Nagyszöllös stb.). A szó-, szótag- vagy névelőhiányokat szögletes zárójelbe téve pótoltam. A publikált dokumentumok mindegyike gépirat. A betoldásokat, kézírással utólag bejegyzett szövegrészeket, záradékokat, továbbá az eredeti aláírásokat, kézjegyeket kurziváltam.

⁶¹ Az Állami Egyházügyi Hivatal delegációja, amelyet Konsztantyin Harcsev hívott meg a Szovjetunióba, eredetileg március 9–12. között utazott volna Moszkvába. A delegáció tagja volt még Sarkadi Nagy Barna általános elnökhelyettes és Pozsonyi László főosztályvezető. Sarkadi Nagy Barna átirata Grósz Károlynak. Budapest, 1988. március 1. MNL OL XIX-A-21-a, 78. doboz, 2-2/b/1988. sz.

⁶² Konsztantyin Mihajlovics Harcsev (1934) szovjet pártfunkcionárius, jogász, 1984. november 10-től 1989. június 1-jéig a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állami Vallásügyi Tanács elnöke.

⁶³ Sic! Vlagyimir Andrejevics Zsityenyov (1938–2011) 1986–1991-ben az SZKP KB Propaganda Osztályának alosztályvezetője, majd osztályvezető helyettese.

⁶⁴ Filaret metropolita (1935–2021), polgári nevén Kirill Varfolomejevics Vahromejev 1978. október 10-től 2013. december 25-ig minszki és szlucski metropolita, Belorusszia pátriárkája, egyúttal 1981. április 14-től 1989. november 13-ig a Moszkvai Patriarchátus Egyházi Küllapcsolatok Osztályának vezetője.

Harcsev elvtárs tájékoztatójában kiemelte, hogy az Egyháziügyi Tanács munkája a Szovjetunióban kibontakozó reform gyorsítására, és ennek legfontosabb láncszemére, a demokratizálás elősegítésére irányul. Ebben kiemelkedő szerepe van az emberi tényezőknél és ennek fontos összetevője az egyházak és hívők helyzete. Az országban több tízmillió hívő van és fontos, hogy a vallásos emberek a peresztrojka mellett álljanak ki. Most arra törekednek, hogy felszámolják azokat a problémákat, amelyek a 70-es évek idején keletkeztek. Jelenleg legfontosabb munkájuk, hogy az 1929-ben elfogadott, az egyházak helyzetét szabályozó törvény helyett az új helyzetnek megfelelő jogszabályt készítsenek elő. Az előkészítő munka során megszüntetik az idejétmúlt normatívákat, lemondanak a hagyományosan kialakult értelmezésekről, amelyek nem szerepelnek a törvényben és arra törekcszenek, hogy az érvényben lévő törvényt demokratikus szel- lemben alkalmazzák.

Az évben a legfontosabb feladatuk az Orosz Orthodox Egyház ezeréves évfordulója ünnepségeinek előkészítése. Ennek során fejleszteni akarják az állam és az egyház kö- zötti viszonyt, és leleplezik az ezzel kapcsolatos ellenpropagandát. Emelni akarják a pravoszláv egyház tekintélyét a világban. Ismereteik szerint gyakorlatilag nincs olyan ország, ahol ne emlékeznének meg az évfordulóról.

Az ünnepségekre június 4. és 17. között kerül sor Moszkvában, Leningrádban, Kiev- ben és Vlagyimirban. Ünnepi megemlékezést rendeznek a nagyszínházban, ott szólal- nak fel a társadalom képviselői. A Legfelsőbb Tanács elnöksége fogadást ad, amelyre 450 vendéget hívnak meg. Arra törekcszenek, hogy az ünnepségeknek ne protokolláris, hanem politikai jellege legyen, ezért e kérdéscsikkel az SZKP Központi Bizottsága és az Egyháziügyi Tanács konkrétan is foglalkozik. Magyarországról 12 egyházi személyt hívtak meg, élükön dr. Paskai László⁶⁵ prímás érscsikkel. Szeretnék, ha Paskai érscs 8-10 na- pot az ünnepségek idején a Szovjetunióban töltené.⁶⁶

Kérdésünkre elmondták, hogy segítségünket kérik abban, hogy a magyar társadalom helyesen lássa a Szovjetunióban kibontakozó folyamatot, az ezeréves évforduló esemé- nyeit, [azok] helyesen tükrözödjének a magyar hívők körében. Fontosnak tartják a népek közötti bizalom erősítését és az egyházak közötti együttműködést. Jelezték, hogy eddig 67 ország igazolta vissza a meghívást. Meghívták valamennyi nemzetközi egyházi szerve- zet, a Vatikán képviselőit is. A pápát⁶⁷ nem hívták meg, figyelemmel a görögkatolikus kér- dés érzékenységére. Tartanak attól, hogy jelenléte e kérdést aktivizálhatja.

Hazánk egyházpolitikai helyzetének bemutatásakor utaltam arra, hogy az elmúlt év decemberében az Országgyűlés először tárgyalta az állam egyházpolitikáját és az állam és az egyházak viszonyát. A beszámolómk orosz nyelvű anyagát már korábban eljuttat- tuk a szovjet elvtársakhoz. Erre utalva jeleztem, hogy az elmúlt évben komoly változá- sok történtek a magyarországi egyházak vezetésében. Az új vezetők olyanok, akik ké- szek és képesek az állam és az egyházak közötti viszony továbbfejlesztésére.

⁶⁵ Paskai László (1927–2015) 1987. március 3-tól 2002. december 7-ig esztergomi érscs, 1988. június 28-tól bíboros.

⁶⁶ A következményekre lásd a 2–5. sz. dokumentumokat.

⁶⁷ Ekkor (1978. október 16-tól 2005. április 2-ig) II. János Pál (1920–2005) a pápa.

Az egyházak részt vesznek a kormány megújulási programjának megvalósításában és miniszterelnökünk a találkozásunkat követő héten fogadja az egyházi vezetőket. Tájékoztatót adtam a vatikáni kapcsolataink alakulásáról és Szent István halála 950. évfordulója alkalmából rendezendő ünnepegekről, valamint a pápa ausztriai látogatása alkalmából szervezett zárandokútról.

A szovjet elvtársaknak is felvettem a Keresztyén Békekonzferencia vezetésével kapcsolatos nehézségeket, amelyek nem újkeletűek és többször szerepeltek már a szovjet és csehszlovák elvtársakkal folytatott megbeszéléseink napirendjén. Jeleztem, hogy dr. Tóth Károly püspök⁶⁸ hazai egyházi és közéleti funkciója megnövekedett, és képtelen arra, hogy a KBK⁶⁹ elnöki tiszte mellett ellássa a főtitkár munkáját is. Olyan csehszlovák egyházi személyt kellene találni – a jelenlegi főtitkár helyett –, aki ténylegesen ellátja a főtitkári funkciót és az elnök csak az elvi irányítást végzi. Harcsev elvtárs egyetértett javaslatommal, hogy e kérdéstről ismét hármashban kellene beszélőnk a csehszlovák elvtársakkal.

Az SZKP Központi Bizottságában Zsityinyov elvtárs tájékoztatót adott a Központi Bizottság álláspontjáról az orthodox egyház milleniumával⁷⁰ kapcsolatban, valamint a vallás és politika viszonyáról. Az első kérdéstről elmondta, hogy aktívan dolgoznak, s a Központi Bizottság 5-6 osztályát vonták be az előkészítő tevékenységbe. Úgy ítélik meg, hogy a pravoszláv egyház jelentős történelmi szerepet játszott, érdemei vannak a politika, a kultúra területén. A második kérdéssel kapcsolatban kiemelte, hogy a vallást a szocializmusban objektív realitásnak tartják, s úgy ítélik meg, hogy a vallás megtalálta sajátos helyét a társadalomban. Természetesen sok nehézségük van, különösen az alsóbb funkcionáriusok körében az új értékelések, álláspontok elfogadtatásánál.

A szovjet elvtársakkal létrejött munkamegbeszélést hasznosnak és fontosnak tartom. Két év után ismét sikerült személyesen találkozni és áttekinteni néhány aktuális kérdést. Közölük is kiemelkedő volt az orosz orthodox egyház milleniumi ünnepegeiről való tájékozódás. Ennek az eseménynek a jelentőségét a szovjet elvtársak többször is aláhúzták, kiemelték, hogy eddig ilyen nem volt a történelmükben, és arra törekcszenek, hogy a rendezvények méltóak legyenek az országuk híréhez, kultúrájához. Ehhez mi a legmesszebb menő támogatást és segítséget nyújtjuk.

Megállapodtunk abban, hogy az elkövetkezendő években rendszeres munkakapcsolatot tartunk a két ország új vallásra és egyházügyre vonatkozó törvénye előkészítésében.

⁶⁸ Tóth Károly (1931–2014) 1977. november 31-től 1991. január 29-ig a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke, egyúttal 1987–1991 között a Magyarországi Református Egyház Zsinatának lelkeszi elnöke, 1985–1990 között a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának elnöke, 1978–1990 között a Prágai Keresztyén Békekonzferencia elnöke.

⁶⁹ Vagyis: a Keresztyén Békekonzferencia.

⁷⁰ Sic!

A megbeszélések után találkoztunk Rajnai Sándor elvtárral,⁷¹ moszkvai nagykövetségünkkel, akit tájékoztattunk tapasztalatainkról, a kialakult tervekről és az együttműködésünk tervezett eseményeiről.⁷²

Budapest, 1988. március 21.

Miklós Imre
(Miklós Imre)⁷³

Kapják:

1. Grósz Károly elvtárs⁷⁴
2. Berecz János elvtárs⁷⁵
3. Lakatos Ernő elvtárs⁷⁶
4. Horn Gyula elvtárs⁷⁷
5. Harangozó Szilveszter elvtárs⁷⁸
6. ÁEH TŰK

⁷¹ Rajnai Sándor (1922–1994) titkosszolgálati vezető, hírszerző, diplomata, 1982. augusztus 1-jétől 1989. június 30-ig moszkvai nagykövet. Teljes életrajzát lásd GECSÉNYI–BARÁTH, 2015, 242.

⁷² A beszámoló mellett megtalálható még Miklós Imre 1988. március 1-jére datált átíratja Horn Gyulának, a Külügyminisztérium államtitkárának, amelynek mellékleteként megküldte neki ezt a beszámolót.

⁷³ Miklós Imre (1927–2003) 1971. május 16-tól 1989. április 30-ig az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke.

⁷⁴ Grósz Károly (1930–1996) 1987. június 25-től 1988. november 24-ig a Minisztertanács elnöke, 1988. május 22-től 1989. október 7-ig az MSZMP főtitkára.

⁷⁵ Berecz János (1930–2022) újságíró, történész, 1985. március 28-tól 1989. június 24-ig az MSZMP KB titkára, 1987. június 23-tól 1989. április 12-ig az MSZMP Politikai Bizottságának tagja.

⁷⁶ Lakatos Ernő (1930–2018) újságíró, diplomata, 1982. június 23-tól 1988. június 23-ig az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője.

⁷⁷ Aláhúzás géppel az eredetiben. Horn Gyula (1932–2013) 1985. március 28-tól 1989. október 9-ig az MSZMP KB tagja, egyúttal 1985. március 29-től 1989. május 10-ig a Külügyminisztérium államtitkára, 1989. május 10-től 1990. május 23-ig külügyminiszter.

⁷⁸ Harangozó Szilveszter (1929–2011) 1985. május 1-jétől 1989. április 30-ig a Belügyminisztérium III-as főcsoportfőnökségének vezetője, állambiztonsági miniszterhelyettes.

2.

Paskai László esztergomi érsek levele Miklós Imrének tervezett moszkvai útjáról az Orosz Ortodox Egyház millenniumi ünnepségére

Esztergom, 1988. május 10.

Gépelte eredeti. MNL OL XIX-A-21-a, 78. doboz, 11-4/1988. sz.

Dr. Paskai László
Bíboros, prímás
Esztergomi érsek

Esztergom, 1988. május 10.
133/1988. sz.
Melléklet: 2 darab

Miklós Imre úrnak,
államtitkár, elnök
Budapest

Tisztelt Államtitkár, Elnök Úr!

Amint arról már korábban tájékoztattam Államtitkár, Elnök urat, meghívást kaptam az Orosz Orthodox Kereszténység milleniumi⁷⁹ ünnepségeire Moszkvába. A meghívást örömmel fogadtam és terveim szerint folyó évi június 4–8. között szándékozom bekapcsolódni az ünnepségekbe. Erről levélben értesítettem Philaret metropolita-érsek úr Öexcellenciáját.

Időközben Casaroli bíboros,⁸⁰ államtitkár úr táviratából értesültem, hogy az a ki-tüntetetés ért, mely szerint Szentatyánk, II. János Pál pápa kinevezett annak a hivatalos delegációnak tagjává, amely a Katolikus Püspöki Konferenciákat képviseli az ünnepi megemlékezésen. Ugyanakkor értesítést kaptam a Szentatya szándékáról, hogy az egész ünnepségsorozaton vegyek részt, amely június 4–14-ig tart.

Így módosítanom kell korábbi tervemet, és a fenti szándéknak megfelelően, jelentősen meghosszabbodik moszkvai tartózkodásom. Erről levélben kívánom a meghívást közvetítő Philaret Érsek Urat értesíteni, amelynek időben történő továbbításában ez-úton szabadon kérem Tisztelt Államtitkár Elnök Úr szíves segítségét.

Tájékoztatásul közlöm, hogy kísérom Horváth Miklós irodaigazgató⁸¹ lesz.

A fent hivatkozott távirat kitér arra is, hogy az ünnepségek befejeztével Szentatyánk Rómába vár.

⁷⁹ Sic!

⁸⁰ Agostino Casaroli (1914–1998) 1979. július 1-jétől 1990. december 1-jéig a Szentszék bíboros államtitkára.

⁸¹ Horváth Miklós (1930–2006) katolikus lelkész, protonotárius, 1979-ben kanonok, 1980. május 11-től nyugállományba vonulásáig, 2005-ig az esztergomi főegyházmegye irodaigazgatója. Részletes életrajzát lásd BEKE, 2008, 287.

Kérem Tisztelt Államtitkár, Elnök Urat, hogy tájékoztatásomat tudomásul venni szíveskedjék.

Fogadja őszinte tiszteletem kifejezését:

Dr. Paskai László

prímás,

esztergomi érsek

a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke⁸²

3.

**Miklós Imre feljegyzése Paskai László tervezett moszkvai útjáról
és részvételéről az Orosz Ortodox Egyház millenniumi ünnepségein**

Budapest, 1988. május 11.

Gépelt eredeti. MNL OL XIX-A-21-a, 78. doboz, 11-4/1988. sz.

Állami Egyházügyi Hivatal Elnök

11-4/1988.

Feljegyzés

dr. Paskai László moszkvai útjáról

Dr. Paskai László prímás, esztergomi érsek, a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke meghívást kapott Moszkvába, az Orosz Orthodox Egyház milleniumi ünnepségére. A meghívást elfogadta és erről levélben értesítette Philaret metropolitát.⁸³

Ezt követően, május 7-én táviratot kapott a prímás Agostino Casaroli bíboros, államtitkártól, amelyben arról értesítették, hogy II. János Pál pápa Paskai Lászlót kinevezte annak a hivatalos delegációnak a tagjává, amely a Katolikus Püspöki Konferenciát képviseli az ünnepi megemlékezésen. Ez a delegáció az egész ünnepségsorozaton részt vesz június 4–14-ig. A delegáció további négy egyházi vezető tagja: Franz König,⁸⁴

⁸² A levél hátoldalán Miklós Imre kézírásos bejegyzése olvasható: „930/88. *Bugár elvtárs. Róma, informatív jegyzéket készítsünk. 11/5. Miklós*”. Aláírások: Sarkadi e[ltárs] *Sarkadi. V. 12.* 130/88. Bugár e[ltárs] *Bugár Péter.* 154/88. Bakó e[ltárs] *Bakó [István] V. 13.*

⁸³ Lásd a 2. sz. dokumentumot.

⁸⁴ Sic! Franz König (1905–2004) 1956. május 10-től 1985. szeptember 16-ig bécsi katolikus érsek, 1958. december 10-től bíboros.

Carlo Martini,⁸⁵ Joseph Glomp,⁸⁶ Friedrich Wetter⁸⁷ bíborosok. A többi kontinens katolikusait egy-egy bíboros képviseli.

Értékelésem szerint a magyar primás bevonása a delegációba figyelemre méltó gesztus, nemcsak Paskai László személye iránt, hanem hazánk egyházpolitikai viszonyai iránt is.⁸⁸

Budapest, 1988. május 11.

Miklós Imre
(Miklós Imre)

4.

Miklós Imre feljegyzése a részvételéről az Orosz Ortodox Egyház moszkvai millenniumi ünnepségein

Budapest, 1988. június 15.

Géptelt eredeti. MNL OL XIX-J-1-j Szovjetunió IV. 1988-145-28-003650/1. sz.
(1988/97. doboz)

Állami Egyházügyi Hivatal

Szigorúan titkos!
007/6-4/1988.

Feljegyzés az Állami Egyházügyi Hivatal vezetőjének moszkvai útjáról

Az Orosz Orthodox Egyház és a szovjetunióbeli Egyházügyi Tanács meghívására – más szocialista országok egyházügyi hivatalainak vezetői között – részt vettem az Orosz Orthodox Egyház millenniumi évfordulójának központi ünnepségein. Az ünnepségről a szovjet és a magyar televízió, illetve más hírközlő eszközök bőséges tájékoztatást adtak. A millenniumi ünnepség nemzetközi és belpolitikai hatása még nem mérhető fel pontosan. Tartalmában és külsőségeiben is érzékelhető volt az évforduló megrendezésének jelentősége. A magyarországi egyházakat képviselő delegáció különösebb szerepet nem kapott az ünnepségeken, azonban magas szinten, jól képviselték hazánkat. Paskai László bíboros a vatikáni delegáció tagjaként vett részt az ünnepségeken.

⁸⁵ Carlo Maria Martini (1927–2012) 1979. december 29-től 2004. július 11-ig milánói katolikus érsek, 1983. február 2-től bíboros.

⁸⁶ József Glomp (1929–2013) 1981. július 7-től 2006. december 6-ig varsói katolikus érsek, 1983. február 2-től bíboros.

⁸⁷ Friedrich Wetter (1928) 1982. október 28-tól 2007. február 2-ig müncheni és freisingi katolikus érsek, 1985. május 25-től bíboros.

⁸⁸ Az akta előlapján kézírásos bejegyzés olvasható: „*Kapják: Grósz Károly elvtárs, Berecz János elvtárs, Lakatos Ernő elvtárs, Boros Sándor elvtárs, Harangozó Szilveszter elvtárs. Kérem Miklós elvtársnak bemutatni*”. Külön megtalálható a Grósz Károlynak címzett, május 12-i átirat és a feljegyzés szövege.

Néhány jelentős egyházi vezetővel alkalmam volt személyes eszmecsere-t folytatni. Ezek közül a legfontosabbak:

Agostino Casaroli bíboros államtitkárral rendkívül szívélyes beszélgetést folytattam, érintve a vatikáni delegációval folytatott tárgyalásaink között szereplő néhány aktuális kérdést is.

A bíboros államtitkár a pápára is hivatkozva kifejezésre juttatta, hogy szívesen lát-nának, ha részt vennék azokon az ünnepeken, amelyeket a bíborosok, köztük a magyar bíboros kinevezésével kapcsolatban rendeznek. Az ünnepek június 27–29. között lesznek.

Javaslat:

Kérek hozzájárulást ahhoz, hogy a meghívásnak eleget tehessek és a római nagyköve-tünkkel együtt képviseljem a Kormányt a beiktatási ünnepségen.

O' Connor new-yorki bíborossal⁸⁹ folytatott beszélgetés során hasznosnak látszott kezdeményezni, hogy meghívjam őt Magyarországra. A kezdeményezést láthatóan jó-néven vette és készségesnek mutatkozott arra, hogy a meghívásnak eleget tegyen. Idő-közben konzultáltam Paskai László bíborossal, aki egyetértését fejezte ki a meghívással kapcsolatban.

Javaslat:

Kérek hozzájárulást ahhoz, hogy O' Connor new-yorki bíborost ez év augusztus 20-ra – a Szent István ünnepek befejező ünnepségére – Magyarországra meghívjam.

Arthur Schneier new-yorki rabbival⁹⁰ több alkalommal folytattam megbeszélést a Szovjetunióba Magyarországról szállítandó kóser ételek és italok ügyében; közelgő magyarországi utazásával kapcsolatban; a Dohány utcai zsinagóga felújításáról és az ez-zel kapcsolatos lehetőségekről és tennivalókról, valamint más aktuális kérdésekről.

A rabbi június 30.–július 1. között Magyarországra érkezik. Ezzel kapcsolatban kér-te, hogy továbbítsam kívánságát, mely szerint szeretne látogatást tenni Grósz Károly, Kádár János és Berecz János elvtársaknál. Vállaltam kérése továbbítását.

Javaslat:

Amennyiben általam nem ismert szempont nem szól ellene, a rabbi kérésének eleget téve, Grósz Károly, Kádár János és Berecz János elvtársak fogadják őt, ha lehetséges, július 1-én.

Billy Graham-mel⁹¹ történt találkozás szívélyes légkörben zajlott le, aki jelezte, hogy szeretne ismét Magyarországra látogatni.⁹² Kezdeményezésére azt válaszoltam, hogy

⁸⁹ John Joseph O' Connor (1920–2000) 1984. január 26-tól haláláig, 2000. május 3-ig New York-i katolikus érsek, 1985. május 25-től bíboros.

⁹⁰ Arthur Schneier (1930) zsidó egyházi vezető, 1962-től a New York-i Park East zsinagóga főrabbija, aktív közéleti személyiség.

⁹¹ William (Billy) Franklin Graham (1918–2018) amerikai evangélista prédikátor, 1950-től 2001-ig a Billy Graham Evangélista Egyesület elnöke, korának egyik legbefolyásosabb evangélista prédikátora, szabadtéri összejöveteleken, rádiós és televíziós közvetítéseken hirdette az igét.

⁹² Billy Graham 1977-ben látogatott először Magyarországra, és több ezer ember előtt prédikált a Baptista Egyház táborában Tahitótfaluban, Haraszi Sándor tolmácsolásában. Az 1972-től zajló előkészítő tárgyalások során Miklós Imre államtitkár azt szabta feltételül, hogy a magyarországi egyházak ne állami

ennek nem látom elvi akadályát, azonban a részleteket ezután kell megbeszélni. Ő is jelezte – amit egyébként már korábban is tudtunk – hogy Haraszti Sándor,⁹³ Billy Graham munkatársa, június 22–25. között Magyarországon tartózkodik. A vele folytatott beszélgetésen tisztázzuk a részleteket. Jelzem, hogy Haraszti Sándor Berecz János elvtárral kíván találkozni.⁹⁴

Javaslat:

Berecz János elvtárs fogadja Haraszti Sándort.⁹⁵

Budapest, 1988. június 15.

Miklós Imre
(Miklós Imre)

5.

Paskai László levele Miklós Imrének a Szovjet Állami Egyházügyi Tanács vezetőjével folytatott megbeszéléséről

Esztergom, 1988. július 26.

Gépelte eredeti. MNL OL XIX-A-21-a, 78. doboz, 11-9/a-1988. sz.

Dr. Paskai László
Bíboros, prímás
Esztergomi érsek

Esztergom, 1988. július 26.
213/1988. sz.
Melléklet: 2 darab

Miklós Imre
államtitkár úrnak,
az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke,
Budapest

parancsra, hanem önként álljanak Billy Graham látogatása mellé. Graham látogatása megismétlődött 1981-ben, amikor a Debreceni Református Hittudományi Egyetem tiszteletbeli doktorává avatták, majd 1985-ben, amikor a Budapest Sportcsarnokban hirdetett ígét.

⁹³ Haraszti Sándor (1920–1998) baptista lelképásztor, költő, nyelvész, orvos-misszionárius. 1944. április 23-án avatták lelkésszé a budapesti Váci úti baptista gyülekezetben. 1956-ban, a forradalom leverése után elhagyta Magyarországot és Svájc érintésével Saint Louisban telepedett le. 1972-től húsz éven át dolgozott a Billy Graham Evangelizációs Egyesület kelet-európai képviselőjeként, visszajött Magyarországra, és 5 éven át dolgozott azon önköltségén, hogy Billy Graham első alkalommal látogathasson egy kommunista országba.

⁹⁴ Billy Graham 1989. július 29-én – ugyancsak a Népstadionban – hirdetett ígét mintegy 90 ezres hallgatóság előtt. Lásd Billy Graham megköszönte, In: *Népszabadság*, 1989. július 31. 4.

⁹⁵ A beszámoló mellett megtalálható még Miklós Imre 1988. június 15-re datált átíratra Horn Gyulának, a Külügyminisztérium államtitkárának, amelynek mellékleteként megküldte neki ezt a beszámolót.

Igen tisztelt Államtitkár, Elnök Úr!

Az orosz ortodox egyház milleneuma alkalmából megbeszélést folytattam a moszkvai egyházügyi miniszter úrral a kárpátaljai magyar anyanyelvű katolikus⁹⁶ ügyében. A megbeszélésről, illetve a segítség lehetőségeiről feljegyzést készítettem, amelyet két példányban a/a csatoltan mellékelek.

Tisztelettel kérem, hogy a mellékelt feljegyzést orosz nyelvű fordításban a szovjet nagykövetségen keresztül szíveskedjék az illetékes szovjet minisztériumhoz eljuttatni jóindulatú támogatásával.

Szíves fáradozását előre is köszönöm.

Fogadja, Államtitkár, Elnök Úr, őszinte nagyrabecsülésem és megkülönböztetett tiszteletem kifejezését.⁹⁷

Dr. Paskai László
bíboros, prímás, esztergomi érsek,
a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke

Melléklet

Paskai László feljegyzése Miklós Imrének a kárpátaljai magyar katolikusok helyzetéről

Esztergom, 1988. július 26.

Gévelt eredeti.

Feljegyzés

Az orosz ortodox egyház milleneumi ünnepe alkalmából a moszkvai egyházügyi miniszter úr volt szíves engem fogadni. A megbeszélés során szóba került a kárpátaljai katolikusok kérdése is. A megbeszélésen sok jószándékot tapasztaltam a miniszter úr részéről. Ennek konkrét jele volt, hogy Kievdő személyesen találkozhattam a kárpátaljai katolikus egyház vezetőjével, Csáthy József munkácsi plébánossal.⁹⁸

A megbeszélésekről az alábbi feljegyzést állítottam össze, hogy a megbeszélés eredményes, illetve tovább folytatható legyen.

⁹⁶ Sic!

⁹⁷ A levél hátoldalán kézirásos bejegyzés olvasható: „Szergej Dunajevnek személyesen átadtam továbbítás céljából. [Olvashatatlan aláírás.] 8/12. a/a.”

⁹⁸ Csáti József (1912–1993) katolikus lelkész, 1950. május 11-én munkácsi káplánként tartóztatták le, 1951–1956-ban Vorkuta lágereiben kényszermunkát végzett, 1956. augusztus 17-én tért vissza Kárpátaljára, 1956–1967-ben szerednyei, 1967-től munkácsi plébános. 1985. december 2-a, Galambos József halála után ő lett a Kárpátaljai Római Katolikus Egyház vikáriusa, e tisztséget haláláig, 1993. március 1-jéig töltötte be. Részletes életrajzát lásd HÍDÁSZ, 2013a, 239–240.

I.) Csáthy József munkácsi plébánostól a következő információkat szereztem:

a.) Kárpátalján becslés szerint mintegy 60.000 katolikus hívő él. Ezeknek körülbelül 90%-a magyar anyanyelvű. Jelenleg 41 katolikus templom működik.

b.) Papi utánpótlás 1945 óta gyakorlatilag nem volt. Jelenleg 8 pap végzi a lelkipásztori munkát. Valamennyi 70 évnél idősebb, közülük 4 betegség miatt csak vasárnaponként tud fungálni. Kérésre 1987-ben Rigából⁹⁹ kaptak egy fiatal papot.¹⁰⁰ Többre egyenlőre¹⁰¹ nem számítanak, mert máshol is paphiány van.¹⁰²

c.) Jelenleg van egy papnövendékük, aki most végezte az első évfolyamot a rigai papnevelő intézetben. Ezen kívül van egy új jelentkező, aki most fogja az első évfolyamot elkezdeni.

d.) Hiányzanak a magyar nyelvű vallásos könyvek, mint például a Biblia, imakönyv, szertartáskönyvek.

II.) A katolikus egyház helyzete nagyon súlyos, főleg a működő papok magas életkora és betegsége miatt. Ennek az orvoslása szükséges, ami nemcsak egyházi szempontból, hanem társadalmi szempontból is megnyugtató lenne. A magyar katolikus egyház kész segíteni a kárpátaljai magyar katolikusoknak. A segítség lehetőségeit, amelyeket a Moszkvában folytatott tárgyalás folyamán – legalábbis részleteiben – említettem, a következőkben foglalhatom össze:

a.) Magyar nyelvű vallásos könyveket, amelyeket Magyarországon adtak ki, készséggel küldünk ingyenesen a kárpátaljai katolikusoknak hivatalos úton. Szóba jöhet: teljes biblia, a biblia újszövetségi része, felnőttek imakönyve, gyermekek imakönyve, énekes imakönyv, örökimádás-imakönyv, Kempis: Krisztus követése,¹⁰³ hittankönyvek stb. Kapcsolódhatna hozzá esetleg katolikus hetilap („Új Ember”). Amennyiben az engedélyt megkapjuk, a könyveket előzőleg bemutatják és a megállapított példányszámban küldenénk. Jó volna, ha a könyvküldést folyamatosan lehetne biztosítani, illetve az esetleges igényeknek megfelelően más könyveket is hozzákapcsolni.

b.) Mivel a katolikus hívek legnagyobb része magyar anyanyelvű, célszerűnek látszik, hogy a papnövendékek magyarországi papnevelő intézetben tanulhassanak, ahol

⁹⁹ A második világháború utáni időszakban, 1946–1951 és 1954–1991 között Rigában működött a Szovjetunió egyetlen katolikus teológiai felsőoktatási képzőintézete. A hivatalos elnevezése 1954-től Rigai Római Katolikus Teológiai Szeminárium, a dékánja 1986-tól Antons Justs volt. 1969-től köztársaságközi státuszt kapott, ami azt jelentette, hogy a Szovjetunió minden részéből jelentkezhettek ide papnövendékek.

¹⁰⁰ Zsarkovszki Péter (1958) ukrán származású (születési nevén Pjotr Zsarkovszkij) ferences szerzetespapról van szó. Vinnycában született, 1986-ban szentelték pappá. Csáti József a Nagyberezna és Dolha közötti 18, szlovák nemzetiségű katolikus gyülekezet lelkipásztori teendőit bízta rá, első kárpátaljai szentmiséjét 1987. június 28-án tartotta Szerednyén. Később ungvári plébános és a szerednyei ferences rendház főnöke. 1987-től 2010-ig szolgált Kárpátalján, utána áthelyezték Szeptivkába. Életrajzára lásd BUNDA, 2010.

¹⁰¹ Sic!

¹⁰² Vagyis összesen kilenc papja volt a kárpátaljai katolikus részegyháznak, hiszen Zsarkovszkit 1986-ban felszentelték és 1987. június 28-án megkezdte lelkipásztori munkáját Kárpátalján.

¹⁰³ Kempis Tamás Ágoston-rendi szerzetes (1379–1471) *Krisztus követése* című könyvéről van szó. A dokumentum keletkezésének idejéhez legközelebb eső magyar nyelvű kiadása 1960-ban jelent meg.

a magyar nyelvet is jobban el tudnák sajátítani. A magyar katolikus egyház kéri és ajánlja, hogy a mostani papnövendékek Magyarországon tanulhassanak.

c.) A nagy és súlyos paphiányon segítene, ha Magyarországról hivatalos engedéllyel mehetne pap segíteni az ottani papoknak. Olyan formában említem ezt, mint ahogy „vendégmunkások” is mehetnek más szocialista országba dolgozni. Bizonyára volna egy-két magyarországi pap, aki erre [a] munkára vállalkozna.

d.) Végül szóba került az a lehetőség, hogy én magam hivatalos látogatásra Kárpátaljára mehessek. A hivatalos látogatás azt jelentené, hogy Kárpátalján néhány helyen szertartást végeznék, prédikálnék, találkoznék az ottani papokkal. Ez egyben alkalmul szolgálna arra is, hogy személyes tapasztalat alapján szólhassak hozzá a segítés módjaihoz, gondolok itt elsősorban a vallásos könyvek küldésére.

Mindezeket a törvényes keretek megtartásával akarjuk megtenni. Tisztelettel kérem a fentiek jóindulatú elbírálását és a tárgyalások további folytatását.

Esztergom, 1988. július 26-án

Dr. Paskai László
(Dr. Paskai László)
bíboros, esztergomi érsek,
a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke

6.

Miklós Imre levele Konsztantyin Harcsevnek, a Szovjet Állami Egyházügyi Tanács elnökének

Esztergom, 1988. augusztus 3.

Gépelte eredeti. MNL OL XIX-A-21-a, 78. doboz, 11-9/a-1988. sz.¹⁰⁴

K. M. Harcsev elvtársnak,
a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő
Egyházügyi Tanács elnöke
Moszkva

Kedves Harcsev Elvtárs!

dr. Paskai László bíboros, esztergomi érsek a mellékelt feljegyzés továbbítását kérte tőlem.¹⁰⁵ Őszintén sajnálom, hogy moszkvai látogatásom során /Harcsev elvtársnak/

¹⁰⁴ A levél melléklete a magyar nyelvű eredeti orosz fordítása és Paskai László 1988. július 26-i feljegyzésének orosz nyelvű fordítása.

¹⁰⁵ Lásd az 5. sz. dokumentumot.

nem volt /ideje és módja/ *mód arra*, hogy erről a kérdésről /velem is beszélhessen/¹⁰⁶ *beszélhessünk*.¹⁰⁷

A feljegyzésben érintett kérdésekről a református egyház vonatkozásában már többször beszéltünk egymással, remélem, hogy a legközelebbi találkozásunk során módunk lesz arra, hogy a két egyházzal összefüggő kérdéseket, a megoldások lehetséges módját megtárgyaljuk.

Szíves segítségét és figyelmét ezúton is köszönöm.

Budapest, 1988. augusztus 3.

Eltvársi üdvözléssel:

Miklós Imre

(Miklós Imre)

7.

Barabás János moszkvai ideiglenes ügyvivő rejtjeltávirata a Külügyminisztériumnak Paskai László tervezett kárpátaljai látogatásáról

Moszkva, 1988. október 31.

Gépelts másolat. MNL OL XIX-J-1-j Szovjetunió IV. 1988-145-28-004364. sz.
(1988/97. doboz)

Moszkva

Rejtjeltávirat

Szigorúan titkos!

Érkezett:

88. 10. 31. 12.30

88. 10. 31. 12.40

Készítette: Ny. J.

Ellenőrizte:

Tárgy: Paskai bíboros kárpátaljai látogatása

Von. 195. ottanira és 200. sajátira

Október 31-én telefonon érdeklődtünk Harceev elvtárs egyik helyettesénél a találkozói ügyében. Rajta keresztül Harceev elvtárs azt üzenté, hogy csak néhány nap múlva tud fogadni.

Paskai bíboros utazását a V. L. Muszatov elvtárral¹⁰⁸ folytatott egyik múlt heti beszélgetésem során is felvettem. Úgy reagált, hogy tudomása szerint ezzel kapcsolatban nincs probléma, és megígérte, hogy arról külön is beszélni fog a Legfelsőbb Tanács ülés-

¹⁰⁶ A dőlt zárójelbe tett mondatrészek kihúzva az eredetiben.

¹⁰⁷ A kurzivált szövegrészek utólagos javítások a tervezetben.

¹⁰⁸ Valerij Leonyidovics Muszatov (1941) diplomata, történész, 1984–1989-ben az SZKP KB Szocialista Országok Osztályának referense, 1989–1991-ben az SZKP KB Nemzetközi Osztályának helyettes

sén Moszkvában tartózkodó kárpátaljai megyei pártbizottság első titkárával. A Harcsev elvtárstól kapott üzenet után újra érdeklődtem Muszatov elvtársnál, aki közölte: beszélt a megyei első titkárral¹⁰⁹ és a helyi vezetés is támogatja a látogatást Kárpátalján. Az utazás ügye tehát kedvezően intéződik – mondotta –, de van egy bizonyos átfutási ideje és csak azután kaphatunk hivatalos választ.

Lássa: Kiss J. elvtárs *K. 11/10.*

– 210 – Barabás János¹¹⁰

Intézkedtem: *Kijevet táviratban értesítettük. K.*

8.

Paskai László levele Miklós Imrének az Esztergomi Érsekség Kárpátaljára induló delegációjának összetételéről

Esztergom, 1989. április 19.

Gévelt eredeti. MNL OL XIX-A-21-b, 395. doboz, 70517/1989. sz.

Dr. Paskai László
Bíboros, prímás
Esztergomi érsek

Miklós Imre
államtitkár úrnak
ÁEH elnöke
Budapest

Igen tisztelt Államtitkár, Elnök Úr!

A kárpátaljai lelkipásztori látogatás delegációjának a tagjai a következő személyek lesznek:

Dr. Paskai László bíboros, prímás, esztergomi érsek,
Horváth Miklós protonotárius kanonok, irodaigazgató,
Bohán Béla maklári plébános,¹¹¹

vezetője, 2000. április 21-től 2006. január 17-ig az Oroszországi Föderáció rendkívüli és meghatalmazott nagykövete Magyarországon.

¹⁰⁹ Vagyis: Henrih Joszifovics Bandrovskij (1929–2008) 1980. december 2-től 1990. február 8-ig az UKP Kárpátontúli Területi Pártbizottságának első titkára.

¹¹⁰ Barabás János (1940) diplomata, 1983–1989-ben a moszkvai magyar nagykövetség tanácsosa, 1990. február 15-től 1991. október 1-jéig a Külügyminisztérium Politikai Elemző és Tájékoztatási Főosztályának vezetője.

¹¹¹ Bohán Béla (1936) katolikus lelkipásztor, jezsuita szerzetespap, 1955. október 1-jén lépett be a rendbe. 1981-től nyírszólósi, majd a rend visszaállítása után, 1989. október 2-től a kárpátaljai misszió tagja,

Hidász Ferenc esztergomi ferences tanár (tolmács).¹¹²

A delegáció gépkocsival utazik. A beutazás előrelátható időpontja: 1989. május 19-én 16 és 17 óra között. Határátkelőhely: Csop.¹¹³

Tisztelettel kérem, szíveskedjék a delegáció tagjainak a nevét a szovjet követség felé továbbítani. Egyben kérek útbaigazítást, hogy a beutazáshoz milyen útiokmányok szükségesek: elegendő-e az útlevél vagy más útiokmányra is szükség lesz-e?

Szíves fáradozását megköszönve, fogadja, Államtitkár, Elnök úr, őszinte nagyrabecsülésém és megkülönböztetett tiszteletem kifejezését.

Esztergom, 1989. április 19-én

Paskai László
bíboros, pírmas, érsek
a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke

9.

Sarkadi Nagy Barnának, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökhelyettesének levele Bereczky Gyulának, a Magyar Televízió elnökének Paskai László kárpátaljai körútjának tudósításáról

Budapest, 1989. május 9.

Gépelte tervezet. MNL OL XIX-A-21-b, 395. doboz, 70.631/1989. sz.¹¹⁴

Állami Egyházügyi Hivatal
Levéltervezet

Bereczky Gyula elvtársnak,¹¹⁵
a Magyar Televízió elnöke
Budapest

1991-ig Rahón, majd 1992–2002-ben Ungváron, s végül, 2002–2011-ben Beregszászon. 2011-ben visszatért Magyarországra, ahol a szegedi Szent József jezsuita egyházközség lelkésze lett. Kárpátaljai lelkészi szolgálatára lásd BOHÁN, 2007.

¹¹² Hidász Ferenc (1960) katolikus lelkész, ferences szerzetespap, 1986-ban szentelték pappá, 1986–1997-ben az esztergomi Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium orosz–latin szakos tanára, 1997-től 2005-ig szolgált a kárpátaljai misszióban, 1997 szeptemberétől huszti plébános, 2002–2005 között a misszió vezetője. Személyére lásd KISS, 1990; ELMER, 2004; HIDÁSZ, 2013b; TRAUTTWEIN, 2019.

¹¹³ Sic!

¹¹⁴ Az aktában megtalálható még Sarkadi Nagy Barna szó szerint azonos szövegű, s ugyancsak május 9-i dátummal ellátott levelének tervezete Pálos Tamásnak, az MTI vezérigazgatójának és Hajdú Istvánnak, a Magyar Rádió elnökének. Ezeket nem közlöm.

¹¹⁵ Bereczky Gyula (1935–2019) 1987. január 1-jétől 1989. december 31-ig a Magyar Televízió elnöke, közben 1988. május 20-tól 1989. augusztusig az MSZMP Központi Bizottságának tagja.

Kedves Bereczky Elvtárs!

Dr. Paskai László esztergomi érsek, a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke munkatársai kíséretében május 19–25. között Csáthy Gyula¹¹⁶ esperes meghívására látogatást tesz a kárpátaljai magyar katolikus egyházközségekben.

Kinn tartózkodása során Munkácson (20-án délután), Ungváron (21-én délelőtt), Beregszászon (szintén 21-én) misét celebrál. Megbeszélést folytat az ortodox és református egyház püspökeivel, valamint valószínűleg találkozik a helyi állami és társadalmi vezetőkkel.

A látogatás jelentőségét figyelembe véve hasznos lenne, ha erről az eseményről a Magyar Televízió folyamatosan tájékoztatná a magyar közvéleményt.¹¹⁷

Budapest, 1989. május 9.

Elvtársi üdvözlettel:
(Sarkadi Nagy Barna)
általános elnökhelyettes

10.

Páldi András kijevi főkonzul rejtjeltávirata a Külügyminisztériumnak Paskai László kárpátaljai látogatásáról

Kijev, 1989. május 29.

Gépelt másolat. MNL OL XIX-J-1-j Szovjetunió IV. 1989-145-28-002534. sz.
(1989/85. doboz)

KÜM Távközlési Osztály
Nagykövetség
Kiev

Rejtjel Távirat

Szigorúan titkos!

Azonosító: KEV20378

Érkezett: 89. 05. 29. 08:04

Készítette: Nye

Ellenőrizte: Al

Tárgy: Paskai László bíboros kárpátaljai körútja

¹¹⁶ Sic! Helyesen: Csáti József.

¹¹⁷ A lap alján kéziratos bejegyzés olvasható: „Grósz Károly”.

Paskai László esztergomi érsek, bíboros kárpátaljai körútjának eseményei a napilapokból már ismertek, egy héten belül jelentést is küldök.¹¹⁸ Most csak néhány értékelő megjegyzést teszek.

Az utazás nagy jelentőségű volt a hívő és nem hívő magyarság számára egyaránt. Munkanapokon is nagy tömegek várták a templomban és a templom előtt. A magyarok a velük való törődés kézzelfogható bizonyítékának tartják, hogy ebben az évben az MSZMP első titkára és a katolikus egyház főpásztora is meglátogatta őket. Erősítette bennük az összetartozás érzését és a magyarságtudatot. Több alkalommal találkozott német és szlovák katolikusokkal is.

A bíboros úr hangoztatta beszédeiben, hogy utazása [a] peresztrojka sikerének bizonyítéka, és kérte hallgatóságát, hogy ne a múlt felhánytorgatásával foglalkozzanak, hanem a jövő építésével.

A megye vezetői az út szervezéséhez minden segítséget megadtak. A megyei tanács első elnökhelyettesével folytatott megbeszélés jó légkörű és barátságos volt. A bíboros úr által előterjesztett kéréseket teljesítették: magyar papok jöhessenek át istentiszteletet tartani, magyar nyelvű vallásos irodalom terjeszthető (Biblia, Új Ember), szovjet tanárok tanulhatnak magyarországi papi szemináriumban.

Mind a központi, mind a helyi vezetők tartottak a látogatástól. Attól féltek, hogy az istentiszteleteket „magyar nacionalista” jelenségek kísérik majd. Ezért naponta jelentették az eseményeket Moszkvának és Kijevnek. A helyi vezetők szigorúan figyelmeztették a Kárpáti Igaz Szót, hogy a látogatást cikkeikben¹¹⁹ hangsúlyozottan csak vallási jellegűnek kell bemutatni (az is volt), a magyarokra való utalást el kell kerülni, nem magyarokról, hanem katolikusokról kell írni. Az eredmény az lett, hogy csak egy rövid tényközlés jelent meg a magyar nyelvű lapban,¹²⁰ az orosz és ukrán sajtóban pedig semmi. Az ungvári TV egyperces adás[á]ban csak a megyei vezetőknél való tárgyalás ténye szerepelt.

– 57 – P[áldi]¹²¹ –

Lássa: I. Területi Főosztály vezetője

¹¹⁸ Lásd a 11. sz. dokumentumot.

¹¹⁹ Sic!

¹²⁰ A *Kárpáti Igaz Szó* május 23-i, 25-i és 26-i száma is közölt egy-egy rövid tudósítást Paskai László látogatásáról. Lásd erre a 14. sz. dokumentumot.

¹²¹ Páldi András (1927) diplomata, 1983–1986 között a Külügyminisztérium Gazdaságpolitikai Osztályának vezetője, 1986. július 7-től 1992. március 21-ig főkonzul, a kijevei főkonzulátus vezetője, 1992. március 21-től november 10-ig kijevei nagykövet. Életrajzát részletesen lásd GECSÉNYI–BARÁTH, 2015, 233. Diplomáciai szolgálatára lásd még a saját visszaemlékezéseit: PÁLDI, 1996.

11.

Páldi András jelentése Horn Gyula külügyminiszternek Paskai László kárpátaljai látogatásáról

Kijev, 1989. május 30.

Gépelte eredeti. MNL OL XIX-J-1-j XIX-J-1-j Szovjetunió IV. 1989-145-28-002534/1. sz.
(1989/85. doboz)¹²²

A Magyar Népköztársaság Főkonzulátusa
103/SZT/1989
Készült: 4 példányban
Kapja: 2 példány Központ
1 példány Moszkva
1 példány Sajat

Szigorúan titkos!
Kijev, 1989. május 30.
Tárgy: Paskai László bíboros,
esztergomi érsek kijevi és
kárpátaljai látogatása

dr. Horn Gyula elvtárs
miniszter

A. Jakovlevnek, az SZKP PB tagjának¹²³ és Pimennek, az orosz ortodox egyház pátriárkájának¹²⁴ meghívására 1989. május 18–25. között Paskai László bíboros látogatást tett Kijevben és Kárpátalján. A kijevi kitérő Filaretnek, a kijevi metropolitának¹²⁵ kérésére, utólag került a programba, ami a kárpátaljai menetrendet is megváltoztatta.

A kijevi fogadtatás szívélyes és figyelmes volt. A programban vallási intézmények és múzeumok megtekintése szerepelt. A megbeszéléseken az ukrán vallásügyi hivatal vezetőjével¹²⁶ együtt én is részt vettem. A két főpap kölcsönösen tájékoztatta egymást egyházuk helyzetéről, problémáikról. Mindketten megelégedéssel számoltak be arról, hogy a mindkét országban folyó reformpolitika következtében erősödik a lelkiismereti szabadság, szabadabbá vált a vallásgyakorlás, nő a vallásos hívők száma. Nagy meglepetést keltett a magyar bíboros arra vonatkozó tájékoztatója, hogy megcsúszóban van nálunk

¹²² A jelentésben foglaltakat vö. PÁLDI, 1996, 328–337.

¹²³ Alekszandr Nyikolajevics Jakovlev (1923–2005) politológus, történész, Amerika-szakértő, 1986. március 6-tól 1990. július 13-ig az SZKP KB titkára, egyúttal 1987. június 28-tól 1990. július 13-ig az SZKP KB Politikai Bizottságának (Politbüro) tagja. Mihail Gorbacsov pártfőtitkár egyik legközelebbi bizalmasa, a peresztrojka egyik fő ideológusa.

¹²⁴ Pimen (1910–1990), polgári nevén Szergej Mihajlovics Izvekov 1971. június 3-tól 1990. május 3-ig, haláláig, Moszkva és egész Oroszország pátriárkája.

¹²⁵ Filaret (1929), polgári nevén Mihail Antonovics Denyiszenko 1966. május 16-tól 1990. október 26-ig kijevi és galíciai metropolita, egész Ukrajna pátriárkai kormányzója.

¹²⁶ Nyikolaj Afanaszjevics Kolesznyik 1979-től 1992-ig az Ukrán SZSZK (1991-től Ukrán Köztársaság) Minisztertanácsa Vallásügyi Tanácsának elnöke.

az Egyházügyi Hivatal.¹²⁷ A bíboros úr Filaret metropolitát meghívta esztergomi látogatásra. Engem pedig arra kért, hogy kísérem el Kárpátjára, tájékoztassam az ottani helyzetről és adjak neki tanácsot különféle kérdésekben.

A kárpátjai körút május 20–25. között zajlott le. Az Ukrán Vallásügyi Hivatal kárpátjai képviselőjének¹²⁸ segítségével kidolgozott program mindenben megfelelt a bíboros szándékainak, mert lehetővé tette, hogy felkeresse mind a kilenc katolikus papot és találkozhasson nemcsak a magyar, hanem más nemzetiségű hívekkel is. Szolyván, ahol a katolikusok nagyobb része német anyanyelvű, németül szólt hozzájuk. Minden prédikációjában megemlítette, hogy a helyi vallásügyi megbízott és a kijevi főkonzul is részt vesz a látogatáson.

15 egyházközségbe látogatott el, hét templomban (Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős, Huszt, Szolyva, Szerednye) tartott istentiszteletet. Ezeken a rendezvényeken mindenütt nagy tömegek vettek részt, a zsúfolt templomokon kívül százával álltak és várakoztak a hívők munkanapokon is.

A bíboros úr megtekintett két olyan templomot is, amelyeket az utazás előtti napokban adtak vissza. Ezek közül a legfontosabb a nagyszőlősi Mennybemenetel templom, amelyet 1959-ben zártak be és azóta raktárnak használták a város főterén. A lakosság egy hét alatt 20.000 rubelt gyűjtött a helyreállítás céljára, sok társadalmi munkát ajánlottak fel. A bíboros úrtól és tőlem is azt kérték, hogy csak egy dologban segítsünk, az orgona helyreállításában (a sípok hiányoznak). Nem tudom, hogy milyenek ezen a téren a lehetőségek, de javaslom, hogy az egyházi illetékesekkel együtt vizsgálják meg ott-hon a segítség módzatait.

A látogatás polgári programjában több rendezvény szerepelt, az ungvári skanzen, az aknazslatinai sóbányában működő kórház és a Kárpáti, illetve Poljanai szanatórium megtekintése.

Damaszkin munkácsi ortodox püspök¹²⁹ nagy figyelmet fordított a bíboros úr látogatására. Kinn volt a repülőtéren a megérkezéskor, meghívta kíséretével együtt ebédre, részt vett a munkácsi templomban tartott istentiszteleten és ott üdvözölte a hívek előtt Paskai Lászlót, eljött a sajtótájékoztatóra és részt vett a búcsúebéden is.

¹²⁷ Németh Miklós miniszterelnököt és kormányát a megalakulása óta (1988. november 24.) foglalkoztatta az állam és egyház viszonyának átalakítása. Kulcsár Kálmán igazságügyi miniszter már 1989. február 8-án egy Londonban tartott egyházügyi konferencián kijelentette, hogy a kormány az ÁEH megszüntetését tervezi. Az MSZMP KB Társadalompolitikai Osztálya 1989. március 1-jei ülésén tárgyalta a *Javaslat a lelkiismereti szabadságról, a vallás szabad gyakorlásának jogáról és az egyházügyekről szóló törvény politikai irányelveiről* című dokumentumot, amely magában foglalta a kormány melletti új társadalmi konzultációs és érdekegyeztető szerv, a Minisztertanács Egyházügyi Titkársága megalakításának tervét is. A Minisztertanács április 30-i ülésén a kormányfő megemlítette, hogy készül egy javaslat az ÁEH megszüntetéséről. A Minisztertanács Kabinetje végül 1989. május 23-án elfogadta az előterjesztést az ÁEH megszüntetésére vonatkozó törvényerejű rendeletről. Erre részletesen lásd Soós, 2011.

¹²⁸ Vaszilij Ivaskovics. Életrajzi adatai nem ismertek.

¹²⁹ Damaszkín (1937–1989), polgári nevén Alekszej Ivanovics Bodrij 1985. április 19-től haláláig, 1989. július 1-jéig munkácsi és ungvári ortodox püspök.

A bíboros úr Beregszászon felkereste lakásán Forgon Pál református püspököt,¹³⁰ aki ezek után részt vett az istentiszteleten és ott hazafias üdvözlő beszédet mondott.

Május 24-én a megyei tanács székházában hivatalos megbeszélésekre került sor Molnár Albert első elnökhelyettes¹³¹ és Zinaida Szuhan elnökhelyetessel¹³² (az elnök¹³³ külföldön tartózkodott). A bíboros úr köszönetet mondott a jó szervezésért és a segítségért. Hangsúlyozta, hogy a látogatására A. Jakovlev meghívására került sor, ezért táviratban fejezi ki köszönetét. Elmondta, hogy főpásztori feladatának teljesítése céljából utazott ide és ezt a látogatást történelmi jelentőségűnek tartja, mert a háború óta itt még püspök nem járt, bíboros pedig sohasem. Úgy látja, hogy az ő utazása a vallásos emberek szemében a peresztrojka hitelességét igazolja, növeli a bizalmat az új politika iránt. Örömmel tapasztalta, hogy a magyar kulturális élet lehetőségei bővülnek, megalkulhatott a Magyarok Kulturális Szövetsége. (Azért kértem, hogy ezt is említse meg, mert a megbeszélés előtti napon tagadták meg a Szövetség bejegyzését.) Jó volt látni – mondta –, hogy a sok nemzetiség kulturális öröksége gazdagítja egymást, ami nem a feszültség növelését, hanem az összetartást erősíti. Az istentiszteleteken ugyanis nemcsak katolikusok és magyarok, hanem mindenféle valláshoz és nemzetiséghez tartozók vettek részt, örömmel tapasztalta a hívek vallásosságát, hitükhöz való ragaszkodását. Kijelentette, hogy „4 évtizedes papi működése során ilyen buzgóságot és ennyi könnyet még nem láttam.”¹³⁴

A bíboros úr a következő segítséget kérte:

– Már csak nyolc munkaképes pap maradt Kárpátalján és ezek is mind 70 éven felüliek. Ezért kérte, hogy ünnepek alkalmával magyarországi papok jöhessenek át istentiszteletet tartani. Kérte, hogy 3-5 papot hosszabb időszakra is át lehessen telepíteni, mindaddig, amíg az utánpótlás ügye meg nem oldódik.

– Vallásos irodalom (Biblia, Új Ember) behozatalához kérte a tanács hozzájárulását.

– Bejelentette, hogy a szovjet állampolgárok tanulmányokat folytathatnak magyarországi papi szemináriumokban, ha erre van igény. Egyelőre abban van megállapodás, hogy két fő összel megkezdi magyarországi tanulmányait.

Az előterjesztett kérésekkel egyetértettek. Az egyházügyi hivatal megbízottja a vallási kérdésekkel kapcsolatos szovjet álláspontot a következőképpen fejtette ki:

A kereszténység felvételének 1000. évfordulója, a peresztrojkával együtt, fordulatot eredményezett vallási, egyházi ügyekben is. Rendelkezés van arra, hogy kedvező feltételeket kell teremteni a hívők számára vallásuk szabad gyakorlásához. Megváltozott a vallásos emberek erkölcsi megítélése, ma már nem tartják számon, hogy ki vallásos és ki

¹³⁰ Forgon Pál (1913–2004) 1978. január 12-től 1994. július 31-ig a Kárpátaljai Református Egyházkerület püspöke.

¹³¹ Sic! Helyesen: Molnár Bertalan (1933–1997), politikus, tervezőmérnök, 1973. június 1-jétől a Kárpáton-túli Terület Tanácsa Végrehajtó Bizottsága elnökének helyettese, majd 1982. július 1-jétől 1994-ig első helyettese.

¹³² Életrajzi adatai nem ismertek.

¹³³ Mihail Mihajlovics Maljovanyik (1935–2019) szovjet-ukrán politikus, 1984 decemberétől 1990 ápriliséig a Kárpáton-túli Terület Tanácsa Végrehajtó Bizottságának elnöke.

¹³⁴ Sic!

nem. Az emberek közötti összetartó erőket kell előtérbe helyezni és nem a szétválasztókat. A vallásosság nem akadályozhat meg senkit sem az előrehaladásban, kinevezésben, képviselővé választásban stb. A vallásosság minden szovjet állampolgár emberi jogává vált. Közölte, hogy megkezdődött a vallási közösségek, az egyházközösségek bejegyzése és a templomok visszaadása. 20 hívó aláírása esetén a kért templomot visszaadják.

Kárpátalján 630 egyházközség működik, amiből 43 katolikus, 83 református, a többi ortodox és egyéb. A háború előtt 50 katolikus egyházközségnek volt temploma. Az elmúlt hetekben visszaadott templomokkal együtt most 43 működik, de további 4 templom visszaadása folyamatban van. Szándékukban van mind az 50-nek a visszaadása.

Ma már – mondta –, a sajtó szabadon írhat a vallási kérdésekről, megengedték a hangozást. Az istentisztelet azon a nyelven folyik, amelyiken a hívők kéri.

A bíboros úr felvetette a görögkatolikusok kérdését is, kijelentve, hogy erre most nem kér választ, mert tudja, hogy az ügy bonyolult és azt is, hogy a kérdés nem itt dől el. Elmondta, hogy ismeretei szerint az egyház illegálisan ma is működik, vannak felszentelt papjaik, püspökeik. Egynek a nevét meg is mondta, Szemedi János.¹³⁵ Közölte, hogy ezek Gorbacsovnak¹³⁶ írtak levelet, de még nem kaptak választ. Bejelentette, hogy ő szívesen veszi, ha a görögkatolikusok eljárnak a katolikus templomokba, hiszen az ő istentiszteletein is sokan voltak jelen. Felvetette, hogy nem lenne-e jobb, ha a hatóságok néhány papnak engedélyt adnának a nyilvános működésre. A válasz az volt, hogy ehhez az ügghöz nem tudnak hozzászólni.

(Ez a téma Kijevben, a Filarettel való beszélgetés során is felmerült. Filaret a görögkatolikusokkal kapcsolatban ugyanazokat a nézeteket fejtette ki, mint Kravcsuk, az UKP KB osztályvezetője¹³⁷ néhány hónappal ezelőtt. E szerint helyes volt ennek az egyháznak a megszüntetése. Ma is együttműködnek a nyugati szovjetellenes kémszervezetekkel, onnan támogatást kapnak. Prédikátoraik járják a falvakat és bujtogatják híveiket a szovjet hatalom ellen. Filaret nem beszélt arról, hogy az unitáriusok¹³⁸ templomait

¹³⁵ Szemedi János (1921–2008) görögkatolikus lelképásztor. 1947. július 6-án szentelte fel Romzsa Tódor megyéspüspök. Az ungvári szeminárium prefektusává és előadójává nevezték ki, valamint az egyházmegyei iroda jegyzőjeként és kisegítő lelkészként is szolgált. A görögkatolikus egyház 1949-es betiltása után gépkocsivezetőként dolgozott 1987-es nyugdíjba vonulásáig. Eközben titokban papként tevékenykedett és megszervezte a papképzést. 1978. augusztus 24-én Chira Sándor püspök titokban püspökké szentelte. 1979 januárjában, Murányi Miklós apostoli adminisztrátor halála után, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye rendes püspöke lett. Ekkor még illegalitásban, 1989-től nyilvánosan végezte egyházvezetői munkáját. 1991. január 21-én II. János Pál pápa bullában erősítette meg püspökségét.

¹³⁶ Mihail Szergejevics Gorbacsov (1931–2022) 1985. március 11-től 1991. augusztus 24-ig a Szovjet Kommunista Párt főtitkára, egyúttal 1989. május 25-től 1990. március 15-ig a Szovjetunió Legfelső Tanácsának elnöke, 1990. március 15-től 1991. december 25-ig a Szovjetunió elnöke.

¹³⁷ Leonyid Makarovics Kravcsuk (1934–2022) szovjet-ukrán politikus, 1988–1989-ben az UKP KB titkára, Ideológiai Osztályának vezetője, egyúttal 1990–1991-ben az SZKP KB tagja, 1990. július 23-tól 1991. augusztus 24-ig az Ukrán SZSZK Legfelső Tanácsának, 1991. augusztus 24-től december 5-ig Ukrajna Legfelső Radájának elnöke, 1991. december 5-től 1994. július 19-ig Ukrajna elnöke.

¹³⁸ Sic! Ez Páldi András helytelen fogalomhasználata. A görögkatolikusok és a római katolikus egyházzal egyesült felekezetek gyakran használt magyar megnevezése az unitus volt, nem unitárius. Ez utóbbi a XVI–XVII. században főként Lengyelországban és Erdélyben meggyökeresedett, majd a XVIII–XIX.

– több százat – az ortodox egyház kapta meg, ezért érdekeltek a jelenlegi helyzet fenn tartásában.)¹³⁹

Május 25-én sajtótájékoztatóra került sor, amelyen részt vett Damaszkín püspök is. A bíboros úr beszámolt utazásáról, tapasztalatairól, benyomásairól. Lényegében megismételte azt az értékelést, amit a tanácsi vezetőknek adott és beszámolt a velük folytatott tárgyalásokról, a megállapodásokról is. Elmondta azt is, hogy arra biztatta híveit, hogy legyenek becsületes állampolgárok, de őrizzék meg nemzeti értékeiket, hagyományait.

Egy kérdésre válaszolva elmondta, hogy a kárpátaljai katolikusok helyzete az egyházi szervezetben ma rendezetlen, mert az egykori szatmári püspökség területe Trianon óta három ország között oszlik meg. A megoldást csak a Vatikán és a Szovjetunió közötti megbeszélések hozhatnak.¹⁴⁰

Egy másik felszólaló külön kárpátaljai püspök kinevezését kérte.

Felszólalt az ungvári plébános¹⁴¹ és indulatos szavakkal számolt be arról, hogy a háború után minden katolikus magyar papot letartóztattak. Ő nyolc évet töltött Vorkután. Itt az ideje annak, hogy ezekről az igazságtalanságokról is szabadon írjanak és beszéljenek. Követelte az iskolai vallásoktatás engedélyezését.

A görögkatolikusok ügyében szóváltásra került sor Paskai bíboros úr és Damaszkín ortodox püspök között, ami még világosabbá tette az ortodox egyház álláspontját.

Egy újságíró azután érdeklődött, hogy mi most a helyzet a görögkatolikusokkal. A bíboros úr elmondta, hogy ez nagyon bonyolult kérdés. Eddig ugyanis az a nézet uralkodott sok helyen, hogy valaki vagy római, vagy bizánci szertartás szerint imádja az istent,¹⁴² de egy közbeeső változatot, amelyik a bizánci szertartást megtartja, de elismeri a római pápát is, nem fogadták el. Ez a vagy-vagy szemlélet még ma is létezik. Bízunk abban, hogy a lelkiismereti szabadságról szóló új szovjet törvény megoldja ezt a kérdést is.

Damaszkín azonnal szót kért és igen udvariatlan szavakkal utasította el a hallottakat. Szerinte „a saját országodat, ahol élsz, nem köpheted (ezt a szót használta) le”. Alapelv az: két egyház van, aki egyiket sem ismeri el, az felesleges (!).

Ezek után visszautasította az iskolai vallásoktatás követelését is. Kijelentette, hogy a vallásos nevelés a család és a templom dolga.

Ezen kívül megbíráta a kárpátaljai magyar papokat, amiért nem működnek együtt az ortodox papokkal, annak ellenére, hogy ők állandóan keresik a közeledés lehetőségét. Ajánlataikat idegenkedve fogadják. Ilyen idegenkedést lát abban is – mondta –, hogy ő elment a bíboros úr miséjére, de a bíboros úr nem tudott időt szakítani a pra-

században az angolszász világban is terjedő szentháromságtagadó (antitrinitárius) vallási irányzat megnevezése volt.

¹³⁹ Páldi itt a Paskai László, Filaret metropolita és Nyikolaj Kolesznyik ukrán vallásügyi miniszter május 19-i közös vacsoráján elhangzottakra utal. Erre részletesen lásd PÁLDI, 1996, 328–329.

¹⁴⁰ Sic! A mondat elején felesleges névelő van.

¹⁴¹ Horváth Ágostonról (1914–1990) van szó. 1948. december 7-én szerednyei plébánosként tartóztatták le. Sztálin halála után részt vett egy 42 napig tartó sztrájkban, amelyet azután a belügyi egységek tankokkal vertek le. 1984-től 1990. december 10-én bekövetkezett haláláig ungvári plébános.

¹⁴² Sic! Az Isten szó kisbetűvel az eredetiben.

voszláv istentiszteleten való megjelenésre. Hozzátette, hogy a látogatás akkor lett volna teljes, ha nemcsak a katolikusokat látogatta volna meg.

A bíboros úr azt válaszolta, hogy az egyházak közötti együttműködés gondolatával és gyakorlatával teljesen egyetért. Elnézést kért még egyszer, amiért nem tudott elmenni a zsúfolt program miatt, de helytelen őt azzal vádolni, hogy nem keresi a kapcsolatot, amikor Kijevben két napig csak pravoszláv templomokat, zárdákat látogatott meg, Filarettel tárgyalt és magával Damaszkinnal most találkozik harmadszor.

A bíboros úr felolvasta a római pápának és Jakovlevnek küldött táviratát.

Az utazás legfontosabb eredményei a következőkben foglalhatók össze:

1.) A főpásztori látogatás a magyarok között óriási érdeklődést váltott ki és tömegesen vettek részt az istentiszteleteken. Az első pillanatban kiderült, hogy itt a vallásos hit erősen összefonódik a nemzeti érzéssel, ezért a szentbeszédekben (ezt a bíboros úrral részletesen megbeszéltük) a magyarországitól eltérően, annál óvatosabban kell beszélni. A magyarságukra való utalás legártatlanabb szavai után nagyon sokan sírni kezdtek a templomban. A magyarlakta részeken a magyar eredetű és tartalmú énekeket (Hol vagy István király, Téged magyar kíván..., Boldogasszony anyánk, régi patrónánk ...) szíjogva, sírva énekelték. Pedig a bíboros úr csak vallási kérdésekről beszélt és csak távoli utalásokban volt szó a magyarság összetartozásáról. Amit erről mondott, azt feltétlenül el is kellett mondania és a helyi hatalom képviselői sem kifogásolták.

Beszédében ilyen mondatok szerepeltek:

– „Kérem a Szűzanyát, segítsen nektek megőrizni hiteteket és magyarságotokat”.

– „Mikor Munkács felé közeledtem és megláttam a munkácsi várat, azt éreztem, hogy milyen nagy erő van a mi Szent Istváni¹⁴³ hazánkban és magyar kultúránkban, amely ezer évig képes volt fennmaradni és fejlődni. Őrizzétek meg ezt a kultúrát, ezt a nyelvet úgy, mint elődeink őrizték minden veszély ellenére”.

2.) A bíboros úr körutazása a magyarok lakta vidéken jól illeszkedik nemzetiségi politikánk fő vonalába. Az a tény, hogy Grósz elvtárs alig másfél hónappal ezelőtti látogatása¹⁴⁴ után a bíborosi látogatásra is sor került, erősíti azt az érzést, hogy nemcsak szónoklatokban hangzanak el szép mondatok a velük való törődésről, hanem valójában a magyarság részének tekintjük őket. Ezeket az érzéseket a helyi papok üdvözlő beszédekben ki is fejezték. Csáki¹⁴⁵ József munkácsi vikárius megható szavakkal mondta: „1945-ben a szatmári püspök, amikor utoljára láttuk őt, azt mondta, hogy mindenki maradjon a helyén. Bíboros úr, mi maradtunk, kitartottunk, fogytunk, de megmaradtunk”.

3.) A szovjet peresztrojka haladása következtében kedvezőre fordult az egyházpolitika is. A legfőbb gond most már az, hogy 43 és egy-két év múlva 50 egyházközség lesz,¹⁴⁶ de csak 8 pap van. Eredménynek kell tekintenünk, hogy a helyi szervek rugalma-

¹⁴³ Sic!

¹⁴⁴ Grósz Károly 1989. április 3-án délután, Ungvárt, Munkácsot és Beregszászt magában foglaló félnapos látogatást tett Kárpátalján. Ennek részleteit lásd RÁ CZ T., 1989.

¹⁴⁵ Sic! Helyesen: Csáti.

¹⁴⁶ Ez a mondat így szerepel az eredetiben. Nyilván hiányos, s a 43 számnév után kimaradt az „egyházközség van” szó szerkezet.

sak voltak és mindenben megállapodást lehetett elérni a paphiány és a vallásos irodalomhiány ideiglenes megoldásának gyakorlati tennivalóiban. Engedékenységük oka az, hogy ők már ismerik a készülő törvény tervezetét.

4.) A központi és a helyi szervek féltek a látogatástól. Attól tartottak, hogy az istentiszteleteket magyar nacionalista tüntetések követik majd. Ezért a helyi sajtó és rádió nem közölte előre, hogy a bíboros úr milyen városokat és falvakat látogat meg. Az egyháziügyi megbízott elmondta nekem, hogy naponta kell jelentést adnia Moszkvába és Kijevbe az eseményekről. Elmondta azt is, hogy Filaret tájékoztatta őket a kijevi megbeszélésekről és arról, hogy a görögkatolikusok ügye is szóba került.

A Kárpáti Igaz Szó munkatársai beszámoltak arról, hogy a megyei titkár behívta őket és szigorúan felhívta a figyelmüket arra, hogy a látogatást csak vallási jellegűnek kell bemutatni. Nem szabad utalni például arra, hogy a katolikusok többsége magyar nemzetiségű. Ennek megfelelően ott tartózkodásunkig csak egy rövid tényközlés jelent meg a magyar nyelvű lapban, az orosz és ukrán nyelvű sajtó pedig meg sem emlékezett róla.¹⁴⁷ A helyi TV a megyei tanácsnál folyó megbeszélésekről adott egyperces összefoglalót. A kijevi sajtóban sem írtak semmit a Filaretnél tett látogatásról.¹⁴⁸

Páldi
(Páldi András)
főkonzul

¹⁴⁷ Erre lásd még a 14. sz. dokumentumot.

¹⁴⁸ Az akta előlapján a következő kéziratos bejegyzés olvasható tollal, a nevek utáni kézjegyekkel: „*Horn e[ltárs] Őszi e[ltárs] GPF (kérte) Bagi e[ltárs].*”

12.

Mach Károlynak, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia
Külügyi Bizottsága főtítkáranak levele Bakó Istvánnak,
az Állami Egyházügyi Hivatal Katolikus Főosztálya vezetőjének
két magyarországi katolikus lelkész kárpátaljai utazásáról

Esztergom, 1989. június 14.

Gévelt eredeti. MNL OL XIX-A-21-b, 395. doboz, 70.857/1989. sz.

A Magyar Katolikus Püspöki Kar Külügyi Bizottsága
477/1989. KB.

Bakó István úrnak¹⁴⁹
AEH főosztályvezető
Budapest, VI. Lendvay u. 28.

Igen Tisztelt Főosztályvezető Úr!

Horváth Miklós kanonok, irodaigazgató és Tornyos Kálmán¹⁵⁰ gondnok június 24-én a Szovjetunió kárpátaljai területére utaznak könyvek kiszállítása céljából.

Kérjük, hogy részükre június 24–26-ig szóló tartózkodásra a szükséges engedélyt kiadni szíveskedjék.

A tartózkodás helye: Munkács, Ungvár.

Fogadja Főosztályvezető Úr megkülönböztetett tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1989. június 14.
Melléklet: 2 darab útlevel

Dr. Mach Károly
(Dr. Mach Károly)¹⁵¹
főtítkár

¹⁴⁹ Bakó István (1937) vasesztergályos, 1984. január 1-jétől 1989. június 30-ig az Állami Egyházügyi Hivatal Katolikus Főosztályának vezetője.

¹⁵⁰ Tornyos Árpád (1919–2002) katolikus lelkész, ferences szerzetespap, szerzetesi nevén Kálmán, 1983–1989-ben az esztergomi érseki hivatalban gondnok, 1989–1993-ban a Budapest belvárosi ferences kolostor házfőnöke, definitor, 1993-tól a Szűz Máriáról Nevezett Magyar Ferences Rendtartomány tartományfőnöke.

¹⁵¹ Mach Károly (1943) 1975-től a Pázmány Péter Hittudományi Akadémia Dékáni Hivatalának igazgatója, 1985. szeptember 15-től az Actio Catholica főtítkára, s feltehetőleg ugyanettől az időponttól a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Külügyi Bizottságának főtítkára.

13.

Balázs Ádámnak, a Magyar Hírek szerkesztőjének beszámolója Paskai László kárpátaljai látogatásáról

Budapest, 1989. június 16.

Gépelte eredeti. MNL OL XIX-J-1-k Szovjetunió IV. 1989-145-8-6686. sz.
(1989/113. doboz)

Magyar Hírek szerkesztősége¹⁵²

Budapest

Benczúr utca 15.

Paskai László bíboros-érsek „nyomában” Kárpátalján jártam: Csap–Ungvár–Munkács–Beregszász útvonalon. A külföldieknek fenntartott szállodát kizárólag hivatalos szovjet szerv foglalhatja le (nekem a Kárpáti Igaz Szó szerzett szállást). A bíboros programját a szovjet Egyházügyi Hivatal bizonytalanságban tartotta, ezért riportunk üldözéssel versenyhez hasonlított. A tucatszámú magyarországi újságíró – pontos program hiányában – csak úgy tudta követni az eseményeket, ha Paskai László kocsiját mindenhol követte. A szovjet Egyházügyi Hivatal helyi képviselője szeretne volna, ha az ungvári Televízió és a Kárpáti Igaz Szó hangsúlyosan beszámol az eseményről. Ezt az ideológiai titkár megtiltotta, ezért a történelmi jelentőségű látogatásról a helyi tömegkommunikációs eszközök említést sem tettek. Az ungvári Kárpátia Szállóban lakó magyar újságírók egyike sem tudta telefonon leadni tudósítását, mert nem kapott vonalat. Forgón Pál református püspök telefonját Beregszászon arra az időre, amíg a Paskai-delegáció nála járt, kikapcsolták. A Grósz látogatásakor felállított magyar nyelvű helységnevtáblák Ungvár és Beregszász között most is helyükön vannak, de csak az országút egyik oldalán, mert az MSZMP főtitkára más útvonalon jött vissza.

A bíborosi látogatás gyakorlati eredménye az a hivatalos ígéret, hogy egy római katolikus teológushallgató kezdheti meg tanulmányait Magyarországon.

A két legfontosabb újdonság a magyar nemzetiség életében: megindult a kishatárforgalom március elsején és megalakult a Kárpátaljai Magyar Kulturális Egyesület március végén.¹⁵³ Ez utóbbi rendkívül aktív, bár hivatalosan a mai napig nincsenek bejegyezve.¹⁵⁴

Budapest, 1989. június 16.

Balázs Ádám

Balázs Ádám

¹⁵² A *Magyar Hírek* a Magyarok Világszövetségének 1955 óta, kéthetente megjelenő magazinja volt. 1989-ben a főszerkesztője és felelős kiadója Halász György volt.

¹⁵³ A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség valójában 1989. február 26-án alakult meg Ungváron.

¹⁵⁴ Balázs Ádám tollából és a fényképeivel egy rövid tudósítás megjelent a lapban: BALÁZS, 1989.

14.

Páldi András jelentése Monori Istvánnak, a Külügyminisztérium I. Területi Főosztálya helyettes vezetőjének¹⁵⁵ a Paskai László kárpátaljai látogatásáról szóló hazai és ukrajnai sajtótudósításokról

Kijev, 1989. június 19.

Gépelte eredeti. MNL OL XIX-J-1-k Szovjetunió IV. 1989-145-8-6686. sz.
(1989/113. doboz)

A Magyar Népköztársaság Főkonzulátusa
110/adm/1989
Készült: 3 példányban
Kapja: 2 példány Központ
1 példány Sajtó

Kijev, 1989. június 19.
Tárgy: Paskai László bíboros,
esztergomi érsek kárpátaljai
látogatásának sajtóvisszhangja

Tisztelt Monori Elvtárs!

Sajnos a jelentés megírásáig¹⁵⁶ nem sikerült összegyűjteni a bíboros látogatásról Kárpátalján megjelent cikkeket, beszámolókat, ezért kicsit megkésve, mellékelten küldöm.¹⁵⁷

Értesítelek, hogy ugyanezeket a lapokat bíboros úrnak is megküldtem.

Üdvözlettel:

Páldi
(Páldi András)

¹⁵⁵ Monori István (1932–2016) diplomata, 1983. május 10-től 1987. július 7-ig kijevi főkonzul, 1987–1990-ben a Külügyminisztérium I. Területi Főosztályának helyettes vezetője, majd 1990. augusztus 1-jétől 1991. november 29-ig a vezetője, 1993–1995-ben ungvári főkonzul. Részletes életrajzát lásd BARÁTH–GECSENYI, 2015, 223.

¹⁵⁶ Lásd a 11. sz. dokumentumot.

¹⁵⁷ A jelentés mellékleteként az alábbi cikkek, tudósítások találhatók meg: 1. KŐSZEGHY, 1989a, 2. Paskai László bíboros Beregszászban, In: *Vörös Zászló*, 1989. május 23. 1., 3. KŐSZEGHY, 1989b, 4. KŐSZEGHY, 1989c, 5. DROGALCSUK, 1989.

15.

Paskai László levele Sarkadi Nagy Barnának magyarországi lelkészek elhelyezéséről a kárpátaljai katolikus plébániákon

Esztergom, 1989. június 22.

Gépelte eredeti. MNL OL XIX-A-21-b, 395. doboz, 70934/1988. sz.

Dr. László Card. Paskai
Primas Hungariae
Archiepiscopus Esztergom

Esztergom, 1989. június 22.
Nr. 266/1989.

Sarkadi Nagy Barna¹⁵⁸
elnökhelyettes úrnak
Budapest

Igen tisztelt Elnökhelyettes Úr!

Szöbéli tájékoztatást kaptam arról, hogy a kárpátaljai állami hatóságok öt magyar pap részére engedélyezik az állandó jellegű lelképásztori munkát és ezzel segíthetik az ottani nagyon kevés, idős és beteg pap munkáját. A következő öt magyar pap vállalkozik arra, hogy folyó évi augusztus 1-től mint „vendégmunkások” huzamos ideig Kárpátalján működjenek:

Bohán Béla, Maklár, Szabadság tér 17.,
Dióssi Géza,¹⁵⁹ Putnok, Szabadság tér 2.,
Zatykó János,¹⁶⁰ Esztergom, Bottyán J. u. 10.,

¹⁵⁸ Sarkadi Nagy Barna (1944–2009) vegyész mérnök, 1984. január 1-jétől 1989. június 30-ig az Állami Egyháziügyi Hivatal elnökhelyettese.

¹⁵⁹ Dióssi Géza (1942–2017) katolikus lelkész, domonkos szerzetespap, szerzetesi nevén Kornél. 1966. július 5-én szentelték pappá, 1986–1989-ben esperes Putnokon. 1989. júliustól 1995-ig a kárpátaljai misszió lelkésze, Munkácson végzett lelképásztori munkát.

¹⁶⁰ Zatykó János (1947) katolikus lelkész, ferences szerzetespap, szerzetesi nevén László. 1973. augusztus 5-én szentelték pappá. A Ferences Hittudományi Főiskola mellett az ELTE magyar–oroszlakát is elvégezte. Miután diplomázott, a ferencesek esztergomi és szentendrei gimnáziumában tanított, majd 26 éven át kisebb megszakításokkal a rend fogadalmas testvéreinek volt a magisztere Pasaréten. 1989. júliustól a kárpátaljai misszió tagja. Kárpátaljai szolgálatára lásd ZATYKÓ, 1999; ZATYKÓ, 2009; TRAUTTWEIN, 2019.

Majnek Jenő,¹⁶¹ Budapest, II. Mártírok útja 23.,
Radics Mátyás,¹⁶² Budapest, II. Mártírok útja 23.

Tisztelettel kérem, szíveskedjék a szükséges lépéseket megtenni, hogy nevezettek vendégmunkásokhoz hasonlóan Kárpátalján letelepedhessenek és saját gépkocsijukkal szabadon közlekedhessenek; vendégmunkásokhoz hasonlóan látogathassanak Magyarországra és részesedjenek betegbiztosításban.

Lelkipásztori munkájukat Csáthy József munkácsi esperes, vezető lelkész irányításával fogják végezni.

Tájékoztatásul közlöm, hogy Csáthy József június 25-én ünnepli pappá szentelésének 50. évfordulóját és erre az alkalomra több magyar pap kiutazik Munkácsra. Köztük lesz Bohán Béla és Zatykó János is, akik június 26-án Ungváron az illetékes egyházi titkárral megbeszélést fognak folytatni a magyar papok letelepedéséről, lakáshelyzetéről és munkájáról.

Bízom abban, hogy a magyar papok kárpátaljai működése nemcsak a katolikus híveknek, hanem az ott élő magyaroknak a javát is szolgálni fogja.¹⁶³

Szíves fáradozását megköszönve, fogadja, Elnökhelyettes Úr őszinte nagyrabecsülésem és megkülönböztetett tiszteletem kifejezését.

Paskai László
bíboros, prímás
esztergomi érsek

Melléklet

Paskai László beszámolója az Állami Egyházi Hivatalnak a kárpátaljai főpásztori körútjáról

Esztergom, 1989. június 11.¹⁶⁴

Gévelt eredeti.

¹⁶¹ Majnek Jenő (1951) katolikus lelkész, ferences szerzetespap, szerzetesi nevén Antal. A Ferences Hit-tudományi Főiskolán végezte teológiai tanulmányait Esztergomban. 1982. április 17-én szentelték pappá Budapesten. 1989 júliusában kezdte missziós tevékenységét Kárpátalján, Nagyszőlősen. 1993-ban a nagyszőlősi ferences misszió vezetője lett. Huszti plébánosként a Huszti és Tésői járásban végzett lelkipásztori szolgálatot. Az 1993. augusztus 14-én megalakított Kárpátaljai Apostoli Kormányzóság segédpüspöke, a kárpátaljai magyar hívek vikáriusa. 2002. március 27-től 2022. január 28-ig a munkácsi katolikus egyházmegye püspöke. A kárpátaljai katolikusokra vonatkozó összefoglaló munkája: MAJNEK, 1998.

¹⁶² Radics Mátyás (1961) katolikus lelkész, ferences szerzetespap, szerzetesi nevén Dávid, 1988. december 27-én szentelték pappá, 1989 júliusától 3 évig a kárpátaljai misszió tagja.

¹⁶³ A következményekre lásd a 15–18. sz. dokumentumokat.

¹⁶⁴ Megjelent: Megerősíteni őket hitükben és hűségükben. Paskai László bíboros nyilatkozata kárpátaljai látogatásáról, In: *Új Ember*, 1989. június 11. 1.

Paskai László bíboros, esztergomi érsek beszámolója a kárpátaljai lelkipásztori látogatásáról Ungváron 1989. május 25-én tartott sajtótájékoztatón¹⁶⁵

Május 20-a és 24-e között lelkipásztori látogatást végeztem Kárpátalján. A lelkipásztori látogatásom indoka, hogy Magyarországon kívül is élnek magyar nemzetiségű katolikusok és mint esztergomi érsek kötelességemnek érzem, hogy velük is tartsak egyházi kapcsolatot. Ilyen formán látogattam meg tavaly ősszel a kanadai magyar katolikusokat és fogom meglátogatni most ősszel az Egyesült Államokban élő magyar katolikusokat. Ez a szándék vezetett Kárpátaljára is, hogy találkozzam az itt élő katolikusokkal.

Az előzményekről a következőket mondhatom el. Az orosz ortodox egyház alkalmából rendezett ünnepeken¹⁶⁶ a pápai delegáció tagjaként részt vettem. Az illetékes hatóságoktól kértem a kárpátaljai magyar katolikus hívekkel való találkozás lehetőségét. Indokom az volt, hogy Kárpátalján több mint 40 katolikus egyházközség van, mintegy 60 ezer hívővel; igen nagy a paphiány, mindössze 9 pap él itt, egy fiatal pap kivételével valamennyi 70 éven felüli, közülük egy már teljesen munkaképtelen. Hiányzanak a vallási élethez szükséges könyvek, elsősorban szentírás, imakönyvek, énekeskönyvek. Tárgyalásaim eredményesek voltak. Csáthy József munkácsi esperes, a kárpátaljai katolikusok vezetője meghívott lelkipásztori látogatásra. Amikor Alexandr Jakoblev¹⁶⁷ Magyarországon tartózkodott, meglátogatott Esztergomban és megerősítette, hogy a számomra legalkalmasabb időben meglátogathatom az itt élő katolikusokat. A tárgyalások eredményeként lehetőség van arra, hogy Magyarországról papok jöhetnek állandó jelleggel Kárpátaljára, illetve a papnövendékek Magyarországon végezhetik tanulmányaikat. Végül Magyarországon kiadott vallásos könyvek küldhetők Kárpátaljára.

Lelkipásztori látogatásomról a következőkben számolhatok be: Pimén Moszkva és az összes oroszok pátriárkájának a megbízásából Filaret kievi és belorussziai metropolita baráti találkozóra hívott meg Kievbe és két napon keresztül élvezhettem vendégszeretetét. Megismerkedtem Kiev vallási és kulturális életével, megtekintettem a történelmi múzeumot és virágot helyeztem el Sevcsenko emlékművénél jubileuma alkalmával.

Szombaton érkeztem Kievből Ungvárra. Először imára betértem a katolikus templomba, majd tisztelgő látogatást tettem Damaszkín munkácsi ortodox püspöknél, vasárnap pedig Forgon Pál beregszászi református püspöknél.

Öt nap alatt 15 egyházközséget látogattam meg. A következő helyeken miséztem: Ungvár, Munkács, Beregszász, Huszt, Szolyva, Szerednye. Munkácson volt bérmálás, Szolyván pedig a megújított templomot áldottam meg. A liturgiát személyes jelenlétével megtisztelte Munkácson Damaszkín ortodox püspök, Beregszászon pedig Forgon Pál református püspök. Közösén imádkoztunk és találkoztam a hívekkel a következő helyeken: Nagyszöllös, Aknaszlatina, Técső, Újfalu, Mezőkaszony, Felső-Domonya,

¹⁶⁵ A lap tetején kézirásos bejegyzés olvasható: „Melléklet! Romanov elvtársához”.

¹⁶⁶ Sic! Hiányos mondat az eredetiben. Az „orosz ortodox egyház” és az „alkalmából rendezett ünnepeken” mondatrészek közül hiányzik az „ezeréves fennállásának évfordulója” szó szerkezet.

¹⁶⁷ Sic! Itt és a későbbiekben is Jakoblev. Helyesen: Alekszandr Jakovlev.

Perecseny, Csap, Szúrte. A legutóbbi időben az egyháznak visszaadott templomok közül megtekintettem kettőt: Nagyszöllősen és Lobokán.

Valamennyi utamra elkísért és jelenlétével megtisztelt az ungvári egyházügyi titkár, a munkácsi ortodox püspök képviselője, valamint Páldi András, a Magyar Népköztársaság kievi főkonzulja.

Benyomásaimról a következőkben számolhatok be. Az állami hatóságok messzemenő figyelemmel biztosították az utamat; teljesen szabadon mozoghattam, prédikálhattam és beszélgethettem a hívekkel. A templomok mindenütt zsúfolásig megteltek, sőt, sok helyen be sem fértek a templomba. Még azokon a helyeken is megtelt a templom, ahová munkanapokon a nap különböző óráiban érkeztem, és ha a távolságok miatt megkéstem, türelmesen várahoztak.

Megható volt a hívek szeretetének, buzgóságának a megnyilatkozása. Közel négy évtizedes papi szolgálatom alatt annyi meghatottságot, örömtől könnyes szemeket nem láttam, mint ez alatt az öt nap alatt. A szívből fakadó ima és ének mindenkit megragadott és mindenütt nehéz volt a búcsúzás. Számomra a legmegrendítőbb az volt, amikor a pap nélkül maradt egyházközségek a köszöntőjükben papot kértek tőlem, mert havonta egyszer, vagy még ritkábban jut el hozzájuk pap.

Amikor a hívekhez szóltam, arra törekedtem, hogy hitükben és hűségükben megerősítsem őket. De arra is törekedtem, hogy legyenek a megbékélés és a szeretet munkásai. Ne a múltat tekintsék, hanem a jövőt építsék. A keresztényekről két évezreden keresztül különféleképpen vélekedtek, de a hűséges keresztények mindig megmutatták, hogy amikor hitükhöz ragaszkodnak és hitük szerint élnek, egyben az egész társadalom javát szolgálják, főként a nélkülözhetetlen erkölcsi értékekkel, becsületes munkájukkal, a szeretet és a megbékélés szolgálatával. Ennek vagyunk tanúi a kárpátaljai katolikus hívek között is.

Nem szeretek nagy kijelentéseket tenni. Mégis merem megmegkockáztatni, hogy kárpátaljai látogatásom történelmi jelentőségű esemény volt: négy évtizede itt püspök nem járt, bíboros pedig feltehetően még sohasem látogatott ide. Ezen túlmenően lelkipásztori látogatásom a vallásos emberek szemében a peresztrojka politikájának a hitelességét támasztotta alá.

Arról is be kell számolnom, hogy hivatalos találkozásom volt a területi vezetőkkel, akikkel szívélyes légkörű és konstruktív megbeszélést folytattam.

Látogatásom célja elsősorban vallásos jellegű volt. Emellett alkalmam nyílt arra is, hogy Kárpátalja egy-két nevezettségével is megismerkedjem. Megtekintettem Ungváron a falumúzeumot, Aknaszlatinán a sóbányát, ahol szinte egyedülálló lehetőség van az asztmatikus betegek gyógyítására, valamint a kárpáti és a poljánai szanatóriumot.

A soknemzetiségű Kárpátalján szólnom kell a magyarság életéről szerzett benyomásaimról is. Kárpátalja lakosságának mintegy 15 százaléka magyar. A nemzetiségi kultúra megőrzésében nagy fejlődést tapasztaltam. Megvan az igény a magyar nyelv és kultúra ápolására. 55 magyar nyelvű általános, illetve középiskola működik, további 30 iskolában tanítják a magyar nyelvet. Örömmel hallottam, hogy bevezetik a magyar történelem tanítását, amely szinte egyedülálló az egész világon. Az ungvári egyetemen van ma-

gyar tanszék. Negyvenezer példányban magyar nyelvű napilap jelenik meg, a Kárpáti Igaz Szó, amelyből ezeröttszáz példányt Magyarországra küldenek. A szovjet és a magyar kormány közti megállapodás alapján Ungváron Hungarológiai Intézetet állítottak fel. Megszerveződött a Kárpátaljai Magyarok Kulturális Szövetsége,¹⁶⁸ amelynek a hivatalos bejegyzése folyamatban van.

Mint máshol, itt is arra adtam biztatást, hogy úgy legyenek saját országuk becsületes állampolgárai, hogy egyben nemzeti sajátosságait és kulturális értékeit megőrizzék. Ez a feladat a soknemzetiségű Kárpátalján mindenkire vonatkozik. Ebben a szellemben a saját nyelv és kultúra őrzése nem nemzetiségi feszültséget eredményez, hanem egymás megbecsülésének és gazdagításának a forrásává lesz, amely biztosítja a békét, a közös munkát, a társadalmi fejlődést és haladást.

Sok és mély élménnyel távozom Kárpátaljáról. Megköszönöm a társadalmi és egyházi szervek segítségét, a testvéregyházak részéről tapasztalt szeretetet. Benyomásaimnak rövid és lényeges összefoglalását tartalmazza az a két távirat, amelyet ma küldtem Alexandr Jakoblevnek és II. János Pál pápának. Befejezésül a két távirat szövegét ismertetem.

Mélyen tisztelt Jakoblev Úr! Kárpátaljai lelkipásztori látogatásom alkalmával örömmel emlékezem vissza esztergomi látogatására, amikor meghívott Kárpátaljára. Az állami hatóságok mindenben segítettek és messzemenő figyelmességet tanúsítottak. Azt tapasztaltam, hogy látogatásom a vallásos hívők körében a peresztrojka politikájának a hitelességét igazolta. Látogatásom célja a katolikus hívő emberek vallásos életének a megerősítése volt, de arra is törekedtem, hogy erősítsem a különböző nemzetiségű emberek között a békét, az egyetértést, a szeretetet, a társadalmi fejlődést, a peresztrojka sikerét. Találkoztam a társadalmi élet vezetőivel is, akikkel szívélyes és konstruktív megbeszélést folytattam. Szíves meghívását Kárpátaljáról¹⁶⁹ megköszönöm és eredményes munkát kívánva megkülönböztetett tisztelettel köszöntöm.

Szentséges Atya! Lelkipásztori látogatásom alkalmával, melyet a Szovjetunióban Kárpátalján tettem, e vidék valamennyi lakóját a Boldogságos Szűz Mária pártfogásába ajánlottam. A hívőket és a lelkipásztori feladatukat hősiessé lélekkel végző papokat látogatásom megszilárdította a mindez ideig megőrzött keresztény hitben. A hívők és papjaik valamennyien kinyilvánították személyemen keresztül Szent Péter utóda iránti hűségüket. Együttal kéri Szentséged imáit és áldását, hogy kitartsanak a hitben, előrehaladjanak a keresztény életben, és ígéri, hogy sokat imádkoznak Szentségedért.

¹⁶⁸ Sic! Az egyesület hivatalos neve Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség volt.

¹⁶⁹ Sic!

16.

Sarkadi Nagy Barna levele Jurij Romanovnak, a budapesti szovjet nagykövetség tanácsosának a magyarországi katolikus lelkészek kárpátaljai szolgálatának megkezdéséről

Budapest, 1989. június 29.

Gépelte tervezet. MNL OL XIX-A-21-b, 395. doboz, 70934/1989. sz.

Jurij Romanov elvtársnak,¹⁷⁰ a Szovjetunió Nagykövetségének tanácsosa
Budapest

Kedves Romanov Elvtárs!

Örömünkre szolgált, hogy dr. Paskai László bíboros úr kárpátaljai lelkipásztori látogatása eredményes volt. Találkozásai a szovjet és a magyar nemzetiségű szovjet vallásos emberekkel, illetve egyházi vezetőkkel jól szolgálták a két nép között fennálló hagyományos barátság ápolását, egymás érdekeinek jobb megismerését és tiszteletben tartását.

A magyar közvéleményben kedvező fogadtatásra talál, hogy a szovjet állami szervek eleget tettek dr. Paskai László bíboros úr kérésének és lehetővé tették, hogy magyar katolikus papok a Szovjetunióba utazhassanak a kárpátaljai magyar katolikus lakosok lelki gondozásának előmozdítása érdekében. A bíboros úr tervei szerint ez év augusztus 1-én Bohán Béla, Dióssi Géza, Zatykó János, Majnek Jenő és Radics Mátyás lelkészek utaznak meghatározatlan időre a Kárpátaljára. Lelkipásztori munkájukat Csáthy József munkácsi esperes vezető lelkész irányításával fogják végezni.

Kérem Romanov elvtársat, /hogy a Budapesti Szovjet Nagykövetség diplomáciai úton/¹⁷¹ nyújtson segítséget ahhoz, hogy a kiutazó öt magyar katolikus pap az előzetesen egyeztetett feltételek mellett kezdhesse meg szolgálati helyein lelkipásztori feladatainak ellátást.

*Mellékelten szíves tájékoztatásául megküldöm a bíboros úr beszámolóját a lelkipásztori látogatásáról tartott sajtótájékoztatóról.*¹⁷²

Budapest, 1989. június 29.

Elvtársi üdvözléssel:

Sarkadi
(Sarkadi Nagy Barna)

¹⁷⁰ Jurij Alekszandrovics Romanov (1945) orosz diplomata, az 1980-as évek második felében a budapesti szovjet nagykövetség tanácsosa, 1991–1993-ban a debreceni orosz főkonzulátus vezetője. Később nagykövetségként szolgált Kongóban és Madagaszkáron.

¹⁷¹ A dőlt zárójelbe tett mondatrészt ki van húzva az eredeti gépiratból.

¹⁷² Lásd a 15. sz. dokumentum mellékletét.

17.

Sarkadi Nagy Barna átirata Ószi István külügyminiszter-helyettesnek
magyar katolikus papok kárpátaljai lelkipásztori tevékenységének
engedélyezéséről

Budapest, 1989. július 20.

Gévelt eredeti. MNL OL XIX-J-1-k Szovjetunió IV. 145-2-8140. sz.
(1989/110. doboz)

Minisztertanács Egyházpolitikai Titkársága
vezetője

SNB 23-1/1989.

Ószi István elvtársnak,
külügyminiszter-helyettes¹⁷³
Budapest

Kedves Ószi Elvtárs!

Mellékelten tájékoztatásul küldöm a magyar katolikus papok kárpátaljai lelkipásztori tevékenysége ügyébe[n] dr. Paskai László bíborshoz intézett levelem másolatát.

Javaslom, hogy a levél tartalmáról kijevi főkonzulátusunk vezetője kapjon tájékoztatást.¹⁷⁴

Budapest, 1989. július 20.

Elvtársi üdvözlettel:
Sarkadi Nagy Barna
(Sarkadi Nagy Barna)

¹⁷³ Ószi István (1944) diplomata, 1985–1988-ban a Külügyminisztérium III. Területi Főosztályának helyettes vezetője, 1988. február 25-től 1990. február 18-ig külügyminiszter-helyettes.

¹⁷⁴ Az akta előlapján a következő gévelt bejegyzés és kézjegy olvasható: „Intézkedésre: Kocsis elvt[árs.] *Kocsis 8/22.*”

Melléklet

Sarkadi Nagy Barna levele Paskai Lászlónak a magyarországi katolikus papok kárpátaljai lelkipásztori szolgálatáról

Budapest, 1989. július 20.

Gévelt eredeti.

Minisztertanács Egyházpolitikai Titkársága
vezetője

Dr. Paskai László úrnak, bíboros,
esztergomi érsek, a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke
Esztergom

Tisztelt Bíboros Úr!

A mai napon hivatalomban felkeresett Jurij A. Romanov, a Szovjetunió magyarországi nagykövetségének tanácsosa és az alábbi tájékoztatás tolmácsolására kért fel:

/Jurij Nyikolajevics Hrisztoradnov, a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Vallásügyi Tanács elnöke¹⁷⁵ hivatalosan közli, hogy dr. Paskai László bíboros úr kérésének megfelelően – amelyet a Magyar Népköztársaság Állami Egyházügyi Hivatala június hónapban juttatott el a budapesti szovjet nagykövetséghez – a szovjet kormány kész hozzájárulni ahhoz, hogy 5 magyar katolikus pap Kárpátalján lelkipásztori tevékenységet láthasson el.

A szovjet kormány üdvözli és támogatja a magyar katolikus egyház fejének e kezdeményezését s egyben reményét fejezi ki, hogy a magyar lelkipásztorok kárpátaljai tevékenysége is erősíteni fogja a népeink közötti hagyományos barátságot és együttműködést.

A szovjet kormány képviselője kifejezte azt a kérését, hogy a gyakorlati tennivalók előkészítése és egyeztetése céljából a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke vegye fel a kapcsolatot Csáti József munkácsi esperes-vikáriussal, valamint a Kárpátontúli terület egyházügyi megbízottjával.¹⁷⁶

Kérem bíboros urat a tájékoztatásban foglaltak szíves tudomásul vételére és egyházi részről a szükséges intézkedések megtételére.

Budapest, 1989. július 20.

Öszinte tisztelettel:
Sarkadi Nagy Barna
(Sarkadi Nagy Barna)

¹⁷⁵ Jurij Nyikolajevics Hrisztoradnov (1929–2018) szovjet pártfunkcionárius, közigazdász, 1989. június 1-jétől 1991. január 14-ig a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Vallásügyi Tanács elnöke.

¹⁷⁶ A dőlt zárójelbe tett résszel teljesen azonos szövegezéssel augusztus 23-i dátummal és Monori István aláírásával két utasítás is megtalálható még az aktában a Moszkvai Magyar Nagykövetségnek és a Kijevi Magyar Főkonzulátusnak.

18.

Páldi András kijevi főkonzul jelentése Horn Gyula külügyminiszternek 1989. november 17–20-i kárpátaljai látogatásáról

Kijev, 1989. november 27.

Gépelte eredeti. MNL OL XIX-J-1-k Szovjetunió IV. 1989-145-1-10997. sz.
(1989/109. doboz)

A Magyar Népköztársaság Főkonzulátusa
140/SZT/1989
Készült: 4 példányban
Kapja: 2 példány KÜM
1 példány Moszkva
1 példány Sajat
Gépelte: Garami Judit

Titkos!
Érvényességi idő: 1990. I. 1.
Kijev, 1989. november 27.
Tárgy: Kárpátaljai találkozásaim.

dr. Horn Gyula
miniszter úr

November 17–20-a között, azontúl, hogy részt vettem az 1944-ben elhurcolt magyarok emlékére rendezett konferencián,¹⁷⁷ több találkozót is lebonyolítottam.

Találkoztam Forgon Pál református püspökkel, akit már régebben megismertem. Elmondta, hogy 77 éves kora (8 éves munkatábor) ellenére kiváló hangulatban van, mert a gorbacsovi politika elérte az egyházakat is. Sorra kapják vissza templomaikat. November 19-én például két templomot szentelt fel újra. A Beregszászhoz tartozó Ardó nevű település templomának újraszentelési ünnepségén részt vettem. Megható volt a tiszta magyar lakosság öröme, hiszen 29 év után kapták vissza a templomot. Eddig ateista múzeumként működött. Az istentiszteleten, a püspök úr felszólítására, rövid beszédet is mondtam, amelyben összetartásra, magyarságukhoz és hitükhöz való további hűségre szólítottam fel őket. Hangsúlyoztam, hogy támogatni kell a gorbacsovi politikát, mert csak ez jelenthet biztosítékot a demokratizálás folytatására.

Megjegyzem, hogy a templomszentelés a magyar himnusz eléneklésével végződött.

Felkerestem Munkácson Csáti József plébánost, aki a kárpátaljai magyar katolikus lelkészek képviselője és elismert vezetője. Paskai bíboros úr májusi látogatása óta többszöri alkalommal próbáltam segíteni a megyei vezetőknek az akkori megállapodások teljesítésének meggyorsításában. Elmondta, hogy végre megoldódott a magyarországi

¹⁷⁷ A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség szervezésében 1989. november 18–19-én Beregszászon tartottak tudományos konferenciát az 1944–1945-ben Kárpátaljáról elhurcolt civilek emlékére. Erről Páldi András külön is jelentett Horn Gyula külügyminiszternek. A jelentést és annak mellékletét, a konferencia programját lásd MNL OL XIX-J-1-j Szovjetunió IV. 1989-145-2-004330. sz. (1989/84. doboz).

papok határátlépésének ügye, öt magyar pap pedig megfelelő elhelyezést kapott. A Husztra telepedett Bohán Béla lakásügye is megoldódott az elmúlt napokban.

Mind Forgon püspök úr, mind Csáti plébános úr szerint nehéz túlértékelni azt a kedvező hatást, amit Paskai bíboros úr és Tóth Károly református püspök úr tavaszi látogatása¹⁷⁸ kiváltott. Ez nemcsak a hívek számának növekedésében, a hittantanítás iránti kérések növekedésében mutatkozik meg, hanem az egyház ügyeivel foglalkozó hatóságok segítőkészségének erősödésében is. Még mindig érvényben van ugyan sok korlátozás, de minden remény megvan arra, hogy a lelkiismereti törvény, amelyik már a Legfelsőbb Tanács előtt van,¹⁷⁹ feloldja majd ezeket.

Találkoztam O. Hricákkal, a területi egyházügyi hivatal vezetőjének helyettesével,¹⁸⁰ aki szintén részt vett a beregszászi templom szentelésén, ő is megerősítette a katolikus papok kérésének teljesítését. Elmondta, hogy lényegében minden katolikus és református templomot visszaadtak az egyházaknak. Az ateista múzeumokat nem szüntetik meg, de ezután nem templomokban fogják elhelyezni. A szabad vallásgyakorlás – mint mondta – Kárpátalján már gyakorlatnak tekinthető, annak ellenére, hogy az új egyházi és lelkiismereti törvényt még nem fogadták el. Nagy gondot okoz még a görögkatolikusok ügye, de szerinte ez is hamarosan kedvezően oldódik majd meg.¹⁸¹

Páldi
(dr. Páldi András)
főkonzul

¹⁷⁸ A Református Világszövetség delegációja Tóth Károly püspök, alelnök vezetésével 1989. április 11–18. között körutat tett a Szovjetunióban. Ennek keretében, április 16–18-án látogattak el Kárpátaljára, ahol tárgyaltak Forgon Pál püspökkel és lelkészekkel, gyülekezeteket látogattak meg. Erre részletesen lásd a delegáció magyar tagjainak az 1989. április 18-án a Ráday Kollégiumban tartott sajtótájékoztatóról készült beszámolókat. KOMLÓS, 1989.

¹⁷⁹ A lelkiismeret szabadságáról és az egyházi szervezetekről szóló törvényt csak 1990. október 1-jén fogadta el a Szovjetunió Legfelső Tanácsa.

¹⁸⁰ Életrajzi adatai ismeretlenek.

¹⁸¹ Az aktában Monori István kézírásos pro domo bejegyzése olvasható: „*Kérjük Sarkadi Nagy Barnának és Tabajdi Csabának megküldeni. XII. 3. Monori.*” Más kézírással: „*Megküldték. XII. 4.*”

19.

Páldi András jelentése Jeszenszky Géza külügyminiszternek a Kárpátalján tevékenykedő magyarországi katolikus papokról

Kijev, 1990. június 28.

Gépelte eredeti. MNL OL XIX-J-1-j Szovjetunió IV. 1990-145-28-002512. sz.
(1990/76. doboz)

A Magyar Népköztársaság Főkonzulátusa
154/SZT/1990.

Készült: 4 példányban
Kapja: 2 példány KÜM
1 példány Moszkva
1 példány Sajtó

Szigorúan titkos!
Érvényes: visszavonásig
Kijev, 1990. június 28.

Tárgy: Kisegítő szolgálatot ellátó
magyarországi katolikus papok
helyzete Kárpátalján

dr. Jeszenszky Géza¹⁸²
külügyminiszter úr

Paskai László esztergomi érsek, bíboros úr múlt évi kárpátaljai látogatásának egyik eredménye az volt, hogy az idős helyi papok kisegítése céljából magyarországi lelkészek jöhetnek Kárpátaljára tartós szolgálatra. Eddig öten telepedtek le, hárman Nagyszőlősen, egy fő Munkácson, egy pedig Rahón. Kezdetben sok adminisztratív szabály akadályozta a határon való átkelésüket, a területen való mozgásukat, nehezen lehetett megfelelő lakást szerezni, de végül is a megyei tanács egyházügyi meghatalmazottjának segítségével a lelkészi feladatok teljesítéséhez szükséges feltételek kialakultak.

Kárpátalján járva, június 25–26-án találkoztam Diósi Géza munkácsi, Zatykó László és Radics Dávid nagyszőlősi, Bohán Béla rahói lelkésszel. Elmondták, hogy helyzetük megfelelő, lelkészi hivatásukat gyakorolhatják. A tanácsi szervek nem akadályozzák munkájukat, ami rajtuk múlik, ott segítőkészséget tapasztalnak. Vannak azonban olyan szovjet rendelkezések, amelyekben egyelőre nem tehetik túl magukat. Hitoktatást az iskolában nem engedélyezhetik, de erre alkalmas épületet sem tudnak vagy nem akarnak adni. Nem engedik meg a kórházakban istentisztelet tartását a betegek számára.

Kárpátalján olyan rendelkezést hoztak, hogy külföldiek számára dollárért adják a benzint. Ezt a diszkriminációs intézkedést az ott élő magyar lelkészekre is kiterjesztették, ami azt jelenti, hogy nem tudják felkeresni a községeket, vagyis működésük lehetetlenné válik. Öten, négy autót használnak. Segítségemet kérték, ezért beszéltem a me-

¹⁸² Jeszenszky Géza (1941) az MDF politikusa, diplomata, történész, 1990. május 24-től 1994. július 15-ig külügyminiszter.

XIX-J-1-k Külügyminisztérium Általános iratok
1989/109. doboz
1989/110. doboz
1989/113. doboz

*

- BALÁZS
1989
BALÁZS Ádám: *A biborossal Kárpátalján. Őrizzék hűségesen hitűket és magyarságukat!* In: *Magyar Hírek*, 42. (1989) 13. sz. 30–34.
- BEKE
2008
BEKE Margit: *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006*, Budapest, Szent István Társulat, 2008.
- BÉRES
2017
BÉRES Attila: *A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház társadalmi szerepvállalása*, In: *Szellem és tudomány*, 8. (2017) 1. sz. 238–249.
- BOHÁN
2007
BOHÁN Béla: *Adalékok a szatmári egyházmegye 20. századi történetéhez. (Abogy írásokból és saját tapasztalatomból láttam)*, In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 19. (2007) 3–4. sz. 113–174.
- BUNDA
2010
BUNDA Szabolcs: *23 év szolgálat Kárpátalján. Beszélgetés Zsarkovszki Péter ferences atyával*, In: *Új Hajtás*, 15. (2010) 7. sz. 12–13.
- CSERNICSKÓ
1998
CSERNICSKÓ István: *A számok tükrében. Kárpátalja lakosságának nemzetiségi megoszlása a legutóbbi szovjet népszámlálások (1989) adatai alapján, némi kitekintéssel*, In: *Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról*, szerk. CSERNICSKÓ István, Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1998, 5–12.
- DROGALCSUK
1989
ДРОГАЛЬЧУК, В.: Ласло Пашкаї – гість Закарпаття. Вперше за радянські роки нашу область відвідав кардинал римо-католицької церкви. *Закарпатська Правда*, 1989. május 27. 4.

- ELMER
2004
- ELMER István: *Megmaradni hitben és nyelvben. Kárpátalja: határon túl, ahol a legnehezebb*, In: *Új Ember*, 2004. február 1. 7.
- ELMER
2008
- ELMER István: *Húszéves az ágacska. A kárpátaljai misszió története*, In: *Új Ember*, 2008. december 7. 4.
- ELMER
2009
- ELMER István: *Porban térdelt a bíboros... Húszéves a kárpátaljai ferences misszió*, In: *Új Ember*, 2009. december 6. 7.
- FÁY
2019
- FÁY Zoltán: *Időutazás. A kárpátaljai katolikus egyház újjá-születése*, In: *Magyar Nemzet*, 2019. szeptember 7. 12.
- GECSÉNYI–BARÁTH
2015
- Főkonzulok, követek és nagykövetek 1945–1990. Diplomata-ták a változó világban*, szerk. GECSÉNYI Lajos – BARÁTH Magdolna, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2015.
- GULÁCSY
1998
- GULÁCSY Lajos: *A kárpátaljai református egyház múltja és jelene*, In: *Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról*, szerk. CSERNICSKÓ István, Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1998, 45–52.
- HIDÁSZ
2013a
- HIDÁSZ Ferenc: *A kárpátaljai római katolikusok üldözése*, In: Paweł WYSZKOWSKI: *Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján. Katolikusok Ukrajnában a kommunista rezsim alatt (1917–1944–1991)*, Esztergom, Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium, 2013, 231–253.
- HIDÁSZ
2013b
- HIDÁSZ Ferenc: *Híradás Kárpátaljáról*, In: Paweł WYSZKOWSKI: *Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján. Katolikusok Ukrajnában a kommunista rezsim alatt (1917–1944–1991)*, Esztergom, Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium, 2013, 342–344.
- KISS
1990
- KISS Ilona: *Nyelv nélkül élni? Beszélgetés Hidász Ferenc ferences szerzetessel Kárpátalja egyházi és szellemi életének kérdőjeleiről*, In: *Beszélő*, 1990. május 5. 11–13.

- KOMLÓS
1989
- KOMLÓS Attila: *Telve reménységgel és a megújulás vágyával. Kárpátalja: a hűség egyháza. /Szovjetunióbeli változások és az egyházak/,* In: *Reformátusok Lapja*, 1989. április 30. 3.
- KÖSZEGHY
1989a
- KÖ[SZEGHY Elemér]: *Paskai László bíboros területünkön,* In: *Kárpáti Igaz Szó*, 1989. május 23. 1.
- KÖSZEGHY
1989b
- KÖSZEGHY Elemér: *Dr. Paskai László bíboros a területi végrehajtó bizottságban,* In: *Kárpáti Igaz Szó*, 1989. május 25. 1.
- KÖSZEGHY
1989c
- KÖSZEGHY ELEMÉR: *Befejeződött a látogatás. Dr. Paskai László bíboros sajtóértekezlete,* In: *Kárpáti Igaz Szó*, 1989. május 26. 1.
- LŐCSEI
1989
- LŐCSEI Gabriella: *Istenbe kapaszkodva. Magyar ferencesek Kárpátalján,* In: *Magyar Nemzet*, 1989. december 16. 8.
- MAJNEK
1998
- MAJNEK Antal: *A kárpátaljai római katolikus egyház története,* In: *Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról,* szerk. CSERNICSKÓ István, Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1998, 53–60.
- OFICINSZKIJ
2010
- OFICINSZKIJ Román: *Megtúrt pravoszlávok és üldözött reformátusok,* In: *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra,* szerk. FEDINEC Csilla – VEHES Mikola, Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2010, 296–299.
- PÁLDI
1996
- PÁLDI András: *Egyre távolabb Moszkvától. Egy diplomata kijevi emlékei 1986–1992,* Budapest, Belvárosi Könyvkiadó, 1996.
- PASKAI
1999
- PASKAI László: *Lelkipásztori látogatásom Kárpátalján 1989. május 20–25.,* In: *Magyar Barát*, 8. (1999) 9. sz. 1–2.
- PASKAI
2008
- A Gondviselés keze vezetett. Dr. Paskai László bíboros visszaemlékezése első kárpátaljai látogatásáról és annak előzményeiről. I. Az első lépés: Moszkva és Kijev,* In: *Új Hajtás*, 13. (2008) 10. sz. 18.

- PASKAI
2009
- A Gondviselés keze vezetett. Dr. Paskai László bíboros visszaemlékezése első kárpátaljai látogatásáról és annak előzményeiről. II. Megérkezés Kárpátaljára*, In: *Új Hajtás*, 14. (2009) 1. sz. 18–19.
- PASKAI
2013
- PASKAI László visszaemlékezése, In: Paweł WYSZKOWSKI: *Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján. Katolikusok Ukrajnában a kommunista rezsim alatt (1917–1944–1991)*, Esztergom, Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium, 2013, 344–351.
- RÁCZ T.
1989
- RÁCZ T. János: *Magyarország jövője a szocializmus. Grósz Károly látogatása Záhonyban és Kárpátalján*, In: *Népszabadság*, 1989. április 5. 1. és 3.
- SERES
2017
- SERES Attila: *A Kárpátaljai Református Egyház az 1956. évi forradalom idején. Iratok a szovjet Állami Vállásügyi Tanács archívumából 1956–1957*, In: *Hadifogság, málenkij robot, Gulág. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáboraiába (1944–1953)*, szerk. MOLNÁR D. Erzsébet – MOLNÁR D. István, Beregszász–Ungvár, RIK-U Kiadó, 2017, 32–78.
- SOÓS
2011
- SOÓS Viktor Attila: *Az Állami Egyházügyi Hivatal megszüntetése*, In: *ArchívNet*, 11. (2011) 3. sz.
- SZALAY
é. n.
- SZALAY Boglárka: *Ferencesek Kárpátalján*, Kézirat, év nélkül.
- SZAMBOROVSKYKYNÉ
2021a
- SZAMBOROVSKYKYNÉ Nagy Ibolya: *Egyházpolitika és hitélet a dolce vita idejében*, In: *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*, főszerk. CSATÁRY György, Ungvár–Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – RIK-U Kiadó, 2021, 619–629.
- SZAMBOROVSKYKYNÉ
2021b
- SZAMBOROVSKYKYNÉ Nagy Ibolya: *Az ateista propagandától az egyházzal történő együttműködésig*, In: *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*, főszerk. CSATÁRY György, Ungvár–Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – RIK-U Kiadó, 2021, 650–660.

SZERGIJCSUK
2019

Ліквідація УГКЦ на Закарпатті у документах комуністичних спецслужб 1944–1949, упоряд. СЕРГІЙЧУК, Володимир – СЕРДЮК, Наталя – СЕРДЮК, Станіслав – РІШКО, Олександр, Вишгород, ПП Сергійчук М. І, 2019.

TRAUTTWEIN
2019

TRAUTTWEIN Éva: *Hogyan kezdődött? Harmincéves a Kárpátaljai Ferences Misszió*, In: *Új Ember*, 2019. augusztus 4. 5.

WYSZKOWSKI
2013

Paweł WYSZKOWSKI: *Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján. Katolikusok Ukrajnában a kommunista rezsim alatt (1917–1944–1991)*, Esztergom, Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium, 2013.

ZATYKÓ
1999

ZATYKÓ László: *Magyarok nagyhete Kárpátalján 1989 márciusában. Útinapló-részletek*, In: *Magyar Barát*, 8. (1999) 9. sz. 2–3.

ZATYKÓ
2009

Zatykó László atya visszaemlékezése a kárpátaljai ferences misszió kezdeteire, In: *Új Hajtás*, 14. (2009) 6. sz. 19.

HU ISSN 0865 0632

Kiadja a Külgazdasági és Külügyminisztérium,
és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Eötvös Loránd Kutatói Hálózat
Felelős kiadó: Balogh Balázs főigazgató (BTK)
Borítóterv: Csizmadia Kata
Nyomdai előkészítés: BTK Történettudományi Intézet
Tudományos Információs Osztály
Vezető: Kovács Éva
Tördelés: Zsigmondné Balázs Ildikó
Nyomdai munka: Séd Nyomda Kft., Szekszárd
Felelős vezető: Dránovits Anna

